PALINGENESIA
IURIS CIVILIS

IURIS CONSULTORUM RELIQUIAE

QUAE IUSTINIANI DIGESTIS CONTINENTUR

CETERAQUE

IURIS PRUDENTIAE CIVILIS

FRAGMENTA MINORA

SECUNDUM AUCTORES ET LIBROS

DISPOSUIT

OTTO LENEL

VOLUMEN ALTERUM

EX OFFICINA BERNHARDI TAUCHNITZ

LIPSIAE MDCCCLXXXIX

SEXTUS PEDIUS

(SUB NERONE ET EIUS SUCCESSORIBUS).[1]

AD EDICTUM [PRAETORIS ET AEDILIUM CURULIUM].[2]

[*De pactis et conventionibus* (*E.* 10)].

1. † Ulp. 4 ad edict. . . . *adeo autem conven-* (2. 14) 1 § 3
tionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conventionem, sive re sive verbis[3] *fiat.*

2. † Ulp. ibid. . . . *utrum autem in rem* (2. 14) 7 § 8. 9
an in personam pactum factum est, non minus ex verbis quam ex mente convenientium aestimandum est: plerumque enim, ut Pedius ait, persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur, cum quo pactum factum est.
9 *Dolo malo ait praetor pactum se non servaturum. dolus malus fit calliditate et fallacia: et ut ait Pedius,*[4] *dolo malo pactum fit, quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur et aliud agi simulatur.*

[*In ius vocati etc.* (*E.* 11)].

3. † Ulp. 5 ad edict. [*Praetor*] *interdum etiam* (2. 4) 10 § 12
ex causa famosa, ut Pedius putat, permittere debet patronum in ius vocari a liberto: si eum gravissima iniuria adfecit, flagellis forte cecidit.

[*Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat* (*E.* 12)].

4. † Ulp. ibid. *Quod si servum quis exemit* (2. 7) 3 pr.
in ius vocatum, Pedius putat cessare edictum, quoniam non fuit persona, quae in ius vocari potuit. quid ergo? ad exhibendum erit agendum.

[*De vadimoniis* (*E. VII*)]?[5]

5. † Ulp. 7 ad edict. *Res 'abesse' viden-* (50. 16) 13 § 1
tur (*ut Sabinus ait et Pedius probat*) *etiam hae, quarum corpus manet, forma mutata est: et ideo si corruptae redditae sunt vel transfiguratae, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio quam in re.*

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

6. Ulp. 10 ad edict. *Item quaeritur* (3. 5) 5 § 11—13
apud Pedium libro septimo, si Titium quasi debitorem tuum extra iudicium admonuero et is mihi solverit, cum debitor non esset, tuque postea cognoveris et ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possis convenire. et ait dubitari posse, quia nullum negotium tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit. sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium: et sicut ei a quo exactum est adversus eum datur repetitio qui ratum habuit, ita et ipsi debebit post ratihabitionem adversus me competere actio. sic ratihabitio constituet tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum.
12 *Idem ait, si Titii debitorem, cui te heredem putabam, cum esset Seius heres, convenero similiter et exegero, mox tu ratum habueris: esse mihi adversus te et tibi mutuam negotiorum gestorum actionem. adquin alienum negotium gestum est: sed ratihabitio hoc conciliat: quae res efficit, ut tuum negotium gestum videatur et a te*
13 *hereditas peti possit. Quid ergo, inquit Pedius, si, cum te heredem putarem, insulam fulsero hereditariam tuque ratum habueris, an sit mihi adversus te actio? sed non fore ait, cum hoc facto meo alter sit locupletatus et alterius re ipsa gestum negotium sit, nec possit, quod alii adquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium videri.*

[*Quod metus causa gestum erit* (*E.* 39)].

7. Ulp. 11 ad edict. *Nec timorem infamiae* (4. 2) 7 pr.
hoc edicto contineri Pedius dicit libro septimo,[1] *neque alicuius vexationis timorem per hoc edictum restitui. proinde si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc edictum non restituitur, quoniam neque vi neque metus causa factum est.*

8. Ulp. ibid. *Pedius quoque libro octavo* (4. 2) 14 § 5
scribit arbitrium iudicis in restituenda re tale esse, ut eum quidem qui vim admisit iubeat restituere, etiamsi ad alium res pervenit, eum autem ad quem pervenit, etiamsi alius metum fecit: nam in alterius praemium verti alienum metum non oportet.

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

9. Ulp. ibid. *Ait praetor: 'si de his rebus* (4. 3) 1 § 4
alia actio non erit.' merito praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit, quoniam famosa actio non temere debuit a praetore decerni, si sit civilis vel honoraria, qua possit experiri: usque adeo, ut et Pedius libro octavo scribit, etiamsi interdictum sit quo quis experiri, vel exceptio qua se tueri possit, cessare hoc edictum.

10. † Paul. 11 ad edict. *Si is, qui obtulit se fundi* (6. 1) 7
vindicationi, damnatus est, nihilo minus a possessore recte petitur, sicut Pedius ait.

[*Ex quibus causis maiores etc.* (*E.* 43)].

11. † Paul. 12 ad edict. *Sed eum, qui suo* (41. 3) 8 § 1
nomine nihil usucapere potest, ne per servum quidem posse Pedius scribit.[2]

---

1) *Sabino, ut videtur, minor natu, Valerii Probi grammatici aequalis, cf. fr.* 5, *Prob. Einsidl.* 77: S. P. M. = Sexti Pedii mediuani (?). *Pedii ad edictum libros post Iuliani digesta esse confectos* (*cf. Krüger, p.* 173) *ex fr.* 15 *colligi non potest.* 2) *Disposui horum librorum fragmenta secundum ordinem edicti a Iuliano compositi, quamvis possit dubitari, quatenus idem fuerit rerum ordo in illo edicto, quod Pedius interpretatus est. Librorum numerus paucis tantummodo fragmentis indicatur, quorum indicem infra subieci.* 3) sive litteris *ius.* 4) *Aquilium Gallum secutus, cf. Aquil. fr.* 13. 5) *cf. Lenel, p.* 69.

1) octavo (VIII *pro* VII) *scr.? cf. fr.* 8. 2) *cf. Lenel, p.* 96 *n.* 19.

[*De alienatione iudicii mutandi causa facta* (*E.* 46)].

12. Ulp. 13 ad edict. *Pedius libro nono non* (4. 7) 4 § 2 *solum ad dominii translationem hoc edictum pertinere ait, verum ad possessionis quoque: alioquin cum quo in rem agebatur, inquit, si possessione cessit, non tenebitur.*

[*Qui arbitrium receperint* (*E.* 48)].

13. Ulp. ibid. *Pedius libro nono et Pom-* (4. 8) 7 pr. *ponius libro trigensimo tertio scribunt parvi referre, ingenuus quis an libertinus sit, integrae famae quis sit arbiter an ignominiosus.*

14. Ulp. ibid. *Recepisse autem arbitrium* (4. 8) 13 § 2 *videtur, ut Pedius libro nono dicit, qui iudicis partes suscepit finemque se sua sententia controversiis impositurum pollicetur. quod si, inquit, hactenus intervenit, ut experiretur, an consilio suo vel auctoritate discuti litem paterentur, non videtur arbitrium recepisse.*

15. † Paul. 13 ad edict. . . . *nam et Iulia-* (4. 8) 32 § 16. 20 *nus impune non pareri, si iubeat [sc. arbiter] ad alium arbitrum ire, ne finis non sit: quod si hoc modo dixerit, ut arbitrio Publii Maevii fundus traderetur aut satisdatio detur, parendum esse sententiae.*[1] *idem Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controversiae eum imponere oportet: non autem finiri controversiam, cum aut differatur arbitrium aut in alium transferatur: partemque sententiae esse, quemadmodum satisdetur, quibus fideiussoribus, idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, ut arbiter statueret, cuius arbitratu satisdaretur.*[2]
20 *Arbitri officio continetur et quemadmodum detur vacua possessio. an et satis ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat, quod nullam rationem habet: nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio.*

[*De satisdando* (*E.* 51)].

16. † Paul. 14 ad edict. *De die ponenda in* (2. 8) 8 pr. *stipulatione solet inter litigatores convenire. si non conveniat, Pedius putat in potestate stipulatoris esse moderato spatio: de hoc a iudice statuendum.*[3]

[*De iureiurando* (*E.* 54)].

17. † Paul. 18 ad edict. *Eum, qui iuravit* (12. 2) 30 pr. *ex ea actione quae infitiando crescit aliquid sibi deberi, simpli, non dupli persecutionem sibi adquirere Pedius ait: abunde enim sufficere exonerare petitorem probandi necessitate, cum omissa hac parte edicti dupli actio integra maneat: et potest dici hoc iudicio non principalem causam exerceri, sed iusiurandum actoris conservari.*

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

18. † Ulp. 27 ad edict. *Si is, qui et iure civili* (13. 5) 3 § 2 *et praetorio debebat, in diem sit obligatus, an constituendo teneatur? et Labeo ait teneri constitutum, quam sententiam et Pedius probat.*

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

19. † Ulp. 28 ad edict. . . . *quaerit Ofilius,* (14. 1) 1 § 9 *si ad reficiendam navem mutuatus nummos in suos usus converterit [magister sc.], an in exercitorem detur actio. et ait, si hac lege accepit quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem imputaturum sibi, cur talem praeposuerit: quod si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris et hoc specialiter non expresserit, quod ad navis causam accipit, contra esse: quam distinctionem Pedius probat.*

1) quod si . . . sententiae *Trib.*, *v.* I, *p.* 991 *n.* 1. 2) nisi . . . satisdaretur *Trib.?* 3) moderato . . . statuendum] *nec Pedii nec Pauli haec videntur esse.*

[*De tributoria actione* (*E.* 103)].

20. Ulp. 29 ad edict. *Licet mercis appellatio* (14. 4) 1 § 1 *angustior sit, ut neque ad servos fullones vel sarcinatores vel textores vel venaliciarios pertineat, tamen Pedius libro quinto decimo scribit ad omnes negotiationes porrigendum edictum.*

21. † Ulp. ibid. *Quid tamen si dominus* (14. 4) 7 § 1 *tribuere nolit nec hanc molestiam suscipere, sed peculio vel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert audiendum eum.*

[*De peculio* (*E.* 104)].

22. † Ulp. ibid. *Pedius etiam impuberes* (15. 1) 3 § 3 *dominos de peculio obligari ait: non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, ut tutoris auctoritatem species. idem adicit pupillum non posse servo peculium constituere nec tutoris auctoritate.*

23. Ulp. ibid. *Pupillum autem tam filium* (15. 1) 7 § 3 *quam servum peculium habere posse Pedius libro quinto decimo scribit, cum in hoc, inquit, totum ex domini constitutione pendeat.*

24. † Ulp. ibid. . . . *ut eleganter Pedius* (15. 1) 9 § 4 *ait, ideo hoc minus in peculio est, quod domino vel patri debetur, quoniam non est verisimile dominum id concedere servo in peculium habere, quod sibi debetur.*

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

25. † Paul. 33[1] ad edict. . . . *emptio ac* (19. 4) 1 § 2. 3 *venditio nuda consentientium voluntate contrahitur, permutatio autem ex re tradita initium obligationi praebet: alioquin si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus, quod in his dumtaxat receptum est, quae nomen suum habent, ut in emptione*
3 *venditione, conductione, mandato. Ideoque Pedius ait alienam rem dantem nullam contrahere permutationem.*

[*Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur* (*E.* 113)].

26. † Paul. 36 ad edict. *Si donatae res ex-* (24. 1) 36 pr. *stant, etiam vindicari poterunt: sed quia causam possidendi donatio praestitit, nisi reddatur res, aestimatio facienda est iusto pretio caverique possidenti debebit de evictione simpli, quanti ea res sit: idque etiam Pedio videtur.*

[*De rebus amotis* (*E.* 115)].

27. † Paul. 37 ad edict. *Si servus mulieris* (25. 2) 21 § 1 *iussu dominae divortii causa res amoverit, Pedius putat nec furtum eum facere, quoniam nihil lucri sui causa contrectet, nec videri furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat, quamvis servus in facinoribus domino dicto audiens esse non debeat: sed rerum amotarum actio erit.*

[*Furti nec manifesti* (*E.* 128)].

28. † Ulp. 37 ad edict. *Recte Pedius ait,* (47. 2) 50 § 2

1) *v.* I, *p.* 1034 *n.* 2.

sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium vel opem ferre sine dolo malo posse.

[*Arborum furtim caesarum* (*E.* 139)].

29. † Ulp. 38 ad edict. *Nec esse hanc furti actionem scribit Pedius, cum et sine furto fieri possit, ut quis arbores furtim caedat.* (47. 7) 7 § 1

[*Si tabulae testamenti extabunt* (*E. XXV. A*)].

30. Paul. 41 ad edict. *Notis scriptae tabulae non continentur edicto, quia notas litteras non esse Pedius libro vicesimo quinto ad edictum scribit.* (37. 1) 6 § 2

[*De ventre in possessionem mittendo* (*E.* 147)].

31. † Ulp. 41 ad edict. *Sed et si sub condicione postumus sit exheredatus, pendente condicione Pedii sententiam admittimus existimantis posse ventrem in possessionem mitti, quia sub incerto utilius est ventrem ali.* (37. 9) 1 § 5

[*De operis novi nuntiatione* (*E.* 174)].

32. † Ulp. 52 ad edict. . . . *belle Sextus Pedius definiit triplicem esse causam operis novi nuntiationis, aut naturalem aut publicam aut impositiciam: naturalem, cum in nostras aedes quid immittitur aut aedificatur in nostro, publicam causam, quotiens leges aut senatus consulta constitutionesque principum per operis novi nuntiationem tuemur, impositiciam, cum quis postea, quam ius suum deminuit, alterius auxit, hoc est postea, quam servitutem aedibus suis imposuit, contra servitutem fecit.* (39. 1) 5 § 9

[*De incendio ruina etc.* (*E.* 189)].

33. † Paul. 54 ad edict. *Pedius posse etiam dici ex naufragio rapere, qui, dum naufragium fiat, in illa trepidatione rapiat.* (47. 9) 4 pr.

[*De iniuriis quae servis fiunt* (*E.* 194)].

34. † Paul. 55[1] ad edict. [*Si servum complurium cecidero, competere iniuriarum actionem omnibus plus quam manifestum est:*] *sed non esse aequum pro maiore parte, quam pro qua dominus est, damnationem fieri Pedius ait: et ideo officio iudicis portiones aestimandae erunt.* (47. 10) 16

[*Uti possidetis* (*E.* 247)].

35. † Ulp. 69 ad edict. . . . *ut Pedius ait, omnis de possessione controversia aut eo pertinet, ut, quod non possidemus, nobis restituatur, aut ad hoc, ut retinere nobis liceat quod possidemus.* (43. 17) 1 § 4

[*A quo usus fructus petetur etc.* (*E.* 248)].

36. † Incert. auct. de interdict. sub h. t. *Restitutus ex hoc interdicto usus fructus intellegitur, cum petitor in fundum admissus sine periculo interdicti unde vi ad eam rem propositi depelli non potest. idem Pedius. ali diversam causam esse possessionis, cum ille, qui posses. . . .* Vat. 93

[*De itinere actuque privato* (*E.* 250)].

37. † Ulp. 70 ad edict. *Is, cuius colonus aut hospes aut quis alius iter ad fundum fecit, usus videtur itinere vel actu vel via, et idcirco interdictum habebit: et haec ita Pedius scribit et adicit, etiamsi ignoravit, cuius fundus esset, per quem iret, retinere eum servitutem.* (43. 19) 1 § 7

1) *v.* I, *p.* 1073 *n.* 1.

38. † Ulp. ibid. *Si quis ab auctore meo vi aut clam aut precario usus est, recte a me via uti prohibetur et interdictum ei inutile est, quia a me videtur vi vel clam vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiose possidet. nam et Pedius scribit, si vi aut clam aut precario ab eo sit usus, in cuius locum hereditate vel emptione*[1] *aliove quo iure successi, idem esse dicendum: cum enim successerit quis in locum eorum,*[2] *aequum non est nos noceri hoc, quod adversus eum non nocuit, in cuius locum successimus.* (43. 19) 3 § 2

[*Quod vi aut clam* (*E.* 256)].

39. † Ulp. 71 ad edict. *Sed et si quis iactu vel minimi lapilli prohibitus facere perseveravit facere, hunc quoque vi fecisse videri Pedius et Pomponius scribunt, eoque iure utimur.* (43. 24) 1 § 6

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)]?

40. † Paul. 71 ad edict. *Si servus venit ab eo, cui hoc dominus permisit, et redhibitus sit domino: agenti venditori de pretio exceptio opponitur redhibitionis, licet iam is qui vendidit domino pretium solverit, . . . et ideo is qui vendidit agit adversus dominum. eandem causam esse Pedius ait eius, qui negotium nostrum gerens vendidit.* (44. 4) 5 § 4

[*Si cui plus quam per legem Falcidiam etc.* (*E.* 284)].

41. † Ulp. 79 ad edict. *Si in plures dies pecunia legata est, cum certum sit legem Falcidiam locum habere, non stipulationi, sed computationi locum esse Pedius ait, ut aestimetur, quanti sit quod in diem legatum est et tantum credatur esse legatum, quantum efficit aestimatio, ut pro modo eius ex omnibus legatis statim legis Falcidiae ratio habeatur.* (35. 3) 3 § 2

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293)].

42. † Ulp. 1 ad ed. aed. *Nam, ut ait Pedius, quotiens lege aliquid unum vel alterum introductum est, bona occasio est cetera, quae tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione vel certe iurisdictione suppleri.* (1. 3) 13

43. † Ulp. ibid. *Eum, qui alterum oculum aut alteram maxillam maiorem habet, si recte iis utatur, sanum videri Pedius scribit: ait enim inaequalitatem maxillarum oculorum brachiorum, si nihil ex ministerio praestando subtrahit, extra redhibitionem esse.* (21. 1) 12 § 1

44. † Ulp. ibid. *Item de eo qui urinam facit quaeritur. et Pedius ait non ob eam rem sanum non esse, quod in lecto somno vinoque pressus aut etiam pigritia surgendi urinam faciat: sin autem vitio vesicae collectum umorem continere non potest, non quia urinam in lecto facit, sed quia vitiosam vesicam habet, redhiberi posse: et verius est quod Pedius. Idem ait, si uva alicuius praecisa sit, tollere magis quam praestare redhibitionem, quod morbus minuitur.* (21. 1) 14 § 4. 5

45. † Ulp. ibid. . . . *ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi servi causa quid dixerit, an vero praestaturum se promiserit quod dixit.* (21. 1) 19 pr.

46. † Ulp. ibid. [*Cum mancipium redhibetur, etiam hoc restitui oportet,*] *si legatum vel hereditas servo obvenerit. neque refert, potuerit haec consequi venditor an non potuerit, si servum non vendidisset: pona-* (21. 1) 23 § 9

1) bonorum emptione *Ulp.* (*Rudorff*). 2) *Videntur quaedam excidisse, cf. quae ad Ulp. h. l. adnotavi.*

mus enim talem esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerat: nihil haec res nocebit. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator servum heredem scripserit vel ei legaverit, quia et si venditio remansisset, nihil haec res emptori proderat: et per contrarium, inquit, si contemplatione venditoris institutus proponeretur, tamen diceremus restituere emptorem non debere venditori, si nollet eum redhibere.

47. † Ulp. ibid. *Pedius ait aequum fuisse* (21. 1) 25 § 4 *id dumtaxat imputari emptori ex facto procuratoris et familiae, quod non fuit passurus servus nisi venisset: quod autem passurus erat etiam, si non venisset, in eo concedi emptori servi sui noxae deditionem et ex eo, inquit, quod procurator commisit, solum actionum praestandarum necessitatem ei iniungi.*

48. † Ulp. ibid. *Quas impensas necessario* (21. 1) 30 § 1 *in curandum servum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit: praecedentes impensas nominatim comprehendendas Pedius.*

49. † Ulp. ibid. [*Si mancipium quod* (21. 1) 31 § 13—15 *redhiberi oportet mortuum erit, hoc quaeretur, numquid culpa emptoris vel familiae eius vel procuratoris homo demortuus sit: nam si culpa eius decessit, pro vivo habendus est, et praestentur ea omnia, quae praestarentur, si viveret.*] *sed hoc dicemus, si ante iudicium acceptum decessit: ceterum si post iudicium acceptum decessisse proponatur, tunc in arbitrium iudicis veniet, qualiter mortuus sit: ut enim et Pedio videtur, ea, quaecumque post litis contestationem contingunt, arbitrium iudicis desiderant.*
14 *Quod in procuratore diximus, idem et in tutore et curatore dicendum erit ceterisque, qui ex officio pro aliis interveniunt: et ita Pedius ait, et adicit, quibus administratio rerum, culpam abesse praestare non inique*
15 *dominum cogi. Idem Pedius ait familiae appellatione et filios familias demonstrari: facta enim domesticorum redhibitoria agentem praestare voluit.*

50. † Paul. 2 ad edict. aed. *Iustissime aediles* (21. 1) 44 pr. *noluerunt hominem ei rei quae minoris esset accedere, ne qua fraus aut edicto aut iure civili fieret: ut ait Pedius, propter dignitatem hominum: alioquin eandem rationem fuisse et in ceteris rebus: ridiculum namque esse tunicae fundum accedere.*

INDEX

eorum fragmentorum, in quibus Pedii ad edictum libri indicato numero laudantur.

EX LIBRO VII.

EX LIBRO VIII.

EX LIBRO IX.

EX LIBRO XV.

EX LIBRO XXV.

DE STIPULATIONIBUS.[1]

LIBER I.

51. Paul. 28 ad edict. *Certum est, cuius species* (12. 1) 6 *vel quantitas, quae in obligatione versatur, aut nomine suo aut ea demonstratione quae nominis vice fungitur qualis quantaque sit ostenditur. nam et Pedius libro primo de stipulationibus nihil referre ait, proprio nomine res appelletur an digito ostendatur an vocabulis quibusdam demonstretur: quatenus mutua vice fungantur, quae tantundem praestent.*

EX LIBRO INCERTO.

52. Paul. 72 ad edict. . . . *cum quis rem pro-* (45. 1) 83 § 5 *fanam aut Stichum dari promisit, liberatur, si sine facto eius res sacra esse coeperit aut Stichus ad libertatem pervenerit, nec revocantur in obligationem, si rursus lege aliqua et res sacra profana esse coeperit et Stichus ex libero servus effectus sit.* [*Celso tamen contra visum est,*] *quoniam una atque eadem causa et liberandi et obligandi esset, quod aut dari non possit aut dari possit: nam et si navem, quam spopondit, dominus dissolvit et isdem tabulis compegerit, quia eadem navis esset, inciperet obligari. pro quo et illud dici posse Pedius scribit: si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini, exspectare debeo, donec nascatur: et si natum sine culpa promissoris consumptum sit, rursum exspectare debeam, donec iterum nascatur et dari possit: et per has vices aut cessaturam aut valituram stipulationem.*

LOCI INCERTI.

53. Paul. 2 ad Plaut. *Sextus* (9. 2) 33 pr. cf. (35. 2) 63 pr. *quoque Pedius ait pretia rerum non ex affectione nec utilitate singulorum, sed communiter fungi: itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit, nec illum, qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset.*

Paul. 2 ad l. Iul. et P. *Sed nec heredem post* (35. 2) 63 pr. *mortem testatoris institutum servum tanto pluris esse, quo pluris venire potest, Pedius scribit: est enim absurdum ipsum me heredem institutum non esse locupletiorem, antequam adeam, si autem servus heres institutus sit, statim me locupletiorem effectum, cum multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat: adquirit nobis certe cum adierit, esse autem praeposterum ante nos locupletes dici, quam adquisierimus.*

54. Paul. 2 ad Vit. . . . *quod si aenum* (33. 7) 18 § 3 *instrumento continetur, urcei quoque, quibus aqua in*

1) *De stipulationibus libros partem fecisse librorum ad edictum suspicatur Ferrini, rivista Ital. per le scienze giur.* I *p.* 37 *sq. Sed hoc citandi genus quod in posteriorum temporum codicibus occurrit, iam Pauli aetate in usu fuisse non constat: in ipsis autem fragmentis* 51. 52 *nil est quod ad edicti interpretationem spectare videatur.*

aenum infunditur, in idem genus rediguntur, ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt. optimum ergo esse Pedius ait non propriam verborum significationem scrutari, sed in primis quid testator demonstrare voluerit, deinde in qua praesumptione sunt qui in quaque regione commorantur.[1]

INDEX

omnium Pedii fragmentorum.

1) deinde . . . commorantur *Trib.*

PEGASUS[1]

(CONSUL ET PRAEF. URBI SUB VESPASIANO IMP., PROCULI SUCCESSOR).

1. Ulp. 1 ad l. I. et P. . . . *eum, qui postea-* (1. 9) 7 § 1 *quam pater eius de senatu motus est concipitur et nascitur, Proculus et Pegasus opinantur non esse quasi senatoris filium, quorum sententia vera est.*

2. Gai. 1 ad ed. prov. *Si una actio com-* (2. 1) 11 § 2 *munis sit plurium personarum, veluti familiae erciscundae, communi dividundo, finium regundorum, utrum singulae partes spectandae sunt circa iurisdictionem eius qui cognoscit, quod Ofilio et Proculo placet, quia unusquisque de parte sua litigat: an potius tota res, quia et tota res in iudicium venit et vel uni adiudicari potest, quod Cassio et Pegaso placet: et sane eorum sententia probabilis est.*

3. Ulp. 6 ad edict. . . . *eos enim, qui quae-* (3. 2) 2 § 5 *stus causa in certamina descendunt et omnes propter praemium in scaenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerva filius responderunt.*

4. Paul. 9 ad edict. *Proculus et Pegasus bonam* (3. 5) 17 *fidem eum, qui in servitute gerere coepit, praestare debere aiunt: ideoque quantum si alius eius negotia gessisset, servare potuisset, tantum eum, qui a semet ipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id servari potest.*

5. Ulp. 13 ad edict. *Quid . . . si in eo* (4. 8) 21 § 10 *loco, qui sit circa urbem, adesse iusserit* [*arbiter litigatores*]? *Pegasus admittit valere iussum.*

6. Ulp. 15 ad edict. *Si ego ex parte me* (5. 4) 1 § 3 *dicam heredem, coheres autem meus possideat hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte, utrum a solo extraneo an vero et a coherede deberem petere hereditatem, quaeritur. et Pegasus fertur existimasse a solo extraneo me petere debere eumque restituturum quidquid possidet.*

7. Ulp. 16 ad edict. *Officium autem iudicis* (6. 1) 9 *in hac actione* [*rei vindicatione sc.*] *in hoc erit, ut iudex inspiciat, an reus possideat: nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: . . . quidam tamen, ut Pegasus, eam solam possessionem putaverunt hanc actionem complecti, quae locum habet in interdicto uti possidetis vel utrubi. denique ait ab eo, apud quem deposita est vel commodata vel qui conduxerit aut qui legatorum servandorum causa vel dotis ventrisve nomine in possessione esset vel cui damni infecti nomine non cavebatur, quia hi omnes non possident, vindicari non posse.*

8. Ulp. 17 ad Sab. . . . *si insula iuxta* (7. 1) 9 § 4 *fundum in flumine nata sit, eius usum fructum ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim veluti proprium fundum, cuius usus fructus ad te non pertineat.*

9. Ulp. ibid. *Usufructuarius vel ipse* (7. 1) 12 § 2 *frui ea re vel alii fruendam concedere vel locare vel vendere potest: nam et qui locat utitur et qui vendit utitur. sed et si alio precario concedat vel donet, puto eum uti atque ideo retinere usum fructum, et hoc Cassius et Pegasus responderunt et Pomponius libro quinto ex Sabino probat.*

10. Ulp. 18 ad Sab. *Quod autem diximus* (7. 1) 25 § 7 *ex re fructuarii vel ex operis posse adquirere, utrum tunc locum habeat, quotiens iure legati*[1] *usus fructus sit constitutus, an et si per traditionem vel stipulationem vel alium quemcunque modum, videndum. et vera est Pegasi sententia, quam et Iulianus libro sexto decimo secutus est, omni fructuario adquiri.*

11. Ulp. 18 ad edict. . . . *quaerimus, si furio-* (9. 2) 5 § 2 *sus damnum dederit, an legis Aquiliae actio sit? et Pegasus*

---

1) *Praeter fragmenta infra relata quin eorum, in quibus Proculianorum sententiae laudantur, pleraque etiam ad Pegasum sint referenda, dubitari non potest, v. sub rubr. 'Sabinianorum et Proculianorum controversiae'.*

1) iure legati] iure *Ulp.?*

negavit: quae enim in eo culpa sit, cum suae mentis non sit? et hoc est verissimum.

12. Ulp. ibid. . . . *si lapsus aliquis servum alienum onere presserit, Pegasus ait lege Aquilia eum teneri ita demum, si vel plus iusto se oneraverit vel neglegentius per lubricum transierit.* (9. 2) 7 § 2

13. Ulp. 26 ad edict. . . . *si ob stuprum datum sit, vel si quis in adulterio deprehensus redemerit se: cessat . . . repetitio, idque Sabinus et Pegasus responderunt.* (12. 5) 4 pr.

14. Ulp. 28 ad edict. *Quid si* [*sc. magister navis*] *mutuam pecuniam sumpserit, an eius rei nomine* [*cui sc. praepositus fuit*] *videatur gestum? et Pegasus existimat, si ad usum eius rei, in quam praepositus est, fuerit mutuatus, dandam actionem.* (14. 1) 1 § 8

15. Ulp. 29 ad edict. *Quaesitum est, an teneat actio de peculio, etiamsi nihil sit in peculio cum ageretur, si modo sit rei iudicatae tempore. Proculus et Pegasus nihilo minus teneri aiunt: intenditur enim recte, etiamsi nihil sit in peculio. idem et circa ad exhibendum et in rem actionem placuit.* (15. 1) 30 pr.

16. Ulp. ibid. . . . . *si cum peculio* [*servum sc.*] *vel legavit vel liberum esse iussit, quaestionis fuit: et mihi verius videtur non dandam neque in manumissum neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. an ergo teneatur heres? et ait Caecilius*[1] *teneri, quia peculium penes eum sit, qui tradendo id legatario se liberavit. Pegasus autem caveri heredi debere ait ab eo, cui peculium legatum sit, quia ad eum veniunt creditores.* (15. 2) 1 § 7

17. Ulp. 7 ad Sab. *Ex facto etiam agitatum Pomponius et Arrianus deferunt, si quis vacua parte relicta ita instituerit: 'si mihi Seius heres non erit', quem non instituerat, 'Sempronius heres esto', an hic occupare possit vacantem portionem. et Pegasus quidem existimat ad eam partem admitti. . . .* (28. 5) 19

18. Pomp. 3 ad Q. Muc. *Pegasus solitus fuerat distinguere, si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem, interesse, cuius causa tempus dilatum sit, utrumne heredis, quo casu heredem fructum retinere debere, an legatarii, veluti si in tempus pubertatis ei qui impubes sit fideicommissum relictum sit, tunc enim fructus praestandos et antecedentis temporis.* (31) 43 § 2

19. Valens 1 fideic. *'Stichus liber esto: et ut eum heres artificium doceat, unde se tueri possit, peto'. Pegasus inutile fideicommissum esse ait, quia genus artificii adiectum non esset.* (32) 12

20. Ulp. 20 ad Sab. *Quaeritur, an servus, qui quasi colonus in agro erat, instrumento legato contineatur. et Labeo et Pegasus recte negaverunt, quia non pro instrumento in fundo fuerat, etiamsi solitus fuerat et familiae imperare.* (33. 7) 12 § 3. 16. 18
16 *Si domus sit instrumentum legatum, videndum quid contineatur. et Pegasus ait instrumentum domus id esse, quod tempestatis arcendae aut incendii causa paratur, non quod voluptatis gratia: itaque neque specularia neque vela, quae frigoris causa vel umbrae in domo sunt, deberi. quae sententia Cassii fuit, qui dicebat . . .*
18 *Acetumque que, quod exstinguendi incendii causa paratur, item centones sifones, perticae quoque et scalae,*[1] *et formiones et spongias et amas et scopas contineri plerique et Pegasus aiunt.*

21. Ulp. 25 ad Sab. . . . *an et quod dominus scripsisset se servo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat: idem Nerva.* (33. 8) 6 § 4

22. Ulp. ibid. . . . *Pegasus respondit, si statulibero, cui peculium legatum sit, heres interim crediderit, id ipso iure detrahi et corpora singula etiam per hoc aes alienum deminui.* (33. 8) 8 pr.

23. Ulp. 76 ad edict. . . . *Pegasus putabat, si tibi centum spopondero hac condicione, si iurasses te nomen meum laturum, non esse donationem, quia ob rem facta est, res secuta est.* (39. 5) 19 § 6

24. Pomp. 30 ad Sab. *Cum partes duorum dominorum ferrumine cohaereant, hae cum quaereretur, utri cedant, Cassius ait pro portione rei aestimandum vel pro pretio cuiusque partis. sed si neutra alteri accessioni est, videamus, ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa, aut eius, cuius nomine ferruminata est. sed Proculus et Pegasus existimant suam cuiusque rem manere.* (41. 1) 27 § 2

25. Ulp. 9 ad edict. *Statuas in civitate positas civium non esse, idque Trebatius et Pegasus: dare tamen operam praetorem oportere, ut, quod ea mente in publico positum est, ne liceret privato auferre nec ei qui posuerit.* (41. 1) 41

26. Papin. 2 quaest. . . . . *si quis ita stipuletur: 'si Pamphilum non dederis, centum dari spondes?' Pegasus respondit non ante committi stipulationem, quam desisset posse Pamphilus dari. Sabinus autem. . . .* (45. 1) 115 § 2

27. Papin. 28 quaest. . . . . *si furiosi vel pupilli persona adiecta sit, ita tutori vel curatori pecunia recte dabitur, si condicionis quoque implendae causa recte pecunia tutori vel curatori datur. quod quidem Labeo et Pegasus putaverunt utilitatis causa recipiendum.* (46. 3) 95 § 7

28. . . . . *Lupo et Largo consulibus senatus censuit, ut bona Latinorum primum ad eum pertinerent qui eos liberasset: deinde ad liberos eorum non nominatim ex*[*h*]*eredatos, uti quisque proximus esset: tunc antiquo iure ad heredes eorum, qui liberassent, pertinerent. qu*[*o*] *senatus consulto quidam* [*id*] *actum esse putant, ut in bonis Latinorum eodem iure utamur, quo utimur in hereditate civium Romanorum libertinorum: idque maxime Pegaso placuit. quae sententia aperte falsa est . . .* (Gai. 3, 63. 64

1) Caelius *scr.?*

1) perticae quoque et scalae *gloss.*

PLAUTIUS

(PEGASI FERE AEQUALIS).[1]

1. Paul. 1 ad Plaut. *Plautius ait:* procuratorem[2] damnatum non debere conveniri, nisi aut in rem suam datus esset aut optulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. (13. 3) 6 1

2. Ulp. 17 ad Sab. *Omnes . . . . auctores apud Plautium de hoc consenserunt . . .: usus fructus cottidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore quo vindicatur: cum primum itaque non inveniet alterum, qui sibi concurrat, solus utetur in totum.* Vat. 77 = (7. 2) 1 § 3

3. Paul. 5 ad Plaut. [3]Insulam tibi vendidi et dixi prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram pignorumque ab inquilino datorum ius utrumque secuturum. Nerva Proculus, nisi ad utramque pensionem pignora sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinere, quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata servetur: si quid superesset, ad te. (20. 4) 13

4. Paul. 7 ad Sab. *Si ex decem donatis sibi mulier servum emerit et is quinque sit, quinque petenda*[4] *esse apud Plautium*[5] *placuit, quemadmodum, si mortuus est, nihil peteretur*[6]*: si vero quindecim dignus sit, non plus quam decem potest peti,*[7] *quoniam eatenus donator pauperior factus esset.* (24. 1) 28 § 3

5. Paul. 9 ad Plaut. *PLAUTIUS:* mulier ita legavit: 'quisquis mihi heres erit, Titiae vestem meam mundum ornamentaque muliebria damnas esto dare'. Cassius ait, si non appareret quid sensisset, omnem vestem secundum verba testamenti legatam videri. (34. 2) 8

6. Paul. 8 ad Plaut. *PLAUTIUS:* Rogatus est heres a liberto testatore, ut perceptis sibi decem totam hereditatem revenderet: postea patronus defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat et partem hereditatis, quae debebatur, abstulerat. Proculus Cassius fideicommissarium pro rata quod solvit repetere debere aiunt. (35. 1) 43 pr.

7. Paul. 9 ad Plaut. Qui heredi dare iussus est, servo alieno instituto, non domino dare debet. nam et si alio herede instituto iussus est servo Titii dare, ipsi servo datur, quia quae facti sunt, non transeunt ad dominum, quemadmodum, si mihi aut servo Titii stipulatus sim, non Titio, sed servo eius dari potest.[1] (35. 1) 44 pr. § 10

10 *PLAUTIUS:* Uni ex heredibus fundum legavi, si centum heredibus dedisset: deducet suam partem hereditariam et reliquam summam heredibus pro portione eorum dabit. at si heres ex parte ita institutus esset, si heredibus decem dedisset, non aliter esset heres, quam si tota decem coheredibus dedisset, quia non ante ad hereditatem admitteretur, quam si omnem summam dedisset. nam cum et servus testamento liber et ex parte heres ita scriptus esset, si heredibus decem dedisset, constitit non aliter eum liberum heredemque futurum, quam si tota decem coheredibus dedisset.

8. Paul. 12 ad Plaut. *PLAUTIUS:* Servo, quem tibi legaveram, fundum legavi. Atilicinus Nerva Sabinus primum in servo rationem legis Falcidiae habendam et quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram, deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiae portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius, quod servo pars lege Falcidia decedat, incipere servum fieri communem heredis et legatarii, communi autem servo cum legatum sit, totum pertinere ad socium, quia in eam personam legatum consistere possit: qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidiae decessuram. (35. 2) 49 pr.

9. Paul. 10 ad Plaut. *PLAUTIUS:* Si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione 'si dominus non esset' satisdari, ab eo vero, quem dominum esse dicerem, pure repromitti, constitit non debere me impetrare, sed debere me eligere, a quo velim mihi caveri. (39. 2) 22 § 1

1) *Cassio et Proculo minor natu — arg. fr.* 5. 6. 8. *De Plautii librorum natura atque indole v. Ferrini, rendic. del. R. istit. Lomb. ser.* II, *vol.* 18, *fasc.* 18 (*cui tamen non per omnia adsentior*). *De rerum ordine in Plautii libris observato v. vol.* I, *p.* 1147 *n.* 1, *cf. etiam Krüger p.* 158 *sq. Quae Plautii reliqua sunt, omnia fere traduntur in Iavoleni Neratii Pomponii Pauli ex Plautio* (*ad Plautium*) *libris. Sed licet Plautio deberi magnam horum librorum partem sit certissimum, de finibus tamen regundis inter Plautium et auctores illos equidem non ausim arbitrari. In Iavoleni Neratii Pomponii fragmentis Plautii nomen nusquam invenitur* (*cf. tamen Iavolen. fr.* 157 *v.* 'ait'), *ita ut in horum libris quid Plautii sit quid ipsorum non possit expediri. Apud Paulum quoque paucis tantum locis Plautii nomen laudatur, plerisque aut ab ipso Paulo omissum aut a compilatoribus deletum est. Quae cum ita sint, tutissimum esse censui hoc loco ea sola repetere, quae aut Plautii nomen prae se ferunt aut aperte ipsa Plautii tradunt verba, de reliquis autem remittere lectorem ad libros 'ex Plautio' vel 'ad Plautium' inscriptos. Et in Pauli quidem ad Plautium libris pro certo dixerim ex Plautio ea omnia desumpta esse, in quibus Sabini Cassii Nervae Proculi Atilicini aliorumque veterum responsa vel opiniones referuntur, v. Pauli fr.* 1081, 1114 § 7, 1116 *pr.*, 1118, 1127 § 1, 1128, 1132 § 7, 1142, 1150 *pr.* (?), 1158, 1166, 1172, 1188, 1212, 1227 § 3, 1230, 1231, 1232, 1235 § 1.
2) cognitorem *Paul.*
3) *Quae sequuntur esse Plautii verba apparet ex nota a Paulo subiecta.*
4) retinenda *Paul.?*
5) *i. e. auctoribus apud Plautium.*
6) retineretur *Paul.?*
7) retineri *Paul.?*

1) *Plautii haec esse apparet ex his quae sequuntur:* 'et haec vera sunt *rel.*'

SEXTUS POMPONIUS

(SUB HADRIANO,[1] ANTONINO PIO, MARCO ET VERO[2] IMPP.).

AD EDICTUM LIBRI.[3]

[*Ad municipalem: de damno infecto* (*E.* 3)].

1. † Ulp. 1 ad edict. *Praetor ait: 'dum ei, qui aberit, prius domum denuntiari iubeam'. abesse autem videtur et qui in iure non est: quod et Pomponius probat: verecunde autem praetorem denuntiari iubere, non extrahi de domo sua.* (39. 2) 4 § 5

[*De albo corrupto* (*E.* 7)].

2. † Ulp. 3 ad edict. . . . *si dum proponitur vel ante propositionem quis corruperit, edicti quidem verba cessabunt, Pomponius autem ait sententiam edicti porrigendam esse ad haec.* (2. 1) 7 § 2

*

3. † Ulp. ibid. [4] *Pomponius ait, si emptor servi noxali conventus sit, venditorem, quo sciente factum est, conveniri iam non posse.* (9. 4) 7 § 1

[*Quod quisque iuris etc.* (*E.* 8)].

4. † Ulp. ibid. *Si procurator meus postulavit, quaeritur quis eodem iure utatur: et putat Pomponius me solum, utique si hoc ei specialiter mandavi vel ratum habui.* (2. 2) 3 § 1

[*De edendo* (*E.* 9)].

5. † Ulp. 4 ad edict. *Actionis verbo continetur in rem, in personam: directa, utilis: praeiudicium, sicut ait Pomponius.* (44. 7) 37 pr.

6. † Paul. 3 ad edict. *Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere Pomponius scribit: quia et hi nummularii sicut argentarii rationes conficiunt, quia et accipiunt pecuniam et erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur: et frequentissime ad fidem eorum decurritur.* (2. 13) 9 § 2

[*De pactis* (*E.* 10)].

7. Ulp. 4 ad edict. *Adeo autem bonae fidei iudiciis exceptiones postea factae, quae ex eodem sunt contractu, insunt, ut constet in emptione ceterisque bonae fidei iudiciis re nondum secuta posse abiri ab emptione. si igitur in totum potest, cur non et pars eius pactione mutari potest? et haec ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit.* (2. 14) 7 § 6

8. † Ulp. ibid. *Sed et si quis paciscatur, ne depositi agat, secundum Pomponium valet pactum. item si quis pactus sit, ut ex causa depositi omne periculum praestet, Pomponius ait pactionem valere nec quasi contra iuris formam factam non esse servandam.* (2. 14) 7 § 15

9. † Ulp. ibid. *Pomponius ait maritum non posse pacisci, ut dolum solummodo in dotem praestet, videlicet propter utilitatem nubentium: quamvis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris qui ei dotem promisit: nam et ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse probat, et per contrarium, ut ea dos quae periculo mulieris est sit periculo mariti.* (23. 4) 6

*

10. Marcian. ad form. hypoth. [1] *Cum pignori rem pigneratam accipi posse placuerit, quatenus utraque pecunia debetur pignus secundo creditori tenetur et tam exceptio quam actio utilis ei danda est: quod si dominus solverit pecuniam, pignus quoque perimitur. sed potest dubitari, numquid creditori nummorum solutorum nomine utilis actio danda sit an non: quid enim, si res soluta fuerit? et verum est, quod Pomponius libro septimo ad edictum scribit, si quidem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est, exacta ea creditorem secum pensaturum: si vero corpus is debuerit et solverit, pignoris loco futurum apud secundum creditorem.* (20. 1) 13 § 2

11. Ulp. 27 ad edict. [1] *Sed si quis constituerit alium soluturum, non se pro alio, non tenetur: et ita Pomponius libro octavo scribit.* (13. 5) 5 § 4

[*In ius vocati ut eant aut vindicem dent* (*E.* 11)].

12. † Ulp. 5 ad edict. *Si quis ex aliena iurisdictione ad praetorem vocetur, debet venire, ut et Pomponius et Vindius scripserunt: praetoris est enim aestimare, an sua sit iurisdictio, vocati autem non contemnere auctoritatem praetoris.* (5. 1) 5

13. † Ulp. ibid. [*Praetor ait: 'parentem patronum . . . in ius sine permissu meo ne quis vocet'.*] *parentem hic utriusque sexus accipe: sed an in infinitum, quaeritur. quidam parentem usque ad tritavum appellari aiunt, superiores maiores dici: hoc veteres existimasse Pomponius refert.* (2. 4) 4 § 2

Sed si per poenam deportationis ad peregrinitatem redactus sit patronus, putat Pomponius eum amisisse honorem. (2. 4) 10 § 6

---

1) *cf.* (1. 2) 2 § 49. 2) *cf.* (50. 12) 14. 3) *Pomponii ad edictum libri et ab Ulpiano et a Paulo et ab aliis haud raro laudantur. Praeterea autem fragmenta permulta, in quibus Pomponius non indicato libro laudatur, his libris sunt adiudicanda. Quae ut in conspectu ponam, haec omnia secundum edicti perpetui ordinem insertis rubricis disposui, in indice autem, quem in fine subieci, ea congessi fragmenta, in quibus indicantur librorum numeri. Quando Pomponius hos libros confecerit, pro certo dici non potest; Iuliani autem digestis eum usum esse constat, cf. Fitting, p.* 10, *Krüger, p.* 175. 4) *v. Lenel, p.* 46 *n.* 16.

1) *Fr.* 10. 11, *si quidem recte legitur* Pomponius libro septimo et octavo, *vix possunt alio referri atque ad titulum de pactis. Nec potest videri veri dissimile esse tres libros* (VI—VIII) *ad hunc titulum scripsisse Pomponium, qui ad tractatum de procuratoribus* (*Ulp.* 9 *ad edict.*) *non pervenit ante librum* XXIV, *v. fr.* 25. *Haud scio tamen, an in fr.* 11 *pro* octavo *scribendum sit* quinquagensimo octavo, *quo libro Pomponius de constituta pecunia agere potuit.*

Semper autem hunc honorem patrono habendum, et si quasi tutor vel curator vel defensor vel actor interveniat patronus. sed si patroni tutor vel curator interveniat, impune posse eos in ius vocari Pomponius scribit et verius est. (2. 4) 10 § 13

14. † Ulp. ibid. [*Praetor ait: 'si quis . . . liberosve suos . . . in ius vocabit, qualiscumque vindex accipiatur'.*] *quod ait praetor 'liberosve suos', accipiemus et ex feminino sexu descendentes liberos. parentique dabimus hoc beneficium non solum sui iuris, sed etiam si in potestate sit alicuius: hoc enim Pomponius scribit.* (2. 8) 2 § 3

[*Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat* (*E.* 12)].

15. † Ulp. ibid. *Hoc edictum praetor proposuit, ut metu poenae compesceret eos, qui in ius vocatos* 1 *vi eripiunt. Denique Pomponius scribit servi quoque nomine noxale iudicium reddendum, nisi sciente domino id fecit: tunc enim sine noxae deditione iudicium suscipiet.* (2. 7) 1 § 1

16. † Paul. 4 ad edict. *Sed eximendi verbum generale est, ut Pomponius ait. eripere enim est de manibus auferre per raptum: eximere quoquo modo auferre.* (2. 7) 4 pr.

[*De postulando* (*E.* 14—16)].

17. † Ulp. 6 ad edict. *Removet autem a postulando pro aliis et eum, qui corpore suo muliebria passus est. si quis tamen vi praedonum vel hostium stupratus est, non debet notari, ut et Pomponius ait.* (3. 1) 1 § 6

18. † Ulp. ibid. [*Ait praetor: 'qui ab exercitu dimissus erit'.*] . . . *Pomponius ait etiam eum, qui exercitui praeest, licet consularibus insignibus utitur, ignominiae causa ab imperatore missum hac nota laborare.* (3. 2) 2 pr.

19. † Ulp. ibid. *Pomponius et eum, qui in servitute peculiaria mancipia prostituta habuit, notari post libertatem ait.* (3. 2) 4 § 3

20. † Ulp. ibid. *Pomponius eam, quae intra legitimum tempus*[1] *partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod verum puto.* (3. 2) 11 § 2

21. † Ulp. ibid. [*Deinde adicit praetor: 'Qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit'.*] *de qua autem restitutione praetor loquitur? utrum de ea quae a principe vel a senatu? Pomponius quaerit: et putat de ea restitutione sensum, quam princeps vel senatus indulsit. . . . Si quis famoso iudicio condemnatus per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat hunc infamia eximi.* (3. 1) 1 § 10

22. † Ulp. ibid. [*Ait praetor: 'pro alio ne postulent praeterquam pro . . . socero socru, genero nuru'.*] *Pomponius nurus et generi appellatione et soceri et socrus et ulteriores, quibus pro praepositio solet accedere, contineri ait.* (3. 1) 3 § 2

[*Si ex noxali causa agatur etc.* (*E.* 21)].

23. † Paul. 6 ad edict. . . . *si servus praesens est, dominus abest nec quisquam servum defendit, ducendus erit iussu praetoris: sed causa cognita domino postea dabitur defensio, ut Pomponius et Vindius scribunt, ne ei absentia sua noceat.* (2. 9) 2 § 1

[*Qui ne dent cognitores* (*E.* 25)].

24. † Ulp. 8 ad edict. [2]*Lugendi autem sunt parentes anno, liberi maiores X annorum aeque anno. quem annum decem mensuum esse Pomponius ait. nec leve argumentum est annum X mensuum esse, cum minores liberi tot mensibus elugeantur, quot annorum decesserint usque ad trimatum: minor trimo non lugetur, sed sublugetur: minor anniculo neque lugetur, neque sublugetur.* Vat. 321

1) decem menses *Ulp.* 2) *cf. Vat.* 320 *v.* quae virum parentem liberosve suos, uti moris est, non eluxerit.

[*De procuratoribus* (*E. VIII*)].

25. Ulp. 9 ad edict. *Procurator autem vel omnium rerum vel unius rei esse potest constitutus vel coram vel per nuntium vel per epistulam: quamvis quidam, ut Pomponius libro vicensimo quarto scribit, non putent unius rei mandatum suscipientem procuratorem esse: sicuti ne is quidem, qui rem perferendam vel epistulam vel nuntium perferendum suscepit, proprie procurator appellatur.* (3. 3) 1 § 1

[*Ut alieno nomine sine mandatu agere non liceat* (*E.* 29)].

26. † Ulp. ibid. *Ei, qui de statu suo litigat, tutorem dari posse Pomponius scribit et verum est, ut ita demum teneat datio, si liber est.* (26. 5) 17

[*In quibus causis alieno nomine agere non liceat* (*E.* 30)].

27. † Ulp. ibid. *Pomponius scribit non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum non posse desiderare ait nisi, ut Iulianus ait, causa cognita, id est si et nominatim ei mandatum sit et pater valetudine vel alia iusta causa impediatur.* (3. 3) 40 pr.

[*Quibus municipum nomine agere liceat* (*E.* 31)].

28. † Ulp. 8 (9?) ad edict. *Illud notandum Pomponius ait, quod et patris suffragium filio proderit et filii patri.* (3. 4) 5

[*De defendendo etc.* (*E.* 32)].

29. † Ulp. 9 ad edict. . . . *si adversarius plures intendat actiones et in singulas singuli existant defensores suscipere parati, videri eum recte defendi Iulianus ait. quo iure nos uti Pomponius scribit.* (3. 3) 37 § 1

30. Ulp. ibid. *Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, id ratum habiturum eum ad quem ea res pertinebit cavere debet. sed interdum licet suo nomine procurator experiatur, tamen de rato debebit cavere, ut Pomponius libro vicensimo quarto*[1] *scribit. ut puta iusiurandum procuratori rettulit, iuravit absenti dari oportere: agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum (neque enim haec actio domino competere potuit): sed debebit de rato cavere. sed et si procuratori constitutum est et ex ea causa agat: dubitandum non est quin locus sit de rato cautioni idque Pomponius scribit.* 6 *Est et casus, quo quis eiusdem actionis nomine et de rato caveat et iudicatum solvi. ut puta postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur: alterius procurator existit: debet cavere hic procurator et ratam rem dominum habiturum, ne forte dominus reversus velit quid petere, item iudicatum solvi, ut si quid forte propter hanc restitutionem in integrum praestari adulescenti debeat,* (3. 3) 39 § 1. 6. 7

1) quinto *scr.?* an *infra* § 6 quarto *scr.?*

hoc praestetur. et haec ita Pomponius libro vicensimo
7 *quinto ad edictum scribit. Item ait, si suspectus tutor postuletur, defensorem eius oportere etiam de rato cavere, ne reversus ille velit retractare quod actum est.*

[*Quod adversus municipes agatur* (*E.* 33)].

31. † Ulp. 10 ad edict. *Si iussu eius, qui administrationi rerum civitatis praepositus est, cum servo civitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit quod iussu cum eo agi posse.* (15.4) 4

32. † Ulp. ibid. *Si vi me deiecerit quis nomine municipum, in municipes mihi interdictum reddendum Pomponius scribit, si quid ad eos pervenit.* (43. 16) 4

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

33. Ulp. ibid. ... *si ego tui filii negotia gessero vel servi, videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem. et mihi videtur verum, quod Labeo distinguit et Pomponius libro vicensimo sexto probat, ut, si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia filii tui vel servi, vel eorum contemplatione, adversus patrem vel dominum de peculio dumtaxat dandam actionem. idemque est et si sui iuris esse eos putavi. nam et si servum non necessarium emero filio tuo et tu ratum habueris, nihil agitur ratihabitione eodem loco Pomponius scribit hoc adiecto, quod putat, etsi nihil sit in peculio, quoniam plus patri dominove debetur, et in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit.* (3. 5) 5 § 8—10
9 *Sed si hominis liberi qui tibi bona fide serviebat negotia gessero: si quidem putans tuum esse servum gessi, Pomponius scribit earum rerum peculiarium causa, quae te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum gestorum actionem, earum vero rerum, quae ipsum sequuntur, non tecum, sed cum ipso. sed si liberum scivi, earum quidem rerum, quae eum sequuntur, habebo adversus eum actio-*
10 *nem, earum vero, quae te sequuntur, adversus te. Si Titii servum putans qui erat Sempronii, dedero pecuniam ne occideretur, ut Pomponius ait, habebo negotiorum gestorum adversus Sempronium actionem.*

34. † Scaev. 1 quaest. *Pomponius scribit, si negotium a te quamvis male gestum probavero, negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. videndum ergo ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat: nam quomodo, cum semel coeperit, nuda voluntate tolletur? sed superius ita verum se putare, si dolus malus a te absit.* (3.5) 8

35. Paul. 9 ad edict. *Pomponius libro vicensimo sexto in negotiis gestis initio cuiusque temporis condicionem spectandam ait. quid enim, inquit, si pupilli negotia coeperim gerere et inter moras pubes factus sit? vel servi aut filii familias et interea liber aut pater familias effectus sit?* (3. 5) 14

36. † Paul. ibid. *Si pro te praesente et vetante fideiusserim, nec mandati actio nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari oportere: quibus non consentio, secundum quod et Pomponio videtur.* (17. 1) 40

[*De calumniatoribus* (*E. IX*)].

37. † Ulp. 10 ad edict. *Hoc autem iudicium [propositum sc. in eum, qui, ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur,] non solum in pecuniariis causis, sed et ad publica crimina pertinere Pomponius scribit, maxime cum et lege repetundarum teneatur, qui ob negotium faciendum aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit.* (3. 6) 1 § 1

[*Quod metus causa etc.* (*E.* 39)].

38. † Ulp. 11 ad edict. ... *si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus vel provinciae praeses, Pomponius scribit hoc edictum locum habere: si forte, inquit, mortis aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit.* (4. 2) 3 § 1

39. Ulp. ibid. ... *si quis in furto vel adulterio deprehensus vel in alio flagitio vel dedit aliquid vel se obligavit, Pomponius libro vicensimo octavo recte scribit posse eum ad hoc edictum pertinere: timuit enim vel mortem vel vincula. quamquam non omnem adulterum liceat occidere, vel furem, nisi se telo defendat: sed potuerunt vel non iure occidi, et ideo iustus fuerit metus.* (4. 2) 7 § 1

40. Ulp. ibid. *Metum autem praesentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius: et ita Pomponius libro vicensimo octavo scribit. ait enim metum illatum accipiendum, id est si illatus est timor ab aliquo. denique tractat, si fundum meum dereliquero audito, quod quis cum armis veniret, an huic edicto locus sit? et refert Labeonem existimare edicto locum non esse et unde vi interdictum cessare, quoniam non videor vi deiectus, qui deici non expectavi, sed profugi. aliter atque si, posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim edicto locum facere. idem ait, et si forte adhibita manu in meo solo per vim aedifices, et interdictum quod vi aut clam et hoc edictum locum habere, scilicet quoniam metu patior id te facere.* (4. 2) 9 pr.

† Ulp. ibid. *Si per vim tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius unde vi interdictum cessare, quoniam non est deiectus, qui compulsus est in possessionem inducere:* (43. 16) 5

sed et si per vim tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius[1] *hoc edicto locum esse.* (4. 2) 9 pr. — § 3
1 *Animadvertendum autem, quod praetor hoc edicto generaliter et in rem loquitur nec adicit a quo gestum: ... sed licet vim faciat a quocumque praetor complectatur, eleganter tamen Pomponius ait, si quo magis te de vi hostium vel latronum vel populi tuerer vel liberarem, aliquid a te accepero vel te obligavero, non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summisi: ceterum si alienus sum a vi, teneri me non debere, ego enim operae*
2 *potius meae mercedem accepisse videor. Idem Pomponius scribit quosdam bene putare etiam servi manumissionem vel aedificii depositionem, quam quis coactus fecit,*
3 *ad restitutionem huius edicti porrigendam esse. Sed quod praetor ait ratum se non habiturum, quatenus accipiendum est videamus. et quidem aut imperfecta res est, licet metus intervenerit, ut puta stipulationem numeratio non est secuta, aut perfecta, si post stipulationem et numeratio facta est aut per metum accepto debitor liberatus est vel quid simile contigerit quod negotium perficeret. et Pomponius scribit in negotiis quidem perfectis et exceptionem interdum et actionem competere, in imperfectis autem solam exceptionem.*

41. Ulp. ibid. *Quaeri poterit, an etiam ei qui vim fecerat passo vim restitui praetor velit per hoc edictum ea quae alienavit. et Pomponius scribit libro vicensimo octavo non oportere ei praetorem opem ferre: nam cum liceat, inquit, vim vi repellere, quod fecit passus* (4. 2) 12 § 1

---

1) et si ... Pomponius *del.*

est. quare si metu te coegerit sibi promittere, mox ego eum coegero metu te accepto liberare, nihil esse quod ei restituatur.

42. † Ulp. ibid. *Eum qui metum fecit et* (4.2) 14 § 13 *de dolo teneri certum est, et ita Pomponius, et consumi alteram actionem per alteram exceptione in factum opposita.*

43. † Paul. 11 ad edict. *Qui possessionem* (4. 2) 21 § 2 *non sui fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio est, eius quadruplum vel simplum cum fructibus consequetur: aestimatur enim quod restitui oportet, id est quod abest: *abest* autem nuda possessio cum suis fructibus. quod et Pomponius.*

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

44. Ulp. 11 ad edict. *Ait praetor: 'si* (4. 3) 1 § 4—6 *de his rebus alia actio non erit.' merito praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit, quoniam famosa actio non temere debuit a praetore decerni, si sit civilis vel honoraria, qua possit experiri: usque adeo, ut et Pedius libro octavo scribit, etiamsi interdictum sit quo quis experiri, vel exceptio qua se tueri possit, cessare hoc edictum. idem et Pomponius libro vicensimo octavo, et adicit: et si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse, ut puta si de dolo stipulatum*
5 *sit. Idem Pomponius ait et si actionem in nos dari non oporteat, veluti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem, non debere laborare, ut habeam de dolo malo actionem, cum nemo sit*
6 *adversus me daturus actionem. Idem Pomponius refert Labeonem existimare, etiamsi quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere: et si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere, sibi imputaturo eo qui agere supersedit: nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit ut tempus exiret.*

45. † Ulp. ibid. *Et eleganter Pom-* (4. 3) 7 pr. § 2. 8. 10 *ponius haec verba 'si alia actio non sit' sic excipit, quasi res alio modo ei ad quem ea res pertinet salva esse non poterit.*
2 *Pomponius autem, etiamsi popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem.*
8 *Servus pactionis pro libertate reum domino dedit ea condicione, ut post libertatem transferatur in eum obligatio: manumissus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit locum habere de dolo actionem. sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur, dicendum ait patronum exceptione a reo summovendum.*
10 *Idem Pomponius refert Caecidianum praetorem non dedisse de dolo actionem adversus eum, qui adfirmaverat idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur, quod verum est: nam nisi ex magna et evidenti calliditate non debet de dolo actio dari.*

46. Ulp. ibid. *Labeo libro trigensimo septimo* (4.3) 9 § 3 *posteriorum scribit, si oleum tuum quasi suum defendat Titius, et tu hoc oleum deposueris apud Seium, ut is hoc venderet et pretium servaret, donec inter vos deiudicetur cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere: quoniam neque mandati neque sequestraria Seium convenire potes nondum impleta condicione depositionis, de dolo adversus Titium agendum. sed Pomponius libro vicensimo septimo*[1] *posse cum sequestre praescriptis verbis actione*[2] *agi, vel si is solvendo non sit, cum Titio de dolo.*

1) octavo (VIII *pro* VII) *scr.?* 2) actione *del.?*

47. † Ulp. ibid. [*Si fur*[1] *deferente me iura-* (4.3) 21 *verit et absolutus sit,*] *Labeo ait de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per iusiurandum transactum videri, quam sententiam et Marcellus libro octavo digestorum probat: stari enim religioni debet.*

48. † Ulp. ibid. *Si quis in pignore pro* (13. 7) 36 pr. *auro aes subiecisset creditori, qualiter teneatur, quaesitum est. in qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro aes subiecisset, furti teneri: quod si in dando aes subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse: sed et hic puto pigneraticium iudicium locum habere, et ita Pomponius scribit.*

49. † Ulp. ibid. *Si quis a me oleum quod* (19. 1) 32 *emisset adhibitis iniquis ponderibus accepisset, ut in modo me falleret, vel emptor circumscriptus sit a venditore ponderibus minoribus, Pomponius ait posse dici venditorem sibi dare oportere quod plus est petere: quod habet rationem: ergo et emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.*

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

50. † Ulp. ibid. *Pomponius adicit ex his* (4. 4) 3 § 9 *causis, ex quibus in re peculiari filii familias restituuntur, posse et patrem quasi heredem nomine filii post obitum eius impetrare cognitionem.*

51. Ulp. ibid. . . . *si ei pecunia a de-* (4. 4) 7 § 2. 3. 7 *bitore paterno soluta sit vel proprio et hanc perdidit, dicendum est ei subveniri, quasi gestum sit cum eo. et ideo si minor conveniat debitorem, adhibere debet curatores, ut ei solvatur pecunia: ceterum non ei compelletur solvere. sed hodie solet pecunia in aedem deponi, ut Pomponius libro vicensimo octavo scribit, ne vel debitor ultra usuris oneretur vel creditor minor perdat pecuniam, aut curatoribus solvi, si sunt.*
3 *Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam in interventionibus, ut puta si fideiussorio nomine se vel rem suam obligavit. Pomponius autem videtur adquiescere distinguentibus: arbiter ad fideiussores probandos constitutus eum probavit an vero ipse adversarius? mihi autem semper succurrendum videtur, si minor sit et se circumventum doceat.*
7 *Pomponius quoque libro vicensimo octavo scribit et si sine dolo cuiusquam legatum repudiaverit, vel in optionis legato captus sit dum elegit deteriorem, vel si duas res promiserit illam aut illam et pretiosiorem dederit, debere subveniri.*

52. Ulp. ibid. . . . . *non restituetur, qui* (4.4) 11 § 4. 6 *sobrie rem suam administrans occasione damni non inconsulte accidentis, sed fato velit restitui: nec enim eventus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. et ita et Pomponius libro vicensimo octavo scripsit.*
6 . . . *quaeritur, si minor adversus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. et Pomponius simpliciter scribit non restituendum.*

53. Ulp. ibid. *Pomponius quoque libro* (4.4) 13 § 1 *vicensimo octavo scribit Labeonem existimasse, si minor viginti quinque annis fundum vendidit et tradidit,*[2] *si emptor rursus eum alienavit, si quidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem adversus eum faciendam: si ignoravit et prior emptor solvendo esset, non esse faciendam: sin vero non esset solvendo,*[3] *aequius esse*

1) *v. Marcell. fr.* 112. 2) mancipavit *Ulp.?* 3) si.., si.., si quidem . . ., si.., sin vero . . .] *interpolationis suspicionem movet hoc scribendi genus; cf. quod ad Ulp. h. l. adnotavi.*

minori succurri etiam adversus ignorantem, quamvis bona fide emptor est.

† Paul. 11 ad edict. *Plane quamdiu is qui a* (4.4) 14 *minore rem accepit aut heres eius idoneus sit, nihil novi constituendum est in eum, qui rem bona fide emerit, idque et Pomponius scribit.*

54. Ulp. 11 ad edict. *Pomponius quoque* (4.4) 16 § 2. 4 *refert libro vicensimo octavo, cum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea condicione, ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi et haec defuncto herede heredi eius cavisset se restituturam, Aristonem putasse in integrum restituendam. sed et illud Pomponius adicit, quod potuit incerti condici haec cautio etiam a maiore: non enim ipso iure, sed per condictionem munitus est.*
4 *Idem Pomponius ait in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.*

[*Quod falso tutore etc.* (*E.* 44)].

55. Ulp. 12 ad edict. . . . *Pomponius libro* (27.6) 1 § 3—5 *trigensimo scribit interdum quamvis a non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem edicti: quid enim si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accom-*
4 *modaverint, nonne valebit quod gestum est? Item hoc edictum licet singulariter scriptum sit, si tamen plures intervenerint, qui tutores non erant, tamen locum habere*
5 *debere Pomponius libro trigesimo scribit. Idem Pomponius scribit, etiamsi pro tutore negotia gerens auctoritatem accommodaverit, nihilo minus hoc edictum locum habere, nisi forte praetor decrevit ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est: tunc enim valebit per praetoris tuitionem, non ipso iure.*

56. Ulp. ibid. *Pomponius libro trigesimo* (27.6) 7 § 3 *recte scribit etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo.*

57. Ulp. ibid. *Huius actionis exemplo* (27.6) 9 pr. *Pomponius libro trigesimo primo scribit dandam actionem adversus eum, qui dolo malo adhibuit, ut alius auctoraretur inscius.*

[*Ex quibus causis maiores etc.* (*E.* 43)].

58. Ulp. ibid. *Eum quoque, cui sic lega-* (4.6) 17 § 1 *tum sit: 'vel*[1] *in annos singulos, quibus in Italia esset', restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset, et Labeo scribit et Iulianus libro quarto et Pomponius libro trigensimo primo probant: non enim dies actionis exit, ubi praetoris auxilium necessarium erat, sed condicio in causa est.*

59. † Ulp. ibid. *Adversus relegatum re-* (4.6) 26 § 1 *stitutionem faciendam ex generali clausula Pomponius ait: sed non et ipsi concedendam, quia potuit procuratorem relinquere.*

60. † Ulp. ibid. *In actione rescissoria,* (4.6) 28 § 6 *quae adversus militem competit, aequissimum esse Pomponius ait eius quoque temporis, quo absens defensus non est, fructus eum praestare.*

[*Qui arbitrium receperint etc.* (*E.* 48)].

61. Ulp. 13 ad edict. *Pedius libro nono et* (4.8) 7 pr. *Pomponius libro trigensimo tertio scribunt parvi referre, ingenuus quis an libertinus sit, integrae famae quis sit arbiter an ignominiosus. in servum Labeo compromitti non posse libro undecimo scribit.*

1) quina (ū) *scr.*

62. Ulp. ibid. . . . *neque in pupillum ne-* (4.8) 9 § 1 *que in furiosum aut surdum aut mutum compromittetur, ut Pomponius libro trigensimo tertio scribit.*

63. Ulp. ibid. *Quod ait praetor: 'pe-* (4.8) 11 § 2. 3. 5 *cuniam compromissam', accipere nos debere, non si utrimque poena nummaria, sed si et alia res vice poenae, si quis arbitri sententia non steterit, promissa sit: et ita Pomponius scribit.*
3 *Interdum, ut Pomponius scribit, recte nudo pacto fiet compromissum, ut puta si ambo debitores fuerunt et pacti sunt, ne petat quod sibi debetur qui sententiae arbitri non paruit.*
5 [*Iulianus*] *dicit . . ., si sub condicione fuerit poena compromissa, veluti 'si navis ex Asia venerit, tot milia': non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam condicio exstiterit: ne sit inefficax deficiente condicione. et ita Pomponius libro trigensimo tertio ad edictum scribit.*

64. † Ulp. ibid. *Pomponius ait, et si* (4.8) 13 pr. § 1 *alteri accepto lata sit poena compromissi, non debere eum*
1 *compelli sententiam dicere. Idem Pomponius scribit, si de meis solis controversiis sit compromissum et de te poenam sim stipulatus, videndum ne non sit compromissum.*

65. Ulp. ibid. . . . . *Pomponius libro* (4.8) 17 § 3. 4 *trigensimo tertio quaerit, si ita sit compromissum, ut quod Titio disceptatori placet, id Seius pronuntiet, quis sit cogendus? et puto tale arbitrium non valere, in quo*
4 *libera facultas arbitri sententiae non est futura. Sed si ita sit compromissum arbitratu Titii aut Seii fieri, Pomponius scribit et nos putamus compromissum valere: sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint.*

66. Ulp. ibid. *Pomponius ait inutiliter* (4.8) 21 § 3. 4 *arbitrum incertam sententiam dicere, ut puta: 'quantum ei debes redde': 'divisioni vestrae stari placet': 'pro ea*
4 *parte, quam creditoribus tuis solvisti, accipe'. Item si arbiter poenam ex compromisso peti vetuerit, in libro trigensimo tertio apud Pomponium scriptum habeo non valere: et habet rationem, quia non de poena compromissum est.*

67. † Ulp. ibid. *Labeo ait, si arbiter,* (4.8) 25 pr. § 2 *cum in compromisso cautum esset, ut eadem die de omnibus sententiam diceret et ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta diem protulit: valere prolationem sententiaeque eius posse impune non pareri. et Pomponius probat Labeonis sen-*
2 *tentiam. Si per fideiussorem fuerit cautum in primo compromisso, et sequens similiter proferendum Labeo dicit. sed Pomponius dubitat, utrum isdem an et aliis tam idoneis: quid enim, inquit, si idem fideiubere noluerint? sed puto, si noluerint fideiubere, tunc alios non absimiles adhibendos.*

[*Nautae caupones stabularii etc.* (*E.* 49)].

68. Ulp. 14 ad edict. . . . *ait praetor 'nau-* (4.9) 1 § 2. 7 *tae'. nautam accipere debemus eum qui navem exercet: quamvis nautae appellantur omnes, qui navis navigandae causa in nave sint: sed de exercitore solummodo praetor sentit. nec enim debet, inquit Pomponius, per remigem aut mesonautam obligari, sed per se vel per navis magistrum: quamquam si ipse alicui e nautis committi iussit, sine dubio debeat obligari.*

7 . . . *Pomponius libro trigensimo quarto scribit parvi referre, res nostras an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit salvas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solvi.*

69. Ulp. ibid. [*Puto nautas factum non solum nautarum praestare debere, sed et vectorum,*] *et ita de facto vectorum etiam Pomponius libro trigensimo quarto scribit. idem ait, etiamsi nondum sint res in navem receptae, sed in litore perierint, quas semel re-* (4.9) 3 pr. § 1. 4. 5
1 *cepit, periculum ad eum pertinere. Ait praetor: 'nisi restituent, in eos iudicium dabo'. ex hoc edicto in factum actio proficiscitur. sed an sit necessaria, videndum, quia agi civili actione ex hac causa poterit: si quidem merces intervenerit, ex locato vel conducto: sed si tota navis locata sit, qui conduxit ex conducto etiam de rebus quae desunt agere potest: si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato convenietur: sed si gratis res susceptae sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, cum sint civiles: nisi forte, inquit, ideo, ut innotesceret praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum: et quia in locato conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat praestatur, at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamsi sine culpa eius res periit vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali contingit. inde Labeo scribit, si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari.*
4 *Haec autem rei persecutionem continet, ut Pomponius*
5 *ait, et ideo et in heredem et perpetuo dabitur. Novissime videndum, an eiusdem rei nomine et de recepto honoraria actione et furti agendum sit: et Pomponius dubitat: sed magis est, ut vel officio iudicis vel doli exceptione alterutra esse contentus debeat.*

[*De recepticia actione* (*E.* 50)].

70. Ulp. ibid. *Utrum praesente debitore an absente constituat*[1] *quis, parvi refert. hoc amplius etiam invito constituere*[2] *eum posse Pomponius libro trigensimo quarto scribit: unde falsam putat opinionem Labeonis existimantis, si, postquam quis constituit*[3] *pro alio, dominus ei denuntiet ne solvat, in factum exceptionem dandam.* (13. 5) 27

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)].

71. † Paul. 17 ad edict.[4] . . . *hoc iure nos utimur Pomponius scribit, id est tanti rem videri, quanti actoris intersit: quod alias minus esse, alias plus: nam saepe actoris pluris interesse hominem retinere, quam quanti is est, veluti cum quaestionis habendae aut rei probandae gratia aut hereditatis adeundae intersit eius eum possideri.* (43. 16) 6

[*De iureiurando* (*E.* 54)].

72. † Ulp. 22 ad edict. *Si minor viginti quinque annis detulerit et hoc ipso captum se dicat, adversus exceptionem iurisiurandi replicari debebit, ut Pomponius ait.* (12. 2) 9 § 4

73. † Paul. 18 ad edict. *Pomponius ait eum, qui furtum sibi factum alicuius rei iuravit, non statim etiam condictionis causam nancisci.* (12. 2) 28 § 9

[*De hereditatis petitione* (*E.* 65)].[5]

74. † Ulp. 15 ad edict. *Quod si in diem sit debitor vel sub condicione, a quo petita est hereditas, non debere eum damnari. rei plane iudicatae tempus spectandum esse secundum Octaveni sententiam, ut apud Pomponium scriptum est, an dies venerit.* (5. 3) 16 pr.

75. † Paul. 20 ad edict. *Si possessor hereditarium servum occiderit, id quoque in hereditatis petitione veniet: sed Pomponius ait actorem debere eligere, utrum velit sibi eum condemnari, ut caveat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliae omissa eius rei aestimatione a iudice.* (5. 3) 36 § 2

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

76. † Ulp. 16 ad edict. *Pomponius scribit, si quid quod eiusdem naturae est ita confusum est atque commixtum, ut deduci et separari non possint, non totum, sed pro parte esse vindicandum. ut puta meum et tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune, et unusquisque pro rata ponderis quod in massa habemus vindicabimus, etsi incertum sit, quantum quisque ponderis in massa habet.* (6. 1) 3 § 2

77. † Ulp. ibid. *Idem Pomponius scribit: si frumentum duorum non voluntate eorum confusum sit, competit singulis in rem actio in id, in quantum paret in illo acervo suum cuiusque esse: quod si voluntate eorum commixta sunt, tunc communicata viden-* (6. 1) 5 pr. — § 2. 5
1 *buntur et erit communi dividundo actio. Idem scribit, si ex melle meo, vino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse id quoque communicari: sed puto verius, ut et ipse significat, eius potius esse qui fecit, quoniam suam speciem pristinam non continet. sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia deduci possit, nec communicabitur nec communi dividundo agetur, quia separari potest*[1]*: agetur autem in rem actio. sed si deduci, inquit, non possit, ut puta si aes et aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum: nec quaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est, quia utraque materia etsi confusa*
2 *manet tamen. Idem scribit, si equam meam equus tuus praegnatem fecerit, non esse tuum, sed meum, quod natum est.*
5 *Si plures sint eiusdem nominis servi, puta plures Erotes, nec appareat de quo actum sit, Pomponius dicit nullam fieri condemnationem.*

78. Paul. 12 ad edict. *Pomponius libro trigensimo sexto probat, si ex aequis partibus fundum mihi tecum communem tu et Lucius Titius possideatis, non ab utrisque quadrantes petere me debere, sed a Titio, qui non sit dominus, totum semissem. aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio et a te et a Titio partes fundi petere me debere: quotiens enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquam partem meam esse: et ideo te quoque a Titio quadrantem petere debere.* (6. 1) 8

79. Ulp. 16 ad edict. *Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, ut puta liberi qui sunt in potestate, non petuntur: petuntur igitur aut praeiudiciis aut interdictis aut cognitione praetoria, et ita Pomponius libro trigensimo septimo: nisi forte, inquit, adiecta causa quis vindicet: si quis ita petit 'filium suum' vel 'in potestate ex iure Romano*[2]*', videtur mihi* (6. 1) 1 § 2

---

1) recipiat *Ulp.* 2) recipere *Ulp.* 3) recepit *Ulp.* 4) *v. Lenel, p.* 113 *n.* 2. 5) *Pomponius* (*sicut Ulpianus, v. Lenel, p.* 7 *sq.*) *mutato edicti ordine prius* (*lib.* XXXVI *sqq.*) *de rei vindicatione, deinde* (*lib.* XL) *de Publiciana actione videtur egisse: secundum haec etiam hereditatis petitionem et sequentia iudicia* (*fr.* 85—100) *suo loco esse movenda censui.*

1) quia separari potest *gloss.?* 2) Quiritium *Ulp.*

et Pomponius consentire recte eum egisse: ait enim adiecta causa ex lege[1] *Quiritium vindicare posse.*

80. Paul. 17 ad edict. *Pomponius libro tri-* [(42. 1) 36] *gensimo septimo ad edictum scribit, si uni ex pluribus iudicibus*[2] *de liberali causa*[3] *cognoscenti de re non liqueat, ceteri autem consentiant, si is iuraverit sibi non liquere, eo quiescente ceteros, qui consentiant, sententiam proferre, quia, etsi dissentiret, plurium sententia optineret.*

81. Paul. 21 ad edict. *Si a bonae fidei posses-* [(6. 1) 21] *sore fugerit servus, requiremus, an talis fuerit, ut et custodiri debuerit. nam si integrae opinionis videbatur, ut non debuerit custodiri, absolvendus est possessor, ut tamen, si interea eum usuceperat, actionibus suis cedat petitori et fructus eius temporis quo possedit praestet. quod si nondum eum usucepit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nihil caveat petitori de persequenda ea re: quo minus enim petitor eam rem persequi potest, quamvis interim, dum in fuga sit, usucapiat? nec iniquum id esse Pomponius libro trigensimo nono ad edictum scribit.*

82. † Paul. ibid. *Fructus non modo percepti,* [(6. 1) 33] *sed et qui percipi honeste potuerunt aestimandi sunt: et ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit, veriorem putat Pomponius Trebatii opinionem putantis eo usque fructuum rationem habendam, quo usque haberetur, si non perisset, id est ad rei iudicandae tempus.*

[*De Publiciana in rem actione* (*E.* 59)].

83. † Ulp. 16 ad edict. *Publiciana tempus* [(6. 2) 7 § 14] *emptionis continet, et ideo neque quod ante emptionem neque quod postea dolo malo factum est in hac actione deduci Pomponio videtur.*

84. Ulp. ibid. [*Iulianus generaliter* [(6. 2) 11 § 5—10] *dicit, ex qua causa matrem usucapere possem, si furtiva non esset, ex ea causa partum me usucapere, si furtivam esse matrem ignorabam: ex omnibus igitur causis Publi-*
5 *cianam habebo.*] *Idem est et si ex partu partus est et si non natus, sed post mortem matris exsecto ventre eius extractus est, ut et Pomponius libro quadragensimo*
6 *scripsit. Idem ait aedibus emptis, si fuerint dirutae, ea quae aedificio accesserunt huiusmodi actione petenda.*
7 *Quod tamen per alluvionem fundo accessit, simile fit ei cui accedit: et ideo si ipse fundus Publiciana peti non potest, non hoc petetur, si autem potest, et ad partem, quae per alluvionem accessit: et ita Pomponius scribit.*
8 *Idem adicit et si statuae emptae partes recisae petantur,*
9 *similem actionem proficere. Idem scribit, si aream emero et insulam in ea aedificavero, recte me Publiciana*
10 *usurum. Item, inquit, si insulam emi et ad aream ea pervenit, aeque potero uti Publiciana.*

[*Si praedium stipendiarium vel tributarium petatur* (*E.* 71)].

85. † Ulp. 17 ad edict. '*Stipendium*' *a stipe* [(50. 16) 27 § 1] *appellatum est, quod per stipes, id est modica aera, colligatur. idem hoc etiam* '*tributum*' *appellari Pomponius ait.*

[*Si usus fructus petatur etc.* (*E.* 72)].

86. Ulp. ibid. *Si post litem de usu fructu* [(7. 6) 5 § 4] *contestatam fuerit finitus usus fructus, an ulterius fructus desinant deberi? et puto desinere: nam etsi mortuus fuerit fructuarius, heredi eius actionem praeteritorum dumtaxat fructuum dandam Pomponius libro quadragensimo scribit.*

1) iure *Ulp.?* 2) recuperatoribus *Paul.* 3) *Agitur de liberali causa per in rem actionem, cf. Lenel* § 178. 179.

87. Ulp. ibid. *Invitum autem in servitutibus* [(8. 2) 5] *accipere debemus non eum qui contra dicit, sed eum qui non consentit. ideo Pomponius libro quadragensimo et infantem et furiosum invitos recte dici ait: non enim ad factum, sed ad ius servitutis haec verba referuntur.*

[*Si servitus vindicetur etc.* (*E.* 73)].

88. † Ulp. ibid. *Pomponius dicit fructua-* [(8. 5) 2 § 3] *rium interdicto de itinere uti posse, si hoc anno usus est: alibi enim de iure, id est in confessoria actione, alibi de facto, ut in hoc interdicto, quaeritur.*

89. Ulp. ibid. . . . *et in negatoria actione,* [(8. 5) 4 § 2—5] *ut Labeo ait, fructus computantur, quanti interest petitoris non uti fundi sui itinere adversarium: et hanc sen-*
3 *tentiam et Pomponius probat. Si fundus, cui iter debetur, plurium sit, unicuique in solidum competit actio, et ita et Pomponius libro quadragensimo primo scribit: sed in aestimationem id quod interest veniet, scilicet quod eius interest, qui experietur.*
4 *Sed et si duorum fundus sit qui servit, adversus unumquemque poterit ita agi et, ut Pomponius libro eodem scribit, quisquis defendit, solidum debet restituere, quia*
5 *divisionem haec res non recipit. Si quis mihi itineris vel actus vel viae controversiam non faciat, sed reficere sternere non patiatur, Pomponius libro eodem scribit confessoria actione mihi utendum.*

[*Ad legem Aquiliam* (*E.* 77)].

90. † Ulp. 18 ad edict. . . . *si furem noctur-* [coll. 7, 3 § 2] *num* [*sc. quis occiderit*], *quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem aeque lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat: videamus, an lege Aquilia teneatur? et Pomponius dubitat, num haec lex non sit in usu.*

[*Ad legem Aquiliam: in factum adversus nautas etc.* (*E.* 78)].

91. † Paul. 22 ad edict. . . . *si damnum in* [(4. 9) 6 § 2] *eo* [*sc. servo meo, quo in nave vel caupona uteris,*] *datum sit ab alio, qui in eadem nave vel caupona est, cuius factum praetor aestimare solet, non putat Pomponius eius nomine hanc actionem utilem futuram.*

[*Finium regundorum* (*E.* 79)].

92. † Paul. 23 ad edict. *Si communem fun-* [(10. 1) 4 § 7] *dum ego et tu habemus et vicinum fundum ego solus, an finium regundorum iudicium accipere possumus? et scribit Pomponius non posse nos accipere, quia ego et socius meus in hac actione adversarii esse non possumus, sed unius loco habemur. idem Pomponius ne utile quidem iudicium dandum dicit, cum possit, qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare et sic experiri.*

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

93. † Ulp. 19 ad edict. . . . *ad licitationem rem* [(10. 2) 6] *deducere, ut qui licitatione vicit hic habeat instrumenta hereditaria, non placet neque mihi neque Pomponio.*

94. † Ulp. ibid. *Pomponius scribit, si uni* [(10. 2) 8 pr.] *ex heredibus praelegatae fuerint rationes, non prius ei tradendas, quam coheredes descripserint. nam et si servus actor, inquit, fuerit legatus, non alias eum tradendum, quam rationes reddiderit.*

95. † Ulp. ibid. *Idem Pomponius ait* [(10. 2) 8 § 1. 2] *columbas, quae emitti solent de columbario, venire in*

familiae erciscundae iudicium, cum nostrae sint tamdiu, quamdiu consuetudinem habeant ad nos revertendi.
2 *Sed et si quid de pecoribus nostris a bestia ereptum sit, venire in familiae erciscundae iudicium putat, si feram evaserit: nam magis esse, ut non desinat nostrum esse, inquit, quod a lupo eripitur vel alia bestia, tamdiu, quamdiu ab eo *non* fuerit consumptum.*

Pomponius tractat: cum pastori meo lupi (41. 1) 44 *porcos eriperent, hos vicinae villae colonus cum robustis canibus et fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus lupis eripuit aut canes extorserunt: et cum pastor meus peteret porcos, quaerebatur, utrum eius facti sint porci, qui eripuit, an nostri maneant: nam genere quodam venandi id erant nancti. cogitabat tamen, quemadmodum terra marique capta, cum in suam naturalem laxitatem pervenerant, desinerent eorum esse qui ceperunt, ita ex bonis quoque nostris capta a bestiis marinis et terrestribus desinant nostra esse, cum effugerunt bestiae nostram persecutionem. quis denique manere nostrum dicit, quod avis transvolans ex area aut ex agro nostro transtulit aut quod nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiae liberatum, occupantis erit, quemadmodum piscis vel aper vel avis, qui potestatem nostram evasit, si ab alio capiatur, ipsius fit. sed putat potius nostrum manere tamdiu, quamdiu reciperari possit: licet in avibus et piscibus et feris verum sit quod scribit. idem ait, etsi naufragio quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere: denique quadruplo teneri eum qui rapuit.*

96. † Ulp. ibid. *Sed et si dolo vel culpa* (10.2) 16 § 4 *quid in usum fructum ab uno ex heredibus factum sit, hoc quoque in iudicium venire Pomponius ait: nam et omnia, quae quis in hereditate dolo aut culpa fecit, in iudicium familiae erciscundae veniunt, sic tamen, si quasi heres fecerit.*

97. † Ulp. ibid. *Sed an in familiae* (10. 2) 18 § 1. 2 *erciscundae iudicium de morte testatoris vel de morte uxoris liberorumque suorum habebunt quaestionem heredes, quaeritur: et rectissime Pomponius ait haec ad divisionem*
2 *rerum hereditariarum non pertinere. Idem quaerit, si quis testamento caverit, ut servus exportandus veneat, officio familiae erciscundae iudicis contineri, ut voluntas defuncti non intercidat. sed et cum monumentum iussit testator fieri, familiae erciscundae agent, ut fiat. idem tamen temptat, quia heredum interest, quos ius monumenti sequitur, praescriptis verbis posse eos experiri, ut monumentum fiat.*

98. † Ulp. ibid. *Familiae erciscundae* (10. 2) 22 § 1 *iudex ita potest pluribus eandem rem adiudicare, si aut pluribus fuerit unius rei praeceptio relicta (ubi etiam necessitatem facere Pomponius scribit, ut pluribus adiudicetur) vel si certam partem unicuique coheredum adsignet.*

99. † Paul. 23 ad edict. *Si inter me* (10. 2) 25 § 4. 7. 8 *et te Titiana hereditas communis sit, inter me autem et te *et* Titium Seiana, posse unum iudicium accipi inter tres Pomponius scribit.*
7 *Quod pro emptore vel pro donato puta coheres possidet, in familiae erciscundae iudicium venire negat Pomponius.*
8 *Idem scribit, cum ego et tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris et victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero et traditus mihi fuerit, agente te familiae erciscundae iudicio non veniet non solum hoc quod pro herede possidetur, sed nec id quod pro emptore: cum enim per iudicem priorem apparuit totam non esse hereditatis, quemadmodum in familiae erciscundae iudicium veniat?*

[*Ad epistulam D. Hadriani* (*E.* 88)].

100. † Ulp. 22 ad edict. *Si plures sint* (46. 1) 27 pr. § 3 *fideiussores, unus pure, alius in diem vel sub condicione acceptus, succurri oportet ei, qui pure acceptus est, dum existere condicio potest, scilicet ut interim in virilem conveniatur. sed si, cum condicio exstitit, non est solvendo qui sub condicione acceptus est, restituendam actionem in pure acceptum Pomponius scribit.*
3 *Sicut ipsi fideiussori, ita heredibus quoque eorum succurrendum Pomponius scribit.*

[*De aleatoribus* (*E.* 63)].

101. † Ulp. 23 ad edict. *Quod autem prae-* (11. 5) 1 § 3 *tor negat se furti actionem daturum, videamus utrum ad poenalem actionem solam pertineat an et si ad exhibendum velit agere vel vindicare vel condicere. et est relatum apud Pomponium solummodo poenalem actionem denegatam.*

[*Si mensor falsum modum dixerit* (*E.* 89)].

102. † Ulp. 24 ad edict. *Competit autem* (11. 6) 3 § 1—6 *haec actio ei, cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse, hoc est vel emptori vel venditori, cui renuntiatio*
2 *offuit. Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renuntiationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere: nisi solvendo*
3 *venditor non fuit: tunc enim mensor tenebitur. Sed si venditor maiorem modum tradiderit fraudatus a mensore, consequenter dicit Pomponius non esse actionem adversus mensorem, quia est ex vendito actio adversus emptorem,*
4 *nisi et hic emptor solvendo non sit. Idem Pomponius scribit, si propter iudicium adhibitus mensor fraudaverit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli: plane si a iudice adhibitus contra me renuntiaverit dolo malo, dubitat, an teneri mihi debeat? quod*
5 *magis admittit. Hanc actionem heredi similibusque personis dandam Pomponius scribit: sed in heredem*
6 *similesque personas denegandam ait. Servi autem nomine magis noxale quam de peculio competere ait, quamvis civilis actio de peculio competat.*

103. † Ulp. ibid. *Si mensor non falsum* (11. 6) 5 pr. § 1 *modum renuntiaverit, sed traxerit renuntiationem et ob hoc evenerit ut venditor liberetur, qui adsignaturum se modum intra certum diem promisit, haec actio locum non habet: sed nec dari utilem debere Pomponius ait. erit*
1 *ergo ad actionem de dolo decurrendum. Si, cum falsus modus renuntiatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset, agere poterit etiam cum mensore: sed si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quod si non de toto modo qui deerat cum venditore egerit, sed de minore, consequenter scribit Pomponius de residuo cum mensore agi posse.*

104. † Ulp. ibid. *Nec non illud quoque* (11. 6) 7 § 2 *Pomponius dicit etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem.*

[*Ad exhibendum* (*E.* 90)].

105. † Ulp. ibid. *Sed et usum* (10. 4) 3 § 4. 8. 12. 13 *fructum petituro competere ad exhibendum Pomponius ait.*
8 *Si quis extra heredem tabulas testamenti vel codicillos*

vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est per hanc actionem agendum non esse, cum sufficiunt sibi interdicta in hanc rem competentia[1]*: et ita Pomponius.*
12 *Pomponius scribit eiusdem hominis nomine recte plures ad exhibendum agere posse: forte si homo primi sit, secundi in eo usus fructus sit, tertius possessionem suam contendat, quartus pigneratum sibi eum adfirmet: omnibus igitur ad exhibendum actio competit, quia omnium*
13 *interest exhiberi hominem. Ibidem subiungit iudicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiam exceptiones aestimare, quas possessor obicit, et si qua tam evidens sit, ut facile repellat agentem, debere possessorem absolvi, si obscurior vel quae habeat altiorem quaestionem, differendam in directum iudicium re exhiberi iussa: de quibusdam tamen exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui ad exhibendum actione iudicat, veluti pacti conventi, doli mali, iurisiurandi reique iudicatae.*

106. † Ulp. ibid. . . . *si rotam* (10. 4) 7 § 1. 2. 5—7 *meam vehiculo aptaveris, teneberis ad exhibendum (et ita Pomponius scribit), quamvis tunc civiliter non possideas.*
2 *Idem et si armario vel navi tabulam meam vel ansam scypho iunxeris vel emblemata phialae, vel purpuram vestimento intexeris, aut bracchium statuae coadunaveris.*[2]
5 *Si quis, cum iudicii accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolvi eum oportet: quamvis sit, inquit Pomponius, quod ei imputetur, cur non statim restituit, sed passus est secum litem contestari.*
6 *Idem scribit, si quis litis contestatae tempore possederit, deinde desierit possidere, mox coeperit sive ex eadem causa sive ex alia, condemnari eum oportere, nisi resti-*
7 *tuat. Ibidem non male Pomponius iungit eius, qui ad exhibendum egit, utroque tempore interfuisse oportere rem ei restitui, hoc est et quo lis contestatur et quo fit condemnatio, et ita Labeoni placet.*

107. † Ulp. ibid. *Glans ex arbore tua* (10. 4) 9 § 1. 7 *in fundum meum decidit, eam ego immisso pecore depasco: qua actione possum teneri? Pomponius scribit competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi, ut glandem comederet: nam et si glans extaret nec patieris me tollere, ad exhibendum teneberis, quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur.*
7 *Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putavit partum quoque restituendum, sive praegnas fuerit mulier sive postea conceperit: quam sententiam et Pomponius probat.*

[*De religiosis: si quis mortuum etc.* (*E.* 91)].

108. † Paul. 27 ad edict. [*In locum pignori* (11. 7) 3 *datum nec debitor nec creditor alii concedere potest ut mortuum inferat:*] *ex consensu tamen omnium utilius est dicere religiosum posse fieri, idque Pomponius scribit.*

[*De sumptibus funerum* (*E.* 94)].

109. † Ulp. 25 ad edict. *Si colonus vel* (11. 7) 14 § 1 *inquilinus sit is qui mortuus est nec sit unde funeretur, ex invectis illatis eum funerandum Pomponius scribit et si quid superfluum remanserit, hoc pro debita pensione teneri.*

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

110. † Ulp. 27 ad edict. *Si quis autem con-* (13. 5) 3 § 1 *stituerit quod iure civili debebat, iure praetorio non debebat, id est per exceptionem, an constituendo teneatur, quaeritur: et est verum, ut et Pomponius scribit, eum non teneri, quia debita iuribus non est pecunia quae constituta est.*

v. fr. 11.[1] (13. 5) 5 § 4

111. † Ulp. ibid. *Iulianus libro undecimo* (13. 5) 5 § 6 *digestorum scribit procuratori constitui posse: quod Pomponius ita interpretatur, ut ipsi procuratori constituas te soluturum, non domino.*

112. † Ulp. ibid. . . . *constitutum valebit,* (13. 5) 11 pr. *si quod constituitur debitum sit, etiamsi nullus apparet qui interim debeat: ut puta si ante aditam hereditatem debitoris vel capto eo ab hostibus constituat quis se soluturum: nam et Pomponius scribit valere constitutum, quoniam debita pecunia constituta est.*

113. † Ulp. ibid. . . . *si quis certam* (13. 5) 14 § 2 *personam fideiussuram pro se constituerit, nihilo minus tenetur, ut Pomponius scribit.*

114. † Ulp. ibid. . . . *illa verba prae-* (13. 5) 18 pr. *toris 'neque per actorem stetisse' eandem recipiunt dubitationem* [*scil. utrum ad tempus constituti pertineant an usque ad litis contestationem trahenda sint*]. *et Pomponius dubitat, si forte ad diem constituti per actorem non steterit, ante stetit vel postea. et puto et haec ad diem constituti referenda. proinde si valetudine impeditus aut vi aut tempestate petitor non venit, ipsi nocere Pomponius scribit.*

115. † Paul. 29 ad edict. . . . *is qui pure* (13. 5) 19 § 1 *debet si sub condicione constituat, inquit Pomponius in hunc utilem actionem esse.*

[*Commodati vel contra* (*E.* 98)].

116. † Paul. ibid. *Duabus rebus commo-* (13. 6) 17 § 4 *datis recte de altera commodati agi posse Vivianus scripsit: quod ita videri verum, si separatae sint, Pomponius scripsit: nam eum qui carrucam puta vel lecticam commodavit, non recte acturum de singulis partibus.*

117. † Ulp. 28 ad edict. [2]*Si margarita* (19. 5) 17 § 1 *tibi aestimata dedero, ut aut eadem mihi adferres aut pretium eorum, deinde haec perierint ante venditionem, cuius periculum sit? et ait Labeo, quod et Pomponius scripsit, si quidem ego te venditor rogavi, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter nostrum, sed dumtaxat consensimus, teneri te hactenus, ut dolum et culpam mihi praestes.*

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

118. † Ulp. 28 ad edict. *Licet autem datur* (14. 1) 1 § 20 *actio in eum, cuius in potestate est qui navem exercet, tamen ita demum datur, si voluntate eius exerceat. . . . sed si sciente dumtaxat, non etiam volente cum magistro contractum sit, utrum quasi in volentem damus actionem in solidum an vero exemplo tributoriae dabimus? in re igitur dubia melius est verbis edicti servire et neque scientiam solam et nudam patris dominive in navibus onerare neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. et ita videtur et Pomponius significare, si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari, si minus, in peculium.*

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

119. † Paul. 30 ad edict. *Eius contractus* (14. 3) 17 § 3

1) cum sufficiunt . . . competentia *Trib., cf. quae ad Ulp. h. l.* adnotavi. 2) aut . . . coadunaveris *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 64).

1) *v. p.* 16 *n.* 1. 2) *cf. Lenel, p.* 200 *n.* 10.

certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiamsi furiosus heres existat, dandam esse actionem etiam Pomponius scripsit: non enim imputandum est ei, qui sciens dominum decessisse cum institore exercente mercem contrahat.

[*De tributoria actione* (*E.* 103)].

120. Ulp. 29 ad edict. *Si vicarius servi mei* (14. 4) 5 § 1 *negotietur, si quidem me sciente, tributoria tenebor, si me ignorante, ordinario sciente, de peculio eius actionem dandam Pomponius libro sexagensimo scripsit, nec deducendum ex vicarii peculio, quod ordinario debetur, cum id quod mihi debetur deducatur. sed si uterque scierimus, et tributoriam et de peculio actionem competere ait, tributoriam vicarii nomine, de peculio vero ordinarii: eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur, sic tamen, ut utrumque tribuatur et quod mihi et quod servo debetur, cum, si servus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei a vicario debetur.*

121. Ulp. ibid. *Si servo testamento manu-* (14. 4) 9 § 2 *misso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum pervenerit neque dolo fecerit, Labeo ait. sed Pomponius libro sexagensimo scripsit heredem, nisi curaverit caveri sibi a servo vel deduxit a peculio quod tribuendum erat, teneri tributoria.*

[*De peculio et in rem verso* (*E.* 104)].

122. † Ulp. ibid. [*Peculium id est, quod* (15. 1) 7 § 2 *servus domini permissu separatim a rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur.*] *scire autem non utique singulas res debet* [*dominus sc.*], *sed παχυμερέστερον, et in hanc sententiam Pomponius inclinat.*

123. Ulp. ibid. . . . *si damnum servo* (15. 1) 9 pr. § 1 *dominus dederit, in peculium hoc non imputabitur, non*
1 *magis quam si subripuerit. Plane si conservus dedit damnum vel subripuit, in peculium videtur haberi, et ita Pomponius libro undecimo*[1] *scribit.*

124. † Ulp. ibid. *Potest esse apud me* (15. 1) 19 § 1 *duplicis iuris peculium: ut puta servus est dotalis, potest habere peculium, quod ad me respiciat, potest et quod ad mulierem. nam quod ex re mariti quaesiit vel ex operis suis, id ad maritum pertinet: et ideo, si respectu mariti heres sit institutus vel ei legatum datum, id eum non debere restituere Pomponius scribit.*

125. Ulp. ibid. *Usu fructu* [*servi sc.*] *quo-* (15. 2) 1 § 9 *que exstincto intra annum actionem dandam in usufructuarium Pomponius libro sexagensimo primo scripsit.*

126. † Ulp. ibid. . . . *si plures agant de* (15. 3) 1 § 2 *peculio, proficere hoc ei, cuius pecunia in rem versa est, debet, ut ipse uberiorem actionem habeat. certe si praeventum sit ab aliquo et actum de peculio, de in rem verso actio an cesset, videndum. et refert Pomponius Iulianum existimare de peculio actione peremi de in rem verso actionem (quia in peculium conversum est quod in domini rem erat versum et pro servo solutum est, quemadmodum si ipsi servo a domino fuisset solutum), sed ita demum, si praestiterit ex actione de peculio dominus quod servus in rem eius verterat: ceterum si non praestiterit, manet actio de in rem verso.*

127. Ulp. ibid. [*In rem versum videtur* (15. 3) 3 § 1. 5 *et*] *si* [*servus sc.*] *pecuniam a creditore acceptam dominico creditori solverit: sed et si erravit in solvendo et putavit creditorem eum qui non erat, aeque in rem versum esse Pomponius libro sexagensimo primo ait, quatenus indebiti repetitionem dominus haberet.*
5 *Labeo ait, si servus mutuatus nummos a me alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quod nomen ei adquisitum est: quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicae rationis. ex qua causa hactenus erit dominus obligatus, ut, si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus procuratoremque eum faciat.*

128. † Ulp. ibid. *Si res domino non ne-* (15. 3) 5 pr. § 1 *cessarias emerit servus quasi domino necessarias, veluti servos, hactenus videri in rem eius versum Pomponius scribit, quatenus servorum verum pretium facit, cum, si necessarias emisset, in solidum quanto venissent teneretur.*
1 *Idem ait, sive ratum habeat servi contractum dominus sive non, de in rem verso esse actionem.*

129. † Paul. 30 ad edict. [*Si filius familias* (15. 3) 8 *pecuniam mutuatus pro filia sua dotem dederit, in rem versum patris videtur, quatenus avus pro nepte daturus fuit:*] *et nihil interesse Pomponius ait, filiae suae nomine an sororis vel neptis ex altero filio natae dederit.*

130. † Ulp. 29 ad edict. *Si domini* (15. 3) 10 § 7—10 *debitor sit servus et ab alio mutuatus ei solverit, hactenus non vertit, quatenus domino debet: quod excedit, vertit. proinde si, cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta creditori eius solverit vel familiam exhibuerit, dicendum erit de in rem verso in decem competere actionem: aut si tantundem debeat, nihil videtur versum. nam, ut Pomponius scribit, adversus lucrum domini videtur subventum: et ideo, sive debitor fuit domino, cum in rem verteret, nihil videri versum, sive postea debitor esse domino coeperit, desinere versum: idemque et si solverit ei. plus dicit et si tantundem ei donavit dominus, quantum creditori solvit pro se, si quidem remunerandi animo, non videri versum, si vero alias donavit, durare versum.*
8 *Idem quaerit, si decem in rem domini vertit et postea tantandem summam a domino mutuatus sit, habeat praeterea et peculium decem, videndum ait, utrum desiit esse versum? an vero, quoniam est peculium, unde trahatur debitum, de in rem verso non tollimus actionem? an*
9 *potius ex utroque pro rata detrahimus? Idem quaerit, si in rem tuam verterit et debitor tuus factus sit, mox creditor eiusdem summae quam tibi debuit, an renascatur de in rem verso actio an vero ex postfacto non con-*
10 *valescat? quod verum est. Idem tractat, an ex eventu possit in rem patris filius vertere, veluti si duo rei pater et filius fuerint et filius mutuatus suo nomine solvat, vel si filio iussu patris credidisti et filius creditum tibi solvisset.*

[*Depositi vel contra* (*E.* 106)].

131. † Ulp. 30 ad edict. *Si quis ser-* (16. 3) 1 § 9—14 *vum custodiendum coniecerit forte in pistrinum, si quidem merces intervenit custodiae, puto esse actionem adversus pistrinarium ex conducto: si vero mercedem accipiebam ego pro hoc servo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse: quod si operae eius servi cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conducti intervenit, sed quia pecunia non datur, praescriptis verbis datur actio: si vero nihil aliud quam cibaria praestabat*
10 *nec de operis quicquam convenit, depositi actio est. In conducto et locato et in negotio, ex quo diximus praescriptis verbis dandam actionem, et dolum et culpam praestabunt qui servum receperunt: at si cibaria tantum,*

1) sexagensimo primo (LXI *pro* XI) *scr.*

dolum dumtaxat. sequemur tamen, ut Pomponius ait, et quid habuerunt proscriptum aut quid convenerit, dummodo sciamus et si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos praestaturos qui receperunt, qui solus in depositum
11 *venit. Si te rogavero, ut rem meam perferas ad Titium, ut is eam servet, qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quaeritur. et putat tecum mandati, cum eo vero, qui eas res receperit, depositi: si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi, quam actionem mihi praestabis mandati*
12 *iudicio conventus. Quod si rem tibi dedi, ut, si Titius rem non recepisset, tu custodires, nec eam recepit, videndum est, utrum depositi tantum an et mandati actio sit. et Pomponius dubitat: puto tamen mandati esse actionem, quia plenius fuit mandatum habens et custodiae legem.*
13 *Idem Pomponius quaerit, si tibi mandavero, ut rem ab aliquo meo nomine receptam custodias, idque feceris, mandati an depositi tenearis. et magis probat mandati*
14 *esse actionem, quia hic est primus contractus. Idem Pomponius quaerit, si apud te volentem me deponere iusseris apud libertum tuum deponere, an possim tecum depositi experiri. et ait, si tuo nomine, hoc est quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem: si vero suaseris mihi, ut magis apud eum deponam, tecum nullam esse actionem, cum illo depositi actio est: nec mandati teneris, quia rem meam gessi.*

132. † Ulp. ibid. *Si velit sequester officium* (16. 3) 5 § 2 *deponere, quid ei faciendum sit? et ait Pomponius adire eum praetorem oportere et ex eius auctoritate denuntiatione facta his qui eum elegerant, ei rem restituendam qui praesens fuerit.*

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

133. † Paul. 33 ad edict. . . . *si et emptor* (18. 1) 34 § 3 *et venditor scit furtivum esse quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur: si emptor solus scit, non obligabitur venditor nec tamen ex vendito quicquam consequitur, nisi ultro quod convenerit praestet: quod si venditor scit, emptor ignoravit, utrinque obligatio contrahitur, et ita Pomponius quoque scribit.*

[*Locati conducti* (*E.* 112)].

134. † Ulp. 32 ad edict. *Si quis domum bona* (19. 2) 9 pr. *fide emptam vel fundum locaverit mihi isque sit evictus sine dolo malo culpaque eius, Pomponius ait nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, ut ei praestetur frui quod conduxit licere. plane si dominus non patitur et locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait absolvi locatorem.*

135. Ulp. ibid. *Videamus, an et servorum* (19. 2) 11 pr. *culpam et quoscumque induxerit praestare conductor debeat? et quatenus praestat, utrum ut servos noxae dedat an vero suo nomine teneatur? et adversus eos quos induxerit utrum praestabit tantum actiones an quasi ob propriam culpam tenebitur? mihi ita placet, ut culpam etiam eorum quos induxit praestet suo nomine, etsi nihil convenit, si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit vel suos vel hospites: et ita Pomponius libro sexagesimo tertio ad edictum probat.*

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

136. Ulp. 35 ad edict. *Si plures curatores* (26. 7) 3 pr. *dati sunt, Pomponius libro sexagesimo octavo ad edictum scripsit ratum haberi debere etiam quod per unum gestum est: nam et in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impediantur, praetor uni eorum curationem decernet ratumque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum est.*

137. Paul. 38 ad edict. *Surdum non posse* (26. 1) 1 § 3 *dari tutorem plerique et Pomponius libro sexagesimo nono ad edictum probant, quia non tantum loqui, sed et audire tutor debet.*

[*Si tabulae testamenti extabunt* (*E. XXV. A.*)]

138. † Ulp. 39 ad edict. . . . *si unum fecerit* (37. 11) 1 § 7 *testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum, si quidem id extat quod voluit esse testamentum, bonorum possessio petetur, si vero id quod exemplum erat, bonorum possessio peti non poterit, ut Pomponius scripsit.*

[*De b. p. contra tabulas* (*E.* 142)].

139. † Ulp. 40 ad edict. *Sed et si ab hosti-* (37. 4) 1 § 3 *bus postliminio redierint filii, Pomponius putat ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti.*

[*De collatione bonorum* (*E.* 144)].

140. Ulp. ibid. *Si ex dodrante fuit* (37. 6) 1 § 3. 9. 11 *institutus filius qui erat in potestate, extraneus ex quadrante, emancipatum accipientem contra tabulas pro quadrante tantum bona sua collaturum Iulianus ait, quia solum quadrantem fratri abstulit: argumentum pro hac sententia adfert Pomponius, quod filius emancipatus nepotibus ex se natis solis conferre cogitur.*
9 *Iubet autem praetor ita fieri collationem, ut recte caveatur: caveri autem per satisdationem oportere Pomponius ait. an pignoribus caveri possit, videamus: et Pomponius libro septuagesimo nono ad edictum scripsit et reis et pignoribus recte caveri de collatione, et ita ego quoque puto.*
11 *Quamvis autem edictum praetoris de cautione loquatur, tamen etiam re posse fieri collationem Pomponius libro septuagensimo nono ad edictum scripsit. aut enim re, inquit, aut cautione facienda collatio est. igitur dividat, inquit, bona sua cum fratribus et quamvis non caveat, satisfacit edicto.*

[*De Carboniano edicto* (*E.* 148)].

141. Ulp. 41 ad edict. *Pomponius libro* (37. 10) 1 § 8. 9 *septuagensimo nono ad edictum scripsit, cum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum edictum cessare, quamvis filius esse negetur, quia vel quasi scriptus habet bonorum possessionem, etiamsi filius non est, vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur: nisi forte postumus, inquit, est heres institutus et natus negetur esse filius, sed subiectus esse dicetur, quo casu eius partis tantum danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est.*
9 *Idem ait, cum quidam exheredem scripsisset filium, quod diceret eum ex adulterio conceptum, quia fieret ei haec controversia, an inter liberos sit, ex hac parte edicti ei bonorum possessionem competere, cum, si sine elogio exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. idemque et si ita sit scriptum: 'quisquis est, qui filium meum se esse dicit, exheres esto', quia non est filius exheredatus.*

[*Si quid in fraudem patroni etc.* (*E.* 151)].

142. Ulp. 44 ad edict. . . . *si rem* (38. 5) 1 § 14. 24. 25. 27 *quidem bona fide vendiderit et sine ulla gratia libertus, pretium autem acceptum alii donavit, videndum erit, quis Faviana inquietetur, utrum qui rem emit an vero is qui*

pretium dono accepit? et Pomponius libro octagensimo tertio recte scripsit emptorem non esse inquietandum: fraus enim patrono in pretio facta est: eum igitur qui pretium dono accepit Faviana conveniendum.
24 *Si cum servo in fraudem patroni libertus contraxerit isque fuerit manumissus, an Faviana teneatur, quaeritur.*
25 . . . *Item quaeri potest, manumisso vel mortuo vel alienato servo an intra annum agendum sit. et ait Pomponius agendum.*
27 *Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, deinde, defuncto patrono vivo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti, an Fabiana uti possit ad revocanda ea quae sunt alienata? et est verum, quod et Pomponius probat libro octagensimo tertio, item Papinianus libro quarto decimo quaestionum, competere ei Favianam: sufficere enim, quod in fraudem patronatus factum sit: magis enim fraudem rei, non personae accipimus.*

[*De successorio edicto* (*E.* 165)].

143. † Ulp. 49 ad edict. *Scientiam eam* (38. 15) 2 § 5 *observandam Pomponius ait, non quae cadit in iuris prudentes, sed quam quis aut per se aut per alios adsequi potuit, scilicet consulendo prudentiores, ut diligentiorem patrem familias consulere dignum sit.*

[*Ut usus fructus nomine caveatur* (*E.* 171)].

144. † Ulp. 51 ad edict. . . . *si ex die pro-* (7.9)9 § 2.3 *prietas alicui legata sit, usus fructus pure, dicendum esse Pomponius ait remittendam esse hanc cautionem fructuario, quia certum sit ad eum proprietatem vel ad*
3 *heredem eius perventuram. Si vestis usus fructus legatus sit, scripsit Pomponius, quamquam heres stipulatus sit finito usu fructu vestem reddi, attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo adtritam reddiderit.*

[*De damno infecto* (*E.* 175)].

145. † Paul. 48 ad edict. *Si is, qui unas* (39.2)18 § 5 *aedes habebat, stipulatus fuerit, deinde vicinas comparaverit, an earum quoque nomine, quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, quaesitum est. Iulianus scribit videndum, ne earum dumtaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum et promissorem initio actum fuerit. cui consequens videri posse, ut et, cum aedium communium nomine duo socii stipulentur, de eo dumtaxat damno caveri videatur, quod in parte aedium cuique socio datum fuerit. sive ergo redemerit alteram partem quis ex his sive adiudicata fuerit, non augeri promissionis obligationem. Pomponius relata Iuliani scriptura dicit non se improbare.*

[*Quod publicanus vi ademerit* (*E.* 183)].

146. † Ulp. 55 ad edict. . . . *quaeritur, si* (39.4) 1 § 4 *quis velit cum publicano non ex hoc edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni iniuriae vel furti agere, an possit? et placet posse, idque Pomponius quoque scribit: est enim absurdum meliorem esse publicanorum causam quam ceterorum effectam opinari.*

[*De iniuriis* (*E.* 190)].

147. † Ulp. 57 ad edict. *Sed est quaestionis,* (47.10)9 pr. *quod dicimus re iniuriam atrocem fieri, utrum, si corpori inferatur, atrox sit, an et si non corpori, ut puta vestimentis scissis, comite abducto vel convicio dicto. et ait Pomponius etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatem faciente.*

148. † Ulp. ibid. *Si quis me prohibeat* (47.10) 13 § 7 *in mari piscari vel everriculum (quod Graece σαγήνη dicitur) ducere, an iniuriarum iudicio possim eum convenire? sunt qui putent iniuriarum me posse agere: et ita Pomponius et plerique esse huic similem eum, qui in publicum lavare vel in cavea publica sedere vel in quo alio loco agere sedere conversari non patiatur, aut si quis re mea uti me non permittat: nam et hic iniuriarum conveniri potest.*

149. † Paul. 55 ad edict. *Si nupta filia* (47.10)18 § 2–5 *familiae iniuriam acceperit et vir et pater iniuriarum agant, Pomponius recte putat tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnetur, si ea vidua esset, viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset, quod sua cuiusque iniuria propriam aestimationem haberet. et ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam iniuriarum agere posse, quod et vir suo*
3 *nomine agat.* [1]*Si iniuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus, aut si quis putet me Lucium Titium esse, cum sim Gaium Seius: praevalet, quod principale est, iniuriam eum mihi facere velle: nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse quam sum, et ideo iniuriarum habeo.*
4 *At cum aliquis filium familias patrem familias putat, non potest videri iniuriam patri facere, non magis quam viro, si mulierem viduam esse credat, quia neque in personam eorum confertur iniuria nec transferri personae putationem ex persona filiorum ad eos potest, cum affectus iniuriam facientis in hunc tamquam in patrem familias*
5 *consistat. Quod si scisset filium familias esse, tamen, si nescisset, cuius filius esset, dicerem, inquit, patrem suo nomine iniuriarum agere posse: nec minus virum, si ille nuptam esse sciret: nam qui haec non ignorat, cuicumque patri, cuicumque marito per filium, per uxorem vult facere iniuriam.*

[*Qui fraudationis causa latitabit* (*E.* 204)].

150. † Ulp. 59 ad edict. *Quid si adversus* (42.4) 7 § 7 *quosdam occultare se consilium non est, adversus quosdam est, quid dicemus? et rectissime Pomponius scribit non adversus omnes latitationem exigendam, sed adversus eum, quem quis decipere et fraudare latitatione destinat. utrum ergo omnes bona eius vendere possunt, quia latitat, hoc est etiam hi, adversus quos non latitat, quia verum est eum latitare,*[2] *an vero is solus, adversus quem latitat? et quidem verum est eum latitare et fraudationis causa latitare, etsi non adversus me latitet: sed illud spectandum Pomponius putat, an adversus me, eumque solum posse hinc venditionem impetrare, adversus quem latitetur.*

[*Unde vi* (*E.* 245)].

151. † Ulp. 69 ad edict. [3]*Si quis ante* (41. 2) 10 pr. § 1 *conduxit, postea precario rogavit, videbitur discessisse a conductione: quod si ante rogavit, postea conduxit, conduxisse videbitur. potius enim hoc procedere videtur, quod*
1 *novissime factum est: et hoc Pomponius ait. Idem Pomponius bellissime temptat dicere, numquid qui conduxerit quidem praedium, precario autem rogavit non ut possideret, sed ut in possessione esset (est autem longe diversum: aliud est enim possidere, longe aliud in possessione esse: denique rei servandae causa, legatorum, damni in-*

1) *Haec omnia videntur ex Pomponio petita esse, cf.* § 5.
2) quia verum est cum latitare *gloss.?* 3) *cf.* (43. 16) 1 § 23.

fecti non possident, sed sunt in possessione custodiae causa): *quod si factum est, utrumque procedit.*

152. † Ulp. ibid. *Labeo ait eum, qui* (43. 16) 1 § 29 *metu turbae perterritus fugerit, *vi* videri deiectum. sed Pomponius ait vim sine corporali vi locum non habere, ergo etiam eum, qui fugatus est supervenientibus quibusdam, si illi vi occupaverunt possessionem, videri vi deiectum.*

[*Uti possidetis* (*E.* 247)].

153. † Ulp. ibid. *Item videamus, si* (43. 17) 3 § 4. 7 *auctor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid iuris sit. et ait Pomponius posse te ei denuntiare et vites praecidere, idque et Labeo scribit, aut uti eum debere*[1] *interdicto uti possidetis de eo loco, quo radices continentur vitium: nam si tibi vim fecerit, quo minus eas vites vel praecidas vel transducas, vim tibi facere videtur, quo minus possideas: etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit Pomponius.*
7 *Sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, interdicto uti possidetis me uti posse Labeo ait, non eum qui in cenaculo moretur: semper enim superficiem solo cedere. plane si cenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo videri non ab eo aedes possideri, qui κρύπτας possideret, sed ab eo, cuius aedes supra κρύπτας essent. verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit: ceterum superficiarii proprio interdicto et actionibus a praetore utetur. dominus autem soli tam adversus alium quam adversus superficiarium potior erit interdicto uti possidetis: sed praetor superficiarium tuebitur secundum legem locationis: et ita Pomponius quoque probat.*

154. † Ulp. 70 ad edict. *Clam possidere eum* (41. 2) 6 pr. *dicimus, qui furtive ingressus est possessionem ignorante eo, quem sibi controversiam facturum suspicabatur et, ne faceret, timebat. is autem qui, cum possideret non clam, se celavit, in ea causa est, ut non videatur clam possidere: non enim ratio optinendae possessionis, sed origo nanciscendae exquirenda est: nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonae fidei possessionem nanciscitur. itaque, inquit Pomponius, clam nanciscitur possessionem, qui futuram controversiam metuens ignorante eo, quem metuit, furtive in possessionem ingreditur.*

155. † Ulp. ibid. *In summa puto dicendum* (43. 17) 4 *et inter fructuarios hoc interdictum reddendum: et si alter usum fructum, alter possessionem sibi defendat. idem erit probandum et si usus fructus*[2] *quis sibi defendat possessionem, et ita Pomponius scribit. perinde et si alter usum, alter fructum sibi tueatur, et his interdictum erit dandum.*

[*De rivis* (*E.* 252)].

156. † Paul. 66 ad edict. *Labeo non posse* (43. 21) 2 *ait ex aperto rivo terrenum fieri, quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus vel hauriendi aquam: quod sibi non placere Pomponius ait, quia id domino magis ex occasione quam ex iure contingeret, nisi si ab initio in imponenda servitute id actum esset.*

[*De cloacis* (*E.* 254)].

157. † Ulp. 71 ad edict. . . . *Labeo* (43. 23) 1 § 9. 12 *etiam eum, qui privatam cloacam in publicam immittere velit, tuendum, ne ei vis fiat. sed et si quis velit talem cloacam facere, ut exitum habeat in publicam cloacam, non esse eum impediendum Pomponius scribit.*
12 . . . *Fabius Mela scribit competere hoc interdictum, ut in vicini aedes veniat et rescindat pavimenta purgandae cloacae gratia. verendum tamen esse Pomponius scribit, ne eo casu damni infecti stipulatio committatur.*

[*Quod vi aut clam* (*E.* 256)].

158. † Ulp. ibid. . . . *si quis iactu vel mi-* (43. 24) 1 § 6 *nimi lapilli prohibitus facere perseveravit facere, hunc quoque vi fecisse videri Pedius et Pomponius scribunt* . . .

[*De precario* (*E.* 258)].

159. † Ulp. ibid. *Aristo ait, cum* (39. 5) 18 pr. — § 2 *mixtum sit negotium cum donatione, obligationem non contrahi eo casu, quo donatio est,*[1] *et ita et Pomponius*
1 *eum existimare refert. Denique refert Aristonem putare, si servum tibi tradidero*[2] *ad hoc, ut eum post quinquennium manumittas, non posse ante quinquennium agi,*[3] *quia donatio aliqua inesse videtur: aliter atque, inquit, si ob hoc tibi tradidissem,*[4] *ut continuo manumittas: hic enim nec donationi locum esse et ideo esse obligationem. sed et superiore casu quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait: potest enim quinquennium non ad hoc esse*
2 *positum, ut aliquid donetur. Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur*[5] *servus, ut post quinquennium manumittatur, sit autem alienus, posse dubitari an usucapiatur, quia aliquid donationis interveniret. et hoc genus quaestionis in mortis causa donationibus versari Pomponius ait et magis putat ut, si ita donetur, ut post quinquennium manumittatur, posse dici usucapionem sequi.*

[*Utrubi* (*E.* 264)].

160. † Ulp. 72 ad edict. *Pomponius refert,* (41. 2) 13 pr. *cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio et post tempus extracti, an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant mersi.*

[*De actione Serviana et quasi Serviana* (*E.* 267)].

161. † Paul. 68 ad edict. *Sed an viae itineris* (20. 1) 12 *actus aquae ductus pignoris conventio locum habeat videndum esse Pomponius ait, ut talis pactio fiat, ut, quamdiu pecunia soluta non sit, eis servitutibus creditor utatur* (*scilicet si vicinum fundum habeat*) *et, si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat.*

162. † Ulp. 73 ad edict. *Licet in praediis* (20. 2) 6 *urbanis tacite solet conventum accipi, ut perinde teneantur invecta et inlata, ac si specialiter convenisset, certe libertati huiusmodi pignus non officit idque et Pomponius probat: ait enim manumissioni non officere ob habitationem obligatum.*

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)].

163. † Ulp. 76 ad edict. *Si in arbi-* (44. 4) 4 § 2. 29—31 *trum compromisserimus, deinde cum non stetissem ob adversam valetudinem, poena commissa est, an uti possim doli exceptione? et ait Pomponius prodesse mihi doli exceptionem.*
29 *Si quis . . . ex causa legati vindicet aut is, cui ex causa donationis res praestita est, vindicet, an de dolo exceptionem patiatur ex causa eius, in cuius locum suc-*

---

1) eum debere *gloss.* 2) fructus *del.*

1) *cf.* (43. 26) 14. 2) mancipavero *Ulp.* 3) fiduciae agi *Ulp.* 4) mancipavissem *Ulp.* 5) mancipetur *Ulp.*

cesserit? et magis putat Pomponius summovendum. . . .
30 *Idem tractat Pomponius et in eum, qui pigneri accepit, si Serviana vel hypothecaria actione experiatur: nam et hunc putat Pomponius summovendum, quia res*
31 *ad eum qui dolo fecit reversura est. . . . Si noxae deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur, qui noxae dedit.*

[*Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit etc.* (*E.* 284)].

164. † Ulp. 79 ad edict. *Si non fuisset* (35.3) 1 § 2
interposita stipulatio ex persona pupilli, tutelae actio heredi pupilli adversus tutorem competit. sed, ut Pomponius ait, et ipsi pupillo et heredi eius poterit committi stipulatio, ipsi quo casu vivo eo Falcidia incipit locum habere. de tutelae quoque actione idem scribit.

[*Evicta hereditate etc.* (*E.* 285)].

165. † Ulp. ibid. *Si legatum fuerit* (35.3) 3 § 10
praestitum ante interpositam hanc stipulationem, an condici possit, ut cautio ista interponatur? movet quaestionem, quod ea, quae per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt et hic ergo quasi plus solutum videtur ex eo, quod cautio intermissa est. et ait Pomponius condictionem interponendae satisdationis gratia competere.

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

166. † Paul. 76 ad edict. *Si sine iudice pro-* (46.8) 13 § 1
curatori legatum solvatur, caveri debere Pomponius ait.

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293)].

167. † Ulp. 1 ad ed. aed. *Item alea-* (21.1) 4 § 2.3.5.6
tores et vinarios non contineri edicto quosdam respondisse Pomponius ait, quemadmodum nec gulosos nec impostores
3 *aut mendaces aut litigiosos. Idem Pomponius ait, quamvis non valide sapientem servum venditor praestare debeat, tamen, si ita fatuum vel morionem vendiderit, ut in eo usus nullus sit, videri vitium.*
5 *Illud erit adnotandum, quod de morbo generaliter scriptum est, non de sontico morbo, nec mirum hoc videri Pomponius ait: nihil enim ibi agitur de ea re, cui hic*
6 *ipse morbus obstet. Idem ait non omnem morbum dare locum redhibitioni, ut puta levis lippitudo aut levis dentis auriculaeve dolor aut mediocre ulcus: non denique febriculam quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.*

168. † Ulp. ibid. *Pomponius recte ait non* (21.1) 6 pr.
tantum ad perpetuos morbos, verum ad temporarios quoque hoc edictum pertinere.

169. † Ulp. ibid. *Cum redditur ab* (21.1) 21 § 1—3
emptore mancipium venditori, de dolo malo promitti oportere ei Pomponius ait et ideo cautiones necessarias esse, ne forte aut pignori datus sit servus ab emptore aut
2 *iussu eius furtum sive damnum cui datum sit. Idem Pomponius ait interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere, alias in praeteritum, alias in futurum, ut puta si eius servi nomine qui redhibetur emptor procuratorve eius iudicium accepit, vel quod cum eo ageretur vel quod ipse eius nomine ageret. cavendum autem esse ait, si quid sine dolo malo emptor condemnatus fuerit aut dederit, his rebus recte praestari, vel si quid ex eo quod egerit ad eum pervenerit dolove malo vel culpa eius factum sit, quo minus perveniret isdem diebus,*[1] *reddi.*
3 *Idem ait futuri temporis nomine cautionem ei, qui sciens vendidit, fieri solere, si in fuga est homo sine culpa emptoris et nihilo minus condemnatur venditor: tum enim cavere oportere, ut emptor hominem persequatur et in sua potestate redactum venditori reddat.*

170. † Ulp. ibid. *Cum autem red-* (21.1) 23 pr. § 2
hibitio fit, si deterius mancipium sive animo sive corpore ab emptore factum est, praestabit emptor venditori, ut puta si stupratum sit aut saevitia emptoris fugitivum esse coeperit: et ideo, inquit Pomponius, ut ex quacumque causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis aestimetur et venditori praestetur: quod si sine iudice homo redhibitus sit, reliqua autem quae diximus nolit emptor reddere, sufficiat venditori ex vendito actio.
2 *. . . capitalem fraudem admisisse accipiemus dolo malo et per nequitiam: ceterum si quis errore, si quis casu fecerit, cessabit edictum. unde Pomponius ait neque impuberem neque furiosum capitalem fraudem videri admisisse.*

171. † Ulp. ibid. *Si plures heredes* (21.1) 31 § 5. 6. 9
sint emptoris, an omnes ad redhibendum consentire debeant, videamus. et ait Pomponius omnes consentire debere ad redhibendum dareque unum procuratorem, ne forte venditor iniuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti
6 *minoris is homo sit. Idem ait homine mortuo vel etiam redhibito singulos pro suis portionibus recte agere.*
9 *Pomponius ait, si unus ex heredibus vel familia eius vel procurator culpa vel dolo fecerit rem deteriorem, aequum esse in solidum eum teneri arbitrio iudicis: hoc autem expeditius esse, si omnes heredes unum procuratorem ad agendum dederunt. tunc et si quo deterior servus culpa unius heredum factus est et hoc solutum est, ceteri familiae erciscundae iudicium adversus eum habent, quia propter ipsum damnum sentiunt impediunturque redhibere.*

172. † Ulp. ibid. *. . . Pomponius ait iustam* (21.1) 33 pr.
causam esse, ut quod in venditione accessurum esse dictum est tam integrum praestetur, quam illud praestari debuit quod principaliter veniit: nam iure civili, ut integra sint quae accessura dictum fuerit, ex empto actio est, veluti si dolia accessura fundo dicta fuerint. sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum: nam si servus cum peculio venierit, ea mancipia quae in peculio fuerint sana esse praestare venditor non debet, quia non dixit certum corpus accessurum, sed peculium tale praestare oportere, et quemadmodum certam quantitatem peculii praestare non debet, ita nec hoc. eandem rationem facere Pomponius ait, ut etiam, si hereditas aut peculium servi venierit, locus edicto aedilium non sit circa ea corpora, quae sunt in hereditate aut in peculio. idem probat et si fundus cum instrumento venierit et in instrumento mancipia sint.

[*De iumentis vendundis* (*E.* 294)].

173. † Ulp. 2 ad ed. aed. *Quaesitum est,* (21.1) 38 § 8. 9
si mula talis sit, ut transiungi non possit, an sana sit. et ait Pomponius sanam esse: plerasque denique carru-
9 *carias tales esse, ut non possint transiungi. Idem ait, si nata sit eo ingenio aut corpore, ut alterum iugum non patiatur, sanam non esse.*

INDEX

eorum fragmentorum, in quibus Pomponii ad edictum libri indicato numero laudantur.

EX LIBRO VI.

EX LIBRO VII.

v. fr. 10 *tit. de pactis* (*E.* 10). (20. 1) 13 § 2

EX LIBRO VIII?[1]

v. fr. 11 *tit. de pactis* (*E.* 10). (13. 5) 5 § 4

EX LIBRO XI.

v. lib. LXI. (15. 1) 9 § 1

EX LIBRO XXIV.

v. fr. 25 *tit. de procurat.* (*E. VIII*). (3. 3) 1 § 1

v. fr. 30 *tit. de defendendo etc.* (*E.* 32). (3. 3) 39 § 1

EX LIBRO XXV.

v. fr. 30 *tit. de defendendo etc.* (*E.* 32). (3. 3) 39 § 6

EX LIBRO XXVI.

v. fr. 33, 35 *tit. de neg. gestis* (*E.* 35). (3. 5) 5 § 8, 14

EX LIBRO XXVII.

v. lib. XXVIII. (4. 3) 9 § 3

EX LIBRO XXVIII.

v. fr. 39—41 *tit. quod metus causa* (*E.* 39. (4. 2) 7 § 1, 9 pr., 12 § 1

v. fr. 44, 46 *tit. de dolo malo* (*E.* 40). (4. 3) 1 § 4, 9 § 3

v. fr. 51—54 *tit. de minoribus XXV annis* (*E.* 41). (4. 4) 7 § 2. 7, 11 § 4, 13 § 1, 16 § 2

EX LIBRO XXX.

v. fr. 55, 56 *tit. quod falso tutore* (*E.* 44). (27. 6) 1 § 3. 4, 7 § 3

EX LIBRO XXXI.

v. fr. 57 *tit. quod falso tutore* (*E.* 44). (27. 6) 9 pr.

v. fr. 58 *tit. ex qu. caus. maiores* (*E.* 43). (4. 6) 17 § 1

EX LIBRO XXXIII.

v. fr. 61—63, 65, 66 *tit. qui arbitr. receperint* (*E.* 48). (4. 8) 7 pr., 9 § 1, 11 § 5, 17 § 3. 21 § 4

EX LIBRO XXXIV.

v. fr. 68, 69 *tit. nautae caupones stabularii* (*E.* 49). (4. 9) 1 § 7, 3 pr.

v. fr. 70 *tit. de recepticia actione* (*E.* 50). (13. 5) 27

EX LIBRO XXXVI.

v. fr. 78 *tit. de rei vind.* (*E.* 69). (6. 1) 8

EX LIBRO XXXVII.

v. fr. 79 *tit. de rei vind.* (*E.* 69). (6. 1) 1 § 2

v. fr. 80 *eod. tit.* (42. 1) 36

EX LIBRO XXXIX.

v. fr. 81 *tit. de rei vind.* (*E.* 69). (6. 1) 21

EX LIBRO XL.

v. fr. 84 *tit. de Public. in rem actione* (*E.* 59). (6. 2) 11 § 5

v. fr. 86 *tit. si ususf. petatur* (*E.* 72). (7. 6) 5 § 4

v. fr. 87 *eod. tit.* (8. 2) 5

EX LIBRO XLI.

v. fr. 89 *tit. si serv. vind.* (*E.* 73). (8. 5) 4 § 3—5

EX LIBRO LX.

v. fr. 120, 121 *tit. de trib. act.* (*E.* 103). (14. 4) 5 § 1, 9 § 2

1) *v. p.* 16 *n.* 1.

EX LIBRO LXI.

v. fr. 123 *tit. de peculio et in rem verso* (*E.* 104). (15. 1) 9 § 1

v. fr. 125 *eod. tit.* (15. 2) 1 § 9

v. fr. 127 *eod. tit.* (15. 3) 3 § 1

EX LIBRO LXIII.

v. fr. 135 *tit. locati conducti* (*E.* 112). (19. 2) 11 pr.

EX LIBRO LXVIII.

v. fr. 136 *tit. de tutelis* (*E. XXII*). (26. 7) 3 pr.

EX LIBRO LXIX.

v. fr. 137 *tit. de tutelis* (*E. XXII*). (26. 1) 1 § 3

EX LIBRO LXXIX.

v. fr. 140 *tit. de coll. bonorum* (*E.* 144). (37. 6) 1 § 9. 11

v. fr. 141 *tit. de Carbon. edicto* (*E.* 148). (37. 10) 1 § 8

EX LIBRO LXXXIII.

v. fr. 142 *tit. si quid in fraudem patroni* (*E.* 151). (38. 5) 1 § 14. 27

ENCHIRIDII LIBRI II.

LIBER I.

174. Servius recte dicebat socri et socrus et generi et nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri. (38. 10) 8

LIBER II.

175. Solet etiam curator dari aliquando tutorem habenti propter adversam tutoris valetudinem vel senium aetatis: qui magis administrator rerum, (26. 1) 13
1 quam curator esse intellegitur. Est etiam adiutor tutelae, quem solet praetor permittere tutoribus constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelae, ita tamen ut suo periculo eum constituant.

176. Verborum obligatio aut naturaliter resolvitur aut civiliter: naturaliter veluti solutione aut cum res in stipulationem deducta sine culpa promissoris in rebus humanis esse desiit: civiliter veluti acceptilatione vel cum in eandem personam ius stipulantis promittentisque devenit. (46. 3) 107

ENCHIRIDII LIBER SINGULARIS.[1]

177. [*Ius gentium hominibus inter se commune est:*] veluti erga deum[2] religio: ut parentibus et patriae pareamus. (1. 1) 2

178. Necessarium itaque nobis videtur ipsius (1. 2) 2
1 iuris originem atque processum demonstrare. Et quidem initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit omniaque manu
2 a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit propterea, quod tunc rei publicae curam per sententias

1) *Hadriano imperante conscriptus, cf. fr.* 177 § 49. *Omittitur hic liber in indice. Pomponium enchiridii titulum duobus inscripsisse opusculis non est quod mireris: nonne et Paulus et Ulpianus regularum inscriptione iterum usi sunt? Sed et de duabus eiusdem opusculi editionibus cogitari potest.* 2) deos *Pomp.*

partium earum expediebat. et ita leges quasdam et
ipse curiatas ad populum tulit: tulerunt et sequentes
reges. quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti[1]
Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus
Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. is
liber, ut diximus, appellatur ius civile Papirianum, non
quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed quod
3 leges sine ordine latas in unum composuit. Exactis
deinde regibus lege tribunicia omnes leges hae exole-
verunt iterumque coepit populus Romanus incerto magis
iure et consuetudine aliqua uti quam per latam legem,
4 idque prope viginti annis passus est. Postea ne
diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem
constitui viros, per quos peterentur leges a Graecis
civitatibus et civitas fundaretur legibus: quas in tabulas
eboreas perscriptas pro rostris composuerunt, ut pos-
sint leges apertius percipi: datumque est eis ius eo
anno in civitate summum, uti leges et corrigerent, si
opus esset, et interpretarentur neque provocatio ab eis
sicut a reliquis magistratibus fieret. qui ipsi animad-
verterunt aliquid deesse istis primis legibus ideoque
sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt:
et ita ex accedenti appellatae sunt leges duodecim
tabularum. quarum ferendarum auctorem fuisse de-
cemviris Hermodorum quendam Ephesium exulantem
5 in Italia quidam rettulerunt. His legibus latis coepit
(ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret
prudentium auctoritatem) necessariam esse disputatio-
nem fori. haec disputatio et hoc ius, quod sine scripto
venit compositum a prudentibus, propria parte aliqua
non appellatur, ut ceterae partes iuris suis nominibus
designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus,[2]
6 sed communi nomine appellatur ius civile. Deinde
ex his legibus eodem tempore fere actiones compositae
sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones
ne populus prout vellet institueret, certas sollemnesque
esse voluerunt: et appellatur haec pars iuris legis
actiones, id est legitimae actiones. et ita eodem paene
tempore tria haec iura nata sunt: lege duodecim tabula-
rum ex his fluere coepit ius civile, ex isdem legis
actiones compositae sunt. omnium tamen harum et
interpretandi scientia et actiones apud collegium pon-
tificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo
anno praeesset privatis. et fere populus annis prope
7 centum hac consuetudine usus est. Postea cum
Appius Claudius proposuisset et ad formam redegisset
has actiones, Gnaeus Flavius scriba eius libertini filius
subreptum librum populo tradidit, et adeo gratum fuit
id munus populo, ut tribunus plebis fieret et senator
et aedilis curulis. hic liber, qui actiones continet,
appellatur ius civile Flavianum, sicut ille ius civile
Papirianum: nam nec Gnaeus Flavius de suo quicquam
adiecit libro. augescente civitate quia deerant quae-
dam genera agendi, non post multum temporis spatium
Sextus Aelius alias actiones composuit et librum populo
8 dedit, qui appellatur ius Aelianum. Deinde cum
esset in civitate lex duodecim tabularum et ius civile,
essent et legis actiones, evenit, ut plebs in discordiam
cum patribus perveniret et secederet sibique iura con-
stitueret, quae iura plebi scita vocantur. mox cum
revocata est plebs, quia multae discordiae nascebantur
de his plebis scitis, pro legibus placuit et ea observari
lege Hortensia: et ita factum est, ut inter plebis scita
et legem species constituendi interesset, potestas autem
9 eadem esset. Deinde quia difficile plebs convenire
coepit, populus certe multo difficilius in tanta turba
hominum, necessitas ipsa curam rei publicae ad sena-
tum deduxit: ita coepit senatus se interponere et quid-
quid constituisset observabatur, idque ius appellabatur
10 senatus consultum. Eodem tempore et magistratus
iura reddebant et ut scirent cives, quod ius de quaque
re quisque dicturus esset, seque praemunirent, edicta
proponebant. quae edicta praetorum ius honorarium
constituerunt: honorarium dicitur, quod ab honore prae-
11 toris venerat. Novissime sicut ad pauciores iuris
constituendi vias transisse ipsis rebus dictantibus vide-
batur per partes, evenit, ut necesse esset rei publicae
per unum consuli (nam senatus non perinde omnes
provincias probe gerere poterat): igitur constituto prin-
cipe datum est ei ius, ut quod constituisset ratum
12 esset. Ita in civitate nostra aut iure, id est lege,
constituitur, aut est proprium ius civile, quod sine
scripto in sola prudentium interpretatione consistit, aut
sunt legis actiones, quae formam agendi continent, aut
plebi scitum, quod sine auctoritate patrum est con-
stitutum, aut est magistratuum edictum, unde ius
honorarium nascitur, aut senatus consultum, quod solum
senatu constituente inducitur sine lege, aut est prin-
cipalis constitutio, id est ut quod ipse princeps con-
stituit pro lege servetur.

13 Post originem iuris et processum cognitum con-
sequens est, ut de magistratuum nominibus et origine
cognoscamus, quia, ut exposuimus, per eos qui iuri
dicundo praesunt effectus rei accipitur: quantum est
enim ius in civitate esse, nisi sint, qui iura regere pos-
sint? post hoc dein de auctorum successione dicemus,
quod constare non potest ius, nisi sit aliquis iuris
peritus per quem possit cottidie in melius produci.
14 Quod ad magistratus attinet, initio civitatis huius
15 constat reges omnem potestatem habuisse. Isdem
temporibus et tribunum celerum fuisse constat: is
autem erat qui equitibus praeerat et veluti secundum
locum a regibus optinebat: quo in numero fuit Iunius
16 Brutus, qui auctor fuit regis eiciendi. Exactis
deinde regibus consules constituti sunt duo: penes
quos summum ius uti esset, lege rogatum est: dicti
sunt ab eo, quod plurimum rei publicae consulerent.
qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindi-
carent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset
neve possent in caput civis Romani animadvertere in-
iussu populi: solum relictum est illis, ut coercere pos-
17 sent et in vincula publica duci iuberent. Post
deinde cum census iam maiori tempore agendus esset
et consules non sufficerent huic quoque officio, cen-
18 sores constituti sunt. Populo deinde aucto cum
crebra orerentur bella et quaedam acriora a finitimis
inferrentur, interdum re exigente placuit maioris po-
testatis magistratum constitui: itaque dictatores proditi
sunt, a quibus nec provocandi ius fuit et quibus etiam
capitis animadversio data est. hunc magistratum,
quoniam summam potestatem habebat, non erat fas
19 ultra sextum mensem retineri. Et his dictatoribus
magistri equitum iniungebantur sic, quo modo regibus
tribuni celerum: quod officium fere tale erat, quale
hodie praefectorum praetorio, magistratus tamen habe-
20 bantur legitimi. Isdem temporibus cum plebs a
patribus secessisset anno fere septimo decimo post
reges exactos, tribunos sibi in monte sacro creavit, qui

1) Sexti *gloss.?* (*cf.* §§ 36. 42). 2) datis . . . partibus *gloss.?*

essent plebeii magistratus. dicti tribuni, quod olim in
tres partes populus divisus erat et ex singulis singuli
creabantur: vel quia tribuum suffragio creabantur.
21 Itemque ut essent qui aedibus praeessent, in quibus
omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe con-
22 stituerunt, qui etiam aediles appellati sunt. Deinde
cum aerarium populi auctius esse coepisset, ut essent
qui illi praeessent, constituti sunt quaestores, qui pe-
cuniae praeessent, dicti ab eo *quod* inquirendae et
23 conservandae pecuniae causa creati erant. Et quia,
ut diximus, de capite civis Romani iniussu populi non
erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea
quaestores constituebantur a populo, qui capitalibus
rebus praeessent: hi appellabantur quaestores parri-
cidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum.
24 Et cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad
populum, uti omnes magistratu se abdicarent, quo
decemviri constituti anno uno cum magistratum pro-
rogarent sibi et cum iniuriose tractarent neque vellent
deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi et factio sua
perpetuo rem publicam occupatam retineret: nimia
atque aspera dominatione eo rem perduxerant, ut
exercitus a re publica secederet. initium fuisse seces-
sionis dicitur Verginius quidam, qui cum animadver-
tisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex
vetere iure in duodecim tabulas transtulerat, vindicias
filiae suae a se abdixisse et secundum eum, qui in
servitutem ab eo suppositus petierat, dixisse captumque
amore virginis omne fas ac nefas miscuisse: indigna-
tus, quod vetustissima iuris observantia in persona
filiae suae defecisset (utpote cum Brutus, qui primus
Romae consul fuit, vindicias secundum libertatem
dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui pro-
ditionis coniurationem indicio suo detexerat) et casti-
tatem filiae vitae quoque eius praeferendam putaret,
arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit in
hoc scilicet, ut morte virginis contumeliam stupri ar-
ceret, ac protinus recens a caede madenteque adhuc
filiae cruore ad commilitones confugit. qui universi de
Algido, ubi tunc belli gerendi causa legiones erant,
relictis ducibus pristinis signa in Aventinum trans-
tulerunt, omnisque plebs urbana mox eodem se con-
tulit, populique consensu partim in carcere necati. ita
25 rursus res publica suum statum recepit. Deinde
cum post aliquot annos duodecim tabulae latae sunt et
plebs contenderet cum patribus et vellet ex suo quoque
corpore consules creare et patres recusarent: factum
est, ut tribuni militum crearentur partim ex plebe,
partim ex patribus consulari potestate. hique consti-
tuti sunt vario numero: interdum enim viginti[1] fuerunt,
26 interdum plures, nonnumquam pauciores. Deinde
cum placuisset creari etiam ex plebe consules, coepe-
runt ex utroque corpore constitui. tunc, ut aliquo
pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum
27 constitui: ita facti sunt aediles curules. Cumque
consules avocarentur bellis finitimis neque esset qui
in civitate ius reddere posset, factum est, ut praetor
quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in
28 urbe ius redderet. Post aliquot deinde annos non
sufficiente eo praetore, quod multa turba etiam pere-
grinorum in civitatem veniret, creatus est et alius
praetor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod
29 plerumque inter peregrinos ius dicebat. Deinde

1) sex (uiginti *ex* U1) *Cuiac.*

cum esset necessarius magistratus qui hastae prae-
essent, decemviri in litibus iudicandis sunt constituti.
30 Constituti sunt eodem tempore et quattuorviri qui
curam viarum agerent, et triumviri monetales aeris
argenti auri flatores, et triumviri capitales qui carceris
custodiam haberent, ut cum animadverti oporteret
31 interventu eorum fieret. Et quia magistratibus
vespertinis temporibus in publicum esse inconveniens
erat, quinqueviri constituti sunt cis Tiberim et ultis
32 Tiberim,[1] qui possint pro magistratibus fungi. Capta
deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde
Narbonensi provincia totidem praetores, quot pro-
vinciae in dicionem venerant, creati sunt, partim qui
urbanis rebus, partim qui provincialibus praeessent.
deinde Cornelius Sulla quaestiones publicas constituit,
veluti de falso, de parricidio, de sicariis, et praetores
quattuor adiecit. deinde Gaius Iulius Caesar duos
praetores et duos aediles qui frumento praeessent et a
Cerere cereales constituit. ita duodecim praetores, sex
aediles sunt creati. divus deinde Augustus sedecim
praetores constituit. post deinde divus Claudius duos
praetores adiecit qui de fideicommisso ius dicerent, ex
quibus unum divus Titus detraxit: et adiecit divus
Nerva qui inter fiscum et privatos ius diceret. ita
33 decem et octo praetores in civitate ius dicunt. Et
haec omnia, quotiens in re publica sunt magistratus,
observantur: quotiens autem proficiscuntur, unus relin-
quitur, qui ius dicat: is vocatur praefectus urbi. qui
praefectus olim constituebatur: postea fere Latinarum
feriarum causa introductus est et quotannis observatur.
nam praefectus annonae et vigilum non sunt magistra-
tus, sed extra ordinem utilitatis causa constituti sunt.
et tamen hi, quos Cistiberes diximus, postea aediles
34 senatus consulto creabantur. Ergo ex his omnibus
decem tribuni plebis, consules duo, decem et octo
praetores, sex aediles in civitate iura reddebant.

35 Iuris civilis scientiam plurimi et maximi viri
professi sunt: sed qui eorum maximae dignationis
apud populum Romanum fuerunt, eorum in praesentia
mentio habenda est, ut appareat, a quibus et qualibus
haec iura orta et tradita sunt. et quidem ex omnibus,
qui scientiam nancti sunt, ante Tiberium Coruncanium
publice professum neminem traditur: ceteri autem ad
hunc vel in latenti ius civile retinere cogitabant solum-
que consultatoribus vacare potius quam discere volenti-
36 bus se praestabant. Fuit autem in primis peritus
Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit.
ab hoc Appius Claudius unus ex decemviris, cuius
maximum consilium in duodecim tabulis scribendis
fuit. post hunc Appius Claudius eiusdem generis maxi-
mam scientiam habuit: hic Centemmanus appellatus
est, Appiam viam stravit et aquam Claudiam induxit
et de Pyrrho in urbe non recipiendo sententiam tulit:
hunc etiam actiones scripsisse traditum est primum de
usurpationibus, qui liber non exstat: idem Appius
Claudius, qui videtur ab hoc processisse, R litteram
invenit, ut pro Valesiis Valerii essent et pro Fusiis
37 Furii. Fuit post eos maximae scientiae **Sempronius**,
quem populus Romanus σοφὸν appellavit, nec quis-
quam ante hunc aut post hunc hoc nomine cogno-
minatus est. Gaius Scipio Nasica, qui optimus a

1) et ultis Tiberum *adiecisse compilatores suspicatur Mommsen (propter* § 33 *ict. Liv.* 39, 14, 10). *Nec tamen videtur compilatorum esse elocutionis antiquitas nec intellegitur ulla huius interpolationis ratio.*

senatu appellatus est: cui etiam publice domus in sacra via data est, quo facilius consuli posset. deinde Quintus Mucius, qui ad Carthaginienses missus legatus, cum essent duae tesserae positae una pacis altera belli, arbitrio sibi dato, utram vellet referret Romam, utramque sustulit et ait Carthaginienses petere debere,
38 utram mallent accipere. Post hos fuit Tiberius Coruncanius, ut dixi, qui primus profiteri coepit: cuius tamen scriptum nullum exstat, sed responsa complura et memorabilia eius fuerunt. deinde Sextus Aelius et frater eius Publius Aelius et Publius Atilius maximam scientiam in profitendo habuerunt, ut duo Aelii etiam consules fuerint, Atilius autem primus a populo Sapiens appellatus est. Sextum Aelium etiam Ennius laudavit et exstat illius liber qui inscribitur 'tripertita', qui liber veluti cunabula iuris continet: tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum praeposita iungitur interpretatio, deinde subtexitur legis actio. eiusdem esse tres alii libri referuntur, quos tamen quidam negant eiusdem esse: hos sectatus ad aliquid est Cato. deinde Marcus Cato[1] princeps Porciae familiae, cuius et libri exstant: sed plurimi filii eius, ex
39 quibus ceteri oriuntur.[2] Post hos fuerunt Publius Mucius et Brutus et Manilius, qui fundaverunt ius civile. ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres: et extant volumina scripta Manilii monumenta. illi duo consulares fuerunt, Brutus praetorius, Publius autem Mucius etiam
40 pontifex maximus. Ab his profecti sunt Publius Rutilius Rufus, qui Romae consul et Asiae proconsul fuit, Paulus Verginius et Quintus Tubero ille stoicus Pansae auditor, qui et ipse consul. etiam Sextus Pompeius Gnaei Pompeii patruus fuit eodem tempore: et Coelius Antipater, qui historias conscripsit, sed plus eloquentiae quam scientiae iuris operam dedit: etiam Lucius Crassus frater Publii Mucii, qui Munianus dictus est: hunc Cicero[3] ait iurisconsultorum disertissi-
41 mum. Post hos Quintus Mucius Publii filius pontifex maximus ius civile primus constituit generatim in
42 libros decem et octo redigendo. Mucii auditores fuerunt complures, sed praecipuae auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuventius: ex quibus Gallum maximae auctoritatis apud populum fuisse Servius dicit. omnes tamen hi a Servio Sulpicio nominantur: alioquin per se eorum scripta non talia exstant, ut ea omnes appetant: denique nec versantur omnino scripta eorum inter manus hominum, sed Servius libros suos complevit, pro cuius
43 scriptura ipsorum quoque memoria habetur. Servius *autem Sulpicius* cum in causis orandis primum locum aut pro certo post Marcum Tullium optineret, traditur ad consulendum Quintum Mucium de re amici sui pervenisse cumque eum sibi respondisse de iure Servius parum intellexisset, iterum Quintum interrogasse et a Quinto Mucio responsum esse nec tamen percepisse, et ita obiurgatum esse a Quinto Mucio: namque eum dixisse turpe esse patricio et nobili et causas oranti ius in quo versaretur ignorare. ea velut contumelia Servius tactus operam dedit iuri civili et plurimum eos, de quibus locuti sumus, audiit, institutus a Balbo Lucilio, instructus autem maxime a Gallo Aquilio, qui fuit Cercinae: itaque libri complures eius extant Cercinae confecti. hic cum in legatione perisset, statuam ei populus Romanus pro rostris posuit, et hodieque exstat pro rostris Augusti. huius volumina complura exstant: reliquit autem prope centum et octaginta
44 libros. Ab hoc plurimi profecerunt, fere tamen hi libros conscripserunt: Alfenus Varus Gaius, Aulus Ofilius, Titus Caesius, Aufidius Tucca, Aufidius Namusa, Flavius Priscus, Gaius Ateius, Pacuvius Labeo Antistius[1] Labeonis Antistii pater, Cinna, Publicius Gellius. ex his decem libros octo conscripserunt, quorum omnes qui fuerunt libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus et Aulus Ofilius, ex quibus Varus et consul fuit, Ofilius in equestri ordine perseveravit. is fuit Caesari familiarissimus et libros de iure civili plurimos et qui omnem partem operis fundarent reliquit. nam de legibus vicensimae primus[2] conscribit: de iurisdictione idem edictum praetoris primus diligenter composuit, nam ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam
45 brevissimos ad edictum subscriptos reliquit. Fuit eodem tempore et Trebatius, qui idem Corneli Maximi auditor fuit: Aulus Cascellius, Quintus Mucius Volusii auditor, denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem eius reliquit heredem. fuit autem quaestorius nec ultra proficere voluit, cum illi etiam Augustus consulatum offerret. ex his Trebatius peritior Cascellio, Cascellius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius utroque doctior. Cascellii scripta non exstant nisi unus liber bene dictorum, Trebatii complures, sed
46 minus frequentantur. Post hos quoque Tubero fuit, qui Ofilio operam dedit: fuit autem patricius et transiit a causis agendis ad ius civile, maxime postquam Quintum Ligarium accusavit nec optinuit apud Gaium Caesarem. is est Quintus Ligarius, qui cum Africae oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit nec aquam haurire, quo nomine eum accusavit et Cicero defendit: exstat eius oratio satis pulcherrima, quae inscribitur pro Quinto Ligario. Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici et privati et complures utriusque operis libros reliquit: sermone etiam antiquo usus affectavit scribere et ideo parum
47 libri eius grati habentur. Post hunc maximae auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est, et Antistius Labeo, qui omnes hos audivit, institutus est autem a Trebatio. ex his Ateius consul fuit: Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, honorem suscipere, sed plurimum studiis operam dedit: et totum annum ita diviserat, ut Romae sex mensibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet et conscribendis libris operam daret. itaque reliquit quadringenta volumina, ex quibus plurima inter manus versantur. hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt: nam Ateius Capito in his, quae ei tradita fuerant, perseverabat: Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare
48 instituit. Et ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerva, qui adhuc eas dissensiones auxerunt. hic etiam Nerva Caesari familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit et publice

1) deinde Marcus Cato *gloss.?* 2) ex quibus ceteri oriuntur *gloss.* (*adscr. ad verba* § 39 'qui fundaverunt ius civile')? 3) *Brut.* 39, 145.

1) Antistius *gloss.?* 2) vicensimae primus] viginti libros *scr.* (*Sanio-Huschke*).

primus respondit: posteaque hoc coepit beneficium
dari, a Tiberio Caesare hoc tamen illi concessum erat.[1]
49 Et, ut obiter sciamus, ante tempora Augusti publice
respondendi ius non a principibus dabatur, sed qui
fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus
respondebant: neque responsa utique signata dabant,
sed plerumque iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur
qui illos consulebant. primus divus Augustus, ut maior
iuris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate
eius responderent: et ex illo tempore peti hoc pro
beneficio coepit. et ideo optimus princeps Hadrianus,
cum ab eo viri praetorii peterent, ut sibi liceret re-
spondere, rescripsit eis hoc non peti, sed praestari
solere et ideo, si quis fiduciam sui haberet, delectari
50 se populo ad respondendum se praepararet. Ergo
Sabino concessum est a Tiberio Caesare, ut populo
responderet: qui in equestri ordine iam grandis natu
et fere annorum quinquaginta receptus est. huic nec
amplae facultates fuerunt, sed plurimum a suis audi-
51 toribus sustentatus est. Huic successit GAIUS CASSIUS
LONGINUS natus ex filia Tuberonis, quae fuit neptis
Servii Sulpicii: et ideo proavum suum Servium Sul-
picium appellat. hic consul fuit cum Quartino tem-
poribus Tiberii, sed plurimum in civitate auctoritatis
habuit eo usque, donec eum Caesar civitate pelleret.
52 Expulsus ab eo in Sardiniam, revocatus a Vespa-
siano diem suum obit. Nervae successit PROCULUS.
fuit eodem tempore et NERVA FILIUS: fuit et alius
LONGINUS ex equestri quidem ordine, qui postea ad
praeturam usque pervenit. sed Proculi auctoritas maior
fuit, nam etiam plurimum potuit: appellatique sunt
partim Cassiani, partim Proculiani, quae origo a Capi-
53 tone et Labeone coeperat. Cassio CAELIUS SABINUS
successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit:
Proculo PEGASUS, qui temporibus Vespasiani praefectus
urbi fuit: Caelio Sabino PRISCUS IAVOLENUS: Pegaso
CELSUS: patri Celso CELSUS FILIUS et PRISCUS NERA-
TIUS, qui utrique consules fuerunt, Celsus quidem et
iterum: Iavoleno Prisco ABURNIUS VALENS et TUSCIANUS,
item SALVIUS IULIANUS.

179. 'Pupillus' est, qui, cum impubes | (50.16) 239
est, desiit in patris potestate esse aut morte aut eman-
1 cipatione. 'Servorum' appellatio ex eo fluxit, quod
imperatores nostri captivos vendere ac per hoc servare
2 nec occidere solent.[2] 'Incola' est, qui aliqua regione
domicilium suum contulit: quem Graeci πάροικον ap-
pellant. nec tantum hi, qui in oppido morantur, in-
colae sunt, sed etiam qui alicuius oppidi finibus ita
agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem
3 recipiant. 'Munus publicum' est officium privati
hominis, ex quo commodum ad singulos universosque
cives remque eorum imperio magistratus extraordina-
4 rium pervenit. 'Advena' est, quem Graeci ἄποικον
5 appellant. 'Decuriones' quidam dictos aiunt ex eo,
quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars
eorum qui ducerentur consilii publici gratia conscribi
6 solita sit. 'Urbs' ab urbo appellata est: urbare est
aratro definire. et Varus ait urbum appellari curvatu-
ram aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet.
7 'Oppidum' ab ope dicitur, quod eius rei causa moenia
8 sint constituta. 'Territorium' est universitas agro-
rum intra fines cuiusque civitatis: quod ab eo dictum
quidam aiunt, quod magistratus eius loci intra eos
9 fines terrendi, id est summovendi ius habent. Ver-
bum 'suum' ambiguum est, utrum de toto an de parte
significat. et ideo qui iuret suum non esse, adicere
debet neque sibi communem esse.

EPISTULARUM LIBRI.[1]

LIBER I.

180. Paul. 16 ad edict. *Furiosus absentis* | (50.17) 124 § 1 *loco est et ita Pomponius libro primo epistularum scribit.*[2]

LIBER VII.

181. Labeo 1 πιθανῶν. *Si navem cum* | (33.7) 29 *instrumento emisti, praestari tibi debet scapha navis.* PAULUS: *immo contra. etenim scapha navis non est instrumentum navis: etenim mediocritate, non genere ab ea differt, instrumentum autem cuiusque rei necesse est alterius generis esse atque ea quaequae sit: quod Pomponio libro septimo epistularum placuit.*

LIBER VIII.

182. Scaev. 4 quaest. *Quoniam furtum fit,* | (13.1) 18 *cum quis indebitos nummos sciens acceperit, videndum, si procurator suos nummos solvat, an ipsi furtum fiat. et Pomponius epistularum libro octavo ipsum condicere ait ex causa furtiva: sed et me condicere, si ratum habeam quod indebitum datum sit. sed altera condictione altera tollitur.*

183. Ulp. 29 ad edict. *Si servus pupilli* | (14.4) 3 § 1 *vel furiosi sciente tutore vel curatore in merce peculiari negotietur, dolum quidem tutoris vel curatoris nocere pupillo vel furioso non debere puto, nec tamen lucrosum esse debere, et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum pervenerit: idem et in furioso puto. quamvis Pomponius libro octavo epistularum, si solvendo tutor sit, ex dolo eius pupillum teneri scripsit: et sane hactenus tenebitur, ut actionem quam contra tutorem habeat, praestet.*

Ulp. ibid. *Procuratoris autem scientiam et* | (14.4) 5 pr. *dolum nocere debere domino neque Pomponius dubitat nec nos dubitamus.*

Ulp. ibid. *Si dolo tutoris vel curatoris* | (15.1) 21 § 1 *furiosi vel procuratoris factum sit, an pupillus vel furiosus vel dominus de peculio conveniatur, videndum. et puto, si solvendo tutor sit, praestare pupillum ex dolo eius, maxime si quid ad eum pervenit, et ita Pomponius libro octavo epistularum scribit.*

LIBER XII.

184. Marcian. 4 regul. *Mora fieri in-* | (22.1) 32 pr. *tellegitur non ex re, sed ex persona, id est, si interpellatus oportuno loco non solverit: quod apud iudicem examinabitur: nam, ut et Pomponius libro duodecimo epistularum scripsit, difficilis est huius rei definitio.*

---

1) Massurius . . . concessum erat] *suspicor haec esse petita ex his quae sequuntur* (§ 50) *et a compilatoribus ideo fortasse inserta, ut ea, quae Pomponius alio loco de iure respondendi retulerat, hic possent inici.* 2) *cf. I.* (1. 3) 3.

1) *Digestorum fragmenta, quae hac inscriptione designantur, non ex genuinis epistularum libris videntur desumpta esse, sed ex epitome quadam, quae sola, ut opinor, compilatoribus ad manus erat, v. p.* 53 *n.* 3. *Editi sunt epistularum libri aut Antonino Pio aut divis fratribus imperantibus, v. fr.* 185.
2) *cf. vol.* I *p.* 993 *n.* 7.

EX LIBRIS INCERTIS.

185. Ulp. 14 ad edict. *Si fideiussor*[1] *non* (2. 8) 7 pr. *negetur idoneus, sed dicatur habere fori praescriptionem et metuat petitor, ne iure fori utatur: videndum quid iuris sit. et divus Pius (ut et Pomponius libro epistularum refert . . .) Cornelio Proculo rescripsit merito petitorem recusare talem fideiussorem*[2]*: sed si alias caveri non possit, praedicendum ei non usurum eum privilegio, si conveniatur.*

186. Ulp. 20 ad Sab. . . . *Pomponius libris* (34. 2) 19 § 5 *epistularum, etsi non sunt clavi vestimentis consuti, tamen veste legata contineri.*

EPISTULARUM [ET VARIARUM LECTIONUM] LIBRI XX.[3]

LIBER V.

187. Si fundum a testatore sub con- (35. 1) 105 dicione legatum[4] heres alii pendente condicione legavit, post existentem condicionem, quae priori testamento praeposita fuerat, neque proprietas a priore legatario recedit nec locum religiosum in eo fundo heres facere nec servitutem imponere poterit: sed et imposita servitus finietur exsistente condicione.

LIBER VI.

188. Si heres damnatus sit dare vinum, (33. 6) 8 quod in doliis esset, et per legatarium stetit, quo minus accipiat, periculose heredem facturum, si id vinum effundet: sed legatarium petentem vinum ab herede doli mali exceptione placuit summoveri, si non praestet id, quod propter moram eius damnum passus sit heres.

189. Si quis sui alienive honoris causa (50. 12) 14 opus facturum se in aliqua civitate promiserit, ad perficiendum tam ipse quam heres eius ex constitutione divi Traiani obligatus est. sed si quis ob honorem opus facturum se civitate aliqua promiserit atque inchoaverit et priusquam perficeret, decesserit: heres eius extraneus quidem necesse habet aut perficere id aut partem quintam patrimonii relicti sibi ab eo, qui id opus facere instituerat, si ita mallet, civitati, in qua id opus fieri coeptum est, dare: is autem, qui ex numero liberorum est, si heres exstitit, non quintae partis, sed decimae concedendae necessitate adficitur. et haec divus Antoninus constituit.

LIBER VII.

190. Apud Iulianum ita scriptum est: 'si (40. 5) 20 heres rogatus servum manumittere ex Trebelliano senatus consulto hereditatem restituerit, cogi debebit manumittere, et, si latitabit vel si iusta ex causa aberit, praetor causa cognita secundum senatus consulta ad eas causas pertinentia pronuntiare debebit. si vero servum usuceperit[1] is, cui hereditas restituta fuerit, ipsum competit[2] manumittere et eadem in personam eius observari conveniet, quae circa emptores custodiri solent'. an haec vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solam vivendi rationem optimam in octavum et septuagesimum annum aetatis duxi, memor sum eius sententiae, qui dixisse fertur: *κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην.* Bellissime Aristo et Octavenus putabant hunc servum, de quo quaereretur, fideicommissae hereditatis non esse, quia testator rogando heredem, ut eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse: si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt quae Iulianus scribit.

LIBER VIII.

191. Servi, quorum noxa caput sequitur, (9. 4) 43 ibi defendendi sunt, ubi deliquisse arguentur: itaque servos dominus eodem loco exhibere debet, ubi vim intulisse dicentur, et carere omnium dominio potest, si eos non defendat.

192. Si tutoris heres exsecutus est quae (26. 7) 60 tutor inchoavit, tutelae etiam eo nomine tenetur.

LIBER IX.

193. Iunius Diophantus Pomponio suo salu- (4. 4) 50 tem. minor viginti quinque annis novandi animo intercessit pro eo, qui temporali actione tenebatur, tunc cum adhuc supererant decem dies, et postea in integrum restitutus est: utrum restitutio, quae creditori adversus priorem debitorem datur, decem dierum sit an plenior? ego didici ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis praestandum, quantum supererat: tu quid de eo putas velim rescribas. respondit: sine dubio, quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti, puta verius esse: ideoque et pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.

194. [*Heres generaliter dare damnatus sanum* (30) 46 *eum esse promittere non debet, sed furtis et noxiis solutum esse promittere debebit, quia ita dare debet, ut eum habere liceat: sanitas autem servi ad proprietatem eius nihil pertinet: sed ob id, quod furtum fecit servus aut noxam nocuit, evenit, quo minus eum habere domino liceat, sicuti ob id, quod obligatus est fundus, accidere possit, ut eum habere domino non liceat. si vero certus homo legatus est, talis dari debet, qualis est.*] Quae de legato dicta sunt, eadem transferre licebit ad eum, qui vel Stichum vel hominem dari promiserit.

195. Etiamsi invitis heredibus ex pe- (35. 1) 110 culio statuliber pecuniam Titio det, liber quidem fit: sed Titius, qui invitis heredibus sciens accepit, pro possessore videtur eam pecuniam possidere, ut avocare eam hi, qui inviti fuerunt, possint.

---

1) sponsor *Ulp.?* 2) sponsorem *Ulp.?*

3) *ἐπιστολῶν βιβλία εἴκοσι index: pleniorem inscriptionem exhibent fr.* 189, 193, 201, 206. *Haec autem inscriptio ad genuinos Pomponii libros referri non potest, sed ad epitomen quandam videtur pertinere ex epistularum et variarum lectionum libris confectam. Constat enim Pomponium proprios et epistularum et variarum lectionum libros edidisse, quorum inscriptiones apud posterioris temporis ICtos haud raro relatae nusquam inter se coniunguntur: cui consonat quod in indice Florentino praeter epistularum [sc. et variarum lectionum] libros XX enumerantur variarum lectionum libri XV, qui non, ut illi, in appendice, sed in parte edictali a compilatoribus excerpti sunt. Magnam autem eorum quae in digestis exstant epitomae illius fragmentorum partem non ex epistulis, sed ex variis lectionibus petitam esse colligi potest et ex ratione disputandi et ex sermonis genere, quod saepe prorsus recedit ab usitata epistularum specie. — Confecit Pomponius libros ab epitomatore excerptos post Antonini Pii mortem, cf. fr.* 189. — *Certum rerum ordinem in his libris non invenio. Suspicor talem ordinem neque in epistularum neque in variarum lectionum libris fuisse, epitomatorem autem fortasse epistularum libros omnes deinceps excerpsisse, deinde singulis epistulis ex variis lectionibus ea subiecisse, quae ad idem argumentum spectabant.*

4) *per vindicationem scil.*

1) *sic Mommsen sec. Bas.*, susceperit *F.* 2) compelli *scr.*

196. Si mihi alienum servum dari pro- (46. 3) 92 miseris aut testamento dare iussus fueris isque servus, antequam per te staret quo minus dares, a domino manumissus sit, haec manumissio morti similis sit: si
1 autem decessisset, non tenearis. Sed et si quis servum, quem dari promisit, heres a domino scriptus statuliberum dederit, liberatur.

LIBER X.

197. Si servus, qui emeretur vel pro- (19. 1) 55 mitteretur, in hostium potestate sit, Octavenus magis putabat valere emptionem et stipulationem, quia inter ementem et vendentem esset commercium: potius enim difficultatem in praestando eo inesse, quam in natura, etiamsi officio iudicis sustinenda esset eius praestatio, donec praestari possit.

198. Statuae adfixae basibus structilibus (50. 16) 245 aut tabulae religatae catenis aut erga parietem adfixae aut si similiter cohaerent lychni, non sunt aedium: ornatus enim aedium causa parantur, non quo aedes
1 perficiantur. idem Labeo ait. Prothyrum, quod in aedibus iterum qui fieri solet, aedium est.

LIBER XI.

199. Qui sub condicione rationum red- (35. 1) 111 dendarum liber esse iussus est, docere debet constare fidem omnibus, quae ab eo gesta sunt, ut neque subtraxerit quid ex his quae acceperit neque expensum rationibus praescripserit quod non dederat: sed et quod reliquum per contextum scriptum est remanere apud eum, solvere debet: neque enim aliter liber esse potest, quam si hoc modo condicioni, sub quam data est libertas, satisfecerit. ceterum debitores, cum quibus ipse contraxit, non utique in diem mortis domini sui fuisse idoneos praestare cogendus est, sed eo tempore, quo his creditum est, eius condicionis fuisse, ut diligens pater familias his crediturus fuerit.

200. Scio quosdam efficere volentes, ne (40. 4) 61 servi sui umquam ad libertatem perveniant, hactenus scribere solitos: 'Stichus cum moreretur, liber esto'. sed et Iulianus[1] ait libertatem, quae in ultimum vitae tempus conferatur, nullius momenti esse, cum testator impediendae magis quam dandae libertatis gratia ita scripsisse intellegitur. et ideo etiam si ita sit scriptum: 'Stichus si in Capitolium non ascenderit, liber esto', nullius momenti hoc esse, si apparet in ultimum vitae tempus conferri libertatem testatorem voluisse, nec
1 Mucianae cautioni locum esse. Et si ita in testamento scriptum fuerit 'Stichus, si Capuam ierit, liber esto', aliter liberum non esse, quam si Capuam ierit.
2 Hoc amplius Octavenus aiebat, si quis in testamento sub qualibet condicione libertate servo data ita scripsisset 'ante condicionem nolo eum ab herede liberum fieri', nihil valere hanc adiectionem.

201. Eis, qui se passi sint venire, ad (40. 13) 3 libertatem proclamandi licentiam[2] denegari. quaero, an et ad eos, qui ex mulieribus, quae se passae sint venire, nascuntur, ita senatus consulta pertinent? dubitari non potest, quin ei quoque, quae maior annis viginti venire se passa est, ad libertatem proclamandi licentia[1] fuerit deneganda. his[2] quoque danda non est, qui ex ea nati tempore servitutis eius erunt.

202. Apud Iulianum scriptum est: si (49. 14) 35 privatus ad se pertinere hereditatem Lucii Titii dicat, altero eandem hereditatem fisco vindicante: quaeritur, utrum ius fisci ante excutiendum sit et sustinendae actiones ceterorum, an nihilo minus inhibendae petitiones creditorum singulorum, ne publicae causae praeiudicetur. idque senatus consultis expressum est.

LIBER XII.

203. Tales condiciones 'si monumen- (35. 1) 112 tum' puta 'fecerint' pluribus propositae non possunt
1 nisi in omnibus simul personis exsistere. Item: 'si Symphoro et Ianuario centum Titius praestiterit, fundum ei lego'. Symphoro mortuo an legatum perisset? sed hoc quoque sic puto interpretandum ut si, dum quisque eorum vivet, praestitisset. sed benigna interpretatione dicendum, si non post moram Titii Symphorus decessit, debere partem dimidiam Ianuario dantem partem fundi dimidiam legatarium esse con-
2 secuturum. De illo quoque quaeritur: fundus quibusdam legatus est, si pecuniam certam in funus impensamque perferendi corporis in aliam regionem dedissent. nam nisi uterque dederit, neutri est legatum, quoniam condicio nisi per utrumque expleri non potest. sed haec humanius interpretari solemus, ut, cum duobus fundus legatus sit, si decem dedissent, et alteri dando
3 partem legatum quoque debeatur. Priscus respondit statuliberum non utique ibi ubi pater familias decessit aut ubi ipse relictus sit aut ubi velit, rationes reddere debere, sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat, utique si is rei publicae causa aberit: verissimum est autem, ut alias aliud ex persona locoque sit aestimandum.

204. Si ex duobus patronis alter eorum (38. 4) 12 filio suo libertum adsignaverit, non obstat, quo minus alter patronus ius solidum suum haberet.

LIBER XVI.

205. Apud Labeonem pithanon ita (50. 16) 246 scriptum est: exhibet, qui praestat eius de quo agitur praesentiam. nam etiam qui sistit, praestat eius de quo agitur praesentiam, nec tamen eum exhibet: et qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest videri eius praestare praesentiam: nemo enim ex eo genere praesens satis apte appellari potest.
1 Restituit non tantum, qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem condicionemque reddita causa praestet: et tota restitutio iuris est interpretatio.

LIBER XVII.

206. . . . sicuti tribus iudicibus datis quod (4. 8) 18 duo ex consensu absente tertio iudicaverunt, nihil valet, quia id[3] demum, quod maior pars omnium iudicavit, ratum est, cum et omnes iudicasse palam est.

207. Labeo scribit, si uno pretio plures (21. 1) 64 servos emisti et de uno agere velis, interaestimationem servorum proinde fieri debere, atque ut fieret in aesti-

---

1) *cf. Iulian. fr.* 594. 2) Eis . . . licentiam] Eorum . . . in libertatem adsertionem *similiave Pomp.*

1) quin ei . . . licentia] quin eius . . . in libertatem adsertio *similiave Pomp.*
2) horum *aut simile quid Pomp.*
3) ita *scr.* (*Amann*).

mationem bonitatis agri, cum ob evictam partem fundi
1 agatur. Idem ait, si uno pretio plures servos vendidisti sanosque esse promisisti et pars dumtaxat eorum minus sana sit, de omnibus 'adversus dictum promis-
2 sum' recte agi. Ibidem ait errare et fugere iumentum posse, nec tamen erronem aut fugitivum esse agi posse.

LIBER XVIII.

208. Creditore, qui de mutua pecunia (12. 2) 42
contra pupillum contendebat, iusiurandum deferente pupillus iuravit se dare non oportere: eandem pecuniam a fideiussore eius petit: an excludendus sit exceptione iurisiurandi? quid tibi placet rescribe mihi. eam rem apertius explicat Iulianus. nam si controversia inter creditorem et pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset, et convenit, ut ab omni condicione discederetur, si pupillus iurasset, isque iuraverit se dare non oportere, naturalis obligatio hac pactione tolletur et soluta pecunia repeti poterit. sin vero creditor quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatur, quod tutor eius non intervenisset et hoc tale iusiurandum interpositum est, hoc casu fideiussorem praetor non tuebitur. si autem liquido probari non potest, quid actum sit, et in obscuro erit (ut plerumque fit), de facto an de iure inter creditorem et pupillum controversia fuerit deferente creditore pupillum iurasse, intellegere debemus id actum inter eos, ut, si iurasset se dare non oportere, ab omni condicione discederetur: atque ita et solutam pecuniam repeti posse et fideiussoribus exceptionem
1 dari debere existimavimus. Si fideiussor iuraverit se dare non oportere, exceptione iurisiurandi reus promittendi tutus est: atquin si, quasi omnino idem non fideiussisset, iuravit, non debet hoc iusiurandum reo
2 promittendi prodesse. Sed et si actore deferente defensor absentis vel praesentis iuravit eum quem defendit dare non oportere, exceptio iurisiurandi ei cuius nomine iurandum fuerit dari debebit. eadem ratio est et si fideiussoris defensor iuraverit: reo enim detur ex-
3 ceptio: item si reus iuravit, fideiussor tutus sit, quia et res iudicata secundum alterutrum eorum[1] utrique proficeret.

LIBER XX.

209. In partem dotis reddendae erit id, (24. 3) 67
quod mulieri ex peculio servi restitui debebit: et ideo et dolum et culpam in eo peculio vel adquirendo vel conservando maritus praestare debet et fructus ex eo percepti quomodo cuiuslibet rei dotalis ad maritum pertinebunt.

210. Apud Aristonem ita scriptum est: (26. 7) 61
quod culpa tutoris pupillus ex hereditate desiit possidere, eius aestimatio in petitione hereditatis sine ulla dubitatione fieri debebit ita, si pupillo de hereditate cautum sit: cautum autem esse videtur etiam si tutor erit idoneus, a quo servari possit id, quod pupillus ex litis aestimatione subierit. sed si tutor solvendo non est, videndum erit, utrum calamitas pupilli an detrimentum petitoris esse debeat perindeque haberi debet, ac si res fortuito casu interisset, similiter atque ipse pupillus expers culpae quid ex hereditate deminuisset corrupisset perdidisset. de possessore quoque furioso quaeri potest, si quid ne in rerum natura esset, per furorem eius accidisset. tu quid putas? Pomponius: puto eum vere dicere. sed quare cunctatus es, si solvendo non sit tutor, cuius damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dicere poterit actiones dumtaxat, quas haberet cum tutore pupillus, venditori hereditatis praestandas esse, sicuti heres vel bonorum possessor si nihil culpa eius factum sit (veluti si fundo hereditario vi deiectus sit aut servus hereditarius vulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris), nihil plus quam actiones, quas eo nomine habet, praestare debeat. idem dicendum est et si per curatorem furiosi culpa vel dolo quid amissum fuerit, quemadmodum si quid stipulatus tutor vel curator fuisset aut vendidisset rem hereditariam. impune autem puto admittendum, quod per furorem alicuius accidit, quo modo si casu aliquo sine facto personae id accidisset.

EX LIBRIS INCERTIS.

v. fr. 185. (2. 8) 7 pr.
v. fr. 186. (34. 2) 19 § 5

DE FIDEICOMMISSIS LIBRI V.[1]

LIBER I.

[*De singulis rebus per fideicommissum relictis.*]

211. Saepe legatum plenius restituetur (32) 16
fideicommissario quam esset relictum, veluti si alluvione ager auctus esset vel etiam insulae natae.

212. Si iure testamento facto fideicommis- (32) 18
sum tibi reliquero, deinde postea aliud fecero non iure, in quo fideicommissum relictum tibi vel aliud quam quod priore testamento vel omnino non sit relictum, videndum est, mens mea haec fuerit facientis postea testamentum, ut nolim ratum tibi sit priore testamento relictum, quia nuda voluntate fideicommissa infirmarentur. sed vix id optinere potest, fortassis ideo, quod ita demum a priore testamento velim recedi, si posterius valiturum sit, et nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non debetur, etiamsi idem heredes utroque testamento instituti ex priore exstiterunt.

213. Cum fundus sine instrumento lega- (33. 7) 21
tus sit, dolia molae olivariae et praelum et quaecumque infixa inaedificataque sunt fundo legato continentur, nulla autem ex his rebus quae moveri possunt paucis exceptis fundi appellatione continentur. de molis tum quaeri solet, cum ita adfixae itave inaedificatae sint, ut partes aedificiorum esse videantur.

LIBER II.

[*De fideicomissariis hereditatibus.*]

214. Si heres institutus Titio rogatus (36. 1) 72
fuerit restituere hereditatem et rursus Titius heredi
1 post tempus, sufficiunt directae actiones heredi. Si heres antequam fideicommissam hereditatem restitueret,

1) res iudicata secundum alterutrum eorum] *haec vix possunt esse Pomponii, cum Pomponii aetate non res iudicata, sed lis contestata utrumque liberaret* (*Dernburg*).

1) Fideicommison *βιβλία πέντε index. Videtur Pomponius libro* I *egisse de singulis rebus per fideicommissum relictis, libro* II *de fideicommissariis hereditatibus, libro* III *de libertate fideicommissaria. Quae tractaverit libb.* IV. V, *in obscuro est* (*de cognitione, de cautionibus, de missione?*).

alienaverit quid ex hereditate aut servum hereditarium manumiserit aut ruperit quid vel fregerit vel usserit, non competit in eum ulla civilis actio restituta postea hereditate ex Trebelliano senatus consulto, sed ex fideicommissi causa erit hoc quod deperierit persequendum. sin vero post restitutam hereditatem horum quid admiserit heres, dicendum est lege Aquilia cum eo agi posse, si servum forte hereditarium aut vulne-
2 raverit aut occiderit. Si temporalis actio in hereditate relicta fuerit, tempus, quo heres experiri ante restitutam hereditatem potuit, imputabitur ei cui restituta fuerit.

215. Is cui fideicommissum solvitur sicut (35. 2) 31 is cui legatum est satisdare debet, quod amplius ceperit, quam per legem Falcidiam ei licuerit, reddi: veluti cum propter condicionem aliorum fideicommissorum vel legatorum legis Falcidiae causa pendebit. sed et secundum Cassii et veterum opinionem, si a pupillo fideicommissa capiuntur, propter ea, quae a substituto erunt relicta, cavere debebit is cui solvatur. nam quamvis repetitio sit eorum, quae fideicommissi nomine non debita solventur, tamen satisdato cautum debet esse ei, a quo pecunia proficisceretur, ne damnum sentiat deficiente eo, cui solutum erit.

216. † Ulp. 3 fideic. ... *Pomponius scribit,* (36. 1) 3 § 2 ***si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur, quaesitum est, utrum solida legata praestanda sint et quartam ex solo fideicommisso detrahere possit, an vero et ex legatis et ex fideicommisso quartam detrahere possit? et refert Aristonem respondisse ex omnibus detrahendam, hoc est ex legatis et fideicommisso.***

LIBER III.

[*De libertate fideicommissaria.*]

217. Invitus is, cui fideicommisso liber- (40. 5) 34 tas relicta est, non est tradendus[1] alii, ut ab eo manumittatur et fiat alterius libertus, quam qui rogatus est
1 manumittere. Campanus ait, si minor annis viginti rogaverit heredem, ut proprium servum manumittat, praestandam ei libertatem, quia hic lex Aelia Sentia
2 locum non habet. Servus legatus erat Calpurnio Flacco isque rogatus erat eum manumittere et, si non manumisisset, idem servus Titio legatus erat et is aeque rogatus erat, ut eum manumitteret: si non manumisisset, liber esse iussus erat. Sabinus dicit inutiliter legatum fore et ex testamento eum continuo liberum futurum.

LIBER IV.

? ?

218. Heres praecepto fundo rogatus erat (36. 1) 74 hereditatem restituere: fundus alienus erat. Aristo aiebat videndum, utrum omnimodo penes heredem fundum esse voluit testator an ita demum, *si* ipsius est: sed sibi superius placere: ideoque aestimatio eius retinenda est.

LIBER V.

1) mancipandus *Pomp.*

AD Q. MUCIUM[1] LIBRI XXXIX.[2]

LIBER I.

[*De testamentis* 1.]

219. Si ita quis heredes instituerit: 'Titius (28. 5) 67 heres esto: Gaius et Maevius aequis ex partibus heredes sunto', quamvis et syllaba coniunctionem faciat, si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars adcrescit, sed et omnibus coheredibus pro hereditariis portionibus, quia non tam coniunxisse quam celerius dixisse videatur.

220. Licet transferam legatum in eum, (34. 4) 20 cum quo nobis testamenti factio non est, sive in servum proprium, cui sine libertate legavero, licet eis non debeatur, nec illi tamen debebitur, cui fuerit ademptum.

LIBER II.

[*De testamentis* 2.]

221. Si filium nominatim exheredavero (28. 2) 21 et eum postea heredem instituero, heres erit.

222. [3]'Hostes' hi sunt, qui nobis aut (50. 16) 118 quibus nos publice bellum decrevimus: ceteri 'latrones' aut 'praedones' sunt.

[*De condicionibus*].

223. Cum in secundo testamento here- (28. 3) 16 dem eum qui vivit instituimus sive pure sive sub condicione (si tamen condicio existere potuit, licet non exstiterit), superius testamentum erit ruptum. multum autem interest, qualis condicio posita fuerit: nam aut in praeteritum concepta ponitur aut in praesens aut in futurum. in praeteritum concepta ponitur veluti 'si Titius consul fuit': quae condicio si vera est, id est si Titius consul fuit, ita est institutus heres, ut superius testamentum rumpatur: tum enim ex hoc heres esset. si vero Titius consul non fuit, superius testamentum non est ruptum. quod si ad praesens tempus condicio adscripta est herede instituto, veluti 'si Titius consul est', eundem exitum habet, ut, si sit, possit heres esse et superius testamentum rumpatur, si non sit, nec possit heres esse nec superius testamentum rumpatur. in futurum autem collatae condiciones si possibiles sunt existere potuerunt, licet non exstiterint,[4] efficiunt, ut superius testamentum rumpatur, etiamsi non exstiterint: si vero impossibiles sunt, veluti 'Titius si digito caelum tetigerit, heres esto', placet perinde esse, quasi condicio adscripta non sit, quae est impossibilis.

224. Si ita scriptum fuerit: 'Tithasus si (28. 5) 68 in Capitolium ascenderit, heres esto: Tithasus heres

1) lectionum *add. index.* 2) *Conscripti imperante Antonino Pio, v. fr.* 240 *pr. Videtur Pomponius retinuisse rerum ordinem a Quinto Mucio observatum: quem ordinem, quoad fieri potuit, rubricis insertis designavi. Et constat quidem libro* I—IX *actum fuisse de testamentis et legatis, libro* XVIII *de statuliberis, libro* XXIII—XXVI *de usucapionibus, libro* XXXI *de emptione et venditione, libris* XXXV. XXXVI *de societate (cf. Mucii iur. civ. lib.* XIV), *libro* XXXVII *de captivis et postliminio, libro* XXXVIII *de furtis (cf. Mucii lib.* XVI). *Cetera omnia remanent in incerto, cum pauca illa, quae ex reliquis libris ad nos pervenerunt, facile aliqua occasione oblata in quolibet tractatu vicino inici potuerint. Audacissimis in hac re coniecturis indulsit M. Voigt, Abhandl. d. phil.-hist. Classe d. Kgl. sächs. Ges. d. Wiss. VII, p.* 337 (*ict. tab.* I). 3) *Ab hostibus captus, quia servus est, testamentum facere non potest: a latronibus captus non est latronum servus, cf.* (49. 15) 24. 4) existere potuerunt, licet non exstiterint *gloss.*

esto', secunda scriptura potior erit: plenior est enim quam prior.

225. Si pupillus sub condicione heres (28. 7) 26 institutus fuerit, condicioni etiam sine tutoris auctoritate parere potest. idemque est et si legatum ei sub condicione relictum fuerit, quia condicione expleta pro eo est, quasi pure ei hereditas vel legatum relictum sit.

226. Nuper constitutum est a principe, ut (32) 85 et non adiecto hoc 'meum' si quis corpus alicui leget et ita sentiat, ut ita demum praestetur, si suum sit, ita valere legatum, ut appareat magis sententiam legantis, non hoc verbum 'meum' respiciendum esse. et ideo elegans est illa distinctio, ut, quotiens certum corpus legatur, ad praesens tempus adiectum hoc verbum 'meum' non faciat condicionem, si vero incertum corpus legetur, veluti ita 'vina mea' 'vestem meam', videatur pro condicione hoc verbum esse 'mea', ut ea demum, quae illius sint, videantur legata. quod non puto fortiter posse defendi, sed potius et hic vestem vel vinum, quod suorum numero habuerit, hoc legatum esse: sic enim responsum est etiam quod coacuerit vinum legato cedere, si id vini numero testator habuisset. plane in mortis tempore collatum hunc sermonem 'vestem, quae mea erit' sine dubio pro condicione accipiendum puto: sed et 'Stichum qui meus erit' puto pro condicione accipiendum nec interesse, utrum ita 'qui meus erit' an ita 'si meus erit': utrubique condicionem eam esse. Labeo tamen scribit etiam in futurum tempus collatum hunc sermonem 'qui meus erit' pro demonstratione accipiendum: sed alio iure utimur.

LIBER III.

[*De testamentis* 3.]

227. Si nemo hereditatem adierit, nihil valet (26. 2) 9 ex his, quae testamento scripta sunt: si vero unus ex pluribus adierit, tutelae statim valent nec exspectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

[*De legatis* 1.]

228. Si ita relictum fuerit: 'quantum heres (31) 43 meus habebit, tantum Tithaso dari volo', pro eo est, quasi ita sit scriptum: 'quantum omnes heredes habe-
1 bunt'. Quod si ita fuerit: 'quantum unus heres habebit, tantum Tithaso heredes meos dare volo', minor
2 pars erit accipienda, quae venit in legato.[1] Pegasus solitus fuerat distinguere, si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem, interesse, cuius causa tempus dilatum sit, utrumne heredis, quo casu heredem fructum retinere debere, an legatarii, veluti si in tempus pubertatis ei qui impubes sit fideicommissum relictum sit, tunc enim fructus praestandos et antecedentis temporis. et haec ita intellegenda sunt, si non nominatim adiectum est, ut cum incremento
3 heres fideicommissum praestet. Si ita scriptum sit: 'decem aut quindecim heres dato', pro eo est ac si decem sola legata sint: aut si ita sit: 'post annum aut post biennium, quam ego decessero, heres dato', post biennium videtur legatum, quia heredis esset potestas in eligendo.

Si ita stipulatus fuero: 'decem aut quin- (45. 1) 109 decim dabis'?, decem debentur. item si ita: 'post annum aut biennium dabis'?, post biennium debentur, quia in stipulationibus id servatur, ut quod minus esset quodque longius, esse videretur in obligationem deductum.

1) *cf. Mucii fr.* 15.

229. Legatis quae relinquuntur[1] aut dies (35. 1) 1 incertus aut condicio adscribitur aut, si nihil horum factum sit, praesentia sunt, nisi si vi ipsa condicio
1 insit. Cum dies certus adscriptus est, quamvis dies nondum venerit, solvi tamen possunt, quia certum est
2 ea debitu iri. Dies autem incertus est, cum ita scribitur 'heres meus cum morietur, decem dato': nam diem incertum mors habet eius. et ideo si legatarius ante decesserit, ad heredem eius legatum non transit, quia non cessit dies vivo eo, quamvis certum fuerit
3 moriturum heredem. Inest autem condicio legati, veluti cum ita legamus: 'quod ex Arescusa natum fuerit, heres dato' aut 'fructus, qui ex eo fundo percepti fuerint, heres dato' aut 'servum, quem alii non legavero, Seio dato'.

230. Si pater pro filia dotem promiserit, (37. 7) 4 deinde exheredatae vel etiam emancipatae et praeteritae legatum dederit, habebit filia etiam dotem praecipuam et legatum.

231. [2]Si communis servus ita stipulare- (45. 3) 37 tur: 'Lucio Titio et Gaio Seio dari spondes'?, qui sunt domini illius, pro virilibus partibus eis ex stipulatione debetur: si vero ita: 'dominis meis dare spondes'?, pro parte, qua domini essent: si vero ita: 'Lucio Titio et Gaio Seio dominis meis dare spondes'?, dubitaretur, utrumne viriles partes an pro dominica portione eis deberetur. et interesset, quid cuius demonstrandi gratia esset adiectum et quae pars eius stipulationis principalem causam haberet: sed cum ad nomina prius decursum est, rationabilius esse videtur pro virili parte stipulationem eis adquiri, quod dominorum vocabula pro demonstratione habeantur.

232. 'Hereditatis' appellatio sine dubio (50. 16) 119 continet etiam damnosam hereditatem: iuris enim nomen est sicuti bonorum possessio.

LIBER IV.

[*De legatis* 2.]

233. Cum gregis usus fructus legatus est (7. 4) 31 et usque eo numerus pervenit gregis, ut grex non intellegatur, perit usus fructus.

234. [3]Non solum id peculium est, quod (15. 1) 49 dominus servo concessit, verum id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen, si rescisset,
1 passurus erat esse in peculio. Si ignorante me servus meus negotia mea administraverit, tantidem debitor mihi intellegetur, quanti tenebatur, si liber negotia mea
2 administrasset. Ut debitor vel servus domino vel dominus servo intellegatur, ex causa civili computandum est: ideoque si dominus in rationes suas referat se debere servo suo, cum omnino neque mutuum acceperit neque ulla causa praecesserat debendi, nuda ratio non facit eum debitorem.

Nuda ratio non facit aliquem debitorem: (39. 5) 26 ut puta quod donare libero homini volumus licet re-

1) per damnationem relinquuntur *Pomp.?* 2) *Potuerunt haec inici, cum quaereretur, pro qua parte legata a singulis heredibus praestanda essent.* 3) *Fr.* 234. 235: *de peculio legato.*

feramus in rationes nostras debere nos, tamen nulla donatio intellegitur.

235. Definitione peculii interdum utendum [(15.2) 3 est etiam, si servus in rerum natura esse desiit et actionem praetor de peculio intra annum dat: nam et tunc et accessionem et decessionem quasi peculii recipiendam (quamquam iam desiit morte servi vel manumissione esse peculium), ut possit ei accedere ut peculio fructibus vel pecorum fetu ancillarumque partubus et decedere, veluti si mortuum sit animal vel alio quolibet modo perierit.

236. Si pluribus heredibus institutis ita [(31) 44 scriptum sit: 'heres meus damnas esto dare aureos quinque',[1] non quilibet heres, sed omnes videbuntur 1 damnati, ut una quinque dent. Si ita legatum fuerit: 'Lucius Titius heres meus Tithaso quinque aureos[2] dare damnas esto', deinde alio loco ita: 'Publius Maevius heres meus Tithaso quinque aureos[1] damnas esto dare', nisi Titius ostenderit adimendi causa a Publio legatum esse relictum, quinos aureos[2] ab utroque accipiet.

237. [3]Si mihi et Titio, in cuius po- [(45. 1) 110 pr. testate non sim, stipuler decem, non tota decem, sed sola quinque mihi debentur: pars enim aliena deducitur, ut quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat meam partem.

238. Inter vestem virilem et vestimenta [(34. 2) 33 virilia nihil interest: sed difficultatem facit mens legantis, si et ipse solitus fuerit uti quadam veste, quae etiam mulieribus conveniens est. itaque ante omnia dicendum est eam legatam esse, de qua senserit testator, non quae re vera aut muliebris aut virilis sit. nam et Quintus Titius[4] ait scire se quendam senatorem muliebribus cenatoriis uti solitum, qui si legaret muliebrem vestem, non videretur de ea sensisse, qua ipse quasi virili utebatur.

Si stipulatus fuero de te: 'vestem [(45. 1) 110 § 1 tuam, quaecumque muliebris est, dare spondes'?, magis ad mentem stipulantis quam ad mentem promittentis id referri debet, ut quid in re sit, aestimari debeat, non quid senserit promissor. itaque si solitus fuerat promissor muliebri quadam veste uti, nihilo minus debetur.

239. [5]Prout quidque contractum est, ita [(46. 3) 80 et solvi debet: ut, cum re contraxerimus, re solvi debet: veluti cum mutuum dedimus, ut retro pecuniae tantundem solvi debeat. et cum verbis aliquid contraximus, vel re vel verbis obligatio solvi debet, verbis, veluti cum acceptum promissori fit, re, veluti cum solvit quod promisit. aeque cum emptio vel venditio vel locatio contracta est, quoniam consensu nudo contrahi potest, etiam dissensu contrario dissolvi potest.

LIBER V.

[*De legatis* 3.]

240. [6]Divus Hadrianus, cum quibusdam [(7.8) 22 usus silvae legatus esset, statuit fructum quoque eis legatum videri, quia nisi liceret legatariis caedere silvam et vendere, quemadmodum usufructuariis licet, 1 nihil habituri essent ex eo legato. Licet tam angustus est legatarius, cui domus usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum, tamen eis quae vacabunt proprietarius non utetur, quia licebit usuario aliis et aliis temporibus tota domo uti, cum interdum domini quoque aedium, prout temporis condicio exigit, qui- 2 busdam utantur, quibusdam non utantur. Usu legato si plus usus sit legatarius quam oportet, officio iudicis, qui iudicat quemadmodum utatur, quid continetur? ne aliter quam debet utatur.

241. [1]Si stipulatus fuero 'per te non [(45. 1) 111 fieri, quo minus mihi illa domo uti liceat', an etiam, si me non prohibeas, uxorem autem meam prohiberes, vel contra uxore mea stipulata me prohibeas, an committatur stipulatio? et latius est haec verba sic accipi. nam et si stipulatus fuero 'per te non fieri, quo minus mihi via itinere actu uti liceat', etsi non me, sed alium nomine meo ingredientem prohibeas, sciendum erit committi stipulationem.

242. [2]Quod quis sciens indebitum dedit [(12. 6) 50 hac mente, ut postea repeteret, repetere non potest.

243. Si legato aut hereditate aliquid [(23. 3) 65 servo dotali obvenit, quod testator noluit ad maritum pertinere, id soluto matrimonio reddendum est mulieri.

244. Quintus Mucius ait: si pater familias [(34. 2) 10 uxori vas aut vestimentum aut quippiam aliud ita legavit 'quod eius causa emptum paratumve esset', id videtur legasse, quod magis illius quam communis usus causa paratum esset. *POMPONIUS:* sed hoc verum est non solum, si ipsius viri et uxoris communis usus, sed etiam si liberorum eius aut alterius alicuius communis usus fuerit: id enim videtur demonstrasse, quod proprio usui uxoris comparatum sit. sed quod Quintus Mucius demonstrat 'vas aut vestimentum aut quid aliud', efficit, ut falsa sint quae subiecimus: multum enim interest, generaliter an specialiter legentur haec. nam si generaliter, veluti ita 'quae uxoris causa comparata sunt', vera est illius definitio: si vero ita scriptum fuerit 'vestem illam purpuram', ut certa demonstraret, licet adiectum sit 'quae eius causa empta paratave essent', licet neque empta neque parata neque in usum ei data sint, legatum omnimodo valet, quia certo corpore legato demonstratio falsa posita non peremit legatum. veluti si ita sit scriptum: 'Stichum, quem ex venditione Titii emi': nam si neque emit aut ex alia venditione emit, legatum nihilo minus valet. plane si ita legatum fuerit 'vas aut vestimenta aut quae uxoris causa parata sunt', tunc aeque erit vera Quinti Muci sententia: quo casu sciendum est, etiam si alienae res hae fuerint, quas putavit testator suas esse, heredem teneri, ut eas det.

245. [3]Quintus Mucius ait, cum in con- [(24. 1) 51 troversiam venit, unde ad mulierem quid pervenerit, et verius et honestius est quod non demonstratur unde habeat existimari a viro aut qui in potestate eius esset ad eam pervenisse. evitandi autem turpis quaestus gratia circa uxorem hoc videtur Quintus Mucius probasse.

246. Si Titio, 'cum is annorum quattuor- [(36. 2) 22 decim esset factus', legatum fuerit et is ante quartum

---

1) HS $\overline{\text{V}}$ *Pomp.* 2) HS quina milia *Pomp.* 3) *'Titio et Sticho servo meo decem do lego': quaeritur, utrum Titio tota decem an sola quinque debeantur.* 4) Mucius *scr.* 5) *De liberatione legata?* 6) *Fr.* 240. 241: *de usu legato.*

1) *cf. Q. Mucii fr.* 13. 2) *cf. Gai.* 2, 283. *Ad legem Voconiam haec pertinere conicit M. Voigt.* 3) *ICtus videtur haec iniecisse, cum tractaret de his, quae uxoris causa parata sunt, v. fr.* 244.

decimum annum decesserit, verum *est* ad heredem eius legatum non transire, quoniam non solum diem, sed et condicionem hoc legatum in se continet 'si effectus esset annorum quattuordecim', qui autem in rerum natura non esset, annorum quattuordecim esse non intellegeretur. nec interest, utrum scribatur 'si annorum quattuordecim factus erit' an ita, cum priore scriptura per condicionem tempus demonstratur, sequenti per tempus condicio, utrubique tamen eadem condicio est.
1 Quaedam autem condiciones etiam supervacuae sunt, veluti si ita scribat: 'Titius heres esto. si Titius hereditatem meam adierit, Maevio decem dato': nam pro non scripto ea condicio erit, ut omnimodo ad heredem Maevii legatum transeat, etiamsi Maevius ante aditam hereditatem decesserit. et idem, si ita fuerit scriptum: 'si Titius hereditatem meam adierit, intra dies centum Maevio decem dato': nam hoc legatum in diem erit, non sub condicione, quia definitio Labeonis probanda est dicentis id demum legatum ad heredem legatarii transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur here-
2 ditas. Si tamen duos heredes instituam et, si alter ex his adeat hereditatem, alicui legem ab omnibus heredibus: non erit pro supervacuo ea condicio, sed in portionem quidem coheredis valebit, in ipsius autem, cuius persona in condicione comprehensa est, supervacua erit, perinde atque si solo eo herede instituto eo modo legatum esset.

247. Si servus meus a liberto meo (45. 3) 38 'operas sibi dari' stipuletur, inutilem stipulationem esse Celsus scribit: aliter atque si non adiecto hoc verbo 'sibi' stipulatus fuerit.

248. [1]Verbis legis duodecim tabularum (50. 16) 120 his 'uti legassit suae rei, ita ius esto' latissima potestas tributa videtur et heredis instituendi et legata et libertates dandi, tutelas quoque constituendi. sed id interpretatione coangustatum est vel legum vel auctoritate iura constituentium.

LIBER VI.

[*De legatis* 4.]

249. Si mulieri usus domus legatus sit et (7. 4) 22 illa trans mare profecta sit et constituto tempore ad amittendum usum[2] afuerit, maritus vero domo usus fuerit, retinetur nihilo minus usus, quemadmodum si familiam suam in domu reliquisset eaque peregrinaretur. et hoc magis dicendum est, si uxorem in domu reliquerit maritus, cum ipsi marito usus domus legatus sit.

250. [3]Usura pecuniae, quam percipi- (50. 16) 121 mus, in fructu non est, quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est nova obligatione.

251. [4]Ex quibus causis retentionem qui- (12. 6) 51 dem habemus, petitionem autem non habemus, ea si solverimus, repetere non possumus.

252. [5]Si stipulatus sim mihi aut Titio (46. 3) 81 dari, si Titius decesserit, heredi eius solvere non po-
1 teris. [6]Si lancem deposuerit apud me Titius et pluribus heredibus relictis decesserit: si pars heredum me interpellet, optimum quidem esse, si praetor aditus iussisset me parti heredum[1] eam lancem tradere, quo casu depositi me reliquis coheredibus non teneri. sed et si sine praetore sine dolo malo hoc fecero, liberabor aut (quod verius est) non incidam in obligationem. optimum autem est id per magistratum facere.

1) *Ad legem Voconiam haec spectare temere suspicatur Voigt: nulla enim novae legis mentio fit, sed de legum (XII tab.) interpretatione agitur.* 2) constituto . . . usum] biennio *Pomp.* 3) *Quaeritur ut opinor, an usus fructus retineatur, si usufructuarius eum vendiderit pretiique usuras ab emptore perceperit.* 4) *cf.* (30) 58-60. 5) *cf.* (35. 1) 44 *pr.* 6) *cf. e. g.* (35. 1) 44 § 10.

LIBER VII.

[*De legatis* 5.]

253. [2]Si quis Sempronium heredem in- (28. 5) 69 stituerit sub hac condicione 'si Titius in Capitolium ascenderit', quamvis non alias heres esse possit Sempronius, nisi Titius ascendisset in Capitolium, et hoc ipsum in potestate sit repositum Titii: quia tamen scriptura non est expressa voluntas Titii, erit utilis ea institutio. atquin si quis ita scripserit: 'si Titius voluerit, Sempronius heres esto', non valet institutio: quaedam enim in testamentis si exprimantur, effectum nullum habent, quando, si verbis tegantur, eandem significationem habeant quam haberent expressa, et momentum aliquod habebunt. sic enim filii exheredatio cum eo valet, si quis heres existat: et tamen nemo dubitat, quin, si ita aliquis filium exheredaverit: 'Titius heres esto: cum heres erit Titius, filius exheres esto', nullius momenti esse exheredationem.

LIBER VIII.

[*De legatis* 6.]

254. Si usus fructus fundi, cuius pro- (23. 3) 66 prietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino proprietatis detur, difficultas erit post divortium circa reddendum ius mulieri, quoniam diximus usum fructum a fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis et, si extraneo cedatur, id est ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reversurum usum fructum. quidam ergo remedii loco recte putaverunt introducendum, ut vel locet hunc usum fructum mulieri maritus vel vendat nummo uno, ut ipsum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat.

255. Si ita sit scriptum: 'filiabus meis (31) 45 pr. centum aureos[3] do', an et masculini generis et feminini liberis legatum videatur? nam si ita scriptum esset: 'filiis meis hosce tutores do', responsum est etiam filiabus tutores datos esse. quod non est ex contrario accipiendum, ut filiarum nomine etiam masculi contineantur: exemplo enim pessimum est feminino vocabulo etiam masculos contineri.

Servius ait, si ita scriptum sit: 'filio filiis- (50. 16) 122 que meis hosce tutores do', masculis dumtaxat tutores datos, quoniam *a* singulari casu hoc 'filio' ad pluralem videtur transisse continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non iuris habet quaestionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. quod magis rationabile esse videtur.

256. Si sub condicione vel ex die certa (31) 45 § 1 nobis legatum sit, ante condicionem vel diem certum

1) parti heredum *gloss.* 2) *cf.* (35. 1) 52.
3) HS C̄ *Pomp.*

repudiare non possumus: nam nec pertinet ad nos, antequam dies veniet vel condicio existat.

Illud dubitari potest, an, si, cum testa- [(29. 2) 77] mento heres institutus essem ab eo, qui etiamsi intestatus decessisset, legitima hereditas eius ad me pertineret, an simul utramque hereditatem repudiare possim, quoniam antequam ex testamento hereditatem repudiarim, legitima nondum ad me pertinet. verum eodem momento intellegor et ex testamento et legitimam repudiare, sicuti, si legitimam velim ad me pertinere, cum sciam testamento mihi relictam, videbor ante repudiare testamentum et ita legitimam adquisisse.

257. Si pater filiae suae testamento [(31) 45 § 2] aureos[1] tot heredem dare iusserit, ubi ea nupsisset: si filia nupta sit, cum testamentum fit, sed absente patre et ignorante, nihilo minus legatum debetur: si enim hoc pater non ignorabat, videtur de aliis nuptiis sensisse.

258. Quintus Mucius ait: si quis in testa- [(33. 1) 7] mento ita scripsit: 'filii filiaeque meae ibi sunto, ubi eos mater sua esse volet, eisque heres meus in annos singulos inque pueros puellasque singulas damnas esto dare cibarii nomine aureos decem[2]: si tutores eam pecuniam dare nolunt ei, apud quem pueri atque puellae sunt, nihil est, quod ex testamento agere possit: nam ea res eo pertinet, uti tutores sciant, quae voluntas testatoris fuit, uti possint eam pecuniam sine periculo dare. *POMPONIUS:* In testamentis quaedam scribuntur, quae ad auctoritatem dumtaxat scribentis referuntur nec obligationem pariunt. haec autem talia sunt. si te heredem solum instituam et scribam, uti monumentum mihi certa pecunia facias: nullam enim obligationem ea scriptura recipit, sed ad auctoritatem meam conservandam poteris, si velis, facere. aliter atque si coherede tibi dato idem scripsero: nam sive te solum damnavero, uti monumentum facias, coheres tuus agere tecum poterit familiae herciscundae, uti facias, quoniam interest illius: quin etiam si utrique iussi estis hoc facere, invicem actionem habebitis. ad auctoritatem scribentis hoc quoque pertinet, cum quis iussit in municipio imagines poni: nam si non honoris municipii gratia id fecisset, sed sua, actio eo nomine nulli competit. itaque haec Quinti Mucii scriptura: 'liberi mei ibi sunto, ubi eos mater sua esse volet' nullam obligationem parit, sed ad auctoritatem defuncti conservandam id pertinebit, ut ubi iusserit ibi sint. nec tamen semper voluntas eius aut iussum conservari debet, veluti si praetor doctus sit non expedire pupillum eo morari, ubi pater iusserit, propter vitium, quod pater forte ignoravit in eis personis esse, apud quas morari iussit. si autem pro cibariis eorum in annos singulos aurei decem[2] relicti sint, sive hoc sermone significantur, apud quos morari mater pupillos voluerit, sive ita acceperimus hunc sermonem, ut ipsis filiis id legatum debeatur, utile erit: et magis enim est, ut providentia filiorum suorum hoc fecisse videatur. et in omnibus, ubi auctoritas sola testatoris est, neque omnimodo spernenda neque omnimodo observanda est. sed interventu iudicis haec omnia debent, si non ad turpem causam feruntur, ad effectum perduci.

259. Si servum sub condicione liberum [(33. 2) 20] esse iubeam et usum fructum eius tibi legavero, valet legatum.

1) sestertios *Pomp.* 2) HS X̄ *Pomp.*

260. Quod quis ex culpa sua damnum [(50. 17) 203] sentit, non intellegitur damnum sentire.

LIBER IX.

[*De legatis* 7.]

261. Scribit Quintus Mucius: si aurum [(34. 2) 34] suum omne pater familias uxori suae legasset, id aurum, quod aurifici faciundum dedisset aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur. *POMPONIUS:* hoc ex parte verum est, ex parte falsum. nam de eo, quod debetur, sine dubio: ut puta si auri libras stipulatus fuerit, hoc aurum quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad uxorem, cum illius factum adhuc non sit: id enim, quod suum esset, non quod in actione haberet, legavit. in aurifice falsum est, si aurum dederit ita, ut ex eo auro aliquid sibi faceret: nam tunc, licet apud aurificem sit aurum, dominium tamen non mutavit[1]: manet tamen eius qui dedit et tantum videtur mercedem praestaturus pro opera aurifici: per quod eo perducimur, ut nihilo minus uxori debeatur. quod si aurum dedit aurifici, ut non tamen ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio, tunc, quatenus dominium transit eius auri ad aurificem (quippe quasi permutationem fecisse videatur), et hoc aurum non transibit ad uxorem.
1 Item scribit Quintus Mucius, si maritus uxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita: 'aurum quodcumque uxoris causa paratum esset, uti heres uxori daret', etiamsi libra auri inde venisset et mortis tempore amplius quam quattuor librae non deprehenderentur, in totis quinque libris heredem esse obligatum, quoniam articulus est praesentis temporis demonstrationem in se continens. quod ipsum quantum ad ipsam iuris obligationem pertineat, recte dicetur, id est ut ipso iure heres sit obligatus. verum sciendum, si in hoc alienaverit testator inde libram, quod deminuere vellet ex legato uxoris suae, tunc mutata voluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni, ut, si perseveraverit mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoveatur. sed si ex necessitate aliqua compulsus testator, non quod vellet deminuere ex legato, tunc mulieri ipso iure quinque librae auri debebuntur nec doli mali exceptio nocebit adversus
2 petentem. Quod si ita legasset uxori 'aurum quod eius causa paratum erit', tunc rectissime scribit Quintus Mucius, ut haec scriptura habeat in se et demonstrationem legati et argumentum: ideoque ipso iure alienata libra auri amplius quattuor pondo non remanebunt in obligatione, nec erit utendum distinctione, qua ex causa alienaverit testator.

262. Quaesitum est, an, si iussus fuerit [(35. 1) 57] servus quinque operas extraneo dare, ut liber sit, condicio talis sit recipienda, ut, quemadmodum circa pecuniae dationem dicitur, ita et circa praestationem operarum dicamus. sed hoc iure utimur, ut, quemadmodum dictum est, si pecuniam ex peculio suo det extraneo, admitti eum ad libertatem, ita et, si operam praestiterit, necesse sit eum admitti ad libertatem. itaque et in proposito sapienter faciet heres, si impedierit eum, quo minus praestet operas: hac enim ratione servus perveniet quidem ad libertatem, sed operis eius extraneus non utetur.

1) dominium . . . mutavit *gloss.*

LIBER X.

[*De legitima hereditate*]?

263. [1]Legati proconsulis nihil proprium (1. 16) 13 habent, nisi a proconsule eis mandata fuerit iurisdictio.

264. Capitis deminutione pereunt legi- (38. 16) 11 timae hereditates, quae ex lege duodecim tabularum veniunt, sive vivo aliquo sive antequam adeatur hereditas eius capitis minutio intercessit, quoniam desinit suus heres vel adgnatus recte dici: quae autem ex legibus novis aut ex senatus consultis, non utique.

LIBER XI.

? ?

265. [2]Sed si compromissum sine die con- (4. 8) 14 fectum est, necesse est arbitro omnimodo dies statuere, partibus scilicet consentientibus, et ita causam disceptari: quod si hoc praetermiserit, omni tempore cogendus est sententiam dicere.

LIBER XII.

? ?

266. [3]Non videtur domini voluntate (40. 12) 28 servus in libertate esse, quem dominus ignorasset suum esse: et est hoc verum: is enim demum voluntate domini in libertate est, qui possessionem libertatis ex voluntate domini consequitur.

LIBER XIII.

? ?

267. [*Si quis debitor ex pluribus causis unum* (46. 3) 4 *debitum solverit, quid videatur solutum?*] . . . et magis quod meo nomine, quam quod pro alio fideiussorio nomine debeo: et potius quod cum poena, quam quod sine poena debetur: et potius quod satisdato, quam quod sine satisdatione debeo.

LIBER XIV.

? ?[4]

268. Si tam angusti loci demonstratione (8. 1) 13 facta via concessa fuerit, ut neque vehiculum neque iumentum ea inire possit, iter magis quam via aut actus adquisitus videbitur: sed si iumentum ea duci poterit, non etiam vehiculum, actus videbitur adquisitus.

269. Labeo ait, si patiente vicino opus (39. 3) 19 faciam, ex quo ei aqua pluvia noceat, non teneri me actione aquae pluviae arcendae.

270. [5]Ea quae civiliter adquiruntur per (41. 1) 53 eos, qui in potestate nostra sunt, adquirimus, veluti stipulationem: quod naturaliter adquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere adquirimus.

LIBER XV.

[*De stipulationibus*]?

271. Si quis stipulatus sit Stichum aut (45. 1) 112 Pamphilum, utrum ipse vellet: quem elegerit, petet et is erit solus in obligatione. an autem mutare voluntatem possit et ad alterius petitionem transire, quaerentibus respiciendus erit sermo stipulationis, utrumne talis sit, 'quem voluero' an 'quem volam': nam si talis fuerit 'quem voluero', cum semel elegerit, mutare voluntatem non poterit: si vero tractum habeat sermo illius et sit talis 'quem volam', donec iudicium dictet, mu-
1 tandi potestatem habebit. Si quis ita stipulatus fuerit: 'pro centum aureis[1] satis dabis?' et reum dederit in istam summam[2]: Proculus ait semper in satisdationis stipulatione venire, quod interesset stipulantis, ut alias tota sors inesset, veluti si idoneus promissor non sit, alias minus, si in aliquid idoneus esset debitor, alias nihil, si tam locuples esset, ut nostra non intersit satis ab eo accipere: nisi quod plerumque idonei non tam patrimonio quam fide quoque aestimarentur.

LIBER XVI.

[*De tutelis*]?

272. Filius familias in publicis causis loco (1. 6) 9 patris familias habetur, veluti ut magistratum gerat, ut tutor detur.

273. Qui pro tutore negotia gerit, eandem (27. 5) 4 fidem et diligentiam praestat, quam tutor praestaret.

LIBER XVII.

[*De lege Aquilia*]?

274. Quintus Mucius scribit: equa cum in (9. 2) 39 alieno pasceretur, in cogendo quod praegnas erat eiecit: quaerebatur, dominus eius possetne cum eo qui coegisset lege Aquilia agere, quia equam in iciendo ruperat. si percussisset aut consulto vehementius
1 egisset, visum est agere posse. POMPONIUS: Quamvis alienum pecus in agro suo quis deprehendit, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset, quoniam si quid ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones. itaque qui pecus alienum *in* agro suo deprehenderit, non iure id includit, nec agere illud aliter debet quam ut supra diximus quasi suum: sed vel abigere debet sine damno vel admonere dominum, ut suum recipiat.

LIBER XVIII.

[*De statuliberis*].

275. Statuliberi a ceteris servis nostris (40. 7) 29 nihilo paene differunt. et ideo quod ad actiones vel ex delicto venientes vel ex negotio gesto contractu pertinet, eiusdem condicionis sunt statuliberi cuius ceteri. et ideo in publicis quoque iudiciis easdem
1 poenas patiuntur, quas ceteri servi. Quintus Mucius scribit: pater familias in testamento scripserat 'si Andronicus servus meus heredi meo dederit decem, liber esto'. deinde de his bonis coeperat controversia esse: qui se lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat, alter, qui hereditatem possidebat, aiebat testamento se heredem esse. secundum eum sententia dicta erat, qui testamento aiebat se heredem esse. deinde Andronicus quaerebat, si ipsi viginti dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, futurusne esset liber an nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere?[3] quapropter si

---

1) *Spectant haec fortasse ad iniurecessionem hereditatis. De adoptione aut emancipatione Q. Mucium hoc loco egisse veri dissimile est, v. lib.* XX. 2) *Incertum est, qua occasione haec iniecta sint. Q. Mucium hoc loco de compromisso egisse veri dissimile est.* 3) *De manumissionibus?* 4) *De servitutibus et de aqua? De aqua autem agitur etiam libro* XXXII. 5) Idem (*i. e. Modestinus*) libro quarto decimo ad Quintum Mucium *inscr. F.*

1) HS C̄ *Pomp.* 2) et reum . . . summam *gloss.* 3) respondit valere *ins.*

viginti heredi scripto dedisset et res contra possessorem iudicata esset, illum in servitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mucius scribit, ita putat verum esse, si re vera lege ab intestato heres fuit is qui vicit: nam si iniuria iudicis victus esset scriptus verus heres ex testamento, nihilo minus eum paruisse condicioni ei dando et liberum fore. sed verissimum est, quod et Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam heredi ab intestato, secundum quem sententia dicta est, quoniam lex duodecim tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur: non interesse, quo genere quisque dominus eius fieret et ideo hunc quoque ea lege contineri, secundum quem sententia dicta est, et liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam. hunc autem, id est possessorem hereditatis, cui data esset summa, si victus esset hereditatis petitione, cum ceteris hanc quoque pecuniam victori restituere debere.

LIBER XIX.

LIBER XX.

[*De his, qui in aliena potestate sunt*]?

276. Adoptiones non solum filiorum, sed et quasi nepotum fiunt, ut aliquis nepos noster esse videatur perinde quasi ex filio vel incerto natus sit. (1.7) 43

277. Quaecumque actiones servi mei nomine mihi coeperunt competere vel ex duodecim tabulis vel ex lege Aquilia vel iniuriarum vel furti, eaedem durant, etiamsi servus postea vel manumissus vel alienatus vel mortuus fuerit. sed et condictio ex furtiva causa competit, nisi si nactus possessionem servi aut alienavero aut manumissero eum. (44. 7) 56

LIBER XXI.

? ?[1]

278. Si negotia absentis et ignorantis geras, et culpam et dolum praestare debes. sed Proculus interdum etiam casum praestare debere, veluti si novum negotium, quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras: veluti venales novicios coemendo vel aliquam negotiationem ineundo. nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur, lucrum vero absentem: quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum, absens pensare lucrum cum damno debet. (3.5) 10

279. [2]Si commodavero tibi equum, quo utereris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interveniente in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodavi, qui eum laborem sustinere non potuit. (13. 6) 23

280. [*Si puerum meum, cum possideres, erudisses, impensarum officio iudicis ratio non habetur*], nisi si venalem eum habeas et plus ex pretio eius consecuturus sis propter artificium. (6.1) 29

281. Sed hoc [*sc. socerum in solidum damnari*] ita accipiendum est, si a socero dos ex promissione petatur soluto matrimonio: verum si manente matrimonio dos ab eo petatur, succurrendum utique est, ut ne maioris summae condemnetur, quam quan- (42. 1) 22
1 tum facere potest. Quod autem de sociis dictum est, ut et hi in quantum facere possint condemnentur, causa cognita se facturum praetor edicit. causae cognitio autem in hoc erit, ut neganti se socium esse aut ex doli clausula obligato non succurratur.

282. Si is, qui simulabat se procuratorem esse, effecisset, ut vel sibi vel cui me delegavit promitterem, furti cum eo agere non possum, quoniam nullum corpus intervenisset, quod furandi animo contrectaretur. (47. 2) 76

LIBER XXII.

? ?[1]

283. Fructus percipiendo uxor vel vir ex re donata suos facit, illos tamen, quos suis operis adquisierit, veluti serendo: nam si pomum decerpserit vel ex silva caedit, non fit eius, sicuti nec cuiuslibet bonae fidei possessoris, quia non ex facto eius is fructus nascitur. (22. 1) 45

284. [2]Interdum et deminutionem et augmentum et mutationem recipere obligationes operarum sciendum est. nam dum languet libertus, patrono operae, quae iam cedere coeperunt, pereunt. sed si liberta, quae operas promisit, ad eam dignitatem perveniat, ut inconveniens sit praestare patrono operas, ipso iure hae intercident. (38. 1) 34

285. [3]Cum servus, in quo usum fructum habemus, proprietatis domino ex re fructuarii vel ex operis eius nominatim stipuletur, adquiritur domino proprietatis: sed qua actione fructuarius reciperare possit a domino proprietatis, requirendum est. item si servus bona fide nobis serviat et id, quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit, ei adquiret: sed qua actione id reciperare possumus, quaeremus. et non sine ratione est, quod Gaius noster dixit, condici id in utroque casu posse domino.[4] (45. 3) 39

LIBER XXIII.

[*De possessione et usucapione* 1.]

286. Si id quod possidemus ita perdiderimus, ut ignoremus, ubi sit, desinimus possidere. (41. 2) 25
1 Et per colonos et inquilinos aut servos nostros[5] possidemus: et si moriantur aut furere incipiant aut alii locent, intellegimur nos retinere possessionem. nec inter colonum et servum nostrum, per quem possessio-
2 nem retinemus, quicquam interest. Quod autem solo animo possidemus, quaeritur, utrumne usque eo possideamus, donec alius corpore ingressus sit, ut potior sit illius corporalis possessio, an vero (quod quasi magis[6] probatur) usque eo possideamus, donec revertentes nos aliquis repellat aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem: et videtur utilius esse.

287. [7]Cum legatorum vel fideicommissi servandi causa, vel quia damni infecti nobis non caveatur, bona possidere praetor permittit, vel ventris nomine (42. 4) 12

1) *Incertissimum est huius libri argumentum nec coniecturam facere ausim.* 2) *cf. Mucii fr.* 3.

1) *De dote? v. n.* 2. 3. *An de operis servorum et libertorum?* 2) *Fortasse haec possunt referri ad dotis deminutionem augmentum permutationem.* 3) *Similis quaestio in servo dotali oritur.* 4) sed qua . . . . domino] *Triboniani manum hoc loco intervenisse suspicor et propter quaestionem inepte repetitam et propter genus scribendi* (possumus *pro* possimus!, Gaius noster!, in . . . casu!). 5) aut servos nostros *gloss.* 6) Quinto Mucio *scr.* (*van de Water*). 7) *cf. Q. Mucius fr.* 31.

in possessionem nos mittit, non possidemus, sed magis custodiam rerum et observationem nobis concedit.

288. Plerique putaverunt, si heres sim et [(41. 3) 3] putem rem aliquam ex hereditate esse quae non sit, posse me usucapere.

LIBER XXIV.

[*De usucapione* 2.]

289. Ubi lex inhibet usucapionem, bona [(41. 3) 24]
1 fides possidenti nihil prodest. Interdum etiamsi non fuerit inchoata usucapio a defuncto, procedit heredi eius: veluti si vitium, quod obstabat non ex persona, sed ex re, purgatum fuerit, ut puta si fisci res esse desierit aut furtiva aut vi possessa.

290. Si vir uxori vel uxor viro donaverit, [(41. 6) 3] si aliena res donata fuerit, verum est, quod Trebatius putabat, si pauperior is qui donasset non fieret, usucapionem possidenti procedere.

LIBER XXV.

[*De usucapione* 3.]

291. Curator furiosi servum eius manu- [(40. 9) 22] mittere non potest.[1]

LIBER XXVI.

[*De usucapione* (*et non utendo*) 4.]

292. Si infantis usus tantummodo legatus [(7. 1) 55] sit, etiamsi nullus interim sit, cum tamen infantis aetatem excesserit, esse incipit.

293. Si ager, cuius usus fructus noster sit, [(7. 4) 23] flumine vel mari inundatus fuerit, amittitur usus fructus, cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur: ac ne piscando quidem retinere poterimus usum fructum. sed quemadmodum, si eodem impetu discesserit aqua, quo venit, restituitur proprietas, ita et usum fructum restituendum dicendum est.

Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia [(11. 7) 36] desinunt religiosa vel sacra esse, sicut homines liberi in servitutem perveniunt: quod si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino statui restituuntur.

294. Quod autem aedificio meo me posse [(8. 2) 7] consequi, ut libertatem usucaperem, dicitur, idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait, et recte, quia non ita in suo statu et loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris.

295. Locus certus ex fundo et possideri [(41. 2) 26] et per longam possessionem[2] capi potest et certa pars pro indiviso, quae introducitur vel ex emptione vel ex donatione vel qualibet alia ex causa. incerta autem pars nec tradi nec capi[3] potest, veluti si ita tibi tradam[4]: 'quidquid mei iuris in eo fundo est': nam qui ignorat, nec tradere nec accipere[5] id, quod incertum est, potest.

296. [6]Verbum 'erit' interdum etiam [(50. 16) 123] praeteritum nec solum futurum tempus demonstrat. quod est nobis necessarium scire et cum codicilli ita confirmati testamento fuerint: 'quod in codicillis scriptum erit', utrumne futuri temporis demonstratio fiat an etiam praeteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. quemadmodum autem hoc verbum 'est' non solum praesens, sed et praeteritum tempus significat, ita et hoc verbum 'erit' non solum futurum, sed interdum etiam praeteritum tempus demonstrat, nam cum dicimus 'Lucius Titius solutus est ab obligatione', et praeteritum et praesens significamus: sicut hoc 'Lucius Titius alligatus est'. et idem fit, cum ita loquimur 'Troia capta est': non enim ad praesentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad praeteritum.

LIBER XXVII.

? ?

297. Damus aut ob causam aut ob rem: [(12. 6) 52] ob causam praeteritam, veluti cum ideo do, quod aliquid a te consecutus sum vel quia aliquid a te factum est, ut etiamsi falsa causa sit, repetitio eius pecuniae non sit: ob rem vero datur, ut aliquid sequatur, quo non sequente repetitio competit.

LIBER XXVIII.

? ?

298. [1]Minus est actionem habere quam [(50. 17) 204] rem.

LIBER XXIX.

LIBER XXX.

? ?

299. Filius patri adgnatus proximus est. [(38. 16) 12]

LIBER XXXI.

[*De emptionibus et venditionibus*].

300. [2]Si decem tibi locem fundum, tu [(19. 2) 52] autem existimes quinque te conducere, nihil agitur: sed et si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio, quam quanti ego putavi.

301. In huiusmodi autem quaestionibus [(18. 1) 12] [*sc. cum de errore quaeritur*] personae ementium et vendentium spectari debent, non eorum, quibus adquiritur ex eo contractu actio: nam si servus meus vel filius qui in mea potestate est me praesente suo nomine emat, non est quaerendum, quid ego existimem, sed quid ille qui contrahit.

302. Quod vendidi non aliter fit ac- [(18. 1) 19] cipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum vel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisfactione.

303. In vendendo fundo quaedam etiam [(18. 1) 66] si non dicantur, praestanda sunt, veluti ne fundus evincatur aut usus fructus eius, quaedam ita demum, si dicta sint, veluti viam iter actum aquae ductum praestatu iri: idem et in servitutibus urbanorum prae-
1 diorum. Si cum servitus venditis praediis deberetur nec commemoraverit venditor, sed sciens esse reticuerit et ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per

---

1) *Quaeritur, an res a curatore alienata usucapi possit.*
2) usu *Pomp.* 3) nec mancipari(?) nec usucapi *Pomp.*
4) mancipio dem *Pomp.?* 5) nec dare nec accipere mancipio *Pomp.?* 6) *Pertinent haec ad legis Atiniae verba:* quod subruptum erit, *v. Q. Mucii fr.* 33.

---

1) *cf.* (50. 17) 25? (18. 4) 21?
2) *cf.* (18. 1) 9 *pr.*

statutum tempus[1] eam servitutem amiserit, quidam recte putant venditorem teneri ex empto ob dolum.
2 Quintus Mucius scribit, qui scripsit 'ruta caesa quaeque aedium fundive non sunt', bis idem scriptum: nam ruta caesa ea sunt quae neque aedium neque fundi sunt.

304. [*Puteal*], id est quo puteum (19. 1) 14
operitur.

305. [*Pisces, quae sunt in piscina, non* (19. 1) 16
sunt fundi], non magis quam pulli aut cetera animalia, quae in fundo sunt.

306. Quintus Mucius scribit: dominus (19. 1) 40
fundi de praedio arbores stantes vendiderat et pro his rebus pecuniam accepit et tradere nolebat: emptor quaerebat, quid se facere oporteret, et verebatur, ne hae arbores eius non viderentur factae. *POMPONIUS:* arborum, quae in fundo continentur, non est separatum corpus a fundo et ideo ut dominus suas specialiter arbores vindicare emptor non poterit: sed ex empto habet actionem.

307. Illud sciendum est, cum moram (18. 6) 18
emptor adhibere coepit, iam non culpam, sed dolum malum tantum praestandum a venditore. quod si per venditorem et emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit emptori potius nocere quam venditori moram adhibitam,[2] sed videndum est, ne posterior mora damnosa ei sit. quid enim si interpellavero venditorem et non dederit id quod emeram, deinde postea offerente illo ego non acceperim? sane hoc casu nocere mihi deberet. sed si per emptorem mora fuisset, deinde, cum omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, cum posset se exsolvere, aequum est posteriorem moram venditori nocere.

*

308. [3]Homo liber hereditatem nobis (41. 1) 54
adquirere non potest.[4] Qui bona fide nobis servit, adquiret, si tamen sponte sua sciens condicionem suam adierit: nam si iussu nostro adierit, neque sibi neque nobis adquiret, si non habuerit animum sibi adquirendi: quod si eam mentem habuit, sibi adquirit.
1 Item promittendo nobis liber homo, qui bona fide nobis servit, ut et emendo vel vendendo, vel locando
2 vel conducendo, obligari ipso iure poterit. Sed damnum dando damni iniuriae tenebitur, ut tamen culpam in damno dando exigere debeamus graviorem
3 nec tamen levem quam ab extraneo. At si iussu nostro quid in re nostra gerant vel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agant, danda erit in eos
3a actio. Non solum si eos emerimus, sed etiam si donati fuerint nobis aut ex dotis nomine aut ex legati pertinere ad nos coeperunt aut ex hereditate, idem praestabunt: nec solum si nostros putaverimus, sed et si communes aut fructuarios, ut tamen, quod adquisituri non essent, si re vera communes aut usuarii essent,
4 id hodieque non adquirant. Quidquid tamen liber homo vel alienus quive bona fide nobis servit non adquirit nobis, id vel sibi liber vel alienus servus domino suo adquiret: excepto eo quod vix est, ut liber homo possidendo usucapere possit, quia nec possidere intellegitur, qui ipse possideretur. sed nec per servum alienum, quem nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans usucapere poterit, sicuti ne per fugitivum quidem, quem non possidet.

v. fr. 311 (*lib. XXXII*). (8. 3) 15

LIBER XXXII.

[*De aqua*]?

309. Si quid igitur ex eo foramine, ex (8. 2) 29
quo servitus non consistit, damnum vicinus sensisset, dicendum est damni infecti stipulationem locum habere.

310. Per quem locum viam alii cessero, (8. 3) 14
per eundem alii aquae ductum cedere non potero: sed et si aquae ductum alii concessero, alii iter per eundem locum vendere vel alias cedere[1] non potero.

311. [2]Quintus Mucius scribit, cum iter aquae (8. 3) 15
vel cottidianae vel aestivae vel quae intervalla longiora habeat per alienum fundum erit, licere fistulam suam vel fictilem vel cuiuslibet generis in rivo ponere, quae aquam latius exprimeret, et quod vellet in rivo facere, licere, dum ne domino praedii aquagium deterius faceret.

312. Si in meo aqua erumpat, quae ex (39. 3) 21
tuo fundo venas habeat, si eas venas incideris et ob id desierit ad me aqua pervenire, tu non videris vi fecisse, si nulla servitus mihi eo nomine debita fuerit, nec interdicto quod vi aut clam teneris.

LIBER XXXIII.

[*De contractibus earum personarum, quae in aliena potestate sunt*]?

313. Si servus tuus tuo mandato precario (43. 26) 13
rogaverit vel ratum habueris quod ille rogavit tuo nomine, teneberis, quasi precario habeas. sed si te ignorante suo nomine vel servus vel filius rogaverit, non videris tu precario habere, sed illi erit actio de peculio vel de in rem verso.

314. Quidquid contraxit servus, dum (45. 3) 40
nobis servit, etiam si stipulationem contulit in alienationem vel manumissionem suam, tamen nobis id adquisitum erit, quia potestas eius tunc, cum id contraheret, nostra fuit. idque est, si filius familias contrahat: namque etiam quod in emancipationis suae tempus contulerit, nobis debebitur, si tamen dolo malo id fecerit.

LIBER XXXIV.

LIBER XXXV.

[*De societate*]?[3]

315. Duo fratres fuerant, bona communia (29. 2) 78
habuerant: eorum alter intestato mortuus suum heredem non reliquerat: frater qui supererat nolebat ei heres esse: consulebat, num ob eam rem, quod communibus, cum sciret eum mortuum esse, usus esset, hereditati se alligasset. respondit, nisi eo consilio usus esset, quod vellet se heredem esse, non adstringi.

---

1) per biennium *Pomp.* 2) *cf. Iavol. fr.* 209 *pr.* 3) Idem (*i. e. Modestinus*) libro trigensimo primo ad Q. Mucium (*librarii errore*) *inscr. F. Nescio qua occasione haec iniecta sint: fortasse, cum de liberi hominis venditione ageretur.* 4) Homo . . . potest] *haec esse Mucii suspicor: ea quae sequuntur, Pomponii.*

1) *Verba* vendere vel alias cedere *non videntur esse Pomponii, qui fortasse scripsit:* mancipare vel in iure cedere.
2) libro trigensimo primo *inscr. F.: falsam esse inscriptionem apparet ex inscriptione fragmenti* (8. 3) 14.
3) *Mucius in iuris civilis libro* XIV *de societate videtur egisse, cf. Mucii fr.* 8.

itaque cavere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret.

LIBER XXXVI.

[*De societate*]?

316. In omnibus negotiis contrahendis, (44. 7) 57 sive bona fide sint sive non sint, si error aliquis intervenit, ut aliud sentiat puta qui emit aut qui conducit, aliud qui cum his contrahit, nihil valet quod acti sit. et idem in societate quoque coeunda respondendum est, ut, si dissentiant aliud alio existimante, nihil valet ea societas, quae in consensu consistit.

LIBER XXXVII.

[*De captivis et de postliminio*].

317. Cum duo eandem pecuniam debent, (45. 2) 19 si unus capitis deminutione exemptus est obligatione, alter non liberatur. multum enim interest, utrum res ipsa solvatur an persona liberetur. cum persona liberatur manente obligatione, alter durat obligatus: et ideo si aqua et igni interdictum est alicuius,[1] fideiussor postea ab eo datus tenetur.

318. [*Postliminio reverti negatur . . .*] (49. 15) 3 item vestis.

319. Postliminii ius competit aut in bello (49. 15) 5
1 aut in pace. In bello, cum hi, qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt et intra praesidia sua perduxerunt: nam si eodem bello is reversus fuerit, postliminium habet, id est perinde omnia restituuntur ei iura, ac si captus ab hostibus non esset. antequam in praesidia perducatur hostium, manet civis. tunc autem reversus intellegitur, si aut ad amicos nostros
2 perveniat aut intra praesidia nostra esse coepit. In pace quoque postliminium datum est: nam si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium neque foedus amicitiae causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt, quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, et liber homo noster ab eis captus servus fit et eorum: idemque est, si ab illis ad nos aliquid perveniat. hoc quoque igitur casu postliminium
3 datum est. Captivus autem si a nobis manumissus fuerit et pervenerit ad suos, ita demum postliminio reversus intellegitur, si malit eos sequi quam in nostra civitate manere. et ideo in Atilio Regulo, quem Carthaginienses Romam miserunt, responsum est non esse cum postliminio reversum, quia iuraverat Carthaginem reversurum et non habuerat animum Romae remanendi. et ideo in quodam interprete Menandro, qui posteaquam apud nos manumissus erat, missus est ad suos, non est visa necessaria lex, quae lata est de illo, ut maneret civis Romanus: nam sive animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse civis, sive animus fuisset revertendi, maneret civis, et ideo esset lex supervacua.

320. Si quis legatum hostium pulsasset, (50. 7) 18 contra ius gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati. et ideo si, cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cum eis indictum sit, responsum est liberos eos manere: id enim iuri gentium convenit esse. itaque eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere. quem hostes si non recepissent, quaesitum est, an civis Romanus maneret: quibusdam existimantibus manere, aliis contra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex civitate expulsisse videretur, sicut faceret, cum aqua et igni interdiceret. in qua sententia videtur Publius Mucius fuisse. id autem maxime quaesitum est in Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum non acceperunt: de quo tamen lex postea lata est, ut esset civis Romanus, et praeturam quoque gessisse dicitur.

1) fideiussori *ins.*

LIBER XXXVIII.

[*De furtis*].

321. [1]Qui furtum admittit vel re commo- (13. 1) 16 data vel deposita utendo, condictione quoque ex furtiva causa obstringitur: quae differt ab actione commodati hoc, quod, etiamsi sine dolo malo et culpa eius interierit res, condictione tamen tenetur, cum in commodati actione non facile ultra culpam et in depositi non ultra dolum malum teneatur is, cum quo depositi[2] agetur.

Qui re sibi commodata vel apud se de- (47. 2) 77 pr. posita usus est aliter atque accepit, si existimavit se non invito domino id facere, furti non tenetur. sed nec depositi ullo modo tenebitur: commodati an teneatur, in culpa aestimatio erit, id est an non debuerit existimare id dominum permissurum.

322. Si quis alteri furtum fecerit et id (47. 2) 77 § 1 quod subripuit alius ab eo subripuit, cum posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior non potest, ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id quod subreptum est salvum esset. haec Quintus Mucius refert et vera sunt: nam licet intersit furis rem salvam esse, quia condictione tenetur, tamen cum eo is cuius interest furti habet actionem, si honesta ex causa interest. nec utimur Servii sententia, qui putabat, si rei subreptae dominus nemo exstaret nec exstaturus esset, furem habere furti actionem: non magis enim tunc eius esse intellegitur, qui lucrum facturus sit. dominus igitur habebit cum utroque furti actionem, ita ut, si cum altero furti actionem inchoat, adversus alterum nihilo minus duret: sed et condictionem, quia ex diversis factis tenentur.

LIBER XXXIX.

? ?[3]

323. Alienatio cum fit, cum sua causa (18. 1) 67 dominium ad alium transferimus, quae esset futura, si apud nos ea res mansisset, idque toto iure civili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.[4]

324. Plerumque fit, ut etiam ea, quae (50. 17) 205 nobis abire possint, proinde in eo statu sint, atque si non essent eius condicionis, ut abire possent. et ideo quod fisco obligamus,[5] et vindicare interdum et alienare et servitutem in praedio imponere possumus.

*

325. Quia actionum non plenus numerus (19. 5) 11 esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. sed et eas actiones, quae legibus proditae sunt, si lex

1) *cf. Mucii fr.* 11. 2) depositi *gloss.* 3) *De iure praediatorio? cf. fr.* 324. 4) praeterquam . . . constitutum *Trib.?* 5) *Non de hypotheca, sed de subsignatione suspicor egisse Pomponium.*

iusta ac necessaria sit, supplet praetor in eo quod legi deest: quod facit in lege Aquilia reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliae, idque utilitas eius legis exigit.

NOTAE AD ARISTONIS DIGESTA?

v. Aristonis fr. 2. (24. 3) 44 pr.

EX PLAUTIO[1] LIBRI VII.[2]

LIBER I.

326. Si pro re pupilli quam emit litis (21. 2) 22
aestimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo praestiterit, stipulatio de evictione pupillo adversus
1 venditorem committitur. Si pro evictione[3] fundi quem emit mulier satis accepisset et eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum a marito per iudicium abstulisset, potest mulier statim agere adversus fideiussores emptionis[4] nomine, quasi minorem dotem habere coepisset vel etiam nullam, si tantum maritus optulisset, quanti fundus esset.

327. [5]Servus furiosi ab adgnato curatore (40. 1) 13
manumitti non potest, quia in administratione patrimonii manumissio non est. si autem ex fideicommissi causa deberet libertatem furiosus, dubitationis tollendae causa ab adgnato tradendum[6] servum, ut ab eo cui traditus[7] esset manumittatur, Octavenus ait.

328. [5]Si filia furiosi a viro divorterit, (46. 3) 65
dictum est vel adgnato curatori voluntate filiae vel filiae consentiente adgnato solvi dotem.

329. Si debitorem meum iussero tibi (46. 2) 21
solvere, non statim tu etiam stipulando id novare possis, quamvis debitor solvendo tibi liberaretur.

LIBER II.

330. Ad legatum petendum procurator datus (3. 3) 62
si interdicto utatur adversus heredem de tabulis exhibendis, procuratoria exceptio, quasi non et hoc esset ei mandatum, non obstat.

331. Si res quam a Titio emi legata sit (21. 2) 59
a me, non potest legatarius conventus a domino rei venditori meo denuntiare, nisi cessae ei fuerint actiones vel quodam casu hypothecas habet.[8]

332. Si a Titio fundum emeris qui Sem- (21. 3) 2
pronii erat isque tibi traditus fuerit, pretio autem soluto Titius Sempronio heres exstiterit, et eundem fundum Maevio vendiderit et tradiderit[9]: Iulianus ait aequius esse priorem[10] te tueri, quia et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione summoveretur et si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

LIBER III.

333. [1]Si ei, cui damnatus ex causa fide- (17. 1) 11
iussoria fueram, heres postea extitero, habebo mandati actionem.

334. [1]Iulianus ait, si fideiussori uxor doti (17. 1) 47
promiserit,[2] quod ei ex causa fideiussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati adversus debitorem agere eum posse, quia intellegitur abesse ei pecunia
1 eo, quod onera matrimonii sustineret. Si is, qui pro te hominem dare fideiussit, alienum hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur nec te liberat et ideo mandati actionem tecum non habet. sed si stipulator eum hominem usuceperit, dicendum esse Iulianus ait liberationem contingere: eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.

335. [3]Labeo ait, si nemo sit, qui a parte (22. 2) 2
promissoris interpellari traiecticiae pecuniae possit, id ipsum testatione complecti debere, ut pro petitione id cederet.

336. [3]Cum stipulati sumus pro usuris (45. 1) 90
legitimis poenam in singulos menses, si sors soluta non sit, etiamsi sortis obligatio in iudicium sit deducta, adhuc tamen poena crescit, quia verum est solutam pecuniam non esse.

337. † Paul. 17 ad Plaut. . . .[3] *principalis* (45. 1) 91 § 4. 5
debitor perpetuat obligationem: accessiones an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuare placet: quare enim facto suo fideiussor suam obligationem tollat?
5 *An filius familias, qui iussu patris promisit, occidendo servum producat patris obligationem, videndum est. Pomponius producere putat, scilicet quasi accessionem intellegens eum qui iubeat.*

338. [4]Filius patris actionem ignorante eo (46. 2) 23
novare non potest.

339. Si indebitum procuratori solutum (46. 8) 16
sit, agi statim ex hac stipulatione adversus procuratorem potest, ut ratum habeat dominus, ut possit dinosci, utrumne domino condici debeat id quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat, an vero procuratori condicendum sit, si dominus ratum non
1 habeat. Si procurator fundum petisset et cavisset, uti adsolet, ratam rem dominum habiturum, deinde dominus postea eundem fundum vendidisset eumque emptor peteret, stipulationem ratam rem haberi committi Iulianus scribit.

LIBER IV.[5]

340. Aristo respondit privignae filiam (23. 2) 40
non magis uxorem duci posse quam ipsam privignam.

341. Et si fideiussor acceptus sit rei vel[6] (42. 1) 24
actionis, non proderit, [7]si persona, pro qua fideiussit,
1 in quantum facere potest, condemnanda est. Si maritus solvendo non fuerit, licet ipsi marito prosit, quod facere non possit (id enim personae mariti praestatur), heredi eius hoc non prodest.

LIBER V.

342. [8]Sed cum fructuarius debeat quod suo (7. 1) 65
suorumque facto deterius factum sit reficere, non est

---

1) *Sic omnes fere inscriptiones;* ad Plautium *index et inscr.* (7. 1) 49. 2) *Certum rerum ordinem in his libris non invenio: nec tamen contenderim talem ordinem non fuisse. Apparet quidem in libro* VII *de statuliberis et de legatis agi, et in ceteris quoque libris haud raro occurrit, ut plura fragmenta ad idem spectent argumentum. Conscripti sunt hi libri post Iuliani dig. librum* XLII —*p.* 81 *n.* 2 —, *Antonino Pio aut divis fratribus imperantibus, v. fr.* 356 *i. f.* 3) secundum mancipium *Pomp.* 4) evictionis *scr.?* 5) *Iunge fr.* 327. 328. 6) mancipandum *Pomp.* 7) mancipatus *Pomp.* 8) vel . . . habet *Trib.* 9) mancipaverit *Pomp.* 10) praetorem *scr.? v. Iulian. fr.* 692 § 32.

1) *Iunge fr.* 333. 334. 2) dixerit *Pomp.* 3) *Iunge fr.* 335—337 (*de mora*)? 4) *Iungendum fortasse cum fr.* 337 § 5. 5) *De iure dotium?* 6) rei vel] rei uxoriae (RU) *scr.* 7) et *ins. F.*[2] 8) *Iunge fr.* 342—344.

absolvendus, licet usum fructum derelinquere paratus sit: debet enim omne, quod diligens pater familias in 1 sua domo facit, et ipse facere. Non magis heres reficere debet quod vetustate iam deterius factum reliquisset testator, quam si proprietatem alicui testator legasset.

343. [1][*Si testator iusserit, ut heres reficeret insulam, cuius usum fructum legavit, potest fructuarius ex testamento agere, ut heres reficeret.*] quod si heres hoc non fecisset et ob id fructuarius frui non potuisset, heres etiam fructuarii eo nomine habebit actionem, quanti fructuarii interfuisset non cessasse heredem, licet usus fructus morte eius interisset. (7. 1) 47

344. [1]Quamvis ancillam quis precario rogaverit, id actum videtur, ut etiam quod ex ancilla natum esset in eadem causa haberetur.[2] (43. 26) 10

345. Iulianus ait, cum idem homo et per fideicommissum detur alicui et liber esse iubeatur, heredem libertatem praestare debere: non enim cogetur, inquit, ex causa fideicommissi aestimationem 1 sufferre, cum debitam libertatem reddiderit. Sed et cum sub condicione servo libertas per fideicommissum detur et ipse praesenti die daretur, non aliter tradere[3] cum cogetur, quam ut caveatur existente condicione libertati eum restitutum iri[4]: nam in omnibus fere causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. sed Ofilius aiebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera esse: si vero onerari heredem a testatore legatarius ostenderit, aestimationem nihilo minus legatario praestandam. (40. 4) 40

346. Furioso sententia a iudice vel ab arbitro dici non potest. (42. 1) 9

347. Ex duobus reis eiusdem Stichi promittendi factis alterius factum alteri quoque nocet. (45. 2) 18

348. Novatio non potest contingere ea stipulatione, quae non committitur. nec huic contrarium est, quod, si stipulatus a Titio fuero novandi animo sub condicione, quod mihi Sempronius debet, et pendente condicione Titius decesserit, quamvis ante aditam hereditatem condicio exstiterit, novatio fieret: hic enim morte promissoris non extinguitur stipulatio, sed transit ad heredem, cuius personam interim hereditas sustinet. (46. 2) 24

LIBER VI.

349. [5]Aristo ait, sicut id, quod in mare aedificatum sit, fieret privatum, ita quod mari occupatum sit, fieri publicum. (1. 8) 10

Quamvis quod in litore publico vel in mari exstruxerimus, nostrum fiat, tamen decretum praetoris adhibendum est, ut id facere liceat: immo etiam manu prohibendus est, si cum incommodo ceterorum id faciat: nam civilem eum actionem de faciendo nullam habere non dubito. (41. 1) 50

350. [5]Utimur eo iure, ut dominis fundorum, in quibus sepulchra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulchrorum sit ius. legibus namque praediorum vendundorum cavetur, ut ad sepulchra, quae in fundis sunt, item eius aditus ambitus funeri[1] faciendi sit. (47. 12) 5

351. [2]Vim facit, qui non sinit possidentem eo, quod possidebit, uti arbitrio suo, sive inserendo sive fodiendo sive arando sive quid aedificando sive quid omnino faciendo, per quod liberam possessionem adversarii non relinquit. (43. 16) 11

352. [3]Proinde mutui datio interdum pendet, ut ex post facto confirmetur: veluti si dem tibi mutuos nummos, ut, si condicio aliqua exstiterit, tui fiant sisque mihi obligatus: item si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere, quia heredis ex die aditae hereditatis videntur nummi fuisse, ut credita pecunia peti possit. nam Iulianus ait et traditiones[4] ab herede factas ad id tempus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum aut[5] adpositum. (12. 1) 8

353. [3]Si a furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis eaque in rem tuam versa fuerit, condictionem furioso adquiri Iulianus ait: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex isdem etiam furioso adquiri. item si is qui servo crediderat furere coeperit, deinde servus in rem domini id verterit, condici furiosi nomine posse. et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere coeperit et consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.[6] (12. 1) 12

354. [3]Si pupilli debitor iubente eo sine tutoris auctoritate pecuniam creditori eius numeravit, pupillum quidem a creditore liberat, sed ipse manet obligatus: sed exceptione se tueri potest. si autem debitor pupilli non fuerat, nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate non obligatur, nec creditori, cum quo alterius iussu contraxit: sed pupillus in quantum locupletior factus est, utpote debito liberatus, utili actione tenebitur. (46. 3) 66

LIBER VII.

[*De statuliberis*].

355. Si ita fuerit libertas relicta: 'Stichus servus meus anno duodecimo, postquam ego mortuus ero, liber esto', verisimile est principio duodecimi anni eum liberum esse, nam hoc mortuum sensisse. et inter hos sermones 'duodecimo anno' et 'post duodecim annos' multum interest et ita loqui solemus. duodecimus annus est, cum quantulumlibet ex duodecimo anno venisset aut praeterisset, et qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus anni diebus liber esse iussus est. (40. 4) 41 pr.

Quod quis aliquo anno dare promittit aut dare damnatur, ei potestas est quolibet eius anni die dandi. (44. 7) 50

Sed si ita sit scriptum in testamento: 'Stichus servus meus heredi meo mille nummos anno biennio triennio, postquam ego mortuus ero, si solverit satisve fecerit, liber esto', non potest is servus nisi triennio praeterito liber esse, [7]nisi praesentem eam (40. 4) 41 § 1

1) *Iunge fr.* 342—344. 2) *cf.* (7. 1) 68 *pr.* 3) mancipare *Pomp.* 4) *Haec quoque ex Iuliano petita sunt, cf. Iulian. fr.* 592 § 3. 5) *Iunge fr.* 349. 350 (*de rebus quae sunt extra commercium*).

1) sacrificii *Pomp.* (*Mommsen*). 2) *Haec nec ad interdictum unde vi videntur pertinere, in quo scilicet de deiectione violenta quaeritur, nec ad interdictum quod vi aut clam, in quo de possessione non agitur. Spectant fortasse ad eam vim, quae fit ex conventu.* 3) *Iunge fr.* 352—354: *de condictione.* 4) mancipationes *Pomp.* 5) aut *del.?* 6) *cf. fr.* 374. 7) *Compilatores id, quod Pomponius adnotaverat, in breve videntur coegisse.*

pecuniam solvat aut satisfaciat: compensanda etenim est heredi libertatis celeritas praematurae pecuniarum
2 solutioni. Labeo scribit, si sic libertas relicta sit: 'Stichus intra annum, postquam mortuus ero, liber esto', statim eum liberum esse: nam et si ita sit: 'si intra annum decimum heredi meo dederit, liber esto', statim solvendo eo liberum esse sine mora futurum.

356. [1] Labeo libro posteriorum ita refert: [(40. 7) 21] 'Calenus dispensator meus, si rationes diligenter tractasse videbitur, liber esto suaque omnia et centum habeto'. diligentiam desiderare eam debemus, quae domino, non quae servo fuerit utilis. erit autem ei diligentiae coniuncta fides bona non solum in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddendo. et quod ita scriptum est 'videbitur', pro hoc accipi debet 'videri poterit': sic et verba legis duodecim tabularum veteres interpretati sunt 'si aqua pluvia nocet', id est 'si nocere poterit'. et si quaereretur, cui eam diligentiam probari oporteat, heredum arbitratum viri boni more agentium sequi debebimus, veluti si is, qui certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo, cui si dedisset, eo modo poterit liber esse, quo posset,
1 si ita fuisset scriptum 'si heredi dedisset'. Pactumeius Clemens aiebat, si ita sit fideicommissum relictum 'cui eorum voles, rogo restituas', si nullum elegisset cui restitueret, omnibus deberi imperatorem Antoninum constituisse.

357. Statuliberum ab herede ne tunc [(31) 11 pr.] quidem, cum dubia sit eius ex testamento libertas, legatum sine libertate accipere posse Labeo ait, quia servus eius esset: sed si heres eandem condicionem legato inserat, quae libertati a testatore datae praeposita fuerit, valet legatum: nam et si, cum moreretur heres, servus liber esse iussus esset, recte sine libertate ei ab herede legari posse constitit, quia supervacuum sit ei libertatem dare, quam ex testamento heredis capturus non sit, sed ex testatoris habet.

[*De legatis et fideicommissis*].

358. 'Stichum aut Pamphilum, utrum [(31) 11 § 1] heres meus volet, Titio dato, dum, utrum velit dare, eo die, quo testamentum meum recitatum erit, dicat'. si non dixerit heres, Pamphilum an Stichum dare malit, perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichum aut Pamphilum dare damnatus esset, utrum legatarius elegerit. si dixerit se Stichum dare velle, Sticho mortuo liberari eum: si ante diem legati cedentem alter mortuus fuerit, alter qui supererit in obligatione manebit. cum autem semel dixerit heres, utrum dare velit, mutare sententiam non poterit. et ita et Iuliano placuit.

359. Qui duos reos eiusdem pecuniae habet [(31) 13] Titium atque Maevium, ita legavit: 'quod mihi Titius debet, Maevio heres meus dato. quod Maevius debet, Seio dato'. his verbis onerat heredem: nam cum actiones suas heres Maevio praestiterit adversus Titium, videtur Maevius facto eius liberatus esse et idcirco
1 Seio heres tenebitur. Si is qui unum reum habebat quod is sibi deberet duobus in solidum separatim legasset, oneratur heres duobus satisfacere uni actione cedendo, alteri pecuniam solvendo.

360. Si mihi et tibi a Sempronio et Mucio [(7. 1) 49] heredibus usus fructus legatus sit, ego in partem Sempronii quadrantem, in partem Mucii alterum quadrantem habebo, tu item in utriusque parte eorum quadrantes habes.

361. Ulp. 17 ad Sab. . . . *Idem* [*Iulianus sc.*] [Vat. 75] *ait et si communi servo et separatim Titio usus fructus legatus sit, amissam partem usus fructus non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi solum coniunctum. . . . Pomponius ait libro VII ex Plautio relata Iuliani sententia quosdam esse in diversam opinionem: nec enim magis socio debere adcrescere quam deberet ei qui fundi habens usum fructum partem usus fructus proprietario cessit vel non utendo amisit . . .: quamquam Sabinus responderit . . . eum, qui partem usus fructus in iure cessit, et amittere partem et ipso momento recipere. quam sententiam ipse*[1] *ut stolidam repre-* [cf. Vat. 76 i. f.] *hendit: etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi.*

362. Ulp. ibid. . . . *Iulianus libro XXXV* [Vat. 82] *scribit et Pomponius libro VII ex Plautio non reprobat, si duobus servis meis usus fructus legetur et alter decesserit, cum per utrumque quaesissem usum fructum, ius adcrescendi me habere, cum, si alterius nomine repudiassem, alterius quaesissem, haberem quidem totum usum fructum iure adcrescendi, sed ex solius persona amitterem.*

363. [*Si quod ego debeo Titio, sit ei legatum* [(34. 3) 4] *mei gratia, utriusque legatum est.*] quid ergo est, cum agere poterit creditor ex testamento? non aliter heres condemnari debebit, quam si caveatur ei adversus debitorem defensu iri. item agente debitore nihil amplius heres praestare debet, quam ut eum adversus creditorem defendat.

364. Eum cui mille nummi legati fuissent, [(40. 5) 8] si rogatus fuisset viginti servum manumittere, non cogi fideicommissam libertatem praestare, si legatum non caperet, constat.

EX LIBRIS INCERTIS.

365. † Paul. 1 ad Plaut. . . . *si is, cum quo* [(2. 11) 10 § 2] *iniuriarum agere volebam, stipulatione tali commissa*[2] *decesserit, . . . non competit mihi adversus heredem eius ex stipulatu actio, et hoc Iulianus scribit. secundum quod et si fideiussores*[3] *dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo. idem Pomponius, si non post longum tempus*[4] *decesserit: quia si ad iudicium*[5] *venisset, litem cum eo contestari actor potuisset.*

366. † Paul. 7 ad Plaut. *Quod ait praetor, cum* [(9. 4) 31] *familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum si liber fecisset consequeretur, quaeritur, utrum ad pecuniae praestationem respiciat an etiam ad noxae deditionem, ut puta si ex pretiis noxae deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur. Sabinus et Cassius putant pretium quoque noxae deditorum imputari debere, quod Pomponius probat et est verum: nam et si servus indefensus ductus sit, aestimatio eius imputanda est.*

367. † Paul. 5 ad Plaut. *Si rem locatam tibi* [(12. 5) 9 § 1] *vel venditam a te vel mandatam ut redderes, pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato vel vendito vel mandati actionem: quod si, ut id, quod ex testamento vel ex stipu-*

1) *Ad pr. cf. Pomp.* 5 *ad Sab.* (40. 4) 8.

1) *scil. Pomponius, v. Vat.* 76 *extr.* 2) stip. tali comm.] vadimonio deserto *Paul.* 3) sponsores *Paul.* 4) rerum actum *Paul.? cf. vol.* I *p.* 1148 *n.* 8. 5) in ius *Paul.*

latu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio dumtaxat pecuniae datae eo nomine erit. idque et Pomponius scribit.

368. † Paul. 7 ad Sab. *Quod si ex decem* [(24. 1) 28 § 4. 5] *[sc. sibi a viro donatis mulier] duos servos emerit et eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit, solet quaeri. et plerique et Pomponius*[1] *interesse putant, utrum uno pretio venierint an diversis: si uno, tota decem petenda,*[2] *quemadmodum si una res empta deterior facta est, vel grex vel carrucha et aliqua pars inde perisset: si diversis, hoc solum petendum*[3] *quanti sit emptus qui*
5 *superest. Iulianum putasse Pomponius*[1] *refert, si quid per eum servum, quem ex nummis a marito donatis mulier adquisisset (forte legatum, hereditatem) aut partus editus esset, eo quoque nomine petitionem*[4] *faciendam esse.*

369. † Paul. 8 ad Plaut. *Pomponius scribit* [(33. 5) 13 § 1] *emptore hereditatis postulante, ut is, cui servi optio legata sit, optet, videndum esse, an praetor ut id faciat cogere debeat legatarium, quemadmodum si heres institutus id postularet, quia potest per heredem id emptor consequi: et quare non possit, non video.*

370. † Paul. 7 ad Plaut. *In contrarium* [(41. 1) 48 § 1] *quaeritur, si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse, deinde cognovero alienam esse, quia perseverat per longum tempus*[5] *capio, an fructus meos faciam. Pomponius verendum, ne non sit bonae fidei possessor, quamvis capiat*[6]*: hoc enim ad ius, id est capionem,*[7] *illud ad factum pertinere, ut quis bona aut mala fide possideat: nec contrarium est, quod longum tempus*[8] *currit, nam e contrario is, qui non potest capere*[9] *propter rei vitium, fructus suos facit.*

371. † Paul. 9 ad Plaut. *Quod fructuarius* [(41. 1) 49] *ex re sua donat, ex re eius est: sed si eo animo id fecerit, ut ad proprietatis dominum pertineat, dicendum est illi adquiri. si autem extraneus ei donet indistincte, soli proprietario adquiritur. eadem dicemus in homine libero, qui bona fide mihi servit, ut, si ei aliquid donaverim, meum sit. et ideo Pomponius scribit, quamvis donaverim ei operas suas, tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri.*

REGULARUM LIBER SINGULARIS.

(*Cum notis Marcelli*).

372. †[10]Et servitutes dividi non possunt: nam earum usus ita conexus est, ut qui eum partiatur, naturam eius corrumpat.

Viae itineris actus aquae ductus pars in [(8. 1) 17] obligationem deduci non potest, quia usus eorum indivisus est: et ideo si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli solidam viam petunt: et si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, a singulis heredibus solida petitio est.

373. Labeo etiam absenti et ignoranti [(12. 2) 41] iurisiurandi gratiam fieri posse respondit: sed et per epistulam gratia iurisiurandi fieri potest.

374. [1]Si a furioso, cum eum compotem [(44. 7) 24] mentis esse putarem, pecuniam quasi mutuam acceperim eaque in rem meam versa fuerit, condictio furioso adquiritur: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex isdem etiam furiosi nomine incipit agi posse: veluti cum servus eius stipulatur, cum furtum ei fit, aut damnum ei dando in legem Aquiliam committitur, aut si forte, cum creditor fuerat, fraudandi eius causa debitor alicui rem tradiderit.[2] idemque erit, si[3] legetur ei vel fideicommissum
1 ei relinquatur. Item si is, qui servo alieno crediderat, furere coeperit, deinde servus in rem domini id quod mutuum acceperat verterit, furioso condictio ad-
2 quiritur. Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde compos mentis esse desierit, postea
3 consumpta ea furioso condictio adquiritur. Et qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur.

375. Filius familias et servus alienus et [(28. 1) 16] postumus et surdus testamenti factionem habere dicuntur: licet enim testamentum facere non possunt, attamen ex testamento vel sibi vel aliis adquirere possunt.
1 *MARCELLUS notat:* furiosus quoque testamenti factionem habet, licet testamentum facere non potest: ideo autem habet testamenti factionem, quia potest sibi adquirere legatum[3] vel fideicommissum: nam etiam compotibus mentis personales actiones etiam ignorantibus adquiruntur.[4]

MARCELLUS notat: Furiosus adquirere [(29. 2) 63] sibi commodum hereditatis ex testamento non potest, nisi si necessarius patri aut domino heres existat: per alium autem adquiri ei potest, veluti per servum vel eum quem in potestate habet.

376. Levissima libertatis condicio ea in- [(35. 1) 35] tellegenda est, quae ad libertatem perducit, quamvis natura gravior et durior sit.

377. *Ex nota MARCELLI:* Constat nec [(49. 17) 10] patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi.

AD SABINUM[5] LIBRI XXXVI (XXXV?).[6]

LIBER I.[7]

[*De testamentis* 1.]

[*De testamentis ordinandis*].

378. [8]Cui bonis interdictum est, novare [(46. 2) 3] obligationem suam non potest, nisi meliorem suam condicionem fecerit.

379. Nullus idoneus testis in re sua in- [(22. 5) 10] tellegitur.

1) *ex Plautio, v.* (24. 1) 28 § 3. 2) retinenda *Paul.?* 3) retinendum *Paul.?* 4) retentionem *Paul.?* 5) per longum tempus] usu *Pomp.* 6) usucapiat *Pomp.* 7) usucapionem *Pomp.* 8) longum tempus] usucapio *Pomp.* 9) usucapere *Pomp.* 10) *Hanc regulam primus edidit A. Ferrandus 'ex libris Pomponii . . . ex vetustissimis quibusdam fragmentis carie corrosis, quae nobis dono dedit Iulius Caesar Scaliger . . . excepta e bibliotheca Petri Criniti Florentini'* (*consuet. Burdigal. comment., Lugd.* 1536, *p.* 72).

1) *Ad pr. — § 2 cf. fr.* 353. 2) mancipio dederit *Pomp.* 3) per damnationem *ins., cf. n.* 4. 4) *cf. fr.* 374 *pr. i. f. De adquirendo legato per vindicationem relicto cf. Gai.* 2, 195. 5) Ad Sabinum *Index et omnes inscr.*, ex Sabino *plerumque Ulp.* 6) τριάκοντα πέντε *index;* libro trigensimo sexto *inscr.* (49. 15) 20. *Conscripti sunt hi libri imperante Hadriano, antequam Iulianus digesta sua confecisset, cf. Fitting, p.* 8 *sqq.* 7) *cf. Ulp.* 1—4 *ad Sab., Paul.* 1 *ad Sab.* 8) *cf. Ulp.* 1 *ad Sab.* (28. 1) 18 *pr.*, (45. 1) 6.

380. † Paul. 1 ad Sab. [1]*Si nepotem ex filio et neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse Pomponius scribit et verum est.* (23.2)3

381. [2]Apud praetorem eundemque tutorem posse pupillum ipso auctore manumittere constat. (40.2)1

382. [3]Non est permissum mulieri publico iudicio quemquam reum facere, nisi scilicet parentium liberorumque et patroni et patronae et eorum filii filiae nepotis neptis mortem exequatur. (48.2)1

383. † *Possunt autem testes omnes et uno anulo signare testamentum (quid enim, si septem anuli una sculptura fuerint?) secundum quod Pomponio*[4] *visum est.* 1. (2. 10)5

[*De exheredatione liberorum*].[5]

384. Si Primo herede instituto filium exheredavero, a Secundo autem substituto non exheredavero et, dum pendet, an prior aditurus sit, filius decesserit, secundum sententiam qua utimur[6] non erit Secundus heres, quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit. quod si in postumo filio idem acciderit, ut natus vivo patre a quo exheredatus sit moriatur, eadem dicenda erunt de substituto, quoniam cum est natus filius, loco eius est, qui superstes est. (28.2)8

[*De testamento militari*].[7]

385. † Ulp. 2 ad Sab. *Si miles, qui destinaverat communi iure testari, ante defecerit quam testaretur? Pomponius dubitat.* (29.1)3

386. Nec militi minori annis viginti permittitur posse testamento suo servum manumittere. (40.4)3

[*De postumis instituendis vel exheredandis*].[8]

387. † Paul. 1 ad Sab. *Si filium exheredavero nepotemque ex eo praeteriero et alium heredem instituero et supervixerit filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit, non tamen nepotem rupturum testamentum Iulianus et Pomponius et Marcellus aiunt.* (28.2)9§2.3
3 *Sed si ex ea, quam nefas sit ducere, postumum heredem instituero, non putat rumpi testamentum Pomponius.*

388. Commodissime is qui nondum natus est ita heres instituitur: 'sive vivo me sive mortuo natus fuerit, heres esto', aut etiam pure neutrius temporis habita mentione. si alteruter casus omissus fuerit, eo casu, qui omissus sit, natus rumpit testamentum, quia hic filius nec sub condicione quidem scriptus heres intellegitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamento adprehensus. (28. 2) 10

[*De servorum institutione*].[8]

389. Trebatius ait sic non recte scribi: 'quisquis mihi heres erit, Stichus liber et heres esto', liberum tamen futurum. Labeo et heredem eum futu-
1 rum recte putat. Servo libertatem pure, hereditatem sub condicione dari posse verissimum puto, ut tamen utrumque ex condicione pendeat. (28. 5) 21

[*De institutione condicionali*].[1]

390. Si quis instituatur heres in diem certum vel incertum, is bonorum possessionem agnoscere
1 potest et tamquam heres distrahere hereditatem. Sed si bonorum possessionem non admittat, sed condicionem trahat, cui facile parere possit, veluti 'si servum quem in potestate habeat manumiserit' nec manumittat, hic praetoris erunt partes, ut imitetur edictum suum illud, quo praefinit tempus, intra quod adeatur heredi-
2 tas. Item si condicioni heres parere non poterit, quam in sua potestate non habebit, veluti institutione collata in alterius factum aut quendam casum, 'si ille' puta 'consul factus fuerit', tunc postulantibus creditoribus constituet praetor, nisi intra certum tempus hereditas optigerit aditaque fuerit, se bona defuncti creditoribus possidere iussurum et interim quae urguebunt
3 per procuratores distrahi iussurum. Sed si sub condicione quis heres institutus sit et grave aes alienum sit, quod ex poena crescit, et maxime si publicum debitum imminet: per procuratorem solvendum aes alienum, sicuti cum venter in possessione sit aut pupillus
4 heres tutorem non habeat. Et ideo ait[2] causae cognitionem adiectam propter eos, qui sine dilatione peregre essent vel aegritudine vel valitudine ita impedirentur, ut in ius produci non possint, nec tamen defenderentur. (28.5)23

391. [3]Quo gradu heres liberis substituatur, nihil interest. (28. 6) 13

LIBER II.[4]

[*De testamentis* 2.]

[*De institutionibus vitiosis*].[5]

392. Si in iudicis nomine praenomine erratum est,[6] Servius respondit, si ex conventione litigatorum is iudex addictus esset, eum esse iudicem, de quo litigatores sensissent. (5.1)80

393. † Ulp. 5 ad Sab. . . . [7]*si quis, cum vellet vestem legare, suppellectilem adscripsit, dum putat suppellectilis appellatione vestem contineri, Pomponius scripsit vestem non deberi, quemadmodum si quis putet auri appellatione electrum vel aurichalcum contineri vel, quod est stultius, vestis appellatione etiam argentum contineri. rerum enim vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia.*[8] (30) 4 pr.

394. [9]Si quis ita scripserit 'Stichus liber esto eique *heres* meus decem dato', nulla dubitatio est, quin debeantur etiam, si eum pater familias vivus
1 manumiserit. Sed et si sic: 'Stichus liber esto' sive statim sive post tempus 'eique, cum liber erit, heres
2 meus decem dato', idem dicendum est. Illud constabit, si libertate data sic fuerit legatum 'eique, si eum vindicta liberavero, heres meus decem dato', licet ex nimia suptilitate separatum est a testamento, attamen humanitatis intuitu valebit legatum, si[10] vivus eum manumiserit. (40.4)4

395. [11]Si ex toto fundo legato testator par- (30)8 pr.

1) *cf. Gai.* 2, 106: ac ne is quidem qui in eadem potestate est. 2) *Quaeritur fortasse, an tutor, quo auctore mulier testamentum facit, etiam testis aut familiae emptor adhiberi possit. Cf. Ulp.* 1 *ad Sab.* (26. 8) 1. 3) *cf. Ulp.* 1 *ad Sab.* (50. 17) 2 *ict.* (28. 1) 20 § 6. 4) *sic B Θ*, Papiniano *T.* 5) *cf. Ulp.* 1 *ad Sab. sub hac rubr.* 6) *Gai.* 2, 123. 7) *cf. Ulp.* 2 *ad Sab. sub hac rubr.* 8) *cf. Ulp.* 3 *ad Sab. sub hac rubr.*

1) *cf. Ulp.* 4 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *Sabinus? an* ideo Labeo ait *scr.* (*Mommsen*)? 3) *Etiam Ulpianus sub hac rubrica de substitutione egisse videtur.* 4) *cf. Ulp.* 5. 6 *ad Sab.* 5) *cf. Ulp.* 5 *ad Sab. sub hac rubr.* 6) *Quid, si in heredis nomine praenomine erratum sit?* 7) *cf. Ulp. ibid.* (28.5) 9 *pr.* § 1. 8) *Ea quae in eiusdem fragmenti §o* 1 *referuntur Pomponio adiudicare non ausim: apud Ulpianum enim haec separata erant a principio.* 9) *cf. Ulp. ibid.* (28. 5) 9 § 14. 10) quia sep. est a test., non valere legatum nisi *Pomp.?* 11) *cf. Ulp.* 7 *ad Sab.* (28. 5) 13 § 4 *sqq.? Ulp.* 6 *ad Sab.* (28. 5) 9 § 13?

tem alienasset, reliquam dumtaxat partem deberi placet, quia etiam si adiecisset aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet.

396. [1]Si ita scriptum sit: 'Lucius Titius [(30) 8 § 1] heres meus aut Maevius heres meus decem Seio dato', cum utro velit, Seius aget, ut, si cum uno actum sit et solutum[2] alter liberetur, quasi si duo rei promittendi in solidum obligati fuissent.

Si Titius et Seius separatim ita stipulati [(45. 1) 9] essent: 'fundum illum, si illi non dederis, mihi dare spondes?', finem dandi alteri fore, quoad iudicium acciperetur, et ideo occupantis fore actionem.

Quid ergo si ab altero partem petierit? [(30) 8 § 1] liberum cui erit ab alterutro reliquum petere. idem erit et si alter partem solvisset.

397. [3]Si ita legatum sit: 'lecticarios octo [(30) 8 § 2] aut pro his in homines singulos certam pecuniam, utrum legatarius volet', non potest legatarius partem servorum vindicare, pro parte nummos petere, quia unum in alterutra causa legatum sit, quemadmodum si olei pondo quinquaginta aut in singulas libras certum aes legatum sit: ne aliter observantibus etiam uno homine legato divisio concedatur. nec interest, divisa ea summa an iuncta ponatur: et certe octo servis aut pro omnibus certa pecunia legata non posse invitum heredem partem pecuniae, partem mancipiorum debere.

[*De substitutione pupillari*].[4]

398. In pupillari substitutione licet longius [(28. 6) 14] tempus comprehensum fuerit, tamen finietur substitutio pubertate.

399. Ut bonorum possessio secundum [(37. 11) 9] pupillares tabulas admitti possit, requiritur, an patris testamentum signatum sit, licet secundae tabulae resignatae proferantur.

400. In vulgari substitutione, qua ei qui [(50. 16) 162] 'supremus' morietur heres substituitur, recte substitutus etiam unico intellegitur, exemplo duodecim tabularum, 1 ex quibus 'proximus' adgnatus et solus habetur. Si quis ita in testamento scripserit 'si quid filio meo acciderit, Dama servus meus liber esto', mortuo filio Dama liber erit. licet enim 'accidunt' et vivis, sed vulgi sermone etiam mors significatur.

*

401. [5]Si fundus legatus sit cum his quae [(32) 44] ibi erunt, quae ad tempus ibi sunt non videntur legata: et ideo pecuniae, quae faenerandi causa ibi fuerunt, non sunt legatae.

LIBER III.

[*De testamentis* 3.]

[*De adquirenda vel omittenda hereditate*].[6]

402. Si servus meus, cum in fuga sit,[7] rem [(6. 2) 15] a non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditae per eum nactus non sim.

403. Si servo hereditario ante aditam here- [(7. 4) 18] ditatem legatus usus fructus fuisset, magis placet adita hereditate eum usum fructum ad te transire nec interire quasi mutato dominio, quia nec dies ante cesserit, quam tu heres extiteris.

404. [1]Minorem annis duodecim nuptam [(23. 2) 4] tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explesset duodecim annos.

405. [2]Non est exigendum a pupillo, ut sibi [(26. 1) 2] tutorem petat aut ut ad tutorem suum proficiscatur.

406. [2]Impuberibus liberis omnimodo ab- [(29. 2) 11] stinendi potestas fit, puberibus autem ita, si se non immiscuerint.

407. [3]In repudianda hereditate vel legato [(29. 2) 23] certus esse debet de suo iure is qui repudiat.

408. [4]Neminem pro herede gerere posse [(29. 2) 27] vivo eo, cuius in bonis gerendum sit, Labeo ait.

409. [5]Si pecuniam a substituto acceperis, [(29. 4) 3] ut praetermitteres, isque adierit, an danda sit legatariis actio, dubitari potest. et puto, si ipse quoque praetermiserit et, quod lege ad se rediret, possidebit hereditatem, in utrumque vestrum dandam, ut ei tamen, cui ab utroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

410. [6]Ius nostrum non patitur eundem [(50. 17) 7] in paganis et testato et intestato decessisse: earumque rerum naturaliter inter se pugna est 'testatus' et 'intestatus'.[7]

411. † Ulp. 7 ad Sab. [6]*Ex facto etiam agi-* [(28. 5) 19] *tatum Pomponius et Arrianus deferunt, si quis vacua parte relicta ita instituerit: 'si mihi Seius heres non erit', quem non instituerat, 'Sempronius heres esto', an hic occupare possit vacantem portionem. et Pegasus quidem existimat ad eam partem admitti: Aristo contra putat, quia huic pars esset data, quae nulla esset: quam sententiam et Iavolenus probat et Pomponius et Arrianus et hoc iure utimur.*

412. [8]Qui heres institutus prohibeatur [(29. 2) 29] ab eo, qui una institutus iam hereditatem adiit, tabulas litteras rationes inspicere mortui, unde scire posset an sibi adeunda esset hereditas, non videtur pro herede gerere.

413. † Paul. 2 ad Sab. *Si ego et servus meus* [(29. 2) 26] *vel filius heres institutus sit, si iussero filio vel servo adire, statim et ex mea institutione me heredem esse Pomponius scribit.*

Si ex sua parte dominus vel pater adierit, [(29. 2) 36] necessarium est iussum, ut filius vel servus coheredes adeant.

414. [9]Liber homo, qui bona fide mihi [(41. 1) 19] servit, id quod ex operis suis aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio Aristo ait: quod vero quis ei donaverit aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. sed hereditatem legatumve non adquiri mihi per eum, quia neque ex re mea neque ex operis suis id sit nec ulla eius opera esset in legato, in hereditate aliquatenus, quia per ipsum adiretur (quod et Varium Lucullum aliquando dubitasse), sed verius esse non adquiri, etiamsi testator ad me voluisset

---

1) *Possunt haec spectare ad institutionem ita factam: 'Titius aut Maevius heres esto'. Cf. C.* (6. 38) 4. 2) et solutum *Trib.* 3) *cf. n.* 1: *etiam in C.* (6. 38) 4 § 2 *haec quaestio — de rebus disiunctivo modo relictis — subiungitur quaestioni de heredibus disiunctivo modo scriptis.* 4) *cf. Ulp.* 6 *ad Sab. sub hac rubr.* 5) *Haec nescio quo pertineant: falsam suspicor esse inscriptionem.* 6) *cf. Ulp.* 6—9, *Paul.* 2 *ad Sab.* 7) *Quid, si servus hereditarius ante aditam hereditatem* (*v. fr.* 403)?

1) *Haec videntur iniecta esse, cum de hereditate pupillo pupillaeve delata ageretur, v. fr. sqq.* (*an de hereditate delata mulieri, quae in manu est?*) 2) *cf. Ulp.* 7 *ad Sab.* (29. 2) 8. 3) *cf. Ulp. ibid.* (29. 2) 13, 15, 17. 4) *cf. Ulp. ibid.* (29. 2) 21, 24. 5) *cf. Ulp. ibid.* (29. 2) 24 *pr.*, (29. 4) 2. 6) *Ad fr.* 410. 411 *cf. Ulp.* 7 *ad Sab. sub rubr. 'de portionum distributione'.* 7) *cf. Ulp. l. c.* (28. 5) 13 § 2. 8) *Ulp.* 8 *ad Sab.* (29. 2) 28. 9) *cf. Ulp. ibid.* (29. 2) 25

pertinere. sed licet ei minime adquirit, attamen, si voluntas evidens testatoris appareat, restituendam esse ei hereditatem.[1] sed Trebatius, si liber homo bona fide serviens iussu eius cui serviet hereditatem adisset, heredem ipsum fieri nec interesse quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contra, si ex necessitate id fecisset: quod si ita, ut et ipse vellet, ipsum fieri heredem.

415. † Paul. 2 ad Sab. [2]*Si is, ad quem legi-* (29. 2) 22
tima hereditas pertinet, putaverit defunctum servum suum esse et quasi peculium eius nactus sit, placet non obligari eum hereditati. idem ergo dicemus, ut ait Pomponius, si quasi libertini sui, cum ingenuus esset, bona eius occupavit. nam ut quis pro herede gerendo obstringat se hereditati, scire debet, qua ex causa hereditas ad eum pertineat.

416. [3]Plurimum interest, utrum quis de (22. 6) 3
alterius causa et facto non sciret an de iure suo
1 ignorat. Sed Cassius ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse refert non deperditi et nimium securi hominis.

417. Si plures gradus sint possessionis ad- (37. 1) 9
mittendae, quamdiu incertum sit petierit nec ne prior, posteriori diem non procedere constat.[4]

*

418. [5]Si te solum ex parte dimidia pure, (28. 5) 27
ex altera sub condicione heredem instituero et substituero tibi, non existente condicione substitutum ex
1 ea parte heredem fore Celsus ait: Sed si te heredem instituero et deinde eundem te sub condicione instituam, nihil valere sequentem institutionem, quia satis
2 plena prior fuisset. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diversis condicionibus fuerint factae, utra prior condicio exstiterit, id faciet quod supra diximus, si pure et sub condicione idem instituatur.

419. Id quod apud hostes est legari posse (30) 9
Octavenus scripsit et postliminii iure consistere.

420. [6]Si mihi et tibi eadem res le- (30) 12 pr. § 1
gata fuerit, deinde die legati cedente heres tibi exstitero, liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato an ex eo, quod tibi heres sim, adquiram legatum: si voluero, eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit, ex hereditario legato petere eam posse.
1 [7]Proculus ait, si quis servos quos Gadibus haberet eo testamento, quod Romae moriens fecerit, triduo quo mortuus fuerit heredem dare mihi damnaverit, ratum esse legatum et angustias temporis nihil legato nocere.

421. [8]Si his legatum est, quibus patro- (35. 1) 4 pr.
nus legata praestat, temperare debet praetor condicionem, ut et patrono et heredibus scriptis pro portione dentur condicionis explendae gratia.

422. [9]Si ita scriptum sit: 'si in quin- (35. 1) 4 § 1
quennio proximo Titio filius natus non erit, tum decem Seiae heres dato', si Titius ante mortuus sit, non statim Seiae decem deberi, quia hic articulus 'tum' extremi quinquennii tempus significat.

Hoc iure utimur, ut ex hac stipulatione: (45. 1) 10
'si Lucius Titius ante kalendas Maias in Italiam non venerit, decem dare spondes?' non ante peti quicquam possit, quam exploratum sit ante eam diem in Italiam venire Titium non posse neque venisse, sive vivo sive mortuo id acciderit.

423. [1]Multa testamento non committitur (35. 1) 6
ab herede vel legatario vel eo qui ex ultima voluntate aliquid lucratur, qui alicuius arbitratu monumentum facere iussus sit, si is cuius arbitrium est non vivat
1 vel adesse non possit aut rei arbitrari nolit. [2]Si servos certos quis manumisisset, heres esse iussus erat. quibusdam ex his ante mortuis Neratius respondit defici eum condicione nec aestimabat, parere posset condicioni nec ne. sed Servius respondit, cum ita esset scriptum 'si filia et mater mea vivent' altera iam mortua, non defici condicione. idem est et apud Labeonem scriptum. Sabinus quoque et Cassius quasi impossibiles eas condiciones in testamento positas pro non scriptis esse, quae sententia admittenda est.

[De rupto vel irrito facto testamento]. [3]

424. [4]Cum duae species postliminii (49. 15) 14
sint, ut aut nos revertamur aut aliquid recipiamus: cum filius revertatur, duplicem in eo causam esse oportet postliminii, et quod pater eum reciperet et ipse
1 ius suum. Non ut pater filium, ita uxorem maritus iure postliminii recipit: sed consensu redintegratur matrimonium.

425. [5]Regula iuris civilis est, quae effi- (30) 12 § 2
cit, ut quibus ipsis legare possumus, eorum quoque servis legare possumus.

426. [6]In legatis novissimae scripturae (30) 12 § 3
valent, quia mutari causa praecedentis legati vel die vel condicione vel in totum ademptione potest. sed si sub alia et alia condicione legatum ademptum est, novissima ademptio spectanda est. interdum tamen in legatis non posterior, sed praecedens scriptura valet: nam si ita scripsero: 'quod Titio infra legavero, id neque do neque lego', quod infra legatum erit, non valebit. nam et eum sermonem, quo praesentia legata data in diem proferuntur, ad postea quoque scripta legata pertinere placuit. voluntas ergo facit, quod in testamento scriptum valeat.

Si quis eum, quem testamento suo (28. 6) 16 pr.
legavit, rursus a substituto filii liberum esse iusserit, liber erit quasi legato adempto: nam et in legato in his testamentis novissima scriptura erit spectanda, sicut in eodem testamento (vel testamento et codicillis confirmatis) observaretur.

In libertatibus levissima scriptura spectanda (40. 4) 5

---

1) sed licet ei minime(!) adquirit(!), attamen . . . . hereditatem] *potest dubitari, num haec Pomponii sint.* 2) *cf. Ulp.* 8 *ad Sab.* (29. 2) 32, 34. 3) *De cretione agitur, cf. Ulp.* 9 *ad Sab.* (29. 2) 35, *Paul.* 2 *ad Sab. fr.* 1624. 4) *Similiter in cretionis die.* 5) *Etiam fr.* 418—423 *pertinere videntur ad tractatum de hereditate adquirenda vel omittenda: sed quibus quaeque occasionibus iniecta sint, remanet in incerto.* 6) *Si ego et tu heredes scripti fuerimus, deinde adita a te hereditate ego tibi heres exstitero, liberum mihi erit, iure adcrescendi an ex mea institutione alterum semissem adquiram.* 7) *cf. Ulp.* 9 *ad Sab.* (28. 7) 6: *quaeritur fortasse huiusmodi condicione adiecta quando cedat dies cretionis.* 8) *Quaeritur, ut videtur, de condicionibus ab herede (ut adire possit) implendis; similiter apud Ulp.* 8 *ad Sab.* (28. 7) 4. 9) *cf. Paul.* 2 *ad Sab. fr.* 1625: *quaeri videtur de die cretionis, v.* (29. 2) 72.

1) *Ad pr. cf. Ulp.* 9 *ad Sab.* (31) 1; *de cretione arbitrio alieno data ('cernito Lucii Titii arbitratu') agi suspicor.* 2) *De condicione impossibili v. supra fr.* 420 § 1. 3) *cf. Ulp.* 9—11, *Paul.* 2 *ad Sab.* 4) *cf. Ulp.* 10 *ad Sab.* (28. 3) 6 § 1. 2. 12, *Paul.* 2 *ad Sab. fr.* 1626. 5) *Si servum meum institutum cum libertate ei vendidero, cum quo testamenti factio non est, vitiatur institutio, cf.* (28. 5) 51 *pr.* *Sed etiam alio referri posse hoc fr. palam est.* 6) *Iniecta haec esse in alio quodam tractatu pro certo habeo: hoc enim libro de legatis non agitur. Suspicor igitur Sabinum, cum forte de testamento rupto per testamentum posterius ageret, iniecisse omnia quae in testamento scripta essent in voluntate consistere: qua de re Pomponius uberius disputavit, v.* (30) 12 § 3 *i. f.*

est, ut, si plures sint, quae manumisso facilior sit, ea levissima intellegatur: sed in fideicommissariis libertatibus novissima scriptura spectatur.

427. Si suo testamento perfecto alia (28. 6) 16 § 1 rursus hora pater filio testamentum fecerit adhibitis legitimis testibus, nihilo minus id valebit et tamen patris testamentum ratum manebit. nam et si sibi et filio pater testamentum fecisset, deinde sibi tantum, utrumque superius rumpetur. sed si secundum testamentum ita fecerit pater, ut sibi heredem instituat, si vivo se filius decedat, potest dici non rumpi superius testamentum, quia secundum non valet, in quo filius praeteritus sit.

LIBER IV.[1]

[*De hereditate legitima et bonorum possessione c. t. et intestati*].[2]

428. Si emancipatus filius nepoti in (37. 4) 16 potestate avi relicto ab extraneo herede fideicommissam hereditatem, si liberatus avi potestate fuisset, reliquisset: si suspectus avus sit quasi consumpturus bona nepotis, non esse ei dandam bonorum possessionem.

429. Si quis ex his, quibus bonorum pos- (38. 6) 5 sessionem praetor pollicetur, in potestate parentis, de cuius bonis agitur, cum is moritur, non fuerit, ei liberisque, quos in eiusdem familia habebit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit neque nominatim exheredes scripti erunt, bonorum possessio eius partis datur, quae ad eum pertineret, si in potestate permansisset, ita, ut ex ea parte dimidiam habeat, reliquum liberi eius, 1 hisque dumtaxat bona sua conferat. Sed et si filium et nepotem ex eo pater emancipaverit, filius solus veniet ad bonorum possessionem, quamvis capitis deminutio per edictum nulli obstet. quin etiam hi quoque, qui in potestate numquam fuerunt nec sui heredis locum optinuerunt, vocantur ad bonorum possessionem parentium. nam si filius emancipatus reliquerit in potestate avi nepotem, dabitur ei, qui in potestate relictus sit, patris emancipati bonorum possessio: et si post emancipationem procreaverit, ita nato dabitur avi bonorum possessio, scilicet non ob-2 stante ei patre suo. Si filius emancipatus non petierit bonorum possessionem, ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset, ut quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam reliquis adcrescat.

430. Legitimis capite deminutis non datur (38. 8) 5 bonorum possessio iure heredis legitimi, quia non eadem causa eorum est, quae liberorum: sed gradu cognatorum rursus vocantur.

Iura sanguinis nullo iure civili dirimi (50. 17) 8 possunt.

Hi, quorum parens capite minutus est, (38. 16) 4 legitimae hereditatis ius et in ceteris personis et inter se retinent et alii adversus eos.

431. Caput ex rescripto divi Traiani ad (48. 22) 1 Didium Secundum: 'Scio relegatorum bona avaritia superiorum temporum fisco vindicata. sed aliud clementiae meae convenit, qui inter cetera, quibus

1) *cf. Ulp.* 12—14, *Paul.* 2 *ad Sab. sub rubr. 'de her. legit.'* 2) *Quae ex hoc libro reliqua sunt, fere omnia pertinent ad bonorum possessionem; apparet autem ex Ulpiani et Pauli ad Sab. libris haec iniecta esse in tractatu de hereditate legitima.*

innocentiam rationum mearum temporum, hoc quoque remisi exemplum'.

[*De bonis libertorum*].[1]

432. A duobus manumissus utrique operas (38. 1) 4 promiserat: altero ex his mortuo nihil est, quare non filio eius, quamvis superstite altero, operarum detur petitio. nec hoc quicquam commune habet cum hereditate aut bonorum possessione: perinde enim operae a libertis ac pecunia credita petitur. haec ita Aristo scripsit, cuius sententiam puto veram: nam etiam praeteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet. dabitur igitur et vivo altero patrono.

433. Si patronus a liberto praeteritus bono- (38. 2) 2 rum possessionem petere potuerit contra tabulas et antequam peteret decesserit vel dies ei bonorum possessionis agnoscendae praeterierit, liberi eius vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte edicti, qua, primis non petentibus aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur, atque si priores ex eo numero non 1 essent. Sed si patronus heres institutus vivo liberto decessisset superstitibus liberis, quaesitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessionem petere possint: et eo decursum est, ut mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit, ut, si sit, ex prima parte edicti liberi eius 2 bonorum possessionem petere non possint. Si filius emancipatus nepotem in potestate avi reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiae dandam ei filio intestati liberti, quamvis iure ipso legitima hereditas ad nepotem pertineat, quia et contra tabulas eius liberti filio potius bonorum possessio partis debitae daretur.

[*De postumo herede*].[2]

434. Substitui liberis is etiam potest, qui (28. 6) 17 post mortem eius natus fuerit, cui substitutus heres fuerit.

* *v. lib. XIV.* (23. 2) 5

v. fr. 439. (30) 13

LIBER V.[3]

[*De legatis* I.]

[*De his quae in testamento delentur vel adimuntur*].[4]

435. † Ulp. 15 ad Sab. *Si quis codicillos* (28. 4) 1 § 5 *in testamento confirmavit et codicillis aliquid adscripsit, mox delevit ita ut appareat, an debeatur? et Pomponius scribit codicillos deletos non valere.*

436. [5]Fundo legato adimi ita potest: 'fun- (34. 4) 2 dum illi praeter usum fructum neque do neque lego', 1 ut usus fructus in legato relinquatur. Sed et fructus 2 adimi potest, ut proprietas relinquatur. Item pars fundi legati adimi potest.

[*De generibus legatorum*].[4]

437. Id, quod nostrum est, sine facto (50. 17) 11 nostro ad alium transferri non potest.[6]

438. [7]Rei commodatae et possessionem (13. 6) 8 et proprietatem retinemus.

439. [8]Cum incertus homo legatus tibi esset,[9] (30) 13

1) *cf. Ulp.* 14 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *cf. Ulp. ibid. sub hac rubr.* 3) *cf. Ulp.* 15—18, *Paul.* 3 *ad Sab.* 4) *cf. Ulp.* 15 *ad Sab., Paul.* 3 *ad Sab. sub hac rubr.* 5) *Potest hoc fr. etiam sub rubr. 'de usu fructu legato' collocari, cf.* (7. 8) 14 § 1. 6) *Solae igitur eae res per vindicationem recte leguntur, quae ipsius testatoris sunt.* 7) *Potest igitur per vindicationem legari: secus in re vel creditori vel amico fiduciae data.* 8) libro quarto *inscr. F.* 9) *per vindicationem scil.*

heres Stichum servo tuo tradidit. Neratius respondit, si voluntate domini tradidit vel ratum hoc dominus habuerit, perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.

440. Si duobus res coniunctim legata sit,[1] (30) 16 quamvis alter in rerum natura non fuerit, alteri solam
1 partem deberi puto verum esse. Heres adiecto ei nomine cuiusdam, qui heres non sit, dare damnatus totum legatum debet: nam et si duos ex heredibus suis nominatim quis damnasset et alter hereditatem non adisset, qui adisset totum deberet, si pars eius
2 qui non adisset ad eum qui adisset pervenerit. Si Titio et postumis legatum sit,[2] non nato postumo totum Titius vindicabit. sed et si testator Titio et postumis viriles partes dari voluisset vel etiam id expressisset, totum legatum Titio debetur non nato postumo.

441. Qui duos servos haberet, unum ex (30) 20 his legasset,[2] ut non intellegeretur quem legasset, legatarii est electio.

442. Si grege legato[2] aliqua pecora vivo (30) 22 testatore mortua essent in eorumque locum aliqua essent substituta, eundem gregem videri[3]: et si deminutum ex eo grege pecus esset et vel unus bos superesset, eum vindicari posse, quamvis grex desisset esse: quemadmodum insula legata, si combusta esset, area possit vindicari.

443. Si statuam legavero et postea ex (34. 2) 14 alia statua brachium ei adiecero, omnimodo statua a legatario vindicari potest.

444. Quod in rerum natura adhuc non sit, (30) 24 legari[4] posse, veluti 'quidquid illa ancilla peperisset', constitit: vel ita 'ex vino quod in fundo meo natum
1 est' vel 'fetus tantum dato'. Si usum fructum habeam eumque legaverim,[2] nisi postea proprietatem
2 eius nactus sim, inutile legatum est. Si quis post testamentum factum fundo Titiano legato partem aliquam adiecerit, quam fundi Titiani destinaret, id quod adiectum est exigi a legatario potest (et similis est causa alluvionis) et maxime si ex alio agro, qui fuit eius cum testamentum faceret, eam partem adiecit.
3 Quod si post testamentum factum ex fundo Titiano aliquid detraxit et alii fundo adiecit, videndum est, utrumne eam quoque partem legatarius petiturus sit an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit, cum nostra destinatione fundorum nomina et domus, non natura constituerentur. et magis est, ut quod alii
4 destinatum est ademptum esse videatur. Si navem legavero et specialiter meam adscripsero eamque per partes totam refecero, carina eadem manente nihilo minus recte a legatario vindicaretur.

445. Non amplius legatorum nomine ad (30) 26 pr. quemquam pertinere videtur quam quod deducto eo, quod explendae condicionis causa datum esset, superesset.

446. [5]Si certum corpus heres dare (30) 26 § 1 damnatus sit nec fecerit, quo minus ibi ubi id esset traderet, si id postea sine dolo et culpa heredis perierit, deterior fit legatarii condicio.

Cum in annos singulos quid legatum sit (33. 1) 1 neque adscriptum, quo loco detur: quocumque loco petetur dari debet, sicuti ex stipulatu aut nomine facto petatur.

447. [1]In omnibus obligationibus, in (50. 17) 14 quibus dies non ponitur, praesenti die debetur.

Si ita stipulatus fuero: 'decem aut quin- (45. 1) 12 que dari spondes?', quinque debentur: et si ita: 'kalendis Ianuariis vel Februariis dari spondes?', perinde est, quasi 'kalendis Februariis' stipulatus sim.

Si ita stipulatus essem abs te 'domum (45. 1) 14 aedificari?' vel heredem meum damnavero insulam aedificare, Celso placet non ante agi posse ex ea causa, quam tempus praeterisset, quo insula aedificari posset: nec fideiussores dati ante diem tenebuntur:

448. Cum bonorum parte legata dubium (30) 26 § 2 sit, utrum rerum partes an aestimatio debeatur, Sabinus quidem et Cassius aestimationem, Proculus et Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt. sed oportet heredi succurri, ut ipse eligat, sive rerum partes sive aestimationem dare maluerit.[2] in his tamen rebus partem dare heres conceditur, quae sine damno dividi possunt; sin autem vel naturaliter indivisae sint vel sine damno divisio earum fieri non potest, aestimatio ab herede omnimodo praestanda est.

449. [3]Funeris impensam et patronus, qui (11. 7) 15 bonorum possessionem petit contra tabulas, praestat.

450. [4]Heres in omne ius mortui, non (29. 2) 37 tantum singularum rerum dominium succedit, cum et ea, quae in nominibus sint, ad heredem transeant.

451. [4]Venisse ad heredem nihil intellegi- (50. 16) 165 tur nisi deducto aere alieno.

[*De legatis indebite solutis*].[5]

452. † Paul. 3 ad Sab. . . . *si falso existi-* (19. 1) 5 § 1 *mans se damnatum vendere vendiderit, dicendum est agi cum eo ex empto non posse, . . . quemadmodum, si falso existimans se damnatum dare promisisset, agentem doli mali exceptione summoveret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur.*

453. [6]Si tutelae aut negotiorum gestorum (27. 3) 3 agatur incerto hoc, quantum ab adversariis debetur tutori procuratorive, arbitratu iudicis cavendum est, quod eo nomine eis absit.

[*De usu fructu et usu legato*].[7]

454. Ex silva caedua pedamenta et ramos (7. 1) 10 ex arbore usufructuarium sumpturum: ex non caedua in vineam sumpturum, dum ne fundum deteriorem faciat.

455. Ulp. 17 ad Sab. *Usufructuarius* (7. 1) 12 § 2. 3 *vel ipse frui ea re vel alii fruendam concedere vel locare vel vendere potest: . . . sed et si alii precario concedat vel donet, puto eum uti atque ideo retinere usum fructum et hoc Cassius et Pegasus responderunt et Pomponius libro quinto ex Sabino probat. non solum autem si ego locavero, retineo usum fructum, sed et si alius negotium meum gerens locaverit usum fructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere me usum fructum.*

---

1) *per damnationem scil.* 2) *per vindicationem scil.* [illegible] *Potest igitur grex vindicari, quamvis capita substituta testamenti tempore* (*Gai.* 2, 196) *non fuerint testatoris. Cf. Ulp.* 15 *ad Sab.* [illegible] 4) *per damnationem scil., Gai.* 2, 203. 5) *Ubi legatum* [illegible] *oporteat, apud Ulpianum non hoc loco quaeritur, sed* [illegible] *cf.* (30) 47 *pr.* § 1.

1) *Spectant haec ad legatum per damnationem.* 2) sed oportet . . . . maluerit *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 195). 3) *Partitione legata impensa funeris in aere alieno deducitur; cf. fr.* 451 *et Ulp.* 15 *ad Sab.* (11. 7) 19. 4) *Haec quoque ad partitionem legatam spectare videntur.* 5) *cf. Ulp.* 16, *Paul.* 3 *ad Sab. sub hac rubr.* 6) *cf. Ulp. l. c.* (12. 6) 2 *pr.* 7) *cf. Ulp.* 17. 18, *Paul.* 3 *ad Sab. sub hac rubr.*

quid tamen si non locavero, sed absente et ignorante me negotium meum gerens utatur quis et fruatur? nihilo minus retineo usum fructum (quod et Pomponius libro quinto probat) per hoc, quod negotiorum gestorum actio-
3 *nem adquisivi. De illo Pomponius dubitat,* [= Vat. 89] *si fugitivus, in quo meus usus fructus*[1] *est, stipuletur aliquid ex re mea*[2] *vel mancipio*[3] *accipiat: an per hoc ipsum, quasi utar, retineam usum fructum? magisque admittit retineri*[4]. *nam saepe etiamsi praesentibus servis non utamur, tamen usum fructum retinemus: ut puta aegrotante servo vel infante, cuius operae nullae sunt, vel defectae senectutis homine: nam et si agrum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus usum fructum.*[5]

456. Proculus putat insulam posse ita legari, [(7.1)19] ut ei servitus imponatur, quae alteri insulae hereditariae debeatur, hoc modo: 'Si ille heredi meo promiserit per se non fore, quo altius ea aedificia tollantur, tum ei eorum aedificiorum usum fructum do lego' vel sic: 'Aedium illarum, quoad altius, quam uti nunc sunt, aedificatae non erunt, illi usum fructum do lego.'
1 Si arbores vento deiectas dominus non tollat, per quod incommodior is sit usus fructus vel iter, suis actionibus usufructuario cum eo experiundum.

457. Nomismatum aureorum vel argenteo- [(7.1)28] rum veterum, quibus pro gemmis uti solent, usus fructus legari potest.

458. [*Gregis usufructuarius debebit in locum* [(7.1)69] *capitum defunctorum*] vel inutilium alia summittere, ut post substituta fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse: nam alioquin quod nascitur fructuarii est et cum substituit, desinit eius esse.

459. Si areae usus fructus legatus sit mihi, [(7.1)73] posse me casam ibi aedificare custodiae causa earum rerum, quae in area sint.

460. † Ulp. 17 ad Sab. . . . *si duobus* [Vat. 83=(7.2)3§2] *usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit nec*[6] *ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse, quibus modis amitteret ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non amittet, sed praetor secutus exemplum iuris civilis utilem actionem dabit fructuario*[7]*: et ita et*[8] *Neratio et Aristoni videtur et Pomponius probat.*

461. † Ulp. ibid. *Iulianus subicit* [Vat. 88 ict. (7.2)8] *Sextum quoque Pomponium [re]ferre, si per damnationem usus fructus [cum] liberis uxori legetur, singulare hoc esse atque ideo filii personam matri*[9] *accederet, nec esse legatarios, sed matre mortua liberos quasi heredes usum fructum habituros. Ego, inquit Pomponius, quaero,*[10] *quid si mixti fuerint liberis extranei heredes? et*[11] *ait filios pro legatariis habendos*[12] *et mortui partem interituram, Aristonem autem adnotare haec vera esse.*[13] . . . *et per contrarium, si voluit eos liberos simul cum matre frui, debere dici matrem legatariam esse intellegendam et per omnia similem esse et in hoc casu iuris eventum.*

1) usus fructus meus *Vat.* 2) ex re mea *om. Vat.* 3) per traditionem *dig.* 4) retinere *dig.* 5) usum fructum] eum *Vat.* 6) neque *dig.* 7) ipso quidem . . . fructuario] amittet *dig.* 8) et *om. Vat.* 9) accedere, ne sine liberis ad usum fructum mater *ins. Mommsen.* 10) Ego . . . quaero] sed et Pomponius quaerit *dig.* 11) ait et *Vat.* 12) pro leg. hab.] legatarios esse intellegendos *dig.* 13) et mortui . . . vera esse *om. dig.*

462. Ulp. ibid. [*Si areae sit usus fructus per* [(7.4)6] *damnationem legatus et in ea aedificium sit positum a proprietario, ex testamento vel de dolo tenebitur,*] sed et interdictum quod vi aut clam usufructuario competit.

463. Excepta capitis minutione vel morte [(7.4)14] reliquae causae vel pro parte interitum usus fructus recipiunt.

464. † Ulp. 17 ad Sab. *Pomponius quae-* [(7.4)29 pr. §2] *rit, si fundum a me proprietarius conduxerit eumque fundum vendiderit Seio non deducto usu fructu, an usum fructum per emptorem retineam. et ait, licet proprietarius mihi pensionem solverit, tamen usum fructum amitti, quia non meo nomine, sed suo fruitus est emptor: teneri plane mihi ex locato proprietarium, quanti mea interfuit id factum non esse. quamquam si a me conductum usum fructum quis alii locaverit, retinetur usus fructus: sed si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum amitti: non enim meo nomine fruitur colonus.*
2 *Idem Pomponius quaerit, si legatum mihi usum fructum rogatus sim tibi restituere, an per te frui videar nec amittatur usus fructus. et ait dubitare se de hac quaestione: sed est verius, quod Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommissario nocere: suo enim nomine utilem actionem eum habiturum.*

465. Ulp. ibid. . . . *si usus fructus sit* [(7.6)1§2.3] *legatus, ad quem aditus non est per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequetur, ut*
3 *cum aditu sibi praestetur usus fructus. Utrum autem aditus tantum et iter an vero et via debeatur fructuario legato ei usu fructu, Pomponius libro quinto dubitat: et recte putat, prout usus fructus perceptio desiderat, hoc ei praestandum.*

466. Si ab herede ex testamento fundi usus [(7.6)2] fructus petitus sit, qui arbores deiecisset aut aedificium demolitus esset aut aliquo modo deteriorem usum fructum fecisset aut servitutes imponendo aut vicinorum praedia liberando, ad iudicis religionem pertinet, ut inspiciat, qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit, ut usufructuario hoc quod interest ab eo servetur.

467. Ulp. 17 ad Sab. . . . *quid ergo si* [(7.8)4§1] *viduae legatus sit [usus aedium scil.], an nuptiis contractis post constitutum usum mulier habitare cum marito possit? et est verum, ut et Pomponius libro quinto et Papinianus libro nono decimo quaestionum probat, posse eam cum viro et postea nubentem habitare. hoc amplius Pomponius ait et cum socero habitaturam.*

468. Non aliter autem mulier hospitem re- [(7.8)7] cipere potest, quam si is sit, qui honeste cum ea quae usum habeat habitaturus sit.

469. Ulp. 17 ad Sab. *Sed si usus aedium* [(7.8)8§1] *mulieri legatus sit ea condicione 'si a viro divortisset', remittendam ei condicionem et cum viro habitaturam, quod et Pomponius libro quinto probat.*

470. Ulp. ibid. . . . *si tibi fructus de-* [(7.8)14§1.2] *ducto usu legatus sit, inutile esse legatum Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit: et si forte usu fructu legato fructus adimatur, totum videri ademptum scribit: sed si fructus sine usu, usum videri constitutum, qui et ab initio constitui potest. sed si usu fructu legato usus adimatur, Aristo scribit nullam esse ademptionem: quae*
2 *sententia benignior est. Usu legato si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum usu. idem ait*

et si tibi usus, mihi fructus legetur, concurrere nos in usu, me solum fructum habiturum.

471. Si ita legatus esset usus fundi, ut in- (7.8)16
structus esset, earum rerum, quae instrumento fundi
essent, perinde ad legatarium usus pertinet ac si nomi-
1 natim ei earum rerum usus legatus fuisset. Dominus
proprietatis etiam invito usufructuario vel usuario fun-
dum vel aedes per saltuarium vel insularium custodire
potest: interest enim eius fines praedii tueri. eaque
omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus usus
2 fructus vel usus fuerit. Servo, cuius usum dumtaxat,
non etiam fructum habemus, potest et a nobis quid
donari vel etiam ex pecunia nostra negotiatum esse,
ut quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

472. Ex ea causa, ex qua soleret servus (15.1)2
fructuarius vel usuarius adquirere, in eum, cuius usus fructus vel usus sit, actio dumtaxat de peculio ceteraeque honorariae dantur, ex reliquis in dominum proprietatis.

473. Usu fructu bonorum legato aes (35.2)69
alienum ex omnibus rebus deducendum est, quoniam post senatus consultum nulla res est, quae non cadit in usus fructus legatum.

*

474. [1]Hoc articulo 'quisque' omnes (28.5)29
significantur: et ideo Labeo scribit, si ita scriptum sit: 'Titius et Seius quanta quisque eorum ex parte heredem me habuerit scriptum, heres mihi esto', nisi omnes habeant scriptum heredem testatorem, neutrum heredem esse posse, quoniam ad omnium factum sermo refertur: in quo puto testatoris mentem respiciendam. sed humanius est eum quidem, qui testatorem suum heredem scripserit, in tantam partem ei heredem fore, qui autem eum non scripserit, nec ad hereditatem eius admitti.

475. Si quis sub condicione heredes insti- (28.7)7
tuisset, si invicem cavissent se legata eo testamento relicta reddituros, placet remitti eis condicionem, quia ad fraudem legum respiceret, quae vetarent quosdam legata capere: quamquam et si cautum esset, in ipsa actione exceptione tuendus esset promissor.

476. Si quis ita legaverit: 'dum uxor mea (35.1)8
cum filio erit, heres meus ei tantum dato', si ea latitans patronum de medio discessit, ut tamen consilium retineret habendi secum liberos, deberi ei legatum Trebatius et Labeo aiunt, quia non omne momentum exigendum sit ut cum liberis sit, sed si eam mentem et id propositum habeat, ne filium a semet dimittat neve per eam stet, quo minus cum ea filius educetur.

477. [2]Si ita sit scriptum: 'Stichus, si rationes (40.4)8
diligenter tractasse videbitur, liber esto', diligentiam desiderandam, quae domino, non quae servo erit utilis, coniuncta fidei bonae et in reliquis quoque reddendis.

*

478. [3]Sed etiam nepos ex filio apud adopta- (1.7)14
tum patrem conceptus et natus per emancipationem iura omnia perdit.

479. [4][*Si duobus vehiculum commodatum sit* (13.6)6
vel locatum simul, ambobus competit furti actio,] ut alterutro agente alterius actio contra furem tollatur.

480. Libertinus libertinam matrem aut so- (23.2)8
rorem uxorem ducere non potest, quia hoc ius moribus, non legibus introductum est.

v. fr. 494. (32)73 § 5

v. fr. 488. (34.2)19 § 5

LIBER VI.[1]

[*De legatis* 2.]

[*De optione vel electione legata*].[2]

481. Mancipiorum electio legata est. ne (33.5)6
venditio, quandoque eligente legatario, interpelletur, decernere debet praetor, nisi intra tempus ab ipso praefinitum elegisset, actionem legatorum ei non competere. quid ergo si die praeterito, sed antequam venderet heres, vindicare legatarius velit? quia non est damnum subiturus heres, propter quod decernere praetor id solet. et quid si die praeterito, quem finierit praetor, heres aliquos ex servis vel omnes manumiserit? nonne praetor eorum tuebitur libertatem? ergo totiens actio deneganda non est, si omnia in integro sint. idem est et si pignori aliquos ex his servis heres dederit post diem vel vendiderit.

482. Si tibi electio servi et mihi reliqui (33.5)8
legati sunt, decernendum est a praetore, nisi intra
certum tempus optaveris, petitionem tibi non datu iri.
1 Si ex quattuor viriolis duae, quas elegissem, mihi
legatae sint, sive duae solae relictae sint sive ab initio
2 duae solae fuerint, valet legatum. Unius hominis
mihi et tibi optio data est: cum ego optassem, si non
mutassem voluntatem, deinde tu eundem optaveris,
utriusque nostrum servum futurum. quod si ante de-
cessissem vel furiosus factus essem, non futurum com-
munem, quia non videor consentire, qui sentire non
possim: humanius autem erit, ut et in hoc casu quasi
3 semel electione facta fiat communis.[3] Si rerum de-
positarum electio mihi relicta sit, et ad exhibendum
cum eo, apud quem depositae sint, agere potero

(nam et cum eo, apud quem deposita vel (10.4)4
cui commodata vel locata res sit, agi potest)

et cum herede agere, ut is depositi (33.5)8 § 3
agendo facultatem mihi eligendi praestet.

483. Si Stichum aut Pamphilum mihi (45.1)16 pr.
debeas et alter ex his meus factus sit ex aliqua causa, reliquum debetur mihi a te.

*

484. † Ulp. 20 ad Sab. [4]*Si quis a filio pu-* (30)32 pr.
pillo herede instituto, cum is in tutelam suam venisset, pecuniam legaverit et a substituto herede legata repetierat, impubere filio mortuo secundus heres legatum non debebit. quod ita verum esse tam Sextus quam Pomponius putant, si repetitio legatorum ad eum modum concepta sit veluti: 'quae a filio meo legavi quaeque eum dare iussi, si mihi heres esset, id heres meus isdem diebus dato': sed si ita repetita fuerint: 'quae a filio meo legavi, heres meus dato', pure repetita videbuntur legata et dumtaxat demonstratio eorum facta: igitur et hoc ipsum legatum de quo quaeritur praesens debebitur.

---

1) *Fr.* 474—477 *ad legata pertinere palam est, sed nescio in quo tractatu iniecta sint.* 2) *Sunt haec ex Labeonis posterioribus petita, v. supra fr.* 356 *pr.* 3) *Fr.* 478. 479, *quippe quae nullo modo ad legata spectare videantur, num recte sint inscripta, potest dubitari.* 4) *Ex libro* VI? *cf.* (47. 2) 9. *An ex libro* XVI? *cf. p.* 104 *n.* 3, *p.* 105 *n.* 1.

1) *cf. Ulp.* 20—24, *Paul.* 3. 4 *ad Sab.* 2) *cf. Ulp.* 20, *Paul.* 3 *ad Sab. sub hac rubr.* 3) humanius . . . communis *Trib.* 4) *Cum optionis legatum pro condicionali haberetur, sub hac rubr. de legatorum condicionalium die quando cederet tractari potuit, cf. Ulp. l. c.* (36. 2) 5, 7.

485. Huiusmodi legatum: 'sive illud (30. 2) 13 factum fuerit sive non fuerit, illi do lego', ad heredem non transit, nisi alter casus vivo legatario exstiterit, quoniam causa, ex qua debeatur, praecedere semper debet. nec, quia certum est alterutrum futurum, omnimodo debebitur: nam tale legatum 'cum morietur, heres dato' certum est debitum iri et tamen ad heredem legatarii non transit, si vivo herede decedat.

486. Quae legata mortuis nobis ad here- (50. 17) 18 dem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus: aliter atque quod stipulati sumus. nam et sub condicione stipulantes omnimodo eis adquirimus, etiamsi liberatis nobis potestate domini condicio existat.

[*De auro argento mundo etc. legatis*].[1]

487. Si alii vestimenta, alii vestis muliebris (34. 2) 1 separatim legata sit, detractis muliebribus et ei adsignatis, cui specialiter legata sunt, reliquum alteri debetur. idem est, cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum esset, de argento quod in mundo esset. item si duae statuae marmoreae tibi et deinde omne marmor legatum esset, praeter duas nulla statua marmorea legata est tibi.[2] idem urbanis servis 1 tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit. Cui certum pondus argenti dare heres iussus sit, ei pecuniam numeratam dando iure ipso liberatur, si in ea pecunia eadem aestimatio fuerit: quod ita verum est, si non certum genus argenti legatum sit.

488. Ulp. 20 ad Sab. . . . *quaeritur, si cui* (34. 2) 19 § 5 *argentum legetur, an emblemata aurea quae in eo sunt eum sequantur. et Pomponius libro quinto*[3] *ex Sabino distinguit multum interesse, certum pondus ei argenti facti legetur an vero argentum factum: si pondus, non contineri, si argentum factum, contineri, quoniam argento cedit, quod ad speciem argenti iunctum est, quemadmodum clavi aurei et purpurae pars sunt vestimentorum.*

489. In argento potorio utrum id dum- (34. 2) 21 taxat sit, in quo bibi possit, an etiam id, quod ad praeparationem bibendi comparatum est, veluti colum nivarium et urceoli, dubitari potest. sed propius est, 1 ut haec quoque insint. Unguentis legatis non tantum ea legata videntur, quibus unguimur voluptatis causa, sed et valetudinis, qualia sunt commagena glaucina crina rosa muracolum nardum purum: hoc quidem etiam quo elegantiores sint et mundiores, 2 unguuntur feminae. Sed de aquiminario Cassius ait consultum se respondisse, cum alteri argentum potorium, alteri escarium legatum esset, escario cedere.

[*De instrumento legato et supellectili legata*].[4]

490. Si ita testamento scriptum sit: 'quae (33. 7) 15 tabernarum exercendarum instruendarum pistrini cauponae causa facta parataque sunt, do lego', his verbis Servius respondit et caballos, qui in pistrinis essent, et pistores, et in cauponio institores et focariam, merces-1 que, quae in his tabernis essent, legatas videri. Domo instructa responsum est suppellectilem legatam, non etiam vina, quia domus vinis instructa intellegi non 2 potest. Mulier villae custos perpetua fundo qui cum instrumento legatus esset aut instructo continebitur, sicuti saltuarius: par enim ratio est: nam desiderant tam villae quam agri custodiam, illic, ne quid vicini aut agri aut fructuum occupent, hic, ne quid ceterarum rerum quae in villa continentur: villa autem sine ulla dubitatione pars fundi habetur.

491. Suppellex est domesticum patris (33. 10) 1 familiae instrumentum, quod neque argento aurove facto vel vesti adnumeretur.

492. Boves magis 'armentorum' quam (50. 16) 89 pr. 'iumentorum' generis appellantur.

493. 'Urbana familia' et 'rustica' non (50. 16) 166 loco, sed genere distinguitur: potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset ibique habitet. non multum abest a vilico insularius: autem urbanorum numero est. videndum tamen est, ipse dominus quorum loco quemque habuerit: quod ex 1 numero familiae et vicariis apparebit. 'Pernoctare extra urbem' intellegendus est, qui nulla parte noctis in urbe est: 'per' enim totam noctem significat.

*

494. Ulp. 20 ad Sab. *Vicarios autem ser-* (32) 73 § 5 *vorum suorum numero non contineri Pomponius libro quinto*[1] *scribit.*

495. Si quis suos servos legavit, communes (32) 74 quoque continentur et in quibus usus fructus alienus fuit.

[*Si eadem res pluribus legetur*].[2]

496. 'Titiae textores meos omnes, praeter- (30) 36 quam quos hoc testamento alii legavi, lego. Plotiae vernas meos omnes, praeterquam quos alii legavi, lego'. Cum essent quidam et vernae idem et textores, Labeo ait, quoniam nec quos Titiae textores non legaverit, aliter apparere possit, quam si cognitum fuerit, quos eorum Plotiae legaverit, nec quos Plotiae vernas non legaverit, possit, neutrius legato exceptos esse eos de quibus quaeritur et ideo communes ambobus esse: hoc enim iuris est et si neutrius legati nomine quic-1 quam esset exceptum. Quod si hoc modo esset legatum 'textores omnes praeter vernas' et rursus 'vernas omnes praeter textores', qui et verna et textor 2 esset, neutri fuisse legatum. Nihil distat, utrum ita legetur 'Titio et Maevio' an ita 'Titio cum Maevio': 3 utrubique enim coniunctim legatum videtur. Si alteri Stichum heres dederit, quem duobus dare damnatus fuerat, et antequam interpellaretur ab altero, Stichus mortuus est, heres non tenetur, quia nihil per eum factum intellegitur.

? ?[3]

497. Legatarius pro parte adquirere, pro (30) 38 parte repudiare legatum[4] non potest: heredes eius possunt, ut alter eorum partem suam adquirat, alter re-1 pudiet. [5]Si legatum[4] nobis relictum constituerimus nolle ad nos pertinere, pro eo erit, quasi nec legatum quidem sit: et ideo dicimus nec confusas servitutes, si forte praedium mihi legatum praedio meo debuerit servitutes, et integra furti actio manebit, si servus legatus sit ei, cuius nomine furti agere poterit legatarius.

498. Si a substituto pupilli ancillas tibi (30) 45 legassem easque tu a pupillo emisses et antequam

1) *cf. Ulp.* 20, *Paul.* 3 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *cf. Iavol. fr.* 173 § 1. 3) sexto (VI *pro* V) *scr.* 4) *cf. Ulp.* 20, *Paul.* 4 *ad Sab. sub his rubr.*

1) sexto *scr.*, *v. fr.* 495. 2) *cf. Ulp.* 21 *ad Sab. sub hac rubr.* 3) *Fr.* 497—499 *videntur cum his fere convenire, quae apud Ulpianum lib.* 22 *tractantur* (30) 44, 47. 4) *per vindicationem scil.* 5) *cf. Ulp. l. c.* (30) 44 § 1.

scires tibi legatas esse alienaveris, utile legatum esse 1 Neratius et Aristo et Ofilius probant. Heres generaliter dare damnatus sanum eum esse promittere non debet, sed furtis et noxiis solutum esse promittere debebit, quia ita dare debet, ut eum habere liceat: sanitas autem servi ad proprietatem eius nihil pertinet: sed ob id, quod furtum fecit servus aut noxam nocuit, evenit, quo minus eum habere domino liceat, sicuti ob id, quod obligatus est fundus, accidere possit, ut eum 2 habere domino non liceat. Si vero certus homo legatus est, talis dari debet, qualis est.

499. (30) 48 Si heredis servus rem legatam[1] ignorante domino subtraxisset et vendidisset, Atilicinus in factum dandam actionem, ut vel noxae servum dederet dominus vel ex peculio praestaret, quod ex venditione 1 eius rei haberet. Si unus ex heredibus servum legatum occidisset, omnino mihi non placet coheredem teneri, cuius culpa factum non sit, ne res in rerum natura sit.

[*De penu legata*].[2]

500. (33. 6) 2 pr. Cum alii penum, alii vinum legatum esset, excepto vino omne penum ad alium legatarium pertinebit.

Paul. 4 ad Sab. (33. 9) 4 § 6 *Si cui penus legata sit praeter vinum, omnis penus legata videtur excepto vino: sed si ita scriptum sit 'omnem penum praeter vinum quod Romae erit', sola penus quae Romae est legata videtur: et ita et Pomponius libro sexto ad Sabinum scribit.*

[*De legatis in diem incertam relictis*].[3]

501. (33. 1) 2 [4]In annos singulos heres damnatus sinere me frui fundo si initio anni, quo colere deberem, moram fecerit, licet postea patiatur, quia cultura sim exclusus, tamen totius anni nomine mihi tenebitur: quemadmodum si diurnas operas Stichi dare damnatus non a mane sed a sexta diei hora det, totius diei nomine tenetur.

(38. 1) 3 Operas stipulatus ante peractum diem operam 1 eius diei petere non potest. Nec pars operae per horas solvi potest, quia id est officii diurni. itaque nec ei liberto, qui sex horis dumtaxat antemeridianis praesto fuisset, liberatio eius diei contingit.

502. (36. 2) 12 § 6 † Ulp. 23 ad Sab. *Novissime Pomponius scribit nihil interesse, utrum 'in annos singulos' vel 'quotannis' an 'in singulos menses' vel 'quot mensibus' an 'in singulos dies' vel 'quot diebus' legetur.*

503. (45. 1) 16 § 1 Stipulatio huiusmodi 'in annos singulos' una est et incerta et perpetua, non quemadmodum simile legatum morte legatarii finiretur.

504. (50. 16) 89 § 1 [5]Hoc sermone 'dum nupta erit' primae nuptiae significantur.

[*De vino legato*].[6]

505. (33. 6) 2 § 1 Si centum amphorae quas velles tibi legatae sint, ex testamento agendo consequi potes, ut degustare tibi liceat: aut, quanti interfuerit licere tibi degustare, ad exhibendum agere potes.

506. (33. 6) 14 Vino legato ea demum vasa sequuntur, quae ita diffusa sunt, ut non ad perpetuum usum vasa reservarentur, veluti amphorae et cadi.

1) *per damnationem scil.* 2) *cf. Ulp.* 22, *Paul.* 4 *ad Sab. sub hac rubr.* 3) *cf. Ulp.* 23, *Paul.* 4 *ad Sab. sub hac rubr.* 4) *Ad fr.* 501—503 *cf. Ulp. l. c.* (36. 2) 10, 12. 5) *cf. Ulp. l. c.* (35. 1) 10 *pr.* 6) *cf. Ulp.* 23, *Paul.* 4 *ad Sab. sub hac rubr.*

[*De liberatione legata*].[1]

507. (10. 2) 42 Si ita legatum fuerit uni ex heredibus: 'quod mihi debet, praecipito', officio iudicis familiae erciscundae continetur, ne ab eo coheredes exigant: nam et si quod alius deberet praecipere unus iussus fuerit, officio iudicis actiones ei praestari debebunt pro portione coheredis.

508. (34. 3) 2 Heredem damnatum a fideiussore non petere, a reo petere posse, sed a reo petere vetitum, si a fideiussore petat, reo ex testamento teneri Celsus 1 putat. Idem Celsus ait nullam dubitationem habere, quin herede petere a debitore vetito nec heres heredis petere possit.

509. (34. 3) 8 pr.—§ 5 Non solum nostrum debitorem, sed et heredis et cuiuslibet alterius ut liberetur, legare 1 possumus. Potest heres damnari, ut ad certum tempus non petat a debitore: sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debebit, et, si debitor decesserit, ab herede eius intra id tempus peti non poterit. 2 Illud videndum est, an eius temporis, intra quod petere heres vetitus sit, vel usuras vel poenas petere possit. et Priscus Neratius existimabat committere eum adversus testamentum, si petisset: quod verum est. 3 Tale legatum: 'heres meus a solo Lucio Titio ne petito' ad heredem Lucii Titii non transit, si nihil vivo Lucio Titio adversus testamentum ab herede, eo quod ab eo exigere debitum temptavit, sit commissum: quotiens enim cohaeret personae id quod legatur, veluti personalis servitus, ad heredem eius non transit, si non 4 cohaeret, transit. Si verba liberationis in rem sint collata, pro eo est, quasi heres ab eo debitore heredeque eius petere vetitus sit, ut adiectio heredis perinde nihil valeat, atque non esset valitura ipsius debitoris 5 persona non comprehensa. Is, qui reddere rationes iussus sit, non videtur satisfacere, si reliquum reddat non editis rationibus.

(50. 16) 89 § 2 Inter 'edere' et 'reddi rationes' multum interest: nec is, qui edere iussus sit, reliquum reddere debet: nam et argentarius edere rationem videtur, etiamsi quod reliquum sit apud eum, non solvat.

(34. 3) 8 § 6. 7 Si heres vetitus sit agere cum eo, qui negotia defuncti gesserit, non videtur obligatio ei praelegata, quae dolo vel ex fraude eius qui negotia gesserit commissa sit, et testator id videtur sensisse. ideo si heres negotiorum gestorum egisset, agens procurator ex testamento incerti doli mali exceptione excludi 7 potest. Et ei liberatio recte legatur, apud quem deposuero vel cui commodavero pignorive dedero vel ei quem ex furtiva causa mihi dare oportet.

[*De libris legatis et bibliotheca legata*].[2]

510. (32) 52 § 8 Ulp. 24 ad Sab. *Quod in bibliotheca tractavimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactyliotheca legata tractat: et ait anulos quoque contineri, non solum thecam, quae anulorum causa parata sit: hoc autem ex eo coniectat, quod ita proponitur quis legasse: 'dactyliothecam meam et si quos praeterea anulos habeo' et ita Labeonem quoque existimasse ait.*

*

511. (13. 7) 2 [3]Si debitor rem pignori datam vendidit et tradidit tuque ei nummos credidisti, quos ille

1) *cf. Ulp.* 23 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *cf. Ulp.* 24, *Paul.* 4 *ad Sab. sub his rubr.* 3) *Fr.* 511. 512 *dubito num recte sint inscripta.*

solvit ei creditori cui pignus dederat, tibique cum eo convenit, ut ea res, quam iam vendiderat, pignori tibi esset, nihil te egisse constat, quia rem alienam pignori acceperis: ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere coepisse neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

512. [1]Ei, qui furti actionem habet, adsidua (47.2) 9
contrectatione furis non magis furti actio nasci potest,
ne in id quidem, in quod crevisset postea res subrepta.
1 Sed si eam a fure vindicassem, condictio mihi manebit. sed potest dici officio iudicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, ut non aliter iubeat restitui, quam si condictionem petitor remitteret: quod si ex condictione ante damnatus reus litis aestimationem sustulerit, ut aut omnimodo absolvat reum aut (quod magis placet), si paratus esset petitor aestimationem restituere nec restituetur ei homo, quanti in litem iurasset, damnaretur ei possessor.

LIBER VII.[2]

[*De legatis* 3.]

[*De repetitione legatorum*].[3]

513. Si pure tibi legavero, deinde postea (32) 54 scripsero ita: 'hoc amplius si navis ex Asia venerit, heres meus ei fundum dato', verius est eo verbo 'amplius' superiora repeti, sicuti dicimus 'Lucius Titius plebi quina milia dedit, hoc amplius Seius viscerationem', quina quoque milia Seium dedisse intellegimus et 'Titius accepit quinque, Seius hoc amplius fundum', Seium quinque quoque accepisse intellegimus.

[*De peculio legato*].[3]

514. Peculii est non id, cuius servus seor- (15.1) 4
sum a domino rationem habuerit, sed quod dominus
ipse separaverit suam a servi rationem discernens:
nam cum servi peculium totum adimere vel augere
vel minuere dominus possit, animadvertendum est non
quid servus, sed quid dominus constituendi servilis
1 peculii gratia fecerit.[4] Sed hoc ita verum puto, si
debito servum liberare voluit dominus, ut, etiamsi nuda
voluntate remiserit dominus quod debuerit, desinat
servus debitor esse: si vero nomina ita fecerit dominus,
ut quasi debitorem se servo faceret, cum re vera debitor non esset, contra puto: re enim, non verbis pecu-
2 lium augendum est. Ex his apparet non quid servus
ignorante domino habuerit peculii esse, sed quid volente:
alioquin et quod subripuit servus domino, fiet peculii,
3 quod non est verum. Sed saepe fit, ut ignorante
domino incipiat minui servi peculium, veluti cum
4 damnum domino dat servus aut furtum facit. Si
opem ferente servo meo furtum mihi feceris, id ex
peculio deducendum est, quo minus ob rem subreptam
5 consequi possim. Si aere alieno dominico exhauriatur peculium servi, res tamen in causa peculiaria
manent: nam si aut servo donasset debitum dominus
aut nomine servi alius domino intulisset, peculium sup-
6 pletur nec est nova concessione domini opus. Non
solum id in peculio vicariorum ponendum est, cuius
rei a domino, sed etiam id cuius ab eo cuius in peculio
sint seorsum rationem habeant.

515. Si damni infecti aedium peculiarium (15.1) 22 nomine promiserit dominus, ratio eius haberi debet et ideo ab eo qui de peculio agit domino cavendum est.

516. Si quis creditori suo adrogandum se (33.8) 7 dederit et agetur de peculio cum adrogatore, idem puto dicendum, quod de herede dicitur.[1]

517. Si peculium servo vel filio prae- (33.8) 10 legare velis, ne deducatur id quod tibi debebitur, specialiter ea quae in peculio erunt leganda sunt.

[*De libertate relicta*].[2]

518. Si legato servo fideicommissa liber- (40.4) 11
tas relicta est, vel heres vel legatarius cum cogitur
1 manumittere. 'Si Stichus et Pamphilus decem dederint, liberi sunto': potest alter quinque dando liber
2 esse, quamvis alter non dederit. Cum testamento
servus liber esse iussus est, vel uno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem statim liber est.

519. De libertate fideicommissaria prae- (40.5) 44 standa servus cum domino recte contendit.

520. Quotiens dubia interpretatio liber- (50.17) 20 tatis est, secundum libertatem respondendum erit.

LIBER VIII.[3]

[*De statuliberis*].[4]

521. [5]Turpia legata, quae denotandi (30) 54 pr.—§ 2
magis legatarii gratia scribuntur, odio scribentis pro
1 non scriptis habentur. Si Titiae legatum relictum
est, si arbitratu Seii nupsisset, et vivo testatore Seius
2 decessisset et ea nupsisset, legatum ei deberi. Sed
et si servi mors impedisset manumissionem, cum tibi legatum esset, si eum manumisisses, nihilo minus debetur tibi legatum, quia per te non stetit, quo minus perveniat ad libertatem.

'Titius si statuas in municipio posuerit, (35.1) 14 heres esto'. si paratus est ponere, sed locus a municipibus ei non datur, Sabinus Proculus heredem eum fore et in legato idem iuris esse dicunt.

522. † Ulp. 27 ad Sab. *Stichus annua bima* (40.7) 3 § 13 *trima die denos aureos*[6] *heredi si dederit, liber esse iussus est. si prima pensione stetit per heredem, quo minus acciperet decem, exspectandam esse trimam pensionem placet, quia et tempus adiectum est et adhuc supersunt duae pensiones. sed si eadem decem sola habeat, quae optulit ad primam pensionem, an etiam ad sequentem quoque prosit, si offerat? et an et ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? et puto sufficere haec eadem et paenitentiae heredi locum non esse: quod et Pomponius probat.*

523. † Paul. 5 ad Sab. '*Stichus si heredi* (40.7) 4 § 5 *meo anno servierit, liber esto': quaerendum est, annus quomodo accipi debeat, an qui ex continuis diebus trecentis sexaginta quinque constet an quibus libet. sed superius magis intellegendum Pomponius scribit.*

524. Statuliber rationem reddere iussus (40.7) 5 reliquum quod apparet solvit, de eo, quod obscurius est, satisdare paratus est. Neratius et Aristo recte putant liberum fore, ne multi ad libertatem pervenire non possint incerta causa rationis et genere negotii

1) *Ex libro* XVI (*de rebus amotis*)? 2) *cf. Ulp.* 25, *Paul.* 4 *ad Sab.* 3) *cf. Ulp. et Paul. l. c. sub hac rubr.* 4) *Videntur quaedam excidisse.*

1) *i. e. de peculio deducendum esse et si quid creditori debitum fuerit, cf.* (33.8) 6 *i. f.* 2) *cf. Paul.* 4 *sub hac rubr.* 3) *cf. Ulp.* 27. 28, *Paul.* 5 *ad Sab.* 4) *cf. Ulp. et Paul. l. c. sub hac rubr.* 5) *Ad fr.* 521 *cf. Ulp.* 27 *ad Sab.* (40.7) 3 *pr.*: statuliberos condicioni parere oportet, si nemo eos impediat et sit condicio possibilis. 6) sestertium dena milia *Ulp.*

1 huiusmodi. Statuliber, qui non rationes reddere, sed pecuniam iussus est dare, numerare debet, non fideiussorem dare.

525. Ulp. 27 ad Sab. *Si quis non dare de-* (40.7) 6 § 7
*cem *el* liber esse, sed rationibus redditis liber esse iussus sit, an ad emptorem haec condicio transeat, videamus. et alias sciendum est eas demum condiciones ad emptorem transire, quae sunt in dando: ceterum hae, quae sunt in faciendo, non transeunt, ut puta si filium eius litteras edocuerit: hae enim personis eorum cohaerent, quibus adscribuntur. rationum autem reddendarum condicio, quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit, quod autem ad ipsa volumina rationum tradenda percontandasque et examinandas rationes et in dispungendas atque excutiendas, factum habet. num quid ergo reliqua quidem et emptori dando perveniat ad libertatem, cetera in persona heredis consistant? puto igitur et ad emptorem reliquorum solutionem transmitti: sic fiet, ut dividatur condicio: et ita Pomponius libro octavo ex Sabino scripsit.*

526. Ita liber esse iussus 'si decem de- (40.7) 8
derit, liber esto' heredi dare debet: nam qui non habet, cui det, heredi dando ad libertatem pervenit.
1 Si partes suas quisque heredum diversis ementibus vendiderit, quas portiones heredibus dare statuliber debuit, easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait, si nomina dumtaxat heredum in testamento posita sint, viriles partes eis dandas: si vero ita 'si heredibus dedit', hereditarias.

Si pars heredum nominata sit in legando, (30) 54 § 3
viriles partes heredes debent, si vero omnes, hereditarias.

527. [1]Si stipulatus fuero 'mihi aut pu- (46. 3) 11
pillo dare?', promissor, sine tutoris auctoritate solvendo pupillo, liberabitur a me.

[*De operis libertorum*].[2]

528. Si quando duobus patronis iuraverit (38.1) 8
libertus operas se daturum, Labeoni placet et deberi et peti posse partem operae, cum semper praeterita opera, quae iam dari non possit, petatur. quod contingit, si vel ipsis patronis iuretur vel promittatur vel communi eorum servo vel complures heredes uni patrono existant.
1 Pro liberto iurante fideiubere quemvis posse placet.

[*De mancipatione*]?[3]

[*De servitutibus recipiendis et imponendis*].

529. Ulp. 28 ad Sab. *Si ... alterae unius* (8. 4) 6 § 3
propriae sint aedes, alterae communes, neutris servitutem vel adquirere vel imponere me posse Pomponius libro octavo ex Sabino scripsit.

530. Si, cum duas haberem insulas, duobus (8. 4) 8
eodem momento tradidero,[4] videndum est, an servitus alterutris imposita valeat, quia alienis quidem aedibus nec imponi nec adquiri servitus potest. sed ante traditionem[5] peractam suis magis adquirit vel imponit is quis tradit[6] ideoque valebit servitus.

*
v. lib. XVIII.

(47. 2) 21 § 2

LIBER IX.[1]

[*De emptione et venditione* I.]

[*De contrahenda emptione*].[2]

531. [3]Nemo paciscendo efficere potest, (2. 14) 61
ne sibi locum suum dedicare liceat aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat aut ne vicino invito praedium alienet.

532. [4]Si societatem mecum coieris ea con- (17.2) 6
dicione, ut partes societatis constitueres, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: et conveniens est viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, veluti si alter plus operae industriae pecuniae in societatem collaturus sit.

533. Et liberi hominis et loci sacri et re- (18.1) 4
ligiosi, qui haberi non potest, emptio intellegitur, si ab ignorante emitur.

Sed Celsus filius ait hominem liberum (18.1) 6 pr.
scientem te emere non posse nec cuiuscumque rei si scias alienationem esse: ut sacra et religiosa loca aut quorum commercium non sit, ut publica, quae non in pecunia populi, sed in publico usu habeantur, ut est campus Martius.

534. [5]Nemo potest in testamento suo (30) 55
cavere, ne leges in suo testamento locum habeant, quia nec tempore aut loco aut condicione finiri obligatio heredis legatorum nomine potest.

Acceptilatio sub condicione fieri non potest. (46.4) 4

535. Si fundus annua bima trima die (18.1) 6 § 1
ea lege venisset, ut, si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret et ut, si interim emptor fundum coluerit fructusque ex eo perceperit, inempto eo facto restituerentur et ut, quanti minoris postea alii venisset, ut id emptor venditori praestaret: ad diem pecunia non soluta placet venditori ex vendito eo nomine actionem esse. nec conturbari debemus, quod inempto fundo facto dicatur actionem ex vendito futuram esse: in emptis enim et venditis potius id quod actum, quam id quod dictum sit sequendum est, et cum lege id dictum sit, apparet hoc dumtaxat actum esse, ne venditor emptori pecunia ad diem non soluta obligatus esset, non ut omnis obligatio empti et venditi utrique solveretur.

536. † Ulp. 28 ad Sab. *Quotiens fun-* (18. 2) 2 pr., 4 pr.
dus in diem addicitur, utrum pura emptio est, sed sub condicione resolvitur, an vero condicionalis sit magis emptio, quaestionis est. ... Ubi autem condicionalis venditio est, negat Pomponius usucapere eum [emptorem sc.] posse nec fructus ad eum pertinere.

537. Ulp. ibid. *Melior ... condicio ad-* (18. 2) 4 § 6
ferri videtur, si pretio sit additum. sed et si nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilior pretii vel maturior, melior condicio adferri videtur. praeterea, si locus opportunior solvendo pretio dicatur, aeque melior condicio allata videtur: et ita Pomponius libro nono ex Sabino scribit. idem ait, et si persona idoneor accedat ad emptionem, aeque videri meliorem condicionem allatam. proinde si quis accedat eiusdem pretii emptor, sed qui

1) *Possunt haec ad condicionem statulibero impositam referri, cf. Paul.* 5 *ad Sab. fr.* 1696. 2) *cf. Ulp.* 28 *ad Sab. sub hac rubr.* 3) *cf. Ulp.* 28, *Paul.* 5 *ad Sab. sub hac rubr.; v. etiam quod apud Ulpianum ad hanc rubr. adnotavi.* 4) mancipavero *Pomp.* 5) mancipationem *Pomp.* 6) mancipat *Pomp.*

1) *cf. Ulp.* 28. 29, *Paul.* 5 *ad Sab.* 2) *cf. Ulp.* 28, *Paul.* 5 *ad Sab.* 3) *cf. C.* (4. 54) 9. 4) *cf. Ulp. l. c.* (18. 1) 7 *pr.*, (50. 17) 22 § 1. 5) *Scripserat, ut videtur, Sabinus emptionem posse sub condicione contrahi: qua occasione Pomponius de negotiis quaerit, quae condicionem non recipiant. Ad venditiones condicionales pertinent fr.* 535—542.

levioribus emat condicionibus vel qui satisdationem nullam exigat, melior condicio allata videbitur. ergo idem erit probandum et si viliore pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quae venditori gravia erant in priore emptione.

Quidquid enim ad utilitatem venditoris pertinet, pro meliore condicione haberi debet. (18. 2) 5

538. † Ulp. ibid. *Si quis extiterit, qui meliorem condicionem adferat, deinde prior emptor adversus eum licitatus sit et penes eum emptio remanserit, dubitari poterit, utrum fructus ipse habeat, quasi nulla meliore condicione allata, an vero venditoris sint, licet eadem sit persona, quae meliorem condicionem attulit. quod ratio facere videtur: intererit tamen quid acti sit: et ita Pomponius scribit.* (18. 2) 6 § 1

539. [*Quod Sabinus ait, si tribus vendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam, ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt. quod si uno pretio vendiderint,*] [1]etsi dispares partes vendentium fuerint, [*dicendum est totam priori emptam manere*]. (18. 2) 12

540. Si praedio in diem addicto ante diem venditor mortuus sit, sive post diem heres ei exsistat sive omnino non exsistat, priori praedium emptum est, quia melior condicio allata, quae domino placeat, intellegi non potest, cum is qui vendat non exsistat: quod si intra diem adiectionis heres existat, melior condicio ei adferri potest. Si fundus in diem addictus fuerit pluris, ut quaedam ei accedant, quae non accesserint priori emptori, si non minoris sint hae res, quam quo pluris postea fundus venierit, prior venditio valet, quasi melior condicio allata non sit: si minoris sint. idemque aestimandum est, si dies longior pretii solvendi data fuerit, ut quaeratur, quantum ex usura eius temporis capi potuerit. (18. 2) 15

541. Condicio, quae initio contractus dicta est, postea alia pactione immutari potest, sicuti etiam abiri a tota emptione potest, si nondum impleta sunt, quae utrimque praestari debuerunt. (18. 1) 6 § 2

542. Paul. 33 ad edict. *Necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus, cuius periculum sit: nam perfecta emptione periculum ad emptorem respiciet. et si id quod venierit appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure venit, perfecta est emptio: quod si sub condicione res venierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: quod si exstiterit, Proculus et Octavenus emptoris esse periculum aiunt: idem Pomponius libro nono probat.* (18. 6) 8 pr.

543. Nec emptio nec venditio sine re quae veneat potest intellegi. et tamen fructus et partus futuri recte ementur, ut, cum editus esset partus, iam tunc, cum contractum esset negotium, venditio facta intellegatur: sed si id egerit venditor, ne nascatur aut fiant, ex empto agi posse. Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur, veluti cum quasi alea emitur. quod fit, cum captum piscium vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia spei emptio est: et quod missilium nomine eo casu captum est si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur. (18. 1) 8

544. Sed si servo meo vel ei cui mandavero vendas sciens fugitivum illo ignorante, me sciente, non teneri te ex empto verum est. (18. 1) 13

1) *Hoc fr. in dig. suo loco motum est.*

545. † Paul. 5 ad Sab. *Si rem meam mihi ignoranti vendideris et iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum transire, quoniam non hoc mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire.* (18. 1) 15 § 2

546. Suae rei emptio non valet, sive sciens sive ignorans emi: sed si ignorans emi, quod solvero repetere potero, quia nulla obligatio fuit. Nec tamen emptioni obstat, si in ea re usus fructus dumtaxat ementis sit. (18. 1) 16

Sed si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet scisso pretio pro portione pro parte emptionem valere, pro parte non valere. (18. 1) 18 pr.

547. Si servus domini iussu in demonstrandis finibus agri venditi vel errore vel dolo plus demonstraverit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod dominus senserit: et idem Alfenus scripsit de vacua possessione per servum tradita. (18. 1) 18 § 1

548. Sabinus respondit, si quam rem nobis fieri velimus etiam, veluti statuam vel vas aliquod seu vestem,[1] ut nihil aliud quam pecuniam daremus, emptionem videri, nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non detur ab eo cui id fieret: aliter atque si aream darem, ubi insulam aedificares, quoniam tunc a me substantia proficiscitur. (18. 1) 20

549. Si hereditas venierit eius, qui vivit aut nullus sit, nihil esse acti, quia in rerum natura non sit quod venierit. (18. 4) 1

550. [2]Si vina emerim exceptis acidis et mucidis et mihi expediat acida quoque accipere, Proculus ait, quamvis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida et mucida non venisse: nam quae invitus emptor accipere non cogeretur, iniquum esse non permitti venditori vel alii ea vendere. (18. 6) 6

551. Cum fundus locetur et aestimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id agi, ut instrumentum emptum habeat colonus, sicuti fieret, cum quid aestimatum in dotem daretur. (19. 2) 3

[*De obligatione venditoris*].[3]

552. Ratio possessionis, quae a venditore fieri debeat, talis est, ut, si quis eam possessionem iure avocaverit, tradita possessio non intellegatur. [4]Si emptor vacuam possessionem tradi stipulatus sit et ex stipulatu agat, fructus non venient in eam actionem, quia et qui fundum dari stipularetur, vacuam quoque possessionem tradi oportere stipulari intellegitur nec tamen fructuum praestatio ea stipulatione continetur, neque rursus plus debet esse in stipulatione, sed ex empto superesse ad fructuum praestationem.[5] 2 Si iter actum viam aquae ductum per tuum fundum emero, vacuae possessionis traditio nulla est: itaque cavere debes per te non fieri quo minus utar. (19. 1) 3 pr. — § 2

553. Si per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore pluris vinum fuit, vel quo venit vel quo lis in condemnationem deducitur, item quo loco pluris (19. 1) 3 § 3. 4

1) seu vestem *Trib. aut gloss.* 2) *cf. Ulp. 28 ad Sab. sub rubr. 'de vini venditione'.* 3) *cf. Ulp. 29, Paul. 5 ad Sab. sub rubr. 'de mancipatione et traditione rei venditae' et 'de duplae stipulatione'.* 4) *Ad § 1 cf. Papin. fr. 333 pr.* 5) *Apparet alius cuiusdam opinionem Pomponium hoc loco referre.*

4 fuit, vel quo venit vel ubi agatur. Quod si per emptorem mora fuisset, aestimari oportet pretium quod sit cum agatur, et quo loco minoris sit. mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quo minus traderet, praesertim si omni tempore paratus fuit tradere. item non oportet eius loci pretia spectari, in quo agatur, sed eius, ubi vina tradi oportet: nam quod a Brundisio vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundisi tradi oportet.

[1]Si ex legati causa aut ex stipulatu homi- (45. 1) 23 nem certum mihi debeas, non aliter post mortem eius tenearis mihi, quam si per te steterit, quo minus vivo eo eum mihi dares: quod ita fit, si aut interpellatus non dedisti aut occidisti eum.

554. Tenetur ex empto venditor, (19. 1) 6 pr. — § 3
1 etiamsi ignoraverit minorem fundi modum esse. Si vendidi tibi insulam certa pecunia et ut aliam insulam meam reficeres, agam ex vendito, ut reficias: si autem hoc solum, ut reficeres eam, convenisset, non intellegitur emptio et venditio facta, ut et Neratius scripsit.
2 Sed si aream tibi vendidi certo pretio et tradidi,[2] ita ut insula aedificata partem dimidiam mihi retradas,[3] verum est et ut aedifices agere me posse ex vendito et ut aedificatam mihi retradas[3]: quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me
3 habere actionem constat. Si locum sepulchri emeris et propius eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, aedificatum a venditore fuerit, poteris ad eum reverti.

Si propius aedes tuas quis aedificet sepul- (11. 8) 3 chrum, opus novum tu nuntiare poteris, sed facto opere
1 nullam habebis actionem nisi quod vi aut clam. Si propius aedificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus sit, postea eum prohibere non poterit aedificii dominus, quominus alium mortuum eo inferat vel monumentum aedificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit.

555. Si vas aliquod mihi vendideris et (19. 1) 6 § 4 dixeris certam mensuram capere vel certum pondus habere, ex empto tecum agam, si minus praestes. sed si vas mihi vendideris ita, ut adfirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, praestabis mihi: si vero non id actum sit, ut integrum praestes, dolum malum dumtaxat praestare te debere.[4] Labeo contra putat et illud solum observandum, ut, nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum praestari debeat: et est verum. quod et in locatis doliis praestandum Sabinum respondisse Minicius refert.

556. Si tibi iter vendidero, ita demum (19. 1) 6 § 5. 6 auctorem me laudare poteris, si tuus fuerit fundus, cui adquirere servitutem volueris: iniquum est enim me teneri, si propter hoc adquirere servitutem non potueris,
6 quia dominus vicini fundi non fueris. Sed si fundum tibi vendidero et ei fundo iter accessurum dixero, omnimodo tenebor itineris nomine, quia utriusque rei quasi unus venditor obligatus sum.

Si communis servus meus et tuus viam (45. 3) 17 vel iter vel actum stipuletur sine adiectione nominis nostri, cum ego solus fundum vicinum habeam, soli mihi eam adquirit: quod et si tu fundum habeas, mihi quoque in solidum servitus adquiritur.

1) *Possunt haec hic subiungi: sed magis est, ut inscriptionem mutes* (XIX *pro* IX *scr.?*). 2) mancipavi *Pomp.* 3) remancipes *Pomp.* 4) *Incertum est, cuius opinio hoc loco referatur.*

557. Si filius familias rem vendiderit (19. 1) 6 § 7 mihi et tradiderit, sic ut pater familias tenebitur.

Aedium autem peculiarium nomine in (15. 1) 23 solidum damni infecti promitti debet,[1] sicut vicarii nomine noxale iudicium in solidum pati, quia pro pignore ea, si non defendantur, actor abducit vel possidet.

558. Si dolo malo aliquid fecit ven- (19. 1) 6 § 8. 9 ditor in re vendita, ex empto eo nomine actio emptori competit[2]: nam et dolum malum eo iudicio aestimari oportet, ut id, quod praestaturum se esse pollicitus sit
9 venditor emptori, praestari oporteat. Si venditor sciens obligatum aut alienum vendidisset et adiectum sit 'neve eo nomine quid praestaret', aestimari oportet dolum malum eius, quem semper abesse oportet in iudicio empti, quod bonae fidei sit.

559. Evicta re vendita ex empto erit (21. 2) 16 agendum de eo quod accessit, quemadmodum ea quae empto fundo nominatim accesserunt si evicta sint,
1 simplum praestatur. Duplae stipulatio committi dicitur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis aestimatione, vel possessor ab emptore conven-
2 tus absolutus est. Si servus, cuius nomine duplam stipulati sumus, evictus fuerit a nobis: ob id quod fugitivus vel sanus non fuerit an agere nihilo minus possimus, quaeritur.[3] Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit, utrum tum evictus sit cum[4] meus factus non esset, an tum cum meus factus esset: in eo enim casu quo[4] meus factus est[5] statim mea interest, quanto ob id deterior est, et quam actionem semel ex stipulatu habere coepi, eam nec evictione nec morte nec manumissione nec fuga servi nec ulla simili causa amitti: at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea quod fugitivus sit[6] pauperior sim, utpote cum in bonis meis non sit. quod si sanum esse, erronem non esse stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad praesentem usum pertineret, tametsi in obscuro esset (utpote ignorantibus nobis), quamdiu eum habiturus essem et an futurum esset, ut cum quisquam aut a me aut ab eo cui vendidissem cuive similiter promisissem evinceret. summam autem opinionis suae hanc esse, ut tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea intersit aut post stipulationem interfuerit eum servum fugitivum non esse.[7]

*

560. [8]Quod indebitum per errorem solvi- (12. 6) 7 tur, aut ipsum aut tantundem repetitur.

LIBER X.[9]

[*De emptione et venditione* 2.]

561. Ulp. 29 ad Sab. *Si aquae ductus* (18. 1) 47, 49 *debeatur praedio, et ius aquae transit ad emptorem ...*

1) *Si filius servusve vendiderit, duplam dumtaxat de peculio pater dominusve promittere debet.* 2) *cf. Labeo fr.* 35 § 3. 3) *Excidisse quaedam apparet ex verbis insequentibus:* Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit. 4) si anno eum possedissem *ins. Deleta sunt haec formulae Publicianae vestigia a compilatoribus.* 5) esset *Pomp.* 6) quod fugitivus sit *gloss.?* 7) eum ... non esse *gloss.? an pro* fugitivum non esse *ita fere scr.:* fugitivum non esse sanum esse erronem non esse? 8) *Incertum, quo pertineat; cf. autem fr.* (18. 1) 16 *pr.* 9) *cf. Ulp.* 29, *Paul.* 5 *ad Sab. Manifestum est etiam libros* X. XI *ad emptionem et venditionem pertinere: singula autem accuratius persequi non possumus, cum pauca tantum ex his libris exstent fragmenta, quae certum rerum ordinem non indicant. Miror etiam in his libris ICtum quaerere de evictionibus, quas iam libro* IX *tractaverat.*

et quamquam ius aquae non sequatur, quod amissum est, attamen fistulae et canales dum sibi sequuntur, quasi pars aedium ad emptorem perveniunt. et ita Pomponius libro decimo putat.

562. [1]Si fistulae, per quas aquam ducas, (8. 2) 18 aedibus meis applicatae damnum mihi dent, in factum actio mihi competit: sed et damni infecti stipulari a te potero.

563. Si ei, cuius praedium mihi serviebat, (8. 4) 9 heres exstiti et eam hereditatem tibi vendidi, restitui in pristinum statum servitus debet, quia id agitur, ut quasi tu heres videaris exstitisse.

564. Fundum mihi cum venderes deducto (19. 1) 7 usu fructu, dixisti eum usum fructum Titii esse, cum is apud te remansurus esset. si coeperis eum usum fructum vindicare, reverti adversus te non potero, donec Titius vivat nec in ea causa esse coeperit, ut, etiamsi eius usus fructus esset, amissurus eum fuerit: nam tunc, id est si capite deminutus vel mortuus fuerit Titius, reverti potero ad te venditorem. idemque iuris est, si dicas eum usum fructum Titii esse, cum sit Sei.

565. Fundum meum obligavi, deinde (21. 2) 20 alienavi tibi: ut eo nomine non obligeris, si eum postea abs te emam et satis pro evictione[2] mihi des, excipiendum cautione, quod pro me obligatus sit, quia etiam non excepto eo agendo eo nomine contra te doli mali exceptione possim summoveri.

566. [3]Qui bis idem promittit, ipso iure (45. 1) 18 amplius quam semel non tenetur.

[*De custodia a venditore praestanda*]. [4]

567. † Ulp. 29 ad Sab. . . . *si res pignori* (47. 2) 12 § 2 *data sit, creditori quoque damus furti actionem . . . sed utrum semper creditoris interest an ita demum, si debitor solvendo non est? et putat Pomponius semper eius interesse pignus habere.*

568. Ulp. ibid. *Idem* [*Papinianus sc.*] (47. 2) 14 § 6—9 *scribit, si, cum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtractus sit, si actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur, quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus. hoc ita, si sine culpa mea subripiatur: nam si culpa mea, quia interest, eo quod teneor pigneraticia actione, agere potero. quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quae creditori non competit. quam sententiam Pomponius quoque libro decimo*
7 *ad Sabinum probat. Idem dicunt, et si duo servi subrepti sint simul, competere utriusque nomine furti actionem creditori, sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diviso eo quod ei debetur, eius interest: separatim autem duobus subreptis, si unius nomine solidum*
8 *consecutus sit, alterius nihil consequetur. Item Pomponius libro decimo ex Sabino scripsit, si is cui commodavi dolo fecerit circa rem commodatam, agere eum furti*
9 *non posse. Idem Pomponius probat et in eo, qui rem mandato alicuius accepit perferendam.*

1) *cf.* (39. 2) 18 § 8? *fortasse* XII *aut* XIII *inscr.*, *cf. Paul.* 6 *fr.* 1738 *pr.* 2) pro evictione] secundum mancipium *Pomp.?* 3) *cf.* (21. 2) 32 § 1: id agendum est, ne lucrum faciat emptor et bis eiusdem vitii aestimationem consequatur. 4) *cf. Ulp.* 29, *Paul.* 5 *ad Sab. sub hac rubr. Sabinus scripsisse videtur venditori, quippe qui custodiam praestet, furti actionem competere de re vendita. Qua occasione generaliter quaeritur, cui competat furti actio, cf. Ulp. et Paul. l. c.*

569. † Paul. 5 ad Sab. *Sed eum qui tibi* (47. 2) 15 § 2 *commodaverit, si eam rem subripiat, non teneri furti placuisse Pomponius scripsit, quoniam nihil tua interesset, utpote cum nec commodati tenearis.*

LIBER XI.[1]

[*De emptione et venditione* 3.]

570. [2]Is qui commodatum accepit (13. 6) 13 pr. si non apparentis rei nomine commodati condemnetur, cavendum ei est, ut repertam dominus ei praestet.

571. [3]Si quem quaestum fecit is qui (13. 6) 13 § 1 experiendum quid accepit, veluti si iumenta fuerint eaque locata sint, id ipsum praestabit qui experiundum dedit: neque enim ante eam rem quaestui cuique esse oportet, priusquam periculo eius sit.

*
572. Hoc iure utimur, ut exceptiones (21. 2) 27 ex persona emptoris obiectae si obstant, venditor ei non teneatur, si vero ad personam venditoris respicient, contra: certe nec ex empto nec ex stipulatione duplae nec simplae actio competit emptori, si exceptio ei ex facto ipsius opposita obstiterit.

573. Si rem, quam mihi alienam ven- (21. 2) 29 dideras, a domino redemerim, falsum esse quod Nerva respondisset posse te a me pretium consequi ex vendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat, quia nec bonae fidei conveniret et ego
1 ex alia causa rem haberem. Si duplae stipulator ex possessore petitor factus et victus sit, quam rem si possideret retinere potuerit, peti ita autem utiliter non poterit, vel ipso iure promissor duplae tutus erit vel certe doli mali exceptione se tueri poterit, sed ita, si culpa vel sponte duplae stipulatoris possessio amissa
2 fuerit. Quolibet tempore venditori renuntiari potest, ut de ea re agenda adsit, quia non praefinitur certum tempus in ea stipulatione,[4] dum tamen ne prope ipsam condemnationem id fiat.

574. Si servus meus tibi bona fide (41. 1) 21 pr. serviret et rem emisset traditaque ei esset, Proculus nec meam fieri, quia servum non possideam, nec tuam, si non ex re tua sit parata. sed si liber bona fide tibi serviens emerit, ipsius fieri.

Si libero homini, qui mihi bona fide (13. 6) 13 § 2 serviebat, quasi servo rem commodavero, videamus, an habeam commodati actionem. nam et Celsus filius aiebat, si iussissem eum aliquid facere, vel mandati cum eo vel praescriptis verbis experiri me posse: idem ergo et in commodato erit dicendum. nec obstat, quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide nobis serviret, contraheremus quasi eum obligatum habituri: plerumque enim id accidit, ut extra id quod ageretur tacita obligatio nascatur, veluti cum per errorem indebitum solvendi causa datur.

*
575. Si rem meam possideas et eam (41. 1) 21 § 1 velim tuam esse, fiet tua, quamvis possessio apud me non fuerit.

*
576. [5]Plus cautionis in re est quam (50. 17) 25 in persona.

1) *v. p.* 112 *n.* 9. 2) *cf. Paul.* 5 *ad Sab. fr.* 1722. 3) *cf.* (19. 1) 13 § 13. 4) *Denuntiationem verbis duplae stipulationis comprehensam fuisse apparet etiam ex* (21. 2) 37 § 2, 55 § 1. *Perperam Lenel p.* 446 *n.* 18. 5) *cf. fr.* 567?

LIBER XII.

[*De societate* 1.][1]

577. 'Adeo morte socii solvitur societas, (17. 2) 59
ut nec ab initio pacisci possimus, ut heres etiam succedat societati'. haec ita in privatis societatibus ait[2]: in societate vectigalium nihilo minus manet societas et post mortem alicuius, sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis eius adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat: quod ipsum ex causa aestimandum est. quid enim, si is mortuus sit, propter cuius operam maxime societas coita sit aut sine quo societas 1 administrari non possit? Quod in alea aut adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus. si quid vero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetet.

LIBER XIII.

[*De societate* 2.][1]

578. † Ulp. 30 ad Sab. *Si convenerit inter* (17. 2) 14
socios, ne intra certum tempus communis res dividatur, non videtur convenisse, ne societate abeatur. quid tamen si hoc convenit, ne abeatur, an valeat? eleganter Pomponius scripsit frustra hoc convenire: nam et si non convenit, si tamen intempestive renuntietur societati, esse pro socio actionem. sed et si convenit, ne intra certum tempus societate abeatur, et ante tempus renuntietur, potest rationem habere renuntiatio. nec tenebitur pro socio, qui ideo renuntiavit, quia condicio quaedam, qua societas erat coita, ei non praestatur,
vel quod ea re frui non liceat, cuius gratia (17. 2) 15
negotiatio suscepta sit.

579. Si servus societatem coierit, non (17. 2) 18
sufficiet, si iubeatur a domino servus abire a societate, sed socio renuntiandum est.

580. † Ulp. 30 ad Sab. [*Qui admittitur* (17. 2) 23
socius, ei tantum socius est qui admisit.] . . . *de illo Pomponius dubitat, utrum actionem eum mandare sociis sufficit, ut, si facere ille non possit, nihil ultra sociis praestet, an vero indemnes eos praestare debeat. et puto omnimodo eum teneri eius nomine, quem ipse solus admisit, quia difficile est negare culpa ipsius admissum.* 1 *Idem quaerit, an commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa praebuit, debeat, et ait compensandum, quod non est verum.*

581. Plane si hi, qui sociis heredes ex- (17. 2) 37
stiterint, animum inierint societatis in ea hereditate, novo consensu quod postea gesserint efficitur ut in pro socio actionem deducatur.

582. Si fundus mihi tecum communis (17. 2) 39
sit et in eum mortuum intuleris, agam tecum pro socio.

583. † Ulp. 30 ad Sab. *Si damnum in re* (17.2) 47 § 1
communi socius dedit, Aquilia teneri eum et Celsus et Iulianus et Pomponius scribunt.

584. Quod enim ex maleficio contulerit (17. 2) 54
socius, non aliter recipere debet, quam si damnatus sit.
† Ulp. 30 ad Sab. *Si igitur ex hoc conven-* (17.2) 55. 57
tus fuerit qui maleficium admisit, id quod contulit aut solum aut cum poena auferet: solum auferet, si mihi proponas insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod si sciente, etiam poenam socium agnoscere oportet: aequum est enim, ut cuius participavit lucrum participet et damnum. nec praetermittendum esse Pomponius ait ita demum hoc esse verum, si honestate et licitae rei societas coita sit: ceterum si maleficii societas coita sit, constat nullam esse societatem. generaliter enim traditur rerum inhonestarum nullam esse societatem.

585. Socium, qui in eo, quod ex socie- (17. 2) 60
tate lucri faceret, reddendo moram adhibuit, cum ea pecunia ipse usus sit, usuras quoque eum praestare debere Labeo ait, sed non quasi usuras, sed quod socii intersit moram eum non adhibuisse: sed si aut usus ea pecunia non sit aut moram non fecerit, contra esse: item post mortem socii nullam talem aestimationem ex facto heredis faciendam, quia morte socii 1 dirimatur societas. Socius cum resisteret communibus servis venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est: impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione Labeo ait, quia id non in societatem, quamvis propter societatem inpensum sit, sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desisset aut legatum praetermisisset aut patrimonium suum neglegentius administrasset: nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, veniret in medium, veluti si propter societatem heres fuisset institutus aut quid ei donatum esset.

586. Si Titius cum quo mihi societas (17. 2) 62
erat decesserit egoque cum putarem Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res vendiderim et partem pecuniae ex venditione redactae ego, partem Seius abstulerit, te, qui re vera Titio heres es, partem ad me redactae pecuniae societatis iudicio non consecuturum Neratio et Aristoni placebat, quia meae dumtaxat partis pretia percepissem, neque interesse, utrum per se partes meas vendidissem an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin eventurum, ut etiam, si duo socii rem vendiderint, unusquisque quod ad se pervenerit partem alteri societatis iudicio praestare debeat. sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte a Seio consecuturus sis, quicquam mihi praestare debere, quia quod ad Seium pervenerit, tuarum partium pretium sit nec ad me habentem meum quicquam ex eo redire debeat.

587. † Ulp. 31 ad edict. *Si servo communi* (17.2) 63 § 9
legatum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet: an tamen pro socio iudicio communicari debeat cum herede socii, quaeritur. et ait Iulianus Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem non communicari.

[*De communionibus*].[1]

588. Si tibi cum municipibus hereditas com- (3. 4) 9
munis erit, familiae erciscundae iudicium inter vos redditur. idemque dicendum est *et* in finium regundorum et aquae pluviae arcendae iudicio.

589. Si quid contendis ex hereditate (10. 2) 45
mihi tecum commune esse, quod ego ex alia causa meum proprium esse dico, id in familiae erciscundae 1 iudicium non venit. Dolus, quem servus heredis admisit, in iudicium familiae erciscundae non venit, nisi si domini culpa in hoc erat, quod non idoneum servum rei communi applicuerit.

590. † Paul. 6 ad Sab. *Si per eundem* (10. 3) 19 § 2. 4

1) *cf. Ulp.* 30, *Paul.* 6 *ad Sab.* 2) *Sabinus, ut videtur.*

1) *cf. Ulp.* 30, *Paul.* 6 *ad Sab. sub rubr. 'de societate et communione'.*

locum via nobis debeatur et in eam impensa facta sit, durius ait Pomponius communi dividundo vel pro socio agi posse: quae enim communio iuris separatim intellegi potest? sed negotiorum gestorum agendum.
4 *Aquarum iter in iudicium communi dividundo non venire Labeo ait: nam aut ipsius fundi est et ideo in iudicium non venit, aut separatum a fundo divisum tamen aut mensura aut temporibus. sed possunt iura interdum et separata a fundo esse et nec mensura nec temporibus divisa, veluti cum is cuius fuerunt plures heredes reliquit: quod cum accidit, consentaneum est et ea in arbitrio familiae erciscundae venire, nec videre inquit Pomponius, quare minus in communi dividundo quam familiae erciscundae iudicium veniant.*

591. Si is, cum quo fundum communem [(10. 3) 20] habes, ad delictum non respondit et ob id motu iudicis[1] villa diruta est aut arbusta succisa sunt, praestabitur tibi detrimentum iudicio communi dividundo: quidquid enim culpa socii amissum est, eo iudicio continetur.

592. Si inter plures familiae erciscundae [(11. 2) 1] agetur et inter eosdem communi dividundo aut finium regundorum, eundem iudicem sumendum: praeterea, quo facilius coire coheredes vel socii possunt, in eundem locum omnium praesentiam fieri oportet.

*
593. [2]Iuris ignorantiam in usucapione negatur prodesse: facti vero ignorantiam prodesse constat. [(22. 6) 4]

LIBER XIV.

[*De iure dotium* 1.][3]

594. [4]Mulierem absenti per litteras eius [(23. 2) 5] vel per nuntium posse nubere placet, si in domum eius deduceretur: eam vero quae abesset ex litteris vel nuntio suo duci a marito non posse: deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium matrimonii.

[*De dotium generibus*].[5]

595. Iure succursum est patri, ut filia [(23. 3) 6 pr. § 1] amissa solacii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta, ne et filiae amissae et pecuniae damnum
1 sentiret. Si pater alienum fundum bona fide emptum in dotem dedit, ab ipso profectus intellegitur.

[*De dotis fructu*]?[5]

596. † Ulp. 31 ad Sab. *Impendi autem* [(24. 3) 7 § 16] *fructuum percipiendorum Pomponius ait, quod in arando serendoque agro impensum est, quodque in tutelam aedificiorum aegrumve servum curandum, scilicet si ex aedificio vel servo fructus aliqui percipiebantur.*

[*De rebus in dotem datis*]?[5]

597. [6]Si heres pecuniam donasset statu- [(40. 7) 11] libero, ut sibi eam daret et liber esset, non fieri liberum Aristo ait: sed si in plenum ei donasset, fieri liberum.

[*De donationibus i. v. e. u.*].[7]

598. Si vir nummos ab uxore sibi dona- [(10. 4) 14] tos, sciens suos factos non esse, pro re empta dederit, dolo malo fecit quo minus possideat et ideo ad exhibendum actione tenetur.

599. Si mulier ex pecunia donata [(24. 1) 29] emptum servum vendidisset et alium emisset, posteriorem periculo mulieris esse Fulcinius scripsit: quod non
1 est verum, licet non ex re mariti emptus sit. Si vir uxori lanam donavit et ex ea lana vestimenta sibi confecit, uxoris esse vestimenta Labeo ait.

Sed si vir lana sua vestimentum [(24. 1) 31 pr. — § 2] mulieri confecerit, quamvis id uxori confectum fuerit et uxoris cura, tamen viri esse neque impedire, quod in ea re uxor tamquam lanipendia fuerit et viri nego-
1 tium procurarit. Si uxor lana sua, operis ancillarum viri, vestimenta sui nomine confecit muliebria, et vestimenta mulieris esse et pro operis ancillarum viro praestare nihil debere: sed viri nomine vestimenta confecta virilia[1] viri esse, ut is lanae uxori praestet pretium: sed si non virilia[2] vestimenta suo nomine mulier confecit, sed ea viro donavit, non valere donationem, cum illa valeat, cum viri nomine confecit: nec umquam
2 operas viri ancillarum aestimari convenit. Si vir uxori aream donaverit et uxor in ea insulam aedificaverit, ea insula sine dubio mariti est, sed eam impensam mulierem servaturam placet: nam si maritus vindicet insulam, retentionem impensae mulierem facturam.

600. † Ulp. 32 ad Sab. *Neratius* . . . (*cuius* [(24. 1) 5 § 5] *opinionem Pomponius non improbat*) *venditionem donationis causa inter virum et uxorem factam nullius esse momenti,*[3] *si modo, cum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret: enimvero si, cum animum vendendi haberet, ex pretio ei remisit, venditionem quidem valere, remissionem autem hactenus non valere, quatenus facta est locupletior.*

Si duo mancipia fuerint singula [(24. 1) 31 § 3—5] quinis digna, sed utrumque unis quinque donationis causa a viro mulieri vel contra venierint, melius dicetur communia ea esse pro portione pretii nec tandem spectandum esse, quanti mancipia sint, sed quantum ex pretio donationis causa sit remissum: sine dubio licet a viro vel uxore minoris emere, si non sit animus
4 donandi. Si vir uxori vel contra quid vendiderit vero pretio et donationis causa paciscantur, ne quid venditor ob eam rem praestet, videndum est, quid de ea venditione agatur, utrum res venierit et totum negotium valeat,[4] an vero ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem novo consilio inito id pacti fuisset actum. et verius
5 est pactum dumtaxat irritum esse. Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, ne fugitivum aut erronem praestent, id est integras esse actiones aedilicias et ex empto.

601. Quod vir uxori in diem debet, [(24. 1) 31 § 6—10] sine metu donationis praesens solvere potest, quamvis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit.
7 Quod legaturus mihi aut hereditatis nomine relicturus es, potes rogatus a me uxori meae relinquere et non videtur ea esse donatio, quia nihil ex bonis meis deminuitur: in quo maxime maiores donanti succurrisse Proculus ait, ne amore alterius alter despoliaretur, non
8 quasi malivolos, ne alter locupletior fieret. Si vir uxori munus immodicum calendis Martiis aut natali

1) magistratus *Pomp.?* 2) *Haec nescio qua occasione iniecta sint. Fortasse pro* tertio decimo (*XIII*) *inscribendum est* quarto decimo (*XIIII*), *cf. Ulp.* 31 *ad Sab.* (41. 9) 1 § 4. 3) *Ulp.* 31—34, *Paul.* 6. 7 *ad Sab.* 4) libro quarto (decimo *om.*) *inscr. F.* 5) *cf. Ulp.* 31 *ad Sab. sub hac rubr.* 6) *cf. Iulian. fr.* 302 (*sub rubr. 'soluto matrimonio'*), *ict. C.* (5. 3) 1. 7) *cf. Ulp.* 32, *Paul.* 7 *ad Sab. sub hac rubr.*

1) virilia *gloss.?* 2) non virilia *gloss.?* 3) *cf.* (24. 1) 31 § 5. 4) *Excidisse videtur:* an ut totum negotium irritum sit.

die dedisset, donatio est: sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestius se tueretur, contra est. Non
9 videtur locupletior facta esse mulier, si aut in opsonio aut in unguentis aut in cibariis familiae donatam sibi
10 pecuniam impenderit. Quae vir cibaria uxoris familiae iumentisve praestiterit, quae in usu communi erant, non condicentur: quod si familiam domesticam uxoris aut venaliciam pavit, contra puto observari debere.

[*De dote aestimata aliisque dotis constituendae modis*].[1]

602. [2]Si in dote danda circumventus sit alteruter, etiam maiori annis viginti quinque succurrendum est, quia bono et aequo non conveniat aut lucrari aliquem cum damno alterius aut damnum sentire per alterius lucrum. (23. 3) 6 § 2

603. [*Si rem aestimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione in rerum natura esse desierit, actionem eam habere non puto.*] quod si per eam non stetisset, perinde pretium aufert ac si tradidisset, quia quod evenit emptoris periculo est. (23. 3) 15

Si mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet, dolum malum dumtaxat in ea re, non etiam culpam maritus praestare debet, ne facto mulieris in perpetuum agrum eius colere cogatur: fructus tamen, qui pervenissent ad virum, redduntur. (24. 3) 9

604. Si mancipia in dotem aestimata accepisti et pactum conventum factum est, ut tantidem aestimata divortio facto redderes, manere partum eorum apud te Labeo ait, quia et mancipia tuo periculo fuerint. (23. 3) 18

605. † Paul. 7 ad Sab. *Iulianus scribit valere talem stipulationem: 'cum morieris, dotis nomine tot dari?' quia et pacisci soleant, ne a viva exhibeatur. quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idque et Aristoni et Neratio et Pomponio placet.* (23. 3) 20

*

606. [3]Si legati servi nomine stipuletur legatarius fugitivum eum non esse praestari, nihil veniet in eam stipulationem, quia qualis sit, talis ex testamento praestari debet nec ullum in legato damnum facere intellegeretur. (30) 56

v. lib. XVIII. (9. 4) 33

LIBER XV.

[*De iure dotium* 2.]

[*Soluto matrimonio* 1.][4]

607. [*Quotiens mulier decedit, ex dote, quae penes virum remanet, et ceteris mulieris bonis*] . . . nec aere alieno deducto [*funeranda est*]. (11. 7) 26

Quod si nulla dos esset, tunc omnem inpensam patrem praestare debere Atilicinus ait aut heredes eius mulieris, puta emancipatae. quod si neque heredes habeat neque pater solvendo sit, maritum in quantum facere potest pro hoc conveniri, ne iniuria eius videretur quondam uxorem eius insepultam relinqui. (11. 7) 28

608. Contra quoque quod pater in funus filiae inpendit aut alio agente secum funeraticia prae-
1 stitit, ipse actione de dote[1] a marito recipit. Sed si emancipata in matrimonio decedat, collaturos heredes bonorumve possessores et patrem pro portione dotis quam recipit et virum pro portione dotis quam lucratus est. (11. 7) 30

609. [2]Sub condicione debitum per errorem solutum pendente quidem condicione repetitur,
1 condicione autem exsistente repeti non potest. Quod autem sub incerta die debetur, die exsistente non repetitur. (12. 6) 16

Sub condicione debitori si acceptum feratur, postea condicione existente intellegitur iam olim liberatus. et hoc etiam si solutio re fiat, accidere Aristo dicebat. scripsit enim, si quis, qui sub condicione pecuniam promisit, dedit eam ea condicione, ut, si condicio exstitisset, in solutum cederet, existente condicione liberari eum nec obstare, quod ante eius pecunia facta est. (46. 3) 16

610. [3]Servus patroni a liberto male ita stipulatur: 'operas mihi dare spondes'? itaque patrono
1 dari stipulandum est. Libertus operarum nomine ita iurando 'patrono aut Lucio Titio' solvere Lucio Titio non potest, ut a patrono liberetur, (38. 1) 10

quia aliae operae erunt, quae Lucio Titio dantur. sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus egenti patrono aut Titio, omnimodo adiectio Titii valet. (38. 1) 12

611. [4]Si usus fructus mihi in biennium continuum a morte testatoris legatus sit et per heredem steterit, quo minus eum mihi daret, praeterito biennio nihilo minus tenetur (quemadmodum teneretur, si res legata in rerum natura esse desisset, quam quis deberet, moratusque esset in ea danda), ut peti quidem iam usus fructus qui legatus sit non possit, quia alius futurus sit quam qui legatus fuerit, sed aestimatio eius bima dumtaxat facienda sit. (33. 2) 6

612. Dotium causa semper et ubique praecipua est: nam et publice interest dotes mulieribus conservari, cum dotatas esse feminas ad subolem procreandam replendamque liberis civitatem maxime sit necessarium. (24. 3) 1

613. Si filia familias nuptura ex peculio, cuius administrationem habet, dotem viro dedit, deinde, cum in eadem causa peculium eius esset, divortium fecerit, dos ei recte solvitur quasi a quolibet peculiari debitore. (23. 3) 24

614. Si pater sine consensu filiae dotem a viro exegisset et eandem alii viro eius filiae nomine dedisset et mortuo patre filia cum priore viro ageret, doli mali exceptione repellitur.[5] (24. 3) 4

615. Cum dos filiae nomine datur, optimum est pactum conventum cum utroque generum facere, quamquam initio dotis dandae legem quam velit etiam citra personam mulieris is qui dat dicere possit. si vero post datam pacisci velit, utriusque persona in (23. 4) 7

1) *cf. Ulp.* 34, *Paul.* 7 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *cf. Ulp. l. c.* (23. 3) 12 § 1. 3) *Non videntur haec esse iungenda cum* (24. 1) 31 § 5 (*fr.* 600). *Facilius crediderim de eo agi, qui, cum servum in dotem daret, fugitivum eum non esse promiserat.* 4) *Ulp.* 34. 35, *Paul.* 7 *ad Sab.*

1) de dote] rei uxoriae *Pomp.* 2) *Haec sunt fortasse iniecta, cum de dote ante diem reddita ageretur, cf. Ulp.* 34 *ad Sab.* (46. 2) 5, (46. 4) 5. 3) *cf. Ulp.* 34 *ad Sab.* (38. 1) 9 *ict.* (24. 3) 64 § 1 *sqq.* 4) *Hoc fr. cum praecedenti esse iungendum suspicor: similis enim quaestio oritur, si per maritum stetit, quo minus liberti operae mulieri praestarentur.* 5) *Excidit fortasse:* quae tamen officio iudicis rei uxoriae continetur. *Cf. Vat.* 94 *ict.* (24. 3) 49 § 1.

paciscendo necessaria est, quoniam iam adquisita mulieri dos tum esset. quo casu si solus pater pactus esset sine filia, sive solus agat sive adiuncta filiae persona, ei soli nocebit et proderit pactum conventum nec, si sola filia aget, neque proderit neque nocebit ei. si vero filia sola pacta fuerit, quo pacto melior condicio patris fiet, proderit et patri, quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiae non potest. si vero sic pacta sit filia, ut noceat, ipsi quandoque filiae agenti nocebit pactum, patri vero nullo modo nocebit, nisi adiecta quoque filiae persona experiatur. dicendum est paciscendo filiam patris condicionem deteriorem facere non posse eo casu, quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reversura est.

Celsus filius putabat, si vendidisset mihi (18. 5) 1 filius familias rem peculiarem, etiam, si conveniat ut abeatur ab ea venditione, inter patrem et filium et me convenire debere, ne, si cum patre solo pactus sim, filius non possit liberari et quaeratur, utrumne nihil agatur ex ea pactione an vero ego quidem liberer, filius maneat obligatus, sicuti, si pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam qui cum eo pactus est. nam quod Aristo dixit posse ita pacisci, ut unus maneat obligatus, non est verum, quia pro una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit: et ideo si ab una parte renovatus sit contractus, dicitur non valere eiusmodi pactionem. sed dicendum est patre paciscente et liberato adversario filium quoque obiter liberari.

616. [1]Si ab hostibus capta filia, quae (24. 3) 10 nupta erat et dotem a patre profectam habebat, ibi decesserit, puto dicendum perinde observanda omnia ac si nupta decessisset, ut, etiamsi in potestate non fuerit patris, dos ab eo profecta reverti ad eum debeat. 1 Si vir uxorem suam occiderit, dotis[2] actionem heredibus uxoris dandam esse Proculus ait, et recte: non enim aequum est virum ob facinus suum dotem sperare lucrifacere. idemque et e contrario statuendum est.[3]

617. Ulp. 36 ad Sab. *Eleganter quaerit* (24. 3) 14 § 1 *Pomponius libro quinto*[4] *decimo ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere possit condemnetur, sed in solidum, an hoc pactum servandum sit? et negat servari oportere.*

618. [5]Actiones adversus patrem filio prae- (44. 7) 7 stari non possunt, dum in potestate eius est filius.

619. Si stipulatio facta fuerit: 'si culpa (45. 1) 19 tua divortium factum fuerit, dari?', nulla stipulatio est, quia contenti esse debemus poenis legum comprehensis: nisi si et stipulatio tantundem habeat poenae, quanta lege sit comprehensa.[6]

620. Si divortio facto ea, quae nihil in (45. 1) 21 dote habeat, dotis nomine centum dari stipuletur, vel quae centum dumtaxat habeat, ducenta dotis nomine dari stipuletur: Proculus ait, si ducenta stipuletur quae centum habeat, sine dubio centum quidem in obligationem venire, alia autem centum actione de dote[7] deberi. dicendum itaque est, etiamsi nihil sit in dote, centum tamen venire in stipulationem, sicuti, cum filiae vel matri vel sorori vel alii cuilibet dotis nomine legaretur, utile legatum esset.

621. [1]Cum pupillus a tutore stipulatur rem (46. 6) 9 salvam fore, non solum quae in patrimonio habet, sed etiam quae in nominibus sunt ea stipulatione videntur contineri: quod enim in tutelae iudicium venit, hoc et ea stipulatione continetur.

LIBER XVI.[2]

[*De iure dotium* 3.]

[*Soluto matrimonio* 2.]

622. [3]Si in rem actum sit et in heredem (6. 1) 51 possessoris iudicium datum sit, culpa quoque et dolus malus heredis in hoc iudicium venit.

623. Si ex lapidicinis dotalis fundi lapi- (23. 3) 32 dem vel arbores, quae fructus non essent, sive superficium aedificii dotalis voluntate mulieris vendiderit, nummi ex ea venditione recepti sunt dotis.

624. Si ita conveniat, ut, si vivo socero (23. 4) 9 mortua sit filia, ipsi socero, si mortuo, filio eius, si filio quoque defuncto totum suo heredi reddatur, benigna interpretatione potest defendi utilem stipulationem esse.

625. Si alienam rem sciens mulier in (24. 3) 11 dotem dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset, et fructus pro portione anni, quo divortium factum est.

626. [4][*Socer quoque, cum quo nurus rei* (24. 3) 16 *uxoriae agit, in id quod facere potest condemnatur,*] quia parentis locum socer optinet.

627. Etiam filios mulieris, qui patri (24. 3) 18 pr. heredes exstiterunt, in id quod facere possunt condemnandos Labeo ait.

628. Licet in dotalibus rebus non (24. 3) 18 § 1 solum dolum, sed et culpam maritus praestet, cum tamen quaeritur in iudicio de dote[5] an facere possit, dolus dumtaxat comprehenditur, quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda. quamquam eum dumtaxat dolum ei nocere putem, si facere non possit, quem propter uxorem adhibuit, ne ei solidum solveret, non propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat, si dolo mariti res dotalis interisset et alioquin solvendo non esset, quamvis nihil dolo fecisset, quo minus solvendo esset, perinde tamen eum damnandum eius rei dotalis nomine in qua dolum fecisset, atque si dolo eius factum esset, quo minus facere possit. ceterum si circa interitum rei dotalis dolus malus et culpa mariti absit, actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, praestandas mulieri, veluti furti vel damni iniuriae.

629. † Ulp. 36 ad Sab. *Quod dicitur neces-* (25. 1) 5 pr. *sarias impensas dotem minuere, sic erit accipiendum, ut et Pomponius ait, non ut ipsae res corporaliter deminuantur, ut puta fundus vel quodcumque aliud corpus: etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniam.*

[*De retentionibus et actione rerum amotarum*].[6]

630. [7]Condictione ex causa furtiva et furiosi (13. 1) 2

---

1) *cf. Ulp.* 35 *ad Sab.* (49. 15) 18. 2) rei uxoriae *Pomp.* 3) idemque . . . statuendum est *Trib.: videntur enim haec spectare ad propter nuptias donationem.* 4) sexto *scr.?* 5) *Haec nescio quo pertineant. Cf. fr.* 628 *extr.?* 6) nisi si . . . comprehensa] *dubito num haec Pomponii sint.* 7) de dote] rei uxoriae *Pomp.*

1) *Haec potuerunt inici, cum ex stipulatu et rei uxoriae actiones inter se compararentur.* 2) *cf. Ulp.* 36, *Paul.* 7 *ad Sab.* 3) *cf. fr.* 628: in dotalibus rebus non solum dolum, sed et culpam maritus praestet. 4) *Ad fr.* 626—628 *cf. Ulp.* 36 *ad Sab.* (24. 3) 12, 14, *Paul.* 7 *ad Sab. fr.* 1764—1766. 5) rei uxoriae *Pomp.* 6) *cf. Ulp.* 36, *Paul.* 7 *ad Sab. sub hac rubr.* 7) *cf. Paul.* 7 *ad Sab. fr.* 1775 § 3.

et infantes obligantur, cum heredes necessarii exstiterunt, quamvis cum eis agi non possit.

631. [*Si filia familias res amoverit, mortua* (25. 2) 4 *filia in patrem rerum amotarum actio in id dumtaxat dabitur, quod ad eum pervenerit*] dolove malo fecerit, quo minus ad eum perveniret.

'Pervenisse ad te' recte dicitur, quod (50. 16) 171 per te ad alium pervenerit, ut in hereditate a liberto per patronum filium familias patri eius adoptivo adquisita responsum est.

632. Si, cum dos solveretur mulieri aut (25. 2) 8 pr. satis doti fieret, dictum non esset actum iri rerum amotarum, nihilo minus agi potest: nam et cum dos nulla sit, eadem actio datur.

633. Sabinus ait, si mulier res quas (25. 2) 8 § 1, 10 amoverit non reddat, aestimari debere quanti in litem vir iurasset (10) ideoque nec debere eum pro evictione promittere, quod ex contumacia mulieris id ita acciderit.

634. Si ex testamento actum sit cum (44. 2) 20 herede ab eo, qui, cum totum argentum ei legatum erat, mensas dumtaxat sibi legatas putaret earumque dumtaxat aestimationem in iudicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato Trebatius ait nec obstaturam ei exceptionem, quod non sit petitum, quod nec actor petere putasset nec iudex in iudicio sensisset.[1]

635. [2]Nec ex praetorio nec ex sollemni (50. 17) 27 iure privatorum conventione quicquam immutandum est, quamvis obligationum causae pactione possint immutari et ipso iure et per pacti conventi exceptionem: quia actionum modus vel lege vel per praetorem introductus privatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.[3]

*

636. [4][*Constat et absentem absenti despon-* (23. 1) 5 *deri posse:*] ita, si scientibus his qui absint sponsalia fiant aut si postea ratum habuerint.

637. Sub hac condicione 'si volam' nulla (44. 7) 8 fit obligatio: pro non dicto enim est, quod dare nisi velis cogi non possis: nam nec heres promissoris eius, qui numquam dare voluerit,[5] tenetur, quia haec condicio in ipsum promissorem numquam exstitit.

[6]Locatio precariive rogatio ita facta, quoad (19. 2) 4 is, qui eam locasset dedissetve, vellet, morte eius qui locavit tollitur.

[*De tutelis* 1.][7]

638. Ulp. 36 ad Sab. *Qui filium et ex* (26. 2) 10 § 2. 3 *eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis datio: ut puta si proponas filium vivo patre decessisse et nepotem ex eo successisse vivo avo. et fortius dicendum est tutelam quoque e lege Iunia Vellea confirmatum: nam et Pomponius libro sexto decimo ex Sabino scripsit valere tutoris dationem. cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta quod valet, id est ubi nepos vel heres insti-*
3 *tutus sit vel nominatim exheredatus sit. Si furiosus testamento tutor detur, si quidem, cum furere desierit, tutorem esse recte datum Proculus existimat: quod si datus sit pure, negat Proculus valere dationem. sed est verius, quod et Pomponius ait, recte videri datum et tunc fore tutorem, cum sapere coeperit.*

639. † Ulp. 39 ad Sab. *Si quis filio tu-* (26. 2) 16 § 1 *torem dederit et plures filios habeat, an omnibus filiis dedisse videatur? et de hoc Pomponius dubitat.*

*

v. fr. 640 (*lib. XVII*). (26. 1) 3 § 3

LIBER XVII.

[*De tutelis* 2.][1]

640. Ulp. 37 ad Sab. [2]*Quolibet loco et tem-* (26. 1) 3 § 3 *pore hunc curatorem*[3] *dari posse Pomponius libro sexto*[4] *decimo ad Sabinum scripsit.*

641. [2]Cum semel petitus sit talis curator,[5] (26. 1) 5 quamdiu is curator[5] maneat, alius in eandem litem
1 curator[5] peti non potest. Etsi Titius verbi gratia adversus Seium curator[5] petitus sit, idem Titius adversus alium tutorem dari poterit, ut ex diversis causis unus duorum curatorum[6] locum optineat. quod quidem et adversus eundem accidet, si in diversas lites in diversis temporibus idem petatur.

642. † Ulp. 38 ad Sab. [7]*Barbarius Philippus* (1. 14) 3 *cum servus fugitivus esset, Romae praeturam petiit et praetor designatus est. sed nihil ei servitutem obstetisse ait Pomponius, quasi praetor non fuerit.*

643. † Ulp. ibid. *Sub condicione a prae-* (26. 1) 6 § 1 *sidibus provinciarum non posse dari tutorem placet et, si datus sit, nullius esse momenti dationem: et ita Pomponius ait: hanc autem adiectionem, quam praesides provinciarum faciunt 'tutorem do, si satisdederit' non condicionem in se habere, sed admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quam si satisdederit, hoc est non aliter ei gerere permittendum, quam si rem salvam fore caverit.*

644. [*Certarum rerum vel causarum* (26. 2) 13 *testamento tutor dari non potest nec deductis rebus:*] et si datus fuerit, tota datio nihil valebit.

645. [8]Si sciens emam ab eo cui bonis (18. 1) 26 interdictum sit vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei deminuendi potestas non sit, dominus non ero: dissimiliter atque si a debitore sciens creditorem fraudari emero.

646. [8]Si servo furiosi vel infantis res (41. 3) 28 tradita sit, usu per eum eas personas capere posse constat.

647. Qui iussus est ab eo, qui ius (26. 7) 17 iubendi habet, tutelam gerere, si cessasset, ex quo iussus est indemnem pupillum praestare debebit, non ex quo tutor esse coepit.

648. [9]Etsi pluribus datis tutoribus unius (26. 8) 4 auctoritas sufficiat, tamen si tutor auctoretur, cui administratio tutelae concessa non est, id ratum a praetore haberi non debet. et ideo puto verius esse, quod Ofilio placebat, si eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam a pupillo sciens alium eius tutelam gerere,

---

1) *Similiter in actione rerum amotarum? cf. Iulian. fr.* 355. 2) *cf. Paul.* 7 *ad Sab. fr.* 1776. 3) nisi . . . convenit *Trib.* 4) † *cf. Ulp.* 36 *ad Sab.* (23. 1) 6. 5) eius . . . . voluerit *gloss.* 6) *cf.* (23. 4) 32 § 1? 7) *cf. Ulp.* 36 *ad Sab. sub rubr. 'de test. tut.'*

1) *cf. Ulp.* 37—40, *Paul.* 8 *ad Sab.* 2) *cf. Ulp.* 37 *ad Sab. sub rubr. 'de praetorio tutore'.* 3) tutorem (*praetorium sc.*) *Ulp.* 4) septimo *scr.* 5) tutor (*praetorius sc.*) *Pomp.* 6) tutorum *Pomp.* 7) *Ad fr.* 642. 643 *cf. Ulp.* 38 *ad Sab. sub rubr. 'de tut. a magistr. datis'.* 8) *cf. Ulp.* 38(?) *ad Sab. Sin.* 16, *Paul.* 8 *ad Sab. fr.* 1782. 9) *cf. Ulp.* 40 *ad Sab. sub rubr. 'de auctoritate tutorum'.*

dominum me non posse fieri: item si eo auctore emam, qui a tutela fuerit remotus: nec enim id ratum haberi.

649. Tutores, quibus administratio decreta (26. 8) 6 non esset, tamquam extraneos recte a pupillo emere placet.

650. [1]Etiam per interpositam personam (39. 5) 4 donatio consummari potest.

651. Quamvis heres tutoris tutor non est, (27. 7) 1 tamen, ea quae per defunctum inchoata sunt, per heredem, si legitimae aetatis et masculus sit,[2] explicari
1 debent: in quibus dolus eius admitti potest. Quod penes tutorem fuit, heres quoque eius reddere debet: quod apud pupillum is reliquerit si heres capit, non quidem crimine caret, sed extra tutelam est et utili actione hoc reddere compellitur.

Heres socii quamvis socius non est, (17. 2) 40 tamen ea, quae per defunctum inchoata sunt per heredem explicari debent: in quibus dolus eius admitti potest.

*

v. fr. 658. (19. 5) 14 § 2

v. fr. 663. (47. 2) 17 § 3

LIBER XVIII.[3]

[*De furtis* 1.]

652. [4]Si quasi recepturus a debitore tuo (13. 7) 3 comminus pecuniam reddidisti ei pignus isque per fenestram id misit excepturo eo, quem de industria ad id posuerit, Labeo ait furti te agere cum debitore posse et ad exhibendum: et, si agente te contraria pigneraticia[5] excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo et fraude, per quam nec redditum, sed per fallaciam ablatum id intellegitur.

653. [*Si quis aes subripuit, dum aurum* (47. 2) 21 § 2. 4 *se subripere putat, vel contra*][6] aut minus esse, cum plus esset: eius quod subripuit furtum committit.

† Ulp. 40 ad Sab. . . . *si ansam in poculo suam putavit vel vere fuit, totius poculi eum furtum facere Pomponius scripsit.*

654. † Ulp. ibid. *Quamvis* . . . . (47. 2) 21 § 10 *earum quoque rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur, attamen condici ei non potest, idcirco, quia condici ea res quae ablata est potest: et ita et Pomponius scribit.*

655. † Ulp. 41 ad Sab. *Interdum evenire* (9. 2) 41 § 1 *Pomponius eleganter ait, ut quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tantum damni iniuriae, ut puta si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi delevit: nam furti non tenebitur: cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.*

656. † Ulp. ibid. . . . . *si alius ei* (47. 2) 36 pr. § 2 [*servo sc.*] *fugam persuaserit, ut ab alio subripiatur, furti tenebitur is qui persuasit, quasi ope consilio eius furtum factum sit. plus Pomponius scripsit eum, qui persuasit, quamvis interim furti non teneretur, tunc tamen incipere teneri, cum quis fugitivi fur esse coeperit, quasi videatur ope consilio eius furtum factum.*
2 *Idem Pomponius ait, si cum rebus aufugerit fugitivus, posse furti actione sollicitatorem conveniri rerum nomine, quia opem consilium contrectatori tulit.*

657. Thensaurus meus in tuo fundo est (10. 4) 15 nec eum pateris me effodere: cum eum loco non moveris, furti quidem aut ad exhibendum eo nomine agere recte non posse me Labeo ait, quia neque possideres eum neque dolo feceris quo minus possideres, utpote cum fieri possit, ut nescias eum thensaurum in tuo fundo esse. non esse autem iniquum iuranti mihi non calumniae causa id postulare vel interdictum vel iudicium ita dari, ut, si per me non stetit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caveatur, ne vim facias mihi, quo minus eum thensaurum effodiam tollam exportem. quod si etiam furtivus iste thensaurus est, etiam furti[1] agi potest.

658. Ulp. 41 ad Sab. . . . *si calicem* (19. 5) 14 § 2 *argenteum quis alienum in profundum abiecerit damni dandi causa, non lucri faciendi, Pomponius libro septimo*[2] *decimo ad Sabinum scripsit neque furti neque damni iniuriae actionem esse, in factum tamen agendum.*

659. † Ulp. ibid. *Si quis post noxam* (47. 2) 41 § 3 *admissam hostium servus fuerit factus, videndum est, an extinguatur actio. et Pomponius scripsit extingui actionem, et si fuerit reversus, postliminio vel quo alio iure renasci eam actionem debere: et ita utimur.*

660. Is qui usum fructum in servo habet, (9. 4) 18 perinde cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset, sed cum eo non est, quamvis serviat ei: et ideo dominus damnatus fructuario noxae dedens liberabitur.

661. Si ante aditam hereditatem servum (11. 1) 15 hereditarium meum esse respondeam, teneor, quia
1 domini loco habetur hereditas. Mortuo servo, quem in iure interrogatus suum esse confessus sit, non tenetur is qui respondit, quemadmodum, si proprius eius fuisset, post mortem eius non teneretur.

662. Cum mihi redhibeas, furtis noxis- (21. 1) 46 que solutum esse promittere non debes, praeterquam quod iussu tuo fecerat aut eius cui tu eum alienaveris.

663. Ulp. 39 (29?) ad Sab. *Illud quae-* (47. 2) 17 § 3 *situm est, si, cum in fuga esset servus, furtum domino fecisset, an aeque posset habere actionem adversus eum, qui in potestatem domini non regressum bona fide possidere coeperit. movet quaestionem, quod, quamvis possidere servum eo tempore, quo in fuga est, videor, attamen furti actione non teneor, quasi non sit in mea potestate: quod enim videor possidere, ad usucapionem tantum mihi proficere Iulianus scribit. dicit igitur Pomponius libro septimo*[2] *decimo ex Sabino competere furti actionem huic domino, cuius servus in fuga fuit.*

LIBER XIX.[3]

[*De furtis* 2.]

664. [4]Noxali iudicio invitus nemo cogitur (9. 4) 33 alium defendere, sed carere debet eo quem non defendit, si servus est: quod si liber est qui in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est.[5]

665. [6]Idque [*scil. creditorem, si distraxerit,* (13. 7) 5 *furti obligari*] iuris est, sive omnino fuerint pacti, ne

---

1) *cf. Ulp.* 40 *ad Sab.* (26. 8) 5 § 3. 2) si . . . sit *Trib.* 3) *cf. Ulp.* 40. 41, *Paul.* 9 *ad Sab.* 4) *cf. Ulp.* 40 *ad Sab.* (47. 2) 19 § 5. 6. 5) agente . . . pigneraticia *gloss.* 6) ex libro octavo (decimo *om.*) Pomponii ad Sabinum *inseruerunt compilatores, v. not. ad Ulp. h. l.*

1) *prohibiti?* 2) octavo *scr.* 3) *cf. Ulp.* 41. 42, *Paul.* 9 *ad Sab.* 4) libro quarto decimo (XIIII *pro* XVIIII) *inscr. F.* 5) indistincte . . . danda est *Trib.* *Cf. ad hoc fr. Ulp.* 41 *ad Sab.* (5. 1) 57, (9. 4) 35, (13. 1) 4. 6) *cf. Ulp.* 41 *ad Sab.* (13. 7) 4, (18. 1) 28.

veneat, sive in summa aut condicione aut loco contra pactionem factum sit.

666. Ulp. 41 ad Sab. [1]*Si quis in servi-* (47. 2) 7 pr. § 1
tute furtum fecerit et manumissus deprehendatur, an fur manifestus sit, videamus. et ait Pomponius libro nono decimo ex Sabino non posse cum manifesti conveniri, quia origo furti in servitute facti non fuit manifesti.
1 *Ibidem Pomponius eleganter scripsit deprehensione fieri manifestum furem: ceterum si, cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam, etiamsi vidisti furtum fieri, attamen non est manifestum.*

667. [1]Si quis perferendum acceperit et (47. 2) 35
scierit furtivum esse, constat, si deprehendatur, ipsum dumtaxat furem manifestum esse, si nescierit, neutrum, hunc, quia fur non sit, furem, quia deprehensus non
1 sit. Si unus servus tuus hausisset et abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset, prioris nomine nec manifesti, alterius manifesti teneberis.

668. Si pavonem meum mansuetum, (47. 2) 37
cum de domo mea effugisset, persecutus sis, quoad is perit, agere tecum furti ita potero, si aliquis eum habere coeperit.

669. [2]Si iussu debitoris ab alio falsus (47. 2) 44 pr. § 1
procurator creditoris accepit, debitori iste tenetur furti
1 et nummi debitoris erunt. Si rem meam quasi tuam tibi tradidero scienti meam esse, magis est furtum te facere, si lucrandi animo id feceris.

670. † Ulp. ibid. [3]*Quod servus deposuit,* (16. 3) 11
is apud quem depositum est servo rectissime reddet ex bona fide: nec enim convenit bonae fidei abnegare id quod quis accepit, sed debebit reddere ei a quo accepit, sic tamen, si sine dolo omni reddat, hoc est, ut nec culpae quidem suspicio sit. denique Sabinus hoc explicuit addendo: 'nec ulla causa intervenit, quare putare possit dominum reddi nolle'. hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus: ceterum sufficit bonam fidem adesse. sed et si ante eius rei furtum fecerat servus, si tamen ignoravit is apud quem deposuit vel credidit dominum non invitum fore huius solutionis, liberari potest: bona enim fides exigitur. non tantum autem si remanenti in servitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso vel alienato, ex iustis causis liberatio contingit, scilicet si quis ignorans manumissum vel alienatum solvit. idemque et in omnibus debitoribus servandum Pomponius scribit.

671. Cassius ait, si cui pecuniam dedi, (46. 3) 17
ut eam creditori meo solveret, si suo nomine dederit, neutrum liberari, me, quia non meo nomine data sit, illum, quia alienam dederit: ceterum mandati eum teneri. sed si creditor eos nummos sine dolo malo consumpsisset, is, qui suo nomine eos solvisset, liberatur, ne, si aliter observaretur, creditor in lucro versaretur.

672. Si servus hereditarius nondum (47. 2) 44 § 2
adita hereditate furtum heredi fecerit, qui testamento domini manumissus est, furti actio adversus eum competit, quia nullo tempore heres dominus eius factus est.

673. † Ulp. 42 ad Sab. . . . *quaeritur,* (47. 2) 46 § 8
si ego me invito domino facere putarem, cum dominus vellet, an furti actio sit. et ait Pomponius furtum me facere.

1) *Ad fr.* 666. 667 *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 3, 5, 7. 2) *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 43 *pr.* — § 3. 3) *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 43 *pr.* — § 3, (46. 3) 18.

674. [1]Si emptori, qui stipulatus sit furtis (21. 2) 30
noxisque solutum esse, heres exstiterit is, cui servus furtum fecerit, incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alii praestitisset.

[*De arboribus succisis*].

675. Ulp. 42 ad Sab. . . . *si quis sa-* (47. 7) 3 § 3. 4
ligneas virgas instituendi salicti causa defixerit haeque, antequam radices coegerint, succidantur aut evellantur, recte Pomponius scripsit non posse agi de arboribus succisis, cum nulla arbor proprie dicatur, quae radicem
4 *non conceperit. Quod si quis ex seminario, id est stirpitus arborem transtulerit, eam, quamvis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri Pomponius libro nono decimo ad Sabinum probat.*

*

v. lib. XXIX. (9. 2) 43

LIBER XX.

[*De damno infecto* 1.][2]

676. [3]Si is, qui lapides ex fundo emerit, (19. 1) 9
tollere eos nolit, ex vendito agi cum eo potest, ut eos tollat.

677. [4]Post venditionem et traditionem (39. 3) 16
quod nocitum sit ei fundo, de quo ante iudicium acceptum sit aquae pluviae arcendae, nihilo minus eo iudicio venditorem posse consequi, non quia venditori, sed quod rei damnum datum sit, idque eum emptori restituere debere. sed si ante quam noceatur is cum quo actum sit vendat, statim agendum cum emptore, vel intra annum cum eo qui vendiderit, si iudicii evitandi causa id fecerit.

678. [5]Si dari stipuler id quod mihi iam (45. 1) 25
ex stipulatu debeatur, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor, obligabitur ex posteriore stipulatione, quia superior quasi nulla sit exceptione obstante.

679. [6]Si plures eandem arborem furtim (47. 7) 6
1 ceciderint, cum singulis in solidum agetur. At si eadem arbor plurium fuerit, universis dumtaxat una
2 et semel poena praestabitur. Si arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit, agere autem licebit non esse ei ius (sicuti tignum aut protectum) inmissum habere. si radicibus vicini arbor aletur, tamen eius est, in cuius fundo origo eius fuerit.

LIBER XXI.

[*De damno infecto* 2.][2]

680. In iudicio familiae erciscundae (10. 2) 47
vel communi dividundo si, dum res in arbitrio sit, de iure praedii controversia sit, placet omnes eos, inter quos arbiter sumptus sit, et agere et opus novum nuntiare pro sua quemque parte posse, et cum adiudicationes ab arbitro fiant, si uni adiudicetur totus fundus, caveri oportet, ut quae ex his actionibus recepta

1) *cf. Ulp.* 42 *ad Sab.* (21. 2) 31, (50. 16) 174. 2) *cf. Ulp.* 42, *Paul.* 10 *ad Sab. sub hac rubr.* 3) *cf. Ulp.* 42 *ad Sab.* (4. 3) 34, (39. 5) 6. *Qua occasione haec iniecta fuerint, colligi potest ex* (10. 4) 9 § 1 *extr.*, (39. 2) 9 § 1. 2. 4) *cf.* (39. 2) 18 § 10, *Paul.* 10 *ad Sab. fr.* 1813 *pr.* 5) *Haec quoque, si quidem recte inscriptum est hoc fr., aliqua ratione ad damni infecti stipulationem referenda esse suspicor.* 6) *Ad pr.* § 1 *cf. Ulp.* 42 *ad Sab.* (39. 2) 40 § 2. 3; *ad* § 2 *cf.* (39. 2) 9 § 2. *Possunt autem etiam ad legem Aquiliam (Ulp.* 42, *Paul.* 10 *ad Sab.) haec referri, v.* (9. 2) 11 § 2, 29 § 1.

fuerint reddantur aut quae in eas impensae factae fuerint praestentur: et si, cum res in iudicio esset, eo nomine actum non fuerit, eum sequi integram actionem, cui totus fundus adiudicatus fuerit, aut pro qua-
1 cumque parte adiudicatus erit. Item quae res moveri possint et in ea iudicia veniant, si interea subreptae sint, furti agere eos, quorum istae res periculo fuerint, posse.

681. Inter quos paries communis est, [(39. 2) 39 aedificiorum nomine, quae quisque propria habet, stipulari damni infecti solent: sed tunc ea cautio necessaria est, cum aut alter solus aedificat et vitium ex opere futurum est, aut alter pretiosiora aedificia habet et plus damni sensurus sit decidente pariete: alioquin si aequale periculum est, quantum quis vicino prae-
1 stat, tantum ab eo consequitur. Si domus in controversia sit, dicendum est damni infecti onus possessoris esse, cum id quod praestiterit imputare domino praedii possit: quod si non caveat, possessionem ad petitorem, qui caveri damni infecti sibi velit, transferant: nam iniquum est stipulatorem compelli relicto praedio,
2 ex quo damnum vereatur, dominum quaerere. Damni infecti stipulatio latius patet. et ideo et ei, qui superficiariam insulam habet, utilis est ea stipulatio, si quid in superficie damnum datum fuerit, et nihilo minus et soli domino utilis est, si solo damnum datum fuerit, ut tota superficies tolleretur: fraudabitur enim dominus soli in pensione percipienda.
3 Alieno nomine stipulari ita licet, ut quod damnum domino datum sit, comprehendatur: cavere autem debebit is qui stipulabitur dominum ratam rem habiturum exceptioque procuratoria stipulationi inserenda erit, sicut in stipulatione legatorum: quod si ei non cavebitur, mittendus est in possessionem procurator omnimodo, ut ei exceptio procuratoria non noceat.
4 In aestimando novo pariete ratio haberi debet eius impensae, quae modum probabilem non excedet in vetere, eius cultus non qui non[1] adgravet.

682. † Ulp. 43 ad Sab. *Si plures domini* [(39. 2) 40 § 4 *sint aedium, qui damni infecti sibi prospicere volunt, nec quisquam eis damni infecti caveat, mittendi omnes in possessionem erunt et quidem aequalibus partibus, quamvis diversas portiones dominii habuerint: et ita Pomponius scribit.*

683. In reficiendo communi pariete ei [(39. 2) 41 potius facultas aedificandi praestatur, qui magis idonee reficere parietem velit. idemque dicendum est et si de eodem itinere rivove reficiendo inter duos vel plures quaeratur.

[*De condictione* 1.][2]

684. Nam hoc natura aequum est nemi- [(12. 6) 14 nem cum alterius detrimento fieri locupletiorem.

685. Si tibi scyphos dedi, ut eosdem [(19. 5) 26 pr. mihi redderes, commodati actio est: si, ut pondus argenti redderes quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem praescriptis verbis,[3] tam boni tamen argenti, quam illi scyphi fuerunt: sed si ut vel hos scyphos vel ut eiusdem ponderis argentum dares, convenit, dicendum est, *si quidem tua est electio, scyphos statim tuos fieri et te mihi dare aut

1) eius cultus non qui non] non eius cultus qui nos *scr.*
2) *cf. Ulp.* 43, *Paul.* 10 *ad Sab. sub hac rubr.* 3) per actionem praescr. verb. *Trib. Pomponium de condictione cogitasse suspicor.*

scyphos aut argentum utrum malis: quod si mihi permissum est eligere, scyphi tui non fient antequam dixero me eos habere nolle.*[1]

686. Fugitivus meus, cum pro libero se [(46. 3) 19 gereret, nummos mihi subreptos credidit tibi: obligari te mihi Labeo ait et, si eum liberum existimans solveris ei, liberari te a me, sed si alii solvisses iussu eius vel is ratum habuisset, non liberari, quia priore casu mei nummi facti essent et quasi mihi solutum intellegeretur. et ideo servus meus quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit debitorem, delegando autem vel novando non idem consequeretur.

LIBER XXII.

[*De condictione* 2.][2]

687. Cum servus tuus in suspicionem [(12. 4) 15 furti Attio venisset, dedisti eum in quaestionem sub ea causa, ut, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi: is eum tradidit praefecto vigilum quasi in facinore deprehensum: praefectus vigilum eum summo supplicio adfecit. ages cum Attio dare eum tibi oportere, quia et ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait posse etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit quo minus exhiberet. sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses eius hominem, quo casu ad exhibendum agere te non posse: sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum cum eo, quia re aliena ita sit usus, ut sciret se invito domino uti aut dominum si sciret prohibiturum esse.

688. Ex ea stipulatione, quae per vim [(12. 5) 7 extorta esset, si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat.

[*Turpes stipulationes nullius momenti* [(45. 1) 27 pr. *sunt,*] veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat. sed et officio quoque praetoris continetur ex huiusmodi obligationibus actionem denegari.

689. † Paul. 10 ad Sab. *Naturaliter etiam* [(12. 6) 13 pr. *servus obligatur: et ideo, si quis nomine eius solvat vel ipse manumissus, ut Pomponius scribit, ex peculio, cuius liberam administrationem habeat, repeti non poterit: et ob id et fideiussor pro servo acceptus tenetur . . .*

Et commodati et depositi fideiussor accipi [(46. 1) 2 potest et tenetur, etiamsi apud servum vel pupillum depositum commodatumve fuerit, sed ita demum, si aut dolo malo aut culpa hi fecerunt, pro quibus fideiussum est.

690. † Ulp. 43 ad Sab. [3]*Si servus meus de* [(17. 1) 19 *semet emendo mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is, qui servum redemerit, ultro convenire possit venditorem, ut servum recipiat, quoniam mandati actio ultro citroque est. sed esse iniquissimum Pomponius ait ex facto servi mei cogi me servum recipere, quem in perpetuum alienari volueram, nec magis in hunc casum debeo mandati teneri, quam ut eum tibi venderem.*

691. Si poenae causa eius cui debetur [(12. 6) 19 debitor liberatus est, naturalis obligatio manet et ideo
1 solutum repeti non potest. Quamvis debitum sibi

1) *Quae asteriscis inclusi, omissa in F. ex Bas.* 20, 4, 26 *supplevit Mommsen. Eiusdem fragmenti* § 1 — *Bas.* 20, 4, 27 — *cui in Bas. Pomponii nomen non est praescriptum, inter incertorum auctorum fragmenta retuli: certe haec non videntur ex hoc Pomponii libro petita esse.* 2) *cf. Ulp.* 43, *Paul.* 10 *ad Sab.* 3) *v. not. ad Ulp. h. l.*

quis recipiat, tamen si is qui dat non debitum dat, repetitio competit: veluti si is qui heredem se vel bonorum possessorem falso existimans creditori hereditario solverit: hic enim neque verus heres liberatus erit et is quod dedit repetere poterit: quamvis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is qui dat non
2 debitum dat, repetitio competit. Si falso existimans debere nummos solvero, qui pro parte alieni, pro parte mei fuerunt, eius summae partem dimidiam, non cor-
3 porum condicam. Si putem me Stichum aut Pamphilum debere, cum Stichum debeam, et Pamphilum solvam, repetam quasi indebitum solutum: nec enim
4 pro eo quod debeo videor id solvisse. Si duo rei, qui decem debebant, viginti pariter solverint, Celsus ait singulos quina repetituros, quia, cum decem deberent, viginti solvissent, et quod amplius ambo solverint, ambo repetere possunt.

692. Sed et si me putem tibi aut Titio (12. 6) 22
promisisse, cum aut neutrum factum sit aut Titii persona in stipulatione comprehensa non sit, et Titio sol-
1 vero, repetere a Titio potero. Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi[1]: incerti condicam, ut iter mihi concedatur.

693. † Ulp. 43 ad Sab. *Eleganter Pom-* (12. 6) 23 pr.
ponius quaerit, si quis suspicetur transactionem factam vel ab eo cui heres est vel ab eo cui procurator est et quasi ex transactione dederit, quae facta non est, an locus sit repetitioni. et ait repeti posse: ex falsa enim causa datum est.

694. [2][*Quotiens servus venit, sive exceptum* (18. 1) 31
sit, ne cum peculio veneat, sive non sit exceptum, non cum peculio distrahitur. repeti igitur poterit peculium per errorem emptori traditum.] Sed et si quid postea accessit peculio, reddendum est venditori, veluti partus et quod ex operis vicarii perceptum est.

695. Heres cum debuerat quartam re- (36. 1) 22
tinere, totam hereditatem restituit nec cavit sibi stipulatione proposita. similem eum esse Aristo ait illis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt: sed posse eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere vel nancisci et adversus agentem doli mali exceptione uti posse eum et debitoribus denuntiare, ne solveretur.

696. Cum solus heres essem, existima- (41. 3) 29
rem autem te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi. propius est, ut usu eas capere non possis, quia nec pro herede usucapi potest quod ab herede possessum est neque aliam ullam habes causam possidendi. ita tamen hoc verum est, si non ex transactione id factum fuerit. idem dicimus, si tu quoque existimes te heredem esse: nam hic quoque possessio veri heredis obstabit tibi.

Hominem, quem ex stipulatione te mihi (41. 10) 3
debere falso existimabas, tradidisti mihi: si scissem mihi nihil debere, usu eum non capiam: quod si nescio, verius est, ut usucapiam, quia ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendum, ut id quod mihi traditum est pro meo possideam. et ita Neratius scripsit idque verum puto.

697. † Ulp. 43 ad Sab. [3]*Si quid ex famosa* (46. 3) 7
causa et non famosa debeatur, id solutum videtur, quod ex famosa causa debetur. proinde si quid ex causa iudicati et non iudicati debeatur, id putem solutum, quod ex causa iudicati debetur, et ita Pomponius probat.

† Paul. 10 ad Sab. *Illud non ineleganter* (46. 3) 8
scriptum esse Pomponius ait, si par et dierum et contractuum causa sit, ex omnibus summis pro portione videri solutum.

698. Si rem meam, quae pignoris no- (46. 3) 20
mine alii esset obligata, debitam[1] tibi solvero, non liberabor, quia avocari tibi res possit ab eo, qui pignori accepisset.

699. [*Si*] aut[2] mutua pecunia sic data (13. 4) 6
fuerit, ut certo loco reddatur, [*arbitraria competit*].

Si in Asia depositum fuerit, ut (16. 3) 12 pr. — § 2
Romae reddatur, videtur id actum, ut non inpensa eius id fiat apud quem depositum sit, sed eius qui
1 deposuit. Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est: ubi vero depositum est, nihil interest. eadem dicenda sunt communiter et in omnibus bonae fidei iudiciis. sed dicendum est, si velit actor suis inpensis suoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus sit, quo-
2 niam et in ad exhibendum actione id servatur. Cum sequestre recte agetur depositi sequestraria actione, quam et in heredem eius reddi oportet.[3]

700. Si stipulatus hoc modo fuero: 'si (45. 1) 27 § 1
intra biennium Capitolium non ascenderis, dari?', non nisi praeterito biennio recte petam.

701. Quod te mihi dare oporteat si id (12. 1) 5
postea perierit, quam per te factum erit quominus id mihi dares, tuum fore id detrimentum constat. sed cum quaeratur, an per te factum sit, animadverti debebit, non solum in potestate tua fuerit id nec ne aut dolo malo feceris quominus esset vel fuerit nec ne, sed etiam si aliqua iusta causa sit, propter quam intellegere deberes te dare oportere.

Quemadmodum quod ex stipulatu vel (16. 3) 12 § 3
ex testamento dari oporteat, post iudicium acceptum cum detrimento rei periret, sic depositum quoque eo die, quo depositi actum sit, periculo eius apud quem depositum fuerit est, si iudicii accipiendi tempore potuit id reddere reus nec reddidit.

702. Permisisti mihi cretam eximere de (19. 5) 16
agro tuo ita, ut eum locum, unde exemissem, replerem: exemi nec repleo: quaesitum est, quam habeas actionem. sed certum est civilem actionem[4] incerti competere: si autem vendidisti cretam, ex vendito ages. quod si post exemptionem cretae replevero nec patieris me cretam tollere tu, agam ad exhibendum, quia mea
1 facta est, cum voluntate tua exempta sit. Permisisti mihi, ut sererem in fundo tuo et fructus tollerem: sevi nec pateris me fructus tollere. nullam iuris civilis actionem esse Aristo ait: an in factum dari debeat, deliberari posse: sed erit de dolo.

703. † Ulp. 43 ad Sab. *Quaesitum est, si* (47. 1) 2 § 3
condictus fuerit [*homo sc.*] *ex causa furtiva, an nihilo minus lege Aquilia agi possit. et scripsit Pomponius agi posse, quia alterius aestimationis est legis Aquiliae actio, alterius condictio ex causa furtiva: namque Aquilia eam aestimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit,*

1) mancipavi *Pomp. Paul.* 10 *ad Sab. fr.* 1822.
2) *cf. Ulp.* 43 *ad Sab.* (18. 1) 29,
3) *cf. not. ad Ulp.* 43 *ad Sab.* (46. 3) 1.

1) *Quid si indebitam? Similiter de re cuius usus fructus alienus sit quaerit Paul.* 10 *ad Sab. fr.* 1821 *extr. Cf. etiam* (46. 3) 38 § 3.
2) aut *Trib.*
3) *cf.* (16. 3) 5 § 1.
4) *i. e. condictionem.*

condictio autem ex causa furtiva non egreditur retrorsum iudicii accipiendi tempus.

704. [1]'Faciendi' verbo reddendi etiam causa continetur. (50. 16) 175

705. [2]In eo, quod vel is qui petit vel is a quo petitur lucri facturus est, durior causa est petitoris. (50. 17) 33

*

v. fr. 710. (34. 2) 25 § 9

LIBER XXIII.

[*Ad edictum aedilium curulium*].[3]

706. Quod ita sanatum est, ut in pristinum statum restitueretur, perinde habendum est, quasi numquam morbosum esset. (21. 1) 16

707. Si plura mancipia uno pretio venierint et de uno eorum aedilicia actione utamur, ita demum pro bonitate eius aestimatio fiet, si confuse universis mancipiis constitutum pretium fuerit: quod si singulorum mancipiorum constituto pretio universa tanti venierunt, quantum ex consummatione singulorum fiebat, tunc cuiusque mancipii pretium, seu pluris seu minoris id esset, sequi debemus. (21. 1) 36

708. [*Aediliciae actiones etiam post mortem hominis manent,*] si tamen sine culpa actoris fami- (21. 1) 48
1 liaeve eius vel procuratoris mortuus sit. Audiendus
est is, qui de vitio vel morbo servi querens retinere
2 eum velit. Non nocebit emptori, si sex mensum
exceptione redhibitoria exclusus velit intra annum
3 aestimatoria agere. Ei, qui servum vinctum vendiderit, aedilicium edictum remitti aequum est: multo
enim amplius est id facere, quam pronuntiare in vin-
4 culis fuisse. In aediliciis actionibus exceptionem
opponi aequum est, si emptor sciret de fuga aut vinculis aut ceteris rebus similibus, ut venditor absolvatur.
5 Aediliciae actiones et heredi et in heredem competunt, ut tamen et facta heredum quae postea ac-
6 cesserint et quod experiri potuerint, quaerantur. Non
solum de mancipiis, sed de omni animali hae actiones
competunt, ita ut etiam, si usum fructum in homine
7 emerim, competere debeant.[4] Cum redhibitoria
actione de sanitate agitur, permittendum est de uno
vitio agere et praedicere, ut, si quid aliud postea ap-
8 paruisset, de eo iterum ageretur. Simplariarum venditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

709. [5]Id vestimentum peculii esse incipit, quod ita dederit dominus, ut eo vestitu servum perpetuo uti vellet eoque nomine ei traderet, ne quis alius eo uteretur idque ab eo eius usus gratia custodiretur. sed quod vestimentum servo dominus ita dedit utendum, ut non semper, sed ad certum usum certis temporibus eo uteretur, veluti cum sequeretur eum sive cenanti ministravit, id vestimentum non esse peculii. (15. 1) 25

710. Ulp. 44 ad Sab. *Muliebri veste legata et infantilem contineri et puellarum et virginum Pomponius libro vicesimo secundo[6] ad Sabinum recte scribit: mulieres enim omnes dici, quaecumque sexus feminini sunt.* (34. 2) 25 § 9

*

711. [1]Qui precario fundum possidet, is interdicto uti possidetis adversus omnes praeter eum, quem rogavit, uti potest. (43. 26) 17

LIBER XXIV.

[*De verborum obligatione* 1.][2]

712. [3]Si quam rem a te emi, eandem rursus a te pluris minorisve emero, discessimus a priore emptione (potest enim, dum res integra est, conventione nostra infecta fieri emptio) atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla praecesserit. sed non poterimus eadem ratione uti post pretium solutum emptione repetita, cum post pretium solutum infectam emptionem facere non possumus. (18. 5) 2

713. [4]Si rem meam sub condicione stipuler, utilis est stipulatio, si condicionis existentis tempore mea non sit. (45. 1) 31

714. [5]Duo rei promittendi sive ita interrogati 'spondetis?' respondeant 'spondeo' aut 'spondemus',[6] sive ita interrogati 'spondes?' respondissent 'spondemus', recte obligantur. (45. 2) 4

715. [7]Cum enim pecunia mutua data stipulamur, non puto obligationem numeratione nasci et deinde eam stipulatione novari, quia id agitur, ut sola stipulatio teneat, et magis implendae stipulationis gratia numeratio intellegenda est fieri. (46. 2) 7

716. Solutione vel iudicium pro nobis accipiendo[8] et inviti et ignorantes liberari possumus. (46. 3) 23

LIBER XXV.

[*De verborum obligatione* 2.]

717. Iura constitui oportet, ut dixit Theophrastus, in his, quae ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quae ἐκ παραλόγου. (1. 3) 3

718. Ideo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non solvere quam solutum repetere. (16. 2) 3

719. [9]Si Stichus certo die dari promissus ante diem moriatur, non tenetur promissor. (45. 1) 33

LIBER XXVI.

[*De verborum obligatione* 3.]

720. [10]Avus pactus est, cum dotem pro nepote[11] suscepisset, ne a se neve a filio dos peteretur, ab alio vero quam filio herede ut dos peteretur. exceptione conventionis filius tuendus erit, quippe heredi nostro cavere concessum est, nec quicquam obstat quo minus certae personae, si heres erit sibi, caveri possit, quod non idem et in ceteris heredibus cavetur: et ita Celsus[12] scribit. (23. 4) 10

721. Si a te herede legatum mihi sit sub condicione tuque, postquam adieris hereditatem, satisdederis legatorum et post mortem tuam ante aditam tuam hereditatem condicio legati extiterit, Sabinus ait (36. 3) 10

---

1) *Videntur haec spectare ad incerti condictionis formulam.* 2) *cf.* (5. 3) 20 § 18: quod indebitum exegit, restituere eum non debere. 3) *cf. Ulp.* 44, *Paul.* 11 *ad Sab. sub hac rubr.* 4) *Compilatores in hac §o plures Pomponii sententias inepte videntur in breve coegisse.* 5) *v. Paul. fr.* 1833. 1834, *Ulp.* 44 *ad Sab.* (34. 2) 23, 25 *cum notis.* 6) tertio (III *pro* II) *scr.*

1) *cf. Ulp.* 44 *ad Sab.* (18. 1) 32? 2) *Ulp.* 45—50, *Paul.* 11. 12 *ad Sab.* 3) *Possunt haec ad rubr. 'de novationibus'* (*Ulp.* 46) *referri.* 4) *cf. Ulp.* 46 *ad Sab.* (45. 1) 29 § 1. 5) *cf. Ulp.* 47 *ad Sab.* (45. 2) 3. 6) aut 'spondemus' *gloss.* 7) *cf. Ulp.* 46 *ad Sab.* (46. 2) 6 § 1. 8) *item novando.* 9) *cf. Paul.* 12 *ad Sab. fr.* 1846. 10) *cf. Paul.* 12 *ad Sab. fr.* 1847. 11) nepte *scr.* 12) *Cels. fr.* 4.

fideiussores[1] mihi teneri, quia omnimodo dari oportet legatum et in rem esset concepta stipulatio.

722. Stipulationum aliae iudiciales (45.1)5 pr.—§3 sunt, aliae praetoriae, aliae conventionales, aliae communes praetoriae et iudiciales. iudiciales sunt dumtaxat, quae a mero iudicis officio proficiscuntur, veluti de dolo cautio: praetoriae, quae a mero praetoris officio proficiscuntur, veluti damni infecti. praetorias autem stipulationes sic audiri oportet, ut in his contineantur etiam aediliciae: nam et hae ab iurisdictione veniunt. conventionales sunt, quae ex conventione reorum fiunt, quarum totidem genera sunt, quot paene dixerim rerum contrahendarum: nam et ob ipsam verborum obligationem fiunt et pendent ex negotio contracto. communes sunt stipulationes veluti rem salvam fore pupilli: nam et praetor iubet rem salvam fore pupillo caveri et interdum iudex, si aliter expediri haec res non potest: item duplae stipulatio venit ab iudice aut ab aedilis
1 edicto. [2]Stipulatio autem est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur daturum facturumve se quod
2 interrogatus est responderit. Satis acceptio est stipulatio, quae ita obligat promissorem, ut adpromissores quoque ab eo accipiantur, id est qui idem promittunt.
3 Satis autem accipere dictum est eodem modo, quo satis facere: nam quia id, quo quis contentus erat, ei praestabatur, satis fieri dictum est: et similiter quia tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur, ut verbis obligarentur, satis accipi dictum est.

723. † Paul. 12 ad Sab. . . . [3]*si divisionem* (45.1)2 §2.5 *res promissa non recipit, veluti via, heredes promissoris singuli in solidum tenentur: sed quo casu unus ex heredibus solidum praestiterit, repetitionem habebit a coherede familiae erciscundae iudicio. ex quo quidem accidere Pomponius ait, ut et stipulatoris viae vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem.*
5 *Item si in facto sit stipulatio, veluti si ita stipulatus fuero: 'per te non fieri neque per heredem tuum, quo minus mihi ire agere liceat'? et unus ex pluribus heredibus prohibuerit, tenentur quidem et coheredes eius, sed familiae erciscundae iudicio ab eo repetent quod praestiterint. hoc et Iulianus et Pomponius probant.*

724. Si sortem promiseris et, si ea (45.1)5 § 3a.4 soluta non esset, poenam: etiamsi unus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte solverit, nihilo minus poenam committet, donec portio coheredis solvatur.
4 Idemque est de poena ex compromisso, si unus paruerit, alter non paruerit sententiae iudicis: sed a coherede ei satisfieri debet. nec enim aliud in his stipulationibus sine iniuria stipulatoris constitui potest.

725. [4]Si procurator ratam rem dominum (46.8)18 heredemve eius habiturum caverit et unus ex heredibus domini ratum habeat, alter non habeat, sine dubio committetur stipulatio pro ea parte, pro qua ratum non habebitur, quia in id committitur, quod stipulatoris intersit. nam et si ipse dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit, non ultra quam in partem committetur stipulatio, quia in id committitur, quod intersit agentis. et ideo saepius ex ea stipulatione agi potest, prout intersit agentis, quod litigat, quod consumit, quod advocat, quod damnatus solvit, sicut in stipulatione damni infecti accidere potest, ut is qui stipulatus sit subinde agat: cavet enim 'si quid ibi ruet scindetur fodietur aedificabitur'. finge ergo subinde damnum dari: non erit dubium, quin agere possit: nam si toto damno computato tunc agendum est, propemodum non ante aget, quam dies stipulationis praeterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulatione cautum erit: quod verum non est.

726. [1]Ofilius recte dicebat et per traditio- (45.3)6 nem accipiendo vel deponendo commodandoque[2] posse soli ei adquiri, qui iussit: quae sententia et Cassii et Sabini dicitur.

727. Fideiussores et in partem pecuniae et (46.1)9 in partem rei recte accipi possunt.

728. [3]Sed et si non numerata pecunia, (46.4)10 sed certum corpus, veluti homo in stipulationem deductus est, potest ex parte acceptilatio fieri: quo modo et uni ex heredibus acceptum fieri potest.

729. [4]Quod in diem vel sub condicione (46.4)12 debetur, acceptilatione tolli potest: sed ita id factum apparebit, si condicio stipulationis extiterit vel dies venerit.

730. Si reus post iudicatum solvi ab eo (46.7)12 datum in magistratu sit nec invitus in ius vocari possit, tamen, nisi res boni viri arbitratu defendatur, fideiussores[5] tenentur.

LIBER XXVII.

[De verborum obligatione 4.]

731. Cum quid mutuum dederimus, etsi (12.1)3 non cavimus, ut aeque bonum nobis redderetur, non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere sit, reddere, veluti vinum novum pro vetere: nam in contrahendo quod agitur pro cauto habendum est, id autem agi intellegitur, ut eiusdem generis et eadem bonitate solvatur, qua datum sit.

732. [6]Si venditor hereditatis exactam pecu- (18.4)3 niam sine dolo malo et culpa perdidisset, non placet eum emptori teneri.

733. [7]Si mancipium ita emeris, ne pro- (21.2)34 stituatur et, cum prostitutum fuisset, ut liberum esset: si contra legem venditionis faciente te ad libertatem pervenerit, tu videris quasi manumisisse et ideo nullum
1 adversus venditorem habebis regressum. Si communi dividundo mecum actum esset et adversario servus adiudicatus sit, quia probavit eum communem esse, habebo ex duplae stipulatione actionem, quia non interest, quo genere iudicii evincatur, ut mihi habere
2 non liceat. Duplae stipulatio evictionem non unam continet, si quis dominium rei petierit et evicerit, sed et si Serviana actione experiatur.

734. [8]Si filius meus servo meo stipule- (45.1)40 tur, adquiritur mihi.

735. [9]*[Si stipulatus fuero a te 'domum* (45.1)15 *aedificari?', non ante agi poterit ex ea causa quam tempus praeterierit, quo insula aedificari poterit:]* et ideo

---

1) sponsores *Pomp.* 2) *Ad* § 1-3 *cf.* (46.5) 1 § 5. 3) *Iunge fr.* 723-725. 4) *cf. Paul.* 12 *ad Sab.* (45.1) 4 § 1 (*fr.* 1841).

1) *cf. Ulp.* 48 *sub rubr. 'de stipulatione servorum'.* 2) per tradit. accip. vel depon. comm.] fiduciae causa mancipio accipiendo vel cum creditore vel cum amico contractae *similiave Pomp. Magis iam haec placent quam quae conieci vol.* I *p.* 123 *n.* 4. 3) *cf. Paul.* 12 *ad Sab. fr.* 1851. 4) *cf. Ulp.* 48 *ad Sab.* (26.8) 8 *cum nota.* 5) sponsores *Pomp.* 6) *cf. Ulp.* 49 *sub rubr. 'de stip. empt. et vend. her.'* 7) *cf. Ulp.* 51 *ad Sab.* (21.2) 33? 8) *cf. Ulp.* 49 *ad Sab.* (45.1) 38 § 17. 9) *Ad fr.* 735-736 *cf. Ulp.* 50 *ad Sab.* (45.1) 41.

haesitatur, si aliqua pars insulae facta sit, deinde incendio consumpta sit, an integrum tempus computandum sit rursus ad aedificandam insulam an vero reliquum dumtaxat exspectandum quod deerat. et verius est, ut integrum ei detur.

736. Qui 'hoc anno' aut 'hoc mense' [(45. 1) 42] dari stipulatus sit, nisi omnibus partibus praeteritis anni vel mensis non recte petet.

737. [1]Si is qui Stichum promisit ita [(46. 4) 15] interroget: 'quod Stichum promisi, Stichum et Pamphilum habesne acceptos?', puto recte accepto latum et pro supervacuo Pamphili mentionem factam, quemadmodum si is qui decem promisit ita interroget: 'quod tibi decem promisi, viginti habesne accepta?', etiam decem nomine erit liberatus.

738. Culpa est immiscere se rei ad se [(50. 17) 36] non pertinenti.

LIBER XXVIII.

LIBER XXIX.

[*De iudiciis*]?[2]

739. Quod infans vel furiosus possessor [(6. 1) 60] perdidit vel corrupit, impunitum est.

740. [*Is qui dolo fecit quo minus possideret* [(6. 1) 70] *hoc quoque nomine punitur, quod actor cavere ei non debet actiones, quas eius rei nomine habeat, se ei praestaturum.*] nec quasi Publicianam quidem actionem ei dandam placuit, ne in potestate cuiusque sit per rapinam ab invito domino rem iusto pretio comparare.

741. Ob dolum malum vel culpam tutoris [(26. 9) 1] Aristo ait pupillum possessorem condemnandum, sed non puto, quanti actor in litem iuraret: et tamen illud ita est, si rem a tutore pupillus servare possit.

742. [3]Ex depositi et commodati et man- [(44. 7) 12] dati et tutelae et negotiorum gestorum ob dolum malum defuncti heres in solidum tenetur.

Sicuti poena ex delicto defuncti heres [(50. 17) 38] teneri non debeat, ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset.

[*De interdictis*].[4]

743. Sed si vi armata deiectus es, sicut [(43. 16) 14] ipsum fundum recipis, etiamsi vi aut clam aut precario eum possideres, ita res quoque mobiles omnimodo recipies.

744. [5]Ob id, quod ante quam hereditatem [(9. 2) 43] adires damnum admissum in res hereditarias est, legis Aquiliae actionem habes, quod post mortem eius, cui heres sis, acciderit: dominum[6] enim lex Aquilia appellat non utique eum, qui tunc fuerit, cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit: neque ob id, quod tum commissum fuerit, cum in hostium potestate esses, agere postliminio reversus poteris: et hoc aliter constitui sine magna captione postumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. eadem dicemus et de arboribus eodem tempore furtim caesis. puto eadem dici posse etiam de hac actione quod vi aut clam,[1] si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intellegere debuisse ab eis, ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri.

745. † Paul. 13 ad Sab. . . . *si prohibiti* [(43. 24) 20 § 3] *heres vel is, qui ab eo emerit, ignorans causam praecedentem fecerit, dicendum esse Pomponius ait non incidere eum in interdictum* [*sc. quod vi aut clam*].

746. Si opus, quod quis iussus est a [(43. 24) 21]
iudice, qui ex hoc interdicto sumptus esset, restituere,
alius quis vi aut clam sustulisset, nihilo minus idem
1 ille omnimodo iubetur opus restituere.[2] Si iussero
servum meum opus facere, cum, quantum ad me pertinet, in clandestini suspicionem non veniret, servus
autem meus putaverit, si rescisset adversarius, prohibiturum eum, an tenear? et non puto, cum mea persona
2 sit intuenda. In opere novo tam soli quam caeli
3 mensura facienda est. Si quis propter opus factum
ius aliquod praedii amisit, id restitui ex hoc interdicto
debet.

747. Sed si manente adhuc precario tu [(43. 26) 5] in ulterius tempus rogasti, prorogatur precarium: nam nec mutatur causa possessionis et non constituitur eo modo precarium, sed in longius tempus profertur. si vero praeterita die rogas, propius est, ut soluta iam causa precarii non redintegretur, sed nova constituatur.

748. Et habet summam aequitatem, ut [(43. 26) 15]
eatenus quisque nostro utatur, quatenus ei tribuere
1 velimus. Hospites et qui gratuitam habitationem
2 accipiunt non intelleguntur precario habitare. Precario habere etiam ea quae in iure consistunt pos-
3 sumus, ut immissa vel protecta. Cum quis de re
sibi restituenda cautum habet, precarium interdictum
4 ei non competit. Eum, qui precario rogaverit, ut
sibi possidere liceat, nancisci possessionem non est
dubium: an is quoque possideat, qui rogatus sit, dubitatum est. placet autem penes utrumque esse eum
hominem, qui precario datus esset, penes eum qui
rogasset, quia possideat corpore, penes dominum, quia
5 non discesserit animo possessione. Quo quis loco
precario aut possideat aut coeperit possidere, nihil
refert, quod ad hoc interdictum pertinet.

LIBER XXX.

[*De adquirendo rerum dominio*].[3]

749. [4]Servius respondit, cui omnis materia [(32) 57] legata sit, ei nec arcam nec armarium legatum esse.

750. Quidquid infecto argento alieni [(41. 1) 27]
argenti addideris, non esse tuum totum argentum fatendum est: at contra si tuum scyphum alieno plumbo
plumbaveris alienove argento ferruminaveris, non dubi-
1 tatur scyphum tuum esse et a te recte vindicari. Ubi
simul plura contribuuntur, ex quibus unum medicamentum fit, aut coctis odoribus unguenta facimus, nihil

1) *cf. Ulp.* 50 *ad Sab. sub rubr.* '*de acceptilatione*'. 2) *cf. Ulp.* 51, *Paul.* 13 *ad edict. sub hac rubr.*; *v. vol.* I *p.* 1286 *n.* 3. 3) *Apparet haec etiam ad aliquod interdictum referri posse: sed videntur iungenda esse cum fr.* 739—741, *quae et ipsa in interdictis iniecta esse veri dissimile est; cf. Ulpiani et Pauli fragmenta, quae sub hac rubrica collocavi.* 4) *cf. Paul.* 13 *ad Sab. sub hac rubr.* 5) libro nono decimo (XVIIII *pro* XXVIIII) *inscr. F. Falsam esse inscriptionem apparet ex verbis* 'de hac actione [quod vi aut clam]'. 6) erum *Pomp.?*

1) quod vi aut clam *adiecit Trib.* 2) *Pomponium talia fere scripsisse suspicor:* Si opus, quod quis victus sponsione iussus est a iudice . . . restituere, alius quis vi aut clam sustulisset, nihilo minus idem ille omnimodo condemnatur, nisi restituat. 3) *cf. Paul.* 14 *ad Sab.* 4) *cf. Paul.* 14 *ad Sab. fr.* 1868; *fortasse haec iniecta sunt in eo tractatu, cuius pars exstat fr.* 751.

hic suum vere dicere potest prior dominus: quare potissimum existimari, cuius nomine factum sit, eius
2 esse. Cum partes duorum dominorum ferrumine cohaereant, hae cum quaereretur utri cedant, Cassius ait pro portione rei aestimandum vel pro pretio cuiusque partis. sed si neutra alteri accessioni est, videamus, ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa, aut eius, cuius nomine ferruminata est. sed Proculus et Pegasus existimant suam cuiusque rem manere.

751. Rerum mixtura facta an usucapio- (41. 3) 30 nem cuiusque praecedentem interrumpit, quaeritur. tria autem genera sunt corporum, unum, quod continetur uno spiritu et Graece ἡνωμένον vocatur, ut homo tignum lapis et similia: alterum, quod ex contingentibus, hoc est pluribus inter se cohaerentibus constat, quod συνημμένον vocatur, ut aedificium navis armarium: tertium, quod ex distantibus constat, ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subiecta, veluti populus legio grex. primum genus usucapione[1] quaestionem non habet, secundum et tertium habet.
1 Labeo libris epistularum ait, si is, cui ad tegularum vel columnarum usucapionem decem dies superessent, in aedificium eas coniecisset, nihilo minus eum usucapturum, si aedificium possedisset. quid ergo in his, quae non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanent, ut in anulo gemma? in quo verum est et aurum et gemmam possideri et usucapi, cum utrum-
2 que maneat integrum. De tertio genere corporum videndum est. non autem grex universus sic capitur usu quomodo singulae res, nec sic quomodo cohaerentes. quid ergo est? etsi ea natura eius est, ut adiectionibus corporum maneat, non item tamen universi gregis ulla est usucapio, sed singulorum animalium sicuti possessio, ita et usucapio. nec si quid emptum immixtum fuerit gregi augendi eius gratia, idcirco possessionis causa mutabitur, ut, si reliquus grex dominii mei sit, haec quoque ovis, sed singulae suam causam habebunt, ita ut, si quae furtivae erunt, sint quidem ex grege, non tamen usucapiantur.

752. Cuilibet in publicum petere permit- (43. 7) 1 tendum est id, quod ad usum omnium pertineat, veluti vias publicas, itinera publica: et ideo quolibet postulante de his interdicitur.

753. [2]'Tugurii' appellatione omne aedi- (50. 16) 180 ficium, quod rusticae magis custodiae convenit quam
1 urbanis aedibus, significatur. Ofilius ait tugurium a tecto tamquam tegularium esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.

LIBER XXXI.

[*De rei vindicatione*][3]

754. Si fundi possessor eum excoluisset (6. 1) 53 sevissetve et postea fundus evincatur, consita tollere non potest.

755. [3]Si, cum argentum mihi testamento (44. 2) 21 legatum esset, egerim cum herede et postea codicillis prolatis vestem quoque mihi legatam esse appareat, non est deducta in superius iudicium vestis causa, quia neque litigatores neque iudex de alio quam de
1 argento actum intellegant. Si petiero gregem et vel aucto vel minuto numero gregis iterum eundem gregem petam, obstabit mihi exceptio. sed et si speciale corpus ex grege petam, si adfuit in eo grege, puto
2 obstaturam exceptionem. Si Stichum et Pamphilum tuos esse petieris et absoluto adversario Stichum tuum esse petas ab eodem, exceptionem obstare tibi constat.
3 Si fundum meum esse petiero, deinde postea usum fructum eiusdem fundi petam, qui ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus sit: exceptio mihi obstabit, quia qui fundum habet, usum fructum suum vindicare non potest. sed si usum fructum, cum meus esset, vindicavi, deinde proprietatem nanctus iterum de usu fructu experiar, potest dici alia res esse, quoniam postquam nanctus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior usus fructus et iure proprietatis quasi
4 ex nova causa rursus meus esse coepit. Si pro servo meo fideiusseris et mecum de peculio actum sit, si postea tecum eo nomine agatur, excipiendum est de re iudicata.

756. [1]Ex parte heres institutus si de- (46. 3) 25 cem, quae defunctus promiserat, tota solvit, pro parte quidem qua heres est liberabitur, pro parte autem reliqua ea condicet. sed si antequam condicat, ei adcreverit reliqua pars hereditatis, etiam pro ea parte erit obligatus et ideo condicenti indebitum doli mali exceptionem obstare existimo.

LIBER XXXII.

[*De possessione et usucapione*].[2]

757. Si colonus non deserendae posses- (41. 2) 31 sionis causa exisset de fundo et eo redisset, eundem locatorem possidere placet.

758. Fundi venditor etiamsi mandaverit (41. 2) 33 alicui, ut emptorem in vacuam possessionem induceret, priusquam id fieret, non recte emptor per se in possessionem veniet. item si amicus venditoris mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus heredibus id fecerit, recte possessio tradita erit. sed si id fecerit, cum sciret dominum mortuum aut cum sciret heredes id facere nolle, contra erit.

759. † Paul. 54 ad edict. . . . *si eam rem,* (41. 3) 4 § 9 *quam servus subripuerit, peculiari nomine teneat, non videri in potestatem meam reversam Pomponius ait, nisi ita habere coeperimus, quemadmodum habuimus, antequam subriperetur, aut, cum rescissemus, in peculio eum habere concessimus: item Labeo.*

760. [3]Numquam in usucapionibus iuris (41. 3) 31 error possessori prodest: et ideo Proculus ait, si per errorem initio venditionis tutor pupillo auctor factus sit vel post longum tempus venditionis peractum, usu-
1 capi non posse, quia iuris error est. In usucapioni-
2 bus mobilium[4] continuum tempus numeratur. Servus licet in libertate moretur, nihil possidet nec per eum alius. atquin si nomine alicuius, dum in libertate moratur, nactus fuerit possessionem, adquiret ei,
3 cuius nomine nactus fuerit. Si servus meus vel filius peculiari vel etiam meo nomine quid tenet, ut ego per eum ignorans possideam vel etiam usucapiam: si is

---

1) usucapione *gloss.?* 2) *Tugurii vocabulum in XII tabulis legebatur, cf. Fest. s. v. tuguria. Qua autem ratione ICtus hoc loco mentionem eius fecerit, remanet in incerto.* 3) *ICtum haec, cum de rei vindicatione ageret, iniecisse suspicor, cf.* § 1—3.

1) *Quid si ex parte heres institutus rem hereditariam totam petierit, deinde ante sententiam reliqua hereditatis pars ei adcreverit?* 2) *cf. Paul.* 15 *ad Sab. sub hac rubr.* 3) Paulus libro trigensimo secundo ad Sabinum *inscr. F.* 4) mobilium *Trib.*

furere coeperit, donec in eadem causa res fuerit, intel-
legendum est et possessionem apud me remanere et
usucapionem procedere, sicuti per dormientes quoque
eos idem nobis contingeret. idemque in colono et
4 inquilino, per quos possidemus, dicendum est. Si vi
aut clam aut precario possessionem nactus quis postea
furere coeperit, et possessio et causa eadem durat de
hoc, quod precario furiosus habet,[1] quemadmodum
interdicto quoque uti possidetis furiosi nomine recte
experimur eius possessionis nomine, quam ante furorem
5 per se vel post furorem per alium nactus est. Va-
cuum tempus, quod ante aditam hereditatem vel post
aditam intercessit, ad usucapionem heredi procedit.
6 Si defunctus emit, heres autem putat eum ex dona-
tionis causa possedisse, usu eum capturum Iulianus ait.

761. Si fur rem furtivam a domino (41.3) 32 pr.
emerit et pro tradita habuerit, desinet eam pro furtiva
possidere et incipiet pro suo possidere.

Qui, cum pro herede vel pro emptore (41.4) 6 pr.
usucaperet, precario rogavit, usucapere non potest:
quid porro inter eas res interest, cum utrubique desinat
ex prima causa possidere, qui precario vult habere?

762. Si quis id, quod possidet, non (41.3) 32 § 1
putat sibi per leges licere usucapere, dicendum est,
etiamsi erret, non procedere tamen eius usucapionem,
vel quia non bona fide videatur possidere vel quia in
iure erranti non procedat usucapio.

763. Incertam partem possidere nemo (41.3) 32 § 2
potest: ideo si plures sint in fundo, qui ignorent,
quotam quisque partem possideat, neminem eorum
mera suptilitate possidere Labeo scribit.

Si ex decem servis, quos emerim, aliquos (41.4) 6 § 1
putem alienos et qui sint sciam, reliquos usucapiam:
quod si ignorem, qui sint alieni, neminem usucapere
possum.

764. † Paul. 54 ad edict. *Pomponius quo-* (41.4) 2 § 12
*que in his, quae nomine domini possideantur, domini
potius quam servi voluntatem spectandam ait: quod si
peculiari, tunc mentem servi quaerendam.*

765. Post mortem eius, qui hominem (41.4) 6 § 2
emerit, expleto tempore, quod defuisset ad usucapio-
nem, quamvis eum hominem heres possidere non
coepisset, fiet tamen eius: sed ita hoc, si nemo eum
possedisset.

766. Pro herede ex vivi bonis nihil usu- (41.5) 1
capi potest, etiamsi possessor mortui rem fuisse existi-
maverit.

[*Ea res, quae legati nomine tradita est, quam-* (41.8) 6
*vis dominus eius vivat, legatorum tamen nomine usu-
capietur,*] si is, cui tradita est, mortui esse existi-
maverit.

767. Si pater filiae donaverit, quae in (41.6) 4
potestate eius erat, et eam exheredaverit: si id heres
eius ratum habeat, exinde ea usucapiet donationem,
qua ex die ratam heres donationem habuerit.

768. Si id, quod pro derelicto habitum (41.7) 5
possidebas, ego sciens in ea causa esse abs te emerim,
me usucapturum constat nec obstare, quod in bonis
tuis non fuerit: nam et si tibi rem ab uxore donatam
sciens emero, quia quasi volente et concedente domino
1 id faceres, idem iuris est. Id, quod quis pro dere-
licto habuerit, continuo meum fit: sicuti cum quis aes
sparserit aut aves amiserit, quamvis incertae personae
voluerit eas esse, tamen eius fierent, *cui casus* tulerit,
1 ea, quae, cum quis pro derelicto habeat, simul intelle-
gitur voluisse alicuius fieri.

1) de hoc . . . habet *gloss.*

769. Si ancillam furtivam emisti fide (41.10) 4
bona, ex ea natum et apud te conceptum est ita pos-
sedisti, ut intra constitutum usucapioni tempus[2] cogno-
sceres matrem eius furtivam esse, Trebatius[3] omni
modo, quod ita possessum esset, usucaptum esse. ego
sic puto distinguendum, ut, si nescieris intra statutum
tempus,[4] cuius id mancipium esset, aut si scieris neque
potueris certiorem dominum facere, aut si potueris
quoque et feceris certiorem, usucaperes: sin vero, cum
scires et posses, non feceris certiorem, contra esse:
tum enim clam possedisse videberis, neque idem et
1 pro suo et clam possidere potest. Si pater cum
filiis bona quae habebat partitus sit et ex ea causa
post mortem patris ea teneant, quod inter eos con-
veniret, ut ea divisio rata esset: usucapio his procedet
pro suo in his rebus, quae alienae in bonis patris
2 inveniuntur. Quod legatum non sit, ab herede tamen
perperam traditum sit, placet a legatario usucapi, quia
pro suo possidet.

770. Si partem fundi vendendo lege (8.6) 19
caverim, uti per eam partem in reliquum fundum
meum aquam ducerem, et statutum tempus[5] interces-
serit, antequam rivum facerem, nihil iuris amitto, quia
nullum iter aquae fuerit, sed manet mihi ius integrum:
1 quod si fecissem iter neque usus essem, amittam. Si
per fundum meum viam tibi legavero et adita mea
hereditate per constitutum tempus ad amittendam
servitutem[6] ignoraveris eam tibi legatam esse, amittes
viam non utendo. quod si intra idem tempus, ante-
quam rescires tibi legatam servitutem, tuum fundum
vendideris, ad emptorem via pertinebit, si reliquo tem-
pore ea usus fuerit, quia scilicet tua esse coeperat: ut
iam nec ius repudiandi legatum tibi possit contingere,
cum ad te fundus non pertineat.

771. Si adoptavero eum, qui precario (43.26) 16
rogaverit, ego quoque precario possidebo.

772. Si diurnarum aut nocturnarum hora- (43.20) 2
rum aquae ductum habeam, non possum alia hora
ducere, quam qua ius habeam ducendi.

773. In omnibus causis pro facto accipi- (50.17) 39
tur id, in quo per alium morae sit, quo minus fiat.[7]

LIBER XXXIII.

[*De donationibus*].[8]

774. In aedibus alienis habitare gratis (39.5) 9
donatio videtur: id enim ipsum capere videtur qui
habitat, quod mercedem pro habitatione non solvit.
potest enim et citra corporis donationem valere donatio,
veluti si donationis causa cum debitore meo paciscar,
1 ne ante certum tempus ab eo petam. Ex rebus dona-
tis fructus perceptus in rationem donationis non com-
putatur: si vero non fundum, sed fructus perceptionem
tibi donem, fructus percepti venient in computationem

1) ita *ins.?* 2) constitutum usucapioni tempus] annum *Pomp.* 3) Neratius (*ita Cuiac.*) *scribendum esse non satis videtur constare.* 4) statutum tempus] annum *Pomp.* 5) statutum tempus] biennium *Pomp.* 6) constitutum . . . ad amitt. servitutem] biennium *Pomp.* 7) *cf.* (8.6) 18 § 2? 8) *cf. Paul.* 15 *ad Sab. sub hac rubr.*

2 donationis. Quod filius familias patris iussu aut voluntate donavit, perinde est, ac si pater ipse donaverit aut si mea voluntate rem meam tu nomine tuo
3 Titio dones. Donari non potest, nisi quod eius fit, cui donatur.

[*De servitutibus*].[1]

775. Si quis unas aedes, quas solas habet, [(7.1) 32] vel fundum tradit,[2] excipere potest id, quod personae, non praedii est, veluti usum et usum fructum. sed et si excipiat, ut pascere sibi vel inhabitare liceat, valet exceptio, cum ex multis saltibus pastione fructus perciperetur. et habitationis exceptione, sive temporali sive usque ad mortem eius qui excepit, usus videtur exceptus.

776. [3]Ad fidem rei gestae faciendam [(22. 5) 11] etiam non rogatus testis intellegitur.

777. Quotiens nec hominum nec praedio- [(8.1) 15] rum servitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valet, veluti ne per fundum tuum eas aut ibi consistas: et ideo si mihi concedas ius tibi non esse fundo tuo uti frui, nihil agitur: aliter atque si concedas mihi ius tibi non esse in fundo tuo aquam quaerere minuendae
1 aquae meae gratia. Servitutium non ea natura est, ut aliquid faciat quis, veluti viridia tollat aut amoeniorem prospectum praestet, aut in hoc ut in suo pingat, sed ut aliquid patiatur aut non faciat.

778. Si domus tua aedificiis meis utramque [(8.2) 21] servitutem deberet, ne altius tolleretur et ut stillicidium aedificiorum meorum recipere deberet, et tibi concessero ius esse invito me altius tollere aedificia tua, quod ad stillicidium meum attinet, sic statui debebit, ut, si altius sublatis aedificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius tibi aedificare non liceat: si non impediantur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

Si mihi eodem tempore concesseris et [(8.3) 20 pr.] ire agere per tuum locum et uti frui eo ius esse, deinde ego tibi concessero ius mihi uti frui non esse: non aliter eo loco uteris frueris, quam ut ire agere mihi recte liceat. item si et ducere per tuum fundum aquam iure potuero et in eo tibi aedificare invito me ius non fuerit: si tibi concessero ius esse aedificare, nihilo minus hanc servitutem mihi praestare debebis, ne aliter aedifices, quam ut ductus aquae meus maneat, totiusque eius rei condicio talis esse debet, qualis esset, si una dumtaxat initio concessio facta esset.

779. Cum in lege venditionis ita sit [(18. 1) 33] scriptum: 'flumina stillicidia uti nunc sunt, ut ita sint', nec additur, quae flumina vel stillicidia, primum spectari oportet, quid acti sit: si non id appareat, tunc id accipitur quod venditori nocet: ambigua enim oratio est.

Si servitus imposita fuerit 'lumina quae [(8. 2) 23 pr.] nunc sunt, ut ita sint', de futuris luminibus nihil caveri videtur: quod si ita sit cautum 'ne luminibus officiatur', ambigua est scriptura, utrum ne his luminibus officiatur quae nunc sint, an etiam his quae postea quoque fuerint: et humanius est verbo generali omne lumen significari, sive quod in praesenti sive quod post tempus conventionis contigerit.

780. Futuro quoque aedificio, quod non- [(8. 2) 23 § 1] dum est, vel imponi vel adquiri servitus potest.

781. Si supra tuum parietem vicinus [(41. 1) 28] aedificaverit, proprium eius id quod aedificaverit fieri Labeo et Sabinus aiunt: sed Proculus tuum proprium, quemadmodum tuum fieret, quod in solo tuo alius aedificasset: quod verius est.

782. Hoc, quod dictum est de immissis,[1] [(8.2) 25] locum habet ex aedificio alio in aliud: aliter enim supra alienum aedificium superius habere nemo potest.
1 Si ex tribus aedibus in loco impari positis aedes mediae superioribus serviant aedibus, inferiores autem nulli serviant, et paries communis, qui sit inter aedes inferiores et medias, altius a domino inferiorum aedium sublatus sit, iure eum altius habiturum Sabinus ait.

783. [2]Sed si inter te et me communes sunt [(8.2) 27] Titianae aedes et ex his aliquid non iure in alias aedes meas proprias immissum sit, nempe tecum mihi agere licet aut rem perdere. idem fiet, si ex tuis propriis aedibus in communes meas et tuas aedes quid similiter esset proiectum: mihi enim soli tecum est
1 actio. Si in area communi aedificare velis, socius prohibendi ius habet, quamvis tu aedificandi ius habeas a vicino concessum, quia invito socio in iure communi non habeas ius aedificandi.

784. Si, cum meus proprius esset paries, pas- [(8.5) 14] sus sim te immittere tigna quae antea habueris: si nova velis immittere, prohiberi a me potes: immo etiam agere tecum potero, ut ea, quae nova immiseris, tollas.
1 Si paries communis opere abs te facto in aedes meas se inclinaverit, potero tecum agere ius tibi non esse parietem illum ita habere.

[3]Si arbor ex vicini fundo vento inclinata [(43. 27) 2] in tuum fundum sit, ex lege duodecim tabularum de adimenda ea recte agere potes ius ei non esse ita arborem habere.

785. Si meo et vicini nomine parie- [(10. 3) 22] tem aedificem vel repetiturus ab eo pro parte impensam vel donationis gratia, communis fiet paries.

786. Servitus naturaliter, non manu [(8. 3) 20 § 1—3] facto laedere potest fundum servientem: quemadmodum si imbri crescat aqua in rivo aut ex agris in eum confluat aut aquae fons secundum rivum vel in eo
2 ipso inventus postea fuerit. Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo fonte per fundum Seianum aquam iure ducebam, meo facto fundo Seiano manet
3 servitus. Hauriendi ius non hominis sed praedii est.

787. [4][*Si mihi concesseris iter aquae per* [(8.3) 22] *fundum tuum non destinata parte, per quam ducerem, non totus fundus tuus serviet,*] sed quae loca eius fundi tunc, cum ea fieret cessio, aedificiis arboribus vineis vacua fuerint, ea sola eo nomine servient.

788. Ex meo aquae ductu Labeo scribit [(8.3) 24] cuilibet posse me vicino commodare: Proculus contra, ut ne in meam partem fundi aliam, quam ad quam servitus adquisita sit, uti ea possit. Proculi sententia verior est.

---

1) *cf. Paul.* 15 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) mancipio dat *Pomp.* 3) *Videntur haec quoque ad mancipationem spectare.*

1) *Non videntur haec ad ea spectare, quae Paulus tractat fragmento praecedenti, sed ad Sabini locum, quo ille definiverat posse constitui ius tignorum immittendorum supraque ea tigna aedificandi, cf. fr.* 781. 2) *cf. Sabin.* (10. 3) 28. 3) libro trigensimo quarto (XXXIIII *pro* XXXIII) *inscr. F.* 4) *cf. Sabin.* (8.1) 9, *Paul. fr.* 1883.

789. Refectionis gratia accedendi ad ea (8.4) 11
loca, quae non serviant, facultas tributa est his, quibus servitus debetur, qua tamen accedere eis sit necesse, nisi in cessione servitutis nominatim praefinitum sit, qua accederetur: et ideo nec secundum rivum nec supra eum (si forte sub terra aqua ducatur) locum religiosum dominus soli facere potest, ne servitus intereat: et id verum est. sed et depressurum vel adlevaturum rivum, per quem aquam iure duci[1] potesta-
1 tem habes, nisi si ne id faceres cautum sit. Si prope tuum fundum ius est mihi aquam rivo ducere, tacita haec iura sequuntur, ut reficere mihi rivum liceat, ut adire, qua proxime possim, ad reficiendum eum ego fabrique mei, item ut spatium relinquat mihi dominus fundi, qua dextra et sinistra ad rivum adeam et quo terram limum lapidem harenam calcem iacere possim.

790. [2]Viae vicinales, quae ex agris priva- (43.7) 3
torum collatis factae sunt, quarum memoria non exstat,
1 publicarum viarum numero sunt. Sed inter eas et ceteras vias militares[3] hoc interest, quod viae militares exitum ad mare aut in urbes aut in flumina publica aut ad aliam viam militarem habent, harum autem vicinalium viarum dissimilis condicio est: nam pars earum in militares vias exitum habent, pars sine ullo exitu intermoriuntur.

LIBER XXXIV.

[*De aqua et aqua pluvia arcenda*].[4]

791. [5]Si partem fundi mei certam tibi (8.3) 25
vendidero, aquae ductus ius, etiamsi alterius partis causa plerumque ducatur, te quoque sequetur: neque ibi aut bonitatis agri aut usus eius aquae ratio habenda est ita, ut eam solam partem fundi, quae pretiosissima sit aut maxime usum eius aquae desideret, ius eius ducendae sequatur, sed pro modo agri detenti aut alienati fiat eius aquae divisio.

792. Hoc iure utimur, ut etiam non ad (43.20) 3 pr.
irrigandum, sed pecoris causa vel amoenitatis aqua duci possit.

793. Quominus ex publico flumine duca- (43. 12) 2
tur aqua, nihil impedit (nisi imperator aut senatus vetet), si modo ea aqua in usu publico non erit.[6] sed si aut navigabile est aut ex eo aliud navigabile fit, non permittitur id facere.

Ex flumine aquam ducere plures pos- (43. 20) 3 § 1. 2
sunt, ita tamen, ut vicinis non noceant, vel, si angustus
2 amnis sit, etiam ei, qui in alia ripa sit. Si aquam ex flumine publico duxeris et flumen recesserit, non potes subsequi flumen, quia ei loco servitus imposita non sit, quamvis is locus meus sit. sed si alluvione paulatim accesserit fundo tuo, subsequi potes, quia locus totus fluminis serviat ductioni. sed si circumfluere coeperit mutato alveo, non potes, quia medius locus non serviat interruptaque sit servitus.

794. Aqua, quae in rivo nascitur, (43.20) 3 § 3—6
4 tacite lucri fit ab eo qui ducit. Ductus aquae, cuius origo memoriam excessit, iure constituti loco habetur.
5 Is, qui aquae cottidianae *ius* habet, vel fistulam in rivo ponere vel aliud quodlibet facere potest, dummodo ne fundum domino aut aquagium rivalibus de-
6 terius faciat. Si aqua ducatur, supra eam alia aqua per pontem, qui supra rivum factus sit, iure ducitur, dum inferiori rivo non noceatur.

795. [*Labeo ait, si patiente vicino opus* (39. 3) 20
faciam, ex quo ei aqua pluvia noceat, non teneri me actione aquae pluviae arcendae:] sed hoc ita, si non per errorem aut imperitiam deceptus fuerit: nulla enim voluntas errantis est.

Furiosi vel eius, cui bonis interdictum (50. 17) 40
sit, nulla voluntas est.

[*De fluminibus publicis*].[1]

796. Ergo si insula nata adcreverit (41. 1) 30
fundo meo et inferiorem partem fundi vendidero, ad cuius frontem insula non respicit, nihil ex ea insula pertinebit ad emptorem eadem ex causa, qua nec ab initio quidem eius fieret, si iam tunc, cum insula
1 nasceretur, eiusdem partis dominus fuisset. Celsus filius, si in ripa fluminis, quae secundum agrum meum sit, arbor nata sit, meam esse ait, quia solum ipsum meum privatum est, usus autem eius publicus intellegitur. et ideo cum exsiccatus esset alveus, proximo-
2 rum fit, quia iam populus eo non utitur. Tribus modis insula in flumine fit, uno, cum agrum, qui alvei non fuit, amnis circumfluit, altero, cum locum, qui alvei esset, siccum relinquit et circumfluere coepit, tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit et eum alluendo auxit. duobus posterioribus modis privata insula fit eius, cuius ager propior fuerit, cum primum extitit: nam et natura fluminis haec est, ut cursu suo mutato alvei causam mutet. nec quicquam intersit, utrum de alvei dumtaxat solo mutato an de eo, quod superfusum solo et terrae sit, quaeratur, utrumque enim eiusdem generis est. primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur.
3 Alluvio agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. itaque si ager, qui inter viam publicam et flumen fuit, inundatione fluminis occupatus esset, sive paulatim occupatus est sive non paulatim, sed eodem impetu recessu fluminis restitutus, ad pristinum dominum pertinet: flumina enim censitorum vice funguntur, ut ex privato in publicum addicant et ex publico in privatum: itaque sicuti hic fundus, cum alveus fluminis factus esset, fuisset publicus, ita nunc
4 privatus eius esse debet, cuius antea fuit. Si pilas in mare iactaverim et supra eas inaedificaverim, continuo aedificium meum fit. item si insulam in mari aedificaverim, continuo mea fit, quoniam id, quod nullius sit, occupantis fit.

* *v. fr.* 784 (*lib. XXXIII*). (43. 27) 2

LIBER XXXV.

[*De fiducia*].[2]

797. Quamvis convenerit, ut fundum (13. 7) 6 pr.
pigneraticium[3] tibi vendere liceret, nihilo magis cogendus es vendere, licet solvendo non sit is qui pignus[4] dederit, quia tua causa id caveatur. sed

1) ducis, prohibendi *scr.?* 2) Ulpianus (*pro* Pomponius) *inser. F.* 3) militares *gloss.* 4) *cf. Paul.* 16 *ad Sab. sub hac rubr.* 5) *cf. Paul.* 15 *ad Sab.* (8. 3) 23 § 3 (*fr.* 1885). 6) si modo . . . non erit *Trib.*

1) *cf. Paul.* 16 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *Pomponium fr.* 797—799 *non de pignore, sed de fiducia egisse apparet ex vocabulo* 'eam', *quod compilatores in fr.* 799 § 3 *per neglegentiam reliquerunt: qua re cetera quoque quae exstant huius libri fragmenta ad eundem tractatum pertinere verisimile fit.* 3) fiduciarium *Pomp.* 4) fiduciam *Pomp.*

Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad vendendum dicit: quid enim si multo minus sit quod debeatur et hodie pluris venire possit pignus[1] quam postea? melius autem est dici eum, qui dederit pignus, posse vendere et accepta pecunia solvere id quod debeatur, ita tamen, ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam, si mobilis sit, prius idonea cautela a debitore pro indemnitate ei praestanda. invitum enim creditorem cogi vendere satis inhumanum est.[2]

Cum venditor fundi in lege ita caverit: 'si (18. 3) 2
ad diem pecunia soluta non sit, ut fundus inemptus sit', ita accipitur inemptus esse fundus, si venditor inemptum eum esse velit, quia id venditoris causa caveretur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset.

798. Si creditor pluris fundum pignera- (13. 7) 6 § 1
tum[3] vendiderit, si id faeneret, usuram eius pecuniae praestare debet ei qui dederit pignus.[4] sed et si ipse usus sit ea pecunia, usuram praestari oportet. quod si eam depositam habuerit, usuras non debet.

799. Si necessarias impensas fecerim in (13. 7) 8
servum aut in fundum, quem pignoris[5] causa[6] acceperim, non tantum retentionem, sed etiam contrariam pigneraticiam[5] actionem habebo: finge enim medicis, cum aegrotaret servus, dedisse me pecuniam et eum decessisse, item insulam fulsisse vel refecisse et postea
1 deustam esse, nec habere quod possem retinere. Si pignori[5] plura mancipia data sint, et quaedam certis pretiis ita vendiderit creditor ut evictionem eorum praestaret, et creditum suum habeat, reliqua mancipia potest retinere, donec ei caveatur, quod evictionis
2 nomine promiserit, indemnem eum futurum. Si unus ex heredibus debitoris portionem suam solverit, tamen tota res pignori[5] data venire poterit, quemadmodum
3 si ipse debitor portionem solvisset. Si annua bima trima die triginta stipulatus acceperim pignus[4] pactusque sim, ut nisi sua quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi liceret, placet, antequam omnium pensionum dies veniret, non posse me pignus[4] vendere, quia eis verbis omnes pensiones demonstrarentur: nec verum est sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent. sed omnibus pensionibus praeteritis, etiamsi una portio soluta non sit, pignus[1] potest venire. sed si ita scriptum sit: 'si qua pecunia sua die soluta non erit', statim com-
4 petit ei pacti conventio. De vendendo pignore[7] in rem pactio concipienda est, ut omnes contineantur: sed et si creditoris dumtaxat persona fuerit comprehensa, etiam heres eius iure vendet, si nihil in con-
5 trarium actum est. Cum pignus[1] ex pactione venire potest, non solum ob sortem non solutam venire poterit, sed ob cetera quoque, veluti usuras et quae in id impensa sunt.

800. [8]Si debitor, antequam a priore credi- (20. 4) 4
tore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset et, antequam utrique creditori solveret debitum, rem aliam priori creditori vendiderat creditumque pensaverit cum pretio rei venditae, dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset: nec enim interesse, solverit an pensaverit: et ideo posterioris creditoris causa est potior.

801. Si creditor fundum pigneraticium[1] (46. 3) 26
vendiderit et quantum ei debebatur, receperit, debitor liberabitur. sed et si acceptum emptori pretium tulisset creditor vel ab eo stipulatus esset, debitor nihilo minus liberatur. sed si servus pigneratus[2] a creditore venierit, quamdiu redhiberi possit, non liberabitur debitor, sicut in quolibet[3] pignore vendito, quamdiu res inempta fieri possit.

*

802. [4]Verbum illud 'pertinere' latis- (50. 16) 181
sime patet: nam et eis rebus petendis aptum est, quae dominii nostri sint, et eis, quas iure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri dominii: pertinere ad nos etiam ea dicimus, quae in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

LIBER XXXVI(?)[5]

[*De postliminio*].[6]

803. Si captivus, de quo in pace cau- (49. 15) 20
tum fuerat ut rediret, sua voluntate apud hostes man-
1 sit, non est ei postea postliminium. Verum est expulsis hostibus ex agris quos ceperint dominia eorum ad priores dominos redire nec aut publicari aut praedae loco cedere: publicatur enim ille ager qui ex
2 hostibus captus sit. Redemptio facultatem redeundi praebet, non ius postlimini mutat.

DE SENATUS CONSULTIS LIBRI V.[7]

LIBER I.

[*De senatus consulto Vellaeano*].

804. † Paul. 6 regul. *Si mulieri dederim* (16. 1) 22
pecuniam, ut eam creditori meo solvat vel expromittat, si ea expromiserit, locum non esse senatus consulto Pomponius scribit, quia mandati actione obligata in rem suam videtur obligari.

805. Si mulier hereditatem alicuius (16. 1) 32
adeat, ut aes alienum eius suscipiat, vix est, ut succurri ei debeat, nisi si fraude creditorum id conceptum sit: nec enim loco minoris viginti quinque annis cir-
1 cumscripti per omnia habenda est mulier. Si mulier rem a se pignori datam per intercessionem recipere velit, fructus etiam liberos recipit et, si res deterior facta fuerit, eo nomine magis aestimetur. sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alii vendidit, vera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant et adversus bonae fidei emptorem,

---

1) fiducia *Pomp.* 2) melius autem . . . inhumanum est *Trib.*, *cf. Paul. sent.* 2, 13 § 3, *Gradenwitz p.* 22. 3) fiduciae datum *Pomp.* 4) fiduciam *Pomp.* 5) fiduciae *Pomp.* 6) mancipio *ins.* 7) vendenda fiducia *Pomp.* 8) *Potuit ICtus haec inicere, cum ageret de fiduciae formulae verbis* 'eo nomine satisfactum esse', *v. Lenel, p.* 233 *n.* 6. *Cf. fr.* 801.

1) fiduciarium *Pomp.* 2) fiduciae datus *Pomp.* 3) quolibet *Trib.* 4) *Scripserat ICtus — fr.* 799 § 4 *— in rem esse concipiendam de vendenda fiducia pactionem: qua occasione facile potuit attingi haec clausula 'ad quem ea res pertinet' pleniusque disseri de verbo 'pertinere'. Animadvertas autem hoc loco ad 'res petendas' referri hoc verbum, quasi in formula aliqua occurrerit.* 5) *In indice βιβλία τριακονταπέντε dumtaxat enumerantur.* 6) *cf. Paul.* 16 *ad Sab. sub hac rubr.* 7) *Incertum, quando conscripti sint (de fr.* 808 *v. Karlowa, R.G.* I *p.* 717).

ne melioris condicionis emptor sit, quam fuerit ven-
2 ditor. Item si mulier creditori viri fundum vendidit
et tradidit ea condicione, ut emptor acceptam pecu-
niam viro referret, et hunc fundum vindicat, exceptio
quidem opponitur ei de re empta et tradita, sed repli-
cabitur a muliere: 'aut si ea venditio contra senatus
consultum facta sit.' et hoc procedit, sive ipse credi-
tor emerit sive interposuerit alium, quo mulier ea
ratione careat re sua. idem est et si non pro viro, sed
3 pro alio debitore rem suam tradidit. Si mulier, ne
ipsa intercederet, alii mandaret ut id faceret, an in
huius persona locus huic senatus consulto sit, qui
rogatu mulieris id faceret? totus enim sermo senatus
consulti ad petitionem non dandam adversus ipsam
mulierem spectat. et puto rem ita esse distinguendam,
ut, si quidem creditor, cui me obligavi mandante
muliere, hoc in fraudem senatus consulti egisset, ne
ipsa interveniret contra senatus consultum, daret autem
alium, excludendum eum exceptione fraudis senatus
consulti factae: si vero is ignorasset, ego autem scissem,
tunc mandati me agentem cum muliere excludendum
4 esse, me autem creditori teneri. Si mulier pro eo,
pro quo intercesserit, iudicium parata sit accipere, ut
non in veterem debitorem actio detur: quoniam sena-
tus consulti exceptionem opponere potest, cavere debe-
bit exceptione se non usuram et sic ad iudicem ire.
5 Intercedere mulierem intellegendum est etiam pro
eo, qui obligari non possit, veluti si pro servo alieno
intercedit: sed rescissa intercessione in dominum resti-
tuenda est actio.

806. [1]Aristo in decretis Frontianis ita (29. 2) 99
refert. Cum duae filiae patri necessariae heredes ex-
stitissent, altera se paterna abstinuerat hereditate, altera
bona paterna vindicare totumque onus suscipere parata
erat. sanctum Cassium praetorem causa cognita actio-
nes hereditarias utiles daturum recte pollicitum ei,
quae ad hereditatem patris accesserat denegaturumque
ei quae se abstinuerat.

LIBER II.

[*De senatus consulto Tertulliano*].

807. Si filius familias miles non sit testa- (38. 17) 10
tus de his, quae in castris adquisierit, an ea ad matrem
pertineant, videndum est. sed non puto: magis enim
iudicio militum hoc beneficium concessum est, non ut
omnimodo quasi patres familiarum in ea re sint.
1 Quando in pendenti est, an quaedam personae pos-
sint obstare matri, et casus tulerit, ut non induceren-
tur, matris ius integrum erit, quod medio tempore ap-
penderit: veluti si filio intestato mortuo postumus ei
filius potuerit nasci nec natus sit aut mortuus editus,
vel quod etiam filius qui in hostium potestate erat
postliminio non sit reversus.

LIBER III.

[*De senatus consultis, quae ad libertates fideicommissarias pertinent*].

808. De his, qui bona eorum quibus (40. 12) 43
serviebant intercepissent, deinde ad libertatem pro-
clamabant, Hadrianus imperator rescripsit, cuius re-
scripti verba haec sunt: 'Sicut non est aequum fiducia
libertatis, quae ex fideicommissi causa praestanda est,
intercipere hereditariam pecuniam, ita nec libertati
praestandae moram quaeri oportet. quam primum ergo
arbitrum dare debeat, apud quem constaret, quid ser-
vari potest heredi, antequam ad servum manumitten-
dum compelleretur'.

LIBER IV.

[*De senatus consulto Suilliano*].

809. Sed si is, cui adsignassem, decessisset (38. 4) 2
relicto filio et fratre et alterius patroni filio, semissem
habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is qui
vivit habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

810. † Ulp. 14 ad Sab. *Posse autem et* (38. 4) 3 § 1. 3
nepoti adsignari certum est et praeferri filio nepotem ad-
3 *signatoris constat. . . . An autem ad legitimam heredi-*
tatem admitti possit hic qui est in potestate, tractari
poterit. et cum multi sint casus, quibus et libertum
habere qui in potestate est possit, cur non hoc quoque
admittendum sit, ut per eum pater ad legitimae heredi-
tatis admittatur emolumentum? quod et Pomponio recte
videtur.

811. [*Si quis duobus adsignaverit libertum* (38. 4) 4
et alter in civitate esse sine liberis desierit] vel vivus
noluerit ad se hereditatem liberti pertinere, [*portio*
eius adcrescet alteri].

812. Testamento potest quis et servum (38. 4) 13
1 manumittere et eundem ut libertum adsignare. De
liberis, qui sunt in potestate, senatus locutus est: ergo
de postumis nihil hoc senatus consulto provisum est:
2 magis tamen puto etiam postumos contineri. Quod
inquit senatus 'si ex liberis quis in civitate esse de-
sisset', eum significat, qui in perpetuum in civitate
esse desierit, non etiam si quis ab hostibus captus re-
3 verti possit. Ex die quoque certa adsignari potest,
sed usque in diem certum vix potest: nam ipse sena-
tus huic negotio finem praeposuit.

LIBER V.

[*De senatus consulto Macedoniano*].

813. Si is, cui, dum in potestate patris (14. 6) 20
esset, mutua pecunia data fuerat, pater familias factus
per ignorantiam facti novatione facta eam pecuniam
expromisit, si petatur ex ea stipulatione, in factum
excipiendum erit.

[*De senatus consulto . . .*].

814. Hoc sermone 'adgnitis natalibus' (40. 14) 3
de nullis aliis intellegendum est senatum sensisse quam
1 ingenuis. Verbo autem 'relinquerent' etiam hoc in-
tellegendum est, ut quaecumque ex re eius, a quo
manumissi erant, adquisita habeant, restituant. sed id
quemadmodum accipiendum sit, videndum est, utrumne
quae ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex
his adquisitum, reddere debeant, an vero etiam con-
cessa et donata a manumissoribus amplexi sint: quod
magis est.

———

1) *Haec quoque ad SC Vellaeanum pertinere suspicor, cf. fr. 805 pr. Animadvertas de filiabus agi, non de filiis.*

DE STIPULATIONIBUS.[1]

LIBER VIII.

815. Ulp. 18 ad Sab. . . . *idem continere* [(7. 5) 5 § 2] *usum pecuniae et usum fructum et Iulianus scribit et Pomponius libro octavo de stipulationibus.*

VARIARUM LECTIONUM LIBRI.[2]

LIBER I.

816. Si heredi eius, cui natura debuerit, [(36. 1) 49] aliquis solverit, ei, cui fideicommissa hereditas relicta sit, id reddendum.

817. Mulier in opus salinarum ob male- [(49. 15) 6] ficium data et deinde a latrunculis exterae gentis capta et iure commercii vendita ac redempta in causam suam reccidit. Cocceio autem Firmo centurioni pretium ex fisco reddendum est.

LIBER II.

818. Si quis violaverit muros, capite puni- [(1. 8) 11] tur, sicuti si quis transcendet scalis admotis vel alia qualibet ratione. nam cives Romanos alia quam per portas egredi non licet, cum illud hostile et abominandum sit: nam et Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum transcendere voluerit.

819. Paul. 3 quaest. *Pomponius autem lectio-* [(20. 5) 9 § 1] *num libro secundo ita scripsit: quod in pignoribus dandis adici solet, ut, quo minus pignus venisset, reliquum debitor redderet, supervacuum est, quia ipso iure ita se res habet etiam non adiecto eo.*

LIBER IV.

820. Ulp. 31 (32?) ad Sab. *Si maritus aesti-* [(24. 1) 7 § 5] *mationem rerum quas in dotem accepit dicat se donationis causa auxisse, remedium monstravit imperator noster cum divo patre suo rescripto, cuius verba haec sunt: 'Cum donationis causa pretium auctum adfirmes, qui super ea re cogniturus erit, si pecuniae modum recusabis, ipsa praedia restitui debere sumptuum deductis rationibus arbitrabitur'. in arbitrio igitur mariti erit, quid praestitum malit. idem iuris est et si e contrario mulier de minore aestimatione queratur. nec aliud in commodato aestimato dato observari solet, ut Pomponius libro quarto variarum lectionum scribit.*

821. Si vir uxoris aut uxor viri servis [(24. 1) 18] aut vestimentis usus vel usa fuerit vel in aedibus eius gratis habitaverit, valet donatio.

822. Semper in fraudem creditorum [(40. 9) 23] libertas datur ab eo, qui sciret se solvendo non esse, quamvis bene dedisset merenti hoc.

LIBER V.

823. Marcian. 3 regul. *Pomponius scripsit* [(41. 2) 43 § 1. 2] *libro quinto variarum lectionum, si sciat vel putet alienum esse usum fructum, bona fide diutina possessione*[1] *capere 2 posse. Idem, inquit, et si emero rem, quam sciam pignori obligatam.*

LIBER VII.

824. Iulianus[2] scribit exceptionem sena- [(14. 6) 19] tus consulti Macedoniani nulli obstare, nisi qui sciret aut scire potuisset filium familias esse eum cui credebat.

825. Aristo Neratio Appiano rescripsit, [(40. 4) 46] testamento liber esse iussus, cum annorum triginta esset, antequam ad eam aetatem perveniret si in metallum damnatus sit ac postea revocetur, sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere neque metallorum poena ius eius mutari: nec aliud, si heres esset sub condicione institutus: futurum enim eum etiam necessarium.

826. Si ita liber esse iussus sit 'Stichus, [(40. 7) 30] si eum heres non alienaverit, liber esto', etiamsi statuliber est, alienari tamen poterit.

827. Cum ex causa donationis promissa [(42. 1) 30] pecunia est, si dubium sit, an ea res eo usque donatoris facultates exhaurire possit, ut vix quicquam ei in bonis relictum sit, actio in id quod facere possit danda est, ita ut et ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur. quod maxime inter liberos et parentes observandum est.

828. Si a Titio stipulatus fideiussorem [(46. 1) 43] te acceperim, deinde eandem pecuniam ab alio stipulatus alium fideiussorem accipiam, confideiussores non erunt, quia diversarum stipulationum fideiussores sunt.

LIBER IX.

829. Iure naturae aequum est neminem [(50. 17) 206] cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiorem.

LIBER X.

830. Si ancillae alienae, cum ea nub- [(35. 1) 58] sisset, legatum sit, Proculus ait utile legatum esse, quia possit manumissa nubere.

831. Si usus fructus fundi legatus fuerit, [(39. 3) 22] aquae pluviae arcendae actio heredi et cum herede est, cuius praedium fuerit. quod si ex opere incommodum aliquod patitur fructuarius, poterit quidem interdum vel interdicto experiri quod vi aut clam. quod si ei non competet, quaerendum est, an utilis ei quasi domino actio aquae pluviae arcendae dari debeat an vero etiam contendat ius sibi esse uti frui: sed magis est utilem aquae pluviae arcendae ei actionem 1 accommodare. Non aliter restituisse rem videtur is 2 qui opus fecit, quam si aquam coerceat. Sed et si fructuarius opus fecerit, per quod aqua pluvia alicui noceat, erit quidem actio legitima cum domino proprietatis: an vero etiam utilis in fructuarium actio aquae pluviae arcendae danda sit, quaesitum est: et magis est ut detur.

LIBER XI.

832. Arbiter calendis Ianuariis adesse [(4. 8) 40] iussit et aute eum diem decessit: alter ex litigatoribus

---

1) *Hac inscriptione partem librorum ad edictum demonstrari non credo, v. p. 8 n. 1.* 2) *Non minus XLI, quorum quindecim priores compilatoribus ad manus erant* (variarum lectionum βιβλία δεκαπέντε *index*). *Ex genuinis enim Pomponii libris, non ex epitome quadam ea quae digestis continentur variarum lectionum fragmenta videntur desumpta esse* (*cf. etiam fr.* 821 *cum fr.* 820, *fr.* 838 *cum fr.* 837). *Certum rerum ordinem in his libris non invenio. Conscripti sunt iam editis Iuliani digestis, cf. p.* 152 *n.* 2. *De 'epistularum et variarum lectionum' libris cf. p.* 53 *n.* 3.

1) diutina possessione] usu *Pomp.* 2) *cf. Iulian.* 12 *dig.* (14. 6) 3 § 2 (*fr.* 183).

non adfuit. procul dubio poena minime commissa est: nam et Cassium audisse se dicentem Aristo ait in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam: quemadmodum Servius ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, non committi poenam.

833. Placet vel certae partis vel pro in- (7. 4) 25
diviso usum fructum non utendo amitti.

Labeo ait, si is, qui haustum habet, per (8. 6) 17
tempus, quo servitus amittitur, ierit ad fontem nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse.

LIBER XII.

834. Qui indignus est inferiore ordine, in- (1. 9) 4
dignior est superiore.

835. [*Si quis servum ita vendidit, ut* (15. 1) 34
pretium pro peculio acciperet, penes eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculii pervenit,] non penes quem res peculiaris sit.

836. . . . . *et hoc Tiberius Caesar con-* (28. 5) 42
stituit in persona Parthenii, qui tamquam ingenuus heres scriptus adierat hereditatem, cum esset Caesaris servus: nam divisa hereditas est inter Tiberium et eum qui Parthenio substitutus erat, ut refert Sextus Pomponius.[1]

LIBER XIII.

837. Marcian. ad form. hyp. *Pomponius* (20. 2) 5 pr. § 1
libro tertio decimo variarum lectionum scribit, si gratuitam habitationem conductor mihi praestiterit, invecta a
1 *me domino insulae pignori non esse. Item: illud, inquit, videndum est voluntate domini induci pignus ita posse, ut in partem debiti sit obligatum.*

838. In praediis rusticis fructus qui ibi (20. 2) 7
nascuntur tacite intelleguntur pignori esse domino fundi locati, etiamsi nominatim id non convenerit.
1 Videndum est, ne non omnia illata vel inducta, sed ea sola, quae, ut ibi sint, illata fuerint, pignori sint: quod magis est.

839. Qui saccum habentem pecuniam (47. 2) 78
subripit, furti etiam sacci nomine tenetur, quamvis non sit ei animus sacci subripiendi.

LIBER XIV.

840. Si tuo servo credidero eumque (46. 3) 83
redemero et is manumissus mihi solverit, non repetet.

LIBER XXV.

841. Ulp. 16 ad edict. *Per hanc autem* (6. 1) 1 § 3
actionem non solum singulae res vindicabuntur, sed posse etiam gregem vindicari Pomponius libro lectionum vicensimo quinto scribit.

LIBER XXXIV.

842. Paul. 21 ad edict. *Si a bonae fidei pos-* (6. 1) 21
sessore fugerit servus, requiremus, an talis fuerit, ut et custodiri debuerit. nam si integrae opinionis videbatur, ut non debuerit custodiri, absolvendus est possessor, ut tamen, si interea eum usuceperat, actionibus suis cedat petitori et fructus eius temporis quo possedit praestet. quod si nondum eum usucepit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nihil caveat petitori de persequenda ea re: . . . Iulianus autem in his casibus, ubi propter fugam servi possessor absolvitur, etsi non cogitur cavere de persequenda re, tamen cavere debere possessorem, si rem nanctus fuerit, ut eam restituat, idque Pomponius libro trigensimo quarto variarum lectionum probat.

LIBER XL.

843. Marcian. ad form. hyp. *Pomponius libro* (20. 2) 2
quadragesimo variarum lectionum scribit: non solum pro pensionibus, sed et si deteriorem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, invecta et illata pignori erunt obligata.

LIBER XLI.

844. Ulp. 17 ad edict. *Apud Pomponium* (8. 5) 8 § 6. 7
dubitatur libro quadragensimo primo lectionum, an quis possit ita agere licere fumum non gravem, puta ex foco, in suo facere aut non licere. et ait magis non posse agi, sicut agi non potest ius esse in suo ignem facere
7 *aut sedere aut lavare. Idem in diversum probat: nam et in balineis, inquit, vaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in Ursi Iuli instruxisset, placuit potuisse tales servitutes imponi.*

INCERTUS LIBER.

845. Ulp. 4 ad edict. . . . . *non reprobo,* (2. 14) 7 § 6
quod Pomponius libris lectionum probat, posse in parte recedi pacto ab emptione, quasi repetita partis emptione.

EX INCERTIS LIBRIS QUORUM SOLUS NUMERUS INDICATUR.

LIBER V.

v. fr. 455. (7. 1) 12 § 2
v. fr. 465. (7. 6) 1 § 3
v. fr. 467. (7. 8) 4 § 1
v. fr. 469. (7. 8) 8 § 1
v. fr. 494. (32) 73 § 5

LIBER VIII.

v. fr. 11. (13. 5) 5 § 4

LIBER IX.

v. fr. 542. (18. 6) 8 pr.

LIBER X.

846. Paul. 3 ad edict. *Si familia alicuius* (2. 1) 9
album corruperit, non similiter hic edicitur ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus, cum defendere voluit, unius nomine praestiterit, quantum liber praestaret: fortasse quia hic et contempta maiestas praetoris vindicatur et plura facta intelleguntur: quemadmodum cum plures servi iniuriam fecerunt vel damnum dederunt, quia plura facta sunt, non ut in furto unum. Octavenus hic quoque domino succurrendum ait: sed hoc potest dici, si dolo malo curaverint, ut ab alio album corrumperetur, quia tunc unum consilium sit, non plura facta. idem Pomponius libro decimo[1] *notat.*

v. fr. 561. (18. 1) 49

---

1) *Verba* ut refert Sextus Pomponius *non Pomponii esse, sed Iuliani* (*cf. Iulian. fr.* 440) *vidit Blume, ZgRw* 4, 377. *Compilatores iam recepta Iuliani relatione, cum Pomponii locum invenirent, quo is Tiberii constitutionis fecerat mentionem, novam inseruerunt inscriptionem, verba illa per neglegentiam reliquerunt. Iulianum autem haec ex ipsis variarum lectionum libris petiisse minus probaverim, cum constet ipsum Pomponium in his libris usum esse Iuliani digestis, v. p.* 151 *n.* 2: *facile quidem fieri potuit, ut Pomponius eadem in libris ad Sabinum referret.*

1) *Numerus nec cum edictalibus nec cum Sabinianis Pomponii libris convenire videtur.*

LIBER XI.

v. fr. 123. (15.1) 9 § 1

LIBER XXIV.

v. fr. 25. (3.3) 1 § 1
v. fr. 30. (3.3) 39 § 1

LIBER XXVI.

v. fr. 33. (3.5) 5 § 8
v. fr. 35. (3.5) 14

LIBER XXVII.

v. fr. 46. (4.3) 9 § 3

LIBER XXVIII.

v. fr. 39. (4.2) 7 § 1
v. fr. 40. (4.2) 9 pr.
v. fr. 41. (4.2) 12 § 1
v. fr. 44. (4.3) 1 § 4
v. fr. 51. (4.4) 7 § 2.7
v. fr. 52. (4.4) 11 § 4
v. fr. 53. (4.4) 13 § 1
v. fr. 54. (4.4) 16 § 2

LIBER XXX.

v. fr. 55. (27.6) 1 § 3.4
v. fr. 56. (27.6) 7 § 3

LIBER XXXI.

v. fr. 58. (4.6) 17 § 1
v. fr. 57. (27.6) 9 pr.

LIBER XXXIII.

v. fr. 61. (4.8) 7 pr.
v. fr. 62. (4.8) 9 § 1
v. fr. 65. (4.8) 17 § 3
v. fr. 66. (4.8) 21 § 4

LIBER XXXIV.

v. fr. 68. (4.9) 1 § 7
v. fr. 69. (4.9) 3 pr.
v. fr. 70. (13.5) 27

LIBER XXXVI.

v. fr. 78. (6.1) 8

LIBER XXXVII.

v. fr. 79. (6.1) 1 § 2

LIBER XL.

v. fr. 84. (6.2) 11 § 5
v. fr. 86. (7.6) 5 § 4
v. fr. 87. (8.2) 5

LIBER XLI.

v. fr. 89. (8.5) 4 § 3—5

LIBER LX.

v. fr. 120. (14.4) 5 § 1
v. fr. 121. (14.4) 9 § 2

LIBER LXI.

v. fr. 125. (15.2) 1 § 9
v. fr. 127. (15.3) 3 § 1

LIBER LXXXIII.

v. fr. 142. (38.5) 1 § 14.27

EX INCERTIS LIBRIS, QUORUM NEC NUMERUS INDICATUR.

847. Paul. 2 quaest. *Pomponius scripsit* (10.3) 29 § 1 *posci iudicem posse a quolibet sociorum: sed etiamsi unus ex sociis mutus erit, recte cum eo communi dividundo agi.*

848. Ulp. 2 disput. . . . *quod in servo, cui* (15.1) 36 *res pignori*[1] *data est, expressum est, hoc et in ceteris bonae fidei iudiciis accipiendum esse Pomponius scripsit. namque si servo res pignori*[1] *data sit, non solum de peculio et in rem verso competit actio, verum hanc quoque habet adiectionem 'et si quid dolo malo domini captus fraudatusque actor est'.*

849. Paul. 3 ad Sab. [2] *Verum est, quod et* (16.2) 4 *Neratio placebat et Pomponius ait, ipso iure eo minus fideiussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: sicut enim, cum totum peto a reo, male peto, ita et fideiussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem quam reus condemnari potest.*

850. Marcian. 4 regul. *Labeo libro posterio-* (18.1) 45 *rum scribit, si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit. quam sententiam et Pomponius probat. . . .*

851. Paul. 1 ad l. Iul. et P. *An et is noceat,*[3] (23.2) 44 § 5 *qui antequam adoptaret artem ludicram fecerit? atque si naturalis pater antequam filia nasceretur fecerit? et si huius notae homo adoptaverit, deinde emancipaverit, an non possit duci? ac si talis pater naturalis decessisset? sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse Pomponius recte putat, ut eis non connumerentur.*

852. Marcian. 2 regul. *Accipientis et dantis* (26.8) 15 *iudicium idem tutor auctor utrique fit. sed hoc utrum ita est, si bis auctor factus est, an et una auctoritas sufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat? dubitat quidem Pomponius, sed fortiter defenditur sufficere unam auctoritatem.*

853. Ulp. 8 ad Sab. *Suum heredem certum* (29.2) 30 § 6 *est ex asse heredem esse, etsi putat esse praegnatem mulierem, quae non est praegnas. quid si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres, sive institutum postumum proponas sive intestatum patrem decessisse? quod et Sextum Pomponium opinatum Tertullianus libro quarto quaestionum refert: putasse enim, sicuti cum vacuo utero suus ex asse heres est, ita et cum unum gerit nec per naturam humanae condicionis alium partum formare potest (quod quidem post certum tempus conceptionis eveniet), ex parte dimidia et ignorantem fore heredem, non ex quarta, ut Iulianus putat.*

854. Marcian. 6 instit. *Si quis ita scripserit:* (34.5) 14 *'illis, qui testamentum meum signaverint, heres meus decem dato', Trebatius utile legatum esse putat: quod Pomponius verius esse existimat, quia ipsum testamentum confirmatur testibus adhibitis, quod verum esse existimo.*

855. Paul. 2 ad Vit. *Si sub condicione,* (36.2) 21 § 1 *qua te heredem institui, sub ea condicione Titio legatum sit, Pomponius putat perinde huius legati diem cedere atque si pure relictum esset, quoniam certum esset herede existente debitum iri: neque enim per condicionem here-*

---

1) fiduciae *Ulp.* 2) *Ad hoc fr. cf. vol. I, p.* 1257 *n.* 1.
3) *Agitur de legis Iuliae capite, quo senator eam ducere prohibetur, cuius pater materve artem ludicram fecerit. Cf. fr.* 856.

dum fieri incerta legata nec multum interesse tale legatum ab hoc 'si heres erit, dato'.

856. Paul. 2 ad l. Iul. et P. [1]*Amissi antea* [(38. 1) 37 § 1a. 2] *liberi ad eas operas, quae postea imponuntur, prosunt, ut* 2 *Iulianus ait. Sed et si uno amisso obliget se, deinde alter nascatur, multo magis Pomponius ait amissum huic iungi, uti liberetur.*

857. Paul. 15 quaest. *Si nummos alienos* [(46. 1) 56 § 2] *quasi tuos mutuos dederis sine stipulatione, nec fideiussorem teneri Pomponius ait.*

858. Ulp. 2 de adult. *Si maritus sit in* [(48. 5) 16 pr. § 5] *magistratu, potest praeveniri a patre* [*sc. in adulterio accusando:*] *atquin non oportet. et putat Pomponius debere dici, quoad maritus magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendam, ne praeripiatur marito ius, quod cum eo aequale habet: igitur non cedent sexaginta dies patri, cum accusare non potest.*
5 *Si negaverint se pater et maritus accusaturos intra diem sexagensimum, an statim incipiant tempora extraneo cedere? et primus Pomponius putat admitti ad accusationem extraneum posse statim atque isti negaverint.*

859. Ulp. 1 de adult. *Quod ait lex 'in* [(48. 5) 24 pr.] *filia adulterum deprehenderit', non otiosum videtur: voluit enim ita demum hanc potestatem* [*sc. filiae occidendae*] *patri competere, si in ipsa turpitudine filiam de adulterio deprehendat. Labeo quoque ita probat, et Pomponius scripsit in ipsis rebus Veneris deprehensum occidi: et hoc est quod Solo et Draco dicunt ἐν ἔργῳ.*

860. *[2]*Relegatus statuis et imaginibus* [(48. 22) 17] 1 *honorari non prohibetur. Relegatus statum suum integrum retinet et bona quae habet et potestatem in liberos,* 2 *sive ad tempus sive in perpetuum relegatus est. Deportatio autem non fit ad tempus.**

861. Paul. 1 manual. *Pomponius . . . putat non* [Vat. 50] *posse ad certum tempus deduci* [*usum fructum sc.*] *nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse.*

INDEX

locorum incertorum.

1) *Agitur de legis Iuliae capite, quo libertus liberos habens operarum obligatione liberatur. Cf. fr.* 851.

2) *Hoc fr.* (*om. in F.*) *ex Bas.* 60, 54, 17. 18 *suppl. edd.*

3) *v. addenda.*

PROCULUS[1]

(NERVAE FILII AEQUALIS).

EPISTULARUM LIBRI.[2]

LIBER I.

1. Aquam, quae oriebatur in fundo vicini, plures per eundem rivum iure ducere soliti sunt, ita ut suo quisque die a capite duceret, primo per eundem rivum eumque communem, deinde ut quisque inferior erat, suo quisque proprio rivo, et unus statuto tempore, quo servitus amittitur,[3] non duxit. existimo eum ius ducendae aquae amisisse nec per ceteros qui duxerunt eius ius usurpatum esse: proprium enim cuiusque eorum ius fuit neque per alium usurpari potuit. quod si plurium fundo iter aquae debitum esset, per unum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuisset, usurpari potuisset. item si quis eorum, quibus aquae ductus servitus debebatur et per eundem rivum aquam ducebant, ius aquae ducendae non ducendo eam amisit, nihil iuris eo nomine ceteris, qui rivo utebantur, adcrevit idque commodum eius est, per cuius fundum id iter aquae, quod non utendo pro parte unius amissum est: libertate enim huius partis servitutis fruitur. (8. 6) 16

LIBER II.

2. Cum quis persuaserit familiae meae, ut de possessione decedat, possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo iudicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit. (4. 3) 31

3. Quidam Hiberus nomine, qui habet post horrea mea insulam, balnearia fecit secundum parietem communem: non licet autem tubulos habere admotos ad parietem communem, sicuti ne parietem quidem suum per parietem communem: de tubulis eo amplius hoc iuris est, quod per eos flamma torretur paries: qua de re volo cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus respondit: nec Hiberum pro ea re dubitare puto, quod rem non permissam facit tubulos 1 secundum communem parietem extruendo. Parietem communem incrustare licet secundum Capitonis sententiam, sicut licet mihi pretiosissimas picturas habere in pariete communi: ceterum si demolitus sit vicinus et ex stipulatu actione damni infecti agatur, non pluris quam vulgaria tectoria aestimari debent: quod observari et in incrustatione oportet. (8. 2) 13

4. 'Cornelius et Maevius, uter eorum volet, heres esto': uterque vult: Trebatius neutrum fore heredem, Cartilius utrumque: tu cui adsentiaris? Proculus: Cartilio adsentio et illam adiectionem 'uter eorum volet' supervacuam puto: id enim etiam ea non adiecta futurum fuit, ut, uter vellet, heres esset, uter nollet, heres non esset. quod si hi ex numero necessariorum heredum essent, tum id non frustra adiectum esse et non solum figuram, sed vim quoque condicionis continere: dicerem tamen, si uterque heres esse vellet, utrumque heredem esse. (28. 5) 70

5. [1]Vinum cum vasis legavit. negat Trebatius quod in doliis sit deberi et sensum testatoris alium putat esse, verborum alium: ceterum dolia in vasis vinariis non essent. ego et si dolia in vasis vinariis non sunt, tamen non concederem Trebatio vinum quod in doliis esset, id est quod in vasis non esset, non esse legatum. illud verum esse puto, cui vinum cum vasis legatum erit, ei amphoras cados, in quibus vina diffusa servamus, legatos esse: vinum enim in amphoras et cados hac mente diffundimus, ut in his (33. 6) 15

1) *Sempronius Proculus? v. Krüger, p.* 153 *n.* 44.
2) *ἐπιστολῶν βιβλία ὀκτώ index. Fuisse autem non minus undecim libros apparet ex inscriptionibus fr.* 31-33. *Certus rerum ordo in his libris non videtur fuisse.* 3) statuto . . . amittitur] biennio *Proculus.*

1) *Dubitari potest — propter inscriptionem* (33. 6) 6 —, *utrum recta sit huius fr. inscriptio an pro* libro secundo epistularum *scribendum sit* libro secundo ex posterioribus Labeonis.

sit, donec usus causa probetur, et scilicet id vendimus cum his amphoris et cadis: in dolia autem alia mente coicimus, scilicet ut ex his postea vel in amphoras et cados diffundamus vel sine ipsis doliis veneat.

6. In laqueum, quem venandi causa po- [(41. 1) 55] sueras, aper incidit: cum eo haereret, exemptum eum abstuli: num tibi videor tuum aprum abstulisse? et si tuum putas fuisse, si solutum eum in silvam dimisissem, eo casu tuus esse desisset an maneret? et quam actionem mecum haberes, si desisset tuus esse, num in factum dari oporteret, quaero. respondit: laqueum videamus ne intersit in publico an in privato posuerim et, si in privato posui, utrum in meo an in alieno, et, si in alieno, utrum permissu eius cuius fundus erat an non permissu eius posuerim: praeterea utrum in eo ita haeserit aper, ut expedire se non possit ipse, an diutius luctando expediturus se fuerit. summam tamen hanc puto esse, ut, si in meam potestatem pervenit, meus factus sit. sin autem aprum meum ferum in suam naturalem laxitatem dimisisses et eo facto meus esse desisset, actionem mihi in factum dari oportere, veluti responsum est, cum quidam poculum alterius ex nave eiecisset.

7. Cum stipulatus sim mihi, Procule, si [(45. 1) 113] opus arbitratu meo ante kalendas Iunias effectum non sit, poenam, et protuli diem: putasne vere me posse dicere arbitratu meo opus effectum non esse ante kalendas Iunias, cum ipse arbitrio meo aliam diem operi laxiorem dederim? Proculus respondit: non sine causa distinguendum est interesse, utrum per promissorem mora non fuisset, quo minus opus ante kalendas Iunias ita, uti stipulatione comprehensum erat, perficeretur, an, cum iam opus effici non posset ante kalendas Iunias, stipulator diem in kalendis Augustis protulisset. nam si tum diem stipulator protulit, cum iam opus ante kalendas Iunias effici non poterat, puto poenam esse commissam nec ad rem pertinere, quod aliquod tempus ante kalendas Iunias fuit, quo stipulator non desideravit id ante kalendas Iunias effici, id est quo non est arbitratus ut fieret quod fieri non poterat. aut si hoc falsum est, etiam si stipulator pridie kalendas Iunias mortuus esset, poena commissa non esset, quoniam mortuus arbitrari non potuisset et aliquod tempus post mortem eius operi perficiendo superfuisset. et propemodum etiam si ante kalendas Iunias futurum esse coepit opus ante eam diem effici
1 non posse, poena commissa est. Cum venderet aliquis, promisit emptori fideiussores praestari et rem venditam liberari: quae ut liberetur, nunc desiderat emptor: in mora est is, qui ea stipulatione id futurum promisit: quaero quid iuris sit. Proculus respondit: tanti litem aestimari oportet, quanti actoris interest.

8. [1]Haec verba 'ille aut ille' non solum [(50. 16) 124] disiunctiva, sed etiam subdisiunctivae orationis sunt. disiunctivum est, veluti cum dicimus 'aut dies aut nox est', quorum posito altero necesse est tolli alterum, item sublato altero poni alterum. ita simili figuratione verbum potest esse subdisiunctivum. subdisiunctivi autem genera sunt duo: unum, cum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit neuter esse, veluti cum dicimus 'aut sedet aut ambulat': nam ut nemo potest utrumque simul facere, ita aliquis potest neutrum, veluti is qui accumbit. alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, veluti cum dicimus 'omne animal aut facit aut patitur': nullum est enim quod nec faciat nec patiatur: at potest simul et facere et pati.

1) *cf.* C. (6. 38) 4.

LIBER IV.

9. Sed licet is, qui provinciae praeest, [(1. 18) 12] omnium Romae magistratuum vice et officio fungi debeat, non tamen spectandum est quid Romae factum est, quam quid fieri debeat.

LIBER V.

10. Si cum fundum meum possides, con- [(2. 14) 36] venisset mihi tecum, ut eius possessionem Attio traderes: vindicantem eum fundum a te non aliter me conventionis exceptione excludi debere, quam si aut iam tradidisses, aut si tua causa id inter nos convenisset et per te non staret quo minus traderes.

11. Fistulas, quibus aquam duco, in via [(8. 5) 13] publica habeo et hae ruptae inundant parietem tuum: puto posse te mecum recte agere ius mihi non esse flumina ex meo in tuum parietem fluere.

12. Societatem mecum coisti ea con- [(17. 2) 76] dicione, ut Nerva amicus communis partes societatis constitueret: Nerva constituit, ut tu ex triente socius esses, ego ex besse: quaeris, utrum ratum id iure societatis sit an nihilo minus ex aequis partibus socii simus. existimo autem melius te quaesiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus quas is constituisset, an ex his quas virum bonum constituere oportuisset. arbitrorum enim genera sunt duo, unum eiusmodi, ut sive aequum sit sive iniquum, parere debeamus (quod observatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est), alterum eiusmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat:

in proposita autem quaestione arbitrium [(17. 2) 78] viri boni existimo sequendum esse, eo magis quod iudicium pro socio bonae fidei est.

quid enim si Nerva constituisset, ut alter [(17. 2) 80] ex millesima parte, alter ex duo millesimis partibus socius esset? illud potest conveniens esse viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, veluti si alter plus operae industriae gratiae pecuniae in societatem collaturus erat.

13. Cum uxor virum suum quam pecu- [(23. 3) 82] niam sibi deberet in dotem filiae communis dare iusserit et id fecisse dicatur, puto animadvertendum esse, utrum eam dotem suo an uxoris nomine dedit: si suo, nihilo minus uxori eum debere pecuniam: si uxoris nomine dederit, ipsum ab uxore liberatum esse.

14. Si filia familias nupta decesserit et [(24. 3) 60] pater funus ei fecerit, tametsi ei dotem post aliquod tempus[1] gener reddere deberet, tamen continuo socer agendo consequetur, ut impensam funeris praesentem recipiat, cetera dotis statuto tempore[1] solvantur.

15. Si scripsisset qui legabat: 'quidquid [(31) 46] mihi Lucium Titium dare facere oportet, Sempronio lego' nec adiecit 'praesens in diemve', non dubitarem, quantum ad verborum significationem attineret, quin ea pecunia comprehensa non esset, cuius dies moriente eo, qui testamentum fecisset, nondum venisset.

1) annua bima trima die *Procul.*

adiciendo autem haec verba 'praesens in diemve' aperte mihi videtur ostendisse eam quoque pecuniam legare voluisse.

16. Sit ita legatum est 'domum quaeque mea ibi erunt, cum moriar', nummos ad diem exactos a debitoribus, ut aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse et Labeonis distinctionem valde probo, qui scripsit nec quod casu abesset, minus esse legatum nec quod casu ibi sit, magis esse legatum. (32) 86

17. [1]Cui vinum heres dare damnatus est, quod in amphoris et cadis diffusum est dari debet, etiamsi vasorum mentio facta non est. item quamvis cum vasis cadis legatum est, tamen id quoque, quod in doliis, legatum esse videtur, sicuti, si servos omnes cum peculio cuiusque eorum legasset, etiam eos, quibus peculii nihil esset, legasse videretur. (33. 6) 6

Si quis legaverit aurum gemmas margaritas quae in eo auro essent, etiam id aurum, cui neque gemmae neque margaritae inessent, legasse videtur. (34. 2) 11

18. Si is, qui animo possessionem saltus retineret, furere coepisset, non potest, dum fureret, eius saltus possessionem amittere, quia furiosus non potest desinere animo possidere. (41. 2) 27

19. Si, cum Cornelius fundum suum nomine Seiae viro eius doti dedisset nec de eo reddendo quicquam cavisset, fecit, ut inter se vir et Seia paciscerentur, ut divortio facto is fundus Cornelio redderetur: non puto divortio facto virum vetante Seia eum fundum Cornelio tuto redditurum esse, sicuti si, cum pactum conventum nullum intercessisset, divortio facto mulier iussit eum fundum Cornelio reddi, deinde antequam redderetur, vetuisset, non tuto redderetur. sed si antequam Seia vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset nec causam habuisset existimandi id invita Seia facturum esse, nec melius nec aequius esse existimarem eum fundum Seiae reddi. (46. 3) 82

20. Nepos Proculo suo salutem. Ab eo, qui ita dotem promisit[2]: 'cum commodum erit, dotis filiae meae tibi erunt aurei centum',[3] putasne protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid si ita promisisset[4]: 'cum potuero, doti erunt'? quod si aliquam vim habeat posterior obligatio, 'possit' verbum quomodo interpretaris, utrum aere alieno deducto an extante? Proculus: cum dotem quis ita promisit[2]: 'cum potuero, doti tibi erunt centum', existimo ad id quod actum est interpretationem redigendam esse: nam qui ambigue loquitur, id loquitur, quod ex his quae significantur sensit. propius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem 'deducto aere alieno potero'. potest etiam illa accipi significatio 'cum salva dignitate mea potero': quae interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum[5] est 'cum commodum erit', hoc est 'cum sine incommodo meo potero'. (50. 16) 125

LIBER VI.

21. Si, cum fundum venderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine a conductore exegisses, id emptori accessurum esse, existimo te in exigendo non solum bonam fidem, sed etiam diligentiam praestare debere, id est non solum ut a te dolus malus 1 absit, sed etiam ut culpa. Fere aliqui solent haec verba adicere: 'dolus malus a venditore aberit', qui 2 etiam si adiectum non est, abesse debet. Nec videtur abesse, si per eum factum est aut fiet, quo minus fundum emptor possideat. erit ergo ex empto actio, non ut venditor vacuam possessionem tradat, cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit, sed ut, si quid dolo malo fecit aut facit, dolus malus eius aestimaretur. (18. 1) 68

22. Sempronius Proculus Nepoti[1] suo salutem. Binae tabulae testamenti eodem tempore exemplarii causa scriptae (ut volgo fieri solet) eiusdem patris familias proferuntur: in alteris centum, in alteris quinquaginta aurei[2] legati sunt Titio: quaeris,[3] utrum et quinquaginta aureos[2] an centum dumtaxat habiturus sit. Proculus respondit: in hoc casu magis heredi parcendum est, ideoque utrumque legatum nullo modo debetur, sed tantummodo quinquaginta aurei.[2] (31) 47

23. Si, cum fundum tibi [4]darem, legem ita dixi 'uti optimus maximusque esset' et adieci 'ius fundi deterius factum non esse per dominum, praestabitur', amplius eo praestabitur nihil, etiamsi prior pars, qua scriptum est 'ut optimus maximusque sit' liberum esse significat eoque, si posterior pars adiecta non esset, liberum praestare deberem. tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud praestare debeam, quam ius fundi per dominum deterius factum non esse. (50. 16) 126

LIBER VII.

24. Dominus testamento servo suo libertatem dedit, si decem det: servo ignorante id testamentum non valere data sunt mihi decem: quaeritur, quis repetere potest. Proculus respondit: si ipse servus peculiares nummos dedit, cum ei a domino id permissum non esset, manent nummi domini eosque non per condictionem, sed in rem actione petere debet. si autem alius rogatu servi suos nummos dedit, facti sunt mei eosque dominus servi, cuius nomine dati sunt, per condictionem petere potest: sed tam benignius quam utilius est recta via ipsum qui nummos dedit suum recipere. (12. 6) 53

25. Proculus Nepoti suo salutem. Ancilla quae nupsit dotisque nomine pecuniam viro tradidit, sive sciat se ancillam esse sive ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere eaque nihilo minus mansit eius cuius fuerat antequam eo nomine viro traderetur, nisi forte usucapta est. nec postea quam apud eundem virum libera facta est, eius pecuniae causam mutare potuit. itaque nec facto quidem divortio aut dotis iure aut per condictionem repetere recte potest, sed is cuius pecunia est recte vindicat eam. quod si vir eam pecuniam pro suo possidendo usucepit, scilicet quia existimavit mulierem liberam esse, propius est, ut existimem eum lucrifecisse, utique si, antequam matrimonium esse inciperet, usucepit. et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia paravit, antequam ea dos fieret, ita, ut nec possideat eam nec dolo fecerit, quo minus eam possideret. (23. 3) 67

26. Egisti de peculio servi nomine cum domino: non esse liberatos fideiussores eius respondit. at si idem servus ex peculio suo permissa administra- (46. 3) 84

1) *cf. fr.* 5. 2) dixit *Procul.* 3) HS C̄ *Procul.* 4) dixisset *Procul.* 5) dictum *Procul.*

1) Sempronius Nepos Proculo *scr.?* (*Mommsen*). 2) sestertiorum milia *Procul.* 3) quaero *scr.?* 4) mancipio *ins.?*

tione peculii nummos solvisset, liberatos esse fideiussores eius recte legisti.

LIBER VIII.

27. Si is, qui nepotem ex filio habet, in (1. 7) 44
nepotis loco aliquem adoptavit non puto mortuo avo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. sed si sic adoptavit, ut etiam iure legis nepos suus esset, quasi ex Lucio puta filio suo et ex matre familias eius natus esset,[1] contra puto.

28. Licinnius Lucusta Proculo suo salutem. (31) 48
Cum faciat condicionem in releganda dote, ut, si mallet uxor mancipia quae in dotem dederit quam pecuniam numeratam, recipere: si ea mancipia uxor malit, numquid etiam ea mancipia, quae postea ex his mancipiis nata sunt, uxori debeantur, quaero. Proculus Lucustae suo salutem. Si uxor mallet mancipia quam dotem accipere, ipsa mancipia, quae aestimata in dotem dedit, non etiam partus mancipiorum ei de-
1 bebuntur. Bonorum possessione dementis curatori data legata a curatore, qui furiosum defendit, peti poterunt: sed qui petent, cavere debebunt, si hereditas evicta fuerit, quod legatorum nomine datum sit redditu iri.

29. Insula est enata in flumine contra (41. 1) 56
frontem agri mei, ita ut nihil excederet longitudo regionem praedii mei: postea aucta est paulatim et processit contra frontes et superioris vicini et inferioris: quaero, quod adcrevit utrum meum sit, quoniam meo adiunctum est, an eius iuris sit, cuius esset, si initio ea nata eius longitudinis fuisset. Proculus respondit: flumen istud, in quo insulam contra frontem agri tui enatam esse scripsisti ita, ut non excederet longitudinem agri tui, si alluvionis ius habet et insula initio propior fundo tuo fuit quam eius, qui trans flumen habebat, tota tua facta est, et quod postea ei insulae alluvione accessit, id tuum est, etiamsi ita accessit, ut procederet insula contra frontes vicinorum superioris atque inferioris, vel etiam ut propior esset fundo eius,
1 qui trans flumen habet. Item quaero, si, cum propior ripae meae enata est insula et postea totum flumen fluere inter me et insulam coepit relicto suo alveo, quo maior amnis fluerat, numquid dubites, quin etiam insula mea maneat et nihilo minus eius soli, quod flumen reliquit, pars fiat mea? rogo, quid sentias scribas mihi. Proculus respondit: si, cum propior fundo tuo initio fuisset insula, flumen relicto alveo maiore, qui inter eam insulam fuerat et eum fundum vicini, qui trans flumen erat, fluere coepit inter eam insulam et fundum tuum, nihilo minus insula tua manet. sed alveus, qui fuit inter eam insulam et fundum vicini, medius dividi debet, ita ut pars propior insulae tuae tua, pars autem propior agro vicini eius esse intellegatur. intellego, ut et cum ex altera parte insulae alveus fluminis exaruerit, desisse insulam esse, sed quo facilius res intellegeretur, agrum, qui insula fuerat, insulam appellant.

30. Non dubito, quin foederati et liberi (49. 15) 7
nobis externi sint, nec inter nos atque eos postliminium esse: etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum et illi apud nos et libertatem suam et dominium rerum suarum aeque atque apud se retineant et
1 eadem nobis apud eos contingant? Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus: sive is foederatus est,[1] item sive aequo foedere in amicitiam venit sive foedere comprehensum est, ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret. hoc enim adicitur, ut intellegatur alterum populum superiorem esse, non ut intellegatur alterum non esse liberum: et quemadmodum clientes nostros intellegimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate neque dignitate neque viri boni nobis praesunt, sic eos, qui maiestatem nostram comiter conservare de-
2 bent, liberos esse intellegendum est. At fiunt apud nos rei ex civitatibus foederatis et in eos damnatos animadvertimus.

LIBER XI.

31. Rutilia Polla emit lacum Sabatenem (18. 1) 69
Angularium et circa eum lacum pedes decem: quaero, numquid et decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus crevit, an proximi pedes decem ab aqua Rutiliae Pollae iuris sint. Proculus respondit: ego existimo eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, venisse, quatenus tunc fuit, et circa eum decem pedes qui tunc fuerunt, nec ob eam rem, quod lacus postea crevit, latius eum possidere debet quam emit.

32. Si vir uxori suae fundos vendidit (19. 5) 12
et in venditione comprehensum est convenisse inter eos, si ea nupta ei esse desisset, ut eos fundos, si ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet viro: in factum existimo iudicium esse reddendum idque et in aliis personis observandum.

33. Atilicinus Proculo suo salutem. (23. 4) 17
Cum inter virum et uxorem pactum conventum ante nuptias factum sit, ut quibus diebus dos data esset, isdem divortio facto redderetur, post quinquennium quam nuptiae factae sunt uxor viro dotem dedit: divortio facto quaero, utrum quinquennii die vir uxori dotem redderet an statuto legibus tempore. Proculus respondit: quod ad diem reddendae dotis attinet, pacto existimo meliorem condicionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse: itaque si cautum est, ut propiore tempore, quam legibus constitutum est, reddatur, stari eo debere, si ut longiore, nec valere id pactum conventum. cuius sententiae conveniens est dicere, si pacto convento cautum est, ut quanto serius quaeque et post nuptias data fuerit, tanto post divortium reddatur, si propiore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit, valere pactum conventum, si longiore, non valere.

EX POSTERIORIBUS LABEONIS.[2]

LIBER III.

34. Qui vinum Surrentinum in urnalibus (33. 6) 16
habebat diffusum, is tibi vinum legaverat in amphoris omne. illud quoque vinum, quod in urnalibus fuisset,
1 legatum esse Labeo et Trebatius responderunt. Cui dulcia legata essent, si nihil aliud testamento significetur, omnia haec esse legata: mulsum passum defru-

1) *cf. Gell.* 5, 19, 9.

1) sive non foederatus est *ins.* 2) *Omittitur hic liber in indice. In inscriptione fragmenti* 34 *pro* Idem (*i. e. Proculus*) *scribendum esse* Iavolenus *suspicatur Labittus. Cum vero Proculum Labeonis libros adnotasse ex multis fragmentis constet, inscriptionem quidem mutare non ausim.*

tum et similes potiones, item uvas ficos palmas caricas. 2 Quod si ita esset legatum: 'vinum amphorarium Aminaeum Graecum et dulcia omnia', nihil inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione vini amphorarii: quod non improbo.

EX LIBRIS INCERTIS.

35. Ulp. 17 ad Sab. . . . *an etiam inquilinum recipere possit* [*usuarius sc.*], *apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum, et ait Labeo eum, qui ipse habitat, inquilinum posse recipere . . . Proculus autem de inquilino notat non belle inquilinum dici, qui cum eo habitet. secundum haec et si pensionem percipiat, dum ipse quoque inhabitat, non erit ei invidendum.* (7. 8) 2 § 1. 4 pr.

36. Paul. 32 ad edict. *Labeo autem posteriorum libris scripsit, si renuntiaverit societati unus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione: nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio iudicio. Proculus hoc ita verum esse ait, si societatis non intersit dirimi societatem: semper enim non id, quod privatim interest unius ex sociis, servari solet, sed quod societati expedit.* (17. 2) 65 § 5

37. Iavol. 6 ex post. Lab. *Vir mulieri divortio facto quaedam idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat.* LABEO: *Trebatius inter Terentiam et Maecenatem respondit si verum divortium fuisset, ratam esse donationem, si simulatum, contra. sed verum est, quod Proculus et Caecilius*[1] *putant, tunc verum esse divortium et valere donationem divortii causa factam, si aliae nuptiae insecutae sunt aut tam longo tempore vidua fuisset, ut dubium non foret alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram.* (24. 1) 64

38. Iavol. 8 ex post. Lab. *Tutoribus ita datis: 'Lucium Titium tutorem do. si is non vivit, tum Gaium Plautium tutorem do' Titius vixerat et tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contra, Proculus quod Labeo.* (26. 2) 33

39. Iavol. 1 ex post. Lab. *Filium emancipatum pater solum heredem instituit et, si is heres non esset, servum liberum et heredem esse iusserat: filius, tamquam pater demens fuisset, bonorum possessionem ab intestato petit et ita hereditatem possedit. Labeo ait, si probaretur sana mente pater testamentum fecisse, filium ex testamento patri heredem esse. hoc falsum puto: nam filius emancipatus cum hereditatem testamento datam ad se pertinere noluit, continuo ea ad substitutum heredem transit nec potest videri pro herede gessisse, qui, ut hereditatem omitteret, ex alia parte edicti possessionem bonorum petat.* PAULUS: *Et Proculus Labeonis sententiam improbat et in Iavoleni sententia est.* (29. 2) 60

40. Iavol. ibid. *Antistius Labeo ait, si ita institutus sit 'si iuraverit, heres esto', quamvis iuraverit, non tamen eum statim heredem futurum, antequam pro herede aliquid gesserit, quia iurando voluntatem magis suam declarasse videatur. ego puto satis eum pro herede gessisse, si ut heres iuraverit: Proculus idem, eoque iure utimur.* (29. 2) 62 pr.

41. Iavol. 2 ex post. Lab. *'Uxori meae vestem, mundum muliebrem, ornamenta omnia, aurum argentum quod eius causa factum paratumque esset omne do lego'. Trebatius haec verba 'quod eius causa factum paratumque est' ad aurum et argentum dumtaxat referri putat, Proculus ad omnia, quod et verum est.* 3 *Cui Corinthia vasa legata essent, ἐνβάσεις quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi Trebatius respondit. Labeo autem id non probat, si eas βάσεις testator numero vasorum habuit. Proculus vero recte ait, si aeneae quidem sint, non autem Corinthiae, non deberi.* (32) 100 § 2. 3

42. Ulp. 22 ad Sab. . . . [*Aristo*] *inquit: si penus esculenta legetur, Labeo libro nono posteriorum scribit nihil eorum cedere* [*in quibus scil. esse solemus, ut puta oleum garum muriam mel*], *quia non haec esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit, merito, quia mel esse solemus. sed Proculus omnia haec contineri recte scribit, nisi contraria mens testatoris appareat.* (33. 9) 3 § 2

43. Iavol. 2 ex post. Lab. *Thermus minor quorum arbitratu monumentum sibi fieri vellet testamento scribserat, deinde ita legaverat: 'Luciis Publiis Corneliis ad monumentum meum aedificandum mille heres meus dato'. Trebatius respondit pro eo habendum ac si ita legatum esset, si satisdedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatii sententiam probat, quia haec mens testantis fuisset, ut ea pecunia in monumentum consumeretur: idem et ego et Proculus probamus.* (35. 1) 40 § 5

NOTAE AD LABEONEM.

44. Ulp. 10 ad edict. *Is autem qui negotiorum gestorum agit non solum si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista utetur, sed sufficit, si utiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium. et ideo si insulam fulsit vel servum aegrum curavit, etiamsi insula exusta est vel servus obiit, aget negotiorum gestorum: idque et Labeo probat. sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari. quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit vel quam sibi necessariam non putavit? oneravit, inquit, dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere.* (3. 5) 9 § 1

v. fr. 35. (7. 8) 4 pr.

45. Pomp. 22 ad Sab. *Cum servus tuus in suspicionem furti Attio venisset, dedisti eum in quaestionem sub ea causa, ut, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi: is eum tradidit praefecto vigilum quasi in facinore deprehensum: praefectus vigilum eum summo supplicio adfecit. ages cum Attio dare eum tibi oportere, quia et ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait posse etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit quo minus exhiberet. sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses eius hominem, quo casu ad exhibendum agere te non posse: sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum cum eo, quia re aliena ita sit usus, ut sciret se invito domino uti aut dominum si sciret prohibiturum esse.* (12. 4) 15

v. fr. 36. (17. 2) 65 § 5

v. fr. 37. (24. 1) 64

v. fr. 38. (26. 2) 33

---

1) Caelius *scr.?*

v. fr. 39. (29. 2) 60

v. fr. 40. (29. 2) 62 pr.

v. fr. 41. (32) 100 § 2. 3

v. fr. 42. (33. 9) 3 § 2

v. fr. 43. (35. 1) 40 § 5

46. Gai. 13 ad l. Iul. et P. *Si ita expressum erit: 'Titio, si voluerit, do lego', apud Labeonem Proculus notat non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius voluerit ad se pertinere, quia condicio personae iniuncta videtur.* (35. 1) 69

47. † Ulp. 17 ad Sab. . . . *apud Labeonem agita[t] . . . pertinere, quamvis Proculus non* . . . Vat. 71

LOCI INCERTI.

48. Ulp. 1 ad l. Iul. et P. . . . *Labeo scribit etiam eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. sed eum, qui posteaquam pater eius de senatu motus est concipitur et nascitur, Proculus et Pegasus opinantur non esse quasi senatoris filium, quorum sententia vera est.* (1. 9) 7 § 1

49. Gai. 1 ad edict. prov. *Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis*[1] *sit, coacervatio vero omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino Cassio Proculo placuit.* (2. 1) 11 pr. § 2

2 *Si una actio communis sit plurium personarum, veluti familiae erciscundae, communi dividundo, finium regundorum, utrum singulae partes spectandae sunt circa iurisdictionem eius qui cognoscit, quod Ofilio et Proculo placet, quia unusquisque de parte sua litigat: an potius tota res . . . quod Cassio et Pegaso placet* . . .

50. Paul. 3 ad edict. *Nos autem his, qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conveniamur, Proculus ait.* (2. 14) 21 § 2

51. Paul. ibid. *Si unus ex argentariis sociis cum debitore pactus sit, an etiam alteri noceat exceptio? Neratius Atilicinus Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit. idem Labeo* . . . (2. 14) 27 pr.

v. fr. 44. (3. 5) 9 § 1

52. Pomp. 21 ad Q. Muc. *Si negotia absentis et ignorantis geras, et culpam et dolum praestare debes. sed Proculus*[2] *interdum etiam casum praestare debere, veluti si novum negotium, quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras: veluti venales novicios coemendo vel aliquam negotiationem ineundo. nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur, lucrum vero absentem: quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum, absens pensare lucrum cum damno debet.* (3. 5) 10

53. Paul. 9 ad edict. *Proculus et Pegasus bonam fidem eum, qui in servitute gerere coepit, praestare debere aiunt: ideoque quantum, si alius eius negotia gessisset, servare potuisset, tantum eum, qui a semet ipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id servari potest. idem Neratius.* (3. 5) 17

1) duumviri *vel simile quid Gai.* 2) *apud Labeonem? cf. fr.* 44.

54. Paul. 3 ad leg. Iul. et P. *Vivianus scribit Proculum respondisse militem, qui commeatu absit, dum domum vadit aut redit, rei publicae causa abesse, dum domi sit, non abesse.* (4. 6) 35 § 9

55. Ulp. 13 ad edict. *Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit, quod valetudine aut rei publicae causa absentia impeditus sit aut magistratu aut alia iusta de causa, poenam [compromissam sc.] committi Proculus et Atilicinus aiunt: sed si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari aut exceptione tutum fore.* (4. 8) 21 § 9

56. Ulp. ibid. *Idem [Celsus] ait, si [arbiter] iusserit me tibi dare [intra kalendas Septembres] et valetudine sis impeditus, quo minus accipias, aut alia iusta ex causa, Proculum existimare poenam non committi nec si post kalendas te parato accipere non dem.* (4. 8) 23 § 1

57. Ulp. 15 ad edict. *Pro herede possidet, qui putat se heredem esse. sed an et is, qui scit se heredem non esse, pro herede possideat, quaeritur: et Arrianus libro secundo de interdictis putat teneri, quo iure nos uti Proculus scribit.* (5. 3) 11 pr.

58. Paul. 20 ad edict. *Si a domino vel a patre, qui pretia [sc. rerum hereditariarum a filio vel servo venditarum] possidet, hereditas petatur, an filio vel servo mortuo vel servo manumisso vel emancipato filio intra annum agi debeat? et an debitum sibi pater vel dominus deducere potest? Iulianus verius esse ait, id quod Proculus quoque respondit, perpetuo actionem dandam nec deduci oportere id quod ipsi debetur, quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur.* (5. 3) 36 pr.

59. Paul. ibid. *Illud quoque quod in oratione divi Hadriani est, ut post acceptum iudicium id actori praestetur, quod habiturus esset, si eo tempore quo petit restituta esset hereditas, interdum durum est. quid enim, si post litem contestatam mancipia aut iumenta aut pecora deperierint? damnari debebit secundum verba orationis, quia potuit petitor restituta hereditate distraxisse ea. et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet: Cassius contra sensit.* (5. 3) 40 pr.

60. Paul. 21 ad edict. *Possidere autem aliquis debet utique et litis contestatae tempore et quo res iudicatur. quod si litis contestationis tempore possedit, cum autem res iudicatur sine dolo malo amisit possessionem, absolvendus est possessor. item si litis contestatae tempore non possedit, quo autem iudicatur possidet, probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnetur.*[1] (6. 1) 27 § 1. 5

5 *In rem petitam si possessor ante litem contestatam sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseveret actor petere rem suam non redditis sumptibus. idem est etiam, si noxali iudicio servum defendit et damnatus praestitit pecuniam, aut in area quae fuit petitoris per errorem insulam aedificavit: nisi tamen paratus sit petitor pati tollere eum aedificium. . . . sed si puerum meum, cum possideres, erudisses, non idem observandum Proculus existimat, quia neque carere servo meo debeam nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus.*

61. Pomp. 5 ad Sab. *Proculus putat insulam posse ita legari, ut ei servitus imponatur, quae alteri insulae hereditariae debeatur, hoc modo: 'Si ille heredi meo promiserit per se non fore, quo altius ea aedificia tollantur, tum ei eorum aedificiorum usum* (7. 1) 19 pr.

1) *cf. fr.* 86.

fructum do lego' vel sic: 'Aedium illarum, quoad altius, quam uti nunc sunt, aedificatae non erunt, illi usum fructum do lego'.

62. Ulp. 18 ad Sab. *Post [senatus consultum]* (7. 5) 3 *omnium rerum usus fructus legari poterit. an et nomi-num? Nerva negavit: sed est verius, quod Cassius et Proculus existimant, posse legari.*

v. fr. 35. (7. 8) 4 pr.

63. Ulp. 17 ad Sab. . . . *si sic relictus sit:* (7. 8) 10 § 2 *'illi domus usus fructus habitandi causa', utrum habitationem solam an vero et usum fructum habeat, videndum. et Proculus*[1] *et Neratius putant solam habitationem legatam, quod est verum.*

64. Ulp. ibid. . . . . *Sabinus et Cassius* (7. 8) 12 § 1 *[fundi usuarium] et lignis ad usum cottidianum et horto et pomis et holeribus et floribus et aqua usurum, non usque ad compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad abusum: idem Nerva et adicit et stramentis et sarmentis etiam usurum, sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus usurum. sed Sabinus et Cassius et Labeo et Proculus hoc amplius etiam ex his, quae in fundo nascuntur, quod ad victum sibi suisque sufficiat sumpturum et ex his quae Nerva negavit.*

65. Ulp. 79 ad edict. *Si usus fructus no-* (7. 9) 7 pr. *mine re tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait posse heredem rem vindicare, et si obiciatur exceptio de re usus fructus nomine tradita replicandum erit.*

66. Cels. 18 digest. *Si iter legatum sit, qua* (8. 1) 10 *nisi opere facto iri non possit, licere fodiendo substruendo iter facere Proculus ait.*

67. Paul. 6 ad Sab. *Fistulam iunctam pa-* (8. 2) 19 pr. *rieti communi, quae aut ex castello aut ex caelo aquam capit, non iure haberi Proculus ait*[2]*: sed non posse prohiberi vicinum, quo minus balineum habeat secundum parietem communem, quamvis umorem capiat paries: non magis quam si vel in triclinio suo vel in cubiculo aquam effunderet.*[3]

68. Ulp. 17 ad edict. *Neratius libris ex* (8. 3) 5 § 1 *Plautio ait nec haustum nec appulsum pecoris nec cretae eximendae calcisque coquendae ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat: et hoc Proculum et Atilicinum existimasse ait.*

69. Pomp. 33 ad Sab. *Ex meo aquae ductu* (8. 3) 24 *Labeo scribit cuilibet posse me vicino commodare: Proculus contra, ut ne in meam partem fundi aliam, quam ad quam servitus adquisita sit, uti ea possit. Proculi sententia verior est.*

70. Ulp. 18 ad edict. . . . *si quis alterius* (9. 2) 7 § 3. 8 *inpulsu damnum dederit, Proculus scribit neque eum qui impulit teneri, quia non occidit, neque eum qui impulsus est, quia damnum iniuria non dedit: secundum quod in factum actio erit danda in eum qui impulit.*
8 *Proculus ait, si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actionem.*

71. Ulp. ibid. . . . *Mela scribit, si,* (9. 2) 11 pr. § 5 *cum pila quidam luderent, vehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit et sic servi, quem tonsor habebat, gula sit praecisa adiecto cultello: in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus in tonsore esse culpam . . .*
5 . . . *cum eo qui canem irritaverat et effecerat, ut aliquem morderet, quamvis cum non tenuit, Proculus respondit Aquiliae actionem esse.*

72. Ulp. ibid. *Si servus communis, id est* (9. 2) 27 § 1 *meus et tuus, servum meum occiderit, legi Aquiliae locus est adversus te, si tua voluntate fecit: et ita Proculum existimasse Urseius refert. quod si non voluntate tua fecit, cessare noxalem actionem, ne sit in potestate servi, ut tibi soli serviat: quod puto verum esse.*

73. Ulp. ibid. . . . *libro* coll. 12, 7 § 8–10 cf. (9. 2) 27 § 10–12 *sexto ex Viviano relatum est: si furnum secundum parietem communem haberes, an damni iniuria tenearis? et ait Proculus*[1] *agi non posse Aquilia lege,*[2] *quia nec cum eo qui focum haberet*[3]*: et ideo aequum putat*[4] *in factum actionem dandam. sed non proponit exustum parietem. sane enim quaeri potest, [si] nondum mihi damnum dederis et ita ignem habeas, ut metuam, ne mihi detur, aequum sit me interim actionem in factum impetrare. fortassis enim de hoc senserit Proculus . . .*
9 *Proculus . . . respondit,*[5] *cum coloni servi villam exusserint, colonum vel ex locato vel lege Aquilia teneri, ita ut colonus servos posset noxae dedere, et si uno iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum. sed haec ita, si culpa colonus careret: ceterum si noxios servos habuit, damni eum iniuria teneri, cur tales habuit. idem servandum et circa inquilinorum insulae personas scribit: quae sententia habet rationem.*[6]
10 *Celsus libro XXVII digestorum scribit: si, cum apes meae ad tuas advolassent, tu eas exusseris, quosdam negare competere legis Aquiliae actionem, inter quos et Proculum, quasi apes dominii mei non fuerint. sed id falsum esse Celsus ait, cum apes revenire soleant et fructui mihi sint. sed Proculus eo movetur, quod nec mansuetae nec ita clausae fuerint.*

74. Ulp. ibid. *Si protectum meum, quod* (9. 2) 29 § 1–3 *supra domum tuam nullo iure habebam, reccidisses, posse me tecum damni iniuria agere Proculus scribit: debuisti enim mecum ius mihi non esse protectum habere agere: nec esse aequum damnum me pati reccisis a te meis tignis.*
2 *Si navis tua inpacta in meam scapham damnum mihi dedit, quaesitum est, quae actio mihi competeret. et ait Proculus, si in potestate nautarum fuit, ne id accideret, et culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agendum, quia parvi refert navem immittendo aut serraculum ad navem ducendo an tua manu damnum dederis, quia omnibus his modis per te damno adficior: sed si fune rupto aut cum a nullo regeretur navis incurrissel, cum domino agendum non esse.*
3 *Item Labeo scribit, si, cum vi ventorum navis impulsa esset in funes anchorarum alterius et nautae funes praecidissent, si nullo alio modo nisi praecisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. idemque Labeo et Proculus*[7] *et circa retia piscatorum, in quae navis piscatorum inciderat aestimarunt. plane si culpa nautarum id factum esset, lege Aquilia agendum. sed ubi damni iniuria agitur ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri aestimationem, cum incertum fuerit, an caperentur. idemque et in venatoribus et in aucupibus probandum.*

75. Iulian. 2 ad Urs. Fer. *Maevius, qui nos* (10. 2) 52 pr. *heredes fecit, rem communem habuit cum Attio: si cum Attio communi dividundo egissemus et nobis ea res ad-*

---

1) *sic Stephanus*, Priscus *F.* 2) *cf. fr.* 3. 3) *cf. fr.* 73 § 8.

1) Proculus *dig.*, *om. coll.* 2) Aquilia lege *om. dig.* 3) *cf. fr.* 67. 4) puto *dig.* (*Trib.*) 5) ait *dig.* 6) sed haec ita . . . rationem *desunt in coll.* 7) *apud Labeonem?*

iudicata esset, venturam eam in familiae erciscundae iudicio Proculus ait.

76. Iulian. ibid. [*... scribit Iulianus, si missi* (10.3)5 *in possessionem damni infecti simus et ante, quam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi dividundo iudicio consequi me non posse*]. *sed si res non defenderetur et ideo iussi sumus a praetore eas aedes possidere*[1] *et ex hoc dominium earum nancisceremur, respondit Proculus communi dividundo iudicio partem eius impensae me servaturum esse.*

77. Iulian. 4 ad Urs. Fer. *Qui ex parte di-* (11.1) 18 *midia heres erat cum absentem coheredem suum defendere vellet, ut satisdationis onus evitare possit, respondit se solum heredem esse et condemnatus est: quaerebat actor, cum ipse solvendo non esset, an rescisso superiore iudicio in eum, qui re vera heres erat, actio dari deberet. Proculus respondit rescisso iudicio posse agi, idque est verum.*

78. Ulp. 25 ad edict. *Si quis, dum se* (11.7) 14 § 11 *heredem putat, patrem familias funeraverit, funeraria actione uti non poterit, quia non hoc animo fecit quasi alienum negotium gerens: et ita Trebatius et Proculus putat. puto tamen et ei ex causa dandam actionem funerariam.*

79. Ulp. 26 ad edict. *Deposui apud te de-* (12.1) 9 § 9 *cem, postea permisi tibi uti. Nerva Proculus etiam antequam moveantur, condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt.*

80. Ulp. ibid. *Si tibi dedero decem sic, ut* (12.1) 11 § 1 *novem debeas, Proculus ait, et recte, non amplius te ipso iure debere quam novem. sed si dedero, ut undecim debeas, putat Proculus amplius quam decem condici non posse.*

81. Ulp. ibid. . . . *si ita dedi, ut intra* (12.4) 3 § 3.4 *certum tempus manumittas . . ., si Stichus decesserit, an repeti quod datum est possit? Proculus ait, si post id temporis decesserit, quo manumitti potuit, repetitionem* 4 *esse, si minus cessare. Quin immo et si nihil tibi dedi, ut manumitteres, placuerat tamen, ut darem, ultro tibi competere actionem, quae ex hoc contractu nascitur, id est condictionem*[2] *defuncto quoque eo.*

v. fr. 45. (12. 4) 15

82. Iulian. 3 ad Urs. Fer. *Si a servo meo pecu-* (12.5) 5 *niam quis accepisset, ne furtum ab eo factum indicaret, sive indicasset sive non, repetitionem fore eius pecuniae Proculus respondit.*

83. Paul. 30 ad edict. *Proculus ait, si de-* (14.3) 17 § 4 *nuntiavero tibi, ne servo a me praeposito crederes, exceptionem dandam: 'si ille illi non denuntiaverit, ne illi servo crederet'. sed si ex eo contractu peculium habeat aut in rem meam versum sit nec velim quo locupletior sim solvere, replicari de dolo malo oportet. nam videri me dolum malum facere, qui ex aliena iactura lucrum quaeram.*

84. Ulp. 29 ad edict. *Is qui de peculio egit,* (14.5) 4 § 5 *cum posset quod iussu, in ea causa est, ne possit quod iussu postea agere, et ita Proculus existimat.*

85. Ulp. ibid. *Si servus meus ordinarius* (15. 1) 17 *vicarios habeat, id quod vicarii mihi debent an deducam ex peculio servi ordinarii? et prima illa quaestio est, an haec peculia in peculio servi ordinarii computentur. et Proculus et Atilicinus existimant, sicut ipsi vicarii sunt in peculio, ita etiam peculia eorum.*

86. Ulp. ibid. *Quaesitum est, an teneat* (15.1) 30 pr. *actio de peculio, etiamsi nihil sit in peculio cum agetur, si modo sit rei iudicatae tempore. Proculus et Pegasus nihilo minus teneri aiunt*[1]*: intenditur enim recte, etiamsi nihil sit in peculio. idem et circa ad exhibendum et in rem actionem placuit, quae sententia et a nobis probanda est.*

87. Paul. 4 ad Plaut. *Si creditor servi ab* (15.1) 47 § 3 *emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in venditorem utile iudicium Proculus ait, sed re integra non esse permittendum actori dividere actionem, ut simul cum emptore et cum venditore experiatur: satis enim esse hoc solum ei tribui, ut rescisso superiore iudicio in alterum detur ei actio, cum electo reo minus esset consecutus: et hoc iure utimur.*

88. Cels. 11 dig. *Quod Nerva diceret latio-* (16. 3) 32 *rem culpam dolum esse, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur.*

89. Gai. 2 rer. cott. [*Si pretium* (17.1) 4 = I. (3. 26) 8 *statui tuque pluris emisti, quidam*[2] *negaverunt te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses id quod excedit remittere: namque iniquum est non esse mihi cum illo actionem, si nolit, illi vero, si velit, mecum esse.*] *sed Proculus recte*[3] *eum usque ad pretium statutum acturum existimat, quae sententia sane benignior est.*

90. Paul. 32 ad edict. *Si tibi centum dedero,* (17.1) 22 § 7 *ut ea Titio dares, tuque non dederis, sed consumpseris, et mandati et furti teneri te Proculus ait: aut, si ita dederim, ut quae velles dares, mandati tantummodo.*

91. Paul. 6 ad Sab. *Si tecum societas mihi* (17.2) 38 § 1 *sit et res ex societate communes, quam impensam in eas fecero quosve fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio vel communi dividundo me consecuturum et altera actione alteram tolli Proculus ait.*

92. Paul. 32 ad edict. *Proculus . . . ait hoc* (17.2) 65 pr. *ipso quod iudicium ideo dictatum est, ut societas distrahatur, renuntiatam societatem, sive totorum bonorum sive unius rei societas coita sit.*

v. fr. 36. (17.2) 65 § 5

93. Paul. ibid. *Si unus ex sociis rem com-* (17.2) 67 pr. *munem vendiderit consensu sociorum, pretium dividi debet ita, ut ei caveatur indemnem eum futurum. quod si iam damnum passus est, hoc ei praestabitur. sed si pretium communicatum sit sine cautione et aliquid praestiterit is qui vendidit, an, si non omnes socii solvendo sint, quod a quibusdam servari non potest a ceteris debeat ferre? sed Proculus putat hoc ad ceterorum onus pertinere quod ab aliquibus servari non potest, rationeque defendi posse, quoniam, societas cum contrahitur, tam lucri quam damni communio initur.*

94. *Pretium . . . certum esse debet. nam* Gai. 3, 140 *alioquin si ita inter nos convenerit, ut quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit empta, Labeo negavit ullam vim hoc negotium habere: cuius opinionem Cassius probat. Ofilius et eam emptionem et venditionem: cuius opinionem Proculus secutus est.*

95. Paul. 33 ad edict. . . *an* (18.1) 1 § 1 cf. Gai. 3, 141 = I. (3.23) 2 *sine nummis venditio hodieque dici possit, dubitatur, veluti*

1) *cf. vol.* I *p.* 493 *n.* 3. 2) id est condictionem *gloss.?*

1) *cf. fr.* 60 § 1. 2) *Sabinus et Cassius sc., Gai. instit.* 3, 161, *I.* (3. 26) 8. 3) recte *Trib.*

si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant: Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse . . . sed verior est Nervae et Proculi sententia: nam ut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, sic aliud est pretium, aliud merx. at in permutatione discerni non potest, uter emptor vel uter venditor sit. . . . cf. (19. 4) 1 pr.

96. Pomp. 9 ad Sab. *Si vina emerim exceptis acidis et mucidis et mihi expediat acida quoque accipere, Proculus ait, quamvis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida et mucida non venisse: nam quae invitus tamen emptor accipere non cogeretur, iniquum esse non permitti venditori vel alii ea vendere.* (18. 6) 6

97. Paul. 33 ad edict. *Necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus, cuius periculum sit: nam perfecta emptione periculum ad emptorem respiciet. et si id quod venierit appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure venit, perfecta est emptio: quod si sub condicione res venierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: quod si exstiterit, Proculus et Octavenus emptoris esse periculum aiunt: idem Pomponius libro nono probat.* (18. 6) 8 pr.

98. Cels. 8 dig. *Firmus a Proculo quaesiit, si de plumbeo castello fistulae sub terram missae aquam ducerent in aenum lateribus circumstructum, an hae aedium essent an ut ruta caesa vincta fixaque quae aedium non essent. ille rescripsit referre, quid acti esset.* (19. 1) 38 § 2

99. Pomp. 9 ad Sab. *Cum fundus locetur et aestimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id agi, ut instrumentum emptum habeat colonus, sicuti fieret, cum quid aestimatum in dotem daretur.* (19. 2) 3

100. Ulp. 32 ad edict. . . . *si forte dominus frui non patiatur, vel cum ipse locasset vel cum alius alienum vel quasi procurator vel quasi suum, quod interest praestabitur: et ita Proculus in procuratore respondit.* (19. 2) 15 § 8

101. Paul. 5 ad Plaut. *Insulam tibi vendidi et dixi prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram pignorumque ab inquilino datorum ius utrumque secuturum. Nerva Proculus, nisi ad utramque pensionem pignora sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinere, quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata servetur: si quid superesset, ad te.* (20. 4) 13

102. Ulp. 1 ad edict. aed. *Idem* [*Vivianus sc.*] *ait: interrogatus Proculus de eo, qui domi latuisset in hoc scilicet, ut fugae nactus occasionem se subtraheret, ait, tametsi fugere non posset videri, qui domi mansisset, tamen eum fugitivum fuisse: sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effervesceret, fugitivum non esse, sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animadverteret verberibus se adficere velle, praeripuisset se ad amicum, quem ad precandum perduceret. ne eum quidem fugitivum esse, qui in hoc progressus est, ut se praecipitaret (ceterum etiam eum quis fugitivum diceret, qui domi in altum locum ad praecipitandum se ascendisset), magisque hunc mortem sibi consciscere voluisse. illud enim, quod plerumque ab imprudentibus, inquit, dici solet, eum esse fugitivum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emansisset, non esse verum, sed ab affectu animi cuiusque aestimandum.* (21. 1) 17 § 4

103. Paul. 5 ad Sab. *Bonitatis aestimationem faciendam, cum pars evincitur, Proculus recte putabat, quae fuisset venditionis tempore, non cum evinceretur.* (21. 2) 13

104. Pomp. 9 ad Sab. *Si servus, cuius nomine duplam stipulati sumus, evictus fuerit a nobis: ob id quod fugitivus vel sanus non fuerit an agere nihilo minus possimus, quaeritur.*[1] *Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit, utrum tum evictus sit cum*[2] *meus factus non esset, an tum cum meus factus esset: in eo enim casu quo*[2] *meus factus est*[3] *statim mea interest, quanto ob id deterior est, et quam actionem semel ex stipulatu habere coepi, eam nec evictione nec morte nec manumissione nec fuga servi nec ulla simili causa amitti: at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea quod fugitivus sit*[4] *pauperior sim, utpote cum in bonis meis non sit. quod si sanum esse, erronem non esse stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad praesentem usum pertineret, tametsi in obscuro esset (utpote ignorantibus nobis), quamdiu eum habiturus essem et an futurum esset, ut eum quisquam aut a me aut ab eo cui vendidissem cuive similiter promisissem evinceret. summam autem opinionis suae hanc esse, ut tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea intersit aut post stipulationem interfuerit eum servum fugitivum non esse.*[5] (21. 2) 16 § 2

105. Gai. 6 ad l. XII tab. . . . . *si usus fructus petitus sit, Proculus ait in fructus perceptos condemnari.* (22. 1) 19 pr.

106. Iulian. 2 ad Urs. Fer. *Socer genero suo sic legaverat: 'Lucio Titio filiae meae nomine centum heres meus damnas esto dare'. hanc pecuniam generum petere debere, exactam acceptam legatis referri, sed divortio facto de dote actione mulieri reddendam Proculus respondit et nihilo minus dotis esse factam.*[6] (23. 3) 48 § 1

107. Pomp. 14 ad Sab. *Quod legaturus mihi aut hereditatis nomine relicturus es, potes rogatus a me uxori meae relinquere et non videtur ea esse donatio, quia nihil ex bonis meis deminuitur: in quo maxime maiores donanti succurrisse Proculus ait, ne amore alterius alter despoliaretur, non quasi malivolos, ne alter locupletior fieret.* (24. 1) 31 § 7

v. fr. 37. (24. 1) 64

108. Pomp. 15 ad Sab. *Si vir uxorem suam occiderit, dotis*[7] *actionem heredibus uxoris dandam esse Proculus ait, et recte.* (24. 3) 10 § 1

109. Paul. 7 ad Sab. . . . *si socer ex promissione a marito conveniatur, solet quaeri, an idem ei honor habendus sit* [*i. e. ut in id damnetur, quod facere potest*]*: Neratius libris membranarum et Proculus scribunt hoc iustum esse. Item si mulier ex promissione conveniatur, magis placuit defendendam eam per exceptionem: idem et Proculus ait: sicuti cum socia fuit, dabitur ei exceptio, quamvis iure civili sit obligata.* (24. 3) 17 pr. § 1

110. Paul. ibid. *Rerum amotarum iudicium singulare introductum est adversus eam quae uxor fuit, quia non placuit cum ea furti agere posse: quibusdam existimantibus ne quidem furtum eam facere, ut Nerva Cassio . . .: aliis, ut Sabino et Proculo, furto quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto iure . . .* (25. 2) 1

---

1) *v. p.* 112 *n.* 3. 2) *Exciderunt verba* si anno eum possedissem *a Triboniano deleta.* 3) esset *Pomp.* 4) quod fugitivus sit *gloss.?* 5) *v. p.* 112 *n.* 7. 6) sed nihilominus dotis esse factam et divortio facto rei uxoriae actione mulieri reddendam Proculus respondit *scr.* (*Ihering*). 7) rei uxoriae *Pomp.*

111. Paul. ibid. . . . *Mela Fulcinius* (25. 2) 3 § 4 *aiunt . . . si pater adiuncta filia de dote*[1] *agat, non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum iudicio in solidum et cum satisdatione defendat. sed mortua filia in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere Proculus ait, nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.*

112. Ulp. 36 ad Sab. *Si furiosus testamento tutor detur, si quidem, cum furere desierit, tutorem esse recte datum Proculus existimat: quod si datus sit pure, negat Proculus valere dationem.* (26. 2) 10 § 3

113. *Nostri praeceptores nec tutorem eo loco [sc. ante heredis institutionem] dari posse existimant: sed Labeo et Proculus tutorem posse dari, quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione.* Gai. 2, 231

v. fr. 38. (26. 2) 33

114. . . . *qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum vel heredem instituat vel nominatim exheredet: alioquin si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut nostri praeceptores existiment, etiamsi vivo patre filius defunctus sit, neminem heredem ex eo testamento existere posse, quia scilicet statim ab initio non constiterit institutio. sed diversae scholae auctores, si quidem filius mortis patris tempore vivat, sane impedimento eum esse scriptis heredibus et illum ab intestato heredem fieri confitentur: si vero ante mortem patris interceptus sit, posse ex testamento hereditatem adiri putant, nullo iam filio impedimento: quia scilicet existimant [non] statim ab initio inutiliter fieri testamentum filio praeterito.* Gai. 2, 123

115. Ulp. 3 ad Sab. . . . *si castratus sit, Iulianus Proculi opinionem secutus non putat postumum heredem posse instituere, quo iure utimur.* (28. 2) 6 § 1

116. Ulp. 5 ad Sab. . . . *si maiorem [partem scil.] adscripserit testamentarius vel (quod difficilius est probatione) ipse testator, ut pro quadrante semissem, Proculus putat ex quadrante fore heredem, quoniam inest quadrans in semisse: quam sententiam et Celsus probat.* (28. 5) 9 § 3

Paul. 3 ad Sab. *Qui quartam partem bonorum legare voluit, dimidiam scripsit. Proculus recte ait posse defendi quartam legatam, quia inesset dimidiae.* (30) 15 pr.

117. Iavol. 7 epist. *'Attius fundi Corneliani heres esto mihi: duo Titii illius insulae heredes sunto'. habebunt duo Titii semissem, Attius semissem idque Proculo placet.* (28. 5) 11

118. Cels. 16 dig. *'Titius heres esto: Seius et Maevius heredes sunto'. verum est quod Proculo placet duos semisses esse, quorum alter coniunctim duobus datur.* (28. 5) 60 § 2

v. fr. 39. (29. 2) 60

v. fr. 40. (29.2) 62 pr.

119. *Testamento autem scriptus heres ante aditam quidem hereditatem in iure cedendo eam alii nihil agit: postea vero quam adierit si cedat, ea accidunt, quae proxime diximus de eo ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, si post obligationem [in] iure cedat. idem et de necessariis heredibus diversae scholae auctores existimant, quod nihil videtur interesse, utrum [aliquis] adeundo hereditatem fiat heres an invitus existat: quod quale sit, suo loco apparebit. sed nostri praeceptores putant, nihil agere necessarium heredem, cum in iure cedat hereditatem.* Gai. 2, 36. 37 = 3, 87

120. Scaev. 8 quaest. *Quidam referunt, quantum repeto apud Vivianum, Sabini et Cassii et Proculi expositam esse in quaestione huiusmodi controversiam: an legata, quae posteaquam instituti mortem obierunt codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur, id est an perinde datio et ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat ac si testamento facta esset. quod Sabinum et Cassium respondisse aiunt Proculo dissentiente.* (29. 7) 14 pr.

121. . . . *Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores, quod ita [per vindicationem scil.] legatum sit, statim post aditam hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret sibi legatum esse . . ., Nerva vero et Proculus ceterique illius scholae auctores non aliter putant rem legatarii fieri, quam si voluerit eam ad se pertinere.* Gai. 2, 195

122. *Illud quaeritur, quod sub condicione per vindicationem legatum est, pendente condicione cuius sit. nostri praeceptores heredis esse putant exemplo statuliberi . . ., quem constat interea heredis servum esse. sed diversae scholae auctores putant nullius interim eam rem esse: quod multo magis dicunt de eo, quod sine condicione pure legatum est, antequam legatarius admittat legatum.* Gai. 2, 200

123. . . . *diversae scholae auctores [i. e. Proculiani] putant etiam extraneo per praeceptionem legari posse proinde ac si ita scribatur 'Titius hominem Stichum capito', supervacuo adiecta 'prae' syllaba, ideoque per vindicationem eam rem legatam videri.* Gai. 2, 221

124. *An ei, qui in potestate sit eius quem heredem instituimus, recte legemus quaeritur . . . Sabinus et Cassius sub condicione recte legari, pure non recte putant . . . sed diversae scholae auctores nec sub condicione recte legari, quia quos in potestate habemus, eis non magis sub condicione quam pure debere possumus.* Gai. 2, 244

125. . . . *legatum sub inpossibili condicione relictum nostri praeceptores proinde deberi putant, ac si sine condicione relictum esset: diversae scholae auctores non minus legatum inutile existimant quam stipulationem.* Gai. 3, 98

126. Pomp. 3 ad Sab. *Proculus ait, si quis servos quos Gadibus haberet eo testamento, quod Romae moriens fecerit, triduo quo mortuus fuerit heredem dare mihi damnaverit, ratum esse legatum et angustias temporis nihil legato nocere.* (30) 12 § 1

v. fr. 116. (30) 15 pr.

127. Pomp. 5 ad Sab. *Cum bonorum parte legata dubium sit, utrum rerum partes an aestimatio debeatur, Sabinus quidem et Cassius aestimationem, Proculus et Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt.* (30) 26 § 2

128. Cels. 19 dig. *Et Proculo placebat et a patre sic accepi, quod servo communi legatum sit, si alter dominorum omitteret, alteri non adcrescere: non enim coniunctim, sed partes legatas: nam ambo si vindicarent, eam quemque legati partem habiturum, quam in servo haberet.* (31) 20

129. Paul. 5 ad l. Iul. et P. . . . *Proculus ait,*[1] *si quis heredem suum eum fundum, cuius commercium is heres non habeat, dare iusserat ei, qui eius commercium* (31) 49 § 3

1) rei uxoriae *Paul.*

1) *apud Labeonem? v.* (31) 49 § 2.

habeat, putat heredem obligatum esse, quod verius est, vel in ipsam rem, si haec in bonis testatoris fuerit, vel si non est, in eius aestimationem.

v. fr. 131. (32) 49 § 6

130. Cels. 9 (19?) dig. *His verbis: 'quae ibi mobilia mea erunt, do lego' nummos ibi repositos, ut mutui darentur, non esse legatos Proculus ait: at eos quos praesidii causa repositos habet, ut quidam bellis civilibus factitassent, eos legato contineri. et audisse se rusticos senes ita dicentes pecuniam sine peculio fragilem esse, peculium appellantes, quod praesidii causa seponeretur.* (32) 79 § 1

v. fr. 41. (32) 100 § 2. 3

v. fr. 42. (33. 9) 3 § 2

131. Cels. 19 dig. *Uxori legavit quae eius causa parata sunt et ante mortem divortit. non deberi, quia adempta videantur, Proculus ait.* (34. 2) 3 = (32) 49 § 6

132. Ulp. 20 ad Sab. *Celsus libro nono decimo quaestionum quaerit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut sic appendantur. et Proculus et Celsus aiunt exemplo plumbo appendi debere: nam et emptoribus replumbatae adsignantur et in rationes argenti pondus sic defertur: quae sententia habet rationem.* (34. 2) 19 § 3

133. Paul. 2 ad Vitell. *Neratius Proculum refert ita respondisse vasis electrinis legatis nihil interesse, quantum ea vasa, de quibus quaeritur, argenti aut electri habebant, sed utrum argentum electro an electrum argento cedat. id ex aspectu vasorum facilius intellegi posse.* (34. 2) 32 § 5

134. Pomp. 8 ad Sab. *'Titius si statuas in municipio posuerit, heres esto'. si paratus est ponere, sed locus a municipibus ei non datur, Sabinus Proculus heredem eum fore et in legato idem iuris esse dicunt.* (35. 1) 14

v. fr. 43. (35. 1) 40 § 5

135. Paul. 8 ad Plaut. PLAUTIUS: *Rogatus est heres a liberto testatore, ut perceptis sibi decem totam hereditatem revenderet: postea patronus defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat et partem hereditatis, quae debebatur, abstulerat. Proculus Cassius fideicommissarium pro rata quod solvit repetere debere aiunt.* (35. 1) 43 pr.

136. Pomp. 10 ex var. lect. *Si ancillae alienae, cum ea nubsisset, legatum sit, Proculus ait utile legatum esse, quia possit manumissa nubere.* (35. 1) 58

v. fr. 46. (35. 1) 69

137. Paul. ad l. Falc. *Si coheredis mei portio exhausta sit, mea integra et illam vindicavero,*[1] *Cassius confundendas esse partes existimat, Proculus contra.* (35. 2) 1 § 14

138. Paul. 60 ad edict. *In his legatis, quae sub condicione relicta sunt, Proculus putabat, cum quaeritur de lege Falcidia, tantum esse in legato, quanti venire possunt.* (35. 2) 45 § 1

139. Ter. Cl. 9 ad l. Iul. et P. *Eum patronum, qui capitis libertum accusasset, excludi a bonorum possessione contra tabulas placuit. Labeo existimabat capitis accusationem eam esse, cuius poena mors aut exilium esset. qui nomen detulit, accusasse intellegendus est, nisi abolitionem petit: idque etiam Proculo placuisse Servilius refert.* (37. 14) 10

1) *ut caducam scil.*

140. Ulp. 11 ad l. Iul. et P. *Divi fratres rescripserunt: 'Comperimus a peritioribus in haec verba rescripserunt: 'Comperimus a peritioribus dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas aviti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris, cum annorum viginti quinque esset, capitis accusasset, et Proculum, sane non levem iuris auctorem, in hac opinione fuisse, ut nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. . . .* (37. 14) 17

1 *Item quaesitum est, si patroni filius capitis accusaverit libertum, an hoc noceat liberis ipsius. et Proculus quidem in hac fuit opinione notam adspersam patroni filio liberis eius nocere, Iulianus autem negavit.*

141. Paul. 40 ad edict. *Ex provincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire, dummodo patronus tamquam vir bonus et diligens pater familias Romae moraretur vel in provinciam proficisceretur: ceterum si vagari per orbem terrarum velit, non esse iniungendam necessitatem liberto ubique eum sequi.* (38. 1) 20 § 1

142. Ulp. 81 ad edict. *Proculus ait, cum quis iure quid in suo faceret, quamvis promisisset damni infecti vicino, non tamen eum teneri ea stipulatione: veluti si iuxta mea aedificia habeas aedificia eaque iure tuo altius tollas, aut si in vicino tuo agro cuniculo vel fossa aquam meam avoces: quamvis enim et hic aquam mihi abducas et illic luminibus officias, tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere, scilicet quia non debeat videri is damnum facere, qui eo veluti lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur, multumque interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur.* (39. 2) 26

143. Paul. 49 ad edict. *Et ex sociis non utique cum eo agendum [sc. aquae pluviae arcendae] qui opus fecerit nec minus eum quoque damnum restituere debere, qui auctor operis fuit, apud Ferocem Proculus ait: si cum uno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa, quia communi dividundo actionem habet.*[1] (39. 3) 11 § 2

144. Iulian. 2 ad Urs. Fer. *Minor annis viginti cum servum manumittere vellet nec iustam causam ad consilium manumittendi haberet, tibi eum ut manumitteres dedit: negavit eum Proculus liberum esse, quoniam fraus legi facta esset.* (40. 9) 7 § 1

145. . . . *[ea animalia quae domari solent . . . nostrae quidem scholae auctores] statim ut nata sunt mancipi esse putant: Nerva vero et Proculus et ceteri diversae scholae auctores non aliter ea mancipi esse putant, quam si domita sunt: et, si propter nimiam feritatem domari non possunt, tunc videri mancipi esse incipere, cum ad eam aetatem pervenerint, qua domari solent.* Gai. 2, 15

146. Gai. 2 rer. cott. *Cum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerva et Proculus putant hunc dominum esse qui fecerit, quia quod factum est antea nullius fuerat. Sabinus et Cassius magis naturalem rationem efficere putant, ut qui materiae dominus fuerit, idem eius quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus esset, quia sine materia nulla species effici possit.* (41. 1) 7 § 7 = Gai. 2, 79 = I. (2. 1) 25

v. fr. 148. (41. 1) 21 pr.

147. Paul. 14 ad Sab. *In omnibus, quae* (41. 1) 24, 26 pr.

1) *Quae in dig. sequuntur, non Proculi, sed Ferocis esse existimo.*

ad eandem speciem reverti non possunt, dicendum est, si materia manente species dumtaxat forte mutata sit, veluti si meo aere statuam aut argento scyphum fecisses, me eorum dominum manere: sed si meis tabulis navem fecisses, tuam navem esse, quia cupressus non maneret, sicuti nec lana vestimento facto, sed cupresseum aut laneum corpus fieret. [1]*Proculus indicat hoc iure nos uti, quod Servio et Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas exspectaretur, si quid additum erit toto cedit, ut statuae pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum, navi tabula, aedificio cementum: tota enim eius sunt, cuius ante fuerant.*

148. Pomp. 11 ad Sab. *Si servus meus tibi* (41.1)21 pr. *bona fide serviret *et* rem emisset traditaque ei esset, Proculus nec meam fieri, quia servum non possideam, nec tuam, si non ex re tua sit parata. sed si liber bona fide tibi serviens emerit, ipsius fieri.*

149. Pomp. 30 ad Sab. *Cum partes* (41. 1) 27 § 2 *duorum dominorum ferrumine cohaercant, hae cum quaereretur utri cedant, Cassius ait pro portione cuiusque rei aestimandum vel pro pretio cuiusque partis. sed si neutra alteri accessioni est, videamus, ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa, aut eius, cuius nomine ferruminata est. sed Proculus et Pegasus existimant suam cuiusque rem manere.*

150. Pomp. 33 ad Sab. *Si supra tuum* (41. 1) 28 *parietem vicinus aedificaverit, proprium eius id quod aedificaverit fieri Labeo et Sabinus aiunt: sed Proculus tuum proprium, quemadmodum tuum fieret, quod in solo tuo alius aedificasset: quod verius est.*

151. Paul. 54 ad edict. *Neratius et Pro-* (41.2) 3 § 3 *culus et solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedat naturalis possessio. ideoque si thensaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia, quod desit naturali possessioni, id animus implet.*

152. Paul. 54 ad edict. *Si rem, quam* (41. 3) 4 § 10 *apud te deposueram, lucri faciendi causa vendideris, deinde ex paenitentia redemeris et eodem statu habeas: sive ignorante me sive sciente ea gesta sint, videri in potestatem meam redisse secundum Proculi sententiam, quae et vera est.*

153. Pomp.[2] 32 ad Sab. *Numquam in usu-* (41.3)31 pr. *capionibus iuris error possessori prodest: et ideo Proculus ait, si per errorem initio venditionis tutor pupillo auctor factus sit vel post longum tempus venditionis peractum, usucapi non posse, quia iuris error est.*

154. Paul. 8 ad Sab. (?) [*Qui a muliere*] *sine* Vat. 1 *tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit, vel falso tutore auctore quem sciit non esse, non videtur bona fide emisse: itaque et veteres putant et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore: Proculus et Celsus pro emptore, quod est verius . . .*

155. Paul. 54 ad edict. *Pro derelicto rem a* (41.7) 2 1 *domino habitam si sciamus, possumus adquirere. Sed Proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit.*

156. Ulp. 66 ad edict. . . . *si necessa-* (42. 8) 6 § 13 *rius heres legata praestiterit, deinde eius bona venierint, Proculus ait, etiamsi ignoraverint legatarii, tamen utilem actionem dandam: quod nequaquam dubium est.*

1) *De interpunctione v. vol.* I *p.* 1288 *n.* 3. 2) Paulus *F.*

157. Paul. 62 ad edict. *Si debitor in fraudem* (42.8) 7 *creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit, deinde hi, quibus de revocando eo actio datur,*[1] *eum petant, quaesitum est, an pretium restituere debent. Proculus existimat omnimodo restituendum esse fundum, etiamsi pretium non solvatur.*

158. Venul. 6 interdict. [2]*Proculus ait, si* (42. 8) 25 § 5 *mulier post alienationem conceperit et antequam ageretur, pepererit, nullam esse dubitationem, quin partus restitui non debeat: si vero, cum alienaretur, praegnas fuerit, posse dici partum quoque restitui oportere.*

159. Ulp. 69 ad edict. *Quod volgo dici-* (43. 16) 1 § 25 *tur aestivorum hibernorumque saltuum nos possessiones animo retinere, id exempli causa didici Proculum dicere*[3]*: nam ex omnibus praediis, ex quibus non hac mente recedemus, ut omisisse possessionem vellemus, idem est.*

160. Paul. 2 ad Sab. *In illa stipulatione 'si* (45.1) 8 *kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes?' mortuo homine quaeritur, an statim ante kalendas agi possit. Sabinus Proculus exspectandum diem actori putant, quod est verius. . . .*

161. Pomp. 15 ad Sab. *Si divortio facto ea,* (45. 1) 21 *quae nihil in dote habeat, dotis nomine centum dari stipuletur, vel quae centum dumtaxat habeat, ducenta dotis nomine dari stipuletur: Proculus ait, si ducenta stipuletur quae centum habeat, sine dubio centum quidem in obligationem venire, alia autem centum actione de dote*[4] *deberi.*

162. Pomp. 15 ad Q. Muc. *Si quis ita* (45. 1) 112 § 1 *stipulatus fuerit: 'pro centum aureis*[5] *satis dabis?' et reum dederit in istam summam*[6]*: Proculus ait semper in satisdationis stipulatione venire, quod interesset stipulantis, ut alias tota sors inesset, veluti si idoneus promissor non sit, alias minus, si in aliquid idoneus esset debitor, alias nihil, si tam locuples esset, ut nostra non intersit satis ab eo accipere: nisi quod plerumque idonei non tam patrimonio quam fide quoque aestimarentur.*

163. Venul. 4 stip. *Eum, qui certarum* (45. 1) 138 pr. *nundinarum diebus dari stipuletur, primo die petere posse Sabinus ait: Proculus autem et ceteri diversae scholae auctores, quamdiu vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant.*

164. Venul. 2 stip. *Si ex duobus, qui* (45. 2) 12 pr. *promissuri sint, hodie alter, alter postera die responderit, Proculus*[7] *non esse duos reos ac ne obligatum quidem intellegi eum, qui postera die responderat, cum actor ad alia negotia discesserit vel promissor, licet peractis illis rebus responderit.*

165. Gai. 3 de V. O. . . . *quaesitum est, an* (45.3) 28 § 4 *heredi futuro servus hereditarius stipulari possit. Proculus negavit, quia is eo tempore extraneus est.*

166. . . . *quaeritur, an quod domini no-* Gai. 3, 167a *men adiectum efficit, idem faciat unius ex dominis iussum intercedens. nostri praeceptores perinde ei qui iusserit soli adquiri existimant, atque si nominatim ei soli stipulatus esset servus mancipiove accepisset: diversae scholae auctores proinde utrisque adquiri putant, ac si nullius iussum intervenisset.*

167. *Tollitur . . . obligatio praecipue solu-* Gai. 3, 168 *tione eius quod debetur. unde quaeritur, si quis consen-*

1) *cf. vol.* I *p.* 1080 *n.* 2. 2) *Agitur de interdicto fraudatorio.* 3) *cf. fr.* 18. 4) rei uxoriae *Pomp.* 5) sestertiorum milibus *Pomp.* 6) et reum . . . summam *gloss.* 7) prolatus *F.*

tiente creditore aliud pro alio solverit, utrum ipso iure liberetur, quod nostris praeceptoribus placet, an ipso iure maneat obligatus, sed adversus petentem exceptione doli mali defendi debeat, quod diversae scholae auctoribus visum est.

168. . . . *si eadem persona sit, a qua* [Gai. 3, 177. 178] *postea stipuler, ita demum novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit, forte si condicio* [*aut dies aut sponsor*] *adiciatur aut detrahatur. sed quod de sponsore diximus, non constat: nam diversae scholae auctoribus placuit nihil ad novationem proficere sponsoris adiectionem aut detractionem.*

169. Scaev. lib. sing. quaest. *Quid ergo, si* [(46. 3) 93 § 3] *fideiussor reum heredem scripserit? confundetur obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.*

170. Ulp. 57 ad edict. *Proculus recte* [(47. 10) 11 § 4. 5] *ait, si in hoc te conduxerim, ut iniuriam facias, cum utroque nostrum iniuriarum agi posse, quia mea opera facta sit iniuria: idemque ait et si filio meo mandavero, ut tibi iniuriam faciat.*

171. Paul. 1 ad edict. *'Nominis' appellatione rem significari Proculus ait.* [(50. 16) 4]

172. Iavol. 7 epist. *'Quisquis mihi alius* [(50. 16) 116] *filii filiusve heres sit': Labeo non videri filiam contineri, Proculus contra.*

173. *P*[*uberem*] . . . *Sabinus* [Gai. 1, 196 cf. Ulp. 11, 28] *quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores eum esse putant, qui habitu corporis pubertatem ostendit . . .: sed diversae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam, id est eum puberem esse existimant* [*qui quattuordecim annos explevit*].

v. fr. 145. [Gai. 2, 15]
v. fr. 119. [Gai. 2, 37]
v. fr. 146. [Gai. 2, 79]
v. fr. 114. [Gai. 2, 123]
v. fr. 121. [Gai. 2, 195]
v. fr. 122. [Gai. 2, 200]
v. fr. 123. [Gai. 2, 221]
v. fr. 113. [Gai. 2, 231]
v. fr. 124. [Gai. 2, 244]
v. fr. 119. [Gai. 3, 87]
v. fr. 125. [Gai. 3, 98]
v. fr. 94. [Gai. 3, 140]
v. fr. 95. [Gai. 3, 141]
v. fr. 166. [Gai. 3, 167a]
v. fr. 167. [Gai. 3, 168]
v. fr. 168. [Gai. 3, 178]

174. . . . *quaeritur, si alienus servus* [Gai. 4, 78] *filiusve noxam commiserit mihi, et is postea in mea esse coeperit potestate, utrum intercidat actio an quiescat. nostri praeceptores intercidere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuerit, ideoque, licet exierit de mea potestate, agere me non posse: diversae scholae auctores, quamdiu in mea potestate sit, quiescere actionem putant, quia ipse mecum agere non possum, cum vero exierit de mea potestate, tunc eam resuscitari.*

175. *Cum autem filius familias ex noxali* [Gai. 4, 79] *causa mancipio datur, diversae scholae auctores putant, ter eum mancipio dari debere, quia lege XII tabularum cautum sit,* [*ne aliter filius de potestate patris*] *exeat, quam si ter fuerit mancipatus: Sabinus et Cassius ceterique nostrae scholae auctores sufficere unam mancipationem crediderunt, et illas tres legis XII tabularum ad voluntarias mancipationes pertinere.*

176. *Superest, ut dispiciamus, si ante* [Gai. 4, 114] *rem iudicatam is, cum quo agitur, post acceptum iudicium satisfaciat actori, quid officio iudicis conveniat, utrum absolvere, an ideo potius damnare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa fuerit, ut damnari debeat. nostri praeceptores absolvere eum debere existimant nec interesse cuius generis sit iudicium . . .:* [*diversae scholae auctores . . .*] *de bonae fidei autem iudiciis idem sentiunt, quia in eiusmodi iudiciis liberum est officium iudicis. tantumdem et de in rem actionibus putant, quia* [*formulae verb*]*is id ipsum exp*[*rimatur . . .*].

177. . . . *si arbitrum postulaverit is cum* [Gai. 4, 163] *quo agitur* [*interdicto scil.*], . . . *et actor sine poena experitur cum eo, quem neque exhibere neque restituere quicquam oportet, praeterquam si calumniae iudicium ei oppositum fuerit decimae partis: quamquam Proculo placuit denegandum calumniae iudicium ei qui arbitrum postulaverit, quasi hoc ipso confessus videatur restituere se vel exhibere debere: sed alio iure utimur.*

178. *Communis servus ab uno* [*ex sociis*] [Dosit. 10] *manumissus neque ad libertatem pervenit et alterius domini totus fit servus iure adcrescendi. sed inter amicos servus ab uno ex sociis manumissus utriusque domini servus manebit: ius enim adcrescendi in hac manumissione* [*non*] *versatur.* [*quamvis*] *Proculus existimaverit, adcrescere eum socio . . . qua sententia utimur.*

v. fr. 154. [Vat. 1]
v. fr. 47. [Vat. 71]

179. Ulp. 26 ad edict. . . . *si quis contra* [Vat. 266] *legem Cinciam obligatus non excepto solverit, debuit dici repetere eum posse, nam semper exceptione Cinciae uti potuit, nec solum ipse, verum, ut Proculeiani contra* [*S*]*ab*[*inianos*] *putant, etiam quivis, quasi popularis sit haec exceptio.*

PROCULIANI

v. infra sub rubrica 'Sabinianorum et Proculianorum[1] controversiae'.

---

1) *Compluribus locis Sabinianorum relata opinione Proculianos diversae fuisse opinionis non exprimitur, cf.* (24. 1) 11 § 3, (39. 2) 32, (39. 6) 35 § 3, (41. 1) 11, (42. 5) 28, *C.* (6. 29) 3 § 1. *Quae fragmenta sub Proculi nomine repetere non sum ausus, quamvis, quae fuerit eius sententia, verisimili coniectura possit colligi.*

PUBLICIUS

(SECUNDI P. CHR. SAECULI).[1]

1. Marcell. 28 dig. *Cum ita legatum est:* (31) 50 § 2 *'quantam pecuniam heres meus a Titio exegerit, tantam Maevio dato', si sub condicione legatum est, antequam exacta pecunia sit, legatarius agere non potest: quod si statim dies legati cedit, ut Publicius recte putat, legatarius agere potest, ut actiones praestentur.*

2. Modest. 5 differ. *Heredi decem dare* (35. 1) 51 § 1 *iussus et liber esse et heredis heredi dando perveniet ad libertatem: quod non similiter in legatarii persona custodiri Publicius scribit.*

3. Ulp. 13 ad Sab. . . . *si sint sui here-* (38. 17) 2 § 8 *des, verum hereditas ad eos non pertineat, videamus, an mater admittatur [sc. ex senatus consulto Tertulliano], ut puta abstinuit se hereditate. Africanus et Publicius temptant dicere in casum, quo se abstinent sui, matrem venire, et tunc ei obstent, quotiens rem haberent, ne nudum nomen sui heredis noceat matri: quae sententia aequior est.*

1) *v. fr.* 3.

PUTEOLANUS

(INCERTAE AETATIS).

ADSESSORIORUM LIBRI.

LIBER I.

1. Ulp. 4 ad edict. [*Pactum procuratoris* (2. 14) 12 *mihi*] *nocere constat, sive ei mandavi ut pacisceretur, sive omnium rerum mearum procurator fuit: ut et Puteolanus libro primo adsessoriorum scribit: cum placuit cum etiam rem in iudicium deducere.*

RUTILIUS MAXIMUS

(INCERTAE AETATIS).

AD LEGEM FALCIDIAM LIBER SINGULARIS.

1. Si heres centum praecipere iussus sit (30) 125 et restituere hereditatem et patronus bonorum possessionem contra tabulas petierit, sicut legata ita et praeceptio pro parte, quam patronus abstulit, minuetur.

[P.?] RUTILIUS [RUFUS?][1]

(CONSUL A. U. 649).

1. Ulp. 17 ad Sab. *Utrum autem unius* (7. 8) 10 § 3 *anni sit habitatio* [*legata sc.*] *an usque ad vitam, apud veteres quaesitum est: et Rutilius donec vivat, habitationem competere ait, quam sententiam et Celsus probat libro octavo decimo digestorum.*

2. Ulp. 22 ad Sab. *Ligna et carbones cetera-* (33. 9) 3 § 9 *que, per quae penus conficeretur, an penori legato contineantur, quaeritur. et Quintus Mucius et Ofilius negaverunt . . . sed Rutilius et ligna et carbones, quae non vendendi causa parata sunt, contineri ait.*

3. Ulp. 71 ad edict. *Si arbor aedibus alienis* (43. 27) 1 § 2 *impendeat, utrum totam arborem iubeat praetor adimi an*

1) *Rutilium in fr. sqq. laudatum intellegendum esse P. Rutilium Rufum (consulem a. u. 649), qui 'magnum munus de iure respondendi sustinebat'* (*Cic. Brut.* 30, 113), *negat Mommsen* (*Symb. Bethm.-Hollw. obl. p.* 92), *ego verisimillimum puto: fuisse enim Rutilium illum minorem natu Q. Mucio nullo modo videtur posse colligi ex fragmento a Mommseno adlato* (*fr.* 2). *Eiusdem Rutilii videntur esse edicta, quorum mentio fit apud Ulpianum* (38. 2) 1 § 1 *et apud Gaium* 4, 35; *eiusdem fortasse etiam ea, quae apud Macrobium* (*Sat.* 1, 16, 34) *de nundinis a 'Rutilio' scripta referuntur.*

vero id solum, quod superexcurrit, quaeritur. et Rutilius ait a stirpe excidendam idque plerisque videtur verius.

4. † Paul. 8 ad Sab.(?) [Qui a muliere] sine tu- | Vat. 1 | toris auctoritate sciens rem mancipi emit . . .: Iulianus [putabat sc.] propter Rutilianam constitutionem[1] eum, qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere et, si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eum usucapere.

1) i. e., ut opinor, ratione iuris a Rutilio iuris consulto introducti.

MASURIUS SABINUS

(SUB TIBERIO ET EIUS SUCCESSORIBUS).[1]

AD EDICTUM PRAETORIS URBANI.[2]

LIBER V.

1. Paul. 40 ad edict. *Suo victu vestituque* | (38. 1) 18 | *operas praestare debere libertum Sabinus ad edictum praetoris urbani libro quinto scribit: quod si alere se non possit, praestanda ei a patrono alimenta.*

DE FURTIS LIBER SINGULARIS.

2. 'Manifestum' *autem* 'furtum | Gell. 11, 18 § 11—14 | est', *ut ait Masurius*, 'quod deprehenditur, dum fit. 'faciendi finis est, cum perlatum est, quo ferri coeperat'. *Furti concepti, item oblati, tripli poena est. sed quod sit oblatum, quod conceptum, et pleraque alia ad eam rem ex egregiis veterum moribus accepta neque inutilia cognitu neque iniucunda qui legere volet, inveniet Sabini librum, cui titulus est de furtis. in quo id quoque scriptum est, quod volgo inopinatum est, non hominum tantum neque rerum moventium, quae auferri occulte et subripi possunt, sed fundi quoque et aedium fieri furtum*[3]*: condemnatum quoque furti colonum, qui fundo, quem conduxerat, vendito, possessione eius dominum intervertisset. atque id etiam, quod magis inopinabile est, Sabinus dicit, furem esse hominis iudicatum, qui cum fugitivus praeter oculos forte domini iret, obtentu togae, tamquam se amiciens, ne videretur a domino, obstitisset.*

IURIS CIVILIS LIBRI III.[4]

LIBER II.

[De legatis].

3. *Masurius autem Sabinus in iuris* | Gell. 4, 1 § 21—23 | *civilis secundo, etiam quod iumentorum causa apparatum esset, quibus dominus uteretur, penori attributum dicit. ligna quoque et virgas et carbones, quibus conficeretur penus, quibusdam ait videri esse in penu. ex his autem, quae promercalia et usuaria isdem in locis [essent], esse ea sola penoris putat, quae satis sint usu annuo.*

Paul. 4 ad Sab. . . . *quod fere, inquit Sabi-* | (33.9) 4 § 2 | *nus, evenit in personis mercatorum aut quotiens cella est olei et vini, quae venire solebant, in hereditate relicta.*

[De furtis].

4. *Verba sunt Sabini ex libro* | Gell. 11, 18 § 20.21.23.24 | *iuris civilis secundo:* 'qui alienam rem adtrectavit, cum id se invito domino facere iudicare deberet, furti tenetur'.

21 *Item alio capite:* 'qui alienum iacens lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur, sive scit, cuius sit, sive nescit'.[1]

23 *Sed meminisse debemus, secundum ea, quae supra scripsi, furtum sine ulla quoque adtrectatione fieri posse,*

24 *sola mente atque animo, ut furtum fiat, adnitente. Quocirca ne id quidem Sabinus dubitare se ait, quin dominus furti sit condemnandus, qui servo suo, uti furtum faceret, imperavit.*[2]

[Ad edictum aedilium curulium].

5. *Verba Masurii Sabini ap-* | Gell. 4, 2 § 15 = (21. 1) 9 | *posui ex libro iuris civilis secundo:* 'Furiosus mutusve cuive quod membrum lacerum laesumque est aut obest, quo ipse minus aptus sit, morbosi sunt. qui natura longe minus videt, tam sanus est, quam qui tardius currit'.

LIBER III.

? ?

6. *Masurius autem Sabinus in libro* | Gell. 5, 13 § 5 | *iuris civilis tertio antiquiorem locum hospiti tribuit quam clienti. verba ex eo libro haec sunt:* 'In officiis apud maiores ita observatum est: primum tutelae, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea adfini. aequa causa feminae viris potiores habitae, pupillarisque tutela mulieri praelata. etiam adversus quem adfuissent, eius filiis tutores relicti, in eadem causa pupillo aderant'.

1) *Vixisse eum usque ad Neronis aetatem apparet ex Gai.* 2, 218. *Praeter eos Masurii libros, quorum reliquias in hanc collectionem recepi, exstant apud Macrobium et Gellium fragmenta librorum eius de fastis et de indigenis inscriptorum.* 2) *Potest horum librorum esse etiam Sabini definitio quae refertur* (50. 16) 13 § 1. 3) *cf. etiam fr.* 70. 4) Iuris civilion βιβλία τρία *index. Pomponius Ulpianus Paulus in libris ad Sabinum inscriptis cum praeter iuris civilis libros quos ordine tractabant aliis quoque Sabini libris usi sint, in incerto remanet, num ea commentariorum illorum fragmenta, quibus Sabinus non indicato libro laudatur, ad iuris civilis libros sint referenda: haec igitur, ne nimium coniecturae tribuerem, his libris adscribere non ausus sum, sed in indice suo loco adnotavi, quae fragmenta ex iuris civilis libris petita esse existimem. Praeter ea autem, quae in contextu retuli, permulta Sabino addixerim in commentariis Sabinianis sub nomine Ulpiani Pauli Pomponii tradita (compilatores enim quin saepissime Sabini nomen ibi deleverint non potest dubitari): quod, ubicumque coniecturae ansa erat, apud auctores illos adnotavi.*

1) *cf. Ulp.* 41 *ad Sab.* (47. 2) 43 § 4.
2) *Haec ex eodem Sabini libro esse petita atque ea quae praecedunt licet suspicari.*

MEMORIALIUM LIBRI.[1]

7. Paul. 10 ad l. Iul. et P. *Libro memoria-* (50.16) 144 *lium Massurius scribit 'pellicem' apud antiquos eam habitam, quae, cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari.*

DE OFFICIO ADSESSORUM[2](?) LIBER SINGULARIS.

8. Ulp. 56 ad edict. *Hac lege [Cornelia* (47.10) 5 § 8 *scil.] permittitur actori ius iurandum deferre, ut reus iuret iniuriam se non fecisse. sed Sabinus in adsessorio etiam praetores exemplum legis secuturos ait: et ita res se habet.*

RESPONSORUM LIBRI.[3]

LIBER II.

9. Callistr. 2 quaest. *Navis onustae le-* (14.2) 4 pr. § 1 *vandae causa, quia intrare flumen vel portum non potuerat cum onere, si quaedam merces in scapham traiectae sunt, ne aut extra flumen periclitetur aut in ipso ostio vel portu, eaque scapha summersa est, ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces salvas habent, cum his qui in scapha perdiderunt, proinde tamquam si iactura facta esset: idque Sabinus quoque libro secundo responsorum probat.*
1 *Sed si navis, quae in tempestate iactu mercium unius mercatoris levata est, in alio loco summersa est et aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt data mercede, rationem haberi debere eius, cuius merces in navigatione levandae navis causa iactae sunt, ab his, qui postea sua per urinatores servaverunt, Sabinus aeque respondit. eorum vero, qui ita servaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione iactum fecit, si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt: eorum enim merces non possunt videri servandae navis causa iactae esse, quae perit.*

AD VITELLIUM LIBRI.

10. Paul. 1 ad Vitell. *Sabinus:* quaesitum (28.5) 18 est, si plus asse pater familias distribuisset et aliquem sine parte fecisset heredem, utrumne is assem habiturus foret, an id dumtaxat, quod ex dupundio deesset. et hanc esse tolerabilissimam sententiam puto, ut eadem ratio in dupundio omnique re deinceps quae in asse servetur.

11. Ulp. 22 ad Sab. *Sabinus libris ad Vitel-* (32) 45 *lium ita scripsit:* 'Quod in usu frequentissime versatur, ut in legatis uxoris adiciatur "quod eius causa parata sint", hanc interpretationem optinuit, quod magis uxoris causa quam communis promiscuique usus causa paratum foret. neque interesse visum est, ante ductam uxorem id pater familias paravisset an postea, an etiam ex his rebus quibus ipse uti soleret uxori aliquid adsignavisset, dum id mulieris usibus proprie adtributum esset'.

12. Ulp. 20 ad Sab. *In instrumento fundi* (33.7) 8 pr. *ea esse, quae fructus quaerendi cogendi conservandi gratia parata sunt, Sabinus libris ad Vitellium evidenter enumerat. quaerendi, veluti homines qui agrum colunt, et qui eos exercent praepositive sunt is, quorum in numero sunt vilici et monitores: praeterea boves domiti, et pecora stercorandi causa parata, vasaque utilia culturae, quae sunt aratra ligones sarculi falces putatoriae bidentes et si qua similia dici possunt. cogendi, quemadmodum torcularia corbes falcesque messoriae falces fenariae quali vindemiatorii exceptoriique, in quibus uvae comportantur. conservandi, quasi dolia, licet defossa non sint, et cuppae.*

13. Ulp. ibid. ...*Sabinus libris ad Vitel-* (33.7) 12 § 27 *lium scribit fatendum esse plus esse, cum instructus fundus legetur, quam si cum instrumento: quam sententiam cottidie increscere et invalescere videmus. quanto igitur hoc legatum uberius est, videndum est. et Sabinus definit et Cassius apud Vitellium notat: omnia quae eo collocata sunt, ut instructior esset pater familias, instructo, inquit, continebuntur, id est quae ibi habuit, ut instructior esset.[1] hoc ergo legato non agri instrumentum, sed proprium suum instrumentum reliquisse videtur.*

14. Paul. 2 ad Vitell. *SABINUS:* Cui fun- (33.7) 18 § 12 dus quaeque ibi sint legata sunt, ei fundus et omnia, quae in eo solita sunt esse quaeque ibi maiore parte anni morari et hi, qui in eum manendi causa recipere se consueverunt, legati videntur: at si qua consulto in fundo congesta contractave sunt, quo legatum cumularetur, ea non videntur legata esse.

15. Ulp. 22 ad Sab. *Qui penum legat quid* (33.9) 3 pr. *legato complectatur, videamus. et Quintus Mucius scribit libro secundo iuris civilis penu legata contineri, quae esui potuique sunt. idem Sabinus libris ad Vitellium scribit. quae harum, inquit, patris familiae uxoris liberorumve eius vel familiae, quae circa eos esse solet, item iumentorum, quae dominici usus causa parata sunt.*[2]

16. Ulp. 20 ad Sab. *[Gemmas] ut refert* (34.2) 19 § 17.18 *Sabinus libris ad Vitellium, Servius a lapillis eo distinguebat, quod gemmae essent perlucidae materiae, velut smaragdi chrysolithi amethysti, lapilli autem contrariae*
18 *superioribus naturae, ut obsidiani veientani. Margaritas autem nec gemmis nec lapillis contineri satis constitisse ibidem Sabinus ait, quia concha apud rubrum mare et crescit et coalescit.*

17. Tryphon. 5 disput. *Tutorem, qui pupilli* (34.9) 22 *sui nomine falsum vel inofficiosum testamentum dixit, non perdere sua legata, si non optinuerit, optima ratione defenditur et, si libertum patris pupilli sui nomine capitis accusaverit, non repelli a bonorum possessione contra tabulas, quia officii necessitas et tutoris fides excusata esse debet. nec quisquam iudicum calumnia notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit, sed cogente forte matre pupilli vel libertis*

---

1) *Alia horum librorum fragmenta traduntur apud Gell.* 7, 7 § 8, *Macrob. sat.* 3, 6 § 11, *Gell.* 4, 20 § 11; 5, 6 § 13: *quae omnia ad ius civile non pertinent.* 2) Sabinus in adsessorio *l. l.* 3) *Sabini responsa non solum in fragmento sq., sed multis aliis locis referuntur, v. fr.* 18, 22, 25, 36, 37, 40, 45, 52, 62, 66, 68, 72, 79, 80, 82, 92, 110, 133, 142, 146, 157, 174, 184 § 18, 187, 191, 220. *Sed in dubio remanet, utrum ex ipsius Sabini responsorum libris haec petita sint an ex Ursei Ferocis aliorumve collectionibus. Sane non est, ut responsorum libros a Callistrato laudatos Sabino abiudices Callistratique verba ad Ursei libros referas (M. Voigt, Ferrini): potuit enim et ipse Sabinus responsorum suorum partem edere et Urseius Sabini Cassiique responsa colligere atque disponere.*

1) id est . . . esset *gloss.* 2) *cf. fr.* 3.

patris instantibus. et si tutor reum aliquem postulaverit pupilli nomine et ideo non sit exsecutus, quod interim ad pubertatem pupillus pervenerit, non oportet dici in Turpillianum eum senatus consultum incidisse. discreta sunt enim iura, quamvis plura in eandem personam devenerint, aliud tutoris, aliud legatarii: et cum non suae personae iure, sed pupilli accusaverit, propriam poenam mereri non debet. denique pupillo relicta in eo testamento, nisi a principe conservata sint, pereunt: adeo ille est accusator, is defensor et quasi patronus. idem et Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

INDEX

locorum, quibus non indicato libro aut Sabinus aut Sabiniani laudantur.

18. Marcian. 4 regul. *In municipiis quoque* (1. 8) 8 § 2 *muros esse sanctos Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere, ne quid in his immitteretur.*

19. Gai. 1 ad edict. prov. *Si idem cum eodem* (2. 1) 11 pr. *pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis*[1] *sit, coacervatio vero omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino Cassio Proculo placuit.*

20. Gai. 6 ibid. *Si cum uno ex dominis noxalis* (2. 9) 4 *agetur, an pro parte socii satisdare deberet? Sabinus ait non debere: quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui in solidum defendendi necessitas esset, nec auditur, si pro parte paratus sit defendere.*

21. Paul. 6 ad edict. *Si actoris servus domino* (2. 10) 2 *sciente et cum possit non prohibente dolo fecerit, quo minus in iudicio*[2] *sistam, Ofilius dandam mihi exceptionem adversus dominum ait, ne ex dolo servi dominus lucretur. si vero sine voluntate domini servus hoc fecerit, Sabinus noxale iudicium dandum ait nec factum servi domino obesse debere nisi hactenus ut ipso careat: quando ipse nihil deliquit.*

22. Ulp. 4 ad edict. . . . *et filius familias* (2. 13) 4 § 2 *continetur his verbis* [*sc. edicti de edendo*], *ut vel ipse cogatur edere: an et pater, quaeritur. Labeo scribit patrem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur: sed recte Sabinus respondit tunc id admittendum, cum patri quaestum refert.*

23. Ulp. ibid. *Si pacto subiecta sit poenae* (2. 14) 10 § 1 *stipulatio, quaeritur, utrum pacti exceptio locum habeat an ex stipulatu actio. Sabinus putat, quod est verius, utraque via uti posse prout elegerit qui stipulatus est.*

24. Paul. 3 ad edict. *Pactum conventum* (2. 14) 17 § 5 *cum venditore factum, si in rem constituatur, secundum plurium sententiam et emptori prodest et hoc iure nos uti Pomponius scribit: secundum Sabini autem sententiam etiam si in personam conceptum est, et in emptorem valet: qui hoc esse existimat et si per donationem successio facta sit.*

25. Ulp. 6 ad edict. *Athletas autem Sabinus* (3. 2) 4 pr. *et Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere.*

26. Paul. 9 ad edict. *Qui non cogitur* (3. 3) 43 § 6, 45 pr. *defendere absentem, tamen si iudicatum solvi satisdedit defendendi absentis gratia, cogendum procuratorem*[1] *iudicium accipere, ne decipiatur is qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi. Labeo causa cognita temperandum, et si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum: quod si aut adfinitas dirempta sit aut inimicitiae intercesserint aut bona absentis possideri coeperint, non cogendum. Sabinus autem nullas praetoris partes esse ad compellendum defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: at si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit, fideiussores*[2] *non teneri, quia vir bonus arbitraturus non fuerit, ut qui iustam excusationem adferret, defendere cogeretur.*

27. Paul. 2 ad Nerat.(?) *Scaevola noster ait* (3. 5) 18 § 1 *putare se, quod Sabinus scribit debere a capite rationem reddendum sic intellegi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum liber esse coeperit, non ut dolum aut culpam in servitute admissam in obligationem revocet: itaque si inveniatur vel malo more pecunia in servitute erogata, liberabitur.*

28. Paul. 11 ad edict. *Sabinus putat calculi* (4. 3) 29 *ratione potius quam maleficii heredem conveniri* [*sc. de dolo defuncti*], *denique famosum non fieri: ideoque in perpetuum teneri oportere.*

29. Gai. 27 ad edict. prov. *Si te Titio optuleris* (4. 3) 39 *de ea re quam non possidebas in hoc ut alius usucapiat, et iudicatum solvi satisdederis: quamvis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: et ita Sabino placet.*

30. Paul. 13 ad edict. . . . *videndum erit,* (4. 8) 19 § 2 *an* [*arbiter sc.*] *mutare sententiam possit . . . et Sabinus quidem putavit posse.*

31. Ulp. 13 ad edict. *Adversus sententiam ar-* (4. 8) 29 *bitri fit, si petatur ab eo a quo arbiter peti vetuit. quid ergo si a fideiussore eius petatur, an poena committatur? et puto committi, et ita Sabinus scribit: nam τῇ δυνάμει a reo petit.*

32. Paul. 17 ad Plaut. *Si pater familias* (5. 1) 28 § 5 *mortuus esset relicto uno filio et uxore praegnate, non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamvis postea unus filius natus sit, quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certum fuerit unum nasci. sed Sabinus Cassius partem quartam peti debuisse, quia incertum esset an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent, cum futura utique fierent, sed nostram inscientiam aspici debere.*

33. Ulp. 15 ad edict. . . . *si accepta certa* (5. 3) 13 § 6 *quantitate restituere rogatus est, non putat Papinianus ab herede petendam hereditatem, quoniam pro herede, quod condicionis implendae gratia accepit, non possidetur. sed Sabinus in statulibero contra: et id verius est, quia pecunia hereditaria est.*

34. Paul. 20 ad edict. *Fructus intellegun-* (5. 3) 36 § 5 *tur deductis impensis, quae quaerendorum cogendorum conservandorumque eorum gratia fiunt. quod non solum in bonae fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verum etiam in praedonibus, sicut Sabino quoque placuit.*

35. Ulp. 17 ad Sab. . . . *si lapidicinas* (7. 1) 9 § 2 *habeat et lapidem caedere velit, vel cretifodinas habeat vel harenas, omnibus his usurum Sabinus ait quasi bonum patrem familias.*

---

1) duumviri *Gai.?*
2) in iudicio] vadimonium *Paul.*

1) sicut procuratorem *Paul.?* an procuratorem *del.?*
2) sponsores *Paul.*

36. Ulp. 17 ad Sab. *Quoniam autem* (7.1)23 § 1, Vat. 72 *diximus quod ex operis adquiritur ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere Sabinus respondit et Cassius libro octavo iuris civilis scripsit, ita ut neque torqueat neque flagellis caedat . . . [oper]ae gladiatoriae ei usus . . . [puta]nt compet[ere] posse. . . . ut vero pug[net] . . . [I]dem e[t S]abinus, quamvis navis [usu fructu legato navigatum eam mittendam pute]t, licet naufragii peri[culum immineat.]*

37. Iulian. 1 ad Urs. Fer. *Si usus fructus lega-* (7.1)35 *tus est, sed heres scriptus ob hoc tardius adit, ut tardius ad legatum perveniretur, hoc quoque praestabitur, ut* 1 *Sabino placuit. Usus fructus servi mihi legatus est isque, cum ego uti frui desissem, liber esse iussus est: deinde ego ab herede aestimationem legati tuli: nihilo magis eum liberum fore Sabinus respondit (namque videri me uti frui homine, pro quo aliquam rem habeam), condicionem autem eius libertatis eandem manere, ita ut mortis meae aut capitis deminutionis interventu liber futurus esset.*

38. Ulp. 17 ad Sab. *Fetus tamen pecorum* (7.1)68 § 1 *Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere.*

39. Ulp. ibid. *In navis quoque usu fructu* (7.4)10 § 7 *Sabinus scribit, si quidem per partes refecta sit, usum fructum non interire: si autem dissoluta sit, licet isdem tabulis nulla praeterea adiecta restaurata sit, usum fructum extinctum.*

40. Ulp. ibid. . . . *quamquam Sabinus respon-* Vat. 75[3] *derit, ut et Celsus Iulianus XVIIII*[1] *dig. refert, eum, qui partem usus fructus in iure cessit, et amittere partem et ipso momento recipere.*

41. Ulp. ibid. . . . *ait Sabinus,*[2] *si uxori cum* Vat. 86 *liberis usus fructus legetur, amissis liberis eam habere. . . .*

42. Ulp. 18 ad Sab. *Si pecuniae sit usus* (7.5) 5 § 1 *fructus legatus vel aliarum rerum, quae in abusu consistunt,*[3] *nec cautio interveniat, videndum, finito usu fructu an pecunia quae data sit, vel ceterae res, quae in absumptione sunt,*[4] *condici possint. . . . Sabinus putat posse condici: quam sententiam et Celsus libro octavo decimo digestorum probat.*

43. Ulp. 17 ad Sab. *Non solum autem cum* (7.8) 6 *marito,*[5] *sed et cum liberis libertisque habitare et cum parentibus poterit [usuaria sc.]: et ita et Aristo notat apud Sabinum.*

44. Ulp. ibid. . . . *Sabinus et Cassius* (7.8) 12 § 1. 6 *et lignis ad usum cottidianum et horto et pomis et holeribus et floribus et aqua usurum [sc. villae et praetorii usuarium], non usque ad compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad abusum: idem Nerva, et adicit stramentis et sarmentis etiam usurum, sed neque foliis neque frumento neque frugibus usurum. sed Sabinus et Cassius et Labeo et Proculus hoc amplius etiam ex his, quae in fundo nascuntur, quod ad victum sibi suisque sufficiat sumpturum et ex his quae Nerva negavit. . . .* 6 . . . *Sabini sententia ancillae usu dato ad lanificium eam non mitti nec ex operis mercedem capi, sed sibi lanam facere iure cogere. . . .*

45. Papin. 7 quaest. *Servitutes ipso quidem* (8.1) 4 pr. *iure neque ex tempore neque ad tempus neque sub condicione neque ad certam condicionem (verbi gratia 'quamdiu volam') constitui possunt: sed tamen si haec adiciantur, pacti vel per doli exceptionem occurretur contra placita servitutem vindicanti: idque et Sabinum respondisse Cassius rettulit et sibi placere.*

46. Cels. 5 dig. . . . *constitit, ut, qua primum* (8.1) 9 *viam direxisset [sc. is cui via per fundum cuiuspiam in iure cessa aut legata est], ea demum ire agere deberet nec amplius mutandae eius potestatem haberet: sicuti Sabino quoque videbatur, qui argumento rivi utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset, posteaquam ductus esset, transferre non liceret.*

47. Paul. 6 ad Sab. *Scalas posse me ad* (8.2)19 § 2 *parietem communem habere Sabinus*[1] *recte scribit, quia removeri hae possunt.*

48. Pomp. 33 ad Sab. *Si ex tribus aedibus* (8.2)25 § 1 *in loco impari positis aedes mediae superioribus serviant aedibus, inferiores autem nulli serviant, et paries communis, qui sit inter aedes inferiores et medias, altius a domino inferiorum aedium sublatus sit, iure eum altius habiturum Sabinus*[2] *ait.*

49. Marcian. 5 regul. *Si de communi servitute* (8.5) 19 *quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua, non est aequum hoc ceteris damno esse: sed si per collusionem cessit lite adversario, ceteris dandam esse actionem de dolo Celsus scripsit, idque ait Sabino placuisse.*

50. Paul. 21 ad edict. *Qui iter et actum habet,* (8.6) 2 *si statuto tempore*[3] *tantum ierit, non perisse actum, sed manere Sabinus Cassius Octavenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet.*

51. Cels. 23 dig. *Qui fundum alienum bona* (8.6) 12 *fide emit, itinere quod ei fundo debetur usus est: retinetur id ius itineris: atque etiam, si precario aut vi deiecto domino possidet: fundus enim qualiter se habens ita, cum in suo habitu possessus est, ius non deperit, neque refert, iuste nec ne possideat, qui talem eum possidet. quare fortius et si aqua per rivum sua sponte perfluxit, ius aquae ducendae retinetur. quod et Sabino recte placet, ut apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.*

52. Ulp. 18 ad edict. *Sed etsi qui servi in-* coll. 12,7,9 *quilini insulam exusserint, libro X Urseius refert Sabinum respondisse lege Aquilia servorum nomine dominum noxali iudicio conveniendum: ex locato autem dominum teneri negat. Proculus autem respondit:* =(9. 2)27 § 11 *cum coloni servi villam exusserint, colonum vel ex locato, vel lege Aquilia teneri, ita ut colonus servum possit noxae dedere: et si uno iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum.*

53. Ulp. ibid. *Si quis de manu mihi* (9. 2) 27 § 21 *nummos excusserit, Sabinus existimat damni iniuriae esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem pervenirent, puta si in flumen vel in mare vel in cloacam ceciderunt: quod si ad aliquem pervenerunt, ope consilio furtum factum agendum, quod et antiquis placuit. idem etiam in factum dari posse actionem ait.*

54. Marcell. 21 dig. *Si dominus servum,* (9.2)36 § 1 *quem Titius mortifere vulneraverat, liberum et heredem esse iusserit eique postea Maevius *extiterit heres, non habebit Maevius* cum Titio legis Aquiliae actionem, scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad here-*

1) et Celsus libro XVIII et Iulianus libro XXXV *scr.?* 2) *iuris civilis libro* II? 3) vel . . . consistunt *Trib.?* 4) vel . . . sunt *Trib.?* 5) *Quod Sabinus admisisse videtur.*

1) *iuris civilis libro* II? 2) *iuris civilis libro* III? 3) statuto tempore] biennio *Paul.*

dem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit.

55. *Hoc tamen capite non* [Gai. 3, 218 = I. (4. 3) 14. 15] *quanti in eo anno, sed quanti in diebus XXX proximis ea res fuerit, damnatur is, qui damnum dederit, ac ne 'plurimi' quidem verbum adicitur: et ideo quidam putaverunt liberum esse iudici ad id tempus ex diebus XXX aestimationem redigere, quo plurimi res fuerit, vel ad id, quo minoris fuerit. sed Sabino placuit, perinde habendum ac si etiam hac parte 'plurimi' verbum adiectum esset: nam legis latorem*[1] *contentum fuisse, quod prima parte eo verbo usus esset.*

56. Gai. 6 ad edict. prov. *Praetor decernere* [(9. 4) 15] *debet translationem iudicii in statuliberum fieri: si vero rei iudicandae tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas, Sabinus et Cassius liberari heredem putant tradendo*[2] *servum, quia toto suo iure cederet: quod et verum est.*

57. Ulp. 23 ad edict. *Si iusiurandum exegit* [(9. 4) 21 § 6] *actor reusque iuravit, deinde postea noxali velit actor experiri, videndum est, an exceptio iurisiurandi debeat adversus actorem dari. et Sabinus putat non esse dandam, quasi de alia re sit iuratum, hoc est tunc non fuisse in potestate: modo vero cum in potestate deprehendatur, de facto eius posse agi.*

58. Paul. 7 ad Plaut. *Quod ait praetor, cum* [(9. 4) 31] *familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum si liber fecisset consequeretur, quaeritur, utrum ad pecuniae praestationem respiciat an etiam ad noxae deditionem, ut puta si ex pretiis noxae deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur. Sabinus et Cassius putant pretium quoque noxae deditorum imputari debere, quod Pomponius probat.*

59. . . . *quaeritur, si alienus ser-* [Gai. 4, 78 = (47. 2) 18] *vus filiusve noxam commiserit mihi, et is postea in mea esse coeperit potestate, utrum intercidat actio an quiescat. nostri praeceptores*[3] *intercidere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuerit, ideoque, licet exierit de mea potestate, agere me non posse: diversae scholae auctores, quamdiu in mea potestate sit, quiescere actionem putant, quia ipse mecum agere non possum, cum vero exierit de mea potestate, tunc eam resuscitari.*

60. *Cum autem filiusfamilias ex noxali* [Gai. 4, 79] *causa mancipio datur, diversae scholae auctores putant ter eum mancipio dari debere, quia lege XII tabularum cautum sit, [ne aliter filius de potestate patris] exeat, quam si ter fuerit mancipatus: Sabinus et Cassius ceterique nostrae scholae auctores sufficere unam mancipationem crediderunt: et illas tres legis XII tabularum ad voluntarias mancipationes pertinere.*

61. Ulp. 19 ad edict. [*Partum quoque* [(10. 2) 12 pr.] *editum*] *post litem contestatam Sabinus scribit in familiae erciscundae iudicium venire et adiudicari posse.*

62. Ulp. ibid. *Sed et partum venire* [(10. 3) 6 § 4. 5] [*sc. post acceptum communi dividundo iudicium*] *Sabinus*
5 *et Atilicinus responderunt. Sed et accessionem et decessionem hoc iudicium accipere idem existimaverunt.*

63. Papin. 7 quaest. [4] *Sabinus ait in re com-* [(10. 3) 28] *muni neminem dominorum iure facere quicquam invito altero posse.*

64. Ulp. 24 ad edict. . . . *si quis rem* [(10. 4) 9 § 3. 7] *deteriorem exhibuerit, aeque ad exhibendum eum teneri Sabinus ait.*
7 *Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putavit partum quoque restituendum, sive praegnas fuerit mulier sive postea conceperit: quam sententiam et Pomponius probat.*

65. Paul. 19 ad edict. *Si servus communis* [(11. 3) 14 § 2] *meus et tuus proprium meum servum corruperit, Sabinus non posse agi cum socio, perinde atque si proprius meus servus corrupisset conservum.*

66. Iulian. 4 ex Min. *Vinum, quod mutuum* [(12. 1) 22] *datum erat, per iudicem petitum est: quaesitum est, cuius temporis aestimatio fieret, utrum cum datum esset an cum litem contestatus fuisset an cum res iudicaretur. Sabinus respondit, si dictum esset quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset, *si dictum non esset, quanti tunc fuisset,* cum petitum esset. interrogavi, cuius loci pretium sequi oporteat. respondit, si convenisset, ut certo loco redderetur, quanti eo loco esset, si dictum non esset, quanti ubi esset petitum.*

67. Paul. 17 ad Plaut. *Servum* [(12. 1) 31 § 1 = (19. 1) 24 § 1] *tuum imprudens a fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est. Sabinus Cassius*[1] *posse te mihi hominem condicere: sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, invicem me tecum acturum.*

68. Ulp. 26 ad edict. . . . *si ob stuprum* [(12. 5) 4 pr.] *datum sit, vel si quis in adulterio deprehensus redemerit se: cessat . . . repetitio, idque Sabinus et Pegasus responderunt.*

69. Ulp. 18 ad Sab. *Perpetuo Sabinus proba-* [(12. 5) 6] *vit veterum opinionem existimantium id, quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici: in qua sententia etiam Celsus est.*

70. Ulp. ibid. . . . *ei, qui vi aliquem de fundo* [(13. 3) 2] *deiecit, posse fundum condici Sabinus scribit.*[2]

71. Ulp. 11 ad edict. [3] *Si quis in pignore* [(13. 7) 36 pr.] *pro auro aes subiecisset creditori, qualiter teneatur, quaesitum est. in qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro aes subiecisset, furti teneri: quod si in dando aes subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse.*

72. Ulp. 29 ad edict. . . . *si filius fideiussor* [(15. 1) 3 § 9] *vel quasi interventor acceptus sit, an de peculio patrem obligat, quaeritur. et est vera Sabini et Cassii sententia existimantium semper obligari patrem de peculio et distare in hoc a servo.*

Paul. 4 ad Plaut. *Sabinus respondit non* [(15. 1) 47 § 1] *alias dandam de peculio actionem in dominum, cum servus fideiussisset, nisi in rem domini aut ob rem peculiarem fideiussisset.*

73. Ulp. 12 ad edict. *In adrogatorem de* [(15. 1) 42] *peculio actionem dandam quidam recte putant, quamvis Sabinus et Cassius ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.*

74. Ulp. 41 ad Sab. *Quod servus deposuit,* [(16. 3) 11] *is apud quem depositum est servo rectissime reddet ex*

1) plebem Romanam, quae Aquilio tribuno rogante hanc legem tulit *I.* (*Trib.*)
2) mancipando *Gai.* 3) *Cassiani* (47. 2) 18.
4) *cf. Paul.* 15 *ad Sab. fr.* 1880.

1) (19. 1) 24 § 1: Cassius . . . opinionem Sabini rettulit.
2) *iuris civilis libro* II? *cf. Ulp.* 41 *ad Sab.* (47. 2) 25.
3) *cf. Ulp.* 40 *ad Sab.* (13. 7) 1 § 1.

bona fide: nec enim convenit bonae fidei abnegare id quod quis accepit, sed debebit reddere ei a quo accepit, sic tamen, si sine dolo omni reddat, hoc est, ut nec culpae quidem suspicio sit. denique Sabinus[1] *hoc explicuit addendo:* 'nec ulla causa intervenit, quare putare possit dominum reddi nolle'.

75. Gai. 9 ad edict. prov. [2]*Sive autem cum* [(16.3)14 § 1] *ipso, apud quem deposita est, actum fuerit sive cum herede eius et sua natura res ante rem iudicatam intercideril, veluti si homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius absolvi debere eum cum quo actum est dixerunt, quia aequum esset naturalem interitum ad actorem pertinere, utique cum interitura esset ea res et si restituta esset actori.*

76. Ulp. 30 ad Sab. [3]'Coiri societatem et [(17.2)7] simpliciter licet: et si non fuerit distinctum, videtur coita esse universorum quae ex quaestu veniunt, hoc est si quod lucrum ex emptione venditione, locatione conductione descendit'.

77. Ulp. ibid. *Ita coiri societatem posse,* [(17.2)29 § 1] *ut nullam partem damni alter sentiat, lucrum vero commune sit, Cassius putat: quod ita demum valebit, ut et Sabinus scribit, si tanti sit opera, quanti damnum est.*

78. Paul. 6 ad Sab. *Pro socio arbiter pro-* [(17.2)38 pr.] *spicere debet cautionibus in futuro damno vel lucro pendente ex ea societate. quod Sabinus in omnibus bonae fidei iudiciis existimavit, sive generalia sunt (veluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelae) sive specialia (veluti mandati, commodati, depositi).*

79. Ulp. 31 ad edict. . . . *apud veteres* [(17.2)52 § 18] *tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus praestiterit, ex communi consequatur ut praestet. et Atilicinus Sabinus Cassius responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum, si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere.*

v. Pomp. fr. 577. [(17.2)59 pr.]

80. Ulp. ibid. *Verum est quod Sabino* [(17.2)63 pr. § 9] *videtur, etiamsi non universorum bonorum socii sunt, sed unius rei, attamen in id quod facere possunt quodve dolo malo fecerint quo minus possint, condemnari oportere.*

9 *Si servo communi legatum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet: an tamen pro socio iudicio communicari debeat cum herede socii, quaeritur. et ait Iulianus Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem non communicari.*

81. *Item pretium in* [Gai. 3.141 cf. I. (3.23)2 = (18.1)1 § 1] *numerata pecunia consistere debet: nam in ceteris rebus an pretium esse possit, veluti homo aut toga aut fundus alterius rei pretium esse possit, valde quaeritur: nostri praeceptores*[4] *putant etiam in alia re posse consistere pretium. unde illud est, quod vulgo putant, per permutationem rerum emptionem et venditionem contrahi, eamque speciem emptionis venditionisque vetustissimam esse: argumentoque utuntur Graeco poeta Homero, qui aliqua parte sic ait:*

ἔνθεν ἄρ᾽ οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ᾽ αἴθωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ᾽ αὐτῇσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ᾽ ἀνδραπόδεσσιν.

diversae scholae auctores[1] *dissentiunt aliudque esse existimant permutationem rerum, aliud emptionem et venditionem: alioquin non posse rem expediri permutatis rebus, quae videatur res venisse, et quae pretii nomine data esse, sed rursus utramque rem videri et venisse et utramque pretii nomine datam esse absurdum videri.*

82. Pomp. 9 ad Sab. [2]*Sabinus respondit, si* [(18.1)20] *quam rem nobis fieri velimus etiam, veluti statuam vel vas aliquod seu vestem,*[3] *ut nihil aliud quam pecuniam daremus, emptionem videri, nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non detur ab eo cui id fieret: aliter atque si aream darem, ubi insulam aedificares, quoniam tunc a me substantia proficiscitur.*

83. Paul. 8 ad Sab. (?) [*Qui a muliere*] [Vat. 1 = (18.1)27] *sine tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit, vel falso tutore auctore, quem scit non esse, non videtur bona fide emisse. itaque et veteres putant, et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat, nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore: Proculus et Celsus, pro emptore, quod est verius: nam et fructus suos facit, quia scilicet voluntate dominae percipit, et mulier sine tutoris auctoritate possessionem alienare potest.*

[4]Paul. ibid. . . . *qui sine tutoris auctori-* [(18.1)27] *tate a pupillo emit, vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit.*

Marcian. 3 instit. *Pupillus quantum ad ad-* [(41.1)11] *quirendum non indiget tutoris auctoritate: alienare vero nullam rem potest nisi praesente tutore auctore, et ne quidem possessionem, quae est naturalis, ut Sabinianis visum est: quae sententia vera est.*

84. Gai. 10 ad edict. prov. . . . *si vinum ita* [(18.1)35 § 5] *venierit, ut in singulas amphoras, item oleum, ut in singulos metretas, item frumentum, ut in singulos modios, item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur, quaeritur, quando videatur emptio perfici. quod similiter scilicet quaeritur et de his quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata admensa adpensave sint, quia venditio quasi sub hac condicione videtur fieri, ut in singulos metretas aut in singulos modios quos quasve admensus eris, aut in singulas libras quas adpenderis, aut in singula corpora quae adnumeraveris.*

85. Paul. 5 ad Plaut. *Domum emi, cum* [(18.1)57 pr.] *eam et ego et venditor combustam ignoraremus. Nerva Sabinus Cassius nihil venisse, quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt.*

86. Ulp. 28 ad Sab. *Cum igitur tunc re-* [(18.2)4 § 5] *cedatur ab emptione (ubi pure contrahitur) vel tunc non impleatur (ubi sub condicione fit) cum melior condicio sit allata: si falsus emptor subiectus sit, eleganter scribit Sabinus*[5] *priori rem esse emptam, quia non videtur melior condicio allata esse non existente vero emptore.*

87. Ulp. ibid. *Sabinus*[5] *scribit licere venditori* [(18.2)9] *meliorem condicionem oblatam abicere sequique primam quasi meliorem, et ita utimur.*

88. Ulp. ibid. *Quod autem Sabinus*[4] [(18.2)11 pr. § 1] *scribit fundum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerat in diem addictus, ratione eiusmodi defendit, quia prioris, inquit, emptoris statim fit, scilicet quasi non*

1) *iuris civilis libro* II. *sub rubr. 'de furtis'?* 2) *cf. Gai.* 4, 114. 3) *Sabini (ex iuris civilis libro* II) *haec esse colligitur ex* (17.2)9: nec adiecit Sabinus *rel.* 4) Sabinus et Cassius (18.1)1 § 1.

1) Nerva et Proculus (18.1)1 § 1. 2) *cf. Gai.* 3, 147. 3) seu vestem *Trib. aut gloss.* 4) *v. vol.* I *p.* 1276 *n.* 3. 5) *iur. civ. lib.* II?

videatur melior condicio allata, si non secure secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur.

1 . . . *Sabinus ait, si tribus vendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam.* . . .

89. Paul. 5 ad Sab. *Sed si emptor alium* (18.2) 14 § 1 *non idoneum subiecit eique fundus addictus est, non video, inquit* [*Sabinus?*], *quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio et vera postea subsecuta sit.*

90. Paul. 2 ad edict. *Si convenit, ut res quae* (18.5) 6 *venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, ut Sabinus putat, aut proxima empti in factum datur.*

91. Papin. 27 quaest. *Si venditor ab* (18.7) 6 pr. § 1 *emptore caverit, ne serva manumitteretur neve prostituatur, et aliquo facto contra quam fuerat exceptum evincatur aut libera iudicetur, et ex stipulatu poena petatur, doli exceptionem quidam obstaturam putant, Sabinus non obstaturam.*

1 *Nobis aliquando placebat non alias ex vendito propter poenam homini irrogatam agi posse, quam si pecuniae ratione venditoris interesset, veluti quod poenam promisisset: ceterum viro bono non convenire credere venditoris interesse, quod animo saevientis satisfactum non fuisset. sed in contrarium me vocat Sabini sententia, qui utiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc minoris homo venisse videatur.*

92. Pomp. 9 ad Sab. . . . *si vas mihi ven-* (19.1) 6 § 4 *dideris ita, ut adfirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, praestabis mihi: si vero non id actum sit, ut integrum praestes, dolum malum dumtaxat praestare te debere. Labeo contra putat et illud solum observandum, ut, nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum praestari debeat: et est verum. quod et in locatis doliis Sabinum respondisse Minicius refert.*[1]

93. Ulp. 32 ad edict. *Redhibitionem quo-* (19.1) 11 § 3. 5 *que contineri empti iudicio et Labeo et Sabinus*[2] *putant et nos probamus.*

5 *Si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verum tamen ex empto competere actionem ad resolvendam emptionem* [*Labeo et Sabinus putant?*], *et pretio restituto mulier reddatur.*

v. fr. 67. (19.1) 24 § 1

94. Ulp. ibid. *Si quis mensuras conduxerit* (19.2) 13 § 8 *easque magistratus frangi iusserit, si quidem iniquae fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor an non: si scit, esse ex locato actionem, si minus non. quod si aequae sunt, ita demum eum teneri, si culpa eius id fecit aedilis. et ita Labeo et Mela scribunt.*

95. Ulp. ibid. . . . *aliter atque si saltum* (19.2) 19 § 1 *pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt vel etiam deteriora facta, quod interest praestabitur, si scisti, si ignorasti, pensionem non petes, et ita Servio Labeoni Sabino placuit.*

96. Iavol. 5 Lab. post. *Marcius domum* (19. 2) 59 *faciendam a Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus, si vi naturali, veluti terrae motu hoc acciderit, Flacci esse periculum.*

1) *cf. Cassius fr.* 58. 2) *cf. fr.* 90.

97. Ulp. 28 ad edict. *Si quis sponsionis* (19.5) 17 § 5 *causa anulos acceperit nec reddit victori, praescriptis verbis actio in eum competit: nec enim recipienda est Sabini opinio, qui condici et furti agi ex hac causa putat.*

98. Ulp. 1 ad edict. aed. . . . *sciendum est* (21.1) 1 § 7 *morbum apud Sabinum*[1] *sic definitum esse habitum cuiusque corporis contra naturam, qui usum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit: id autem alias in toto corpore, alias in parte accidere (namque totius corporis morbus est puta φθίσις febris, partis veluti caecitas, licet homo itaque natus sit): vitiumque a morbo multum differre, ut puta si quis balbus sit, nam hunc vitiosum magis esse quam morbosum.*

v. fr. 5. (21.1) 9

99. Ulp. ibid. *Quaeritur de ea muliere,* (21.1) 14 pr. *quae semper mortuos parit, an morbosa sit: et ait Sabinus,*[1] *si vulvae vitio hoc contingit, morbosam esse.*

100. Paul. 76 ad edict. *Si vendideris servum* (21.2) 9 *mihi Titii, deinde Titius heredem me reliquerit, Sabinus ait amissam actionem pro evictione,*[2] *quoniam servus non potest evinci: sed in ex empto actione decurrendum est.*

101. Venul. 16 stip. *Quod ad servitutes* (21. 2) 75 *praediorum attinet, si tacite secutae sunt et vindicentur ab alio, Quintus Mucius et Sabinus existimant venditorem ob evictionem*[3] *teneri non posse: nec enim evictionis*[4] *nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacite soleat accedere: nisi ut optimus maximusque esset traditus*[5] *fuerit fundus: tunc enim liberum ab omni servitute praestandum. si vero emptor petat viam vel actum, venditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit accessurum iter vel actum: tunc enim teneri eum, qui ita dixerit.*

102. Paul. 6 ad Plaut. *Si actionem habeam* (22.1) 38 § 7 *ad id consequendum quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiamsi mora facta sit: quod si acceptum est iudicium, tunc Sabinus et Cassius ex aequitate fructus quoque post acceptum iudicium praestandos putant, ut causa restituatur, quod puto recte dici.*

103. Pomp. 3 ad Sab. . . . *Cassius ignoran-* (22.6) 3 § 1 *tiam Sabinum ita accipiendam existimasse refert non deperditi et nimium securi hominis.*[6]

104. Ulp. 6 (36?) ad Sab. . . . *recte itaque* (23. 3) 33 *Sabinus*[7] *disposuit, ut diceret quod pater vel ipsa mulier promisit viri periculo non esse, quod debitor, id viri esse, quod alius, scilicet donaturus, eius periculo ait, cui adquiritur.*

105. Ulp. 31 (32?) ad Sab. *Uxori quis dona-* (24.1) 7 § 8 *vit servum ita, ut eum intra annum manumitteret* . . . *et ait Papinianus, cum Sabini sit sententia recepta, qui putat tunc fieri servum eius cui donatur, cum coeperit libertas imponi* . . .

106. Ulp. 32 ad Sab. *Idem* [*Marcellus sc.*] (24.1) 11 § 3 *ait: placuisse scio Sabinianis, si filiae familias uxori maritus tradet,*[8] *donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si vivo adhuc marito sui iuris fuerit effecta.*

107. Ulp. 46 (43?) ad Sab. . . . *Sabinus ait,* Vat. 269 *si inscia uxore vel invita maritus in dotem dedit, rem mariti non esse factam et ideo vindicari ab herede mulieris posse.*[9]

1) *iuris civilis libro* II, *v. fr.* 5. 2) actionem pro evictione] auctoritatem *Paul.*, *v.* (21. 2) 76. 3) auctoritatem *Venul.* 4) auctoritatis *Venul.* 5) mancipatus *Venul.* 6) *De cretione agi videtur.* 7) *iuris civilis libro* II? 8) mancipet *Ulp.?* 9) *cf. Ulp.* 33 (43?) *ad Sab.* (23. 3) 34. *Ex iuris civilis libro* II *aut* III?

108. Ulp. 35 ad Sab. . . . *si in patris potestate est* [*mulier sc.*] *et dos ab eo profecta sit,*[1] *ipsius et filiae dos est: denique pater non aliter quam ex voluntate filiae petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. sic ergo et promittendum Sabinus ait.* (24.3) 2 § 1

109. Paul. 7 ad Sab. *Si in iudicio dotis*[2] *iudex ignorantia iuris lapsus condemnaverit maritum in solidum, Neratius Sabinus doli exceptione eum uti oportere aiunt eaque tutum fore.* (24.3) 17 § 2

110. Ulp. 33 ad edict. . . . *si filio data sit* [*sc. dos*] *non iussu patris, Sabinus et Cassius responderunt nihilo minus cum patre agi oportere: videri enim ad eum pervenisse dotem, penes quem est peculium.* (24.3) 22 § 12

111. Paul. 36 ad edict. *Si vir in quinquennio locaverit fundum et post primum forte annum divortium intervenerit, Sabinus ait non alias fundum mulieri reddi oportere, quam si caverit, si quid praeter unius anni locationem maritus damnatus sit, id se praestatum iri: sed et mulieri cavendum, quidquid praeter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restituturum.* (24.3) 25 § 4

112. Iulian. 2 ad Urs. Fer. *Filiae meae mancipatae et aegrae vir in hoc repudium misit, ut mortua ea dotem potius heredibus eius quam mihi redderet. Sabinus dicebat utile mihi eius dotis reciperandae iudicium dandum esse: Gaius idem.* (24.3) 59

113. Ulp. 36 ad Sab. *Donationem inter virum et uxorem circa impensas quoque inhibitam vere Sabinus*[3] *scribit.* (25.1) 11 § 1

114. Paul. 7 ad Sab. *Rerum amotarum iudicium singulare introductum est adversus eam, quae uxor fuit, quia non placuit cum ea furti agere posse: quibusdam existimantibus ne quidem furtum eam facere, ut Nerva Cassio . . .: aliis, ut Sabino et Proculo, furto quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto iure, in qua sententia et Iulianus rectissime est.* (25.2) 1

115. Pomp. 16 ad Sab. *Sabinus ait, si mulier res quas amoverit non reddat, aestimari debere quanti in litem vir iurasset.* (25.2) 8 § 1

116. Pap. 11 quaest. *Tutorem, qui tutelam gerit, Sabinus et Cassius, prout gerit, in singulas res per tempora velut ex pluribus causis obligari putaverunt.* (26.7) 37 pr.

117. Papin. 20 quaest. . . . . *merito Sabinus tributoria actione pupillum conveniendum ex dolo tutoris existimavit, scilicet si per iniquam distributionem pupilli rationibus favit.* (26.9) 3

118. Ulp. 36 ad edict. *Sed et si curator sit vel pupilli vel adulescentis vel furiosi vel prodigi, dicendum est etiam his contrarium dandum. idem in curatore quoque ventris probandum est. quae sententia Sabini fuit existimantis ceteris quoque curatoribus ex isdem causis dandum contrarium iudicium.* (27.4) 1 § 2

119. Paul. 12 ad edict. [*Si plures, cum tutores non essent, dolo malo auctores facti erunt, perceptione ab uno facta ceteri liberabuntur, non electione*], *et ideo si nihil aut non totum servatum sit, in reliquos non denegandam in id quod deest Sabinus scribit.* (27.6) 8

120. *Nostri praeceptores nec tutorem eo loco* [*i. e. ante heredis institutionem*] *dari posse existimant: sed Labeo et Proculus tutorem posse dari, quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione.* Gai. 2, 231

121. *Item qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum vel heredem instituat vel nominatim exheredet: alioquin si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut nostri praeceptores existiment, etiamsi vivo patre filius defunctus sit, neminem heredem ex eo testamento existere posse, quia scilicet statim ab initio non constiterit institutio. sed diversae scholae auctores, si quidem filius mortis patris tempore vivat, sane impedimento eum esse scriptis heredibus et illum ab intestato heredem fieri confitentur: si vero ante mortem patris interceptus sit, posse ex testamento hereditatem adiri putant, nullo iam filio impedimento: quia scilicet existimant,* [*non*] *statim ab initio inutiliter fieri testamentum filio praeterito.* Gai. 2, 123

122. Ulp. 1 ad Sab. *Si ita testatus sit pater familias, ut a primo quidem gradu filium praeteriret, a secundo solo exheredaret, Sabinus et Cassius et Iulianus putant perempto primo gradu testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est: quae sententia comprobata est.* (28.2) 3 § 6

123. Iustinian. . . . *Sabiniani existimabant, si vivus natus est, etsi vocem non emisit, ruptum testamentum apparet*[1] *quod, etsi mutus fuerat, hoc ipsum faciebat . . .* C. (6.29) 3 § 1

124. Paul. 1 ad Vitell. . . . *sed nec filius postliminio rediens rumpit patris testamentum, ut Sabinus existimavit.* (28.3) 10

125. Ulp. 5 ad Sab. *Si duo sint heredes instituti, unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi, Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut detracta fundi mentione quasi sine partibus heredes scripti hereditate potirentur.*[2] (28.5) 9 § 13 = (28.5) 10

126. Ulp. 7 ad Sab. *Item quod Sabinus*[3] *ait, si cui pars adposita non est, excutiamus. duos ex quadrantibus heredes scripsit, tertium sine parte: quod 1 assi deest, feret: hoc et Labeo. Unde idem*[4] *tractat, si duos ex undecim, duos sine parte scripsit, mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiaverit, utrum omnibus semuncia an ad solum sine parte scriptum pertineat: et variat.* (28.5) 17 pr. § 1

v. fr. 10. (28.5) 18

127. Iavolen. 1 epist. . . . . *praeceptoribus tuis* [*i. e. Sabinianis*] *placet unum esse testamentum* [*sc. patris et filii impuberis, cui pater heredem substituit*]. (42.5) 28

128. Iustinian. *Cum quidam duobus impuberibus filiis suis heredibus institutis adiecit, si uterque impubes decesserit, illum sibi esse heredem, et dubitabatur apud antiquos legum auctores, utrumne tunc voluit substitutum admitti, cum uterque filius eius in prima aetate decesserit, an alterutro decedente ilico substitutus in eius partem succedat, placuit Sabino substitutionem tunc locum habere, cum uterque decesserit: cogitasse enim patrem primo decedente fratrem suum in eius portionem succedere.* C. (6.26) 10 pr.

129. . . . *nec heredem poenae nomine adici posse Sabinus existimabat, veluti si quis ita dicat: 'Titius heres esto: si Titius filiam suam Seio in matrimonium collocaverit, Seius quoque heres esto'.* I. (2.20) 36

---

1) et . . . profecta sit *Trib.?* 2) rei uxoriae *Paul.* 3) *iuris civilis libro* II?

1) apparere eo *scr.?* 2) Sabinus scribit perinde habendum ac si nec fundum nec partes nominasset *Paul.* 1 *ad Sab.* (28.5) 10. 3) *iur. civ. libris? an ad Vitellium* (*cf. fr.* 10)? 4) *Sabinus? Labeo?*

130. [*Si cretio sine exheredatione data* [Gai. 2, 178] *sit*], *Sabino quidem placuit, quamdiu cernere et eo modo heres fieri possit prior, etiamsi pro herede gesserit, non tamen admitti substitutum: cum vero cretio finita sit, tum pro herede gerentem admitti substitutum: aliis vero placuit, etiam superante cretione posse eum pro herede gerendo in partem substitutum admittere et amplius ad cretionem reverti non posse.*

131. Ulp. 8 ad Sab. *Quod dicitur*[1]: 'pro- [(29.2)30§1] ximus a filio postumo heres, dum mulier praegnas est aut putatur esse, adire hereditatem non potest: sed si scit non esse praegnatem, potest' *accipe proximus a ventre, qui suum heredem pariturus est.*

132. Ulp. 61 ad edict. *Haec verba edicti*[2] [(29.2)71§9] *ad eum pertinent, qui ante quid amovit, deinde se abstinet: ceterum si ante se abstinuit, deinde tunc amovit, hic videamus an edicto locus sit. magisque est, ut putem istic Sabini sententiam admittendam, scilicet ut furti potius actione creditoribus teneatur: etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex post delicto obligatur?*

133. Scaev. 8 quaest. *Quidam referunt,* [(29.7)14 pr.] *quantum repeto apud Vivianum, Sabini et Cassii et Proculi expositam esse in quaestione huiusmodi controversiam: an legata, quae, posteaquam instituti mortem obierunt, codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur, id est an perinde datio et ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat ac si testamento facta esset. quod Sabinum et Cassium respondisse aiunt Proculo dissentiente. nimirum autem Sabini et Cassii collectio, quam et ipsi reddunt, illa est, quod codicilli pro parte testamenti habentur observationemque et legem iuris inde traditam servent.*

134. *In eo solo dissentiunt prudentes, quod* [Gai. 2, 195] *Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores quod ita* [*sc. per vindicationem*] *legatum sit, statim post aditam hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret, sibi legatum esse, sed posteaquam scierit et . . . legatum, perinde esse atque si legatum non esset: Nerva vero et Proculus ceterique illius scholae auctores non aliter putant rem legatarii fieri, quam si voluerit eam ad se pertinere.*

135. *Illud quaeritur, quod sub condicione* [Gai. 2, 200] *per vindicationem legatum est, pendente condicione cuius sit: nostri praeceptores heredis esse putant exemplo statuliberi, id est eius servi, qui testamento sub aliqua condicione liber esse iussus est, quem constat interea heredis servum esse. sed diversae scholae auctores putant nullius interim eam rem esse: quod multo magis dicunt de eo, quod sine condicione pure legatum est, antequam legatarius admittat legatum.*

136. *Per praeceptionem hoc modo* [Gai. 2, 216—218] *legamus: 'Lucius Titius hominem Stichum praecipito'. Sed nostri quidem praeceptores nulli alii eo modo legari posse putant, nisi ei qui aliqua ex parte heres scriptus esset: praecipere enim esse praecipuum sumere: quod tantum in eius persona procedit, qui aliqua ex parte heres institutus est, quod is extra portionem hereditatis praecipuum legatum habiturus sit. ideoque si extraneo legatum fuerit, inutile est legatum, adeo ut Sabinus existimaverit, ne quidem ex* [*senatus*] *consulto Neroniano posse convalescere: 'nam eo', inquit, 'senatusconsulto ea tantum confirmantur, quae verborum vitio iure civili non valent, non quae propter ipsam personam legatarii non deberentur'.*

Item nostri praeceptores quod ita [Gai. 2, 219—221] *legatum est, nulla* [*alia*] *ratione putant posse consequi eum, cui ita fuerit legatum, quam iudicio familiae erciscundae, quod inter heredes de hereditate erciscunda, id est dividunda, accipi solet: officio enim iudicis id contineri, ut ei quod per praeceptionem legatum est, adiudicetur. unde intellegimus, nihil aliud secundum nostrorum praeceptorum opinionem per praeceptionem legari posse nisi quod testatoris sit: aliquo tamen casu etiam alienam rem* [*per*] *praeceptionem legari posse fatentur: veluti si quis eam rem legaverit, quam creditori fiduciae causa mancipio dederit: nam officio iudicis coheredes cogi posse existimant soluta pecunia luere eam rem, ut possit praecipere is, cui ita legatum sit. sed diversae scholae auctores putant etiam extraneo per praeceptionem legari posse proinde ac si ita scribatur: 'Titius hominem Stichum capito', supervacuo adiecta 'prae' syllaba: ideoque per vindicationem eam rem legatam videri.*

137. *An ei, qui in potestate sit eius, quem* [Gai. 2, 244] *heredem instituimus, recte legemus, quaeritur. . . . Sabinus et Cassius sub condicione recte legari, pure non recte, putant: licet enim vivo testatore possit desinere in potestate heredis esse, ideo tamen inutile legatum intellegi oportere, quia quod nullas vires habiturum foret, si statim post testamentum factum decessisset testator, hoc ideo valere, quia vitam longius traxerit, absurdum esset.* [*sed*] *diversae scholae auctores nec sub condicione recte legari, quia quos in potestate habemus, eis non magis sub condicione quam pure debere possumus.*

138. . . . *legatum sub inpossibili condi-* [Gai. 3, 98] *cione relictum nostri praeceptores proinde deberi putant, ac si sine condicione relictum esset: diversae scholae auctores nihilo minus legatum inutile existimant, quam stipulationem.*

139. Pomp. 5 ad Sab. *Cum bonorum parte* [(30)26§2] *legata dubium sit, utrum rerum partes an aestimatio debeatur, Sabinus quidem et Cassius aestimationem, Proculus et Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt.*

140. Ulp. 24 ad Sab. *Si hereditatis iudex* [(30)50§1] *contra heredem pronuntiaverit non agentem causam vel lusorie agentem, nihil hoc nocebit legatariis. quid ergo, si per iniuriam fuerit pronuntiatum, non tamen provocavit? iniuria ei facta non nocebit legatariis, ut et Sabinus*[1] *significat.*

141. Marcell. apud Iul. 32 dig. *Is, qui sola* [(30)80] *triginta reliquerat, Titio triginta legavit, Seio viginti, Maevio decem. Massurius Sabinus probat Titium quindecim, Seium decem, Maevium quinque consecuturos, ita tamen, ut ex his pro rata portionis Falcidiae satisfiat.*

142. Iulian. 1 ad Urs. Fer. *Etiam rem* [(30)104§2.7] *hostium posse legari Sabinus ait, si aliquo casu emi possit.*

7 *Si socero a genero suo herede instituto pars hereditatis alii legata fuisset, deducta dote eum debiturum esse partem hereditatis legatam Sabinus respondit, quemadmodum, si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset, ea deducta partem hereditatis daturus fuisset.*

143. Paul. 3 regul. '*Lucius Titius et Gaius* [(30)122§1]

1) *a Sabino?* 2) *v.* (29.2)71§3.4: Praetor ait: 'si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur' . . . abstinendi beneficium non habebit.

1) *iuris civilis libro* II?

Seius Publio Maevio decem dare damnas sunto': Gaius Seius heres non exstitit. Sabinus ait Titium solum legatum debiturum: nam Seium pro non scripto habendum esse.

144. Ulp. 23 ad Sab. [1] "Cum filio familias ita legatur: 'cum is in tutelam suam pervenerit', pubertatis tempus significatur." (32) 50 pr.

145. Ulp. 24 ad Sab. *Libris . . . legatis bibliothecas non contineri Sabinus*[2] *scribit.* (32) 52 § 3. 7

146. Iulian. 1 ad Urs. Fer. *In repetendis legatis haec verba quae adici solent 'item dare damnas esto' et ad condiciones et ad dies legatorum easdem repetendas referri Sabinus respondit.* (32) 63

147. Ulp. 22 ad Sab. *Quaesitum est, utrum lanae appellatione ea sola contineatur quae neta non est an et ea quae neta est, ut puta stamen et subtemen: et Sabinus et netam contineri putat, cuius sententia utimur.* (32) 70 § 2

148. Paul. 62 ad edict. *Si in singulos annos alicui legatum sit, Sabinus, cuius sententia vera est, plura legata esse ait et primi anni purum, sequentium condicionale: videri enim hanc inesse condicionem 'si vivat' et ideo mortuo eo ad heredem legatum non transire.* (33. 1) 4

149. Ulp. 23 ad Sab. *. . . Sabinus scribit omnia vini appellatione contineri, quae vini numero pater familias habuit: igitur et acetum, quod vini numero pater familias habuit, et zythum et camum et cetera, quae pro hominum affectione atque usu vini numero habebuntur.* (33. 6) 9 pr.

150. Ulp. ibid. *'Ex eo vino quod in illo fundo nascetur, heres meus amphoras decem quotannis in annos singulos dato'. quo anno natum non fuisset, ex superiore anno eius fundi eum numerum amphorarum heredem daturum Sabinus existimat.* (33. 6) 13

151. Ulp. 20 ad Sab. *. . . aves instrumento exemplo apium contineri Sabinus et Cassius putaverunt.* (33. 7) 12 § 13. 20

20 *De velis, quae in hypaethris extenduntur, item de his, quae sunt circa columnas, Celsus scribit magis suppellectili adnumeranda et ita Sabinum et Cassium putare.*

v. fr. 14. (33. 7) 18 § 12

152. Ulp. 25 ad Sab. *Item quaeritur, si servo libertas data sit, si decem dedisset heredi, peculiumque ei legatum sit, an decem, quae dedisset heredi, debeant de peculio decedere. et est verum quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato.* (33. 8) 8 § 3. 4

4 *Plus ait Sabinus, si statuliber servum heredi vendiderit, perinde desinere eum in peculio esse, atque si extraneo vendidisset.*

v. fr. 3. (33. 9) 4 § 2

153. Ulp. 20 ad Sab. *Perveniamus et ad gemmas inclusas argento auroque. et ait Sabinus auro argentove cedere: ei enim cedit, cuius maior est species.* (34. 2) 19 § 13

154. Pomp. 3 ad Sab. *Si servos certos quis manumisisset, heres esse iussus erat. quibusdam ex his ante mortuis Neratius respondit defici eum condicione nec aestimabat, parere posset condicioni nec ne. sed Servius respondit, cum ita esset scriptum 'si filia et mater mea vivent' altera iam mortua, non defici condicione. idem est et apud Labeonem scriptum. Sabinus quoque et Cassius quasi impossibiles eas condiciones in testamento positas pro non scriptis esse, quae sententia admittenda est.* (35. 1) 6 § 1

155. Pomp. 8 ad Sab. *'Titius si statuas in municipio posuerit, heres esto'. si paratus est ponere, sed locus a municipibus ei non datur, Sabinus Proculus heredem eum fore et in legato idem iuris esse dicunt.* (35. 1) 14

156. Papin. 17 quaest. *'Titio genero meo heres meus dotis Seiae filiae meae nomine centum dato'. . . . Sabinus . . . existimabat nupta muliere Titio sine cautione legatum deberi, quoniam pecunia dotis efficeretur.* (35. 1) 71 § 3

157. Papin. 18 quaest. *Falsam legati demonstrationem non facere legatum Sabinus respondit (veluti si quis, cum Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit: 'ex centum, quae Titio legavi, quinquaginta heres Seio dato') idque sumpsit ex defuncti voluntate, quia non animo legandi, sed deminuendi legatum, quod falso datum existimaret, ita scriberet.* (35. 1) 72 § 8

158. Paul. ad l. Falc. *De impensa monumenti nomine facta quaeritur [sc. in Falcidiae ratione,] an deduci debeat. et Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit monumentum extruere.* (35. 2) 1 § 19

159. Paul. 12 ad Plaut. *PLAUTIUS: Servo, quem tibi legaveram, fundum legavi. Atilicinus Nerva Sabinus primum in servo rationem legis Falcidiae habendam et quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram, deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiae portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis.* (35. 2) 49 pr.

160. Ulp. 23 ad Sab. *. . . Labeo Sabinus et Celsus et Cassius et Iulianus in omnibus, quae in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio cuiusque anni huius legati dies cederet.* (36. 2) 12 § 1

161. Pomp. 26 ad Sab. *Si a te herede legatum mihi sit sub condicione tuque, postquam adieris hereditatem, satisdederis legatorum et post mortem tuam ante aditam tuam hereditatem condicio legati extiterit, Sabinus ait*[1] *fideiussores*[2] *mihi teneri, quia omnimodo dari oportet legatum et in rem esset concepta stipulatio.* (36. 3) 10

162. Paul. de grad . . . *ut Massurius ait, quem quis appellat propiorem sobrino, qui est patris matrisve consobrinus aut consobrina, ab eo consobrini consobrinaeve filius filia nominatur.* (38. 10) 10 § 16

163. Ulp. 53 ad edict. *De illo quaeritur, an inquilinis suis dominus aedium cavere possit. et Sabinus ait inquilinis non esse cavendum: aut enim ab initio vitiosas aedes conduxerunt et habent quod sibi imputent, aut in vitium aedes inciderunt et possunt ex conducto experiri: quae sententia verior est.* (39. 2) 13 § 6

164. Ulp. ibid. *An vero in totas aedes missio locum habeat, videamus. et extat Sabini sententia in totas aedes mittendum: alioquin si ex superficie, inquit, damnum timeatur, non habebit res exitum, nec profuturum in possessionem eius rei mitti, quam quis possidere non possit aut ei non expediat: et verior est Sabini sententia.* (39. 2) 15 § 12. 32

32 *Illud quaeritur, ex quo tempore damni ratio habeatur, utrum ex quo in possessionem ventum est an vero ex quo praetor decrevit, ut eatur in possessionem. Labeo, ex quo decretum est: Sabinus, ex quo ventum est in possessionem.*

---

1) *Videntur haec esse ipsius Sabini verba (ex iur. civ. lib. II?) quibus subiungitur interpretatio; cf. ea quae apud Ulpianum sequuntur:* plerumque sentiendum est quod Sabinus ait, *et* § 3: ex his et huiusmodi apparet voluntatis quaestionem Sabinum interpretatum.
2) *iuris civilis libro* II?

1) *iuris civilis libro* III? 2) sponsores *Pomp.?*

165. Paul. 48 ad edict. *Stipulatione damni* (39. 2) 18 § 11 *infecti interposita Sabini sententia vera est existimantis, ut, si, dum aedificatur intra diem stipulationi comprehensum, supra parietem meum domus deciderit eumque vitiaverit, licet post diem stipulationis paries decidat, possim agere, quia damnum iam tunc acceperim, cum paries vitiosus factus sit. nec quicquam obstare, quo minus etiam antequam decidat agi possit: et, si ita concussus sit paries, ut nulla ratione recipi possit ideoque deponendus est, non minoris litem aestimandam, quam si decidisset.*

166. Gai. 28 ad edict. prov. *Si aedibus meis* (39. 2) 32 *proximae sint aedes meae et tuae, quaeritur, an, si hae vitium mihi faciant, cavere mihi debeas pro damno propriarum mearum aedium, scilicet pro qua parte dominus existes. et hoc plerisque placet: sed movet me, quod ipse meas aedes reficere possim et impensas pro socio aut communi dividundo iudicio pro parte consequi. nam et si unas aedes communes tecum habui eaeque vitium faciant et circa refectionem earum cessare videaris, nostri praeceptores negant cavere te debere, quia ipse reficere possim recepturus pro parte, quod impenderim, iudicio societatis aut communi dividundo: ideo et interpositam cautionem minus utilem futuram, quia alia ratione damnum mihi posset sarciri. et est plane nostrorum praeceptorum haec sententia, ut credamus inutilem esse damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia actione sarciri possit: quod et in superiore casu intellegendum est.*

167. Ulp. 42 ad Sab. *In parietis com-* (39. 2) 35, 37 *munis demolitione ea quaeri oportet, satis aptus fuerit oneribus ferendis an non fuerit aptus. . . . quod si fuerit idoneus paries, qui demolitus est, in actionem damni infecti venit id, quanti interfuit actoris eum parietem stare: merito, nam si non debuit demoliri, restituere eum debet proprio sumptu. sed et si qui reditus ob demolitionem amissus est, consequenter restitui eum Sabinus*[1] *voluit.*

168. Ulp. 43 ad Sab. *Quotiens com-* (39. 2) 40 § 1. 3 *munis parietis vitio quid accidit, socius socio nihil praestare debet, cum communis rei vitio contigerit. quod si, quia alter eum presserat vel oneraverat, idcirco damnum contigit, consequens est dicere detrimentum hoc, quod beneficio eius contingit, ipsum sarcire debere. quod si aequaliter utriusque oneribus pressus decidit, rectissime Sabinus scripsit,*[1] *parem utriusque causam esse.*
3 *Item si plurium sint aedes, quae damnosae imminent, utrum adversus unumquemque dominorum in solidum competit an in partem? et scripsit Iulianus, quod et Sabinus*[1] *probat, pro dominicis partibus conveniri eos oportere.*

169. Ulp. 53 ad edict. *Item Sabinus* (39. 3) 1 § 8—11 *Cassius opus manu factum in hanc actionem venire*
9 *aiunt, nisi si quid agri colendi causa fiat: sulcos tamen aquarios, qui* ἕλικες *appellantur, si quis faciat, aquae*
10 *pluviae actione eum teneri ait.*[2] *Idem aiunt, si aqua naturaliter decurrat, aquae pluviae arcendae actionem cessare: quod si opere facto aqua aut in superiorem partem repellitur aut in inferiorem derivatur, aquae pluviae*
11 *arcendae actionem competere. Idem aiunt aquam pluviam in suo retinere vel superficientem ex vicini in suum derivare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius esse (prodesse enim sibi unusquisque, dum alii non nocet, non prohibetur) nec quemquam hoc nomine teneri.*

1) *iuris civilis libro* II? *aiunt scr.?* ait *del.?* 2) *Sabinus? Cassius? Labeo* (§ 7)?

170. Ulp. ibid. *Si tertius vicinus opus* (39. 3) 6 pr. *fecerit, unde decurrens aqua per fundum primi vicini mei mihi noceat, Sabinus ait posse me vel cum primo vel cum tertio omisso primo agere.*

171. Paul. 6 ad l. Iul. et P. . . . *is, qui* (39. 6) 35 § 2. 3 *mortis causa donat, se cogitat atque amore vitae recepisse potius quam dedisse mavult: et hoc est, quare vulgo dicatur: 'se potius habere vult, quam eum cui donat. illum*
3 *deinde potius quam heredem suum'. Ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit, scilicet ut, cum convaluerit, reddatur sibi: nec dubitaverunt Cassiani, quin condictione repeti possit quasi re non secuta propter hanc rationem, quod ea quae dantur aut ita dantur, ut aliquid facias, aut ut ego aliquid faciam, aut ut Lucius Titius, aut ut aliquid optingat, et in istis condictio sequitur.*

172. Ulp. 26 ad edict. . . . *si quis contra legem* Vat. 266 *Cinciam obligatus non excepto solverit, debuit dici repetere eum posse: nam semper exceptione Cinciae uti potuit, nec solum ipse, verum, ut Proculeiani contra [S]ab[inianos]*[1] *putant, etiam quivis, quasi popularis sit haec exceptio.*

173. Paul. 71 ad edict. *Item excipit [sc. lex* Vat. 307 *Cincia]: 'si quis a servis, quique pro servis servitutem servierunt, accipit [quod] duit is.' verbis 'si quis a servis suis' liberti continentur, ut patronis dare possint. sequentibus vero excipitur, ut is, qui bona fide serviit, si postea liber pronuntiatus sit, possit dare ei, cui serviit. Sabinus utraque scriptura [libertos putat] contineri et bis idem dictum.*

174. Iulian. 2 ad Urs. Fer. *Qui duos here-* (40. 4) 18 pr. *des instituebat, post alterius mortem servum liberum esse iusserat: is ex cuius morte libertas pendebat, vivo testatore decesserat. Sabinus respondit liberum futurum.*

175. Gai. 3 de manum. . . . *[Iulianus existi-* (40. 4) 57 *mat] ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui solvendo non esset, ita liberum esse iussisset: 'cum aes alienum solutum erit, Stichus liber esto'. sed non hoc est consequens Sabini et Cassii sententiae, quam et ipse sequi videtur, qui existimant consilium quemque manumittentis spectare debere.*

176. . . . *qui facultates suas suspectas* Gai. 2, 154 *habet, solet servum primo aut secundo vel etiam ulteriore gradu liberum et heredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius huius heredis quam ipsius testatoris bona veneant, id est ut ignominia, quae accidit ex venditione bonorum, hunc potius heredem quam ipsum testatorem contingat: quamquam apud Fufidium Sabino placeat, eximendum eum esse ignominia, quia non suo vitio, sed necessitate iuris bonorum venditionem pateretur: sed alio iure utimur.*

177. Pomp. 3 fideic. *Servus legatus erat* (40. 5) 34 § 2 *Calpurnio Flacco isque rogatus erat eum manumittere et, si non manumisisset, idem servus Titio legatus erat et is aeque rogatus erat, ut eum manumitteret: si non manumisisset, liber esse iussus erat. Sabinus dicit inutiliter legatum fore et ex testamento eum continuo liberum futurum.*

178. Paul. 16 ad Plaut. *Is, cui servus pecu-* (40. 7) 20 § 3 *niam dare iussus est ut liber esset, decessit. Sabinus, si decem habuisset parata, liberum fore, quia non staret per eum, quo minus daret.*[2]

1) tabulas *Cod.*
2) *cf. fr.* 201.

179. Iulian. 5 ex Minic. *Duobus petentibus* (40. 12) 30 *hominem in servitutem pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero servus iudicatus est, commodissimum est eo usque cogi iudices, donec consentiant: si id non continget, Sabinum refertur existimasse duci servum debere ab eo qui vicisset: cuius sententiae Cassius quoque est et ego sum.*

180. [... *et nostrae quidem scholae auctores*] Gai. 2, 15 *statim ut nata sunt, mancipi esse putant* [*sc. animalia quae collo dorsove domantur*]. *Nerva vero et Proculus et ceteri diversae scholae auctores non aliter ea mancipi esse putant, quam si domita sunt: et si propter nimiam feritatem domari non possunt, tunc videri mancipi esse incipere, cum ad eam aetatem pervenerint, qua domari solent.*

181. Gai. 2 rer. cott. *Cum* (41. 1) 7 § 7 = Gai. 2, 79, I. (2. 1) 25 *quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerva et Proculus putant hunc dominum esse qui fecerit, quia quod factum est, antea nullius fuerat. Sabinus et Cassius magis naturalem rationem efficere putant, ut qui materiae dominus fuerit, idem eius quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus esset, quia sine materia nulla species effici possit.*

sed eum quoque, cuius materia et Gai. 2, 79 = I. (2. 1) 26 *substantia fuerit, furti adversus eum, qui subripuerit, habere actionem* [*sc. diversae scholae auctoribus visum est*]: *nec minus adversus eundem condictionem ei competere, quia extinctae res, licet vindicari non possint, condici tamen furibus et quibusdam aliis possessoribus possunt.*

182. Pomp. 33 ad Sab. *Si supra tuum parie-* (41. 1) 28 *tem vicinus aedificaverit, proprium eius id quod aedificaverit fieri Labeo et Sabinus aiunt: sed Proculus tuum proprium, quemadmodum tuum fieret, quod in solo tuo alius aedificasset.*

183. Paul. 54 ad edict. *Item adquirimus* (41. 2) 1 § 5 *possessionem per servum aut filium, qui in potestate est, et quidem earum rerum, quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino et Cassio et Iuliano placuit, quia nostra voluntate intellegantur possidere, qui eis peculium habere permiserimus.*

184. Paul. ibid. *Neratius et Proculus* (41. 2) 3 § 3. 5. 18 *et solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedat naturalis possessio. ideoque si thensaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia, quod desit naturali possessioni id animus implet. ... quidam putant Sabini sententiam veriorem esse nec alias eum qui scit possidere, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia nostra.*

5 *Sabinus ... scribit eum qui precario dederit et ipsum possidere et eum qui precario acceperit.*

18 *Si rem apud te depositam furti faciendi causa contrectaveris, desino possidere. sed si eam loco non moveris et infitiandi animum habeas, plerique veterum et Sabinus et Cassius recte responderunt possessorem me manere, quia furtum sine contrectatione fieri non potest nec animo furtum admittatur.*

185. Paul. ibid. *De illo quaeritur, si ser-* (41. 3) 4 § 16 *vus meus ancillam, quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit, an partum apud me conceptum usucapere possim. Sabinus et Cassius non putant, quia possessio, quam servus vitiose nanctus sit, domino noceret.*

186. Ulp. 16 ad edict. *Si aliena res bona* (41. 3) 10 pr. *fide empta sit, quaeritur, ut usucapio currat, utrum emptionis initium ut bonam fidem habeat, exigimus, an traditionis. et optinuit Sabini et Cassii sententia traditionis initium spectandum.*

187. Iulian. 3 ad Urs. Fer. *Si homo, cuius* (41. 3) 35 *usus fructus legatus erat, ab herede numquam possessus subreptus fuisset, quaesitum est, quia heres furti actionem non haberet, an usucapi possit. Sabinus respondit nullam eius rei usucapionem esse, cuius nomine furti agi possit, agere autem furti eum, qui frui deberet, posse.*

188. Paul. 54 ad edict. *Si sub condicione* (41. 4) 2 § 2. 3 *emptio facta sit, pendente condicione emptor usu non capit. idemque est et si putet condicionem extitisse, quae nondum exstitit: similis est enim ei, qui putat se emisse. contra si exstitit et ignoret, potest dici secundum Sabinum, qui potius substantiam intuetur quam opinionem, usucapere eum.*

3 *Sabinus, si sic empta sit, ut, nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret, non usucapturum nisi persoluta pecunia.*

189. Ulp. 59 ad edict. *Sabinus et Cassius* (42. 3) 4 § 1 *putabant eum qui bonis cessit ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari.*

v. fr. 127. (42. 5) 28

190. Paul. 62 ad edict. *Is, qui a debitore, cuius* (42. 8) 9 *bona possessa sunt, sciens rem emit, iterum alii bona fide ementi vendidit: quaesitum est, an secundus emptor conveniri potest. sed verior est Sabini sententia bona fide emptorem non teneri, quia dolus ei dumtaxat nocere debeat, qui eum admisit.*

191. Paul. 67 ad edict. *Ex quibus causis annua* (43. 1) 4 *interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum cum quo agitur pervenit, post annum iudicium dandum Sabinus respondit.*

192. Ulp. 68 ad edict. *Publicano plane, qui* (43. 14) 1 § 7 *lacum vel stagnum conduxit, si piscari prohibeatur, utile interdictum competere Sabinus consentit: et ita Labeo.*

193. Ulp. 69 ad edict. *Quotiens verus* (43. 16) 1 § 13. 14 *procurator deiecerit, cum utrolibet eorum, id est sive domino sive procuratore, agi posse Sabinus ait et alterius nomine alteri eximi, sic tamen, si ab altero eorum litis aestimatio fuerit praestita (non enim excusatus est, qui iussu alicuius deiecit, non magis quam si iussu alicuius occidit): cum autem falsus est procurator, cum ipso tantum procuratore interdici debere.*

14 ... *secundum Sabinum et Cassium, qui ratihabitionem mandato comparant.*

194. Ulp. 71 ad edict. *Si quis paratus sit* (43. 24) 3 § 5 *se iudicio defendere adversus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? et magis est, ut desinat, si modo satis offerat et defendere paratus est, si quis agat: et ita Sabinus scribit.*

195. Ulp. 57 ad edict. *Interdictum quod vi* (43. 24) 19 *aut clam competere filio familias colono arboribus succisis Sabinus ait.*

196. Ulp. 71 ad edict. *Quod a Titio pre-* (43. 26) 8 § 1 *cario quis rogavit, id etiam ab herede eius precario habere videtur: et ita et Sabinus et Celsus scribunt eoque iure utimur.*

197. Ulp. 48 ad Sab. [1]'Eadem an alia (45. 1) 1 § 6 lingua respondeatur, nihil interest'.

198. Paul. 2 ad Sab. *In illa stipulatione 'si* (45. 1) 8

1) *Videntur haec esse Sabini verba* (*ex iur. civ. lib.* III), *cf. ibid. infra:* scriptura Sabini *rel.*

kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes?' mortuo homine quaeritur, an statim ante kalendas agi possit. Sabinus Proculus exspectandum diem actori putant . . .

199. Ulp. 50 ad Sab. *Eum qui kalendis Ianuariis stipulatur, . . . si non addat, quibus Ianuariis, facti quaestionem inducere [palam est], quid forte senserit . . . . si autem non appareat, dicendum est quod Sabinus,*[1] *primas kalendas Ianuarias spectandas.* (45. 1) 41 pr.

200. Paul. 72 ad edict. *Stichum, qui decessit, si stipuler, si quidem condici etiam mortuus potuit, ut furi, utiliter me stipulatum Sabinus ait: si vero ex aliis causis, inutiliter, quia et si deberetur, morte promissor liberetur.* (45. 1) 83 § 7

201. Iavol. 2 epist. *[Massurius Sabinus] recte existimabat, si per debitorem mora non esset, quo minus id quod debebat solveret, continuo eum debito liberari.*[2] (45. 1) 105

202. Papin. 2 quaest. . . . *si quis ita stipuletur: 'si Pamphilum non dederis, centum dari spondes?' Pegasus respondit non ante committi stipulationem, quam desisset posse Pamphilus dari. Sabinus autem existimabat ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum et tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetit, quo minus hominem daret, idque defendebat exemplo penus legatae. Mucius etenim heredem, si dare potuisset penum nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit.* (45. 1) 115 § 2

203. Venul. 1 stip. *Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cum alio possibile sit, iure factam obligationem Sabinus scribit.* (45. 1) 137 § 5

204. Venul. 4 stip. *Eum, qui certarum nundinarum diebus dari stipuletur, primo die petere posse Sabinus ait: Proculus autem et ceteri diversae scholae auctores, quamdiu vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant.* (45. 1) 138 pr.

205. . . . *inutilis est stipulatio, si ei dari stipulemur, cuius iuri subiecti non sumus: unde illud quaesitum est, si quis sibi et ei, cuius iuri subiectus non est, dari stipuletur, in quantum valeat stipulatio: nostri praeceptores putant, in universum valere, et proinde ei soli, qui stipulatus sit, solidum deberi, atque si extranei nomen non adiecisset: sed diversae scholae auctores dimidium ei deberi existimant, pro altera vero parte inutilem esse stipulationem.* Gai. 3, 103

206. Paul. 8 ad Plaut. *Sive a certis personis heredum nominatim legatum esset, sive ab omnibus excepto aliquo, Atilicinus Sabinus Cassius pro hereditariis partibus totum eos legatum debituros aiunt; quia hereditas eos obligat.* (45. 2) 17

207. Pomp. 26 ad Sab. *Ofilius recte dicebat et per traditionem accipiendo vel deponendo commodandoque*[3] *posse soli ei adquiri, qui iussit: quae sententia et Cassii et Sabini dicitur.* (45. 3) 6

208. Iulian. 3 ad Urs. Fer. *Servus meus cum apud furem esset, furi dari stipulatus est: negat furi deberi Sabinus, quia eo tempore, quo stipulatus est, ei non serviret: sed nec ego ex ea stipulatione agere potero.* (45. 3) 14

209. Paul. 9 ad Plaut. *Si, cum duorum usus fructus esset in servo, et is servus uni nominatim stipulatus sit ex ea re, quae ad utrosque pertinet, Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter usuarius partem suam recipere possit, quoniam inter eos nulla communio iuris esset.* (45. 3) 32

210. . . . *quaeritur, an quod domini nomen adiectum efficit, idem faciat unius ex dominis iussum intercedens. nostri praeceptores perinde ei qui iusserit soli adquiri existimant, atque si nominatim ei soli stipulatus esset servus mancipiove accepisset. diversae scholae auctores proinde utrisque adquiri putant, ac si nullius iussum intervenisset.* Gai. 3, 167a

211. Scaev. lib. sing. quaest. *Quid ergo, si fideiussor reum heredem scripserit? confundetur obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.* (46. 3) 93 § 3

212. . . . *quaeritur, si quis consentiente creditore aliud pro alio solverit, utrum ipso iure liberetur, quod nostris praeceptoribus placuit, an ipso iure maneat obligatus, sed adversus petentem exceptione doli mali defendi debeat, quod diversae scholae auctoribus visum est.* Gai. 3, 168

213. . . . *si eadem persona sit, a qua postea stipuler, ita demum novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit, forte si condicio aut dies aut sponsor adiciatur aut detrahatur. sed quod de sponsore diximus, non constat: nam diversae scholae auctoribus placuit, nihil ad novationem proficere sponsoris adiectionem aut detractionem.* Gai. 3, 177. 178

214. Venul. 15 stip. *Procurator ad exhibendum egit et adversarius absolutus est, quia non possidebat: at cum possessionem eiusdem rei nanctus esset, agit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait fideiussores*[1] *non teneri, quoniam haec alia res sit: nam et si dominus egisset, mox, absoluto adversario quia non possideret, ex integro ageret, non obstaturam rei iudicatae exceptionem.* (46. 8) 8 pr.

215. Paul. 39 ad edict. *Furtum a furvo, id est nigro dictum Labeo ait, quod clam et obscuro fiat et plerumque nocte: vel a fraude, ut Sabinus ait.* (47. 2) 1 pr.

216. *Furtorum autem genera Servius Sulpicius et Masurius Sabinus IIII esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum et oblatum.* Gai. 3, 183

217. Ulp. 39 (29?) ad Sab. *Cum autem servus, quem emi traditusque mihi est, a me redhibeatur, non est in ea causa, ut perinde habeatur, atque si meus numquam fuisset, sed et fuit et desiit. idcirco dicit Sabinus eum, si furtum fecit, in ea esse causa, ut furti eius nomine is qui redhibuit agere non possit.* (47. 2) 17 § 2

v. fr. 59. (47. 2) 18

218. Ulp.[2] 40 ad Sab. . . . *si maioris ponderis quid aperuit aut refregit, quod tollere non possit, non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantum quas tulit, quia totum tollere non potuit. proinde si involucrum, quod tollere non potuit, solvit, ut contrectet, deinde contrectavit quasdam res: quamvis singulas res, quae in eo fuerunt, tollere potuerit, si tamen totum involucrum tollere non potuerit, singularum rerum, quas tulerit, fur est, ceterarum non est. quod si totum vas tollere potuit, dicimus eum totius esse furem, licet solverit, ut singulas vel quasdam tolleret: et ita et Sabinus ait.* (47. 2) 21 § 8

219. Ulp. 41 ad Sab. . . . *Pomponius ait, si* (47. 2) 36 § 2. 3

1) *iuris civilis libro* III? 2) *cf. fr.* 178. 3) per traditionem . . . commodandoque] fiduciae causa mancipio accipiendo vel cum creditore vel cum amico contractae *Pomp.*

1) sponsores *Venul.* 2) Paulus *F.*

cum rebus aufugerit fugitivus, posse furti actione sollicitatorem conveniri rerum nomine, quia opem consilium 3 *contrectatori tulit. quod et Sabinus significat. Si duo servi invicem sibi persuaserunt et ambo simul aufugerunt, alter alterius fur non est. quid ergo, si invicem se celaverunt? . . . et potest dici alterum alterius furem esse, quemadmodum, si alii singulos subripuissent, tenerentur, quasi alter alterius nomine opem tulisset: quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti Sabinus scripsit.*

220. Paul. 9 ad Sab. *Interdum et manumissus et qui eum manumisit, ob furtum tenetur, si ideo manumisit, ne furti cum eo agi possit: sed si cum domino actum fuerit, ipso iure manumissum liberari Sabinus respondit, quasi decisum ait.* (47.2)42 § 1

221. Ulp. 41 ad Sab. . . .[1] *cum placeat Sabini et Cassii sententia existimantium statim nostram esse desinere rem, quam derelinquimus.* (47.2)43 § 5

222. Paul. 39 ad Sab. *Si servus commodatoris rem subripuerit et solvendo sit is cui subreptum est, Sabinus ait posse et commodati agi cum eo et contra dominum furti servi nomine: sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat, evanescere furti actionem: idem et si remittat commodati actionem.* (47.2)54 § 1

223. Ulp. 38 ad edict. . . . *si servo suo non praeceperit dominus,*[2] *sed ipse sua voluntate id admiserit* [*i. e. arbores ceciderit*], *Sabinus ait competere noxale, ut in ceteris maleficiis.* (47.7)7 § 5

v. fr. 8. (47.10)5 § 8

224. Tryph. 4 disput. . . . *apud hostes manumissus liberatur, et tamen si eum nanctus dominus ipsius vetus intra praesidia nostra fuisset, quamvis non secutum res nostras, sed dum eo consilio venisset, ut ad illos reverteretur, servum retineret iure postliminii. quod in liberis aliter erat: non enim postliminio revertebatur, nisi qui hoc animo ad suos venisset, ut eorum res sequeretur illosque relinqueret, a quibus abisset: quia, ut Sabinus scribit, de sua qua civitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominii iure.* (49.15)12 § 9

225. Ulp. 7 ad edict. *Res 'abesse' videntur* (*ut Sabinus ait et Pedius probat*) *etiam hae, quarum corpus manet, forma mutata est: et ideo si corruptae redditae sint vel transfiguratae, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio quam in re.* (50.16)13 § 1

Paul. 7 ad edict. *Labeo et Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi aut tabula rasa pictura, videri rem 'abesse', quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum.* (50.16)14 pr.

226. Paul. ad l. Fuf. Can. . . . *in lege Atinia in potestatem domini rem furtivam venisse videri, et si eius vindicandae potestatem habuerit, Sabinus et Cassius aiunt.* (50.16)215

227. Paul. ad Plaut. . . . *per regulam* . . . *brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio est, quae simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.* (50.17)1

v. fr. 128. C.(6.26)10 pr.
v. fr. 123. C.(6.29)3 § 1
v. fr. 181. I.(2.1)25
v. fr. 129. I.(2.20)36
v. fr. 81. I.(3.23)2

1) *cf. Procul. fr.* 155. 2) *cf. fr.* 4 *extr.*

228. . . . *ut quaeratur, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut Titio pecuniam faenerares. Servius negavit: non magis hoc casu obligationem consistere putavit, quam si generaliter alicui mandetur, uti pecuniam suam faeneraret.* [*sed*] *sequimur Sabini opinionem contra sentientis, quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.* Gai. 3,156 = I.(3.26)6

229. *Is qui exsequitur mandatum non debet excedere fines mandati. ut ecce si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres vel ut pro Titio sponderes, neque pluris emere debes neque in ampliorem pecuniam fideiubere, alioquin non habebis cum eo mandati actionem: adeo quidem, ut Sabino et Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos cum eo agere velis, inutiliter te acturum: diversae scholae auctores recte te usque ad centum aureos acturum existimant.* I.(3.26)8 = Gai. 3,161

v. fr. 55. I.(4.3)15

230. *Masculi* [*autem cum*] *puberes esse coeperint, tutela liberantur. p*[*uberem autem*] *Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores eum esse putant, qui habitu corporis pubertatem ostendit, id est eum, qui generare potest: sed in his, qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt: sed diversae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam, id est, eum puberem esse existimant,* [*qui XIIII annos explevit.*] Gai. 1,196 = Ulp. 11,28

v. fr. 180. Gai. 2,15
v. fr. 231. Gai. 2,37
v. fr. 181. Gai. 2,79
v. fr. 121. Gai. 2,123
v. fr. 176. Gai. 2,154
v. fr. 130. Gai. 2,178
v. fr. 134. Gai. 2,195
v. fr. 135. Gai. 2,200
v. fr. 136. Gai. 2,218—221
v. fr. 120. Gai. 2,231
v. fr. 137. Gai. 2,244

231. *Suus autem et necessarius heres an aliquid agant in iure cedendo, quaeritur: nostri praeceptores nihil eos agere existimant: diversae scholae auctores idem eos agere putant, quod ceteri post aditam hereditatem: nihil enim interest, utrum aliquis cernendo aut pro herede gerendo heres fiat, an iuris necessitate hereditati adstringatur.* Gai. 3,87 = 2,37

v. fr. 138. Gai. 3,98
v. fr. 205. Gai. 3,103

232. *Transscripticiis vero nominibus an obligentur peregrini, merito quaeritur, quia quodammodo iuris civilis est talis obligatio: quod Nervae placuit. Sabino autem et Cassio visum est, si a re in personam fiat nomen transscripticium, etiam peregrinos obligari, si vero a persona in personam, non obligari.* Gai. 3,133

v. fr. 81. Gai. 3,141
v. fr. 228. Gai. 3,156
v. fr. 229. Gai. 3,161
v. fr. 210. Gai. 3,167a
v. fr. 212. Gai. 3,168
v. fr. 213. Gai. 3,178

v. fr. 216. [Gai. 3, 183]

v. fr. 55. [Gai. 3, 218]

v. fr. 59. 60. [Gai. 4, 78. 79]

233. *Superest, ut dispiciamus, si ante rem* [Gai. 4, 114] *iudicatam is, cum quo agitur, post acceptum iudicium satisfaciat actori, quid officio iudicis conveniat, utrum absolvere, an ideo potius damnare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa fuerit, ut damnari debeat: nostri praeceptores absolvere eum debere existimant, nec interesse, cuius generis sit iudicium: et hoc est quod volgo dicitur Sabino et Cassio placere omnia iudicia absolutoria esse. . . . de bonae fidei autem iudiciis idem sentiunt, quia in eiusmodi iudiciis liberum est officium iudicis. tantumdem et de* [*in*] *rem actionibus putant, quia* [*formulae ver*]*bis id ipsum exp*[*rimatur . . .*]

234. . . . *quamvis hanc opinionem . . . Sabinus et Cassius secuti fuerint.* [Gai. 4, 170]

v. fr. 230. [Ulp. 11, 28]

v. fr. 52. [coll. 12, 7 § 9]

v. fr. 83. [Vat. 1]

v. fr. 36. [Vat. 72]

v. fr. 40. [Vat. 75]

v. fr. 41. [Vat. 86]

v. fr. 172. [Vat. 266]

v. fr. 107. [Vat. 269]

v. fr. 173. [Vat. 307]

235. [1] *Masurius auctor* [Plin. N. H. 7, 5 § 4 = Gell. 3, 16 § 23] *est L. Papirium praetorem, secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, cum mater partum se XIII mensibus diceret tulisse, quoniam nullum certum tempus pariendi statum videretur.*

236. *Libertinos vero ab ingenuis* [Gell. 5, 19 § 11—14] *adoptari quidem iure posse Masurius Sabinus scripsit. sed id neque permitti dicit neque permittendum esse umquam putat, ut homines libertini ordinis per adoptiones in iura ingenuorum invadant.* 'alioquin', *inquit*, 'si iuris ista antiquitas servetur, etiam servus a domino per praetorem dari in adoptionem potest'. *idque ait plerosque iuris veteris auctores posse fieri scripsisse.*

1) *cf. Ulp.* 14 *ad Sab.* (38. 16) 3 § 11.

SABINIANORUM (CASSIANORUM) ET PROCULIANORUM CONTROVERSIAE.

v. Sabin. fr. 59, 60, 81, 83 *extr.*, 106, 120, 121, 123, 127, 130(?), 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 166, 171, 172, 180, 181, 184(?), 204, 205, 210, 211, 212, 213, 221, 229, 230, 231, 232, 233; *Cass. fr.* 88(?), 128(?); *Procul. fr.* 149.

EX LIBRIS SABINIANIS

(*i. e. ad Sabinum inscriptis*)

non laudato auctore referuntur haec:

1. *v. Ulp. lib. XVII ad Sab.* [C. (3. 33) 17 pr.]

2. Iustinian. *Cum talis quaestio in* [C. (3. 34) 14] *libris Sabinianis*[1] *vertebatur: quidam etenim pactus est cum suo vicino, ut liceat ei vel per se vel per suos homines per agrum vicini transitum facere iterque habere uno tantummodo per quinquennium die, quatenus ei licentia sit in suam silvam inde transire et arbores excidere vel facere, quidquid ei fuerit visum, et quaerebatur, quando huiusmodi servitus non utendo amittitur, et quidam putaverunt, si in primo vel secundo quinquennio per eam viam non itum est, eandem servitutem penitus tolli quasi per biennium ea non utendo deperdita, singulo die quinquennii pro anno numerando, aliis aliam sententiam eligentibus, nobis placuit ita causam dirimere, ut rel.*

1) *fortasse in Pauli ad Sab. lib.* XV.

Q. CERVIDIUS SCAEVOLA

(CLARUIT SUB MARCO ET VERO, COMMODO, SEPTIMIO SEVERO IMPP.).

DIGESTORUM LIBRI XL.[1]

Cum notis Tryphonini.

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

1. Legatus creatus a patria sua suscepta [(50. 7) 13] legatione in urbem Romam venit et nondum perfecta legatione domum, quae erat in ipsius civitate Nicopoli, emit. quaesitum est, an in senatus consultum inciderit, quo prohibentur legati ante perfectam legationem negotiis vel privatis rebus obstringi. respondit non videri teneri.

1) *Digestorum libri confecti sunt post a. Chr.* 178, *quo anno factum est senatus consultum Orfitianum — cf.* (22. 3) 29 § 1 —, *sed ante excessum divi Marci — cf.* (18. 7) 10 *cum nota Tryphonini. In fr.* (32) 39 *pr.* '*divi*' *Marci mentio non videtur esse Scaevolae. Edicti perpetui ordinem sequuntur libri* I—XXIX; *reliquos libros omnes ad leges senatusque consulta spectasse suspicari licet.*

2. Municipii lege ita cautum erat: '*ἐάν τις* [(50. 9) 6] *ἔξω τοῦ συνεδρίου δικάσηται, τοῦ τε συνεδρίου εἰργέσθω καὶ προσαποτιννύτω δράχμας χιλίας*'. quaesitum est, an poenam sustinere debeat, qui ignorans adversus decretum fecit. respondit et huiusmodi poenas adversus scientes paratas esse.

[*De pactis et conventionibus* (*E.* 10)].

3. Emptor praedii viginti caverat se [(2. 14) 47] soluturum et stipulanti spoponderat: postea venditor cavit sibi convenisse, ut contentus esset tredecim et ut ea intra praefinita tempora acciperet: debitor ad eorum solutionem conventus pactus est, si ea soluta intra praefinitum tempus non essent, ut ex prima cautione ab eo petitio esset. quaesitum est an, cum posteriore

pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest. respondi secundum ea, quae
1 proponerentur, posse. Lucius Titius Gaium Seium mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter accepta et data, debitorem sibi constituit et ab eo epistulam accepit in haec verba: 'Ex ratione mensae, quam mecum habuisti, in hunc diem ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta octaginta sex et usurae quae competierint. summam aureorum,[1] quam apud me tacitam habes, refundam tibi. si quod instrumentum a te emissum, id est scriptum,[2] cuiuscumque summae ex quacumque causa apud me remansit, vanum et pro cancellato habebitur'. quaesitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandaverat, uti patrono eius trecenta redderet, an propter illa verba epistulae, quibus omnes cautiones ex quocumque contractu vanae et pro cancellato ut haberentur cautum est, neque ipse neque filii eius eo nomine conveniri possunt. respondi, si tantum ratio accepti atque expensi esset computata, ceteras obligationes manere in sua causa.

4. Imperatores Antoninus et Verus ita re- (2.15)3
scripserunt: 'Privatis pactionibus non dubium est non laedi ius ceterorum. quare transactione, quae inter heredem et matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri posse neque manumissis vel legatariis actiones suae ademptae. quare quidquid ex testamento petunt, scriptum heredem convenire debent: qui in transactione hereditatis aut cavit sibi pro oneribus hereditatis, aut si non cavit, non debet neglegen-
1 tiam suam ad alienam iniuriam referre'. Cum transactio propter fideicommissum facta esset et postea codicilli reperti sunt: quaero, an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi
2 debeat. respondit debere. Debitor, cuius pignus creditor distraxit, cum Maevio, qui se legitimum creditoris heredem esse iactabat, minimo transegit: postea testamento prolato Septicium heredem esse apparuit. quaesitum est, si agat pigneraticia debitor cum Septicio, an is uti possit exceptione transactionis factae cum Maevio, qui heres eo tempore non fuerit: possitque Septicius pecuniam, quae Maevio ut heredi a debitore numerata est, condictione repetere, quasi sub praetextu hereditatis acceptam. respondit secundum ea quae proponerentur non posse, quia neque cum eo ipse transegit nec negotium Septicii Maevius gerens accepit.

LIBER II.

[*Quibus municipum nomine agere liceat* (*E.* 31)]?

5. Constitutionibus principum contine- (50. 1) 24
tur, ut pecuniae, quae ex detrimento solvitur, usurae non praestentur: et ita imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt his verbis: 'Humanum est reliquorum usuras neque ab ipso, qui ex administratione honoris reliquatus est, neque a fideiussore[3] eius, et multo minus a magistratibus, qui cautionem acceperint, exigi'. cui consequens est, ut ne in futurum a forma observata discedatur.

1) sestertiorum *Scaev.* 2) id est scriptum *gloss.*
3) praede *Scaev.*

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

6. Filius legatum sibi servum per prae- (4.3)32
ceptionem rogatus manumittere post certum tempus, posteaquam rationes ipsi et coheredibus fratribus reddidisset, ante diem et ante redditas rationes ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat: quaesitum est, an ex fideicommisso fratribus tenetur, ut rationes eorum pro portionibus redderet. respondi, cum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri: verum si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

7. Intra utile tempus[1] restitutionis apud (4.4)39
praesidem petierunt in integrum restitutionem minores et de aetate sua probaverunt: dicta pro aetate sententia adversarii, ut impedirent cognitionem praesidis, ad imperatorem appellaverunt: praeses in eventum appellationis cetera cognitionis distulit. quaesitum est: si finita appellationis apud imperatorem cognitione et iniusta appellatione pronuntiata egressi aetatem deprehendantur, an cetera negotii implere possunt, cum per eos non steterit, quo minus res finem accipiat? respondi secundum ea quae proponuntur perinde cognosci atque
1 si nunc intra aetatem essent. Vendentibus curatoribus minoris fundum emptor extitit Lucius Titius et sex fere annis possedit et longe longeque rem meliorem fecit: quaero, cum sint idonei curatores, an minor adversus Titium emptorem in integrum restitui possit. respondi ex omnibus quae proponerentur vix esse eum restituendum, nisi si maluerit omnes expensas, quas bona fide emptor fecisse adprobaverit, ei praestare, maxime cum sit ei paratum promptum auxilium curatoribus eius idoneis constitutis.[2]

[*Qui arbitrium receperint* (*E.* 48)].

8. Inter Castellianum et Seium controversia (4.8)44
de finibus orta est et arbiter electus est, ut arbitratu eius res terminetur: ipse sententiam dixit praesentibus partibus et terminos posuit: quaesitum est, an, si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, poena ex compromisso commissa est. respondi, si arbitro paritum non esset in eo, quod utroque praesente arbitratus esset, poenam commissam.

LIBER III.

[*De hereditatis petitione* (*E.* 65)].

9. Filius a patre emancipatus secundum (5.3)58
condicionem testamenti matris adiit hereditatem, quam pater, antequam filium emanciparet, possedit fructusque ex ea possedit, sed[3] erogationem in honorem filii cum esset senator fecit ex ea. quaesitum est, cum paratus sit pater restituere hereditatem habita ratione eorum quae in eum erogavit, an filius nihilo minus perseverans petere hereditatem doli mali exceptione summoveri possit. respondi, etsi non exciperetur, satis per officium iudicis consuli.

1) utile tempus] utilem annum *Scaev.*
2) nisi si maluerit . . . praestare *et* curatoribus . . . constitutis *Trib.* (*Gradenwitz*, *p.* 195, *ZRG* 20, 81).
3) et *ins.*

LIBER IV.

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

10. Tutor rerum et animalium pupilli [(26. 7) 56] venditionem fecit, sed quaedam animalia emptoribus pretium non solventibus retinuit et apud se habuit, pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquot nata sunt: defuncto tutore heres eius eandem tutelam administravit et animalia annis plurimis possedit: quaesitum est, an, cum is cuius tutela administrata est annis viginti quattuor esset, iure animalia vindicaret. respondit secundum ea quae proponerentur pupillum ea vindicare non posse.

[*De agro vectigali* (*E.* 70)].

11. Fundus qui Lucii Titii erat ob vectigale [(18. 5) 9] rei publicae veniit: sed cum Lucius Titius debitor professus esset paratum se esse vectigal exsolvere solidum, cum minore venisset fundus, quam debita summa esset, praeses provinciae rescidit venditionem eumque restitui iussit Lucio Titio: quaesitum est, an post sententiam praesidis, antequam restitueretur, in bonis Lucii Titii fundus emptus esset. respondit non prius, quam emptori pretium esset illatum vel, si pretium nondum esset ab emptore solutum, in vectigal satisfactum esset.

[*De servitutibus* (*E.* 73)].

12. Testatrix fundo, quem legaverat, casas [(8. 5) 20] iunctas habuit: quaesitum est, si hae fundo legato non cederent eumque legatarius vindicasset, an iste fundus aliquam servitutem casis deberet aut, si ex fideicommissi causa eum sibi dari legatarius desideraret, heredes servitutem aliquam casis excipere deberent. respon-
1 dit deberi. Plures ex municipibus, qui diversa praedia possidebant, saltum communem, ut ius compascendi haberent, mercati sunt idque etiam a successoribus eorum est observatum: sed nonnulli ex his, qui hoc ius habebant, praedia sua illa propria venum dederunt. quaero, an in venditione etiam ius illud secutum sit praedia, cum eius voluntatis venditores fuerint, ut et hoc alienarent. respondit id observandum, quod actum inter contrahentes esset: sed si voluntas contrahentium manifesta non sit, et hoc ius ad emptores transire.[1] item quaero, an, cum pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid iuris secum huius compascui traxerit. respondit, cum id quoque ius fundi, qui legatus esset, videretur, id quoque cessurum legatario.

[*De interrogationibus in iure faciendis* (*E.* 53)].[2]

13. Procuratore Caesaris ob debitum [(11. 1) 22] fiscale interrogante unus ex filiis, qui nec bonorum possessionem acceperat nec heres erat, respondit se heredem esse: an quasi interrogatoria creditoribus ceteris teneatur? respondit ab his, qui in iure non interrogassent, ex responso suo conveniri non posse.

LIBER V.

[*De condictione* (*E.* 95)].

14. Stichus testamento eius, quem dominum suum arbitrabatur, libertate accepta, si decem

1) sed si . . . transire *Trib.?* (*Gradenwitz, p.* 200). 2) *Hunc titulum Scaevola suo loco movit, cf. Lenel, p. 7 sq.*

annis ex die mortis annuos decem[1] heredibus praestitisset, per octo annos praefinitam quantitatem ut iussus erat dedit, postmodum se ingenuum comperit nec reliquorum annorum dedit et pronuntiatus est ingenuus: quaesitum est, an pecuniam, quam heredibus dedit, ut indebitam datam repetere et qua actione possit. respondit, si eam pecuniam dedit, quae neque ex operis suis neque ex re eius, cui bona fide ser-
1 viebat, quaesita sit, posse repeti. Tutor creditori pupilli sui plus quam debebatur exsolvit et tutelae iudicio pupillo non imputavit: quaero an repetitionem
2 adversus creditorem haberet. respondit habere. Titius cum multos creditores haberet, in quibus et Seium, bona sua privatim facta venditione Maevio concessit, ut satis creditoribus faceret: sed Maevius solvit pecuniam Seio tamquam debitam, quae iam a Titio fuerat soluta: quaesitum est, cum postea repperiantur apochae apud Titium debitorem partim solutae pecuniae, cui magis repetitio pecuniae indebitae solutae competit, Titio debitori an Maevio, qui in rem suam procurator factus est. respondit secundum ea quae proponeren-
3 tur ei, qui postea solvisset. Idem quaesiit, an pactum, quod in pariationibus adscribi solet in hunc modum 'ex hoc contractu nullam inter se controversiam amplius esse' impediat repetitionem. respondit nihil
4 proponi, cur impediret. Lucius Titius Gaio Seio minori annis viginti quinque pecuniam certam credidit et ab eo aliquantum usurarum nomine accepit, et Gaii Seii minoris heres adversus Publium Maevium a praeside provinciae in integrum restitutus est, ne debitum hereditarium solveret, et nec quicquam de usuris eiusdem sortis, quas Seius minor annis viginti quinque exsolveret, repetendis tractatum apud praesidem aut ab eo est pronuntiatum: quaero, an usuras, quas Gaius Seius minor annis viginti quinque quoad viveret creditori exsolveret, heres eius repetere possit. respondit secundum ea quae proponerentur condici id, quod usurarum nomine defunctus solvisset, non posse. item quaero, si existimes repeti non posse, an ex alio debito heres retinere eas possit. respondit ne hoc quidem.

15. [2]Matrem et avunculum eosdemque [(36. 1) 82] creditores suos heredes scripsit Lucius Titius et eorum fidei commisit, ut post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit, Septicio. heredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt et multos heredes reliquerunt, quibus scientibus multa corpora, quae remanserant ex bonis Lucii Titii, Septicius possedit. quaesitum est, an id, quod Lucius Titius debuit matri et avunculo, heredes eorum a Septicio petere possint. respondit non posse. CLAUDIUS: aditione enim hereditatis confusa obligatio interciderat, sed fideicommissi repetitio erat: cuius aequitas defecit his, qui multa ex hereditate consumpsisse proponuntur.

16. Filiae intestato patri heredis negotia [(46. 3) 88] mater gessit et res vendendas per argentarios dedit idque ipsum codice conscriptum est: argentarii universum redactum venditionis solverunt et post solutionem novem fere annis, quidquid agendum erat, nomine pupillae mater egit eamque marito nuptum collocavit et res ei tradidit. quaesitum est, an puella cum argentariis aliquam actionem habet, quando non ipsa stipu-

1) annua dena *Scaev.* 2) *Qua ratione hoc fr. ad rubricam 'de condictione' pertineat, apparet ex nota Tryphonini.*

lata sit pretium rerum, quae in venditionem datae sunt, sed mater. respondit, si de eo quaereretur, an iure ea solutione argentarii liberati essent, responderi iure liberatos. *CLAUDIUS:* subest enim illa ex iurisdictione pendens quaestio, an pretia rerum, quae sciebant esse pupillae, bona fide solvisse videantur matri, quae ius administrationis non habebat: ideoque si hoc sciebant, non liberantur, scilicet si mater solvendo non sit.[1]

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

17. Lucius Titius Seiorum debitor de- (13. 5) 31 cessit: hi persuaserunt Publio Maevio, quod hereditas ad eum pertineret, et fecerunt, ut epistulam in eos exponat debitorem sese esse quasi heredem patrui sui confitentem, qui et addidit epistulae suae, quod in rationes suas eadem pecunia pervenit. quaesitum est, cum ad Publium Maevium ex hereditate Lucii Titi nihil pervenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conveniri possit et an doli exceptione uti possit. respondit nec civilem eo nomine actionem competere: sed nec de constituta secundum ea quae proponerentur. idem quaesiit, usurarum nomine quod ex causa supra scripta datum sit, an repeti possit. respondit secundum ea quae proponerentur posse.

[*De pigneraticia actione* (*E.* 99)].

18. Locum purum pignori creditori (13. 7) 43 obligavit eique instrumentum emptionis tradidit: et cum eum locum inaedificare vellet, mota sibi controversia a vicino de latitudine, quod alias probare non poterat, petit a creditore, ut instrumentum a se traditum auctoritatis exhiberet: quo non exhibente minorem locum aedificavit atque ita damnum passus est. quaesitum est, an, si creditor pecuniam petat vel pignus vindicet, doli exceptione posita iudex huius damni rationem habere debeat. respondit, si operam non dedisset, ut instrumenti facultate subducta debitor caperetur, posse debitorem pecunia soluta pigneraticia agere: opera autem in eo data tunc et ante pecuniam
1 solutam in id quod interest cum creditore agi. Titius cum pecuniam mutuam accepit a Gaio Seio sub pignore culleorum: istos culleos cum Seius in horreo haberet, missus ex officio annonae centurio culleos ad annonam sustulit ac postea instantia Gaii Seii creditoris reciperati sunt: quaero, intertrituram, quae ex operis facta est, utrum Titius debitor an Seius creditor adgnoscere debeat. respondit secundum ea quae proponerentur ob id, quod eo nomine intertrimenti accidisset, non teneri.

[*De institoribus* (*E.* 102)].

19. Lucius Titius[2] mensae nummulariae (14. 3) 20 quam exercebat habuit libertum praepositum: is Gaio Seio[2] cavit in haec verba: 'Octavius Terminalis rem agens Octavii Felicis Domitio Felici salutem. habes penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie kalendas Maias.' quaesitum est, Lucio Titio defuncto sine herede bonis eius venditis an ex epistula iure conveniri Terminalis possit. respondit nec iure his verbis obligatum nec aequitatem conveniendi eum superesse, cum id institoris officio ad fidem mensae protestandam scripsisset.

[*De peculio et in rem verso* (*E.* 104)].

20. [1]Uni ex heredibus praedia legavit (15. 1) 58 ut instructa erant cum servis et ceteris rebus et quid quid ibi esset: hi servi domino debitores fuerunt tam ex aliis causis quam ex ratione kalendarii: quaesitum est, an ceteris heredibus adversus eum pecuniae ab his debitae actio de peculio competit. respondit non competere.

21. [2]Filiam familias duxit uxorem patre (15. 3) 21 dotem promittente et convenit inter omnes personas, uti eam pater aut ipsa se tueretur: maritus ei mutuos nummos dedit, cum iuste putaret patrem eius ministraturum tantum salarium, quantum dare filiae suae instituerat: eos nummos illa in usus necessarios sibi et in servos quos secum habebat consumpsit, aliquantum et (cum ei res familiares creditae essent) ex pecunia mariti in easdem causas convertit: deinde priusquam pater salarium expleret, moritur filia: pater impensam recusat: maritus res mulieris retinet: quaero, an de in rem verso adversus patrem actio competat. respondit, si ad ea id quod creditum est erogatum esset, sine quibus aut se tueri aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem actionem.

LIBER VI.

[*De fiducia* (*E.* 107)].

22. Tutoris heres cum herede pupilli (20. 2) 10 transactione facta, cum ex ea maiorem partem solvisset, in residuam quantitatem pignus obligavit.[3] quaesitum est, an in veterem contractum iure res obligata esset. respondit secundum ea quae proponerentur obligatam esse.

23. [4]Arbitri dividundae hereditatis inter (20. 5) 14 heredes cum corpora hereditaria divisissent, nomina quoque communium debitorum separatim diversa singulis in solidum adsignaverunt. quaesitum est, an unusquisque eorum, debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum[5] vendere possit. respondit potuisse.

24. Primi creditoris, qui pignori praedia (20. 6) 15 acceperat, et posterioris, cui quidam ex isdem fundis[6] dati erant, ad eandem personam hereditas devenerat: debitor offerebat, quantum a posteriore creditore mutuatus fuerat. respondit cogendum accipere salvo iure pignoris prioris contractus.

[*Mandati* (*E.* 108)].

25. Cum controversia esset de heredi- (17. 1) 62 tate defunctae inter scriptum heredem et patruum Maevium et amitas, Maevius litteris ad sorores suas factis declaravit commune futurum, quidquid ad eum ex eventu litis hereditariae pervenisset, neque stipulatio litteras secuta est: quaesitum est, cum transegerit idem Maevius cum scripto herede ita, ut praedia et aliae quaedam res ex ea transactione ad eum pervenirent, an ex litteris suis possit a sororibus con-
1 veniri. respondit posse. Mandavi in haec verba: 'Lucius Titius Gaio suo salutem. Peto et mando tibi, ut fidem dicas pro Publio Maevio apud Sempronium:

1) scilicet . . . non sit] *ab interprete quodam haec esse adiecta suspicatur P. Faber; quod non probo.* 2) *Lucii Titii et Gai Sei nomina a compilatoribus videntur inserta esse.*

1) = *Scaev.* 1 *resp.* (15. 1) 54. 2) = *Scaev.* 1 *resp.* (15. 3) 20. 3) *Verisimile est Scaevolam hoc loco non de pignore, sed de fiducia egisse.* 4) = *Scaev.* 1 *resp.* (20. 5) 11. 5) pignus . . . obligatum] fiduciam . . . datam *Scaev.* (*v. n.* 3)? 6) fiduciae *ins.*

quaeque a Publio soluta tibi non fuerint, me repraesentaturum hac epistula manu mea scripta notum tibi facio'. quaero, si non fideiussisset, sed mandasset creditori et alias egisset quam quod ei mandatum esset, an actione mandati teneretur. respondit teneri.

26. Fideiussor pro venditore fundorum (46. 1) 45 duorum altero evicto conventus ab emptore condemnatus est certam quantitatem: quaesitum est, an cum herede venditoris ante diem, quo iudicatum facere compelleretur, agere possit. respondit agere quidem posse, sed ex iusta causa ad officium iudicis pertinere quo fideiussor aut defendatur aut liberaretur.

* *v. lib. XVI.* (33. 7) 27

LIBER VII.

[*De emptione et venditione* (*E.* 111)].

27. Titius cum mutuos acciperet tot (18. 1) 81 aureos[1] sub usuris, dedit pignori sive hypothecae praedia et fideiussorem Lucium, cui promisit intra triennium proximum se eum liberaturum: quod si id non fecerit die supra scripta et solverit debitum fideiussor creditori, iussit praedia empta esse, quae creditoribus obligaverat. quaero, cum *non* sit liberatus Lucius fideiussor a Titio, an, si solverit creditori, empta haberet supra scripta praedia. respondit, si non ut in causam obligationis, sed ut empta habeat, sub condicione emptio facta est, et contractam esse obliga-
1 tionem. Lucius Titius promisit de fundo suo centum milia modiorum frumenti annua praestare praediis Gaii Seii: postea Lucius Titius vendidit fundum additis verbis his: 'quo iure quaque condicione ea praedia Lucii Titii hodie sunt, ita veneunt itaque habebuntur': quaero, an emptor Gaio Seio ad praestationem frumenti sit obnoxius. respondit emptorem Gaio Seio secundum ea quae proponerentur obligatum non esse.

28. Mulier fundos Gaio Seio vendidit et (18. 3) 8 acceptis arrae nomine certis pecuniis statuta sunt tempora solutioni reliquae pecuniae: quibus si non paruisset emptor, pactus est, ut arram perderet et inemptae villae essent. die statuto emptor testatus est se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsolvere (et sacculum cum pecunia signatorum signis obsignavit), defuisse autem venditricem, posteriore autem die nomine fisci testato conventum emptorem, ne ante mulieri pecuniam exsolveret quam fisco satisfaceret. quaesitum est, an fundi non sint in ea causa, ut a venditrice vindicari debeant ex conventione venditoris. respondit secundum ea quae proponerentur non commisisse in legem venditionis emptorem.

29. Seius a Lucio Titio emit fundum (18. 5) 10 lege dicta, ut, si ad diem pecuniam non solvisset, res inempta fieret. Seius parte pretii praesenti die soluta, defuncto venditore, filiis eius pupillaris aetatis et ipse tutor cum aliis datus, neque contutoribus pretium secundum legem numeravit nec rationibus tutelae rettulit: quaesitum est, an irrita emptio facta esset. respondit secundum ea quae proponerentur inemptam
1 videri. Emptor praediorum cum suspicaretur Numeriam et Semproniam controversiam moturas, pactus est cum venditore, ut ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec emptori fideiussor daretur a venditore: postea venditor eam legem inseruit, ut, si ex die pecunia omnis soluta non esset et venditor ea praedia venisse nollet, invendita essent: interea de adversariis alteram mulierem venditor superavit, cum altera transegit, ita ut sine ulla quaestione emptor praedia possideret: quaesitum est, cum neque fideiussor datus est nec omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit, an praedia invendita sint. respondit, si convenisset, ut non prius pecunia solveretur quam fideiussor venditi causa daretur nec id factum esset, cum per emptorem non staret quo minus fieret, non posse posteriorem legis partem exerceri.

30. Cum venderet Pamphilam et Stichum, (18. 7) 10 venditioni inseruit pactum conventum, uti ne eadem mancipia Pamphila et Stichus, quos minorato pretio vendidit, alterius servitutem quam Seii paterentur post mortemque eius in libertate morarentur: quaesitum est, an haec mancipia, de quibus inter emptorem et venditorem convenit, post mortem emptoris iure ipso liberata sint. respondit secundum constitutionem divi Hadriani super hoc prolatam Pamphilam et Stichum, de quibus quaereretur, si manumissi non sint, liberos non esse. CLAUDIUS: Divus Marcus ex lege dicta libertatis in vendendo quamvis non manumissos fore liberos in semenstribus constituit,[1] licet in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.

31. Creditor fundum sibi obligatum, (19. 1) 52 cuius chirographa tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat, vendidit Maevio ea lege, ut, si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solveret: idem fundus ob causam eorum tributorum, quae iam soluta erant, a conductore saltus, in quo idem fundus est, venit eumque idem Maevius emit et pretium solvit: quaesitum est, an empti iudicio vel aliqua actione emptor a venditore consequi possit, ut solutionum supra scriptarum chirographa ei dentur. respondit posse emptorem empti iudicio consequi, ut
1 instrumenta de quibus quaereretur exhibeantur. Praedium aestimatum in dotem a patre filiae suae nomine datum obligatum creditori deprehenditur: quaesitum est, an filius, qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset dote contenta, actione ex empto teneatur, ut a creditore lueret et marito liberum prae-
2 staret. respondit teneri. Inter venditorem et emptorem militiae ita convenit, ut salarium, quod debeatur ab illa persona, emptori cederet: quaesitum est, emptor militiae quam quantitatem a quo exigere debet et quid ex eiusmodi pacto venditor emptori praestare debeat. respondit venditorem actiones extraordinarias eo nomine
3 quas haberet praestare debere. Ante domum mari iunctam molibus iactis ripam constituit et uti ab eo possessa domus fuit, Gaio Seio vendidit: quaero, an ripa, quae ab auctore domui coniuncta erat, ad emptorem quoque iure emptionis pertineat. respondit eodem iure fore venditam domum, quo fuisset priusquam veniret.

[*De locatione et conductione* (*E.* 112)].

32. Colonus, cum lege locationis non (19. 2) 61 esset comprehensum, ut vineas poneret, nihilo minus in fundo vineas instituit et propter earum fructum denis amplius aureis[2] annuis ager locari coeperat.

---

1) mutua . . . sestertiorum milia *Scaev.*

1) *Est Marci et Commodi ad Aufidium Victorinum constitutio, cf. C.* (4. 57) 2, 3. 2) sestertiorum milibus *Scaev.*

quaesitum est, si dominus istum colonum fundi eiectum pensionum debitarum nomine conveniat, an sumptus utiliter factos in vineis instituendis reputare possit opposita doli mali exceptione. respondit vel expensas
1 consecuturum vel nihil amplius praestaturum. Navem conduxit, ut de provincia Cyrenensi Aquileiam navigaret olei metretis tribus milibus impositis et frumenti modiis octo milibus certa mercede: sed evenit, ut onerata navis in ipsa provincia novem mensibus retineretur et onus impositum commisso tolleretur. quaesitum est, an vecturas quas convenit a conductore secundum locationem exigere navis possit. respondit secundum ea quae proponerentur posse.

LIBER VIII.

[*De iure dotium* (*E. XX*) 1.)]

33. Fundum filiae nomine pater in dotem [(23. 3) 85 dederat: huius heredi filiae ex asse creditoribus urguentibus patris utilius videtur potius fundum qui dotalis est distrahere, quod minus fructuosus sit, et alios hereditarios uberiore reditu retinere: maritus consentit. si nulla in ea re captio sit futura, quaero, an ea pars dotis, quae in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio recte solvatur. respondit, si pretium creditori solvatur, recte solutum.

LIBER IX.

[*De iure dotium* (*E. XX*) 2.]

34. Respondit paratum iudicium ac- [(22. 1) 47 cipere, si ab adversario cessatum est, moram facere non videri.[1]

35. Seia Sempronio cum certa die [(24. 1) 66 nuptura esset, antequam domum duceretur tabulaeque dotis signarentur, donavit tot aureos: quaero, an ea donatio rata sit. non attinuisse tempus, an antequam domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum consignatarum, quae plerumque et post contractum matrimonium fierent, in quaerendo exprimi: itaque nisi ante matrimonium contractum, quod consensu intellegitur, donatio facta esset, non valere.
1 Virgini in hortos deductae ante diem tertium quam ibi nuptiae fierent, cum in separata diaeta ab eo esset, die nuptiarum, priusquam ad eum transiret et priusquam aqua et igni acciperetur, id est nuptiae celebrentur,[2] optulit decem aureos dono: quaesitum est, post nuptias contractas divortio facto an summa donata repeti[3] possit. respondit id, quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse de dote deduci.

[*De agnoscendis liberis* (*E.* 117)].

36. Imperatores Antoninus et Verus [(22. 3) 29 Augusti Claudio Apollinari rescripserunt in haec verba: 'Probationes, quae de filiis dantur, non in sola adfirmatione testium consistunt, sed et epistulas, quae uxoribus missae allegarentur, si de fide earum constet, nonnullam vicem instrumentorum optinere decretum est.'
1 Mulier gravida repudiata, filium enixa, absente marito ut spurium in actis professa est. quaesitum est an is in potestate patris sit et matre intestata mortua iussu eius hereditatem matris adire possit nec obsit professio a matre irata facta. respondit veritati locum superfore.

1) *cf. Ulp.* 6, 7. 2) id est . . . celebrentur *gloss. aut Trib.* 3) retineri *Scaev.*

LIBER X.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 1.]

37. Cum codicillis ideo alios tutores [(26. 2) 34 dare significasset, quoniam testamento datos quosdam defunctos aut excusationem habere posse comperisset, an nihilo minus qui eorum viverent nec excusati essent, tutores permanerent? respondit nihil proponi, cur non permanerent.

38. Chirographis debitorum incendio [(26. 7) 57 exustis cum ex inventario tutores convenire eos possent[1] ad solvendam pecuniam aut novationem faciendam cogere, cum idem circa priores debitores propter eundem casum fecissent, id omisissent circa debitores pupillorum, an, si quid propter hanc cessationem eorum pupilli damnum contraxerunt, iudicio tutelae consequantur? respondit, si adprobatum fuerit eos tutores hoc per dolum vel culpam praetermisisse,[2]
1 praestari ab his hoc debere. Ab eo, qui sententia praesidis bonis ademptis relegatus erat, cum ex permissu principis appellatio eius recepta sit, quam is qui pronuntiaverat non receperat, fundum emerat pupillus intervenientibus tutoribus et appellatione iniusta pronuntiata fundus ei ablatus est: quaesitum est, an tutelae iudicio pretium fundi pupillus consequi a tutoribus possit. respondit, si scientes emerunt ab eo, qui in ea causa esset, ut obnoxius sententiae priori esset, tutelae iudicio eos teneri.

39. Inter pupillos paternae hereditatis [(26. 8) 20 divisio facta est praesente tutore, sed non adsignante instrumento divisionis: quaesitum est, an ei stari oporteret. respondit, si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum esse divisioni, quod non adsignasset.

LIBER XI.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 2.]

40. Qui negotiationem per Pamphilum [(26. 7) 58 et Diphilum prius servos, postea libertos exercebat, suo testamento eos tutores reliquit et cavit, ut negotium eodem more exerceretur, quo se vivo exercebatur: hique tutelam administraverunt non tantum, cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem eius. sed Diphilus quidem cum incremento negotiationis rationes optulit, Pamphilus autem putavit reddere oportere non ad incrementum negotiationis, sed ad computationem usurarum, ut in tutelae iudicio solet. quaesitum est, an secundum voluntatem defuncti exemplo Diphili Pamphilus quoque rationem reddere debeat. respondit debere. CLAUDIUS TRYPHONINUS:
1 quia lucrum facere ex tutela non debet. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo, qui supererat ex persona pupilli sui iudice accepto consecutus est cum usuris, quantum ex tutela ad tutorem defunctum pervenerat: quaesitum est, iudicio tutelae, quo experitur pubes factus, utrum eius tantum portionis, quae ab initio quod ex tutelae ratione pervenerat ad defunctum contutorem, usurae veniant, an etiam eius summae, quae ex sortis usuris pupillo aucta post mortem eius ad superstitem aeque cum sorte translata sit aut transferri debuit. respondit, si eam pecuniam in se vertisset, omnium pecuniarum usuras praestandas: quod si pecunia mansisset in

1) et *ins.* 2) si . . . praetermisisse *Trib.* (*Gradenwitz*, *ZRG* 20 *p.* 84).

rationibus pupilli, praestandum, quod bona fide percepisset aut percipere potuisset, sed, faenori dare cum potuisset, neglexisset, cum id, quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte datur, ei qui accipit totum 2 sortis vice fungitur vel fungi debet. Testamento dati tutores, quod ruptum videbatur, cessaverunt in administratione tutelae et a praeside tutor datus est pupillo, iussi autem sunt etiam hi, qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare coniuncto eo, qui a praeside datus coeperat administrare: quaesitum est, ex testamento datos[1] periculum antecedentis temporis administrationis utrum ex apertis tabulis, an ex quo iussi sunt, pertineat ad eos. respondit ad eos de quibus quaereretur nullum antecedentis temporis pericu-3 lum pertinere. Pupillo herede instituto filiae exheredatae duo milia nummorum aureorum legavit eosdemque tutores utrisque dedit: quaesitum est, an ex eo die, quo duo milia potuerunt a substantia hereditatis et in nomina collocare neglexerint, usurarum nomine pupillae tutelae iudicio teneantur. respondit 4 teneri. Quaesitum est, an usurae pupillaris pecuniae, quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem computantur et universae summae usuras debere curatores incipiant. respondit omnis pecuniae, quae ad curatores transit, parem causam esse, quia omnis sors efficitur.

LIBER XII.

LIBER XIII.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

41. Lucius Titius integra mente et vale- [(28. 3) 20 tudine testamentum fecit uti oportet, postea cum in valetudinem adversam incidisset, mente captus tabulas easdem incidit: quaero, an heredes his tabulis instituti adire possint hereditatem. respondit secundum ea quae proponerentur non ideo minus adiri posse.

LIBER XIV.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 1.][2]

42. Sextiam filiam ex quadrante, ex reli- [(32) 32 quis Seium et Marcium sororis filios scripsit heredes: Sextiam substituit Marcio et Marcium Sextiae, dedit autem per praeceptionem Marcio certas species: Marcius partem hereditatis, ex qua scriptus erat, omisit et eo intestato defuncto bona eius ad fratrem legitimum Seium devoluta sunt. quaesitum est, an Sextia ex substitutione etiam haec, quae praelegata Marcio erant, iure substitutionis a legitimo herede defuncti sibi vindicare possit. respondit secundum ea quae proponerentur Sextiam in legatis, quae Marcio data sunt, substitutam non esse.

43. Codicillis testamento confirmatis [(33. 1) 18 fundum libertis legavit eumque alienari vetuit, sed pertinere voluit et ad filios libertorum vel ex his natos: deinde haec verba adiecit: 'a quibus praestari volo heredi ex reditu eius fundi decem per annos singulos usque ad annos triginta quinque a die mortis meae'. quaesitum est, cum heres a Titio institutus intra trigesimum quintum annum aetatis[1] decesserit, an residui temporis fideicommissum ex verbis supra scriptis heredis quoque heredi debeatur. respondit deberi, nisi ostendatur a libertis testatorem ad heredis trigesimum 1 quintum annum respexisse.[2] Sticho alumno suo centum et menstruos decem[3] et annuos centum[4] dari voluit et Semproniam, quam heredem ex triente instituerat, rogavit in haec verba: 'fidei tuae committo, Sempronia soror, uti legata, quae alumnis meis reliqui, ex medio recipias et apud te habeas, quoad usque commendatos habeas'. quaesitum est, cum Sempronia, cuius fidei commissum sit, abstinuerat se hereditate antequam secundum voluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam, an Sticho de legatis actio etiam ante vicesimum quintum annum competat. respondit competere.

44. Filio ex parte heredi instituto duos [(34. 4) 31 fundos cum mancipiis et instrumento omni legavit: idem uxori plura legata et servos Stichum et Damam legavit: sed cum in altero ex fundis filio praelegatis cognovisset vilicum non esse, Stichum misit et tam rei rusticae quam rationibus fundi praefecit: quaesitum est, Stichus utrum ad uxorem an ad filium pertineret. respondit, cum memor erat eorum, quae testamento cavisset, Stichum his praediis, in quae translatus est, actorem cedere nec uxorem posse Stichum ex fidei-1 commissi causa petere. Matri suae heredi ex parte institutae quattuor praedia legavit et fidei eius commisit, ut ex his duo socero restitueret: deinde codicillis socero ademit fideicommissum: quaesitum est, an nihilo minus ex praelegatione ad matrem pertineret. respondi nihil proponi, cur ad matrem pertinerent. 2 Seia testamento suo legavit auri pondo quinque: Titius accusavit eam, quod patrem suum mandasset interficiendum: Seia post institutam accusationem codicillos confecit nec ademit Titio privigno legatum et ante finem accusationis decessit: acta causa pronuntiatum est patrem Titii scelere Seiae non interceptum. quaero, cum codicillis legatum, quod testamento Titio dederat, non ademerit, an ab heredibus Seiae Titio debeatur. respondit secundum ea quae proponerentur 3 non deberi. Filiae, quam in potestate habebat, inter cetera legavit peculium: idem post factum testamentum pecuniam a debitore filiae exegit et in suam rationem convertit: quaero, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit. respondit, si probaret non adimendi animo factum, agere posse.

45. Uxori ex parte sextante heredi in- [(36. 2) 31 stitutae substituit et heredem fidei commisit, si uxor heres non erit,[5] dotem ei et alia quaedam dari: post mortem mariti uxor ante condicionem[6] et priusquam adeat hereditatem[7] decessit. quaesitum est, an dies fideicommissi cum moritur cessisse videatur ideoque heredibus eius debeatur. respondi, si uxor prius decessit, quam hereditatem adiret,[8] videri diem fideicommissi cessisse.

LIBER XV.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 2.]

46. [9]Uxori suae inter cetera ita legavit: [(32) 33 pr. 'et domus eam partem, in qua morari consuevimus'.

---

1) ex testamento datos *gloss.* 2) *In libris* XIV—XXIII, *quibus de legatis et fideicommissis agitur, certum quendam fuisse rerum ordinem colligi potest ex iis fragmentis, in quibus complures coniunguntur quaestiones ad idem argumentum spectantes, cf. e. g. fr.* 47. 57.

1) aetatis *Trib. aut gloss.* 2) nisi . . . . respexisse *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 184). 3) menstrua dena *Scaev.* 4) annua centena *Scaev.* 5) heres non erit] non crevisset *Scaev.* 6) cretionis diem *Scaev.* 7) adeat hered.] crevisset *Scaev.* 8) cerneret *Scaev.* 9) *Fr.* 46. 47: *de usu fructu et habitatione legatis?*

quaesitum est, cum tam testamenti faciundi tempore
quam mortis totam domum in usu habuerit nec quic-
quam ex ea locatum, an ea tantummodo videtur legasse
cubicula, in quibus dormire consueverat. respondit
eam omnem partem, in qua morari cum familia sua
consuevisset.

47. Generali capite praeposito quidam [(33. 2) 32
in testamento suo ita adiecit: 'Felici, quem liberum
esse iussi, usum fructum fundi Vestigiani lego: cuius
proprietatem puto te consecuturum, si non contenderis
cum herede meo, sed potius concordaveris: sed et tu,
heres, omnia fac, ut amici sitis: hoc enim vobis ex-
pedit': quaesitum est, an vivente herede exigere possit
Felix fundi proprietatem. respondit nihil proponi, cur
1 Felici proprietas fundi legata videretur. Filios ex
Seio et filiam ex alio marito heredes instituit aequis
portionibus et matri ita legaverat: 'Aeliae Dorcadi
matri meae dari volo, quoad vivat, usum fructum bono-
rum meorum, ita ut post obitum eius ad liberos meos
aut ad eum, qui ex his vivet, pertineat'. filii post
aditam hereditatem decesserant: quaesitum est mortua
matre superstite filia testatricis usus fructus utrum ad
solam filiam an vero pro portione hereditatis pertineret.
respondit ad eos redire, apud quos proprietas esset.
CLAUDIUS: non credidit ipsum usum fructum in vicem
portionum hereditariarum post mortem aviae inter
ipsos datum, eo magis, quod aequis partibus heredes
2 erant scripti. Uxori usum fructum domuum et omnium
rerum, quae in his domibus erant, excepto argento
legaverat, item usum fructum fundorum et salinarum:
quaesitum est, an lanae cuiusque coloris mercis causa
paratae,[1] item purpurae, quae in domibus erat, usus
fructus ei deberetur. respondit excepto argento et his,
quae mercis causa comparata sunt, ceterorum omnium
3 usum fructum legatariam habere. Idem quaesiit,
cum in salinis, quarum usus fructus legatus esset, salis
inventus sit non minimus modus, an ad uxorem ex
causa fideicommissi usus fructus pertineat. respondit
de his legandis, quae venalia ibi essent, non sensisse
4 testatorem. Idem quaesiit, cum eodem testamento
ita caverit: 'a te peto, uxor, uti ex usu fructu, quem
tibi praestari volo in annum quintum decimum, con-
tenta sis annuis quadringentis, quod amplius fuerit,
rationibus heredis heredumve meorum inferatur', an
recessum videatur a superiore capite ideoque uxor non
amplius habeat ex usu fructu, quam annuos quadrin-
gentos.[2] respondit satis id, quod quaereretur, aperte
5 verba quae proponerentur declarare. Lucius Titius
testamento suo Publio Maevio fundum Tusculanum
reliquit eiusque fidei commisit, uti eiusdem fundi par-
tem dimidiam usus fructus Titiae praestaret: Publius
Maevius villam vetustate corruptam cogendis et con-
servandis fructibus necessariam aedificavit: quaero,
an sumptus partem pro portione usus fructus Titia
adgnoscere debeat. respondit, si prius, quam usum
fructum praestaret, necessario aedificavit, non alias
cogendum restituere, quam eius sumptus ratio habea-
6 tur. Duas filias et filium mente captum heredes
scripsit, filii portionis mente capti datae usum fructum
legavit in haec verba: 'hoc amplius Publia Clemen-
tiana praecipiet sibi quartae partis hereditatis meae,
ex qua Iulium Iustum filium meum heredem institui:
petoque a te, Publia Clementiana, uti fratrem tuum
Iulium Iustum alas tucaris dependas pro eo: pro quo
tibi usum fructum portionis eius reliqui, donec mentis
compos fiat et convalescat'. quaesitum est, cum filius
in eodem furore in diem mortis suae perseverans de-
cesserit, an usus fructus interciderit. respondit verbis
quae proponerentur perseverare legatum, nisi mani-
7 festissime probetur aliud testatorem sensisse.[1] Here-
dis instituti fidei commisit filio suo annua decem prae-
stare aut ea praedia emere et adsignare, ut usum
fructum haberet, reditum efficientia annua decem:
filius fundos sibi ab herede secundum matris volun-
tatem traditos locavit: et quaesitum est, defuncto eo
reliqua colonorum utrumne ad heredem filii fructuarii
an vero ad heredem Seiae testatricis pertineant. respon-
dit nihil proponi, cur ad heredem Seiae pertineant.
8 Usum fructum tertiae partis bonorum suorum uni ex
heredibus legaverat: quaesitum est, an pecuniae, quae
ex rebus divisis secundum aestimationem effecta est,
tertia praestanda sit. respondit heredis esse electio-
nem, utrum rerum an aestimationis usum fructum prae-
9 stare vellet. Item quaesitum est, tributa praeterea,
quae vel pro praediis aut moventibus deberi et reddi
necesse est, an eximenda sint ex quantitate, ut reli-
quae dumtaxat pecuniae, si hoc heres elegerit, reddi
debeat. respondit reliquae pecuniae tertiam prae-
standam.

48. Theopompus testamento facto duas [(33. 4) 14
filias et filium aequis partibus instituit heredes et codi-
cillis ita cavit: '*τὴν θυγατέρα μου Κρισπῖναν, ἣν ηὐχό-
μην ἐκδοῦναι, ᾧ ἂν οἱ φίλοι μου καὶ οἱ συγγενεῖς δοκι-
μάσωσι, προνοήσει ἐκδοθῆναι Πολλιανὸς εἰδώς μου τὴν
γνώμην ἐπὶ τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς
ἐξέδωκα*'. Pollianus a marito puellae iuratus scripsit
voluisse patrem eandem quantitatem in dotem accipere
etiam minorem filiam, quam maior accepisset. quaero,
an eandem summam dotis nomine coheredes extra
partem hereditatis minori filiae praestare debeant.
respondit eum cuius notio est aestimaturum, ut eadem
quantitas ex communi praecipua minori filiae dotis
nomine detur.

49. Dominus Sticho servo suo, qui bona [(33. 8) 23
liberti eius gessit, cui pro parte dimidia testamento
heres exstiterat, in quibus negotiis gestis et kalendaria
fuerunt, testamento suo libertatem dederat, si rationem
reddidisset, eique peculium suum per fideicommissum
dedit: Stichus summas, quibus reliquatus erat tam ex
kalendario quam ex variis causis, reddidit manentibus
debitoribus, pro quibus ipse pecuniam heredibus pa-
troni refuderat, libertatemque adeptus decessit. quaesi-
tum est, an heredibus Stichi adversus nomina debito-
rum, pro quibus Stichus pecuniam heredibus patroni
intulit, heredes patroni ex causa fideicommissi compel-
lendi sint actiones praestare, cum nihil aliud a Sticho
1 patrono debitum fuerit. respondit praestandum. Testa-
mento codicillisve servos manumisit et peculia legavit
et de Sticho ita cavit: 'Stichum servum meum liberum
esse volo eique volo dari decem aureos[2] et quidquid
ex ratione loculorum meorum habet: rationes autem
heredibus meis dari volo. his omnibus, quos hoc testa-
mento manumisi, peculia sua concedi volo'. quaesi-
tum est, an, quod amplius rationi loculorum in diem

1) mercis causa paratae *gloss.*
2) annua quadringena *Scaev.*

1) nisi . . . sensisse *Trib.?* (*Gradenwitz, p.* 189).
2) HS X̄ *Scaev.*

mortis erogavit Stichus ex peculio suo, ab heredibus recipere debeat, cum ex consuetudine domus esset, ut quidquid amplius ex suo in ratione loculorum erogasset, dominica ratio ei deberet atque exsolveret. respondit secundum ea, quae propter consuetudinem proponerentur, id quoque peculio legato contineri, quod et dominica ratio deberet et solita erat reddere.
2 Servis libertates legataque dederat et condicionem ita scripserat: '*ὅσους κατέλιπον ἐλευθέρους καὶ τὰ ληγάτα αὐτοῖς, τούτους βούλομαι εἶναι ἀνεξετάστους*'. quaesitum est, an peculia quoque legata his videbuntur. respondit secundum ea quae proponerentur non videri
3 legata. Item quaesitum est, an ex isdem verbis reliqua rationum quasi legata retinere possint, aut si res dominicas apud se habuerint, aut, si qui eorum coloni praediorum fuerunt, pensiones. respondit supra responsum.

50. [1]Uxori suae inter cetera ita legavit: (32) 33 § 1. 2
'uxori meae quidquid vivus dedi donavi usibusve eius conparavi, concedi volo': quaero, an quod post testamentum factum ei donatum est, id quoque concessum videatur. respondit verba quae proponerentur nihil
2 pro futuro tempore significare. Cum Seius pro uxore centum aureos[2] creditori solverit et ornamentum pignori positum fuerit, postea autem testamento facto uxori suae legavit, quidquid ad eum inve stipulatum eius concessit et hoc amplius vicenos aureos annuos[3]: quaesitum est, an hos centum aureos[2] heredes viri ab uxore vel ab heredibus eius repetant. respondit, si donationis causa creditori solvisset, teneri heredes ex causa fideicommissi, si repetant, atque etiam petentes exceptione summoveri: quod praesumptum esse debet, nisi contrarium ab herede approbetur.[4]

51. Uxori quis legavit his verbis: 'mun- (34. 2) 13
dum muliebrem omnem, ornamenta et quidquid vivus dedi donavi eius causa comparavi confeci, id omne dari volo': quaesitum est, an carrucha dormitoria cum mulis, cum semper uxor usa sit, ei debeatur. respondit, si eius usus causa habita esset, deberi. idem quaesiit, an ex eadem clausula vestis, quam ancillis vel lecticariis eiusdem uxoris suae comparaverat vel fecerat, praestanda esset. respondit praestandam.

52. Species auri et argenti Seiae legavit (34. 2) 15
et ab ea petit in haec verba: 'a te, Seia, peto, ut quidquid tibi specialiter in auro argento legavi, id cum morieris reddas restituas illi et illi vernis meis: quarum rerum usus fructus dum vives tibi sufficiet': quaesitum est, an usus fructus auri et argenti solus legatariae debeatur. respondit verbis quae proponerentur proprietatem legatam addito onere fideicommissi.

LIBER XVI.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 3.]

53. [5]Nomen debitoris in haec verba lega- (32) 34
vit: 'Titio hoc amplius dari volo decem aureos,[6] quos mihi heredes Gaii Seii debent, adversus quos ei actionem mandari volo eique eorundem pignora tradi'. quaero, utrum heredes tantum decem dare debeant an in omne debitum, hoc est in usuras debeant mandare. respondit videri universam eius nominis obligationem legatam. item quaero, cum ignorante matre familias actores in provincia adiectis sorti usuris decem stipulati sint, an ex causa fideicommissi supra scripti etiam incrementum huius debiti ad Titium pertineat. respon-
1 dit pertinere. Filio ex parte heredi scripto praeceptionem dedit inter cetera his verbis: 'Titio filio meo nomina ex calendario, quae elegerit filius meus sibi, viginti dare damnas sunto sine dolo malo': eidem filio vivus omnium rerum suarum administrationem permisit: qui post testamentum factum ante mortem patris annis decem, quibus procurabat patri, contra veterem consuetudinem patris, qua calendarium exercebatur, novos debitores amplarum pecuniarum fecit et in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, maius creditum contulit ad hoc, ut viginti nominibus prope omnis substantia kalendarii esset. quaesitum est, an huic filio eorum nominum, quae ipse fecit, praeceptio permittenda est. respondit ex his electionem habere, quae testamenti tempore testator in kalen-
2 dario habuit. Uni ex heredibus per praeceptionem reliquit ea, quae ex patrimonio viri sui Arethonis ei supererant, eiusque fidei commisit haec eadem restituere pronepoti, cum erit annis sedecim, in quibus haec verba adiecit: 'item rogo, uti reliquum aes alienum, quod ex bonis Arethonis debetur, omnibus creditoribus ex reditibus eorum bonorum solvas reddas satisque facias'. quaesitum est, an, si probaverit heres non sufficere reditum bonorum ad totius debiti exsolutionem, nihilo minus tamen ipse debet adgnoscere onus aeris alieni. respondit manifeste proponi ex reditibus bonorum eorum iussum aes alienum exsol-
3 vere, non de proprio. Pater filio et filia heredibus institutis cum singulis certa praedia et kalendaria praelegasset, ita cavit: 'a te autem, fili carissime, peto, quaecumque legavi, praestari volo, et si quid evenerit aeris alieni, si quod in tempus pro mutuo acceperam et debuero, a te solvi volo, ut quod sorori tuae reliqui, integrum ad eam pertineat'. quaesitum est, an quod ex quacumque causa debuit pater, a filio sit praestandum. respondit posse filiam ex fideicommisso consequi ut levaretur, quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eam pervenisset.

54. Nepoti legaverat quae certa regione (33. 7) 6
praedia habuerat ut instructa sunt, cum vino grano calendario, et adiecerat haec verba: 'quidquid erit cum moriar in illa regione, et quidquid in quacumque specie erit in illa regione, vel quod meum erit'.[1] viva testatrice[2] unus ex debitoribus condemnatus vivente testatrice satis non fecit: quaesitum est, an quod ex sententia iudicis deberetur ad nepotem pertineret. respondit nihil proponi, cur non deberetur.

55. [3]Qui habebat in provincia, ex qua oriun- (32) 101
dus erat, propria praedia et alia pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit: '*τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι βούλομαι εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοθῆναι ἀφορίζω αὐτῇ χωρία πάντα, ὅσα ἐν Συρίᾳ κέκτημαι, σὺν πᾶσιν τοῖς ἐνοῦσιν βοσκήμασιν δούλοις καρποῖς ἀποθέτοις κατασκευαῖς πάσαις*'. quaesitum est, an etiam praedia, quae pignori habuit testator, patriae suae reliquisse videatur. respondit secundum ea quae proponerentur non videri relicta, si modo in proprium patrimonium (quod fere cessante

1) *Iunge fr.* 50. 51. 2) HS C̄ *Scaev.* 3) vicena sestertium milia annua *Scaev.* 4) quod . . . approbetur *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* 20, *p.* 76). 5) *Iunge fr.* 53. 54: *de nominibus, kalendariis similibusque legatis.* 6) HS X̄ *Scaev.*

1) quidquid in quacumque . . . meum erit *gloss.* 2) viva testatrice *del.* 3) *Iunge fr.* 55 § 1, 56: *de fundo instructo legato.*

1 debitore fit) non sint redacta. [1]'Peto fundum meum ita, uti est, alumnae meae dari'. quaesitum est, an fundo et reliqua colonorum et mancipia, si qua mortis tempore in eo fundo fuerint, debeantur. respondit reliqua quidem colonorum non esse legata, cetera vero videri illis verbis 'ita uti est' data.

56. [2]Praedia maritima cum servis qui (33. 7) 27 ibi erunt et omni instrumento et fructibus qui ibi erunt et reliquis colonorum nutritori suo legavit. quaesitum est, an servi piscatores, qui solebant in ministerio testatoris esse et ubicumque eum sequi et urbicis rationibus expungebantur nec mortis testatoris tempore in praediis legatis deprehensi fuerant, legati esse videantur. respondit secundum ea quae proponerentur non esse
1 legatos. Adfini suo ita legavit: 'fundum Cornelianum Titio ita ut est instructus cum omnibus rebus et mancipiis et reliquis colonorum dari volo'. haec testatrix Romae litis causa ex Africa veniens mancipia quaedam ex fundo supra scripto, quo citius per hiemem operam elegeret, secum abduxit: quaesitum est, an ea mancipia fideicommisso cedant, cum quaedam ex his rusticis officiis ad tempus peregrinationis abducta sunt relictis conservabus et filiis suis et quaedam matribus et patribus. respondit mancipia, de quibus quaereretur, secundum ea quae proponerentur ex causa fidei-
2 commissi deberi. Idem quaesiit, an fructus eiusdem fundi, qui ibi in diem mortis coacti manserint, fideicommisso cedant, cum plenissima testatoris erga adfinem voluntas ab eo quoque manifestetur, quo reliqua colonorum eiusdem possessionis ad eum pertinere voluerit. respondit in huiusmodi scriptura posse responderi hoc solum quaerendum, an manifeste appareat defuncta id, de quo quaereretur, dari noluisse.
3 Liberto, quem heredem in parte rescripsit, fundum per praeceptionem dedit in haec verba: 'Pamphile liberte, praecipito tibique habeto fundum meum Titianum et agellum Sempronianum cum instrumento et his, quae in eodem erunt cum moriar, familiaque, quae in eo fundo moratur, exceptis quos manumisero'. quaesitum est, cum testator in eo fundo aliquantum vini in doliis habuerit, quod vivus totum vendiderat et partem tertiam pretii pro eo acceperat, an vinum in doliis remanens ad libertum ex causa praeceptionis pertineat. respondit verbis quae proponerentur contineri, nisi manifeste contrariam voluntatem coheredes approbant.[3] in eo fundo instrumenta calendarii et nummos reliquit. responsum est de nummis quoque,
4 ut supra responsum. Ita legatum est: 'Septiciae sorori meae fundi paterni mei Seiani partem dari volo sic ut est, et alteram partem ita, ut in diem mortis fuerit': quaesitum est, an ex verbis supra scriptis aggeres et praela iam posita parataque, ut immittantur aedificio, item instrumentum urbanum et rusticum cum mancipiis, quae fundi causa erant, ad legatarios pertineant. respondit: potest haec verba 'sic ut est' ad
5 instructum referri. Fundos legavit in haec verba: 'Sempronio fratri meo hoc amplius fundos meos ita, ut instructi sunt, Cassianum Nonianum cum suis salictis et silvis'. quaesitum est, cum silvae et salicta non in fundis supra scriptis, sed in adiectis agellis et quos simul testator comparavit nec sine his fundi coli possint, an legato cederent. respondit id tantum cedere legato, quod verbis comprehendisset.

57. [1]Aurelius Symphorus fideiusserat (34. 3) 28 pro tutore quodam et decedens eisdem pupillis legavit in haec verba: 'Arellio Latino et Arellio Felici singulis quina, cum quis eorum quattuordecim annorum fuerit: ad quod tempus praestari eis volo singulis alimentorum nomine menstruos denarios senos et vestiarii nomine annuos denarios viginti quinque. quo legato contenti esse debetis, quando tutela vestra non minimo damno rationem meam adflixerit. a vobis autem, heredes mei, peto, ne quid ex ratione tutelae ab his exigere vel ab hoc legato eorum retinere velitis'. quaesitum est, si heres eius ex causa fideiussionis aliquid praestiterit, an herede filiorum eius, pro quo fideiusserat, repetere possit. respondit verbis quae proponerentur id solum videri heredum fidei commissum, ne exigerent, quod ex ratione tutelae, quam ipse Symphorus ad-
1 ministraverat, ab Arelliis sibi deberetur. Testamento facto debitoribus liberationem reliquerat, post inciso lino et recognito testamento aliud testamentum fecit, in quo repetit legatum his verbis: 'quibusque legata in eo testamento quod incideram dedi, omnia rata esse et quaequae scripta sunt volo'. quaesitum est, adita ex sequenti testamento hereditate an debitores, quibus priori testamento liberatio relicta erat, consequi possint, ut etiam eius quantitatis nomine, quam post prius testamentum debere coeperant, liberarentur, et si ab his heredes petere coeperint, an doli mali exceptione summoverentur. respondit non liberari.
2 Titius Seio debitori suo ita legavit: 'do lego Seio denarios decem: item dono illi, quidquid sortis et usurarum nomine mihi debebat'. praeterea generaliter damnavit heredes fideique eorum commisit, uti darent restituerent unicuique, quidquid ei legasset. postea Seius aliam praeterea pecuniam a Titio mutuatus est. quaero, an haec quoque pecunia, quae post testamentum factum data esset Seio, legata intellegitur. respondit, cum in praeteritum tempus verba collata proponerentur, non esse posterius credendum legatum.
3 Titius testamento facto et filiis heredibus institutis de patre tutore suo quondam facto ita locutus est: 'Seium patrem meum liberatum esse volo ab actione tutelae'. quaero, haec verba quatenus accipi debent, id est an pecunias, quas vel ex venditionibus rerum factis aut ex nominibus exactis in suos usus convertit vel nomine suo faeneravit, filiis et heredibus testatoris nepotibus suis debeat reddere. respondit eum, cuius notio est, aestimaturum. praesumptio enim propter naturalem affectum facit omnia patri videri concessa, nisi aliud sensisse testatorem ab heredibus eius appro-
4 betur.[2] [3]Maevia testamento suo alterum ex heredibus suis actione tutelae voluit liberari his verbis: 'rationem tutelae, quam egit Iulius Paulus cum Antistio Cicerone, posci ab eo nolo eoque nomine causa omni liberatum esse volo': quaero, an, si qua pecunia ex tutela apud eum remansit, peti ab eo possit. respondit nihil proponi, cur pecunia, quae pupillae est et
5 apud tutorem posita maneret, legata videretur. Testamento ita scripserat: 'Titio adfini meo, quidquid mihi quacumque ex causa debebat, remitti volo eoque

1) § 1 = *Paul. 2 ad Vitell.* (32) 78 § 3. 2) libro sexto (decimo *om.*) *inscr. F.* 3) nisi . . . approbant *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* 20, *p.* 79).

1) *De liberatione legata.* 2) praesumptio . . . approbetur *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* 20, *p.* 71. 78). 3) § 4 = *Scaev. 3 resp.* (34. 3) 31 § 2.

amplius decem do': codicillis ita scripsit: 'Titio hoc amplius adfini et debitori meo usuram pecuniae, quam mihi debet, ab herede meo donec advivet: quod si exigere ultra voluntatem meam putaverit, eius sortis usuram eidem Titio ab heredibus meis donec vivit praestari volo'. quaesitum est, cum augendi potius quam minuendi testator voluntatem habuerit, an heredes ex causa fideicommissi Titio teneantur, ut eum omni debito liberent. respondit secundum ea quae proponerentur videri minutum legatum, quod primo
6 dederat. [1]Legatum est testamento hoc modo: 'Seio concedi volo, quidquid mihi ab eo debitum est vel fidem meam pro eo obligavi': quaero, utrum id solum, quod testamenti facti tempore debebatur, legatum sit, an etiam, si quid ex ea summa usurarum nomine postea accessit, legato cedat. respondit videri omnem obligationem eius debiti per fideicommissum solvi
7 voluisse. Sticho testamento manumisso fundum instructum et alia legavit et haec verba adiecit: 'quem rationem reddere veto, quia instrumenta penes se habet': quaesitum est, an Stichus reliqua, quae ex administratione actus debuerat, reddere debuerit. respondi Stichum eo nomine non teneri. *CLAUDIUS:* nemo enim ex servitutis actu post libertatem tenetur et consultatio ad ius debiti relata fuerat: retineri ergo reliqua possunt
8 cum peculio aut ex eo deduci, si legatum est. 'Centum, quae apud Apronianum deposita habeo, apud ipsum esse volo, donec filius meus ad annos viginti pervenerit, eiusque pecuniae usuram exigi veto'. quaesitum est, an ex causa fideicommissi Apronianus consequi possit, ne ante tempus a testatore praescriptum ea summa ab eo exigatur. respondit secundum ea
9 quae proponerentur consequi posse. Filias heredes scripserat, quarum fidei commisit in haec verba: 'ne a Gaio Seio rationes actus rei meae, quae per mensam eius sive extra mensam in diem mortis meae gesta est, exigatis eoque nomine eum liberetis'. quaesitum est, cum universas rationes in diem mortis iste administraverit et per mensam suam et quae extra administrabantur, an ad rationes reddendas heredibus teneatur. respondit liberationem quidem secundum ea quae proponerentur legatam esse, sed quatenus praestanda sit, ex qualitate disceptationis iudicem aestima-
10 turum. Eum, qui tutelam ipsius administraverat, et fratrem suum et alios quosdam scripsit heredes et tutori legavit, quae impenderat in se et fratrem ipsius, decem: quaesitum est, an utile esset in persona eius fideicommissum. respondit, si id dederit per fideicommissum quod debebatur, peti non posse.
11 Idem quaesiit, si in tutoris persona inutile esset, an in persona fratris utile videretur, quoniam illi proficeret, cuius et ipsius tutelam administrasset. respondit fratri utiliter esse legatum, cum suo debito liberetur.
12 Idem quaesiit, si tutor amplecteretur fideicommissum ita, ut quibusdam stari vellet verbis testamenti, in quibusdam autem recedat, quod minorem quantitatem sumptuum dicat fideicommisso contineri quam ipse erogaverat, an audiri deberet. respondit non impediri eum scriptura testamenti, quo minus omne, quod sibi
13 deberi probasset, petere posset. [2]Quidam ita legavit: 'Semproniae uxori meae reddi iubeo ab heredibus meis quinquaginta ea, quae mutua acceperam chirographo particulatim in negotia mea': quaesitum est, an, si vere uxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit. respondit, si debita fuissent, nullum esse fidei-
14 commissum. Idem quaesiit, an, si hanc pecuniam ut debitam apud iudicem petierit et victa fuerit, an fideicommissum peti possit. respondit secundum ea quae proponuntur posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex alia causa debitum.

1) § 6 = *Scaev.* 3 *resp.* (34. 3) 31 § 4.
2) § 13. 14 = *Scaev.* 3 *resp.* (32) 93 § 1.

LIBER XVII.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 4.]

58. Patronus liberto statim tribum emi pe- [(32) 35
tierat: libertus diu moram ab herede patroni passus est et decedens heredem reliquit clarissimum virum: quaesitum est, an tribus aestimatio heredi eius debeatur. respondit deberi. idem quaesiit, an et commoda et principales liberalitates, quas libertus ex eadem tribu usque in diem mortis suae consecuturus fuisset, si ei ea tribus secundum voluntatem patroni sui tunc comparata esset, an vero usurae aestimationis heredi eius debeantur. respondi, quidquid ipse consecuturus
1 esset, id ad heredem suum transmittere. Sempronio ita legavit: 'Sempronius sumito praedia mea omnia, quae sunt usque ad praedium, quod vocatur Gaas, finibus Galatiae, sub cura vilici Primi, ita ut haec omnia instructa sunt'. quaesitum est, cum in eodem confinio praediorum unum sit praedium non Galatiae, sed Cappadociae finibus, sub cura tamen eiusdem vilici, an etiam id praedium cum ceteris ad Sempro-
2 nium pertineat. respondit et hoc deberi. Libertis, quos nominaverat, ita legavit: 'fundum Trebatianum, qui est in regione Atellata, item fundum Satrianum, qui est in regione Niphana, cum taberna dari volo'. quaesitum est, cum inter fundos, quos supra legavit, sit quidem fundus vocabulo Satrianus, in regione tamen Niphana non sit, an ex causa fideicommissi libertis debeatur. respondit, si nullus esset Satrianus in regione Niphana et de eo sensisse testatorem certum sit, qui alibi esset, non idcirco minus deberi, quia in regione
3 designanda lapsus esset. Codicillis confirmatis ita cavit: 'Tiburtibus municipibus meis amantissimisque scitis balineum Iulianum iunctum domui meae, ita ut publice sumptu heredum meorum et diligentia decem mensibus totius anni praebeatur gratis'. quaesitum est, an et sumptus refectionibus necessarios heredes praestare debeant. respondit secundum ea quae proponerentur videri testatorem super calefactionis et praebitionis onus de his quoque sensisse, qui ad cottidianam tutelam pertineant, quibus balineae aut instruuntur aut denique inter solitas cessationum vices parari purgarique, ut habiles ad lavandum fierent, sint solitae.

59. His verbis legavit: 'uxori meae lateralia [(32) 102
mea viatoria et quidquid in his conditum erit, quae membranulis mea manu scriptis continebuntur nec ea sint exacta cum moriar, licet in rationes meas translata sint et cautiones ad actorem meum transtulerim'. hic chirographa debitorum et pecuniam, cum esset profecturus in urbem, in lateralibus condidit et chirographis exactis quam pecunia erogata reversus in patriam post biennium alia chirographa praediorum, quae postea comparaverat,[1] et pecuniam in lateralia

1) praediorum quae postea comparaverat *gloss.* (*cf. infra* 'emptiones praediorum').

condidit. quaesitum est, an ea tantum videatur nomina ei legasse, quae postea reversus in isdem lateralibus condidit. respondit secundum ea quae proponerentur non deberi quae mortis tempore in his lateralibus essent et membranis manu eius scriptis continerentur. idem quaesiit, an, cum emptiones praediorum in isdem lateralibus condiderat, praedia quoque legato cedant. respondit non quidem manifeste apparere, quid de praediis sensisset, verum si ea mente[1] emptiones ibi haberet, ut his legatariae datis proprietas praediorum praestaretur,[1] posse defendi praedia quoque deberi.
1 Pater familias ita legavit: 'lances numero duas leves, quas de sigillaribus emi, dari volo': is de sigillaribus leves quidem non emerat, lances autem emptas habebat, et dictaverat testamentum ante triduum quam moreretur: quaesitum est, an hae lances, quas emptas de sigillaribus habuit, legato cederent, cum nullas alias de sigillaribus emerit nec legaverit. respondit secundum ea quae proponerentur deberi eas, quas de sigil-
2 laribus emisset. Alumno praecepit militiam his verbis: 'Sempronio alumno meo illud et illud: et, cum per aetatem licebit, militiam illam cum introitu comparari volo: huic quoque omnia integra', quaesitum est, si Sempronius eam militiam sibi comparaverit, an pretium eius, sed et id, quod pro introitu erogari solet, ex causa fideicommissi ab heredibus consequi possit. respondit secundum ea quae proponerentur posse.
3 Idem testator liberto militiam his verbis legavit: 'Seio liberto meo militiam do lego illam', quam militiam et testator habuit: quaesitum est, an onera omnia et introitus militiae ab herede sint danda. respondit danda.

60. Titia herede Seia scripta usum [(33. 1) 19 pr. § 1] fructum fundi Maevio legavit eiusque fidei commisit in haec verba: 'a te, Maevi, ex reditu fundi Speratiani praestari volo Arrio Pamphilo et Arrio Sticho ex die mortis meae annuos sescentos[2] quotannis, quoad vivent'. quaesitum est, cum Maevius annua alimenta praestiterit, post mortem autem eius fundus ad heredem Titiae pleno iure redierit, an alimenta ex fideicommisso Pamphilo et Sticho debeantur. respondi nihil proponi, cur debeant praestari ab heredibus Titiae, cum ab usufructuario alimenta relicta sunt. idem quaesiit, an ab heredibus Maevii legatarii praestanda sint. respondit nihil ab herede legatarii, nisi testatorem manifeste probetur voluisse etiam finito usu fructu praestari, si modo id, quod ex usu fructu receptum
1 esset, ei rei parandae sufficeret.[3] Qui Marco homini docto certa annua praestabat, testamento cavit: 'domina sanctissima, scio te de amicis meis curaturam, ne quid his desit: verum tamen et Marco dari octingenta': quaesitum est, an Marcus praestitis sibi ex causa legati octingentis annua quoque consequi debeat. respondit nihil proponi, cur non secundum ea, quae in consultatione collata essent, debeantur.

61. Maritus uxori suae codicillis per [(33. 5) 22] fideicommissum dedit praedia, item lances quas elegerit quattuor: quaesitum est, an ex his lancibus, quae mortis tempore sint, eligere possit. respondit posse.

62. A filio herede codicillis Seiae [(34. 1) 15 pr.] decem reliquit et alumno his verbis: 'Maevio infanti alumno meo quadringenta dari volo, quae peto a te, Seia, suscipias et usuras ei quincunces in annum usque vicesimum aetatis praestes eumque suscipias et tuearis'. quaesitum est, an Seia, postquam legatum suum acceperit, si nolit pecuniam alumno relictam suscipere vel in suscipienda ea cessaverit, onus alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit adgnoscere. respondit secundum ea quae proponerentur compellendam praestare, cum fideicommissum sit. idem quaesiit, an heres quoque Seiae in annos viginti alimenta praestare debeat. respondit debere.

63. [1]'Lucio Titio auri pondo tria, [(33. 1) 19 § 2] quae viva praestabam'. quaero, cum testatrix quadraginta[2] Titio, quoad viveret, salarii nomine certam summam et amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti aut pro eo pretium praestiterit, an eadem ex causa legati vel fideicommissi ab heredibus eius Titio praestari debeant. respondit nihil proponi, cur praestanda non sunt.

64. [1]'Sempronio ea, quae vivus praesta- [(33. 2) 33] bam, dari volo': is etiam habitabat in testatoris domo, quae uni ex heredibus praelegata erat: quaesitum est, an habitatio quoque debeatur. respondit nihil proponi,
1 cur non debeatur. Ex his verbis testamenti: 'libertis meis, quibus nominatim nihil reliqui, quae vivus praestabam dari volo' quaesitum est, an libertis, qui cum patrono suo in diem mortis habitabant, etiam habitatio
2 relicta videatur. respondit videri. Codicillis ita scripsit: 'Negidium Titium Dionem libertos meos senes et infirmos peto in locis, in quibus nunc agunt, senescere patiamini': quaero, an ex hoc capite liberti supra scripti ex fideicommisso fructus locorum, quibus morantur, recipere debeant, cum alia, quae eis specialiter legata sunt, sine controversia consecuti sunt. respondit verbis quae proponerentur id petitum, ut ad eum modum paterentur heredes ibi eos esse, ad quem modum ipsa patiebatur.

65. [1]Testator concubinae mancipia [(34. 1) 15 § 1. 2] rustica numero octo legavit et his cibaria praestari iussit in haec verba: 'eisque mancipiis, quae supra legavi, cibarii nomine ab heredibus meis praestari volo, quae me vivo accipiebant'. quaesitum est, cum vivo testatore semper mancipia rustica tempore messium et arearum delegata fuerint et eo tempore cibaria ex ratione domini sui numquam acceperint excepto custode praedii, an heres eius quoque temporis, id est messis et arearum, et cibaria concubinae pro mancipiis rusticis praestare deberet. respondit eum, cuius notio est, aestimaturum. *CLAUDIUS:* merito: nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, et apud concubinam futura legavit, non debebantur eius temporis, de quo quaesitum est, cibaria: verum si velut in ministerium urbanum ab his transferentur, debebuntur.
2 Titia decedens testamento ita cavit: 'omnibus libertis libertabusque meis cibaria et vestiaria, quae viva praestabam, dari praestarique volo': quaesitum est, cum tribus solis eo tempore, quo ea vixit, sicut rationibus continebatur, cibaria et vestiaria praestiterit, an heres eius a ceteris quoque libertis conveniri possit, an vero tribus tantum sit obnoxius, qui rationibus ipsius cibaria et vestiaria accepisse reperiuntur? respondit ab omnibus.

1) ea mente *et* ut his legatariae . . . . praestaretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200). 2) annua sescena *Scaev.* 3) nisi testatorem . . . . sufficeret *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 181).

1) *Iunge fr.* 63—65.
2) quadraginta] l. (*i. e. Lucio*) *Scaev.*

66. Medico suo contubernali et com- [(34. 2) 40] munium expeditionum comiti inter cetera ita legaverat: 'argentum viatorium meum dari volo'. quaesitum est, cum pater familias in diversis temporibus rei publicae causa afuerat, quod viatorium argentum hoc legato comprehensum esse videtur. respondit, quod habuisset argentum viatorium eo tempore cum testa-
1 mentum faciebat, deberi. Uxori suae testamento ita legatum est: 'Semproniae dominae meae hoc amplius argentum balneare': quaesitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balineo uti consuevit, legato
2 cedat. respondit omne legatum videri. Mulier decedens ornamenta legaverat ita: 'Seiae amicae meae ornamenta universa dari volo'. eodem testamento ita scripserat: 'funerari me arbitrio viri mei volo et inferri mihi quaecumque sepulturae meae causa feram ex ornamentis lineas duas ex margaritis et viriolas ex smaragdis': sed neque heredes neque maritus, cum humi corpus daret, ea ornamenta, quae corpori iussus erat adici, dederunt: quaesitum est, utrum ad eam, cui ornamenta universa reliquerat, pertineant an ad heredes. respondit non ad heredes, sed ad legatariam pertinere.

LIBER XVIII.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 5.]

67. *CLAUDIUS notat:* Nec fideicommissa [(32) 36] ab intestato data debentur ab eo, cuius de inofficioso testamento constitisset, quia crederetur quasi furiosus testamentum facere non potuisse, ideoque nec aliud quid pertinens ad suprema eius iudicia valet.

68. Cum quis decedens Seiae matri fundum, [(32) 37] qui proprius matris erat, legaverat, ab ea petierat, ut eundem cum moreretur Flaviae Albinae coniugi suae restitueret. post mortem testatoris mater apud magistratum professa est nihil se adversus voluntatem filii sui facturam paratamque se fundum Flaviae Albinae tradere, si sibi annua bina praestarentur redituum nomine: sed neque possessionem tradidit neque annua bina accepit. quaesitum est, an iure fundum alii vendere possit. respondit, si de legati iure fideique commissi quaereretur, secundum ea quae proponerentur nec valuisse, quod matri suum legabatur, neque onus fideicommissi processisse, si modo nihil praeterea mater
1 cepisset. Qui testamento heredem scripserat, Maevio ducenta legavit et fidei eius commisit, ut centum daret Glauce, Tyche Elpidi autem quinquaginta: postea Maevius volente testatore litteras emisit ad eas secundum voluntatem testatoris restituturum: postea testator fecit codicillos, quibus et hoc praecepit, ut praeter hos codicillos si quid aliud prolatum esset, non valeat. quaesitum est, an Maevius, qui ducenta accepit, quia mutavit voluntatem de ea epistula testator, a mulieribus conveniri ex causa fideicommissi possit. respondit secundum ea quae proponuntur frustra Maevium conveniri, sive ducenta sive praedium pro his accepit.
2 Seiam et Maevium libertos suos aequis partibus heredes scripsit: Maevio substituit Sempronium pupillum suum; deinde codicillos per fideicommissum[1] confirmavit, quibus ita cavit: 'Lucius Titius Seiae heredi suae, quam pro parte dimidia institui, salutem. Maevium libertum meum, quem in testamento pro parte dimidia heredem institui, eam partem hereditatis veto accipere, cuius in locum partemve eius Publium Sempronium dominum meum heredem esse volo', et Maevio, ad quem hereditatis portionem noluit pervenire, cum hoc elogio fideicommissum reliquit: 'Maevio liberto meo de me nihil merito dari volo lagynos vini vetusti centum quinquaginta'. quaesitum est, cum voluntas testatoris haec fuerit, ut omnimodo perveniat portio hereditatis ad Sempronium pupillum, an fideicommissum ex verbis supra scriptis valere intellegatur et a quo Sempronius petere possit, cum ad certam personam codicillos scripserit. respondit posse fideicommissum
3 a Maevio peti. Pater emancipato filio bona sua universa exceptis duobus servis non mortis causa donavit et stipulatus est a filio in haec verba: 'quae tibi mancipia quaeque praedia donationis causa tradidi cessi,[1] per te non fieri dolove malo neque per eum ad quem ea res pertinebit, quo minus ea mancipia quaeque ex his adgnata erunt eaque praedia cum instrumento, cum ego volam vel cum morieris, quaequae eorum exstabunt neque dolo malo aut fraude factove tuo eiusque ad quem ea res pertinebit in rerum natura aut in potestate esse desissent, si vivam mihi aut cui ego volam reddantur restituantur, stipulatus est Lucius Titius pater, spopondit Lucius Titius filius'. idem pater decedens epistulam fideicommissariam ad filium suum scripsit in haec verba: 'Lucio Titio filio suo salutem. certus de tua pietate fidei tuae committo, uti des praestes illi et illi certam pecuniam: et Lucrionem servum meum liberum esse volo'. quaesitum est, cum filius patris nec bonorum possessionem acceperit nec ei heres exstiterit, an ex epistula fideicommissa et libertatem praestare debeat. respondit, etsi neque hereditatem adisset neque bonorum possessionem petisset et nihil ex hereditate possideret, tamen nihilo minus et ex stipulatu ab heredibus patris et fideicommisso ab his quorum interest quasi debitorem conveniri posse, maxime post constitutionem divi Pii, quae
4 hoc induxit. Nuptura duobus filiis suis, quos ex priore marito habebat, mandavit, ut viginti, quae doti dabat, stipularentur in omnem casum, quo solvi posset matrimonium, ut etiam alterutri ex his tota dos solvatur: constante matrimonio uno ex filiis mortuo uxor per epistulam petit a superstite filio, uti quandoque partem dimidiam dumtaxat dotis exigeret et ea contentus erit, alteram autem partem apud maritum eius remanere concedat. quaesitum est postea in matrimonio muliere defuncta, an maritus, si de tota dote conveniatur a filio, doli mali exceptione se tueri possit et an ultro ex causa fideicommissi actio ei competit, ut de parte obligationis accepto ei feratur. respondit et exceptionem utilem fore et ultro ex fideicommisso peti posse. idem quaerit, an de reliqua dimidia parte mandati actio utilis sit heredibus mulieris adversus filium eius. respondit secundum ea quae proponerentur, maxime post litteras ad filium scriptas non fore utilem. *CLAUDIUS:* quoniam in his expressit, ut contentus esset partis dimidiae dotis. quibus verbis satis
5 fideicommissum filio relinqui placuit. Codicillis ita scripsit: '*Βούλομαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κύρια εἶναι. Μαξίμῳ τῷ κυρίῳ μου δηνάρια μύρια πεντακισχίλια, ἅτινα ἔλαβον παρακαταθήκην παρὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Ἰουλίου Μαξίμου, ἵνα αὐτῷ ἀνδρωθέντι ἀποδώσω, ἃ γίνονται σὺν τόκῳ τρὶς μύρια, ἀποδοθῆναι αὐτῷ βούλομαι· οὕτω γὰρ*

1) per fideicommissum *gloss.?*

1) mancipio dedi in iure cessi *Scaev.*

τῷ θείῳ αὐτοῦ ὤμοσα'. quaesitum est, an ad depositam pecuniam petendam sufficiant verba codicillorum, cum hanc solam nec aliam ullam probationem habeat. respondi: ex his quae proponerentur, scilicet cum iusiurandum dedisse super hoc testator adfirmavit, cre-
6 denda est scriptura.[1] Titia honestissima femina cum negotiis suis opera Callimachi semper uteretur, qui ex testamento capere non poterat, testamento facto manu sua ita cavit: '*Τιτία διεθέμην καὶ βούλομαι δοθῆναι Καλλιμάχῳ μισθοῦ χάριν δηνάρια μύρια*': quaero, an haec pecunia ex causa mercedis ab heredibus Titiae exigi possit. respondi non idcirco quod scriptum
7 est exigi posse in fraudem legis relictum. Ex his verbis testamenti: 'omnibus, quos quasve manumisi manumiserove sive his tabulis sive quibuscumque aliis, filios filiasve suos omnes concedi volo' quaesitum est, an his, quos vivus manumisisset, debeantur filii. respondit his quoque, quos quasve ante testamentum factum manumisisset, filios filiasve ex causa fideicommissi praestari oportere.

69. Annua his verbis legavit: 'si mora- (33. 1) 20 rentur cum matre mea, quam heredem ex parte institui': quaesitum est, an mortua matre condicio adposita defecisse videatur ac per hoc neque cibaria neque vestiaria his debeantur. respondit secundum ea
1 quae proponerentur deberi. Attia fideicommissum his verbis reliquit: 'quisquis mihi heres erit, fidei eius committo, uti det ex reditu cenaculi mei et horrei post obitum sacerdoti et hierophylaco et libertis, qui in illo templo erunt, denaria decem die nundinarum, quas ibi posui'. quaero, utrum his dumtaxat, qui eo tempore quo legabatur in rebus humanis et in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his qui in loco eorum successerunt. respondit secundum ea quae proponerentur ministerium nominatorum designatum, ceterum datum templo. item quaero, utrum uno dumtaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur an etiam in perpetuum decem annua praestanda sint. respondit in perpetuum.

70. Codicillis fideicommissa in haec (33. 2) 34 verba dedit: 'libertis libertabusque meis et quos in codicillis manumisi fundum, ubi me humari volui, dari volo, ut qui ab his decesserit, portio eius reliquis adcrescat, ita ut ad novissimum pertineat: post cuius novissimi decessum ad rem publicam Arelatensium pertinere volo. hoc amplius libertis libertabusque meis habitationes in domo, quamdiu vivent: Pactiae et Trophimae diaetas omnes, quibus uti consuevit, habitet: quam domum post mortem eorum ad rem publicam pertinere volo'. quaesitum est, rei publicae fideicommissum utrum ab herede an a libertis datum sit. respondit secundum ea quae proponerentur posse ita verba accipi, ut eius legatarii, qui novissimus decederet, fidei commissum videatur. idem quaesiit defunctis quibusdam ex libertis, quibus habitatio relicta erat, an portiones domus, in quibus hi habitaverant, iam ad rem publicam pertineant. respondit, quoad aliquis eorum vivat, fideicommissum rei publicae non
1 deberi. Qui Semproniam ex parte decima et Maeviam ex parte decima, alumnum ex reliquis partibus instituerat heredes, curatorem alumno dedit, cum iure facere putaret: et curatoris fidei commisit, ne pateretur fundum venire, sed cum Sempronia et Maevia nutricibus suis frueretur reditu eius: et ima parte testamenti ita adiecit: 'omnem voluntatem meam fidei heredum meorum committo'. quaesitum est, an tertias partes usus fructus fundi nutrices ex fideicommisso petere possint, quamvis curator ei receptus sit, quem iure dare non poterit alumno. respondit secundum ea quae proponerentur utiliter fideicommisso voluntatem suam confirmasse: id igitur cuique dedisse, ut et nutrices una cum alumno reditu fundi uterentur.

71. Alimenta et vestiaria libertis suis (34. 1) 16 dedit: quaesitum est, an, quia nominatim a Moderato uno ex heredibus dari iussit testator, solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati heredes eius.
1 respondit et heredes teneri. Libertis libertabusque, item quos quasque testamento codicillisve manumiserat, alimenta commoda, quae viva praestabat, dari iusserat: item omnibus libertis libertabusque fundos: quaesitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus, cui scribere solebat ita: *ἀπὸ Ῥουφίνης ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ*: epistula etiam emissa ad ordinem civitatis, unde oriunda erat, petierat, uti publice (quod medicus erat) salaria ei praestarentur, manifestando litteris suis eum suum esse libertum. respondit eum, cuius notio est, aestimaturum, ut, si quidem viva ea et ei praestabat, nihilo minus ad fideicommissum admitteretur,
2 aliter vero non. Basilice libertae decem dedit, quam apud Epictetum et Callistum libertos esse voluit, ut, cum fuerit Basilice annorum viginti quinque, cum usuris quincuncibus restituerentur ita, ut ex usuris aleretur, prout aetatem ampliaverit: quaesitum est, an ex alio capite, quo generaliter libertis libertabusque cibaria et vestiaria et habitationem reliquit, etiam Basilice deberentur. respondit secundum ea quae proponerentur non deberi, nisi hoc quoque ei datum probaretur.[1] *CLAUDIUS:* quia destinaverat alimentis eius usuras pecuniae, quas specialiter ei praelegaverat.
3 Qui societatem omnium bonorum suorum cum uxore sua per annos amplius quadraginta habuit, testamento eandem uxorem et nepotem ex filio aequis partibus heredes reliquit et ita cavit: 'item libertis meis, quos vivus manumisi, ea quae praestabam'. quaesitum est, an et qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab utrisque et communes liberti facti sunt, ea quae a vivente percipiebant solida ex fideicommisso petere possint. respondit non amplius, quam quod vir pro sua parte praestabat, deberi.

72. Filiam in potestate patris manentem (34. 2) 16 mater scripsit heredem eique patrem Maevium substituit et ita scripsit: 'quisquis mihi heres erit, fidei eius committo, uti ornamenta mea omnia aurum argentum vestimenta, quibus ego usa sum, ne veneant et filiae meae reserventur': quaesitum est, cum filia recusante pater ex substitutione heres exstitisset et intestato decessisset, filia autem bonis eius abstinuerat, an fideicommissum petere possit. respondit secundum ea quae proponerentur videri patris utiliter fidei commissum. *CLAUDIUS:* quoniam verbo servandi, quod scriptum est, videri in id tempus dilatum fideicommissum, quo sui iuris futurus esset is cui dabatur.

73. Plures testamento manumiserat, in (34. 5) 29 quibus Sabinam et Cyprogeniam, cum quisque eorum ad trigesimum annum aetatis pervenisset, et cum liber

1) scilicet . . . scriptura *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200).

1) nisi . . . probaretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 183).

quisque eorum esset, certam summam dari voluerat, et coniuncta scriptura ita caverat: 'Sabinae et Cyprogeniae dari volo, cum ad statutam aetatem pervenerint, singulis decem et hoc amplius alimentorum nomine in annos singulos quoad vivent singulis decem'. quaesitum est utrum omnibus manumissis alimenta debeantur an vero Sabinae et Cyprogeniae solis. respondit secundum ea quae proponerentur videri omnibus alimenta legata.

74. Epistulam ad heredem suum *in* (36. 1) 77 haec verba scripsit: 'Titius Cornelio heredi suo salutem. a te peto, Corneli, quoniam ad te devoluta est pars matris meae, item pars Sempronii curatoris quondam mei contraria fortuna usi et per hoc totus as meus apud te esse speratur, uti reddas restituas Gaio Seio uncias quattuor'. quaesitum est, cum Sempronius in integrum restitutus sit ab imperatore, *a* quo fuerat deportatus, et adierit hereditatem, an is quoque rogatus sit, ut ex sua portione restituat hereditatem. respondit Sempronium quidem non proponi rogatum, Cornelium autem heredem debere pro rata portione maternarum defuncti rerum restitutionem Seio facere.
1 Mulier heredis instituti fidei commisit, ut retenta parte quarta reliquam partem restitueret nurui quondam suae, cuius fidei commisit in haec verba: 'rogo te, ut id, quod ad te ex bonis meis pervenerit, facias pervenire ad filium tuum': quaesitum est, quando hoc fideicommissum restituere debeat, utrumne post mortem suam an iam nunc. respondit ad tempus, quo nurus moreretur, fideicommissum aptandum esse.

75. Scaevola respondit[1]: semper ac- (50. 16) 243 ceptum est, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intellegantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur, nisi manifeste is, a quo peteretur, contra defuncti voluntatem doceret peti.[2]

LIBER XIX.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 6.]

76. Pater filium heredem praedia alienare (32) 38 seu pignori ponere prohibuerat, sed conservari liberis ex iustis nuptiis et ceteris cognatis fideicommiserat: filius praedia, quae pater obligata reliquerat, dimisso hereditario creditore nummis novi creditoris, a priore in sequentem creditorem pignoris hypothecaeve nomine transtulit: quaesitum est, an pignus recte contractum esset. respondit secundum ea quae proponerentur recte contractum. idem quaesiit, cum filius praedia hereditaria, ut dimitteret hereditarios creditores, distraxisset, an emptores, qui fideicommissum ignoraverunt, bene emerint. respondi secundum ea quae proponerentur recte contractum, si non erat aliud in
1 hereditate, unde debitum exsolvisset. Duobus libertis Sticho et Erote heredibus institutis ita cavit: 'fundum Cornelianum de nomine meorum exire veto': unus ex heredibus Stichus ancillam Arescusam testamento liberam esse iussit eique partem suam fundi legavit: quaero, an Eros et ceteri conliberti Stichi ex causa fideicommissi eius fundi partem ab herede Stichi pe-
2 tere possint. respondit non contineri. Filiam suam heredem scripserat et ita caverat: 'veto autem aedificium de nomine meo exire, sed ad vernas meos, quos hoc testamento nominavi, pertinere volo': quaesitum est, defuncta herede et legatariis vernis an ad unum libertum qui remansit totum fideicommissum pertineret. respondit ad eum, qui ex vernis superesset, secundum ea quae proponerentur virilem partem
3 pertinere. Fundum a filio, quoad vixerit, vetuit venundari donari pignerari et haec verba adiecit: 'quod si adversus voluntatem meam facere voluerit, fundum Titianum ad fiscum pertinere: ita enim fiet, ut fundus Titianus de nomine vestro numquam exeat'. quaesitum est, cum vivus filius eum fundum secundum voluntatem patris retinuerit, an defuncto eo non ad heredes scriptos a filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat. respondit hoc ex voluntate defuncti colligi posse filium quoad viveret alienare vel pignerare non posse, testamenti autem factionem et in eo fundo
4 in extraneos etiam heredes habiturum. [4]Iulius Agrippa primipilaris testamento suo cavit, ne ullo modo reliquias eius et praedium suburbanum aut domum maiorem heres eius pigneraret aut ullo modo alienaret: filia eius heres scripta heredem reliquit filiam suam neptem primipilaris, quae easdem res diu possedit et decedens extraneos instituit heredes. quaesitum est, an ea praedia extraneus heres haberet an vero ad Iuliam Domnam, quae habuit patruum maiorem Iulium Agrippam, pertinerent. respondi, cum hoc nudum praeceptum est, nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad heredes pertinerent.
5 Quindecim libertis, quos nominaverat, praediolum cum taberna legaverat et adiecerat haec verba: 'sibique eos habere possidere volo ea lege et condicione, ne quis eorum partem suam vendere donareve aliudve quid facere alii velit: quod si adversus ea quid factum erit, tunc eas portiones praediumve cum taberna ad rem publicam Tusculanorum pertinere volo'. quidam ex his libertis vendiderunt partes suas duobus conlibertis suis ex eodem corpore, emptores autem defuncti Gaium Seium extraneum heredem reliquerunt: quaesitum est, partes quae venierunt utrum ad Gaium Seium an ad superstites collibertos suos, qui partes suas non vendiderunt, pertinerent. respondit secundum ea quae proponerentur ad Gaium Seium pertinere. idem quaesiit, an partes venditae ad rem publicam Tusculanorum pertinerent. respondi non pertinere. CLAUDIUS: quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respicienda est, sed emptorum, qui secundum voluntatem defunctae ex illis fuerunt, quibus permiserat testatrix venundari, nec condicio ex-
6 stitit dati fideicommissi Tusculanis. Fidei commisit eius, cui duo milia legavit, in haec verba: 'a te, Petroni, peto, uti ea duo milia solidorum[2] reddas collegio cuiusdam templi'. quaesitum est, cum id collegium postea dissolutum sit, utrum legatum ad Petronium pertineat an vero apud heredem remanere debeat. respondit Petronium iure petere, utique si per eum
7 non stetit parere defuncti voluntati.[3] Mater filios heredes scripserat et adiecit: 'praedia, quae ad eos ex bonis meis perventura sunt, nulla ex causa abalienent, sed conservent successioni suae deque ea re invicem sibi caverent': ex his verbis quaesitum est, an praedia per fideicommissum relicta videantur. respondit nihil
8 de fideicommisso proponi. [4]Ex parte dimidia heredi

1) Scaevola respondit *Trib.*
2) nisi . . . peti *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 189)?

1) § 4 = *Scaev.* 3 *resp.* (32) 93 *pr.*
2) sestertiorum *Scaev.*
3) utique si . . . voluntati *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200).
4) § 8 = *Scaev.* 3 *resp.* (32) 93 § 5.

instituto per praeceptionem fundum legavit et ab eo ita petit: 'peto, uti velis coheredem tibi recipere in fundo Iuliano meo, quem hoc amplius te praecipere iussi, Clodium Verum nepotem meum, cognatum tuum': quaesitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeatur. respondit deberi.

77. (34. 1) 17 Servos ad custodiam templi reliquerat et his ab herede legaverat his verbis: 'peto fideique tuae committo, ut des praestes in memoriam meam pedisequis meis, quos ad curam templi reliqui, singulis menstrua cibaria et annua vestiaria certa'. quaesitum est, cum templum nondum esset extructum, ex die mortis an vero ex eo tempore, quo templum explicitum fuerit, percipere servi debeant legatum. respondit officio iudicis[1] heredem compellendum servis relicta praestare, donec templum exstrueretur.

78. (35. 1) 108 [2]Libertis omnibus legavit domum et haec verba adiecit: 'ut in ea habitent liberti, ne de nomine exeat et ut ad unum, qui novissimus exstiterit, perveniat: et eo amplius eisdem libertis meis dari volo fundum Sosianum'. quaesitum est, an condicio adposita, ne de nomine exiret, ad sequens quoque legatum pertineret. respondit pertinere.

79. (36. 1) 78 Scaevola respondit,[3] si pater filium suum impuberem ex asse scripserit heredem eique codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit, licet substitutio inutilis sit, quia codicillis hereditas neque dari neque adimi potest, tamen benigna interpretatione placet, ut mater, quae ab intestato pupillo successit, substitutis fideicommisso obligetur: quod si invicem fuerunt substituti, et in fideicommisso substitutionem valere: unoque eorum mortuo qui supersunt totum accipiunt.

LIBER XX.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 7.]

80. (25. 4) 4 Is a quo, si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis pervenisset, sorori fideicommissum relictum erat, decessit postuma herede instituta et substitutis aliis: quaesitum est, cum uxor defuncti praegnatem se dicat, an sorori procuratorive eius secundum formam edicti ventrem inspicere et partum custodire permittendum sit. respondi in eiusmodi specie, de qua quaereretur, posse videri ad eius, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum idque causa cognita statuendum.

81. (26. 3) 11 Avia nepotibus curatorem dedit fideicommisso ei relicto: quaesitum est, an administrare curator compelli debeat. respondit curatorem quidem non esse, sed cum aliquid ei testamento datum esset, teneri eum ex fideicommisso, si non curam susciperet, nisi id quod ei datum esset nollet petere aut reddere 1 esset paratus.[4] Item quaesitum est, an iste curator satisdare nepotibus debeat. respondit quasi curatorem non debere, sed cum fideicommissum ab eo peti posset, fideicommissi nomine satisdare debere.

82. (32) 39 'Pamphilo liberto hoc amplius, quam codicillis reliqui, dari volo centum. scio omnia, quae tibi, Pamphile, relinquo, ad filios meos perventura, cum affectionem tuam circa eos bene perspectam habeo'. quaero, an verbis supra scriptis Pamphili fideicommisit, ut post mortem filiis defuncti centum restituat. respondit secundum ea quae proponerentur non videri quidem, quantum ad verba testatoris pertinet,[1] fidei commissum Pamphili, ut centum restitueret: sed cum sententiam defuncti a liberto decipi satis inhumanum est, centum ei relictos filiis testatoris debere restitui, quia in simili specie et imperator noster divus 1 Marcus hoc constituit.[1] Propositum est non habentem liberos nec cognatos in discrimine vitae constitutum per infirmitatem arcessitis amicis Gaio Seio contubernali dixisse, quod vellet ei relinquere praedia quae nominasset, eaque dicta in testationem Gaium Seium redegisse etiam ipso testatore interrogato, an ea dixisset, et responso eius tali μάλιστα inserto: quaesitum est, an praedia, quae destinata essent, ex causa fideicommissi ad Gaium Seium pertinerent. respondit super hoc nec dubitandum esse, quin fideicommissum 2 valet. Duas filias aequis ex partibus heredes fecerat: alteri fundum praelegaverat et ab ea petierat, ut sorori suae viginti daret: ab eadem filia petit, ut partem dimidiam fundi eidem sorori restitueret: quaesitum est, an viginti praestari non deberent. respondi non esse praestanda.

83. (34. 1) 18 Libertis, quos testamento manumiserat, alimentorum nomine menstruos decem[2] legaverat, deinde codicillis generaliter omnibus libertis menstruos septem[3] et annuos vestiarii nomine denos[4] legavit: quaesitum est, an et ex testamento et ex codicillis libertis fideicommissum heredes praestare debeant. respondit nihil proponi, cur non ea, quae codicillis data proponerentur,[5] praestari deberent: nam ab his, quae testamento cibariorum nomine legata essent, recessum est propter ea, quae codicillis relicta sunt.[5] 1 Manumissis testamento cibaria annua, si cum matre morabuntur, per fideicommissum dedit: mater filio triennio supervixit neque cibaria neque vestiaria eis praestitit, cum in petitione fideicommissi liberti cessarent: sed et filia posteaquam matri heres exstitit, quoad vixit annis quattuordecim interpellata de isdem solvendis non est. quaesitum est, an post mortem filiae a novissimo herede petere possint et tam praeteriti temporis quam futuri id, quod cibariorum nomine et vestiarii relictum est. respondit, si condicio exsti-2 tisset, nihil proponi, cur non possent. Ab heredibus Stichum manumitti voluit eique, si cum Seio moraretur, cibaria et vestiaria praestari a Seio: deinde haec verba adiecit: 'te autem, Sei, peto, ut, cum ad annum vicesimum quintum perveneris, militiam ei compares, si tamen te ante non reliquerit'. quaesitum est, Sticho statim libertatem consecuto, prius autem defuncto Seio quam ad annum vicesimum quintum perveniret, an ab his, ad quos bona Seii pervenerunt, militia Sticho comparari debet? et si placet deberi, utrum statim militia comparanda sit an eo tempore, quo Seius annum vicesimum quintum expleturus fuisset, si supervixisset? respondit, cum placeat comparandam, 3 non ante deberi, quam id tempus cessisset. Postumis heredibus institutis et patre et matre, et substitutione facta actores manumisit et peculia eis legavit et annua

1) consulis *vel* praetoris *vel* proconsulis *Scaev.* 2) *cf. fr.* 76 *pr.* — § 5. 7. 3) Scaevola respondit *Trib.* 4) nisi . . . paratus *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200).

1) quidem . . . pertinet *et* sed cum . . . constituit *non videntur esse Scaevolae, cuius digesta imperante Marco confecta sunt. Compilatores fortasse Scaevolae sententiam et Tryphonini notam inter se confuderunt.* 2) menstrua dena *Scaev.* 3) menstrua septena *Scaev.* 4) annua . . . dena *Scaev.* 5) ea quae . . . proponerentur *et* nam . . . relicta sunt *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200).

et certis libertis suis legata et aliis exteris plura: deinde post testamentum factum nata filia codicillis ita cavit: 'si quid testamento, quod ante hoc tempus feci, legavi cui dari volui, peto ab his, uti tertiam partem Paetinae filiae meae reddant': secundis autem tabulis facta pupillari substitutione impuberibus libertis, quibus a parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum, quantum in nummo praeter cibaria et vestiaria dari voluit. quaesitum est, cum supervixisset filia testamento aperto et codicillis, postea autem decesserit et fideicommissum datum ei de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat, an etiam cibariorum et vestiariorum tertiae partes ei per fideicommissum datae esse videantur. respondit non videri.
4 Idem quaesiit, an eorum, quae codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertiae partes ad filiam pertinere deberent. respondit non deberi. idem quaesiit, an alterum tantum a substitutione legatum deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum computari debeat, ut duae partes quantitatis debeantur, praeter codicillos, quibus tertiam partem codicillis[1] legatorum ad filiam suam pertinere voluit. respondit
5 integrum ex tabulis substitutionis deberi. Cibaria et vestiaria per fideicommissum dederat et ita adiecerat: 'quos libertos meos, ubi corpus meum positum fuerit, ibi eos morari iubeo, ut per absentiam filiarum mearum ad sarcofagum meum memoriam meam quotannis celebrent'. quaesitum est, uni ex libertis, qui a die mortis neque ad heredes accesserit neque ad sepulchrum morari voluerit, an alimenta praestanda sint. respondit non praestanda.

84. Alumnae suae plura legaverat: quaedam ex his abstulit, quaedam ut praestarentur, ab herede suo petit, in quibus et viginti dari voluit his verbis: 'hoc amplius do lego darique volo viginti auri libras' et adiecit: 'fideique tuae, Atti, committo, ut in primis Semproniam sororem tuam pro tua pietate et regere et tueri velis, et, si putaveris eam ad bonam vitae consuetudinem reversam, ita viginti auri libras ei reddere, cum morieris. interim tamen reditus eius, id est usuras semisses ei praestes'. postea codicillis ad Maevium legatarium easdem viginti libras auri transtulit et fidei eius commisit in haec verba: 'viginti libras auri, quas testamento Semproniae alumnae meae reliqui, eas dari volo Maevio cautionibus interpositis, ut ex ea summa eidem Semproniae, quamdiu advixerit, praestet menstruos denarios quinque[2] et vestiarii nomine denarios centenos vicenos quinos, idque fidei vestrae committo: certa sum autem te, Maevi, pro tua pietate petiturum ab herede tuo, ut voluntas mea in persona alumnae meae duret'. quaesitum est, an Maevius legatarius cogendus sit post mortem suam viginti libras auri Semproniae restituere, sicut rogatus fuerat Attius heres. respondit secundum ea quae proponerentur viginti quidem auri libras non cogendum praestare, sed alia, quae ab eo alumnae relicta sunt, deberi et a Maevio et ab herede eius, donec vivit (34. 4) 30
1 alumna. Titia testamento Seiam libertam eandemque collactaneam ex parte duodecima heredem instituerat, Pamphilo liberto suo praedia per fideicommissum dedit, in quibus et *σύγκτησιν* praediorum quae appellabatur circa Colonen: eidem liberto postea per epistulam alias etiam res donavit, in quibus de Seia et Pamphilo ita est locuta: '*Τιτία τοῖς κληρονόμοις μου χαίρειν. βούλομαι βέβαια εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ὅσα ἔφθασα εἰς τὸ ὄνομα τὸ Παμφίλου πεποιηκέναι. ἐὰν Σεΐα ἡ σύντροφός μου κληρονόμος μὴ γένηται, ἐξ οὗ γέγραφα αὐτὴν μέρους, βούλομαι αὐτῇ δοθῆναι τὴν σύγκτησιν τὴν περὶ Κολώνην*'. quaesitum est, cum Seia liberta omissa parte hereditatis ei testamento adscripta ex codicillis fideicommissum, id est *σύγκτησιν* circa Colonen, eligat, an, si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem praedia vindicet, doli mali exceptione summoveri debeat. respondit translatum videri fideicommissum praediorum, id est *σύγκτησιν* quae est circa Colonen, in Seiam liber-
2 tam. Ab heredibus petierat, ut, si in provincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, ut is corpus eius curaret in patriam reportari, et adiecerat haec verba: 'cui concedi volo, si quid ex ea pecunia supererit'. eadem die codicillos ad heredes suos ita scripserat: 'peto a vobis, ut, sive in provincia sive in via aliquid mihi humanitus acciderit, corpus meum curetis et in Campania et in monumentum filiorum meorum reportare'. quaesitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, a Lucio Titio tacite ademerit. respondit
3 ademptum videri. Qui filias ex disparibus portionibus testamento heredes instituerat, paene omnium bonorum suorum eodem testamento divisionem fecit, deinde haec verba adiecit: '*τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη ἔσται μόνων τῶν δύο μου θυγατέρων Πρίμης καὶ Σεκούνδης ἢ τῆς ἐξ αὐτῶν περιούσης*'. postea codicillis longe aliam divisionem fecit bonorum inter easdem, inter quas et testamento diviserat, quaedam tamen nulli nominatim dedit. quaesitum est, an Prima et Secunda filiae ex verbis testamenti consequi possint, ut solae habeant ea, quae nominatim nulli relicta sunt in divisione, quae novissima a patre facta est. respondit non a tota voluntate recessisse videri, sed his tantum rebus
4 quas reformasset. Cum post apertas tabulas testamenti Priscillianus vixerit, de cuius legato portioneque hereditatis mater epistula ita caverat: 'quoniam cognovi Priscillianum filium meum in extremis esse, iustissimum et piissimum duxi portionem eius hereditatis, quam ei testamento dederam, legare Mariano fratri meo et Ianuario marito meo aequis portionibus: et si quid ei amplius legaveram, ut si quid ei humanitus contigerit, do lego darique eis volo': postea ex eadem infirmitate Priscillianus decessit. quaesitum est, an legatum quoque eius ad Ianuarium et Marianum ex causa fideicommissi pertineat. respondit posse videri, si decessisset ex ea infirmitate, omnimodo et legatum ad eos de quibus quaereretur transtulisse.

85. A testatore rogatus, ut acceptis centum nummis restitueret hereditatem Titiae coheredi suae, adita hereditate decessit: similiter et Titia, antequam daret centum: quaesitum est, an heres Titiae offerendo centum fideicommisso partem hereditatis consequi possit. respondit heredem condicioni parere non posse. *CLAUDIUS:* magno ingenio de iure aperto respondit, cum potest dubitari, an in proposito condicio esset. (35. 1) 109

86. Heredibus institutis filiis utriusque sexus singulos rogavit, ut qui sine liberis decederet partem suam hereditatis sorori fratrive restitueret aut, si frater sororve non esset, matri suae et haec verba adiecit: 'vosque, liberi carissimi, hoc fideicommisso (36. 1) 79

1) codicillis *gloss.* 2) quinos *Scaev.*

teneri invicem volo, donec binos liberos educaveritis'. quaesitum est, si quis ex liberis duos filios procreaverit, quamvis superstites non reliquerit, an heredes eius fideicommissum debeant. respondit secundum ea quae proponerentur videri fideicommissi onere libera-
1 tos. Titius nepotes ex filia et furiosam filiam suam heredes instituit et fidei commisit filiae, ut, si sine liberis decessisset, pars ei data perveniret ad coheredes: eam furiosam ipse Titius in matrimonio collocavit et enixa est filiam post mortem patris. quaesitum est defuncta furiosa superstite ex eiusmodi coniunctione parta filia, an fideicommissum ad coheredes pertineret. respondit, cum filiam reliquisse proponeretur, fideicommissum non deberi. *CLAUDIUS:* nam etsi matrimonium cum furiosa non fuit, satis tamen factum est eiusmodi condicioni.

*
v. fr. 123 (*lib. XXIX*). (46. 7) 20

LIBER XXI.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 8.)

87. [1]Filio et filia scriptis heredibus (35. 2) 94 singulis certa praelegavit, sed longe minus filiae, cui etiam domum obligatam praelegavit cum instrumentis et quicquid ibi fuerit et adiecit haec verba: 'sed ea condicione lego, ut quidquid aeris alieni in ea domo erit, Titius libertus filii mei exsolvat et sit eis utrisque domus communis'. quaesitum est, si filia legis Falcidiae beneficio uti volet ad quartam retinendam, an ex hereditate, quae ei relicta est, deducto aere alieno eius quod superfuerit quartam consequi debeat. respondit iure quidem id postulaturam, verum non alias ea, quae ei data sunt, accepturam, si modo ea quartam suppleant, quam voluntati defuncti solvendum praestando pareret.

88. [1]Maritus uxoris res extra dotem (35. 2) 95 constitutas administravit eaque decedens ante rationem sibi redditam administrationis ex asse eundem maritum heredem reliquit eiusque fidei commisit, ut decem uncias filio communi cum moreretur restitueret, duas autem uncias nepoti. quaesitum est, an id quoque, quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constiterit, cum ceteris bonis pro rata decem unciarum filio restitui debeat. respondit id, quod debuisset hereditati, in rationem venire debere.
1 Filiae, quam mater rogaverat, si impubes decessisset, restituere hereditatem Titio, patruus legitimus heres exstitit: in ratione legis Falcidiae ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum usuris alimenta impubes defuncta ex persona testatricis suae pluribus debita praestitit: quaesitum est, an, si eas deduxerit, cavere debeat defunctorum alimentariorum portiones pro modo sortium se restituturum. respondit debere ca-
2 vere. Post aditam hereditatem triennio exacto legatariis heres legem Falcidiam opponit idcirco, quod administravit tutelas testator, quarum ratio nondum reddita sit et quod neget tantum redigi ex nominibus posse, quantum in cautione deductum est. quaesitum est, an rationes defuncti et omnium instrumentorum hereditariorum et pupillarium rationum legatariis desiderantibus heres describendi potestatem facere debeat, ne in potestate eius sit proferre quod velit et per hoc in fraudem legatarii inducantur. respondit ad iudicis officium pertinere explorare ea, per quae probetur, quanti sit in bonis.

89. [1]Post emancipationem patris suscepta (32) 40 a patruo ut legitimo herede petierat, ut partem hereditatis avunculo suo daret et agros duos: ad utrumque autem ut proximum cognatum successio eius pertinuit per bonorum possessionem. quaesitum est, cum in parte hereditatis fideicommissum non constiterit, quam suo iure per bonorum possessionem avunculus habiturus est, an nihilo minus in partem agrorum consistat, ut Titius partes agrorum duas, id est unam, quam suo iure per bonorum possessionem habeat, alteram vero partem ex causa fideicommissi petere debeat. respondit posse petere. idem quaesiit, si ab eodem patruo fideicommissum aliis quoque dederit, utrum in solidum an vero pro parte ab eo praestanda sint. respondit in
1 solidum praestari. Seiam ex dodrante, Maevium ex quadrante instituit heredes, fidei Seiae commisit in haec verba: 'a te peto tuaeque fidei committo, quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, restituas filio tuo retentis tibi hortis meis'. quaesitum est, cum generali capite fideicommisisset 'quisquis heres esset' de omnibus, ut praestarent quod cuique legasset praestari fierive iussisset, an, cum dodrantem hereditatis restituerit, hortos in assem vindicare Seia debet. respondit etiam coheredis fidei commissum videri, ut quadrantem, quem in his hortis haberet, Seiae redderet.

90. [2]Lucius Titius intestato moriturus, (36. 1) 80 cum haberet uxorem et ex ea filiam emancipatam, codicillis haec verba inseruit: 'pertinent autem hi codicilli ad uxorem et filiam. [3]itaque rogo, quidquit aut ego reliquero aut vos ipsae habeatis, commune vobis sit: quod si non ego rogarem, vos pro vestra pietate faceretis'. filia intestati patris bonorum possessionem accepit: quaesitum est, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri debeatur. respondit secundum ea quae proponerentur *dimidiam partem* deberi, si etiam uxor parata sit in commune
1 bona sua conferre. Maevia duos filios heredes reliquerat et eodem testamento ita cavit: 'fidei autem heredum meorum committo, uti omnis substantia mea sit pro deposito sine usuris apud Gaium Seium et Lucium Titium, quos etiam, si licuisset, curatores substantiae meae dedissem remotis aliis, ud hi restituant nepotibus meis, prout quis eorum ad annos viginti quinque pervenerit, pro portione, vel si unus, ei omnem'. quaesitum est, an fideicommissum praestari a scriptis heredibus Lucio Titio et *Gaio* Seio debeat. respondit secundum ea quae proponerentur Lucium Titium, item Gaium Seium fideicommissum petere non
2 posse. Tres heredes scripsit Maevium fratrem suum ex dodrante, Seium ex sextante, Stichum eiusdem Seii servum, filium autem naturalem Maevii ex uncia et fidei commisit Seii, uti Stichum manumitteret, in haec verba: 'a te peto, Sei, uti tu Stichum manumitteres: dedi unde faceres'. sed et codicillis ita cavit: 'unciam, ex qua feci Stichum heredem, si quam Seius controversiam moveret, ad Maevium fratrem meum reverti volo. tu, frater, secundum fidem et pietatem tuam, quidquid ad te pervenerit ex hereditate mea

---

1) *Fr.* 87. 88: *ad legem Falcidiam?*

1) *Fr.* 89. 90: *de hereditate fideicommissaria.* 2) *pr.* = *Scaev.* 4 *resp.* (31) 89 § 3. 3) primum autem rogo, sic inter vos agatis, ut me vivo egistis *ins. fr. gem.*

Sticho filio tuo restitues: quod ut facias, fidei tuae
committo'. quaesitum est, cum Seius adierit heredita-
tem et propter hoc compulsus Stichum manumiserit,
an unciam hereditatis, ex qua Stichus heres institutus
est, Sticho manumisso restituere debeat. respondit
non proponi Seium rogatum unciam ei restituere.
3 Idem quaesiit, an, si aliquam controversiam Seius
de uncia hac, ex qua Stichus institutus est, facere velit
et Maevius unciam ex causa fideicommissi a Seio
fuerit consecutus, utrum hanc solam unciam, ex qua
Stichus institutus est, an vero et dodrantem, ex quo
ipse Maevius institutus est, eidem Sticho restituere
debeat. respondit de omni restituendo, quod ad Mae-
vium quoquo modo pervenit, testatricem sensisse.
4 Pater puerum et puellam heredes instituit eosque
invicem substituit et, si neuter heres esset, eis plures
substituit substitutosque invicem substituit his verbis:
'substitutos heredes invicem substituo': eorundem filio-
rum fidei commisit, ut, qui eorum vita superasset et
sine liberis intra annum trigensimum moreretur, here-
ditatem his, quos heredes substituerat, restituat. filius
vita sororem superavit et intra trigensimum annum
sine liberis decessit: quaesitum est, ex substitutis uno
defuncto ante filium, pars eius, quae ad ceteros substi-
tutos qui superviverent pertinet, utrum pro virilibus an
pro hereditariis portionibus, quibus sunt substituti, per-
tineat. respondit consequens esse pro his partibus,
quibus substituti essent, fideicommissum pertinere.
5 Maevia filium heredem instituit ex quincunce, Titiam
filiam ex quadrante, Septicium filium ex triente, cuius
fidei commisit in haec verba: 'te rogo, fili Septici, si
intra vicensimum annum sine liberis morieris, quid-
quid ex hereditate mea ad te pervenerit, hoc fratribus
tuis restituas'. quaesitum est, an Septicio filio defuncto
intra vicensimum annum sine liberis hoc fideicommis-
sum utrum pro portionibus hereditariis ad fratrem et
sororem eius pertineat an vero aequaliter. respondit
6 pro parte hereditaria. Titia ex asse heres scripta
partem dimidiam hereditatis Maeviae rogata restituerat:
fundum a testatore obligatum luere noluit, sed eum
vendente creditore mandavit redimendum Seiae: quae-
situm est, an Titia ex causa fideicommissi Maeviae
teneatur. respondit, cum rogata hereditatem restituere
proponatur, nihil proponi, cur non teneatur. *CLAUDIUS:*
subest enim praestari oportere id, quanto pluris fundus
7 fuit, quam ad creditorem pervenire oportuit. Gaio
Seio ex semisse, Titia ex quadrante et aliis ex reliquis
portionibus heredibus institutis ita cavit: 'fidei autem
vestrae mando, Gai Sei et Lucia Titia, uti post obitum
vestrum reddatis restituatis Titio et Sempronio semis-
sem patrimonii et portionis eius, quam vobis dedi'.
quaesitum est, cum utrique adierint hereditatem et
postea Gaius Seius defunctus sit Lucia Titia herede
instituta, an haec Lucia Titia partem dimidiam semis-
sis, quam rogatus erat Gaius Seius restituere, protinus
debeat? an vero post suam demum mortem universum
fideicommissum tam ex sua persona quam ex Gaii
Seii datum restituere debeat? respondit Luciam Titiam
statim teneri, ut partem dimidiam semissis ex persona
8 Seii restituat. Filiam suam heredem scripsit et
nepotem, quem ex ea habebat, ei substituit et ita
cavit: 'Lucio Titio fratris mei filio genero meo ducen-
tos aureos[1] relinquo. quo legato scio illum contentum

1) HS CC *Scaev.*

esse, quoniam scripsi universam rem meam, eo quod
filiam meam et nepotem meum heredes scripsi, uni-
versam substantiam eis communicasse. quos invicem
commendo'. filia adita patris hereditate divertit a
marito: quaesitum est, an Titius quondam eius maritus
suo vel filii sui nomine ex fideicommisso communio-
nem bonorum consequi possit viva quondam uxore
sua vel post mortem eius. respondit nihil fideicom-
missi datum genero proponi praeter ducentos aureos.[1]
9 Idem quaesiit eandem uxorem marito herede scripto
fideicommisisse, ut, cum moreretur, filio communi
omne, quod ad eum ex hereditate sua pervenisset,
restitueret: an illae quoque res et possessiones, quae
in dotem datae et post divortium restitutae mulieri
fuerant, fideicommisso contineantur. respondit, quod
mulier in bonis suis reliquisset, id fideicommisso con-
tineri. *CLAUDIUS:* et alias de eodem facto consultus
ita respondit, sive restitutae sint res, secundum id
quod supra responsum est in bonis mulieris compu-
tari, sive non sint restitutae, quia ex stipulatione de
dote reddenda interposita restituendae sint, eo auctio-
10 rem hereditatem computari. Quae habebat filium
et ex eo nepotem utrosque in mariti potestate, mari-
tum ex asse scripsit heredem eiusque fidei commisit in
haec verba: 'si Titius maritus meus mihi heres erit,
peto fideique eius committo, quidquid ex hereditate
mea ad eum pervenerit, cum mori coeperit, det resti-
tuat Gaio filio nostro, ita tamen, ut decem quidem
uncias Gaius habeat, duas autem uncias Seius nepos
habeat: quod ut fiat, fidei eius Titi heredis mei com-
mitto'. pater emancipavit filium, nepotem amisit et
superstite filio decessit. quaesitum est, an priore parte
scripturae universa hereditas patris ex causa fidei-
commissi filio debeatur et illa sequentia verba 'ita
tamen, ut decem uncias filius, duas autem nepos
habeat' ex voluntate defunctae ita demum locum
haberent, si die fideicommissi cedente filius et nepos
eorum in natura essent, cum autem non supervixit
ad diem fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset.
respondit ea quae proponerentur ostendere decem
11 dumtaxat uncias filio datas. Heres institutus uxori
rogatus totam hereditatem restituere restituit detracta
quarta: quaesitum est, cum uxor quartam partem here-
ditatis praesenti die et reliquam post tempus alii rogata
a testatore fuisset restituere, an id, quod heres ei
detraxisset quartae nomine, in restituendo fideicom-
misso imputare possit. respondit, quatenus cepisset,
12 fideicommisso obstrictam. Heredum fidei commisit,
ut, quidquid ex parte tertia hereditatis pervenerit ad
eos, id redderent Gaio Maevio alumno testatoris, cum
fuerit annis quindecim, et subiunxit haec verba: 'in-
terim ex refectu paupertatis, qui ad vos pervenerit,
alatis cum ex usuris pro quantitate nummorum redactis.
hoc amplius eidem alumno meo hominem Caletanum
et vernam sutorem, qui eum artificio suo mercede data
alere poterit'. quaesitum est, cum alimenta multo
minora praestiterint heredes scripti, quam usurae sum-
mae redactae competebant, an et residuas praestare
compelli debeant totius temporis an ex die, quo quin-
tum decimum explesset? et cum servi legati ei spe-
cialiter, ut ex mercedibus aleretur, statim venierint,
utrum mercedes an usuras petere debeat? respondit
secundum ea quae proponerentur testatorem videri de

1) HS CC *Scaev.*

omni reditu et mercede servorum restituenda sensisse.
13 Pluribus heredibus institutis, in quibus et libertis tribus ex dodrante, eisdem fundos per praeceptionem dedit et ab his petit, ne eos alienarent et ut, qui vita superasset, solidos eosdem fundos optineret: deinde unius ex his libertis Otacilii fidei commisit, uti quidquid ad eum ex hereditate bonisve pervenisset, deducto pro ea parte aere alieno et legatis et sibi viginti aureis[1] restituat Titio: quaesitum est, an etiam partes tertias fundorum, praelegatorum cum conlibertis eidem, deducere deberet. respondit secundum ea quae proponerentur non debere restituere praeceptionem, cum
14 ipse testator et legata excipi voluisset. Maritus uxore instituta herede ex parte tertia et pluribus ei fideicommissis datis dotem quoque praelegavit his verbis: 'Seiae uxori meae dari volo a filiis meis summam dotis eius, quae mihi pro ea illata est' eiusdemque uxoris fidei commisit, ut partem hereditatis et quaecumque ei legasset post mortem suam Titio filio communi restitueret. quaesitum est, an summam quoque dotis inter cetera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat. respondit non alias, nisi manifestum esset de dote quoque restituenda testatorem sensisse: atque etiamsi sensisset et hoc fuerit adprobatum,[2] ita eius quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quae Falcidiae nomine remaneret,
15 foret quam in quantitate dotis. Rogatus hereditatem restituere Septicio, cum erit annis viginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit et propterea pigneraticia iudicio a debitore conventus decessit herede relicto Sempronio et iudicio nondum finito restituit hereditatem Septicio: quaesitum est, an iudicio nihilo minus ipse condemnari debeat, cum potuerit retinere (vel caveri sibi) id, quod ex causa iudicati praestaturus esset. respondit iudicii exsecutionem nihilo minus adversus heredem et post resti-
16 tutam hereditatem mansisse. Heres eius, qui post mortem suam rogatus erat universam hereditatem restituere, minimam quantitatem, quam solam in bonis fuisse dicebat, his quibus fideicommissum debebatur restituit: postea repertis instrumentis apparuit quadruplo amplius hereditate fuisse: quaesitum est, an in reliquum fideicommissi nomine conveniri possit. respondit secundum ea quae proponerentur, si non transactum esset, posse.

91. *CLAUDIUS:* 'Cum tibi visum fuerit manumittere' utiliter datur fideicommissa libertas.[3] (40. 5) 17

LIBER XXII.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 9.]

92. Maritus uxori suae usum fructum tertiae partis et, cum liberos habuisset, proprietatem legavit[4]: eam uxorem heredes falsi testamenti et aliorum criminum accusaverunt, qua re impedita est legatorum petitio: interea et filius ei mulieri natus est eoque condicio legati exstitit. quaesitum est, cum testamentum falsum non esse apparuerit, an fructus etiam mulieri praestari debeant. respondit praestandos. (22. 1) 48

93. Uxorem et filium communem heredes instituit et uxoris fidei commisit in haec verba: 'peto a te, domina uxor, ne ex fundo Titiano partem tibi vindices, cum scias me universam emptionem eius fundi fecisse, sed beneficio affectionis et pietatis, quam tibi debui, eandem emptionem, cum nummis meis comparassem, tecum communicasse': quaesitum est, an eum fundum in solidum filii esse voluerit. respondit eum, de quo quaereretur, perinde rationem in fundo haberi voluisse ac si universus hereditarius esset, ut pro dimidia parte et uxor et filius agrum ut (32) 41
1 hereditarium habeant. In testamento ita scriptum fuit: 'domum meam cum horto applicito libertis meis concedi volo' et alio capite: 'Fortunio liberto meo ex domu mea, quam libertis dedi, diaetam, in qua habitabam, item cellarium iunctum eidem diaetae ab herede meo concedi volo'. quaesitum est, an heres testatoris oneratus videatur in praestando legato Fortunio, quamvis domus universa libertis sit praelegata.
2 respondit non esse oneratum. Codicillis confirmatis ita cavit: 'omnibus autem libertis meis et quos vivus et quos his codicillis manumisi vel postea manumisero, contubernales suas, item filios filias lego, nisi si quos quasve ad uxorem meam testamento pertinere volui vel ei nominatim legavi legavero'. idem postea petiit ab heredibus suis, ut regionem Umbriae Tusciae Piceno coheredes uxori suae restituerent cum omnibus, quae ibi erunt, et mancipiis rusticis vel urbanis et actoribus exceptis manumissis. quaesitum est, cum Eros et Stichus servi in diem vitae testatoris in Umbria in Piceno actum administraverint, sint autem Damae, quem testator vivus manumiserat, filii naturales, utrum eidem Damae ex verbis codicilli ab heredibus praestandi sint, an vero ad Seiam uxorem ex verbis epistulae pertineant. respondit ex codicillis ad patrem
3 eos naturalem pietatis intuitu pertinere. Felicissimo et Felicissimae, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legavit cum casa, et alio capite Titio filio, quem ex parte quarta heredem scripserat, praelegaverat in haec verba: 'Titi fili, hoc amplius de medio sumito legata mea, quae mihi tam pater tuus Praesens quam Coelius Iustus frater patris reliquerunt'. quaesitum est, cum fundus Gargilianus testatrici a marito eius, id est a patre Titii filii legatus sit, cui fundus ex causa fideicommissi debeatur, utrum Titio filio tantum an Felicissimo et Felicissimae an tribus. respondit non esse verisimile eam, quae nihil aliud Felicissimo et Felicissimae nisi haec quae specialiter legavit, ad filium, cui et hereditatis suae partem reliquit, legatum generali sermone transferre voluisse.
4 Testamento pueros ita legaverat: 'Publio Maevio dominulo meo ab heredibus meis dari volo pueros quinque ex meis dumtaxat intra annos septem': post annos complures, quam fecit testamentum, moritur. quaesitum est, cuius aetatis Maevio mancipia debeantur, utrumne quae testamenti facti tempore intra septem annos fuerunt an quae mortis tempore intra eam aetatem inveniantur. respondit eam videri aetatem designa-
5 tam, quae esset, cum a testatore relinquerentur. Concubinae inter cetera his verbis legaverat: 'fundum in Appia cum vilico suo et contubernali eius et filiis dari volo': quaesitum est, an nepotes quoque vilici et contubernalis eius testator ad concubinam pertinere voluit. respondit nihil proponi, cur non deberentur.
6 Legaverat per fideicommissum Maeviis ita: 'et quidquid in patria Gadibus possideo': quaesitum est, an, si quam suburbanam adiacentem possessionem haberet,

1) HS $\overline{XX}$ *Scaev.* (*Gradenwitz, ZRG* 20 *p.* 83). 2) et hoc .... adprobatum *Trib.* 3) *cf. fr.* 93 § 13. 4) *cf. Ulp.* 15, 3.

haec quoque ex causa fideicommissi Maeviis debeatur. respondit posse ad hanc quoque verborum significationem extendi. item quaesitum est, *an, si* calendarii, quod in patria sua vel intra fines eius defunctus exercuit, instrumenta in domo, quam in patria sua habebat, reliquit, an id quoque kalendarium propter verba supra scripta Maeviis ex causa fideicommissi deberetur. respondit non deberi. item quaesitum est, an pecunia, quae in arca domi Gadibus inventa esset, vel ex diversis nominibus exacta et ibi deposita, ex fideicommisso debeatur. respondit supra responsum.
7 Testamento, quo filium et uxorem heredes instituerat, filiae per fideicommissum centum, cum in familia nuberet, legavit et adiecit ita: 'fidei tuae, filia, committo, ut, cum in familia nubas et quotienscumque nubes, patiaris ex dote tua, quam dabis, partem dimidiam stipulari fratrem tuum et Seiam matrem tuam pro partibus dimidiis dari sibi, si in matrimonio eius cui nubes sive divortio facto, priusquam dos tua reddatur eove nomine satisfactum erit, morieris nullo filio filiave ex eo relicto'. pater virginem filiam nuptum collocavit eiusque nomine dotem dedit et post divortium eandem recepit et alii in matrimonium cum dote dedit et stipulatus est eam dotem sibi aut filiae suae reddi: manente filia in matrimonio secundo mortuus est eodem testamento relicto eique heredes exstiterunt filius et uxor: postea marito defuncto puella dote recepta nupsit alii praesentibus et consentientibus fratre et matre, quae etiam dotem eius auxit, et neuter eorum stipulati sunt dotem: mox matri filius et filia heredes exstiterunt: deinde in matrimonio filia decessit marito herede relicto. quaesitum est, cum puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab heredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito mater familias facta dotem reciperaverat, an heres eius ex causa fideicommissi fratri defunctae teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset. respondit secundum ea quae proponerentur non teneri.
8 Eius heres vel legatarius rogatus est, ut quendam adoptet, his verbis adiectis: 'si alias fecerit, exheres esto' vel 'perdat legatum'. quaesitum est, si non adoptaverit, an ei qui adoptatus non est actio quaedam ex fideicommisso competit. respondit fideicommissum, quo quis rogatur ut adoptet, ratum non esse.
9 'Agri plagam, quae est in regione illa, Maeviis Publio et Gaio transcribi volo, pretio facto viri boni arbitratu et hereditati illato, duplae evictione expromissa[1] reliquis heredibus, ita ut sub poena centum promittant eam agri plagam partemve eius ad Seium posterosve eius non perventuram quaqua ratione'. quaesitum est, an legatum valeat, cum Publius emere velit, Gaius nolit. respondit eum, qui fideicommissum praestari sibi velit, posse partem dimidiam eius agri qui legatus est petere, quamvis alter persequi nolit. item quaesitum est, cautio, quae interponi debeat secundum voluntatem, pro quota parte cuique heredum praestanda sit. respondit pro ea portione, quae ex fideicommisso prae-
10 statur. Sorori legavit homines quos nominavit testamento eiusque fidei commisit, ut eadem mancipia filiis suis cum obiret restitueret. quaesitum est, adgnata ex his an defuncti filii heredibus restituenda sint post mortem legatariae an remaneant apud heredes eius. respondit ea, quae postea adgnata essent, verbis fidei-
11 commissi non contineri. Pater naturalis filiae suae ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, cum ea mulier alii nuberet, non mandatu mulieris dotem marito eius dedit et sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur: mulier filiam suscepit: quaesitum est, an fideicommissum a patre exigere possit. respondit, si nec ratam habuisset dotem datam, superesse fideicommissi petitionem. idem quaesiit, an, si pater accepto facere stipulationem velit, mulieri persecutio fideicommissorum deneganda sit. respondit supra responsum, eumque patrem, de quo quaereretur, si ita dedisset, ut mulier ratum haberet, posse con-
12 dicere. Seium maritum scripsit heredem eique substituit Appiam alumnam fideique heredis commisit, ut post mortem suam hereditatem eidem alumnae restitueret aut, si quid ante contigisset alumnae, tunc Valeriano fratris filio restitueret eandem hereditatem. quaesitum est, si Seius vivus, quidquid ad eum ex hereditate pervenisset, alumnae restituisset, an secundum voluntatem defunctae id fecisse videretur: praesertim cum haec idem substituta esset. respondit, si vivo Seio Appia decessisset, non esse liberatum a fidei-
13 commisso Valeriano relicto. Scaevola[1] respondit: cum heres scriptus rogatus esset, cum volet, alii restituere hereditatem, interim non est compellendus ad fideicommissum. CLAUDIUS: post mortem enim utique
14 creditur datum.[2] Heredis scripti fidei commiserat, ut Seiae uxori universam restitueret hereditatem et uxoris fidei commisit in haec verba: 'a te, Seia, peto, ut quidquid ad te ex hereditate mea pervenerit, exceptis his, si qua tibi supra legavi, reliquum omne reddas restituas Maeviae infanti dulcissimae. a qua Seia satis exigi veto, cum sciam eam potius rem aucturam quam detrimento futuram'. quaesitum est, an statim Maevia fideicommissum a Seia petere possit. respondit nihil proponi, cur non possit.

94. Liberto suo ita legavit: 'praestari volo Philoni, usque dum vivet, quinquagesimam omnis reditus, quae praediis a colonis vel emptoribus fructus ex consuetudine domus meae praestantur'. heredes praedia vendiderunt, ex quorum reditu quinquagesima relicta est: quaesitum est, an pretii usurae, quae ex consuetudine in provincia praestarentur, quinquagesima debeatur. respondit reditus dumtaxat quinquagesimas (33. 1) 21
1 legatas, licet praedia vendita sunt. [3] A liberto, cui fundum legaverat ferentem annua sexaginta, per fideicommissum dederat Pamphilae annua dena: quaesitum est, si lex Falcidia liberto legatum minuerit, an Pamphilae quoque annuum fideicommissum minutum videatur, cum ex reditu legata sint, qui largitur, etiamsi Falcidia partem dimidiam fundi abstulerit, annuam Pamphilae praestationem. respondit secundum ea quae proponerentur non videri minutum, nisi si alia mens
2 testatoris probaretur.[4] Filium ex dodrante, uxorem ex quadrante instituit heredes et filii fidei commisit, ut novercae restitueret hereditatem: ab ea autem petit, ut infirmitatem filii commendatam haberet eique menstruos aureos denos[5] praestaret, donec ad vicesimum quintum annum aetatis pervenerit, cum autem implesset eam aetatem, partem dimidiam hereditatis ei restitueret.

1) duplae evictione expromissa] secundum mancipium satisdantibus *similiave Scaev.*?

1) Scaevola *Trib.* 2) *cf. fr.* 91. 3) § 1 = *Scaev.* 4 *resp.* (35. 2) 25 § 1. 4) nisi probaretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 179). 5) menstrua sestertium dena milia *Scaev.*

filius deducta dodrantis parte quarta, ex qua institutus erat, novercae hereditatem restituit et postea implevit vicesimum quintum annum aetatis. quaesitum est, cum noverca universae hereditatis haberet dodrantem semunciam et sicilicum, an eius partem dimidiam privigno suo restitueret. respondit secundum ea quae proponerentur tantum restituendum, quantum cum eo, quod Falcidiae nomine filius deduxisset, semissem faceret. idem quaesiit, an, quod infirmitati filii pater consulere voluerit, fructus quoque medii temporis noverca ei restituere deberet. respondit secundum ea quae pro-
3 ponerentur debere. Lucius Titius testamento patriae suae civitati Sebastenorum centum legavit, uti alternis annis ex usuris eiusdem certamina sub nomine ipsius celebrarentur, et adiecit haec verba: 'quod si condicione supra scripta recipere legatam sibi pecuniam civitas Sebastenorum noluerit, nullo modo heredes meos obligatos ei esse volo, sed habere sibi pecuniam'. postea praeses provinciae ex nominibus debitorum hereditariorum elegit idonea nomina et in causam legati rei publicae adiudicavit, post cuius sententiam res publica a plerisque adiudicatis sibi pecunias percepit. quaesitum est, an, si res publica condicionibus testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios heredes pertineat. respondit rem publicam voluntati testatoris parere compellendam ac, nisi faciat, in his quidem summis, quae per numerationem vel novationem solutae sunt, utili repetitione heredes adiuvandos: ab his vero nominibus, quae neque solverunt rei publicae neque novatione abscesserunt a pristina obligatione, non prohibendos, quo minus debitum petant.
4 Largius Eurippianus consuluit alumno certam pecuniam patronum testamento legasse deque ea re testamento ita cavisse: 'pecuniam, quam Titio liberto et alumno meo legavi, esse volo penes Publium Maevium usque ad annum vicesimum quintum aetatis eius proque ea computari cum eo usuras quadrantes: quantum autem in sumptum ei statuendum sit, tu Publi Maevi, cum patris affectum ei praestare debeas, aestimabis'. quaesitum est, an heredes a Publio Maevio satis accipere debuerint solventes eam pecuniam. respondit, cum testamento nulla exigendae satisdationis commemoratio fiat, satis habuisse heredes secundum voluntatem defuncti Publio Maevio pecuniam numerare: et ideo nec Titius alumnus vel heredes eius audiri debeant adversus heredes patroni agentes, quod satis non exegerunt: ex ea enim numeratione etiam a Titio ac proinde etiam ab heredibus eius liberatos esse supra scriptos heredes, nisi vivente testatore Publius Maevius solvendo esse desierit: tunc enim cautio ab eo exigenda
5 est.[1] Pater duos filios aequis ex partibus instituit heredes, maiorem et minorem, qui etiam impubes erat, et in partem eius certa praedia reliquit et, cum quattuordecim annos impleverit, certam pecuniam ei legavit idque fratris eius fidei commisit, a quo petit in haec verba: 'a te peto, Sei, ut ab annis duodecim aetatis ad studia liberalia fratris tui inferas matri eius annua tot usque ad annos quattuordecim: eo amplius tributa fratris tui pro censu eius dependas, donec bona restituas: et ad te reditus praediorum illorum pertineant, quoad perveniat frater tuus ad annos quattuordecim'. quaesitum est, defuncto maiore fratre herede alio relicto utrum omnis condicio percipiendi reditus fundorum, anniversaria praestetur alia, quae praestaturus esset, si viveret, Seius, ad heredem eius transierint, an vero id omne protinus ad pupillum et tutores transferri debeat. respondit: secundum ea quae proponerentur intellegitur testator quasi cum tutore locutus, ut tempore, quo tutela restituenda est, haec, quae pro annuis praestari iussisset percipiendisque fructibus, finiantur: sed cum maior frater morte praeventus est,[1] omnia, quae relicta sunt, ad pupillum et tutores eius confestim post mortem fratris transisse.

95. Uxori usum fructum villae legavit (33. 2) 35
in quinquennium a die mortis suae, deinde haec verba adiecit: 'et peracto quinquennio, cum eius usus fructus esse desierit, tunc eum fundum illi et illi libertis dari volo'. quaesitum est, cum uxor intra quinquennium decesserit, an libertis proprietatis petitio iam an vero impleto quinquennio competat, quia 'peracto quinquennio' testator proprietatem legaverat. respondit post completum quinquennium fundum ad libertos pertinere.

96. Filium et uxorem heredes scripsit, (33. 5) 21
filiam exheredavit et ei legatum dedit, cum in familia nuberet,[2] centum et, cum in familia nupserit, his verbis: 'insuper arbitratu Semproniae matris eius mancipia decem, quae confestim post aditam hereditatem meam a Sempronia uxore mea eligi volo: quae mancipia, cum in familiam nupserit, *dari volo. et si antequam nupserit*, aliquod ex mancipiis decesserit, tunc in locum eius arbitratu Semproniae matris eius dari volo, dum ad eam plenus numerus perveniat. quod si Sempronia mater eius non elegerit, tunc ipsa sibi quae volet eligat'. quaesitum est, cum mater elegerit, an ea, quae ex his mancipiis ante nuptias adgnata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineant. respondit, cum mancipiorum legatum in tempus nuptiarum testator transtulit, id quod medio tempore ancillae enixae sunt ad filiam non pertinere. idem quaesiit, ante nuptias eorundem mancipiorum fructus et usus an ad Semproniam matrem pertineant. respondit nihil proponi, cur ad matrem pro solido pertineant.

97. Tabernam cum caenaculo Pardulae (33. 7) 7
manumisso testamento legaverat cum mercibus et instrumentis et suppellectili quae ibi esset, item horreum vinarium cum vino et vasis et instrumento et institoribus, quos secum habere consueverat. quaesitum est, cum vivo testatore insula, in qua caenaculum fuit quod ei legatum erat, exusta sit, et post biennium eodem loco constituta nova, et horreum, quod eidem legatum erat, a testatore venierit, vini autem venditio dilata sit, ut ex eo commodo venirent, an universa legata Pardula consequi possit. respondit ea, in quibus voluntas mutata esset, non deberi.

98. Testamento ita cautum fuit: 'libertis (34. 1) 19
meis cibaria quaeque alia praestabam ab heredibus meis praestari volo': unus ex libertis ex voluntate patroni negotii sui gratia quadriennio ante diem mortis afuit: ex hac causa cibaria, quae ante acceperat, mortis tempore non accepit: cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut et aliis, quos vivus manumiserat, legatum quinque dederat. quaesitum est, an isti quo-

1) nisi . . . exigenda est] *dubito, num haec sint Scaevolae.*

1) intellegitur . . . praeventus est *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200)?
2) cum . . . nuberet *gloss.*

que cibaria et reliqua, quae ceteris libertis legata sunt, debeantur. respondit: cur non?

99. Qui uxori suae legaverat bonorum (34. 2) 18
suorum decimam et mancipia et species argenti quas expresserat, eidem anulos et vestem reddi ab heredibus petit, quasi propria uxoris fuissent: quaesitum est, si uxoris non fuerint, an praestari ex causa legati deberent. respondit legandi animo dedisse ea videri,
1 nisi contrarium ab herede approbetur.[1] Idem testator fidei commisit uxoris, ut quidquid ad eam ex testamento eius pervenisset, alumno communi restitueret: quaesitum est, an etiam eas res, quas proprias uxoris suae fuisse testator sciat eique reddi praecepit, alumno praestare debeat. respondit, si propriae fuissent, non
2 debere, si legato adquirerentur, debere. Mulier testamento et postea codicillis multas species vestis argenti, quas vel ipsa se confecisse vel habere significavit, specialiter per fideicommissum reliquit: quaesitum est, an non aliae legatariis cederent, quam quae in hereditate inventae essent. respondit eas cedere, quae inventae essent.

100. Aithales servus, cui testamento Betiti (48. 10) 24
Callinici per fideicommissum libertas et portio hereditatis relicta erat ab his, qui ex undecim portionibus heredes erant instituti, professus est indicium apud Maximillam filiam testatoris ex parte duodecima heredem scriptam: se posse probare falsum testamentum Betiti Callinici. et apud magistratus interrogatus a Maximilla professus est probaturum, quemadmodum falsum sit factum testamentum. et cum in crimen falsi subscripsisset Maximilla in scriptorem testamenti et Proculum coheredem, acta causa praefectus urbi falsum testamentum non esse pronuntiavit et Maximillae partem duodecimam a fisco cogi iussit. quaesitum est, an Aithaleti libertas et fideicommissum post haec facta debeantur. respondit secundum ea quae proponerentur deberi.

LIBER XXIII.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 10.]

101. [2]Lucius Titius fundum, uti erat (33. 7) 28
instructus, legaverat. quaesitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat, utrum sic ut instructus fuit mortis patris familiae tempore, ut quae medio tempore adgnata aut in fundum illata sunt heredis sint? an vero instructus fundus eo tempore inspici debeat, quo factum est testamentum? an vero eo tempore, quo fundus peti coeperit, ut quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat? respondit ea quibus instructus sit fundus secundum verba legati quae sint in eadem causa, cum dies legati cedat, instrumento contineri.

[*De manumissione testamentaria et fideicommissaria* (*E. XXXI*)[3] 1.]

102. Uxorem praegnatem repudiaverat (40. 4) 29
et aliam duxerat: prior enixa filium exposuit: hic sublatus ab alio educatus est nomine patris vocitatus usque: ad vitae tempus patris tam ab eo quam a matre, an vivorum numero esset, ignorabatur: mortuo patre testamentoque eius, quo filius neque exheredatus neque heres institutus sit, recitato filius et a matre et ab avia paterna adgnitus hereditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet. quaesitum est, hi qui testamento libertatem acceperunt utrum liberi an servi sint. respondit filium quidem nihil praeiudicii passum fuisse, si pater eum ignoravit, et ideo, cum in potestate et ignorantis patris esset, testamentum non valere. servi autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sunt, semel datam libertatem infirmari contrarium studium favore libertatis est.[1]

103. Titia servis quibusdam et ancillis (40. 4) 59
nominatim directas libertates dedit, deinde ita scripsit: 'et pedisequas omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse volo'. quaesitum est, an Eutychia, quae testamenti facti tempore inter pedisequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inveniatur actori in contubernio tradita, ex generali capite pedisequarum libertatem consequi posset. respondit nihil impediri libertatem pedisequae, quod
1 mortis demum tempore pedisequa esse desiit. Puram et directam domini sui testamento libertatem Stichus acceperat et ex hereditate multa per fraudem amovisse dicitur: quaesitum est, an non ante in libertatem proclamare[2] debeat, quam ea, quae ex hereditate amovisse probari poterit, heredibus restitueret. respondit secundum ea, quae proponerentur, eum de quo quaereretur liberum esse. CLAUDIUS: videtur absolvisse et id de quo quaeritur: nam heredibus satis
2 consultum est edicto de furtis. Lucius Titius testamento suo ita cavit: 'Onesiphore, nisi diligenter rationem excusseris, liber ne esto': quaero, an Onesiphorus ex his verbis libertatem sibi vindicare possit. respondit verbis, quae proponerentur, libertatem adimi potius quam dari.

104. Testamento ita cavit: 'Pamphilus, (40. 5) 18
si bene se gesserit rationibus meis, liber esto': quaesitum est, cum manente eodem testamento post aliquot annos decesserit nec ullae querellae locus de Pamphilo circa rationes patroni sit, an ex testamento libertatem sit consecutus. respondit nihil proponi, cur non sit consecutus.

LIBER XXIV.

[*De manumissione test. et fid.* (*E. XXXI*) 2.]

105. Testamento ita cavit: '*Εὔδονι βούλο-* (40. 4) 60
μαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἐπεὶ ἔφθασεν γεννηθῆναι μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν': quaero, an, si Eudo non probet se post manumissionem matris suae natum, possit his verbis testamenti libertatem consequi. respondit non oportere eiusmodi consultationem praeiudicium parare.

106. Herede instituto marito per fidei- (40. 5) 19
commissum libertatem servis dedit, in quibus et Sticho actori mariti: quaesitum est, cum absente domino isti praesidem provinciae adierint, ut libertas sibi praestaretur, quasi ex iusta causa heres abesset, et praeses provinciae pronuntiaverit libertatem deberi, an agi cum Sticho possit, ut rationem actus a se administrati red-
1 dere compellatur. respondit non posse. Uxori dotem et alias res plures legavit et eius fidei commisit, ut Aquilinum servum proprium mulieris apud consilium

1) nisi . . . approbetur *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* 20 *p.* 79).
2) = *Scaev.* 4 *resp.* (36. 2) 28. 3) *Ad titulum de liberali causa. Potuerunt autem haec etiam subiecta esse titulo de legatis et fideicommissis.*

1) servi autem . . . libertatis est *Trib.?* 2) adseri *Scaev.*

manumitteret: id negat se facere debere, quod ipsius proprius esset: quaero, an libertas ei debeatur. respondit uxorem, si ex testamento non solum dotem, sed etiam cetera legata praestari sibi vellet, compellendam ex causa fideicommissi Aquilinum manumittere eumque, cum liber erit, petiturum ea quae sibi legata sunt.

107. Sticho libertas data est: 'ab heredi- [(40. 7) 40] bus meis peto fideique eorum committo, ut rationibus redditis Stichum manumittant'. quaesitum est, cum ampla pecunia exacta post mortem testatoris sibi commissa reliquetur et quasdam summas a colonis exactis rationibus non intulerit hereditatemque spoliaverit apertis clam horreis sublatisque supellectili et veste et apothecis exhaustis: an non prius ei fideicommissa libertas debeatur, quam ea, quae mala ratione reliquatus est quae furatus est, reposuerit. respondit non prius ei fideicommissam libertatem praestandam, quam et reliqua et omnia, quae per eum 1 abessent, restituisset. 'Pamphilus liber esto peculio suo heredibus vere dato'. quaesitum est, cum plus domino debeat quam in peculio habeat et omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederat, an libertas ex testamento competat. respondit nihil 2 proponi, cur non competeret. Pamphilo liberto, quem heredem ex parte instituerat, Stichum servum praelegaverat et ei libertatem his verbis dederat: 'ita ut, si tibi ex die mortis meae per annos continuos quinque menstruos sexagenos[1] dederit, tunc cum manumittas'. Pamphilus ante quinquennium moriens heredibus institutis filio et uxore de eodem Sticho ita cavit: 'Stichus servus, qui mihi testamento patroni mei certa condicione relictus est, iubeo det praestet filio et uxori meae sine ulla controversia et eum tempore peracto manumittant'. quaesitum est, *si* Stichus sexagenos nummos menstruos[1] non praestiterit, an impleto quinquennio fideicommissa libertas ei debeatur. respondit, nisi praestitisset, fideicommissam libertatem non deberi. 3 Servus testamento ita manumissus est: 'Stichus servus meus actor si rationem omnem actus sui heredi meo reddiderit eoque nomine satisfecerit, liber esto eique, cum liber erit, dari volo viginti et peculium suum'. quaesitum est, an, si rationes, quas egit per multos annos sine subscriptione testatoris, heredi reddere paratus sit, liber ex testamento fiat, cum propter gravem valetudinem testator non potuerit rationibus subscribere, testamento tamen subscripserit. respondit, si ex fide ratio redderetur reliquaque inferantur, libe- 4 rum fore. Item quaero, an ea, quae exacta sunt per adiutores eius neque kalendario illata sunt aut fraudulenter acta, huic adscribi possint, cum esset is praepositus. respondit, si id esset, quod culpae eius deberet imputari, spectare ad rationis reddendae ne- 5 cessitatem. Item quaero, an eorum quoque nomine ratio haberi debeat, quod neque a conductoribus praediorum neque a vilicis pensiones exegerit et insuper etiam promutuum eis dederit. respondit supra respon- 6 sum est. Item quaero, an eo nomine teneatur, quod omnem rem suam, id est peculium, exportaverit, antequam rationes redderet. respondit nihil eam rem im- 7 pedire condicionem, si modo ratio redderetur. Titius testamento servos actores singulos diversis personis legavit cum adiectione 'si rationes heredi reddiderint': deinde proprio capite ita scripsit: 'omnes actores, quos legavi vel manumisero, intra quartum mensem mortis meae rationes reddere volo et dominis, quibus a me legati sint, reddi'. infra deinde alios actores liberos esse iussit aeque cum hac adiectione 'si rationes heredi reddiderint'. quaero, cum per heredem fiat, quo minus reddantur, utrum statuliberi esse desinant an nihilo minus quandoque possint reddita ratione et reliquis illatis libertatem ex testamento consequi. respondit legata quidem et libertates non alias competere, quam rationes redditae essent aut per heredem staret, quo minus redderentur: verum iudicaturo aestimandum, utrum tempus condicioni legatorum libertatiumque additum videatur an, libero tempore reddere volentibus reliqua, heredibus quattuor menses appositi sint, sollicito testatore cunctationi et moram eorum proscribente. melius autem est praesumptionem pro statu- 8 liberis esse.[1] Argentarius coactor cum paene totam fortunam in nominibus haberet, servis actoribus libertatem ita dedit: 'quisquis mihi heres erit, si Dama servus meus actus sui, qui agitur nomine eius et Pamphili conservi sui, heredi meo rationes reddiderit pariaque fecerit a die mortis meae intra mensem sextum, liber esto'. quaesitum est, an haec verba 'pariaque fecit' ad omnia nomina pertineant exceptis perditis, ut hoc significent 'si omnem pecuniam ab omnibus exegerint et heredi solverint vel eo nomine satisfecerint' et, si in exactione nominum cessaverint intra sex menses, libertas illis non competat. respondit manifestam esse condicionem verbis testamenti supra scriptis positam: igitur ita demum liberos fore, si aut ei pareant aut per heredem stet, quo minus pareant.

LIBER XXV.

[*De usucapionibus*].[2]

108. Sticho testamento manumisso fundi [(33. 2) 36] usus fructus erat legatus et, cum is uti fruique desisset, fidei heredum testator commisit, uti eum fundum darent Lucio Titio: sed Stichus testamento suo eiusdem fundi proprietatem nepotibus suis legavit et heredes Stichi ex testamento eius legatariis nepotibus eum fundum tradiderunt. quaesitum est, cum nepotes legatarii ignoraverint condicionem fundi supra scripti priore testamento datam et plus quam tempore statuto[3] possederint, an eum fundum sibi adquisierint. respondit secundum ea quae proponerentur legatarios sibi ad- 1 quisisse. Idem quaesiit, si aliquo casu legatariis auferri possit, an repetitionem ab heredibus Stichi eius nepotes habere possint. respondit supra quidem de adquisitione responsum: verum si ex alia causa adquisitio cessasset, videri Stichum, si post mortem eorum, quibus proprietas legata esset, testamentum fecisset, potius quod habere se crederet, quam quod onerare heredes vellet, legasse.

109. Intestatae sororis hereditas obvenit [(41. 4) 14] duobus fratribus, quorum alter absens erat, alter praesens: praesens etiam absentis causam agebat. ex qua hereditate suo et fratris sui nomine fundum in solidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi: quaesitum est, cum scierit partem fundi absentis esse, an totum fundum longa possessione[4] ceperit. respondit, si credidisset mandatu fratris venisse, per longum tempus[5] cepisse.

110. Duae filiae intestato patri heredes ex- [(41. 9) 3]

1) menstrua sexagena *Scaev.*

1) melius . . . esse *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* 20 *p.* 72). 2) *cf. Lenel, p.* 18 *sq.* 3) biennio *Scaev.* 4) usu *Scaev.* 5) usu *Scaev.*

stiterunt et mancipia communia singulae in dotem dederunt et post aliquot annos morte patris familiae herciscundae iudicium inter eas dictatum est. quaesitum est, cum mariti bona fide mancipia in dotem accepta ut dotalia multis annis possederunt, an usucepisse videantur. si qui accipiebant, dantis credidissent esse, respondit nihil proponi, cur non usucepissent.

[*De iudicatis* (*E.* 198)].

111. [1]Negotiorum gestorum condemnatus appellavit et diu negotium tractum est: quaesitum est appellatione eius iniusta pronuntiata, an, quo tardius iudicatum sit, usurae pecuniae in condemnatum deductae medii temporis debeantur. respondit secundum ea quae proponentur dandam utilem actionem. (42. 1) 64

112. Creditor cum fideiussoribus egerat: sed post iudicium acceptum ad agendam causam ipse non adfuit et, cum absoluti essent fideiussores, servus eius appellavit. quaesitum est, an appellatio, quam servus interposuit nomine domini, nullius momenti esset. respondit eiusmodi appellationem non esse ob- (49. 1) 28
1 servandam. Iussus a iudice exhibere secundum praeceptum praesidis provinciae rationes, quas apud se esse caverat, instrumentorum gratia data dilatione nec postea exhibuit ideoque secundum constitutionem recitatam, quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cum petitor quanti sua interesset exhiberi iurasset, facta erat condemnatio. quaesitum est, an post iusiurandum appellationem interponere possit. respondit nihil proponi, cur denegandum esset appel-
2 lationis auxilium. Substituti tutores in locum legitimi tutoris experti cum eo tutelae iudicio, cum arbiter inique condemnavit, quam rei aequitas exigebat, a sententia eius provocaverunt: pendente causa appellationis iuvenes adoleverunt. quaesitum est, cum omnis exsecutio huius ad adultos pertineat et causam ad se pertinentem idonee tueri possunt, an postulatio eorum, contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit. respondit eos, quorum tutela gesta esset, si vellent causam exsequi, non prohibendos. idem et in curatoribus observandum est, si interim adultus ad legitimam aetatem pervenit.[2]

LIBER XXVI.

[*Si suus heres erit* (*E.* 209. 210)].

113. [3]Cum hereditas patris aere alieno gravaretur et res in eo statu videretur, ut pupilla ab hereditate paterna abstineretur, unus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit, ut certa crediti portione contenti essent acciperentque: idem curatores iam viripotenti accepti cum plerisque creditoribus deciderunt: quaesitum est, an, si aliquis tutorum creditor patris pupillae solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillae cum usuris fecerit, revocari a curatoribus pupillae ad portiones eas possit, quas ceteri quoque creditores acceperunt. respondit eum tutorem, qui ceteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum esse debere. (26. 7) 59

114. Defendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris accepit curatorem, inter quem et creditorem acta facta sunt apud procuratorem Caesaris infra scripta. Priscus procurator Caesaris dixit: 'faciat iudicata'. Novellius curator dixit: 'abstineo pupillum'. Priscus procurator Caesaris dixit: 'responsum habes: scis, quid agere debeas'. quaesitum est, an secundum haec acta adulescens a bonis patris abstentus sit. respondit proponi abstentum. (26. 8) 21

115. Quae neptis suae nomine, quam ex Seia habebat, Sempronio tot dotis nomine spoponderat et pro usuris in exhibitionem certam summam praestabat, decessit relicta Seia filia et aliis heredibus: cum quibus Sempronius iudicio egit condemnatique pro portionibus hereditariis singuli heredes, inter quos et Seia, Sempronio caverunt summam, qua quisque condemnatus erat usuris isdem, quae ad exhibitionem a testatrice praestabantur: postea excepta Seia filia ceteri heredes abstinuerunt hereditate beneficio principis et tota hereditas ad Seiam pertinere coepit. quaero, an in Seiam, quae sola heres remansit et omnia ut sola heres erat, pro eorum quoque portionibus, qui beneficio principali hereditate abstinuerint, utilis actio dari debeat. respondit pro parte eorum, qui se abstinuissent, actiones solere decerni in eam, quae adisset et maluisset integra hereditaria onera subire. (29. 2) 98

116. Filius, qui administrabat ut heres paterna bona, pecuniam ex his Sempronio mutuam dedit et eandem particulatim recepit, deinde se abstinuit, quia minor annis erat, ab ea hereditate: quaesitum est, curator bonorum patris constitutus an adversus Sempronium utilem actionem habet. respondit nihil proponi, cur non is, qui solvisset id quod mutuum ita acceperat, liberatus esset. (46. 3) 90

LIBER XXVII.

[*De pignoribus et hypothecis* (*E.* 266. 267)].

117. Cum tabernam debitor creditori pignori dederit, quaesitum est, utrum eo facto nihil egerit an tabernae appellatione merces, quae in ea erant, obligasse videatur? et si eas merces per tempora distraxerit et alias comparaverit easque in eam tabernam intulerit et decesserit, an omnia quae ibi deprehenduntur creditor hypothecaria actione petere possit, cum et mercium species mutatae sint et res aliae illatae? respondit: ea, quae mortis tempore debitoris in taberna inventa sunt, pignori obligata esse (20. 1) 34
1 videntur. Idem quaesiit, cum epistula talis emissa sit: '*Δανεισάμενος παρὰ σοῦ δηνάρια πεντακόσια παρεκάλεσά σε μὴ βεβαιωτήν, ἀλλ' ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν· οἶδας γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ἡ ταβέρνα καὶ οἱ δοῦλοί μου οὐδενὶ κατέχονται ἢ σοί· καὶ ὡς εὐσχήμονι ἀνθρώπῳ ἐπίστευσας*': an pignus contractum sit an vero ea epistula nullius momenti sit, cum sine die et consule sit. respondit, cum convenisse de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies et
2 consules additi vel tabulae signatae non sint. Creditor pignori accepit a debitore quidquid in bonis habet habiturusve esset: quaesitum est, an corpora pecuniae, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cum in bonis eius facta sint, obligata creditori pignoris esse coeperint. respondit coepisse.

118. Titius Seiae ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligavit pignori omnia bona sua quae habebat quaeque habiturus esset: postea mutuatus a fisco pecuniam pignori ei res suas omnes (20. 4) 21

---

1) = *Scaev.* 5 *resp.* (49. 1) 24 *pr.* 2) idem et . . . pervenit *Trib.* 3) = *Scaev.* 5 *resp.* (2. 14) 44.

obligavit: et intulit Seiae partem debiti et reliquam summam novatione facta eidem promisit, in qua obligatione similiter ut supra de pignore convenit. quaesitum est, an Seia praeferenda sit fisco et in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit, item in his rebus, quas post priorem obligationem adquisiit, donec universum debitum suum consequatur. respondit 1 nihil proponi, cur non sit praeferenda. Negotiatori marmorum creditur sub pignore lapidum, quorum pretia venditores ex pecunia creditoris acceperant: idem debitor conductor horreorum Caesaris fuit, ob quorum pensiones aliquot annis non solutas procurator exactioni praepositus ad lapidum venditionem officium suum extendit: quaesitum est, an iure pignoris eos creditor retinere possit. respondit secundum ea quae proponerentur posse.

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)].

119. Pater pro filia dotem promiserat et (44. 4) 17 pactus erat, ut ipse aleret filiam suam eiusque omnes: idem homo rusticanus genero scripsit quasi usuras praeteritas ex dotis promissione: quaesitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit et maritus nullam impensam fecerit, an ex chirographo ex stipulatu[1] agenti genero exceptio obstare debeat. respondit, si, ut proponatur, pater, cum exhiberet, per errorem promisisset, 1 locum fore doli mali exceptioni. Avus nepotibus ex filia legavit singulis centena et adiecit haec verba: 'Ignoscite, nam potueram vobis amplius relinquere, nisi me Fronto pater vester male accepisset, cui dederam mutua quindecim, quae ab eo recipere non potui: postremo hostes, qui mihi fere omnem substantiam abstulerunt'. quaesitum est, an, si avi heres ab his nepotibus patris sui heredibus petat quindecim, contra voluntatem defuncti facere videatur et doli mali exceptione summoveatur. respondit exceptionem ob2 staturam. Ex quadrante heres scriptus a coherede ex dodrante instituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex kalendario uti daret, stipulanti spopondit: defuncto venditore hereditatis falsum testamentum Septicius accusare coepit et hereditatem ab emptore petit et ne quid ex ea minueret, impetravit: quaesitum est, cognitione falsi pendente an heredes ex stipulatu petentes doli exceptione summoventur. respondit heredes venditoris, si ante eventum cognitionis pergant petere, exceptione 3 doli mali posse summoveri. Marito et filio communi ex parte dimidia scriptis heredibus filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituit: 'Maevia filia mea ex sex unciis heres mihi esto, si cum coheredibus tuis parem rationem feceris pro mea portione in diem mortis meae eius actus, qui pendet ex tutela tua, quam Titius pater meus, avus tuus administravit'. quaesitum est, an, quia sub condicione instituta filia esset, si omitteret hereditatem, uti salvam tutelae actionem haberet, legata sibi a matre data consequi possit. respondit secundum ea quae proponerentur eam, de qua quaereretur, contra voluntatem petere et ideo exceptionem doli obstaturam.

LIBER XXVIII.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 1.]

120. Procurator Seii admisit subscriptio- (44. 7) 61 nem ad argentarium vascularium in verba infra scripta: *Λούκιος Καλάνδιος ἐπέγνων, καθὼς προγέγραπται· ἐστὶν λοιπὰ παρ' ἡμῖν, ὀφειλόμενα τῷ δεῖνι, τόσα*: quaero, an Gaium Seium obligare potuit. respondit Seium, si alioquin obligatus non esset, non propter quod ea scriptura quae proponeretur interposita sit, obligatum 1 esse. Seia, cum salarium constituere vellet, ita epistulam emisit: 'Lucio Titio salutem. Si in eodem animo et eadem affectione circa me es, quo semper fuisti, ex continenti acceptis litteris meis distracta re tua veni hoc: tibi quamdiu vivam praestabo annuos decem. scio enim quia valde me bene ames'. quaero, cum et rem suam distraxerit Lucius Titius et ad eam profectus sit et ex eo cum ea sit, an ei ex his epistulis salarium annuum debeatur. respondit ex personis causisque eum cuius notio sit aestimaturum, an actio danda sit.

121. Qui Romae mutuam pecuniam ac- (45. 1) 122 ceperat solvendam in longinqua provincia per menses tres eamque ibi dari stipulanti spopondisset, post paucos dies Romae testato creditori dixit paratum se esse Romae eam numerare detracta ea summa, quam creditori suo usurarum nomine dederat. quaesitum est, cum in integrum summam, qua stipulatione obligatus est, optulerit, an eo loco, in quo solvenda promissa est, sua die integra peti posset. respondit posse stipulatorem sua die ibi, ubi solvendam stipulatus est, petere. 1 Callimachus mutuam pecuniam nauticam accepit a Sticho servo Seii[1] in provincia Syria civitate Beryto usque Brentesium: idque creditum esse in omnes navigii dies ducentos, sub pignoribus et hypothecis mercibus a Beryto comparatis et Brentesium perferendis et quas Brentesio empturus esset et per navem Beryto invecturus: convenitque inter eos, uti, cum Callimachus Brentesium pervenisset, inde intra idus Septembres, quae tunc proximae futurae essent, aliis mercibus emptis et in navem mercis ipse in Syriam per navigium proficiscatur, aut, si intra diem supra scriptam non reparasset merces nec enavigasset de ea civitate, redderet universam continuo pecuniam quasi perfecto navigio et praestaret sumptus omnes prosequentibus eam pecuniam, ut in urbem Romam eam deportarent: eaque sic recte dari fieri fide roganti Sticho servo Lucii Titii promisit Callimachus. et cum, ante idus supra scriptas secundum conventionem mercibus in navem impositis[2] cum Erote conservo Stichi quasi in provinciam Syriam perventurus enavigavit: quaesitum est nave submersa, cum secundum cautionem Callimachus merces debito[3] perferendas in nave[4] mansisset eo tempore, quo iam pecuniam Brentesio reddere Romae perferendam deberet, an nihil prosit Erotis consensus, qui cum eo missus erat, cuique nihil amplius de pecunia supra scripta post diem conventionis permissum vel mandatum erat, quam ut eam receptam Romam perferret, et nihilo minus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur. respondit secundum ea quae proponerentur teneri. item quaero, si Callimacho post diem supra scriptam naviganti Eros supra scriptus servus consenserit, an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit. respondit non potuisse, sed fore exceptioni locum, si servo arbitrium datum esset

1) ex stipulatu *gloss.? Trib.?*

1) *Seii et infra Lucii Titii nomina a compilatoribus pro genuino creditoris nomine videntur inserta esse.* 2) post idus *ins.?* 3) Berytum *scr.?* 4) nave] navem imposuisset, sed *scr.?*

eam pecuniam quocumque tempore in quemvis locum
2 reddi.[1] Flavius Hermes hominem Stichum manu-
missionis causa donavit et ita de eo stipulatus est:
'Si hominem Stichum, de quo agitur, quem hac die
tibi donationis causa manumissionisque dedi, a te
heredeque tuo manumissus vindictaque liberatus non
erit, quod dolo malo meo non fiat, poenae nomine
quinquaginta dari stipulatus est Flavius Hermes, spo-
pondit Claudius'. quaero, an Flavius Hermes Clau-
dium de libertate Stichi convenire potest. respondit
nihil proponi, cur non potest. item quaero, an, si Flavii
Hermetis heres a Claudii herede poenam supra scriptam
petere voluerit, Claudii heres libertatem Sticho prae-
stare possit, ut poena liberetur. respondit posse. item
quaero, si Flavii Hermetis heres cum Claudii herede
ex causa supra scripta nolit agere, an nihilo minus
Sticho libertas ex conventione, quae fuit inter Herme-
tem et Claudium, ut stipulatione supra scripta osten-
ditur, ab herede Claudii praestari debeat. respondit
3 debere. Coheredes cum praedia hereditaria divi-
serant, unum praedium commune reliquerunt sub hoc
pacto, ut, si quis eorum partem suam alienare voluisset,
eam vel coheredi suo vel eius successori venderet
centum viginti quinque: quod si quis aliter fecisset,
poenam centum invicem stipulati sunt: quaero, cum
coheres mulier coheredis liberorum tutores saepius
testato convenerit et desideraverit, ut secundum con-
ventionem aut emant aut vendant, hique nihil tale
fecerint, an, si mulier extero vendiderit, poena ab ea
centum exigi possit. respondit secundum ea quae pro-
4 ponerentur obstaturam doli mali exceptionem. Agerius
filius familias servo Publii Maevii stipulanti spopondit
se daturum, quidquid patrem suum Publio Maevio de-
bere constitisset: quaesitum est patre defuncto, ante-
quam constitisset, quid quantumque deberet, an, si
adversus heredem eius actum fuisset aliumve successo-
rem et de debito constitisset, Agerius teneatur. re-
spondit, si condicio non exstitisset, stipulationem non
5 commissam. Seia heres unius tutoris, cum herede
pupillae transactione pacto solo facta, maiorem partem
solvit, residuam cavit: sed ilico negavit heres se trans-
actionem servare et apud iudicem tutelae[2] egit et victus
provocavit ad competentem iudicem[3] et ab eo quoque
ad principem idem provocavit et iniusta haec quoque
provocatio eius pronuntiata est. quaesitum est, cum
per heredem pupillae mora intercesserit, quo minus
pecunia in stipulationem deducta ab herede tutoris
solveretur, nec umquam petierit, an ei hodie debeantur
usurae ab herede tutoris. respondit, si Seia non ces-
sasset ex stipulatione pecuniam offerre, iure usuras non
6 deberi. Duo fratres hereditatem inter se diviserunt
et caverunt sibi nihil se contra eam divisionem facturos
et, si contra quis fecisset, poenam alter alteri promisit:
post mortem alterius qui supervixit petit ab heredibus
eius hereditatem quasi ex causa fideicommissi sibi a
patre relicti debitam et adversus eum pronuntiatum
est, quasi de hoc quoque transactum fuisset: quaesi-
tum est, an poena commissa esset. respondit poenam
secundum ea quae proponuntur commissam.

1) si servo . . . reddi *transfer. post* adimere potuerit (*Amann*)?
2) iudicem tutelae] praetorem tutelarem *Scaev.*
3) competentem iudicem] praefectum urbi *Scaev.*

LIBER XXIX.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 2.]

[*De solutionibus*].

122. Ex pluribus causis et chirographis [46. 3] 89
creditor ita cavit: 'Titius Maevius dico me accepisse
et habere et accepto tulisse a Gaio Titio reliquum
omne ratione posita eius pecuniae, quam mihi Stichus
Gaii Titii servus caverat'. quaesitum est, an ex ceteris
chirographis, quae non Stichus cavit, sed ipse debitor,[1]
integra manet actio ex reliquis chirographis per ipsum
debitorem cautis. respondit eam solam obligationem
1 dissolutam, ex qua solutum proponeretur. Lucius
Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei
a Seio debebantur, altero centum, altero trecentum,
scripsit Seio, ut unius chirographi centum per Maevium
et Septicium sibi mitterentur: quaero, an Seius, si
Maevio et Septicio ex trecentum quoque scivisse se
dicat, liberatus sit. respondit, si nec mandavit, ut ex
trecentum solveretur, nec solutum ratum habuit, non
2 esse liberatum. Lucius Titius duabus stipulationi-
bus, una quindecim sub usuris maioribus, altera viginti
sub usuris levioribus Seium eadem die obligavit, ita
ut viginti prius solverentur, id est idibus Septembri-
bus: debitor post diem utriusque stipulationis ceden-
tem solvit viginti sex neque dictum est ab altero, pro
qua stipulatione solveretur. quaero, an quod solutum
est eam stipulationem exoneraverit, cuius dies ante
cessit, id est ut viginti sortis soluta videantur et in
usuras eorum sex data. respondit magis id accipi ex
usu esse.

[*Iudicatum solvi* (*E.* 282)].

123. [2]Cum apud Sempronium iudicem [46. 7] 20
datum reus defenderetur, stipulatione cautum est, ut,
quod Sempronius iudex iudicasset, praestaretur: a cuius
sententia petitor appellavit et, cum apud competentem
appellationi iudicem[3] res ageretur, defensore con-
demnato quaesitum est, an stipulatio commissa esset.
respondit secundum ea quae proponerentur non esse
iure commissam. CLAUDIUS: ideo stipulatione adici-
tur: 'quive in eius locum substitutus erit'.

[*Ut legatorum etc.* (*E.* 287)].

124. Quae filium legitimum relinquebat, [36. 3] 18
patrem eundemque collibertum ex asse scripsit here-
dem fideique eius commisit, ut quidquid ad eum ex
hereditate eius pervenisset, cum moreretur, restitueret
filio testatricis nepoti suo, et haec verba adiecit: 'satis
a Seio patre meo exigi veto'. quaesitum est, cum iste
Seius substantiam suam dissipat et veretur pater fidei-
commissarii, ne inane fideicommissum constituatur, an
ad satisdationem fideicommissi nomine patrem defunctae
compellere possit. respondit secundum ea quae pro-
1 ponerentur non compellendum cavere. Idem quaesiit:
testatricem apud maritum suum, ex quo filium reli-
querat, res deposuisse non exacta cautione depositionis:
an ea res patri heredi restitui debeat? an vero quoniam
emolumentum totius hereditatis ad filium defunctae
reverti deberet, apud maritum remaneret, apud quem
dos remansisset? respondit, quod mulieris mansisset
2 nec in dote fuisset, restituendum esse heredi. Tutor,

1) ex ceteris . . . debitor *gloss.* 2) libro vicensimo (nono *om.*) *inscr. F.* 3) competentem appellationi iudicem] *magistratum nominaverat Scaev.*

qui et coheres pupilli erat, absente pupillo, cum admonuerunt eum legatarii, fideicommissi nomine in solidum ipse cavit. quaesitum est, an in pupillum adultum factum danda sit utilis actio. respondit dandam.

LIBER XXX.

? ?[1]

125. *CLAUDIUS notat:* Si vivo testatore (34. 9) 26 decesserit is, cui illicite legatum relictum erat, non fisco hoc vindicatur, sed apud eum a quo relictum est remanet.

LIBER XXXI.

[*Ad legem Cinciam*].

126. Ad eum, quem manumiserat, epistu- (39. 5) 35 lam misit in haec verba: 'Titius Sticho liberto suo salutem. Cum te manumiserim, peculium quoque tuum omne, quidquid habes tam in nominibus quam in rebus moventibus sive in numerato, me tibi concedere hac epistula manu mea scripta notum tibi facio'. eundem libertum testamento ex besse scripsit heredem, Sempronium ex triente: nec peculium Sticho legavit nec actiones praestari iussit. quaesitum est, utrum in assem Sticho actio detur eorundem nominum, quae in peculio habuit, an utrisque heredibus pro portionibus hereditariis. respondit secundum ea quae proponerentur utrisque heredibus pro hereditariis portionibus com-
1 petere. Lucius Titius fundum Maeviae donavit et ante traditionem[2] eundem fundum post dies paucos Seio pignori obligavit et intra dies triginta Maeviam in vacuam possessionem eiusdem fundi induxit: quaero, an donatio perfecta sit. respondit secundum ea quae proponerentur perfectam: verum creditorem firmam
2 pignoris obligationem habere. Avia sub nomine Labeonis nepotis sui mutuam pecuniam dedit, et usuras semper cepit et instrumenta debitorum a Labeone recepit, quae in hereditate eius inventa sunt: quaero, an donatio perfecta esse videatur. respondit, cum debitor Labeoni obligatus est, perfectam donationem esse.

LIBER XXXII.

[*Ad legem Aeliam Sentiam*].[3]

127. Primo gradu scripti heredes cum (42. 8) 23 animadverterent bona defuncti vix ad quartam partem aeris alieni sufficere, famae defuncti conservandae gratia ex consensu creditorum auctoritate praesidis provinciae secundum constitutionem ea condicione adierunt hereditatem, ut creditoribus dumtaxat partem praestarent: quaesitum est, an manumissi testamento et libertates et alimenta consequi possint. respondit libertates quidem, si in fraudem creditorum datae non essent, competere, legata vero, si solvendo hereditas non esset, non deberi.

LIBER XXXIII.

[*Ad legem Iuliam et Papiam*].

128. Qui testamentum faciebat ei qui (22. 3) 27 usque ad certum modum capere potuerat legavit licitam quantitatem, deinde ita locutus est: 'Titio centum do lego, quae mihi pertulit: quae ideo ei non cavi, quod omnem fortunam et substantiam, si quam a matre susceperat, in sinu meo habui sine ulla cautione. item eidem Titio reddi et solvi volo de substantia mea centum quinquaginta, quae ego ex reditibus praediorum eius (quorum ipse fructum percepi et distraxi), item de calendario (si qua a matre receperat Titius) in rem meam converti.' quaero, an Titius ea exigere potest. respondit, si Titius supra scripta ex ratione sua ad testatorem pervenisse probare potuerit, exigi: videtur enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem legis haec in testamento adiecisse.

*

129. [1]Titius heredes instituit Seiam uxorem (32) 42 ex parte duodecima, Maeviam ex reliquis partibus et de monumento quod sibi exstrui volebat, ita cavit: 'corpus meum uxori meae volo tradi sepeliendum in fundo illo et monumentum exstrui usque ad quadringentos aureos'[2] quaero, cum in duodecima parte non amplius quam centum quinquaginta aurei[3] ex bonis mariti ad uxorem perveniant, an hac scriptura ab ea sola monumentum sibi testator exstrui voluerit. respondi ab utraque herede monumentum pro hereditariis portionibus instruendum.

130. 'Uxori meae usum fructum lego (33. 2) 37 bonorum meorum, usque dum filia mea annos impleat octodecim': quaesitum est, an praediorum tam rusticorum quam urbanorum et mancipiorum et supellectilis itemque calendarii usus fructus ad uxorem pertineat. respondit secundum ea quae proponerentur omnium pertinere.

LIBER XXXIV.

[*Ad SC Silanianum*].

131. Fideicommissum, quod ex testa- (29. 5) 26 mento fratris patruelis Gaius Seius Titio debebat, ab heredibus Seii Titius accepit: quaesitum est, cum necem Gaii Seii heredes eius non vindicaverint, an Titius nihilo minus eos heredes ut indignos accusare possit ob id, quod necem eius non vindicaverint, nec obsit ei, quod ab isdem fideicommissum ex testamento fratris patruelis consecutus sit. respondit nihil proponi, cur obstaret.

LIBER XXXV—XL.

NOTAE AD IULIANI ET MARCELLI DIGESTA

v. Iulianus[4] *et Marcellus.*[5]

DE QUAESTIONE FAMILIAE LIBER SINGULARIS

v. index.

1) *Haec (si quidem recta est fragmenti inscriptio) non videntur ad legem Iuliam et Papiam pertinere, de qua agitur libro* XXXIII. *Pro* XXX *inscr.* XXXIII?

2) ante traditionem] mancipatione facta *similiave Scaev.*

3) *cf. Gai.* 1, 37.

1) *Etiam fr.* 129. 130 *aliqua ratione ad legem Iuliam et Papiam pertinere suspicor.* 2) HS CCCC *Scaev.* 3) HS CL *Scaev.* 4) *Iulian. fr.* 110, 363. 5) *Marcell. fr.* 76, 81, 87 § 6, 159, 166, 174, 220, 242 § 2.

QUAESTIONUM[1] LIBRI XX.[2]

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].[3]

132. Quod maior pars curiae effecit, (50. 1) 19
pro eo habetur, ac si omnes egerint.

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

133. Pomponius scribit, si negotium a te (3. 5) 8
quamvis male gestum probavero, negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. videndum ergo ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat: nam quomodo, cum semel coeperit, nuda voluntate tolletur? sed superius ita verum se putare, si dolus malus a te absit. Scaevola: immo puto et si comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse, sed eo dictum te mihi non teneri, quod reprobare non possim semel probatum: et quemadmodum quod utiliter gestum est necesse est apud iudicem pro rato haberi, ita omne quod ab ipso probatum est. ceterum si ubi probavi, non est negotiorum actio: quid fiet, si a debitore meo exegerit et probaverim? quemadmodum recipiam? item si vendiderit? ipse denique si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non est. erit igitur et post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.

134. Divortio facto negotia uxoris gessit (3. 5) 34
maritus: dos non solum dotis[4] actione, verum negotiorum gestorum servari potest. haec ita, si in negotiis gestis[5] maritus dum gerit facere potuit: alias enim imputari non potest, quod a se non exegerit. sed et posteaquam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio, quamvis si dotis[4] actione maritus conveniatur, absolvendus est. sed hic quidam modus servandus est, ut ita querellae locus sit 'quantum facere potuit, quamvis postea amiserit', si illo tempore ei solvere potuit: non enim e vestigio in officio deliquit, si non protinus res suas distraxit ad pecuniam redigendam: praeterire denique aliquid temporis debebit, quo cessasse videatur. quod si interea, priusquam officium impleat, res amissa est, perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si numquam facere possit. sed et si facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur, quia forte periculum est, ne facere
1 desinat. Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus, cum pecunia ei debeatur nec fuerit quod sibi possit exsolvere.
2 Sed nec redhibitoriae speciem venire in negotiorum gestorum actionem et per hoc sex mensibus exactis perire, si vel mancipium in rebus non invenit: vel eo invento quod accessionum nomine additum est, vel quod deterior homo factus esset, vel quod per eum esset adquisitum non ex re emptoris, nec invenit nec recepisset: nec esset in ipsis emptoris negotiis quae
3 gerebat, unde sibi in praesenti redderet. Ceterum si ex alia causa perpetuae obligationis, cum sit locuples, debeat, non est imputandum, quod non solverit, utique si neque usurarum ratio querellam movet. diversumque est in tutore debitore, quia ibi interfuit ex priore obligatione solvi, ut deberetur ex tutelae actione.

*

135. . . . [1]respiciendum enim esse, an, (12. 1) 38
quantum in natura hominum sit, possit scire eam debitu iri.

LIBER II.

[*De inofficioso testamento* (*E.* 52)].[2]

136. Qui de inofficioso vult dicere, licet (5. 2) 20
negetur filius, Carbonianam bonorum possessionem non debet accipere (totiens enim ea indulgenda est, quotiens, si vere filius esset, heres esset aut bonorum possessor, ut interim et possideat et alatur et actionibus praeiudicium non patiatur: qui vero de inofficioso dicit, nec actiones movere debet nec aliam ullam quam hereditatis petitionem exercere nec ali), ne umquam melioris sit condicionis, quam si confitetur adversarius.

[*De Publiciana in rem actione* (*E.* 59)]?

137. Ulp. 18 ad Sab. *Si duos* (7. 1) 25 § 6 = (41. 1) 23 § 3
fructuarios proponas et ex alterius re servus sit stipulatus, quaeritur, utrum totum an pro parte, qua habet usum fructum, ei quaeratur. nam et in duobus bonae fidei possessoribus hoc idem est apud Scaevolam agitatum libro secundo quaestionum, et ait volgo creditum rationemque hoc facere, ut si ex re alterius stipuletur, partem ei dumtaxat quaeri, partem domino[3]*: quod si nominatim sit stipulatus, nec dubitari debere, quin adiecto nomine solidum ei quaeratur,*

Ulp. 43 ad Sab. . . . *quia et si ex re ipsius* (41. 1) 23 § 3
stipularetur alteri ex dominis, nominatim stipulando solidum ei adquiret.

idemque ait et si iussu eius stipuletur, (7. 1) 25 § 6
quoniam iussum pro nomine accipimus.

et in inferioribus probat,[4] *ut, quamvis non* (41. 1) 23 § 3
nominatim nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cum pluribus bona fide serviret, mihi soli adquirat.

[*De modo agri* [5](*E.* 74) *et auctoritate*].

138. Qui libertatis causam excepit in (21. 2) 69
venditione, sive iam tunc cum traderetur[6] liber homo fuerit, sive condicione quae testamento proposita fuerit impleta ad libertatem pervenerit, non tenebitur evictio-
1 nis[7] nomine. Qui autem in tradendo[8] statuliberum dicit, intellegetur hanc speciem dumtaxat libertatis excipere, quae ex testamento impleta condicione ex praeterito possit optingere: et ideo si praesens testamento libertas data fuerit et venditor statuliberum pronun-
2 tiavit, evictionis[7] nomine tenetur. Rursus qui statuliberum tradit,[9] si certam condicionem pronuntiaverit, sub qua dicit ei libertatem datam, deteriorem condicionem suam fecisse existimabitur, quia non omnem causam statutae libertatis, sed eam dumtaxat quam pronuntiaverit excepisse videbitur: veluti si quis hominem dixerit decem dare iussum isque post annum ad

---

1) *Variarum quaestionum? cf.* (20. 3) 1 § 2. 2) *Conscripti sunt hi libri non antequam Commodus a Marco Aurelio in imperii societatem adsumeretur, cf.* (4. 4) 11 § 1, *C.* (4. 57) 2, 3. *Sequuntur edicti ordinem libri* I—XIII (XIV? XV?); *reliqua ad leges pertinent senatusque consulta.* 3) *An: 'quibus municipum nomine agere liceat'* (*E.* 31)? *cf.* (3. 4) 3, 4, 6 § 1. 4) rei uxoriae *Scaev.* 5) in negotiis gestis *gloss.*

1) *sc. cum quaeritur, suspendatur negotium adposita condicione necne. Quo haec pertineant, in incerto relinquo, cf. autem Ulp.* 2 *ad edict.* (12. 6) 17. 2) *cf. Lenel, p.* 111. 3) partem ei . . . . partem domino] ei dumtaxat in solidum adquirat *Trib. in fr. gem.* 4) *cf. Scaev.* 13 *quaest.* (45. 3) 19. 5) *cf. fr.* 138 § 6. *Possunt haec autem etiam referri ad tit. de empto vendito* (*E.* 111). 6) manciparetur *Scaev.* 7) auctoritatis *Scaev.* 8) mancipio *Scaev.* 9) mancipat *Scaev.*

libertatem pervenerit, quia hoc modo libertas data fuerit: 'Stichus post annum liber esto', evictionis[1]
3 obligatione tenebitur. Quid ergo, qui iussum decem dare pronuntiat viginti dare debere, nonne in condicionem mentitur? verum est hunc quoque in condicionem mentiri et ideo quidam existimaverunt hoc quoque casu evictionis stipulationem[2] contrahi: sed auctoritas Servii praevaluit existimantis hoc casu ex empto actionem esse, videlicet quia putabat eum, qui pronuntiasset servum viginti dare iussum, condicionem
4 excepisse, quae esset in dando. Servus rationibus redditis liber esse iussus est: hunc heres tradidit[3] et dixit centum dare iussum. si nulla reliqua sunt quae servus dare debeat et per hoc adita hereditate liber factus est, obligatio evictionis[1] contrahitur, eo quod liber homo tamquam statuliber traditur.[4] si centum in reliquis habet, potest videri heres non esse mentitus, quoniam rationes reddere iussus intellegitur summam pecuniae quae ex reliquis colligitur iussus dare: cui consequens est, ut, si minus quam centum in reliquis habuerit, veluti sola quinquaginta, ut,[5] cum eam pecuniam dederit, ad libertatem pervenerit, de reliquis
5 quinquaginta actio ex empto competat. Sed et si quis in venditione statuliberum perfusorie dixerit, condicionem autem libertatis celaverit, empti iudicio tenebitur, si id nescierit emptor: hic enim exprimitur eum, qui dixerit statuliberum et nullam condicionem pronuntiaverit, evictionis[1] quidem nomine non teneri, si condicione impleta servus ad libertatem pervenerit, sed empti iudicio teneri, si modo condicionem, quam sciebat praepositam esse, celavit: sicuti qui fundum tradit[6] et, cum sciat certam servitutem deberi, perfusorie dixerit: 'itinera actus quibus sunt utique sunt, recte recipitur', evictionis[1] quidem nomine se liberat, sed quia decepit
6 emptorem, empti iudicio tenetur. In fundo vendito cum modus pronuntiatus deest, sumitur portio ex pretio, quod totum colligendum est ex omnibus iugeribus dictis.

[*De religiosis et sumptibus funerum* (*E. XVI*)].

139. Si plura praedia quis habuit et (11. 7) 46
omnium usum fructum separatim legaverit, poterit in unum inferri et electio erit heredis et gratificationi locus: sed fructuario utilem actionem in heredem dandam[7] ad id recipiendum, quod propter eam electionem
1 minutus est usus fructus. Si heres mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum, a marito qui debet in funus conferre pro aestimatione loci consequatur.
2 Ei, cui vestimenta legantur, si in funus erogata sint, utilem actionem in heredem dandam placuit et privilegium funerarium.

[*De compensationibus* (*E.* 100)].

140. Si debeas decem aut hominem, (16. 2) 22
utrum adversarius volet, ita compensatio huius debiti admittitur, si adversarius palam dixisset, utrum voluisset.

[*Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium etc.* (*E.* 104)].

141. [*Si a filio familias stipulatus sim et* (14. 6) 4
patri familias facto crediderim, debet dici cessare senatus consultum Macedonianum,] quia quod vulgo dicitur filio familias credi non licere, non ad verba referendum est, sed ad numerationem.

Contra etiam recte dicitur, si a patre familias (14. 6) 6
stipulatus sis, credas postea filio familias facto, senatus potestatem exercendam, quia expleta est numeratione substantia obligationis.

142. Quod debetur servo ab extraneis, (15. 1) 51
agenti de peculio non omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est, cum et sumptus in petendo et eventus exsecutionis possit esse incertus et cogitanda sit mora temporis quod datur iudicatis, aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit. ergo si paratus sit actiones mandare, absolvetur. quod enim dicitur, si cum uno ex sociis agatur, universum peculium computandum quia sit cum socio actio, in eodem redibit, si actiones paratus sit praestare: et in omnibus, quos idcirco teneri dicimus quia habent actionem, delegatio pro iusta praestatione est.

Si maritus in id quod facere potest con- (24. 3) 43
demnatus sit et nomina sint ad dotis quantitatem neque amplius, necesse[1] habebit mandare actiones.

LIBER III.

[*De empto vendito* (*E.* 111)]?

143. Marcian. ad form. hyp. *Eam rem, quam* (20. 3) 1 § 2
quis emere non potest, quia commercium eius non est, iure pignoris accipere non potest, ut divus Pius Claudio Saturnino rescripsit. quid ergo, si praedium quis litigiosum pignori acceperit, an exceptione summovendus sit? et Octavenus putabat etiam in pignoribus locum habere exceptionem: quod ait Scaevola libro tertio variarum quaestionum procedere, ut in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

[*De re uxoria* (*E. XX*)].

144. Si inter virum et uxorem convenit, (23. 4) 31
ut extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant, huiusmodi pactum valet.

145. [2]Si quod mihi mortis causa donare (24. 1) 56
vellet, ego pure uxori donare vellem, non valet quod uxori iubeo dari, quia illo convalescente condictione teneor, mortuo autem nihilo minus pauperior sum: non enim habeo quod habiturus essem.

*

146. [3]Si ex pluribus rebus legatis heres (35. 2) 16
quasdam solverit, ex reliquis Falcidiam plenam per doli exceptionem retinere potest etiam pro his, quae
1 iam data sunt. Sed et si una res sit legata, cuius pars soluta sit, ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

LIBER IV.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

147. Si pater exheredatae filiae tutores (26. 2) 31
dederit et testamentum eius ruptum dicatur nato postumo, commodissimum est eosdem tutores pupillae dari ad petendam intestati hereditatem.

---

1) auctoritatis *Scaev.* 2) evictionis stipulationem contrahi (!)] auctoritatem contrahi *Scaev.* 3) mancipio dedit *Scaev.* 4) mancipatur *Scaev.* 5) et *scr.* 6) mancipat *Scaev.* 7) *Suspicari licet Scaevolam et in his quae praecedunt obliqua oratione usum esse. Compilatores mutando genus orationis saepe videntur puram ICti elocutionem deformasse.*

1) *sic Mommsen sec. Bas.*, neque *F.* 2) *cf. Iulian. fr.* 284. 3) *De lege Falcidia ICtus hoc libro non egit: haud scio an inscriptio falsa sit.* Libro III responsorum *scr.?*

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

148. Quoniam furtum fit, cum quis in- (13. 1) 18 debitos nummos sciens acceperit, videndum, si procurator suos nummos solvat, an ipsi furtum fiat. et Pomponius epistularum libro octavo ipsum condicere ait ex causa furtiva: sed et me condicere, si ratum habeam quod indebitum datum sit. sed altera condictione altera tollitur.

149. [*Rei hereditariae furtum non fit,* (47. 2) 70 *nisi* . . .] aut in qua usus fructus alienus est.[1]

150. Labeo putat, si coheres meus, quod (47.6) 6 furtum familia cuius fecisset, duplum abstulisset, me non impediri, quo minus dupli agam, eoque modo fraudem edicto fieri esseque iniquum plus heredes nostros ferre, quam ferremus ipsi. idem, si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes recte experiri. Scaevola respondit: verius puto partes eius heredes persecuturos, sed ut cum eo, quod defunctus abstulit, uterque heres non plus duplo ferat.

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

151. Si libertus moram in operis fecerit, (38. 1) 44 fideiussor tenetur: mora fideiussoris nulla est. at in homine debito fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

LIBER V.

[*De b. p. contra tabulas* (*E.* 142)].

152. Si qui heres institutus est a testa- (28. 3) 18 tore adrogetur, potest dici satis ei factum, quia et antequam adoptetur, institutio ut in extraneo locum habebat.

[*De collatione bonorum* (*E.* 144)].

153. Si filius in potestate heres institu- (37. 6) 10 tus adeat et emancipato petente bonorum possessionem contra tabulas ipse non petat, nec conferendum est ei: et ita edictum se habet. SCAEVOLA: sed magis sentio, ut, quemadmodum pro parte hereditatem retinet iure eo, quod bonorum possessionem petere posset, ita et conferri ei debeat, utique cum iniuriam per bonorum possessionem patiatur.

[*De coniungendis cum emanc. liberis eius* (*E.* 146)].

154. Si quis filium habens in potestate ex- (37.8) 6 traneum in nepotis locum quasi ex eo filio natum adoptet, mox filium emancipet, non iungetur hic nepos filio emancipato, quia desiit esse emancipato ex liberis.

[*Si quid in fraudem patroni etc.* (*E.* 151)].

155. [IULIANUS: *si libertus, cum fraudare* (38.5) 7 *patronum vellet, filio familias contra senatus consultum pecuniam crediderit, non erit inhibenda actio Faviana, quia libertus donasse magis in hunc casum intellegendus est in fraudem patroni quam contra senatus consultum credidisse.*] Ergo si senatus consultum locum non habet, cessat Faviana, cum exigi possit.

*

156. [2]Si pupillus sine tutoris auctoritate (45. 1) 127 Stichum promittat et fideiussorem[3] dedit, servus autem post moram a pupillo factam decedat, nec fideiussor erit propter pupilli moram obligatus: nulla =(50.17) 88 enim intellegitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est. esse autem fideiussorem obligatum ad hoc, ut vivo homine conveniatur vel ex mora sua postea.

LIBER VI.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

157. [1]Gallus sic posse institui postumos (28. 2) 29
nepotes induxit: 'Si filius meus vivo me morietur, tunc
si quis mihi ex eo nepos sive quae neptis post mortem
meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus
1 moreretur, natus nata erit, heredes sunto'. Quidam
recte admittendum credunt, etiamsi non exprimat de
morte filii, sed simpliciter instituat, ut eo casu valeat,
2 qui ex verbis concipi possit. Idem credendum est
Gallum existimasse et de pronepote, ut dicat testator:
'Si me vivo nepos decedat, tunc qui ex eo pronepos'
3 et cetera. Sed et si vivo filio iam mortuo pronepote,
cuius uxor praegnas esset, testamentum faceret, potest
dicere: 'Si me vivo filius decedat, tunc qui pronepos'.
4 Num si et filius et nepos vivat, concipere 'utrisque
mortuis vivo se, tunc qui pronepos nasceretur'? quod
similiter admittendum est, ita sane, si prius nepos,
deinde filius decederet, ne successione testamentum
5 rumperetur.[2] Et quid si tantum in mortis filii casum
conciperet? quid enim si aquae et ignis interdictionem
pateretur? quid si nepos, ex quo pronepos instituere-
tur, ut ostendimus, emancipatus esset?[3] hi enim casus
et omnes, ex quibus suus heres post mortem scilicet
avi nasceretur, non pertinent ad legem Vellaeam: sed
ex sententia legis Vellaeae et haec omnia admittenda
sunt, ut ad similitudinem mortis ceteri casus admit-
6 tendi sint.[4] Quid si qui filium apud hostes habebat
testaretur? quare non induxere, ut, si antea quam
filius[5] ab hostibus rediret quamvis post mortem patris
decederet, tunc deinde nepos (vel etiam adhuc illis
vivis[6] post mortem scilicet avi) nasceretur, non rum-
peret? nam hic casus ad legem Vellaeam non pertinet.[7]
melius ergo est, ut in eiusmodi utilitate praesertim
post legem Vellaeam, quae et multos casus rumpendi
abstulit, interpretatio admittatur, ut instituens nepotem,
qui sibi post mortem suus nasceretur, recte instituisse
videatur, quibuscumque casibus nepos post mortem
natus suus esset rumperetque praeteritus: atque etiam
si generaliter, 'quidquid sibi liberorum natum erit post
mortem' aut 'quicumque natus fuerit' sit institutus, si
7 suus nasceretur. [8]Si eius, qui filium habeat et
nepotem ex eo instituat, nurus praegnas ab hostibus
capta sit ibique vivo[9] pariat, mox ille post mortem
patris atque avi redeat, utrum hic casus ad legem
Vellaeam respiciat an ad ius antiquum aptandus sit
possitque vel ex iure antiquo vel ex Vellaea institutus

---

1) *cf. Scaev.* (47. 4) 1 § 15. 2) *cf.* (37. 6) 2 § 2, 5 § 1? *Inscriptionem fragmento gemino confirmatam emendare non ausim.* 3) sponsorem *Scaev.*? *v. Gai.* 3, 119.

---

1) *Palam est permulta in hoc fragmento abhorrere ab illa, quae Scaevolae esse solet, elegantia et perspicuitate, nec dubito quin hic tractatus partim a compilatoribus partim ab antiquiore quodam librario vel interprete cum mutilatus tum ineptis additamentis depravatus sit, ita ut de restituendis ICti verbis iam videatur esse desperandum.* 2) ita sane, si . . . . rumperetur *gloss.* (*Amann*)? *Sed magis crediderim compilatores inepte pleniorem Scaevolae disputationem praecidisse et in angustum coegisse.* 3) *Cave mireris Scaevolam nil exprimere de filii emancipatione: cf. enim Gai.* 2, 141. 4) hi enim casus . . . admittendi sint *gloss.* 5) filius *gloss.* 6) illis vivis] illo vivo *scr.* 7) nam . . . non pertinet *gloss.*? 8) § 7 *suo loco videtur mota esse* (*Amann*). 9) vivo *gloss.*?

non rumpere? quod quaerendum est, si iam mortuo filio pronepotem instituat redeatque mortuo.[1] sed cum testamentum ab eo non rumpitur, nihil refert, utrum
8 ex iure antiquo an ex lege Vellaea excludatur. Forsitan addubitet quis, an istis casibus si nepos post testamentum nascatur vivo patre suo, deinde ex eo concipiatur, isque vivo patre deinde avo nascatur, an non potuerit heres institui, quia pater ipsius non recte institutus esset. quod minime est expavescendum: hic enim suus heres nascitur et post mortem nascitur.
9 Ergo et si pronepos admittetur, qui natus erit ex nepote postea vivo filio, atque si ex eo natus esset,
10 adoptatur. In omnibus his speciebus illud servandum est, ut filius dumtaxat, qui est in potestate, ex aliqua parte sit heres institutus: nam frustra exheredabitur post mortem suam: quod non esse necessario in eo filio, qui apud hostes est, si ibi decedat et in nepote certe et pronepote, quorum si liberi heredes instituantur, institutionem numquam exigemus, quia possunt
11 praeteriri. Nunc de lege Vellaea videamus. voluit vivis nobis natos similiter non rumpere testamentum.
12 Et videtur primum caput eos spectare, qui, cum nascerentur, sui heredes futuri essent. et rogo, si filium habeas et nepotem nondum natum tantum ex eo heredem instituas, filius decedat, mox vivo te nepos nascatur? ex verbis dicendum est non rumpi testamentum, ut non solum illud primo capite notaverit, si nepos, qui eo tempore instituatur, quo filius non sit, verum et si vivo patre nascatur[2]: quid enim necesse est tempus testamenti faciendi respici, cum satis sit observari id tempus quo nascitur? nam etsi ita verba sunt: 'qui testamentum faciet, is omnis virilis sexus, qui ei suus heres futurus erit' et cetera, etiam si vovente parente
13 vivo nascantur.[3] Sequenti parte succedentes in locum liberorum non vult rumpere testamentum: et ita interpretandum est, ut, si et filium et nepotem et pronepotem habeas, mortuis utrisque pronepos institutus succedens in sui heredis locum non rumpat.[4] et bene verba se habent 'si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit' ad omnes casus pertinentia, quos supplendos in Galli Aquili sententia diximus: nec solum, si nepos vivo patre decedat, nec succedens pronepos avo mortuo rumpat, sed et si supervixit patri ac decedat, dummodo heres institutus sit aut exheredatus.[4]
14 Videndum, num hac posteriore parte 'si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius' et cetera 'in locum suorum sui heredes succedunt', possit interpretatione induci, ut, si filium apud hostes habens nepotem ex eo heredem instituas, non tantum si vivo te filius decedat, sed etiam post mortem, antequam ab hostibus reversus fuerit, succedendo non rumpet: nihil enim addidit, quo significaret tempus: nisi quod, licet audenter, possis dicere vivo patre hunc suum heredem esse desisse, licet post mortem decedat, quia
15 nec redit nec potest redire. Ille casus in difficili est, si filium habeas et nepotem nondum natum instituas isque nascatur vivo patre suo ac mox pater decedat: non enim suus heres est tempore quo nascatur nec posteriori alii succedendo prohiberi videtur rumpere quam qui iam natus erit. denique et superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permitti, posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit. porro procedere debet, ut utiliter sit institutus: quod nullo iure potuit qui nondum natus erat. Iuliano tamen videretur duobus quasi capitibus legis commixtis in hoc quoque inducere legem, ne
16 rumpantur testamenta. Quaeremus tamen, cum recepta est Iuliani sententia, an, si nascatur nepos vivo patre suo, deinde emancipetur, sponte adire possit hereditatem. quod magis probandum est: nam emancipatione suus heres fieri non potuit.[1]

158. Si ego et Titius instituti simus et (28. 3) 19 a nobis postumus exheredatus sit, a substitutis nostris non sit exheredatus, Titio defuncto ne ego quidem adire potero: iam enim propter instituti personam, a quo postumus exheredatus est, in cuius locum substitutus vocatur, a quo postumus exheredatus non est,
1 ruptum est testamentum. Sed si ego et Titius invicem substituti simus, quamvis in partem substitutionis exheredatus non sit, mortuo vel repudiante Titio
2 me posse adire puto et ex asse heredem esse. In prima tamen specie et si vivat Titius, neque ego sine illo neque ipse sine me adire poterit, quia incertum est, an adhuc altero omittente rumpatur testamentum: itaque simul adire possumus.

159. Si post missionem faciat codicillos (35. 2) 17 miles et intra annum decedat, ex testamento, quod in militia iure militari fecit, plena legata, ex codicillis habita Falcidiae ratione praestari debere dicitur. sed res ita expedietur: si, cum quadringenta haberet, testamento quadringenta, codicillis centum legaverit, ex quinta parte, id est octoginta, quae ad legatarium ex codicillis pervenirent, si Falcidiam non pateretur, quartam, id est viginti heres retinebit.

LIBER VII.

LIBER VIII.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 1.]

160. Quidam referunt, quantum repeto (29. 7) 14 apud Vivianum, Sabini et Cassii et Proculi expositam esse in quaestione huiusmodi controversiam: an legata, quae posteaquam instituti mortem obierunt codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur, id est an perinde datio et ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat ac si testamento facta esset. quod Sabinum et Cassium respondisse aiunt Proculo dissentiente. nimirum autem Sabini et Cassii collectio, quam et ipsi reddunt, illa est, quod codicilli pro parte testamenti habentur observationemque et legem iuris inde traditam servent. ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere. nullius enim momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis non est, licet testamenti fuerit: esse enim debet cui detur, deinde sic quaeri, an datum consistat, ut non ante iuris ratio quam persona quaerenda sit. et in proposito igitur quod post obitum heredis codicillis legatum vel ademptum est, nullius momenti est, quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est eaque ademptio et datio nunc vana efficietur. haec in eo herede, qui ex asse institutus

1) quod . . . mortuo] *non videntur huic loco haec convenire; ceterum depravatam esse lectionem facile perspicis.* 2) nascatur *gloss.* 3) etiam si . . . nascantur *gloss.?* 4) nec solum, si nepos . . . aut exheredatus (*deletis verbis* nec succedens . . . rumpat *ab interprete quodam adiectis*) *videntur transferenda esse post verba praecedentia* in sui heredis locum non rumpat.

1) nam . . . potuit *gloss.?*

erit dato substituto, ita ut ab instituto codicilli con-
1 firmarentur. Quod si duo instituti sint substitutis datis unusque eorum decesserit, utilia videntur legata: sed circa coheredem erit tractatus, numquid totum legatum debeat, si 'quisquis mihi heres erit' legatum erit, an vero non, quia sit substitutus heres, qui partem faciat, licet ipse non debeat. idem etiam potest circa nomina expressa tractari. multoque magis solum coheredem totum debere puto, quia is adiunctus sit, qui etiam tunc cum adiungebatur in rebus humanis non erat.

161. Si Sciae pro dote centum fundus legatus sit idemque Maevio: quod Maevio Falcidia aufert, pro eo quasi concursus non fuerit, mulier plus vindicet, quia amplius sit in dote mulieris. (33. 4) 10

Si Sticho manumisso peculium legatum sit et Titio servus peculiaris, quantum peculio detractum erit ob id quod domino debetur, tantum ei accedere, cui vicarius legatus est, Iulianus ait. (33. 8) 21

162. Eas causas, quae protinus agentem[1] repellunt, in fideicommissis non pro condicionalibus observari oportet: eas vero, quae habent moram cum sumptu, admittemus cautione oblata.[2] nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, si monumentum fecerit, et eum, cui datum est, ut monumentum faciat. (35. 1) 80

163. Si dignum decem fundum damnetur heres quinque vendere, sine dubio quinque erunt imputanda Falcidiae. (35. 2) 19

LIBER IX.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 2.]

164. Si a servo meo herede instituto mihi legetur et mihi adquiratur hereditas, negat Maecianus[3] id legatum in Falcidia computari, quia non debeatur. (35. 2) 20

LIBER X.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 3.]?

165. Ulp. 4 ad Sab. *In adrogato quoque impubere dicimus ad substitutum eius ab adrogatore datum non debere pertinere ea, quae haberet, si adrogatus non esset, sed ea sola, quae ipse ei dedit adrogator: nisi forte distinguimus, ut quartam quidem, quam omnimodo ex rescripto divi Pii debuit ei relinquere, substitutus habere non possit, superfluum habeat. Scaevola tamen libro decimo quaestionum putat vel hoc adrogatori permittendum,[4] quae sententia habet rationem.* (28. 6) 10 § 6

LIBER XI.

[*De usucapione*].[5]

166. Ulp. 16 ad edict. *Scaevola libro undecimo quaestionum scribit Marcellum existimasse, si bos apud furem concepit vel apud furis heredem pariatque apud furis heredem, usucapi ab herede distractum iuvencum non posse: sic, inquit, quemadmodum nec ancillae partus. Scaevola autem scribit se putare usucapere posse et partum: nec enim esse partum rei furtivae partem. ceterum si esset pars, nec si apud bonae fidei emptorem peperisset, usucapi poterat.* (41. 3) 10 § 2 = (50. 16) 26

LIBER XII.

[*De confessis et indefensis* (*E.* 202)]?

167. Qui familiae erciscundae iudicio agit, confitetur[1] adversarium sibi esse coheredem. (10. 2) 37

168. [2]Si quis ita stipulatus fuerit: 'decem aureos[3] das, si navis venit et Titius consul factus est?' non alias dabitur, quam si utrumque factum sit. idem in contrarium: 'dare spondes, si nec navis venit nec Titius consul factus sit?' exigendum erit, ut neutrum factum sit. huic similis scriptura est: 'si neque navis venit neque Titius consul factus est?'[4] at si sic: 'dabis, si navis venit aut Titius consul factus sit?' sufficit unum factum. et contra: 'dabis, si navis non venit aut Titius consul factus non est?' sufficit unum non factum. (45. 1) 129

A quo fundus petetur, si rem nolit[5] [*defendere*].

169. Aedificatum habes: ago tibi ius non esse habere: non defendis. ad me possessio transferenda est, non quidem ut protinus destruatur opus (iniquum enim est demolitionem protinus fieri), sed ut id fiat, nisi intra certum tempus[6] egeris ius tibi esse aedificatum habere. (39. 2) 45

LIBER XIII.

[*Quod cum pupillo contractum erit etc.* (*E.* 203)].

170. [7]Tutori, qui infantem defendit, succurritur, ut in pupillum iudicati actio detur. (26. 9) 7

[*Cui heres non extabit* (*E.* 207)]?

171. Homine legato Neratius ait nihil agi repudiato Pamphilo itaque eum ipsum eligi posse. (33. 5) 18

[*Si suus heres erit* (*E.* 209)].

172. Si pupillus se hereditate abstineat, succurrendum est et fideiussoribus ab eo datis, si ex hereditario contractu convenirentur. (29. 2) 89

[*De exceptione litis dividuae* (*E.* 270)].

173. Procurator quinquaginta petit: si dominus centum petat, tenebuntur fideiussores,[8] qui de ratihabitione caverunt, in quinquaginta et quanti interfuit differri quinquaginta actionem.[9] (46. 8) 4

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

174. Iulianus scripsit, si 'neque per te neque per heredem tuum Titium fieri, quo minus mihi ire liceat' stipuler, non solum Titium teneri, si pro-
1 hibeat, sed etiam coheredes eius. Qui fundum sibi aut Titio dari stipulatur, quamvis fundus Titio traditus[10] sit, nihilo minus petere fundum potest, ut sibi de evictione promittatur: nam interest eius, quia mandati actione fundum recepturus sit a Titio. sed si donationis causa Titium interposuit, dicetur traditione[11] protinus reum liberari. (45. 1) 131

175. Si sic stipulatus sim: 'neque per (45. 1) 133

---

1) non *ins.* 2) eas vero, quae habent moram cum sumptu(!), admittemus (*causas admittemus!*) cautione oblata *Trib.* 3) *v. Maecian. fr.* 41 § 8. 4) *Potuit ICtus haec inicere, cum de hereditate fideicommissaria ageret.* 5) *v. Lenel, p.* 18 *sq.*

1) *sic sec. Bas.*, non confitetur *F.* 2) *cf.* (46. 7) 13? 3) HS X̄ *Scaev.* 4) huic similis . . . factus est *gloss.* 5) *v. inscr. fr.* 169. 6) rerum actum *Scaev.?* (*Hartmann-Ubbelohde*). 7) *cf.* (42. 4) 3 § 2, 5 § 1. 8) sponsores *Scaev.* 9) *scil. propter exceptionem litis dividuae, quae obstitisset domino, si ratum habuisset.* 10) mancipatus *Scaev.* 11) mancipatione *Scaev.*

te neque per heredem tuum vim fieri spondes?' et egi, quod mihi vim feceris, recte remanere factum heredis in stipulatione. nam et ex ipsius posteriore vi potest committi stipulatio: non enim ad unam vim pertinet. nam sicut et ipsius et heredis caput, ita ipsius vis vel saepius facta complectitur, ut condemnetur quanti interest. aut si sic volumus factam esse stipulationem: 'neque per te neque per heredem tuum fieri?', ut ad unam vim primam teneat: si vim fecerit, amplius ex heredis committi non poterit: ergo si actum sit quasi ex ipsius vi, tota consumpta sit: quod non est verum.

176. Si alienus servus duobus bonae fidei serviens ex unius eorum re adquirat, ratio facit, ut ei ex cuius re adquisiit[1] id totum ei adquirat, sive ei soli sive quasi duobus serviat[2]: nam et in veris dominis quotiens utrique adquiritur, totiens partes adquiri: ceterum si alii non adquiratur, alium solidum habiturum. igitur eadem ratio erit et in proposito, ut hic servus alienus, qui mihi et tibi bona fide servit, mihi solidum ex re mea adquirat, quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua. (45. 3) 19 cf. (41. 1) 23 § 3

LIBER XIV.

? ?

177. Ulp. 11 ad edict. [3] *Quid si minor viginti quinque annis, maior viginti hac lege vendiderit, ut manumittatur? ideo proposui maiorem viginti, quoniam et Scaevola scribit libro quarto decimo quaestionum et magis est, ut sententia constitutionis divi Marci ad Aufidium Victorinum hunc, id est minorem viginti annis*[4] *non complectatur.* (4. 4) 11 § 1

LIBER XV.

? ?

178. [5]Si quis ita heres instituatur: 'si legitimus heres vindicare nolit hereditatem meam', puto deficere condicionem testamenti illo vindicante. (28. 5) 83

179. Ulp. 27 ad edict. *Scaevola libro quinto decimo quaestionum ait non utique ea, quae tacite insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate, sed quid debeat, esse in eius arbitrio, an debeat, non esse. et ideo cum quis Stichum aut Pamphilum promittit, eligere posse quod solvat, quamdiu ambo vivunt: ceterum ubi alter decessit, extingui eius electionem, ne sit in arbitrio eius, an debeat, dum non vult vivum praestare, quem solum debet. quare et in proposito eum, qui promisit Ephesi aut Capuae, si fuerit in ipsius arbitrio, ubi ab eo petatur, conveniri non potuisse: semper enim alium locum electurum: sic evenire, ut sit in ipsius arbitrio, an debeat: quare putat posse ab eo peti altero loco et sine loci adiectione: damus igitur actori electionem petitionis. et generaliter definit Scaevola petitorem electionem habere ubi petat, reum ubi solvat, scilicet ante petitionem. proinde mixta, inquit, rerum alternatio locorum alternationi ex necessitate facit actoris electionem et in rem propter locum: alioquin tollis ei actionem, dum vis reservare reo optionem.* (13. 4) 2 § 3

[*Ad legem Falcidiam*].

180. Si fundus mihi legetur et via, in Falcidiae ratione, si tantum sit in via, quantum amplius est in Falcidia, integer fundus capietur et via perit. sed si via legetur nec solvendo sit hereditas, non debebitur.[1] videndum etiam, si fundo et via legato minus ex utroque desideret quam sit viae pretium. potest coacta ratione dici non tantum fundum solidum capi, sed etiam, ut doli exceptio tantum sarciat, quantum deest, ne plus habeat, quam Falcidia desiderat: ut tunc solum via intercidat, quotiens plus Falcidia desiderat quam est viae pretium. (35. 2) 23

[*Ad legem Corneliam de captivis*].

181. Si pater captus sit ab hostibus, mox filius et ibi ambo decedant,[2] quamvis prior pater decedat, lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reversus in civitate impubes decedat, quoniam et si ambo in civitate decessissent, veniret substitutus. (28. 6) 29

LIBER XVI.

[*Ad legem Aeliam Sentiam*].

182. [*Iulian. 64 dig.: Si Titius nihil amplius in bonis quam Stichum et Pamphilum habeat eosque stipulanti Maevio ita promiserit 'Stichum aut Pamphilum dare spondes?', deinde, cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Aeliam Sentiam rescinditur.*] Iulianus de eo loquitur, qui in substantia nihil aliud habeat: nam si habeat, quare non dicetur unum posse manumitti? quia et uno mortuo solvendo est, et uno manumisso solvendo est, nec adventicii casus computandi sint: alioquin et qui unum incertum ex servis suis promisit, neminem manumittet. (40. 9) 6

LIBER XVII.

LIBER XVIII.

? ?[3]

183. Si non lex Aelia Sentia, sed alia lex vel senatus consultum aut etiam constitutio servi libertatem impediat, is necessarius fieri non potest, etiamsi non sit solvendo testator. Temporibus divi Hadriani senatus censuit, si testator, qui cum moritur solvendo non fuit, duobus pluribusve libertatem dederit eisque hereditatem restitui iusserit et institutus heres suspectam sibi hereditatem dixerit, ut adire eam cogatur et ad libertatem perveniat qui priore loco scriptus fuerit, eique hereditas restituatur. idem servandum in his, quibus per fideicommissum libertas data fuerit. igitur si primo loco scriptus desideraret adire hereditatem, nulla difficultas erit. nam si posteriores quoque liberos se esse dicent et restitui hereditatem desiderent, an solvendo sit hereditas et omnibus liberis factis restitui deberet, apud praetorem quaereretur. absente autem primo sequens desiderans adiri hereditatem non est audiendus, quia, si primus velit sibi restitui hereditatem, praeferendus est et hic servus futurus est. (28. 5) 84
1

[*Ad legem Furiam de sponsu*]?

184. [4]Fideiussor,[5] antequam reus debeat, conveniri non potest. (46. 1) 57

1) ei . . . adquisiit *gloss.* 2) stipulatus sit *similiave exciderunt.* 3) *Non puto hoc fr. pertinere ad legem Aeliam Sentiam, quippe quae libro* XVI *tractari videatur.* 4) id est minorem viginti annis *gloss.* 5) *Ad legem Papiam haec referre non ausim.*

1) sed si via . . . debebitur] *male videntur huic loco haec convenire.* 2) et ibi ambo decedant *gloss.? Neque enim scribere potuit Scaevola:* si . . . ibi ambo decedant, . . . non pertinebit, nisi reversus . . . decedat. 3) *ICtum tribus libris de lege Aelia Sentia egisse veri dissimile est. Fortasse tractabantur hoc libro SCa ad manumissiones pertinentia.* 4) *cf. Gai.* 3, 121: quotquot erunt numero eo tempore quo pecunia peti potest. 5) Adpromissor *Scaev.?*

LIBER XIX.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

185. Cum mulier viri lenocinio adul- (24. 3) 47 terata fuerit, nihil ex dote retinetur: cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit aut postea probavit? si tamen ex mente legis sumet quis, ut nec accusare possit, qui lenocinium uxori praebuerit, audiendus est.

LIBER XX.

QUAESTIONUM PUBLICE TRACTATARUM LIBER SINGULARIS.

186. Haec actio[1] etiam constante matri- (24. 3) 65 monio mulieri competit.

187. Servum communem habemus: hic (28. 6) 48 heres scriptus est et, si heres non sit, Maevius illi substitutus est: alterius iussu dominorum adiit hereditatem, alterius non: quaeritur, an substituto locus sit an
1 non. et verius est substituto locum esse. 'Titius heres esto. Stichum Maevio do lego: Stichus heres esto. si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto'. in hac quaestione in primis quaerendum est, utrum unus gradus sit an duo, et an causa mutata sit substitutionis an eadem permaneat. et quidem in plerisque quaeritur, an ipse sibi substitui possit, et respondetur causa institutionis mutata substitui posse. igitur si Titius heres scriptus sit et, si heres non sit, idem heres iussus sit, substitutio nullius momenti erit. sed si sub condicione quis heres scriptus sit, pure autem substitutus est, causa immutatur, quoniam potest ex institutione defici condicio et substitutio aliquid adferre: sed si exstiterit condicio, duae purae sunt et ideo nullius momenti erit substitutio. contra si pure quis instituatur, deinde sub condicione sibi substituatur, nihil facit substitutio condicionalis nec mutata intellegatur, quippe cum et si exstiterit condicio, duae purae sunt institutiones. secundum haec proposita quaestio manifestetur: 'Titius heres esto. Stichum Maevio do lego: Stichus heres esto. si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto'. nos didicimus, quoniam eodem testamento et legatus sit Stichus et libertatem accepit, praevalere libertatem et, si praevalet libertas, non deberi legatum et ideo iussu legatarii non posse adire hereditatem, ac per hoc verum esse Stichum heredem non esse et ex sequentibus verbis libertatem illi competere: cum unus gradus videtur. quid ergo, si non adierit Titius? incipiet substitutione Stichus liber et heres esse. porro quamdiu non adit iussu legatarii, nec ex causa legati intellegitur legatarii esse effectus, et ideo certum est illum heredem non esse, ac per hoc ex his verbis: 'si heres non erit, Stichus liber heresque esto', liber et heres existet. hoc autem, quod sentimus, Iulianus quoque in libris
2 suis[2] probat. Si pupillus substitutum sibi servum alienaverit eumque emptor liberum heredemque instituerit, numquid iste in substitutione habeat substitutum universum? ut, si quidem pupillus ad pubertatem pervenerit, necessarius ex testamento emptoris heres exstitit, sin vero intra pubertatem decesserit, ex substitutione quidem liber et heres sit et necessarius patri pupilli, emptori autem voluntarius heres exstitit.

188. Si pater exheredato filio substituit (32) 103 heredem extraneum, deinde ille extraneus hunc filium heredem instituit et heres factus intra pubertatem decedat, puto a substituto ei filio omnino legata praestari non debere, quia non directo, sed per successionem
1 ad filium hereditas patris pervenit. Plus ego in fratre, qui, cum heres exstitisset patri, exheredatum fratrem heredem instituit, accepi substitutum eius legatum non debere ac ne quidem si intestato fratri successerit, quia non principaliter, sed per successionem
2 bona fratris ad eum pervenerunt. Si filius ex uncia heres institutus sit et ab eo legata data sint, habeat et substitutum, deinde commisso edicto per alium filium accepit partis dimidiae bonorum possessionem: substitutus eius utrum ex uncia legata praestat an vero ex semisse? et verius est ex semisse sed ex uncia omni-
3 bus ex reliquis[1] liberis et parentibus. Contra quoque si ex dodrante institutus commisso edicto semissem acceperit bonorum possessionem, ex semisse tantum legata substitutus debebit: quo modo enim augentur, ubi amplius est in bonorum possessione, sic et ubi minus est, deducitur.

189. Miles si, dum paganus erat, fecerit (35. 2) 96 testamentum, militiae tempore codicillos, lex Falcidia in codicillis locum non habet, in testamento locum habebit.

190. Si pupillus parenti suo heres extitit (36. 1) 81 et fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinetur paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario, ut aut portionem quoque pupilli adgnoscat aut toto discedat. [2] aut omnimodo bona vendenda sunt, ut id quod superfluum est pupillo servetur, et, si in solidum bona venire non possunt, omnimodo actiones fideicommissario denegandae erunt: erat enim in potestate illius universum suscipere et si quid plus erit, pupillo servare.

191. Pupillus patri heres extitit et uni (42. 8) 24 creditorum solvit: mox abstinuit hereditate paterna: bona patris veneunt: an id quod accepit creditor revocandum sit, ne melioris condicionis sit quam ceteri creditores? an distinguimus, per gratificationem acceperit an non, ut, si per gratificationem tutorum, revocetur ad eandem portionem, quam ceteri creditores fuerint laturi: sin vero iuste exegerit, ceteri creditores neglexerint exactionem, interea res deterior facta sit, vel mortalitate vel subductis rebus mobilibus vel rebus soli ad irritum perductis, id quod acceperit creditor revocari nullo pacto potest, quoniam alii creditores suae neglegentiae expensum ferre debeant. quid ergo, si, cum in eo essent, ut bona debitoris mei venirent, solverit mihi pecuniam, an actione revocari ea possit a me? an distinguendum est, is optulerit mihi an ego illi extorserim invito et, si extorserim invito, revocetur, si non extorserim, non revocetur? sed vigilavi, meliorem meam condicionem feci, ius civile vigilantibus scriptum est: ideoque non revocatur id quod percepi.

192. De accessionibus possessionum (44. 3) 14

---

1) *quae scil. ex lege Iulia et Papia competit, cf.* (24. 3) 64.
2) *cf. Iulian. fr.* 445.

1) sed ex uncia . . . reliquis, *item* liberis et parentibus *gloss.*
2) *Quae sequuntur, non videntur esse Scaevolae.*

nihil in perpetuum neque generaliter definire possu-
1 mus: consistunt enim in sola aequitate. Plane tribuuntur his, qui in locum aliorum succedunt sive ex contractu sive voluntate: heredibus enim et his, qui successorum loco habentur, datur accessio testatoris.
2 Itaque si mihi vendideris servum, utar accessione
3 tua. Et si mihi pignori dederis et ego eandem rem alii pigneravi, meus creditor utetur accessione tui temporis tam adversus extraneum quam adversus te ipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolveris: nam qui me potior est, cum ego te superaturus sim, multo magis adversus te optinere debet. sed si pecuniam mihi solveris, hoc casu accessione tua non utetur.
4 Item si absente te is, qui negotia tua videbatur administrare, servum mihi vendiderit tuque reversus ra-
5 tum habueris, omnimodo accessione utar. Item si mihi pignori dederis et convenerit, nisi pecuniam solvisses, licere ex pacto pignus vendere idque vendiderim, emptori accessio tui temporis dari debebit, licet invito te pignora distracta sint: iam enim illo in tempore, quo contrahebas, videri concessisse venditioni, si pecuniam non intulisses.

193. Si duo rei sint stipulandi et alter (46. 3) 93 alterum heredem scripsit, videndum, an confundatur obligatio. placet non confundi. quo bonum est hoc dicere? quod, si intendat dari sibi oportere, vel ideo dari oportet ipsi, quod heres exstitit, vel ideo, quod proprio nomine ei deberetur. atquin magna est huius rei differentia: nam si alter ex reis pacti conventi temporali exceptione summoveri poterit, intererit, is qui heres exstitit utrumne suo nomine an hereditario experiatur, ut ita possis animadvertere, exceptioni locus
1 sit nec ne. Item si duo rei sint promittendi et alter
2 alterum heredem scripsit, confunditur obligatio. Sed et si reus heredem fideiussorem scripserit, confunditur obligatio. et quasi generale quid retinendum est, ut, ubi ei obligationi, quae sequellae locum optinet, principalis accedit, confusa sit obligatio: quotiens duae sint principales, altera alteri potius adicitur ad actionem,
3 quam confusionem parere. Quid ergo, si fideiussor reum heredem scripserit? confundetur obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.

194. Si unus ex fideiussoribus[1] ob rem (46. 7) 21 non defensam conventus sit, deinde postea res defendatur, alter fideiussorum[2] ob rem iudicatam conveniri potest. et si reus promittendi duobus heredibus relictis decesserit, alter rem non defendat, alter defendat: is qui non defendat ob rem non defensam conveniri potest, ille qui defendat ob rem iudicatam, quoniam in unius eiusdemque persona non posse committi has duas clausulas creditur et nos dicimus semper praevalere rei iudicatae clausulam eamque solam committi.

REGULARUM LIBRI IV.[3]

LIBER I.

[*De servitutibus*].

195. Usu retinetur servitus, cum ipse (8. 6) 20, 22, 24 cui debetur utitur quive in possessionem eius est aut mercennarius aut hospes aut medicus quive ad visitandum dominum venit vel colonus aut fructuarius: denique quicumque quasi debita via usus fuerit, licet malae fidei possessor sit, retinebitur servitus.

[*De nuptiis prohibitis*].

196. Et nihil interest, ex iustis nuptiis (23. 2) 54 cognatio descendat an vero non: nam et vulgo quaesitam sororem quis vetatur uxorem ducere.

[*De excusationibus tutelarum*].

197. [1]Milites omnes, qui discedere signis (4. 6) 45 sine periculo non possunt, rei publicae causa abesse intelleguntur.

198. Legato tempus prodest, ex quo lega- (50. 7) 6
1 tus creatus est, non ex quo Romam venit. Sed si non constat, legatus sit an non, Romae praetor de hoc cognoscit.

199. Geometrae a tutelis non vacant. (27. 1) 22
1 Hi vero, quibus princeps curam alicuius rei iunxit, excusantur a tutela, donec curam gerunt.

200. Navicularii et mercatores olearii, qui (50. 4) 5 magnam partem patrimonii ei rei contulerunt, intra quinquennium muneris publici vacationem habent.[2]

LIBER II.

[*De adsignandis libertis*].

201. Adsignare et pure et sub condicione, (38. 4) 7 et per epistulam vel testationem vel chirographum possumus, quia adsignatio liberti neque quasi legatum neque quasi fideicommissum percipitur: denique nec fideicommisso onerari potest.

LIBER III.

[*De vacatione munerum*].

202. His, qui naves marinas fabricaverunt (50. 5) 3 et ad annonam populi Romani praefuerint non minores quinquaginta milium modiorum aut plures singulas non minores decem milium modiorum, donec hae naves navigant aut aliae in earum locum, muneris publici vacatio praestatur ob navem. senatores autem hanc vacationem habere non possunt, quod nec habere illis navem ex lege Iulia repetundarum licet.

LIBER IV.

[*De iudiciis publicis*].

203. Inviti testimonium dicere non cogun- (22. 5) 8 tur senes valetudinarii vel milites vel qui cum magistratu rei publicae causa absunt vel quibus venire non licet.

[*Ad legem Iuliam maiestatis*].

204. [*Hac lege tenetur: . . . .*] cuiusque (48. 4) 4 dolo malo iureiurando quis adactus est, quo adversus rem publicam faciat: cuiusve dolo malo exercitus populi Romani in insidias deductus hostibusve proditus erit: factumve dolo malo cuius dicitur, quo minus hostes in potestatem populi Romani veniant: cuiusve opera dolo malo hostes populi Romani commeatu armis telis equis pecunia aliave qua re adiuti erunt: utve ex amicis hostes populi Romani fiant: cuiusve dolo malo factum erit, quo rex exterae nationis populo Romano minus obtemperet: cuiusve opera dolo malo

1) sponsoribus *Scaev.* 2) sponsorum *Scaev.* 3) *Qui fuerit in his libris rerum ordo, ex his, quae supersunt, non potest expediri.*

1) *cf. I.* (1. 25) 2. 2) *cf. Rudorff, Vmdsch.* II *p.* 135.

factum erit, quo magis obsides pecunia iumenta hostibus populi Romani dentur adversus rem publicam. item qui confessum in iudicio reum et propter hoc in
1 vincula coniectum emiserit. Hoc crimine liberatus est a senatu, qui statuas imperatoris reprobatas conflaverit.

205. [1]Senatus consulto cavetur, ne quis (47. 10) 38
imaginem imperatoris in invidiam alterius portaret: et qui contra fecerit, in vincula publica mittetur.[2]

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

206. Is, cuius ope consilio dolo malo (48. 5) 15
factum est, ut vir feminave in adulterio deprehensi pecunia aliave qua pactione se redimerent, eadem poena damnatur, quae constituta est in eos, qui leno-
1 cinii crimine damnantur. Si vir infamandae uxoris suae causa adulterum subiecerit, ut ipse deprehenderet, et vir et mulier adulterii crimine tenentur ex senatus
2 consulto de ea re facto. Marito primum, vel patri eam filiam, quam in potestate habet, intra dies sexaginta divortii accusare permittitur nec ulli alii intra id tempus agendi potestas datur: ultra eos dies neutrius
3 voluntas exspectatur. Iure mariti qui accusant, calumniae periculum non evitant.[3]

[*Ad legem Iuliam de vi privata*].

207. [*Lege Iulia de vi privata*[4] *tenetur, qui* (48. 6) 2
arma tela domi suae agrove inve villa praeter usum venationis vel itineris vel navigationis coegerit.] excipiuntur autem arma, quae quis promercii causa habuerit hereditateve ei obvenerint.

208. Hac lege tenetur, qui convocatis (48. 7) 2
hominibus vim fecerit, quo quis verberetur pulsaretur, neque homo occisus erit.

[*Ad legem Pompeiam de parricidiis*].

209. [5]Privignus etiam is est, qui volgo (38. 10) 7
conceptus ex ea natus est quae postea mihi nupsit, aeque et is qui, cum in concubinatu erat mater eius, natus ex ea est eaque postea alii nupta sit.

210. [*Hac lege tenetur et qui emit venenum,* (48. 9) 2
ut patri daret, quamvis non potuerit dare.] frater autem eius, qui cognoverat tantum nec patri indicaverat, relegatus est et medicus supplicio affectus.

[*Ad legem Iuliam repetundarum*].

211. Datur ex hac lege et in heredes (48. 11) 2
actio intra annum dumtaxat a morte eius qui arguebatur.

[*De appellationibus*]?

212. Ante sententiam appellari potest, si (49. 5) 2
quaestionem in civili negotio habendam iudex interlocutus sit, vel in criminali, si contra leges hoc faciat.

RESPONSORUM LIBRI VI[6]

cum notis Tryphonini et Pauli.

LIBER I.

[*De pactis* (*E.* 10)]?

213. Qui semisses usuras promisit, per (22. 1) 13 pr.
multos annos minores praestitit: heres creditoris semisses petit. cum per debitorem non steterit, quo minus minores solvat, quaero an exceptio doli vel pacti obstet. respondi, si exsolvendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit, posse secundum ea, quae proponerentur obstare exceptionem.

214. Debitor in fraudem creditoris cum (42. 8) 21
vicino de finibus pignori dati fundi pactus est: quaesitum, an is, qui a creditore emit, de finibus agere possit. respondit secundum ea quae proponerentur non idcirco minus agere posse, quod debitor ignorante creditore pactus esset.

[*De defendendo etc.* (*E.* 32)].

215. Pater filio suo pupillo tutorem dedit (3. 3) 70
Sempronium creditorem suum: is administrata tutela reliquit fratrem suum heredem, qui et ipse decessit et per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit eique mandatae sunt actiones ab heredibus: quaero, cum tam tutelae actio quam pecuniae creditae ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, a quibus ei actiones mandatae sunt. respondi debere defendere.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

216. Tutor urguentibus creditoribus rem pu- (4. 4) 47
pillarem bona fide vendidit, denuntiante tamen matre emptoribus: quaero, cum urguentibus creditoribus distracta sit nec de sordibus tutoris merito quippiam dici potest, an pupillus in integrum restitui potest. respondi cognita causa aestimandum, nec idcirco, si iustum sit restitui, denegandum id auxilium, quod tutor
1 delicto vacaret. Curator adulescentium praedia communia sibi et his, quorum curam administrabat, vendidit: quaero, si decreto praetoris adulescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit, quatenus adulescentium pro parte fundus communis fuit? respondi eatenus rescindi, nisi si emptor a toto contractu velit discedi, quod partem empturus non esset. item quaero, emptor utrum a Seio et Sempronio pupillis pretium cum usuris recipere deberet an vero ab herede curatoris? respondi heredes quidem curatoris teneri, verum in Seium et Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: utique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte pervenisset.

[*De capite minutis* (*E.* 42)].

217. Servus effectus non idcirco, quod (44. 7) 30
postea indulgentia principali libertatem consecutus est, redisse dicitur in obligationem creditorum.

[*Qui arbitrium receperint* (*E.* 48)].

218. De rebus controversiisque omnibus (4. 8) 43
compromissum in arbitrum a Lucio Titio et Maevio Sempronio factum est, sed errore quaedam species in petitionem a Lucio Titio deductae non sunt nec arbiter de his quicquam pronuntiavit: quaesitum est an species omissae peti possint. respondit peti posse nec poenam ex compromisso committi. quod si maligne hoc fecit, petere quidem potest, sed poenae subiugabitur.[7]

---

1) *Poterant haec inici, cum legis Iuliae occasione de imaginibus imperatorum ageretur.* 2) *ex rescripto divi Pii,* (48. 19) 28 § 7. 3) non evitant] evitant *Scaev., cf. coll.* 4, 4 § 1. 4) *cf. Paul. sent.* 5, 26 § 3. 5) *cf.* (48. 9) 1: privignum privignam. 6) *Videntur hi libri conscripti esse iam imperante Septimio Severo* (*v. Hirschfeld, Hermes* XII, *p.* 142), *sed ante a. Chr.* 195, *arg. fr.* 216 § 1, 247 § 4. *Libb.* I—V *secundum edicti perpetui ordinem sunt dispositi; lib.* VI *videtur ad leges senatus consulta constitutiones pertinere.* 7) quod si . . . subiugabitur *Trib.*

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)]?

219. A tutore pupilli domum mercatus ad (6. 1) 67 eius refectionem fabrum induxit: is pecuniam invenit: quaeritur ad quem pertineat. respondi, si non thensauri fuerunt, sed pecunia forte perdita vel per errorem ab eo ad quem pertinebat non ablata, nihilo minus eius eam esse, cuius fuerat.

220. Titius horreum frumentarium novum (41. 1) 60 ex tabulis ligneis factum mobile in Seii praedio posuit: quaeritur, uter horrei dominus sit. respondit secundum quae proponerentur non esse factum Seii.

[*De agro vectigali* (*E.* 70)].

221. Lex vectigali fundo dicta erat, ut, (20. 1) 31 si post certum temporis vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat: postea is fundus a possessore pignori datus est: quaesitum est, an recte pignori datus est. respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. 1 Item quaesiit, si, cum in exsolutione vectigalis tam debitor quam creditor cessassent et propterea pronuntiatum esset fundum secundum legem domini esse, cuius potior causa esset. respondit, si ut proponeretur vectigali non soluto iure suo dominus usus esset, etiam pignoris ius evanuisse.

[*De servitutibus* (*E.* 73)].

222. Olympico habitationem et horreum, (8. 2) 41 quod in ea domo erat, quoad viveret, legavit: iuxta eandem domum hortus et cenaculum, quod Olympico legatum non est, fuerunt: ad hortum autem et cenaculum semper per domum, cuius habitatio relicta erat, aditus fuit: quaesitum est, an Olympicus aditum praestare deberet. respondi servitutem quidem non esse, sed heredem transire per domum ad ea quae commemorata sunt posse, dum non noceat legatario. 1 Lucius Titius aperto pariete domus suae, quatenus stillicidii rigor et tignorum protectus competebat, ianuam in publico aperuit: quaero, cum neque luminibus Publii Maevii vicini neque itineri vicini officeret neque stillicidium ne vicini domo cadat, an aliquam actionem Publius Maevius vicinus ad prohibendum haberet. respondi secundum ea quae proponerentur nullam habere.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

223. Ex parte heres institutus causam (10. 2) 39 de totis bonis, quam omnes heredes patiebantur ob inultam mortem, suscepit et optinuit: coheres ab eo partem suam petebat nec partem sumptuum factorum in litem praestare volebat: quaesitum est, an doli exceptio noceret. respondi, si idcirco amplius erogatum esset, quod ipsius quoque causa defensa esset, habendam rationem sumptuum. sed et si omiserit doli exceptionem, agere potest de recipienda portione 1 sumptuum. Intestato moriens codicillis praedia sua omnia et patrimonium inter liberos divisit ita, ut longe amplius filio quam filiae relinqueret: quaesitum est, an soror fratri dotem conferre deberet. respondi secundum ea quae proponerentur, si nihil indivisum reliquisset, rectius dici ex voluntate defuncti collationem 2 dotis cessare. Servo libertatem dedit qui erat annorum quindecim, 'cum erit annorum triginta', eidem ex die mortis suae quoad viveret cibariorum nomine denarios denos, vestiarii denarios viginti quinque praestari se velle significavit: quaesitum est, an utile esset cibariorum et vestiariorum legatum, cum Stichus ante libertatis tempus decesserit, et an, si non est utile, heres qui praestiterat a coherede repetere possit, apud quem morabatur. respondi non quidem debita fuisse, sed si id, quod datum est, in alimenta consumptum 3 sit, repeti non posse. Filius rei publicae debita, quae post mortem patris contraxit, fratri suo pro parte hereditaria reputare non potest, si non in omnibus socii essent, licet hereditatem paternam communem haberent et pater pro altero filio in patria magistratu 4 functus decessit. Duos filios scripsit heredes et certos homines unicuique eorum praelegavit, in quibus uni Stephanum cum peculio: is vivo testatore manumissus decessit, deinde pater: quaesitum est, an id, quod in peculio habuit Stephanus priusquam manumitteretur, ad utrosque filios pertineat an vero ad eum solum, cui cum peculio praelegatus fuerat. respondi secundum 5 ea quae proponerentur ad utrosque. Pater inter filios divisit bona et eam divisionem testamento confirmavit et cavit, ut aes alienum, quod unusquisque eorum habet sive habebit, solus sustineret: postea unus ex filiis cum pecuniam mutuaretur, intervenit pater eiusque consensu praedia quae filio adsignaverat pignori data sunt: post mortem patris eadem praedia idem filius possedit, usuras solvit: quaero, an familiae erciscundae iudicio, si praedia pignori data distrahat creditor, aliquid ei a coherede praestandum sit. respondi secundum ea quae proponerentur non esse praestandum.

[*Communi dividundo* (*E.* 81)].

224. Communi dividundo iudicio recte (10. 3) 30 agi, sive neuter possideat sive alter sociorum fundum non possideat.

[*De condictione* (*E.* 95)]?

225. Uxori maritus per fideicommissum (33. 2) 27 usum fructum et alia et dotem praelegavit: heredes usum fructum ei concesserunt: post biennium illicitum matrimonium fuisse pronuntiatum est: quaesitum est, an id, quod praeterito tempore possedit, ab ea repeti possit. respondit id, quod fructus nomine percepisset, repeti posse.

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].[1]

226. Quidam ad creditorem litteras eius- (13. 5) 26 modi fecit: 'Decem, quae Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salva ratione usurarum habes penes me, domine'. respondit secundum ea quae proponerentur actione de constituta pecunia eum teneri.

[*De pignoribus* (*E.* 99)].

227. Lucius Titius pecuniam mutuam (20. 4) 18 dedit sub usuris acceptis pignoribus, eidemque debitori Maevius sub isdem pignoribus pecuniam dedit: quaero, an Titius non tantum sortis et earum usurarum nomine, quae accesserunt antequam Maevius crederet, sed etiam earum, quae postea accesserunt, potior esset. respondit Lucium Titium in omne quod ei debetur potiorem esse.

228. [2]Arbiter dividendae hereditatis cum (20. 5) 11 corpora hereditaria divisisset, nomina quoque commu-

1) *an: de recepto argentariorum* (*E.* 50)? 2) = *Scaev.* 6 *dig. fr.* 23.

nium debitorum separatim singulis in solidum adsignavit: quaesitum est, an debitoribus cessantibus pro solido pignus[1] vendere quisque potest. respondi posse.

[*Quod cum eo qui in aliena potestate est etc.* (*E.* 104)].

229. Pater filio permisit mutuam pecuniam (14. 5) 7
accipere et per epistulam creditori mandavit, ut ei crederet: filius ex minima parte patri heres exstitit. respondit esse in potestate creditoris, utrum filium, cui credidisset, in solidum, an heredes, pro qua parte quisque successisset, mallet convenire: sed filius condemnatur in quantum facere potest.

230. [2]Filio familias uni ex heredibus (15. 1) 54
praedia praelegavit ut instructa erant cum servis: hi servi domini debitores fuerunt: quaesitum est, an ceteris heredibus adversus eum actio de peculio competat. respondit non competere.

231. [3]Pater pro filia dotem promisit et (15. 3) 20
convenit, ut ipse filiam aleret: non praestante patre filia a viro mutuam pecuniam accepit et mortua est in matrimonio. respondi, si ad ea id quod creditum est erogatum esset, sine quibus aut se tueri aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso
1 utilem actionem. Servus absentis rei publicae causa pupilli servis pecuniam credidit subscribente tutore stipulatione in personam tutoris translata: quaesitum est, an adversus pupillum competat actio. respondi, si, cum in rem pupilli daretur, id in rem eius versum est et, quo magis actus servorum confirmaretur, tutor spopondit, posse nihilo minus dici de in rem verso cum pupillo actionem fore.

[*Ad SC Vellaeanum* (*E.* 105)].

232. Seia mancipia emit et mutuam (16. 1) 28
pecuniam accepit sub fideiussore marito eamque solvit venditori: postea maritus decedens non solvendo in fraudem creditoris cavit testamento se eam pecuniam universam debere: quaeritur, an intercessisse mulier videretur. respondi secundum ea quae proponerentur
1 non intercessisse. Fundum uxoris suae maritus obligavit Sempronio ob conductionem: mox mulier a Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdem fundi solvit statim Sempronio pro marito suo: quaesitum est, an adversus senatus consultum obligata sit. respondi, si Numerius scisset eam intercedere, fore senatus consulto de quo quaereretur locum.

[*Depositi* (*E.* 106)].

233. Quintus Caecilius Candidus ad (16. 3) 28
Paccium Rogatianum epistulam scripsit in verba infra scripta: 'Caecilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Viginti quinque nummorum quos[4] apud me esse voluisti, notum tibi ista hac epistula facio ad ratiunculam meam ea pervenisse: quibus ut primum prospiciam, ne vacua tibi sint: id est ut usuras eorum accipias, curae habebo'. quaesitum est, an ex ea epistula etiam usurae peti possint. respondi deberi ex bonae fidei iudicio usuras, sive percepit sive pecunia in re sua usus est.

1) *cf. p.* 222 *n.* 5. 2) = *Scaev.* 5 *dig. fr.* 20. 3) *pr.* = *Scaev.* 5 *dig. fr.* 21. 4) viginti . . . quos] sestertiorum XXV nummum quae *Scaev.*

[*Mandati* (*E.* 108)].

234. Creditor mandatorem convenit: is (17. 1) 60
condemnatus provocavit: quaerendum est, an manente appellatione debitor a creditore conveniri potest. re-
1 spondi posse. Ad eum qui uxorem ducturus erat litteras fecit tales: 'Titius Seio salutem. Semproniam pertinere ad animum meum cognovisti: ideoque cum ex voto meo nuptura tibi sit, velim certus sis secundum dignitatem tuam contrahere te matrimonium. et quamvis idonee repromissuram tibi Titiam matrem puellae dotem sciam, tamen et ipse quo magis conciliem animum tuum domui meae, fidem meam interponere non dubito: quare scias, quodcumque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse iussisse salvum te habiturum.' atque ita Titia, quae neque Titio mandaverat neque ratum habuerat quod scripserat, dotem Seio promisit. quaero, si heres Titii ex causa mandati praestiterit, an actione mandati heredem Titiae convenire potest. respondi secundum ea, quae proponuntur, non posse. item quaesitum est, an nec negotiorum gestorum. respondi nec hoc nomine iure agere posse: palam enim facere Titium non tam Titiae nomine, quam quod consultum vellet, mandasse. item si maritus adversus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoveatur? respondi nihil proponi, cur
2 summovendus sit. Duobus quis mandavit negotiorum administrationem: quaesitum est, an unusquisque mandati iudicio in solidum teneatur. respondi unumquemque pro solido conveniri debere, dummodo ab
3 utroque non amplius debito exigatur. Si inter maritum et socerum id actum esset vel tacito intellectu, ut onus exhibendae uxoris ad maritum rediret praestante patre dotis usuras, nullam actionem superfore ad recipiendum quod negetur consumptum: quod si pater puellae exhibitionem mandasse se doceat, actionem
4 mandati competere. Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administrationem ita: *Σεΐῳ τέκνῳ χαίρειν. ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι νομίζω τὸ ὑπὲρ πατρὸς καὶ τῶν τοῦ πατρὸς υἱῶν πραγματεύεσθαι δίχα τοῦ τινὰ ἐπιτροπικὸν αἰτεῖν. εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτου τινός, ἐπιτρέπω σοι περὶ πάντων *τῶν* ἐμῶν ὡς θέλεις πραγματεύεσθαι, εἴτε πωλεῖν θέλεις εἴτε ὑποτίθεσθαι εἴτε ἀγοράζειν εἴτε ὁτιοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἐμῶν· ἐμοῦ πάντα κύρια τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἡγουμένου καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντός σοι πρὸς μηδεμίαν πρᾶξιν.* quaesitum est, si quid non administrandi animo, sed fraudulenter alienasset vel mandasset, an valeret. respondi eum, de quo quaereretur, plene quidem, sed quatenus res ex fide agenda esset, mandasse. item quaero, an, cum Seius magistratu functus debitor exstitisset, Lucius Titius eo nomine conveniri possit vel res eius obligatae essent propter verba epistulae supra scripta. respondi neque conveniri posse neque res obligatas esse.

235. Quaesitum est, an iudicio negotio- (22. 1) 13 § 1
rum gestorum vel mandati pro pecunia otiosa usuras praestare debeat, cum dominus nullam pecuniam faeneravit. respondit, si eam pecuniam positam habuisset idque ex consuetudine mandantis fecisset, non debere quicquam usurarum nomine praestare.

*

236. [1]Ubicumque reus ita liberatur a (46. 1) 60
creditore, ut natura debitum maneat, teneri fideiussorem respondit: cum vero genere novationis transeat

1) *Ad tit. de capite minutis? ad SC Vellaeanum?*

obligatio, fideiussorem aut iure aut exceptione liberandum.

LIBER II.

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

237. De lege commissoria interrogatus ita (18. 3) 6 respondit, si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, et ea lege uti venditor velit, fundos inemptos fore et id, quod arrae vel alio nomine datum esset,
1 apud venditorem remansurum. Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec id, quod accessurum
2 dictum est, emptori deberi. Post diem lege commissoria comprehensum venditor partem reliquae pecuniae accepit. respondit, si post statutum diem reliquae pecuniae[1] venditor legem dictam non exercuisset et partem reliqui debiti accepisset, videri recessum a commissoria.

238. Hereditatis venditae pretium pro (18. 4) 22 parte accepit: reliquum emptore non solvente quaesitum est, an corpora hereditaria pignoris nomine teneantur. respondi nihil proponi cur non[2] teneantur.

239. Titius Seii procurator defuncto Seio (18. 5) 8 ab eo scriptus heres, cum ignoraret, fundum vendente servo hereditario, quasi procurator subscripsit: quaesitum est, an cognito eo, priusquam emptio perficeretur, a venditione discedere possit. respondit Titium, si non ipse vendidit, non idcirco actionibus civilibus teneri, quod servo vendente subscripserat, sed servi nomine praetoria actione teneri.

240. Titius heres Sempronii fundum (19. 1) 48 Septicio vendidit ita: 'fundus Sempronianus, quidquid Sempronii iuris fuit, erit tibi emptus tot nummis' vacuamque possessionem tradidit neque fines eius demonstravit: quaeritur, an empti iudicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid iuris defunctus habuerit et fines ostendere. respondi id ex ea scriptura praestandum, quod sensisse intelleguntur: quod si non appareat, debere venditorem et instrumenta fundi et fines ostendere: hoc etenim contractui bonae fidei consonat.[3]

241. Quidam ex parte dimidia heres (21. 2) 12 institutus universa praedia vendidit et coheredes pretium acceperunt: evictis his quaero, an coheredes ex empto actione teneantur. respondi, si coheredes praesentes adfuerunt nec dissenserunt, videri unumquemque partem suam vendidisse.

[*De re uxoria* (*E.* XX)].

242. Aestimatis rebus in dotem datis (24. 3) 50 pactum intercessit, ut, ex quacumque causa dos reddi deberet, ipsae res restituerentur habita ratione augmenti et deminutionis viri boni arbitratu, quae vero non extarent, ab initio aestimatio earum: quaesitum est, cum res quaedam quas maritus vendiderat exstarent, an secundum pactum et haec ad mulierem pertinerent. respondi res quae exstant, si neque volente neque ratum habente muliere venissent, perinde reddendas, atque si nulla aestimatio intervenisset.

243. Cum maritus, qui aestimata prae- (23. 4) 29 dia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendae mulieris gratia, ut praedia inaestimata essent, ut sine periculo suo ea deteriora faceret: quaesitum est, an secundum priores dotales tabulas praedia aestimata remanerent et periculum eorum ad maritum pertineret. respondi non idcirco pactum de quo quaereretur impediri, quod in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos non esset: nihilo minus eo pacto admisso, si deteriora praedia faceret, eo etiam
1 nomine dotis[1] eum actione teneri. Titius mulieris nomine dotem dedit et stipulatus est in casum mortis et divortii: divortio secuto non repetita dote Titius decessit: mulier ex voluntate heredis eius redintegravit matrimonium: quaesitum est, an ex stipulatu dotem petere possit. respondi heredem Titii, si consensisset, ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret, posse pacti ex-
2 ceptione summoveri. Mulier de dote quam dedit pacta est, ut, si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur isque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legavit et aliis, quosdam ex servis dotalibus manumisit. quaesitum est, an maritus earum nomine, quas legavit mulier, et servorum, quos manumisit, fratri tenetur. respondi nihil proponi, cur non teneretur, cum et iam heredes defunctae tam legatariis quam libertatibus obnoxii sint.

[*De donationibus i. v. e. u.*].

244. Si praedia et mancipia Seiae data (24. 1) 58 effecta sint eius tempore concubinatus ac postea tempore matrimonii aliis acceptis reddita sunt, quid iuris est? respondit secundum ea quae proponerentur negotium potius gestum videri, quam donationem inter-
1 venisse. Item cum quaereretur de cibariis mancipiorum, respondit: tempore quidem concubinatus data cibaria repeti non possunt, sed nec tempore matrimonii,
2 si ea mancipia uxoris in communi usu fuerint. Filius rebus matris intervenire solitus pecunia matris consentiente ipsa mancipia et res mercatus emptionum instrumenta suo nomine confecit: decessit in patris potestate. quaesitum est, an mater cum marito suo experiri et qua actione uti possit. respondit, si mater obligatum filium in ea pecunia voluit esse, intra annum, quam filius decessit, de peculio cum patre, in cuius potestate fuisse proponatur, actionem habere: si donavit, repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus est.

[*De tutelis* (*E.* XXII)].

245. Seiae egressae annos duodecim (26. 5) 26 decreto praetoris ex inquisitione datus est tutor quasi minori: quaero an excusare se deberet. respondi secundum ea quae proponerentur neque excusationem necessariam esse neque obligari quod non gereret.

246. Qui testamento tutor datus fuerat, (27. 1) 37 adito praetore dixit se tres liberos habere, adiecit praeterea habenti patruum legitimum tutorem se vitiose tutorem datum. praetor ita decrevit: 'si legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio'. quaero, cum nemo patruus impuberi tutor esset,[2] an nihilo minus tutor remansit. respondi secundum ea quae proponerentur, quamvis iustas excusationis causas haberet, non tamen esse excusatum propter
1 vitium pronuntiationis. Item quaero, si adquievisset sententiae, an ob id, quod non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat. respondi, si errore potius

1) reliquae pecuniae *gloss.?* 2) non *del. Krueger: sed fortasse in quaestione quaedam exciderunt.* 3) quod si non .... consonat] *Triboniani haec esse temere, ut opinor, suspicatur Gradenwitz, p.* 200.

1) rei uxoriae *Scaev.* 2) cum nemo ... esset *gloss.? Trib.?*

(quod se pro iure trium liberorum, quod allegabat, excusatum crederet) quam malitia ab administratione cessasset, utilem actionem non dandam.

247. Titium et Maevium tutores quis | (26. 7) 47 | dedit et cavit: *βούλομαι καὶ παρακαλῶ πάντας γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαιβίου τοῦ ἀδελφοῦ μου γνώμης, καὶ δίχα αὐτοῦ τὸ γινόμενον ἄκυρον ἔστω.* Titius solus a debitoribus exegit: an liberati essent? respondi, si et administrationem Maevio dedisset, non recte solutum.
1 'Quantum autem filio meo diurnum sufficiat, Marina et Ianuaria aestimabunt': quaero, an contenti esse debeant tutores arbitrio mulierum. respondi sumptum
2 boni viri arbitrio faciendum. Tutores dati ad res Italicas instrumenta Romae reppererunt debitorum provincialium, ut pecunia Romae aut ubicumque petitum fuerit solvatur: quaero, cum neque debitores in Italia essent neque eorum praedia, an haec exactio ad Italicae rei tutores pertineat. respondi, si provincialis contractus esset, non pertinere, respicere tamen ad officium eorum, ne instrumentorum ignorantia contractus eos, ad quos administratio pertineret, lateret.
3 A matre datus testamento tutor cum putaret se tutorem esse, distraxit bona materna et paterna pupillorum et decessit non solvendo: quaeritur, an pupillus res possit vindicare. respondi, si manent res pupilli, vindi-
4 cari ab eo posse. Praefectus legionis ita testamento cavit: 'volo, ut sit in arbitrio tutorum filii mei, si voluerint, huius summae uncias inferre usurarum nomine ita, ne nummi dispargantur'. quaero, si apparuerit pecunia faenerata a tutoribus, iudicio tutelae uncias usuras an vero eas quas stipulati sunt praestare debeant. respondi, si secundum voluntatem defuncti elegissent usurarum praestationem neque pupilli nomine in faenus dedissent, id praestatur, quod testator voluisset.
5 Lucius Titius mutuam pecuniam a tutore accepit et rem hereditariam pignori ei dedit: post triennium iam puberibus his, quorum tutela administrata est, fisco bona defuncti adiudicata sunt, quia mortem eius heres non est ultus: quaeritur, an id nomen pupillus recusare possit. respondi secundum ea quae proponuntur id
6 nomen ad onus tutorum non pertinere. Altero ex duobus fratribus sociis bonorum et negotiationis defuncto, herede filio, patruus tutor venditis omnibus communis negotiationis mercibus et sibi redemptis negotium suo nomine exercuit: quaesitum est, utrum compendium negotii an usuras pecuniae praestare debeat. respondi secundum ea quae proponuntur pupillo
7 usuram, non compendium praestandum. Tutor rerum Italicarum conventus a creditore provinciali, ubi rem pupillus habuit, solvit: quaesitum est, an id tutelae iudicio reputari potest. respondi nihil proponi, cur non possit.

[*De iure patronatus* (*E.* XXIV)].

248. Libertus negotiatoris vestiarii an | (38. 1) 45 | eandem negotiationem in eadem civitate et eodem loco invito patrono exercere possit? respondit nihil proponi, cur non possit, si nullam laesionem ex hoc sentiet patronus.[1]

[*De edicto Carboniano* (*E.* 148)].

249. Quaeritur, an impubes, qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si, antequam | (37. 10) 14 | possessio ad eum translata fuerit, pubes factus sit, petitoris partibus fungi debeat. respondit in eo, quod a possessore petet, probationem ei incumbere.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150)].

250. Quaero de eo, qui libertum effracturae | (38. 2) 48 | crimine accusavit. respondit, si eiusmodi effracturae crimine accusatus sit, ex quo, si probaretur, in metallum datus esset, denegandam bonorum possessionem.

[*Si quid in fraudem patroni etc.* (*E.* 151)].

251. Patronum manifeste docere debere | (22. 3) 6 | libertum in fraudem suam aliquid dedisse, ut partem eius quod in fraudem datum esset posset avocare.

[*Unde cognati* (*E.* 158)].

252. Intestata reliquit sororem Septiciam | (38. 8) 10 | diverso patre natam et praegnatem matrem ex alio marito: quaero, si mater hereditatem repudiaverit, dum adhuc praegnas est, posteaque enixa fuerit Semproniam, an etiam Sempronia bonorum Titiae possessionem accipere possit. respondit, si mater hereditate exclusa est, eam quae, ut proponeretur, postea nata est, accipere posse.

[*De testamentis* (*E.* XXVI)].

253. † Paul. 1 ad Vitell. *Cum quidam filiam* | (28. 2) 19 | *ex asse heredem scripsisset filioque, quem in potestate habebat, decem legasset, adiecit 'et in cetera parte exheres mihi erit', et quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaevola respondit non videri, et in disputando adiciebat ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse iussus recte exheredaretur, aliamque causam esse institutionis, quae benigne acciperetur: exheredationes autem non essent adiuvandae.*

254. Lucius Titius, qui fratrem habebat, | (28. 5) 86 | testamento ita cavit: 'Titius frater meus ex asse mihi heres esto: si mihi Titius heres esse noluerit aut (quod abominor) prius morietur quam meam hereditatem adierit aut filium filiamve ex se natum natamve non habebit, tunc Stichus et Pamphilus servi mei liberi et heredes mihi aequis partibus sunto'. quaero, cum Titius hereditatem adierit et liberos aditae hereditatis tempore non habuerit, an Stichus et Pamphilus ex substitutione liberi et heredes esse possint. item quaero, si ex substitutione neque liberi neque heredes esse possint, an in partem hereditatis videantur adiecti. respondit: apparet quidem non eam mentem testatoris fuisse, ut quemquam heredem adhiberet fratri, quem aperte ex asse heredem instituisset: igitur si frater adiit, Stichus et Pamphilus heredes non erunt: quos eo amplius noluit heredes esse, si frater prius quam hereditatem adiret decessisset liberis relictis. nam prudens consilium testantis animadvertitur: non enim fratrem solum heredem praetulit substitutis, sed et eius liberos.

255. Qui habebat filium et filiam im- | (28. 6) 47 | puberes, instituto filio herede filiam exheredavit et, si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit: sed filiae, si antequam nuberet decessisset, uxorem suam, item sororem suam substituit. quaero, cum filia impubes prior decesserit, deinde frater eius impubes, an filii hereditas ad uxorem et sororem testatoris iure substitutionis pertineat. respondi secundum ea quae proponerentur non pertinere.

1) si nullam . . . . . patronus *Scaev.* (*Gradenwitz*, *p.* 200), cf. (37. 14) 18.

256. Controversia inter legitimum et (2. 15) 14 scriptum heredem orta est eaque transactione facta certa lege finita est: quaero creditores quem convenire possunt? respondit, si idem creditores essent, qui transactionem fecissent, *id observandum de aere alieno, quod inter eos convenisset*: si alii creditores essent, propter incertum successionis pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expresserit, utilibus *actionibus* conveniendus est.

LIBER III.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) I.]

257. Titia filiam heredem instituit, filio le- (5. 2) 13 gatum dedit: eodem testamento ita cavit: 'Ea omnia quae supra dari fieri iussi, ea dari fieri volo ab omni herede bonorumve possessore qui mihi erit etiam iure intestato: item quae dari iussero, ea uti dentur fiantque, fidei eius committo'. quaesitum est, si soror centumvirali iudicio optinuerit, an fideicommissa ex capite supra scripto debeantur. respondi: si hoc quaeratur, an iure eorum, quos quis sibi ab intestato heredes bonorumve possessores successuros credat, fidei committere possit, respondi posse. *PAULUS notat:* probat autem nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi a demente.

258. Lucius Titius testamento ita cavit: 'si (31) 88 quid cuique liberorum meorum dedi aut donavi aut in usum concessi aut sibi adquisiit aut ei ab aliquo datum aut relictum est, id sibi praecipiat sumat habeat'. filii nomine kalendarium fecerat. postea sententia dicta est et placuit id, quod sub nomine ipsius filii in kalendario remanserat, ei deberi, non etiam id, quod exactum in rationes suas pater convertisset. quaero, si id, quod exegisset pater ex nominibus filii ante testamentum factum, iterum post testamentum factum in nomen filii convertisset, an ad filium secundum sententiam pertineret. respondi id, quod ex eadem causa exactum
1 in eandem causam redisset, deberi. 'A te peto, Titi, fideique tuae committo, uti curam condendi corporis mei suscipias, et pro hoc tot aureos[1] e medio praecipito'. quaero, an, si Lucius Titius minus quam decem aureos[2] erogaverit, reliqua summa heredibus proficiat. respondi secundum ea quae proponerentur
2 heredum commodo proficere. Quae marito heres exstiterat, ita testamento cavit: 'Maevi et Semproni filii dulcissimi, praecipitote omne, quidquid ex hereditate bonisve Titii domini mei, patris vestri ad me pervenit mortis eius tempore, ita tamen, ut omne onus eiusdem hereditatis tam in praeteritum quam in futurum, nec non etiam si quid post mortem Titii domini mei, adgnoscatis'. quaero, an si quid solvisset post mortem mariti, cum ipsa fructus cepisset dedisset, ad onus eorum pertineret. respondi secundum ea quae proponerentur ea dumtaxat onera legatariis imposuisse,
3 quae superessent. 'Quisquis mihi heres heredesve erunt, hoc amplius Lucius Eutychus, quam quod eum heredem institui, e media hereditate sumito sibique habeto una cum Pamphilo, quem liberum esse iubeo, instrumentum tabernae ferrariae, ita ut negotium exerceatis'. Lucius Eutychus viva testatrice decessit, pars hereditatis eius ad coheredem pertinuit: quaero, an Pamphilus eodem testamento manumissus ad petitionem partis instrumenti admitti possit, licet taberna, ut voluit testatrix, exerceri non possit. respondi admitti.
4 Sempronia substituta heredi instituto legata accepit, si heres non esset: movit contra institutum actionem, quod dolo eius factum esse dicebat, quo minus testatrix volens primo loco scribere eam heredem testamentum mutaret, nec optinuit: quaero, an legati persecutionem salvam haberet. respondi secundum ea quae propone-
5 rentur salvam habere. Testator legata ante quinquennium vetuit peti praestarique, sed heres quaedam sua sponte ante quinquennium solvit: quaesitum est, an eius, quod ante diem exsistentem solutum est, repraesentationem in reliqua solutione legati reputare possit. respondi non propterea minus relictum deberi,
6 quod aliquid ante diem sit solutum. Lucius Titius testamento ita cavit: 'praediolum meum dari volo libertis libertabusque meis et quos hoc testamento manumisi et Seiae alumnae meae, ita ne de nomine familiae meae exeat, donec ad unum proprietas perveniat'. quaero, an Seia in communione cum libertis habeat portionem an vero sibi partem dimidiam eius praedioli vindicare possit. respondi perspicuam esse testantis voluntatem omnes ad viriles partes vocantis.
7 Impuberem filium heredem instituit: uxori dotem praelegavit, item ornamenta et servos et aureos decem.[1] et si impubes decessisset, substituit, a quibus ita legavit: 'quaecumque primis tabulis dedi, eadem omnia ab heredibus quoque heredis mei in duplum dari volo'. quaeritur, an ex substitutione, impubere mortuo, dos quoque iterum debeatur. respondi non videri de dotis legato duplicando testatorem sensisse. item quaero, cum corpora legata etiam nunc ex lucrativa causa possideantur, an a substitutis peti possint. respondi non
8 posse. 'Civibus meis do lego chirographum Gaii Seii': postea codicillis vetuit a Seio exigi et ab herede petit, ut ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominavit, eandem summam rei publicae daret. quaesitum est, si posterior idoneus non esset, an integram quantitatem heredes praestare debeant. respondi heredes rei publicae adversus eum dumtaxat debitorem, qui novissimis codicillis, ut proponitur, designatus est,
9 actionem praestare debere. Filiam ex asse instituit heredem eique substituit nepotem suum et ita cavit: 'si, quod abominor, neque filia mea neque nepos meus heredes mei erunt, tunc portionem meam partis dimidiae fundi illius ad libertos meos pertinere volo'. quaeritur, cum ante testatorem et filia et nepos decesserunt et intestati bona pertinuerunt ad pronepotem eius, an fideicommissum ad libertos pertineret. respondi secundum ea quae proponerentur, si nullus alius heres institutus substitutusque esset quam filia et nepos, videri legitimorum fidei commissum esse, ut praestaretur.
10 'Quisquis mihi heres erit, sciat debere me Demetrio patruo meo denaria tria[2] et deposita apud me a Seleuco patruo meo denaria tria,[2] quae etiam protinus reddi et solvi eis iubeo': quaesitum est, an, si non deberentur, actio esset. respondi, si non deberentur, nullam quasi ex debito actionem esse, sed ex fidei-
11 commisso. Lucius Titius Damam et Pamphilum libertos suos ante biennium mortis suae de domu dimisit et cibaria quae dabat praestare desiit: mox facto testamento ita legavit: 'quisquis mihi heres erit, omnibus libertis meis, quos hoc testamento manumisi et

1) HS tot (decem?) milia *Scaev.* 2) HS X̄ *Scaev.*

1) HS X̄ *Scaev.* 2) X̄ IIĪ (*i. e. denarium tria milia*) *Scaev.*

quos ante habui quosque ut manumittantur petii, ali-
mentorum nomine in menses singulos certam pecuniam
dato'. quaesitum est, an Damae et Pamphilo fidei-
commissum debeatur. respondi secundum ea quae
proponerentur ita[1] deberi, si hi qui petent manifeste
docerent eo animo circa se patronum, cum testamen-
tum faceret, esse coepisse, ut his quoque legatum dari
12 vellet: alioquin nihil ipsis praestetur.[1] Damae et
Pamphilo, quos testamento manumiserat, fundum dedit
ita, ut post mortem suam filiis suis restituerent: eodem
testamento petiit ab heredibus suis, ut Pamphilam
manumitterent, quae Pamphila filia naturalis erat Pam-
phili: idem Pamphilus post diem legati sui cedentem
testamento heredem instituit Maevium eiusque fidei
commisit, ut hereditatem suam, id est fundi supra
scripti partem dimidiam, quam solam in bonis ex
testamento patronae suae habebat, Pamphilae filiae
suae, cum primum libera fuisset, restitueret. quaero
Pamphila manumissa, utrum ex testamento superiore
patris sui patronae eam partem petere possit an vero
ex testamento patris naturalis ex causa fideicommissi
habita ratione legis Falcidiae. respondi ex his quae
proponerentur probari Pamphilam dumtaxat ex testa-
mento superiore fideicommissum petere posse. *CLAUDIUS:*
quia creditur appellatione filiorum et naturales liberos,
13 id est in servitute susceptos contineri. *SCAEVOLA:*
Codicillis Gaio Seio centum legavit eiusque fidei com-
misit, ut ancillae testatoris ea daret: quaero, an utile
fideicommissum sit, quod legatarius ancillae testatoris
dare iussus est. respondi non esse. item, si utile non
est, an legatarius heredi, cuius ancilla est, restituere
compellatur. respondi non compelli: sed nec ipsum
14 legatarium legatum petere posse. Insulam libertis
utriusque sexus legavit ita, ut ex reditu eius masculi
duplum, feminae simplum percipiant, eamque alienari
vetuit: ex consensu omnium ab herede venumdata est:
quaero, an et ex pretio insulae duplum mares, simplum
feminae caperent. respondi ob pretium nullam fidei-
commissi persecutionem esse, nisi ea mente venditioni
consenserunt, ut similiter ex pretio mares quidem
15 duplum, feminae autem simplum consequantur.[2] In-
stituto filio herede et ex eo nepotibus emancipatis
testator ita cavit: '*βούλομαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὴ πω-
λεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου μηδὲ δανείζεσθαι κατ'
αὐτῶν, ἀλλὰ μένειν αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς καὶ υἱοῖς καὶ
ἐκγόνοις εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. ἐὰν δέ τις βουληθῇ
αὐτῶν πωλῆσαι τὸ μέρος αὐτοῦ ἢ δανείσασθαι κατ'
αὐτοῦ, ἐξουσίαν ἐχέτω πωλῆσαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ
καὶ δανείζεσθαι παρ' αὐτοῦ. ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα
ποιήσῃ, ἔσται τὸ χρηματιζόμενον ἄχρηστον καὶ ἄκυρον*'.
quaeritur, cum filius defuncti mutuam pecuniam a
Flavia Dionysia acceperit et locatis aedibus pro parte
sua pensiones sibi debitas creditrici delegaverit, an
condicio testamenti exstitisse videatur, ut filiis suis
fideicommissi nomine teneatur. respondi secundum ea
16 quae proponerentur non exstitisse. Matre et uxore
heredibus institutis ita cavit: 'a te, uxor carissima, peto,
ne quid post mortem tuam fratribus tuis relinquas:
habes filios sororum tuarum, quibus relinquas. scis
unum fratrem tuum filium nostrum occidisse, dum ei
rapinam facit: sed et alius mihi deteriora fecit'. quaero,
cum uxor intestata decessit et legitima eius hereditas
ad fratrem pertineat, an sororis filii fideicommissum
ab eo petere possunt. respondi posse defendi fidei-
17 commissum deberi. 'Lucius Titius hoc meum testa-
mentum scripsi sine ullo iuris perito, rationem animi
mei potius secutus quam nimiam et miseram diligen-
tiam: et si minus aliquid legitime minusve perite
fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis sani
voluntas': deinde heredes instituit. quaesitum est in-
testati eius bonorum possessione petita, an portiones
adscriptae ex causa fideicommissi peti possunt. re-
spondi secundum ea quae proponerentur posse.

259. [1]Lucius Titius testamento suo cavit, (32) 93
ne ullo modo praedium suburbanum aut domum heres
alienaret: filia eius heres scripta heredem reliquit
filiam suam, quae easdem res diu possedit et decedens
extraneos heredes instituit: quaesitum est, an praedia
pertinerent ad Iuliam, quae Lucium Titium testatorem
patruum maiorem habuit. respondit nihil proponi
contra voluntatem defuncti factum, quo minus ad here-
dem pertinerent, cum hoc nudum praeceptum est.
1 'Semproniae mulieri meae reddi iubeo ab heredibus
meis centum aureos, quos mutuos[2] acceperam'. quaesi-
tum est, si hanc pecuniam ut debitam Sempronia petens
victa sit, an fideicommissum peti possit. respondit
secundum ea quae proponerentur posse ex causa fidei-
commissi peti, quod apparuisset non fuisse ex alia
2 causa debitum. Quidam praedia lega- = (32) 78 § 2
vit libertis adiectis his verbis: 'uti a me possessa sunt
et quaecumque ibi erunt, cum moriar': quaesitum est,
an mancipia, quae in his praediis morata in diem
mortis patris familias fuerunt operis rustici causa vel
alterius officii, ceteraeque res, quae ibi fuerunt, ad
3 legatarios pertineant. respondit pertinere. Quaesi-
tum est, an, quod heredes fratribus rogati essent resti-
tuere, etiam ad sorores pertineret. respondit pertinere,
4 nisi aliud sensisse testatorem probetur.[3] Collegio
fabrorum fundum cum silvis, quae ei cedere solent,
uti optimus maximusque esset, legavit. quaero, an ea
quoque, quae in diem mortis ibi fuissent, id est faenum
pabulum palea, item machina, vasa vinaria, id est
cuppae et dolia, quae in cella defixa sunt, item gra-
naria legata essent. respondit non recte peti, quod
5 legatum non esset. [4]Ex parte dimidia heredi insti-
tuto per praeceptionem fundum legavit et ab eo ita
petit: 'peto, uti velis coheredem tibi recipere in fundo
Iuliano meo, quem amplius te recipere iussi,[5] Clodium
Verum nepotem meum, cognatum tuum'. quaero, an
pars fundi ex causa fideicommissi nepoti deberetur.
respondit deberi.

260. † Paul. 3 ad Vitell. *Titius Maevio fun-* (7.1) 50
*dum Tusculanum reliquit eiusque fidei commisit, ut eius-
dem fundi partis dimidiae usum fructum Titiae prae-
staret: Maevius villam vetustate corruptam necessariam
cogendis et conservandis fructibus aedificavit: quaesitum
est, an sumptus partem pro portione usus fructus Titia
adgnoscere debeat. respondit Scaevola, si, priusquam usus
fructus praestaretur, necessario aedificasset, non alias
cogendum restituere quam eius sumptus ratio haberetur.*

261. Defuncta fructuaria mense Decembri (7.1) 58
iam omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur,

1) ita et si hi . . . praestetur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 190).
2) nisi . . . consequantur *Trib.*

1) *Pr.* = *Scaev.* 19 *dig. fr.* 76 § 4. 2) HS C̄ quae mutua *Scaev.* 3) nisi . . . . probetur *Trib.?* (*Gradenwitz, p.* 189). 4) § 5 = *Scaev.* 19 *dig. fr.* 76 § 8. 5) quem hoc amplius te praecipere iussi *fr. gem.*

mense Octobri per colonos sublatis quaesitum est, utrum pensio heredi fructuariae solvi deberet, quamvis fructuaria ante kalendas Martias, quibus pensiones inferri debeant, decesserit, an dividi debeat inter heredem fructuariae et rem publicam, cui proprietas legata est. respondi rem publicam quidem cum colono nullam actionem habere, fructuariae vero heredem sua die secundum ea quae proponerentur integram pensionem
1 percepturum. 'Sempronio do lego ex redactu fructuum holeris et porrinae, quae habeo in agro Farrariorum, partem sextam'. quaeritur, an his verbis usus fructus legatus videatur. respondi non usum fructum,
2 sed ex eo quod redactum esset partem legatam. Item quaesitum est, si usus fructus non esset, an quotannis partem sextam redactam legaverit. respondi quotannis videri relictum, nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.[1]

262. Quidam praedia rei publicae legavit, (33.2) 17 de quorum reditu quotannis ludos edi voluit, et adiecit: 'quae legata peto, decuriones, et rogo, ne in aliam speciem aut alios usus convertere velitis'. res publica[2] per quadriennium continuum ludos non edidit: quaero, an reditus, quos quadriennio res publica percepit, heredibus restituere debeat vel compensare in aliam speciem legati ex eodem testamento. respondit et invitis heredibus possessione adprehensa perceptos fructus restituendos esse et non erogatum secundum defuncti voluntatem in alia quae deberentur compensari.

263. 'Fundi Aebutiani reditus uxori meae (33.2) 38 quoad vivat dari volo': quaero, an possit tutor heredis fundum vendere et legatario offerre quantitatem annuam, quam vivo patre familias ex locatione fundi redigere consueverat. respondit posse. item quaero, an habitare impune prohiberi possit. respondit non esse obstrictum heredem ad habitationem praestandam. item quaero, an compellendus sit heres reficere praedium. respondit, si heredis facto minores reditus facti essent, legatarium recte desiderare, quod ob eam rem deminutum sit. item quaero, quo distat hoc legatum ab usu fructu. respondit ex his, quae supra responsa essent, intellegi differentiam.

264. Qui dotem in pecunia numerata (33.4) 12 et aestimatis rebus acceperat, uxori ita legavit: 'Seiae uxori meae, si omnes res, quae tabulis dotalibus contineantur, heredi meo exhibuerit et tradiderit, summam dotis, quam mihi pro ea pater eius intulit, dari volo: hoc amplius denarios decem'.[3] quaesitum est, cum res in dotem datae plures ipso usu finitae essent nec moriente marito fuerant, an quasi sub impossibili condicione legatum datum debeatur. respondi videri condicioni paritum, si quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem heredis pervenit.

265. † Paul. 2 ad Vitell. *Qui dotem a matre* (33.4) 16 *uxoris acceperat et stipulanti ei promiserat, testamento uxori dotem legavit. cum quaesitum esset, an uxor dotis summam consequi posset, respondit Scaevola non videri dari uxori, quod necesse sit matri reddi. alias sic respondit non videri, nisi manifeste uxor docuisset[4] eam testantis voluntatem fuisse, ut onerare heredes duplici praestatione dotis vellet.*

266. Uxori ita legavit: 'uxor mea quid- (33.4) 17 quid ei comparavi et quod mihi dedit, e medio sibi sumat': quaero, an dos praelegata videatur. respondit verbis quae proponerentur videri et de dote legata loqui, nisi aliud testatorem voluisse probaretur.[1]
1 'Titiae uxori meae, quanta pecunia ad me iure stipulationem dotis eius nomine pervenit, quae dos est dotalibus duobus consignatis instrumentis centum aureorum'.[2] quaesitum est, an utramque summam consequi possit. respondit nihil proponi, cur non possit.

267. Seiae ex parte heredi institutae, (33.7) 20 si heres erit, fundos per praeceptionem dederat instructos cum suis vilicis et reliquis colonorum, et codicillis ita scripsit: 'postea mihi venit in mentem: Seiae fundos quos reliqui, ita ut sunt instructi rustico instrumento suppellectile pecore et vilicis cum reliquis colonorum et apotheca habere volo'. quaesitum est, an etiam ea, quae patris familias usus cottidiani causa in fundis fuerunt, legato continerentur. respondit testamento quidem ut proponeretur Seiae, insuper fundum, legatum, verum non amplius deberi, quam in codicillis (quos sane post oblivionem testamentariae scripturae fecisset) instructi appellatione contineri velle se mani-
1 feste ostendisset. Liberto suo quidam = (33.7) 18 § 4 praedia legavit his verbis: 'Seio liberto meo fundos illum et illum do lego ita ut instructi sunt cum dotibus et reliquis colonorum et saltuariis cum contubernalibus suis et filiis et filiabus'. quaesitum est, an Stichus servus, qui praedium unum ex his coluit et reliquatus est amplam summam, ex causa fideicommissi Seio debeatur. respondit, si non fide dominica, sed mercede, ut extranei coloni solent, fundum coluisset,
2 non deberi. 'Gaio Seio alumno meo fundos meos illum et illum, ita ut instructi sunt, et domum superiorem dari volo': quaesitum est, an etiam domum instructam dari voluerit. respondit secundum ea quae proponerentur ita videri dedisse, nisi is, a quo peteretur, aliud testatorem sensisse manifeste doceret[3]: at si habitationis, id est aedificii instrumentum legasset,
3 non cedere servos operae aliive rei paratos. Praedia ut instructa sunt cum dotibus et reliquis colonorum et vilicorum et mancipiis et pecore omni legavit et peculiis et cum actore: quaesitum est, an reliqua colonorum, qui finita conductione interposita cautione de colonia discesserant, ex verbis supra scriptis legato cedant. respondit non videri de his reliquis esse cogitatum.
4 Idem quaesiit in actore legato, an uxor et filia legato cedant, cum actor non in praediis, sed in civitate mo-
5 ratus sit. respondit nihil proponi, cur cedant. Idem quaesiit, cum testator facto testamento in provinciam sit profectus, an ea mancipia, quae post profectionem eius aut mortem sine cuiusquam auctoritate sponte sua ad parentes et notos sibi homines in fundos legatos transiere, legato cedant. respondit non legatos eos, qui
6 forte veluti commeantes transissent. 'Pam- = (32) 78 pr. philae libertae meae dari volo fundum Titianum cum instrumento et his quae in eodem erunt cum moriar'. quaesitum est, si Stichus servus, ex eo fundo ante annum mortis testatoris abductus et in disciplinam traditus, postea in eum fundum non reversus sit, an debeatur. respondit, si studendi causa misisset, non
7 quo a fundo eum aliorsum transferat, deberi. 'Tyran-

1) nisi . . . adprobetur *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* 20 *p.* 79). 2) *Exciderunt quaedam.* 3) X $\bar{X}$ *Scaev.* 4) nisi . . . docuisset *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 185 *sqq.*)? *v. vol.* I, *p.* 1302 *n.* 2.

1) nisi . . . probaretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 185).
2) HS $\bar{C}$ (*i. e. sestertium centenorum milium*) *Scaev.*
3) nisi is . . . doceret *Trib.?* (*Gradenwitz, p.* 183).

nae sorori meae fundum meum Graecianum cum stabulo et instrumento rustico omni relinquo'. quaeritur, an fundi appellatione etiam pascua, quae ad eum simul cum fundo pervenerint et quae semper in usibus huius possessionis habuerat, legato cederent. respondit, si prata fundo Graeciano ita coniunxisset, uti sub una fundi appellatione haberentur, ea quoque deberi.
8 Instructis domibus legatis crabattus argento inaurato tectus mortis Titiae tempore in domibus non est repertus, sed in horreis tantisper conditus: quaero, an is quoque praestandus sit. respondit, si in domo esse soleret et quo tutiore loco haberetur, interim in horreo
9 allatus esset, nihilo minus praestandum. Quod adiecit testator 'uti possedi' an hoc significet 'sicut instructa in diem mortis habuit', id est cum mancipiis pecoribus instrumento rustico? respondit: non de iure quaeritur.

268. † Paul. 2 ad Vitell. *Idem* | (33. 7) 18 § 5—9. 13. 14 | [*Scaevola scil.*] *consultus de meta molendaria* [*an instrumento inesset*] *respondit, si rusticis eius fundi operariis moleretur, eam quoque deberi. est autem meta inferior*
6 *pars molae, catillus superior. De bubulco quoque ita respondit, sive de eo, qui bubus ibi araret, sive de eo, qui boves eius fundi aratores pasceret, quaereretur, deberi.*
7 *De putatoribus quoque ita respondit, si eius fundi*
8 *causa haberentur, inesse. Pastores quoque et fossores*
9 *ad legatarium pertinere. Item cum fundus ita legatus esset: 'Maevio fundum Seianum, ita ut optimus maximusque est, cum omni instrumento rustico et urbano et mancipiis quae ibi sunt' et quaereretur, an semina deberentur, respondit verius esse deberi, nisi aliud testatorem sensisse heres probaret.*[1] *idem respondit de frumento reposito ad mancipiorum exhibitionem.*
13 *Quidam cum ita legasset: 'villam meam ita ut ipse possedi cum suppellectile mensis mancipiis, quae ibi deputabuntur, urbanis et rusticis, vinis, quae in diem mortis meae ibi erunt, et decem aureis'*,[2] *et quaereretur, cum in diem mortis ibi libros et vitreamina et vesticulam habuerit, an eadem omnia legato cederent, quoniam quaedam enumerasset: Scaevola respondit specialiter expressa, quae*
14 *legato cederent. Domum instructam legavit cum omnibus adfixis: quaeritur de instrumentis debitorum, an ea legatarius habere potest. respondit secundum ea quae proponerentur non posse.*

269. 'Titi fili, e medio praecipito sumito | (33. 8) 26 | tibique habeto domum illam, item aureos centum'[3]: alio deinde capite peculia filiis praelegavit. quaesitum est, an peculio praelegato et centum aurei[3] et usurae eorum debentur, cum rationibus breviariis in aere alieno et sortem et usuras inter ceteros creditores complexus sit. respondit, si id faenus nomine filii exercuisset et usuras ita, ut proponeretur, filio adscripsisset, id quoque peculio legato deberi.

270. 'Penum meam omnem ad matrem | (33. 9) 7 | liberosque meos, qui cum matre sunt, pertinere volo'. quaero, si tutores pupilli eam solummodo penum deberi, quae in caenaculo esset, dicant, sint autem et in horreis amphorae, an hae quoque deberentur. respondit, quidquid penoris usus causa ubicumque habuisset, deberi.

271. 'Stichus nutricis meae nepos liber | (34. 1) 20 | esto: cui decem aureos annuos[1] dari volo'. qui deinde interpositis nominibus eidem Sticho contubernalem eius et liberos legavit hisque, quae vivus praestabat: deinde alio capite libertis omnibus quae vivus praestabat dari iussit. quaero, an Stichus praeter suum legatum et alimenta percipere possit. respondit secundum ea quae
1 proponerentur non posse. Item cum alimenta libertis utriusque sexus reliquerit a re publica et ex praediis, quae ei legavit, dari voluisset, quaero, Stichi contubernali et liberis utrum ab herede instituto an a re publica diaria et vestiaria, quae vivus dabat, praestari deberent. respondit posse benigna voluntatis interpretatione dici his quoque a re publica praestanda.
2 Titia usum fructum fundi legavit Maevio eiusque fidei commisit, ut ex reditu fundi praestaret Pamphilae et Sticho annuos centenos nummos quoad vivent: quaero, an mortuo Maevio heres alimenta debeat. respondit nihil proponi, cur debeant praestari ab herede Titiae: sed nec ab herede legatarii, nisi id testator manifeste probetur voluisse etiam finito usu fructu praestari, si modo id, quod ex usu fructu receptum
3 esset, ei rei praestandae sufficeret.[2] Mater filio herede instituto per fideicommissum libertatem Pamphilo servo dedit: eidem cibariorum nomine legavit quinos aureos[3] et vestiarii in singulos annos quinquagenos,[4] si cum filio eius moretur: quaero, filio defuncto an alimenta debentur. respondit, si condicione paruisset, deberi et post mortem.

272. † Paul. 2 ad Vitell. *Quidam* | (34. 2) 32 § 3. 4. 7—9 | *primipilaris uxori suae argentum escarium legaverat: quaesitum est, cum pater familias in argento suo vasa habuerat, quibus et potabat et edebat, an legato haec quoque vasa continerentur. Scaevola respondit contineri.*
4 *Idem, cum quaereretur de tali legato: 'hoc amplius, filia mea dulcissima, e medio sumito tibique habeto ornamentum omne meum muliebre cum auro et si qua alia muliebria apparuerint', cum testatrix negotiatrix fuerit, an non solum argentum, quod in domo vel intra horreum usibus eius fuit, legato cedit, sed etiam quod in basilica fuit muliebre: respondit, si testatrix habuit proprium argentum ad usum suum paratum, non videri id legatum, quod negotiandi causa venale proponi soleret, nisi de eo quoque sensisse is qui petat probet.*[5]
7 *Titia mundum muliebrem Septiciae legavit: ea putabat sibi legata et ornamenta et monilia, in quibus gemmae et margaritae insunt, et anulos et vestem tam coloriam: quaesitum est, an haec omnia mundo continentur. Scaevola respondit ex his quae proponerentur dumtaxat*
8 *argentum balneare mundo muliebri contineri. Item cum inaures, in quibus duae margaritae elenchi et smaragdi duo, legasset et postea elenchos eisdem detraxisset et quaereretur, an nihilo minus detractis elenchis inaures deberentur: respondit deberi, si maneant inaures,*
9 *quamvis margarita eis detracta sint. De alio idem respondit, cum quaedam ornamentum mamillatum ex cylindris triginta quattuor et tympanis margaritis triginta quattuor legasset et postea quattuor ex cylindris, etiam sex de margaritis detraxisset.*

273. 'Seiae dulcissimae poculum aureum | (34. 2) 36 | quod elegerit fidei heredum committo ut darent'. quaero, cum in hereditate non sint nisi truellae scyphi modioli

1) nisi . . . . probaret *Trib.?* (*Gradenwitz, p.* 191).
2) HS X̄ *Scaev.* 3) HS C̄ *Scaev.*

1) HS X̄ annua *Scaev.* 2) nisi . . . . sufficeret *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 181). 3) sestertium quina milia *Scaev.* 4) *sestertios scil.* 5) nisi . . . probet *Trib.* (*v. vol.* I, *p.* 1305 *n.* 1).

phialae, an Seia de his speciebus eligere possit. respondit, cum omnia potui parata pocula dicuntur, posse eam ex his eligere.

274. Titia testamento, item codicillis (34. 2) 38
multas species tam argenti quam vestis specialiter per fideicommissum reliquit: quaero an non aliae species legato cedant, quam quae in hereditate inventae essent. respondit eas cedere, quae inventae essent: de ceteris
1 cavendum, ut, si inventae essent, praestentur. 'Semproniae Piae hoc amplius coopertoria Taviana et tunicas tres cum palliolis quae elegerit dari volo': quaero an ex universa veste, id est an ex synthesi tunicas singulas et palliola Sempronia eligere possit. respondit, si essent tunicae singulares cum palliolis relictae, ex his dumtaxat eligi posse: quod si non est, heredem vel tunicas et palliola set ex synthesi praestaturum
2 vel veram aestimationem earum. Seia testamento ita cavit: 'si mihi per condicionem humanam contigerit, ipsa faciam: sin autem, ab heredibus meis fieri volo: iubeoque signum dei[1] ex libris centum in illa sacra aede et in patria statui subscriptione nominis mei'. quaesitum est: cum in eo templo non nisi aut aerea aut argentea tantum sint dona, heredes Seiae utrum ex argento an ex auro signum ponere compellendi sunt an aereum? respondit secundum ea quae proponerentur argenteum ponendum.

275. Creditor debitori legavit ita: 'Gaio (34. 3) 31
Seio, quidquid mihi sub pignore hortorum suorum debuit, ab heredibus meis dari volo': quaero, cum testator vivus a Seio aliquid recepit, an id ex causa legati peti possit. respondit secundum ea quae proponerentur non posse. idem repetiit et ait item testatorem ante factos codicillos, quibus legavit, paene omnem pecuniam sortis et usurarum recepisse, ita ut modicum sortis et usurarum debeatur, et quaesiit, an ei repetitio competeret propter verba ad praeteritum relata 'quidquid mihi debuit'. respondit: prius quidem secundum ea quae proponerentur recte responsum est, verum posterius[2] propter ea, quae in tempore adderentur, ita ab iudice aestimandum, ut inspiceret, oblivione pecuniae solutae, aut quod eo inscio numerata esset, id fecisset, an consulto, quod quantitatem quondam de-
1 bitam, non ius liberationis dare voluisset. Inter cetera liberto ita legavit: 'et si quid me vivo gessit, rationes ab eo exigi veto'. quaeritur, an chartas, in quibus rationes conscriptae sunt, item reliquas secundum accepta et expensa heredibus reddere debeat. respondit ea de quibus quaereretur posse heredem vindicare, id autem, quod conservis, qui remanent in hereditate, crediderit et in rem domini versum esset,
2 desisse in reliquis esse. [3]Titia, quae duos tutores habuerat, ita cavit: 'rationem tutelae meae, quam egit Publius Maevius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo': quaeritur, an, si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit. respondit nihil proponi, cur[4] pecunia, quae pupillae esset et apud tutorem remaneret,
3 legata videretur. Item quaeritur, an contutor liberatus videretur. respondit contutorem non liberari.
4 [5]'Gaio Seio optime merito hoc amplius lego concedique volo neque ab eo peti neque ab heredibus eius, quidquid mihi aut chirographis aut rationibus debitor est vel quidquid a me mutuum accepit vel fidem meam pro eo obligavi'. quaero, utrum id solum, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit an et si quid ex ea summa usurarum nomine postea accessit legato cedat. respondit secundum ea quae proponerentur videri omnem obligationem Seio eius
5 debiti per fideicommissum solvi voluisse. Item quaeritur, si postea novatione facta et ampliata summa coeperit debere, an id, quod ex vetere contractu debebatur, nihilo minus in causa legati duret et an vero novatione facta quasi novus debitor ampliatae summae possit conveniri. respondit id dumtaxat legatum videri quod tunc debuisset, si tamen mansit in ea voluntate testator, quae tunc fuisset.[1]

276. Titia heredis instituti liberos habentis (35. 1) 85
filii fidei commisit, uti rem eius universam restitueret filiis eius liberisve eorum, cum ipsi petissent, sine ulla iuris cavillatione: quaero, an his verbis 'cum illi a te petierint' condicio fideicommisso adscripta videatur. respondit non videri.

277. Filium familias ex parte pure in- (36. 2) 27
stituit heredem eique fideicommissum dedit et eodem testamento ita cavit: 'quod ego Lucium Titium heredem institui, ita eum adire hereditatem volo, si is patria potestate liberatus fuerit': quaesitum est, an a coheredibus eius adita hereditate legati filio familias dati dies cesserit. respondit, si pure sit datum, a coherede filii pro hereditaria parte fideicommissum peti
1 posse. Menstruos denarios denos manumissis legavit: quaesitum est, cum absentibus heredibus ex senatus consulto libertatem sunt consecuti, ex quo tempore eis cibaria debeantur. respondit secundum ea quae proponerentur ex eo tempore his cibaria debeantur,[2] quo liberi esse coeperint.

LIBER IV.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*) 2.]

278. Testamento filium et uxorem suam (31) 89
heredes instituit: postea epistulam scripsisse dicitur, qua et quidquid in peculio habuit filius, ei donavit et adiecit praecipua haec eum suique iuris et post mortem suam habere velle. quaero, cum testamento significaverit, si quid obsignatum recepisset, id vice codicillorum valeret, epistula autem non sit obsignata, an quae epistula continentur ad filium pertineant. respondi, si fides epistulae relictae constaret, deberi, quae
1 in ea dare se velle significavit. Qui indivisam cum fratre suo rem habebat, filias suas heredes instituit et ita cavit: 'propter res universas quae mihi cum illo fratre meo patruo vestro communes sunt, quas aestimationis constiterit esse universas duo milium aureorum,[3] fidei vestrae committo, uti pro portione vestra mille aureos[4] a Lucretio Pacato patruo vestro accipiatis': huic testamento quinquennio supervixit et abunde patrimonium reliquit: quaesitum est, an heredes Lucretii Pacati secundum verba supra scripta offerentes mille aureos[4] fideicommissum consequantur. respondi secundum ea quae proponerentur non facere voluntatem, ut universa datis millenis aureis[5] restituerentur, sed aestimationis, quae mortis tempore in rebus fuerat,
2 oblationem debere fieri. Seio, quem heredi sub-

1) *Scaevola dei nomen dederat.* 2) posterius *gloss.* 3) § 2 = *Scaev.* 16 *dig. fr.* 57 § 4. 4) non *ins. F. contra Bas.* 5) § 4 = *Scaev. ibid.* § 6.

1) si tamen . . . fuisset *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200). 2) his . . . . debeantur *gloss.?* 3) vicies sestertii *Scaev.* 4) decies sestertium *Scaev.* 5) dato decies sestertio *Scaev.*

stituerat, ita legavit: 'Seio, si mihi heres non erit, et uxori eius Marcellae argenti libras quindecim dari volo'. quaero, cum Seius heres exstiterit, an Marcellae legati dimidia portio debeatur. respondi secundum ea
3 quae proponerentur deberi. [1]Lucius Titius intestato moriturus, cum haberet uxorem et ex ea filiam emancipatam, codicillis haec verba inseruit: 'pertinent autem hi codicilli ad uxorem et filiam. primum autem rogo, sic inter vos agatis, ut me vivo egistis, itaque rogo, ut quidquid aut ego reliquero aut quod vos ipsae habetis, commune vobis sit'. filia intestati patris bonorum possessionem accepit: quaeritur, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri deberetur et quota. respondi secundum ea quae proponerentur dimidiam partem deberi, si modo uxor
4 parata sit in commune bona sua conferre. Quattuor filios aequis partibus instituit et fundum per praeceptionem singulis legavit: filii, cum universa bona patris obligata essent, mutua accepta pecunia hereditario creditori solverunt et posteriori obligaverunt, qui, cum ei debitum non solveretur, praedia universa lege pignoris uni ex heredibus vendidit: quaeritur, an, cum iste filius ex causa emptionis ea possideat, fratribus et coheredibus fideicommissi petitio esset an vero ea perempta esset, cum communiter universa sequenti creditori obligaverint. respondi actionem quidem fideicommissi in personam competentem omnibus invicem manere: non autem fideicommissum restituendum est, nisi prius debitum ab eis emptori eidemque coheredi
5 persolveretur.[2] Filiae fidei commisit in haec verba: 'peto a te, filia mea, ut dotalem cautionem post mortem meam mutes et ita renoves, ut fratres tui dotem stipularentur hoc casu, ut, si sine liberis uno pluribusve in matrimonio morieris, dos ad eos perveniat'. post mortem patris decessit maritus, antequam renovaretur cautio dotalis, et postea alii nupta decessit nullo liberorum relicto, vivo adhuc Titio uno ex fratribus. quaesitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quae in dotem fuerant. respondi posse fideicommissum ab heredibus sororis peti, si per eam stetit, quo minus
6 dotem frater stipularetur. Filium et filiam heredes instituit et libertis legata dedit eorumque fidei commisit in haec verba: 'a vobis peto, ut quidquid vobis legavi, contenti sitis viventes, ut post vos filiis meis restituatis'. defuncta testatricis filia Maevia libertus decessit herede instituto patronae filio ex parte debita, ex altera extraneo: quaesitum est, an adita hereditate patronae filius a coherede suo partem eorum, quae ex testamento matris ad Maevium libertum pervenerant, petere potest. respondi eius, quod ei deberetur, si hereditatem non adisset, partem a coherede petere
7 posse. Maritus uxorem ex asse heredem instituit, cuius post mortem codicillos aperiri testator praecepit: praedium hereditarium uxor infructuosum rationi suae existimans vendidit: emptor quaerit, an retractari haec venditio possit post mortem mulieris ab his, quibus codicillis per fideicommissum hereditas data deprehenderetur an vero solum quantitas pretii ab herede uxoris fideicommissariis debeatur. respondi propter iustam ignorantiam tam mulieris quam emptoris heredem mulieris, ut fundus apud emptorem remaneat, fideicommissario pretium dare debere.

279. Maevia nepotem ex Maevio puberem [(33.1) 13 heredem instituit et Lucio Titio ita legavit: 'Lucio Titio viro bono, cuius obsequio gratias ago, dari volo annuos quamdiu vivat aureos decem,[1] si rebus nepotis mei interveniat omnemque administrationem rerum nepotis mei ad sollicitudinem suam revocaverit'. quaero, cum Lucius Titius aliquo tempore Maevii negotia gesserit et per eum non stet, quo minus gerat, Publius autem Maevius nollet eum administrare, an fideicommissum praestari debeat. respondi, si non propter fraudem aliamve quam iustam causam improbandae operae causa[2] remotus esset a negotiis, quae administrare secundum defuncti voluntatem vellet, perceptu-
1 rum legatum. Uxore herede scripta ita cavit: 'libertis meis omnibus alimentorum nomine singulis annuos denarios duodecim[3] ab herede dari volo, si ab uxore mea non recesserint'. quaero, cum pater familias sua voluntate de civitate difficile profectus sit, ea autem adsidue proficiscatur, an liberti cum ea proficisci debeant. respondi non posse absolute responderi, cum multa oriri possint, quae pro bono sint aestimanda: ideoque huiusmodi varietas viri boni arbitrio dirimenda est. item quaeritur, cum proficiscens eis nihil amplius optulerit ac per hoc eam secuti non sint, an legatum debeatur. respondit et hoc ex longinquis brevibusque excursionibus et modo legati aestimandum esse.

280. Gaio Seio trecentos aureos[4] legavit, (34. 1) 13 ut ex usuris eius summae libertis cibaria et vestiaria praestaret, quae statuerat: codicillis autem eandem summam vetuit dari Gaio Seio, sed dari Publio Maevio voluit: quaero, an libertis fideicommissum debeat Maevius. respondi Maevium, nisi aliud, de quo non deliberaretur, doceat sibi a testatore iniunctum, videri secundum voluntatem testatoris recepisse ea onera, quae adscripta erant ei summae, quae in eum codi-
1 cillis transferebatur. [5]Imperator Antoninus Pius libertis Sextiae Basiliae. 'Quamvis verba testamenti ita se habeant, ut, quoad cum Claudio Iusto morati essetis, alimenta et vestiarium legata sint, tamen hanc fuisse defunctae cogitationem interpretor, ut et post mortem Iusti eadem vobis praestari voluerit'. respondit eiusmodi scripturam ita accipi, ut necessitas alimentis prae-
2 standis perpetuo maneat. Item consultus de tali scriptura 'et tecum sint semper volo': quaero, cum manumissi ab herede cum eo morati diu sint, sed ob graviorem servitutem ab eo discesserint, an alimenta his debeantur, quae negat se praestare, nisi vice servitutis is uteretur. respondit secundum ea quae proponerentur deberi.

281. Tutor decedens aliis heredibus (34. 3) 26 scriptis pupillo suo, cuius tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari voluit, si heredibus suis tutelae causa controversiam non fecerit, sed eo nomine omnes liberaverit: pupillus legatum praetulit et postea nihilo minus petit quidquid ex distractione aliave causa ad tutorem suum ex tutela pervenerit: quaero, an verbis testamenti ab his exactionibus excludatur. respondit, si prius, quam condicioni pareret, fideicommissum percepisset et pergeret petere id, in quo contra condicionem faceret, doli mali exceptionem obstaturam: nisi

1) § 3 = *Scaev.* 21 *dig. fr.* 90 *pr.* 2) actionem .... persolveretur] *videntur haec omnia esse Triboniani* (*Gradenwitz, ZRG* 20 *p.* 69). *Scaevolam puto simpliciter respondisse: actionem familiae erciscundae omnibus invicem manere. Compilatores pro* F. E. (*familiae erciscundae*) *legisse videntur* F. C. (*fideicommissum*).

1) annua ... HS X̄ *Scaev.* 2) causa *gloss.* 3) duodenos *Scaev.* 4) HS C̄C̄C̄ *Scaev.* 5) *cf. C.* (6. 37) 1.

paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere: quod ei aetatis beneficio indulgendum est.

282. Maritum suum et filium communem | (35. 2) 25
aequis partibus heredes instituit: quaesitum est, an in
ratione legis Falcidiae imputandum sit marito, quod
ad eum ex eadem hereditate per filium pervenit. re-
spondit, si ex institutione filii tantum retineat, quantum
ad Falcidiam satis sit, nihil quartae nomine deducen-
1 dum. [1]A liberto, cui fundum legaverat, per fidei-
commissum Seiae annua decem[2] dedit: quaesitum est,
si lex Falcidia liberti legatum minuerit, an Seiae quo-
que annuum fideicommissum minutum videatur, cum
reditus largiatur annuam praestationem. respondit
secundum ea quae proponerentur non videri minutum,
nisi alia mens testatoris probetur.[3]

283. A filia petit, ut, si liberis super- | (36. 1) 64
stitibus moreretur, partem eius quod ad eam ex bonis
patris pervenisset, quod si sine liberis, universum fratri
restitueret: quaeritur, defuncta ea in matrimonio super-
stite filia, an heres eius cum parte hereditatis eius
quoque quod dotis nomine datum erat partem resti-
tuere debeat. respondit id, quod in dotem fuisset,
non contineri in partem hereditatis quae restituenda
est: sed et si ex promissione dotis aliquid debitum
1 fuit, aeris alieni loco habendum. Alumno certam
pecuniam legavit et eam recipi a Sempronio mandavit
et certas usuras alumno praestari, donec ad vicensimum
annum pervenerit: deinde alumni fidei commisit, ut,
si sine liberis decederet, partem restitueret Sempronio,
partem Septiciae. quaesitum est defuncto alumno intra
annum vicensimum, an substituti fideicommissum petere
possint an vero in id tempus sustinere, quo, si viveret,
alumnus vicensimum annum impleret. respondi secun-
dum ea quae proponerentur posse.

284. [4]Si fundus instructus relictus erit, | (36. 2) 28 quaeritur, quemadmodum dari debeat, utrum sicut instructus fuit mortis tempore an eo tempore quo facti sunt codicilli an quo peti coepit. respondit ea quibus instructus sit fundus, cum dies legati cedat, deberi.

[*De aqua* (*E.* 176)].

285. Scaevola respondit solere eos, qui | (39. 3) 26 iuri dicundo praesunt, tueri ductus aquae, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi ius non probaretur.

[*De manumissionibus* (*E. XXXI*)].

286. Qui habebat servum Cratistum, | (40. 4) 54
testamento ita cavit: ‘servus meus Cratinus liber esto’:
quaero, an servus Cratistus ad libertatem pervenire
possit, cum testator servum Cratinum non habebat, sed
hunc solum Cratistum. respondit nihil obesse, quod
1 in syllaba errasset. Scripti testamento heredes ante
aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, ut
parte dimidia contenti essent, et ita decreto a praetore
interposito hereditatem adierunt: quaero, an libertates
in eo testamento datae competierunt. respondit, si
testator fraudandi consilium non habuisset, competere
libertates.

287. ‘Thais ancilla mea cum heredi meo | (40. 5) 41
servierit annos decem, volo sit mea liberta’. quaeritur,
cum libertam suam esse voluerit nec id heres facere
potuerit nec directa pure data sit libertas, an etiam
post decem annos in servitutem remaneret. respondit
1 nihil proponi, cur non Thaidi libertas debeatur. Lu-
cius Titius ita cavit: ‘Maevi fili carissime, te rogo, ut,
si Stichus et Damas et Pamphilus te promeruerint,
aere alieno liberato ne alterius quam tuam servitutem
experiantur’: quaero, an, si per heredem steterit, quo
minus aes alienum exsolveretur, ex causa fideicom-
missi libertatem consequi possint. respondit non qui-
dem imputandum heredi, si pro commoditatibus rei
suae administrandae aes alienum tardius exsolverit:
verum si manifeste studium non solventis ei rei para-
tum, ut libertatibus mora fieret, probaretur, repraesen-
2 tandas libertates. Tutoris, quem et ipsum testamento
liberis dederat, fidei commisit de manumittendis servis
ipsius tutoris, sed is a tutela excusatus fuerat: quaero,
an eisdem servis libertatem praestare deberent tutores,
qui in locum excusati dati tutelam administrarent.
respondit secundum ea quae proponerentur libertates
3 et ab heredibus scriptis videri datas. ‘Seio auri
libras tres et Stichum notarium, quem peto manumit-
tas’. Seius eodem testamento tutor datus a tutela se
excusavit: quaeritur, an nihilo minus fideicommissa
libertas debeatur. respondit nihil proponi, cur non
4 debeatur. Sorore sua herede instituta de servis ita
cavit: ‘*βούλομαι καὶ παρακαλῶ, γλυκυτάτη μου ἀδελφή,
ἐν παρακαταθήκῃ σε ἔχειν Στίχον καὶ Δάμαν τοὺς πραγ-
ματευτάς μου, οὓς ἐγὼ οὐκ ἠλευθέρωσα, ἄχρις ἂν τὰς
ψήφους ἀποκαταστήσωσιν· ἐὰν δὲ καὶ σοὶ ἀρέσωσιν, ἐμή-
νυσά σοι τὴν γνώμην μου*’. quaero, si paratis actoribus
rationes reddere heres libertatem non praestet, dicendo
eos non placere sibi, an audienda esset. respondit non
spectandum, quod heredibus displiceret, sed id quod
viro bono posset placere, ut libertatem consequantur.
5 Lucia Titia heredum fidei commisit, uti Pamphilam
ancillam Seiae cum filiis eius redimerent et manumit-
terent, et iuridicus, quanti singuli essent redimendi,
aestimavit: medio tempore Pamphila, antequam pecunia
solveretur, peperit: quaero, id quod natum est ex Pam-
phila utrum ad heredes Seiae an ad heredem Titiae
pertineat. respondit id, quod natum est ex Pamphila,
eius quidem esse, cuius ea fuerat tunc cum pareret:
verum heredem, si moram fideicommissae libertati fecit,
compellendum partum quoque ad libertatem perducere.
6 Lucius Titius ita testamento cavit: ‘medicos tibi com-
mendo illum et illum: in tuo iudicio erit, ut habeas
bonos libertos et medicos. quod si ego libertatem eis
dedissem, veritus sum, quod sorori meae carissimae
fecerunt medici servi eius manumissi ab ea, qui salario
expleto reliquerunt eam’: quaero, an fideicommissa
libertas supra scriptis competere potest. respondit
secundum ea quae proponerentur non necessitatem
7 heredibus impositam, sed arbitrium permissum. Titius
Sticho servo suo libertatem dedit, si rationes sic de-
derit: quaero, an ratio per eum gesta ita putari debeat,
ut damna, quae casu contigerunt, ad onus reliquorum
non pertineant. respondit in negotio, quod voluntate
domini administrasse proponatur, ea damna, quae casu
ita acciderint, ut servo nihil possit imputari, non per-
8 tinere ad reliquorum onus. Item quaero, cum omne
peculium reddere iussus sit, an ita peculium computari
debeat, ut id solum peculii esse videatur, quod quaque
ex causa domino debeat superesse. respondit in ea
specie, de qua quaereretur, non debere deduci ex
9 peculio, quod domino debeatur. Item quaero, an,

1) § 1 = *Scaev.* 22 *dig. fr.* 94 § 1. 2) dena *Scaev.* 3) nisi . . . probetur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 179). 4) = *Scaev.* 23 *dig. fr.* 101.

si ex reliquis in peculio aliquid converterit, deduci hoc ex peculio reddendo debeat. respondit, si id, quod ex causa quae proponeretur in peculium versum est, reliquorum nomine desolutum est, fieri satis condicioni, si id, quod reliquum est peculii, solvatur.
10 Libertatem ita testamento dedit: 'Cupitum servum meum, cum Marcianus filius meus sedecim annos impleverit, rationibus redditis liberum esse volo': post mortem testatoris tutores Cupito exactionem commiserunt isque nummos redactos expensavit eisdem tutoribus: deinde filius impubes decessit, cui mater heres extitit et tutorem tutelae iudicio filii condemnatum habuit: Cupitus ad libertatem proclamat eo tempore, quo, si viveret Marcianus, annos sedecim aetatis habiturus esset, offerens rationes unius anni in diem mortis testatoris, quod ceterae subscriptae fuerunt. quaesitum est, an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat. respondit eum de quo quaeritur condicioni rationis reddendae ita videri paruisse, si omne ex eo, quod gessit, recte desiderari potest, reddiderit: nam alteram condicionem humaniore interpretatione ita accipi posse, ut defuncto pupillo tempus, quo, si viveret, sedecim
11 annos impleret, exspectare satis fuerit. 'Stichus et Damas servi mei, si rationes reddideritis, liberi estote': quaesitum est, an non solum rationes, verum si qua alia consilio et fraude eorum amota sunt, praestari ab his debeant, ut ad libertatem perveniant. respondit rationum reddendarum condicioni contineri omne, quod
12 quoquo genere servi actum fidemque respiceret. Intra certa tempora condicioni reddendarum rationum non paruerunt, postea parati erant: quaesitum est, an perveniant ad libertatem. respondit, si per ipsos stetisset, quo minus intra tempora praescripta condicioni parerent, non idcirco liberos fore, quod postea rationes
13 velint reddere. 'Ab heredibus meis peto fideique eorum committo, cum filius meus sedecim annos impleverit, Stichum rationibus redditis manumittant': quaero, an[1] eundem servum testator in diem usque pubertatis filii sui actum agere voluerit. respondit manifestum esse testatorem huius quoque actus ratio-
14 nem a Sticho reddi voluisse. 'Stichus servus meus iubeo ut det praestet filiae et uxori meae heredibus meis sine ulla controversia tot aureos[2]: et ut ipsum manumittant, fidei eorum committo': quaesitum est, cum uxor ab hereditate abstinuerit, utrum duobus an filiae praestare debeat. respondit filiae, quae heres ex asse extitisse proponeretur, pro solido dandum.
15 Herede filio suo ex asse instituto libertatem dedit in haec verba: 'December dispensator meus, Severus vilicus et Victorina vilica Severi contubernalis in annos octo liberi sunto: quos in ministerio filii mei esse volo: te autem, Severe fili carissime, peto, uti Decembrem et Severum commendatos habeas, quibus praesentem libertatem non dedi, ut idonea ministeria haberes, quos spero te et libertos idoneos habiturum'. quaero, cum eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerat novem et Titius post biennium et sex menses decesserit, anni octo, in quos libertas erat dilata, ex testamenti facti tempore an vero ex mortis numerari debeant. respondit posse videri testatorem eos annos octo dilatae libertatis comprehendisse, qui computandi sunt a die testamenti facti, nisi aliud

1) *Exciderunt quaedam.* 2) HS tot *Scaev.*

16 voluisse testatorem probaretur.[1] 'Spendophorus, cum filia mea in familia nupserit, si rationes idonee filiae meae administratas reddiderit, liber esto': filia cum adhuc pubes esset, vivo patre decessit et ex substitutione Seius heres extitit: quaero, cum Spendophorus rationes pupillae non administraverit et vivo patre familias desierit ipsius rationes administrare et, si viveret, Titia annos haberet amplius duodecim, an ex testamento liber sit. respondit, si nullas rationes administrasset, quas reddere heredi deberet, secundum
17 ea quae proponerentur liberum esse. 'Stichum rationibus redditis manumitti volo'. Stichus arcarius probante domino nomina fecit et rationes a domino *sub*scriptas exhibet nec postea nomen ullum fecit: quaero, an, si qui minus solvendo fuerint debitores, quibus alii exactores erant applicati, nondum videatur condicioni satisfactum. respondit secundum ea quae proponerentur non pertinere ad onus reddendarum rationum, quod solvendo non essent debitores.

288. Pignori obligatum servum debitoris (40. 9) 26 heres manumisit: quaesitum est, an liber esset. respondit secundum ea quae proponerentur, si pecunia etiam nunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. *PAULUS:* soluta ergo pecunia ex illa voluntate liber fit.

289. [2] Quaero, an libertus prohiberi potest (37. 14) 18 a patrono in eadem colonia, in qua ipse negotiatur, idem genus negotii exercere. Scaevola respondit non posse prohiberi.

LIBER V.

[*De usucapione*][3].

290. Alienam aream bona fide emit et (41. 4) 13 ante impletam diutinam possessionem[4] aedificare coepit: ei denuntiante domino soli intra tempora diutinae possessionis,[5] perseveravit: quaero, utrum interpellata sit an coepta duraverit. respondit secundum ea quae proponerentur non esse interpellatam.

291. Qui pro donato coeperat usucapere, (41. 6) 5 manumittendo nihil egit, quia nec dominium nanctus fuerit: quaesitum est, an usucapere desierit. respondi eum de quo quaeritur omisisse videri possessionem et ideo usucapionem interruptam.

[*De iudicatis* (*E.* 198)].

292. [6]Negotiorum gestor vel tutor vel (49. 1) 24 curator[7] bona fide condemnati appellaverunt[8] et diu negotium tractum est: quaesitum est appellatione eorum[9] iniusta pronuntiata an, quia tardius iudicatum sit, usurae principalis pecuniae medii temporis debeantur. respondit secundum ea quae proponerentur dan-
1 dam utilem actionem. Curator iuvenis adversus tutoris heredes iudicio expertus appellationem interposuit: cum implesset autem vicensimum quintum annum aetatis iuvenis et in militia ageret, exequi appellationem desiit. quaero, regressus a militia utrum ipse appellationem explicare deberet an vero curatorem in eam rem conveniri oporteret. respondit ipsum militem litem ad se pertinentem exsequi debere secundum ea quae proponerentur.

1) nisi . . . probaretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 182). 2) *cf. Scaev.* 2 *resp. fr.* 248. 3) *v. Lenel, p.* 18 *sq.* 4) usucapionem *Scaev.* 5) usucapionis *Scaev.* 6) *pr.* = *Scaev.* 25 *dig. fr.* 111. 7) vel tutor vel curator *Trib., v. fr. gem.* 8) condemnatus appellavit *Scaev.* 9) eius *Scaev.*

[*Si suus heres erit* (*E.* 209)].

293. [1]Cum in eo esset pupillus, ut ab (2. 14) 44 hereditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit, ut certam portionem acciperent: idem curatores cum aliis fecerunt. quaero, an et tutor idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat. respondi eum tutorem, qui ceteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum esse debere.

294. [2]Tutores pupilli quibusdam credi- (12. 6) 61 toribus patris ex patrimonio paterno solverunt, sed postea non sufficientibus bonis pupillum abstinuerunt: quaeritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est vel totum quod acceperunt restituere debeant. respondi, si nihil dolo factum esset, tutori quidem vel pupillo non deberi, creditoribus autem aliis in id, quod amplius sui debiti solutum est, teneri.

295. Ex contractu paterno actum est (42. 1) 44 cum pupilla tutore auctore et condemnata est: postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis et ita bona defuncti ad substitutum vel ad coheredes pervenerunt: quaeritur, an hi ex causa iudicati teneantur. rescripsit dandam in eos actionem, nisi culpa tutorum pupilla condemnata est.[3]

[*Quae fraudationis causa etc.* (*E.* 225)].

296. Cum in vetus creditum unus cre- (42. 8) 22 ditor pignora accepisset, quaero, an in fraudem ceterorum creditorum factum nullius momenti esset. respondit creditorem non idcirco prohibendum a persecutione pignorum, quod, in vetus creditum ut obligaretur, pactus esset, nisi id in fraudem ceterorum creditorum factum sit et ea via iuris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.[4]

[*Ne quid in loco publico fiat* (*E.* 237)].

297. Respondit in litore iure gentium aedi- (43. 8) 4 ficare licere, nisi usus publicus impediretur.

[*Ne quid in flumine publico etc.* (*E.* 242)].

298. Quaesitum est, an is, qui in utra- (43. 12) 4 que ripa fluminis publici domus habeat, pontem privati iuris facere potest. respondit non posse.

[*De precario* (*E.* 258)].

299. Lucius Titius epistulam talem misit: (39. 5) 32 'ille illi salutem. hospitio illo quamdiu volueris utaris superioribus diaetis omnibus gratuito, idque te ex voluntate mea facere hac epistula notum tibi facio': quaero an heredes eius habitatione eum prohibere possunt. respondit secundum ea, quae proponerentur, heredes eius posse mutare voluntatem.

[*De interdicto Salviano et actione hypothecaria* (*E.* 266. 267)].

300. Debitor pactus est, ut quaecumque (20. 1) 32 in praedia pignori data inducta invecta importata ibi nata paratave essent, pignori essent: eorum praediorum pars sine colonis fuit eaque actori suo colenda debitor ita tradidit adsignatis et servis culturae necessariis: quaeritur, an et Stichus vilicus et ceteri servi ad culturam missi et Stichi vicarii obligati essent. respondit eos dumtaxat, qui hoc animo a domino inducti essent, ut ibi perpetuo essent, non temporis causa accommodarentur, obligatos.

301. Mulier in dotem dedit marito (20. 4) 19 praedium pignori obligatum et testamento maritum et liberos ex eo natos, item ex alio heredes instituit: creditor cum posset heredes convenire idoneos, ad fundum venit: quaero, an, si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius nominis cedere. respondi posse videri non iniustum postulare.

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)].

302. Fideiussor evictionis nomine con- (44. 4) 15 demnatus[1] id praedium, quod evictum est, et omnia praestare paratus est, quae iure empti continentur: quaero, an agentem emptorem exceptione ex causa iudicati[2] doli mali summovere potest. respondit exceptionem quidem opponi posse, iudicem autem aestimaturum, ut pro damnis emptori satisfiat.

303. Si fideiussor creditori denuntiaverit, (46. 1) 62 ut debitorem ad solvendam pecuniam compelleret vel pignus distraheret, isque cessaverit, an possit eum fideiussor doli mali exceptione summovere? respondit non posse.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

304. Si ita quis promiserit: 'decem (45. 1) 135 tibi dabo, qua die petieris, et eorum usuras in dies triginta', quaero, usurae utrum ex die stipulationis an ex die, qua petita sors fuerit, debeantur. respondit secundum ea quae proponerentur ex die stipulationis
1 deberi, nisi aliud actum manifeste probaretur.[3] Item quaesitum est, quando pecuniam reddere debebo 'cum primum petierit'. respondit verba quae proponerentur
2 ex die, quo stipulatio facta esset, initium capere. Seia cavit Lucio Titio, quod mandante eo hortos emisset, cum pretium omne cum usuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam: deinde in continenti inter utrumque convenit, ut intra kalendas Apriles primas universam summam mandator numeraret et hortos acciperet. quaeritur, cum ante kalendas Apriles non omne pretium cum usuris a Lucio Titio Seiae solutum sit, interposito tamen modico tempore reliquum pretium cum usuris Seiae Titius solvere paratus fuerit neque Seia accipere voluit et usque in hodiernum per Titium non stet, quo minus reliquum solveret, an nihilo minus Lucius Titius, *si* Seiae universam pecuniam solvere paratus sit, ex stipulatu agere possit. respondit posse, si non multo post optulisset nec mulieris quicquam propter eam moram interesset: quod omne ad iudicis cognitionem remittendum est.
3 Ea lege donatum sibi esse a Seia servum et traditum, ut ne ad fratrem eius aut filium aut uxorem aut socrum perveniret, scripsit et haec ita stipulante Seia spopondit Titius, qui post biennium heredes reliquit Seiam et fratrem, cui ne serviret, expressum erat: quaeritur an Seia cum fratre et coherede ex stipulatu agere possit. respondit posse in id, quod eius interest.
4 Filia, quae de inofficioso agere instituit et transegit postea cum heredibus stipulatione interposita et sub-

1) = *Scaev.* 26 *dig. fr.* 113. 2) *cf. fr.* 191. 340. 3) nisi . . . condemnata est *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200). 4) nisi . . . solent *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200).

1) Fideiussor . . . condemnatus] *non possunt haec esse Scaevolae. Auctoris sponsor Scaev.?* 2) ex causa iudicati *Trib.?* 3) nisi . . . probaretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 200).

iecta doli clausula, apud praefectum de falso testamento egit nec probavit: quaero, an ex doli clausula possit conveniri. respondi nihil ad eam stipulationem id, quod postea actum proponeretur, pertinere.

305. Si librarius in transscribendis sti- (50. 17) 92 pulationis verbis errasset, nihil nocere, quo minus et reus et fideiussor teneretur.

[*De solutionibus*].

306. Creditor oblatam a debitore pecu- (46. 3) 102 niam ut alia die accepturus distulit: mox pecunia, qua illa res publica utebatur, quasi aerosa iussu praesidis sublata est: item pupillaris pecunia, ut possit idoneis nominibus credi servata, ita interempta est: quaesitum est, cuius detrimentum esset. respondi secundum ea quae proponerentur nec creditoris nec tutoris detri-
1 mentum esse. Cum de sorte debita constaret, de usura litigatum esset, novissime ex appellatione pronuntiatum est solutas quidem usuras non repeti, in futurum vero non deberi: quaero, pecunia data utrum usuris cedere deberet, quod petitor defenderet, an vero sorti proficeret. respondi, si qui dabat, in sortem
2 se dare dixisset, usuris non debere proficere. Valerius Lucii Titii servus scripsit: 'accepi a Mario Marino ex summa maiore tot aureos'[1]: quaero, an haec summa in proximum annum ei accepto ferri debeat, cum superioris anni sit reliquator. respondi videri in primam quamque summam liberationem proficere.
3 Titius mutuam pecuniam accepit et quincunces usuras spopondit easque paucis annis solvit: postea nullo pacto interveniente per errorem et ignorantiam semisses usuras solvit: quaero, an patefacto errore id, quod amplius usurarum nomine solutum esset quam in stipulatum deductum, sortem minueret. respondit, si errore plus in usuris solvisset quam deberet, habendam rationem in sortem eius quod amplius solutum est.

[*Si cui plus quam per legem Falcidiam etc.* (*E.* 284)].

307. Lineam margaritorum triginta quin- (35. 2) 26 que legavit, quae linea apud legatarium fuerat mortis tempore: quaero, an ea linea heredi restitui deberet propter legem Falcidiam. respondit posse heredem consequi, ut ei restituatur, ac, si malit, posse vindicare partem in ea linea, quae propter legis Falcidiae ratio-
1 nem deberet remanere. Quaesitum est, an pretium statuarum Falcidiam pati debeat. respondit debere.

[*Legatorum servandorum causa* (*E.* 287)].

308. [2]Tutor, qui et coheres pupillo erat, (26. 9) 8 cum conveniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cavit: quaesitum est, an in adultum pupillum pro parte danda sit utilis actio. respondit danda.

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

309. Respondit non tantum verbis ratum (46. 8) 5 haberi posse, sed etiam actu: denique si eam litem, quam procurator inchoasset, dominus comprobans persequeretur, non esse commissam stipulationem.

LIBER VI.

[*Ad legem Falcidiam*].

310. 'Seius et Agerius si intra diem (35. 2) 27 trigesimum mortis meae rei publicae nostrae caverint contentos se futuros tot aureis[1] legis Falcidiae beneficio omisso, heredes mihi sunto. quos invicem substituo. quod si voluntati meae non consenserint, exheredes sunto'. quaesitum est, an heredes instituti hereditatem adire possint, si condicioni parere nolunt, cum habeant substitutos eadem condicione praescripta. respondit Seium et Agerium primo loco institutos perinde adire posse, ac si ea condicio, quae fraudis causa adscripta est, adscripta non esset.

[*Ad legem Iuliam et Papiam*]?

311. Filios heredes instituit, uxori vestem (33. 2) 39 mundum muliebrem lanam linum et alias res legavit et adiecit: 'proprietatem autem eorum, quae supra scripta sunt, reverti volo ad filias meas quaeve ex his tunc vivent': quaesitum est, utrum usus fructus an proprietas earum rerum data sit. respondit proprietatem legatam videri.

312. Respondit: quaeris, an ingenuitatis (40. 11) 3 iure utatur is, quem sanctissimus et nobilissimus imperator natalibus suis restituit. sed ea res nec dubitationem habet nec umquam habuit, quin exploratum sit ad omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui isto beneficio principis utatur.

[*Ad legem Corneliam de adpromissoribus*].

313. Inter creditricem et debitorem (46. 1) 63 pactum intercesserat, ut, si centum, quae mutua dederit, ubi primum petita fuissent, non solverentur, ornamenta pignori data intra certum tempus liceret ei vendere et si quo minoris venissent, quodque sortis vel usurarum nomine deberetur, id creditrici redderetur, et fideiussor acceptus est: quaesitum est, an fideiussor in universam summam obligari potuerit.[2] respondit secundum ea quae proponerentur teneri fideiussorem in id, quod minus ex pignoribus venditis redactum esset.

? ?

314. Periculi pretium est et si condicione (22. 2) 5 quamvis poenali non exsistente recepturus sis quod dederis et insuper aliquid praeter pecuniam, si modo in aleae speciem non cadat: veluti ea, ex quibus condictiones nasci solent, ut 'si *non* manumittas', 'si non illud facias', 'si non convaluero' et cetera. nec dubitabis, si piscatori erogaturo in apparatum plurimum pecuniae dederim, ut, si cepisset, redderet, et athletae, unde se exhiberet exerceretque, ut, si vicisset, redderet.
1 In his autem omnibus et pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

SCAEVOLA LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

315. Ulp. 9 ad Sab. . . . *mihi videtur, quod et* (1. 6) 6 *Scaevola probat, si constet maritum aliquamdiu cum uxore non concubuisse infirmitate interveniente vel alia causa, vel si ea valetudine pater familias fuit ut generare non possit, hunc, qui in domo natus est, licet vicinis scientibus, filium non esse.*

1) HS tot milia *Scaev.* 2) = *Scaev.* 29 *dig. fr.* 124 § 2.

1) HS tot milibus *Scaev.* 2) *Suspicor quaesitum fuisse, an adversus legem Corneliam factum esset.*

316. Paul. 3 ad edict. *Pactus, ne peteret,* (2. 14) 27 § 2 *postea convenit ut peteret: prius pactum per posterius elidetur, non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est,*[1] *quia in stipulationibus ius continetur, in pactis factum versatur: et ideo replicatione exceptio elidetur. eadem ratione contingit, ne fideiussoribus prius pactum prosit. sed si pactum conventum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, velut iniuriarum, non poterit postea paciscendo ut agere possit agere: quia et prima actio sublata est et posterius pactum ad actionem parandam inefficax est: non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. idem dicemus et in bonae fidei contractibus, si pactum conventum totam obligationem sustulerit, veluti empti: non enim ex novo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad novum contractum. quod si non ut totum contractum tolleret, pactum conventum intercessit, sed ut imminueret, posterius pactum potest renovare primum contractum. quod et in specie dotis*[2] *actionis procedere potest. puta pactam mulierem, ut praesenti die dos redderetur, deinde pacisci, ut tempore ei legibus dato dos reddatur: incipiet dos redire ad ius suum. nec dicendum est deteriorem condicionem dotis fieri per pactum: quotiens enim ad ius, quod lex naturae eius tribuit, de dote*[2] *actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formae suae redditur. haec et Scaevolae nostro placuerunt.*[3]

317. Paul. 2 ad Nerat.[4] *Scaevola noster ait* (3. 5) 18 § 1 *putare se, quod Sabinus scribit debere a capite rationem reddendum* [*scil. ab eo qui in servitute aliena negotia gerere coeperat*] *sic intellegi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum liber esse coeperit, non ut dolum aut culpam in servitute admissam in obligationem revocet. itaque si inveniatur vel malo more pecunia in servitute erogata, liberabitur.*

318. Paul. 1 sent.[5] *Scaevola noster aiebat:* (4. 4) 24 § 2 *si quis iuveniti levitate ductus omiserit vel repudiaverit hereditatem vel bonorum possessionem, si quidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est: si vero iam distracta hereditate et negotiis finitis ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est: multoque parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse.*

319. Paul. 3 resp. *Iudices a praeside dati* (5. 1) 49 § 1 *solent etiam in tempus successorum eius durare et cogi pronuntiare easque sententias servari. in eundem sensum etiam Scaevola respondit.*

v. fr. 260. (7. 1) 50

320. Ulp. 17 ad Sab. *Non solum autem* (7. 3) 1 § 4 *usus fructus ante aditam hereditatem dies non cedit, sed nec actio de usu fructu: idemque et si ex die fuerit legatus usus fructus: denique Scaevola ait agentem ante diem usus fructus nihil facere, quamvis alias qui ante diem agit, male agit.*

321. Paul. 7 ad Sab. *Si maritus sub con-* (10. 2) 46 *dicione a patre heres institutus sit, interim uxoris de dote*[6] *actionem pendere. plane si post mortem soceri divortium factum sit, quamvis pendente condicione institutionis dicendum est praeceptioni dotis locum esse, quia mortuo patre quaedam filios sequuntur etiam antequam fiant heredes, ut matrimonium, ut liberi, ut tutela. igitur et dotem praecipere debet qui onus matrimonii post mortem patris sustinuit: et ita Scaevolae quoque nostro visum est.*

322. Ulp. 1 disput. *Cum filius familias* (12. 1) 17 *viaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romae ageret, responsum est a Scaevola extraordinario iudicio esse illi subveniendum.*

v. Marcell. fr. 54. (15. 2) 1 § 8

323. Tryph. 8 disput. . . . *cum per iniu-* (20. 5) 12 § 1 *riam iudicis domino rem, quae debitoris non fuisset, abstulisset creditor quasi obligatam sibi, et quaereretur, an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scaevola noster restituendam probavit.*

v. Marcell. fr. 81. (23. 3) 12 § 1

324. Ulp. 3 disput. *Licet soleat dos per* (23. 3) 43 pr. *acceptilationem constitui, tamen, si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita nec nuptiae secutae, Scaevola ait matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse atque ideo suo loco manere obligationem: quae sententia vera est.*

325. Paul. 6 ad Plaut. *Quod dicitur neces-* (23. 3) 56 § 3 *sarias impensas ipso iure dotem minuere, non eo pertinet, ut, si forte fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse, sed, nisi impensa reddatur, aut pars fundi aut totus retineatur. sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse Scaevola noster dicebat, nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit.*[1]

326. Ulp. 5 de adult. *Si uxore herede in-* (23. 5) 13 § 4 *stituta fundus dotalis fuerit legatus, si quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura est, valet legatum, si minus, an non valeat, quaeritur. Scaevola, et si non totus, sed vel aliqua pars ex eo vindicari possit,*[2] *si modo aliqua pars ad dotem supplendam desit, id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deest.*

v. Marcell. fr. 87. (24. 1) 11 § 6

327. Ulp. 31 ad Sab. *Fructus eos esse con-* (24. 3) 7 pr. *stat, qui deducta inpensa supererunt: quod Scaevola et ad mariti et ad mulieris inpensas refert. nam si mulier pridie vindemias doti dedit, mox sublatis a marito vindemiis divortit, non putat ei undecim dumtaxat mensum fructus restitui, sed et impensas, quae, antequam portiones fructuum fiant, deducendae sunt: igitur, si et maritus aliquid inpendit in eundem annum, utriusque inpensae concurrent.*

328. Modest. 4 excus. *Ἕτερον* (27. 1) 13 § 2 = I. (1. 25) 16 *δὲ ἐκεῖνο εὑρίσκομεν ἐκ τῆς Μάρκου νομοθεσίας ζητήσεως ἄξιον· τῷ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ὄντι, ἐν ᾗ κεχειροτόνηται, ἢ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων πεντήκοντα ἡμερῶν ἔδωκεν ὁ νομοθέτης προθεσμίαν. τῷ δὲ ὑπὲρ ἑκατὸν μίλια διατρίβοντι καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν δεῖν ἀριθμεῖσθαι εἴκοσι μίλια ἐκέλευσεν καὶ ἔξωθεν τούτων ἄλλας τριάκοντα ἡμέρας προσέθηκεν εἰς δικαιολογίαν. ὅθεν συμβαίνει, ἐὰν ᾖ τις ἀπὸ ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων τὰς διατριβὰς ποιούμενος, τούτῳ εἶναι προθεσμίαν ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἡμερῶν, ὀκτὼ μὲν τῶν ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων, ὡς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν εἴκοσι μιλίων ἀριθμουμένων, τριάκοντα δὲ τὰς πρὸς τὴν δικαιολογίαν. ἔσται οὖν ἐν χείρονι τάξει ὁ πόῤῥωθεν διατρίβων τοῦ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων ὄντος ἢ ἐν αὐτῇ τῇ*

1) si . . . est *Trib.* 2) rei uxoriae *Paul.* 3) *Dubitari potest verba extrema ad totum tractatum spectent an ad ea tantummodo, quae de rei uxoriae actione Paulus scripserat: quod mihi quidem verisimilius esse videtur.* 4) *immo:* 9 ad edict. 5) *immo:* 11 ad edict. 6) rei uxoriae *Paul.*

1) nisi . . . obtulerit *Trib.*, *v. vol.* I *p.* 1156 *n.* 2. 2) et si non . . . vindicari possit *gloss.?*

πόλει, εἴγε τούτοις μὲν ἀεὶ πεντήκοντα ἡμέραι προθεσμίας εἰσίν, ἐκείνοις δὲ ἐλάττους. ἀλλ' εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ῥητὸν τοῦ νόμου ταύτην ἀποτελεῖ τὴν διάνοιαν, ὅμως ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου ἄλλο βούλεται. οὕτως γὰρ καὶ Κερβίδιος Σκαίβολας καὶ Παῦλος καὶ Δομίτιος Οὐλπιανὸς οἱ κορυφαῖοι τῶν νομικῶν γράφουσιν, φάσκοντες οὕτως δεῖν ταῦτα παραφυλάττειν, ὡς μηδέποτέ τινι ἐλάττω δίδοσθαι τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν προθεσμίαν, τότε δὲ μακροτέραν, ὁπόταν ἡ διαρίθμησις τῶν ἐπὶ τῇ ὁδῷ ἡμερῶν προστιθεμένη ταῖς τριάκοντα ἡμέραις, ἃς πρὸς δικαιολογίαν ὁ νόμος δίδωσιν, ὑπερβαίνει τὰς πεντήκοντα ἡμέρας.

329. Paul. 7 quaest. . . . *qui non iure datus* (27. 1) 32 *tutor vel curator a patre, confirmatus a praetore excusationis beneficio uti maluit, repellendus est a legato: idque et Scaevolae nostro placuit: nam praetor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur iudicium.*

330. Ulp. 1 ad Sab. *Inter duos . . . gradus* (28. 2) 3 § 4 *exheredatus ab utroque remotus est secundum Scaevolae sententiam, quam puto veram.*

v. fr. 253. (28. 2) 19

331. Paul. de sec. tab. *Si a patre institu-* (28. 6) 38 § 3 *tus rogatusque hereditatem restituere coactus ex fideicommissario adierit, quamvis cetera, quae in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmentur, ut legata et libertates, secundas tamen tabulas non oportere resuscitari destituto iam iure civili testamento Quintus Cervidius*[1] *Scaevola noster dicebat.*

332. Ulp. 50 ad edict. *Si pater ab hosti-* (29. 5) 1 § 12. 13 *bus captus sit, quaestionem de servis habendam et supplicium filio occiso eleganter Scaevola ait: quod etiam post mortem patris probat, si ante, quam ei suus heres existat,* 13 *occisus fuerit. Idem Scaevola ait constantius defendendum herede instituto filio de his quaestionem habendam et supplicium, qui pure legati vel manumissi sunt, ante aditam hereditatem filio occiso: quamvis enim, si viveret, herede eo existente ipsius non essent futuri, attamen ubi decessit, qua extinctum legatum et libertas est, senatus consulto fore locum dicit.*

333. Ulp. ibid. *Eleganter Scaevola ait,* (29. 5) 3 § 30 *ut quis ad heredem suum utiles actiones transmittat, si forte ante aditionem decessit, exploratum esse debere idcirco eum non adire, quod senatus consulto* [*Silaniano scil.*] *edictoque terreatur.*

334. Marcian. 8 instit. *Quid ergo, si heres* (30) 114 § 7 *post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suae partem quartam restituere? verius esse existimo, quod et Scaevola notat et Papirius Fronto scribit, valere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset: et eatenus restituenda est, quatenus hereditas testatoris patitur, secundum volgarem formam iuris.*

v. fr. 265. (33. 4) 16

v. fr. 267 § 1. (33. 7) 18 § 4

v. fr. 268. (33. 7) 18 § 5—9. 13. 14

v. fr. 272. (34. 2) 32 § 3. 4. 7—9

335. Ulp. 6 disput. [*Si servus tibi legatus* (35. 2) 35 *sit eumque rogatus sis manumittere nec praeterea capias . . ., senatus censuit cessare Falcidiam.*] *Plane si quid sit praeterea legatum ipsi servo, Falcidiae locum fore senatus declaravit. unde Scaevola ait in eo, quod praeterea servo legatum est, ita Falcidiam admittendam, ut inde et quod pro servo praestandum est sumatur.*

336. Ulp. 5 disput. . . . *Scaevola divum Mar-* (36. 1) 23 pr. *cum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert: Brasidas quidam Lacedaemonius vir praetorius, cum filiis suis ab uxore divortio separata, si morte patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset, eos emancipaverat: post emancipationem fideicommissum petebant. decrevisse igitur divum Marcum refert fideicommissum eis repraestandum intellecta matris voluntate, quae quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem eius fideicommissum, non dilatura id in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset.*

337. Ulp. 40 ad edict. *Si pater in po-* (37. 8) 1 § 6. 16 *testate manens exheredatus vel institutus sit, nepotem ex eo sive in potestate manentem sive emancipatum ad bona avi neque vocari neque vocandum esse Scaevola ait: totiens enim nepoti consulendum est, quotiens in potestate retentus est patre emancipato.*
16 *Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto unus nepos in potestate, alius nepos emancipatus, eleganter Scaevola tractat, patruus emancipatus quantum nepotibus, quantum fratri suo conferat. et ait posse dici tres eum partes facere, unam sibi, unam fratri, unam istis collaturum: quamvis hi minus quam patruus ex hereditate avi concurrente patre sint habituri: quae sententia vera est.*

338. Paul. 8 ad Plaut. *Si servus sub con-* (37. 11) 10 *dicione heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur. et Scaevola noster probat posse.*

339. Marcian. 7 instit. *Si servus legatus et* (40. 5) 50 *per fideicommissum manumissus sit, Cervidius Scaevola consultus putabat novissimam scripturam valere, sive libertas sit sive legatum, quia, cum libertatem datam postea placeat adimi, et per legatum constat posse adimi: sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legavit eundem servum, in obscuro libertatem praevalere. quae sententia mihi quoque verior esse videtur.*

v. Marcell. fr. 220. (41. 1) 33 pr.

340. Paul. 58 ad edict. *Quid ergo, si qui-* (42. 5) 6 § 2 *busdam creditoribus solvit* [*pupillus scil.*], *deinde bona venierint? si quaeratur, an repetitio sit, ex causa id statuendum Iulianus ait, ne alterius aut neglegentia aut cupiditas huic, qui diligens fuit, noceat. quod si utroque instante tibi gratificatus tutor solvit, aequum esse aut prius eandem portionem mihi quaeri aut communicandum quod accepisti: et hoc Iulianus ait. apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. quid ergo, si aliunde pupillus solverit? reddi ei debebit nec ne? et utrum a creditore an ex hereditate? Scaevola noster ait,*[1] *si aliquid sit in bonis, deducendum ex hereditate solidum exemplo eius, qui gessit negotia: sed si nihil sit in bonis, non esse iniquum adversus creditorem dandam repetitionem quasi indebiti soluti.*

341. Ulp. 4 regul. *In pupillo, cui sine* (46. 3) 47 *tutoris auctoritate solutum est, si quaeratur, quo tempore sit locupletior, . . . ut exceptio doli mali posita ei noceat,* 1 *tempus quo agitur spectatur. Plane, ut Scaevola aiebat, etiamsi perierit res ante litem contestatam, interdum quasi locupletior factus intellegitur, id est si necessariam sibi rem emit, quam necessario de suo erat empturus: nam hoc ipso, quo non est pauperior factus,*

---

1) Quintus Cervidius *gloss.*

1) *cf. fr.* 191. 294.

locupletior est. sic et in filio familias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias causas filius mutuam pecuniam acceperit et eam perdiderit.

342. Ulp. 38 ad edict. *Haec actio* [*sc.* (47.4) 1 § 10. 15 *adversus eum proposita, qui testamento liber esse iussus post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse quid dicetur,*] *locum habet non tantum in rebus, quae in bonis fuerunt testatoris, sed et si heredis interfuit dolum malum admissum non esse, quo minus ad se perveniret. et ideo Scaevola plenius tractat et si eam rem subripuisset servus, quam defunctus pignori acceperat, hanc actionem honorariam locum habere: plenius enim causam bonorum hic accipimus pro utilitate.*

15 *Scaevola ait possessionis furtum fieri: denique si nullus sit possessor, furtum negat fieri: idcirco autem hereditati furtum non fieri,*[1] *quia possessionem hereditas non habet, quae facti est et animi. sed nec heredis est possessio, antequam possideat, quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis, non autem fuit possessio hereditatis.*

343. Tryph. 18 disput. *De hereditate ab* (49. 17) 19 pr. *adgnato commilitone data Scaevola noster dubitabat* [*sc. an peculii castrensis sit,*] *quia potuit et ante notus et amicus dare, potuit et non dare, nisi commilitium caritatem auxisset.*

v. fr. 328. 1. (1. 25) 16

344. Arcad. et Honor. . . . *Nec si* C. Th. (4. 4) 3 extr. *quid ex munificentia morientis fuerint consecuti* [*testes sc.*], *infructuosum subscribentes facient testamentum, cum hoc auctorem prudentissimum iuris consultorum non sit ambiguum Scaevolam comprobasse.*

1) *cf. fr.* 149.

SERVILIUS

(PROCULO MINOR NATU, MAIOR TERENTIO CLEMENTE).

1. Ter. Cl. 9 ad l. Iul. et P. *Eum patronum, qui capitis libertum accusasset, excludi a bonorum possessione contra tabulas placuit. . . . qui nomen detulit,* (37. 14) 10 *accusasse intellegendus est, nisi abolitionem petit: idque etiam Proculo placuisse Servilius refert.*

SERVIUS SULPICIUS RUFUS[1]

(CONSUL A. U. 703, OBIIT 711).

DE DOTIBUS LIBER.

1. Nerat. 2 membran. . . . *Servius in libro* (12. 4) 8 *de dotibus scribit, si inter eas personas, quarum altera nondum iustam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse.*

2. *Servius . . . Sulpicius in libro, quem* Gell. 4, 3 § 2 *composuit de dotibus, tum primum cautiones rei uxoriae necessarias esse visas scripsit, cum Spurius Carvilius, cui Ruga cognomentum fuit, vir nobilis, divortium cum uxore fecit, quia liberi ex ea corporis vitio non gignerentur, anno urbis conditae quingentesimo vicesimo tertio M. Atilio P. Valerio consulibus. atque is Carvilius traditur uxorem, quam dimisit, egregie dilexisse carissimamque morum eius gratia habuisse, sed iurisiurandi religionem animo atque amori praevertisse, quod iurare a censoribus coactus erat uxorem se liberum quaerundum gratia habiturum.*

3. *Sponsalia in ea parte Italiae, quae* Gell. 4, 4 *Latium appellatur, hoc more atque iure solita fieri scripsit Servius Sulpicius in libro, quem* [*in*]*scripsit de dotibus:* 'Qui uxorem', *inquit*, 'ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur eam in matrimonium [*datum iri: qui daturus erat, id eidem spondebat. item qui uxorem daturus erat, ab eo, cui eam daturus erat, stipulabatur, eam in matrimonium*] ductum iri: qui ducturus erat, id eidem spondebat.[1] is contractus stipulationum sponsionumque dicebatur "sponsalia". tunc quae promissa erat "sponsa" appellabatur, qui spoponderat ducturum "sponsus". sed si post eas stipulationes uxor non dabatur aut non ducebatur, qui stipulabatur ex sponsu agebat. iudices cognoscebant.[2] iudex, quamobrem data acceptave non esset uxor, quaerebat. si nihil iustae causae videbatur, litem pecunia aestimabat quantique interfuerat eam uxorem dari aut accipi,[3] eum qui spoponderat [ei] qui stipulatus erat condemnabat'. *hoc ius sponsaliorum observatum dicit Servius ad id tempus, quo civitas universo Latio lege Iulia data est.*

AD EDICTUM (AD BRUTUM) LIBRI II.[4]

4. Ulp. 28 ad edict. *Cuicumque igitur* (14. 3) 5 pr. § 1

1 *negotio praepositus sit, institor recte appellabitur. Nam*

1) *Praeter ea quae sequuntur fragmenta v. etiam Fest. sub v. Orba, Macrob. sat.* 3, 3 § 8, *Plin. H. N.* 28, 2 § 26, *Varro de L. L.* 5, 4 § 40: *quae, cum ad ius civile nullo modo pertineant, hoc loco praetermittenda esse censui.*

1) *cf. Mommsen, symb. Bethm.-Hollw. obl. p.* 99. 2) iudices cognoscebant *gloss.* 3) accipi aut dari *codd.* 4) *cf.* (1. 2) 2 § 44. *Eorundem librorum sunt fortasse etiam fr.* 11, 12, 58, 59, 70-75, *quippe quae ad edicti interpretationem pertineant.*

et Servius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario gestum sit vel eo, quem quis aedificio praeposuit vel frumento coemendo, in solidum eum teneri.

REPREHENSA SCAEVOLAE CAPITA.[1]

5. Paul. 6 ad Sab. *Mucius libro quarto decimo scribit non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat: Servius in notatis Mucii ait nec posse societatem ita contrahi, neque enim lucrum intellegitur nisi omni damno deducto neque damnum nisi omni lucro deducto: sed potest coiri societas ita, ut eius lucri, quod reliquum in societate sit omni damno deducto, pars alia feratur, et eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.* (17. 2) 30

Magna autem quaestio fuit, an ita coiri possit societas, ut quis maiorem partem lucretur, minorem damni praestet. quod Quintus Mucius [contra naturam societatis esse existimavit. sed Servius Sulpicius, cuius] etiam praevaluit sententia, adeo ita coiri posse societatem existimavit, ut dixerit illo quoque modo coiri posse, ut quis nihil omnino damni praestet, sed lucri partem capiat, si modo opera eius tam pretiosa videatur, ut aequum sit, eum cum hac pactione in societatem admitti: nam et ita posse coiri societatem constat, ut unus pecuniam conferat, alter non conferat, et tamen lucrum inter eos commune sit: saepe enim opera alicuius pro pecunia valet. Gai. 3, 149 = I. (3. 25) 2

6. ... *Q. Scaevolam ad demonstrandam penum his verbis usum audio. 'Penus est', inquit, 'quod esculentum aut posculentum est, etc.' (v. Q. Mucii fr. 2). [Sed improbasse haec Ser. Sulpicium, qui: 'At non omne', inquit, 'quod esus potusque causa paratum est,]*[2] *ut Mucius ait, penus videri debet. nam quae ad edendum bibendumque in dies singulos prandii aut cenae causa parantur, penus non sunt: sed ea potius, quae huiusce generis longae usionis gratia contrahuntur et reconduntur, ex eo, quod non in promptu, [sed] intus et penitus habeantur, penus dicta sunt'.* Gell. 4, 1 § 17. 20

20 *Praeterea de penu adscribendum hoc etiam putavi: Servium Sulpicium in reprehensis Scaevolae capitibus scripsisse Cato Aelio placuisse, non quae esui et potui forent, sed thus quoque et cereos in penu esse, quod esset eius familiae causa*[3] *comparatum.*

7. Ulp. 22 ad Sab. *Sed quod diximus 'usus sui gratia paratum' [sc. contineri penu legata] accipiendum erit et amicorum eius et clientium et universorum, quos circa se habet, non etiam eius familiae, quam neque circa se neque circa suos habet: puta si qui sunt in villis deputati. quos Quintus Mucius sic definiebat, ut eorum cibaria contineri putet, qui opus non facerent: sed materiam praebuit Servio notandi, ut textorum et textricum cibaria diceret contineri: sed Mucius eos voluit significare, qui circa patrem familias sunt.* (33. 9) 3 § 6

8. † Paul. 21 ad edict. *Quintus Mucius ait partis appellatione rem pro indiviso significari: nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque significari.* (50. 16) 25 § 1

---

1) *v. etiam fr.* 34, 43 § 1, 65 *pr.*, 72 (*cf. Muc. fr.* 49), 79, 85.
2) *ex Mommseni coni.* (*symb. Bethm.-Hollw. obl. p.* 91).
3) familiae] ferme rei *cod.*

DE SACRIS DETESTANDIS.[1]

LIBER II.

9. [1]*Servius Sulpicius iureconsultus vir aetatis suae doctissimus in libro de sacris detestandis secundo qua ratione adductus 'testamentum' verbum esse duplex scripserit, non reperio. nam compositum esse dixit a mentis contestatione.* Gell. 7, 12 § 1

LOCI INCERTI.[2]

10. Paul. 9 ad edict. . . . *Servius respondit, ut est relatum apud Alfenum libro trigensimo nono digestorum: cum a Lusitanis tres capti essent et unus ea condicione missus, uti pecuniam pro tribus adferret, et nisi redisset, ut duo pro eo quoque pecuniam darent, isque reverti noluisset et ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvissent: Servius respondit aequum esse praetorem in eum reddere iudicium.* (3. 5) 20 pr.

11. Ulp. 11 ad edict. *Dolum malum Servius quidem ita definiit machinationem quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur et aliud agitur.* (4. 3) 1 § 2

12. Ulp. 12 ad edict. . . . *per magistratus autem factum ita accipiendum est, si ius non dixit: alioquin si causa cognita denegavit actionem, restitutio cessat: et ita Servio videtur.* (4. 6) 26 § 4

13. Pomp. 11 var. lect. . . . *Servius ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, non committi poenam.* (4. 8) 40

Ulp. 77 ad edict. *Servius ait pecuniae traiecticiae poenam peti non posse, si per creditorem stetisset, quo minus eam intra certum tempus praestitutum accipiat.* (22. 2) 8

14. Pomp. 2 ad Sab. *Si in iudicis nomine praenomine erratum est, Servius respondit, si ex conventione litigatorum is iudex addictus esset, eum esse iudicem, de quo litigatores sensissent.* (5. 1) 80

15. Ulp. 17 ad edict. *Etiam de servitute, quae oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit, ut et onera ferat et aedificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est. et Gallus putat non posse ita servitutem imponi, ut quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet: nam in omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitutem adserit, non ad eum, cuius res servit. sed evaluit Servi sententia, in proposita specie ut possit quis defendere ius sibi esse cogere adversarium reficere parietem ad onera sua sustinenda.* (8. 5) 6 § 2

16. Paul. 13 ad Plaut. . . . *si alternis annis vel mensibus quis aquam habeat, duplicato constituto tempore*[3] *amittitur. idem et de itinere custoditur. si vero alternis diebus aut die toto aut tantum nocte, statuto legibus tempore*[4] *amittitur, quia una servitus est: nam et si alternis horis vel una hora cottidie servitutem habeat, Servius scribit perdere eum non utendo servitutem, quia id quod habet cottidianum sit.* (8. 6) 7

---

1) *Unicum horum librorum quod superest fr. in hanc iuris civilis collectionem recepi, quoniam haec testamenti definitio a posteriorum temporum iuris civilis auctoribus repetebatur, cf. I.* (2. 10) *pr.*
2) *Praeter ea quae sequuntur fragmenta Servii esse permulta videntur quae in Alfeni digestis referuntur, cf. fr.* 29. 65 § 3 *cum Alfeni fr.* 54 *pr.* 18 § 1; *v. etiam Alfen. fr.* 26 § 1 (*'rogavi — respondit'*) *et Doroth. et Stephan. in Bas.* 20, 1, 27 *sch.* 2; 48, 1, 6 *sch.* 1; 48, 5, 15 *sch.* 1. 2; 60, 2, 5 *sch.* 1.
3) constituto tempore] biennio *Paul.*
4) statuto . . . tempore] biennio *Paul.*

17. Ulp. 18 ad edict. . . . *ut Servius*[1] *scribit,* (9. 1) 1 § 4 *tunc haec actio locum habet, cum commota feritate nocuit quadrupes, puta si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit, aut mulae propter nimiam ferociam: quod si propter loci iniquitatem aut propter culpam mulionis, aut si plus iusto onerata quadrupes in aliquem onus everterit, haec actio cessabit damnique iniuriae agetur.*

18. Ulp. 23 ad edict. . . . *cum pictor in per-* (9. 3) 5 § 12 *gula clipeum vel tabulam expositam habuisset eaque excidisset et transeunti damni quid dedisset, Servius respondit ad exemplum huius actionis*[2] *dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse, quia neque in suggrunda neque in protecto tabula fuerat posita. idem servandum respondit et si amphora ex reticulo suspensa decidisset et damni dedisset, quia et legitima et honoraria actio deficit.*

19. Ulp. 27 ad edict. *In hac actione [condictione triticaria sc.] si quaeratur, res quae petita est* (13. 3) 3 *cuius temporis aestimationem recipiat, verius est, quod Servius ait, condemnationis*[3] *tempus spectandum.*

20. Paul. 34 ad edict. *Si laborante nave* (14. 2) 2 pr. § 3 *iactus factus est, amissarum mercium domini, si merces vehendas locaverant, ex locato cum magistro navis agere debent: is deinde cum reliquis, quorum merces salvae sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Servius quidem respondit ex locato agere cum magistro navis debere, ut ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni praestent.*
3 *Si navis a piratis redempta sit, Servius Ofilius Labeo omnes conferre debere aiunt. quod vero praedones abstulerint, eum perdere cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.*

21. Ulp. 29 ad edict. *Peculium autem de-* (15. 1) 9 § 2. 3 *ducto quod domino debetur computandum esse, quia prae-*
3 *venisse dominus et cum servo suo egisse creditur. Huic definitioni Servius adiecit et si quid his debeatur qui sunt in eius potestate, quoniam hoc quoque domino deberi nemo ambigit.*

22. Ulp. ibid. [*Si de peculio servi ordi-* (15. 1) 17 *narii agetur, id quod vicariis*] *debet ordinarius servus non deducetur de peculio ordinarii servi, quia peculium eorum in peculio ipsius est* (*et ita Servius respondit*). *sed peculium eorum augebitur, ut opinor, quemadmodum si dominus servo suo debeat.*

23. Ulp. 31 ad edict. . . . *Servium re-* (17. 2) 52 § 18 *spondisse Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad iudicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi, si vero praesens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.*

24. Paul. 32 ad edict. *Item scriptum est* (17. 2) 65 § 8 *posse procuratori quoque meo socium meum renuntiare. quod Servius apud Alfenum ita notat: esse in potestate domini, cum procuratori eius renuntiatum est, an velit ratam habere renuntiationem.*

25. Labeo 5 post. a Iavol. epit. *Silva caedua* (18. 1) 80 § 2 *in quinquennium venierat: quaerebatur, cum glans decidisset, utrius esset. scio Servium respondisse, primum sequendum esse quod appareret actum esse: quod si in obscuro esset, quaecumque glans ex his arboribus quae caesae non essent cecidisset, venditoris esse, eam autem, quae in arboribus fuisset eo tempore cum haec caederentur, emptoris.*

1) *Fortasse in libris ad XII tabulas conscriptis, v. etiam fr.* 86, 92, 93, 95, 96. 2) *sc. de positis et suspensis propositae.* 3) *v. notam ad Ulp. h. l.*

26. Ulp. 32 ad edict. *Si venditor habita-* (19. 1) 13 § 30 *tionem exceperit, ut inquilino liceat habitare, vel colono ut perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Servius putabat ex vendito esse actionem.*

27. Ulp. ibid. *Si vis tempestatis calami-* (19. 2) 15 § 2 *tosae contigerit, an locator conductori aliquid praestare debeat, videamus. Servius omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono praestare debere ait, ut puta fluminum graculorum sturnorum et si quid simile acciderit, aut si incursus hostium fiat: si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, haec damno coloni esse, veluti si vinum coacuerit, si raucis aut herbis segetes corruptae sint. sed et si labes facta sit omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur. sed et si uredo fructum oleae corruperit aut solis fervore non adsueto id acciderit, damnum domini futurum: si vero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. idemque dicendum, si exercitus praeteriens per lasciviam aliquid abstulit. sed et si ager terrae motu ita corruerit, ut nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum praestari conductori, ut frui possit.*

28. Ulp. ibid. *Si quis dolia vitiosa ignarus* (19. 2) 19 § 1 *locaverit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod interest nec ignorantia eius erit excusata: et ita Cassius scripsit. aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt vel etiam deteriora facta, quod interest praestabitur, si scisti, si ignorasti, pensionem non petes. et ita Servio Labeoni Sabino placuit.*

29. Afric. 8 quaest. . . . *si colonus tuus fundo* (19. 2) 33 *frui a te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei praestabis, quanti eius interfuerit frui, in quo etiam lucrum eius continebitur: sin vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere aut reddere debebis.*

[1] *Et haec distinctio convenit illi, quae* (19. 2) 35 pr. § 1 *a Servio introducta et ab omnibus fere probata est, ut, si aversione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit, animadvertatur, necessario necne id opus demolitus est: quid enim interest, utrum locator insulae propter vetustatem cogatur eam reficere an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit?*
1 [2] *Cum fundum communem habuimus et inter nos convenit, ut alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu, cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti. agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato: locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua dumtaxat propria in iudicium venient. deinde ita notat*[3]: *nonne quod ad meam partem attinebit, communi dividundo praestabitur a te mihi damnum? recte quidem notat, sed tamen etiam Servi sententiam veram esse puto, cum eo scilicet, ut, cum alterutra actione rem servaverim, altera perematur.*

30. Scaev. 2 quaest. *Quid ergo, qui iussum* (21. 2) 69 § 3

1) *Ad pr. cf.* (19. 2) 30 *pr.*: Alfenus: . . . respondit [*Servius sc.*]. 2) *Haec Servii esse apparent ex his quae sequuntur.* 3) *Iulianus?*

decem dare pronuntiat viginti dare debere, nonne in condicionem mentitur? verum est hunc quoque in condicionem mentiri et ideo quidam existimaverunt hoc quoque casu evictionis stipulationem[1] *contrahi: sed auctoritas Servii praevaluit existimantis hoc casu ex empto actionem esse, videlicet quia putabat eum, qui pronuntiasset servum viginti dare iussum, condicionem excepisse, quae esset in dando.*

v. fr. 13. (22.2) 8

31. Labeo 6 post. a Iav. epit. (23. 3) 79 *Avus neptis nomine filio natae genero dotem dedit et moritur. negat Servius dotem ad patrem reverti et ego cum Servio sentio, quia non potest videri ab eo profecta, quia nihil ex his* 1 *sui*[2] *habuisset. Pater filiae nomine centum doti ita promisit*[3] *'cum commodissimum esset'. Ateius scripsit Servium respondisse, cum primum sine turpitudine et infamia dari possit, deberi.*

32. Iavol. 6 post Lab. (24.3) 66 pr. *In his rebus, quas praeter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum malum et culpam eum praestare oportere Servius ait. ea sententia Publii Mucii est: nam is etc.*[4]

33. Paul. 38 ad edict. (26.1) 1 pr. = I.(1.13) 1 *Tutela est, ut Servius definit, vis*[5] *ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem sua sponte se defendere nequit, iure civili data ac permissa.*

34. [*Tutelarum*] *quidam quinque genera* Gai. 1, 188 *esse dixerunt, ut Q. Mucius: alii tria, ut Ser. Sulpicius*[6] . . .

35. Ulp. 37 ad Sab. (26.1) 3 § 4 *Si pupillus petat talem curatorem*[7] *nec addat in quam rem, an in omnes controversias datus sit? et ait Celsus Servium constituisse in omnes res datum videri.*

36. Ulp. 36 ad edict. (27.7) 4 pr. . . . *exstat Servii sententia existimantis, si post mortem tutoris heres eius negotia pupilli gerere perseveraverit aut in arca tutoris pupilli pecuniam invenerit et consumpserit vel eam pecuniam quam tutor stipulatus fuerat exegerit, tutelae iudicio eum teneri suo nomine: nam cum permittatur adversus heredem ex proprio dolo iurari in litem, apparet eum iudicio tutelae teneri ex dolo proprio.*

37. Iav. 5 post. Lab. (28. 1) 25 *Si is, qui testamentum faceret, heredibus primis nuncupatis, priusquam secundos exprimeret heredes, obmutuisset, magis coepisse eum testamentum facere quam fecisse Varus digestorum libro primo Servium respondisse scripsit: itaque primos heredes ex eo testamento non futuros.*

38. Ulp. 7 ad Sab. (28. 5) 17 § 1 . . . *idem* [*Sabinus? Labeo?*] *tractat, si duos ex undecim, duos sine parte scripsit, mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiaverit, utrum omnibus semuncia an ad solum sine parte scriptum pertineat: et variat. sed Servius omnibus adcrescere ait, quam sententiam veriorem puto.*

39. Papin. 13 quaest. (28. 7) 28 . . . *apud Servium . . . relatum est: quendam . . . ita heredem institutum, si in Capitolium ascenderit, quod si non ascendisset, legatum ei datum, eumque antequam ascenderet mortem obisse: de quo respondit Servius condicionem morte defecisse ideoque moriente eo legati diem cessisse.*

40. Alf. 2 dig. a Paul. epit. (28.5) 46 *'Si Maevia mater mea et Fulvia filia mea vivent, tum mihi Lucius Titius heres esto'. Servius respondit, si testator filiam numquam habuerit, mater autem supervixisset, tamen Titium heredem fore, quia id, quod impossibile in testamento scriptum esset, nullam vim haberet.*

Pomp. 3 ad Sab. (35.1) 6 § 1 *Si servos certos quis manumisisset, heres esse iussus erat: quibusdam ex his ante mortuis Neratius respondit defici eum condicione nec aestimabat, pareri posset condicioni necne. sed Servius respondit, cum ita esset scriptum 'si filia et mater mea vivent' altera iam mortua, non defici condicione.*

41. Ulp. 19 ad Sab. (30) 30 pr. § 2 . . . *'Quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, eas heres meus annua bima trima die dato'. . . . quid si forte centum mihi legata sunt praesentia, utrum annua die dabuntur an vero praesentia? et ait Servius et Labeo praesens deberi.*

42. Cels. 17 dig. (30) 63 *Si ancillas omnes et quod ex his natum erit testator legaverit, una mortua Servius partum eius negat deberi, quia accessionis loco legatus sit. quod falsum puto . . .*

43. Labeo 2 post. a Iav. epit. (32) 29 § 1. 2 *Cum ita legatum esset, ut Titia uxor mea tantandem partem habeat, quantulam unus heres, si non aequales partes essent heredum, Quintus Mucius et Gallus putabant maximam partem legatam esse, quia in maiore minor quoque inesset, Servius Ofilius minimam, quia cum heres dare damnatus esset, in potestate eius esset, quam partem daret. Labeo* 2 *hoc probat idque verum est. Cum ita legatum esset: 'quanta pecunia ex hereditate Titii ad me pervenit, tantam pecuniam heres meus Seiae dato', id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis suis ex ea hereditate testator rettulisset: ceterum negat cavendum heredi a legatario, si quid forte postea eius hereditatis nomine heres damnatus esset. ego contra puto, quia non potest videri pervenisse ad heredem, quod eius hereditatis nomine praestaturus esset: idem Alfenus Varus Servio placuisse scribit.*

44. Pomp. 30 ad Sab. (32) 57 *Servius respondit, cui omnis materia legata sit, ei nec arcam nec armarium legatum esse.*

45. Iulian. de ambig. (32) 62 *Qui duos mulos habebat ita legavit: 'mulos duos, qui mei erunt cum moriar, heres dato': idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. respondit Servius deberi legatum, quia mulorum appellatione etiam mulae continentur, quemadmodum appellatione servorum etiam servae plerumque continentur.*

46. Labeo 2 post a Iav. epit. (33.4) 6 pr. *Cum scriptum esset: 'quae pecunia propter uxorem meam ad me venit quinquaginta, tantundem pro ea dote heres meus dato', quamvis quadraginta dotis fuissent, tamen quinquaginta debere Alfenus Varus Servium respondisse scribit, quia proposita summa quinquaginta adiecta sit.*

47. Ulp. 20 ad Sab. (33.7) 12 pr. § 6 . . . *puto et frumentum et vinum ad cibaria paratum instrumento contineri: et ita Servium respondisse auditores eius referunt.*
6 *Sed an instrumenti instrumentum legato instrumento continetur, quaeritur: haec enim, quae rusticorum causa parantur, lanificae et lanae et tonsores et fullones et focariae non agri sunt instrumentum, sed instrumenti. puto igitur etiam focariam contineri: sed et lanificas et ceteros, qui supra enumerati sunt: et ita Servium respondisse auditores eius referunt.*

1) evictionis stipulationem] auctoritatem *Scaev.?* 2) quia nihil ex his] qui nihil exheres *Labeo.* 3) dixit *Labeo.* 4) *v. P. Muc. fr.* 1. 5) ius *inst.* 6) *in reprehensis Scaevolae capitibus?* 7) tutorem [*sc. praetorium*] *Ulp.*

48. Pomp. 6 ad Sab. *Si ita testamento* (33. 7) 15 pr. *scriptum sit: 'quae tabernarum exercendarum instruendarum pistrini cauponae causa facta parataque sunt, do lego', his verbis Servius respondit et caballos, qui in pistrinis essent, et pistores, et in cauponio institores et focariam, mercesque, quae in his tabernis essent, legatas videri.*

49. Alf. 2 dig. a Paulo epit. *Vinea et in-* (33. 7) 16 § 1. 2 *strumento eius legato instrumentum vineae nihil esse, Servius respondit. qui eum consulebat, Cornelium respondisse aiebat palos perticas rastros ligones instrumenti*
2 *vineae esse: quod verius est. Quidam uxori fundum, uti instructus esset, in quo ipse habitabat, legavit. consultus de mulieribus lanificis an instrumento continerentur, respondit non quidem esse instrumenti fundi, sed quoniam ipse pater familias, qui legasset, in eo fundo habitasset, dubitari non oportere, quin et ancillae et ceterae res, quibus pater familias in eo fundo esset instructus, omnes legatae viderentur.*

v. fr. 7. (33. 9) 3 § 6

50. Ulp. 22 ad Sab. *Servius apud Melam* (33. 9) 3 § 10 *et unguentum et chartas epistulares penoris esse scribit.*

51. Cels. 19 dig. [*Si quaeratur, quae su-* (33. 10) 7 § 2 *pellectili legata contineantur,*] *Servius fatetur sententiam eius qui legaverit aspici oportere, in quam rationem ea solitus sit referre: verum si ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere essent, ut puta escarium argentum aut paenulas et togas, supellectili quis adscribere solitus sit, non idcirco existimari oportere supellectili legata ea quoque contineri: non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere.*

52. Paul. 54 ad edict. *Cum quidam libertum* (34. 2) 4 *suum in Asiam misisset ad purpuras emendas et testamento uxori suae lanam purpuream legasset, pertinere ad eam, si quam purpuram vivo eo libertus emisset, Servius respondit.*

53. Ulp. 20 ad Sab. [*Gemmas*], *ut refert* (34. 2) 19 § 17 *Sabinus libris ad Vitellium, Servius a lapillis eo distinguebat, quod gemmae essent perlucidae materiae, velut smaragdi, chrysolithi, amethysti, lapilli autem contrariae superioribus naturae, ut obsidiani veientani.*

54. Ulp. 44 ad Sab. *Cui aurum vel argen-* (34. 2) 27 § 3 *tum factum legatum est, si fractum aut collisum sit, non continetur: Servius enim existimat aurum vel argentum factum id videri, quo commode uti possumus, argentum autem fractum et collisum non incidere in eam definitionem, sed infecto contineri.*

55. Iavol. 2 post. Lab. *Ateius Servium re-* (34. 2) 39 § 2 *spondisse scribit, cui argentum, quod in Tusculano fundo cum moreretur habuisset, legatum esset, et quod antequam moreretur ex urbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset, deberi: contra fore, si iniussu translatum esset.*

v. fr. 40. (35. 1) 6 § 1

56. Iavol. ibid. *Dominus servo aureos* (35. 1) 40 § 3 *quinque*[1] *eius legaverat: 'heres meus Sticho servo meo, quem testamento liberum esse iussi, aureos quinque,*[1] *quos*[2] *in tabulis debeo, dato'. nihil servo legatum esse Namusa Servium respondisse scribit, quia dominus servo nihil debere potuisset.*

1) HS $\bar{V}$ *Iavol.* 2) quae *Iavol.*

57. *An ei qui in potestate sit eius quem* Gai. 2, 244 *heredem instituimus, recte legemus, quaeritur. Servius recte legari putat, sed evanescere legatum, si quo tempore dies legatorum cedere solet, adhuc in potestate sit: ideoque sive pure legatum sit et vivo testatore in potestate heredis esse desierit, sive sub condicione et ante condicionem id acciderit, deberi legatum.*

58. Ulp. 41 ad edict. *Quod si nondum* (37. 9) 1 § 24. 25 *sit curator* [*ventri sc.*] *constitutus* (*quia plerumque aut non petitur aut tardius petitur aut serius datur*), *Servius aiebat res hereditarias heredem institutum vel substitutum obsignare non debere, sed tantum pernumerare et mulieri*
25 *adsignare. Idem ait ad custodienda ea, quae sine custodia salva esse non possunt, custodem ab herede ponendum* (*ut puta pecoris, et si nondum messis vindemiave facta sit*)*: et si fuerit controversia, quantum deminui oporteat, arbitrum dandum.*

59. Ulp. 42 ad edict. *Hoc edictum a prae-* (38. 2) 1 *tore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. namque ut Servius scribit, antea soliti fuerunt a libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos confertur, cum ex servitute ad civitatem Ro-*
1 *manam perducuntur. Et quidem primus praetor Rutilius edixit se amplius non daturum patrono quam operarum et societatis actionem, videlicet si hoc pepigisset, ut, nisi ei obsequium praestaret libertus, in societatem ad-*
2 *mitteretur patronus. Posteriores praetores certae partis bonorum possessionem pollicebantur: videlicet enim imago societatis induxit eiusdem partis praestationem, ut, quod vivus solebat societatis nomine praestare, id post mortem praestaret.*

60. Pomp. 1 enchir. *Servius recte dicebat* (38. 10) 8 *socri et socrus et generi et nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri.*

61. Ulp. 81 ad edict. *Servius quoque* (39. 2) 24 § 4. 5 *putat, si ex aedibus promissoris vento tegulae deiectae damnum vicino dederint, ita eum teneri, si aedificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum vel qua alia ratione, quae vim habet divinam. Labeo et rationem adicit, quo, si hoc non admittatur, iniquum erit: quo enim tam firmum aedificium est, ut fluminis aut maris aut tempestatis aut ruinae incendii aut terrae motus vim*
5 *sustinere possit? Idem Servius putat, si controversia aquae insulam subverterit, deinde stipulatoris aedificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturum, quia id nec operis nec loci vitio factum est. si autem aqua vitiet fundamenta et sic aedificium ruisset, committi stipulationem ait: multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus, an vero ante sit vitiatum, deinde sic deciderit.*

62. Paul. 50 ad edict. *Servius existimabat* (40. 4) 35 *iis posse servis dari testamento directam libertatem, qui utroque tempore, et quo testamentum fit et quo moritur, testatoris fuerunt: quae sententia vera est.*

63. Papin. 10 quaest. *Si socius testamento* (40. 4) 48 *libertatem ita dederit: 'Pamphilus, si eum socius manumiserit, liber esto', Servius respondit socio manumittente communem fieri libertum familiae atque manumissoris: neque enim novum aut incognitum est vario iure communi mancipio libertatem optingere.*

64. Ulp. 27 ad Sab. . . . *quaeritur, si forte* (40. 7) 3 § 2 *debeatur pecunia huic servo* [*statulibero sc., qui in heredis*

persona iussus est parere condicioni,] vel ab herede, quod in domini rationem plus erogaverat, vel ab extraneo, nec velit heres debitorem convenire vel statulibero solvere pecuniam: an debeat ad libertatem pervenire, quasi moram per heredem patiatur. et aut legatum huic statulibero fuit peculium aut non: si legatum peculium fuit, Servius scribit moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur nec ei ab herede praestaretur: quam sententiam et Labeo probat. idem Servius probat et si in eo moram faciat heres, quod nolit exigere a debitoribus: nam perventurum ad libertatem ait.

65. Iavol. 4 post. Lab. *'Stichum Attio do* (40.7) 39 pr. § 3 *lego et, si is ei nummos centum dederit, liber esto'. si servus ex testamento nummos Attio dedisset, eos repetere heredem non posse Labeo existimat, quia Attius eos a servo suo acceperit, non ab heredis servo. eum autem statuliberum esse Quintus Mucius, Gallus et ipse Labeo putant: Servius, Ofilius non esse.*
3 *'Dama servus, cum heredi meo annorum* = (40.7) 14 § 1 **septem* operas solverit, liber esto' et is servus intra septem annos in iudicio publico esset *et* septimus annus praeteriisset, Servius ait eum non liberari debere.*

66. Paul. 51 ad edict. *Ordinata liberali* (40.12) 24 pr. § 1 *causa liberi loco habetur is, qui de statu suo litigat, ita ut adversus eum quoque, qui se dominum esse dicit, actiones ei non denegentur, quascumque intendere velit: quid enim si quae tales sint, ut tempore aut morte intereant? quare non concedatur ei litem contestando in*
1 *tutum eas redigere? Quin etiam Servius ait in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex quo lis ordinata sit.*

67. Paul. 14 ad Sab. ... *Proculus indicat, hoc* (41.1) 26 pr. *iure nos uti, quod Servio et Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas exspectaretur, si quid additum erit, toto cedit, ut statuae pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum, navi tabula, aedificio cementum: tota enim eius sunt, cuius ante fuerant.*

68. Paul. 54 ad edict. *Tutor ex pupilli* (41.4) 2 § 8 *auctione rem, quam eius putabat esse, emit. Servius ait posse eum usucapere.*

69. Iulian. 44 dig. *Filium quoque donatam* (41.5) 2 § 2 *rem a patre pro herede negavit usucapere Servius, scilicet qui existimabat naturalem possessionem penes eum fuisse vivo patre.*

Papin. 12 resp. ... *cum filius in divisione* Vat. 294 *bonorum penes fratrem, quod pater donaverat, errore lapsus reliquit, portionem eius non esse captam usu Servio Sulpicio placuit, quod neque frater ipse donaverat neque pater donare poterat.*

70. Ulp. 69 ad edict. *In hoc interdicto* (43.17) 3 § 11 *condemnationis*[1] *summa refertur ad rei ipsius aestimationem. 'quanti res est' sic accipimus 'quanti uniuscuiusque interest possessionem retinere'. Servii autem sententia est existimantis tanti possessionem aestimandam, quanti ipsa res est: sed hoc nequaquam opinandum est: longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis.*

71. Ulp. 70 ad edict. *Servius autem* (43.21) 3 pr. § 1 *scribit aliter duci aquam, quae ante per specus ducta est, si nunc per apertum ducatur: nam si operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conservet vel contineat, non impune prohiberi.*
1 *Servius et Labeo scribunt, si rivum, qui ab initio terrenus fuit, quia aquam non continebat, cementicium velit facere, audiendum esse: sed et si eum rivum, qui structilis fuit, postea terrenum faciat aut partem rivi, aeque non esse prohibendum.*

1) sponsionis *Ulp., v. Lenel, p.* 379.

72. Venul. 2 interd. *Servius etiam eum clam* (43.24) 4 *facere, qui existimare debeat sibi controversiam futuram, quia non opinionem cuius et resupinam existimationem esse oporteat, ne melioris condicionis sint stulti quam periti.*

73. Ulp. 71 ad edict. ... *Servius recte* (43.24) 5 § 3—6 *ait sufficere feminae, viro notum facere opus se facturum: vel denique sciente eo facere: quamquam etiam illud*
4 *sufficiat celandi animum non habere. Item ait, si quis in publico municipii velit facere, sufficere ei, si curatori*
5 *rei publicae denuntiet. Si quis, dum putat locum tuum esse, qui est meus, celandi tui, non mei causa fecerit, mihi*
6 *interdictum competere. Idem dicit et si servi mei vel procuratoris celandi causa factum sit, mihi interdictum competere.*

74. Ulp. ibid. *Est et alia exceptio, de* (43.24) 7 § 4 *qua Celsus dubitat, an sit obicienda: ut puta si incendii arcendi causa vicini aedes intercidi et quod vi aut clam mecum agatur aut damni iniuria: Gallus enim dubitat, an excipi oporteret: 'quod incendii defendendi causa factum non sit'? Servius autem ait, si id magistratus fecisset, dandam esse, privato non esse idem concedendum: si tamen quid vi aut clam factum sit neque ignis usque eo pervenisset, simpli litem aestimandam: si pervenisset, absolvi eum oportere. idem ait esse, si damni iniuria actum foret, quoniam nullam iniuriam aut damnum dare videtur aeque perituris aedibus.*

75. Ulp. ibid. ... *apud Servium amplius* (43.24) 13 § 4 *relatum est, si mihi concesseris, ut ex fundo tuo arbores caedam, deinde eas alius vi aut clam ceciderit, mihi hoc interdictum competere, quia ego sim cuius interest.*

76. Afric. 7 quaest. ... *si arbiter ex com-* (44.7) 23 *promisso pecuniam certo die dare iusserit neque per eum, qui dare iussus sit, steterit, non committi poenam respondit [Iulianus?]: adeo ut et illud Servius rectissime existimaverit, si quando dies, qua pecunia daretur, sententia arbitri conprehensa non esset, modicum spatium datum videri.*

77. Marcell. 13 dig. ... *apud Alfenum Ser-* (46.3) 67 *vius eum, qui minus a debitore suo accipere et liberare eum vellet, respondit posse saepius aliquos nummos accipiendo ab eo eique retro dando ac rursus accipiendo id efficere: veluti, si centum debitorem decem acceptis liberare creditor velit, ut, cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat ac novissime retineat: etsi in dubitationem a quibusdam hoc male deducatur, quod non possit videri is qui ita accepit, ut ei a quo accepit retro reddat, solvisse potius quam decessisse.*

78. *Furtorum autem genera Ser. Sulpicius* Gai. 3, 183 *et Masurius Sabinus quattuor esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum et oblatum.*

79. Pomp. 38 ad Q. Muc. *Si quis alteri* (47.2) 77 § 1 *furtum fecerit et id quod subripuit alius ab eo subripuit, cum posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior non potest ...: haec Quintus Mucius refert et vera sunt: nam licet intersit furis rem salvam esse, quia condictione tenetur, tamen cum eo is cuius interest furti habet actionem, si honesta ex causa interest. nec utimur Servii sententia, qui putabat,*[1] *si rei subreptae dominus*

1) *in reprehensis Scaevolae capitibus?*

nemo exstaret nec exstaturus esset, furem habere furti actionem.

80. Ulp. 77 (57) ad edict. . . . *si quis pignus proscripserit venditurus, tamquam a me acceperit, infamandi mei causa, Servius ait iniuriarum agi posse.* (47.10) 15 § 32

81. . . . *in quo (sc. postliminii verbo)* *Servius noster, ut opinor, nihil putat esse notandum, nisi 'post': et liminium [illud] productionem esse verbi volt, ut in finitumo, legitumo, aeditumo et non plus inesse 'tumum' quam in meditullio 'tullium'.* Cic. top. 8, 36

82. Tryphon. 4 disput. *In bello postliminium est, in pace autem his, qui bello capti erant, de quibus nihil in pactis erat comprehensum. quod ideo placuisse Servius scribit, quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt.* (49.15) 12 pr.

v. fr. 8. (50.16) 25 § 1

83. Gai. 7 ad edict. prov. *'Silva caedua' est, ut quidam putant, quae in hoc habetur, ut caederetur. Servius eam esse, quae succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.* (50.16) 30 pr.

84. Paul. 49 (59?) ad edict. . . . *'frumentum' autem id esse, quod arista se teneat, recte Gallum definisse: lupinum vero et fabam fruges potius dici, quia non arista, sed siliqua continentur. quae Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.* (50.16) 77

85. Pomp. 8 ad Q. Muc. *Servius ait, si ita scriptum sit: 'filio filiisque meis hosce tutores do', masculis dumtaxat tutores datos, quoniam a singulari casu hoc 'filio' ad pluralem videtur transisse continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset.* (50.16) 122

86. Gai. 5 ad XII tab. *Duobus negativis verbis quasi permittit lex magis quam prohibuit: idque etiam Servius animadvertit.*[1] (50.16) 237

v. fr. 33. I. (1.13) 1

v. fr. 5. I. (3.25) 2

v. fr. 34. Gai. 1, 188

v. fr. 57. Gai. 2, 244

v. fr. 5. Gai. 3, 149

87. . . . *[quaeritur], an mandati teneatur qui mandavit tibi, ut Titio pecuniam faenerares . . . Servius negavit: nec magis hoc casu obligationem consistere putavit, quam si generaliter alicui mandetur, ut pecuniam suam faeneraret.* Gai. 3, 156

88. *Quod autem diximus, si condicio adiciatur, novationem fieri, sic intellegi [oportet], ut ita dicamus factam novationem, si condicio extiterit: alioquin si defecerit, durat prior obligatio. sed videamus, num is, qui eo nomine agat, doli mali aut pacti conventi exceptione possit summoveri, quia videtur inter eos id actum, ut ita ea res peteretur, si posterioris stipulationis extiterit condicio. Servius tamen Sulpicius existimavit statim et pendente condicione novationem fieri, et si defecerit condicio, ex neutra causa agi posse [et] eo modo rem perire: qui consequenter et illud respondit, si quis id, quod sibi Lucius Titius deberet, a servo fuerit stipulatus, novationem fieri et rem perire, quia cum servo agi non posset.* Gai. 3, 179

1) *in XII tabularum interpretatione? v. p.* 325 *n.* 1.

v. fr. 78. Gai. 3, 183

v. fr. 69. Vat. 294

v. fr. 81. Cic. top. 8, 36

89. *Silii causam te docui. is postea fuit apud me. cum ei dicerem tibi videri sponsionem illam nos sine periculo facere posse 'si bonorum Turpiliae possessionem Q. Caepio praetor ex edicto suo mihi dedit', negare aiebat Servium tabulas testamenti esse eas, quas instituisset is, qui factionem testamenti non habuerit.* Cic. ad fam. 7, 21

90. *[Mancipatione adoptatur,] ut patri sui here[s esse desinat: sed eius qui adop]tet tam heres est qua[m si ex eo natus esset. Adrogatione, qui] in potestate alie[na non est, adrogatoris fit filius] et suus heres, ut p[atet manifeste ex eo, quod ait Ser.] Sulpicius in ea oratio[ne, quam habuit contra Messalam] pro Aufidia.* Fest. h. v.

91. *Municeps est, ut ait Aelius Gallus, qui in municipio liber natus est: item qui ex alio genere hominum munus functus est: item qui in municipio ex servitute se liberavit a municipe. at Servius*[1] *aiebat initio fuisse, qui ea condicione cives Romani fuissent, ut semper rem publicam separatim a populo Romano haberent, Cumanos Acerranos Atellanos.* Fest. h. v.

92. *[Noxia,] ut Ser. Sulpicius Ru[fus*[2] *ait,] damnum significat.* Fest. h. v.

Sarcito in XII Ser. Sulpicius[2] *ait significare 'damnum solvito, praestato'.* Fest. h. v.

93. *'Pedem struit', in XII significat 'fugit', ut ait Ser. Sulpicius.*[2] Fest. h. v.

94. *Posticam lineam in agris dividendis Ser. Sulpicius appellavit ab exori[ente sole ad occasum spectantem].* Fest. h. v.

95. *[Sanates quasi sana]ti appella[ti, id est sanatae mentis. Ser.] Sulpicius*[2] *. . . et Opiliu[s . . . ita existimant] dici inferi[oris superiorisque loci populos,] ut Tiburte[s supra Romam, aliosque qui cum] populo Tibur[ti convenerant in agro] Tiburti, ide[mque ad se maritimos quosdam infe]riorisque loc[i populos perduxerant. hinc] in XII: 'nex[i mancipique] forti sanati[sque idem ius esto,]' id est bonor[um et qui defecerant sociorum].* Fest. h. v.

96. *Vindiciae appellantur res eae, de quibus controversia est. . . . Ser. Sulpicius [nomine et]iam singulariter formato vindiciam esse ait [eam rem,] qua de re controversia est, ab eo quod vindicatur . . . et in XII: 'si vindiciam falsam tulit, si velit is . . . tor arbitros tres dato, eorum arbitrio . . . fructus duplione damnum decidito'.* Fest. h. v.

97. *Eum vero, cui dens deesset, Servius redhiberi posse respondit.*[3] Gell. 4, 2 § 12

1) *Sic ex Mommseni coni.* Servilius *aut* ser. filius *codd.*
2) *in XII tabularum interpretatione? v. p.* 325 *n.* 1.
3) *cf.* (21.1) 11.

TARRUNTENUS[1] PATERNUS

(SUB M. AURELIO ET COMMODO IMPP.).

DE RE MILITARI LIBRI IV.[2]

LIBER I.

1. Quibusdam aliquam vacationem munerum [(50.6) 7] graviorum condicio tribuit, ut sunt mensores, optio valetudinarii, medici, capsarii, et artifices et qui fossam faciunt, veterinarii, architectus, gubernatores, naupegi, ballistrarii, specularii, fabri, sagittarii, aerarii, bucularum structores, carpentarii, scandularii, gladiatores, aquilices, tubarii, cornuarii, arcuarii, plumbarii, ferrarii, lapidarii, et hi qui calcem cocunt, et qui silvam infindunt, qui carbonem caedunt ac torrent. in eodem numero haberi solent lani, venatores, victimarii, et optio fabricae, et qui aegris praesto sunt, librarii quoque qui docere possint, et horreorum librarii, et librarii depositorum, et librarii caducorum, et adiutores cornicculariorum, et stratores, et polliones, et custodes armorum, et praeco, et bucinator. hi igitur omnes inter immunes habentur.

1) *alias Tarrutenius.* 2) *v. etiam Veget. de re mil.* 1, 8, *Lydus de magistr.* 1, 9. 47.

LIBER II.

2. Proditores transfugae plerumque capite [(49. 16) 7] puniuntur et exauctorati torquentur: nam pro hoste, non pro milite habentur.

EX LIBRO INCERTO.

3. Macer I de re milit. *Paternus quoque* [(49. 16) 12 § 1] *scripsit debere eum, qui se meminerit armato praeesse, parcissime commeatum dare, equum militarem extra provinciam duci non permittere, ad opus privatum piscatum venatum militem non mittere. nam in disciplina Augusti ita cavetur: 'Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum, vereor tamen, si quicquam permisero, quod in usum meum aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus'.*

TERENTIUS CLEMENS

(SCRIPSIT, UT VIDETUR, SUB ANTONINO PIO IMP.).[1]

AD LEGEM IULIAM ET PAPIAM LIBRI XX.

LIBER II.

? ?

1. [2]Iniquissimum videtur cuiquam scientiam [(22.6) 5] alterius quam suam nocere vel ignorantiam alterius alii profuturam.

[*De personis exceptis*]?[3]

2. 'Soceri' 'socrus' appellatione avum [(50.16) 146] quoque et aviam uxoris vel mariti contineri respondetur.

LIBER III.

[*De professione liberorum*].[4]

3. Etiam matris professio filiorum recipitur: sed et avi recipienda est. [(22. 3) 16]

[*De liberis in matrimonium collocandis*]?[5]

4. Non cogitur filius familias uxorem [(23. 2) 21] ducere.

1) *cf. Fitting, p.* 16. 2) *De his qui se ipsi detulerint? de delatoribus? cf. fr. de I. F.* 2, (49. 14) 13 § 10, 15 *pr., Ulp.* 18 *ad l. I. et P.* (22.6) 6. 3) *cf. Vat.* 218; *Gai. fr.* 452, *Paul. fr.* 936, *Ulp.* (50.16) 136. 4) *Glück* 21 *p.* 302. 322 *sqq.* 5) *cf.* (23.2) 19.

[*De dote constituenda*].[1]

5. Sive generalis curator[2] sive dotis dan- [(23. 3) 61] dae causa constitutus sit et amplius doti promissum[3] est quam facultates mulieris valent, ipso iure promissio[4] non valet, quia lege rata non habetur auctoritas dolo malo facta. quaerendum tamen est, utrum tota obligatio an quod amplius promissum[3] est, quam promitti[5] oportuit, infirmetur? et utilius est dicere id quod 1 superfluum est tantummodo infirmare. Iste autem curator res dotis nomine tradere debet,[6] non etiam ut vendat cuilibet et pretium eius in dotem det. dubitari autem potest, an hoc verum sit: quid enim si aliter honeste nubere non possit, quam ut pecuniam in dotem det idque ei magis expediat? atquin possunt res in dotem datae plerumque alienari et pecunia in dotem converti. [7]sed ut expediatur quaestio, si quidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quaerendum est; sin autem non aliter contrahere matrimonium vir patitur nisi pecuniis in dotem datis, tunc officium est curatoris apud eundem intrare iudicem, qui eum constituit, ut iterum ei causa cognita

1) *Gai.* 1, 178, *Ulp.* 11, 20. 2) tutor *Ter.* 3) dictum *Ter.* 4) dictio *Ter.* 5) dici *Ter.* 6) Iste autem tutor auctor fieri debet, ut res dotis nomine mancipio det *similiave Ter.* 7) *Quae sequuntur, Triboniani sunt.*

etiam viro absente permittat rerum venditione celebrata dotem constituere.

[*De his qui nihil capere possunt*]?

6. [1]Non oportet prius de condicione cuius- (31) 52 quam quaeri, quam hereditas legatumve ad eum pertineat.

7. [2]Qui in continentibus urbis nati sunt, (50. 16) 147 'Romae' nati intelleguntur.

LIBER IV.

[*De his qui solidum capere non possunt*].

8. [3]Cum ab uno herede mulieri pro dote (31) 53 compensandi animo legatum esset eaque dotem suam ferre quam legatum maluit, utrum in omnes heredes an in eum solum, a quo legatum est, actio ei de dote[4] dari debeat, quaeritur. Iulianus in eum primum, a quo legatum sit, actionem dandam putat: nam cum aut suo iure aut iudicio mariti contenta esse debeat, aequum[5] esse eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legaverat, usque ad quantitatem legati onus huius aeris alieni sustinere reliqua parte dotis ab heredibus ei
1 praestanda.[6] Eadem erunt dicenda, si heres instituta pro dote omiserit hereditatem, ut in substitutum actio
2 detur: et hoc verum est. Sed de legatis et legis Falcidiae ratione belle dubitatur, utrum is, in quem solum dotis[4] actio detur, legata integra ex persona sua debeat, perinde ac si omnes heredes dotem praestarent, an dotem totam in aere alieno computare, quia in eum solum actio eius detur: quod sane magis rationem habere videtur.

9. [*Si vir uxori ad tempus liberorum* (35. 1) 62 pr. *legaverit, de his dumtaxat filiis sensisse intellegendus est, qui ab eo ipso suscepti fuissent post testamentum factum*]. sed si hoc specialiter expressit testator, etiamsi ex alio post mortem suam liberos procreaverit, nihilo minus eam ad legatum admitti.

10. Si quis solidum a lege capere non (28. 5) 73 possit et ex asse sit institutus ab eo qui solvendo non est, Iulianus ex asse eum heredem esse respondit: legi enim locum non esse in ea hereditate quae solvendo non est.

11. Si is, qui ex bonis testatoris solidum (28. 6) 6 capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filio eius, solidum ex ea causa capiet, quasi a pupillo capiat. sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, ut ex bonis, quae testatoris fuerant, amplius capere non possit: quod si pupillo aliquid praeterea adquisitum esset aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat.

12. Cuidam non solidum capienti (35. 1) 62 § 1 amplius lege concessae portionis relicta est, si heredi aliquid dedisset: quaeritur, an id, quod condicionis implendae causa dederat, consequi ex causa legati possit (quasi non capiat id quod eroget) an vero id extra sit nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quam capturus esset, si sine condicione legatum esset. et Iulianus rectissime scribit tanto amplius eum capturum, quantum condicionis implendae causa dare eum oportet, nec interesse, heredi an extraneo dare iussus sit, quia computatione facta, quae semper in persona eius introduceretur, non amplius lege concessae portionis ad eum subsideret.

13. Quotiens cuidam amplius legatum (35. 2) 67 sit, quam ei capere liceret, et lex Falcidia locum haberet, prius Falcidiae ratio habenda est, scilicet ut subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum, si non excedat statutam lege portionem, debeatur.

[*De viduitate indicta* 1.]

14. [1]Cum vir uxori 'si a liberis ne (35. 1) 62 § 2 nubserit' in annos singulos aliquid legavit, quid iuris sit? Iulianus respondit posse mulierem nubere et legatum capere. quod si ita scriptum esset 'si a liberis impuberibus ne nupserit', legem locum non habere, quia magis cura liberorum quam viduitas iniungeretur.

LIBER V.

[*De viduitate indicta* 2.]

15. Hoc modo legato dato 'si Lucio (35. 1) 64 Titio non nubserit' non esse legi locum Iulianus aiebat.
1 Quod si ita scriptum esset 'si Ariciae non nubserit', interesse, an fraus legi facta esset: nam si ea esset, quae alibi nuptias non facile possit invenire, interpretandum ipso iure rescindi, quod fraudandae legis gratia esset adscriptum: legem enim utilem rei publicae, subolis scilicet procreandae causa latam, adiuvandam interpretatione.

16. [2]Quaesitum est, si libertam patro- (40. 9) 31 nus iureiurando adegisset, ne ea liberos impuberes habens nuberet, quid iuris esset. Iulianus dicit non videri contra legem Aeliam Sentiam fecisse eum, qui non perpetuam viduitatem libertae iniunxisset.

[*De mortis causa donationibus*]?[3]

17. Sed et si constante matrimonio res (24. 1) 25 aliena uxori a marito donata fuerit,[4] dicendum est confestim[5] ad usucapionem eius uxorem admitti, quia et si non mortis causa donaverat ei, non impediretur usucapio. nam ius constitutum ad eas donationes pertinet, ex quibus et locupletior mulier et pauperior maritus in suis rebus fit: itaque licet mortis causa donatio interveniat, quasi inter extraneas personas fieri intellegenda est in ea re, quae quia aliena est usucapi potest.

*

18. [6]'Delata' hereditas intellegitur, quam (50. 16) 151 quis possit adeundo consequi.

LIBER VIII.

[*De divortio libertae patrono nuptae*].[7]

19. Filio patroni in libertam paternam (23. 2) 48 eandemque uxorem idem iuris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accommodatur. idemque dicendum erit et si alterius patroni filius vivo altero libertam
1 eorum uxorem duxerit. Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit, placet, quia contra legem maritus sit, non habere eum hoc legis bene-
2 ficium. Si uni ex filiis adsignatam alter uxorem

1) *De caelibe?* 2) *De Latinis Iunianis? cf. Gai.* 1, 33, *Ulp.* 17, 1, *Ulp. 7 ad l. I. et P.* (50. 16) 139 *pr.* 3) *Ulp.* 15, 4. 4) rei uxoriae *Ter.* 5) *Spectant haec ad formulae verba 'quod melius aequius erit'.* 6) reliqua . . . praestanda *Trib.?*

1) *cf. fr.* 16. 2) libro quarto *inscr.? cf. fr.* 14. 3) *cf.* (39. 6) 35 *pr.* 4) *mortis causa sc.* 5) confestim: *cf.* (24. 1) 11 *pr.* 6) *cf. fr.* 6? 7) *cf.* (23. 2) 45, (24. 2) 11

duxerit, non idem ius quod in patrono tribuendum: nihil enim iuris habebit, quia senatus omne ius libertorum adsignatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

[*De libertatis causa impositis*].[1]

20. Plane cum desierit nupta esse [*liberta* sc.], operas peti posse omnes fere consentiunt. (38. 1) 14

21. Si non voluntate patroni is, qui in eius potestate sit, iusiurandum adegerit vel stipulatus fuerit, ne nubat, nisi id patronus remittat aut liberabit libertam, incidet in legem: videbitur enim id ipsum dolo malo facere. 1 Non prohibentur lege Aelia Sentia patroni a libertis mercedes capere, sed obligare eos: itaque si sponte sua libertus mercedem patrono praestiterit, nullum huius legis praemium consequetur. 2 Is, qui operas aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc legem non pertinet, quoniam operas praestando potest liberari. idem Octavenus probat et adicit: obligare sibi libertum, ut mercedem operarum capiat, is intellegitur, qui hoc solum agit, ut utique mercedem capiat, etiamsi sub titulo operarum eam stipulatus fuerit. (40. 9) 32

LIBER IX.

[*De bonis libertorum* 1.]

22. Eum patronum, qui capitis libertum accusasset, excludi a bonorum possessione contra tabulas placuit.[2] Labeo existimabat capitis accusationem eam esse, cuius poena mors aut exilium esset. qui nomen detulit, accusasse intellegendus est, nisi abolitionem petit: idque etiam Proculo placuisse Servilius refert. (37. 14) 10

23. [3]Quaeritur, an filio exheredato etiam nepotes ex eo a bonorum possessione liberti excludantur. quod utique sic dirimendum est, ut vivo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne qui suo nomine a bonorum possessione summoventur per alios eam consequantur, sin autem emancipati a patre fuerint vel alio modo sui iuris effecti, sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur. 1 Si filius liberti omiserit patris sui hereditatem, hoc patrono proficiet.[4] (38. 2) 38

24. Si quis, habens creditores,[5] plures manumiserit, non omnium libertas impedietur, sed qui primi sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum solvatur. quam rationem Iulianus solet dicere velut duobus manumissis, si unius libertate fraudentur, non utriusque, sed alterutrius impediri libertatem et plerumque postea scripti, nisi si quando maioris pretii sit is qui ante nominatus sit nec sufficiat posteriorem retrahi in servitutem, prior sufficiat: nam hoc casu sequenti loco scriptum solum ad libertatem perventurum. (40. 9) 24

LIBER X.

[*De bonis libertorum* 2.]

25. [6]Patroni filia si in adoptiva familia sit, ad bona libertorum paternorum admittitur. (38. 2) 39

1) *cf.* (38. 1) 28, 35, 37 *pr.* 2) *ad exemplum edicti perpetui* (*Lenel* § 153). 3) *cf. Lenel* § 152. 4) *Gai.* 3, 42. 5) *Item si patronum habens, cf. Gai.* 1, 37. 6) *Gai.* 3, 46. 47.

LIBER XI.

[*De bonis libertorum* 3.]

26. [1]Intellegendus est mortis tempore fuisse, qui in utero relictus est. (50. 16) 153

LIBER XII.

[*De bonis libertorum* 4.]

27. Si pater exheredato filio ita cavit, ut ius in libertum salvum ei esset, nihil ei ad hanc rem nocet exheredatio. (38. 2) 40

28. Sub condicione vel in diem liberto adsignato interim pendente die vel condicione omnia perinde observabuntur, ac si adsignatus non esset: itaque mortuo eo interim ad omnes liberos hereditas et bonorum possessio pertinebit. 1 Si uni pure, alii sub condicione libertus adsignatus sit, eum, cui pure adsignatus sit, pendente condicione solum patroni ius habere dicendum est. (38. 4) 10

[*De his quae pro non scriptis habentur* 1.]

29. Si id quod mihi *deberes vel tibi vel alii legavero idque mihi* solveris vel qualibet alia ratione liberatus a me fueris, exstinguitur legatum. 1 Unde Iuliano placuit et si debitori heres exstiterit creditor posteaque ipse creditor decesserit, legatum extingui: et hoc verum est, quia confusione perinde exstinguitur obligatio ac solutione. 2 Sed si sub condicione dato legato heres praeoccupaverit et exegerit debitum, aliud dici oportet, quia in arbitrio heredis esse non debet, ut quandoque condicione existente neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum vivat et capere possit, neque ei, ad quem hoc commodum[2] pervenit, si legatarius capere non possit. (34. 3) 21

LIBER XIII.

[*De his quae pro non scriptis habentur* 2.]

30. [3]Si cui fundus centum dignus legatus fuerit, si centum heredi vel cuilibet alii dederit, uberrimum videtur esse legatum: nam alias interest legatarii fundum potius habere quam centum: saepe enim confines fundos etiam supra iustam aestimationem interest nostra adquirere. (31) 54

LIBER XV.

[*De caducis* 1.]

31. Si mihi pure, servo meo vel pure vel sub condicione eadem res legata est egoque legatum quod mihi datum est repudiem, deinde condicione exsistente[4] id, quod servo meo legatum est, vellem ad me pertinere, partem legati deficere responsum est: nisi si quis dubitet, an exsistente condicione, si servus vivat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerim: quod aequius esse videtur. idem est et si duobus servis meis eadem res legetur. (31) 59

32. [5]Optione legata placet non posse ante aditam hereditatem optari et nihil agi, si optaretur. (33. 5) 16

LIBER XVI.

[*De caducis* 2.]

33. Si servus eius qui capere non potest (29. 2) 82

1) *cf. Iulian. fr.* 781 *i. f.?* 2) hoc commodum] caducum *Ter.* 3) *cf. Paul. fr.* 959. 4) condicione exsistente *gloss.* 5) *I.* (2. 20) 23.

heres instituatur et antequam iussu domini adeat hereditatem, manumissus alienatusve sit et nihil in fraudem legis factum esset, ipse admittitur ad hereditatem. sed et si partem capere possit dominus eius, eadem dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest: nihil enim interest, de universo quaeratur quod capere non possit an de portione.

LIBER XVII.

[*De caducis* 3.]

34. Cum postumus sub condicione in- (28. 2) 22
stituitur, si prius quam nascatur condicio exstiterit, non rumpitur testamentum postumi adgnatione.[1]

1) *Quod si prinsquam nascatur defecerit condicio, non fit postumi portio caduca, sed rumpitur testamentum.*

35. [1] Cum optio duorum servorum Titio (33. 5) 17
data sit, reliqui Maevio legati sint, cessante primo in electione 'reliquorum' appellatione omnes ad Maevium pertinent.

LIBER XVIII.

[*De caducis* 4.]

36. [2] Operis servi legatis usum datum in- (7. 7) 5
tellegi et ego didici et Iulianus existimat.

37. [3] Cum libertas lege adimatur, aut pro (40. 6) 1
non data haberi debet aut certe perinde observari, ac si a testatore adempta esset.

1) *De collegatario coniuncto agi videtur, cf. Gai.* 2, 207.
2) *Caducorum ius ad usum fructum vel usum legatum non pertinet, cf.* (33. 2) 9. 3) *Caducorum ius ad libertatem testamento relictam non pertinet.*

TERTULLIANUS[1]

(SUB SEVERO ET CARACALLA IMPP.?).

DE CASTRENSI PECULIO LIBER SINGULARIS.[2]

1. Miles praecipua habere debet, quae (49. 17) 4
1 tulit secum in castra concedente patre. Actionem persecutionemque castrensium rerum semper filius etiam
2 invito patre habet. Si pater familias militiae tempore vel post missionem adrogandum se praebuerit, videndum erit, ne huic quoque permissa intellegatur earum rerum administratio, quas ante adrogationem in castris adquisierit, quamvis constitutiones principales de his loquantur, qui ab initio cum essent filii familias militaverint. quod admittendum est.

2. Idem [*i. e. valet testamentum quasi ex* (29. 1) 23
nova voluntate] et si pater familias miles de castrensibus rebus dumtaxat testatus adrogandum se dederit: si vero missus iam hoc fecerat, non valet testamentum.

3. Si filius familias miles fecisset testa- (29. 1) 33
mentum more militiae, deinde post mortem patris postumus ei nasceretur, utique rumpitur eius testamentum. verum si perseverasset in ea voluntate, ut vellet adhuc illud testamentum valere, valiturum illud, quasi rursum aliud factum, si modo militaret adhuc eo tem-
1 pore quo nasceretur illi postumus. Sed si filius familias miles fecisset testamentum, deinde postea vivo eo et adhuc avo quoque superstite nasceretur ei postumus, non rumpitur eius testamentum, quia cum id quod nasceretur in potestate eius non perveniret, non videtur suus heres adgnasci: ac ne avo quidem suo hunc nepotem postumum, cum vivo filio nasceretur, suum heredem protinus adgnasci et ideo nec avi testamentum rumpi, quoniam, licet in potestate avi protinus esse inciperet,
2 tamen antecederet eum filius. Secundum quae si filius familias miles testamentum fecerit et omiserit postumum per errorem, non quod volebat exheredatum, deinde postumus post mortem avi vivo adhuc filio, id est patre suo natus fuerit, omnimodo rumpet illius testamentum. sed si quidem pagano iam illo facto natus sit, nec convalescet ruptum: si vero militante adhuc natus fuerit, rumpetur, deinde, si voluerit ratum illud esse pater, convalescet sic quasi denuo factum.
3 Sed et si vivo avo nascatur postumus, hic non rumpet continuo patris testamentum: si supervixerit post mortem avi vivo adhuc patre, rumpet, quod novus illi nunc primum heres adgnascitur: ita tamen, ut numquam possit duorum simul testamenta rumpere et avi et patris.

4. Iustinian. *Cum furiosus, quem* C. (5. 70) 7 pr. — § 1a
morbus detinet perpetuus, in sacris parentis sui constitutus est, indubitate curatorem habere non potest, quia sufficit ei ad gubernationem rerum, quae ex castrensi peculio vel aliter ad eum pervenerint et vel ante furorem adquisitae sunt vel in furore obveniunt, vel in his quorum proprietas
1 *ei tantummodo competit, paterna verecundia. Quis enim talis adfectus extraneus inveniatur, ut vincat paternum? vel cui alii credendum est res liberorum guberan-*
1a *das parentibus derelictis? Licet Tertullianus iuris antiqui interpres libro singulari, quem de castrensi peculio condidit, tali tractatu proposito videatur obscure eandem attingere sententiam, tamen nos hoc apertissime introduximus.*

QUAESTIONUM LIBRI VIII.

LIBER I.

5. Ideo, quia antiquiores leges ad posteriores (1. 3) 27
trahi usitatum est, semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas et ad eas res pertinerent, quae quandoque similes erunt.

6. Si aliquam rem possideam et eandem (41. 2) 28
postea conducam, an amittam possessionem? multum refert in his, quid agatur: primum enim refert, utrum

1) *Tertullianum ICtum eundem fuisse atque scriptorem rerum ecclesiasticarum temere plerique suspicantur, cf. Krüger, p.* 203 *n.* 99. *Vixit Tertullianus presbyter circiter a. Chr.* 150—230. 2) *Non videtur hic liber ante Severi imperium conscriptus esse, cf. Fitting, castr. pecul. p.* 36 *sqq.*

sciam me possidere an ignorem: et utrum quasi non meam rem conducam an quasi meam: et sciens meam esse, utrum quasi proprietatis respectu an possessionis tantum. nam et si rem meam tu possideas et ego emam a te possessionem eius rei vel stipuler, utilis erit et emptio et stipulatio, et sequitur, ut et precarium et conductio[1] specialiter possessionis solius conducendae vel precario rogandae animus interveniat.

LIBER IV.

7. Ulp. 8 ad Sab. *Suum heredem certum* [(29.2) 30 § 6] *est ex asse heredem esse, etsi putat esse praegnatem mulierem, quae non est praegnas. quid si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres, sive institutum postumum proponas sive intestatum patrem decessisse? quod et Sextum Pomponium opinatum Tertullianus libro quarto quaestionum refert: putasse enim, sicuti cum vacuo utero suus ex asse heres est, ita et cum unum gerit nec per naturam humanae condicionis alium partum formare potest (quod quidem post certum tempus conceptionis eveniet), ex parte dimidia et ignorantem fore heredem, non ex quarta, ut Iulianus putat.*

1) *Exciderunt quaedam.*

EX LIBRIS INCERTIS.[1]

8. Ulp. 3 ad Sab. *Si quis ita scripserit:* [(28.5) 3 § 2] *'si Titius heres erit, Seius heres esto: Titius heres esto', quasi quaevis condicio exspectatur Titii aditio, ut Seius heres fiat: et sane et Iuliano et Tertulliano hoc videtur.*

9. Ulp. 13 ad Sab. *Tractari belle potest,* [(38.17) 2 § 44] *si pupillo amplum legatum sub condicione sit relictum 'si tutores non habuerit' et propterea ei mater non petierit, ne condicione deficeretur, an constitutio[2] cesset. et puto cessare. . . . quod et in magistratibus municipalibus tractatur apud Tertullianum: et putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno quam in legato.*

1) *quaestionum?* 2) *cf.* (26.6) 2 § 2.

C. TREBATIUS TESTA

(FLORUIT CAESARE ET AUGUSTO IMPERANTIBUS).

DE RELIGIONIBUS LIBRI.[1]

LIBER I.

1. . . . *Trebatius in libro primo* [Macrob. sat. 1, 16 § 28] *religionum ait nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere.*

2. *Sacrum est, ut Trebatius libro primo* [ibid. 3, 3 § 2. 4] *de religionibus refert, quidquid est quod deorum habetur.— Trebatius profanum id proprie dici ait, quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est.*

3. *v. ibid.* 3, 5 § 1.

LIBER II.

4. *v. Gell.* 7, 12 § 5.

5. *v. Macrob. sat.* 3, 7 § 5—8.

LIBER VII.

6. *v. Serv. ad Aen.* 11, 316.

LIBER X.

7. *'Sanctum est', ut idem Trebatius libro* [Macrob. 3, 3 § 5] *decimo religionum refert, 'interdum idem quod sacrum idemque quod religiosum, interdum aliud, hoc est nec sacrum nec religiosum, est'.*

EX LIBRIS INCERTIS.

8. *v. Philargyr. ad Verg. Georg.* 2, 382 (?).

9. *v. Arnob. adv. gent.* 7, 31.

LOCI INCERTI.[2]

10. Ulp. de off. quaest. . . . *a genere quaerendi* [(1.13) 1 § 1] *quaestores initio dictos et Iunius et Trebatius et Fenestella scribunt.*

11. Ulp. 4 ad edict. . . . *si procurator meus* [(2.14) 10 § 2] *paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatio videtur, qui putat, sicut pactum procuratoris mihi nocet, ita et prodesse.*

12. Paul. 11 ad edict. *De eo qui sciens* [(4.3) 18 § 3. 4] *commodasset pondera, ut venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem. atquin si maiora pondera commodavit, id quod amplius mercis datum est repeti condictione potest, si minora, ut reliqua merx detur ex empto agi potest: nisi si ea condicione merx venit, ut illis ponderibus traderetur, cum ille decipiendi causa ad-*
4 firmasset se aequa pondera habere. Dolo cuius effectum est, ut lis temporibus legitimis transactis pereat: Trebatius ait de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis res restituatur, sed ut tantum actor consequatur, quanti eius interfuerit id non esse factum, ne aliter observantibus lex circumscribatur.

13. Ulp. 13 ad edict. *Si arbiter ita pro-* [(4.8) 21 § 1. 2] *nuntiasset nihil videri Titium debere Seio: tametsi Seium non vetuisset petere, tamen si quid petisset, videri contra sententiam arbitri fecisse, et id Ofilius et Trebatius re-*
2 sponderunt. Solutioni diem posse arbitrum statuere puto: et ita et Trebatius videtur sentire.

14. Paul. 21 ad edict. *Fructus non modo per-* [(6.1) 33] *cepti, sed et qui percipi honeste potuerunt aestimandi sunt. et ideo si dolo, aut culpa possessoris res petita perierit, veriorem putat Pomponius Trebatii opinionem putantis eo usque fructuum rationem habendam, quo usque haberetur, si non perisset, id est ad rei iudicandae tempus.*

15. Ulp. 17 ad Sab. . . . *Trebatius* [(7.1) 9 § 7 cf. Vat. 70] *scribit silvam caeduam et harundinetum posse fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat, et vendere,*

1) *Novem secundum Porphyr. ad Horat. sat.* 2, 1; *sed v. fr.* 7. *Ex his libris ea tantummodo ad verba repetivi, quae aliqua ratione spectant ad ius civile.* 2) *Trebatium 'aliquot' libros de iure civili composuisse testis est Porphyr. l. l.; quae verba equidem de librorum argumento, non de inscriptione intellexerim.*

licet pater familias non solebat vendere, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

. . . *Trebatius autem sim[pliciter]* . . . [Vat. 70[3]

16. Ulp. 23 ad edict. *Si quis gratuitas habi-* [(9. 3) 5 § 1 *tationes dederit libertis et clientibus vel suis vel uxoris, ipsum eorum nomine teneri [de effusis sc.] Trebatius ait.*

17. Ulp. 19 ad edict. *Si quis in commu-* [(10. 3) 6 § 6 *nem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit videndum. et sane ius quidem inferendi in sepulchrum unicuique in solidum competit, locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius*[1] *autem et Labeo quamquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum.*

18. Ulp. 25 ad edict. *Si quis, dum se* [(11. 7) 14 § 11 *heredem putat, patrem familias funeraverit, funeraria actione uti non poterit, quia non hoc animo fecit quasi alienum negotium gerens: et ita Trebatius*[1] *et Proculus putat.*

19. Ulp. 30 ad edict. *Si cista signata* [(16. 3) 1 § 41 *deposita sit, utrum cista tantum petatur an et species comprehendendae sint? et ait Trebatius cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum: quod et si res ostensae sunt et sic depositae, adiciendae sunt et species vestis.*

20. Paul. 60 ad edict. . . . *Trebatius existi-* [(16. 3) 21 § 1 *mat, etiamsi apud servum depositum sit et manumissus rem teneat, in ipsum dandam actionem, non in dominum, licet ex ceteris causis in manumissum actio non datur.*

21. Paul. 32 ad edict. *Si curator bono-* [(17. 1) 22 § 10 *rum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit, Trebatius Ofilius Labeo responderunt his qui praesentes fuerunt competere adversus eum mandati actionem, his autem qui absentes fuerunt negotiorum gestorum actionem esse.*

22. Marcian. 4 regul. *Labeo libro posterio-* [(18. 1) 45 *rum scribit, si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit.*

23. Iavol. 5 post. Lab. *Fundi partem dimi-* [(18. 1) 79 *diam ea lege vendidisti, ut emptor alteram partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. Labeo et Trebatius negant posse ex vendito agi, ut id quod convenerit fiat.*

24. Ulp. 28 ad Sab. *Si dolium signatum* [(18. 6) 1 § 2 *sit ab emptore, Trebatius ait traditum id videri: Labeo contra* . . .

25. Ulp. 32 ad edict. *Praeterea ex ven-* [(19. 1) 13 § 22 *dito agendo consequetur [venditor sc.] etiam sumptus, qui facti sunt in re distracta, ut puta si quid in aedificia distracta erogatum est: scribit enim Labeo et Trebatius esse ex vendito hoc nomine actionem. idem et si in aegri servi curationem impensum est ante traditionem aut si quid in disciplinas, quas verisimile erat etiam emptorem velle impendi.*

26. Ulp. ibid. *Fundo vendito vel legato* [(19. 1) 17 § 2 *sterculinum et stramenta emptoris et legatarii sunt, ligna autem venditoris vel heredis, quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. in sterculino autem distinctio Trebatii probanda est, ut, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur, si vendendi, venditorem, nisi si aliud actum est: nec interest, in stabulo iaceat an acervus sit.*

27. Paul. 33 ad edict. *Qui domum ven-* [(19. 1) 21 § 6 *debat, excepit sibi habitationem, donec viveret, aut in singulos annos decem*[1]*: emptor primo anno maluit decem praestare, secundo anno habitationem praestare. Trebatius ait mutandae voluntatis potestatem eum habere singulisque annis alterutrum praestare posse et quamdiu paratus sit alterutrum praestare, petitionem non esse.*

28. Ulp. 1 ad ed. aed. *Trebatius ait impe-* [(21. 1) 6 § 1 *tiginosum morbosum non esse, si eo membro, ubi impetigo esset, aeque recte utatur.*

29. Ulp. ibid. *Is cui os oleat an sanus* [(21. 1) 12 § 4 *sit quaesitum est: Trebatius ait non esse morbosum os alicui olere, veluti hircosum, strabonem: hoc enim ex illuvie oris accidere solere.*

30. *De sterili autem* [Gell. 4, 2 § 9. 10 = (21. 1) 14 § 3 *muliere, si nativa sterilitate sit, Trebatium contra Labeonem respondisse dicunt. nam cum redhiberi eam Labeo quasi minus sanam putasset, negasse aiunt*[2] *Trebatium ex edicto a[gi] posse, si ea mulier a principio genitali sterilitate esset. at si valitudo eius offendisset exque ea vitium factum esset, ut concipere fetus non posset, tum sanam non videri et esse in causa redhibitionis.*

31. Paul. 2 ad ed. aed. *Pupillo etiam sine* [(21. 2) 56 § 7 *tutoris auctoritate posse denuntiari, si tutor non apparet, ex duplae stipulatione benignius receptum esse Trebatius ait.*

32. Iavol. 6 post. Lab. *Vir mulieri divortio* [(24. 1) 64 *facto quaedam idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat.* LABEO: *Trebatius inter Terentiam et Maecenatem respondit, si verum divortium fuisset, ratam esse donationem, si simulatum, contra.*

33. Iavol. ibid. *Servis uxoris vir num-* [(24. 3) 66 § 1. 2 *mos in vestiarium dederat, quo parato deinde intra annum divortium intercesserat. placuit Labeoni Trebatio, qualia vestimenta post divortium essent, talia viro reddi: idem iuris futurum fuisset, si ipsa vestimenta vir emisset et servis dedisset: quod si vestimenta non redderentur, tum virum pretium in dote compensaturum.* 2 *Filia familias divortio facto dotem patri reddi iusserat: deinde parte dotis persoluta pater decesserat. reliquam partem, si nec delegata nec promissa novandi animo patri fuisset, mulieri solvi debere Labeo Trebatius putant, idque verum est.*

34. Iavol. 8 post. Lab. *Tutoribus ita datis:* [(26. 2) 33 *'Lucium Titium tutorem do. si is non vivit, tum Gaium Plautium tutorem do' Titius vixerat et tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contra, Proculus quod Labeo.*

35. Ulp. 7 ad Sab. *Apud eundem [Labeo-* [(28. 5) 13 § 7 *nem sc.] refertur: 'Titius ex parte tertia', deinde asse expleto 'idem ex parte sexta': in quattuordecim uncias hereditatem dividendam Trebatius ait.*

36. Pomp. 1 ad Sab. *Trebatius ait sic non* [(28. 5) 21 pr. *recte scribi: 'quisquis mihi heres erit, Stichus liber et heres esto', liberum tamen futurum.*

37. Pomp. 3 ad Sab. . . . *Treba-* [(41. 1) 19 = (28. 5) 60 pr. *tius, si liber homo bona fide serviens iussu eius cui serviet hereditatem adisset, heredem ipsum fieri nec interesse quid senserit, sed quid fecerit.*

38. Procul. 2 epist. *'Cornelius et Maevius,* [(28. 5) 70

1) *in libris, quos de religionibus conscripsit?*

1) dena *Paul.* 2) Caelius distinguere Trebatium dicit *fr. gem.*

uter eorum volet, heres esto': uterque vult: Trebatius neutrum fore heredem. Cartilius utrumque.

39. Iavol. 1 post. Lab. *Cum ex filio quis* (28.6) 39 pr. *duos nepotes impuberes habebat, sed alterum eorum in potestate, alterum non, et vellet utrumque ex aequis partibus heredem habere et, si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem eius transferre: ex consilio Labeonis Ofilii Cascellii Trebatii eum quem in potestate habebat solum heredem fecit et ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, cum in suam tutelam venisset, legavit: quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset, alterum heredem ei substituit.*

40. Iavol. 4 post. Lab. *Qui filium liberti-* (28. 8) 11 *num habebat, heredem eum instituerat, deinde ita scripserat: 'si mihi filius nullus erit, qui in suam tutelam veniat, tum Dama servus liber esto': is filius pupillus libertinus erat: quaerebatur, si Dama liber esset. Trebatius negat, quia filii appellatione libertinus quoque contineretur: Labeo contra.*

41. Paul. 1 ad Sab. *Labeo ait, cum certa* (30) 5 § 1 *res aut persona legatur ita: 'qui meus erit cum moriar, heres dato' et communis sit, totum deberi. Trebatium vero respondisse partem deberi Cassius scripsit.*

42. Ulp. 19 ad Sab. [*'Quas pecunias legavi,* (30) 30 § 5. 7 *quibus dies adpositus non est, eas heres meus annua bima trima die dato'.*] . . . *Trebatius existimat, si cui legetur, quando annorum viginti erit, vulgarem hanc clausulam cessare.*

7 *Hanc . . . scripturam non solum ad praecedentia sola legata, sed ad universa quae testamento adscripta sunt, extendi Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt.*

43. Paul. 5 ad l. Iul. et P. *Labeo refert agrum,* (31) 49 § 2 *cuius commercium non habes, legari tibi posse Trebatium respondisse, quod merito Priscus Fulcinius falsum esse aiebat.*

44. Lab. 2 post. a Iav. epit. *Qui concubi-* (32) 29 pr. *nam habebat, ei vestem prioris concubinae utendam dederat, deinde ita legavit: 'vestem, quae eius causa empta parata esset'. Cascellius Trebatius negant ei deberi prioris concubinae causa parata, quia alia condicio esset in uxore.*

45. Lab. ibid. *Qui quattuor pocula* (32) 30 pr. § 2. 5 *oleaginea habebat, ita legavit: pocula oleaginea paria duo. respondi unum par legatum esse, quia non ita esset: bina paria neque ita: poculorum paria duo: idem et Trebatius.*

2 *Cum testamento scriptum esset: 'Sticho servo meo heres quinque dato et, si Stichus heredi meo biennium servierit, liber esto', post biennium legatum deberi existimo, quia in id tempus et libertas et legatum referri deberet: quod et Trebatius respondit.*

5 *'Uxori meae, dum cum filio meo Capuae erit, heres meus ducenta*[1] *dato': filius a matre migravit. si ambo Capuae habitassent, legatum matri debitu iri putavi, quamvis una non habitassent: sin autem in aliud municipium transissent, unius anni tantummodo debitu iri, quo una habitassent quantolibet tempore, Trebatius ait.*

46. Iavol. 2 post. Lab. *Duae statuae mar-* (32) 100 § 1—4 *moreae cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum: nullam statuam marmoream praeter duas Cascellius putat deberi: Ofilius Trebatius contra.*

2 *'Uxori meae vestem, mundum muliebrem, ornamenta omnia, aurum argentum quod eius causa factum paratumque esset omne do lego'. Trebatius haec verba 'quod eius causa factum paratumque est' ad aurum et argentum dumtaxat referri putat.*

3 *Cui Corinthia vasa legata essent, ἐγβάσεις quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi Trebatius respondit.*

4 *Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi Labeo Trebatius responderunt.*

47. Lab. 2 post. a Iav. epit. *Legatum ita* (33. 1) 17 pr. *est: 'Attiae, donec nubat, quinquaginta*[1] *damnas esto heres meus dare' neque adscriptum est 'in annos singulos'. Labeo Trebatius praesens legatum deberi putat.*

48. Lab. ibid. *Is qui fundum tecum com-* (33. 2) 31 *munem habebat usum fructum fundi uxori legaverat: post mortem eius tecum heres arbitrum communi dividundo petierat. Blaesus ait Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum divisisset, eius partis, quae tibi optigerit, usum fructum mulieri nulla ex parte deberi, sed eius, quod heredi optigisset, totius usum fructum eam habituram.*

49. Iavol. 2 post. Lab. *Quidam heredem* (33. 6) 7 pr. *damnaverat dare uxori suae vinum oleum frumentum acetum mella salsamenta. Trebatius aiebat ex singulis rebus non amplius deberi, quam quantum heres mulieri dare voluisset, quoniam non adiectum esset, quantum ex quaque re daretur.*

50. Procul. 2 epist. *Vinum cum vasis lega-* (33. 6) 15 *vit. negat Trebatius quod in doliis sit deberi et sensum testatoris alium putat esse, verborum alium: ceterum dolia in vasis vinariis non essent.*

51. Procul. 3 post. Lab. *Qui vinum Sur-* (33. 6) 16 pr. *rentinum in urnalibus habebat diffusum, is tibi vinum legaverat in amphoris omne. illud quoque vinum, quod in urnalibus fuisset, legatum esse Labeo et Trebatius responderunt.*

52. Iavol. 2 post. Lab. *Cum quidam duos fun-* (33. 7) 4 *dos iunctos haberet et ex altero boves, cum opus fecissent, in alterum reverterentur, utrumque fundum cum instrumento legaverat. Labeo Trebatius boves ei fundo cessuros putant, ubi opus fecissent, non ubi manere consuevissent: Cascellius contra.*

53. Ulp. 20 ad Sab. *Trebatius amplius* (33. 7) 12 § 5 *etiam pistorem et tonsorem, qui familiae rusticae causa parati sunt, putat contineri* [*sc. instrumento legato*]: *item fabrum, qui villae reficiendae causa paratus sit et mulieres, quae panem coquant quaeque villam servent: item molitores, si ad usum rusticum parati sunt: item focariam et vilicam, si modo aliquo officio virum adiuvet: item lanificas quae familiam rusticam vestiunt, et quae pulmentaria rusticis coquant.*

54. Iavol. 2 post. Lab. *Quidam cum in* (33. 7) 25 § 1 *fundo figlinas haberet, figulorum opera maiore parte anni ad opus rusticum utebatur, deinde eius fundi instrumentum legaverat. Labeo Trebatius non videri figulos in instrumento fundi esse.*

55. Iavol. 5 post. Lab. *Dolia fictilia, item* (33. 7) 26 *plumbea, quibus terra adgesta est, et in his viridiaria posita aedium esse Labeo Trebatius putant. ita id verum puto, si ita illigata sint aedibus, ut ibi perpetuo posita* 1 *sint. Molas manuarias quidem suppellectilis, iumentarias autem instrumenti esse Ofilius ait. Labeo Cascellius Trebatius neutras suppellectilis, sed potius instrumenti putant esse, quod verum puto.*

1) ducena *scr.*

1) quinquaginta] L *scr.*

56. Lab. 2 post. a Iav. epit. *Dominus servum, qui cum eo vicarium communem habebat, testamento manumiserat et peculium ei legaverat, deinde ipsum vicarium, qui communis erat, nominatim et ipsi et libertae suae legaverat. respondi partem quartam libertae, reliquam partem quartam*[1] *liberti futuram: quod et Trebatius.* (33. 8) 22 § 1

57. Ulp. 22 ad Sab. . . . *Aristo notat etiam quae esui potuique non sunt contineri legato* [*penore sc.*], *ut puta ea, in quibus esse solemus, oleum forte,* (33. 9) 3 § 1. 2
2 *garum muriam mel ceteraque his similia. Plane inquit, si penus esculenta legetur, Labeo libro nono posteriorum scribit nihil eorum cedere, quia non haec esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit, merito, quia mel esse solemus.*

58. Iavol. 10 post. Lab. *Vasa aenea salientis aquae posita, item si quid aliud magis deliciarum quam usus causa paratum esset, non esse supellectilis Labeo Trebatius putant.* (33. 10) 11

59. Marcian. 6 instit. *Si quis ita scripserit: 'illis, qui testamentum meum signaverint, heres meus decem dato', Trebatius utile legatum esse putat.* (34. 5) 14

60. Pomp. 5 ad Sab. *Si quis ita legaverit: 'dum uxor mea cum filio erit, heres meus ei tantum dato', si ea latitans patronum de medio discessit, ut tamen consilium retineret habendi secum liberos, deberi ei legatum Trebatius et Labeo aiunt, quia non omne momentum exigendum sit ut cum liberis sit, sed si eam mentem et id propositum habeat, ne filium a semet dimittat neve per eam stet, quo minus cum ea filius educetur.* (35. 1) 8

61. Iavol. 2 post. Lab. *Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legaverat: 'fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato'. Labeo Ofilius Trebatius responderunt fundum nihilo minus legatum esse, quia, cum fundus Cornelianus in rerum natura sit,* (35. 1) 40 § 4. 5
5 *demonstratio falsa legatum non peremit. Thermus minor quorum arbitratu monumentum sibi fieri vellet testamento scribserat, deinde ita legaverat: 'Luciis Publiis Corneliis ad monumentum meum aedificandum mille heres meus dato'. Trebatius respondit pro eo habendum ac si ita legatum esset, si satisdedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos.*

62. Paul. de gradib. . . . *eodem* [*sc. quarto*] *gradu sunt et illi qui vocantur fratres patrueles, item sorores patrueles, *amitini amitinae*, consobrini consobrinae: hi autem sunt, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur. quos quidam ita distinxerunt, ut eos quidem, qui ex fratribus nati sunt, fratres patrueles, item eas, quae ex fratribus natae sunt, sorores patrueles: ex fratre autem et sorore amitinos amitinas: eos vero et eas, qui quaeve ex sororibus nati nataeve sunt, consobrinos consobrinas quasi consororinos: sed plerique hos omnes consobrinos vocant, sicut Trebatius.* (38. 10) 10 § 15. 18
18 . . . *his personis avus avia eius, de cuius cognatione quaeritur, propius sobrinis sunt, pater mater sobrinus sobrina: is de cuius cognatione quaeritur, sobrino natus est:* [2]*hic proximo nomine definitur parentis sui sobrinus, ut Trebatius ait, rationemque nominis hanc reddit, quod ultimi cognationum gradus sobrinorum fiunt itaque sobrini filium recte proximum nomen. ab eo ipso huius sobrini filius dicetur, et ideo eos, qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum nomen appellare: hos enim nullum proprium habere nomen, quo inter se vocentur.*

63. Ulp. 53 ad edict. *De his autem, quae vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, quaeritur. Trebatius refert, cum Tiberis abundasset et res multas multorum in aliena aedificia detulisset, interdictum a praetore datum, ne vis fieret dominis, quo minus sua tollerent auferrent, si modo damni infecti repromitterent.* (39. 2) 9 § 1

64. Ulp. 81 ad edict. *Item videamus, quando damnum dari videatur: stipulatio enim hoc continet, quod vitio aedium loci operis damnum fit. ut puta in domo mea puteum aperio, quo aperto venae putei praecisae sunt: an tenear? ait Trebatius non teneri me damni infecti: neque enim existimari operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua iure meo usus sum.* (39. 2) 24 § 12

65. Paul. 78 ad edict. *Trebatius ait etiam eum accipere damnum, cuius aedium luminibus officiatur.* (39. 2) 25

66. Ulp. 53 ad edict. *De eo opere, quod agri colendi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait non competere hanc actionem* [*sc. aquae pluviae arcendae*]. *Trebatius autem non quod agri, sed quod frumenti dumtaxat quaerendi causa aratro factum solum excepit.* (39. 3) 1 § 3

67. Ulp. ibid. *Apud Trebatium relatum est eum, in cuius fundo aqua oritur, fullonicas circa fontem instituisse et ex his aquam in fundum vicini immittere coepisse: ait ergo non teneri eum aquae pluviae arcendae actione.* (39. 3) 3 pr. § 1
1 *Idem Trebatius putat eum, cui aquae fluentes calidae noceant, aquae pluviae arcendae cum vicino agere posse.*

68. Paul. 49 ad edict. *Si ex privato agro in agrum communem aqua immittatur, Ofilius ait socium* (39. 3) 11 § 5. 6
6 *cum eo agere posse: Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factum sit, omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur: si vero vi fluminis agger deletus sit aut glarea iniecta aut fossa limo repleta, tunc patientiam dumtaxat praestandam.*

69. Ulp. 27 ad Sab. *Si quis heredi in diebus triginta proximis mortis testatoris dare iussus fuerit, deinde heres tardius adierit, Trebatius et Labeo, si sine dolo malo tardius adierit, dantem eum intra dies triginta aditae hereditatis ad libertatem pervenire.* (40. 7) 3 § 11. 12
12 *Si quis sic acceperit libertatem 'cum decem dare poterit, liber esto', Trebatius ait, licet habuerit decem vel idoneus fuerit ad adquirendum et conservandum peculium, tamen non alias ad libertatem perventurum, nisi dederit aut per eum non steterit, quo minus det.*

70. Iavol. 4 post. Lab. *Si heres servo pecuniam ad negotiandum dedisset, statuliberum eam ipsam numerando liberari ex testamento non posse Labeo Trebatius responderunt, quia reddere eam magis quam dare videretur.* (40. 7) 39 § 2. 4
4 *'Si Stichus Attiae mille nummos dederit, liber esto'. Attia vivo testatore decessit: non posse Stichum liberum esse Labeo Ofilius responderunt. Trebatius, si ante testamentum factum Attia decessisset, idem: si postea, eum liberum futurum.*

71. Gai. 2 rer. cott. *Illud quaesitum est, an fera bestia, quae ita vulnerata sit, ut capi possit, statim nostra esse intellegatur. Trebatio placuit statim nostram esse et eo usque nostram videri, donec eam persequamur, quod si desierimus eam persequi, desinere nostram esse et rursus fieri occupantis: itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, ut ipse lucrifaceret, furtum videri nobis eum commisisse.* (41. 1) 5 § 1

1) quartam *gloss.* 2) *v. ad hunc locum vol.* I, *p.* 1111 *n.* 1.

72. Florent. 6 instit. *In agris limitatis ius alluvionis locum non habere constat: idque et divus Pius constituit et Trebatius ait agrum, qui hostibus devictis ea condicione concessus sit, ut in civitatem veniret, habere alluvionem neque esse limitatum: agrum autem manu captum limitatum fuisse, ut sciretur, quid cuique datum esset, quid venisset, quid in publico relictum esset.* (41. 1) 16

v. fr. 37. (41. 1) 19

73. Ulp. 9 ad edict. *Statuas in civitate positas civium non esse, idque Trebatius et Pegasus: dare tamen operam praetorem oportere, ut, quod ea mente in publico positum est, ne liceret privato auferre nec ei qui posuerit.* (41. 1) 41

74. Paul. 54 ad edict. . . . *plures eandem rem in solidum possidere non possunt: contra naturam quippe est, ut cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. Sabinus tamen scribit eum qui precario dederit et ipsum possidere et eum qui precario acceperit. idem Trebatius probabat existimans posse alium iuste, alium iniuste possidere, duos iniuste vel duos iuste non posse.* (41. 2) 3 § 5

75. Paul. ibid. *Eius bona emisti, apud quem mancipia deposita erant: Trebatius ait usu te non capturum, quia empta non sint.* (41. 4) 2 § 7

76. Pomp. 24 ad Q. Muc. *Si vir uxori vel uxor viro donaverit, si aliena res donata fuerit, verum est, quod Trebatius putabat, si pauperior is qui donasset non fieret, usucapionem possidenti procedere.* (41. 6) 3

77. Pomp. 32 ad Sab. *Si ancillam furtivam emisti fide bona ex ea natum et apud te conceptum est ita possedisti, ut intra constitutum usucapioni tempus*[1] *cognosceres matrem eius furtivam esse, Trebatius*[2] *omni modo, quod ita possessum esset, usucaptum esse.* (41. 10) 4 pr.

78. Ulp. 70 ad edict. *Trebatius, cum amplior numerus pecoris ad aquam appelletur, quam debet appelli, posse universum pecus impune prohiberi, quia iunctum pecus ei pecori, cui adpulsus debeatur, totum corrumpat pecoris adpulsum.* (43. 20) 1 § 18

79. Venul. 1 interdict. *Quamquam de reficienda cloaca, non etiam de nova facienda hoc interdicto comprehendatur, tamen aeque interdicendum Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat, quia eadem utilitas sit: praetorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quo minus cloacam in publico facere liceret: idque Ofilio et Trebatio placuisse.* (43. 23) 2

1) constitutum . . . tempus] annum *Pomp.*
2) Neratius *Cuiac.*, *quod non probo.*

80. Ulp. 71 ad edict. . . . *si contra testationem denuntiationemque fecerit, idem esse* [*i. e. vi fecisse videri*] *Cascellius et Trebatius putant: quod verum est.* (43. 24) 1 § 7

81. Venul. 2 interdict. *Si stercus per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuissem, quamquam nihil damni feceris mihi nec fundi mei mutaveris, tamen teneri te quod vi aut clam Trebatius ait. Labeo contra.* (43. 24) 22 § 3

82. Venul. 4 interdict. *Trebatius . . . ait non teneri eum* [*interdicto sc.*], *qui liberum hominem pro servo bona fide emerit et retineat.* (43. 29) 4 § 1

83. Pomp. 16 ad Sab. *Si ex testamento actum sit cum herede ab eo, qui, cum totum argentum ei legatum erat, mensas dumtaxat sibi legatas putaret earumque dumtaxat aestimationem in iudicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato Trebatius ait nec obstaturam ei exceptionem, quod non sit petitum, quod nec actor petere putasset nec iudex in iudicio sensisset.* (44. 2) 20

84. Ulp.[1] 40 ad Sab. *Volgaris est quaestio, an is, qui ex acervo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat an vero eius tantum quod abstulit. Ofilius totius acervi furem esse putat: nam et qui aurem alicuius tetigit, inquit Trebatius totum eum videri tetigisse.* (47. 2) 21 pr.

85. Paul. 9 ad Sab. *Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex duodecim tabularum dandam actionem Labeo ait: sed Trebatius ita utramque dandam, ut iudex in posteriore deducat id quod ex prima consecutus sit et reliquo condemnet.* (47. 7) 1

86. Ulp. 57 ad edict. *Servus meus opera vel querella tua flagellis caesus est a magistratu nostro. Mela putat dandam mihi iniuriarum adversus te . . ., et si servus decesserit, dominum eius agere posse Labeo ait, quia de damno, quod per iniuriam factum est, agatur. et ita Trebatio placuit.* (47. 10) 17 § 2

87. Iavol. 9 post. Lab. *Latrones tibi servum eripuerant: postea is servus ad Germanos pervenerat: inde in bello victis Germanis servus venierat. negant posse usucapi cum ab emptore Labeo Ofilius Trebatius, quia verum esset eum subreptum esse, nec quod hostium fuisset aut postliminio redisset, ei rei impedimento esse.* (49. 15) 27

v. fr. 30. Gell. 4, 2 § 9. 10

1) Paul. *F.*

CLAUDIUS TRYPHONINUS
(SUB SEPTIMIO SEVERO ET EIUS SUCCESSORIBUS).[1]

DISPUTATIONUM LIBRI XXI.[1]

LIBER I.

[*De fugitivis* (*E.* 4)].

1. 'Fugitivus' est non is, qui solum consilium fugiendi a domino suscepit, licet id se facturum iactaverit, sed qui ipso facto fugae initium mente deduxerit. nam et furem adulterum aleatorem quamquam aliqua significatione ex animi propositione cuius- (50. 16) 225

1) *Disputationum pars prior Caracalla et Geta imperantibus, posterior iam solo imperante Caracalla videtur conscripta esse, v. fr. 6 pr., 13 § 17, 40; fr. 68 § 2 ict. C. (6. 21) 2. Edicti perpetui ordinem in his libris observatum esse pro certo habeo, licet quo singula quaeque pertineant fragmenta interdum possit dubitari. Cum autem haec, quae reliqua sunt, non ultra tit. de testamentis procedant, suspicari licet aut non ad finem perductum fuisse Tryphonini opus aut non integrum ad Iustiniani aetatem pervenisse.*

que sola quis dicere posset, ut etiam is, qui numquam alienam rem invito domino subtraxerit, numquam alienam matrem familias corruperit, si modo eius mentis sit, ut occasione data id commissurus sit, tamen oportere eadem haec crimina adsumpto actu intellegi. et ideo fugitivum quoque et erronem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intellegi constat.

2. Si in harenam fugitivus servus se dederit, [(11. 4) 5] ne isto quidem periculo, discriminis vitae tantum, sibi irrogato potestatem domini evitare poterit: nam divus Pius rescripsit omnimodo eos dominis suis reddere sive ante pugnam ad bestias sive post pugnam, quoniam interdum aut pecunia interversa aut commisso aliquo maiore maleficio ad fugiendam inquisitionem vel iustitiam animadversionis in harenam se dare mallent. reddi ergo eos oportet.

*

3. [*Placet non solum eam pecuniam in rem* [(15. 3) 6] *verti, quae statim a creditore ad dominum pervenerit, sed et quae prius fuerit in peculio. hoc autem totiens verum est, quotiens servus rem domini gerens locupletiorem eum facit nummis peculiaribus. alioquin si servo peculium dominus adimat vel si vendat eum cum peculio vel rem eius peculiarem et pretium exigat, non videtur in rem versum.*] [1]nam si hoc verum esset, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur, quia hoc ipso, quod servus rem in peculio haberet, locupletior fieret, quod aperte falsum est.

LIBER II.

[*De iurisdictione* (*E. II*)]?

4. Decreta a praetoribus Latine interponi [(42. 1) 48] debent.

[*De pactis* (*E.* 10)].

5. Pactum inter heredem et legatarium [(2. 14) 46] factum, ne ab eo satis accipiatur, cum in semestribus relata est constitutio divi Marci[2] servari in hoc quoque defuncti voluntatem, validum esse constat. nec a legatario remissa heredi satisdatio per pactionem ex paenitentia revocari debet, cum liceat sui iuris persecutionem aut spem futurae perceptionis deteriorem constituere.

[*De in ius vocando* (*E. V*)].[3]

6. Cum ex oratione divi Marci ingenuus [(27. 1) 44] libertino tutor datus excusari debeat, eandem excusationem competere etiam ei, qui ius anulorum impetrasset, imperator noster cum divo Severo patre suo rescripsit.
1 Ergo si pupillo libertino habenti ius anulorum datus sit ingenuus tutor vel curator, consequens est, ut excusatio eius ob hanc condicionum diversitatem non de-
2 beat accipi. At si antequam pupillus vel pubes minor annorum viginti quinque ius anulorum acciperet, Lucius Titius ei datus ut ingenuus excusatus fuit, post impetratum beneficium denuo eidem tutor curatorve dari poterit exemplo eo, quo placuit et rescriptum est eum, qui tempore, quod intra annum erat ex quo rei publicae causa abesse desierat, excusatus fuit, praeterito eo
3 ipsum suo loco dari posse. Et quamvis libertinus, qui senatori patrono procurat, excusationem ab aliorum tutela habeat, iste tamen, qui ius anulorum impetravit, qui in ordinem ingenuorum transit, tali excusatione uti non posset.

7. [*Sub divo Traiano constitutum est de* [(29. 5) 11] *his libertis, quos vivus manumiserat, quaestionem haberi:*] idemque erit et de his, qui ius anulorum petierant.

8. Si is, qui ius anulorum impetravit, [(48. 5) 43] adulterium commisit in patroni uxorem aut in patronam suam, aut in eius eive, cuius libertus patris aut matris, filii filiaeve fuit: an ut libertus puniri debeat? et si deprehensus sit in adulterio, an impune occidatur? et magis probo subiciendum poenae libertinorum, quoniam lege Iulia de adulteriis coercendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit et deteriorem causam per istud beneficium patronorum haberi non oportet.

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

9. [1]Qui sine usuris pecuniam debebat, cre- [(3. 5) 37] ditoris sui gessit negotia: quaesitum est, an negotiorum gestorum actione summae illius usuras praestare debeat. dixi, si a semet ipso exigere eum oportuit, debiturum usuras: quod si dies solvendae pecuniae tempore quo negotia gerebat nondum venerat, usuras non debiturum: sed die praeterito si non intulit rationibus creditoris cuius negotia gerebat eam pecuniam a se debitam, merito usuras bonae fidei iudicio praestaturum. sed quas usuras debebit, videamus: utrum eas, quibus aliis idem creditor faenerasset, an et maximas usuras: quoniam ubi quis eius pecuniam, cuius tutelam negotiave administrat, aut magistratus municipii publicam in usus suos convertit, maximas usuras praestat, ut est constitutum a divis principibus. sed istius diversa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit et ante negotiorum administrationem. nam illi, de quibus constitutum est, cum gratuitam, certe integram et abstinentem omni lucro praestare fidem deberent, licentia, qua videntur abuti, maximis usuris vice cuiusdam poenae subiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum et usuris, quia non solvit, non quia ex negotiis quae gerebat ad se pecuniam transtulit, condemnandus est. multum autem refert, incipiat nunc debitum an ante nomen fuerit debitoris, quod satis est ex non usurario facere usurarium.

10. [1]Non existimo maximis usuris subi- [(26. 7) 54] ciendum eum, qui a contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit et cavit certasque usuras promisit, quas et alii debitores pupillo dependunt, quia hic sibi non consumpsit nec clam nec quasi sua pecunia licenter abutitur et, nisi his usuris a contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset: et multum refert, palam aperteque debitorem se ut extraneum et quemlibet faceret pupillo an sub administratione tutelae pupillique utilitate latente sua commoda pupilli pecunia iuvaret.

*

11. [2]Item a substituto legata deberi [(37. 5) 13] dicimus [*scil. contra tabulas bonorum possessione petita*], si institutus condicione defectus esset, quae in ipsius potestate non fuit: nam si eam, quae in ipsius potestate fuit, non implevit, pro eo habendus est, qui noluit adire hereditatem, quando nihil habiturus emolumenti condicioni merito non paruerit.

1) *Haec nescio quo pertineant: falsa est fortasse fragmenti inscriptio.*
2) *cf. C.* (6. 54) 2.
3) *cf.* (2. 4) 10 § 3.

1) *Iung. fr.* 9. 10.
2) *Dubito de inscriptione.*

LIBER III.

[*De minoribus* (*E.* 41)].

12. Auxilium in integrum restitutionis ex- [(4.4) 37
secutionibus poenarum paratum non est: ideoque in-
iuriarum iudicium semel omissum repeti non potest.
1 Sed et in sexaginta diebus praeteritis, in quibus iure
mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterii
potest, denegatur ei in integrum restitutio: quod ius
omissum si nunc repetere vult, quid aliud quam delicti
veniam, id est calumniae deprecatur? et cum neque in
delictis neque in calumniatoribus praetorem succurrere
oportere certi iuris sit, cessabit in integrum restitutio.
in delictis autem minor annis viginti quinque non
meretur in integrum restitutionem, utique atrocioribus,
nisi quatenus interdum miseratio aetatis ad mediocrem
poenam iudicem produxerit. sed ut ad legis Iuliae de
adulteriis coercendis praecepta veniamus, utique nulla
deprecatio adulterii poenae est, si se minor annis adul-
terum fateatur. dixi, nec si quid eorum commiserit,
quae pro adulterio eadem lex punit, veluti si adulterii
damnatam sciens uxorem duxerit, aut in adulterio de-
prehensam uxorem non dimiserit, quaestumve de adul-
terio uxoris fecerit, pretiumve pro comperto stupro
acceperit, aut domum praebuerit ad stuprum adul-
teriumve in eam committendum: et non sit aetatis
excusatio adversus praecepta legum ei, qui dum leges
invocat, contra eas committit.

LIBER IV.

[*Ex quibus causis maiores etc.* (*E.* 43)].

13. [1]In bello postliminium est, in pace [(49. 15) 12
autem his, qui bello capti erant, de quibus nihil in
pactis erat comprehensum. quod ideo placuisse Servius
scribit, quia spem revertendi civibus in virtute bellica
magis quam in pace Romani esse voluerunt. verum in
pace qui pervenerunt ad alteros, si bellum subito ex-
arsisset, eorum servi efficiuntur, apud quos iam hostes
suo facto deprehenduntur. quibus ius postliminii est
tam in bello quam in pace, nisi foedere cautum fuerat,
1 ne esset his ius postliminii. Si quis capiatur ab
hostibus, hi, quos in potestate habuit, in incerto sunt,
utrum sui iuris facti an adhuc pro filiis familiarum
computentur: nam defuncto illo apud hostes, ex quo
captus est, patres familiarum, reverso numquam non
in potestate eius fuisse credentur. ideo et de his, quae
medio tempore adquirunt stipulatione traditione[2] legato
(nam hereditate non possunt), tractatum est, ubi non
est reversus, si forte alii vel in totum (his exheredatis
testamento) vel in partem instituti sunt heredes, utrum
in hereditate captivi, quae lege Cornelia inducitur, an
propria ipsorum sint. quod verius est: diversumque
in his, quae per servos adquiruntur, merito: quia hi
bonorum fuerunt et esse perseverant, hi sui iuris exinde
2 sibique ideo adquisisse intelleguntur. Facti autem
causae infectae nulla constitutione fieri possunt. ideo
eorum, quae usucapiebat per semet ipsum possidens
qui postea *captus* est, interrumpitur usucapio, quia
certum est eum possidere desisse. eorum vero, quae
per subiectas iuri suo personas possidebat usuque
capiebat, vel si qua postea peculiari nomine comprehen-
duntur, Iulianus[1] scribit credi suo tempore impleri
usucapionem remanentibus isdem personis in posses-
sione. Marcellus nihil interesse, ipse possedisset an
subiecta ei persona. sed Iuliani sententiam sequen-
3 dum est. Medio tempore filius, quem habuit in po-
testate captivus, uxorem ducere potest, quamvis con-
sentire nuptiis pater eius non posset: nam utique nec
dissentire. susceptus ergo nepos in reversi captivi
potestate ut avi erit suusque heres ei quodammodo
invito, cum nuptiis non consenserit. non mirum, quia
illius temporis condicio necessitasque faciebat et publica
4 nuptiarum utilitas exigebat. Sed captivi uxor, tam-
etsi maxime velit et in domo eius sit, non tamen in
5 matrimonio est. Codicilli, si quos in tempore capti-
vitatis scripserit, non creduntur iure suptili confirmati
testamento, quod in civitate fecerat. sed nec fidei-
commissum ex his peti potest, quia non sunt ab eo
facti, qui testamenti factionem habuit. sed quia merum
principium eorum in civitate constituto captivo factum
est, id est in testamento confirmatio codicillorum, et
is postea reversus est et postliminio ius suum recepit,
humanitatis rationi congruum est eos codicillos ita
suum effectum habere, quasi in medio nulla captivitas
6 intercessisset.[2] Cetera quae in iure sunt, posteaquam
postliminio redit pro eo habentur, ac si numquam iste
7 hostium potitus fuisset. Si quis servum captum ab
hostibus redemerit, protinus est redimentis, quamvis
scientis alienum fuisse: sed oblato ei pretio quod dedit
postliminio redisse aut receptus esse servus credetur.
8 Et si ignorans captivum, existimans vendentis esse
redemit, an quasi usucepisse videatur, scilicet ne post
legitimum tempus[3] offerendi pretii priori domino facul-
tas sit, videamus. nam occurrit, quod constitutio, quae
de redemptis lata est, eum redimentis servum facit, et
quod meum iam usucapere me intellegi non potest.
rursum cum constitutio non deteriorem causam redi-
mentium, sed si quo meliorem effecerit, peremi ius
bonae fidei emptoris vetustissimum et iniquum et contra
mentem constitutionis est: ideoque transacto tempore,
quanto, nisi constitutio eum proprium fecisset, usucapi
potuisset, nihil ex constitutione domino superesse recte
9 dicetur. Manumittendo autem utrum desinit tantum
dominus esse et relictus ab eo servus in ius prioris
domini redit? an et liberum eum facit, ne praestatio
libertatis dominii fiat translatio? certe apud hostes
manumissus liberatur, et tamen si eum nanctus do-
minus ipsius vetus intra praesidia nostra fuisset, quam-
vis non secutum res nostras, sed dum eo consilio venisset,
ut ad illos reverteretur, servum retineret iure postliminii.
quod in liberis aliter erat: non enim postliminio re-
vertebatur, nisi qui hoc animo ad suos venisset, ut
eorum res sequeretur illosque relinqueret, a quibus
abisset: quia, ut Sabinus scribit, de sua qua civitate
cuique constituendi facultas libera est, non de dominii
iure. verum hoc non multum onerat praesentem in-
spectationem, quia hostium iure manumissio obesse
civi nostro domino servi non potuit, at is de quo quae-
ritur lege nostra, quam constitutio fecit, civem Roma-
num dominum habuit, et an ab eo possit libertatem
adsequi, tractamus. quid enim, si numquam ille pre-
tium eius offerat? si nec conveniendi eius sit facultas?

1) *Qua occasione hic tractatus interiectus sit, apparet ex* (4. 6) 15 *pr.* 2) mancipatione *aut* mancipatione traditione *Tryph.*

1) *v. Iulian. fr.* 762. 2) factionem habuit, sed merum principium . . . factum est *Tryph.* *Reliqua* (quia *et* id est in testamento . . . . captivitas intercessisset) *videntur compilatorum esse. Similiter Mommsen.* 3) legitimum tempus] annum *Tryph.*

liber erit servus, qui nullo merito suo poterit a domino libertatem consequi? quod est iniquum et contra institutum a maioribus libertatis favorem. certe et veteri iure si ab hoc, qui sciens alienum esse redemisset, alius bona fide emisset, usucapere ad libertatemque perducere potuit, et isto quoque modo prior dominus, qui ante captivitatem fuerat, ius suum amittebat. quare
10 igitur iste non habet ius manumittendi? Si statuliber fuerit, antequam ab hostibus caperetur, redemptus
11 pendente condicione suam causam retinebit. Quid ergo, si ita libertatem acceperat, si decem milia dederit? quaesitum est, unde dare debebit, quoniam etsi concessum est statulibero de peculio dare, hoc tamen, quod apud hunc qui redemit habet, numquid vice illius sit, quod apud hostes quaesisset? utique, si ex re illius aut ex operis suis quaesitum est: ex alia autem causa parto peculio potest dare, ita ut condi-
12 cioni benigne eum paruisse credamus. Si pignori servus datus fuerat ante captivitatem, post dimissum redemptorem in veterem obligationem revertitur, et si creditor obtulerit ei qui redemit, quanto redemptus est, habet obligationem et in priorem debiti causam et in eam summam qua eum liberavit, quasi ea obligatione quadam constitutione inducta: ut cum posterior creditor priori satisfacit confirmandi sui pignoris causa: nisi quod in hoc conversa res est et posterior, quia eum servum, ut apud nos esset, efficit, ab eo, qui tem-
13 pore prior fuit, ut infirmiore dimittendus est. Si plurium servus fuerat et omnium nomine ei qui redemit restitutum pretium erit, in communionem redibit: si unius tantum vel quorundam nec omnium, ad eum eosve qui solverunt pertinebit, ita ut in portione sua pristinum ius optineant et in parte ceterorum ei qui
14 redemit succedant. Si fideicommissa libertas debita captivo fuerit, redemptus nondum eam petere poterit,
15 nisi redemptori satisfecerit. Si deportatum ab insula hostes ceperunt, redemptus quibus casibus redit, in eam causam veniet, in qua futurus esset, si captus
16 non fuisset: deportabitur igitur. Sed si in captivo servo talis praecesserat causa, quae eius vel ad tempus vel in perpetuum libertatem impediret, nec redemptione ab hostibus mutabitur: veluti si in legem Faviam commisisse cum constiterat, vel ita venierat ne manumitteretur: habebit autem interim sine poena sua qui
17 redemit. Ergo de metallo captus redemptus in poenam suam revertetur, nec tamen ut transfuga metalli puniendus erit, sed redemptor a fisco pretium recipiet quod etiam constitutum est ab imperatore
18 nostro et divo Severo. Si natum ex Pamphila legatum tibi fuerit tuque matrem redemeris et ea apud te pepererit, non videri te partum ex causa lucrativa habere,[1] sed officio arbitrioque iudicis aestimandum constituto pretio partus, perinde atque si, quanto mater est empta, simul et partus venisset. quod si iam natum apud hostes, quod eo tempore quo capiebatur utero gerebat, cum matre redimatur ab eodem uno pretio: oblato tanto, quantum ex pretio, quod pro utroque unum datum est, aestimationem contingere partus: et videtur is postliminio reversus. multo magis, si diversi emptores utriusque extiterint vel unius. sed si suo quemque pretio redemerit, id offerri pro singulis oportebit redemptori, quod hosti pro quoque datum est, ut separatim quoque postliminio reverti possint.

1) *cf. Iulian. fr.* 475 § 4.

14. [1]Is, cui fideicommissa libertas debe- (48. 18) 19
tur, non aliter ut servus quaestioni applicetur, nisi aliorum quaestionibus oneretur.

LIBER V.

[*De inofficioso testamento*]?[2]

15. Tutorem, qui pupilli sui nomine (34. 9) 22
falsum vel inofficiosum testamentum dixit, non perdere sua legata, si non optinuerit, optima ratione defenditur et, si libertum patris pupilli sui[3] nomine capitis accusaverit, non repelli a bonorum possessione contra tabulas, quia officii necessitas et tutoris fides excusata esse debet. nec quisquam iudicum calumnia notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit, sed cogente forte matre pupilli vel libertis patris instantibus. et si tutor reum aliquem postulaverit pupilli nomine et ideo non sit exsecutus, quod interim ad pubertatem pupillus pervenerit, non oportet dici in Turpillianum eum senatus consultum incidisse. discreta sunt enim iura, quamvis plura in eandem personam devenerint, aliud tutoris, aliud legatarii: et cum non suae personae iure, sed pupilli accusaverit, propriam poenam mereri non debet. denique pupillo relicta in eo testamento, nisi a principe conservata sint, pereunt: adeo ille est accusator, is defensor et quasi patronus. idem et Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

16. [4]A principe nostro rescriptum est non (3. 1) 11
prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo advocatus contra patrem eius fuisset. sed et illud permissum ab eo est agere tutorem pupilli causam adversus fiscum, in qua adversus patrem pupilli antea ad-
1 vocatus fisci fuisset. Qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur.[5]

LIBER VI.

[*De satisdando* (*E.* 51)]?[6]

17. Quamvis in bonis mariti dos sit, (23. 3) 75
mulieris tamen est, et merito placuit, ut, si in dotem fundum inaestimatum dedit, cuius nomine duplae stipulatione cautum habuit, isque marito evictus sit, statim eam ex stipulatione agere posse. porro cuius interest non esse evictum quod in dote fuit quodque ipsa evictionem pati creditur ob id, quod eum in dotem habere desiit, huius etiam constante matrimonio, quamvis apud maritum dominium sit, emolumenti potestatem esse creditur, cuius etiam matrimonii onera maritus sustinet.

[*De iureiurando* (*E.* 54)].

18. Quod si iuravi te deferente non (12. 2) 29
iurasse te dare tibi oportere, et adversus utilem actionem, qua hoc quaeritur, an iuraveris tibi dari oportere, opponenda est exceptio iurisiurandi peremtis quaestionem actione comprehensam.

*

v. lib. XVI. (37. 7) 9

1) *Suspicari licet haec quoque aliqua ratione ad tractatum de captivis pertinere, cf. fr.* 13 § 14.
2) *cf. Lenel, p.* 111. 3) suo *F.*
4) *Fr.* 16 *videtur coniungendum esse cum fr.* 15.
5) Qui . . . explanabitur *Trib.*
6) *cf.* (2. 8) 15 § 3? *De inscriptione non est dubitandum: cf. inscriptionum series* (23. 3) 75—78.

LIBER VII.

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)]?

19. Si is qui in aliena potestate est then- [(41. 1) 63]
saurum invenerit, in persona eius cui adquirit hoc erit
dicendum, ut, si in alieno agro invenerit, partem ei
adquirat, si vero in parentis dominive loco invenerit,
1 illius totus sit, si autem in alieno, pars[1]. Si com-
munis servus in alieno invenerit, utrum pro dominii
partibus an semper aequis adquiret? et simile est atque
in hereditate vel legato vel quod ab aliis donatum servo
traditur, quia et thensaurus donum fortunae creditur,
scilicet ut pars, quae inventori cedit, ad socios, pro
2 qua parte servi quisque dominus est, pertineat. Si
communis servus in domini unius fundo proprio invenit,
de parte, quae soli domino semper cedit, non est du-
bium, quin solius domini praedii sit: verum an aliquid
ex parte ferat alter socius, videndum est, et numquid
simile sit, atque cum stipulatur servus iussu unius
domini aut per traditionem[2] aliquid accipit vel nomi-
3 natim alteri: quod magis dici poterit. Quod si servus,
in quo usus fructus alienus est, invenerit in eius locum,
qui servum proprium habet, an totum illius sit? et si
in alieno, an partem eidem adquirat an vero fructuario?
inspectio in illo est, num ex operis servi adquiratur.
finge terram fodientem invenisse, ut hoc dicatur fruc-
tuarii esse: quod vero subito in abdito loco positum
nihil agens, sed aliter ambulans invenit, proprietatis
domini sit. ego nec illius ad fructuarium pertinere
partem arbitror: nemo enim servorum opera thensau-
rum quaerit nec ea propter tunc terram fodiebat, sed
alii rei operam insumebat et fortuna aliud dedit. ita-
que si in ipsius fructuarii agro invenerit, puto partem
solam ut agri dominum habiturum, alteram ad eum,
4 cuius in servo proprietas est, pertinere. Quod si
creditor invenerit, in alieno videbitur invenisse: partem itaque sibi, partem debitori praestabit, nec recepta pecunia restituet, quod iure inventoris, non creditoris ex thensauro apud eum remansit. quae cum ita sint, et cum ex principis auctoritate creditor ut proprium agrum tenere coepit iure dominii, intra constitutum luendi tempus[3] pignoris causa vertitur: post transactum autem tempus[4] thensaurum in eo inventum ante solutam pecuniam[5] totum tenebit. oblato vero intra constitutum tempus[3] debito, quoniam universa praestantur atque in simplici petitore revocantur, restitui debebit, sed pro parte sola, quia dimidium inventori semper placet relinqui.

[*De usu fructu* (*E.* 72)].

20. Usufructuarium venari in saltibus vel [(7. 1) 62]
montibus possessionis probe dicitur: nec aprum aut
cervum quem ceperit proprium domini capit, sed aut
1 fructus[6] iure aut gentium suos facit. Si vivariis in-
clusae ferae in ea possessione custodiebantur, quando usus fructus coepit, num exercere eas fructuarius possit, occidere non possit? alias si quas initio incluserit operis suis vel post sibimet ipsae inciderint delapsaeve fuerint, hae fructuarii iuris sint? commodissime tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii propter discretionem difficilem ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque genera ferarum finito usu fructu domino proprietatis adsignare, qui fuit coepti usus fructus tempore.

[*De condictione* (*E.* 95)].

21. Si quod dominus servo debuit, [(12. 6) 64] manumisso solvit, quamvis existimans ei aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit, quia naturale adgnovit debitum: ut enim libertas naturali iure continetur et dominatio ex gentium iure introducta est, ita debiti vel non debiti ratio in condictione naturaliter intellegenda est.

22. Maritus dotem, quam non accepit, [(24. 3) 52] post divortium per errorem solvit: repetet, quia non numeratam caverat: exigi enim ab eo non potuit.

23. [1]Si Titius donare mihi volens de- [(46. 2) 33] legatus a me creditori meo stipulanti spopondit, non habebit adversus eum illam exceptionem, ut quatenus facere potest condemnetur: nam adversus me tali defensione merito utebatur, quia donatum ab eo petebam, creditor autem debitum persequitur.

LIBER VIII.

[*De pignoribus* (*E.* 99)].

24. Is qui promisit tibi aut Titio solu- [(20. 1) 33] tum quidem Titio repetere non potest, sed pignus ei datum et ante solutionem recipit.

25. Quaerebatur, si post primum con- [(20. 4) 20] tractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta et hyperocham huius rei, quae tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes forte quadraginta: quod plus est in pretio rei quam primo credidisti utrum Seio ob quinquaginta an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha.[2] finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam. dixi consequens esse, ut Seius potior sit in eo quod amplius est in pignore, et oblata ab eo summa primo ordine credita usurarumque eius postponatur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit.

26. Rescriptum est ab imperatore [(20. 5) 12 pr.] libellos agente Papiniano creditorem a debitore pignus emere posse, quia in dominio manet debitoris.

27. Si aliena res pignori data fuerit et [(20. 5) 12 § 1] creditor eam vendiderit, videamus, an pretium quod percepit creditor liberet debitorem personali actione pecuniae creditae. quod vere responderetur, si ea lege vendidit, ne evictionis nomine obligaretur, quia ex contractu et qualiquali obligatione a debitore interposita, certe ex occasione eius redactum id pretium aequius proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet. sed quantum quidem ad creditorem debitor liberatur: quantum vero ad dominum rei, si necdum pignus evictum est, vel ad emptorem post evictionem ipsi debitor utili actione tenetur, ne ex aliena iactura sibi lucrum adquirat. nam et si maiores fructus forte petens a possessore creditor[3] abstulit, universos in quantitatem debitam accepto ferre debebit: et cum per

---

1) si autem . . . pars *videntur insiticia esse. Tryph.* 2) mancipio 3) constitutum . . . tempus] annum *Tryph.* 4) transactum autem tempus] annum autem *Tryph.* 5) ante solutam pecuniam *gloss.?* 6) aut fructus] fructus aut *F.*

1) *cf.* (46. 2) 12, (44. 4) 7 *pr.* 2) pignoris hyperocha *gloss.* 3) duplos fructus forte petens a sponsore pro praede litis et vindiciarum creditor (*fiduciarius scil.*) *scripsisse Tryphoninum suspicatur Huschke, z. Pand. krit.* (1875) *p.* 30: *quod non probo.*

iniuriam iudicis domino rem, quae debitoris non fuisset, abstulisset creditor quasi obligatam sibi, et quaereretur, an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scaevola noster restituendam probavit. quod si non ita vendidit, ut certum sit omnimodo apud eum pretium remansurum, verum obligatus est ad id restituendum, arbitror interim quidem nihil a debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem: verum si actione ex empto conventus praestitisset creditor emptori, debitum persequi eum a debitore posse, quia apparuit non esse liberatum.

[*Si creditor, cum venderet pignus, duplam* (13. 7) 23 *promisit* (*nam usu hoc evenerat*) *et conventus ob evictionem erat et condemnatus, an haberet regressum? et si quidem nullum emolumentum talis venditio attulit, sed tanti vendiderit, quanto vendere potuit, etiamsi haec non promisit, regressum non habebit:*] nec enim amplius a debitore quam debiti summa consequi poterit. sed si stipulatio usurarum fuerat et post quinquennium forte, quam pretium ex re obligata[1] victus eam emptori restituit, etiam medii temporis usuras a debitore petere potest, quia nihil ei solutum esse, ut auferri non possit, palam factum est: sed si simplum praestitit, doli exceptione repellendus erit ab usurarum petitione, quia habuit usum pecuniae pretii, quod ab emptore acceperat.

28. Si deferente creditore iuravit debitor (20. 6) 13 se dare non oportere, pignus liberatur, quia perinde habetur, atque si iudicio absolutus esset: nam et si a iudice quamvis per iniuriam absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

[*De peculio* (*E.* 104)].

29. Si filius vel servus, cuius nomine (15. 1) 57 dumtaxat de peculio actum est, ante finitum iudicium decesserit, id peculium respicietur, quod aliquis eorum 1 cum moriebatur habuit. Sed eum, qui servum testamento liberum esse iubet et ei peculium legat, eius temporis peculium legare intellegi Iulianus[2] scribit, quo libertas competit: ideoque omnia incrementa peculii quoquo modo ante aditam hereditatem adquisita ad 2 manumissum pertinere. At si quis extraneo peculium servi legaverit, in coniectura voluntatis testatoris quaestionem esse, et verosimilius esse id legatum quod mortis tempore in peculio fuerit ita, ut quae ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint debeantur, veluti partus ancillarum et fetus pecudum, quae autem servo donata fuerint sive quid ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

Quod si nuptura debitori filio familias (23. 3) 45 actionem dumtaxat de peculio promisit,[3] id, quod ex ea causa sibi deberetur nuptiarum tempore, inspicitur. 1 Si vero alii nuptura iussit filium familias debitorem de peculio dotem promittere,[4] tempus inspicitur, quo dos promissa[5] est, ut tantum in peculio esse aestimaretur.

30. Videamus, si ei, cum quo de peculio (34. 3) 27 actio erit, liberatio testamento legata sit, an, si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit, legatarii loco habetur? atquin nondum debitor fuit, nec procedit, ut emolumentum aliquid ex legato ad eum perveniat nisi propter spem futuri peculii. numquid ergo in pendenti sit, an legatarius fuerit, perinde atque si qua alia causa spem legati dubiam faceret?

1) *Exciderunt quaedam.* 2) *cf. Iulian. fr.* 534. 3) dixit *Tryph.* 4) dicere *Tryph.* 5) dicta *Tryph.*

LIBER IX.

[*De deposito* (*E.* 106)].

31. Bona fides quae in contractibus ex- (16. 3) 31 igitur aequitatem summam desiderat: sed eam utrum aestimamus ad merum ius gentium an vero cum praeceptis civilibus et praetoriis? veluti reus capitalis iudicii deposuit apud te centum: is deportatus est, bona eius publicata sunt: utrumne ipsi haec reddenda an in publicum deferenda sint? si tantum naturale et gentium ius intuemur, ei qui dedit restituenda sunt: si civile ius et legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt: nam male meritus publice, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare 1 debet. Incurrit hic et alia inspectio. bonam fidem inter eos tantum, quos contractum est, nullo extrinsecus adsumpto aestimare debemus an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id quod geritur pertinet? exempli loco latro spolia quae mihi abstulit posuit apud Seium inscium de malitia deponentis: utrum latroni an mihi restituere Seius debeat? si per se dantem accipientemque intuemur, haec est bona fides, ut commissam rem recipiat is qui dedit: si totius rei aequitatem, quae ex omnibus personis quae negotio isto continguntur impletur, mihi reddenda sunt, quo facto scelestissimo adempta sunt. et probo hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personae iustiore repetitione. quod si ego ad petenda ea non veniam, nihilo minus ei restituenda sunt qui deposuit, quamvis male quaesita deposuit. quod et Marcellus in praedone et fure scribit. si tamen ignorans latro cuius filio vel servo rem abstulisset apud patrem dominumve eius deposuit ignorantem, nec ex iure gentium consistet depositum, cuius haec est potestas, ut alii, non domino sua ipsius res quasi aliena, servanda detur. et si rem meam fur, quam me ignorante subripuit, apud me etiamnunc delictum eius ignorantem deposuerit, recte dicetur non contrahi depositum, quia non est ex fide bona rem suam dominum praedoni restituere compelli. sed et si etiamnunc ab ignorante domino tradita sit quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati condictio competet.

Si ad dominum ignorantem perveniret (47. 2) 87 res furtiva vel vi possessa, non videatur in potestatem domini reversa, ideo nec si post talem domini possessionem bona fide ementi venierit, usucapio sequitur.

[*De mandato* (*E.* 108)].

32. Tutor datus eius filio, cui ex fideius- (46. 1) 69 soria[1] causa obligatus erat, a semet ipso exigere debet, et quamvis tempore liberatus erit, tamen tutelae iudicio eo nomine tenebitur, item heres eius,[2] quia cum eo ob tutelam, non ex fideiussione[3] agitur. et quamvis non quasi fideiussor,[4] sed quasi tutor solverit, etiamsi tempore liberatus est, mandati actionem eum habere adversus reum promittendi dixi. haeret enim in utraque causa adhuc illius debiti persecutio, nam eius solutione liberavit reum promittendi obligatione, in quam pro eo fideiusserat,[5] et non titulus actionis, sed debiti causa respicienda est. licet enim is tutor, qui fideiussor[4] apud pupillum pro reo est obligatus, solvit se auctore pupillo, quia reo promittendi liberato et ipse tutor idemque fideiussor[4] liberabitur, quod sua auctoritate

1) sponsoria *Tryph.* 2) *cf. Gai.* 3, 120. 3) sponsione *Tryph.* 4) sponsor *Tryph.* 5) spoponderat *Tryph.*

efficere non potest, tamen et si non pro se solvendi animo, sed pro Titio fecit, ut maxime eum liberet, habebit cum eo mandati actionem.

[*De locatione et conductione* (*E.* 112)].

33. [*Si tibi alienam insulam locavero quinquaginta tuque eandem sexaginta Titio locaveris et Titius a domino prohibitus fuerit habitare,*] nos videamus, ne [(19.2)8] non sexaginta praestanda nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione, tantundemque consequatur medius, quantum praestare debeat ei, qui a se conduxit, quoniam emolumentum conductionis ad comparationem uberioris mercedis computatum maiorem efficit condemnationem. et tamen primus locator reputationem habebit quinquaginta, quae ab illo perciperet, si dominus insulae habitare novissimum conductorem non vetuisset: quo iure utimur.

[*De nuptiis et iure dotium* (*E. XX*) 1.]

34. Non solum vivo tutore, sed et post [(23. 2) 67] mortem eius filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam, cuius tutelae rationi obstrictus pater fuit: nec puto interesse, exstiterit ei heres filius an abstinuerit paterna hereditate an nec heres fuit (forte exheredatus aut praeteritus emancipatus): nam et fieri potest, ut per fraudem in eum collocata bona patris propter
1 tutelam revocari oporteat. De uno dubitari potest, si avus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natae, an nepoti ex altero filio eam collocare possit sive emancipato sive manenti in potestate, quia par affectionis causa suspicionem fraudis amovet. sed etsi senatus consultum stricto iure contra omnes tutores nititur, attamen summae affectionis avitae intuitu huiusmodi
2 nuptiae concedendae sunt. Sed et si filius familias tutor puellae vel curator fuit, puto vel magis patri eius non oportere eam nubere: numquid nec fratri, qui est
3 in eiusdem potestate? Sed videamus, si Titii filius duxerit uxorem eam, quae tua pupilla fuit, deinde Titium vel filium eius adoptaveris, an peremuntur nuptiae (ut in genero adoptato dictum est) an adoptio impeditur? quod magis dicendum est et si curator, dum gerit curam, adoptaverit maritum eius puellae, cuius curator est. nam finita iam tutela et nupta puella alii vereor, ne longum sit adoptionem mariti eius impedire, quasi propter hoc interponatur, ut ratio tutelae reddendae cohibeatur, quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum oratio divi Marci
4 continet. Et si quis curator ventri bonisque datus sit, prohibitionem eiusdem senatus consulti inducit: nam et hic debet rationem reddere. nec spatium administrationis movere nos debet, quia nec in tutore nec curatore discrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum esse.
5 Si puellae tutelam Titius administravit vel curator negotia gessit eaque nondum recepta ratione decessit filia herede relicta, quaerenti, an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium, dixi posse, quia ratio hereditaria esset et sit simplex debitum: alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, pro-
6 hibetur sibi filioque suo coniungere. Sed et is, qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem eius rei praestare debet et fieri potest, ut etsi inconsultius hoc fecerit, et hoc nomine condemnari debeat. sed et si optimo consilio usus sit auxilio praetoriae iurisdictionis, quia non solvendo pater eius decesserat, nihilo minus tamen, quia iudicio hoc probari oportet, impediuntur nuptiae: nam qui bene tutelam et ex fide administravit, nihilo minus prohibetur.

35. Si pater mulieris mortis suae causa [(23. 3) 76] dotem promiserit, valet promissio: nam et si in tempus, quo ipse moreretur, promisisset, obligaretur. sed si convaluerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atque si stipulanti quivis alius promisisset aut dotem alicuius nomine? nam ut corporis vel pecuniae translatae, ita obligationis constitutae mortis causa condictio est. non idem dicendum est in persona mulieris, si mulier mortis suae causa dotem promiserit, quia, nisi matrimonii oneribus serviat, dos nulla est.

LIBER X.

[*De iure dotium* (*E. XX*) 2.]

36. Si mulier debitori suo, qui sub usuris [(23. 3) 77] debebat, nuptura dotem promisisset[1] quod is sibi deberet, post contractas nuptias secuti temporis usuras non esse dotales, quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset.

37. Baebius Marcellus Baebio Marullo [(23. 4) 30] dotis filiae suae nomine centena promiserat et convenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio peteretur, vel si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Marullum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur: eaque etiam in stipulationem deducta erant. mortuo Marcello, filio et filia superstitibus, dote universa filiae praelegata Marullus nata filia diverterat et mulier decesserat fratre suo et filia ex partibus aequis heredibus relictis. apud Petronium Magnum praetorem Marullus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione universam dotem petebat illa coniectura, quasi inter duos placuisset nullo filiorum exstante mortua muliere partem dotis remanere apud maritum, magis convenisset utique totam eius esse dotem, si filium filiamve habuisset. ex diverso respondebatur.[2] pacti quidem vulgaris exceptionem etiam heredi proficere: sed in specie, quae proponitur, non quasi heres mulieris ex persona defunctae se exceptione pacti tuebitur, sed ipse erat ille, qui etiam viva muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset ea exceptione Marullum, quia divortium factum erat, summovere, eandemque defensionem etiam post mortem sororis suae retinebat. itaque placuit eum ab ea petitione absolvi nulla ex hac sententia facta derogatione fideicommissi petitioni, quam iure hereditario per filiam heres uxoris Marullus in parte dimidia habebat.

38. [*Si maritus uxori pecuniam donaverit eaque usuras ex donata pecunia perceperit, lucrabitur.*] [(24.1)16] quid ergo si ex centum, quae vir uxori donavit, quinquaginta apud debitorem ex his perierint et alia quinquaginta duplicata usuris uxor habet? non plus quinquaginta eius donationis nomine maritus ab ea consequetur.

39. [3]Arescusa, si tres pepererit libera esse [(1.5)15] testamento iussa, primo partu unum, secundo tres peperit: quaesitum est, an et quis eorum liber esset. haec condicio libertati adposita iam implenda mulieri

1) dixisset *Tryph.* 2) *Excidisse quaedam recte vidit Mommsen ad h. l.* 3) *Haec suspicor iniecta esse, cum de retentione propter liberos ageretur, cf. Iulian. fr.* 278.

est. sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur: nec enim natura permisit simul uno impetu duos infantes de utero matris excedere, ut ordine incerto nascentium non appareat, uter in servitute libertateve nascatur. incipiente igitur partu existens condicio efficit, ut ex libera edatur quod postea nascitur, veluti si quaelibet alia condicio libertati mulieris adposita parturiente ea existat. vel manumissa sub hac condicione, si decem milia heredi Titiove dederit, eo momento quo parit per alium impleverit condicionem: iam libera peperisse credenda est.

40. [1]Cicero in oratione pro Cluentio (48. 19) 39 Habito scripsit Milesiam quandam mulierem, cum esset in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam. sed et si qua visceribus suis post divortium, quod praegnas fuit, vim intulerit, ne iam inimico marito filium procrearet, ut temporali exilio coerceatur, ab optimis imperatoribus nostris rescriptum est.

LIBER XI.

[*De iure dotium* (*E. XX*) 3.]

41. Cum in fundo mariti habens mulier (23. 3) 78 usum fructum dotis causa eum marito dedit, quamvis ab ea usus fructus decesserit, maritus tamen non usum fructum habet, sed suo fundo quasi dominus utitur, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam usu fructu, nec est, quod non utendo maritus amittat. divortio autem facto constituet in eodem fundo usum fructum mulieri. quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere videtur maritus, quia et si uxorem eam non duxisset, fructuariae morte finitus usus fructus ad proprietatem
1 rediret: ideoque nec in funus confert mulieris. Plane si pater filiae nomine, qui in fundo generi usum fructum habebit, dotis constituendae gratia eum dederit, et in matrimonio mortua fuerit, habebit ex sua
2 persona usus fructus petitionem. Quod si mulier in fundo suo marito usum fructum dotis causa constituerit, tunc ex mariti persona erit usus fructus proprie, qui et non utendo ipsius pereat: quod si acciderit, videamus, an etiamnunc dotata sit mulier. et si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reversus est usus fructus, nihil iam in dote habet, quod actione dotis[2] consequatur ab eo, cui quod non utendo amisit usum fructum[3] imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet: ideoque indotata erit. quod si alienaverit uxor proprietatem, quae sine ullo mulieris emolumento plenior facta est: adhuc dotata est, quia dotis[2] actione teneri debet maritus, qui quando licuit usu fructu uti, amisit eum non utendo. nam si habere perseverasset usum fructum ad divortium, commodo mulieris cederet eius restitutio, quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamen vel si pretio vel beneficio sine incommodo mulieris ad proprietatem revertetur. si autem usum fructum maritus non amiserit, morte mulieris non finitur usus fructus apud maritum. divortio autem facto primo videamus et in hac et in superiore specie, an pro rata temporis eius anni dividantur fructus: quod probandum est. ipsius autem restitutio ita fiet, ut habenti mulieri fundum usus fructus cedatur et ita cum proprietate consolidetur. sed et si non sit fundi domina, nihilo minus competit dotis[1] actio, ut dimittat a se maritus usum fructum: nam vel ex empto actione adhuc, ut usum fructum praestet, mulier tenetur, aut pretium eius consequi sperat, aut cuivis magis gratiam praestare quam relinquere apud inimicum ius ad se
3 translatum licere ei civile est. Uxor viro usum fructum dotis nomine dedit, manente matrimonio eidem fundum vendidit: quaesitum est, divortio facto quid dotis[1] iudicio reciperare debeat. dixi referre, quanti fundus venisset: nam si nudae proprietatis aestimatio facta fuisset, mulier dotis[1] iudicio pretium usus fructus reciperare debet. quid ergo est, si vir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes eius nihil praestituros: nam etsi quilibet alius emptor proprietatis exstitisset, heres viri nihil mulieri praestaret scilicet usu fructu reverso ad proprietatem. ceterum si fundus totus venisset, quanti debet venire *non* detracto usufructu, intellegi mulierem dotem manente
4 matrimonio recepisse. Si fundus communis in dotem datus erit et socius egerit cum marito communi dividundo adiudicatusque fundus socio fuerit, in dote erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit aut, si omissa licitatione extraneo addictus is fundus fuerit, pretii portio, quae distracta est, sed ita, ut non vice corporis habeatur nec divortio secuto praesenti die quod in numero est restituatur, sed statuto tempore[2] solvi debeat. quod si marito fundus fuerit adiudicatus, pars utique data in dotem dotalis manebit: divortio autem facto sequetur restitutionem, propter quam ad maritum pervenit, etiam altera portio, scilicet ut recipiat tantum pretii nomine a muliere, quantum dedit ex condemnatione socio: nec audiri debebit alteruter eam aequitatem recusans, aut mulier in suscipienda parte altera quoque aut vir in restituenda. sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quae data fuit in dotem, sed etiam altera portio, videamus. Iulianus de parte tantum dotali loquitur, et ego dixi
5 in auditorio illam solam dotalem esse. Si marito dotis nomine stipulanti promisit per errorem is qui exceptione tutus erat ne solvat, cogetur ei solvere et habebit condictionem adversus mulierem aut patrem, uter eorum delegavit, ob id quod indebitum marito promisit aut solvit.

42. Si fundum, quem Titius possidebat (23. 5) 16 bona fide longi temporis possessione poterat sibi quaerere,[3] mulier ut suum marito dedit in dotem eumque petere neglexerit vir, cum id facere posset, rem periculi sui fecit: nam licet lex Iulia, quae vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi adquisitionem, non tamen interpellat eam possessionem, quae per longum tempus fit,[4] si ante, quam constitueretur dotalis fundus, iam coeperat. plane si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem[5] superfuerunt, nihil erit, quod imputabitur marito.

43. Rerum amotarum aestimatio ad tem- (25. 2) 29 pus quo amotae sunt referri debet: nam veritate furtum fit, etsi lenius coercetur mulier. quare nec a bonae fidei possessore ita res amotae usucapiuntur: sed si pluris factae non restituuntur quae amotae sunt, crescit aestimatio, ut in condictione furtivae rei.

1) v. p. 364 n. 3. 2) rei uxoriae *Tryph.* 3) quod non . . . usum fructum *gloss.?*

1) rei uxoriae *Tryph.* 2) statuto tempore] annua bima trima die *Tryph.* 3) longi temporis . . . quaerere *Trib.* 4) eam possessionem . . . fit] usucapionem *Tryph.* 5) l. t. possessionem] usucapionem *Tryph.*

LIBER XII.

[*De iure dotium* (*E. XX*) 4.]

44. Si filio familias dos data est, ipse (24. 3) 53 quidem dotis[1] actione tenetur, pater autem eius de peculio: nec interest, in peculio rem vel pecuniam dotalem habeat nec ne. sed quatenus facere potest, hic quoque condemnandus est: intellegitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei iudicandae tempore. atquin si cum patre agatur, deduceretur ex peculio, quod patri vel subiectis ei personis filius debet: at si cum ipso filio agatur, alterius debiti non fiet detractio in computatione quantum facere possit filius:

[*nec donatori aequabitur, cui pinguius* (42. 1) 50 *succurritur,*] ne liberalitate sua inops fieri periclitetur.

45. Si rerum amotarum cum viro agatur, (42. 1) 52 quamquam videatur ea quoque actio praecedentis societatis vitae causam habuisse, in solidum condemnari debet, quoniam ex male contractu et delicto oritur.

LIBER XIII.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 1.]

46. Credendum est et eam matrem consti- (26. 6) 4 tutione[2] contineri, quae a patre non legitime tutores testamento vel codicillis datos filiis impuberibus non
1 postulavit decreto confirmari. Sin autem idoneis datis tutoribus pluribus unus eorum vel decessit vel temporalem excusationem accepit, mater, quae propterea in loco illius alium non petit, quia numerus reliquorum administrationi tutelae sufficiebat, incidit quidem in verba constitutionis, sed sententia excusa-
2 tur. Sed si suspecto tutore pupilli accusato decretum erit ei adiungi alios, mater eos quoque petere debet et, si non petit, incidet in sententiam constitu-
3 tionis. Haec autem mater ab omni quidem bonorum vindicatione intestatorum filiorum repellitur. si vero maritus ei fideicommissum a filio reliquerit, cui mulier non petit tutorem, 'si sine liberis decesserit', vel sub hac ipsa condicione 'si intestatus mortuus erit', fideicommissi petitio, quae ex alieno iudicio descendit, non
4 est perempta. Quae autem suspectum tutorem non fecit, nec verbis nec sententia constitutionis in poenam incidit, quod eiusmodi facta diiudicare et aestimare virilis animi est et potest etiam delicta ignorare mater, satisque est eam petisse talem, qui inquisitione per praetorem habita idoneus apparuit et ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores, sed inquisitio fit, etiamsi maxime in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

47. Si cum ipse institueret, ut proferret (27. 1) 39 excusationem, mora contradictionis impeditus est, quo minus decreto liberaretur, excusationem recte probari.

48. 'Titius filiis meis, quoad rei publicae (27. 1) 45 causa non abierit, tutor esto'. gessit tutelam ex testamento delatam, deinde rei publicae causa abesse coepit et desiit. an quasi nova tutela nunc delata excusari debeat etiam ob absentiam rei publicae causa, an, quia praecessit testamentum absentiam ob publicam causam et est ab eo iam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid si liberos interea susceperit aut aliam excusationem paravit? magis est, ut haec una tutela sit: ideo nec excusationem ei com-
1 petere nec agi tutelae ob prius tempus posse. Sed si ita scriptum in testamento fuit: 'Titius tutor esto: cum rei publicae causa aberit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto', quid de excusatione aut ob absentiam rei publicae causa aut aliam quae post obvenit dici oporteat, videamus. praecedit autem alia quaestio, testamento ex die vel sub condicione tutores dati an se excusare ante diem condicionemve necesse habeant et in primis an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere. sed verum est non ante esse tutorem, quam dies venerit: nam nec antequam adita sit hereditas. quia[1] igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela, et qui excusatus est alias afuturus rei publicae causa, reversus continuo haeret tutelis ante susceptis etiam intra annum: sed hic ex ipso testamento desierit[2] esse tutor
2 et ideo ex secunda tutela excusare se potest. Si a praetore detur curator mente capto aut muto sive ventri,
3 excusatur iure liberorum. Romae datos tutores eos tantum accipere debemus, qui vel a praefecto urbis vel a praetore vel in testamento Romae confecto vel
4 in continentibus dati sunt. Si tanta corporis aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati erit subcumbendum, ne inpossibile iniungatur tutelae munus, quod obiri a liberto non potest, cum incommodo pupilli et adversus utilitatem eius.

49. Si furioso puberi quamquam maiori (27. 10) 16 annorum viginti quinque curatorem pater testamento dederit, eum praetor dare debet secutus patris voluntatem: manet enim ea datio curatoris apud praetorem,
1 ut rescripto divi Marci continetur. His consequens est, ut et si prodigo curatorem dederit pater, voluntatem eius sequi debeat praetor eumque dare curatorem. sed utrum omnimodo, an ita, si futurum esset, ut, nisi pater aliquid testamento cavisset, praetor ei bonis interdicturus esset? et maxime si filios habeat iste prodi-
2 gus? Potuit tamen pater et alias providere nepotibus suis, si eos iussisset heredes esse et exheredasset filium eique quod sufficeret alimentorum nomine ab eis certum legasset addita causa necessitateque iudicii sui: aut si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuissent, sub condicione eos heredes instituere, ut emanciparentur a patre prodigo.
3 Sed quid si nec ad hoc consensurus esset prodigus? sed per omnia iudicium testatoris sequendum est, ne, quem pater vero consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquid forte suum vitium idoneum putaverit.

LIBER XIV.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 2.]

50. [*Propter litem inofficiosi testamenti* (26. 2) 27 *ordinandam exheredato filio, cui tutorem pater dedit, eundem a praetore confirmari oportet: eventus iudicatae rei declarabit, utrum ex testamento patris an ex decreto praetoris auctoritatem acceperit.*] Idem fiet, si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur falsumve testamentum nomine pupilli dicatur et si patruus exstet legitimus tutor futurus ab intestato, quia tutorem habenti tutor dari non potest. nam commodius ipse,

1) rei uxoriae *Tryph.*

2) *divi Severi ad Cuspium Rufinum:* (26. 6) 2 § 2.

1) quando *scr.?*

2) desierat *scr.?*

qui scriptura continetur, a praetore dabitur, ut sine ullo litis praeiudicio iustus tutor auctor pupillo ad eam
1 litem fiat. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur et ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet, alium tutorem petendum Iulianus respondit.[1]

51. In confirmando tutore hoc praetor (26.3) 8, 10 inquirere debet, an duraverit patris voluntas: quod in facili est, si proximo mortis tempore tutores non iure vel curatores scripserit pater. nam si ante annos, ut spatio medio potuerit facultatium dati non iure tutoris a patre fieri deminutio, vel morum ante celata vel ignorata emersit improbitas, aut inimicitiae cum patre exarserunt, (10) utilitatem pupillorum praetor sequitur, non scripturam testamenti vel codicillorum. nam patris voluntatem praetor ita accipere debet, si non fuit ignarus scilicet eorum, quae ipsa praetor de tutore comperta habet. quid denique si postea de eo, quem pater testamento codicillisve non iure dedit, scripsit tutorem esse nolle? nempe non sequitur primam voluntatem praetor, a qua pater discessit.

52. Tres tutores pupillo dati sunt, unus (26. 7) 55 tutelam gessit et solvendo non est, secundus Titio gerendam mandavit et Titius quaedam administravit, tertius nihil omnino gessit: quaesitum est, quatenus quisque eorum teneatur. et tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelae et in solidum universi tenentur. plane si pecunia numerata pupilli inter eos distributa est, non in maiorem summam
1 quisque eorum quam accepit tenetur. Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus, an ea actione, quae proponitur ex lege duodecim tabularum adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur et, quamvis unus duplum praestiterit, nihilo minus etiam alii teneantur: nam in aliis furibus eiusdem rei pluribus non est propterea ceteris poenae deprecatio, quod ab uno iam exacta est. sed tutores propter admissam administrationem non tam invito domino contrectare eam videntur quam perfide agere: nemo denique dicet unum tutorem et duplum hac actione praestare et quasi specie condictionis aut ipsam rem aut eius
2 aestimationem. Non solum ergo gessisse tutelam is creditur, qui alii gerendam mandavit, sed et qui satis a contutore accepit rem salvam pupillo futuram eique permisit administrationem totius tutelae, nec potest se defendere constitutionibus, quae iubent ante conveniri
3 eum qui gessit. Item in eo quod nemo gessit non utique eius periculum est, qui quaedam gessit, sed communiter omnium: exigi autem ab eo solo periculum ob alia quae non gessit non oportet, nisi si qua talia sunt, quae vel consummationem coeptorum ab eo desiderabant vel ita coniuncta fuerunt, ut separari non
4 debuerunt. Quod autem dicitur desisse solvendo esse vel non esse contutores praestare debere, videamus, qualem intellectum habet, id est utrum sufficit nihil deminutum esse de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem patrimonii permansisse, an, etsi nihil post accidit, quod palam faciat deminutionem patrimonii, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris. sed hoc et ex personae qualitate et ex temporis intercapedine, quo testamentum factum est, usque ad mortem patris aliam aestimationem accipere debet: nam aperte prodigo vel cuius bona venierunt (licet obreptum fuerit praetori, qui decreto eum dedit) permittere contutori administrationem non debet, et potuit aliquid pater eorum post testamentum factum accidens ignorasse aut, cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

53. Si absens sit tutor et alimenta pupil- (27.2) 6 lus desideret, si quidem neglegentia et nimia cessatio in administratione tutoris obiciatur, quae etiam ex hoc arguatur, quod per absentiam eius deserta derelictaque sunt pupilli negotia, evocatis adfinibus atque amicis tutoris praetor edicto proposito causa cognita etiam absente tutore vel removendum eum, qui dignus tali nota videbitur, decernet vel adiungendum curatorem: et ita qui datus erit, expediet alimenta pupillo. si vero necessaria absentia tutoris et inprovisa acciderit, forte quod subito ad cognitionem principalem profectus nec rei suae providere nec consulere pupillo potuerit et speratur redire et idoneus sit tutor nec expediat alium adiungi et pupillus alimenta de re sua postulet: recte constituetur ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

LIBER XV.

[*De furtis* (*E.* XXIII)].

54. Si alienus servus furtum mihi fecerit, (9.4) 37 qui postea in meum dominium pervenerit, extinguitur furti actio, quae mihi competierat, nondum in iudicium deducta, nec si postea alienavero eum, quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur: quod si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor.

55. Licet fur paratus fuerit excipere (13. 1) 20 condictionem et per me steterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam, postea autem perempta est, tamen durare condictionem veteres voluerunt, quia videtur, qui primo invito domino rem contrectaverit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram facere.

Merito Iulianus respondit, si me de fundo (43. 16) 19 vi deieceris, in quo res moventes fuerunt, cum mihi interdicto unde vi restituere debeas non solum possessionem soli, sed et ea quae ibi fuerunt, quamquam ego moram fecero, quo minus interdicto te convenirem, subtractis tamen mortalitate servis aut pecoribus aliisve rebus casu intercidentibus tuum tamen onus nihilo minus in eis restituendis esse, quia ex ipso tempore delicti plus quam frustrator debitor constitutus es.

[*De iure patronatus* (*E.* XXIV)].

56. Si filius patris necem inultam reli- (37. 14) 23 querit, quam servus detexit et meruit libertatem, dixi non habendum pro patroni filio, quia indignus est.
1 Cum ex falsis codicillis, qui veri aliquo tempore crediti sunt, heres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem servis praestitisset, rescriptum est a divo Hadriano liberos quidem eos esse, sed aestimationem sui praestare debere: et hos libertos manumissoris esse recte probatur, quia salvum est etiam in his libertis ius patroni.

[*De b. p. contra tabulas* (*E.* 142)].

57. Quod volgo dicitur liberis datam (37. 4) 19 bonorum possessionem contra lignum esse sic intelle-

1) *v. Iulian. fr.* 319.

gendum est, ut sufficiat exstitisse tabulas mortis tempore patris, ex quibus vel adiri hereditas vel secundum eas bonorum possessio peti potuit, quamvis neutrum eorum postea secutum sit vel sequi potuit: nam si vel omnes instituti substitutique ante testatorem decesserint vel is scriptus heres fuit, cum quo testamenti factio non fuit, peti contra tabulas inane est, quae sine effectu forent.

LIBER XVI.

[*De legatis praestandis etc.* (*E.* 143)].

58. Nam secundum constitutionem divi Pii (37.5) 7 ad Tuscium Fuscianum Numidiae legatum placuit [*sc. contra tabulas bonorum possessione petita*] parentes et liberos heredes quoque institutos tueri usque ad partem virilem exemplo legatorum, ne plus haberent ex institutione tales personae, quam ad eum perventurum esset, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit.

59. Intervenit illa quaestio, quando (37.5) 24 numero liberorum esse debeat is cui legatum datum est, ut id ferre possit a filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente. et placet sufficere in ea necessitudine tunc esse, quando dies legati cedit.

[*De dotis collatione* (*E.* 145)].

60. [1]Fuit quaestionis, an, si sua heres filia (37.7) 9 patri cum fratribus contenta dote abstineat se bonis, compellatur eam conferre. et divus Marcus rescripsit non compelli abstinentem se ab hereditate patris. ergo non tantum data apud maritum remanebit, sed et promissa exigetur etiam a fratribus et est aeris alieni loco: abscessit enim a bonis patris.

[*De coniungendis cum emancipato liberis eius* (*E.* 146)].

61. Si post emancipationem filii susceptus (37.8) 7 ex eo fuerit nepos, conservanda illi erit portio, sed quanta, videamus. finge enim patruo scripto heredi coheredem datum hunc nepotem, patrem autem eiusdem praeteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem. quod ad edictum praetoris attinet, semisses bonorum fient: nunc vero post constitutionem divi Pii si conservatur pars nepoti, utrum virilis an quarta debeat servari? nam si in avi natus potestate fuisset, coniungebatur in unam partem cum patre suo. et proponamus esse alium ex eodem nepotem in familia avi: duo unam quartam habituri erant patre eorum accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in avi potestate: an ergo nunc in sescunciam tuendus sit, qui non in familia retentus est? et cui abscedet pars, quae huic cessura est, patri eius tantum an et patruo? et puto et patruo: nam et legatum eidem datum praestaret.

LIBER XVII.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150. 153)].

62. Nihil interest, ipse patronus scriptus (38.2) 50 heres ex minore parte adierit hereditatem an servum suum scriptum iusserit adire hereditatem, quam retinet: nihilo minus enim repulsus erit a contra tabulas bono-
1 rum possessione. Si tamen, antequam iuberet liberti hereditatem adire, servum vendiderit aut manumiserit et ita ipse novus libertus aut emptor heredes extiterint, verbis edicti non prohibetur patronus accipere contra
2 tabulas bonorum possessionem. Sed numquid praetor ei denegare possessorias actiones debeat, si fraudem edicto eius facere voluit, ut pretio uberiore percepto vel tacita pactione etiam hereditatis ex institutione delatae commodum et bonorum possessionis contra tabulas haberet? faciliorque suspicio per filium scriptum heredem quamvis emancipatum adeuntem liberti hereditatem ipsum patronum habere, cum omnia,
3 quae nostra sunt, liberis nostris ex voto paremus. Si tamen clusis adhuc tabulis testamenti liberti, cum ignoraret iudicium eius patronus, eorum quid, quae supra scripta sunt, circa institutum subiectum iuri suo fecit, amota fraudis suspicione suo iure in bonorum pos-
4 sessione contra tabulas utetur. Si patronus ex debita portione a liberto scriptus rogatusque hereditatem restituere suspectam dixit et compulsus adire, cum retinere posset, restituerit, non poterit accipere contra tabulas bonorum possessionem, et quia adgnovit iudicium liberti et quia sprevit et quasi damnavit eam
5 possessionem. Longe distat ab hoc patroni filius, quem libertus adrogavit et ex minore parte heredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset: quamquam enim hic ipso iure, quippe suus, heres deprehendatur, si tamen se non immiscuit hereditati ut patris, sed abstinuit, quasi patroni tamen filius admittendus est ad contra tabulas bonorum possessionem.
6 Si debenti patrono certam pecuniam liberationem libertus reliquisset isque usus est adversus heredem petentem debitum doli exceptione aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum, dicendum est eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem.

63. [1]Filius non impeditur, quo minus in- (5.2) 22 officiosum testamentum matris accusaret, si pater eius legatum ex testamento matris accipiet vel adisset hereditatem, quamquam in eius esset potestate: nec prohiberi patrem dixi iure filii accusare: nam indignatio
1 filii est. Et quaerebatur, si non optinuisset in accusando, an quod patri datum est publicaretur? quoniam alii commodum victoriae parat et in hac causa nihil ex officio patris, sed totum de meritis filii agitur. et inclinandum est non perdere patrem sibi datum, si
2 secundum testamentum pronuntiatum fuisset. Multo magis si mihi legatum testator dedit, cuius de inofficioso testamento filius agens decessit me herede relicto, egoque hereditariam causam peregi et victus sum: id quod mihi eo testamento relictum est, non perdam:
3 utique si iam defunctus agere coeperat. Item si adrogavi eum, qui instituerat litem de inofficioso testamento eius qui mihi legatum dedit, litemque peregero nomine filii nec optinuero: perdere me legatum non oportet, quia non sum indignus, ut auferatur mihi a fisco id quod derelictum est: cum non proprio nomine, sed iure cuiusdam successionis egi.

64. [*Si accusaverit libertum et probaverit* (38.2) 15 *crimen patroni filius posteaque hic libertus sit restitutus, non erit repellendus.*] idem est et si crimen quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis poenam, benignius autem punitus est libertus, veluti tantum relegatus: de calumniatore enim sensit praetor.

---

1) **libro sexto (decimo** *om.*) *inscr. F.*

1) *cf.* (38.2) 6 § 4; *iunge fr.* 62. 64.

[*Si a parente quis manumissus sit* (*E.* 154)].

65. [1]Nullum ius libertatis causa imposi- [(37. 15) 10] torum habet in mancipato filio, quia nihil imponi liberis solet. nec quisquam dixit iureiurando obligari filium patri manumissori ut libertum patrono: nam pietatem liberi parentibus, non operas debent.

LIBER XVIII.

[*De b. p. ex testamento militis* (*E.* 155)].

66. [*Si miles testamentum in militia fecerit,* [(29. 1) 18] *codicillos post militiam et intra annum missionis moriatur, plerisque placet in codicillis iuris civilis regulam spectari debere, quia non sunt a milite facti, nec ad rem pertinere, quod testamento confirmati sunt. ideoque in his legatis, quae testamento data sunt, legi Falcidiae locum non esse, at in his, quae codicillis scripta sunt, locum esse.*] si vero composita utraque legata, tam quae testamento quam quae codicillis data sunt, ultra dodrantem sint, quaeritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet. commodissime autem id statuetur, ut ex universitate bonorum in solidum solutis legatis quae testamento miles dederat id quod supererit pro dodrante et quadrante dividatur inter heredes et eos, quibus co- 1 dicillis legata data sunt. Quid ergo si consumant universorum bonorum quantitatem legata quae testamento data sunt, utrum nihil ferent hi, quibus codicillis legatum est, an aliquid? et quoniam, si adhuc miles haec quoque legasset, contribuebantur omnia et pro rata ex omnibus decedebat ea portio, quam amplius legaverat quam in bonis habuerat, nunc quoque idem fiet: deinde constituta quantitate legatorum quae codicillis data sunt[2] ex summa, quae efficiebatur debita, si aequo iure omnia deberentur, quartam deducet his 2 solis, quibus codicillis legata sunt. Quod si post utraque legata solida computata deprehenderetur, quod remaneat apud heredem, non tamen sufficiens quartae eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

67. Miles ita heredem scribere potest: [(29. 1) 41] 'quoad vivit, Titius heres esto, post mortem eius Septicius'. sed si ita scripserit: 'Titius usque ad annos decem heres esto' nemine substituto, intestati causa post decem annos locum habebit. et quia diximus ex certo tempore et usque ad certum tempus milites posse instituere heredem, his consequens est, ut, antequam dies veniat, quo admittatur institutus, intestati hereditas deferatur et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spatio, licet non modicum sit, ex 1 eodem privilegio competat. Mulier, in qua turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, ut divus Hadrianus rescripsit. 2 Nec tutorem ei, qui in aliena est potestate, miles 3 dare potest. Si miles exheredaverit filium vel sciens eum filium suum esse silentio praeterierit, an legatum a substituto eius dare possit, quaesitum est. dixi non 4 posse, licet ampla legata reliquerit exheredato. Miles et emancipato filio substituere potest: verum hoc ius in his exercebitur, quae ab ipso ad eum cui substituit pervenerint, non etiam in his, si quae habuerit vel postea adquisierit. nam et si filio suo vivo adhuc avo substituit, post adquisitam ei avi hereditatem nemo 5 diceret ad substitutum pertinere. Si militis adita non fuerit hereditas, an substitutio quam pupillo fecit valeat, quaeritur. et consequens erit hoc dicere, quia permittitur militem filio facere testamentum, quamvis sibi non fecerit.

68. De hereditate ab adgnato commili- [(49. 17) 19] tone data Scaevola noster dubitabat, quia potuit et ante notus et amicus dare, potuit et non dare, nisi commilitium caritatem auxisset. nobis ita videtur, si ante commilitium factum sit testamentum, non esse peculii 1 castrensis eam hereditatem, si postea, contra. Sed si servus peculii castrensis a quocumque sit heres scriptus, iussu militis adire debebit hereditatem eaque 2 fiet bonorum castrensis peculii. Filius familias paganus de peculio castrensi fecit testamentum et, dum ignorat patri se suum heredem extitisse, decessit. non potest videri pro castrensibus bonis testatus, pro paternis intestatus decessisse, quamvis id in milite etiamnunc rescriptum sit, quia miles ab initio pro parte testatus, pro parte intestatus potuerat mori, quod ius iste non habuerit, non magis quam sine observatione legum facere testamentum. necessario ergo castrensis peculii heres scriptus universa bona habebit, perinde ac si pauperrimus facto testamento decessisset ignorans 3 se locupletatum per servos alio loco agentes. Pater peculii castrensis filii servum testamento liberum esse iussit: intestato defuncto filio familias, mox patre quaeritur, an libertas servo competat. occurrebat enim non posse dominium apud duos pro solido fuisse: denique filium posse manumittere talis peculii servum Hadrianus constituit: et si testamento tam filii quam patris idem servus accepisset libertatem et utrique pariter decessissent, non dubitaretur ex testamento filii liberum eum esse. sed in superiore casu pro libertate a patre data illa dici possunt, numquid, quoad utatur iure concesso filius in castrensi peculio, eousque ius patris cessaverit, quod si intestatus decesserit filius, postliminii cuiusdam similitudine pater antiquo iure habeat peculium retro- 4 que videatur habuisse rerum dominia: non tamen ut heres[1] vivo filio vindictam servo imposuit, dicatur eum post mortem intestati filii ex illa manumissione libe- 5 rum factum esse. Quid autem, si testamentum fecerit filius et non sit eius adita hereditas? non tam facile est dicere continuatum patri post mortem filii rerum peculii dominium, cum medium tempus, quo deliberant instituti heredes, imaginem successioni praestiterit. alioquin et si adita sit ab instituto hereditas filii, dicetur a patre ad eum transisse proprietatem, quod absurdum est. si in pendenti, ut in aliis, et in hac specie habeamus dominia, ut ex facto retro fuisse aut non fuisse patris credamus? secundum quod difficile erit expedire, si, dum deliberant heredes, dies cesserit legati servo dati istius peculii testamento eius, ex quo pater nihil capere potuisset, an id ad ipsum pertineat, cum utique ad heredem filii pertineret. facilior tamen de libertate servi deliberatio est in specie, in qua intestatus filius decessisse proponitur. non est ergo ratio respondendi competere libertatem eo tempore datam, quo non fuit in dominio patris. favorabilem tamen sententiam contrariam in utroque casu non negamus.

---

1) *cf. Lenel,* § 150[3].
2) quae . . . sunt *gloss.*

1) non tamen ut heres] ne tamen si *scr.? Suspicor haec verba* 'non tamen ut heres' *interpretis cuiusdam esse et ad ea quae praecedunt* (antiquo iure . . . dominia) *pertinere.*

LIBER XIX.

[*Unde liberi* (*E.* 156)]?

69. Filium quem in potestate habebat [(37. 4) 20] exheredavit, emancipatum praeteriit: quaesitum est, quatenus emancipatus bonorum possessionem habiturus sit. dixi, si scripti heredes extranei adierint hereditatem, repellendum esse filium, qui mansit in potestate. quod si hi repudiaverint hereditatem (quod facile sunt facturi nihil laturi ex hereditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum possessionem), filius ab intestato patris suus heres deprehendetur: emancipatus autem petens contra tabulas bonorum possessionem solus habebit bonorum possessionem. sed cum exheredatio non adita hereditate ex testamento nullius sit momenti (ideoque non obstare eam nec quo minus contra tabulas libertorum patris accipiat bonorum possessionem, Iulianus recte respondit, ne testamentum per omnia irritum ad notam exheredationis solam profecisse videatur), redit res ad intestati exitum, ut adversus filium suum ex asse heredem ab intestato patri emancipatum praetor in parte dimidia tueatur. erit ergo venale beneficium scripti heredis extranei, ut, cum ipse iure hereditatis nihil sit consecuturus, adeundo repellat filium in potestate relictum praestetque assem emancipato filio iure contra tabulas bonorum possessionis: si autem omiserit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectu admittet, iure factum solum suum heredem. sed quemadmodum praetor emancipatum tueatur, si adita non fuerit hereditas, ita nec filius qui in potestate remansit aditione adhibita in totum expellendus erit, sed ad hereditatis petitionem admittendus est ex causa inofficiosi querellae
1 contra emancipatum movendae. Videamus tamen isto casu, quo utrique ad bona patris veniunt, an ei conferre debeat emancipatus: nam neque ex hac parte edicti verbis id facere cogitur, unde contra tabulas accepit bonorum possessionem, quae inter eos, quibus ita bonorum possessio dabitur, caveri de collatione ab emancipato iubet: iste enim qui mansit in potestate quod exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas: neque ex illa parte edicti, qua intestato patre mortuo emancipatus ad bonorum possessionem admissus ad collationem compellitur, quia etsi frater ab intestato heres sit, emancipatus tamen non inde accepit bonorum possessionem. et vereor, ne hactenus filio suo profuerit factum heredis scripti non adeuntis, ut eum ad portionem admitteret bonorum paternorum, non etiam eorum, quae emancipatus propria habuit, et hoc sit consequens illi, quod, cum ex minore parte scriptus a patre heres relictus in potestate, admisso fratre emancipato ad contra tabulas bonorum possessionem, eius beneficio plus consequatur, quamvis edicti verbis collatio inducatur, ex mente praetoris denegandam eam respondetur. multo magis autem huic conferri non oportet, quia ei a patre exheredatus, a praetore ad bonorum possessionem contra tabulas non vocatus occasione omissae hereditatis a scripto herede (nihil habituro propter delatam emancipato a praetore contra tabulas bonorum possessionem) nomen
2 sui heredis adeptus est. Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis et parentibus praestare cogetur non solida, sed deminuta in dimidium, quod relinquitur manenti in potestate.1) sed nec adversus eum constituendae actionis legatorum ratio est, qui mero iure
3 intestato heres exstitit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, etiamsi non fuerit adita hereditas a scripto, praestat legata ea parte testamenti data, contra quam bonorum possessio accepta est. erit ergo melior hoc casu condicio in familia relicti filii, quam foret, si exheredatus non esset.

LIBER XX.

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 1.]

70. Filius a patre, cuius in potestate est, [(28. 2) 28] sub condicione, quae non est in ipsius potestate, heres institutus et in defectum condicionis exheredatus decessit pendente etiam tunc condicione tam institutionis quam exheredationis. dixi heredem eum ab intestato mortuum esse, quia dum vivit, neque ex testamento heres neque exheredatus fuit. herede autem scripto ex parte filio coheres post mortem filii institui potest.
1 Filius familias miles de castrensi peculio fecit testamentum habens filium in eiusdem potestate. cum militare desisset, patre eodemque avo defuncto quaesitum est, an rumpetur eius testamentum. non quidem adoptavit nec hodie ei natus est filius nec priore subducto de potestate suo herede ulterior successit in proximum locum: sed tamen in potestate sua habere coepit, quem non habebat simulque pater familias factus est et filius sub eius reccidit potestate: rumpetur ergo testamentum. sed si heres sit institutus vel exheredatus iste eius filius, non rumpitur, quia nullo circa eum novo facto, sed ordine quodam naturali nactus est potestatem.
2 Si quis ex certa uxore natum scribit heredem, in periculum rumpendi testamentum deducit ex alia
3 susceptis liberis. Si quis eo tempore, quo nondum eius uxor esse posset, testator natum ex ea scripsit heredem, an postea contracto licito matrimonio natus heres ex testamento esse possit, quaeritur: veluti si scribas hodie heredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia ancilla vel minor annis viginti quinque ea, cuius pater tuus tutelam administravit aut tutor tu ipse fuisti, postea Titia uxor iusta tibi fuerit vel libertatem adepta aut tempore annorum viginti quinque et utilis anni et rationum allegatione, an natus heres esse possit? nemo certo dubitabit ex Titia, quae tunc propter tenorem aetatis uxor duci non potuit, quando testamentum fiebat, natum postea ea uxore ducta heredem esse posse. et generaliter nato post testamentum heredi scripto aditus est ad hereditatem, in qualicumque statu testamenti faciendi tempore fuit quae postea testatori
4 civiliter nupta est. Quid autem, si filium post testamentum natum ex besse, filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit heredem nec ullum coheredem dedit nec substituit invicem alium? unus natus solus ex testamento fit heres.

LIBER XXI.

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 2.]

71. Testamento domini servus sub con- [(28. 5) 91] dicione cum libertate heres institutus pendente adhuc condicione necem domini detexit eumque praetor mereri libertatem decrevit. etsi postea condicio testa-

1) Legata tamen . . . . potestate] *ad* § 3 *extr.* (*post* non esset) *haec esse transferenda recte adnotat Mommsen.*

menti exstiterit, aliunde liber est, id est ex praemio, non ex testamento: igitur non est necessarius domino heres: licet autem ei volenti adire.

72. Qui duos impuberes filios habebat, ei [(34.5) 9] qui supremus moritur Titium substituit: duo impuberes simul in nave perierunt: quaesitum est, an substituto et cuius hereditas deferatur. dixi, si ordine vita decessissent, priori mortuo frater ab intestato heres erit, posteriori substitutus: in ea tamen hereditate etiam ante defuncti filii habebit hereditatem. in proposita autem quaestione ubi simul perierunt, quia, cum neutri frater superstes fuit, quasi utrique ultimi decessisse sibi videantur? an vero neutri, quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur? sed superior sententia magis admittenda est, ut utrique heres sit: nam et qui unicum filium habet, si supremum morienti substituit, non videtur inutiliter substituisse: et proximus adgnatus intellegitur etiam qui solus est quique neminem antecedit: et hic utrique, quia neutri eorum alter superstes fuit, ultimi primique
1 obierunt. Cum bello pater cum filio perisset materque filii quasi postea mortui bona vindicaret, adgnati vero patris, quasi filius ante perisset, divus Hadrianus
2 credidit patrem prius mortuum. Si cum filio suo libertus simul perierit intestati, patrono legitima defertur hereditas, si non probatur supervixisse patri filius: hoc enim reverentia patronatus suggerente dicimus.
3 Si maritus et uxor simul perierint, stipulatio de dote ex capitulo 'si in matrimonio mulier decessisset' habebit
4 locum, si non probatur illa superstes viro fuisse. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit, intellegitur supervixisse filius patri et ex testamento heres fuisse, et filii hereditas successoribus eius defertur, nisi contrarium approbetur.[1] quod si impubes cum patre filius perierit, creditur pater supervixisse, nisi et hic contrarium approbetur.[2]

NOTAE

v. Scaevola.[3]

TRYPHONINI SENTENTIAM

refert Paul. 3 decret. fr. 75.

1) nisi . . . approbetur *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* 20 *p.* 80).
2) nisi . . . approbetur *Trib.* (*Gradenwitz l. c.*).
3) *cf. Scaev. fr.* 15, 16, 30, 40 *pr.*, 47 § 1, 57 § 7, 65 § 1, 67, 68 § 4, 71 § 2, 72, 76 § 5, 82 *pr.* (?), 85, 86 § 1, 90 § 6. 9, 91, 93 § 13, 103 § 1, 123, 125, 258 § 12.

Q. AELIUS TUBERO[1]

(OFILII AUDITOR).

1. Ulp. 17 ad Sab. [*Maritum sc. cui domus* [(7.8) 2 § 1] *usus relictus est,*] *posse hospitem quoque recipere . . .* [*Celsus*] *libro octavo decimo digestorum scripsit, quam sententiam et Tubero probat.*

2. Ulp. 29 ad edict. *Peculium autem Tubero* [(15.1) 5 § 4] *quidem sic definit, ut Celsus libro sexto digestorum refert, quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur.*

3. Iavol. 4 post. Lab. *In lege fundi ven-* [(18.1) 77] *dundi lapidicinae in eo fundo ubique essent exceptae erant, et post multum temporis in eo fundo repertae erant lapidicinae. eas quoque venditoris esse Tubero respondit: Labeo referre quid actum sit.*

4. Ulp. 32 ad edict. *Si venditor habita-* [(19.1) 13 § 30] *tionem exceperit, ut inquilino liceat habitare, vel colono ut perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Servius putabat ex vendito esse actionem: denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem cogere posse venditorem, ut ex locato cum colono experiatur, ut quidquid fuerit consecutus, emptori reddat.*

5. Labeo 2 post. a Iav. epit. '*Si Stichus et* [(32) 29 § 4] *Dama servi mei in potestate mea erunt cum moriar, tum Stichus et Dama liberi sunto et fundum illum sibi habento'. si alterum ex his post testamentum factum dominus alienasset vel manumisisset, neutrum liberum futurum Labeo putat: sed Tubero eum, qui remansisset in potestate, liberum futurum et legatum habiturum putat.*

6. Cels. 15 dig. *Si filiae pater dotem arbitratu* [(32) 43] *tutorum dari iussisset, Tubero perinde hoc habendum ait ac si viri boni arbitratu legatum sit.*

7. Iavol. 2 post. Lab. *Quidam heredem damna-* [(33.6) 7] *verat dare uxori suae vinum oleum frumentum acetum mella salsamenta. Trebatius aiebat ex singulis rebus non amplius deberi, quam quantum heres mulieri dare voluisset, quoniam non adiectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius Cascellius Tubero omne, quantum pater familias reliquisset, legatum putant.*

8. Iavol. ibid. *Fundi instrumento legato* [(33.7) 25 pr.] *id pecus cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere potuisset: Labeo contra.*

9. Cels. 19 dig. *Tubero hoc modo demon-* [(33.10) 7 § 1.2] *strare supellectilem temptat: instrumentum quoddam patris familiae rerum ad cottidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet, ut verbi gratia penum argentum vestem ornamenta instrumenta agri aut domus.*
2 *Servius fatetur sententiam eius qui legaverit aspici oportere, in quam rationem ea solitus sit referre: verum si ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere essent, ut puta escarium argentum aut paenulas et togas, supellectili quis adscribere solitus sit, non idcirco existimari oportere supellectili legata ea quoque contineri: non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu*

1) *Praeter fragmenta infra repetita v. Gell.* 14, 7 § 13, 8 § 2: *quae loca, cum ad ius publicum spectent, hoc loco omisi. Quae apud Gellium* 6, 9 § 11 *ex Aelii Tuberonis 'libro ad C. Oppium scripto' referuntur, an Tuberonis iurisconsulti sint, in incerto remanet.*

nomina exaudiri debere. id Tubero parum sibi liquere ait: 'nam quorsum nomina, *inquit*, nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis? equidem non arbitror quemquam dicere, quod non sentiret, ut maxime nomine usus sit, quo id appellari solet: nam vocis ministerio utimur: ceterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit'.

10. Paul. 2 ad Vitell. [*Auro facto legato*] (34. 2) 32 § 1 *Tubero . . ., quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait: alioquin aurata et inclusa vasa alterius materiae auri numero non habenda.*

11. Ulp. 53 ad edict. *Si cui aqua pluvia* (39. 3) 1 pr. *damnum dabit, actione aquae pluviae arcendae avertetur aqua. aquam pluviam dicimus, quae de caelo cadit atque imbre excrescit, sive per se haec aqua caelestis noceat, ut Tubero ait, sive cum alia mixta sit.*

12. Ulp. 20 ad edict. *Stipulationes non* (45. 1) 72 pr. *dividuntur earum rerum, quae divisionem non recipiunt, veluti viae itineris actus aquae ductus celerarumque servitutium. idem puto et si quis faciendum aliquid stipulatus sit, ut puta fundum tradi vel fossam fodiri vel insulam fabricari, vel operas vel quid his simile: horum enim divisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen libro trigensimo octavo digestorum refert Tuberonem existimasse, ubi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, pecuniam dari oportere ideoque etiam in hoc genere dividi stipulationem.*

13. *Sed de . . . iudicialis officii tracta-* Gell. 14, 2 § 20 *tibus . . . praecepta Aelii Tuberonis super officio iudicis,*[1] *quae nuperrime legi, recensebimus.*

1) *An haec fuerit Tuberonis libri inscriptio, in incerto remanet.*

DOMITIUS ULPIANUS

(SUB SEPTIMIO SEVERO ET EIUS SUCCESSORIBUS; INTERFECTUS P. CHR. 228).

DE ADULTERIIS LIBRI V.

v. sub rubrica 'ad legem Iuliam de adulteriis'.

DE APPELLATIONIBUS LIBRI IV.[1]

LIBER I.

1. Appellandi usus quam sit frequens (49. 1) 1 pr. quamque necessarius, nemo est qui nesciat, quippe cum iniquitatem iudicantium vel imperitiam recorrigat: licet nonnumquam bene latas sententias in peius reformet, neque enim utique melius pronuntiat qui novissimus sententiam laturus est.

[*A quibus appellare non liceat*].

2. Tractandum est, a quibus appel- (49. 2) 1 pr. § 1
1 lare non liceat. Et quidem stultum est illud admonere a principe appellare fas non esse, cum ipse sit qui provocatur.

Quaesitum est, an adversus rescriptum (49. 1) 1 § 1. 2 principis provocari possit, forte si praeses provinciae vel quis alius consuluerit et ad consultationem eius fuerit rescriptum: est enim quaesitum, an appellandi ius supersit. quid enim, si in consulendo mentitus est? de qua re extat rescriptum divi Pii *πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Θρᾳκῶν*, quo ostenditur provocari oportere. verba rescripti ita se habent: '*Ἐὰν ἐπιστείλῃ τις ἡμῖν ἃ διὰ καὶ ἀντιγράφωμεν ἡμεῖς ὁτιοῦν, ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν. εἰ γὰρ διδάξαιεν ἢ ψευδῶς ἢ οὐχ οὕτως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα, οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξῃ προδιεγνωσμένον, τῶν ὡς ἑτέρως ἔχουσιν τοῖς*
2 *γραφεῖσιν ἀντεπεσταλκότων*'. Huic consequenter videtur rescriptum a consultatione iudicis non esse appellandum, si quis forte interlocutus fuit principem se consultaturum, cum possit post rescriptum provocare.

Sciendum est appellari a senatu non (49. 2) 1 § 2—4 posse principem, idque oratione divi Hadriani effectum.
3 Si quis ante sententiam professus fuerit se a iudice non provocaturum, indubitate provocandi auxilium per-
4 didit. Interdum imperator ita solet iudicem dare, ne liceret ab eo provocare, ut scio saepissime a divo Marco iudices datos. an et alius possit ita iudicem dare, videbimus: et puto non posse.

1) *Conscripti imperante Caracalla vel Elagabalo, v. fr.* 13 § 3.

[*Quis a quo appelletur*].

3. Quod dicitur eum appellari, qui dedit (49. 3) 1 iudicem, sic accipiendum est, ut et successor eius possit appellari. proinde et si praefectus urbi iudicem dederit vel praetorio, ipse erit provocandus, qui eum
1 dederit iudicem. Ab eo, cui quis mandavit iurisdictionem, non ipse provocabitur: nam generaliter is erit provocandus ab eo cui mandata est iurisdictio, qui provocaretur ab eo qui mandavit iurisdictionem.[1]

4. Si quis in appellatione erraverit, ut (49. 1) 1 § 3 puta cum alium appellare deberet, alium appellaverit, videndum, an error ei nihil offuit. et si quidem, cum maiorem iudicem appellare deberet, ita erravit, ut minorem appellet, error ei nocebit: si vero maiorem iudicem provocavit, error ei nihil oberit. et ita multis constitutionibus continetur. denique cum quidam iudicem ex rescripto principis a consulibus accepisset et praefectum urbi appellasset, errori eius subventum est rescripto divorum fratrum, cuius verba haec sunt: 'Cum per errorem factum dicas, uti a iudice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis consulibus acceperas, ad Iunium Rusticum amicum nostrum praefectum urbi provocares, consules amplissimi perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset provocatio'. si quis ergo vel parem vel maiorem iudicem appellaverit, alium tamen pro alio, in ea causa est, ut error ei non noceat: sed si minorem, nocebit.

[*De libellis appellatoriis*].

5. Libelli qui dantur appellatorii ita sunt (49. 1) 1 § 4 concipiendi, ut habeant scriptum et a quo dati sint,

1) *Haud scio an compilatorum manus hoc loco intervenerit, cf.* (49. 3) 2.

hoc est qui appellet, et adversus quem et a qua sen-
tentia.

6. Scio quaesitum, si quis non addiderit (49. 1) 3
in libellis, contra quem adversarium appellet, an prae-
scriptioni subiciatur: et puto nihil oportere praescribi.
1 Sed illud cecidit in quaestionem, si plures habuerit
adversarios et quorundam nomina libellis sint com-
plexa, quorundam non, an aeque praescribi ei possit
ab his, quorum nomina comprehensa non sunt, quasi
adversus ipsos adquieverit sententiae. et cum una
2 causa sit, arbitror non esse praescribendum. Certe
si plures hi sunt, adversus quos pronuntiatur, et quo-
rundam nomina in libellis sint comprehensa, quorun-
dam non, hi soli appellasse videbuntur, quorum nomina
3 libellis sunt comprehensa. Quid ergo, si causam
appellandi certam dixerit, an liceat ei discedere ab
hac et aliam causam allegare? an vero quasi forma
quadam obstrictus sit? puto tamen, cum semel provo-
caverit, esse ei facultatem in agendo etiam aliam cau-
sam provocationis reddere persequique provocationem
suam quibuscumque modis potuerit.

[*Quando appellandum sit et intra quae tempora*].

7. Si quidem in insulam depor- (49. 4) 1 pr. — § 4
tandum adnotaverit praeses provinciae et imperatori
scripserit, ut deportetur, videamus, quando sit provo-
candum, utrum cum imperator scripserit an cum ei
scribitur? et putem tunc esse appellandum, cum recipi
eum praeses iubet sententia prolata imperatori scriben-
dum, ut deportetur. ceterum verendum est, ne sero
sit, ut tunc provocetur, cum imperator insulam ei ad-
signaverit: comprobata enim sententia praesidis tunc
solet insulam adsignare. rursus illud verendum est, si
mendaciis apud principem oneravit eum, quem depor-
tandum laborabat, intercludi illi viam provocandi. quid
ergo est? recte dicetur humanitate suggerente, ut et
hoc et illo tempore non frustra provocaretur, quia non
adversus principem, sed adversus iudicis calliditatem
provocavit. simili modo et in decurione erit proban-
dum, quem punire sibi praeses permittere non debet,
sed recipere cum in carcerem et principi scribere de
1 poena eius. Si quis tutor datus fuerit vel testamento
vel a quo alio, qui ius dandi habet, non oportet eum
provocare (hoc enim divus Marcus effecit), sed intra
tempora praestituta excusationem allegandam habet et,
si fuerit repulsa, tunc demum appellare debebit: cete-
2 rum ante frustra appellatur. Alia causa est eorum,
qui ad aliquod munus vel honorem vocantur, cum
dicant se habere excusationem: nam non aliter allegare
possunt causas immunitatis suae, quam si appellationem
3 interposuerint. Solent plerumque praesides remit-
tere ad ordinem nominatum ut Gaium Seium creent
magistratum vel alius quis honor vel munus in eum
conferatur. utrum igitur tunc appellandum est, cum
ordo decretum interposuerit, an vero a remissione,
quam praeses fecerit, appellatio sit interponenda? et
magis est, ut tunc sit appellandum, cum ordo decre-
verit: magis enim consilium dedisse praeses videtur,
quis sit creandus, quam ipse constituisse: denique ipse
4 erit appellandus, non ab eo provocandum. Sed et si
praeses in ordine fuerit (ut fieri adsolet), cum ab ordine
crearetur quis, ipse erit provocandus, quasi ab ordine,
non ab ipso fiat appellatio.

8. Biduum vel triduum appella- (49. 4) 1 § 5—15
tionis ex die sententiae latae computandum erit. quid
ergo, si sententia fuerit sub condicione dicta? utrum
ex die sententiae tempus computamus ad appellandum
an vero ex die, quo condicio sententiae extitit? sane
quidem non est sub condicione sententia dicenda: sed
si fuerit dicta, quid fiet? et est utile statim tempora
6 ad appellandum computari debere. Quod in sen-
tentiis praeceptum est, ut vel altera die vel tertia pro-
vocetur, hoc etiam in ceteris observandum, ex quibus
sententia quidem non profertur, appellari tamen opor-
7 tere et posse supra relatum est. Dies autem istos,
quibus appellandum est, ad aliquid utiles esse oratio
divi Marci voluit, si forte eius, a quo provocatur, copia
non fuerit, ut ei libelli dentur: ait enim: 'is dies ser-
vabitur, quo primo adeundi facultas erit': quare si
forte post sententiam statim[1] dictam copiam sui non
fecerit is qui pronuntiavit (ut fieri adsolet), dicendum
est nihil nocere appellatori: nam ubi primum copiam
eius habuerit, poterit provocare. ergo si statim se sub-
8 duxit, similiter subveniendum est. Quid igitur, si
condicio horae effecit, ut se reciperet? si forte dicta
sit sententia iam suprema hora? utique non videbitur
9 se subtraxisse. Adeundi autem facultatem semper
accipimus, si in publico sui copiam fecit: ceterum si
non fecit, an imputetur alicui, quod ad domum eius
non venerit quodque in hortos non accesserit, et ulte-
rius quod ad villam suburbanam? magisque est, ut
non debeat imputari. quare si in publico eius adeundi
facultas non fuit, melius dicetur facultatem non fuisse
10 adeundi. Si quis ipsius quidem, a quo appellabit,
adeundi facultatem non habuit, eius autem, quem ap-
pellabit, habeat copiam: videndum est, an ei praescribi
possit, quod eum non adierit. et hoc iure utimur, ut,
si alterutrius adeundi fuit copia, praescriptio locum
11 habeat. In propria causa biduum accipitur. pro-
priam causam ab aliena quemadmodum discernimus?
et palam est eam esse propriam causam, cuius emolu-
mentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet.
12 Quare procurator,[2] nisi in suam rem datus est,
tertium diem habebit: in suam autem rem datus magis
est ut alteram diem observet. at si in partem proprio
nomine, in partem pro alieno litigat, ambigi potest,
utrum biduum an triduum observetur. et magis est,
ut suo nomine biduum, alieno triduum observetur.
13 Tutores, item defensores rerum publicarum et cura-
tores adulescentium vel furiosi, tertium diem habere
debent, idcirco quia alieno nomine appellant. ex hoc
apparet tertio die provocandum defensori, si modo
quasi defensor causam egit, non suo nomine, cum
optentu alieni nominis suam causam agens tertio die
14 appellare possit. Si quis suspectum tutorem faciens
non optinuerit, appellare eum intra triduum debere
Iulianus libro quadragensimo[3] digestorum scripsit, pro-
15 fecto quasi pupilli defensorem. Si adversus absen-
tem fuerit pronuntiatum, biduum vel triduum ex quo
quis scit computandum est, non ex quo pronuntiatum
est. quod autem dicitur absentem posse provocare ex
quo scit, sic accipimus, si non in causa per procurato-
rem defensus est: nam si ille non provocavit, difficile
est, ut hic audiatur.

* 9. [4]Hodie licet ei, qui extra ordinem (48. 19) 13

1) statim *gloss.* 2) cognitor vel procurator *Ulp.* 3) quinto *ins.?* 4) *Haec suspicor Ulpianum subiecisse, cum scripsisset in publicis iudiciis appellationem locum non habuisse.*

de crimine cognoscit, quam vult sententiam ferre, vel graviorem vel leviorem, ita tamen ut in utroque moderationem non excedat.

LIBER II.

10. Non tantum ei, qui ad supplicium duci- (49. 1) 6
tur, provocare permittitur, verum alii quoque nomine eius, non tantum si ille mandaverit, verum quisquis alius provocare voluerit. neque distinguitur, utrum necessarius eius sit nec ne: credo enim humanitatis ratione omnem provocantem audiri debere. ergo et si ipse adquiescit sententiae: nec quaerimus, cuius intersit. quid ergo, si resistat qui damnatus est adversus provocationem, nec velit admitti eius appellationem perire festinans? adhuc putem differendum supplicium.

LIBER III.

[*Quae sententiae sine appellatione rescindantur*].

11. [1] Lege autem municipali cavetur, ut ordo (50. 9) 3
non aliter habeatur quam duabus partibus adhibitis.

LIBER IV.

[*De appellationibus recipiendis vel non*].

12. Illud sciendum est eum qui provocavit (49. 1) 8
non debere conviciari ei a quo appellat: ceterum oportebit eum plecti. et ita divi fratres rescripserunt.

13. Ei, cuius appellatio non recipitur, suffi- (49. 5) 5
cit, si possit dicere appellationem suam non esse receptam: quod quaqua ratione doceat, admittetur eius
1 appellatio. Non recepta autem appellatione, si quidem principem appellari oportuit, principi erit supplicandum: sin vero alius appellabatur quam princeps,
2 ille erit adeundus. Sed et si quid aliud post receptam appellationem impedimento factum fuerit, eum
3 adiri oportet, quem appellare quis debet. Plane si appellatione non recepta non ipsum adierit, quem debuit, sed principem, pro eo habebitur, atque si is aditus est, qui adiri debuit: idque rescriptis imperatoris nostri
4 Antonini declaratur. Plane si alium pro alio adiit, non principem, nihil ei hic error proderit, licet non
5 videatur cessasse. Intra constituta autem appellatoria tempora[2] debet is, cuius appellatio non est recepta, vel competentem iudicem[3] vel principem adire.

[*Nihil innovari appellatione interposita*].

14. Appellatione interposita, sive ea recepta (49. 7) 1
sit sive non, medio tempore nihil novari oportet: si quidem fuerit recepta appellatio, quia recepta est: si vero non est recepta, ne praeiudicium fiat, quoad deliberetur, utrum recipienda sit appellatio an non sit.
1 Recepta autem appellatione tamdiu nihil erit innovandum, quamdiu de appellatione fuerit pronuntiatum.
2 Si quis ergo forte relegatus fuit et appellaverit, non arcebitur neque in Italia neque in provincia, qua rele-
3 gatus est. Propter eandem rationem et si quis deportatus fuit ab eo, cui deportandi ius est, vel adnotatus, neque vincula patietur neque ullam aliam iniuriam, quam patitur,[4] qui sententiae non adquieverat: integer
4 enim status esse videtur provocatione interposita. Ergo et si abstinere ordine iussus sit et provocaverit, eadem ratione potest coetum participare, cum hoc sit constitutum et sit iuris, ne quid pendente appellatione nove-
5 tur. Si quis ex pluribus facinoribus condemnatus propter quaedam appellavit, propter quaedam non: utrum differenda poena eius sit an non, quaeritur. et si quidem graviora sint crimina, ob quae appellatio interposita est, levius autem id, propter quod non appellavit, recipienda est omnimodo appellatio et differenda poena: si vero graviorem sententiam meruit ex ea specie, ex qua non est appellatum, omnimodo poena inponenda est.

[*An per alium causae appellationum reddi possint*].

15. Quaeri solet, an per alium causae ap- (49. 9) 1
pellationis reddi possunt: quae res in rebus pecuniariis et in criminibus agitari consuevit. et in rebus pecuniariis sunt rescripta posse agi. verba rescripti ita se habent: 'Divi fratres Longino. Si tibi qui appellavit mandavit, ut eum de appellatione, quam Pollia ad eum fecit, defenderes, et res pecuniaria est: nihil prohibet nomine eius te respondere'. sin autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis, per procuratorem agi non licet. sed et si ea causa sit, ex qua sequi solet poena usque ad relegationem, non oportet per alium causas agi, sed ipsum adesse auditorio debere sciendum est. plane si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur, potest et per procuratorem hoc agi. idque erit probandum et in ipso accusatore, si appellaverit vel si adversus eum sit appellatum. et generaliter quae causa per alium agi non potest, eius nec appellationem per alium agi oportet.

[*Eum qui appellaverit in provincia defendi*].

16. Eum, qui appellavit, oportere in (49. 11) 1
provincia defendi in aliis suis causis, etiamsi appellationis causa peregrinetur, divi fratres Decimio Philoni rescripserunt.

[*Apud eum, a quo appellatur, aliam causam agere compellendum*].

17. Si quis ex alia causa appellaverit (49. 12) 1
a iudice, an in alia causa eundem iudicem habere necesse habeat, videamus. et hodie hoc iure utimur, et, tametsi appellatio interposita sit, tamen apud eundem iudicem, a quo quis provocavit, compelletur alias causas si quas habet agere: nec utetur hoc praetextu, quasi ad offensum iudicem non debeat experiri, cum possit denuo provocare.

EX LIBRO INCERTO.

[*De satisdando*].

18. † Macer 1 de appell. *Sciendum est* (2. 8) 15 pr. § 1
possessores immobilium rerum satisdare non compelli . . . Eum vero, qui tantum usum fructum habet, possessorem non esse Ulpianus scripsit.

---

1) *cf.* (50. 9) 2. 2) *Verba* constituta . . . appellatoria tempora *vix sunt Ulpiani.* 3) competentem iudicem *Trib.* (*ZRG* 20, 64). 4) quam patitur *gloss.?*

DE CENSIBUS LIBRI VI.[1]

LIBER I.

[*De iure Italico*].

19. Sciendum est esse quasdam colonias [(50. 15) 1]
iuris Italici, ut est in Syria Phoenice splendidissima
Tyriorum colonia, unde mihi origo est, nobilis regioni-
bus, serie saeculorum antiquissima, armipotens, foederis
quod cum Romanis percussit tenacissima: huic enim
divus Severus et imperator noster ob egregiam in rem
publicam imperiumque Romanum insignem fidem ius
1 Italicum dedit: sed et Berytensis colonia in eadem
provincia Augusti beneficiis gratiosa et (ut divus Hadria-
nus in quadam oratione ait) Augustana colonia, quae
2 ius Italicum habet. Est et Heliupolitana, quae a
divo Severo per belli civilis occasionem Italicae colo-
3 niae rem publicam accepit. Est et Laodicena colonia
in Syria Coele, cui divus Severus ius Italicum ob belli
civilis merita concessit. Ptolemaeensium enim colonia,
quae inter Phoenicen et Palaestinam sita est, nihil
4 praeter nomen coloniae habet. Sed et Emisenae
civitati Phoenices imperator noster ius coloniae dedit
5 iurisque Italici eam fecit. Est et Palmyrena civitas
in provincia Phoenice prope barbaras gentes et nationes
6 collocata. In Palaestina duae fuerunt coloniae, Cae-
sariensis et Aelia Capitolina, sed neutra ius Italicum
7 habet. Divus quoque Severus in Sebastenam civi-
8 tatem coloniam deduxit. In Dacia quoque Zernen-
sium colonia a divo Traiano deducta iuris Italici est.
9 Zarmizegetusa quoque eiusdem iuris est: item Napo-
censis colonia et Apulensis et Patavissensium vicus,
10 qui a divo Severo ius coloniae impetravit. Est et
11 in Bithynia Apamena et in Ponto Sinopensis. Est
et in Cilicia Selinus et Traianopolis.

LIBER II.

[*De iure immunitatis*].

20. Nuptae prius consulari viro impetrare [(1. 9) 12]
solent a principe, quamvis perraro, ut nuptae iterum
minoris dignitatis viro nihilominus in consulari maneant
dignitate: ut scio Antoninum Augustum Iuliae Ma-
1 maeae consobrinae suae indulsisse. Senatores autem
accipiendum est eos, qui a patriciis et consulibus usque
ad omnes illustres viros descendunt,[2] quia et hi soli
in senatu sententiam dicere possunt.

21. Aetatem in censendo significare [(50. 15) 3]
necesse est, quia quibusdam aetas tribuit, ne tributo
onerentur: veluti in Syriis a quattuordecim annis
masculi, a duodecim feminae usque ad sexagensimum
quintum annum tributo capitis obligantur. aetas autem
1 spectatur censendi tempore. Rebus concessam im-
munitatem non habere intercidere rescripto imperatoris
nostri ad Pelignianum recte expressum est: quippe
personis quidem data immunitas cum persona extingui-
tur, rebus numquam extinguitur.

LIBER III.

[*De forma censuali*].

22. Forma censuali cavetur, ut agri sic [(50. 15) 4]
in censum referantur. nomen fundi cuiusque: et in qua
civitate et in quo pago sit: et quos duos vicinos proxi-
mos habeat. et arvum, quod in decem annos proximos
satum erit, quot iugerum sit: vinea quot vites habeat: oli-
vae quot iugerum et quot arbores habeant: pratum, quod
intra decem annos proximos sectum erit, quot iugerum:
pascua quot iugerum esse videantur: item silvae cae-
1 duae. omnia ipse qui defert aestimet. Illam aequi-
tatem debet admittere censitor, ut officio eius congruat
relevari eum, qui in publicis tabulis delato modo frui
certis ex causis non possit. quare et si agri portio
chasmate perierit, debebit per censitorem relevari. si
vites mortuae sint vel arbores aruerint, iniquum eum
numerum inseri censui: quod si exciderit arbores vel
vites, nihilo minus eum numerum profiteri iubetur, qui
fuit census tempore, nisi causam excidendi censitori
2 probaverit. Is vero, qui agrum in alia civitate habet,
in ea civitate profiteri debet, in qua ager est: agri
enim tributum in eam civitatem debet levare, in cuius
3 territorio possidetur. Quamquam in quibusdam bene-
ficia personis data immunitatis cum persona extinguan-
tur, tamen cum generaliter locis aut cum civitatibus
immunitas sic data videtur, ut ad posteros transmitta-
4 tur. Si, cum ego fundum possiderem, professus sim,
petitor autem eius non fuerit professus, actionem illi
5 manere placet. In servis deferendis observandum est,
ut et nationes eorum et aetates et officia et artificia
6 specialiter deferantur. Lacus quoque piscatorios et
7 portus in censum dominus debet deferre. Salinae si
quae sunt in praediis, et ipsae in censum deferendae
8 sunt. Si quis inquilinum vel colonum non fuerit
9 professus, vinculis censualibus tenetur. Quae post
censum editum[1] nata aut postea quaesita sint, intra
finem operis consummati professionibus edi possunt.
10 Si quis veniam petierit, ut censum sibi emendare
permittatur, deinde post hoc impetratum cognoverit se
non debuisse hoc petere, quia res emendationem non
desiderabat: nullum ei praeiudicium ex eo quod petiit,
ut censum emendaret, fore saepissime rescriptum est.

LIBER IV.

[*De hereditate censenda*]?

23. Hereditas enim non heredis per- [(41. 1) 34]
sonam, sed defuncti sustinet, ut multis argumentis
iuris civilis comprobatum est.

[*De falsis professionibus*]?

24. [2]In omnibus causis, praeterquam in [(47. 15) 7]
sanguine, qui delatorem corrupit, ex senatus consulto
pro victo habetur.

LIBER V.

[*De heredibus conveniendis*]?

25. [3]Omnes poenales actiones post litem [(44. 7) 26]
inchoatam et ad heredes transeunt.

LIBER VI.

DIGESTORUM LIBRI?[4]

---

1) *Conscripti imperante Caracalla, cf. fr.* 19 *pr. i.t.* (50. 15) 8 § 4.
2) a patriciis . . . descendunt *non sunt Ulpiani.*

1) edictum *F.* 2) *cf.* (49. 14) 4. 3) *cf.* (39. 4) 16 § 13.
4) *Fragmenta* (7. 4) 7 *et* (36. 1) 24 *librarii errore in codice Florentino Ulpiani nomine inscripta sunt; utroque loco scr.* Iulianus.

DISPUTATIONUM LIBRI X.[1]

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

26. [2]Proconsul ubique quidem proconsularia (1.16)1 insignia habet statim atque urbem egressus est: potestatem autem non exercet nisi in ea provincia sola, quae ei decreta est.

27. Quotiens filius familias voluntate patris (50.1)2
decurio creatur, universis muneribus, quae decurioni
filio iniunguntur, obstrictus est pater quasi fideiussor[3]
pro filio. consensisse autem pater decurionatui filii
videtur, si praesens nominationi non contradixit. pro-
inde quidquid in re publica filius gessit, pater ut fide-
1 iussor[3] praestabit. Gestum autem in re publica
accipere debemus pecuniam publicam tractare sive
2 erogandam decernere. Sed et si curatores operum
3 vel cuius alterius rei publicae creavit, tenebitur. Sed
et si successorem sibi nominavit, patrem obstringit.
4 Sed et si vectigalia publica locavit, pater erit ob-
5 strictus. Sed si filius tutores dare non curaverit vel
minus idoneos elegerit nec satis exegerit vel non
idoneum acceperit, ipse quidem quin sit obstrictus,
nulla dubitatio est: pater vero ita demum obligatur, si
et fideiussores[4] solent hoc nomine obligari. sed non
solent (hoc enim et relatum et rescriptum est), quia
fideiussores[4] rem publicam salvam fore promittunt, rei
publicae autem nihil, quod ad rem pecuniariam attinet,
6 interest pupillis tutores dari. Is, qui ultra commea-
tum abest vel ultra formam commeatui datam, ad
munera vocari potest.

28. Qui ad tempus relegatus est, si (50.2)2 pr. § 1
decurio sit, desinet esse decurio. reversus plane locum
suum quidem non optinebit, sed non semper prohibe-
tur decurio fieri. denique in locum suum non restitue-
tur (nam et sublegi in locum eius potest) et si numerus
ordinis plenus sit, exspectare eum oportet, donec alius
vacet. alia causa est eius, qui ad tempus ordine re-
movetur: hic enim impleto tempore decurio est. sed
et in huius locum sublegi poterit: sed et si plenum
1 locum invenerit, exspectet, donec locus vacet. Re-
stitutus tamen in ordinem utrum eum ordinem teneat,
quem primum habuit, an vero quem nunc nanctus est,
quaeri potest, si forte de ordine sententiarum dicen-
darum agatur. arbitror tamen eundem ordinem tenere,
quem pridem habuit. non idem erit in eo, qui relegatus
ad tempus est: nam hic velut novus in ordinem venit.

29. † Diocl. et Maxim. *Divo Marco placuit* C.(9.41)11
eminentissimorum quidem nec non etiam perfectissimorum
virorum usque ad pronepotes liberos plebeiorum poenis
vel quaestionibus non subici, si tamen propioris gradus
liberos, per quos id privilegium ad ulteriorem gradum
transgreditur, nulla violati pudoris macula adspergit.
1 *In decurionibus autem et filiis eorum hoc observari . . .*
Domitius Ulpianus in publicarum disputationum libris ad
perennem scientiae memoriam refert.

In filiis decurionum quaestio est, utrum (50.2)2 § 2–7
is solus decurionis filius esse videatur, qui conceptus

1) *Conscripti imperante Caracalla, cf. Fitting, p. 37. In libb.* **I–VII** *ICtus edicti perpetui ordinem sequitur. Libri octavi pars prior ad edictum aedilium pertinuisse videtur. Reliqua ad leges senatus consulta constitutiones spectant.* 2) *cf. Ulp. 2 ad edict.* (1.16) 16. 3) praes *Ulp.?* 4) praedes *Ulp.*

et natus est ex decurione, an vero et is, qui ante natus
est, quam pater decurio fieret. et quidem quantum
pertinet, ne fustibus castigetur et ne in metallum de-
tur, non nocet plebeio patre esse natum, si postea
honor decurionis patri eorum accesserit. in avo quo-
que Papinianus idem respondit. ne patris nota filius
3 macularetur.[1] Sed si pater ipsius ordine motus sit,
si quidem ante conceptionem eius moveatur, arbitror
eum quasi plebei filium in honoribus spectari: quod si
post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit,
dicendum erit benigne ut decurionis filium intuendum.
4 Proinde hic quoque, qui post patris relegationem
natus sit, si quidem ante conceptus est, similis sena-
toris filio habebitur: si postea, nocebit illi relegatio.
5 Si ad tempus ordine moto patre fuerit natus medio-
que tempore conceptus et editus, an quasi decurionis
filius nascatur, licet pater eius ante obierit, quam in
ordinem venerit? quod benigne erit admittendum.
6 Praeterea si conceptus sit a plebeio, mox ante edi-
tionem pater eius decurionatum adeptus ante editio-
nem amiserit: non infavorabiliter quis medium tempus
7 illi prodesse veluti iam nato respondebit. Nullum
patris delictum innocenti filio poenae est: ideoque nec
ordine decurionum aut ceteris honoribus propter eius-
modi causam prohibetur.

30. Maiores annis quinquaginta quinque (50.2)2 § 8 ad decurionatus honorem inviti vocari constitutionibus prohibentur. sed si ei rei consenserint, etsi maiores annis septuaginta sint, munera quidem civilia obire non coguntur, honores autem gerere debent.

31. Si quis rem aliquam voverit, voto (50.12)2
obligatur. quae res personam[2] voventis, non rem quae
vovetur obligat. res enim, quae vovetur, soluta quidem
1 liberat vota, ipsa vero sacra non efficitur. Voto
autem patres familiarum[3] obligantur puberes sui iuris:
filius enim familias vel servus sine patris dominive
2 auctoritate voto non obligantur. Si decimam quis
bonorum vovit, decima non prius esse in bonis desinit,
quam fuerit separata. et si forte qui decimam vovit
decesserit ante sepositionem, heres ipsius hereditario
nomine decimae obstrictus est: voti enim obligationem
ad heredem transire constat.

[*De pactis* (*E. IV*)]?

32. Si ex duobus tutoribus cum altero (27.3)15 quis transegisset, quamvis ob dolum communem, transactio nihil proderit alteri, nec immerito, cum unusquisque doli sui poenam sufferat. quod si conventus alter praestitisset, proficiet id quod praestitit ei qui conventus non est: licet enim doli ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere, ut in duobus, quibus res commodata est vel deposita quibusque mandatum est.

[*De cognitoribus et procuratoribus* (*E. VIII*)].

33. Si procurator[4] meus iudicatum solvi (3.3)28 satis acceperit, mihi ex stipulatu actio utilis est, sicuti iudicati actio mihi indulgetur. sed et si egit procurator[4] meus ex ea stipulatione me invito, nihilo minus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur. quae res facit ut procurator[4] meus ex stipulatu agendo exceptione debeat repelli: sicuti cum agit iudicati non in rem

1) ne . . . . macularetur] *videntur haec suo loco mota esse et transferenda fortasse ad* § 3 *vel* 7 *extr.* 2) res personam] responso nam *F.* 3) patres familiarum *gloss.?* 4) cognitor *Ulp.*

suam datus nec ad eam rem procurator[1] factus. per contrarium autem si procurator[1] meus iudicatum solvi satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur. sed et si defensor meus satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur, quia nec iudicati mecum agi potest.

34. [2]Non ab iudice doli aestimatio ex eo (5.1) 64 quod interest fit, sed ex eo quod in litem iuratur: denique et praedoni depositi et commodati ob eam
1 causam competere actionem non dubitatur. Si quis alio iudicio acturus iudicatum solvi satis acceperit, deinde in alio iudicio agat, non committetur stipulatio, quia de alia re cautum videtur.

35. [3]Cum filius familias viaticum suum (12. 1) 17 mutuum dederit, cum studiorum causa Romae ageret, responsum est a Scaevola extraordinario iudicio esse illi subveniendum.

In factum actiones etiam filii familiarum (44. 7) 13 possunt exercere.

36. Non solum in actionibus, quas pro- (46. 8) 20 curator intendit, verum in stipulationibus quoque, quas interponi desiderat, si vicem repraesentant actionum, cavere eum de rato oportet. quare si duplae stipulationem procurator interponat, de rato cavere debet. sed et si damni infecti stipulatio a procuratore interponatur, de rato debet procurator cavere.

*

37. [4]Neque absens neque dissentiens ad- (1.7) 24 rogari potest.

LIBER II.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].[5]

38. Quidam consulebat, an valeret sen- (42. 1) 57 tentia a minore viginti quinque annis iudice data. et aequissimum est tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem et octo annis sit. certe si magistratum minor gerit, dicendum est iurisdictionem eius non improbari. et si forte ex consensu iudex minor datus sit scientibus his, qui in eum consentiebant, rectissime dicitur valere sententiam. proinde si minor praetor, si consul ius dixerit sententiamve protulerit, valebit: princeps enim, qui ei magistratum dedit, omnia gerere decrevit.

[*De inofficioso testamento*].[6]

39. Si non mortis causa fuerit donatum, (5.2) 25 sed inter vivos, hac tamen contemplatione, ut in quartam habeatur: potest dici inofficiosi querellam cessare, si quartam in donatione habet aut, si minus habeat, quod deest viri boni arbitratu repleatur[7]: aut certe
1 conferri oportere id quod donatum est. Si quis, cum non possit de inofficioso queri, ad querellam admissus pro parte rescindere testamentum temptet et unum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querellam instituat, dicendum est, quia testamentum pro parte valet et praecedentes eum personae exclusae sunt, cum effectu eum querellam instituisse.

[*De iudiciis divisoriis* (*E.* 79—81)].

40. [*In iudiciis divisoriis quaeritur, quis* (5.1) 14 *actor intellegatur, quia par causa omnium videtur. sed magis placuit eum videri actorem qui ad iudicium provocasset.*] sed cum ambo ad iudicium provocant, sorte res discerni solet.

41. Qui erat heres ex parte institutus, (10. 2) 49 testatorem iussus a praetore sepelire servum, cui erat testamento data libertas, ideo distraxit duplamque promisit et ex ea cautione conventus praestitit: quaesitum est, an familiae erciscundae iudicio consequatur, quod ex duplae stipulatione abest. primo videamus, an hic debuerit duplam cavere. et mihi videtur non debuisse: hi enim demum ad duplae cautionem compelluntur, qui sponte sua distrahunt: ceterum si officio distrahentis fungitur, non debet adstringi, non magis quam si quis ad exsequendam sententiam a praetore datus distrahat: nam et hic in ea condicione est, ne cogatur implere quod coguntur hi qui suo arbitrio distrahunt: nam inter officium suscipientis et voluntatem distrahentis multum interest. quapropter re quidem integra stipulationem duplae interponere non debuit, sed decernere praetor debet esse emptori adversus heredem existentem actionem ex empto, si res distracta fuisset evicta. si autem heres erravit et cavit et servus perveniat ad libertatem, stipulatio committetur: quae si fuerit commissa, aequum erit utilem actionem ei adversus coheredem dari *deficiente* directo iudicio familiae erciscundae, ne in damno moretur. nam ut familiae erciscundae iudicio agere quis possit, non tantum heredem esse oportet, verum ex ea causa agere vel conveniri, quam gessit quodque admisit, posteaquam heres effectus sit: ceterum cessat familiae erciscundae actio. et ideo si ante, quam quis sciret se heredem esse, in hereditate aliquid gesserit, familiae erciscundae iudicio non erit locus, quia non animo heredis gessisse videtur. quare qui ante aditam hereditatem quid gessit, veluti si testatorem sepelivit, familiae erciscundae iudicium non habet: sed si post aditam hereditatem id fecit, consequenter dicemus familiae erciscundae iudicio consequi eum posse sumptum quem fecit in funus.

[*De condictione* (*E.* 95)].

42. [1]Si quis intentione ambigua vel oratione (5.1) 66 usus sit, id quod utilius ei est accipiendum est.

43. Si pecuniam ideo acceperis, ut Capuam (12.4) 5 eas, deinde parato tibi ad proficiscendum condicio temporis vel valetudinis impedimento fuerit, quo minus proficiscereris, an condici possit, videndum: et cum per te non steterit, potest dici repetitionem cessare: sed cum liceat paenitere ei qui dedit, procul dubio repetetur id quod datum est, nisi forte tua intersit non accepisse te ob hanc causam pecuniam. nam si ita se res habeat, ut, licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris, ut necesse habeas proficisci, vel sumptus, qui necessarii fuerunt ad profectionem, iam fecisti, ut manifestum sit te plus forte quam accepisti erogasse, condictio cessabit: sed si minus erogatum sit, condictio locum habebit, ita tamen, ut indemnitas tibi
1 praestetur eius quod expendisti.[2] Si servum quis tradiderit[3] alicui ita, ut ab eo intra certum tempus manumitteretur, si paenituerit eum qui tradiderit et

1) cognitor *Ulp.* 2) *cf. Ulp.* 8 *ad edict.* (12. 3) 7? *Sed possunt haec etiam alio pertinere.* 3) *Ad fr.* 35 *cf. Ulp.* 8 *ad edict.* (3. 3) 8 *pr.* 4) *cf. fortasse Ulp.* 9 *ad edict.* (3. 3) 1 § 3: Dari autem procurator et absens potest. 5) *an de iudiciis omnibus* (*E. XIV*)? *cf. Lenel, p.* 113 *n.* 1. 2. 6) *v. Lenel, p.* 111. 7) aut si minus . . . repleatur *Trib.*

1) *cf. Ulp.* 26 *ad edict.* (5. 1) 61 *pr.*, *Lenel, p.* 187. *Sed possunt haec etiam alio pertinere.* 2) sed cum liceat paenitere . . . expendisti *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 157 *sq.*). 3) mancipaverit *Ulp.*

super hoc eum certioraverit et fuerit manumissus post paenitentiam, attamen actio propter paenitentiam competit ei qui dedit. plane[1] si non manumiserit, constitutio succedit facitque eum liberum, si nondum
2 paenituerat eum qui in hoc dedit. Item si quis dederit Titio decem, ut servum emat et manumittat, deinde paeniteat, si quidem nondum emptus est, paenitentia dabit condictionem, si hoc ei manifestum fecerit, ne si postea emat, damno adficietur: si vero iam sit emptus, paenitentia non facit iniuriam ei qui redemit, sed pro decem quae accepit ipsum servum quem emit restituet aut,[2] si ante decessisse proponatur, nihil praestabit, si modo per eum factum non est. quod si fugit nec culpa eius contigit qui redemit, nihil praestabit: plane repromittere eum oportet, si in potestatem suam
3 pervenerit, restitutum iri. Sed si accepit pecuniam ut servum manumittat isque fugerit prius quam manumittatur, videndum, an condici possit quod accepit. et si quidem distracturus erat hunc servum et propter hoc non distraxit, quod acceperat ut manumittat non oportet ei condici: plane cavebit, ut, si in potestatem suam pervenerit servus, restituat id quod accepit eo minus, quo vilior servus factus est propter fugam. plane si adhuc eum manumitti velit is qui dedit, ille vero manumittere nolit propter fugam offensus, totum quod accepit restituere eum oportet. sed si eligat is, qui decem dedit, ipsum servum consequi, necesse est aut ipsum ei dari aut quod dedit restitui.[3] quod si distracturus non erat eum, oportet id quod accepit restitui, nisi forte diligentius eum habiturus esset, si non accepisset ut manumitteret: tunc enim non est
4 aequum eum et servo et toto pretio carere. Sed ubi accepit, ut manumitteret, deinde servus decessit, si quidem moram fecit manumissioni, consequens est, ut dicamus refundere eum quod accepit: quod si moram non fecit, sed cum profectus esset ad praesidem vel apud quem manumittere posset, servus in itinere decesserit, verius est, si quidem distracturus erat vel quo ipse usurus, oportere dici nihil eum refundere debere. enimvero si nihil eorum facturus, ipsi adhuc servum obisse: decederet enim et si non accepisset ut manumitteret: nisi forte profectio manumissionis gratia morti causam praebuit, ut vel a latronibus sit interfectus, vel ruina in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non periret, nisi manumissionis causa proficisceretur.[4]

44. Interdum persona locum facit repetitioni, ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate vel furiosus vel is cui bonis interdictum est solverit: nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. et si quidem exstant nummi, vindicabuntur, consumptis vero condictio locum habebit. (12. 6) 29

[*De pigneraticia actione vel contra* (*E.* 99)].

45. In creditore qui pignus vendidit (21. 2) 38 tractari potest, an re evicta vel ad hoc teneatur ex empto, ut quam habet adversus debitorem actionem, eam praestet: habet autem contrariam pigneraticiam actionem. et magis est ut praestet: cui enim non aequum videbitur vel hoc saltem consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est?

1) si paenituerit . . . ei qui dedit. plane] *Trib. Certe Ulpianus actionem 'propter paenitentiam' competere scribere non potuit, sed fiduciae actionem. Cf. Lenel, ZRG* XXII *p.* 182. 2) *Verba* deinde paeniteat . . . restituet aut *non sunt Ulpiani. Haud scio autem an* § 2 *tota sit compilatorum. Cf. etiam Gradenwitz, p.* 166 *sq.* 3) sed si eligat . . . quod dedit restitui *Trib. Etiam in his quae antecedunt compilatorum manus intervenisse suspicari licet, cf. Gradenwitz, p.* 167 *sq.* 4) *Non est dubitandum, quin haec quoque* § *interpolata sit. Haec quidem elocutio* verius est . . . oportere dici *non potest esse Ulpiani: sed et reliqua suspicionem movent. Cf. Gradenwitz, p.* 167 *sq.*

[*Quod cum eo qui in aliena potestate est etc.* (*E.* 104)].

46. Eum, qui se patrem familias simulavit et mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri Marcellus scripsit, quamvis rem praestare non possit: et sane verum est teneri eum debere, quia dolo fecit. hoc et in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum erit. (14. 5) 6

47. Si ex duobus vel pluribus heredibus eius, qui manumisso servo vel libero esse iusso vel alienato vel mortuo intra annum conveniri poterat, unus fuerit conventus, omnes heredes liberabuntur, quamvis non in maiorem quantitatem eius peculii, quod penes se habet qui convenitur, condemnetur, idque ita Iulianus scripsit. idemque est et si in alterius rem fuerit versum. sed et si plures sint fructuarii vel bonae fidei possessores, unus conventus ceteros liberat, quamvis non maioris peculii, quam penes se est, condemnari debeat. sed licet hoc iure contingat, tamen aequitas dictat iudicium in eos dari, qui occasione iuris liberantur, ut magis eos perceptio quam intentio liberet: nam qui cum servo contrahit, universum peculium eius quod ubicumque est veluti patrimonium in- (15. 1) 32
1 tuetur. In hoc autem iudicio licet restauretur praecedens, tamen et augmenti et decessionis rationem haberi oportet, et ideo sive hodie nihil sit in peculio sive accesserit aliquid, praesens status peculii spectandus est. quare circa venditorem quoque et emptorem hoc nobis videtur verius, quod accessit peculio posse nos ab emptore consequi, nec retrorsus velut in uno iudicio ad id tempus conventionem reducere emptoris,
2 quo venditor conventus sit. Venditor servi si cum peculio servum vendidit et tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio convenietur: neque enim hoc pretium servi peculium est, ut Neratius scripsit.

48. In bonae fidei contractibus quaestionis est, an de peculio an in solidum pater vel dominus tenerentur: ut est in actione de dote[1] agitatum, si filio dos data sit, an pater dumtaxat de peculio conveniretur. ego autem arbitror non solum de peculio, sed et si quid praeterea dolo malo patris capta fraudataque est mulier, competere actionem: nam si habeat res nec restituere sit paratus, aequum est eum quanti ea res est condemnari. nam quod in servo, cui res pignori[2] data est, expressum est, hoc et in ceteris bonae fidei iudiciis accipiendum esse Pomponius scripsit. namque si servo res pignori[2] data sit, non solum de peculio et in rem verso competit actio, verum hanc quoque habet adiectionem 'et si quid dolo malo domini captus fraudatusque actor est'. videtur autem dolo facere dominus, qui, cum haberet restituendi facultatem, non vult restituere. (15. 1) 36

49. Si filius familias constituerit quod pater debuit, videndum est, an de in rem verso actio dari debeat. atquin non liberavit patrem: nam qui constituit, se quidem obligat, patrem vero non liberat. plane si solvat post constitutum, licet pro se videatur (15. 3) 15

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) fiduciae *Ulp., v. Lenel, p.* 234.

solvisse, hoc est ob id quod constituit, in rem tamen vertisse patris merito dicetur.

50. Si filius familias tutor a praetore datus (26. 1) 7
sit, si quidem pater tutelam agnovit, in solidum debet teneri, si non adgnovit, dumtaxat de peculio. adgnovisse autem videtur, sive gessit sive gerenti filio consensit sive omnino attigit tutelam. unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, 'cum scias', inquit, 'periculum ad nos pertinere', dixi hunc quoque videri adgnovisse: plane si solum monuit filium, non videtur agnita.

51. Ex poenalibus causis non solet in (50. 17) 58
patrem de peculio actio dari.

*

52. [1]In operis duobus simul locatis con- (19. 2) 26
venit priori conductori ante satisfieri.

53. [2]Quotiens deficit actio vel exceptio, (19. 5) 21
utilis actio vel exceptio est.

LIBER III.

[*De emptione et venditione* (*E.* 111)].

54. Si quis fundum iure hereditario sibi (18. 1) 37
delatum ita vendidisset: 'erit tibi emptus tanti, quanti a testatore emptus est', mox inveniatur non emptus, sed donatus testatori, videtur quasi sine pretio facta venditio, ideoque similis erit sub condicione factae venditioni, quae nulla est, si condicio defecerit.

[*De re uxoria* (*E. XX*)].

[*De nuptiis*].

55. Etiam si concubinam quis habuerit (23. 2) 56
sororis filiam, licet libertinam, incestum committitur.

56. In incesto, ut Papinianus respondit[3] (48. 18) 4
et est rescriptum, servorum tormenta cessant, quia et lex Iulia cessat de adulteriis.

[*De iure dotium*].

57. Si extraneus pro muliere dotem de- (12. 4) 6
disset et pactus esset, ut, quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur, nec fuerint nuptiae secutae, quia de his casibus solummodo fuit conventum qui matrimonium sequuntur, nuptiae autem secutae non sint,[4] quaerendum erit, utrum mulieri condictio an ei qui dotem dedit competat. et verisimile est in hunc quoque casum eum qui dat sibi prospicere: nam quasi causa non secuta habere potest condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato, nisi forte evidentissimis probationibus mulier ostenderit hoc eum ideo fecisse, ut ipsi magis mulieri quam sibi prospiceret.[5] sed et si pater pro filia det et ita convenit, nisi evidenter aliud actum sit, condictionem patri competere Marcellus ait.

58. Licet soleat dos per acceptilationem (23. 3) 43
constitui, tamen, si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita nec nuptiae secutae, Scaevola ait matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse atque ideo suo loco manere
1 obligationem: quae sententia vera est. Quotiens autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendae causa, si quidem nuptiae insecutae non fuerint, liberatio non sequetur: nisi forte sic accepto tulit, ut velit mulieri in totum donatum: tunc enim credendum est brevi manu acceptum a muliere et marito datum: ceterum mulieri per liberam personam condictio ad-
2 quiri non potest. Plane secutis nuptiis mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit, nisi forte sic accepto tulit extraneus, ut ipse, quoquo modo solutum fuerit matrimonium, condictionem habeat: tunc enim non habebit mulier actionem. secundum quae constituta dote per acceptilationem et secutis nuptiis is effectus erit dotis exactioni, ut, si quidem pura sit obligatio quae accepto lata est, non ipsa iam restituenda sit, sed solvenda dos secundum sua tempora. sin vero obligatio in diem fuit nec ante solutum matrimonium dies obligationis praeteriit, restauranda est in diem pristinum obligatio et, si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renovanda est. similique modo et si condicionalis fuerit obligatio quae in dotem conversa est et pendente obligatione divortium fuerit secutum, verius obligationem sub eadem condicione restitui debere: sed si condicio exstiterit constante matrimonio, ex die divortii tempora exactionis numerantur.

59. In potestate manente filia pater (23. 1) 10
sponso nuntium remittere potest et sponsalia dissolvere. enimvero si emancipata est, non potest neque nuntium remittere neque quae dotis causa data sunt condicere: ipsa enim filia nubendo efficiet dotem esse condictionemque extinguet, quae causa non secuta nasci poterit. nisi forte quis proponat ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse, ut, si nuptiis non consentiret, vel contractis vel non contractis repeteret quae dederat: tunc enim habebit repetitionem.

60. Sed et si ideo maritus ex dote ex- (24. 3) 21
pendit, ut a latronibus redimeret necessarias mulieri personas vel ut mulier vinculis vindicet de necessaris suis aliquem, reputatur ei id quod expensum est sive pars dotis sit, pro ea parte, sive tota dos sit, actio dotis[1] evanescit. et multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote,[1] debere rationem haberi eius quod in ipsum impensum est, sive ipse maritus hoc fecit sive filiae ut faciat dedit: sed et si non pater experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote ageret, idem erit dicendum: cum enim doli exceptio insitde dote[1] actioni ut in ceteris bonae fidei iudiciis, potest dici, ut et Celso videtur, inesse hunc sumptum actioni de dote,[1] maxime si ex voluntate filiae factus sit.

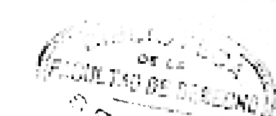
61. Quotiens pater dotem dat et stipu- (24. 3) 29
latur, ita demum in suam personam de dote actionem transfert, si ex continenti stipuletur: ceterum si interposito tempore stipulari velit, non nisi consentiente filia poterit, quamvis in potestate sit, quia deteriorem condicionem in dote filiae facere non potest nisi consentiat. plane si ante nuptias dotem dederit, poterit ex intervallo, ante nuptias tamen, et citra voluntatem
1 quoque filiae stipulari. Si quis pro muliere dotem dederit conveneritque, ut quoquo modo dirempto matrimonio ipsi solveretur, postea maritus uxori dotem solverit, rectissime dicetur exactionem nihilo minus ei qui dedit contra maritum competere.

62. [2]Sed an hic [*sc. cum filius emancipatus* (14. 5) 3

---

1) *Suspicor haec iniecta esse occasione aut tributoriae aut de peculio actionis. Cf.* (15. 1) 52 (*'occupantis melior solet esse condicio'*), (14. 4) 6. 2) *cf. fr.* 41? 3) *cf. Papin. fr.* 723 § 8. 4) nuptiae . . . non sint *gloss.?* 5) nisi forte . . . prospiceret *Trib.*

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) *cf.* (24. 3) 12.

aut exheredatus de eo quod facere potest convenitur,] detrahi debeat quod aliis debetur, tractari potest. et si quidem sint creditores, qui, cum esset alienae potestatis, cum eo contraxerunt, recte dicetur occupantis meliorem esse condicionem, nisi si quis privilegiarius veniat: huius enim non sine ratione prioris ratio habebitur. quod si qui sint, qui, posteaquam sui iuris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

63. [1]Qui ex donatione se obligavit, ex rescripto divi Pii in quantum facere potest convenitur. sed enim id, quod creditoribus debetur, erit detrahendum: haec vero, de quibus ex eadem causa quis obstrictus est, non debebit detrahere. (39. 5) 12

64. [2]Non est mirum, si ex quacumque causa magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui, cum testamento quoque pignus constitui posse imperator noster cum patre saepissime rescripsit. (13. 7) 26
1 Sciendum est, ubi iussu magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi ventum fuerit in possessionem.

65. [3]Si in iudicio actum sit usuraeque solae petitae sint, non est verendum, ne noceat rei iudicatae exceptio circa sortis petitionem: quia enim non competit, nec opposita nocet. eadem erunt et si quis ex bonae fidei iudicio velit usuras tantum persequi: nam nihilo minus futuri temporis cedunt usurae: quamdiu enim manet contractus bonae fidei, current usurae. (44. 2) 23

66. [4]Constante matrimonio ab iis, qui extra maritum ad accusationem admittuntur, accusari mulier adulterii non potest: probatam enim a marito uxorem et quiescens matrimonium non debet alius turbare atque inquietare, nisi prius lenocinii maritum accusaverit. (48. 5) 27
1 Derelictam vero a marito accusationem etiam ab alio excitari utile est.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

67. [5]Interdum posterior potior est priori, ut puta si in rem istam conservandam impensum est quod sequens credidit: veluti si navis fuit obligata et ad armandam eam vel reficiendam ego credidero. (20.4) 5

Idemque est, si ex nummis pupilli fuerit res comparata. quare si duorum pupillorum nummis fuerit res comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quae in pretium rei fuerint expensae. quod si res non in totum ex nummis cuiusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est et antiquioris et eius cuius nummis comparata est. (20.4) 7
1 Si tibi quae habiturus sum obligaverim et Titio specialiter fundum, si in dominium meum pervenerit, mox dominium eius adquisiero, putat Marcellus concurrere utrumque creditorem et in pignore: non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit, quippe cum res ex nummis pigneratis empta non sit pignerata ob hoc solum, quod pecunia pignerata erat.

1) *Ad fr.* 62 *cf.* (24. 3) 12. 2) *Suspicor haec ad missionem dotis nomine factam pertinere, cf.* (6. 1) 9, (50. 1) 26 § 1.
3) *Suspicor Ulpianum occasione rei uxoriae actionis egisse de differentia usurarum, quae ex mora, earumque quae ex contractu debentur.*
4) *Haec inici potuerunt, cum tractaretur de moribus iudicium.*
5) *Haec Ulpianus disputasse videtur, cum de hypotheca ageret, quae pupillo ex constitutione Severi et Caracallae competit, cf.* (20. 4) 7 *pr.*, *C.* (7. 8) 6. *Iunge fr.* 67—69.

68. [1]Servum pignori datum manumittere non possumus. (40.9) 4

69. Si qui mihi obligaverat quae habet habiturusque esset cum fisco contraxerit, sciendum est in re postea adquisita fiscum potiorem esse debere Papinianum respondisse: quod et constitutum est. praevenit enim causam pignoris fiscus. (49. 14) 28

[*De suspectis tutoribus* (*E.* 123)].

70. Suspectus fieri is quoque, qui satis dederit vel nunc offerat, potest: expedit enim pupillo rem suam salvam fore, quam tabulas rem salvam fore cautionis habere: nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit, quoniam cautum erat pupillo. (26. 10) 5

[*De magistratibus conveniendis* (*E.* 127)].

71. Proponebatur duos tutores a magistratibus municipalibus datos cautione non exacta, quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conventum satis pupillo fecisse, et quaerebatur, an tutor iste adversus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem, cum sciret a contutore suo satis non esse exactum. dicebam, cum a tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad magistratus redire posse neque tutorem, cum numquam tutor adversus magistratus habeat actionem: senatus enim consultum pupillo subvenit: praesertim cum sit, quod tutori imputetur, quod satis a contutore non exegit vel suspectum non fecit, si scit, ut proponitur, magistratibus eum non cavisse. (27.8) 2

72. Non similiter tenentur heredes magistratuum, ut ipsi tenentur: nam nec heres tutoris neglegentiae nomine tenetur. nam magistratus quidem in omne periculum succedit, heres ipsius dolo proximae culpae succedaneus est. (27.8) 4

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

73. [2]Heredem eiusdem potestatis iurisque esse, cuius fuit defunctus, constat. (50. 17) 59

74. [2]An vitium auctoris vel donatoris eiusve qui mihi rem legavit mihi noceat, si forte auctor meus iustum initium possidendi non habuit, videndum est. et puto neque nocere neque prodesse: nam denique et usucapere possum, quod auctor meus usucapere non potuit. (44.3) 5
1 Ex facto propositum est quendam, cum rem pignori dedisset, eandem distraxisse heredemque eius redemisse: quaeritur, an heres adversus pignoris persecutionem exceptione longae possessionis uti possit. dicebam hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione uti, quia in extranei locum successit, non in eius qui pignori dederat, quemadmodum si ante redemisset, sic deinde heres exstitisset.

75. Cum creditor rem sibi pigneratam aufert, non videtur contrectare, sed pignori suo incumbere. (47. 2) 56

LIBER IV.

[*De legatis praestandis etc.* (*E.* 143)].

76. Si duo proponantur esse unus in potestate praeteritus, alius emancipatus institutus, apparet commissum esse edictum per eum, qui in po- (37. 5) 10

1) *cf. C.* (7. 8) 6.
2) *Iunge fr.* 73. 74. *Suspicor ICtum haec tractasse occasione rerum furtivarum. Cf.* (41. 3) 10 § 2, (47. 2) 48 § 5. 6.

testate est: et si ambo petissent contra tabulas bonorum possessionem, is quidem, qui in potestate mansit, cum rem ab intestato habeat, non praestabit liberis et parentibus legata. emancipatus vero numquid nec ipse praestat, quia ei rem auferret, qui praestaturus non erat, si solus esset? sed verius est vel hunc saltem debere liberis et parentibus praestare legata. proinde si contra tabulas non accepit, dicendum est tuendum eum in partem et utique liberis parentibusque legata praestaturum. sed an et omnibus, dubito: tamen quia plena fruatur voluntate, plenum et obsequium praestare testatoris iudicio pro sua parte debet.

[*De dotis collatione* (*E.* 145)].

77. Si filia fuerit heres instituta, collatione (37.7) 3 dotis non fungetur. unde si commisso ab altero edicto necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere, dicendum est, quoniam nullam iniuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre: nam quod habuit ex iudicio, convertitur ad contra tabulas bonorum possessionem. plane si ex minore parte fuit heres instituta et alia quaedam in eam contulit contra tabulas bonorum possessio aucta portione eius, dicendum erit collationis munere eam fungi, nisi forte contenta fuerit portione, ex qua instituta est: tunc enim dicendum est ex iudicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

[*De b. p. secundum tabulas* (*E.* 149)].

78. Si sub condicione heres quis insti- (37. 11) 5 tutus sit et accepta bonorum possessione secundum tabulas condicio defecerit, interdum evenit, ut res possessori concedenda sit, ut puta si filius sit emancipatus sub condicione heres institutus: nam si defecerit condicio, attamen secundum tabulas[1] bonorum possessionem eum accipere Iulianus scribit. sed et si is fuerit, qui ab intestato bonorum possessor futurus esset, tuen-
1 dum esse scripsit, et hoc iure utimur. Videndum, an legata ab eis debeantur. et filius quidem quasi contra tabulas bonorum possessione accepta rem habere videtur, ceteri vero quasi ab intestato: et ideo filius liberis parentibusque legata relicta solis praestare cogetur, ceteris non. plane ei, cui ab intestato fideicommissum relictum est, erit praestandum, quasi videatur hoc ipso fraudatus, quod ex testamento petita sit bonorum possessio.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150)].

79. Si patronus ex minore parte quam (38. 2) 19 legitima heres institutus falsum testamentum dixisset nec optinuisset, non est ambiguum contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem, eo quod facto suo
1 perdidit hereditatem, cum temere falsum dixit. Quod si ex debita parte fuerit institutus, sive adiit sive non, a contra tabulas bonorum possessione repellitur, quasi debitam sibi portionem acceperit. nec poterit contra tabulas bonorum possessionem petere.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

[*De iniusto rupto irrito facto testamento*].

80. Si testamentum, quod resignaverit (28. 1) 23 testator, iterum signatum fuerit septem testium signis, non erit imperfectum, sed utroque iure valebit tam civili quam praetorio.

1) secundum tabulas *gloss.?*

81. Cancellaverat quis testamentum vel in- (28.4) 2 duxerat et si propter unum heredem facere dixerat: id postea testamentum signatum est. quaerebatur de viribus testamenti deque portione eius, propter quem se cancellasse dixerat. dicebam, si quidem unius ex heredibus nomen induxerit, sine dubio ceteram partem testamenti valere et ipsi soli denegari actiones: sed legata ab eo nominatim relicta debebuntur, si voluntas ea fuit testantis, ut tantum heredis institutio inprobetur. sed si instituti nomen induxit et substituti reliquit, institutus emolumentum hereditatis non habebit. sed si omnia nomina induxerit, ut proponitur, adscripserit autem idcirco se id fecisse, quia unum heredem offensum habuit, multum interesse arbitror, utrum illum tantum fraudare voluit hereditate an vero causa illius totum testamentum infirmare, ut licet unus inductionis causam praebuerit, verum omnibus offuerit. et si quidem soli ei ademptam voluit portionem, ceteris nihil nocebit inductio, non magis quam si volens unum heredem inducere invitus et alium induxerit. quod si putavit totum testamentum delendum ob unius malum meritum, omnibus denegantur actiones: sed an legatariis denegari actio debeat, quaestio est. in ambiguo tamen interpretandum erit et legata deberi et coheredum institutionem non esse infirmandam.

82. [*Licet autem postumus praeteritus ad-* (28.3) 4 *gnascendo rumpat, tamen interdum evenit, ut pars testamenti rumpatur: ut puta si proponas a primo gradu postumum exheredatum, a secundo praeteritum: nam hic primus gradus valet, secundus ruptus est.*] Denique et deliberantibus primo gradu scriptis heredibus qui secundo gradu scripti sunt heredes optinere hereditatem non possunt: gradu enim rupto et infirmato amplius hereditas inde optineri non potest.

83. Postumus praeteritus vivo testa- (28. 3) 12 pr. tore natus decessit: licet iuris scrupulositate nimiaque suptilitate testamentum ruptum videatur, attamen, si signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus potest remque optinebit, ut et divus Hadrianus et imperator noster rescripserunt, idcircoque legatarii et fideicommissarii habebunt ea, quae sibi relicta sint, securi. idem et circa iniustum et irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit.

84. [1]Saepissime rescriptum et constitutum (29.7) 1 est eum, qui testamentum facere opinatus est nec voluit quasi codicillos id valere, videri nec codicillos fecisse: ideoque quod in illo testamento scriptum est, licet quasi in codicillis poterit valere, tamen non debetur.

85. [1]Si paganus, qui habebat iam (28. 3) 12 § 1 factum testamentum, aliud fecisset et in eo comprehendisset fidei heredis committere, ut priores tabulae valerent, omnimodo prius testamentum ruptum est: quo rupto potest quaeri, an vice codicillorum id valere deberet. et cum haec verba sint fideicommissi, et sine dubio universa, quae illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt, non solum legata et fideicommissa, sed et libertates et heredis institutio.

86. [1]Quaerebatur, si miles, qui habebat (29. 1) 19 iam factum testamentum, aliud fecisset et in eo comprehendisset se fidei heredis committere, ut priores

1) *Iunge fr.* 84—86.

tabulae valerent, quid iuris esset. dicebam: militi licet
plura testamenta facere, sed sive simul fecerit sive
separatim, utique valebunt, si hoc specialiter expres-
serit, nec superius per inferius rumpetur, cum et ex
parte heredem instituere possit, hoc est ex parte testato,
ex parte intestato decedere. quin immo et si codicillos
ante fecerat, poterit eos per testamentum sequens ca-
vendo in potestatem institutionis redigere et efficere
directam institutionem, quae erat precaria. secundum
haec in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles,
ut valeret prius factum testamentum, id quod cavit
valere oportere ac per hoc effici, ut duo testamenta
sint. sed in proposito cum fidei heredis committatur,
ut valeat prius testamentum, apparet eum non ipso
iure valere voluisse, sed magis per fideicommissum, id
est in causam fideicommissi et codicillorum vim prioris
1 testamenti convertisse. Utrum autem totum testa-
mentum in eam causam conversum sit, hoc est et here-
dis institutio, an vero legata tantum et fideicommissa
et libertates, quaeritur. sed mihi videtur non solum
cetera praeter institutionem heredis, sed et ipsam insti-
tutionem in causam fideicommissi vertisse, nisi aliud
2 testatorem scripsisse probetur. Si quis a milite heres
ad tempus scriptus esset et alius ex tempore, quaeri-
tur, an posterior heres a priore relicta legata debet.
et arbitror hunc non debere, nisi alia voluntas militis
probetur.

[*De heredibus instituendis et substituendis*].

87. Ex facto proponebatur: quidam duos (28. 5) 35
heredes scripsisset, unum rerum provincialium, alterum
rerum Italicarum, et, cum merces in Italiam devehere
soleret, pecuniam misisset in provinciam ad merces
comparandas, quae comparatae sunt vel vivo eo vel
post mortem, nondum tamen in Italiam devectae,
quaerebatur, merces utrum ad eum pertineant, qui
rerum Italicarum heres scriptus erat an vero ad eum,
qui provincialium. dicebam receptum esse rerum here-
dem institui posse nec esse inutilem institutionem, sed
ita, ut officio iudicis familiae herciscundae cognoscentis
contineatur nihil amplius eum, qui ex re institutus est,
quam rem, ex qua heres scriptus est, consequi. ita
igitur res accipietur. verbi gratia pone duos esse here-
des institutos, unum ex fundo Corneliano, alterum ex
fundo Liviano, et fundorum alterum quidem facere
dodrantem bonorum, alterum quadrantem: erunt qui-
dem heredes ex aequis partibus, quasi sine partibus
instituti, verumtamen officio iudicis tenebuntur, ut uni-
cuique eorum fundus qui relictus est adiudicetur vel
1 adtribuatur. Unde scio quaesitum, aeris alieni onus
pro qua parte adgnosci debeat. et refert Papinianus,
cuius sententiam ipse quoque probavi, pro hereditariis
partibus eos adgnoscere aes alienum debere, hoc est
pro semisse: fundos etenim vice praeceptionis accipien-
dos. quare si forte tantum sit aes alienum, ut nihil
detracto eo superesse possit, consequenter dicemus
institutiones istas ex re factas nullius esse momenti:
et si forte Falcidia interveniens recisionem esset lega-
torum factura, sic officio iudicis recidit praeceptiones
istas, ut non plus quisque eorum habeat quam esset
habiturus, si legatum accepisset vel aliud vel etiam
praeceptiones. quod si fuerit incertum, an Falcidia
interventura sit, rectissime probatur officio iudicis cau-
2 tiones esse interponendas. Cum haec ita sint, haec
etiam institutio, de qua quaeritur, non est repellenda,
si alius rerum provincialium, alius rerum Italicarum
heres fuerit scriptus, officioque iudicis adtribuentur
singulis res quae adscriptae sunt, erunt tamen heredes
ex aequis partibus, quia nulla pars adscripta est. quae
res facit, ut, si forte in aliis facultatibus plus sit (in
Italicis forte quam in provincialibus), in aliis minus et
aeris alieni ratio urguet, debeat dici imminutionem
eandem fieri quam supra ostendimus: proinde et si
aliis fuerint legata relicta, contributio admittenda erit.
3 Rerum autem Italicarum vel provincialium significa-
tione quae res accipiendae sint, videndum est. et facit
quidem totum voluntas defuncti: nam quid senserit,
spectandum est. verumtamen hoc intellegendum erit
rerum Italicarum significatione eas contineri, quas per-
petuo quis ibi habuerit atque ita disposuit, ut perpetuo
haberet: ceteroquin si tempore in quo transtulit in
alium locum, non ut ibi haberet, sed ut denuo ad
pristinum locum revocaret, neque augebit quo transtu-
lit neque minuet unde transtulit: ut puta de Italico
patrimonio quosdam servos miserat in provinciam,
forte Galliam, ad exigendum debitum vel ad merces
comparandas, recursuros, si comparassent: dubium non
est, quin debeat dici ad Italicum patrimonium eos per-
tinere debere. ut est apud Mucium relatum, cum fun-
dus erat legatus vel cum instrumento vel cum his quae
ibi sunt: agasonem enim missum in villam a patre
familias non pertinere ad fundi legatum Mucius ait,
quia non idcirco illo erat missus, ut ibi esset. proinde
si servus fuerit missus in villam interim illic futurus,
quia dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus,
responsum est eum ad villae legatum non pertinere.
quare ne servi quidem, qui operari in agro consuerunt,
qui in alios agros revertebantur, et quasi ab alio com-
modati in ea sunt condicione, ut ad legatum pertineant,
quia non ita in agro fuerant, ut ei agro viderentur
destinati. quae res in proposito quoque suggerit, ut Ita-
licarum rerum esse credantur hae res, quas in Italia
4 esse testator voluit. Proinde et si pecuniam misit
in provinciam ad merces comparandas et necdum com-
paratae sint, dico pecuniam, quae idcirco missa est, ut
per eam merces in Italiam adveherentur, in Italico
patrimonio adiungendam: nam et si dedisset in pro-
vincia de pecuniis, quas in Italia exercebat, ituras et
redituras, dicendum est hanc quoque Italici patrimonii
5 esse. Rationem igitur efficere dici, ut merces quo-
que istae, quae comparatae sunt ut Romam veherentur,
sive provectae sunt eo vivo sive nondum, et sive scit
sive ignoravit, ad eum heredem pertinere, cui Italicae
res sunt adscriptae.

88. [1]Cum uxori suae quis ea, quae eius (32) 58
causa parata sunt, legasset, dehinc vivus purpuras com-
parasset in provincia necdum tamen advexisset, re-
scriptum est ad mulierem purpuras pertinere.

89. Si plures sint instituti ex diversis (28. 6) 24
partibus et omnes invicem substituti, plerumque cre-
dendum et ex isdem partibus substitutos, ex quibus
instituti sint, ut, si forte unus ex uncia, secundus ex
octo, tertius ex quadrante sit institutus, repudiante
tertio in novem partes dividatur quadrans feratque
octo partes qui ex besse institutus fuerat, unam partem
qui ex uncia scriptus est: nisi forte alia mens fuerit
testatoris: quod vix credendum est, nisi evidenter
fuerit expressum.

1) *cf. fr.* 87 § 5.

[*De adquirenda vel omittenda hereditate*].

90. Quaesitum est, an, licet quis paternae [(29. 2) 40] hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris voluntatem habeat vel faciat, an creditoribus paternis cogatur respondere: ut puta si impuberi fuerit substitutus. in qua specie Iulianus libro vicesimo sexto digestorum scripsit incidere eum in edictum, si se immiscuerit impuberis hereditati: nam qui iudicium parentis oppugnaverit, non debet ex eadem hereditate quicquam consequi. sed Marcellus eleganter distinguit multum interesse, utrum ex asse fuerit institutus in patris testamento an ex parte, ut, si ex parte, potuerit sine metu remota patris successione impuberis hereditatem amplecti.

91. Iulianus libro vicesimo sexto digesto- [(29. 2) 42] rum scripsit, si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres exstitisset, non esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuit: inclinat enim in hoc, ut putet substitutum etiam patris onera subiturum. quae sententia a Marcello recte notata est: impugnat enim utilitatem pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem: metu enim onerum patris timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit. alioquin, inquit, et si frater fuit, omissa causa testamenti ab intestato possidebit hereditatem et quidem impune: nec enim videtur voluisse fraudare edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. sed quod in fratre scripsit, credo ita intellegendum, si non impuberis frater fuit, sed testatoris: ceterum utique si frater a patre fratri substitutus impuberi sit, sine dubio
1 necessarius heres existet. Si in societate, quam vivo patre inchoaverat, filius post mortem patris perseveraverit, Iulianus recte distinguit interesse, utrum rem coeptam sub patre perficit an novam inchoavit: nam si quid novum in societate inchoavit, non videri mis-
2 cuisse hereditati patris scripsit. Si servum paternum filius manumiserit, sine dubio miscuisse se paternae
3 hereditati videbitur. Proponebatur filius a patre de castrensi peculio servos comparasse eosque a patre manumittere rogatus, cum heres esset ab eo institutus: quaerebatur, si se abstinuisset paterna hereditate eosque manumisisset, an miscuisse se paternae hereditati videatur. dicebamus, nisi evidenter quasi heres manumiserit, non debere eum calumniam pati, quasi se miscuerit hereditati.

92. Proponebatur filius familias miles [(49. 17) 9] testamento facto extraneum heredem scripsisse, patre deinde superstite decessisse, pater deliberante herede instituto et ipse diem functus, deinde heres institutus repudiasse hereditatem. quaerebatur, ad quem castrense peculium pertineret. dicebam castrense peculium filii familias, si quidem testatus decessit, quasi hereditatem deferri heredi scripto, sive extraneum scripsit heredem sive patrem. sed cum nihil de peculio decernit filius, non nunc obvenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. denique si servo filii castrensi libertatem pater adscripserit moxque filius vivo patre defunctus sit, non impeditur libertas, cum, si filius patri supervixerit, impediatur libertas. unde Marcellus putat necessarium quoque heredem servum filii peculiarem patri existere posse, si filio pater supervixerit. idem referebam et si rem peculiarem filii pater legaverit[1]: nam eodem casu, quo libertatem competere diximus, legatum quoque vel debebitur vel impedietur. quibus ita praemissis et in proposito dicebam, cum heres non adiit hereditatem, retro peculium patris bonis accessisse: unde posse dici etiam aucta patris bona per hanc repudiationem. nec est novum, ut ex postfacto aliquis successorem habuisse videatur. nam et si filius eius, qui ab hostibus captus est, decesserit patre captivo vivo, si quidem pater regrederetur, quasi filius familias peculium haberet: enimvero si ibidem pater decesserit, quasi pater familias legitimum habebit successorem, et retro habuisse creditur eius successor ea quoque, quae medio tempore filius iste quaesiit, nec heredi patris, sed ipsi filio quaesita videbuntur.

93. [1]Si heres servum legatum manumittat, [(40. 2) 3] mox repudiet legatarius, retro competit libertas. idemque est et si duobus pure servus legetur et post alterius manumissionem alter repudiaverit: nam et hic retro libertas competit.[2]

94. In eo, quod servo castrensi ante adi- [(41. 1) 33] tam hereditatem filii familias militis legatur, vel eo, quod stipulatur servus, tractatur apud Marcellum libro vicensimo, ex cuius persona vel stipulatio vires habeat vel legatum. et puto verius, quod et Scaevolae videtur et ipse Marcellus tractat, si quidem adeatur hereditas, omnia ut in hereditario servo, si adita non sit, ut in proprio patris esse spectanda: et si usus fructus fuerit huic servo relictus, modo patri videri delatum, modo heredi, nec a persona in personam creditur transisse.
1 Eadem distinctione quis utetur etiam, si res fuerit subtracta: aut cessare aut non[3] furti actionem dicet, si ex testamento adierit, quoniam hereditati furtum non fit, aut, si non adierit, patri dabitur furti actio: nam et
2 condictio. Quotiens servus hereditarius stipulatur vel per traditionem[4] accipit, ex persona defuncti vires assumit, ut Iuliano placet: cuius et valuit sententia testantis personam spectandam esse opinantis.

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

95. Si eadem res diversis personis ab [(29. 4) 20] instituto et substituto fuerit relicta, [5]non uterque, sed qui ab instituto accepit solus vindicabit.

96. [6]Licet imperator noster cum patre re- [(30) 74] scripserit videri voluntate testatoris repetita a substituto, quae ab instituto fuerant relicta, tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit evidens diversa voluntas: quae ex multis colligetur, an quis ab herede legatum vel fideicommissum relictum noluerit a substituto deberi. quid enim si aliam rem reliquit a substituto ei fideicommissario vel legatario, quam ab instituto non reliquerat? vel quid si certa causa fuit, cur ab instituto relinqueret, quae in substituto cessaret? vel quid si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? in obscura igitur voluntate locum habere rescriptum dicendum est.

[*De falsi accusatione*].

97. Qui ignorans falsum esse testamen- [(48. 10) 3] tum vel hereditatem adiit vel legatum accepit vel quoquo modo adgnovit, falsum testamentum dicere non prohibetur.

*

1) *per vindicationem scil.*

1) *Hanc speciem subiecit Ulpianus, cum de servo castrensi a patre manumisso ageret, cf. fr.* 92. 2) *cf. Marcell. fr.* 153. 3) aut non *gloss.?* 4) mancipio *Ulp.* 5) *omissa sc. testamenti causa.* 6) *Suspicor haec ad eandem disputationem pertinere atque fr.* 95.

98. [1]Pactum est duorum consensus atque (50. 12) 3 conventio, pollicitatio vero offerentis solius promissum. et ideo illud est constitutum, ut, si ob honorem pollicitatio fuerit facta, quasi debitum exigatur. sed et coeptum opus, licet non ob honorem promissum, per-
1 ficere promissor eo cogetur, et est constitutum. Si quis quam ex pollicitatione tradiderat rem municipibus vindicare velit, repellendus est a petitione: aequissimum est enim huiusmodi voluntates in civitates collatas paenitentia non revocari. sed et si desierint municipes possidere, dicendum erit actionem eis concedendam.

LIBER V.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*)].

99. Si sic legatum vel fidei commissum sit (30) 75 relictum 'si aestimaverit heres' 'si comprobaverit' 'si iustum putaverit', et legatum et fideicommissum debebitur, quoniam quasi viro potius bono ei commissum
1 est, non in meram voluntatem heredis collatum. Si mihi quod Titius debet fuerit legatum neque Titius debeat, sciendum est nullum esse legatum. et quidem si quantitas non sit adiecta, evidenti ratione nihil debebitur, quia non apparet, quantum fuerit legatum: nam et si quid ego Titio debeo ei legavero quantitate non adiecta, constat nullum esse legatum, cum, si decem quae Titio debeo legavero nec quicquam Titio debeam, falsa demonstratio non peremit legatum, ut in
2 legato dotis Iulianus respondit. Quod si addiderit: 'decem quae mihi Titius debet lego', sine dubio nihil erit in legato: nam inter falsam demonstrationem et falsam condicionem sive causam multum interest. proinde et si Titio decem, quae mihi Seius debet, legavero, nullum erit legatum: esse enim debitor debet: nam et si vivus exegissem, exstingueretur legatum et, si debitor maneret, actiones adversus eum heres meus
3 dumtaxat praestare cogeretur. Si quis ita stipulatus: 'Stichum aut decem, utrum ego velim' legaverit quod ei debebatur, tenebitur heres eius, ut praestet legatario actionem electionem habituro, utrum Stichum
4 an decem persequi malit. Proinde si Stichum legaverit, cum ille ei Stichum aut decem deberet, incerti actio legatario adversus heredem competit, ut scripsit Iulianus libro trigesimo tertio digestorum, per quam actionem compellat heredem experiri: et, si Stichum consecutus fuerit, praestabit ei, si decem, nihil consequetur. secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is cui Stichus legatus est.

100. [2]Si pecunia fuit deposita apud aliquem (30) 77 eiusque fidei commissum, ut eam pecuniam praestet, fideicommissum ex rescripto divi Pii debebitur, quasi videatur heres rogatus remittere id debitori: nam si conveniatur debitor ab herede, doli exceptione uti potest: quae res utile fideicommissum facit. quod cum ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

101. [2]Si debitor rogatus sit a creditore (40. 5) 45 pr. ancillam suam pigneratam manumittere, dicendum est fideicommissariam libertatem utiliter relictam a debitore. quid enim interest, certa quantitas ab eo relinquatur an fideicommissaria libertas? et sive plus sit in pretio sive minus, cogitur libertatem praestare, si modo semel adgnovit voluntatem creditoris. adgnovisse autem sic accipimus, si forte, cum conveniretur ab herede, usus est exceptione vel alias voluntatem suam ostendit: nam si conveniatur debitor ab herede creditoris, doli exceptione uti potest in id, quod intererit debitoris ancillam suam habere.

102. Cum quis uxori suae dotem relegat (33. 4) 2 fideique commissum ab ea relinquit, hoc fideicommissum ex commodo, quod ex relegatione mulier sentit, aestimabitur, et ita Celsus quoque libro vicesimo digestorum scripsit. quod si necessariae fuerunt impensae, quae ipso iure dotem minuunt, amplius dici potest, si tanta quantitas dotis, quam maritus accepit, ei relegata est, oportere dici etiam eam quantitatem posse fideicommissum erogare, quae ipso iure dotem minuit: esse enim mulierem legatariam nemo est qui dubitet. sed et si non dos, sed pro dote aliquid uxori fuerit legatum, adhuc quasi dos relegata accipitur. hoc amplius Iulianus scripsit, etsi non fuerit adiectum pro dote esse legatum, hoc tamen animo relictum, adhuc eius esse condicionis. uxor igitur si rogetur vel dotem vel quod pro dote legatum est vel quod in vicem dotis ei adscriptum est restituere, non cogetur nisi eatenus, quatenus diximus, restituere: et ideo heres instituta rogataque quantitatem hereditatis restituere id demum restituet, quod quantitatem dotis excedit idque quod ex repraesentationis commodo sentit. nam et si quis, cum a nuru dotem accepisset, filium suum heredem instituerit eumque rogaverit, quidquid ad eum ex hereditate pervenisset, restituere, mox morte uxoris dotem fuerit lucratus, id non restituet quod ex dote percepit, quia matrimonii causa id lucratus est,
1 non ex patris iudicio. Mulier dotem promisit quadringentorum et dedit fundos duos in ducenta, praeterea nomina debitorum in residua ducenta: mox maritus eius decedens pro dote fundos ei duos non eos, quos in dotem acceperat, reliquit et praeterea duos illos dotales, quos aestimatos acceperat, reliquit fideique eius commisit, ut, quidquid ad se ex hereditate eius pervenisset, id restitueret Seio cum moreretur: quaerebatur, quantum esset in fideicommisso muliere defuncta. dicebam uxorem hanc, quae rogata est, quidquid ad se pervenerit ex testamento, restituere, in ea esse condicione, ut id demum restituere rogetur, quod deducta dotis quantitate ad eam pervenit: dotem enim recepisse eam magis quam accepisse, salvo eo, quod ex commodo repraesentationis ab ea fideicommitti potuit. proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, non cogetur restituere, nisi plus fuit in eo quam in quantitate dotis: residuum vero, quod praeterea illi relictum est, cum fructibus cogetur restituere. habebit igitur praecipuam dotem cum suis fructibus: id vero, quod extrinsecus ei relictum est, cum fructibus, qui ad eam pervenerint, restituet.

103. Cum centum, quae quis pure reliquit, (34. 4) 9 condicione adiecta iterum eidem legavit, si quidem quasi aliam hanc summam esse voluit, et quod pure relictum est statim debebitur et quod sub condicione adscriptum est, si condicio exstiterit. quod si eandem summam mutata voluntate sub condicione reliquit, pura datio condicionalis effecta videbitur. quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta reliquerit, si quidem alia voluit esse haec quinquaginta, centum quinquaginta debebuntur, sin vero quinquaginta tantum deberi voluit, quinquaginta

1) *Fragmenti inscriptio videtur falsa esse.* 2) *Iunge fr.* 100. 101.

tantum debebuntur. idem est et si in codicillis id fuerit factum.

104. In condicionibus primum locum [(35. 1) 19] voluntas defuncti optinet eaque regit condiciones. denique et in ea condicione 'si filia mea cum Titio nupta erit' placuit non semper mortis tempus observari, 1 sed voluntate patrocinante tardius produci. Haec scriptura 'si Primus heres erit, damnas esto dare' pro condicione non est accipienda: magis enim demonstravit testator, quando legatum debeatur, quam condicionem inseruit: nisi forte hoc animo fuerat testator, ut faceret condicionem. proinde nec illud dicendum erit facere condicionem: 'quidquid mihi Ephesi oportet dari, hoc do lego'. sed si sic leget: 'si Primus mihi heres non erit, damnas esto Secundus dare' et Primus heres exstitit, legatum non debebitur: si Primus adierit cum Secundo, non exstitisse condicionem nequaquam 2 ambigendum est. Si patronus contra tabulas bonorum possessione accepta debitam portionem occupet, legata quae sic data sunt 'si patronus heres non erit' 3 non debet coheres patroni praestare. Si a Primo ita legatum est 'si Secundus heres non erit, viginti Titio dato', simili modo a Secundo eidem Titio ita legatum est: 'si Primus heres non erit' et ambo heredes exstiterint, legati condicio deficiet: si alter heres exstitit, alter heres non exstitit, legatum debebitur.

105. Si ita fuerit servis duobus libertas [(40. 4) 13] data, si insulam aedificaverint vel si statuam posuerint, dividi haec condicio non poterit. solummodo illud habebit dubitationem, an altero faciente satisfactum voluntati videatur ideoque ad libertatem perveniat: quod magis est, nisi aliud expressit testator. faciendo tamen sibi condicionem implevit, alteri non: quin immo extinguitur ei condicio: nec enim amplius parere 1 condicioni potest, cum semel expleta sit. Idem quaeri potest et si fabris duobus vel pictoribus, si membrum depinxissent vel si fabricassent navem, quid adscriptum sit: nam voluntatis erit quaestio, num alteri alterius facti condicionem iunxerit: quae res efficit, ut, quod alter cessat, alteri quoque, qui facere paratus est, condicio deficiat. quod si ex his, quae scripsit vel dixit, ostenditur contentus esse testator vel alterum facere, res erit expedita: nam alter faciendo aut et sibi et socio proderit aut sibi tantum, prout voluisse testato-2 rem apparuerit. Haec quaestio et in eo tractatur, si quis libertatem dederit servis duobus, si rationes reddiderint. Iulianus[1] enim tractat, si alter reddere sit paratus, alter non sit, an alter per alterum impediatur: et rectissime ait, si quidem separatim rationes gesserunt, sufficere ad libertatem adipiscendam ei qui suas rationes reddit: si vero simul, non alias videri alterum paruisse, nisi utriusque reliqua exsolverit. in reliquis accipere debemus, ut et ipsa volumina rationum red-3 dantur. Sed et si ancilla cum filiis libera esse iussa sit, etsi nullos habeat, erit libera: vel si habeat quidem, filii autem eius ad libertatem pertinere non possint, idem erit dicendum: et si ipsa libera esse non possit, filii tamen eius pervenient ad libertatem. nam haec adiectio 'cum filiis' non facit condicionem, nisi mihi proponas aliam sententiam testatoris fuisse: tunc enim pro condicione erunt haec verba accipienda. condicionem autem non facere argumento est et edictum praetoris, quo ita cavetur 'ventrem cum liberis in possessionem esse iubebo': placet enim, etsi nulli liberi sint, ventrem tamen ex edicto in possessionem mittendum.

106. [*Si pure sit usus fructus legatus vel* [(36. 2) 3] *usus vel habitatio, neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit neque petitio ad heredem transit. idem et si ex die sit usus fructus relictus:*] nam cum ad heredem non transferatur, frustra est, si ante quis diem eius cedere dixerit.

107. Si sub condicione mihi legatus sit usus [(7. 4) 16] fructus medioque tempore sit penes heredem, potest heres usum fructum alii legare: quae res facit, ut, si condicio extiterit mei legati, usus fructus ab herede relictus finiatur. quod si ego usum fructum amisero, non revertetur ad legatarium, cui ab herede pure legatus fuerat, quia ex diversis testamentis ius coniunctionis non contingit.

108. Mulier, quae duobus filiis in po- [(36. 1) 23 pr.] testate patris relictis alii nupserat, posteriorem maritum heredem instituit eumque rogavit liberis suis post mortem patris eorum hereditatem suam restituere vel ei qui eorum superesset: eisdem emancipatis a patre suo vitricus restituisse hereditatem dicebatur, mox alter ex filiis vivo patre decessisse: quaerebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit quasi praemature datam. Scaevola divum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert: Brasidas quidam Lacedaemonius vir praetorius, cum filiis suis ab uxore divortio separata, si morte patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset, eos emancipaverat: post emancipationem fideicommissum petebant. decrevisse igitur divum Marcum refert fideicommissum eis repraestandum intellecta matris voluntate, quae quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem eius fideicommissum, non dilatura id in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. secundum haec dicebam et in proposita quaestione decretum divi Marci esse trahendum et recte fideicommissum utrisque solutum.

Si ita esset liberis fideicommissum re- [(36. 2) 15] lictum, si morte patris sui iuris essent effecti, nec mortalitate patris, sed emancipatione patres familiarum constituti sint, deberi eis fideicommissum nemo dubitaverit diemque eius emancipatione cessisse, qui morte patris cederet.

109. Non est dubitatum cogi posse [(36. 1) 23 § 1—5] heredem institutum adire et restituere hereditatem servis, sive directa sive fideicommissaria libertas eis data fuisset, cum aspernari heres non deberet personam cogentis: habet enim hic quoque aditum, ut, qui nondum petere fideicommissariam libertatem possit nec directam sibi vindicare, propter spem tamen libertatis et hereditatis aditum ad praetorem et per se 2 habeat. Si heres post multum temporis restituat, cum praesenti die fideicommissum sit, deducta quarta restituet: fructus enim qui percepti sunt neglegentia petentis, non iudicio defuncti percepti videntur. alia causa est, si sub condicione vel in diem rogatus fuerit: tunc enim quod percipitur summovet Falcidiam, si tantum fuerit, quantum quarta facit et quartae fructus: nam fructus, qui medio tempore percepti sunt, ex 3 iudicio testantis percepti videntur. Sed enim si quis rogetur restituere hereditatem et vel servi decesserint vel aliae res perierint, placet non cogi eum reddere

1) *cf. Iulian. fr.* 600 § 2.

quod non habet: culpae plane reddere rationem, sed
eius quae dolo proxima est. et ita Neratius libro primo
responsorum scribit. sed et si, cum distrahere deberet,
non fecit lata culpa, non levi et rebus suis consueta
neglegentia, huiusmodi rei rationem reddet. sed et si
aedes ustae sunt culpa eius, reddet rationem. prae-
terea si qui partus extant et partuum partus, quia
in fructibus hi non habentur. sed et ipse si quem
sumptum fecit in res hereditarias, detrahet. quod si
sine facto eius prolixitate temporis[1] aedes usu adqui-
sitae sint, aequissimum erit nihil eum praestare, cum
4 culpa careat. Cum proponeretur quidam filiam suam
heredem instituisse et rogasse eam, ut, si sine liberis
decessisset, hereditatem Titio restitueret, eaque dotem
marito dedisse certae quantitatis, mox decedens sine
liberis heredem instituisse maritum suum, et quaerere-
tur, an dos detrahi possit, dixi non posse dici in ever-
sionem fideicommissi factum, quod et mulieris pudi-
citiae et patris voto congruebat. quare dicendum est
dotem decedere, ac si quod superfuisset rogata esset
restituere. quod si tantos fructus ex hereditate mulier
percepit, ut inde poterit doti satisfieri, dicendum est
potius fructibus hoc expensum ferendum quam fidei-
5 commisso. Ut Trebelliano[2] locus esset, non sufficit
de hereditate rogatum esse, sed quasi heredem rogari
oportet. denique si cui portio hereditatis fuerit legata
(legari enim posse etiam portionem hereditatis placet
nobis) rogatusque fuerit hanc partem restituere, dubio
procul non fiet restitutio ex senatus consulto ideoque
nec quarta retinetur.

110. In fideicommissaria libertate, (40.5)45 § 1. 2
quamvis quis modicum legatum fuerit consecutus, ne-
cesse habet servum suum manumittere: pecuniarium
enim fideicommissum si divisum fuerit, satis iniuriam
facit libertati quam fideicommissario: satius est igitur
eum, qui adgnovit legatum, onerari quam libertatem
2 intercidere. Quotiens servo vel ancillae fideicom-
missaria libertas relinquitur, in ea condicione est, ut,
quoad manumittatur, servilis condicionis sit: et quidem
si nullam moram praestandae libertati qui praestare
debet fecit, nihil de statu eorum mutatur: ideoque eos
interim legari posse, sed cum sua causa, constat.

LIBER VI.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*)].

[*De eo qui suis nummis redemptus est*].

111. Is qui suis nummis emitur epistula (40.1)4
divorum fratrum ad Urbium Maximum in eam con-
1 dicionem redigitur, ut libertatem adipiscatur. Et
primo quidem nummis suis non proprie videtur emptus
dici, cum suos nummos servus habere non possit:
verum coniventibus oculis credendum est suis nummis
eum redemptum, cum non nummis eius, qui eum
redemit, comparatur. proinde sive ex peculio, quod
ad venditorem pertinet, sive ex adventicio lucro, sive
etiam amici beneficio vel liberalitate vel prorogante eo
vel repromittente vel se delegante vel in se recipiente
debitum redemptus sit, credendum est suis nummis
eum redemptum: satis est enim, quod is, qui emptioni
suum nomen accommodaverit, nihil de suo inpendit.
2 Si ab ignoto emptus sit, postea autem pretium suum
optulerit, dicendum erit non esse audiendum: ab initio
enim hoc agi debet, ut imaginaria fieret emptio et per
fidem contractus inter emptorem et servum agatur.
3 Sive igitur non hoc ab initio esset actum, ut suis
nummis redimeretur, sive hoc acto nummos servus non
4 dedit, cessabit libertas. Unde quaeri poterit, si, cum
hoc ab initio esset actum, emptor festinavit et pretium
numeravit, an postea ei satisfacto servus constitutione
5 uti possit: et puto posse. Proinde et si ei nummos
prorogavit emptor, cum ei pariaverit, poterit ad liber-
6 tatem pervenire. Sive autem exprimetur in contractu
(velut in emptione) hoc 'ut manumittatur' sive non ex-
7 primatur, verius est libertatem competere. Ergo et
si forte quis sic comparaverit suis nummis, ne eum
manumittat, benigna est opinio dicentium hunc ad
libertatem pervenire, cum et nomen emptionis imagi-
narius iste emptor accommodet et praeterea nihil ei
8 absit. Nihil autem interest, a quo quis suis nummis
ematur, a fisco vel civitate vel a privato, cuiusque sit
sexus is qui emit. sed et si minor sit viginti annis
qui vendidit, interveniet constitutio. nec comparantis
quidem aetas spectatur: nam et si pupillus emat,
aequum est eum fidem implere, cum sine damno eius
9 hoc sit futurum. idem et si servus est. In illis sane
servis non intervenit constitutio, qui in totum perduci
ad libertatem non possunt, ut puta si exportandus vel
hac lege venierit (vel testamento hanc condicionem
10 acceperat), ne umquam manumitteretur. Suis autem
nummis redemptus etsi totum pretium non numeravit,
ex operis tamen ipsius accesserit aliquid, ut repleri
pretium possit, vel si quid suo merito adquisierit,
11 dicendum est libertatem competere. Quod si par-
tem suis nummis redimeret, cum partem servi haberet,
ad constitutionem non pertinebit, non magis quam qui,
cum proprietatem haberet, usum fructum redemit.
12 Sed qui, cum fructuarius esset, proprietatem re-
demit, in ea condicione est, ut ad constitutionem per-
13 tineret. Sed et si duo servum redemerint, alter
propriis nummis, alter nummis servi, dicendum erit
constitutionem cessare: nisi forte is qui propriis num-
14 mis redemit manumittere fuerit paratus. Sed et si
partem quis redemit, pars altera ex causa lucrativa
accesserit, dicendum erit constitutionem locum habere.

112. Qui se dicit suis nummis redemptum, (5.1)67
si hoc probaverit, exinde liber erit ex quo redemptus
est, quia constitutio non liberum pronuntiari praecipit,
sed restitui ei libertatem iubet. proinde compellendus
erit manumittere eum qui se suis nummis redemit.
sed et si latitet, exempla senatus consultorum ad fidei-
commissam libertatem pertinentium debere induci
oportet.

[*De libertate testamentaria et fideicommissaria*].

113. [*Arescusa, si tres pepererit libera esse* (1.5)16
*testamento iussa, primo partu unum, secundo tres peperit:
quaesitum est, an et quis eorum liber esset. sed non
dubitari debet, quin ultimus liber nascatur: nec enim
natura permisit simul uno impetu duos infantes de utero
matris excedere, ut ordine incerto nascentium non ap-
pareat, uter in servitute libertateve nascatur.*] Idem erit,
si eadem Arescusa primo duo pepererat, postea geminos
ediderat: dicendum est enim non posse dici utrumque
ingenuum nasci, sed eum qui posterior nascitur. quaestio
ergo facti potius est, non iuris.

Si fuerit legatum relictum 'ex cognatis (34.5)10
meis qui primus Capitolium ascenderit', si simul duo

1) prolixitate temporis *Trib.? cf. Kalb, Iuristenlatein p.* 81.
2) Trebelliano et Pegasiano *Ulp.?*

venisse dicantur nec apparet, quis prior venerit, an impedietur legatum? vel ei qui monumentum fecerit, et plures fecerint? vel ei qui maximus natu est, et duo pares aetate sint? sed et si legatum Sempronio amico fuerit relictum, et duo sint aequa caritate coniuncti? sed et si duobus hominibus eiusdem nominis fuerit legatum, puta Semproniis, mox Sempronio ademptum sit nec appareat, cui ademptum sit: utrum datio in utriusque persona infringitur an ademptio nulla est, quaeri potest. item si ex pluribus servis eiusdem nominis uni vel quibusdam libertas relicta est. et verius est in his omnibus etiam legata et libertates impediri,
1 ademptionem autem in utrumque valere. Plane si ita libertatem acceperit ancilla: 'si primum marem pepercrit, libera esto' et haec uno utero marem et feminam peperisset: si quidem certum est, quid prius edidisset, non debet de ipsius statu ambigi, utrum libera esset nec ne, sed nec filiae: nam si postea edita est, erit ingenua. sin autem hoc incertum est nec potest nec per suptilitatem iudicialem manifestari, in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet, ut tam ipsa libertatem consequatur quam filia eius ingenuitatem, quasi per praesumptionem priore masculo edito.[1]

114. Fideicommissa libertas ita potest (40. 5) 46 dari: 'heres, si volueris, fidei tuae committo, ut Stichum manumittas', quamvis nihil aliud in testa-
1 mento potest valere ex nutu heredis. Plane et ita
2 'si Stichus voluerit' potest ei libertas adscribi. Sed et si ita adscriptum sit 'si Seius voluerit, Stichum liberum esse volo', mihi videtur posse dici valere libertatem, quia condicio potius est, quemadmodum si mihi
3 legatum esset, si Titius Capitolium ascenderit. Quod si ita scriptum sit 'si heres voluerit', non valebit, sed ita demum, si totum in voluntate fecit heredis, si ei libuerit. ceterum si arbitrium illi quasi viro bono dedit, non dubitabimus, quin libertas debeatur: nam et eam libertatem deberi placuit 'si tibi videbitur, peto manumittas': ita enim hoc accipiendum 'si tibi quasi viro bono videbitur'. nam et ita relictum 'si voluntatem meam probaveris' puto deberi: quemadmodum 'si te meruerit' quasi virum bonum vel 'si te non offenderit' quasi virum bonum vel 'si comprobaveris' vel 'si non reprobaveris' vel 'si dignum putaveris'. nam et cum quidam Graecis verbis ita fideicommissum dedisset: τῷ δεῖνι, ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι, a divo Severo rescriptum est fideicommissum
4 peti posse. Quamquam autem in heredis arbitrium conferri, an debeatur, non possit, quando tamen debea-
5 tur, conferri potest. Quidam, cum tres servos legasset, fidei heredis sui commisit, ut ex his duos quos vellet manumitteret: fideicommissa libertas valebit et quos ex his vellet, heres manumittet: quare si eos vindicaret legatarius, quos heres vult manumittere, exceptione doli repelletur.

115. [*Si servus tibi legatus sit eumque* (35. 2) 35 *rogatus sis manumittere nec praeterea capias, unde quartam, quae per Falcidiam retinetur, recipere possis, senatus censuit cessare Falcidiam.*] Plane si quid sit praeterea legatum ipsi servo, Falcidiae locum fore senatus declaravit. unde Scaevola ait in eo, quod praeterea servo legatum est, ita Falcidiam admittendam, ut inde et quod pro servo praestandum est sumatur.

1) sin autem . . . masculo edito *Trib. Sed et ea quae antecedunt suspicionem movent, cf. Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 74.

[*De ordinanda liberali causa* (*E.* 180)].

116. Quotiens operae quasi a liberto (22. 3) 18 pr. § 1 petuntur, probationes ab eo qui se patronum dicit exiguntur: et ideo Iulianus scripsit, licet in praeiudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere, sed eum qui se patronum
1 esse contendit. Qui dolo dicit factum aliquid, licet in exceptione, docere dolum admissum debet.[1]

[*Quod cum pupillo contractum erit etc.* (*E.* 203)]?

117. Is, qui amicitia ductus paterna pupillis (3. 5) 43 tutorem petierit vel suspectos tutores postulavit, nullam adversus eos habet actionem secundum divi Severi constitutionem.

[*De iure deliberandi* (*E.* 208)].

118. Interrogationis factae[2] probatio- (22. 3) 18 § 2 nem actori imponi debere, id est ei, qui in iure interrogatum dixit respondisse se solum heredem esse. vel si tacuisse dicatur interrogatus, aeque tantundem erit dicendum impositam inprobationem non ei qui excepit se non respondisse, sed actori.

[*Quod legatorum* (*E.* 228)].

119. Legatorum nomine is videtur possi- (41. 8) 1 dere[3] cui legatum est: pro legato enim possessio et usucapio nulli alii, quam cui legatum est, competit.

[*Quae in fraudem creditorum etc.* (*E.* 268)].[4]

120. Hac in factum actione[5] non solum (42. 8) 14 dominia revocantur, verum etiam actiones restaurantur. ea propter competit haec actio[6] et adversus eos, qui res non possident, ut restituant, et adversus eos, quibus actio competit, ut actione cedant. proinde si interposuerit quis personam Titii, ut ei fraudator res tradat,[7] actione mandati cedere debet. ergo et si fraudator pro filia sua dotem dedisset sciente[8] fraudari creditores, filia tenetur, ut cedat actione de dote[9] adversus maritum.

LIBER VII.

[*De exceptionibus* (*E.* XLIV)].

121. In exceptionibus dicendum est reum (22. 3) 19 partibus actoris fungi oportere ipsumque exceptionem velut intentionem implere: ut puta si pacti conventi exceptione utatur, docere debet pactum conventum
1 factum esse. Cum quis promisisset iudicio se[10] sisti et rei publicae causa afuisse dicat et ob id non stetisse, vel dolo malo adversarii factum quo minus sisteretur, vel valetudinem sibi impedimento fuisse vel tempesta-
2 tem, probare eum id oportet. Sed et si procuratoria[11] quis exceptione utatur, eo quod non licuisset adversario dare vel fieri procuratorem,[12] probare id oportet
3 obicientem exceptionem. Idem erit dicendum et si

1) *cf. Ulp.* (40. 12) 10: ut se . . . . doceat . . . . in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. 2) *cf. C.* (6. 30) 9, *D.* (42. 5) 4 *extr.*, (29. 2) 70 § 2. 3) *cf. inscr. Vat.* 90. 4) *Fr.* 120 *ut ad interdictum fraudatorium magis quam ad Paulianam quae dicitur actionem* (*E.* 225) *referam, eo moveor, quod compilatores in fraudatorii interdicti locum in factum actionem substituere solent, cf. Lenel, p.* 398 *n.* 18. *Ad idem interdictum pertinent etiam fr.* (42. 8) 13, 15. 5) hoc interdicto *Ulp., v. n.* 4. 6) hoc interdictum *Ulp.* 7) mancipio det *Ulp.?* 8) *cf. interdicti verba* 'sciente te' (42. 8) 10 *pr.* 9) rei uxoriae *Ulp.* 10) iudicio se] vadimonium *Ulp.* 11) cognitoria vel procuratoria *Ulp.* 12) cognitorem vel procuratorem *Ulp.*

4 ea pecunia petatur, quae pensata dicitur. Hoc amplius, si iudicatae rei[1] vel iurisiurandi condicio delata dicatur de eo quod nunc petitur, sive in alea gestum esse contendatur, eum implere probationes oportet.

[*Si quis vadimoniis non obtemperaverit: de transactionibus* (*E.* 269)].

122. Et post rem iudicatam transactio valet, (2. 15) 7 si vel appellatio intercesserit vel appellare potueris. 1 Si fideiussor conventus et condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus: an transactio valeat quaeritur: et puto valere, quasi omni causa et adversus reum et adversus fideiussorem dissoluta. si tamen ipse fideiussor condemnatus transegit, etsi transactio non peremit rem iudicatam, tamen eo quod datum est relevari rem iudicatam 2 oportet. Usque adeo autem quod datum est etiamsi non proficit ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam, ut inde sit et dictum et rescriptum circa alimentorum transactionem citra praetoris auctoritatem factam, ut quod datum est proficiat ad alimenta: ita ut, si quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id praestetur, quod autem datum est, imputetur.

[*De exceptione rei venditae et traditae* (*E.* 276)]?[2]

123. Qui mihi donatum volebat, servo (39. 5) 13 communi meo et Titii rem tradidit: servus vel sic accepit quasi socio adquisiturus vel sic quasi mihi et socio: quaerebatur quid ageret. et placet, quamvis servus hac mente acceperit, ut socio meo vel mihi et socio adquirat, mihi tamen adquiri: nam et si procuratori meo hoc animo rem tradiderit, ut mihi adquirat, ille quasi sibi adquisiturus acceperit, nihil agit in sua persona, sed mihi adquirit.

124. Si procurator meus vel tutor pupilli (41. 1) 35 rem suam quasi meam vel pupilli alii tradiderint, non recessit ab eis dominium et nulla est alienatio, quia nemo errans rem suam amittit.

125. Si me in vacuam possessio- (41. 2) 34 nem fundi Corneliani miseris, ego putarem me in fundum Sempronianum missum et in Cornelianum iero,[3] non adquiram possessionem, nisi forte in nomine tantum erraverimus, in corpore consenserimus. quoniam autem in corpore consenserimus, an a te tamen recedet possessio, quia animo deponere et mutare nos possessionem posse et Celsus et Marcellus scribunt, dubitari potest: et si animo adquiri possessio potest, numquid etiam adquisita est? sed non puto errantem adquirere: ergo nec amittet possessionem, qui quodammodo sub condicione recessit de posses- 1 sione. Sed si non mihi, sed procuratori meo possessionem tradas, videndum est, si ego errem, procurator meus non erret, an mihi possessio adquiratur. et cum placeat ignoranti adquiri, poterit et erranti. sed si procurator meus erret, ego non errem, magis est, ut 2 adquiram possessionem. Servus quoque meus ignoranti mihi adquiret possessionem. nam et servus alienus, ut Celsus scribit, sive a me sive a nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si nomine meo eam adipiscatur: quod et ipsum admittendum est.

1) vel in iudicium deductae exceptio obiciatur *similiave ins.*
2) *Possunt haec etiam ad legis Cinciae exceptionem* (*E.* 279) *referri, cf. Paul. sent.* 5, 11 § 2, *Vat.* 313.
3) et in Corn. iero *gloss.?*

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)].

126. Si ego pecuniam tibi quasi dona- (12. 1) 18 turus dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse: sed an mutua sit, videndum. et puto nec mutuam esse magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. quare si eos consumpserit licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit, quia secundum voluntatem dan- 1 tis nummi sunt consumpti. Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias, nec depositum nec mutuum est: idem est et si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi: sed in utroque casu consumptis nummis condictioni sine doli exceptione locus erit.

[*Si quid contra legem Cinciam factum esse dicetur* (*E.* 279)]?

127. Si quis donationis causa minoris (18. 1) 38 vendat, venditio valet: totiens enim dicimus in totum venditionem non valere, quotiens universa venditio donationis causa facta est: quotiens vero viliore pretio res donationis causa distrahitur, dubium non est venditionem valere. hoc inter ceteros: inter virum vero et uxorem donationis causa venditio facta pretio viliore nullius momenti est.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

128. Servi ex delictis quidem obligan- (44. 7) 14 tur et, si manumittantur, obligati remanent: ex contractibus autem civiliter quidem non obligantur, sed naturaliter et obligantur et obligant. denique si servo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso solvam, liberor.

129. In conventionalibus stipulationibus (45. 1) 52 contractui formam contrahentes dant. enimvero praetoriae stipulationes legem accipiunt de mente praetoris qui eas proposuit: denique praetoriis stipulationibus nihil immutare licet neque addere neque detrahere. 1 Si quis vacuam possessionem tradi promiserit, non nudum factum haec stipulatio continebit, sed causam bonorum.

[*De adpromissoribus*].

130. [1]Si fideiussor conventus, cum igno- (17. 1) 29 raret non fuisse debitori numeratam pecuniam, solverit ex causa fideiussionis, an mandati iudicio persequi possit id quod solverit, quaeritur. et si quidem sciens praetermiserit exceptionem vel doli vel non numeratae pecuniae, videtur dolo versari (dissoluta enim neglegentia prope dolum est): ubi vero ignoravit, nihil est quod ei imputetur. pari ratione et si aliqua exceptio debitori competebat, pacti forte conventi vel cuius alterius rei, et ignarus hanc exceptionem non exercebit, dici oportet mandati ei actionem competere: potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare fideiussorem suum, ne forte ignarus solvat indebitum.[2] 1 Non male tractabitur, si, cum ignoraret fideiussor inutiliter se obligatum, solverit, an mandati actionem habeat. et si quidem factum ignoravit, recipi igno- 2 rantia eius potest, si vero ius, aliud dici debet. Si, cum debitor solvisset, ignarus fideiussor solverit, puto eum mandati habere actionem: ignoscendum est enim ei, si non divinavit debitorem solvisse: debitor enim

1) *Ad fr.* 130 *cf. Gradenwitz, p.* 33 *sqq.* 2) pari ratione et si . . . vel cuius alterius rei(!) . . . exercebit(!) . . . certiorare(!) . . . indebitum *Trib. Etiam in his quae praecedunt orationis inelegantia Triboniani potius quam Ulpiani esse videtur,*

debuit notum facere fideiussori iam se solvisse, ne forte
creditor obrepat et ignorantiam eius circumveniat et
3 excutiat ei summam, in quam fideiussit.[1] Hoc idem
tractari et in fideiussore potest, si, cum solvisset, non
certioravit reum, sic deinde reus solvit quod solvere
eum non oportebat. et credo, si, cum posset eum
certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fide-
iussorem repelli: dolo enim proximum est, si post
solutionem non nuntiaverit debitori: cedere autem reus
indebiti actione fideiussori debet, ne duplum creditor
4 consequatur.[2] Quaedam tamen etsi sciens omittat
fideiussor, caret fraude, ut puta si exceptionem procu-
ratoriam[3] omisit sive sciens sive ignarus: de bona fide
enim agitur, cui non congruit de apicibus iuris dispu-
5 tare, sed de hoc tantum, debitor fuerit nec ne. [4]In
omnibus autem visionibus, quae praepositae sunt, ubi
creditor vel non numeratam pecuniam accipit vel
numeratam iterum accepit, repetitio contra eum com-
petit, nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta:
tunc enim propter auctoritatem rei iudicatae repetitio
quidem cessat, ipse autem stellionatus crimine propter
6 suam calliditatem plectetur. Fideiussor, si solus
tempore[5] liberatus tamen solverit creditori, recte man-
dati habebit actionem adversus reum: quamquam enim
iam liberatus solvit, tamen fidem implevit et debitorem
liberavit: si igitur paratus sit defendere reum adversus
creditorem, aequissimum est mandati iudicio eum quod
solvit reciperare. et ita Iuliano videtur.

131. Si dubitet creditor, an fideiussores (46. 1) 10
solvendo sint, et unus ab eo electus paratus sit offerre
cautionem, ut suo periculo confideiussores convenian-
tur, in parte dico audiendum eum esse, ita tamen, et
si satisdationes offerat et omnes confideiussores, qui
idonei esse dicuntur, praesto sint: nec enim semper
facilis est nominis emptio, cum numeratio totius debiti
1 non sit in expedito. Ita demum inter fideiussores
dividitur actio, si non infitientur: nam infitiantibus
2 auxilium divisionis non est indulgendum. Filius
familias pro patre poterit fideiubere nec erit sine effectu
haec fideiussio, primo quidem, quod sui iuris effectus
poterit teneri in id quod facere potest, dein quod et,
dum in potestate manet, condemnari potest. sed an
pater ex hac causa quod iussu teneatur, videamus: et
puto ad omnes contractus quod iussu etiam referri.
sed si ignorante patre pro eo fideiusserit, cessat ista
actio: tamen quasi in rem patris versum sit, potest agi
cum patre. plane si emancipatus solverit, utilis ei actio
debebit competere: in potestate etiam manenti eadem
actio competit, si de peculio castrensi pro patre solverit.

132. Inter artifices longa differentia est (46. 3) 31 et ingenii et naturae et doctrinae et institutionis. ideo si navem a se fabricandam quis promiserit vel insulam aedificandam fossamve faciendam et hoc specialiter actum est, ut suis operis id perficiat, fideiussor ipse aedificans vel fossam fodiens non consentiente stipulatore non liberabit reum. quare etiam si illis stipulationibus fideiussor accesserit: 'per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat?', prohibens ire fideiussor stipulationem non committit et, si patientiam praestet, non efficiet, quo minus committatur stipulatio.

1) ignoscendum . . . in quam fideiussit *Trib.* 2) *Tota* § 3 *a compilatoribus videtur inserta esse.* 3) cognitoriam vel procuratoriam *Ulp.* 4) *Nec* § 5 *videtur Ulpiani esse.* 5) Fideiussor, si solus tempore] sponsor, si biennio *Ulp.*

[*De solutionibus et liberationibus*].

133. Quotiens quod pure debetur, novandi (46. 2) 14
causa sub condicione promittitur, non statim fit novatio,
sed tunc demum, cum condicio extiterit. et ideo si
forte Stichus fuerit in obligatione et pendente con-
dicione decesserit, nec novatio continget, quia non
subest res eo tempore, quo condicio impletur. unde
Marcellus[1] et si post moram Stichus in condicionalem
obligationem deductus sit, purgari moram nec in sequen-
1 tem deduci obligationem putat. Sed si quod sub
condicione debetur, pure quis novandi causa stipuletur,
nec nunc quidem statim novat, licet pura stipulatio
aliquid egisse videatur, sed tunc novabit, cum exstiterit
condicio: etenim existens condicio primam stipulatio-
nem committit commissamque in secundam transfert.
et ideo si forte persona promissoris pendente con-
dicione fuerit deportata, Marcellus scribit ne quidem
existente condicione ullam contingere novationem,
quoniam nunc, cum extitit condicio, non est persona
quae obligetur.

134. Si ex pluribus obligatis uni accepto (46. 4) 16
feratur, non ipse solus liberatur, sed et hi, qui secum
obligantur: nam cum ex duobus pluribusque eiusdem
obligationis participibus uni accepto fertur, ceteri quo-
que liberantur, non quoniam ipsis accepto latum est,
sed quoniam velut solvisse videtur is, qui acceptila-
1 tione solutus est. Si iudicati fideiussor sit datus
acceptus eique accepto latum sit, liberabitur et iudi-
catus.

[*Pro praede litis et vindiciarum* (*E.* 281)].

135. Cum quaerebatur, si interposita (46. 7) 13 pr. iudicatum solvi[2] stipulatione, cum quis rem non defenderet, postea ex eremodicio sententiam esset passus, an ob rem iudicatam clausula committatur: dicebam unam clausulam in stipulatione iudicatum solvi[3] et ob rem non defensam et ob rem iudicatam in se habere: cum igitur iudicatum solvi[3] stipulatio una cludatur clausula, sive res iudicetur sive res non defendatur, merito quaeritur, si altera causa committatur, an ex altera rursum committi possit. ecce enim si quis stipuletur: 'si navis ex Asia venerit aut si Titius consul fuerit', constat, sive navis prior venerit sive Titius consul ante factus sit, committi stipulationem: sed ubi commissa est ex priore causa, ex altera, licet existat condicio, amplius non committitur: altera causa enim, non utraque inerat stipulationi. proinde videndum, stipulatio ob rem non defensam utrum commissa est re non defensa an non prius creditur commissa, nisi ex stipulatione lis fuerit contestata? quod magis est: et ideo nec fideiussoribus[4] videtur statim dies cedere, ubi res coeperat non defendi. proinde si forte lis finita fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel solutione vel transactione vel acceptilatione vel quo alio modo, consequenter placuit evanescere ob rem non defensam clausulam.

[*Iudicatum solvi* (*E.* 282)].

136. [*Cognitorem, qui non cogitur defendere* (3. 3) 44 *absentem, tamen si iudicatum solvi satisdedit defendendi absentis gratia, cogendum quasi procuratorem iudicium accipere . . .: Labeo causa cognita temperandum, . . . quod si*

1) *Marcell. fr.* 227 § 1. 2) pro pr. lit. et vind. *Ulp.*, *v. n.* 3. 3) p. p. l. et v. *Ulp.*: *iudicatum solvi stipulatio tres clausulas habet, v.* (46. 7) 6, *Lenel*, § 281. 282. 4) sponsoribus *Ulp.*

aut adfinitas dirempta sit aut . . .][1] vel si longinquo sit afuturus vel alia iusta causa intervenerit, [*non cogendum*].

137. Si fuero a fideiussore[2] procuratoris [(46. 7) 13 § 1] stipulatus iudicatum solvi quasi in rem acturus et postea in personam egero, vel alia actione acturus, aliam autem dictavero actionem, non committitur stipulatio, quia de alia actum videtur, de alia stipulatio interposita.

138. [3]Vir bonus non arbitratur inde- [(46. 7) 18] fensam esse rem, de qua praetor iudicium accipere non cogat.

*

139. [4]Si pignus specialiter res publica ac- [(20. 4) 8] ceperit, dicendum est praeferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est, quia et privati praeferuntur.

140. [5]Si, cum nulla sententia praeces- [(42. 1) 58] sisset, capta sunt et distracta pignora, possunt revocari.

LIBER VIII.

[*Ad edictum aedilium curulium* (*E.* 293)].

141. Si in venditione condicionali[6] hoc [(18. 6) 10] ipsum convenisset, ut res periculo emptoris servaretur, puto pactum valere.

142. Si res distracta fuerit sic, nisi intra [(20. 6) 3] certum diem meliorem condicionem invenisset, fueritque tradita et forte emptor, antequam melior condicio offerretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus libro quinto digestorum ait finiri pignus, si melior condicio fuerit allata, quamquam, ubi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset,[7] pignus finiri non putet.

143. Etiam in fundo vendito redhibitio- [(21. 1) 49] nem procedere nequaquam incertum est, veluti si pestilens fundus distractus sit: nam redhibendus erit. et benignum est dicere vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem adversus emptorem cessare.

[*Ad legem Falcidiam*].

144. Quaerebatur, cum is qui solum in [(35. 2) 82] nomine quadringenta in bonis habebat ipsi debitori liberationem, Seio autem quadringenta legaverit, si debitor vel solvendo non sit vel centum facere possit, quantum quisque habeat interventu legis Falcidiae. dicebam legem Falcidiam ex eo quod refici ex hereditate potest quartam heredi tribuere, residuum dodrantem inter legatarios distribuere. quare cum nomen minus solvendo est in hereditate, eius quod exigi potest pro rata fit distributio, residui venditio facienda est, ut id demum in hereditate computetur, quanti nomen distrahi potest. sed cum debitori liberatio relinquitur, ipse sibi solvendo videtur et quod ad se attinet, dives est: quippe si ei mortis causa accepto feratur id quod debet, quadringenta cepisse videbitur, licet nihil facere possit: sensisse enim liberationem plenam videtur, quamvis nihil facere possit. si soli ei liberatio relicta est, et ideo Falcidia interveniente trecenta accepto illi ferri debent, residua centum durabunt in obligationem et si quidem facere posse coeperit, exigentur ab eo dumtaxat usque ad centum.[1] idemque erit dicendum, et si mortis causa accepto ei quadringenta ferantur. unde eleganter dicitur acceptilationem in pendenti fore, ut, si quidem mortis tempore quadringenta tota inveniantur, in trecenta valeat acceptilatio: si vero praeterea aliquid inveniatur, quod quadrantem suppleat heredi, in quadringenta acceptilatio proficiet. quod si debitor iste quadringentorum dumtaxat centum facere potest, quia sibi solvendo est, necesse habebit centum refundere. cum igitur debitor sibi solvendo sit, eveniet, ut, si herede aliquo instituto ipsi debitori liberatio et alii quadringenta legata sint, si quidem solvendo sit debitor, centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario praestentur, heres centum habeat: sin vero centum tantum facere possit, heredi ex refecto quarta servanda est: sic fiet, ut centum, quae praestari possunt, in quattuor partes dividantur, tres partes ferant legatarii, heres viginti quinque habeat, debitor, qui solvendo non est, secum centum quinquaginta compenset. de residuis centum quinquaginta, quae exigi non possunt, venditio fiet nominis idque, quasi solum in bonis fuerit, repraesentatur. quod si nihil facere debitor potest, aeque in centum quinquaginta accepto liberandus est: de residuo venditionem nominis faciendam Neratius ait, quod et nos probamus.

[*Ad legem Iuliam et Papiam*].

145. [2]Hi demum sub condicione here- [(37. 11) 6] des instituti bonorum possessionem secundum tabulas etiam pendente condicione necdum impleta petere possunt, qui utiliter sunt instituti: quod si inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

146. Si quis ita scripserit heredem: 'ex [(28. 5) 36] qua parte codicillis Titium heredem scripsero, heres esto', etiamsi pars in codicillis non fuerit adscripta, erit tamen heres quasi sine parte institutus.

147. Institutio talis: 'si codicillis Seium [(28. 7) 10] heredem scripsero, heres esto' non est inutilis in quovis herede instituto praeter filium: est enim condicionalis institutio. nec videtur hereditas codicillis data, quod interdictum est, verum condicionalis est haec institutio,[3] quae testamento data esset. proinde et si ita scripserit: 'cuius nomen codicillis scripsero, ille mihi heres esto', pari ratione dicendum erit institutionem 1 valere nullo iure impediente. Si quem ita institutum ponamus: 'ille, si eum codicillis heredem scripsi, heres esto', valet institutio etiam in filio qui in potestate est, cum nulla sit condicio, quae in praeteritum confertur vel quae in praesens, veluti 'si rex Parthorum vivit' 'si navis in portu stat'.

148. Fideicommissum, quod a legatario relin- [(30) 78] quitur, ita demum ab eo debetur, si ad legatarium legatum pervenerit.

149. Si ab eo, cui legatus esset usus fructus, [(33. 2) 19] fideicommissum fuerit relictum, licet usus fructus ad legatarium non pervenerit, heres tamen, penes quem

---

1) *Ea quae uncis inclusi, ex Pauli fragmento, quod in dig. praecedit, restitui: sed Labeonis an alius auctoris an suam ipsius opinionem Ulpianus hoc loco retulerit, in incerto relinquo.*
2) sponsore *Ulp.* 3) Idem (*i. e. Venuleius*) libro septimo disputationum *inscr. F.* 4) *Nescio quo haec pertineant. Ulpianum, qui de interdictis tractatum* (*E.* 227—268) *iam libro* VI *videtur absolvisse, de hypothecaria actione egisse libro* VII *veri dissimile est.*
5) *Haec, cum de stipulatione iudicatum solvi ageretur, aliqua occasione data inici potuerunt.* 6) *v.* (21. 1) 31 § 22: Si quid ita venierit, ut, nisi placuerit, . . . redhibeatur. *Cf. fr.* 142.
7) *v.* (21. 1) 31 § 22. *Cf. fr.* 141.

---

1) dumtaxat . . . centum *gloss.* 2) *Fr.* 145—147: *de institutionibus condicionalibus. Cf. C.* (6. 51) 1 § 2a: forte quadam condicione . . . deficiente. 3) condicionalis est haec institutio *gloss.*

usus fructus remanet, fideicommissum praestat. quod et in militis testamento erit dicendum, si legatarius, a quo fideicommissum relictum est, repudiaverit legatum vel vivo testatore decesserit.

150. Cum servus pure liber scribitur et (40. 4) 14 heres sub condicione, placet deficiente condicione habere eum libertatem.

[*Ad legem Iuliam de iudiciis publicis*].

151. Is qui reus factus est purgare se debet (48. 1) 5 nec ante potest accusare, quam fuerit excusatus: constitutionibus enim observatur, ut non relatione crimi-
1 num, sed innocentia reus purgetur. Illud incertum est, utrum ita demum accusare potest, si fuerit liberatus, an et si poenam subierit: est enim constitutum ab imperatore nostro et divo patre eius post damnationem accusationem quem inchoare non posse. sed hoc puto ad eos demum pertinere, qui vel civitatem vel liber-
2 tatem amiserunt. Inchoatas plane delationes ante damnationem implere eis et post damnationem permissum est.

152. Is, qui in reatu decedit, integri (48. 4) 11 status decedit: extinguitur enim crimen mortalitate. nisi forte quis maiestatis reus fuit: nam hoc crimine nisi a successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur. plane non quisque legis Iuliae maiestatis reus est, in eadem condicione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animo adversus rem publicam vel principem animatus: ceterum si quis ex alia causa legis Iuliae maiestatis reus sit, morte crimine liberatur.

153. Quotiens de delicto quaeritur, pla- (48. 19) 1 cuit non eam poenam subire quem debere, quam condicio eius admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur, sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset
1 sententiam passus, cum deliquisset. Proinde si servus crimen commiserit, deinde libertatem consecutus dicetur, eam poenam sustinere debet, quam sustineret, si tunc sententiam passus fuisset, cum deliquisset.
2 Per contrarium quoque si in deteriorem condicionem fuerit redactus, eam poenam subire eum oportebit, quam sustineret, si in condicione priore durasset.
3 Generaliter placet, in legibus publicorum iudiciorum vel privatorum criminum[1] qui extra ordinem cognoscunt praefecti vel praesides ut eis, qui poenam pecuniariam egentes eludunt, coercitionem extraordinariam inducant.

[*Ad legem Iuliam maiestatis*].

154. [*Maiestatis crimine tenetur: . . .*] quive (48. 4) 2 de provincia, cum ei successum esset, non discessit: aut qui exercitum deseruit vel privatus ad hostes perfugit: quive sciens falsum conscripsit vel recitaverit in tabulis publicis: nam et hoc capite primo lege maiestatis enumeratur.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

155. Ex lege Iulia servatur, ut, cui necesse (48. 5) 2 est ab adultero incipere, quia mulier ante denuntiationem nupsit, non alias ad mulierem possit pervenire, nisi reum peregerit. peregisse autem non alias quis
1 videtur, nisi et condemnaverit. Marito iure mariti accusanti illa praescriptio obicitur, si legem prodidisse dicatur ob hoc, quod adgressus accusationem adulterii
2 destitit. Lenocinii quidem crimen lege Iulia de adulteris praescriptum est, cum sit in eum maritum poena statuta, qui de adulterio uxoris suae quid ceperit, item in eum, qui in adulterio deprehensam retinuerit.
3 Ceterum qui patitur uxorem suam delinquere matrimoniumque suum contemnit quique contaminationi
4 non indignatur, poena adulterum non infligitur. Qui hoc dicit lenocinio mariti se fecisse, relevare quidem vult crimen suum, sed non est huiusmodi compensatio admissa. ideo si maritum velit reus adulterii lenocinii
5 reum facere, semel delatus non audietur. Si publico iudicio maritus uxorem ream faciat, an lenocinii allegatio repellat maritum ab accusatione? et putem non repellere: lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non
6 mulierem excusat. Unde quaeri potest, an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit? et puto posse. nam Claudius Gorgus vir clarissimus uxorem accusans cum detectus est uxorem in adulterio deprehensam retinuisse, et sine accusatore
7 lenocinio damnatus est a divo Severo. Extraneus autem nequaquam lenocinium obiciens, posteaquam reus factus est, se relevabit, nec maritum poenae
8 subiciet. Si simul ad accusationem veniant maritus et pater mulieris, quem praeferri oporteat, quaeritur. et magis est, ut maritus praeferatur: nam et propensiore ira et maiore dolore executurum eum accusationem credendum est, in tantum, ut et si pater praevenerit et libellos inscriptionum deposuerit, marito non neglegente nec retardante, sed accusationem parante et probationibus instituente atque muniente, ut facilius iudicantibus de adulterio probetur, idem erit dicen-
9 dum. Sed et quotiens alii, qui post maritum et patrem accusare possunt, ad accusandum prosiliunt, lege expressum est, ut is, cuius de ea re notio est, de iusto accusatore constituat.

Si maritus praevenerit accusareque insti- (48. 5) 4 tuerit, tempora non cedunt patri, quod accusationem instituere non potest, sic tamen, ut, quoad unus occupet, utrique tempora cedant, ubi vero maritus occupavit, residua tempora ei, qui occupare non potest, non cedant. quod et in eo dici potest, qui ab adultero vel adultera coepit: nam adversus eum, adversus quem non coepit, desinunt ei tempora cedere. haec in maritis
1 et patribus dicta sunt. Extraneis autem, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum et patrem conceditur: nam post sexaginta dies quattuor menses
2 extraneis dantur et ipsi utiles. Si ante extraneus instituerit accusationem, an supervenienti marito permittatur accusatio, quaeritur. et magis arbitror hoc quoque casu maritum audiendum, si non neglegentia praeventus est. et ideo et si accusatione instituta absoluta sit mulier extraneo accusante, tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem.

[*Ad legem Pompeiam de parricidiis*].

156. Parricidii postulatus si interim de- (48. 9) 8 cesserit, si quidem sibi mortem conscivit, successorem fiscum habere debebit: si minus, eum quem voluit, si modo testamentum fecit: si intestatus decessit, eos heredes habebit, qui lege vocantur.

[*Ad legem Corneliam de falsis*].

157. Si sub hac condicione fuerit heres (5. 2) 26 institutus 'si Stichum manumiserit' et manumisisset, et

1) vel priv. crim. *Trib.*

posteaquam manumisit inofficiosum vel iniustum testamentum pronuntietur: aequum est huic quoque[1] succurri, ut servi pretium a manumisso accipiat, ne frustra servum perdat.

158. Si quis, cum falso sibi legatum [(48. 10) 4] adscribi curasset, decesserit, id heredi quoque extorquendum est. inde divus quoque Marcus, cum quidam a patre heres institutus codicillos intercidisset et decessisset, fisco tantum esse putavit vindicandum, quantum per codicillos erogari posset, id est usque ad dodrantem.

[*Ad SC Turpillianum*].

159. Si quis repetere velit crimen publica [(48. 16) 7] abolitione interveniente, eo iure repetit, quo accusabat: neque enim possunt praescriptiones ei obici, quae ante reorum abolitionem non sunt obiectae. et ita divus
1 Hadrianus rescripsit. Si stellionatum quis obiecerit vel expilatae hereditatis crimen et destitit, poenam senatus consulti Turpilliani non subibit, nec si furti vel iniuriarum: sed officio iudicis culpa eius coercebitur.

[*De poenis militum*]?[2]

160. Qui status controversiam patiun- [(49. 16) 8] tur, licet re vera liberi sunt, non debent per id tempus nomen militiae dare, maxime lite ordinata, sive ex libertate in servitutem sive contra petantur. nec hi quidem, qui ingenui bona fide serviunt: sed nec qui ab hostibus redempti sunt, priusquam se luant.

[*De appellationibus*].[3]

161. Ad peremptorium edictum hoc [(5. 1) 68, 70] ordine venitur, ut primo quis petat post absentiam adversarii edictum primum, mox alterum et tertium: quibus propositis tunc peremptorium impetret. quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est ultra non pateretur adversarium tergiversari.

Nonnumquam autem hoc edictum post tot [(5. 1) 72] numero edicta quae praecesserint datur, nonnumquam post unum vel alterum, nonnumquam statim, quod appellatur unum pro omnibus. hoc autem aestimare oportet eum qui ius dixit et pro condicione causae vel personae vel temporis ita ordinem edictorum vel compendium moderari.

162. Si qui separatim fuerint con- [(49. 1) 10] demnati, quamvis ex eadem causa, pluribus eis ap-
1 pellationibus opus est. Si quis, cum una actione ageretur, quae plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus, quarum singulae notionem principis non faciunt, omnes autem coniunctae faciunt:
2 poterit ad principem appellare. Sed cum adversus plures probatae essent rationes quae eis nocerent, sufficit eis una appellatio, quia uno titulo comprobatarum
3 rationum omnes conveniebantur. Quotiens autem plures in unam summam condemnantur, utrum una sententia est et quasi plures in unam summam rei sint promittendi, ut unusquisque eorum in solidum teneatur, an vero scinditur in personas sententia, quaeritur. et Papinianus respondit scindi sententiam in personas atque ideo eos qui condemnati sunt viriles partes
4 debere. Quod est rescriptum in communi causa, quotiens alter appellat, alter non, alterius victoriam ei proficere qui non provocavit, hoc ita demum probandum est, si una eademque causa fuit defensionis: ceterum si diversae, alia causa est. ut in duobus tutoribus procedit, si alter tutelam gesserat, alter non attigerat et is qui non gesserat provocavit: iniquum est enim, qui idcirco adgnoverat sententiam, quoniam gessisse se scit, propter appellationem eius qui non gesserat optinere.

[*De iure fisci*]?[1]

163. Commissa vectigalium nomine etiam [(39. 4) 14] ad heredem transmittuntur. nam quod commissum est, statim desinit eius esse qui crimen contraxit dominiumque rei vectigali adquiritur: eapropter commissi persecutio sicut adversus quemlibet possessorem, sic et adversus heredem competit.

164. In capitalibus criminibus a prin- [(48. 21) 1] cipibus decretum est non nocere ei qui adversarium corrupit, sed in his demum, quae poenam mortis continent: nam ignoscendum censuerunt ei, qui sanguinem suum qualiterqualiter redemptum voluit.

Eius, qui delatorem corrupit, ea con- [(49. 14) 29 pr.] dicio est, ut pro victo habeatur: nam in fiscalibus causis id constitutum est. sed enim haec poena magis est ut adversus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit: ceteroquin adversus heredem eius transire non debet. nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, vel actio peremitur[2] vel condemnatio facta videtur, verum oportet constare prius et de crimine pronuntiare. plane si forte de retractanda causa agatur, quae semel iudicata est, per delatoris corruptelam, mortuus corruptor non efficiet, quo minus agi possit atque retractari causa: hic enim non poenae, sed causae restitutio est.

165. Eum, qui falsum testamentum [(49. 14) 29 § 1. 2] dixit, posse adire hereditatem constat: sed denegatis
2 ei actionibus fisco locus erit. Et obligationes, quas adeundo confudit, non restituuntur: nam et in eo, qui post aditam hereditatem defuncti mortem non defendit, imperator noster cum patre rescripsit obligationes confusas non resuscitari.

LIBER IX.

[*Ad legem Aquiliam*].

166. Si quis fumo facto apes alienas fuga- [(9. 2) 49] verit vel etiam necaverit, magis causam mortis praestitisse videtur quam occidisse, et ideo in factum
1 actione tenebitur. Quod dicitur damnum iniuria datum Aquilia persequi, sic erit accipiendum, ut videatur damnum iniuria datum, quod cum damno iniuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum, ut Celsus scribit circa eum, qui incendii arcendi gratia vicinas aedes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquiliae actionem: iusto enim metu ductus, ne ad se ignis perveniret, vicinas aedes intercidit: et sive pervenit ignis sive ante extinctus est, existimat legis Aquiliae actionem cessare.

LIBER X.

? ?

167. [3]Qui invicem creditor idemque [(12. 6) 30]

---

1) *cf. C.* (7. 4) 2.
2) *Etiam in Pauli sententiis post titulos ad leges iudiciorum publicorum pertinentes et ante titulos ad appellationem pertinentes invenitur titulus 'de poenis militum'* (5, 31).
3) *Ad fr.* 161 *cf.* (5. 1) 73 § 3.

1) *Etiam in Pauli sent. libro* V *invenitur hic titulus* (5, 12).
2) vel actio peremitur *gloss.?*
3) *De adpromissoribus* (*cf.*

debitor est, in his casibus, in quibus compensatio locum non habet, si solvit, non habet condictionem veluti indebiti soluti, sed sui crediti petitionem.

168. Quod ad certam speciem civitatis [(50. 8) 1] relinquitur, in alios usus convertere non licet.

169. [1]Semper qui non prohibet pro se [(50. 17) 60] intervenire, mandare creditur. sed et si quis ratum habuerit quod gestum est, obstringitur mandati actione.

EX LIBRO INCERTO.

v. fr. 29. [C. (9. 41) 11]

AD EDICTUM LIBRI LXXXIII.

(AD EDICTUM PRAETORIS LIBRI LXXXI; AD EDICTUM AEDILIUM CURULIUM LIBRI II).[2]

LIBER I.

[*Ad legem municipalem* (*E. 1*)].[3]

170. Magistratus municipales cum unum [(50. 1) 25] magistratum administrent, etiam unius hominis vicem sustinent. et hoc plerumque quidem lege municipali eis datur: verum et si non sit datum, dummodo non denegatum, moribus competit.

171. Magistratus rei publicae non dolum [(50. 8) 8] solummodo, sed et latam neglegentiam et hoc amplius etiam diligentiam debent.

172. Quod ad heredem magistratus pertinet, exstat divi Pii rescriptum causa cognita [(27. 8) 6] debere dari actionem: nam magistratus si tanta fuit neglegentia, ut omnem cautionem omitteret, aequum est haberi eum loco fideiussoris, ut et heres eius teneatur: si vero cavit et tunc idonei fuerunt et postea desierunt, sicut et ipse magistratus probe recusaret hanc actionem, ita et heres multo iustius. novissime non alias ait in heredem actionem dandam, quam si evidenter magistratus cum minus idoneis fideiussoribus contrahunt.

[*Si quis ius dicenti non obtemperaverit* (*E.* 1)].

173. Omnibus magistratibus, non tamen [(2. 3) 1 pr.] duumviris, secundum ius potestatis suae concessum est iurisdictionem suam defendere poenali iudicio.

174. Is videtur ius dicenti non obtemperasse, [(2. 3) 1 § 1] qui quod extremum in iurisdictione est non fecit: veluti si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed duci eam vel ferri passus est: ceterum si et sequentia recusavit, tunc non obtemperasse videtur.

175. Verbum hoc 'si quis' tam masculos [(50. 16) 1] quam feminas complectitur.

176. Si procurator tuus vel tutor vel [(2. 3) 1 § 2. 3]
curator ius dicenti non obtemperaverit, ipse punitur,
3 non dominus vel pupillus. Non solum autem reum,
qui non obtemperavit, hoc edicto teneri Labeo ait,
verum etiam petitorem.

177. Hoc iudicium non ad id quod [(2. 3) 1 § 4] interest, sed quanti ea res est concluditur: et cum meram poenam contineat, neque post annum neque in heredem datur.

[*Si quis in ius vocatus etc.* (*E.* 2)].

178. Si quis in ius vocatus fideiussorem [(2. 5) 1] dederit in iudicio sistendi causa[1] non suppositum iurisdictioni illius, ad quem vocatur, pro non dato fideiussor[2] habetur, nisi suo privilegio specialiter renuntiaverit.

179. [3]Qui vetante praetore fecit, hic [(50. 17) 102]
1 adversus edictum fecisse proprie dicitur. Eius est
actionem denegare, qui possit et dare.

[*De damni infecti cautione etc.* (*E.* 3)].

180. Iubere caveri praetoria stipulatione [(2. 1) 4] et in possessionem mittere imperii magis est quam iurisdictionis.

181. Cum res damni infecti celeritatem [(39. 2) 1] desiderat et periculosa dilatio praetori videtur, si ex hac causa sibi iurisdictionem reservaret, magistratibus municipalibus delegandum hoc recte putavit.

182. Dies cautioni praestitutus [(39. 2) 4 pr. — § 4]
si finietur, praetoris vel praesidis officium erit ex causa
vel reum notare vel protelare eum et, si hoc localem
exigit inquisitionem,[4] ad magistratus municipales hoc
1 remittere. Si intra diem a praetore constituendum[5]
non caveatur, in possessionem eius rei mittendus est.
'eius rei' sic accipe, sive tota res sit sive pars sit
2 rei. An tamen is, qui non admittit, etiam pignoribus
a magistratibus coerceatur? non puto, sed in factum
actione tenebitur: nam et si a praetore missus non
3 admittatur, eadem actione utendum est. Duas ergo
res magistratibus municipalibus praetor vel praeses in-
iunxit, cautionem et possessionem, cetera suae iuris-
4 dictioni reservavit. Si forte duretur non caveri, ut
possidere liceat (quod causa cognita fieri solet) non
duumviros, sed praetorem vel praesidem permissuros:
item ut ex causa decedatur de possessione.

183. Praetor ait: 'dum ei, qui aberit, [(39. 2) 4 § 5. 6]
prius domum denuntiari iubeam'. abesse autem vide-
tur et qui in iure non est: quod et Pomponius probat:
verecunde autem praetorem denuntiari iubere, non ex-
trahi de domo sua. sed 'domum, in quam degit,[6]
denuntiari' sic accipere debemus, ut et si in aliena
domo habitet, ibi ei denuntietur. quod si nec habita-
tionem habeat, ad ipsum praedium erit denuntiandum
6 vel procuratori eius vel certe inquilinis. Totiens
autem praetorem exigere denuntiationem intellegen-
dum est, si sit cui denuntietur: ceterum si non sit,
veluti quod hereditaria insula est nec dum hereditas
adita, vel si heres non exstet nec inhabitetur, cessat
haec pars edicti. est tamen tutius libellum ad ipsas
aedes proponere: fieri enim potest, ut ita monitus de-
fensor existat.

Iulian. 90 *dig. fr.* 840)? *de iure municipali* (*Iac. Gothofredus*) *cf.* (50. 8) 2 § 4, *C.* (4. 31) 3?

1) *De adpromissoribus* (*v. p.* 420 *n.* 3)? *de iure municipali* (*possunt haec e. g. intellegi de operis publici conductore, pro quo, cum opus non perficeret, alius quis intervenerat*)?

2) ad edictum βιβλία ὀγδοήκοντα τρία *Index. Cf. autem vol.* I, *p.* 189 *n.* 1, *p.* 966. *Priorem horum commentariorum partem* (*libb.* I—L) *Caracalla imperante in lucem editam esse constat; reliqui libri sub eiusdem imperio an postea editi sint, diiudicare non ausim, cf. Fitting, p.* 38 *sqq., Mommsen, ZRG* IX, *p.* 101 *sqq., Karlowa RG* I, *p.* 743 *sq., Krüger, p.* 217 *sq.*

3) *Suspicor praefationis modo Ulpianum sub hoc titulo, qui totus ad magistratus municipales pertinet, de eorum iure egisse.*

1) fideiussorem . . . causa] vindicem dederit *Ulp.*

2) vindex *Ulp.*

3) *Ad pr. cf. edicti verba* 'si quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit'. *Ad* § 1 *cf. Paul. fr.* 86 § 1, *Lenel* § 2.

4) vel reum . . . inquisitionem *Trib.? cf. Kalb, Iuristenlatein p.* 81.

5) a praetore constituendum *non videntur Ulpiani esse.*

6) in quam degit *gloss.?*

184. In eum, qui quid eorum quae | (39. 2) 4 § 7—9 | supra scripta sunt non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur: quod non ad quantitatem refertur, sed ad id quod interest, et ad utilitatem venit, non ad poenam.
8 Hoc autem iudicium certam condicionem habet, si postulatum est: ceterum qui non postulavit, experiri non potest. postulare autem proprie hoc dicimus pro
9 tribunali petere, non alibi. Si tam vicinum urbi municipium sit, ut magistratu se non interponente potuerit praetor vel praeses adiri, potest dici cessare hanc actionem adversus magistratus, quasi nihil intersit, cum in tua potestate fuerit a praetore vel praeside
10 desiderare in possessionem mitti. Haec autem actio cum rei habeat persecutionem, et heredi et in heredem et perpetuo dabitur.

[*De fugitivis* (*E.* 4)].

185. Is qui fugitivum celavit fur | (11. 4) 1 pr. — § 2 |
1 est. Senatus censuit, ne fugitivi admittantur in saltus neque protegantur a vilicis vel procuratoribus possessorum, et multam statuit: his autem, qui intra viginti dies fugitivos vel dominis reddidissent vel apud magistratus exhibuissent, veniam in ante actum dedit: sed et deinceps eodem senatus consulto impunitas datur ei, qui intra praestituta tempora, quam repperit fugitivos in agro suo, domino vel magistratibus tradi-
2 derit. Hoc autem senatus consultum aditum etiam dedit militi vel pagano ad investigandum fugitivum in praedia senatorum vel paganorum (cui rei etiam lex Fabia prospexerat et senatus consultum Modesto consule factum), ut fugitivos inquirere volentibus litterae ad magistratus dentur, multa etiam centum solidorum[1] in magistratus statuta, si litteris acceptis inquirentes non adiuvent. sed et in eum, qui quaeri apud se prohibuit, eadem poena statuta. est etiam generalis epistula divorum Marci et Commodi, qua declaratur et praesides et magistratus et milites stationarios dominum adiuvare debere inquirendis fugitivis, et ut inventos redderent, et ut hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur.

186. Unusquisque eorum, qui fugiti- | (11. 4) 1 § 3—8 |
4 vum adprehendit, in publicum deducere debet. Et merito monentur magistratus eos diligenter custodire,
5 ne evadant. Fugitivum accipe et si quis erro sit. fugitivi autem appellatione ex fugitiva natum non con-
6 tineri Labeo libro primo ad edictum scribit. In publicum deduci intelleguntur qui magistratibus munici-
7 palibus traditi sunt vel publicis ministeriis. Diligens
8 custodia etiam vincire permittit. Tamdiu autem custodiuntur, quamdiu ad praefectum vigilum vel ad
8a praesidem deducantur. Eorumque nomina et notae et cuius se quis esse dicat ad magistratus deferantur, ut facilius adgnosci et percipi fugitivi possint (notae autem verbo etiam cicatrices continentur): idem iuris est, si haec in scriptis publice vel in aedes proponas.

187. Si liber pro fugitivo adprehensus | (47. 10) 22 | erit, iniuriarum cum eo agit.

*

188. [2]Sed si ex eadem causa saepius | (47. 23) 3 | agatur [*sc. populari actione*], cum idem factum sit, ex-
1 ceptio vulgaris rei iudicatae opponitur. In popularibus actionibus is cuius interest praefertur.

189. Omnes populares actiones neque | (47. 23) 8 | in heredes dantur neque supra annum extenduntur.

LIBER II.

[*De vadimonio Romam faciendo* (*E.* 6)].[1]

190. [2]Municipem aut nativitas facit aut | (50. 1) 1 |
1 manumissio aut adoptio. Et proprie quidem municipes appellantur muneris participes, recepti in civitatem ut munera nobiscum facerent: sed nunc abusive municipes dicimus suae cuiusque civitatis cives, ut
2 puta Campanos, Puteolanos. Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. sed si ex patre Campano, matre Puteolana, aeque municeps Campanus est, nisi forte privilegio aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternae originis erit municeps. ut puta Iliensibus concessum est, ut qui matre Iliensi est, sit eorum municeps. etiam Delphis hoc idem tributum et conservatum est. Celsus etiam refert Ponticis ex beneficio Pompeii Magni competere, ut qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset. quod beneficium ad volgo quaesitos solos pertinere quidam putant. quorum sententiam Celsus non probat: neque enim debuisse caveri, ut volgo quaesitus matris condicionem sequeretur (quam enim aliam originem hic habet?): sed ad eos, qui ex diversarum civitatium parentibus orerentur.

191. [3]Eius, qui manumisit, municeps | (50. 1) 27 | est manumissus, non domicilium eius, sed patriam secutus. et si patronum habeat duarum civitatium municipem, per manumissionem earundem civitatium
1 erit municeps. Si quis negotia sua non in colonia, sed in municipio semper agit, in illo vendit emit contrahit, in eo foro balineo spectaculis utitur, ibi festos dies celebrat, omnibus denique municipii commodis, nullis coloniarum fruitur, ibi magis habere domicilium,
2 quam ubi colendi causa deversatur. Celsus libro primo digestorum tractat, si quis instructus sit duobus locis aequaliter neque hic quam illic minus frequenter commoretur: ubi domicilium habeat, ex destinatione animi esse accipiendum. ego dubito, si utrubique destinato sit animo, an possit quis duobus locis domicilium habere. et verum est habere, licet difficile est: quemadmodum difficile est sine domicilio esse quemquam. puto autem et hoc procedere posse, si quis domicilio relicto naviget vel iter faciat, quaerens quo se conferat atque ubi constituat: nam hunc puto sine
3 domicilio esse. Domicilium autem habere potest et relegatus eo loci, unde arcetur, ut Marcellus scribit.

192. [4]Praefectus urbi cum terminos urbis | (1. 12) 3 | exierit, potestatem non habet: extra urbem potest iubere iudicare.

193. [4]Proconsul portam Romae ingres- | (1. 16) 16 | sus deponit imperium.

194. Si se subiciant aliqui iurisdictioni et | (5. 1) 1 | consentiant, inter consentientes cuiusvis iudicis,[5] qui tribunali praeest vel aliam iurisdictionem habet, est iurisdictio.

---

1) HS X *Ulp.?* 2) *Qua occasione Ulpianus hoc libro de popularibus actionibus egerit, ex his quae supersunt explorari non potest. Cf. autem Lenel, p.* 41 *n.* 3.

1) *Sub hoc titulo ICtum de diversis iurisdictionibus egisse suspicor, v. fr.* 190—204 *cum notis.* 2) *Municipes suae cuiusque civitatis magistratuum iurisdictioni subiecti sunt.* 3) Incola . . . his magistratibus parere debet, apud quos incola est, (50. 1) 29. 4) *cf. Lenel, ZRG* XV *p.* 38. 5) iudicis *vix est Ulpiani.*

195. [1]Si familiae erciscundae vel communi dividundo iudicium agatur et divisio tam difficilis sit, ut paene inpossibilis esse videatur, potest iudex in unius personam totam condemnationem conferre et adiudicare omnes res. [(10. 2) 55]

196. [2]Nam si cum moriar dare promisero et antea solvam, repetere me non posse Celsus ait: quae sententia vera est. [(12. 6) 17]

197. [3]Illa stipulatio: 'decem milia salva [(45. 1) 67]
1 fore promittis?' valet. Eum, qui 'decem dari sibi curari' stipulatus sit, non posse decem petere, quoniam possit promissor reum locupletem dando liberari, Labeo ait: idque et Celsus libro sexto digestorum[4] refert.

198. Si in duabus actionibus alibi summa maior, alibi infamia est, praeponenda est causa existimationis.[5] ubi autem aequiperant, famosa iudicia, etsi summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt. [(50. 17) 104]

199. [6]Nemo enim commodando rem facit eius cui commodat. [(13. 6) 9]

Non solet locatio dominium mutare. [(19. 2) 39]

200. Quod si ab initio, cum deponerem,[7] uti tibi si voles permisero, creditam non esse antequam mota sit, quoniam debitu iri non est certum. [(12. 1) 10]

201. Nam cum tractatu habito societas[8] coita est, pro socio actio est, cum sine tractatu in re ipsa et negotio, communiter gestum videtur. [(17. 2) 32]

202. Cessat ignominia in condictionibus, quamvis ex famosis causis pendeant. [(44. 7) 36]

203. Sepulchri violati actio infamiam irrogat. [(47. 12) 1]

204. Cum res inter alios iudicatae nullum aliis praeiudicium faciant, ex eo testamento, ubi libertas data est, vel legato[9] agi potest,[10] licet ruptum vel irritum aut non iustum dicatur testamentum: nec si superatus fuerit legatarius, praeiudicium libertati fit. [(44. 2) 1]

205. [11]'Itinere faciendo viginti[12] milia passuum in dies singulos peragenda' sic sunt accipienda, ut, si post hanc dinumerationem minus quam viginti milia supersint, integrum diem occupent. veluti viginti unum milia sunt passus: biduum eis adtribuetur. quae dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conveniat. [(50. 16) 3 pr.]

206. [13]Solet etiam messis vindemiarumque tempore ius dici de rebus quae tempore vel morte perituræ sunt. morte: veluti furti: damni iniuriae: iniuriarum atrocium: qui de incendio ruina naufragio rate nave expugnata rapuisse dicuntur: et si quae similes sunt. item si res tempore perituræ sunt aut [(2. 12) 3]
1 actionis dies exiturus est. Liberalia quoque iudicia
2 omni tempore finiuntur. Item in eum, qui quid nundinarum nomine adversus communem utilitatem acceperit, omni tempore ius dicitur.

1) *De iurisdictione agi apparet ex Gai fr.* 56 § 2. 2) *cf. Lenel, ZRG* XV, *p.* 41 *sq.* 3) *cf. Lenel, l. l. p.* 42. 4) *Cels. fr.* 43 § 1. 5) *Simili ratione de causis famosis non apud duumviros, sed apud praetorem agitur, cf. Isidor. orig.* XV, 2, 10; *v. etiam (legis Rubriae?) fr. Atestin. lin.* 1—9. 6) *Commodatum et locatio opponi videntur fiduciae, quae propter id ipsum, quod dominium mutat, famae periculum irrogat ei, qui rem in fidem suam recepit. Cf. Gai.* 4, 182. 7) *Depositi causa famosa est.* 8) *Item societatis causa.* 9) vel legato] de legato *scr.?* 10) *sc. apud duumviros, licet de liberali causa apud eos agi non possit.* 11) *Spectant haec ad vadimonii diem, cf. Gai. fr.* 55. 12) vicena *scr.* 13) *Haec quoque ad vadimonii diem pertinent, Lenel, ZRG* XV *p.* 36.

207. [1]Etiam non municeps tutor dari potest, dummodo municipi detur. [(26. 1) 10]

208. [1]Et si ad species curator datus sit, rem salvam fore stipulatio interponetur. [(46. 6) 8]

209. [2]Eius, qui apud hostes decessit, dici hereditas non potest, quia servus decessit. [(50. 16) 3 § 1]

*

v. lib. LII. [(32) 76]

LIBER III.

[*De iurisdictione* (*E. II*)].[3]

210. Qui iurisdictioni praeest, neque sibi ius dicere debet neque uxori vel liberis suis neque libertis vel ceteris, quos secum habet. [(2. 1) 10]

211. Consensisse autem videntur, qui sciant se non esse subiectos iurisdictioni eius et in eum consentiant. ceterum si putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio: error enim litigatorum, ut Iulianus quoque libro primo digestorum scribit, non habet consensum. aut si putaverunt alium esse praetorem pro alio, aeque error non dedit iurisdictionem. aut si, cum restitisset quivis ex litigatoribus, viribus praeturae compulsus est, nulla iurisdictio est. [(5. 1) 2 pr. § 1]
1 Convenire autem utrum inter privatos sufficiet an vero etiam ipsius praetoris consensus necessarius est? lex Iulia iudiciorum ait 'quo minus inter privatos conveniat': sufficit ergo privatorum consensus. proinde si privati consentiant, praetor autem ignoret consentire et putet suam iurisdictionem, an legi satisfactum sit, videndum est: et puto posse defendi eius esse iurisdictionem.

212. Si et iudex ad tempus datus et omnes litigatores consentiant: nisi specialiter principali iussione prorogatio fuerit inhibita,[4] possunt tempora, intra quae iussus est litem dirimere, prorogari. [(5. 1) 2 § 2]

213. Legatis in eo quod ante legationem contraxerunt, item his qui testimonii causa evocati sunt vel si qui iudicandi causa arcessiti sunt vel in provinciam destinati, revocandi domum suam ius datur. eo quoque qui ipse provocavit non imponitur necessitas intra tempora provocationis exercendae Romae vel alio loco ubi provocatio exercetur aliis pulsantibus respondere: nam Celsus huic etiam domus revocationem dandam ait, quoniam ob aliam causam venerit: haec Celsi sententia et rationabilis est. nam et divus Pius Plotio Celsiano rescripsit eum, qui tutelae reddendae causa Romam erat a se evocatus, alterius tutelae causa, cuius causa non erat evocatus, non debere compelli iudicium suscipere. idem Claudio Flaviano rescripsit minorem viginti quinque annis, qui desiderarat in integrum restitui adversus Asinianum, qui alterius negotii causa venerat, non esse Romae [(5. 1) 2 § 3—7]
4 audiendum. Omnes autem isti domum revocant, si non ibi contraxerunt, ubi conveniuntur. ceterum si contraxerunt ibi, revocandi ius non habent: exceptis legatis, qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante legationem contraxerunt, non compelluntur se Romae defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur. quod et Iulianus scribit et divus Pius rescripsit. plane

1) *Ad fr.* 207. 208 *cf. Lenel, l. l. p.* 39. 2) *Nescio quo haec pertineant: proprium autem fuisse in iurisdictione hereditatis causam maxime verisimile est.* 3) *In fr.* 210—215 *praefationis modo de quibusdam legis Iuliae iudiciariae capitibus agi videtur, cf. fr.* 211 § 1. 4) nisi . . . inhibita *Trib., cf. Kalb, Iuristenlatein p.* 69.

si perfecta legatione subsistant, conveniendos eos divus
5 Pius rescripsit. Item si extra provinciam suam con-
traxerunt, licet non in Italia, quaestionis est, an Romae
conveniri possint. et Marcellus in eo solo privilegio
eos uti domum revocandi, quod in civitate sua vel
certe intra provinciam contraxerunt: quod est verum.
sed et si agant, compelluntur se adversus omnes de-
fendere: non tamen si iniuriam suam persequantur vel
furtum vel damnum quod nunc passi sunt: alioquin,
ut et Iulianus eleganter ait, aut impune contumeliis et
damnis adficientur aut erit in potestate cuiusque pul-
sando eos subicere ipsos iurisdictioni, dum se vindi-
6 cant. Sed si dubitetur, utrum in ea quis causa sit,
ut domum revocare possit, nec ne, ipse praetor debet
causa cognita statuere. quod si constiterit in ea eum
esse causa, ut domum revocet, debebit cavere in iudicio
sisti,[1] statuente praetore in quem diem promittat. sed
utrum nuda cautione an satisdato, Marcellus dubitat:
mihi videtur sola promissione, quod et Mela scribit:
alioquin compelletur iudicium accipere quam invenire
7 eos qui satis pro eo dent. In omnibus autem, in
quibus protelatur admonitio, hoc procedere sine tem-
porali damno creditorum oportet.[2]

214. His datur multae dicendae ius, qui- (5. 1) 2 § 8
bus publice iudicium est, et non aliis: nisi hoc specia-
liter eis permissum est.

215. 'Nominis' et 'rei' appellatio ad (50. 16) 6
1 omnem contractum et obligationem pertinet. Ver-
bum 'ex legibus' sic accipiendum est: tam ex legum
sententia quam ex verbis.

[*De albo corrupto* (*E.* 7)].

216. Si quis id, quod iurisdictionis perpe- (2. 1) 7
tuae causa, non quod prout res incidit, in albo vel in
charta vel in alia materia propositum erit, dolo malo
corruperit: datur in eum quingentorum aureorum[3] iudi-
1 cium, quod populare est. Servi quoque et filii fami-
lias verbis edicti continentur: sed et utrumque sexum
2 praetor complexus est. Quod si dum proponitur vel
ante propositionem quis corruperit, edicti quidem verba
cessabunt, Pomponius autem ait sententiam edicti por-
3 rigendam esse ad haec. In servos autem, si non de-
fenduntur a dominis, et eos qui inopia laborant corpus
4 torquendum est.[4] Doli mali autem ideo in verbis
edicti fit mentio, quod, si per imperitiam vel rusticita-
tem vel ab ipso praetore iussus vel casu aliquis fecerit,
5 non tenetur. Hoc vero edicto tenetur et qui tollit,
quamvis non corruperit: item et qui suis manibus facit
et qui alii mandat. sed si alius sine dolo malo fecit,
alius dolo malo mandavit, qui mandavit tenebitur: si
uterque dolo malo fecerit, ambo tenebuntur: nam et si
plures fecerint vel corruperint vel mandaverint, omnes
tenebuntur.

[*Quod quisque iuris in alterum etc.* (*E.* 8)].

217. Hoc edictum summam habet (2. 2) 1 pr. § 1
aequitatem, et sine cuiusquam indignatione iusta: quis
enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse aliis
1 dixit vel dici effecit? Qui magistratum potestatemve
habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit, ipse
quandoque adversario postulante eodem iure uti debet.
si quis apud eum, qui magistratum potestatemque
habebit, aliquid novi iuris optinuerit, quandoque postea
adversario eius postulante eodem iure adversus eum
decernetur: scilicet ut quod ipse quis in alterius per-
sona aequum esse credidisset, id in ipsius quoque per-
sona valere patiatur.

218. Haec autem verba: 'quod statuerit' (2. 2) 1 § 2
qui iurisdictioni praeest cum effectu accipimus, non
verbo tenus: et ideo si, cum vellet statuere, prohibitus
sit nec effectum decretum habuit, cessat edictum. nam
'statuit' verbum rem perfectam significat et consumma-
tam iniuriam, non coeptam. et ideo si inter eos quis
dixerit ius, inter quos iurisdictionem non habuit, quon-
iam pro nullo hoc habetur nec est ulla sententia, ces-
sare edictum putamus: quid enim offuit conatus, cum
iniuria nullum habuerit effectum?

Cogitationis poenam nemo patitur. (48. 19) 18

219. [1]Si quis iniquum ius adversus (2. 2) 3 pr. § 1
aliquem impetravit, eo iure utatur ita demum, si per
postulationem eius hoc venerit: ceterum si ipso non
postulante, non coercetur. sed si impetravit, sive usus
est iure aliquo, sive impetravit ut uteretur licet usus
1 non sit, hoc edicto puniatur. Si procurator meus
postulavit, quaeritur quis eodem iure utatur: et putat
Pomponius me solum, utique si hoc ei specialiter man-
davi vel ratum habui. si tamen tutor vel curator furiosi
postulaverit vel adulescentis, ipse hoc edicto coercetur.
item adversus procuratorem id observandum est, si in
rem suam fuerit datus.

220. [2]Haec poena adversus omnem sta- (2. 2) 3 § 2
tuitur, qui in edictum incidit, non solum eo postulante
qui ab eo laesus est, sed omni, qui quandoque ex-
peritur.

221. [3]Si is pro quo spopondisti im- (2. 2) 3 § 3—5
petraverit, ne aliquis debitor ipsius adversus eum ex-
ceptione utatur, deinde tu in negotio, in quo spopon-
disti, velis exceptione uti: nec te nec ipsum oportet
hoc impetrare, etsi interdum patiaris iniuriam, si sol-
vendo debitor non sit. sed si tu incidisti in edictum,
reus quidem utetur exceptione, tu non utaris: nec
poena tua ad reum promittendi pertinebit: et ideo
4 mandati actionem non habebis. Si filius meus in
magistratu in hoc edictum incidit, an in his actionibus,
quas ex persona eius intendo, hoc edicto locus sit? et
5 non puto, ne mea condicio deterior fiat. Quod
autem ait praetor, ut is eodem iure utatur, an etiam
ad heredem haec poena transmittatur? et scribit Iulia-
nus non solum ipsi denegari actionem, sed etiam
heredi eius.

222. [4]Illud quoque non sine ratione (2. 2) 3 § 6
scribit non solum in his actionibus pati eum poenam
edicti, quas tunc habuit cum incideret in edictum,
verum si quae postea ei adquirentur.

223. Ex hac causa solutum repeti non (2. 2) 3 § 7
posse Iulianus putat: superesse enim naturalem causam,
quae inhibet repetitionem.

*

224. [5]In omnibus noxalibus actionibus, ubi- (9. 4) 3
cumque scientia exigitur domini, sic accipienda est, si,

1) cavere . . . sisti] vadimonium facere *Ulp.* 2) § 7 *videtur Triboniani esse.* 3) HS L̄ *Ulp.?* 4) In servos . . . . corpus torquendum est] *dubitari potest, num haec Ulpiani sint.*

1) *Ad edicti verba* 'si quis . . . aliquid novi iuris optinuerit'. 2) *Ad verba* 'quandoque postea adversario eius postulante'. 3) *Ad verba* 'ipsum (*sc.* eodem iure uti oportebit)'. 4) *Ad verba* 'eodem iure uti oportebit'. 5) *Fr.* 224—226 *quo pertineant, in incerto est. Cf. autem Lenel,* § 7.

cum prohibere posset, non prohibuit: aliud est enim auctorem esse servo delinquenti, aliud pati delinquere.

225. Si plurium servus deliquerit omnibus [(9.4) 5] ignorantibus, noxale iudicium in quemvis dabitur: sed si omnibus scientibus, quivis eorum tenebitur detracta noxae deditione, quemadmodum si plures deliquissent, nec altero convento alter liberabitur: sed si alter scit, alter ignoravit, qui scit detracta noxae deditione convenitur, qui nescit, cum noxae deditione.
1 Differentia autem harum actionum non solum illa est, quod qui scit in solidum tenetur, verum illa quoque, quod, sive alienaverit servum qui scit sive manumiserit sive decesserit servus, dominus tenetur: sed si ipse dominus decesserit, heres eius non tenetur.

226. Noxalis autem non alias datur, nisi [(9.4) 7] apud me sit servus: et si apud me sit, licet eo tempore non fuit, quo delinquebat, teneor, et heres meus tene-
1 tur, si noxius vivat. Pomponius ait, si emptor servi noxali conventus sit, venditorem, quo sciente factum est, conveniri iam non posse.

LIBER IV.

[*De edendo* (*E. III*) 9.]

227. Qua quisque actione agere volet, [(2.13) 1 pr.] eam edere debet: nam aequissimum videtur eum qui acturus est edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere an contendere ultra debeat, et, si contendendum putat, veniat instructus ad agendum cognita actione qua conveniatur.

228. [1]Actionis verbo continetur in rem, [(44.7) 37] in personam: directa, utilis: praeiudicium, sicut ait Pomponius: stipulationes etiam, quae praetoriae sunt, quia actionum instar obtinent, ut damni infecti, legatorum et si quae similes sunt. interdicta quoque
1 actionis verbo continentur. Mixtae sunt actiones, in quibus uterque actor est, ut puta finium regundorum, familiae erciscundae, communi dividundo, interdictum uti possidetis, utrubi.

229. Edere est etiam copiam describendi [(2.13) 1 § 1] facere: vel in libello complecti et dare: vel dictare. eum quoque edere Labeo ait, qui producat adversarium suum ad album et demonstret quod dictaturus est vel id dicendo, quo uti velit.

230. Editiones[2] sine die et consule [(2.13) 1 § 2—5] fieri debent, ne quid excogitetur edito die et consule et praelato die fiat. diem autem et consulem excepit praetor quo instrumentum conscriptum est, non in quem solutio concepta est: nam dies solutionis sicuti summa pars est stipulationis. rationes tamen cum die et consule edi debent, quoniam accepta et data non alias possunt apparere, nisi dies et consul fuerit editus.
3 Edenda sunt omnia, quae quis apud iudicem editurus est: non tamen ut et instrumenta, quibus quis
4 usurus non est, compellatur edere. Edere non vide-
5 tur qui stipulationem totam non edidit. Eis, qui ob aetatem vel rusticitatem vel ob sexum lapsi non ediderunt vel ex alia iusta causa, subvenietur.

231. Praetor ait: 'Argentariae mensae [(2.13) 4 pr. § 1] exercitores[3] rationem, quae ad se pertinet, edent ad-
1 iecto die et consule'. Huius edicti ratio aequissima est: nam cum singulorum rationes argentarii conficiant, aequum fuit id quod mei causa confecit meum quodammodo instrumentum mihi edi.

232. [1]Sed et filius familias continetur [(2.13) 4 § 2—5] his verbis, ut vel ipse cogatur edere: an et pater, quaeritur. Labeo scribit patrem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur: sed recte Sabinus respondit tunc id admittendum, cum patri quaestum refert.
3 Sed si servus argentariam faciat (potest enim), si quidem voluntate domini fecerit, compellendum dominum edere ac perinde in eum dandum est iudicium, ac si ipse fecisset. sed si inscio domino fecit, satis esse dominum iurare eas se rationes non habere. si servus peculiarem faciat argentariam, dominus de peculio vel de in rem verso tenetur: sed si dominus habet
4 rationes nec edit, in solidum tenetur. Etiam is qui desiit argentariam facere, ad editionem compellitur.
5 Sed ibi quis compellitur edere, ubi argentariam exercuit, et hoc est constitutum. quod si instrumentum argentariae in alia provincia habeat, in alia administraverit, ibi puto cogendum edere, ubi argentariam exercuit: hoc enim primum deliquit, quod alio instrumentum transtulit. quod si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur, minime hoc facere cogitur: nisi descriptum velis ubi de ea re agitur eum tibi dare, tuis videlicet sumptibus.[2]

Si quis ex argentariis, ut plerique [(2.13) 6 pr. § 1] eorum, in villa habeat instrumentum vel in horreo: aut ad locum te perducet aut descriptas rationes dabit.
1 Cogentur et successores argentarii edere rationes. quod si plures sunt heredes et unus habeat, solus ad editionem compelletur: sed si omnes habeant et unus ediderit, omnes ad editionem compellendi sunt. quid enim si humilis et deploratus unus edidit, ut dubitare quis merito de fide editionis possit? ut igitur comparari rationes possint, etiam ceteri edere debent aut certe unius editioni subscribere. hoc idem erit et si plures fuerint argentarii, a quibus editio desideratur. nam et si plures tutores tutelam administraverunt simul, aut omnes edere debent aut unius editioni subscribere.

233. [3]Exigitur autem ab adversario [(2.13) 6 § 2] argentarii iusiurandum non calumniae causa postulare edi sibi: ne forte vel supervacuas rationes vel quas habet edi sibi postulet vexandi argentarii causa.

234. [4]Rationem autem esse Labeo ait [(2.13) 6 § 3] ultro citro dandi accipiendi, credendi, obligandi solvendi sui causa negotiationem: nec ullam rationem nuda dumtaxat solutione debiti incipere. nec si pignus acceperit aut mandatum, compellendum edere: hoc enim extra rationem esse. sed et quod solvi constituit,[5] argentarius edere debet: nam et hoc ex argentaria venit.

235. [6]Ex hoc edicto in id quod inter- [(2.13) 6 § 4—6]
5 fuit actio competit. Unde apparet ita demum tenere hoc edictum, si ad eum pertineat. pertinere autem videtur ad me ratio, si modo eam tractaveris me mandante. sed si procurator meus absente me mandaverit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? et magis est ut edatur. procuratori quoque meo edendam rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eum

1) *Ad verba* 'qua quisque actione agere volet'. 2) *instrumentorum scil.* 3) *Exciderunt verba:* ei qui iuraverit non calumniae causa postulare edi sibi.

1) *Ad verba* 'argentariae mensae exercitores edent'. 2) quod si in alio . . . sumptibus *Trib.* (*Kalb, Juristenlatein p.* 84). 3) *Ad verba* 'ei qui iuraverit . . . edi sibi'. 4) *Ad verba* 'rationem'. 5) recepit *Ulp.* 6) *Ad verba* 'quae ad se pertinet'.

pertineat: et cauturum de rato, si mandatum ei non
6 sit. Si initium tabularum habet diem, in quibus Titii ratio scripta est, postmodum mea sine die et consule, etiam mihi edendus est dies et consul: communis enim omnis rationis est praepositio diei et consulis.

236. [1]Edi autem est vel dictare vel tradere libellum vel codicem proferre. (2. 13) 6 § 7

237. Praetor ait: 'Argentario eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo'. (2. 13) 6 § 8—10
9 Prohibet argentario edi illa ratione, quod etiam ipse instructus esse potest instrumento suae professionis: et absurdum est, cum ipse in ea sit causa, ut edere debeat, ipsum petere ut edatur ei. an nec heredi argentarii edi ratio debeat, videndum: et si quidem instrumentum argentariae ad eum pervenit, non debet ei edi, si minus, edenda est ex causa. nam et ipsi argentario ex causa ratio edenda est: si naufragio vel ruina vel incendio vel alio simili casu rationes perdidisse probet aut in longinquo habere, veluti trans
10 mare. Nec iterum postulanti edi praetor iubet, nisi ex causa.

[*Ad formulam*].

238. [2]Ubi exigitur argentarius rationes edere, tunc punitur, cum dolo malo non exhibet: sed culpam non praestabit nisi dolo proximam. dolo malo autem non edidit et qui malitiose edidit et qui in to- (2. 13) 8
1 tum non edidit. Is autem, qui in hoc edictum incidit, id praestat, quod interfuit mea rationes edi, cum decerneretur a praetore, non quod hodie interest: et ideo licet interesse desiit vel minoris vel pluris interesse coepit, locum actio non habebit neque augmentum neque deminutionem.

239. Haec actio neque post annum neque in heredem nisi ex suo facto dabitur. heredi autem dabitur. (2. 13) 13

[*De pactis et conventionibus* (*E. IV.* 10)].

240. [3]Huius edicti aequitas naturalis est. quid enim tam congruum fidei humanae, quam ea (2. 14) 1
1 quae inter eos placuerunt servare? Pactum autem
2 a pactione dicitur (inde etiam pacis nomen appellatum est) et est pactio duorum pluriumve in idem pla-
3 citum et consensus. Conventionis verbum generale est ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt qui inter se agunt: nam sicuti convenire dicuntur qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt, ita et qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est in unam sententiam decurrunt. adeo autem conventionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conventionem, sive re sive verbis fiat[4]: nam et stipulatio quae verbis fit, nisi habeat consensum, nulla
4 est. Sed conventionum pleraeque in aliud nomen transeunt: veluti in emptionem, in locationem, in pignus vel in stipulationem.

241. Conventionum autem tres sunt species. aut enim ex publica causa fiunt aut ex privata: privata aut legitima aut iuris gentium. publica conventio est, quae fit per pacem, quotiens inter se duces belli quaedam paciscuntur. (2. 14) 5

242. Iuris gentium conventiones quaedam actiones pariunt, quaedam exceptiones. (2. 14) 7 pr. — § 6
1 Quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio venditio, locatio conductio, societas, commodatum, de-
2 positum et ceteri similes contractus. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. ut puta dedi tibi rem ut mihi aliam dares, dedi ut aliquid facias: hoc *συνάλλαγμα* esse et hinc nasci civilem obligationem. et ideo puto recte Iulianum a Mauriciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas: manumisisti: evictus est Stichus. Iulianus scribit in factum actionem a praetore dandam: ille ait civilem incerti actionem, id est praescriptis verbis[1] sufficere: esse enim contractum, quod
3 Aristo *συνάλλαγμα* dicit, unde haec nascitur actio. Si ob maleficium ne fiat promissum sit, nulla est obligatio
4 ex hac conventione. Sed cum nulla subest causa, propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem: igitur nuda pactio obligationem non
5 parit, sed parit exceptionem. Quin immo interdum format ipsam actionem, ut in bonae fidei iudiciis: solemus enim dicere pacta conventa inesse bonae fidei iudiciis. sed hoc sic accipiendum est, ut si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint: si ex intervallo, non inerunt, nec valebunt, si agat, ne ex pacto actio nascatur. ut puta post divortium convenit, ne tempore statuto dilationis[2] dos reddatur, sed statim: hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur: idem Marcellus scribit. et si in tutelae actione convenit, ut maiores quam statutae sunt usurae praestentur, locum non habebit, ne ex pacto nascatur actio: ea enim pacta insunt, quae legem contractui dant, id est quae in ingressu contractus facta sunt. idem responsum scio a Papiniano,[3] et si post emptionem ex intervallo aliquid extra naturam contractus conveniat, ob hanc causam agi ex empto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. quod et in omnibus bonae fidei iudiciis erit dicendum. sed ex parte rei locum habebit pactum, quia solent et ea pacta, quae postea interponuntur, parere exceptiones.
6 Adeo autem bonae fidei iudiciis exceptiones postea factae, quae ex eodem sunt contractu, insunt, ut constet in emptione ceterisque bonae fidei iudiciis re nondum secuta posse abiri ab emptione. si igitur in totum potest, cur non et pars eius pactione mutari potest? et haec ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit. quod cum est, etiam ex parte agentis pactio locum habet, ut et ad actionem proficiat nondum re secuta, eadem ratione. nam si potest tota res tolli, cur non et reformari? ut quodammodo quasi renovatus contractus videatur. quod non insuptiliter dici potest. unde illud aeque non reprobo, quod Pomponius libris lectionum probat, posse in parte recedi pacto ab emptione, quasi repetita partis emptione. sed cum duo heredes emptori exstiterunt, venditor cum altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Iulianus valere pactionem et dissolvi pro parte emptionem:

---

1) *Ad verba* 'edi sibi, edent'. 2) *Ad formulae verba* '. . . dolo malo non edidisse, quanti . . . interfuit edi sibi . . .' 3) *Fr.* 240—242 *ad rubricam pertinent.* 4) sive litteris *ins. Ulpianus enim litterarum obligationis hoc loco mentionem non facere non potuit.*

1) id est praescriptis verbis *Trib.* 2) temp. stat. dil.] annua bima trima die *Ulp.* 3) *Papin. fr.* 173 *pr.*

quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. utrumque itaque recte placet, et quod Iulianus et quod Pomponius.

243. Ait praetor: 'Pacta conventa, quae (2. 14) 7 § 7 neque dolo malo, neque adversus leges plebis scita senatus consulta *decreta* edicta[1] principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, servabo'.

244. Pactorum quaedam in rem sunt, (2. 14) 7 § 8 quaedam in personam. in rem sunt, quotiens generaliter paciscor ne petam: in personam, quotiens ne a persona petam, id est ne a Lucio Titio petam. utrum autem in rem an in personam pactum factum est, non minus ex verbis quam ex mente convenientium aestimandum est: plerumque enim, ut Pedius ait, persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur, cum quo pactum factum est.

245. Dolo malo ait praetor pactum (2. 14) 7 § 9—11 se non servaturum. dolus malus fit calliditate et fallacia: et ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur et aliud
10 agi simulatur. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil praetor adicit: sed eleganter Labeo ait hoc aut iniquum esse, aut supervacuum. iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: supervacuum, si
11 deceptus hoc fecerit, inest enim dolo et fraus. Sive autem ab initio dolo malo pactum factum est sive post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio propter haec verba edicti 'neque fiat'.

246. Quod fere novissima parte pacto- (2. 14) 7 § 12 rum ita solet inseri 'rogavit Titius, spopondit Maevius', haec verba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis: ideoque ex stipulatu nascitur actio, nisi contrarium specialiter adprobetur, quod non animo stipulantium hoc factum est, sed tantum paciscentium.[2]

247. Si paciscar, ne pro iudicati vel (2. 14) 7 § 13 incensarum aedium[3] agatur, hoc pactum valet.

Post rem iudicatam etiamsi provocatio (2. 15) 11 non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse vel ignorari potest an iudicatum sit: quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

Si paciscar, ne operis novi nuntia- (2. 14) 7 § 14—16 tionem exsequar, quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re praetoris imperium versetur: Labeo autem distinguit, ut, si ex re familiari operis novi nuntiatio sit facta, liceat pacisci, si de re publica, non liceat: quae distinctio vera est. et in ceteris igitur omnibus ad edictum praetoris pertinentibus, quae non ad publicam laesionem, sed ad rem familiarem respiciunt, pacisci licet: nam et de furto pacisci lex per-
15 mittit. Sed et si quis paciscatur, ne depositi agat, secundum Pomponium valet pactum. item si quis pactus sit, ut ex causa depositi omne periculum praestet, Pomponius ait pactionem valere nec quasi contra
16 iuris formam factam non esse servandam. Et generaliter quotiens pactum a iure communi remotum est, servari hoc non oportet: nec legari,[4] nec iusiurandum de hoc adactum ne quis agat servandum Marcellus libro secundo digestorum scribit: et si stipulatio sit

1) edicta decreta *scr.* 2) nisi contrarium . . . paciscentium *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 80 *sq.*). 3) pro . . . aedium] iudicati vel proiudicati vel depensi adversus me (adūme) *Ulp.?* 4) legari] damnationem factam *Ulp.?*

interposita de his, pro quibus pacisci non licet, servanda non est, sed omnimodo rescindenda.

Pomponius ait maritum non posse pacisci, (23. 4) 6 ut dolum solummodo in dotem praestet, videlicet propter utilitatem nubentium: quamvis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris qui ei dotem promisit: nam et ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse probat, et per contrarium, ut ea dos quae periculo mulieris est sit periculo mariti.

248. Fraus enim legi fit, ubi quod fieri (1. 3) 30 noluit, fieri autem non vetuit, id fit: et quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

249. Si ante aditam hereditatem (2. 14) 7 § 17—19 paciscatur quis cum creditoribus ut minus solvatur,
18 pactum valiturum est. Sed si servus sit, qui paciscitur, priusquam libertatem et hereditatem apiscatur, quia sub condicione heres scriptus fuerat, non profuturum pactum Vindius scribit: Marcellus autem libro octavo decimo digestorum et suum heredem et servum necessarium pure scriptos, paciscentes priusquam se immisceant putat recte pacisci, quod verum est. idem et in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. sed si quis, ut supra rettulimus, in servitute pactus est, negat Marcellus, quoniam non solet ei proficere, si quid in servitute egit, post libertatem: quod in pacti exceptione admittendum est. sed an vel doli ei prosit exceptio, quaeritur. Marcellus in similibus speciebus licet antea dubitavit, tamen admisit: ut puta filius familias heres institutus pactus est cum creditoribus et emancipatus adiit hereditatem: et dicit doli eum posse uti exceptione. idem probat, et si filius vivo patre cum creditoribus paternis pactus sit: nam et hic doli exceptionem profuturam. immo et in servo doli
19 exceptio non est respuenda. Hodie tamen ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si convenerint in unum et communi consensu declaraverint, quota parte debiti contenti sint: si vero dissentiant, tunc praetoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis voluntatem.

Rescriptum autem divi Marci sic loqui- (2. 14) 10 pr. tur, quasi omnes creditores debeant convenire. quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum praesentium absentes sequi debeant? sed an et privilegiariis absentibus haec pactio noceat, eleganter tractatur: si modo valet pactio et contra absentes. et repeto ante formam a divo Marco datam divum Pium rescripsisse fiscum quoque in his casibus, in quibus hypothecas non habet,[1] et ceteros privilegiarios exemplum creditorum sequi oportere. haec enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conservanda sunt.[2]

250. Si pacto subiecta sit poenae (2. 14) 10 § 1 stipulatio, quaeritur, utrum pacti exceptio locum habeat an ex stipulatu actio. Sabinus putat, quod est verius, utraque via uti posse prout elegerit qui stipulatus est: si tamen ex causa pacti exceptione utatur, aequum erit accepto eum stipulationem ferre.

Ex compromisso placet exceptionem non (4. 8) 2 nasci, sed poenae petitionem.

251. Plerumque solemus dicere (2. 14) 10 § 2. 12 doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis: quos-

1) in his casibus, in quibus . . . . habet *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 20. 89). 2) haec . . . conservanda sunt *Trib.*

dam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros et Iulianus scribit et alii plerique consentiunt. ut puta si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatio videtur, qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita et prodesse. (12) nam et nocere constat, sive ei mandavi ut pacisceretur, sive omnium rerum mearum procurator fuit: ut et Puteolanus libro primo adsessoriorum scribit: cum placuit eum etiam rem in iudicium deducere.

Item magistri societatium pactum et (2. 14) 14 prodesse et obesse constat.

Si cum emptore hereditatis pactum sit (2. 14) 16 factum et venditor hereditatis petat, doli exceptio nocet. nam ex quo rescriptum est a divo Pio utiles actiones emptori hereditatis dandas, merito adversus venditorem hereditatis exceptione doli debitor heredi-
1 tarius uti potest. Sed et si inter dominum rei venditae et emptorem convenisset, ut homo qui emptus erat redderetur, ei qui pro domino rem vendidit petenti pretium doli exceptio nocebit.

[*Debitoris conventio fideiussoribus pro-* (2. 14) 22 *ficiet*,] nisi hoc actum est, ut dumtaxat a reo non petatur, a fideiussore petatur: tunc enim fideiussor exceptione non utetur.

[*Quamvis fideiussoris pactum reo non prosit*, (2. 14) 26 *plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus scribit*,] videlicet si hoc actum sit, ne a reo quoque petatur. idem et in confideiussoribus est.

252. Sin autem dominicam pecuniam (2. 14) 29 crediderit [*sc. servus institor*], quod credendi tempore pactus est valere Celsus ait.

253. [1]Non videtur frustrandae actionis (5. 1) 3 causa latitare, qui praesens suscipere iudicium non compellitur.

254. [2]Agere etiam is videtur, qui ex- (44. 1) 1 ceptione utitur: nam reus in exceptione actor est.

LIBER V.

[*De in ius vocando* (*E.* *V*)].[3]

255. Eadem oratione[4] divus Marcus in se- (2. 12) 2 natu recitata effecit de aliis speciebus praetorem adiri etiam diebus feriaticis: ut puta ut tutores aut curatores dentur: ut officii admoneantur cessantes: excusationes allegentur: alimenta constituantur: aetates probentur: ventris nomine in possessionem mittatur, vel rei servandae causa, vel legatorum fideive commissorum, vel damni infecti: item de testamentis exhibendis: ut curator detur bonorum eius, cui an heres exstaturus sit incertum est: aut de alendis liberis parentibus patronis: aut de adeunda suspecta hereditate: aut ut aspectu atrox iniuria aestimetur: vel fideicommissaria libertas praestanda.

256. Ego cum in villa cum praetore fuis- (40. 2) 8 sem, passus sum apud eum manumitti, etsi lictoris praesentia non esset.

[*In ius vocati ut eant aut vindicem dent* (*E.* 11)].

257. Si quis ex aliena iurisdictione ad (5. 1) 5 praetorem vocetur, debet venire, ut et Pomponius et Vindius scripserunt: praetoris est enim aestimare, an sua sit iurisdictio, vocati autem non contemnere auctoritatem praetoris: nam et legati ceterique qui revocandi domum ius habent in ea sunt causa, ut in ius vocati veniant privilegia sua allegaturi.

258. In ius vocari non oportet neque (2. 4) 2, 4 pr. consulem neque praefectum neque praetorem neque proconsulem neque ceteros magistratus, qui imperium habent, qui et coercere aliquem possunt et iubere in carcerem duci: nec pontificem dum sacra facit: nec eos qui propter loci religionem inde se movere non possunt: sed nec eum qui equo publico in causa publica transvehatur. praeterea in ius vocari non debet qui uxorem ducat aut eam quae nubat: nec iudicem dum de re cognoscat: nec eum dum quis apud praetorem causam agit: neque funus ducentem familiare iustave mortuo facientem: (4) quique litigandi causa necesse habet in iure vel certo loco sisti: nec furiosos vel infantes.

259. Praetor ait: 'parentem, patronum (2. 4) 4 § 1 patronam, liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet'.

260. Parentem hic utriusque sexus ac- (2. 4) 4 § 2. 3 cipe: sed an in infinitum, quaeritur. quidam parentem usque ad tritavum appellari aiunt, superiores maiores dici: hoc veteres existimasse Pomponius refert: sed Gaius Cassius omnes in infinitum parentes dicit, quod
3 et honestius est et merito optinuit. Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in servitute susceperunt: nec tamen, ut Severus dicebat, ad solos iustos liberos: sed et si vulgo quaesitus sit filius, matrem in ius non vocabit.

Adoptivum patrem, quamdiu in potestate (2. 4) 8 pr. est, in ius vocare non potest iure magis potestatis quam praecepto praetoris, nisi sit filius qui castrense habuit peculium: tunc enim causa cognita permittetur. sed naturalem parentem ne quidem dum est in adoptiva familia in ius vocari.

261. 'Patronum', inquit, 'patronam'. (2. 4) 8 § 1. 2 patroni hic accipiendi sunt, qui ex servitute manumiserunt: vel si collusionem detexit: vel si qui praeiudicio pronuntietur esse libertus, cum alioquin non fuerit, aut si iuravi eum libertum meum esse: quemadmodum per contrarium pro patrono non habebor, si contra me iudicatum est aut si me deferente iuraverit
2 se libertum non esse. Sed si ad iusiurandum adegi, ne uxorem ducat, ne nubat, impune in ius vocabor. et Celsus quidem ait in tali liberto ius ad filium meum me vivo non transire: sed Iulianus contra scribit. plerique Iuliani sententiam probant. secundum quod eveniet, ut patronus quidem in ius vocetur, filius quasi innocens non vocetur.

Sed si hac lege emi ut manumit- (2. 4) 10 pr. — § 2 tam, et ex constitutione divi Marci venit ad libertatem: cum sim patronus, in ius vocari non potero. sed si suis nummis emi et fidem fregi, pro patrono non
1 habebor. Prostituta contra legem venditionis venditorem habebit patronum, si hac lege venierat, ut si prostituta esset, fieret libera. at si venditor, qui manus iniectionem excepit, ipse prostituit, quoniam et haec pervenit ad libertatem, sub illo quidem, qui vendidit, libertatem consequitur, sed honorem haberi ei aequum non est, ut et Marcellus libro sexto digestorum existi-
2 mat. Patronum autem accipimus etiam si capite

1) *cf.* (42. 4) 7 § 14. 2) *cf. Lenel, p.* 53 *n.* 5. *Ad edictum de edendo* (*Rudorff, ed. perp.* § 8 *n.* 3) *haec pertinere non possunt.*
3) *Praefationis modo ICtus quaesisse videtur, quo tempore* (*fr.* 255) *et quo loco* (*fr.* 256) *ius reddatur.* 4) *v.* (2. 12) 1.

minutus sit: vel si libertus capite minutus, dum adrogetur per obreptionem. cum enim hoc ipso, quo adrogatur, celat condicionem, non id actum videtur ut fieret ingenuus.

[1]Sed si per poenam deportationis ad (2.4) 10 § 6
peregrinitatem redactus sit patronus, putat Pomponius eum amisisse honorem. sed si fuerit restitutus, erit ei etiam huius edicti commodum salvum.

Sed si ius anulorum accepit, puto (2.4) 10 § 3. 4
cum reverentiam patrono exhibere debere, quamvis
omnia ingenuitatis munia habet. aliud si natalibus sit
4 restitutus: nam princeps ingenuum facit. Qui manumittitur a corpore aliquo vel collegio vel civitate, singulos in ius vocabit: nam non est illorum libertus. sed rei publicae honorem habere debet et si adversus rem publicam vel universitatem velit experiri, veniam edicti petere debet, quamvis actorem eorum constitutum in ius sit vocaturus.

262. Liberos parentesque patroni (2.4) 10 § 5. 7—11
patronaeque utriusque sexus accipere debemus.
7 Parentes patroni etiam adoptivi excipiuntur: sed
8 tamdiu quamdiu adoptio durat. Si filius meus in
adoptionem datus sit, vocari a liberto meo in ius non
poterit: sed nec nepos in adoptiva familia susceptus.
sed si filius meus emancipatus adoptaverit filium, hic
nepos in ius vocari poterit: nam mihi alienus est.
9 Liberos autem secundum Cassium, ut in parentibus,
10 et ultra trinepotem accipimus. Si liberta ex patrono
fuerit enixa, mutuo se ipsa et filius eius in ius non
11 vocabunt. Sin autem liberi patroni capitis accusaverunt libertum paternum vel in servitutem petierunt,
nullus eis honor debetur.

263. Praetor ait: 'in ius nisi permissu (2.4) 10 § 12. 13
meo ne quis vocet'. permissurus enim est, si famosa
actio non sit vel pudorem non suggilat, qua patronus
convenitur vel parentes. et totum hoc causa cognita
debet facere: nam interdum etiam ex causa famosa, ut
Pedius putat, permittere debet patronum in ius vocari
a liberto: si eum gravissima iniuria adfecit, flagellis
13 forte cecidit. Semper autem hunc honorem patrono
habendum, et si quasi tutor vel curator vel defensor
vel actor interveniat patronus. sed si patroni tutor vel
curator interveniat, impune posse eos in ius vocari
Pomponius scribit et verius est.

264. In eum, qui adversus ea fecerit, quin- (2.4) 24
quaginta aureorum[2] iudicium datur: quod nec heredi nec in heredem nec ultra annum datur.

265. [3]Fideiussor in iudicio sistendi (2.8) 2 pr. § 1
causa[4] locuples videtur dari non tantum ex facultati-
1 bus, sed etiam ex conveniendi facilitate. Si quis
his personis, quae agere non potuerunt, fideiussorem
iudicio sistendi causa[5] dederit, frustra erit datio.

266. Praetor ait: 'si quis parentem, (2.8) 2 § 2—4
patronum patronam, liberos aut parentes patroni patronae, liberosve suos eumve quem in potestate habebit,
vel uxorem, vel nurum in iudicium[6] vocabit: qualiscumque fideiussor iudicio sistendi causa[4] accipiatur'.
3 Quod ait praetor 'liberosve suos', accipiemus et ex
feminino sexu descendentes liberos. parentique dabimus hoc beneficium non solum sui iuris, sed etiam si
in potestate sit alicuius: hoc enim Pomponius scribit.
et filius fideiussor[1] pro patre fieri potest, etiam si in
alterius potestate sit. nurum etiam pronurum et dein-
4 ceps accipere debemus. Quod ait praetor 'qualiscumque fideiussor' accipiatur': hoc quantum ad facultates, id est etiam non locuples.

267. In fideiussorem, qui aliquem iudi- (2.8) 2 § 5
cio sisti promiserit,[2] tanti quanti ea res erit actionem dat praetor. quod utrum veritatem contineat an vero quantitatem, videamus. et melius est ut in veram quantitatem fideiussor[1] teneatur, nisi pro certa quantitate accessit.

268. Praetor ait: 'in bona eius, qui iudicio (42.4) 2
sistendi causa fideiussorem[3] dedit, si neque potestatem
1 sui faciet neque defenderetur, iri iubebo'. Potestatem autem sui non facit, qui id agit, ne adversarius
eius copiam sui habeat: ergo latitantis bona iubet pos-
2 sideri. Quid si non latitet, sed absens non defen-
3 datur? nonne videtur potestatem sui non facere? Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo
4 deteriorem causam adversarii faciat. Haec verba
'defenderetur' παρατατικῶς scripta sunt, ut neque sufficiat umquam defendisse, si non duret defensio, neque
obsit, si nunc offeratur.

[Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat (*E.* 12)].

269. Hoc edictum praetor proposuit, ut (2.7) 1
metu poenae compesceret eos, qui in ius vocatos vi
1 eripiunt. Denique Pomponius scribit servi quoque
nomine noxale iudicium reddendum, nisi sciente domino id fecit: tunc enim sine noxae deditione iudicium
2 suscipiet. Ofilius putat locum hoc edicto non esse,
si persona, quae in ius vocari non potuit, exempta est,
veluti parens et patronus ceteraeque personae: quae
sententia mihi videtur verior. et sane si deliquit qui
vocat, non deliquit qui exemit.

Quod si servum quis exemit in ius (2.7) 3 pr. § 1
vocatum, Pedius putat cessare edictum, quoniam non
fuit persona, quae in ius vocari potuit. quid ergo? ad
1 exhibendum erit agendum. Si quis ad pedaneum
iudicem vocatum quem eximat, poena eius edicti
cessabit.

270. Quod praetor praecepit 'vi eximat': (2.7) 3 § 2
vi an et dolo malo? sufficit vi, quamvis dolus malus cesset.

Si per alium quis exemerit, hac clausula (2.7) 5 pr.
tenetur, sive praesens fuit sive absens.

271. In eum autem, qui vi exemit, (2.7) 5 § 1—4
in factum iudicium datur: quo non id continetur quod
in veritate est, sed quanti ea res est ab actore aestimata, de qua controversia est. hoc enim additum est,
ut appareat etiam si calumniator quis sit, tamen hanc
2 poenam eum persequi. Docere autem debet quis
per hanc exemptionem factum quo minus in ius produceretur. ceterum si nihilo minus productus est,
cessat poena: quoniam verba cum effectu sunt ac-
3 cipienda. Hoc iudicium in factum est: et, si plures
deliquerint, in singulos dabitur, et nihilo minus manet

1) *Haec § in dig. suo loco videtur mota esse.* 2) HS V̄ *Ulp.? an* HS X̄ (*cf. Gai.* 4, 46)? 3) *cf. Paul. fr.* 87: Edicto cavetur, ut fideiussor iudicio sistendi causa datus (vindex *scr.*) pro rei qualitate locuples detur. 4) Fideiussor i. s. causa] vindex *Ulp.* 5) fideiussorem i. s. causa] vindicem *Ulp.* 6) ius *Ulp.*

1) vindex *Ulp.* 2) In fideiussorem . . . promiserit] in eum qui vindex exstiterit *similiave Ulp.* 3) iudicio s. c. fideiussorem] vindicem *Ulp.*

4 qui exemptus est obligatus. Heredibus autem ita dabitur, si eorum intersit: neque autem in heredem neque post annum dabitur.

Iulianus autem in heredem iudicis, qui [(5. 1) 16] litem suam fecit, putat actionem competere: quae sententia vera non est et a multis notata est.

? ? (*E.* 13).

272. Sed de damno ab alio dato agi [(19. 2) 41] cum eo [*qui sc. mercedem accepit pro custodia alicuius rei*] non posse Iulianus ait: qua enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? sed Marcellus interdum esse posse ait, sive custodiri potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est.

273. Marcellus apud Iulianum notat verbo [(50. 16) 9] 'perisse' et scissum et fractum contineri et vi raptum.

*

v. lib. XV. [(5. 4) 1]

LIBER VI.

[*De postulando* (*E. VI*)].

274. Hunc titulum praetor proposuit [(3. 1) 1 pr.—§ 2] habendae rationis causa suaeque dignitatis tuendae et decoris sui causa, ne sine delectu passim apud se 1 postuletur. Eapropter tres fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postulare, quibusdam vel pro se permisit, quibusdam et pro certis dumtaxat per- 2 sonis et pro se permisit. Postulare autem est desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni praeest, exponere: vel alterius desiderio contradicere.

[*Qui omnino ne postulent* (*E.* 14)].

275. Initium autem fecit praetor ab his, [(3. 1) 1 § 3. 4] qui in totum prohibentur postulare. in quo edicto aut pueritiam aut casum excusavit. pueritiam: dum minorem annis decem et septem, qui eos non in totum complevit, prohibet postulare, quia moderatam hanc aetatem ratus est ad procedendum in publicum, qua aetate aut paulo maiore fertur Nerva filius et publice de iure responsitasse. propter casum surdum qui prorsus non audit prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum praetoris exaudire non poterat, quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam non exaudito decreto praetoris, quasi non obtemperasset, poena ut contumax plectere- 4 tur. Ait praetor: 'si non habebunt advocatum, ego dabo'. nec solum his personis hanc humanitatem praetor solet exhibere, verum et si quis alius sit, qui certis ex causis vel ambitione adversarii vel metu patronum non invenit.

Qui pro aliis ne postulent[1] (E. 15).

276. Secundo loco edictum proponitur [(3. 1) 1 § 5] in eos, qui pro aliis ne postulent: in quo edicto excepit praetor sexum et casum, item notavit personas in turpitudine notabiles. Sexum: dum feminas prohibet pro aliis postulare. et ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant, ne virilibus officiis fungantur mulieres: origo vero introducta est a Carfania improbissima femina, quae inverecunde postulans et magistratum inquietans causam dedit edicto.

Invenimus apud ve- [Spicil. Solesm. ed. Pitra, I. p. 282] teres mulieris appellatione etiam virgines contineri.

Casum: dum caecum utrisque lumini- [(3. 1) 1 § 5. 6] bus orbatum praetor repellit: videlicet quod insignia magistratus videre et revereri non possit. refert etiam Labeo Publilium caecum Asprenatis Noni patrem aversa sella a Bruto destitutum, cum vellet postulare. quamvis autem caecus pro alio postulare non possit, tamen et senatorium ordinem retinet et iudicandi officio [=(5. 1) 6] fungitur. numquid ergo et magistratus gerere possit? sed de hoc deliberabimus. exstat quidem exemplum eius, qui gessit: Appius denique Claudius caecus consiliis publicis intererat et in senatu severissimam dixit sententiam de Pyrrhi captivis. sed melius est ut dicamus retinere quidem iam coeptum magistratum posse, adspirare autem ad novum penitus prohiberi: idque 6 multis comprobatur exemplis. Removet autem a postulando pro aliis et eum, qui corpore suo muliebria passus est. si quis tamen vi praedonum vel hostium stupratus est, non debet notari, ut et Pomponius ait. Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare.

Si praeses vel iudex ita interlocutus sit [(48. 19) 32] 'vim fecisti', si quidem ex interdicto, non erit notatus nec poena legis Iuliae sequetur: si vero ex crimine, aliud est. quid si non distinxerit praeses, utrum Iulia publicorum an Iulia privatorum[1]? tunc ex crimine erit aestimandum. sed si utriusque legis crimina obiecta sunt, mitior lex, id est privatorum[2] erit sequenda.

Item senatus consulto etiam apud iudices [(3. 1) 1 § 6] pedaneos postulare prohibetur calumniae publici iudicii[3] damnatus. Et qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit. bestias autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere: nam quid si leo sit, sed mansuetus, vel alia dentata mansueta? ergo qui locavit solus notatur, sive depugnaverit sive non: quod si depugnaverit, cum non locasset operas suas, non tenebitur: non enim qui cum bestiis depugnavit, tenebitur, sed qui operas suas in hoc locavit. denique eos, qui virtutis ostendendae causa hoc faciunt sine mercede, non teneri aiunt veteres, nisi in harena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non evadere. sed si quis operas suas locaverit, ut feras venetur, vel ut depugnaret feram quae regioni nocet, extra harenam: non est notatus. his igitur personis, quae non virtutis causa *cum* bestiis pugnaverunt, pro se praetor permittit allegare, pro alio prohibet. sed est aequissimum, si tutelam vel curam huiusmodi personae administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. Qui adversus ea fecisse monstretur, et pro aliis interdicta postulatione repellitur et pro aestimatione iudicis extra ordinem pecuniaria poena multabitur.

[*Qui nisi pro certis personis ne postulent* (*E.* 16)].

277. Ut initio huius tituli diximus, tres [(3. 1) 1 § 7. 8] ordines praetor fecit non postulantium: quorum hic tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postularent: quasi

1) *Spicil. Solesm. ed. Pitra* I *p.* 282: Ulpianus libro ad edictum sexto qui pro aliis ne postulent titulo sexto sic refert.

1) Iulia de vi publica an Iulia de vi privata *scr.* 2) de vi privata *scr.* 3) capite (K) publico iudicio *scr.* *De calumniatoribus sequenti edicto cavetur.*

minus deliquerint quam hi qui superioribus capitibus
8 notantur. Ait praetor: 'Qui lege, plebis scito, senatus consulto, edicto, decreto principum nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent'.[1] hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui edicto praetoris ut infames notantur, qui omnes nisi pro se et certis personis ne postulent.[2]

[3]Praetoris verba dicunt: 'infamia notatur[4] (3. 2) 1
qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore eove, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit: qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scaenam prodierit: qui lenocinium fecerit: qui in iudicio publico calumniae praevaricationisve causa quid fecisse iudicatus erit: qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine damnatus pactusve erit: qui pro socio,[5] tutelae, mandati, depositi suo nomine non contrario iudicio damnatus erit: qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit: eamve sciens quis uxorem duxerit non iussu eius, in cuius potestate est: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non iussu eius in cuius potestate esset, eiusve nomine quem quamve in potestate haberet bina sponsalia binasve nuptias in eodem tempore constitutas habuerit'.[6]

278. Quod ait praetor: 'qui ab exer- (3. 2) 2 pr. — § 4
citu dimissus erit': dimissum accipere debemus militem caligatum, vel si quis alius usque ad centurionem, vel praefectum cohortis vel alae vel legionis, vel tribunum sive cohortis sive legionis dimissus est. hoc amplius Pomponius ait etiam eum, qui exercitui praeest, licet consularibus insignibus utitur, ignominiae causa ab imperatore missum hac nota laborare: ergo et si dux cum exercitui praeest dimissus erit, notatur, et si princeps dimiserit et adiecerit ignominiae causa se mittere, ut plerumque facit, non dubitabis et ex edicto praetoris eum infamia esse notatum: non tamen si citra indignationem principis successor ei datus est.
1 Exercitum autem non unam cohortem neque unam alam dicimus, sed numeros multos militum: nam exercitui praeesse dicimus eum, qui legionem vel legiones cum suis auxiliis ab imperatore commissas administrat: sed hic etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus.
2 'Ignominiae causa missum': hoc ideo adiectum est, quoniam multa genera sunt missionum. est honesta, quae emeritis stipendiis vel ante ab imperatore indulgetur: est causaria, quae propter valetudinem laboribus militiae solvit: est ignominiosa. ignominiosa autem missio totiens est, quotiens is qui mittit addidit nominatim ignominiae causa se mittere. semper enim debet addere, cur miles mittatur. sed et si eum exauctoraverit, id est insignia militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset ignominiae causa se eum exauctorasse. est et quartum genus missionis, si quis evitandorum munerum causa militiam subisset: haec autem missio existimationem non laedit, ut est saepis-
3 sime rescriptum. Miles, qui lege Iulia de adulteriis fuerit damnatus, ita infamis est, ut etiam ipsa sententia
4 cum sacramento ignominiae causa solvat. Ignominia autem missis neque in urbe neque alibi, ubi imperator est, morari licet.

279. Ait praetor: 'qui in scaenam pro- (3. 2) 2 § 5
dierit, infamis est'.[1] scaena est, ut Labeo definit, quae ludorum faciendorum causa quolibet loco, ubi quis consistat moveaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. eos enim, qui quaestus causa in certamina descendunt et omnes propter praemium in scaenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerva filius responderunt.

Athletas autem Sabinus et Cassius (3. 2) 4 pr. § 1
responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere. et generaliter ita omnes opinantur et utile videtur, ut neque thymelici neque xystici neque agitatores nec qui aquam equis spargunt ceteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris
1 deserviunt, ignominiosi habeantur. Designatores autem, quos Graeci βραβευτὰς appellant, artem ludicram non facere Celsus probat, quia ministerium, non artem ludicram exerceant. et sane locus iste hodie a principe non pro modico beneficio datur.

280. Ait praetor: 'qui lenocinium fecerit'. (3. 2) 4 § 2. 3
lenocinium facit qui quaestuaria mancipia habuerit: sed et qui in liberis hunc quaestum exercet, in eadem causa est. sive autem principaliter hoc negotium gerat sive alterius negotiationis accessione utatur (ut puta si caupo fuit vel stabularius et mancipia talia habuit ministrantia et occasione ministerii quaestum facientia: sive balneator fuerit, velut in quibusdam provinciis fit, in balineis ad custodienda vestimenta conducta habens mancipia hoc genus observantia in officina), lenocinii
3 poena tenebitur. Pomponius et eum, qui in servitute peculiaria mancipia prostituta habuit, notari post libertatem ait.

Imperator Severus rescripsit non offuisse (3. 2) 24
mulieris famae quaestum eius in servitute factum.

281. Calumniator ita demum notatur, si (3. 2) 4 § 4
fuerit calumniae causa damnatus: neque enim sufficit calumniatum: item praevaricator. prae- = (47. 15) 1 pr.
varicator autem est quasi varicator, qui diversam partem adiuvat prodita causa sua: quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait, nam qui praevaricatur, ex utraque parte constitit, quin immo ex adversa.[2]

Is autem praevaricator proprie dicitur, (47. 15) 1 § 1
qui publico iudicio accusaverit: ceterum advocatus non proprie praevaricator dicitur. quid ergo de eo fiet? sive privato iudicio sive publico praevaricatus sit, hoc est prodiderit causam, hic extra ordinem solet puniri.[3]

---

1) *Apud Ulpianum sequebantur reliqua huius edicti verba* (Qui ab exercitu *etc.*), *Lenel* § 16, *ZRG* XVII, *p.* 56 *sqq.* 2) *Haec a compilatoribus in locum verborum edictalium, quae alio* — (3. 2) 1 — *transtulerant, inserta sunt.* 3) *Huius fragmenti inscriptionem — Iulianus libro primo ad edictum — a compilatoribus confictam verbaque edicti ex Ulpiani libris petita esse pro certo habeo, cf. vol.* I, *p.* 484 *n.* 4. 4) Praetoris verba dicunt: Infamia notatur] *haec quoque compilatorum sunt, cf. Gai.* (*ed.* 2 *Krüger-Studem.*) 4, 182: n[ec] [ta]m[en] ulla parte edicti id ipsum nominatim exprimitur, ut aliquis ignominiosus [si]t. *Quae a Karlowa* (*RG.* I *p.* 762) *coniciuntur, nullo modo probari possunt.* 5) fiduciae *ins., cf. Gai.* 4, 182. 6) *Apud Ulpianum edictum continuabatur:* qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit (*v. fr.* 289), pro alio ne postulent praeterquam pro *etc.* (*v. fr.* 290).

1) infamis est *Trib. aut gloss.* 2) altera *fr. gem.* 3) hoc est . . . puniri *non videntur Ulpiani esse.*

282. Item 'si qui furti, vi bonorum (3. 2) 4 § 5
raptorum, iniuriarum, de dolo malo suo nomine damnatus pactusve erit' simili modo infames sunt.

'Furti' accipe sive manifesti sive nec (3. 2) 6 pr.—§ 4
1 manifesti. Sed si furti vel aliis famosis actionibus
quis condemnatus provocavit, pendente iudicio non-
dum inter famosos habetur: si autem omnia tempora
provocationis lapsa sunt, retro infamis est: quamvis si
iniusta appellatio eius visa sit, hodie notari puto, non
2 retro notatur. Si quis alieno nomine condemnatus
fuerit, non laborat infamia: et ideo nec[1] procurator
meus vel defensor vel tutor vel curator vel heres furti
vel ex alia simili specie condemnatus infamia notabun-
tur, nec ego, si ab initio per[2] procuratorem causa agitata
3 est. 'Pactusve' inquit 'erit': pactum sic accipimus,
si cum pretio quantocumque pactus est: alioquin et
qui precibus inpetravit ne secum ageretur erit notatus
nec erit veniae ulla ratio, quod est inhumanum. qui
iussu praetoris pretio dato pactus est, non notatur.
4 Sed et si iureiurando delato iuraverit quis *se* non
deliquisse, non erit notatus: nam quodammodo inno-
centiam suam iureiurando adprobavit.

In fisci causis pacti cum delatoribus pro (49. 14) 4
confessis habentur, si modo pretium vel modicum dederunt.

283. 'Mandati condemnatus': verbis (3. 2) 6 § 5—7
edicti notatur non solum qui mandatum suscepit, sed
et is, qui fidem, quam adversarius secutus est, non
praestat. ut puta fideiussi pro te et solvi: mandati te
6 si condemnavero, famosum facio. Illud plane adden-
dum est, quod interdum et heres suo nomine damna-
tur et ideo infamis fit, si in deposito vel in mandato
male versatus sit: non tamen in tutela vel pro socio
heres suo nomine damnari potest, quia heres neque in
tutelam neque in societatem succedit, sed tantum in
7 aes alienum defuncti. Contrario iudicio damnatus
non erit infamis: nec immerito. nam in contrariis non
de perfidia agitur, sed de calculo, qui fere iudicio
solet dirimi.

284. 'Genero' inquit 'mortuo': merito adiecit (3. 2) 8
praetor: 'cum eum mortuum esse sciret', ne ignorantia puniatur. sed cum tempus luctus continuum est, merito et ignoranti cedit ex die mortis mariti: et ideo si post legitimum tempus[3] cognovit, Labeo ait ipsa die et sumere eam lugubria et deponere.

Liberorum autem et parentium luctus im- (3. 2) 11
1 pedimento nuptiis non est. Etsi talis sit maritus,
quem more maiorum lugeri non oportet, non posse
eam nuptum intra legitimum tempus[3] collocari: prae-
tor enim ad id tempus se rettulit, quo vir elugeretur:
2 qui solet elugeri propter turbationem sanguinis. Pom-
ponius eam, quae intra legitimum tempus[3] partum edi-
derit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod
3 verum puto. Non solent autem lugeri, ut Neratius
ait, hostes vel perduellionis damnati nec suspendiosi
nec qui manus sibi intulerunt non taedio vitae, sed
mala conscientia: si quis ergo post huiusmodi exitum
4 mariti nuptum se collocaverit, infamia notabitur. No-
tatur etiam 'qui eam duxit', sed si sciens: ignorantia
enim excusatur non iuris, sed facti. excusatur qui
iussu eius, in cuius potestate erat, duxerit, et ipse, qui
passus est ducere, notatur, utrumque recte: nam et

1) cognitor nec *ins.* 2) cognitorem vel *ins.* 3) decem menses *Ulp. Compilatores propter C.* (5. 9) 2 *haec mutaverunt.*

qui obtemperavit, venia dignus est et qui passus est ducere, notari ignominia.

Quid ergo si non ducere sit passus, sed (3. 2) 13 pr.
posteaquam duxit ratum habuerit? ut puta initio ignoravit talem esse, postea scit? non notabitur: praetor enim ad initium nuptiarum se rettulit.

285. In sponsalibus constituendis parvi (23. 1) 18
refert, per se (et coram an per internuntium vel per epistulam) an per alium hoc factum est: et fere plerumque condiciones interpositis personis expediuntur.

Si quis alieno nomine bina sponsalia (3. 2) 13 § 1—4
constituerit, non notatur, nisi eius nomine constituat,
quem quamve in potestate haberet: certe qui filium
vel filiam constituere patitur, quodammodo ipse vide-
2 tur constituisse. Quod ait praetor 'eodem tempore',
non initium sponsaliorum eodem tempore factum ac-
cipiendum est, sed si in idem tempus concurrant.
3 Item si alteri sponsa, alteri nupta sit, ex sententia
4 edicti punitur. Cum autem factum notetur, etiamsi
cum ea quis nuptias vel sponsalia constituat, quam
uxorem ducere vel non potest *vel* fas non est, erit
notatus.

286. [1]'Creditores' accipiendos esse (50. 16) 10, 12 pr.
constat eos, quibus debetur ex quacumque actione vel persecutione, vel iure civili sine ulla exceptionis perpetuae remotione vel honorario vel extraordinario, sive pure sive in diem vel sub condicione. quod si natura debeatur, non sunt loco creditorum. sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur: (12) ut si cui ex empto vel ex locato vel ex alio ullo debetur. sed et si ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. quod si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicetur creditoris loco non esse, postea esse.

Minus solvit, qui tardius solvit: nam (50. 16) 12 § 1
et tempore minus solvitur.

287. [2]Qui pro tribunali cognoscit, non sem- (42. 1) 2
per tempus iudicati servat, sed nonnumquam artat, nonnumquam prorogat pro causae qualitate et quantitate vel personarum obsequio vel contumacia. sed perraro intra statutum tempus[3] sententiae exsequentur, veluti si alimenta constituantur vel minori viginti quinque annis subvenitur.

Miles, qui in commeatu agit, non videtur (49. 16) 1
rei publicae causa abesse.

288. [4]Ex compromisso arbiter in- (3. 2) 13 § 5—8
famiam non facit, quia non per omnia sententia est.
6 Quantum ad infamiam pertinet, multum interest, in
causa quae agebatur causa cognita aliquid pronuntia-
tum sit an quaedam extrinsecus sunt elocuta: nam ex
7 his infamia non inrogatur. Poena gravior ultra legem
imposita existimationem conservat, ut et constitutum
est et responsum. ut puta si eum, qui parte bonorum
multari debuit, praeses relegaverit: dicendum erit
duriori sententia cum eo transactum de existimatione

1) *Fr.* 286 *pertinet ad edicti verba a compilatoribus deleta:* 'quive sponsoribus creditoribusve — (50. 16) 10, 12 pr. — suis renuntiaverit se solidum — (50. 16) 12 § 1 — solvere non posse'. *Cf. l. Iul. munic. lin.* 114. 2) *Pertinent haec ad edicti verba a compilatoribus deleta:* 'cuiusve bona ex edicto — (42. 1) 2 — eius, qui iure dicundo praefuerit, praeterquam si cuius cum pupillus esset reive publicae causa abesset — (49. 16) 1 —, . . . possessa proscriptave erunt'. *Cf. l. Iul. munic. lin.* 115. 116. 3) triginta dies *Ulp.* 4) *Haec infamium indice absoluto IÇtus videtur subiecisse.*

eius idcircoque non esse infamem. sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum iudex condemnavit, oneratum quidem reum poena aucta, nam ex furto non manifesto in duplum conveniri debuit: verum hanc rem existimationem ei non conservasse, quamvis, si in poena non pecuniaria eum onerasset, transactum cum
8 eo videtur. Crimen stellionatus infamiam irrogat damnato, quamvis publicum non est iudicium.

289. Deinde adicit praetor: 'qui ex (3. 1) 1 § 9. 10
his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit'. 'Eum, qui ex his, qui supra scripti sunt' sic accipe[1]: si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur et nisi pro certis personis postulare prohibentur: ceterum si ex superioribus, difficile in inte-
10 grum restitutio impetrabitur. De qua autem restitutione praetor loquitur? utrum de ea quae a principe vel a senatu? Pomponius quaerit: et putat de ea restitutione sensum, quam princeps vel senatus indulsit. an autem et praetor restituere possit, quaeritur: et mihi videtur talia praetorum decreta non esse servanda, nisi sicubi ex officio iurisdictionis suae subvenerunt: ut in aetate observatur, si quis deceptus sit, ceterisque speciebus quas sub titulo de in integrum restitutione exsequemur. pro qua sententia est, quod si quis famoso iudicio condemnatus per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat hunc infamia eximi.

290. Deinde adicit praetor: 'pro alio (3. 1) 1 § 11, 3 pr.
ne postulent praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni patronae': de quibus personis sub titulo de in ius vocando plenius diximus. item adicit: 'liberisve suis, fratre sorore, uxore, socero socru, genero nuru, vitrico noverca, privigno privigna, pupillo pupilla, *furioso* furiosa, (3) cui eorum a parente, aut de maioris partis tutorum[2] sententia, aut ab eo cuius de ea re iurisdictio fuit ea tutela curatiove data erit'.

Adfinitates non eas accipere debemus, (3. 1) 3 § 1—3
2 quae quondam fuerunt, sed praesentes. Item Pomponius nurus et generi appellatione et soceri et socrus et ulteriores, quibus pro praepositio solet accedere,
3 contineri ait. In curatoribus debuisse eum adicere: muti ceterorumque, quibus dare solent, id est surdo prodigo et adulescenti.

291. Puto autem omnes, qui non sponte, (3. 1) 6
sed necessario officio funguntur, posse sine offensa edicti postulare, etiamsi hi sint, qui non nisi pro se
1 postulare possunt. Si quis advocationem praestare fuerit prohibitus, si quidem apud se, ut solent facere, tempore magistratus sui, puto eum postea apud successorem eius adesse posse.

*

v. lib. VII. (45. 1) 69

LIBER VII.

[*De vadimoniis* (*E. VII*)].

[*De vadimonio faciendo* (*E.* 17)].

292. Si quis, posteaquam in ius vocatus (5. 1) 7
est, miles vel alterius fori esse coeperit, in ea causa ius revocandi forum non habebit quasi praeventus.

[*Qui satisdare cogantur etc.* (*E.* 19)].

293. [1]Praesens habetur et qui in hortis est (3. 3) 15, 7
et ideo procurator eius praesentis esse videtur.

[*De vadimonio concipiendo* (*E.* 20)]?

294. [2]'Mulieris' appellatione etiam (50. 16) 13 pr.
virgo viripotens continetur.

[*Si ex noxali causa agatur etc.* (*E.* 21)].

295. Si quis eum, de quo noxalis actio est, (2. 9) 1
iudicio sisti promisit,[3] praetor ait: 'in eadem causa eum exhibere, in qua tunc est, donec iudicium ac-
1 cipiatur'. 'In eadem causa' quid sit, videamus: et puto verius eum videri in eadem causa sistere, qui ad experiendum non facit ius actoris deterius. si desinat servus esse promissoris vel actio amissa sit, non videri in eadem causa statum Labeo ait: vel si qui pari loco erat in litigando, coepit esse in duriore, vel loco vel persona mutata: itaque si quis ei qui in foro promissoris conveniri non potest venditus aut potentiori datus sit, magis esse putat, ut non videatur in eadem causa sisti. sed et si noxae deditus sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti, cum noxae deditione ceteris noxalem actionem peremi putat.

296. Si cum usufructuario noxali iudicio (2. 9) 3
agetur isque servum non defenderit, denegatur ei per praetorem usus fructus persecutio.

297. Bona fide servi possessor eius nomine (9. 4) 11
furti actione tenebitur, dominus non tenetur. sed noxae dedendo non facit quidem actoris: cum autem coeperit istum servum dominus vindicare, doli exceptione summovebitur vel officio iudicis consequetur, ut indemnis maneat.

298. [4]Si homo mortuus sit, sisti non (45. 1) 69
potest nec poena rei impossibilis committetur, quemadmodum si quis Stichum mortuum dare stipulatus, si datus non esset, poenam stipuletur.

[*De eo per quem factum erit, quo minus quis vadimonium sistat* (*E.* 23)].

299. Aequissimum putavit praetor (2. 10) 1 pr.—§ 2
dolum eius coercere, qui impedit aliquem iudicio
1 sisti.[5] Fecisse autem dolo malo non tantum is putatur, qui suis manibus vel per suos retinuit, verum qui alios quoque rogavit ut eum detinerent vel abducerent, ne iudicio[6] sistat, sive scientes sive igno-
2 rantes quid esset quod comminisceretur. Dolum autem malum sic accipimus, ut si quis venienti ad iudicium[7] aliquid pronuntiaverit triste, propter quod is necesse habuerit ad iudicium[7] non venire, teneatur ex hoc edicto: quamvis quidam putent sibi eum imputare, qui credulus fuit.

Qui nomine praetoris litteras falsas red- (48. 10) 25
didisse edictumve falsum proposuisse dicetur, ex causa actione in factum poenali tenetur, quamquam lege Cornelia reus sit.

Si reus dolo actoris non steterit, non (2. 10) 1 § 3—6
habebit reus adversus eum actionem ex hoc edicto, cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu

---

1) Eum, qui ex his qui s. s. s., sic accipe] *non possunt haec esse Ulpiani. Sed et in his quae sequuntur suspicor Triboniani manum intervenisse, cf. ZRG* XVII, *p.* 61. 2) tribunorum *Ulp.*

1) *Praesentis procurator vadimonium non ipse promittit, sed dominus eius, scil. cum satisdatione.* 2) *Quemadmodum rem q. d. a. in vadimonio designari oporteat?* 3) Si quis . . . promisit *Trib.* 4) libro sexto *inscr. F.*, septimo *recte F*[1]. 5) vadimonium sistere *Ulp.* 6) vadimonium *Ulp.* 7) in ius *Ulp.*

conveniatur de poena, quod ad iudicium[1] non venerit. aliter atque si ab alio sit impeditus: nam actionem
4 propositam adversus eum exercebit. Si plures dolo fecerint, omnes tenentur: sed si unus praestiterit poe-
5 nam, ceteri liberantur, cum nihil intersit. Servi nomine ex hac causa noxali iudicio agendum omnes
6 consentiunt. Et heredi datur, sed non ultra annum. adversus heredem autem hactenus puto dandam actionem, ut ex dolo defuncti heres non lucretur.

[*Quibus ex causis vadimonia recuperatoribus suppositis fiant* (*E.* 24)]?

300. [2]Res 'abesse' videntur (ut Sabinus (50. 16) 13 § 1–3
ait et Pedius probat) etiam hae, quarum corpus manet, forma mutata est: et ideo si corruptae redditae sint vel transfiguratae, videri abesse, quoniam plerumque plus
2 est in manus pretio, quam in re. 'Desinere' autem 'abesse' res tunc videtur, cum sic redit in potestatem,
3 ne amittere eius possessionem possimus. Ob hoc, quod furto pridem subtracta est, abest et ea res, quae in rebus humanis non est.

* *v. lib. XVII.* (19. 2) 44

LIBER VIII.

[*De cognitoribus et procuratoribus etc.* (*E. VIII*) 1.]

301. [3]Delegare scriptura vel nutu, ubi (46. 2) 17
fari non potest, debitorem suum quis potest.

302. Non tamen sic putat certis verbis Vat. 318
cognitorem dari debere, ut, si quid fuisset adiectum vel detractum, non valeat datio ut in legis actionibus.

303. [4]Si municipes vel aliqua universitas (3. 4) 2
ad agendum det actorem, non erit dicendum quasi a pluribus datum sic haberi: hic enim pro re publica vel universitate intervenit, non pro singulis.

304. Vulgo praesumitur alium in litem non (12. 3) 7
debere iurare quam dominum litis: denique Papinianus ait alium non posse iurare quam eum, qui litem suo nomine contestatus est.

[*Qui ne dent cognitorem neve dentur* (*E.* 25. 26)].

305. Filius familias et ad agendum dare (3. 3) 8 pr.
procuratorem[5] potest, si qua sit actio, qua ipse experiri potest: non solum si castrense peculium habeat, sed et quivis filius familias: ut puta iniuriam passus dabit ad iniuriarum actionem, si forte neque pater praesens sit nec patris procurator velit experiri, et erit iure ab ipso filio familias procurator[6] datus. hoc amplius Iulianus scribit et si filio familias patri per filium eius in eadem potestate manentem fiat iniuria neque avus praesens sit, posse patrem procuratorem[5] dare ad ulciscendam iniuriam, quam nepos absentis passus est. ad defendendum quoque poterit filius familias procuratorem[5] dare. sed et filia familias poterit dare procuratorem[5] ad iniuriarum actionem. nam quod ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem,[5] supervacuum esse Valerius Severus scribit, cum sufficiat patrem dare ex filiae voluntate. sed puto, si forte pater absens sit vel suspectae vitae, quo casu solet filiae competere de dote[1] actio, posse eam procuratorem[2] dare. ipse quoque filius procurator[3] dari poterit et ad agendum et ad defendendum.

306. [4]Notatur quae per calumniam ven- (3. 2) 15. 17
tris nomine in possessionem missa est, dum se adseverat praegnatem: (17) debuit enim coerceri quae praetorem decepit. sed ea notatur, quae cum suae potestatis esset hoc facit.

Non alia autem notatur quam ea, de qua (3. 2) 19
pronuntiatum est calumniae causa eam fuisse in possessionem missam. idque et in patre erit servandum, qui calumniae causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mitti.

307. [5]Secuntur haec verba: 'et qui eam, Vat. 320
quam in potestate habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret,[6] in matrimonium conlocaverit eamve sciens uxorem duxerit,[7] et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem ducere passus fuerit, quae[*ve*] virum parentem liberosve suos uti mo[*ri*]s est non eluxerit, quae[*ve*], cum in parentis sui potestate non esset, viro mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, nupserit'.

308. [5]'P[*a*]rentem', inquit. hic omnes Vat. 321
parentes accipe utriusque sexus, nam lugendi eos mulieribus moris est. quamquam Papinianus libro II quaestionum etiam a liberis viril[*i*]s sexus lugendos esse dicat: quod nescio ubi legerit. sed quatenus extendatur parentum appellatio, non est definitum apud quemquam: itaque erunt lugendi etiam ex feminino sexu parentes. liberos similiter accipere debemus et nepotes et deinceps ulteriores exemplo parentium. lugendi autem sunt parentes anno, liberi maiores X annorum aeque anno. quem annum decem mensuum esse Pomponius ait, nec leve argumentum est annum X mensuum esse, cum minor[*e*]s liberi tot mensibus elugeantur, quot annorum decesserint usque ad trimatum: minor trimo non lugetur, sed sublugetur: minor anniculo neque lugetur neque sublugetur.

[8]Parentes et liberi utriusque sexus nec non (3. 2) 23
et ceteri adgnati vel cognati secundum pietatis rationem et animi sui patientiam, prout quisque voluerit, lugendi sunt: qui autem eos non eluxit, non notatur infamia.

309. Invitus procurator[3] non solet dari. (3. 3) 8 § 1
invitum accipere debemus non eum tantum qui contradicit, verum eum quoque qui consensisse non probatur.

310. Veterani procuratores[9] fieri possunt: (3. 3) 8 § 2
milites autem nec si velit adversarius procuratores[9] dari possunt, nisi hoc tempore litis contestatae quocumque casu praetermissum est: excepto eo qui in rem suam procurator[3] datus est, vel qui communem causam omnis sui numeri persequatur vel suscipit, quibus talis procuratio[10] concessa est.

---

1) in ius *Ulp.* 2) *Videntur haec pertinere ad talia fere edicti verba:* 'si res furto abesse dicentur'. *Cf. Lenel, p.* 69. 3) *cf. Gai.* 4, 83. 84. 4) *Haec videntur scripta esse in comparationem cognitoris a pluribus dati; cf. e. g.* (3. 3) 42 § 6. 5) cognitorem *Ulp.* 6) cognitor *Ulp.*

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) cognitorem *Ulp.* 3) cognitor *Ulp.* 4) *I.* (4. 13) 11: exceptiones, quae olim procuratoribus (*item cognitoribus*) propter infamiam vel dantis vel ipsius procuratoris (*item cognitoris*) opponebantur. 5) *Fr.* 307. 308, *quorum inscriptio in Vat. desideratur, quin Ulpiani sint, vix est dubitandum.* 6) intra id tempus quo elugere virum moris est antequam virum elugeret *ins.* 7) non iussu eius, in cuius potestate est *ins.* 8) *Interpolatum esse hoc fr. apparet ex Vat.* 321. *Cf. ZRG* IX, *p.* 237. 9) cognitores *Ulp.* 10) cognitura *Ulp.*

[*De cognitore ad litem suscipiendam dato* (*E.* 27)].

311. 'Procuratorem[1] ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit', praetor ait, 'iudicium accipere cogam'. verum ex causa non debebit compelli. ut puta inimicitiae capitales intervenerunt inter ipsum procuratorem[1] et dominum: scribit Iulianus debere in procuratorem[1] denegari actionem. item si dignitas accesserit procuratori[2]: vel rei publicae causa afuturus sit: (10) vel hereditas superveniens eum occupet: vel ex alia iusta causa. hoc amplius et si habeat praesentem dominum, non debere compelli procuratorem.[1] (3.3) 8 § 3, 10

Sed haec neque passim admittenda sunt neque destricte deneganda, sed a praetore causa cognita temperanda. (3.3) 13

Si defunctus sit dominus ante litem contestatam, iudicatum solvi stipulatione pro suo procuratore[3] data, procurator[4] compellendus est ad iudicium accipiendum: ita tamen si hoc dominus sciente procuratore[3] et non contradicente fecit. quod si aliter actum est, inscium quidem procuratorem[1] teneri satis incivile est, committitur autem ob rem non defensam 1 stipulationis clausula. Qui ad communi dividundo iudicium datus est, ad agendum item et ad defendendum videbitur datus duplici cautela interponenda.[5] (3.3) 15

*

v. lib. IX. (3.4) 5

LIBER IX.

[*De cognitoribus et procuratoribus etc.* (*E. VIII*) 2.]

[*De cognitore abdicando vel mutando* (*E.* 28)].

312. †. . . .[6]um de pluribus speciebus . . . . [*c*]avetur: quod edicto praetor prospicien[*dum*] . . . . [*fac*]ultatem vel a cognitore . . . . . [*i*]udicium transferendi . . . . cognitoris sit effecta . . . . .t possit transferre non . . . . . edicti talia sunt: 'ei qui cogni[*torem dederit*] . . . . .re'. his verbis non solum . . . . care autem cognitorem . . . . . Vat. 341

313. Post litem autem contestatam reus qui procuratorem[1] dedit mutare quidem eum vel in se litem transferre a vivo procuratore[3] vel in civitate 1 manente potest, causa tamen prius cognita. Non solum autem ipsi qui dedit procuratorem[1] hoc permittitur, sed etiam heredi eius et ceteris successoribus. 2 In causae autem cognitione non solum haec versantur, quae supra diximus in procuratore[3] non compellendo suscipere iudicium, verum et aetas, (3.3) 17

item si suspectus sit procurator[4] aut in vinculis aut in hostium praedonumve potestate, (23) aut longa peregrinatio et aliae similes causae impedimento sint. (3.3) 19, 23

314. Quae omnia non solum ex parte rei, sed etiam in persona actoris observabuntur. sed si adversarius vel ipse procurator[4] dicat dominum mentiri, apud praetorem haec finiri oportet. nec ferendus est procurator[4] qui sibi adserit procurationem[7]: nam hoc ipso suspectus est qui operam suam ingerit invito. nisi forte purgare magis convicium quam procurationem[1] exsequi maluit. et hactenus erit audiendus, si dicat se procuratione[2] quidem carere velle, sed si id inlaesa existimatione sua fiat: ceterum ferendus erit pudorem suum purgans. plane si dicat in rem suam se procuratorem[3] datum et hoc probaverit, non debet carere propria lite. item si retentione aliqua procurator[4] uti velit, non facile ab eo lis erit transferenda. (3.3) 25

315. In causae cognitione etiam hoc versabitur, ut ita demum transferri a procuratore[5] iudicium permittatur, si quis omnia iudicii ab eo transferre paratus sit. ceterum si velit quaedam transferre, quaedam relinquere, iuste procurator[4] hanc inconstantiam recusabit. (3.3) 27 pr.

316. Sed haec ita,[6] si mandato domini procurator egit. ceterum si mandatum non est, cum neque in iudicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobasti: quae invito te acta sunt tibi non praeiudicant ideoque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto onereris. haec autem cognitio procuratoris mutandi praetoris est. (3.3) 27 pr. extr.

317. Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus committi iudicatum solvi stipulationem a reo factam, idque et Neratius probat et Iulianus et hoc iure utimur: scilicet si dominus satis accepit. sed et si procurator[4] satis accepit et transferatur iudicium in dominum: verius est committi et ex stipulatu actionem a procuratore[5] in dominum transferri. sed et si a domino vel a procuratore[5] in procuratorem[3] iudicium transferatur, non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio. et haec vera sunt. et licet procuratori[7] commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis ex stipulatu actio, directa penitus tollenda. (3.3) 27 § 1

318. [8] Si actor malit dominum potius convenire quam eum qui in rem suam procurator[4] est, dicendum est ei licere. (3.3) 29

319. [8] Si quis, cum procuratorio[9] nomine condemnatus esset, heres extiterit domino litis: iudicati actionem non recte recusabit. hoc si ex asse. sin autem ex parte heres extiterit et totum solverit, si quidem ei mandatum est hoc quoque ut solvat, mandati actionem adversus coheredes habebit: si non sit mandatum, negotiorum gestorum actio datur. quod est et si heres procurator[4] non exstiterit et solverit. (3.3) 31 pr.

[*De procuratoribus: praefatio*].

320. Procurator est qui aliena negotia mandatu domini administrat. Procurator autem vel omnium rerum vel unius rei esse potest constitutus vel coram vel per nuntium vel per epistulam: quamvis quidam, ut Pomponius libro vicensimo quarto scribit, non putent unius rei mandatum suscipientem procuratorem esse: sicuti ne is quidem, qui rem perferendam vel epistulam vel nuntium perferendum suscepit, proprie procurator appellatur. sed verius est eum quoque 2 procuratorem esse qui ad unam rem datus sit. Usus autem procuratoris perquam necessarius est, ut qui (3.3) 1

1) cognitorem *Ulp.* 2) cognitori *Ulp.* 3) cognitore *Ulp.* 4) cognitor *Ulp.* 5) dupl. caut. interpon. *Trib.* 6) *Desideratur inscr. in Vat. Ulpiani haec esse verisimile videtur.* 7) cognituram *Ulp.*

1) cognituram *Ulp.* 2) cognitura *Ulp.* 3) cognitorem *Ulp.* 4) cognitor *Ulp.* 5) cognitore *Ulp.* 6) Sed haec ita *Trib. Ulpianum, quem in his quae praecedunt non de procuratore, sed de cognitore egisse constat, talia fere habuisse suspicor:* Haec autem omnia etiam in procuratore observabuntur, *etc. Cf. Lenel, p.* 72 *n.* 1. 7) cognitori *Ulp.* 8) *Haec* (*fr.* 318. 319) *ICtum appendicis modo huic edicto subiecisse puto.* 9) cognitorio *Ulp.*

rebus suis ipsi superesse vel nolunt vel non possunt,
3 per alios possint vel agere vel conveniri. Dari autem procurator et absens potest.

item et ad litem futuram et in diem et sub condicione et usque ad diem dari potest. (3. 3) 3

321. Unius litis plurium personarum plures dari procuratores non est prohibitum. (3. 3) 31 § 1. 2
2 Iulianus ait eum, qui dedit diversis temporibus procuratores duos, posteriorem dando priorem prohibuisse videri.

322. Servum quoque et filium familias procuratorem posse habere aiunt. et quantum ad filium familias verum est: in servo subsistimus. et negotia quidem peculiaria servi posse gerere aliquem et hoc casu procuratorem eius esse admittimus, quod et Labeoni videtur: actionem autem intendere vetamus. (3. 3) 33 pr. § 1
1 Eum vero qui de statu suo litigat procuratorem habere posse non dubitamus non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quae ei vel adversus eum competant, ex possessione sive servitutis sive libertatis de suo statu litigat. ex contrario quoque eum procuratorem dari posse manifestum est.

Ei, qui de statu suo litigat, tutorem dari posse Pomponius scribit et verum est, ut ita demum teneat datio, si liber est. (26. 5) 17

[*Ut alieno nomine sine mandatu agere non liceat* (*E.* 29)].

323. [1]Si tutor condemnavit sive ipse condemnatus est, pupillo et in pupillum potius actio iudicati datur et maxime, si non se liti optulit, sed cum non posset vel propter absentiam pupilli vel propter infantiam auctor ei esse ad accipiendum iudicium. et hoc etiam divus Pius rescripsit et exinde multis rescriptis declaratum est in pupillum dandam actionem iudicati semper tutore condemnato, nisi abstineatur: tunc enim nec in tutorem nec in pupillum. nec pignora (26. 7) 2
1 tutoris capienda esse saepe rescriptum est. Amplius Marcellus libro vicesimo primo digestorum scribit, et si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus, fideiussoribus[2] quoque eius debere subveniri: sed et si pupillus non abstinuit, quemadmodum ipsi, ita et fideiussoribus[2] eius subveniri, maxime si pro absente pupillo vel pro infante satisdedit.

324. [*Audiendi sunt tutores, si dividi inter se tutelam velint,*] vel in partes vel in regiones, et si ita fuerit divisa, unusquisque exceptione summovebitur pro ea parte vel regione, quam non administrat. (26. 7) 4

325. [*Curatores dari solent*] et [*his*], qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt. (3. 1) 5

[*Quibus alieno nomine, item per alios agere non liceat* (*E.* 30)].

326. †[3]Verba autem edicti haec sunt: 'Alieno', inquit, 'nomine, item p[*er*] alios agendi potestatem non faciam in his causis, in quibus ne dent cognitorem neve dentur edictum comprehendit'. Vat. 322

327. †Quod ait 'alieno nomine, item per alios', breviter repetit duo edicta cognitori[*a*], unum, quod pertinet ad eos qui dantur [*cognitores, alterum ad eos qui dant*]: ut qui prohibentur vel dare vel dari cognitores, idem et procuratores dare darive arceantur. Vat. 323

328. †Ob turpitudinem et famositatem prohibentur quidam cognituram suscipere, adsertionem non nisi suspecti praetori. Vat. 324

329. Publice utile est absentes a quibuscumque defendi: nam et in capitalibus iudiciis defensio datur. ubicumque itaque absens quis damnari potest, ibi quemvis verba pro eo facientem et innocentiam excusantem audiri aequum est et ordinarium admittere: quod et ex rescripto imperatoris nostri apparet. (3. 3) 33 § 2

[*Quibus municipum nomine agere liceat* (*E.* 31)].

330. Nulli permittitur nomine civitatis vel curiae experiri nisi ei, cui lex permittit, aut lege cessante ordo dedit, cum duae partes adessent aut amplius quam duae. (3. 4) 3

331. [1]Illud notandum Pomponius ait, quod et patris suffragium filio proderit et filii patri. (3. 4) 5

332. Statuas in civitate positas civium non esse, idque Trebatius et Pegasus: dare tamen operam praetorem oportere, ut, quod ea mente in publico positum est, ne liceret privato auferre nec ei qui posuerit. tuendi ergo cives erunt et adversus petentem exceptione et actione adversus possidentem iuvandi. (41. 1) 41

[*De defendendo etc.* (*E.* 32)].

333. Ait praetor: 'Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: et ei quo nomine aget id ratum habere eum ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet'. (3. 3) 33 § 3

334. Aequum praetori visum est eum, qui alicuius nomine procurator experitur, eundem etiam (3. 3) 33 § 4. 5
5 defensionem suscipere. Si quis in rem suam procurator interveniat, adhuc erit dicendum debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus.

Sed et hae personae procuratorum debebunt defendere, quibus sine mandatu agere licet: ut puta liberi, licet sint in potestate, item parentes et (3. 3) 35 pr.—§ 2
1 fratres et adfines et liberti. Patronus libertum et per procuratorem ut ingratum accusare potest et liber-
2 tus per procuratorem respondere.[2] Non solum autem si actio postuletur a procuratore, sed et *si* praeiudicium vel interdictum, vel si stipulatione legatorum vel damni infecti velit caveri: debebit absentem defendere in competenti tribunali et[3] eadem provincia. ceterum cogi eum etiam in provincia de Roma abire vel e contrario vel a provincia in aliam provinciam et defendere durum est.

Insulae Italiae pars Italiae sunt et cuiusque provinciae. (5. 1) 9

335. Defendere autem est id facere quod dominus in litem faceret, et cavere idonee: nec (3. 3) 35 § 3

1) *Pertinent fr.* 323—325 *ad edicti verba* 'nisi pro pupillo pupilla, furioso furiosa *etc.*' *Cf. Lenel, p.* 79. 2) sponsoribus *Ulp.* 3) *Incertissima est huius fragmenti inscriptio, quae etiam ad sequentia* (*Vat.* 323. 324) *pertinet. Cf. Mommsen ad h. l.:* 'numerum libri minio scriptum Maius dubitans ita rettulit XXXIIII . . .; Detlefsenus prima lectione item XXXIIII deprehendit, secunda eruit \\\\UII'. *Nec placent mihi Mommseni aut Huschkii coniecturae* — *Ulp.* LXXVII, *Paul.* VII —, *cum edictum supra relatum ad hos libros nullo modo pertineat. Priorem Detlefseni lectionem propius posteriore suspicor ad veritatem accedere; certe non dubito quin aut Ulp.* UIIII *aut Paul.* UIIII *legendum sit.*

1) libro octavo (VIII *pro* VIIII) *inscr. F.* 2) *Nescio qua occasione haec hoc loco iniecerit ICtus.* 3) in competenti tribunali et *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 65).

debebit durior condicio procuratoris fieri quam est domini, praeterquam in satisdando. praeter satisdationem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. unde quaesitum est apud Iulianum, an compellatur, an vero sufficiat ob rem non defensam stipulationem committi. et Iulianus scribit libro tertio digestorum compellendum accipere iudicium: nisi et agendum causa cognita recusaverit vel ex iusta causa remotus fuerit. defendere videtur procurator et si in possessionem venire patiatur, cum quis damni infecti satis vel legatorum desideret.

Omnium autem actionum nomine debet defendere, etiam earum quae in heredem non dantur. (3.3) 37
1 Unde est quaesitum: si adversarius plures intendat actiones et in singulas singuli existant defensores suscipere parati, videri eum recte defendi Iulianus ait. quo iure nos uti Pomponius scribit.

Non solum autem in actionibus et interdictis et in stipulationibus debet dominum defendere, verum in interrogationibus quoque, ut in iure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. an igitur heres sit absens, respondere debebit et si responderit vel tacuerit, tenebitur. (3.3) 39 pr.

336. Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, id ratum habiturum eum ad quem ea res pertinebit cavere debet. sed interdum licet suo nomine procurator experiatur, tamen de rato debebit cavere, ut Pomponius libro vicensimo quarto scribit. ut puta iusiurandum procuratori rettulit, iuravit absenti dari oportere: agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum (neque enim haec actio domino competere potuit): sed debebit de rato cavere. sed et si procuratori constitutum est et ex ea causa agat: dubitandum non est quin locus sit de rato cautioni (3.3) 39 § 1–7
2 idque Pomponius scribit. Quaeritur apud Iulianum: utrum dominum solum ratam rem habere debet satisdare an etiam ceteros creditores? et ait dumtaxat de domino cavendum nec illis verbis 'ad quem ea res pertinet' creditores contineri: nam nec ipsi domino
3 haec incumbebat cautio. Si de dote[1] agat pater, cavere debet ratam rem filiam habituram: sed et de-
4 fendere eam debet, ut et Marcellus scribit. Si pater filii nomine iniuriarum agat, cum duae sint actiones
5 una patris altera filii, cessat de rato cautio. Si status controversiam cui faciat procurator, sive ex servitute in libertatem adversus eum quis litiget sive ipse ex libertate in servitutem petat, debet cavere ratam rem dominum habiturum. et ita edicto scriptum est, ut ex
6 utroque latere quasi actor habeatur. Est et casus, quo quis eiusdem actionis nomine et de rato caveat et iudicatum solvi. ut puta postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur: alterius procurator existit: debet cavere hic procurator et ratam rem dominum habiturum, ne forte dominus reversus velit quid petere, item iudicatum solvi, ut si quid forte propter hanc restitutionem in integrum praestari adulescenti debeat, hoc praestetur. et haec ita Pomponius libro vicensimo quinto
7 ad edictum scribit. Item ait, si suspectus tutor postuletur, defensorem eius oportere etiam de rato cavere, ne reversus ille velit retractare quod actum est. sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabitur, quoniam famae[2] causa est, nisi constet ei a tutore mandatum nominatim, aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur, praetor erat cogniturus. = Vat. 340b

[1]Pomponius scribit non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum non posse desiderare ait nisi, ut Iulianus ait, causa cognita, id est si et nominatim ei mandatum sit et pater valetudine vel alia iusta causa impediatur. (3.3) 40
1 Si stipuletur procurator damni infecti vel legatorum,
2 debebit de rato cavere. Sed et is, qui quasi defensor in rem actione convenitur, praeter solitam satisdationem iudicatum solvi etiam de rato debet cavere. quid enim si in hoc iudicio rem meam esse pronuntietur, reversus ille, cuius defensor extiterat, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere quod iudicatum est? denique si verus procurator[2] extitisset vel ipse praesens causam suam egisset et victus esset: si a me vindicaret, exceptione rei iudicatae summoveretur, et ita Iulianus libro quinquagensimo[3] digestorum scribit: nam cum iudicatur rem meam esse, simul
3 iudicatur illius non esse. Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem a procuratore exigitur: ceterum semel lite contestata non compelletur ad cau-
4 tionem. In his autem personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte evidens sit contra voluntatem eos experiri eorum pro quibus interveniunt, debere eos repelli. ergo non exigimus ut habeant voluntatem vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur: quamvis de rato offerant cautionem.

337. Vulgo observatur, ne tutor caveat ratam rem pupillum habiturum, quia rem in iudicium deducit. quid tamen si dubitetur, an tutor sit vel an duret tutor vel an gestus illi commissus sit? aequum est adversarium non decipi. idem et in curatore est, ut Iulianus scripsit. (26.7) 23

338. Actor a tutore datus omnimodo cavet: actor civitatis nec ipse cavet, nec magister universitatis, nec curator bonis consensu creditorum datus. (46.8) 9

LIBER X.

[*De cognitoribus et procuratoribus etc.* (*E. VIII*) 3.]

[*Quod adversus municipes agatur* (*E.* 33)].

339. Sicut municipum nomine actionem praetor dedit, ita et adversus eos iustissime edicendum putavit. sed et legato, qui in negotium publicum sumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. (3.4) 7 pr.

340. Civitas mutui datione obligari potest, si ad utilitatem eius pecuniae versae sunt: alioquin ipsi soli qui contraxerunt, non civitas tenebuntur. (12.1) 27

341. Si iussu eius, qui administrationi rerum civitatis praepositus est, cum servo civitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit quod iussu cum eo agi posse. (15.4) 4

342. Si vi me deiecerit quis nomine municipum, in municipes mihi interdictum reddendum Pomponius scribit, si quid ad eos pervenit. (43.16) 4

343. [4]Bona civitatis abusive 'publica' dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quae populi Romani sunt. (50.16) 15

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) famosa *Vat.*

1) (3.3) 40 *pr. videtur iungendum esse cum* (3.3) 39 *extr.*
2) verus procurator] cognitor *Ulp.*
3) primo *ins.* 4) *cf.* (3.4) 1 § 2, 8.

Inter 'publica' habemus non sacra (50. 16) 17 pr.
nec religiosa nec quae publicis usibus destinata sunt:
sed si qua sunt civitatium velut bona. sed peculia
servorum civitatium procul dubio publica habentur.

[*Quod cuiuscumque universitatis etc.* (*E.* 34)].

344. Si quid universitati debetur, (3. 4) 7 § 1. 2
singulis non debetur: nec quod debet universitas singuli
2 debent. In decurionibus vel aliis universitatibus
nihil refert, utrum omnes idem maneant an pars maneat
vel omnes immutati sint. sed si universitas ad unum
redit, magis admittitur posse eum convenire et con-
veniri, cum ius omnium in unum recciderit et stet
nomen universitatis.

345. [1] 'Publica' vectigalia intellegere (50. 16) 17 § 1
debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est
vectigal portus vel venalium rerum, item salinarum et
metallorum et picariarum.

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

346. Hoc edictum necessarium est, quoniam (3. 5) 1
magna utilitas absentium versatur, ne indefensi rerum
possessionem aut venditionem patiantur vel pignoris
distractionem vel poenae committendae actionem, vel
iniuria rem suam amittant.

347. Ait praetor: 'Si quis negotia (3. 5) 3 pr. — § 7
alterius, sive quis negotia, quae cuiusque cum is mori-
1 tur fuerint, gesserit: iudicium eo nomine dabo'. Haec
verba 'si quis' sic sunt accipienda 'sive quae': nam et
mulieres negotiorum gestorum agere posse et conveniri
2 non dubitatur. 'Negotia' sic accipe, sive unum sive
3 plura. 'Alterius', inquit: et hoc ad utrumque sexum
4 refertur. Pupillus sane si negotia gesserit, post re-
scriptum divi Pii etiam conveniri potest in id quod
factus est locupletior: agendo autem conpensationem
5 eius quod gessit patitur. Et si furiosi negotia ges-
serim, competit mihi adversus eum negotiorum gesto-
rum actio. curatori autem furiosi vel furiosae adversus
6 eum eamve dandam actionem Labeo ait. Haec
verba: 'sive quis negotia, quae cuiusque cum is mori-
tur fuerint, gesserit' significant illud tempus, quo quis
post mortem alicuius negotia gessit: de quo fuit neces-
sarium edicere, quoniam neque testatoris iam defuncti
neque heredis qui nondum adiit negotium gessisse
videtur. sed si quid accessit post mortem, ut puta
partus et fetus et fructus, vel si quid servi adquisierint:
etsi his verbis non continentur, pro adiecto tamen
7 debent accipi. Haec autem actio cum ex negotio
gesto oriatur, et heredi et in heredem competit.

348. [2] Si exsecutor a praetore in ne- (3. 5) 3 § 8. 9
gotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi ad-
9 versus eum actio. Interdum in negotiorum gestorum
actione Labeo scribit dolum solummodo versari: nam
si affectione coactus, ne bona mea distrahantur, nego-
tiis te meis optuleris, aequissimum esse dolum dum-
taxat te praestare: quae sententia habet aequitatem.

[*Ad formulas*].[3]

349. Hac actione tenetur non solum (3. 5) 3 § 10. 11
is qui sponte et nulla necessitate cogente immiscuit se
negotiis alienis et ea gessit, verum et is qui aliqua
necessitate urguente vel necessitatis suspicione gessit.
11 Apud Marcellum libro secundo digestorum quaeri-
tur, si, cum proposuissem negotia Titii gerere, tu mihi
mandaveris ut geram, an utraque actione uti possim?
et ego puto utramque locum habere. quemadmodum
ipse Marcellus scribit, si fideiussorem accepero negotia
gesturus: nam et hic dicit adversus utrumque esse
actionem.

Item si, cum putavi a te mihi man- (3. 5) 5 pr. § 1
datum, negotia gessi, et hic nascitur negotiorum gesto-
rum actio cessante mandati actione. idem est etiam,
si pro te fideiussero, dum puto mihi a te mandatum
1 esse. Sed et si, cum putavi Titii negotia esse cum
essent Sempronii, ea gessi, solus Sempronius mihi
actione negotiorum gestorum tenetur.

350. Iulianus libro tertio digestorum (3. 5) 5 § 2—13
scribit, si pupilli tui negotia gessero non mandatu tuo,
sed ne tutelae iudicio tenearis, negotiorum gestorum
te habebo obligatum: sed et pupillum, modo si locu-
3 pletior fuerit factus. Item si procuratori tuo mutuam
pecuniam dedero tui contemplatione, ut creditorem
tuum vel pignus tuum liberet, adversus te negotiorum
gestorum habebo actionem, adversus eum cum quo
contraxi nullam. quid tamen si a procuratore tuo
stipulatus sum? potest dici superesse mihi adversus
te negotiorum gestorum actionem, quia ex abundanti
4 hanc stipulationem interposui. Si quis pecuniam vel
aliam quandam rem ad me perferendam acceperit:
quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi
5 actio adversus eum competit. Sed et si quis negotia
mea gessit non mei contemplatione, sed sui lucri causa,
Labeo scripsit suum eum potius quam meum negotium
gessisse (qui enim depraedandi causa accedit, suo lucro,
non meo commodo studet): sed nihilo minus, immo
magis et is tenebitur negotiorum gestorum actione.
ipse tamen si circa res meas aliquid impenderit, non
in id quod ei abest, quia improbe ad negotia mea
accessit, sed in quod ego locupletior factus sum habet
6 contra me actionem. Si quis ita simpliciter versatus
est, ut suum negotium in suis bonis quasi meum ges-
serit, nulla ex utroque latere nascitur actio, quia nec
fides bona hoc patitur. quod si et suum et meum
quasi meum gesserit, in meum tenebitur: nam et si
cui mandavero, ut meum negotium gerat, quod mihi
tecum erat commune, dicendum esse Labeo ait, si et
tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri.
7 Si quis quasi servus meus negotium meum gesserit,
cum esset vel libertus vel ingenuus, dabitur negotiorum
8 gestorum actio. Sed si ego tui filii negotia gessero
vel servi, videamus, an tecum negotiorum gestorum
habeam actionem. et mihi videtur verum, quod Labeo
distinguit et Pomponius libro vicensimo sexto probat,
ut, si quidem contemplatione tui negotia gessi pe-
culiaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia filii tui vel
servi, vel eorum contemplatione, adversus patrem vel
dominum de peculio dumtaxat dandam actionem.
idemque est et si sui iuris esse eos putavi. nam et si
servum non necessarium emero filio tuo et tu ratum
habueris, nihil agitur ratihabitione eodem loco Pom-
ponius scribit hoc adiecto, quod putat, etsi nihil sit in
peculio, quoniam plus patri dominove debetur, et in

1) *Agitur de societate publicanorum, cf.* (3. 4) 1 *pr.* 2) *Haec aut a compilatoribus suo loco mota sunt* (*cf. Lenel, p.* 83 *n.* 12) *aut ad formulam in factum conceptam pertinent, cuius nulla praeterea vestigia inveniuntur.* 3) *Pertinent ad demonstrationem fr.* 349—351, *ad intentiones fr.* 352—355 (*ad directae actionis intentionem fr.* 352, *ad contrariae fr.* 353—355). *Fr.* 356 *utrum ad intentionem an alio* (*cf. fr.* 347 § 4. 5) *pertineat, in incerto est.*

patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex
9 mea administratione factus sit. Sed si hominis liberi qui tibi bona fide serviebat negotia gessero: si quidem putans tuum esse servum gessi, Pomponius scribit earum rerum peculiarium causa, quae te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum gestorum actionem, earum vero rerum, quae ipsum sequuntur, non tecum, sed cum ipso. sed si liberum scivi, earum quidem rerum, quae eum sequuntur, habebo adversus eum actionem,
10 earum vero, quae te sequuntur, adversus te. Si Titii servum putans qui erat Sempronii, dedero pecuniam ne occideretur, ut Pomponius ait, habebo negotiorum gestorum adversus Sempronium actionem.
11 Item quaeritur apud Pedium libro septimo, si Titium quasi debitorem tuum extra iudicium admonuero et is mihi solverit, cum debitor non esset, tuque postea cognoveris et ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possis convenire. et ait dubitari posse, quia nullum negotium tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit. sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium: et sicut ei a quo exactum est adversus eum datur repetitio qui ratum habuit, ita et ipsi debebit post ratihabitionem adversus me competere actio. sic ratihabitio constituet tuum negotium, quod ab initio
12 tuum non erat, sed tua contemplatione gestum. Idem ait, si Titii debitorem, cui te heredem putabam, cum esset Seius heres, convenero similiter et exegero, mox tu ratum habueris: esse mihi adversus te et tibi mutuam negotiorum gestorum actionem. adquin alienum negotium gestum est: sed ratihabitio hoc conciliat: quae res efficit, ut tuum negotium gestum videatur et
13 a te hereditas peti possit. Quid ergo, inquit Pedius, si, cum te heredem putarem, insulam fulsero hereditariam tuque ratum habueris, an sit mihi adversus te actio? sed non fore ait, cum hoc facto meo alter sit locupletatus et alterius re ipsa gestum negotium sit, nec possit, quod alii adquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium videri.

351. Videamus in persona eius, qui ne- (3.5) 5 § 14
gotia administrat, si quaedam gessit quaedam non, contemplatione tamen eius alius ad haec non accessit, et si vir diligens (quod ab eo exigimus) etiam ea gesturus fuit: an dici debeat negotiorum gestorum eum teneri et propter ea quae non gessit? quod puto verius. certe si quid a se exigere debuit, procul dubio hoc ei imputabitur. quamquam enim hoc ei imputari non possit, cur alios debitores non convenerit, quoniam conveniendi eos iudicio facultatem non habuit, qui nullam actionem intendere potuit: tamen a semet ipso cur non exegerit, ei imputabitur: et si forte non fuerit usurarium debitum, incipit esse usurarium, ut divus Pius Flavio Longino rescripsit: nisi forte, inquit, usuras ei remiserat.

Si autem is fuit qui negotia administra- (3.5) 7 pr.
vit a quo mandatum non exigebatur, posse ei imputari, cur oblata de rato cautione eum non convenit: si modo facile ei fuerit satisdare. certe in sua persona indubitatum est: et ideo si ex causa fuit obligatus, quae certo tempore finiebatur, et tempore liberatus est, nihilo minus negotiorum gestorum actione erit obligatus. idem erit dicendum et in ea causa, ex qua heres non tenetur, ut Marcellus scribit.

352. [1]Item si fundum tuum vel civitatis (3.5) 7 § 1
per obreptionem petiero negotium tuum vel civitatis gerens et ampliores quam oportuit fructus fuero consecutus, debebo hoc ipsum tibi vel rei publicae praestare, licet petere non potuerim.

353. [1]Si quocumque modo ratio com- (3.5) 7 § 2. 3
pensationis habita non est a iudice, potest contrario iudicio agi: quod si post examinationem reprobatae fuerint pensationes, verius est quasi re iudicata amplius agi contrario iudicio non posse, quia exceptio
3 rei iudicatae opponenda est. Iulianus libro tertio tractat, si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter non: an adversus eum qui non prohibuit habeam negotiorum gestorum actionem? movetur eo, quod, si data fuerit adversus eum actio, necesse erit et eum pertingi qui vetuit: sed et illud esse iniquum eum qui non prohibuit alieno facto liberari, cum et si mutuam pecuniam alteri ex sociis prohibente socio dedissem, utique eum obligarem. et puto secundum Iulianum debere dici superesse contra eum qui non prohibuit negotiorum gestorum actionem, ita tamen ut is qui prohibuit ex nulla parte neque per socium neque per ipsum aliquid damni sentiat.

354. Sed an [*scil. si negotium a me quamvis* (3. 5) 9
male gestum probaveris] ultro mihi tribuitur actio sumptuum quos feci? et puto competere, nisi specialiter id actum est, ut neuter adversus alterum habeat actio-
1 nem. Is autem qui negotiorum gestorum agit non solum si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista utetur, sed sufficit, si utiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium. et ideo si insulam fulsit vel servum aegrum curavit, etiamsi insula exusta est vel servus obiit, aget negotiorum gestorum: idque et Labeo probat. sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari. quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit vel quam sibi necessariam non putavit? oneravit, inquit, dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere. sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum, inquit, habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non necessariam vel quae oneratura est patrem familias adgreditur. iuxta hoc est et, quod Iulianus scribit, eum qui insulam fulsit vel servum aegrotum curavit, habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet eventus non sit secutus. ego quaero: quid si putavit se utiliter facere, sed patri familias non expediebat? dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem: ut enim eventum non spectamus, debet utiliter esse coeptum.

355. Et in contraria negotiorum gesto- (22. 1) 37
rum actione usurae veniunt, si mutuatus sum pecuniam, ut creditorem tuum absolvam, quia aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum aut pignora venditurus. quid si domi habens propter eandem causam solvi? puto verum, si liberavi ex magno incommodo, debere dici usuras venire, eas autem, quae in regione frequentantur, ut est in bonae fidei iudiciis constitutum: sed si mutuatus dedi, hae venient usurae quas ipse pendo, utique si plus tibi praestarim commodi, quam usurae istae colligunt.

356. [1]Ei qui pro tutore negotia gessit con- (27. 5) 5
trarium iudicium competit.

1) *v. p.* 455 *n.* 3.

1) *v. p.* 455 *n.* 3.

357. [1]Successori eius, cuius fuerunt nego- (3.5) 11
tia, qui apud hostes decessit,[2] haec actio danda erit.
1 Sed si filii familias militis defuncti testamento facto
2 gessi, similiter erit danda actio. Sicut autem in ne-
gotiis vivorum gestis sufficit utiliter negotium gestum,
ita et in bonis mortuorum, licet diversus exitus sit
secutus.

358. [1]Qui propter funus aliquid impendit, (11.7) 1
cum defuncto contrahere creditur, non cum herede.

359. Si filius familias negotia gessisse pro- (3.5) 13
ponatur, aequissimum erit in patrem quoque actionem
dari, sive peculium habet sive in rem patris sui vertit:
et si ancilla, simili modo.

360. Sin autem apud hostes constitutus (3.5) 19
decessit, et successori et adversus successorem eius
negotiorum gestorum directa et contraria competit.

[*De calumniatoribus* (*E. IX.* 36—38)].

361. Minoribus viginti quinque annis sub- (4.4) 6
venitur per in integrum restitutionem non solum, cum
de bonis eorum aliquid minuitur, sed etiam cum inter-
sit ipsorum litibus et sumptibus non vexari.

362. [3]Destitisse videtur non qui (5.1) 10 = (4.4) 21
distulit, sed qui liti renuntiavit in totum: desistere enim
est de negotio abstinere, quod calumniandi animo in-
stituerat. plane si quis cognita rei veritate suum ne-
gotium deseruerit nolens in lite improba perseverare,
quam calumniae causa non instituerat, is destitisse non
videtur.

363. In eum qui, ut calumniae causa (3.6) 1 pr. § 1
negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse
dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniae,
quam accepisse dicetur, post annum simpli in factum
1 actio competit. Hoc autem iudicium non solum in
pecuniariis causis, sed et ad publica crimina pertinere
Pomponius scribit, maxime cum et lege repetundarum
teneatur, qui ob negotium faciendum aut non facien-
dum per calumniam pecuniam accepit.

364. Qui autem accepit pecuniam (3.6) 1 § 2—4
sive ante iudicium sive post iudicium acceptum, tene-
3 tur. Sed et constitutio imperatoris nostri, quae scripta
est ad Cassium Sabinum,[4] prohibuit iudici vel adver-
sario in publicis vel privatis vel fiscalibus causis pecu-
niam dare, et ex hac causa litem perire iussit. nam
tractari potest, si adversarius non per calumniam trans-
igendi animo accepit, an constitutio cessat? et puto
cessare sicuti hoc quoque iudicium: neque enim trans-
actionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus.
4 Pecuniam autem accepisse dicemus etiam si aliquid
pro pecunia accepimus.

Et generaliter idem erit, si quid (3.6) 3 pr.—§ 2
omnino compendii sensit propter hoc, sive ab adver-
1 sario sive ab alio quocumque. Si igitur accepit ut
negotium faceret sive fecit sive non fecit, et qui accepit
2 ne faceret etsi fecit, tenetur. Hoc edicto tenetur
etiam is qui depectus est: depectus autem dicitur tur-
piter pactus.

365. Illud erit notandum, quod qui dedit (3.6) 3 § 3
pecuniam, ut negotium quis pateretur, non habebit ipse
repetitionem: turpiter enim fecit: sed ei dabitur petitio,
propter quem datum est, ut calumnia ei fiat. quare si
quis et a te pecuniam accepit, ut mihi negotium faceret,
et a me, ne mihi faceret, duobus iudiciis mihi tene-
bitur.

366. In heredem autem competit [*haec* (3.6) 5
actio] in id quod ad eum pervenit. nam est constitu-
tum turpia lucra heredibus quoque extorqueri, licet
crimina extinguantur: ut puta ob falsum vel iudici ob
gratiosam sententiam datum et heredi extorquebitur et
1 si quid aliud scelere quaesitum. Sed etiam praeter
hanc actionem condictio competit, si sola turpitudo
accipientis versetur: nam si et dantis, melior causa
erit possidentis. quare si fuerit condictum, utrum tol-
litur haec actio, an vero in triplum danda sit? an
exemplo furis et in quadruplum actionem damus et
condictionem? sed puto sufficere alterutram actionem.
ubi autem condictio competit, ibi non est necesse post
annum dare in factum actionem.

367. Parens, patronus patrona, liberive (37.15) 5
aut parentes patroni patronaeve, neque si ob negotium
faciendum vel non faciendum pecuniam accepisse dice-
1 rentur, in factum actione tenentur. Sed nec famosae
actiones adversus eos dantur, nec hae quidem, quae
doli vel fraudis habent mentionem,
1 licet famosae non sint. Et in quan- (37.15) 7 pr.—§ 3
2 tum facere possunt, damnantur. Nec exceptiones
doli patiuntur vel vis metusve causa, vel interdictum
3 unde vi vel quod vi patiuntur. Nec deferentes ius-
iurandum de calumnia iurant.

Si patronus libertam suam uxorem du- (12.2) 16
xerit, non compelletur iurare de rerum amotarum iudi-
cio. sed et si ipse deferat iusiurandum libertae suae,
de calumnia non debet iurare.

Nec non et si ventris nomine in pos- (37.15) 7 § 4.5
sessionem calumniae causa missa dicatur patrona, liber-
tus hoc dicens non audietur, quia de calumnia patroni
quaeri non debet. his enim personis etiam in ceteris
5 partibus edicti honor habebitur. Honor autem his
personis habebitur ipsis, non etiam interventoribus
eorum: et si forte ipsi pro aliis interveniant, honor
habebitur.

Patronus patrona liberique eorum et pa- (42.1) 17
rentes: item maritus de dote[1] in id quod facere potest
convenitur.

LIBER XI.

[*De in integrum restitutionibus* (*E. X*) 1.]

368. Utilitas huius tituli non eget commen- (4.1) 1
datione, ipse enim se ostendit. nam sub hoc titulo
plurifariam praetor hominibus vel lapsis vel circum-
scriptis subvenit, sive metu sive calliditate sive aetate
sive absentia inciderunt in captionem.

[*Quod metus causa gestum erit* (*E.* 39)].

369. Ait praetor: 'Quod metus causa gestum (4.2) 1
erit, ratum non habebo'. olim ita edicebatur 'quod vi
metusve causa': vis enim fiebat mentio propter neces-
sitatem impositam contrariam voluntati: metus instantis
vel futuri periculi causa mentis trepidatio. sed postea
detracta est vis mentio ideo, quia quodcumque vi
atroci fit, id metu quoque fieri videtur.

370. Nihil consensui tam contrarium (50.17) 116 pr.

1) *Fr.* 357. 358 *spectant ad formulam, quae ei et adversus eum competit, qui alicuius negotia post eius mortem gessit.* 2) qui ... decessit *gloss.? cf. fr.* 360. 3) *cf. Lenel, p.* 87 *sq.* 4) *cf. C.* (7.49) 1.

1) re uxoria *Ulp.*

est, qui ac bonae fidei iudicia sustinet, quam vis atque
metus: quem comprobare contra bonos mores est.

371. [1]Continet igitur haec clausula et vim (4. 2) 3
et metum, et si quis vi compulsus aliquid fecit, per
1 hoc edictum restituitur. Sed vim accipimus atrocem
et eam, quae adversus bonos mores fiat, non eam quam
magistratus recte intulit, scilicet iure licito et iure
honoris quem sustinet. ceterum si per iniuriam quid
fecit populi Romani magistratus vel provinciae praeses,
Pomponius scribit hoc edictum locum habere: si forte,
inquit, mortis aut verberum terrore pecuniam alicui
extorserit.

Metum accipiendum Labeo dicit non quem- (4. 2) 5
libet timorem, sed maioris malitatis.

Nec timorem infamiae hoc edicto contineri (4. 2) 7
Pedius dicit libro septimo,[2] neque alicuius vexationis
timorem per hoc edictum restitui. proinde si quis
meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc edic-
tum non restituitur, quoniam neque vi neque metus
1 causa factum est. Proinde si quis in furto vel adul-
terio deprehensus vel in alio flagitio vel dedit aliquid
vel se obligavit, Pomponius libro vicensimo octavo
recte scribit posse eum ad hoc edictum pertinere:
timuit enim vel mortem vel vincula. quamquam non
omnem adulterum liceat occidere, vel furem, nisi se
telo defendat: sed potuerunt vel non iure occidi, et
ideo iustus fuerit metus. sed et si, ne prodatur ab eo
qui deprehenderit, alienaverit, succurri ei per hoc edic-
tum videtur, quoniam si proditus esset, potuerit ea
pati quae diximus.

Metum autem praesentem accipere debe- (4. 2) 9 pr.
mus, non suspicionem inferendi eius: et ita Pomponius
libro vicensimo octavo scribit. ait enim metum illa-
tum accipiendum, id est si illatus est timor ab aliquo.
denique tractat, si fundum meum dereliquero audito,
quod quis cum armis veniret, an huic edicto locus sit?
et refert Labeonem existimare edicto locum non esse
et unde vi interdictum cessare, quoniam non videor
vi deiectus, qui deici non expectavi sed profugi. aliter
atque si, posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi:
huic enim edicto locum facere. idem ait, et si forte
adhibita manu in meo solo per vim aedifices, et inter-
dictum quod vi aut clam et hoc edictum locum habere,
scilicet quoniam metu patior id te facere. sed et si
per vim tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius
hoc edicto locum esse.

Si per vim tibi possessionem tradidero, (43. 16) 5
dicit Pomponius unde vi interdictum cessare, quoniam
non est deiectus, qui compulsus est in possessionem
inducere.

372. [3]Animadvertendum autem, quod (4. 2) 9 § 1. 2
praetor hoc edicto generaliter et in rem loquitur nec
adicit a quo gestum: et ideo sive singularis sit persona,
quae metum intulit, vel populus vel curia vel collegium
vel corpus, huic edicto locus erit. sed licet vim factam
a quocumque praetor conplectatur, eleganter tamen
Pomponius ait, si quo magis te de vi hostium vel
latronum vel populi tuerer vel liberarem, aliquid a te
accepero vel te obligavero, non debere me hoc edicto
teneri, nisi ipse hanc tibi vim summisi: ceterum si
alienus sum a vi, teneri me non debere, ego enim
2 operae potius meae mercedem accepisse videor. Idem
Pomponius scribit quosdam bene putare etiam servi
manumissionem vel aedificii depositionem, quam quis
coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigen-
dam esse.

Labeo libro primo praetoris urbani de- (50. 16) 19
finit, quod quaedam 'agantur', quaedam 'gerantur',
quaedam 'contrahantur': et actum quidem generale
verbum esse, sive verbis sive re quid agatur, ut in
stipulatione vel numeratione: contractum autem ultro
citroque obligationem, quod Graeci συνάλλαγμα vocant,
veluti emptionem venditionem, locationem conductio-
nem, societatem: gestum rem significare sine verbis
factam.

373. Sed quod praetor ait ratum se (4. 2) 9 § 3–6
non habiturum, quatenus accipiendum est videamus.
et quidem aut imperfecta res est, licet metus inter-
venerit, ut puta stipulationem numeratio non est secuta,
aut perfecta, si post stipulationem et numeratio facta
est aut per metum accepto debitor liberatus est vel
quid simile contigerit quod negotium perficeret. et
Pomponius scribit in negotiis quidem perfectis et ex-
ceptionem interdum et actionem competere, in imper-
fectis autem solam exceptionem. sed ex facto scio,
cum Campani metu cuidam illato extorsissent cautio-
nem pollicitationis, rescriptum esse ab imperatore
nostro posse eum a praetore in integrum restitutionem
postulare, et praetorem me adsidente interlocutum esse,
ut sive actione vellet adversus Campanos experiri, esse
propositam, sive exceptione, adversus petentes non
deesse exceptionem. ex qua constitutione colligitur,
ut, sive perfecta sive imperfecta res sit, et actio et ex-
4 ceptio detur. Volenti autem datur et in rem actio
et in personam rescissa acceptilatione vel alia libera-
5 tione. Iulianus libro tertio digestorum putat eum,
cui res metus causa tradita[1] est, non solum reddere,
6 verum et de dolo repromittere debere. Licet tamen
in rem actionem dandam existimemus, quia res in
bonis est eius, qui vim passus est, verum non sine
ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri in
rem actionem vel contra.

374. [2]Ex hoc edicto restitutio talis (4. 2) 9 § 7. 8
facienda est, id est in integrum,[3] officio iudicis, ut, si
per vim res tradita[4] est, retradatur[5] et de dolo sicut
dictum est repromittatur, ne forte deterior res sit facta.
et si acceptilatione liberatio intervenit, restituenda erit
in pristinum statum obligatio, usque adeo, ut Iulianus
scribat libro quarto digestorum, si pecunia debita fuit,
quae accepta per vim facta est, nisi vel solvatur vel
restituta obligatione iudicium accipiatur, quadruplo
eum condemnandum. sed et si per vim stipulanti
promisero, stipulatio accepto facienda erit. sed et si
usus fructus vel servitutes amissae sunt, restituendae
8 erunt. Cum autem haec actio in rem sit scripta nec
personam vim facientis coerceat, sed adversus omnes
restitui velit quod metus causa factum est: non in-
merito Iulianus a Marcello notatus est scribens, si fide-
iussor vim intulit, ut accepto liberetur, in reum non
esse restituendam actionem, sed fideiussorem, nisi ad-
versus reum quoque actionem restituat, debere in qua-
druplum condemnari. sed est verius, quod Marcellus

1) *Ad verba* 'metus causa'. 2) octavo *scr.* 3) *Ad verba* 'metus causa gestum'.

1) mancipata *Ulp.* 2) *Incipit hic alterius edicti interpretatio, quo praetor in quadruplum actionem pollicebatur* (*Lenel* § 39[2]). 3) id est in integrum *gloss.* 4) mancipata *Ulp.* 5) remancipetur *Ulp.*

notat: etiam adversus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

Sed et partus ancillarum et fetus pecorum (4.2) 12 et fructus restitui et omnem causam oportet: nec solum eos qui percepti sunt, verum si plus ego percipere potui et per metum impeditus sum, hoc quoque praestabit.
1 Quaeri poterit, an etiam ei qui vim fecerat passo vim restitui praetor velit per hoc edictum ea quae alienavit. et Pomponius scribit libro vicensimo octavo non oportere ei praetorem opem ferre: nam cum liceat, inquit, vim vi repellere, quod fecit passus est. quare si metu te coegerit sibi promittere, mox ego eum coegero metu te accepto liberare, nihil esse quod ei
2 restituatur. Iulianus ait eum, qui vim adhibuit debitori suo ut ei solveret, hoc edicto non teneri propter naturam metus causa actionis quae damnum exigit: quamvis negari non possit in Iuliam eum de vi incidisse et ius crediti amisisse.

Item si, cum exceptione adversus te per- (4.2) 14 pr. petua tutus essem, coegero te acceptum mihi facere, cessare hoc edictum, quia nihil tibi abest.

375. Si quis non restituat, in quadru- (4.2) 14 § 1. 2 plum in eum iudicium pollicetur: quadruplabitur autem omne quodcumque restitui oportuit. satis clementer cum reo praetor egit, ut daret ei restituendi facultatem, si vult poenam evitare. post annum vero in simplum actionem pollicetur, sed non semper, sed causa
2 cognita. In causa autem cognitione versatur, ut, si alia actio non sit, tunc haec detur: et sane cum per metum facta iniuria anno et quidem utili exoleverit, idonea esse causa debet, ut post annum actio haec dari debeat. alia autem actio esse sic potest: si is cui vis admissa est decesserit, heres eius habet hereditatis petitionem, quoniam pro possessore qui vim intulit possidet: propter quod heredi non erit metus causa actio, quamvis, si annus largiretur, etiam heres in quadruplum experiri possit. ideo autem successoribus datur, quoniam et rei habet persecutionem.

[*Ad formulam*].

376. [1]In hac actione non quaeritur, (4.2) 14 § 3 utrum is qui convenitur an alius metum fecit: sufficit enim hoc docere metum sibi illatum vel vim, et ex hac re eum qui convenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen sensisse. nam cum metus habeat in se ignorantiam, merito quis non adstringitur ut designet, quis ei metum vel vim adhibuit: et ideo ad hoc tantum actor adstringitur, ut doceat metum in causa fuisse, ut alicui acceptam pecuniam faceret vel rem traderet[2] vel quid aliud faceret. nec cuiquam iniquum videtur ex alieno facto alium in quadruplum condemnari, quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur.

377. [3]Haec autem actio cum arbi- (4.2) 14 § 4–6. 8 traria sit, habet reus licentiam usque ad sententiam ab arbitro datam restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere[4]: quod si non fecerit, iure merito-
5 que quadrupli condemnationem patietur. Aliquando tamen et si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert. quid enim si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me pervenit, et haec in rebus humanis non est sine dolo malo meo:

1) *Ad formulae verba* '(s. p.) metus causa . . . (mancipio dedisse)'. 2) manciparet *Ulp.* 3) *Ad formulae verba* 'neque ea res arbitratu tuo restituetur'. 4) habet reus licentiam . . . . facere *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 99).

nonne iudicis officio absolvar? aut si servus in fuga est, aeque, si cavero iudicis officio me, si in meam potestatem pervenerit, restituturum, absolvi debebo. unde quidam putant bona fide emptorem ab eo qui vim intulit comparantem non teneri nec eum qui dono accepit vel cui res legata est. sed rectissime Viviano videtur etiam hos teneri, ne metus, quem passus sum, mihi captiosus sit. Pedius quoque libro octavo scribit arbitrium iudicis in restituenda re tale esse, ut eum quidem qui vim admisit iubeat restituere, etiamsi ad alium res pervenit, eum autem ad quem pervenit, etiamsi alius metum fecit: nam in alterius praemium verti
6 alienum metum non oportet. Labeo ait, si quis per metum reus sit constitutus et fideiussorem volentem dederit, et ipse et fideiussor liberatur: si solus fideiussor metu accessit, non etiam reus, solus fideiussor liberabitur.
8 Si quis per vim sisti promittendo postea fideiussorem[1] adhibeat, is quoque liberatur.

378. [2]Quadruplatur autem id quanti (4.2) 14 § 7. 9–11 ea res erit, id est cum fructibus et omni causa.
9 Sed et si quis per vim stipulatus cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus, ex stipulatu eum agentem adversus exceptionem replicatione adiuvari Iulianus putat, cum in quadruplo et simplum sit reus consecutus. Labeo autem etiam post quadrupli actionem nihilo minus exceptione summovendum eum, qui vim intulit, dicebat: quod cum durum videbatur, ita temperandum est, ut tan tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omnimodo facere com-
10 pellatur.[3] Quatenus autem diximus quadruplo simplum inesse, sic hoc disponendum est, ut in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur et eius restitutio fiat, poenae autem usque ad triplum
11 stetur.[4] Quid si homo sine dolo malo et culpa eius, qui vim intulit et condemnatus est,[5] periit? [6]in hoc casu a rei condemnatione ideo relaxabitur, si intra tempora iudicati actionis moriatur, quia tripli poena propter facinus satisfacere cogitur. pro eo autem, qui in fuga esse dicitur, cautio ab eo extorquenda est, quatenus et persequatur et omnimodo eum restituat: et nihilo minus in rem vel ad exhibendum vel si qua alia ei competit actio ad eum recipiendum integra ei qui vim passus est servabitur, ita ut, si dominus eum quoquo modo receperit, is qui ex stipulatione convenitur exceptione tutus fiat. haec si post condemnationem: si autem ante sententiam homo sine dolo malo et culpa mortuus fuerit,[6] tenebitur,[7] et hoc fit his verbis edicti[8] 'neque ea res arbitrio iudicis restituetur'. ergo si in fuga sit servus sine dolo malo et culpa eius cum quo agetur, cavendum est per iudicem, ut eum servum persecutus reddat. sed et si non culpa ab eo quocum agitur aberit, si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset, tenebitur reus: sicut in interdicto unde

1) sisti promittendo . . . fideiussorem] facto vadimonio . . . sponsorem *Ulp.* 2) *Haec § in dig. suo loco videtur mota esse.* 3) quod cum durum . . . compellatur *Trib.* 4) § 10 *videtur tota esse Triboniani.* 5) et condemnatus est *Trib.*, *v. n.* 6. 6) in hoc casu . . . . mortuus fuerit] *hoc comma totum compilatorum est. Relaxari enim post condemnationem homine mortuo a rei condemnatione compilatores scribere poterant, quorum tempore reus praeter tripli poenam in rem ipsam condemnabatur* (*v.* § 10). *Ulpiani autem aetate condemnatione pecuniaria facta periculum hominis, qui iam in bonis rei esse coeperat, nullo modo ad actorem pertinere poterat.* 7) *tripli poena scil. secundum compilatores?* non tenebitur *Ulp.* 8) formulae *Ulp.*

vi vel quod vi aut clam observatur. itaque interdum hominis mortui pretium recipit, qui eum venditurus fuit, si vim passus non esset.

[*Additamenta*].

379. Qui vim intulit, cum possessio- (4.2) 14 § 12. 13
nem a me sit consecutus, fur non est: quamvis qui rapuit, fur improbior esse videatur, ut Iuliano placet.
13 Eum qui metum fecit et de dolo teneri certum est, et ita Pomponius, et consumi alteram actionem per alteram exceptione in factum opposita.

380. Iulianus ait quod interest qua- (4.2) 14 § 14. 15
druplari solum, et ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim et solverit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum: in his enim cum effectu vim passus est.
15 Secundum haec si plures metum adhibuerint et unus fuerit conventus, si quidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt: sed etsi id non fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit, verius est etiam sic peremi adversus ceteros metus causa actionem.

Quod diximus si plures metum admise- (4.2) 16 pr.
runt, idem dicendum erit et si ad alium res pervenit, alter metum adhibuit.

381. Sed si servi metum adhibuerint, (4.2) 16 § 1
noxalis quidem actio ipsorum nomine erit, poterit autem quis dominum ad quem res pervenerit convenire: qui conventus sive rem sive secundum quod iam dictum est quadruplum praestiterit, proderit et servis. si vero noxali conventus maluerit noxae dedere, nihilo minus ipse poterit conveniri, si ad eum res pervenit.

382. Haec actio heredi ceterisque suc- (4.2) 16 § 2
cessoribus datur, quoniam rei habet persecutionem. in heredem autem et ceteros in id, quod pervenit ad eos, datur non inmerito: licet enim poena ad heredem non transeat, attamen quod turpiter vel scelere quaesitum est, ut est et rescriptum, ad compendium heredis non debet pertinere.

Quantum autem ad heredem pervenerit, (4.2) 20
litis contestatae tempore spectabitur, si modo certum sit aliquid pervenisse. idem et *si* ipsius qui vim intulit sic in corpus patrimonii pervenit aliquid, ut certum sit ad heredem perventurum, id est si debitor liberatus est.

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

383. Hoc edicto praetor adversus varios (4.3) 1 pr. § 1
et dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subvenit, ne vel illis malitia sua sit lucrosa vel istis sim-
1 plicitas damnosa. Verba autem edicti talia sunt: 'quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse videbitur, iudicium dabo'.

384. Dolum malum Servius quidem ita (4.3) 1 § 2. 3
definiit machinationem quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur et aliud agitur. Labeo autem posse et sine simulatione id agi, ut quis circumveniatur: posse et sine dolo malo aliud agi, aliud simulari, sicuti faciunt, qui per eiusmodi dissimulationem deserviant et tuentur vel sua vel aliena: itaque ipse sic definiit dolum malum esse omnem calliditatem fallaciam machinationem ad circumveniendum fallendum decipiendum alterum adhibitam. Labeonis de-
3 finitio vera est. Non fuit autem contentus praetor dolum dicere, sed adiecit malum, quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant et pro sollertia hoc nomen accipiebant, maxime si adversus hostem latronemve quis machinetur.

385. Ait praetor: 'si de his rebus alia (4.3) 1 § 4–8
actio non erit'. merito praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit, quoniam famosa actio non temere debuit a praetore decerni, si sit civilis vel honoraria, qua possit experiri: usque adeo, ut et Pedius libro octavo scribit, etiamsi interdictum sit quo quis experiri, vel exceptio qua se tueri possit, cessare hoc edictum. idem et Pomponius libro vicensimo octavo, et adicit: et si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse, ut puta si de dolo
5 stipulatum sit. Idem Pomponius ait et si actionem in nos dari non oporteat, veluti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem, non debere laborare, ut habeam de dolo malo actionem, cum nemo sit adversus me daturus actionem.
6 Idem Pomponius refert Labeonem existimare, etiamsi quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere: et si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere, sibi imputaturo eo qui agere supersedit: nisi in hoc quoque dolus malus ad-
7 missus sit ut tempus exiret. Si quis cum actionem civilem haberet vel honorariam, in stipulatum deductam acceptilatione vel alio modo sustulerit, de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem: nisi in
8 amittenda actione dolum malum passus est. Non solum autem si adversus eum sit alia actio, adversus quem de dolo quaeritur,

non habet hoc edictum locum, verum etiamsi (4.3) 3. 5
adversus alium: (5) ideoque si quis pupillus a Titio, tutore auctore conludente, circumscriptus sit, non debere eum de dolo actionem adversus Titium habere, cum habeat tutelae actionem, per quam consequatur quod sua intersit. plane si tutor solvendo non sit, dicendum erit de dolo actionem dari ei.

Et eleganter Pomponius haec verba 'si alia (4.3) 7
actio non sit' sic excipit, quasi res alio modo ei ad quem ea res pertinet salva esse non poterit. nec videtur huic sententiae adversari, quod Iulianus libro quarto scribit, si minor annis viginti quinque consilio servi circumscriptus eum vendidit cum peculio emptorque eum manumisit, dandam in manumissum de dolo actionem (hoc enim sic accipimus carere dolo emptorem, ut ex empto teneri non possit) aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso ut venderet circumscriptus est.[1] et quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam adversus manumissum nulla in
1 integrum restitutio potest locum habere. Secundum quae et si poenali actione indemnitati eius consuli
2 possit, dicendum erit cessare de dolo actionem. Pomponius autem, etiamsi popularis actio sit, cessare de
3 dolo ait actionem. Non solum autem si alia actio non sit, sed et si dubitetur an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem et adfert talem speciem. qui servum mihi debebat vel ex venditione vel ex stipulatu, venenum ei dedit et sic eum tradidit: vel fundum, et dum tradit,[2] imposuit ei servitutem vel aedificia diruit,

1) *Haud scio an hoc comma* aut nullam esse venditionem, si . . . circumscriptus sit *potius interpretis cuiusdam quam Ulpiani sit. Cf. Noodt opp.* (*Lugd. Bat.* 1724) I *p.* 113. 2) mancipat *Ulp.*

arbores excidit vel extirpavit: ait Labeo, sive cavit de dolo sive non, dandam in eum de dolo actionem, quoniam si cavit, dubium est, an competat ex stipulatu actio. sed est verius, si quidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio: si non est autem, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto, in ex
4 stipulatu de dolo actio necessaria est. Si servum usuarium proprietarius occidit, legis Aquiliae actioni et ad exhibendum accedit, si possidens proprietarius oc-
5 cidit, ideoque cessat de dolo actio. Item si servum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit, quoniam priusquam factus sit legatarii, interemptus est, cessat legis Aquiliae actio: de dolo autem actio, quocumque tempore eum occiderit, cessat, quia ex testa-
6 mento actio competit. Si quadrupes tua dolo alterius damnum mihi dederit, quaeritur, an de dolo habeam adversus eum actionem. et placuit mihi, quod Labeo scribit, si dominus quadrupedis non sit solvendo, dari debere de dolo, quamvis, si noxae deditio sit secuta,
7 non puto dandam nec in id quod excedit. Idem Labeo quaerit, si compeditum servum meum ut fugeret solveris, an de dolo actio danda sit? et ait Quintus apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si misericordia, in factum actionem dari
8 debere. Servus pactionis pro libertate reum domino dedit ea condicione, ut post libertatem transferatur in eum obligatio: manumissus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit locum habere de dolo actionem. sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur, dicendum ait patronum exceptione a reo summovendum. ego moveor: quemadmodum de dolo actio dabitur, cum sit alia actio? nisi forte quis dicat, quoniam exceptione patronus summoveri potest, si agat cum reo, debere dici, quasi nulla actio sit quae exceptione repellitur, de dolo decernendam: atquin patronus tunc summovetur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere. expromissori plane adversus manumissum dari debebit de dolo: aut si non sit solvendo expromissor, domino dabitur.
9 Si dolo malo procurator[1] passus sit vincere adversarium meum, ut absolveretur, an de dolo mihi actio adversus eum qui vicit competat, potest quaeri. et puto non competere, si paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac 'si collusum est': alioquin de dolo actio erit danda, scilicet si cum procuratore[2] agi non
10 possit, quia non esset solvendo. Idem Pomponius refert Caecidianum praetorem non dedisse de dolo actionem adversus eum, qui adfirmaverat idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur, quod verum est: nam nisi ex magna et evidenti calliditate non debet de dolo actio dari.

Si mandavero tibi, ut excuteres vires [(17. 1) 42] hereditatis, et tu, quasi minor sit, eam a me emeris, *et* mandati mihi teneberis. tantundem et si tibi mandavi, ut vires excuteres eius cui eram crediturus et renuntiaveris eum idoneum esse.

Si quis adfirmavit minimam esse [(4. 3) 9 pr. — § 4a] hereditatem et ita eam ab herede emit, non est de
1 dolo actio, cum ex vendito sufficiat. Si autem mihi persuaseris, ut repudiem hereditatem, quasi minus solvendo sit, vel ut optem servum, quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam, si callide hoc
2 feceris. Item si tabulae testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressae sint, mox mortuo filio prolatae, heredes filii adversus eos qui suppresserunt et
3 lege Cornelia et de dolo posse experiri. Labeo libro trigensimo septimo posteriorum scribit, si oleum tuum quasi suum defendat Titius, et tu hoc oleum deposueris apud Seium, ut is hoc venderet et pretium servaret, donec inter vos deiudicetur cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere: quoniam neque mandati neque sequestraria Seium convenire potes nondum impleta condicione depositionis, de dolo adversus Titium agendum. sed Pomponius libro vicensimo septimo[1] posse cum sequestre praescriptis verbis actione[2] agi, vel si is solvendo non sit, cum Titio de
4 dolo. quae distinctio vera esse videtur. Et si servum pigneratum noxae mihi dederis per iudicem et sis absolutus: de dolo teneris, si apparuerit esse eum
4a pigneri datum. Haec de dolo actio noxalis erit: ideo Labeo quoque libro trigensimo praetoris peregrini scribit de dolo actionem servi nomine interdum de peculio, interdum noxalem dari. nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio, et nunc in peculio dandam: sin vero ea sit, ex qua noxalis, hoc quoque noxale futurum.

386. [3]Si quis in pignore pro auro aes [(13. 7) 36] subiecisset creditori, qualiter teneatur, quaesitum est. in qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro aes subiecisset, furti teneri: quod si in dando aes subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse. sed et hic puto pigneraticium iudicium locum habere, et ita Pomponius scribit. sed et extra ordinem stellionatus nomine plectetur, ut est saepissime rescriptum.
1 Sed et si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudensque vel si quis alii obligatam mihi obligavit nec me de hoc certioraverit,[4] eodem crimine plectetur. plane si ea res ampla est et ad modicum aeris fuerit pignerata, dici debebit cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pigneraticiam et de dolo actionem, quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

387. [3]Labeo scribit, si mihi bibliothe- [(18. 1) 50] cam ita vendideris, si decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem, et per me stet, quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin praescriptis verbis agi possit. ego etiam ex vendito agi posse puto quasi impleta condicione, cum per emptorem stet, quo minus impleatur.

388. [3]Si quis a me oleum quod emisset [(19. 1) 32] adhibitis iniquis ponderibus accepisset, ut in modo me falleret, vel emptor circumscriptus sit a venditore ponderibus minoribus, Pomponius ait posse dici venditorem sibi dare oportere quod plus est petere: quod habet rationem: ergo et emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

389. [3]Mulier, quae dotem dederat po- [(45. 1) 70] pulari meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti et decesserat constante matrimonio. placebat ex stipulatu actionem non esse, quoniam qui fari non poterat, stipulari non poterat.

390. Merito causae cognitionem prae- [(4. 3) 9 § 5. 11]

1) cognitor *Ulp.* 2) cognitore *Ulp.*

1) octavo *scr.?* 2) actione *non videtur Ulpiani esse.* 3) *Etiam fr.* 386—389 *ad praetoris verba* 'si de his rebus alia actio non erit' *pertinent.* 4) nec . . . certioraverit *Trib.*

tor inseruit: neque enim passim haec actio indulgenda est. nam ecce, in primis, si modica summa sit, (11) non
1 debet dari. Et quibusdam personis non dabitur, ut puta liberis vel libertis adversus parentes patronosve, cum sit famosa. sed nec humili adversus eum qui dignitate excellet debet dari: puta plebeio adversus consularem receptae auctoritatis, vel luxurioso atque prodigo aut alias vili adversus hominem vitae emendatioris. et ita Labeo. quid ergo est? in horum persona dicendum est in factum verbis temperandam actionem dandam, ut bonae fidei mentio fiat.

Heredibus tamen harum personarum, item [(4. 3) 13]
1 adversus heredes de dolo actio erit danda. Item in causae cognitione versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conveniatur. ego arbitror et ex suo dolo conveniendum, si proximus pubertati est, maxime si locupletior ex hoc factus est.

Sed et ex dolo tutoris, si factus [(4. 3) 15 pr. — § 2]
est locupletior, puto in eum dandam actionem, sicut
1 exceptio datur. Sed an in municipes de dolo detur actio, dubitatur. et puto ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt? sed si quid ad eos pervenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant, puto dandam. de dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio.
2 Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum pervenit, datur in dominum de dolo actio in quantum ad eum pervenit: nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur.

391. Quod si deferente me iuraveris et [(4. 3) 21]
absolutus sis,[1] postea periurium fuerit adprobatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per iusiurandum transactum videri, quam sententiam et Marcellus libro octavo digestorum probat: stari enim religioni debet.

392. Si dolo acciderit eius, qui verba [(4. 3) 24]
faciebat pro eo qui de libertate contendebat, quo minus praesente adversario secundum libertatem pronuntietur, puto statim de dolo dandam in eum actionem, quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

[*Ad formulam*].

393. In hac actione designari oportet, [(4. 3) 15 § 3]
cuius dolo factum sit, quamvis in metu non sit necesse.

394. Si plures dolo fecerint et unus resti- [(4. 3) 17 pr.]
tuerit, omnes liberantur: quod si unus quanti ea res est praestiterit, puto adhuc ceteros liberari.

395. Haec actio in heredem et ceteros [(4. 3) 17 § 1]
successores datur dumtaxat de eo quod ad eos pervenit.[2]

Neque causae cognitio in heredis persona [(4. 3) 30]
erit necessaria.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

396. Hoc edictum praetor naturalem [(4. 4) 1 pr. § 1]
aequitatem secutus proposuit, quo tutelam minorum suscepit. [3]nam cum inter omnes constet fragile esse et infirmum huiusmodi aetatium consilium et multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum:

1) Quod si . . . absolutus sis] si fur deferente me iuraverit et absolutus sit *Ulp.*, *cf. Marcell.* 8 *dig. fr.* 112 *sub rubr.* '*de furtis*'. 2) *cf.* (4. 3) 26. 3) *Triboniani esse ea quae sequuntur ex dicendi genere concludit Kalb, Iuristenlatein, ed.* 2 (1888) *p.* 70. *Quod vix probaverim.*

auxilium eis praetor hoc edicto pollicitus est et ad-
1 versus captiones opitulationem. Praetor edicit: 'Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicetur, uti quaeque res erit, animadvertam'.

397. [1]Apparet minoribus annis vi- [(4. 4) 1 § 2. 3]
ginti quinque eum opem polliceri: nam post hoc tem-
3 pus compleri virilem vigorem constat. Et ideo hodie in hanc usque aetatem adulescentes curatorum auxilio reguntur, nec ante rei suae administratio eis committi debebit, quamvis bene rem suam gerentibus.

Denique divus Severus et impera- [(4. 4) 3 pr. — § 3]
tor noster huiusmodi consulum vel praesidum decreta quasi ambitiosa esse interpretati sunt, ipsi autem perraro minoribus rerum suarum administrationem extra
1 ordinem indulserunt: et eodem iure utimur. Si quis cum minore contraxerit et contractus inciderit in tempus quo maior efficitur: utrum initium spectamus an finem? et placet, ut est et constitutum, si quis maior factus conprobaverit, quod minor gesserat, restitutionem cessare. unde illud non ineleganter Celsus epistularum libro undecimo et digestorum secundo tractat, ex facto a Flavio Respecto praetore consultus. minor annis viginti quinque, annos forte viginti quattuor agens, iudicium tutelae heredi tutoris dictaverat: mox factum ut (non finito iudicio iam eo maiore effecto viginti quinque annis) tutoris heres absolutus proponeretur: in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit non facile hunc quondam minorem in integrum restitui, sed si ei probaretur calliditate adversarii id actum, ut maiore eo facto liberaretur: neque enim extremo, inquit, iudicii die videtur solum deceptus hic minor, sed totum hoc structum, ut maiore eo facto liberaretur. idem tamen confitetur, si levior sit suspicio adversarii quasi dolose versati, non debere
2 hunc in integrum restitui. Scio etiam illud aliquando incidisse. minor viginti quinque annis miscuerat se paternae hereditati maiorque factus exegerat aliquid a debitoribus paternis, mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paterna hereditate: contradicebatur ei, quasi maior factus comprobasset, quod minori sibi placuit: putavimus tamen restituendum in integrum initio inspecto. idem puto, et si
3 alienam adiit hereditatem. Minorem autem viginti quinque annis natu videndum, an etiam die natalis sui adhuc dicimus ante horam qua natus est, ut si captus sit restituatur? et cum nondum compleverit, ita erit dicendum, ut a momento in momentum tempus spectetur. proinde et si bissexto natus est, sive priore sive posteriore die Celsus scripsit[2] nihil referre: nam id biduum pro uno die habetur et posterior dies kalendarum intercalatur.

In usucapionibus non a momento ad momen- [(41. 3) 6]
tum, sed totum postremum diem computamus.

Ad rem publicam administrandam ante vi- [(50. 4) 8]
censimum quintum annum, vel ad munera quae non patrimonii sunt vel honores, admitti minores non oportet. denique nec decuriones creantur vel creati suffragium in curia ferunt. annus autem vicensimus quintus coeptus pro pleno habetur: hoc enim in honoribus favoris causa constitutum est, ut pro plenis inchoatos accipiamus, sed in his honoribus, in quibus rei publicae quid eis non committitur. ceterum cum damno publico

1) *Fr.* 397. 398 *pertinent ad edicti verba* 'cum minore quam XXV annis'. 2) *v. Cels. fr.* 274 *pr.*

honorem ei committi non est dicendum, etiam cum ipsius pernicie minoris.

398. Sed utrum solis patribus familia- [(4. 4) 3 § 4—11] rum an etiam filiis familiarum succurri debeat, videndum. movet dubitationem, quod, si quis dixerit etiam filiis familiarum in re peculiari subveniendum, efficiet, ut per eos etiam maioribus subveniatur, id est patribus eorum: quod nequaquam fuit praetori propositum: praetor enim minoribus auxilium promisit, non maioribus. ego autem verissimam arbitror sententiam existimantium, filium familias minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis quae ipsius intersint, puta si sit obligatus. proinde si iussu patris obligatus sit, pater utique poterit in solidum conveniri: filius autem cum et ipse possit vel in potestate manens conveniri, vel etiam emancipatus vel exheredatus in id quod facere potest, et quidem in potestate manens etiam invito patre ex condemnatione conveniri[1]: auxilium impetrare debebit, si ipse conveniatur. sed an hoc auxilium patri quoque prosit, ut solet interdum fideiussori eius prodesse, videamus: et non puto profuturum. si igitur filius conveniatur, postulet auxilium: si patrem conveniat creditor, auxilium cessat: excepta mutui datione: in hanc enim si iussu patris mutuam pecuniam accepit, non adiuvatur.[2] proinde et si sine iussu patris contraxit et captus est, si quidem pater de peculio conveniatur, filius non erit restituendus: si filius conveniatur, poterit restitui. nec eo movemur, quasi intersit filii peculium habere: magis enim patris quam filii interest, licet aliquo casu ad filium peculium spectet: ut puta si patris eius bona a fisco propter debitum occupata sunt: nam peculium ei ex constitu-
5 tione Claudii separatur. Ergo etiam filiam familias in dote captam, dum patri consentit stipulanti dotem non statim quam dedit, vel adhibenti aliquem qui dotem stipularetur, puto restituendam, quoniam dos
6 ipsius filiae proprium patrimonium est. Si quis minor viginti quinque annis adrogandum se dedit et in ipsa adrogatione se circumventum dicat (finge enim a praedone eum hominem locupletem adrogatum): dico
7 debere eum audiri in integrum se restituentem. Si quid minori fuerit filio familias legatum post mortem patris vel fideicommissum relictum et captus est, forte dum consentit patri paciscenti, ne legatum peteretur: potest dici in integrum restituendum, quoniam ipsius interest propter spem legati, quod ei post mortem patris competit. sed et si ei legatum sit aliquid quod personae eius cohaeret, puta ius militiae, dicendum est posse eum restitui in integrum: interfuit enim eius non capi, cum hanc patri non adquireret, sed ipse
8 haberet. Et si heres sit institutus, si a patre in diebus centum sit emancipatus: mox patrem debuerit certiorare nec fecerit cum posset[3]: qui eum emancipasset, si cognovisset: dicendum erit posse eum resti-
9 tui in integrum parato patre eum emancipare. Pomponius adicit ex his causis, ex quibus in re peculiari filii familias restituuntur, posse et patrem quasi heredem nomine filii post obitum eius impetrare cognitio-
10 nem. Si autem filius familias sit, qui castrense peculium habeat, procul dubio ex his, quae ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit quasi
11 in proprio patrimonio captus. Servus autem minor annis viginti quinque nullo modo restitui poterit, quoniam domini persona spectatur, qui sibi debebit imputare, cur minori rem commisit. quare et si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum, ut et Marcellus libro secundo digestorum scribit. et si forte libera peculii administratio minori servo sit concessa, maior dominus ex hac causa non restituetur.

Si tamen is servus fuit, cui fideicommissaria [(4. 4) 5] libertas debebatur praesens, et fuit captus, cum re mora ei fit, poterit dici praetorem ei succurrere oportere.

399. Ait praetor: 'gestum esse [(4. 4) 7 pr. — § 5] dicetur'. gestum sic accipimus qualiterqualiter, sive
1 contractus sit, sive quid aliud contigit. Proinde si emit aliquid, si vendidit, si societatem coit, si mutuam
2 pecuniam accepit, et captus est, ei succurretur. Sed et si ei pecunia a debitore paterno soluta sit vel proprio et hanc perdidit, dicendum est ei subveniri, quasi gestum sit cum eo. et ideo si minor conveniat debitorem, adhibere debet curatores, ut ei solvatur pecunia: ceterum non ei compelletur solvere. sed hodie solet pecunia in aedem deponi, ut Pomponius libro vicensimo octavo scribit, ne vel debitor ultra usuris oneretur vel creditor minor perdat pecuniam, aut curatoribus solvi, si sunt. permittitur etiam ex constitutione principum debitori compellere adulescentem ad petendos sibi curatores. quid tamen: si praetor decernat solvendam pecuniam minori sine curatoribus et solverit, an possit esse securus? dubitari potest: puto autem, si allegans minorem esse compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum: nisi forte quasi adversus iniuriam appellandum quis ei putet. sed credo praetorem hunc minorem in integrum restitui volentem auditurum non
3 esse. Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam in interventionibus, ut puta si fideiussorio nomine se vel rem suam obligavit. Pomponius autem videtur adquiescere distinguentibus: arbiter ad fideiussores probandos constitutus eum probavit an vero ipse adversarius? mihi autem semper succurrendum
4 videtur, si minor sit et se circumventum doceat. Sed et in iudiciis subvenitur, sive dum agit sive dum con-
5 venitur captus sit. Sed et si hereditatem minor adiit minus lucrosam, succurritur ei ut se possit abstinere: nam et hic captus est. idem et in bonorum possessione vel alia successione. non solum autem filius, qui se miscuit paternae hereditati, sed et si aliquis sit ex necessariis minor annis, simili modo restitutionem impetrabit, veluti si servus sit cum libertate institutus: dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subveniri aetatis beneficio, ut habeat bonorum suorum separationem. plane qui post aditam hereditatem restituitur, debet praestare, si quid ex hereditate in rem eius pervenit nec periit per aetatis inbecillitatem.

Ei, qui se non miscuit hereditati pa- [(29. 2) 12] ternae sive maior sit sive minor, non esse necesse praetorem adire, sed sufficit se non miscuisse hereditati. et est in semenstribus Vibiis Soteri et Victorino rescriptum, non esse necesse pupillis in integrum restitui ex avito contractu, quorum pater constituerat non adgnoscere hereditatem neque quicquam amoverat vel pro herede gesserat.

Hodie certo iure utimur, ut et in lucro [(4. 4) 7 § 6—12]

1) *Verba* et quidem . . . conveniri *ad rem non sunt nec videntur Ulpiani esse.* 2) excepta mutui datione . . . non adiuvatur] *videntur haec interpretis alicuius esse, qui restitutionis quaestionem cum senatus consulto Macedoniano confundebat.* 3) mox patrem . . . cum posset *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 239). *Ulpianus fortasse hoc loco cretionis formulam attigerat.*

7 minoribus succurratur. Pomponius quoque libro vi-
censimo octavo scribit et si sine dolo cuiusquam lega-
tum repudiaverit, vel in optionis legato captus sit dum
elegit deteriorem, vel si duas res promiserit illam aut
illam et pretiosiorem dederit, debere subveniri: et sub-
8 veniendum est. Quaesitum est ex eo, quod in lucro
quoque minoribus subveniendum dicitur, si res eius
venierit et existat qui plus liceatur, an in integrum
propter lucrum restituendus sit? et cottidie praetores
eos restituunt, ut rursum admittatur licitatio. idem
faciunt et in his rebus, quae servari eis debent. quod
circumspecte erit faciendum: ceterum nemo accedet
ad emptionem rerum pupillarium, nec si bona fide
distrahantur. et destricte probandum est in rebus, quae
fortuitis casibus subiectae sunt, non esse minori ad-
versus emptorem succurrendum, nisi aut sordes aut
9 evidens gratia tutorum sive curatorum doceatur. Re-
stitutus autem cum se hereditati misceat vel eam adeat
quam repudiavit, rursus restitui poterit, ut se abstineat:
10 et hoc et rescriptum et responsum est. Sed quod
Papinianus libro secundo responsorum ait minori sub-
stitutum servum necessarium repudiante quidem here-
ditatem minore necessarium fore et, si fuerit restitutus
minor, liberum nihilo minus remanere: si autem prius
minor adiit hereditatem, mox abstentus est, substitu-
tum pupillo servum cum libertate non posse heredem
existere neque liberum esse: non per omnia verum est.
nam si non est solvendo hereditas, abstinente se herede
et divus Pius rescripsit et imperator noster et quidem
in extraneo pupillo locum fore necessario substituto.
et quod ait liberum manere, tale est, quasi non et
heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem
posteaquam abstentus est: cum enim pupillus heres
non fiat, sed utiles actiones habeat, sine dubio heres
11 manebit, qui semel extitit. Item si non provocavit
intra diem, subvenitur ut provocet: finge enim hoc
12 desiderare. Item et in eremodiciis ei subvenitur.
constat autem omnis aetatis hominibus restaurationem
eremodicii praestari, si se doceant ex iusta causa
afuisse.

400. [1]Si ex causa iudicati pignora | (4. 4) 9 pr. § 1 |
minoris capta sint et distracta, mox restitutus sit ad-
versus sententiam praesidis vel procuratoris Caesaris,
videndum, an ea revocari debeant, quae distracta sunt:
nam illud certum est pecuniam ex causa iudicati solu-
tam ei restituendam. sed interest ipsius corpora potius
habere: et puto interdum permittendum, id est si
1 grande damnum sit minoris. In dotis quoque modo
mulieri subvenitur, si ultra vires patrimonii vel totum
patrimonium circumscripta in dotem dedit.

Sab. . . . *σημείωσαι ὅτι ὃν τρόπον* | Sin. 13 ZRG 17, 20 |
*γίνεται προικὸς αὔξησις ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ, οὕτως καὶ
μείωσις προικὸς ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ προβαίνει. καὶ
τοῦτό σοι ἐσημειωσάμην καὶ ἐν τῇ λβ′ παραγραφῇ τοῦ* de
in integrum restitutione *τῶν α′* Ulpiani, *ὅπου ἡ ἀφῆλιξ
γυνὴ ἀποκαθίσταται εἰ νασμικ. νη τὴν προῖκα.*

401. [1]Nunc videndum minoribus utrum | (4.4) 9 § 2–5 |
in contractibus captis dumtaxat subveniatur, an etiam
delinquentibus: ut puta dolo aliquid minor fecit in re
deposita vel commodata vel alias in contractu, an ei
subveniatur, si nihil ad eum pervenit? et placet in de-
lictis minoribus non subveniri. nec hic itaque subve-
nietur. nam et si furtum fecit vel damnum iniuria
dedit, non ei subvenietur. sed si, cum ex damno dato
confiteri possit ne dupli teneatur, maluit negare: in
hoc solum restituendus sit, ut pro confesso habeatur.
ergo et si potuit pro fure damnum decidere magis
quam actionem dupli vel quadrupli pati, ei subvenie-
3 tur. Si mulier, cum culpa divertisset, velit sibi sub-
veniri, vel si maritus, puto restitutionem non haben-
dam: est enim delictum non modicum. nam et si
4 adulterium minor commisit, ei non subvenitur. Pa-
pinianus ait, si maior annis viginti, minor viginti quin-
que se in servitutem venire patiatur, id est si pretium
participatus est, non solere restitui: sed hoc merito,
quoniam res nec capit restitutionem cum statum mutat.
5 Si in commissum incidisse vectigalis dicatur, erit in
integrum restitutio. quod sic erit accipiendum, si non
dolus ipsorum interveniat: ceterum cessabit restitutio.

402. [1]Adversus libertatem quoque minori | (4. 4) 9 § 6 |
a praetore subveniri impossibile est,

verum vel de dolo vel utilis actio | (4.4) 11 pr.–§ 2 |
erit in id quod minoris interfuit non manumitti: pro-
inde quidquid hic haberet, si non manumisisset, id ei
nunc praestabitur. sed et nomine earum rerum, quas
dominicas servus manumissus supprimebat, competunt
adversus eum actiones ad exhibendum et furti et con-
dictio, videlicet quoniam et manumissus eas contrecta-
bat. ceterum ex delicto in servitutem facto domino
adversus eum post libertatem actio non competit: et
1 hoc rescripto divi Severi continetur. Quid si minor
viginti quinque annis, maior viginti hac lege vendi-
derit, ut manumittatur? ideo proposui maiorem viginti,
quoniam et Scaevola scribit libro quarto decimo quae-
stionum et magis est, ut sententia constitutionis divi
Marci ad Aufidium Victorinum hunc, id est minorem
viginti annis[2] non complectatur. quare videndum, an
maiori viginti annis subveniatur: et si quidem ante
desideret, quam libertas competat, audietur: sin vero
postea, non possit. item quaeri potest, si is qui emit
hac lege minor sit, an restitui possit. et si quidem
nondum libertas competit, erit dicendum posse ei sub-
veniri: sin vero posteaquam dies venit, voluntas maioris
2 venditoris libertatem imponit. Ex facto quaesitum
est: adulescentes quidam acceperant curatorem Salvia-
num quendam nomine: hic cum curam administrasset,
beneficio principis urbicam procurationem erat adeptus
et apud praetorem se a cura adulescentium excusaverat
absentibus eis: adulescentes adierant praetorem desi-
derantes in integrum adversus eum restitui, quod esset
contra constitutiones excusatus. cum enim susceptam
tutelam non alii soleant deponere, quam qui trans
mare rei publicae causa absunt vel hi qui circa prin-
cipem sunt occupati, ut in consiliarii Menandri Arrii
persona est indultum, meruisset autem Salvianus ex-
cusationem, adulescentes quasi capti in integrum resti-
tui a praetore desideraverant. Aetrius Severus quia
dubitabat, ad imperatorem Severum rettulit: ad quam
consultationem successori eius Venidio Quieto rescripsit
nullas partes esse praetoris: neque enim contractum
proponi cum minore annis viginti quinque: sed prin-
cipes intervenire et reducere hunc ad administratio-
nem, qui perperam esset a praetore excusatus.

403. [3]Sciendum est autem non pas- | (4. 4) 11 § 3–7 |
sim minoribus subveniri, sed causa cognita, si capti

1) *Haec quoque pertinent ad verba* 'gestum esse dicetur'.

1) *v. p.* 473 *n.* 1. 2) id est . . . annis *gloss.?* 3) *Ad verba* 'uti quaeque res erit'.

4 esse proponantur. Item non restituetur, qui sobrie rem suam administrans occasione damni non inconsulte accidentis, sed fato velit restitui: nec enim eventus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. et ita et Pomponius libro vicensimo octavo scripsit. unde Marcellus apud Iulianum notat, si minor sibi servum necessarium comparaverit, mox decesserit, non debere eum restitui: neque enim captus est emendo
5 sibi rem pernecessariam, licet mortalem. Si locupleti heres extitit et subito hereditas lapsa sit (puta praedia fuerunt quae chasmate perierunt, insulae exustae sunt, servi fugerunt aut decesserunt): Iulianus quidem libro quadragensimo sexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat cessare in integrum restitutionem: neque enim aetatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem, et quod fato contingit, cuivis patri familias quamvis diligentissimo possit contingere. sed haec res adferre potest restitutionem minori, si adiit hereditatem, in qua res erant multae mortales vel praedia urbana, aes autem alienum grave, quod non prospexit posse evenire, ut demoriantur mancipia, praedia ruant, vel quod non cito distraxerit haec, quae multis casibus
6 obnoxia sunt. Item quaeritur, si minor adversus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. et Pomponius simpliciter scribit non restituendum. puto autem inspiciendum a praetore, quis captus sit: proinde si ambo capti sunt, verbi gratia minor minori pecuniam dedit et ille perdidit, melior est causa secundum Pomponium eius, qui accepit et vel dilapidavit vel perdi-
7 dit. Plane si minor annis cum filio familias maiore contraxerit, et Iulianus libro quarto digestorum et Marcellus libro secundo digestorum scribit posse in integrum restitui, ut magis aetatis ratio quam senatus consulti habeatur.

404. [1]In causae cognitione versabitur, (4.4) 13 pr. utrum soli ei succurrendum sit, an etiam his qui pro eo obligati sunt, ut puta fideiussoribus. itaque si cum scirem minorem et ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo, non est aequum fideiussori in necem meam subveniri, sed potius ipsi deneganda erit mandati actio.

Marcellus scribit, si quis pro pupillo sine (46. 1) 25 tutoris auctoritate obligato prodigove vel furioso[2] fideiusserit,[3] magis esse, ut ei non subveniatur, quoniam his[4] mandati actio non competit.

In summa perpendendum erit praetori, (4.4) 13 pr. cui potius subveniat, utrum creditori an fideiussori: nam minor captus neutri tenebitur. facilius in mandatore dicendum erit non debere ei subvenire: hic enim velut adfirmator fuit et suasor, ut cum minore contraheretur. unde tractari potest, minor in integrum restitutionem utrum adversus creditorem an et adversus fideiussorem implorare debeat. et puto tutius adversus utrumque: causa enim cognita et praesentibus adversariis vel si per contumaciam desint in integrum restitutiones perpendendae sunt.

405. [1]Interdum autem restitutio et in (4.4) 13 § 1 rem datur minori, id est adversus rei eius possessorem, licet cum eo non sit contractum. ut puta rem a minore emisti et alii vendidisti: potest desiderare interdum adversus possessorem restitui, ne rem suam perdat vel re sua careat, et hoc vel cognitione praetoria vel rescissa alienatione dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro vicensimo octavo scribit Labeonem existimasse, si minor viginti quinque annis fundum vendidit et tradidit,[1] si emptor rursus eum alienavit, si quidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem adversus eum faciendam: si ignoravit et prior emptor solvendo esset, non esse faciendam: sin vero non esset solvendo,[2] aequius esse minori succurri etiam adversus ignorantem, quamvis bona fide emptor est.

406. [3]In causae cognitione etiam hoc (4.4) 16 pr.—§ 4 versabitur, num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. nam si communi auxilio et mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium: ut puta cum pupillo contractum est
1 sine tutoris auctoritate nec locupletior factus est. Item relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit vel etiam donationis causa, nullam esse societatem nec inter maiores quidem et ideo cessare partes praetoris: idem et Ofilius respondit: satis
2 enim ipso iure munitus est. Pomponius quoque refert libro vicensimo octavo, cum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea condicione, ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi et haec defuncto herede heredi eius cavisset se restituturam, Aristonem putasse in integrum restituendam. sed et illud Pomponius adicit, quod potuit incerti condici haec cautio etiam a maiore: non enim ipso iure, sed
3 per condictionem munitus est. Et generaliter probandum est, ubi contractus non valet, pro certo prae-
4 torem se non debere interponere. Idem Pomponius ait in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.

407. Nunc videndum, qui in integrum (4.4) 16 § 5 restituere possunt. et tam praefectus urbi quam alii magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrum possunt, tam in aliis causis quam contra sententiam suam.

Minor autem magistratus contra sen- (4.4) 18 pr.—§ 4
1 tentiam maiorum non restituet. Si autem princeps sententiam dixit, perraro solet permittere restitutionem et induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem aetatis captum se dicat, dum ea, quae pro causa sunt, dicta non allegat vel ab advocatis proditum queratur. denique Glabrionem Acilium divus Severus et imperator Antoninus non audierunt incolorate restitui desiderantem adversus fratrem post speciem in audi-
2 torio eorum finitam. Sed et Percennio Severo contra res bis iudicatas in integrum restitui divus Severus et imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo exa-
3 minari. Idem imperator Licinnio Frontoni rescripsit insolitum esse post sententiam vice sua ex appellatione dictam alium in integrum restitutionem tribuere nisi
4 solum principem. Sed et si ab imperatore iudex datus cognoscat, restitutio ab alio nisi a principe, qui iudicem destinavit, non fiet.

408. Non solum autem minoribus, verum (4.4) 18 § 5 successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi maiores.

409. Papinianus libro secundo responsorum (4.4) 20

1) *v. p.* 474 *n.* 1. 2) prodigove vel furioso *Trib.* 3) spoponderit *Ulp.? v. Gai.* 3, 119. 4) qui ita spoponderunt *similiave ins., v. etiam A. Pernice, Sitzungsber. d. K. Pr. A. d. Wiss.* 1886 *p.* 1191.

1) mancipavit *Ulp.?* 2) si quidem emptor . . . solvendo *Trib.? Licet sententia non offendat, interpolationis tamen suspicionem movet scribendi genus.* 3) *v. p.* 474 *n.* 1.

ait exuli reverso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum,[1] quia afuit, cum potuerit adire praetorem per procuratorem, nec dixit, vel praesidem ubi erat. sed quod idem dicit et indignum esse propter irrogatam poenam, non recte: quid enim com-
1 mune habet delictum cum venia aetatis? Si quis tamen maior viginti quinque annis intra tempus restitutionis statutum[1] contestatus postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio, ut est saepissime rescriptum.

410. In integrum vero restitutione postulata (4.4) 22 adversus aditionem a minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum qui ad libertatem aditione eius pervenerunt, a minore refundenda non sunt. quemadmodum per contrarium cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quae antea gesta erant per curatorem bonorum decreto praetoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda Calpurnio Flacco Severus et Antoninus rescripserunt.

411. Non capitur qui ius publicum (50. 17) 116 § 1 sequitur.[2]

412. Non videntur qui errant con- (50. 17) 116 § 2 sentire.[3]

LIBER XII.

[*De in integrum restitutionibus* (*E.* X) 2.]

[*De capite minutis* (*E.* 42)].

413. Pertinet hoc edictum ad eas (4. 5) 2 pr. § 1 capitis deminutiones, quae salva civitate contingunt. ceterum sive amissione civitatis sive libertatis amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum neque possunt hi penitus conveniri: dabitur plane actio
1 in eos, ad quos bona pervenerunt eorum. Ait praetor: 'qui quaeve, posteaquam quid cum his actum contractumve sit, capite deminuti deminutae esse dicentur, in eos easve perinde, quasi id factum non sit, iudicium dabo'.

414. [4]Hi qui capite minuuntur ex his (4. 5) 2 § 2 causis, quae capitis deminutionem praecesserunt, manent obligati naturaliter: ceterum si postea, imputare quis sibi debebit cur contraxerit, quantum ad verba huius edicti pertinet. sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio.[5] et quidem si adrogatus sit, nullus labor: nam perinde obligabitur ut filius familias.[6]

415. Verba 'contraxerunt' 'gesserunt' (50. 16) 20 non pertinent ad testandi ius.

De statu suo dubitantes vel errantes testa- (28. 1) 15 mentum facere non possunt, ut divus Pius rescripsit.

Nemo delictis exuitur, quamvis capite (4. 5) 2 § 3 minutus sit.

416. Ei, qui debitorem suum adrogavit, (4. 5) 2 § 4 non restituitur actio in eum, postquam sui iuris fiat.

Si a me fuerit adrogatus qui mecum erat (5. 1) 11 litem contestatus vel cum quo ego: solvi iudicium Marcellus libro tertio digestorum scribit, quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere.

1) tempus i. i. r. statutum] annum i. i. r. *Ulp.* 2) *v. Papin. fr.* 441 § 4. 3) *Possunt haec et ad edictum de dolo et ad edictum de minoribus — cf. fr.* 406 § 3 — *referri.* 4) *Ad verba* 'postea quam'. 5) sed interdum . . . danda(?) est actio] *suspicor haec compilatorum esse.* 6) *Exciderunt ea quae Ulpianus subiecit de his personis quae in manu mancipiove sunt.*

417. Hoc iudicium perpetuum est et in (4. 5) 2 § 5 heredes et heredibus datur.

418. In adrogatorem de peculio actio- (15. 1) 42 nem dandam quidam recte putant, quamvis Sabinus et Cassius ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

419. [1]Tres fere causae sunt, ex quibus in (42. 4) 1 possessionem mitti solet: rei servandae causa, item legatorum servandorum gratia et ventris nomine. damni enim infecti nomine si non caveatur, non in universorum nomine fit missio, sed rei tantum, de qua damnum timetur.

[*Quod falso tutore auctore etc.* (*E.* 44)].[2]

420. Huius edicti aequitas non est (27. 6) 1 pr. § 1 ambigua, ne contrahentes decipiantur, dum falsus tutor
1 adhibetur. Verba autem edicti haec sunt.[3]

421. 'Quod eo auctore' inquit 'qui (27. 6) 1 § 2–5 tutor non fuerit'. verbis edicti multa desunt: quid enim si fuit tutor, is tamen fuit qui auctoritatem accommodare non potuit? puta furiosus vel ad aliam
3 regionem datus. Sed Pomponius libro trigensimo scribit interdum quamvis a non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem edicti: quid enim si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accommo-
4 daverint, nonne valebit quod gestum est? Item hoc edictum licet singulariter scriptum sit, si tamen plures intervenerint, qui tutores non erant, tamen locum ha-
5 bere debere Pomponius libro trigesimo scribit. Idem Pomponius scribit, etiamsi pro tutore negotia gerens auctoritatem accommodaverit, nihilo minus hoc edictum locum habere, nisi forte praetor decrevit ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est: tunc enim valebit per praetoris tuitionem, non ipso iure.

422. Ait praetor: 'si id actor ignoravit, (27. 6) 1 § 6 dabo in integrum restitutionem'.[4] scienti non subvenit, merito, quoniam ipse se decepit.

Plane si is sit qui auxilio non indiget, (27. 6) 3 scientia ei non nocet, ut puta si pupillus cum pupillo egit: nam cum nihil actum sit, scientia non nocet.

Interdum tamen etsi scientia noceat, tamen (27. 6) 5 restitutio facienda erit, si a praetore compulsus est ad iudicium accipiendum.

423. Novissime praetor ait: 'in eum qui, (27. 6) 7 cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo, ut quanti ea res erit, tantam pe-
1 cuniam condemnetur'. Non semper tutor convenitur nec sufficit, si sciens auctor fuit, verum ita demum, si dolo malo auctor fuit. quid si compulsus aut metu, ne compelleretur, auctoritatem accommodaverit, nonne
2 debebit esse excusatus? Quod ait praetor 'quanti ea res erit', magis puto non poenam, sed veritatem his
3 verbis contineri. Pomponius libro trigesimo recte scribit etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi,
4 quos facturus est actor restitutorio agendo. Si plures sint qui auctores fuerunt, perceptione ab uno facta et ceteri liberantur, non electione.

424. Huius actionis exemplo Pomponius (27. 6) 9 libro trigesimo primo scribit dandam actionem adversus eum, qui dolo malo adhibuit, ut alius auctoraretur

1) *cf. Gai.* 3, 84 *extr.* 2) *Immo: E.* 43, *v. ea quae ad edicti perpetui rubricarum indicem hoc loco adnotavi.* 3) *Excidisse opinor verba edicti.* 4) dabo in integrum restitutionem *Trib.*, iudicium restituam *Ulp.? cf. Lenel* § 44.

1 inscius. Has in factum actiones heredibus quidem competere ceterisque successoribus, in eos vero non reddi Labeo scribit nec in ipsum post annum, quoniam et factum puniunt et in dolum concipiuntur: et adversus eas personas, quae alieno iuri subiectae sunt, noxales erunt.

[*Ex quibus causis maiores XXV annis etc.* (*E.* 43)].

425. Huius edicti causam nemo non iustis- (4. 6) 1
simam esse confitebitur: laesum enim ius per id tempus, quo quis rei publicae operam dabat vel adverso casu laborabat, corrigitur, nec non et adversus eos suc-
1 curritur, ne vel obsit vel prosit quod evenit. Verba autem edicti talia sunt: 'si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo malo rei publicae causa abesset, inve vinculis servitute hostiumque potestate esset[1]: sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur: item si quis quid usu suum fecisset, aut quod non utendo amisit, consecutus, actioneve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur, inve vinculis esset, secumve agendi potestatem non faceret, aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur: cumve magistratus de ea re appellatus esset sive cui pro magistratu[2] sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit'.

426. Metus autem causa abesse videtur, qui (4. 6) 3
iusto timore mortis vel cruciatus corporis conterritus abest: et hoc ex affectu eius intellegitur. sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse, sed huius rei disquisitio iudicis est.

427. [*Non sine dolo malo rei publica causae* (4. 6) 5
abesse videtur,] et qui data opera et sine lucro hoc affectaverit: vel qui maturius profectus est: vel litis gratia coepit rei publicae causa abesse. sed haec adiectio doli mali ad rei publicae causa absentes refertur, non etiam ad eum, qui metus causa: quoniam nullus metus
1 est, si dolus intercedit. Sed qui Romae rei publicae causa operam dant, rei publicae causa non absunt.

Milites plane, qui Romae militant, pro rei (4. 6) 7
publicae causa absentibus habentur.

428. In eadem causa [*sc. in qua sunt qui* (4. 6) 10
in vinculis sunt] sunt et qui a militibus statoribusque vel a municipalibus ministeriis adservantur, si probentur rei suae superesse non potuisse. in vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, ut sine dedecore in publico parere non possint.

429. [3]Is autem, qui de statu suo litigat, ex (4. 6) 12
quo lis inchoata est hoc edicto non continetur: tamdiu igitur in servitute esse videtur, quamdiu non est eiusmodi lis coepta.

430. Ab hostibus autem captis post- (4. 6) 15 pr. § 1
liminio reversis succurritur aut ibi mortuis, quia nec procuratorem habere possunt: cum aliis supra scriptis etiam per procuratorem possit subveniri praeter eos, qui in servitute detinentur. ego autem etiam nomine

1) posteave non utendo deminutum esse *ins.*, *v. Bas.* 10, 35, 1.
2) per magistratus *scr.*, *v. fr.* 439 § 4. *De promagistratu in edicto urbano non agebatur.*
3) *Ad verbum* 'servitute'.

eius, qui hostium potitus est, si curator (ut plerumque) fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo.
1 Non minus autem ab hostibus capto quam ibi nato, qui postliminium habet, succursum videtur.

431. [1]Si damni infecti missus sit in (4. 6) 15 § 2. 3
aedes militis, si quidem praesente eo iussit praetor possideri, non restituitur, sin vero absente eo, dicen-
3 dum subveniri ei debere. Sed quod simpliciter praetor edixit 'posteave' ita accipiendum est, ut, si inchoata sit bonae fidei possessoris detentatio ante absentiam,[2] finita autem reverso, restitutionis auxilium locum habeat non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus quam rediit hoc contigit, id est dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quaerit advocatum: nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum Neratius scribit.

432. [3]Iulianus libro quarto scribit non (4. 6) 17
solum adversus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum adversus eos quoque, qui a possessore emerunt, ut vindicari res possint, si miles hereditatem adgnoverit: quod si non adgnoverit, ex post facto usu-
1 capionem processisse manifestatur. Eum quoque cui sic legatum sit: 'vel[4] in annos singulos, quibus in Italia esset', restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset, et Labeo scribit et Iulianus libro quarto et Pomponius libro trigensimo primo probant: non enim dies actionis exit, ubi praetoris auxilium necessarium erat, sed condicio in causa est.

Si res pro derelicto habita sit, statim nostra (41. 7) 1
esse desinit et occupantis statim fit, quia isdem modis res desinunt esse nostrae, quibus adquiruntur.[5]

433. 'Item', ait praetor, 'si quis usu (4. 6) 21 pr. § 1
suum fecisset, aut quod non utendo sit amissum consecutus, actioneve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur'. quam clausulam praetor inseruit, ut, quemadmodum succurrit supra scriptis personis, ne capiantur, ita et adversus ipsas
1 succurrit, ne capiant. Et erit notandum, quod plus praetor expressit, cum adversus eos restituit, quam cum ipsis subvenit: nam hic non certas personas enumeravit adversus quas subvenit, ut supra, sed adiecit clausulam, qua omnes qui absentes non defenduntur complexus est.

434. Haec autem restitutio locum (4. 6) 21 § 2. 3
habet, sive per se sive per subiectas sibi personas usu adquisierunt, qui absentes non defendebantur, et ita, si nemo eorum erat defensor. nam si fuit procurator, cum habueris quem convenias, non debet inquietari. ceterum si non existebat defensor, aequissimum erat subveniri, eo potius, quod eorum qui non defenduntur, si quidem latitent, praetor ex edicto pollicetur in bona eorum mittere, ut si res exegerit etiam distrahantur, si vero non latitent, licet non defendantur, in bona tan-
3 tum mitti.[6] Defendi autem non is videtur, cuius se defensor ingerit, sed qui requisitus ab actore non *est* defensioni defuturus, plenaque defensio accipictur, si et iudicium non detrectetur et iudicatum solvi satisdetur.

1) *Ad verba* 'cum . . . . esset posteave'. 2) absentiam *gloss.* 3) *Ad verba* 'non utendo deminutum esse'. 4) quina milia (Ū) *scr.* 5) *Res a domino derelicta et absente eo ab alio occupata non pertinet ad huius edicti verba* 'si cuius quid de bonis . . . non utendo deminutum esse dicetur'. 6) eo potius . . . mitti *Trib.*, *cf. Karlowa, Beiträge z. Gesch. d. röm. Civilproc.* (1865) *p.* 129 *sqq.*

435. Ait praetor: 'inve vinculis esset, [(4.6)23 pr.] secumve agendi potestatem non faceret'. haec persona merito adiecta est: fieri enim poterat, ut quis in vinculis praesens esset, vel in publica vel in privata vincula ductus: nam et eum qui in vinculis est, si modo non sit in servitute, posse usu adquirere constat. sed et is qui in vinculis est si defendatur, cessat restitutio. [1]Qui in servitute est, usucapere non [(50.17)118] potest: nam cum possideatur, possidere non videtur.

Is autem, qui apud hostes est, nihil [(4.6)23 § 1—3] per usum sibi adquirere potest nec coeptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes: hoc amplius nec postliminio reversus reciperabit per usum dominii
2 adquisitionem. [2]Item ei, qui per captivitatem fundi possessionem vel usus fructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse Papinianus ait, et fructus quoque medio tempore ab alio ex usu fructu perceptos debere
3 captivo restitui aequum putat. Hi plane, qui fuerunt in potestate captivi, usu rem adquirere possunt ex re peculiari: et aequum erit ex hac clausula praesentibus, id est qui non sunt in captivitate, subveniri, si cum non defenderentur usucaptum quid sit. sed et si dies actionis, quae adversus captivum competebat, exierit, succurretur adversus eum.

436. Deinde adicit praetor: 'secumve [(4.6)23 § 4] agendi potestatem non faceret', ut si, dum hoc faciat, per usum adquisitio impleta vel quid ex supra scriptis contigit, restitutio concedatur: merito, nec enim sufficit semper in possessionem bonorum eius mitti, quia ea interdum species esse potest, ut in bonis latitantis mitti non possit aut non latitet: finge enim, dum advocationes postulat, diem exisse, vel dum alia mora iudicii contingit.

Sed et si per praetorem stetit, resti- [(4.6)26 pr. § 1]
1 tutio indulgebitur. Adversus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula Pomponius ait: sed non et ipsi concedendam, quia potuit procuratorem relinquere: ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum.

437. Ait praetor: 'aut cum eum invitum [(4.6)26 § 2] in ius vocare non liceret neque defenderetur'. haec clausula ad eos pertinet, quos more maiorum sine fraude in ius vocare non licet, ut consulem praetorem ceterosque, qui imperium potestatemve quam habent. sed nec ad eos pertinet hoc edictum, quos praetor prohibet sine permissu suo vocari, quoniam aditus potuit permittere: patronos puta et parentes.

438. Deinde adicit 'neque defendere- [(4.6)26 § 3] tur': quod ad omnes supra scriptos pertinet praeterquam ad eum, qui absens quid usu cepit: quoniam plene supra de eo cautum est.

439. Ait praetor: 'sive cui per magistra- [(4.6)26 § 4—8] tus sine dolo malo ipsius actio exempta esse dicetur'. hoc quo? ut, si per dilationes iudicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio. sed et si magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. per magistratus autem factum ita accipiendum est, si ius non dixit: alioquin si causa cognita denegavit actionem, restitutio cessat: et ita Servio videtur. item per magistratus factum videtur,[3] si per gratiam aut sordes magistratus ius non dixerit, et haec pars locum habebit, nec non et superior 'secumve agendi potestatem non faciat': nam id egit litigator, ne secum agatur,
5 dum iudicem corrumpit. Actio exempta sic erit
6 accipienda, si desiit agere posse. Et adicitur: 'sine dolo malo ipsius', videlicet ut, si dolus eius intervenit, ne ei succurratur: ipsis enim delinquentibus praetor non subvenit. proinde si, dum vult apud sequentem praetorem agere, tempus frustratus est, non ei subvenietur. sed et si, dum decreto praetoris non obtemperat, iurisdictionem ei denegaverit, non esse eum restituendum Labeo scribit. idemque si ex alia iusta
7 causa non fuerit ab eo auditus. Si feriae extra ordinem sint indictae, ob res puta prospere gestas vel in honorem principis, et propterea magistratus ius non dixerit, Gaius Cassius nominatim edicebat restituturum se, quia per praetorem videbatur factum: sollemnium enim feriarum rationem haberi non debere, quia prospicere eas potuerit et debuerit actor, ne in eas incidat. quod verius est, et ita Celsus libro secundo digestorum scribit. sed cum feriae tempus eximunt, restitutio dumtaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis. et ita Iulianus libro quarto digestorum scribit: ait enim rescissionem usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur, quibus actor agere voluit et interventu feria-
8 rum impeditus est. Quotiens per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit, ut puta rem tuam possedi uno minus die statuto in usucapionibus tempore,[1] deinde rei publicae causa abesse coepi, restitutio adversus me unius diei facienda est.

440. 'Item', inquit praetor, 'si qua alia [(4.6)26 § 9] mihi iusta causa videbitur, in integrum restituam'. haec clausula edicto inserta est necessario: multi enim casus evenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium, nec singillatim enumerari potuerunt, ut, quotiens aequitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum. ut puta legatione quis pro civitate functus est: aequissimum est eum restitui, licet rei publicae causa non absit: et saepissime constitutum est adiuvari eum debere, sive habuit procuratorem sive non. idem puto, et si testimonii causa sit evocatus ex qualibet provincia vel in urbem vel ad principem: nam et huic saepissime est rescriptum subveniri. sed et his, qui cognitionis gratia vel appellationis peregrinati sunt, similiter subventum. et generaliter quotienscumque quis ex necessitate, non ex voluntate afuit, dici oportet ei subveniendum.

Nec non et[2] si quis de causa pro- [(4.6)28 pr. § 1] babili afuerit, deliberare debet praetor, an ei subveniri debeat, puta studiorum causa, forte procuratore suo defuncto: ne decipiatur per iustissimam absentiae
1 causam. Item si quis nec in custodia nec in vinculis sit, sed sub fideiussorum satisdatione et, dum propter hoc recedere non potest, captus sit, restituetur et adversus eum dabitur restitutio.

441. 'Quod eius' inquit praetor 'per [(4.6)28 § 2] leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit'. quae clausula non illud pollicetur restituturum, si leges permittant, sed si leges non prohibeant.

442. [3]Si quis saepius rei publicae [(4.6)28 § 3. 4] causa afuit, ex novissimo reditu tempus restitutionis

1) *Explanatur quare praetor verba 'servitute hostiumque potestate' hic non adiecerit.* 2) § 2 *non videtur huic loco convenire potiusque iungenda esse cum fr.* 432. *Haud scio an a compilatoribus translata sit.* 3) per mag. f. videtur *gloss.?*

1) statuto . . . . tempore] anno *Ulp.* 2) Nec non et *a Iustinianis inserta sunt.* 3) *Ad verba* 'intra annum quo primum de ea re experiundi potestas erit'.

esse ei computandum Labeo putat. sed si omnes qui-
dem absentiae annum colligant, singulae minus anno,
utrum annum ei damus ad restitutionem an vero tan-
tum temporis, quantum novissima eius absentia occu-
4 pavit, videndum: et puto annum dandum. Si cum
in provincia domicilium haberes, esses autem in urbe,
an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem
habeam? et ait Labeo non cedere. ego autem puto
hoc ita verum, si ius revocandi domum adversarius
habuit: si minus, videri esse experiundi potestatem,
quia et Romae contestari litem potuit.

443. [1]Exemplo rescissoriae actionis [(4. 6) 28 § 5. 6]
etiam exceptio ei, qui rei publicae causa afuit, com-
petit: forte si res ab eo possessionem nancto vindicen-
6 tur. In actione rescissoria, quae adversus militem
competit, aequissimum esse Pomponius ait eius quoque
temporis, quo absens defensus non est, fructus eum
praestare: ergo et militi debebunt restitui: utrimque
actio erit.

*
v. Paul. fr. 239. [(4. 7) 10]

LIBER XIII.

[*De in integrum restitutionibus* (*E. X*) 3.]

[*De restituenda lite* (*E.* 45)].

444. Si minoris actum fuerit cum tutori- [(26. 7) 25]
bus adsistentibus curatoribus et pupillus ob hoc egerit
cum curatoribus et ei sint condemnati in id quod sua
interérat minoris tutores culpa eorum condemnatos non
esse: an restitutio adversus tutores cesset? et Papinianus
responsorum libro secundo[2] ait nihilo minus posse re-
stitui et idcirco curatores, si nondum iudicatum fece-
runt, posse provocantes per exceptionem doli consequi,
ut eis mandentur adversus tutores actiones. quid tamen
si iam fecerunt iudicatum curatores? proderit hoc tu-
toribus, quoniam nihil minori abest, qui de praeda
magis quam de damno sollicitus est, nisi forte man-
dare actiones paratus sit curatoribus.

445. Qui cum herede eius egit, qui filium [(44. 2) 2]
praeterierat, et exceptione summotus est 'ac si non in
ea causa sint tabulae testamenti, ut contra eas bono-
rum possessio dari possit': omittente emancipato filio
bonorum possessionem non inique restituetur, ut agat
cum herede: et ita Iulianus libro quarto digestorum[3]
scripsit.

[*De alienatione iudicii mutandi causa facta* (*E.* 46)].

446. [*Tenebitur hoc edicto, qui aut potentiorem* [(4. 7) 2]
nobis opposuerit adversarium] aut alium, qui vexaturus
sit adversarium.

447. [4]Item si res fuerint usucaptae [(4. 7) 4 pr. — § 4]
ab eo cui alienatae sint nec peti ab hoc possint, locum
1 habet hoc edictum. Itemque fieri potest, ut sine
dolo malo quidem possidere desierit, verum iudicii
mutandi causa id fiat. sunt et alia complura talia.[5]
potest autem aliquis dolo malo desinere possidere nec
tamen iudicii mutandi causa fecisse nec hoc edicto
teneri: neque enim alienat, qui dumtaxat [= (50. 17) 119]
omittit possessionem. non tamen eius factum improbat
praetor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam
saepius litigaret (haec enim verecunda cogitatio eius,
qui lites exsecratur, non est vituperanda), sed eius
dumtaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium
transfert, ut molestum adversarium pro se subiciat.
2 Pedius libro nono non solum ad dominii translatio-
nem hoc edictum pertinere ait, verum ad possessionis
quoque: alioquin cum quo in rem agebatur, inquit, si
3 possessione cessit, non tenebitur. Si quis autem ob
valetudinem aut aetatem aut occupationes necessarias
litem in alium transtulerit, in ea causa non est, ut hoc
edicto teneatur, cum in hoc edicto doli mali fiat mentio.
ceterum erit interdictum et per procuratores litigare
dominio in eos plerumque ex iusta causa translato.
4 Ad iura etiam praediorum hoc edictum pertinet,
modo si dolo malo fiat alienatio.

448. Haec actio in id quod interest [(4. 7) 4 § 5. 6, 6]
competit. proinde si res non fuit petitoris aut si is
qui alienatus est sine culpa decessit, cessat iudicium,
6 nisi si quid actoris praeterea interfuit. Haec actio
non est poenalis, sed rei persecutionem arbitrio iudicis
continet, quare et heredi dabitur: in heredem autem
(6) vel post annum non dabitur.

[*De heredibus minorum XXV annis* (*E.* 47)].

449. Interdum tamen successori plus quam [(4. 4) 19]
annum dabimus, ut est edicto expressum, si forte aetas
ipsius subveniat: nam post annum vicensimum quin-
tum habebit legitimum tempus.[1] hoc enim ipso de-
ceptus videtur, quod, cum posset restitui intra tempus
statutum[2] ex persona defuncti, hoc non fecit. plane si
defunctus ad in integrum restitutionem modicum tem-
pus ex anno utili habuit, huic heredi minori post
annum vicensimum quintum completum non totum
statutum tempus[3] dabimus ad in integrum restitutio-
nem, sed id dumtaxat tempus, quod habuit is cui heres
extitit.

450. Non solum minoris, verum eorum quo- [(4. 1) 6]
que, qui rei publicae causa afuerunt, item omnium,
qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in
integrum restitui possunt, et ita saepissime est consti-
tutum. sive igitur heres sit sive is cui hereditas resti-
tuta est sive filii familias militis successor, in integrúm
restitui poterit. proinde et si minor in servitutem re-
digatur vel ancilla fiat, dominis eorum dabitur non
ultra tempus statutum[2] in integrum restitutio. sed et
si forte hic minor erat captus in hereditate quam adierit,
Iulianus libro septimo decimo digestorum scribit absti-
nendi facultatem dominum posse habere non solum
aetatis beneficio, verum et si aetas non patrocinetur:
quia non apiscendae hereditatis gratia legum beneficio
usi sunt, sed vindictae gratia.

[*De receptis* (*E. XI*) 1.]

[*Qui arbitrium receperint etc.* (*E.* 48)].

451. Labeo ait, si compromisso facto [(4. 8) 3 pr. § 1]
sententia dicta est, quo quis a minore viginti quinque
annis tutelae absolveretur, ratum id a praetore non
habendum: neque poenae eo nomine commissae petitio
1 dabitur. Tametsi neminem praetor cogat arbitrium

---

1) *Ad v.* 'actionem . . . restituam'. 2) *v. Papin. fr.* 419 § 1.
3) *v. Iulian. fr.* 58. 4) *Ad v.* 'quae alienatio iudicii mutandi causa facta erit dolo malo'. 5) Itemque fieri . . . complura talia] *videntur haec aut insiticia esse aut suo loco mota: de eo enim, qui sine dolo malo iudicii mutandi causa alienat, infra* (§ 3) *agitur.*

1) legit. tempus] annum *Ulp.* 2) temp. stat.] annum *Ulp.*
3) stat. temp.] annum *Ulp.*

recipere, quoniam haec res libera et soluta est et extra necessitatem iurisdictionis posita, attamen ubi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam et sollicitudinem suam hanc rem pertinere praetor putat: non tantum quod studeret lites finiri, verum quoniam *non* deberent decipi, qui eum quasi virum bonum disceptatorem inter se elegerunt. finge enim post causam iam semel atque iterum tractatam, post nudata utriusque intima et secreta negotii aperta, arbitrum vel gratiae dantem vel sordibus corruptum vel alia qua ex causa nolle sententiam dicere: quisquamne potest negare aequissimum fore praetorem interponere se debuisse, ut officium quod in se recepit impleret?

452. Ait praetor: 'qui arbitrium pecunia (4. 8) 3 § 2
compromissa receperit'.

453. Tractemus de personis arbitran- (4. 8) 3 § 3
tium. et quidem arbitrum cuiuscumque dignitatis coget officio quod susceperit perfungi, etiamsi sit consularis: nisi forte sit in aliquo magistratu positus vel potestate, consul forte vel praetor, quoniam in hoc imperium non habet.

Sed et filius familias compelletur. (4. 8) 5

Pedius libro nono et Pomponius libro trigen- (4. 8) 7
simo tertio scribunt parvi referre, ingenuus quis an libertinus sit, integrae famae quis sit arbiter an ignominiosus. in servum Labeo compromitti non posse
1 libro undecimo scribit: et est verum. Unde Iulianus ait, si in Titium et servum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere, quia cum alio receperit: quamvis servi, inquit, arbiterium nullum sit. quid tamen si dixerit sententiam Titius? poena non committitur, quia non, ut receperit, dixit sententiam.

Sed si in servum compromittatur et (4. 8) 9, 11 pr.
liber sententiam dixerit, puto, si liber factus fecerit
1 consentientibus partibus, valere. Sed neque in pupillum neque in furiosum aut surdum aut mutum compromittetur, ut Pomponius libro trigensimo tertio scribit.
2 Si quis iudex sit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex est, inve se compromitti iubere prohibetur lege Iulia: et si sententiam dixerit, non est danda poenae
3 persecutio. Sunt et alii, qui non coguntur sententiam dicere, ut puta si sordes aut turpitudo arbitri mani-
4 festa sit. Iulianus ait, si eum infamaverunt litigatores, non omnimodo praetorem debere eum excusare,
5 sed causa cognita. Idem et si spreta auctoritate eius ad iudicium (11) litigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint, praetorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, ut eum spernerent et ad alium irent.

454. Arbitrum autem cogendum non (4. 8) 11 § 1—5
esse sententiam dicere, nisi compromissum intervenerit.
2 Quod ait praetor: 'pecuniam compromissam', accipere nos debere, non si utrimque poena nummaria, sed si et alia res vice poenae, si quis arbitri sententia non steterit, promissa sit: et ita Pomponius scribit. quid ergo, si res apud arbitrum depositae sunt eo pacto, ut ei daret qui vicerit, vel ut eam rem daret, si non pareatur sententiae, an cogendus sit sententiam dicere? et puto cogendum. tantundem et si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. proinde et si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit, plenum com-
3 promissum est et cogetur sententiam dicere. Interdum, ut Pomponius scribit, recte nudo pacto fiet compromissum, ut puta si ambo debitores fuerunt et pacti sunt, ne petat quod sibi debetur qui sententiae arbitri
4 non paruit. Item Iulianus scribit non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter
5 non. Idem dicit, et si sub condicione fuerit poena compromissa, veluti 'si navis ex Asia venerit, tot milia': non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam condicio exstiterit: ne sit inefficax deficiente condicione. et ita Pomponius libro trigensimo tertio ad edictum scribit.

Pomponius ait, et si alteri accepto (4. 8) 13 pr. § 1
lata sit poena compromissi, non debere eum compelli
1 sententiam dicere. Idem Pomponius scribit, si de meis solis controversiis sit compromissum et de te poenam sim stipulatus, videndum ne non sit compromissum. sed cui rei moveatur, non video: nam si ideo, quia de unius controversiis solum compromissum est, nulla ratio est: licet enim et de una re compromittere: si vero ideo, quia ex altera dumtaxat parte stipulatio intervenit, est ratio. quamquam si petitor *fuit* qui stipulatus est, possit dici plenum esse compromissum, quia is qui convenitur tutus est veluti pacti exceptione, is qui convenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. sed id verum esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere, ut arbiter sententiam dicere cogatur.

455. [1]Recepisse autem arbitrium videtur, (4. 8) 13 § 2
ut Pedius libro nono dicit, qui iudicis partes suscepit finemque se sua sententia controversiis impositurum pollicetur. quod si, inquit, hactenus intervenit, ut experiretur, an consilio suo vel auctoritate discuti litem paterentur, non videtur arbitrium recepisse.

456. [2]Arbiter ex compromisso his (4. 8) 13 § 3. 4
diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex non cogetur, nisi dies compromissi exitura sit nec pro-
4 ferri possit. Proinde si forte urgueatur a praetore ad sententiam, aequissimum erit, si iuret sibi de causa nondum liquere, spatium ei ad pronuntiandum dari.

Licet autem praetor destricte edicat senten- (4. 8) 15
tiam se arbitrum dicere coacturum, attamen interdum rationem eius habere debet et excusationem recipere causa cognita: ut puta si fuerit infamatus a litigatoribus, aut si inimicitiae capitales inter eum et litigatores aut alterum ex litigatoribus intercesserint, aut si aetas aut valetudo quae postea contigit id ei munus remittat, aut occupatio negotiorum propriorum vel profectio urguens aut munus aliquod rei publicae: et ita Labeo.

Item si unus ex litigatoribus bonis suis (4. 8) 17
cedat, Iulianus libro quarto digestorum scribit non esse cogendum arbitrum sententiam dicere, cum neque
1 agere neque conveniri possit. Si multo post revertantur ad arbitrum litigatores, non esse cogendum sen-
2 tentiam dicere Labeo scribit. Item si plures sunt qui arbitrium receperunt, nemo unus cogendus erit
3 sententiam dicere, sed aut omnes aut nullus. Inde Pomponius libro trigensimo tertio quaerit, si ita sit compromissum, ut quod Titio disceptatori placet, id Seius pronuntiet, quis sit cogendus? et puto tale arbitrium non valere, in quo libera facultas arbitri sen-
4 tentiae non est futura. Sed si ita sit compromissum arbitratu Titii aut Seii fieri, Pomponius scribit et nos putamus compromissum valere: sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint.

1) *Ad verba* 'qui . . . receperit'. 2) *Ad verba* 'eum sententiam dicere cogam'.

5 Si in duos fuerit sic compromissum, ut, si dissen-
tirent, tertium adsumant, puto tale compromissum non
valere: nam in adsumendo possunt dissentire. sed si
ita sit, ut eis tertius adsumeretur Sempronius, valet
compromissum, quoniam in adsumendo dissentire non
6 possunt. Principaliter tamen quaeramus, si in duos
arbitros sit compromissum, an cogere eos praetor debeat
sententiam dicere, quia res fere sine exitu futura est
propter naturalem hominum ad dissentiendum facilita-
tem. in impari enim numero idcirco compromissum
admittitur, non quoniam consentire omnes facile est,
sed quia etsi dissentiant, invenitur pars maior, cuius
arbitrio stabitur. sed usitatum est etiam in duos com-
promitti, et debet praetor cogere arbitros, si non con-
sentiant, tertiam certam eligere personam, cuius auctori-
7 tati pareatur. Celsus libro secundo digestorum scribit,
si in tres fuerit compromissum, sufficere quidem duo-
rum consensum, sed si praesens fuerit et tertius: alio-
quin absente eo licet duo consentiant, arbitrium non
valere, quia in plures fuit compromissum et potuit
praesentia eius trahere eos in eius sententiam.

457. [1]Si opus novum praetor iusserit (39. 1) 16
nuntiari, deinde prohibuit, ex priore nuntiatione agi
non potest, quasi adversus edictum eius factum sit.

Quid tamen si de pluribus contro- (4. 8) 21 pr. — § 4
versiis sumptus est nihil sibi communibus et de una
sententiam dixit, de aliis nondum, numquid desiit esse
arbiter? videamus igitur, an in prima controversia
possit mutare sententiam, de qua iam dixerat. et mul-
tum interest, de omnibus simul ut dicat sententiam
compromissum est, an non: nam si de omnibus, poterit
mutare (nondum enim dixit sententiam): quod si et
separatim, quasi plura sunt compromissa, et ideo quan-
tum ad illam controversiam pertinet, arbiter esse de-
1 sierat. Si arbiter ita pronuntiasset nihil videri Titium
debere Seio: tametsi Seium non vetuisset petere, tamen
si quid petisset, videri contra sententiam arbitri fecisse,
2 et id Ofilius et Trebatius responderunt. Solutioni
diem posse arbitrum statuere puto: et ita et Trebatius
3 videtur sentire. Pomponius ait inutiliter arbitrum
incertam sententiam dicere, ut puta: 'quantum ei debes
redde': 'divisioni vestrae stari placet': 'pro ea parte,
4 quam creditoribus tuis solvisti, accipe'. Item si
arbiter poenam ex compromisso peti vetuerit, in libro
trigensimo tertio apud Pomponium scriptum habeo non
valere: et habet rationem, quia non de poena compro-
missum est.

458. Papinianus libro tertio quaestio- (4. 8) 21 § 5
num ait, si, cum dies compromissi finiretur, prolato die
litigatores denuo in eum compromiserint nec secundi
compromissi arbitrium receperit, non esse cogendum
recipere, si ipse in mora non fuit, quo minus partibus
suis fungeretur: quod si per eum factum est, aequissi-
mum esse cogi eum a praetore sequens recipere. quae
quaestio ita procedit, si nihil in priore compromisso
de die proferendo caveatur: ceterum si cavebatur et
ipse protulit, mansit arbiter.

[*De compromisso*].

459. Plenum compromissum appellatur, (4. 8) 21 § 6
quod 'de rebus controversiisve' compositum est: nam
ad omnes controversias pertinet. sed si forte de una
re sit disputatio, licet pleno com*promisso* actum sit,
tamen ex ceteris causis actiones superesse: id enim
venit in compromissum, de quo actum est *ut* ve-
niret. sed est tutius, si quis de certa re compromissum
facturus sit, de ea sola exprimere in compromisso.

460. Non debent autem obtem- (4. 8) 21 § 7—11
perare litigatores, si arbiter aliquid non honestum ius-
8 serit. Si intra diem compromissi aditus arbiter post
diem compromissi adesse iusserit, poena *non* com-
9 mittetur. Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit,
quod valetudine vel rei publicae causa absentia im-
peditus sit aut magistratu aut alia iusta de causa,
poenam committi Proculus et Atilicinus aiunt: sed si
paratus sit in eundem compromittere, actionem dene-
gari aut exceptione tutum fore. sed hoc ita demum
verum erit, si arbiter recipere in se arbiterium fuerit
paratus: nam invitum non esse cogendum Iulianus libro
quarto digestorum recte scribit: ipse autem nihilo minus
10 poena absolvitur. Si arbiter iussit puta in provincia
adesse litigatores, cum Romae esset in eum compro-
missum, an ei impune *non* pareatur, quaeritur. et
est verius, quod Iulianus ait libro quarto, cum locum
compromisso inesse, de quo actum sit ut promitteretur:
impune igitur ei non parebitur, si alio loci adesse ius-
serit. quid ergo, si non appareat, de quo loco actum
sit? melius dicetur eum locum contineri, ubi compro-
missum est. quid tamen si in eo loco, qui sit circa
urbem, adesse iusserit? Pegasus admittit valere iussum.
quod puto ita verum esse, si et eius sit auctoritatis
arbiter, ut in secessibus soleat agere, et litigatores facile
11 eo loci venire possint. Sed si in aliquem locum
inhonestum adesse iusserit, puta in popinam vel in
lupanarium, ut Vivianus ait, sine dubio impune ei non
parebitur: quam sententiam et Celsus libro secundo
digestorum probat. unde eleganter tractat, si is sit
locus, in quem alter ex litigatoribus honeste venire
non possit, alter possit, et is non venerit, qui sine sua
turpitudine eo venire possit, is venerit, qui inhoneste
venerat, an committatur poena compromissi an quasi
opera non praebita. et recte putat non committi: ab-
surdum enim esse iussum in alterius persona ratum
esse, in alterius non.

461. Intra quantum autem temporis, (4. 8) 21 § 12
nisi detur quod arbiter iusserit, committatur stipulatio,
videndum est. et si quidem dies adiectus non sit,
Celsus scribit libro secundo digestorum inesse quod-
dam modicum tempus: quod ubi praeterierit, poena
statim peti potest: et tamen, inquit, et si dederit ante
acceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit.

Celsus ait, si arbiter intra kalendas Septem- (4. 8) 23
bres dari iusserit nec datum erit, licet postea offeratur,
attamen semel commissam poenam compromissi non
evanescere, quoniam semper verum est intra kalendas
datum non esse: sin autem oblatum accepit, poenam
petere non potest doli exceptione removendus. contra,
1 ubi dumtaxat dare iussus est. Idem ait, si iusserit
me tibi dare et valetudine sis impeditus, quo minus
accipias, aut alia iusta ex causa, Proculum existimare
poenam non committi, nec si post kalendas te parato
accipere non dem. sed ipse recte putat duo esse
arbitri praecepta, unum pecuniam dari, aliud intra
kalendas dari: licet igitur in poenam non committas,
quod intra calendas non dederis, quoniam per te non
stetit, tamen committis in eam partem, quod non das.

1) *Quid si arbiter iusserit dari, mox vetuerit? cf.* (4. 8) 19 § 2. *Pertinent et haec et ea quae sequuntur ad verba* 'sententiam (dicere cogam)'.

2 Idem ait nihil aliud esse 'sententiae stare' posse, quam id agere, quantum in ipso sit, ut arbitri pareatur sen-
3 tentiae. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti, posse defendi ipso iure poenam non committi.

462. Labeo ait, si arbiter, cum in compro- (4.8) 25
misso cautum esset, ut eadem die de omnibus sententiam diceret et ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta diem protulit: valere prolationem sententiaeque eius posse impune non pareri. et Pomponius probat Labeonis sententiam, quod et mihi videtur: quia officio in sen-
1 tentia functus non est. Haec autem clausula 'diem compromissi proferre' nullam aliam dat arbitro facultatem quam diem prorogandi: et ideo condicionem primi compromissi neque minuere neque immutare potest: et ideo cetera quoque discutere et pro omnibus
2 unam sententiam ferre debebit. Si per fideiussorem fuerit cautum in primo compromisso, et sequens similiter proferendum Labeo dicit. sed Pomponius dubitat, utrum isdem an et aliis tam idoneis: quid enim, inquit, si idem fideiubere noluerint? sed puto, si noluerint fideiubere, tunc alios non absimiles adhibendos.

Diem proferre vel praesens vel per nun- (4.8) 27 pr.
tium vel per epistulam potest.

463. Si heredis mentio vel ceterorum (4.8) 27 § 1
facta in compromisso non fuerit, morte solvetur compromissum: nec utimur Labeonis sententia, qui existimavit, si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit et is decesserit antequam daret, poenam committi, licet heres eius paratus sit offerre.

464. Stari autem debet sententiae (4.8) 27 § 2. 3
arbitri, quam de ea re dixerit, sive aequa sive iniqua sit: et sibi imputet qui compromisit. nam et divi Pii rescripto adicitur: 'vel minus probabilem sententiam
3 aequo animo ferre debet'. Si plures arbitri fuerint et diversas sententias dixerint, licebit sententia eorum non stari: sed si maior pars consentiat, ea stabitur, alioquin poena committetur. inde quaeritur apud Iulianum, si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent, qua sententia stetur: et Iulianus scribit quinque debere praestari, quia in hanc summam omnes consenserunt.

465. Si quis litigatorum defuerit, quia (4.8) 27 § 4—6
per eum factum est, quo minus arbitretur, poena committetur. proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non valebit, nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit, ut vel uno vel utroque absente sententia promatur: poenam autem is qui defuit committit, quia per eum factum est quo minus arbitre-
5 tur. Coram autem dicere sententiam videtur, qui sapientibus dicit: ceterum coram furioso vel demente non videtur dici: item coram pupillo non videri sententiam dictam, nisi tutor praesens fuit: et ita de his
6 omnibus Iulianus libro quarto digestorum scribit. Et si quis praesens arbitrum sententiam dicere probibuit, poena committetur.

466. Cum, quid ut fiat, stipulemur poe- (45. 1) 71
nam, sic recte concipiemus: 'si ita factum non erit': cum quid ne fiat, sic: 'si adversus id factum sit'.

Sed si poena non fuisset adiecta com- (4.8) 27 § 7
promisso, sed simpliciter sententia stari quis promiserit, incerti adversus eum foret actio.

Adversus sententiam arbitri fit, si petatur (4.8) 29
ab eo a quo arbiter peti vetuit. quid ergo si a fideiussore eius petatur, an poena committatur? et puto committi, et ita Sabinus scribit: nam τῇ δυνάμει a reo petit. sed si cum fideiussore compromisi et a reo petatur, nisi intersit fideiussoris, non committetur.

Ita demum autem committetur stipulatio, (4.8) 31
cum adversus eam quid fit, si sine dolo malo stipulantis factum est: sub hac enim condicione committitur stipulatio, ne quis doli sui praemium ferat. sed si quidem compromisso adiciatur 'ut si quid dolo in ea re factum sit', ex stipulatu conveniri qui dolo fecit potest: et ideo si arbitrum quis corrupit vel pecunia vel ambitione, vel advocatum diversae partis, vel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat, ex doli clausula poterit conveniri, vel si adversarium callide circumvenit, et omnino si in hac lite dolose versatus est, locum habebit ex stipulatu actio: et ideo si velit de dolo actionem exercere adversarius, non debebit, cum habeat ex stipulatu actionem. quod si huiusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio vel exceptio locum habebit. hoc autem compromissum plenum est, quod et doli clausulae habet mentionem.

*
v. lib. XXXVIII. (47.4) 3

LIBER XIV.

[*De receptis* (*E. XI*) 2.]

[*Nautae caupones stabularii etc.* (*E.* 49)].

467. Ait praetor: 'Nautae caupones (4. 9) 1 pr. § 1
stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi
1 restituent, in eos iudicium dabo'. Maxima utilitas est huius edicti, quia necesse est plerumque eorum fidem sequi et res custodiae eorum committere. ne quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant, et nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus adversus eos quos recipiunt coeundi, cum ne nunc quidem abstineant huiusmodi fraudibus.

468. Qui sunt igitur, qui teneantur, (4. 9) 1 § 2—5
videndum est. ait praetor 'nautae'. nautam accipere debemus eum qui navem exercet: quamvis nautae appellantur omnes, qui navis navigandae causa in nave sint: sed de exercitore solummodo praetor sentit. nec enim debet, inquit Pomponius, per remigem aut mesonautam obligari, sed per se vel per navis magistrum: quamquam si ipse alicui e nautis committi iussit, sine
3 dubio debeat obligari. Et sunt quidam in navibus, qui custodiae gratia navibus praeponuntur, ut ναυφύλακες et diaetarii. si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem, quia is, qui eos huiusmodi officio praeponit, committi eis permittit, quamquam ipse navicularius vel magister id faciat, quod χειρέμβολον appellant. sed et si hoc non exercet,
4 tamen de recepto navicularius tenebitur. De exercitoribus ratium, item lyntrariis nihil cavetur: sed idem constitui oportere Labeo scribit, et hoc iure utimur.
5 Caupones autem et stabularios aeque eos accipiemus, qui cauponam vel stabulum exercent, institoresve eorum. ceterum si qui opera mediastini fungitur, non continetur, ut puta atriarii et focarii et his similes.

469. Ait praetor: 'quod cuius sal- (4. 9) 1 § 6—8
vum fore receperint': hoc est quamcumque rem sive mercem receperint. inde apud Vivianum relatum est

ad eas quoque res hoc edictum pertinere, quae mercibus accederent, veluti vestimenta quibus in navibus uterentur et cetera quae ad cottidianum usum habemus. 7 Item Pomponius libro trigensimo quarto scribit parvi referre, res nostras an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit salvas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solvi. et ideo si pignori merces accepero ob pecuniam nauticam, mihi magis quam 8 debitori nauta tenebitur, si ante eas suscepit. Recipit autem salvum fore utrum si in navem res missae ei adsignatae sunt: an et si non sint adsignatae, hoc tamen ipso, quod in navem missae sunt, receptae videntur? et puto omnium eum recipere custodiam, quae in navem illatae sunt, et factum non solum nautarum praestare debere, sed et vectorum.

Et ita de facto vectorum etiam Pomponius [(4. 9) 3 pr.] libro trigensimo quarto scribit. idem ait, etiamsi nondum sint res in navem receptae, sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere.

470. Ait praetor: 'nisi restituent, in eos [(4. 9) 3 § 1] iudicium dabo'. ex hoc edicto in factum actio proficiscitur. sed an sit necessaria, videndum, quia agi civili actione ex hac causa poterit: si quidem merces intervenerit, ex locato vel conducto: sed si tota navis locata sit, qui conduxit ex conducto etiam de rebus quae desunt agere potest: si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato convenietur: sed si gratis res susceptae sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, cum sint civiles: nisi forte, inquit, ideo ut innotesceret praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum: et quia in locato conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat praestatur, at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamsi sine culpa eius res periit vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali contingit. inde Labeo scribit, si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari. idem erit dicendum et si in stabulo aut in caupona vis maior contigerit.

[*Ad formulam*].

471. [1]Eodem modo[2] tenentur cau- [(4. 9) 3 § 2—5] pones et stabularii, quo exercentes negotium suum recipiunt: ceterum si extra negotium receperunt, non 3 tenebuntur. Si filius familias aut servus receperit et voluntas patris domini intervenit, in solidum erit conveniendus. item si servus[3] exercitoris subripuit vel damnum dedit, noxalis actio cessabit, quia ob receptum suo nomine dominus convenitur. sin vero sine volun- 4 tate exerceant, de peculio dabitur. Haec autem rei persecutionem continet, ut Pomponius ait, et ideo et in 5 heredem et perpetuo dabitur. Novissime videndum, an eiusdem rei nomine et de recepto honoraria actione et furti agendum sit: et Pomponius dubitat: sed magis est, ut vel officio iudicis vel doli exceptione alterutra esse contentus debeat.

[*De recepticia actione* (*E.* 50)].

472. Utrum praesente debitore an ab- [(13. 5) 27] sente constituat[4] quis, parvi refert. hoc amplius etiam invito constituere[5] eum[6] posse Pomponius libro trigen-

1) *Excidit formulae propositae interpretatio.* 2) *sc. quo nautae tenentur ex formula proposita. Cf. Lenel, p.* 104 *n.* 10. 3) filius familias aut servus *Ulp.* 4) recipiat *Ulp.* 5) recipere *Ulp.* 6) *argentarium scil.*

simo quarto scribit: unde falsam putat opinionem Labeonis existimantis, si, postquam quis constituit[1] pro alio, dominus ei denuntiet ne solvat, in factum exceptionem dandam: nec immerito Pomponius: nam cum semel sit obligatus qui constituit,[1] factum debitoris non debet eum excusare.

473. Papinianus libro tertio quaestionum [(17. 1) 28] ait mandatorem debitoris solventem ipso iure reum non liberare (propter mandatum enim suum solvit et suo nomine) ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere.[2]

474. Satisfactio pro solutione est.[3] [(46. 3) 52]

[*De satisdando* (*E. XII*) 51.]

475. Praetoriae satisdationes personas desi- [(46. 5) 7] derant pro se intervenientium et neque pignoribus quis neque pecuniae vel auri vel argenti depositione in vicem satisdationis fungitur.

476. Si fideiussor[4] non negetur ido- [(2. 8) 7 pr. § 1] neus, sed dicatur habere fori praescriptionem et metuat petitor ne iure fori utatur: videndum quid iuris sit. et divus Pius (ut et Pomponius libro epistularum refert et Marcellus libro tertio digestorum et Papinianus libro tertio quaestionum) Cornelio Proculo rescripsit merito petitorem recusare talem fideiussorem[5]: sed si alias caveri non possit, praedicendum ei non usurum eum 1 privilegio, si conveniatur. Si necessaria satisdatio fuerit et non facile possit reus ibi eam praestare, ubi convenitur: potest audiri, si in alia eiusdem provinciae civitate satisdationem praestare paratus sit. si autem satisdatio voluntaria est, non in alium locum remittitur: neque enim meretur qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit.

477. Si satisdatum pro re mobili non [(2. 8) 7 § 2] sit et persona suspecta sit, ex qua satis desideratur: apud officium deponi debebit si hoc iudici sederit, donec vel satisdatio detur vel lis finem accipiat.[6]

478. Divus Pius rescripsit prohibendum [(5. 3) 5 pr.] possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea distrahere, nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis vel rerum eius restitutione satisdare[7]: causa autem cognita, etsi non talis data sit satisdatio, sed solita cautio,[8] etiam post litem coeptam.

Deminutionem se concessurum praetor edixit, ne in totum deminutio impedita in aliquo etiam utilitates alias impediat. ut puta si ad funus sit aliquid necessarium: nam funeris gratia deminutionem permittit. item si futurum est, ut, nisi pecunia intra diem solvatur, pignus distrahatur. sed et propter familiae cibaria necessaria erit deminutio. sed et res tempore perituras permittere debet praetor distrahere.

479. Iudicatum solvi stipulatio expeditam [(46. 7) 9]

1) recepit *Ulp.* 2) *Quid de eo qui pro reo solvi recepit?* 3) *Videntur haec ad formulae verba pertinere.* 4) sponsor *Ulp.* 5) sponsorem *Ulp.* 6) et persona suspecta sit, ex(!) qua satis desideratur: . . . satisdatio detur(!) vel lis finem accipiat] *Ulpiani aetate, si reus non satisdabat, in petitorem satisdantem possessio transferebatur: petitore non satisdante penes possessorem remanebat possessio: quod si rei persona suspecta erat, praetorem rem apud officium deponi iussisse non est veri dissimile. Compilatores hoc fr. interpolasse facile perspicis. Cf. etiam Gradenwitz, p.* 66. 7) nisi . . . satisdare *Trib.* 8) etsi non talis data(!) sit satisdatio(!), sed solita cautio] etsi pro praede litis et vindiciarum satisdatum sit *Ulp.?*

habet quantitatem: in tantum enim committitur, in quantum iudex pronuntiaverit.

*

480. [1]'Rei' appellatione et causae et iura (50. 16) 23
continentur.

[*Quibus causis praeiudicium fieri non oportet* (*E. XIII*) 52.]

481. Divus Hadrianus Trebio Sergiano (5. 3) 5 § 1
rescripsit, ut Aelius Asiaticus daret satis de hereditate quae ab eo petitur, et sic falsum dicat: hoc ideo, quia sustinetur hereditatis petitionis iudicium, donec falsi causa agatur.

482. Eorum iudiciorum, quae de here- (5. 3) 5 § 2
ditatis petitione sunt,[2] ea auctoritas est, ut nihil in praeiudicium eius iudicii fieri debeat.

483. Si quis libertatem ex testamento sibi (5. 3) 7
competisse dicat, non debebit iudex de libertate sententiam dicere, ne praeiudicium de testamento cognituro faciat: et ita senatus censuit: sed et divus Traianus rescripsit differendum de libertate iudicium, donec de inofficioso iudicium aut inducatur aut finem acci-
1 piat. Ita demum autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium contestatum est: ceterum si non contestetur, non exspectantur liberalia iudicia: et ita divus Pius rescripsit. nam cum quidam Licinnianus de statu suo quaestionem patiebatur et, ne maturius pronuntiaretur de condicione sua, nolebat ad liberale iudicium ire, dicens suscepturum se de inofficioso testamento iudicium et petiturum hereditatem, quia libertatem et hereditatem ex testamento sibi defendebat: divus Pius ait, si quidem possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius audiendum, quoniam esset hereditatis nomine iudicium suscepturus et erat in arbitrio eius, qui se dominum esse dicit, agere de inofficioso testamento iudicium. nunc vero sub obtentu iudicii de inofficioso testamento ab ipso Licinniano non suscepti per quinquennium non debere moram fieri servituti. plane summatim aestimandum iudici concessit, an forte bona fide imploretur iudicium de testamento: et si id deprehenderit, praestituendum modicum tempus, intra quod si non fuerit contestatum, iubeat
2 iudicem libertatis partibus suis fungi. Quotiens autem quis patitur controversiam libertatis et hereditatis, sed se non ex testamento liberum dicit, sed alias vel a vivo testatore manumissum, non debere impediri liberalem causam, licet iudicium de testamento moveri speretur, divus Pius rescripsit: adiecit plane in rescripto, dummodo praedicatur iudici liberalis causae, ne ullum adminiculum libertatis ex testamento admittat.

484. Actiones de servitutibus rusticis sive (8. 5) 1
urbanis eorum sunt, quorum praedia sunt[3]: sepulchra autem nostri dominii non sunt: adquin viam ad sepulchrum possumus vindicare.

[*De inofficioso testamento*].[4]

485. Sciendum est frequentes esse inoffi- (5. 2) 1
ciosi querellas: omnibus enim tam parentibus quam liberis de inofficioso licet disputare. cognati enim proprii qui sunt ultra fratrem melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cum optinere spem non haberent.

1) *In hunc titulum magis quam in alium haec quadrare videntur.* 2) Eorum iudiciorum . . . sunt] centumviralis iudicii *Ulp.?* 3) *cf.* (44. 1) 16. 4) *cf. Lenel, p.* 111.

486. In omnibus enim vice heredum bono- (37. 1) 2
rum possessores habentur.[1]

487. Postumus inofficiosum testamentum (5. 2) 6
potest dicere eorum, quibus suus heres vel legitimus potuisset fieri, si in utero fuerit mortis eorum tempore: sed et cognatorum, quia et horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. quid ergo? eis imputatur cur intestati non decesserant? sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare: non enim interdicitur testamenti factione. hoc plane ei imputare potest, cur eum heredem non scripserit: potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ex clausula de ventre in possessionem mittendo: item natus secundum tabulas haberet. simili modo et eum, qui post testamentum matris factum exsecto ventre extractus est, posse queri
1 dico. Si quis ex his personis, quae ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit (nemo enim eum repellit) et casu optinuerit, non ei prosit victoria, sed his qui habent ab intestato successionem:
2 nam intestatum patrem familias facit. Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit, an ad heredem suum querellam transferat? Papinianus respondit, quod et quibusdam rescriptis significatur, si post adgnitam bonorum possessionem decesserit, esse successionem accusationis. et si non sit petita bonorum possessio, iam tamen coepta controversia vel praeparata, vel si cum venit ad movendam inofficiosi querellam decessit, puto ad heredem transire.

488. Nemo alieno nomine lege agere (50. 17) 123 pr.
potest.

489. Papinianus libro quinto quaestio- (5. 2) 8 pr.
num recte scribit inofficiosi querellam patrem filii sui nomine instituere non posse invito eo: ipsius enim iniuria est. sequenti loco scribit, si filius post adgnitam litis ordinandae gratia bonorum possessionem decesserit, finitam esse inofficiosi querellam, quae non patri,[2] sed nomine dabatur filii.

490. Si quis post rem inofficiosi ordi- (5. 2) 8 § 1
natam[3] litem dereliquerit, postea non audietur.

491. Si imperator sit heres institu- (5. 2) 8 § 2—4
tus, posse inofficiosum dici testamentum saepissime re-
3 scriptum est. Papinianus libro secundo responsorum ait contra veterani patris familias testamentum esse inofficiosi querellam, etsi ea sola bona habuit quae in
4 castris quaesierat. Si quis in militia fecerit testamentum et intra annum post militiam decesserit, dubito an, quia ad hoc usque temporis iure militari testamentum eius valet, querella inofficiosi cesset: et potest dici querellam inofficiosi cessare.

Filii familias militis si peculium apud (49. 17) 1
patrem remansit sine testamento filio defuncto, pater ipsi heres non fit, sed tamen heres is fiet, quibus filius fuit.

Sed nec impuberis filii mater inofficiosum (5. 2) 8 § 5
testamentum dicit, quia pater ei hoc fecit (et ita Papinianus respondit): nec patris frater, quia filii testamentum est: ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. sed si in patris obtentum est, nec hoc valebit: nisi si pro parte patris rescissum est: tunc enim pupillare valet.

492. Si quis mortis causa filio donaverit (5. 2) 8 § 6. 7

1) *Suspicor haec ad ius movendae querellae pertinere: possunt autem etiam alio spectare.* 2) patris *scr.* 3) rem inoff. ordin.] sponsionem factam *Ulp.?*

quartam partem eius quod ad eum esset perventurum, si intestatus pater familias decessissset, puto secure 7 eum testari. Si quis impuberi filio substituit secundas tabulas faciendo, non ob hoc admittemus ipsum impuberem ad inofficiosi querellam.

493. Quoniam autem quarta debitae [(5. 2) 8 § 8] portionis sufficit ad excludendam querellam, videndum erit an exheredatus partem faciat qui non queritur: ut puta sumus duo filii exheredati. et utique faciet, ut Papinianus respondit, et si dicam inofficiosum, non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere. proinde si sint ex duobus filiis nepotes, ex uno plures, tres puta, ex uno unus: unicum sescuncia, unum ex illis semuncia querella excludit.

494. In Falcidia aestimatio pretii rerum [(35. 2) 42] ex veritate facienda est.

495. Quarta autem accipietur scilicet [(5. 2) 8 § 9—11] deducto aere alieno et funeris impensa: sed an et libertates quartam minuant, videndum est. et numquid minuant? nam si, cum quis ex asse heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum, quia habet Falcidiam, Falcidia autem libertates non minuit: potest dici deductis libertatibus quartam incundam. cum igitur placet quartam minui per libertates, eveniet ut, qui servos[1] tantum habet in patrimonio suo, dando eis libertatem inofficiosi querellam excludat: nisi forte hic filius, si non fuit in potestate, a patre heres institutus merito omittit hereditatem et ad substitutum transmittens querellam inofficiosi instituet, vel ab intestato 10 citra edicti poenam habeat hereditatem. Si condicioni parere testator heredem iussit in persona filii vel alterius qui eandem querellam movere potest et sciens is accepit, videndum, ne ab inofficiosi querella excludatur: adgnovit enim iudicium. idem est et si legatarius ei vel statuliber dedit. et potest dici excludi eum, maxime si heredem ei iusserat dare: ceterum si legatarium, numquid semel natam inofficiosi querellam non peremat legatarii oblatio? cur ergo in herede absolute diximus? quoniam ante aditam hereditatem nec nascitur querella. ego eventum puto sequendum in hac re, ut, si forte antequam iudicium moveatur oblatio ei fiat eius quod relictum est, quasi ex voluntate testa-11 toris oblato eo satis ei factum videatur. Unde si quis fuit institutus forte ex semisse, cum ei sextans ex substantia testatoris deberetur, et rogatus esset post certum temporis restituere hereditatem, merito dicendum est nullum iudicium movere, cum debitam portionem et eius fructus habere possit: fructus enim solere in Falcidiam imputari non est incognitum. ergo et si ab initio ex semisse heres institutus rogetur post decennium restituere hereditatem, nihil habet quod queratur, quoniam facile potest debitam portionem eiusque fructus medio tempore cogere.

496. Si quis et irritum dicat testamen- [(5. 2) 8 § 12] tum vel ruptum et inofficiosum, condicio ei deferri debet, utrum prius movere volet.

497. Si filius exheredatus in possessione [(5. 2) 8 § 13] sit hereditatis, scriptus quidem heres petet hereditatem, filius vero in modum contradictionis querellam inducat, quemadmodum ageret, si non possideret, sed peteret.

498. Meminisse autem oportebit eum, [(5. 2) 8 § 14] qui testamentum inofficiosum improbe dixit et non optinuit, id quod in testamento accepit perdere et id fisco vindicari quasi indigno ablatum. sed ei demum aufertur quod testamento datum est, qui usque ad sententiam iudicum lite improba perseveraverit: ceterum si ante sententiam destitit vel decessit, non ei aufertur quod datum est: proinde et si absente eo secundum praesentem pronuntietur, potest dici conservandum ei quod accepit. eo autem solo carere quis debet, cuius emolumentum ad eum pertinet: ceterum si id rogatus fuit restituere, non debet iniuria fieri. unde non male Papinianus libro secundo responsorum refert, si heres fuit institutus et rogatus restituere hereditatem, deinde in querella inofficiosi non optinuit, id quod iure Falcidiae potuit habere solum perdere.

499. Papinianus libro quinto quaestionum [(34. 9) 4] ait, si quis unum heredem, quasi per falsum adscriptum, accusavit, legatum ei non auferri a coherede relictum, quem non inquietavit.

500. Si quis impubes adrogatus sit ex [(5. 2) 8 § 15] his personis, quae et citra adoptionem et emancipationem queri de inofficioso possunt, hunc puto removendum a querella, cum habeat quartam ex constitutione divi Pii. quod si egit nec optinuit, an quartam perdat? et puto aut non admittendum ad inofficiosum, aut si admittatur, etsi non optinuerit, quartam ei quasi aes alienum concedendam.

501. Si[1] ex causa de inofficiosi cogno- [(5. 2) 8 § 16. 17] verit iudex et pronuntiaverit contra testamentum nec fuerit provocatum, ipso iure rescissum est: et suus heres erit secundum quem iudicatum est et bonorum possessor, si hoc se contendit: et libertates ipso iure non valent: nec legata debentur, sed soluta repetuntur aut ab eo qui solvit: aut ab eo qui optinuit et haec utili actione repetuntur. fere autem si ante controversiam motam soluta sunt, qui optinuit repetit: et ita divus 17 Hadrianus et divus Pius rescripserunt. Plane si post quinquennium inofficiosum dici coeptum est ex magna et iusta causa, libertates non esse revocandas, quae competierunt vel praestitae sunt, sed viginti aureos a singulis praestandos[2] victori.

502. [3]Si servus liber esse iussus sit et [(40. 7) 19] legatum ei datum, si filius quartum decimum annum compleverit, et filius ante decesserit: libertas favore competet die veniente, legati autem condicio deficit.

503. Si perlusorio iudicio actum sit ad- [(49. 1) 14] versus testamentum, an ius faciat iudex, videndum. et divus Pius, cum inter coniunctas personas diceretur per collusionem in necem legatariorum et libertatium actum, appellare eis permisit. et hodie hoc iure utimur, ut possint appellare: sed et agere causam apud ipsum iudicem, qui de testamento cognoscit, si suspi-1 cantur non ex fide heredem causam agere. Quotiens herede non respondente secundum adversarium sententia datur, rescriptum est nihil nocere neque legatis neque libertatibus. et hoc divorum fratrum epistula continetur ad Domitium in haec verba: 'Quod absente possessore nec quoquam nomine eius respondente pronuntiatum est, non habet rei iudicatae auctoritatem nisi adversus eum solum qui adesse neglexerit.

---

1) duos *ins.* (*Gai.* 1, 43)?

1) *Ulpianum talia fere habuisse suspicor:* Non solum si centumviri, sed et si *etc.* 2) HS II . . . praestanda *Ulp.*
3) *Haec ICtum subiecisse suspicor, ut demonstretur alias quoque* (*cf. fr.* 501 *i. f.*) *libertatis relictae aliam causam esse atque legati.*

quare his, qui testamento libertates vel legata vel fideicommissa acceperunt, salvae sunt actiones, si quas habuerunt, perinde ac si nihil esset iudicatum: et ideo adversus eum qui vicit permittimus eis agere'.

504. Si quidam ex his, qui fideicommissam (40.5) 1 libertatem debeant, praesentes sint, alii ex iusta causa absint, alii latitent,[1] perinde is cui fideicommissaria libertas relicta est liber erit, atque si soli, qui adessent et qui ex iusta causa abessent, rogati essent: pars ergo latitantis his proficit.

*

505. [2] Temporaria permutatio ius (50.17) 123 § 1 provinciae non innovat.

LIBER XV.

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)].[3]

506. Praefectus Aegypti non prius deponit (1.17) 1 praefecturam et imperium, quod ad similitudinem proconsulis lege sub Augusto ei datum est, quam Alexandriam ingressus sit successor eius, licet in provinciam venerit: et ita mandatis eius continetur.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 1.]

[*Si hereditas petatur* (*E.* 65)].

507. [*Hereditatis petitio heredi competit*], (5.3) 2 sive suo nomine sive per se[4] sive per alios effecti sumus.

508. Regulariter definiendum est eum de- (5.3) 9 mum teneri petitione hereditatis, qui vel ius pro herede vel pro possessore possidet vel rem hereditariam.

509. Pro herede possidet, qui putat se here- (5.3) 11 dem esse. sed an et is, qui scit se heredem non esse, pro herede possideat, quaeritur: et Arrianus libro secundo de interdictis putat teneri, quo iure nos uti Proculus scribit. sed enim et bonorum possessor pro
1 herede videtur possidere. Pro possessore vero possidet praedo:

[*qui interrogatus, cur possideat* . . .,] (5.3) 13 pr. § 1 nec ullam causam possessionis possit dicere: et ideo
1 fur et raptor petitione hereditatis tenentur. Omnibus etiam titulis hic pro possessore haeret et quasi iniunctus est. denique et pro emptore titulo haeret: nam si a furioso emero sciens, pro possessore possideo. item in titulo pro donato quaeritur, an quis pro possessore possideat, ut puta uxor vel maritus: et placet nobis Iuliani sententia pro possessore possidere eum, et ideo petitione hereditatis tenebitur. item pro dote titulus recipit pro possessore possessionem, ut puta si a minore duodecim annis nupta mihi quasi dotem sciens accepi. et si legatum mihi solutum est ex falsa causa scienti, utique pro possessore possidebo.

510. Pro suo possessio talis est. cum (41.10) 1 dominium nobis adquiri putamus, et ex ea causa possidemus, ex qua adquiritur, et praeterea pro suo: ut puta ex causa emptionis et pro emptore et pro suo possideo, item donata vel legata vel pro donato vel
1 pro legato[1] etiam pro suo possideo. Sed si res mihi ex causa iusta puta emptionis tradita sit et usucapiam, incipio quidem et ante usucapionem pro meo possidere. sed an desinam ex causa emptionis post usucapionem, dubitatur: et Mauricianus dicitur existimasse non desinere.

511. [2] Si ex causa fideicommissi sit apud (36.3) 4 aliquem hereditas nec legatorum satisdat, in possessionem adversus eum legatarius mittitur.

Is autem qui restituit hereditatem teneri (5.3) 13 § 2 hereditatis petitione non potest, nisi dolo fecit, id est si scit et restituit: nam et dolus praeteritus venit in hereditatis petitione, quasi dolo desierit possidere.

512. Neratius libro sexto membrana- (5.3) 13 § 3—12 rum scribit ab herede peti hereditatem posse, etiamsi ignoret pro herede vel pro possessore defunctum possedisse. idem esse libro septimo ait etiam si putavit heres eas res ex hac hereditate esse quae sibi delata
4 est. Quid si quis hereditatem emerit, an utilis in eum petitio hereditatis deberet dari, ne singulis iudiciis vexaretur? venditorem enim teneri certum est: sed finge non extare venditorem vel modico vendidisse et bonae fidei possessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? et putat Gaius Cassius dandam
5 utilem actionem. Idem erit dicendum et si parvo pretio iussus vendere heres Titio hereditatem vendidit: nam putat dicendum Papinianus adversus fideicommissarium dari actionem: ab herede enim peti non ex-
6 pedit perexiguum pretium habente. Sed et si retenta certa quantitate restituere rogatus sit, idem erit dicendum. plane si accepta certa quantitate restituere rogatus est, non putat Papinianus ab herede petendam hereditatem, quoniam pro herede, quod condicionis implendae gratia accepit, non possidetur. sed Sabinus in statulibero contra: et id verius est, quia pecunia
7 hereditaria est. Idem et in eo qui solos fructus ex hereditate retinet, dicendum erit: tenetur enim et is
8 hereditatis petitione. Si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi pro possessore possidet: et sic peti ab eo hereditatem quidam putant. quam sententiam non puto veram: nemo enim praedo est (50.17) 126 pr. qui pretium numeravit: sed ut emptor universitatis
9 utili tenetur. Item si quis a fisco hereditatem quasi vacantem emerit, aequissimum erit utilem actionem
10 adversus eum dari. Apud Marcellum libro quarto digestorum relatum est, si mulier hereditatem in dotem dedit, maritum pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione hereditatis utili teneri: sed et ipsam mulierem directa teneri Marcellus scribit, maxime si
11 iam factum divortium est. Heredem autem etiam earum rerum nomine, quas defunctus pro emptore possedit, hereditatis petitione teneri constat, quasi pro herede possideat: quamvis etiam earum rerum nomine, quas pro herede vel pro possessore defunctus possedit,
12 utique teneatur. Si quis absentis nomine possideat hereditatem, cum sit incertum an ille ratum habeat, puto absentis nomine petendam hereditatem, ipsius vero nequaquam, quia non videtur pro herede vel pro possessore possidere, qui contemplatione alterius possidet: nisi forte quis dixerit, cum ratum non habet,

1) *Quid si ex heredibus, adversus quos de inofficioso agitur, alii praesentes sint, alii absint? cf. fr.* 503 § 1. 2) *Haec nescio quo pertineant. Cf. Iac. Gothofred. ad h. l.* 3) *Ulpianus hoc loco solam tituli rubricam tractat: de singulis edictis sub hoc titulo propositis alio loco agitur, v. Lenel, p. 7 sq.*, 113. 4) sive per se *gloss. (Mommsen)? Sed haud scio an compilatores Ulpiani verba (accommodando ea ad fragmentum praecedens) corruperint.*

1) vel pro donato vel pro legato *gloss.* 2) *Demonstrat Ulpianus heredis loco esse eum, cui ex causa fideicommissi restituta hereditas est. Cf.* (5.3) 20 § 13, *C.* (3.28) 1.

iam procuratorem quasi praedonem esse: tunc enim suo nomine teneri potest.

513. Non solum autem ab eo peti [(5.3)13§13–15] hereditas potest, qui corpus hereditarium possidet, sed et si nihil. et videndum, si non possidens optulerit tamen se petitioni, an teneatur. et Celsus libro quarto digestorum scribit ex dolo eum teneri: dolo enim facere eum qui se offert petitioni. quam sententiam generaliter Marcellus apud Iulianum probat: omnem, 14 qui se offert petitioni, quasi possidentem teneri. Item si quis dolo fecerit, quo minus possideat, hereditatis petitione tenebitur. sed si alius nanctus possessionem, quam ego dolo malo amiseram, paratus sit iudicium pati, Marcellus libro quarto digestorum tractat, ne forte evanescat adversus eum qui desiit litis aestimatio: et magis evanescere ait, nisi petentis interest: certe, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit evanescere. sed si is qui dolo desiit ante conveniatur, 15 eum qui possidet non liberabit. Item a debitore hereditario quasi a iuris possessore: nam et a iuris possessoribus posse hereditatem peti constat.

Quod si in diem sit debitor vel sub con- [(5.3)16] dicione, a quo petita est hereditas, non debere eum damnari. rei plane iudicatae tempus spectandum esse secundum Octaveni sententiam, ut apud Pomponium scriptum est, an dies venerit: quod et in stipulatione condicionali erit dicendum. si autem non venerit, cavere officio iudicis debeat de restituendo hoc debito, 1 cum dies venerit vel condicio extiterit. Sed et is qui pretia rerum hereditariarum possidet, item qui a debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tene- 2 tur. Unde Iulianus libro sexto digestorum ait ab eo, qui petit hereditatem et litis aestimationem con- 3 secutus est, hereditatem peti posse. Non solum autem a debitore defuncti, sed etiam a debitore hereditario peti hereditas potest: denique ab eo, qui negotia hereditaria gessit, et Celso et Iuliano videtur peti hereditatem posse, sed si heredis negotium gessit, nequaquam: ab heredis enim debitore peti hereditas non 4 potest. Iulianus scribit, si is, qui pro herede possidebat, vi fuerit deiectus, peti ab eo hereditatem posse quasi a iuris possessore, quia habet interdictum unde vi, quo victus cedere debet: sed et eum qui deiecit petitione hereditatis teneri, quia res hereditarias pro 5 possessore possidet. Idem Iulianus ait, sive quis possidens sive non rem vendiderit, petitione hereditatis eum teneri, sive iam pretium recepit sive petere possit, 6 ut et hic actionibus cedat. Idem scribit patronum hereditatem petere non posse ab eo, cui libertus in fraudem alienavit, quia Calvisiana actione ei tenetur: patroni enim iste debitor est, non hereditarius. ergo nec ab eo, cui mortis causa donatum est, peti hereditas 7 potest. Idem Iulianus scribit, si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem vel singulas res praestiterit, peti ab eo hereditatem posse, quia habet condictionem earum, quae sunt ex ea causa solutae, et veluti iuris possessor est. sed et si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi solvit, peti hereditatem ab eo posse, quia repetere potest. sed his casibus actiones suas dumtaxat eum praestaturum, cum et res exstant et potest petitor etiam per in rem actionem eas vindicare.

Item videndum, si possessor hereditatis [(5.3)18 pr.] venditione per argentarium facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet nec consequi potest. sed Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit: sed Octavenus ait nihil eum praeter actiones praestaturum, ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero vero, qui bona fide possessor est, Octaveni sententia sequenda esse videtur.

514. Si quis, cum peteretur ab eo here- [(5.3)18§1] ditas, neque rei neque iuris velut possessor erat, verum postea aliquid adeptus est, an petitione hereditatis videatur teneri? et Celsus libro quarto digestorum recte scribit hunc condemnandum, licet initio nihil possedit.

515. Nunc videamus, quae veniant in [(5.3)18§2] hereditatis petitione. et placuit universas res hereditarias in hoc iudicium venire, sive iura sive corpora sint.

516. [1]Pignoris persecutio in rem parit [(20.1)17] actionem creditori.

517. Item veniunt in hereditatem [(5.3)20 pr.—§5] etiam ea, quae hereditatis causa comparata sunt, ut puta mancipia pecoraque et si qua alia, quae necessario hereditati sunt comparata. et si quidem pecunia hereditaria sint comparata, sine dubio venient: si vero non pecunia hereditaria, videndum erit: et puto etiam haec venire, si magna utilitas hereditatis versetur, pre- 1 tium scilicet restituturo herede. Sed non omnia, quae ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitionem veniunt. denique scribit Iulianus libro sexto digestorum, si possessor ex pecunia hereditaria hominem emerit et ab eo petatur hereditas, ita venire in hereditatis petitionem, si hereditatis interfuit eum 2 emi: at si sui causa emit, pretium venire. Simili modo et si fundum hereditarium distraxerit, si quidem sine causa, et ipsum fundum et fructus in hereditatis petitionem venire: quod si aeris exsolvendi gratia hereditarii id fecit, non amplius venire quam pretium. 3 Item non solum ea quae mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hereditati accesserunt, venire in hereditatis petitionem: nam hereditas et augmentum recipit et deminutionem. sed ea, quae post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa hereditate, puto hereditati accedere: si extrinsecus, non, quia personae possessoris accedunt. [2]fructus autem omnes augent hereditatem, sive ante aditam sive post aditam hereditatem accesserint. sed et partus ancilla- 4 rum sine dubio augent hereditatem. Cum praediximus omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem venire, quaeritur, utrum cum sua natura veniant an contra. ut puta est quaedam actio, quae infitiatione crescit: utrum cum suo incremento an vero in simplum venit, ut legis Aquiliae? et Iulianus libro sexto digesto- 5 rum scribit simplum soluturum. Idem recte ait, si noxali iudicio condemnatus sit possessor defuncto, non posse eum dedentem noxae officio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxae dedendae facultatem, quamdiu iudicati conveniatur, post susceptum iudicium non potest noxae dedendo se liberare: suscepit autem per petitionem hereditatis.

518. Praeter haec multa repperi- [(5.3)20§6—6d] mus tractata et de petitione hereditatis, de distractis rebus hereditariis, de dolo praeterito et de fructibus: de quibus cum forma senatus consulto sit data, opti-

1) *cf.* (5.3) 19 *pr.* 2) *cf. fr.* 530.

mum est ipsius senatus consulti interpretationem facere verbis eius relatis. 'Pridie idus Martias Quintus Iulius Balbus et Publius Iuventius Celsus Titius Aufidius Oenus Severianus consules verba fecerunt de his, quae imperator Caesar Traiani Parthici filius divi Nervae nepos Hadrianus Augustus imperator maximusque princeps proposuit quinto nonas Martias quae proximae fuerunt libello complexus esset, quid fieri
6a placeat, de qua re ita censuerunt. Cum, antequam partes caducae ex bonis Rustici fisco peterentur, hi, qui se heredes esse existimant, hereditatem distraxerint, placere redactae ex pretio rerum venditarum pecuniae usuras non esse exigendas idemque in similibus
6b causis servandum. Item placere, a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi eae ante petitam hereditatem deperissent
6c deminutaeve fuissent, restituere debere. Item eos qui bona invasissent, cum scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent: eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo dumtaxat, quo
6d locupletiores ex ea re facti essent. Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se peti, id est cum primum aut denuntiatum esset ei aut litteris vel edicto evocatus esset. censuerunt'. aptanda est igitur nobis singulis verbis senatus consulti congruens interpretatio.

519. Ait senatus: 'cum antequam (5. 3) 20 § 7—10 partes caducae fisco peterentur'. hoc evenerat, ut partes caducae fisco peterentur: sed et si ex asse fiat, senatus consultum locum habebit: idem, et si vacantia bona fisco vindicentur vel si ex alia quacumque causa
8 bona ad eum pervenerunt, senatus consultum hoc
9 locum habebit: et si civitati peteretur. In privatorum quoque petitionibus senatus consultum locum habere nemo est qui ambigit, licet in publica causa
10 factum sit. Non solum autem in hereditate utimur senatus consulto, sed et in peculio castrensi vel alia universitate.

520. 'Petitam autem hereditatem' et (5. 3) 20 § 11 cetera: id est ex quo quis scit a se peti: nam ubi scit, incipit esse malae fidei possessor. 'id est cum primum aut denuntiatum esset': quid ergo si scit quidem, nemo autem ei denuntiavit, an incipiat usuras debere pecuniae redactae? et puto debere: coepit enim malae fidei possessor esse. sed ponamus denuntiatum esse, non tamen scit, quia non ipsi, sed procuratori eius denuntiatum est: senatus ipsi denuntiari exigit et ideo non nocebit, nisi forte is cui denuntiatum est eum certioraverit, sed non si certiorare potuit nec fecit.[1] a quo denuntiatum est senatus non exigit: quicumque ergo fuit qui denuntiavit, nocebit.

521. Haec adversus bonae fidei pos- (5. 3) 20 § 12. 13 sessores, nam ita senatus locutus est: 'eos qui se heredes existimassent'. ceterum si quis sciens ad se hereditatem non pertinere distraxit, sine dubio non pretia rerum, sed ipsae res veniunt in petitionem hereditatis et fructus earum. sed imperator Severus epistula ad Celerem[2] idem videtur fecisse et in malae fidei possessoribus: atquin senatus de his est locutus qui se heredes existimant. nisi forte ad eas res referemus, quas distrahi expedierat, quae onerabant magis hereditatem quam fructui erant: ut sit in arbitrio petitoris, qualem computationem faciat adversus malae fidei pos-
13 sessorem, utrum ipsius rei et fructuum an pretii et usurarum post motam controversiam. Licet autem senatus de his locutus sit, qui se heredes existiment, tamen et si bonorum possessores se existiment vel alios successores iustos vel sibi restitutam hereditatem, in eadem erunt condicione.

522. [1]Papinianus autem libro tertio (5. 3) 20 § 14 quaestionum, si possessor hereditatis pecuniam inventam in hereditate non attingat, negat eum omnino in usuras conveniendum.

523. 'Redactae', inquit, 'pecuniae (5. 3) 20 § 15. 16 ex pretio rerum venditarum'. redactam sic accipiemus, non solum iam exactam, verum et si exigi potuit nec
16 exacta est. Quid si post petitam hereditatem res distraxerit? hic ipsae res venient fructusque earum. sed si forte tales fuerunt, quae vel steriles erant vel tempore periturae, et hae distractae sunt vero pretio, fortassis possit petitor eligere, ut sibi pretia et usurae praestentur.

524. Ait senatus: 'placere, a qui- (5. 3) 20 § 17—21 bus petita hereditas fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi ante petitam hereditatem deperissent deminutaeve essent, restituere debere'. bonae fidei possessor si vendiderit res hereditarias, sive exegit pretium sive non, quia habet actionem, debebit pretium praestare: sed ubi habet actionem, sufficiet eum actio-
18 nes praestare. Sed si vendidit et evicta re restituit quod accepit, non videbitur ad eum pervenisse: quamquam possit dici nec ab initio pretium venire, quia non fuit res hereditaria quae distracta est: sed etsi senatus rerum ex hereditate distractarum, non hereditariarum fecit mentionem, restitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet. nam et Iulianus libro sexto digestorum scribit quod indebitum exegit restituere eum non debere nec imputaturum quod non de-
19 bitum solvit. Sed si res sit redhibita, hic utique et hereditaria est et pretium non veniet quod refusum
20 est. Sed et si ob venditionem obstrictus sit emptori possessor hereditatis, dicendum erit prospici ei cau-
21 tione. Restituere autem pretia debebit possessor, etsi deperditae sunt res vel deminutae. sed utrum ita demum restituat, si bonae fidei possessor est, an et si malae fidei? et si quidem res apud emptorem exstent nec deperditae nec deminutae sunt, sine dubio ipsas res debet praestare malae fidei possessor aut, si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum quantum in litem esset iuratum. at ubi deperditae sunt et deminutae, verum pretium debet praestari, quia si petitor rem consecutus esset, distraxisset et verum pretium rei non perderet.

Utrum autem omne pretium restituere de- (5. 3) 23 bebit bonae fidei possessor an vero ita demum, si factus sit locupletior, videndum: finge pretium acceptum vel perdidisse vel consumpsisse vel donasse. et verbum quidem pervenisse ambiguum est, solumne hoc contineret, quod prima ratione fuerit, an vero et id quod durat. et puto[2] sequentem clausulam senatus consulti, etsi haec sit ambigua, ut ita demum compe-

1) nisi forte . . . nec fecit *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 235).
2) *C.* (6. 35) 1.

1) *Ad v.* 'usuras'. 2) *Exciderunt quaedam.*

1 tat, si factus sit locupletior. Proinde si non solum pretium, sed etiam poena tardius pretio soluto pervenerit, poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere venire, licet de pretio solummodo senatus sit locutus.

Sed et si lege commissoria vendidit, (5. 3) 25 pr. § 1 idem erit dicendum lucrum, quod sensit lege commis-
1 soria, praestaturum. Item si rem distraxit et ex pretio aliam rem comparavit, veniet pretium in petitionem hereditatis, non res quam in patrimonium suum convertit. sed si res minoris valet quam comparata est, hactenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet: quemadmodum si consumpsisset, in totum locupletior factus non videbitur.

525. Quod ait senatus: 'eos qui (5. 3) 25 § 2—10 bona invasissent, quae scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint quo minus possiderent, perinde condemnandos quasi possiderent', ita intellegendum est, ut et dolus praeteritus in petitionem hereditatis deduceretur: sed et culpa. et ideo ab eo qui ab alio non exegit vel a semet ipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatem posse: hoc utique si
3 exigere potuit. Quod autem ait senatus 'eos qui bona invasissent', loquitur de praedonibus, id est de his qui, cum scirent ad se non pertinere hereditatem, invaserunt bona, scilicet cum nullam causam haberent
4 possidendi. Sed et fructus non quos perceperunt, inquit, sed quos percipere debuerunt, eos praestaturos.
5 De eo autem loquitur senatus, qui ab initio mente praedonis res hereditarias adprehendit. quod si ab initio quidem iustam causam habuit adipiscendae possessionis, postea vero conscius ad se nihil hereditatem pertinere praedonio more versari coepit, nihil senatus loqui videtur: puto tamen et ad eum mentem senatus consulti pertinere: parvi etenim refert, ab initio quis dolose in hereditate sit versatus an postea hoc facere
6 coepit. Scire ad se non pertinere utrum is tantummodo videtur, qui factum scit, an et is qui in iure erravit? putavit enim recte factum testamentum, cum inutile erat: vel cum eum alius praecederet adgnatus, sibi potius deferri. et non puto hunc esse praedonem
7 qui dolo caret, quamvis in iure erret. 'Si ante litem contestatam', inquit, 'fecerit': hoc ideo adiectum, quoniam post litem contestatam omnes incipiunt malae fidei possessores esse, quin immo post controversiam motam. quamquam enim litis contestatae mentio fiat in senatus consulto, tamen et post motam controversiam omnes possessores pares fiunt et quasi praedones tenentur. et hoc iure hodie utimur: coepit enim scire rem ad se non pertinentem possidere se is qui interpellatur. qui vero praedo est, et ante litem contestatam doli nomine tenebitur: hic est enim dolus praeteritus.
8 'Perinde', inquit, 'condemnandos quasi possiderent': merito: nam is qui dolo fecit quo minus possideret, ut possessor condemnatur. accipies, sive dolo desierit possidere sive dolo possessionem noluerit admittere. sive autem ab alio res possideatur sive in totum non extet, locum habebit haec clausula. unde si sit alius possessor, ab utroque hereditas peti possit: et si per
9 multos ambulaverit possessio, omnes tenebuntur. Sed utrum is solus qui possidet fructus praestabit an etiam is qui dolo fecit quo minus possideret? et dicendum
10 erit post senatus consultum ambo teneri. Haec verba senatus consulti etiam adversus eum qui non possidet iusiurandum inducunt: tam enim adversus eum qui dolo fecit quo minus possideat quam adversus possidentem in litem iuratur.

526. Consuluit senatus bonae fidei (5. 3) 25 § 11—17 possessoribus, ne in totum damno adficiantur, sed in id dumtaxat teneantur, in quo locupletiores facti sunt. quemcumque igitur sumptum fecerint ex hereditate, si quid dilapidaverunt perdiderunt, dum re sua se abuti putant, non praestabunt. nec si donaverint, locupletiores facti videbuntur, quamvis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter obligaverunt. plane si ἀντίδωρα acceperunt, dicendum est eatenus locupletiores factos, quatenus acceperunt: velut genus quoddam hoc esset
12 permutationis. Si quis re sua lautius usus sit contemplatione delatae sibi hereditatis, Marcellus libro quinto digestorum putat nihil eum ex hereditate de-
13 ducturum, si eam non attigit. Simili modo et si mutuam pecuniam accepit, quasi dives se deceperit.
14 Si tamen pignori res hereditarias dedit, videndum, an vel sic attingatur hereditas: quod est difficile, cum
15 ipse sit obligatus. Adeo autem qui locupletior factus non est non tenetur, ut si quis putans se ex asse heredem partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consumpserit, Marcellus libro quarto digestorum tractat, num non teneatur, quasi id quod erogaverit ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredes: nam et si is qui heres non erat totum, quidquid apud se fuit, consumpsisset, sine dubio non tenetur, quasi locupletior non factus. sed in proposita quaestione tribus visionibus relatis (una prima: deinde alia posse dici totum quod superest restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit: tertia utrique quod consumptum est decedere) ait utique nonnihil restituendum, de illo dubitat, utrum totum an partem restituendam dicat: puto tamen residuum integrum non
16 esse restituendum, sed partem eius dimidiam. Quod autem quis ex hereditate erogavit, utrum totum decedat an vero pro rata patrimonii eius? ut puta penum hereditarium ebibit: utrum totum hereditati expensum feratur an aliquid et patrimonio eius? ut in id factus locupletior videatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatem: ut si quid lautius contemplatione hereditatis impendit, in hoc non videatur factus locupletior, in statutis vero suis sumptibus videatur factus locupletior: utique enim etsi non tam laute erogasset, aliquid tamen ad victum cottidianum erogasset. nam et divus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat quod sibi superfuisset ex hereditate reddere, decrevit ea, quae alienata erant non minuendi fideicommissi nec pretium in corpus patrimonii Pythodori redisse, et ex proprio Pythodori patrimonio et ex hereditate decedere, non tantum ex hereditate. et nunc igitur statuti sumptus utrum ex hereditate decedent exemplo rescripti divi Marci an ex solo patrimonio, videndum erit: et verius est, ut ex suo patrimonio decedant ea
17 quae et si non heres fuisset erogasset. Item si rem distraxit bonae fidei possessor nec pretio factus sit locupletior, an singulas res, si nondum usucaptae sint, vindicare petitor ab emptore possit? et si vindicet, an exceptione non repellatur 'quod praeiudicium hereditati non fiat inter actorem et eum qui venum dedit', quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum, quamquam victi emptores reversuri sunt ad eum qui distraxit? et puto posse res vindicari, nisi

emptores regressum ad bonae fidei possessorem habent.[1] quid tamen si is qui vendidit paratus sit ita defendere hereditatem, ut perinde atque si possideret conveniatur? incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. certe si minori pretio res venierint et pretium quodcumque illud actor sit consecutus, multo magis poterit dici exceptione eum summoveri. nam et si id quod a debitoribus exegit possessor petitori hereditatis solvit, liberari debitores Iulianus libro quarto digestorum scribit, sive bonae fidei possessor sive praedo fuit qui debitum ab his exegerat, et ipso iure eos liberari.

527. Locupletior non est factus, (50. 17) 126 § 1. 2
2 qui libertum adquisierit. Cum de lucro duorum quaeratur, melior est causa possidentis.[2]

528. Petitio hereditatis, etsi in rem actio (5. 3) 25 § 18
sit, habet tamen praestationes quasdam personales, ut puta eorum quae a debitoribus sunt exacta, item pretiorum.

529. Hoc senatus consultum ad petitio- (5. 3) 25 § 19
nem hereditatis factum etiam in familiae erciscundae iudicio locum habere placet, ne res absurda sit, ut quae peti possint dividi non possint.

530. [3]Augent hereditatem gregum et pe- (5. 3) 25 § 20
corum partus.

Ancillarum etiam partus et partuum partus (5. 3) 27
quamquam fructus esse non existimantur, quia non temere ancillae eius rei causa comparantur ut pariant, augent tamen hereditatem: quippe cum ea omnia fiunt hereditaria, dubium non est, quin ea possessor, si aut possideat aut post petitam hereditatem dolo malo fecit
1 quo minus possideret, debeat restituere. Sed et pensiones, quae ex locationibus praediorum urbanorum perceptae sunt, venient, licet a lupanario perceptae sint: nam et in multorum honestorum virorum praediis lupanaria exercentur.

Mercedes plane a colonis acceptae loco sunt (5. 3) 29
fructuum. operae quoque servorum in eadem erunt causa, qua sunt pensiones: item vecturae navium et iumentorum.

Usurae vicem fructuum optinent et merito (22. 1) 34
non debent a fructibus separari: et ita in legatis et fideicommissis et in tutelae actione et in ceteris iudiciis bonae fidei servatur. hoc idem igitur in ceteris obventionibus dicemus.

531. [*Fructus intelleguntur deductis impen-* (5. 3) 37
sis:] quod si sumptus quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit, aequissimum erit rationem horum quoque in bonae fidei possessoribus haberi.

532. Si quid possessor solvit credito- (5. 3) 31 pr.—§ 2
ribus, reputabit, quamquam ipso iure non liberaverit petitorem hereditatis: nam quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem non liberat. et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit ita id imputaturum possessorem, si caverit se petitorem defensum iri. sed an et bonae fidei possessor debeat defendendum cavere, videndum erit, quia in eo quod solvit non videtur locupletior factus: nisi forte habeat condictionem et hoc nomine videtur locupletior, quia potest repetere: finge enim eum, dum se heredem putat, solvisse suo nomine. et videtur mihi Iulianus de solo praedone ut caveat sensisse, non etiam de bonae fidei possessore: condictionem tamen praestare debebit. sed et petitor si a
1 creditoribus conveniatur, exceptione uti debebit. Sed si ipsi aliquid praedoni debebatur, hoc deducere non debebit: maxime si id fuit debitum, quod natura debebatur. quid tamen si expediebat petitori id debitum esse dissolutum propter poenam vel aliam causam? potest dici ipsum sibi vel solvisse vel debuisse solvere.
2 Iustus autem possessor dubio procul debebit deducere, quod sibi debetur.

533. Sicut autem sumptum quem (5. 3) 31 § 3—5
fecit deducit, ita si facere debuit nec fecit, culpae huius reddat rationem, nisi bonae fidei possessor est: tunc enim, quia quasi suam rem neglexit, nulli querellae subiectus est ante petitam hereditatem: postea vero
4 et ipse praedo est. Illud plane praedoni imputari non potest, cur passus est debitores liberari et pauperiores fieri et non eos convenit, cum actionem non ha-
5 buerit. Quod autem possessori solutum est an restituere debeat, videamus: et si bonae fidei possessor fuit sive non, debere restituere placet, et quidem si restituerit, ut Cassius scribit et Iulianus libro sexto, liberari ipso iure debitores.

534. [*Per servum adquisitae res heredi* (5. 3) 33 pr.
restituendae sunt: quod procedit in hereditate liberti et cum de inofficioso agitur, cum interim in bonis esset heredis:] nisi ex re heredis scripti stipulatus sit.

535. Iulianus scribit, si hominem pos- (5. 3) 33 § 1
sessor distraxerit, si quidem non necessarium hereditati, petitione hereditatis pretium praestaturum: imputaretur enim ei, si non distraxisset: quod si necessarium hereditati, si quidem vivit, ipsum praestandum, si decesserit, fortassis nec pretium: sed non passurum iudicem qui cognoscit possessorem pretium lucrari scribit, et verius est.

536. Iulianus libro tertio digestorum re- (44. 2) 3
spondit exceptionem rei iudicatae obstare, quotiens eadem quaestio inter easdem personas revocatur: et ideo et si singulis rebus petitis hereditatem petat vel contra, exceptione summovebitur.

537. Si quis proprium servum distrahere (47. 10) 24
prohibetur a quolibet,[1] iniuriarum experiri potest.

[*Si pars hereditatis petatur* (*E.* 66)].

538. [2]Post actionem, quam proposuit praetor (5. 4) 1
ei qui ad se solum hereditatem pertinere contendit, consequens fuit et ei proponere qui partem hereditatis
1 petit. Qui hereditatem vel partem hereditatis petit, is non ex eo metitur quod possessor occupavit, sed ex suo iure: et ideo sive ex asse heres sit, totam hereditatem vindicabit, licet tu unam rem possideas, sive ex parte, partem, licet tu totam hereditatem possideas.
2 Quin immo si duo possideant hereditatem et duo sint, qui ad se partes pertinere dicant, non singuli a singulis petere contenti esse debent, puta primus a primo vel secundus a secundo, sed ambo a primo et ambo a secundo: neque enim alter primi, alter secundi partem possidet, sed ambo utriusque pro herede. et si possessor et petitor possideant hereditatem, cum unus-

1) nisi . . . habent] *vix esse haec Ulpiani adnotat Mommsen.* 2) *cf. fr.* 524 § 18: quod indebitum exegit, restituere eum non debere. 3) *Haud scio an haec suo loco mota sint, cf. fr.* 517 § 3.

1) *qui sc. per calumniam a praetore impetravit, ne eum alienaret. Cf.* (44. 4) 17 § 2, (41. 4) 7 § 5. 2) libro quinto (*om.* decimo) *inser. F.*

quisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi adserat, invicem petere debebunt, ut partes rerum consequantur: aut si controversiam sibi non faciunt hereditatis, familiae erciscundae experiri eos oportebit. 3 Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autem meus possideat hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte, utrum a solo extraneo an vero et a coherede deberem petere hereditatem, quaeritur. et Pegasus fertur existimasse a solo extraneo me petere debere eumque restituturum quidquid possidet, et fortassis hoc officio iudicis debeat fieri: ceterum ratio facit, ut a duobus petam hereditatem, hoc est et a coherede meo, et ille quoque dirigat actionem adversus exterum possessorem: sed Pegasi sententia 4 utilior est. Item si, cum me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde residuum sextantem velim persequi, qualiter agam videamus. et Labeo scribit utique partem dimidiam me petere debere a singulis: sic fieri ut a singulis sextantem consequar, et habebo bessem: quod verum puto: sed ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente quem possidebam. et ideo officio iudicis invicem compensatio erit admittenda eius quod possideo, 5 si forte coheredes sint a quibus hereditatem peto. Interdum praetor incertae partis hereditatis petitionem indulget idoneis causis intervenientibus: ut puta est defuncti fratris filius, sunt et uxores defunctorum fratrum praegnates: quam partem fratris filius hereditatis vindicet incertum est, quia quot edantur fratrum defuncti filii incertum est. aequissimum igitur est incertae partis vindicationem ei concedi. non audenter itaque dicetur, ubicumque merito quis incertus est quam partem vindicet, debere ei incertae partis vindicationem concedi.

[*Quaeritur autem, si defunctus filium et praegnatem uxorem reliquerit, quanta pars hereditatis superstiti filio interim sit adsignanda: et placet, quia fieri potest, ut trigemini nascantur, quartam partem ei adsignari:*] et si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata adcrescere, si plures quam tres, decrescere de ea parte ex qua heres factus est. (5.4) 4

[*De possessoria hereditatis possessione etc.* (*E.* 67)].

539. Ordinarium fuit post civiles actiones heredibus propositas rationem habere praetorem etiam eorum quos ipse velut heredes facit, hoc est eorum quibus bonorum possessio data est. (5.5) 1

LIBER XVI.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 2.]

[*De fideicommissaria hereditatis petitione etc.* (*E.* 68)].

540. Ex ordine occurrit actio quae proponitur his, quibus restituta est hereditas. nam quisquis suscepit restitutam hereditatem ex senatus consulto, ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hereditatis petitione uti poterit. (5. 6) 1

541. Non ambigitur senatum ius facere posse. (1. 3) 9

542. Nec interest, mihi quis rogatus fuerit restituere an ei cui heres extiti. sed et si bonorum possessor sim eius cui fideicommissaria hereditas relicta est vel alius successor, per hanc actionem experiri poterim. (5. 6) 3 pr.

543. Restituta hereditas videtur aut re ipsa, si forte passus est heres possideri res hereditarias vel totas vel aliquas earum hac mente, ut vellet restituere ille suscipere, non si ex alia causa putavit te possidere. sed et si postea ratum habuit, idem erit dicendum. sed et si verbo dixit se restituere, vel per epistulam vel per nuntium restituat, audietur. sed et si voluntate tua alii restituerit, in te transibunt actiones. item si alius iussu meo restituit vel ratam habui resti-1 tutionem, transisse actiones videntur. Pupillus autem ipse debet restituere tutore auctore, non tutor sine pupillo, nisi infans est,[1] quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest. ne se quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem divus Severus in persona Arri Honorati pupilli decrevit, qui Arrio Antonino pa-2 truo et tutori suo restituerat. Sed et si pupillo sit restituenda, non posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat. (36. 1) 38

Sed nec ipsi tutori indistincte[2] restitui potest. (36. 1) 40

544. Hanc actionem sciendum est adversus eum, qui restituit hereditatem, non competere. (5. 6) 3 § 1

545. Hae autem actiones[3] mihi dantur, quae heredi et in heredem competunt. (5. 6) 3 § 2

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].[4]

546. Post actiones, quae de universitate propositae sunt, subicitur actio[5] singularum rerum 1 petitionis. Quae specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus quam his quae anima carent, et in his quae solo continentur. 2 Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, ut puta liberi qui sunt in potestate, non petuntur: petuntur igitur aut praeiudiciis aut interdictis aut cognitione praetoria, et ita Pomponius libro trigensimo septimo: nisi forte, inquit, adiecta causa quis vindicet: si quis ita petit 'filium suum' vel 'in potestate ex iure Romano',[6] videtur mihi et Pomponius consentire recte eum egisse: ait enim adiecta causa ex lege[7] Quiritium vindicare posse. (6. 1) 1 pr.—§ 2

547. Per hanc autem actionem non solum singulae res vindicabuntur, sed posse etiam gregem vindicari Pomponius libro lectionum vicensimo quinto scribit. idem et de armento et de equitio ceterisque, quae gregatim habentur, dicendum est. sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint: grex enim, non singula corpora vindicabuntur. (6. 1) 1 § 3

Marcellus libro quarto digestorum scribit: qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena ab eo, qui dominium eorum habebat, vel aliena ab eo, qui[8] bona fide ea possidebat: et haec utique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. sed et si ea sola supersint capita, quae redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare. (6. 1) 3 pr.

1) nisi infans est *Trib.*, *cf. C.* (6. 49) 7 § 1a. 2) indistincte *Trib.*, *cf. C.* (6. 49) 7 *pr.* 3) *ficticiae scil.* (*Theophil. ed. Ferrini* 2, 23 § 4. 9: πλαστικάς), *quae fideicommissario et adversus eum accommodantur.* 4) *Pertinent ad intentionem fr.* 546 § 2 — *fr.* 550, *ad clausulam arbitrariam fr.* 551—557. 5) formula *Ulp.* 6) Quiritium *Ulp.* 7) iure *Ulp.* 8) qui dominium . . . ab eo qui] qui in bonis ea habebat vel *Ulp.?*

548. Armamenta navis singula erunt [(6.1) 3 § 1] vindicanda: scapha quoque separatim vindicabitur.

549. Pomponius scribit, si quid quod [(6.1) 3 § 2] eiusdem naturae est ita confusum est atque commixtum, ut deduci et separari non possint, non totum, sed pro parte esse vindicandum. ut puta meum et tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune, et unusquisque pro rata ponderis quod in massa habemus vindicabimus, etsi incertum sit, quantum quisque ponderis in massa habet.

Idem Pomponius scribit: si frumen- [(6.1) 5 pr.—§ 3] tum duorum non voluntate eorum confusum sit, competit singulis in rem actio in id, in quantum paret in illo acervo suum cuiusque esse: quod si voluntate eorum commixta sunt, tunc communicata videbuntur
1 et erit communi dividundo actio. Idem scribit, si ex melle meo, vino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse id quoque communicari: sed puto verius, ut et ipse significat, eius potius esse qui fecit, quoniam suam speciem pristinam non continet. sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia deduci possit, nec communicabitur nec communi dividundo agetur, quia separari potest[1]: agetur autem in rem actio. sed si deduci, inquit, non possit, ut puta si aes et aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum: nec quaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est, quia utraque
2 materia etsi confusa manet tamen. Idem scribit, si equam meam equus tuus praegnatem fecerit, non esse
3 tuum, sed meum, quod natum est. De arbore, quae in alienum agrum translata coaluit et radices immisit, Varus et Nerva utilem in rem actionem dabant: nam si nondum coaluit, mea esse non desinet.

550. Cum in rem agatur, si de corpore [(6.1) 5 § 4. 5] conveniat, error autem sit in vocabulo, recte actum
5 esse videtur. Si plures sint eiusdem nominis servi, puta plures Erotes, nec appareat de quo actum sit, Pomponius dicit nullam fieri condemnationem.

551. Officium autem iudicis in hac actione [(6.1) 9] in hoc erit, ut iudex inspiciat, an reus possideat: nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: ubi enim probavi rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non obiecit aliquam exceptionem. quidam tamen, ut Pegasus, eam solam possessionem putaverunt hanc actionem complecti, quae locum habet in interdicto uti possidetis vel utrubi. denique ait ab eo, apud quem deposita est vel commodata vel qui conduxerit aut qui legatorum servandorum causa vel dotis ventrisve nomine in possessione esset vel cui damni infecti nomine non cavebatur, quia hi omnes non possident, vindicari non posse. puto autem ab omnibus, qui tenent et habent restituendi facultatem, peti posse.

552. [*Si res mobilis petita est, ibi restitui* [(6.1) 11] *debet, ubi est:*] nisi si malit petitor suis impensis et periculo ibi, ubi iudicatur, rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cavebitur.

553. Non solum autem rem restitui, verum [(6.1) 13] et si deterior res sit facta, rationem iudex habere debebit: finge enim debilitatum hominem vel verberatum vel vulneratum restitui: utique ratio per iudicem habebitur, quanto deterior sit factus. quamquam et legis Aquiliae actione conveniri possessor possit: unde quaeritur an non alias iudex aestimare damnum debeat, quam si remittatur actio legis Aquiliae. et Labeo putat cavere petitorem oportere lege Aquilia non acturum, quae sententia vera est.

Item si verberatum tradidit, Labeo ait [(6.1) 15 pr.] etiam iniuriarum competere actionem petitori.

554. Si quis rem ex necessitate distra- [(6.1) 15 § 1—3] xit, fortassis huic officio iudicis succurretur, ut pretium dumtaxat debeat restituere. nam et si fructus perceptos distraxit, ne corrumpantur, aeque non amplius
2 quam pretium praestabit. Item si forte ager fuit qui petitus est et militibus adsignatus est modico honoris gratia possessori dato, an hoc restituere debeat? et
3 puto praestaturum. Si servus petitus vel animal aliud demortuum sit sine dolo malo et culpa possessoris, pretium non esse praestandum plerique aiunt: sed est verius, si forte distracturus erat petitor si accepisset, moram passo debere praestari: nam si ei restituisset, distraxisset et pretium esset lucratus.

555. Iulianus libro sexto[1] digestorum scri- [(6.1) 17] bit, si hominem, qui Maevii erat, emero a Titio, deinde cum eum Maevius a me peteret, eundem vendidero eumque emptor occiderit, aequum esse me pretium
1 Maevio restituere. Idem Iulianus eodem libro scribit, si moram fecerit in homine reddendo possessor et homo mortuus sit, et fructuum rationem usque ad rei iudicatae tempus spectandam esse. idem Iulianus ait non solum fructus, sed etiam omnem causam praestandam: et ideo et partum venire in restitutionem et partuum fructus. usque adeo autem et causae veniunt, ut Iulianus libro septimo scribit, si per eum servum possessor adquisierit actionem legis Aquiliae, restituere cogendum. quod si dolo malo ipse possessor desierit possidere et aliquis hominem iniuria occiderit, aut pretium hominis aut actiones suas praestare cogetur, utrum eorum voluerit actor. sed et fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet: lucrum enim ex eo homine, qui in lite esse coeperit, facere non debet. sed fructus eius temporis, quo tempore possessus est ab eo qui vicerit, restituere non debet: sed quod dicit de actione legis Aquiliae, procedit, si post litem contestatam usucepit possessor, quia plenum ius incipit habere.

556. Ipsi quoque reo cavendum esse Labeo [(6.1) 19] dicit 'his rebus recte praestari', si forte fundi nomine damni infecti cavit.

557. Quod si dolo possessoris fugerit [*ser-* [(6.1) 22] *vus sc.*], damnandum eum, quasi possideret.

558. †. . . [2][*Qui*]riti[*um*] . . . qui . . . [fr. de iudic. 1] anos . . . [*e*]x iu[*re Quiritium n*]ostrum . . . egeretur . . . .os Latinos . . . . . are recte [*ex iure Q*]uiritium pe[*tet*].

559. †. . . .rum esset. sed cum lege [fr. de iudic. 2] de bonis rebusque eoru[*m*] hominum ita ius dicere iudicium reddere praetor iubeatur, ut ea fiant, quae futura forent, si dediticiorum numero facti non essent, videamus, ne verius sit, quod quidam senserunt, et de universis bonis et de singulis [*rebus*] . . . .

560. †. . . est an . . . restituendo, [fr. de iudic. 3]

---

1) quia separari potest *gloss.*

1) septimo *scr.?* 2) *Fr.* 558—560 (*de quibus cf. Krüger, ZRG* XIV *p.* 93 *sqq.*), *desumpta sunt ex incerti auctoris 'libro secundo de iudiciis'. Verisimili autem coniectura suspicari licet hoc esse Ulpiani ad edictum librum* XVI, *i. e. partis de iudiciis lib.* II, *Lenel, p.* 25 *n.* 5.

deinde e[*x*] abundanti praec[*e*]pit praetoribus, uti e.
nom . . . redderent . . .

[*De Publiciana in rem actione* (*E.* 59)].

561. Ait praetor: 'si quis id quod tradi- (6. 2) 1 pr.
tur ex iusta causa non a domino[1] et nondum usu-
captum petet, iudicium dabo'.

562. Merito praetor ait 'nondum (6. 2) 1 § 1. 2, 3 pr.
usucaptum': nam si usucaptum est, habet civilem actio-
2 nem nec desiderat honorariam. Sed cur traditionis
dumtaxat et usucapionis fecit mentionem, cum satis
multae sunt iuris partes, quibus dominium quis nan-
cisceretur? ut puta legatum: (3) sunt et aliae pleraeque.[2]

563. Ait praetor: 'ex iusta causa[3] petet'. (6. 2) 3 § 1, 5
qui igitur iustam causam traditionis habet, utitur Publi-
ciana: et non solum emptori bonae fidei competit Publi-
ciana, sed et aliis, ut puta ei cui dotis nomine tradita
res est necdum usucapta: est enim iustissima causa,
sive aestimata res in dotem data sit sive non. item si
res ex causa iudicati sit tradita (5) vel ex causa noxae
deditionis, sive vera causa sit sive falsa.

Sed et si res adiudicata sit, Publiciana (6. 2) 7 pr. — § 5
1 actio competit. Si lis fuerit aestimata, similis est
venditioni: et ait Iulianus libro vicensimo secundo
digestorum, si optulit reus aestimationem litis, Publicia-
2 nam competere. [4]Marcellus libro septimo decimo
digestorum scribit eum, qui a furioso ignorans eum
furere emit, posse usucapere: ergo et Publicianam ha-
3 bebit. Sed et si quis ex lucrativis causis rem acce-
pit, habet Publicianam, quae etiam adversus donato-
rem competit: est enim iustus possessor et petitor, qui
4 liberalitatem accepit. [4]Si a minore quis emerit igno-
5 rans eum minorem esse, habet Publicianam. Sed et
si permutatio facta sit, eadem actio competit.

564. [5]Si a Titio fundum emeris Sempronii (6. 1) 72
et tibi traditus sit pretio soluto, deinde Titius Sem-
pronio heres extiterit et eundem alii vendiderit et
tradiderit,[6] aequius est, ut tu potior sis. nam et si
ipse venditor eam rem a te peteret, exceptione eum
summoveres. sed et si ipse possideret et tu peteres,
adversus exceptionem dominii replicatione utereris.

565. [5]Iulianus scribit eos, quibus per (27. 10) 10
praetorem bonis interdictum est, nihil transferre posse
ad aliquem, quia in bonis non habeant, cum eis demi-
1 nutio sit interdicta. Curator furiosi rem[7] quidem
suam quasi furiosi tradere poterit et dominium trans-
ferre: rem vero furiosi si quasi suam tradat, dicendum,
ut non transferat dominium, quia non furiosi negotium
gerens tradidit.

566. [5]Quae acta gestaque sunt a procura- (1. 19) 1
tore Caesaris, sic ab eo comprobantur, atque si a Cae-
1 sare gesta sunt. Si rem Caesaris procurator eius
quasi rem propriam tradat, non puto eum dominium
transferre: tunc enim transfert, cum negotium Caesaris
gerens consensu ipsius tradit. denique si venditionis
vel donationis vel transactionis causa quid agat, nihil
agit: non enim alienare ei rem Caesaris, sed diligenter
2 gerere commissum est. Est hoc praecipuum in pro-
curatore Caesaris, quod et eius iussu servus Caesaris
adire hereditatem potest et, si Caesar heres instituatur,
miscendo se opulentae hereditati procurator heredem
Caesarem facit.

Si curator Caesaris rem aliquam vendi- (49. 14) 5
derit, quamvis duplum vel triplum pro evictione pro-
1 miserit, tamen fiscus simplum praestabit. Si ab eo,
cui ius distrahendi res fisci datum est, fuerit distractum
quid fisci, statim fit emptoris, pretio tamen soluto.

567. [1]Publiciana actio ad instar pro- (6. 2) 7 § 6—9
7 prietatis, non ad instar possessionis respicit. Si
petenti mihi rem iusiurandum detuleris egoque iura-
vero rem meam esse, competit Publiciana mihi, sed
adversus te dumtaxat: ei enim soli nocere debet ius-
iurandum, qui detulit.[2] sed si possessori delatum erit
iusiurandum et iuraverit rem petitoris non esse, ad-
versus eum solum petentem exceptione utetur, non ut
8 et habeat actionem. In Publiciana actione omnia
eadem erunt, quae et in rei vindicatione diximus.
9 Haec actio et heredi et honorariis successoribus
competit.

[*Ad formulam*].[3]

568. Si ego non emero, sed servus meus,[4] (6. 2) 7 § 10
habebo Publicianam. idem est et si procurator meus
vel tutor vel curator vel quis alius negotium meum
gerens emerit.

569. Praetor ait: 'qui[5] bona fide (6. 2) 7 § 11—15
emit'.[6] non igitur omnis emptio proderit, sed ea,
quae bonam fidem habet: proinde hoc sufficit me
bonae fidei emptorem fuisse, quamvis non a domino
emerim, licet ille callido consilio vendiderit: neque
12 enim dolus venditoris mihi nocebit. In hac actione
non oberit mihi, si successor sum et dolo feci, cum is,
in cuius locum successi, bona fide emisset: nec pro-
derit, si dolo careo, cum emptor, cui successi, dolo
13 fecisset. Sed enim si servus meus emit, dolus eius
14 erit spectandus, non meus, vel contra. Publiciana[7]
tempus emptionis continet, et ideo neque quod ante
emptionem neque quod postea dolo malo factum est
15 in hac actione deduci Pomponio videtur. Bonam
autem fidem solius emptoris continet.

570. [8]Ut igitur Publiciana competat, (6. 2) 7 § 16
haec debent concurrere, ut et bona fide quis emerit et
ei res empta eo nomine sit tradita: ceterum ante tradi-
tionem, quamvis bonae fidei quis emptor sit, experiri
Publiciana non poterit.

---

1) id quod traditur ex i. c. non a domino] id quod mancipatur traditum ex iusta causa a domino *Ulp.? cf. Lenel, Beitr. z. K. d. prät. Edicts* (1878) *p.* 1 *sqq.*, *Edict. perpet.* § 59. 2) ut puta . . . sunt et aliae pleraeque] *Ulpianus talia fere habebat:* utputa mancipatio, in iure cessio, legatum per vindicationem relictum. *Cf. Lenel, Beitr. p.* 38. 3) ex i. c.] traditum ex i. c. *Ulp.* 4) *Negavi l. l.* (*Beitr. p.* 39) *haec posse pertinere ad edictum supra relatum rerumque ordinem a compilatoribus mutatum esse suspicabar: sed cum hoc quoque loco de eo agatur, qui a domino emit, praetoris verba etiam ad hanc speciem ref.rri poterant.* 5) *Fr.* 564—566 *ad verba* 'a domino' *pertinent. Ad fr.* 564 *cf. Iulian. fr.* 692 § 32. 6) mancipaverit *Ulp.* 7) *nec mancipi sc.*

1) *Ad verba* 'iudicium dabo'. 2) *Ne putes haec suo loco mota esse* (*Lenel, Beitr. p.* 41): *demonstrat enim hoc loco ICtus, cum Publiciana nonnumquam non adversus quemcunque possidentem competat, non per omnia vera esse, quae supra scripserat:* Publiciana ad instar proprietatis respicit. 3) *Ad formulam haec quae sequuntur, non ad alterum edictum* (*Lenel, p.* 131, *cf. Beitr. p.* 12 *sq.*) *pertinent, v. n.* 6. *Iam crediderim praetorem de eo solo edixisse, cui mancipi res a domino tradita esset, de eo autem, qui bona fide emisset, solam formulam, quam scilicet edicto illo antiquiorem esse putem, proposuisse.* 4) *Ad verba* 'si . . . Aulus Agerius emit'. 5) qui] quem Aulus Agerius *Ulp.?* 6) *Non possunt haec esse edicti verba: in edicto enim praetor aut* 'emerit' *dixisset aut* 'emisse dicetur'. 7) *formula scil., de qua hic agi palam est.* 8) *Exciderunt formulae verba ab Ulpiano relata:* et is ei traditus est, *quae compilatores deleverunt.*

Si aliena res bona fide empta sit, quaeri- [(41.3)10 pr.
tur, ut usucapio currat, utrum emptionis initium ut
bonam fidem habeat exigimus, an traditionis. et opti-
nuit Sabini et Cassii sententia traditionis initium
spectandum.

Iulianus libro septimo digestorum scripsit [(6.2)7 § 17
traditionem rei emptae oportere bona fide fieri: ideo-
que si sciens alienam possessionem adprehendit, Publi-
ciana eum experiri non posse, quia usucapere non
poterit. nec quisquam putet hoc nos existimare suf-
ficere initio traditionis ignorasse rem alienam, uti quis
possit Publiciana experiri, sed oportere et tunc bona
fide emptorem esse.

Sive autem emptori res tradita est [(6.2)9 pr.—§ 4
1 sive heredi emptoris, Publiciana competit actio. Si
quis rem apud se depositam vel sibi commodatam
emerit vel pignori sibi datam, pro tradita erit ac-
2 cipienda, si post emptionem apud eum remansit. Sed
et si praecessit traditio emptionem, idem erit dicen-
3 dum. Item si hereditatem emero et traditam mihi
rem hereditariam petere velim, Neratius scribit esse
4 Publicianam. Si duobus quis separatim vendiderit
bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana
uti possit, utrum is cui priori res tradita est an is qui
tantum emit. et Iulianus libro septimo digestorum
scripsit, ut, si quidem ab eodem non domino emerint,
potior sit cui priori res tradita est, quod si a diversis
non dominis, melior causa sit possidentis quam pe-
tentis. quae sententia vera est.

571. [1]Haec actio in his quae usucapi [(6.2)9 § 5.6
non possunt, puta furtivis vel in servo fugitivo, locum
6 non habet. Si servus hereditarius ante aditam here-
ditatem aliquam rem emerit et traditam sibi possessio-
nem amiserit, recte heres Publiciana utitur, quasi ipse
possedisset. municipes quoque, quorum servo res tradita
est, in eadem erunt condicione.

572. [2]Si ego emi et mea voluntate alii [(6.2)11 pr.
res sit tradita, imperator Severus rescripsit Publicianam
illi dandam.

573. Hoc iure utimur, ut servitutes per [(41.3)10 § 1
se nusquam longo tempore[3] capi possint, cum aedificiis
possint.

Si de usu fructu agatur tradito, Publi- [(6.2)11 § 1
ciana datur: itemque servitutibus urbanorum praedio-
rum per traditionem constitutis vel per patientiam
(forte si per domum quis suam passus est aquae
ductum transduci): item rusticorum, nam et hic tradi-
tionem et patientiam tuendam constat.

574. Partus ancillae furtivae, qui apud [(6.2)11 § 2
bonae fidei emptorem conceptus est, per hanc actio-
nem petendus est, etiamsi ab eo qui emit possessus
non est.

Scaevola libro undecimo quaestionum [(41.3)10 § 2
scribit Marcellum existimasse, si bos apud furem con-
cepit vel apud furis heredem pariatque apud furis here-
dem, usucapi ab herede distractum iuvencum non posse:
sic, inquit, quemadmodum nec ancillae partus. Scae-
vola autem scribit se putare usucapere posse et partum:
nec enim esse partum rei furtivae partem. [= (50.16) 26
ceterum si esset pars, nec si apud bonae fidei empto-
rem peperisset, usucapi poterat.

Sed heres furis hanc actionem non [(6.2)11 § 2—10
3 habet, quia vitiorum defuncti successor est. Inter-
dum tamen, licet furtiva mater distracta non sit, sed
donata ignoranti mihi et apud me conceperit et pe-
pererit, competit mihi in partu Publiciana, ut Iulianus
ait, si modo eo tempore, quo experiar,[1] furtivam ma-
4 trem ignorem. Idem Iulianus generaliter dicit, ex
qua causa matrem usucapere possem, si furtiva non
esset, ex ea causa partum me usucapere, si furtivam
esse matrem ignorabam: ex omnibus igitur causis
5 Publicianam habebo. Idem est et si ex partu partus
est et si non natus, sed post mortem matris exsecto
ventre eius extractus est, ut et Pomponius libro qua-
6 dragensimo scripsit. Idem ait aedibus emptis, si
fuerint dirutae, ea quae aedificio accesserunt huius-
7 modi actione petenda. Quod tamen per alluvionem
fundo accessit, simile fit ei cui accedit: et ideo si ipse
fundus Publiciana peti non potest, non hoc petetur, si
autem potest, et ad partem, quae per alluvionem ac-
8 cessit: et ita Pomponius scribit. Idem adicit et si
statuae emptae partes recisae petantur, similem actio-
9 nem proficere. Idem scribit, si aream emero et in-
sulam in ea aedificavero, recte me Publiciana usurum.
10 Item, inquit, si insulam emi et ad aream ea pervenit,
aeque potero uti Publiciana.

575. Papinianus libro sexto quaestionum [(6.2)14
scribit: si quis prohibuit vel denuntiavit ex causa ven-
ditionis tradi rem, quae ipsius voluntate a procuratore
fuerat distracta, et is nihilo minus tradiderit, emptorem
tuebitur praetor, sive possideat sive petat rem. sed
quod iudicio empti procurator emptori praestiterit, con-
trario iudicio mandati consequetur: potest enim fieri,
ut emptori res auferatur ab eo, qui venire mandavit,
quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam
debuit opponere, veluti: 'si non auctor meus ex volun-
tate tua vendidit'.

*

v. lib. XVII. [(6.1)75

LIBER XVII.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 3.]

[*Communia de vindicatione et Publiciana actione*]?

576. [2]Iulianus libro octavo digestorum [(6.1)37
scribit: si in aliena area aedificassem, cuius bonae
fidei quidem emptor fui, verum eo tempore aedificavi,
quo iam sciebam alienam, videamus, an nihil mihi ex-
ceptio prosit: nisi forte quis dicat prodesse de damno
sollicito. puto autem huic exceptionem non prodesse:
nec enim debuit iam alienam certus aedificium ponere:
sed hoc ei concedendum est, ut sine dispendio domini
areae tollat aedificium quod posuit.

577. [2]Redemptores, qui suis cementis [(6.1)39 pr.
aedificant, statim cementa faciunt eorum, in quorum
solo aedificant.

578. [2]Marcellus libro septimo digesto- [(24.1)45
rum scribit etiam[3] eum detrahere sine mulieris damno

---

1) *Ad formulae verba* 'si . . . anno possedisset'.
2) *In fr.* 572—574 *species tractantur diversae, ad quas, cum formulae propositae verba non quadrarent, formula a praetore accommodanda erat.*
3) usu *Ulp.*

1) quo experiar *gloss.?* eo tempore (*sc. quo conceperit et pepererit*) *Ulp.? cf. Iulian. fr.* 614 *pr.* 2) *Suspicor iungenda esse fr.* 576—579. *Quae omnia videntur scripta esse occasione legis XII tabularum quae tignum aedibus iunctum vindicari vetat.* 3) si maritus diaetam in uxoris hortis, quos in dotem acceperat, fecerit, posse *similiave ins., cf. Marcell. fr.* 89.

et citra metum senatus consulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit.

579. [1]Creditori, qui ob restitutionem aedi- [(42. 3) 1] ficiorum crediderit, privilegium exigendi datur.[2]

580. In speciali actione non cogitur [(6. 1) 73 pr.] possessor dicere, pro qua parte eius sit: hoc enim petitoris munus est, non possessoris: quod et in Publiciana observatur.

[*Si ager vectigalis petatur* (*E.* 70)].

581. 'Ager' est locus, qui sine villa est. [(50. 16) 27 pr.]

582. [*Qui in perpetuum fundum fruendum* [(6. 3) 2] *conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem adversus quemvis possessorem, sed et adversus ipsos municipes,*] [3]ita tamen si vectigal solvant.

583. Superficiario (75) [4]praetor causa [(6. 1) 73 § 1, 75] cognita in rem actionem pollicetur.

[*Si praedium stipendiarium vel tributarium petatur* (*E.* 71)].[5]

584. 'Stipendium' a stipe appellatum [(50. 16) 27 § 1] est, quod per stipes, id est modica aera, colligatur. idem hoc etiam 'tributum' appellari Pomponius ait. et sane appellatur ab intributione tributum vel ex eo quod militibus tribuatur.

585. Iulianus recte scribit libro duo- [(6. 1) 39 § 1] decimo digestorum mulierem, quae intercedens fundum pignori dedit, quamvis a creditore distractum posse in rem actione petere.

586. [6]Si quis hac lege emerit, ut, si [(6. 1) 41 pr.] alius meliorem condicionem attulerit, recedatur ab emptione, post allatam condicionem iam non potest in rem actione uti. sed et si cui in diem addictus sit fundus, antequam adiectio sit facta, uti in rem actione potest: postea non poterit.

587. [6]Si mortis causa res donata est et [(39. 6) 29] convaluit qui donavit, videndum, an habeat in rem actionem. et si quidem quis sic donavit, ut, si mors contigisset, tunc haberet cui donatum est, sine dubio donator poterit rem vindicare: mortuo eo tunc is cui donatum est. si vero sic, ut iam nunc haberet, redderet, si convaluisset vel de proelio vel peregre redisset, potest defendi in rem competere donatori, si quid horum contigisset, interim autem ei cui donatum est. sed et si morte praeventus sit is cui donatum est, adhuc quis dabit in rem donatori.

588. Si servus mihi vel filius familias [(6. 1) 41 § 1] fundum vendidit et tradidit habens liberam peculii administrationem, in rem actione uti potero. sed et si domini voluntate domini rem tradat, idem erit dicendum: quemadmodum, cum procurator voluntate domini vendidit vel tradidit, in rem actionem mihi praestabit.

589. [7]Quaedam mulier fundum non marito [(6. 1) 77] donavit per epistulam et eundem fundum ab eo conduxit: posse defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem veluti per colonum. proponebatur, quod etiam in eo agro qui donabatur fuisset, cum epistula emitteretur: quae res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non intervenisset.

[*Si usus fructus petatur etc.* (*E.* 72)].

590. Uti frui ius sibi esse solus po- [(7. 6) 5 pr. — § 2] test intendere, qui habet usum fructum, dominus autem fundi non potest, quia qui habet proprietatem, utendi fruendi ius separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus servire: de suo enim, non de alieno iure quemque agere oportet. quamquam enim actio negativa domino competat adversus fructuarium, magis tamen de suo iure agere videtur quam alieno, cum invito se negat ius esse utendi fructuario vel sibi ius esse prohibendi. quod si forte qui agit dominus proprietatis non sit, quamvis fructuarius ius utendi non habet, vincet tamen iure, quo possessores sunt potiores,
1 licet nullum ius habeant. Utrum autem adversus dominum dumtaxat in rem actio usufructuario competat an etiam adversus quemvis possessorem, quaeritur. et Iulianus libro septimo digestorum scribit hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere: nam et si fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem, sed usum fructum vindicare debet
2 adversus vicini fundi dominum. Si partis fundi usus fructus constituatur, potest de eo in rem agi, sive vindicet quis usum fructum sive alii neget.

591. In his autem actionibus, quae [(7. 6) 5 § 3—5] de usu fructu aguntur, etiam fructus venire plus quam
4 manifestum est. Si post litem de usu fructu contestatam fuerit finitus usus fructus, an ulterius fructus desinant deberi? et puto desinere: nam etsi mortuus fuerit fructuarius, heredi eius actionem praeteritorum dumtaxat fructuum dandam Pomponius libro quadra-
4a gensimo scribit. Fructuario qui vicit omnis causa restituenda est: et ideo si servi fuerit usus fructus legatus, quidquid ex re fructuarii vel ex operis suis
5 consecutus est, possessor debebit restituere. Sed et si forte tempore usus fructus amissus est alio quidem possidente, alio autem liti se offerente, non sufficit eum usum fructum iterum renovare, verum cavere quoque eum de evictione usus fructus oportet: quid enim si servum aut fundum is qui possidebat pignori dedit isque ab eo qui pignori accepit iure uti prohibetur? debebit itaque habere cautum.

Interdum pars usus fructus et non habenti [(7. 2) 10] partem suam, sed amittenti adcrescit: nam si usus fructus duobus fuerit legatus et alter lite contestata amiserit usum fructum, mox et collegatarius, qui litem contestatus non erat, usum fructum amisit, partem dimidiam dumtaxat, quam amisit qui litem contestatus est adversus eum qui se liti optulit, a possessore consequitur: pars enim collegatarii ipsi adcrescit, non domino proprietatis: usus fructus enim personae adcrescit etsi fuerit amissus.

Sicut fructuario in rem confessoriam [(7. 6) 5 § 6] agenti fructus praestandi sunt, ita et proprietatis domino, si negatoria actione utatur: sed in omnibus ita demum, si non sit possessor qui agat (nam et possessori competunt): quod si possident, nihil fructuum nomine consequentur. quid ergo officium erit iudicis quam hoc, ut securus consequatur fructuarius fruendi licentiam, proprietatis dominus, ne inquietetur?

1) *v. p.* 514 *n.* 2. 2) *simili ratione, qua duodecim tabulae vindicari tignum iunctum vetant: ne scilicet ruinis urbs deformetur.* 3) libro decimo septimo ad Sabinum (*pro* ad edictum) *inscr. F.* 4) libro sexto decimo *inscr. F.: quam inscriptionem falsam esse apparet collata inscriptione* (6. 1) 73. 5) *Fr.* 585—589 *sub hac rubrica non sine dubitatione collocavi: moveor autem eo, quod in his omnibus de fundo agi videtur non per mancipationem, sed per traditionem ad alium translato.* 6) *Iunge fr.* 585. 586. 7) *cf. Vat.* 293.

592. Operae servi legatae capitis minutione non amittuntur. [(7.7) 2]

[*Si servitus vindicetur etc.* (*E.* 73)].

593. De servitutibus in rem actiones [(8. 5) 2 pr.] competunt nobis ad exemplum earum quae ad usum fructum pertinent, tam confessoria quam negatoria, confessoria ei qui servitutes sibi competere contendit, negatoria domino qui negat.

[*De servitutibus praediorum rusticorum*].

594. Haec autem in rem actio[1] con- [(8. 5) 2 § 1—3] fessoria nulli alii quam domino fundi competit: servitutem enim nemo vindicare potest quam is qui dominium in fundo vicino habet, cui servitutem dicit deberi.
2 Recte Neratius scribit, si medii loci usus fructus legetur, iter quoque sequi (per ea scilicet loca fundi, per quae qui usum fructum cessit constitueret) quatenus est ad fruendum necessarium: namque sciendum est iter, quod fruendi gratia fructuario praestatur, non esse servitutem, neque enim potest soli fructuario servitus deberi: sed si fundo debeatur, et ipse fructuarius ea
3 utetur. Pomponius dicit fructuarium interdicto de itinere uti posse, si hoc anno usus est: alibi enim de iure, id est in confessoria actione, alibi de facto, ut in hoc interdicto, quaeritur: quod et Iulianus libro quadragensimo octavo digestorum scribit. pro sententia Iuliani facit, quod Labeo scribit, etiamsi testator usus sit qui legavit usum fructum, debere utile interdictum fructuario dari, quemadmodum heredi vel emptori competunt haec interdicta.

Loci corpus non est dominii ipsius, [(8. 5) 4 pr. — § 5]
1 cui servitus debetur, sed ius eundi habet. Qui iter sine actu vel actum sine itinere habet, actione de ser-
2 vitute utetur. In confessoria actione, quae de servitute movetur, fructus etiam veniunt. sed videamus, qui esse fructus servitutis possunt: et est verius id demum fructuum nomine computandum, si quid sit quod intersit agentis servitute non prohiberi. sed et in negatoria actione, ut Labeo ait, fructus computantur, quanti interest petitoris non uti fundi sui itinere adver-
3 sarium: et hanc sententiam et Pomponius probat. Si fundus, cui iter debetur, plurium sit, unicuique in solidum competit actio, et ita et Pomponius libro quadragensimo primo scribit: sed in aestimationem id quod interest veniet, scilicet quod eius interest, qui experietur. itaque de iure quidem ipso singuli experientur et victoria et aliis proderit, aestimatio autem ad quod eius interest revocabitur, quamvis per unum adquiri
4 servitus non possit. Sed et si duorum fundus sit qui servit, adversus unumquemque poterit ita agi et, ut Pomponius libro eodem scribit, quisquis defendit, solidum debet restituere, quia divisionem haec res non
5 recipit. Si quis mihi itineris vel actus vel viae controversiam non faciat, sed reficere sternere non patiatur, Pomponius libro eodem scribit confessoria actione mihi utendum: nam et si arborem impendentem habeat vicinus, qua viam vel iter invium vel inhabile facit, Marcellus quoque apud Iulianum notat iter petendum vel viam vindicandam. sed de refectione viae et interdicto uti possumus, quod de itinere actuque reficiendo competit: non tamen si silice quis sternere velit, nisi nominatim id convenit.

1) *quae sc. de iure eundi agendi proposita est, cf. Lenel* § 73.

595. [1]Invitum autem in servitutibus[2] acci- [(8. 2) 5] pere debemus non eum qui contra dicit, sed eum qui non consentit. ideo Pomponius libro quadragensimo et infantem et furiosum invitos recte dici ait: non enim ad factum, sed ad ius servitutis haec verba referuntur.

596. Item sic possunt servitutes [(8. 3) 3 pr. — § 2] imponi, et ut boves, per quos fundus colitur, in vicino agro pascantur: quam servitutem poni posse Neratius
1 libro secundo membranarum scribit. Idem Neratius etiam ut fructus in vicini villa cogantur coactique habeantur et pedamenta ad vineam ex vicini praedio
2 sumantur, constitui posse scribit. Eodem libro ait vicino, cuius lapidicinae fundo tuo immineant, posse te cedere ius ei esse terram rudus saxa iacere posita habere, et ut in tuum lapides provolvantur ibique positi habeantur indeque exportentur.

Sed et de haustu, quia servitus est, com- [(8. 5) 4 § 6] petunt nobis in rem actiones.

Qui habet haustum, iter quoque [(8. 3) 3 § 3. 5 pr.] habere videtur ad hauriendum et, ut ait Neratius libro tertio membranarum, sive ei ius hauriendi et adeundi cessum sit, utrumque habebit, sive tantum hauriendi, inesse et aditum, sive tantum adeundi ad fontem, inesse et haustum. haec de haustu ex fonte privato. ad flumen autem publicum idem Neratius eodem libro scribit iter debere cedi, haustum non oportere, et si quis tantum haustum cesserit, nihil eum agere. (5) Ergo secundum eum et vindicari poterit.[3]

De aqua per rotam tollenda ex flumine vel [(8. 4) 2] haurienda, vel si quis servitutem castello imposuerit, quidam dubitaverunt, ne hae servitutes non essent: sed rescripto imperatoris Antonini ad Tullianum adicitur, licet servitus iure non valuit, si tamen hac lege comparavit seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc ius adquisivit, tuendum esse eum, qui hoc ius possedit.

Neratius libris ex Plautio ait nec haustum [(8. 3) 5 § 1] nec appulsum pecoris nec cretae eximendae calcisque coquendae ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat: et hoc Proculum et Atilicinum existimasse ait. sed ipse dicit, ut maxime calcis coquendae et cretae eximendae servitus constitui possit, non ultra posse, quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.

[*De servitutibus praediorum urbanorum*].

597. Competit autem de servitute [(8. 5) 4 § 7—8a] actio[4] domino aedificii neganti servitutem se vicino debere, cuius aedes non in totum liberae sunt, sed ei cum quo agitur servitutem non debent. verbi gratia habeo aedes, quibus sunt vicinae Seianae et Sempronianae, Sempronianis servitutem debeo, adversus dominum Seianarum volo experiri altius me tollere prohibentem: in rem actione experiar: licet enim serviant aedes meae, ei tamen cum quo agitur non serviunt: hoc igitur intendo habere me ius altius tollendi invito eo cum quo ago: quantum enim ad eum
8 pertinet, liberas aedes habeo. Si cui omnino altius tollere non liceat, adversus eum recte agetur ius ei non
8a esse tollere. Haec servitus et ei, qui ulteriores aedes habet, deberi poterit:

et si forte qui medius est, quia ser- [(8. 5) 6 pr. § 1] vitutem non debebat, altius extulerit aedificia sua, ut

1) *Possunt haec etiam ad rubricam praecedentem pertinere, cf. fr.* 590 *pr.:* cum invito se negat *etc.* 2) *in negatoria sc. formula.* 3) *sc. ius eundi ad flumen publicum.* 4) de servitute actio] haec actio (*cuius sc. formulam retulerat*) *Ulp.*

iam ego non videar luminibus tuis obstaturus, si aedificavero, frustra intendes ius mihi non esse ita aedificatum habere invito te: sed si intra tempus statutum[1] rursus deposuerit aedificium suum vicinus, renascetur
1 tibi vindicatio. Sciendum tamen in his servitutibus possessorem esse eum iuris et petitorem. et si forte non habeam aedificatum altius in meo, adversarius meus possessor est: nam cum nihil sit innovatum, ille possidet et aedificantem me prohibere potest et civili actione et interdicto quod vi aut clam: idem et si lapilli iactu impedierit. sed et si patiente eo aedificavero, ego possessor ero effectus.

598. Etiam de servitute, quae oneris (8. 5) 6 § 2—4
ferendi causa imposita erit, actio nobis competit, ut et onera ferat et aedificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est. et Gallus putat non posse ita servitutem imponi, ut quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet: nam in omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitutem adserit, non ad eum, cuius res servit. sed evaluit Servi sententia, in proposita specie ut possit quis defendere ius sibi esse cogere adversarium reficere parietem ad onera sua sustinenda. Labeo autem hanc servitutem non hominem debere, sed rem, denique
3 licere domino rem derelinquere scribit. Haec autem actio in rem magis est quam in personam et non alii competit quam domino aedium et adversus dominum,
4 sicuti ceterarum servitutium intentio. Si aedes plurium dominorum sint, an in solidum agatur, Papinianus libro tertio quaestionum tractat: et ait singulos dominos in solidum agere, sicuti de ceteris servitutibus excepto usu fructu. sed non idem respondendum inquit, si communes aedes essent, quae onera vicini sustinerent.

Unus ex dominis communium aedium ser- (8. 1) 2
vitutem imponere non potest.

Modus autem refectionis in hac actione (8. 5) 6 § 5—7
ad eum modum pertinet, qui in servitute imposita continetur: forte ut reficiat lapide quadrato vel lapide structili vel quovis alio opere, quod in servitute dictum
6 est. Veniunt et fructus in hac actione, id est commodum quod haberet, si onera aedium eius vicinus
7 sustineret. Parietem autem meliorem quidem, quam in servitute impositum est, facere licet: deteriorem si facit, aut per hanc actionem aut per operis novi nuntiationem prohibetur.

Sicut autem refectio parietis ad vicinum (8. 5) 8 pr.
pertinet, ita fultura aedificiorum vicini cui servitus debetur, quamdiu paries reficitur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere: nam si non vult superior fulcire, deponat, et restituet, cum paries fuerit restitutus. et hic quoque sicut in ceteris servitutibus actio contraria dabitur, hoc est ius tibi non esse me cogere.

599. Competit mihi actio adversus (8. 5) 8 § 1—3
eum, qui cessit mihi talem servitutem, ut in parietem eius tigna immittere mihi liceat supraque ea tigna verbi gratia porticum ambulatoriam facere superque eum parietem columnas structiles imponere, quae tectum
2 porticus ambulatoriae sustineant. Distant autem hae actiones inter se, quod superior quidem locum habet etiam ad compellendum vicinum reficere parietem meum, haec vero locum habet ad hoc solum, ut tigna suscipiat, quod non est contra genera servitutium.
3 Sed si quaeritur, quis possessoris, quis petitoris partes sustineat, sciendum est possessoris partes sustinere, si quidem tigna immissa sint, eum, qui servitutem sibi deberi ait, si vero non sunt immissa, eum qui negat.

600. Et si quidem is optinuerit, qui (8. 5) 8 § 4
servitutem sibi defendit, non debet ei servitus cedi, sive recte pronuntiatum est, quia habet, sive perperam, quia per sententiam non debet servitus constitui, sed quae est declarari. plane si non utendo amisit dolo malo domini aedium post litem contestatam, restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino aedium.

601. Aristo Cerellio Vitali respondit (8. 5) 8 § 5—7
non putare se ex taberna casiaria fumum in superiora aedificia iure immitti posse, nisi ei rei servitutem talem admittit. idemque ait: et ex superiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet: in suo enim alii hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat, fumi autem sicut aquae esse immissionem: posse igitur superiorem cum inferiore agere ius illi non esse id ita facere. Alfenum denique scribere ait posse ita agi ius illi non esse in suo lapidem caedere, ut in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur Aristo eum, qui tabernam casiariam a Minturnensibus conduxit, a superiore prohiberi posse fumum immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri: agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere. ergo per contrarium agi poterit ius esse fumum immittere: quod et ipsum videtur Aristo probare. sed et interdictum uti possidetis poterit locum habere, si quis prohibeatur, qualiter
6 velit, suo uti. Apud Pomponium dubitatur libro quadragensimo primo lectionum, an quis possit ita agere licere fumum non gravem, puta ex foco, in suo facere aut non licere. et ait magis non posse agi, sicut agi non potest ius esse in suo ignem facere aut
7 sedere aut lavare. Idem in diversum probat: nam et in balineis, inquit, vaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in Ursi Iuli instruxisset, placuit potuisse tales servitutes imponi.

602. [1]Locare servitutem nemo potest. (19. 2) 44
*
v. Paul. fr. 264. (16. 3) 19
v. lib. XVIII. (44. 7) 60

LIBER XVIII.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 4.]

[*De modo agri* (*E.* 74)].

603. Si fundo vendito in qualitate iuge- (19. 1) 34
rum captio est, ex empto erit actio.

604. [*Bonitatis aestimationem faciendam,* (21. 2) 14
cum pars evincitur, Proculus recte putabat . . .], non in dimidiam quantitatem pretii.

Si quadrupes pauperiem dederit (E. 75).[2]

605. Si quadrupes pauperiem fecisse (9. 1) 1 pr. § 1
dicetur, actio ex lege duodecim tabularum descendit: quae lex voluit aut dari id quod nocuit, id est id animal quod noxiam commisit, aut aestimationem
1 noxiae offerre. Noxia autem est ipsum delictum.

[*Ad formulam*].

606. [3]Quae actio ad omnes quadrupedes (9. 1) 1 § 2
pertinet.

1) tempus statutum] biennium *Ulp.*

1) libro septimo (VII *pro* XVII) *inscr. F.*
2) *v. coll.* 7, 3 *rubr.*
3) *Ad v.* 'quadrupedem'.

607. Ait praetor[1]: 'pauperiem fecisse'. (9.1)1 § 3—11
pauperies est damnum sine iniuria facientis datum:
nec enim potest animal iniuria fecisse, quod sensu
4 caret. Itaque, ut Servius scribit, tunc haec actio
locum habet, cum commota feritate nocuit quadrupes,
puta si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos
cornu petere solitus petierit, aut mulae propter nimiam
ferociam: quod si propter loci iniquitatem aut propter
culpam mulionis, aut si plus iusto onerata quadrupes
in aliquem onus everterit, haec actio cessabit damni-
5 que iniuriae agetur. Sed et si canis, cum duceretur
ab aliquo, asperitate sua evaserit et alicui damnum
dederit: si contineri firmius ab alio poterit vel si per
eum locum induci non debuit, haec actio cessabit et
6 tenebitur qui canem tenebat. Sed et si instigatu
alterius fera damnum dederit, cessabit haec actio.
7 Et generaliter haec actio locum habet, quotiens contra
naturam fera mota pauperiem dedit: ideoque si equus
dolore concitatus calce petierit, cessare istam actionem,
sed eum, qui equum percusserit aut vulneraverit, in
factum magis quam lege Aquilia teneri, utique ideo,
quia non ipse suo corpore damnum dedit. at si, cum
equum permulsisset quis vel palpatus esset, calce eum
8 percusserit, erit actioni locus. Et si alia quadrupes
aliam concitavit ut damnum daret, eius quae concitavit
9 nomine agendum erit. Sive autem corpore suo pau-
periem quadrupes dedit, sive per aliam rem, quam
tetigit quadrupes, haec actio locum habebit: ut puta si
10 plaustro bos obtrivit aliquem vel alia re deiecta. In
bestiis autem propter naturalem feritatem haec actio
locum non habet: et ideo si ursus fugit et sic nocuit,
non potest quondam dominus conveniri, quia desinit
dominus esse, ubi fera evasit: et ideo et si eum occidi,
11 meum corpus est. Cum arietes vel boves com-
misissent et alter alterum occidit, Quintus Mucius
distinxit, ut si quidem is perisset qui adgressus erat,
cessaret actio, si is, qui non provocaverat, competeret
actio.

608. 'Quamobrem eum sibi aut noxam (9.1)1 § 11—15
12 sarcire aut in noxam dedere oportere et'.[2] Cum
etiam in quadrupedibus noxa caput sequitur, adversus
dominum haec actio datur, non cuius fuerit quadrupes,
13 cum noceret, sed cuius nunc est. Plane si ante
litem contestatam decesserit animal, extincta erit actio.
14 Noxae autem dedere est animal tradere vivum.
demum si commune plurium sit animal, adversus sin-
gulos erit in solidum noxalis actio, sicuti in homine.
15 Interdum autem dominus in hoc non convenietur,
ut noxae dedat, sed etiam in solidum, ut puta si in
iure interrogatus, an sua quadrupes esset, responderit
non esse suam: nam si constiterit esse eius, in solidum
condemnabitur.

Si quis in iure interrogatus, an quadrupes (11.1)7
quae pauperiem fecit eius sit, responderit, tenetur.

Si post litem contestatam ab alio sit (9.1)1 § 16
animal occisum, quia domino legis Aquiliae actio com-
petit, ratio in iudicio habebitur legis Aquiliae, quia
dominus noxae dedendae facultatem amiserit: ergo ex
iudicio proposito litis aestimationem offeret, nisi para-
tus fuerit actionem mandare adversus eum qui occidit.

1) Formulae verba haec sunt *similiave Ulp.? Sed et formularum verba poterant praetoris esse dici.* 2) Quamobrem . . . oportere et] quamobrem N^m N^m A^o A^o aut noxiam sarcire aut in noxam dedere oportet *Ulp. Sunt haec ipsa formulae verba, cf. Lenel, p.* 155.

609. Hanc actionem nemo dubitaverit (9.1)1 § 17
heredi dari ceterisque successoribus: item adversus
heredes ceterosque non iure successionis, sed eo iure,
quo domini sint, competit.

610. [1]Numquam actiones, prae- (50.17)130 = (44.7)60
sertim[2] poenales, de eadem re[3] concurrentes alia aliam
consumit.

[*De pastu pecoris* (*E.* 76)].

611. 'Pratum' est, in quo ad fructum (50.16)31
percipiendum falce dumtaxat opus est: ex eo dictum,
quod paratum sit ad fructum capiendum.

[*Ad legem Aquiliam* (*E.* 77)].

612. Lex Aquilia omnibus legibus, quae (9.2)1
ante se de damno iniuria locutae sunt, derogavit, sive
duodecim tabulis, sive alia quae fuit: quas leges nunc
1 referre non est necesse. Quae lex Aquilia plebisci-
tum est, cum eam Aquilius tribunus plebis a plebe
rogaverit.

[*Ad caput primum*].

613. [4]Si servus servave iniuria occisus oc- (9.2)3
cisave fuerit, lex Aquilia locum habet.

Iniuria occisum esse merito coll. 7, 3 cf. (9.2)3, 5 pr. § 1
adicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria
id esse factum. proinde si quis servum latronem oc-
ciderit, lege Aquilia non tenetur, quia [*iniuria*] non
2 occidit. Sed et [5]quemcumque alium ferro se peten-
tem qui[6] occiderit, non videbitur iniuria occidisse.
proinde si furem nocturnum, quem lex duodecim tabu-
larum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem
aeque lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat,
videamus, an lege Aquilia teneatur? et Pomponius dubi-
3 tat, num haec lex non sit in usu. Et si quis noctu[7]
furem occiderit, non dubitamus,[8] quin lege Aquilia
non teneatur: sin autem, cum posset adprehendere,
maluit occidere, magis est, ut iniuria fecisse videatur:
4 ergo etiam lege[9] Cornelia tenebitur. Iniuriam autem
accipere hic[10] nos oportet non quemadmodum circa in-
iuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod
non iure factum est, hoc est contra ius, id est, si culpa
quis occiderit:

et ideo interdum utraque actio con- (9.2)5 § 1—3
currit et legis Aquiliae et iniuriarum, sed duae erunt
aestimationes, alia damni, alia contumeliae. igitur in-
iuriam hic damnum accipiemus culpa datum etiam ab
2 eo, qui nocere noluit. Et ideo quaerimus, si furiosus
damnum dederit, an legis Aquiliae actio sit? et Pegasus
negavit: quae enim in eo culpa sit, cum suae mentis
non sit? et hoc est verissimum. cessabit igitur Aquiliae
actio, quemadmodum, si quadrupes damnum dederit,
Aquilia cessat, aut si tegula ceciderit. sed et si infans
damnum dederit, idem erit dicendum. quodsi inpubes
id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri et Aquilia
eum: et hoc puto verum, si sit iam iniuriae capax.
3 [11]Si magister in disciplina vulneraverit servum vel
occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria
dederit? et Iulianus scribit Aquilia teneri eum, qui
eluscaverat discipulum in disciplina: multo magis igi-

1) *cf. I.* (4. 9) 1. *Fr. gem. errore, ut videtur, inscriptum est* 'Ulp. 17 ad edict.' 2) praesertim *om. fr. gem.* 3) pecunia *fr. gem.* 4) *Ad v.* 'iniuria'. 5) si *add. dig.* 6) quis *dig.* 7) quis noctu] metu quis mortis *rectius, ut videtur, dig.* 8) dubitabitur *dig.* 9) etiam lege] et *dig.* 10) hic accipere *dig.* 11) *cf.* (19. 2) 13 § 4.

tur in occiso idem erit dicendum. proponitur autem
apud eum species talis: sutor, inquit, puero discenti
ingenuo filio familias, parum bene facienti quod de-
monstraverit, forma calcei cervicem percussit, ut oculus
puero perfunderetur. dicit igitur Iulianus iniuriarum
quidem actionem non competere, quia non faciendae
iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi
causa: an ex locato, dubitat, quia levis dumtaxat casti-
gatio concessa est docenti: sed lege Aquilia posse agi
non dubito:

qua actione patrem consecuturum ait, (9. 2) 7 pr.
quod minus ex operis filii sui propter vitiatum oculum
sit habiturus, et impendia, quae pro eius curatione
fecerit.

614. [1]Occisum autem accipere debe- (9. 2) 7 § 1—8
mus, sive gladio sive etiam fuste vel alio telo vel mani-
bus (si forte strangulavit eum) vel calce petiit vel capite
2 vel qualiter qualiter. Sed si quis plus iusto onera-
tus deiecerit onus et servum occiderit, Aquilia locum
habet: fuit enim in ipsius arbitrio ita se non onerare.
nam et si lapsus aliquis servum alienum onere pres-
serit, Pegasus ait lege Aquilia eum teneri ita demum,
si vel plus iusto se oneraverit vel neglegentius per
3 lubricum transierit. Proinde si quis alterius inpulsu
damnum dederit, Proculus scribit neque eum qui im-
pulit teneri, quia non occidit, neque eum qui impulsus
est, quia damnum iniuria non dedit: secundum quod
4 in factum actio erit danda in eum qui impulit. Si
quis in colluctatione vel in pancratio, vel pugiles dum
inter se exercentur, alius alium occiderit, si quidem
in publico certamine alius alium occiderit, cessat
Aquilia, quia gloriae causa et virtutis, non iniuriae
gratia videtur damnum datum. hoc autem in servo
non procedit, quoniam ingenui solent certare: in filio
familias vulnerato procedit. plane si cedentem vulnera-
verit, erit Aquiliae locus, aut si non in certamine ser-
vum occidit, nisi si domino committente hoc factum
5 sit: tunc enim Aquilia cessat. Sed si quis servum
aegrotum leviter percusserit et is obierit, recte Labeo
dicit lege Aquilia eum teneri, quia aliud alii morti-
6 ferum esse solet. Celsus autem multum interesse
dicit, occiderit an mortis causam praestiterit, ut qui
mortis causam praestitit, non Aquilia, sed in factum
actione teneatur. unde adfert eum qui venenum pro
medicamento dedit et ait causam mortis praestitisse,
quemadmodum eum qui furenti gladium porrexit: nam
7 nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum. Sed
si quis de ponte aliquem praecipitavit, Celsus ait, sive
ipso ictu perierit aut continuo submersus est aut lassa-
tus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia teneri,
8 quemadmodum si quis puerum saxo inlisisset. Pro-
culus ait, si medicus servum imperite secuerit, vel ex
locato vel ex lege Aquilia competere actionem.

Item si obstetrix medicamentum dederit et (9. 2) 9
inde mulier perierit, Labeo distinguit, ut, si quidem
suis manibus supposuit, videatur occidisse: sin vero
dedit, ut sibi mulier offerret, in factum actionem dan-
dam, quae sententia vera est: magis enim causam
1 mortis praestitit quam occidit. Si quis per vim vel
suasum medicamentum alicui infundit vel ore vel
clystere vel si eum unxit malo veneno, lege Aquilia
eum teneri, quemadmodum obstetrix supponens tene-
2 tur. Si quis hominem fame necaverit, in factum
3 actione teneri Neratius ait. Si servum meum equi-
tantem concitato equo effeceris in flumen praecipitari
atque ideo homo perierit, in factum esse dandam actio-
nem Ofilius scribit: quemadmodum si servus meus ab
4 alio in insidias deductus, ab alio esset occisus. [1]Sed
si per lusum iaculantibus servus fuerit occisus, Aquiliae
locus est: sed si cum alii in campo iacularentur, servus
per eum locum transierit, Aquilia cessat, quia non de-
buit per campum iaculatorium iter intempestive facere.
qui tamen data opera in eum iaculatus est, utique
Aquilia tenebitur.

Item Mela scribit, si, cum pila qui- (9. 2) 11 pr.—§ 5
dam luderent, vehementius quis pila percussa in ton-
soris manus eam deiecerit et sic servi, quem tonsor
habebat, gula sit praecisa adiecto cultello: in quocum-
que eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Pro-
culus in tonsore esse culpam: et sane si ibi tondebat,
ubi ex consuetudine ludebatur vel ubi transitus frequens
erat, est quod ei imputetur: quamvis nec illud male
dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se
1 quis commiserit, ipsum de se queri debere. Si alius
tenuit, alius interemit, is qui tenuit, quasi causam
2 mortis praebuit, in factum actione tenetur. Sed si
plures servum percusserint, utrum omnes quasi occide-
rint teneantur, videamus. et si quidem apparet cuius
ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur: quod si non
apparet, omnes quasi occiderint teneri Iulianus ait,[2] et
si cum uno agatur, ceteri non liberantur: nam ex lege
Aquilia quod alius praestitit, alium non relevat, cum
3 sit poena. Celsus scribit, si alius mortifero vulnere
percusserit, alius postea exanimaverit, priorem quidem
non teneri quasi occiderit, sed quasi vulneraverit, quia
ex alio vulnere periit, posteriorem teneri, quia occidit.
4 quod et Marcello videtur et est probabilius. Si plures
trabem deiecerint et hominem oppresserint, aeque ve-
5 teribus placet omnes lege Aquilia teneri. Item cum
eo, qui canem irritaverat et effecerat, ut aliquem mor-
deret, quamvis eum non tenuit, Proculus respondit
Aquiliae actionem esse: sed Iulianus eum demum
Aquilia teneri ait, qui tenuit et effecit ut aliquem mor-
deret: ceterum si non tenuit, in factum agendum.

615. [3]Legis autem Aquiliae actio ero (9. 2) 11 § 6—10
7 competit, hoc est domino. Si in eo homine, quem
tibi redhibiturus essem, damnum iniuria datum esset,
Iulianus ait legis Aquiliae actionem mihi competere
8 meque, cum coepero redhibere, tibi restiturum. Sed
si servus bona fide alicui serviat, an ei competit Aqui-
9 liae actio? et magis in factum actio erit danda. Eum,
cui vestimenta commodata sunt, non posse, si scissa
fuerint, lege Aquilia agere Iulianus ait, sed domino
10 eam competere. An fructuarius vel usuarius legis
Aquiliae actionem haberet, Iulianus tractat: et ego puto
melius utile iudicium ex hac causa dandum.

Liber homo suo nomine utilem Aquiliae (9. 2) 13
habet actionem: directam enim non habet, quoniam
dominus membrorum suorum nemo videtur. fugitivi
1 autem nomine dominus habet. Iulianus scribit, si
homo liber bona fide mihi serviat, ipsum lege Aquilia
2 mihi teneri. Si servus hereditarius occidatur, quaeri-
tur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius
servi. et ait Celsus legem domino damna salva esse
voluisse: dominus ergo hereditas habebitur. quare

1) *Ad v.* 'occiderit'.

1) *Exciderunt quaedam, cf. I.* (4. 3) 4. 2) *cf. Iulian. fr.* 821 § 1. 3) *Ad v.* 'ero'.

3 adita hereditate heres poterit experiri. Si servus legatus post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliae actionem legatario, si non post mortem servi adgnovit legatum: quod si repudiavit, consequens esse ait Iulianus dicere, heredi competere.

Huic scripturae consequens est dicere, (9. 2) 15 pr. ut, si ante aditam hereditatem occidatur legatus servus, apud heredem remaneat Aquiliae actio per hereditatem adquisita. quod si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remansit, sed cedere ea legatario heredem oportet.

[1][*Titio et Seio Stichum legavit: deliberante* (9. 2) 35 *Seio, cum Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiavit legatum. perinde Titius agere possit, ac si soli legatus esset,*] quia retro adcrevisse dominium ei videtur.

Si servus vulneratus mortifere postea (9. 2) 15 § 1 ruina vel naufragio vel alio ictu maturius perierit, de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato: sed si manumissus vel alienatus ex vulnere periit, quasi de occiso agi posse Iulianus ait. haec ita tam varie, quia verum est eum a te occisum tunc cum vulnerabas, quod mortuo eo demum apparuit: at in superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. sed si vulneratum mortifere liberum et heredem esse iusseris, deinde decesserit, heredem eius agere Aquilia non posse.

Si dominus servum suum occiderit, bonae (9. 2) 17 fidei possessori vel ei qui pignori accepit in factum actione tenebitur.

Sed si communem servum occiderit quis, (9. 2) 19 Aquilia teneri eum Celsus ait: idem est et si vulneraverit.

616. Ait lex: 'quanti is homo in eo anno (9. 2) 21 plurimi fuisset'. quae clausula aestimationem habet 1 damni, quod datum est. Annus autem retrorsus computatur, ex quo quis occisus est: quod si mortifere fuerit vulneratus et postea post longum intervallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo vulneratus est, licet Celsus contra scribit. 2 Sed utrum corpus eius solum aestimamus, quanti fuerit cum occideretur, an potius quanti interfuit nostra non esse occisum? et hoc iure utimur, ut eius quod interest fiat aestimatio.

Inde Neratius scribit, si servus (9. 2) 23 pr. — § 7 heres institutus occisus sit, etiam hereditatis aestima-1 tionem venire. Iulianus ait, si servus liber et heres esse iussus occisus fuerit, neque substitutum neque legitimum actione legis Aquiliae hereditatis aestimationem consecuturum, quae servo competere non potuit: quae sententia vera est. pretii igitur solummodo fieri aestimationem, quia hoc interesse solum substituti videretur: ego autem puto nec pretii fieri aestima-2 tionem, quia, si heres esset, et liber esset. Idem Iulianus scribit, si institutus fuero sub condicione 'si Stichum manumisero' et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit condicio: quod si vivo testatore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare, quia retrorsum quanti 3 plurimi fuit inspicitur. Idem Iulianus scribit aestimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit: et ideo et si pretioso pictori pollex fuerit praecisus et intra annum, quo praecideretur, fuerit occisus, posse eum Aquilia agere pretioque eo aestimandum, quanti fuit priusquam artem cum 4 pollice amisisset. Sed et si servus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quaestionem habere destinaveram, ut fraudium participes eruerentur, rectissime Labeo scribit tanti aestimandum, quanti mea intererat fraudes servi per cum commissas[1] detegi, non quanti noxa eius servi 5 valeat. Sed et si bonae frugi servus intra annum mutatis moribus occisus sit, pretium id aestimabitur, 6 quanto valeret, priusquam mores mutaret. In summa omnia commoda, quae intra annum, quo interfectus est, pretiosiorem servum facerent, haec accedere ad 7 aestimationem eius dicendum est. Si infans sit occisus nondum anniculus, verius est sufficere hanc actionem, ut aestimatio referatur ad id tempus, quo intra annum vixit.

[*De actionibus, quae ex capite primo descendunt*].

617. Hanc actionem et heredi (9. 2) 23 § 8—10 ceterisque successoribus dari constat: sed in heredem vel ceteros haec actio non dabitur, cum sit poenalis, 9 nisi forte ex damno locupletior heres factus sit. Si dolo servus occisus sit, et lege Cornelia agere dominum posse constat: et si lege Aquilia egerit, praeiudicium 10 fieri Corneliae non debet. Haec actio adversus confitentem competit in simplum, adversus negantem in duplum.

Si fatebitur iniuria occisum esse. In simplum . . .[2]

618. Si quis hominem vivum falso con- (9. 2) 23 § 11 fiteatur occidisse et postea paratus sit ostendere hominem vivum esse, Iulianus scribit cessare Aquiliam, quamvis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere eum occidisse: ceterum occisum esse hominem a quocumque oportet.

Proinde si occisus quidem non sit, mortuus (9. 2) 25 autem sit, magis est, ut non teneatur in mortuo, licet 1 fassus sit. Si procurator aut tutor aut curator aut quivis alius confiteatur aut absentem vulnerasse, con-2 fessoria in eos utilis actio danda est. Notandum, quod in hac actione, quae adversus confitentem datur, iudex non rei iudicandae, sed aestimandae datur: nam nullae partes sunt iudicandi in confitentes.

[*De noxalibus ex capite primo actionibus*].

619. Si servus sciente domino occidit, in (9. 4) 2 solidum dominum obligat, ipse enim videtur dominus occidisse: si autem insciente, noxalis est, nec enim debuit ex maleficio servi in plus teneri, quam ut noxae 1 eum dedat. Is qui non prohibuit, sive dominus manet sive desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim, si eo tempore dominus, quo non prohibeat, fuit, in tantum, ut Celsus putet, si fuerit alienatus servus in totum vel in partem vel manumissus, noxam caput non sequi: nam servum nihil deliquisse, *qui* domino iubenti obtemperavit. et sane si iussit, potest hoc dici: si autem non prohibuit, quemadmo-

1) *Bononienses post* (9. 2) 17 — *v. infra* — *haec addunt:* si coniunctim duobus legetur Stichus et alter eorum occisum repudiaverit, puto coniunctum solum posse Aquilia agere, quia retro adcrevisse dominium ei videretur. *Quae ex* (9. 2) 34, 35 *confecta esse cum Mommseno arbitror.*

1) per eum commissas *gloss.?* 2) *cf. coll. rubr.* 2, 4 *et* 12, 7, *quo loco post* in simplum *sequuntur haec verba librariorum manu aperte corrupta:* et cum (*al.* eum) diceret (*al.* dicere, doceret, docere); *de quibus v. Lenel, ZRG* XXI *p.* 195 *sq.*

dum factum servi excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam et legem duodecim tabularum: nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit vel aliam noxam commisit, servi nomine actio est noxalis nec dominus suo nomine tenetur: at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non servi. utriusque legis reddit rationem, duodecim tabularum, quasi voluerit servos dominis in hac re non obtemperare, Aquiliae, quasi ignoverit servo, qui domino paruit, periturus si non fecisset. sed si placeat, quod Iulianus libro octagensimo sexto scribit 'si servus furtum faxit noxiamve nocuit' etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio, ut quod detur Aquilia adversus dominum, non servum excuset, sed dominum oneret. nos autem secundum Iulianum probavimus, quae sententia habet rationem et a Marcello apud Iulianum probatur.

Sed et ipse servus manumissus tenetur. (9. 4) 6

620. Si quis a multis conveniatur ex noxa (9. 4) 14 eiusdem servi, vel si ab uno, ex pluribus tamen delictis, non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis aestimationem offerre his, quibus dedere non potest. quid ergo est, si a pluribus conveniatur? si quidem unus occupavit, an melior sit condicio, ut ipsi soli dedatur? an vero vel omnibus dedi debeat vel cavere debeat defensu iri adversus ceteros? et verius est occupantis meliorem esse condicionem. ei itaque dedetur non qui prior egit, sed qui prior ad sententiam pervenit: et ideo ei, qui postea vicerit, actionem denegari iudicati.
1 Sed et si statuliber sit et ante deditionem exstiterit condicio vel fideicommissa libertas fuerit ante praestita vel existente condicione legati dominium fuerit translatum, arbitrio iudicis absolvi eum oportet: et officii iudicis hoc quoque erit, ut caveatur ei cui deditur ob evictionem ob suum factum contingentem.

621. Si servus servum alienum sub- (9. 2) 27 pr. — § 3 ripuerit et occiderit, et Iulianus et Celsus scribunt et
1 furti et damni iniuriae competere actionem. Si servus communis, id est meus et tuus, servum meum occiderit, legi Aquiliae locus est adversus te, si tua voluntate fecit: et ita Proculum existimasse Urseius refert. quod si non voluntate tua fecit, cessare noxalem actionem, ne sit in potestate servi, ut tibi soli serviat: quod puto
2 verum esse. Item si servus communis meus et tuus sit occisus a servo Titii, Celsus scribit alterum ex dominis agentem aut litis aestimationem consecuturum pro parte aut noxae dedi ei in solidum oportere, quia
3 haec res divisionem non recipit. Servi autem occidentis nomine dominus tenetur, is vero cui bona fide servit non tenetur. sed an is, qui servum in fuga habet, teneatur nomine eius Aquiliae actione, quaeritur: et ait Iulianus teneri *et* est verissimum: cum et Marcellus consentit.

[*Ad caput secundum*].

622. Huius legis secundum quidem capi- (9. 2) 27 § 4 tulum in desuetudinem abiit.

[*Ad caput tertium*].

623. Tertio autem capite ait cadem (9. 2) 27 § 5. 6 lex Aquilia: 'Ceterarum rerum praeter hominem et pecudem occisos si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum aes domino dare
6 damnas esto'. Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed usserit fregerit ruperit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit. proinde si facem servo meo obieceris et eum adusseris, teneberis mihi.

Item si insulam meam ad- coll. 12, 7 cf. (9. 2) 27 § 7—12 usseris vel incenderis, Aquiliae actionem habebo. idemque est, et si arbustum meum vel villam meam.
2 Quod si dolo quis insulam exusserit, etiam =(48. 8) 10
3 capitis poena plectitur, quasi incendiarius. Si quis insulam voluerit[1] exurere et ignis etiam ad vicini insulam pervenerit, Aquilia tenebitur lege[2] vicino: non minus etiam[3] inquilinis[4] ob res eorum exustas, et ita
4 Labeo libro responsorum XV refert. Sed si stipulam in agro tuo incenderis ignisque evagatus ad praedium vicini pervenerit et illud exusserit, Aquilia lex locum
5 habeat an in factum actio sit, fuit quaestionis. Et plerisque Aquilia lex locum habere non videtur, et ita Celsus libro XXXVII digestorum scribit. ait enim, si stipulam incendentis ignis effugerit, Aquilia lege eum non teneri, sed in factum agendum, quia non principaliter hic exussit, sed dum aliud egit, sic ignis
6 processit. Cuius sententia [*et*] rescripto divi Severi comprobata est in haec verba: 'propter[5] ignem, [*qui*] pabuli gratia factus culpa servorum Veturiae Astiliae evagatus agrum tuum, ut proponis, depopulatus est, ad exemplum legis Aquiliae noxali iudicio acturus, si litis aestimatio permittitur, iudicium c[*onfessori*]um edere potes'.[6] videlicet non est visum Aquilia[*m*] sufficere.
7 Si fornacarius servus coloni[7] ad fornacem obdormisset et villa fuerit exusta, Neratius scribit ex locato conventum praestare debere, si neglegens in eligendis ministeriis fuit. ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius neglegenter custodierit, an tenebitur, qui subiecerit?[8] namque qui non[9] custodiit, nihil fecit: qui recte ignem subiecit, non peccavit: quemadmodum si hominem medicus recte secuerit, sed neglegenter vel ipse vel alius curaverit, Aquilia cessat.[10] quid ergo est? et hic puto ad exemplum Aquiliae dandam[11] actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormivit vel[12] neglegenter custodiit, quam in medicum, qui neglegenter curavit, sive homo periit sive debilitatus est.[13] nec quisquam dixerit in eo, qui obdormivit, rem eum humanam et naturalem passum, cum deberet vel ignem ex-
8 tinguere vel ita munire, ut non evagaretur.[14] Item libro VI ex Viviano relatum est[15]: si furnum secundum parietem communem haberes, an damni iniuria tenearis? et ait Proculus[16] agi non posse Aquilia lege,[17] quia nec cum eo qui focum haberet, et ideo aequum putat[18] in factum actionem dandam. [19]sed non pro-

---

1) meam *ins. dig.* 2) lege] etiam *coll.* 3) non minus etiam *dig.*, etiam non minus *coll.* 4) tenebitur *ins. dig.* 5) propter] *dedi secundum Huschkium*; profiteri propter *codd.* 6) confess. edere potes] cum (*al.* kap. CII) adire (*al.* adhire) potest *codd.* 7) fornicarius servus coloni *dig.*, forte quae idem conductores coloni (*al.* que eidem conductores colonia) *coll. codd. Suspicor interpretem quendam ad vocem* coloni *adnotasse* item conductoris, *quae verba (corrupta scilicet) in collationis textum irrepserunt.* 8) an tenebitur qui subiecerit *om. coll.* 9) namque qui non] nam qui *dig.* 10) quemadmodum . . . cessat *om. Trib.* 11) et hic puto ad exempl. Aqu. dandam] puto utilem competere *dig.* (*Trib.*) 12) vel] quam in eum qui *Trib.* 13) quam in medicum . . . . debilitatus est *om. Trib.* 14) ne evagetur *dig.* 15) item . . . relatum est *om. Trib.* 16) Proculus *om. coll. codd.* 17) Aquilia lege *om. dig.* 18) aequius puto *dig.* 19) sed non proponit . . . sufficere cautionem] scilicet si paries exustus sit: sin autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, ut metuam, ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem *Trib. in dig.*

ponit exustum parietem. sane enim quaeri potest, [*si*]
nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas,
ut metuam, ne mihi detur, aequum sit, me interim
actionem in factum impetrare. fortassis enim de hoc
senserit Proculus: nisi quis dixerit, damni non facti suf-
9 ficere cautionem.[1] Sed et si qui servi inquilini in-
sulam exusserint, libro X Urseius refert Sabinum respon-
disse lege Aquilia servorum nomine dominum noxali
iudicio conveniendum: ex locato autem dominum teneri
negat.[2] Proculus autem respondit,[3] cum coloni servi vil-
lam exusserint,[4] colonum vel ex locato vel lege Aquilia
teneri, ita ut colonus servos possit[5] noxae dedere: et,
si uno iudicio res esset iudicata, altero amplius non
agendum. sed haec ita, si culpa colonus [(9.2)27§11]
careret: ceterum si noxios servos habuit, damni eum
iniuria teneri, cur tales habuit. idem servandum et
circa inquilinorum insulae personas scribit: quae sen-
10 tentia habet rationem.[6] Cel- [coll. (12.7) 10 cf. (9.2) 27 § 12]
sus libro XXVII digestorum scribit: si cum apes meae
ad tuas advolassent, tu eas exusseris, quosdam negare
competere legis Aquiliae actionem, inter quos et Pro-
culum, quasi apes dominii mei non fuerint.[7] sed id
falsum esse Celsus ait, cum apes revenire soleant et
fructui mihi sint. sed Proculus eo movetur, quod nec
mansuetae nec ita clausae fuerint. ipse autem Celsus
ait nihil inter has et columbas interesse, quae si manu
refugiunt, domi tamen fugiunt.[7]

624. Inquit lex 'ruperit'. rupisse [(9.2) 27 § 13—17]
verbum fere omnes veteres sic intellexerunt 'corru-
14 perit'. Et ideo Celsus quaerit, si lolium aut avenam
in segetem alienam inieceris, quo eam tu inquinares,
non solum quod vi aut clam dominum posse agere vel,
si locatus fundus sit, colonum, sed et in factum agen-
dum, et si colonus eam exercuit, cavere eum debere
amplius non agi, scilicet ne dominus amplius inquietet:
nam alia quaedam species damni est ipsum quid cor-
rumpere et mutare, ut lex Aquilia locum habeat, alia
nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molesta
15 separatio sit. Cum eo plane, qui vinum spurcavit
vel effudit vel acetum fecit vel alio modo vitiavit, agi
posse Aquilia Celsus ait, quia etiam effusum et acetum
16 factum corrupti appellatione continentur. Et non
negat fractum et ustum contineri corrupti appellatione,
sed non esse novum, ut lex specialiter quibusdam enu-
meratis generale subiciat verbum, quo specialia com-
17 plectatur: quae sententia vera est. Rupisse [= coll. 2, 4]
eum utique accipiemus, qui vulneraverit, vel virgis vel
loris vel pugnis cecidit, vel telo vel quo alio, ut scin-
deret alicui corpus,[8] vel tumorem fecerit, sed ita de-
mum, si damnum iniuria datum est: ceterum si[9] nullo
servum pretio viliorem deterioremve fecerit, Aquilia
cessat iniuriarumque erit agendum dumtaxat: Aquilia
enim eas ruptiones, quae damna dant, persequitur.[10]
ergo etsi pretio quidem non sit deterior servus factus,[11]
verum sumptus in salutem eius et sanitatem facti sunt,
in haec mihi videri damnum datum: atque ideoque
lege Aquilia agi posse.[12]

1) *v. p.* 528 *n.* 19. 2) Sed et si . . . negat *om. Trib.* 3) autem respondit] ait *Trib.* 4) exussissent *dig.* 5) servum possit *coll.* possit servos *dig.* 6) sed haec ita . . . rationem *om. collationis auctor.* 7) Celsus . . . fugiunt] Si cum apes . . . exusseris, legis Aquiliae actionem competere Celsus ait *Trib. in dig.* 8) vel quo alio ut scinderet] cum aliobis genere occiderit *coll. codd.*, cum aliquo genere sciderit *scr.* 9) in *ins. coll.* 10) dumtaxat . . . persequitur *absunt a coll.* 11) factus servus *coll.* 12) in haec nec mihi videri damni Aquilia lege posse *coll. codd.*

Si stuprum serva passa sit, iniuriarum [(47. 10) 25]
actio dabitur: aut, si celavit mancipium vel quid aliud
furandi animo fecit, etiam furti: vel, si virginem in-
maturam stupraverit, etiam legis Aquiliae actionem
competere quidam putant.

Si quis vestimenta sciderit vel in- [(9.2) 27 § 18—24]
19 quinaverit, Aquilia quasi ruperit tenetur. Sed et si
quis milium vel frumentum meum effuderit in flumen,
20 sufficit Aquiliae actio. Item si quis frumento hare-
nam vel aliud quid immiscuit, ut difficilis separatio sit,
21 quasi de corrupto agi poterit. Si quis de manu
mihi nummos excusserit, Sabinus existimat damni in-
iuriae esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem
pervenirent, puta si in flumen vel in mare vel in cloa-
cam ceciderunt: quod si ad aliquem pervenerunt, ope
consilio furtum factum agendum, quod et antiquis
placuit. idem etiam in factum dari posse actionem
22 ait. Si mulier pugno vel equa ictu a te percussa
23 eiecerit, Brutus ait Aquilia teneri quasi rupto. Et
si mulum plus iusto oneraverit et aliquid membri
24 ruperit, Aquiliae locum fore. Si navem venalicia-
rum mercium perforasset, Aquiliae actionem esse, quasi
ruperit, Vivianus scribit.

625. [1]Si olivam inmaturam de- [(9.2) 27 § 25—32]
cerpserit vel segetem desecuerit inmaturam vel vineas
crudas, Aquilia tenebitur: quod si iam maturas, cessat
Aquilia: nulla enim iniuria est, cum tibi etiam im-
pensas donaverit, quae in collectionem huiusmodi
fructuum impenduntur: sed si collecta haec inter-
ceperit, furti tenetur. Octavenus in uvis adicit, nisi,
inquit, in terram uvas proiecit, ut effunderentur.
26 Idem et in silva caedua scribit, ut, si immatura,
Aquilia teneatur, quod si matura interceperit, furti
27 teneri eum et arborum furtim caesarum. Si salic-
tum maturum ita, ne stirpes laederes, tuleris, cessare
28 Aquiliam. Et si puerum quis castraverit et pretio-
siorem fecerit, Vivianus scribit cessare Aquiliam, sed
iniuriarum erit agendum aut ex edicto aedilium aut in
29 quadruplum. Si calicem diatretum faciendum de-
disti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebi-
tur: si vero non imperitia fregit, sed rimas habebat
vitiosas, potest esse excusatus: et ideo plerumque
artifices convenire solent, cum eiusmodi materiae dan-
tur, non periculo suo se facere, quae res ex locato
30 tollit actionem et Aquiliae. Si cum maritus uxori
margaritas extricatas dedisset in usu eaque invito vel
inscio viro perforasset, ut pertusis in linea uteretur,
teneri eam lege Aquilia, sive divertit sive nupta est
31 adhuc. Si quis aedificii mei fores confregerit vel
refregerit aut si ipsum aedificium diruit, lege Aquilia
32 tenetur. Si quis aquae ductum meum diruerit,
licet cementa mea sunt, quae diruta sunt, tamen quia
terra mea non sit, qua aquam duco, melius est dicere
actionem utilem dandam.

Si sepulchrum quis diruit, cessat Aquilia: [(47. 12) 2]
quod vi tamen aut clam agendum erit: et ita de statua
de monumento evolsa Celsus scribit. idem quaerit, si
neque adplumbata fuit neque adfixa, an pars monu-
menti effecta sit an vero maneat in bonis nostris: et
Celsus scribit sic esse monumenti ut ossuaria et ideo
quod vi aut clam interdicto locum fore.

Si ex plostro lapis ceciderit et quid [(9.2) 27 § 33—35]

1) *Videntur haec ad verba* 'si damnum faxit . . . . iniuria' *pertinere.*

ruperit vel fregerit, Aquiliae actione plostrarium teneri
placet, si male composuit lapides et ideo lapsi sunt.
34 Si quis servum conductum[1] ad mulum regendum
commendaverit ei[1] mulum ille ad pollicem suum eum[1]
alligaverit de loro et[1] mulus eruperit sic, ut et polli-
cem avelleret servo et se praecipitaret, Mela scribit, si
pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum
cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum, sed
si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum
eius, id est muli, et servi cum eo qui turbavit habitu-
rum legis Aquiliae actionem. mihi autem videtur et
eo casu, quo ex locato actio est, competere etiam
35 Aquiliae. Item si tectori locaveris laccum vino
plenum curandum et ille eum pertudit, ut vinum sit
effusum, Labeo scribit in factum agendum.

[. . . *multa deprehenduntur*, *quibus* (9. 2) 29 pr. — § 5
summovetur petitor, si evitare periculum poterat:] quem-
admodum si laqueos eo loci posuisses, quo ius ponendi
non haberes, et pecus vicini in eos laqueos incidisset.
1 Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo
iure habebam, reccidisses, posse me tecum damni iniuria
agere Proculus scribit: debuisti enim mecum ius mihi
non esse protectum habere agere: nec esse aequum
damnum me pati recisis a te meis tignis. aliud est
dicendum ex rescripto imperatoris Severi, qui ei, per
cuius domum traiectus erat aquae ductus citra servitu-
tem, rescripsit, iure suo posse eum intercidere, et
merito: interest enim, quod hic in suo protexit, ille in
2 alieno fecit. Si navis tua inpacta in meam scapham
damnum mihi dedit, quaesitum est, quae actio mihi
competeret. et ait Proculus, si in potestate nautarum
fuit, ne id accideret, et culpa eorum factum sit, lege
Aquilia cum nautis agendum, quia parvi refert navem
immittendo aut serraculum ad navem ducendo an tua
manu damnum dederis, quia omnibus his modis per te
damno adficior: sed si fune rupto aut cum a nullo
regeretur navis incurrisset, cum domino agendum non
3 esse. Item Labeo scribit, si, cum vi ventorum navis
impulsa esset in funes anchorarum alterius et nautae
funes praecidissent, si nullo alio modo nisi praecisis
funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam.
idemque Labeo et Proculus et circa retia piscatorum,
in quae navis piscatorum[2] inciderat, aestimarunt. plane
si culpa nautarum id factum esset, lege Aquilia agen-
dum. sed ubi damni iniuria agitur ob retia, non
piscium, qui ideo capti non sunt, fieri aestimationem,
cum incertum fuerit, an caperentur. idemque et in
4 venatoribus et in aucupibus probandum. Si navis
alteram contra se venientem obruisset, aut in guberna-
torem aut in ducatorem actionem competere damni
iniuriae Alfenus ait: sed si tanta vis navi facta sit,
quae temperari non potuit, nullam in dominum dan-
dam actionem: sin autem culpa nautarum id factum
5 sit, puto Aquiliae sufficere. Si funem quis, quo
religata navis erat, praeciderit, de nave quae periit in
factum agendum.

[*De actionibus, quae ex capite tertio descendunt*]?[3]

626. Hac actione ex hoc legis capite (9. 2) 29 § 6
de omnibus animalibus laesis, quae pecudes non sunt,
agendum est, ut puta de cane: sed et de apro et leone
ceterisque feris et avibus idem erit dicendum.

627. Magistratus municipales, si damnum (9. 2) 29 § 7
iniuria dederint, posse Aquilia teneri. nam et cum
pecudes aliquis pignori cepisset et fame eas necavisset,
dum non patitur te eis cibaria adferre, in factum actio
danda est. item si dum putat se ex lege capere pignus,
non ex lege ceperit et res tritas corruptasque reddat,
dicitur legem Aquiliam locum habere: quod dicendum
est et si ex lege pignus cepit. si quid tamen magistra-
tus adversus resistentem violentius fecerit, non tenebi-
tur Aquilia: nam et cum pignori servum cepisset et
ille se suspenderit, nulla datur actio.

Magistratibus municipalibus supplicium a (2. 1) 12
servo sumere non licet, modica autem castigatio eis
non est deneganda.

628. Haec verba: 'quanti in triginta (9. 2) 29 § 8
diebus proximis fuit', etsi non habent 'plurimi', sic
tamen esse accipienda constat.

[*In factum adversus nautas etc.* (*E.* 78)].

629. Debet exercitor omnium nautarum (4. 9) 7
suorum, sive liberi sint sive servi, factum praestare:
nec immerito factum eorum praestat, cum ipse eos suo
periculo adhibuerit. sed non alias praestat, quam si
in ipsa nave damnum datum sit: ceterum si extra
navem licet a nautis, non praestabit. item si prae-
dixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet neque
damnum se praestaturum, et consenserint vectores prae-
1 dictioni, non convenitur. Haec actio in factum in
2 duplum est. Sed si quid nautae inter se damni de-
derint, hoc ad exercitorem non pertinet. sed si quis
sit nauta et mercator, debebit illi dari: quod si quis
quos volgo ναυτεπιβάτας dicunt, et huic tenebitur, sed
3 huius factum praestat, cum sit et nauta. Si servus
nautae damnum dederit, licet servus nauta non sit,
aequissimum erit in exercitorem actionem utilem dare.
4 Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur,
culpae scilicet suae qui tales adhibuit: et ideo et si
decesserint, non relevabitur. servorum autem suorum
nomine noxali dumtaxat tenetur: nam cum alienos ad-
hibet, explorare eum oportet, cuius fidei, cuius inno-
centiae sint: in suis venia dignus est, si qualesquales
5 ad instruendam navem adhibuerit. Si plures navem
exerceant, unusquisque pro parte, qua navem exercet,
6 convenitur. Haec iudicia quamvis honoraria sunt,
tamen perpetua sunt: in heredem autem non dabuntur.
proinde et si servus navem exercuit et mortuus est, de
peculio non dabitur actio in dominum nec intra annum.
sed cum voluntate patris vel domini servus vel filius
exercent navem vel cauponam vel stabulum, puto etiam
hanc actionem in solidum eos pati debere, quasi omnia,
quae ibi contingunt, in solidum receperint.

LIBER XIX.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 5.]

[*Finium regundorum* (*E.* 79)].

630. Haec actio pertinet ad praedia rustica, (10. 1) 2
quamvis aedificia interveniant: neque enim multum
interest, arbores quis in confinio an aedificium ponat.
1 Iudici finium regundorum permittitur, ut, ubi non
possit dirimere fines, adiudicatione controversiam diri-
mat: et si forte amovendae veteris obscuritatis gratia

1) *Glossemata* (conductum? si? suum eum? et?) *in textum irrepsisse recte vidit Mommsen.*

2) piscatorum *gloss.*

3) *Non sine dubitatione hanc rubricam inserui, cum fr.* 627. 628 *potius ad ipsam legem quam ad formulam spectare videantur.*

per aliam regionem fines dirigere iudex velit, potest hoc facere per adiudicationem et condemnationem.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

631. [1] Per familiae erciscundae actio- [(10. 2) 2 pr.—§ 4]
nem dividitur hereditas, sive ex testamento sive ab
intestato, sive ex lege duodecim tabularum sive ex
aliqua lege deferatur hereditas vel ex senatus consulto
vel etiam constitutione: et generaliter eorum dumtaxat
dividi hereditas potest, quorum peti potest hereditas.
1 Si quarta ad aliquem ex constitutione divi Pii ad-
rogatum deferatur, quia hic neque heres neque bonorum
possessor fit, utile erit familiae erciscundae iudicium
2 necessarium: Item si filii familias militis peculium
sit. fortius defendi potest hereditatem effectam per
3 constitutiones, et ideo hoc iudicio locus erit. In
familiae erciscundae iudicio unusquisque heredum et
4 rei et actoris partes sustinet. Dubitandum autem
non est, quin familiae erciscundae iudicium et inter
pauciores heredes ex pluribus accipi possit.

632. [2] In hoc iudicium etsi nomina non [(10. 2) 2 § 5] veniunt, tamen, si stipulationes interpositae fuerint de divisione eorum, ut stetur ei et ut alter alteri mandet actiones procuratoremque eum in suam rem faciat, stabitur divisioni.

Ceterae itaque res praeter nomina veniunt [(10. 2) 4]
in hoc iudicium. sin autem nomen uni ex heredibus
legatum sit, iudicio familiae erciscundae hoc heres
1 consequitur. Mala medicamenta et venena veniunt
quidem in iudicium, sed iudex omnino interponere se
in his non debet: boni enim et innocentis viri officio
eum fungi oportet: tantundem debebit facere et in
libris improbatae lectionis, magicis forte vel his simili-
bus. haec enim omnia protinus corrumpenda sunt.
2 Sed et si quid ex peculatu vel ex sacrilegio quaesi-
tum erit vel vi aut latrocinio aut adgressura, hoc non
3 dividetur. Sed et tabulas testamenti debebit aut
apud eum, qui ex maiore parte heres est, iubere manere
aut in aede deponi. nam et Labeo scribit vendita
hereditate tabulas testamenti descriptas deponi opor-
tere: heredem enim exemplum debere dare, tabulas
vero authenticas ipsum retinere aut in aede deponere.

Nam ad licitationem rem deducere, ut qui [(10. 2) 6] licitatione vicit hic habeat instrumenta hereditaria, non placet neque mihi neque Pomponio.

Pomponius scribit, si uni ex heredibus prae- [(10. 2) 8]
legatae fuerint rationes, non prius ei tradendas, quam
coheredes descripserint. nam et si servus actor, inquit,
fuerit legatus, non alias eum tradendum, quam rationes
reddiderit. nos videbimus, numquid et cautio sit inter-
ponenda, ut, quotiens desideratae fuerint rationes vel
actor praelegatus, copia eorum fiat? plerumque enim
authenticae rationes sunt necessariae actori ad in-
struenda ea quae postea emergunt ad notitiam eius
spectantia. et necessarium est cautionem ab eo super
1 hoc coheredibus praestari. Idem Pomponius ait
columbas, quae emitti solent de columbario, venire in
familiae erciscundae iudicium, cum nostrae sint tamdiu,
quamdiu consuetudinem habeant ad nos revertendi:
quare si quis eas adprehendisset, furti nobis competit
actio. idem et in apibus dicitur, quia in patrimonio
2 nostro computantur. Sed et si quid de pecoribus
nostris a bestia ereptum sit, venire in familiae erciscun-
dae iudicium putat, si feram evaserit: nam magis esse,
ut non desinat nostrum esse, inquit, quod a lupo eripi-
tur vel alia bestia, tamdiu, quamdiu ab eo *non* fuerit
consumptum.

Pomponius tractat: cum pastori meo lupi [(41. 1) 44] porcos eriperent, hos vicinae villae colonus cum robustis canibus et fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus lupis eripuit aut canes extorserunt: et cum pastor meus peteret porcos, quaerebatur, utrum eius facti sint porci, qui eripuit, an nostri maneant: nam genere quodam venandi id erant nancti. cogitabat tamen, quemadmodum terra marique capta, cum in suam naturalem laxitatem pervenerant, desinerent eorum esse qui ceperunt, ita ex bonis quoque nostris capta a bestiis marinis et terrestribus desinant nostra esse, cum effugerunt bestiae nostram persecutionem. quis denique manere nostrum dicit, quod avis transvolans ex area aut ex agro nostro transtulit aut quod nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiae liberatum, occupantis erit, quemadmodum piscis vel aper vel avis, qui potestatem nostram evasit, si ab alio capiatur, ipsius fit. sed putat potius nostrum manere tamdiu, quamdiu reciperari possit: licet in avibus et piscibus et feris verum sit quod scribit. idem ait, etsi naufragio quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere: denique quadruplo teneri eum qui rapuit. et sane melius est dicere et quod a lupo eripitur, nostrum manere, quamdiu recipi possit id quod ereptum est. si igitur manet, ego arbitror etiam furti competere actionem: licet enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamvis et hoc animo potuerit esse, sed et si non hoc animo persecutus sit, tamen cum reposcenti non reddit, supprimere et intercipere videtur. quare et furti et ad exhibendum teneri eum arbitror et vindicari exhibitos ab eo porcos posse.

Item [*sc. veniunt in hoc iudicium*] prae- [(10. 2) 10] dia, quae nostri patrimonii sunt,[1] sed et vectigalia vel superficiaria: nec minus hae quoque res, quas alienas defunctus bona fide possidet.

[*Partum quoque editum* . . .] et post litem [(10. 2) 12]
contestatam Sabinus scribit in familiae erciscundae
1 iudicium venire et adiudicari posse. Idem erit et
si servis hereditariis ab extraneo aliquid datum sit.
2 Res, quae sub condicione legata est, interim here-
dum est et ideo venit in familiae erciscundae iudicium
et adiudicari potest cum sua scilicet causa, ut existente
condicione eximatur ab eo cui adiudicata est aut de-
ficiente condicione ad eos revertatur a quibus relicta
est. idem et in statulibero dicitur, qui interim est here-
dum, existente autem condicione ad libertatem perveniat.

Sed et si usucapio fuerit coepta ab eo, [(10. 2) 14]
qui heres non erat, ante litem contestatam et postea
1 impleta fuerit, rem de iudicio subducit. Usus fructus
an in iudicium deducatur, quaeritur: ut puta si de-
ducto usu fructu fundus fuit ab heredibus legatus:

et puto officio iudicis contineri, [(10. 2) 16 pr.—§ 3]
ut, si volent heredes a communione usus fructus
discedere, morem eis gerat cautionibus interpositis.
1 Iulianus ait, si alii fundum, alii usum fructum fundi
iudex adiudicaverit, non communicari usum fructum.

1) *Ad formulae verba* 'Quod Lucii Titii heredes . . . (iudicem sibi dari postulaverunt)', *Lenel, p.* 163. 2) *Ad formulae verba* 'de familia erciscunda'. *Quaeritur, quid comprehendatur* 'familiae' *vocabulo.*

1) quae nostri patrimonii sunt] stipendiaria vel tributaria *Ulp.?*

2 Usus fructus et ex certo tempore et usque ad certum 3 tempus et alternis annis adiudicari potest. Id quod amnis fundo post litem contestatam alluit, aeque venit in hoc iudicium.

633. [1]Sed et si dolo vel culpa [(10. 2) 16 § 4—6] quid in usum fructum[2] ab uno ex heredibus factum sit, hoc quoque in iudicium venire Pomponius ait: nam et omnia, quae quis in hereditate dolo aut culpa fecit, in iudicium familiae erciscundae veniunt, sic tamen, si quasi heres fecerit. et ideo si vivo testatore unus ex heredibus pecuniam sustulerit, in familiae erciscundae iudicium ea non venit, quia tunc nondum heres erat: ubi autem quasi heres fecit, etsi aliam praeterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiae ercis-
5 cundae iudicio Iulianus scribit. Denique ait, si unus ex heredibus rationes hereditarias deleverit vel interleverit, teneri quidem lege Aquilia, quasi corruperit: non minus autem etiam familiae erciscundae iudicio.
6 Item si servus hereditarius propriam rem heredum unius subripuerit, Ofilius ait esse familiae erciscundae actionem et communi dividundo furtique actionem cessare. quare agentem familiae erciscundae iudicio consecuturum, ut aut ei servus adiudicetur aut litis aestimatio in simplum offeratur.

His consequenter Iulianus ait: si ex [(10. 2) 18] pluribus heredibus uni servus sit generaliter per optionem legatus et heredes Stichum tabulas hereditarias interlevisse dicant vel corrupisse et propter hoc renuntiaverint, ne optaretur servus, deinde optatus vindicetur, poterunt, si ab eis vindicetur, doli mali exceptione
1 uti et de servo quaestionem habere. Sed an in familiae erciscundae iudicium de morte testatoris vel de morte uxoris liberorumque suorum habebunt quaestionem heredes, quaeritur: et rectissime Pomponius ait haec ad divisionem rerum hereditariarum non per-
2 tinere. Idem quaerit, si quis testamento caverit, ut servus exportandus veneat, officio familiae erciscundae iudicis contineri, ut voluntas defuncti non intercidat. sed et cum monumentum iussit testator fieri, familiae erciscundae agent, ut fiat. idem tamen temptat, quia heredum interest, quos ius monumenti sequitur, praescriptis verbis posse eos experiri, ut monumentum fiat.
3 Sumptuum, quos unus ex heredibus bona fide fecerit, usuras quoque consequi potest a coherede ex die morae secundum rescriptum imperatorum Severi et
4 Antonini. Celsus etiam illud eleganter adicit coheredem et si non solvit habere familiae erciscundae iudicium, ut cogatur coheres solvere, cum alias non sit liberaturus rem creditor, nisi in solidum ei satisfiat.
5 Si filius familias patri heres pro parte extitisset et a creditoribus peculiaribus conveniretur, cum paratus sit solvere id omne quod debetur, per doli exceptionem consequetur a creditoribus mandari sibi actiones: sed etiam familiae erciscundae iudicium cum coheredibus
6 habet. Cum unus ex heredibus legatum exsolvit ei, qui missus fuerat in possessionem legatorum servandorum causa, putat Papinianus, et verum est, familiae erciscundae iudicium ei competere adversus coheredes, quia non alias discederet legatarius a possessione, quam vice pignoris erat consecutus, quam si totum ei
7 legatum fuisset exsolutum. Sed et si quis Titio debitum solverit, ne pignus veniret, Neratius scribit familiae erciscundae iudicio eum posse experiri.

Si filia nupta, quae dotem conferre de- [(10.2) 20 pr.] buit, per errorem coheredum ita cavit, ut, quod a marito reciperasset, pro partibus hereditariis solveret, nihilo minus arbitrum familiae erciscundae sic arbitraturum Papinianus scribit, ut, etiamsi constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos: nam imperitia, inquit, coheredum iurisdictionis formam mutare non potuit.

634. [1]Si filius familias iussu patris [(10. 2) 20 § 1—9] obligatus sit, debebit hoc debitum praecipere: sed et si in rem patris vertit, idem placet, et si de peculio, peculium praecipiet: et ita imperator noster rescripsit.
2 Hoc amplius filius familias heres institutus dotem uxoris suae praecipiet, nec immerito, quia ipse onera matrimonii sustinet. integram igitur dotem praecipiet et cavebit defensum iri coheredes, qui ex stipulatu possunt conveniri. idem et si alius dotem dedit et stipulatus est. nec solum uxoris suae dotem, sed etiam filii sui uxoris, quasi hoc quoque matrimonii onus ad ipsum spectet, quia filii onera et nurus ipse adgnoscere necesse habet. praecipere autem non solum patri datam dotem filium oportere, verum etiam ipsi filio Marcellus scribit, sed filio datam tamdiu, quamdiu
3 peculium patitur vel in rem patris versum sit. Si pater inter filios sine scriptura bona divisit et onera aeris alieni pro modo possessionum distribuit, non videri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii divisionem Papinianus ait. plane, inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conveniant et unus placita detrectet, posse cum eo praescriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint, scilicet si
4 omnes res divisae sint. Familiae erciscundae iudicium amplius quam semel agi non potest nisi causa cognita: quod si quaedam res indivisae relictae sunt,
5 communi dividundo de his agi potest. Papinianus ait, si uni ex heredibus onus aeris alieni iniungatur citra speciem legati, officio iudicis familiae erciscundae cognoscentis suscipere eum id oportere, sed non ultra dodrantem portionis suae, ut quadrantem illibatum habeat: indemnes igitur coheredes suos praestare cave-
6 bit. Idem scribit et si filius in muneribus publicis, in quibus pater ei consentit, reliquatus est et pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere praecipere, quia et hoc patris aes alienum fuit: sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patris soluti
7 sunt. Neratius autem respondit: eum, qui plures filios haberet, unum ex filiis ἀγωνοθεσίαν suscepturum professum esse et priusquam honore fungeretur, mortuum esse omnibus filiis heredibus institutis, et quaesitum esse, an is filius, quod in eam rem impendisset, familiae erciscundae consequatur: eique respondisse nulla actione idem consequi posse. quod merito displicet. debet itaque hoc in familiae erciscundae iudi-
8 cium venire. Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis solvendae, quae in stipulationem venit, suscipere iussit et mulier adversus utrumque dirigat dotis petitionem, coheredem esse defendendum ab eo, qui suscipere onus iussus est. sed legata, quae ab utroque pro dote data electa dote retinentur, in compendio coheredis esse, qui debito

1) *Ad formulae verba, quae Lenel p.* 163 *ex fr.* (10. 2) 49 *ita restituit:* 'deque eo, quod in ea hereditate ab eorum quo, postea quam heres factus sit, gestum admissumve sit'. 2) *Non solum, si in ipsas res hereditarias* (*ad v.* in ea hereditate).

1) *Ad clausulam* 'quantum . . . adiudicari oportet'.

levatur, non oportet, videlicet ut coheres, qui onus aeris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequatur. et
9 verum est hoc, nisi aliud testator edixit. Idem scribit, quod uni ex coheredibus statuliber condicionis implendae nomine dedit de peculio, in hoc iudicium non venire nec communicari debere.

Item Labeo scribit, si unus heredum (10.2)22 pr. thensaurum relictum a testatore effodit, familiae erciscundae iudicio eum teneri, etsi cum extraneo conscio partitus sit.

635. [1]Familiae erciscundae iudex (10. 2) 22 § 1—3 ita potest pluribus eandem rem adiudicare, si aut pluribus fuerit unius rei praeceptio relicta (ubi etiam necessitatem facere Pomponius scribit, ut pluribus adiudicetur) vel si certam partem unicuique coheredum adsignet: sed potest etiam licitatione admissa uni rem
2 adiudicare: sed et regionibus divisum fundum posse adiudicare secundum divisionem nemo dubitaverit.
3 Sed etiam cum adiudicat, poterit imponere aliquam servitutem, ut alium alii servum faciat ex iis quos adiudicat: sed si pure alii adiudicaverit fundum, alium adiudicando amplius servitutem imponere non poterit.

636. [2]Familiae erciscundae iudi- (10. 2) 22 § 4. 5 cium ex duobus constat, id est rebus atque praestatio-
5 nibus, quae sunt personales actiones.[3] Papinianus de re quae apud hostes est Marcellum reprehendit, quod non putat in praestationes eius rei venire in familiae erciscundae iudicium, quae apud hostes est. quid enim impedimentum est rei praestationem venire, cum et ipsa veniat.

Servi qui apud hostes sunt post mortem (35. 2) 43 testatoris reversi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiorem faciunt hereditatem.

Si servi qui apud hostes sunt liberi esse (40. 4) 30 iussi sunt, ad libertatem perveniunt, quamvis neque testamenti neque mortis tempore testantis, sed hostium fuerunt.

Sed et eius rei, quae in rebus humanis (10.2)24 pr. esse desiit, veniunt praestationes: et ego Papiniano consentio.

637. Familiae erciscundae iudicium (10. 2) 24 § 1 et inter bonorum possessores et inter eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatus consulto et ceteros honorarios successores locum habet.

[*Communi dividundo* (*E.* 81)].

638. [4]Per hoc iudicium corpora- (10. 3) 4 pr. — § 2 lium rerum fit divisio, quarum rerum dominium habe-
1 mus, non etiam hereditatis. De puteo quaeritur an communi dividundo iudicio agi possit: et ait Mela ita
2 demum posse, si solum eius commune sit. Hoc iudicium bonae fidei est: quare si una res indivisa relicta sit, valebit utique et ceterarum divisio et poterit iterum communi dividundo agi de ea quae indivisa mansit.

639. [5]Sicut autem ipsius rei divisio (10. 3) 4 § 3. 4 venit in communi dividundo iudicio, ita etiam praestationes veniunt: et ideo si quis impensas fecerit, consequatur. sed si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii, Labeo recte existimat impensas et fructus a defuncto perceptos venire. plane fructus ante percepti, quam res communis esset, vel sumptus ante facti
4 in communi dividundo iudicium non veniunt. Eapropter scribit Iulianus, si missi in possessionem damni infecti simus et ante, quam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi dividundo iudicio consequi me non posse.

Si quis putans sibi cum Titio fun- (10. 3) 6 pr. — § 7 dum communem esse fructus perceperit vel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis, agi poterit utili
1 communi dividundo iudicio. Quare et si fundum Titius alienaverit, licet hic communi dividundo iudicio locus non sit, quia a communione discessum est, utili tamen locum futurum, quod datur de praestationibus,
2 quotiens communis esse desiit. Sive autem locando fundum communem sive colendo de fundo communi quid socius consecutus sit, communi dividundo iudicio tenebitur, et si quidem communi nomine id fecit, neque lucrum neque damnum sentire eum oportet, si vero non communi nomine, sed ut lucretur solus, magis esse oportet, ut damnum ad ipsum respiciat. hoc autem ideo praestat communi dividundo iudicio, quia videtur partem suam non potuisse expedite locare. ceterum non alias communi dividundo iudicio locus erit, ut et Papinianus scribit, nisi id demum gessit, sine quo partem suam recte administrare non potuit: alioquin si potuit, habet negotiorum gestorum actionem
3 eaque tenetur. Si quid post acceptum communi dividundo iudicium fuerit impensum, Nerva recte
4 existimat etiam hoc venire. Sed et partum venire
5 Sabinus et Atilicinus responderunt. Sed et accessionem et decessionem hoc iudicium accipere idem
6 existimaverunt. Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit videndum. et sane ius quidem inferendi in sepulchrum unicuique in solidum competit, locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem et Labeo quamquam putant non esse locum religiosum factum, tamen
7 putant in factum agendum. Si damni infecti in solidum pro aedibus caveris, Labeo ait communi dividundo iudicium tibi non esse, cum necesse tibi non fuerit in solidum cavere, sed sufficere pro parte tua: quae sententia vera est.

640. [1]Si fundus communis nobis sit, (10. 3) 6 § 8—10 sed pignori datus a me, venit quidem in communi dividundo iudicio, sed ius pignoris creditori manebit, etiamsi adiudicatus fuerit: nam et si pars socio tradita[2] fuisset, integrum maneret. arbitrum autem communi dividundo hoc minoris partem aestimare debere, quod ex pacto vendere eam rem creditor potest, Iulianus ait.
9 Idem Iulianus scribit, si is, cum quo servum communem habebam, partem suam mihi pignori dederit et communi dividundo agere coeperit, pigneraticia exceptione eum summoveri debere: sed si exceptione usus non fuero, officium iudicis erit, ut, cum debitori totum hominem adiudicaverit, partis aestimatione eum condemnet, manere enim integrum ius pignoris: quod si adiudicaverit iudex mihi, tanti dumtaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit quam pecunia credita, et debitorem a me iubeat liberari. Officio
10 dita, et debitorem a me iubeat liberari. Officio

1) *Ad v.* 'adiudicato'. 2) *Ad intentionem et condemnationem.* 3) actiones *gloss.?* 4) *Ad formulae verba* 'de communi dividundo', *Lenel* § 81. 5) *Ad formulae verba* 'et si quid in communi damni datum factumve sit sive quid eo nomine (6 pr. — § 2) aut absit eorum cui aut ad eorum quem pervenerit', *cf.* (10. 3) 3 *pr.*

1) *Ad adiudicationem.*
2) mancipata *Ulp.*

iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest, ut alteri
fundum, alteri usum fructum adiudicet.

641. [1]Cetera eadem sunt, quae in [(10. 3) 6 § 11. 12
12 familiae erciscundae iudicio tractavimus. Urseius
ait, cum in communi aedificio vicinus nuntiavit ne
quid operis fieret, si unus ex sociis ex hac causa
damnatus fuisset, posse eam poenam a socio pro parte
servare: Iulianus autem recte notat ita demum hoc
verum esse, si interfuit aedium hoc fieri.

LIBER XX.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E.* XV) 6.]

[*De utili communi dividundo iudicio* (*E.* 82)].

642. Communi dividundo iudicium locum [(10. 3) 7
habet et in vectigali agro. vectigalis ager an regioni-
bus dividi possit, videndum: magis autem debet iudex
abstinere huiusmodi divisione: alioquin praestatio vecti-
1 galis confundetur. Neratius scribit arbitrum, si re-
gionibus fundum non vectigalem divisum duobus ad-
iudicaverit, posse quasi in duobus fundis servitutem
2 imponere. Qui in rem Publicianam habent, etiam
3 communi dividundo iudicium possunt exercere. Ex
quibusdam autem causis vindicatio cessat, si tamen
iusta causa est possidendi, utile communi dividundo
competit, ut puta si ex causa indebiti soluti res[2] possi-
4 deatur. Inter praedones autem hoc iudicium locum
non habet, nec si precario possideant locum habebit
nec si clam, quia iniusta est possessio ista, precaria
vero iusta quidem, sed quae non pergat ad iudicii
5 vigorem. Iulianus scribit, si alter possessor provocet,
alter dicat eum vi possidere, non debere hoc iudicium
dari nec post annum quidem, quia placuit etiam post
annum in eum qui vi deiecit interdictum reddi. et si
precario, inquit, dicat eum possidere, adhuc cessabit
hoc iudicium, quia et de precario interdictum datur.
sed et si clam dicatur possidere qui provocat, dicen-
dum esse ait cessare hoc iudicium: nam de clandestina
6 possessione competere interdictum inquit. Si duo
sint qui rem pignori acceperunt, aequissimum esse
7 utile communi dividundo iudicium dari. Sed et si
de usu fructu sit inter duos controversia, dari debet.
8 Item si duo a praetore missi sint in possessionem
legatorum: est enim iusta causa possidendi custodiae
gratia. ergo et si duo ventres, idem erit dicendum:
9 quod habet rationem. Plane si iam damni infecti
missus iussus sit possidere, non erit huic utili iudicio
10 locus, cum vindicationem habere possit. Cum de
usu fructu communi dividundo iudicium agitur, iudex
officium suum ita diriget, ut vel regionibus eis uti frui
permittat: vel locet usum fructum uni ex illis: vel ter-
tiae personae, ut hi pensiones sine ulla controversia
percipiant: vel si res mobiles sint, etiam sic poterit, ut
inter eos conveniat caveantque per tempora se usuros
et fruituros, hoc est ut apud singulos mutua vice certo
11 tempore sit usus fructus. Neque colonis neque eis
qui depositum susceperunt hoc iudicium competit,
12 quamvis naturaliter possideant. Inter eos, qui
pignori acceperunt, talis divisio fieri debet, ut non
vero pretio aestimetur pars, sed in tantum dumtaxat,
quantum pro ea parte debetur, et adsignetur quidem
pignus uni ex creditoribus, licentia tamen non dene-
getur debitori debitum offerre et pignus suum luere.[1]
idemque dicitur et si possessor pignoris litis aestima-
13 tionem pigneraticiam in rem agenti offerat. Si
debitor communis praedii partem pignori dedit et a
domino alterius partis provocatus creditor eius aut ab
alio creditore alterius debitoris licendo superavit et
debitor eius cui res fuit adiudicata velit partem suam
praedii reciperare soluto eo quod ipse debuit: eleganter
dicitur non esse audiendum, nisi et eam partem paratus
sit reciperare, quam creditor per adiudicationem emit.
nam et si partem vendideris rei et prius, quam traderes
emptori, communi dividundo iudicio provocatus fueris
aliaque pars tibi adiudicata sit, consequenter dicitur
ex empto agi non posse, nisi totam rem suscipere
fuerit paratus, quia haec pars beneficio alterius vendi-
tori accessit: quin immo etiam ex vendito posse con-
veniri emptorem, ut recipiat totum: solum illud spectan-
dum erit, num forte fraus aliqua venditoris intervenit.
sed et si distracta parte cesserit victus licitatione ven-
ditor, aeque, pretium ut restituat, ex empto tenebitur.
haec eadem et in mandato ceterisque huius generis
iudiciis servantur.

[*De adpromissoribus* (*E.* 83—88) 1.]

[*Ad legem Furiam*].[2]

643. Stipulationes non dividuntur earum [(45. 1) 72 pr.
rerum, quae divisionem non recipiunt, veluti viae itineris
actus aquae ductus ceterarumque servitutium. idem
puto et si quis faciendum aliquid stipulatus sit, ut
puta fundum tradi vel fossam fodiri vel insulam fabri-
cari, vel operas vel quid his simile: horum enim divisio
corrumpit stipulationem. Celsus tamen libro trigensimo
octavo digestorum refert Tuberonem existimasse, ubi
quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, pecuniam
dari oportere ideoque etiam in hoc genere dividi stipu-
lationem: secundum quem Celsus ait posse dici iusta
aestimatione facti dandam esse petitionem.[3]

644. . . . idem erit et si Capuae certum [(45. 1) 60
olei pondo dari quis stipulatus sit: nam eius temporis
fit aestimatio, cum peti potest.[4] peti autem potest, quo
primum in locum perveniri potuit.

645. Si quis ita stipulatus sit: 'si [(45. 1) 72 § 1. 2
ante kalendas Martias primas opus perfectum non erit,
tum quanti id opus erit, tantam pecuniam dari?', diem
promissionis cedere non ex quo locatum est opus, sed
post kalendas Martias, quia nec conveniri ante kalendas
2 Martias reus promittendi poterat. Plane si 'insulam
fulciri' quis stipulatus sit, non est exspectandum, ut
insula ruat, sic deinde agi possit: nec 'insulam fieri',
ut tantum temporis praetereat, quanto insula fabricari
possit: sed ubi iam coepit mora faciendae insulae fieri,
tunc agetur diesque obligationi cedit.

[*Ad legem Appuleiam*]?

646. Si quis a socio poenam stipulatus [(17. 2) 41
sit, pro socio non aget, si tantundem in poenam sit,
quantum eius interfuit.[5]

*

v. lib. LXX. [(43. 19) 5

1) *Ad intentionem et condemnationem.* 2) ex causa debiti soluti fiducia *Ulp.* (*Keller*).

1) et adsignetur . . . . pignus suum luere *Trib.* (*Gradenwitz*, *p.* 98, *qui tamen de fiducia hic agi falso opinatur*).
2) *cf. Gai.* 3, 121.
3) *sc. adversus sponsorem vel fidepromissorem.*
4) *cf. Gai.* 3, 121; eo tempore quo pecunia peti potest.
5) *Item nec ex lege Appuleia agetur, si alter adpromissor ab altero de regressu stipulatus sit?*

LIBER XXI.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 7.]

[*De adpromissoribus* (*E.* 83—88) 2.]

[*Ad legem Cicereiam*].

647. 'Palam' est coram pluribus.[1] (50. 16) 33

648. Qui pignori plures res accepit, non (20. 1) 19 cogitur unam liberare nisi accepto universo quantum debetur.

[*Ad legem Corneliam*].

649. [2]Is, cui sub condicione legatum est, (44. 7) 42
pendente condicione non est creditor, sed tunc, cum
exstiterit condicio, quamvis eum, qui stipulatus est sub
condicione, placet etiam pendente condicione credito-
1 rem esse. Creditores eos accipere debemus, qui
aliquam actionem vel civilem habent, sic tamen, ne
exceptione submoveantur, vel honorariam actionem,
vel in factum.

? ?[3]

650. Filius familias iudex si litem suam (5. 1) 15
faciat, in tantam quantitatem tenetur, quae tunc in
1 peculio fuit, cum sententiam dicebat. Iudex tunc
litem suam facere intellegitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit (dolo malo autem videtur hoc facere, si evidens arguatur eius vel gratia vel inimicitia vel etiam sordes), ut veram aestimationem litis praestare cogatur.

651. Pignori obligatum servum neces- (28. 5) 30 sarium domino posse fieri imperator Severus rescripsit, ita tamen, si paratus sit prius creditori satisfacere.

652. [4]Falcidia intervenire non potest, si (35. 2) 44 statuliber de alieno dedit, non de bonis defuncti, vel alias est homo liber, qui condicionem implevit.

653. [4]Qui mortis causa donavit, ipse (39. 6) 30 ex paenitentia condictionem vel utilem actionem habet.

654. In personalibus actionibus qui postea (42. 3) 2 quidem contraxerunt, verum ut pecunia eorum ad priores creditores perveniat, in locum eorum succedunt.

655. Non fraudantur creditores, cum (50. 17) 134
quid non adquiritur a debitore, sed cum quid de bonis
1 deminuitur. Nemo ex suo delicto meliorem suam
condicionem facere potest.

LIBER XXII.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 8.]

[*De adpromissoribus* (*E.* 83—88) 3.]

[*Ad epistulam divi Hadriani*].

656. Si plures sint fideiussores, unus (46. 1) 27
pure, alius in diem vel sub condicione acceptus, succurri oportet ei, qui pure acceptus est, dum existere
condicio potest, scilicet ut interim in virilem conveniatur. sed si, cum condicio exstitit, non est solvendo
qui sub condicione acceptus est, restituendam actio-
1 nem in pure acceptum Pomponius scribit. Praeterea
si fideiussor exstiterit fideiussori[5] sive plures,[6] aeque
hic quoque pertinebit ad eandem causam. in quorum
persona aeque locum habebunt ea, quae sunt a divo
2 Hadriano constituta.[1] Praeterea si quaeratur, an sol-
vendo sit principalis fideiussor, etiam vires sequentis
3 fideiussoris ei adgregandae sunt. Sicut ipsi fideius-
sori, ita heredibus quoque eorum succurrendum Pom-
4 ponius scribit. Si fideiussor fuerit principalis et
fideiussor fideiussoris, non poterit desiderare fideiussor, ut inter se et eum fideiussorem, pro quo fideiussit, dividatur obligatio: ille enim loco rei est (nec potest reus desiderare, ut inter se et fideiussorem dividatur obligatio). proinde si ex duobus fideiussoribus alter fideiussorem dederit, adversus eum quidem non dividitur obligatio, pro quo intervenit: adversus confideiussorem magis est ut dividatur.

657. [2]In orbe Romano qui sunt ex constitu- (1. 5) 17 tione imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt.

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*) 1.][3]

[*De interrogationibus in iure faciendis* (*E.* 53)].

658. Edictum de interrogationibus ideo prae- (11. 1) 2 tor proposuit, quia sciebat difficile esse ei, qui heredem bonorumve possessorem convenit, probare aliquem esse heredem bonorumve possessorem.

Voluit praetor adstringere eum qui con- (11. 1) 4 pr. venitur ex sua in iudicio[4] responsione, ut vel confitendo vel mentiendo sese oneret, simul etiam portionis, pro qua quisque heres extitit, ex interrogatione certioretur.[5]

659. Quod ait praetor: 'qui in iure inter- (11. 1) 4 § 1 rogatus responderit' sic accipiendum est apud magistratus populi Romani vel praesides provinciarum vel alios iudices[6]: ius enim eum solum locum esse, ubi iuris dicendi vel iudicandi gratia consistat, vel si domi vel itinere hoc agat.

660. [7][*Qui interrogatur, ad deliberandum* (11. 1) 6
tempus impetrare debet . . .:] et quia hoc defunctorum
interest, ut habeant successores, interest et viventium,
1 ne praecipitentur, quamdiu iuste deliberant. Inter-
dum interrogatus quis, an heres sit, non cogitur respondere, ut puta si controversiam hereditatis ab alio patiatur: et ita divus Hadrianus constituit, ne aut negando se heredem praeiudicet sibi aut dicendo heredem illigetur etiam ablata sibi hereditate.

Si sine interrogatione quis responderit se (11. 1) 9
1 heredem, pro interrogato habetur. Interrogatum non
solum a praetore accipere debemus, sed et ab adver-
2 sario. Sed si servus interrogetur, nulla erit inter-
3 rogatio, non magis quam si servus interroget. Alius
pro alio non debet respondere cogi, an heres sit: de
se enim debet quis in iudicio[4] interrogari, hoc est cum
4 ipse convenitur. Celsus libro quinto digestorum
scribit: si defensor in iudicio[4] interrogatus, an is quem defendit heres vel quota ex parte sit, falso responderit, ipse quidem defensor adversario tenebitur, ipsi autem quem defendit nullum facit praeiudicium. veram itaque esse Celsi sententiam dubium non est. an ergo non videatur defendere, si non responderit, videndum: quod utique consequens erit dicere, quia non plene

1) *Gai.* 3, 123: ut . . . praedicat palam *rel.* 2) *Gai.* 3, 124: pecuniam autem creditam dicimus *rel.* 3) *Etiam fr.* 650—655 *ad titulum de adpromissoribus pertinere ideo verisimile est, quia hic tractatus etiam in librum* XXII *producitur. Sed quo singula spectent fragmenta, in obscuro videtur relinquendum esse.* 4) *cf. Gai. fr.* 201. 5) *sc. principali pure accepto.* 6) sive plures *gloss. aut Trib.*

1) in quorum . . . constituta *gloss. aut Trib.* 2) *v. Lenel, p.* 169. 3) *v. p.* 497 *n.* 3. 4) iure *Ulp.* 5) simul . . . certioretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 239). 6) iudices *vix est Ulpiani.* 7) *Ad v.* 'qui . . . interrogatus, an heres vel quota ex parte sit, responderit'.

5 defendit. Qui interrogatus heredem se responderit nec adiecerit ex qua parte, ex asse respondisse dicendum est, nisi forte ita interrogetur, an ex dimidia parte heres sit, et responderit 'heres sum': hic enim magis
6 eum puto ad interrogatum respondisse. Illud quaeritur, an quis cogatur respondere, utrum ex testamento heres sit, et utrum suo nomine ei quaesita sit hereditas an per eos quos suo iuri subiectos habet vel per eum cui heres extitit. summatim igitur praetor cognoscere debebit, cum quaeratur, an quis respondere debeat quo iure heres sit, ut, si valde interesse compererit, plenius responderi iubeat. quae optinere debent non solum in heredibus, sed etiam in honorariis successoribus.
7 Denique Iulianus scribit eum quoque, cui est hereditas restituta, debere in iure interrogatum respondere,
8 an ei hereditas sit restituta. Si de peculio agatur, non oportere responderi a patre vel domino, an in potestate habeat filium vel servum, quia hoc solum quaeritur, an peculium apud eum cum quo agitur est.

De aetate quoque interdum interrogatus respondere debebit. (11.1)11 pr.

661. [1]Si quis, cum heres non esset, interrogatus responderit ex parte heredem esse, sic convenietur, atque si ex ea parte heres esset: fides
2 enim ei contra se habebitur. Qui ex quadrante heres vel omnino cum heres non esset responderit se heredem ex asse, in assem instituta actione convenietur. (11.1)11 § 1.2

662. [2]Si, cum esset quis ex semisse heres, dixerit se ex quadrante, mendacii hanc poenam feret, quod in solidum convenitur: non enim debuit mentiri, dum se minoris portionis heredem adseverat. interdum tamen iusta ratione potest opinari esse heredem ex minore parte: quid enim, si nescit sibi partem adcrevisse vel ex incerta parte fuit institutus? cur ei responsum noceat? (11.1)11 § 3

[3]Papinianus tractat, si quis heres institutus ex semisse rogatus sit restituere hereditatem et eam suspectam dicens compulsus adit, deinde fideicommissarius gnarus[4] sit adcrevisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi, an opus sit ei alia actione. et ait securum esse eum posse de illo: plane de hoc solo quaerendum ait, an ei opus sit nova restitutione, posteaquam portio *adcrevit: sed ne hanc quidem necessariam esse*. (36.1)44

Qui tacuit quoque apud praetorem, in ea causa est, ut instituta actione in solidum conveniatur, quasi negaverit se heredem esse. nam qui omnino non respondit, contumax est: contumaciae autem poenam hanc ferre debet, ut in solidum conveniatur, quemadmodum si negasset, quia praetorem
5 contemnere videtur. Quod autem ait praetor 'omnino non respondisse', posteriores sic exceperunt, ut omnino non respondisse videatur, qui ad interrogatum non re-
6 spondit, id est πρὸς ἔπος. Si interrogatus quis, an ex asse heres esset, responderit ex parte, si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum: quae sententia humana
7 est. Nihil interest, neget quis an taceat interrogatus an obscure respondeat, ut incertum dimittat interrogatorem. (11.1)11 § 4—7

663. Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit, non dubitamus: nam et si quis interrogatus, an patri heres esset, responderit, mox prolato testamento inventus sit exheredatus, aequissimum est succurri ei: et ita Celsus scribit, hic quidem et alia ratione, quod ea quae postea emergunt auxilio indigent: quid enim si occultae tabulae et remotae postea prolatae sunt? cur noceat ei, qui id responderit, quod in praesentiarum videbatur? idem dico et si qui heredem se responderit, mox falsum vel inofficiosum vel irritum testamentum fuerit pronuntiatum: non enim
9 improbe respondit, sed scriptura ductus. Qui interrogatus responderit, sic tenetur quasi ex contractu obligatus pro quo pulsabitur, dum ab adversario interrogatur[1]: sed et si a praetore fuerit interrogatus, nihil facit praetoris auctoritas, sed ipsius responsum sive menda-
10 cium. Qui iusto errore ductus negaverit se here-
11 dem, venia dignus est. Sed et si quis sine dolo malo, culpa tamen responderit, dicendum erit absolvi
12 eum debere, nisi culpa dolo proxima sit. Celsus scribit licere responsi paenitere, si nulla captio ex eius paenitentia sit actoris: quod verissimum mihi videtur, maxime si quis postea plenius instructus quid faciat, instrumentis vel epistulis amicorum iuris sui edoctus. (11.1)11 § 8—12

664. [2]Ubicumque iudicem aequitas moverit, aeque oportere fieri interrogationem dubium non est. (11.1)21

*

665. [3]Iulianus ait, si alter ex litigatoribus iudicem solum heredem vel ex parte fecerit, alius iudex necessario sumendus est, quia iniquum est aliquem suae rei iudicem fieri. (5.1)17

[*De iureiurando* (*E.* 54)].

666. Ait praetor: 'Si is cum quo agetur condicione delata iuraverit'. eum cum quo agetur accipere debemus ipsum reum. nec frustra adicitur 'condicione delata': nam si reus iuravit nemine ei iusiurandum deferente, praetor id iusiurandum non tuebitur: sibi enim iuravit: alioquin facillimus quisque ad iusiurandum decurrens nemine sibi deferente iusiuran-
1 dum oneribus actionum se liberabit. Quacumque autem actione quis conveniatur, si iuraverit, proficiet ei iusiurandum, sive in personam sive in rem sive in factum sive poenali actione vel quavis alia agatur sive
2 de interdicto. Sed et si de condicione personae fuerit iuratum, praetor iusiurandum tuebitur: ut puta detuli iusiurandum et iurasti in potestate mea te non
3 esse: tuendum erit iusiurandum. Unde Marcellus scribit[4] etiam de eo iurari posse, an praegnas sit mulier vel non sit, et iuriiurando standum: denique ait, si de possessione erat quaestio, servari oportere, si forte quasi praegnas ire in possessionem volebat et, cum ei contradiceretur, vel ipsa iuravit se praegnatem vel contra eam iuratum est: nam si ipsa, ibit in possessionem sine metu, si contra eam, non ibit, quamvis vere praegnas fuerit: proderitque, inquit Marcellus, mulieri iuranti iusiurandum, ne conveniatur quasi calumniae causa ventris nomine fuerit in possessionem neve vim patiatur in possessione. sed an iusiurandum eo usque prosit, ut post editum partum non quaeratur, (12.2)3

1) *Ad talia fere edicti verba* 'in eum ex sua responsione iudicium dabo'. 2) *Pertinent haec ad eam edicti partem, qua adversus eum, qui falso responderit aut omnino non responderit, in solidum iudicium promittitur.* 3) *cf.* (11.1)9 § 7 (*fr.* 660). 4) ignarus *F.*

1) pro quo ... interrogatur *Trib. aut gloss.* 2) *Fortasse iungendum cum fr.* 660 *i. f., Demelius, Confessio* (1880) *p.* 298 *sq.* 3) *Haec quoque aliqua ratione coniungenda esse cum edicto de interrogationibus proposito licet suspicari.* 4) *cf. Marcell. fr.* 100.

ex eo editus sit an non sit cuius esse dicitur, Marcellus tractat: et ait veritatem esse quaerendam, quia iusiurandum alteri neque prodest neque nocet: matris igitur iusiurandum partui non proficiet: nec nocebit, si mater detulerit et iuretur ex eo praegnas non esse.
4 Iurari autem oportet, ut delatum est iusiurandum: ceterum si ego detuli ut per deum[1] iurares, tu per caput tuum iurasti,

non erit ratum habendum iusiuran- (12.2)5 pr.—§3
dum: quod si exegi, ut per salutem tuam iurares, et iurasti, stabitur. omne enim omnino licitum iusiurandum, per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est et
1 si ex eo fuerit iuratum, praetor id tuebitur. Divus Pius iureiurando, quod propria superstitione iuratum
2 est, standum rescripsit. Dato iureiurando non aliud quaeritur, quam an iuratum sit, remissa quaestione an debeatur, quasi satis probatum sit iureiurando.
3 Sed si quis illicitum iusiurandum detulerit, scilicet improbatae publice religionis, videamus an pro eo habeatur atque si iuratum non esset: quod magis existimo dicendum.

667. [2]Si neque iuratum est neque re- (12.2)5§4
missum iusiurandum, pro eo debet haberi, atque si res in iusiurandum admissa non esset. proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet, quia ex eo quod delatum est iuratum non est.

668. Ait praetor: 'Eius rei, de qua ius- (12.2)7
iurandum delatum fuerit,[3] neque in ipsum neque in eum ad quem ea res pertinet actionem dabo'. 'eius rei' sic erit accipiendum, sive de tota re sive de parte sit iuratum: nam de eo quod iuratum est pollicetur se actionem non daturum neque in eum qui iuravit neque in eos qui in locum eius cui iusiurandum delatum est succedunt.

Nam posteaquam iuratum est, denega- (12.2)9 pr.
tur actio: aut, si controversia erit, id est si ambigitur, an iusiurandum datum sit, exceptioni locus est.

669. Iureiurando dato vel remisso (12.2)9§1—3
reus quidem adquirit exceptionem sibi aliisque, actor vero actionem adquirit, in qua hoc solum quaeritur, an iuraverit dari sibi oportere vel, cum iurare paratus
2 esset, iusiurandum ei remissum sit. Si damnetur quis post iusiurandum ex famoso iudicio, famosum
3 esse magis est. Si is, qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit iusiurandum, ut iurem eum dare oportere, egoque iuravero, tempore non liberatur, quia post litem contestatam cum eo perpetuatur adversus eum obligatio.

670. Si minor viginti quinque annis (12.2)9§4.5
detulerit et hoc ipso captum se dicat, adversus exceptionem iurisiurandi replicari debebit, ut Pomponius ait. ego autem puto hanc replicationem non semper esse dandam, sed plerumque ipsum praetorem debere cognoscere, an captus sit, et sic in integrum restituere: nec enim utique qui minor est statim et circumscriptum se docuit. praeterea exceptio ista sive cognitio statutum tempus[4] post annum vicensimum quintum non
5 debet egredi. Sed et si quis in fraudem creditorum iusiurandum detulerit debitori, adversus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus debet dari. praeterea si fraudator detulerit iusiurandum creditori, ut iuret sibi decem dari oportere, mox bonis eius venditis experiri volet, aut denegari debet actio aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum.

671. Iusiurandum defensoris vel pro- (12.2)9§6
curatoris[1] ei ab adversario delatum prodesse exceptionemque domino parere Iulianus scribit. idem ergo dicendum erit et si datus ad petendum procurator[2] reo deferente iuraverit dari mihi oportere: nam actionem mihi parit. quae sententia habet rationem.

672. Si petitor iuravit possessore de- (12.2)9§7
ferente rem suam esse, actori dabitur actio, sed hoc dumtaxat adversus eum qui iusiurandum detulit eosque qui in eius locum successerunt: ceterum adversus alium si velit praerogativa iurisiurandi uti, nihil ei proderit.

Sed si possessori fuerit iusiurandum de- (12.2)11
latum iuraveritque rem petitoris non esse, quamdiu quidem possidet, adversus eum qui detulit iusiurandum, si petat, exceptione iurisiurandi utetur: si vero amiserit possessionem, actionem non habebit, ne quidem si is possideat qui ei iusiurandum detulit: non
1 enim rem suam esse iuravit, sed eius non esse. Proinde si, cum possideret, deferente petitore rem suam iuravit, consequenter dicemus amissa quoque possessione, si is qui detulit iusiurandum nanctus sit possessionem, actionem in factum ei dandam. et fructus perceptos ex re, quam meam esse iuravi, restitui mihi placuit: sed et partum editum fetusque pecorum resti-
2 tuendos constat post iusiurandum delatum. Item si iuravero usum fructum alicuius rei vel meum esse vel dari mihi oportere, eatenus mihi competit actio, quatenus, si vere usum fructum haberem, duraret: quibus vero casibus amitteretur, non competit mihi actio. sed si rerum, in quibus usus fructus propter abusum constitui non potest, iuraverit usum fructum se habere vel sibi deberi, effectum iurisiurandi sequendum arbitror ideoque tunc quoque videri eum recte iurasse puto et ex eo iureiurando posse petere usum fructum cautione
3 oblata. Si, cum de hereditate inter me et te controversia esset, iuravero hereditatem meam esse, id consequi debeo, quod haberem, si secundum me de hereditate pronuntiatum esset. et non solum eas res restituere debes, quas tunc possidebas, sed et si quas postea coepisses possidere, perindeque haberi quod iuratum est atque si probatum esset: idcirco utilis actio mihi competit. quod si ego ex eadem hereditate possiderem tuque coepisses petere eam a me, cum adversus te iurassem, exceptione me uti debere iurisiurandi. plane si alius a me hereditatem petere coeperit, dubium non erit, ut et Iulianus scribit, nihil mihi iusiurandum prodesse.

673. Si duo patroni essent et libertus (12.2)13
altero deferente iurasset se libertum eius non esse, utrum alteri totius debitae patronis portionis an vero dimidiae debitae eis partis bonorum possessio competeret? et ait, si is cui iuratum est patronus fuisset, alteri suae partis bonorum possessionem competere nec ei prodesse, quod adversus alterum libertus iurasset: multum tamen fidei et auctoritatis apud iudicem pa- tronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quod libertus iurasset alterum patronum non
1 esse. Iulianus ait eum, qui iuravit fundum suum

1) *Dei nomen dederat Ulp.* 2) *In edicto post verba relata fr. 666 fr. sequebantur verba:* sive, cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum fuerit. 3) de qua . . . . fuerit] *insiticia haec esse verba censet Gradenwitz, ZRG XXI p. 275, quod mihi non satis probatur.* 4) statutum tempus] annum *Ulp.*

1) cognitoris *Ulp.* 2) cognitor *Ulp., cf.* (3.3) 39 § 1.

esse, post longi temporis praescriptionem[1] etiam utilem
2 actionem habere debere. Idem Iulianus scribit eum, qui iuravit furtum se non fecisse, videri de toto iurasse, atque ideo neque furti neque condicticia tenetur, quia condicticia, inquit, solus fur tenetur. numquid ergo qui iuravit se furtum ne fecisse hoc solo nomine, condictione si conveniatur, exceptione utatur? ceterum si contendat qui condicit quasi cum herede se furis agere, non debet repelli et quasi μονομερῆς condictio ei dari debet adversus furis heredem nec pati eum iudex
3 debet, si coeperit temptare probare furem. Si quis iuraverit vendidisse me ei rem centum, ex empto agere poterit, ut ei cetera praestentur, id est res tradatur et de evictione caveatur: an tamen ad pretium consequendum ex vendito conveniri possit, videndum. et si quidem et de hoc ipso iuratum est, quod pretium solutum est, nulla pro pretio actio superest: si vero hoc non fuerit iuratum, tunc consequens est de pretio eum
4 teneri. Idem dicemus et si quis societatem fecisse
5 iuraverit: nam et is pro socio poterit conveniri. Marcellus etiam scribit, si quis iuraverit ob decem pignori dedisse fundum, non alias eum pigneraticia agere posse, quam si decem solverit: sed et illud adici fortassis eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conveniri, quod magis probat. cui Quintus Saturninus consentit argumentoque utitur eius, qui iuravit eam, quae uxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse: nam et hic uxori ait utilem de dote[2] actionem dandam. quae non esse extra aequitatem posita non negaverim.
6 Si quis iuraverit in re pecuniaria per genium principis dare se non oportere et peieraverit vel dari sibi oportere, vel intra certum tempus iuraverit se soluturum nec solvit: imperator noster cum patre rescripsit fustibus eum castigandum dimittere et ita ei superdici: προπετῶς μὴ ὄμνυε.

674. [3]Si itaque mandatum fuit procu- (12. 2) 19
ratori, ut petat, ille iusiurandum detulit, aliud fecit quam quod mandatum est.

[*Si cum eo agatur, qui incertum promiserit* (*E.* 55)].[4]

675. Ubi autem non apparet, quid quale (45. 1) 75
quantumque est in stipulatione, incertam esse stipu-
1 lationem dicendum est. Ergo si qui fundum sine propria appellatione vel hominem generaliter sine proprio nomine aut vinum frumentumve sine qualitate dari sibi stipulatur, incertum deducit in obligationem.
2 Usque adeo, ut, si quis ita stipulatus sit 'tritici Africi boni modios centum' 'vini Campani boni amphoras centum', incertum videatur stipulari, quia bono melius inveniri potest: quo fit, ut boni appellatio non sit certae rei significativa, cum id, quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. at cum optimum quisque stipulatur, id stipulari intellegitur, cuius bonitas principalem gradum bonitatis habet: quae res efficit, ut ea
3 appellatio certi significativa sit. Fundi certi si quis usum fructum stipulatus fuerit, incertum intellegitur in obligationem deduxisse: hoc enim magis iure utimur.
4 Illud dubitationem recipit, si quis id, quod ex Arethusa ancilla natum erit, aut fructus, qui in fundo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit, an certum stipulatus videatur. sed ipsa natura manifestissi-
5 mum est incerti esse hanc stipulationem. Sed qui vinum aut oleum vel triticum, quod in horreo est,
6 stipulatur, certum stipulari intellegitur. Qui vero a Titio ita stipulatur: 'quod mihi Seius debet, dare spondes?' et qui ita stipulatur: 'quod ex testamento mihi debes, dare spondes?', incertum in obligationem deducit, licet Seius certum debeat vel ex testamento certum debeatur. quamvis istae species vix separari possint ab ea, quam proposuimus de vino vel oleo vel tritico, quod in horreo repositum est: et adhuc occurrit, quod fideiussores certum videntur promittere, si modo et is, pro quo obligentur, certum debeat, cum alioquin ita interrogentur: 'id fide tua esse iubes?'
7 Qui id, quod in faciendo aut non faciendo *consistit*, stipulatur, incertum stipulari videtur: in faciendo, veluti 'fossam fodiri' 'domum aedificari' 'vacuam possessionem tradi': in non faciendo, veluti 'per te non fieri, quo minus mihi per fundum tuum ire agere liceat' 'per te non fieri, quo minus mihi hominem Erotem
8 habere liceat'. Qui illud aut illud stipulatur, veluti 'decem vel hominem Stichum', utrum certum an incertum deducat in obligationem, non immerito quaeritur: nam et res certae designantur et utra earum potius praestanda sit, in incerto est. sed utcumque is, qui sibi electionem constituit adiectis his verbis 'utrum ego velim', potest videri certum stipulatus, cum ei liceat vel hominem tantum vel decem tantum intendere sibi dari oportere: qui vero sibi electionem non
9 constituit, incertum stipulatur. Qui sortem stipulatur et usuras quascumque, certum et incertum stipulatus
10 videtur et tot stipulationes sunt, quot res sunt. Haec stipulatio: 'fundum Tusculanum dari?' ostendit se certi esse, continetque, ut dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo.

LIBER XXIII.

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*) 2.]

[*In bonae fidei iudiciis quando praescribatur* (*E.* 56)].

676. [1]Qui mandatum suscepit, ut pe- (17. 1) 43
cunias in diem collocaret, isque hoc fecerit, mandati conveniendus est, ut cum dilatione temporis actionibus cedat.

677. [1]Si tutelae agat is, cuius tutela (26. 7) 8
administrata est, dicendum est nonnumquam diem creditae pecuniae exspectandam, si forte tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum venit. sane quod ad pecunias attinet, ita demum verum est, si potuit et debuit credere: ceterum si non debet credere, non exspectabitur.

678. [2]Si fideiussor vel quis alius pro (46. 1) 31
reo ante diem creditori solverit, exspectare debebit diem, quo eum solvere oportuit.

679. [1]Et si uno pretio plures res emptae (19. 1) 33
sint, de singulis ex empto et vendito agi potest.

[*De noxalibus actionibus* (*E.* 57)].

680. Quotiens dominus ex noxali (9. 4) 21 pr. § 1
causa convenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea

1) post l. t. praescriptionem *non possunt esse Ulpiani; quid autem re vera scripserit, in obscuro remanet.* 2) rei uxoriae *Ulp.* 3) libro vicensimo sexto (*pro* secundo) *librarii errore* — *cf.* (12. 2) 18 — *inscr. F.* 4) *cf. Gai.* 4, 136.

1) *v. Lenel* § 56. 2) *De contraria tutelae actione quaeri suspicor, an, si dies pecuniae, quam tutor pro pupillo solverat, etiam agendi tempore nondum venisset, praescribendum sit.*

causa res est, ut debeat noxae dedere eum, cuius nomine iudicium non suscipitur: aut si id non faciat, iudicium suscipiet omnimodo, sed non alias condemnabitur, quam si in potestate habeat dolove malo
1 fecerit, quo minus haberet. Eos, quorum nomine noxali iudicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit, sed hoc ita demum, si proprii sint servi: nam si alieni, praesentes esse oportet, aut si dubitetur, utrum proprii sint an alieni. quod ita puto accipiendum, ut si constet vel bona fide servire, etiam absentes possint defendi.

681. Praetor ait: 'Si is in cuius po- (9.4) 21 § 2—6 testate esse dicetur negabit se in sua potestate servum habere: utrum actor volet, vel deierare iubebo in potestate sua non esse neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, vel iudicium dabo sine noxae deditione'.
3 'In potestate' sic accipere debemus, ut facultatem et potestatem exhibendi eius habeat: ceterum si in fuga
4 sit vel peregre, non videbitur esse in potestate. Quod si reus iurare nolit, similis est ei, qui neque defendit absentem neque exhibet: qui condemnantur quasi con-
5 tumaces. Si tutor vel curator extent, ipsi iurare debent in potestate domini non esse: si autem pro-
6 curator sit, dominus ipse iuret necesse est. Si iusiurandum exegit actor reusque iuravit, deinde postea noxali velit actor experiri, videndum est, an exceptio iurisiurandi debeat adversus actorem dari. et Sabinus putat non esse dandam, quasi de alia re sit iuratum, hoc est tunc non fuisse in potestate: modo vero cum in potestate deprehendatur, de facto eius posse agi. Neratius quoque dicebat post exactum iusiurandum posse actorem detracta noxae deditione experiri, si modo hoc contendat, posteaquam iuratum est coepisse in potestate habere.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 9.][1]

[*De his qui deiecerint vel effuderint* (*E.* 60)].

682. Praetor ait de his, qui deiece- (9.3) 1 pr. § 1 rint vel effuderint: 'Unde in eum locum, quo vulgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. si eo ictu homo liber perisse dicetur, quinquaginta aureorum[2] iudicium dabo. si vivet nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur,
1 in iudicio adiciam: aut noxam dedere'. Summa cum utilitate id praetorem edixisse nemo est qui neget: publice enim utile est sine metu et periculo per itinera commeari.

683. Parvi autem interesse debet, utrum (9.3) 1 § 2 publicus locus sit an vero privatus, dummodo per eum vulgo iter fiat, quia iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur: semper enim ea loca, per quae vulgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. ceterum si aliquando vulgus in illa via non commeabat et tunc deiectum quid vel effusum, cum adhuc secreta loca essent, modo coepit commeari, non debet hoc edicto teneri.

684. Quod, cum suspenderetur, decidit, (9.3) 1 § 3 magis deiectum videri, sed et quod suspensum decidit, pro deiecto haberi magis est. proinde et si quid pendens effusum sit, quamvis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum est.

685. Haec in factum actio in eum datur, (9.3) 1 § 4 qui inhabitat, cum quid deiceretur vel effunderetur, non in dominum aedium: culpa enim penes eum est. nec adicitur culpae mentio vel infitiationis, ut in duplum detur actio, quamvis damni iniuriae utrumque exiget.

686. Sed cum homo liber periit, damni (9.3) 1 § 5. 6 aestimatio non fit in duplum, quia in homine libero nulla corporis aestimatio fieri potest, sed quinquaginta
6 aureorum[1] condemnatio fit. Haec autem verba 'si vivet nocitumque ei esse dicetur' non pertinent ad damna, quae in rem hominis liberi facta sunt, si forte vestimenta eius vel quid aliud scissum corruptumve est, sed *ad* ea, quae in corpus eius admittuntur.

687. Si filius familias cenaculum con- (9.3) 1 § 7. 8 ductum habuit et inde deiectum vel effusum quid sit, de peculio in patrem non datur, quia non ex contractu venit: in ipsum itaque filium haec actio competit.
8 Cum servus habitator est, utrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto? an de peculio, quia non ex delicto servi venit? neque enim recte servi dicitur noxa, cum servus nihil nocuerit. sed ego puto impunitum servum esse non oportere, sed extra ordinem officio iudicis corrigendum.

[*Ad formulam*].

688. Habitare autem dicimus vel in (9.3) 1 § 9. 10 suo vel in conducto vel gratuito. hospes plane non tenebitur, quia non ibi habitat, sed tantisper hospitatur, sed is tenetur, qui hospitium dederit: multum autem interest inter habitatorem et hospitem, quantum interest inter domicilium habentem et peregrinantem.
10 Si plures in eodem cenaculo habitent, unde deiectum est, in quemvis haec actio dabitur,

et quidem in solidum: sed si cum uno fuerit (9.3) 3 actum, ceteri liberabuntur.

Si vero plures diviso inter se cena- (9.3) 5 pr.—§ 3 culo habitent, actio in eum solum datur, qui inhabita-
1 bat eam partem, unde effusum est. Si quis gratuitas habitationes dederit libertis et clientibus vel suis vel uxoris, ipsum eorum nomine teneri Trebatius ait: quod verum est. idem erit dicendum et si quis amicis suis modica hospitiola distribuerit. nam et si quis cenaculariam exercens ipse maximam partem cenaculi habeat, solus tenebitur: sed si quis cenaculariam exercens modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locaverit pluribus, omnes tenebuntur quasi in hoc cenaculo habi-
2 tantes, unde deiectum effusumve est. Interdum tamen, quod sine captione actoris fiat, oportebit praetorem aequitate motum in eum potius dare actionem, ex cuius cubiculo vel exedra deiectum est, licet plures in eodem cenaculo habitent: quod si ex mediano cena-
3 culi quid deiectum sit, verius est omnes teneri. Si horrearius aliquid deiecerit vel effuderit aut conductor apothecae vel qui in hoc dumtaxat conductum locum habebat, ut ibi opus faciat vel doceat, in factum actioni locus est, etiamsi quis operantium deiecerit vel effuderit vel si quis discentium.

689. Cum autem legis Aquiliae actione (9.3) 5 § 4. 5 propter hoc quis condemnatus est,[2] merito ei, qui ob

1) *v. lib.* XXII, *Lenel, p.* 7.

2) HS L̄ *Ulp.*

1) HS L̄ *Ulp.*

2) lege Aquilia propter hoc quis damnas est *Ulp.*

hoc, quod hospes vel quis alius de cenaculo deiecit,[1] in factum dandam esse Labeo dicit adversus deiectorem, quod verum est. plane si locaverat deiectori,
5 etiam ex locato habebit actionem. Haec autem actio, quae competit de effusis et deiectis, perpetua est et heredi competit, in heredem vero non datur. quae autem de eo competit, quod liber perisse dicetur, intra annum dumtaxat competit, neque in heredem datur neque heredi similibusque personis: nam est poenalis et popularis: dummodo sciamus ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimum dari debere cuius interest vel qui adfinitate cognationeve defunctum contingat. sed si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio: sed si alius velit experiri, annua erit haec actio, nec enim heredibus iure hereditario competit, quippe quod in corpore libero damni datur, iure hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium, nam ex bono et aequo oritur.

[*Ne quis in suggrunda etc.* (*E.* 61)].

690. Praetor ait: 'Ne quis in suggrunda (9.3) 5 §6.7 protectove supra eum locum, quo vulgo iter fiet inve quo consistetur, id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. qui adversus ea fecerit, in eum solidorum decem[2] in factum iudicium dabo. si servus insciente
7 domino fecisse dicetur, aut noxae dedi iubebo'.[3] Hoc edictum superioris portio est: consequens etenim fuit praetorem etiam in hunc casum prospicere, ut, si quid in his partibus aedium periculose positum esset, non noceret.

691. Ait praetor: 'ne quis in suggrunda (9.3) 5 § 8 protectove'. haec verba 'ne quis' ad omnes pertinent vel inquilinos vel dominos aedium, sive inhabitent sive non, habent tamen aliquid expositum his locis.

692. 'Supra eum locum, qua vulgo iter (9.3) 5 § 9.10 fieret inve quo consistetur, id positum habeat'. accipere debemus positum sive in habitationis vel cenaculi, sive
10 etiam in horrei vel cuius alterius aedificii. Positum habere etiam is recte videtur, qui ipse quidem non posuit, verum ab alio positum patitur: quare si servus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali iudicio dominus, sed suo nomine tenebitur.

693. Praetor ait 'cuius casus nocere (9.3) 5 § 11 posset'. ex his verbis manifestatur non omne quidquid positum est, sed quidquid sic positum est, ut nocere possit, hoc solum prospicere praetorem, ne possit nocere: nec spectamus ut noceat, sed omnino si nocere possit, edicto locus sit. coercetur autem, qui positum habuit, sive nocuit id quod positum erat *sive non nocuit*.

[*Ad formulam*]?

964. *Si id quod positum erat* deci- (9.3) 5 § 12. 13 derit et nocuerit, in eum competit actio qui posuit, non in eum qui habitaverit, quasi haec actio non sufficiat, quia positum habuisse non utique videtur qui posuit, nisi vel dominus fuit aedium vel inhabitator. nam et cum pictor in pergula clipeum vel tabulam expositam habuisset eaque excidisset et transeunti damni quid dedisset, Servius respondit ad exemplum huius actionis dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse, quia neque in suggrunda neque in protecto tabula fuerat posita. idem servandum respondit et si amphora ex reticulo suspensa decidisset et damni dedisset, quia et legitima et honoraria actio deficit.
13 Ista autem actio popularis est et heredi similibusque competit, in heredes autem non competit, quia poenalis est.

[*De servo corrupto* (*E.* 62)].

695. Ait praetor: 'Qui servum servam (11.3) 1 pr. alienum alienam recepisse persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum eam deteriorem faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo'.

696. Qui bona fide servum emit, hoc (11.3) 1 § 1 edicto non tenebitur, quia nec ipse poterit servi corrupti agere, quia nihil eius interest servum non corrumpi: et sane, si quis hoc admiserit, eveniet, ut duobus actio servi corrupti competat, quod est absurdum. sed nec eum, cui bona fide homo liber servit, hanc actionem posse exercere opinamur.

697. Quod autem praetor ait 'recepisse', (11.3) 1 § 2 ita accipimus, si susceperit servum alienum ad se: et est proprie recipere refugium abscondendi causa servo praestare vel in suo agro vel in alieno loco aedificiove.

698. 'Persuadere' autem est plus quam (11.3) 1 § 3—5 compelli atque cogi sibi parere. sed persuadere τῶν μέσων ἐστίν, nam et bonum consilium quis dando potest suadere et malum: et ideo praetor adiecit 'dolo malo, quo eum deteriorem faceret': neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid servo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. qui igitur servum sollicitat ad aliquid vel faciendum vel cogitandum improbe, hic videtur hoc
4 edicto notari. Sed utrum ita demum tenetur, si bonae frugi servum perpulit ad delinquendum, an vero et si malum hortatus est vel malo monstravit, quemadmodum faceret? et est verius etiam si malo monstravit, in quem modum delinqueret, teneri eum. immo et si erat servus omnimodo fugiturus vel furtum facturus, hic vero laudator huius propositi extitit, tenetur: non enim oportet laudando augeri malitiam. sive ergo bonum servum fecerit malum sive malum fecerit de-
5 teriorem, corrupisse videbitur. Is quoque deteriorem facit, qui servo persuadet, ut iniuriam faceret vel furtum vel fugeret vel alienum servum ut sollicitaret vel ut peculium intricaret, aut amator existeret vel erro, vel malis artibus esset deditus vel in spectaculis nimius vel seditiosus: vel si actori suasit verbis sive pretio, ut rationes dominicas intercideret adulteraret vel etiam ut rationem sibi commissam turbaret.

699. Dolo malo adiecto calliditatem notat (11.3) 3 praetor eius qui persuadet: ceterum si quis sine dolo deteriorem fecerit, non notatur, et si lusus gratia fecit,
1 non tenetur. Unde quaeritur, si quis servo alieno suaserit in tectum ascendere vel in puteum descendere et ille parens ascenderit vel descenderit et ceciderit crusque vel quid aliud fregerit vel perierit, an teneatur: et si quidem sine dolo malo fecerit, non tenetur, si dolo malo, tenebitur.

Doli verbum etiam ad eum qui re- (11.3) 5 pr. § 1 cepit referendum est, ut non alius teneatur, nisi qui dolo malo recepit: ceterum si quis, ut domino custodiret, recepit vel humanitate vel misericordia ductus vel *alia* probata atque iusta ratione, non tenebitur.
1 Si quis dolo malo persuaserit quid servo quem libe-

1) condemnatus est *ins.* 2) HS X *Ulp.?* 3) aut noxae dedi iubebo] in iudicio adiciam 'aut noxae dedere' *Ulp.? cf. fr.* 682 *pr. Ne mireris in superiore edicto nil immutasse compilatores: multa enim inveniuntur similis inconstantiae exempla in digestis.*

rum putabat, mihi videtur teneri eum oportere: maius
enim delinquit, qui liberum putans corrumpit: et ideo,
si servus fuerit, tenebitur.

700. Haec actio etiam adversus faten- (11.3) 5 § 2
tem in duplum est, quamvis Aquilia infitiantem dum-
taxat coerceat.

701. Si servus servave fecisse dicetur, (11.3) 5 § 3
iudicium cum noxae deditione redditur.

[*Ad formulam*].

702. [1]Haec actio refertur ad tempus (11.3) 5 § 4
servi corrupti vel recepti, non ad praesens, et ideo et
si decesserit vel alienatus sit vel manumissus, nihilo
minus locum habebit actio, nec extinguitur manumis-
sione semel nata actio:

nam et mali servi forsitan consequuntur (11.3) 7
libertatem et posterior causa interdum tribuit manu-
missionis iustam rationem.

Si quis servum communem meum et (11.3) 9 pr. § 1
suum corruperit, apud Iulianum libro nono digestorum
quaeritur, an hac actione teneri possit, et ait teneri
eum socio: praeterea poterit et communi dividundo et
pro socio, si socii sint, teneri, ut Iulianus ait. sed cur
deteriorem facit Iulianus condicionem socii, si cum
socio agat, quam si cum extraneo agit? nam qui cum
extraneo agit, sive recepit sive corruperit agere potest,
qui cum socio, sine alternatione, id est si corrupit.
nisi forte non putavit Iulianus hoc cadere in socium:
nemo enim suum recipit. sed si celandi animo recepit,
1 potest defendi teneri eum. Si in servo ego habeam
usum fructum, tu proprietatem, si quidem a me sit de-
terior factus, poteris mecum experiri, si tu id feceris,
ego agere utili actione possum: ad omnes enim cor-
ruptelas haec actio pertinet et interesse fructuarii vide-
tur bonae frugi servum esse, in quo usum fructum
habet. et si forte alius eum receperit vel corruperit,
utilis actio fructuario competit.

703. Datur autem actio quanti ea res (11.3) 9 § 2.3
3 erit eius dupli. Sed quaestionis est, aestimatio utrum
eius dumtaxat fieri debeat, quod servus in corpore vel
in animo damni senserit, hoc est quanto vilior servus
factus sit, an vero et ceterorum. et Neratius ait tanti
condemnandum corruptorem, quanti servus ob id, quod
subpertus sit, minoris sit:

Neratius ait postea furta facta in aesti- (11.3) 11
mationem non venire. quam sententiam veram puto[2]:
nam et verba edicti[3] 'quanti ea res erit' omne detri-
1 mentum recipiunt. Servo persuasi, ut chirografa de-
bitorum corrumpat: videlicet tenebor. sed si consue-
tudine peccandi postea et rationes ceteraque similia
instrumenta subtraxerit vel interleverit deleverit, di-
cendum erit corruptorem horum nomine non teneri.
2 Quamvis autem rerum subtractarum nomine servi
corrupti competat actio, tamen et furti agere possumus,
ope enim consilio sollicitatoris videntur res abesse: nec
sufficiet alterutra actione egisse, quia altera alteram
non minuit. idem et in eo, qui servum recepit et
celavit et deteriorem fecit, Iulianus scribit: sunt enim
diversa maleficia furis et eius qui deteriorem servum
facit: hoc amplius et condictionis nomine tenebitur.
quamvis enim condictione hominem, poenam autem
furti actione consecutus sit, tamen et quod interest de-
bebit consequi actione servi corrupti.

704. Haec actio perpetua est, non tem- (11.3) 13
poraria: et heredi ceterisque successoribus competit, in
1 heredem non dabitur, quia poenalis est. Sed et si
quis servum hereditarium corruperit, hac actione tene-
bitur: sed et petitione hereditatis quasi praedo tene-
bitur.

[*De aleatoribus* (*E.* 63)].

705. Praetor ait: 'Si quis eum, apud quem (11.5) 1
alea lusum esse dicetur, verberaverit damnumve ei de-
derit sive quid eo tempore dolo[1] eius subtractum est,
iudicium non dabo. in eum, qui aleae ludendae causa
vim intulerit, uti quaeque res erit, animadvertam'.
1 Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum
raptorum non denegabitur actio: susceptorem enim
dumtaxat prohibuit vindicari, non et collusores, quam-
2 vis et hi indigni videantur. Item notandum, quod
susceptorem verberatum quidem et damnum passum
ubicumque et quandocumque non vindicat: verum fur-
tum factum domi et eo tempore quo alea ludebatur,
licet lusor non fuerit qui quid eorum fecerit, impune
fit. domum autem pro habitatione et domicilio nos
3 accipere debere certum est. Quod autem praetor
negat se furti actionem daturum, videamus utrum ad
poenalem actionem solam pertineat an et si ad ex-
hibendum velit agere vel vindicare vel condicere. et
est relatum apud Pomponium solummodo poenalem
actionem denegatam, quod non puto verum: praetor
enim simpliciter ait 'si quid subtractum erit, iudicium
4 non dabo'. 'In eum', inquit, 'qui aleae ludendae
causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animadver-
tam'. haec clausula pertinet ad animadversionem eius
qui conpulit ludere, ut aut multa multetur aut in lau-
tumias vel in vincula publica ducatur.

[*Si iudex litem suam fecerit*[2] (*E.* 64)]?

706. 'Litis' nomen omnem actionem (50.16) 36
significat, sive in rem sive in personam sit.

707. Si longius spatium intercessurum (5.1) 18 pr.
erit, quo minus iudex datus operam possit dare, mu-
tari eum iubet praetor: hoc est si forte occupatio aliqua
iudicem non patiatur operam iudicio dare, incidente
infirmitate vel necessaria profectione vel rei suae fami-
liaris periculo.

708. Praetor eos, quoscumque intellegit (50.5) 13
operam dare non posse ad iudicandum, pollicetur se
excusaturum: forte quod in perpetuum quis operam
dare non potest, quod in eam valetudinem incidit, ut
certum sit eum civilia officia subire non posse: aut si
alio morbo laboret, ut suis rebus superesse non possit:
vel si quid sacerdotium nancti sint, ut discedere ab
eo sine religione non possint. nam et hi in perpetuum
1 excusantur. Duo genera tribuendae muneris publici
vacationis sunt, unum plenius, cum et militiae datur,
aliud exiguius, cum nudam muneris vacationem ac-
2 ceperint. Qui autem non habet excusationem, etiam
3 invitus iudicare cogitur. Si post causam actam
coeperit se excusare iudex, si quidem privilegio, quod

1) *Ad talia fere formulae verba:* 's. p. N^m^ N^m^ Stichum servum, cum is A^i^ A^i^ esset, recepisse *etc.*' 2) *Interpolationem subesse apparet: suspicor scribendum esse:* Neratius ait tanti . . . minoris sit, furta autem facta in aestimationem non venire: quam sententiam falsam puto. 3) formulae *Ulp.*

1) e domo *scr.*, *v.* § 2. 2) *De huius edicti loco v. Lenel, p.* 30; *sed haud scio, an potius collocandum sit sub titulo 'de iudiciis omnibus'.*

habuit antequam susciperet iudicium, velit se excusare, nec audiendus est: semel enim adgnoscendo iudicium renuntiat excusationi. quod si postea iusta causa incidit, ut iudex vel ad tempus excusetur, non debet in alium iudicium transferri, si cum captione id futurum est alterutrius. tolerabilius denique est interdum iudicem qui semel cognoverat tantisper exspectare, quam iudici novo rem rursum iudicandam committere.

? ?

709. [1]Si filius familias ex aliqua noxa, [(5.1) 18 § 1] ex qua patri actio competit, velit experiri, ita demum permittimus ei agere, *si* non sit qui patris nomine agat. nam et Iuliano placet, si filius familias legationis vel studiorum gratia aberit et vel furtum vel damnum iniuria passus sit: posse eum utili iudicio agere, ne dum pater exspectatur impunita sint maleficia, quia pater venturus non est, vel dum venit, se subtrahit is qui noxam commisit. unde ego semper probavi, ut, si res non ex maleficio veniat, sed ex contractu, debeat filius agere utili iudicio, forte depositum repetens vel mandati agens vel pecuniam quam credidit petens, si forte pater in provincia sit, ipse autem forte Romae vel studiorum causa vel alia iusta ex causa agat: ne, si ei non dederimus actionem, futurum sit, ut impune fraudem patiatur et egestate Romae laboret viatico suo non recepto, quod ad sumptum pater ei destinaverat. et finge senatorem esse filium familias qui patrem habet in provincia, nonne augetur utilitas per dignitatem?

710. Ea, quae dari impossibilia sunt vel [(50.17) 135] quae in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur.

LIBER XXIV.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E. XV*) 10.]

[*Si mensor falsum modum dixerit* (*E.* 89)].

711. Adversus mensorem agrorum prae- [(11.6) 1 pr.] tor in factum actionem proposuit. a quo falli nos non oportet: nam interest nostra, ne fallamur in modi renuntiatione, si forte vel de finibus contentio sit vel emptor scire velit vel venditor, cuius modi ager veneat. ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres inter talem personam locationem et conductionem esse, sed magis operam beneficii loco praeberi et id quod datur ei, ad remunerandum dari et inde honorarium appellari: si autem ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem.

[*Ad formulam*].

712. [2]Haec actio dolum malum dum- [(11.6) 1 § 1.2] taxat exigit: visum est enim satis abundeque coerceri mensorem, si dolus malus solus conveniatur eius hominis, qui civiliter obligatus non est. proinde si imperite versatus est, sibi imputare debet qui eum adhibuit: sed et si neglegenter aeque mensor securus erit: lata culpa plane dolo comparabitur. sed et si mercedem accepit, non omnem culpam eum praestare propter verba edicti[3]: utique enim scit praetor et mercede eos intervenire. 2 Is autem tenetur hac actione qui renuntiavit: sed renuntiasse et eum accipere debemus, qui per alium renuntiavit.

1) *cf. fr.* 687 § 7? 2) *Ad v.* 's. p. Nm Nm . . . renuntiasse dolo malo'. 3) formulae *Ulp.?*

Si duobus mandavero et ambo dolose [(11.6) 3 pr.] fecerint, adversus singulos in solidum agi poterit, sed altero convento, si satisfecerit, in alterum actionem denegari oportebit.

713. Competit autem haec actio ei, [(11.6) 3 § 1—4] cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse, hoc est vel emptori vel venditori, cui renuntiatio offuit. 2 Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renuntiationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere: nisi solvendo venditor non fuit: tunc enim mensor tenebi- 3 tur. Sed si venditor maiorem modum tradiderit fraudatus a mensore, consequenter dicit Pomponius non esse actionem adversus mensorem, quia est ex vendito actio adversus emptorem, nisi et hic emptor 4 solvendo non sit. Idem Pomponius scribit, si propter iudicium adhibitus mensor fraudaverit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli: plane si a iudice adhibitus contra me renuntiaverit dolo malo, dubitat, an teneri mihi debeat? quod magis admittit.

714. Hanc actionem heredi similibus- [(11.6) 3 § 5.6] que personis dandam Pomponius scribit: sed in here- 6 dem similesque personas denegandam ait. Servi autem nomine magis noxale quam de peculio competere ait, quamvis civilis actio de peculio competat.

715. Si mensor non falsum modum re- [(11.6) 5 pr.] nuntiaverit, sed traxerit renuntiationem et ob hoc evenerit ut venditor liberetur, qui adsignaturum se modum intra certum diem promisit, haec actio locum non habet: sed nec dari utilem debere Pomponius ait. erit ergo ad actionem de dolo decurrendum.

716. Si, cum falsus modus renuntiatus [(11.6) 5 § 1] esset, emptor cum venditore ex empto egisset, agere poterit etiam cum mensore: sed si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quod si non de toto modo qui deerat cum venditore egerit, sed de minore, consequenter scribit Pomponius de residuo cum mensore agi posse.

717. Hoc iudicium latius praetor por- [(11.6) 5 § 2] rexit: nam et si cuius alterius rei mensuram falsam renuntiavisse dicetur, haec actio competit. proinde si in aedificii mensura fefellit vel in frumenti vel in vini 1 vel cuius alterius rei, tenebitur. Et si men- [(11.6) 7] 2 sor machinarius fefellerit, haec actio dabitur. Nec non illud quoque Pomponius dicit etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere 3 hanc actionem. Hoc exemplo etiam adversus architectum actio dari debet qui fefellit: nam et divus Severus adversus architectum et redemptorem actiones 4 dandas decrevit. Ego etiam adversus tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

[*Ad exhibendum* (*E.* 90)].

718. Haec actio perquam necessaria est [(10.4) 1] et vis eius in usu cottidiano est et maxime propter vindicationes inducta est.

719. [1]In hac actione actor om- [(10.4) 3 pr. — § 14] nia nosse debet et dicere argumenta rei de qua agitur.

1) *Ad demonstrationem et intentionem:* 'Quod As As Stichum hominem (adulescentem annorum circa XX, flavum *rel.*) ex iure Quiritium suum esse ait, quidquid, ut eo nomine recte experiri possit, Ao Ao exhiberi oportet'. *Lenel, p.* 174 *sq.*

1 Qui ad exhibendum agit, non utique dominum se
dicit nec debet ostendere, cum multae sint causae ad
2 exhibendum agendi. Praeterea in hac actione no-
tandum est, quod reus contumax per in litem iusiu-
randum petitoris damnari possit ei iudice quantitatem
3 taxante. Est autem personalis haec actio et ei com-
petit qui in rem acturus est qualicumque in rem actione,
etiam pigneraticia Serviana sive hypothecaria, quae
4 creditoribus competunt. Sed et usum fructum peti-
5 turo competere ad exhibendum Pomponius ait. Sed
et si quis interdicturus rem exhiberi desideret, audie-
6 tur. Item si optare velim servum vel quam aliam
rem, cuius optio mihi relicta est, ad exhibendum me
7 agere posse constat, ut exhibitis possim vindicare. Si
quis noxali iudicio experiri velit, ad exhibendum ei
actio est necessaria: quid enim si dominus quidem
paratus sit defendere, actor vero destinare non possit
nisi ex praesentibus, quia aut servum non recognoscit
aut nomen non tenet? nonne aequum est ei familiam
exhiberi, ut noxium servum adgnoscat? quod ex causa
debet fieri ad designandum eum, cuius nomine noxali
8 quis agit, recensitione servorum facta. Si quis extra
heredem tabulas testamenti vel codicillos vel quid aliud
ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est
per hanc actionem agendum non esse, cum sufficiunt
sibi interdicta in hanc rem competentia[1]: et ita Pom-
9 ponius. Sciendum est autem non solum eis quos
diximus competere ad exhibendum actionem, verum ei
quoque, cuius interest exhiberi: iudex igitur summatim
debebit cognoscere, an eius intersit, non an eius res
sit, et sic iubere vel exhiberi, vel non, quia nihil in-
10 terest. Plus dicit Iulianus, etsi vindicationem non
habeam, interim posse me agere ad exhibendum, quia
mea interest exhiberi: ut puta si mihi servus legatus
sit quem Titius optasset: agam enim ad exhibendum,
quia mea interest exhiberi, ut Titius optet et sic vin-
dicem, quamvis exhibitum ego optare non possim.
11 Si mecum fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc,
quod conventus sum ad exhibendum actione, agere ad
exhibendum non possum, quamvis videatur interesse
mea ob hoc, quod teneor ad restituendum. sed hoc
non sufficit: alioquin et qui dolo fecit quo minus pos-
sideret poterit ad exhibendum agere, cum neque vin-
dicaturus neque interdicturus sit, et fur vel raptor
poterit: quod nequaquam verum est. eleganter igitur
definit Neratius iudicem ad exhibendum hactenus
cognoscere, an iustam et probabilem causam habeat
12 actionis, propter quam exhiberi sibi desideret. Pom-
ponius scribit eiusdem hominis nomine recte plures
ad exhibendum agere posse: forte si homo primi sit,
secundi in eo usus fructus sit, tertius possessionem
suam contendat, quartus pigneratum sibi eum adfirmet:
omnibus igitur ad exhibendum actio competit, quia
13 omnium interest exhiberi hominem. Ibidem sub-
iungit iudicem per arbitrium sibi ex hac actione com-
missum etiam exceptiones aestimare, quas possessor
obicit, et si qua tam evidens sit, ut facile repellat
agentem, debere possessorem absolvi, si obscurior vel
quae habeat altiorem quaestionem, differendam in
directum iudicium re exhiberi iussa: de quibusdam
tamen exceptionibus omnimodo ipsum debere dis-
ceptare, qui ad exhibendum actione iudicat, veluti
pacti conventi, doli mali, iurisiurandi reique iudicatae.
14 Interdum aequitas exhibitionis efficit, ut, quamvis
ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio
detur, ut Iulianus tractat. servus, inquit, uxoris meae
rationes meas conscripsit: hae rationes a te possiden-
tur: desidero eas exhiberi. ait Iulianus, si quidem
mea charta scriptae sint, locum esse huic actioni, quia
et vindicare eas possum: nam cum charta mea sit, et
quod scriptum est meum est: sed si charta mea non
fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum
experiri: in factum igitur mihi actionem conpetere.

720. [1]Sciendum est adversus possesso- (10.4)3 § 15
rem hac actione agendum non solum eum qui civiliter,
sed et eum qui naturaliter incumbat possessioni. deni-
que creditorem, qui pignori rem accepit, ad exhiben-
dum teneri placet.

Celsus scribit: si quis merces, quas exve- (10.4)5
hendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad
exhibendum agi potest: item si mortuo conductore
heres existat, cum herede agendum: sed si nemo heres
sit, cum horreario agendum: nam si a nullo, inquit,
possidentur, verum est aut horrearium possidere aut
certe ille est, qui possit exhibere. idem ait: quomodo
autem possidet qui vehendas conduxit? an quia pignus
tenet? — quae species ostendit etiam eos, qui faculta-
1 tem exhibendi habent, ad exhibendum teneri. Iulia-
nus autem ita scribit ad exhibendum actione teneri
eum, qui rerum vel legatorum servandorum causa in
possessione sit, sed et eum, qui usus fructus nomine
rem teneat, quamvis nec hic utique possideat. inde
Iulianus quaerit, quatenus hos oporteat exhibere: et
ait priorem quidem sic, ut actor possessionem habeat,
is autem cum quo agetur rei servandae causa sit in
possessione: eum vero qui usum fructum habeat sic,
ut actor rem possideat, is cum quo agetur utatur frua-
2 tur. Idem Iulianus scribit emptorem, qui ruta caesa
non restituit, ad exhibendum teneri in quantum in
litem iuravero: sed ibi adicit, si emptor possideat aut
3 dolo fecit quo minus possideat. Item Celsus scribit
stercus, quod in aream meam congessisti, per ad ex-
hibendum actionem posse te consequi ut tollas, sic
4 tamen ut totum tollas: ceterum alias non posse. Sed
et si ratis delata sit vi fluminis in agrum alterius, posse
eum conveniri ad exhibendum Neratius scribit. unde
quaerit Neratius, utrum de futuro dumtaxat damno an
et de praeterito domino agri cavendum sit, et ait etiam
5 de praeterito caveri oportere. Sed et si de ruina
aliquid in tuam aream vel in tuas aedes deciderit,
6 teneberis ad exhibendum, licet non possideas. Item
si quis facultatem restituendi non habeat, licet possi-
deat, tamen ad exhibendum non tenebitur, ut puta si
in fuga servus sit: ad hoc plane solum tenebitur, ut
caveat se exhibiturum, si in potestatem eius pervenerit.
sed et si non sit in fuga, permiseris autem ei ubi velit
morari, idem erit dicendum,[2] aut peregre a te missus
sit, vel in praediis tuis agat, ad hoc solum teneberis,
ut caveas.

Tigni appellatione omnem materiam in lege (10.4)7
duodecim tabularum accipimus, ut quibusdam recte
1 videtur. Sed si rotam meam vehiculo aptaveris,
teneberis ad exhibendum (et ita Pomponius scribit),

---

1) cum sufficiunt .... competentia *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 67). *Neque enim hac ratione, quae etiam ad heredes pertineret, legatarii ad exhibendum agere non possunt, sed quia nullam directam de testamento actionem habent.*

1) *Ad v.* 'quod Ns Ns possidet'.

2) idem erit dicendum *gloss.?*

2 quamvis tunc civiliter non possideas. Idem et si
armario vel navi tabulam meam vel ansam scypho
iunxeris vel emblemata phialae, vel purpuram vesti-
mento intexeris, aut bracchium statuae coadunaveris.[1]
3 Item municipes ad exhibendum conveniri possunt,
quia facultas est restituendi: nam et possidere et
usucapere eos posse constat. idem et in collegiis
4 ceterisque corporibus dicendum erit. Si quis non
possideat litis contestatae tempore, sed postea ante
sententiam possidere coeperit, oportere dici putamus
5 debere condemnari, nisi restituat. Si quis, cum
iudicii accepti tempore possideret, postea sine dolo
malo possidere desierit, absolvi eum oportet: quamvis
sit, inquit Pomponius, quod ei imputetur, cur non
statim restituit, sed passus est secum litem contestari.
6 Idem scribit, si quis litis contestatae tempore pos-
sederit, deinde desierit possidere, mox coeperit sive
ex eadem causa sive ex alia, condemnari eum opor-
7 tere, nisi restituat. Ibidem non male Pomponius
iungit eius, qui ad exhibendum egit, utroque tempore
interfuisse oportere rem ei restitui, hoc est et quo lis
contestatur et quo fit condemnatio: et ita Labeoni
placet.

721. [2]Iulianus scribit: si quis ho- [(10. 4) 9 pr. — § 4]
minem quem possidebat occiderit sive ad alium trans-
tulerit possessionem sive ita rem corruperit ne haberi
possit, ad exhibendum tenebitur, quia dolo fecit quo
minus possideret. proinde et si vinum vel oleum vel
quid aliud effuderit vel confregerit, ad exhibendum
1 tenebitur. Glans ex arbore tua in fundum meum
decidit, eam ego immisso pecore depasco: qua actione
possum teneri? Pomponius scribit competere actionem
ad exhibendum, si dolo pecus immisi, ut glandem
comederet: nam et si glans extaret nec patieris me
tollere, ad exhibendum teneberis, quemadmodum si
materiam meam delatam in agrum suum quis auferre
non pateretur. et placet nobis Pomponii sententia,
sive glans extet sive consumpta sit. sed si extet, etiam
interdicto de glande legenda, ut mihi tertio quoque
die legendae glandis facultas esset, uti potero, si
2 damni infecti cavero. Si quis rem fecit ad alium
pervenire, videtur dolo fecisse quo minus possideat, si
3 modo hoc dolose fecerit. Sed si quis rem deterio-
rem exhibuerit, aeque ad exhibendum eum teneri Sabi-
nus ait. sed hoc ibi utique verum est, si dolo malo in
aliud corpus res sit translata, veluti si ex scypho massa
facta sit: quamquam enim massam exhibeat, ad ex-
hibendum tenebitur, nam mutata forma prope in-
4 teremit substantiam rei. Marcellus scribit, si tibi
decem nomismata sint sub condicione legata et mihi
decem usus fructus pure, deinde heres pendente con-
dicione non exacta cautione decem fructuario solverit,
ad exhibendum eum actione teneri, quasi dolo fecerit
quo minus possideret: dolus autem in eo est, quod
cautionem exigere supersedit a fructuario effectumque,
ut legatum tuum evanesceret, cum iam nummos vindi-
care non possis. ita demum autem locum habebit ad
exhibendum actio, si condicio extiterit legati. potuisti
tamen tibi prospicere stipulatione legatorum et, si pro-
spexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio.
si tamen ignarus legati tui a fructuario satis non ex-
egit, dicit Marcellus cessare ad exhibendum, scilicet
quia nullus dolus est: succurrendum tamen legatario
in factum adversus fructuarium actione ait.

722. [1]Quantum autem ad hanc actio- [(10. 4) 9 § 5–8]
nem attinet, exhibere est in eadem causa praestare, in
qua fuit, cum iudicium acciperetur, ut quis copiam rei
habens possit exsequi actione quam destinavit in nullo
casu quam intendit laesa, quamvis non de restituendo,
6 sed de exhibendo agatur. Proinde si post litem
contestatam usucaptum exhibeat, non videtur exhi-
buisse, cum petitor intentionem suam perdiderit, et
ideo absolvi eum non oportere, nisi paratus sit repetita
die intentionem suscipere, ita ut fructus secundum
7 legem aestimentur. Quia tamen causa petitori in
hac actione restituitur, Sabinus putavit partum quoque
restituendum, sive praegnas fuerit mulier sive postea
conceperit: quam sententiam et Pomponius probat.
8 Praeterea utilitates, si quae amissae sunt ob hoc
quod non exhibetur vel tardius quid exhibetur, aesti-
mandae a iudice sunt: et ideo Neratius ait utilitatem
actoris venire in aestimationem, non quanti res sit,
quae utilitas, inquit, interdum minoris erit quam
res erit.

Sed et si hereditas amissa sit ob hoc, [(10. 4) 11]
quod servus non exhibeatur, aequissimum est aestimari
1 officio iudicis damnum hereditatis. Quo autem loco
exhiberi rem oporteat vel cuius sumptibus, videamus.
et Labeo ait ibi exhibendum, ubi fuerit cum lis con-
testaretur, periculo et inpendiis actoris perferendam
perducendamve eo loci ubi actum sit. pascere plane
servum vestire curare possessorem oportere ait. ego
autem arbitror interdum etiam haec actorem agnoscere
oportere, si forte ipse servus ex operis vel artificio suo
solebat se exhibere, nunc vero cogitur vacare. proinde
et si apud officium fuerit depositus exhibendus, cibaria
debebit adgnoscere qui exhiberi desideravit, si non
solebat possessor servum pascere: nam si solebat, sicuti
pascit, ita et cibaria potest non recusare. interdum
tamen eo loci exhibere debet suis sumptibus, si forte
proponas data opera eum in locum abditum res con-
tulisse, ut actori incommodior esset exhibitio: nam in
hunc casum suis sumptibus et periculo debebit ex-
hibere in eum locum ubi agatur, ne ei calliditas sua
2 prosit. Si de pluribus rebus quis conveniatur et
litis contestatae tempore omnes possedit, licet postea
quasdam desierit quamvis sine dolo malo possidere,
damnandum, nisi exhibeat eas quas potest.

? ?

723. [2]Et e contrario qui se putat neces- [(29. 2) 16]
sarium, voluntarius existere non potest.

*
v. lib. XXXIV. [(25. 4) 1]

LIBER XXV.

[*De religiosis et sumptibus funerum* (*E. XVI*)].

724. Locum in quo servus sepultus est [(11. 7) 2 pr.]
religiosum esse Aristo ait.

725. [3]'Ostentum' Labeo definit omne [(50. 16) 38]
contra naturam cuiusque rei genitum factumque. duo
genera autem sunt ostentorum: unum, quotiens quid

1) aut . . . coadunaveris *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 64).
2) *Ad v.* 'dolove malo eius factum est quo minus possideret'.

1) *Ad clausulam arbitrariam* 'nisi arbitratu tuo A° A° exhibebitur'. 2) *Fortasse hoc fragmentum libro* XXV (*sub titulo 'de religiosis'*) *addicendum est, ubi compluribus locis de heredum iure tractatur, v.* (11. 7) 4, (47. 12) 10, (11. 7) 14 § 11. 3) *Locus in quo ostentum sepelitur religiosus non fit.*

contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria est: alterum, cum quid prodigiosum videtur, quae Graeci *φαντάσματα* vocant.

[*Si quis mortuum in locum alterius intulerit etc.* (*E.* 91)].

726. Qui mortuum in locum alienum (11.7) 2 § 1
intulit vel inferre curavit, tenebitur in factum actione.[1]

727. 'In locum alterius' accipere debe- (11.7) 2 § 1
mus sive in agro sive in aedificio. sed hic sermo domino dat actionem, non bonae fidei possessori: nam cum dicat 'in locum alterius', apparet de domino eum sentire, id est eo cuius locus est. sed et fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis. an et socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest: est tamen verius familiae erciscundae vel communi dividundo conveniri eum posse.

728. Praetor ait: 'sive homo mortuus (11.7) 2 § 2—6
ossave hominis mortui[2] in locum purum alterius aut
in id sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse
dicentur'. qui hoc fecit, in factum actione tenetur et
3 poena pecuniaria subicietur.[3] De ea autem illatione
4 praetor sensit, quae sepulturae causa fit. Purus autem
locus dicitur, qui neque sacer neque sanctus est neque
religiosus, sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare
5 videtur. Sepulchrum est, ubi corpus ossave hominis
condita sunt. Celsus autem ait: non totus, qui sepul-
turae destinatus est, locus religiosus fit, sed quatenus
6 corpus humatum est. Monumentum est, quod me-
moriae servandae gratia existat.

729. [4]Si usum fructum quis habeat, (11.7) 2 § 7—9
religiosum locum non facit. sed et si alius proprieta-
tem, alius usum fructum habuit, non faciet locum
religiosum nec proprietarius, nisi forte ipsum qui usum
fructum legaverit intulerit, cum in alium locum inferri
tam opportune non posset: et ita Iulianus scribit. alias
autem invito fructuario locus religiosus non fiet: sed
si consentiat fructuarius, magis est ut locus religiosus
8 fiat. Locum qui servit nemo religiosum facit, nisi
consentiat is cui servitus debetur. sed si non minus
commode per alium locum servitute uti potest, non
videtur servitutis impediendae causa id fieri, et ideo
9 religiosus fit: et sane habet hoc rationem. Is qui
pignori dedit agrum si in eum suorum mortuum in-
tulerit, religiosum eum facit: sed et si ipse inferatur,
idem est: ceterum alii concedere non potest.

Scriptus heres prius quam hereditatem (11. 7) 4
adeat patrem familias mortuum inferendo locum facit religiosum, nec quis putet hoc ipso pro herede eum gerere: finge enim adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. ego, etiamsi non heres eum intulerit, sed quivis alius herede vel cessante vel absente vel verente ne pro herede gerere videatur, tamen locum religiosum facere puto: plerumque enim defuncti ante sepeliuntur, quam quis heres eis existet. sed tunc locus fit religiosus, cum defuncti fuit: naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus in quem infertur, praesertim si in eum locum inferatur, in quem ipse destinavit: usque adeo, ut, etiamsi in legatum locum sit illatus ab herede, inlatione tamen testatoris fit religiosus, si modo in alium locum tam opportune inferri non potuit.

[*Hereditarium sepulchrum dicitur, quod* (11.7) 6 pr.
quis sibi heredibusque suis constituit] vel quod pater familias iure hereditario adquisiit. sed in utroque heredibus quidem ceterisque successoribus qualescumque fuerint licet sepeliri et mortuum inferre, etiamsi ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint, licet non consentiant alii. liberis autem cuiuscumque sexus vel gradus etiam[1] filiis familiae et emancipatis idem ius concessum est, sive extiterint heredes sive sese abstineant. exheredatis autem, nisi specialiter testator iusto odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantum sepeliri, non etiam alios praeter suam posteritatem inferre licet. liberti autem nec sepeliri nec alios inferre poterunt, nisi heredes extiterint patrono, quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse: et ita Papinianus respondit et saepissime idem constitutum est.

730. [2]Si adhuc monumentum purum (11.7) 6 § 1
est, poterit quis hoc et vendere et donare. si cenotaphium fit, posse hoc venire dicendum est: nec enim esse hoc religiosum divi fratres rescripserunt. = (1. 8) 7

731. [3]Ossa quae ab alio illata sunt vel (11.7) 8 pr.
corpus an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto pontificum seu iussu principis,[4] quaestionis est: et ait Labeo exspectandum vel[5] permissum pontificale seu iussionem principis,[5] alioquin iniuriarum fore actionem adversus eum qui eiecit.

732. [6]Si locus religiosus pro puro venisse (11.7) 8 § 1
dicetur, praetor in factum actionem in eum dat ei ad quem ea res pertinet: quae actio et in heredem competit, cum quasi ex empto actionem contineat.

733. Si in locum publicis usibus destina- (11.7) 8 § 2
tum intulerit quis mortuum, praetor in eum iudicium dat, si dolo fecerit et erit extra ordinem plectendus, modica tamen coercitione: sed si sine dolo, absolvendus est.

[*Ad formulas*].

734. In hac autem actione[7] loci puri (11.7) 8 § 3. 4
4 appellatio et ad aedificium producenda est. Nec
solum domino haec actio competit, verum ei quoque,
qui eiusdem loci habet usum fructum vel aliquam ser-
vitutem, quia ius prohibendi etiam hi habent.

[*Si quis mortuum inferre prohibitus esse dicetur* (*E.* 92)].

735. Ei, qui prohibitus est inferre in (11.7) 8 § 5
eum locum, quo ei ius inferendi esset, in factum actio competit et interdictum, etiamsi non ipse prohibitus sit, sed procurator eius, quia intellectu aliquo ipse prohibitus videtur.

736. Si venditor fundi exceperit locum (11. 7) 10
sepulchri ad hoc, ut ipse posterique eius illo inferrentur, si via uti prohibeatur, ut mortuum suum inferret, agere potest: videtur enim etiam hoc exceptum inter ementem et vendentem, ut ei per fundum sepulturae causa ire liceret.

1) *Tribonianum suspicor haec in locum edicti quod Ulpianus retulerat inseruisse.* 2) sive . . . mortui] *Trib. haec ex edicto quod supra deleverat (cf. n. 1) hoc loco repetivit.*
3) qui hoc fecit . . . subicietur *Trib.*
4) *Ad v.* 'in quo ius non fuerit'.

1) et *scr.?* 2) *Spectant haec ad sequens edictum* 'si locus religiosus pro puro venisse dicetur (*fr.* 732)'. 3) *Haec quoque eiusdem edicti occasione iniecta esse suspicor.* 4) seu iussu principis *Trib.* 5) vel *et* seu iussionem principis *Trib.* 6) *cf. Lenel, p.* 180. 7) *sc. ex primo edicto* (*fr.* 726 *sqq.*).

737. Si quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrum non habeat et a vicino ire prohibeatur, imperator Antoninus cum patre rescripsit iter ad sepulchrum peti precario et concedi solere, ut, quotiens non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adiunctum habeat. non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem civilem inducit, sed extra ordinem interpelletur praeses et iam compellere debet iusto pretio iter ei praestari, ita tamen, ut iudex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum. (11.7)12 pr.

[*De sepulchro violato* (*E.* 93)].

738. Praetor ait: 'Cuius dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo, ut ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei centum aureorum[1] actionem dabo. si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. si quis in sepulchro dolo malo habitaverit aedificiumve aliud, quamque sepulchri causa factum sit, habuerit: in eum, si quis eo nomine agere volet, ducentorum aureorum[2] iudicium dabo'. (47.12)3 pr.

739. Prima verba ostendunt eum demum ex hoc plecti, qui dolo malo violavit. si igitur dolus absit, cessabit eiusdem. personae igitur doli non capaces, ut admodum impuberes, item omnes, qui non animo violandi accedunt, excusati sunt. (47.12)3 § 1

740. Sepulchri autem appellatione omnem sepulturae locum contineri existimandum est. (47.12)3 § 2

741. [3]Si quis in hereditarium sepulchrum inferat, quamvis heres, tamen potest sepulchri violati teneri, si forte contra voluntatem testatoris intulit: licet enim cavere testatori, ne quis eo inferatur, ut rescripto imperatoris Antonini cavetur: servari enim voluntatem eius oportere. ergo et si cavit, ut unus tantum heredum inferret, servabitur, ut solus inferat. (47.12)3 § 3—5
4 Non perpetuae sepulturae tradita corpora posse transferri edicto divi Severi continetur, quo mandatur, ne corpora detinerentur aut vexarentur aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri. divus tamen Marcus rescripsit nullam poenam meruisse eos, qui corpus in itinere defuncti per vicos aut oppidum transvexerunt, quamvis talia fieri sine permissu eorum, quibus per-
5 mittendi ius est, non debeant. Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum[4] in eos qui in civitate sepeliunt, quam fisco inferri iussit, et in magistratus eadem qui passi sunt, et locum publicari iussit et corpus transferri. quid tamen, si lex municipalis permittat in civitate sepeliri? post rescripta principalia an ab hoc discessum sit, videbimus, quia generalia sunt rescripta et oportet imperialia statuta suam vim optinere et in omni loco valere.

742. [5]Si quis in sepulchro habitasset aedificiumve habuisset, ei qui velit[6] agendi potestas fit. (47.12)3 § 6

743. Adversus eos, qui cadavera spoliant, praesides severius intervenire, maxime si manu armata adgrediantur, ut, si armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur, ut divus Severus rescripsit, si sine armis, usque ad poenam metalli procedunt. (47.12)3 § 7

744. Qui de sepulchri violati actione iudicant, aestimabunt, quatenus intersit, scilicet ex iniuria quae facta est, item ex lucro eius qui violavit, vel ex damno quod contigit, vel ex temeritate eius qui fecit: numquam tamen minoris debent condemnare, quam solent extraneo agente. (47.12)3 § 8

745. Si ad plures ius sepulchri pertineat, utrum omnibus damus actionem an ei qui occupavit? Labeo omnibus dandam dicit recte, quia in
10 id, quod uniuscuiusque interest, agitur. Si is, cuius interest, sepulchri violati agere nollet, potest paenitentia acta, antequam lis ab alio contestetur, dicere velle se agere et audietur. (47.12)3 § 9. 10

746. [1]Senatus consulto cavetur, ne usus sepulchrorum permutationibus polluatur, id est ne sepulchrum aliae conversationis usum accipiat. (11.7)12 § 1

747. Si servus in sepulchro habitat vel aedificavit, noxalis actio cessat et in eum praetor hanc actionem pollicetur. si tamen non habitet, sed domunculam ibi habeat servus, noxale iudicium erit dandum, si modo habere posse videtur. (47.12)3 § 11

748. Haec actio popularis est. (47.12)3 § 12
Mulieri et pupillo populares actiones non dantur, nisi cum ad eos res pertineat. (47.23)6

[*De sumptibus funerum* (*E.* 94)].

749. Praetor ait: 'quod funeris causa sumptus factus erit, eius reciperandi nomine in eum,
3 ad quem ea res pertinet, iudicium dabo'. Hoc edictum iusta ex causa propositum est, ut qui funeravit persequatur id quod impendit: sic enim fieri, ne insepulta corpora iacerent neve quis de alieno funeretur.
4 Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit: sed si non ille fecit, nullam esse huius rei poenam, nisi aliquid pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. sin autem de hac re defunctus non cavit nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit: si nemo scriptus est, legitimos vel cognatos: quosque suo ordine quo succedunt. (11.7)12 § 2—4

750. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus vel dignitate defuncti. Praetor vel magistratus municipalis ad funus sumptum decernere debet, si quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quae tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem: si minus, si quid auri argentique fuerit, distrahi aut pignerari iubebit, ut pecunia expediatur: (11.7)12 § 5. 6
6

et si quis impediat eum qui emit, quo minus ei res tradantur, praetorem intervenire oportere tuerique huiusmodi factum si quid impediat quo minus ei res venditae tradantur.[2] (11.7)14 pr.

Si pignora veneant per apparitores praetoris extra ordinem sententias sequentes, nemo umquam dixit dandam in eos actionem re evicta: sed si dolo rem viliori pretio proiecerunt, tunc de dolo actio datur adversus eos domino rei. (21.2)50

Si colonus vel inquilinus sit is qui mortuus est nec sit unde funeretur, ex invectis illatis (11.7)14 § 1. 2

---

1) HS C̄ *Ulp.?* 2) HS C̄C̄ *Ulp.?* 3) *Ad v.* 'violatum'.
4) HS X̄X̄X̄X̄ *Ulp.?*
5) *Ad v.* 'ei ad quem pertineat'.
6) *non* 'ei ad quem pertinet'.

1) *Ad v.* 'si quis . . . habitaverit'; *cf. Paul. sent.* 1, 21, 12.
2) si quid . . . tradantur *gloss.*

eum funerandum Pomponius scribit et si quid superfluum remanserit, hoc pro debita pensione teneri. sed et si res legatae sint a testatore de cuius funere agitur nec sit unde funeretur, ad eas quoque manus mittere oportet: satius est enim de suo testatorem funerari, quam aliquos legata consequi. sed si adita fuerit postea hereditas, res emptori auferenda non est, quia bonae fidei possessor est et dominium [= (50. 17) 137] habet,[1] qui auctore iudice comparavit. legatarium tamen legato carere non oportet, si potest indemnis ab herede praestari: quod si non potest, melius est legatarium non lucrari, quam emptorem damno adfici. 2 Si cui funeris sui curam testator mandaverit et ille accepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit: credo tamen et extra ordinem eum a praetore compellendum funus ducere.

751. Funeris causa sumptus factus [(11.7)14§3—5] videtur is demum, qui ideo fuit ut funus ducatur,[2] sine quo funus duci non possit, ut puta si quid impensum est in elationem mortui: sed et si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur, funeris causa videri impensum Labeo scribit, quia necessario locus 4 paratur, in quo corpus conditur. Impensa peregre mortui quae facta est ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum homo funeretur: idemque et si quid ad corpus custodiendum vel etiam commendandum factum sit, vel si quid in marmor vel vestem collocandam. 5 Non autem oportet ornamenta cum corporibus condi nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt.

[*Ad formulam*].

752. [3]Haec actio quae funeraria dici- [(11.7)14§6—16] tur ex bono et aequo oritur: continet autem funeris causa tantum impensam, non etiam ceterorum sumptuum. aequum autem accipitur ex dignitate eius qui funeratus est, ex causa, ex tempore et ex bona fide, ut neque plus imputetur sumptus nomine quam factum est neque tantum quantum factum est, si immodice factum est: deberet enim haberi ratio facultatium eius, in quem factum est, et ipsius rei, quae ultra modum sine causa consumitur. quid ergo si ex voluntate testatoris impensum est? sciendum est nec voluntatem sequendam, si res egrediatur iustam sumptus rationem, 7 pro modo autem facultatium sumptum fieri. Sed interdum is, qui sumptum in funus fecit, sumptum non recipit, si pietatis gratia fecit, non hoc animo quasi recepturus sumptum quem fecit: et ita imperator noster rescripsit. igitur aestimandum erit arbitro et perpendendum, quo animo sumptus factus sit, utrum negotium quis vel defuncti vel heredis gerit vel ipsius humanitatis, an vero misericordiae vel pietati tribuens vel affectioni. potest tamen distingui et misericordiae modus, ut in hoc fuerit misericors vel pius qui funeravit, ut eum sepeliret, ne insepultus iaceret, non etiam ut suo sumptu fecerit: quod si iudici liqueat, non debet eum qui convenitur absolvere: quis enim sine pietatis intentione alienum cadaver funerat? oportebit igitur testari, quem quo animo funerat, ne postea patiatur 8 quaestionem. Plerique filii cum parentes suos funerant, vel alii qui heredes fieri possunt,[4] licet ex hoc ipso neque pro herede gestio neque aditio praesumitur, tamen[1] ne vel miscuisse se necessarii vel ceteri pro herede gessisse[2] videantur, solent testari pietatis gratia facere se sepulturam. quod si supervacuo fuerit factum, ad illud se munire videntur, ne miscuisse se credantur, ad illud non, ut sumptum consequantur: quippe protestantur pietatis gratia id se facere. plenius igitur eos testari oportet, ut et sumptum possint servare. 9 Fortassis quis possit dicere interdum partem sumptus facti posse reciperari, ut quis pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat: quod est verius: partem igitur sumptus consequetur, quem non 10 donandi animo fecit. Iudicem, qui de ea aequitate cognoscit, interdum sumptum omnino non debere admittere modicum factum, si forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit: nam non debet huius rationem habere, cum contumeliam de- 11 functo fecisse videatur ita eum funerando. Si quis, dum se heredem putat, patrem familias funeraverit, funeraria actione uti non poterit, quia non hoc animo fecit quasi alienum negotium gerens: et ita Trebatius et Proculus putat. puto tamen et ei ex causa dandam 12 actionem funerariam. Labeo ait, quotiens quis aliam actionem habet de funeris impensa consequenda, funeraria eum agere non posse: et ideo si familiae erciscundae agere possit, funeraria non acturum: plane si iam familiae erciscundae iudicio actum sit, posse agi. 13 Idem Labeo ait, si prohibente herede funeraveris testatorem, ex causa competere tibi funerariam: quid enim si filium testatoris heres eius prohibuit? huic contradici potest: 'ergo pietatis gratia funerasti'. sed pone me testatum: habiturum me funerariam actionem: de suo enim expedit mortuos funerari. et quid si testator quidem funus mihi mandavit, heres prohibet, ego tamen nihilo minus funeravi? nonne aequum est mihi funerariam competere? et generaliter puto iudicem iustum non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius aequitatem sequi, cum hoc ei et 14 actionis natura indulget. Divus autem Marcus rescripsit eum heredem, qui prohibet funerari ab eo quem testator elegit, non recte facere: poenam tamen 15 in eum statutam non esse. Qui mandatu alterius funeravit, non habet funerariam actionem, sed is scilicet, qui mandavit funerandum, sive solvit ei cui mandavit sive debet. quod si pupillus mandavit sine tutore auctore, utilem funerariam dandam adversus heredem ei qui impendit: lucrari enim heredem iniquum est. si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris auctoritate mandavit, dandam in eum actionem arbitror, si et heres extitit ei qui funeratus est solvendoque hereditas est. contra si quis mandatu heredis funeravit, non posse eum funeraria agere Labeo scribit, quia 16 habet mandati actionem. Si tamen quasi negotium heredis gerens funeravit, licet ratum non habeat, tamen funeraria eum agere posse Labeo scribit.

753. Datur autem haec actio adver- [(11.7) 14 § 17] sus eos ad quos funus pertinet, ut puta adversus heredem bonorumve possessorem ceterosque successores.

In eum, ad quem dotis nomine quid per- [(11.7) 18] venerit, dat praetor funerariam actionem[3]: aequissimum enim visum est veteribus mulieres quasi de patrimoniis suis ita de dotibus funerari et eum, qui morte mulieris

1) et dominium habet *Trib.* 2) qui ideo . . . ducatur *gloss.* 3) *Adv.* 'quantae pecuniae aequum tibi videbitur . . . condemnari'. 4) vel alii, qui . . . possunt *Trib.?*

1) licet . . . praesumitur, tamen *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 77). 2) vel miscuisse . . . gessisse] miscuisse se *Papin.* 3) dat . . . actionem *Trib.*

dotem lucratur, in funus conferre debere, sive pater mulieris est sive maritus.

Neratius quaerit, si is, qui dotem de- (11. 7) 20
derat pro muliere, stipulatus est duas partes dotis reddi, tertiam apud maritum remanere, pactus sit, ne quid maritus in funus conferret, an funeraria maritus teneatur. et ait, si quidem ipse stipulator mulierem funeravit, locum esse pacto et inutilem ei funerariam fore: si vero alius funeravit, posse eum maritum convenire, quia pacto hoc publicum ius infringi non possit. quid tamen si quis dotem hac lege dederit pro muliere, ut ad ipsum rediret, si in matrimonio mortua esset, aut quoquo modo soluto matrimonio? numquid hic in funus non conferat? sed cum dos morte mulieris ad eum
1 pervenerit, potest dici conferre eum. Si maritus lucratur dotem, convenietur funeraria, pater autem non. sed in hunc casum puto, si dos, quia permodica fuit, in funus non sufficit, in superfluum in patrem debere
2 actionem dari. Cum mater familias decedit nec est eius solvendo hereditas, funerari eam ex dote tantum oportet: et ita Celsus scribit.

Celsus scribit: quotiens mulier decedit, (11. 7) 22
ex dote, quae penes virum remanet, et ceteris mulieris bonis pro portione funeranda est.

Iulianus scribit: non deductis legatis: (11. 7) 24

sic pro rata et maritum et heredem con- (11. 7) 27
1 ferre in funus oportet. Maritus funeraria non convenietur, si mulieri in matrimonio dotem solverit, ut Marcellus scribit: quae sententia vera est: in his tamen casibus, in quibus hoc ei facere legibus permissum est.
2 Praeterea maritum puto funeraria in id demum teneri quod facere potest: id enim lucrari videtur quod praestaret mulieri si conveniretur.

Si filius familias miles sit et habeat (11.7) 31 pr. § 1
castrense peculium, puto successores eius ante teneri,
1 sic deinde ad patrem venire. Qui servum alienum vel ancillam sepelivit, habet adversus dominum funerariam actionem.

754. Haec actio non est annua, sed per- (11.7) 31 § 2
petua, et heredi ceterisque successoribus et in successores datur.

*

v. lib. XXXV. (27.3) 9

LIBER XXVI.

De rebus creditis[1] (*E. XVII*) 1.

755. E re est, priusquam ad verborum (12.1) 1
interpretationem perveniamus, pauca de significatione
1 ipsius tituli referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit: omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instituimus, conplectitur: nam, ut libro primo quaestionum Celsus ait, credendi generalis appellatio est: ideo sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit. nam cuicumque rei adsentiamur alienam fidem secuti mox recepturi quid, ex hoc contractu credere dicimur. rei quoque verbum ut generale praetor elegit.

[*Si certum petetur* (*E.* 95) 1.]

[*De iureiurando*].

756. Iusiurandum et ad pecunias et ad (12.2) 34 pr.
omnes res locum habet: etiam de operis iusiurandum deferri potest. nec de iniuria queri adversarius potest, cum possit iusiurandum referre. quid tamen, si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum, quem promiserat, putat decessisse? non erit tutus per relationem, et ideo ex hac causa putat Marcellus, et recte, aut remittendum ei iusiurandum aut spatium dandum, ut certioretur[1] et sic iuret.

757. Alias autem[2] procuratorem deferen- (12. 2) 18
tem iusiurandum non esse audiendum Iulianus libro decimo digestorum scribit, ne postea reus, qui semel iuravit, a domino conveniatur: nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum: sive enim dominus petat, cogetur docere reus liquido se iurasse posita scilicet exceptione, sive[3] ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de periurio suo docere.

Defensor municipum vel cuiusvis cor- (12.2) 34 § 1
poris iusiurandum deferre potest, si super hoc mandatum habeat.[4]

758. Pupillo non defertur iusiuran- (12. 2) 34 § 2. 3
3 dum. Procurator non compellitur iurare nec defensor, et ita Iulianus scribit libro decimo digestorum defensorem iurare non compelli sufficereque ad plenam defensionem, si paratus sit iudicium accipere.

759. Si servus iuraverit dominum dare (12. 2) 23
non oportere, exceptio domino indulgenda est sibique adversarius imputabit, qui servo detulit iusiurandum.

Sed et si servus meus delato vel relato (12. 2) 25
ei iureiurando[5] iuravit rem domini esse vel ei dari oportere, puto dandam mihi actionem vel pacti exceptionem propter religionem et conventionem.

760. Qui iusiurandum defert, prior (12. 2) 34 § 4
de calumnia debet iurare, si hoc exigatur, deinde sic ei iurabitur. hoc iusiurandum de calumnia aeque patrono parentibusque remittitur.

761. [6]Si de qualitate iuramenti fuerit (12. 2) 34 § 5
inter partes dubitatum, conceptio eius arbitri iudicantis est.

762. Ait praetor: 'eum, a quo ius- (12. 2) 34 § 6–8
iurandum[7] petetur, solvere aut iurare cogam': alterum itaque eligat reus, aut solvat aut iuret: si non iurat,
7 solvere cogendus erit a praetore. Datur autem et alia facultas reo, ut, si malit, referat iusiurandum: et si is qui petet condicione iurisiurandi non utetur, iudicium ei praetor non dabit. aequissime enim hoc facit, cum non deberet displicere condicio iurisiurandi ei qui detulit: sed nec iusiurandum de calumnia referenti defertur, quia non est ferendus actor, si condicionis quam ipse detulit de calumnia velit sibi iurari.
8 [8]Non semper autem consonans est per omnia referri iusiurandum quale defertur, forsitan ex diversitate rerum vel personarum quibusdam emergentibus, quae varietatem inducunt. ideoque si quid tale inciderit, officio iudicis conceptio huiuscemodi iurisiurandi terminetur.

---

1) *cf. Vat.* 266 *inscr.*: Ulpianus libro I ad edictum de rebus creditis.

1) *cf. Gradenwitz, p.* 240. 2) Alias autem *Trib., v. vol.* I *p.* 341 *n.* 2. 3) sive . . . sive *Trib. Ulp. simpliciter scripserat:* si enim ex stipulatione *etc.* 4) si super hoc (*Gradenwitz, p.* 162, *Kalb, Iuristenlatein p.* 82) mand. habeat *Trib.?* 5) *extra ius scil.* 6) *Hoc fr. videtur Triboniani esse: de huius enim iurisiurandi qualitate non poterat inter partes dubitari; cf. Demelius, Schiedseid und Beweiseid* (1887) *p.* 143. 7) iusiurandum] certum *Trib.? cf. Gradenwitz, ZRG* XXI *p.* 275. 8) § 8 *videtur Triboniani esse, cf. Demelius l. c. p.* 142, *v. etiam Kalb l. c. p.* 84.

763. [1]Cum res in iusiurandum demissa (12. 2) 34 § 9 sit, iudex iurantem absolvit: referentem audiet et, si actor iuret, condemnet reum: nolentem iurare reum si solvat, absolvit, non solventem condemnat: ex relatione non iurante actore absolvit reum.

764. Qui cedit bonis, antequam debitum (42. 3) 8 adgnoscat, condemnetur vel in ius confiteatur, audiri non debet.[2]

[*De sponsione et restipulatione*].

765. Non debet actori licere, quod (50. 17) 41 pr. reo non permittitur.[3]

[*De condictione*].

766. Certi condictio[4] competit ex (12. 1) 9 pr. — § 2 omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur, sive ex certo contractu petatur sive ex incerto: licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo praesens sit obligatio: ceterum si in diem sit vel sub condicione obligatio, ante diem vel con-
1 dicionem non potero agere. Competit haec actio etiam ex legati causa et ex lege Aquilia. sed et ex causa furtiva per hanc actionem condicitur. sed et si ex senatus consulto agetur, competit haec actio, veluti si is cui fiduciaria hereditas restituta est agere volet.
2 Sive autem suo nomine quis obligatus sit sive alieno, per hanc actionem recte convenitur.

767. Solemus quidem dicere id venire (5. 1) 61 pr. in iudicium, de quo actum est inter litigantes: sed Celsus ait periculose esse ex persona rei hoc metiri, qui semper ne condemnetur hoc dicet non convenisse. quid ergo? melius est dicere id venire in iudicium non de quo actum est ut veniret, sed id non venire, de quo nominatim actum est ne veniret.

768. Quoniam igitur ex omnibus con- (12. 1) 9 § 3 tractibus haec certi condictio competit, sive re fuerit contractus factus sive verbis sive coniunctim, referendae sunt nobis quaedam species, quae dignum habent tractatum, an haec actio ad petitionem eorum sufficiat.

769. Numeravi tibi decem et haec (12. 1) 9 § 4—9 alii stipulatus sum: nulla est stipulatio: an condicere decem per hanc actionem possim, quasi duobus contractibus intervenientibus, uno qui re factus est, id est numeratione, alio qui verbis, id est inutiliter, quoniam
5 alii stipulari non potui? et puto posse. Idem erit, si a pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus, cui tutore *auctore* credidi: nam et tunc manebit
6 mihi condictio ex numeratione. Item quaeri potest et si, quod tibi numeravi, sub impossibili condicione stipuler: cum enim nulla sit stipulatio, manebit con-
7 dictio. Sed et si ei numeravero, cui postea bonis interdictum est, mox ab eo stipuler, puto pupillo eum conparandum, quoniam et stipulando sibi adquirit.
8 Si nummos meos tuo nomine dedero velut tuos absente te et ignorante, Aristo scribit adquiri tibi condictionem: Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit veram esse Aristonis sententiam nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine voluntate tua dedero, tibi adquiritur obligatio, cum cottidie credituri pecuniam mutuam ab alio poscamus, ut nostro
9 nomine creditor *numeret* futuro debitori nostro. Deposui apud te decem, postea permisi tibi uti: Nerva Proculus etiam antequam moveantur, condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt, et est verum, ut et Marcello videtur: animo enim coepit possidere. ergo transit periculum ad eum, qui mutuam rogavit et poterit ei condici.

Rogasti me, ut tibi pecuniam crederem: (12. 1) 11 ego cum non haberem, lancem tibi dedi vel massam auri, ut eam venderes et nummis utereris. si vendideris, puto mutuam pecuniam factam. quod si lancem vel massam sine tua culpa perdideris prius quam venderes, utrum mihi an tibi perierit, quaestionis est. mihi videtur Nervae distinctio verissima existimantis multum interesse, venalem habui hanc lancem vel massam nec ne, ut, si venalem habui, mihi perierit, quemadmodum si alii dedissem vendendam: quod si non fui proposito hoc ut venderem, sed haec causa fuit vendendi, ut tu utereris, tibi eam perisse, et
1 maxime si sine usuris credidi. Si tibi dedero decem sic, ut novem debeas, Proculus ait, et recte, non amplius te ipso iure debere quam novem. sed si dedero, ut undecim debeas, putat Proculus amplius
2 quam decem condici non posse. Si fugitivus servus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quaeritur. et quidem si servus meus, cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua: fugitivus autem vel alius servus contra voluntatem domini credendo non facit accipientis. quid ergo? vindicari nummi possunt, si extant, aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi: quod si sine dolo malo consumpsisti, condicere tibi potero.

Nam et si fur nummos tibi credendi (12. 1) 13 animo dedit, accipientis non facit, sed consumptis eis
1 nascitur condictio. Unde Papinianus libro octavo quaestionum ait: si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris, quam eos consumpseris. quod si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam, quaerit: et ait condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse ideo per partem condico, quia
2 nondum totos consumptos compereram. Si servus communis decem crediderit, puto, sive administratio servo concessa est, sive non et consumantur nummi, quinum competere actionem: nam et si communes tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta condicere libro octavo quaestionum Papinianus[1] scribit, etiamsi singula corpora communia fuerint.

770. Omnia, quae inseri stipulationibus (12. 1) 7 possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniae, et ideo et condiciones.

771. [2]Si decem 'cum petiero' dari fuero (45. 1) 48 stipulatus, admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur et quasi sine mora, quam condicionem habet stipulatio: et ideo licet decessero priusquam petiero, non videtur defecisse condicio.

772. Si ob rem non inhonestam data sit (12. 4) 1 pecunia, ut filius emanciparetur vel servus manumitteretur vel a lite discedatur, causa secuta repetitio
1 cessat. Si parendi condicioni causa tibi dedero decem, mox repudiavero hereditatem vel legatum, possum condicere.

Dedi tibi pecuniam, ne ad iudicem iretur: (12. 4) 3

1) *Etiam fr.* 763 *videtur Triboniano deberi, cf. Demelius l. c. p.* 141 *sq.* 2) *Quid si is, cui iusiurandum delatum est, bonis cedat, ut iurandi necessitatem effugiat?* 3) *cf. Gai.* 4, 13. 171. 4) Certae creditae pecuniae actio *Ulp.?, cf. Lenel, p.* 185 *sq. Sed iam crediderim Ulpianum hoc loco non de sola certae pecuniae, sed generaliter de certi condictione agere, quamvis triticariae condictionis formulam vicesimo septimo demum libro tractet.*

1) *Papinian. fr.* 144. 2) *cf. fr.* 766 *pr. extr.*

quasi decidi. an possim condicere, si mihi non caveatur
ad iudicem non iri? et est verum multum interesse,
utrum ob hoc solum dedi, ne eatur, an ut et mihi repro-
mittatur non iri: si ob hoc, ut et repromittatur, condici
poterit, si non repromittatur: si ut ne eatur, condictio
1 cessat quamdiu non itur. Idem erit et si tibi dedero,
ne Stichum manumittas: nam secundum distinctionem
supra scriptam aut admittenda erit repetitio aut in-
2 hibenda. Sed si tibi dedero, ut Stichum manumittas:
si non facis, possum condicere, aut si me paeniteat,
3 condicere possum.[1] Quid si ita dedi, ut intra certum
tempus manumittas? si nondum tempus praeteriit, in-
hibenda erit repetitio, nisi paeniteat[2]: quod si prae-
teriit, condici poterit. sed si Stichus decesserit, an
repeti quod datum est possit? Proculus ait, si post id
temporis decesserit, quo manumitti potuit, repetitionem
4 esse, si minus, cessare. Quin immo et si nihil tibi
dedi, ut manumitteres, placuerat tamen, ut darem,[3] ultro
tibi competere actionem, quae ex hoc contractu nasci-
5 tur, id est condictionem[4] defuncto quoque eo. Si
liber homo, qui bona fide serviebat, mihi pecuniam
dederit, ut eum manumittam, et fecero: postea liber
probatus an mihi condicere possit, quaeritur. et Iulia-
nus libro undecimo digestorum scribit competere manu-
misso repetitionem. Neratius etiam libro membranarum
refert Paridem pantomimum a Domitia Neronis filia
decem, quae ei pro libertate dederat, repetisse per
iudicem nec fuisse quaesitum, an Domitia sciens libe-
6 rum accepisset. Si quis quasi statuliber mihi decem
dederit, cum iussus non esset, condicere eum decem
7 Celsus scribit. Sed si servus, qui testamento heredi
iussus erat decem dare et liber esse, codicillis pure
libertatem accepit et id ignorans dederit heredi decem,
an repetere possit? et refert patrem suum Celsum
existimasse repetere eum non posse: sed ipse Celsus
naturali aequitate motus putat repeti posse. quae sen-
tentia verior est, quamquam constet, ut et ipse ait,
eum qui dedit ea spe, quod se ab eo qui acceperit
remunerari existimaret vel amiciorem sibi esse eum
futurum, repetere non posse opinione falsa deceptum.
8 Suptilius quoque illud tractat, an ille, qui se statu-
liberum putaverit, nec fecerit nummos accipientis,
quoniam heredi dedit quasi ipsius heredis nummos
daturus, non quasi suos, qui utique ipsius fuerunt,
adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento com-
petentem. et puto, si hoc animo dedit, non fieri ipsius:
nam et cum tibi nummos meos quasi tuos do, non
facio tuos. quid ergo, si hic non heredi, sed alii dedit,
cui putabat se iussum? si quidem peculiares dedit,
nec fecit accipientis: si autem alius pro eo dedit aut
9 ipse dedit iam liber factus, fient accipientis. Quam-
quam permissum sit statulibero etiam de peculio dare
implendae condicionis causa, si tamen vult heres num-
mos salvos facere, potest eum vetare dare: sic enim
fiet, ut et statuliber perveniat ad libertatem quasi im-
pleta condicione cui parere prohibitus est, et nummi
non peribunt. sed is, quem testator accipere voluit,
adversus heredem in factum actione agere potest, ut
testatori pareatur.[5]

773. . . . ut puta dedi tibi ne sacrilegium (12.5) 2
facias, ne furtum, ne hominem occidas. in qua specie
Iulianus scribit, si tibi dedero, ne hominem occidas,
1 condici posse: item si tibi dedero, ut rem mihi red-
das depositam apud te vel ut instrumentum mihi red-
2 deres. Sed si dedi, ut secundum me in bona causa
iudex pronuntiaret, est quidem relatum condictioni
locum esse: sed hic quoque crimen contrahit (iudicem
enim corrumpere videtur) et non ita pridem imperator
noster constituit[1] litem eum perdere.

Idem si ob stuprum datum sit, vel si quis (12.5) 4
in adulterio deprehensus redemerit se: cessat enim
repetitio, idque Sabinus et Pegasus responderunt.
1 Item si dederit fur, ne proderetur, quoniam utriusque
2 turpitudo versatur, cessat repetitio. Quotiens autem
solius accipientis turpitudo versatur, Celsus ait repeti
posse: veluti si tibi dedero, ne mihi iniuriam facias.
3 Sed quod meretrici datur, repeti non potest, ut Labeo
et Marcellus scribunt, sed nova ratione, non ea, quod
utriusque turpitudo versatur, sed solius dantis: illam
enim turpiter facere, quod sit meretrix, non turpiter
4 accipere, cum sit meretrix. Si tibi indicium dedero,
ut fugitivum meum indices vel furem rerum mearum,
non poterit repeti quod datum est: nec enim turpiter
accepisti. quod si a fugitivo meo acceperis ne eum
indicares, condicere tibi hoc quasi furi possim: sed si
ipse fur indicium a me accepit vel furis vel fugitivi
socius, puto condictionem locum habere.

774. Nunc videndum de indebito soluto. (12.6) 1
1 Et quidem si quis indebitum ignorans solvit, per
hanc actionem condicere potest: sed si sciens se non
debere solvit, cessat repetitio.

Si non sortem quis, sed usuras (12.6) 26 pr. — § 2
indebitas solvit, repetere non poterit, si sortis debitae
solvit: sed si supra legitimum modum[2] solvit, divus
Severus rescripsit (quo iure utimur) repeti quidem non
posse, sed sorti imputandum et, si postea sortem solvit,
sortem quasi indebitam repeti posse. proinde et si
ante sors fuerit soluta, usurae supra legitimum modum[2]
solutae quasi sors indebita repetuntur. quid si simul
solverit? poterit dici et tunc repetitionem locum habere.
1 Supra duplum autem usurae et usurarum usurae nec
in stipulatum deduci nec exigi possunt et solutae repe-
2 tuntur, quemadmodum futurarum usurarum usurae. Si
quis falso se sortem debere credens usuras solverit,
potest condicere nec videtur sciens indebitum solvisse.

[3]Indebitum[4] solutum acci- Vat. 266 cf. (12. 6) 26 § 3
pimus non solum si omnino non debebatur,[5] sed et si
per aliquam exceptionem[6] peti non poterat, id est per-
petuam exceptionem. quare hoc quoque repeti poterit,
si quis perpetua exceptione tutus solverit.[7] unde si
quis contra legem Cinciam obligatus non excepto sol-
verit, debuit dic[i] repetere eum posse, nam semper
exceptione Cinciae uti potuit, nec solum ipse, verum,
ut Proculeiani contra [S]ab[*inianos*] putant, etiam qui-
vis, quasi popularis sit haec exceptio, sed et her[e]s
eius, nisi forte durante voluntate decessit donator:
[*tunc*] enim doli replicationem locum habere imperator
noster rescripsit in haec verba . . .

Si centum debens, quasi ducenta (12. 6) 26 § 4—13
deberem, fundum ducentorum solvi, competere repe-
titionem Marcellus libro vicensimo digestorum scribit

1) aut si . . . condicere possum *Trib.* *Cf. de hac interpolatione Gradenwitz, p.* 146 *sqq.*, *Lenel, ZRG* XXII *p.* 181 *sq.* 2) nisi paeniteat *Trib.?* 3) placuerat . . . darem *vix sunt Ulpiani.* 4) id est condictionem *gloss.?* 5) sed is . . . pareatur *Trib.*

1) *C.* (7. 49) 1. 2) centesimam *Ulp.* 3) *De inscriptione v. p.* 567 *n.* 1. 4) autem *ins. dig.* 5) debeatur *dig.* 6) perpetuam *ins. Trib., qui insequentia verba* id est . . . . exceptionem *delevit.* 7) si quis . . . solverit] nisi sciens se tutum exceptione solvit *dig.*

et centum manere stipulationem: licet enim placuit
rem pro pecunia solutam parere liberationem, tamen si
ex falsa debiti quantitate maioris pretii res soluta est,
non fit confusio partis rei cum pecunia (nemo enim
invitus compellitur ad communionem), sed et condictio
integrae rei manet et obligatio incorrupta: ager autem
5 retinebitur, donec debita pecunia solvatur. Idem
Marcellus ait, si pecuniam debens oleum dederit pluris
pretii quasi plus debens, vel cum oleum deberet, oleum
dederit quasi maiorem modum debens, superfluum olei
esse repetendum, non totum et ob hoc peremptam esse
6 obligationem. Idem Marcellus adicit, si, cum fundi
pars mihi deberetur, quasi totus deberetur aestimatione
facta, solutio pecuniae solidi pretii fundi facta sit,
repeti posse non totum pretium, sed partis indebitae
7 pretium. Adeo autem perpetua exceptio parit con-
dictionem, ut Iulianus libro decimo scripsit, si emptor
fundi damnaverit heredem suum, ut venditorem nexu
venditi liberaret, mox venditor ignorans rem tradi-
derit,[1] posse eum fundum condicere: idemque et si
debitorem suum damnaverit liberare et ille ignorans
8 solverit. Qui filio familias solverit, cum esset eius
peculiaris debitor, si quidem ignoravit ademptum ei
peculium, liberatur: si scit et solvit, condictionem non
9 habet, quia sciens indebitum solvit. Filius familias
contra Macedonianum mutuatus si solverit et patri suo
heres effectus velit vindicare nummos, exceptione sum-
10 movebitur a vindicatione nummorum. Si quis quasi
ex compromisso condemnatus falso solverit, repetere
11 potest. Hereditatis vel bonorum possessori, si qui-
dem defendat hereditatem, indebitum solutum condici
poterit: si vero is non defendat, etiam debitum solu-
12 tum repeti potest. Libertus cum se putaret operas
patrono debere, solvit: condicere eum non posse,
quamvis putans se obligatum solvit, Iulianus libro
decimo digestorum scripsit: natura enim operas pa-
trono libertus debet. sed et si non operae patrono
sunt solutae, sed, cum officium ab eo desideraretur,
cum patrono decidit pecunia et solvit, repetere non
potest. sed si operas patrono exhibuit non officiales,
sed fabriles, veluti pictorias vel alias, dum putat se
debere, videndum an possit condicere. et Celsus libro
sexto digestorum putat eam esse causam operarum, ut
non sint eaedem neque eiusdem hominis neque eidem
exhibentur: nam plerumque robur hominis, aetas tem-
poris opportunitasque naturalis mutat causam opera-
rum, et ideo nec volens quis reddere potest. sed hae,
inquit, operae recipiunt aestimationem: et interdum
licet aliud praestemus, inquit, aliud condicimus: ut
puta fundum indebitum dedi et fructus condico: vel
hominem indebitum, et hunc sine fraude modico
distraxisti, nempe hoc solum refundere debes, quod
ex pretio habes: vel meis sumptibus pretiosiorem homi-
nem feci, nonne aestimari haec debent? sic et in pro-
posito, ait, posse condici, quanti operas essem con-
ducturus. sed si delegatus sit a patrono officiales
operas, apud Marcellum libro vicensimo digestorum
quaeritur. et dicit Marcellus non teneri eum, nisi forte
in artificio sint (hae enim iubente patrono et alii eden-
dae sunt): sed si solverit officiales delegatus, non potest
condicere neque ei cui solvit creditori, cui alterius
contemplatione solutum est quique suum recipit, neque
13 patrono, quia natura ei debentur. Si decem aut
Stichum stipulatus solvam quinque, quaeritur, an pos-
sim condicere: quaestio ex hoc descendit, an liberer
in quinque: nam si liberor, cessat condictio, si non
liberor, erit condictio. placuit autem, ut Celsus libro
sexto et Marcellus libro vicensimo digestorum scripsit,
non peremi partem dimidiam obligationis ideoque
eum, qui quinque solvit, in pendenti habendum, an
liberaretur, petique ab eo posse reliqua quinque aut
Stichum et, si praestiterit residua quinque, videri eum
et priora debita solvisse, si autem Stichum praestitisset,
quinque eum posse condicere quasi indebita. sic
posterior solutio comprobabit, priora quinque utrum
debita an indebita solverentur. sed et si post soluta
quinque et Stichus solvatur et malim ego habere quin-
que et Stichum reddere, an sim audiendus, quaerit
Celsus. et putat natam esse quinque condictionem,
quamvis utroque simul soluto mihi retinendi quod
vellem arbitrium daretur.

† Iustinian. *Si quis servum certi nominis* C. (4. 5) 10
aut quandam solidorum quantitatem vel aliam rem promiserit et, cum licentia ei fuerat unum ex his solvendo liberari, utrumque per ignorantiam dependerit, dubitabatur, cuius rei datur a legibus repetitio . . . et utrum stipulator an promissor habeat huius rei facultatem. et Ulpianus quidem electionem ipsi praestat, qui utrumque accepit, et tam Marcellum quam Celsum sibi consonantes refert.

Idem [*Celsus sc.*] ait et si duo here- (12. 6) 26 § 14
des sint stipulatoris, non posse alteri quinque solutis alteri partem Stichi solvi: idem et si duo sint promissoris heredes. secundum quae liberatio non contingit, nisi aut utrique quina aut utrique partes Stichi fuerunt solutae.

775. Si cum te ex causa legati debere (2. 14) 51
pacisci debitori tuo existimas, pactus sit ne ab eo
peteres: neque iure ipso liberatur debitor neque peten-
tem summovebit exceptione conventionis, ut Celsus
1 libro vicensimo scribit. Idem eodem loco scribit, si
debitorem tuum iussisti solvere Titio, cui legatum falso
debere existimas, et debitor pactus sit cum Titio suo
debitore constituto: neque tibi adversus tuum debito-
rem neque ipsi adversus suum actionem peremptam.

*

776. [1]Operae testamento relictae quando (33. 2) 7
cedere debeant, utrum ex quo petit eas legatarius an ex quo adita hereditas est? et cui pereant dies, quibus aeger servus fuit? et puto ex die petitionis eas cedere: quare si post petitas aeger esse servus coeperit, legatario peribunt.

777. Latrunculator de re pecuniaria iudi- (5. 1) 61 § 1
care non potest.

778. [2]In re obscura melius est favere (50. 17) 41 § 1
repetitioni quam adventicio lucro.

*
v. fr. 674 (*lib. XXII*). (12. 2) 19

LIBER XXVII.

De rebus creditis (*E. XVII*) 2.

[*Si certum petetur* (*E.* 95) 2.]

[*De condictione triticaria*].

779. Qui certam pecuniam numeratam petit, (13. 3) 1

---

1) mancipio dederit *Ulp.*

1) *cf. fr.* 766 *pr. extr.? fr.* 756 (*v.* etiam de operis — *libertorum scil.* — iusiurandum deferri potest)? 2) *Verisimile est haec ad indebiti condictionem spectare.*

illa actione utitur 'si certum petetur[1]: qui autem alias
res, per triticariam condictionem petet. et generaliter
dicendum est eas res per hanc actionem peti, si quae
sint praeter pecuniam numeratam, sive in pondere sive
in mensura constent, sive mobiles sint sive soli. quare
fundum quoque per hanc actionem petimus et si vecti-
galis sit sive ius stipulatus quis sit, veluti usum fructum
1 vel servitutem utrorumque praediorum. Rem autem
suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis ex
quibus potest, veluti ex causa furtiva vel vi mobili
abrepta.

780. In hac actione si quaeratur, res quae (13.3)3 petita est cuius temporis aestimationem recipiat, verius est quod Servius ait, condemnationis tempus[2] spectandum: si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed ἐν πλάτει secundum Celsum erit spectandum: non enim debet novissimum vitae tempus aestimari, ne ad exiguum pretium aestimatio redigatur in servo forte mortifere vulnerato. in utroque autem, si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit libro vicensimo habendam aestimationem, quanto deterior res facta sit: et ideo, si quis post moram servum eluscatum dederit, nec liberari eum: quare ad tempus morae in his erit reducenda aestimatio.

781. In re furtiva condictio ipsorum cor- (13.1)8
porum competit: sed utrum tamdiu, quamdiu exstent,
an vero et si desierint esse in rebus humanis? et si
quidem optulit fur, sine dubio nulla erit condictio: si
non optulit, durat condictio aestimationis eius: corpus
1 enim ipsum praestari non potest. Si ex causa furtiva
res condicatur, cuius temporis aestimatio fiat, quaeri-
tur. placet tamen id tempus spectandum, quo res um-
quam plurimi fuit, maxime cum deteriorem rem factam
fur dando non liberatur: semper enim moram fur facere
2 videtur. Novissime dicendum est etiam fructus in
hac actione venire.

[*De eo quod certo loco dari oportet* (*E.* 96)].

782. Arbitraria actio utriusque utilita- (13.4)2 pr. tem continet tam actoris quam rei: quod si rei interest, minoris fit pecuniae condemnatio quam intentum est, aut si actoris, maioris pecuniae fiat.

783. [3]Haec autem actio ex illa stipu- (13.4)2 § 1—7
latione venit, ubi stipulatus sum a te Ephesi decem
2 dari. Si quis Ephesi decem aut Capuae hominem
dari stipulatus experiatur, non debet detracto altero
3 loco experiri, ne auferat loci utilitatem reo. Scae-
vola libro quinto decimo quaestionum ait non utique
ea, quae tacite insunt stipulationibus, semper in rei
esse potestate, sed quid debeat, esse in eius arbitrio,
an debeat, non esse. et ideo cum quis Stichum aut
Pamphilum promittit, eligere posse quod solvat, quam-
diu ambo vivunt: ceterum ubi alter decessit, extingui
eius electionem, ne sit in arbitrio eius, an debeat, dum
non vult vivum praestare, quem solum debet. quare
et in proposito eum, qui promisit Ephesi aut Capuae,
si fuerit in ipsius arbitrio, ubi ab eo petatur, conveniri
non potuisse: semper enim alium locum electurum: sic
evenire, ut sit in ipsius arbitrio, an debeat: quare putat
posse ab eo peti altero loco et sine loci adiectione:
damus igitur actori electionem petitionis. et generaliter
definit Scaevola petitorem electionem habere ubi petat,
reum ubi solvat, scilicet ante petitionem. proinde mixta,
inquit, rerum alternatio locorum alternationi ex neces-
sitate facit actoris electionem et in rem propter locum:
alioquin tollis ei actionem, dum vis reservare reo optio-
4 nem. Si quis ita stipulatur 'Ephesi et Capuae', hoc
5 ait, ut Ephesi partem et Capuae partem petat. Si
quis insulam fieri stipuletur et locum non adiciat, non
6 valet stipulatio. Qui ita stipulatur 'Ephesi decem
dari', si ante diem, quam Ephesum pervenire possit,
agat, perperam ante diem agi, quia et Iulianus putat
diem tacite huic stipulationi inesse. quare verum puto
quod Iulianus ait eum, qui Romae stipulatur hodie
7 Carthagine dari, inutiliter stipulari. Idem Iulianus
tractat, an is, qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus
est, si alibi Titio solvatur, nihilo minus possit inten-
dere sibi dari oportere. et Iulianus scribit liberatio-
nem non contigisse atque ideo posse peti quod interest.
Marcellus autem et alias tractat et apud Iulianum notat
posse dici et si mihi alibi solvatur, liberationem con-
tigisse, quamvis invitus accipere non cogar: plane si
non contigit liberatio, dicendum ait superesse petitio-
nem integrae summae, quemadmodum si quis insulam
alibi fecisset quam ubi promiserat, in nihilum liberare-
tur. sed mihi videtur summae solutio distare a fabrica
insulae et ideo quod interest solum petendum.

784. [1]Nunc de officio iudicis huius (13.4)2 § 8 actionis loquendum est, utrum quantitati contractus debeat servire an vel excedere vel minuere quantitatem debeat, ut, si interfuisset rei Ephesi potius solvere quam eo loci quo conveniebatur, ratio eius haberetur. Iulianus Labeonis opinionem secutus etiam actoris habuit rationem, cuius interdum potuit interesse Ephesi recipere: itaque utilitas quoque actoris veniet. quid enim si traiecticiam pecuniam dederit Ephesi recepturus, ubi sub poena debebat pecuniam vel sub pignoribus, et distracta pignora sunt vel poena commissa mora tua? vel fisco aliquid debebatur et res stipulatoris vilissimo distracta est? in hanc arbitrariam quod interfuit veniet et quidem ultra legitimum modum usurarum.[2] quid si merces solebat comparare: an et lucri ratio habeatur, non solius damni? puto et lucri habendam rationem.

Quod si Ephesi petetur, ipsa sola summa (13.4)4
petetur nec amplius quid, nisi si quid esset stipulatus,
1 vel si temporis utilitas intervenit. Interdum iudex,
qui ex hac actione cognoscit, cum sit arbitraria, absol-
vere reum debet cautione ab eo exacta de pecunia ibi
solvenda ubi promissa est. quid enim si ibi vel oblata
pecunia actori dicatur vel deposita vel ex facili sol-
venda? nonne debebit interdum absolvere? in summa
aequitatem quoque ante oculos habere debet iudex,
qui huic actioni addictus est.

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

785. Hoc edicto praetor favet naturali (13.5)1 pr. aequitati: qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam grave est fidem fallere.

786. [3]Ait praetor: 'qui pecuniam de- (13.5)1 § 1—3 bitam constituit'. 'qui' sic accipiendum est 'quaeve', nam et mulieres de constituta tenentur, si non inter-

1) si certum petetur] si paret Nm Nm Ao Ao HS X̄ dare oportere *Ulp.?*, *cf. Lenel*, *p.* 184 *sq.* 2) condemnationis tempus] *Ulpiani haec esse non crediderim: quid re vera scripserit, in incerto relinquo. De tempore quo res aguntur audaci coniectura cogitant Hartmann-Ubbelohde, Ordo iudiciorum p.* 364 *n.* 45. 3) *Ad intentionem* (s. p. Nm Nm Ao Ao decem Ephesi dare oportere).

1) *Ad condemnationem*, *v. Lenel*, *p.* 193 *sqq.* 2) ultra centesimam *Ulp.* 3) *Ad v.* 'qui'.

2 cesserint. De pupillo etsi nihil sit expressum edicto, attamen sine tutoris auctoritate constituendo non obli-
3 gatur. Sed si filius familias constituerit, an teneatur, quaeritur: sed puto verum et ipsum constituentem teneri et patrem de peculio.

787. [1]Eum, qui inutiliter stipulatus est, (13.5) 1 § 4 cum stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse, quoniam non animo constituentis, sed promittentis factum sit.

788. [2]An potest aliud constitui quam (13.5) 1 § 5—8 quod debetur, quaesitum est. sed cum iam placet rem pro re solvi posse, nihil prohibet et aliud pro debito constitui: denique si quis centum debens frumentum eiusdem pretii constituat, puto valere constitutum.
6 Debitum autem ex quacumque causa potest constitui, id est ex quocumque contractu sive certi sive incerti, et si ex causa emptionis quis pretium debeat vel ex causa dotis vel ex causa tutelae vel ex quo-
7 cumque alio contractu. Debitum autem vel natura
8 sufficit. Sed et is, qui honoraria actione, non iure civili obligatus est, constituendo tenetur: videtur enim debitum et quod iure honorario debetur. et ideo et pater et dominus de peculio obstricti si constituerint, tenebuntur usque ad eam quantitatem, quae tunc fuit in peculio, cum constituebatur: ceterum si plus suo nomine constituit, non tenebitur in id quod plus est.

Pater familias liber 'peculium' non (50. 16) 182 potest habere, quemadmodum nec servus 'bona'.[3]

Quod si maritus plus constituit ex dote (13. 5) 3 quam facere poterat, quia debitum constituerit, in solidum quidem tenetur, sed mulieri in quantum facere
1 potest condemnatur. Si quis autem constituerit quod iure civili debebat, iure praetorio non debebat, id est per exceptionem, an constituendo teneatur, quaeritur: et est verum, ut et Pomponius scribit, eum non teneri, quia debita iuribus non est pecunia quae constituta
2 est. Si is, qui et iure civili et praetorio debebat, in diem sit obligatus, an constituendo teneatur? et Labeo ait teneri constitutum, quam sententiam et Pedius probat: et adicit Labeo vel propter has potissimum pecunias, quae nondum peti possunt, constituta inducta: quam sententiam non invitus probarem: habet enim utilitatem, ut ex die obligatus constituendo se eadem die soluturum teneatur.

Eum, qui Ephesi promisit se soluturum, si (13.5) 5
1 constituat alio loco se soluturum, teneri constat. Iulianus legatum Romae constituentem, quod in provincia acceperat, putat conveniri[4] debere, quod et verum est. sed et si non cum Romae esset, sed in provincia adhuc, constituit se Romae soluturum, denegatur in eum
2 actio de constituta. Quod exigimus, ut sit debitum quod constituitur, in rem exactum est, non utique ut is cui constituitur creditor sit: nam et quod ego debeo tu constituendo teneberis, et quod tibi debetur si mihi
3 constituatur, debetur. Iulianus quoque libro undecimo scribit: Titius epistulam ad me talem emisit: 'Scripsi me secundum mandatum Seii, si quid tibi debitum adprobatum erit me tibi cauturum et soluturum sine controversia'. tenetur Titius de constituta
4 pecunia. Sed si quis constituerit alium soluturum, non se pro alio, non tenetur: et ita Pomponius libro
5 octavo scribit. Item si mihi constituas te soluturum, teneberis: quod si mihi constitueris Sempronio te solu-
6 turum, non teneberis. Iulianus libro undecimo digestorum scribit procuratori constitui posse: quod Pomponius ita interpretatur, ut ipsi procuratori consti-
7 tuas te soluturum, non domino. Item tutori pupilli constitui potest et actori municipum et curatori furiosi:
8 9 sed et ipsi constituentes tenebuntur. Si actori municipum vel tutori pupilli vel curatori furiosi vel adulescentis ita constituatur municipibus solvi vel pupillo vel furioso vel adulescenti, utilitatis gratia puto dandam municipibus vel pupillo vel furioso vel adu-
10 lescenti utilem actionem. Servo quoque constitui posse constat et, si servo constituatur domino solvi vel ipsi servo, qualemqualem servum domino adquirere obligationem.

Sed et si filio familias constituatur, valet (13.5) 7
1 constitutum. Si mihi aut Titio stipuler, Titio constitui suo nomine non posse Iulianus ait, quia non habet petitionem, tametsi solvi ei possit.

Hactenus igitur constitutum valebit, si (13. 5) 11 quod constituitur debitum sit, etiamsi nullus apparet, qui interim debeat: ut puta si ante aditam hereditatem debitoris vel capto eo ab hostibus constituat quis se soluturum: nam et Pomponius scribit valere constitu-
1 tum, quoniam debita pecunia constituta est. Si quis centum aureos[1] debens ducentos[2] constituat, in centum tantummodo tenetur, quia ea pecunia debita est: ergo et is, qui sortem et usuras quae non debebantur constituit, tenebitur in sortem dumtaxat.

789. [3]Qui autem constituit se solu- (13.5) 14 pr.—§ 2 turum, tenetur, sive adiecit certam quantitatem sive
1 non. Si quis constituerit se pignus daturum: cum utilitas pignorum inrepserit, debet etiam hoc constitu-
2 tum admitti. Sed et si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit, nihilo minus tenetur, ut Pomponius scribit. quid tamen si ea persona nolit fideiubere? puto teneri eum qui constituit, nisi aliud actum est. quid si ante decessit? si mora interveniente, aequum est teneri eum qui constituit vel in id quod interest vel ut aliam personam non minus idoneam fideiubentem praestet: si nulla mora interveniente, magis puto non teneri.

790. Constituere autem et praesentes (13.5) 14 § 3 et absentes possumus, sicut pacisci, et per nuntium et per nosmet ipsos, et quibuscumque verbis.

791. [4]Si duo quasi duo rei consti- (13.5) 16 pr. § 1
1 tuerimus, vel cum altero agi poterit in solidum. Sed et certo loco et tempore constituere quis potest, nec solum eo loci posse eum petere, ubi ei constitutum est, sed exemplo arbitrariae actionis ubique potest.

[*Ad formulam*].

792. Ait praetor[5]: 'si appareat eum (13.5) 16 § 2—4 qui constituit neque[6] solvere neque fecisse[7] neque per actorem stetit,[8] quo minus fieret quod constitutum
3 est'. Ergo si non stetit per actorem, tenet actio, etiamsi per rerum naturam stetit: sed magis dicendum
4 est subveniri reo debere. Haec autem verba praetoris[9] 'neque fecisse reum[10] quod constituit' utrum ad

1) *Ad v.* 'constituit'. 2) *Ad v.* 'pecuniam debitam'. 3) *cf. Lenel, p.* 196 *n.* 3. 4) non *ins.*, *v.* (5. 1) 8.

1) HS C̄ *Ulp.* 2) ducenta *Ulp.* 3) *Ad v.* 'se soluturum eove nomine se satisfacturum esse', *Lenel, p.* 197. 4) *Ad v.* 'in eum iudicium dabo'. 5) Ait praetor] Notandum est formulae verbis iudicem tunc condemnare iuberi *similiave Ulp.* 6) neque *del.* 7) quod constituit *ins.* 8) stetisse *Ulp.* 9) formulae *Ulp.?* 10) N^m N^m *Ulp.?*

tempus constituti pertinent an vero usque ad litis contestationem trahimus, dubitari potest: et puto ad tempus constituti.

Item illa verba praetoris[1] 'neque per (13.5) 18 pr.
actorem stetisse' eandem recipiunt dubitationem. et Pomponius dubitat, si forte ad diem constituti per actorem non steterit, ante stetit vel postea. et puto et haec ad diem constituti referenda. proinde si valetudine impeditus aut vi aut tempestate petitor non venit, ipsi nocere Pomponius scribit.

793. Quod adicitur: 'eamque pecuniam (13.5) 18 § 1
cum constituebatur debitam fuisse', interpretationem pleniorem exigit. nam primum illud efficit, ut, si quid tunc debitum fuit cum constitueretur, nunc non sit, nihilo minus teneat constitutum, quia retrorsum se actio refert. proinde temporali actione obligatum constituendo Celsus et Iulianus scribunt teneri debere, licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. quare et si post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat, quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatio, licet in id tempus quo non tenebatur.

794. Post rem iudicatam vel iureiurando (42. 1) 56
decisam vel confessionem in iure factam[2] nihil quaeritur post orationem divi Marci, quia in iure confessi pro iudicatis habentur.

795. [3]Qui Stichum debere se confessus est, (42. 2) 5
sive mortuus iam Stichus erat sive post litis contestationem decesserit, condemnandus est.

796. [4]E re autem est hic subiungere, (13. 5) 18 § 2. 3
utrum poenam contineat haec actio an rei persecutionem: et magis est, ut etiam Marcellus putat, ut rei sit
3 persecutio. Vetus fuit dubitatio, an qui hac actione egit sortis obligationem consumat. et tutius est dicere solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, non litis contestatione, quoniam solutio ad utramque obligationem proficit.

Si actor deferat iusiurandum de sola (12. 2) 30
constituta pecunia et reus iuraverit, exceptione utetur, si de constituta conveniatur: sed si de sorte, id est de priore obligatione conveniatur, exceptio cessabit, nisi de hac quoque iuraverit adversario deferente.

*

797. Delegare est vice sua alium reum (46. 2) 11
1 dare creditori vel cui iusserit. Fit autem delegatio vel per stipulationem vel per litis contestationem.[5]

LIBER XXVIII.

De rebus creditis (*E. XVII*) 3.

[*Commodati vel contra* (*E.* 98)].

798. Ait praetor: 'Quod quis com- (13. 6) 1 pr. § 1
1 modasse dicetur, de eo iudicium dabo'. Huius edicti interpretatio non est difficilis. unum solummodo notandum, quod qui edictum concepit commodati fecit mentionem, cum Paconius utendi fecit mentionem. inter commodatum autem et utendum datum Labeo quidem ait tantum interesse, quantum inter genus et speciem: commodari enim rem mobilem, non etiam soli, utendam dari etiam soli. sed ut apparet, proprie commodata res dicitur et quae soli est, idque et Cassius existimat. Vivianus amplius etiam habitationem commodari posse ait.

[*Ad formulas*].

799. [1]Impuberes commodati actione non (13. 6) 1 § 2
tenentur, quoniam nec constitit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate, usque adeo ut, etiamsi pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non tenetur, quia ab initio non constitit.

Sed mihi videtur, si locupletior pupillus (13. 6) 3 pr.
factus sit, dandam utilem commodati actionem secundum divi Pii rescriptum.

800. [2]Si reddita quidem sit res commo- (13. 6) 3 § 1
data, sed deterior reddita, non videbitur reddita, quae deterior facta redditur, nisi quid interest praestetur: proprie enim dicitur res non reddita, quae deterior redditur.

Etiam circa stipulationem et ex testamento (46. 3) 27
actionem, si res tradita[3] fuerit quae debebatur, quamdiu aliquid iuri rei deest, adhuc tamen ipsa res petenda est: ut puta possum fundum petere, licet mihi traditus[3] sit, si ius quoddam cautionis supererit.

801. [4]In hac actione sicut in ceteris (13. 6) 3 § 2–6
bonae fidei iudiciis similiter in litem iurabitur: et rei iudicandae tempus, quanti res sit, observatur, quamvis
3 in stricti litis contestatae tempus spectetur. Heres eius qui commodatum accepit pro ea parte qua heres est convenitur, nisi forte habeat facultatem totius rei restituendae nec faciat: tunc enim condemnatur in solidum, quasi hoc boni iudicis arbitrio conveniat.
4 Si filio familias servove commodatum sit, dumtaxat de peculio agendum erit: cum filio autem familias ipso et directo quis poterit. sed et si ancillae vel filiae familias commodaverit, dumtaxat de peculio erit agen-
5 dum. Sed non tantum ex causa doli earum personarum pater vel dominus condemnetur, sed et ipsius quoque domini vel patris fraus dumtaxat venit, ut Iulianus libro undecimo circa pigneraticiam actionem distinguit.
6 Non potest commodari id quod usu consumitur, nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.[5]

Si ut certo loco vel tempore reddatur (13. 6) 5 pr. § 1
commodatum convenit, officio iudicis inest, ut ratio-
1 nem loci vel temporis habeat. Si quis hac actione egerit et oblatam litis aestimationem susceperit, rem offerentis facit.

802. [6]Nunc videndum est, quid veniat (13. 6) 5 § 2–10
in commodati actione, utrum dolus an et culpa an vero et omne periculum. et quidem in contractibus interdum dolum solum, interdum et culpam praestamus: dolum in deposito: nam quia nulla utilitas eius versatur apud quem deponitur, merito dolus praestatur solus: nisi forte et merces accessit (tunc enim, ut est et constitutum, etiam culpa exhibetur) aut si hoc ab initio convenit, ut et culpam et periculum praestet is penes quem deponitur. sed ubi utriusque utilitas vertitur, ut in empto, ut in locato, ut in dote, ut in pignore,[7] ut

---

1) formulae *Ulp.?* 2) *Secus post pecuniam constitutam: ad v.* 'eamque pecuniam cum constituebatur debitam fuisse'? 3) *Ad eadem verba, ut videtur.* 4) *Ad condemnationem.* 5) *Per constitutum delegatio non fit: cf.* (13. 5) 28, *quo tamen loco de recepto agitur.*

1) *Ad formulam in factum conceptam v.* 'N° N° commodasse'.
2) *Ad form. in f. conc. v.* 'eamque A° A° redditam non esse'.
3) *Etiam mancipationis ICtum mentionem fecisse verisimile est.*
4) *Ad condemnationem formulae i. f. conceptae.* 5) *Haec* (§ 6) *nescio qua occasione hoc loco, i. e. in condemnatione, iniecta sint.*
6) *Ad intentionem formulae in ius conceptae?* 7) *Etiam fiduciae Ulpianus non potuit mentionem non facere, cf. Modestin. fr.* 9 § 2.

3 in societate, et dolus et culpa praestatur. Commodatum autem plerumque solam utilitatem continet eius cui commodatur, et ideo verior est Quinti Mucii sententia existimantis et culpam praestandam et diligentiam et, si forte res aestimata data sit, omne periculum praestandum ab eo, qui aestimationem se praestaturum
4 recepit. Quod vero senectute contigit vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est nihil eorum esse imputandum ei qui commodatum accepit, nisi aliqua culpa interveniat. proinde et si incendio vel ruina aliquid contigit vel aliquid damnum fatale, non tenebitur, nisi forte, cum possit res commodatas salvas facere, suas praetulit.
5 Custodiam plane commodatae rei etiam diligentem
6 debet praestare. Sed an etiam hominis commodati custodia praestetur, apud veteres dubitatum est. nam interdum et hominis custodia praestanda est, si vinctus commodatus est, vel eius aetatis, ut custodia indigeret: certe si hoc actum est, ut custodiam is qui rogavit
7 praestet, dicendum erit praestare. Sed interdum et mortis damnum ad eum qui commodatum rogavit pertinet: nam si tibi equum commodavero, ut ad villam adduceres, tu ad bellum duxeris, commodati teneberis: idem erit et in homine. plane si sic commodavi, ut ad bellum duceres, meum erit periculum. nam et si servum tibi tectorem commodavero et de machina ceciderit, periculum meum esse Namusa ait: sed ego ita hoc verum puto, si tibi commodavi, ut et in machina operaretur: ceterum si ut de plano opus faceret, tu eum imposuisti in machina, aut si machinae culpa factum minus diligenter non ab ipso ligatae vel funium perticarumque vetustate, dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum praestare debere: nam et Mela scripsit, si servus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui
8 neglegentius machinam colligavit. Quin immo et qui alias re commodata utitur, non solum commodati, verum furti quoque tenetur, ut Iulianus libro undecimo digestorum scripsit. denique ait, si tibi codicem commodavero et in eo chirographum debitorem tuum cavere feceris egoque hoc interlevero, si quidem ad hoc tibi commodavero, ut caveretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio: si minus, neque me certiorasti ibi chirographum esse scriptum[1]: etiam teneris mihi, inquit, commodati, immo, ait, etiam furti, quoniam aliter re commodata usus es, quemadmodum qui equo, inquit, vel vestimento aliter quam commodatum
9 est utitur, furti tenetur. Usque adeo autem diligentia in re commodata praestanda est, ut etiam in ea, quae sequitur rem commodatam, praestari debeat: ut puta equam tibi commodavi, quam pullus comitabatur: etiam pulli te custodiam praestare debere veteres responde-
10 runt. Interdum plane dolum solum in re commodata qui rogavit praestabit, ut puta si quis ita convenit: vel si sua dumtaxat causa commodavit, sponsae forte suae vel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur, vel si quis ludos edens praetor scaenicis commodavit, vel ipsi praetori quis ultro commodavit.

803. Nunc videndum, in quibus (13. 6) 5 § 11. 12
speciebus commodati actio locum habeat. et est apud
12 veteres de huiusmodi speciebus dubitatum. Rem tibi dedi, ut creditori tuo pignori dares: dedisti: non repigneras, ut mihi reddas. Labeo ait commodati actionem locum habere, quod ego puto verum esse, nisi merces intervenit: tunc enim vel in factum vel ex locato conducto agendum erit. plane si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. idem Labeo recte dicit, si a me culpa absit repignerandi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi ad hoc dumtaxat commodati, ut tibi actiones adversus eum praestem. abesse autem culpa a me videtur, sive iam solvi pecuniam sive solvere sum paratus. sumptum plane litis ceteraque aequum est eum adgnoscere, qui commodatum accepit.

804. Si gratuitam tibi habitationem (19. 5) 17 pr.
dedero, an commodati agere possim? et Vivianus ait posse[1]: sed est tutius praescriptis verbis agere.

Si tibi habitationem locavero, mox pensio- (19. 2) 5
nem remittam, ex locato et conducto agendum erit.

805. Si me rogaveris, ut servum (13. 6) 5 § 13. 14
tibi cum lance commodarem et servus lancem perdiderit, Cartilius ait periculum ad te respicere, nam et lancem videri commodatam: quare culpam in eam quoque praestandam. plane si servus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit non teneri, nisi fugae
14 praestitit culpam. Si de me petisses, ut triclinium tibi sternerem et argentum ad ministerium praeberem, et fecero, deinde petisses, ut idem sequenti die facerem et cum commode argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero et perierit: qua actione agi possit et cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit multum interesse, custodem posui an non: si posui, ad me periculum spectare, si minus, ad eum penes quem relictum est. ego puto commodati quidem agendum, verum custodiam eum praestare debere, penes quem res relictae sunt, nisi aliud nominatim convenit.

806. Si margarita tibi aestimata (19. 5) 17 § 1—5
dedero, ut aut eadem mihi adferres aut pretium eorum, deinde haec perierint ante venditionem, cuius periculum sit? et ait Labeo, quod et Pomponius scripsit, si quidem ego te venditor rogavi, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter nostrum, sed dumtaxat consensimus, teneri te hactenus, ut dolum et culpam mihi praestes. actio autem ex hac causa utique erit prae-
2 scriptis verbis.[2] Papinianus libro octavo quaestionum scripsit: si rem tibi inspiciendam dedi et dicas te perdidisse, ita demum mihi praescriptis verbis actio competit, si ignorem ubi sit: nam si mihi liqueat apud te esse, furti agere possum vel condicere vel ad exhibendum agere.[3] secundum haec, si cui inspiciendum dedi sive ipsius causa sive utriusque, et dolum et culpam mihi praestandam esse dico propter utilitatem, periculum non: si vero mei dumtaxat causa datum est,
3 dolum solum, quia prope depositum hoc accedit. Si, cum unum bovem haberem et vicinus unum, placuerit inter nos, ut per denos dies ego ei et ille mihi bovem commodaremus, ut opus faceret, et apud alterum bos periit, commodati non competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum, verum praescriptis verbis agen-
4 dum est. Si, cum mihi vestimenta venderes, rogavero, ut ea apud me relinquas, ut peritioribus ostenderem, mox haec perierint vi ignis aut alia maiore, periculum me minime praestaturum: ex quo apparet utique

1) neque me . . . scriptum *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 235 *sq.*).

1) *cf. fr.* 798 *i. f.*
2) *Interpolationem merito suspicatur Gradenwitz, p.* 135.
3) *Interpolationem subesse verisimile est, cf. Papin. fr.* 152. 153, *Gradenwitz, p.* 136.

5 custodiam ad me pertinere. Si quis sponsionis causa anulos acceperit nec reddit victori, praescriptis verbis actio in eum competit[1]: nec enim recipienda est Sabini opinio, qui condici et furti agi ex hac causa putat: quemadmodum enim rei nomine, cuius neque possessionem neque dominium victor habuit, aget furti? plane si inhonesta causa sponsionis fuit, sui anuli dumtaxat repetitio erit.

807. Si duobus vehiculum commo- [(13. 6) 5 § 15] datum sit vel locatum simul, Celsus filius scripsit libro sexto digestorum quaeri posse, utrum unusquisque eorum in solidum an pro parte teneatur. et ait duorum quidem in solidum dominium vel possessionem esse non posse: nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere. usum autem balinei quidem vel porticus vel campi uniuscuiusque in solidum esse (neque enim minus me uti, quod et alius uteretur): verum in vehiculo commodato vel locato pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam. sed esse verius ait et dolum et culpam et diligentiam et custodiam in totum me praestare debere: quare duo quodammodo rei habebuntur et, si alter conventus praestiterit, liberabit alterum et ambobus competit furti actio.

Unde quaeritur, si alter furti egerit, an ipse [(13.6) 7] solus debeat commodati conveniri. et ait Celsus, si alter conveniatur qui furti non egit, et paratus sit periculo suo conveniri alterum qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri et absolvi. 1 Sed si legis Aquiliae adversus socium eius habuit commodator actionem, videndum erit, ne cedere debeat, si forte damnum dedit alter, quod hic qui convenitur commodati actione sarcire compellitur: nam et si adversus ipsum habuit Aquiliae actionem commodator, aequissimum est, ut commodati agendo remittat actionem: nisi forte quis dixerit agendo eum e lege Aquilia hoc minus consecuturum, quam ex causa commodati consecutus est: quod videtur habere rationem.

Si actum sit communi dividundo, non [(17. 2) 43] tollitur pro socio actio, quoniam pro socio et nominum rationem habet et adiudicationem non admittit. sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam ex prima actione consecutus est.

[*De pigneraticia actione vel contra* (*E.* 99)].

[*Ad formulam*].

808. [2]Si rem alienam mihi debitor [(13. 7) 9 pr. — § 2] pignori dedit aut malitiose in pignore versatus sit, di-1 cendum est locum habere contrarium iudicium. Non tantum autem ob pecuniam, sed et ob aliam causam pignus dari potest, veluti si quis pignus alicui dederit, 2 ut pro se fideiubeat. Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit, hypothecam, cum non transit nec possessio ad creditorem.

809. [3]Omnis pecunia exsoluta esse [(13.7) 9 § 3—5] debet aut eo nomine satisfactum esse, ut nascatur pigneraticia actio. satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum: sive aliis pignoribus sibi caveri voluit, ut ab hoc recedat, sive fideiussoribus sive reo dato sive pretio aliquo vel nuda conventione nascitur pigneraticia actio. et generaliter dicendum erit, quotiens recedere voluit creditor a pignore, videri ei satisfactum, si ut ipse voluit sibi 4 cavit, licet in hoc deceptus sit. Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest pignera-5 ticia experiri. Qui ante solutionem egit pigneraticia, licet non recte egit, tamen, si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pigneratam et quod sua interest consequi.

Solutum non videtur, si lis contestata [(13. 7) 11] cum debitore sit de ipso debito vel si fideiussor con-1 ventus fuerit. Novata autem debiti obligatio pignus 2 peremit, nisi convenit, ut pignus repetatur. Si quasi daturus tibi pecuniam pignus accepero nec dedero, pigneraticia actione tenebor et nulla solutione facta: idemque et si accepto lata sit pecunia, vel condicio defecit, ob quam pignus contractum est, vel si pactum, cui standum est, de pecunia non petenda factum est. 3 Si in sortem dumtaxat vel in usuras obstrictum est pignus, eo soluto propter quod obligatum est locum habet pigneraticia. sive autem usurae in stipulatum sint deductae sive non, si tamen pignus et in eas obligatum fuit, quamdiu quid ex his debetur, pigneraticia cessabit. alia causa est earum, quas quis supra licitum 4 modum[1] promisit: nam hae penitus illicitae sunt. Si creditori plures heredes exstiterint et uni ex his pars eius solvatur, non debent ceteri heredes creditoris iniuria adfici, sed possunt totum fundum vendere oblato debitori eo, quod coheredi eorum solvit: quae sententia 5 non est sine ratione. Solutam autem pecuniam accipiendum non solum, si ipsi, cui obligata res est, sed et si alii sit soluta voluntate eius, vel ei cui heres exstitit, vel procuratori eius, vel servo pecuniis exigendis praeposito. unde si domum conduxeris et eius partem mihi locaveris egoque locatori tuo pensionem solvero, pigneraticia adversus te potero experiri (nam Iulianus scribit solvi ei posse): et si partem tibi, partem ei solvero, tantundem erit dicendum. plane in eam dumtaxat summam invecta mea et illata tenebuntur, in quam cenaculum conduxi: non enim credibile est hoc convenisse, ut ad universam pensionem insulae frivola mea tenebuntur. videtur autem tacite et cum domino aedium hoc convenisse, ut non pactio cenacularii pro-6 ficiat domino, sed sua propria. [2]Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non adquiritur, adeo ut ne per procuratorem plerumque[3] vel tutorem adquiratur: et ideo ipsi actione pigneraticia convenientur. sed nec mutat, quod constitutum est ab imperatore nostro posse per liberam personam possessionem adquiri: nam hoc eo pertinebit, ut possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem vel tutorem adprehendere, ipsam autem obligationem libera 7 persona nobis non semper[4] adquiret. Sed si procurator meus vel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneraticia poterit: quod in procuratore ita procedit, si ei mandatum fuerit pignori dare.

810. [5]Si, cum venderet creditor pignus, [(13.7) 13 pr.] convenerit inter ipsum et emptorem, ut, si solverit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem

1) praescriptis . . . . competit] in factum actio adversus eum danda est *similiave Ulp.? cf. Gradenwitz, p.* 137. 2) *Ad v.* 's. p. A^m A^m N^o N^o . . . ob pecuniam debitam pignori dedisse'. 3) *Ad v.* 'eamque pecuniam solutam eove nomine satisfactum esse'.

1) centesimam *Ulp.?* 2) §§ 6. 7, *quae ad hanc formulae partem non videntur pertinere, iungendae sunt cum* § 5. 3) plerumque *Trib., cf. C.* (4. 27) 3. 4) semper *Trib.* 5) libro trigensimo octavo (XXXVIII *pro* XXVIII) *inscr. F.*

suam, scripsit Iulianus et est rescriptum ob hanc con-
ventionem pigneraticiis actionibus teneri creditorem,
ut debitori mandet ex vendito actionem adversus em-
ptorem. sed et ipse debitor aut vindicare rem poterit
aut in factum actione adversus emptorem agere.

811. Venit autem in hac actione et dolus (13.7) 13 § 1
et culpa, ut in commodato: venit et custodia: vis maior
non venit.

812. Creditor cum pignus reddit, de (13.7) 15
dolo debet debitori repromittere: et si praedium fuit
pigneratum, et de iure eius repromittendum est, ne
forte servitutes cessante uti creditore amissae sint.

[*De compensationibus* (*E.* 100)].

813. Quod in diem debetur, non compen- (16.2) 7
sabitur, antequam dies venit, quamquam dari opor-
1 teat.[1] Si rationem compensationis iudex non habuerit,
salva manet petitio: nec enim rei iudicatae exceptio
obici potest. aliud dicam, si reprobavit pensationem
quasi non existente debito: tunc enim rei iudicatae
mihi nocebit exceptio.

[*Quod cum magistro navis etc.* (*E. XVIII*) 1.]

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

814. Utilitatem huius edicti patere nemo (14.1) 1 pr.
est qui ignoret. nam cum interdum ignari, cuius sint
condicionis vel quales, cum magistris propter navigandi
necessitatem contrahamus, aequum fuit eum, qui ma-
gistrum navi imposuit, teneri, ut tenetur, qui institorem
tabernae vel negotio praeposuit, cum sit maior neces-
sitas contrahendi cum magistro quam institore. quippe
res patitur, ut de condicione quis institoris dispiciat
et sic contrahat: in navis magistro non ita, nam inter-
dum locus tempus non patitur plenius deliberandi
consilium.

815. [2]Magistrum navis accipere de- (14.1) 1 § 1—6
2 bemus, cui totius navis cura mandata est. Sed si
cum quolibet nautarum sit contractum, non datur actio
in exercitorem, quamquam ex delicto cuiusvis eorum,
qui navis navigandae causa in nave sint, detur actio
in exercitorem: alia enim est contrahendi causa, alia
delinquendi, si quidem qui magistrum praeponit, con-
trahi cum eo permittit, qui nautas adhibet, non con-
trahi cum eis permittit, sed culpa et dolo carere eos
3 curare debet. Magistri autem imponuntur locandis
navibus vel ad merces vel vectoribus conducendis
armamentisve emendis: sed etiamsi mercibus emendis
vel vendendis fuerit praepositus, etiam hoc nomine
4 obligat exercitorem. Cuius autem condicionis sit
magister iste, nihil interest, utrum liber an servus, et
utrum exercitoris an alienus: sed nec cuius aetatis sit,
5 intererit, sibi imputaturo qui praeposuit. Magistrum
autem accipimus non solum, quem exercitor praeposuit,
sed et eum, quem magister: et hoc consultus Iulianus
in ignorante exercitore respondit: ceterum si scit et
passus est eum in nave magisterio fungi, ipse eum im-
posuisse videtur. quae sententia mihi videtur proba-
bilis: omnia enim facta magistri debeo praestare qui
eum praeposui, alioquin contrahentes decipientur: et
facilius hoc in magistro quam institore admittendum
propter utilitatem. quid tamen si sic magistrum prae-
posuit, ne alium ei liceret praeponere? an adhuc Iuliani
sententiam admittimus, videndum est: finge enim et
nominatim eum prohibuisse, ne Titio magistro utaris.
dicendum tamen erit eo usque producendum utilitatem
6 navigantium. Navem accipere debemus sive mari-
nam sive fluviatilem sive in aliquo stagno naviget sive
schedia sit.

816. [1]Non autem ex omni causa (14.1) 1 § 7—14
praetor dat in exercitorem actionem, sed eius rei
nomine, cuius ibi praepositus fuerit, id est si in eam
rem praepositus sit, ut puta si ad onus vehendum loca-
tum sit aut[2] aliquas res emerit utiles naviganti vel si
quid reficiendae navis causa contractum vel impensum
8 est vel si quid nautae operarum nomine petent. Quid
si mutuam pecuniam sumpserit, an eius rei nomine
videatur gestum? et Pegasus existimat, si ad usum eius
rei, in quam praepositus est, fuerit mutuatus, dandam
actionem, quam sententiam puto veram: quid enim si
ad armandam instruendamve navem vel nautas ex-
9 hibendos mutuatus est? Unde quaerit Ofilius, si ad
reficiendam navem mutuatus nummos in suos usus con-
verterit, an in exercitorem detur actio. et ait, si hac
lege accepit quasi in navem impensurus, mox mutavit
voluntatem, teneri exercitorem imputaturum sibi, cur
talem praeposuerit: quod si ab initio consilium cepit
fraudandi creditoris et hoc specialiter non expresserit,
quod ad navis causam accipit, contra esse: quam
10 distinctionem Pedius probat. Sed et si in pretiis
rerum emptarum fefellit magister, exercitoris erit
11 damnum, non creditoris. Sed si ab alio mutuatus
liberavit eum, qui in navis refectionem crediderat, puto
etiam huic dandam actionem, quasi in navem credi-
12 derit. Igitur praepositio certam legem dat contra-
hentibus. quare si eum praeposuit navi ad hoc solum,
ut vecturas exigat, non ut locet (quod forte ipse loca-
verat), non tenebitur exercitor, si magister locaverit:
vel si ad locandum tantum, non ad exigendum, idem
erit dicendum: aut si ad hoc, ut vectoribus locet, non
ut mercibus navem praestet, vel contra, modum egres-
sus non obligabit exercitorem: sed et si ut certis merci-
bus eam locet, praepositus est, puta legumini, cannabae,
ille marmoribus vel alia materia locavit, dicendum erit
non teneri. quaedam enim naves onerariae, quaedam
(ut ipsi dicunt) ἐπιβατηγοὶ sunt: et plerosque mandare
scio, ne vectores recipiant, et sic, ut certa regione et
certo mari negotietur, ut ecce sunt naves, quae Brun-
disium a Cassiopa vel a Dyrrachio vectores traiciunt
ad onera inhabiles, item quaedam fluvii capaces ad
13 mare non sufficientes. Si plures sint magistri non
divisis officiis, quodcumque cum uno gestum erit, obli-
gabit exercitorem: si divisis, ut alter locando, alter
exigendo, pro cuiusque officio obligabitur exercitor.
14 Sed et si sic praeposuit, ut plerumque faciunt, ne
alter sine altero quid gerat, qui contraxit cum uno sibi
imputabit.

817. [3]Exercitorem autem eum dici- (14.1) 1 § 15—18
mus, ad quem obventiones et reditus omnes perveniunt,
sive is dominus navis sit sive a domino navem per
aversionem conduxit vel ad tempus vel in perpetuum.
16 Parvi autem refert, qui exercet masculus sit an

---

1) *cf. Gai.* 4, 67. 2) *Ad v.* '(quod cum) magistro navis (gestum erit)'.

1) *Ad v.* 'gestum erit eius rei nomine, cui ibi praepositus fuerit'. 2) ad onus vehendum locatum sit aut *Trib.* (locatum sit — contractum vel impensum est, aut . . . vel . . . vel)? 3) *Ad v.* 'in eum, qui eam navem exercuerit, iudicium dabo'.

mulier, pater familias an filius familias vel servus: pupillus autem si navem exerceat, exigemus tutoris
17 auctoritatem. Est autem nobis electio, utrum exer-
18 citorem an magistrum convenire velimus. Sed ex contrario exercenti navem adversus eos, qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur, quia non eodem auxilio indigebat, sed aut ex locato cum magistro, si mercede operam ei exhibet, aut si gratuitam, mandati agere potest. solent plane praefecti propter ministerium annonae, item in provinciis praesides provinciarum extra ordinem eos iuvare ex contractu magistrorum.

818. Si is, qui navem exercuerit, [(14.1)1§19–23] in aliena potestate erit eiusque voluntate navem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit qui navem exercuerit, iudicium
20 datur. Licet autem datur actio in eum, cuius in potestate est qui navem exercet, tamen ita demum datur, si voluntate eius exerceat. ideo autem ex voluntate in solidum tenentur qui habent in potestate exercitorem, quia ad summam rem publicam navium exercitio pertinet. at institorum non idem usus est: ea propter in tributum dumtaxat vocantur, qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari sciente domino negotiatur. sed si sciente dumtaxat, non etiam volente cum magistro contractum sit, utrum quasi in volentem damus actionem in solidum an vero exemplo tributoriae dabimus? in re igitur dubia melius est verbis edicti servire et neque scientiam solam et nudam patris dominive in navibus onerare neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. et ita videtur et Pomponius significare, si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum
21 obligari, si minus, in peculium. In potestate autem accipiemus utriusque sexus vel filios vel filias vel ser-
22 vos vel servas. Si tamen servus peculiaris volente filio familias in cuius peculio erat, vel servo vicarius eius navem exercuit, pater dominusve, qui voluntatem non accommodavit, dumtaxat de peculio tenebitur, sed filius ipse in solidum. plane si voluntate domini vel patris exerceant, in solidum tenebuntur et praeterea et filius, si et ipse voluntatem accommodavit, in soli-
23 dum erit obligatus. Quamquam autem, si cum magistro eius gestum sit, dumtaxat polliceatur praetor actionem, tamen, ut Iulianus quoque scripsit, etiamsi cum ipso exercitore sit contractum, pater dominusve in solidum tenebitur.

[*Ad formulas*].[1]

819. Haec actio ex persona magistri in [(14.1)1§24] exercitorem dabitur, et ideo, si cum utro eorum actum est, cum altero agi non potest. sed si quid sit solutum, si quidem a magistro, ipso iure minuitur obligatio: sed et si ab exercitore, sive suo nomine, id est propter honorariam obligationem, sive magistri nomine solverit, minuetur obligatio, quoniam et alius pro me solvendo me liberat.

820. Si plures navem exerceant, cum [(14.1)1§25] quolibet eorum in solidum agi potest.

[2]Si tamen plures per se navem exer- [(14.1)4 pr.–§2] ceant, pro portionibus exercitionis conveniuntur: neque
1 enim invicem sui magistri videntur. Sed si plures exerceant, unum autem de numero suo magistrum fecerint, huius nomine in solidum poterunt conveniri.
2 Sed si servus plurium navem exerceat voluntate eorum, idem placuit quod in pluribus exercitoribus. plane si unius ex omnibus voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur, et ideo puto et in superiore casu in solidum omnes teneri.

821. Si servus sit, qui navem exercuit [(14.1)4§3] voluntate domini, et alienatus fuerit, nihilo minus is qui eum alienavit tenebitur. proinde et si decesserit servus, tenebitur: nam et magistro defuncto tenebitur.

822. Hae actiones perpetuo et heredi- [(14.1)4§4] bus et in heredes dabuntur: proinde et si servus, qui voluntate domini exercuit, decessit, etiam post annum dabitur haec actio, quamvis de peculio ultra annum non detur.

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

823. Aequum praetori visum est, sicut com- [(14.3)1] moda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum et conveniri. sed non idem facit circa eum qui institorem praeposuit, ut experiri possit: sed si quidem servum proprium institorem habuit, potest esse securus adquisitis sibi actionibus: si autem vel alienum servum vel etiam hominem liberum, actione deficietur: ipsum tamen institorem vel dominum eius convenire poterit vel mandati vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait debere dari actionem ei qui institorem praeposuit in eos, qui cum eo contraxerint.

824. [1]Institor appellatus est ex eo, quod [(14.3)3] negotio gerendo instet: nec multum facit, tabernae sit praepositus an cuilibet alii negotiationi.

Cuicumque igitur negotio prae- [(14.3)5 pr.–§10]
1 positus sit, institor recte appellabitur. Nam et Servius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario gestum sit vel eo, quem quis aedificio praeposuit vel
2 frumento coemendo, in solidum eum teneri. Labeo quoque scripsit, si quis pecuniis faenerandis, agris colendis, mercaturis redempturisque faciendis prae-
3 posuerit, in solidum eum teneri. Sed et si in mensa habuit quis servum praepositum, nomine eius tenebitur.
4 Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarii vel lintearii dant vestem circumferendam et
5 distrahendam, quos vulgo circitores appellamus. Sed
6 et muliones quis proprie institores appellet. Item fullonum et sarcinatorum praepositus. stabularii quo-
7 que loco institorum habendi sunt. Sed et si tabernarius servum suum peregre mitteret ad merces comparandas et sibi mittendas, loco institoris habendum
8 Labeo scripsit. Idem ait, si libitinarius servum pollinctorem habuerit isque mortuum spoliaverit, dandam in eum quasi institoriam actionem, quamvis et
9 furti et iniuriarum actio competeret. Idem Labeo ait: si quis pistor servum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta praesenti, ut per dies singulos eis panem praestaret, conturbaverit, dubitari non oportet, quin, si per-
10 misit ei ita dari summas, teneri debeat. Sed et cum fullo peregre proficiscens rogasset, ut discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret, post cuius profectionem vestimenta discipulus accepisset et fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin vero quasi institor, teneri eum. plane

1) *Fr.* 822: hae actiones. 2) libro vicensimo nono — *male repetitum ex* (14.1)3 — *inscr. F.*

1) *Ad v.* '(quod cum) institore (gestum erit)'.

si adfirmaverit mihi recte me credere operariis suis,
non institoria, sed ex locato tenebitur.

825. [1]Non tamen omne, quod cum (14.3) 5 § 11—16
institore geritur, obligat eum qui praeposuit, sed ita,
si eius rei gratia, cui praepositus fuerit, contractum
12 est, id est dumtaxat ad id quod eum praeposuit. Pro-
inde si praeposui ad mercium distractionem, tenebor
nomine eius ex empto actione: item si forte ad emen-
dum eum praeposuero, tenebor dumtaxat ex vendito:
sed neque si ad emendum, et ille vendiderit, neque si
ad vendendum, et ille emerit, debebit teneri, idque
13 Cassius probat. Sed si pecuniam quis crediderit
institori ad emendas merces praeposito, locus est insti-
toriae, idemque et si ad pensionem pro taberna exsol-
vendam: quod ita verum puto, nisi prohibitus fuit
14 mutuari. Si ei, quem ad vendendum emendumve
oleum praeposui, mutuum oleum datum sit, dicendum
15 erit institoriam locum habere. Item si institor, cum
oleum vendidisset, anulum arrae nomine acceperit
neque eum reddat, dominum institoria teneri: nam
eius rei, in quam praepositus est, contractum est: nisi
forte mandatum ei fuit praesenti pecunia vendere.
quare si forte pignus institor ob pretium acceperit,
16 institoriae locus erit. Item fideiussori, qui pro in-
stitore intervenerit, institoria competit: eius enim rei
sequella est.

826. [2]Si ab alio institor sit prae- (14.3) 5 § 17. 18
positus, is tamen decesserit qui praeposuit et heres ei
extiterit, qui eodem institore utatur, sine dubio teneri
eum oportebit. nec non, si ante aditam hereditatem
cum eo contractum est, aequum est ignoranti dari in-
18 stitoriam actionem. Sed et si procurator meus, tutor,
curator institorem praeposuerit, dicendum erit veluti a
me praeposito dandam institoriam actionem.

Sed et si quis meam rem gerens praepo- (14.3) 7
1 suerit et ratum habuero, idem erit dicendum. Parvi
autem refert, quis sit institor, masculus an femina,
liber an servus proprius vel alienus. item quisquis
praeposuit: nam et si mulier praeposuit, competet in-
stitoria exemplo exercitoriae actionis et si mulier sit
praeposita, tenebitur etiam ipsa. sed et si filia familias
sit vel ancilla praeposita, competit institoria actio.
2 Pupillus autem institor obligat eum, qui eum prae-
posuit, institoria actione, quoniam sibi imputare debet,
qui eum praeposuit.

Verum si ipse pupillus praeposuerit, si qui- (14.3) 9
dem tutoris auctoritate, obligabitur, si minus, non.

Sed si pupillus heres extiterit ei (14.3) 11 pr. — § 6
qui praeposuerat, aequissimum erit pupillum teneri,
quamdiu praepositus manet: removendus enim fuit a
1 tutoribus, si nollent opera eius uti. Sed et si minor
viginti quinque annis erit qui praeposuit, auxilio aeta-
2 tis utetur non sine causae cognitione. De quo palam
proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is praepositi
loco non habetur: non enim permittendum erit cum
institore contrahere, sed si quis nolit contrahi, pro-
hibeat: ceterum qui praeposuit tenebitur ipsa prae-
3 positione. Proscribere palam sic accipimus claris
litteris, unde de plano recte legi possit, ante tabernam
scilicet vel ante eum locum in quo negotiatio exerce-
tur, non in loco remoto, sed in evidenti. litteris utrum
Graecis an Latinis? puto secundum loci condicionem,
ne quis causari possit ignorantiam litterarum. certe si
quis dicat ignorasse se litteras vel non observasse quod
propositum erat, cum multi legerent cumque palam
4 esset propositum, non audietur. Proscriptum autem
perpetuo esse oportet: ceterum si per id temporis, quo
propositum non erat, vel obscurata proscriptione con-
tractum sit, institoria locum habebit. proinde si domi-
nus quidem mercis proscripsisset, alius autem sustulit
aut vetustate vel pluvia vel quo simili contingit, ne
proscriptum esset vel non pareret, dicendum eum qui
praeposuit teneri. sed si ipse institor decipiendi mei
causa detraxit, dolus ipsius praeponenti nocere debet,
5 nisi particeps doli fuerit qui contraxit. Condicio
autem praepositionis servanda est: quid enim si certa
lege vel interventu cuiusdam personae vel sub pignore
voluit cum eo contrahi vel ad certam rem? aequissi-
mum erit id servari, in quo praepositus est. item si
plures habuit institores vel cum omnibus simul contrahi
voluit vel cum uno solo. sed et si denuntiavit cui, ne
cum eo contraheret, non debet institoria teneri: nam
et certam personam possumus prohibere contrahere vel
certum genus hominum vel negotiatorum, vel certis
hominibus permittere. sed si alias cum alio contrahi
vetuit continua variatione, danda est omnibus adversus
eum actio: neque enim decipi debent contrahentes.
6 Sed si in totum prohibuit cum eo contrahi, prae-
positi loco non habetur, cum magis hic custodis sit
loco quam institoris: ergo nec vendere mercem hic
poterit nec modicum quid ex taberna.

[*Ad formulas*].[1]

827. [2]‘Tabernae’ appellatio declarat (50.16) 183
omne utile ad habitandum aedificium, non ex eo quod
tabulis cluditur.

‘Instructam’ autem tabernam sic acci- (50.16) 185
piemus, quae et rebus et hominibus ad negotiationem
paratis constat.

828. [2]Si institoria recte actum est, (14.3) 11 § 7
tributoria ipso iure locum non habet: neque enim
potest habere locum tributoria in merce dominica.
quod si non fuit institor dominicae mercis, tributoria
superest actio.

829. [3]Si a servo tuo operas vicarii eius (14.3) 11 § 8
conduxero et eum merci meae institorem fecero isque
tibi mercem vendiderit, emptio est: nam cum dominus
a servo emit, est emptio, licet non sit dominus obliga-
tus, usque adeo, ut etiam pro emptore et possidere et
usucapere dominus possit.

830. [4]Habebat quis servum merci olea- (14.3) 13 pr.
riae praepositum Arelate, eundem et mutuis pecuniis
accipiendis: acceperat mutuam pecuniam: putans cre-
ditor ad merces eum accepisse egit proposita actione:
probare non potuit mercis gratia eum accepisse. licet
consumpta est actio nec amplius agere poterit, quasi
pecuniis quoque mutuis accipiendis esset praepositus,
tamen Iulianus utilem ei actionem competere ait.

831. [5]Meminisse autem oportebit insti- (14.3) 13 § 1
toria dominum ita demum teneri, si non novaverit quis
eam obligationem vel ab institore vel ab alio novandi
animo stipulando.

1) *Ad v.* ‘gestum erit eius rei nomine, cui praepositus fuerit’.
2) *Ad v.* ‘in eum qui eum praeposuerit iudicium dabo’.

1) *cf. fr.* 833 *v.* ‘has actiones’. 2) *Ad v.* ‘Quod As As de Lucio Titio, cum is a No No tabernae instructae praepositus esset, Lucio Titio *rel.* 3) *Ad v.* ‘. . . emit’. 4) *Ad v.* ‘cui rei Lucius Titius a No No praepositus erat’. 5) *Ad intentionem* ‘quidquid ob eam rem L. Titium Ao Ao d. f. oportet ex fide bona’.

832. [1]Si duo pluresve tabernam exerceant et servum, quem ex disparibus partibus habebant, institorem praeposuerint, utrum pro dominicis partibus teneantur an pro aequalibus an pro portione mercis an vero in solidum, Iulianus quaerit. et verius esse ait exemplo exercitorum et de peculio actionis in solidum unumquemque conveniri posse, et quidquid is praestiterit qui conventus est, societatis iudicio vel communi dividundo consequetur, quam sententiam et supra probavimus. (14. 3) 13 § 2

833. Novissime sciendum est has actiones perpetuo dari et in heredem et heredibus. (14. 3) 15

*

834. [2]Nemo ex his, qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex (50. 17) 43
1 impedit. Quotiens concurrunt plures actiones eiusdem rei nomine, una quis experiri debet.

LIBER XXIX.

[*Quod cum magistro navis etc.* (*E. XVIII*) 2.]

[*De tributoria actione* (*E.* 103)].

835. Huius quoque edicti non minima utilitas est, ut dominus, qui alioquin in servi contractibus privilegium habet (quippe cum de peculio dumtaxat teneatur, cuius peculii aestimatio deducto quod domino debetur fit), tamen, si scierit servum peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor ex hoc edicto in tributum vocatur. (14. 4) 1 pr.

836. [3]Licet mercis appellatio angustior sit, ut neque ad servos fullones vel sarcinatores vel textores vel venaliciarios pertineat, tamen Pedius libro quinto decimo scribit ad omnes negotiationes porri- (14. 4) 1 § 1. 2
2 gendum edictum. Peculiarem autem mercem non sic uti peculium accipimus, quippe peculium deducto quod domino debetur accipitur, merx peculiaris, etiamsi nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat, ita demum si sciente eo negotiabitur.

837. [4]Scientiam hic eam accipimus, quae habet et voluntatem, sed, ut ego puto, non voluntatem, sed patientiam: non enim velle debet dominus, sed non nolle. si igitur scit et non protestatur et contra dicit, tenebitur actione tributoria. (14. 4) 1 § 3

838. [5]Potestatis verbum ad omnem sexum, item ad omnes, qui sunt alieno iuri subiecti, (14. 4) 1 § 4. 5
5 porrigendum erit. Non solum ad servos pertinebit tributoria actio, verum ad eos quoque, qui nobis bona fide serviunt, sive liberi sive servi alieni sunt, vel in quibus usum fructum habemus.

Sed si servus communis sit et ambo sciant domini, in utrumlibet ex illis dabitur actio: at si alter scit, alter ignoravit, in eum qui scit dabitur actio, deducetur tamen solidum quod ei qui ignoravit debetur. quod si ipsum quis ignorantem convenerit, quoniam de peculio convenitur, deducetur etiam id quod scienti debetur et quidem in solidum: nam et si ipse de peculio conventus esset, solidum quod ei deberetur deduceretur, et ita Iulianus libro duodecimo digestorum (14. 4) 3
1 scripsit. Si servus pupilli vel furiosi sciente tutore vel curatore in merce peculiari negotietur, dolum quidem tutoris vel curatoris nocere pupillo vel furioso non debere puto, nec tamen lucrosum esse debere, et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum pervenerit: idem et in furioso puto. quamvis Pomponius libro octavo epistularum, si solvendo tutor sit, ex dolo eius pupillum teneri scripsit: et sane hactenus tenebitur, ut actionem, quam contra tutorem
2 habeat, praestet. Sed et si ipsius pupilli dolo factum sit, si eius aetatis sit, ut doli capax sit, efficere ut teneatur, quamvis scientia eius non sufficiat ad negotiationem. quid ergo est? scientia quidem tutoris et curatoris debet facere locum huic actioni: dolus autem quatenus noceat, ostendi.

Procuratoris autem scientiam et do- (14. 4) 5 pr. § 1
lum nocere debere domino neque Pomponius dubitat
1 nec nos dubitamus. Si vicarius servi mei negotietur, si quidem me sciente, tributoria tenebor, si me ignorante, ordinario sciente, de peculio eius actionem dandam Pomponius libro sexagensimo scripsit, nec deducendum ex vicarii peculio, quod ordinario debetur, cum id quod mihi debetur deducatur. sed si uterque scierimus, et tributoriam et de peculio actionem competere ait, tributoriam vicarii nomine, de peculio vero ordinarii: eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur, sic tamen, ut utrumque tribuatur et quod mihi et quod servo debetur, cum, si servus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei a vicario debetur.

839. [1]Sed et si ancilla negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus. (14. 4) 5 § 2

[2]Item parvi refert, cum ipso servo (14. 4) 5 § 3. 4
4 contrahatur an cum institore eius. 'Mercis nomine' merito adicitur, ne omnis negotiatio cum eo facta tributoriam inducat.

840. Per hanc actionem tribui iubetur, quod ex ea merce et quod eo nomine receptum (14. 4) 5 § 5. 6
6 est. In tributum autem vocantur, qui in potestate habent, cum creditoribus mercis.

841. [3]Sed est quaesitum, dominus utrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero et si ex alia causa. et Labeo ait, ex quacumque causa ei debeatur, parvique referret, ante mercem an postea ei debere quid servus coeperit: sufficere enim, quod privilegium deductionis (14. 4) 5 § 7—10
8 perdidit. Quid tamen si qui contrahebant ipsam mercem pignori acceperint? puto debere dici, prae-
9 ferendos domino iure pignoris. Sive autem domino sive his qui in potestate eius sunt debeatur, utique
10 erit tribuendum. Sed si duo pluresve domini sint, utique omnibus tribuetur pro rata debiti sui.

842. [4]Non autem totum peculium venit in tributum, sed id dumtaxat, quod ex ea merce est, sive merces manent sive pretium earum receptum (14. 4) 5 § 11—14
12 conversumve est in peculium. Sed et si adhuc debeatur mercis nomine a quibusdam, quibus solebat servus distrahere, hoc quoque tribuetur, prout fuerit
13 receptum. Si praeter mercem servus iste in tabernam habeat instrumentum, an hoc quoque tribuatur? et Labeo ait et hoc tribui, et est aequissimum: plerum-

1) *Ad condemnationem.* 2) *Incertum est, quo haec pertineant. Prior regula ad compensationis tractatum referri potest* (*E.* 100); *ad alteram cf. fr.* 807 *i. f.*, 819. 3) *Ad v.* 'qui merce peculiari'. 4) *Ad v.* 'sciente'. 5) *Ad v.* 'eo in cuius potestate erit'.

1) *Ad v.* 'qui . . . (negotiabitur)'. 2) *Ad v.* 'quod cum eo eius mercis nomine contractum erit'. 3) *Ad v.* 'si quid ei debebitur'. 4) *Ad v.* '(ita ius dicam, ut) quod ex ea merce erit eove nomine receptum erit'.

que enim hic apparatus ex merce est, immo semper.
cetera tamen, quae extra haec in peculium habuit,
non tribuentur, ut puta argentum habuit vel aurum,
14 nisi si haec ex merce comparavit. Item si man-
cipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam
haec tribuentur.

843. [1]Si plures habuit servus cre- (14. 4) 5 § 15—18
ditores, sed quosdam in mercibus certis, an omnes in
isdem confundendi erunt et omnes in tributum vocandi?
ut puta duas negotiationes exercebat, puta sagariam et
linteariam, et separatos habuit creditores. puto sepa-
ratim eos in tributum vocari: unusquisque enim eorum
16 merci magis quam ipsi credidit. Sed si duas taber-
nas eiusdem negotiationis exercuit et ego fui tabernae
verbi gratia quam ad Bucinum habuit ratiocinator,
alius eius quam trans Tiberim, aequissimum puto
separatim tributionem faciendam, ne ex alterius re
merceve alii indemnes fiant, alii damnum sentiant.[2]
17 Plane si in eadem taberna merces deferebantur,
licet hae quae exstent ex unius creditoris pecunia sint
comparatae, dicendum erit omnes in tributum venire,
18 nisi fuerint creditori pigneratae. Sed si dedi mer-
cem meam vendendam et exstat, videamus, ne iniquum
sit in tributum me vocari. et si quidem in creditum
ei abiit, tributio locum habebit: enimvero si non abiit,
quia res venditae non alias desinunt esse meae, quam-
vis vendidero, nisi aere soluto vel fideiussore dato vel
alias satisfacto, dicendum erit vindicare me posse.

844. [3]Tributio autem fit pro rata eius (14. 4) 5 § 19 quod cuique debeatur. et ideo, si unus creditor veniat desiderans tribui, integram portionem consequitur: sed quoniam fieri potest, ut alius quoque vel alii existere possint mercis peculiaris creditores, cavere debet creditor iste pro rata se refusurum, si forte alii emerserint creditores.

Illud quoque cavere debet, si quid aliud (14. 4) 7 pr. domini debitum emerserit, refusurum se ei pro rata. finge enim condicionale debitum imminere vel in occulto esse: hoc quoque admittendum est: nam iniuriam dominus pati non debet, licet in tributum vocatur.

845. [4]Quid tamen si dominus tribuere (14. 4) 7 § 1 nolit nec hanc molestiam suscipere, sed peculio vel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert audiendum eum, quae sententia habet aequitatem: et plerumque arbitrum in hanc rem praetor debebit dare, cuius interventu tribuantur merces peculiares.

[*Ad formulam*].

846. Si cuius dolo malo factum est, (14. 4) 7 § 2—4
quo minus ita tribueretur, in eum tributoria datur, ut
quanto minus tributum sit quam debuerit, praestet:
quae actio dolum malum coercet domini. minus autem
tribuere videtur etiam si nihil tributum sit. si tamen
ignorans in merce servum habere minus tribuit, non
videtur dolo minus tribuisse, sed re comperta si non
tribuat, dolo nunc non caret. proinde si sibi ex ea
merce solvi fecit, utique dolo videtur minus tribuisse.
3 Sed et si mercem perire passus est aut eam avertit
aut vilioris data opera distraxit vel si ab emptoribus
pretium non exegerit, dicendum erit teneri eum tribu-
4 toria, si dolus intervenit. Sed et si negaverit domi-
nus cuiquam deberi, videndum erit, an tributoriae locus
sit: et est verior Labeonis sententia tributoriam locum
habere: alioquin expediet domino negare.

847. Haec actio et perpetuo et in here- (14. 4) 7 § 5 dem datur de eo dumtaxat quod ad eum pervenit.

Quod in herede dicimus, idem erit et in (14. 4) 9
1 ceteris successoribus. Eligere quis debet, qua actione
experiatur, utrum de peculio an tributoria, cum scit
sibi regressum ad aliam non futurum. plane si quis
velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de
2 peculio, audiendus erit. Si servo testamento manu-
misso peculium legatum sit, non debere heredem tri-
butoria teneri, quasi neque ad eum pervenerit neque
dolo fecerit, Labeo ait. sed Pomponius libro sexa-
gensimo scripsit heredem, nisi curaverit caveri sibi a
servo vel deduxit a peculio quod tribuendum erat,
teneri tributoria, quae sententia non est sine ratione:
ipse enim auctor doli est, qui id egit, ne intribueret:
totiens enim in heredem damus de eo = (50. 17) 44
quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti con-
venitur, non quotiens ex suo.

[*Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur* (*E.* 104)].

848. Ordinarium praetor arbitratus est (15. 1) 1 pr. § 1
prius eos contractus exponere eorum qui alienae po-
testati subiecti sunt, qui in solidum tribuunt actionem,
sic deinde ad hunc pervenire, ubi de peculio datur
1 actio. Est autem triplex hoc edictum: aut enim de
peculio aut de in rem verso aut quod iussu hinc ori-
tur actio.

[*De peculio et in rem verso*].

849. Verba autem edicti talia sunt: (15. 1) 1 § 2—4
'Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium
3 gestum erit'. De eo loquitur, non de ea: sed tamen
et ob eam quae est feminini sexus dabitur ex hoc
4 edicto actio. Si cum impubere filio familias vel
servo contractum sit, ita dabitur in dominum vel patrem
de peculio, si locupletius eorum peculium factum est.

850. Potestatis verbum communiter ac- (15. 1) 1 § 5. 6
6 cipiendum est tam in filio quam in servo. Nec magis
dominium servorum esse spectandum quam facultatem
habendi eos: non enim solum servorum propriorum
nomine conveniemur, item communium, verum eorum
quoque qui bona fide nobis serviunt, sive liberi sint
sive servi alieni.

Licet tamen praetor, si cum eo qui in (15. 1) 3 pr.—§ 4
potestate sit gestum sit, polliceatur actionem, tamen
sciendum est et si in nullius sit potestate, dari de
peculio actionem, ut puta si cum servo hereditario con-
1 tractum sit ante aditam hereditatem. Unde Labeo
scribit et si secundo tertiove gradu substitutus sit
servus et deliberantibus primis heredibus cum eo con-
tractum sit, mox repudiantibus eis ipse liber heresque
exstiterit, posse dici de peculio eum conveniri et de
2 in rem verso. Parvi autem refert, servus quis masculi
an mulieris fuerit: nam de peculio et mulier convenie-
3 tur. Pedius etiam impuberes dominos de peculio
obligari ait: non enim cum ipsis impuberibus contrahi-
tur, ut tutoris auctoritatem spectes. idem adicit pupil-
lum non posse servo peculium constituere nec tutoris
4 auctoritate. In furiosi quoque curatorem dicimus
dandam de peculio actionem: nam et huius servus
peculium habere potest, non si fuerit concessum, ut
habeat, sed si non fuerit prohibitum, ne habeat.

1) *Ad v.* 'cum creditoribus mercis'. 2) alii damnum sentiant *gloss.* 3) *Ad v.* 'pro rata eius, quod cuique debebitur'. 4) *cf. I.* (4. 7) 3: (praetor) ipsi domino distributionem permittit.

851. [1]Si filius familias vel servus pro (15.1)3§5—12
aliquo fideiusserint vel alias intervenerint vel manda-
verint, tractatum est, an sit de peculio actio. et est
verius in servo causam fideiubendi vel mandandi
spectandam, quam sententiam et Celsus libro sexto
probat in servo fideiussore. si igitur quasi intercessor
servus intervenerit, non rem peculiarem agens, non
6 obligabitur dominus de peculio. Iulianus quoque
libro duodecimo digestorum scribit, si servus manda-
verit, ut creditori meo solveretur, referre ait, quam
causam mandandi habuerit: si pro creditore suo solvi
mandavit, esse obligatum dominum de peculio: quod
si intercessoris officio functus sit, non obligari domi-
7 num de peculio. Cui congruit, quod idem Iulianus
scribit, si a filio meo fideiussorem accepero, quidquid
a fideiussore accepero, id me non de in rem verso, sed
de peculio actione mandati praestaturum. idem ac-
cipias et in servi fideiussore, idemque si alius mihi pro
filio meo debitore solvisset. quod si filius meus debitor
non fuisset, exceptione doli fideiussorem usurum et, si
8 solvisset, condicturum scribit. Si servus, cum se pro
libero gereret, compromiserit, quaeritur, an de peculio
actio ex poena compromissi quasi ex negotio gesto
danda sit, sicuti traiecticiae pecuniae datur. sed hoc
et Nervae filio et mihi videtur verius ex compromisso
servi non dandam de peculio actionem, quia nec si
9 iudicio condemnetur servus, datur in eum actio. Sed
si filius fideiussor vel quasi interventor acceptus sit,
an de peculio patrem obligat, quaeritur. et est vera
Sabini et Cassii sententia existimantium semper obli-
gari patrem de peculio et distare in hoc a servo.
10 Quare et ex compromisso pater tenebitur. et ita
Papinianus quoque libro nono quaestionum scribit nec
interesse ait, ex qua causa compromiserit, utrum ex
ea causa, ex qua potuit cum patre de peculio agere,
an vero ex ea qua non potuit, cum ex stipulatu pater
11 conveniatur. Idem scribit iudicati quoque patrem
de peculio actione teneri, quod et Marcellus putat,
etiam eius actionis nomine, ex qua non potuit pater
de peculio actionem pati: nam sicut in stipulatione
contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi: proinde non
originem iudicii spectandam, sed ipsam iudicati velut
obligationem. quare et si quasi defensor condemnatus
12 sit, idem putat. Ex furtiva causa filio quidem
familias condici posse constat. an vero in patrem vel
in dominum de peculio danda est, quaeritur: et est
verius, in quantum locupletior dominus factus esset ex
furto facto, actionem de peculio dandam: idem Labeo
probat, quia iniquissimum est ex furto servi dominum
locupletari impune. nam et circa rerum amotarum
actionem filiae familias nomine in id quod ad patrem
pervenit competit actio de peculio.

In interdicto unde vi dicendum est, ut (43.16)16
eius causa, quod ad patrem pervenit, ipse teneatur.

Si filius familias duumvir pupillo rem (15.1)3§13
salvam fore caveri non curavit, Papinianus libro nono
quaestionum de peculio actionem competere ait. nec
quicquam mutare arbitror, an voluntate patris decurio
factus sit, quoniam rem publicam salvam fore pater
obstrictus est.

Depositi nomine pater vel dominus (15.1)5pr.—§2
dumtaxat de peculio conveniuntur et si quid dolo malo
1 eorum captus sum. Sed et si precario res filio familias
vel servo data sit, dumtaxat de peculio pater dominusve
2 obligantur. Si filius familias iusiurandum detulerit
et iuratum sit, de peculio danda est actio, quasi con-
tractum sit: sed in servo diversum est.

852. [1]Peculium dictum est quasi pusilla (15.1)5§3.4
4 pecunia sive patrimonium pusillum. Peculium autem
Tubero quidem sic definit, ut Celsus libro sexto digesto-
rum refert, quod servus domini permissu separatum a
rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino
debetur.

Quam Tuberonis sententiam et ipse Celsus (15.1)7
1 probat. Et adicit pupillum vel furiosum constituere
quidem peculium servo non posse: verum ante consti-
tutum, id est ante furorem vel a patre pupilli, non
adimetur ex his causis. quae sententia vera est et
congruit cum eo, quod Marcellus apud Iulianum notans
adicit 'posse fieri, ut *apud alterum* ex dominis servus
peculium habeat, apud alterum non, ut puta si alter
ex dominis furiosus sit vel pupillus, si (ut quidam,
inquit, putant) peculium servus habere non potest nisi
concedente domino. ego autem puto non esse opus
concedi peculium a domino servum habere, sed non
adimi, ut habeat'. alia causa est peculii liberae ad-
ministrationis: nam haec specialiter concedenda est.
2 Scire autem non utique singulas res debet, sed
παχυμερέστερον, et in hanc sententiam Pomponius in-
3 clinat. Pupillum autem tam filium quam servum
peculium habere posse Pedius libro quinto decimo
scribit, cum in hoc, inquit, totum ex domini constitu-
tione pendeat. ergo et si furere coeperit servus vel
4 filius, retinebunt peculium. In peculio autem res
esse possunt omnes et mobiles et soli: vicarios quoque
in peculium potest habere et vicariorum peculium: hoc
5 amplius et nomina debitorum. Sed et si quid furti
actione servo deberetur vel alia actione, in peculium
computabitur: hereditas quoque et legatum, ut Labeo
6 ait. Sed et id quod dominus sibi debet in peculium
habebit, si forte in domini rationem impendit et do-
minus ei debitor manere voluit aut si debitorem eius
dominus convenit. quare si forte ex servi emptione
evictionis nomine duplum dominus exegit, in peculium
servi erit conversum, nisi forte dominus eo proposito
7 fuit, ut nollet hoc esse in peculium servi. Sed et si
quid ei conservus debet, erit peculii, si modo ille
habeat peculium vel prout habebit.

Sed si damnum servo dominus dederit, in (15.1)9
peculium hoc non imputabitur, non magis quam si
1 subripuerit. Plane si conservus dedit damnum vel
subripuit, in peculium videtur haberi, et ita Pomponius
libro undecimo scribit: nam et si quid dominus ab eo
qui rem peculiarem subripuit vel consecutus est vel
consequi potest, in peculium esse ei imputandum Ne-
2 ratius libro secundo responsorum scribit. Peculium
autem deducto quod domino debetur computandum
esse, quia praevenisse dominus et cum servo suo egisse
3 creditur. Huic definitioni Servius adiecit et si quid
his debeatur qui sunt in eius potestate, quoniam hoc
4 quoque domino deberi nemo ambigit. Praeterea id
etiam deducetur, quod his personis debetur, quae sunt
in tutela vel cura domini vel patris vel quorum negotia
administrant, dummodo dolo careant, quoniam et si
per dolum peculium vel ademerint vel minuerint, tenen-
tur: nam si semper praevenire dominus et agere vide-

1) *Ad v.* 'negotium gestum erit'.

1) *Ad v.* 'dumtaxat de peculio'.

tur, cur non dicatur etiam hoc nomine eum secum
egisse, quo nomine vel tulelae vel negotiorum gestorum
vel utili actione tenebitur? nam ut eleganter Pedius
ait, ideo hoc minus in peculio est, quod domino vel
patri debetur, quoniam non est verisimile dominum id
concedere servo in peculium habere, quod sibi debe-
tur. sane cum ex ceteris causis ipsum a semet ipso
exegisse dicimus qui negotia vel tutelam geret, cur
non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi de-
buit? defendendum igitur erit quasi sibi eum solvere,
5 cum quis agere de peculio conabitur. Sed et cre-
ditor servi, qui heres exstitit domino eius, deducit de
peculio quod sibi debetur, si conveniatur, sive liber-
tatem servus acceperit sive non, idemque et si legatus
sit pure servus: nam quasi praevenerit et ipse secum
egerit, sic deducet quod sibi debetur, licet nullo
momento dominium in manumisso vel legato pure
habuerit. et ita Iulianus libro duodecimo scribit. certe
si sub condicione servus libertatem acceperit, minus
dubitanter Iulianus eodem loco scribit heredem de-
ducere: dominus enim factus est. ad defensionem
sententiae suae Iulianus etiam illud adfert, quod, si
ei, qui post mortem servi vel filii intra annum potuit
conveniri de peculio, heres exstitero, procul dubio de-
6 ducam quod mihi debetur. Sive autem ex contractu
quid domino debeat sive ex rationum reliquis, deducet
dominus. sed et si ex delicto ei debeat, ut puta ob
furtum quod fecit, aeque deducetur. sed est quaestionis,
utrum ipsa furti aestimatio, id est id solum quod do-
mino abest, an vero tantum, quantum, si alienus servus
commisisset, id est cum furti poenis? sed prior sen-
tentia verior est, ut ipsa furti aestimatio sola deducatur.
7 Si ipse servus sese vulneravit, non debet hoc damnum
deducere, non magis quam si se occiderit vel prae-
cipitaverit: licet enim etiam servis naturaliter in suum
corpus saevire. sed si a se vulneratum servum do-
minus curaverit, sumptuum nomine debitorem eum
domino puto effectum, quamquam, si aegrum eum
8 curasset, rem suam potius egisset. Item deducetur
de peculio, si quid dominus servi nomine obligatus
est aut praestitit obligatus: ita si quid ei creditum est
iussu domini: nam hoc deducendum Iulianus libro
duodecimo digestorum scribit. sed hoc ita demum
verum puto, si non in rem domini vel patris quod ac-
ceptum est pervenit: alioquin secum debebit compen-
sare. sed et si pro servo fideiusserit, deducendum
Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. Marcellus
autem in utroque, si nondum quicquam domino absit,
melius esse ait praestare creditori, ut caveat ille re-
fusurum se, si quid praestiterit dominus hoc nomine con-
ventus, quam ab initio deduci, ut medii temporis inter-
usurium magis creditor consequatur. sed si de peculio
conventus dominus condemnatus est, debebit de sequenti
actione de peculio deduci: coepit enim dominus vel
pater iudicati teneri: nam et si quid servi nomine non
condemnatus praestitisset creditori, etiam hoc deduceret.

Si noxali iudicio conventus dominus litis (15. 1) 11
aestimationem obtulerit, de peculio deducendum est:
1 quod si noxae dederit, nihil est deducendum. Sed
et si quid dominus soluturum se servi nomine repro-
misit, deduci oportebit, quemadmodum si quid domino
servus pro debitore expromiserat. idem est et si pro
libertate quid domino expromisit, quasi debitor domino
sit effectus, sed ita demum, si manumisso eo agatur.
2 Sed si a debitore dominico servus exegerit, an do-
mini debitorem se fecerit, quaeritur: et Iulianus libro
duodecimo digestorum non aliter dominum deductu-
rum ait, quam si ratum habuisset quod exactum est:
eadem et in filio familias dicenda erunt. et puto veram
Iuliani sententiam: naturalia enim debita spectamus in
peculii deductione: est autem natura aequum liberari
filium vel servum obligatione eo quod indebitum vide-
3 tur exegisse. Est autem quaestionis, an id, quod
dominus semel deduxit cum conveniretur, rursus si
conveniatur, de peculio eximere debeat, an vero veluti
solutum ei videatur semel facta deductione. et Nera-
tius et Nerva putant, item Iulianus libro duodecimo
scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere
deduci, si vero eandem positionem peculii reliquit,
4 debere eum deducere. Denique scribit, si servus
vicarium quinque valentem in peculium habuit et do-
mino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus
deduxisset, et mortuo postea vicario alium eiusdem
pretii servus comparaverit, non desinere domini esse
debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit: nisi
forte, cum eum servo ademisset et sibi solvisset, tunc
5 decesserit. Idem recte ait, si, cum vicarius valeret
decem, dominus conventus de peculio quinque pro
servo praestitisset, quoniam quinque ipsi debebantur,
mox vicarius decessisset, adversus alium agentem de
peculio decem dominum deducturum, quia et in eo,
quod iam pro eo solvit, debitorem servum sibi fecerit.
quae sententia vera est, nisi servo ademit vicarium, ut
6 sibi solveret. Quod autem deduci debere diximus id
quod debetur ei qui de peculio convenitur, ita accipien-
7 dum est, si non hoc aliunde consequi potuit. Deni-
que Iulianus scribit venditorem, qui servum cum peculio
vendidit, si de peculio conveniatur, non debere de-
ducere quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione
peculii detrahere et nunc condicere quasi indebitum
(quoniam non est in peculio quod domino debetur).
potest, inquit, etiam ex vendito agere. quod ita erit
probandum, si tantum fuit in peculio cum venderet, ut
satisfacere debito dominus possit: ceterum si postea
quid accessit condicionibus debiti existentibus, quod
8 dominus non distraxerat, contra erit dicendum. Idem
scribit, si quis servum, cuius nomine de peculio habe-
bat actionem, comparasset, an possit deducere quod
sibi debetur, quoniam adversus venditorem habeat actio-
nem de peculio? et recte ait posse: nam et quivis alius
potest eligere, utrum cum emptore an cum venditore
ageret: hunc igitur eligere pro actione deductionem.
nec video quid habeant creditores quod querantur,
cum possint ipsi venditorem convenire, si quid forte
9 putant esse in peculio. Non solum autem quod ei
debetur qui convenitur deducendum est, verum etiam
si quid socio eius debetur, et ita Iulianus libro duo-
decimo digestorum scribit: nam qua ratione in soli-
dum alteruter convenitur, pari ratione deducere eum
oportet quod alteri debetur: quae sententia recepta est.

Sed in emptore et venditore vera non (15. 1) 13
est, item in fructuario et proprietario et ceteris qui
non sunt socii, et in domino et bonae fidei emptore:
nam et Iulianus libro duodecimo scribit neutrum horum
deducere id quod alteri debetur.

Sed si duo sint bonae fidei possessores, (15. 1) 15
adhuc dicendum erit neutrum plus deducturum quam
quod sibi debetur. idemque et si duo sunt fructuarii,
quia nullam inter se habent societatem. idem dicetur
interdum et in sociis, si forte separata apud se peculia

habeant, ut alter alterius peculii nomine non conveniatur: ceterum si commune sit peculium, et in solidum convenientur et deducetur quod utrique debetur.

Si servus meus ordinarius vicarios habeat, (15. 1) 17 id quod vicarii mihi debent an deducam ex peculio servi ordinarii? et prima illa quaestio est, an haec peculia in peculio servi ordinarii computentur. et Proculus et Atilicinus existimant, sicut ipsi vicarii sunt in peculio, ita etiam peculia eorum: et id quidem, quod mihi dominus eorum, id est ordinarius servus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur: id vero quod ipsi vicarii debent, dumtaxat ex ipsorum peculio: sed et si quid non mihi, sed ordinario servo debent, deducetur de peculio eorum quasi conservo debitum: id vero, quod ipsis debet ordinarius servus, non deducetur de peculio ordinarii servi, quia peculium eorum in peculio ipsius est (et ita Servius respondit), sed peculium eorum augebitur, ut opinor, quemadmodum si dominus servo suo debeat.

Hinc quaeritur, si ordinarii servi nomine (15. 1) 19 actum sit de peculio, an agi possit et vicariorum: et puto non posse. sed si actum sit de peculio vicarii,
1 agi poterit et de peculio ordinarii. Potest esse apud me duplicis iuris peculium: ut puta servus est dotalis, potest habere peculium, quod ad me respiciat, potest et quod ad mulierem. nam quod ex re mariti quaesiit vel ex operis suis, id ad maritum pertinet: et ideo, si respectu mariti heres sit institutus vel ei legatum datum, id eum non debere restituere Pomponius scribit. si igitur mecum agatur ex eo contractu qui ad me respicit, utrum omne deducam quodquod debetur mihi, sive ex mea causa sive ex ea quae ad uxorem respicit? an vero separamus causas quasi in duobus peculiis, ut et causa debiti quod petitur spectetur? ut, si quidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem spectat, id deducam, quod ex eo contractu debeatur, si ex eo contractu, qui ad me respicit, meum deducam? quae quaestio dilucidius est in fructuario tractata, utrum ex eo demum contractu potest de peculio conveniri, quod ad se pertinet, an ex omni. et Marcellus etiam fructuarium teneri scribit et ex omni contractu: eum enim qui contrahit totum servi peculium velut patrimonium intuitum. certe illud admittendum omnimodo dicit, ut priore convento, ad quem res respicit, in superfluum is, cui quaesitum non est, conveniatur: quae sententia probabilior est et a Papiniano probatur. quod et in duobus bonae fidei emptoribus erit dicendum. sed in marito melius est dicere simpliciter eum de peculio teneri. sin autem maritus huiusmodi servi nomine aliquid praestiterit, an adversus mulierem agentem dotis nomine deducere id possit? et ait, si id quod creditori praestitum est ad utriusque generis peculium pertinebit, pro rata utrique peculio decedere debere. ex quo intellegi potest, si ad alterum peculium contractus pertinebit, modo soli uxori detrahi, modo non detrahi, si ad id peculium pertinuit contractus, quod apud mari-
2 tum resedit. Interdum et ipsi fructuario adversus dominum datur actio de peculio, ut puta si apud eum habeat peculium, apud ipsum vero aut nihil aut minus quam fructuario debetur. idem etiam contra eveniet, quamvis in duobus dominis sufficiat pro socio vel communi dividundo actio.

853. [1]Summa cum ratione etiam (15. 1) 21 pr. — § 2 hoc peculio praetor imputavit, quod dolo malo domini factum est, quo minus in peculio esset. sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium: sed et si eum intricare peculium in necem creditorum passus est, Mela scribit dolo malo eius factum. sed et si quis, cum suspicaretur alium secum acturum, alio peculium avertat, dolo non caret. sed si alii solvit, non dubito de hoc quin non teneatur, quoniam creditori solvitur et licet creditori vigilare ad suum consequen-
1 dum. Si dolo tutoris vel curatoris furiosi vel procuratoris factum sit, an pupillus vel furiosus vel dominus de peculio conveniatur, videndum. et puto, si solvendo tutor sit, praestare pupillum ex dolo eius, maxime si quid ad eum pervenit, et ita Pomponius libro octavo epistularum scribit. idem et in curatore et procuratore
2 erit dicendum. Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur nec heres vel alius successor, nisi in id quod ad se pervenit. sive autem post iudicium acceptum sive ante dolo factum sit, continetur officio iudicis.

854. Si dominus vel pater recuset de (15. 1) 21 § 3 peculio actionem, non est audiendus, sed cogendus est quasi aliam quamvis personalem actionem suscipere.

855. Si hi qui in potestate aliena sunt (15. 3) 1 nihil in peculio habent, vel habeant, non in solidum tamen, tenentur qui eos habent in potestate, si in rem eorum quod acceptum est conversum sit, quasi cum
1 ipsis potius contractum videatur. Nec videtur frustra de in rem verso actio promissa, quasi sufficeret de peculio: rectissime enim Labeo dicit fieri posse, ut et in rem versum sit et cesset de peculio actio. quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo? quid si morte servi exstinctum est peculium et annus utilis praeteriit? de in rem verso namque actio perpetua est et locum habet, sive ademit sine dolo malo
2 sive actio de peculio anno finita est. Item si plures agant de peculio, proficere hoc ei, cuius pecunia in rem versa est, debet, ut ipse uberiorem actionem habeat. certe si praeventum sit ab aliquo et actum de peculio, de in rem verso actio an cesset, videndum. et refert Pomponius Iulianum existimare de peculio actione peremi de in rem verso actionem (quia in peculium conversum est quod in domini rem erat versum et pro servo solutum est, quemadmodum si ipsi servo a domino fuisset solutum), sed ita demum, si praestiterit ex actione de peculio dominus quod servus in rem eius verterat: ceterum si non praestiterit, manet actio de in rem verso.

Quod si servus domino quantitatem de- (15. 3) 3 pr. derit, ut manumittatur, quam a me mutuam accepit, in peculium quidem hanc quantitatem non computari, in rem autem videri versum, si quid plus sit in eo quod servus dedit quam est in servi pretio.

856. [1]In rem autem versum videtur, (15. 3) 3 § 1—10 sive id ipsum quod servus accepit in rem domini convertit (veluti si triticum acceperit et id ipsum in familiam domini cibariorum nomine consumpserit) aut si pecuniam a creditore acceptam dominico creditori solverit (sed et si erravit in solvendo et putavit creditorem eum qui non erat, aeque in rem versum esse Pomponius libro sexagensimo primo ait, quatenus indebiti repetitionem dominus haberet) sive cum servus domini negotii gerendi adminstrandive causa quid gessit

1) *Ad v.* 'et si quid dolo malo eius in cuius potestate erit factum erit, quo minus peculii esset'.

1) *Ad v.* 'in rem versum'.

(veluti si mutuatus sit pecuniam, ut frumentum com-
pararet ad familiam alendam vel si ad vestiendam)
sive peculiariter mutuatus postea in rem domini vertit:
hoc enim iure utimur, ut, etiamsi prius in peculium
vertit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem
2 verso actio possit. Et regulariter dicimus totiens de
in rem verso esse actionem, quibus casibus procurator
mandati vel qui negotia gessit negotiorum gestorum
haberet actionem quotiensque aliquid consumpsit ser-
vus, ut aut meliorem rem dominus habuerit aut non
3 deteriorem. Proinde si servus sumpsit pecuniam, ut
se aleret et vestiret secundum consuetudinem domini,
id est usque ad eum modum, quem dominus ei prae-
stare consueverat, in rem videri domini vertisse Labeo
4 scribit. ergo idem erit et in filio. Sed si mutua
pecunia accepta domum dominicam exornavit tectoriis
et quibusdam aliis, quae magis ad voluptatem pertinent
quam ad utilitatem, non videtur versum, quia nec pro-
curator haec imputaret, nisi forte mandatum domini
aut voluntatem habuit: nec debere ex eo onerari do-
minum, quod ipse facturus non esset. quid ergo est?
pati debet dominus creditorem haec auferre, sine do-
mus videlicet iniuria, ne cogendus sit dominus vendere
domum, ut quanti pretiosior facta est, id praestet.
5 Idem Labeo ait, si servus mutuatus nummos a me
alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri,
quod nomen ei adquisitum est: quam sententiam Pom-
ponius ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed
quasi dominicae rationis. ex qua causa hactenus erit
dominus obligatus, ut, si non putat sibi expedire nomen
debitoris habere, cedat creditori actionibus procurato-
6 remque eum faciat. Nec non illud quoque in rem
domini versum Labeo ait, quod mutuatus servus domino
emit volenti ad luxuriae materiam, unguenta forte, vel
si quid ad delicias vel si quid ad turpes sumptus sum-
ministravit: neque enim spectamus, an bono domini
cesserit quod consumptum est, sed an in negotium
7 domini. Unde recte dicitur et si frumentum com-
paravit servus ad alendam domini familiam et in
horreo dominico reposuit et hoc periit vel corruptum
8 est vel arsit, videri versum. Sed et si servum domino
necessarium emisset isque decessisset vel insulam ful-
sisset eaque ruisset, dicerem esse actionem de in rem
9 verso. Sed si sic accepit quasi in rem domini ver-
teret nec vertit et decepit creditorem, non videtur ver-
sum nec tenetur dominus, ne credulitas creditoris
domino obesset vel calliditas servi noceret. quid tamen,
si is fuit servus, qui solitus erat accipiens vertere?
adhuc non puto nocere domino, si alia mente servus
accepit aut si, cum hac mente accepisset, postea alio
vertit: curiosus igitur debet esse creditor, quo vertatur.
10 Si mutuatus sit pecuniam servus ad vestem com-
parandam et nummi perierint, quis de in rem verso
agere possit, utrum creditor an venditor? puto autem,
si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in
rem verso acturum et si vestis perierit: si autem non
fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, ut
vestis emeretur et pecunia perierit, vestis tamen fami-
liae divisa est, utique creditorem de in rem verso
habere actionem. an et venditor habeat, quia res eius
pervenerunt in rem domini? ratio hoc facit, ut tenea-
tur: unde incipit dominus teneri ex una causa duobus.
proinde et si tam pecunia quam vestis periit, dicendum
erit utrique dominum teneri, quoniam ambo in rem
domini vertere voluerunt.

Si res domino non necessarias emerit servus (15.3) 5
quasi domino necessarias, veluti servos, hactenus videri
in rem eius versum Pomponius scribit, quatenus servo-
rum verum pretium facit, cum, si necessarias emisset,
1 in solidum quanto venissent teneretur. Idem ait,
sive ratum habeat servi contractum dominus sive non,
2 de in rem verso esse actionem. Quod servus domino
emit, si quidem voluntate eius emit, potest quod iussu
agi: sin vero non ex voluntate, si quidem dominus
ratum habuerit vel alioquin rem necessariam vel utilem
domino emit, de in rem verso actio erit: si vero nihil
3 eorum est, de peculio erit actio. Placet non solum
eam pecuniam in rem verti, quae statim a creditore ad
dominum pervenerit, sed et quae prius fuerit in pe-
culio. hoc autem totiens verum est, quotiens servus
rem domini gerens locupletiorem eum facit nummis
peculiaribus. alioquin si servo peculium dominus adi-
mat vel si vendat eum cum peculio vel rem eius
peculiarem et pretium exigat, non videtur in rem
versum.

Et ideo et si donaverit servus domino rem (15.3) 7
peculiarem, actio de in rem verso cessabit, et sunt ista
1 vera. Plane si mutuum servus acceperit et donandi
animo solvit, dum non vult eum debitorem facere pe-
2 culiarem, de in rem verso actio est. Illud verum non
est, quod Mela scribit, si servo meo argentum dederis,
ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox factis
poculis servus decesserit, esse tibi adversus me de in
rem verso actionem, quoniam possum pocula vindicare.
3 Illud plane verum est, quod Labeo scribit, si odores
et unguenta servus emerit et ad funus erogaverit quod
ad dominum suum pertinebat, videri in rem domini
4 versum. Idem ait et si hereditatem a servo tuo
emero quae ad te pertinebat et creditoribus pecuniam
solvero, deinde hanc hereditatem abstuleris mihi, ex
empto actione me id ipsum consecuturum: videri enim
in rem tuam versum: nam et si hereditatem a servo
emero, ut quod mihi ab ipso servo debebatur compen-
sarem, licet nihil solvi, tamen consequi me ex empto
quod ad dominum pervenit. ego autem non puto de
in rem verso esse actionem emptori, nisi hoc animo
5 gesserit servus, ut in rem domini verteret. Si filius
familias pecuniam mutuatus pro filia sua dotem de-
derit, in rem versum patris videtur, quatenus avus pro
nepte daturus fuit. quae sententia ita demum mihi
vera videtur, si hoc animo dedit ut patris negotium
gerens.

Si pro patre filius fideiusserit et credi- (15.3) 10
tori solverit, in rem patris videtur versum, quia patrem
1 liberavit. Cui simile est, quod Papinianus libro nono
quaestionum scribit, si filius quasi defensor patris iudi-
cium susceperit et sit condemnatus, de in rem verso
teneri patrem: namque filius eum iudicio suscepto
2 liberavit. Idem tractat Papinianus et si, quod patrem
dare oporteret, a filio sim stipulatus et ita convenerim
filium, nam et hic de in rem verso fore actionem: nisi
3 si donare patri filius voluit, dum se obligat. Quare
potest dici et si de peculio actionem quasi defensor
patris susceperit, teneri patrem de in rem verso usque
ad peculii quantitatem: cuius sententiae id erit emolu-
mentum, ut, si finita sit actio de peculio, de in rem
verso conveniatur. ego et ante condemnationem post
iudicium patris nomine acceptum de in rem verso
4 patrem teneri puto. In rem autem versum videtur,
prout aliquid versum est: proinde si pars versa est, de

5 parte erit actio. Sed utrum in sortem dumtaxat tenebitur dominus an et in usuras? et si quidem promisit usuras, Marcellus libro quinto digestorum scribit dominum praestaturum: sed si non sint promissae, utique non debebuntur, quia in stipulatum deductae non sunt. plane si contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti servo negotia domini, sed ipse gerens, negotiorum gestorum actione potero etiam de usuris
6 experiri. Versum autem sic accipimus, ut duret versum: et ita demum de in rem verso competit actio, si non sit a domino servo solutum vel filio. si tamen in necem creditoris, id est perdituro servo vel filio solutum sit, quamvis solutum sit, desinit quidem versum, aequissimum autem est de dolo malo adversus patrem vel dominum competere actionem: nam et peculiaris debitor, si fraudulenter servo solverit quod ei debebat,
7 non liberatur. Si domini debitor sit servus et ab alio mutuatus ei solverit, hactenus non vertit, quatenus domino debet: quod excedit, vertit. proinde si, cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta creditori eius solverit vel familiam exhibuerit, dicendum erit de in rem verso in decem competere actionem: aut si tantundem debeat, nihil videtur versum. nam, ut Pomponius scribit, adversus lucrum domini videtur subventum: et ideo, sive debitor fuit domino, cum in rem verteret, nihil videri versum, sive postea debitor esse domino coeperit, desinere versum: idemque et si solverit ei. plus dicit et si tantundem ei donavit dominus, quantum creditori solvit pro se, si quidem remunerandi animo, non videri versum, si vero alias
8 donavit, durare versum. Idem quaerit, si decem in rem domini vertit et postea tantandem summam a domino mutuatus sit, habeat praeterea et peculium decem, videndum ait, utrum desiit esse versum? an vero, quoniam est peculium, unde trahatur debitum, de in rem verso non tollimus actionem? an potius ex utroque pro rata detrahimus? ego autem puto sublatam de in rem verso actionem, cum debitor domini sit con-
9 stitutus. Idem quaerit, si in rem tuam verterit et debitor tuus factus sit, mox creditor eiusdem summae quam tibi debuit, an renascatur de in rem verso actio an vero ex postfacto non convalescat? quod
10 verum est. Idem tractat, an ex eventu possit in rem patris filius vertere, veluti si duo rei pater et filius fuerint et filius mutuatus suo nomine solvat, vel si filio iussu patris credidisti et filius creditum tibi solvisset. mihi videtur, si quidem pecunia ad patrem pervenerat, videri in rem versum: quod si non fuit et suum negotium gerens filius solvit, non esse de in rem verso actionem.

Si in rem alterius ex dominis versum sit, (15. 3) 13
utrum is solus in cuius rem versum est an et socius possit conveniri, quaeritur. et Iulianus scribit eum solum conveniri in cuius rem versum est, sicuti cum solus iussit: quam sententiam puto veram.

[*Quando de peculio actio annalis sit*].

857. Praetor ait: 'Post mortem eius (15.2) 1 pr.—§3
qui in alterius potestate fuerit, posteave quam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit,[1] dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius in cuius potestate est[2] factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium
1 dabo'. Quamdiu servus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est: post mortem autem eius vel postquam emancipatus manumissus alienatusve
2 fuerit, temporaria esse incipit, id est annalis. Annus autem utilis computabitur: et ideo et si condicionalis sit obligatio, Iulianus scripsit ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti
3 potuit condicione existente. Merito autem temporariam in hoc casu fecit praetor actionem: nam cum morte vel alienatione extinguitur peculium, sufficiebat usque ad annum produci obligationem.

858. Alienatio[1] autem et manumissio ad (15.2) 1 §4
servos pertinet, non ad filios, mors autem tam ad servos quam ad filios refertur, emancipatio vero ad solum filium. sed et si alio modo sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. sed et si morte patris vel deportatione sui iuris fuerit effectus filius, de peculio intra annum heres patris vel fiscus tenebuntur.

859. [2]In alienatione accipitur utique (15.2) 1 § 5—9
venditor, qui actione de peculio intra annum tenetur:
6 sed et si donavit servum vel permutavit vel in dotem
7 dedit, in eadem causa est: item heres eius, qui servum legavit non cum peculio. nam si cum peculio vel legavit vel liberum esse iussit, quaestionis fuit: et mihi verius videtur non dandam neque in manumissum neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. an ergo teneatur heres? et ait Caecilius[3] teneri, quia peculium penes eum sit, qui tradendo id legatario se liberavit. Pegasus autem caveri heredi debere ait ab eo, cui peculium legatum sit, quia ad eum veniunt creditores: ergo si tradiderit sine cautione,
8 erit conveniendus. Si praecepto servo et peculio rogatus sit heres restituere hereditatem, si de peculio conveniatur, Trebelliani exceptione non utetur, ut Marcellus tractans admittit: is autem cui restituta est hereditas non tenetur, ut Scaevola ait, cum peculium non
9 habeat nec dolo fecerit quo minus haberet. Usu fructu quoque exstincto intra annum actionem dandam in usufructuarium Pomponius libro sexagensimo primo scripsit.

860. Quaesitum est apud Labeonem, si, (15.2) 1 §10
cum filius viveret, tu credens eum mortuum annali actione egeris et, quia annus praeterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi comperto errore permittendum est. et ait permitti debere dumtaxat de peculio, non etiam de in rem verso: nam priore iudicio de in rem verso recte actum est, quia annua exceptio ad peculium, non ad in rem versum pertinet.

[*Ad formulas de peculio actionis*].

861. [4]Quaesitum est, an teneat actio (15.1) 30 pr.
de peculio, etiamsi nihil sit in peculio cum ageretur, si modo sit rei iudicatae tempore. Proculus et Pegasus nihilo minus teneri aiunt: intenditur enim recte, etiamsi nihil sit in peculio. idem et circa ad exhibendum et in rem actionem placuit, quae sententia et a nobis probanda est.

Ei quoque, qui nihil in peculio habet, (33. 8) 11
potest peculium legari: non enim tantum praesens, sed etiam futurum peculium legari potest.

---

1) adversus eum penes quem peculium erit *similiave exciderunt; cf. Lenel, p.* 221. 2) fuerit *scr.*

1) *Alienationem ad filios non pertinere Ulpianus scribere vix potuit.* 2) *Ad v.* 'penes quem peculium erit'. 3) Caelius *scr.* 4) *Ad v.* 'dumtaxat de peculio'.

Si cum ex parte herede domini vel [(15.1)30 § 1—5
patris agatur, dumtaxat de peculio condemnandum,
quod apud eum heredem sit qui convenitur: idem et
in rem verso pro parte, nisi si quid in ipsius heredis
rem vertit: nec quasi unum ex sociis esse hunc here-
2 dem conveniendum, sed pro parte dumtaxat. Sed
si ipse servus sit heres ex parte institutus, aeque cum
3 eo agendum erit. Sin vero filius sit quamvis ex
parte institutus, nihilo minus in solidum actionem pa-
tietur. sed si velit pro parte nomen coheredis redimere,
audiendus est: quid enim si in rem patris versum sit?
cur non consequatur filius a coherede, quod in patris
4 re est? idem et si peculium locuples sit. Is, qui
semel de peculio egit, rursus aucto peculio de residuo
5 debiti agere potest. Si annua exceptione sit repul-
sus a venditore creditor, subveniri ei adversus empto-
rem debet: sed si alia exceptione, hactenus subveniri,
ut deducta ea quantitate, quam a venditore consequi
potuisset, ab emptore residuum consequatur.

862. [1]In dolo obiciendo temporis ratio [(15.1)30 § 6.7
habetur: fortassis enim post tempus de dolo actionis[2]
non patietur dolum malum obici praetor, quoniam nec
7 de dolo actio post statutum tempus[3] datur. In here-
dem autem doli clausula in id quod ad eum pervenit
fieri debet, ultra non.

[*Quod iussu*].

863. Merito ex iussu domini in solidum [(15.4)1 pr.
adversus eum iudicium datur, nam quodammodo cum
eo contrahitur qui iubet.

864. Iussum autem accipiendum est, [(15.4)1 § 1—6
sive testato quis sive per epistulam sive verbis aut per
nuntium sive specialiter in uno contractu iusserit sive
generaliter: et ideo et si sic contestatus sit: 'Quod
voles cum Sticho servo meo negotium gere periculo
meo', videtur ad omnia iussisse, nisi certa lex aliquid
2 prohibet. Sed ego quaero, an revocare hoc iussum
antequam credatur possit: et puto posse, quemad-
modum si mandasset et postea ante contractum con-
traria voluntate mandatum revocasset et me certioras-
3 set.[4] Sed et si mandaverit pater dominusve, videtur
4 iussisse. Sed et si servi chirographo subscripserit
5 dominus, tenetur quod iussu. Quid ergo si fideius-
serit pro servo? ait Marcellus non teneri quod iussu:
quasi extraneus enim intervenit: neque hoc dicit ideo,
quod tenetur ex causa fideiussionis, sed quia aliud est
iubere, *aliud fideiubere*: denique idem scribit, etsi
inutiliter fideiusserit, tamen eum non obligari quasi
6 iusserit, quae sententia verior est. Si ratum habuerit
quis quod servus eius gesserit vel filius, quod iussu
actio in eos datur.

865. Si pupillus dominus iusserit, uti- [(15.4)1 § 7—9
8 que non tenetur, nisi tutore auctore iussit. Si iussu
fructuarii erit cum servo contractum, item eius cui
bona fide servit, Marcellus putat quod iussu dandam
9 in eos actionem: quam sententiam et ego probo. Si
curatore adulescentis vel furiosi vel prodigi iubente
cum servo contractum sit, putat Labeo dandam quod
iussu actionem in eos quorum servus fuerit: idem et
in vero procuratore. sed si procurator verus non sit,
in ipsum potius dandam actionem idem Labeo ait.

[*In eum, qui emancipatus etc.*]

866. Ait praetor: 'In eum, qui emanci- [(14.5)2 pr.
patus aut exheredatus erit quive abstinuit se hereditate
eius cuius in potestate cum moritur fuerit, eius rei
nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in po-
testate esset, sive sua voluntate sive iussu eius in cuius
potestate erit contraxerit, sive in peculium ipsius sive
in patrimonium eius cuius in potestate fuerit ea res
redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod
facere potest'.

867. Sed et si citra emancipationem sui [(14.5)2 § 1
iuris factus sit vel in adoptionem datus, deinde pater
naturalis decesserit, item si quis ex minima parte sit
institutus, aequissimum est causa cognita etiam in
hunc dari actionem in id quod facere potest.

Sed si ex parte non modica sit heres [(14.5)4 pr. § 1
scriptus filius, in arbitrio est creditoris, utrum pro por-
tione hereditaria an in solidum eum conveniat. sed
et hic iudex[1] aestimare debeat, ne forte in id quod
1 facere potest debeat conveniri. Interdum autem et si
exheredatus filius vel emancipatus sit, in solidum actio
adversus eum dabitur, ut puta si patrem familias se
mentitus est, cum contraheretur cum eo: nam libro
secundo digestorum Marcellus scripsit, etiamsi facere
non possit, conveniendum propter mendacium.

868. Quamquam autem ex contractu in [(14.5)4 § 2
id quod facere potest actio in eum datur, tamen ex
delictis in solidum convenietur.

869. Soli autem filio succurritur, non [(14.5)4 § 3
etiam heredi eius: nam et Papinianus libro nono quae-
stionum scribit in heredem filii in solidum dandam
actionem.

870. Sed an etiam temporis haberi de- [(14.5)4 § 4
beat ratio, ut, si quidem ex continenti cum filio aga-
tur, detur actio in id quod facere potest, sin vero post
multos annos, non debeat indulgeri? et mihi videtur
rationem habendam esse: in hoc enim causae cognitio
vertitur.

*
871. [2]Is qui de peculio egit, cum posset [(14.5)4 § 5
quod iussu, in ea causa est, ne possit quod iussu postea
agere, et ita Proculus existimat: sed si deceptus de
peculio egit, putat Celsus succurrendum ei: quae sen-
tentia habet rationem.

[*Ad senatus consultum Macedonianum*].[3]

872. Verba senatus consulti Macedoniani [(14.6)1 pr.
haec sunt: 'Cum inter ceteras sceleris causas Macedo,
quas illi natura administrabat, etiam aes alienum ad-
hibuisset, et saepe materiam peccandi malis moribus
praestaret, qui pecuniam, ne quid amplius diceretur,
incertis nominibus crederet: placere, ne cui, qui filio
familias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mor-
tem parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio
petitioque daretur, ut scirent, qui pessimo exemplo
faenerarent, nullius posse filii familias bonum nomen
exspectata patris morte fieri'.

873. Si sciente creditore ad scelus com- [(48.9)7
mittendum pecunia sit subministrata, ut puta si ad
veneni mali comparationem vel etiam ut latronibus
adgressoribusque daretur, qui patrem interficerent:

---

1) *Ad v.* 'et si quid dolo malo Ni Ni factum est, quo minus peculii esset'. 2) tempus . . . actionis] annum *Ulp.* 3) statutum tempus] annum *Ulp.* 4) et postea . . . certiorasset *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 236).

1) iudex *vix est Ulpiani; fortasse totum comma* 'sed et hic . . . conveniri' *interpolatum est.* 2) *Suspicor Ulpianum extremo titulo de concursu actionum hoc loco propositarum egisse.*
3) *Lenel, p.* 218.

parricidii poena tenebitur, qui quaesierit pecuniam quique eorum ita crediderint aut a quo ita caverint.

874. [1]Si pendeat, an sit in potestate (14. 6) 1 § 1–3 filius, ut puta quoniam patrem apud hostes habet, in pendenti est, an in senatus consultum sit commissum: nam si reciderit in potestatem, senatus consulto locus est, si minus, cessat: interim igitur deneganda est actio.
2 Certe si adrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus, ut emanciparetur, senatus consul-
3 tum locum habebit: fuit enim filius familias. In filio familias nihil dignitas facit, quo minus senatus consultum Macedonianum locum habeat: nam etiamsi consul sit vel cuiusvis dignitatis, senatus consulto locus est: nisi forte castrense peculium habeat: tunc enim senatus consultum cessabit.

875. [1]Si quis patrem familias esse (14. 6) 3 pr. — § 2 credidit non vana simplicitate deceptus nec iuris ignorantia, sed quia publice pater familias plerisque videbatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus
1 fungebatur, cessabit senatus consultum. Unde Iulianus libro duodecimo in eo, qui vectigalia conducta habebat, scribit (et est saepe constitutum) cessare sena-
2 tus consultum. Proinde et in eo, qui scire non potuit, an filius familias sit, Iulianus libro duodecimo cessare senatus consultum ait, ut puta in pupillo vel minore viginti quinque annis. sed in minore causa cognita et a praetore succurrendum: in pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere cessare senatus consultum, quod mutua pecunia non fit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat: quemadmodum ipse dicit Iulianus libro duodecimo, si filius familias crediderit, cessare senatus consultum, quod mutua pecunia non fit, quamvis liberam peculii administrationem habuit: non enim perdere ei peculium pater concedit, cum peculii administrationem permittit: et ideo vindicationem nummorum patri superesse ait.

876. [2]Is autem solus senatus consul- (14. 6) 3 § 3. 4 tum offendit, qui mutuam pecuniam filio familias dedit, non qui alias contraxit, puta vendidit locavit vel alio modo contraxit: nam pecuniae datio perniciosa parentibus eorum visa est. et ideo etsi in creditum abii filio familias vel ex causa emptionis vel ex alio contractu, in quo pecuniam non numeravi, etsi stipulatus sim: licet coeperit esse mutua pecunia, tamen quia pecuniae numeratio *non* concurrit, cessat senatus consultum. quod ita demum erit dicendum, si non fraus senatus consulto sit cogitata, ut qui credere non potuit magis ei venderet, ut ille rei pretium haberet in
4 mutui vicem. Si a filio familias stipulatus sim et patri familias facto crediderim, sive capite deminutus sit sive morte patris vel alias sui iuris sine capitis deminutione fuerit effectus, debet dici cessare senatus consultum, quia mutua iam patri familias data est.

Item si filius familias fideiusserit, (14. 6) 7 pr. — § 3 Neratius libro primo et secundo responsorum cessare senatus consultum ait. idem Celsus libro quarto. sed Iulianus adicit, si color quaesitus sit, ut filius familias, qui mutuam accepturus erat, fideiuberet alio reo dato, fraudem senatus consulto factam nocere et dandam exceptionem tam filio familias quam reo, quoniam et
1 fideiussori filii subvenitur. Idem ait, si duos reos accepero filium familias et Titium, cum ad filium familias esset perventura pecunia, ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fideiussor auxilio senatus consulti uteretur, utilem esse exceptionem adversus
2 fraudem dandam. Sed et si filius familias patre suo relegato vel longo tempore absente dotem pro filia promiserit et rem patris pignori dederit, senatus consultum cessabit. patris tamen res non tenebitur: plane si patri heres exstiterit filius et pignus persequatur,
3 exceptione doli summovebitur. Mutui dationem non solum numeratae pecuniae, verum omnium, quae mutua dari possunt, an accipere debeamus, videndum. sed verba videntur mihi ad numeratam pecuniam referri: ait enim senatus 'mutuam pecuniam dedisset'. sed si fraus sit senatus consulto adhibita, puta frumento vel vino vel oleo mutuo dato, ut his distractis fructibus[1] uteretur pecunia, subveniendum est filio familias.

877. [2]Si filius in alterius erat po- (14. 6) 7 § 4. 5 testate, cum mutua daretur, nunc in alterius, mens senatus consulti non cessat: dabitur itaque exceptio.
5 Sed et si patri eius non mors, sed alia causa inciderit quo minus sit in civitate, dicendum senatus consulto locum esse.

878. [3]Non solum ei, qui mutuam (14. 6) 7 § 6–16 dedisset, sed et successoribus eius deneganda est actio.
7 Proinde et si alius mutuam dedit, alius stipulatus est, dabitur adversus eum exceptio, licet hic non dederit. sed et si alteruter eorum ignoravit in patris esse potestate, severius dicendum est utrique nocere. idem
8 est et in duobus reis stipulandi. Item si duos filios familias accepero reos, sed alterum putavi patrem familias, intererit, ad quem pecunia pervenit, ut, si eum scivi filium familias ad quem pervenit pecunia, exceptione summovear, si ad eum quem ignorem, non
9 summovear. Sive autem sub usuris mutua data sunt
10 sive sine usuris, ad senatus consultum spectat. Quamquam autem non declaret senatus, cui exceptionem det, tamen sciendum est et heredem filii, si pater familias decesserit, et patrem eius, si filius familias decesserit,
11 exceptione uti posse. Interdum tametsi senatus consulto locus sit, tamen in alium datur actio, ut puta filius familias institor mutuam pecuniam accepit: scribit enim Iulianus libro duodecimo ipsum quidem institorem exceptione senatus consulti usurum, si conveniatur, sed institoriam actionem adversus eum qui praeposuit competere. quamquam, inquit, si ipse pater eum praeposuisset merci suae vel peculiarem exercere passus esset, cessaret senatus consultum, quoniam patris voluntate contractum videretur: nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse videtur, si non nominatim pro-
12 hibuit[4] merces accipere. Proinde si acceperit pecuniam et in rem patris vertit, cessat senatus consultum: patri enim, non sibi accipit. sed et si ab initio non sic accepit, verum postea in rem patris vertit, cessare senatus consultum libro duodecimo digestorum Iulianus ait intellegendumque ab initio sic accepisse, ut in rem verteret. non tamen vertisse videbitur, si mutuam pecuniam acceptam patri in proprium debitum solvit et ideo, si pater ignoravit, adhuc senatus con-
13 sulto locus erit. Quod dicitur in eo, qui studiorum causa absens mutuum acceperat, cessare senatus consultum, ita locum habet, si probabilem modum in

1) *Ad v.* 'filio familias'. 2) *Ad v.* 'qui mutuam pecuniam dedisset'.

1) fructibus *gloss.* 2) *Ad v.* 'etiam post mortem parentis'. 3) *Ad v.* 'ne . . . actio petitioque daretur'. 4) mutuam pecuniam ad *ins.*

mutua non excessit, certe eam quantitatem, quam pater
14 solebat subministrare. Si filius accepit mutuam pecuniam, ut eum liberaret, qui, si peteret, exceptione non summoveretur, senatus consulti cessabit exceptio.
15 Hoc amplius cessabit senatus consultum, si pater solvere coepit quod filius familias mutuum sumpserit,
16 quasi ratum habuerit. Si pater familias factus solverit partem debiti, cessabit senatus consultum nec solutum repetere potest.

Sed si pater familias factus rem pignori (14.6) 9 pr. § 1 dederit, dicendum erit senatus consulti exceptionem ei
1 denegandam usque ad pignoris quantitatem. Si ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori solverit, an pater vindicare vel repetere possit? et ait Iulianus, si quidem hac condicione ei donata sit pecunia, ut creditori solvat, videri a donatore profectam protinus ad creditorem et fieri nummos accipientis: si vero simpliciter ei donavit, alienationem eorum filium non habuisse et ideo, si solverit, condictionem patri ex omni eventu competere.

Si filius familias contra senatus consul- (12. 1) 14 tum mutuatus pecuniam solverit, patri nummos vindicanti nulla exceptio obicietur: sed si fuerint consumpti a creditore nummi, Marcellus ait[1] cessare condictionem, quoniam totiens condictio datur, quotiens ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset: in proposito autem non esset. denique per errorem soluti contra senatus consultum crediti magis est cessare repetitionem.

879. Hoc senatus consultum et ad (14.6) 9 § 2—5 filias quoque familiarum pertinet nec ad rem pertinet, si adfirmetur ornamenta ex ea pecunia comparasse: nam et ei quoque qui filio familias credidit decreto amplissimi ordinis actio denegatur nec interest, consumpti sint nummi an exstent in peculio. multo igitur magis severitate senatus consulti eius contractus im-
3 probabitur, qui filiae familias mutuum dedit. Non solum filio familias et patri eius succurritur, verum fideiussori quoque et mandatori eius, qui et ipsi mandati habent regressum, nisi forte donandi animo intercesserunt: tunc enim, cum nullum regressum habeant, senatus consultum locum non habebit. sed et si non donandi animo, patris tamen voluntate intercesserunt,
4 totus contractus a patre videbitur comprobatus. Et hi tamen, qui pro filio familias sine voluntate patris eius intercesserunt, solvendo non repetent: hoc enim et divus Hadrianus constituit et potest dici non repetituros. atquin perpetua exceptione tuti sunt: sed et ipse filius, et tamen non repetit, quia hi demum solutum non repetunt, qui ob poenam creditorum actione liberantur, non quoniam exonerare eos lex voluit.
5 Quamquam autem solvendo non repetant,

tamen, si non opposita exceptione con- (14. 6) 11 demnati sunt, utentur senatus consulti exceptione: et ita Iulianus scribit in ipso filio familias exemplo mulieris intercedentis.

[*Ad senatus consultum Vellaeanum* (*E.* 105)].

880. Et primo quidem temporibus (16.1) 2 pr.—§ 3 divi Augusti, mox deinde Claudii edictis eorum erat interdictum, ne feminae pro viris suis intercederent.
1 Postea factum est senatus consultum, quo plenissime feminis omnibus subventum est. cuius senatus consulti verba haec sunt: 'Quod Marcus Silanus et Velleus Tutor consules verba fecerunt de obligationibus feminarum, quae pro aliis reae fierent, quid de ea re fieri oportet, de ea re ita censuere: quod ad fideiussiones[1] et mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint feminae, pertinet, tametsi ante videtur ita ius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio neve in eas actio detur, cum eas virilibus officis fungi et eius generis obligationibus obstringi non sit aequum, arbitrari senatum recte atque ordine facturos ad quos de ea re in iure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re senatus
2 voluntas servetur'. Verba itaque senatus consulti excutiamus prius providentia amplissimi ordinis laudata, quia opem tulit mulieribus propter sexus inbecillitatem multis huiuscemodi casibus suppositis atque obiectis.
3 Sed ita demum eis subvenit, si non callide sint versatae: hoc enim divus Pius et Severus rescripserunt. nam deceptis, non decipientibus opitulatur et est et Graecum Severi tale rescriptum: *Ταῖς ἀπατώσαις γυναιξὶν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου βουλῆς οὐ βοηθεῖ.* infirmitas enim feminarum, non calliditas auxilium demeruit.

881. Omnis omnino obligatio senatus (16.1) 2 § 4.5 consulto Velleiano comprehenditur, sive verbis sive re
5 sive quocumque alio contractu intercesserint. Sed et si mulier defensor alicuius exstiterit, procul dubio intercedit: suscipit enim in se alienam obligationem, quippe cum ex hac re subeat condemnationem. proinde neque maritum neque filium neque patrem permittitur mulieri defendere.

Non solent audiri appellantes nisi hi, quo- (49.5) 1 rum interest vel quibus mandatum est vel qui negotium
1 alienum gerunt, quod mox ratum habetur. Sed et cum mater filii rem sententia eversam animadverteret, provocaverit, pietati dandum est et hanc audiri debere: et si litem praeparandam curare maluerit, intercedere non videtur, licet ab initio defendere non potest.

Sed si ego cum muliere ab initio contraxe- (16.1) 4 rim, cum ignorarem cui haec factum vellet, non dubito senatus consultum cessare: et ita divus Pius et impera-
1 tor noster rescripserunt. Proinde si, dum vult Titio donatum, accepit a me mutuam pecuniam et eam Titio donavit, cessabit senatus consultum. sed et si tibi donatura creditori tuo nummos numeraverit, non intercedit: senatus enim obligatae mulieri succurrere voluit, non donanti: hoc ideo, quia facilius se mulier obligat quam alicui donat.

Si fideiussores pro defensore absentis filii (16.1) 6 ex mandato matris eius intercesserint, quaeritur, an etiam his senatus consulto subveniatur. et ait Papinianus libro nono quaestionum exceptione eos usuros: nec multum facere, quod pro defensore fideiusserunt, cum contemplatione mandati matris intervenerunt. plane, inquit, si qui accepit eos fideiussores, matrem eis mandasse ignoravit, exceptionem senatus consulti replicatione doli repellendam.

Quamvis pignoris datio intercessionem (16.1) 8 pr.—§ 6 faciat, tamen Iulianus libro duodecimo digestorum scribit redditionem pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberaverit, non esse inter-
1 cessionem. Si mulier intervenerit apud tutores filii sui, ne hi praedia eius distraherent, et indemnitatem

1) *Non dubito, quin Ulpianus Marcelli, qui hoc loco Iulianum notaverat, probaverit opinionem.*

1) *Verisimile est verba senatus consulti non ad solas fideiussiones, sed etiam ad sponsiones et fidepromissiones pertinuisse.*

eis repromiserit, Papinianus libro nono quaestionum
non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem
alienam recepisse neque veterem neque novam, sed
2 ipsam fecisse hanc obligationem. Si mulier apud
Primum pro Secundo intervenerit, mox pro Primo apud
creditorem eius, duas intercessiones factas Iulianus
libro duodecimo digestorum scribit, unam pro Secundo
apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius,
et ideo et Primo restitui obligationem et adversus eum.
Marcellus autem notat esse aliquam differentiam, utrum
hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum sub-
datur et onus debitoris, a quo obligationem transferre
creditor voluit, suscipiat, an vero quasi debitrix dele-
getur, scilicet ut, si quasi debitrix delegata est, una sit
intercessio. proinde secundum hanc suam distinctio-
nem in prima visione, ubi quasi debitrix delegata est,[1]
exceptionem ei senatus consulti Marcellus non daret:
sed condemnata vel ante condemnationem condicere
utique ei a quo delegata est poterit vel quod ei abest
3 vel, si nondum abest, liberationem. Interdum inter-
cedenti mulieri et condictio competit, ut puta si contra
senatus consultum obligata debitorem suum delega-
verit: nam hic ipsi competit condictio, quemadmodum,
si pecuniam solvisset, condiceret: solvit enim et qui
4 reum delegat. Sed si is, qui a muliere delegatus
est, debitor eius non fuit, exceptione senatus consulti
5 poterit uti, quemadmodum mulieris fideiussor. Plane
si mulier intercessura debitorem suum delegaverit,
senatus consultum cessat, quia et si pecuniam nume-
rasset, cessaret senatus consultum: mulier enim per
senatus consultum relevatur, non quae deminuit, re-
6 stituitur. Sed si eum delegaverit qui debitor eius
non fuit, fraus senatus consulto facta videbitur et ideo
exceptio datur.

882. [2]Quotiens pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit quam mulier intercesserit. [(16.1) 8 § 7

[3]Si quis accepto tulerit debitori suo, cum conveniret, ut expromissorem daret, nec ille det, potest dici condici posse ei, qui accepto sit liberatus. [(12.4) 4

Si convenerit cum debitore, ut expro- [(16.1) 8 § 8—13
missorem daret, et acceptum ei latum sit, deinde is
dederit mulierem quae auxilio senatus consulti munita
est, potest ei condici, quasi non dedisset: quid enim
interest, non det an talem det? non erit igitur actio
9 utilis necessaria, cum condictio competat. Marcellus
quoque scribit, si mulieri post intercessionem accepto
tulerit creditor, nihilo minus restitutoriam actionem ei
10 dari debere: inanem enim obligationem dimisit. Si
mulier post intercessionem sic solverit, ne repetere
possit, iuste prior debitor actionem recusat. sed cum
relevatur reus, si mulier sic solvit, ut repetere non
possit, et cum ei mulieri, quae repetere non poterat, si
solvisset, accepto tulit creditor, similiter relevatur reus.
11 Quamquam in omnes qui liberati sunt restituitur
actio, non tamen omnibus restituitur. ut puta duo rei
stipulandi fuerunt: apud alterum mulier intercessit: ei
12 soli restituitur obligatio, *apud* quem intercessit. Si
mulieri heres extiterit creditor, videndum, an restitu-
toria uti non possit. et ait Iulianus libro duodecimo
restitutoria cum nihilo minus usurum, non immerito,
cum non obligatae cum effectu successerit: denique in
13 Falcidia hoc aes alienum non imputabitur. Plane
si mihi proponas mulierem veteri debitori successisse,
dicendum erit restitutoria eam conveniri posse, sed et
directa actione: nihil enim eius interest, qua actione
conveniatur.

883. [1]Si, cum essem tibi contracturus, [(16.1) 8 § 14. 15
mulier intervenerit, ut cum ipsa potius contraham, vide-
tur intercessisse: quo casu datur in te actio, quae in-
stituit magis quam restituit obligationem, ut perinde
obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est
obligata: verbi gratia si per stipulationem mulier, et
15 tu quasi ex stipulatu convenieris. Illud videndum
est, si mulier pro eo intervenit, qui, si cum ipso con-
tractum esset, non obligaretur, an hac actione ille de-
beat teneri? ut puta si pro pupillo intercessit, qui sine
tutoris auctoritate non obligatur. et puto non obligari
pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc contractu.
item si minor viginti quinque annis sit, pro quo mulier
intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare:
vel filius contra senatus consultum contracturus est.

884. Hae actiones, quae in eos pro quibus mulier intercessit dantur, et heredibus et in heredes et perpetuo competunt: habent enim rei persecutionem: ceteris quoque honorariis successoribus dabuntur et adversus eos. [(16. 1) 10

*

v. fr. 820 (*lib. XXVIII*). [(14.1) 4

LIBER XXX.

[*De bonae fidei contractibus* (*E. XIX*) 1.]

[*Depositi vel contra* (*E.* 106)].

885. Depositum est, quod custodiendum alicui datum est, dictum ex eo quod ponitur: praepositio enim de auget depositum,[2] ut ostendat totum fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet. [(16.3) 1 pr.

'Commendare' nihil aliud est quam deponere. [(50.16) 186

886. Praetor ait: 'Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit, in simplum, earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum, in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicetur qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum iudicium dabo'. [(16.3) 1 § 1

887. Merito has causas deponendi [(16.3) 1 § 2—4
separavit praetor, quae continent fortuitam causam de-
positionis ex necessitate descendentem, non ex volun-
3 tate proficiscentem. Eum tamen deponere tumultus
vel incendii vel ceterarum causarum gratia intellegen-
dum est, qui nullam aliam causam deponendi habet
quam imminens ex causis supra scriptis periculum.
4 Haec autem separatio causarum iustam rationem
habet: quippe cum quis fidem elegit nec depositum
redditur, contentus esse debet simplo, cum vero ex-
tante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen et
publica utilitas coercenda est vindicandae rei publicae
causa: est enim inutile in causis huiusmodi fidem
frangere.

888. [3]Quae depositis rebus accedunt, non sunt deposita, ut puta si homo vestitus deponatur, [(16.3) 1 § 5

---

1) in prima . . . delegata est *gloss.?* 2) *De restitutoria actione.* 3) libro trigensimo nono (XXXVIIII *pro* XXVIIII) *inscr. F.*

1) *De actione quae dicitur institutoria.* 2) depositum *gloss.* 3) *Ad v.* 'depositum'.

vestis enim non est deposita: nec si equus cum capistro, nam solus equus depositus est.

889. [1]Si convenit, ut in deposito et (16.3)1§6.7 culpa praestetur, rata est conventio: contractus enim
7 legem ex conventione accipiunt. Illud non probabis, dolum non esse praestandum si convenerit: nam haec conventio contra bonam fidem contraque bonos mores est et ideo nec sequenda est.

[*Ad formulam in factum conceptam*].

890. [2]Si vestimenta servanda balnea- (16.3)1§8–14 tori data perierunt, si quidem nullam mercedem servandorum vestimentorum accepit, depositi eum teneri et dolum dumtaxat praestare debere puto: quod si
9 accepit, ex conducto. Si quis servum custodiendum coniecerit forte in pistrinum, si quidem merces intervenit custodiae, puto esse actionem adversus pistrinarium ex conducto: si vero mercedem accipiebam ego pro hoc servo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse: quod si operae eius servi cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conducti intervenit, sed quia pecunia non datur, praescriptis verbis datur actio: si vero nihil aliud quam cibaria praestabat nec
10 de operis quicquam convenit, depositi actio est. In conducto et locato et in negotio, ex quo diximus praescriptis verbis dandam actionem, et dolum et culpam praestabunt qui servum receperunt: at si cibaria tantum, dolum dumtaxat. sequemur tamen, ut Pomponius ait, et quid habuerunt proscriptum aut quid convenerit, dummodo sciamus et si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos praestaturos qui receperunt, qui solus in
11 depositum venit. Si te rogavero, ut rem meam perferas ad Titium, ut is eam servet, qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quaeritur. et putat tecum mandati, cum eo vero, qui eas res receperit, depositi: si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi, quam actionem mihi
12 praestabis mandati iudicio conventus. Quod si rem tibi dedi, ut, si Titius rem non recepisset, tu custodires, nec eam recepit, videndum est, utrum depositi tantum an et mandati actio sit. et Pomponius dubitat: puto tamen mandati esse actionem, quia plenius fuit
13 mandatum habens et custodiae legem. Idem Pomponius quaerit, si tibi mandavero, ut rem ab aliquo meo nomine receptam custodias, idque feceris, mandati an depositi tenearis. et magis probat mandati
14 esse actionem, quia hic est primus contractus. Idem Pomponius quaerit, si apud te volentem me deponere iusseris apud libertum tuum deponere, an possim tecum depositi experiri. et ait, si tuo nomine, hoc est quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem: si vero suaseris mihi, ut magis apud eum deponam, tecum nullam esse actionem, cum illo depositi actio est: nec mandati teneris, quia rem meam gessi. sed si mandasti mihi, ut periculo tuo apud eum deponam, cur non sit mandati actio, non video. plane si fideiussisti pro eo, Labeo omnimodo fideiussorem teneri ait, non tantum si dolo fecit is qui depositum suscepit, sed et si non fecit, est tamen res apud eum. quid enim si fureret is, apud quem depositum sit, vel pupillus sit, vel neque heres neque bonorum possessor neque successor eius exstaret? tenebitur ergo, ut id praestet, quod depositi actione praestari solet.

1) *Ad v.* 'quod dolo malo eius factum esse dicetur'.
2) *Ad v.* 'deposuisse'.

Si apud te pecuniam deposuerim, ut (19.5) 18 dares Titio, si fugitivum meum reduxisset, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est praescriptis verbis agere: non enim ambo pecuniam ego et fugitivarius deposuimus, ut quasi apud sequestrem sit depositum.

891. [1]An in pupillum, apud quem sine (16.3)1§15 tutoris auctoritate depositum est, depositi actio detur, quaeritur. sed probari oportet, si apud doli mali iam capacem deposueris, agi posse, si dolum commisit: nam et in quantum locupletior factus est, datur actio in eum et si dolus non intervenit.

892. [2]Si res deposita deterior reddatur, (16.3)1§16 quasi non reddita agi depositi potest: cum enim deterior redditur, potest dici dolo malo redditam non esse.

893. [3]Si servus meus deposuerit, (16.3)1§17.18
18 nihilo minus depositi habebo actionem. Si apud servum deposuero et cum manumisso agam, Marcellus ait nec tenere actionem, quamvis solemus dicere doli etiam in servitute commissi teneri quem debere, quia et delicta et noxae caput sequuntur: erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum.[4]

894. Haec actio bonorum possessoribus (16.3)1§19 et ei, cui ex Trebelliano senatus consulto restituta est hereditas, competit.

[*Ad formulam in ius conceptam*]?

895. Non tantum praeteritus do- (16.3)1§20–26 lus in depositi actione veniet, sed etiam futurus, id est
21 post litem contestatam. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit et post iudicium acceptum reciperaretur, nihilo minus recte ad restitutionem reum compelli nec debere absolvi, nisi restituat. idem Neratius ait, quamvis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas horreis forte clusis, tamen, si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te nisi restituas, quia res apud te est: tunc enim quaerendum,
22 an dolo malo feceris, cum rem non habes. Est autem et apud Iulianum libro tertio decimo digestorum scriptum eum qui rem deposuit statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo facere eum qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat: quid enim si in provincia res sit vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis[5] tempore non sit facultas? vel condicio deposi-
23 tionis non exstitit? Hanc actionem bonae fidei esse
24 dubitari non oportet.[6] Et ideo et fructus in hanc actionem venire et omnem causam et partum dicendum
25 est, ne nuda res veniat. Si rem depositam vendidisti eamque postea redemisti in causam depositi, etiamsi sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi, quia
26 semel dolo fecisti, cum venderes. In depositi quoque actione in litem iuratur.

Nummis depositis iudicem non oportet in (12.3)3 litem iusiurandum deferre, ut iuret quisque quod sua interfuit, cum certa sit nummorum aestimatio. nisi forte de eo quis iuret, quod sua interfuit nummos sibi

1) *Ad v.* 'dolo malo N^i N^i'. 2) *Ad v.* 'redditam non esse'. 3) *Ad v.* 'A^m A^m apud N^m N^m . . . dolo malo N^i N^i A^o A^o'. 4) erit . . . . decurrendum *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 68). 5) condemnationis *Ulpiani non est.* 6) Hanc actionem . . . non oportet *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 106)? *Ulpianum suspicor hoc loco intentionis verba retulisse.*

sua die redditos esse: quid enim, si sub poena pecuniam debuit? aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia adnegata est, distractum est?

*
896. [1]Non solum si servus meus, (16. 3) 1 § 27—38 sed et si is qui bona fide mihi serviat rem deposuerit, aequissimum erit dari mihi actionem, si rem ad me
28 pertinentem deposuit. Simili modo et si usum fructum in servo habeam, si id quod deposuit ex eo peculio fuit quod ad me pertinebat vel res mea fuit,
29 eadem actione agere potero. Item si servus hereditarius deposuerit, heredi postea adeunti competit actio.
30 Si servus deposuit, sive vivat sive decesserit, utiliter dominus hac actione experietur. ipse autem servus manumissus non poterit agere: sed et si fuerit alienatus, adhuc ei competit actio cuius fuit servus cum deponeret: initium enim contractus spectandum est.
31 Si duorum servus sit qui deposuit, unicuique domi-
32 norum in partem competit depositi. Si rem a servo depositam Titio, quem dominum eius putasti cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri Celsus ait, quia nullus dolus intercessit: cum Titio autem, cui res restituta est, dominus servi aget: sed si exhibuerit, vindicabitur, si vero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur, quia dolo fecit quo minus
33 possideret. Eleganter apud Iulianum quaeritur, si pecuniam servus apud me deposuit ita, ut domino pro libertate eius dem, egoque dedero, an tenear depositi. et libro tertio decimo digestorum scribit, si quidem sic dedero quasi ad hoc penes me depositam teque certioravero,[2] non competere tibi depositi actionem, quia sciens recepisti, careo igitur dolo: si vero quasi meam pro libertate eius numeravero, tenebor. quae sententia vera mihi videtur: hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit: aliud est enim reddere,
34 aliud quasi de suo dare. Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita sit, ut si voluisses截 utereris,
35 prius quam utaris depositi teneberis. Saepe evenit, ut res deposita vel nummi periculo sint eius, apud quem deponuntur: ut puta si hoc nominatim convenit. sed et si se quis deposito obtulit, idem Iulianus scribit periculo se depositi illigasse, ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam praestet, non
36 tamen casus fortuitos. [3]Si pecunia in sacculo signato deposita sit et unus ex heredibus eius qui deposuit veniat repetens, quemadmodum ei satisfiat, videndum est. promenda pecunia est vel coram praetore vel intervenientibus honestis personis et exsolvenda pro parte hereditaria: sed et si resignetur, non contra legem depositi fiet, cum vel praetore auctore vel honestis personis intervenientibus hoc eveniet: residuo vel apud eum remanente, si hoc voluerit (sigillis videlicet prius ei impressis vel a praetore vel ab his, quibus coram signacula remota sunt) vel, si hoc recusaverit, in aede deponendo. sed si res sunt, quae dividi non possunt, omnes debebit tradere satisdatione idonea a petitore ei praestanda in hoc, quod supra eius partem est: satisdatione autem non interveniente rem in aedem
37 deponi et omni actione depositarium liberari. Apud Iulianum libro tertio decimo digestorum talis species relata est: ait enim, si depositor decesserit et duo existant, qui inter se contendant unusquisque solum se heredem dicens, ei tradendam rem, qui paratus est adversus alterum reum defendere, hoc est eum qui depositum suscepit[1]: quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissime dici ait non esse cogendum a praetore iudicium suscipere: oportere igitur rem deponi in aede
38 aliqua, donec de hereditate iudicetur. Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus praesentibus legit, ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse. ego arbitror et iniuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam praesentibus, ut iudicia secreta eius qui testatus est divulgarentur.

Si quis tabulas testamenti apud se deposi- (4. 3) 35 tas post mortem testatoris delevit vel alio modo corruperit, heres scriptus habebit adversus eum actionem de dolo. sed et his, quibus legata data sunt, danda erit de dolo actio.

Si praedo vel fur deposuerint, et (16. 3) 1 § 39—47 hos Marcellus libro sexto digestorum putat recte depositi acturos: nam interest eorum eo, quod teneantur.
40 Si quis argentum vel aurum depositum petat, utrum speciem an et pondus complecti debeat? et magis est, ut utrumque complectatur, scyphum forte vel lancem vel pateram dicendo et materiam et pondus addendo. sed et si purpura sit infecta vel lana, pondus similiter adiciendum salvo eo, ut, si de quantitate ponderis
41 incertum est, iuranti succurratur. Si cista signata deposita sit, utrum cista tantum petatur an et species comprehendendae sint? et ait Trebatius cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum: quod et si res ostensae sunt et sic depositae, adiciendae sunt et species vestis. Labeo autem ait eum qui cistam deponit singulas quoque res videri deponere: ergo et de rebus agere eum oportet. quid ergo si ignoraverit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? non multum facere, cum suscepit depositum. ergo et rerum depositi agi posse existimo, quamvis signata cista deposita
42 sit. Filium familias teneri depositi constat, quia et ceteris actionibus tenetur: sed et cum patre eius agi potest dumtaxat de peculio. idem et in servo: nam cum domino agetur. plane et Iulianus scripsit et nobis videtur, si eorum nomine qui sunt in potestate agatur, veniat in iudicium et si quid per eum in cuius iure sunt captus fraudatusve est, ut et dolus eorum veniat,
43 non tantum ipsorum cum quibus contractum est. Si apud duos sit deposita res, adversus unumquemque eorum agi poterit nec liberabitur alter, si cum altero agatur: non enim electione, sed solutione liberantur. proinde si ambo dolo fecerunt et alter quod interest praestiterit, alter non convenietur exemplo duorum tutorum: quod si alter vel nihil vel minus facere possit, ad alium pervenietur: idemque et si alter dolo non fecerit et idcirco sit absolutus, nam ad alium pervenie-
44 tur. Sed si duo deposuerint et ambo agant, si quidem sic deposuerunt, ut vel unus tollat totum, poterit in solidum agere: sin vero pro parte, pro qua eorum interest, tunc dicendum est in partem condemnationem
45 faciendam. Si deposuero apud te, ut post mortem tuam reddas, et tecum et cum herede tuo possum depositi agere: possum enim mutare voluntatem et ante
46 mortem tuam depositum repetere. Proinde et si sic deposuero, ut post mortem meam reddatur, potero et ego et heres meus agere depositi, ego mutata volun-

1) *Edicti et formularum interpretatione absoluta Ulpianus in his quae sequuntur de variis huius contractus speciebus egit.*
2) teque certioravero *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 236).
3) § 36 *videtur tota Triboniani esse, cf. Gradenwitz, p.* 13 *sq.*

1) hoc est . . . suscepit *gloss.*

47 tate. Quia autem dolus dumtaxat in hanc actionem venit, quaesitum est, si heres rem apud testatorem depositam vel commodatam[1] distraxit ignarus depositam vel commodatam,[1] an teneatur. et quia dolo non fecit, non tenebitur de re: an tamen vel de pretio teneatur, quod ad eum pervenit? et verius est teneri eum: hoc enim ipso dolo facit, quod id quod ad se pervenit non reddit.

2 Plane si possit rem redimere et praestare (16.3)3 nec velit, non caret culpa, quemadmodum si redemptam vel alia ratione suam factam noluit praestare causatus, quod semel ignarus vendiderit.

[*De contrario iudicio*].

897. Ei, apud quem depositum esse dicetur, (16.3)5 pr. contrarium iudicium depositi datur, in quo iudicio merito in litem non iuratur: non enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate eius qui depositum suscepit.

[*De sequestraria actione*].

898. In sequestrem depositi actio competit.[3] (16.3)5 § 1. 2 si tamen[4] cum sequestre convenit, ut certo loco rem depositam exhiberet, nec ibi exhibeat, teneri eum palam est: quod si de pluribus locis convenit, in arbitrio eius est, quo loci exhibeat: sed si nihil convenit, denuntiandum est ei, ut apud praetorem exhibeat. 2 Si velit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit? et ait Pomponius adire eum praetorem oportere et ex eius auctoritate denuntiatione facta his qui eum elegerant, ei rem restituendam qui praesens fuerit. sed hoc non semper verum puto: nam plerumque non est permittendum officium, quod semel suscepit, contra legem depositionis deponere, nisi iustissima causa interveniente: et cum permittitur, raro ei res restituenda est qui venit, sed oportet eam arbitratu iudicis apud aedem aliquam deponi.

Si hominem apud se depositum, ut quae- (16.3)7 pr. stio de eo haberetur, ac propterea vinctum vel ad malam mansionem extensum sequester solverit misericordia ductus, dolo proximum esse quod factum est arbitror, quia cum sciret, cui rei pararetur, intempestive misericordiam exercuit, cum posset non suscipere talem causam quam decipere.

*

899. Datur actio depositi in heredem (16.3)7 § 1 ex dolo defuncti in solidum: quamquam enim alias ex dolo defuncti non solemus teneri nisi pro ea parte quae ad nos pervenit, tamen hic dolus ex contractu reique persecutione descendit ideoque in solidum unus heres tenetur, plures vero pro ea parte qua quisque heres est.

In condictione ex causa furtiva non pro (13.1)9 parte quae pervenit, sed in solidum tenemur, dum soli heredes sumus, pro parte autem heres pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.

900. Quotiens foro cedunt nummularii, (16.3)7 § 2. 3 solet primo loco ratio haberi depositariorum, hoc est eorum qui depositas pecunias habuerunt, non quas faenore apud nummularios vel cum nummulariis vel per ipsos exercebant. et ante privilegia igitur, si bona venierint, depositariorum ratio habetur, dummodo eorum

1) vel commodatam *gloss.* 2) libro trigensimo primo (primo *male repetito ex fragmento praecedenti*) *inscr. F.* 3) depositi actio competit] *Ulpianus sequestrariae actionis formulam retulit.* 4) *Formulae propositae verbis non videtur certi exhibitionis loci mentio facta esse, cf. Lenel, p.* 231 *sq.*

qui vel postea usuras acceperunt ratio non habeatur, 3 quasi renuntiaverint deposito. Item quaeritur, utrum ordo spectetur eorum qui deposuerunt an vero simul omnium depositariorum ratio habeatur. et constat simul admittendos: hoc enim rescripto principali significatur.

[*Fiduciae vel contra* (*E.* 107)].[1]

901. Neque pignus neque depositum (50.17)45 pr. neque precarium neque emptio neque locatio rei suae consistere potest.[2]

902. Si pignore subrepto[3] furti egerit (13.7)22 pr.—§ 2 creditor, totum, quidquid percepit, debito eum imputare Papinianus confitetur, et est verum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit. multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex condictione consecutus est. sed quod ipse debitor furti actione praestitit creditori vel condictione, an debito sit imputandum videamus: et quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione praestitit, peraeque relatum est et traditum, et ita Papinianus libro nono quaestionum ait.[4] 1 Idem Papinianus ait et si metus causa servum pigneratum[5] debitori tradiderit,[6] quem bona fide pignori[7] acceperat: nam si egerit quod metus causa factum est et quadruplum sit consecutus, nihil neque restituet ex 2 eo quod consecutus est nec debito imputabit. Si praedo rem pignori[7] dederit, competit ei et de fructibus pigneraticia[7] actio, quamvis ipse fructus suos non faciet (a praedone enim fructus et vindicari extantes possunt et consumpti condici): proderit igitur ei, quod creditor bona fide possessor fuit.

903. Si post distractum pignus[8] de- (13.7)22 § 3. 4 bitor, qui precario rogavit vel conduxit pignus,[9] pos-4 sessionem non restituat, contrario iudicio tenetur. Si creditor, cum venderet pignus,[9] duplam promisit (nam usu hoc evenerat) et conventus ob evictionem erat et condemnatus, an haberet regressum pigneraticiae[10] contrariae actionis? et potest dici esse regressum, si modo sine dolo et culpa sic vendidit et ut pater familias diligens id gessit: si vero nullum emolumentum talis venditio attulit, sed tanti venderet, quanto vendere potuit, etiamsi haec non promisit, regressum non habere.

Eleganter apud me quaesitum est, si (13.7)24 pr. impetrasset creditor a Caesare, ut pignus[9] possideret idque evictum[11] esset, an habeat contrariam pigneraticiam.[12] et videtur finita esse pignoris[12] obligatio et a contractu recessum. immo utilis ex empto accommodata est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, ut in quantitatem debiti ei satisfiat vel in quantum eius intersit, et compensationem habere potest creditor, si forte pigneraticia[12] vel ex alia causa cum eo agetur.

904. Qui reprobos nummos solvit (13.7)24 § 1—3 creditori, an habet pigneraticiam[12] actionem quasi soluta pecunia, quaeritur: et constat neque pigneraticia[12] eum agere neque liberari posse, quia reproba pecunia non liberat solventem, reprobis videlicet nummis redden-2 dis.[13] Si vendiderit quidem creditor pignus[9] pluris quam debitum erat, nondum autem pretium ab emptore exegerit, an pigneraticio[12] iudicio conveniri possit ad

1) *cf. Lenel, ZRG* XVI *p.* 104 *sqq.* 2) *Nec fiducia.* 3) fiducia subrepta *Ulp.* 4) *Papin. fr.* 168. 5) fiduciarium *Ulp.* 6) remancipaverit *Ulp.?* 7) fiduciae *Ulp.* 8) distractam *Ulp.* 9) fiduciam *Ulp.* 10) fiduciae *Ulp.?* fiduciae contr. act. *gloss.?* 11) eaque evicta *Ulp.* 12) fiduciae *Ulp.* 13) reprobis . . . reddendis *Trib.*

superfluum reddendum, an vero vel exspectare debeat, quoad emptor solvat, vel suscipere actiones adversus emptorem? et arbitror non esse urguendum ad solutionem creditorem, sed aut exspectare debere debitorem aut, si non exspectat, mandandas ei actiones adversus emptorem periculo tamen venditoris. quod si accepit
3 iam pecuniam, superfluum reddit. [1]In pigneraticio[2] iudicio venit et si res pignori[2] datas male tractavit creditor vel servos debilitavit. plane si pro maleficiis suis coercuit vel vinxit vel optulit praefecturae vel praesidi, dicendum est pigneraticia[2] creditorem non teneri. quare si prostituit ancillam vel aliud improbatum facere coegit, ilico pignus[3] ancillae solvitur.

905. Nam legem commissoriam, quae in venditionibus[4] adicitur, si volet venditor exercebit, non etiam invitus. (18. 3) 3

906. [5]Privatorum conventio iuri publico non derogat. (50. 17) 45 § 1

*

v. lib. XXXIV. (25. 2) 17

v. lib. XXXI. (50. 17) 47

LIBER XXXI.

[*De bonae fidei contractibus* (*E. XIX*) 2.]

[*Mandati vel contra* (*E.* 108)].

907. [6]Si remunerandi gratia honor inter- (17. 1) 6
1 venit, erit mandati actio. Si cui fuerit mandatum, ut negotia administraret, hac actione erit conveniendus nec recte negotiorum gestorum cum eo agetur: nec enim ideo est obligatus quod negotia gessit, verum idcirco quod mandatum susceperit: denique tenetur et
2 si non gessisset. Si passus sim aliquem pro me fideiubere vel alias intervenire, mandati teneor et, nisi pro invito quis intercesserit aut donandi animo aut
3 negotium gerens, erit mandati actio. Rei turpis nullum mandatum est et ideo hac actione non agetur.
4 Si tibi mandavero quod mea non intererat, veluti ut pro Seio intervenias vel ut Titio credas, erit mihi tecum mandati actio, ut Celsus libro septimo digesto-
5 rum scribit, et ego tibi sum obligatus. Plane si tibi mandavero quod tua intererat, nulla erit mandati actio, nisi mea quoque interfuit: aut, si non esses facturus, nisi ego mandassem, etsi mea non interfuit, tamen erit
6 mandati actio. Apud Iulianum libro tertio decimo digestorum quaeritur: si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere et faenerare periculo suo ita, ut certas usuras domino penderet dumtaxat, si pluris faenerare potuisset, ipse lucraretur, in creditam pecuniam videtur, inquit, accepisse. plane si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri, quemadmodum solet mandati teneri debitor, qui creditoris sui negotia gessit.
7 Marius Paulus quidam fideiusserat[7] pro Daphnide mercedem pactus ob suam fideiussionem[8] et sub nomine alterius ex eventu litis caverat sibi certam quantitatem dari: hic a Claudio Saturnino praetore maiores[9] fructus inferre iussus erat et advocationibus ei idem Saturninus interdixerat. videbatur autem mihi iudicatum solvi fideiussisse[10] et quasi redemptor litis extitisse et velle a Daphnide mandati iudicio consequi, quod erat condemnatus. sed rectissime divi fratres rescripserunt nullam actionem eum propter suam calliditatem habere, quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo qui pecunia accepta spopondit, ut, si quidem hoc actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat, sin vero non hoc actum est, utilis ei potius actio competat: quae sententia utilitati rerum consentanea est.

908. [1]Si procuratorem[2] dedero nec (17. 1) 8 pr. — § 5 instrumenta mihi causae reddat, qua actione mihi teneatur? et Labeo putat mandati eum teneri nec esse probabilem sententiam existimantium ex hac causa agi posse depositi: uniuscuiusque enim contractus ini-
1 tium spectandum et causam. Sed et si per collusionem procuratoris[3] absolutus sit adversarius, mandati eum teneri: sed si solvendo non sit, tunc de dolo actionem adversus reum, qui per collusionem absolutus sit,
2 dandam ait. Sed et de lite quam suscepit ex-
3 sequenda mandati eum teneri constat. Si quis mandaverit alicui gerenda negotia eius, qui ipse sibi mandaverat, habebit mandati actionem, quia et ipse tenetur (tenetur autem, quia agere potest): quamquam enim vulgo dicatur procuratorem ante litem contestatam facere procuratorem non posse, tamen mandati actio est: ad agendum enim dumtaxat hoc facere non potest.
4 Si tutores mandaverint contutori suo mancipium emendum pupillo et ille non emerit, an sit mandati actio, et utrum tantum mandati an vero et tutelae? et Iulianus distinguit: referre enim ait, cuius generis servum tutores uni tutorum mandaverint ut emeret. nam si supervacuum servum vel etiam onerosum, mandati actione tantum eum teneri, tutelae non teneri: si vero necessarium servum, tunc et tutelae eum teneri non solum, sed et ceteros: nam et si mandassent, tenerentur tutelae, cur servum pupillo necessarium non comparaverunt: non sunt igitur excusati, quod contutori mandaverunt, quia emere debuerunt. plane habebunt nihilo minus mandati actionem, quia mandato non est obtemperatum. contra quoque Iulianus ait tutorem qui emit mandati actionem habere adversus
5 contutores suos. Si liber homo, cum bona fide serviret, mandaverit Titio ut redimeretur et nummos ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonae fidei emptorem relinqui debuit, Titiusque pretio soluto liberum illum manumiserit, mox ingenuus pronuntiatus est, habere eum mandati actionem Iulianus ait adversus eum cui se redimendum mandavit, sed hoc tantum inesse mandati iudicio, ut sibi actiones mandet, quas habet adversus eum a quo comparavit. plane si eam pecuniam dederit, quae erat ex peculio ad bonae fidei emptorem pertinente, nullae ei, inquit Iulianus, mandari actiones possunt, quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit: quinimmo, inquit, ex vendito manebit obligatus, sed et haec actio inutilis est, quia quantum fuerit consecutus, tantum empti iudicio necesse habebit praestare.

909. [4]Mandati actio tunc compe- (17. 1) 8 § 6—10 tit, cum coepit interesse eius qui mandavit: ceterum si nihil interest, cessat mandati actio, et eatenus competit, quatenus interest. ut puta mandavi tibi, ut fundum

1) *Pertinent haec fortasse ad formulae verba* 'negotiumve ita actum non esse, ut inter bonos bene agier oportet'. 2) fiduciae *Ulp.* 3) fiducia *Ulp.* 4) *Item in fiduciis.* 5) *cf. e. gr. Paul. sent.* 2, 13 § 3. 5. 6) *Fr.* 907. 908 *ad demonstrationem referri possunt.* 7) spoponderat *Ulp.* 8) sponsionem *Ulp.* 9) duplos *Ulp.* 10) pro praede litis et vindiciarum spopondisse *Ulp.*

1) *v. p.* 619 *n.* 6. 2) cognitorem *Ulp.* 3) cognitoris *Ulp.* 4) *Fr.* 909 *ad directae actionis intentionem referri potest.*

emeres: si intererat mea emi, teneberis: ceterum si
eundem hunc fundum ego ipse emi vel alius mihi
neque interest aliquid, cessat mandati actio. mandavi,
ut negotia gereres: si nihil deperierit, quamvis nemo
gesserit, nulla actio est, aut si alius idonee gesserit,
cessat mandati actio. et in similibus hoc idem erit
7 probandum. Si ignorantes fideiussores debitorem
solvisse vel etiam acceptilatione sive pacto liberatum
ex substantia debitoris solverunt, non tenebuntur man-
8 dati. Quod et ad actionem fideiussoris pertinet. et
hoc ex rescripto divorum fratrum intellegere licet, cuius
verba haec sunt: 'Catullo Iuliano. Si hi, qui pro te
fideiusserant, in maiorem quantitatem damnati, quam
debiti ratio exigebat, scientes et prudentes auxilium
appellationis omiserunt, poteris mandati agentibus his
aequitate iudicis tueri te'. igitur si ignoraverunt, ex-
cusata ignorantia est: si scierunt, incumbebat eis ne-
cessitas provocandi, ceterum dolo versati sunt, si non
provocaverunt. quid tamen, si paupertas eis non
permisit? excusata est eorum inopia. sed et si testato
convenerunt debitorem, ut si ipse putaret appellaret,
9 puto rationem eis constare. Dolo autem facere vide-
10 tur, qui id quod potest restituere non restituit: pro-
inde si tibi mandavi, ut hominem emeres, tuque emisti,
teneberis mihi, ut restituas. sed et si dolo emere
neglexisti (forte enim pecunia accepta alii cessisti ut
emeret) aut si lata culpa (forte si gratia ductus passus
es alium emere), teneberis. sed et si servus quem
emisti fugit, si quidem dolo tuo, teneberis, si dolus
non intervenit nec culpa, non teneberis nisi ad hoc, ut
caveas, si in potestatem tuam pervenerit, te restitutu-
rum. sed et si restituas, et tradere[1] debes. et si cau-
tum est de evictione vel potes desiderare, ut tibi
caveatur, puto sufficere, si mihi hac actione cedas, ut
procuratorem me in rem meam facias, nec amplius
praestes quam consecuturus sis.

Idemque et in fundo, si fundum (17. 1) 10 pr. — § 4
emit procurator: nihil enim amplius quam bonam fidem
1 praestare eum oportet qui procurat. Sed et si de
sanitate servi procuratori cautum est aut caveri potest
aut de ceteris vitiis, idem erit dicendum. aut si culpa
2 caveri non curaverit, condemnabitur. Si ex fundo
quem mihi emit procurator fructus consecutus est, hos
3 quoque officio iudicis praestare eum oportet. Si pro-
curator meus pecuniam meam habeat, ex mora utique
usuras mihi pendet. sed et si pecuniam meam faenori
dedit usurasque consecutus est, consequenter dicemus
debere eum praestare quantumcumque emolumentum
sensit, sive ei mandavi sive non, quia bonae fidei hoc
congruit, ne de alieno lucrum sentiat: quod si non
exercuit pecuniam, sed ad usus suos convertit, in
usuras convenietur, quae legitimo modo[2] in regionibus
frequentantur. denique Papinianus ait etiam si usuras
exegerit procurator et in usus suos convertit, usuras
4 eum praestare debere. Si quis Titio mandaverit, ut
ab actoribus suis mutuam pecuniam acciperet, mandati
eum non acturum Papinianus libro tertio responsorum
scribit, quia de mutua pecunia eum habet obligatum:
et ideo usuras eum petere non posse quasi ex causa
mandati, si in stipulationem deductae non sunt.

Singularia quaedam recepta sunt circa (12. 1) 15
pecuniam creditam. nam si tibi debitorem meum
iussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis meos
nummos non acceperis. quod igitur in duabus personis
recipitur, hoc et in eadem persona recipiendum est, ut,
cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas et con-
venerit, ut crediti nomine eam retineas, videatur mihi
data pecunia et a me ad te profecta.

Idem Papinianus libro eodem refert (17. 1) 10 § 5—7
fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit, quia domi-
nus procuratori mandaverat ut pecuniam mutuam ac-
ciperet, utilem actionem dandam quasi institoriam, quia
et hic quasi praeposuisse eum mutuae pecuniae acci-
6 piendae videatur. Si cui mandavero, ut a Titio
stipuletur, potero cum eo cui mandavi agere mandati,
ut eum accepto liberet, si hoc velim: vel, si malim, in
hoc agam, ut eum deleget mihi vel si cui alii voluero.
et Papinianus libro eodem scribit, si mater pro filia
dotem dederit eamque mandante filia vel ilico stipulata
sit vel etiam postea, mandati eam teneri, quamvis ipsa
7 sit, quae dotem dederit. Si quis ea, quae procurator
suus et servi gerebant, ita demum rata esse mandavit,
si interventu Sempronii gesta essent, et male pecunia
credita sit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri.
et est verum eum, qui non animo procuratoris inter-
venit, sed affectionem amicalem promisit in monendis
procuratoribus et actoribus et in regendis consilio,
mandati non teneri, sed si quid dolo fecerit, non man-
dati, sed magis de dolo teneri.

[1]Consilii non fraudulenti nulla obli- (50. 17) 47 pr.
gatio est: ceterum si dolus et calliditas intercessit, de
dolo actio competit.

Si mandavero procuratori meo, ut (17. 1) 10 § 8—10
Titio pecuniam meam credat sine usuris, isque non
sine usuris crediderit, an etiam usuras mihi restituere
debeat, videamus. et Labeo scribit restituere eum
oportere, etiamsi hoc mandaverim, ut gratuitam pecu-
niam daret, quamvis, si periculo suo credidisset, ces-
9 saret, inquit Labeo, in usuris actio mandati. Idem
Labeo ait et verum est reputationes quoque hoc iudi-
cium admittere. et, sicuti fructus cogitur restituere is
qui procurat, ita sumptum, quem in fructus percipien-
dos fecit, deducere eum oportet: sed et si ad vecturas
suas, dum excurrit in praedia, sumptum fecit, puto hos
quoque sumptus reputare eum oportere, nisi si salaria-
rius fuit et hoc convenit, ut sumptus de suo faceret ad
10 haec itinera, hoc est de salario. Idem ait, si quid
procurator citra mandatum in voluptatem fecit, per-
mittendum ei auferre, quod sine damno domini fiat,
nisi rationem sumptus istius dominus admittit.

910. [2]Fideiussores et mandatores (17. 1) 10 § 11—13
et si sine iudicio solverint, habent actionem mandati.
12 Generaliter Iulianus ait, si fideiussor ex sua persona
omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit, si qui-
dem minus honestam, habere eum mandati actionem:
quod si eam, qua reus uti potuit, si sciens id fecit,
non habiturum mandati actionem, si modo habuit facul-
tatem rei conveniendi desiderandique, ut ipse susci-
peret potius iudicium vel suo vel procuratorio nomine.
13 Si fideiussori donationis causa acceptum factum sit
a creditore, puto, si fideiussorem remunerari voluit
creditor, habere eum mandati actionem: multo magis,
si mortis causa accepto tulisset creditor vel si eam
liberationem legavit.

---

1) mancipare *Ulp.* 2) legitimo modo *Trib.?*

1) libro trigensimo (primo *om.*) *inscr. F. Quae sit recta inscriptio, apparet ex comparatione fr.* (50. 17) 47 § 1 *et* (17. 2) 20.
2) *Ad contrariae actionis formulam in factum conceptam? Cf. Lenel,* § 108.

Si vero non remunerandi causa, [(17. 1) 12 pr. — § 6] sed principaliter donando fideiussori remisit actionem,
1 mandati eum non acturum. Marcellus autem fatetur, si quis donaturus fideiussori pro eo solverit creditori,
2 habere fideiussorem mandati actionem. Plane, inquit, si filius familias vel servus fuit fideiussor et pro his solvero donaturus eis, mandati patrem vel dominum non acturos, hoc ideo, quia non patri donatum voluit.
3 Plane si servus fideiussor solverit, dominum mandati
4 acturum idem Marcellus ibidem ait. Si filius familias non iussu patris fideiusserit, cessat mandati actio, si nihil sit in peculio: quod si iussu, vel ex peculio solu-
5 tum est, multo magis habet pater mandati. Si filio familias mandavi, ut pro me solveret, patrem, sive ipse solverit sive filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait, quod habet rationem: nihil enim mea interest,
6 quis solvat. Si filio familias mandavero, ut pro me solveret, et emancipatus solvat, verum est in factum actionem filio dandam, patrem autem post emancipationem solventem negotiorum gestorum actionem habere.

911. [1]Contrario iudicio experiuntur [(17. 1) 12 § 7—15] qui mandatum susceperunt, ut puta qui rerum vel rei
8 unius procurationem susceperunt. Inde Papinianus quaerit, si patronus praedium quod emerat, pro quo pretii bessem exsolverat, iusserit liberto suo tradi, ut ille residuum pretii redderet, deinde reddito pretio vendenti fundum patrono libertus consenserit, trientis pretium an libertus possit repetere. et ait, si mandatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario iudicio posse eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest: quod si donationem patronus in libertum contulit, videri et postea libertum patrono donasse.
9 Si mihi mandaveris, ut rem tibi aliquam emam, egoque emero meo pretio, habebo mandati actionem de pretio reciperando: sed et si tuo pretio, impendero tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio: aut si rem emptam nolis recipere: simili modo et si quid aliud mandaveris et in id sumptum fecero. nec tantum id quod impendi, verum usuras quoque consequar. usuras autem non tantum ex mora esse admittendas, verum iudicem aestimare debere, si exegit a debitore suo quis et solvit, cum uberrimas usuras consequeretur, aequissimum enim erit rationem eius rei haberi: aut si ipse mutuatus gravibus usuris solvit. sed et si reum usuris non relevavit, ipsi autem et usurae absunt, vel si minoribus relevavit, ipse autem maioribus faenus accepit, ut fidem suam liberaret, non dubito debere eum mandati iudicio et usuras consequi. et (ut est constitutum) totum hoc ex aequo
10 et bono iudex arbitrabitur. Dedi tibi pecuniam, ut creditori meo exsolvas: non fecisti: praestabis mihi usuras, quo casu et a me creditor pecuniam debitam cum usuris recepturus sit: et ita imperator Severus
11 Hadriano Demonstrati rescripsit. Si adulescens luxuriosus mandet tibi, ut pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem, quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. sed et si ulterius directo mandaverit tibi, ut meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati, quasi adversus bonam fidem man-
12 datum sit. Cum quidam talem epistulam scripsisset amico suo: 'rogo te, commendatum habeas Sextilium Crescentem amicum meum', non obligabitur mandati, quia commendandi magis hominis quam mandandi
13 causa scripta est. Si quis mandaverit filio familias credendam pecuniam non contra senatus consultum accipienti, sed ex ea causa, ex qua de peculio vel de in rem verso vel quod iussu pater teneretur, erit licitum mandatum. hoc amplius dico, si, cum dubitarem, utrum contra senatus consultum acciperet an non, nec essem daturus contra senatus consultum accipienti, intercesserit qui diceret non accipere contra senatus consultum, et 'periculo meo crede', dicat, 'bene credis': arbitror locum esse mandato et mandati eum teneri.
14 Si post creditam pecuniam mandavero creditori credendam, nullum esse mandatum rectissime Papinianus ait. plane si, ut exspectares nec urgueres debitorem ad solutionem, mandavero tibi, ut ei des intervallum, periculoque meo pecuniam fore dicam, verum puto omne nominis periculum debere ad mandatorem
15 pertinere. Idem ait, si tutor mandet suscipi vel probari nomen quod fecerat, teneri eum mandati, scilicet quondam pupillo suo vel curatori eius.

1) Ad contrariae actionis formulam in ius conceptam.

912. [1]Si mandavero exigendam [(17. 1) 12 § 16. 17] pecuniam, deinde voluntatem mutavero, an sit mandati actio vel mihi vel heredi meo? et ait Marcellus cessare mandati actionem, quia extinctum est mandatum finita voluntate. quod si mandaveris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque recepisti, debitor liberabitur.
17 [2]Idem Marcellus scribit, si, ut post mortem sibi monumentum fieret, quis mandavit, heres eius poterit mandati agere. illum vero qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati, si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum. potuit enim agere etiam cum eo qui mandavit, ut sibi pecuniam daret ad faciendum, maxime si iam quaedam ad faciendum paravit.

913. [3]Heredem fideiussoris, si solverit, [(17. 1) 14] habere mandati actionem dubium non est. sed si vendiderit hereditatem et emptor solverit, an habeat mandati actionem, quaeritur. et Iulianus libro tertio[3] decimo scribit idcirco heredem habere mandati actionem, quia tenetur iudicio ex empto, ut praestet actiones suas, idcircoque competere ex empto actionem, quia
1 potest praestare. Si fideiussori duo heredes extiterint et alter eorum a coherede emerit hereditatem, deinde omne quod defunctus fideiusserat stipulatori solverit, habebit aut ex stipulatu aut ex empto obligatum coheredem suum: idcirco is mandati actionem habebit.

914. Si quis mihi mandaverit in meo [(17. 1) 16] aliquid facere et fecero, quaesitum est, an sit mandati actio. et ait Celsus libro septimo digestorum hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, ut in hortis eius quos Ravennae habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphaeristerium et hypocausta et quaedam ipsius valetudini apta sua inpensa faceret: deducto igitur, quanto sua aedificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset posse eum mandati iudicio persequi.

915. [4]Rogasti me, ut tibi nummos mu- [(19. 5) 19] tuos darem: ego cum non haberem, dedi tibi rem

1) *Mandatum quemadmodum solvatur* (*fr.* 912. 913)?
2) *Interpolationibus an librariorum neglegentia corrupta sit haec §, in incerto relinquo.* 3) quarto (IIII *pro* III) *scr.*
4) *Species hoc fragmento tractatas prope ad mandatum accedere facile intellegis.*

vendendam, ut pretio utereris. si non vendidisti aut ven-
didisti quidem, pecuniam autem non accepisti mutuam,
tutius est ita agere, ut Labeo ait, praescriptis verbis,
quasi negotio quodam inter nos gesto proprii contrac-
1 tus. Si praedium pro te obligavero, deinde placuerit
inter nos, ut mihi fideiussorem praestares, nec facias,
melius esse dico praescriptis verbis agi, nisi merces
intervenit: nam si intervenit, ex locato esse actionem.

916. Si proxeneta intervenerit faciendi (50. 14) 2 nominis, ut multi solent, videamus an possit quasi mandator teneri. et non puto teneri, quia hic monstrat magis nomen quam mandat, tametsi laudet nomen. idem dico, et si aliquid philanthropi nomine acceperit: nec ex locato conducto erit actio. plane si dolo et calliditate creditorem circumvenerit, de dolo actione tenebitur.

[*Pro socio* (*E.* 109)].

917. [1]Societates contrahuntur sive univer- (17.2) 5
sorum bonorum sive negotiationis alicuius sive vecti-
1 galis sive etiam rei unius. Societas autem coiri potest
et valet etiam inter eos, qui non sunt aequis facultati-
bus, cum plerumque pauperior opera suppleat, quantum
ei per comparationem patrimonii deest. donationis
causa societas recte non contrahitur.

918. [2]Socii mei socius meus (50.17) 47 § 1 = (17.2) 20 socius non est.

919. [*Cum tractatu habito societas coita* (17. 2) 33 *est, pro socio actio est, cum sine tractatu in re ipsa et negotio, communiter gestum videtur,*] ut in conductionibus publicorum, item in emptionibus: nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuntium rem emere in commune, quod a societate longe remotum est. et ideo societate sine tutoris auctoritate coita pupillus non tenetur, attamen communiter gesto tenetur.

920. Si margarita tibi vendenda dedero, (17. 2) 44 ut, si ea decem vendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excedit tu haberes, mihi videtur, si animo contrahendae societatis id actum sit, pro socio esse actionem, si minus, praescriptis verbis.

921. Cum duobus vicinis fundus con- (17.2) 52 pr. iunctus venalis esset, alter ex his petit ab altero, ut eum fundum emeret, ita ut ea pars, quae suo fundo iuncta esset, sibi cederetur: mox ipse eum fundum ignorante vicino emit: quaeritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat. Iulianus scripsit implicitam esse facti quaestionem: nam si hoc solum actum est, ut fundum Lucii Titii vicinus emeret et mecum communicaret, adversus me qui emi nullam actionem vicino competere: si vero id actum est, ut quasi commune negotium gereretur, societatis iudicio tenebor, ut tibi deducta parte quam mandaveram reliquas partes praestem.

922. [3]Venit autem in hoc iudicium (17. 2) 52 § 1. 2
2 pro socio bona fides. Utrum ergo tantum dolum an
etiam culpam praestare socium oporteat, quaeritur. et
Celsus libro septimo digestorum ita scripsit: socios
inter se dolum et culpam praestare oportet. si in
coeunda societate, inquit, artem operamve pollicitus
est alter, veluti cum pecus in commune pascendum
aut agrum politori damus in commune quaerendis
fructibus, nimirum ibi etiam culpa praestanda est:
pretium enim operae artis est velamentum.[1] quod si
rei communi socius nocuit, magis admittit culpam quo-
que venire.

[*Si damnum in re communi socius dedit,* (17. 2) 49 *Aquilia tenetur, sed et pro socio,*] si hoc facto societatem laesit, si verbi gratia negotiatorem servum vulneraverit vel occidit.

. . . Et ideo[2] si socius quaedam neglegenter (17. 2) 26 in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum neglegentia, ut Marcellus libro sexto digestorum scribsit.

Damna quae imprudentibus accidunt, (17.2) 52 § 3—18
hoc est damna fatalia, socii non cogentur praestare:
ideoque si pecus aestimatum datum sit et id latrocinio
aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil
dolo aut culpa acciderit eius, qui aestimatum pecus
acceperit: quod si a furibus subreptum sit, proprium
eius detrimentum est, quia custodiam praestare debuit,
qui aestimatum accepit. haec vera sunt, et pro socio
erit actio, si modo societatis contrahendae causa
4 pascenda data sunt quamvis aestimata. Quidam sa-
gariam negotiationem coierunt: alter ex his ad merces
comparandas profectus in latrones incidit suamque
pecuniam perdidit, servi eius vulnerati sunt resque
proprias perdidit. dicit Iulianus damnum esse com-
mune ideoque actione pro socio damni partem dimi-
diam adgnoscere debere tam pecuniae quam rerum
ceterarum, quas secum non tulisset socius nisi ad
merces communi nomine comparandas proficisceretur.
sed et si quid in medicos impensum est, = (17.2) 61
pro parte socium agnoscere debere rectissime Iulianus
probat. proinde et si naufragio quid periit, cum non
alias merces quam navi solerent advehi, damnum ambo
sentient: nam sicuti lucrum, ita damnum quoque com-
mune esse oportet, quod non culpa socii contingit.
5 Cum duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid
separatim quaesierat et lucri senserat: quaerebatur, an
commune esse lucrum oporteret: et imperator Severus
Flavio Felici in haec verba rescripsit: 'etiamsi maxime
argentariae societas inita est, quod quisque tamen
socius non ex argentaria causa quaesiit, id ad com-
6 munionem non pertinere explorati iuris est'. Papinia-
nus quoque libro tertio responsorum ait: si fratres
parentium indivisas hereditates ideo retinuerunt, ut
emolumentum ac damnum in his commune sentirent,
quod aliunde quaesierint in commune non redigetur.
7 Item ex facto consultum respondisse se ait libro
tertio responsorum: inter Flavium Victorem et Bellicum
Asianum placuerat, ut locis emptis pecunia Victoris
monumenta fierent opera et peritia Asiani, quibus
distractis pecuniam Victor cum certa quantitate re-
ciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in
8 societatem contulit: erit pro socio actio. Idem Papinia-
nus eodem libro ait, si inter fratres voluntarium con-
sortium initum fuerit, et stipendia ceteraque salaria in
commune redigi iudicio societatis, quamvis filius eman-
cipatus haec non cogatur conferre fratri, inquit, in
potestate manenti, quia et si in potestate maneret,
9 praecipua ea haberet. Idem respondit societatem
non posse ultra mortem porrigi, et ideo nec libertatem
de supremis iudiciis constringere quis poterit vel cogna-

1) *Fr.* 917—921 *ad demonstrationem videntur pertinere.*
2) *De inscriptione v. p.* 622 *n.* 1. 3) *Ad intentionem?*

1) vel mentis *scr.? Ita enim intellego hoc comma ipsam societatem esse pretii loco, quod pro artis vel mentis opera solvi solet.*
2) Et ideo *add. Trib.*

10 tum ulteriorem proximioribus praeferre. Idem re-
spondit: socius, qui cessantis cessantiumve portiones
insulae restituerit, quamvis aut sortem cum certis usuris
intra quattuor menses, postquam opus refectum erit,
recipere potest exigendoque privilegio utetur aut dein-
ceps propriam rem habebit, potest tamen pro socio
agere ad hoc, ut consequatur quod sua intererat. finge
enim malle eum magis suum consequi quam dominium
insulae. oratio enim divi Marci idcirco quattuor men-
sibus finit certas usuras, quia post quattuor dominium
11 dedit. Si qui societatem ad emendum coierint,
deinde res alterius dolo vel culpa empta non sit, pro
socio esse actionem constat. plane si condicio sit
adiecta 'si intra illum diem veniret', et dies sine culpa
12 socii praeterierit, cessabit actio pro socio. Item si
in communem rivum reficiendum inpensa facta sit, pro
socio esse actionem ad reciperandum sumptum Cassius
13 scripsit. Item Mela scribit, si vicini semipedes inter
se contulerunt, ut ibi craticium parietem inter se aedi-
ficarent ad onera utriusque sustinenda, deinde aedi-
ficato pariete alter in eum inmitti non patiatur, pro
socio agendum. idemque et si aream in commune
emerint, ne luminibus suis officeretur, et alteri tradita
sit nec praestet alteri quod convenit, pro socio actio-
14 nem esse. Si plures sint inter eosdem societates
coitae, ad omnes societates sufficere hoc unum iudicium
15 constat. Si quis ex sociis propter societatem pro-
fectus sit, veluti ad merces emendas, eos dumtaxat
sumptuum societati imputabit qui in eam *rem im*-
pensi sunt: viatica igitur et meritoriorum et stabulorum,
iumentorum carrulorum vecturas vel sui vel sarcina-
16 rum suarum gratia vel mercium recte imputabit. So-
cium universa in societatem conferre debere Neratius
ait, si omnium bonorum socius sit: et ideo sive ob in-
iuriam sibi factam vel ex lege Aquilia, sive ipsius sive
filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit.
17 Ibidem ait socium omnium bonorum non cogi con-
18 ferre, quae ex prohibitis causis adquisierit. Per
contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius
omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem
damnatus praestiterit, ex communi consequatur ut
praestet. et Atilicinus Sabinus Cassius responderunt,
si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum, si ob
maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire de-
bere. cui congruit, quod Servium respondisse Aufidius
refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad
iudicium non adesset, damnatus sit, non debere eum
de communi id consequi, si vero praesens iniuriam
iudicis passus sit, de communi sarciendum.

[*Ut socii in quantum facere possint condemnentur*]. [1]

923. Verum est quod Sabino | (17. 2) 63 pr. — § 7
videtur, etiamsi non universorum bonorum socii sunt,
sed unius rei, attamen in id quod facere possunt
quodve dolo malo fecerint quo minus possint, con-
demnari oportere. hoc enim summam rationem habet,
cum societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat.
1 Videndum est, an et fideiussori socii id praestari
debeat an vero personale beneficium sit, quod magis
verum est. sed si hic fideiussor quasi defensor socii
iudicium susceperit, proderit sibi: namque Iulianus
libro quarto decimo digestorum scripsit defensorem
socii in id quod socius facere potest condemnari opor-
tere. idemque et in patroni defensore accipere debere
ait: et utique idem erit in universis, qui in id quod
2 facere possunt conveniuntur. Patri autem vel domino
socii, si iussu eorum societas contracta sit, non esse
hanc exceptionem dandam, quia nec heredi socii
ceterisque successoribus hoc praestabitur: quia nec
ceterorum heredibus successoribusve, quos in id quod
3 facere possunt convenimus, idem praestatur. Id quod
facere socius potest quemadmodum aestimandum sit?
et placuit non debere deduci aes alienum quod debe-
tur a socio: ita et Marcellus libro septimo digestorum
scripsit, nisi forte, inquit, ex ipsa societate debeatur.
4 Item videndum, an cautio veniat in hoc iudicium
eius quod facere socius non possit, scilicet nuda pro-
5 missio: quod magis dicendum arbitror. Si, cum
tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius et
partem suam integram sit consecutus, deinde alius
socius cum eodem agat et partem consequi integram
non poterit, quia facere solidum non potest, an hic
qui minus consecutus est cum eo agere possit qui
solidum accepit ad communicandas partes inter eos,
id est exaequandas, quasi iniquum sit ex eadem socie-
tate alium plus, alium minus consequi? sed magis est,
ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio
6 exaequetur: quae sententia habet aequitatem. Tem-
pus autem spectamus quantum facere socius possit rei
7 iudicandae. Hoc quoque facere quis posse videtur
quod dolo fecit quo minus possit: nec enim aequum
est dolum suum quemquam relevare. quod et in
ceteris, qui in id quod facere possunt conveniuntur,
accipiendum est. si tamen non dolo, sed culpa sua
facere posse desiit, dicendum est condemnari eum non
debere.

[*De actione in heredem socii proposita*].

924. In heredem quoque socii pro | (17. 2) 63 § 8. 9
socio actio competit, quamvis heres socius non sit:
licet enim socius non sit, attamen emolumenti succes-
sor est. et circa societates vectigalium ceterorumque
idem observamus, ut heres socius non sit nisi fuerit
adscitus, verumtamen omne emolumentum societatis
ad eum pertineat, simili modo et damnum adgnoscat
quod contingit, sive adhuc vivo socio vectigalis sive
postea: quod non similiter in voluntaria societate ob-
9 servatur. Si servo communi legatum sine libertate
unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium per-
tinet: an tamen pro socio iudicio communicari de-
beat cum herede socii, quaeritur. et ait Iulianus
Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem
non communicari, et posse hanc sententiam defendi
Iulianus ait: non enim propter communionem hoc
adquisitum est, sed ob suam partem, nec oportet id
communicari, quod quis non propter societatem, sed
propter suam partem adquisierit.

[*Societas quemadmodum solvatur*].

925. Societas solvitur ex personis, | (17. 2) 63 § 10
ex rebus, ex voluntate, ex actione. ideoque sive ho-
mines sive res sive voluntas sive actio interierit, distrahi
videtur societas. intereunt autem homines quidem
maxima aut media capitis deminutione aut morte: res
vero, cum aut nullae relinquantur aut condicionem
mutaverint, neque enim eius rei quae iam nulla sit
quisquam socius est neque eius quae consecrata publi-
catave sit. voluntate distrahitur societas renuntiatione.

926. Si id quod quis in societa- | (17. 2) 58 pr. § 1
tem contulit exstinctum sit, videndum, an pro socio

1) *cf.* (42. 1) 22 § 1.

agere possit. tractatum ita est apud Celsum libro septimo digestorum ad epistulam Cornelii Felicis: cum tres equos haberes et ego unum, societatem coimus, ut accepto equo meo quadrigam venderes et ex pretio quartam mihi redderes. si igitur ante venditionem equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait societatem manere nec ex pretio equorum tuorum partem deberi: non enim habendae quadrigae, sed vendendae coitam societatem. ceterum si id actum dicatur, ut quadriga fieret eaque communicaretur tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie adhuc socii
1 sumus. Item Celsus tractat, si pecuniam contulissemus ad mercem emendam et mea pecunia perisset, cui perierit ea. et ait, si post collationem evenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, utrique perire, ut puta si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit: si vero ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati periit.

927. Si filius familias societatem coierit, (17.2)58§2 deinde emancipatus a patre fuerit, apud Iulianum quaeritur, an eadem societas duret an vero alia sit, si forte post emancipationem in societatem duratum est. Iulianus scripsit libro quarto decimo digestorum eandem societatem durare, initium enim in his contractibus inspiciendum: duabus autem actionibus agendum esse, una adversus patrem, altera adversus filium: cum patre de eo, cuius dies ante emancipationem cessit, nam eius temporis, quo post emancipationem societas duravit, nihil praestare patrem oportet: cum filio autem de utroque tempore, id est de tota societate, nam et si quid, inquit, socius filii post emancipationem filii dolo fecerit, eius non patri, sed filio actio danda est.

Si filius familias tutelam administraverit et (27.3)6 liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit, an actio tutelae patrem quoque hoc nomine teneat, quaeritur. et aequum est, ut eum dumtaxat dolum pater praestet, qui commissus est ante emancipationem filii.

928. Si servus meus societatem cum (17.2)58§3 Titio coierit et alienatus in eadem permanserit, potest dici alienatione servi et priorem societatem finitam et ex integro alteram inchoatam, atque ideo et mihi et emptori actionem pro socio competere, item tam adversus me quam adversus emptorem ex his causis quae ante alienationem inciderunt dandam actionem, ex reliquis adversus emptorem solum.

*

929. [1]Plane si ambo socii servum alterius (17.2) 24 praeposuerint, non tenebitur dominus eius nomine, nisi dumtaxat de peculio: commune enim periculum esse oportet, cum ambo eum praeponamus.

v. Paul. fr. 481. (13.7) 25

v. fr. 896 *i. f.* (16.3) 3

LIBER XXXII.

[*De bonae fidei contractibus* (*E. XIX*) 3.]

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

[*De actione empti*].

930. Ex empto actione is qui (19.1) 11 pr. — § 2
1 emit utitur. Et in primis sciendum est in hoc iudicio id demum deduci, quod praestari convenit: cum enim sit bonae fidei iudicium, nihil magis bonae fidei congruit quam id praestari, quod inter contrahentes actum est. quod si nihil convenit, tunc ea praestabuntur,
2 quae naturaliter insunt huius iudicii potestate. Et in primis ipsam rem praestare venditorem oportet, id est tradere[1]: quae res, si quidem dominus fuit venditor, facit et emptorem dominum, si non fuit, tantum evictionis nomine venditorem obligat, si modo pretium est numeratum aut eo nomine satisfactum. emptor autem nummos venditoris facere cogitur.

[2]Illud quaeritur, an is qui mancipium ven- (21.2) 4 didit debeat fideiussorem ob evictionem dare, quem vulgo auctorem secundum vocant. et est relatum non
1 debere, nisi hoc nominatim actum est. Si impuberis nomine tutor vendiderit, evictione secuta Papinianus libro tertio responsorum ait dari in eum cuius tutela gesta sit utilem actionem,[3] sed adicit in id demum, quod rationibus eius accepto latum est. sed an in totum, si tutor solvendo non sit, videamus: quod magis puto: neque enim male contrahitur cum tutoribus.

Emptori duplam promitti a venditore (21. 2) 37 oportet,[4] nisi aliud convenit: non tamen ut satisdetur, nisi si specialiter id actum proponatur, sed ut repro-
1 mittatur. Quod autem diximus duplam promitti oportere, sic erit accipiendum, ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus, quae pretiosiores essent, si margarita forte aut ornamenta pretiosa vel vestis Serica vel quid aliud non contemptibile veneat. per edictum autem curulium etiam de servo[5] cavere ven-
2 ditor iubetur. Si simplam pro dupla per errorem stipulatus sit emptor, re evicta consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit, si modo omnia facit emptor, quae in stipulatione continentur: quod si non fecit, ex empto id tantum consecuturum, ut ei promittatur quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

931. Redhibitionem quoque con- (19.1) 11 § 3—18 tineri empti iudicio et Labeo et Sabinus putant et nos
4 probamus. Animalium quoque venditor cavere debet ea sana praestari, et qui iumenta vendidit solet ita
5 promittere 'esse bibere, ut oportet'. Si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verum tamen ex empto competere actionem ad resolvendam emptionem, et pretio resti-
6 tuto mulier reddatur. Is qui vina emit arrae nomine certam summam dedit: postea convenerat, ut emptio irrita fieret. Iulianus ex empto agi posse ait, ut arra restituatur, utilemque esse actionem ex empto etiam ad distrahendam, inquit, emptionem. ego illud quaero: si anulus datus sit arrae nomine et secuta emptione pretioque numerato et tradita re anulus non reddatur, qua actione agendum est, utrum condicatur, quasi ob causam datus sit et causa finita sit, an vero ex empto agendum sit. et Iulianus diceret ex empto agi posse: certe etiam condici poterit, quia iam sine
7 causa apud venditorem est anulus. Venditorem, etiamsi ignorans vendiderit, fugitivum non esse prae-
8 stare emptori oportere Neratius ait. Idem Neratius, etiamsi alienum servum vendideris, furtis noxisque

---

1) *Haec nescio in qua huius commentarii parte iniecta sint.*

1) et, si mancipi est, mancipare *similiave add. Ulp.* 2) *Ulpianus praemiserat venditorem per mancipationem de auctoritate obligari.* 3) *auctoritatis, ut opinor.* 4) *sc. si mancipio non datur, cf. Girard, garantie d'éviction* (1884) *p.* 130. 5) *licet mancipetur.*

solutum praestare te debere ab omnibus receptum ait et ex empto actionem esse, ut habere licere emptori
9 caveatur, sed et ut tradatur ei possessio. Idem ait non tradentem quanti intersit condemnari: satis autem non dantem, quanti plurimum auctorem periclitari
10 oportet. Idem Neratius ait propter omnia haec satis esse quod plurimum est praestari, id est ut sequentibus actionibus deducto eo quod praestitum
11 est lis aestimetur. Idem recte ait, si quid horum non praestetur, cum cetera facta sint, nullo deducto
12 condemnationem faciendam. Idem libro secundo responsorum ait emptorem noxali iudicio condemnatum ex empto actione id tantum consequi, quanti minimo defungi potuit: idemque putat et si ex stipulatu aget: et sive defendat noxali iudicio, sive non, quia manifestum fuit noxium servum fuisse, nihilo minus vel ex stipulatu vel ex empto agere posse.
13 Idem Neratius ait venditorem in re tradenda debere praestare emptori, ut in lite de possessione potior sit: sed Iulianus libro quinto decimo digestorum probat nec videri traditum, si superior in possessione emptor futurus non sit: erit igitur ex empto actio, nisi hoc
14 praestetur. Cassius ait eum, qui ex duplae stipulatione litis aestimationem consecutus est, aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caveri solet,
14a nihil consequi posse. Iulianus deficiente dupla ex
15 empto agendum putavit. Denique libro decimo apud Minicium ait, si quis servum ea condicione vendiderit, ut intra triginta dies duplam promitteret, postea ne quid praestaretur, et emptor hoc fieri intra diem non desideraverit, ita demum non teneri venditorem, si ignorans alienum vendidit: tunc enim in hoc fieri, ut per ipsum et per heredem eius emptorem habere liceret: qui autem alienum sciens vendidit, dolo, inquit, non caret et ideo empti iudicio tenebi-
16 tur. Sententiam Iuliani verissimam esse arbitror in pignoribus quoque: nam si iure creditoris vendiderit, deinde haec fuerint evicta, non tenetur nec ad pretium restituendum ex empto actione creditor: hoc enim multis constitutionibus effectum est. dolum plane venditor praestabit, denique etiam repromittit de dolo: sed et si non repromiserit, sciens tamen sibi non obligatam vel non esse eius qui sibi obligavit vendiderit, tenebitur ex empto, quia dolum eum praestare debere
17 ostendimus. Si quis rem vendiderit et ei accessurum quid dixerit, omnia quidem, quae diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sint, ut tamen evictionis nomine non in duplum teneatur, sed in hoc tantum obligetur, ut emptori habere liceat, et non
18 solum per se, sed per omnes. Qui autem habere licere vendidit, videamus quid debeat praestare. et multum interesse arbitror, utrum hoc polliceatur per se venientesque a se personas non fieri, quo minus habere liceat, an vero per omnes. nam si per se, non videtur id praestare, ne alius evincat: proinde si evicta res erit, sive stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur, sive non est interposita, ex empto non tenebitur. sed Iulianus libro quinto decimo digestorum scribit, etiamsi aperte venditor pronuntiet per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat, posse defendi ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest, verum tamen ut pretium reddat teneri. ibidem ait idem esse dicendum et si aperte in venditione comprehendatur nihil evictionis nomine praestatum iri: pretium quidem deberi re evicta, utilitatem non deberi: neque enim bonae fidei contractus hac patitur conventione, ut emptor rem amitteret et pretium venditor retineret. nisi forte, inquit, sic quis omnes istas supra scriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat, veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus aut indaginem plagis positis a venatore vel pantheram ab aucupe: nam etiamsi nihil capit, nihilo minus emptor pretium praestare necesse habebit. sed in supra scriptis conventionibus contra erit dicendum: nisi forte sciens alienum vendit: tunc enim secundum supra a nobis relatam Iuliani sententiam dicendum est ex empto eum teneri, quia dolo facit.

932. [1]Nam hoc modo admittitur esse [(18.4) 11] venditionem 'si qua sit hereditas, est tibi empta', et quasi spes hereditatis: ipsum enim incertum rei veneat, ut in retibus.

933. Si nomen sit distractum, Celsus libro [(18.4) 4] nono digestorum scribit locupletem esse debitorem non debere praestare, debitorem autem esse praestare, nisi aliud convenit.

934. Iulianus libro quinto decimo [(19.1) 13 pr.—§ 18] inter eum, qui sciens quid aut ignorans vendidit, differentiam facit in condemnatione ex empto: ait enim, qui pecus morbosum aut tignum vitiosum vendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione praestaturum, quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si vero sciens reticuit et emptorem decepit, omnia detrimenta, quae ex ea emptione emptor traxerit, praestaturum ei: sive igitur aedes vitio tigni corruerunt, aedium aestimationem, sive pecora contagione morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonea
1 venisse erit praestandum.[2] Item qui furem vendidit aut fugitivum, si quidem sciens, praestare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: si vero ignorans vendiderit, circa fugitivum quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum esse fugitivum scisset, circa furem non tenetur: differentiae ratio est, quod fugitivum quidem habere non licet et quasi evictionis nomine tenetur venditor, furem autem habere possu-
2 mus. Quod autem diximus 'quanti emptoris interfuit non decipi', multa continet, et si alios secum sollicitavit ut fugerent, vel res quasdam abstulit.
3 Quid tamen si ignoravit quidem furem esse, adseveravit autem bonae frugi et fidum et caro vendidit? videamus, an ex empto teneatur. et putem teneri. atqui ignoravit: sed non debuit facile quae ignorabat adseverare. inter hunc igitur et qui scit[3] praemonere debuit furem esse, hic non debuit facilis esse ad teme-
4 rariam indicationem. Si venditor dolo fecerit, ut rem pluris venderet, puta de artificio mentitus est aut de peculio, empti eum iudicio teneri, ut praestaret emptori, quanto pluris servum emisset, si ita peculiatus
5 esset vel eo artificio instructus. Per contrarium quoque idem Iulianus scribit, cum Terentius Victor decessisset relicto herede fratre suo et res quasdam ex hereditate et instrumenta et mancipia Bellicus quidam subtraxisset, quibus subtractis facile, quasi minimo valeret hereditas, ut sibi ea venderetur persuasit: an venditi iudicio teneri possit? et ait Iulianus competere actionem ex vendito in tantum, quanto pluris hereditas

1) *Iung. cum fr.* 931 *extr.? an cum fr.* 941?
2) erit praestandum *gloss.*
3) *Exciderunt quaedam.*

6 valeret, si hae res subtractae non fuissent. Idem Iulianus dolum solere a venditore praestari etiam in huiusmodi specie ostendit: si, cum venditor sciret fundum pluribus municipiis legata[1] debere, in tabula quidem conscripserit uni municipio deberi, verum postea legem consignaverit, si qua tributorum aut vectigalis indictionisve quid nomine aut ad viae collationem praestare oportet, id emptorem dare facere praestareque oportere, ex empto eum teneri, quasi decepisset
7 emptorem: quae sententia vera est. Sed cum in facto proponeretur tutores hoc idem fecisse, qui rem pupillarem vendebant, quaestionis esse ait, an tutorum dolum pupillus praestare debeat. et si quidem ipsi tutores vendiderunt, ex empto eos teneri nequaquam dubium est: sed si pupillus auctoribus eis vendidit, in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus est, tutoribus in residuum perpetuo condemnandis, quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc, quod
8 dolo tutorum factum est.[2] Offerri pretium ab emptore debet, cum ex empto agitur, et ideo etsi pretii partem offerat, nondum est ex empto actio: venditor enim quasi pignus retinere potest eam rem quam vendidit.
9 Unde quaeritur, si pars sit pretii soluta et res tradita postea evicta sit, utrum eius rei consequetur pretium integrum ex empto agens an vero quod numeravit? et puto magis id quod numeravit propter doli exceptio-
10 nem. Si fructibus iam maturis ager distractus sit, etiam fructus emptori cedere, nisi aliud convenit, ex-
11 ploratum est. Si in locatis ager fuit, pensiones utique ei cedent qui locaverat: idem et in praediis urbanis, nisi si quid nominatim convenisse proponatur.
12 Sed et si quid praeterea rei venditae nocitum est, actio emptori praestanda est, damni forte infecti vel aquae pluviae arcendae vel Aquiliae vel interdicti quod
13 vi aut clam. Item si quid ex operis servorum vel vecturis iumentorum vel navium quaesitum est, emptori praestabitur, et si quid peculio eorum accessit, non
14 tamen si quid ex re venditoris. Si Titius fundum, in quo nonaginta iugera erant, vendiderit et in lege emptionis dictum est in fundo centum esse iugera et antequam modus manifestetur, decem iugera alluvione adcreverint, placet mihi Neratii sententia existimantis, ut, si quidem sciens vendidit, ex empto actio competat adversus eum, quamvis decem iugera adcreverint, quia dolo fecit nec dolus purgatur: si vero ignorans ven-
15 didit, ex empto actionem non competere. Si fundum mihi alienum vendideris et hic ex causa lucrativa meus factus sit, nihilo minus ex empto mihi adversus
16 te actio competit. In his autem, quae cum re empta praestari solent, non solum dolum, sed et culpam praestandam arbitror: nam et Celsus libro octavo digestorum scripsit, cum convenit, ut venditor praeteritam mercedem exigat et emptori praestet, non solum dolum,
17 sed et culpam eum praestare debere. Idem Celsus libro eodem scribit: fundi, quem cum Titio communem habebas, partem tuam vendidisti et antequam traderes,[3] coactus es communi dividundo iudicium accipere. si socio fundus sit adiudicatus, quantum ob eam rem a Titio consecutus es, id tantum emptori praestabis. quod si tibi fundus totus adiudicatus est, totum, inquit, eum emptori trades,[3] sed ita, ut ille solvat, quod ob eam rem Titio condemnatus es. sed ob eam quidem partem, quam vendidisti, pro evictione[1] cavere debes, ob alteram autem tantum de dolo malo repromittere: aequum est enim eandem esse condicionem emptoris, quae futura esset, si cum ipso actum esset communi dividundo. sed si certis regionibus fundum inter te et Titium iudex divisit, sine dubio partem,
18 quae adiudicata est, emptori tradere[2] debes. Si quid servo distracto venditor donavit ante traditionem, hoc quoque restitui debet: hereditates quoque per servum adquisitae et legata omnia, nec distinguendum, cuius respectu ista sint relicta. item quod ex operis servus praestitit venditori, emptori restituendum est, nisi ideo dies traditionis ex pacto prorogatus est, ut ad venditorem operae pertinerent.

[*De actione venditi*].

935. Ex vendito actio venditori (19. 1) 13 § 19—30 competit ad ea consequenda, quae ei ab emptore prae-
20 stari oportet. Veniunt autem in hoc iudicium infra scripta. in primis pretium, quanti res venit. item usurae pretii post diem traditionis: nam cum re emptor fruatur, aequissimum est eum usuras pretii pendere.
21 Possessionem autem traditam accipere debemus et si precaria sit possessio: hoc enim solum spectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi.
22 Praeterea ex vendito agendo consequetur etiam sumptus, qui facti sunt in re distracta, ut puta si quid in aedificia distracta erogatum est: scribit enim Labeo et Trebatius esse ex vendito hoc nomine actionem. idem et si in aegri servi curationem impensum est ante traditionem aut si quid in disciplinas, quas verisimile erat etiam emptorem velle impendi. hoc amplius Labeo ait et si quid in funus mortui servi impensum sit, ex vendito consequi oportere, si modo sine culpa ven-
23 ditoris mortem obierit. Item si convenerit, cum res veniret, ut locuples ab emptore reus detur, ex vendito
24 agi posse, ut id fiat. Si inter emptorem praediorum et venditorem convenisset, ut, si ea praedia emptor heresve eius pluris vendidisset, eius partem dimidiam venditori praestaret et heres emptoris pluris ea praedia vendidisset, venditorem ex vendito agendo partem
25 eius, quo pluris vendidisset, consecuturum. Si procurator vendiderit et caverit emptori, quaeritur, an domino vel adversus dominum actio dari debeat. et Papinianus libro tertio responsorum putat cum domino ex empto agi posse utili actione ad exemplum institoriae actionis, si modo rem vendendam mandavit: ergo et per contrarium dicendum est utilem ex empto
26 actionem domino competere. Ibidem[3] Papinianus respondisse se refert, si convenerit, ut ad diem pretio non soluto venditori duplum praestaretur, in fraudem constitutionum videri adiectum, quod usuram legitimam[4] excedit: diversamque causam commissoriae esse ait, cum ea specie, inquit, non faenus illicitum contra-
27 hatur, sed lex contractui non improbata dicatur. Si quis colludente procuratore meo ab eo emerit, an possit agere ex empto? et puto hactenus, ut aut stetur
28 emptioni aut discedatur. Sed et si quis minorem viginti quinque annis circumvenerit, et huic hactenus dabimus actionem ex empto, ut diximus in superiore
29 casu. Si quis a pupillo sine tutoris auctoritate

1) vectigalia *ser.* (*Cuiac.*), *cf. Bas.* 19, 8, 13. 2) tutoribus in residuum . . . . factum est *Trib. Suspicionem movet et scribendi genus et sententiae ineptia.* 3) *Verisimile est Ulpianum mancipationis mentionem fecisse.*

1) secundum mancipium *Ulp.?* 2) *v. p.* 633 *n.* 3. 3) *cf. Papin. fr.* 476. 4) usuram centesimam *Ulp., cf. Papin. l. c.*

emerit, ex uno latere constat contractus: nam qui emit, 30 obligatus est pupillo, pupillum sibi non obligat. Si venditor habitationem exceperit, ut inquilino liceat habitare, vel colono ut perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Servius putabat ex vendito esse actionem: denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem cogere posse venditorem, ut ex locato cum colono experiatur, ut quidquid fuerit consecutus, emptori reddat.

936. Imperator Severus rescripsit: 'Sicut (18. 2) 16 fructus in diem addictae domus, cum melior condicio fuerit allata, venditori restitui necesse est, ita rursus quae prior emptor medio tempore necessario probaverit erogata, de reditu retineri vel, si non sufficiat, solvi aequum est'. et credo sensisse principem de empti venditi actione.

937. Si fundus lege commissoria venierit, (18. 3) 4 hoc est ut, nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus fieret, videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo quam de his, quae ex fundo percepta sint, itemque si deterior fundus effectus sit facto emptoris. et quidem finita est emptio: sed iam decisa quaestio est ex vendito actionem competere, ut rescriptis imperatoris Antonini et divi Severi declaratur. 1 Sed quod ait Neratius habet rationem, ut interdum fructus emptor lucretur, cum pretium quod numeravit perdidit: igitur sententia Neratii tunc habet locum, quae est humana, quando emptor aliquam partem 2 pretii dedit. Eleganter Papinianus libro tertio responsorum[1] scribit statim atque commissa lex est statuere venditorem debere, utrum commissoriam velit exercere an potius pretium petere, nec posse, si com-3 missoriam elegit, postea variare. In commissoriam etiam hoc solet convenire, ut, si venditor eundem fundum venderet, quanto minoris vendiderit, id a priore emptore exigat: erit itaque adversus eum ex vendito 4 actio. Marcellus libro vicensimo dubitat, commissoria utrum tunc locum habet, si interpellatus non solvat, an vero si non optulerit. et magis arbitror offerre eum debere, si vult se legis commissoriae potestate solvere: quod si non habet cui offerat, posse esse securum.

[*Additamenta*].

938. Aedibus distractis vel legatis ea (19. 1) 13 § 31 esse aedium solemus dicere, quae quasi pars aedium vel propter aedes habentur, ut puta putealia,

lines et labra, salientes. fistulae quoque, (19. 1) 15 quae salientibus iunguntur, quamvis longe excurrant extra aedificium, aedium sunt: item canales: pisces autem qui sunt in piscina non sunt aedium nec fundi.

Fundi nihil est, nisi quod terra se tenet: (19. 1) 17 aedium autem multa esse, quae aedibus adfixa non sunt, ignorari non oportet, ut puta seras claves claustra: multa etiam defossa esse neque tamen fundi aut villae haberi, ut puta vasa vinaria torcularia, quoniam haec instrumenti magis sunt, etiamsi aedificio cohaerent. 1 Sed et vinum et fructus perceptos villae non esse 2 constat. Fundo vendito vel legato sterculinum et stramenta emptoris et legatarii sunt, ligna autem venditoris vel heredis, quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. in sterculino autem distinctio Trebatii probanda est, ut, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur, si vendendi, venditorem, nisi si aliud actum est: nec interest, in 3 stabulo iaceat an acervus sit. Quae tabulae pictae pro tectorio includuntur itemque crustae marmoreae 4 aedium sunt. Reticuli circa columnas, plutei circa 5 parietes, item cilicia vela aedium non sunt. Item quod insulae causa paratum est, si nondum perfectum est, quamvis positum in aedificio sit, non tamen vide-6 tur aedium esse. Si ruta et caesa excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, ut harena creta et similia: caesa ea esse, ut arbores caesas et carbones et his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege venditionis de rutis et caesis contineri, quia, si non specialiter venierunt, ad exhibendum de his agi potest: neque enim magis de materia caesa aut de caementis aut de harena cavendum est venditori quam de ceteris 7 quae sunt pretiosiora. Labeo generaliter scribit ea, quae perpetui usus causa in aedificiis sunt, aedificii esse, quae vero ad praesens, non esse aedificii: ut puta *fistula*e temporis quidem causa positae non sunt aedium, verum tamen si perpetuo fuerint positae, 8 aedium sunt. Castella plumbea, putea,[1] opercula puteorum, epitonia fistulis adplumbata (aut quae terra continentur quamvis non sint adfixa) aedium esse con-9 stat. Item constat sigilla, columnas quoque et personas, ex quorum rostris aqua salire solet, villae esse. 10 Ea, quae ex aedificio detracta sunt ut reponantur, aedificii sunt: at quae parata sunt ut imponantur, non 11 sunt aedificii. Pali, qui vineae causa parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt, sed qui exempti sunt hac mente ut collocentur, fundi sunt.

939. [*Quotiens servus venit, non cum pe-* (18. 1) 30 *culio distrahitur: et ideo sive non sit exceptum, sive exceptum sit, ne cum peculio veneat, non cum peculio distractus videtur. unde si qua res fuerit peculiaris a servo subrepta, condici potest videlicet quasi furtiva: hoc ita, si res ad emptorem pervenit.*] sed ad exhibendum agi posse nihilo minus et ex vendito puto.

940. Cum societas ad emendum coire- (17. 2) 69 tur et conveniret, ut unus reliquis nundinas id est epulas praestaret eosque a negotio dimitteret, si eas eis non solverit, et pro socio et ex vendito cum eo agendum est.

941. Verbum 'exactae pecuniae'[2] non (50. 16) 187 solum ad solutionem referendum est, verum etiam ad delegationem.

942. Si fuerit distractus servus, ne aliquo (18. 7) 1 loci moretur, qui vendidit in ea condicione est, ut possit legem remittere, ipse Romae retinere. quod et Papinianus libro tertio respondit[3]: propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

943. [4] Apud Labeonem quaeritur, si tibi (19. 5) 20 equos venales experiendos dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio. et puto verius esse praescriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares. 1 Item apud Melam quaeritur, si mulas tibi dedero ut

1) *Papin. fr.* 469.

1) putea *gloss.?* 2) *Videntur haec stipulationum emptae venditae hereditatis verba fuisse. Iung. cum fr.* 932? 3) *cf. Papin. fr.* 471. 4) *Iam ad hunc titulum haec referre malim quam ad titulum de aestimato* (*Lenel, p.* 237 *n.* 10).

experiaris et, si placuissent, emeres, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares, deinde mulae a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces[1] an merces tantum. et ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta an futura, ut, si facta, pretium petatur, si futura, merces petatur: sed non exprimit de actionibus. puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem, si vero nondum perfecta esset, actionem talem qualem adversus desulto-
2 rem dari. Si, cum emere argentum velles, vascularius ad te detulerit et reliquerit et, cum displicuisset tibi, servo tuo referendum dedisti et sine dolo malo et culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum, quia eius quoque causa sit missum. certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, praestare te oportere Labeo ait, et puto praescriptis verbis actionem in hoc competere.[2]

[*Locati conducti* (*E.* 112)].

944. [3]Si convenerit inter te et socium (10. 3) 23 tuum, ut alternis annis fructum perciperetis, et non patiatur te socius tui anni fructum percipere, videndum, utrum ex conducto sit actio an vero communi dividundo. eadem quaestio est et si socius, qui convenerat, ut alternis annis frueretur, pecus immisit et effecit, ut futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corrumperentur. et puto magis communi dividundo iudicium quam ex conducto locum habere (quae enim locatio est, cum merces non intercesserit?) aut certe actionem incerti civilem reddendam.

945. [4]Si quis domum bona fide (19. 2) 9 pr. § 1 emptam vel fundum locaverit mihi isque sit evictus sine dolo malo culpaque eius, Pomponius ait nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, ut ei praestetur frui quod conduxit licere. plane si dominus non patitur et locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait
1 absolvi locatorem. Hic subiungi potest, quod Marcellus libro sexto digestorum scripsit: si fructuarius locaverit fundum in quinquennium et decesserit, heredem eius non teneri, ut frui praestet, non magis quam insula exusta teneretur locator conductori. sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis quo fruitus est pensionem praestet, Marcellus quaerit, quemadmodum praestaret, si fructuarii servi operas conduxisset vel habitationem? et magis admittit teneri eum: et est aequissimum. idem quaerit, si sumptus fecit in fundum quasi quinquennio fruiturus, an recipiat? et ait non recepturum, quia hoc evenire posse prospicere debuit. quid tamen si non quasi fructuarius ei locavit, sed si quasi fundi dominus? videlicet tenebitur: decepit enim conductorem: et ita imperator Antoninus cum divo Severo rescripsit. in exustis quoque aedibus eius temporis, quo aedificium stetit, mercedem praestandam rescripserunt.

[*De actione locati*].

946. Iulianus libro quinto decimo (19. 2) 9 § 2–6 digestorum dicit, si quis fundum locaverit, ut etiam si quid vi maiori accidisset, hoc ei praestaretur, pacto
3 standum esse. Si colonis praediorum lege locationis, ut innocentem ignem habeant, denuntiatum sit, si quidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non praestabit periculum locator: si vero culpa locatoris, quam praestare necesse est, damnum fecerit, tenebitur.
4 Imperator Antoninus cum patre, cum grex esset abactus quem quis conduxerat, ita rescripsit: 'Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari potest iudicio locati, casum praestare non cogeris atque temporis quod insecutum est mercedes ut indebitas re-
5 ciperabis'. Celsus etiam imperitiam culpae adnumerandam libro octavo digestorum scripsit: si quis vitulos pascendos vel sarciendum quid poliendumve conduxit, culpam eum praestare debere et quod imperitia peccavit, culpam esse: quippe ut artifex, inquit, conduxit.
6 Si alienam domum mihi locaveris eaque mihi legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem: sed de tempore praeterito videamus, si quid ante legati diem pensionis debetur: et puto solvendum.

947. Videamus, an et servorum culpam (19. 2) 11 et quoscumque induxerit praestare conductor debeat? et quatenus praestat, utrum ut servos noxae dedat an vero suo nomine teneatur? et adversus eos quos induxerit utrum praestabit tantum actiones an quasi ob propriam culpam tenebitur? mihi ita placet, ut culpam etiam eorum quos induxit praestet suo nomine, etsi nihil convenit, si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit vel suos vel hospites: et ita Pom-
1 ponius libro sexagesimo tertio ad edictum probat. Si hoc in locatione convenit 'ignem ne habeto' et habuit, tenebitur etiam si fortuitus casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere. aliud est enim ignem innocentem habere: permittit enim habere, sed in-
2 noxium, ignem. Item prospicere debet conductor, ne aliquo vel ius rei vel corpus deterius faciat vel fieri
3 patiatur. Qui vinum de Campania transportandum conduxisset, deinde mota a quodam controversia signatum suo et alterius sigillo in apothecam deposuisset, ex locato tenetur, ut locatori possessionem vini sine con-
4 troversia reddat, nisi culpa conductor careret. Inter conductorem et locatorem convenerat, ne in villa urbana faenum componeretur: composuit: deinde servus igne illato succendit.[1] ait Labeo teneri conductorem ex locato, quia ipse causam praebuit inferendo contra conductionem.

948. Item quaeritur, si cisiarius, id est (19. 2) 13 carucarius,[2] dum ceteros transire contendit, cisium evertit et servum quassavit vel occidit. puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit: sed et
1 utilis Aquiliae dabitur. Si navicularius onus Minturnas vehendum conduxerit et, cum flumen Minturnense navis ea subire non posset, in aliam navem merces transtulerit eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius? Labeo, si culpa caret, non teneri ait: ceterum si vel invito domino fecit vel quo non debuit tempore aut si minus idoneae navi, tunc
2 ex locato agendum. Si magister navis sine gubernatore in flumen navem immiserit et tempestate orta temperare non potuerit et navem perdiderit, vectores
3 habebunt adversus eum ex locato actionem. Si quis servum docendum conduxerit eumque duxerit peregre

1) et merces *insiticia sunt.* 2) et puto . . . . competere *Trib.? cf. Gradenwitz, p.* 137. 3) *Sunt haec fortasse ad demonstrationis* (*v.* 'quod . . . conduxit') *interpretationem referenda.* 4) *Etiam de rei alienae locatione tractatus in demonstrationis interpretatione inici poterat.*

1) *sic dett. cum Bas.*, se occidit *F.*
2) id est carucarius *gloss.*

et aut ab hostibus captus sit aut perierit, ex locato
esse actionem placuit, si modo non sic conduxit, ut et
4 peregre duceret. Item Iulianus libro octagesimo
sexto digestorum scripsit, si sutor puero parum bene
facienti forma calcei tam vehementer cervicem per-
cusserit, ut ei oculus effunderetur, ex locato esse actio-
nem patri eius: quamvis enim magistris levis castigatio
concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse: sed et
de Aquilia supra diximus.[1] iniuriarum autem actio-
nem competere Iulianus negat, quia non iniuriae facien-
5 dae causa hoc fecerit, sed praecipiendi. Si gemma
includenda aut insculpenda data sit eaque fracta sit,
si quidem vitio materiae factum sit, non erit ex locato
actio, si imperitia facientis, erit. huic sententiae ad-
dendum est, nisi periculum quoque in se artifex re-
ceperat: tunc enim etsi vitio materiae id evenit, erit
6 ex locato actio. Si fullo vestimenta polienda ac-
ceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, quia
debuit ab hac re cavere. et si pallium fullo permuta-
verit et alii alterius dederit, ex locato actione tene-
7 bitur, etiamsi ignarus fecerit. Exercitu veniente
migravit conductor, dein de hospitio milites fenestras
et cetera sustulerunt. si domino non denuntiavit et
migravit, ex locato tenebitur: Labeo autem, si resistere
potuit et non resistit, teneri ait. quae sententia vera
est. sed et si denuntiare non potuit, non puto eum
8 teneri. Si quis mensuras conduxerit easque magistra-
tus frangi iusserit, si quidem iniquae fuerunt, Sabinus
distinguit, utrum scit conductor an non: si scit, esse
ex locato actionem, si minus, non. quod si aequae sunt,
ita demum eum teneri, si culpa eius id fecit aedilis.
9 et ita Labeo et Mela scribunt. Duo rei locationis
10 in solidum esse possunt. Si lege operis locandi
comprehensum esset, ut, si ad diem effectum non esset,
relocare id liceret, non alias prior conductor ex locato
tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset: nec
ante relocari id potest, quam dies efficiendi praeterisset.
11 Qui impleto tempore conductionis remansit in con-
ductione, non solum reconduxisse videbitur, sed etiam
pignora videntur durare obligata. sed hoc ita verum
est, si non alius pro eo in priore conductione res obli-
gaverat: huius enim novus consensus erit necessarius.
eadem causa erit et si rei publicae praedia locata
fuerint. quod autem diximus taciturnitate utriusque
partis colonum reconduxisse videri, ita accipiendum
est, ut in ipso anno, quo tacuerunt, videantur eandem
locationem renovasse, non etiam in sequentibus annis,
etsi lustrum forte ab initio fuerat conductioni praesti-
tutum. sed et si secundo quoque anno post finitum
lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri
locationem in illo anno permansisse: hoc enim ipso,
quo tacuerunt, consensisse videntur. et hoc deinceps
in unoquoque anno observandum est. in urbanis autem
praediis alio iure utimur, ut, prout quisque habitaverit,
ita et obligetur, nisi in scriptis certum tempus con-
ductioni comprehensum est.[2]

[*De actione conducti*].

949. Ex conducto actio conductori [(19.2) 15 pr. — § 8]
1 datur. Competit autem ex his causis fere: ut puta
si re quam conduxit frui ei non liceat (forte quia pos-
sessio ei aut totius agri aut partis non praestatur, aut
villa non reficitur vel stabulum vel ubi greges eius
stare oporteat[1]), vel si quid in lege conductionis con-
2 venit, si hoc non praestatur, ex conducto agetur. Si
vis tempestatis calamitosae contigerit, an locator con-
ductori aliquid praestare debeat, videamus. Servius
omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono
praestare debere ait, ut puta fluminum graculorum
sturnorum et si quid simile acciderit, aut si incursus
hostium fiat: si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur,
haec damno coloni esse, veluti si vinum coacuerit, si
raucis aut herbis segetes corruptae sint. sed et si labes
facta sit omnemque fructum tulerit, damnum coloni
non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes
agri praestare cogatur. sed et si uredo fructum oleae
corruperit aut solis fervore non adsueto id acciderit,
damnum domini futurum: si vero nihil extra consue-
tudinem acciderit, damnum coloni esse. idemque di-
cendum, si exercitus praeteriens per lasciviam aliquid
abstulit. sed et si ager terrae motu ita corruerit, ut
nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum
3 praestari conductori, ut frui possit. Cum quidam
incendium fundi allegaret et remissionem desideraret,
ita ei rescriptum est: 'Si praedium coluisti, propter
casum incendii repentini non immerito subveniendum
4 tibi est'. Papinianus libro quarto responsorum ait,
si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterili-
tatem, deinde sequentibus annis contigit uberitas,
nihil obesse domino remissionem, sed integram pensio-
nem etiam eius anni quo remisit exigendam. hoc idem
et in vectigalis damno respondit. sed et si verbo
donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit,
idem erit dicendum, quasi non sit donatio, sed trans-
actio. quid tamen, si novissimus erat annus sterilis,
in quo ei remiserit? verius dicetur et si superiores
uberes fuerunt et scit locator, non debere eum ad
5 computationem vocari. Cum quidam de fructuum
exiguitate quereretur, non esse rationem eius haben-
dam rescripto divi Antonini continetur. item alio
rescripto ita continetur: 'Novam rem desideras, ut
6 propter vetustatem vinearum remissio tibi detur'. Item
cum quidam nave amissa vecturam, quam pro mutua
acceperat, repeteretur, rescriptum est ab Antonino
Augusto non immerito procuratorem Caesaris ab eo
vecturam repetere, cum munere vehendi functus non
sit: quod in omnibus personis similiter observandum
7 est. Ubicumque tamen remissionis ratio habetur ex
causis supra relatis, non id quod sua interest conductor
consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata:
supra denique damnum seminis ad colonum pertinere
8 declaratur. Plane si forte dominus frui non patiatur,
vel cum ipse locasset vel cum alius alienum vel quasi
procurator vel quasi suum, quod interest praestabitur:
et ita Proculus in procuratore respondit.

950. Interdum ad hoc ex locato agetur, [(19.2) 15 § 9]
ut quis locatione liberetur, Iulianus libro quinto decimo
digestorum scripsit. ut puta Titio fundum locavi isque
pupillo herede instituto decessit et, cum tutor consti-
tuisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris
locavi: deinde pupillus restitutus est in bona paterna.
ex conducto nihil amplius eum consecuturum, quam ut
locatione liberetur: mihi enim iusta causa fuit locandi.
Tutelae tamen cum tutore iudicio, inquit, [(19. 2) 17]
aget, si abstinere non debuit.

1) *cf.* (9. 2) 5 § 3 (*fr.* 613). 2) nisi . . . comprehensum est *Trib.* (*Eisele, ZRG* XX *p.* 27 *sq.*)? *Certe verba* 'in scriptis' *non possunt esse Ulpiani.*

1) vel ubi . . . oporteat *gloss.*

Sed addes hoc Iuliani sententiae, ut, si [(19.2) 19 pr. collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id quod pupilli interfuit.

951. Si quis dolia vitiosa ignarus [(19. 2) 19 § 1—6 locaverit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod interest nec ignorantia eius erit excusata: et ita Cassius scripsit. aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt vel etiam deteriora facta, quod interest praestabitur, si scisti, si ignorasti, pensionem non petes,
2 et ita Servio Labeoni Sabino placuit. Illud nobis videndum est, si quis fundum locaverit, quae soleat instrumenti nomine conductori praestare, quaeque si non praestet, ex locato tenetur. et est epistula Neratii ad Aristonem dolia utique colono esse praestanda et praelum et trapetum instructa funibus, si minus, dominum instruere ea debere: sed et praelum vitiatum dominum reficere debere. quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. fiscos autem, quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere Neratius scripsit: quod si regulis olea prematur, et praelum et suculam et regulas et tympanum et cocleas quibus relevatur praelum dominum parare oportere. item aenum, in quo olea calda aqua lavatur, ut cetera vasa olearia dominum praestare oportere, sicuti dolia vinaria, quae ad praesentem usum colonum picare oportebit. haec omnia sic sunt accipienda, nisi si quid aliud specialiter actum sit.
3 Si dominus exceperit in locatione, ut frumenti certum modum certo pretio acciperet, et dominus nolit frumentum accipere neque pecuniam ex mercede deducere, potest quidem totam summam ex locato petere, sed utique consequens est existimare officio iudicis hoc convenire, haberi rationem, quanto conductoris intererat in frumento potius quam in pecunia solvere pensionis exceptam portionem. simili modo et si ex conducto
4 agatur, idem erit dicendum. Si inquilinus ostium vel quaedam alia aedificio adiecerit, quae actio locum habeat? et est verius quod Labeo scripsit competere ex conducto actionem, ut ei tollere liceat, sic tamen, ut damni infecti caveat, ne in aliquo dum aufert deteriorem causam aedium faciat, sed ut pristinam faciem
5 aedibus reddat. Si inquilinus arcam aeratam in aedes contulerit et aedium aditum coangustaverit dominus, verius est ex conducto eum teneri et ad exhibendum actione, sive scit sive ignoraverit: officio enim iudicis continetur, ut cogat eum aditum et facultatem inquilino praestare ad arcam tollendam sumptibus
6 scilicet locatoris. Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit ex conducto actione repetiturum, non quasi indebitum condicturum: non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret. aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim solverit: hic enim si per errorem solvit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem. nam inter eum, qui per errorem solvit, et eum, qui pensionem integram prorogavit, multum interest.

Si fullo vestimenta lavanda conduxerit, [(12.7) 2 deinde amissis eis domino pretium ex locato conventus praestiterit posteaque dominus invenerit vestimenta, qua actione debeat consequi pretium quod dedit? et ait Cassius eum non solum ex conducto agere, verum condicere domino posse: ego puto ex conducto omnimodo eum habere actionem: an autem et condicere possit, quaesitum est, quia non indebitum dedit: nisi forte quasi sine causa datum sic putamus condici posse: etenim vestimentis inventis quasi sine causa datum videtur.

Si quis mulierem vehendam navi con- [(19.2) 19 § 7 duxisset, deinde in nave infans natus fuisset, probandum est pro infante nihil deberi, cum neque vectura eius magna sit neque his omnibus utatur, quae ad navigantium usum parantur.

952. Ex conducto actionem etiam [(19. 2) 19 § 8—10
9 ad heredem transire palam est. Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is qui eas conduxerat decessisset, imperator Antoninus cum divo Severo rescripsit ad libellum exceptoris in haec verba: 'Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilae solveres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri
10 aequum est'. Papinianus quoque libro quarto responsorum scripsit diem functo legato Caesaris salarium comitibus residui temporis praestandum, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

[*De aestimato* (*E.* 110)].[1]

953. Actio de aestimato proponitur tollen- [(19.3) 1 dae dubitationis gratia: fuit enim magis dubitatum, cum res aestimata vendenda datur, utrum ex vendito sit actio propter aestimationem, an ex locato, quasi rem vendendam locasse videor, an ex conducto, quasi operas conduxissem, an mandati. melius itaque visum est hanc actionem proponi: quotiens enim de nomine contractus alicuius ambigeretur, conveniret tamen aliquam actionem dari, dandam aestimatoriam praescriptis verbis actionem: est enim negotium civile gestum et quidem bona fide.[2] quare omnia et hic locum habent,
1 quae in bonae fidei iudiciis diximus. Aestimatio autem periculum facit eius qui suscepit: aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere aut aestimationem de qua convenit.

*

v. Paul. fr. 500. [(16. 2) 11

LIBER XXXIII.

[*De re uxoria* (*E. XX*) 1.]

[*Soluto matrimonio etc.* (*E.* 113)].

954. Si, cum dotem daret pater [(24.3) 22 pr.—§ 11 vel extraneus pro muliere, in unum casum pepigit, vel in divortium vel in mortem, dicendum est in eum casum, in quem non pepigit, esse mulieri actionem.
1 Si post solutum matrimonium filia familias citra patris voluntatem exactam communem dotem consumat, patri et viva ea et mortua actio superest, ut dos ipsi solvatur. quod ita verum est si perditurae solvatur: ceterum si non perditurae et ex iustis causis soluta sit, non supererit actio. sed mortuo patre nec
2 etiam heredes agent nec mulier. Si mulier soluto matrimonio egentem reum dotis per novationem de-

1) *De loco huius formulae cf. edicti perpetui indicem, quem extremo volumine subieci.* 2) quotiens enim . . . bona fide] *compilatorum manus intervenisse apparet* (*cf. Lenel* § 239, *Gradenwitz p.* 109). *Ulpianum hoc loco de formulae conceptione egisse suspicor.*

cepta accipiat, nihilo minus actio dotis[1] ei manebit.
3 Si pater filia absente de dote[2] egerit, etsi omissa sit
de rato satisdatio, filiae denegari debet actio, sive patri
heres exstiterit, sive in legato tantum acceperit, quan-
tum dotis satis esset. et ita Iulianus pluribus locis
scribit compensandum ei in dotem quod a patre datur
lucroque eius cedit, si tantum ab eo consecuta sit,
quantum ei dotis nomine debeatur a marito qui patri
4 solvit. Si patri propter condemnationem Romae, ubi
dos petatur, esse non liceat, filiae satis dotis fieri
oportet, ita tamen, ut caveat ratam rem patrem habi-
5 turum. Eo autem tempore consentire filiam patri
oportet, quo lis contestatur. secundum haec si filia
dicat se patri consentire et ante litis contestationem
mutaverit voluntatem vel etiam emancipata sit, frustra
6 pater aget. Nec non illud quoque probamus, quod
Labeo probat, nonnumquam patri denegandam actio-
nem, si tam turpis persona patris sit, ut verendum sit,
ne acceptam dotem consumat: ideoque officium iudicis
interponendum est, quatenus et filiae et patri compe-
tenter consuletur.[3] sed si latitet filia, ne tali[4] patri
consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem,
sed causa cognita. quid enim, si filia verecunde per
absentiam patri contradicat? cur non dicamus patri
non esse dandam actionem? quod si is pater sit, cui
omnimodo consentire filiam decet, hoc est vitae pro-
batae, filia levis mulier vel admodum iuvenis vel nimia
circa maritum non merentem, dicendum est patri po-
tius adquiescere praetorem oportere dareque ei actio-
7 nem. [5]Si maritus vel uxor constante matrimonio
furere coeperint, quid faciendum sit, tractamus. et
illud quidem dubio procul observatur eam personam,
quae furore detenta est, quia sensum non habet, nun-
tium mittere non posse. an autem illa repudianda est,
considerandum est. et si quidem intervallum furor
habeat vel perpetuus quidem morbus est, tamen feren-
dus his qui circa eam sunt, tunc nullo modo oportet
dirimi matrimonium, sciente ea persona, quae, cum
compos mentis esset, ita furenti quemadmodum dixi-
mus nuntium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas:
quid enim tam humanum est, quam ut fortuitis casi-
bus mulieris maritum vel uxorem viri participem esse?
sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut
sanitatis nulla spes supersit, circa ministros terribilis,
et forsitan altera persona vel propter saevitiam furoris
vel, quia liberos non habet, procreandae subolis cupi-
dine tenta est: licentia erit compoti mentis personae
furenti nuntium mittere, ut nullius culpa videatur esse
matrimonium dissolutum neque in damnum alterutra
8 pars incidat. Sin autem in saevissimo furore muliere
constituta maritus dirimere quidem matrimonium calli-
ditate non vult, spernit autem infelicitatem uxoris et
non ad eam flectitur nullamque ei competentem curam
inferre manifestissimus est, sed abutitur dotem: tunc
licentiam habeat vel curator furiosae vel cognati adire
iudicem competentem, quatenus necessitas imponatur
marito omnem talem mulieris sustentationem sufferre
et alimenta praestare et medicinae eius succurrere et

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) re uxoria *Ulp.* 3) ideoque . . . consuletur *Trib.; sed etiam in his quae praecedunt interpolationem merito suspicatur Bechmann, Dotalrecht* II *p.* 310 *sqq. Ulpianus fortasse haec fere dederat:* Labeo probat absente filia nonnumquam patri denegandam actionem: et si quidem latitet filia, ne patri *rel.* 4) tali *Trib.* 5) §§ 7. 8 *quin Triboniani sint, dubitari non potest. Cf. Eisele, ZRG* XX *p.* 30, *Gradenwitz ibid. p.* 60 *sqq.*

nihil praetermittere eorum, quae maritum uxori adferre
decet, secundum dotis quantitatem. sin vero dotem
ita dissipaturus ita manifestus est, ut non hominem
frugi oportet, tunc dotem sequestrari, quatenus ex ea
mulier competens habeat solacium una cum sua familia,
pactis videlicet dotalibus, quae inter eos ab initio
nuptiarum inita fuerint, in suo statu durantibus et
alterius exspectantibus sanitatem et mortis eventum.
9 Item[1] pater furiosae utiliter intendere sibi filiaeve
suae reddi dotem potest: quamvis enim furiosa nun-
tium mittere non possit, patrem tamen eius posse
10 certum est. Si soluto matrimonio pater furiosus sit,
curator eius voluntate filiae dotem petere poterit: aut
si curatoris copia non sit, agere filiae permittendum
11 erit caverique oportebit de rato. Idem decernen-
dum est et si ab hostibus captus sit pater, puellae
dandam actionem de dote repetenda.

955. Transgrediamur nunc ad hunc (24. 3) 22 § 12
articulum, ut quaeramus, adversus quos competit de
dote[2] actio. et adversus ipsum maritum competere
palam est, sive ipsi dos data sit sive alii ex voluntate
mariti vel subiecto iuri eius vel non subiecto. sed si
filius familias sit maritus et dos socero data sit, ad-
versus socerum agetur. plane si filio data sit, si qui-
dem iussu soceri, adhuc absolute socer tenebitur: quod
si filio data sit non iussu patris, Sabinus et Cassius
responderunt nihilo minus cum patre agi oportere:
videri enim ad eum pervenisse dotem, penes quem est
peculium: sufficit autem ad id damnandum quod est
in peculio vel si quid in rem patris versum est.

Si castrense peculium maritus habeat, (49. 17) 7
in quantum facere potest condemnabitur, quia etiam
non castrensibus creditoribus ex eo peculio magis est
eum cogi respondere.

Sin autem socero dotem dederit, cum (24. 3) 22 § 12
marito non poterit experiri, nisi patri heres exstiterit.

956. Si mulier in condicione mariti (24. 3) 22 § 13
erraverit putaveritque esse liberum, cum servus esset,
concedi oportet quasi privilegium in bonis viri mulieri,
videlicet ut, si sint et alii creditores, haec praeferatur
circa de peculio actionem et, si forte domino aliquid
debeat servus, non praeferatur mulier nisi in his tan-
tum rebus, quae vel in dote datae sunt vel ex dote
comparatae, quasi et hae dotales sint.

Circa pupillum, cuius tutor servus erat (26. 7) 11
pronuntiatus, divus Pius rescripsit in rebus, quas ex
pecunia pupilli servus comparaverat, dominum non
posse uti praerogativa deductionis. quod et in cura-
tore observandum est.

Si serva servo quasi dotem dederit, (23. 3) 39
deinde constante coniunctione ad libertatem ambo
pervenerint peculio eis non adempto et in eadem con-
iunctione permanserint, ita res moderetur, ut, si quae
ex rebus corporalibus velut in dotem tempore servitutis
datis exstiterint, videantur ea tacite in dotem conversa,
1 ut earum aestimatio mulieri debeatur. Si spadoni
mulier nupserit, distinguendum arbitror, castratus fuerit
necne, ut in castrato dicas dotem non esse: in eo qui
castratus non est, quia est matrimonium, et dos et
dotis actio est.

957. [3]Si constante matrimonio propter (24. 3) 24 pr.—§ 3
inopiam mariti mulier agere volet, unde exactionem

1) Item *Trib.* 2) rei uxoriae *Ulp.* 3) *Agitur de tempore dotis reddendae.*

dotis initium accipere ponamus? et constat exinde dotis exactionem competere, ex quo evidentissime[1] apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non
1 sufficere. Si exheredato marito mulier agat, magis est, ut ex die aditae patris hereditatis incipiat ei dotis
2 exactio. Quotiens mulieri satisdandum est de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisdare non possit, tunc deducto commodo temporis condemnatio residui repraesentatur: sed si, cum maritus satisdare posset, nollet, in solidum eum condemnandum Mela ait non habita ratione commodi temporis. iudicis igitur officio convenit, ut aut satisdatione interposita absolvat maritum aut habita ratione compensationis eum condemnet, quod quidem hodie magis usurpatur: nec ferenda est mulier, si dicat magis se velle dilationem pati quam in repraesentatione de-
3 ductionem. Sive autem mariti sive uxoris periculo dos fuit, nihilo minus legitimo tempore debet solvere maritus.

958. Si vir voluntate mulieris servos dotales manumiserit, si quidem donare ei mulier [(24.3)24§4.5; §4=62]
voluit, nec de libertatis causa impositis ei praestandis tenebitur: quod si negotium inter eos gestum est, utique tenebitur, ut officio iudicis caveat restituturum se mulieri, quidquid ad eum ex bonis liberti vel ex obli-
5 gatione pervenisset. Si maritus saevus in servos dotales fuit, videndum, an de hoc possit conveniri. et si quidem tantum in servos uxoris saevus fuit, constat eum teneri hoc nomine: si vero et in suos est natura talis, adhuc dicendum est immoderatam eius saevitiam hoc iudicio coercendam: quamvis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigat, quam rebus suis exiget, nec plus possit, attamen saevitia, quae in propriis culpanda est, in alienis coercenda est, hoc est in dotalibus.[2]

959. [3]Si mulierem visceribus suis vim in- [(48.8)8]
tulisse, quo partum abigeret, constiterit, eam in exilium praeses provinciae exiget.

960. . . . [4]si modo nulla culpa eius incen- [(30)59]
dium contigisset.

961. [5]Marcellus libro octavo digestorum [(25.2)11]
scribit, sive vir uxorem sive uxor virum domo expulit
1 et res amoverunt, rerum amotarum teneri. Qui[6] rerum amotarum instituit actionem si velit magis iusiurandum deferre, cogitur adversarius iurare nihil divortii causa amotum esse, dum prius de calumnia
2 iuret qui iusiurandum defert. Iurare autem tam vir quam uxor cogetur. pater autem amoventis iurare non cogitur, cum iniquum sit de alieno facto alium iurare: is ergo cogitur iurare, qui amovisse dicitur. et idcirco nec heres eius, qui quaeve amovisse dicetur, iurare
3 cogetur. Si quis delatum sibi iusiurandum referre velit, non videtur praetor permisisse.

1) evidentissime *Trib.?* 2) hoc est in dotalibus *gloss.*
3) *Ad retentionem, quae propter liberos fit, haec pertinere colligi potest ex Sinait.* 12 *extr.* (*ZRG* XVII *p.* 19). 4) *In dig. antecedunt* (*Papin. fr.* 613) *haec:* Domus hereditarias exustas et heredis nummis exstructas ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas viri boni arbitratu sumptuum rationibus deductis et aedificiorum aetatibus examinatis respondi. *Ulpianum autem de dotalibus aedibus exustis et viri nummis exstructis egisse plus quam verisimile est. Ad retentionem propter impensas haec pertinere patet.*
5) *Cum de actione rerum amotarum agatur libro* XXXIV, *haec ad retentionem, quae rerum amotarum nomine fit, referenda sunt. Cui non repugnat etiam actionis ius hac occasione ab Ulpiano attingi.*
6) propter res amotas utitur retentione vel *similiave ius.*

Ideo Labeo scribit mulieri non esse per- [(25.2)13]
mittendum referre iusiurandum, et ita edictum ordinatum videtur.

Si non fuerit remissum iusiurandum ab [(12.2)37]
eo qui detulerit, sed de calumnia non iuratur, consequens est, ut debeat denegari ei actio[1]: sibi enim imputet, qui processit ad delationem iurisiurandi nec prius de calumnia iuravit, ut sit iste remittenti similis.

962. [2]Si uxor viri rem commodaverit [(24.3)24§6]
eaque perierit, videndum, an compensationem hoc nomine pati possit. et puto, si quidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri: si vero non prohibuit eam commodare, arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri cautionem praebenti.

963. Inter cetera in reddenda [*dote* . . .] [Vat. 120]
ut retentionum ratio habeatur, si quidem conveni[*t . . ., id modo pactum valet, quo*] non deterior dotis causa fiat, nisi in eum casum, quo [*liberi extent, convenerit:*] hoc enim iure utimur et Iulianus scribit et est rescript[*um. ideoque et universa*] dos retineri uno filio interveniente potest, si modo non culp[*a viri divortium factum est.*] quod si nihil convenit, exercendae retentiones non sunt [*nisi legitimae.*]

964. Quinque legibus damnatae mulieri [(48.20)3]
dos publicatur: maiestatis, vis publicae, parricidii, venefici, de sicariis.

Sed si alia lege capitis punita sit, quae [(48.20)5]
lex dotem non publicat, quia prius serva poenae efficitur, verum est dotem mariti lucro cedere, quasi mor-
1 tua sit. Quod si deportata sit filia familias, Marcellus ait, quae sententia et vera est, non utique deportatione dissolvi matrimonium: nam cum libera mulier remaneat, nihil prohibet et virum mariti affectionem et mulierem uxoris animum retinere. si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito velit, ait Marcellus tunc patrem de dote acturum. sed si mater familias sit et interim constante matrimonio fuerit deportata, dotem penes maritum remanere: postea vero dissoluto matrimonio posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.

965. Si bona mulieris pro parte sint [(24.3)24§7]
publicata, superest mulieri reliquae partis dotis exactio: plus puto: et si post litem contestatam publicata sit pro parte dos, sufficiet arbitrium iudicis ad partis condemnationem faciendam. quod si tota dos publicata sit, exspirabit iudicium.

LIBER XXXIV.

[*De re uxoria* (*E.* XX) 2.]

[*Soluto matrimonio etc.* (*E.* 113) 2.]

966. Exigere dotem mulier debet illic, ubi [(5.1)65]
maritus domicilium habuit, non ubi instrumentum dotale conscriptum est: nec enim id genus contractus est, ut et eum locum spectari oporteat, in quo instrumentum dotis factum est, quam eum, in cuius domicilium et ipsa mulier per condicionem matrimonii erat reditura.

967. [3]Sciendum est non omne, quod [(22.1)21]
differendi causa optima ratione fiat, morae adnumeran-

1) et retentio et actio *similiave Ulp.* 2) *Haec suspicor Ulpianum subiecisse, cum de rebus amotis ageret.* 3) *cf. Ulp.* 6,7: heredi . . . . actio non aliter datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

dum: quid enim si amicos adhibendos debitor requirat vel expediendi debiti vel fideiussoribus rogandis? vel exceptio aliqua allegetur? mora facta non videtur.

Sed et si rei publicae causa abesse (22. 1) 23 subito coactus sit, ut defensionem sui mandare non possit, moram facere non videbitur: sive in vinculis
1 hostiumve potestate esse coeperit. Aliquando etiam in re moram esse decerni solet, si forte non exstat qui conveniatur.

968. [1]Divus Severus rescripsit Pontio (23. 3) 40 Lucriano in haec verba: 'Si mulier, quae dotem dederat, post divortium rursus in matrimonium redit non revocatis instrumentis, non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris, quae utique non indotata redire in matrimonium voluit, partibus suis fungi quasi renovata dote'.

969. [1]Si non secundum legitimam ob- (24. 1) 35 servationem divortium factum sit, donationes post tale divortium factae nullius momenti sunt, cum non videatur solutum matrimonium.

970. [1]Si filia emancipata idcirco diverterat, (24. 2) 5 ut maritum lucro dotis adficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset, ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat: non enim minus patri quam marito succurrere praetorem oportet. danda igitur est ei dotis exactio,[2] atque si constante matrimonio decessisset filia.

971. Cum pater dotem pollicitus fuerit (23. 4) 11 et paciscatur, ne se vivo petatur neve constante matrimonio dos petatur, ita pactum interpretandum divus Severus constituit, quasi adiectum esset se vivo: hoc enim ita accipiendum esse contemplatione paternae pietatis et contrahentium voluntatis, ut posterior quoque pars conventionis ad vitam patris relata videatur, ne diversa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonii separet quodque indignissimum est, inducat ut non habuisse dotem existimetur. quo rescripto hoc effectum est, ut, si quidem vivo patre decesserit filia aut sine culpa sua divorterit, omnimodo dos peti non possit, constante autem matrimonio mortuo patre peti possit.

972. [2]Liberos senatorum accipere debemus (1. 9) 10 non tantum senatorum filios, verum omnes, qui geniti ex ipsis exve liberis eorum dicantur, sive naturales sive adoptivi sint liberi senatorum, ex quibus nati dicuntur. sed si ex filia senatoris natus sit, spectare debemus patris eius condicionem.

973. [2]'Provinciales' eos accipere debe- (50. 16) 190 mus, qui in provincia domicilium habent, non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

974. [2]Cum mortem maritus uxoris ne- (49. 14) 27 catae non defendit, divus Severus rescripsit dotem fisco vindicandam, prout ad maritum pertineat.

[*De alterutro* (*E.* 114)]?

975. Legata sub condicione relicta non (35. 1) 41 statim, sed cum condicio exstiterit deberi incipiunt, ideoque interim delegari non potuerunt.

1) *Iunge fr.* 968—970. *Cf. Ulp.* 6, 7: post divortium defuncta muliere *etc.* 2) *Ulpianus ficticiae formulae mentionem fecit.*
3) *Iunge fr.* 972—974. *De dote caduca agi suspicor. Ad fr.* 972 *cf.* (23. 2) 58 *extr., ubi fortasse leg.* 'quae caduca est'; *ad fr.* 973 *cf.* (23. 2) 38 *pr.* § 1.

[*De rebus amotis* (*E.* 115)].

976. [1]Nihil interest, utrum simul an (25. 2) 15 separatim habitaverunt, cum actio rerum amotarum competat etiam adversus eam, quae ex ea domo sub-
1 traxit, in qua non simul cum viro habitavit. Uxor et nurus et pronurus viro et socero et prosocero furtum facere possunt, furti autem non tenentur. nisi forte emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri eius et furtum facit et furti tenetur.

977. [2]Si concubina res amoverit, hoc (25. 2) 17 pr. iure utimur, ut furti teneatur: consequenter dicemus, ubicumque cessat matrimonium, ut puta in ea, quae tutori suo nupsit vel contra mandata convenit vel sicubi alibi cessat matrimonium, cessare rerum amotarum actionem, quia competit *furti*.

978. Divortii causa res amotas[3] dici- (25. 2) 17 § 1 mus non solum eas, quas mulier amovit, cum divortii consilium inisset, sed etiam eas quas nupta amoverit, si, cum discederet, eas celaverit.

979. Non solum eas res, quae ex- (25. 2) 17 § 2. 3 stant, in rerum amotarum iudicium venire Iulianus ait, verum etiam eas, quae in rerum natura esse desierunt:
3 simili modo etiam certi condici eas posse ait. Quae viro suo res pignori datas amoverit, hoc iudicio tenebitur.

980. [4]Sed et si divortii tempore fures in (25. 2) 19 domum mariti induxerit et per eos res amoverit, ita ut ipsa non contrectaverit, rerum amotarum iudicio tenebitur. verum est itaque quod Labeo scripsit uxorem rerum amotarum teneri, etiamsi ad eam res non pervenerit.

[*De liberis et de ventre* (*E. XXI*)].

[*De agnoscendis liberis* (*E.* 117)].

981. Senatus consultum, quod factum est (25. 3) 1 de liberis agnoscendis, duas species complectitur, unam eorum qui agnoscunt, aliam earum quae falsum partum
1 subiciunt. Permittit igitur mulieri parentive in cuius potestate est vel ei cui mandatum ab eis est, *si* se putet praegnatem, denuntiare intra dies triginta post divortium connumerandos ipsi marito vel parenti in cuius potestate est, aut domum denuntiare, si nullius
2 eorum copiam habeat. Domum accipere debemus hospitium, si in civitate maneat: quod si non sit, sed in villa vel in municipio, illic ubi larem matrimonio
3 collocarent: denuntiare autem hoc tantum esse mulierem ex eo praegnantem. non ergo hoc denuntiat, ut mittat custodes maritus: sufficit enim mulieri hoc notum facere, quod sit praegnas. mariti est iam aut mittere custodes aut ei denuntiare, quod non sit ex se praegnas: hoc autem vel ipsi marito vel alii nomine
4 eius facere permittitur. Poena autem mariti ea est, ut, nisi aut custodes praemiserit aut contra denuntiaverit non esse ex se praegnatem, cogatur maritus partum agnoscere: et, si non agnoverit, extra ordinem coercetur. debebit igitur respondere non esse ex se praegnatem aut nomine eius responderi: quod si factum fuerit, non alias necesse habebit agnoscere, nisi vere
5 filius fuerit. Illud notandum est, quod denuntiatio

1) *Ad fr.* 976. 977 *cf.* (25. 2) 1 *pr.*: Rerum amotarum iudicium singulare introductum est adversus eam, quae uxor fuit.
2) libro trigesimo (quarto *om.*) *inscr. F.* 3) *Videntur haec formulae verba esse.* 4) *Ad v.* 'amovisse'.

6 a marito non incipit, sed a muliere: sed si maritus ultro custodes offerat et ea non admittat, vel si non denuntiaverit mulier, aut si denuntiaverit quidem, custodes autem arbitrio iudicis[1] non admiserit, liberum
7 est marito parentive eius partum non agnoscere. Si mulier esse se praegnatem intra triginta dies non denuntiaverit, postea denuntians causa cognita audiri
8 debebit. Quin immo et si in totum omiserit denuntiationem, Iulianus ait nihil hoc nocere ei quod
9 editur. Dies autem triginta continuos accipere de-
10 bemus ex die divortii, non utiles. Eleganter autem apud Iulianum libro nono decimo digestorum quaeritur, si intra dies triginta mulier marito non denuntiaverit et intra triginta partum ediderit, an senatus consulto locus sit. et ait Plancianum senatus consultum cessare, quia de eo partu non videtur sentire, qui intra diem trigesimum nascatur: quippe dies triginta ad denuntiandum praestituit senatus. sed hanc rem non facere
11 praeiudicium partui arbitror. Quemadmodum per contrarium si maritus uxore denuntiante custodes miserit, nullum praeiudicium sibi facit. licebit igitur ei partum editum ex se negare nec ei nocebit, quod ventrem custodierit: et ita Marcellus libro septimo digestorum scripsit: ait enim, sive quis neget uxorem sive ex se praegnatem, sine praeiudicio recte mittet custodes, maxime si missurus id ipsum protestetur.
12 [2]Iulianus libro nono decimo digestorum scripsit: quod senatus consulto comprehensum est, si mulier viro denuntiaverit se ex eo concepisse et is cui denuntiatum erit custodes ad ventrem custodiendum inspiciendumque non miserit neque contestato dixerit eam ex se praegnatem non esse, ut ei id quod editum sit agnoscere sit necesse, non eo pertinet, ut, si quis agnoscere se filium diceret, suum heredem haberet, quamvis ex alio conceptus sit: quandoque enim, inquit, coepit causa agi, grande praeiudicium adfert pro filio
13 confessio patris. Idem per contrarium quoque ait, si mulier divortio facto non fecerit ea, quae senatus consulto praecipiuntur, ut liceat patri non agnoscere, non eo pertinere, ut filius natus suum se dicere non possit, sed ad id tantum, ut ita pater alere eum coga-
14 tur, si constiterit eum filium esse. Idem Iulianus scribit, si uxore denuntiante se praegnatem maritus non negaverit, non utique suum illi partum effici, cogendum tamen alere: ceterum esse satis iniuriosum ait, si quis longo tempore afuerit et reversus uxorem praegnatem invenerit et idcirco reiecerit, si quid ex his, quae senatus consulto continentur, omiserit, suum
15 heredem ei nasci. Ex his apparet, sive uxor omiserit, quae eam ex senatus consulto observare oportuit, nihil praeiudicare filio, si filius est, non tantum in iure sui, verum ne in alimentis quidem secundum divi Pii rescriptum: sive maritus neglexerit facere, quae ex senatus consulto debet, natum cogitur omnimodo alere,
16 ceterum recusare poterit filium. Plane si denuntiante muliere negaverit ex se esse praegnatem, tametsi custodes non miserit, non evitabit, quo minus quaeratur, an ex eo mulier praegnas sit. quae causa si fuerit acta apud iudicem et pronuntiaverit, cum de hoc agetur quod ex eo praegnas fuerit nec ne, in ea causa esse, ut agnosci debeat: sive filius non fuit sive fuit, esse suum, sive contra pronuntiaverit, non fore [(25. 3) 3 pr.] suum, quamvis suus fuerit: placet enim eius rei iudicem ius facere. et ita Marcellus libro septimo digestorum probat, eoque iure utimur.

1) consulis *scr.?* 2) § 12 *eadem habet quae leguntur* § 14 *in angustum coacta: suspicor Iuliani locum, quem Ulpianus* § 14 *laudaverat, aut ab interprete aliquo aut a compilatoribus in margine adnotatum in textum irrepsisse.*

982. Quia Plancianum senatus con- [(25. 3) 3 § 1—6] sultum ad eos partus pertinet qui post divortium eduntur, aliud senatus consultum temporibus divi Hadriani factum est, ut, etiamsi constante matrimonio partus sit
2 editus, de agnoscendo eo agatur. Quid ergo, si quis post mortem patris nascatur avo superstite, in cuius potestate recasurus est, ut si ex filio eius susceptus probetur? videndum quid dici debeat. et certe probandum est cum avo praeiudicium de partu agnoscendo
3 similiter agendum. Quid si hoc ipsum in quaestionem veniat, utrum in matrimonio an postea editus sit? dicendum est et super hoc ex senatus consultis agen-
4 dum. Et quid sit, si an uxor fuerit disceptetur? et Iulianus Sexto Caecilio Africano respondit locum esse
5 praeiudicio. Illud tenendum haec senatus consulta post mortem parentis cessare, si is supersit, in cuius potestate recasuri non sunt. quid ergo est? in petitione hereditatis, quam filius intendit, quaeretur, utrum ex eo natus sit cuius hereditatem petit an non. adeo hoc verum est, ut Iulianus libro nono decimo digestorum scribat, si vivo patre redditum sit praeiudicium et antequam sententia feratur, pater decesserit, transeun-
6 dum ad Carbonianum edictum. Item haec senatus consulta pertinent ad eos, qui sui heredes adgnascantur: ceterum si forte non sint in potestatem recasuri, verius est senatus consulta cessare.

[*De inspiciendo ventre custodiendoque partu* (*E.* 118)].

983. [1]Temporibus divorum fratrum [(25. 4) 1 pr. — § 9] cum hoc incidisset, ut maritus quidem praegnatem mulierem diceret, uxor negaret, consulti Valerio Prisciano praetori urbano rescripserunt in haec verba: 'Novam rem desiderare Rutilius Severus videtur, ut uxori, quae ab eo diverterat et se non esse praegnatem profiteatur, custodem apponat, et ideo nemo mirabitur, si nos quoque novum consilium et remedium suggeramus. igitur si perstat in eadem postulatione, commodissimum est eligi honestissimae feminae domum, in qua Domitia veniat, et ibi tres obstetrices probatae et artis et fidei, quae a te adsumptae fuerint, eam inspiciant. et si quidem vel omnes vel duae renuntiaverint praegnatem videri, tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat atque si ipsa hoc desiderasset: quod si enixa non fuerit, sciat maritus ad invidiam existimationemque suam pertinere, ut non immerito possit videri captasse hoc ad aliquam mulieris iniuriam. si autem vel omnes vel plures non esse gravidam renuntiaverint, nulla causa custodiendi erit'.
1 Ex hoc rescripto evidentissime apparet senatus consulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se praegnatem vel etiam negaret, nec immerito: partus enim antequam edatur, mulieris portio est vel viscerum. post editum plane partum a muliere iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare aut exhiberi sibi aut ducere permitti. extra ordinem igitur princeps in causa necessaria
2 subvenit. Secundum quod rescriptum evocari mulier ad praetorem poterit et apud eum interrogari, an se

1) libro vicesimo quarto (XXIIII *pro* XXXIIII) *inscr. F.*

3 putet praegnatem, cogendaque erit respondere. Quid ergo, si non responderit aut non veniat ad praetorem? numquid senatus consulti poenam adhibemus, scilicet ut liceat marito non agnoscere? sed finge non esse eo contentum maritum, qui se patrem potius optet quam carere filio velit. cogenda igitur erit remediis praetoris et in ius venire et, si venit, respondere: pignoraque eius capienda et distrahenda, si contemnat, vel
4 multis coercenda. Quid ergo, si interrogata dixerit se praegnatem? ordo senatus consultis expositus sequetur. quod si negaverit, tunc secundum hoc rescriptum
5 praetor debebit obstetrices adhibere. Et notandum, quod non permittitur marito vel mulieri obstetricem adhibere, sed omnes a praetore adhibendae sunt.
6 Item praetor domum honestae matronae eligere
7 debet, in qua mulier veniat, ut possit inspici. Quid ergo, si inspici se non patiatur vel ad domum non
8 veniat? aeque praetoris auctoritas interveniet. Si omnes vel plures renuntiaverint praegnatem non esse, an mulier possit iniuriarum experiri ex hac causa? et magis puto agere eam iniuriarum posse, sic tamen, si iniuriae faciendae causa id maritus desideravit: ceterum si non iniuriae faciendae animo, sed quia iuste credidit vel nimio voto liberorum suscipiendorum ductus est vel ipsa eum illexerat ut crederet, quod constante matrimonio hoc fingebat, aequissimum erit
9 ignosci marito. Meminisse autem oportet tempus non esse praestitutum rescripto, quamvis in senatus consultis de liberis agnoscendis triginta dies praestituantur mulieri. quid ergo? semper dicemus marito licere uxorem ad praetorem evocare, an vero et ipsi triginta dies praestituimus? et putem praetorem causa cognita debere maritum et post triginta dies audire.

984. De inspiciendo ventre custodiendo- (25.4)1 § 10
que partu sic praetor ait: ‘Si mulier mortuo marito praegnatem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit procuratorive eorum bis in mense denuntiandum curet, ut mittant, si velint, quae ventrem inspicient. mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque haeque simul omnes inspiciant, dum ne qua earum dum inspicit invita muliere ventrem tangat. mulier in domu honestissimae feminae pariat, quam ego constituam. mulier ante dies triginta, quam parituram se putat, denuntiet his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. in quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. ante ostium eius conclavis liberi tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. quotienscumque ea mulier in id conclave aliudve quod sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant et eos qui introierint excutiant. custodes, qui ante conclave positi erunt, si volunt, omnes qui conclave aut domum introierint excutiant. mulier cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat. mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut praeter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint quam decem, ancillae quam sex. hae quae intus futurae erunt excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua praegnas sit. tria lumina ne minus ibi sint’, (scilicet quia tenebrae ad subiciendum aptiores sunt). ‘quod natum erit, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. apud eum educatur, apud quem parens iusserit. si autem nihil parens iusserit aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet: apud quem educetur, causa cognita constituam. is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensum sit, bis in mense, ex eo tempore quoad sex mensum sit, semel in mense, a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit, semel in sex mensibus ubi volet ostendat. si cui ventrem inspici custodirive adesse partui licitum non erit factumve quid erit, quo minus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei quod natum erit possessionem causa cognita non dabo. sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit, quas utique actiones me daturum polliceor his quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo’.

985. Quamvis sit manifestissimum (25.4)1 § 11–14
edictum praetoris, attamen non est neglegenda inter-
12 pretatio eius. [1]Denuntiare igitur mulierem oportet his scilicet, quorum interest partum non edi, vel totam habituris hereditatem vel partem eius sive ab intestato
13 sive ex testamento. Sed et si servus heres institutus fuerit, si nemo natus sit, Aristo scribit, huic quoque servo quamvis non omnia, quaedam tamen circa partum custodiendum arbitrio praetoris esse concedenda. quam sententiam puto veram: publice enim interest partus non subici, ut ordinum dignitas familiarumque salva sit: ideoque etiam servus iste, cum sit in spe constitutus successionis, qualisqualis sit, debet
14 audiri rem et publicam et suam gerens. Denuntiari autem oportet his, quos proxima spes successionis contingit, ut puta primo gradu heredi instituto (non etiam substituto) et, si intestatus pater familias sit, ei qui primum locum ab intestato tenet: si vero plures sint simul successuri, omnibus denuntiandum est.

986. [2]Solet praetor frequentissime adiri, ut (27.2)1
constituat, ubi filii vel alantur vel morentur, non tan-
1 tum in postumis, verum omnino in pueris. Et solet ex persona, ex condicione et ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: et nonnumquam a voluntate patris recedit praetor. denique cum quidam testamento suo cavisset, ut filius apud substitutum educetur, imperator Severus rescripsit praetorem aestimare debere praesentibus ceteris propinquis liberorum: id enim agere praetorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione ala-
2 tur partus et educetur. Quamvis autem praetor recusantem apud se educari non polliceatur se coacturum, attamen quaestionis est, an debeat etiam invitum cogere, ut puta libertum, parentem vel quem alium de adfinibus cognatisve. et magis est, ut interdum debeat
3 id facere. Certe non male dicetur, si legatarius vel heres educationem recuset testamento sibi iniunctam, denegari ei actiones debere exemplo tutoris testamento dati: quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum: ceterum si esset relicturus, etiamsi educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio, et ita divus Severus saepissime statuit.

987. Quod autem praetor ait causa (25.4)1 § 15
cognita se possessionem non daturum vel actiones denegaturum, eo pertinet, ut, si per rusticitatem aliquid fuerit omissum ex his quae praetor servari voluit, non obsit partui. quale est enim, si quid ex his, quae

1) *Ad v.* ‘his ad quos ea res pertinebit’. 2) *Ad v.* ‘apud quem educetur, causa cognita constituam’.

leviter observanda praetor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem: sed mos regionis inspiciendus est, et secundum eum et observari ventrem et partum et infantem oportet.

[*Si ventris nomine muliere in possessionem missa etc.* (*E.* 119)].

988. Hoc edicto rectissime praetor prospexit, ne, dum in favorem partus possessionem polli- (25.5) 1
1 ceatur, aliis praedae occasionem praebeat: Idcirco constituit actionem in mulierem, quae in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. non solum mulierem praetor coercet, verum eum quoque in cuius potestate ea fuerit, scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus, actionemque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit eius qui experitur.
2 Necessario praetor adiecit, ut, qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere: coget autem eum decedere non praetoria potestate vel manu ministrorum, sed melius et civilius faciet, si eum per interdictum ad
3 ius ordinarium remiserit. Interest autem eius qui experitur admissum alium in possessionem non fuisse, cum forte bona fide fructus perceptos consumpserit, aut si praedo venerit in possessionem, a quo fructus
4 consequi non possit, quia solvendo non est. Haec actio etiam post annum dabitur, quia rei habet per-
5 secutionem. Et si filia familias sit quae dolo fecit, in patrem dabitur actio, si quid ad eum pervenerit.

[*Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa fuisse dicetur* (*E.* 120)].

989. Si de possessione ventris (25.6) 1 pr. — § 5 nomine quaeratur et deferente herede mulier iuraverit praegnatem se esse, servandum est iusiurandum nec tenebitur mulier, quasi calumniae causa fuerit in possessionem missa, nec vis ei facienda est post iusiurandum. si tamen peperit, quaeretur veritas, an ex eo praegnas fuerit: alteri enim nec prodest nec nocet iusiurandum inter alios factum, nec partui igitur nocebit.[1]
1 Et hoc edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius: debet enim praetor, quemadmodum facilis est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine, ita calumniam eius impunitam non relinquere.
2 Per calumniam autem in possessione fuisse videtur, quae sciens prudensque se praegnatem non esse voluit
3 in possessionem venire. Hanc autem actionem praetor intra annum utilem pollicetur, ultra non, videlicet
4 quasi poenalem. Simili autem modo et hic quanti
5 agentis interfuit praetor actionem pollicetur. In parentem etiam praetor actionem pollicetur, si modo per eum factum sit, ut in possessionem per calumniam veniret.

[*Ad formulas*].

990. Competit autem haec actio (25.6) 1 § 6—11 ei, cuius interfuit in possessionem missam non esse: ut puta vel coheredi speranti partum, vel si qui substitutus fuit, vel qui ab intestato, si partus non fuisset,
7 succedere potuit. Interesse autem videtur primum de alimentis, quae in ventrem sunt erogata: nec enim alias haec repetuntur, nisi per calumniam in possessionem venit: ceterum si res calumnia caret, nihil praestabit mulier, quae sine causa alta est sub praetextu
8 ventris. Nonnumquam augebitur quod interest, si quis forte dubitans, an praegnas sit, exclusus sit hereditate: nam heredi eius qui exclusus est dandam hanc actionem Iulianus ait, siquidem eius quoque interfuit non fuisse calumniae causa in possessione mulierem, quia hoc si non fuisset, adeundo hereditatem institutus heredi suo locupletiorem hereditatem suam relinqueret. sed et hoc imputatur mulieri, quod deminuta sunt multa in hereditate, dum hic contemplatione ventris
9 non attigit hereditatem. Idem Iulianus libro decimo nono digestorum sic ait: si substitutus manente muliere in possessione decesserit, heres eius eadem actione
10 pretium hereditatis a muliere exiget. Sed an decedant legata ceteraque onera hereditatis, videndum. et mihi videtur posse dici legatarios potius cum muliere usuros hac actione, quia et ipsorum interfuit adiri
11 hereditatem. Libertati plane subveniendum erit adversus eum, qui propter hereditatem hac actione egit, scilicet ut fideicommissarias cogatur is praestare, qui pretium utique etiam eorum consequitur: sed et directis credo praetorem succurrere oportere, ut interventu suo tueatur eorum libertatem.

991. [1]Si dolus filiae familias intervenerit (25.6) 1 § 12 et particeps doli fuerit pater, suo nomine tenebitur.

*

v. Ulp. lib. XXXIV ad Sab. (23.3) 14

LIBER XXXV.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].[2]

[*De administratione et periculo tutorum* (*ad E.* 121)].

992. Gerere atque administrare tutelam (26.7) 1
1 extra ordinem tutor cogi solet. Ex quo scit se tutorem datum si cesset tutor, suo periculo cessat: id enim a divo Marco constitutum est, ut, qui scit se tutorem datum nec excusationem si quam habet allegat intra
2 tempora praestituta, suo periculo cesset. Sufficit tutoribus ad plenam defensionem, sive ipsi iudicium suscipiant sive pupillus ipsis auctoribus, nec cogendi sunt tutores cavere, ut defensores solent.[3] licentia igitur erit, utrum malint ipsi suscipere iudicium an pupillum exhibere, ut ipsis auctoribus iudicium suscipiatur: ita tamen, ut pro his, qui fari non possunt vel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant, pro his autem, qui supra septimum annum aetatis sunt[4] et praesto
3 fuerint, auctoritatem praestent. In causis autem adultorum licentia erit agentibus vel ipsum adultum praesentem in iudicium vocare, ut consensu curatoris conveniatur, vel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. in absentibus autem adultis omnimodo contra
4 curatorem agendum. Non denegari autem neque tutoribus neque curatoribus etiam debitores pupillorum vel adultorum ex persona sua prospectu officii in iudicium vocare vel eis hoc facientibus suum accommodare consensum.

993. Si plures curatores dati sunt, Pom- (26.7) 3 pr. ponius libro sexagesimo octavo ad edictum scripsit ratum haberi debere etiam quod per unum gestum est: nam et in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impediantur, praetor uni eorum curationem decernet

1) nocebit *gloss.*

1) *cf. fr.* 989 § 5. 2) *Huius libri rerum ordinem in libro meo 'das Edictum perpetuum' p.* 252 *non recte intellexi.* 3) *Quae sequuntur (usque ad finem fragmenti) Triboniani videntur esse (Gradenwitz, p.* 99 *sq.).* 4) *cf. Buhl, Salv. Iulianus* I *p.* 151.

ratumque habebit, quod per eum sine dolo malo
gestum est.

994. [1]Testamento datos tutores accipere [(26.2)3]
debemus etiam eos, qui codicillis testamento confir-
1 matis scripti sunt. Sed eos demum testamento datos
accipere nos oportet, qui iure dati sunt.

995. Testamento datos tutores non esse [(26. 2) 17]
cogendos satisdare rem salvam fore certo certius est:
sed nihilo minus cum quis offert satisdationem, ut
solus administret, audiendus est, ut edicto cavetur.
sed recte praetor etiam ceteris detulit hanc condicio-
nem, si et ipsi velint satisdare: nam et si ipsi parati
sunt satisdare, non debent excludi alterius oblatione,
sed impleta videlicet ab omnibus satisdatione omnes
gerent, ut qui contentus est magis satis accipere quam
1 gerere, securus esset. Non omnimodo autem is qui
satisdet praeferendus est: quid enim si suspecta per-
sona sit vel turpis, cui tutela committi nec cum satis-
datione debeat? vel quid si iam multa flagitia in tutela
admisit? nonne magis repelli et reici a tutela, quam
solus administrare debeat? nec satis non dantes temere
repelluntur, quia plerumque bene probati et idonei at-
que honesti tutores, etiamsi satis non dent, non debent
2 reici: quin immo nec iubendi sunt satisdare. Duplex
igitur causae cognitio est, una ex persona eius qui
optulerit satisdationem, quis et qualis est, alia contu-
torum, quales sunt, num forte eius existimationis vel
eius honestatis sunt, ut non debeant hanc contumeliam
satisdationis subire.

996. Si nemo tutorum provocet ad [(26. 2) 19 pr.]
satisdationem, sed exsistat quidam qui tutor non est
desideraretque, ut aut satisdent tutores aut, si non
dent, parato sibi satisdare committant tutelam, non
est audiendus: neque enim aut extero committenda
tutela est, aut testamento dati tutores contra ius satis-
dationi subiciendi sunt.

997. [*Si pupillus absens sit vel fari non* [(46.6)3]
*possit, servus eius stipulabitur: si servum non habeat,
emendus ei servus est: sed si non sit unde ematur aut
non sit expedita emptio, dicemus servum publicum apud
praetorem stipulari debere*] aut dare aliquem praetor
debet, cui caveatur.

998. Hoc edictum de satisdatione ad [(26.2)19 § 1]
tutores testamentarios pertinet: sed et si ex inquisitione
dati sint tutores, Marcellus ait et ad hos pertinere hoc
edictum et id oratione etiam divorum fratrum signifi-
cari. ideoque et illi clausulae sunt subiecti, ut, si cui
maior pars tutorum decernat, is gerat quem maior
pars eligat, quamvis verba edicti ad testamentarios
pertineant.

999. Si parens vel pater qui in po- [(26.7) 3 § 1—9]
testate habet destinaverit testamento, quis tutorum
tutelam gerat, illum debere gerere praetor putavit,
meritoque parentis statur voluntati, qui utique recte
filio prospexit. tantundem praetor facit et de his, quos
parens destinavit testamento, ipse autem confirmavit,
ut, si parens declaravit, quem velit tutelam admini-
2 strare, ille solus administret. Ceteri igitur tutores
non administrabunt, sed erunt hi, quos vulgo honorarios
appellamus. nec quisquam putet ad hos periculum
nullum redundare: constat enim hos quoque, excussis
prius facultatibus eius qui gesserit, conveniri oportere:
dati sunt enim quasi observatores actus eius et custo-
des, imputabiturque eis quandoque, cur, si male eum
conversari videbant, suspectum eum non fecerunt.
adsidue igitur et rationem ab eo exigere eos oportet
et sollicite curare, qualiter conversetur, et si pecunia
sit, quae deponi possit, curare, ut deponatur ad prae-
diorum comparationem: blandiuntur enim sibi, qui
putant honorarios tutores omnino non teneri: tenentur
3 enim secundum ea quae supra ostendimus. Quamvis
autem ei potissimum se tutelam commissurum praetor
dicat, cui testator delegavit, attamen nonnumquam ab
hoc recedet, ut puta si pater minus penso consilio hoc
fecit, forte minor viginti quinque annis, vel eo tempore
fecit, quo iste tutor bonae vitae vel frugi videbatur,
deinde postea idem coepit male conversari ignorante
testatore, vel si contemplatione facultatium eius res ei
4 commissa est, quibus postea exutus est. Nam et si
unum pater dederit tutorem, nonnumquam ei adiungun-
tur curatores: nam imperator noster cum patre re-
scripsit, cum duos quis libertos suos tutores dedisset,
unum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum,
curatores eis adiungendos, nec patris secuti sunt volun-
5 tatem. Quod in tutoribus scriptum est, et in cura-
toribus erit observandum, quos pater testamento
6 destinavit a praetore confirmandos. Apparet igitur
praetori curae fuisse, ne tutela per plures administre-
tur, quippe etsi pater non destinaverit quis gerere de-
beat, attamen id agit, ut per unum administretur: sane
enim facilius unus tutor et actiones exercet et excipit.
7 Ne per multos tutela spargatur, si non erit a testa-
tore electus tutor aut gerere nolet, tum is gerat, cui
maior pars tutorum tutelam decreverit: praetor igitur
iubebit eos convocari aut, si non coibunt aut coacti
non decernent, causa cognita ipse statuet, quis tutelam
8 geret. Plane si non consentiant tutores praetori, sed
velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo
nec patiuntur succedanei esse alieni periculi, dicendum
9 est praetorem permittere eis omnibus gerere. Item
si dividi inter se tutelam velint tutores, audiendi sunt,
ut distribuatur inter eos administratio.

Illud usitatissimum est, ut his, qui in [(27. 1) 19]
Italia domicilium habeant, administratio rerum pro-
vincialium remittatur.

1000. Legitimos tutores nemo dat, [(26.4) 5 pr.—§ 4]
1 sed lex duodecim tabularum fecit tutores. Sed
etiam hos cogi satisdare certum est, in tantum ut
etiam patronum et patroni filium ceterosque liberos
eius cogi rem salvam fore satisdare plerisque videatur.
sed hoc causa cognita praetorem statuere debere melius
est, utrum debeat satisdare patronus liberique eius an
non, ut, si persona honesta sit, remittatur ei satisdatio
et maxime, si substantia modica sit: si autem patroni
persona vulgaris vel minus honesta sit, ibi dicendum
est satisdationem locum habere: ut aut modus tutelae
2 aut persona aut causa admittat satisdationem. In
legitimis et in his, qui a magistratibus dantur, quaesi-
tum est, an uni decerni tutela possit. et ait Labeo et
uni recte tutelam decerni: posse enim aliquos vel ab-
sentes vel furiosos esse: quae sententia utilitatis gratia
3 admittenda est, ut uni decernatur administratio. An
ergo et provocare se invicem secundum superiorem
clausulam possint? et magis est, ut, si omnes satis non
dederint vel si finita est satisdatio (nonnumquam enim
satisdatio ab eis non petitur, aut satis desinit esse

1) *Fr.* 994—1000 *ad edictum pertinent, quo de administratione decernenda agitur* (*Lenel* § 121), *cf.* § 1 *I.* (1. 24).

cautum, aut magistratus municipales ab his quos dederint aut non potuerunt aut noluerunt satis exigere), posse dici etiam in his, quo casu cautum non est, ad-
4 mittendam provocationem. An ergo et in patronis idem sit dicendum, maxime ubi cessat satisdatio? et puto in patronis non oportere admitti provocationem nisi ex magna causa, ne quis spem successionis deminuat: nam si patrono tutela non fuerit commissa, poterit per compatronum damno adfici, qui solus rem pupilli male administrat.

1001. Ita autem depositioni pecuniarum [(26.7)5 pr.] locus est, si ea summa corradi, id est colligi possit, ut comparari ager possit: si enim tam exiguam esse tutelam facile probatur, ut ex nummo refecto praedium puero comparari non possit, depositio cessat. quae ergo tutelae quantitas depositionem inducat, videamus. et cum causa depositionis exprimatur, ut praedia pupillis comparentur, manifestum est, ut ad minimas summas non videatur pertinere: quibus modus praefiniri generaliter non potest, cum facilius causa cognita per singulos possit examinari. nec tamen auferenda facultas est etiam minores summas interdum deponi postulare, si suspecti tutores esse videantur.

1002. Gessisse autem videtur tutor, [(26.7)5 § 1—10] qui quid omnino pupillare attigit etiamsi modicum, cessantque partes eorum, qui solent cessantes cogere
2 administrare. Quod si posteaquam gessit, tunc se gestu abstinuit, etiam suspecti postulatio succedit.
3 Quod si quis tutelam mandaverit gerendam gestaque fuerit ab eo cui mandatum est, locus erit tutelae actioni: videtur enim gessisse qui per alium gessit. quod si non accessit is cui mandatum est, utili actione
4 convenitur. Debitor patris, qui tutelam administravit filii, tutelae iudicio tenebitur etiam ob id quod patri
5 debuit. Si tutor pupillum suum puberem factum non admonuerit, ut sibi curatores peteret (sacris enim constitutionibus hoc facere iubetur qui tutelam administravit), an tutelae iudicio teneatur? et magis puto sufficere tutelae iudicium, quasi conexum sit hoc tutelae officio, quamvis post pubertatem admittatur.
6 Post completum vicesimum quintum annum aetatis si nondum rationes redditae sunt nec ad causam instrumenta pertinentia, fidei ac verecundiae curatorum convenit, ut consilio suo coeptam litem perficiant. si igitur cessent in his quae constituta sunt faciendis, magis puto sufficere negotiorum gestorum iudicium etiam *si iam* actum est, si tamen huius rei ratio
7 reddita non est. Iulianus libro vicesimo primo digestorum huiusmodi speciem proponit: quidam decedens filiis suis dederat tutores et adiecerat: 'eosque aneclogistos esse volo'. et ait Iulianus tutores, nisi bonam fidem in administratione praestiterint, damnari debere, quamvis testamento comprehensum sit, ut aneclogisti essent: nec eo nomine ex causa fideicommissi quicquam consequi debebunt, ut ait Iulianus, et est vera ista sententia: nemo enim ius publicum remittere potest huiusmodi cautionibus nec mutare formam antiquitus constitutam. damnum vero, quodcumque ex tutela quis senserit, et legari et per fideicom-
8 missum ei relinqui potest. Papinianus libro quinto responsorum ita scribit: pater tutelam filiorum consilio matris geri mandavit et eo nomine tutores liberavit. non idcirco minus officium tutorum integrum erit, sed viris bonis conveniet salubre consilium matris admittere, tametsi neque liberatio tutoris neque voluntas patris
9 aut intercessio matris tutoris officium infringat. Usque adeo autem licet tutoribus patris praeceptum neglegere, ut, si pater caverit, ne quid rei suae distraheretur vel ne mancipia distrahantur vel ne vestis vel ne domus vel ne aliae res periculo subiectae, liceat eis contemnere
10 hanc patris voluntatem. Ex quo innotuit tutori se tutorem esse, scire debet periculum tutelae ad eum pertinere. innotescere autem qualiterqualiter sufficit, non utique testato eum conveniri: nam etsi citra testationem, scilicet undecumque cognovit, nulla dubitatio est, quin debeat periculum ad ipsum respicere.

1003. Tutor, qui repertorium non fecit, [(26.7)7] quod vulgo inventarium appellatur, dolo fecisse videtur, nisi forte aliqua necessaria et iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. si quis igitur dolo inventarium non fecerit, in ea condicione est, ut teneatur in id quod pupilli interest, quod ex iureiurando in litem aestimatur. nihil itaque gerere ante inventarium factum eum oportet, nisi id quod dilationem nec modicam ex-
1 spectare possit. Si tutor cessaverit in distractione earum rerum quae tempore depereunt, suum periculum facit: debuit enim confestim officio suo fungi. quid si contutores exspectabat vel differentes vel etiam volentes se excusare, an ei ignoscatur? et non facile ignoscetur: debuit enim partibus suis fungi non quidem praecipiti
2 festinatione, sed nec moratoria cunctatione. Competet adversus tutores tutelae actio, si male contraxerint, hoc est si praedia comparaverint non idonea per sordes aut gratiam. quid ergo si neque sordide neque gratiose, sed non bonam condicionem elegerint? recte quis dixerit solam latam neglegentiam eos praestare in
3 hac parte debere. Si post depositionem pecuniae comparare praedia tutores neglexerunt, incipient in usuras conveniri: quamquam enim a praetore cogi eos oportet ad comparandum, tamen, si cessent, etiam usuris plectendi sunt tarditatis gratia, nisi si per eos
4 factum non est quo minus compararent. Pecuniae, quam in usus suos converterunt tutores, legitimas[1] usuras praestant, sed hoc ita demum, si evidenter doceantur pecuniam in usus suos convertisse: ceterum non utique qui non faeneravit vel non deposuit, in suos usus vertit, et ita divus Severus decrevit. doceri
5 igitur debet in usus suos pecuniam vertisse. Vertisse in suos usus non accipimus eum, qui debitor patris pupilli fuit, deinde ipse sibi non solvit: hic enim eas
6 usuras praestabit, quas patri promiserat. Si tutor pecuniam pupillarem suo nomine faeneravit, ita demum cogetur usuras quas percepit praestare, si susci-
7 piat pupillus ceterorum nominum periculum. Si deponi oporteat pecunias ad praediorum comparationem, si quidem factum est, usurae non current: sin vero factum non est, si quidem nec praeceptum est, ut deponantur, pupillares praestabuntur, si praeceptum est et neglectum, de modo usurarum videndum est. et solent praetores comminari, ut, si non fiat depositio vel quanto tardius fiat, legitimae[2] usurae praestentur: si igitur comminatio intercessit, iudex qui quandoque
8 cognoscet, decretum praetoris sequetur. Idem solent facere praetores etiam circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid, ut quidquid constiterit penes eos esse, eius gravissima usura pendatur: et hoc persequi oportere iudicem palam est

1) centesimas *Ulp.* 2) centesimae *Ulp.*

9 cum et alia poenae adiectione. Residuarum autem
10 summarum pupillares usuras pendi oportet. Quae
autem sunt pupillares usurae, videndum est. et ap-
paret hanc esse formam usurarum, ut eius quidem
pecuniae, quam quis in usus suos convertit, legitimam[1]
usuram praestet. sed et si negavit apud se esse pe-
cuniam et praetor pronuntiavit contra eum, legitimas[2]
solvere debebit, vel si moram depositioni fecit et prae-
tor irrogavit ei legitimas.[2] sed et si, dum negat ali-
quam quantitatem penes se esse, pupillis ad onera sua
expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniam
legitimis[3] usuris accipiendi, tenebitur in legitimis.[3]
item si a debitoribus legitimas[2] exegit. ex ceteris
causis secundum morem provinciae praestabit usuras
aut quincunces aut trientes aut si quae aliae leviores
11 in provincia frequentantur. Usurae a tutoribus non
statim exiguntur, sed interiecto tempore ad exigendum
et ad collocandum duum mensum, idque in iudicio
tutelae servari solet: quod spatium seu laxamentum
temporis tribui non oportet his, qui nummos impube-
12 rum vel adulescentium in suos usus converterunt. Si
usuras exactas tutor vel curator usibus suis retinuerint,
earum usuras agnoscere eos oportet: sane enim parvi
refert, utrum sortem pupillarem an usuras in usus suos
13 converterint. Pecuniae, quae in arca fuit, etiam
heredes curatoris tamdiu usuras praestabunt, quamdiu
non interpellaverint, ut loco defuncti curator constitua-
14 tur. Si tutor pro contutore condemnetur, an etiam
in usuras condemnandus sit, quaeritur. et placet, ut
multis rescriptis continetur et Papinianus libro duo-
decimo quaestionum ait, etiam in usuras eum con-
demnandum, si suspectum facere supersedit, et quidem
eas demum usuras cogendum praestare, quas etiam
15 suae administrationis cogitur. Sciendum est tuto-
rem et post officium finitum usuras debere in diem,
quo tutelam restituit.

1004. Etiam fideiussorem et heredes fide- [(27.7) 3] iussoris ad rationem eandem usurarum revocandos esse constat, ad quam et tutor revocatur.

[*Ad orationem Severi*].

1005. Imperatoris Severi oratione [(27. 9) 1 pr. — § 2]
prohibiti sunt tutores et curatores praedia rustica vel
1 suburbana distrahere. Quae oratio in senatu recitata
est Tertullo et Clemente consulibus idibus Iuniis et
2 sunt verba eius huiusmodi: 'Praeterea, patres con-
scripti, interdicam tutoribus et curatoribus, ne praedia
rustica vel suburbana distrahant, nisi ut id fieret, pa-
rentes testamento vel codicillis caverint. quod si forte
aes alienum tantum erit, ut ex rebus ceteris non possit
exsolvi, tunc praetor urbanus vir clarissimus adeatur,
qui pro sua religione aestimet, quae possunt[4] alienari
obligarive debeant, manente pupillo actione, si postea
potuerit probari obreptum esse praetori. si communis
res erit et socius ad divisionem provocet, aut si credi-
tor, qui pignori agrum a parente pupilli acceperit, ius
exsequetur, nihil novandum censeo'.

1006. Si defunctus dum viveret res ve- [(27. 9) 1 § 3] nales habuerit, testamento tamen non caverit, uti distraherentur, abstinendum erit venditione: non enim utique qui ipse voluerit vendere, idem etiam postea distrahenda putavit.

1) centesimam *Ulp.* 2) centesimas *Ulp.* 3) centesimis *Ulp.* 4) possessiones *scr.*, *cf.* (27. 9) 5 § 10 *extr.*

1007. Si minor viginti quinque annis [(27. 9) 1 § 4] emit praedia, ut, quoad pretium solveret, essent pignori obligata venditori, non puto pignus valere: nam ubi dominium quaesitum est minori, coepit non posse obligari.

Sed si pecunia alterius pupilli alteri pupillo [(27. 9) 3]
fundus sit comparatus isque pupillo vel minori[1] tradi-
tus, an pignoris obligationem possit habere is, cuius
pecunia fundus sit emptus? et magis est, ut salvum sit
ius pignoris secundum constitutionem imperatoris nostri
et divi patris eius ei pupillo, cuius pecunia comparatus
1 est fundus. Pignori tamen capi iussu magistratus vel
praesidis vel alterius potestatis et distrahi fundus pu-
pillaris potest. sed et in possessionem mitti rerum
pupillarium a praetore quis potest et ius pignoris con-
trahitur,[2] sive legatorum servandorum causa sive damni
infecti,[3] ut procedat, iuberi etiam possideri poterit:
hae enim obligationes sive alienationes locum habent,
quia non ex tutoris vel curatoris voluntate id fit, sed
2 ex magistratuum auctoritate. Item quaeri potest, si
fundus a tutore petitus sit pupillaris nec restituatur,
an litis aestimatio oblata alienationem pariat. et magis
est, ut pariat: haec enim alienatio non sponte tutorum
3 fit. Idemque erit dicendum et si fundus petitus sit,
qui pupilli fuit, et contra pupillum pronuntiatum tu-
toresque restituerunt: nam et hic valebit alienatio
4 propter rei iudicatae auctoritatem. Si ius ἐμφυτευτικὸν
vel ἐμβατευτικὸν habeat pupillus, videamus, an distrahi
hoc a tutoribus possit. et magis est non posse, quam-
5 vis ius praedii potius sit. Nec usus fructus alienari
potest, etsi solus fuit usus fructus pupilli. an ergo hic
nec non utendo amittatur, si tutor causam praebuerit
huius rei? et manifestum est restaurari debere. sed
si proprietatem habeat pupillus, non potest usum
fructum vel usum alienare, quamvis oratio nihil de
usu fructu loquatur. simili modo dici potest nec ser-
vitutem imponi posse fundo pupilli vel adulescentis
nec servitutem remitti: quod et in fundo dotali placuit.
6 Si lapidicinas vel quae alia metalla pupillus habuit
stypteriae vel cuius alterius materiae, vel si cretifodi-
nas argentifodinas vel quid aliud huic simile,

magis puto ex sententia orationis [(27. 9) 5 pr. — § 8]
1 impediri alienationem. Sed et si salinas habeat pu-
2 pillus, idem erit dicendum. Si pupillus alienum fun-
dum bona fide emptum possideat, dicendum puto ne
hunc alienare tutores posse: ea enim, quae quasi[3] pu-
3 pillaris vero distractus est, venditio valet. Si fundus
pupillo pigneratus sit, an vendere tutores? hunc enim
quasi debitoris, hoc est alienum vendunt. si tamen
impetraverat pupillus vel pater eius, ut iure dominii
possideant, consequens erit dicere non posse distrahi
quasi praedium pupillare. idemque et si fuerit ex
4 causa damni infecti iussus possidere. Si fundus[4]
legatus vel per fideicommissum fuerit relictus Seio a
pupillo herede instituto, an tutores restituere hunc
fundum possint sine auctoritate praetoris? et putem,
si quidem rem suam legavit, cessare orationem, sin
vero de re pupilli, dicendum erit locum esse orationi
5 nec inconsulto praetore posse alienare. Si pupillus
stipulanti spoponderit, an solvere possit sine praetoris
auctoritate? et magis est, ne possit: alioquin inventa
6 erit alienandi ratio. Sed si pater stipulanti fundum

1) vel minori *gloss.?* 2) et ius pign. contrahitur *Trib.* 3) *Exciderunt quaedam.* 4) per damnationem *ins.*

spoponderit successeritque pupillus in stipulatum, fortius dicetur sine praetoris auctoritate posse eum reddere. idemque et si iure hereditario alii successerit,
7 qui erat obligatus. Eadem ratione et si parens fundum vendidit vel quis alius, cui pupillus successerit, potest dici pupillum cetera venditionis inconsulto prae-
8 tore posse perficere. Fundum autem legatum repudiare pupillus sine praetoris auctoritate non potest: esse enim et hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat.

1008. Non passim tutoribus sub (27. 9) 5 § 9—15 optentu aeris alieni permitti debuit venditio: namque non esse viam eis distractionis tributam. et ideo praetori arbitrium huius rei senatus dedit, cuius officio in primis hoc convenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum aes alienum expediri. quaerere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat vel in numerato vel in nominibus, quae conveniri possunt, vel in fructibus conditis vel etiam in redituum spe atque obventionum. item requirat, num aliae res sint praeter praedia, quae distrahi possint, ex quarum pretio aeri alieno satisfieri possit. si igitur deprehenderit non posse aliunde exsolvi quam ex praediorum distractione, tunc permittet distrahi, si modo urgueat creditor aut usura-
10 rum modus parendum aeri alieno suadeat. Idem praetor aestimare debebit, utrum vendere potius an obligare permittat, nec non illud vigilanter observare, ne plus accipiatur sub obligatione praediorum faenoris, quam quod opus sit ad solvendum aes alienum: aut distrahendum arbitrabitur, ne propter modicum aes alienum magna possessio distrahatur, sed si sit alia possessio minor vel minus utilior pupillo, magis eam
11 iubere distrahi quam maiorem et utiliorem. In primis igitur quotiens desideratur ab eo, ut remittat distrahi, requirere debet eum, qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimium tutoribus vel curatoribus credere, qui nonnumquam lucri sui gratia adseverare praetori solent necesse esse distrahi possessiones vel obligari. requirat ergo necessarios pupilli vel parentes vel libertos aliquos fideles vel quem alium, qui notitiam rerum pupillarium habet, aut, si nemo inveniatur aut suspecti sint qui inveniuntur, iubere debet edi rationes itemque synopsin bonorum pupillarium, advocatumque pupillo dare, qui instruere possit praetoris religionem, an adsentire venditioni vel obligationi de-
12 beat. Illud quaeri potest, si praetor aditus permiserit distrahi possessionem provincialem, an valeat quod fecit. et putem valere: si modo tutela Romae agebatur et hi tutores eam quoque administrationem
13 subierant. Ne tamen titulo tenus tutores aere alieno allegato pecunia abutantur quam mutuam acceperunt, oportebit praetorem curare, ut pecunia accepta creditoribus solvatur et de hoc decernere dareque viatorem, qui ei renuntiet pecuniam istam ad hoc conversam, propter quod desiderata est alienatio vel obligatio.
14 Si aes alienum non interveniat, tutores tamen allegent expedire haec praedia vendere et vel alia comparare vel certe istis carere, videndum est, an praetor eis debeat permittere. et magis est, ne possit: praetori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares, sed ita demum, si aes alienum immineat. proinde et si permiserit aere alieno non allegato, consequenter dicemus nullam esse venditionem nullumque decretum: non enim passim distrahi iubere praetori tributum est, sed ita demum, si urgueat aes alienum.
15 Manet actio pupillo, si postea poterit probari obreptum esse praetori. sed videndum est, utrum in rem an in personam dabimus ei actionem. et magis est, ut in rem detur, non tantum in personam adversus tutores sive curatores.

1009. Communia praedia accipere de- (27.9) 5 § 16 bemus, si pro indiviso communia sint: ceterum si pro diviso communia sint, cessante oratione decreto locus erit.

Si pupillorum sint communia praedia (27.9) 7 pr. qui diversos tutores habent, videamus, an alienatio locum habere possit. et cum provocatio necessaria sit, puto alienationem impediri: neuter enim poterit provocare, sed ambo provocationem exspectare. item si eosdem tutores habeant, multo magis quis impeditam alienationem dicet.

1010. Si pupillus dedit pignori ex (27.9) 7 § 1—8 permissu praetoris, nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri. sed dicendum est posse creditorem ius suum exsequi: tutius tamen fecerit, si prius prae-
2 torem adierit. Si pater vel parens tutor sit alicui ex liberis, an praetor adeundus sit, si obligare velit? et magis est ut debeat: pronior tamen esse debet praetor
3 ad consentiendum patri. Si praetor tutoribus permiserit vendere, illi obligaverint, vel contra, an valeat quod actum est? et mea fert opinio eum, qui aliud fecit, quam quod a praetore decretum est, nihil egisse.
4 Quid ergo, si praetor ita decreverit: 'vendere obligareve permitto', an possit liberum arbitrium habere, qui faciat? et magis est ut possit, dummodo sciamus praetorem non recte partibus suis functum: debuit enim ipse statuere et eligere, utrum magis obligare an
5 vendere permittat. Si obligavit rem tutor sine decreto, quamvis obligatio non valeat, est tamen exceptioni doli locus, sed tunc, cum tutor acceptam mutuam pecuniam ei solverit, qui sub pignore erat
6 creditor. Item videndum est, an et obligare ei rem possit: et dicendum est, si eandem sortem acceperit nec gravioribus usuris, valere obligationem, ut ius prioris creditoris ad sequentem transeat.

1011. Si res pupillaris vel adulescentis (4.4) 49 distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet, venditio quidem valet, verumtamen si grande damnum pupilli vel adulescentis versatur, etiamsi collusio non intercessit, distractio per in integrum restitutionem revocatur.

[*Quando tutores administrationis rationem reddant*].

1012. Si legitimus tutor capite minutus (26.4) 5 § 5 sit, dicendum est desinere eum esse tutorem et locum esse iudicio tutelae finita tutela.

1013. Si pupillus heres exstiterit ei, cuius (27.3) 7 tutelam tutor suus gesserat, ex hereditaria causa cum
1 tutore suo habebit actionem. Si tutor in hostium potestatem pervenerit, quia finita tutela intellegitur, fideiussores,[1] qui pro eo rem salvam fore spoponderint, et si quis existat defensor eius, qui paratus est suscipere iudicium tutelae, vel si quis sit curator bonis eius constitutus, recte convenientur.

1014. [2]Si tutor rei publicae causa abesse (27.3) 9 coeperit ac per hoc fuerit excusatus, quod rei publicae causa aberit, tutelae iudicio locus est. sed si desierit

1) sponsores *Ulp.* 2) libro vicensimo quinto (XXV *pro* XXXV) *inscr. F.*

rei publicae causa abesse, consequenter desinit qui in
1 locum eius datus est et tutelae conveniri poterit. Si
duobus impuberibus fratribus tutor datus sit et alter
eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectae aetatis
constituti[1] reccidit, eum qui datus esset tutorem esse
desisse Neratius ait. quia igitur desinit, erit tutelae
actio etiam ex persona impuberis, quamvis, si testa-
mento datus fuisset, non desineret esse tutor eius, qui
adhuc erat impubes, quia semper legitima tutela testa-
2 mentariae cedit. Si testamento sub condicione tutor
datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione,
dicendum est locum esse tutelae iudicio existente con-
3 dicione, quia tutor esse desinit. Sed et si quis testa-
mento usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicen-
4 dum. Et generaliter quod traditum est pupillum
cum tutore suo agere tutelae non posse hactenus verum
est, si eadem tutela sit: absurdum enim erat a tutore
rationem administrationis negotiorum pupilli reposci,
in qua adhuc perseveraret. in qua autem desinit tutor
et iterum coepit esse, sic ex pristina administratione
tutelae debitor est pupillo, quomodo si pecuniam cre-
ditam a patre eius accepisset. quem igitur effectum
haec sententia habeat, videamus: nam si solus tutor
est, utique ipse secum non aget. sed vel per specia-
lem curatorem[2] conveniendus est vel pone eum con-
tutorem habere, qui possit adversus eum iudicem ac-
cipere, ex qua causa cum eo tutelae agi potest. quin
immo si medio tempore solvendo esse desierit, im-
5 putabitur contutoribus, cur non egerunt cum eo. Si
tutori curator sit adiunctus quamvis suspecto postulato,
non cogetur tutelae iudicium tutor suscipere, quia tutor
6 maneret. Sed et si fuerit tutor confiscatus, adversus
fiscum dandam esse actionem constat ei qui loco eius
7 curator datus sit vel contutoribus eius. Ceterae
actiones praeter tutelae adversus tutorem competunt,
etsi adhuc tutelam administrant, veluti furti, damni
iniuriae, condictio.

1015. Si filius familias tutelam administra- (27. 3) 11
verit, deinde fuerit emancipatus, remanere eum tutorem Iulianus ait et cum pupillus adoleverit, agendum cum eo eius quidem temporis, quod est ante emancipationem, in quantum facere potest, eius vero, quod est post emancipationem, in solidum, cum patre vero dumtaxat de peculio: manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem: neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quam tutela fuerit finita.

1016. Si tutor post pubertatem pupilli (27. 3) 13
negotia administraverit, in iudicium tutelae veniet id tantum, sine quo administratio tutelae expediri non potest: si vero post pubertatem pupilli is qui tutor eius fuerat fundos eius vendiderit, mancipia et praedia comparaverit, neque venditionis huius neque emptionis ratio iudicio tutelae continebitur. et est verum ea quae conexa sunt venire in tutelae actionem: sed et illud est verum, si coeperit negotia administrare post tutelam finitam, devolvi iudicium tutelae in negotiorum gestorum actionem: oportuit enim eum a semet ipso tutelam exigere. sed et si quis, cum tutelam administrasset, idem curator adulescenti fuerit datus, dicendum est negotiorum gestorum eum conveniri posse.

Eum actum, quem quis in servitute egit, (3. 5) 16
manumissus non cogitur reddere. plane si quid conexum fuit, ut separari ratio eius quod in servitute gestum est ab eo quod in libertate gessit non possit: constat venire in iudicium vel mandati vel negotiorum gestorum et quod in servitute gestum est. denique si tempore servitutis aream emerit et in ea insulam aedificaverit eaque corruerit, deinde manumissus fundum locaverit: sola locatio fundorum in iudicio negotiorum gestorum deducetur, quia ex superioris temporis administratione nihil amplius *in* iudicio deduci potest quam id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

Testamento datus postumo tutor nondum (26. 2) 19 § 2
est tutor, nisi postumus edatur: datur tamen adversus eum substituto pupilli negotiorum gestorum actio. sed si partus editus fuerit, deinde hic tutor, priusquam quicquam gereret, remotus a tutela fuerit, et hic eadem actione tenebitur. si quid plane gessit post editum partum, de eo quoque, quod ante gessit, tutelae iudicio tenebitur et omnis administratio in hac actione veniet.

[*De falso tutore* (*E.* 122)].

1017. Falsus tutor, qui in contrahendo (27. 6) 11
auctor minori duodecim vel quattuordecim annis[1] fuerit,
tenebitur in factum actione propter dolum malum.
1 Cuiuscumque condicionis fuerit vel sui iuris vel
alieni, qui dolo malo auctoritatem accommodavit, tene-
2 bitur hoc edicto. Sed et si quis filiae familias auctor
factus sit ad contrahendum, tenetur. idemque iuris est,
si ancillae quis tutore auctore credidisset: nam omni-
bus istis modis propter tutorem decipitur is qui con-
traxit, quia aliter cum impubere[1] contracturus non fuit,
3 quam si tutoris auctoritas intercessisset. Iulianus
libro vicesimo primo digestorum tractat, in patrem de-
beat dari haec actio, qui filiam minorem duodecim
annis nuptum dedit. et magis probat patri ignoscen-
dum esse, *qui* filiam suam maturius in familiam
sponsi perducere voluit: affectu enim propensiore magis
4 quam dolo malo id videri fecisse. Quod si intra
duodecim annos haec decesserit, cum haberet dotem,
putat Iulianus, si dolo malo conversatus sit is ad quem
dos pertinet, posse maritum doli mali exceptione con-
dicentem summovere in casibus, in quibus dotem vel
in totum vel in partem, si constabat matrimonium,
fuerat lucraturus.[2]

1018. [3]Quaesitum est apud Iulianum, an (23. 1) 9
sponsalia sint, ante duodecimum annum si fuerint nuptiae collatae. et semper Labeonis sententiam probavi existimantis, si quidem praecesserint sponsalia, durare ea, quamvis in domo loco nuptae esse coeperit: si vero non praecesserint, hoc ipso quod in domum deducta est non videri sponsalia facta. quam sententiam Papinianus quoque probat.

[*De suspectis tutoribus* (*E.* 123)].

1019. Haec clausula et frequens et per- (26. 10) 1
necessaria est: cottidie enim suspecti tutores postulan-
1 tur. Primum igitur tractemus, unde descendat
suspecti crimen et apud quos postulari quis possit
suspectus tutor vel curator, deinde quis et a quo et
ex quibus causis removetur, deque poena suspecti.

1) perfectae aetatis constituti *Trib.*
2) tutorem praetorium *Ulp.?*

1) *Ulpianus non solum impuberum sed etiam mulieris puberis mentionem fecit.* 2) in casibus . . . lucraturus *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 232). 3) *cf. fr.* 1017 § 3. 4.

2 Sciendum est suspecti crimen e lege duodecim tabu-
3 larum descendere. Damus autem ius removendi
suspectos tutores Romae praetoribus, in provinciis
4 praesidibus earum. An autem apud legatum pro-
consulis suspectus postulari possit, dubium fuit: sed
imperator Antoninus cum divo Severo Braduae Maurico
proconsuli Africae rescripsit posse, quia mandata iuris-
dictione officium ad eum totum iuris dicundi transit.
ergo et si praetor mandet iurisdictionem, simili modo
dicendum est suspectum posse apud eum postulari
cui mandata est: cum enim sit in provincia hoc re-
scriptum, consequens erit dicere et eum, cui a praetore
mandata est iurisdictio, posse de suspecto cognoscere.
5 Ostendimus, qui possunt de suspecto cognoscere:
nunc videamus, qui suspecti fieri possunt. et quidem
omnes tutores possunt, sive testamentarii sint, sive non
sint, sed alterius generis tutores. quare et si legitimus
sit tutor, accusari poterit. quid si patronus? adhuc
idem erit dicendum, modo ut meminerimus patrono
6 parcendum. Consequens est, ut videamus, qui pos-
sunt suspectos postulare: et sciendum est quasi publi-
cam esse hanc actionem, hoc est omnibus patere.
7 Quin immo et mulieres admittuntur, sed hae solae,
quae pietate necessitudinis ductae ad hoc procedunt,
ut puta mater. nutrix quoque et avia possunt. potest
et soror, nam in sorore et rescriptum exstat divi Severi:
et si qua alia mulier fuerit, cuius praetor perpensam
pietatem intellexerit non sexus verecundiam egre-
dientis, sed pietate productam non continere iniuriam
8 pupillorum, admittet eam ad accusationem. Si quis
de plebeis ob facta atrociora in tutela admissa fuerit
apud praetorem accusatus, remittitur ad praefectum
urbis graviter puniendus.

Tutor quoque contutorem potest suspectum [(26.10)3
facere, sive duret adhuc tutor, sive iam desierit ipse,
contutor autem maneat tutor: et ita divus Severus re-
scripsit. plus divus Pius Caecilio Paetino rescripsit
posse tutorem suspectum remotum contutores suos
1 suspectos facere. Liberti quoque pupillorum grate
facient, si tutores vel curatores eorum male gerentes
rem patronorum vel liberorum patronorum suspectos
fecerint: sed si patronum suum ut suspectum in tutela
facere velint, melius est libertos ab accusatione repelli,
ne in ipsa cognitione gravius aliquid emergat, cum
2 hoc aliis omnibus pateat. Non tantum autem adule-
scentis curator, sed etiam furiosi vel prodigi ut suspec-
3 tus removeri potest. Sed et si quis curam ventris
bonorumve administrat, non carebit huius criminis
4 metu. Praeterea videndum, an et sine accusatione
possit suspectus repelli. et magis est, ut repelli debeat,
si praetori liqueat ex apertissimis rerum argumentis
suspectum eum esse: quod favore pupillorum accipien-
5 dum est. Nunc videamus, ex quibus causis suspecti
removeantur. et sciendum est aut ob dolum in tutela
admissum suspectum licere postulare, si forte grassatus
in tutela est aut sordide egit vel perniciose pupillo vel
aliquid intercepit ex rebus pupillaribus iam tutor.
quod si quid admisit, ante tamen admisit, quam tutor
esset, quamvis in bonis pupilli vel in tutela, non potest
suspectus tutor postulari, quia delictum tutelam prae-
cessit. proinde si pupilli substantiam expilavit, sed
antequam tutor esset, accusari debet expilatae heredi-
6 tatis crimine, si minus, furti. Quaeri potest, si tutor
fuerit pupilli idemque sit curator confirmatus adule-
scenti, an possit ex delictis tutelae suspectus postulari,
et cum possit tutelae a concuratoribus conveniri, con-
sequens erit dicere cessare suspecti accusationem, quia
tutelae agi possit deposito officio et alio sumpto.
7 Idem erit quaerendum et si proponas aliquem de-
sisse esse tutorem et rursum coepisse (ut puta usque
ad tempus vel ad condicionem erat datus, deinde
iterum vel superveniente condicione testamentaria vel
etiam a praetore postea datus est), an suspectus postu-
lari possit. et quia duae tutelae sunt, si est qui eum
tutelae iudicio conveniat, aequissimum erit dicere
8 cessare crimen suspecti. Si autem ipse tutor est
solus, numquid, quia tutelae cessat, removendus sit ab
hac administratione, quasi in hac suspectus ex eo,
quod in alia male versatus sit? ergo et in eo, qui cura-
tor solus post finitam tutelam confirmatus est, idem
9 dici potest. Quod si quis ita tutor datus sit: 'quoad
in Italia erit, tutor esto' vel 'quoad trans mare non
ierit', an possit suspectus postulari ex eo gestu, quem
administravit, antequam trans mare abesset? et magis
est, ut postulari possit, quasi una tutela sit habens
10 intervalla. Si quis afuturus rei publicae causa de-
sideravit in locum suum constitui alium tutorem, an
reversus ex ante gesto suspectus postulari possit? et
quia potest ex priore gestu utili actione conveniri,
11 cessabit postulatio. Si curator ventri bonisque datus
fraudulenter versatus sit, deinde tutor datus, an postu-
lari suspectus propter fraudes in cura admissas possit,
dubitari potest. et si quidem habet contutores, non
poterit postulari, quia conveniri potest, si non habet,
12 amoveri potest. Si tutor inimicus pupillo parenti-
busve eius sit et generaliter si qua iusta causa prae-
torem moverit, cur non debeat in ea tutela versari,
13 reicere eum debebit. Severus et Antoninus re-
scripserunt Epicurio tutores, qui res vetitas sine de-
creto distraxerunt, nihil quidem egisse, verum si per
14 fraudem id fecerunt, removeri eos oportere. Tutor,
qui ad alimenta pupillo praestanda copiam sui non
15 faciat, suspectus est poteritque removeri. Sed si non
latitet, sed praesens nihil posse decerni contendit quasi
inopibus, si datis pupillo advocatis in mendacio revin-
catur, ad praefectum urbis remittendus est: neque enim
interest id agere quemquam, ut corrupta fide inquisi-
tionis tutor constituatur, an bona fide constitutum velut
praedonem bonis alienis incumbere: hic ergo non quasi
suspectus removebitur, sed remittetur puniendus ea
poena, qua solent adfici, qui tutelam corruptis mini-
16 steriis praetoris redemerunt. Qui pecuniam ad
praediorum emptionem conferre neque pecuniam de-
ponere pervicaciter perstant, quoad emptionis occasio
inveniatur, vinculis publicis iubentur contineri, et in-
super pro suspectis habentur. sed sciendum est non
omnes hac severitate debere tractari, sed utique humi-
liores: ceterum eos, qui sunt in aliqua dignitate positi,
17 non opinor vinculis publicis contineri oportere. Is
tutor, qui inconsideranter pupillum vel dolo abstinuit
18 hereditate, potest suspectus postulari. Qui ob segni-
tiam vel rusticitatem inertiam simplicitatem[1] vel in-
eptiam remotus sit, in hac causa est, ut integra existi-
matione tutela vel cura abeat. sed et is quis ob
fraudem non removebit aliquem, sed ei adiunxerit,
non erit famosus, quia non est abire tutela iussus.

*1020. [2]Cum lex in praeteritum quid in- [(1.3)22
dulget, in futurum vetat.

1) inertiam simplicitatem *gloss.* 2) *Incertum, quo pertineat,*

1021. [1]Is qui debitorem vi exemit, si sol- (2. 7) 6
verit, reum non liberat, quia poenam suam solvit.

1022. [2]Cum quidam tutores dati appellas- (26. 5) 2
sent, quidam autem non adessent, divus Pius rescripsit
dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.

1023. [1]Alterius circumventio alii non (50. 17) 49
praebet actionem.

LIBER XXXVI.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 2.]

[*Tutelae vel contra* (*E.* 124)].

[*De directa actione*].

1024. In omnibus quae fecit tutor, (27. 3) 1 pr.—§ 3
cum facere non deberet, item in his quae non fecit,
rationem reddet hoc iudicio, praestando dolum, culpam
1 et quantam in suis rebus diligentiam. Unde quaeri-
tur apud Iulianum libro vicensimo primo digestorum,
si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donatio-
nem accommodaverit, an tutelae iudicio teneatur. et
ait teneri eum: nam sicuti testamenti factio, inquit,
pupillis concessa non est, ita nec mortis quidem causa
2 donationes permittendae sunt. Sed et si non mortis
causa donaverit tutore auctore, idem Iulianus scripsit
plerosque quidem putare non valere donationem, et
plerumque ita est: sed nonnullos casus posse existere,
quibus sine reprehensione tutor auctor fit pupillo ad
deminuendum, decreto scilicet interveniente: veluti si
matri aut sorori, quae aliter se tueri non possunt, tutor
alimenta praestiterit: nam cum bonae fidei iudicium
sit, nemo feret, inquit, aut pupillum aut substitutum
eius querentes, quod tam coniunctae personae alitae
sint: quin immo per contrarium putat posse cum tutore
3 agi tutelae, si tale officium praetermiserit. Officio
tutoris incumbit etiam rationes actus sui conficere et
pupillo reddere: ceterum si non fecit aut si factas non
exhibet, hoc nomine iudicio tutelae tenebitur. de servis
quoque interrogationes, sed et quaestiones habendas et
hoc officio iudicis convenire placuit. nam divus Severus
decrevit, cum neque inventaria neque auctionalia pro-
ferentur, remedio eo uti debere, ut rationes a servis
qui rem gesserant proferantur: has rationes si esse
mala fide conscriptas a servis dicunt tutores, etiam in
quaestionem servi interrogari poterunt.

1025. Officio iudicis, qui tutelae cognoscit, (27. 2) 2
congruit reputationes tutoris non improbas admittere,
ut puta si dicat impendisse in alimenta pupilli vel
1 disciplinas. Modus autem, si quidem praetor arbi-
tratus est, is servari debet, quem praetor statuit: si
vero praetor non est aditus, pro modo facultatium
pupilli debet arbitrio iudicis aestimari: nec enim per-
mittendum est tutori tantum reputare quantum dedit,
2 si plus aequo dedit. Hoc amplius et si praetor mo-
dum alimentis statuit, verumtamen ultra vires faculta-
tium est quod decretum est nec suggessit praetori de
statu facultatium, non debet ratio haberi alimentorum
omnium, quia, si suggessisset, aut minuerentur iam de-
3 creta aut non tanta decernerentur. Sed si pater
statuit alimenta liberis quos heredes scripserit, ea prae-
stando tutor reputare poterit, nisi forte ultra vires
facultatium statuerit: tunc enim imputabitur ei, cur
non adito praetore desideravit alimenta minui.

1026. Praeterea si matrem aluit pu- (27. 3) 1 § 4—9
pilli tutor, putat Labeo imputare eum posse: sed est
verius non nisi perquam egenti dedit, imputare eum
oportere[1] de largis facultatibus pupilli: utrumque igitur
concurrere oportet, ut et mater egena sit et filius in
5 facultatibus positus. Sed si munus nuptiale matri
pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum Labeo
scripsit: nec perquam necessaria est ista muneratio.
6 Si pupillis tutores pater dedit, inter quos et libertum
suum, perque eum voluerit tutelam administrari, et
tutores certam summam ei statuerunt, quia aliter se
exhibere non poterat, habendam eius rationem quod
7 statutum est Mela existimat. Ergo et si ex inquisi-
tione propter rei notitiam fuerit datus tutor eique
alimenta statuerint contutores, debebit eorum ratio
8 haberi, quia iusta causa est praestandi. Sed et si
servis cibaria praestiterit vel libertis, scilicet rei pupilli
necessariis, dicendum est reputaturum: idemque et si
liberis hominibus, si tamen ratio praestandi iusta inter-
9 cedat. Item sumptus litis tutor reputabit et viatica,
si ex officio necesse habuit aliquo excurrere vel pro-
ficisci.

1027. [*Periculum tutelae ad tutorem pertinet,* (26. 7) 6
ex quo innotuit ei se tutorem esse:] hoc autem, quod
cognovit tutor, pupillus probare debebit.

1028. Quotiens tutor pecuniam pupillarem (26. 7) 9
faenori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. stipu-
lari enim debet aut pupillus aut servus pupilli: quod
si neque pupillus eius aetatis erit, ut stipulari possit,
neque servum habebit, tunc ipse tutor quive in eius
potestate erit, quo casu Iulianus saepissime scripsit
utilem actionem pupillo dandam. sed et si absens sit
pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari nequa-
1 quam ambigendum est. Si pater familias eum, pro
quo fideiussit, tutorem dederit filio suo, officio tutoris
convenit, ut, cum dies pecuniae praeterierit, creditori
debitum solvat: et ideo cessante eo si pupillus suae
tutelae factus solverit ex causa fideiussoria, non solum
mandati, sed etiam tutelae agere poterit: hoc enim ei
imputatur, cur pro se non solverit. quod si in diem
debitor fuit iste tutor, quibusdam videtur non venire
in tutelae iudicium, si modo is dies post tutelam fini-
tam supervenit: quod si dies adhuc durante tutela
venit, putant omnimodo devolvi in tutelae iudicium.
ego et hoc et superius ita verum puto, si facultatibus
labi tutor coepit: ceterum si idoneus tutor fuit, nihil
venire in tutelae iudicio. nec quisquam putet nullum
effectum hoc habere: namque si quis dixerit in tutelae
iudicium devolvi, et privilegio locus est et fideiussores[2]
2 tenebuntur, si rem salvam fore cautum est. Item si
temporali actione fuit obligatus tutor, dicendum est
3 locum esse tutelae iudicio, ut perpetua actio sit. Et
generaliter quod adversus alium praestare debuit pu-
pillo suo, id adversus se quoque praestare debet, for-
tassis et plus: adversus alios enim experiri sine actione
4 non potuit, adversus se potuit. Sed si sub usuris
gravioribus patri pupilli pecuniam debuit quam sint
pupillares, videndum est, an ei aliquid imputetur. et
si quidem solvit, nihil est quod ei imputetur: potuit
enim solvere nec onerare se usuris: si vero non solvit,
usuras cogendus est agnoscere, quas a se exigere de-
5 buit. Sicut autem solvere tutor quod debet, ita et
exigere quod sibi debetur potest, si creditor fuit patris

1) *Incertum, quo pertineat.* 2) *cf. fr.* 1014 § 1—3, *ubi de tutelae actione adversus temporarium tutorem reddenda agitur.*

1) imputare eum oportere *gloss.?* 2) sponsores *Ulp.*

pupilli: nam et sibi solvere potest, si modo fuit pecunia unde solvat, et si usurae fuerunt graviores quae ei debebantur, relevabitur eis pupillus, quia tutor se potuit liberare, sicut aliis quoque solvere et potuit et
6 debuit. Nec utique necesse habet, si conveniatur, per iudicem solvere, idcircoque si mala causa pupillaris est, denuntiare sibi verum[1] debet. denique imperator Antoninus cum patre etiam honoraria eos imputare pupillo prohibuit, si supervacaneam litem instituissent, cum convenirentur a vero creditore: nec enim prohi-
7 bentur tutores bonam fidem agnoscere. Non tantum autem sibi solvere tutor, verum etiam sibi creditam pecuniam scribere potest, ut Marcellus libro octavo digestorum scripsit, seque mutua pecunia poterit obli-
8 gare sibi mutuam proscribendo. Constat eum, qui ad augmentum datur, ut puta ad bona materna quae postea accesserunt vel ad quid aliud augmentum, administrare bona pristina non solere. si autem suspectum facere priorem tutorem supersedit vel satis ab eo exi-
9 gere, plectetur. Per contrarium autem qui datus est simpliciter tutor pupillo vel curator, si quid postea augmenti accesserit, periculo tenetur, quamvis soleat ad augmentum dari curator: quae res non facit, ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. sive igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus, sive datus non est, tenetur administrationis necessitate is qui antea erat datus.

1029. Nunc tractemus, si plures [(27. 3) 1 § 10—15] tutelam pupilli administraverint, pro qua quisque eorum
11 parte conveniendus sit. Et si quidem omnes simul gesserunt tutelam et omnes solvendo sunt, aequissimum erit dividi actionem inter eos pro portionibus virilibus
12 exemplo fideiussorum. Sed et si non omnes solvendo sint, inter eos qui solvendo sunt dividitur actio. sed prout quisque solvendo est, poterunt conveniri.
13 Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus praestiterit vel ex communi gestu nec ei mandatae sunt actiones, constitutum est a divo Pio et ab imperatore nostro et divo patre eius utilem actionem tutori
14 adversus contutorem dandam. Plane si ex dolo communi conventus praestiterit tutor, neque mandandae sunt actiones neque utilis competit, quia proprii delicti poenam subit: quae res indignum eum fecit, ut a ceteris quid consequatur doli participibus: nec enim ulla societas maleficiorum vel communicatio iusta
15 damni ex maleficio est. Usque adeo autem ad contutores non venitur, si sint solvendo contutores, ut prius ad magistratus qui eos dederunt vel ad fideiussores[2] veniatur: et ita imperator noster Ulpio Proculo rescripsit. quod enim Marcellus libro octavo digestorum scripsit quodque saepissime rescriptum est, quamdiu vel unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad magistratus qui dederunt veniri, sic erit accipiendum, si non contutor ob hoc conveniatur, quod suspectum facere vel satis exigere noluit.

1030. Videamus in tutelari causa quis iurare [(12. 3) 4] et adversus quem possit. et quidem ipse pupillus, si impubes est,[3] non potest: hoc enim saepissime rescriptum est. sed nec tutorem cogendum vel matrem pupilli admittendam, etsi parata esset iurare, divi fratres rescripserunt: grave enim videbatur et ignorantes et invitos tutores sub alieni compendii emolumento etiam periurium anceps subire. curatores quoque pupilli vel[1] adulescentis non esse cogendos in litem iurare rescriptis imperatoris nostri et divi patris eius continetur. si tamen tantam affectionem pupillo suo vel adulescenti tutores vel curatores praestare volunt, auctoritas iuris non refragabitur, quin iudicio, quod inter ipsos[2] acceptum est, finis eiusmodi possit adhiberi. non enim ad suam utilitatem iurisiurandi referenda aestimatio est, sed ad domini, cuius nomine tutelae ratio postula-
1 tur. adulescens vero si velit iurare potest. Deferre autem iusiurandum iudicem oportet: ceterum si alius detulerit iusiurandum vel non delato iuratum sit, nulla erit religio nec ullum iusiurandum: et ita constitutionibus expressum est imperatoris nostri et divi patris eius.
2 Iurare autem in infinitum licet. sed an iudex modum iuriiurando statuere possit, ut intra certam quantitatem iuretur, ne arrepta occasione in immensum iuretur, quaero. et quidem in arbitrio esse iudicis deferre iusiurandum nec ne constat: an igitur qui possit iusiurandum non deferre, idem possit et taxationem iuriiurando adicere, quaeritur: arbitrio tamen bonae fidei iudicis
3 etiam hoc congruit. Item videndum, an possit iudex, qui detulit iusiurandum, non sequi id, sed vel prorsus absolvere vel etiam minoris condemnare quam iuratum est: et magis est, ut ex magna causa et postea repertis
4 probationibus possit. Ex culpa autem non esse iusiurandum deferendum constat, sed aestimationem a iudice faciendam.

1031. Hanc actionem etiam in [(27. 3) 1 § 16. 17]
17 heredem tutoris competere constat. Sed et heredi pupilli aeque competit similibusque personis.

1032. Cum ostendimus heredem quoque [(27. 7) 4] tutelae iudicio posse conveniri, videndum, an etiam proprius eius dolus vel propria administratio veniat in iudicium. et exstat Servii sententia existimantis, si post mortem tutoris heres eius negotia pupilli gerere perseveraverit aut in arca tutoris pupilli pecuniam invenerit et consumpserit vel eam pecuniam quam tutor stipulatus fuerat exegerit, tutelae iudicio eum teneri suo nomine: nam cum permittatur adversus heredem ex proprio dolo iurari in litem, apparet eum iudicio
1 tutelae teneri ex dolo proprio. Neglegentia plane
2 propria heredi non imputabitur. Usuras quoque eius pecuniae, quam pupillarem agitavit, praestare debet heres tutoris: quantas autem et cuius temporis usuras praestare debeat, ex bono et aequo constitui ab iudice
3 oportet. Fideiussores[3] a tutoribus nominati si praesentes fuerunt et non contradixerunt et nomina sua referri in acta publica passi sunt, aequum est perinde teneri, atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. eadem causa videtur adfirmatorum, qui scilicet cum idoneos esse tutores adfirmaverint, fideiussorum[4] vicem sustinent.

1033. Non tantum ante condemnatio- [(27. 3) 1 § 18] nem, sed etiam post condemnationem desiderare tutor potest mandari sibi actiones adversus contutorem, pro quo condemnatus est.

[*De contraria actione*].

1034. Contrariam tutelae actionem praetor [(27. 4) 1] proposuit induxitque in usum, ut facilius tutores ad

1) debitum peti videri nec litem exspectare *similiave exciderunt.* 2) sponsores *Ulp.* 3) si impubes est *gloss.?*

1) pupilli vel *Trib.?* 2) et eum qui tutor fuit *similiave exciderunt.* 3) Sponsores *Ulp.* 4) sponsorum *Ulp.*

administrationem accederent scientes pupillum quoque
sibi obligatum fore ex sua administratione.[1] quam-
quam enim sine tutoris auctoritate pupilli non obligen-
tur nec in rem suam tutor obligare pupillum possit,
attamen receptum est, ut tutori suo pupillus sine tutoris
auctoritate civiliter obligetur ex administratione scilicet.
etenim provocandi fuerant tutores, ut promptius de suo
aliquid pro pupillis impendant, dum sciunt se receptu-
1 ros id quod impenderint. Haec actio non solum
tutori, verum etiam ei, qui pro tutore negotia gessit,
2 competere debet.[2] Sed et si curator sit vel pupilli
vel adulescentis vel furiosi vel prodigi, dicendum est
etiam his contrarium dandum. idem in curatore quo-
que ventris probandum est. quae sententia Sabini fuit
existimantis ceteris quoque curatoribus ex isdem causis
3 dandum contrarium iudicium. Finito autem officio
hanc actionem competere dicemus tutori: ceterum
quamdiu durat, nondum competit. sed si pro tutore
negotia gessit vel etiam curam administravit, locus erit
iudicio etiam statim, quia hoc casu in ipsum quoque
4 statim actio competit. Praeterea si tutelae iudicio
quis convenietur, reputare potest id quod in rem pu-
pilli impendit: sic erit arbitrii eius, utrum compensare
an petere velit sumptus. quid ergo, si iudex compen-
sationis eius rationem non habuit, an contrario iudicio
experiri possit? et utique potest: sed si reprobata est
haec reputatio et adquievit, non debet iudex contrario
5 iudicio id sarcire. An in hoc iudicio non tantum
quae pro pupillo vel in rem eius impensa sunt veniant,
verum etiam ea quoque, quae debebantur alias tutori,
ut puta a patre pupilli si quid debitum fuit, quaeritur.
et magis puto, cum integra sit actio tutori, non esse in
6 contrarium iudicium deducendum. Quid tamen si
ideo exspectavit, quia tutor erat et ideo non exegit?
videamus, an contrario iudicio tutelae indemnitatem
consequatur. quod magis probandum est: nam sicuti
quodcumque aliud gessit pro utilitate pupilli, id con-
trario iudicio consequetur, ita etiam id quod sibi de-
7 betur consequi debet vel eius securitatem. Ego et
si ex causa, quae tempore finitur, obligatio aliqua fuit,
8 tutelae contrarium iudicium esse ei opinor. Hanc
actionem dandam placet et si tutelae iudicio non aga-
tur: etenim nonnumquam pupillus idcirco agere tutelae
non vult, quia nihil ei debetur, immo plus in eum im-
pensum est, quam quod ei abest, nec impediendus est
tutor contrario agere.

Quid ergo, si plus in eum impendit, quam (27.4)3
est in facultatibus? videamus an possit hoc consequi.
et Labeo scripsit posse. sic tamen accipiendum est, si
expedit pupillo ita tutelam administrari: ceterum si
non expedit, dicendum est absolvi pupillum oportere:
neque enim in hoc administrantur tutelae, ut mergan-
tur pupilli. iudex igitur, qui contrario iudicio cognoscit,
utilitatem pupilli spectabit et an tutor ex officio sump-
1 tus fecerit. Contrarium iudicium an ad hoc quoque
competat, ut quis a pupillo exigat liberationem, viden-
dum est. et nemo dixit in hoc agere quem contrario
posse, ut tutelae iudicio liberetur, sed tantum de his,
quae ei propter tutelam absunt. consequitur autem
pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum
usuris, sed vel trientibus, vel his quae in regione
observantur, vel his quibus mutuatus est, si necesse
habuit mutuari, ut pupillo ex iusta causa prorogaret,
vel his a quibus pupillum liberavit, vel quibus caruit
tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolu-
2 tam. Plane si forte tutor aliquid pecuniae debuit
faenerare, aliquid ipse pro pupillo solvit, nec ipse
3 usuras consequitur nec pupillo praestabit. Quare et
si in usus suos convertit, deinde aliquid impendit in
rem pupillarem, quam impendit desinit vertisse et
exinde usuras non praestabit. et si ante impendit in
rem pupillarem, mox in usus suos vertit, non videbi-
tur vertisse quantitatem, quae concurrit cum quantitate
sibi debita, ut eius summae non praestet usuras.
4 Usuras utrum tamdiu consequetur tutor quamdiu
tutor est, an etiam post finitam tutelam, videamus, an
ex mora tantum. et magis est, ut, quoad ei reddatur
pecunia, consequatur: nec enim debet ei sterilis esse
5 pecunia. Si tamen fuit in substantia pupilli unde
consequetur, dicendum est non oportere eum usuras a
6 pupillo exigere. Quid ergo, si de re pupillari non
potuit sibi solvere, quia erat deposita ad praediorum
comparationem? si quidem non postulavit a praetore,
ut promatur pecunia vel hoc minus deponatur, sibi
imputet: si vero hoc desideravit nec impetravit, dicen-
7 dum est non deperire ei usuras. In contrario iudicio
sufficit tutori bene et diligenter negotia gessisse, etsi
8 eventum adversum habuit quod gestum est. Iudicio
contrario tutelae praestatur et id, quod in rem pupilli
versum ante tutelam[1] vel post tutelam, si negotiis
tutelae tempore gestis nexum probatur, et quod ante
impensum est, sive pro tutore negotia gessit et postea
tutor constitutus est, vel ventri erat curator: sed et si
non pro tutore negotia gerebat, debet venire quod ante
impensum est: deducuntur enim in tutelae iudicium
sumptus, quoscumque fecerit in rem pupilli, sic tamen,
9 si ex bona fide fecit. Hanc actionem perpetuam esse
palam est, et heredi et in heredem dari ceterosque
successores et ad quos ea res pertinet et in eos.

[*Rationibus distrahendis* (*E.* 125)].

1035. Rationibus distrahendis actione (27.3)1§19–24
non solum hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt, sed
20 omnes, qui iure tutores sunt et gerunt tutelam. Con-
siderandum est in hac actione, utrum pretium rei tan-
tum duplicetur an etiam quod pupilli intersit. et magis
esse arbitror in hac actione quod interest non venire,
21 sed rei tantum aestimationem. In tutela ex una
obligatione duas esse actiones constat: et ideo, sive
tutelae fuerit actum, de rationibus distrahendis agi non
potest, sive contra, tutelae actio quod ad speciem istam
22 perempta est. Hunc tamen tutorem, qui intercepit
pecuniam pupillarem, et furti teneri Papinianus ait:
qui etsi furti teneatur, hac actione conventus furti
actione non liberatur: nec enim eadem est obligatio
furti ac tutelae, ut quis dicat plures esse actiones eius-
dem facti, sed plures obligationes: nam et tutelae et
23 furti obligatur. Hanc actionem sciendum est per-
petuam esse et heredi similibusque personis dari ex eo
quod vivo pupillo captum est: sed in heredem ceteros-
24 que successores non dabitur, quia poenalis est. Haec
actio tunc competit, cum et tutelae actio est, hoc est
finita demum tutela.

1) Contrariam . . . administratione] *a compilatoribus haec praemissa esse* (*Gradenwitz, p.* 116) *pro certo non dixerim.*

2) Haec actio competere debet] *Ulpianum, cuius haec esse non possunt, suspicor de formula ad hanc speciem accommodanda egisse.*

1) ante tutelam *gloss.*

[*De eo, qui pro tutore etc.* (*E.* 126)].

1036. Protutelae actionem necessario prae- [(27.5) 1]
tor proposuit: nam quia plerumque incertum est, utrum
quis tutor an vero quasi tutor pro tutore administra-
verit tutelam, idcirco in utrumque casum actionem
scripsit, ut sive tutor est sive non sit qui gessit, actione
tamen teneretur. solent enim magni errores intercedere,
ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit et
sic gesserit, an vero non fuerit, pro tutore tamen munere
1 functus sit. Pro tutore autem negotia gerit, qui
munere tutoris fungitur in re impuberis, sive se putet
2 tutorem, sive scit non esse, finget tamen esse. Pro-
inde et si servus quasi tutor egerit, divus Severus
3 rescripsit dandum in dominum iudicium utile. Cum
eo, qui pro tutore negotia gessit, etiam ante puber-
tatem agi posse nulla dubitatio est, quia tutor non est.
4 Quare si quis finita tutela pro tutore negotia im-
5 puberis gessit, tenebitur. Sed et si prius pro tutore
administraverit, deinde quasi tutor, aeque tenebitur ex
eo quod pro tutore administravit, quamvis devolvatur
6 hic gestus in tutelae actionem. Si quis quasi tutor
negotia gesserit eius qui iam pubes est neque tutorem
habere potest, protutelae actio cessat: simili modo et
si eius, qui nondum natus est. nam ut pro tutore quis
gerat, eam esse personam oportet, cuius aetas recipiat
tutorem, id est impuberem esse oportet. sed erit nego-
7 tiorum gestorum actio. Si curator impuberi a prae-
tore datus negotia gesserit, an, quasi pro tutore gesserit,
teneatur, quaeritur. et est verius cessare hanc actio-
nem, quia officio curatoris functus est. si quis tamen,
cum tutor non esset, compulsus a praetore vel a prae-
side, dum se putat tutorem, gesserit tutelam, viden-
dum, an pro tutore teneatur. et magis est, ut, quamvis
compulsus gesserit, teneri tamen debeat, quia animo
tutoris gessit, cum tutor non esset. at iste curator non
8 quasi tutor, sed quasi curator gessit. In protutelae
9 iudicio usurae quoque veniunt. Sed utrum solummodo
in id quod gessit tenebitur an vero in id etiam quod
gerere debuit? et si quidem omnino non attigit tutelam,
non tenebitur: neque enim attingere debuit qui tutor
non fuit. quod si quaedam gessit, videndum, an etiam
eorum quae non gessit teneatur: et hactenus tenebitur,
si alius gesturus fuit. sed et si cognito, quod tutor
non fuit, abstinuit se administratione, videamus, an
teneatur, si necessarios pupilli non certioravit, ut ei
tutorem peterent[1]: quod verius est.

[*De magistratibus conveniendis* (*E.* 127)].

1037. Ius dandi tutores datum est omni- [(26.5) 3]
bus magistratibus municipalibus eoque iure utimur,
sed illum, qui ab eodem municipio vel agro eiusdem
municipii est.

1038. In ordinem subsidiaria actio non [(27.8) 1]
dabitur, sed in magistratus, nec in fideiussores[2] eorum:
hi enim rem publicam salvam fore promittunt, non
pupilli. proinde nec nominatores magistratuum ex hac
causa tenebuntur, sed soli magistratus. sed si ordo
receperit in se periculum, dici debet teneri eos, qui
praesentes fuerunt: parvi enim refert, nominaverint vel
fideiusserint[3] an in se periculum receperint: utilis ergo
in eos actio competit. sed si a magistratibus munici-
palibus tutor datus sit, non videtur per ordinem electus.
1 Neque praetor neque quis alius, cui tutoris dandi
2 ius est, hac actione tenebitur. Si praeses provinciae
denuntiare magistratus tantum de facultatibus tutorum
voluit, ut ipse daret, videamus, an et quatenus tenean-
tur. et extat divi Marci rescriptum, quo voluit eos, qui
praesidi renuntiant, non perinde teneri atque si ipsi
dedissent, sed si deceperunt, gratia forte aut pecunia
falsa renuntiantes. plane si praeses provinciae satis
eos exigere iussit, non dubitabimus teneri eos, etiamsi
3 praeses dederit. Si praeses provinciae nominibus
ab alio acceptis ad magistratus municipales remiserit,
ut se de nominibus instruant, et perinde instructus
dederit tutores: an exemplo eorum qui praetorem in-
struunt debeant magistratus teneri, quaeritur: utique
enim interest, utrum ipsi magistratus nomina electa
dederint praesidi an ea, quae ab alio praeses accepit,
inquisierint. et puto utroque casu sic teneri, quasi
4 dolo vel lata culpa versati sunt. Non tantum pupilli,
sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt.
5 Si curatores fuerunt minus idonei dati, dicendum est
teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorum vel
nominibus ab eis acceptis praeses dederit. sed et si
ad eos remiserit, ut ipsi dent vel post dationem ut
exigerent satisdationem, periculum ad eos pertinebit.
6 Magistratibus imputatur etiam, si omnino tutor vel
curator datus non sit: sed ita demum tenentur, si
moniti non dederint. ideo damnum, quod impuberes
vel adulescentes medio tempore passi sunt, ad eos
magistratus pertinere non ambigitur, qui munere man-
7 dato non paruerunt. Sciendum autem est, si magi-
stratus municipales data opera tutelam distulerint in
successores suos vel si satisdationem data opera traxerint
8 quoad successores accipiant, nihil eis prodesse. Di-
vus Hadrianus rescripsit etiam in eum, qui electus est
ad aestimandas tutorum satisdationes, actionem dan-
9 dam. Si inter magistratus hoc convenerit, ut alterius
tantum periculo tutores darentur, conventiones pupillo
non praeiudicare divus Hadrianus rescripsit: conven-
tione enim duumvirorum ius publicum mutari non po-
test. prius tamen arbitror conveniendum eum, qui hoc
suscepit, deinde excussis facultatibus eius tunc venien-
dum ad collegam, quemadmodum, si solus dedisset,
diceremus prius eum, deinde collegam adgrediendum.
10 'Si quando desint in civitate, ex qua pupilli oriundi
sunt, qui idonei videantur, officium est magistratuum
exquirere ex vicinis civitatibus honestissimum quemque
et nomina praesidibus provinciae mittere, non ipsos
11 arbitrium dandi sibi vindicare'.[1] Si magistratus ab
initio tutorem idoneum dedit et satis non exegit,
non sufficit: quod si satis exegit et idoneum exegit,
quamvis postea facultatibus lapsi sint tutores vel fide-
iussores,[2] nihil est, quod ei qui dedit imputetur: non
enim debent magistratus futuros casus et fortunam pu-
12 pillo praestare. Sed et si satis non exegit, idoneus
tamen tutor eo tempore fuit, quo tutelae agi potest,
13 sufficit. Probatio autem non pupillo incumbit, ut
doceat fideiussores[2] solvendo non fuisse cum acciperen-
tur, sed magistratibus, ut doceant eos solvendo fuisse.
14 Privilegium in bonis magistratus pupillus non habet,
sed cum ceteris creditoribus partem habiturus est.
15 Exigere autem cautionem magistratus sic oportet,

1) sed et si cognito . . . . peterent] *interpolationis suspicionem movent verba* 'cognito quod tutor non fuit' *et* 'certioravit (*Gradenwitz, p.* 238)'. 2) praedes *Ulp.* 3) spoponderint *Ulp.*

1) *Sunt haec verba rescripti divorum fratrum, cf.* (26. 5) 24.
2) sponsores *Ulp.*

ut pupilli servus aut ipse pupillus, si fari potest et in
praesentiarum est, stipuletur a tutoribus, item fideius-
soribus[1] eorum rem salvam fore: aut, si nemo est qui
stipuletur, servus publicus stipulari debet rem salvam
16 fore pupillo, aut certe ipse magistratus. Plane ubi
servus publicus vel ipse magistratus stipulatur, dicen-
17 dum est utilem actionem pupillo dandam. Si filius
familias fuit magistratus et caveri pupillo non curaverit
aut non idonee cautum sit culpa eius, an et quatenus
in patrem eius actio danda sit, quaeritur. et ait Iulia-
nus in patrem de peculio dandam, sive voluntate eius
filius decurio factus sit sive non: nam et si voluntate
patris magistratum administravit, attamen non oportere
patrem ultra quam de peculio conveniri, quasi rem
publicam salvam solam fore promittat, qui dat volun-
tatem, ut filius decurio creetur.

LIBER XXXVII.

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

[*Furti nec manifesti* (*E.* 128)].

1039. [2]Furem nocturnum si quis occiderit, (48.8) 9
ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo
suo non potuit.

1040. [3]In furti actione non quod in- (47.2) 50 pr.
terest quadruplabitur vel[4] duplabitur, sed rei verum
pretium. sed et si res *in* rebus humanis esse de-
sierit, cum iudicatur, nihilo minus condemnatio facienda
est. itemque et si nunc deterior sit, aestimatione relata
in id tempus, quo furtum factum est. quod si pretiosior
facta sit, eius duplum, quanti tunc, cum pretiosior facta
est, fuerit, aestimabitur, quia et tunc furtum eius factum
esse verius est.

1041. [5]Ope consilio furtum factum (47.2) 50 § 1—4
Celsus ait non solum, si idcirco fuerit factum, ut socii
furarentur, sed et si non, ut socii furarentur, inimicitia-
2 rum tamen causa fecerit. Recte Pedius ait, sicut
nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium
3 vel opem ferre sine dolo malo posse. Consilium
autem dare videtur, qui persuadet et impellit atque in-
struit consilio ad furtum faciendum: opem fert, qui mini-
sterium atque adiutorium ad subripiendas res praebet.
4 Cum eo, qui pannum rubrum ostendit fugavitque
pecus, ut in fures incideret, si quidem dolo malo fecit,
furti actio est: sed et si non furti faciendi causa hoc
fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus:
idcirco Labeo scribit in factum dandam actionem.

Si quis uxori res mariti subtra- (47.2) 52 pr. — § 6
henti opem consiliumve accommodaverit, furti tenebi-
1 tur. Sed et si furtum cum ea fecit, tenebitur furti,
2 cum ipsa non teneatur. Ipsa quoque si opem furi
3 tulit, furti non tenebitur, sed rerum amotarum. Servi
vero sui nomine furti eam teneri nequaquam ambigen-
4 dum est. Idem dicendum est et in filio familias
milite: nam ipse patri furti non tenebitur, servi autem
sui nomine castrensis tenebitur, si patri servus furtum
5 fecerit. Sed si filius meus, qui habet castrense pe-
culium, furtum mihi fecerit, an possim actione utili
adversus eum agere, videndum est, cum habeat, unde
6 satisfaciat. et potest defendi agendum. An autem

1) sponsoribus *Ulp.* 2) *Ad XII tab.* (VIII, 12): 'si nox furtum faxsit, si im occisit, iure caesus esto'. 3) *Ad XII tab.* (VIII, 16): 'si adorat furto, quod nec manifestum erit, . . . [*duplione damnum decidito*]'. 4) quadruplabitur vel *Trib.? Hoc enim libro de solo furto nec manifesto agi videtur.* 5) *Ad formulae verba:* 's. p. A° A° a N° N° opeve consilio N[i] N[i] . . .'

pater filio teneatur, si rem eius castrensis peculii sub-
traxerit, videamus: et putem teneri: non tantum igitur
furtum faciet filio, sed etiam furti tenebitur.

1042. [1]Eum creditorem, qui post (47.2) 52 § 7—24
solutam pecuniam pignus non reddat, teneri furti Mela
ait, si celandi animo retineat: quod verum esse arbitror.
8 Si sulpurariae sunt in agro et inde aliquis terram
egessisset abstulissetque, dominus furti aget: deinde
colonus conducti actione consequetur, ut id ipsum sibi
9 praestaretur. Si servus tuus vel filius polienda vesti-
menta susceperit, an furti actionem habeas, quaeritur.
et si quidem peculium servi solvendo sit, potes habere
furti actionem: si non fuerit solvendo, dicendum est
10 non competere furti actionem. Sed et si rem furti-
vam imprudens quis emerit et ei subrepta sit, habebit
11 furti actionem. Apud Labeonem relatum est, si
siliginario quis dixerit, ut quisquis nomine eius siligi-
nem petisset, ei daret, et quidam ex transeuntibus cum
audisset, petiit eius nomine et accepit: furti actionem
adversus eum, qui suppetet, siliginario competere, non
mihi: non enim mihi negotium, sed sibi siliginarius
12 gessit. Si fugitivum meum quis quasi suum a
duumviro vel ab aliis qui potestatem habent de carcere
vel custodia dimitteret, an is furti teneatur? et placet,
si fideiussores dedit, in eos domino actionem dandam,
ut hi actiones suas mihi mandent: quod si non acce-
perint fideiussorem, sed tamquam suum accipienti ei
tradiderint, dominum furti actionem adversus plagia-
13 rium habiturum. Si quis de manu alicuius nummos
aureos vel argenteos vel aliam rem excusserit, ita furti
tenetur, si ideo fecit, ut alius tolleret, isque sustulerit.
14 Si quis massam meam argenteam subripuerit et
pocula fecerit, possum vel poculorum vel massae furti
agere vel condictione. idem est et in uvis et in musto
et in vinaceis: nam et uvarum et musti et vinaceorum
15 nomine furti agere potest, sed et condici. Servus,
qui se liberum adfirmavit, ut sibi pecunia crederetur,
furtum non facit: namque hic nihil amplius quam
idoneum se debitorem adfirmat. idem est et in eo,
qui se patrem familias finxit, cum esset filius familias,
16 ut sibi promptius pecunia crederetur. Iulianus libro
vicensimo secundo digestorum scripsit, si pecuniam
quis a me acceperit, ut creditori meo solvat, deinde,
cum tantam pecuniam eidem creditori deberet, suo
17 nomine solverit, furtum non facere. Si Titius alie-
nam rem vendidit et ab emptore accepit nummos, non
18 videtur nummorum furtum fecisse. Si ex duobus
sociis omnium bonorum unus rem pignori acceperit
eaque subrepta sit, Mela scripsit eum solum furti
habere actionem, qui pignori accepit, socium non ha-
19 bere. Neque verbo neque scriptura quis furtum
facit: hoc enim iure utimur, ut furtum sine contrecta-
tione non fiat. quare et opem ferre vel consilium dare
20 tunc nocet, cum secuta contrectatio est. Si quis
asinum meum coegisset et in equas suas τῆς γονῆς
dumtaxat χάριν admisisset, furti non tenetur, nisi
furandi quoque animum habuit. quod et Herennio
Modestino studioso meo de Dalmatia consulenti re-
scripsi circa equos, quibus eiusdem rei gratia subiecisse
quis equas suas proponebatur, furti ita demum teneri,
si furandi animo id fecisset, si minus, in factum agen-
21 dum. Cum Titio honesto viro pecuniam credere
vellem, subiecisti mihi alium Titium egenum, quasi ille

1) *Ad formulae verba:* 'furtum factum esse'.

esset locuples, et nummos acceptos cum eo divisisti:
furti tenearis, quasi ope tua consilioque furtum factum
22 sit: sed et Titius furti tenebitur. Maiora quis pon-
dera tibi commodavit, cum emeres ad pondus: furti
eum venditori teneri Mela scribit: te quoque, si scisti:
nam non ex voluntate venditoris accipis, cum erret
23 in pondere. Si quis servo meo persuaserit, ut no-
men suum ex instrumento puta emptionis tolleret, et
24 Mela scripsit et ego puto furti agendum. Sed si
servo persuasum sit, ut tabulas meas describeret, puto,
si quidem servo persuasum sit,[1] servi corrupti agen-
dum, si ipse fecit, de dolo actionem dandam.[2]

1043. [3]Si linea margaritarum subrepta sit, dicendus est numerus. sed et si de vino furti agatur, necesse est dici, quot amphorae subreptae sint. si vasa subrepta sint, numerus erit dicendus. (47. 2) 52 § 25

1044. [4]Haec adiectio 'plurisve' non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio haec 'solidos decem[5] plurisve' ad minutulam summam referatur. (50. 16) 192

1045. [6]Si servus meus, qui habebat peculii administrationem liberam, pactus sit cum eo non donationis causa, qui rem eius peculiarem subripuerat, recte transactum videtur: quamvis enim domino quaeratur furti actio, attamen in peculio servi est. sed et si tota poena furti dupli servo soluta sit, non dubie fur liberabitur. cui consequens est, ut, si forte a fure acceperit servus, quod ei rei satis esse
27 videatur, similiter recte transactum videatur. Si
quis iuraverit se furtum non fecisse, deinde rem furti-
vam contrectet, furti quidem actio peremitur, rei tamen
persecutio domino servatur. (47.2) 52 § 26. 27

1046. [7]Si servus subreptus heres institutus fuerit, furti iudicio actor consequetur etiam pretium hereditatis, si modo servus, antequam iussu domini adeat, mortuus fuerit. condicendo quoque mor-
29 tuum idem consequetur. Si statuliber subreptus sit
vel res sub condicione legata, deinde, antequam adea-
tur, extiterit condicio, furti iam agi non potest, quia
desiit interesse heredis: pendente autem condicione
tanti aestimandus est, quanti emptorem potest invenire. (47.2) 52 § 28. 29

[*De noxali actione*].

1047. Si servus communis furtum fecerit, quivis ex dominis in solidum noxali iudicio tenetur: eoque iure utimur. sed non alias poterit is qui conventus est evadere litis aestimationem, nisi in solidum noxae dederit servum, nec ferendus est, si partem dedere fuerit paratus. plane si propter hoc, quod socii dedere parati non fuerint, in solidum fuerit condemnatus, communi dividundo vel familiae erciscundae iudicio adversus eos experietur. ante noxale sane iudicium acceptum poterit sua parte cedendo securitatem consequi, ne necesse habeat suscipere iudicium: quamquam quis possit dicere evenire, ut, dum pars eive data amittat actionem: dominus enim pro parte factus non potest cum socio noxali experiri. fortassis nec communi dividundo agere possit eius maleficii nomine, quod ante communionem admissum est: quod si non potest, evidenti iniuria adficietur. sed melius est dicere, competere ei communi dividundo iudicium. (9. 4) 8

1048. Si quis servum pigneratum, deinde a debitore subreptum emerit a debitore, nomine eius furti tenebitur domino servi adquisito, nec oberit, quod Serviana potest ei homo avocari. idemque et si a minore quis viginti quinque annis emerit vel in fraudem creditorum sciens: hi enim, quamvis auferri eis dominium possit, interim tamen conveniendi sunt. (9. 4) 36

1049. [*Si servum alienum, qui furtum mihi fecerit, post litem contestatam redemero, condemnandus erit venditor,*] quemadmodum si alii vendidisset: parvi enim refert, cui vendiderit, adversario an alii: suaque culpa litis aestimationem sublaturum, qui vendendo noxae
1 deditionem sibi ademit. Iulianus autem libro vicen-
simo secundo digestorum scribit, si servum pro derelicto
habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me, quia statim
meus esse desinit, ne eius nomine, qui sine domino
2 sit, furti sit actio. Si servus meus rem tuam sub-
traxerit et vendiderit tuque nummos quos ex pretio
habebat ei excusseris, locus erit furti actioni ultro
citroque: nam et tu adversus me furti ages noxali servi
3 nomine et ego adversus te nummorum nomine. Sed
et si servo creditoris mei solverim nummos, ut is eos
domino suo det, aeque locus erit furti actioni, si is
nummos acceptos interceperit. (9. 4) 38

1050. Si ad libertatem proclamaverit[1] is cuius nomine noxale iudicium susceptum est, sustineri debet id iudicium, quoad de statu eius iudicetur: et sic, si quidem servus fuerit pronuntiatus, noxale iudi-
1 cium exercebitur, si liber, inutile videbitur. Si quis
pro servo mortuo ignorans eum decessisse noxale iudi-
cium acceperit, absolvi debet, quia desiit verum esse
2 propter eum dare oportere. Hae actiones perpetuae
sunt locumque habebunt tamdiu, quamdiu servi de-
dendi facultatem habemus: nec tantum nobis, verum
etiam successoribus nostris competent, item adversus
successores, sed non quasi in successores, sed iure
dominii. proinde et si servus ad alium pervenisse pro-
ponatur, iure dominii noxali iudicio novus dominus
convenietur. (9. 4) 42

1051. Si servus ab hostibus captus sit, de quo quis in iure interrogatus responderit in sua potestate esse, quamvis iura postliminiorum possint efficere dubitare nos, attamen non puto locum esse noxali actioni, quia non est in nostra potestate.
1 Quamquam autem placet etiam eum teneri, qui alie-
num servum suum fassus esset, attamen rectissime
placuit eum demum teneri, qui suum potuit habere,
ceterum, si dominium quaerere non potuit, non teneri. (11. 1) 16

1052. Si mulier intercedendi animo servum alienum suum esse responderit, quasi intercesserit auxilio senatus consulti utetur. plane si pro bona fide serviente sibi responderit, non videtur intercessisse. (16. 1) 26

[*Furti concepti* (*E.* 129)]?

1053. [2]Ubi numerus testium non adicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est. (22. 5) 12

---

1) si quidem . . . sit *Trib.* 2) si ipse . . . dandam *Trib.* 3) *Ad formulae verba* 'paterae aureae'. 4) *Ad formulae verba* 'quae fuit sestertiorum decem milium plurisve'? *arg. schol.* 2 *ad Bas.* 22, 6, 9 *id.* (47. 2) 19 § 3. *Cf. etiam Zachariae v. Lingenthal, ZRG* XXI *p.* 210 *sq.* 5) HS X *Ulp.* 6) *Ad formulae verba* 'quam ob rem N^m N^m . . . damnum decidere oportet'. 7) *Ad condemnationem.*

1) in libertatem adseratur *Ulp.* 2) *cf. Gai.* 3, 186: testibus praesentibus.

[*De tigno iuncto* (*E.* 131)].

1054. Lex duodecim tabularum neque sol- (47. 3) 1
vere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum neque vindicare (quod providenter lex effecit, ne vel aedificia sub hoc praetextu diruantur vel vinearum cultura turbetur): sed in eum, qui convictus est
1 iunxisse, in duplum dat actionem. Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua aedificium constet, vineaeque necessaria. unde quidam aiunt tegulam quoque et lapidem et testam ceteraque, si qua aedificiis sunt utilia (tigna enim a tegendo dicta sunt[1]), hoc amplius et calcem et harenam tignorum appellatione contineri. sed et in vineis tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, ut puta per-
2 ticae pedamenta. Sed et ad exhibendum danda est actio: nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem aedificio inclusit vinxitve: non enim sic eum convenimus quasi possidentem, sed ita, quasi dolo malo fecerit, quo minus possideat.

LIBER XXXVIII.

[*De furtis* (*E. XXIII*) 2.]

[*Furti manifesti* (*E.* 132)].

1055. Si quis ex domo, in qua nemo (47. 2) 53
erat, rapuerit, actione de bonis raptis in quadruplum convenietur, furti non[2] manifesti, videlicet si nemo eum deprehenderit tollentem.

1056. Haec verba 'quanti eam rem (50. 16) 193
paret esse' non ad quod interest, sed ad rei aestimationem referuntur.

[*De condictione furtiva*].[3]

1057. Proinde etsi ope consilio alicuius (13. 1) 6
furtum factum sit, condictione non tenebitur, etsi furti tenetur.

1058. Sive manifestus fur sive nec mani- (13. 1) 10
festus sit, poterit ei condici. ita demum autem manifestus fur condictione tenebitur, si deprehensa non fuerit a domino possessio eius: ceterum nemo furum condictione tenetur, posteaquam dominus possessionem adprehendit. et ideo Iulianus, ut procedat in fure manifesto tractare de condictione, ita proponit furem deprehensum aut occidisse aut fregisse aut effudisse
1 id quod interceperat. Ei quoque, qui vi bonorum raptorum tenetur, condici posse Iulianus libro vicen-
2 simo secundo digestorum significat. Tamdiu autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium eius rei ab eo recedat: et ideo si eam rem alienaverit,
3 condicere non poterit. Unde Celsus libro duodecimo digestorum scribit, si rem furtivam dominus pure legaverit furi, heredem ei condicere non posse: sed et si non ipsi furi, sed alii, idem dicendum est cessare condictionem, quia dominium facto testatoris, id est domini, discessit.

Et ideo eleganter Marcellus definit libro (13. 1) 12
septimo: ait enim: si res mihi subrepta tua remaneat, condices. sed et si dominium non tuo facto amiseris,
1 aeque condices. In communi igitur re eleganter ait interesse, utrum tu provocasti communi dividundo iudicio an provocatus es, ut, si provocasti communi dividundo iudicio, amiseris condictionem, si provocatus
2 es, retineas. Neratius libris membranarum Aristonem existimasse refert eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta est.

*

1059. [1]Si servus non sit unius, sed plurium (11. 1) 17
et omnes mentiti sunt eum in sua potestate non esse vel quidam ex illis, aut dolo fecerunt quo minus sit in potestate, unusquisque illorum tenebitur in solidum, quemadmodum tenerentur, si haberent in potestate: is vero, qui nihil dolo fecerit quo minus in potestate haberet vel non negavit, non tenebitur.

1060. [1]Meminisse oportebit nunc furti (47. 2) 93
plerumque criminaliter agi et eum qui agit in crimen subscribere, non quasi publicum sit iudicium, sed quia visum est temeritatem agentium etiam extraordinaria animadversione coercendam. non ideo tamen minus, si qui velit, poterit civiliter agere.

[*Si is qui testamento liber etc.* (*E.* 135)].

1061. Si dolo malo eius, qui liber (47. 4) 1 pr. § 1
esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem in bonis, quae eius fuerunt, qui eum liberum esse iusserit, factum esse dicetur, quo minus ex his bonis ad heredem aliquid perveniret: in eum intra
1 annum utilem dupli iudicium datur. Haec autem actio, ut Labeo scripsit, naturalem potius in se quam civilem habet aequitatem, si quidem civilis deficit actio: sed natura aequum est non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est, quia neque ut servum se coerceri posse intellegit spe imminentis libertatis, neque ut liberum damnari, quia hereditati furtum fecit, hoc est dominae, dominus autem dominave non possunt habere furti actionem cum servo suo, quamvis postea ad libertatem pervenerit vel alienatus sit, nisi si postea quoque contrectaverit. e re itaque esse praetor putavit calliditatem et protervitatem horum, qui hereditates depopulantur, dupli actione coercere.

1062. [2]Non alias tenebitur iste libertus, (47. 4) 1 § 2
quam si dolo quid dissipasse proponatur. culpa autem neglegentiaque servi post libertatem excusata est, sed culpa dolo proxima dolum repraesentat. proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio, quamvis alias Aquilia tenetur ob hoc, quod damnum qualiterqualiter dederit. habet itaque certum finem ista actio, ut et dolo fecerit iste et post mortem domini et ante aditam hereditatem. ceterum si sine dolo, aut dolo quidem, verum vivo domino, non tenebitur hac actione: quin immo et si post mortem post aditam hereditatem, cessabit actio: nam ubi adita hereditas est, iam quasi liber conveniri potest.

1063. [3]Quid tamen, si sub condicione (47. 4) 1 § 3
accepit libertatem? ecce nondum liber est: sed ut servus potest coerceri: idcirco dicendum est cessare hanc actionem.

[4]Labeo putavit sub condicione manumissum (47. 4) 3
rem amoventem, si cito condicio extitit, hac actione conveniendum.

Sed ubi[5] libertas competit continuo, (47. 4) 1 § 4—7

1) tigna enim . . . dicta sunt *gloss.?* 2) non furti *scr.* 3) *De condictione furtiva Ulpianum post furti actiones ad modum appendicis egisse puto.*

1) *Haec quoque appendicis hoc loco subiecti videntur esse.* 2) *Ad v.* 'dolo malo'. 3) *Ad v.* 'eius qui liber esse iussus erit'. 4) *Hoc fr. compilatores suo loco moverunt et subiecerunt fr.* (47. 4) 2, *cuius inscriptionem — libro tertio decimo ad edictum — librarius per errorem repetivit.* 5) Ubi igitur *similiterve Ulp.*

dicendum est posse et debere hanc actionem dari ad-
5 versus eum, qui pervenit ad libertatem. Si servus
pure legatus ante aditam hereditatem quid admiserit
in hereditate, dicendum est, quia dominium in eo
6 mutatur, huic actioni locum esse. Et generaliter
dicimus, quo casu in servo dominium vel mutatur vel
amittitur vel libertas competit[1] post intervallum modi-
cum aditae hereditatis, eo casu hanc actionem indulgen-
7 dam. Sed si fideicommissaria libertas servo data
sit, quidquid in hereditate maleficii admisit, numquid
non prius cogatur heres manumittere, quam si satis-
fecerit? est autem saepissime et a divo Marco et ab
imperatore nostro cum patre rescriptum non impediri
fideicommissariam libertatem, quae pure data est.
divus sane Marcus rescripsit arbitrum ex continenti
dandum, apud quem ratio ponatur: sed hoc rescriptum
ad rationem ponendam pertinet actus, quem servus
administravit. arbitror igitur et hic posse hanc actio-
nem competere.

1064. 'Ante aditam hereditatem' sic (47. 4) 1 § 8. 9
accipere debemus 'antequam vel ab uno adeatur here-
9 ditas': nam ubi vel unus adit, competit libertas. Si
pupillus heres institutus sit et a substituto eius libertas
data medioque tempore quaedam admittantur: si qui-
dem vivo pupillo quid fuerit factum, locum non esse
huic actioni: sin vero post mortem, antequam quis pu-
pillo succederet, actionem istam locum habere.

1065. [2]Haec actio locum habet (47. 4) 1 § 10—14
non tantum in rebus, quae in bonis fuerunt testatoris,
sed et si heredis interfuit dolum malum admissum non
esse, quo minus ad se perveniret. et ideo Scaevola
plenius tractat et si eam rem subripuisset servus, quam
defunctus pignori acceperat, hanc actionem honorariam
locum habere: plenius enim causam bonorum hic ac-
cipimus pro utilitate. nam si in locum deficientis furti
actionis propter servitutem hanc actionem substituit
praetor, verisimile est in omnibus causis eum, in qui-
bus furti agi potuit, substituisse. et in summa probatur
hanc actionem et in rebus pigneratis et in rebus alienis
bona fide possessis locum habere: idem et de re com-
11 modata testatori. Item si fructus post mortem
testatoris perceptos hic servus, qui libertatem prospicit,
contrectaverit, locus erit huic actioni: sed et si partus
vel fetus post mortem adgnatos, tantundem erit dicen-
12 dum. Praeterea si impubes post mortem patris
quaesierit rei dominium eaque, antequam impuberis
hereditas adeatur, subripiatur, locum habere istam
13 actionem dicendum est. Sed et in omnibus, quae
interfuit heredis non esse aversa, locum habet haec
14 actio. Non tantum autem ad sola furta ista actio
pertinet, sed etiam ad omnia damna, quaecumque
hereditati servus dedit.

1066. Scaevola ait possessionis (47. 4) 1 § 15—17
furtum fieri: denique si nullus sit possessor, furtum
negat fieri: idcirco autem hereditati furtum non fieri,
quia possessionem hereditas non habet, quae facti est
et animi. sed nec heredis est possessio, antequam
possideat, quia hereditas in eum id tantum transfundit,
quod est hereditatis, non autem fuit possessio heredi-
16 tatis. Illud verum est, si potest alias heres ad
suum pervenire, non esse honorariam hanc actio-
nem tribuendam, cum in id quod intersit con-
17 demnatio fiat. Praeter hanc actionem esse et vindi-
cationem rei constat, cum haec actio ad similitudinem
furti competat.

1067. Item heredi ceterisque suc- (47. 4) 1 § 18. 19
cessoribus competere istam actionem dicendum est.
19 Si plures servi libertatem acceperunt et dolo malo
quid admiserint, singuli convenientur in solidum, hoc
est in duplum. et cum ex delicto conveniantur, exemplo
furti nullus eorum liberatur, etsi unus conventus prae-
stiterit.

[*Furti adversus nautas caupones stabularios* (*E.* 136)].

1068. In eos, qui naves cauponas sta- (47. 5) 1 pr.
bula exercebunt, si quid a quoquo eorum quosve ibi
habebunt furtum factum esse dicetur, iudicium datur,
sive furtum ope consilio exercitoris factum sit, sive
eorum cuius, qui in ea navi navigandi causa esset.[1]

1069. Navigandi autem causa[2] acci- (47. 5) 1 § 1—6
pere debemus eos, qui adhibentur, ut navis naviget,
2 3 hoc est nautas. Et est in duplum actio. Cum
enim in caupona vel in navi res perit, ex edicto prae-
toris obligatur exercitor navis vel caupo ita, ut in
potestate sit eius, cui res subrepta sit, utrum mallet
cum exercitore honorario iure an cum fure iure civili
4 experiri. Quod si receperit salvum fore caupo vel
nauta, furti actionem non dominus rei subreptae, sed
ipse habet, quia recipiendo periculum custodiae subit.
5 Servi vero sui nomine exercitor noxae dedendo se
liberat. cur ergo non exercitor condemnetur, qui ser-
vum tam malum in nave admisit? et cur liberi quidem
hominis nomine tenetur in solidum, servi vero non
tenetur? nisi forte idcirco, quod liberum quidem homi-
nem adhibens statuere debuit de eo, qualis esset, in
servo vero suo ignoscendum sit ei quasi in domestico
malo, si noxae dedere paratus sit. si autem alienum
6 adhibuit servum, quasi in libero tenebitur. Caupo
praestat factum eorum, qui in ea caupona[3] eius cau-
ponae exercendae causa ibi sunt, item eorum, qui
habitandi causa ibi sunt: viatorum autem factum non
praestat. namque viatorem sibi eligere caupo vel sta-
bularius non videtur nec repellere potest iter agentes:
inhabitatores vero perpetuos ipse quodammodo elegit,
qui non reiecit, quorum factum oportet eum praestare.
in navi quoque vectorum factum non praestatur.

[*Si familia furtum fecisse dicetur* (*E.* 137)].

1070. Utilissimum id edictum praetor pro- (47. 6) 1
posuit, quo dominis prospiceret adversus maleficia ser-
vorum, videlicet ne, cum plures furtum admittunt,
evertant domini patrimonium, si omnes dedere aut pro
singulis aestimationem litis offerre cogatur. datur igi-
tur arbitrium hoc edicto, ut, si quidem velit dicere
noxios servos, possit omnes dedere, qui participaverunt
furtum: enimvero si maluerit aestimationem offerre,
tantum offerat, quantum, si unus liber furtum fecisset,
1 et retineat familiam suam. Haec autem facultas
domino tribuitur totiens, quotiens ignorante eo furtum
factum est: ceterum si sciente, facultas ei non erit
data: nam et suo nomine et singulorum nomine con-
veniri potest noxali iudicio, nec una aestimatione,

1) vel libertas competit *gloss.?* 2) *Ad v.* 'in bonis quae eius fuerunt *etc.*'

1) sive furtum . . . causa esse] *ex formula adversus nautam proposita haec huc transtulerunt compilatores, cf. Lenel* § 136. 2) *Sunt haec formulae verba, v. n.* 1. 3) in ea caupona *gloss.*

quam homo liber sufferret, defungi poterit. is autem accipitur scire, qui scit et potuit prohibere: scientiam enim spectare debemus, quae habet et voluntatem: ceterum si scit, prohibuit tamen, dicendum est usurum
2 edicti beneficio. Si plures servi damnum culpa dederint, aequissimum est eandem facultatem domino
3 dari. Cum plures servi eiusdem rei furtum faciunt et unius nomine cum domino lis contestata sit, tamdiu aliorum nomine actio sustineri debebit, quamdiu priore iudicio potest actor consequi, quantum consequeretur, si liber id furtum fecisset.

1071. Quotiens tantum praestat dominus, (47.6)3
quantum praestaretur, si unus liber fecisset, cessat ceterorum nomine actio, non adversus ipsum, verum etiam adversus emptorem dumtaxat, si forte quis eorum, qui simul fecerant, venierit. idemque et si fuerit manumissus. quod si prius fuerit ablatum a manumisso, tunc dabitur adversus dominum familiae nomine: nec enim potest dici, quod a manumisso praestitum est, quasi a familia esse praestitum. plane si emptor praestiterit, puto denegandam in venditorem actionem: quodammodo enim hoc a venditore praestitum est, ad quem nonnumquam regressus est ex hac causa, maxime
1 si furto noxaque solutum esse promisit.[1] Sed an, si legati servi nomine vel eius, qui donatus est, actum sit cum legatario vel eo, cui donatus est, agi possit etiam cum domino ceterorum, quaeritur: quod admittendum
2 puto. Huius edicti levamentum non tantum ei, qui servos possidens condemnatus praestitit tantum, quantum, si unus liber fecisset, datur, verum ei quoque, qui idcirco condemnatus est, quia dolo fecerat quo minus possideret.

[*Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur* (*E.* 138)].

1072. Quantae audaciae, quantae temeri- (39.4)12
tatis sint publicanorum factiones, nemo est qui nesciat. idcirco praetor ad compescendam eorum audaciam hoc
1 edictum proposuit: 'Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur, item si damnum iniuria fecerit et id ad quos ea res pertinet non exhibetur: in dominum
2 sine noxae deditione iudicium dabo'.[2] Familiae autem appellatione hic servilem familiam contineri sciendum est. sed et si bona fide publicano alienus servus servit, aeque continebitur: fortassis et mala fide, plerumque enim vagi servi et fugitivi in huiusmodi operis etiam a scientibus habentur. ergo et si homo
3 liber serviat, hoc edictum locum habet. Publicani autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta.

[*Arborum furtim caesarum* (*E.* 139)].

1073. Furtim caesae arbores videntur, quae (47.7)7
ignorante domino celandique eius causa caeduntur.
1 Nec esse hanc furti actionem scribit Pedius, cum et sine furto fieri possit, ut quis arbores furtim caedat.
2 Si quis radicitus arborem evellerit vel exstirpaverit, hac actione non tenetur: neque enim vel caedit vel succidit vel subsecuit: Aquilia tamen tenetur, quasi
3 ruperit. Etiamsi non tota arbor caesa sit, recte
4 tamen agetur quasi caesa. Sive autem quis suis manibus, sive dum imperat servo arbores cingi sub-secari caedi, hac actione tenetur. idem et si libero
5 imperet. Quod si servo suo non praeceperit dominus, sed ipse sua voluntate id admiserit, Sabinus ait competere noxale, ut in ceteris maleficiis: quae sen-
6 tentia vera est. Haec actio etiamsi poenalis sit, perpetua est. sed adversus heredem non datur: heredi
7 ceterisque successoribus dabitur. Condemnatio autem eius duplum continet.

[*De iure patronatus* (*E. XXIV*)].

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

1074. Hoc edictum praetor proponit coar- (38.1)2
tandae persecutionis libertatis causa impositorum: animadvertit enim rem istam libertatis causa impositorum praestationem[1] ultra excrevisse, ut premeret atque
1 oneraret libertinas personas. Initio igitur praetor pollicetur se iudicium operarum daturum in libertos et libertas.

1075. Si quis hac lege emptus sit, (38.1)13 pr. §1
ut manumittatur, et ex constitutione divi Marci pervenerit ad libertatem, operae ei impositae nullum
1 effectum habebunt. Sed nec cui bona addicta sunt ex constitutione divi Marci libertatium conservandarum causa, poterit operas petere neque ab his, qui directas, neque ab his, qui fideicommissarias acceperunt, quamvis fideicommissarias libertates qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur: non enim sic fiunt liberti, ut sunt proprii, quos nulla necessitate cogente manumisimus.

1076. Iudicium de operis tunc locum (38.1)13 §2
habet, cum operae praeterierint. praeterire autem non possunt, antequam incipiant cedere, et incipiunt, posteaquam fuerint indictae.

1077. Etiam si uxorem habeat liber- (38.1)13 §3—5
4 tus, non prohibetur patronus operas exigere. Si impubes sit patronus, voluntate eius non videtur liberta
5 nupta, nisi tutoris auctoritas voluntati accesserit. Rati quoque habitio patrono obest in nuptiis libertae.

1078. Libertus, qui post indictionem (38.1)15 pr.
operarum valetudine impeditur, quo minus praestet operas, non tenetur: nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas praestet.

1079. Neque promitti neque solvi nec (38.1)15 §1
deberi nec peti pro parte poterit opera. ideo Papinianus subicit: si non una, sed plures operae sint et plures heredes existant patrono qui operas stipulatus est, verum est obligationem operarum numero dividi.[2] denique Celsus libro duodecimo scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se iuraverit aut communi eorum servo promiserit, quingenas potius deberi, quam singularum operarum dimidias.

Cum Stichus et Pamphilus communi (46.3)29
servo promissi sunt, [3]alteri Stichus, alteri Pamphilus solvi non potest, sed dimidiae singulorum partes debentur. idemque est, si quis aut duos Stichos aut duos Pamphilos dari promisit[4] aut communi duorum servo homines decem dare promisit: nam ambigua vox est decem homines, quemadmodum decem denarii: atque utriusque rei dimidium duobus modis intellegi potest. sed in nummis et oleo ac frumento et similibus, quae communi specie continentur, apparet hoc actum, ut numero dividatur obligatio, quatenus et commodius promissori stipulatoribusque est.

1) ad quem nonnumquam(?) regressus est ex hac causa *et abundant et suspicionem movent inelegantia sermonis.*

2) item si damnum . . . . iudicium dabo] *haec omnia videntur insiticia esse, cf.* (39.4) 1 *pr.: Ulpianum solam rubricam retulisse puto.*

1) libertatis . . . praestationem *gloss.* 2) *cf. Papin. fr.* 213. 3) non *ins. F.* 4) *Exciderunt quaedam.*

1080. Ad successionem liberti patronus [(48. 23) 1
1 deportatus et restitutus admittitur. Sed si in metallum damnatus restituatur, numquid servitus poenae extinguat ius patronatus etiam post restitutionem? et magis est, ut non extinguat servitus ius patronatus.

[*Si ingenuus esse dicetur* (*E.* 141)].

1081. Quotiens de hoc contenditur, an [(40. 14) 6 quis libertus sit, sive operae petantur sive obsequium desideretur sive etiam famosa actio intendatur sive in ius vocetur qui se patronum dicit sive nulla causa interveniat, redditur praeiudicium. sed et quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaii Seii se negat, idem praeiudicium datur. redditur autem alterutro desiderante: sed actoris partibus semper qui se patronum dicit fungitur probareque libertum suum necesse habet aut, si non probet, vincitur.

Generaliter in praeiudiciis is actoris [(44. 1) 12 partes sustinet, qui habet intentionem secundum id quod intendit.

*

1082. [1]Si non debitorem quasi debito- [(46. 2) 13 rem delegavero creditori meo, exceptio locum non habebit, sed condictio adversus eum qui delegavit competit.

*

v. fr. 810. [(13. 7) 13

LIBER XXXIX.

[*De bonorum possessionibus* (*E. XXV*)].

1083. [2]Inter litigantes non aliter lis ex- [(5. 1) 62 pediri potest, quam si alter petitor, alter possessor sit: esse enim debet qui onera petitoris sustineat et qui commodo possessoris fungatur.

1084. [3]Hereditarii servi, quamdiu incer- [(48. 18) 2 tum est ad quem bona pertineant, non possunt videri in caput domini torqueri.

1085. Bonorum possessio admissa commoda [(37. 1) 1 et incommoda hereditaria itemque dominium rerum, quae in his bonis sunt, tribuit: nam haec omnia bonis sunt coniuncta.

Bona autem hic, ut plerumque [(37. 1) 3 pr. — § 2 solemus dicere, ita accipienda sunt[4] universitatis cuiusque successionem, qua succeditur in ius demortui suscipiturque eius rei commodum et incommodum: nam sive solvendo sunt bona sive non sunt, sive damnum habent sive lucrum, sive in corporibus sunt sive in actionibus, in hoc loco proprie bona appella-
1 buntur. Hereditatis autem bonorumve possessio, ut Labeo scribit, non uti rerum possessio accipienda est: est enim iuris magis quam corporis possessio. denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen recte
2 eius bonorum possessionem adgnitam Labeo ait. Bonorum igitur possessionem ita recte definiemus ius persequendi retinendique patrimonii sive rei, quae cuiusque cum moritur fuit.

1086. [5]. . . et ideo maius imperium in ea [(1. 16) 8 provincia habet [*proconsul scil.*] omnibus post principem.

1) *Suspicor haec non esse libri* XXXVIII, *sed libri* XXVIII *et pertinere ad actionem pigneraticiam* (*v.* 'cove nomine satisfactum esse'). 2) *Quaeri videtur, qua ratione bonorum possessio introducta sit.* 3) *v. n.* 2 *et cf.* (38. 9) 1 *pr.*: Successorium edictum ideo propositum est, ne bona hereditaria sine domino diutius iacerent. 4) Bona autem . . . sunt *praemiserunt compilatores.* 5) *Fr.* 1086. 1087: *quis bonorum possessionem dare possit.*

Praeses provinciae maius imperium in ea [(1. 18) 4 provincia habet omnibus post principem.

1087. Est receptum eoque iure utimur, ut [(2. 1) 14 si quis maior vel aequalis subiciat se iurisdictioni alterius, possit ei et adversus eum ius dici.

1088. [1]Invito autem nemini bonorum [(37. 1) 3 §§ 3. 4
4 possessio adquiritur. A municipibus et societatibus et decuriis et corporibus bonorum possessio adgnosci potest. proinde sive actor eorum nomine admittat sive quis alius, recte competet bonorum possessio: sed et si nemo petat vel adgnoverit bonorum possessionem nomine municipii, habebit municipium bonorum possessionem praetoris edicto.[2]

1089. Dari autem bonorum possessio [(37. 1) 3 §§ 5. 6 potest tam patris familias quam filii familias, si modo ius testandi habuit de peculio castrensi vel quasi
6 castrensi. Sed et eius, qui apud hostes decessit, bonorum possessionem admitti posse, quamvis in servitute decedat, nulla dubitatio est.

1090. Adquirere quis bonorum possessio- [(37. 1) 3 § 7 nem potest vel per semetipsum vel per alium. quod si me non mandante bonorum possessio mihi petita sit, tunc competet, cum ratum habuero id quod actum est. denique si ante decessero quam ratum habeam, nulla dubitatio est quin non competet mihi bonorum possessio, quia neque ego ratum habui neque heres meus ratum habere potest, cum ad eum non transeat ius bonorum possessionis.

1091. Mutus surdus caecus bonorum pos- [(37. 3) 2 sessionem admittere possunt, si quod agatur intellegant.

1092. [3][*Placet etiam filios familias domi-* [(50. 1) 4 *cilium habere posse*] non utique ibi, ubi pater habuit, sed ubicumque ipse domicilium constituit.

1093. Si causa cognita bonorum pos- [(37. 1) 3 § 8 sessio detur, non alibi dabitur quam pro tribunali, quia neque decretum de plano interponi neque causa cognita bonorum possessio alibi quam pro tribunali dari potest.

1094. In bonorum possessione scien- [(37. 1) 3 § 9. 5 dum est ius esse adcrescendi: proinde si plures sint, quibus bonorum possessio competit, quorum unus admisit bonorum possessionem, ceteri non admiserunt,
(5) ei, qui admisit, adcrescent etiam hae portiones, quae ceteris competerent, si petissent bonorum possessionem.

[*Si tabulae testamenti extabunt* (*E. XXV. A*) 1.]

1095. [4]Tabulas testamenti ac- [(37. 11) 1 pr. — § 7 cipere debemus omnem materiae figuram: sive igitur tabulae sint ligneae sive cuiuscumque alterius materiae, sive chartae sive membranae sint vel si corio alicuius
1 animalis, tabulae recte dicentur. Non autem omnes tabulas praetor sequitur hac parte edicti, sed supremas, hoc est eas, quae novissimae ita factae sunt, post quas nullae factae sunt[5]: supremae enim hae sunt non quae sub ipso mortis tempore factae sunt, sed post quas
2 nullae factae sunt, licet hae veteres sint. Sufficit autem extare tabulas, etsi non proferantur, si certum sit eas exstare. igitur etsi apud furem sint vel apud eum, apud quem depositae sunt, dubitari non oportet

1) *B. pem adgnosci oportere.* 2) sed et si . . . . praetoris edicto *vix sunt Ulpiani, cf.* (38. 3) 2 § 1. 3) *Ubi b. p. petatur?* 4) *Ad v.* 'si tabulae testamenti extabunt'. 5) quae novissimae ita factae sunt *aut* post quas nullae factae sunt *gloss.*

admitti posse bonorum possessionem: nec enim opus
est aperire eas, ut bonorum possessio secundum tabulas
3 agnoscatur. Semel autem exstitisse tabulas mortuo
testatore desideratur, tametsi exstare desierint: quare
et si postea interciderunt, bonorum possessio peti
4 poterit. Scientiam tamen exigemus, ut sciat heres
extare tabulas certusque sit delatam sibi bonorum
5 possessionem. Si quis in duobus exemplaribus fecerit
testamentum et aliud exstet, aliud non exstet, tabulae
6 extare videntur petique potest bonorum possessio. Sed
et si in duobus codicibus simul signatis alios atque
alios heredes scripserit et utrumque extet, ex utroque
quasi ex uno competit bonorum possessio, quia pro
unis tabulis habendum est et supremum utrumque ac-
7 cipiemus. Sed si unum fecerit testator quasi testa-
mentum, aliud quasi exemplum, si quidem id extat
quod voluit esse testamentum, bonorum possessio pete-
tur, si vero id quod exemplum erat, bonorum possessio
peti non poterit, ut Pomponius scripsit.

1096. Exigit praetor, ut is, cuius (37. 11) 1 § 8. 9
bonorum possessio datur, utroque tempore ius testa-
menti faciendi habuerit, et cum facit testamentum et
cum moritur. proinde si impubes vel furiosus vel quis
alius ex his qui testamentum facere non possunt testa-
mentum fecerit, deinde habens testamenti factionem
decesserit, peti bonorum possessio non poterit. sed et
si filius familias putans se patrem familias testamen-
tum fecerit, deinde mortis tempore pater familias in-
veniatur, non potest bonorum possessio secundum
tabulas peti. sed si filius familias veteranus de
castrensi faciat, deinde emancipatus vel alias pater
familias factus decedat, potest eius bonorum possessio
peti. sed si quis utroque tempore testamenti factio-
nem habuerit, medio tempore non habuerit, bonorum
9 possessio secundum tabulas peti poterit. Si quis
autem testamentum fecerit, deinde amiserit testamenti
factionem vel furore vel quod ei bonis interdictum est,
potest eius peti bonorum possessio, quia iure testa-
mentum eius valet: et hoc generaliter de omnibus
huiusmodi dicitur, qui amittant mortis tempore testa-
menti factionem, sed ante factum eorum testamentum
valet.

1097. [1]Ad testium numerum simul ad- (28. 1) 22
hiberi possumus ut ego et pater et plures, qui fuimus
1 in eiusdem potestate. Condicionem testium tunc
inspicere debemus, cum signarent, non mortis tempore:
si igitur cum signarent, tales fuerint, ut adhiberi pos-
2 sint, nihil nocet, si quid postea eis contigerit. Si ab
ipso testatore anulum accepero et signavero, testamen-
3 tum valet, quasi alieno signaverim. Si signa turbata
4 sint ab ipso testatore, non videtur signatum. Si quis
ex testibus nomen suum non adscripserit, verumtamen
signaverit, pro eo est atque si adhibitus non esset: et
si, ut multi faciunt, adscripserit se, non tamen signa-
5 verit, adhuc idem dicemus. Signum autem utrum
anulo tantum inpressum adhibemus, an vero et si non
anulo, verum alio quodam inpresso? varie enim homi-
nes signant. et magis est, ut tantum anulo quis possit
6 signare, dum tamen habeat χαρακτῆρα. Posse et
7 nocte signari testamentum nulla dubitatio est. Signa-
tas tabulas accipi oportet et si linteo, quo tabulae in-
volutae sunt, signa inpressa fuerint.

Si linum, quo ligatae sunt tabulae, (37. 11) 1 § 10. 11
incisum sit, si quidem alius contra voluntatem testa-
toris inciderit, bonorum possessio peti potest: quod si
ipse testator id fecerit, non videntur signatae et ideo
11 bonorum possessio peti non potest. Si rosae sint a
muribus tabulae vel linum aliter ruptum vel vetustate
putrefactum vel situ vel casu, et sic videntur tabulae
signatae, maxime si proponas vel unum linum tenere.
si ter forte vel quater linum esset circumductum, dicen-
dum est signatas tabulas eius extare, quamvis vel in-
cisa vel rosa sit pars uni.

1) *Ad v.* 'non minus quam septem testium signis signatae'.

[*De b. p. contra tabulas* (*E.* 142) 1.]

1098. In contra tabulas bonorum (37. 4) 1 pr. — § 5
possessione liberos accipere debemus sive naturales
sive adoptivos, si neque instituti neque exheredati sunt.
1 Vocantur autem ad contra tabulas bonorum posses-
sionem liberi eo iure eoque ordine, quo vocantur ad
2 successionem ex iure civili. Haec autem clausula
3 etiam ad postumos videtur pertinere. Sed et si ab
hostibus postliminio redierint filii, Pomponius putat
ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti.
4 Si ex tribus filiis unus ab hostibus captus sit, duobus,
qui sunt in civitate, bessis bonorum possessio competit.
5 Idem et in postumo: nam quamdiu postumus spera-
tur, in ea causa est, ut partem faciat.

1099. Et sui iuris factos liberos in- (37. 4) 1 § 6—9
ducit in bonorum possessionem praetor (sive igitur
emancipati sunt sive alias exierunt de patris potestate,
admittuntur ad bonorum possessionem): sed adoptivi
patris non potest: ut enim admitti possit, ex liberis
7 esse eum oportet. Qui habebat filium, habebat et
nepotem ex eo, filium emancipavit et adoptavit in
locum nepotis, deinde emancipavit: quaeritur an nepoti
obstet. et mihi magis videtur hunc nepotem non ex-
cludi, sive pater eius in adoptione mansisset quasi
nepos sive emancipatus est: puto enim et emancipato
patre nepotem quoque cum patre suo ex edicto ad-
8 mitti. Filium habuit et ex eo nepotem: filius emanci-
patus vel in potestate manens deportatus est: quaeritur,
an nepoti noceat. et verius est in utroque casu nepo-
tem admittendum: deportatos enim mortuorum loco
9 habendos. Si et pater et filius deportati sint et ambo
restituti, dicemus ad bonorum possessionem admitti
filium. sed et si filius in metallum damnatus vel alia
poena, quae servum efficit, restitutus sit, nihilo minus
admittetur: aliter non.

1100. Non tantum autem ipsi (37. 4) 3 pr. — § 5
emancipati admittuntur ad bonorum possessionem,
1 verum etiam hi quoque, qui ex his nati sunt. Si
duos habens nepotes alterum emancipatum loco filii
adoptaverit, videndum, an solus ille quasi filius ad-
mittatur: quod ita scilicet procedit, si quasi patrem
eius nepotis, quem retinuerat, sic adoptaverit: melius
est autem dicere posse eum solum ad bonorum posses-
2 sionem pervenire. Sed si sit hic nepos emancipatus,
verum est dicere non admitti eum quasi filium: hic
enim quasi filius non est ex liberis, cum iura adoptio-
3 nis emancipatione finita sint. Si filium habens et ex
eo nepotem in locum filii nepotem adoptavero, ambo
admittentur: plane si fuerit emancipatus nepos, non
4 admittetur, quia pater eum praecedit. Si quis post
emancipationem quaesitum sibi filium patri suo in
adoptionem dederit in locum filii, aequissimum est ei
praestari quod cuivis adrogato filio, idcircoque patri

suo iungendus est.[1] sed si emancipatus hic nepos post
adoptionem proponatur, aequissimum erit eum absti-
nere (recipit enim locum suum) nec debet patri suo
5 iungi. Si emancipatus filius uxore non ex voluntate
patris ducta filium fuerit sortitus, dein nepos patre iam
mortuo ad bonorum possessionem avi velit venire, ad-
mittendus est ad eam: non enim per rescissionem is,
qui filius iustus est, efficietur non filius, cum rescissio,
quo magis admittantur, non quo minus, adhibeatur.
nam etsi tam ignominiosam duxerit uxorem filius, ut
dedecori sit tam ipsi quam patri mulierem talem ha-
bere, dicemus et ex ea natum ad bonorum possessionem
avi admitti, cum possit avus iure suo uti eumque ex-
heredare: nec enim minus in hoc nepote is, qui de
inofficioso cogniturus est, quam merita nepotis patris
eius delicta perpendet.

1101. [2]'Si pater filium emancipaverit, nepo- (38.6) 6
tem retinuerit, deinde filius decesserit: et rei aequitas
et causa edicti, quo de bonorum possessione liberis
danda cavetur, efficit, ut eius ratio habeatur et bono-
rum possessio intestato patris detur, ut tamen bona
sorori, quae necessaria heres patri extitit, conferre
cogatur avus, qui per eum bonorum possessionis emolu-
mentum adquisiturus est: nisi forte avus iste nullum
ex his fructum adquirere vult paratusque est de po-
testate nepotem demittere, ut ad emancipatum emolu-
mentum omne bonorum possessionis perveniat. nec
idcirco soror, quae patri heres extitit, iuste queri
poterit, quod eo facto a collationis commodo excludi-
tur, cum avo quandoque intestato defuncto ad bona
eius simul cum fratre possit venire'.

1102. Si emancipatus filius prae- (37.4) 3 § 6—9
teritus ante petitam bonorum possessionem adrogan-
dum se dederit, amittit contra tabulas bonorum pos-
7 sessionem. Si quis filio suo emancipato nepotem,
quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem, nepos
iste ad contra tabulas bonorum possessionem avi sui
admittitur patre eius ante defuncto, quia in eius est
familia, qui et ipse admitti potuit ad bonorum posses-
8 sionem contra tabulas. Idemque est et si emancipa-
tus filium, quem post emancipationem quaesierat, patri
suo in adoptionem dederit et decesserit: nam et hic
nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti
9 debet, quasi non sit in alia familia. Si pater ali-
cuius pervenerit in adoptivam familiam, filius non, an
patris sui in adoptiva familia mortui bonorum posses-
sionem accipere possit? et arbitror humaniorem esse
hanc sententiam, ut filius hic, quamvis non sit in
eadem familia, in qua pater, ad bonorum possessionem
tamen eius admittatur.

1103. Liberi, qui institui heredes (37.4) 3 § 10
iure non possunt, nec contra tabulas bonorum posses-
sionem petere possunt. haec autem verba 'institui non
possunt' ad mortis tempus referuntur.

1104. Si quis ex liberis heres (37.4) 3 § 11—16
scriptus sit, ad contra tabulas bonorum possessionem
vocari non debet: cum enim possit secundum tabulas
habere possessionem, quo bonum est ei contra tabulas
dari? plane si alius committat edictum, et ipse ad con-
12 tra tabulas bonorum possessionem admittetur. Sed
si sub condicione scriptus sit, bonorum possessionem
contra tabulas accipere non potest, et ita Iulianus quo-
que libro vicesimo tertio digestorum scripsit. quid
ergo, si defecerit condicio? verum est eum contra
13 tabulas accipere bonorum possessionem. Si sub ea
condicione filius emancipatus heres sit institutus, quae
in ipsius potestate non est, quia scriptus heres est,
bonorum possessionem secundum tabulas accipere
potest et debet, nec contra tabulas potest: et si forte
defecerit condicio, tuendus erit a praetore in tantum,
quantum ferret, si contra tabulas bonorum possessio-
14 nem accepisset. Sed et si nepos sub huiusmodi
15 condicione scriptus sit heres, idem erit dicendum. Si
quis ex liberis non sit scriptus heres, sed servus eius
scriptus sit eumque iusserit adire hereditatem, denegari
16 ei debet bonorum possessio contra tabulas. Idem-
que est et si legatum relictum sibi vel servo suo ele-
gerit: nam et hic dicimus bonorum possessionem contra
tabulas debere denegari.

*
v. fr. 882. (12.4) 4

LIBER XL.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testa-
menti extabunt* (*E. XXV. A*) 2.]

[*De b. p. contra tabulas* (*E.* 142) 2.]

1105. Non putavit praetor exhere- (37.4) 8 pr.—§ 10
datione notatos et remotos ad contra tabulas bonorum
possessionem admittendos, sicuti nec iure civili testa-
menta parentium turbant: sane si velint inofficiosi
1 querellam instituere, est in ipsorum arbitrio. Aliqua
parte tabularum exheredem scribi non sufficit, sed eo
gradu, contra quem petitur bonorum possessio. unde
si a primo gradu exheredatus sit filius, a secundo prae-
teritus et primo gradu scripti non petierint bonorum
possessionem, poterit contra tabulas accipere bonorum
2 possessionem. Non quaevis exheredatio summovet
filium a contra tabulas bonorum possessione, sed quae
3 rite facta est. Si ab uno ex heredibus sit filius ex-
heredatus, Marcellus libro nono digestorum scribit
filium non videri exheredatum: idcirco contra tabulas
bonorum possessionem peti posse contra utrumque
4 heredem. Si exheredatus sit filius et institutus, opti-
nente eo gradu, in quo institutus est, puto commisso
edicto ab alio filio contra tabulas eum bonorum pos-
5 sessionem petere posse. A primo gradu praeteritus
est filius, a secundo exheredatus. si in primo gradu
scripti non sint in rebus humanis mortis tempore testa-
toris, dicendum est contra tabulas bonorum possessio-
nem praeteritum petere non posse: hereditas enim in
secundo gradu versatur, non in primo, ex quo neque
adiri hereditas neque bonorum possessio peti potest.
sed si post mortem testatoris decesserint heredes
scripti, idem Marcellus putat contra tabulas bonorum
possessionem semel natam competere. sed et si defe-
cerit condicio institutionis, adhuc tantundem dicit
praeteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum
possessionem petiturum. idem scribit et si postumus,
qui institutus fuit, non fuerit natus: nam adhuc contra
tabulas bonorum possessionem competere filio Marcellus
6 ait. Si quis sua manu se exheredem scripsit, an
contra tabulas bonorum possessionem possit accipere,
videamus. et Marcellus libro nono digestorum nocere
ei hanc exheredationem ait, quia senatus hoc pro non
7 scripto non facit, quod contra eum est. Si quis

1) idcircoque . . . . iungendus est *gloss.?* 2) *Sunt haec verba rescripti divorum fratrum* — *cf.* (37.6) 5 —, *quod Ulpianus rettulisse videtur in eo tractatu, cuius partem exhibet fr.* 1100.

emancipatum filium exheredaverit eumque postea adro-
gaverit, Papinianus libro duodecimo quaestionum[1] ait
iura naturalia in eo praevalere: idcirco exheredationem
8 nocere. Sed in extraneo Marcelli sententiam probat,
9 ut exheredatio ei adrogato postea non noceat. Post-
liminio autem reverso filio dicendum est exheredatio-
10 nem ante factam nocere. Si filium in adoptiva fa-
milia constitutum pater naturalis exheredaverit, deinde
sit filius emancipatus, nocebit ei exheredatio.

1106. [2]In adoptionem datos filios (37. 4) 8 § 11—14
non summoveri praetor voluit, modo heredes instituti
sint, et hoc iustissime eum fecisse Labeo ait: nec enim
in totum extranei sunt. ergo si fuerunt heredes scripti,
accipient contra tabulas bonorum possessionem, sed
ipsi soli non committent edictum, nisi fuerit alius prae-
teritus ex liberis qui solent committere edictum. sed
si ipse scriptus non sit, sed alius, qui ei adquirere
hereditatem potest, non est in ea causa, ut eum ad
bonorum possessionem contra tabulas admittamus.
12 Ut autem admittantur ad bonorum possessionem,
ex liberis esse eos oportet. ceterum si adoptivum
filium dedi in adoptionem et heredem scripsi, com-
misso per alios edicto bonorum possessio contra tabulas
13 ei non dabitur. Datur autem ei, qui in adoptiva
familia est, contra tabulas possessio, si eo gradu heres
scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio.
14 Non est novum, ut emancipatus praeteritus plus
iuris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quam
habituri essent, si soli fuissent: quippe si filius qui in
potestate patris est ex duodecima parte heres scribatur
emancipato praeterito, dimidiam partem beneficio eman-
cipati occupat, qui, si emancipatum fratrem non ha-
beret, duodecimam partem habiturus esset. sed si ex
parte minima sit heres institutus, non pro ea parte,
qua institutus est, tuendus est commisso edicto, sed
amplius per bonorum possessionem habere potest. prae-
tori enim propositum est, cum contra tabulas bonorum
possessionem dat, eas partes unicuique liberorum tri-
buere, quas intestato patre mortuo in hereditate habi-
turus esset, si in potestate mansisset: et ideo sive
emancipatus sive is qui in potestatem mansit sive in
adoptionem datus ex minima parte heres scriptus sit,
non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est,
sed virilem accipit.

Si post mortem testatoris heres institutus (37. 4) 10
filius in adoptionem se dederit, bonorum possessionem
contra tabulas accipere potest, quia scriptis heredibus
1 instituti[3] non solet nocere adoptio. Si filius in
adoptionem datus avo materno heres institutus sit a
patre naturali, commisso per alium edicto magis est,
ut bonorum possessionem accipere possit: nec enim
exigimus, ut adeat hereditatem, sed sufficit, ut ei de-
2 lata sit adquirique possit. Si in adoptionem datus,
posteaquam iussu patris adoptivi hereditatem adiit,
emancipatus fuerit, potest contra tabulas bonorum pos-
sessionem accipere hereditatemque ipse potius habebit,
3 quam pater adoptivus. Illud notandum est, quod et
si adierit hereditatem in adoptionem datus, contra ta-
bulas ei datur: alias autem si quis legatum[4] si quis
portionem sibi datam adgnoverit, a contra tabulas bo-
4 norum possessione repellendus est. Liberi, qui con-
tra tabulas habere non possunt, nec partem faciunt, si
per alios committatur edictum: quo enim bonum est
5 eis favere ut partem faciant, nihil habituris? Ex-
heredati liberi quemadmodum edictum non commit-
tunt, ita nec commisso per alios edicto cum illis venient
ad bonorum possessionem unaque eis querella superest,
6 si de inofficioso dicant. Hi, qui propter alios contra
tabulas bonorum possessionem petunt, non exspectant
ut praeteriti possessionem accipiant, verum ipsi quoque
bonorum possessionem petere contra tabulas possunt:
cum enim semel beneficio aliorum ad id beneficium
fuerint admissi, iam non curant, petant illi nec ne bo-
norum possessionem.

[*De legatis praestandis etc.* (*E.* 143)].

1107. Hic titulus aequitatem quandam (37. 5) 1 pr.
habet naturalem et ad aliquid novam, ut, qui iudicia
patris rescindunt per contra tabulas bonorum posses-
sionem, ex iudicio eius quibusdam personis legata et
fideicommissa praestarent, hoc est liberis et parentibus,
uxori nuruique dotis nomine legatum.

1108. Generaliter parentes et liberos (37. 5) 1 § 1—3
praetor excepit nec gradus liberorum parentiumve enu-
meravit: in infinitum igitur eis praestabitur. sed nec
personas prosecutus est, utrum ex virili sexu an ex
feminino descendent. quisquis igitur ex liberis paren-
tibusque fuerit, ad legati petitionem admittetur, sed
2 ita demum, si iura cognationis sunt inter eos. Liberos
autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus,
qui in adoptionem dati sunt vel etiam adoptivi, dum-
3 modo maneant liberi. Postumis liberis legata relicta
utique praestabuntur.

[1]Sed et si mortis causa donationes (37. 5) 3 pr. — § 6
sunt in personas exceptas collatae, credo tuendae
sunt: si autem excepti non sunt, auferendas eis puto
1 mortis causa donationes. Liberis autem tantum et
parentibus praetor prospexit, non etiam fratri et sorori
2 conservavit legatum. Hoc autem solum debetur,
quod ipsis parentibus relictum est et liberis: ceterum
si servo eorum fuerit adscriptum vel subiectae iuri
eorum personae, non debetur: nec enim quaerimus,
3 cui adquiratur, sed cui honor habitus sit. Sed et si
coniunctim ei fuerit legatum relictum cum eo, cui non
4 praestatur, sua tantum portio ei conservabitur. Item
si quis ex his personis rogatus sit restituere extero
quod sibi relictum est, dicendum non esse legatum
praestandum, quia emolumentum ad eum non respicit.
5 Sed si proponas extero legatum rogatumque eum
praestare hoc alicui ex liberis parentibusque, conse-
6 quenter dicemus praestari debere. Hoc amplius et
si extraneo relictum sit sub hoc modo, ut alicui ex
liberis praestet, aequissimum erit dicere non debere ei
praetorem denegare actionem.

1109. Ea autem legata sola praestant (37. 5) 3 § 7
qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt,
quae utiliter data sunt, verum idcirco non debentur,
quod filius contra tabulas bonorum possessionem accipit.

Filium quis impuberem heredem scrip- (37. 5) 5 pr. § 1
sit eique substituit, emancipatum autem filium prae-
teriit: deinde uterque filius acceperunt bonorum pos-
sessionem: legata sunt etiam *a* substituto impuberis
relicta non tantum liberis et parentibus, verum etiam

---

1) *Papin. fr.* 215. 2) *De b. p. c. t. commisso per alium edicto.* 3) *aut* scriptis heredibus *aut* instituti *gloss.* 4) si quis legatum *gloss.*

1) Iulianus (Ulpianus *recte Bas.*) libro quadragesimo ad edictum *inscr. F.*

extraneis: quaeritur, an mortuo impubere cogatur substitutus ea praestare. et si quidem ab impubere relicta sunt, solis liberis parentibusque praestanda sunt: sin vero a substituto impuberis, omnibus eum praestare oportet habita ratione legis Falcidiae, scilicet ut partis dimidiae, quae ad eum ex bonis patris pervenit, quar-
1 tam, id est totius assis sescunciam retineat. Quod si impubes ex uncia dumtaxat institutus heres fuerit, magis est semissem usque legata praestaturum habita ratione legis Falcidiae: licet enim ex uncia fuerit impubes institutus, tamen quod accessit, augebit legata a substituto relicta.

1110. Omnibus autem liberis praestari (37.5) 5 § 2—4 legata praetor voluit exceptis his liberis, quibus bonorum possessionem praetor dedit ex causis supra scriptis: nam si dedit bonorum possessionem, non putat legatorum eos persecutionem habere. constituere igitur apud se debet, utrum contra tabulas bonorum possessionem petat an vero legatum persequatur: si elegerit contra tabulas, non habebit legatum: si legatum elegerit, eo iure utimur, ne petat bonorum possessionem contra ta-
3 bulas. Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possunt, ex his tamen esse, quibus legata praestantur: optinuit non esse ei denegandam petitionem legatorum, sive ordinariam bonorum possessionem petierit sive
4 Carbonianam. Non solum autem legatum denegatur ei, qui bonorum possessionem accepit, verum etiam si quid aliud ex voluntate accepit. cui consequens est, quod Iulianus scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit acceperitque contra tabulas bonorum possessionem, denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui a patre substitutus est.

1111. Si legata fuerint relicta liberis et (37.5) 5 § 5 extraneis, licet utrorumque praestatio Falcidiae locum faceret legataque liberorum recideret, tamen nunc ob hoc, quod extraneis non praestantur legata, liberorum augentur.

1112. Sed et si portio hereditatis (37.5) 5 § 6—8 fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibusve est, an ei conservanda sit, ut solent legata? et Iulianus saepissime scripsit in portione quoque hereditatis idem quod in legato probandum, cuius sententia rescripto divi Pii comprobata est, cum hereditates non modo honestiore
7 titulo, sed et pleniore onere tribuantur. Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est, ut ampliore quidem quam virili portione hereditatis data usque ad virilem tueantur, in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scriptae sint. idem observatur et circa legata fideive commissa, quae his
8 data fuerint, et in mortis causa donationibus. Is autem, cui portio hereditatis conservatur, utrum omnibus an tantum exceptis personis legata cogatur praestare? et magis probatur exceptis personis solis praestanda: nec tamen solius commodo id cedit. nam si legatis onerata sit portio tam liberorum parentiumve quam extraneorum, id, quod extraneis non praestatur, liberis parentibusve profuturum non dubitamus. igitur ita demum quod extraneis non praestatur communicatur cum eo, qui contra tabulas petit, si non legatariis liberis parentibusque dandum sit.

Virilis portio quemadmodum acci- (37.5) 8 pr.—§ 2 pienda sit, videamus. pone duos esse, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt, unum esse ex liberis parentibusque: virilis tertia erit portio: sed si tres sunt, qui contra tabulas acceperunt, quarta erit virilis: hoc idem et in legatis observabitur. sed si unus sit ex liberis, qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, plures sint, qui ex liberis parentibusque legata acceperunt, sic hoc accipiendum est, ut filius praeteritus semissem habeat, ceteri omnes, qui sunt ex
1 liberis parentibusve, semissem. Si quis ex liberis parentibusque et heres institutus sit et legatum acceperit, utrum tantum portionem ei conservamus an vero et legatum an alterutrum quod elegerit? et magis est, ut utrumque conservetur, sed sic, ne amplius in utro-
2 que quam virilem habet. Si adierit hereditatem is cui virilis conservatur, libertates competent ex necessitate per aditionem: verumtamen videndum est, an de dolo actione teneatur qui adit. et magis est, ut, si denuntiante eo, qui praeteritus accepit contra tabulas bonorum possessionem, hic adiit hereditatem pollicente eo portionem virilem, sit quod ei imputetur et de dolo actione teneatur: damno enim adficit hereditatem, dum competunt libertates.

1113. Si quid uxori nuruique fuerit (37.5) 8 § 3—6 legatum praeter dotem, accepta contra tabulas bono-
4 rum possessione non praestabitur. Nurus autem appellatione et pronurum ceterasque contineri nulla du-
5 bitatio est. Cum autem dotis nomine legatur, non puto ad virilem uxorem nurumve redigendam, cum mulier
6 ista ad aes alienum veniat. Non solum autem dotem praelegatam praetor complectitur, verum etiam si pro dote aliquid fuerit relictum, ut puta si dos in rebus sit et pro rebus ei quantitas relinquatur vel contra: dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.[1]

Sed et si pro dote ex parte aliqua (37.5) 10 pr. § 1
1 eandem heredem scripserit, tuendam esse puto. Esse autem uxorem mortis tempore exigemus. si nurui dotem praelegaverit eaque mortis tempore nupta sit, nullum legatum est, quia dos nondum debeatur: sed cum et constante matrimonio adversus heredes soceri dabitur actio, dicendum est etiam praelegatae dotis petitionem dari debere.

1114. Non omnia, quae ab omnibus (37.5) 10 § 2 gradibus relicta sunt, legata praestare eum oportet qui contra tabulas petit, sed ea sola, quae in eo gradu data sunt, contra quem bonorum possessionem accepit. sed nonnumquam contra alium quidem gradum petita est bonorum possessio, ex alio vero legata praestanda sunt: ut ecce duos gradus heredum fecit, emancipatum praeteriit, ab utroque tamen gradu liberis et parentibus legata adscripsit. ait Iulianus: si quidem aliquis ex primo gradu vivit, ea legata praestabit, quae liberis et parentibus a primo gradu data sunt: sin vero nemo vivit eorum, ea quae a sequenti: quod si neque ex primo gradu neque ex secundo quisquam in rebus fuerit humanis, cum testator moritur, tunc ab intestato magis bonorum possessionem praeterito filio competere nec legata cuiquam praestanda: quod si post mortem testatoris ante aditam hereditatem instituti decesserint, contra ipsos quidem videri petitam, verumtamen ab eis relicta legata non esse praestanda, sed quae a substitutis relicta sunt.

Sive autem omiserint instituti sive non (37.5) 12 omiserint, dicendum est legata, quae ab ipsis relicta

1) dum tamen . . . relinquitur *Trib.*

sunt, praestanda, quamvis secundo gradu instituti omittentibus eis adierint hereditatem.

1115. Nonnumquam contra tabulas bono- [(37. 5) 14] rum possessionem quis habet iure secundum tabulas bonorum possessionis: ut puta heres institutus est emancipatus filius, alius emancipatus praeteritus, institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem, praeteritus omisit: apertissimum est, ut cogatur omnibus perinde legata praestare, atque si commissum edictum non fuisset: nec enim occasio emancipati praeteriti debet institutum lucro adficere, cum praeteri-
1 tus iure suo non utatur. Si ab uno ex filiis herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusque legatum datum sit et acceperit bonorum possessionem contra tabulas cum aliis, melius est probare omnes, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum praestare.

1116. † Iustinian. . . . *ex libris Ulpiani,* [C. (6. 28) 4 § 3—5] *quos ad edictum fecit praetoris . . .: . . . cum ultimum adiutorium de inofficiosi querella positum est et nemo ex alio ortus praesidio ad hanc decurrere possit, inventa fuerat filia praeterita minus habens quam filia exheredata. cum enim per contra tabulas bonorum possessionem vel ius adcrescendi semissem substantiae filia praeterita accipiebat et omnibus legata praestare compellebatur, scilicet usque ad dodrantem suae portionis, remanebat ei sescuncia tantummodo in sua successione: quod si fuisset exheredata, quarta pars omnimodo totius substantiae ei relinqui debebat, et quam iniuria dignam pater existimabat, amplius habebat ea, quam taciturnitate in institutione praeteriit.*

[*De collatione bonorum* (*E.* 144)].

1117. Hic titulus manifestam habet [(37. 6) 1 pr.] aequitatem: cum enim praetor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat participesque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum: consequens esse credit, ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna.

1118. Inter eos dabitur collatio, qui- [(37. 6) 1 § 1—8]
2 bus possessio data est.[1] Plane si minorem vel alium, quem restituere in integrum solet praetor, restituerit ad bonorum possessionem contra tabulas petendam quam omiserat, utique etiam collationis commodum ei
3 restituit. Si ex dodrante fuit institutus filius qui erat in potestate, extraneus ex quadrante, emancipatum accipientem contra tabulas pro quadrante tantum bona sua collaturum Iulianus ait, quia solum quadrantem fratri abstulit: argumentum pro hac sententia adfert Pomponius, quod filius emancipatus nepotibus ex se
4 natis solis conferre cogitur. Pater filium quem in potestate habebat et extraneum heredem scripsit, emancipatum praeteriit: bonorum possessionem contra tabulas uterque filius accepit. potest non incommode dici emancipatum ita demum conferre fratri suo debere, si aliquid ei ex causa hereditaria abstulerit: nam si minore ex parte quam dimidia is qui in potestate erat heres scriptus fuerit, inique videbitur collationem postulare ab eo, propter quem amplius
5 hereditate paterna habiturus est. Totiens igitur collationi locus est, quotiens aliquo incommodo adfectus est is qui in potestate est interventu emancipati: cete-
6 rum si non est, collatio cessabit. Vel maxime autem tunc emancipatum conferre non oportet, si etiam iudicium patris meruit nec quicquam amplius nanciscitur,
7 quam ei pater dedit. Sed et si legatis meruit semissem vel tantum, quantum contra tabulas bonorum possessione occupat, dicendum est non esse cogendum
8 ad collationem. Ibidem Iulianus ait, si bonorum possessione accepta decesserit is qui in potestate est, ad collationem bonorum cogendum emancipatum, ut tantum heredi eius conferat, quantum conferret ipsi, si viveret. quod si ante acceptam bonorum possessionem decesserit suus, heredem eius praetor ita tueri debebit, inquit, pro ea parte, qua heres scriptus fuit is qui in potestate erat, non tamen ultra virilem: ad collationem autem non admittit eum in hunc casum, quia bonorum possessio admissa non est.

1119. Iubet autem praetor ita fieri [(37. 6) 1 § 9—13] collationem, ut recte caveatur[1]: caveri autem per satisdationem oportere Pomponius ait. an pignoribus caveri possit, videamus: et Pomponius libro septuagesimo nono ad edictum scripsit et reis et pignoribus recte
10 caveri de collatione, et ita ego quoque puto. Si frater cavere non possit, curator portionis eius constituitur, apud quem refecta pecunia collocetur, ut tunc demum recipiat quod redactum est, cum bona propria contulerit. quod si per contumaciam actiones denegatae sint, oblata postea cautione recipit pristinum ius.
11 Quamvis autem edictum praetoris de cautione loquatur, tamen etiam re posse fieri collationem Pomponius libro septuagensimo nono ad edictum scripsit. aut enim re, inquit, aut cautione facienda collatio est. igitur dividat, inquit, bona sua cum fratribus et quamvis non caveat, satisfacit edicto. sed et si quaedam dividat, de quibusdam caveat, aeque dicimus eum satisfecisse. sed cum possint esse quaedam in occulto, non satis confert qui non cavit, quamvis dividat. si igitur constet inter partes, quid sit in bonis emancipati, sufficiens collatio est divisio: si non constet, sed dicantur quaedam non esse in commune redacta, tunc
12 propter incertum cautio erit interponenda. Sed et si tantum forte in bonis paternis emancipatus remittat, quantum ex collatione suus habere debet, dicendum est emancipatum satis contulisse videri: idem et si nomen paterni debitoris delegaverit vel fundum remve aliam dederit pro portione bonorum, quae conferre
13 debuit. Si, cum duobus conferre deberet, alteri contulerit, alteri non, vel cum cavet vel cum dividit: videndum est, utrum sextantis tantum ei auferatur emolumentum an vero trientis totius detrahi debeat. et puto, si quidem per contumaciam non caveat, totius trientis ei denegandas actiones (nec enim videtur cavisse, qui non omnibus cavit): quod si per inopiam, sextantis tantum denegandas, sic tamen, ut possit supplere cautionem vel collatione vel ceteris modis quibus supra diximus, aut curator constituatur rem ei salvam facturus: haberi enim debet ratio eius, qui non per contumaciam collationem non implet.

1120. [2]Is quoque, qui in adoptiva [(37. 6) 1 § 14] familia est, conferre cogitur, hoc est non ipse, sed is qui eum habet, si maluerit contra tabulas bonorum possessionem accipere. plane si hic adoptivus pater ante bonorum possessionem petitam emancipaverit eum,

1) *Ad haec verba pertinent* § 2—8.

1) *Huc spectant* § 9—13. 2) *Ad v.:* '(ita collationem fieri iubebo), ut hi qui in potestate morientis non fuerint . . . . (recte caveant)'.

non cogetur ad collationem, et ita rescripto divorum fratrum expressum est: sed ita demum adoptivus emancipatus collatione fratres privabit, si sine fraude hoc factum sit.

1121. [1]Nec castrense nec quasi [(37. 6) 1 § 15—24
castrense peculium fratribus confertur: hoc enim prae-
cipuum esse oportere multis constitutionibus contine-
16 tur. Sed an id, quod dignitatis nomine a patre
datum est vel debetur, conferre quis in commune
cogatur, videamus. et ait Papinianus libro tertio de-
cimo quaestionum non esse cogendum: hoc enim
propter onera dignitatis praecipuum haberi oportere.
sed si adhuc debeatur, hoc sic interpretandum est, ut
non solus oneretur is qui dignitatem meruit, sed com-
17 mune sit omnium heredum onus hoc debitum. Qui
ab hostibus captus post mortem patris redit, licet
moriente patre nihil habuit, cum apud hostes fuerit,
tamen et ad bonorum possessionem admittetur et con-
feret scilicet ea, quae moriente patre haberet, si ab
hostibus captus non fuisset. sed et si redemptus ab
hostibus mortis tempore patris inveniatur, aeque collatio
18 erit facienda. Si emancipato legatum fuerit, cum
19 pater morietur, etiam hoc conferre debet. Si ab
ipso patre herede instituto filio eius fideicommissum
fuerit relictum, cum morietur, an id conferendum est,
quoniam utile est hoc fideicommissum? et eveniet, ut
pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum
fuisset, nec cogetur hic conferre, quia moriente eo non
20 fuisset. Emancipatus filius si dotem habeat ab
uxore acceptam, hoc minus confert, etsi ante uxor
21 decesserit. Si impuberi adrogato secundum divi
Pii rescriptum quarta debetur, videndum est, an, si
patris naturalis bonorum possessionem petat, conferre
quartam debeat. quaestio in eo est, an heredi suo
relinquat quartae actionem an non. et magis est, ut
ad heredem transferat, quia personalis actio est: igitur
etiam de quarta conferenda cavere eum oportebit, sed
hoc ita demum, si iam nata est quartae petitio. cete-
rum si adhuc pater adoptivus vivat, qui eum emanci-
pavit, dicendum est cautionem quoque cessare: prae-
matura est enim spes collationis, cum adhuc vivat is,
22 cuius de bonis quarta debetur. Si is qui bona
collaturus est habeat filium peculium castrense haben-
tem, non cogetur utique peculium eius conferre. sed
si iam tunc mortuus erat filius eius et castrense pecu-
lium habebit, cum morietur is cuius bonorum possessio
petenda est: an conferre cogatur? cum autem vindicari
id patri non sit necesse, dici oportebit conferendum:
non enim nunc adquiritur, sed non adimitur. amplius
dico, et si institutus fuerit a filio heres nec dum adierit
habeatque substitutum, quia non magis nunc quaeritur
peculium quam nunc non alienatur, conferri debere.
23 Confertur autem etiam si quid eius non fuerit, dolo
malo autem factum sit, quo minus esset: sed hoc sic
accipiendum est, ut hoc demum conferatur, quod eius
esse desiit dolo malo: ceterum si id egit, ne adquireret,
non venit in collationem: nam hic et sibi insidiatus
24 est. Portiones collationum ita erunt faciendae: ut
puta duo sunt filii in potestate, unus emancipatus
habens trecenta: ducenta fratribus confert, sibi cen-
tum: facit enim eis partem, quamvis is sit, cui conferri
non solet. quod si duo sint filii emancipati habentes
trecena et duo in potestate, aeque dicendum est singulos
singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena
retinere, sed ipsos invicem nihil conferre. dotis quoque
collatio in eundem modum fiet, ut quicumque confert,
etiam suam personam numeret in partibus faciendis.

[*De dotis collatione* (*E.* 145)].

1122. Quamquam ita demum ad collatio- [(37. 7) 1
nem dotis praetor cogat filiam, si petat bonorum pos-
sessionem, attamen etsi non petat, conferre debebit, si
modo se bonis paternis misceat. et hoc divus Pius
Ulpio Adriano rescripsit etiam eam, quae non petierit
bonorum possessionem, ad collationem dotis per arbi-
1 trum familiae herciscundae posse compelli. Si in
stipulatum deducta sit dos, si quidem ipsa mulier
stipulata sit vel ipsi negotium gestum, aeque conferre
cogetur: si vero alii quaesita est stipulatio, dicendum
est cessare collationem. etsi tantum promissa sit dos,
2 collatio eius fiet. Si sit nepos et neptis ex eodem
filio et dotata sit neptis, sit et filius non pater eorum:
neptis omnem dotem soli fratri collatura est. emanci-
pata autem neptis dotem et bona sua soli nepoti, non
3 etiam patruo conferet. Sed si sit neptis sola, non
etiam nepos ex eodem, tunc confertur patruo itemque
4 nepoti vel nepti ex alio. Sed et si duae neptes sint
ex diversis filiis, conferent et invicem et patruo: si ex
5 eodem patre, tantum invicem conferent. Cum dos
confertur, impensarum necessariarum fit detractio, cete-
6 rarum non. Quod si iam factum divortium est et
maritus non sit solvendo, non debebit integra dos com-
putari mulieri, sed id quod ad mulierem potest per-
7 venire, hoc est quod facere maritus potest. Si sub
condicione pater vel extraneus dotem promiserit, cau-
tione opus erit, ut tunc conferat mulier dotem, cum
8 dotata esse coeperit. Filiam, quae ab intestato patri
heres sit, conferre quidem dotem oportet: consequens
autem est, ut ex pollicitatione[1] dotis pro parte dimidia
fratrem suum liberet: aequius enim est in solidum de
9 suo eam dotatam esse. Si emancipatus filius, qui
contra tabulas bonorum possessionem accepit, filiam
dotatam habeat, non debet dotem eius conferre, quia
in bonis eius non est.

[*De coniungendis cum emancipato liberis eius* (*E.* 146)].

1123. Si quis ex his, quibus bonorum [(37. 8) 1 pr. § 1
possessionem praetor pollicetur, in potestate parentis,
cum is moritur, non fuerit, ei liberisque quos in eius-
dem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine
pertinebit neque notam exheredationis meruerunt, bo-
norum possessio eius partis datur, quae ad eum per-
tineret, si in potestate permansisset, ita ut ex ea parte
dimidiam[2], reliquam liberi eius, hisque dumtaxat bona
1 sua conferat.[3] Hoc edictum aequissimum est, ut
neque emancipatus solus veniat et excludat nepotes in
potestate manentes, neque nepotes iure potestatis obi-
ciantur patri suo.

1124. [4]Et in adoptionem datus filius [(37. 8) 1 § 2—6
et heres institutus ad hoc edictum pertinet, ut ei iunga-

1) *Ad v.* '(caveant) se, quidquid moriente patre in bonis habuerint dolove malo fecerint quo minus haberent, boni viri arbitratu collaturos esse'.

1) dictione *Ulp.?* 2) habeat *ins.*, *v.* (38. 6) 5 *pr.* 3) *Sunt haec fere edicti verba*, *cf.* (38. 6) 5 *pr.* 4) *Ad v.* 'si quis ex his, quibus bonorum possessionem polliceor, in potestate parentis, cum is moritur, non fuerit'.

tur nepos, qui in avi sui naturalis potestate est. iungitur autem nepos patri suo emancipato, sive pater praeteritus sit sive institutus. et haec erit differentia inter in adoptionem datum et emancipatum, quod in adoptionem quidem dato non alias iungitur nisi instituto et alio committente edictum, emancipato autem, sive sit
3 institutus emancipatus sive sit praeteritus. Filio in potestate ex besse, emancipato ex triente herede instituto Iulianus ait nepotem praeteritum petita contra tabulas bonorum possessione patruo sextantem, patri
4 unciam ablaturum. Si pater emancipatus exheredatus sit nepotibus ex eo prateritis qui erant in potestate retenti, nepotes admittuntur: absurdum enim est, cum patri praeterito iungantur, instituto eo vel exheredato
5 non admitti. Sed et si patruus eorum, qui erat in potestate,[1] sit praeteritus, pater exheredatus, debent nepotes admitti: nam exheredatus pater eorum pro
6 mortuo habetur. Si pater in potestate manens exheredatus vel institutus sit, nepotem ex eo sive in potestate manentem sive emancipatum ad bona avi neque vocari neque vocandum esse Scaevola ait: totiens enim nepoti consulendum est, quotiens in potestate retentus est patre emancipato.

1125. [2]Liberos igitur in familia esse (37. 8) 1 § 6—9 oportet, ut huic edicto locus sit, eius scilicet familia, cuius bonorum possessio petitur. sed et si postumus natus sit ex emancipato ante emancipationem con-
7 ceptus, idem erit dicendum. Liberos autem non omnes simul vocat praetor, sed gradatim, hoc est eos, qui sui sunt, scilicet nepotes, si sunt, si minus, eos qui sunt inferioris gradus: nec eos miscebimus. plane si sint ex emancipato nepos et ex nepote eius alio pronepos, dicendum erit utrumque ei iungi: ambo enim
8 in suorum loco successerunt. Si postliminio nepos redierit, dicendum est eum patri emancipato coniungi.
9 Si pater ex duobus filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipaverit et nepotem ex eo in locum filii adoptaverit et praeterito emancipato decesserit: Iulianus ait[3] nepoti in locum filii adoptato succurri oportere, ut quasi filius portionem habeat, quam haberet et si extraneus adoptatus esset. sic fiet, inquit, ut filius, qui in potestate fuit, tertiam partem, nepos in locum filii adoptatus aliam[4] tertiam emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiatur: nec enim minus debet ferre nepos in locum filii adoptatus, quam si ab extraneo esset adoptatus.

1126. [5]Illud non interest, quota portio (37. 8) 1 § 10 hereditatis ad nepotem pertineat, an perquam modicam[6]: nam et si modica sit, attamen dicemus locum esse huic parti edicti.

1127. [7]Inter ipsum filium et liberos (37. 8) 1 § 11. 12 eius dividitur hereditas ita, ut ipse dimidium, liberi dimidium habeant. proinde pone solum esse filium emancipatum, esse et nepotes in potestate duos, neminem praeterea ex liberis: habebit emancipatus dimidiam partem hereditatis et aliam dimidiam duo nepotes, ut quadrantes ferant. sed si sit praeterea alius filius, eveniet, ut filius habeat dimidiam partem hereditatis, ex quo nepotes non sunt, alius filius semissem cum filiis suis ita, ut quadrantem hereditatis ipse ferat, quadrans inter liberos eius dividatur. sed si ambo filii sint emancipati et habeant singuli nepotes, eveniet, ut singuli singulos semisses cum nepotibus suis dividant ita, ut ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes: et si alter duos filios, alter tres habeant, quadrans unus inter duos, alius inter tres dividitur.
12 Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit, eveniet, ut non ad patrem eius, sed magis ad fratrem pertineat. sed et si omnes nepotes omittant, patruo nihil adcrescet, sed soli patri: quod et si pater omiserit, tunc patruo adcrescet.

1128. Emancipatus filius si qui- (37. 8) 1 § 13—17 dem nepotes in avi potestate non habeat, fratribus suis conferet: sed si sint nepotes, voluit eum praetor filiis suis qui sunt in potestate solis conferre, merito, quia veniendo ad bonorum possessionem illis solis iniuriam
14 facit. Nunc videamus, quantum eis conferat. et quidem semper, cum fratribus emancipatus confert, virilem sibi detrahit: utrum et in eo casu virilem detrahat, an vero, quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? et puto dimidiam tantum bonorum eis partem conferre: nam et si alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus, filius emancipatus his duobus nepotibus unam partem tantum conferet et patruo eorum qui in potestate mansit unam partem dabit, tertiam ipse habebit: nec quod nepotibus confertur a patruo emancipato, ipsi patri conferent: hoc enim non de
15 bonis avi, sed propter bona postea eis accessit. Eveniet igitur, ut pater emancipatus si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat, residua quinquaginta omnibus nepotibus, id est filiis suis conferat, aut si unum nepotem habeat et duos ex alio pronepotes, ita dividat quinquaginta, ut nepos habeat viginti quinque, pronepotes ex alio una viginti quinque: nam et
16 bonorum possessionis ambo unam partem habent. Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto unus nepos in potestate, alius nepos emancipatus, eleganter Scaevola tractat, patruus emancipatus quantum nepotibus, quantum fratri suo conferat. et ait posse dici tres eum partes facere, unam sibi, unam fratri, unam istis collaturum: quamvis hi minus quam patruus ex hereditate avi concurrente patre sint habituri: quae
17 sententia vera est. Sed et si sint duo nepotes ex eodem filio hique emancipati sunt et ex altero eorum pronepos in potestate defuncti: partem habebit nepos unus, aliam nepos cum filio suo. sed et si nepos et ex alio nepote defuncto duo pronepotes: unus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat vel, si frater non est, soli patruo, non etiam patruo maiori.

*

1129. [1]Non tamen eo usque procedendum (3. 3) 38 erit, ut, si decem milia petantur et exstant duo defensores parati in quina defendere, audiantur.

1130. [2][*Fructuarium neque ampliare neque* (7. 1) 8 *utile detrahere posse,*] quamvis melius repositurus sit: quae sententia vera est.

1) qui erat in potestate *gloss.?*
2) *Ad v.* 'liberisque quos in eiusdem familia habebit'.
3) *Iulian. fr.* 367. 4) habeat, tertiam *ins. Mommsen.*
5) *Ad v.* 'si ad eos hereditas suo nomine pertinebit'.
6) an . . . modicam *gloss.*
7) *Ad v.* 'bonorum possessionem eius partis dabo *rel.*'

1) *Ad edictum de collatione bonorum? cf.* (37. 6) 2 § 1 *extr.*
2) *Ad edicta de collationibus? cf. fr.* 1122 § 5.

LIBER XLI.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testamenti extabunt* (*E. XXV. A*) 3.]

[*De ventre in possessionem mittendo etc.* (*E.* 147)].

1131. Sicuti liberorum eorum, qui iam [(37. 9) 1 pr.] in rebus humanis sunt, curam praetor habuit, ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter spem nascendi non neglexit. nam et hac parte edicti eos tuitus est, dum ventrem mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum possessionis.

1132. [1] Praegnatem esse mulierem oportet [(37. 9) 1 § 1] omnimodo nec dicere se praegnatem sufficit: quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi vere praegnas fuit et mortis tempore et eo, quo mitti in possessionem petit.

1133. Totiens autem mittitur in pos- [(37. 9) 1 § 2—13] sessionem venter, si non est exheredatus et id quod in utero erit inter suos heredes futurum erit. sed et si incertum sit, aliquo tamen casu possit existere, quo qui editur suus futurus sit,[2] ventrem mittemus: aequius enim est vel frustra nonnumquam impendia fieri quam denegari aliquando alimenta ei, qui dominus bonorum
3 aliquo casu futurus est. Quare et si ita exheredatio facta sit: 'si mihi filius unus nascetur, exheres esto', quia filia nasci potest vel plures filii vel filius et filia, venter in possessionem mittetur: satius est enim sub incerto eius qui edetur ali etiam eum qui exheredatus sit, quam eum qui non sit exheredatus fame necari: ratumque esse debet, quod deminutum est, quamvis is
4 nascatur, qui repellitur. Idem erit dicendum et si mulier, quae fuit in possessione, abortum fecisset.
5 Sed et si sub condicione postumus sit exheredatus, pendente condicione Pedii sententiam admittimus existimantis posse ventrem in possessionem mitti, quia
6 sub incerto utilius est ventrem ali. Si venter ab institutis exheredatus sit, a substitutis praeteritus, Marcellus negat in possessionem eum mitti posse viventibus
7 institutis, quia exheredatus est: quod verum est. Per contrarium autem si ab institutis praeteritus sit venter, a substitutis exheredatus, vivis institutis mittendus est in possessionem: quod si non vivant, negat mittendum, quia ad eum gradum devoluta hereditas est, a quo ex-
8 heredatus est. Si filius ab hostibus captus sit, uxor eius praegnas in possessionem soceri bonorum mittenda est: nam aliquo casu spes est id quod nascitur inter suos heredes futurum, ut puta si pater eius apud hostes
9 decedat. Sed et si quis ventrem exheredasset: 'qui mihi intra menses tres mortis meae natus erit, exheres esto' vel 'qui post tres menses', venter in possessionem utique mittetur, quia aliquo casu suus heres futurus est: et sane benigniorem esse praetorem in hanc partem oportebit, ne qui speratur ante vitam necetur.
10 Rectissime autem praetor nusquam uxoris fecit mentionem, quia fieri potest, ut mortis tempore uxor non
11 fuerit, quae se ex eo praegnatem dicit. Etiam ex emancipato venter ad possessionem admittitur. unde apud Iulianum libro vicensimo septimo digestorum quaeritur, si emancipatus quis sit uxore iam praegnate, deinde decessisset et pater eius mortuus sit, an venter in possessionem emancipati patris mitti possit. et rectissime scripsit rationem non esse, cur venter, quem edictum admittit, repelli debeat: est enim aequissimum partui consuli, qui natus bonorum possessionem ac-
12 cepturus est. sed et si avus viveret, similiter ventrem admittemus. Si filius in adoptionem datus decesserit praegnate uxore, tunc deinde adoptator defunctus fuerit, mittetur venter in possessionem avi adoptivi. sed an etiam in eius, qui in adoptionem dederat filium, mittetur, videamus: et si hic nepos postumus heres ab avo naturali institutus sit, mittetur in possessionem, quia et nato ei, si nemo ex liberis sit alius, bonorum possessio secundum tabulas dari potest, aut, si sint liberi praeteriti, etiam contra tabulas cum ipsis potest
13 accipere. Si pater nuru praegnate filium emancipaverit, non in totum repelli uterus debet: namque natus solet patri ex novo edicto iungi. et generaliter quibus casibus patri iungitur natus, admittendus est venter in possessionem.

1134. [1] Si ea, quae in possessio- [(37. 9) 1 § 14—16] nem vult ire, uxor negetur vel nurus vel esse vel fuisse vel ex eo praegnas non esse contendatur: decretum interponit praetor *ad* exemplum Carboniani edicti. et ita divus Hadrianus Claudio Proculo praetori rescripsit, ut summatim de re cognosceret et, si manifesta calumnia videbitur eius, quae ventris nomine in possessione mitti desiderat, nihil novi decerneret: si dubitari de re poterit, operam daret, ne praeiudicium fiat ei, quod in utero est, sed ventrem in possessionem mitti oportet.[2] apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix mulier, debere eam decretum eligere: et ubi omnino iuste dubitari poterit, an ex eo praegnas sit, decreto tuenda est, ne praeiudicium partui fiat.
15 idemque est et si status mulieri controversia fiat. Et generaliter ex quibus causis Carbonianam bonorum possessionem puero praetor dare solitus est, ex hisdem causis ventri quoque subvenire praetorem debere non dubitamus, eo facilius, quod favorabilior est causa partus quam pueri: partui enim in hoc favetur, ut in lucem producatur, puero, ut in familiam inducatur: partus enim iste alendus est, qui et si non tantum parenti, cuius esse dicitur, verum etiam rei publicae
16 nascitur. Si quis prima uxore praegnate facta mox aliam duxerit eamque praegnatem fecerit diemque suum obierit, edictum ambobus sufficiet, videlicet cum nemo contendit nec calumniatricem dicit.

1135. [3] Quotiens autem venter in [(37. 9) 1 § 17—20] possessionem mittitur, solet mulier curatorem ventri petere, solet et bonis. sed si quidem tantum ventri curator datus sit, creditoribus permittendum in custodia bonorum esse: si vero non tantum ventri, sed etiam bonis curator datus est, possunt esse securi creditores, cum periculum ad curatorem pertineat. idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum, idoneum scilicet, oportet creditores curare vel si quis alius est, qui non
18 edito partu successionem speret. Hoc autem iure utimur, ut idem curator et bonis et ventri detur: sed si creditores instant vel qui speret se successurum, diligentius atque circumspectius id fieri debebit et
19 plures, si desiderentur, dandi sunt. Mulier autem in possessionem missa ea sola, sine quibus fetus sustineri et ad partum usque produci non possit, sumere ex bonis debet: et in hanc rem curator constituendus

1) *Ad v.* 'ventrem'. 2) aliquo . . . futurus sit *gloss.*

1) *Ad fr.* 1134 *cf.* (43. 4) 3 *extr.* 2) sed . . . oportet *gloss.*
3) *Ad edictum de curatore ventris.*

est, qui cibum potum vestitum tectum mulieri praestet
pro facultatibus defuncti et pro dignitate eius atque
20 mulieris. Deminutio autem ad hos sumptus fieri
debet primum ex pecunia numerata: si ea non fuerit,
ex his rebus, quae patrimonia onerare magis impendio
21 quam augere fructibus consueverunt. Item si peri-
culum est, ne interim res usu capiantur, ne debitores
22 tempore liberentur, idem curare debet. Ita igitur
curam hoc quoque officio administrabit, quo solent cura-
23 tores atque tutores pupillorum. Eligitur autem cura-
tor aut ex his, qui tutores dati sunt postumo, aut ex
necessariis adfinibusque aut ex substitutis aut ex
amicis defuncti aut ex creditoribus, sed utique is, qui
idoneus videbitur: aut si de personis eorum quaestio
24 moveatur, vir bonus eligitur. Quod si nondum sit
curator constitutus (quia plerumque aut non petitur
aut tardius petitur aut serius datur), Servius aiebat res
hereditarias heredem institutum vel substitutum ob-
signare non debere, sed tantum pernumerare et mulieri
25 adsignare. Idem ait ad custodienda ea, quae sine
custodia salva esse non possunt, custodem ab herede
ponendum (ut puta pecoris, et si nondum messis vin-
demiave facta sit): et si fuerit controversia, quantum
26 deminui oporteat, arbitrum dandum. Curatore
autem constituto haec omnia cessare puto: conscribere
tamen curatori debent et vendenti et inventarium rerum
facienti.

1136. Tamdiu autem venter in (37. 9) 1 § 27. 28
possessionem esse debet, quamdiu aut pariat aut abor-
tum faciat aut certum sit eam non esse praegnatem.
28 Et si sciens prudensque se praegnatem non esse
consumpserit, de suo eam id consumpsisse Labeo ait.

1137. Extraneo postumo herede instituto (37. 9) 6
non aliter venter in possessionem mittitur, nisi mater
aliunde se alere non possit, ne forte ei, qui natus bo-
norum possessor futurus est, denegasse alimenta vi-
deamur.

[*De Carboniano edicto* (*E.* 148)].

1138. Si cui controversia fiet, an inter (37. 10) 1 pr. § 1
liberos sit, et impubes sit, causa cognita perinde pos-
sessio datur ac si nulla de ea re controversia esset et
iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur.
1 Eum qui controversiam facit, si pro pupillo satis ei
non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse
praetor iubet.

1139. [1]Non tantum masculi, sed (37. 10) 1 § 2—11
et feminae ex virili sexu descendentes Carboniani
3 commodum habebunt. Et generaliter dicimus his
demum Carbonianum competere, quibus contra tabulas
bonorum possessio competit, his vero non competere,
qui repelluntur a contra tabulas bonorum possessione.
4 Si quis non ab aliquo hanc controversiam patiatur,
quod inter liberos non sit, sed ab ipso patre, ut puta
nepos, qui se retentum in potestate avi dicit, ab eman-
cipato patre, cui iungi desiderat, an differri debeat?
et magis est, ut differatur: parvi enim refert, quis ei
controversiam faciat, cum et si testator eum negaverit
ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carboniano
5 possit esse locus. Sed et si quis non tantum ex
liberis negetur esse, verum servus etiam esse dicatur
forte ex ancilla editus, Iulianus scripsit adhuc Car-
boniano locum esse: quod et divus Pius rescripsit:
nam vel magis consulendum est his quibus maius peri-
culum intenditur. nam si aliter observetur, inventa
erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque maiore
iniuria inpuberem adficiat, quod et plura et graviora
6 de eo mentiatur. Sed et si ipse defunctus servus
7 esse dicatur, idem erit dicendum. Sed et si fiscus
facit impuberi controversiam, Carbonianum edictum
8 potest locum habere. Pomponius libro septuagensimo
nono ad edictum scripsit, cum filius heres vel exheres
scriptus est, Carbonianum edictum cessare, quamvis
filius esse negetur, quia vel quasi scriptus habet bono-
rum possessionem, etiamsi filius non est, vel repellitur
quasi exheredatus, etsi filius esse videatur: nisi forte
postumus, inquit, est heres institutus et natus negetur
esse filius, sed subiectus esse dicetur, quo casu eius
partis tantum danda est ei bonorum possessio, ex qua
9 institutus est. Idem ait, cum quidam exheredem
scripsisset filium, quod diceret eum ex adulterio con-
ceptum, quia fieret ei haec controversia, an inter liberos
sit, ex hac parte edicti ei bonorum possessionem com-
petere, cum, si sine elogio exheres scriptus esset, non
haberet bonorum possessionem. idemque et si ita sit
scriptum: 'quisquis est, qui filium meum se esse dicit,
10 exheres esto', quia non est filius exheredatus. Si
quis filium suum heredem instituerit ex minima parte
sic 'ille qui ex illa natus est heres esto', non quasi
filium suum, deinde hic contendat patrem intestatum
decessisse seque ei suum heredem esse, interest, co-
heredes eius utrum negent eum filium an vero con-
tendunt testamentum valere. si testamentum valere
contendunt, controversia non est differenda et Car-
bonianum cessat: quod si filium eum negant et ad
ipsos potius quasi ad consanguineos hereditatem per-
tinere dicunt, data bonorum possessione impuberi
11 controversia in tempus pubertatis differtur. Si ma-
ter subiecti partus arguatur, an differenda sit quaestio
propter statum pueri, quaeritur. et si quidem pupilli
status in dubium devocatur, differri quaestio in tem-
pus pubertatis debet, cum metus potest esse, ne minus
idonee defendatur: cum vero mater rea postulatur,
utique integra fide et maiore constantia causam defen-
sura recenti tempore, dubium non est cognitionem fieri
oportere, et post eventum cognitionis, si suppositum
apparuerit, actiones hereditariae puero denegandae
sunt omniaque perinde habenda, atque si heres scriptus
non fuisset.

Carbonianum edictum aptatum est (37. 10) 3 pr. —§ 2
ad contra tabulas bonorum possessionem et intestati,
cum et in secundum tabulas in quibusdam casibus
possit videri necessarium edictum, veluti si pater fa-
milias ita instituerit: 'postumus heres esto' vel 'postuma
heres esto' et negetur esse verum, quod in testamento
1 scriptum est. Et cum de fideicommissis vel de
legatis quaeritur, differri potest causa in tempus puber-
tatis: id enim divus Pius Claudio Hadriano rescripsit.
2 Quamvis scripto heredi non promitti bonorum pos-
sessionem ex edicto Carboniano certum sit, tamen
quaestionem status in tempus pubertatis differri procul
dubio est. ergo si quidem de parentis bonis simul et de
statu controversia fiat, hoc edictum locum habebit: sin
vero tantum status, differetur quaestio in tempus puber-
tatis, sed non ex Carboniano, sed ex constitutionibus.

1140. [1]Puberi quamvis minori viginti (37. 10) 3 § 3

1) *Ad v.* 'Si cui controversia fiet, an inter liberos sit'.

1) *Ad v.* 'et impubes erit'.

quinque annis Carbonianum non succurrit. sed *et si*, cum esset pubes, quasi impubes obrepserit bonorumque possessionem accepit, dicendum erit nihil eum egisse: nam et si impubes esset mox pubes factus, finiretur bonorum possessionis emolumentum.

1141. [1]Causae cognitio in eo vertitur, (37.10) 3 § 4 ut, si manifesta calumnia appareret eorum, qui infantibus bonorum possessionem peterent, non daretur bonorum possessio. summatim ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio, debet praetor cognoscere: et si quidem absolutam causam invenerit evidenterque probatur filium non esse, negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam: si vero ambiguam causam, hoc est vel modicum pro puero facientem, ut non videatur evidenter filius non esse, dabit ei Carbonianam bonorum possessionem.

1142. [2]Duae autem sunt causae (37.10) 3 § 5—12 cognitiones, una dandae Carbonianae possessionis, quae habet commodum illud, ut, perinde atque si nullam controversiam pateretur impubes, possessionem accipiat, alia causae cognitio illa, utrum differri debeat in tempus pubertatis cognitio an repraesentari. hoc autem diligentissime praetori examinandum est, an expediat pupillo repraesentari cognitionem an potius differri in tempus pubertatis, et maxime inquirere hoc a cognatis matre tutoribusque pupilli debet. finge esse testes quosdam, qui dilata controversia aut mutabunt consilium aut decedent aut propter temporis intervallum non eandem fidem habebunt: vel finge esse anum obstetricem vel ancillas, quae veritatem pro partu possunt insinuare, vel instrumenta satis idonea ad victoriam vel quaedam alia argumenta, ut magis damnum patiatur pupillus, quod differtur cognitio, quam compendium, quod non repraesentatur: finge pupillum satisdare non posse et admissos in possessionem, qui de hereditate controversiam faciunt, multa posse subtrahere novare moliri: aut stulti aut iniqui praetoris erit rem in tempus pubertatis differre cum summo eius incommodo, cui consultum velit. divus etiam Hadrianus ita rescripsit: 'Quod in tempus pubertatis res differri solet, pupillorum causa fit, ne de statu periclitentur, antequam se tueri possint. ceterum si idoneos habeant, a quibus defendantur, et tam expeditam causam, ut ipsorum intersit mature de ea iudicari, et tutores eorum iudicio experiri volunt: non debet adversus pupillos observari, quod pro ipsis excogitatum est, et pendere
6 status eorum, cum iam possit indubitatus esse'. Si mater impuberis subiecti partus rea postulata causam optinuerit, poterit adhuc superesse status quaestio, ut puta si dicatur aut non esse ex ipso defuncto conceptus aut ex ipso quidem, sed non ex matrimonio
7 editus. Si is, qui status controversiam filio faciebat et solum se filium dicebat, decesserit et mater ei heres extiterit, si quidem eandem controversiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natum adfirmat, quam filius eius faciebat, scilicet ut neget eum filium, idcircoque ad se totam hereditatem ex persona filii sui defuncti pertinere debere: in tempus pubertatis differri Iulianus ait, quia nihil interest, suo an hereditario nomine controversiam faciat. plane si mater concedat hunc quoque defuncti filium esse idcircoque partem dimidiam hereditatis solam sibi vindicet ex bonis paternis, non erit iudicium in tempus pubertatis differendum: non enim de paternis, sed de fraternis bonis
8 impuberi fit controversia. Ibidem Iulianus quaerit: si duo impuberes patiantur status controversiam et alter eorum pubuerit, exspectari alterius quoque pubertas debet, scilicet ut sic de utriusque statu agatur, ne aliquod praeiudicium fiat impuberi per puberis personam.
9 Parvi refert, utrum petitor sit impubes an possessor, qui status controversiam patitur: nam sive possideat
10 sive petat, in tempus pubertatis differtur. Si duo impuberes invicem faciant status controversiam, interest, utrum quisque se solum filium dicat an et se. nam si se solum dicat filium, dicendum est debere controversiam ad utriusque pubertatem differri, sive petitor sive possessor sit. si vero alter se solum, alter et se dicat, si quidem ille adoleverit qui se solum dicat, adhuc differtur controversia propter pueritiam eius qui et se dicit, sed de parte, non de toto: de parte enim utique nec litigatur. quod si ille adoleverit qui et se dicit, ille impubes sit qui se solum dicit, non differtur controversia: nec enim patitur impubes status controversiam, sed facit, cum hic pubes
11 et se dicat, illum non neget filium. Si quis liber et heres esse iussus status controversiam impuberi faciat, qui filius esse et testamentum patris rupisse dicitur, Iulianus ait utraque iudicia et hereditatis et libertatis in tempus pubertatis differenda: neutrum enim eorum ita explicari potest, ut non condicioni eius, qui se filium esse contendat, praeiudicetur. ceterae quoque libertatis quaestiones ex testamento pendentes
12 in tempus pubertatis differuntur. Cum extaret impubes, qui se filium defuncti diceret, debitoresque negent eum filium esse defuncti et intestati hereditatem ad adgnatum, qui forte trans mare aberit, pertinere: necessarium erit puero Carbonianum edictum. sed et absenti erit prospiciendum, ut cautio praestetur.

1143. Missum autem ex Carboniano (37.10) 3 § 13 in possessionem student praetores possessorem constituere. quod si coeperit aut hereditatem petere quasi bonorum possessor Carbonianus aut singulas res, rectissime Iulianus libro vicensimo quarto digestorum scribit exceptione eum summovendum: contentus enim esse debet hac praerogativa, quod possessorem eum praetor tantisper constituit. si igitur vult hereditatem aut singulas res petere, petat, inquit, directa actione quasi heres, ut ea petitione iudicari possit, an quasi ex liberis heres sit, ne praesumptio Carbonianae bonorum possessionis iniuriam adversariis afferat: quae sententia habet rationem et aequitatem.

1144. Haec autem possessio intra (37.10) 3 § 14—16 annum datur, sicuti ordinariae quoque, quae liberis
15 dantur, intra annum dantur. Sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solum Carbonianam bonorum possessionem accipere, verum etiam ordinariam agno-
16 scere. Currunt autem tempora ad utramque bonorum possessionem separatim, ordinariae quidem, ex quo patrem suum decessisse scit et facultatem bonorum possessionis petendae habuit, Carbonianae vero ex eo tempore, ex quo controversiam sibi fieri cognovit.

1145. [1]Sed si is, qui controversiam im- (37. 10) 5 puberi facit, ex liberis sit, eveniet, ut, sive caveat hic,

1) *Ad v.* 'causa cognita perinde bonorum possessionem dabo ac si nulla de ea re controversia esset'. 2) *Ad v.* 'causa cognita iudicium in tempus pubertatis differam'.

1) *Ad v.* 'eum qui controversiam faciet, si pro pupillo satis ei non dabitur, simul in possessionem eorum bonorum esse iubebo'.

cui status fit controversia, sive non caveat, attamen
1 simul sit in possessionem. Si impubes non defen-
datur idcircoque missus sit in possessionem etiam ad-
versarius eius, actiones hereditarias quis exercebit? et
ait Iulianus libro vicensimo quarto digestorum curato-
rem constitui debere, qui omnia curet actiones exer-
ceat. denique scribit etiam eum, qui cum impubere
missus est in possessionem, actiones posse adversus
curatorem[1] intendere nec esse prohibendum: nullum
enim per hoc praeiudicium hereditati fieri: nam et
adversus ipsum pupillum,[2] si satis dedisset, recte ex-
2 periretur. Quotiens impubes satis non dat, mittitur
in possessionem adversarius eius, sive satis det sive
non det. si velit adversarius committi sibi administra-
tionem, satis dare debet pupillo: ceterum si satis non
det, debet curator constitui, per quem bona admini-
strentur. adversarius autem si satis dederit, res, quae
tempore periturae aut deteriores futurae sint, distrahere
debet: item a debitoribus, qui tempore liberabuntur,
3 exigere debet: cetera cum pupillo possidebit. An
autem vescendi causa deminuere possit is qui ex Car-
boniano missus est, videamus. et si quidem satis im-
pubes dedit, sive decrevit praeses sive non, deminuet
vescendi causa et hoc minus restituet hereditatis peti-
tori. quod si satis dare non potuit et aliter alere se
videtur non posse, deminuendi causa usque ad id,
quod alimentis eius necessarium est, mittendus est.
nec mirum debet videri hereditatem propter alimenta
minui eius, quem fortasse iudicabitur filium non esse,
cum omnium edictis venter in possessionem mittatur
et alimenta mulieri praestentur propter eum, qui potest
non nasci, maiorque cura debeat adhiberi, ne fame
pereat filius, quam ne minor hereditas ad petitorem
4 perveniat, si apparuit filium non esse. Maxime autem
puto, si missus fuerit in possessionem adversarius, de-
siderandum a praetore, ne instrumenta in possessionem
suam redigat: ceterum decipietur pupillus, dum vel
instruitur adversarius eius vel etiam intercipere ea
5 potest. Cum autem in satisdatione et pupillus et
adversarius eius cessant, curator constituendus est, qui
bona administret et quandoque ei qui iudicio vicerit
restituat. quid tamen, si tutores pupilli velint admini-
strare? non erunt audiendi, nisi satis dederint nomine
pupilli aut curatores quoque idem ipsi sint constituti.

[*De b. p. secundum tabulas* (*E.* 149)].

1146. Aequissimum ordinem praetor | (37.11) 2 pr. secutus est: voluit enim primo ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere, mox, si inde non sit occupata, iudicium defuncti sequendum. exspectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum possessionem petere possunt: quod si tempus fuerit finitum aut ante decesserint vel repudiaverint vel ius petendae bonorum possessionis amiserint, tunc revertetur bonorum possessio ad scriptos.

1147. Si sub condicione heres in- | (37.11) 2 § 1. 2
stitutus filius sit, Iulianus peraeque putavit secundum
tabulas competere ei quasi scripto bonorum possessio-
nem, qualisqualis condicio sit, etiam si haec 'si navis
ex Asia venerit': et quamvis defecerit condicio, praetor
tamen filium, qui admiserit secundum tabulas, tueri
debebit ac si contra tabulas acceperit: quae tuitio ei
2 qui emancipatus est necessaria est. Pro qua quisque
parte heres scriptus est, pro ea accipiet bonorum pos-
sessionem, sic tamen, ut, si non sit qui ei concurrat,
habeat solus bonorum possessionem: quamdiu tamen
ex heredibus unus deliberat, utrum admittat bonorum
possessionem an non, portio bonorum possessionis eius
coheredi non defertur.

Si ita quis substituerit: 'si filius meus | (28. 6) 21 intra decimum annum decesserit, Seius heres esto', deinde hic ante quartum decimum post decimum decesserit, magis est, ut non possit bonorum possessionem substitutus petere: non enim videtur in hunc casum substitutus.

Si Primus quidem ita substitutus | (37. 11) 2 § 3—9
sit, si intra decem, Secundus, si post decem intra
quattuordecim annos: si quidem intra decem deces-
serit, Primus solus heres erit et accipiet bonorum pos-
sessionem, si vero post decem intra quattuordecim,
Secundus solus heres erit et accipiet bonorum posses-
sionem, nec sibi iunguntur, cum ad suam quisque
4 causam substitutus sit. Defertur bonorum possessio
secundum tabulas primo gradu scriptis heredibus, mox
illis non petentibus sequentibus, non solum substitutis,
verum substituti quoque substitutis, et per seriem
substitutos admittimus. primo gradu autem scriptos
accipere debemus omnes, qui primo loco scripti sunt:
nam sicuti ad adeundam hereditatem proximi sunt, ita
5 et ad bonorum possessionem admittendam. Si quis
ita scripserit: 'Primus ex parte heres esto: si Primus
heres non erit, Secundus heres esto. Tertius ex alia
parte dimidia heres esto: si non erit, Quartus heres
esto', Primus et Tertius priores ad bonorum possessio-
6 nem invitantur. Si quis ita instituerit heredes: 'uter
ex fratribus meis Seiam uxorem duxerit, ex dodrante
mihi heres esto, uter non duxerit, ex quadrante heres
esto', si quidem mortua fuerit Seia, aequas partes
habituros heredes constat: quod si ab altero uxor ducta
fuerit, dodrantem et quadrantem eis competere: bono-
rum autem possessionem, antequam existat condicio,
7 neutrum petere. Si consulto sit inductum nomen
heredis, indubitanter probatur bonorum possessionem
petere eum non posse, quemadmodum non potest, qui
heres scriptus est non consulto testatore: nam pro non
8 scripto est, quem scribi noluit. Si duo sint heredes
instituti Primus et Secundus, Secundo Tertius substitu-
tus, omittente Secundo bonorum possessionem Tertius
succedit: quod si Tertius noluerit hereditatem adire
vel bonorum possessionem accipere, reccidit bonorum
possessio ad Primum. nec erit ei necesse petere bono-
rum possessionem, sed ipso iure ei adcrescet: heredi
enim scripto sicut portio hereditatis, ita et bonorum
9 possessio adcrescit. Si servus heres scriptus sit, ei
domino defertur bonorum possessio, ad quem hereditas
pertinebit: ambulat enim cum domino bonorum pos-
sessio. quare si mortis tempore Stichus heres institu-
tus fuit servus Sempronii nec Sempronius eum iussit
adire, sed vel decessit vel etiam eum alienavit et
coepit esse Septicii: evenit, ut, si Septicius eum ius-
serit, Septicio deferatur bonorum possessio: ad hunc
enim hereditas pertinet. unde si per multos dominos
transierit servus tres vel plures,[1] novissimo dabimus
bonorum possessionem.

1148. [2]Chartae appellatio et ad novam | (37. 11) 4

1) adversus curatorem *gloss.?* 2) pupillus *scr.?*

1) tres vel plures *gloss.* 2) libro quadragensimo secundo (XXXXII *pro* XXXXI) *inscr. F.*

chartam refertur et ad deleticiam: proinde et si in opisthographo quis testatus sit, hinc peti potest bonorum possessio.

*
v. lib. XLII. (38. 2) 3

LIBER XLII.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testamenti extabunt* (*E. XXV. A*) 4.]

[*De bonis libertorum* (*E.* 150) 1.]

1149. Hoc edictum a praetore propositum (38. 2) 1
est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. namque ut Servius scribit, antea soliti fuerunt a libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos confertur, cum ex servitute ad civitatem Romanam per-
1 ducuntur. Et quidem primus praetor Rutilius edixit se amplius non daturum patrono quam operarum et societatis actionem, videlicet si hoc pepigisset, ut, nisi ei obsequium praestaret libertus, in societatem admit-
2 teretur patronus. Posteriores praetores certae[1] partis bonorum possessionem pollicebantur: videlicet enim imago societatis induxit eiusdem[1] partis praestationem, ut, quod vivus solebat societatis nomine praestare, id post mortem praestaret.

1150. [2]Etiamsi ius anulorum con- (38. 2) 3 pr. — § 9
secutus sit libertus a principe, adversus huius tabulas venit patronus, ut multis rescriptis continetur: hic enim
1 vivit quasi ingenuus, moritur quasi libertus. Plane si natalibus redditus sit, cessat contra tabulas bonorum
2 possessio: idem et si a principe liberam testamenti
3 factionem impetravit. Sed si hac lege emit quis, ut
4 manumittat, ad hanc partem edicti pertinebit. Si quis nummos accepit, ut manumitteret, non habet
5 contra tabulas bonorum possessionem. Ut patronus contra tabulas bonorum possessionem accipere possit, oportet hereditatem aditam esse aut bonorum possessionem petitam: sufficit autem vel unum ex heredibus adisse hereditatem bonorumve possessionem petisse.
6 Patronus contra ea bona liberti omnino non admitti-
7 tur, quae in castris sunt quaesita. Si deportatus patronus restitutus sit, liberti contra tabulas bonorum possessionem accipere potest. idemque et in liberto
8 deportato et restituto dicendum est. Si quis filius familias servum de castrensi peculio manumiserit, ex constitutione divi Hadriani patronus est admittique poterit ad contra tabulas bonorum possessionem ut
9 patronus. Si capitis libertum accusaverit is, cui adsignatus est, non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem fratribusque suis non obstabit: sed hi contra tabulas bonorum possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent: libertus enim, qui alteri ex filiis adsignatur, non desinit alterius filii libertus esse. amplius dicendum est: etiamsi omiserit frater bonorum possessionem, alter frater, cui adsignatus non *est*, potest succedere et contra tabulas bonorum possessionem petere.

1151. Totiens ad bonorum pos- (38. 2) 3 § 10—19
sessionem contra tabulas invitatur patronus, quotiens
11 non est heres ex debita[3] portione institutus. Si patronus sub condicione sit institutus eaque condicio vivo testatore extitit, contra tabulas bonorum posses-
12 sionem accipere non potest. Quid ergo, si mortis tempore pependit, extitit tamen, antequam patrono deferatur bonorum possessio, hoc est ante aditam hereditatem, an invitetur ex hac parte edicti? et magis est, ut aditae hereditatis tempus spectetur: hoc enim iure
13 utimur. Si tamen in praeteritum collata sit condicio vel ad praesens, non videtur sub condicione institutus: aut enim impleta est et pure institutus est, aut non est
14 et nec heres institutus est. Si libertus patronum suum ita heredem scripserit: 'si filius meus me vivo morietur, patronus heres esto', non male videtur testatus: nam si decesserit filius, poterit hic existente con-
15 dicione accipere bonorum possessionem. Si debita patrono portio legata sit, etsi scriptus heres non fuerit,
16 satis ei factum est. Sed et si institutus sit ex parte minore quam ei debetur, residua vero pars suppleta est ei legatis sive fideicommissis, et ita satisfactum ei
17 videtur. Sed et mortis causa donationibus poterit patrono debita portio suppleri: nam mortis causa do-
18 nationes vice legatorum funguntur. Sed et si non mortis causa donavit libertus patrono, contemplatione tamen debitae portionis donata sunt, idem erit dicendum: tunc enim vel quasi mortis causa imputabuntur vel quasi adgnita repellent patronum a contra tabulas
19 bonorum possessione. Si patrono condicionis implendae causa quid datum sit, in portionem debitam imputari debet, si tamen de bonis sit liberti profectum.

1152. Debitam[1] autem partem eorum, (38. 2) 3 § 20
quae cum moritur libertus habuit, patrono damus: mortis enim tempus spectamus. sed et si dolo malo fecit, quo minus haberet, hoc quoque voluit praetor pro eo haberi, atque si in bonis esset.

*
v. fr. 1148. (37. 11) 4

LIBER XLIII.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testamenti extabunt* (*E. XXV. A*) 5.]

[*De bonis libertorum* (*E.* 150) 2.]

1153. [2]Etsi ex modica parte instituti (38. 2) 6 pr. — § 3
sint liberi liberti, bonorum possessionem contra tabulas patronus petere non potest: nam et Marcellus libro nono digestorum scripsit quantulacumque ex parte heredem institutum liberti filium patronum expellere.
1 Cum patroni filia heres instituta esset a liberto falsumque testamentum dictum esset, in quo scripta erat, et appellatione interposita et pendente diem suum obisset: heredibus eius divus Marcus subvenit, ut id haberent,
2 quod haberet patroni filia, si viveret.[3] Si filius liberti heres ab eo institutus abstinuerit, quamvis nomine sit
3 heres, patronus admittitur. Sed et si per in integrum restitutionem is, qui mixtus est paternae hereditati vel qui adit hereditatem, abstinuerit se, poterit quis patronum admittere.

1154. [4]Si duo sint necessarii heredes, (29. 2) 38
quorum alter se abstinuit, alter posteaquam prior abstinuit immiscuit se, dicendum est hunc non posse recusare, quo minus tota onera hereditaria subeat: qui enim scit aut scire potuit illo abstinente se oneribus fore implicitum, ea condicione adire videtur.

---

1) dimidiae *Ulp.* 2) libro quadragensimo primo (XXXXI *pro* XXXXII) *inscr. F.* 3) dimidia *Ulp.*

1) Dimidiam *Ulp.* 2) *cf. Gai.* 3, 41; *ad* § 1 *cf. Gai.* 3, 46. 47. 3) *cf.* (38. 2) 42 § 3. 4) *cf.* (38. 2) 20 *extr.*?

1155. [1]Inter 'donum' et 'munus' hoc (50. 16) 194 interest, quod inter genus et speciem: nam genus esse donum Labeo a donando dictum, munus speciem: nam munus esse donum cum causa, ut puta natalicium, nuptalicium.

1156. Cum in venditione quis pretium (18. 1) 36 rei ponit donationis causa non exacturus, non videtur vendere.

1157. Nomina eorum, qui sub condicione (18. 4) 17 vel in diem debent, et emere et vendere solemus: ea enim res est, quae emi et venire potest.

1158. Patronus patronique liberi si se- (38. 2) 6 § 4 cundum voluntatem mortui liberti hereditatem adierint legatumve aut fideicommissum petere maluerint, ad contra tabulas bonorum possessionem non admittuntur.

Si vero non habuit effectum petitio eius, (38. 2) 8 dico non impediri, quo minus adiuvetur. quin immo et si sic adit quasi ex debita portione institutus, mox apparuit eum minorem partem quam speravit accepisse, aequissimum est admitti eum ad suum auxilium. sed et si testato convenisset heredem, ut sibi legatum solveretur, mox paenituisset, puto eum posse adiuvari.
1 Si patronus legatum sibi relictum adgnoverit idque fuerit evictum, competit ei legitimum auxilium, quia id, quod speravit se habiturum, non habet. sed et si non totum evictum sit, verum aliquo minus habet quam
2 putavit, erit ei subveniendum. Si servo vel filio suo aliquid relictum patronus adgnoverit, perinde a contra tabulas bonorum possessione repelletur atque si adgno-
3 visset sibi relictum. Sed et si mortis causa donationem adgnoverit, dicendum est repelli eum a contra tabulas bonorum possessione, sic tamen, si post mortem liberti adgnovit. ceterum si ei vivus libertus donavit, ille accepit, non idcirco erit repulsus a contra tabulas bonorum possessione, quia potest dicere sperasse quod in testamento quoque gratus circa eum fieret, remittique ei debet ab eis decedere vel ea com-
4 pensare in portionem pro rata. Quare dicitur et si condicionis implendae causa quid fuerit datum patrono post mortem liberti, repelli eum a contra tabulas bo-
5 norum possessione, quasi adgnoverit iudicium. Si patronus minor annis viginti quinque liberti iudicium adgnoverit, in integrum restitui eum oportere existimamus, ut possit contra tabulas accipere.

1159. [2]Quodcumque dolo malo liberti (38. 5) 4 pr. alienatum est, Faviana actione revocatur.

1160. [3]Etsi plures patroni sint, omnes (38. 5) 4 § 1 unam partem habebunt: sed si viriles non petent, portio ceteris adcrescet. quod in patronis dixi, et in liberis patronorum est: sed non simul venient, sed patronis deficientibus.

LIBER XLIV.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testamenti extabunt* (*E.* XXV. *A*) 6.]

[*Si quid in fraudem patroni factum sit* (*E.* 151)].

1161. Si quid dolo malo liberti factum (38. 5) 1 pr. esse dicetur, sive testamento facto sive intestato libertus decesserit, quo minus quam pars debita bonorum ad eorum quem perveniat, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere possunt: cognoscit praetor et operam dat, ne ea res ei fraudi sit.

[*Ad formulam Fabianam*].

1162. [1]Si alienatio dolo malo facta (38. 5) 1 § 1—4 sit, non quaerimus, utrum mortis causa facta sit an non sit: omni enim modo revocatur. si vero non sit dolo malo facta, sed alias, tunc actori probandum erit mortis causa factam alienationem. si enim proponas mortis causa factam alienationem, non requirimus, utrum dolo malo facta sit an non sit: sufficit enim docere mortis causa factam, nec immerito: mortis causa enim donationes comparantur legatis et sicut in legatis non quaerimus, dolo malo factum sit an non sit, ita nec in
2 mortis causa donationibus. Quod autem mortis causa filio donatum est, non revocatur: nam cui liberum fuit legare filio quantumquantum vellet, is donando non
3 videtur fraudasse patronum. Omne autem, quodcum-
4 que in fraudem patroni gestum est, revocatur. Dolum accipere nos oportet eius qui alienavit, non eius cui alienatum est: et ita evenit, ut qui fraudis vel doli conscius non fuit, carere debeat re in fraudem patroni alienata, etsi putavit ingenuum nec credidit libertinum.

1163. Adversus conpatronum, qui contra (38. 5) 1 § 5 tabulas bonorum possessionem omisit, Faviana non competit, si non plus sit in eo quod donatum est quam pars debita patrono. quare si mortis causa ei donatum sit, partem faciet conpatrono, quemadmodum legatarius patronus facit.

Si ex patronis alicui satisfactum non (38. 2) 10 pr. erit ita, ut alii amplius sua portione ex bonis liberti relinquatur: ei, cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, ut eius portio suppleatur ex eo, quod extraneo heredi et quod patrono supra suam portionem relictum est. eadem ratio et in pluribus patronis servabitur.

1164. Utrum autem ad ea sola revo- (38. 5) 1 § 6—8 canda Faviana pertinet, quae quis libertus de bonis deminuit, an etiam ad ea, quae non adquisiit, videndum est. et ait Iulianus libro vicensimo sexto digestorum, si hereditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa vel legatum reppulerit, Favianam cessare: quod mihi videtur verum. quamvis enim legatum retro nostrum sit, nisi repudietur, attamen cum repudiatur, retro nostrum non fuisse palam est. in ceteris quoque liberalitatibus, quas non admisit is libertus cui quis donatum voluit, idem erit probandum Fabianam cessare: sufficit enim patrono, si nihil de suo in necem eius libertus alienavit, non si non adquisiit: proinde et si, cum sub condicione ei legatum esset, id egit, ne condicio existeret, vel, si sub condicione stipulatus fuerit, maluit deficere condicionem, dicendum est Fa-
7 vianam cessare. Quid si in lite vinci voluit? si quidem condemnatus est data opera vel in iure confessus, dicendum erit Favianam locum habere: quod si noluit optinere, cum peteret, hic videndum. et puto hunc deminuisse de patrimonio: actionem enim de bonis deminuit, quemadmodum si passus esset actionis diem
8 abire. Sed si puta querellam inofficiosi, quam potuit, vel quam aliam, forte iniuriarum vel similem instituere noluit, non potest patronus ob eam rem Faviana experiri.

Non defendere videtur non tantum qui (50. 17) 52

1) *Ad fr.* 1155—1157 *cf.* (50. 16) 53 *pr.*, (38. 1) 41.
2) *Haec nescio qua occasione inlecta sint.* 3) *Videntur haec ad id edictum pertinere, cuius mentio fit apud Paulum fr.* 575 *pr.*

1) *Ad v.* 'mortis causa dolove malo'. *Cf. fr. de form. Fabiana* (*i. f. huius vol.*) § 6.

latitat, sed et is qui praesens negat se defendere aut non vult suscipere actionem.

At si transegit in fraudem patroni, [(38.5) 1 § 9—21] 10 poterit patronus Faviana uti. Sed si libertus filiam dotavit, hoc ipso, quod dotavit, non videtur fraudare patronum, quia pietas patris non est reprehendenda. 11 Si pluribus in fraudem libertus donaverit vel pluribus mortis causa, aequaliter patronus adversus omnes in partem sibi debitam sive Faviana sive Calvisiana 12 experietur. Si quis in fraudem patronorum rem vendiderit vel locaverit vel permutaverit, quale sit arbitrium iudicis, videamus. et in re quidem distracta deferri condicio debet emptori, utrum malit rem emptam habere iusto pretio an vero a re discedere pretio recepto: neque omnimodo rescindere debemus venditionem, quasi libertus ius vendendi non habuerit, nec fraudemus pretio emptorem, maxime cum de dolo 13 eius non disputetur, sed de dolo liberti. Sed si emerit in fraudem patroni libertus, aeque dicendum, si magno emit, in pretio relevandum patronum, condicione non ipsi delata, an velit ab emptione discedere, sed venditori, utrum malit de pretio remittere an potius rem quam vendidit recipere persoluto pretio. et in permutatione et in locatione et conductione similiter 14 idem observabimus. Sed si rem quidem bona fide vendiderit et sine ulla gratia libertus, pretium autem acceptum alii donavit, videndum erit, quis Faviana inquietetur, utrum qui rem emit an vero is qui pretium dono accepit? et Pomponius libro octagensimo tertio recte scripsit emptorem non esse inquietandum: fraus enim patrono in pretio facta est: eum igitur qui pre-15 tium dono accepit Faviana conveniendum. Et alias videamus, si dicat patronus rem quidem iusto pretio venisse, verumtamen hoc interesse sua non esse venumdatam inque hoc esse fraudem, quod venierit possessio, in quam habet patronus affectionem vel opportunitatis vel vicinitatis vel caeli vel quod illic educatus sit vel parentes sepulti, an debeat audiri volens revocare. sed nullo pacto erit audiendus: fraus enim in damno ac-16 cipitur pecuniario. Sed si forte et res vilius distracta sit et pretium alii donatum, uterque Faviano iudicio convenietur et qui vili emit et qui pecuniam accepit muneri. is tamen qui emit si malit rem restituere, non alias restituet, quam si pretium quod numeravit recipiat. quid ergo, si delegatus emptor solvit ei cui donabat libertus, an nihilo minus reciperaret? et magis est, ut reciperare debeat, licet pretium ad alium pervenit, qui solvendo non est: nam et si acceptum pretium libertus prodegisset, diceremus nihilo minus eum qui dedit 17 recipere debere, si velit ab emptione discedere. Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit, an Faviana locum habeat, videamus. et quod remedium in hoc est? accepit mutuam: si quod accepit donavit, convenit eum patronus cui donavit libertus: sed accepit et prodegit: non debet perdere qui mutuum de-18 dit, nec ei imputari, cur dedit. Plane si non accepit 19 et spopondit stipulanti, erit Favianae locus. Si fideiussit apud me libertus vel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni, an Faviana locum habeat, videamus, et numquid cum damno meo non debeat patrono subveniri: neque enim donavit aliquid mihi, si pro aliquo intervenit, qui non fuit solvendo: eoque iure utimur. igitur creditor non poterit Faviana conveniri: debitor poterit quidem, sed potest et mandati: plane si deficiat mandati actio, quia donationis 20 causa intervenit, erit Favianae locus. Sed et si mandator extitit pro aliquo libertus, idem erit proban-21 dum. Quamvis autem in partem Faviana competat, attamen in his quae dividi non possunt in solidum competit, ut puta in servitute.

1165. Si servo meo vel filio [(38.5) 1 § 22—25] familias libertus in fraudem patroni quid dederit, an adversus me iudicium Favianum competat, videamus. et mihi videtur sufficere adversus me patremque[1] arbitrioque iudicis contineri tam id, quod in rem versum 23 est, condemnandi,[2] quam id quod in peculio. Sed si iussu patris contractum cum filio est, pater utique 24 tenebitur. Si cum servo in fraudem patroni libertus contraxerit isque fuerit manumissus, an Faviana teneatur, quaeritur. et cum dixerimus dolum tantum liberti spectandum, non etiam eius cum quo contraxit, potest 25 manumissus iste Fabiana non teneri. Item quaeri potest, manumisso vel mortuo vel alienato servo an intra annum agendum sit. et ait Pomponius agendum.

1166. Haec actio in personam est, [(38.5) 1 § 26. 27] non in rem,[3] et in heredem competit et in ceteros successores, et heredi et ceteris successoribus patroni, et non est hereditaria, id est ex bonis liberti, sed propria 27 patroni. Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, deinde, defuncto patrono vivo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti, an Fabiana uti possit ad revocanda ea quae sunt alienata? et est verum, quod et Pomponius probat libro octagensimo tertio, item Papinianus libro quarto decimo quaestionum, competere ei Favianam: sufficere enim, quod in fraudem patronatus factum sit: magis enim fraudem rei, non personae accipimus.

1167. [4]In hanc actionem etiam fructus [(38.5) 1 § 28] veniunt, qui sunt post litem contestatam percepti.

1168. Si patronus heres institu- [(38.5) 3 pr. — § 2] tus ex debita parte adierit hereditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse, videamus, an succurri ignorantiae eius debeat, ne decipiatur liberti fraudibus. et Papinianus libro quarto decimo quaestionum respondit in eadem causa manere ea, quae alienata sunt, idcircoque patronum sibi imputare debere, qui, cum posset bonorum possessionem accipere contra tabulas propter ea quae alienata vel mortis causa 1 donata sunt, non fecit. Haec actio in perpetuum 2 datur, quia habet rei persecutionem. Patronum ex asse heredem institutum volentem Faviana actione[5] uti praetor admittit, quia erat iniquum excludi eum a Faviana, qui non sponte adiit hereditatem, sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere non potuit.

[*Ad formulam Calvisianam*].

1169. Si intestatus libertus decesserit, [(38.5) 3 § 3—5] patronus adeundo hereditatem eius revocat per Calvisianam actionem ea, quae alienata sunt dolo malo, quo minus pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronum liberosve eius perveniret: idque est, sive petita sit a patrono ab intestato bonorum possessio 4 sive non sit. Si plures sint patronae et patroni, 5 singuli virilem tantum revocabunt vel Calvisiana. Si libertus intestatus decesserit relicta patrono debita portione aut aliquo amplius, aliquid etiam alienaverit,

1) adversus me patremque *gloss.* 2) condemnandi *gloss.* 3) *Spectant haec ad formulae conceptionem.* 4) *Ad clausulam arbitrariam haec refero.* 5) *utili scil.*

Papinianus libro quarto decimo quaestionum scribit nihil esse revocandum: nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitam portionem patrono relinquat praeterea, donando nihil videtur in fraudem facere.

[*De liberis patroni* (*E.* 152)].

1170. [1]Iulianus ait eum, qui ab avo (38. 2) 10 § 1 suo exheredatus est, a bonis libertorum eius summoveri, a patris vero sui libertorum bonis non excludi: quod si a patre sit exheredatus, ab avo non sit, non solum a libertorum paternorum bonis, verum etiam ab avi quoque excludi debere, quia per patrem avitos libertos consequitur: quod si pater eius sit ab avo exheredatus, ipse non sit, posse nepotem avitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. idem ait, si pater me exheredavit, avus meus patrem meum et prior avus decesserit, ab utriusque libertis me repelli: sed si ante pater decessisset, postea avus, dicendum erit nihil mihi nocere patris exheredationem ad avitorum libertorum bona.

Si patronus testamento iure militari facto (38. 2) 12 filium silentio exheredaverit, debebit nocere ei exheredatio: verum est enim hunc exheredatum esse.
1 Si quis libertum filio suo adsignaverit eumque exheredaverit, admitti potest ad bonorum liberti possessio-
2 nem. Si quis non mala mente parentis exheredatus sit, sed alia ex causa, exheredatio ipsi non nocet: ut puta pone furoris causa exheredatum eum vel ideo, quia impubes erat, heredemque institutum rogatum ei
3 restituere hereditatem. Si quis, cum esset exheredatus, pronuntiatus vel perperam sit exheredatus non esse, non repellitur: rebus enim iudicatis standum est.
4 Si filius patroni exheredatus in partem optinuerit de inofficioso, in partem victus sit, videamus, an noceat ei exheredatio. et nocere arbitror, quia testamentum
5 valet, a quo exheredatus est. Ex testamento autem, ex quo neque adita hereditas est neque petita bonorum possessio, liberis exheredatio non nocet: absurdum est enim in hoc tantum valere testamentum, ut exhere-
6 datio vigeat, cum alias non valeat. Si patroni filius priore gradu sit heres scriptus, secundo exheredatus, huic non nocet exheredatio, cum voluntate patris vel extiterit heres vel existere potuerit: neque enim debet videri pater indignum existimasse filium bonis libertorum, quem ad hereditatem suam primum vocaverit. ac ne eum quidem existimandum est summoveri a bonis liberti, qui a primo gradu exheredatus et idem substitutus est. ergo is, qui institutus sit heres vel primo gradu vel sequenti vel alio quo gradu, licet exheres sit eodem testamento, non est summovendus a
7 liberti bonis. Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem vel qui in potestate est retinere, nihilo minus liberti bonorum possessionem habebit.

*
v. lib. XLVI.

(38. 6) 1

LIBER XLV.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testamenti extabunt* (*E. XXV. A*) 7.)

[*Quibus b. p. liberti non datur* (*E.* 153)].

1171. Qui, cum maior natu esset quam (38. 2) 14 pr. viginti quinque annis, libertum capitis accusaverit aut in servitutem petierit, removetur a contra tabulas bonorum possessione.

1172. Si vero accusaverit minor, (38. 2) 14 § 1—8 dicendum est hunc non excludi, sive ipse sive tutor
2 eius vel curator accusaverit. Sed si minor quidem instituerit accusationem, maior autem factus sententiam acceperit, benigne erit dicendum ignosci ei debere, quia minor coepit. neque enim imputare ei possumus, cur non deseruit accusationem vel cur abolitionem non petierit, cum, alterum si fecisset, in Turpillianum incideret, alterum non facile impetretur. certe si abolitione publice data repetit iamiam maior, dicendum est hunc esse removendum: maior enim factus potuit sine
3 timore deserere abolitam accusationem. Is demum videtur capitis accusasse, qui tali iudicio appetit, cuius poena aut supplicium habuit aut exilium, quod sit vice
4 deportationis, ubi civitas amittitur. Si tamen quis libertum eo crimine accusaverit, cuius poena non est capitis, verumtamen iudicanti placuit augere poenam, non obest hoc patroni filio: neque enim imperitia aut severitas iudicantis obesse debet patroni filio, qui crimen
5 levius inportavit. Sed si non accusaverit, sed testimonium in caput liberti dixit aut subiecit accusatorem,
6 puto eum a contra tabulas removeri. Si libertus maiestatis patroni filium accusavit et patroni filius calumniae eum capitis puniri desideravit, non debet repelli hoc edicto. idem puto et si ab eo petitus retorsit in eum crimina: ignoscendum enim est ei, si
7 voluit se ulcisci provocatus. Si patris mortem defendere necesse habuerit, an dicendum sit hic quoque ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusavit, medicum forte patris aut cubicularium aut quem alium, qui circa patrem fuerat? et puto succurrendum, si affectione et periculo paternae substantiae ducente necesse habuit accusationem vel calumniosam instituere.
8 Accusasse autem eum dicimus, qui crimina obiecit et causam perorari usque ad sententiam effecit: ceterum si ante quievit, non accusavit: et hoc iure utimur. sed si appellatione interposita desiit, benigne dicetur non pertulisse accusationem. si igitur pendente appellatione decessit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum possessionem, quia sententiae libertus morte subtractus est.

Si quis post accusationem in custodia (28. 1) 9 fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit.

Si patroni filius advocationem ac- (38. 2) 14 § 9—11 cusatori liberti praestitit, non est repellendus: neque
10 enim advocatus accusat. Si pater testamento caverit, ut accusaretur libertus, quasi venenum sibi parasset aut quid aliud in se admisisset: magis est, ut ignosci
11 liberis deberet, qui non sponte accusaverunt. Sed et si accusaverit libertum et probaverit crimen patroni filius posteaque hic libertus sit restitutus, non erit repellendus: crimen enim quod intendit etiam perfecit.

1173. Cognatis accusatio nihil obest ad (38. 8) 6 successionem, si accusaverint cognatos suos.

1174. In servitutem petisse non (38. 2) 16 pr. — § 3 is videtur, qui ei, qui in possessione erat servitutis, petenti se[1] in libertatem contradixit, verum is, qui ex
1 libertate petit in servitutem. Sed et si quis non totum suum, sed pro parte vel usum fructum in eo suum dicat vel quid aliud, quod habere non potest in eo, nisi servus sit, an repellatur quasi in servitutem pe-

1) *cf.* (38. 2) 13: Filius patroni exheredatus . . . . bonorum possessionem c. t. paternorum libertorum accipere non potest.

1) ei . . . petenti se] eum . . . adserenti *similiave Ulp.*

2 tierit? quod est verius. Si petierit in servitutem et optinuerit, mox cognita veritate passus sit in libertate morari, non debet ei obesse, maxime si habuit iustam 3 causam errandi. Petisse in servitutem non videtur, qui ante litem contestatam destitit: sed et si post litem contestatam, dicendum est nec id nocere debere, quia non usque ad sententiam duravit.

1175. [1]Si patroni filius sit vel exhere- [(38. 2) 16 § 4] datus vel si in servitutem libertum paternum petiit vel capitis accusaverit libertum, non nocet hoc liberis eius, qui in potestate non sunt: et hoc divi fratres Quintiliis rescripserunt.

1176. Si quis bonorum possessio- [(38. 2) 16 § 5—11] nem contra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti iudicio repellitur, nec tantum si ipsi liberto heres fuerit scriptus, verum etiam si inpuberi filio substitutus. nam et Iulianus scripsit, si post petitam bonorum possessionem adierit impuberis filii liberti hereditatem patronus, 6 denegari ei debere actiones. Sed et si quid codicillis fuerit patrono relictum vel mortis causa donatum, simili modo horum quoque persecutio denegabitur. 7 Nonnumquam plane post petitam bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio, si nihil ad emolumentum eius perventurum sit, quia forte rogatus 8 est alii restituere. Praeterea non tantum quod ipsis nominatim datum est, id se praetor denegaturum ait, verum etiam si quid proponas ad ipsos per alios perventurum, ut puta per subiectas personas, quod quidem 9 sunt habituri, non restituturi. Dabimus legati petitionem patrono, si servo patroni dederit libertatem 10 pretio eius patrono praelegato. Ei, qui substitutus erit patrono, qui contra tabulas possessionem petierit, actio eius partis, cuius patrono possessio data erit, non 11 datur. Si patronus sit substitutus et patronus vivo testatore decesserit, filium patroni petentem contra tabulas bonorum possessionem non solius substituti partem occupare, verum omnibus heredibus pro parte aliquid auferre constat.

[*Si a parente quis manumissus sit* (*E.* 154)].

1177. Emancipatus a parente[2] in ea [(37. 12) 1] causa est, ut in contra tabulas bonorum possessione liberti patiatur exitum. quod aequissimum praetori visum est, quia a parente beneficium habuit bonorum quaerendorum: quippe si filius familias esset, quodcumque sibi adquireret, eius emolumentum patri quaereret. et ideo itum est in hoc, ut parens exemplo patroni ad contra tabulas bonorum possessionem ad-1 mittatur. Enumerantur igitur edicto personae manumissorum sic: 'in eo, qui a patre avove paterno pro-2 avove paterni avi patre'. Nepos ab avo manumissus dedit se adrogandum patri suo: sive manens in potestate patris decesserit sive manumissus diem suum obeat, solus admittetur avus ad eius successionem ex interpretatione edicti, quia perinde defert praetor bonorum possessionem atque si ex servitute manumissus esset: porro si hoc esset, aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est, aut si obrepserit, 3 patroni tamen nihilo minus ius integrum maneret. Si parens vel accepit pecuniam, ut emanciparet, vel postea vivus in eum filius quantum satis est contulit, ne iudi-4 cia eius inquietet, exceptione doli repelletur. Est et alius casus, quo bonorum possessionem contra tabulas parens non accipit, si forte filius militare coeperit: nam divus Pius rescripsit patrem ad contra tabulas 5 bonorum possessionem venire non posse. Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorum possessionem filii constat, quamvis patroni ve-6 niant. Patrem autem accepta contra tabulas bonorum possessione et ius antiquum, quod et sine manumissione habebat, posse sibi defendere Iulianus scripsit: nec enim ei nocere debet, quod iura patronatus habebat, cum sit et pater.

1) *Ad v.* 'ei (contra tabulas liberti b. p^em^ non dabo)'.
2) *Ulpianus de parente manumissore agi significavit.*

[*De b. p. ex testamento militis* (*E.* 155)].

1178. Militibus liberam testamenti factio- [(29. 1) 1] nem primus quidem divus Iulius Caesar concessit: sed ea concessio temporalis erat. postea vero primus divus Titus dedit: post hoc Domitianus: postea divus Nerva plenissimam indulgentiam in milites contulit: eamque et Traianus secutus est et exinde mandatis inseri coepit caput tale. Caput ex mandatis: 'cum in notitiam meam prolatum sit subinde testamenta a commilitonibus relicta proferri, quae possint in controversiam deduci, si ad diligentiam legum revocentur et observantiam: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones simplicitati eorum consulendum existimavi, ut quoquomodo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. faciant igitur testamenta quo modo volent, faciant quo modo poterint sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda voluntas 1 testatoris'. Miles autem appellatur vel a militia, id est duritia, quam pro nobis sustinent, aut a multitudine, aut a malo, quod arcere milites solent, aut a numero mille hominum, ductum a Graeco verbo, tractum a tagmate[1]: nam Graeci mille hominum multitudinem τάγμα appellant, quasi millensimum quemque dictum: unde ipsum ducem χιλίαρχον appellant. exercitus autem nomen ab exercitatione traxit.

1179. Ex militari delicto capite damna- [(29. 1) 11 pr.] tis testamentum facere licet super bonis dumtaxat castrensibus: sed utrum iure militari an iure communi, quaeritur. magis autem est, ut iure militari eis testandum sit: nam cum ei quasi militi tribuatur ius testandi, consequens erit dicere iure militari ei testandum. quod ita intellegi oportet, si non sacramenti fides rupta sit.

1180. Si miles incertus, an sui iuris [(29. 1) 11 § 1. 2] sit, testamentum fecerit, in ea condicione est testamentum eius, ut valeat: nam et si incertus, an pater suus vivat, testamentum fecerit, testamentum eius valebit. 2 Si filius familias ignorans patrem suum decessisse de castrensi peculio in militia testatus sit, non pertinebunt ad heredem eius patris bona, sed sola castrensia.

Idem est, etsi de testamento mutando [(29. 1) 13 pr. § 1] cogitavit, non quia adimere volebat castrensia bona heredi scripto, sed quia de paternis testari volebat et 1 alium heredem scribere. Sed si iam veteranus decessit, universa bona etiam paterna ad heredem pertinere castrensium Marcellus libro decimo digestorum scribit: neque enim iam potuit de parte bonorum testari.

1181. Si forte uxor vel cognatus vel quis [(49. 17) 8] alius non ex castris notus filio familias donaverit quid vel legaverit et expresserit nominatim, ut in castrensi peculio habeat: an possit castrensi peculio adgregari?

1) ductum . . . tagmate *gloss.*

et non puto: veritatem enim spectamus, an vero castrensis notitia vel affectio fuit, non quod quis finxit.

1182. Et deportati et fere omnes, qui [(29. 1) 13 § 2. 3] testamenti factionem non habent, a milite heredes institui possunt. sed si servum poenae heredem scribat, institutio non valebit: sed si mortis tempore in civitate inveniatur, institutio incipit convalescere quasi nunc data hereditate. et generaliter in omnibus id poterit dici quos miles scribit heredes, ut institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inveniatur, ut a
3 milite institui potuerit. Si servum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem sine libertate instituit, in ea condicione est, ut institutio non valeat.

Si quis tutorem dederit filio suo servum, [(26. 2) 22] quem putabat liberum esse, cum esset servus, is neque liber neque tutor erit.

1183. Cum miles in testamento suo [(29. 1) 13 § 4] servo libertatem dederit eidemque et a primo et a secundo herede per fideicommissum hereditatem reliquerit, quamvis et primus heres et substitutus, priusquam adierint hereditatem, mortem obierunt, non debere intestati exitum facere imperator noster cum divo Severo rescripsit: sed perinde habendum est, ac si eidem servo libertas simul et hereditas directo data esset, quae utraque ad eum pervenire testatorem voluisse negari non potest.

1184. In fraudem plane creditorum nec [(29. 1) 15 pr.] miles amplius quam unum necessarium facere poterit.

1185. Sicut autem hereditatem miles [(29. 1) 15 § 1] nuda voluntate dare potest, ita et adimere potest. denique si cancellaverit testamentum suum vel inciderit, nullius erit momenti: si tamen testamentum cancellaverit et mox valere voluerit, valebit ex suprema voluntate. et ideo cum miles induxisset testamentum suum, mox anulo suo signasset, qui super ea re cogniturus erit considerabit, quo proposito id fecerit: nam si mutatae voluntatis eum paenituisse probabitur, renovatum testamentum intellegetur: quod si ideo, ne ea quae scripta fuerant legi possint, causa irriti facti iudicii potior existimabitur.

1186. Testamentum ante militiam factum [(29. 1) 15 § 2] a milite, si in militia decesserit, iure militari valere, si militis voluntas contraria non sit divus Pius rescripsit.

1187. Si quis se scribat heredem in [(29. 1) 15 § 3] testamento militis, non remittitur ei senatus consulti poena.

1188. Miles et ad tempus heredem facere potest et alium post tempus vel ex condicione vel in condicionem. [(29. 1) 15 § 4]

1189. Item tam sibi quam filio iure [(29. 1) 15 § 5] militari testamentum facere potest: et soli filio, tametsi sibi non fecerit: quod testamentum valebit, si forte pater vel in militia vel intra annum militiae decessit.

1190. Bonorum possessionem ultra tem- [(29. 1) 15 § 6] pora edicto determinata nec militis posse adgnosci Papinianus libro quarto decimo quaestionum scribit, quia generalis est ista determinatio.

1191. Ex eo tempore quis iure militari [(29. 1) 42] incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est, ante non: proinde qui nondum in numeris sunt, licet etiam lecti tirones sint et publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt: debent enim in numeros referri.

1192. Non dubium est, quin debeant [(37. 13) 1] ratae voluntates esse eorum, qui in hosticolo suprema iudicia sua quoquo modo ordinassent ibidemque diem suum obissent. quamquam enim distet condicio militum ab his personis constitutiones principales separent, tamen qui in procinctu versantur cum eadem pericula experiantur, iura quoque eadem merito sibi vindicant. omnes igitur omnino, qui eius sunt condicio- [= (29. 1) 44] nis, ut iure militari testari non possint, si in hosticolo deprehendantur et illic decedant, quomodo velint et quomodo possint, testabuntur, sive praeses quis sit provinciae sive legatus sive quis alius, qui iure militari
1 testari non potest.[1] Item nauarchos et trierarchos classium iure militari posse testari nulla dubitatio est. in classibus omnes remiges et nautae milites sunt. item vigiles milites sunt et iure militari eos testari posse
2 nulla dubitatio est. Si quis militum ex alio numero translatus sit in alium, quamvis et hinc sit exemptus et illo nondum pervenerit, tamen poterit iure militari testari: est enim miles, quamvis in numeris non sit.

LIBER XLVI.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testamenti nullae extabunt* (*E. XXV. B*) 1.]

1193. [2]Posteaquam praetor locutus est [(38. 6) 1 pr.] de bonorum possessione eius qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, eum ordinem secutus, quem et lex duodecim tabularum secuta est: fuit enim ordinarium ante de iudiciis testantium, dein sic de successione ab intestato loqui.

Quam diu potest ex testamento adiri [(29. 2) 39] hereditas, ab intestato non defertur.

1194. Si binae tabulae proferantur di- [(28. 3) 11] versis temporibus factae, unae prius, aliae postea, utraeque tamen septem testium signis signatae, et apertae posteriores vacuae inventae sint, id est nihil scriptum habentes omnino, superius testamentum non est ruptum, quia sequens nullum est.

1195. Sed successionem ab intestato [(38. 6) 1 § 1—4] in plures partes divisit: fecit enim gradus varios, primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cogna-
2 torum, deinde viri et uxoris.[3] Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio, si neque secundum tabulas neque contra tabulas bonorum possessio
3 agnita sit. Plane si tempora quidem petendae bonorum possessionis ex testamento largiebantur, verumtamen repudiata est bonorum possessio, dicendum erit ab intestato bonorum possessionem iam incipere: cum enim is qui repudiavit petere bonorum possessionem non potest post repudiationem, consequens erit, ut ab
4 intestato posse peti incipiat. Sed et si ex Carboniano edicto bonorum possessio data sit, magis est, ut dicere debeamus ab intestato nihilo minus posse peti: ut enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio.

[*Unde liberi* (*E.* 156)].

1196. Recte autem praetor a liberis [(38. 6) 1 § 5—9] initium fecit ab intestato successionis, ut, sicuti contra

1) Rescripta principum ostendunt omnes omnino, qui eius sunt gradus, ut iure militari testari non possint, si in hostico deprehendantur et illic decedant, quomodo velint et quomodo possint, testari, sive praeses sit provinciae sive quis alius, qui iure militari testari non potest *fr. gem.* 2) libro quadragensimo quarto *inscr. F.* 3) *Gradus ad libertorum bonorum possessionem pertinentes omiserunt compilatores.*

tabulas ipsis defert, ita et ab intestato ipsos vocet.
6 Liberos autem accipere debemus quos ad contra
tabulas bonorum possessionem admittendos diximus,
tam naturales quam adoptivos. sed adoptivos hactenus
admittimus, si fuerint in potestate: ceterum si sui iuris
fuerint, ad bonorum possessionem non invitantur, quia
7 adoptionis iura dissoluta sunt emancipatione. Si
quis filium suum emancipatum in locum nepotis
adoptavit et emancipavit,[1] cum haberet et nepotem ex
eo, quaesitum est apud Marcellum, an adoptio re-
scissa[1] impediat nepotem. sed cum soleat emancipato
patri iungi nepos, quis non dicat, etsi adoptatus sit et
quasi filius, nihilo minus filio suo cum non obstare,
quia quasi filius adoptivus est in potestate, non quasi
8 naturalis? Si heres institutus non habeat volunta-
tem, vel quia incisae sunt tabulae vel quia cancellatae
vel quia alia ratione voluntatem testator mutavit voluit-
que intestato decedere, dicendum est ab intestato rem
habituros eos, qui bonorum possessionem acceperunt.
9 Si emancipatus filius exheres fuerit, is autem qui in
potestate fuerat praeteritus, emancipatum petentem ab
intestato bonorum possessionem unde liberi tueri debet
praetor usque ad partem dimidiam, perinde atque si
nullas tabulas pater reliquisset.

1197. Si filius qui mansit in patris po- (29. 4) 23
testate, item filia heredes instituti praeterito fratre
emancipato, qui contra tabulas accipere possessionem
potuit, ut intestati patris possessionem acceperint,
legata omnibus praestabunt nec filia dotem suam fratri
conferet, cum ut scripta videatur hereditatem habere.

[*Unde legitimi* (*E.* 157)].

1198. Si repudiaverint sui ab intestato (38. 7) 2
bonorum possessionem, adhuc dicemus obstare eos
legitimis, hoc est his, quibus legitima potuit deferri
hereditas, idcirco, quia repudiando quasi liberi bono-
rum possessionem hanc incipiunt habere quasi legitimi.
1 Haec autem bonorum possessio non tantum mascu-
lorum defertur, verum etiam feminarum, nec tantum
ingenuorum, verum etiam libertinorum. communis est
igitur pluribus. nam et feminae possunt vel consangui-
neos vel adgnatos habere, item libertini possunt patro-
2 nos patronasque habere. Nec tantum masculi hanc
bonorum possessionem accipere possunt, verum etiam
3 feminae.[2] Si quis decesserit, de quo incertum est,
utrum pater familias an filius familias sit, quia pater
eius ab hostibus captus adhuc vivat vel quod alia
causa suspendebat eius statum, magis est, ne possit
peti bonorum eius possessio, quia nondum intestatum
eum esse apparet, cum incertum sit, an testari possit.
cum igitur coeperit certi status esse, tunc demum pe-
tenda est bonorum possessio: non cum certum esse
coeperit intestatum esse, sed cum certum esse coeperit
4 patrem familias esse. Haec autem bonorum possessio
omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres, sive
lex duodecim tabularum eum legitimum heredem faciat
sive alia lex senatusve consultum. denique mater,
quae ex senatus consulto venit Tertulliano, item qui
ex Orphitiano ad legitimam hereditatem admittuntur,
hanc bonorum possessionem petere possunt.

1199. Si quis, cum haberet fratrem et (38. 16) 5
patruum, decesserit testamento facto, deinde pendente
condicione heredum scriptorum frater intestato deces-
serit, mox condicio defecerit: patruum posse utriusque
adire legitimam hereditatem constat.

1200. [1]Nemo plus iuris ad alium trans- (50. 17) 54
ferre potest, quam ipse haberet.

[*Unde cognati* (*E.* 158)].

1201. Haec bonorum possessio (38. 8) 1 pr. — § 3
nudam habet praetoris indulgentiam neque ex iure
civili originem habet: nam eos invitat ad bonorum
possessionem, qui iure civili ad successionem admitti
1 non possunt, id est cognatos. Cognati autem appel-
lati sunt quasi ex uno nati, aut, ut Labeo ait, quasi
2 commune nascendi initium habuerint. Pertinet autem
haec lex ad cognationes non serviles: nec enim facile
3 ulla servilis videtur esse cognatio. Haec autem bo-
norum possessio, quae ex hac parte edicti datur, cogna-
torum gradus sex complectitur et ex septimo duas per-
sonas sobrino et sobrina natum et natam.[2]

[*Propior sobrino propior sobrina:*] hoc (38. 10) 2
est patris eius, de cuius cognatione quaeritur, con-
sobrinus consobrina sive frater patruelis.

Cognationem facit etiam adoptio: (38. 8) 1 § 4—11
etenim quibus fiet adgnatus hic qui adoptatus est,
isdem etiam cognatus fiet: nam ubicumque de cognatis
agitur, ibi sic accipiemus, ut etiam adoptione cognati
facti contineantur. evenit igitur, ut is qui in adoptio-
nem datus est tam in familia naturalis patris iura
cognationis retineat quam in familia adoptiva nancisca-
tur: sed eorum tantum cognationem in adoptiva familia
nanciscetur, quibus fit adgnatus, in naturali autem
5 omnium retinebit. Proximus autem accipietur etiam
is qui solus est, quamvis proprie proximus ex pluribus
6 dicitur. Proximum accipere nos oportet eo tempore,
7 quo bonorum possessio defertur. Si quis igitur
proximus cognatus, dum heredes scripti deliberant,
diem suum obierit, sequens quasi proximus admittetur,
hoc est quicumque fuerit tum deprehensus proximum
8 locum optinens. Si quis proximior cognatus nasci
speretur,[3] in ea condicione est, ut dici debeat obstare
cum sequentibus: sed ubi natus non est, admittemus
eum, qui post ventrem proximus videbatur. sed hoc
ita demum erit accipiendum, si hic qui in utero esse
dicitur vivo eo de cuius bonorum possessione agitur
fuit conceptus, nam si post mortem, neque obstabit
alii neque ipse admittetur, quia non fuit proximus
9 cognatus ei, quo vivo nondum animax fuerit. Si
qua praegnas decesserit et utero exsecto partus sit
editus, in ea condicione est partus iste, ut matris suae
accipere bonorum possessionem possit 'unde proximi
cognati'. sed post senatus consultum Orphitianum et
'unde legitimi' petere poterit, quia mortis tempore in
10 utero fuit. Gradatim autem admittuntur cognati
ad bonorum possessionem: ut qui sunt primo gradu,
11 omnes simul admittuntur. Si quis apud hostes
fuerit mortis tempore eius, de cuius bonorum posses-
sione quaeritur, dicendum est bonorum possessionem
peti ab eo posse.

[*Unde familia patroni* (*E.* 159)].[4]

1202. [5]Pronuntiatio sermonis in sexu (50. 16) 195 pr.
masculino ad utrumque sexum plerumque porrigitur.

1) et emancipavit *et* rescissa *gloss.* 2) *cf. autem Gai.* 3, 29.

1) *Possunt haec ad in iure cessionem hereditatis referri.* 2) *Hoc loco verisimile est Ulpianum cognatorum gradus enumerasse.* 3) *cf. Priscian.* 3, 4, 21 (*ed. Hertz, p.* 97). 4) *cf. I.* (3. 9) 3, *Ulp.* 28, 7. 5) *Ad v.* '(tum) quem (ex familia)'.

1203. 'Familiae' appellatio qua- (50.16) 195 § 1—5
liter accipiatur, videamus. et quidem varie accepta
est: nam et in res et in personas deducitur. in res, ut
puta in lege duodecim tabularum his verbis 'adgnatus
proximus familiam habeto'. ad personas autem refer-
tur familiae significatio ita, cum de patrono et liberto
loquitur lex: 'ex ea familia', inquit, 'in eam familiam':
et hic de singularibus personis legem loqui constat.
2 Familiae appellatio refertur et ad corporis cuiusdam
significationem, quod aut iure proprio ipsorum aut
communi universae cognationis continetur. iure proprio
familiam dicimus plures personas, quae sunt sub unius
potestate aut natura aut iure subiectae, ut puta patrem
familias, matrem familias, filium familias, filiam familias
quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta ne-
potes et neptes et deinceps. pater autem familias
appellatur, qui in domo dominium habet, recteque hoc
nomine appellatur, quamvis filium non habeat: non
enim solam personam eius, sed et ius demonstramus:
denique et pupillum patrem familias appellamus. et
cum pater familias moritur, quotquot capita ei subiecta
fuerint, singulas familias incipiunt habere: singuli enim
patrum familiarum nomen subeunt. idemque eveniet
et in eo qui emancipatus est: nam et hic sui iuris
effectus propriam familiam habet. communi iure fa-
miliam dicimus omnium adgnatorum: nam etsi patre
familias mortuo singuli singulas familias habent, tamen
omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte eiusdem
familiae appellabuntur, qui ex eadem domo et gente
3 proditi sunt. Servitutium quoque solemus appellare
familias, ut in edicto praetoris ostendimus sub titulo
de furtis, ubi praetor loquitur de familia publicanorum.
sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servo-
rum demonstratur huius rei causa paratum, hoc est
vectigalis causa. alia autem parte edicti omnes servi
continentur: ut de hominibus coactis et vi bonorum
raptorum, item redhibitoria, si deterior res reddatur
emptoris opera aut familiae eius, et interdicto unde vi
familiae appellatio omnes servos comprehendit. sed et
4 filii continentur. Item appellatur familia plurium
personarum, quae ab eiusdem ultimi genitoris sanguine
proficiscuntur (sicuti dicimus familiam Iuliam), quasi a
5 fonte quodam memoriae. Mulier autem familiae
suae et caput et finis est.

LIBER XLVII.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testamenti nullae extabunt* (*E. XXV. B*) 2.]

[*Unde vir et uxor* (*E.* 161)].

1204. Ut bonorum possessio peti possit (38. 11) 1
unde vir et uxor, iustum esse matrimonium oportet.
ceterum si iniustum fuerit matrimonium, nequaquam
bonorum possessio peti poterit, quemadmodum nec ex
testamento adiri hereditas vel secundum tabulas peti
bonorum possessio potest: nihil enim capi propter in-
1 iustum matrimonium potest. Ut autem haec bono-
rum possessio locum habeat, uxorem esse oportet mortis
tempore. sed si divortium quidem secutum sit, verum-
tamen iure durat matrimonium, haec successio locum
non habet. hoc autem in huiusmodi speciebus procedit.
liberta ab invito patrono divortit: lex Iulia de mari-
tandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam
prohiberet alii nubere invito patrono. item Iulia de
adulteriis, nisi certo modo divortium factum sit, pro
infecto habet.

[*Unde cognati manumissoris* (*E.* 162)].

1205. Liberto sine liberis mortuo in (38. 2) 17
primis patronus et patrona bonorum possessionem ac-
cipere possunt et quidem simul. sed et si patrono et
patronae proximi sunt aliqui, simul admittentur.

*

1206. [1]Ubicumque ab intestato admittitur (37. 9) 7
quis, illic et venter admittitur, scilicet si talis fuerit
is qui in utero est, ut, si in rebus humanis esset, bono-
rum possessionem petere posset: ut in omnibus parti-
bus edicti pro superstite habeatur is qui in utero est.
1 Interdum non passim, sed cum causae cognitione
mitti venter in possessionem debet, si qui sit, qui
controversiam referat. sed hoc tantum ad eum ventrem
erit referendum, qui cum liberis admittitur. ceterum
si mittatur unde legitimi vel qua alia ex parte, dicen-
dum est non esse causae cognitionem necessariam: nec
enim aequum est in tempus pubertatis ventrem vesci
de alieno in tempus pubertatis dilata controversia. sed
enim placet omnes controversias, quae quasi status
controversiam continent, in tempus pubertatis differri,
sed non ut in possessione sit status controversia dilata,
2 sed sine possessione. Quamvis autem praetor ventrem
in possessionem mittat cum his, quibus possessionem
dederit, attamen etiam solus venter admittetur ad bono-
rum possessionem.

LIBER XLVIII.

[*De bonorum possessionibus: de clausulis generalibus* (*E. XXV. C*) 1.]

[*Quibus non competit b. p.* (*E.* 163)].

1207. [2]Rei capitalis damnatum sic ac- (48. 19) 2
cipere debemus, ex qua causa damnato vel mors vel
1 etiam civitatis amissio vel servitus contingit. Con-
stat, postquam deportatio in locum aquae et ignis
interdictionis successit, non prius amittere quem civi-
tatem, quam princeps deportatum in insulam statuerit:
praesidem enim deportare non posse nulla dubitatio
est. sed praefectus urbi ius habet deportandi statim-
que post sententiam praefecti amisisse civitatem vide-
2 tur. Eum accipiemus damnatum, qui non provocavit:
ceterum si provocet, nondum damnatus videtur. sed
et si ab eo, qui ius damnandi non habuit rei capitalis,
quis damnatus sit, eadem causa erit: damnatus enim
ille est, ubi damnatio tenuit.

1208. Qui dum captat hereditatem legiti- (29. 6) 1
mam vel ex testamento, prohibuit testamentarium in-
troire volente eo facere testamentum vel mutare, divus
Hadrianus constituit denegari ei debere actiones dene-
1 gatisque ei actionibus fisco locum fore. [3]Si dominus
dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, in quo servus
eius scriptus erat, quamvis manumissus adierit heredi-
tatem, actiones ei denegantur, cum et liberis eius si
quid fuerit datum, denegari debeat, etsi non fuerint
in potestate. sed si legatum ei relictum sit idque
restituere sit rogatus, consequens erit dicere admitti
eum ad legatum, quod non ipse habuisset, sed ad
2 alium sit translaturus. Si plures heredes instituti

---

1) *Haec generaliter ad omnes b. pis ab intestato gradus pertinent.* 2) *cf.* (37. 1) 13. 3) *cf. Iulian. fr.* 415.

sint et omnes dolo fecerint, quo minus testamentum mutaretur, dicendum est actiones omnibus denegari, quia omnes dolo fecerunt.

1209. Non est ambigendum, quod plerum- (37. 1) 12 que et contra fiscum et contra rem publicam[1] admitti debeant quidam, ut puta venter, item furiosus, item is
1 qui captivi bonorum possessionem petit. Ubicumque lex vel senatus vel constitutio capere hereditatem prohibet, et bonorum possessio cessat.

LIBER XLIX.

[*De bonorum possessionibus: de clausulis generalibus* (*E.* XXV. C) 2.]

[*Ut ex legibus senatusve consultis b. p. detur* (*E.* 164)].

1210. Praetor ait: 'uti me quaque lege (38. 14) 1 senatus consulto bonorum possessionem dare oportebit,
1 ita dabo'. Numquam bonorum possessio, quae ex alia parte edicti adgnita est, impedit istam bonorum
2 possessionem. Cum ex lege duodecim tabularum quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde 'tum quem ei heredem esse oportet', quippe cum non alias hinc competat bonorum possessio, quam si lex specialiter deferat bonorum possessionem.

1211. Municipibus plenum ius in bonis (38. 3) 1 libertorum libertarum defertur, hoc est id ius quod
1 etiam patrono. Sed an omnino petere bonorum possessionem possint, dubitatur: movet enim, quod consentire non possunt, sed per alium possunt petita bonorum possessione ipsi adquirere. sed qua ratione senatus censuit, ut restitui eis ex Trebelliano hereditas possit: qua ratione alio senatus consulto heredibus eis institutis a liberto adquirere hereditatem permissum est: ita bonorum quoque possessionem petere dicen-
2 dum est. Temporaque bonorum possessionis petendae cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod et Papinianus respondit.

[*De successorio edicto* (*E.* 165)].

1212. Successorium edictum idcirco pro- (38. 9) 1 pr. positum est, ne bona hereditaria vacua sine domino diutius iacerent et creditoribus longior mora fieret. e re igitur praetor putavit praestituere tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, et dare inter eos successionem, ut maturius possint creditores scire, utrum habeant, cum quo congrediantur, an vero bona vacantia fisco sint delata, an potius ad possessionem bonorum procedere debeant, quasi sine successore defuncto.

1213. Unus enim quisque suam bono- (38. 9) 1 § 1—7 rum possessionem repudiare potest, alienam non potest.
2 Proinde procurator meus sine mea voluntate meam
3 bonorum possessionem repudiare non potest. Per servum delatam bonorum possessionem dominus re-
4 pudiare potest. Tutor impuberis an repudiare possit bonorum possessionem, videamus. et magis est, ne possit: sed ille ex auctoritate tutoris repudiare potest.
5 Furiosi curator nequaquam poterit repudiare, quia
6 necdum delata est. Qui semel noluit bonorum possessionem petere, perdidit ius eius, etsi tempora largiantur: ubi enim noluit, iam coepit ad alios pertinere
7 bonorum possessio aut fiscum invitare. Decretalis bonorum possessio an repudiari possit, videamus. et quidem diebus finiri potest: sed repudiari eam non posse verius est, quia nondum delata est, nisi cum fuerit decreta: rursum posteaquam decreta est, sera repudiatio est, quia quod adquisitum est repudiari non potest.

1214. Si intra centensimum diem (38. 9) 1 § 8. 9
9 mortuus sit prior, statim sequens admitti potest. Quod dicimus 'intra dies centum bonorum possessionem peti posse', ita intellegendum est, ut et ipso die centensimo bonorum possessio peti possit, quemadmodum intra kalendas etiam ipsae kalendae sunt. idem est et si 'in diebus centum' dicatur.

1215. Quibus ex edicto bonorum (38. 9) 1 § 10. 11 possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit aut in diebus statutis non admiserit, tunc ceteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior
11 ex eo numero non fuerit. Sed videndum est an inter ceteros ipse quoque qui exclusus est admittatur. ut puta filius est in potestate: delata est ei bonorum possessio ex prima parte, unde liberis defertur: exclusus est tempore aut repudiatione: ceteris defertur: sed ipse sibi succedat ex hac successoria parte? et magis est, ut succedat, ut unde legitimi possit petere et post hos suo ordine ex illa parte, unde proximi cognati vocantur. et hoc iure utimur, ut admittatur: poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. item hoc dici poterit et in secundum tabulas bonorum possessione, ut, si secundum tabulas non petierit bonorum possessionem is qui potuit et ab intestato succedere, ipse sibi succedat.

1216. Largius tempus parentibus (38. 9) 1 § 12—16 liberisque petendae bonorum possessionis tribuitur, in honorem sanguinis videlicet, quia artandi non erant, qui paene ad propria bona veniunt. ideoque placuit eis praestitui annum, scilicet ita moderate, ut neque ipsi urguerentur ad bonorum possessionis petitionem neque bona diu iacerent. sane nonnumquam urgentibus creditoribus interrogandi sunt in iure, an sibi bonorum possessionem admittant, ut, si repudiare se dicant, sciant creditores, quid sibi agendum esset: si deliberare se adhuc dicant, praecipitandi non sunt.
13 Si quis autem a patre suo impuberi filio sit substitutus, non intra annum, sed intra diem centensimum
14 bonorum possessionem petere poterit. Non solum autem cum suo nomine veniunt liberi parentesque, hoc eis tribuitur, verum etiam si servus eius, qui ex liberis parentibusque est, heres institutus est, intra annum competit bonorum possessio: persona enim ea est, quae
15 meruit hoc beneficium, quae petat. Sed et si pater emancipati filii bonorum possessionem contra tabulas
16 accipere velit, anni tempus ei competere constat. Et generaliter ait Iulianus ex omnibus causis liberis parentibusque intra annum bonorum possessionem competere.

1217. Utile tempus est bonorum posses- (38. 15) 2 sionum admittendarum: ita autem utile tempus est, ut singuli dies in eo utiles sint, scilicet ut per singulos dies et scierit et potuerit admittere: ceterum quacumque die nescierit aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. fieri autem potest, ut qui initio scierit vel potuerit bonorum possessionem admittere, hic incipiat nescire vel non posse admittere: scilicet si, cum initio cognovisset eum intestatum decessisse, postea quasi certiore nuntio allato dubitare coeperit, numquid testatus decesserit vel numquid

1) populum Romanum *Ulp.*

vivat, quia hic rumor postea perrepserat. idem et in
contrarium accipi potest, ut qui ignoravit initio, postea
1 scire incipiat. Dies bonorum possessionis utiles esse
palam est: sed non sessionum numerabuntur, si modo
ea sit bonorum possessio, quae de plano peti potuit.
quod si ea, quae causae cognitionem pro tribunali de-
siderat vel quae decretum exposcit, sessiones erunt
nobis computandae, quibus sedit is quibusque per
ipsum praetorem factum non est, quo minus daret bo-
2 norum possessionem. In bonorum possessione, quae
pro tribunali datur, illud quaeritur, si sedit quidem
praetor pro tribunali, sed postulationibus non dedit:
potest dici tempus ad bonorum possessionem non ce-
dere, cum praeses aliis rebus aut militaribus aut custo-
3 diis aut cognitionibus fuerit occupatus. Si praeses
provinciae in proxima fuit civitate, accedere debet ad
utilitatem temporis ratio itineris, scilicet numeratione
viginti milium passuum facta: nec enim exspectare
debemus, ut praeses provinciae veniat ad eum, qui
4 bonorum possessionem petiturus est. Si venter in
possessionem missus sit, bonorum possessionis tempus
non cedere sequentibus nequaquam ambigendum est,
nec tantum intra centensimum diem, verum etiam
quamdiu nasci possit: nam et si natus fuerit, ante ei
5 deferri bonorum possessionem sciendum est. Scien-
tiam eam observandam Pomponius ait, non quae cadit
in iuris prudentes, sed quam quis aut per se aut per
alios adsequi potuit, scilicet consulendo prudentiores,
ut diligentiorem patrem familias consulere dignum sit.

*

v. lib. LIX. (5. 1) 63

v. lib. LIX. (26. 7) 10

LIBER L.

[*De testamentis* (*E.* *XXVI*)].

[*De condicione iurisiurandi* (*E.* 166)].

1218. Quae sub condicione iuris- (28. 7) 8 pr.—§ 3
iurandi relinquuntur, a praetore reprobantur: providit
enim, ne is, qui sub iurisiurandi condicione quid ac-
cepit, aut omittendo condicionem perderet hereditatem
legatumve aut cogeretur turpiter accipiendi condicio-
nem iurare. voluit ergo eum, cui sub iurisiurandi con-
dicione quid relictum est, ita capere, ut capiunt hi,
quibus nulla talis iurisiurandi condicio inseritur, et
recte: cum enim faciles sint nonnulli hominum ad
iurandum contemptu religionis, alii perquam timidi
metu divini numinis usque ad superstitionem, ne vel
hi vel illi aut consequerentur aut perderent quod re-
lictum est, praetor consultissime intervenit. etenim po-
tuit is, qui voluit factum, quod religionis condicione
adstringit, sub condicione faciendi relinquere: ita enim
homines aut facientes admitterentur aut non facientes
1 deficerentur condicione. Hoc edictum etiam ad
legata pertinet, non tantum ad heredum institutionem.
2 In fideicommissis quoque oportebit eos, qui de fidei-
commisso cognoscunt, subsequi praetoris edictum ea-
3 propter, quia vice legatorum funguntur. Et in mortis
causa donationibus dicendum est edicto locum esse, si
forte quis caverit, nisi iurasset se aliquid facturum,
restituturum quod accepit: oportebit itaque remitti cau-
tionem.

Si quis libertatem sub iurisiurandi con- (40. 4) 12
dicione reliquerit, edicto praetoris locus non erit, ut
iurisiurandi condicio remittatur, et merito: nam si quis
remiserit condicionem libertatis, ipsam libertatem im-
pedit, dum competere aliter non potest, quam si pari-
1 tum fuerit condicioni. Proinde et si legatum quis
cum libertate acceperit, non aliter legatum habebit,
2 nisi condicioni iurisiurandi paruerit. Sed si pure
libertatem acceperit, legatum sub iurisiurandi condi-
cione, putat Iulianus libro trigensimo primo digestorum
3 remitti ei condicionem iurisiurandi. Idem puto di-
cendum et si libertati quoque iniecta condicio sit, sed
testator eum vivus manumiserit: nam et hic condicio
legati remittetur.

Si quis sub iurisiurandi condicione (28. 7) 8 § 4—8
et praeterea sub alia sit institutus, huic videndum est
an remittatur condicio: et magis est, ut remitti iuris-
iurandi condicio debeat, licet alii condicioni parendum
5 habeat. Sed si sub iurisiurandi condicione sit insti-
tutus aut si decem milia dederit, hoc est alternata
condicione, ut aut pareat condicioni aut iuret aliud
quid, videndum, numquid remitti ei condicio non debet,
quia potest alteri condicioni parendo esse securus. sed
est verius remittendam condicionem, ne alia ratione
6 condicio alia eum urgueat ad iusiurandum. Quotiens
heres iurare iubetur daturum se aliquid vel facturum,
quod non improbum est, actiones hereditarias non
alias habebit, quam si dederit vel fecerit id, quod erat
7 iussus iurare. Mortuo autem vel manumisso Sticho
vivo testatore qui ita heres institutus est, si iurasset se
Stichum manumissurum, non videbitur defectus condi-
cione heres, quamvis verum sit compellendum eum
manumittere, si viveret. idem est et si ita heres insti-
tutus esset quis: 'Titius heres esto ita, ut Stichum ma-
numittat' aut 'Titio centum ita lego, ut Stichum manu-
mittat'. nam mortuo Sticho nemo dicet summovendum
eum: non videtur enim defectus condicione, si parere
condicioni non possit: implenda est enim voluntas, si
8 potest. De hoc iureiurando remittendo non est ne-
cesse adire praetorem: semel enim in perpetuum a
praetore remissum est nec per singulos remittendum.
et idcirco ex quo dies legati cesserit, remissum videtur
etiam ignorante scripto herede. ideoque in herede
legatarii recte probatur, ut post diem legati cedentem
si decesserit legatarius, debeat heres eius actione de
legato uti, quasi pure legato relicto ei cui heres exsti-
terat.

[*Testamenta quemadmodum aperiantur inspi-
ciantur et describantur* (*E.* 167)].

1219. Tabularum testamenti instrumen- (29. 3) 2 pr.
tum non est unius hominis, hoc est heredis, sed uni-
versorum, quibus quid illic adscriptum est: quin potius
publicum est instrumentum.

1220. [1]Qui transigit, quasi de re dubia et (2. 15) 1
lite incerta neque finita transigit. qui vero paciscitur,
donationis causa rem certam et indubitatam liberali-
tate remittit.

1221. Testamentum autem proprie (29. 3) 2 § 1—4
illud dicitur, quod iure perfectum est: sed abusive
testamenta ea quoque appellamus, quae falsa sunt
vel iniusta vel irrita vel rupta: itemque inperfecta
2 solemus testamenta dicere. Ad causam autem testa-
menti pertinere videtur id quodcumque quasi ad
testamentum factum sit, in quacumque materia fuerit
scriptum, quod contineat supremam voluntatem: et tam

1) *cf. Gai. fr.* 302 § 1.

principales quam secundae tabulae edicto continentur.
3 Si plura sint testamenta, quae quis exhiberi desi-
4 deret, universorum ei facultas facienda est. Si du-
bitetur, utrum vivat an decesserit is, cuius quis quod
ad causam testamenti pertinet inspici describique
postulat, dicendum est praetorem causa cognita sta-
tuere id debere, ut, si liquerit eum vivere, non per-
mittat.

1222. Inspici tabulas est, ut ipsam (29. 3) 2 § 4a—8
scripturam quis inspiciat et sigilla et quid aliud ex
5 tabulis velit spectare. Inspectio tabularum etiam
6 lectionem earum indicat. Diem autem et consulem
tabularum non patitur praetor describi vel inspici id-
circo, ne quid falsi fiat: namque etiam inspectio ma-
7 teriam falso fabricando instruere potest. Utrum autem
in continenti potestatem inspiciendi vel describendi
iubet an desideranti tempus dabit ad exhibitionem? et
magis est, ut dari debeat secundum locorum angustias
8 seu prolixitates. Si quis non negans apud se tabulas
esse non patiatur inspici et describi, omnimodo ad hoc
compelletur: si tamen neget penes se tabulas esse,
dicendum est ad interdictum rem mitti quod est de
tabulis exhibendis.

1223. Cum ab initio aperiendae sint tabu- (29.3) 4
lae, praetoris id officium est, ut cogat signatores con-
venire et sigilla sua recognoscere.

Sed si maior pars signatorum fuerit inventa, (29.3) 6
poterit ipsis intervenientibus resignari testamentum et
recitari.

1224. Pupillares tabulas, etiamsi non fuerit (29.3) 8
superscriptum ne aperirentur, attamen, si seorsum eas
signatas testator reliquerit, praetor eas aperiri nisi
causa cognita non patietur.

1225. Si de tabulis testamenti deponendis (22.4) 6
agatur et dubitetur, cui eas deponi oporteet, semper
seniorem iuniori et amplioris honoris inferiori et marem
feminae et ingenuum libertino praeferemus.

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

1226. Praetor voluntates defunctorum (29.4) 1 pr.
tuetur et eorum calliditati occurrit, qui omissa causa
testamenti ab intestato hereditatem partemve eius pos-
sident ad hoc, ut eos circumveniant, quibus quid ex
iudicio defuncti deberi potuit, si non ab intestato possi-
deretur hereditas, et in eos actionem pollicetur.

1227. [1]Et parvi refert, utrum quis (29.4) 1 § 1—8
per semet ipsum an per alium adquirere potuit heredi-
tatem: nam quomodocumque potuit, si non adquisiit
hereditatem, in ea causa est, ut incidat in edictum
2 praetoris: praetermittere autem causam testamenti
3 videtur, qui, cum posset iubere, noluit id facere. Quid
ergo si servus eius cum iuberetur adire hereditatem,
dicto audiens non fuit? sed compellendus est servus
hoc facere ideoque dominus ab intestato veniens inci-
4 dit in edictum. [2]Sin autem nec certioratus est
dominus a servo et postea ipse ab intestato possedit
hereditatem, non debet incidere in edictum, nisi si
5 fingit ignorantiam. Si proponatur idem et institutus
et substitutus et praetermiserit institutionem, an incidat
in edictum, quaeritur. et non puto incidere, quasi
testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit.
6 Praetermittere est causam testamenti, si quis repu-
7 diaverit hereditatem. Qui sunt in potestate statim
heredes sunt ex testamento, nec quod se abstinere
possunt, quicquam facit. quod si postea miscuerunt,
ex testamento videntur heredes[1]: nisi si abstinuerint
quidem se testamento, verum ab intestato petierint
bonorum possessionem: hic enim incident in edictum.
8 Qui sub condicione institutus heres potuit parere
condicioni nec paruit, cum condicio talis sit, ut in
arbitrio sit heredis instituti, deinde ab intestato possi-
deat hereditatem, debebit edicto teneri, quia eiusmodi
condicio pro pura debet haberi.

1228. [2]Non quaerimus, qui praetermissa (29.4) 1 § 9
causa testamenti ab intestato hereditatem possideant,
utrum iure legitimo possideant an non: nam quoquo
iure possideant hereditatem vel partem eius, conveniri
ex edicto poterunt, utique si non ex alia causa possi-
deant: ut puta si quis omisit quidem hereditatem, sed
ex causa fideicommissi possidet missus in possessionem
fideicommissorum servandorum causa: vel si proponas
eum crediti servandi causa venisse in possessionem:
nam nec ex hac causa legatariis respondere cogetur.
totiens igitur edictum praetoris locum habebit, quotiens
aut quasi heres legitimus possidet aut quia bonorum
possessionem accipit ab intestato aut si forte quasi
praedo possideat hereditatem fingens sibi aliquem titu-
lum ab intestato possessionis: quocumque enim modo
hereditatem lucrifacturus quis sit, legata praestabit,
sane interveniente cautione 'evicta hereditate legata
reddi'.

1229. [3]Et si non possideat quis (29.4) 1 § 10—12
hereditatem, dolo autem malo fecerit quo minus possi-
deat, eveniet, ut perinde teneatur atque si hereditatem
11 adisset. Dolo autem malo fecisse videtur quo minus
possideat, qui ad alium transtulit possessionem per
fraudem, ut legatarii ceterique qui quid in testamento
12 acceperunt careant his quae sibi relicta sunt. Sane
quaestionis fuit, utrum is demum dolo malo facere
videatur quo minus possideat, qui per dolum eam pos-
sessionem dimittat, quam aliquando habuit, an vero is
quoque, qui hoc ipsum malitiose fecit, ne ab initio
possidere inciperet. Labeo sibi videri ait non minus
delinquere eum, qui non incipiat possidere, quam eum
qui desinat: quae sententia optinet.

In illa stipulatione: 'per te non fieri?' (45. 1) 50
non hoc[4] significatur nihil te facturum, quo minus
1 facere possis, sed curaturum, ut facere possis. Item
stipulatione emptae hereditatis: 'quanta pecunia ad te
pervenerit dolove malo tuo factum est eritve, quo minus
perveniat' nemo dubitabit quin teneatur, qui id egit,
ne quid ad se perveniret.

Si quis per fraudem omiserit heredi- (29. 4) 1 § 13
tatem, ut ad legitimum perveniat, legatorum petitione
tenebitur.

Si quis pecuniam non accepit, sim- (29. 4) 4 pr. § 1
pliciter autem omisit causam testamenti, dum vult
praestitum ei qui substitutus est vel legitimo, numquid
locus non sit edicto? plane indignandum est circum-
ventam voluntatem defuncti: et ideo si liquido con-
stiterit in necem legatariorum hoc factum, quamvis
non pecunia accepta, sed nimia gratia collata, dicen-

1) *Ad v.* 'omissa causa testamenti'. 2) § 4 *videtur Triboniani esse* (*Gradenwitz, p.* 239).

1) quod si . . . . heredes *gloss.?* 2) *Ad v.* 'ab intestato hereditatem partemve eius possidebit'. 3) *Ad v.* 'dolove malo fecerit quo minus possideat'. 4) solum *ins.*

dum erit locum esse utili actioni adversus eum qui
1 possidet hereditatem. Et recte dicetur, ubicumque
quis, dum vult praestitum ei, qui se repudiante venturus est, non repudiaturus, nisi praestitum vellet, et
maxime si ob evertenda iudicia id fecit, ibi dicendum
est adversus possessorem[1] competere actionem, sic tamen, ut, ubi quidem pecunia accepta repudiavit, ibi
dicamus eum qui omisit conveniendum, ubi vero gratis,
in fraudem tamen eorum quibus quid relictum est,
possessorem debere conveniri utili actione.

1230. Quamquam de heredibus instituti videatur praetor loqui, attamen etiam ad alios [(29. 4) 4 § 2. 3]
haec res serpit: ut, si sit legatarius, a quo fideicommissum relictum est, et hic id egisset, ut omittatur here-
3 ditas, doloque id fecit, conveniri debet. Si quis
vendiderit hereditatem, utique possidere videtur, non
dolo fecisse, quo minus possideat.

Quia autem is qui ab intestato [(29. 4) 6 pr. — § 2]
possidet hereditatem conveniri potest, si omittit causam
testamenti, quaesitum est, si quasi ex voluntate testatoris videatur omisisse, an cogatur praestare. ut puta
fratrem suum scripsit heredem et codicillos fecit ab
intestato petitque a fratre, ut, si legitima hereditas ad
eum pertinuerit, fideicommissa praestaret quibusdam:
si igitur omissa causa testamenti ab intestato possideat
hereditatem, videndum est, an legatariis cogatur respondere. et Iulianus libro trigesimo primo digestorum
scribit cogendum primum legata praestare, mox dimissis legatis si quid superfuerit ex dodrante, tunc
fideicommissa cogi praestare: ceterum si legata absumant dodrantem, tunc nihil fideicommissariis praestandum: habere enim integrum quadrantem legitimum
heredem oportet. ordo igitur a Iuliano adhibetur, ut
prius legata praestentur, deinde ex superfluo fideicommissa, dummodo quadrans non tangatur. ego puto
Iuliani sententiam ita accipiendam, ut, si omissa causa
testamenti ab intestato possideat hereditatem, cogatur
omnimodo legata praestare: nec enim utique omittere
ei hereditatem permisit, qui fideicommissa ab eo
1 relinquit ab intestato. Plane si nominatim id ei
permisit, dicemus non eum incidere in edictum, quia
usus est facultate ea, quam ei testator concessit: quod
si non ei concessit specialiter testator omittere, is ordo
2 erit sequendus, quem Iulianus ostendit. Quid deinde
dicemus, si isdem et ex testamento legata et fideicommissa ab intestato fuerint relicta et praeterea aliis
fideicommissa? an ordinem illum debeamus facere,
quem Iulianus monstrat, an vero contribuemus omnes
fideicommissarios quasi aequales? et magis est, ut ita
distinguamus multum interesse, utrum incidit in edictum
heres an non. nam si incidit, praeferendi erunt hi
quibus testamento relicta fuerunt quaedam: sin vero
non incidit, quia haec fuit testatoris voluntas, ut daret
ei facultatem et ab intestato succedendi, vel quia alia
causa intercessit, quae secundum ea quae supra scripta
sunt non offendit edictum, dicendum est contribui
fideicommissa debere quasi exaequata.

1231. [2]Non simpliciter autem praetor pollicitus est se daturum actionem, sed causa [(29. 4) 6 § 3—7]
cognita: nam sive invenerit testatorem huius rei auctorem esse ipsumque permisisse ab intestato succedere
aut si qua alia iusta causa omittendi intervenerit,
4 utique non dabit actionem in eum legatorum. Item
si invenerit bona ad alium pertinere, non dabit actionem, si vero nulla suspicio collusionis religionem prae-
5 toris instruxerit. Si autem is, cui auferri hereditas
potest, aliquid possideat de hereditate et possidere
desierit sine dolo malo, magis est, ut desinat conveniri.
6 Quod ergo tempus spectabimus, possideat nec ne?
7 litis contestatae tempus spectari debet. Certe si
vacantia bona quis possederit et quadriennium praeterierit, indubitate conveniri poterit ex hac parte edicti,
quia et omisit causam testamenti et quia ab intestato
possedit et quidem sic, ut praescriptione quadriennii
tutus sit.

1232. [1]Si patronus ex debita sibi [(29. 4) 6 § 8—10]
portione heres scriptus dato sibi coherede ex alia parte
omiserit institutionem, quia debita pars eius erat exhausta, omiserit et coheres, deinde possideat patronus
ab intestato legitimam hereditatem totam, dandam in
eum legatorum actionem Celsus libro sexto decimo
digestorum ait, quae in Titium competeret, sufficeretque patrono, quod integram debitam sibi portionem
habeat. haec autem ita sunt, si coheres collusit cum
patrono: aliter enim non esse patronum cogendum
legata praestare: neque enim interdictum est, ut quis
9 omittat hereditatem, si sine fraude id fiat. Hoc
edictum etiam ad contra tabulas bonorum possessionem
pertinere magis dicendum est, scilicet ut qui accipiendo
contra tabulas bonorum possessionem liberis parentibusque legata praestaret, si omiserit eam bonorum
possessionem et ab intestato possideat hereditatem,
cogatur ea praestare, quae praestaret, si contra tabulas
10 possessionem accepit. Si libertas sub condicione
fuerit data 'si decem dederit' et omissa causa testamenti fuerit, non aliter libertas competet, quam si
condicioni paritum sit.

Si quis sub condicione dandorum decem [(29. 4) 8]
vel qua alia, quae in dando vel in faciendo fuit, heres
institutus omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, videndum est, an huic, in cuius personam condicio collata est, subveniri debeat. et magis
est, ne subveniatur: neque enim legatarius est.

Si non solus, sed cum alio possidet hereditatem is qui omisit causam testamenti, rectissime [(29. 4) 10]
Iulianus ait, quod et Marcellus probat, dandam in
ipsum quoque legatorum actionem utilem: nec enim
aspernari debet obesse sibi factum heredis scripti, cui
etiam profuerit. hoc autem ita est, nisi si pecuniam
accepit is qui omisit causam testamenti: tunc enim in
1 solidum tenebitur. Cum substitutis ab institutis legata
fuissent relicta et tam instituti quam substituti omissa
causa testamenti possideant ab intestato hereditatem,
divus Pius rescripsit neque improbe neque imprudenter
institutos legata recusare substitutis data: recte enim
recusant in se dari legatorum fideive commissorum
petitionem substituto, cui liberum fuit adeunti hereditatem non fideicommissum petere, sed universa bona
2 optinere. Si duo sint heredes institutus et substitutus et ambo omissa causa testamenti ab intestato possideant hereditatem, quaestionis est, an ambo cogantur
legata praestare, et utrum unusquisque ea legata quae
a se relicta sunt an vero ambo utraque legata cogantur
praestare. ego puto in solidum adversus singulos legatorum petitionem dandam: sed utrum eorum quae a

1) dicendum . . . possessorem *gloss.* 2) *Ad v.* 'causa cognita'.

1) *Ad v.* 'de legatis perinde actionem dabo atque si hereditatem ex testamento adisset'.

se legata sunt an vero etiam eorum quae ab altero herede, videamus. et alias proponamus institutum solum possidere hereditatem: eorum legatorum, quae sunt a se relicta, an etiam eorum, quae sunt a substituto relicta, actionem patietur? dicendum est ita demum etiam eorum, si dolo substituti perveniat ad institutos hereditas sine pecunia: nam si pecuniam accepit substitutus, ipse erit conveniendus. item si solus substitutus possideret, si quidem pecunia accepta institutus omisisset, dicemus institutum suis legatariis respondere debere, substitutum suis: si autem sine pecunia, adversus substitutum dabimus actionem. nunc cum ambo possideant, melius dicetur singulos suis legatariis respondere debere.

De libertatibus quoque in hoc casu [(29. 4) 12 pr.] quaesitum est, an competant tam hae quae ab instituto quam hae quae a substituto datae sunt. et magis est, ut competant, tam directae quam fideicommissariae.

1233. Heredem eius, qui omissa causa [(29. 4) 12 § 1] testamenti ab intestato possidet hereditatem, in solidum legatorum actione teneri constat: magis est enim rei persecutionem quam poenam continere et ideo et perpetuam esse. hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conveniatur heres: tunc enim in id quod ad eum pervenit conveniretur.

[*Ad SC Silanianum et Claudianum: quorum testamenta ne aperiantur* (*E.* 169)].

1234. Cum aliter nulla domus tuta esse [(29.5) 1 pr.] possit, nisi periculo capitis sui custodiam dominis tam ab domesticis quam ab extraneis praestare servi cogantur, ideo senatus consulta introducta sunt de publica quaestione a familia necatorum habenda.

1235. Domini appellatione continetur [(29.5) 1 § 1—6] qui habet proprietatem, etsi usus fructus alienus sit.
2 Qui servum bona fide possedit, domini appellatione non continebitur, nec qui usum fructum solum habuit.
3 Servus pignori datus, quod attinet ad debitoris necem, per omnia perinde habetur atque si pignori datus
4 non esset. Servi appellatione etiam hi continentur, qui sub condicione legati sunt: nam medio tempore heredis sunt, nec quod condicio existens efficit, ut desinant esse heredis, facit ne videantur interim eius.
5 idemque erit dicendum in statulibero. Sed in eo, cui fideicommissa libertas pure debetur, exstat rescriptum divi Pii ad Iuventium Sabinum, quo ostenditur non esse festinandum ad tormenta eius, cui fideicommissa libertas debetur: et magis est, ne puniatur ob hoc quod sub eodem tecto fuit, nisi particeps
6 sceleris fuerit. Domini appellatione etiam pro parte dominum contineri dicendum est.

Constitutione imperatoris nostri et divi [(48. 18) 3] Severi placuit plurium servum in nullius caput torqueri posse.

Domini appellatione et filius familias [(29.5) 1 § 7—16] ceterique liberi, qui in potestate sunt, continentur: senatus consultum enim Silanianum non solum ad patres
8 familias, verum ad liberos quoque pertinet. Quid deinde dicemus, si liberi non sint in potestate? Marcellus libro duodecimo digestorum dubitat: ego puto plenius accipiendum, ut etiam ad eos liberos pertineat,
9 qui in potestate non sunt. In eo, qui est in adoptionem datus, non putamus locum habere senatus con-
10 sultum, quamvis in adoptato locum habet. Sed nec
11 in alumno occiso locus est senatus consulto. De matris servis filio filiave occisis quaestio non habebitur.
12 Si pater ab hostibus captus sit, quaestionem de servis habendam et supplicium filio occiso eleganter Scaevola ait: quod etiam post mortem patris probat, si ante, quam ei suus heres existat, occisus fuerit.
13 Idem Scaevola ait constantius defendendum herede instituto filio de his quaestionem habendam et supplicium, qui pure legati vel manumissi sunt, ante aditam hereditatem filio occiso: quamvis enim, si viveret, herede eo existente ipsius non essent futuri, attamen ubi decessit, qua extinctum legatum et libertas est,
14 senatus consulto fore locum dicit. Si pater necatus sit, an de servis filii quaestio habeatur, si forte castrensi peculio servos habuit? et magis est quaestionem de servis filii habendam suppliciumque sumendum, licet
15 non sit in potestate filius. Si vir aut uxor occisi esse proponantur, de servis eorum quaestio habetur, quamquam neque viri servi proprie uxoris dicantur neque uxoris proprie viri: sed quia commixta familia est et una domus est, ita vindicandum atque in pro-
16 priis servis senatus censuit. Sed neque uxore occisa neque marito de servis soceri quaestionem habendam senatus censuit: Marcellus autem libro duodecimo digestorum etiam in soceri servis idem quod in mariti recte dixit.

1236. Occisorum appellatione eos [(29. 5) 1 § 17—24] contineri Labeo scribit, qui per vim aut caedem sunt interfecti, ut puta iugulatum strangulatum praecipitatum vel saxo vel fuste vel lapide percussum vel quo
18 alio telo necatum. Quod si quis puta veneno vel etiam quo alio quod clam necare soleat interemptus sit, ad hoc senatus consultum vindicta mortis eius non pertinebit: hoc idcirco, quia totiens puniendi sunt servi, quia auxilium domino non tulerunt, quotiens potuerunt ei adversus vim opem ferre et non tulerunt: ceterum quid potuerunt facere adversus eos, qui veneno
19 vel quo alio more insidiantur? Plane si venenum per vim infusum sit, senatus consultum locum habet.
20 Ubicumque igitur vis adhibita est quae interemere solet, ibi dicendum est locum senatus consulto fore.
21 Quid ergo, si dominus veneno non per vim necatus esse proponatur? impunitum erit factum? nullo modo: licet enim cessat senatus consultum Silanianum nec quaestio suppliciumque de his qui sub eodem tecto fuerunt habeatur, tamen si qui conscii vel factores sceleris fuerunt, hi demum supplicio adficiuntur: et adiri hereditas aperirique tabulae etiam ante quaestio-
22 nem habitam possunt. Si sibi manus quis intulit, senatus consulto quidem Silaniano locus non est, sed mors eius vindicatur, scilicet ut, si in conspectu servorum hoc fecit potueruntque eum in se saevientem prohibere, poena adficiantur, si vero non potuerunt, liberen-
23 tur. Si quis non metu criminis inminentis, sed taedio vitae vel inpatientia doloris sibi manus intulit, eius testamentum aperiri et recitari mortis casus non im-
24 pedit. Item illud sciendum est, nisi constet aliquem esse occisum, non haberi de familia quaestionem: liquere igitur debet scelere interemptum, ut senatus consulto locus sit.

1237. Quaestionem autem sic accipimus [(29. 5) 1 § 25] non tormenta tantum, sed omnem inquisitionem et defensionem mortis.

1238. Hoc autem senatus consul- [(29. 5) 1 § 26—31]

tum eos quidem, qui sub eodem tecto fuerunt, omni-
modo punit, eos vero, qui non sub eodem tecto, sed
in eadem regione, non aliter, nisi conscii fuissent.
27 'Eodem' autem 'tecto' qualiter accipiatur, videamus,
utrum intra eosdem parietes an et ultra intra eandem
diaetam vel cubiculum vel eandem domum vel eosdem
hortos vel totam villam. et ait Sextus sic esse saepe
iudicatum, ut quicumque eo loci fuerunt, unde vocem
exaudire potuerunt, hi puniantur, quasi sub eodem
tecto fuerunt, licet alii validioris vocis, alii exiguioris
28 sunt nec omnes undique exaudiri possunt. Iuxta
hoc tamen videtur et divus Hadrianus rescripsisse in
haec verba: 'Servi quotiens dominis suis auxilium ferre
possunt, non debent saluti eorum suam anteponere:
potuisse autem ancillam, quae in eodem conclavi cum
domina sua fuerat, auxilium rei ferre, si non corpore
suo, at certe voce plorantem, ut hi, qui in domo fuerant
aut vicini audirent, hoc ipso manifestum est, quod dixit
percussorem sibi mortem minatum, si proclamasset.
ultimum itaque supplicium pati debet vel hoc, ne
ceteri servi credant in periculo dominorum sibi quem-
29 que consulere debere'. Hoc rescriptum multa con-
tinet: nam ei non parcit, qui eodem conclavi fuit: et
ei, qui timuit mori, non ignoscit: et quod vel voce
30 oporteat servos dominis auxilium ferre, ostendit. Si
quis in villa agens occisus sit, plus quam iniquum est,
si forte diffusa late praedia habeat, de omnibus qui in
ea regione fuerint servis et quaestionem haberi et
supplicium sumi: sufficit ergo eos, qui cum ipso qui
occisus dicitur fuerunt et qui suspicione caedis aut
conscientia attingi videbuntur, de his quaestionem
31 haberi. Cum dominus in itinere esset occisus, de
his, qui una cum eo fuerunt cum occideretur vel, cum
una fuissent, profugerunt, supplicium sumendum est.
quod si cum domino nemo fuit cum occideretur, ces-
sant ista senatus consulta.

1239. Impubes servus vel ancilla [(29. 5) 1 § 32—38]
nondum viripotens non in eadem causa erunt: aetas
33 enim excusationem meretur. Impuberi autem utrum
in supplicio tantum parcimus an vero etiam in quae-
stione? et magis est, ut de impubere nec quaestio ha-
beatur: et alias solet hoc in usu observari, ut impuberes
non torqueantur: terreri tantum solent et habena vel
34 ferula caedi. Excusantur autem servi, qui auxilium
tulerunt sine dolo malo: nam si finxit se quis auxilium
ferre vel dicis gratia tulit, nihil hoc commentum ei
35 proderit. Tulisse autem auxilium non tantum is
videtur qui servavit dominum, hoc est qui potuit ita
opem ferre, ut salvus esset dominus, verum is quoque,
qui quidquid potuit fecit, tametsi dominus interfectus
est: veluti si quis clamavit, ut ad auxilium convenire-
tur, aut terruit adgressores atque si quis turbam con-
vocavit aut si corpus suum obiecit vel alias corpore
36 suo auxilium tulit. Non tamen semper qui clamore
usus est, auxilium tulisse videtur: quid enim, si, cum
posset manu depellere a domino periculum, ille clamo-
37 rem inanem elegit? plectendus utique erit. Quid
si vulnerati sint servi, cum protegerent dominum? di-
cendum est parci eis debere, nisi si aut ipsi sibi vul-
nera ista fecerunt data opera, ne punirentur, aut talia
vulnera isti acceperunt, ut possent nihilo minus opem
38 ferre, si voluissent. Si dominus mortifere vulnera-
tus supervixerit nec de quoquam servorum suorum con-
questus sit, etiamsi sub eodem tecto fuerunt, tamen
parcendum illis erit.

Si quis in gravi valetudine adfectus [(29.5) 3 pr.—§ 11]
opem domino ferre non potuerit, subveniendum est ei.
1 Si quis moriens dixisset a servo vim mortis allatam
esse sibi, dicendum est non esse credendum domino,
2 si moriens hoc dixit, nisi potuerit et probari. Si
maritus uxorem noctu intra cubiculum secum cubantem
necaverit vel uxor maritum, servi poena senatus con-
sulti liberabuntur. sed si exaudissent et opem non
tulissent, plectendi erunt, non tantum si proprii essent
3 mulieris, sed etiam si mariti. Si tamen maritus in
adulterio deprehensam occidat, quia ignoscitur ei, di-
cendum est non tantum mariti, sed etiam uxoris servos
liberandos, si iustum dolorem exsequenti domino non
4 restiterunt. Si, cum omnes domini adgressuram pa-
terentur, uni servus opem tulit, an sit excusandus, an
vero quia omnibus non tulit plectendus? et magis est,
ut, si quidem omnibus ferre potuit, quamvis quibusdam
tulit, supplicio adficiendum: si vero simul omnibus non
potuit, excusandum, quia quibusdam opem tulerit. nam
illud durum est dicere, si, cum duobus auxilium ferre
non possit, elegit alteri esse auxilio, electione crimen
5 eum contraxisse. Quare et si servus mulieris marito
dominae magis auxilio fuit quam dominae vel contra,
6 dicendum est ignosci ei debere. Subvenitur eis, qui
eo tempore quo dominus dominave occisa est clausi
ita fuerunt sine dolo malo, ut erumpere succurrendi
causa aut comprehendendi eos, qui caedem fecerint,
non potuerint: nec interest, a quo clausi continebun-
tur: sic tamen, si non data opera voluerint se ita in-
cludi, ne opem ferre possint. clusos accipere debemus
et si sunt vincti, si tamen ita vincti, ut omnino rum-
7 pere vincula et auxilio esse non potuerint. Ignosci-
8 tur etiam his qui aetate defecti sunt. Surdus quo-
que inter inbecillos numerandus est aut inter eos qui
sub eodem tecto non sunt, quia ut illi per spatium, ita
9 hic per morbum nihil audit. Caecus quoque veniam
10 mereri debet. Mutum simili modo excipimus, sed
11 ibi, ubi vocis tantum auxilium superfuit. Furiosos
excipi nequaquam dubium est.

1240. Si quis quem eorum servum ser- [(29.5) 3 § 12]
vumve ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, re-
ceperit vel celaverit sciens dolo malo, in ea causa est,
ac si lege quae de sicariis lata est facinoris noxius
fuerit.

1241. 'Indicasse' est detulisse: 'arguisse' [(50. 16) 197]
accusasse et convicisse.

Si ex stipulatu servus debeatur et [(29. 5) 3 § 13—15]
caedem domini arguerit et pro hoc praemio liber esse
iussus sit, ex stipulatu actio stipulatori non datur: nam
et si supplicio adfectus fuisset, non daretur. quod si
sub eodem tecto non fuit, ex stipulatu actio in aesti-
14 matione servi utilis erit creditori. Utrum autem is
solus videatur indicasse vel arguisse, qui ad hoc pro-
silit ultro, an etiam is, qui, cum accusaretur ipse, de-
torsit in alium crimen? et magis est, ut ille hoc prae-
mio dignus sit, qui ultro ad accusationem prosilit.
15 Hi quoque, qui non potuerunt alias ad libertatem
pervenire, ut puta si hac lege distractus erat quis, ne
manumitteretur, poterunt propter hoc, quod in com-
mune utile est, ad libertatem pervenire.

1242. De his quoque servis, qui testa- [(29.5) 3 § 16.17]
mento manumissi sunt, perinde atque servis supplicium
17 sumendum est. De his, qui antequam testamentum
occisi occisaeve aperiretur profugissent posteaque aperto

testamento liberi scripti invenirentur, perinde ac si de
servis quaestio habenda suppliciumque sumendum est:
nam est aequissimum ultioni dominorum non obstare
indulgentiam ipsorum, quam quisque pleniorem esset
expertus, eo graviorem sceleri suo poenam merebitur.

1243. Quod ad causam testamenti | (29. 5) 3 § 18—28
pertinens relictum erit ab eo qui occisus esse dicetur,
id ne quis sciens dolo malo aperiendum recitandum
describendumque curet, edicto cavetur, priusquam de
ea familia quaestio ex senatus consulto habita suppli-
19 ciumque de noxiis sumptum fuerit. Aperire autem
hic ille videtur qui naturaliter aperit, sive sint signatae
sive non sint legatae,[1] sed tantum naturaliter clausae.
20 Aperire accipere debemus prohibitos nos vel palam
publice vel secreto: omnis enim apertura prohibita est.
21 Si quis ignorans occisum aperuerit, non debet hoc
22 edicto teneri. Et si sciens, non tamen dolo aperuit,
aeque non tenebitur, si forte per imperitiam vel per
rusticitatem ignarus edicti praetoris vel senatus con-
23 sulti aperuit. Si quis tabulas quidem non aperuit
naturaliter, linum autem inciderit, excusatus erit, quia
24 dolo caret, qui ipsas tabulas non aperuit. Si autem
non totum testamentum, sed pars eius aperta sit, di-
cendum est in edictum incidisse eum qui aperuit:
25 parvi enim refert, utrum totum an pars aperiatur. Si
quis codicillos aperuerit, testamentum non aperuerit,
in edictum incidit: nam et codicilli ad causam testa-
26 menti pertinent. Item sive iure valeat id quod
apertum est sive non valeat, attamen edicto locus est.
27 Eadem servantur et de his, quae ad causam substi-
tutionis pertinent, si pupillus pupillave occisus occisave
28 esse dicetur. Si alius aperuit, alius recitavit, alius
descripserit, omnes in edictum incident, qui singula
eorum fecerunt.

1244. Non tantum ex testamento, | (29. 5) 3 § 29—32
sed etiam ab intestato hereditas ad hoc edictum per-
tinet, ut ne quis adeat bonorumve possessionem petat,
antequam quaestio de familia habeatur, ne heres
propter compendium suum familiae facinus occultaret.
30 Eleganter Scaevola ait, ut quis ad heredem suum
utiles actiones transmittat, si forte ante aditionem de-
cessit, exploratum esse debere idcirco eum non adire,
31 quod senatus consulto edictoque terreatur. Si con-
dicioni intra diem ex die mortis praestitutum parere
iussi ignorantia non paruerunt, si idcirco ignoratum
est, quia metu senatus consulti aperiri tabulae non po-
tuerunt, succurritur eis ad implendam condicionem.
32 Si et aliud impedimentum sit de non adeunda here-
ditate vel aperiendarum tabularum, sit et senatus con-
sulti, nihil prodesse impedimentum senatus consulti, si
et aliud fuit: veluti si praegnas uxor occisi fuit vel
etiam putabatur et propterea adire hereditatem insti-
tutus non potuerit.

Necessarios heredes puto edicto com- | (29. 5) 5 pr. § 1
1 prehendi, si se misceant hereditati. Nec bonorum
possessionem peti praetor permittit: et ego puto ad
omnes bonorum possessiones hoc edictum pertinere.

Si quis quasi suspectam hereditatem | (29. 5) 24
coactus adit, non tenetur edicto.

1245. Non alias bona publicantur, | (29. 5) 5 § 2. 3
quam si constabit esse occisum. patrem familias et
heredem ante quaestionem de familia habitam suppli-
3 ciumque sumptum adisse hereditatem. Ubi quis in-
curia necatus est vel medici insidiis, adiri quidem
hereditas potest, sed heredi defensio mortis incumbit.

1) signatae sive non sint legatae] ligatae signataeque sive non sint *scr.?*

LIBER LI.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 1.]

[*Si ex testamento agatur* (*E.* 170)].

1246. Si domus alicui simpliciter sit legata[1] | (30) 71
neque adiectum quae domus, cogentur heredes quam
vellent domum ex his, quas testator habebat, legatario
dare: quod si nullas aedes reliquerit, magis derisorium
1 est quam utile legatum. De evictione an cavere de-
beat is, qui servum praestat ex causa [1]legati, videa-
mus. et regulariter dicendum est, quotiens sine iudicio
praestita res legata evincitur, posse eam ex testamento
peti: ceterum si iudicio petita est, officio iudicis cautio
2 necessaria est, ut sit ex stipulatu actio. In pecunia
[1]legata confitenti[2] heredi modicum tempus ad solutio-
nem dandum est nec urguendum ad suscipiendum
iudicium: quod quidem tempus ex bono et aequo
3 praetorem observare oportebit. Qui confitetur[2] se
quidem debere, iustam autem causam adfert, cur uti-
que praestare non possit, audiendus est: ut puta si
aliena res legata sit negetque dominum eam vendere
vel immensum pretium eius rei petere adfirmet, aut si
servum hereditarium neget se debere praestare, forte
patrem suum vel matrem vel fratres naturales: aequis-
simum est enim concedi ei ex hac causa aestimationem
4 officio iudicis praestare. Cum alicui poculum [1]lega-
tum esset velletque heres aestimationem praestare, quia
iniquum esse aiebat id separari a se, non impetravit id
a praetore: alia enim condicio est hominum, alia cete-
rarum rerum: in hominibus enim benigna ratione re-
5 ceptum est, quod supra probavimus. Si fundus
municipum vectigalis ipsis municipibus sit [1]legatus, an
legatum consistat petique possit, videamus. et Iulianus
libro trigensimo octavo digestorum scribit, quamvis
fundus vectigalis municipum sit, attamen quia aliquod
6 ius in eo is qui legavit habet, valere legatum. Sed
et si non municipibus, sed alii fundum vectigalem
[1]legaverit, non videri proprietatem rei legatam, sed id
ius quod in vectigalibus fundis habemus.

1247. [3]Is, qui alienum servum promisit, | (45. 1) 51
perducto eo ad libertatem ex stipulatu actione non
tenetur: sufficit enim, si dolo culpave careat.

1248. Si debitor offerret pecuniam, quae | (46. 3) 30
peteretur, creditor nollet accipere, praetor ei denegat
actiones.

[*Ut usus fructus nomine caveatur* (*E.* 171)].

1249. Si usus fructus mihi legatus sit eum- | (7. 9) 9
que restituere sim Titio rogatus, videndum est, quis
debeat cavere, utrum Titius an ego qui legatarius sum:
an illud dicimus mecum heredem acturum, cum fidei-
commissario me agere debere? et est expeditius hoc
dicere: si mihi spes aliqua durat usus fructus et, cum
tu amiseris, potest ad me reccidere, hoc est ad legata-
rium, ita rem expediri, ut tu mihi, ego domino pro-
prietatis caveam. quod si fideicommissarii causa usus
fructus mihi relictus est nec est ulla spes ad me rever-
tendi fructus, recta via fideicommissarium cavere oportet

1) per damnationem *scil.* 2) *cf. Gai. inst.* 4, 9 *extr.*
3) *cf. I.* (2. 20) 16.

1 domino proprietatis. Illud sciendum est sive iure
ipso quis usum fructum habet sive etiam per tuitionem
praetoris, nihilo minus cogendum esse fructuarium ca-
2 vere aut actiones suscipere. Plane si ex die pro-
prietas alicui legata sit, usus fructus pure, dicendum
esse Pomponius ait remittendam esse hanc cautionem
fructuario, quia certum sit ad eum proprietatem vel ad
3 heredem eius perventuram. Si vestis usus fructus
legatus sit, scripsit Pomponius, quamquam heres stipu-
latus sit finito usu fructu vestem reddi, attamen non
obligari promissorem, si eam sine dolo malo adtritam
4 reddiderit. Si plures domini sint proprietatis, unus-
quisque pro sua parte stipulabitur.

·1250. Cum fructuarius paratus est usum [(7.1)64] fructum derelinquere, non est cogendus domum reficere, in quibus casibus et usufructuario hoc onus incumbit.[1] sed et post acceptum contra eum iudicium parato fructuario derelinquere usum fructum dicendum est absolvi eum debere a iudice.

* *v. lib. LI ad Sabin.* [(6.1)68]

LIBER LII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 2.]

[*Ut legatorum servandorum causa caveatur* (*E.* 172)].

1251. [2]Si quis, cum vetitus esset satis [(36.4) 1 pr.] accipere, acceperit, an repeti satisdatio ista possit, ut heres condicat liberationem? et quidem si sciens heres indebitum cavit, repetere non potest. quid deinde, si ignoravit remissam sibi satisdationem? potest condicere. si vero hoc non potuisse remitti crediderit, numquid condicere possit qui ius ignoravit? adhuc tamen benigne quis dixerit satisdationem condici posse. quid deinde, si commissa sit stipulatio, fideiussores[3] putamus exceptione uti posse an non? et magis est, ut utantur exceptione, quia ex ea causa intercessit satisdatio, ex qua non debuit.

[*Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat* (*E.* 173)].

1252. [4]Non exigit praetor, ut per [(36. 4) 1 § 1—4]
heredem stet, quo minus caveat, sed contentus fuit per
legatarium vel fideicommissarium non stare, quo minus
ei caveatur. quare si non fuerit, qui interpelletur
cautionis nomine, hoc est is a quo legatum fideive
commissum relictum est,[5] omnimodo poterit legatarius
et fideicommissarius in possessionem ex hoc edicto
mitti, quia verum est per eum, cui caveri oportebit,
non fieri, quo minus caveatur. non tamen et satisdatio
debet offerri legatario, sed sufficit, sive desideravit et
2 non cavetur, sive non habeat, a quo satis desideret. Si
debitori liberatio sit relicta, non est exigenda cautio,
quia habet penes se legatum: quippe, si conveniatur,
exceptione doli mali uti possit ei cui legatum solutum
3 est. Cum constet legatum non deberi, divus Pius
ad Aemilium Equestrem rescripsit non debere praeto-
4 rem satisdationem admittere. Tunc ante aditam here-
ditatem satisdandum de legatis est, cum adhuc dubium
est, an hereditas adeatur. ceterum si certum sit repu-
diatam vel omissam hereditatem vel abstentos necessa-
rios heredes, frustra hoc edictum imploratur, cum
certum sit legatum vel fideicommissum non deberi.

Si is, a quo satis petitur, offerat cognitionem [(36.4)3]
et dicat: 'hodie constet de fideicommisso, hodie aga-
mus', dicendum est cessare satisdationem, cum possit
ante de fideicommisso quam de satisdatione constare.
1 Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si
forte dicatur per calumniam satis peti: hoc enim com-
mune est omnium satisdationum. divus enim Pius
rescripsit eum apud quem satis petitur, debere explo-
rare, num per calumniam satis petatur: de qua re
2 summatim debet cognoscere. Si procurator satis
legatorum desideret, si quidem mandatum ei sit, non
habebit necesse de rato cavere, sed erit ei satisdan-
dum: si vero dubitetur, an mandatum sit vel non sit,
3 de rato cautio erit exigenda. Si semel fuerit satis-
datum, quaesitum est, an etiam rursus cavendum sit,
si forte dicatur egenos fideiussores[1] esse datos. et
magis est, ut caveri non debeat: hoc enim divus Pius
rescripsit Pacuviae Licinianae: ipsam enim facilitati
suae expensum ferre debere, quae minus fideiussores[1]
idoneos accepit: neque enim oportet per singula mo-
menta onerari eum, a quo satis petitur.

1253. [2]Is cui legatorum fideive [(36. 4) 5 pr. — § 4]
commissorum nomine non cavetur missus in possessio-
nem numquam pro domino esse incipit. nec tam pos-
sessio rerum ei quam custodia datur: neque enim
expellendi heredem ius habet, sed simul cum eo pos-
sidere iubetur, ut saltem taedio perpetuae custodiae
1 extorqueat heredi cautionem. Si alius damni infecti
nomine missus sit in possessionem, alius legatorum
servandorum causa, posse eum, qui legatorum servan-
dorum causa in possessionem missus est, etiam damni
infecti satisdare: qui si satisdederit, non aliter dece-
dere possessione debebit, quam ei cautum fuerit etiam
2 eo nomine, quod se damni infecti obligavit. Si plures
legatarii mitti in possessionem desideraverint, omnes
venire debent in possessionem: is enim qui ex causa
legatorum possidet sibi, non alii possidet. alia est
causa, cum creditores rei servandae causa mittuntur
in possessionem: nam is qui possidet non sibi, sed
3 omnibus possidet. Qui prior missus est legatarius
in possessionem, non praefertur ei qui postea mittitur:
inter legatarios enim nullum ordinem observamus, sed
4 simul omnes aequaliter tuemur. Postquam rei ser-
vandae creditores possidere coeperunt, legatorum ser-
vandorum gratia missus in possessionem creditoribus
potior non habebitur.

1254. [3]Qui in possessionem legato- [(36.4)5 §§ 5—15]
rum servandorum causa mittitur, in possessionem qui-
dem rerum hereditariarum omnimodo veniet, hoc est
earum quae in causa hereditaria manent: earum autem,
quae in causa hereditaria non erunt, non alias mittitur,
quam si dolo malo in ea causa esse desierint, nec
6 semper, sed causa cognita. 'Bonorum' autem appel-
latione hae res comprehensae videbuntur, quarum pro-
7 prietas ad heredem pertinet. Sed et si vectigales
agri sunt et si qua pignora testatori data, in eorum

---

1) in quibus . . . incumbit *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 232).
2) *Possunt haec etiam ad sequens edictum referri, cuius haec fere verba fuisse puto:* 'eum cui legatorum servandorum causa . . . . caveri oportebit *rel.*' *Cf. Lenel* § 173. 3) sponsores *Ulp.*
4) *Ad edicti verba:* 'si ei [*legatario scil.*] eo nomine satisdatum non erit neque per eum [*legatarium scil.*] stabit, quo minus ei satisdetur'.
5) hoc est . . . relictum est *gloss.*

---

1) sponsores *Ulp.* 2) *Ad v.* 'simul cum herede in possessionem . . . esse iubebo'. 3) *Ad v.* '(in possessionem) bonorum, quae in causa hereditaria erunt dolove malo heredis esse desierint'.

8 quoque mittetur possessionem. Sed et in partus
ancillarum et fetus pecorum, item fructus aeque omni
9 modo legatarius et fideicommissarius mittentur. Sed
et si rem alienam defunctus bona fide emerit, in possessionem eius mittendum legatarium constat: nam et
10 haec res in causa hereditaria est. Si deposita res
apud defunctum fuerit vel commodata, locum missio
11 non habet, quia non sunt istae res hereditariae. Si
ex duobus heredibus alter satisdare sit paratus, alter
non, in partem eius missio locum utique habere debet.
missi itaque legatarii impedient etiam eum, qui satisdedit, rei administratione: quare suadendum erit
heredi, ut in assem satisdet, ne administratio eius im-
12 pediatur. Si ab impuberis substituto legata sint
relicta et impubes decesserit, missio non solum in ea
bona, quae testatoris fuerunt, verum ad ea quoque,
quae impubes adquisiit, locum habebit: nam haec
quoque hereditaria sunt: vivo autem impubere neque
13 missio neque satisdatio locum habet. Si heres non
sit, a quo fideicommissum relictum est, sed alterius
nominis successor, dicendum est, ut edicto locus sit et
14 dolus eius sit aestimandus. Sed et si heredis heres
15 sit, qui dolo fecit, aeque nocere debebit. Dolum
accipere debemus et culpam latam, sed non omnem
dolum, sed qui in necem legatariorum et fideicommissariorum factus est.

1255. Imperator Antoninus Augustus (36.4) 5 § 16–25
rescripsit certis ex causis etiam in propria bona heredis legatarios et fideicommissarios esse mittendos, si
post sex menses, quam aditi pro tribunali fuerint hi
quorum de ea re notio est, in satisfactione cessatum est,
inde fructus percepturos, quoad voluntati defunctorum
satisfiat. quod remedium servaretur et adversus eos, qui
17 ex qua causa fideicommisso moram faciunt. Satisfactionis verbum licet latius patet, tamen ad exsolven-
18 dum legatum refertur. Proinde et si remissa sit
satisdatio, rescriptum locum habebit, quia mora fit so-
19 lutioni. Sex autem mensum puto continuum tem-
20 pus, non possessionum computandum. Cessatum
non accipimus, si pupillus tutorem non habeat nec
curatorem furiosus vel adulescens: nam frustratio non
debet huiusmodi personis nocere, quae sunt indefensae.
certe si hereditas iacuerit aliquo tempore, hoc tempus
21 de medio detrahendum est. Quaeri poterit, an in
vicem usurarum hi fructus cedant, quae in fideicommissis debentur. et cum exemplum pignorum sequimur, id quod ex fructibus percipitur primum in usuras,
mox, si quid superfluum est, in sortem debet imputari:
quin immo et si amplius quam sibi debetur perceperit
legatarius, exemplo pigneraticiae actionis etiam utilis
actio ad id refundendum dari debebit. sed pignora
quidem quis et distrahere potest, hic autem frui tantum ei constitutio permisit, ut festinetur ad sententiam.
22 Qui legatorum servandorum causa in possessionem
mittitur, et fructus custodire et cetera debebit. et pati
quidem heredem colere agros et fructus redigere, sed
custodire legatarium fructus oportebit, ne ab herede
consumantur: quod si heres fructus nolit cogere, permittendum erit legatario cogere fructus et coactos
servare. quin immo si tales sint fructus, quos primo
quoque tempore venire expediat, vendere quoque legatario permittendum est et pretium servare. in ceteris
quoque rebus hereditariis missi in possessionem hoc
erit officium, ut universas res hereditarias colligat et
ibi custodiat, ubi domicilium defunctus habuit, et, si
nulla domus sit, habitationem conducat vel horreum
quoddam, in quo res collectae custodiantur. et puto
ita legatarium custodire res hereditarias debere, ut
neque heredi auferantur neque depereant deterioresve
23 fiant. Quod si ex constitutione quis in possessionem mittatur, curandum est, ne vis fiat utenti et fruenti
24 legatario. Satisfieri voluntati defuncti sic accipitur,
quoad voluntati defuncti vel ex fructibus vel aliunde
25 satisfiat. Constitutio autem divi Antonini pertinet
ad eos, a quibus utiliter fideicommissum relictum est,
quamvis heredes non sint: par enim utilitas est.

1256. In possessionem missus lega- (36.4) 5 § 26. 27
torum servandorum causa si litem eo nomine contestatus sit, non ante decedere possessione debet, quam ei
27 pro lite fuerit cautum. Missus in possessionem si
non admittatur, habet interdictum propositum: [1] aut
per viatorem aut per officialem praefecti aut per magistratus introducendus est in possessionem.

1257. [2] Missio autem locum habe- (36.4) 5 § 28–30
bit non tantum, si quis id ipsum, quod legatum est,
rogatus sit, verum etiam si quid vel ex eo vel pro eo
29 restituere fuerit rogatus. Si Titio pure legatum
fuerit et eius fidei commissum sub condicione, ut Sempronio restitueret, non inique praetorem statuturum
Iulianus scripsit, si, antequam legatum consequatur
legatarius, fideicommissi condicionalis satis non det,
ut magis Sempronio det legati persecutionem, ut is
legatario satisdet deficiente condicione reddi decem.
sed et si acceperit Titius ab herede decem, aequum
esse Iulianus ait cogi eum invicem satisdare aut ipsa
decem tradere et Sempronium Titio cavere: et hoc
30 iure utimur, id enim et Marcellus ait. Quid ergo,
si et legatum sub condicione sit relictum et fideicommissum, neque fideicommissi satisdetur? aequissimum
erit fideicommissarium nomine legati satis accipere ab
herede, si ei legatarius non caveat, scilicet ut et ipse
legatario caveat. quod si iam accepit legatarius ab
herede satis, decernendum erit ex ea satisdatione
magis fideicommissario quam legatario dandam actionem, in eum scilicet casum, quod fideicommissi eius
condicio extitit: ipsius etiam legati persecutio danda
erit fideicommissario, si nondum solutum est et condicio eius extitit, scilicet si fuerit fideicommissarius
paratus cavere legatario.

*

1258. [3] Chartis legatis nemo dicet scriptas (32) 76
et libros iam factos legato cedere. hoc idem et in
tabulis est.

[*De operis novi nuntiatione* (*E. XXVIII.* 174)].

1259. Hoc edicto promittitur, ut, sive (39.1) 1 pr. § 1
iure sive iniuria opus fieret, per nuntiationem inhiberetur, deinde remitteretur prohibitio hactenus, quatenus
1 prohibendi ius is qui nuntiasset non haberet. Hoc
autem edictum remediumque operis novi nuntiationis
adversus futura opera inductum est, non adversus praeterita, hoc est adversus ea quae nondum facta sunt,
ne fiant: nam si quid operis fuerit factum, quod fieri
non debuit, cessat edictum de operis novi nuntiatione

1) *Quae sequuntur, fortasse ad eum solum pertinebant, qui fideicommissi servandi causa missus erat, cf.* (43.4) 3 *pr.* 2) *Edictum quidem ad sola legata pertinebat: ab Ulpiano autem appendicis loco etiam de fideicommissis agitur, quae a legatario relicta sunt.*
3) libro secundo (quinquagensimo *om.*) *inscr. F. Huius libri haec esse et pertinere ad aliquod edictum de legatis propositum licet suspicari.*

et erit transeundum ad interdictum 'quod vi aut clam factum erit ut restituatur', et 'quod in loco sacro religiosove' et 'quod in flumine publico ripave publica factum erit': nam his interdictis restituetur, si quid illicite factum est.

1260. Nuntiatio ex hoc edicto non [(39. 1) 1 § 2—5] habet necessariam praetoris aditionem: potest enim
3 nuntiare quis et si eum non adierit. Item nuntiatio-
4 nem et nostro et alieno nomine facere possumus. Item
5 nuntiatio omnibus diebus fieri potest. Et adversus absentes etiam et invitos et ignorantes operis novi nuntiatio procedit.

1261. [1]In operis autem novi nuntia- [(39. 1) 1 § 6—10]
7 tione possessorem adversarium facimus. Sed si is, cui opus novum nuntiatum est, ante remissionem aedificaverit, deinde coeperit agere ius sibi esse ita aedificatum habere, praetor actionem ei negare debet et interdictum in eum de opere restituendo reddere.
8 Potest autem quis nuntiare etiam ignorans, quid
9 opus fieret. Et post operis novi nuntiationem com-
10 mittunt se litigatores praetoriae iurisdictioni. Inde quaeritur apud Celsum libro duodecimo[2] digestorum, si post opus novum nuntiatum conveniat tibi cum adversario, ut opus faceres, an danda sit conventionis exceptio? et ait Celsus dandam, nec esse periculum, ne pactio privatorum iussui praetoris anteposita videatur: quid enim aliud agebat praetor quam hoc, ut controversias eorum dirimeret? a quibus si sponte recesserunt, debebit id ratum habere.

1262. Opus novum facere vide- [(39. 1) 1 § 11—14] tur, qui aut aedificando aut detrahendo aliquid pristi-
12 nam faciem operis mutat. Hoc autem edictum non omnia opera complectitur, sed ea sola, quae solo coniuncta sunt, quorum aedificatio vel demolitio videtur opus novum continere. idcirco placuit, si quis messem faciat, arborem succidat, vineam putet, quamquam opus faciat, tamen ad hoc edictum non pertinere, quia ad ea opera, quae in solo fiunt, pertinet hoc edictum.
13 Si quis aedificium vetus fulciat, an opus novum nuntiare ei possumus, videamus. et magis est, ne possimus: hic enim non opus novum facit, sed veteri
14 sustinendo remedium adhibet. Sive autem intra oppida sive extra oppida in villis vel agris opus novum fiat, nuntiatio ex hoc edicto locum habet, sive in privato sive in publico opus fiat.

1263. Nunc videamus, quibus ex [(39. 1) 1 § 15—19] causis fiat nuntiatio et quae personae nuntient quibusque nuntietur et in quibus locis fiat nuntiatio et quis
16 effectus sit nuntiationis. [3]Nuntiatio fit aut iuris nostri conservandi causa aut damni depellendi aut
17 publici iuris tuendi gratia. Nuntiamus autem, quia ius aliquid prohibendi habemus: vel ut damni infecti caveatur nobis ab eo, qui forte in publico vel in privato quid molitur: aut si quid contra leges edictave principum, quae ad modum aedificiorum facta sunt, fiet, vel in sacro vel in loco religioso, vel in publico ripave fluminis, quibus ex causis et interdicta proponuntur.
18 Quod si quis in mare vel in litore aedificet, licet in suo non aedificet, iure tamen gentium suum facit: si quis igitur velit ibi aedificantem prohibere, nullo iure prohibet, neque opus novum nuntiare nisi ex una causa potest, si forte damni infecti velit sibi caveri.
19 Iuris nostri conservandi aut damni depellendi causa opus novum nuntiare potest is ad quem res pertinet.

1) *Videntur haec a compilatoribus suo loco mota esse et transferenda post fr. 1265, ubi desideratur tractatus de nuntiationis effectu, cf. fr. 1263 initio.* 2) vicensimo secundo (XXII *pro* XII) *scr.* 3) § 16—19: *quibus ex causis fiat nuntiatio.*

1264. [1]Usufructuarius autem opus novum [(39. 1) 1 § 20] nuntiare suo nomine non potest, sed procuratorio nomine nuntiare poterit, aut vindicare usum fructum ab eo qui opus novum faciat: quae vindicatio praestabit ei, quod eius interfuit opus novum factum non esse.

In provinciali etiam praedio si quid fiat, [(39. 1) 3]
1 operis novi nuntiatio locum habebit. Si in loco communi quid fiat, nuntiatio locum habebit adversus vicinum. plane si unus nostrum in communi loco faciat, non possum ego socius opus novum ei nuntiare, sed eum prohibebo communi dividundo iudicio vel per
2 praetorem. Quod si socius meus in communi insula opus novum faciat et ego propriam habeam, cui nocetur, an opus novum nuntiare ei possim? et putat Labeo non posse nuntiare, quia possum eum alia ratione prohibere aedificare, hoc est vel per praetorem vel per arbitrum communi dividundo: quae sententia vera est.
3 Si ego superficiarius sim et opus novum fiat a vicino, an possim nuntiare? movet, quod quasi inquilinus sum: sed praetor mihi utilem in rem actionem dat, et ideo et servitutium causa actio mihi dabitur et operis novi
4 nuntiatio debet mihi concedi. Si in publico aliquid fiat, omnes cives opus novum nuntiare possunt.

De pupillo quaesitum est: et Iulianus [(39. 1) 5 pr. § 1] libro duodecimo digestorum scripsit pupillo non esse operis novi nuntiationis executionem dandam, nisi ad ipsius privatum commodum res pertineat, veluti si luminibus eius officiatur aut prospectui obsit. non aliter autem pupilli rata habebitur nuntiatio quam
1 intercedente tutore auctore. Servo autem opus novum nuntiari potest, ipse vero nuntiare non potest neque nuntiatio ullum effectum habet.

1265. [2]Nuntiationem autem in re prae- [(39. 1) 5 § 2—7] senti faciendam meminisse oportebit, id est eo loci, ubi opus fiat, sive quis aedificet sive inchoet aedificare.
3 Nuntiari autem non utique domino oportet: sufficit enim in re praesenti nuntiari ei, qui in re praesenti fuerit, usque adeo, ut etiam fabris vel opificibus, qui eo loci operantur, opus novum nuntiari possit. et generaliter ei nuntiari opus novum potest, qui in re praesenti fuit domini operisve nomine, neque refert, quis sit iste vel cuius condicionis qui in re praesenti fuit: nam et si servo nuntietur vel mulieri vel puero vel puellae, tenet nuntiatio: sufficit enim in re praesenti operis novi nuntiationem factam sic, ut domino
4 possit renuntiari. Si quis forte in foro domino opus novum nuntiat, hanc nuntiationem nullius esse momenti exploratissimum est: in re enim praesenti et paene dixerim ipso opere, hoc est in re ipsa,[3] nuntiatio facienda est: quod idcirco receptum est, ut confestim per nuntiationem ab opere discedatur. ceterum si alibi fiat nuntiatio, illud incommodi sequitur, quod, dum venitur ad opus si quid fuerit operis per ignorantiam factum, evenit, ut contra edictum praetoris sit factum.
5 Si plurium res sit, in qua opus novum fiat et uni nuntietur, recte facta nuntiatio est omnibusque dominis videtur denuntiatum: sed si unus aedificaverit post operis novi nuntiationem, alii, qui non aedificaverint,

1) *Quae personae nuntient et in quibus locis fiat nuntiatio.* 2) *Quibus personis nuntietur* 3) hoc est in re ipsa *gloss.?*

non tenebuntur: neque enim debet nocere factum 6 alterius ei qui nihil fecit. Si plurium dominorum rei opus noceat, utrum sufficiet unius ex sociis nuntiatio an vero omnes nuntiare debeant? et est verius unius nuntiationem omnibus non sufficere, sed esse singulis nuntiare necesse, quia et fieri potest, ut nuntiatorum alter habeat, alter non habeat ius prohibendi. 7 Si quis ipsi praetori velit opus novum nuntiare, debet, ut interim testetur non posse se nuntiare: et si nuntiavit postea, et quod retro aedificatum erit destruendum erit, quasi repetito die nuntiatione facta.

1266. [1]Sed et si in aedes nostras (39. 1) 5 § 8—10 quis immittit aut in loco nostro aedificet, aequum est nos operis novi nuntiatione ius nostrum nobis con-
9 servare. Et belle Sextus Pedius definiit triplicem esse causam operis novi nuntiationis, aut naturalem aut publicam aut impositiciam: naturalem, cum in nostras aedes quid immittitur aut aedificatur in nostro, publicam causam, quotiens leges aut senatus consulta constitutionesque principum per operis novi nuntiationem tuemur, impositiciam, cum quis postea, quam ius suum deminuit, alterius auxit, hoc est postea, quam servitutem aedibus suis imposuit, contra servitutem
10 fecit. Meminisse autem oportebit, quotiens quis in nostro aedificare vel in nostrum immittere vel proicere vult, melius esse eum per praetorem vel per manum, id est lapilli ictum[2] prohibere quam operis novi nuntiatione: ceterum operis novi nuntiatione possessorem eum faciemus, cui nuntiaverimus. at si in suo quid faciat, quod nobis noceat, tunc operis novi denuntiatio erit necessaria. et si forte in nostro aliquid facere quis perseverat, aequissimum erit interdicto adversus eum quod vi aut clam aut uti possidetis uti.

1267. Si quis rivos vel cloacas (39. 1) 5 § 11—13 velit reficere vel purgare, operis novi nuntiatio merito prohibetur, cum publicae salutis et securitatis intersit
12 et cloacas et rivos purgari. Praeterea generaliter praetor cetera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est: nam in his quoque contemnendam putavit operis novi nuntiationem. quis enim dubitat multo melius esse omitti operis novi nuntiationem, quam impediri operis necessarii urguentem extructionem? totiens autem haec pars locum
13 habet, quotiens dilatio periculum allatura est. Proinde si quis, cum opus hoc mora periculum allaturum esset, nuntiaverit opus novum vel si in cloacis vel ripa reficiendis aliquid fieret,[3] dicemus apud iudicem quaeri debere, an talia opera fuerint, ut contemni nuntiatio deberet: nam si apparuerit vel in cloaca rivove eove, cuius mora periculum allatura esset,[4] dicendum est non esse verendum, ne haec nuntiatio noceret.

1268. Qui opus novum nuntiat, iurare (39. 1) 5 § 14 debet non calumniae causa opus novum nuntiare. hoc iusiurandum auctore praetore defertur: idcirco non exigitur, ut iuret is ante, qui iusiurandum exigat.

1269. Qui nuntiat, necesse habet (39. 1) 5 § 15. 16 demonstrare, in quo loco opus novum nuntiet, scituro eo cui nuntiatum est, ubi possit aedificare, ubi interim abstinendum est. totiens autem demonstratio facienda est, quotiens in partem fit nuntiatio: ceterum si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare, sed hoc
16 ipsum dicere. Si in pluribus locis opus fiat, utrum una nuntiatio sufficiat an vero plures sint necessariae? et ait Iulianus libro quadragensimo nono digestorum, quia in re praesenti fit nuntiatio, plures nuntiationes esse necessarias et consequenter plures remissiones.

1270. Si is, cui nuntiatum erit, (39. 1) 5 § 17—20 ex operis novi nuntiatione satisdederit repromisseritve aut per eum non fiet, quo minus boni viri arbitratu satisdet repromittatve, perinde est, ac si operis novi nuntiatio omissa esset. habet autem hoc remedium utilitatem: nam remittit vexationem ad praetorem
veniendi et desiderandi, ut missa fieret nuntiatio.
18 Qui procuratorio nomine nuntiaverit, si non satisdabit eam rem dominum ratam habiturum, nuntiatio omni modo remittitur, etiamsi verus sit procurator.
19 Qui remissionem absentis nomine desiderat, sive ad privatum sive ad publicum ius ea remissio pertinet, satisdare cogitur: sustinet enim partes defensoris. sed haec satisdatio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad
20 operis novi nuntiationem. Si procurator autem opus novum mihi nuntiaverit et satis acceperit, deinde interdicto adversus eum utar, ne vim mihi faciat, quo minus aedificem, ex interdicto eum oportet iudicatum solvi satisdare, quia partes sustinet defensoris.

Et si satisdationem non dabit,[1] summoven- (39. 1) 7 dus erit ab executione operis novi, et actiones, quas
1 domini nomine intendit, debent ei denegari. Et tutor et curator opus novum recte nuntiant.

LIBER LIII.

[*De damno infecto* (*E. XXIX.* 175)].

1271. Praetor ait: 'damni infecti suo (39. 2) 7 pr. nomine promitti, alieno satisdari iubebo ei, qui iuraverit non calumniae causa id se postulare eumve cuius nomine aget postulaturum fuisse, in eam diem, quam causa cognita statuero. si controversia erit, dominus sit nec ne qui cavebit, sub exceptione satisdari iubebo. de eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisdari iubebo. eum, cui ita non cavebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine ut caveatur postulabitur, ire et, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. in eum, qui neque caverit neque in possessione esse neque possidere passus erit, iudicium dabo, ut tantum praestet, quantum praestare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo eiusve, cuius de ea re iurisdictio fuit quae mea est, cautum fuisset. eius rei nomine, in cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine[2] satisdabitur, eum, cui non satisdabitur, simul in possessione esse iubebo'.

1272. [3]Hoc edictum prospicit damno (39. 2) 7 § 1. 2 nondum facto, cum ceterae actiones ad damna, quae contigerunt, sarcienda pertineant, ut in legis Aquiliae actione et aliis. de damno vero facto nihil edicto cavetur: cum enim animalia, quae noxam commiserunt, non ultra nos solent onerare, quam ut noxae ea dedamus, multo magis ea, quae anima carent, ultra nos non deberent onerare, praesertim cum res quidem animales, quae damnum dederint, ipsae extent, aedes autem, si
2 ruina sua damnum dederunt, desierint extare. Unde quaeritur, si ante, quam caveretur, aedes deciderunt neque dominus rudera velit egerere eaque derelinquat,

1) *cf. fr.* 1259 *pr. v.* 'prohibendi ius'. 2) id est lapilli ictum *gloss.* 3) vel si . . . fieret *gloss.?* 4) vel in cloaca . . . allatura esset *gloss.?*

1) Et si satisdationem non dabit (*Gradenwitz, p.* 66)] aut *Ulp.* 2) non *scr.* 3) *Ad v.* 'Damni infecti'.

an sit aliqua adversus eum actio. et Iulianus consultus, si prius, quam damni infecti stipulatio interponeretur, aedes vitiosae corruissent, quid facere deberet is, in cuius aedes rudera decidissent, ut damnum sarciretur, respondit, si dominus aedium, quae ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quam ut omnia, id est et quae inutilia essent, auferret, nec solum de futuro, sed et de praeterito damno cavere eum debere: quod si dominus aedium, quae deciderunt, nihil facit, interdictum reddendum ei, in cuius aedes rudera decidissent, per quod vicinus compelletur aut tollere aut totas aedes pro derelicto habere.

Hoc amplius Iulianus posse dici com- [(39. 2) 9 pr.—§ 3] pellendum eum, ut etiam de praeterito damno caveret: quod enim re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam aedium praestabitur. integra autem re unusquisque cogitur aut de damno infecto cavere, aut aedibus carere quas non defendit. denique, inquit, si quis propter angustias temporis aut quia rei publicae causa aberat non potuerit damni infecti stipulari, non inique praetorem curaturum, ut dominus vitiosarum aedium aut damnum sarciat aut aedibus careat. sen-
1 tentiam Iuliani utilitas comprobat. De his autem, quae vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, quaeritur. Trebatius refert, cum Tiberis abundasset et res multas multorum in aliena aedificia detulisset, interdictum a praetore datum, ne vis fieret dominis, quo minus sua tollerent auferrent, si modo
2 damni infecti repromitterent. Alfenus quoque scribit, si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum eamque petas, dandum in te iudicium de damno iam facto, idque Labeo probat: nam arbitrio iudicis, apud quem res prolapsae petentur, damnum, quod ante sensi, non contineri, nec aliter dandam actionem, quam ut omnia tollantur, quae sunt prolapsa. ita demum autem crustam vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit nec unitatem cum terra mea fecerit. nec arbor potest vindicari a te, quae translata in agrum meum cum terra mea coaluit. sed nec ego potero tecum agere ius *tibi* non esse ita crustam habere, si iam cum terra mea
3 coaluit, quia mea facta est. Neratius[1] autem scribit, si ratis in agrum meum vi fluminis delata sit, non aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quam si de praeterito quoque damno mihi cavisses.

1273. [2]Quaesitum est, si solum sit [(39. 2) 9 § 4. 5] alterius, superficies alterius, superficiarius utrum repromittere damni infecti an satisdare debeat. et Iulianus scribit, quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum et de soli et de aedificii vitio repromittere aut eum, ad quem superficies pertinet, de utroque satisdare: quod si uterque cesset, vicinum in possessionem
5 mittendum. Celsus certe scribit, si aedium tuarum usus fructus Titiae est, damni infecti aut dominum repromittere aut Titiam satisdare debere. quod si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cavendum fuit, Titiam uti frui prohibebit. idem ait eum quoque fructuarium, qui non reficit, a domino uti frui prohibendum: ergo et si de damno infecto non cavet dominusque compulsus est repromittere, prohiberi debet frui.

Quid de creditore dicemus, qui pignus [(39. 2) 11] accepit? utrum repromittere, quia suum ius tuetur, an satisdare, quia dominus non est, debebit? quae species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pigneraticio damni infecti caveri debeat. et ait Marcellus inutiliter ei caveri: idemque etiam de eo cavendum qui non a domino emit: nam nec in huius persona committi stipulationem. aequissimum tamen puto huic prospiciendum, id est creditori,[1] per stipulationem.

Qui bona fide a non domino emit, [(39. 2) 13 pr.—§ 2] videndum est, numquid repromittat, non etiam satisdet. quod quibusdam videtur: habet autem rationem, ut magis repromittat quam satisdet: suo enim nomine
1 id facit. Sive corporis dominus sive is qui ius habet (ut puta servitutem) de damno infecto caveat, puto eum repromittere debere, non satisdare, quia suo no-
2 mine id facit, non alieno. Cum inter aedes meas et tuas sint aliae aedes non vitiosae, videndum est, utrum tu solus mihi cavere debeas an vero et is, cuius aedes vitiosae non sunt, an ille solus, an ambo.[2] et magis est, ut ambo cavere debeant, quia fieri potest, ut aedes vitiosae in aedes non vitiosas incidentes damnum mihi dent. quamvis possit quis dicere non vitio incolumium aedium hoc factum, si aliae in eas incidentes damni causam praebuerunt: sed cum prospicere sibi potuerit damni infecti cautionem, non prospexerit, merito convenietur.

1274. [3]Qui damni infecti caveri [(39. 2) 13 § 3—10] sibi postulat, prius de calumnia iurare debet: quisquis igitur iuraverit de calumnia, admittitur ad stipulationem, et non inquiretur, utrum intersit eius an non, vicinas aedes habeat an non habeat. totum tamen hoc iurisdictioni praetoriae subiciendum, cui cavendum sit, cui
4 non. Ceterum neque ei qui in meo deambulet neque ei qui in meo lavet vel in mea taberna devertat, caveri
5 debet. Vicinis plane inquilinisque eorum et inquilinorum uxoribus cavendum esse ait Labeo, item his qui
6 cum his morentur. De illo quaeritur, an inquilinis suis dominus aedium cavere possit. et Sabinus ait inquilinis non esse cavendum: aut enim ab initio vitiosas aedes conduxerunt et habent quod sibi imputent, aut in vitium aedes inciderunt et possunt ex conducto
7 experiri: quae sententia verior est. Si quis iuxta monumentum aedificaverit vel iuxta aedificium suum monumentum fieri passus sit, de damno infecto ei postea cavendum non erit, quia rem illicitam admisit: alias autem si monumento aedificium noceat, in quo nihil sit, quod imputari possit ei, ad quem ius monumenti pertinet, cavendum est ei, ad quem ius monu-
8 menti pertinet. Superficiarium et fructuarium damni
9 infecti utiliter stipulari hodie constat. Sed ei, qui bona fide a non domino emit, damni infecti stipulatio-
10 nem non competere Marcellus ait. Si quis opus novum nuntiaverit, an nihilo minus damni infecti ei caveri debeat, Iulianus tractat. et magis probat caveri oportere: nam et ei, qui egerit ius adversario non esse altius tollere aedificium, caveri debere.

[4]Cum eo, qui tollendo obscurat vicini aedes, [(8. 2) 9] quibus non serviat, nulla competit actio.

Item eum, adversus quem inter- [(39. 2) 13 § 10—12] dictum quod vi aut clam competit, cavere debere Iulianus ait, quia non est cautum neque de vitio aedium
11 neque de damno operis. Si quis, quia sibi non cavebatur, in possessionem aedium missus fuerit, deinde

1) *cf. Nerat. fr.* 91. 2) *Ad v.* 'suo nomine promitti, alieno satisdari iubebo'.

1) id est creditori *gloss.?*, *cf. tamen* (39. 1) 13 § 9. 2) an ille . . . ambo *gloss.* 3) *Ad v.* 'ei qui iuraverit non calumniae causa id se postulare'. 4) *Possunt haec etiam alio loco inseri.*

is cuius aedes fuerunt, cum praeterea alias aedes haberet, desideret ab eo, qui in possessionem missus est, ut sibi damni infecti harum aedium nomine, quarum in possessionem missus est, caveret, an sit audiendus, videamus. et Iulianus scribit: is qui vitiosis aedibus cesserit, si integras retinuerit, numquid improbe ab eo, qui vitiosas aedes coepit possidere, cautionem exigit, cum ideo possessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis non dederat? et sane parum probe postulat ab eo caveri sibi earum aedium nomine, quarum ipse
12 cavere supersedit: quae sententia vera est. Si quis stipulaturus iuraverit nec fuerit stipulatus, an postea ei stipulari volenti iurandum sit, videamus. et puto iterum iurandum, quia possit fieri, ut aut tunc aut modo calumnietur.

1275. [1]Si alieno nomine caveri (39. 2) 13 § 13. 14
mihi damni infecti postulem, iurare debeo non calumniae causa id eum, cuius nomine cautum postulo,
14 fuisse postulaturum. Sed si eius nomine postulem, qui, si ipse postularet, iurare non compelleretur, veluti patronus vel parens, dicendum est locum iuriiurando non esse: de quo enim ille non iuraret, nec qui vice eius postulat in hac stipulatione debet iurare.

1276. [2]Huic stipulationi debet dies (39. 2) 13 § 15
esse insertus, intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet: neque enim in infinitum obligatus esse debet stipulatione. ipse igitur praetor diem dabit stipulationi, aestimatione habita ex causa et ex qualitate eius damni, quod contingere speratur.

Si finita sit dies statuta in cautione, (39. 2) 15 pr. § 1
iterum arbitratu praetoris ex integro erit cavendum.
1 Si vero sine adiectione diei stipulatio fuerit interposita, si quidem ex conventione, quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agitur, si vero per errorem, magis est illud dicendum finito die, in quem alioquin caveri solet, desiderandum esse a praetore, ut liberetur.

1277. Deinde ait praetor: 'de eo (39. 2) 15 § 2—10
opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisdari iubebo'. hic exigitur satisdatio et[3] tempus stipulationi praestituit idcirco, quia in publico fit: cum autem in alieno fiat, satisdationem
3 praetor iniungit. Notandum, quod non etiam de loci vitio, sed de operis tantum cavetur, quamvis, si in privato fiat, et de loci et de operis vitio caveatur: sed cum locus publicus sit, non erat necesse ibidem opus facienti de alio vitio quam operis satisdare damni in-
4 fecti. Si quid igitur damni intra decem annos
5 acciderit, id stipulatione continetur. Et quod ait praetor 'de eo opere', sic accipe de eo damno, quod
6 ex opere fiet. Si quid in via publica fiat, quia in
7 alieno fit, satisdandum est. Sed praetor causa cognita tempus pro condicione operis determinabit.
8 Sive autem quis muniat viam sive quid aliud in via publica faciat, debebit cautio locum habere, ne per
9 hoc damno privati contingantur. De ceteris locis publicis nihil specialiter cavetur, verum ex generali sermone, quasi in alieno fiat, satisdari debebit damni
10 infecti. Si publicus locus publice reficiatur, rectissime Labeo scribit, eoque iure utimur, de damno infecto non esse cavendum, si quid vitio loci aut operis fiat: certe legem dandam operis talem, ne quid noceat vicinis damnive detur.

1278. [1]Ex hoc edicto si non cavea- (39. 2) 15 § 11—35
tur, mittitur in possessionem a praetore in eam par-
12 tem, quae ruinosa esse videtur. An vero in totas aedes missio locum habeat, videamus. et extat Sabini sententia in totas aedes mittendum: alioquin si ex superficie, inquit, damnum timeatur, non habebit res exitum, nec profuturum in possessionem eius rei mitti, quam quis possidere non possit aut ei non expediat:
13 et verior est Sabini sententia. Sed si in plures partes divisa domus sit, utrum in partem an in totam domum possidendam mitti quis debeat, videamus. si tam ampla domus sit, ut et spatia inter vitiosam partem intercedant et eam quae vitium non facit, dicendum in eam solam partem mitti: si vero unita sit contextu aedificiorum, in totam. itaque et in spatiosis domibus melius dicetur in eam partem domus mittendum, quae vitiosae parti unita est. ceterum si modica portiuncula aedium amplissimarum vitium faceret, quale erat dicere totas aedes iubendum possidere eum, cui damni
14 infecti non caveretur, cum sint amplissimae? Item quid dicemus, si insula adiacens domui vitium faciat, utrum in insulae possessionem an vero in totius domus possessionem mittendum sit? et magis est, ut non in
15 domus possessionem, sed in insulae mittatur. Si plures sunt, qui postulent ut caveatur, omnes mitti in possessionem solent. idemque Labeo probat et si prius quis in possessionem missus sit et alius mitti desideret: nam non spectabimus ordinem, sed habebunt ambo possessionem. quod si iam prior possidere iussus sit et alius damni infecti caveri desideret, tunc nisi cave-
16 tur, mittetur in possessionem posterior. Iulianus scribit eum, qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non prius incipere per longum tempus[2] dominium capere, quam secundo decreto a praetore dominus
17 constituatur. Si ante hoc decretum alius quoque in possessionem missus fuerit, aequaliter ambo aedium fiunt domini, scilicet cum iussi fuerint possidere. si vero iam constituto domino eo, qui primus in possessionem missus est, Titius damni infecti sibi caveri desiderabit, cessante primo cavere solus Titius erit in
18 possessione. Cum autem plures mittuntur in possessionem, aequaliter mittuntur, non pro rata damni, quod unumquemque contingeret, et merito: nam et cum unus mittitur, non pro portione damni mittitur, sed in totum: cum igitur plures mittuntur, aequaliter omnes quasi in totum missi concursu partes habebunt.
19 Sed si quis eorum missus in possessionem sumptum fecerit, deinde iubeatur possidere, an sumptum consequi possit is qui fecit et quo iudicio? et placet com-
20 muni dividundo iudicio consequi eum posse. Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere iussus sit, an dominus decedere possessione debeat, videamus. et ait Labeo non decedere, sicuti nec cum creditores vel legatarii mittuntur: idque est verius.
21 Non autem statim ubi misit praetor in possessionem, etiam possidere iubet, sed tunc demum, cum iusta causa videbitur (ergo intervallum aliquod debebit intercedere), quod aut pro derelicto aedes longo silentio dominus videatur habuisse aut emisso in possessionem

1) *Ad v.* 'eumve cuius nomine aget postulaturum fuisse'.
2) *Ad v.* 'in eam diem quam causa cognita statuero'.
3) exigitur satisdatio et *gloss.*

1) *Ad v.* 'eum cui ita non cavebitur in possessionem eius rei . . . . ire et, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo'. 2) per longum tempus] usu *Ulp.*

22 et aliquamdiu immorato nemo caveat. Si forte dominus rei publicae causa abest aut ex alia iusta causa aut in ea sit aetate cui subveniri solet, probandum est non debere praetorem festinare ad decernendum, ut iubeat possidere. sed etsi decreverit, nemo dubitat in
23 integrum restitutionem indulturum. Ubi autem quis possidere iussus est, dominus deiciendus erit pos-
24 sessione. Si qua sint iura debita his, qui potuerunt de damno infecto satisdare, deneganda erit eorum persecutio adversus eum, qui in possessionem missus
25 est: et ita Labeo probat. Item quaeritur in pigneraticio creditore, an pignoris persecutio denegetur adversus eum, qui iussus sit possidere. et magis est, ut, si neque debitor repromisit neque creditor satisdedit, pignoris persecutio denegetur. quod et in fructuario
26 recte Celsus scribit. Si de vectigalibus aedibus non caveatur, mittendum in possessionem dicemus nec iubendum possidere (nec enim dominium capere possidendo potest), sed decernendum, ut eodem iure esset, quo foret is qui non caverat: post quod decretum
27 vectigali actione uti poterit. Sed in vectigali praedio si municipes non caverint, dicendum est dominium per
28 longum tempus adquiri.[1] Eleganter quaeritur, si, dum praetor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an sarciri possit. et missio quidem cessabit: praetor tamen decernere debet, quidquid damni contigerit, ut de eo quoque caveatur, aut, si putat,
29 quod utiliter actionem daturus sit, decernat.[2] Si pupillus tutorem non habeat, quo auctore damni infecti promittat, quasi non defendatur, missio in posses-
30 sionem locum habebit. Si quis damni infecti in possessionem missus sit, fulcire eum et reficere insulam debere sunt qui putent eamque culpam praestare exemplo eius, qui pignori accepit. sed alio iure utimur: cum enim ob hoc tantum missus sit, ut vice cautionis in possessione sit, nihil ei imputari, si non
31 refecerit. Item videamus, si ei cautio offeratur, posteaquam missus est, an non prius decedere debeat, quam si ei caveatur etiam de eo damno, quod contigit, posteaquam missus est in possessionem? quod quidem magis probatur: repetita igitur die promittendum erit. hoc amplius de impensis quoque, si quas
32 fecerit, erit ei cavendum. Illud quaeritur, ex quo tempore damni ratio habeatur, utrum ex quo in possessionem ventum est an vero ex quo praetor decrevit, ut eatur in possessionem. Labeo, ex quo decretum est: Sabinus, ex quo ventum est in possessionem: ego puto causa cognita modo hanc modo illam sententiam probandam. plerumque enim subvenitur etiam ei, qui missus in possessionem aliqua ex causa aut non venit
33 aut tardius venit in possessionem. Posteaquam autem quis possidere iure dominii a praetore iussus est, nequaquam locus erit cautionis oblationi: et ita Labeo: ceterum nullus, inquit, finis rei invenietur: et est hoc verissimum seposito eo, quod quibusdam vel
34 aetate vel qua alia iusta causa subvenitur. Si iam ruerunt aedes, an in possessionem ruinae vel areae mittendus sit nihilo minus is, cui cautum non est, videamus. et magis est, ut mitti debeat, et ita Labeo: sed adicit, si, posteaquam decreverit praetor cum in possessionem mittendum, tunc aedes deciderint: et puto Labeonis sententiam veram. proinde et si refecit aliquid, erit probandum non prius eum discessurum, quam si ei sarciatur et de praeterito caveatur. potest autem et in factum actione reciperare hoc quod impendit, sed non amplius, quam quod boni viri arbitratu factum sit: idem est et si alius iussu rogatuve meo eorum quid sine dolo malo fecerit et eo nomine con-
35 demnatus sim aut dederim sine dolo malo. Si quis metu ruinae decesserit possessione, si quidem, cum adiuvare rem non posset, id fecit, Labeo scribit integrum ius eum habere, perinde ac si in possessione perseverasset: quod si, cum posset succurrere, maluit relinquere, amisisse eum praetoris beneficium neque, si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinae recesserit, non hoc animo, ut aedificia derelinqueret, restituendum in possessionem: eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si aedificia ruerint, beneficium praetoris amisisse scribit. hoc ita accipiendum erit, si venire in possessionem neglexit, non si dum venit ruerunt.

1279. Si quis ex hoc edicto a prae- (39. 2) 15 § 36
tore in possessionem missus non est admissus, in factum actione uti poterit, ut tantum praestetur ei, quantum praestari ei oporteret, si de ea re cautum fuisset: extenditur enim actio in id tempus, quo damnum committitur.

Si quis missum in possessionem, cum (39. 2) 17
esset in aliena potestate, non admiserit, plerique pu-
1 tant noxalem actionem eo nomine competere. Quid deinde, si procurator prohibuerit, utrum in ipsum an in dominum dabimus? sed verius est in ipsum dan-
2 dam. Sed et in actore municipum tutore ceterisque,
3 qui pro aliis interveniunt, idem erit dicendum. Actio ista, quae in factum est, perpetuo dabitur, et heredi et in heredem ceterasque itemque ceteris personis.
4 Iudex, qui de damno infecto cognoscit, etiam alienato praedio ab eo, cum quo actum fuerit, damnum aestimare solet omne, quodcumque ante iudicium contigit.

[*De aqua et aquae pluviae arcendae* (*E. XXX*)].

[*De aqua* (*E.* 176)].

1280. [1]Cum quis possit alienare, poterit (50. 17) 165
et consentire alienationi. cui autem donare non conceditur, probandum erit nec, si donationis causa consenserit, ratam eius voluntatem habendam.

1281. In concedendo iure aquae ducendae (39. 3) 8
non tantum eorum, in quorum loco aqua oritur, verum eorum etiam, ad quos eius aquae usus pertinet, voluntas exquiritur, id est eorum, quibus servitus aquae debebatur, nec immerito: cum enim minuitur ius eorum, consequens fuit exquiri, an consentiant. et generaliter sive in corpore sive in iure loci, ubi aqua oritur, vel in ipsa aqua habeat quis ius, voluntatem eius esse spectandam placet.

Si autem plures sint eiusdem loci (39. 3) 10 pr. § 1
domini, unde aqua ducitur, omnium voluntatem esse sequendam non ambigitur: iniquum enim visum est voluntatem unius ex modica forte portiuncula domini
1 praeiudicium sociis facere. An tamen subsequi voluntas possit, videamus. et placet nihil interesse, utrum praecedat voluntas aquae ductionem an subsequatur, quia et posteriorem voluntatem praetor tueri debet.

1282. Si quis diuturno usu et longa (8. 5) 10 pr.

1) per l. t.] usucapione *Ulp.* 2) aut si . . . decernat *vix sunt Ulpiani.*

1) *Ad fr.* 1280. 1281 *cf. C.* (3. 34) 4.

quasi possessione ius aquae ducendae nactus sit, non est ei necesse docere de iure, quo aqua constituta est, veluti ex legato vel alio modo, sed utilem habet actionem, ut ostendat per annos forte tot usum se non vi non clam non precario possedisse.

1283. Agi autem hac actione poterit [(8. 5) 10 § 1] non tantum cum eo, in cuius agro aqua oritur vel per cuius fundum ducitur, verum etiam cum omnibus agi poterit, quicumque aquam non ducere impediunt, exemplo ceterarum servitutium. et generaliter quicumque aquam ducere impediat, hac actione cum eo experiri potero.

1284. Si flumen navigabile sit, non [(39. 3) 10 § 2] oportere praetorem concedere ductionem ex eo fieri Labeo ait, quae flumen minus navigabile efficiat. idemque est et si per hoc aliud flumen fiat navigabile.

[*Aquae pluviae arcendae* (*E.* 177)].

1285. [1]Si cui aqua pluvia damnum dabit, [(39. 3) 1]
actione aquae pluviae arcendae avertetur aqua. aquam
pluviam dicimus, quae de caelo cadit atque imbre ex-
crescit, sive per se haec aqua caelestis noceat, ut Tu-
1 bero ait, sive cum alia mixta sit. Haec autem actio
locum habet in damno nondum facto, opere tamen iam
facto, hoc est de eo opere, ex quo damnum timetur:
totiensque locum habet, quotiens manu facto opere
agro aqua nocitura est, id est cum quis manu fecerit,
quo aliter flueret, quam natura soleret, si forte immit-
tendo eam aut maiorem fecerit aut citatiorem aut
vehementiorem aut si comprimendo redundare effecit.
quod si natura aqua noceret, ea actione non continen-
2 tur. Neratius scribit: opus, quod quis fecit, ut aquam
excluderet, quae exundante palude in agrum eius re-
fluere solet, si ea palus aqua pluvia ampliatur eaque
aqua repulsa eo opere agris vicini noceat, aquae plu-
3 viae actione cogetur tollere. De eo opere, quod agri
colendi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait
non competere hanc actionem. Trebatius autem non
quod agri, sed quod frumenti dumtaxat quaerendi
4 causa aratro factum solum excepit. Sed et fossas
agrorum siccandorum causa factas Mucius ait fundi
colendi causa fieri, non tamen oportere corrivandae
aquae causa fieri: sic enim debere quem meliorem
5 agrum suum facere, ne vicini deteriorem faciat. Sed
et si quis arare et serere possit etiam sine sulcis aqua-
riis, teneri eum, si quid ex his, licet agri colendi causa
videatur fecisse: quod si aliter serere non possit, nisi
sulcos aquarios fecerit, non teneri. Ofilius autem ait
sulcos agri colendi causa directos ita, ut in unam per-
6 gant partem, ius esse facere. Sed apud Servii audi-
tores relatum est, si quis salicta posuerit et ob hoc
aqua restagnaret, aquae pluviae arcendae agi posse,
7 si ea aqua vicino noceret. Labeo etiam scribit ea,
quaecumque frugum fructuumque recipiendorum causa
fiunt, extra hanc esse causam neque referre, quorum
8 fructuum percipiendorum causa id opus fiat. Item
Sabinus Cassius opus manu factum in hanc actionem
venire aiunt, nisi si quid agri colendi causa fiat.
9 Sulcos tamen aquarios, qui ἕλικες appellantur, si quis
10 faciat, aquae pluviae actione eum teneri ait. Idem
aiunt, si aqua naturaliter decurrat, aquae pluviae ar-
cendae actionem cessare: quod si opere facto aqua aut
in superiorem partem repellitur aut in inferiorem deri-
vatur, aquae pluviae arcendae actionem competere.
11 Idem aiunt aquam pluviam in suo retinere vel super-
ficientem ex vicini in suum derivare, dum opus in
alieno non fiat, omnibus ius esse (prodesse enim sibi
unusquisque, dum alii non nocet, non prohibetur) nec
12 quemquam hoc nomine teneri. Denique Marcellus
scribit cum eo, qui in suo fodiens vicini fontem avertit,
nihil posse agi, nec de dolo actionem: et sane non
debet habere, si non animo vicino nocendi, sed suum
13 agrum meliorem faciendi id fecit. Item sciendum
est hanc actionem vel superiori adversus inferiorem
competere, ne aquam, quae natura fluat, opere facto
inhibeat per suum agrum decurrere, et inferiori ad-
versus superiorem, ne aliter aquam mittat, quam fluere
14 natura solet. Huic illud etiam applicandum num-
quam competere hanc actionem, cum ipsius loci natura
nocet: nam (ut verius quis dixerit) non aqua, sed loci
15 natura nocet. In summa puto ita demum aquae plu-
viae arcendae locum actionem habere, si aqua pluvia
vel quae pluvia crescit noceat non naturaliter, sed
opere facto, nisi si agri colendi causa id factum sit:
16 imbre autem crescere eam aquam, quae colorem
17 mutat vel increscit. Item sciendum est hanc actio-
nem non alias locum habere, quam si aqua pluvia agro
noceat: ceterum si aedificio vel oppido noceat, cessat
actio ista, agi autem ita poterit ius non esse stillicidia
flumina immittere. et ideo Labeo et Cascellius aiunt
aquae quidem pluviae arcendae actionem specialem
esse, de fluminibus et stillicidiis generalem et ubique
agi ea licere. itaque aqua, quae agro nocet, per aquae
18 pluviae arcendae actionem coercebitur. Nec illud
quaeramus, unde oriatur: nam et si publico oriens vel
ex loco sacro per fundum vicini descendat isque opere
facto in meum fundum eam avertat, aquae pluviae
19 arcendae teneri eum Labeo ait. Cassius quoque
scribit, si aqua ex aedificio urbano noceat vel agro vel
aedificio rustico, agendum de fluminibus et stillicidiis.
20 Apud Labeonem autem invenio relatum, si ex agro
meo aqua fluens noceat loco qui est intra continentia,
hoc est aedificio,[1] non posse me aquae pluviae arcen-
dae conveniri: quod si ex continentibus profluens in
meum agrum defluat eique noceat, aquae pluviae arcen-
21 dae esse actionem. Sicut autem opus factum, ut
aqua pluvia mihi noceat, in hanc actionem venit, ita
per contrarium quaeritur, an posset aquae pluviae
arcendae agi, si vicinus opus fecerit, ne aqua, quae
alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit.
Ofilius igitur et Labeo putant agi non posse, etiamsi
intersit mea ad me aquam pervenire: hanc enim actio-
nem locum habere, si aqua pluvia noceat, non si non
22 prosit. Sed et si vicinus opus tollat et sublato eo
aqua naturaliter ad inferiorem agrum perveniens no-
ceat, Labeo existimat aquae pluviae arcendae agi non
posse: semper enim hanc esse servitutem inferiorum
praediorum, ut natura profluentem aquam excipiant.
plane si propter id opus sublatum vehementior aqua
profluat vel corrivetur, aquae pluviae arcendae actione
agi posse etiam Labeo confitetur. Denique ait con-
23 dicionibus agrorum quasdam leges esse dictas, ut, quibus
agris magna sint flumina, liceat mihi, scilicet in agro
tuo, aggeres vel fossas habere: si tamen lex non sit
agro dicta, agri naturam esse servandam et semper in-

1) *Ad formulae verba* 's. p. opus factum esse in fundo illo, unde agro A° A° aqua pluvia noceret'.

1) hoc est aedificio *gloss.*

feriorem superiori servire atque hoc incommodum naturaliter pati inferiorem agrum a superiore compensareque debere cum alio commodo: sicut enim omnis pinguitudo terrae ad eum decurrit, ita etiam aquae incommodum ad eum defluere. si tamen lex agri non inveniatur, vetustatem vicem legis tenere. sane enim et in servitutibus hoc idem sequimur, ut, ubi servitus non invenitur imposita, qui diu usus est servitute neque vi neque precario neque clam, habuisse longa consuetudine velut iure impositam servitutem videatur. non ergo cogemus vicinum aggeres munire, sed nos in eius agro muniemus: eritque ista quasi servitus, in quam rem utilem actionem habemus vel interdictum.

Apud Trebatium relatum est eum, [(39. 3) 3 pr. — § 2 in cuius fundo aqua oritur, fullonicas circa fontem instituisse et ex his aquam in fundum vicini immittere coepisse: ait ergo non teneri eum aquae pluviae arcendae actione. si tamen aquam conrivat vel si spurcam quis immittat, posse eum impediri plerisque placuit. 1 Idem Trebatius putat eum, cui aquae fluentes calidae noceant, aquae pluviae arcendae cum vicino agere posse: quod verum non est: neque enim aquae calidae 2 aquae pluviae sunt. Si vicinus, qui arvum solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit coeperitque adsidua irrigatione vicino nocere, ait Ofilius neque damni infecti neque aquae pluviae arcendae actione eum teneri, nisi locum complanavit eoque facto citatior aqua ad vicinum pervenire coepit.

1286. [1]Aquae pluviae arcendae non [(39. 3) 3 § 3. 4 nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est eoque iure utimur. quare si quis in publico opus faciat, haec actio cessat, sibique imputare debet is, qui damni infecti cautione sibi non prospexit. si tamen in privato opus factum sit et publicum interveniat, de toto agi posse aquae pluviae arcendae Labeo ait. 4 Neque fructuarius neque cum eo aquae pluviae arcendae agi potest.

Quamquam autem cum domino operis tan- [(39. 3) 4 tum aquae pluviae arcendae actio sit, tamen Labeo scribit, si quis sepulchrum aedificaverit, ex quo aqua noceat, etiamsi operis dominus esse desierit loco facto religioso, attamen magis probandum est, inquit, aquae pluviae arcendae eum teneri: fuit enim dominus, cum opus faceret: et si iussu iudicis compulsus opus resti- 1 tuerit, non esse sepulchri violati actionem. Iulianus quoque scribit, si post iudicium aquae pluviae arcendae susceptum fundum alienaverit is cum quo actum esset, de praeterito damno et de opere restituendo id statuere iudicem debere, quod iudicaret, si nulla alienatio facta esset: nam et fundo alienato nihilominus iudicium manere et damni rationem venire etiam eius, 2 quod alienationem contingit. Idem Iulianus scribit aquae pluviae arcendae actionem non nisi cum domino esse idcircoque, si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius quam patientiam praestare debere, colonum autem interdicto quod vi aut clam impensam quoque restituendi operis et damnum, si quod ex eo datum fuerit, praestare cogendum. si tamen dominus desideret caveri sibi damni infecti ab eo, ex cuius praedio nocet, aequissimum erit 3 caveri oportere. Item si non ego, sed procurator meus tale opus fecerit, ut aqua pluvia noceat vicino, adversus me hactenus erit actio, quatenus adversus colonum: ipse autem procurator interdicto quod vi aut clam conveniri poterit secundum Iuliani sententiam, etiam post opus restitutum.

Si tertius vicinus opus fecerit, unde [(39. 3) 6 pr. — § 5 decurrens aqua per fundum primi vicini mei mihi noceat, Sabinus ait posse me vel cum primo vel cum tertio omisso primo agere: quae sententia vera est. 1 Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat vel si plurium fundo noceatur, placuit eoque iure utimur, ut, sive plurium fundus sit, singuli in partem experiantur et condemnatio in partem fiat, sive cum pluribus aga- tur, singuli in partem conveniantur et in partem fiat 2 condemnatio. Inde quaeritur, si communi agro meo et *tuo ex* proprio agro tuo aqua noceat, an agi possit aquae pluviae arcendae: et putem agendum, sic tamen, 3 ut pars damni praestetur. Versa quoque vice si communis ager sit, qui nocet proprio, poterit aquae pluviae arcendae agi, ut quis damnum consequatur, 4 sed in partem. Si quis prius, quam aquae pluviae arcendae agat, dominium ad alium transtulerit fundi, desinit habere aquae pluviae arcendae actionem eaque ad eum transibit, cuius ager esse coepit: cum enim damnum futurum contineat, ad eum qui dominus erit incipiet actio pertinere, quamvis, cum alterius domi- 5 nium esset, opus a vicino factum sit. [1]Aquae pluviae arcendae actionem sciendum est non in rem, sed personalem esse.

1287. [2]Officium autem iudicis hoc [(39. 3) 6 § 6. 7 erit, ut, si quidem a vicino opus factum sit, eum iubeat restituere damnumque sarcire, si quid post litem contestatam contigit: quod si ante litem contestatam damnum contigit, tantum opus restituere debebit, 7 damnum non sarciet. Celsus scribit, si quid ipse feci, quo tibi aqua pluvia noceat, mea impensa tollere me cogendum, si quid alius qui ad me non pertinet, sufficere, ut patiar te tollere. sed si servus meus fecerit, aut is cui heres sum hoc fecit, servum quidem noxae dedere debeo: quod autem is cui heres sum fecit, perinde est, atque si ipse fecissem.

1288. [3]Aestimationem autem iudex faciet [(39. 3) 6 § 8 ex rei veritate, hoc est eius damni, quod apparuerit datum.

LIBER LIV.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*) 1.]

[*Si ex servitute in libertatem petatur* (*E.* 178)].

1289. Si quando is, qui in possessione [(40. 12) 1 servitutis constitutus est, litigare de condicione sua non patitur, quod forte sibi suoque generi vellet aliquam iniuriam inferre, in hoc casu aequum est quibusdam personis dari licentiam pro eo litigare[4]: ut puta parenti, qui dicat filium in sua potestate esse: nam etiamsi nolit filius, pro eo litigabit.[5] sed et si in potestate non sit, parenti dabitur hoc ius, quia semper 1 parentis interest filium servitutem non subire. Versa etiam vice dicemus liberis parentium etiam invitorum eandem facultatem dari: neque enim modica filii igno- 2 minia est, si parentem servum habeat. Idcirco visum est cognatis etiam hoc dari debere.

1) *Ad intentionem ita fere conceptam:* 'quam ob rem N^m N^m eam aquam A^o A^o arcere oportet', *cf. Lenel, p.* 303 *n.* 5.

1) *Ad v.* 'oportet'. 2) *Ad clausulam arbitrariam.* 3) *Ad condemnationem.* 4) Si quando . . . pro eo litigare] *haec praefatio tota videtur compilatorum esse* (*Gradenwitz, p.* 100). 5) *Suspicor haec quoque verba* 'pro eo (de libertate) litigabit' *in locum adsertionis a compilatoribus inserta esse.*

Amplius puto naturalibus quoque hoc [(40. 12) 3
idem praestandum, ut parens filium in servitute quaesitum et manumissum possit in libertatem vindicare.
1 Militi etiam pro necessariis sibi personis de libertate
2 litigare permittitur. Cum vero talis nemo alius est, qui pro eo litiget, tunc necessarium est dari facultatem etiam matri vel filiabus vel sororibus eius ceterisque mulieribus quae de cognatione sunt vel etiam uxori adire praetorem et hoc indicare, ut causa cognita et
3 invito ei succurratur. Sed et si libertum meum vel libertam dicam, idem erit dicendum.

Interest enim nostra libertos libertasque [(40. 12) 5
1 habere. Quod si plures ex memoratis[1] personis existant, qui velint pro his litigare, praetoris partes interponendae sunt, ut eligat, quem potissimum in hoc esse existimat. quod et in pluribus patronis observari debet.

1290. Liberis etiam hominibus, [(40. 12) 7 pr. — § 4
maxime si maiores viginti annis venum se dari passi sunt vel in servitutem quaqua ratione deduci, nihil obest, quo minus possint in libertatem proclamare,[2] nisi forte se venum dari passi sunt, ut[3] participaverint
1 pretium. Si quis minor viginti annis ad partiendum pretium venum se dari passus est, nihil ei hoc post viginti annos nocebit. sed si ante quidem se venum dedit, post vicensimum autem annum pretium partitus
2 est, poterit ei libertas denegari. Si quis sciens liberum emerit, non denegatur vendito in libertatem proclamatio[4] adversus eum qui eum comparavit, cuiusque sit aetatis qui emptus est, idcirco quia non est venia dignus qui emit, etiamsi scientem prudentemque se liberum emerit. sed enim si postea alius eum emerit ab hoc, qui scivit, ignorans, deneganda est ei libertas.
3 Si duo simul emerint partes, alter sciens, alter ignorans, videndum erit, numquid is qui scit non debeat nocere ignoranti: quod quidem magis est. sed enim illa erit quaestio, partem solam habebit is qui ignoravit an totum? et quid dicemus de alia parte? an ad eum qui scit pertineat? sed ille indignus est quid habere, quia sciens emerit. rursum qui ignoravit, non potest maiorem partem dominii habere quam emit: evenit igitur, ut ei prosit qui eum comparavit sciens,
4 quod alius ignoravit. Sunt et aliae causae, ex quibus in libertatem proclamatio[5] denegatur, veluti si quis ex eo testamento liber esse dicatur, quod testamentum aperiri praetor vetat, quia testator a familia necatus esse dicatur: cum enim in eo sit iste, ut supplicio forte sit adficiendus, non debet liberale iudicium ei concedi. sed et si data fuerit, quia dubitatur, utrum nocens sit an innocens, differtur liberale iudicium, donec constet de morte eius, qui necatus est: apparebit enim, utrum supplicio adficiendus sit an non.

1291. Si quis ex servitute in libertatem [(40. 12) 7 § 5
proclamat,[6] petitoris partes sustinet: si vero ex libertate in servitutem petatur, is partes actoris sustinet qui servum suum dicit. igitur cum de hoc incertum est, ut possit iudicium ordinem accipere, hoc ante apud eum, qui de libertate cogniturus est,[7] disceptatur, utrum ex libertate in servitutem aut contra agatur. et si forte apparuerit eum, qui de libertate sua litigat,[1] in libertate sine dolo malo fuisse, is qui se dominum dicit actoris partes sustinebit et necesse habebit servum suum probare: quod si pronuntiatum fuerit eo tempore, quo lis praeparabatur, in libertate eum non fuisse aut dolo malo fuisse, ipse qui de sua libertate litigat debet se liberum probare.[2]

1292. Si quis, ne quaestio de eo agatur, [(48. 18) 12
liberum se dicat, divus Hadrianus rescripsit non esse eum ante torquendum quam liberale iudicium experiatur.

1293. Si fiscus alicui status controversiam [(49. 14) 7
faciat, fisci advocatus adesse debet. quare si sine fisci advocato pronuntiatum sit, divus Marcus rescripsit nihil esse actum et ideo ex integro cognosci oportere.

LIBER LV.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*) 2.]

[*Si ex libertate in servitutem etc.* (*E.* 179)].

1294. Cognitio de liberali causa usu- [(40. 12) 8
fructuario datur, etiamsi dominus quoque velit, hoc est qui se dominum dicit, movere status controversiam.
1 Si plures sibi dominium servi vindicant dicentes esse communem, ad eundem iudicem mittendi erunt: et ita senatus censuit. ceterum si unusquisque suum esse in solidum, non in partem dicat, cessat senatus consultum: neque enim timor est, ne varie iudicetur, cum
2 unusquisque solidum dominium sibi vindicet. Sed et si alter usum fructum totum, alter proprietatem servi vindicet, item si alter dominium, alter pigneratum sibi dicat, idem iudex erit: et parvi refert, ab eodem an ab alio ei pigneri datus sit.

1295. [3]Cum de servi operis artificis agitur, [(7. 7) 6
pro modo restituendae sunt, sed mediastini secundum
1 ministerium: et ita Mela scribit. Si minor annis quinque vel debilis servus sit vel quis alius, cuius nulla opera esse apud dominum potuit, nulla aestimatio fiet.
2 Item voluptatis vel affectionis aestimatio non habebitur, veluti si dilexerit eum dominus aut in deliciis
3 habuerit. Ceterum deductis necessariis impensis fiet aestimatio.

[*Si controversia erit etc.* (*E.* 180)].

1296. [4]Quod autem diximus 'in liber- [(40. 12) 10
tate fuisse' sic est accipiendum non ut se liberum doceat[5] is, qui liberale iudicium patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. quid sit autem 'sine dolo malo fuisse', videamus. nam Iulianus ait omnes, qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse, si modo se pro liberis gerant, quamvis servi sint. Varus autem scribit eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse: sed simul atque desierit quasi fugitivus se celare et pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse: etenim ait eum, qui scit se liberum, deinde pro fugitivo agit, hoc ipso, quod in fuga sit, pro servo agere.

Igitur sciendum est et liberum [(40. 12) 12 pr. — § 4

1) memoratis *Trib.* (*Kalb, Juristenlatein p.* 70). *Ulpianum scripsisse puto:* Quod si plures existant adsertores. 2) adseri *Ulp.* 3) se . . . ut *gloss.?* 4) venditi in libertatem adsertio *Ulp.?* 5) adsertio *Ulp.* 6) adserit *Ulp.* 7) *i. e. apud eundem iudicem: ad praetorem enim, cuius de liberali causa iurisdictio erat* (*Wlassak*), *haec referri non possunt, arg. v.* 'ut possit iudicium ordinem accipere'.

1) qui de libertate sua litigat] cuius de libertate litigatur *similiave Ulp.?* 2) ipse qui . . . probare] *Ulpianus scripserat adsertori incumbere probationem.* 3) *Quaeritur quanti condemnetur adsertor.* 4) *cf. fr.* 1291. 5) non ut liber doceatur *similiave Ulp.*

posse dolo malo in libertate esse et servum posse sine
1 dolo malo in libertate esse. Infans subreptus bona
fide in servitute fuit, cum liber esset, deinde, cum de
statu ignarus esset, recessit et clam in libertate morari
coepit: hic non sine dolo malo in libertate moratur.
2 Potest et servus sine dolo malo in libertate morari,
ut puta testamento accepit libertatem, quod nullius
momenti esse ignorat, vel vindicta ei imposita est ab
eo, quem dominum esse putavit, cum non esset, vel
3 educatus est quasi liber, cum servus esset. Et generaliter dicendum est, quotiens quis iustis rationibus ductus
vel non iustis, sine calliditate tamen putavit se liberum
et in libertate moratus est, dicendum est hunc in ea
causa esse, ut sine dolo malo in libertate fuerit atque
4 ideo possessoris commodo fruatur. Probatio autem
ad id tempus referetur, cum sine dolo malo in libertate fuerit,[1] quo primum in ius aditum est.

1297. [2]Si operae alicui debeantur, is [(40. 12) 12 § 5]
quoque liberali iudicio experiri potest.

[*Si quis ei cui bona fide serviebat etc.* (*E.* 181)].

1298. Si quod damnum mihi dederit, [(40. 12) 12 § 6]
qui ad libertatem proclamat,[3] illo tempore, quo bona
fide mihi serviebat, veluti si ego bona fide dominus
noxali iudicio conventus et condemnatus litis aestimationem pro eo optuli: in id mihi condemnabitur.

[*Si quis, cum se liberum esse sciret etc.* (*E.* 182)].

1299. Rectissime praetor callidi- [(40. 12) 14 pr. § 1]
tati eorum, qui, cum se liberos scirent, dolo malo passi
1 sunt se pro servis venum dari, occurrit. Dedit enim
in eos actionem, quae actio totiens locum habet, quotiens non est in ea causa is qui se venire passus est,
ut ei ad libertatem proclamatio[4] denegetur.

1300. Dolo autem non eum fecisse [(40. 12) 14 § 2]
accipimus, qui non ultro instruxit emptorem, sed qui
decepit:

immo eum, qui finxit se servum [(40. 12) 16 pr. § 1]
1 et sic veniit decipiendi emptoris causa. Si tamen vi
metuque compulsus fuit hic qui distractus est, dicemus
eum dolo carere.

1301. Tunc habet emptor hanc [(40. 12) 16 § 2—4]
actionem, cum liberum esse nesciret: nam si scit libe-
3 rum et sic emit, ipse se circumvenit. Quare si filius
familias emit, si quidem ipse scit, pater ignoravit, non
adquisiit patri actionem: hoc si peculiari nomine egerit.
ceterum si patre mandante, hic quaeritur, an filii
scientia noceat: et puto adhuc nocere, quemadmodum
4 procuratoris nocet. Plane si filius ignoravit, pater
scit, adhuc dico repellendum patrem, etiamsi peculiari
nomine filius emit, si modo pater praesens fuit potuitque filium emere prohibere.

1302. In tantum ergo tenetur, quantum [(40. 12) 18]
dedit vel in quantum obligatus est, scilicet in duplum.
1 Sed utrum pretium tantum an etiam id quod pretio
accessit duplicetur, videamus. et putem omne omnino,
quod propter emptionem vel dedit

vel obligatus est, duplari debere. [(40. 12) 20]
1 Proinde si quid cuidam ob hanc actionem licito iure
dedit, dicendum est in hoc edictum cadere duplarive.
2 Obligatum vel ipsi venditori accipere debemus vel
alii obligatum: nam quod dedit, sive ipsi venditori
sive alii ex iussu eius sive ipse sive alius dederit, aeque
3 continebitur. Obligatum accipere debemus, si exceptione se tueri non potest: ceterum si potest, dicen-
4 dum non esse obligatum. Interdum evenit, ut is qui
comparavit habeat in quadruplum actionem: nam in
ipsum quidem, qui sciens pro servo veniit, hinc habet
in duplum actionem et praeterea in venditorem vel
eum, qui duplam promisit, in duplum actio est.

[*Ad formulam*].

1303. Non solus autem emptor, sed et [(40. 12) 22]
successores eius hac in factum actione agere poterunt.
1 Emere sic accipiemus, etiamsi per alium quis emerit,
2 ut puta procuratorem. Sed et si plures emerint,
omnes habebunt hanc actionem, sic tamen, ut, si quidem pro partibus emerint, pro parte pretii habeant
actionem: enimvero si unusquisque in solidum, quisque
in solidum habeat actionem.[1] nec alterius scientia
3 alteri nocebit, vel ignorantia proderit. Si eum liberum esse emptor nesciit, postea autem scire coepit, hoc
ei non nocebit, quia tunc ignoravit. sed si tunc sciit,
4 postea dubitare coepit, nihilum proderit. Heredi et
ceteris successoribus scientia sua nihil nocet, ignorantia
5 nihil prodest. Sed si per procuratorem scientem
quis emerit, ei nocet, sicuti tutoris quoque nocere
6 Labeo putat. Haec actio post annum non datur,
cum sit honoraria: est autem et poenalis.

[*De publicanis* (*E. XXXII*)].

[*Quod publicanus vi ademerit* (*E.* 183)].

1304. Praetor ait: 'Quod publi- [(39.4) 1 pr. — § 4]
canus eius publici[2] nomine vi ademerit quodve familia
publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum aut,
si post annum agetur, in simplum iudicium[3] dabo.
item si damnum iniuria furtumve factum esse dicetur,
iudicium[3] dabo. si id ad quos ea res pertinebit non
exhibebitur,[4] in dominos sine noxae deditione iudi-
1 cium dabo'. Hic titulus ad publicanos pertinet.
publicani autem sunt, qui publico fruuntur (nam inde
nomen habent), [5]sive fisco vectigal pendant vel tributum consequantur: et omnes, qui quod [6]a fisco con-
2 ducunt, recte appellantur publicani. Dixerit aliquis:
quid utique hoc edictum propositum est, quasi non et
alibi praetor providerit furtis damnis vi raptis? sed e
re putavit et specialiter adversus publicanos edictum
3 proponere. Quod quidem edictum in aliqua parte
mitius est, quippe cum in duplum datur, cum vi bonorum raptorum in quadruplum sit et furti manifesti
4 aeque in quadruplum, et restituendi facultas publicano vi abreptum datur, quod si fecerit, omni onere
exuitur et poenali actione ex hac parte edicti liberatur.
unde quaeritur, si quis velit cum publicano non ex
hoc edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum,
damni iniuriae vel furti agere, an possit? et placet
posse, idque Pomponius quoque scribit: est enim absurdum meliorem esse publicanorum causam quam
ceterorum effectam opinari.

1305. Familiae nomen hic non tantum [(39.4) 1 § 5]
ad servos publicanorum referemus, verum et qui in

1) cum sine . . . fuerit *gloss.?* 2) *Haec nescio qua occasione interspersa sint.* 3) in libertatem adseritur *Ulp.* 4) ei ad lib. procl.] in libertatem adsertio *Ulp.*

1) enimvero . . . actionem *gloss.?* 2) publicani *F.* 3) recuperatorium *ins.*, *cf. Lenel p.* 20. 4) si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur *scr.*, *cf. fr.* 1306. 5) sive aerario *ins.* 6) ab aerario vel *ins.*

numero familiarum sunt publicani, sive igitur liberi sint sive servi alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant, hoc edicto continebuntur. proinde et si servus publicani rapuit, non tamen in ea familia constitutus, quae publico vectigali ministrat, hoc edictum cessabit.

1306. Quod novissime praetor ait 'si hi [(39.4) 1 § 6]
non exhibebuntur, in dominos sine noxae deditione iudicium dabo', hoc proprium est huius edicti, quod, si non exhibeantur servi, competit iudicium sine noxae deditione, sive habeant eos in potestate sive non, sive possint exhibere sive non possint,

cum, si exhibuissent, noxali iudicio con- [(39.4) 3]
venirentur. idcirco autem tam dura condicio eorum
effecta est, quia debent bonos servos ad hoc ministe-
1 rium eligere. Quod ait 'in dominos', sic accipien-
dum est 'in socios vectigalis', licet domini non sint.
2 Ante autem actorem dicere oportet, quem vel quos
desideret exhiberi, ut, si non exhibeantur, hinc agatur.
sed si dicatur: 'exhibe omnes, ut possim dinoscere
3 quis sit', puto audiendum. Si plures servi id furtum
vel damnum admiserint, hoc debet servari, ut, si tantum praestetur, quantum, si unus liber fecisset, absolutio fiat.

*

1307. [1]Cui ius est donandi, eidem et [(50.17) 163]
vendendi et concedendi ius est.

LIBER LVI.

[*De praediatoribus* (*E. XXXIII.* 186)].

1308. 'Detestatio' est denuntiatio [(50.16) 40 pr.]
facta cum testatione.

1309. [2]Absentia eius, qui rei publicae [(50.17) 140]
causa abest, neque ei neque alii damnosa esse debet.

[*De vi turba incendio etc.* (*E. XXXIV*)].

[*De hominibus armatis coactisve et vi bonorum raptorum* (*E.* 187)].

1310. Praetor ait: 'Si cui[3] dolo malo [(47.8) 2 pr.]
hominibus coactis[4] damni quid factum esse dicetur sive cuius bona rapta esse dicentur, in eum, qui id fecisse dicetur,[5] iudicium[6] dabo. item si servus[7] fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo'.

1311. [8]Hoc edicto contra ea, quae vi [(47.8) 2 § 1]
committuntur, consuluit praetor. nam si quis se vim passum docere possit, publico iudicio de vi potest experiri, neque debet publico iudicio privata actione praeiudicari quidam putant: sed utilius visum est, praeiudicari quidam putant: sed utilius visum est, quamvis praeiudicium legi Iuliae de vi privata fiat, nihilo minus tamen non esse denegandam actionem eligentibus privatam persecutionem.

In eum, cuius dolo malo hominibus coactis[4] [(48.2) 15]
damni quid datum esse dicatur, non debet cogi actor omissa actione civili crimen intendere.

1312. [9]'Dolo' autem 'malo facere' [(47.8) 2 § 2—8]
potest (quod edictum ait) non tantum is qui rapit, sed
et qui praecedente consilio ad hoc ipsum homines col-
3 ligit armatos, ut damnum det bonave rapiat. Sive
igitur ipse quis cogat homines sive ab alio coactis uti-
4 tur ad rapiendum, dolo malo facere videtur. Homines coactos accipere debemus ad hoc coactos, ut
5 damnum daretur. Neque additur, quales homines:
6 qualescumque sive liberos sive servos. Sed et si
unus homo coactus sit, adhuc dicemus homines coactos.
7 Item si proponas solum damnum dedisse, non puto
deficere verba: hoc enim quod ait 'hominibus coactis',[1]
ut sive solus vim fecerit sive etiam hominibus coactis,
sic accipere debemus etiam hominibus coactis[2] vel
8 armatis vel inermibus hoc edicto teneatur. Doli mali
mentio hic et vim in se habet. nam qui vim facit, dolo malo fecit, non tamen qui dolo malo facit, utique et vi facit. ita dolus habet in se et vim: et sine vi si quid callide admissum est, aeque continebitur.

1313. 'Damni' praetor inquit: omnia [(47.8) 2 § 9. 10]
ergo damna continet et clandestina? sed non puto
clandestina, sed ea, quae violentia permixta sunt.
etiam quis recte definiet, si quid solus admiserit quis
non vi, non contineri hoc edicto, et si quid hominibus
coactis, etiamsi sine vi, dummodo dolo sit admissum,
10 ad hoc edictum spectare. Ceterum neque furti actio
neque legis Aquiliae contributae sunt in hoc edicto, licet interdum communes sint cum hoc edicto: nam Iulianus scribit eum qui vi rapit furem esse improbiorem, et si quid damni coactis hominibus dederit, utique etiam Aquilia poterit teneri.

1314. 'Vel cuius bona rapta esse di- [(47.8) 2 § 11]
cuntur'. quod ait praetor 'bona rapta', sic accipiemus: etiam si una res ex bonis rapta sit.

1315. [3]Si quis non homines ipse coe- [(47.8) 2 § 12]
gerit, sed inter coactos ipse fuerit et quid aut rapuerit aut damni dederit, hac actione tenetur. sed utrum hoc solum contineat edictum, quod dolo malo hominibus a reo coactis damnum datum sit vel raptum, an vero quod dolo malo rei raptum vel damnum datum sit, licet ab alio homines sint coacti, quaeritur. et melius esse dicitur etiam hoc contineri, ut omnia haec contineantur et quod ex coactis ab alio damnum datum sit, ut et is qui coegit et is qui coactus est contineri videatur.[4]

1316. In hac actione intra annum [(47.8) 2 § 13]
utilem verum pretium rei quadruplatur, non etiam quod interest.

1317. 'Servi' appellatio etiam ad an- [(50.16) 40 § 1]
cillam refertur.

Haec actio etiam familiae nomine [(47.8) 2 § 14]
competit, non imposita necessitate ostendendi, qui sunt ex familia homines qui rapuerunt vel etiam damnum dederunt. familiae autem appellatio servos continet, hoc est eos, qui in ministerio sunt, etiamsi liberi esse proponantur vel alieni bona fide nobis servientes.

'Familiae' appellatione liberi quoque [(50.16) 40 § 2. 3]
3 continentur. Unicus servus familiae appellatione non
continetur: ne duo quidem familiam faciunt.

Hac actione non puto posse actorem [(47.8) 2 § 15. 16]
singulorum servorum nomine agere adversus dominum eorum, quia sufficit dominum semel quadruplum offerre.

1) *Inscriptio huius fr. videtur falsa esse.* 2) *Possunt haec ad usureceptionem* (*Gai. inst.* 2, 61) *referri.* 3) vi *ins.* 4) armatis coactisve *Ulp.* 5) in anno quo primum de ea re experiundi potestas fuerit *ins.* 6) recuperatorium *ins.* 7) familiave *ins.* 8) *Ad v.* 'vi'. 9) *Ad v.* 'dolo malo hominibus armatis coactisve'.

1) armatis coactisve *Ulp.* 2) ut sive . . . sic accipere debemus] sic accipere debemus, 'etiam hominibus armatis coactisve', ut sive solus vim fecerit sive etiam hominibus coactis *scr.* (*Savigny-Heise*). 3) *Ad v.* 'in eum qui id fecisse dicetur'. 4) ut omnia . . . videatur *gloss.*

16 Ex hac actione noxae deditio non totius familiae,
sed eorum tantum vel eius, qui dolo fecisse comperie-
tur, fieri debet.

[*Ad formulam actionis vi bonorum raptorum*].

1318. Haec actio volgo vi bonorum [(47. 8) 2 § 17]
raptorum dicitur.

1319. [1]Hac actione is demum tene- [(47. 8) 2 § 18—20]
tur, qui dolum malum adhibuit. si quis igitur suam
rem rapuit, vi quidem[2] bonorum raptorum non tenebi-
tur, sed aliter multabitur.[2] sed et si quis fugitivum
suum, quem bona fide aliquis possidebat, rapuit, aeque
hac actione non tenebitur, quia rem suam aufert. quid
19 ergo, si sibi obligatam? debebit teneri. Vi bonorum
raptorum actio in impuberem, qui doli mali capax non
est, non dabitur: nisi servus ipsius vel familia eius ad-
misisse proponantur, et servi et familiae nomine noxali
20 vi bonorum raptorum actione tenetur. Si publicanus
pecus meum abduxerit, dum putat contra legem vecti-
galis aliquid a me factum: quamvis erraverit, agi tamen
cum eo vi bonorum raptorum non posse Labeo ait:
sane dolo caret: si tamen ideo inclusit, ne pascatur et
ut fame periret, etiam utili lege Aquilia.

1320. [3]Si per vim abductum pecus in- [(47. 8) 2 § 21]
cluserit quis, utique vi bonorum raptorum conveniri
poterit.

1321. [4]In hac actione non utique [(47. 8) 2 § 22—25]
spectamus rem in bonis actoris esse: sive in bonis sit
sive non sit, si tamen ex bonis sit, locum haec actio
habebit. quare sive commodata res sit sive locata sive
etiam pignerata proponatur sive deposita apud me sic,
ut intersit mea eam non auferri, sive bona fide a me
possideatur, sive usum fructum in ea habeam vel quod
aliud ius, ut intersit mea non rapi: dicendum est com-
petere mihi hanc actionem, ut non dominium accipia-
mus, sed illud solum, quod ex bonis meis, hoc est ex
23 substantia mea res ablata esse proponatur. Et ge-
neraliter dicendum est, ex quibus causis furti mihi
actio competit in re clam facta, ex hisdem causis ha-
bere me hanc actionem. dicet aliquis: adquin ob rem
depositam furti actionem non habemus. sed ideo ad-
didi 'si intersit nostra non esse raptam': nam et furti
actionem habeo, si in re deposita culpam quoque re-
promissi vel pretium depositionis non quasi mercedem
24 accepi. Utilius dicendum est et si cesset actio furti
ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum
actionem, quia non minima differentia est inter eum
qui clam facit et eum qui rapit, cum ille celet suum
delictum, hic publicet et crimen etiam publicum ad-
mittat. si quis igitur interesse sua vel modice docebit,
25 debet habere vi bonorum raptorum actionem. Si
fugitivus meus quasdam res instruendi sui causa emerit
eaeque raptae sint, quia in bonis meis hae sunt res,
possum de his vi bonorum raptorum actione agere.

1322. Rerum raptarum nomine [(47. 8) 2 § 26. 27]
etiam furti vel damni iniuriae vel condictione agi po-
27 test vel certe singulae res vindicari possunt. Haec
actio heredi ceterisque successoribus dabitur. adversus
heredes autem vel ceteros successores non dabitur,
quia poenalis actio in eos non datur. an tamen in id,
quod locupletiores facti sunt, dari debeat, videamus.
et ego puto ideo praetorem non esse pollicitum in he-
redes in id quod ad eos pervenit, quia putavit sufficere
condictionem.

[*De turba* (*E.* 188)].

1323. Praetor ait: 'Cuius dolo malo in [(47. 8) 4 pr.]
turba damnum[1] quid factum[2] esse dicetur, in eum in
anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit,
in duplum, post annum in simplum iudicium[3] dabo'.

1324. Hoc edictum de eo damno [(47. 8) 4 § 1—6]
2 proponitur, quod quis in turba dedit. Turbam autem
appellatam Labeo ait ex genere tumultus idque verbum
3 ex Graeco tractum ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν. Turbam autem
ex quo numero admittimus? si duo rixam commiserint,
utique non accipiemus in turba id factum, quia duo
turba non proprie dicentur: enimvero si plures fuerunt,
decem aut quindecim homines, turba dicetur. quid
ergo, si tres aut quattuor? turba utique non erit. et
rectissime Labeo inter turbam et rixam multum in-
teresse ait: namque turbam multitudinis hominum esse
4 turbationem et coetum, rixam etiam duorum. Hoc
autem edicto tenetur non solus, qui damnum in turba
dedit, sed et is, qui dolo malo fecerit, ut in turba
damni quid daretur, sive illo venerit sive non fuerit
praesens: dolus enim malus etiam absentis esse potest.
5 Hoc edicto dicendum est etiam eum teneri, qui venit
et in turba fuit auctor damni dandi, si tamen et ipse
inter turbam fuit, cum damnum daretur, et dolo malo
fuit: nam et huius dolo malo in turba damni quid
6 factum esse negari non potest. Si quis adventu suo
turbam concitavit vel contraxit, vel clamore vel facto
aliquo vel dum criminatur aliquem vel dum misericor-
diam provocat: si dolo malo eius damnum datum sit,
etiamsi non habuit consilium turbae cogendae, tenetur.
verum est enim dolo malo eius in turba damni quid
datum: neque enim exigit praetor, ut ab ipso sit turba
convocata, sed hoc, ut dolo alicuius in turba damnum
datum sit. eritque haec differentia inter hoc edictum
et superius, quod ibi de eo damno praetor loquitur,
quod dolo malo hominibus coactis datum est vel raptum
etiam non coactis hominibus: at hic de eo damno,
quod dolo malo in turba datum est, etiamsi non ipse
turbam coegit, sed ad clamorem eius vel dicta vel mi-
sericordiam turba contracta est, vel si alius contraxit
vel ipse ex turba fuit.[4]

1325. Idcirco illud quidem edictum [(47. 8) 4 § 7. 8]
propter atrocitatem facti quadrupli poenam commina-
8 tur, at hoc dupli. Sed et hoc et illud intra annum
tribuit experiundi facultatem: post annum in simplum
competit.

1326. Loquitur autem hoc edictum [(47. 8) 4 § 9. 10]
de damno dato et de amisso, de rapto non: sed supe-
10 riori edicto vi bonorum raptorum agi poterit. Amissa
autem dicuntur ea, quae corrupta alicui relinquuntur,
scissa forte vel fracta.

[*Ad formulam*].

1327. Haec autem actio in factum est [(47. 8) 4 § 11]
et datur in duplum, quanti ea res erit: quod ad pre-
tium verum rei refertur. et praesentis temporis fit
aestimatio: et semper in duplum intra annum est.

1328. Docereque actor in turba [(47. 8) 4 § 12—14]
damnum esse datum debet: ceterum si alibi datum sit

---

1) *Ad v.* 'dolo malo Ni Ni'. 2) quidem *et* sed aliter multabitur *Trib.* 3) *Ad v.* 'rapta'. 4) *Ad v.* 'bona'.

1) damni *scr.* 2) amissumve quid *ins.*, *v. fr.* 1326. 3) recuperatorium *ins.* 4) vel si . . . fuit *gloss.*

13 quam in turba, cessabit haec actio. Si, cum servum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta isque servus in ea turba aliquid perdiderit, cum eo qui pulsabat agere possum, quippe cum in turba dolo malo damnum datum sit: sic tamen, si, ut damnum daret, ideo coeperat caedere. ceterum si alia causa verberandi fuit, 14 cessat actio. Sed et si quis ipse turbam convocasset, ut turba coram servum verberaret iniuriae faciendae causa, non damni dandi consilio, locum habet edictum. verum est enim eum, qui per iniuriam verberat, dolo facere et eum, qui causam praebuit damni dandi, damnum dedisse.

1329. In servum autem et in familiam [(47.8) 4 § 15. 16] 16 praetor dat actionem.[1] Quae de heredibus ceterisque successoribus in vi bonorum raptorum actione diximus, et hic erunt repetita.

[*De incendio ruina etc.* (*E.* 189)].

1330. Praetor ait: 'In eum, qui ex [(47.9) 1 pr. § 1] incendio ruina naufragio rate nave expugnata quid rapuisse recepisse dolo malo damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium[2] dabo. item in servum et 1 in familiam iudicium dabo'.[3] Huius edicti utilitas evidens et iustissima severitas est, si quidem publice interest nihil rapi ex huiusmodi casibus. et quamquam sint de his facinoribus etiam criminum executiones, attamen recte praetor fecit, qui forenses quoque actiones criminibus istis praeposuit.

1331. 'Ex incendio' quemadmodum [(47.9) 1 § 2—5] accipimus, utrum ex ipso igne an vero ex eo loco, ubi incendium fit? et melius sic accipietur propter incendium, hoc est propter tumultum incendii vel trepidationem incendii, rapit: quemadmodum solemus dicere in bello amissum, quod propter causam belli amittitur. proinde si ex adiacentibus praediis, ubi incendium fiebat, raptum quid sit, dicendum sit edicto locum 3 esse, quia verum est ex incendio rapi. Item ruinae appellatio refertur ad id tempus, quo ruina fit, non tantum si ex his quae ruerunt tulerit quis, sed etiam 4 si ex adiacentibus. Si suspicio fuit incendii vel ruinae, incendium vel ruina non fuit, videamus, an hoc edictum locum habeat. et magis est, ne habeat, quia neque ex incendio neque ex ruina quid raptum 5 est. Item ait praetor: 'si quid ex naufragio'. hic illud quaeritur, utrum, si quis eo tempore tulerit, quo naufragium fit, an vero et si alio tempore, hoc est post naufragiumque: nam res ex naufragio etiam hae dicuntur, quae in litore post naufragium iacent. et magis est, ut de eo tempore,

quo naufragium fit vel factum est, [(47.9) 3 pr. — § 3] si quis rapuerit, incidisse in hoc edictum videatur. qui autem rem in litore iacentem, postea quam naufragium factum est, abstulit, in ea condicione est, ut magis fur sit quam hoc edicto teneatur, quemadmodum is, qui quod de vehiculo excidit tulit. nec rapere videtur, 1 qui in litore iacentem tollit. Deinde ait praetor 'rate navi expugnata'. expugnare videtur, qui in ipso quasi proelio et pugna adversus navem et ratem aliquid rapit, sive expugnet sive praedonibus expugnantibus rapiat. 2 Labeo scribit aequum fuisse, ut, sive de domo sive in villa expugnatis aliquid rapiatur, huic edicto locus sit: nec enim minus in mari quam in villa per latrun- 3 culos inquietamur vel infestari possumus. Non tantum autem qui rapuit, verum is quoque, qui recepit ex causis supra scriptis, tenetur, quia receptores non minus delinquunt quam adgressores. sed enim additum est 'dolo malo', quia non omnis qui recipit statim etiam delinquit, sed qui dolo malo recipit. quid enim, si ignarus recipit? aut quid, si ad hoc recepit, ut custodiret salvaque faceret ei qui amisserat? utique non debet teneri.

1332. [1]Non solum autem qui rapuit, [(47.9) 3 § 4—6] sed et qui abstulit vel amovit vel damnum dedit vel 5 recepit, hac actione tenetur. Aliud esse autem rapi, aliud amoveri palam est, si quidem amoveri aliquid etiam sine vi possit: rapi autem sine vi non potest. 6 Qui eiecta nave quid rapuit, hoc edicto tenetur. 'eiecta' hoc est quod Graeci aiunt ἐξεβράσθη.

1333. Quod ait praetor de damno dato, [(47.9) 3 § 7] ita demum locum habet, si dolo damnum datum sit: nam si dolus malus absit, cessat edictum. quemadmodum ergo procedit, quod Labeo scribit, si defendendi mei causa vicini aedificium orto incendio dissipaverim, et meo nomine et familiae iudicium in me dandum? cum enim defendendarum mearum aedium causa fecerim, utique dolo careo. puto igitur non esse verum, quod Labeo scribit. an tamen lege Aquilia agi cum hoc possit? et non puto agendum: nec enim iniuria hoc fecit, qui se tueri voluit, cum alias non posset. et ita Celsus scribit.

1334. Senatus consultum Claudianis [(47.9) 3 § 8] temporibus factum est, ut, si quis ex naufragio clavos vel unum ex his abstulerit, omnium rerum nomine teneatur. item alio senatus consulto cavetur eos, quorum fraude aut consilio naufragi suppressi per vim fuissent, ne navi vel ibi periclitantibus opitulentur, legis Corneliae, quae de sicariis lata est, poenis adficiendos: eos autem, qui quid ex miserrima naufragorum fortuna rapuissent lucrative fuissent dolo malo, in quantum edicto praetoris actio daretur, tantum et fisco dare debere.

[*De iniuriis* (*E. XXXV*) 1.]

1335. Iniuria ex eo dicta est, quod non [(47. 10) 1] iure fiat: omne enim, quod non iure fit, iniuria fieri dicitur. hoc generaliter. specialiter autem iniuria dicitur contumelia. interdum iniuriae appellatione damnum culpa datum significatur, ut in lege Aquilia dicere solemus: interdum iniquitatem iniuriam dicimus, nam cum quis inique vel iniuste sententiam dixit, iniuriam ex eo dictam, quod iure et iustitia caret, quasi non iuriam, 1 contumeliam autem a contemnendo. Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferun- 2 tur, convicium fit[2]: omnemque iniuriam aut in corpus inferri aut ad dignitatem aut ad infamiam pertinere: in corpus fit, cum quis pulsatur: ad dignitatem, cum comes matronae abducitur: ad infamiam, cum pudicitia 3 adtemptatur. Item aut per semet ipsum alicui fit iniuria aut per alias personas. per semet, cum directo ipsi cui patri familias vel matri familias fit iniuria: per alias,

1) *Interpolationem suspicor.* 2) recuperatorium *ins.*
3) item . . . dabo] *haec esse genuina edicti verba non credo.*

1) *Videntur haec non ad edicti, sed ad formulae interpretationem pertinere et a compilatoribus suo loco mota esse, cf. Lenel* § 189.
2) convicium fit *gloss.?*

cum per consequentias fit, cum fit liberis meis vel servis
meis vel uxori nuruive: spectat enim ad nos iniuria,
quae in his fit, qui vel potestati nostrae vel affectui sub-
4 iecti sint. Et si forte cadaveri defuncti fit iniuria, cui
heredes bonorumve possessores exstitimus, iniuriarum
nostro nomine habemus actionem: spectat enim ad
existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria. idem-
que et si fama eius, cui heredes exstitimus, lacessatur.
5 Usque adeo autem iniuria, quae fit liberis nostris,
nostrum pudorem pertingit, ut etiamsi volentem filium
quis vendiderit, patri suo quidem nomine competit
iniuriarum actio, filii vero nomine non competit, quia
6 nulla iniuria est, quae in volentem fiat. Quotiens
autem funeri testatoris vel cadaveri fit iniuria, si qui-
dem post aditam hereditatem fiat, dicendum est heredi
quodammodo factam (semper enim heredis interest
defuncti existimationem purgare): quotiens autem ante
aditam hereditatem, magis hereditati, et sic heredi per
hereditatem adquiri. denique Iulianus scribit, si cor-
pus testatoris ante aditam hereditatem detentum est,
adquiri hereditati actiones dubium non esse. idemque
putat et si ante aditam hereditatem servo hereditario
iniuria facta fuerit: nam per hereditatem actio heredi
7 adquiretur. Labeo scribit, si quis servum heredi-
tarium testamento manumissum ante aditam heredita-
tem verberaverit, iniuriarum heredem agere posse: at
si post aditam hereditatem verberatus sit, sive scit se
8 liberum sive ignorat, ipsum agere posse. Sive autem
sciat quis filium meum esse vel uxorem meam, sive
ignoraverit, habere me meo nomine actionem Neratius
9 scripsit. Idem ait Neratius ex una iniuria interdum
tribus oriri iniuriarum actionem neque ullius actionem
per alium consumi. ut puta uxori meae filiae familias
iniuria facta est: et mihi et patri eius et ipsi iniuria-
rum actio incipiet competere.

1336. Illud relatum peraeque est eos, [(47. 10) 3
1 qui iniuriam pati possunt, et facere posse. Sane
sunt quidam, qui facere non possunt, ut puta furiosus
et inpubes, qui doli capax non est: namque hi pati
iniuriam solent, non facere. cum enim iniuria ex af-
fectu facientis consistat, consequens erit dicere hos,
sive pulsent sive convicium dicant, iniuriam fecisse
2 non videri. Itaque pati quis iniuriam, etiamsi non
sentiat, potest, facere nemo, nisi qui scit se iniuriam
3 facere, etiamsi nesciat cui faciat. Quare si quis per
iocum percutiat aut dum certat, iniuriarum non tene-
4 tur. Si quis hominem liberum ceciderit, dum putat
servum suum, in ea causa est, ne iniuriarum teneatur.

1337. Lex Cornelia de iniuriis [(47. 10) 5 pr. — § 8
competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem,
quod se pulsatum verberatumve domumve suam vi in-
troitam esse dicat. qua lege cavetur, ut non iudicet,
qui ei qui agit gener socer, vitricus privignus, sobri-
nusve est propiusve eorum quemquem ea cognatione
adfinitateve attinget, quive eorum eius parentisve cuius
eorum patronus erit. lex itaque Cornelia ex tribus
causis dedit actionem: quod quis pulsatus verberatusve
domusve eius vi introita sit. apparet igitur omnem in-
1 iuriam, quae manu fiat, lege Cornelia contineri. Inter
pulsationem et verberationem hoc interest, ut Ofilius
scribit: verberare est cum dolore caedere, pulsare sine
2 dolore. Domum accipere debemus non proprietatem
domus, sed domicilium. quare sive in propria domu
quis habitaverit sive in conducto vel gratis sive hospi-
3 tio receptus, haec lex locum habebit. Quid si quis
in villa habitet vel in hortis? idem erit probandum.
4 Et si dominus fundum locaverit inque eum impetus
5 factus sit, colonus aget, non dominus. Si tamen in
fundum alienum, qui domino colebatur, introitum sit,
Labeo negat esse actionem domino fundi ex lege Cor-
nelia, quia non possit ubique domicilium habere, hoc
est per omnes villas suas: ego puto ad omnem habita-
tionem, in qua pater familias habitat, pertinere hanc
legem, licet ibi quis domicilium non habeat. ponamus
enim studiorum causa Romae agere: Romae utique
domicilium non habet et tamen dicendum est, si vi
domus eius introita fuerit, Corneliam locum habere.
tantum igitur ad meritoria vel stabula non pertinebit:
ceterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti
6 causa, licet ibi domicilium non habeant. Illud quae-
ritur, an pater filio familias iniuriam passo ex lege
Cornelia iniuriarum agere possit: et placuit non posse
deque ea re inter omnes constat. sed patri quidem
praetoria iniuriarum actio competit, filio vero legis
7 Corneliae. In lege Cornelia filius familias agere
potest ex omni causa nec cavere debet ratam rem
patrem habiturum: nam nec alias agentem filium in-
iuriarum ad cautionem de rato compellendum Iulianus
8 scribit. Hac lege permittitur actori iusiurandum
deferre, ut reus iuret iniuriam se non fecisse. sed Sa-
binus in adsessorio etiam praetores exemplum legis
secuturos ait: et ita res se habet.

1338. Si quis librum ad infamiam [(47. 10) 5 § 9—11
alicuius pertinentem scripserit composuerit ediderit do-
love malo fecerit, quo quid eorum fieret, etiamsi alterius
nomine ediderit vel sine nomine,[1] uti de ea re agere
liceret et, si condemnatus sit qui id fecit, intestabilis
10 ex lege esse iubetur. Eadem poena ex senatus
consulto tenetur etiam is, qui *ἐπιγράμματα* aliudve
quid sine scriptura in notam aliquorum produxerit:
11 item qui emendum vendendumve curaverit. Et ei,
qui indicasset, sive liber sive servus sit, pro modo
substantiae accusatae personae aestimatione iudicis
praemium[2] constituitur, servo forsitan et libertate prae-
standa. quid enim si publica utilitas ex hoc emergit?

LIBER LVII.

[*De iniuriis* (*E.* XXXV) 2.]

[*Ad edictum generale* (*E.* 190)].

1339. Praetor edixit: 'qui agit in- [(47. 10) 7 pr. — § 5
iuriarum, certum dicat, quid iniuriae factum sit': quia
qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum
discrimine alienae existimationis, sed designare et cer-
tum specialiter dicere, quam se iniuriam passum con-
1 tendit. Si dicatur homo iniuria occisus, numquid
non debeat permittere praetor privato iudicio legi Cor-
neliae praeiudicari? idemque et si ita quis agere velit
'quod tu venenum dedisti hominis occidendi causa'?
rectius igitur fecerit, si huiusmodi actionem non de-
derit. adquin solemus dicere, ex quibus causis publica
sunt iudicia, ex his causis non esse nos prohibendos,
quo minus et privato agamus. est hoc verum, sed ubi
non principaliter de ea re agitur, quae habet publicam
exsecutionem. quid ergo de lege Aquilia dicimus?
nam et ea actio principaliter hoc continet hominem

1) senatus consulto cautum est *similiave exciderunt.*
2) pretium *F.*

occisum? non principaliter: nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est, at in actione iniuriarum de ipsa caede vel veneno ut vindicetur, non ut damnum sarciatur. quid ergo, si quis idcirco velit iniuriarum agere, quod gladio caput eius percussum est? Labeo ait non esse prohibendum: neque enim utique hoc, inquit, intenditur, quod publicam habet animadversionem. quod verum non est: cui enim dubium est etiam hunc dici posse Cornelia conveniri?
2 Praeterea illo spectat dici certum de iniuria, quam passus quis sit, ut ex qualitate iniuriae sciamus, an in patronum liberto reddendum sit iniuriarum iudicium. etenim meminisse oportebit liberto adversus patronum non quidem semper, verum interdum iniuriarum dari iudicium, si atrox sit iniuria quam passus sit, puta, si servilis. ceterum levem cohercitionem utique patrono adversus libertum dabimus nec patietur eum praetor querentem, quasi iniuriam passus sit, nisi atrocitas eum moverit: nec enim ferre praetor debet heri servum, hodie liberum conquerentem, quod dominus ei convicium dixerit vel quod leviter pulsaverit vel emendaverit. sed si flagris, si verberibus, si vulneravit non mediocriter, aequissimum erit praetorem ei subvenire.
3 Sed et si quis ex liberis, qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri, non temere iniuriarum actio danda est, nisi atrocitas suaserit. certe his, qui sunt in potestate, prorsus nec competit, etiamsi atrox fuerit.
4 Quod autem praetor ait 'quid iniuriae factum sit, certum dicat', quemadmodum accipiendum sit? certum eum dicere Labeo ait, qui dicat nomen iniuriae, neque sub alternatione, puta illud aut illud, sed illam in-
5 iuriam se passum. Si mihi plures iniurias feceris, puta turba et coetu facto domum alicuius introeas et hoc facto efficiatur, et simul et convicium patiar et verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis iniuriis, quaeritur. et Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat cogendum iniurias, quas simul passus est, coniungere.

1340. [1]Posse hodie de omni iniuria, [(47.10)7 §6—8] sed et de atroci civiliter agi imperator noster rescripsit.
7 Atrocem iniuriam quasi contumeliosiorem et maio-
8 rem accipimus. Atrocem autem iniuriam aut persona aut tempore aut re ipsa fieri Labeo ait. persona atrocior iniuria fit, ut cum magistratui, cum parenti patrono fiat. tempore, si ludis et in conspectu: nam praetoris[2] in conspectu an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait, quia atrocior est, quae in conspectu fiat. re atrocem iniuriam haberi Labeo ait, ut puta si vulnus illatum vel os alicui percussum.

Sed est quaestionis, quod dicimus re in- [(47.10) 9] iuriam atrocem fieri, utrum, si corpori inferatur, atrox sit, an et si non corpori, ut puta vestimentis scissis, comite abducto vel convicio dicto. et ait Pomponius etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam,
1 persona atrocitatem faciente. Sed et si in theatro vel in foro caedit et vulnerat, quamquam non atrociter,
2 atrocem iniuriam facit. [3]Parvi autem refert, utrum patri familias an filio familias iniuria facta sit: nam et
3 haec atrox aestimabitur. Si atrocem iniuriam servus fecerit, si quidem dominus praesens sit, potest agi de eo: quod si afuerit, praesidi offerendus est, qui eum
4 flagris rumpat. Si quis tam feminam quam masculum, sive ingenuos sive libertinos, impudicos facere adtemptavit, iniuriarum tenebitur. sed et si servi pudicitia adtemptata sit, iniuriarum locum habet.

[*Ad formulam*].[1]

1341. [2]Non solum is iniuriarum tene- [(47.10) 11 pr.] tur, qui fecit iniuriam, hoc est qui percussit, verum ille quoque continetur, qui dolo fecit vel qui curavit, ut cui mala pugno percuteretur.

1342. [3]Iniuriarum actio ex bono et [(47.10) 11 § 1] aequo est et dissimulatione aboletur. si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit, postea ex paenitentia remissam iniuriam non poterit recolere. secundum haec ergo aequitas actionis omnem metum eius abolere videtur, ubicumque contra aequum quis venit. proinde et si pactum de iniuria intercessit et si transactum et si iusiurandum exactum erit, actio iniuriarum non tenebit.

1343. Agere quis iniuriarum et per [(47.10) 11 § 2] se et per alium potest, ut puta[4] procuratorem tutorem ceterosque, qui pro aliis solent intervenire.

1344. Si mandatu meo facta sit [(47.10) 11 § 3—6] alicui iniuria, plerique aiunt tam me qui mandavi
4 quam eum qui suscepit iniuriarum teneri. Proculus recte ait, si in hoc te conduxerim, ut iniuriam facias, cum utroque nostrum iniuriarum agi posse, quia mea
5 opera facta sit iniuria: idemque ait et si filio meo
6 mandavero, ut tibi iniuriam faciat. Atilicinus autem ait et si persuaserim alicui alias nolenti, ut mihi ad iniuriam faciendam oboediret, posse iniuriarum mecum agi.

1345. Quamquam adversus patro- [(47.10) 11 § 7—9] num liberto iniuriarum actio non detur, verum marito libertae nomine cum patrono actio competit: maritus enim uxore sua iniuriam passa suo nomine iniuriarum agere videtur. quod et Marcellus admittit. ego autem apud eum notavi non de omni iniuria hoc esse dicendum me putare: levis enim coercitio etiam in nuptam vel convici non inpudici dictio cur patrono denegetur? si autem conliberto nupta esset, diceremus omnino iniuriarum marito adversus patronum cessare actionem, et ita multi sentiunt. ex quibus apparet libertos nostros non tantum eas iniurias adversus nos iniuriarum actione exequi non posse, quaecumque fiunt ipsis, sed ne eas quidem, quae eis fiunt, quos eorum interest iniuriam
8 non pati. Plane si forte filius liberti vel uxor velint iniuriarum experiri: quia patri maritove non datur, denegandum non erit, quia suo nomine experiuntur.
9 Ei, qui servus dicitur seque adserit[5] in libertatem, iniuriarum actionem adversus dicentem se dominum competere nulla dubitatio est. et hoc verum est, sive ex libertate in servitutem petatur sive ex servitute in libertatem proclamet[6]: nam hoc iure indistincte utimur.

1346. Iniuriarum actio neque heredi [(47.10) 13 pr.] neque in heredem datur. idem est et si in servum meum iniuria facta sit: nam nec hic heredi meo iniuriarum actio datur. semel autem lite contestata hanc actionem etiam ad successores pertinere.

1347. Is, qui iure publico utitur, [(47.10) 13 § 1—6]

1) *cf. Gai. inst.* 3, 224: cum atrocem iniuriam praetor aestimare soleat *rel.* 2) populi Romani *scr.* (*Mommsen*). 3) *Ad* § 2 *cf. I.* (4.4) 9.

1) *Ad fr.* 1341. 1342 *cf. I.* (4.4) 11. 12. 2) *Ad demonstrationem:* Quod dolo malo N^{i} N^{i} A^{o} A^{o} pugno mala percussa est (*coll.* 2, 6 § 4). 3) *Ad intentionem* (*in bonum et aequum conceptam*). 4) cognitorem *ins.* 5) et adseritur *Ulp.* 6) proclamet *Trib.*

non videtur iniuriae faciendae causa hoc facere: iuris
2 enim executio non habet iniuriam. Si quis, quod
decreto praetoris non obtemperavit, ductus sit, non est
in ea causa, ut agat iniuriarum, propter praetoris prae-
3 ceptum. Si quis per iniuriam ad tribunal alicuius
me interpellaverit vexandi mei causa, potero iniuria-
4 rum experiri. Si quis de honoribus decernendis
alicuius[1] passus non sit decerni ut puta imaginem
alicui vel quid aliud tale: an iniuriarum teneatur? et
ait Labeo non teneri, quamvis hoc contumeliae causa
faciet: etenim multum interest, inquit, contumeliae
causa quid fiat an vero fieri quid in honorem alicuius
5 quis non patiatur. Idem Labeo scribit, si, cum alium
contingeret legatio, alii hoc onus duumvir indixerit,
non posse agi iniuriarum ob laborem iniunctum: aliud
enim esse laborem iniungere, aliud iniuriam facere.
idem ergo erit probandum et in ceteris muneribus at-
que honoribus, quae per iniuriam iniunguntur. [2]ergo
si quis per iniuriam sententiam dixerit, idem erit pro-
6 bandum. Quae iure potestatis a magistratu fiunt,
ad iniuriarum actionem non pertinent.

1348. Si quis me prohibeat in mari [(47.10) 13 § 7]
piscari vel everriculum (quod Graece σαγήνη dicitur)
ducere, an iniuriarum iudicio possim eum convenire?
sunt qui putent iniuriarum me posse agere: et ita
Pomponius et plerique esse huic similem eum, qui in
publicum lavare vel in cavea publica sedere vel in quo
alio loco agere sedere conversari non patiatur, aut si
quis re mea uti me non permittat: nam et hic iniuria-
rum conveniri potest. conductori autem veteres inter-
dictum dederunt, si forte publice hoc conduxit: nam
vis ei prohibenda est, quo minus conductione sua frua-
tur. si quem tamen ante aedes meas vel ante prae-
torium meum piscari prohibeam, quid dicendum est?
me iniuriarum iudicio teneri an non? et quidem mare
commune omnium est et litora, sicuti aer, et est sae-
pissime rescriptum non posse quem piscari prohiberi:
sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alie-
num prohiberi potest. usurpatum tamen et hoc est,
tametsi nullo iure, ut quis prohiberi possit ante aedes
meas vel praetorium meum piscari: quare si quis pro-
hibeatur, adhuc iniuriarum agi potest. in lacu tamen,
qui mei dominii est, utique piscari aliquem prohibere
possum.

1349. [3]Item apud Labeonem quae- [(47.10) 15 pr. § 1]
ritur, si quis mentem alicuius medicamento aliove quo
alienaverit, an iniuriarum actio locum haberet. et ait
1 iniuriarum adversus eum agi posse. Si quis pulsatus
quidem non est, verum manus adversus eum levatae et
saepe territus quasi vapulaturus, non tamen percussit:
utili iniuriarum actione tenetur.

[*De convicio* (*E.* 191)].

1350. Ait praetor: 'qui adversus [(47.10) 15 § 2—10]
bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum
esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium
3 fieret: in eum iudicium dabo'. Convicium iniuriam
4 esse Labeo ait. Convicium autem dicitur vel a con-
citatione vel a conventu, hoc est a collatione vocum.
cum enim in unum complures voces conferuntur, con-
5 vicium appellatur quasi convocium. Sed quod adici-
tur a praetore 'adversus bonos mores' ostendit non
omnem in unum collatam vociferationem praetorem no-
tare, sed eam, quae bonis moribus improbatur quaeque
6 ad infamiam vel invidiam alicuius spectaret. Idem
ait 'adversus bonos mores' sic accipiendum non eius qui
fecit, sed generaliter accipiendum adversus bonos mores
7 huius civitatis. Convicium non tantum praesenti,
verum absenti quoque fieri posse Labeo scribit. proinde
si quis ad domum tuam venerit te absente, convicium
factum esse dicitur. idem et si ad stationem vel taber-
8 nam ventum sit, probari oportere. Fecisse convicium
non tantum is videtur, qui vociferatus est, verum is
quoque, qui concitavit ad vociferationem alios vel qui
9 summissit ut vociferentur. 'Cui' non sine causa ad-
iectum est: nam si incertae personae convicium fiat,
10 nulla executio est. Si curaverit quis convicium ali-
cui fieri, non tamen factum sit, non tenebitur.

[*Ad formulam*].

1351. Ex his[1] apparet non omne [(47.10) 15 § 11—14]
maledictum convicium esse: sed id solum, quod cum
12 vociferatione dictum est, sive unus sive plures dixe-
rint, quod in coetu dictum est, convicium est: quod
autem non in coetu nec vociferatione dicitur, convicium
13 non proprie dicitur, sed infamandi causa dictum. Si
quis astrologus vel qui aliquam illicitam divinationem
pollicetur consultus aliquem furem dixisset, qui non
erat, iniuriarum cum eo agi non potest, sed constitu-
14 tiones eos tenent. Iniuriarum, quae ex convicio
nascitur, in heredes non est reddenda: sed nec heredi.

[*De adtemptata pudicitia* (*E.* 192)].[2]

1352. Si quis virgines appellasset, [(47.10) 15 § 15—24]
si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur:
multo minus, si meretricia veste feminae, non matrum
familiarum vestitae fuissent. si igitur non matronali
habitu femina fuerit et quis eam appellavit vel ei
16 comitem abduxit, iniuriarum tenetur. Comitem ac-
cipere debemus eum, qui comitetur et sequatur et (ut
ait Labeo) sive liberum sive servum sive masculum
sive feminam: et ita comitem Labeo definit 'qui fre-
quentandi cuiusque causa ut sequeretur destinatus in
publico privatove abductus fuerit'. inter comites utique
17 et paedagogi erunt. Abduxisse videtur, ut Labeo
ait, non qui abducere comitem coepit, sed qui perfecit,
18 ut comes cum eo non esset. Abduxisse autem non
tantum is videtur, qui per vim abduxit, verum is quo-
19 que, qui persuasit comiti, ut eam desereret. Tene-
tur hoc edicto non tantum qui comitem abduxit, verum
etiam si quis eorum quem appellavisset adsectatusve
20 est. Appellare est blanda oratione alterius pudici-
tiam adtemptare: hoc enim non est convicium, sed
21 adversus bonos mores adtemptare.[3] Qui turpibus
verbis utitur, non temptat pudicitiam, sed iniuriarum
22 tenetur. Aliud est appellare, aliud adsectari: ap-
pellat enim, qui sermone pudicitiam adtemptat, ad-
sectatur, qui tacitus frequenter sequitur: adsiduo enim
23 frequentia quasi praebet nonnullam infamiam. Me-
minisse autem oportebit non omnem, qui adsectatus
est, nec omnem, qui appellavit, hoc edicto conveniri
posse (neque enim si quis colludendi, si quis officii

1) de hon. dec. alic. *gloss.?* 2) *Videntur haec suo loco mota esse* (*Mommsen*). 3) libro septuagensimo (*pro* quinquagensimo) septimo *inscr. F.*

1) *scil. ex formulae verbis, quae Ulpianus praemiserat.*
2) *Verba edicti haec fere erant:* 'Si quis matri familias (§ 15) aut praetextato praetextataeve comitem abduxisse (§§ 16—18) sive quis eum eamve adversus bonos mores appellasse adsectatusve esse dicetur'. (§§ 19—23). 3) adtemptare *gloss.?*

honeste faciendi gratia id facit, statim in edictum in-
24 cidit), sed qui contra bonos mores hoc facit. Sponsum quoque ad iniuriarum actionem admittendum puto: etenim spectat ad contumeliam eius iniuria, quaecumque sponsae eius fiat.

[*Ne quid infamandi causa fiat* (*E.* 193)].

1353. Ait praetor: 'ne quid in- [(47.10)15 § 25—33] famandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout
26 quaeque res erit, animadvertam'. Hoc edictum supervacuum esse Labeo ait, quippe cum ex generali iniuriarum agere possumus. sed videtur et ipsi Labeoni (et ita se habet) praetorem eandem causam secutum voluisse etiam specialiter de ea re loqui: ea enim, quae notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, viden-
27 tur quasi neclecta. Generaliter vetuit praetor quid ad infamiam alicuius fieri. proinde quodcumque quis fecerit vel dixerit, ut alium infamet, erit actio iniuriarum. haec autem fere sunt, quae ad infamiam alicuius fiunt: ut puta ad invidiam alicuius veste lugubri utitur aut squalida, aut si barbam demittat vel capillos submittat, aut si carmen conscribat vel proponat vel cantet
28 aliquod, quod pudorem alicuius laedat. Quod ait praetor: 'si quis adversus ea fecerit, prout quaqua re erit, animadvertam', sic intellegendum est, ut plenior esset praetoris animadversio, id est ut quodcumque eum moverit vel in persona eius qui agit iniuriarum actionem vel eius adversus quem agitur vel etiam in re ipsa, in qualitate iniuriae, non audiat eum qui agit.
29 Si quis libello dato vel principi vel ali cui famam alienam insectatus fuerit, iniuriarum erit agendum:
30 Papinianus ait. Idem ait eum, qui eventum sententiae velut daturus pecuniam vendidit, fustibus a praeside ob hoc castigatum iniuriarum damnatum videri: utique autem apparet hunc iniuriam ei fecisse,
31 cuius sententiam venditavit. Si quis bona alicuius vel rem unam per iniuriam occupaverit, iniuriarum
32 actione tenetur. Item si quis pignus proscripserit venditurus, tamquam a me acceperit, infamandi mei
33 causa, Servius ait iniuriarum agi posse. Si quis non debitorem quasi debitorem appellaverit iniuriae faciendi causa, iniuriarum tenetur.

[*De iniuriis quae servis fiunt* (*E.* 194)].

1354. Praetor ait: 'Qui servum [(47.10)15 § 34. 35] alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. item si quid aliud factum esse dicetur,
35 causa cognita iudicium dabo'. Si quis sic fecit iniuriam servo, ut domino faceret, video dominum iniuriarum agere posse suo nomine: si vero non ad suggillationem domini id fecit, ipsi servo facta iniuria inulta a praetore relinqui non debuit, maxime si verberibus vel quaestione fieret: hanc enim et servum sentire palam est.

1355. [1]Si communem quis servum [(47.10)15 § 36. 37] verberaverit, utique hac actione non tenebitur, cum iure
37 domini id fecerit. Nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit, vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conveniet.

1356. Adicitur 'adversus bonos [(47.10)15 § 38. 39] mores', ut non omnis omnino qui verberavit, sed qui adversus bonos mores verberavit, teneatur: ceterum si quis corrigendi animo aut si quis emendandi, non tene-
39 tur. Unde quaerit Labeo, si magistratus municipalis servum meum loris ruperit, an possim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit. et ait iudicem debere inquirere, quid facientem servum meum verberaverit: nam si honorem ornamentaque petulanter adtemptantem ceciderit, absolvendum eum.

1357. 'Verberasse' dicitur abu- [(47.10)15 § 40—42]
41 sive et qui pugnis ceciderit. 'Quaestionem' intellegere debemus tormenta et corporis dolorem ad eruendam veritatem. nuda ergo interrogatio vel levis territio non pertinet ad hoc edictum. quaestionis verbo etiam ea, quam malam mansionem dicunt, continebitur. cum igitur per vim et tormenta habita quaestio est, tunc
42 quaestio intellegitur. Sed et si iussu domini quis quaestionem habeat, modum tamen excesserit, teneri eum debere Labeo ait.

1358. Praetor ait: 'Si quid aliud [(47.10)15 § 43. 44] factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo'. proinde si quidem verberatus sit servus vel tormentis de eo quaestio habita est, sine causae cognitione iudicium in eum competit, si vero aliam iniuriam passus
44 sit, non aliter competit quam causa cognita. Itaque praetor non ex omni causa iniuriarum iudicium servi nomine promittit: nam si leviter percussus sit vel maledictum ei leviter, non dabit actionem: at si infamatus sit vel facto aliquo vel carmine scripto. puto causae cognitionem praetoris porrigendam et ad servi qualitatem: etenim multum interest, qualis servus sit, bonae frugi, ordinarius, dispensator, an vero vulgaris vel mediastinus an qualisqualis. et quid si compeditus vel male notus vel notae extremae? habebit igitur praetor rationem tam iniuriae, quae admissa dicitur, quam personae servi, in quem admissa dicitur, et sic aut permittet aut denegabit actionem.

1359. Interdum iniuria servo facta [(47.10)15 § 45—49] ad dominum redundat, interdum non: nam si pro libero se gerentem aut cum eum alterius potius quam meum existimat quis, non caesurus eum, si meum scisset, non posse eum, quasi mihi iniuriam fecerit, sic conveniri
46 Mela scribit. Si quis servo verberato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriae agat, Labeo scribit eandem rem non esse, quia altera actio ad damnum
47 pertineret culpa datum, altera ad contumeliam. Si usum fructum in servo habeam, tu proprietatem isque verberatus sit vel quaestio de eo habita, iniuriarum actio magis proprietario quam mihi competit. idemque probatur et si servum meum, quem bona fide possidebam, cecideris: domino enim magis competit iniuria-
48 rum actio. Item, si liberum hominem, qui mihi bona fide serviebat, quis ceciderit, distinguendum est, ut, si in contumeliam pulsatus sit, competat mihi iniuriarum actio. idem ergo et si in servo alieno bona fide mihi serviente, ut totiens admittamus iniuriarum actionem, quotiens in meam contumeliam iniuria ei facta sit. nam ipsius quidem servi nomine domino dabimus iniuriarum actionem. si autem me tangat et pulset, iniuriarum mihi quoque est. ergo et in fructua-
49 rio idem distingui potest. Si servum complurium cecidero, competere iniuriarum actionem omnibus plus quam manifestum est.

Sed si unius permissu id fecero, [(47.10)17 pr. — § 2] si quidem solius eius esse putavi, nulli competit iniuriarum actio. plane si scii plurium, ei quidem, qui

1) *Ad v.* 'servum alienum'.

permisit, non competit iniuriarum actio, ceteris com-
1 petit. Si iussu tutoris aut procuratoris vel curatoris
quaestio habita sit, consequens erit dicere cessare in-
2 iuriarum actionem. Servus meus opera vel querella
tua flagellis caesus est a magistratu nostro. Mela putat
dandam mihi iniuriarum adversus te, in quantum ob
eam rem aequum iudici videbitur, et si servus deces-
serit, dominum eius agere posse Labeo ait, quia de
damno, quod per iniuriam factum est, agatur. et ita
Trebatio placuit.

[*De noxali iniuriarum actione* (*E.* 195)].

1360. Quaedam iniuriae a liberis (47. 10) 17 § 3—9
hominibus factae leves (non nullius momenti) videntur,
enimvero a servis graves sunt: crescit enim contumelia
4 ex persona eius qui contumeliam fecit. Cum servus
iniuriam facit, maleficium eum admittere palam est:
merito igitur sicuti ex ceteris delictis, ita et ex hoc
iniuriarum noxalis actio datur, sed in arbitrio domini
est, an velit eum verberandum exhibere, ut ita satisfiat
ei qui iniuriam passus est: neque erit necesse domino
utique eum verberandum praestare, sed dabitur ei
facultas praestare ei servum verberandum aut, si de
eo verberibus satis non fiat, noxae dedendum vel litis
5 aestimationem sufferendam.[1] Ait praetor 'arbitratu
iudicis': utique quasi viri boni, ut ille modum verbe-
6 rum imponat. Si ante iudicem dominus verberan-
dum servum exhibuerit, ut satis verberibus ei fieret, et
erit factum arbitratu alicuius, postea actor agere iniu-
riarum perseverat, non est audiendus: qui enim acce-
pit satisfactionem, iniuriam suam remisit. nam et si
nuda voluntate iniuriam remisit, indubitate dicendum
est extingui iniuriarum actionem non minus, quam si
7 tempore abolita fuerit iniuria. Si iussu domini ser-
vus iniuriam fecerit, utique dominus conveniri poterit
etiam suo nomine. sed si proponatur servus manumis-
sus, placet Labeoni dandam in eum actionem, quia et
noxa caput sequitur nec in omnia servus domino pa-
rere debet: ceterum et si occiderit iussu domini, Cor-
8 nelia eum eximemus. Plane si defendendi domini
gratia aliquid fecerit, rationem ei constare apparet,
inque eam rem adversus agentem exceptio obicienda
9 erit. Si servus, in quo usus fructus meus est, iniu-
riam mihi fecerit, adversus dominum noxali iudicio
experiri potero: neque debeo deterioris conditionis ob
hoc esse, quod usum fructum in eo habeo, quam si
non haberem. aliter atque si servus communis esset:
tunc enim non daremus socio actionem, eapropter, quia
et ipse iniuriarum actione tenetur.

1361. Si non defendantur servi a do- (48. 19) 19
minis, non utique statim ad supplicium deducuntur,
sed permittetur eis defendi vel ab alio, et qui cogno-
scit, debebit de innocentia eorum quaerere.

[*Si ei qui in alterius potestate erit etc.*
(*E.* 196)].

1362. Ait praetor: 'Si ei, qui in alte- (47. 10) 17 § 10
rius potestate erit, iniuria facta esse dicetur et neque
is, cuius in potestate est, praesens erit neque procura-
tor quisquam existat, qui eo nomine agat: causa
cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium
dabo'.

1363. Filio familias iniuriam (47. 10) 17 § 11—14
passo, si praesens sit pater, agere tamen non possit
propter furorem vel quem alium casum dementiae,
puto competere iniuriarum actionem: nam et hic pater
12 eius absentis loco est. Plane si praesens agere
nolit, vel quia differt vel quia remittit atque donat in-
iuriam, magis est, ut filio actio non detur: nam et cum
abest, idcirco datur filio actio, quia verisimile est
13 patrem, si praesens fuisset, acturum fuisse. Inter-
dum tamen putamus et si pater remittat, iniuriarum
actionem filio dandam, ut puta si patris persona vilis
abiectaque sit, filii honesta: neque enim debet pater
vilissimus filii sui contumeliam ad suam vilitatem
metiri. ponamus esse eum patrem, cui iure meritoque
14 curator a praetore constitueretur. Sed si pater lite
contestata coeperit abesse vel etiam neclegere execu-
tionem pater vilis, dicendum est causa cognita trans-
lationem filio competere. idem et si emancipatus filius
esse proponatur.

1364. Procuratorem patris prae- (47. 10) 17 § 15. 16
tulit praetor ipsis personis, quae iniuriam passae sunt.
si tamen procurator aut neglegat aut colludat aut non
sufficiat adversus personas, quae iniuriam fecerunt, ipsi
potius, qui passus est iniuriam, actio iniuriarum com-
16 petit. Procuratorem autem accipere debemus non
utique eum, cui specialiter mandata est procuratio
actionis iniuriarum, verum sufficit eum esse, cui omnium
rerum administratio mandata est.

1365. Quod autem ait praetor (47. 10) 17 § 17—22
causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iu-
dicium permitti, ita accipiendum est, ut in cognitione
causae hoc versetur, quam longe pater absit et quando
superventurus, et numquid is, qui iniuriarum vult
actionem movere, segnitior vel inutilis admodum, qui
non sufficiat ad rei cuius administrationem ac per hoc
18 nec ad actionem. Quod deinde ait 'qui iniuriam
accepit', interdum ita accipiendum est, ut patri eius
competat actio. ut puta nepoti facta iniuria est, pater
praesens est, avus abest: scribit Iulianus patri potius
dandam iniuriarum actionem quam ipsi nepoti: ad
cuius, inquit, officium pertinet etiam vivente avo filium
19 suum in omnibus tueri. Idem Iulianus scribit filium
non tantum ipsum agere debere, verum procuratorem[1]
dare posse: alioquin, inquit, nisi ei permiserimus pro-
curatorem[1] dare, futurum est, ut, si valetudine impe-
diatur neque sit qui iniuriarum actionem exequatur,
20 impediatur actio. Idem ait, et si nepoti facta sit
iniuria et nemo sit, qui avi nomine agat, permittendum
esse patri experiri, et is procuratorem[1] dabit. omnibus
enim, qui suo nomine actionem habent, procuratoris[2]
dandi esse potestatem: intellegi autem filium, inquit,
familias suo nomine agere, cum patre cessante praetor
21 ei agere permittat. Si filius familias iniuriarum
22 egerit, patri actio non competit. Idem ait filio fa-
milias iniuriarum nomine actionem dari, quotiens nemo
est, qui patris nomine experiatur, et hoc casu quasi
patrem familiae constitui. quare sive emancipatus sit
sive ex parte heres scriptus fuerit vel etiam exhere-
datus sive paterna hereditate abstinuerit, executionem
litis ei dandam: esse enim perabsurdum, quem praetor
manente patria potestate ad actionem admittendum
probaverit, ei patri familias ultionem iniuriarum sua-
rum eripi et transferri ad patrem, qui eum, quantum in
ipso est, omiserit, aut, quod est indignius, ad heredes

1) neque erit necesse . . . sufferendam *Trib.*

1) cognitorem *Ulp.*, *cf. fr.* 305. 2) cognitoris *Ulp.*

patris, ad quos non pertinere iniuriam filio familias factam procul dubio est.

1366. Si libertus in ius vocaverit contra (2. 4) 12 praetoris edictum filium patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet: probandum est absente patre subveniendum esse filio qui in potestate est et ei poenalem in factum actionem, id est quinquaginta aureorum,[1] adversus libertum competere.

1367. Interdictum quod vi aut clam (43. 24) 19 competere filio familias colono arboribus succisis Sabinus ait.

*

1368. [2]'Probrum' et obprobrium idem (50. 16) 42 est. probra quaedam natura turpia sunt, quaedam civiliter et quasi more civitatis. ut puta furtum, adulterium natura turpe est: enimvero tutelae damnari hoc non natura probrum est, sed more civitatis: nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

1369. [3]Multi non notae causa exhere- (28. 2) 18 dant filios nec ut eis obsint, sed ut eis consulant, ut puta impuberibus eisque fideicommissam hereditatem dant.

*

v. Paul. fr. 702 (*lib. LVII ad edict.*). (29. 2) 56

LIBER LVIII.

[*Qui nisi sequantur ducantur* (*E. XXXVI*) 1.]

[*De iudicatis* (*E.* 198)].

1370. Si se non optulit procurator,[4] (42. 1) 4 pr.—§ 2 iudicati actio in eum denegabitur et in dominum dabitur: si se optulit, in ipsum dabitur. optulisse autem se liti videtur non is, qui in rem suam procurator[4] datus sit: nam hic alia ratione recusare iudicati actionem non potest, quia hic non in alienam, sed in suam 1 rem procurator[4] factus est. Tutor quoque vel curator in ea condicione sunt, ut non debeant videri se liti optulisse, idcircoque debet denegari in eos iudicati 2 actio. Actor municipum potest rem iudicatam recusare: in municipes enim iudicati actio dabitur.

1371. Ait praetor: 'condemnatus ut (42. 1) 4 § 3. 4 pecuniam solvat'. a iudicato ergo hoc exigitur, ut pecuniam solvat. quid ergo, si solvere quidem paratus non sit, satisfacere autem paratus sit, quid dicimus? et ait Labeo debuisse hoc quoque adici 'neque eo nomine satisfaciat': fieri enim posse, ut idoneum expromissorem habeat. sed ratio pecuniae exigendae haec fuit, quod noluerit praetor obligationes ex obligationibus fieri: idcirco ait 'ut pecunia solvatur'. ex magna tamen et idonea causa accedendum erit ad Labeonis 4 sententiam. Si ex conventione litigantium cautum sit post rem iudicatam ei, cui quis condemnatus est, eveniet, ut hic et retendatur, si modo novatio intercessit.

Si in stipulatum iudicatum novationis (39. 5) 17 causa deductum sit et stipulatio donationis causa accepto lata, dicendum est locum liberationem habere.

Ceterum si non novandi causa id (42. 1) 4 § 4—6 factum est, manebit ordo exsecutionis. sed et si pignora accepta sint vel fideiussores in rem iudicatam, consequens erit dicere non cessare exsecutionem, quippe cum accesserit aliquid rei iudicatae, non sit a re iudicata recessum. idem observandum est in eo, cuius 5 procurator[1] condemnatus est. [2]Si quis condemnatus sit, ut intra certos dies solvat, unde ei tempus iudicati actionis computamus, utrum ex quo sententia prolata est an vero ex eo, ex quo dies statutus praeteriit? sed si quidem minorem diem statuerit iudex tempore legitimo, repletur ex lege, quod sententiae iudicis deest: sin autem ampliorem numerum dierum sua definitione iudex amplexus est, computabitur reo et legitimum 6 tempus et quod supra id iudex praestitit. Condemnatum accipere debemus eum, qui rite condemnatus est, ut sententia valeat: ceterum si aliqua ratione sententia nullius momenti sit, dicendum est condemnationis verbum non tenere.

1372. [3]Solvisse accipere debemus (42. 1) 4 § 7. 8 non tantum eum, qui solvit, verum omnem omnino, qui ea obligatione liberatus est, quae ex causa iudicati 8 descendit. Celsus scribit, si noxali condemnatus eum servum, in quo usus fructus alienus est, noxae dedisti, posse tecum adhuc agi iudicati: sed si usus fructus interierit, liberari ait.

1373. Qui duos homines in iudicio sisti (2. 6) 4 promisit,[4] si alterum exhibet, alterum non, ex promissione non videtur eos stetisse, cum alter eorum non sit exhibitus.

1374. [5]Verbo 'victus' continentur, quae (50. 16) 43 esui potuique cultuique corporis quaeque ad vivendum homini necessaria sunt. vestem quoque victus habere vicem Labeo ait.

In 'stratu' omne vestimentum contineri (50. 16) 45 quod iniciatur Labeo ait: neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium, περίστρωμα. in victu ergo vestem accipiemus non stragulam, in stratu omnem stragulam vestem.

[*De confessis et indefensis* (*E.* 199)].

1375. Non fatetur qui errat, nisi ius igno- (42. 2) 2 ravit.

1376. Is, qui bonis cessit, ante rerum ven- (42. 3) 3 ditionem utique bonis suis non caret: quare si paratus fuerit se defendere, bona eius non veneunt.

LIBER LIX.

[*Qui nisi sequantur ducantur* (*E. XXXVI*) 2.]

[*De his qui pro iudicatis habentur*[6] (*E.* 200)].

1377. Ait praetor: 'cuius de ea re iuris- (42. 1) 5 pr. dictio est'. melius scripsisset: 'cuius de ea re notio est': etenim notionis nomen etiam ad eos pertineret, qui iurisdictionem non habent, sed habent de quavis alia causa notionem.

1378. 'Pronuntiatum' et 'statutum' (50. 16) 46 pr. idem potest: promiscue enim et pronuntiasse et statuisse solemus dicere eos, qui ius habent cognoscendi.

1379. Si iudex aliquem sic condemnet, (42. 1) 5 § 1

1) id est . . . aureorum *Trib.* 2) *Videntur haec iungenda esse cum fr.* 1351 § 13. 3) *Haec quoque aliqua ratione ad iniurias pertinere verisimile est. Quaeritur fortasse, an cum eo, qui aliquem a patre exheredatum esse falso dixerit, possit agi iniuriarum.* 4) cognitor *Ulp.*

1) cognitor *Ulp.* 2) *Videtur praetor dixisse:* 'condemnatus ut pecuniam solvat intra dies iustos'. 3) *Edictum post superiora haec fere habuisse puto:* 'eum, qui ita non solverit, si . . . (*cf. Lenel p.* 329), duci iubebo'. 4) duos . . . promisit] pro duobus vindex extiterit *Ulp.?* 5) *cf.* (42. 1) 34, *Lenel p.* 329. 6) *qui scilicet extraordinaria cognitione condemnati sunt.*

ut, quod habet ex testamento vel codicillis Maevii, restitueret Titio, sic accipiendum est, quasi quantitatem nominavit, quae testamento vel codicillis relicta est. sed et si fideicommissum sine scriptura pronuntiatum, idem erit probandum.

[*Qui neque sequantur neque ducantur* (*E. XXXVII.* 201)].

1380. [1]Is qui bonis cessit si quid postea (42. 3) 4 1 adquisierit, in quantum facere potest convenitur. Sabinus et Cassius putabant eum qui bonis cessit ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari.

1381. 'Matrem familias' accipere de- (50. 16) 46 § 1 bemus eam, quae non inhoneste vixit: matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina: nam neque nuptiae neque natales faciunt matrem familias, sed boni mores.

[*Quibus ex causis in possessionem eatur* (*E. XXXVIII*) 1.]

1382. [*Lege Iulia de vi tenetur, qui homini-* (48. 6) 4 *bus armatis possessorem domo agrove suo aut navi sua deiecerit expugnaverit*] utive id staret, homines commodaverit.

1383. Bonorum appellatio aut naturalis (50. 16) 49 aut civilis est. naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est beatos faciunt: beare est prodesse. in bonis autem nostris computari sciendum est non solum, quae dominii nostri sunt, sed et si bona fide a nobis possideantur vel superficiaria sint. aeque bonis adnumerabitur etiam, si quid est in actionibus petitionibus persecutionibus: nam haec omnia in bonis esse videntur.

[*Quod cum pupillo contractum erit etc.* (*E.* 203)].

1384. [2]Apud Iulianum quaeritur, si com- (42. 4) 3 munem rem cum Titio pater pupilli habuerit et communi dividundo iudicio pupillus non defendatur nihilque erit, cuius nomine propter personam patris condemnatio fieri debeat: utrum venire bona patris oporteat an vero rei servandae causa possideantur. et ait Iulianus, si quidem pater aliquos fructus percepit aut fecerit rem deteriorem, bona eius venire possunt: si vero nihil sit, propter quod patris bona veneant, pupilli possideri. Marcellus autem notat perquam iniquum esse eum, qui nihil cum pupillo contraxit, expectare eius pubertatem. quae sententia habet rationem: ideoque cum contractus ex persona patris descendat, dicendum erit non esse 1 exspectandam pupilli pubertatem. Contractum cum pupillo potest dici et si cum servo eius contractum sit: competit enim adversus eum de peculio actio. unde probandum est ex omnibus causis, ex quibus adversus pupillum actio datur, hoc idem servandum. et facilius erit hoc probandum in servo, qui in rem domini vertit aut iussu eius[3] aut si institoria cum eo agi possit. 2 Ego puto: et si cum tutore eius contractum est, ex qua causa actio in pupillum datur, magis est, ut edicto 3 locus sit, quasi cum eo contractum sit. Si pupillus heres extiterit alicui exque ea causa legata debeat, videndum est, an huic edicto locus sit: magisque est, ut Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri esseque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant: etenim videtur impubes contrahere, cum adiit hereditatem.

1385. Haec autem locum habent, quo- (42. 4) 5 pr. tiens pupillus non defendatur a quocumque, sive a tutore vel curatore,[1] sive habeat tutorem pupillus sive non habeat: ceterum si existat aliquis, qui defendere sit paratus, cessabit rei servandae causa possessio.

1386. [2]Generaliter quotienscumque non fit (26. 7) 10 nomine pupilli quod quivis pater familias idoneus facit, non videtur defendi: sive igitur solutionem sive iudicium sive stipulationem detrectat, defendi non videtur.

1387. Non defendi pupillum constare (42. 4) 5 § 1 debet liquereque praetori, ut sic permittat bonorum possessionem. hoc autem constare debet sic: evocandi sunt ad praetorem tutores pupilli, ut defendant: si autem non habet tutores, requirendi cognati vel adfines et si qui alii forte sunt, quos verisimile est defensionem pupilli pupillae non omissuros vel propter necessitudinem vel propter caritatem vel qua alia ratione: liberti etiam si qui sunt idonei, evocandi exquirendaque defensio. si aut negent se defendere aut non negent, sed taceant, tunc praetor possessionem dabit, tamdiu scilicet, quoad non defendatur: si defendi coeperit pupillus vel pupilla, desinet possideri. idem est et in furioso.

1388. Ait Praetor: 'si is pupillus in (42. 4) 5 § 2. 3 suam tutelam venerit eave pupilla viripotens fuerit et recte defendetur: eos, qui bona possident, de posses-3 sione decedere iubebo'. Recte defendi quid sit, videamus, utrum tantum copiam sui facere et ad suscipiendum iudicium paratum esse an vero et satisdare omnimodo. et quidem non solum ipsis se defendere volentibus hoc edictum scriptum est, sed in rem: et 'recte defendetur' hoc est vel a se vel ab alio quocumque. sed si alius defendat, erit necessaria satisdatio, si ipse, non puto necessariam satisdationem. ergo oblata defensione deici poterit interdicto reddito.

1389. Fulcinius existimat creditores rei (42. 4) 7 pr. servandae causa missos in possessionem ex his rebus ali non debere.

[*Qui fraudationis causa latitabit* (*E.* 204)].

1390. Praetor ait: 'qui fraudatio- (42. 4) 7 § 1—19 nis causa latitabit, si boni viri arbitratu non defende-2 tur, eius bona possideri vendique iubebo'.[3] Cum hoc edictum locum habeat, non sufficit latitare, sed et necesse est fraudationis causa id fieri: neque quod fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad possessionem et venditionem, sed oportet fraudationis causa latitare. et est frequentissima haec causa pos-3 sessionis: nam in usu latitantium bona possidentur. Si quis possederit bona alicuius quasi latitantis, qui non latitabat, et vendiderit, consequens erit dicere 4 venditionem bonorum secutam nullius momenti esse. Quid sit autem latitare, videamus. latitare est non, ut Cicero definit, turpis occultatio sui: potest enim quis latitare non turpi de causa, veluti qui tyranni crudelitatem timet aut vim hostium aut domesticas 5 seditiones. Sed is, qui fraudationis causa latitet, non tamen propter creditores, etsi haec latitatio credi-

1) *cf. C.* (7. 71) 1. 2) *Ad v.* 'Quod cum pupillo contractum erit'. 3) aut iussu eius *gloss.?*

1) sive a tutore vel curatore *gloss.* 2) libro quadragensimo (*pro* quinquagensimo) nono *inscr. F.* 3) ex edicto possideri proscribi venirique iubebo *Ulp.*, *cf. Prob.* 5, 24.

tores fraudet, in ea tamen erit causa, ne hinc possideri
bona eius possint, quia non hoc animo latitet, ut fraudet
creditores: animus enim latitantis quaeritur, quo animo
6 latitet, ut fraudet creditores an alia ex causa. Quid
ergo, si duas causas latitandi habuit vel plures, inter
quas etiam fraudandi creditores? an venditio recte
procedat? et puto probandum, si plures causae sint
latitationis, inter quas est et fraudationis causa, nocere
7 debere posseque hinc bona vendi. Quid si adversus
quosdam occultare se consilium non est, adversus quos-
dam est, quid dicemus? et rectissime Pomponius scribit
non adversus omnes latitationem exigendam, sed ad-
versus eum, quem quis decipere et fraudare latitatione
destinat. utrum ergo omnes bona eius vendere pos-
sunt, quia latitat, hoc est etiam hi, adversus quos non
latitat, quia verum est eum latitare,[1] an vero is solus,
adversus quem latitat? et quidem verum est eum lati-
tare et fraudationis causa latitare, etsi non adversus
me latitet: sed illud spectandum Pomponius putat, an
adversus me, eumque solum posse hinc venditionem
8 impetrare, adversus quem latitetur. Latitare autem
est cum tractu aliquo latere, quemadmodum factitare
9 frequenter facere. Adeo autem latitatio animum et
affectum occultantis se desiderat, ut recte dictum sit
furiosum hinc venditionem pati non posse, quia non
10 se occultat, qui suus non est. Plane si non defen-
datur furiosus, curatorem ei dandum, aut bona eius
ut possideantur, nominatim permittendum est. Labeo
autem scribit, si non inveniatur curator vel defensor
furiosi, sed et si curator datus eum non defendat, tunc
removendum eum et oportere praetorem dare curato-
rem aliquem ex creditoribus, ut non amplius, quam
necesse est, ex bonis furiosi veneat: eaque servanda
Labeo ait, quae solent servari, cum venter in possessio-
11 nem mittitur. Plane interdum bona eius causa
cognita vendenda erunt, si urgueat aes alienum et
dilatio damnum sit allatura creditoribus, ita autem
vendenda, ut quod supersit, furioso detur, quia hominis
eius status et habitus a pupilli condicione non multum
12 abhorret: quod quidem non est sine ratione. Idem-
que et in prodigo dicendum est ceterisque, qui cura-
torum ope iuvantur: nec enim quisquam proprie lati-
13 tare eos dixerit. Illud sciendum est posse quem
in eadem civitate esse et latitare, et in alia civitate et
non latitare. etenim qui in alia civitate sit copiamque
sui faciat in publico ibique pareat, an latitet, videamus.
et hodie hoc iure utimur, ut sive quis eodem loci agat
sive peregre agat, si tamen occursum creditoris evitet,
latitare videatur. denique eum quoque, qui in foro
eodem agat, si circa columnas aut stationes se occultet,
videri latitare veteres responderunt, et posse quem ad-
versus alterum latitare, adversus alterum non. constat
autem, ut ipse eius possit bona vendere, adversus
14 quem latitat.[2] Si in diem vel sub condicione de-
bitor latitet, antequam dies vel condicio veniat, non
possunt bona eius venire: quid enim interest, debitor
quis non sit an nondum conveniri possit? nam et si
non sit debitor, idem dicemus. idem erit dicendum et
si quis habeat quidem actionem, sed talem, quae per
15 exceptionem repellitur. Si quis actione de peculio
filii vel servi nomine conveniri possit, si latitet, eo iure
utimur, ut possint bona eius possideri et venire, tametsi

1) quia verum est eum latitare *gloss.?*
2) constat . . . latitat *gloss.*

nihil fuerit in peculio, quia esse potest et rei iudicatae
tempus spectamus, utrum sit an non sit, et quod teneat
16 actio, etiam si nihil in peculio fuerit. Item videa-
mus, si quis adversus in rem actionem latitet, an bona
eius possideri venumque dari possint. extat Neratii
sententia existimantis bona esse vendenda: et hoc re-
17 scripto Hadriani continetur, quo iure utimur. Celsus
autem Sexto respondit, si fundum, quem petere volo,
Titius possideat neque absens defendatur, commodius
se existimare in fundi possessionem mittendum quam
bona eius possideri. hoc adnotandum est Celsum con-
18 sultum non de latitante, sed de absente. Idem
Celsus existimat, si is, a quo hereditatem petere velim,
latitat, commodissime fieri posse, ut in possessionem
mittar rerum, quas pro herede vel pro possessore possi-
det: sed si dolo fecit, quo minus possideret, bona eius
19 possidenda et vendenda sunt. Divus quoque Pius
in persona eius, qui hereditatem possidens copiam sui
non faciebat, rescripsit in possessionem rerum heredi-
tariarum adversarium inducendum: in quo rescripto et
fructum percipere iussit eum, qui per nimiam contu-
maciam possessoris hereditatis, ut lucro eius cedat, in
possessionem inductus est rerum hereditariarum.

1391. [1]Recte defendi hoc est iudicium ac- (5.1)63
cipere vel per se vel per alium, sed cum satisdatione:
nec ille videtur defendi, qui quod iudicatum est non
solvit.

LIBER LX.

[*Quibus ex causis in possessionem eatur*
(*E. XXXVIII*) 2.]

[*Qui absens iudicio defensus non fuerit*
(*E.* 205)].

1392. Minor viginti quinque annis si de- (3.3)51
fensor existat, ex quibus causis in integrum restitui
possit, defensor idoneus non est, quia et ipsi et fide-
iussoribus[2] eius per in integrum restitutionem succurri-
1 tur. Quoniam tamen defendere est eandem vicem
quam reus subire, defensor mariti in amplius quam
2 maritus facere possit non est condemnandus. Is qui
suscepit defensionem, etsi locupletissimus sit,

non videtur defendere, nisi satisdare fuerit (3.3)53
paratus.

1393. Heres absens ibi defendendus est, (5.1)19
ubi defunctus debuit, et conveniendus, si ibi invenia-
1 tur, nulloque suo proprio privilegio excusatur. Si
quis tutelam vel curam vel negotia vel argentariam vel
quid aliud, unde obligatio oritur, certo loci administra-
vit: etsi ibi domicilium non habuit, ibi se debebit
defendere et, si non defendat neque ibi domicilium
2 habeat,[3] bona possideri patietur. Proinde et si
merces vendidit certo loci vel disposuit vel comparavit:
videtur, nisi alio loci ut defenderet convenit, ibidem
se defendere. numquid dicimus eum, qui a mercatore
quid comparavit advena, vel ei vendidit quem scit
inde confestim profecturum, non oportet ibi bona pos-
sideri, sed domicilium sequi eius? at si quis ab eo qui
tabernam vel officinam certo loci conductam habuit,
in ea causa est ut illic conveniatur: quod magis habet

1) libro quadragensimo (*pro* quinquagensimo) nono *inscr. F.* *Pertinere haec videntur ad edicti verba:* 'si boni viri arbitratu non defendetur'. *Ad edictum praecedens* (*E.* 203) *haec non spectare apparet ex fr.* 1388 § 3. 2) sponsoribus *Ulp.* 3) neque . . . . habeat *gloss.?*

rationem. nam ubi sic venit ut confestim discedat,
quasi a viatore emptis, vel eo qui transvehebatur, vel
eo qui παραπλεῖ, emit: durissimum est, quotquot locis
quis navigans vel iter faciens delatus est, tot locis se
defendi. at si quo constitit, non dico iure domicilii,
sed tabernulam pergulam horreum armarium officinam
conduxit ibique distraxit egit: defendere se eo loci
3 debebit. Apud Labeonem quaeritur, si homo pro-
vincialis servum institorem vendendarum mercium
gratia Romae habeat: quod cum eo servo contractum
est, ita habendum atque si cum domino contractum
4 sit: quare ibi se debebit defendere. Illud sciendum
est eum, qui ita fuit obligatus ut in Italia solveret, si
in provincia habuit domicilium, utrubique posse con-
veniri et hic et ibi: et ita et Iuliano et multis aliis
videtur.

1394. Si minor viginti quinque annis, qui (42.5)5
habet curatores, a curatoribus non defendatur nec
alium defensorem inveniat, bonorum venditionem pa-
titur, etsi non latitet, licet non fraudationis causa lati-
tare videtur, qui sui non est idoneus defensor.

[*Cui heres non extabit* (*E.* 207)].

1395. Si quis intestatus decedens codi- (40.5)2
cillis dedit libertates neque adita sit ab intestato here-
ditas, favor constitutionis divi Marci[1] debet locum
habere et hoc casu, quae iubet libertatem competere
servo et bona ei addici, si idonee creditoribus caverit
de solido, quod cuique debetur, solvendo.

[2]Ergo quamdiu incertum sit, utrum existat (40.5)4
successor an non, cessabit constitutio: cum certum esse
1 coeperit, tunc erit constitutioni locus. Si is qui in
integrum restitui potest abstinuerit se hereditate, an,
quamdiu potest in integrum restitui, existimamus con-
stitutionem cessare, quia non est certum ab intestato
neminem successorem exstare? est tamen verius ad-
2 mittendam constitutionem. Quid ergo, si post ad-
dictionem libertatium conservandarum causa factam in
integrum sit restitutus? utique non erit dicendum re-
3 vocari libertates, quae semel competierunt. Illud
videamus, utrum praesentes esse debent qui libertatem
acceperunt an vero non: et cum invitis illis possunt
bona propter libertatem addici, utique etiam absenti-
4 bus. Quid ergo, si quidam praesentes sint, quidam
absentes? videamus, an etiam absentibus competat
libertas. et potest dici exemplo aditae hereditatis com-
5 petere libertatem etiam absentibus. Si ex die data
sit libertas, an dies exspectandus sit? et puto exspectan-
dum: ante ergo non addicentur. quid deinde, si sub
condicione data sit libertas? et si quidem aliquae pure,
aliquae sub condicione, utique addici statim possunt:
si omnes sub condicione, quid consequens erit dicere?
utrum exspectandum, ut condicio existat, an vero sta-
tim addicimus, tunc demum competitura libertate, si
exstiterit condicio? quod magis erit probandum. ad-
dictis itaque bonis directae libertates pure datae sta-
tim competunt, ex die, cum dies venerit, condicionales,
cum condicio extiterit: nec erit ab re existimare etiam
pendente condicione libertatium, licet omnes sub con-
dicione datae sint, constitutionem locum habere: ubi
enim libertatis spes est, ibi dicendum est vel modica
data occasione, quod sine damno creditorum futurum
6 est, addictionem admittendam. Si sub condicione
dandorum decem libertas data sit, sive heredi dare
iussus sit qui libertatem accepit sive non sit dictum
cui, an dando ei cui bona addicenda sunt perveniat
ad libertatem, quaeri potest: et magis est, ut ei dare
debeat, cui bona addicta sint, quasi translata condicio
videatur. certe si alii quam heredi dare iussus sit,
7 ipsi, cui iussus est, dabit. Si qui fideicommissam
libertatem acceperunt, non statim ubi addicta bona
sunt liberi sunt, sed fideicommissam libertatem pos-
sunt consequi, hoc est manumittendi sunt ab eo, cui
8 addicta bona sunt. Addici ita demum bona voluit,
si idonee creditoribus cautum fuerit de solido, quod
cuique debetur. ergo cavendum est idonee. quid est
idonee? satisdato utique aut pignoribus datis. sed si
ei fides habita fuerit promittenti sine satisdatione,
9 idonee cautum videbitur. Creditoribus caveri quem-
admodum debet, utrum singulis an vero omnium no-
mine uni ab ipsis creato? et oportet officio iudicis
constitui convenire creditores unumque creare, cui
10 caveatur omnium nomine. Illud videndum: ante
caveri debet creditoribus et sic addici bona, an vero
sub condicione haec sunt addicenda, si fuerit cautum?
et puto sic comprehendendum decreto 'si omnia ex
11 constitutione divi Marci facta sint'. 'De solido'
utique sic accipiemus 'de sorte et usuris debitis'.
12 Hi, qui ad libertatem pervenerunt, quorum liberti
fiant, constitutio ostendit, ut qui directam libertatem,
orcini erunt liberti, nisi forte is qui addici sibi bona
desiderat ita velit addici, ut etiam hi, qui directam
13 libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant. Qui autem
volunt ipsius liberti fieri, utrum manumittendi sint ab
eo an vero ipsa addictione hoc comprehendendum hac
condicione sibi addici bona, ut hi etiam, qui directam
libertatem acceperunt, ipsius fiant liberti? et puto hoc
esse probandum, ut ipsa addictione hoc comprehen-
datur: idque verba quoque constitutionis admittunt.
14 Cum autem servus libertatem nactus est, utique
etiam tutelam eius habebit is cui bona addicta sunt.
15 Si alienos servos rogaverat heredem manumittere,
utrum dicimus constitutionem locum habere an vero
cessabit constitutio? magisque est, ut locus sit consti-
tutioni: addictis enim bonis redimere et praestare
16 libertatem cogitur a praetore. Si non heres, sed
legatarius rogatus fuerit manumittere, numquid cesset
constitutio, quod legatis non debitis nec libertates pos-
sunt deberi? magisque est, ut idem favor sit: omnibus
enim generaliter voluit libertatem praestare, quibus
17 competeret, si hereditas adita fuisset. Eadem con-
stitutio prospexit, ut, si fiscus[1] bona admiserit, aeque
libertates competant: ergo sive iacent bona fisco sper-
nente sive adgnoverit, constitutio locum habet. cete-
rum si alia ratione adgnoscat, apparet cessare debere
constitutionem: quare et si caducis legionis[2] bona
18 delata sint, idem erit probandum. Item si minor
viginti annis dedit libertatem, dicemus non competere,
nisi si fideicommissam: haec enim competeret, si modo
potuit causam probare minor viginti annis, si vivus
19 manumitteret. Si in fraudem creditorum libertas
data sit ab eo, qui mortis tempore solvendo non est,
an competat? et si quidem fiscus bona non adgnoverit,

---

1) *cf. I.* (3. 11) 1. 3. 2) *ad pr.* — § 2 *cf. I.* (3. 11) 4. 5.

1) *Ulpianum et hic et in his quae sequuntur* (§§ 19. 20) *etiam aerarium non omisisse apparet ex praefectorum aerario mentione facta* (§ 20). *Verba constitutionis* — *I.* (3. 11) 1 — *haec fere fuisse suspicor: '. . . si populus aut fiscus bona agnoscere voluerit: et praefecti aerario et hi rel.'* 2) caducariis legibus *scr.* (*Cuiac.*)

forte competet libertas, quia solidum creditoribus offertur: atquin si adita hereditas fuisset, non competeret. certe si fiscus adgnovit hereditatem, facilius probabitur cessare libertatem, nisi si quis verba constitutionis secutus dixerit ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac condicione bona voluit, ut libertates competant. si quis autem exemplum aditae hereditatis fuerit secutus, directae libertates non competent, si consilium et eventus fuerit fraudandorum creditorum: nec fideicommissae praestabuntur, si eventu fraudentur credi-
20 tores. Si bona fuerint a fisco non adgnita eaque addicta libertatis conservandae gratia, an possit fiscus postea adgnoscere? et magis est, ne possit. plane si non certioratis praefectis aerario[1] bona fuerunt libertatis conservandae causa addicta, videndum est, an constitutioni locus sit. et si quidem talia fuerunt, ut adgnosci deberent, addictio cessat: si vero non fuerunt,
21 addictioni locus est. Is autem cui bona addicta sunt bonorum possessori adsimilari debet et secundum
22 hoc et iura sepulchrorum poterit habere. Item videamus, an conveniri a creditoribus possit hereditariis actionibus an vero non nisi ex cautione quam interposuit? magisque est, ut non aliter conveniatur quam
23 ex ea cautione quam interposuit. Si duobus pluribusve addicta fuerint bona, et communem rem et communes libertos habebunt et secum familiae herciscundae iudicio experientur.

[*De iure deliberandi* (*E.* 208)].

1396. Si servus fuerit heres institutus, uti- (28.8) 1
que non ipsi praestituimus tempus ad deliberandum, sed ei cuius servus est, quia pro nullo isti habentur apud praetorem. itemque si plurium servus sit, utique
1 omnibus dominis praestituemus. Ait praetor: 'si
2 tempus ad deliberandum petet, dabo'. Cum dicit tempus nec adicit diem, sine dubio ostendit esse in ius dicentis potestate, quem diem praestituat.

Nec non illud sciendum nonnumquam semel, (28.8) 3
nonnumquam saepius diem ad deliberandum datum esse, dum praetori suadetur tempus, quod primum aditus praestituerat, non suffecisse.

1397. [2]Aristo scribit non solum creditori- (28.8) 5
bus, sed et heredi instituto praetorem subvenire debere hisque copiam instrumentorum inspiciendorum facere, ut perinde instruere se possint, expediet nec ne
1 agnoscere hereditatem. Si maior sit hereditas et deliberat heres et res sunt in hereditate, quae ex tractu temporis deteriores fiunt, adito praetore potest is qui deliberat sine praeiudicio eas iustis pretiis vendere: qui possit etiam ea, quae nimium sumptuosa sint, veluti iumenta aut venalicia, item ea quae mora deteriora fiant,[3] vendere, quique praeterea curaturus sit, ut aes alienum quod sub poena vel sub pretiosis pignoribus debeatur, solvatur.

1398. Si diu incertum sit, heres extaturus (42.4) 8
nec ne sit, causa cognita permitti oportebit bona rei servandae causa possidere, et, si ita res urgueat vel condicio bonorum, etiam hoc erit concedendum, ut curator constituatur.

1399. Quamdiu institutus admitti potest, (29. 2) 69
substituto locus non est nec ante succedere potest quam sit remedium praetoris et circa denegandas primo actiones et circa praestituendum tempus substituto, quia intra diem primo praestitutum neque adire hereditatem potest neque pro herede gerere. is autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere. ergo exspectamus in singulis, ut prius eis deferatur hereditas: tunc deinde, posteaquam delata est, exspectamus diem praestitutum, intra quem diem nisi aut adeat aut pro herede gerat, denegamus ei actiones.

[*Si suus heres erit:* 1. *pupillus* (*E.* 209)].

1400. Ait praetor: 'Si pupilli pupillae no- (28.8) 7
mine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, et hoc datum sit: si iusta causa esse videbitur, bona interea deminui nisi
1 si causa cognita boni viri arbitratu vetabo'. Merito praetor impedit interim deminutionem, quamdiu no-
2 mine pupilli petitur tempus ad deliberandum. Quid sit autem 'deminui vetabo' videamus. his verbis praetor non tantum alienationem impedit, verum etiam actiones exerceri non patitur: est enim absurdum ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, et
3 ita Labeo scribit. In causae autem cognitione hoc vertetur, an iusta causa sit, ut deminuere praetor permittat. ergo et funeris causa deminui permittet, item eorum quae sine piaculo non possunt praeteriri. vescendi gratia aeque deminui permittet. sed et ubi urguet, ex aliis quoque causis permittere eum oportet, ut aedificia sarciantur, ne agri inculti sint, si qua pecunia sub poena debetur ut restituatur, ne pignora distrahantur. ex aliis quoque iustis causis praetor aditus deminutionem permittet: neque enim sine permissu eius debet deminutio fieri.

LIBER LXI.

[*Quibus ex causis in possessionem eatur* (*E. XXXVIII*) 3.]

[*Si suus heres erit:* 2. *pubes* (*E.* 210)].

1401. [1]Pro herede gerere videtur is, qui (29. 2) 20
aliquid facit quasi heres. et generaliter Iulianus scribit eum demum pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit: pro herede autem gerere non esse facti quam animi: nam hoc animo esse debet, ut velit esse heres. ceterum si quid pietatis causa fecit, si quid custodiae causa fecit, si quid quasi non heres egit, sed quasi alio iure dominus, apparet non videri pro herede gessisse.
1 Et ideo solent testari liberi, qui necessarii existunt, non animo heredis se gerere quae gerunt, sed aut pietatis aut custodiae causa aut pro suo. ut puta patrem sepelivit vel iusta ei fecit: si animo heredis, pro herede gessit: enimvero si pietatis causa hoc fecit, non videtur pro herede gessisse. servos hereditarios pavit iumenta aut pavit aut distraxit: si hoc ut heres, gessit pro herede: aut si non ut heres, sed ut custodiat, aut putavit sua, aut dum deliberat quid fecit, consulens ut salvae sint res hereditariae, si forte ei non placuerit pro herede gerere, apparet non videri pro herede gessisse. proinde et si fundos aut aedes locavit vel fulsit

1) certioratis *vocabulum suspicionem movet; sed praefectorum aerario, quorum nomen Iustiniani de suo non addidissent, Ulpianum ipsum aliqua ratione mentionem fecisse pro certo habeo.* 2) libro septuagesimo (*pro* sexagensimo) *inser. F.* 3) item ea quae . . . fiant *gloss.*

1) (29. 2) 57 *pr.*: Necessariis heredibus . . . etiam puberibus abstinendi se ab hereditate proconsul potestatem facit . . . ita, si se non inmiscuerint.

vel si quid aliud fecit non hoc animo, quasi pro herede gereret, sed dum ei, qui substitutus est vel ab intestato heres exstaturus, prospicit, aut res tempore perituras distraxit: in ea causa est, ut pro herede non gesserit,
2 quia non hoc animo fuerit. Si quid tamen quasi heres petit, sed ex his, quae ad heredem extraneum non transeunt, videamus, an oneribus se immerserit hereditariis. ut puta a liberto parentis operas petit: has heres extraneus petere non potuit, hic tamen petendo consequi potest. et constat pro herede eum non gessisse, cum petitio earum etiam creditoribus compe-
3 tat et maxime futurarum. Sed et qui in sepulchrum hereditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus, ut Papinianus ait: quae sententia humanior est, licet Iulianus contra scripserit.
4 Papinianus scribit filium heredem institutum qui se bonis paternis abstinuit volgo putare quosdam, si a statulibero pecuniam accepit, a creditoribus conveniendum, sive nummi peculiares fuerint sive non fuerint, quia ex defuncti voluntate accipitur, quod condicionis implendae causa datur. Iulianus autem et si non abstinuit, idem existimavit. ita demum autem pro herede gessisse ait Papinianus, si solus heres sit: ceterum si coheredem habeat et coheres adiit, non est cogendus, inquit, is qui accepit a statulibero actiones creditorum suscipere: nam cum se filius abstinet, idem debebit consequi iure praetorio, quod emancipatus consequitur qui hereditatem repudiavit: quo facto statuliber filio nominatim pecuniam dare iussus potuisset non heredi dando ad libertatem pervenire. itaque tunc pro herede geri dicendum esse ait, quotiens accipit quod citra nomen et ius heredis accipere non poterat.
5 Si sepulchri violati filius aget quamvis hereditarii, quia nihil ex bonis patris capit, non videtur bonis inmiscere: haec enim actio poenam et vindictam quam rei persecutionem continet.

1402. [1]'Nurus' appellatio etiam ad pronurum et ultra porrigenda est. (50. 16) 50

1403. [2]'Patroni' appellatione et patrona continetur. (50. 16) 52

1404. [3]Si servus communis vel uni ex dominis vel pluribus vel omnibus heres exstiterit necessarius, nullius eorum hereditate se poterit abstinere. (29. 2) 66

1405. [3]Si servum quis alienum ab hostibus redemerit et heredem eum cum libertate instituerit, magis puto fore eum liberum et necessarium heredem: nam cum scribit ei libertatem, vinculo suo resolvit. et in hoc solum redit iure postliminii, ut non iterum servus eius fiat, cuius erat antequam caperetur (hoc enim satis impium est), sed ut pristino domino suam aestimationem omnimodo offerat vel maneat ei obligatus, donec pretium solvat: quod libertatis favore
1 introductum est. Si quis hac lege emptus sit, ut intra certum diem manumittatur, et cum libertate heres institutus sit, an ei succurrendum sit, ut se abstineat, videamus. magisque est, ut, donec dies non exstiterit, possit ei necessarius heres effici et non possit sese abstinere: sin autem dies praeteritus fuerit, tunc non necessarius, sed voluntarius heres efficitur et potest se abstinere secundum exemplum eius, cui fideicommis-
2 saria libertas sub condicione debebatur. Si quis dederit nummos domino, ut manumittatur, puto huic omnimodo esse succurrendum. (29. 2) 71 pr. — § 2

1406. Praetor ait: 'si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur'. (29. 2) 71 § 3—9
4 Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amoverit, abstinendi bene-
5 ficium non habebit. Non dixit praetor 'si quid amoverit', sed 'si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea amoveretur': sive ergo ipse amoverit sive
6 amovendum curaverit, edictum locum habebit. Amovisse eum accipimus, qui quid celaverit aut interver-
7 terit aut consumpserit. Ait praetor 'quo quid ex ea amoveretur': sive autem una res sive plures fuerint amotae, edicto locus est, sive ex ea hereditate sint
8 sive ad eam hereditatem pertineant. Amovere non videtur, qui non callido animo nec maligno rem reposuit: ne is quidem, qui in re erravit, dum putat non esse hereditariam. si igitur non animo amovendi, nec ut hereditati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hereditariam, dicendum est eum amovisse
9 non videri. Haec verba edicti ad eum pertinent, qui ante quid amovit, deinde se abstinet: ceterum si ante se abstinuit, deinde tunc amovit, hic videamus an edicto locus sit magisque est, ut putem istic Sabini sententiam admittendam, scilicet ut furti potius actione creditoribus teneatur: etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex post delicto obligatur?

1407. Si quis suus heres, posteaquam se abstinuerit, tunc petat tempus ad deliberandum, videamus, an impetrare debeat: magisque est, ut ex causa debeat impetrare, cum nondum bona venierint. (28. 8) 8

. . . sed hoc [*ut sc. saepius tempus ad deliberandum detur*] impetrari non debet nisi ex magna causa. (28. 8) 4

[*Si heres suspectus non satisdabit* (*E.* 211)].

1408. [1]In dando tutore ex inquisitione et in eum inquiritur, qui senator est: et ita Severus rescripsit. (26. 5) 18

Suspectum tutorem eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit: enimvero tutor quamvis pauper est, fidelis tamen et diligens, removendus non est quasi suspectus. (26. 10) 8

[*De bonis possidendis proscribendis vendundis* (*E. XXXIX*) 1.]

1409. [2]Qui ex vico ortus est, eam patriam intellegitur habere, cui rei publicae vicus ille respondet. (50. 1) 30

1410. In venditionem bonorum etiam usus fructus venit, quia appellatione domini fructuarius quoque continetur. (42. 5) 8 pr.

[*De fructu praediorum vendendo locandove* (*E.* 214)].

1411. Si quis fructus ex praedio debitoris capi poterit, hunc creditor, qui in possessionem praedii missus est, vendere vel locare debet: sed hoc ita demum, si ante neque venierit neque locatus erit. nam si iam a debitore vel locatus erat vel venierat, servabit praetor venditionem et locationem a debitore (42. 5) 8 § 1

1) *cf. Gai.* 2,159 *v.* 'et in nuru'. 2) *cf. Gai.* 2,160: 'etiam ei qui in causa mancipii est, si cum libertate heres institutus sit'. 3) *Ad fr.* 1404. 1405 *cf.* (29. 2) 57 § 2.

1) *cf.* (42. 5) 31 § 1. 2) *De iurisdictione quaeri videtur.*

factam, etsi minoris distractum est vel locatum, nisi si in fraudem creditorum hoc fiat: tunc enim praetor arbitrium dat creditoribus, ut ex integro locationem vel venditionem faciant.

Praediorum urbanorum pensiones pro (22. 1) 36
fructibus accipiuntur.

De ceterarum quoque rerum fructibus (42. 5) 8 § 2—4
idem erit dicendum, ut, si qui locari possint, locentur,
puta mercedes servorum vel iumentorum ceterorumque,
3 quae possunt locari. De tempore locationis nihil
praetor locutus est et ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent, quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant vel locent,
scilicet sine dolo malo: ex culpa autem rei non fiunt.
4 Si unus sit, qui possideat bona, expeditum erit de
locatione: quod si non unus, sed plures sint, quis eorum debeat locare vel vendere, quaeritur. et si quidem convenit inter eos, expeditissimum est: nam et omnes possunt locare et uni hoc negotium dare: si vero non convenit, tunc dicendum est praetorem causa cognita eligere debere, qui locet vel vendat.

*

1412. [1]Qui sic solvit, ut reciperet, non (46. 3) 55
liberatur, quemadmodum non alienantur nummi, qui sic dantur, ut recipiantur.

LIBER LXII.

[*De bonis possidendis proscribendis vendundis* (*E. XXXIX*) 2.]

[*De administratione creditorum* (*E.* 215)].

1413. Praetor ait: 'Si quis, cum in pos- (42. 5) 9 pr.
sessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: sive, quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur: sive dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re iudicium in factum dabo'.

1414. Quod de fructibus ait, etiam (42. 5) 9 § 1—4
de ceteris, quaecumque ex re debitoris pervenerunt,
intellegendum est. et sane debuit hoc ita esse: quid
enim, si ex compromisso vel alio casu poenam conse-
cutus est? nam eam poenam, quam consecutus est,
2 praestare debet. Quod ait praetor 'sive quod im-
pensae nomine[2] sine dolo fecit, ei non praestabitur',
hoc eo spectat, ut, si quid ipse erogavit creditor, si
modo sine dolo malo erogavit, hoc ei praestetur: suffi-
cit igitur sine dolo erogasse, etiamsi nihil profuit ero-
3 gatio eius rei debitori. His verbis 'ad quem ea res
pertinet' etiam curator bonis distrahendis datus con-
tinebitur et ipse debitor, si contigerit, ne bona eius
veneant. et ipsi itaque creditori adversus hos dabitur
actio, quos enumeravimus, sive quid in fructibus per-
cipiendis erogavit sive in familia alenda curandave
praediis fulciendis vel reficiendis vel damno infecto
promittendo vel servo noxali iudicio defenso, si modo
non magis eum expedit dedere quam retinere: quod
si dedere expedit, consequens erit repetere eum non
4 debere. Generaliter etiam dicendum est, quidquid
impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit,
repetere eum posse: nam negotiorum gestorum agere non magis potest quam si socius commune aedificium fulsit, quia hic quoque creditor commune, non alienum negotium gessisse videtur.

Quod in fructus redigendos impensum (22. 1) 46
est, non ambigitur ipsos fructus deminuere debere.

1415. [1]Est praeterea quaesitum, si de- (42. 5) 9 § 5
teriora praedia facta fuerint sine dolo malo creditoris vel iura eorum amissa vel aedificia diruta vel exusta, item familiae pecorumque acta cura non sit aut possessio alii tradita, sine dolo tamen malo, an teneatur. et apparet eum non teneri, quia dolo malo caret, eritque melior eius condicio quam in pignore creditoris, qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet. eadem causa est curatoris bonorum: nam et is tenetur ut creditores.

1416. In eum quoque, qui neque loca- (42. 5) 9 § 6
vit fructum praedii neque vendidit, in factum actionem dat praetor et in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est, quia neque vendidit neque locavit. ceterum si tantum perceptum est, quantum perciperetur, si locatus vel distractus fructus esset, nihil ei imputabitur. praestat autem per id tantum temporis, quo in possessionem fuit vel ipse vel iussu eius alius, quoad inde de possessione discessum est: nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionem non venerit, neque illud, cur de possessione decesserit, cum voluntarium et suum potius negotium creditor gerat. aestimatio autem fit, quantum interest eius qui experitur.

1417. Hae actiones neque temporariae (42. 5) 9 § 7. 8
sunt et tam heredibus quam in heredes dabuntur
8 ceterosque successores. Si possessionis causa de-
terior facta esse dicetur dolo eius, qui in possessionem
missus sit, actio in eum ex dolo datur, quae neque
post annum neque in heredes ceterosque successores
dabitur, cum ex delicto oriatur poenaeque nomine
concipiatur.

Heredi autem dabitur, quia et rei con- (42. 5) 11
tinet persecutionem.

[*Si quis dolo malo fecerit etc.* (*E.* 216)].

1418. [2]Ait praetor: 'Si quis dolo malo (43. 4) 1
fecerit, quo minus quis permissu meo eiusve, cuius
ea iurisdictio fuit, in possessionem bonorum sit, in
eum in factum iudicium, quanti ea res fuit, ob quam
1 in possessionem missus erit, dabo'. Hoc edictum
summa providentia praetor proposuit: frustra enim in
possessionem mitteret rei servandae causa, nisi missos
tueretur et prohibentes venire in possessionem coer-
2 ceret. Est autem generale hoc edictum[3]: pertinet
enim ad omnes, qui in possessionem a praetore missi
sunt: convenit enim praetori omnes, quos ipse in pos-
sessionem misit, tueri. sed sive rei servandae causa
sive legatorum aut ventris nomine in possessionem
missi fuerint, habent ex hoc edicto in factum actio-
3 nem, sive doli sive aliter prohibuerint.[4] Haec actio
non tantum eum tenet, qui prohibuit quem venire in

1) *Possunt haec ad suum heredem* (*E.* 210) *referri, qui, dum deliberat, aes alienum hereditarium, quod sub poena forte debebatur, creditori ea condicione solverat, ut reciperet, si se non immiscuisset. Cf. fr.* 1401 § 1, 1397 § 1 *extr.*

2) nomine *gloss.*

1) *Ad v.* 'sive dolo malo eius deterior *rel.*'

2) libro septuagensimo (*pro* sexagensimo) secundo *inscr. F.*

3) *Interpolationem subesse patet: hoc enim edictum ad solam missionem rei servandae causa factam pertinere ipse Ulpianus in §o praecedente significaverat, cf. etiam* § 5. *Ne de utili quidem actione ex hoc edicto accommodanda ICtum egisse crediderim.*

4) sive doli sive aliter prohibuerint] *haec nescio utrum librario an compilatoribus debeantur.*

possessionem, sed etiam eum, qui possessione pulsus
est, cum venisset in possessionem: nec exigitur, ut vi
4 fecerit qui prohibuit. Si quis ideo possessione ar-
cuerit, quia rem suam putabat vel sibi nexam vel certe
non esse debitoris, consequens est, ut hoc edicto non
5 teneatur. Haec verba 'quanti ea res erit, ob quam
in possessionem missus erit' continent utilitatem credi-
toris, ut quantum eius interest possessionem habere,
tantum ei qui prohibuit condemnetur. proinde si ob
falsum creditum vel ob falsam petitionem missus est
in possessionem vel si exceptione summoveri potuit,
nihil ei debet prodesse hoc edictum, quia propter
6 nullam causam in possessionem missus est. Hoc
edicto neque pupillum neque furiosum teneri constat,
quia affectu carent. sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax non est: ceterum si iam doli
capax sit, contra erit dicendum. ergo et si tutor dolo
fecerit, in pupillum dabimus actionem, si modo sol-
vendo sit tutor: sed et ipsum tutorem posse conveniri
7 Iulianus scribit. Si domini vel patris voluntate pro-
hibitus quis sit a possessione, in ipsos dabitur actio,
8 quasi per alios hoc fecerint. Hanc actionem ex-
cepta legatorum missione[1] intra annum competere et
non postea sciendum est, cum sit poenalis, nec in heredes similesque personas dabitur, nisi in id quod ad eas pervenit: sed heredi similibusque personis dabitur. nam[2] cum prohibitus quis est legatorum vel fideicommissorum causa possessionem adipisci, tunc actio et perpetua est et in heredem dabitur, quia est in potestate successorum evitare interdictum satisdatione oblata.

[*De magistris faciendis etc.* (*E.* 217)].

1419. [3]Pridie kalendas Ianuarias magistratus neque ius dicere, sed nec sui potestatem facere consuerunt. [(2.12) 5

1420. [4]'Condicionales creditores' dicuntur et hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura, vel qui spem habent, ut competat. [(50. 16) 54

1421. 'Cognoscere instrumenta' est relegere et recognoscere: 'dispungere' est conferre accepta et data. [(50. 16) 56 pr.

Cum plures creditores in possessionem rerum debitoris mittantur, ne corrumpantur rationes, uni hoc negotium a creditoribus esse dandum, quem maior pars creditorum elegerit. ego puto creditoribus instrumentorum etiam ἀναγραφὴν facere, non ut describant ipsa corpora instrumentorum, sed quot sint, de qua re sint, subnotent sibi et quasi inventarium faciant: quod etiam universorum facere eis erit permittendum. praeterea nonnumquam praetor causa cognita etiam describere aliquid ex instrumentis creditoribus debebit permittere, si qua idonea causa inter- [(42. 5) 15
1 veniat. Utrum semel an etiam saepius recognitio et
dispunctio concedenda sit creditoribus, videamus. et ait Labeo amplius quam semel non esse concedendam: si quis tamen, inquit, iuraverit non calumniae causa se postulare neque habere quae dispunxerit, iterum ei faciendam potestatem ait nec amplius quam bis.

1422. [5]Dolus est, si quis nolit persequi quod persequi potest, aut si quis *nolit* quod exegerit solvere. [(17. 1) 44

1) excepta . . . . missione *Trib.* 2) sed *Ulp.* 3) *cf. Theophil.* 3, 12 *pr.*: προσίεσαν τῷ πραίτωρι. 4) *cf. Gai.* 3, 79: (praetor) iubet convenire creditores. 5) *cf. Paul. fr.* 719 § 1. *Videntur haec ad magistri officium pertinere.*

1423. Quod ipsis qui contraxerunt obstat, et successoribus eorum obstabit.[1] [(50. 17) 143

1424. [2]'Liberorum' appellatione continentur non tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui iuris sunt, sive virilis sive feminini sexus sunt exve feminini sexus descendentes. [(50. 16) 56 § 1

1425. [2]Consulari feminae utique consularem virum praeferendum nemo ambigit. sed vir praefectorius an consulari feminae praeferatur, videndum. [(1. 9) 1
putem praeferri, quia maior dignitas est in sexu vi-
1 rili. Consulares autem feminas dicimus consularium
uxores: adicit Saturninus etiam matres, quod nec usquam relatum est nec umquam receptum.

LIBER LXIII.

[*Quemadmodum a bonorum emptore etc.* (*E. XL*) 1.]

[*De Rutiliana actione* (*E.* 218)].

1426. Si ambo socii parem neglegentiam societati adhibuimus, dicendum est desinere nos invicem esse obligatos ipso iure compensatione neglegentiae facta. simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam neglegentiam exhibuerit, quae eadem quantitate aestimatur, compen- [(16. 2) 10
sationem factam videri et ipso iure invicem liberatio-
1 nem. Si quis igitur compensare[3] potens solverit,
2 condicere poterit quasi indebito soluto. Quotiens ex
maleficio oritur actio, ut puta ex causa furtiva ceterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie agitur, compensatio[4] locum habet: idem est et si condicatur ex
causa furtiva. sed et qui noxali iudicio convenitur,
3 compensationem[5] opponere potest. In stipulationibus
quoque quae instar actionum habent, id est praetoriis, compensatio[4] locum habet, et secundum Iulianum tam in ipsa stipulatione quam in ex stipulatu actione poterit obici compensatio.[4]

1427. In stipulatione damni infecti, quae aedium nomine interponitur, nisi in solidum[6] fuerit cautum, mittetur in possessionem. [(39. 2) 23

1428. Si cui legata sint centum ita, ut servum alienum redimat et manumittat, et bonis heredis[7] venditis partem, non totum persequatur, non alias debet consequi legatum, quam si caverit se manumissurum (sed hoc tunc demum, si largiatur portio quam accepit ad servi pretium paratusque sit dominus tanti eum vendere): alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli. [(40. 5) 7

1429. [8]Si quis cum filio familias contraxerit, duos habet debitores, filium in solidum et patrem dumtaxat de peculio. [(15. 1) 44

1430. [9]Sunt qui in id quod facere possunt conveniuntur, id est non deducto aere alieno. et quidem sunt hi fere. qui pro socio conveniuntur (socium autem omnium bonorum accipiendum est): item parens. [(42. 1) 16

1) *Obstabit igitur etiam magistro?* 2) *cf. Lenel, p.* 343. 3) deducere *Ulp.* 4) deductio *Ulp.* 5) deductionem *Ulp.* 6) *Non sufficit pro portione cautum esse.* 7) *Cave quid mutes.* 8) *Item creditor eius, cuius bona venierunt, duos habet debitores: ipsum in solidum, bonorum emptorem pro portione.* 9) *Quaeritur, an hoc beneficium etiam bonorum emptori et adversus eum competat.*

[*De privilegiariis creditoribus* (*E.* 219)].

1431. Fiscus cum in privati ius succedit, (49. 14) 6 privati iure pro anterioribus suae successionis temporibus utitur: ceterum posteaquam successit, habebit privilegium suum. sed utrum statim atque coepit ad eum pertinere nomen, an vero posteaquam convenit debitorem, an posteaquam relatum est inter nomina debitorum, quaeritur. et quidem usuras exinde petit fiscales, etsi breviores debeantur, ex quo convenit certum debitorem et confitentem. at in privilegio varie rescriptum est: puto tamen exinde privilegio esse locum, ex quo
1 inter nomina debitorum relatum nomen est. Quodcumque privilegii fisco competit, hoc idem et Caesaris ratio et Augustae habere solet.

1432. Quaesitum est, utrum ita demum (42. 5) 17 pr. privilegium habet funeraria, si is cuius bona veneunt funeratus sit, an etiam si proponas alium esse funeratum. et hoc iure utimur, ut quicumque sit funeratus, id est sive is, cuius de bonis agitur, sive quid is debuit, quod reddere eum, si viveret, funeraria actione cogi oporteret, privilegio locus sit parvique referre dicamus, qua actione hic sumptus repetatur, funeraria an familiae erciscundae an qua alia, dummodo sumptus funeris causa factus sit. quacumque igitur actione ob funeris sumptum utatur, etiam funerariam[1] ei competere. quare si in stipulatum funeris inpensa deducta est, dicendum est locum esse privilegio, si modo quis non abiciendi privilegii causa stipulatus est.

1433. Dotis appellatio non refertur ad ea (23. 3) 3 matrimonia, quae consistere non possunt: neque enim dos sine matrimonio esse potest. ubicumque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est.

Si sponsa dedit dotem et nuptiis (42. 5) 17 § 1, 19 pr. renuntiatum est, tametsi ipsa dotem condicit, tamen aequum est hanc ad privilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum est: idem puto dicendum etiam, si minor duodecim annis in domum quasi uxor deducta sit, licet nondum uxor sit: (19) dabimusque ex his causis ipsi mulieri privilegium.

1434. Si quis, cum tutor non esset, pro (42. 5) 19 § 1 tutore negotia gessit, privilegio locum esse manifestum est: nec interest, ipse debeat qui gessit sive heres eius ceterique successores. ipse autem pupillus habet privilegium, sed eius successores non habent. sed aequissimum erit ceteros quoque, quibus curatores quasi debilibus vel prodigis dantur,
1 idem privilegium competere. Sed si bonis (42. 5) 22 curator datus sit vel absentis vel ab hostibus capti vel dum deliberant scripti heredes de adeunda hereditate, non oportebit privilegium dari: non enim in eadem causa est.

Si ventri curator datus sit nec partus (42. 5) 24 pr. editus, privilegium cessabit.

1435. Divus Marcus ita edixit: 'Creditor, (42. 5) 24 § 1 qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, in pecunia, quae credita erit, privilegium exigendi habebit'. quod ad eum quoque pertinet, qui redemptori domino mandante pecuniam subministravit.[2]

Cum convenit, ut is, qui ad refectionem (20. 1) 20 aedificii credidit, de pensionibus iure pignoris ipse creditum recipiat, etiam actiones utiles adversus inquilinos accipiet cautionis exemplo, quam debitor creditori pignori dedit.

1436. In bonis mensularii vendundis (42. 5) 24 § 2 post privilegia potiorem eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam fidem publicam secuti deposuerunt. sed enim qui depositis nummis usuras a mensulariis acceperunt a ceteris creditoribus non separantur, et merito: aliud est enim credere, aliud deponere. si tamen nummi exstent, vindicari eos posse puto a depositariis et futurum eum qui vindicat ante privilegia.

1437. Eorum ratio prior est creditorum, (42. 5) 24 § 3 quorum pecunia ad creditores privilegiarios pervenit. pervenisse autem quemadmodum accipimus, utrum si statim profecta est ab inferioribus ad privilegiarios an vero et si per debitoris personam, hoc est si ante ei numerata sit et sic debitoris facta creditori privilegiario numerata est? quod quidem potest benigne dici, si modo non post aliquod intervallum id factum sit.

LIBER LXIV.

[*Quemadmodum a bonorum emptore etc.* (*E. XL*) 2.]

[*Quod postea contractum erit etc.* (*E.* 220)].

1438. Ait praetor: 'Quod postea con- (42. 5) 25 tractum erit, quam is, cuius bona venierint, consilium receperit,[1] fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur'.

1439. [2][*Tutoris dolus pupillo tunc nocet, cum* (26. 9) 4 *ex illius fraude locupletior pupillus factus est.*] At si extrinsecus aliquid tutor dolo admiserit, pupillo nihil nocere oportet.

[*De actionibus, quae ex ante gesto etc.* (*E.* 221)].

1440. Qui bonis suis cessit, si modicum (42. 3) 6 aliquid post bona sua vendita adquisivit, iterum bona eius non veneunt. unde ergo modum hunc aestimabimus, utrum ex quantitate eius quod adquisitum est an vero ex qualitate? et putem ex quantitate id aestimandum esse eius quod quaesiit, dummodo illud sciamus, si quid misericordiae causa ei fuerit relictum, puta menstruum vel annuum alimentorum nomine, non oportere propter hoc bona eius iterato venundari: nec enim fraudandus est alimentis cottidianis. idem et si usus fructus ei sit concessus vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

[*De Serviana actione* (*E.* 222)].

1441. [*Cum alter alteri pecuniam sine* (16. 2) 12 *usuris, alter usurariam debet, constitutum est a divo Severo concurrentis apud utrumque quantitatis usuras non esse praestandas.*] Idem iuris est non solum in privatis, verum etiam in causa fisci[3] constitutum. sed et si invicem sit usuraria pecunia, diversae tamen sint usurae, compensatio[4] nihilo minus locum habet eius quod invicem debetur.

1442. Si quis in testamento damnatus (34. 3) 15 est, ne a Titio debitore exigat, neque ipsum neque

1) funerariae privilegium *scr.?* 2) *cf. Papin. fr.* 645.

1) receperit] fraudandorum creditorum ceperit *Ulp.* (*Mommsen*). 2) *Ad v.* 'sciente eo qui contraxerit'. 3) *Videntur hoc loco defuncti bona cum his conferri, quae ad fiscum pervenerunt.* 4) deductio *Ulp.*

heredem eius potest convenire[1]: nam neque heredis heres agere neque ab heredis herede potest peti.[2] heredis autem heres potest damnari, ne exigat debitorem.

1443. Si operarum iudicio actum fuerit [38. 1) 29] cum liberto et patronus decesserit, convenit translationem heredi extraneo non esse dandam.[3] filio autem et si heres non extat et si lis contestata non fuerat, tamen omnimodo competit, nisi exheredatus sit.

[*De separationibus* (*E.* 223)].

1444. Sciendum est separationem [42. 6) 1 pr. — § 9]
1 solere impetrari decreto praetoris. Solet autem se-
paratio permitti creditoribus ex his causis: ut puta
debitorem quis Seium habuit: hic decessit: heres ei
extitit Titius: hic non est solvendo: patitur bonorum
venditionem: creditores Seii dicunt bona Seii sufficere
sibi, creditores Titii contentos esse debere bonis Titii
et sic quasi duorum fieri bonorum venditionem. fieri
enim potest, ut Seius quidem solvendo fuerit potueritque satis creditoribus suis vel ita semel, etsi non in
assem, in aliquid tamen satisfacere, admissis autem
commixtisque creditoribus Titii minus sint consecuturi,
quia ille non est solvendo aut minus consequantur,
quia plures sunt hic.[4] est igitur aequissimum creditores Seii desiderantes separationem audiri impetrareque a praetore, ut separatim quantum cuiusque credi-
2 toribus praestetur. Ex contrario autem creditores
Titii non impetrabunt separationem: nam licet alicui
adiciendo sibi creditorem creditoris sui facere deteriorem condicionem. atqui igitur adiit hereditatem debitoris mei, non faciet meam deteriorem condicionem
adeundo, quia licet mihi separationem impetrare, suos
vero creditores oneravit, dum adiit hereditatem quae
solvendo non est, nec poterunt creditores eius separa-
3 tionem impetrare. Sciendum est autem, etiamsi obligata res esse proponatur ab herede iure pignoris vel
hypothecae, attamen, si hereditaria fuit, iure separationis
hypothecario creditori potiorem esse eum, qui separationem impetravit: et ita Severus et Antoninus rescrip-
4 serunt. Sed etiam adversus fiscum et municipes im-
5 petraretur separatio. Quaesitum est, an interdum
etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem. sed nullum remedium est proditum: sibi enim
imputent, qui cum tali contraxerunt: nisi si extra ordinem putamus praetorem adversus calliditatem eius subvenire, qui talem fraudem commentus est: quod non
6 facile admissum est. Sed si quis suspectam hereditatem dicens compulsus fuerit adire et restituere hereditatem, deinde non sit cui restituat (ex quibus casibus
solet hoc evenire)[5]: et ipsi quidem desideranti succurri
sibi adversus creditores hereditarios subveniemus: hoc
et divus Pius rescripsit, ut perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. creditoribus quoque huiusmodi heredis desiderantibus hoc idem
praestandum puto, licet ipse non desideravit, ut quasi
7 separatio quaedam praestetur. Item videamus, si
quis heres parenti extiterit, cum esset impubes, deinde
intra pubertatem decesserit et substituti bona veneant,
qui impuberis hereditatem adiit, an patris creditores
possint separationem impetrare. et puto posse: hoc
amplius puto etiam impuberis creditores posse separationem adversus creditores heredis eius impetrare.
8 Secundum haec videamus, si Primus Secundum heredem scripserit, Secundus Tertium et Tertii bona veneant, qui creditores possint separationem impetrare.
et putem, si quidem Primi creditores petant, utique
audiendos et adversus Secundi et adversus Tertii creditores: si vero Secundi creditores petant, adversus
Tertii utique eos impetrare posse, adversus Primi autem
non posse. in summa Primi quidem creditores adversus
omnes impetrare possunt separationem, Secundi creditores adversus Primi non possunt, adversus Tertii pos-
9 sunt. Si filii familias bona veneant, qui castrense
peculium habet, an separatio fiat inter castrenses creditores ceterosque, videamus. simul ergo admittentur,
dummodo, si qui cum eo contraxerunt, antequam militaret, fortasse debeant separari: quod puto probandum. ergo qui ante contraxerunt, si bona castrensia
distrahantur, non possunt venire cum castrensibus creditoribus. item si quid in rem patris versum est, forte
poterit et creditori contradici, ne castrense peculium
inquietet, cum possit potius cum patre experiri.

[*Si filius familias castrense peculium habet,* [14. 6) 2] *cessat senatus consultum Macedonianum*] usque ad quantitatem castrensis peculii, cum filii familias in castrensi peculio vice patrum familiarum fungantur.

Illud sciendum est eos demum cre- [42. 6) 1 § 10 — 18]
ditores posse impetrare separationem, qui non novandi
animo ab herede stipulati sunt. ceterum si eum hoc
animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum
(quippe cum secuti sunt nomen heredis)[1] nec possunt
iam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt. sed et si usuras ab eo ea mente quasi eum
11 eligendo exegerunt, idem erit probandum. Item
quaeritur, si satis acceperunt ab eo, an impetrent separationem. et non puto: hi enim secuti sunt eum.
forte quem movebit: quid ergo, si satis non idoneum
acceperunt? et sibi imputent, cur minus idoneos fide-
12 iussores accipiebant. Praeterea sciendum est, posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta sunt, non
posse impetrari separationem: confusis enim bonis et
unitis separatio impetrari non poterit. quid ergo si
praedia extent vel mancipia vel pecora vel aliud quod
separari potest? hic utique poterit impetrari separatio
nec ferendus est, qui causatur bona contributa, cum
praedia contribui non possint, nisi ita coniunctae possessiones et permixtae propriis, ut impossibilem separationem effecerint: quod quidem perraro contingere
13 potest. Quod dicitur post multum temporis separationem impetrari non posse, ita erit accipiendum, ut
ultra quinquennium post aditionem numerandum sepa-
14 ratio non postuletur. De his autem omnibus, an
admittenda separatio sit nec ne, praetoris erit vel
praesidis notio, nullius alterius, hoc est eius, qui sepa-
15 rationem indulturus est. Si quis pignus ab herede
acceperit, non est ei concedenda separatio, quasi eum
secutus sit.[2] neque enim ferendus est, qui qualiterqualiter, eligentis tamen mente, heredis personam se-
16 cutus est. Quaesitum est, si forte sint plures cre-

1) *neque eum qui Titii heredisve eius bona emit: et sicut ipse heres damnatus agere non potest, ita nec is qui ipsius bona emit. Haec vel similia hoc loco exciderunt.* 2) *Referas haec ad fictionem* 'si heres esset', *quae in Serviana formula adhibetur.* 3) *ergo nec ei qui post patroni mortem eius bona emit.* 4) consequantur quia plures sint hic *gloss.* 5) ex quibus (quibusdam *scr.*) casibus solet hoc evenire *gloss.?*

1) quippe cum . . . heredis *gloss.*
2) quasi . . . sit *gloss.*

ditores, quidam secuti heredem, quidam non secuti, et
hi, qui heredem secuti non sunt, impetraverint separationem,
an eos secum admittant, qui secuti sunt. et
putem nihil eis prodesse: hos enim cum creditoribus
17 heredis numerandos. Item sciendum est vulgo placere
creditores quidem heredis, si quid superfuerit ex
bonis testatoris, posse habere in suum debitum, creditores
vero testatoris ex bonis heredis nihil. cuius rei
ratio illa est, quod qui impetravit separationem, sibi
debet imputare suam facilitatem, si, cum essent bona
idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi
separari, heredis autem creditoribus hoc imputari non
possit. at si creditores defuncti desiderent, ut etiam
in bonis heredis substituantur, non sunt audiendi: separatio
enim, quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis
separavit. si tamen temere separationem petierunt creditores
defuncti, impetrare veniam possunt, iustissima
18 scilicet ignorantiae causa allegata. Item sciendum
est necessarium heredem servum cum libertate institutum
impetrare posse separationem, scilicet ut, si non
attigerit bona patroni, in ea causa sit, ut ei quidquid
postea adquisierit separetur: sed et si quid ei a testatore
debetur.

LIBER LXV.

[*De curatore bonis dando* (*E. XLI*) 1.]

[*De constituendo curatore etc.* (*E.* 224)].

1445. De curatore constituendo hoc iure (42.7)2
utimur, ut praetor adeatur isque curatorem curatoresque
constituat ex consensu maioris partis creditorum,
vel praeses provinciae, si bona distrahenda in provincia
1 sunt. Quaeque per eum eosve, qui ita creatus creative
essent, acta facta gestaque sunt, rata habebuntur:
eisque actiones et in eos utiles competunt: et si quem
curatores mitterent ad agendum vel defendendum, uti
ius esset: nec ab eo satis, neque de rato neque iudicatum
solvi, nomine eius cuius bona veneant exigetur,
2 sed nomine ipsius curatoris qui eum misit. Si plures
autem constituantur curatores, Celsus[1] ait in solidum
eos et agere et conveniri, non pro portionibus. quod
si per regiones fuerint constituti curatores, unus forte
rei Italicae, alius in provincia, puto regiones eos suas
3 conservare debere. Quaeritur, an invitus curator
fieri potest: et Cassius scribit neminem invitum cogendum
fieri bonorum curatorem, quod verius est. voluntarius
itaque quaerendus est, nisi et magna necessitate
et imperatoris arbitrio hoc procedat, ut et invitus
4 crearetur. Nec omnimodo creditorem esse oportet
eum, qui curator constituitur, sed possunt et non cre-
5 ditores. Si tres curatores fuerint et unus ex his
nihil attigerit, an in eum, qui nihil tetigit, actio danda
est? et Cassius existimat modum actori non debere
constitui posseque eum cum quo vult experiri. puto
Cassii sententiam veriorem: spectandum enim, quid
redactum est, non quid ad curatorem unum pervenerit,
et ita utimur, nisi invitus factus est: nam si ita est,
dicendum non eum conveniendum.

1446. Procuratore[2] in rem suam dato (3.3)55
praeferendus non est dominus procuratori[3] in litem
movendam vel pecuniam suscipiendam: qui enim suo
nomine utiles actiones habet, rite eas intendit.

---

1) *Cels. fr.* 202. 2) Cognitore *Ulp. Videtur Ulpianus curatoris bonorum condicionem cum condicione cognitoris in rem suam dati contulisse.* 3) cognitori *Ulp.*

1447. [1]Non est novum, ut qui dominium (41.1)46
non habeat, alii dominium praebeat: nam et creditor
pignus vendendo causam dominii praestat, quam ipse
non habuit.

*

1448. [2]Sciendum est necessario herede (40.4)32
existente, quamvis se abstineat, tamen libertates competere,
si modo non in fraudem legis Aeliae Sentiae
datae fuerint.

1449. [2]. . . in quem [*scil. servum cum libertate institutum, cui defuncti bona ex constitutione divi Marci addicta sunt,*] (40.5)3
etiam utiles actiones plerumque
creditoribus competunt.

LIBER LXVI.

[*De curatore bonis dando* (*E. XLI*) 2.]

[*Quae fraudationis causa gesta erunt* (*E.* 225)].

1450. Ait praetor: 'Quae fraudationis (42.8)1 pr. § 1
causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit,
de his curatori bonorum vel ei, cui de ea re actionem
dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas
fuerit, actionem dabo. idque etiam adversus ipsum,
1 qui fraudem fecit, servabo'. Necessario praetor hoc
edictum proposuit, quo edicto consuluit creditoribus
revocando ea, quaecumque in fraudem eorum alienata
sunt.

1451. Ait ergo praetor 'quae fraudatio- (42.8)1 § 2
nis causa gesta erunt'. haec verba generalia sunt et
continent in se omnem omnino in fraudem factam vel
alienationem vel quemcumque contractum. quodcumque
igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis
revocari, qualecumque fuerit: nam late ista verba patent.
sive ergo rem alienavit sive acceptilatione vel
pacto aliquem liberavit

vel ei praebuit exceptionem sive se obliga- (42.8)3
vit fraudandorum creditorum causa sive numeravit
pecuniam vel quodcumque aliud fecit in fraudem cre-
1 ditorum, palam est edictum locum habere. Gesta
fraudationis causa accipere debemus non solum ea,
quae contrahens gesserit aliquis, verum etiam si forte
data opera ad iudicium non adfuit vel litem mori
patiatur vel a debitore non petit, ut tempore liberetur,
2 aut usum fructum vel servitutem amittit. Et qui
aliquid fecit, ut desinat habere quod habet, ad hoc
edictum pertinet.

Quod autem, cum possit aliquid quae- (42.8)6 pr.—§ 7
rere, non id agit, ut adquirat, ad hoc edictum non
pertinet: pertinet enim edictum ad deminuentes patrimonium
suum, non ad eos, qui id agunt, ne locuple-
1 tentur. Unde si quis ideo condicioni non paret, ne
committatur stipulatio, in ea condicione est, ne faciat
2 huic edicto locum. Proinde et qui repudiavit hereditatem
vel legitimam vel testamentariam, non est in
ea causa, ut huic edicto locum faciat: noluit enim adquirere,
non suum proprium patrimonium deminuit.
3 Simili modo dicendum est et si filium suum emancipavit,
ut suo arbitrio adeat hereditatem, cessare hoc
4 edictum. Sed et illud probandum, si legatum repudiavit,
cessare edictum, quod Iulianus quoque scribit.
5 Si servum suum heredem institutum alienavit, ut
iussu emptoris adeat, si quidem in venditione nulla
fraus est, sed in hereditate sit, cessat edictum, quia

---

1) *cf. fr.* 1445 § 1. 2) *Sunt haec fortasse iniecta, cum de administratione curatoris ageretur.*

licuit ei etiam repudiare hereditatem: at si in ipsa servi alienatione fraus est, revocabitur, quemadmodum
6 si eum in fraudem manumisisset. Apud Labeonem scriptum est eum, qui suum recipiat, nullam videri fraudem facere, hoc est eum, qui quod sibi debetur receperat: eum enim, quem praeses invitum solvere cogat, impune non solvere iniquum esse: totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quibus se praetor non interponit, ut puta pignora venditionesque.
7 Sciendum Iulianum scribere eoque iure nos uti, ut, qui debitam pecuniam recepit ante, quam bona debitoris possideantur, quamvis sciens prudensque solvendo non esse recipiat, non timere hoc edictum: sibi enim vigilavit. qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum exaequandumque ceteris creditoribus: neque enim debuit praeripere ceteris post bona possessa, cum iam par condicio omnium creditorum facta esset.

1452. Hoc edictum eum coercet, qui (42.8)6 §8–13
sciens eum in fraudem creditorum hoc facere suscepit, quod in fraudem creditorum fiebat: quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si tamen is qui cepit
9 ignoravit, cessare videntur verba edicti. Praeterea illud sciendum est eum, qui consentientibus creditoribus aliquid a fraudatore vel emit vel stipulatus est vel quid aliud contraxit, non videri in fraudem creditorum fecisse: nemo enim videtur fraudare eos, = (50.17)145
10 qui sciunt et consentiunt. Si quid cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum, Labeo ait omnimodo revocandum, si fraudati sint creditores, quia pupilli ignorantia, quae per aetatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus et ipsi lucrosa: eoque
11 iure utimur. Simili modo dicimus et si cui donatum est, non esse quaerendum, an sciente eo, cui donatum, gestum sit, sed hoc tantum, an fraudentur creditores: nec videtur iniuria adfici is qui ignoravit, cum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur. in hos tamen, qui ignorantes ab eo qui solvendo non sit liberalitatem acceperunt, hactenus actio erit danda,
12 quatenus locupletiores facti sunt, ultra non. Simili modo quaeritur, si servus ab eo, qui solvendo non sit, ignorante domino ipse sciens rem acceperit, an dominus teneretur. et ait Labeo hactenus eum teneri, ut restituat quod ad se pervenit aut dumtaxat de peculio damnetur vel si quid in rem eius versum est. eadem in filio familias probanda sunt. sed si dominus scit,
13 suo nomine convenietur. Item si necessarius heres legata praestiterit, deinde eius bona venierint, Proculus ait, etiamsi ignoraverint legatarii, tamen utilem actionem dandam: quod nequaquam dubium est.

1453. Huius actionis annum computa- (42.8)6 §14
mus utilem, quo experiundi potestas fuit, ex die factae venditionis.[1]

1454. [2]Liberto et filio semper honesta (37.15)9
et sancta persona patris ac patroni videri debet.

[*De re iudicata* (*E. XLII.* 226)].

1455. Miles, qui sub armata (42.1)6 pr. = ibid. 18
militia stipendia meruit, condemnatus eatenus, qua facere potest, cogitur solvere.

. . . Nam et maritus, si, cum facere nihil (12.6)9
possit, dotem solverit, in ea causa est ut repetere non possit.

1456. Decem aut noxae dedere con- (42.1)6 §1–3
demnatus iudicati in decem tenetur: facultatem enim noxae dedendae ex lege accipit. at is, qui stipulatus est decem aut noxae dedere, non potest decem petere, quia in stipulatione singula per se veniunt ea, quae singula separatim stipulari possumus: at iudicium solius noxae deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur. et ideo iudicati decem agitur, his enim solis condemnatur: noxae deditio in
2 solutione est, quae e lege tribuitur. Qui iudicati bona auctoritate sua distraxit, furti actione et vi bono-
3 rum raptorum ei tenetur. Iudicati actio perpetua est et rei persecutionem continet: item heredi et in heredem competit.

1457. Ad rem mobilem petendam datus (13.3)56
procurator ad exhibendum recte aget.[1]

1458. Quod Labeo ait, non est sine (16.2)13
ratione, ut, si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in ceteris non obiciatur.[2]

LIBER LXVII.

[*De interdictis* (*E. XLIII*) 1.]

1459. Videamus, de quibus rebus inter- (43.1)1
dicta competunt. et sciendum est interdicta aut de divinis rebus aut de humanis competere. divinis, ut de locis sacris vel de locis religiosis. de rebus hominum interdicta redduntur aut de his, quae sunt alicuius, aut de his, quae nullius sunt. quae sunt nullius, haec sunt: liberae personae, de quibus exhibendis ducendis interdicta competunt. quae sunt alicuius, haec sunt aut publica aut singulorum. publica: de locis publicis, de viis deque fluminibus publicis. quae autem singulorum sunt, aut ad universitatem pertinent, ut interdictum quorum bonorum, aut ad singulas res, ut est interdictum uti possidetis, de itinere actuque.
1 Interdictorum autem tres species sunt, exhibitoria prohibitoria restitutoria: sunt tamen quaedam interdicta et mixta, quae et prohibitoria sunt et exhibitoria.[3]
2 Interdictorum quaedam in praesens, quaedam in praeteritum referuntur: in praesens, ut uti possidetis: in praeteritum, ut de itinere actuque, de aqua aestiva.
3 Interdicta omnia licet in rem videantur concepta, vi
4 tamen ipsa personalia sunt. Interdictorum quaedam annalia sunt, quaedam perpetua.

[*Quorum bonorum* (*E.* 227)].

1460. Ait praetor: 'Quorum bonorum ex (43.2)1
edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve, si nihil usucaptum esset, quod quidem[4] dolo malo fecisti,
1 uti desineres possidere, id illi restituas'. Hoc interdictum restitutorium est et ad universitatem bonorum, non ad singulas res pertinet et appellatur 'quorum bonorum' et est apiscendae possessionis universorum bonorum.

1461. [5]Si filius familias miles decesserit, (49.17)2
si quidem intestatus, bona eius non quasi hereditas,

1) ex die factae venditionis *gloss.? Haec enim actio, quae curatori datur, non pertinet ad bonorum venditionem.*
2) *cf.* (37.15)5 §1.

1) *et, si vicerit, habebit iudicati exsecutionem? Possunt tamen haec et alio pertinere.* 2) *Nec in iudicati actione, quae ex illa petitione oritur?* 3) restitutoria *scr.* 4) quodque *scr.*
5) *Ad v.* 'quorum bonorum'.

sed quasi peculium patri deferuntur: si autem testamento facto, hic pro hereditate habetur castrense peculium.

1462. [1]Si debitor hereditarius non ideo nolit solvere, quod se dicat heredem, sed ideo quod neget aut dubitet, an hereditas pertineat ad eum qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione. (5. 3) 42

1463. [*Pro possessore possidet*,] qui interrogatus cur possideat, responsurus sit 'quia possideo' nec contendet se heredem vel per mendacium. (5. 3) 12

1464. [2]Quidquid filius peculiari nomine adprehenderit, id statim pater eius possidet, quamvis ignoret in sua potestate filium. amplius etiam si filius ab alio tamquam servus possideatur, idem erit probandum. (41. 2) 4

[*Quod legatorum* (*E.* 228)].

1465. Hoc interdictum volgo 'quod (43. 3) 1 § 1. 2
2 legatorum' appellatur. Est autem et ipsum apiscendae possessionis et continet hanc causam, ut, quod quis legatorum nomine non ex voluntate heredis[3] occupavit, id restituat heredi.[4] etenim aequissimum praetori visum est unumquemque non sibi ipsum ius dicere occupatis legatis, sed ab herede[5] petere: redigit igitur ad heredes[6] per hoc interdictum ea, quae legatorum nomine possidentur, ut perinde legatarii possint eum convenire.

1466. Hoc interdictum et heredem heredis bonorumque[7] possessoris habere propter utilitatem huius dicendum est, nec non ceteros quoque successores. (43. 3) 1 § 3

1467. [8]Quia autem nonnumquam incertum est, utrum quis pro legato an pro herede vel pro possessore possideat, bellissime Arrianus scribit hereditatis petitionem instituendam[9] et hoc interdictum reddendum, ut, sive quis pro herede vel pro possessore sive pro legato possideat, hoc interdicto teneatur, quemadmodum solemus facere, quotiens incertum est, quae potius actio teneat: nam duas dictamus protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit. (43. 3) 1 § 4

Per omnia exaequata sunt legata fideicommissis. (30) 1

Si quis ex mortis causa donatione possideat, utique cessabit interdictum, quia portio legis Falcidiae apud heredem ipso iure remanet, etsi corpo- (43. 3) 1 § 5—15
6 raliter res in solidum translatae sunt: qui vero ex causa praeceptionis, utique tenetur hoc interdicto, sed pro ea scilicet parte, quam iure legati habet, non etiam pro ea, quam quasi heres habet. idemque erit dicendum et si alio genere legati uni ex heredibus legatum sit: nam et hic dicendum est pro ea parte, qua heres
7 est, cessare interdictum. Quod ait praetor 'aut dolo desiit possidere', sic accipere debemus 'desiit faculta-
8 tem habere restituendi'. [10]Unde est quaesitum, si usus fructus vel usus fuerit alicui relictus eumque occupaverit, an hoc interdicto restituere sit compellendus. movet, quod neque usus fructus neque usus possidetur, sed magis tenetur: potest tamen defendi competere interdictum. idem dicendum est et in servitute re-
9 licta. Quaesitum est, si quis legatorum servandorum causa missus sit in possessionem, an hoc interdicto teneatur ad restitutionem. movet illud primum, quod non possidet is qui missus est in possessionem legatorum causa, sed potius custodit, deinde quod praetorem habet huius rei auctorem. tutius tamen erit dicendum hoc interdictum competere, maxime si satisdatum sit iam legatorum nomine nec recedat: tunc enim etiam
10 possidere videtur. Legatorum nomine non tantum ipsum possidere dicemus cui legatum est, verum here-
11 dem quoque eius ceterosque successores. Quod ait praetor 'voluntate eius, ad quem ea res pertinet',[1] ita erit interpretandum, ut, si post aditam hereditatem vel[2] bonorum possessionem adgnitam voluntas accommodata est legatario, ut possideret, interdictum cesset: quod si ante aditam hereditatem bonorumve[3] possessionem adgnitam hoc factum est, rectius dicetur eam
12 voluntatem non nocere debere. Si duae res legatae sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate, eveniet, ut altera revocari possit, altera non. idemque erit probandum et in una re, cuius pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est: nam
13 pars sola per interdictum auferetur. Illud tenendum, sive a te sive ab eo, in cuius locum successisti, possideri aliquid coeptum est, interdicto huic locum fore. in locum successisse accipimus, sive per univer-
14 sitatem sive in rem sit successum. Prodest autem possedisse, quotiens voluntate eius, ad quem ea res pertinet,[4] possideri coeptum est: sed et si postea voluntas accessit eius, ad quem ea res pertinebat,[4] tamen prodesse possessori debere. unde si quis coepit quidem ex voluntate eius, ad quem ea res pertinet,[4] possidere, postea vero voluntas non perseverat, nihil nocet,
15 quia semel possideri coepit ex voluntate. Si alter ex heredibus iisve, ad quos ea res pertinet,[5] voluerit rem a legatario possideri, alter non, ei, qui noluit, interdictum competet: ei, qui voluit, non competere palam est.

1468. Quod ait praetor 'nisi[6] satisdatum sit', accipere debemus 'si perseveret satisdatum', scilicet ut, si non perseveret cautum, mittatur in (43. 3) 1 § 16—18
17 possessionem legatorum servandorum causa. Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, ut legatario vel ipso iure adquisita sit idonea cautio vel per mandati actionem adquiri possit, et tunc interdicto locum fore.
18 Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum, earum rerum nomine sine impedimento agi poterit, de quibus satisdatum est, ceterarum non poterit.

* **1469.** [7]Ex qua persona quis lucrum capit, eius factum praestare debet. (50. 17) 149

LIBER LXVIII.

[*De interdictis* (*E. XLIII*) 2.]

[*Quam hereditatem* (*E.* 229)].

1470. Si homo sit, qui post conventionem restituitur, si quidem a bonae fidei possessore, puto (6. 1) 45

---

1) *Ad v.* 'pro herede'. 2) *Ad v.* 'possides'. 3) bonorum possessoris *Ulp.*, *cf. Vat.* 90 *inscr.*, (43. 3) 2 § 1, *Lenel* § 228. 4) bonorum possessori *Ulp.* 5) a bonorum possessore *Ulp.* 6) bonorum possessores *Ulp.* 7) heredis bonorumque] bonorum *Ulp.* 8) *Ad v.* 'quod . . . legatorum nomine non voluntate illius possides quodque dolo malo fecisti *etc.*' 9) heredit. pet. instit.] quorum bonorum *Ulp.* 10) Possidere enim videtur qui habet restituendi facultatem *similiave exciderunt.*

1) ad quem ea res pertinet *Trib. Hoc enim interdictum soli bonorum possessori competebat, cf. p.* 801 *n.* 2. 2) post . . . vel *Trib.* 3) aditam . . . bonorumve] bonorum *Ulp.* 4) cui bonorum possessio data est (erat) *similiave Ulp.* 5) heredibus . . . pertinet] bonorum possessoribus *Ulp.* 6) si *scr.* 7) *cf. fr.* 1467 § 13?

cavendum esse de dolo solo, debere ceteros etiam de culpa sua: inter quos erit et bonae fidei possessor post litem contestatam.

[*Ne vis fiat ei qui legatorum servandorum causa etc.* (*E.* 230)].

1471. [*Lege Iulia de vi publica tenetur,*] (48. 6) 10
qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tuto exer-
ceantur aut iudices ut oportet iudicent vel is, qui po-
testatem imperiumve habebit, quam ei ius erit, decer-
nat imperet faciat: qui ludos pecuniamve ab aliquo
invito polliceri publice privatimve per iniuriam exege-
rit: item qui cum telo dolo malo in contione fuerit
aut ubi iudicium publice exercebitur.[1] exceptus est,
qui propter venationem habeat homines, qui cum
bestiis pugnent, ministrosque ad ea habere conceditur.
1 Hac lege[2] tenetur et qui convocatis hominibus vim
fecerit, quo quis verberetur et pulsetur, neque homo
2 occisus sit. Damnato de vi publica aqua et igni in-
terdicitur.

1472. Si quis missus fuerit in pos- (43. 4) 3 pr. § 1
sessionem fideicommissi servandi causa et non admit-
tatur, potestate eius inducendus est in possessionem,
qui cum misit, aut si quis volet uti interdicto, conse-
quens erit dicere interdictum locum habere. sed me-
lius erit dicere extra ordinem ipsos iure suae potesta-
tis exsequi oportere decretum suum, nonnumquam
1 etiam per manum militarem. Constitutum est ab
Antonino, ut etiam in bona heredis quis admittatur
certis modis. si quis igitur in his bonis non admitta-
tur, dicendum est actionem hanc utilem competere:
ceterum poterit uti et extraordinaria exsecutione.

[*Ne vis fiat ei, quae ventris nomine etc.* (*E.* 231)].

1473. Praetor ventrem in possessio- (43. 4) 3 § 2. 3
nem mittit, et hoc interdictum prohibitorium et resti-
tutorium est. sed si mulier velit in factum actione uti
ad exemplum creditorum magis quam interdicto, posse
3 eam experiri sciendum est. Si mulier dicatur ca-
lumniae causa in possessionem venisse, quod non sit
praegnas vel non ex eo praegnas, vel si de statu mu-
lieris aliquid dicatur: ex epistula divi Hadriani ad
exemplum praesumptionis Carboniani edicti ventri
praetor pollicetur possessionem.

[*De tabulis exhibendis* (*E.* 232)].

1474. Praetor ait: 'Quas tabulas Lu- (43. 5) 1 pr. § 1
cius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reli-
quisse dicetur, si hae penes te sunt aut dolo malo tuo
factum est, ut desinerent esse, ita eas illi exhibeas.
item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, de-
1 creto comprehendam'. Si quis forte confiteatur penes
se esse testamentum, iubendus est exhibere, et tempus
ei dandum est, ut exhibeat, si non potest in praesen-
tiarum exhibere. sed si neget se exhibere posse vel
oportere, interdictum hoc competit.

1475. Hoc interdictum pertinet non (43. 5) 1 § 2—11
tantum ad testamenti tabulas, verum ad omnia, quae
ad causam testamenti pertinent: ut puta et ad codi-
3 cillos pertinet. Sive autem valet testamentum sive non,
vel quod ab initio inutiliter factum est, sive ruptum sit
vel in quo alio vitio,[1] sed etiam si falsum esse dicatur
vel ab eo factum qui testamenti factionem non habuerit:
4 dicendum est interdictum valere. Sive supremae tabu-
lae sint sive non sint, sed priores, dicendum interdictum
5 hoc locum habere. Itaque dicendum est ad omnem
omnino scripturam testamenti, sive perfectam sive im-
6 perfectam, interdictum hoc pertinere. Proinde et
si plures tabulae sint testamenti, quia saepius fecerat,
dicendum est interdicto locum fore: est enim quod ad
causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore
7 factum exhiberi debeat. Sed et si de statu discepte-
tur, si testator filius familias vel servus hoc fecisse
8 dicatur, et hoc exhibebitur. Item si filius familias
fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur,
9 habet locum interdictum. Idem est et si is, qui
10 testamentum fecit, apud hostes decessit. Hoc inter-
dictum ad vivi tabulas non pertinet, quia verba prae-
11 toris 'reliquerit' fecerunt mentionem. Sed et si
deletum sine dolo sit testamentum,
1 locum habet hoc interdictum. Si ta- (43. 5) 3 pr. § 1
bulae in pluribus codicibus scriptae sint, omnes inter-
dicto isto continentur, quia unum testamentum est.

1476. [2]Si tabulae testamenti apud (43. 5) 3 § 2—4
aliquem depositae sunt a Titio, hoc interdicto agen-
dum est et cum eo qui detinet et cum eo qui de-
3 posuit. Proinde et si custodiam tabularum aedituus
vel tabularius suscepit, dicendum est teneri eum inter-
4 dicto. Si penes servum tabulae fuerint, dominus
interdicto tenebitur.

1477. Si ipse testator, dum vivit, tabulas (43. 5) 3 § 5 suas esse dicat et exhiberi desideret, interdictum hoc locum non habebit, sed ad exhibendum erit agendum, ut exhibitas vindicet. quod in omnibus, qui corpora sua esse dicunt instrumentorum, probandum est.

1478. Si quis dolo malo fecerit, quo (43. 5) 3 § 6 minus penes eum tabulae essent, nihilo minus hoc interdicto tenebitur, nec praeiudicatur aliquid legi Corneliae testamentariae, quasi dolo malo testamentum suppresserit. nemo enim ideo impune retinet tabulas, quod maius facinus admisit, cum exhibitis tabulis admissum eius magis manifestetur. et posse aliquem dolo malo facere, ut in eam legem non incidat, ut puta si neque amoverit neque celaverit tabulas, sed idcirco alii tradiderit, ne eas interdicenti exhiberet, hoc est si non supprimendi animo vel consilio fecit, sed ne huic exhiberet.

1479. Hoc interdictum exhibitorium (43. 5) 3 § 7—10
8 est. Quid sit exhibere, videamus. exhibere hoc est
9 materiae ipsius adprehendendae copiam facere. Ex-
hibere autem apud praetorem oportet, ut ex auctoritate
eius signatores admoniti venirent ad recognoscenda
signa: et si forte non optemperent testes, Labeo scribit
10 coerceri eos a praetore debere. Solent autem ex-
hiberi tabulas desiderare omnes omnino, qui quid in
testamento adscriptum habent.

[*Ad formulam secutoriam*].

1480. Condemnatio autem huius (43. 5) 3 § 11—14
12 iudicii quanti interfuit aestimari debet. Quare si
heres scriptus hoc interdicto experiatur, ad heredita-
13 tem referenda est aestimatio: et si legatum sit,
tantum venit in aestimationem, quantum sit in legato:

1) *Exciderunt quaedam.* 2) Lege Iulia de vi privata *Ulp.*, *cf.* (48. 7) 2.

1) vel quod ab initio . . . vitio *gloss.* 2) *Ad v.* 'si hae penes te sunt'.

14 et si sub condicione legatum sit, quasi condicione existente sic aestimandum est, nec compelli debebit ad cavendum, ut se restiturum caveat, quidquid consecutus est, si condicio defecerit, quia poena contumaciae praestatur ab eo qui non exhibet.

Poenae non solent repeti, cum depensae [(12. 6) 42] sunt.

Inde quaeritur, si hinc consecutus aesti- [(43.5) 3 § 15] mationem legatarius postea legatum petat, an sit audiendus. et putem, si heres idem praestitit, exceptione doli repellendum, si alius, repelli non oportere. et ideo et si heres sit, qui interdicto usus est aestimationem consecutus, eadem est distinctio.

1481. Interdictum hoc et post annum [(43.5) 3 § 16] competere constat. sed et heredi ceterisque successoribus competit.

[*Ne quid in loco sacro religioso etc.* (*E.* 235)].

1482. Ait praetor: 'in loco sacro facere [(43.6) 1 pr.] inve eum immittere quid veto'.

1483. Sacra loca ea sunt, quae publice [(1. 8) 9 pr. § 1] 1 sunt dedicata, sive in civitate sint sive in agro. Sciendum est locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum princeps eum dedicavit vel dedicandi dedit potestatem.

Hoc interdictum de sacro loco, non de [(43. 16) 1 § 1] sacrario competit.

Illud notandum est aliud esse sacrum [(1. 8) 9 § 2] locum, aliud sacrarium. sacer locus est locus consecratus, sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur, quod etiam in aedificio privato esse potest, et solent, qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare.

1484. Quod ait praetor, ne quid in loco [(43.6) 1 § 2] sacro fiat, non ad hoc pertinet, quod ornamenti causa fit, sed quod deformitatis vel incommodi.

1485. Sed et cura aedium locorumque [(43.6) 1 § 3] sacrorum mandata est his, qui aedes sacras curant.

1486. [1]Proprie dicimus sancta, quae [(1.8) 9 § 3.4] neque sacra neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: ut leges sanctae sunt, sanctione enim quadam sunt subnixae. quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi deo[2] non sit consecratum: et interdum in sanctionibus adicitur, ut qui 4 ibi aliquid commisit, capite puniatur. Muros autem municipales nec reficere licet sine principis vel praesidis auctoritate nec aliquid eis coniungere vel superponere.

1487. [3]Res sacra non recipit aestima- [(1. 8) 9 § 5] tionem.

1488. Qui perforaverit muros vel inde [(48. 13) 13] aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur.

[*De mortuo inferendo etc.* (*E.* 236)].

1489. Praetor ait: 'Quo quave illi [(11. 8) 1 pr. § 1] mortuum inferre invito te ius est, quo minus illi eo eave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri 1 veto'. Qui inferendi mortuum ius habet, non prohibetur inferre: prohiberi autem inferre videtur, sive in locum inferre prohibeatur sive itinere arceatur.

Si quis fuit heres, deinde hereditas ablata [(11. 7) 33] sit ei quasi indigno, magis est, ut penes eum iura sepulchrorum remaneant.

1) *Etiam de locis sanctis interdicta videntur proposita fuisse.*
2) diis *Ulp.* 3) *Ad iudicium secutorium?*

Hoc interdicto de mortuo inferendo [(11. 8) 1 § 2—4] dominus proprietatis uti potest, quod etiam de loco 3 puro competit. Item si mihi in fundum via debeatur, in quem fundum inferre volo, et via prohibear, hoc interdicto posse me experiri placuit, quia inferre prohibeor qui via uti prohibeor: idque erit probandum et 4 si alia servitus debeatur. Hoc interdictum prohibitorium esse palam est.

1490. Praetor ait: 'Quo illi ius est [(11. 8) 1 § 5—10] invito te mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri 6 veto'. Interdictum hoc propterea propositum est, quia religionis interest monumenta exstrui et exornari. 7 Facere sepulchrum sive monumentum in loco, in quo 8 ei ius est, nemo prohibetur. Aedificare videtur prohibere et qui prohibet eam materiam convehi, quae aedificio necessaria sit. proinde et si operi necessarios prohibuit quis venire, interdictum locum habet, et si machinam alligare quis prohibeat, si tamen eo loci prohibeat, qui servitutem debeat: ceterum si in meo solo velis machinam ponere, non tenebor interdicto, si 9 iure te non patiar. Aedificare autem non solum qui novum opus molitur intellegendus est, verum is quoque, 10 qui vult reficere. Is qui id agit, ut labatur sepulchrum, hoc interdicto tenetur.

[*Ne quid in loco publico vel itinere fiat etc.* (*E.* 237)].

1491. Praetor ait: 'Ne quid in [(43. 8) 2 pr. — § 2] loco publico facias inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur, praeterquam quod lege senatus consulto edicto decretove principum tibi concessum est. de eo, quod factum erit, interdictum non 1 dabo'. Hoc interdictum prohibitorium est et tam 2 publicis utilitatibus quam privatorum per hoc prospicitur. loca enim publica utique privatorum usibus deserviunt, iure scilicet civitatis, non quasi propria cuiusque, et tantum iuris habemus ad optinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. propter quod si quod forte opus in publico fiet, quod ad privati damnum redundet, prohibitorio interdicto potest conveniri, propter quam rem hoc interdictum propositum est.[1]

1492. Publici loci appellatio quem- [(43. 8) 2 § 3—5] admodum accipiatur, Labeo definit, ut et ad areas et ad insulas et ad agros et ad vias publicas itineraque 4 publica pertineat. Hoc interdictum ad ea loca, quae sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere: in his enim neque facere quicquam neque prohibere privatus potest: res enim fiscales quasi propriae et privatae principis sunt. igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc interdictum locum habebit: sed si forte de his sit controversia, praefecti[2] eorum iudices 5 sunt. Ad ea igitur loca hoc interdictum pertinet, quae publico usui destinata sunt, ut, si quid illic fiat, quod privato noceret, praetor intercederet interdicto suo.

1493. [3]Cum quidam velum in mae- [(43. 8) 2 § 6—9] niano immissum haberet, qui vicini luminibus officiebat, utile interdictum competit: 'ne quid in publico 7 immittas, qua ex re luminibus Gaii Seii officias'. Si quis quod in publico loco positum habuit, reficere voluit, hoc interdicto locum esse Aristo ait ad prohi-

1) propter . . . est *gloss.?* 2) *cf. Mommsen, Staatsrecht* II (*ed.* 3) *p.* 1023 *n.* 4. 3) *Ad v.* 'facias inve eum locum immittas'.

8 bendum eum reficere. Adversus eum, qui molem in mare proiecit, interdictum utile competit ei, cui forte haec res nocitura sit: si autem nemo damnum sentit, tuendus est is, qui in litore aedificat vel molem in
9 mare iacit. Si quis in mari piscari aut navigare prohibeatur, non habebit interdictum, quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere vel in publico balineo lavare aut in theatro spectare arceatur: sed in omnibus his casibus iniuriarum actione utendum est.

1494. Merito ait praetor 'qua ex (43. 8) 2 § 10—15
re quid illi damni detur': nam quotiensque aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet permitti, ut sine iniuria cuiusquam fiat. et ita solet princeps, quotiens aliquid novi operis instituendum petitur, permittere.
11 Damnum autem pati videtur, qui commodum amittit, quod ex publico consequebatur, qualequale sit.
12 Proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior
13 aut angustior, interdicto opus est. Si quid in loco publico aedificavero, ut ea, quae ex meo ad te nullo iure defluebant, desinant fluere, interdicto me non
14 teneri Labeo putat. Plane si aedificium hoc effecerit, ut minus luminis insula tua habeat, interdictum
15 hoc competit. Idem ait, si in publico aedificem, deinde hoc aedificium ei obstet, quod tu in publico aedificaveras, cessare hoc interdictum, cum tu quoque illicite aedificaveris, nisi forte tu iure tibi concesso aedificaveras.

1495. Si quis a principe simpliciter (43. 8) 2 § 16
impetraverit, ut in publico loco aedificet, non est credendus sic aedificare, ut cum incommodo alicuius id fiat, neque sic conceditur: nisi forte quis hoc impetraverit.

1496. [1]Si quis nemine prohibente in (43.8)2§17—19
publico aedificaverit, non esse eum cogendum tollere, ne ruinis urbs deformetur, et quia prohibitorium est interdictum, non restitutorium. si tamen obstet id aedificium publico usui, utique is, qui operibus publicis procurat, debebit id deponere, aut si non obstet, solarium ei imponere: vectigal enim hoc sic appellatur
18 solarium ex eo, quod pro solo pendatur.[2] Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio iudicis continetur, uti caveatur non fieri: et ea omnia etiam in persona heredum ceterorumque successorum erunt ca-
19 venda. Locorum sacrorum diversa causa est: in loco enim sacro non solum facere vetamur, sed et factum restituere iubemur: hoc propter religionem.

1497. Ait praetor: 'In via publica (43. 8) 2 § 20
itinereve publico facere immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit fiat, veto'.

1498. Viam publicam eam dicimus, (43.8)2§21—24
cuius etiam solum publicum est: non enim sicuti in privata via, ita et in publica accipimus: viae privatae solum alienum est, ius tantum eundi et agendi nobis competit: viae autem publicae solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo, qui ius publicandi habuit, ut ea publice iretur com-
22 mearetur. Viarum quaedam publicae sunt, quaedam privatae, quaedam vicinales. publicas vias dicimus, quas Graeci βασιλικάς, nostri praetorias, alii consulares vias appellant. privatae sunt, quas agrarias quidam dicunt. vicinales sunt viae, quae in vicis sunt vel quae in vicos ducunt: has quoque publicas esse quidam dicunt: quod ita verum est, si non ex collatione privatorum hoc iter constitutum est. aliter atque si ex collatione privatorum reficiatur: nam si ex collatione privatorum reficiatur, non utique privata est: refectio enim idcirco de communi fit, quia usum utili-
23 tatemque communem habet. Privatae viae dupliciter accipi possunt, vel hae, quae sunt in agris, quibus imposita est servitus, ut ad agrum alterius ducant, vel hae, quae ad agros ducunt, per quas omnibus commeare liceat, in quas exitur de via consulari et sic post illam excipit via vel iter vel actus ad villam ducens. has ergo, quae post consularem excipiunt in villas vel in alias colonias ducentes, putem etiam ipsas
24 publicas esse. Hoc interdictum tantum ad vias rusticas pertinet, ad urbicas vero non: harum enim cura pertinet ad magistratus.

1499. [1]Si viae publicae exemptus (43.8)2§25—30
commeatus sit vel via coartata, interveniunt magistratus.
26 Si quis cloacam in viam publicam immitteret exque ea re minus habilis via per cloacam[2] fiat, teneri eum
27 Labeo scribit: immisisse enim eum videri. Proinde et si fossam quis in fundo suo fecerit, ut ibi aqua collecta in viam decurrat, hoc interdicto tenebitur: im-
28 missum enim habere etiam hunc videri. Idem Labeo scribit, si quis in suo ita aedificaverit, ut aqua in via collecta restagnet, non teneri eum interdicto, quia non immittat aquam, sed non recipit: Nerva autem melius scribit utrumque teneri. plane si fundus viam publicam contingat et ex eo aqua derivata deteriorem viam faciat, quae tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere, interdictum locum habebit adversus vicinum tuum: si autem necesse non sit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri: eum enim videri factum habere, qui usum eius aquae habeat. idem Nerva scribit, si tecum interdicto agatur, nihil ultra te facere cogendum, quam ut arbitratu eius qui tecum experitur cum vicino experiaris: ceterum aliter observantibus futurum, ut tenearis etiam, si iam bona fide cum vicino egeris neque per te stet, quo minus arbitratu actoris cum vicino
29 experiaris. Idem ait, si odore solo locus pestilentiosus fiat, non esse ab re de re ea interdicto uti.
30 Hoc interdictum etiam ad ea, quae pascuntur in via publica itinereve publico et deteriorem faciant viam, locum habet.

1500. Deinde ait praetor: 'quo ea (43.8)2§31—33
via idque iter deterius sit fiat'. hoc sive statim deterior via sit, sive postea: ad hoc enim pertinent haec verba 'sit fiat': etenim quaedam sunt talia, ut statim facto suo noceant, quaedam talia, ut in praesentiarum quidem nihil noceant, in futurum autem nocere de-
32 beant. Deteriorem autem viam fieri sic accipiendum est, si usus eius ad commeandum corrumpatur, hoc est ad eundum vel agendum, ut, cum plane fuerit, clivosa fiat vel ex molli aspera aut angustior ex latiore
33 aut palustris ex sicca. Scio tractatum, an permittendum sit specus et pontem per viam publicam facere: et plerique probant interdicto eum teneri: non enim oportere eum deteriorem viam facere.

1501. Hoc interdictum perpetuum et (43.8)2§34
populare est condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit.

1) *Ad v.* 'de eo quod factum erit, interdictum non dabo'.
2) solarium . . . pendatur *gloss.?*

1) *Ad v.* 'facere immittere quid'. 2) per cloacam *gloss.*

1502. Praetor ait: 'Quod in via [(43. 8) 2 § 35. 36]
publica itinereve publico factum immissum habes, quo
36 ea via idve iter deterius sit fiat, restituas'. Hoc
interdictum ex eadem causa proficiscitur, ex qua et
superius: et tantum interest, quod hoc restitutorium,
illud prohibitorium est.

1503. Hoc interdicto non is tene- [(43. 8) 2 § 37—42]
tur, qui in via publica aliquid fecit, sed is, qui factum
habet. proinde si alius fecit, alius factum habet, is
tenetur, qui factum habet: et est hoc utilius, quia is
38 potest restituere, qui factum immissum habet. Habere
eum dicimus, qui utitur et iure possessionis fruitur, sive
ipse opus fecit sive ex causa emptionis vel conductionis
vel legato vel hereditate vel quo alio modo adquisiit.
39 Unde Ofilius putat eum, qui pro derelicto reliquit
id opus quod fecit, si viam publicam corrupit et reli-
quit,[1] non teneri hoc interdicto: non enim habet quod
fecit. sed an in eum actio debeat dari, videbimus. et
puto utile interdictum competere, ut, quod in via
40 publica aedificavit, restituat. Si ex fundo tuo arbor
in viam publicam sic ceciderit, ut itineri sit impedi-
mento, eamque pro derelicto habeas, non teneri Labeo
scribit: si tamen, inquit, actor sua impensa arborem
tollere paratus fuerit, recte tecum acturum interdicto
de via publica reficienda. sed si pro derelicto non
41 habeas, recte tecum agi hoc interdicto. Idem Labeo
scribit, si vicinus meus viam opere corruperit, quamvis
opus, quod fecit, tam mihi quam ipsi utile sit, tamen
si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me tamen non
posse hoc interdicto conveniri: si autem communiter
hoc opus fieri curaverimus, utrumque nostrum teneri.
42 Hoc interdictum locum habet etiam adversus eum,
qui dolo malo fecit, quo minus possideret vel haberet:
etenim parem esse condicionem oportet [= (50. 17) 150]
eius, qui quid possideat vel habeat, atque eius, cuius
dolo malo factum sit, quo minus possideret vel haberet:
et mihi videtur vera Labeonis sententia.

1504. 'Restituas' inquit. restituere vide- [(43. 8) 2 § 43]
tur, qui in pristinum statum reducit: quod fit, sive
quis tollit id quod factum est vel reponat quod subla-
tum est. et interdum suo sumptu: nam si ipse, quo
qui interdixit, fecerit, vel iussu eius alius, aut ratum
habitum sit quod fecit, ipse suis sumptibus debet resti-
tuere: si vero nihil horum intervenit, sed habet factum,
tunc dicemus patientiam solam eum praestare debere.

1505. Interdictum hoc non esse tem- [(43. 8) 2 § 44]
porarium sciendum est: pertinet enim ad publicam
utilitatem: condemnatioque ex eo facienda est, quanti
actoris intersit tolli quod factum est.

[*Ut via publica etc.* (*E.* 238)].

1506. Praetor ait: 'quo minus illi via [(43. 8) 2 § 45]
publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto'.

[*De loco publico fruendo* (*E.* 239)].

1507. Praetor ait: 'quo minus loco publico, [(43. 9) 1]
quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locavit,
ei qui conduxit sociove eius e lege locationis frui
1 liceat, vim fieri veto'. Interdictum hoc publicae
utilitatis causa proponi palam est: tuetur enim vecti-
galia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui
2 id fruendum conduxit. Sed si simul veniant ad
interdictum movendum ipse qui conduxerit et socius
3 eius, magis est, ut ipse conductor praeferatur. Ait
praetor 'quo minus e lege locationis frui liceat'. merito
ait 'e lege locationis': ultra legem enim vel contra
legem non debet audiri, qui frui desiderat.

[*De via publica et itinere publico reficiendo* (*E.* 240)].

1508. Praetor ait: 'Quo minus illi viam [(43. 11) 1]
publicam iterve publicum aperire[1] reficere liceat, dum
1 ne ea via idve iter deterius fiat, vim fieri veto'. Viam
aperire est ad veterem altitudinem latitudinemque re-
stituere. sed et purgare refectionis portio est[2]: purgare
autem proprie dicitur ad libramentum proprium redigere
sublato eo quod super eam esset.[2] reficit enim et qui
aperit et qui purgat et omnes omnino, qui in pristi-
2 num statum reducunt. Si quis in specie refectionis
deteriorem viam facit, impune vim patietur. propter
quod neque latiorem neque longiorem neque altiorem
neque humiliorem viam sub nomine refectionis is qui
interdicit potest facere, vel in viam terrenam glaream
inicere aut sternere viam lapide quae terrena sit, vel
3 contra lapide stratam terrenam facere. Interdictum
hoc perpetuo dabitur et omnibus et in omnes, et habet
condemnationem in id quod actoris intererit.

[*Ne quid in flumine publico etc.* (*E.* 241)].

1509. Ait praetor: 'ne quid in [(43. 12) 1 pr.]
flumine publico ripave eius facias neve quid in flu-
mine publico neve in ripa eius immittas, quo statio
iterve navigio deterior sit fiat'.

1510. Flumen a rivo magnitudine [(43. 12) 1 § 1—10]
discernendum est aut existimatione circumcolentium.
2 Item fluminum quaedam sunt perennia, quaedam
torrentia. perenne est, quod semper fluat, ἀέναος, tor-
rens ὁ χειμάρρους: si tamen aliqua aestate exaruerit,
quod alioquin perenne fluebat, non ideo minus perenne
3 est. Fluminum quaedam publica sunt, quaedam non.
publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne sit:
haec sententia Cassii, quam et Celsus probat, videtur
4 esse probabilis. Hoc interdictum ad flumina publica
pertinet: si autem flumen privatum sit, cessabit inter-
dictum: nihil enim differt a ceteris locis privatis flumen
5 privatum. Ripa autem ita recte definietur id, quod
flumen continet naturalem rigorem cursus sui tenens:
ceterum si quando vel imbribus vel mari vel qua alia
ratione ad tempus excrevit, ripas non mutat: nemo
denique dixit Nilum, qui incremento suo Aegyptum
operit, ripas suas mutare vel ampliare. nam cum ad
perpetuam sui mensuram redierit, ripae alvei eius mu-
niendae sunt. si tamen naturaliter creverit, ut perpe-
tuum incrementum nanctus sit, vel alio flumine ad-
mixto vel qua alia ratione, dubio procul dicendum est
ripas quoque eum mutasse, quemadmodum si alveo
6 mutato alia coepit currere. Si insula in publico flu-
mine fuerit nata inque ea aliquid fiat, non videtur in
publico fieri. illa enim insula aut occupantis est, si
limitati agri fuerunt, aut eius cuius ripam contingit,
aut, si in medio alveo nata est, eorum est qui prope
7 utrasque ripas possident. Simili modo et si flumen
alveum suum reliquit et alia fluere coeperit, quidquid
in vetere alveo factum est, ad hoc interdictum non
pertinet: non enim in flumine publico factum erit,

1) si viam . . . reliquit *gloss.*

1) purgare *ins.?* 2) sed et purgare ref. portio est] *transferas haec post* super eam esset.

quod est utriusque vicini aut, si limitatus est ager, oc-
cupantis alveus fiet: certe desinit esse publicus. ille
etiam alveus, quem sibi flumen fecit, etsi privatus ante
fuit, incipit tamen esse publicus, quia impossibile est,
8 ut alveus fluminis publici non sit publicus. Si fossa
manu facta sit, per quam fluit publicum flumen, nihilo
minus publica fit: et ideo si quid ibi fiat, in flumine
9 publico factum videtur. Aliter atque si flumen ali-
quam terram inundaverit, non alveum sibi fecerit:
tunc enim non fit publicum, quod aqua opertum est.
10 Item si amnis aliquid circumeat sciendum est eius
manere cuius fuit: si quid igitur illic factum est, non
est factum in publico flumine. nec pertinet ad hoc
interdictum, si quid in privato factum sit, ne quidem
si in privato flumine fiat: nam quod fit in privato flu-
mine, perinde est, atque si in alio privato loco fiat.

1511. In flumine publico factum acci- (43. 12) 1 § 11
pere debemus, quidquid in aqua fiat: nam si quid ex-
tra factum sit, non est in flumine factum: et quod in
ripa fiat, non videtur in flumine factum.

1512. Non autem omne, quod in (43. 12) 1 § 12—15
flumine publico ripave fit, coercet praetor, sed si
quid fiat, quo deterior statio et navigatio fiat. ergo
hoc interdictum ad ea tantum flumina publica pertinet,
quae sunt navigabilia, ad cetera non pertinet. sed
Labeo scribit non esse iniquum etiam si quid in eo
flumine, quod navigabile non sit, fiat, ut exarescat vel
aquae cursus impediatur, utile interdictum competere
'ne vis ei fiat, quo minus id opus, quod in alveo flu-
minis ripave ita factum sit, ut iter cursus fluminis de-
terior sit fiat, tollere demoliri purgare restituere viri
13 boni arbitratu possit'. Stationem dicimus a stando:
is igitur locus demonstratur, ubicumque naves tuto
14 stare possunt. Ait praetor: 'iterque navigii deterius
fiat'. hoc pro navigatione positum est: immo navigium
solemus dicere etiam ipsam navem, 'iter' ergo 'navigio'
potest et sic accipi 'iter navi deterius fiat'. navigii ap-
pellatione etiam rates continentur, quia plerumque et
ratum usus necessarius est. si pedestre iter impediatur,
15 non ideo minus iter navigio deterius fit. Deterior
statio itemque iter navigio fieri videtur, si usus eius
corrumpatur vel difficilior fiat aut minor vel rarior aut
si in totum auferatur. proinde sive derivetur aqua, ut
exiguior facta minus sit navigabilis, vel si dilatetur,
aut diffusa brevem aquam faciat, vel contra sic coan-
gustetur, et rapidius flumen faciat, vel si quid aliud
fiat quod navigationem incommodet difficilioremve
faciat vel prorsus impediat, interdicto locus erit.

1513. Labeo scribit non esse dandam (43. 12) 1 § 16
exceptionem[1] ei, qui interdicto convenitur: 'aut nisi
ripae tuendae causa factum sit', sed ita excipiendum
ait: 'extra quam si quid ita factum sit, uti de lege
fieri licuit'.

1514. Si in mari aliquid fiat, Labeo (43. 12) 1 § 17
competere tale interdictum: 'ne quid in mari inve
litore' 'quo portus, statio iterve navigio deterius fiat'.

[2]'Portus' appellatus est conclusus locus, (50. 16) 59
quo importantur merces et inde exportantur: eaque
nihilo minus statio est conclusa atque munita. inde
'angiportum' dictum est.

1) *sponsioni scil. inserendam, cf. A. Schmidt, Interdiktenverf. p.* 104.

2) *Dubitari potest, num haec hoc loco inserenda sint.*

Sed et si in flumine publico, non (43. 12) 1 § 18
tamen navigabili fiat, idem putat.[1]

1515. Deinde ait praetor: 'Quod (43. 12) 1 § 19—22
in flumine publico ripave eius fiat[2] sive quid in id
flumen ripamve eius immissum habes, quo statio iterve
20 navigio deterior sit fiat, restituas'. Superius inter-
dictum prohibitorium est, hoc restitutorium, ad eandem
21 causam pertinens. Iubetur autem is, qui factum
vel immissum habet, restituere quod habet, si modo id
quod habet stationem vel navigium deterius faciat.
22 Haec verba 'factum habes' vel 'immissum habes'
ostendunt non eum teneri, qui fecit vel immisit, sed
qui factum immissum habet. denique Labeo scribit, si
auctor tuus aquam derivaverit, et hoc interdicto, si ea
tu utaris.

[*Ne quid in flumine publico etc.* (*E.* 242)].

1516. Ait praetor: 'In flumine (43. 13) 1 pr. — § 2
publico inve ripa eius facere aut in id flumen ripamve
eius immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore
1 aestate fluxit, veto'. Hoc interdicto prospexit prae-
tor, ne derivationibus minus concessis flumina ex-
crescant vel mutatus alveus vicinis iniuriam aliquam
2 adferat. Pertinet autem ad flumina publica, sive
navigabilia sunt sive non sunt.

1517. Ait praetor: 'quo aliter aqua (43. 13) 1 § 3—8
fluat, quam priore aestate fluxit': non omnis ergo, qui
immisit vel qui fecit, tenetur, sed qui faciendo vel
immittendo efficit aliter, quam priore aestate fluxit,
aquam fluere. quod autem ait 'aliter fluat', non ad
quantitatem aquae fluentis pertinet, sed ad modum et
ad rigorem cursus aquae referendum est. et generaliter
dicendum est ita demum interdicto quem teneri, si
mutetur aquae cursus per hoc quod factum est, dum
vel depressior vel artior fiat aqua ac per hoc rapidior
fit cum incommodo accolentium: et si quod aliud vitii
accolae ex facto eius qui convenitur sentient, interdicto
4 locus erit. Si quis ex rivo tecto per apertum ducere
velit vel contra qui ante aperto duxit, nunc operto
velit, interdicto teneri placuit, si modo hoc factum eius
5 incommodum circa colentibus adferat. Simili modo
et si incile ducat aut alio loco faciat aut si alveum
6 fluminis mutet, hoc interdicto tenebitur. Sunt qui
putent excipiendum hoc interdicto 'quod eius ripae
muniendae causa non fiet', scilicet ut, si quid fiat, quo
aliter aqua fluat, si tamen muniendae ripae causa fiat,
interdicto locus non sit. sed nec hoc quibusdam pla-
cet: neque enim ripae cum incommodo accolentium
muniendae sunt. hoc tamen iure utimur, ut praetor
ex causa aestimet, an hanc exceptionem dare debeat:
plerumque enim utilitas suadet exceptionem istam dari.
7 Sed et si alia utilitas vertatur eius, qui quid in flu-
mine publico fecit (pone enim grande damnum flumen
ei dare solitum, praedia eius depopulari), si forte ag-
geres vel quam aliam munitionem adhibuit, ut agrum
suum tueretur eaque res cursum fluminis ad aliquid
immutavit, cur ei non consulatur? plerosque scio pror-
sus flumina avertisse alveosque mutasse, dum praediis
suis consulunt. oportet enim in huiusmodi rebus uti-
litatem et tutelam facientis spectari, sine iniuria utique
8 accolarum. Is autem hoc interdicto tenetur, qui
aliter fecit fluere, quam priore aestate fluxit. et idcirco
aiunt praetorem priorem aestatem comprehendisse, quia

1) § 18 *gloss.? cf.* § 12. 2) factum *scr.*

semper certior est naturalis cursus fluminum aestate
potius quam hieme. nec ad instantem aestatem, sed
ad priorem interdictum hoc refertur, quia illius aesta-
tis fluxus indubitatior est. aestas ad aequinoctium
autumnale[1] refertur. et si forte aestate interdicetur,
proxima superior aestas erit intuenda: si vero hieme,
tunc non proxima hieme aestas, sed superior erit in-
spicienda.

1518. Hoc interdictum cuivis ex po- (43.13) 1 § 9. 10
pulo competit, sed non adversus omnes, verum adver-
sus eum, qui deneget, ut aliter aqua flueret, cum ius
10 non haberet. Hoc interdictum et in heredes com-
petit.

1519. Deinde ait praetor: 'Quod (43.13) 1 § 11—13
in flumine publico ripave eius factum sive quid in
flumen ripamve eius immissum habes, si ob id aliter
aqua fluit atque uti priore aestate fluxit, restituas'.
12 Hoc interdictum restitutorium proponitur: superius
enim prohibitorium est et pertinet ad ea, quae nondum
facta sunt. si quid igitur iam factum est, per hoc in-
terdictum restituetur: si quid ne fiat prospicitur, supe-
riore interdicto erit utendum, et si quid post inter-
13 dictum redditum fuerit factum, coercebitur. In hoc
interdicto restitutorio non est iniquum, ut Labeo ait,
venire etiam, quod dolo factum est quo minus haberes.

[*Ut in flumine publico navigare etc.* (*E.* 243)].

1520. Praetor ait: 'Quo minus illi in (43. 14) 1
flumine publico navem ratem agere quove minus per
ripam onerare exonerare liceat, vim fieri veto. item ut
per lacum fossam stagnum publicum navigare liceat,
1 interdicam'. Hoc interdicto prospicitur, ne quis
flumine publico navigare prohibeatur: sicuti enim ei,
qui via publica uti prohibeatur, interdictum supra pro-
positum est, ita hoc quoque proponendum praetor
2 putavit. Si privata sunt supra scripta, interdictum
3 cessat. Lacus est, quod perpetuam habet aquam.
4 Stagnum est, quod temporalem contineat aquam ibi-
dem stagnantem, quae quidem aqua plerumque hieme
5 cogitur. Fossa est receptaculum aquae manu facta.
6 7 Possunt autem etiam haec esse publica. Publicano
plane, qui lacum vel stagnum conduxit, si piscari pro-
hibeatur, utile interdictum competere Sabinus consentit:
et ita Labeo. ergo et si a municipibus conductum
habeat, aequissimum erit ob vectigalis favorem inter-
8 dicto eum tueri. Si quis velit interdictum tale mo-
vere, ut locus deprimatur pecoris appellendi gratia,
9 non debet audiri: et ita Mela scribit. Idem ait tale
interdictum competere, ne cui vis fiat, quo minus pe-
cus ad flumen publicum ripamve fluminis publici ap-
pellatur.

[*De ripa munienda* (*E.* 244)].

1521. Praetor ait: 'Quo minus illi in (43. 15) 1
flumine publico ripave eius opus facere ripae agrive
qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id
navigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos
decem viri boni arbitratu vel cautum vel[2] satisdatum
est aut per illum non stat, quo minus viri boni arbi-
1 tratu caveatur vel[3] satisdetur, vim fieri veto'. Ripas
fluminum publicorum reficere munire utilissimum est.
sicuti igitur de via publica reficienda interdictum pro-

1) autumnale *gloss.*, *cf.* (43. 20) 1 § 32. 2) vel cautum vel *Trib.* 3) caveatur vel *Trib.*

positum est, ita etiam de ripa fluminis munienda pro-
2 ponendum fuit. Merito adicit 'dum ne ob id navi-
gatio deterior fiat': illa enim sola refectio toleranda
3 est, quae navigio non est impedimento. Is autem,
qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel
cavere vel satisdare secundum qualitatem personae[1]: et
hoc interdicto expressum est, ut damni infecti in
annos decem viri boni arbitratu vel caveatur vel[2] satis-
4 detur. Dabitur autem satis vicinis: sed et his, qui
5 trans flumen possidebunt. Etenim curandum fuit, ut
eis ante opus factum caveretur: nam post opus factum
persequendi hoc interdicto nulla facultas superest, etiamsi
quid damni postea datum fuerit, sed lege Aquilia ex-
6 periendum est. Illud notandum est, quod ripae lacus
fossae stagni muniendi nihil praetor hic cavit: sed idem
erit observandum, quod in ripa fluminis munienda.

LIBER LXIX.

[*De interdictis* (*E. XLIII*) 3.]

[*Unde vi* (*E.* 245)].

[*De vi cottidiana*].

1522. Praetor ait: 'Unde tu illum (43.16) 1 pr. — § 2
vi deiecisti aut familia tua deiecit, de eo quaeque ille
tunc ibi habuit tantummodo intra annum, post annum
de eo, quod ad eum qui vi deiecit pervenerit, iudicium
1 dabo'.[3] Hoc interdictum proponitur ei, qui vi de-
iectus est: etenim fuit aequissimum vi deiecto sub-
venire: propter quod ad reciperandam possessionem
2 interdictum hoc proponitur. Ne quid autem per
vim admittatur, etiam legibus Iuliis prospicitur publi-
corum et privatorum[4] nec non et constitutionibus prin-
cipum.[5]

Hoc iure utimur, ut quidquid omnino (50.17) 152 pr.
per vim fiat, aut in vis publicae aut in vis privatae
crimen incidat.

Si quis aliquem deiecit ex agro suo homini- (48.7) 5
bus congregratis sine armis, vis privatae postulari possit.

1523. [6]Hoc interdictum non ad (43. 16) 1 § 3—8
omnem vim pertinet, verum ad eos, qui de possessione
deiciuntur.[7] ad solam autem atrocem vim pertinet
hoc interdictum, et ad eos tantum, qui de solo deiciun-
tur, ut puta de fundo sive aedificio: ad alium autem
4 non pertinet. Et si quis de area deiectus sit, sine
dubio interdicto locus est: et generaliter ad omnes
hoc pertinet interdictum, qui de re solo cohaerenti
deiciuntur: qualisqualis enim fuerit locus, unde quis
5 vi deiectus est, interdicto locus erit. Proinde et si
superficiaria insula fuerit, qua quis deiectus est, ap-
6 paret interdicto fore locum. Illud utique in dubium
non venit interdictum hoc ad res mobiles non perti-
nere: nam ex causa furti vel vi bonorum raptorum
actio competit: potest et ad exhibendum agi. plane
si quae res sint in fundo vel in aedibus, unde quis
deiectus est, etiam earum nomine interdictum compe-
7 tere non est ambigendum. Si quis de nave vi de-
iectus est, hoc interdicto locus non est, argumento eius,
qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit inter-

1) vel cavere . . . personae] satisdare *Ulp.* 2) vel caveatur vel *Trib.* 3) 'Unde in hoc anno tu illum vi deiecisti aut familia tua deiecit, cum ille possideret, quod nec vi nec clam nec precario a te possideret, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas. post annum de eo, quod . . . pervenerit, iudicium dabo' *Ulp.*, *cf. Lenel*, *p.* 371 *sqq.* 4) de vi publica et privata *scr.* (*Wlassak*). 5) nec non . . . principum *Trib.* 6) *Ad v.* 'unde'. 7) Hoc interdictum . . . deiciuntur *gloss.*

8 dicto hoc uti posse. Plane si quis de ligneis aedibus
deiectus fuerit, nemo ambigit interdicto locum fore,
quia qualequale sit quod solo cohaereat, inde qui vi
deiectus est habet interdictum.

1524. [1]Deicitur is qui possidet, [(43. 16) 1 § 9—22
sive civiliter sive naturaliter possideat: nam et natu-
10 ralis possessio ad hoc interdictum pertinet. Denique
et si maritus uxori donavit eaque deiecta sit, poterit
11 interdicto uti: non tamen si colonus. Ait praetor:
'deiecisti aut familia deiecit'. merito familiae mentio
habita: nam cum 'deiecisti' verbum refertur ad perso-
nam eius qui deiecit nec pertineat ad eum, cuius fa-
milia deiecit (nec enim ego videor deiecisse, si familia
mea deiecerit), consequens fuit addere 'aut familia tua
12 deiecit'. Deiecisse autem etiam is [=(50. 17) 152 § 1
videtur, qui mandavit vel iussit, ut aliquis deiceretur:
parvi enim referre visum est, suis manibus quis deiciat
an vero per alium: quare et si familia mea ex volun-
13 tate mea deiecerit, ego videor deiecisse. Quotiens
verus procurator deiecerit, cum utrolibet eorum, id est
sive domino sive procuratore, agi posse Sabinus ait et
alterius nomine alteri eximi, sic tamen, si ab altero
eorum litis aestimatio fuerit praestita (non enim ex-
cusatus est, qui iussu alicuius deiecit, non magis quam
si iussu alicuius occidit): cum autem falsus est procu-
rator, cum ipso tantum procuratore interdici debere.
14 Sabini sententia vera est. Sed et si quod alius
deiecit, ratum habuero, sunt qui putent secundum Sa-
binum et Cassium, qui ratihabitionem mandato com-
parant, me videri deiecisse interdictoque isto teneri,
et hoc verum est: rectius enim dicitur in maleficio
ratihabitionem mandato comparari. [=(50. 17) 152 § 2
15 Quod igitur additur 'aut familia tua deiecit', merito
scriptum est in eum casum, in quem familia mea vi
deiecit. ceterum si iussit, ipse deiecit,[2] nec gravari
debet dominus qui non iussit,[3] si servorum suorum
factum praestaret, etsi non iussu eius deiecerunt: nam
non gravabitur hoc nomine,[4] quippe cum aut pervenit
ad eum aliquid et restitueret, aut non pervenit et ipsos
servos maleficii causa noxae dedendo indemnis erit:
quod enim noxae dedere compellitur, in damno *non*
debet reputare, cum servus hoc possit domini deterio-
16 rem condicionem facere. Familiae autem appellatio
17 servos continet: sed quaeritur, quem numerum ser-
vorum contineat, utrum plurium an vero et duum vel
trium. sed verius est in hoc interdicto, etiamsi unus
18 servus vi deiecerit, familiam videri deiecisse. Fa-
miliae appellatione et eos, quos loco servorum habemus,
19 contineri oportere dicendum est. Si quis tamen
neget se servum vel familiam defendere, cogendus est
pati hoc interdictum, ad hoc scilicet, ut quod ad eum
20 pervenit restituat. Si filius familias vel mercenna-
21 rius vi deiecerit, utile interdictum competit. Si ad-
versus eum, qui in libertatem ex servitute vel contra
petitur, post inchoatum liberale iudicium utar inter-
dicto et liber iudicatus fuerit et apparuerit ignorante
eo a servis eius vi me deiectum, in possessionem resti-
22 tuar. Quod servus vel procurator vel colonus tenent,
dominus videtur possidere, et ideo his deiectis ipse
deici de possessione videtur, etiamsi ignoret eos de-
iectos, per quos possidebat. et si quis igitur alius, per
quem possidebam, deiectus fuerit, mihi competere
interdictum nemini dubium est.

[1]Interdictum quod vi aut clam per quem- [(43. 24) 17
vis domino adquiritur, licet per inquilinum.

1525. Interdictum autem hoc nulli [(43. 16) 1 § 23
competit nisi ei, qui tunc cum deiceretur possidebat,
nec alius deici visus est quam qui possidet.

[2]Si quis ante conduxit, postea precario [(41. 2) 10
rogavit, videbitur discessisse a conductione: quod si
ante rogavit, postea conduxit, conduxisse videbitur.
potius enim hoc procedere videtur, quod novissime
1 factum est: et hoc Pomponius ait. Idem Pomponius
bellissime temptat dicere, numquid qui conduxerit
quidem praedium, precario autem rogavit non ut pos-
sideret, sed ut in possessione esset (est autem longe
diversum: aliud est enim possidere, longe aliud in
possessione esse: denique rei servandae causa, legato-
rum, damni infecti non possident, sed sunt in posses-
sione custodiae causa): quod si factum est, utrumque
2 procedit. Si quis et conduxerit et rogaverit pre-
cario, uti possideret, si quidem nummo uno conduxit,
nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat,
quia conductio nulla est, quae est in uno [=(19.2) 46
nummo[3]: sin vero pretio, tunc distinguendum, quid
prius factum est.

Sive autem corpore sive animo [(43. 16) 1 § 24—26
possidens quis deiectus est, palam est eum vi deiectum
videri. idcircoque si quis de agro suo vel de domo
processisset nemine suorum relicto, mox revertens pro-
hibitus sit ingredi vel ipsum praedium, vel si quis eum
in medio itinere detinuerit et ipse possederit, vi de-
iectus videtur: ademisti enim ei possessionem, quam
25 animo retinebat, etsi non corpore. Quod volgo
dicitur aestivorum hibernorumque saltuum nos posses-
siones animo retinere, id exempli causa didici Pro-
culum dicere: nam ex omnibus praediis, ex quibus
non hac mente recedemus, ut omisisse possessionem
26 vellemus, idem est. Eum, qui neque animo neque
corpore possidebat, ingredi autem et incipere possidere
prohibeatur, non videri deiectum verius est: deicitur
enim qui amittit possessionem, non qui non accipitur.

1526. [4]Vim vi repellere licere [(43. 16) 1 § 27—30
Cassius scribit idque ius natura comparatur: apparet
28 autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere. Vi
possidere eum definiendum est, qui expulso vetere
possessore adquisitam per vim possessionem optinet
aut qui in hoc ipsum aptatus et praeparatus venit ut
contra bonos mores auxilio, ne prohiberi possit in-
grediens in possessionem, facit. sed qui per vim pos-
sessionem suam retinuerit, Labeo ait non vi possidere.
29 Idem Labeo ait eum, qui metu turbae perterritus
fugerit, *vi* videri deiectum. sed Pomponius ait vim
sine corporali vi locum non habere, ergo etiam eum,
qui fugatus est supervenientibus quibusdam, si illi vi
30 occupaverunt possessionem, videri vi deiectum. Qui
a me vi possidebat, si ab alio deiciatur, habet inter-
dictum.

1527. [5]Qui vi deiectus est, quid- [(43. 16) 1 § 31—38

1) *Ad v.* 'tu illum vi deiecisti aut familia tua deiecit'.
2) ceterum . . . deiecit *gloss.* 3) qui non iussit *gloss.*
4) nam . . . nomine *gloss.*

1) Idem (*i. e. Paulus*) libro sexagensimo nono ad edictum *inscr. F.* 2) *Idcirco quaeritur de precario et conductione, quia hoc interdictum ei qui precario possidebat competit, conductori non competit.* 3) Si quis conduxerit nummo uno, conductio nulla est, quia et hoc donationis instar inducit *fr. gem.* 4) *Ad v.* 'quod nec vi (nec clam nec precario) a te possideret'. 5) *Ad v.* 'eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas'.

quid damni senserit ob hoc quod deiectus est, re-
ciperare debet: pristina enim causa restitui debet,
32 quam habiturus erat, si non fuisset deiectus. Si
fundus, a quo vi expulsus sim, mihi restitutus esset,
ceterae vero res, quae vi ablatae sunt, non restituantur,
hic dicendum est interdictum nihilo minus tenere, quia
verum est vi esse deiectum. plane si quis velit de
possessione quidem rei soli per hoc interdictum ex-
periri, de rebus vero mobilibus ad exhibendum actione,
potest hoc suo arbitrio habere, et ita Iulianus scribit:
idem scribit et si quis vi bonorum raptorum de huius-
33 modi rebus velit experiri. Quod autem ait praetor:
'quaeque ibi habuit', sic accipimus, ut omnes res con-
tineantur, non solum quae propriae ipsius fuerunt,
verum etiam si quae apud eum depositae vel ei com-
modatae vel pigneratae, quarumque usum vel usum
fructum vel custodiam habuit, vel si quae ei locatae
sunt: cum enim dicat praetor 'habuit', omnia haec
34 habendi verbo continentur. Rectissime autem praetor
addidit 'tunc ibi habuit'. 'tunc' sic accipimus 'cum
deiceretur': et ideo et si quid postea desiit illic esse,
dicendum erit in interdictum venire. sic fit, ut, etiamsi
homines vel pecora demortua sint post deiectionem,
35 interdicto locus sit. Denique scribit Iulianus eum,
qui vi deiecit ex eo praedio, in quo homines fuerant,
propius esse, ut etiam sine culpa eius mortuis homini-
bus aestimationem eorum per interdictum restituere
debeat, sicuti fur hominis etiam mortuo eo tenetur.
huic consequens esse ait, ut villae quoque et aedium
incendio consumptarum pretium restituere cogatur: ubi
enim quis, inquit, deiecit, per eum stetisse videtur,
36 quo minus restitueret. Idcirco constare ait eum,
qui vi deiecit quique vi sine dolo malo desierit possi-
37 dere, interdicto teneri. 'Ibi' autem ait praetor, ut
38 ne quis et quae illic non habuit, complectatur. Sane
quod ait praetor 'ibi', quomodo accipimus? utrum in
eo loco, unde quis vi deiectus est, an vero in omni
possessione? et melius dicetur non ad angulum referen-
dum vel locum, in quo fuerit, verum etiam ad omnem
partem possessionis, qua quis caruit, cum deicitur.

1528. [1]Annus in hoc interdicto (43. 16) 1 § 39
utilis est.

1529. [2]Ex die, quo quis deiectus (43.16) 1 § 40—42
est, fructuum ratio habetur, quamvis in =(43.1) 3
ceteris interdictis ex quo edita sunt, non retro, com-
putantur. idem est et in rebus mobilibus, quae ibi
erant: nam et earum fructus computandi sunt, ex quo
41 quis vi deiectus est. Non solum autem fructuum
ratio in hoc interdicto habetur, verum ceterarum etiam
utilitatium habenda est: nam et Vivianus refert in hoc
interdicto omnia, quaecumque habiturus vel adsecutu-
rus erat is qui deiectus est, si vi deiectus non esset,
restitui aut eorum litem a iudice aestimari debere eum-
que tantum consecuturum, quanti sua interesset se vi
42 deiectum non esse. Ex interdicto unde vi etiam is,
qui non possidet, restituere cogetur.

1530. Interdictum hoc quia atro- (43.16) 1 § 43. 44
citatem facinoris in se habet, quaesitum est, an liberto
in patronum vel liberis adversus parentes competit. et
verius est nec liberto in patronum nec in parentes
liberis dandum esse meliusque erit in factum actionem
his competere. aliter atque si vi armata usus sit ad-
versus libertum patronus vel adversus liberos parens:
44 nam hic interdictum competit. Hoc interdictum et
heredi et ceteris successoribus competit.

1531. [1]Non alii autem, quam ei (43.16) 1 § 45—47
qui possidet, interdictum unde vi competere argumen-
tum praebet, quod apud Vivianum relatum est, si quis
me vi deiecerit, meos non deiecerit, non posse me hoc
interdicto experiri, quia per eos retineo possessionem,
46 qui deiecti non sunt. Idem Vivianus refert: servos
quosdam vi depulit, alios retinuit et vinxit aut etiam
eis imperavit: vi te deiectum intellegi: desisse enim
possidere, cum servi ab alio possideantur. et quod in
parte servorum dictum est, idem in omnibus dici ait,
si forte nemo depulsus esset, sed possideri ab eo coe-
47 pissent, qui ingressus in possessionem esset. Quid
dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quo-
que ingressus sum in possessionem et non deiciam
possessorem, sed vinctum opus facere cogam: quatenus
res, inquit, esset? ego verius puto eum quoque de-
iectum videri, qui illic vinctus est.

1532. Ex causa huius interdicti in (43.16) 1 § 48
heredem et bonorum possessorem ceterosque succes-
sores in factum actio competit in id quod ad eos per-
venit.

Quod est et si quis armis deiectus est, (43.16) 3 pr.
quia ex facinoribus defunctorum de eo, quod ad here-
dem pervenit, actio datur: sufficit enim non in lucro
versari eum heredem, non etiam damnum subire.

In contractibus, quibus doli praestatio (50.17) 152 § 3
vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

Haec actio, quae adversus heredem ce- (43.16) 3 § 1
terosque successores pertinet, perpetuo competit, quia
in ea rei persecutio continetur.

[*De vi armata*].

1533. [2]Armis deiectum quomodo (43.16) 3 § 2—12
accipimus? arma sunt omnia tela, hoc est et fustes et
lapides, non solum gladii hastae frameae, id est rhom-
3 phaeae.[3] Plane et si unus vel alter fustem vel gla-
4 dium tenuit, armis deiectus possessor videtur. Plus
dicitur, et si inermes venerant, si in ipsa concertatione
qui inermes venerant eo processerunt, ut fustes aut lapi-
5 des sumerent, vis erit armata. Qui armati venerunt
et si armis non sunt usi ad deiciendum, sed deiece-
runt, armata vis facta esse videtur: sufficit enim terror
6 armorum, ut videantur armis deiecisse. Si quis
autem visis armatis, qui alibi tendebant, metu hoc de-
territus profugerit, non videtur deiectus, quia non hoc
animo fuerunt qui armati erant, sed alio tendebant.
7 Proinde et si, cum armatos audisset venire, metu de-
cesserit de possessione, sive verum sive falsum audisset,
dicendum est non esse eum armis deiectum, nisi pos-
8 sessio ab his fuerit occupata. Si autem, cum domi-
nus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt
qui invaserant possessionem, videri eum armis deiectum.
9 Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis re-
pellere, sed hoc confestim, non ex intervallo,[4] dum-
modo sciamus non solum resistere permissum, ne dei-
ciatur, sed et si deiectus quis fuerit, eundem deicere
10 non ex intervallo, sed ex continenti.[5] Cum pro-
curator armatus venit, et ipse dominus armis deiecisse
videtur, sive mandavit sive, ut Iulianus ait, ratum ha-

1) *Ad v.* 'in hoc anno'. 2) *Ad v.* 'restituas'.

1) *Ad sponsionis formulam v.* 'unde . . . deiecisti'? 2) *Ad v.* 'unde tu illum vi hominibus (coactis) armatis(ve) deiecisti aut familia tua deiecit'. 3) id est rhomphaeae *gloss.* 4) sed hoc . . . intervallo *Trib.* (*Pampaloni*). 5) non ex . . . continenti *Trib.*

11 buit. Hoc et in familia dicendum est: nam cum familia sine me armata venit, ego non videor venisse, 12 sed familia, nisi iussi vel ratum habui. Hoc interdictum etiam adversus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deiceretur:[1] et post annum reddetur in id, quod pervenit ad eum qui prohibuit.[2]

[*Si uti frui prohibitus esse dicetur*].

1534. Unde vi[3] interdictum ne- (43. 16) 3 § 13—18 cessarium fuisse fructuario apparet 'si prohibeatur uti 14 frui usu fructu fundi'. Uti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi deiecit utentem et fruentem aut non admisit, cum ex fundo exisset non usus fructus deserendi causa. ceterum si quis ab initio volentem incipere uti frui prohibuit, hoc interdictum locum non habet. quid ergo est? debet fructuarius usum fructum 15 vindicare. Pertinet autem hoc interdictum ad eum, qui fundo uti frui prohibitus est: sed pertinebit etiam ad eum, qui aedificiis uti frui prohibetur. consequenter autem dicemus ad res mobiles hoc interdictum non pertinere, si quis uti frui prohibitus est re mobili, nisi si rei soli accedebant res mobiles: si igitur ibi fuerunt, dicendum est etiam ad eas referri hoc interdictum 16 debere. Item si non usus fructus, sed usus sit relictus, competit hoc interdictum. ex quacumque enim causa constitutus est usus fructus vel usus, hoc inter-17 dictum locum habebit. Qui usus fructus nomine qualiterqualiter fuit quasi in possessione, utetur hoc interdicto. sed si quis, posteaquam prohibitus est, capite minutus sit vel mortuus, recte dicitur heredibus et successoribus competere hoc interdictum, non ut in futurum constituatur usus fructus, sed ut praeterita 18 causa et damnum praeteritum sarciatur. Heres quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id quod ad se pervenit.

[*Ne vis fiat ei, qui damni infecti etc.* (*E.* 246)].

1535. Per interdictum etiam ei subvenit (43. 4) 4 praetor, qui damni infecti ab eo in possessionem mis-1 sus est, ne ei vis fiat. Poena autem eius, qui non promittit vel satis non dat, haec est, ut in possessionem mittatur adversarius. sive ergo promittat, sive per eum non fiat, quo minus promittat, non tenebit interdictum repulso per exceptionem eo qui experitur. 2 Praetor in eum, qui neque cavit neque possidere passus est eum qui missus est, iudicium pollicetur in tantum, quantum praestare eum oporteret, si de ea re 3 cautum fuerat. Sed et ex alia causa hoc iudicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, praetoris adeundi potestas non fuerit, scilicet ut, si, cum potestas praetoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet iudicium qui 4 damnum passus est. Item subiectum, si ex alia causa in possessionem missus prohibitus esse dicetur, habere in factum actionem.

[*Uti possidetis* (*E.* 247) 1.]

1536. Ait praetor: 'Uti eas aedes,[4] (43. 17) 1 pr. — § 6 quibus de agitur, nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto. de cloacis hoc interdictum non dabo. [1]neque pluris, quam quanti res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, agere[2] permittam'. 1 Hoc interdictum de soli possessore scriptum est, quem potiorem praetor in soli possessione habeat, et est pro-2 hibitorium ad retinendam possessionem. Huius autem interdicti proponendi causa haec fuit, quod separata esse debet possessio a proprietate: fieri etenim potest, ut alter possessor sit, dominus non sit, alter dominus quidem sit, possessor vero non sit: fieri potest, ut et 3 possessor idem et dominus sit. Inter litigatores ergo quotiens est proprietatis controversia, aut convenit inter litigatores, uter possessor sit, uter petitor, aut non convenit. si convenit, absolutum est: ille possessoris commodo, quem convenit possidere, ille petitoris onere fungetur. sed si inter ipsos contendatur, uter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat, tunc, si res soli sit, in cuius possessione contenditur, ad hoc inter-4 dictum remittentur. Est igitur hoc interdictum, quod volgo uti possidetis appellatur, retinendae possessionis (nam huius rei causa redditur, ne vis fiat ei qui possidet) et consequenter proponitur post interdictum unde vi. illud enim restituit vi amissam possessionem, hoc interdictum tuetur,[3] ne amittatur possessio, denique praetor[3] possidenti vim fieri vetat: et illud quidem interdictum obpugnat possessorem, hoc tuetur. et ut Pedius ait, omnis de possessione controversia aut eo pertinet, ut, quod non possidemus, nobis restituatur, aut ad hoc, ut retinere nobis liceat quod possidemus. restitutae possessionis ordo aut interdicto expeditur aut per actionem: retinendae itaque possessionis duplex via est, aut exceptio aut interdictum. exceptio datur 5 ex multis causis ei qui possidet. Perpetuo autem hoc interdicto insunt haec: 'quod nec vi nec clam nec 6 precario ab illo possides'. Interdictum autem possessorem praedii tuetur, quod est uti possidetis. actio enim numquam ultro possessori datur, quippe sufficit ei quod possideat.

1537. [4]'Locus' est non fundus, sed portio (50. 16) 60 aliqua fundi: 'fundus' autem integrum aliquid est. et plerumque sine villa 'locum' accipimus: ceterum adeo opinio nostra et constitutio locum a fundo separat, ut et modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. non etiam magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio: et quaelibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus. nec non et fundus locus constitui potest: nam si eum alii 1 adiunxerimus fundo, locus fundi efficietur. Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana 2 quoque praedia pertinere Labeo scribit. Sed fundus quidem suos habet fines, locus vero latere potest, quatenus determinetur et definiatur.

Hoc interdictum locum habet, sive (43. 17) 1 § 7. 8 quis totum fundum possidere se dicat, sive pro certa 8 parte, sive pro indiviso possideat. Hoc interdictum in omnibus etiam possessionibus, quae sunt soli, sine dubio locum habebit, dummodo possideri possit.

1538. [5]Quod ait praetor in interdicto: (43. 17) 1 § 9 'nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis', hoc eo pertinet, ut, si quis possidet vi aut clam

---

1) *Ad v.* 'deiecisti'. 2) in id quod . . . . prohibuit *Trib. Ulpiani aetate hoc interdictum perpetuum erat. Cf. Cic. ad fam.* 15, 16 § 3. 3) Unde vi *gloss.* 4) *Praetor non solum de aedibus, sed etiam de fundo, fortasse etiam de loco interdictum proposuerat. Arg. Fest. s. v.* possessio, *cf. fr.* 1537.

1) *Exciderunt talia fere:* quanti uter postulaverit sponsionem fieri. 2) agere] sponsionem restipulationemque facere *Ulp.* 3) tuetur *et* denique praetor *gloss.* 4) *Ad v.* 'eum fundum', *v. n.* 1. 5) *Ad v.* 'n. v. n. c. n. p. alter ab altero'.

aut precario, si quidem ab alio, prosit ei possessio, si vero ab adversario suo, non debeat eum propter hoc quod ab eo possidet vincere: has enim possessiones non debere proficere palam est.

Si duo possideant in solidum, videamus, (43.17)3pr.
quid sit dicendum. quod qualiter procedat, tractemus, si quis proponeret possessionem iustam et iniustam. ego possideo ex iusta causa, tu vi aut clam: si a me possides, superior sum interdicto, si vero non a me, neuter nostrum vincetur: nam et tu possides et ego.

1539. [1]Hoc interdictum duplex est et (43.17)3§1
hi, quibus competit, et actores et rei sunt.

1540. [2]Hoc interdictum sufficit ei, qui (43.17)3§2—9
aedificare in suo prohibetur: etenim videris mihi possessionis controversiam facere, qui prohibes me uti mea
3 possessione. Cum inquilinus dominum aedes reficere volentem prohiberet, aeque competere interdictum uti possidetis placuit testarique dominum non prohibere
4 inquilinum, ne habitaret, sed ne possideret. Item videamus, si auctor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid iuris sit. et ait Pomponius posse te ei denuntiare et vites praecidere, idque et Labeo scribit, aut uti eum debere[3] interdicto uti possidetis de eo loco, quo radices continentur vitium: nam si tibi vim fecerit, quo minus eas vites vel praecidas vel transducas, vim tibi facere videtur, quo minus possideas: etenim qui colere fundum prohibetur,
5 possidere prohibetur, inquit Pomponius. Item videamus, si proiectio supra vicini solum non iure haberi dicatur, an interdictum uti possidetis sit utile alteri adversus alterum. et est apud Cassium relatum utrique esse inutile, quia alter solum possidet, alter cum
6 aedibus superficiem. Labeo quoque scribit: ex aedibus meis in aedes tuas proiectum habeo: interdicis mecum, si eum locum possideamus, qui proiecto tegetur. an, quo facilius possim retinere possessionem eius proiectionis, interdico tecum sic 'uti nunc possidetis
7 eas aedes, ex quibus proiectus est'? Sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, interdicto uti possidetis me uti posse Labeo ait, non eum qui in cenaculo moretur: semper enim superficiem solo cedere. plane si cenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo videri non ab eo aedes possideri, qui κρύπτας possideret, sed ab eo, cuius aedes supra κρύπτας essent. verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit: ceterum superficiarii proprio interdicto et actionibus a praetore utetur. dominus autem soli tam adversus alium quam adversus superficiarium potior erit interdicto uti possidetis: sed praetor superficiarium tuebitur secundum legem loca-
8 tionis: et ita Pomponius quoque probat. Creditores missos in possessionem rei servandae causa interdicto uti possidetis uti non posse, et merito, quia non possident: idemque et in ceteris omnibus, qui custodiae
9 causa missi sunt in possessionem, dicendum est. Si vicinus meus in parte *in pariete* meo tectoria habeat et in parte sua, 'uti possidetis' mihi efficax est ut ea tollere compellatur.

1541. [4]Non videor vi possidere, qui (43.17)3§10
ab eo, quem scirem vi in possessionem esse, fundum accipiam.

1) *Ad v.* 'possidetis'. 2) *Ad v.* 'uti possidetis, quo minus ita possideatis'. 3) cum debere *gloss.* 4) *Ad v.* 'vim fieri veto'.

1542. In hoc interdicto condemnationis[1] summa refertur ad rei ipsius aestimationem. (43.17)3§11
'quanti res est' sic accipimus 'quanti uniuscuiusque interest possessionem retinere'. Servii autem sententia est existimantis tanti possessionem aestimandam, quanti ipsa res est: sed hoc nequaquam opinandum est: longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis.

LIBER LXX.

[*De interdictis* (*E. XLIII*) 4.]

[*Uti possidetis* (*E.* 247) 2.]

1543. [2]Clam possidere eum dicimus, qui (41.2)6
furtive ingressus est possessionem ignorante eo, quem sibi controversiam facturum suspicabatur et, ne faceret, timebat. is autem qui, cum possideret non clam, se celavit, in ea causa est, ut non videatur clam possidere: non enim ratio optinendae possessionis, sed origo nanciscendae exquirenda est: nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonae fidei possessionem nanciscitur. itaque, inquit Pomponius, clam nanciscitur possessionem, qui futuram controversiam metuens ignorante eo, quem metuit, furtive in posses-
1 sionem ingreditur. Qui ad nundinas profectus neminem reliquerit et, dum ille a nundinis redit, aliquis occupaverit possessionem, videri eum clam possidere Labeo scribit: retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit: verum si revertentem dominum non admiserit, vi magis intellegi possidere, non clam.

1544. [3]Cum par delictum est duorum, (50.17)154
semper oneratur petitor et melior habetur possessoris causa. sicut fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori 'aut si rei quoque
1 in ea re dolo actum sit'. Illi debet permitti poenam[4] petere, qui in ipsam non incidit.

1545. Sed hoc iure utimur, ut et possidere (41.2)2
et usucapere municipes possint idque eis et per servum et per liberam personam adquiratur.

1546. [5]Naturaliter videtur possidere is (41.2)12pr.
qui usum fructum habet.

In summa puto dicendum et inter fructua- (43.17)4
rios hoc interdictum reddendum: et si alter usum fructum, alter possessionem sibi defendat. idem erit probandum et si usus fructus[6] quis sibi defendat possessionem, et ita Pomponius scribit. perinde et si alter usum, alter fructum sibi tueatur, et his interdictum erit dandum.

1547. Nihil commune habet proprietas (41.2)12§1
cum possessione: et ideo non denegatur ei interdictum uti possidetis, qui coepit rem vindicare: non enim videtur possessioni renuntiasse, qui rem vindicavit.

[*Quem fundum* (*E.* 248)].

1548. Invitus nemo rem cogitur de- (50.17)156pr.
fendere.

1549. Is qui se optulit rei defensioni sine (6.1)25
causa, cum non possideret nec dolo fecisset, quo minus possideret: si actor ignoret, non est absolvendus, ut

1) sponsionis *Ulp., v. p.* 820 *n.* 1. 2. 2) *Videtur Ulpianus hoc libro (cum fortasse sponsionis formulam tractaret) plenius de vitiosae possessionis exceptione egisse.* 3) *Haec quoque ad vitiosae possessionis exceptionem pertinent.* 4) sponsionis *sc.* 5) *Agitur de interdicto uti possidetis utili, cf. Vat.* 90. 6) fructus *del.*

Marcellus ait: quae sententia vera est. sed hoc post litem contestatam: ceterum ante iudicium acceptum non decipit actorem qui se negat possidere, cum vere non possideret: nec videtur se liti optulisse qui discessit.

1550. Si debitori meo velim actionem edere, (5.1)21
probandum erit, si fateatur se debere paratumque dicat solvere, audiendum eum, dandumque diem cum competenti cautela[1] ad solvendam pecuniam: neque enim magnum damnum est in mora modici temporis. modicum autem tempus hic intellegendum est, quod post condemnationem reis indultum est.

[*De superficiebus* (*E.* 249)].

1551. Ait praetor: 'Uti ex lege locatio- (43.18) 1
nis sive conductionis[2] superficie, qua de agitur, nec vi nec clam nec precario alter ab altero fruemini,[3] quo minus fruamini, vim fieri veto. si qua alia actio de
1 superficie postulabitur, causa cognita dabo'. Qui
superficiem in alieno solo habet, civili actione subnixus est: nam si conduxit superficium, ex conducto, si emit, ex empto agere cum domino soli potest. enim si ipse eum prohibeat, quod interest agendo consequetur: sin autem ab alio prohibeatur, praestare ei actiones suas debet dominus et cedere. sed longe utile visum est, quia et incertum erat, an locati[4] existeret, et quia melius est possidere potius quam in personam experiri, hoc interdictum proponere et quasi in rem actionem
2 polliceri. Proponitur autem interdictum duplex
exemplo interdicti uti possidetis. tuetur itaque praetor eum, qui superficiem petit, veluti *uti* possidetis interdicto, neque exigit ab eo, quam causam possidendi habeat: unum tantum requirit, num forte vi clam precario *ab* adversario possideat. omnia quoque, quae in uti possidetis interdicto servantur, hic quoque ser-
3 vabuntur. Quod ait praetor 'si actio de superficie
postulabitur, causa cognita dabo', sic intellegendum est, ut, si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. et sane causa cognita ei, qui non ad modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio
4 competet. Is autem, in cuius solo superficies est,
utique non indiget utili actione, sed habet in rem, qualem habet de solo. plane si adversus superficiarium velit vindicare, dicendum est exceptione utendum in factum data: nam cui damus actio- = (50.17) 156 § 1
nem, eidem et exceptionem competere multo magis
5 quis dixerit. Si soli possessori superficies evincatur,
aequissimum erit subvenire ei vel ex stipulatu de
6 evictione vel certe ex empto actione. Quia autem
etiam in rem actio de superficie dabitur, petitori[5] quoque in superficiem dari et quasi usum fructum sive usum quendam eius esse et constitui posse per utiles
7 actiones credendum est. Sed et tradi posse intelle-
8 gendum est, ut et legari[6] et donari possit. Et si
duobus sit communis, etiam utile communi dividundo
9 iudicium dabimus. Servitutes quoque praetorio iure
constituentur et ipsae ad exemplum earum, quae ipso iure constitutae sunt, utilibus actionibus petentur: sed et interdictum de his utile competit.

[*De itinere actuque privato* (*E.* 250)].

1552. Praetor ait: 'Quo itinere (43.19) 1 pr. — § 2
actuque privato,[1] quo de agitur, vel via[2] hoc anno nec vi nec clam nec precario ab illo usus es, quo minus
1 ita utaris, vim fieri veto'. Hoc interdictum prohibi-
torium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo
2 servitutes. Hoc interdicto praetor non inquirit, utrum
habuit iure servitutem impositam an non, sed hoc tantum, an itinere actuque hoc anno usus sit non vi non clam non precario, et tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictum redditur, usus non sit. sive igitur habuit ius viae sive non habuit, in ea condicione est, ut ad tuitionem praetoris pertineat, si modo anno usus est vel modico tempore, id est non minus quam triginta diebus.[3] neque ad praesens tempus refertur usus, quia plerumque itineribus vel via non semper utimur, nisi cum usus exegerit ita.

1553. Si quis fundum emerit, quasi per (19.1) 35
eum fundum eundi agendi ius non esset, et interdicto de itinere actuque victus sit, ex empto habebit actionem: licet enim stipulatio de evictione non committatur, quia non est de iure servitutis in rem actione pronuntiatum, tamen dicendum est ex empto actionem competere.

1554. Annui temporis spatio conclusit (43.19) 1 § 3
usum. annum ex die interdicti retrorsum computare debemus.

1555. [4]Si quis hoc interdicto utatur, (43.19) 1 § 4
sufficit alterutrum probare vel iter vel actum in usu habuisse.

1556. [5]Iulianus ait, quoad usque (43.19) 1 § 5—10
ingressus est, eo usque ei interdictum competere: quod
6 verum est. Vivianus recte ait eum, qui propter in-
commoditatem rivi aut propterea, quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit, quamvis id frequenter fecit, non videri omnino usum, itaque inutile esse interdictum, non quasi precario usum, sed quasi nec usum. [6]ergo secundum hoc neutro usus videtur: multo enim minus illo usus est, per quem non ivit propter incommoditatem rivi aut propterea, quia via praerupta erat. idem erit dicendum et si non erat via publica, sed iter privatum: nam
7 et hic eadem quaestio est.[6] Is, cuius colonus aut
hospes aut quis alius iter ad fundum fecit, usus videtur itinere vel actu vel via, et idcirco interdictum habebit: et haec ita Pedius scribit et adicit, etiamsi ignoravit, cuius fundus esset, per quem iret, retinere
8 eum servitutem. Si quis autem, cum putaret fundum
ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus,[7] utique sibi, non mihi interdictum adquisisse intellegi-
9 tur. Si quis propter inundationem usus non sit
itinere actuque hoc anno, cum superiore usus sit, potest repetita die hoc interdicto uti per in integrum restitutionem ex illa parte 'si qua mihi iusta causa esse videbitur'. sed et si per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere Marcellus probat. praeterea et aliis casibus interdictum repetita die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare
10 solet. Praeterea sciendum est, si dilatione data
adversario futurum est, ut causa interdicti mei deterior fiat, aequissimum esse repetita die reddi interdictum.

1557. [8]Si tibi fundum precario con- (43.19) 1 § 11.12

---

1) cum competenti cautela *Trib.* 2) sive conductionis *gloss.? cf.* (43.9) 1 *pr.* 3) fruimini *scr.* 4) locator *scr.* 5) petitionem creditori *scr.?* 6) per damnationem *ins.*

1) privato *gloss.* 2) vel via *gloss.* 3) id est . . . diebus *Trib.?* 4) *Ad v.* 'itinere actuque'. 5) *Ad v.* 'quo . . . usus es'. 6) *Recte adnotat Mommsen haec sic invertenda esse:* idem erit dicendum . . . quaestio est. ergo secundum hoc . . . praerupta erat. 7) amicus meus *gloss.* 8) *Ad v.* 'n. v. n. c. n. p. ab illo'.

cessero, cui via debebatur, deinde tu a domino fundi precario rogaveris, ut ea via ad eum fundum utaris: an noceat tibi exceptio, si adversus eum velis interdicere, a quo precario viam rogasti? et magis est, ut noceat, idque colligi potest ex eo, quod Iulianus scribit in specie huiusmodi. quaerit enim, si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur, et tu rogaveris precario, ut ea via utaris: nihilo minus utile interdictum mihi esse, quia, sicuti me precarium rei meae non tenet, ita nec per te precario possidere intellegor: quotiens enim colonus meus aut is, cui precario fundum dedi, via utitur, ego ire intellegor, propter quod et recte dico me itinere usum. quae ratio, inquit, efficit, ut et, si ego viam precario rogavero et tibi fundum precario dedero, quamvis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur, inutile esset interdictum et precario eo itinere usus esse videar, non immerito: non enim opinio tua, sed mea quaerenda est. tu tamen, credo, poteris
12 interdicto uti, etsi de hoc nihil scribat Iulianus. Si quis supra dicto tempore anni non vi non clam non precario itinere usus sit, verum postea non sit[1] usus, sed clam precariove, videndum est, an ei noceat. et magis est, ut nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum.

Inde etiam illud Labeo scribit: (43.19) 3 pr. — § 2 si, cum a me recte via utebaris, fundum vendidero, per quem utebaris, deinde emptor te prohibuit: licet clam videaris ab eo uti (nam qui prohibitus utitur, clam utitur), tamen interdictum tibi competere intra annum, quia hoc anno non vi non clam non precario
1 usus es. Item sciendum est non tantum eum clam via uti, qui ipse prohibitus utitur, verum eum quoque, per quem quis id ius retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat, utatur. plane si ignoravi prohibitum
2 et persevero uti, nihil mihi nocere dicendum est. Si quis ab auctore meo vi aut clam aut precario usus est, recte a me via uti prohibetur et interdictum ei inutile est, quia a me videtur vi vel clam vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiose possidet. nam et Pedius scribit, si vi aut clam aut precario ab eo sit usus, in cuius locum hereditate vel [2]emptione aliove quo iure successi, idem esse dicendum: cum enim successerit quis in locum eorum,[3] aequum = (50.17) 156 § 2 non est nos noceri hoc, quod adversus eum non nocuit, in cuius locum successimus.

1558. In hoc interdicto examinatur, (43.19) 3 § 3 quanti eius interesset via non prohiberi sive itinere.

1559. Uti videmur servitutibus etiam (43.19) 3 § 4. 5 per servos vel colonos vel amicos vel etiam hospites et fere per eos omnes, qui nobis retinent servitutes: sed enim per fructuarium quidem servitus retinetur,[4] per fructuarium autem interdictum hoc domino non
5 competere Iulianus ait. Idem Iulianus scribit, si meus usus fructus in fundo tuo,[5] proprietas vero tua fuerit et uterque nostrum per vicini fundum ierit, utile interdictum de itinere nos habere: et sive forte ab extraneo fructuarius prohibeatur, sive etiam a domino, sed et si dominus a fructuario, competet: nam et si quilibet prohibeat ire, interdictum adversus eum competit.

1) ita *ins.* 2) bonorum *ins.* (*Rudorff*). 3) quibus inutile esset interdictum, nec ipsum uti posse interdicto: similiter igitur *similiave exciderunt.*
4) sed . . . retinetur *gloss.* 5) tuo *gloss.*

[*Quo itinere venditor usus est*].[1]

1560. Plerumque emptoris eadem (50.17) 156 § 3 causa esse debet circa petendum ac defendendum, quae fuit auctoris.

1561. Sed et si partem fundi quis emerit, (8.5) 3 idem dicendum est.

1562. [2]Quod cuique pro eo praestatur, invito non tribuitur. (50.17) 156 § 4

1563. Hoc interdictum et ei competit, (43.19) 3 § 6—10 qui donationis causa fundi vacuam possessionem
7 adeptus est. Si quis ex mandatu meo fundum emerit, aequissimum est mihi hoc interdictum dari 'ut
8 ille usus est', qui mandatu meo emit. Sed et si quis usum fructum emit vel usum vel cui legatus est
9 et traditus, uti hoc interdicto poterit. Hoc amplius et is, cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc
10 interdicto poterit. Et generaliter ex omnibus causis, quae instar habent venditionis vel alterius contractus, dicendum est hoc interdicto locum fore.

[*De itinere reficiendo*].

1564. Ait praetor: 'Quo itinere (43.19) 3 § 11—14 actuque hoc anno non vi non clam non precario ab alio[3] usus es, quo minus id iter actumque, ut tibi ius esset,[4] reficias, vim fieri veto. qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per eius[5]
12 vitium datum sit, caveat'. Utilitas suasit hoc quoque interdictum proponere: namque consequens erat eum qui itinere utitur interdictum proponere, ut refici iter possit: quemadmodum enim alias uti potest itinere vel actu commode, quam si refecerit? corrupto enim itinere
13 minus commode frui aut agi potest. Hoc autem a superiori distat, quod illo quidem interdicto omnes uti possunt, qui hoc anno usi sunt: hoc autem interdicto eum demum uti posse, qui hoc anno usus est et ius sibi esse reficiendi oporteat. ius autem esse videtur ei, cui servitus debetur. itaque qui hoc interdicto utitur, duas res debet docere, et hoc anno se usum et ei servitutem competere: ceterum si desit alterutrum, deficit interdictum, nec immerito. qui enim vult ire agere, tantisper, quoad de servitute constet, non *debet* de iure suo docere: quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui hoc anno fecit? enimvero qui vult reficere, aliquid novi facit neque debet ei in alieno
14 permitti id moliri, nisi vere habet servitutem. Fieri autem potest, ut qui ius eundi habeat et agendi, reficiendi ius non habeat, quia in servitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi ius sit, aut sic, ut, si velit reficere, usque ad certum modum reficiendi ius sit: merito ergo ad refectionem se praetor rettulit: 'ut tibi', inquit, 'ius est, reficias'. 'uti ius est' hoc est sic, uti per servitutem impositam licet.

1565. Reficere sic accipimus ad (43.19) 3 § 15. 16 pristinam formam iter et actum reducere, hoc est ne quis dilatet aut producat aut deprimat aut exaggeret:
16 aliud est enim reficere, longe aliud facere. Apud Labeonem quaeritur, si pontem quis novum velit facere viae muniendae causa, an ei permittatur: et ait permittendum, quasi pars sit refectionis huiusmodi munitio. et ego puto veram Labeonis sententiam, si modo sine hoc commeari non possit.

1) *cf.* (43.1) 2 § 3. 2) *cf. Lenel, p.* 384 *n.* 5. 3) illo *scr.*
4) est *scr.* 5) operis *ins.*

[1]Apparet ergo eum, qui non patitur (43.19) 5 pr. § 1
haec [*sc. quae refectioni necessaria sunt*] congeri, vim
1 facere, quo minus quis perficiat. Plane si quis, cum
posset alia parte agri sine incommodo domini fundi
impensam adportare, id egit, ut alia parte adportet,
impune ei vim fieri recte placuit.

1566. Hoc interdictum non solum (43.19) 5 § 2. 3
ipsi, verum successoribus quoque esse dandum non est
ambigendum: emptori quoque dabitur et in emptorem.
3 Si quis servitutem iure impositam non habeat, habeat
autem velut longae possessionis praerogativam ex eo,
quod diu usus est servitute, interdicto hoc uti potest.

1567. Qui hoc interdicto usurus est, de (43.19) 5 § 4
vitio operis cavere adversario debet.

[*De aqua cottidiana et aestiva* (*E.* 251)].

1568. Ait praetor: 'Uti hoc anno (43.20) 1 pr. § 1
aquam, qua de agitur, non vi non clam non precario
ab illo duxisti, quo minus ita ducas, vim fieri veto'.
1 Hoc interdictum prohibitorium et interdum restituto-
rium est et pertinet ad aquam cottidianam.

1569. [2]Cottidiana autem aqua non (43.20) 1 § 2—14
illa est, quae cottidie ducitur, sed ea, qua quis cottidie
possit uti, si vellet: quamquam cottidianam interdum
3 hieme ducere non expediat, etsi possit duci.[3] Duo
autem genera sunt aquarum: est cottidiana, est et
aestiva. cottidiana ab aestiva usu differt, non iure.
cottidiana ea est, quae duci adsidue solet vel aestivo
tempore vel hiberno, etiamsi aliquando ducta non est:
ea quoque dicitur cottidiana, cuius servitus intermis-
sione temporis divisa est. aestiva autem ea est, qua
aestate sola uti expedit, sicuti dicimus vestimenta
aestiva, saltus aestivos, castra aestiva, quibus interdum
etiam hieme, plerumque autem aestate utamur. ego
puto probandum ex proposito utentis et ex natura
locorum aquam aestivam a cottidiana discerni: nam
si sit ea aqua, quae perpetuo duci possit, ego tamen
aestate sola ea utar, dicendum est hanc aquam esse
aestivam: rursum si ea sit aqua, quae non nisi aestate
duci possit, aestiva dicetur: et si ea sint loca, quae
natura non admittant aquam nisi aestate, dicendum
4 erit recte aestivam dici. Quod autem scriptum est
in interdicto: 'uti hoc anno aquam duxisti' hoc est:
non cottidie, sed hoc anno vel una die vel nocte. ergo
cottidiana quidem aqua alia[4] est, quae cottidie duci
possit, vel hieme vel aestate, etsi aliquo momento tem-
poris ducta sit, aestiva ea, quae cottidie quidem duci
possit, vel sola aestate, ducatur autem aestate tantum,
non et hieme, non quia non possit et hieme, sed quia
5 non solet. Loquitur autem praetor in hoc interdicto
de ea aqua sola, quae perennis est: nulla enim alia
6 aqua duci potest, nisi quae perennis est. Quam-
quam ad perennes aquas dixerimus hoc interdictum
pertinere, ad eas tamen perennes pertinet, quae duci
possunt. ceterum sunt quaedam, quae, etsi perennes
sunt, duci tamen non possunt, ut puta puteales et
quae ita sunt summersae, ut defluere extra terram et
usui esse non possint. sed huiusmodi aquis, quae duci
7 non possint, haustus servitus imponi potest. Haec
interdicta de aqua, item de fonte ad eam aquam per-
tinere videntur, quae a capite ducitur, non aliunde:
harum enim aquarum etiam servitus iure civili constitui
8 potest. Caput aquae illud est, unde aqua nascitur:
si ex fonte nascatur, ipse fons: si ex flumine vel lacu,
prima incilia vel principia fossarum, quibus aquae ex
flumine vel ex lacu in primum rivum compelli solent.
plane si aqua sudoribus manando in aliquem primum
locum effluere atque ibi apparere incipit, eius hoc caput
9 dicemus, ubi primum emergit. Et qualiter sit con-
stitutum ius aquae, dicendum est hoc interdictum locum
10 habere. Sed etsi iure aqua non debetur alicui, si
tamen iure ducere se putavit, cum non in iure, sed in
facto erravit, dicendum est eoque iure utimur, ut inter-
dicto hoc uti possit: sufficit enim, si iure se ducere
11 putavit nec vi nec clam nec precario duxit. Illud
quaeritur, utrum ea tantum aqua his interdictis con-
tineatur, quae ad agrum irrigandum pertinet, an vero
omnis, etiam ea, quae ad usum quoque et commodum
nostrum. et hoc iure utimur, ut haec quoque continea-
tur. propter quod etiam si in urbana praedia quis
aquam ducere velit, hoc interdictum locum habere po-
12 test. Praeterea Labeo scribit, etsi quidam ductus
aquarum non sit fundi, quia quocumque duci possint,
13 tamen ad hoc interdictum pertinere. Idem Labeo
scribit, etiamsi praetor hoc interdicto de aquis frigidis
sentiat, tamen de calidis aquis interdicta non esse de-
neganda: namque harum quoque aquarum usum esse
necessarium: nonnumquam enim refrigeratae usum irri-
gandis agris praestant. his accedit, quod in quibusdam
locis et cum calidae sunt, irrigandis tamen agris ne-
cessariae sunt, ut Hierapoli: constat enim apud Hiera-
politanos in Asia agrum aqua calida rigari. et quam-
vis ea sit aqua, quae ad rigandos non sit necessaria,
tamen nemo ambiget his interdictis locum fore.
14 Sive autem intra urbem sit aqua sive extra urbem,
hoc interdicto locus erit.

1570. [1]Illud tamen hic intellegen- (43.20) 1 § 15—24
dum est eodem modo praetorem duci aquam iussisse,
quo ducta est hoc anno. proinde neque amplioris
modi, neque alia permisisse potest videri. quare si
alia aqua sit, quam quis velit ducere, quam hoc anno
duxit, vel eadem, per aliam tamen regionem velit du-
16 cere, impune ei vis fiet. Illud Labeo dicit omnes
partes illius fundi, in quem loci aqua ducitur, eiusdem
numero esse. ergo et si forte actor confinem agrum
emerit et ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit,
postea fundi empti nomine velit aquam ducere, ita
demum eum recte hoc interdicto (ut de itinere actu-
que) uti putant, ut semel in suum ingressus inde egredi
qua velit possit, nisi ei nocitum sit, ex quo aquam
17 ducit. Item quaeritur, si quis aquae, quam hoc anno
ducebat, aliam aquam admiscuerit, an impune prohi-
beatur. et extat Ofilii[2] sententia existimantis recte
eum prohiberi, sed eo loci, in quo primum aquam
aliam in rivum admittit: et Ofilius in tota aqua recte
eum prohiberi ait. ego Ofilio adsentio non posse dividi,
quia non potest ita in parte vis fieri, ut non in tota
18 aqua fiat. Trebatius, cum amplior numerus pecoris
ad aquam appelletur, quam debet appelli, posse uni-
versum pecus impune prohiberi, quia iunctum pecus
ei pecori, cui adpulsus debeatur, totum corrumpat
pecoris adpulsum. Marcellus autem ait, si quis ius

1) libro vicensimo (XX *pro* LXX) *inscr. F.* 2) *Ad v.* 'aquam'. 3) Cottidiana . . . possit duci] *haud scio an haec insiticia sint: eadem enim habent* §§ 3. 4. 4) illa *scr.*

1) *Ad v.* 'Uti hoc anno . . . . nec vi nec clam ab illo duxisti, quo minus ita ducas'. 2) *immo alius cuiusdam ex veteribus* (*Mommsen*).

habens pecoris ad aquam appellendi plura pecora adpulserit, non in omnibus pecoribus eum prohibendum:
19 quod est verum, quia pecora separari possunt. Aristo putat eum demum interdictum hoc habere, qui se putat suo iure uti, non eum, qui scit se nullum ius habere
20 et utitur. Idem ait eum, qui hoc anno aquam duxerit nec vi nec clam nec precario et eodem anno vitiose usus est, recte tamen hoc interdicto usurum: quod referri ad id tempus, quod sine vitio fuerit: esse enim verum hoc anno non vi non clam non precario
21 usum. Quaesitum est, si quis ante annum aquam duxit, deinde sequenti tempore, hoc est intra annum, aqua influxerit ipsa sibi me non ducente, an hoc interdicto locus sit. et refert Severus Valerius competere ei hoc interdictum, quasi duxisse videatur, licet peni-
22 tus prospicientibus non videtur iste duxisse. Item quaesitum est, si quis, dum putat tertio quoque die habere se ius aquae ducendae, duxerit una die, an recte et sine captione possessoris recte duxisse videatur, ut hoc interdictum habeat: ait enim praetor: 'uti hoc anno aquam duxisti' id est alternis diebus.[1] illud autem nihil interest, utrum quinto die aqua debeatur an alternis diebus an cottidie ei, qui hoc interdicto uti velit: nam cum sufficiat vel uno die hoc anno aquam duxisse, nihil refert, qualem aquae ductum habens duxerit: dum, si quis, cum quinto quoque die uteretur, quasi alternis diebus ducens interdixerit, nihil
23 ei prodesse videtur. Praeterea illud sciendum est, si, cum aquam duxisses, adversarius te prohibuerit, deinde tu interim ius aquae ducendae amiseris, in restitutionem hoc venire, ut tibi praestetur per hoc inter-
24 dictum quod amisisti: et hoc verum puto. Si fundum, ad quem aquam ducebas, vendideris et tradideris, nihilo minus interdictum tibi utile est.

1571. Competit hoc interdictum (43. 20) 1 § 25. 26 adversus eum, qui prohibet me aquam ducere, et nihil interest, utrum quis dominium fundi habeat an non. idcircoque is tenetur interdicto: nam et si servitus
26 coepit adversus quemvis posse vindicari. Si inter rivales, id est qui per eundem rivum aquam ducunt, sit contentio de aquae usu, utroque suum usum esse contendente, duplex interdictum utrique competit.

1572. Labeo putat per hoc[2] inter- (43. 20) 1 § 27 dictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat fodiat serat succidat putet aedificet, quare ex re ea aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur vitietur corrumpatur deteriorve fiat: et similiter de aestiva aqua debere interdici ait.

1573. Si quis hoc cesserit, ne liceat (43. 20) 1 § 28 sibi aquam quaerere, ea cessio valet.[3]

[*De aqua aestiva et de successoribus*].

1574. Deinde ait praetor: 'Uti (43. 20) 1 § 29—31 priore aestate aquam, qua de agitur, nec vi nec clam nec precario ab illo duxisti, quo minus ita ducas, vim fieri veto. inter heredes emptores[4] et bonorum posses-
30 sores interdicam'. Hoc interdictum de aqua aestiva
31 proponitur. Quia autem diximus aestivam aquam aliquo distare ab aqua cottidiana, sciendum est etiam

1) id est . . . diebus *gloss.* 2) hoc *Trib.: de utili enim interdicto agitur.* 3) *Quaeri videtur, an de tali servitute interdici possit.* 4) *Veri dissimile est praetorem emptorum ante bonorum possessores mentionem fecisse. Suspicor praetorem ita habuisse* 'inter heredes et bonorum possessores interdicam', *deinde de emptore specialiter edixisse.*

interdictis distare, quod qui de aqua cottidiana interdicit, ita interdicit: 'uti hoc anno aquam duxisti', at qui de aestiva, sic: 'uti priore aestate', nec immerito: nam quia hieme non utitur, referre se non ad praesentem aestatem, sed ad priorem debuit.

1575. Aestatem incipere (sic peri- (43. 20) 1 § 32—36 tiores tradiderunt) ab aequinoctio verno et finiri aequinoctio autumnali: et ita senis mensibus aestas atque
33 hiems dividitur. Priorem aestatem ex comparatione
34 duarum aestatium accipi. Propter hoc, si aestate interdicatur, nonnumquam annum et sex menses continere: quod ita contingit, si initio verni aequinoctii ducta sit aqua et sequenti aestate pridie aequinoctium autumnale interdicatur: et proinde, si hieme interdica-
35 tur, etiam in biennium haec res extendetur. Si quis hieme tantum aquam solitus fuit ducere, aestate
36 non fuit solitus, utile interdictum ei competit. Qui hac aestate duxit, non superiore, utile interdictum habet.

1576. Ait praetor: 'inter heredes et (43. 20) 1 § 37 emptores[1] et bonorum possessores interdicam'. haec verba non solum ad aestivam aquam, verum etiam ad cottidianam quoque referenda esse sciendum est: nam sicuti de itinere actuque et successoribus dantur interdicta et emptori, ita haec quoque danda praetor putavit.

[*De aqua ex castello ducenda*].

1577. Ait praetor: 'Quo ex castello (43. 20) 1 § 38—44 illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius fuit, permissum est, quo minus ita uti permissum est ducat, vim fieri veto. quandoque de opere faciendo interdictum
39 erit, damni infecti caveri iubebo'. Hoc interdictum necessario propositum est. namque superiora interdicta ad eos pertinent, qui a capite ducunt vel imposita servitute vel quia putant impositam: aequissimum visum est ei quoque, qui ex castello ducit, interdictum dari, id est ex eo receptaculo, quod aquam publicam susci-
40 pit. castellum accipe.[2] Si ex castello permissum
41 est, dandum erit interdictum: permittitur autem aquam ex castello vel ex rivo vel ex quo alio loco
42 publico ducere. Idque a principe conceditur: alii
43 nulli competit ius aquae dandae. Et datur interdum praediis, interdum personis. quod praediis datur, persona extincta non extinguitur: quod datur personis, cum personis amittitur ideoque neque ad alium dominum praediorum neque ad heredem vel qualemcumque successorem transit. plane ei, ad quem dominium transit, impetrabile est: nam si docuerit praediis suis aquam debitam, etsi nomine eius fluxisse, a quo dominium ad se transiit, indubitate impetrat ius aquae ducendae, nec est hoc beneficium, sed iniuria, si quis
44 forte non impetraverit. Meminisse autem debemus in hoc interdicto totam quaestionem finiri adsignationis: non enim praeparat hoc interdictum causam, ut superiora interdicta, nec ad possessionem temporariam pertinet, sed aut habet ius adsignatum sibi aut non habet, et interdictum totum finitur.

[*De rivis* (*E.* 252)].

1578. Praetor ait: 'Rivos specus septa (43. 21) 1 pr. § 1 reficere purgare aquae ducendae causa quo minus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti[3] priore aestate non vi non clam non precario a te duxit, vim

1) *v. p.* 829 *n.* 4. 2) castellum accipe *gloss.* 3) aut hoc anno aut *similiave ins.*, *cf. fr.* 1582.

1 fieri veto'. Hoc interdictum utilissimum est: nam
nisi permittatur alicui reficere, alia ratione usu incom-
modabitur.

1579. Ait ergo praetor 'rivum specus'. (43.21) 1 § 2—5
rivus est locus per longitudinem depressus, quo aqua
3 decurrat, cui nomen est ἀπὸ τοῦ ῥεῖν. Specus autem
est locus, ex quo despicitur: inde spectacula sunt dicta.
4 Septa sunt, quae ad incile opponuntur aquae de-
rivandae compellendaeve ex flumine causa, sive ea
lignea sunt sive lapidea sive qualibet alia materia sint,
ad continendam transmittendamque aquam excogitata.
5 Incile est autem locus depressus ad latus fluminis,
ex eo dictus, quod incidatur: inciditur enim vel lapis
vel terra, unde primum aqua ex flumine agi possit.
sed et fossae et putei hoc interdicto continentur.

1580. Deinde ait praetor 'reficere (43.21) 1 § 6. 7
purgare'. reficere est quod corruptum est in pristinum
statum restaurare. verbo reficiendi tegere substruere
sarcire aedificare, item advehere adportareque ea, quae
7 ad eandem rem opus essent, continentur. Purgandi
verbum plerique quidem putant ad eum rivum per-
tinere, qui integer est: et palam est et ad eum per-
tinere, qui refectione indiget: plerumque enim ut re-
fectione, et purgatione indiget.

1581. 'Aquae', inquit, 'ducendae causa'. (43.21) 1 § 8
merito hoc additur, ut ei demum permittatur et reficere
et purgare rivum, qui aquae ducendae causa id fecit.

1582. Hoc interdictum competit etiam (43.21) 1 § 9
ei, qui ius aquae ducendae non habet, si modo aut
priore aestate aut eodem anno aquam duxerit, cum
sufficiat non vi non clam non precario duxisse.

1583. Si quis terrenum rivum signi- (43.21) 1 § 10. 11
num, id est lapideum[1] facere velit, videri eum non
recte hoc interdicto uti: non enim reficit qui hoc facit:
11 et ita Ofilio videtur. Proinde et si per alium locum
velit ducere, impune prohibetur: sed et si eundem
rivum deprimat vel adtollat aut dilatet vel extendat
vel operiat apertum vel contra. ego ceteros quidem
impune prohiberi puto: at enim eum, qui operiat aper-
tum vel contra, eum non puto prohibendum, nisi si
quam maiorem utilitatem suam adversarius ostendat.

Servius autem scribit aliter duci (43.21) 3 pr. — § 2
aquam, quae ante per specus ducta est, si nunc per
apertum ducatur: nam si operis aliquid faciat quis,
quo magis aquam conservet vel contineat, non impune
prohiberi. ego et in specu contra, si non maior utilitas
1 versetur adversarii. Servius et Labeo scribunt, si
rivum, qui ab initio terrenus fuit, quia aquam non
continebat, cementicium velit facere, audiendum esse:
sed et si eum rivum, qui structilis fuit, postea terre-
num faciat aut partem rivi, aeque non esse prohiben-
dum. mihi videtur urguens et necessaria refectio esse
2 admittenda. Si quis novum canalem vel fistulas in
rivo velit collocare, cum id numquam habuerit, utile
ei hoc interdictum futurum Labeo ait. nos et hic opi-
namur utilitatem eius qui ducit sine incommoditate
eius cuius ager est spectandam.

1584. Si aqua in unum lacum (43.21) 3 § 3—7
conducatur et inde per plures ductus ducatur, hoc
interdictum utile erit volenti reficere ipsum lacum.
4 Hoc interdictum ad omnes rivos pertinet, sive in
5 publico sive in privato sint constituti. Sed et si
calidae aquae rivus sit, de hoc reficiendo competit
6 interdictum. Aristo et de cuniculo restituendo, per
quem vapor trahitur, in balneariis vaporibus putat uti-
lem actionem competere: et erit dicendum utile inter-
7 dictum ex hac causa competere. Isdem autem per-
sonis et in easdem interdictum hoc datur, quibus et in
quas et de aqua interdicta redduntur, quae supra sunt
enumerata.

1585. Si quis rivum reficienti (43.21) 3 § 8—10
opus novum nuntiat, belle dictum est posse contemni
operis novi nuntiationem: cum enim praetor ei vim
fieri vetet, absurdum est per operis novi nuntiationem
eum impediri. plane per in rem actionem dicendum
est posse: adversus eum vindicari 'ius ei non esse'
9 dubium non est. De damno quoque infecto cavere
10 eum debere minime dubitari oportet. Si quis eum
exportare vehere, quae refectioni necessaria sunt, pro-
hibeat, hoc interdictum ei competere Ofilius putat,
quod est verum.

[*De fonte* (*E.* 253)].

1586. Praetor ait: 'Uti de eo (43.22) 1 pr. — § 5
fonte, quo de agitur, hoc anno aqua nec vi nec clam
nec precario ab illo usus es, quo minus ita utaris, vim
fieri veto. de lacu puteo piscino item interdicam'.
1 Hoc interdictum proponitur ei, qui fontana aqua uti
prohibetur: servitutes enim non tantum aquae ducen-
dae esse solent, verum etiam hauriendae, et sicut
discretae sunt servitutes ductus aquae et haustus aquae,
2 ita interdicta separatim redduntur. Hoc autem inter-
dictum locum habet, si quis uti prohibeatur aqua, hoc
est sive haurire prohibeatur sive etiam pecus ad aquam
3 appellere. Et eadem sunt hic dicenda, quae ad
personam attinent, quaecumque in superioribus inter-
4 dictis diximus. Hoc interdictum de cisterna non
competit: nam cisterna non habet perpetuam causam
nec vivam aquam. ex quo apparet in his omnibus
exigendum, ut viva aqua sit: cisternae autem imbribus
concipiuntur. denique constat interdictum cessare, si
5 lacus piscina puteus vivam aquam non habeat. Plane
si quis ire ad haustum prohibeatur, aeque interdictum
sufficiet.

1587. Deinde ait praetor: 'Quo (43.22) 1 § 6—11
minus fontem, quo de agitur, purges reficias, ut aquam
coercere utique ea possis, dum ne aliter utaris, atque
uti hoc anno non vi non clam non precario ab illo
7 usus es, vim fieri veto'. Hoc interdictum eandem
habet utilitatem, quam habet interdictum de rivis re-
ficiendis: nisi enim purgare et reficere fontem licuerit,
8 nullus usus eius erit. Purgandus autem et reficien-
dus est ad aquam coercendam, ut uti quis aqua possit,
dummodo non aliter utatur, quam sic uti hoc anno
9 usus est. Coercere aquam est continere sic, ne dif-
fluat, ne dilabatur, dummodo non permittatur cui novas
quaerere vel aperire: hic enim innovat aliquid praeter
10 id, quam praecedenti anno usus est. Sed et de
lacu puteo piscina reficiendis purgandis interdictum
11 competit. Et omnibus personis dabitur, quibus
permittitur interdictum de aqua aestiva.

* *v. fr.* 1397 (*lib. LX*). (28.8) 5
v. lib. LXXI. (43.24) 5
v. lib. LXXIII. (43.33) 2
v. lib. LXXI. (45.1) 79
v. lib. LXXVII. (46.5) 1

1) id est lapideum *gloss.*

LIBER LXXI.

[*De interdictis* (*E. XLIII*) 5.]

[*De cloacis* (*E.* 254)].

1588. Praetor ait: 'Quo minus illi | (43. 23) 1 pr. — § 4
cloacam quae ex aedibus eius in tuas pertinet, qua de
agitur, purgare reficere liceat, vim fieri veto. damni
infecti, quod operis vitio factum sit, caveri iubebo'.
1 Sub hoc titulo duo interdicta praetor subiecit, unum
prohibitorium, alterum restitutorium: et primum pro-
2 hibitorium. Curavit autem praetor per haec inter-
dicta, ut cloacae et purgentur et reficiantur, quorum
utrumque et ad salubritatem civitatium et ad tutelam
pertinet: nam et caelum pestilens et ruinas minantur
3 immunditiae cloacarum, si non reficiantur. Hoc
autem interdictum propositum est de cloacis privatis:
publicae enim cloacae publicam curam merentur.
4 Cloaca autem est locus cavus, per quem colluvies
quaedam fluat.

1589. Hoc interdictum, quod pri- | (43. 23) 1 § 5—14
mum proponitur, prohibitorium est, quo prohibetur
vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur et re-
6 ficiatur. Cloacae appellatione et tubus et fistula
7 continetur. Quia autem cloacarum refectio et pur-
gatio ad publicam utilitatem spectare videtur, idcirco
placuit non esse in interdicto addendum 'quod non vi
non clam non precario ab illo usus', ut, etiamsi quis
talem usum habuerit, tamen non prohibeatur volens
8 cloacam reficere vel purgare. Deinde ait praetor
'quae ex aedibus eius in tuas pertinet'. aedes hic
accipere debes pro omni aedificio, hoc est ex aedificio
eius in tuum aedificium.[1] hoc amplius Labeo putabat
hoc interdicto locum esse et si area ab utralibet parte
aedium sit et si forte, inquit, cloaca ducta sit ex urbano
9 aedificio in proximum agrum. Idem Labeo etiam
eum, qui privatam cloacam in publicam immittere
velit, tuendum, ne ei vis fiat. sed et si quis velit talem
cloacam facere, ut exitum habeat in publicam cloacam,
10 non esse eum impediendum Pomponius scribit. Quod
ait praetor 'pertinet' hoc significat, quod ex aedibus
eius in tuas pertinet,[2] hoc est 'derigitur, extenditur,
11 pervenit' Et tam ad proximum vicinum hoc inter-
dictum pertinet quam adversus ulteriores, per quorum
12 aedes cloaca currit. Unde Fabius Mela scribit com-
petere hoc interdictum, ut in vicini aedes veniat et
rescindat pavimenta purgandae cloacae gratia. veren-
dum tamen esse Pomponius scribit, ne eo casu damni
infecti stipulatio committatur. sed haec stipulatio non
committitur, si paratus sit restaurare id, quod ex ne-
13 cessitate reficiendae cloacae causa resciderat. Si
quis purganti mihi cloacam vel reficienti opus novum
nuntiaverit, rectissime dicetur contempta nuntiatione
14 me posse reficere id quod institueram. Sed et
damni infecti cautionem pollicetur, si quid operis vitio
factum est: nam sicuti reficere cloacas et purgare per-
mittendum fuit, ita dicendum, ne damnum aedibus
alienis detur.

1590. Deinde ait praetor: 'Quod | (43. 23) 1 § 15. 16
in cloaca publica factum sive ea immissum habes, quo
usus eius deterior sit fiat, restituas. item ne quid fiat
16 immittaturve, interdicam'. Hoc interdictum ad
publicas cloacas pertinet, ne quid ad cloacam immittas
neve facias, quo usus deterior sit neve fiat.

[*Quod vi aut clam* (*E.* 256)].

1591. Praetor ait: 'Quod vi aut | (43. 24) 1 pr. — § 4
clam factum est, qua de re agitur, id[1] cum experiendi
1 potestas est, restituas'. Hoc interdictum restituto-
rium est et per hoc occursum est calliditati eorum, qui
vi aut clam quaedam moliuntur: iubentur enim ea re-
2 stituere. Et parvi refert, utrum ius habuerit faciendi,
an non: sive enim ius habuit sive non, tamen tenetur
interdicto, propter quod vi aut clam fecit: tueri enim
3 ius suum debuit, non iniuriam comminisci. Denique
est quaesitum, an hoc interdicto utenti exceptionem
possit obicere: 'quod non iure meo receperim'. et
magis est, ne possit: nam adversus vim vel quod clam
factum est nulla iusta exceptione se tueri potest.
4 Hoc interdictum ad ea sola opera pertinet, quaecum-
que in solo vi aut clam fiunt.

1592. Quid sit vi factum vel clam | (43. 24) 1 § 5—11
factum, videamus. vi factum videri Quintus Mucius
scripsit, si quis contra quam prohiberetur fecerit: et
6 mihi videtur plena esse Quinti Mucii definitio. Sed
et si quis iactu vel minimi lapilli prohibitus facere
perseveravit facere, hunc quoque vi fecisse videri Pe-
7 dius et Pomponius scribunt, eoque iure utimur. Sed
et si contra testationem denuntiationemque fecerit,
idem esse Cascellius et Trebatius putant: quod verum
8 est. Sed et Aristo ait eum quoque vi facere, qui,
cum sciret se prohibitum iri, per vim molitus est, ne
9 prohiberi possit. Item Labeo dicit, si quem facien-
tem prohibuero isque destiterit in praesentiarum rur-
susque postea facere coeperit, vi eum videri fecisse,
nisi permissu meo facere coeperit vel qua alia iusta
10 causa accedente. Si quis tamen inbecillitate impe-
ditur vel etiam, ne offenderet vel te vel eum, qui te
magni faciebat, ideo non venerit ad prohibendum, non
videbitur adversarius vi fecisse: et ita Labeo scribit.
11 Idem ait et si te volentem ad prohibendum venire
deterruerit aliquis (armis forte) sine ullo dolo malo
meo ac propter hoc non veneris, non videri me vim
fecisse.

Prohibere autem non utique per semet | (43. 24) 3
ipsum necesse est, sed et si quis per servum suum vel
procuratorem prohibuerit, recte videtur prohibuisse.
idem etiam si mercennarius meus prohibuerit. nec
quem moveat, quod per liberam personam actio ad-
quiri non solet: nam prohibitio haec demonstrat vi te
facere, quid mirum, cum et si clam tu me feceris,
habeam actionem? ergo facto magis tuo delinquentis
1 quam alieno adquiritur mihi actio. Illud sciendum
est non omnibus momentis vim esse faciendam, sed
2 semel inter initia facta perseverat. Sed si permiserit,
adversus eum, qui utatur interdicto, exceptio erit neces-
3 saria. Non tantum autem si ego permisero, sed et
si procurator meus vel tutor qui tutelam administrat
vel curator pupilli furiosi sive adulescentis, dicendum
4 erit exceptioni locum fore. Plane si praeses vel cura-
tor rei publicae permiserit in publico facere, Nerva
scribit exceptionem locum non habere, quia etsi ei
locorum, inquit, publicorum procuratio data est, con-
cessio tamen data non est. hoc ita verum est, si non
lex municipalis curatori rei publicae amplius concedat.

---

1) hoc est ex . . . aedificium *gloss.* 2) hoc significat . . . pertinet *gloss.*

1) si non plus quam annus est *ins.*

sed et si a principe vel ab eo, cui princeps hoc ius
5 concedendi dederit, idem erit probandum. Si quis paratus sit se iudicio defendere adversus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? et magis est, ut desinat, si modo satis offerat et defendere paratus est, si quis agat[1]: et ita Sabinus
6 scribit. Sed et si quis damni infecti paratus sit cavere, cum propter hoc tantum esset prohibitus, vel quia non defendebat vel damni infecti non repromittebat,[2] consequens est dicere desinere eum vi facere.
7 Clam facere videri Cassius scribit eum, qui celavit adversarium neque ei denuntiavit, si modo timuit eius
8 controversiam aut debuit timere. Idem Aristo putat eum quoque clam facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum se intellexerit et id existimat aut existimare debet se prohibitum iri,

[3]aut qui aliter fecit, quam denun- (43.24) 5 pr.—§ 7
tiavit: vel qui decepto facit eo, ad quem pertinuit non facere: vel consulto tum denuntiat adversario, cum eum scit non posse prohibere: vel tam sero pronuntiat, ut *ven*ire prohibiturus, prius quam fiat, non possit.
1 et haec ita Labeonem probare Aristo ait. Si quis se denuntiaverit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denuntiationem fecerit: debebit enim (et ita Labeo) et diem et horam denuntiatione conplecti et ubi et quod opus futurum sit: neque perfusorie aut obscure dicere aut denuntiare: neque tam artare adversarium, ut intra diem occurrere ad prohi-
2 bendum non possit. Et si forte non sit, cui denuntietur, neque dolo malo factum sit ne sit, amicis denique aut procuratori aut ad domum denuntiandum est.
3 Sed et Servius recte ait sufficere feminae, viro notum facere opus se facturum: vel denique sciente eo facere: quamquam etiam illud sufficiat celandi animum non
4 habere. Item ait, si quis in publico municipii velit facere, sufficere ei, si curatori rei publicae denuntiet.
5 Si quis, dum putat locum tuum esse, qui est meus, celandi tui, non mei causa fecerit, mihi interdictum
6 competere. Idem dicit et si servi mei vel procuratoris celandi causa factum sit, mihi interdictum com-
7 petere. Si quis, cum non denuntiasset opus se facturum eique denuntiatum esset ne faceret, fecerit, utilius puto probandum vi eum fecisse.

1593. Haec verba 'quod vi aut (43.24) 5 § 8—14
clam factum est' ait Mucius ita esse 'quod tu aut tuo-
9 rum quis aut tuo iussu factum est'. Labeo autem ait plures personas contineri his verbis. nam ecce primum heredes eorum, quos enumerat Mucius, contineri putat.
10 Idem ait et adversus procuratorem tutorem curatorem municipumve syndicum alieno nomine interdici
11 posse. Si quid servus meus fecit, non ob id mecum actio est, sed *si* id meo nomine aut suo fecit: nam si tuum servum mercennarium habuero, quidquid ab eo factum fuerit meo nomine, ob id non tecum, sed mecum, cuius iussu aut nomine id opus a servo tuo
12 factum fuerit, agendum erit hoc interdicto. Similiter quod iussu cuius factum erit, ob id non cum eo, sed cuius nomine iusserit, haec actio est. nam si procurator tutor curator duumvir municipii, quod eius nomine ageret, cuius negotium procuraret, fieri iusserit, ob id agendum erit cum eo, cuius nomine factum quid erit, non cum eo, qui ita iusserit. et si tibi mandavero, ut opus fieri iuberes et in ea re mihi parueris, mecum,
13 inquit, non tecum erit actio. Et cum interdictum sic sit scriptum 'quod vi aut clam factum est', non ita 'quod vi aut clam fecisti', latius porrigi quam ad has
14 personas, quas supra numeravimus, Labeo putat. Et hoc iure utimur, ut, sive ego fecissem sive fieri iussi, interdicto quod vi aut clam tenear.

Si alius fecerit me invito, tenebor (43.24) 7 pr. § 1
1 ad hoc, ut patientiam praestem. Neratius quoque scribit eum, cuius servus vi aut clam fecit, aut sua impensa ex interdicto opus restituere debere aut patientiam restituendi praestare et servum noxae dedere: plane si mortuo alienatove servo interdiceretur, patientiam dumtaxat praestare debere ait, ita ut et emptor eo interdicto possit conveniri, ut impensam praestet aut noxam det: dominoque operis sua impensa restituente aut damnato, quia non restitueret, emptorem liberari. eadem et si contra dominus servi vel opus restituisset vel litis aestimatione damnatus esset: quod si tantum noxae dedisset, adversus dominum operis utiliter interdici.

1594. Ait Iulianus: qui ante remissio- (43.24) 7 § 2—4
nem nuntiationis, contra quam prohibitus fuerit, opus fecerit, duobus interdictis tenebitur, uno, quod ex operis novi nuntiatione competit, altero quod vi aut clam. remissione autem facta intellegendus non erit vi aut clam facere, quamvis prohibeatur: licere enim debet aedificare ei, qui satisdederit, cum possessor hoc ipso constituatur: clamque facere nec ante remissionem nec postea existimandus est, cum is, qui opus novum nuntiat, non possit videri celatus et praeoccupatus,
3 antequam controversiam faceret. Bellissime apud Iulianum quaeritur, an haec exceptio noceat in hoc interdicto 'quod non tu vi aut clam feceris'? ut puta utor adversus te interdicto quod vi aut clam, an possis obicere mihi eandem exceptionem: 'quod non tu vi aut clam fecisti'[1]? et ait Iulianus aequissimum esse hanc exceptionem dare: nam si tu, inquit, aedificaveris vi aut clam, ego idem demolitus fuero vi aut clam et utaris adversus me interdicto, hanc exceptionem profuturam. quod non aliter procedere debet, nisi ex magna et satis necessaria causa: alioquin haec omnia
4 officio iudicis celebrari oportet.[2] Est et alia exceptio, de qua Celsus[3] dubitat, an sit obicienda: ut puta si incendii arcendi causa vicini aedes intercidi et quod vi aut clam mecum agatur aut damni iniuria. Gallus enim dubitat, an excipi oporteret: 'quod incendii defendendi causa factum non sit'? Servius autem ait, si id magistratus fecisset, dandam esse, privato non esse idem concedendum: si tamen quid vi aut clam factum sit neque ignis usque eo pervenisset, simpli litem aestimandam: si pervenisset, absolvi eum oportere. idem ait esse, si damni iniuria actum foret, quoniam nullam iniuriam aut damnum dare videtur aeque perituris aedibus. quod si nullo incendio id feceris, deinde postea incendium ortum fuerit, non idem erit dicendum, quia non ex post facto, sed ex praesenti statu damnum factum sit nec ne, aestimari oportere Labeo ait.

1595. Notavimus supra, quod, (43.24) 7 § 5—10
quamvis verba interdicti late pateant, tamen ad ea

1) et defendere . . . agat *gloss.* 2) vel quia non . . . repromittebat *gloss.?* 3) libro septuagensimo (primo *om.*) *inscr. F.*

1) ut puta . . . clam fecisti *gloss.* 2) quod non aliter . . . celebrari oportet *Trib.* *Ad v.* celebrare *cf. Gradenwitz, p.* 72 *sqq., Lenel, ZRG* XXII *p.* 178. 3) *cf. Cels. fr.* 210. 262.

sola opera pertinere interdictum placere, quaecumque fiant in solo. [1]eum enim, qui fructum tangit, non teneri interdicto quod vi aut clam: nullum enim opus in solo facit. at qui arbores succidit, utique tenebitur, et qui harundinem et qui salictum: terrae enim et quodammodo solo ipsi corrumpendo manus infert. idem et in vineis succisis. ceterum qui fructum aufert, furti debet conveniri. itaque si quid operis in solo fiat, interdictum locum habet. in solo fieri accipimus et si quid circa arbores fiat, non si quid circa fructum
6 arborum.[1] Si quis acervum stercoris circa agrum pinguem disiecerit, cum eo 'quod vi aut clam factum est' agi potest: et hoc verum est, quia solo vitium ad-
7 hibitum sit. Plane si quid agri colendi causa factum sit, interdictum quod vi aut clam locum non habet, si melior causa facta sit agri, quamvis prohibitus quis vi
8 vel clam fecerit. Praeterea si fossam feceris in silva publica et bos meus in eam inciderit, agere possum
9 hoc interdicto, quia in publico factum est. Si quis aedificium demolitus fuerit, quamvis non usque ad
10 solum, quin interdicto teneatur, dubitari desiit. Proinde et si tegulas de aedificio sustulerit, magis est, ut interdicto teneatur.

Nam et si ramos quis de arboribus abs- (43. 24) 9 tulerit, adhuc interdictum hoc admittimus. haec ita, si de aedificio tegulas sustulerit: ceterum si non de aedificio, sed seorsum positas, cessat hoc interdictum.
1 Si tamen sera vel clavis vel cancellus vel specularium sit ablatum, quod vi aut clam agi non poterit.
2 Sed si quis aliquid aedibus adfixum evellerit, statuam forte vel quid aliud, quod vi aut clam interdicto
3 tenebitur. Si quis clam aut vi agrum intraverit vel fossam fecerit, hoc interdicto tenebitur. et si acervum succenderit vel disperserit sic, ut non ad usum agri convertat, interdicto locus non erit.

Is qui in puteum vicini ali- (43. 24) 11 pr. — § 3 quid effuderit, ut hoc facto aquam corrumperet, ait Labeo interdicto quod vi aut clam eum teneri: portio enim agri videtur aqua viva, quemadmodum si quid
1 operis in aqua fecisset. Quaesitum est, si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi vel clam, an hoc interdicto teneatur. et exstat Cassii sententia eum, cuius statua in loco publico in municipio posita sit, quod vi aut clam agere posse, quia interfuerit eius eam non tolli: municipes autem etiam furti acturos, quia res eorum sit quasi publicata: si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt. et haec sententia vera
2 est. Si quis de monumento statuam sustulerit, an ei, ad quem ius sepulchri pertineret, agere permittitur? et placet et in his interdicto locum esse. et sane dicendum est, si qua sepulchri ornandi causa adposita sint, sepulchri esse videri. idem est, et si ostium
3 avellat vel effringat. Si quis in vineas meas venerit et inde ridicas abstulerit, hoc interdicto tenebitur.

1596. Quod ait praetor: 'quod vi (43. 24) 11 § 4—7 aut clam factum est', ad quod tempus referatur, videamus, utrum ad praeteritum an ad praesens. quae species apud Iulianum exposita est: ait enim in hoc interdicto praesentis temporis significationem accipi debere. si tamen, inquit, ex opere damnum datum fuerit aut dominus aut[2] is, cuius fundo nocitum erit, sua impensa

1) *Transferas verba* in solo fieri . . . . fructum arborum (§ 5 *extr.*) *ante* cum enim (*Mommsen*). 2) aut dominus aut] et *Ulp.* (dominus *gloss.*).

id sustulerit, utilius probari, quod Iulianus temptat, ut
5 et damnum sarciatur et impendia restituantur. Interdictum complectitur id, quodcumque aut vi aut clam factum est. sed interdum evenit, ut quid et vi et clam fiat, partim et partim, in eodem opere. ut puta cum prohiberem, fundamenta posuisti: postea cum convenissem, ne reliquum opus fieret, absente et ignorante me reliquum opus perfecisti: vel contra fundamenta clam iecisti, deinde cetera prohibente me aedificasti. hoc iure utimur, ut et si vi et clam factum sit,
6 interdictum hoc sufficiat. Si tutoris iussu aut curatoris factum sit, cum placeat, quod Cassius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum non teneri, eveniet, ut in ipsum tutorem curatoremque aut utilis actio competat aut etiam utile interdictum. certe ad patientiam tollendi operis utique tenebuntur pu-
7 pillus et furiosus et ad noxam. An ignoscitur servo, qui obtemperavit tutori aut curatori? nam ad quaedam, quae non habent atrocitatem facinoris [= (50. 17) 157 pr.] vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis vel his, qui vice dominorum sunt, obtemperaverint. quod et in hoc casu admittendum est.

1597. Si postea, quam vi aut clam (43. 24) 11 § 8—14 factum est, venierit fundus, an venditor nihilo minus hoc interdicto experiri possit, videamus. et extat sententia existimantium nihilo minus competere ei interdictum nec finiri venditione: sed nec ex empto actione quicquam ei praestandum emptori ex eo opere, quod ante venditionem factum est: satis enim esse, quod utique propter hoc opus viliori praedium distraxerit. certe etsi non viliori vendidit, idem erit probandum.
9 Plane si post venditionem fundi opus factum est, etsi ipse experiatur venditor, quia nondum traditio facta est, tamen ex empto actione emptori tenebitur: omne enim et commodum et incommodum ad empto-
10 rem pertinere debet.[1] Si fundus in diem addictus sit, cui competat interdictum? et ait Iulianus[2] interdictum quod vi aut clam ei competere, cuius interfuit opus non fieri: fundo enim in diem addicto et commodum et incommodum omne ad emptorem, inquit, pertinet, antequam venditio transferatur, et ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior condicio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit: sed eam actionem sicut fructus medio tempore perceptos
11 venditi iudicio praestare cogendum ait.[1] Aristo autem scribit non possessori esse denuntiandum: nam si quis, inquit, fundum mihi vendiderit et necdum tradiderit et vicinus, cum opus facere vellet et sciret me emisse et in fundo morari, mihi denuntiaverit, esse eum tutum futurum, quod ad suspicionem clam facti
12 operis pertineret: quod sane verum est.[1] [3]Ego, si post in diem addictionem factam fundus precario traditus sit, putem emptorem interdictum quod vi aut clam habere. si vero aut nondum traditio facta est aut etiam facta est precarii rogatio, non puto dubitandum, quin venditor interdictum habeat: ei enim competere debet, etsi res ipsius periculo non sit,[4] nec multum facit, quod res emptoris periculo est: nam et statim post venditionem contractam periculum ad emptorem spectat et tamen antequam ulla traditio fiat, nemo

1) §§ *sic ordinandas esse vidit Mommsen*: 9, 11, 10, 12. 2) *Iulian. fr.* 664. 3) *Ulpianus hoc loco controversiae, quae inter Cassium et Iulianum erat, mentionem fecerat, v.* § 12 *extr. Compilatores hanc* §*um contraxisse videntur; complura enim suspicionem movent.* 4) ei enim . . . non sit *gloss.*

dixit interdictum ei competere. si tamen precario sit in possessione, videamus, ne, quia interest ipsius, qualiter qualiter possidet, iam interdicto uti possit. ergo et si conduxit, multo magis: nam et colonum posse interdicto experiri in dubium non venit. plane si postea, quam melior condicio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit, nec Iulianus dubitaret interdictum venditori competere: nam inter Cassium et Iulianum de illo, quod medio tempore accidit, quaestio
13 est, non de eo opere, quod postea contigit. Si ita praedium venierit, ut, si displicuisset, inemptum esset, facilius admittimus interdictum emptorem habere, si modo est in possessione: et si rescissio emptionis in alterius arbitrium conferatur, idem erit probandum: idemque et si ita venisset, ut, si aliquid evenisset, inemptum esset praedium: et si forte commissoria ve-
14 nierit, idem dicendum est. Idem Iulianus scribit interdictum hoc non solum domino praedii, sed etiam his, quorum interest opus factum non esse, competere.

Denique si arbores in fundo, [(43. 24) 13 pr. — § 5] cuius usus fructus ad Titium pertinet, ab extraneo vel a proprietario succisae fuerint, Titius et lege Aquilia et interdicto quod vi aut clam cum utroque eorum
1 recte experietur. Labeo scribit, si filio prohibente opus factum sit, et te habere interdictum, ac si te prohibente opus factum est, et filium tuum nihilo minus.
2 Idem ait adversus filium familias in re peculiari neminem clam videri fecisse: namque, si scit eum filium familias esse, non videtur eius celandi gratia fecisse, quem certus est nullam secum actionem habere.
3 Si ex sociis communis fundi unus arbores succiderit, socius cum eo hoc interdicto experiri potest, cum ei
4 competat, cuius interest. Unde apud Servium amplius relatum est, *si* mihi concesseris, ut ex fundo tuo arbores caedam, deinde eas alius vi aut clam ceciderit, mihi hoc interdictum competere, quia ego sim cuius interest: quod facilius erit admittendum, si a te emi vel ex aliquo contractu hoc consecutus sim, ut
5 mihi caedere liceat. Quaesitum est, si, cum praedium interim nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit, an postea dominio ad aliquem devoluto interdicto locus sit: ut puta hereditas iacebat, postea adiit hereditatem Titius, an ei interdictum competat? et est apud Vivianum saepissime relatum heredi competere hoc interdictum eius, quod ante aditam hereditatem factum sit, nec referre Labeo ait, quod non scierit, qui heredes futuri essent: hoc enim posse quem causari etiam post aditam hereditatem. ne illud quidem obstare Labeo ait, quod eo tempore nemo dominus fuerit: nam et sepulchri nemo dominus fuit et tamen, si quid in eo fiat, experiri possum quod vi aut clam. accedit his, quod hereditas dominae locum optinet. et recte dicetur heredi quoque competere et ceteris successoribus, sive ante, quam successerit, sive postea aliquid sit vi aut clam admissum.

1598. Si colonus meus opus fe- [(43. 24) 23 § 6. 7] cerit, si quidem me volente vel ratum habente, perinde est atque si procurator meus fecisset, in quo placet, sive ex voluntate mea fecerit, teneri me, sive ratum
7 habuero, quod procurator fecit. Iulianus ait: si colonus arborem, de qua controversia erat, succiderat vel quid aliud opus fecerit, si quidem iussu domini id factum sit, ambo tenebuntur, non ut patientiam praestent, sed ut impensam quoque ad restituendum praebeant: si autem dominus non iusserit, colonus quidem tenebitur, ut patientiam et impensam praestet, dominus vero nihil amplius quam patientiam praestare cogendus erit.

Semper adversus possessorem [(43. 24) 15 pr. — § 2] operis hoc interdictum competit, idcircoque, si quilibet inscio vel etiam invito me opus in fundo meo fecerit,
1 interdicto locus erit. Is, cui fundum pastinandum locaveras, lapides sustulit et in vicini proiecit praedium. ait Labeo te vi aut clam non teneri, nisi iussu tuo id factum sit: ego puto conductorem teneri, locatorem autem non alias, nisi aut patientiam praestare possit aut aliquam actionem habeat, quam praestet:
2 ceterum teneri non oportere. Si in sepulchro alieno terra congesta fuerit iussu meo, agendum esse quod vi aut clam mecum Labeo scribit. et si communi consilio plurium id factum sit, licere vel cum uno vel cum singulis experiri: opus enim, quod a pluribus pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare. si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum, scilicet in solidum[1]: itaque alter conventus alterum non liberabit, quin immo perceptio ab altero[2]: superiore etenim casu alterius conventio alterum liberat. praeterea sepulchri quoque violati agi potest.

1599. Hoc interdictum in here- [(43. 24) 15 § 3—6] dem ceterosque successores datur in id quod ad eos
4 pervenit. Et post annum non competit. annus autem cedere incipit, ex quo id opus factum perfectum est aut fieri desiit, licet perfectum non sit: alioquin si a principio operis coepti annum quis numeret, necesse est cum his, qui opus tardissime facerent, saepius agi.
5 Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facile non adiretur, ut puta in sepulchro vi aut clam factum est vel in abdito alio loco, sed et si sub terra fieret opus vel sub aqua, vel cloaca aliquid factum sit, etiam post annum causa cognita competit interdictum de eo quod factum est: nam causa cognita annuam exceptionem remittendam, hoc est magna et iusta causa igno-
6 rantiae interveniente. Si quis rei publicae causa afuisset, deinde reversus interdicto quod vi aut clam uti vellet, verius est non excludi anno eum, sed reversum annum habere. nam et si minor viginti quinque annis rei publicae causa abesse coepisset, deinde maior effectus sit, dum abest rei publicae causa, futurum, ut ex quo redit annus ei computetur, non ex quo implevit vicensimum quintum annum: et ita divus Pius et deinceps omnes principes rescripserunt.

1600. Hoc interdicto tanti lis [(43. 24) 15 § 7—12] aestimatur, quanti actoris interest id opus factum esse. officio autem iudicis ita oportere fieri restitutionem iudicandum est, ut in omni causa eadem condicio sit actoris, quae futura esset, si id opus, de quo actum
8 est, neque vi neque clam factum esset. Ergo nonnumquam etiam dominii ratio habenda est, ut puta si propter hoc opus, quod factum est, servitutes amittantur aut usus fructus intereat. quod non tantum tunc eveniet, cum quis opus aedificaverit, verum etiam si diruisse opus proponatur et deteriorem condicionem fecisse vel servitutium vel usus fructus vel ipsius pro-
9 prietatis. Sed quod interfuit, aut per iusiurandum, quod in litem actor iuraverit, aut, si iurare non possit,
10 iudicis officio aestimandum est. Eum autem, qui dolo malo fecerit, quo minus possit restituere, perinde

1) scilicet in solidum *gloss.*
2) quinimmo . . . ab altero *gloss.?*

11 habendum, ac si posset. Culpam quoque in hoc interdicto venire erit probandum: quae tamen arbitrio 12 iudicis aestimanda erit. Quia autem hoc interdictum id quod interest continet, si quis alia actione fuerit consecutus id quod interfuit opus non esse factum, consequens erit dicere ex interdicto nihil eum consequi oportere.

[*Si opus novum nuntiatum erit* (*E.* 257)].

[*De remissionibus*].

1601. Ait praetor: 'Quod ius sit (43.25) 1 pr. — § 2 illi prohibere, ne se invito fiat, in eo nuntiatio teneat: 1 ceterum nuntiationem missam facio'. Sub hoc titulo 2 remissiones proponuntur. Et verba praetoris ostendunt remissionem ibi demum factam, ubi nuntiatio non tenet, et nuntiationem ibi demum voluisse praetorem tenere, ubi ius est nuntianti prohibere, ne se invito fiat. ceterum sive satisdatio interveniat sive non, remissio facta hoc tantum remittit, in quo non tenuit nuntiatio. plane si satisdatum est, exinde remissio facta est, non est necessaria remissio.[1]

1602. Ius habet opus novum nun- (43.25) 1 § 3—5 4 tiandi, qui aut dominium aut servitutem habet. Item Iuliano[2] placet fructuario vindicandarum servitutium ius esse: secundum quod opus novum nuntiare poterit vicino et remissio utilis erit. ipsi autem domino praedii si nuntiaverit, remissio inutilis erit: neque sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest ius ei non esse invito se altius aedificare. sed si hoc facto usus fructus deterior fiat, petere usum fructum debebit. idem Iulianus dicit de ceteris, quibus aliqua 5 servitus a vicino debetur. Ei quoque, qui pignori fundum acceperit, scribit Iulianus non esse iniquum detentionem servitutis dari.

Si aedes communes sint aut paries com- (10. 3) 12 munis et eum reficere vel demolire vel in eum immittere quid opus sit, communi dividundo iudicio erit agendum, aut interdicto uti possidetis experimur.

[*Quod ante remissionem factum erit*].

1603. Praetor ait: 'Quem in lo- (39.1) 20 pr. — § 8 cum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur, quod in eo loco, antequam nuntiatio missa fieret aut in ea causa esset, ut remitti deberet, factum 1 est, id restituas'. Interdictum hoc proponitur ex huiusmodi causis, edicto expressum est,[3] ne post operis novi nuntiationem quicquam operis fiat, antequam vel nuntiatio missa fiat vel vice nuntiationis missae satisdatio de opere restituendo fuerit interposita. qui igitur facit, etsi ius faciendi habuit, tamen contra interdictum praetoris facere videtur et ideo hoc destruere cogitur. 2 Sive autem vacuus locus sit, ubi nuntiatum est, sive 3 aedificatus, aeque hoc interdicto locus erit. Ait praetor: 'quod factum est, restituas'. quod factum est, iubet restitui, neque interest, iure factum sit an non: sive iure factum est sive non iure factum est, inter- 4 dictum locum habebit. Quidquid autem ante remissionem fit vel illud quod loco remissionis habetur, pro eo habendum est, atque si nullo iure factum esset. 5 Si quis paratus fuerit satisdare, deinde actor stipulari nolit, in ea causa est, ut remitti debeat: nam cum per actorem fiet, apparet in ea causa esse, ut remitti debeat. 6 Hoc interdictum perpetuo datur et heredi ceterisque 7 successoribus competit. Adversus ipsum quoque, qui opus fecit vel factum ratum habuit, interdicto locus 8 erit. Plane si quaeratur, an in heredem eius, qui opus fecit, interdictum hoc competat, sciendum est Labeonem existimasse in id quod ad eum pervenit dumtaxat dari oportere vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perveniret. nonnulli putant in factum esse dandam quam interdictum, quod verum est.

[*Si satisdatum erit*].

1604. Deinde ait praetor: 'Quem in (39.1) 20 § 9—14 locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur, si de ea re satisdatum est, quod eius cautum sit aut per te stat, quo minus satisdetur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto'. 10 Hoc interdictum prohibitorium est, ne quis prohibeat facere volentem eum qui satisdedit: etenim per- 11 tinet ad decus urbium aedificia non derelinqui. Nec quicquam interest, iure quis aedificet an non iure aedificet, cum sit securus is qui opus novum nuntiavit, 12 posteaquam ei cautum est. Hoc autem interdictum competit ei qui satisdedit: adicitur et illud 'aut per te 13 stat, quo minus satisdetur'. proinde si satisdatum non est, sed repromissum, interdicto huic locus non erit: neque enim permittendum fuit in publico aedifi- 14 care, priusquam appareat, quo iure quis aedificet. Et si satisdatum sit, cautum tamen non perseveret, interdictum cessat.

[1]Si procuratori praesentis fuerit cautum, (45. 1) 79 ex stipulatu actionem utilem domino competere nemo ambigit.

Si aliquando stetit per nuntiato- (39. 1) 20 § 15. 16 rem, quo minus satisdetur, nunc non stat, interdictum 16 cessat. Hoc interdictum etiam post annum et heredi ceterisque successoribus competit.

[*De precario* (*E.* 258)].

1605. Ait praetor: 'Quod precario (43.26) 2 pr. — § 2 ab illo habes aut dolo malo fecisti, ut desineres habere, 1 qua de re agitur, id illi restituas'. Hoc interdictum 2 restitutorium est. Et naturalem habet in se aequitatem, namque precarium revocare volenti competit[2]: est enim natura aequum tamdiu te liberalitate mea uti, quamdiu ego velim, et ut possim revocare, cum mutavero voluntatem. itaque cum quid precario rogatum est, non solum hoc interdicto uti possumus, sed etiam praescriptis verbis actione, quae ex bona fide oritur.[3]

1606. Aristo ait, cum mixtum sit nego- (39. 5) 18 tium cum donatione, obligationem non contrahi eo casu, quo donatio est, et ita et Pomponius eum existi- 1 mare refert. Denique refert Aristonem putare, si servum tibi tradidero[4] ad hoc, ut eum post quinquennium manumittas, non posse ante quinquennium agi,[5] quia donatio aliqua inesse videtur: aliter atque, inquit, si ob hoc tibi tradidissem,[6] ut continuo manumittas: hic enim nec donationi locum esse et ideo esse obligationem. sed et superiore casu quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait: potest enim quinquennium 2 non ad hoc esse positum, ut aliquid donetur. Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur[7] servus, ut post quinquennium manumittatur, sit autem alienus,

1) non . . . remissio *gloss.?* 2) *Iulian. fr.* 668. 3) ex huiusmodi . . . expressum est *gloss.?*

1) libro septuagensimo (*om.* primo) *Ulp.* 2) namque . . . competit *gloss.* 3) itaque . . . . oritur *Trib.?* (*Gradenwitz, p.* 109. 128). 4) mancipavero *Ulp.* 5) fiduciae agi *Ulp.* 6) mancipavissem *Ulp.* 7) mancipetur *Ulp.*

posse dubitari an usucapiatur, quia aliquid donationis
interveniret. et hoc genus quaestionis in mortis causa
donationibus versari Pomponius ait et magis putat ut,
si ita donetur, ut post quinquennium manumittatur,
3 posse dici usucapionem sequi. Labeo ait, si quis
mihi rem alienam donaverit inque eam sumptus magnos
fecero et sic mihi evincatur, nullam mihi actionem
contra donatorem competere: plane de dolo posse me
adversus eum habere actionem, si dolo fecit.

1607. Habere precario videtur, qui pos- (43.26)2§3
sessionem vel corporis vel iuris adeptus est ex hac
solummodo causa, quod preces adhibuit et impetravit,
ut sibi possidere aut uti liceat.

In rebus etiam mobilibus precarii rogatio (43.26)4
1 constitit. Meminisse autem nos oportet eum, qui
2 precario habet, etiam possidere. Tenetur hoc inter-
dicto non utique ille, qui precario rogavit, sed qui
precario habet: etenim fieri potest, ut quis non roga-
verit, sed habeat precario. ut puta servus meus roga-
vit: mihi adquisiit precarium: vel quis alius, qui iuri
3 meo subiectus est. Item si rem meam precario ro-
gavero, rogavi quidem precario, sed non habeo precario
idcirco, quia receptum est rei suae precarium non esse.
4 Item qui precario ad tempus rogavit, finito tempore,
etiamsi ad hoc temporis non rogavit, tamen precario
possidere videtur: intellegitur enim dominus, cum pa-
titur eum qui precario rogaverit possidere, rursus pre-
cario concedere.

Certe si interim dominus furere coeperit (43.26)6pr.
vel decesserit, fieri non posse Marcellus ait, ut pre-
carium redintegretur, et hoc verum est.

[1]Qui ad certum tempus conducit, finito (19.2)14
quoque tempore colonus est: intellegitur enim dominus,
cum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare,
et huiusmodi contractus neque verba neque scripturam
utique desiderant, sed nudo consensu convalescunt: et
ideo si interim dominus furere coeperit vel decesserit,
fieri non posse Marcellus ait, ut locatio redintegretur,
et est hoc verum.

Si procurator meus me mandante vel (43.26)6§1—4
ratum habente precario rogaverit, ego precario habere
2 proprie dicor. Is qui rogavit, ut precario in fundo
moretur, non possidet, sed possessio apud eum qui
concessit remanet: nam et fructuarius, inquit, et colo-
nus et inquilinus sunt in praedio et tamen non possi-
3 dent. Iulianus ait eum, qui vi alterum deiecit et ab
eodem precario rogavit, desinere vi possidere et inci-
pere precario, neque existimare sibi ipsum causam
possessionis mutare, cum voluntate eius quem deiecit
coeperit precario possidere: nam si ab eodem emisset,
incipere etiam pro emptore posse dominium capere.
4 Quaesitum est, si quis rem suam pignori mihi dederit
et precario rogaverit, an hoc interdictum locum habeat.
quaestio in eo est, ut precarium consistere rei suae
possit. mihi videtur verius precarium consistere in
pignore, cum possessionis rogetur, non proprietatis, et
est haec sententia etiam utilissima: cottidie enim pre-
cario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt,
et debet consistere precarium.

Quaesitum est, si Titius me roga- (43.26)8pr.—§2
verit, ut re Sempronii utatur, deinde ego Sempronium
rogavero, ut concederet, et ille, dum mihi vult praesti-
tum, concesserit. Titius a me habet precario et ego
cum eo agam interdicto de precario: Sempronius autem
non aget cum eo, quia haec verba 'ab illo precario
habes' ostendunt ei demum competere interdictum, a
quo quis precario rogavit, non cuius res est. an tamen
Sempronius mecum, quasi a me rogatus, interdictum
habeat? et magis est, ne habeat, quia non habeo pre-
cario, cum non mihi, sed alii impetravi. mandati tamen
actionem potest adversus me habere, quia me man-
dante dedit tibi: aut si quis dixerit non mandatu meo,
sed magis mihi credentem hoc fecisse, dicendum est
1 in factum dandam actionem et adversus me. Quod
a Titio precario quis rogavit, id etiam ab herede eius
precario habere videtur: et ita et Sabinus et Celsus
scribunt eoque iure utimur. ergo et a ceteris succes-
soribus habere quis precario videtur. idem et Labeo
probat et adicit, etiamsi ignoret quis heredem, tamen
2 videri eum ab herede precario habere. Illud tamen
videamus quale sit, si a me precario rogaveris et ego
eam rem alienavero, an precarium duret re ad alium
translata. et magis est, ut, si ille non revocet, posse
interdicere quasi ab illo precario habeas, non quasi
a me: et si passus est aliquo tempore a se pre-
cario habere,[1] recte interdicet, quasi a se precario
habeas.

1608. Eum quoque precario teneri voluit (43.26)8§3
praetor, qui dolo fecit, ut habere desineret.

Semper qui dolo fecit, quo minus (50.17)157§1
haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

Illud adnotatur, quod culpam non prae- (43.26)8§3
stat is qui precario rogavit, sed solum dolum praestat,
quamquam is, qui commodatum suscepit, non tantum
dolum, sed etiam culpam praestat. nec immerito do-
lum solum praestat is qui precario rogavit, cum totum
ex liberalitate descendat eius qui precario concessit et
satis sit, si dolus tantum praestetur. culpam tamen
dolo proximam contineri quis merito dixerit.

1609. Ex hoc interdicto restitui de- (43.26)8§4—6
bet in pristinam causam: quod si non fuerit factum,
condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris ei
rem restitui ex eo tempore, ex quo interdictum editum
est: ergo et fructus ex die interdicti editi praestabun-
5 tur. Si servitute usus non fuit is qui precario roga-
vit ac per hoc amissa sit, videamus, an interdicto tenea-
6 tur. ego arbitror non alias, quam si dolo fecerit. Et
generaliter erit dicendum in restitutionem venire do-
lum et culpam latam dumtaxat, cetera non venire.
plane post interdictum editum oportebit et dolum et
culpam et omnem causam venire: nam ubi moram
quis fecit precario, omnem causam debebit constituere.

1610. Interdictum hoc et post annum (43.26)8§7.8
competere Labeo scribit eoque iure utimur: cum enim
nonnumquam in longum tempus precarium concedatur,
absurdum est dicere interdictum locum non habere
8 post annum. Hoc interdicto heres eius qui precario
rogavit tenetur quemadmodum ipse, ut, sive habet sive
dolo fecit quo minus haberet vel ad se perveniret,
teneatur: ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus
ad eum pervenit.

In contractibus successores ex dolo (50.17)157§2
eorum, *quibus* successerunt, non tantum in id quod
pervenit, verum etiam in solidum tenentur, hoc est
unusquisque pro ea parte qua heres est.

1) *Compilatores hic ex uno fragmento duo confecisse patet.*

1) posse . . . habere *gloss.*

[*De arboribus caedendis* (*E.* 259)].

1611. Ait praetor: 'Quae arbor (43.27) 1 pr. — § 6 ex aedibus tuis in aedes illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas, tunc, quo minus illi eam arborem adimere sibique habere liceat, vim fieri veto'.
1 2 Hoc interdictum prohibitorium est. Si arbor aedibus alienis impendeat, utrum totam arborem iubeat praetor adimi an vero id solum, quod superexcurrit, quaeritur. et Rutilius ait a stirpe excidendam idque plerisque videtur verius: et nisi adimet dominus arborem, Labeo ait permitti ei, cui arbor officeret, ut si vellet succideret
3 eam lignaque tolleret. Arboris appellatione etiam
4 vites continentur. Non solum autem domino aedium, sed etiam ei qui usumfructum habet competit hoc interdictum, quia et ipsius interest arborem istam non
5 impendere. Praeterea probandum est, si arbor communibus aedibus impendeat, singulos dominos habere hoc interdictum et quidem in solidum, quia et servi-
6 tutium vindicationem singuli habeant. Ait praetor: 'si per te stat, quo minus eam adimas, quo minus illi eam arborem adimere liceat, vim fieri veto'. prius itaque tibi datur adimendi facultas: si tu non facias, tunc vicino prohibet vim fieri adimere volenti.

1612. Deinde ait praetor: 'Quae (43.27) 1 § 7—9 arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque
8 sibi habere liceat, vim fieri veto'. Quod ait praetor, et lex duodecim tabularum efficere voluit, ut quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur: et hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris vicino prae-
9 dio noceret. Differentia duorum capitum interdicti haec est: si quidem arbor aedibus impendeat, succidi eam praecipitur, si vero agro impendeat, tantum usque ad quindecim pedes a terra coerceri.

[*De glande legenda* (*E.* 260)].

1613. Ait praetor: 'Glandem, quae ex (43. 28) 1 illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque
1 die legere auferre liceat, vim fieri veto'. Glandis nomine omnes fructus continentur.

[*De homine libero exhibendo* (*E.* 261)].

1614. Ait praetor: 'Quem liberum dolo (43. 29) 1
1 malo retines, exhibeas'. Hoc interdictum proponitur tuendae libertatis causa, videlicet ne homines liberi retineantur a quoquam:

quod et lex Fabia prospexit. neque hoc (43.29) 3 pr. interdictum aufert legis Fabiae exsecutionem: nam et hoc interdicto agi poterit et nihilo minus accusatio legis Fabiae institui: et versa vice qui egit Fabia, poterit nihilo minus etiam hoc interdictum habere, praesertim cum alius interdictum, alius Fabiae actionem habere possit.

1615. Haec verba 'quem liberum' (43.29) 3 § 1. 2 ad omnem liberum pertinent, sive pubes sit sive impubes, sive masculus sive femina, sive *unus sive* plures, sive sui iuris sit sive alieni: hoc enim tantum
2 spectamus, an liber sit. Is tamen, qui in potestate habet, hoc interdicto non tenebitur, quia dolo malo non videtur habere qui suo iure utitur.

1616. Si quis eum, quem ab hosti- (43.29) 3 § 3—7 bus redemit, retineat, in ea causa est, ut interdicto non teneatur: non enim dolo malo facit. plane si offertur pretium, interdictum locum habet. sed et si eum remisit pretio non accepto, dicendum est interdicto locum fore, si, posteaquam semel remisit, velit
4 retinere. Si eum quis retineat filium, quem non habet in potestate, plerumque sine dolo malo facere videbitur: pietas enim genuina efficit sine dolo malo retineri, nisi si evidens dolus malus intercedat. proinde et si libertum suum vel alumnum vel noxae deditum adhuc impuberem, idem erit dicendum. et generaliter qui iustam causam habet hominis liberi apud se re-
5 tinendi, non videtur dolo malo facere. Si quis volentem retineat, non videtur dolo malo retinere. sed quid si volentem quidem retineat, non tamen sine calliditate circumventum vel seductum vel sollicitatum, neque bona vel probabili ratione hoc facit? recte dicetur dolo
6 malo retinere. Is, qui nescit apud se esse hominem liberum, dolo malo caret: sed ubi certioratus retinet,
7 dolo malo non caret.[1] Plane si dubitat, utrum liber an servus sit, vel facit status controversiam, recedendum erit ab hoc interdicto et agenda causa libertatis. etenim recte placuit tunc demum hoc interdictum locum habere, quotiens quis pro certo liber est: ceterum si quaeratur de statu, non oportet praeiudicium fieri alienae cognitioni.

1617. Ait praetor 'exhibeas'. exhibere (43.29) 3 § 8 est in publicum producere et videndi tangendique hominis facultatem praebere: proprie autem exhibere est extra secretum habere.

1618. Hoc interdictum omnibus (43. 29) 3 § 9—15 competit: nemo enim prohibendus est libertati favere.
10 Plane ex causa suspectae personae removendae sunt, si forte talis persona sit, quam verisimile est colludere
11 vel calumniari. Sed et si mulier vel pupillus hoc interdictum desiderent pro cognato vel parente vel adfine suo solliciti, dandum esse eis interdictum dicendum est: nam et publico iudicio reos facere possunt,
12 dum suas suorumque iniurias exsequuntur. Si tamen plures sunt, qui experiri volent, eligendus est a praetore, ad quem maxime res pertinet vel is qui idoneior est: et est optimum ex coniunctione, ex fide, ex
13 dignitate actorem hoc interdicto eligendum. Si tamen, posteaquam hoc interdicto actum est, alius hoc interdicto agere desideret, palam erit postea alii non facile dandum, nisi si de perfidia prioris potuerit aliquid dici. itaque causa cognita amplius quam semel interdictum hoc erit movendum. nam nec in publicis iudiciis permittitur amplius agi quam semel actum est quam si praevaricationis fuerit damnatus prior accusator. si tamen reus condemnatus malit litis aestimationem sufferre quam hominem exhibere, non est iniquum saepius in eum interdicto experiri vel eidem sine ex-
14 ceptione vel alii. Hoc interdictum et in absentem esse rogandum Labeo scribit, sed si non defendatur,
15 in bona eius eundum ait. Hoc interdictum perpetuum est.

[*De liberis exhibendis, item ducendis* (*E.* 262)].

1619. Ait praetor: 'Qui quaeve in (43.30) 1 pr. § 1 potestate[2] Lucii Titii est, si is eave apud te est dolove malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum
1 eamve exhibeas'. Hoc interdictum proponitur adversus eum, quem quis exhibere desiderat eum, quem

1) sed ubi . . . . caret *Trib.* 2) manu mancipio potestate *Ulp.? cf. fr.* 1620 § 1.

in potestate sua esse dicit. et ex verbis apparet ei,
cuius in potestate est, hoc interdictum conpetere.

'Penes te' amplius est quam 'apud te': (50. 16) 63
nam apud te est, quod qualiterqualiter a te teneatur,
penes te est, quod quodam modo possidetur.

In hoc interdicto praetor non admittit (43. 30) 1 § 2—5
causam, cur apud eum sit is, qui exhiberi debet, quem-
admodum in superiore interdicto, sed omnimodo resti-
3 tuendum putavit, si in potestate est. Si vero mater sit,
quae retinet, apud quam interdum magis quam apud
patrem morari filium debere (ex iustissima scilicet
causa) et divus Pius decrevit et a Marco et a Severo re-
scriptum est, aeque subveniendum ei erit per exceptio-
4 nem. Pari modo si iudicatum fuerit non esse eum
in potestate, etsi per iniuriam iudicatum sit, agenti hoc
interdicto obicienda erit exceptio rei iudicatae, ne de
hoc quaeratur, an sit in potestate, sed an sit iudica-
5 tum. Si quis filiam suam, quae mihi nupta sit, velit
abducere vel exhiberi sibi desideret, an adversus in-
terdictum exceptio danda sit, si forte pater concordans
matrimonium, forte et liberis subnixum, velit dissol-
vere? et certo iure utimur, ne bene concordantia ma-
trimonia iure patriae potestatis turbentur. quod tamen
sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur, ne acerbe
patriam potestatem exerceat.

1620. Deinde ait praetor: 'Si Lucius (43. 30) 3
Titius in potestate Lucii Titii est, quo minus eum
1 Lucio Titio ducere liceat, vim fieri veto'. Superiora
interdicta exhibitoria sunt, hoc est pertinent ad ex-
hibitionem liberorum ceterorumque, de quibus supra
diximus: hoc autem interdictum pertinet ad ductionem,
ut ducere quis possit eos, in quos habet ius ductionis.
itaque prius interdictum, quod est de liberis exhiben-
dis, praeparatorium est huius interdicti: quo magis
2 enim quis duci possit, exhibendus fuit. Ex iisdem
causis hoc interdictum tribuendum est, ex quibus
causis de exhibendis liberis competere diximus: itaque
quaecumque ibi diximus, eadem hic quoque dicta ac-
3 cipienda sunt. Hoc autem interdictum competit non
adversus ipsum filium, quem quis ducere vult, sed uti-
que esse debet is qui eum interdicto defendat: ceterum
cessat interdictum, et succedere poterit notio praetoris,
ut apud eum disceptetur, utrum quis in potestate sit
4 an non sit. Iulianus ait, quotiens id interdictum
movetur de filio ducendo vel cognitio[1] et is de quo
agitur impubes est, alias differri oportere rem in tem-
pus pubertatis, alias repraesentari: idque ex persona
eorum, inter quos controversia erit, et ex genere cau-
sae constituendum est. nam si is, qui se patrem dicit,
auctoritatis prudentiae fidei exploratae esset, usque in
diem litis impuberem apud se habebit[2]: is vero, qui
controversiam facit, humilis calumniator notae nequi-
tiae, repraesentanda cognitio est. item si is, qui im-
puberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus
modis probatus, tutor vel testamento vel a praetore
datus pupillum, quem in diem litis apud se habuit,
tuetur, is vero, qui patrem se dicit, suspectus est quasi
calumniator, differri litem non oportebit. si vero utra-
que persona suspecta est aut tamquam infirma aut
tamquam turpis, non erit alienum, inquit, disponi, apud
quem interim puer educeretur et controversiam in tem-
pus pubertatis differri, ne per collusionem vel imperi-
tiam alterutrius contendentium aut alienae potestati
pater familias addicatur aut filius alienus patris fami-
5 liae loco constituatur. Etiamsi maxime autem probet
filium pater in sua potestate esse, tamen causa cognita
mater in retinendo eo potior erit, idque decretis divi
Pii quibusdam continetur: optinuit enim mater ob ne-
quitiam patris, ut sine deminutione patriae potestatis
6 apud eam filius moretur. In hoc interdicto, donec
res iudicetur, feminam, praetextatum eumque, qui pro-
xime praetextati aetatem accedet, interim apud ma-
trem familias deponi praetor iubet. proxime aetatem
praetextati accedere eum dicimus, qui puberem aeta-
tem nunc ingressus est. cum audis matrem familias,
accipe notae auctoritatis feminam.

LIBER LXXII.

[*De interdictis* (*E. XLIII*) 6.]

[*Utrubi* (*E.* 264)].

1621. Praetor ait: 'Utrubi hic homo, (43. 31) 1
quo de agitur, maiore parte huiusce anni[1] fuit, quo
1 minus is eum ducat, vim fieri veto'. Hoc interdictum
de possessione rerum mobilium locum habet: sed opti-
nuit vim eius exaequatam fuisse uti possidetis inter-
dicto, quod de rebus soli competit, ut is et in hoc
interdicto vincat, qui nec vi nec clam nec precario,
dum super hoc ab adversario inquietatur, possessionem
habet.[2]

1622. Pomponius refert, cum lapides (41. 2) 13 pr.
in Tiberim demersi essent naufragio et post tempus
extracti, an dominium in integro fuit per id tempus,
quo erant mersi. ego dominium me retinere puto, pos-
sessionem non puto, nec est simile fugitivo: nam-
que fugitivus idcirco a nobis possideri videtur, ne
ipse nos privet possessione: at in lapidibus diver-
sum est.

1623. [3]'Heredis' appellatio non solum (50. 16) 65
ad proximum heredem, sed et ad ulteriores refertur:
nam et heredis heres et deinceps heredis appellatione
continetur.

1624. [4]Cum quis utitur adminiculo (41. 2) 13 § 1—11
ex persona auctoris, uti debet cum sua causa suisque
vitiis: denique addimus in accessione de vi et clam
2 et precario venditoris. Praeterea quaeritur, si quis
hominem venditori redhibuerit, an accessione uti possit
ex persona eius. et sunt qui putent non posse, quia
venditionis est resolutio redhibitio: alii emptorem ven-
ditoris accessione usurum et venditorem emptoris, quod
3 magis probandum puto. Si liber homo vel alienus
servus, cum bona fide servirent, comparaverint et alii
adquisierint possessionem, neque liberum neque servi
4 dominum debere uti accessione. Quaesitum est, si
heres prius non possederat, an testatoris possessio ei
accedat. et quidem in emptoribus possessio interrum-
pitur, sed non idem in heredibus plerique probant,
quoniam plenius est ius successionis quam emptionis:
sed subtilius est quod in emptorem, et in heredem id
5 quoque probari. Non autem ea tantum possessio
testatoris heredi procedit, quae morti fuit iniuncta,
6 verum ea quoque, quae umquam testatoris fuerit. In

1) vel cognitio *gloss.?* 2) usque . . . habebit (habuit *scr.*) *gloss.*, *cf. infra:* quem in diem litis apud se habuit.

1) nec vi nec clam nec precario ab altero *ins.*, *cf. Gai.* 4, 150.
2) § 1 *est Triboniani.*
3) *Praetor 'heredi' accessionem se daturum esse edixerat.*
4) *Hoc quoque fragmento de accessione agitur.*

dote quoque si data res fuerit vel ex dote recepta,
7 accessio dabitur vel marito vel uxori. Si is, qui
precario concessit, accessione velit uti ex persona eius
cui concessit, an possit, quaeritur. ego puto eum, qui
precario concessit, quamdiu manet precarium, acces-
sione uti non posse: si tamen receperit possessionem
rupto precario, dicendum esse accedere possessionem
8 eius temporis, quo precario possidebatur. Ex facto
quaeritur, si quis manumissus ex causa peculiari ha-
beat rem non concesso sibi peculio, deinde dominus
velit retracta possessione accessione uti, an possit. et
placuit non esse dandam hanc accessionem, quae clam
9 habita est. Praedone possidente si iussu iudicis res
mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam pla-
10 cuit. Sed et legatario dandam accessionem eius
temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est. an
heredis possessio ei accedat, videamus: et puto, sive
pure sive sub condicione fuerit relictum, dicendum
esse id temporis, quo heres possedit ante existentem
condicionem vel restitutionem rei, legatario proficere.
testatoris autem semper proderit legatario, si legatum
11 vere fuit vel fideicommissum. Sed et is, cui res
donata est, accessione utetur ex persona eius qui do-
navit.

Inter virum et uxorem nec possessionis (24.1)46
ulla donatio est.

Accessiones in eorum persona locum (41.2)13 § 12.13
habent, qui habent propriam possessionem: ceterum
accessio nemini proficit, nisi ei qui ipse possedit.
13 Praeterea ne vitiosae quidem possessioni ulla potest
accedere: sed nec vitiosa ei, quae vitiosa non est.

*
1625. [1]Rei iudicatae exceptio tacite con- (44.2)4
tinere videtur omnes personas, quae rem in iudicium
deducere solent.

*
v. fr. 1418 (*lib. LXII*). (43.4)1

LIBER LXXIII.

[*De interdictis* (*E. XLIII*) 7.]

[*De migrando* (*E.* 265)].

1626. Praetor ait: 'Si is homo, quo de (43.32)1
agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te et
actorem[2] convenit, ut, quae in eam habitationem qua
de agitur introducta importata ibi nata factave essent,
ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent,
sive ex his rebus est et ea merces tibi soluta eove
nomine satisfactum est aut per te stat, quo minus sol-
vatur: ita, quo minus ei, qui eum pignoris nomine in-
1 duxit, inde abducere liceat, vim fieri veto'. Hoc
interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione
2 vult migrare: nam colono non competit. Cui rei
etiam extra ordinem subveniri potest: ergo infrequens
3 est hoc interdictum. Si tamen gratuitam quis habi-
tationem habeat, hoc interdictum utile ei competet.
4 Si pensio nondum debeatur, ait Labeo interdictum
hoc cessare, nisi paratus sit eam pensionem solvere.
proinde si semenstrem solvit, sexmenstris debeatur,
inutiliter interdicet, nisi solverit et sequentis sexmen-
stris, ita tamen, si conventio specialis facta est in con-
ductione domus, ut non liceat ante finitum annum vel
certum tempus migrare. idem est et si quis in plures
annos conduxerit et nondum praeterierit tempus. nam
cum in universam conductionem pignora sunt obligata,
consequens erit dicere interdicto locum *non* fore,
5 nisi liberata fuerint. Illud notandum est praetorem
hic non exegisse, ut in bonis fuerit conductoris, nec
ut esset pignori res illata, sed si pignoris nomine in-
ducta sit. proinde et si aliena sint et si talia, quae
pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamen
nomine introducta sint, interdicto hoc locus erit: quod
si nec pignoris nomine inducta sint, nec retineri po-
6 terunt a locatore. Hoc interdictum perpetuum est et
in successores et successoribus dabitur.

[*De interdicto Salviano et actione Serviana et quasi Serviana* (*E.* 266. 267)].[1]

1627. Obligatione generali rerum, quas (20.1)6
quis habuit habiturusve sit, ea non continebuntur, quae
verisimile est quemquam specialiter obligaturum non
fuisse. ut puta supellex, item vestis relinquenda est
debitori, et ex mancipiis quae in eo usu habebit, ut
certum sit eum pignori daturum non fuisse. proinde
de ministeriis eius perquam ei necessariis vel quae ad
affectionem eius pertineant, [*non competit hypothecaria actio.*]

Denique concubinam filios naturales alumnos (20.1)8
constitit generali obligatione non contineri et si qua
alia sunt huiusmodi ministeria.

1628. [2]Si debitor res suas duobus simul (20.1)10
pignori obligaverit ita, *ut* utrique in solidum obli-
gatae essent, singuli in solidum adversus extraneos
Serviana utentur: inter ipsos autem si quaestio movea-
tur, possidentis meliorem esse condicionem: dabitur
enim possidenti haec exceptio: 'si non convenit, ut
eadem res mihi quoque pignori esset'. si autem id
actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem
actionem competere et inter ipsos et adversus extra-
neos, per quam dimidiam partis possessionem adpre-
hendant singuli.

1629. [3]In Salviano interdicto, si in fun- (43.33)2
dum communem duorum pignera sint ab aliquo in-
vecta, possessor vincet et erit eis descendendum ad
Servianum iudicium.[4]

1630. Quaesitum est, si nondum dies (20.1)14
pensionis venit, an et medio tempore persequi pignora
permittendum sit. et puto dandam pignoris persecutio-
1 nem, quia interest mea: et ita Celsus scribit. Ex
quibus casibus naturalis obligatio consistit, pignus
perseverare constitit.

1631. Si inter colonum et procuratorem (20.1)21 pr.
meum convenerit de pignore vel ratam habente me
conventionem vel mandante, quasi inter me et colo-
num meum convenisse videatur.

1632. Si debitor servum, quem a non (20.1)21 § 1
domino bona fide emerat et pigneravit, teneat, Servia-
nae[5] locus est et, si adversus eum agat creditor, doli
replicatione exceptionem elidet: et ita Iulianus ait, et
habet rationem.

1633. Quidquid pignori commodi sive (20.1)21 § 2
incommodi fortuito accessit, id ad debitorem pertinet.

1) *cf.* (41.2) 13 § 1? 2) illum *Ulp.?*

1) *Pleraque fragmenta, quae sub hac duplici rubrica collocavi, et ad interdictum Salvianum et ad actionem hypothecariam referri possunt.* 2) *cf. Iulian. fr.* 676 § 1. 3) libro septuagensimo (tertio *om.*) *inscr. F.* 4) et erit . . . iudicium *Trib.* 5) Salviano *Ulp. Serviana enim formula, quippe quae haec verba haberet* 'eamque rem tunc cum conveniebat in bonis Lucii Titii fuisse', *nec exceptioni tali nec replicationi locum dabat.*

1634. (20.2)3 Si horreum fuit conductum vel devorsorium vel area, tacitam conventionem de invectis illatis etiam in his locum habere putat Neratius: quod verius est.

1635. (20.2)6 Licet in praediis urbanis tacite solet conventum accipi, ut perinde teneantur invecta et inlata, ac si specialiter convenisset, certe libertati huiusmodi pignus non officit idque et Pomponius probat: ait enim manumissioni non officere ob habitationem obligatum.

1636. (20.4)6 [*Interdum posterior potior est priori, ut puta si in rem ipsam conservandam impensum est quod sequens credidit: veluti si navis fuit obligata et ad armandam eam vel reficiendam quis crediderit:*] huius enim pecunia salvam fecit totius pignoris causam. quod poterit quis admittere et si in cibaria nautarum fuerit creditum, sine quibus navis salva pervenire non poterat. 1 Item si quis in merces sibi obligatas crediderit, vel ut salvae fiant vel ut naulum exsolvatur, potentior erit, licet posterior sit: nam et ipsum naulum potentius est. 2 Tantundem dicetur, et si merces horreorum vel areae vel vecturae iumentorum debetur: nam et hic potentior erit.

1637. (20.6)4 Si debitor, cuius res pignori obligatae erant, servum quem emerat redhibuerit, an desinat Servianae locus esse? et magis est, ne desinat, nisi ex 1 voluntate creditoris hoc factum est. Si in venditione pignoris consenserit creditor vel ut debitor hanc rem permutet vel donet vel in dotem det, dicendum erit pignus liberari, nisi salva causa pignoris sui consensit vel venditioni vel ceteris: nam solent multi salva causa pignoris sui consentire. sed si ipse vendiderit creditor, sic tamen venditionem fecit, ne discederet a pignore, nisi ei satisfiat, dicendum erit exceptionem ei non nocere. sed et si non concesserat pignus venumdari, sed ratam habuit venditionem, idem erit probandum. 2 Belle quaeritur, si forte venditio rei specialiter obligatae non valeat, an nocere haec res creditori debeat quod consensit, ut puta si qua ratio iuris venditionem impediat? dicendum est pignus valere.

1638. (20.6)6 [1]Item liberatur pignus, sive solutum est debitum sive eo nomine satisfactum est. sed et si tempore finitum pignus est, idem dicere debemus, vel 1 si qua ratione obligatio eius finita est. Qui paratus est solvere, merito pignus videtur liberasse: qui vero non solvere, sed satisfacere paratus est, in diversa causa est. ergo satisfecisse prodest, quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit vice solutionis: at qui non admittit satisfactionem, sed solutionem 2 desiderat, culpandus non est. In satisdatione autem non utimur Atilicini sententia, qui putabat, si satisdetur alicui certae pecuniae, recedere eum a pignoribus debere.

1639. (20.1)21 § 3 Si res pignerata non restituatur, lis adversus possessorem erit aestimanda, sed utique aliter adversus ipsum debitorem, aliter adversus quemvis possessorem: nam adversus debitorem non pluris quam quanti debet, quia non pluris interest, adversus ceteros possessores etiam pluris, et quod amplius debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pigneraticia actione.

1) *Ad formulae verba* 'eamque pecuniam neque solutam neque eo nomine satisfactum esse neque per A^m A^m stare quo minus solvatur'.

[*De interdicto fraudatorio* (*E.* 268)].

1640. (42.8)10 pr. § 1 Ait praetor: 'Quae Lucius Titius fraudandi causa sciente te in bonis, quibus de ea re[1] agitur, fecit: ea illis, si eo nomine, quo de agitur, actio ei ex edicto meo competere esseve oportet,[2] ei, si non plus quam annus est, cum de ea re, qua de agitur, experiundi potestas est, restituas. interdum causa cognita et si scientia non sit, in factum actionem 1 permittam'.[3] Ita demum revocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si eventum fraus habuit, scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. ceterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, et alios sortitus est, si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare voluit, alios postea sortitus est, cessat revocatio: si autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit, Marcellus dicit revocationi locum fore. secundum hanc distinctionem et ab imperatore Severo et Antonino rescriptum est eoque iure utimur.

1641. (42.8)10 § 2—5 Quod ait praetor 'sciente', sic accipimus 'te conscio et fraudem participante': non enim si simpliciter scio illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum teneri eum in factum actione,[4] 3 sed si particeps fraudis est. Si quis particeps quidem fraudis non fuit, verumtamen vendente debitore testato conventus est a creditoribus, ne emeret, an in factum actione[4] teneatur, si comparaverit? et magis est, ut teneri debeat: non enim caret fraude, qui con-4 ventus testato perseverat. Alias autem qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia, non videtur hac actione[5] 5 teneri. Ait praetor 'sciente te', id est eo, qui convenietur hac actione.[5] quid ergo, si forte tutor pupilli scit, ipse pupillus ignoravit? videamus, an actioni[6] locus sit, ut scientia tutoris noceat: idem et in curatore furiosi et adulescentis. et putem hactenus istis nocere conscientiam tutorum sive curatorum, quatenus quid ad eos pervenit.

1642. (42.8)10 § 6—8 [7]Praeterea sciendum est posse quaeri, quod dicitur in fraudem creditorum alienatum revocari posse, si idem sint creditores: et si unus creditor sit ex illis, qui fraudati sunt, sive solus tunc fuit sive, cum ceteris satisfactum est, hic solus remansit, 7 probandum esse adhuc actioni[6] fore locum. Illud certe sufficit, et si unum scit creditorem fraudari, cete-8 ros ignoravit, fore locum actioni.[8] Quid ergo, si ei, quem quis scit, satisfactum est? numquid deficiat actio,[9] quia qui supersunt, non sunt fraudati? et hoc puto probandum: non tamen si dicat aliquis: 'offero, quod debetur ei, quem scio creditorem', audiendus erit, ut actionem[9] eludat.

1643. (42.8)10 § 9—11 [10]Si fraudator heredem habuit et heredis bona venierint, non est in bonis quibus

1) ea re *del.* 2) si eo nomine . . . competere esseve oportet (*cf. Gradenwitz, ZRG* XXI *p.* 255 *sqq.*)] quos eo nomine quo de agitur ex edicto meo in possessionem ire esseve oportet *Ulp.? Creditoribus enim hoc interdictum competere apparet ex* (46. 3) 96 *pr.*, *C. Th.* (2. 16) 1. 3) in factum actionem permittam(!)] interdicam et sponsionem restipulationemque facere permittam *Ulp.? cf. fr.* 1536 *pr.* 4) in factum actione] interdicto *Ulp.*, *cf. Lenel, p.* 398 *n.* 18. 5) hac actione] hoc interdicto *Ulp.* 6) interdicto *Ulp.* 7) *Ad v.* 'fraudandi causa'. 8) fore locum actioni (interdicto *scr.*) *gloss.* 9) interdictum *Ulp.* 10) *Ad v.* 'in bonis quibus de agitur'.

10 de agitur factum et ideo cessat haec actio.[1] Si quid in fraudem creditorum fecerit filius, qui se poterat abstinere, et in integrum sit restitutus, quod se miscuerat,[2] vel si quis fecit voluntarius etiam vel per aetatem vel quam aliam causam iustam in integrum meruit restitutionem, dicendum erit utilem actionem[3] competere. idem et in servo necessario. sane cum illa distinctione hoc admittendum esse Labeo scribit, ut, si quidem protinus bona vendiderunt creditores vel absentibus vel paciscentibus creditoribus se necessarius miscuit, utriusque fraus revocetur, id est testatoris et ipsius: si vero passi sunt necessarium creditores et quasi in creditum habuerunt nomen eius vel dulcitudine usurarum vel qua alia ratione secuti sunt, dicendum est nihil revo-
11 cari ex his, quae testator alienavit. Si impubes patri heres extiterit eiusque mortui bona veneant, separatione impetrata utriusque fraus erit revocanda, pupilli vel etiam tutoris, item curatoris.

1644. [4]Si, cum in diem debere- (42. 8) 10 § 12—16
tur, fraudator praesens solverit, dicendum erit in eo, quod sensi commodum in repraesentatione, in factum actioni[5] locum fore: nam praetor fraudem intellegit
13 etiam in tempore fieri. Si cui solutum quidem non fuerit, sed in vetus creditum pignus acceperit, hac
14 actione[6] tenebitur, ut est saepissime constitutum. Si, cum mulier fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo eidemque debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit dotis constituendae causa, locum habet haec actio[1] et per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur nec mulier de dote[7] habet actionem: neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est: et hoc certo certius est et saepissime constitutum. exitus autem actionis[8] erit, ut stipulatio, quae accepta facta fuerat, ex integro inter-
15 ponatur. Per hanc actionem[1] et usus fructus et huiusmodi stipulatio: 'in annos singulos dena dari
16 spondes?' exigi potest. Si debitorem meum et complurium creditorum consecutus essem fugientem secum ferentem pecuniam et abstulissem ei id quod mihi debeatur, placet Iuliani sententia dicentis multum interesse, antequam in possessionem bonorum eius creditores mittantur, hoc factum sit an postea: si ante, cessare in factum actionem,[9] si postea, huic locum fore.

Idem erit probandum[10]: et si pignora liberet (42. 8) 2
vel quem alium in fraudem creditorum praeponat.

1645. [11]Si ex constitutione divi Marci (42. 8) 10 § 17
bona sint addicta alicui libertatium conservandarum causa, dicendum erit actionem[12] cessare: ita enim succedunt, ut rata sint, quae pater familias gesserat.

1646. Annus huius in factum actio- (42. 8) 10 § 18
nis[13] computabitur ex die venditionis bonorum.

1647. [14]Per hanc actionem[1] res (42. 8) 10 § 19—23
20 restitui debet cum sua scilicet causa. Et fructus, non tantum qui percepti sunt, verum etiam hi, qui percipi potuerunt a fraudatore, veniunt, sed cum aliquo modo, scilicet ut sumptus facti deducantur: nam arbitrio iudicis non prius cogendus est rem restituere, quam si impensas necessarias consequatur: idemque erit probandum et si quis alios sumptus ex voluntate fideiusso-
21 rum[1] creditorumque fecerit. Partum quoque in
22 hanc actionem venire puto verius esse. Praeterea generaliter sciendum est ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum, sive res fuerunt sive obligationes, ut perinde omnia revocentur, ac si liberatio facta non esset. propter quod etiam medii temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, praestandum erit, dum usurae non praestentur, si in stipulatum deductae non fuerunt, aut si talis contractus fuit, in quo usurae deberi potuerunt etiam non
23 deductae.[2] Si condicionalis fuit obligatio, cum sua condicione, si in diem, cum sua die restauranda est. si tamen ea erat, cuius dies finitur, potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod tempus supererat obligationi, non utique intra annum.

1648. Haec actio[3] post annum de (42. 8) 10 § 24. 25
eo, quod ad eum pervenit, adversus quem actio movetur, competit: iniquum enim praetor putavit in lucro morari eum, qui lucrum sensit ex fraude: idcirco lucrum ei extorquendum putavit. sive igitur ipse fraudator sit, ad quem pervenit, sive alius quivis, competit actio in id quod ad eum pervenit dolove malo eius factum
25 est, quo minus perveniret. Haec actio heredi ceterisque successoribus competit: sed et in heredes similesque personas datur.

*

1649. [4]Quod uxor viro aut vir uxori (41. 2) 16
donavit, pro possessore possidetur.

LIBER LXXIV.

[*De exceptionibus* (*E. XLIV*) 1.]

1650. Exceptio dicta est quasi quaedam (44. 1) 2
exclusio, quae opponi actioni cuiusque rei solet ad excludendum id, quod in intentionem condemnatio-
1 nemve deductum est. Replicationes nihil aliud sunt quam exceptiones, et a parte actoris veniunt: quae quidem ideo necessariae sunt, ut exceptiones excludant: semper enim replicatio idcirco obicitur, ut exceptio-
2 nem oppugnet. Illud tenendum est omnem exceptionem vel replicationem exclusoriam esse: exceptio acto-
3 rem excludit, replicatio reum. Sed et contra replicationem solet dari triplicatio, et contra triplicationem rursus et deinceps multiplicantur nomina,[5] dum aut
4 reus aut actor obicit. Sane solemus dicere quasdam exceptiones esse dilatorias, quasdam peremptorias: ut puta dilatoria est exceptio, quae differt actionem, veluti procuratoria[6] exceptio dilatoria est: nam qui dicit non licere procuratorio[6] nomine agi, non prorsus litem infitiatur, sed personam evitat.

[*Si quis vadimoniis non obtemperaverit* (*E.* 269)].

1651. Non exigimus reum iudicio sisti,[7] (2. 11) 2 pr.
si negotium, propter quod iudicio sisti[8] promisit, fuerit transactum: sed hoc ita, si[9] prius id negotium transactum:

1) hoc interdictum *Ulp.* 2) quod se miscuerat *gloss.?* 3) utile interdictum *Ulp.* 4) *Ad v.* 'quae . . . fecit'. 5) in factum actioni] interdicto *Ulp.* 6) hac actione] hoc interdicto *Ulp.* 7) rei uxoriae *Ulp.* 8) interdicti *Ulp.* 9) i. f. actionem] interdictum *Ulp.* 10) *i. e. interdictum locum habere.* 11) *Ad v.* 'illis, quos eo nomine ex edicto meo in possessionem ire esseve oportet'. 12) interdictum *Ulp.* 13) i. f. actionis] interdicti *Ulp.* 14) *Ad v.* 'restituas'.

1) sponsorum *Ulp.*, *cf. l. Iul. municip. lin.* 114: quei sponsoribus creditoribusve sueis *rel.* 2) aut si . . . deductae *gloss.? Trib.?* 3) *quae scil. in albo proposita erat, cf. p.* 814 *n.* 3. 4) *Vix est, ut haec ad interdictum fraudatorium referre possis. Spectant autem fortasse ad interdictum possessorium aut sectorium, Gai.* 145. 146. 5) multiplicantur nomina *gloss.?* 6) *Ulpianus cognitoriae exceptionis hoc loco mentionem non facere non potuit.* 7) vadimonium sistere *Ulp.* 8) iudicio sisti] vadimonium *Ulp.* 9) non *ins. F*

actum sit, quam sisti oporteret. ceterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet: quis enim de poena promissa laborat post negotium transactum? cum etiam transacti negotii exceptionem putaverit quis nocere, quasi etiam de poena transactum sit, nisi contrarium specialiter partibus placuerit.

Transactum accipere quis potest non solum, (2. 15) 2 si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed et si pactum conventum fuerit factum.

1652. [1]Si quis municipalis muneris (2. 11) 2 § 1 causa sine suo dolo malo impeditus in iudicio[2] secundum suam promissionem non stetit, aequissimum est tribui ei exceptionem.

Qui libera legatione abest, non videtur (50. 7) 15 rei publicae causa abesse: hic enim non publici commodi causa, sed sui abest.

Simili modo et si ad testimonium de- (2. 11) 2 § 2 sideratus ad iudicium[3] occurrere non potuit, erit ei subveniendum.

1653. Si quis iudicio se sisti[4] pro- (2. 11) 2 § 3—8 miserit et valetudine vel tempestate vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adiuvatur, nec immerito. cum enim in tali promissione[5] praesentia opus sit, quemadmodum potuit se sistere qui adversa valetudine impeditus est? et ideo etiam lex duodecim tabularum, si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iubet diem iudicii esse dif-
4 fisum. Si non propter valetudinem mulier non steterit iudicio,[6] sed quod gravida erat, exceptionem ei dandam Labeo ait: si tamen post partum decubuerit,
5 probandum erit quasi valetudine impeditam. Idem est et si quis furere coeperit: nam qui furore impedi-
6 tur, valetudine impeditur. Quod diximus succurri etiam ei, qui tempestate aut vi fluminis prohibitus non venit, tempestatem sic intellegere debemus, sive maritima sive terrestris sit. tempestatem intellegere debemus talem, quae impedimento sit itineri vel naviga-
7 tioni. Vis fluminis etiam sine tempestate accipienda est: vim fluminis intellegimus, et si magnitudo eius impedimento sit sive pons solutus sit vel navigium
8 non stet. Si quis tamen cum posset non incidere in tempestatem vel in fluminis vim, si ante profectus esset vel tempore opportuno navigasset, ipse se artaverit: numquid exceptio ei minime prosit? quod quidem causa cognita erit statuendum. nam neque sic artandus sit, ut possit ei dici, cur non multo ante profectus est quam dies promissionis[7] veniret: neque iterum permittendum ei, si quid sit quod ei imputetur, causari tempestatem vel vim fluminis. quid enim si quis, cum Romae esset ipso tempore promissionis[7] sistendi, nulla necessitate urguente voluptatis causa in municipium profectus sit? nonne indignus est, cui haec exceptio patrocinetur? aut quid si tempestas quidem in mari fuit, terra autem iste potuit venire: vel flumen circumire? aeque dicendum non semper ei exceptionem prodesse: nisi angustiae non patiebantur terra iter metiri vel circumire. cum tamen vel flumen sic abundasset, ut implesset omnem locum, in quo sisti oportuit, vel aliqua fortuita calamitas eundem locum evertit vel praesentiam venienti periculosam fecit, ex bono et aequo et hic exceptio ei accommodanda est.

1654. Simili modo exceptio datur ei, (2. 11) 2 § 9 qui cum ad iudicium[1] venire volebat, a magistratu retentus est, et retentus sine dolo malo ipsius: nam si ipse hoc affectavit vel causam praestitit, non ei proderit exceptio: sed ipsius quidem dolus ei oberit, ceterorum non oberit, qui dolo fecerunt ut retineretur. sed si privatus eum detinuerit, nullo modo ei proderit haec exceptio.

1655. Sed et si quis rei capitalis ante (2. 11) 4 pr. § 1 condemnatus iudicio sistere se[2] non potuit, merito huic ignoscitur. rei capitalis condemnatum accipere debemus, qui morte exiliove coercitus est. dixerit aliquis, quo ergo haec exceptio damnato? sed respondebitur fideiussoribus[3] eius esse necessariam: aut si forte in exilium salva civitate abiit, ubi defensori eius exceptio
1 ista proderit. Illud sciendum est eum, qui idcirco non stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, ut exceptione uti non possit: damnato enim datur. plane si vinculis vel custodia militari impeditus ideo non stetit, in ea erit causa, ut exceptione utatur.

1656. Praeterea si funere quis do- (2. 11) 4 § 2. 3 mestico impeditus non venit, debet ei exceptio dari.
3 Item si quis in servitute hostium fuerit ac per hoc in iudicium non stetit, debet exceptione adiuvari.

1657. Quaesitum est an possit con- (2. 11) 4 § 4. 5 veniri, ne ulla exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta[4] obiciatur: et ait Atilicinus conventionem istam non valere. sed ego puto conventionem istam ita valere, si specialiter causae exceptionum expressae sint, quibus a promissore sponte renuntiatum
5 est. Item quaeritur, si quis, cum iudicio sistendi[5] causa satisdare non deberet, satisdato promiserit, an fideiussoribus[3] eius exceptio detur. puto interesse, utrum per errorem satisdato promissum est an ex conventione: si per errorem, dandam fideiussoribus[3] exceptionem: si ex conventione, minime dandam. nam et Iulianus scribit, si iudicio sistendi causa[6] pluris quam statutum est per ignorantiam promissum fuerit, exceptionem dari debere: si autem ex conventione tantae summae promissio facta sit, exceptionem pacti conventi replicatione infirmandam Iulianus ait.

1658. De eadem re agere videtur et qui (44. 2) 5 non eadem actione agat, qua ab initio agebat, sed etiam si alia experiatur, de eadem tamen re: ut puta si quis mandati acturus, cum ei adversarius iudicio sistendi causa[6] promisisset, propter eandem rem agat negotiorum gestorum vel condicat, de eadem re agit. recteque ita definietur eum demum 'de *ea* re' non agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur: ceterum cum quis actionem mutat et experitur, dummodo de eadem re experiatur, etsi diverso genere actionis quam instituit, videtur 'de ea re' agere.

[*Si alieno nomine agatur* (*E.* 271)].

1659. Qui procuratorem dat, ut confestim (3. 3) 57 agat, is intellegendus est permittere procuratori et
1 postea litem peragere. Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex paenitentia eam opponere.

1) *Agitur de exceptione, quae ideo datur, quod reus rei publicae causa afuerit, cf.* (22. 3) 19 § 1. 2) iure *Ulp.* 3) vadimonium *Ulp.* 4) iudicio se sisti] vadimonium *Ulp.* 5) tali promissione] vadimonio *Ulp.* 6) vadimonium *Ulp.* 7) vadimonii *Ulp.*

1) vadimonium *Ulp.* 2) iudicio sistere se] vadimonium sistere *Ulp.* 3) sponsoribus *Ulp.* 4) promissione . . . facta] vadimonio deserto *Ulp.* 5) iudicio sistendi] vadimonii *Ulp.* 6) iud. sist. causa] vadimonium *Ulp.*

[*Si ex contractibus argentariorum agatur* (*E.* 272)].

1660. [1]Cum in ea causa est venditum (21. 1) 59
mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum est vendito-
1 rem pretium redhibendae rei consequi. Si quis duos homines uno pretio emerit et alter in ea causa est, ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit obicienda: si tamen pars pretii petatur, magis dicetur non nocere exceptionem, nisi forte ea sit causa, in qua propter alterius vitium utrumque mancipium redhibendum sit.

1661. [2]'Mercis' appellatio ad res mobiles (50. 16) 66
tantum pertinet.

[*De exceptione annali* (*E.* 273)].

1662. Quia tractatus de utilibus diebus (44. 3) 1
frequens est, videamus, quid sit experiundi potestatem habere. et quidem in primis exigendum est, ut sit facultas agendi. neque sufficit reo experiundi secum facere potestatem, vel habere eum qui se idonee defendat, nisi actor quoque nulla idonea causa impediatur experiri. proinde sive apud hostes sit sive rei publicae causa absit sive in vinculis sit aut si tempestate in loco aliquo vel in regione detineatur, ut neque experiri neque mandare possit, experiundi potestatem non habet. plane is, qui valetudine impeditur, ut mandare possit, in ea causa est, ut experiundi habeat potestatem. illud utique neminem fugit experiundi potestatem non habere eum, qui praetoris copiam non habuit: proinde hi dies cedunt, quibus ius praetor reddit.

*
1663. [3]Quotiens in stipulationibus am- (45. 1) 80
bigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto sit.

v. lib. LXXIX. (27. 3) 16

LIBER LXXV.

[*De exceptionibus* (*E. XLIV*) 2.]

[*Ne praeiudicium hereditati fiat* (*E.* 274)].

1664. Si testamentum falsum esse dicatur (5. 3) 6
et ex eo legatum petatur, vel praestandum est oblata cautione vel quaerendum an debeatur, etsi testamentum falsum esse dicatur. ei tamen qui falsi accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum.

[*Rei iudicatae vel in iudicium deductae* (*E.* 275)].[4]

1665. [*Cum quaeritur, haec exceptio no-* (44. 2) 13
ceat nec ne, inspiciendum est, an idem corpus sit,] quantitas eadem, idem ius.

1666. Si quis, cum totum petisset, partem (44. 2) 7
petat, exceptio rei iudicatae nocet, nam pars in toto est: eadem enim res accipitur et si pars petatur eius, quod totum petitum est. nec interest, utrum in corpore hoc quaeratur an in quantitate vel in iure. proinde si quis fundum petierit, deinde partem petat vel pro diviso vel pro indiviso, dicendum erit exceptionem obstare. proinde et si proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo, quem peti, obstabit exceptio: idem erit probandum et si duo corpora fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur: nam nocebit exceptio.
1 Item si quis fundum petierit, mox arbores excisas ex eo fundo petat, aut insulam petierit, deinde aream petat, vel tigna vel lapides petat: item si navem pe-
(1) tiero, postea singulas tabulas vindicem: si ancillam praegnatem petiero et post litem contestatam conceperit et pepererit,[1] mox partum eius petam: utrum idem petere videor an aliud, magnae quaestionis est. et quidem ita definiri potest totiens eandem rem agi, quotiens apud iudicem posteriorem id quaeritur, quod
2 apud priorem quaesitum est. In his igitur fere omnibus exceptio nocet: sed in cementis et tignis diversum est: nam is, qui insulam petit, si cementa vel tigna vel quid aliud suum petat, in ea condicione est, ut videatur aliud petere: etenim cuius insula est, non utique et cementa sunt: denique ea, quae iuncta sunt aedibus
3 alienis, separata dominus vindicare potest. De fructibus eadem quaestio est et de partu: haec enim nondum erant in rebus humanis, sed ex ea re sunt, quae petita est: magisque est, ut ista exceptio non noceat. plane si in restitutionem vel fructus vel etiam partus venerunt aestimatique sunt, consequens erit dicere ex-
4 ceptionem obiciendam. Et generaliter, ut Iulianus definit,[2] exceptio rei iudicatae obstat, quotiens inter easdem personas eadem quaestio revocatur vel alio genere iudicii. et ideo si hereditate petita singulas res petat vel singulis rebus petitis hereditatem petat,
5 exceptione summovebitur. Idem erit probandum et si quis debitum petierit a debitore hereditario, deinde hereditatem petat, vel contra si ante hereditatem petierit et postea debitum petat: nam et hic obstabit exceptio: nam cum hereditatem peto, et corpora et actiones omnes, quae in hereditate sunt, videntur in petitionem deduci.

In iudicium communi dividundo omnes (10. 3) 13
res veniunt, nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, ne veniat.

1667. Si a te hereditatem petam, (44. 2) 9 pr. § 1
cum nihil possideres, deinde, ubi coeperis aliquid possidere, hereditatem petam, an noceat exceptio ista? et putem, sive fuit iudicatum hereditatem meam esse, sive adversarius, quia nihil possidebat, absolutus est,
1 non nocere exceptionem. Si quis fundum, quem putabat se possidere, defenderit, mox emerit: re secundum petitorem iudicata an restituere cogatur? et ait Neratius, si actori iterum petenti obiciatur exceptio rei iudicatae, replicare eum oportere de re secundum se iudicata.

1668. Iulianus scribit exceptionem rei (44. 2) 9 § 2
iudicatae a persona auctoris ad emptorem transire solere, retro autem ab emptore ad auctorem reverti non debere. quare si hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero et vicero, petenti tibi non opponam exceptionem 'at si ea res iudicata non sit inter me et eum, cui vendidisti'.

Litis aestimatio similis est emptioni. (41. 4) 3

1669. Si mater filii impuberis de- (44. 2) 11 pr. — § 8
functi ex senatus consulto bona vindicaverit idcirco, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse substitutum, victaque fuerit, quia testamentum

1) *Ad exceptionem redhibitoriam.* 2) *Ad exceptionem mercis non traditae, Gai. inst.* 4, 126a. 3) *Incertum, quo pertineat.* 4) *Unam fuisse exceptionem rei iudicatae vel in iudicium deductae ostendi ed. perp.* § 278. *Nolui tamen mutare traditum 'rei iudicatae' exceptionis nomen, cum fieri potuerit, ut iuris consulti eam per compendium ita appellarent.*

1) et post . . . pepererit *gloss.*
2) *Iulian. fr.* 39. 684.

patris ruptum non erat, postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstaturam exceptionem rei iudicatae Neratius ait. ego exceptionem obesse ei rei iudicatae non dubito: sed ex causa succurrendum erit ei, quae unam tantum causam egit rupti testamenti.
1 Denique et Celsus scribit, si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimavi, quod mihi traditus[1] ab alio est, cum is ex hereditaria causa meus esset,
2 rursus petenti mihi obstaturam exceptionem. Si quis autem petat fundum suum esse eo, quod Titius eum sibi tradiderit,[2] si postea alia ex causa petat causa
3 adiecta, non debet summoveri exceptione. Item Iulianus scribit: cum ego et tu heredes Titio exstitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris et victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero, agenti tibi mecum familiae erciscundae exceptio obstabit, quia res iudicata sit inter te et venditorem meum: nam et si ante eandem partem petissem et agerem familiae erciscundae, obstaret exceptio 'quod res iudicata sit inter me
4 et te'. Eandem causam facit etiam origo petitionis. ceterum si forte petiero fundum vel hominem, mox alia causa nova post petitionem mihi accesserit, quae mihi dominium tribuat, non me repellet ista exceptio, nisi forte intermissum dominium in medio tempore rediit quodam postliminio. quid enim, si homo, quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? hic exceptione summovebor, quia eadem res esse intellegitur. at si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio: et ideo si forte sub condicione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore adquisito dominio petam, mox existente condicione legati rursus petam, putem exceptionem non obstare: alia enim causa fuit prioris dominii, haec nova nunc
5 accessit. Itaque adquisitum quidem postea dominium aliam causam facit. mutata autem opinio petitoris non facit. ut puta opinabatur ex causa hereditaria se dominium habere: mutavit opinionem et coepit putare ex causa donationis: haec res non parit petitionem novam: nam qualecumque et undecumque dominium adquisitum habuit, vindicatione prima in iudicium de-
6 duxit. Si quis iter petierit, deinde actum petat, puto fortius defendendum aliud videri tunc petitum, aliud nunc, atque ideo exceptionem rei iudicatae cessare.

1670. Hoc iure utimur, ut ex parte [(44.2) 11 § 7] actoris in exceptione rei iudicatae hae personae contineantur, quae rem in iudicium deducunt: inter hos erunt[3] procurator, cui mandatum est, tutor, curator furiosi vel pupilli, actor municipum: ex persona autem rei etiam defensor numerabitur, quia adversus defensorem qui agit, litem in iudicium deducit.

[4]Iulianus ait, si ante, quam mandarem tibi [(2.8) 11] ut fundum peteres, satis acceperis petiturus fundum et postea mandatu meo agere institueris, fideiussores[5] teneri.

1671. Si quis hominem a filio [(44.2) 11 § 8—10] familias petierit, deinde eundem a patre petat, locum
9 habet haec exceptio. Si egero cum vicino aquae pluviae arcendae, deinde alteruter nostrum praedium vendiderit et emptor agat vel cum eo agatur, haec exceptio nocet, sed de eo opere, quod iam erat factum,
10 cum iudicium acciperetur. Item si rem, quam a te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pigneraticia adversus te utatur, distinguendum erit, quando pignori dedit Titius: et si quidem antequam peteret, non oportet ei nocere exceptionem: nam et ille petere debuit et ego salvam habere debeo pigneraticiam actionem. sed si posteaquam petit, pignori dedit, magis est, ut noceat exceptio rei iudicatae.

1) mancipatus *Ulp.* 2) mancipio dederit *Ulp.* 3) cognitor *ins.* 4) *cf. Iulian. fr.* 691 § 2. 5) sponsores *Ulp.*

LIBER LXXVI.

[*De exceptionibus* (*E. XLIV*) 3.]

[*Rei venditae et traditae* (*E.* 276)].

1672. Marcellus scribit, si alie- [(21.3) 1 pr. — § 3] num fundum vendideris et tuum postea factum petas,
1 hac exceptione recte repellendum. Sed et si dominus fundi heres venditori existat, idem erit dicendum.
2 Si quis rem meam mandatu meo vendiderit, vindicanti mihi rem venditam nocebit haec exceptio, nisi probetur me mandasse; ne traderetur, antequam pre-
3 tium solvatur. Celsus ait: si quis rem meam vendidit minoris quam ei mandavi, non videtur alienata et, si petam eam, non obstabit mihi haec exceptio: quod verum est.

1673. Aliud est vendere, aliud [(50.17) 160 pr. § 1]
1 vendenti consentire. Refertur ad universos, quod publice fit per maiorem partem.[1]

1674. Si servus merces peculiariter [(21.3) 1 § 4] emerit, deinde dominus eum, priusquam proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse iusserit eique peculium praelegaverit et venditor a servo merces petere coeperit: exceptio in factum locum habebit, quia is tunc servus fuisset cum contraxisset.

1675. 'Alienatum' non proprie dici- [(50.16) 67 pr.] tur, quod adhuc in dominio venditoris manet: 'venditum' tamen recte dicetur.

1676. Si quis rem emerit, non autem [(21.3) 1 § 5] fuerit ei tradita, sed possessionem sine vitio fuerit nactus, habet exceptionem contra venditorem, nisi forte venditor iustam causam habeat, cur rem vindicet: nam et si tradiderit possessionem, fuerit autem iusta causa vindicanti, replicatione adversus exceptionem utetur.

[*Doli mali et metus* (*E.* 277)].

1677. Palam est autem hanc ex- [(44.4) 2 pr. — § 2] ceptionem ex eadem causa propositam, ex qua causa
1 proposita est de dolo malo actio. Sequitur, ut videamus, in quibus causis locum habeat exceptio et quibus personis obiciatur. et quidem illud adnotandum est, quod specialiter exprimendum est, de cuius dolo quis queratur, non in rem 'si in ea re *nihil* dolo malo factum est', sed sic 'si in ea re nihil dolo malo actoris factum est'. docere igitur debet is, qui obicit exceptionem, dolo malo actoris factum, nec sufficiet ei ostendere in re esse dolum: aut si alterius dicat dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare, dum-
2 modo hae sint, quarum dolus noceat. Plane ex persona eius, qui exceptionem obicit, in rem opponitur exceptio: neque enim quaeritur, adversus quem commissus sit dolus, sed an in ea re dolo malo factum sit a parte actoris.

1) *Ad alienationem, cui maior pars consensit, haec videntur pertinere.*

1678. Circa primam speciem, quibus (44. 4) 2 § 3—7 ex causis exceptio haec locum habeat, haec sunt, quae tractari possunt. si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur, exceptio utique doli mali ei nocebit: licet enim eo tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit, tamen dicendum est eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseveret ex ea stipulatione petere: et si cum interponeretur, iustam causam habuit, tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. proinde et si crediturus pecuniam stipulatus est nec credidit et si certa fuit causa stipulationis, quae tamen aut non est secuta aut finita est, dicendum erit nocere exceptionem.
4 Item quaeritur, si quis pure stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactus sit, ne interim pecunia usque ad certum diem petatur, an noceat exceptio doli. et quidem et de pacto convento excipi posse nequaquam ambigendum est: sed et si hac quis exceptione uti velit, nihilo minus poterit: dolo enim facere eum, qui
5 contra pactum petat, negari non potest. Et generaliter sciendum est ex omnibus in factum exceptionibus doli oriri exceptionem, quia dolo facit, quicumque id, quod quaqua exceptione elidi potest, petit: nam et si inter initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo facit dolose, nisi si talis sit ignorantia in eo, ut dolo
6 careat. Non male dictum est, si creditor usuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilo minus petat, antequam id tempus praetereat, cuius temporis usuras accepit, an doli exceptione repellatur. et potest dici dolo eum facere: accipiendo enim usuras distulisse videtur petitionem in id tempus, quod est post diem usurarum praestitarum, et tacite convenisse interim se
7 non petiturum. Item quaeritur: si statuliberum mercatus quis fuerit iussum decem dare, cum hoc ignoraret, et duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit[1] evicto eo in libertatem agere ex duplae stipulatione potest, sed nisi decem, quae implendae condicionis causa acceperit, deduxerit, exceptione summovendus erit: et haec ita Iulianus quoque scribsit. si tamen ex re emptoris vel ex peculio, quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber, potest dici exceptionem non nocere, quia dolo non faceret.

Apud Celsum quaeritur, si, cum (44.4) 4 pr. — § 15 Titio mandassent creditores hereditarii, ut adiret hereditatem, unus non mandasset decipiendi eius causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat, an exceptione repellatur: et ait Celsus doli eum
1 exceptione repellendum. Iulianus scribsit, si quis, cum aeger esset, centum aureos[2] uxoris suae consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem pervenire, deinde convaluerit, an exceptione uti possit, si conveniatur. et refert Labeoni placuisse
2 doli mali uti eum posse. Si in arbitrum compromisserimus, deinde cum non stetissem ob adversam valetudinem, poena commissa est, an uti possim doli exceptione? et ait Pomponius prodesse mihi doli ex-
3 ceptionem. Item quaeritur, si cum eo, a quo tibi sexaginta deberentur, compromisseris, deinde per imprudentiam poenam centum stipulatus fueris. Labeo putat convenire officio arbitri iubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur, et, si non fiat, non vetare, ne quid amplius petatur: sed etiamsi id omissum fuerit, peti posse quod debetur Labeo dicit, et si forte poena
4 petatur, doli mali exceptionem profuturam. Si quis pupillo solverit sine tutoris auctoritate id quod debuit exque ea solutione locupletior factus sit pupillus, rectissime dicitur exceptionem petentibus nocere: nam et si mutuam acceperit pecuniam vel ex quo alio contractu locupletior factus sit, dandam esse exceptionem. idemque et in ceteris erit dicendum, quibus non recte solvitur: nam si facti sint locupletiores, exceptio locum
5 habebit. Item Labeo scribit, si quis fugitivum esse sciens emerit servum et si stipulatus fuerit fugitivum non esse, deinde agat ex stipulatu, non esse eum exceptione repellendum, quoniam hoc convenit (quamvis ex empto actionem non haberet): sed, si non con-
6 venisset, exceptione repelletur. Quod si is, cui pecunia debeatur, cum debitore decidit et nomen eius vendidit Seio, cui debitor mandaverat, ut nomen emeret, deque ea re emptor stipulatus est, deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per iudicem abstulit, an emptor ex stipulatu possit experiri? et Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere, quantum ab emptore acceperit, non nocituram exceptionem doli
7 mali: et puto sententiam Ofilii veram. Labeo ait, si de homine petito secundum actorem fuerit iudicatum et iussu iudicis satisdatum sit hominem intra certum diem tradi, et, si traditus non fuisset, poenam stipulatus sit, petitorem, qui et hominem vindicat et poenam petit, exceptione esse repellendum: iniquum enim esse
8 et hominem possidere et poenam exigere. Item quaeritur, si uniones tibi pignori dedero et convenerit, ut soluta pecunia redderentur, et hi uniones culpa tua perierint et pecuniam petas. exstat Nervae et Atilicini sententia dicentium ita esse excipiendum: 'si inter me et te non convenit, ut soluta pecunia uniones mihi reddantur': sed est verius exceptionem doli mali no-
9 cere debere. Si minor mihi infantem donaverit, deinde eum vindicet, exceptione doli mali repellendus est, nisi alimenta reddat et si quis alius sumptus pro-
10 babilis in eum factus sit. Praeterea sciendum est, si quis quid ex testamento contra voluntatem petat, exceptione eum doli mali repelli solere: et ideo heres, qui non habet voluntatem, per exceptionem doli re-
11 pellitur. Si quis ex uncia heres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit, deinde propter hoc legatum, in quo centum erant, praetulit, ne molestiis hereditariis implicaretur: an, si legatum petat, exceptione doli mali summoveatur? et ait Iulianus non esse eum summovendum. quod si. a substituto pretium accepit vel quod pretii loco haberi posset, ne adeat hereditatem, petens legatum dolo, inquit, facere intellegetur ac per
12 hoc doli exceptione repelletur. Quaesitum est, si, cum fundi usum fructum haberem, eum fundum volente me vendideris, an vindicanti mihi usum fructum exceptio sit obicienda. et hoc iure utimur, ut exceptio
13 doli noceat. Marcellus ait adversus doli exceptionem non dari replicationem doli. Labeo quoque in eadem opinione est: ait enim iniquum esse communem malitiam petitori quidem praemio esse, ei vero, cum quo ageretur, poenae esse, cum longe aequum sit ex eo, quod perfide gestum est, actorem nihil consequi.
14 Contra senatus consulti quoque Macedoniani exceptionem de dolo dandam replicationem ambigendum non esse eamque nocere debere etiam constitutionibus
15 et sententiis auctorum cavetur. Labeo et si ex stipulatu actio competat propter doli clausulam, tamen

1) decem acceperit *gloss.* 2) HS C̄ *Ulp.*

nocere doli exceptionem ait, si adversus ea, inquit, factum erit: posse enim petitorem, antequam stipulatio committatur, nihil dolo malo fecisse et tunc facere cum petat: propter quod exceptionem esse necessariam.

1679. Adversus parentes patronosque (44.4)4 § 16 neque doli exceptio neque alia quidem, quae patroni parentisve opinionem apud bonos mores suggillet, competere potest: in factum tamen erit excipiendum, ut, si forte pecunia non numerata dicatur, obiciatur exceptio pecuniae non numeratae. nihil autem interest, utrum patronus ex suo contractu an vero ex alieno conveniatur: semper enim reverentia ei exhibenda est tam vivo quam defuncto. si autem cum herede liberti patronus agat, puto excipere debere de dolo patroni heredem liberti. libertum autem de dolo patroni, etsi ab herede eius conveniatur, minime exceptionem obiecturum: namque convenit tam vivo quam mortuo patrono a liberto honorem exhiberi. in stipulatione plane doli clausula non erit detrahenda, quia ex doli clausula non de dolo actio intenditur, sed ex stipulatu.

1680. In hac exceptione et de dolo (44.4)4 § 17. 18 servi vel alterius personae iuri nostro subiectae excipere possumus et de eorum dolo, quibus adquiritur. sed de servorum et filiorum dolo, si quidem ex peculiari eorum negotio actio intendatur, in infinitum exceptio obicienda est: si autem non ex peculiari causa, tum de eo dumtaxat excipi oportet, qui admissus sit in ipso negotio quod geritur, non etiam si postea aliquis dolus intervenisset: neque enim esse aequum servi dolum amplius domino nocere, quam in quo
18 opera eius esset usus. Quaesitum est, an de procuratoris dolo, qui ad agendum tantum datus est, excipi possit. et puto recte defendi, si quidem in rem suam procurator datus sit, etiam de praeterito eius dolo, hoc est si ante acceptum iudicium dolo quid fecerit, esse excipiendum, si vero non in rem suam, dolum praesentem in exceptionem conferendum. si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est, tunc de omni dolo eius excipi posse Neratius scribit.

1681. Mandavi Titio, ut a te sti- (44.4) 4 § 19—29 pularetur, deinde Titius Seio, et stipulatus a te Seius est et iudicium edidit: ait Labeo excipiendum esse
20 tam de meo quam et Seii dolo. Item quaeritur, si debitor meus te circumveniebat teque mihi reum dederit egoque abs te stipulatus fuero, deinde petam, an doli mali exceptio obstet. et magis est, ut non tibi permittatur de dolo debitoris mei adversus me excipere, cum non ego te circumvenerim: adversus ipsum
21 autem debitorem meum poteris experiri. Sed et si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegaverit, idem probandum erit de dolo mulieris non esse permittendum excipere, ne indotata
22 fiat. Apud Iulianum quaesitum est, si heres soceri, a quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti et mulieris, cui pecunia quaereretur,[1] an obstatura esset exceptio ex persona mulieris. et ait Iulianus, si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat et heres excipiat de dolo filiae, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obstare: dos enim, quam maritus ab herede soceri petit, intellegitur, inquit, filiae adquiri, cum per hoc dotem sit habitura. illud non explicat Iulianus, an et de dolo mariti excipi possit: puto autem eum hoc sentire, ut etiam de dolo mariti noceat exceptio, licet videatur nulla dos filiae, ut ait, quaeri.
23 Illa etiam quaestio ventilata est apud plerosque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat. et ego puto utilius, etsi per eas personas pupillis favetur, tamen dicendum esse, sive quis emerit a tutore rem pupilli sive contractum sit cum eo in rem pupilli, sive dolo quid tutor fecerit et ex eo pupillus locupletior factus est, pupillo nocere debere, nec illud esse distinguendum, cautum sit ei an non, solvendo sit an non tutor, dummodo rem administret: unde enim divinat is, qui cum tutore contrahit? plane si mihi proponas collusisse aliquem cum tutore, factum
24 suum ei nocebit. Si quis non tutor, sed pro tutore negotia gerat, an dolus ipsius noceat pupillo, videamus. [1]et putem non nocere: nam si is, qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit et[2] usucapta sit, exceptionem non nocere pupillo rem suam persequenti, etiamsi ei cautum sit, quia huic rerum pupilli administratio
24ª concessa non fuit. Secundum haec magis opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo esse obiciendam.
25 Quae in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt, sed et in prodigi vel minoris
26 viginti quinque annis. De dolo autem ipsius minoris viginti quinque annis exceptio utique locum habebit: nam et de pupilli dolo interdum esse excipiendum nequaquam ambigendum est ex ea aetate, quae dolo non careat. denique Iulianus quoque saepissime scribsit doli pupillos, qui prope pubertatem sunt, capaces esse. quid enim, si debitor ex delegatu pupilli pecuniam creditori eius solvit? fingendus est, inquit, pubes esse, ne propter malitiae ignorantiam bis eandem pecuniam consequatur. idem servandum in furioso ait, si, cum existimaretur compos mentis esse, iusserit debitorem creditori solvere, vel si quod exegit, domi
27 habeat. De auctoris dolo exceptio emptori non obicitur. si autem accessione auctoris utitur, aequissimum visum est ei, qui ex persona auctoris utitur accessione, pati dolum auctoris[3]: et peraeque traditur rei quidem cohaerentem exceptionem etiam emptori nocere, eam autem, quae ex delicto personae oriatur,
28 nocere non oportere. Si, cum legitima hereditas Gaii Seii ad te perveniret et ego essem heres institutus, persuaseris mihi per dolum malum, ne adeam hereditatem, et posteaquam ego repudiavi hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto isque a me petat hereditatem: exceptionem doli mali eius, qui ei
29 cessit, non potest pati. Si quis autem ex causa legati vindicet aut is, cui ex causa donationis res praestita est, vindicet, an de dolo exceptionem patiatur ex causa eius, in cuius locum successerit? et magis putat Pomponius summovendum: et ego puto exceptione eos esse repellendos, cum lucrativam causam sint nancti: aliud est enim emere, aliud ex his causis succedere.

Absurdum est plus iuris habere eum, (50.17) 160 § 2 cui legatus sit fundus, quam heredem aut ipsum testatorem, si viveret.

Idem tractat Pomponius et in eum, (44.4) 4 § 30—32

1) cui pecunia quaereretur *gloss.*

1) *cf. Cels. fr.* 227. 2) nec *scr., cf. Cels. l. c.*
3) *cf.* (41. 2) 13 § 1. *Suspicor autem non integra esse tradita a compilatoribus Ulpiani verba. Movent enim suspicionem verba* 'ei(!), qui ex persona auctoris utitur accessione, pati dolum auctoris' (*pati dolum!*).

qui pigneri accepit, si Serviana vel hypothecaria actione experiatur: nam et hunc putat Pomponius summovendum, quia res ad eum qui dolo fecit reversura est.
31 Auctoris autem dolus, sicut diximus, emptori non obicitur. sed hoc in emptore solo servabimus: item in eo, qui permutaverit vel in solutum accepit: item in similibus, qui vicem emptorum continent. ceterum si noxae deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur, qui noxae dedit. proinde ex quacumque alia causa, quae prope lucrativam habet adquisitionem, quaesisse quis videatur, patietur exceptionem doli ex persona eius, in cuius locum successit: sufficit enim, si is, qui pretium dedit vel vice pretii, cum sit bona fide emptor, ut[1] non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris, utique si ipse dolo caret. ceterum si ipse dolo non careat, pervenietur ad doli exceptionem et patietur de dolo suo exceptionem.
32 Si a Titio fundum emeris qui Sempronii erat isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit et eundem fundum Maevio vendiderit et tradiderit[2]: Iulianus ait aequius esse praetorem te tueri, quia et, si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione in factum comparata vel doli mali summoveretur et, si ipse eum possideret et Publiciana peteres, adversus excipientem 'si non suus esset' replicatione utereris, ac per hoc intellegeretur eum fundum rursum vendidisse, quem in bonis non haberet.

1682. Metus causa exceptionem Cas- [(44.4) 4 § 33-34 sius non proposuerat contentus doli exceptione, quae est generalis: sed utilius visum est etiam de metu opponere exceptionem. etenim distat aliquid doli exceptione, quod exceptio doli personam complectitur eius, qui dolo fecit: enimvero metus causa exceptio in rem scripta est 'si in ea re nihil metus causa factum est', ut non inspiciamus, an is qui agit metus causa fecit aliquid, sed an omnino metus causa factum est in hac re a quocumque, non tantum ab eo qui agit. et quamvis de dolo auctoris exceptio non obiciatur, verumtamen hoc iure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, verum a quocumque adhibito exceptio obici
34 possit. Illud sciendum est hanc exceptionem de metu eum obicere debere, qui metum non a parente passus est, in cuius fuit potestate: ceterum parenti licere deteriorem condicionem liberorum in rebus peculiariis facere. sed si se abstinuerit hereditate paterna, succurrendum ei erit, ut alioquin succurritur.

[*Quarum rerum actio non datur* (*E.* 278)].

1683. Iusiurandum vicem rei iudi- [(44.5) 1 pr. — § 3 catae optinet non immerito, cum ipse quis iudicem adversarium suum de causa sua fecerit deferendo ei
1 iusiurandum. Si pupillus sine tutoris auctoritate detulerit iusiurandum, dicemus non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in iudicio delatio facta
2 sit.[3] Si petitor fundi iusiurandum detulerit adversario, ut, si auctor eius iurasset suum fundum se tradidisse,[4] ab ea controversia discessurum se, exceptio
3 possessori fundi dabitur. Si fideiussor iuravit, si quidem de sua persona tantum iuravit, quasi se non esse obligatum, nihil reo proderit: si vero in rem iuravit, dabitur exceptio reo quoque.

Ex persona rei et quidem invito reo ex- [(46. 1) 32 ceptio (et cetera rei commoda) fideiussori ceterisque accessionibus competere potest.[1]

1684. Si manumisero eum servum, [(44. 5) 1 § 4—12 qui negotia mea gesserat in servitute, deinde stipulatus ab eo fuero, quod negotia mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eum mihi dare oporteret, id dari, deinde ex stipulatu agam, non summoveri me exceptione: neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum ex re patroni non
5 faciat.[2] Quae onerandae libertatis causa stipulatus sum, a liberto exigere non possum. onerandae autem libertatis causa facta bellissime ita definiuntur, quae ita imponuntur, ut, si patronum libertus offenderit, petantur ab eo semperque sit metu exactionis ei subiectus, propter quem metum quodvis sustineat patrono
6 praecipiente. In summa si in continenti impositum quid sit liberto, quod ἐπαιωρούμενον oneret eius libertatem, dicendum est exceptioni locum facere. sed si post intervallum, habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere: sed idem erit probandum et hic, tamen causa cognita, si liquido appareat libertum metu solo vel nimia patrono reverentia ita se subiecisse, ut vel poenali quadam stipulatione
7 se subiceret. Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit et patronus cum liberto pro socio agat, an haec exceptio sit necessaria? et puto ipso iure
8 tutum esse libertum adversus exactionem patroni. Exceptionem onerandae libertatis causa, sicut et ceteras fideiussori non esse denegandas sciendum est, nec ei quidem, qui rogatu liberti reus factus est: sed et ipsi liberto, sive procurator ad defendendum a reo datus fuerit sive heres ei exstiterit. cum enim propositum sit praetori in huiusmodi obligationibus reo succurrere, non servaturum propositum suum, nisi fideiussorem quoque et eum, qui rogatu liberti reus factus fuerit, adversus patronum defenderit: etenim parvi refert, protinus libertus patrono cogatur dare an per interpositam
9 fideiussoris vel rei personam. Sive autem ipsi patrono sit promissum sive alii voluntate patroni, onerandae libertatis causa videtur factum et ideo haec exceptio
10 locum habebit. Quod si patronus libertum suum delegaverit creditori, an adversus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerandae, exceptione ista uti possit, videamus. et Cassius existimasse Urseium[3] refert creditorem quidem minime esse submovendum exceptione, quia suum recepit: verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendae
11 controversiae gratia id fecit. Item si libertus debitorem suum patrono delegaverit, nulla exceptione summovendus est patronus, sed libertus a patrono per
12 condictionem hoc repetet. Haec exceptio non tantum ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est: et versa vice heredem patroni summovendum, si haec persequatur, sciendum est.

[*Si quid contra legem etc. factum esse dicetur* (*E.* 279)].

[*Ad legis Cinciae exceptionem*].

1685. 'Donationis' verbum simpliciter [(50. 16) 67 § 1 loquendo omnem donationem comprehendisse videtur, sive mortis causa sive non mortis causa fuerit.

---

1) cum sit . . . . emptor, ut *gloss.?* 2) mancipaverit *Ulp.* 3) nisi . . . . facta sit *Trib.* 4) mancipasse *Ulp.?*

1) *v. etiam fr.* 1684 § 8. 2) § 4 *transferendam esse post* § 6 *recte vidit Mommsen.* 3) Cassium existimasse Urseius *scr.*

1686. Non videtur perfecta donatio mortis [(39. 6) 32] causa facta, antequam mors insequatur.

1687. Qui quod per Falcidiam retinere [(35. 2) 46] poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum, cogendus est solvere.

1688. [1]Et generaliter hoc in donationibus [(39. 5) 3] definiendum est multum interesse, causa donandi fuit an condicio: si causa fuit, cessare repetitionem, si condicio, repetitioni locum fore.

1689. Hoc iure utimur, ut in rebus [(39. 5) 19]
publicis, cum de donatione quaeritur, illud solum spectetur, utrum ob causam aliquam iustam rei publicae promittat quis vel polliceatur an non, ut, si ob honorem
1 aliquem promittat, teneatur, si minus, non. Labeo
scribit extra causam donationum esse talium officiorum
mercedes ut puta: si tibi adfuero, si satis pro te dedero, si qualibet in re opera vel gratia mea usus fueris.
2 3 Non potest liberalitas nolenti adquiri. Si quis dederit pecuniam mutuam Titio reddendam Seio, cui
donatum volebat, deinde Titius mortuo donatore Seio
dedisse proponatur, erit consequens dicere pecuniam
Seii fieri, sive mortuum scivit sive ignoravit is qui
dabat, quia pecunia fuit dantis: sed si quidem ignoravit
mortuum, erit liberatus, si sic mutuam pecuniam accepit solvendam Seio. si autem mandavero tibi, ut
pecuniam Titio des, cui donare volebam, et tu ignorans
me mortuum hoc feceris, habebis adversus heredes
4 meos mandati actionem: si sciens, non habebis. Si
quis servo pecuniam crediderit, deinde is liber factus
eam expromiserit, non erit donatio, sed debiti solutio.
idem in pupillo, qui sine tutoris auctoritate debuerit,
5 dicendum est, si postea tutore auctore promittat. Sed
et hae stipulationes, quae ob causam fiunt, non habent
6 donationem. Denique Pegasus putabat, si tibi centum spopondero hac condicione, si iurasses te nomen
meum laturum, non esse donationem, quia ob rem
facta est, res secuta est.

1690. Iulianus[2] ait: si pecuniam, quam me [(44. 4) 7]
tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim ei cui
donare volebas, exceptione doli mali potero me tueri
et praeterea condictio mihi adversus stipulatorem com-
1 petit, ut me liberet. Idem Iulianus ait, si ei, quem
creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam
me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli
mali exceptione summoveri debere, et amplius agendo
cum stipulatore consequar, ut mihi acceptam faciat
stipulationem. et habet haec sententia Iuliani humanitatem, ut etiam adversus hunc utar exceptione et condictione, cui sum obligatus.

[*De litigiosis*]. [3]

1691. Litigiosam rem non facit denuntiatio, [(44. 6) 1]
1 quae impediendae venditionis causa fit. Si inter
Primum et Secundum sit lis contestata et ego a Tertio
emero, qui nullam controversiam patiebatur, videamus,
an exceptioni locus sit. et putem subveniendum mihi,
quia is, qui mihi vendidit, nullam litem habuit et quod
fieri potest, ut duo in necem eius litem inter se iungant,
qui cum ipso litigare non poterant. si tamen cum[4]
procuratore tutore curatoreve alicuius iudicium acceptum sit, consequens erit dicere, quasi cum ipso
litigetur, ita eum ad exceptionem pertinere.

1) *cf. Iulian. fr.* 747 § 7. 2) *cf. Iulian. fr.* 747 § 3. 4 (*sub rubr. 'ad legem Cinciam'*). 3) *cf. Gai. inst.* 4, 117[a]. 4) cognitore *ins.*

1692. [1]Si quis vi de possessione deiectus [(41. 2) 17]
sit, perinde haberi debet ac si possideret, cum interdicto de vi reciperandae possessionis facultatem habeat.
1 Differentia inter dominium et possessionem haec est,
quod dominium nihilo minus eius manet, qui dominus
esse non vult, possessio autem recedit, ut quisque
constituit nolle possidere. si quis igitur ea mente
possessionem tradidit, ut postea ei restituatur, desinit
possidere.[2]

LIBER LXXVII.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 1.]

1693. [3]Praetoriarum stipulationum tres [(46. 5) 1]
videntur esse species, iudiciales cautionales communes.
1 Iudiciales eas dicimus, quae propter iudicium interponuntur ut ratum fiat, ut iudicatum solvi et ex operis
2 novi nuntiatione. Cautionales sunt autem, quae
instar actionis habent et, ut sit nova actio, intercedunt,
ut de legatis stipulationes et de tutela et ratam rem
3 haberi et damni infecti. Communes sunt stipulatio-
4 nes, quae fiunt iudicio sistendi[4] causa. Et sciendum
est omnes stipulationes natura sui cautionales esse:
hoc enim agitur in stipulationibus, ut quis cautior sit
5 et securior interposita stipulatione. Stipulationum
istarum praetoriarum quaedam sunt, quae satisdationem exigunt, quaedam nudam repromissionem: sed
perpaucae sunt, quae nudam promissionem habent,
quibus enumeratis apparebit ceteras non esse repro-
6 missiones, sed satisdationes. Stipulatio itaque ex
operis novi nuntiatione alias satisdationem, alias repromissionem habet. ex qua operis novi nuntiatione
satisdari oporteat. quemadmodum satisdetur.[5] namque
de eo opere, quod in privato factum erit, satisdatio
est: de eo, quod in publico, repromitti oportet: sed hi
quidem, qui suo nomine cavent, repromittunt, qui
7 alieno, satisdant. Item ex causa damni infecti interdum repromittitur, interdum satisdatur: nam si quid in
flumine publico fiat, satisdatur, de aedibus autem re-
8 promittitur. Stipulatio duplae repromissio est, nisi
9 si convenerit, ut satisdetur. Quod si sit aliqua controversia, ut puta si dicatur per calumniam desiderari,
ut stipulatio interponatur, ipse praetor debet super ea
re summatim cognoscere et cautum iubere aut dene-
10 gare. Sed et si quid vel addi vel detrahi vel immutari in stipulatione oporteat, praetoriae erit iurisdictionis.

[*Vadimonium sisti* (*E.* 280)].

1694. Si servus iudicio se sisti[6] promittat, [(2. 11) 9]
non committitur stipulatio neque in eum neque in
1 fideiussores[7] eius. Si plurium servorum nomine
iudicio sistendi[4] causa una stipulatione promittatur,
poenam quidem integram committi, licet unus status
non sit, Labeo ait, quia verum sit omnes statos non
esse: verum si pro rata unius offeratur poena, exceptione doli usurum eum, qui ex hac stipulatione
convenitur.

1695. Quotiens quis alium sisti promittit [(45. 1) 81]
nec adicit poenam, puta vel servum suum vel hominem
liberum, quaeritur, an committatur stipulatio. et Celsus

1) *cf. ad hoc fr. Gai. l. c.:* si fundum . . . sciens a non possidente emeris. 2) *et is, qui ab eo emit, emit a non possidente.* 3) libro septuagensimo (septimo *om.*) *inscr. F.* 4) iudicio sistendi] vadimonii *Ulp.* 5) ex qua operis . . . satisdetur *gloss.* 6) iudicio se sisti] vadimonium *Ulp.* 7) sponsores *Ulp.*

ait, etsi non est huic stipulationi[1] additum 'nisi steterit, poenam dari', in id, quanti interest sisti, contineri. et verum est, quod Celsus ait: nam qui alium sisti pro-
1 mittit, hoc promittit id se acturum, ut stet. [2]Si procurator sisti aliquem sine poena stipulatus sit, potest defendi non suam, sed eius, cuius negotium gessit, utilitatem in ea re deduxisse: idque fortius dicendum, si 'quanti ea res sit' stipulatio proponatur procuratoris.

1696. In iure civili receptum est, quo- (50.17) 161
tiens per eum, cuius interest condicionem non impleri, fiat quo minus impleatur, perinde haberi, ac si impleta condicio fuisset. quod ad libertatem et legata et ad heredum institutiones perducitur. quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator condicioni pareret.

Servius ait pecuniae traiecticiae poenam (22.2) 8
peti non posse, si per creditorem stetisset, quo minus eam intra certum tempus praestitutum accipiat.

[*Pro praede litis et vindiciarum* (*E.* 281)].

1697. Inter omnes convenit heredem sub (2.8) 12
condicione, pendente condicione possidentem hereditatem, substituto cavere debere de hereditate,[3] et, si defecerit condicio, adeuntem hereditatem substitutum et petere hereditatem posse et, si optinuerit, committi stipulationem. et plerumque ipse praetor et ante condicionem existentem et ante diem petitionis venientem ex causa iubere solet stipulationem interponi.

1698. Si quis apud aliquem iudicem (46.7) 3 pr.
iturus stipulatus est iudicatum solvi[4] et agit apud alterum, non committitur stipulatio, quia non huius iudicis sententiae fideiussores[5] se subdiderunt.[6]

1699. [7]Si convenerit inter litigatores, (42.1) 28
quid pronuntietur, non ab re erit iudicem huiusmodi sententiam proferre.

1700. Si feriatis diebus fuerit iudicatum, (2.12) 6
lege cautum est, ne his diebus iudicium sit nisi ex voluntate partium, et quod aliter adversus ea iudicatum erit ne quis iudicatum facere neve solvere debeat, neve quis ad quem de ea re in ius aditum erit iudicatum facere cogat.

Si feriatis diebus cogente praetore arbiter (4.8) 36
dicat sententiam et petatur ex compromisso poena, exceptionem locum non habere constat, nisi alia lege eadem dies feriata, in qua sententia dicta est, excepta.[8]

1701. [9]Illa verba 'arbitratu Lucii Titii (50.16) 68
fieri' ius significant et in servum non cadunt.

1702. [10]Si quis stipulatus fuerit 'decem (46.3) 57
in melle', solvi quidem mel potest, antequam ex stipulatu agatur: sed si semel actum sit et petita decem
1 fuerint, amplius mel solvi non potest. Item si mihi aut Titio stipulatus fuero dari, deinde petam, amplius Titio solvi non potest, quamvis ante litem contestatam posset.

1703. Si accepto fuerit lata ob rem iudi- (46.4) 20
catam clausula, Marcellus ait ceteras partes stipulationis evanuisse: propter hoc enim tantum interponuntur, ut res iudicari possit.

1704. Stipulationem iudicatum solvi[1] (46.7) 3 § 1—7
et procurator et tutor et curator stipulari possunt.
2 Procuratorem eum accipere debemus, cui mandatum est, sive huius rei tantum mandatum susceperit sive etiam universorum bonorum. sed et si ratum fuerit
3 habitum, procurator videtur. Sed et si forte ex liberis vel parentibus aliquis interveniat vel vir uxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur, an committatur stipulatio, quaeritur: magisque erit, ne committi debeat, nisi fuerit ei mandatum vel ratum habitum: quod enim eis agere permittitur edicto praetoris, non facit eos procuratores. itaque si talis persona inter-
4 veniat, ex integro erit cavendum. Sed et quod de tutore diximus, ita accipiendum est, ut, si is fuerit, qui tutelam administrabat, cum tutor non esset, tutoris
5 appellatione eum non contineri. Sed et si quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administret (vel dum ignorat vel alia ex causa), dicendum erit non committi stipulationem: nam edicto praetoris illi tutori agendi facultas datur, cui a parente maioreve parte tutorum eorumve,[2] cuius ea iurisdictio fuit, tutela per-
6 missa erit. Sed et curatorem accipiemus furiosi furiosae, item pupilli pupillae, ceterorum quoque curatores, puta adulescentis[3]: vel si alterius cuius curator
7 sit, committi puto stipulationem. Si tutor esse proponatur regionis alicuius vel provinciae vel rerum Italicarum, consequens erit dicere, stipulationem ita demum committi, si ex ea causa egerint, quae ad administrationem eorum pertinebat.

1705. [4]Si reus, postquam iudicatum (46.7) 3 § 8—10
solvi[5] promisit, demens factus sit, an stipulatio committatur ob rem non defensam, quaeritur: magisque
9 est, ut committatur, si nemo eum defendat. Ob rem non defensam stipulatio non committitur, quamdiu
10 potest existere qui defendat. Si plures fuerint fideiussores,[6] posteaquam cum uno lis contestata est ex clausula ob rem non defensam, ipse reus potest suscipere defensionem.

Iam tamen fideiussore,[7] qui iudicium ac- (46.7) 5
ceperat, damnato frustra defensionem reus suscipit: ceterum et si solutum fuerit, posteaquam iudicatum est, repetitionem constituerimus eius quod solutum est.
1 Unus ex fideiussoribus[8] vel heredibus pluribus alio
2 cessante suscipere defensionem potest. In hac stipulatione quia plures causae sunt una quantitate conclusae, si committeretur statim stipulatio ex uno casu,
3 amplius ex alio committi non potest. Nunc videamus, qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio, et quarum personarum. et si quidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat, palam est recte rem defendi nec committi stipulationem. si vero extrinsecus persona defensoris interveniat, aeque sti-

1) huic stipulationi] vadimonio *Ulp.* 2) *Ad* § 1 *cf. Nerat. fr.* 9. 3) de hereditate] pro praede litis et vindiciarum, *cf. Paul. sent.* 5, 9 § 1, *Lenel, p.* 412. 4) iudicatum solvi] pro praede litis et vindiciarum *Ulp.* 5) sponsores *Ulp.* 6) *In hac stipulatione persona iudicis nominatim comprehendebatur.* 7) *Ad stipulationis verba* 'si ea res . . . iudicata erit', *cf.* (50.16) 158. 8) nisi . . . excepta *Trib.*, *cf. C.* (3.12) 6 § 5. 9) *Ad stipulationis verba* 'neque ea res arbitratu Lucii Titii restituetur'. 10) *Ad eadem, ut videtur, verba: restitutio enim tamdiu locum habet, quamdiu ex stipulatu actum non est.*

1) iudicatum solvi] pro praede litis et vindiciarum *Ulp.* 2) tutorum eorumve] tribunorum eove *Ulp.* 3) ceterorum . . . adulescentis *gloss.?* 4) *Transit Ulpianus ad clausulam ob rem non defensam, quam* (*edict. perp. p.* 414) *ita restitui:* 'sive ea res a te — (46.7) 3 § 8 — herede cognitore procuratore sponsoribus tuis adversus me heredem cognitorem procuratorem meum boni viri arbitratu defensa non erit', *cf. Paul. sent.* 5, 9 § 2. 5) pro praede litis et vindiciarum *Ulp.* 6) sponsores *Ulp.* 7) sponsore *Ulp.* 8) sponsoribus *Ulp.*

pulatio non committetur, si modo ille paratus sit rem
boni viri arbitratu defendere, hoc est satisdare: sic
enim videtur defendere, si satisdet: ceterum si simpli-
citer paratus sit intervenire nec admittatur, committe-
tur ista stipulatio ob rem non defensam. quod si quis
eum vel cum satisdatione vel sine satisdatione ad-
miserit, consequens erit dicere, stipulationis istius nul-
lam partem committi, quia sibi imputare debet, qui
4 talem defensorem admisit. Si ex fideiussoribus,[1] qui
iudicatum solvi[2] caverant, existat defensor, placuit ob
rem iudicatam stipulationem non committi ceteraque
5 eadem esse, atque si extraneus defensor existat. In
hac stipulatione hoc tractatur, an hi qui fideiusserint,[3]
si defensionem omiserint, mandati iudicio teneantur.
et est verius non teneri: hi enim in quantitatem inter-
venerunt et hoc illis fuit mandatum, non in defensione.
6 Quid tamen, si et hoc sibi adsumpserint, ut defen-
dant, an mandati possint agere? et si quidem victi
sunt, utique quod ob rem iudicatam praestiterunt con-
sequentur: sumptus tamen litis minime petent. si
autem optinuerunt, poterunt sumptus litis consequi,
quasi iuxta mandatum, etsi non mandatum fecerint.
7 Si tamen plures fideiussores[4] defendere fuerint pa-
rati, videamus, utrum unum defensorem debent dare,
an vero sufficiat, ut unusquisque eorum pro parte sua
defendat vel defensorem substituat. et magis est, ut,
nisi unum dent procuratorem,[5] desiderante scilicet hoc
actore, committatur stipulatio ob rem non defensam:
nam et plures heredes rei necesse habebunt unum
dare procuratorem,[5] ne defensio per plures scissa in-
commodo aliquo adficiat actorem. aliud est in heredi-
bus actoris, quibus necessitas non imponitur, ut per
8 unum litigent. Illud sciendum est ibi rem esse de-
fendendam, ut recte defendatur, ubi debet agi.

1706. Si eum hominem, quem a Titio (46. 1) 33
petieram, pro quo satis de lite[6] acceperam, Titius liberum heredemque reliquerit: si quidem re vera ipsius fuit, dicendum est iudicium in eum transferri et, si non patiatur id fieri, committi stipulationem: si autem meus petitoris fuit[7] neque iussu meo hereditatem adierit, fideiussores[4] tenebuntur ob rem non defensam: si autem adierit me iubente, stipulatio evanescit. plane si meus fuerit et idcirco differam aditionem, ut, cum vicero, tunc eum iubeam adire et interim ob rem non defensam agere velim, non committitur stipulatio, quia vir bonus non arbitraretur.

*
v. fr. 1349—1359. (47. 10) 15

LIBER LXXVIII.

[*De stipulationibus* (*XLV*) 2.]

[*Iudicatum solvi* (*E.* 282)].

1707. Iudicatum solvi stipulatio tres clau- (46. 7) 6
sulas in unum collatas habet: de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo.

1708. Haec verba 'cui rei dolus malus (50. 16) 69
aberit afuerit' generaliter comprehendunt omnem dolum, quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

*
1709. [1]Nemo rem suam utiliter stipula- (45. 1) 82
tur, sed pretium rei suae non inutiliter: sane rem
1 meam mihi restitui recte stipulari videor. Si post
moram promissoris homo decesserit, tenetur nihilo mi-
2 nus, proinde ac si homo viveret. Et hic moram vi-
detur fecisse, qui litigare maluit quam restituere.

LIBER LXXIX.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 3.]

[*De conferendis bonis et dotibus* (*E.* 283)].

1710. Si quis filium habeat sui iuris et ex (37. 6) 5
eo nepotem in potestate sua, consequenter erit dicen-
dum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum
possessionem, de conferendis suis quoque bonis cavere
eum debere et esse similem ei qui adoptavit: hoc enim
divi fratres rescripserunt, ut ad collationem avus com-
pellatur. plane eodem rescripto adiectum est sic: 'nisi
forte avus iste nullum ex his bonis fructum adquirere
vult paratusque est de potestate nepotem dimittere, ut
ad emancipatum omne emolumentum bonorum posses-
sionis perveniat. nec idcirco ea filia, quae post eman-
cipationem nata patri heres exstitit, iuste queri poterit',
inquit, 'quod eo facto a collationis commodo excludi-
tur, cum avo quandoque defuncto ad bona eius simul
cum fratre possit venire'. haec in patre adoptivo ratio
reddi non potest et tamen et ibi idem dicemus, si sine
1 dolo malo emancipaverit. Stipulatio autem collatio-
nis tunc committitur, cum interpellatus cum aliquo
spatio, quo conferre potuit, non facit, maxime cum
boni viri arbitratu collationem fieri edicto praetoris
2 insertum est. Sive ergo in totum collatio facta non
est sive in partem facta, locum habebit haec stipula-
3 tio: et sive quis non conferat ex hac stipulatione
sive dolo fecerit, quo minus conferat, quanti ea res
erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

[*Si cui plus quam per legem Falcidiam etc.* (*E.* 284)].

1711. Si cui plus quam licuerit (35. 3) 1 pr. — § 14
legetur et dubitari iuste possit, utrum lex Falcidia
locum habitura est nec ne, subvenit praetor heredi, ut
ei legatarius satisdet, ut, si apparuerit eum amplius
legatorum nomine cepisse quam e lege Falcidia capere
licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det dolus-
1 que malus ab eo afuturus sit. Neque interest, utrum
in primis tabulis hoc fiat an in pupillaribus an in utris-
que: etenim legem Falcidiam semel esse admittendam,
etiamsi duplex sit testamentum, iam convenit, contri-
butis legatis tam his, quae ab ipso pupillo quam his,
2 quae a substituto impuberi relicta sunt. Si non
fuisset interposita stipulatio ex persona pupilli, tutelae
actio heredi pupilli adversus tutorem competit. sed,
ut Pomponius ait, et ipsi pupillo et heredi eius poterit
committi stipulatio, ipsi quo casu vivo eo Falcidia in-
cipit locum habere. de tutelae quoque actione idem
3 scribit. Marcellus ait: qui quadringenta in bonis
habebat, inpuberem filium heredem instituit eique sub-
stituit Titium et Seium: nihil a pupillo testator legavit,
sed a Titio trecenta: utrum ducenta, inquit, praesta-

1) sponsoribus *Ulp.* 2) pro praede litis et vindiciarum *Ulp.* 3) spoponderint *Ulp.* 4) sponsores *Ulp.* 5) cognitorem *Ulp.* 6) de lite] pro praede litis et vindiciarum *Ulp.* 7) si quidem re vera . . . . petitoris fuit] *interpolationes subesse patet. Ulpianus habebat:* si . . . reliquerit, dicendum est iudicium in eum transferri, *qui adsertionem suscipere paratus erit*, et, si non patiatur id fieri neque iussu meo hereditatem adierit, *rel. Cetera Triboniani sunt.*

1) *Haec quoque ad hanc stipulationem pertinere licet suspicari, cf. Lenel, p.* 416 *n.* 4.

buntur an centum quinquaginta? nam trecenta nullo modo eum praestare. mihi videtur verius non amplius eum parte sua erogare compelli, certe nec minus[1]: secundum quod eveniret, ut non soli committatur stipulatio, sed omnibus heredibus interponenda est, sed
4 causa cognita. Falcidiam locum habere et legatorum modus facit et aeris alieni onus. et si quidem evidens aes alienum est vel certum, facilis est computatio: si autem adhuc incertum est, quia forte vel condicio eius pendet vel creditor litem contestatus est et necdum lis finita est, dubitabitur, quantum legatariis debeatur
5 propter incertum. Hodie tamen subsimile aliquid fit
6 in fideicommissis. Cum dicitur lex Falcidia locum habere, arbiter dari solet ad ineundam quantitatem bonorum, tametsi unus aliquid modicum fideicommissum persequatur: quae computatio praeiudicare non debet ceteris, qui ad arbitrum missi non sunt. solet tamen ab herede etiam ceteris denuntiari fideicommissariis, ut veniant ad arbitrum ibique causam suam agant, plerumque et creditoribus, ut de aere alieno probent. habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis, ut, si offerat integrum quod relictum est heres desiderans cavere sibi hac stipulatione, audiatur.
7 Si legata quaedam praesenti die relicta sint, quaedam sub condicione, interponenda erit ista stipulatio propter legata condicionalia, dummodo ea legata, quae praesenti sint, integra solvantur. Iulianus denique scribit, si pure et sub condicione legata fuerint, ne exsistente condicione lex Falcidia locum habeat, non aliter legatorum, quae pure data sunt, actionem dari debere, quam si cautum fuerit heredi 'quanto amplius,
8 quam per legem Falcidiam licuerit, ceperit'. Idem Iulianus scribit eum, cui quadrans sub condicione et dodrans pure legatus est, cavere debere 'quanto amplius, quam per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi'.
9 Haec stipulatio ideo locum habet, quia, etsi repeti potest id quod solutum est, tamen fieri potest, ut non sit solvendo is cui solutum est ac per hoc pereat quod
10 datum est. In mortis causa quoque donationibus potest dici hanc stipulationem esse interponendam.
11 Haec verba stipulationis 'quod amplius legatorum nomine ceperis, quam e lege Falcidia capere licebit' non tantum eum comprehendunt, qui amplius accepit, quam ei Falcidia permisit, ut reddat partem, habeat partem, verum etiam eum qui totum debet restituere. etenim sciendum est legem Falcidiam interdum partem eius quod datum est, interdum totum revocare. cum enim habita ratione aeris alieni Falcidia ineatur, plerumque evenit, ut emergente debito vel condicione aeris alieni exsistente totum quod legatum est exhauriatur. sed et libertatium condicio interdum exsistens efficiet legatum omnino non deberi, quippe cum habita ratione libertatium et deductis pretiis eorum tunc de-
12 mum legatorum ineatur ratio. In quibusdam autem testamentis Falcidia quidem locum non habet, verumtamen ita observatur, ut, licet quadrantem heres non retineat, tamen hactenus legata debeantur, quatenus patrimonii vires sufficiunt, utique deducto aere alieno, item deductis pretiis eorum, qui libertatem in testamento vel directam vel fideicommissariam acceperunt.
13 Sed et legatario cavendum est, a quo fideicommis-
14 sum relinquitur. Interdum non legis Falcidiae, sed etiam alterius legis in hac stipulatione ratio facienda est, ut puta si patronus ex asse heres institutus sit et pure quincunx legatus sit et sub condicione aliquid supra debitam patrono partem: nam in hunc casum ratio facienda est illius legis, quae patronos vocat,[1] non legis Falcidiae.

1712. Si res, quae legata sit, apud lega- (35.3) 1 § 15
tarium interierit, probandum est exceptione succurri ei qui promisit,

nisi si dolo ipsius aliquid factum sit: (35.3) 3 pr.
tunc enim etiam ex doli clausula, quae in ista stipulatione continetur, tenebitur et replicatione repelli poterit.

1713. [2]Aliud est 'capere', aliud 'acci- (50.16) 71
pere'. capere cum effectu accipitur: accipere, et si quis non sic accepit, ut habeat. ideoque non videtur quis capere, quod erit restituturus: sicut pervenisse
1 proprie illud dicitur, quod est remansurum. Haec verba 'his rebus recte praestari' hoc significant, ne quid periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

1714. Haec cautio, quae propter legem (35.3) 3 § 1
Falcidiam interponitur, fideiussorum[3] habet praestationem.

1715. Lex Falcidia si interveniat, in (35.2) 47 pr.
omnibus pensionibus locum habet: sed hoc ex post facto apparebit. ut puta in annos singulos legatum relictum est: quamdiu Falcidia nondum locum habet, integrae pensiones annuae dabuntur: sed enim si annus venerit, quo fit, ut contra legem Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeatur, eveniet, ut retro omnia legata singulorum annorum imminuantur.

Si in plures dies pecunia legata est, cum (35.3) 3 § 2. 3
certum sit legem Falcidiam locum habere, non stipulationi, sed computationi locum esse Pedius ait, ut aestimetur, quanti sit quod in diem legatum est et tantum credatur esse legatum, quantum efficit aestimatio, ut pro modo eius ex omnibus legatis statim legis Falci-
3 diae ratio habeatur. Quotiens futurum est, ut palam sit et ante diem venientem iam Falcidiam locum habere, totiens computatio eius fit. nam si condicio in mora est, exspectabimus condicionem, quoad exsistat: si autem dies superest, iam hic intercapedinis temporis habita ratione atque aestimatione sic de Falcidia disputabimus et committi stipulationem dicemus.

1716. Quamvis autem omnes lega- (35.3) 3 § 4. 5
tarii et fideicommissarii necesse habeant hac stipulatione cavere, tamen quibusdam remitti divi fratres rescripserunt, ut puta his, quibus minuta alimenta sunt relicta. Pompeiae enim Faustinae rescripserunt sic: 'non eandem causam esse decem aureorum, quos annuos tibi testamento Pompeiae Crispianae patronae tuae relictos[4] proponis, atque fuit alimentorum et vestiarii libertis relictorum, quibus propterea cautionis
5 onus remittendum existimavimus'. Item sciendum est fiscum hanc cautionem non pati, sed perinde conveniri posse, ac si cavisset. ceteros autem, cuiuscumque dignitatis sint, licet iam legata perceperint, compelli debere ad cavendum divus Pius rescripsit: ex quo rescripto etiam illud accipimus, quod etiam post soluta legata voluit stipulationem interponi.

1717. Numquam legatarius vel fidei- (35.2) 47 § 1

1) *Exciderunt quaedam.*

1) legis Papiae *Ulp.?*
2) *Ad pr. cf.* (35.3) 5. § 1 *utrum ad hanc an ad aliam quandam stipulationem pertineat, diiudicare non ausim. Cf. Lenel, p.* 419 *n.* 8.
3) sponsorum *Ulp.*
4) HS X, quae annua . . . relicta *Ulp.*

commissarius, licet ex Trebelliano senatus consulto
restituitur ei hereditas, utitur legis Falcidiae beneficio.

[*Evicta hereditate legata reddi* (*E.* 285)].

1718. Si legatarius heredi, qui con- (35.3) 3 §6—10
troversiam hereditatis patitur iam vel sperat, de resti-
tuendo legato sibi praestito caverit et evicta hereditas
sit, sed neglegentia vel dolo eius qui legatum praestitit,
dicemus non committi stipulationem propter viri boni
7 arbitrium, quod inest huic stipulationi. Item si ipse,
qui praestitit legatum, ex alia causa sibi evicerit, ut
puta quia invenitur sequenti testamento heres scriptus,
in quo legatum iste legatarius non acceperat, dicemus
committi stipulationem propter viri boni arbitrium.
8 Et generaliter ubicumque hereditatem vel quantita-
tem vel emolumentum praestitit is, qui hac stipulatione
sibi prospexerat, dicendum est ibi committi eam, si
9 modo culpa abest ab eo, qui stipulatus est. Quaesi-
tum est, an saepius committatur. et placet etiam
saepius eam committi, si per partes ablata est here-
10 ditas. Si legatum fuerit praestitum ante interposi-
tam hanc stipulationem, an condici possit, ut cautio
ista interponatur? movet quaestionem, quod ea, quae
per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt et
hic ergo quasi plus solutum videtur ex eo, quod cautio
intermissa est. et ait Pomponius condictionem inter-
ponendae satisdationis gratia competere et puto hoc
probandum quod Pomponius, utilitatis gratia.

[*Usufructuarius quemadmodum caveat* (*E.* 286)].

1719. Si cuius rei usus fructus lega- (7.9) 1 pr. — §2
tus sit, aequissimum praetori visum est de utroque
legatarium cavere: et usurum se boni viri arbitratu et,
cum usus fructus ad eum pertinere desinet, restitutu-
1 rum quod inde exstabit. Haec stipulatio, sive mobilis
2 res sit sive soli, interponi debet. Illud sciendum est
ad fideicommissa etiam aptari eam debere. plane et
si ex mortis causa donatione usus fructus constituatur,
exemplo legatorum debebit haec cautio praestari: sed
et si ex alia quacumque causa constitutus fuerit usus
fructus, idem dicendum est.

1720. Cavere autem debet viri boni (7.9) 1 § 3—5
arbitratu perceptu iri usum fructum, hoc est non de-
teriorem se causam usus fructus facturum ceteraque
4 facturum, quae in re sua faceret. Recte autem facient
et heres et legatarius, qualis res sit, cum frui incipit
legatarius, si in testatum redegerint: ut inde possit
apparere, an et quatenus rem peiorem legatarius fecerit.
5 Utilius autem visum est stipulatione de hoc caveri,
ut, si quis non viri boni arbitratu utatur, committatur
stipulatio statim, nec expectabimus, ut amittatur usus
fructus.

1721. Habet autem stipulatio ista duas (7.9) 1 §6.7
causas, unam, si aliter quis utatur quam vir bonus
arbitrabitur, aliam de usu fructu restituendo. quarum
prior statim committetur, quam aliter fuerit usus, et
saepius committetur, sequens committetur finito usu
7 fructu. Sed quod diximus id quod inde exstabit
restitutu iri, non ipsam rem stipulatur proprietarius
(inutiliter enim rem suam stipulari videretur), sed
stipulatur restitutu iri quod inde exstabit. interdum
autem inerit proprietatis aestimatio, si forte fructuarius,
cum possit usucapionem interpellare, neglexit: omnem
enim rei curam suscipit.

Omnes autem casus continentur huic stipu- (7.9) 3
1 lationi, quibus usus fructus amittitur. Desinere per-
tinere usum fructum accipiemus etiamsi nec coeperit
pertinere, quamvis legatus sit, et committetur nihilo
minus stipulatio, quasi desinat pertinere, quod nec
2 coepit. Si usus fructus repetitus erit legato, quotiens-
que amissus fuerit (nisi utiliter fuerit cautum), com-
3 mittetur ista stipulatio: sed exceptione opus erit. Sed
et si quis usum fructum tibi legaverit et sub condicione
'si liberos habueris' proprietatem, amisso usu fructu
committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum
4 habebit. Si heres alienaverit proprietatem et postea
amittatur usus fructus, an ex stipulatu agere possit,
videamus. et fortius dici potest ipso iure non committi
stipulationem, quia neque heredi successoribusve eius
restitui potest neque is cui potest, id est ad quem per-
venit proprietas, pertinet ad stipulationem: sed is ad
quem pervenit tempore quaesiti dominii sibi prospicere
alia cautione debet: quod etsi non fecerit, nihilo minus
in rem actione uti potest.

1722. Huic stipulationi 'dolum malum (7.9) 5 pr.
abesse afuturumque esse' continetur: et cum in rem
sit doli mali mentio concepta, omnium dolum com-
prehendere videtur successorum et adoptivi patris.

1723. Sed si usus sine fructu legatus (7.9) 5 § 1—3
erit, adempta fructus causa satisdari iubet praetor: hoc
merito, ut de solo usu, non etiam de fructu caveatur.[1]
2 Ergo et si fructus sine usu optigerit, stipulatio locum
3 habebit. Et si habitatio vel operae hominis vel
cuius alterius animalis relictae fuerint, stipulatio locum
habebit, licet per omnia haec usum fructum non imi-
tantur.

1724. Si usus fructus nomine re tradita (7.9) 7 pr.
satisdatum non fuerit, Proculus ait posse heredem rem
vindicare, et si obiciatur exceptio de re usus fructus
nomine tradita, replicandum erit. quae sententia habet
rationem: sed et ipsa stipulatio condici poterit.

1725. Cum usus fructus pecuniae lega- (7.9) 7 § 1
tus esset, exprimi debent hi duo casus in stipulatione:
'cum morieris aut capite minueris, dari': idcirco hi
duo soli casus, quoniam pecuniae usus = (7.5) 10 pr.
aliter amitti non potest quam his casibus.

Si usus tantum pecuniae legatus sit, (7.5) 10 § 1
quia in hac specie usus appellatione etiam fructum
contineri magis accipiendum est, stipulatio ista erit
interponenda. et quidam aiunt non ante hanc inter-
poni stipulationem, quam data fuerit pecunia: ego
autem puto, sive antea sive postea pecunia data sit,
tenere stipulationem.

[*Legatorum servandorum causa* (*E.* 287)].

1726. Legatorum nomine satis- (36.3) 1 pr. — § 2
dari oportere praetor putavit, ut, quibus testator dari
fierive voluit, his diebus detur vel fiat dolumque malum
1 afuturum stipulentur. Semper autem satisdare cogi-
tur, cuiuscumque sit dignitatis vel facultatium quarum-
2 cumque heres. Nec sine ratione hoc praetori visum
est, sicuti heres incumbit possessioni bonorum, ita
legatarios quoque carere non debere bonis defuncti:
sed aut satisdabitur eis aut, si satis non datur, in pos-
sessionem bonorum venire praetor voluit.

Si autem certum sit hereditatem necdum (36.4) 2
aditam fuisse, nec satisdatio nec possessio locum habet.

1) hoc merito . . . caveatur *gloss.?*

Non solum autem omnibus legatariis (36. 3) 1 § 3. 4
satisdari oportet, sed et successoribus legatariorum
satisdari debere iam constat, quamvis isti non ex
iudicio defuncti, sed successionis necessitate quasi ad
4 aes alienum admittantur. Sed et procuratoribus
legatariorum satisdandum est eoque iure utimur.

Generaliter in omnibus praetoriis stipula- (46. 5) 3
tionibus et procuratoribus satisdatur.

Plane si ei qui in potestate alicuius (36. 3) 1 § 5–10
erit legatum sit, cavebitur ei cuius iuri subiectus est.
6 Non solum autem legatorum nomine heredes cavent,
7 sed et successores eorum. Is etiam, cui ex senatus
consulto restituta est hereditas, nihilo minus ad cautio-
8 nem compellitur. Nec non et qui per alios heredes
existunt sive[1] honorarii successores ad satisdationem
9 compelluntur. Plane si quis omissa stipulatione litem
de legato contestatus est, probandum est cessare debere
10 stipulationem. Idemque in fideicommissis quoque
probandum est.

1727. Si cui ita sit legatum vel (36. 3) 1 § 11–17
fideicommissum relictum et si id perdidisset, rursus
relictum, videamus, an satis sequentis legati sive fidei-
commissi petere possit. movet quaestionem, an fidei-
commissum hoc sive legatum debeatur et quotiens
debeatur et an ipse legatarius cavere debeat se non
perditurum. de his omnibus extat rescriptum divi Pii
ad Iunium Mauricum[2] tale: 'Clodio Fructulo secundum
ea, quae epistula continentur, legata sive fideicommissa
ex testamento Clodii Felicis praestari debent citra
necessitatem cavendi nihil ex is deminuturum se. nam
quod fidei heredis ab eodem testatore commissum est,
ut, si Fructulus perdidisset quod ei in testamento re-
lictum est, rursus heres ei id restitueret, non eo per-
tinet, ut aut Fructulo priorum legatorum nomine satis-
datio iniungenda aut onerandus sit heres in infinito,
ut, quotiens is perdiderit, restituere ei tantumdem
debeat, sed ut per fideicommissum posterius duplicata
legata eius videantur nec amplius ad periculum heredis
pertineat, si quid postea is consumpsit exsoluto ei
posteriore fideicommisso'. rescripto ergo ostensum
legatarium heredi non debere cavere se non perditu-
rum. versa vice an heres de sequenti legato sive fidei-
commisso cavere debeat, quaeritur. et putem non
oportere ei caveri, cum in suo arbitrio habeat, ne
perdat id quod sibi relictum est, quamvis si quis in-
spexerit, quod sub condicione relictum est, dicere
12 debeat satisdationem exigendam. Certe sive ex
asse sive ex parte quis legatum debeat, cavere debet,
13 sive institutus sit heres sive substitutus. Bellissime
quaeritur, an haec stipulatio incrementum ex fructibus
vel usuris sentiat. et recte placuit ex mora incremen-
tum habituram stipulationem, ut id quod oportebit[3]
14 comprehendat. Si quis sub condicione legatum sti-
pulatus pendente condicione decesserit, stipulatio
evanescit, quia nec legatum transmittitur. huic stipu-
lationi easdem causas et condiciones inesse sciendum
est: proinde si qua sit exceptio, quae petenti legatum
opponi solet, eandem ex stipulatu quoque agenti op-
15 ponendam esse placet. Procuratori eius, qui absens
esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat heres,
Ofilius ait ita cavere debere, si is, cuius nomine caveat,
16 vivat,[1] videlicet ne teneatur illo ante defuncto. Item
quaeritur, in hanc stipulationem utrum ipsae res veniant
quae legatae sunt an vero pretia earum. et est verius
17 in hanc stipulationem res vel pretia deduci. Si
decem quae in arca erant mihi legata sint, tibi eorum
usus fructus legatus sit, si pure utrique legatum sit
relictum, is cui proprietas legata est ipso iure decem
vindicabit, fructuarium autem ex senatus consulto actu-
rum et quinque usum fructum petiturum constat. sed
cum decem vindicat proprietarius, per exceptionem
doli repelli, [2]qua fructuarius de restituendis quinque
heredi cavit. plane si decem aureorum[3] possessionem
legatarius habeat, Marcellus ait dandam vel heredi vel
fructuario utilem actionem in legatarium, si modo ei
caveatur. sed si sub condicione ei decem legata sint,
fructuarium interim decem oblata cautione habiturum,
legatario vero, cui proprietas relicta est, interim lega-
torum stipulatio praestanda est. sed si omiserit stipu-
lationem, existente condicione ad exhibendum eum
posse agere Marcellus ait. sed si ignorans heres lega-
tum decem fructuario dedit, ad exhibendum eum non
teneri palam est: succurrendum tamen legatario ad-
versus fructuarium Marcellus ait.

1728. Si ad fiscum portio hereditatis (36. 3) 1 § 18. 19
pervenerit, cessabit ista stipulatio, quia nec solet fiscus
19 satisdare. Qui minorem partem hereditatis possi-
det, cum ex maiore parte heres sit, si quidem ipso
iure minuatur portio hereditatis,[4] securior erit heres:
neque enim ex maiore parte ex stipulatu tenetur lega-
tariis, quam ex qua heres est: si vero nomen quidem
heredis apud eos integrum maneat, verumtamen effectu
minus habeant hereditatis et caverint legatorum no-
mine, videntur onerari, quia ipso iure pro ea parte
legata debent, pro qua heredes sint. sed enim aequis-
simum est non maiorem partem legatariis solvere, quam
cuius habent emolumentum. hoc autem evenit, cum
hereditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur:
nam pro rata exonerandi sunt heredes eius partis no-
mine, cuius emolumentum sibi ablatum est.

1729. Si ei, qui in alterius potestate (36. 3) 1 § 20
erit, incerta die legatum fuerit, cavebitur ei, qui habet
eum in potestate, non praecise, sed sub condicione 'si,
cum eius legati dies cedit, in potestate sit'. ceterum
si sui iuris inveniatur, iniquum esse visum est patri
cautum esse, cum alii legatum debeatur, quamquam
etsi sine hac adiectione caveretur, verum tamen ex-
ceptione patrem vel dominum submoveremus, si existen-
tis condicionis tempore non haberent eos in potestate.
evenit tamen secundum hoc, ut in casum non sit de
legato cautum: nam si existentis condicionis tempore
sui iuris sunt, non erit cautum.

Sed et ipsis, qui sunt in potestate, caven- (36. 3) 3
dum est, quemadmodum solet caveri, si eadem res
duobus sub diversis vel contrariis condicionibus relicta
sit: duobus enim satisdatur, sed in utroque casu isdem
personis satisdationem subituris.[5]

1730. Haec stipulatio et in fideicom- (36. 3) 14
missis locum habet, sive pure fideicommissum sit re-

1) Nec non et . . . sive] *Triboniani manum haec indicant.*
2) *cf.* (32) 11 § 18.
3) oportebit] *inest hoc verbum stipulationi.*

1) *v. Lenel, p.* 421 *n.* 19.
2) *Exciderunt quaedam.*
3) milium sestertiorum *Ulp.*
4) Qui minorem partem . . . . possidet, cum ex maiore parte heres sit, si quidem ipso iure minuatur portio hereditatis] *non videtur Ulpiani esse hoc scribendi genus. Animadvertas etiam numeri mutationem* (qui . . . possidet — apud eos!).
5) duobus enim . . . subituris *Trib.?*

lictum sive ex die certa *vel incerta* vel sub condicione, sive res aliqua sive hereditas sive ius aliquod
1 relictum est. Divus quoque Pius rescripsit, quotiens evidens res est, ut certum sit nullo modo fideicommisso locum esse, perquam iniquum esse supervacua cautione onerari heredem.

1731. [1]Quod dicitur tot stipulationes (45. 1) 86
esse quot res, ibi locum habet, ubi res exprimuntur stipulatione: ceterum si non fuerint expressae, una est stipulatio.

[*Rem pupilli etc. salvam fore* (*E.* 288)].

1732. Si pupillus absens sit vel fari non (46.6) 2
possit, servus eius stipulabitur: si servum non habeat, emendus ei servus est: sed si non sit unde ematur aut non sit expedita emptio, profecto dicemus servum publicum apud praetorem stipulari debere: non quasi ipso iure pupillo adquirat (neque enim (46.6) 4 pr. § 1
adquirit), sed ut utilis actio ex stipulatu pupillo detur.
1 Cavetur autem pupillo hac stipulatione per satisdationem.

1733. Illud sciendum est hac stipulatione (46.6) 4 § 2. 3
teneri tam eum, qui tutor est, quam eum, qui pro tutore negotia gessit vel gerat, et fideiussores[2] eorum.
3 Sed enim qui non gessit, omnino non tenebitur: nam nec actio tutelae eum qui non gessit tenet, sed utili actione conveniendus est, quia suo periculo cessavit: et tamen ex stipulatu actione neque ipse neque fideiussores[2] eius tenebuntur. compellendus igitur erit ad administrationem propterea, ut stipulatione quoque ista possit teneri.

1734. [3]Si cum tutore ex stipulatu (27. 3) 16 pr.
agatur vel cum his qui pro eo intervenerunt, erit dubitatio, an, quia tutelae agi non potest, nec ex stipulatu agi possit.[4] et plerique putant etiam hanc actionem propter eandem utilitatem differendam.

Hanc stipulationem placet finita demum (46.6) 4 § 4
tutela committi et fideiussoribus[5] diem exinde incipere cedere. in curatore aliud est:

Cum curatore pupilli sive adulescentis (27.3) 16 § 1
agi poterit, etsi usque adhuc cura perseveret.

Sed et in eo, qui pro tutore negotia (46.6) 4 § 4—8
gessit, aliud dicendum est. itaque istae stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur: si vero pro tutore negotia gessit, conveniens est dicere, statim atque quaeque res salva non esse coe-
5 pisset, committi stipulationem. Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio, videamus. movet, quia finita tutela est, licet reciperari speretur: et puto
6 posse agi. Generaliter sciendum est: ex quibus causis diximus tutelae agi non posse, ex isdem causis ne ex stipulatu rem salvam fore agi posse dicendum
7 est. Si quis curator datus non gesserit curam, consequens erit dicere stipulationem non committi: sed eadem hic erunt dicenda, quae in tutore diximus, illo secus, quod haec stipulatio statim, atque quid salvum esse desinit, committitur et fideiussoribus[5] dies cedit:
8 sed in se revolvitur. Pertinet autem haec stipulatio ad omnes curatores sive puberibus sive impuberibus datos propter aetatis infirmitatem, sive prodigis vel furiosis vel quibusdam aliis (ut fieri adsolet) dati sint.

1) *cf.* (45. 1) 29 *pr. ict.* (31) 2. 2) sponsores *Ulp.*, *v. n.* 5. 3) libro septuagesimo quarto (LXXIIII *pro* LXXVIIII) *inscr. F.* 4) *Suspicor hanc praefationem esse Triboniani.* 5) sponsoribus *Ulp.*, *cf. Gai. inst.* 3, 121.

LIBER LXXX.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 4.]

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

1735. Interdum ex conventione sti- (46.8) 10, 12 pr.
pulatio ratam rem interponi solet, ut puta si quid procurator aut vendat aut locet aut si ei solvatur: (12) quo enim tutiore loco sit, qui contrahit de rato solet stipulari.

1736. Rem haberi ratam hoc est com- (46.8) 12 § 1
probare adgnoscereque quod actum est a falso[1] procuratore.

1737. Si quis offerenti se negotiis alienis (46. 3) 58
bona fide solverit, quando liberetur? et ait Iulianus, cum dominus ratum habuerit, tunc liberari. idem ait, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? et ait interesse, qua mente solutio facta esset, utrum ut statim debitor liberetur an vero cum dominus ratum habuisset: priore casu confestim posse condici procuratori et tunc demum extingui condictionem, cum dominus ratum habuisset, posteriore tunc demum nasci condictionem, cum dominus ratum non
1 habuisset. Si creditor, cuius ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit, sive ratum habuit pater, rata solutio est, sive non habuit, repetere debitor
2 potest. Et si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum, antequam is ratum haberet, interim alteri solutum est, in pendenti est posterior solutio ac prior: quippe incertum est, debitum an indebitum exegerit.

1738. Iulianus[2] ait interesse, quando do- (46.8) 12 § 2
minus ratam habere deberet solutionem in procuratorem factam, an tunc demum, cum primum certior factus esset. hoc autem ἐν πλάτει accipiendum et cum quodam spatio temporis nec minimo nec maximo et quod magis intellectu percipi, quam elocutione exprimi possit. quid ergo, si, quod primo ratum non habuit, postea habebit ratum? nihilo magis proficere ad impediendam actionem suam et ob id, quod primo non habuit ratum, actionem salvam habere ait. ideoque si, quod procuratori fuerat solutum, exegerit, agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset. sed ego puto exceptionem doli mali locum habituram.

1739. Sive quis petat sive compensatione (46. 8) 12 § 3
utatur, committitur statim ratam rem dominum habiturum stipulatio: nam qualiterqualiter quis eundem actum retractet, qui a procuratore actus est, committi stipulationem oportet.

1740. Si quis ad exhibendum egerit, (44. 2) 18
deinde absolutus fuerit adversarius, quia non possidebat, et dominus iterum agat nancto eo possessionem: rei iudicatae exceptio locum non habebit, quia alia res est.

[*De auctoritate* (*E.* 290) 1.][3]

1741. Quotiens de servitute agitur, victus (21. 1) 61
tantum debet praestare, quanti minoris emisset emptor, si scisset hanc servitutem impositam.

1) falso *Trib.* 2) *Iulian. fr.* 716. 3) *Verisimile est Ulpianum hoc libro ex professo non de stipulatione pro evictione interposita egisse, sed de auctoritatis actione, cf. Lenel* § 290. *Nec tamen crediderim in omnibus quae sequuntur fragmentis stipulationis mentionem deberi Triboniano, cum facile fieri potuerit, ut Ulpianus stipulationis ius in auctoritatis actionis comparationem his locis attingeret.*

1742. Sed si ex utriusque persona et [(21. 2) 28] auctoris et emptoris exceptiones obicientur, intererit, propter quam exceptionem iudex contra iudicaverit, et sic aut committetur aut non committetur stipulatio.

1743. Si per imprudentiam iudicis aut [(21. 2) 51]
errorem emptor rei victus est, negamus auctoris damnum
esse debere: aut quid refert, sordibus iudicis an stul-
titia res perierit? iniuria enim, quae fit emptori, aucto-
1 rem non debet contingere. Si Titius Stichum post
mortem suam liberum esse iussum vendiderit, mortuo
deinde eo Stichus ad libertatem pervenerit, an stipu-
latio de evictione[1] interposita teneat? et ait Iulianus
committi stipulationem: quamvis enim Titius hoc casu
denuntiari pro evictione[2] non potuisset, heredi tamen
2 eius denuntiari potuisset. Si quis locum vendiderit
et idem venditor ab herede suo voluntate emptoris in
eo sepultus fuerit, actio de evictione[3] intercidit: hoc
3 casu enim emptor proprietatem amittet. Non mirum
autem est, ut evicto homine de evictione teneatur
heres, quamvis defunctus non similiter fuerit obstrictus,
cum et aliis quibusdam casibus plenior adversus here-
dem vel heredi competat obligatio, quam competierat
defuncto: ut cum servus post mortem emptoris heres
institutus est iussuque heredis emptoris adiit heredita-
tem: nam actione ex empto praestare debet heredita-
tem, quamvis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex
4 empto actio, ut servus traderetur. Si plures mihi in
solidum pro evictione[4] teneantur, deinde post evictio-
nem cum uno fuero expertus, si agam cum ceteris,
exceptione me esse repellendum Labeo ait.

*

1744. [5]Haec verba in stipulatione posita [(50. 16) 73] 'eam rem recte restitui' fructus continent: 'recte' enim verbum pro viri boni arbitrio est.

v. fr. 1746—1750 (*lib. LXXXI*). [(39. 1) 21]

LIBER LXXXI.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 5.]

[*De auctoritate* (*E.* 290) 2.]

1745. Sciendum est nihil interesse, ex [(21. 2) 52] qua causa duplae stipulatio fuerit interposita, utrum ex causa emptionis an ex alia, ut committi possit.

[*Ex operis novi nuntiatione* (*E.* 291)].

1746. [6]Stipulatio de operis novi nun- [(39. 1) 21 pr. § 1]
tiatione interponi solet, quotiens vicinus dicit ius sibi
esse prohibere vicinum opus novum invito se facere.
1 Si quis autem vult post opus novum nuntiatum im-
pune aedificare, offerre debet satis nuntiatori: quod si
fecerit, utrique consultum est tam ei qui nuntiavit,
quoniam cautum habet de opere restituendo, quam ei
cui nuntiatum est, quia molitio eius non impeditur:
antequam enim caveat quidquid aedificaverit, interdicto
restitutorio destruere compellitur.

1747. Habet autem ista stipulatio con- [(39. 1) 21 § 2] dicionem, ut ita demum committatur, si iudicatum fuerit sive ante rem iudicatam causa quae acciderit neque res defendatur: et de dolo malo subicitur clausula.

1748. Opus autem factum accipimus [(39. 1) 21 § 3] non, si unum vel alterum cementum fuit impositum, sed si proponatur instar quoddam operis et quasi facies quaedam facta operis.

1749. Sive autem res iudicetur sive res [(39. 1) 21 § 4] non defendatur, stipulatio in id committitur, ut res viri boni arbitratu restituatur: quod si ita restitutum non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit.[1]

1750. Quaesitum est, si plures domini [(39. 1) 21 § 5]
aedificent, an omnes cavere debeant. et ait Labeo
unum cavere debere, quia restitutio operis fieri pro
6 parte non possit. Idem ait et si plures nuntient,
curandum esse, ut uni caveatur, si inter eos conveniat:
plane si non conveniat, et singulis erit cavendum.
7 Idem dicit adiciendum esse in stipulatione, ut tan-
tum praestetur, quanti uniuscuiusque intersit, si hoc
maluerint[2]: ceterum si ita fuerit, inquit, cautum 'quanti
ea res erit', dubitabitur, utrum ad totius corporis
aestimationem haec verba referuntur an vero ad quod
eius interest qui stipulatur. ego puto et si sic fuerit
uni cautum 'quanti ea res erit', defendi posse stipula-
tionem sufficere: ad operis enim quantitatem ea refertur.

1751. [3]Si pupillus praesens sit, tutorem [(42. 4) 10] autem non habeat, pro absente habendus est.

[*Damni infecti* (*E.* 292)].

[*Quod in flumine publico ripave eius opus fiat*].

1752. Fluminum publicorum com- [(39. 2) 24 pr. § 1]
munis est usus, sicuti viarum publicarum et litorum.
in his igitur publice licet cuilibet aedificare et de-
struere, dum tamen hoc sine incommodo cuiusquam
fiat. propter quod operis dumtaxat nomine cum satis-
datione cavetur, de vitio loci nihil cavetur, hoc est
operis, quod quis facit.[4] ceterum si ex loci vitio
damnum timeatur, minime dicendum est damni infecti
stipulationem interponi oportere: quis enim dubitat
neminem esse, a quo stipuletur, cum nemine nihil
faciente locus ipse publicus damnum inferat sui natura?
1 Ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quaecumque
privatim fiant. quid ergo, si publice opus fiat, de vitio
eius quid faciemus? et plane vel princeps adeundus
est vel, si in provincia fiat, praeses provinciae. sed
quod dictum est 'operis vitio' sic accipiendum est,
etiam si proponas[5] non tantum tempore, quo opus fit,
sed etiam si postea contingat: quid enim si ideo, quia
1a male aedificatum erat, corruit? Adicitur in hac
stipulatione et heredum nomen vel successorum eorum-
que, ad quos ea res pertinet.[6] successores autem non
solum qui in universa bona succedunt, sed et hi, qui
in rei tantum dominium successerint, his verbis con-
tinentur.

[*Si quid aedium loci operisve vitio damnum factum erit*].

1753. [7]Sed ut ne quid aedium [(39. 2) 24 § 2—11] loci operisve vitio damnum factum sit, stipulatio interponitur de eo sine satisdatione: quae non solum ad totas aedes, sed etiam ad partem aedium pertinet.

1) *Ulpianum hoc loco de auctoritatis actione egisse* (*Lenel l. c.*) *iam non contenderim.* 2) Titius . . . pro evictione] Titio . . . auctoritas *Ulp.?* 3) auctoritate *Ulp.* 4) de auctoritate *Ulp.?* 5) *Incertum, quo haec pertineant.* 6) libro octogensimo (primo om.) *inscr. F.*, *cf. Lenel, p.* 431 *n.* 2.

1) quod si ita . . . placuerit] *Triboniani manum indicat scribendi genus: Ulpianum suspicor ipsa stipulationis verba retulisse, compilatores haec ita transscripsisse.* 2) si hoc maluerint] *haec quoque suspicionem movent.* 3) *cf.* (39. 1) 5 § 19. 4) de vitio . . . facit *gloss.* 5) etiam si proponas *gloss.* 6) *i. e. stipulatio ita concipitur:* 'quod . . . a te heredeve tuo eove ad quem ea res pertinet opus fiet *rel.*' *Cf. Lenel p.* 434. 7) *Ad v.* 'quod aedium loci operisve vitio . . . (damnum factum erit)'.

vitium autem aedium et loci esse Labeo ait, quod accidens extrinsecus infirmiores eas facit: denique nemo dixit palustris loci vel harenosi nomine quasi vitiosi committi stipulationem, quia naturale vitium est: et ideo nec ea stipulatio interponitur neque inter-
3 posita committetur. Haec stipulatio utrum id solum damnum contineat, quod iniuria fit, an vero omne damnum, quod extrinsecus contingat? et Labeo quidem scribit de damno dato non posse agi, si quid forte terrae motu aut vi fluminis aliove quo casu fortuito
4 acciderit. Servius quoque putat, si ex aedibus promissoris vento tegulae deiectae damnum vicino dederint, ita eum teneri, si aedificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum vel qua alia ratione, quae vim habet divinam. Labeo et rationem adicit, quo, si hoc non admittatur, iniquum erit: quo enim tam firmum aedificium est, ut fluminis aut maris aut tempestatis aut ruinae incendii aut terrae motus vim sustinere
5 possit? Idem Servius putat, si controversia aquae insulam subverterit, deinde stipulatoris aedificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturum, quia id nec operis nec loci vitio factum est. si autem aqua vitiet fundamenta et sic aedificium ruisset, committi stipulationem ait: multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus, an vero ante sit vitiatum, deinde sic deciderit. et ita Labeo probat: etenim multum interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominem occidat an vero factum inbecil-
6 liorem. Quamquam autem stipulatio committitur, cum vitio operis damnum factum sit, tamen, si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit, stipulatio non committetur. plane si prohibere potuit, committetur.[1] sed si quis promissoris nomine fecerit vel eius pro quo promissum est aut alius, qui
7 prohiberi potuerit, stipulatio ista committetur. Praeterea si furni nomine damni infecti fuerit cautum, deinde furnarii culpa damnum datum fuerit, non
8 venire in hanc stipulationem plerisque videtur. Cassius quoque scribit, quod contra ea[2] damnum datum est, cui nulla ope occurri poterit, stipulationem non
9 tenere. Item apud Vivianum relatum est, si ex agro vicini arbores vi tempestatis confractae in meum agrum deciderint eoque facto vitibus meis vel segetibus nocent vel aedificia demoliunt, stipulationem istam, in qua haec comprehenduntur 'si quid arborum locive vitio acciderit', non esse utilem, quia non arborum vitio, sed vi ventorum damnum mihi datum est. plane si vetustate arborum hoc fiebat, possumus dicere vitio
10 arborum damnum mihi dari. Idem ait, si damni infecti aedium mearum nomine tibi promisero, deinde hae aedes vi tempestatis in tua aedificia ceciderint eaque diruerint, nihil ex ea stipulatione praestari, quia nullum damnum vitio mearum aedium tibi contingit: nisi forte ita vitiosae meae aedes fuerint, ut qualibet vel minima tempestate ruerint. haec omnia vera sunt.
11 Sed et quod Labeo putat verum est, referre, utrum impulsu fluminis ruit aedificium an deterius ante factum postea ceciderit.

1754. [3]Item videamus, quando (39. 2) 24 § 12
damnum dari videatur: stipulatio enim hoc continet, quod vitio aedium loci operis damnum fit. ut puta in domo mea puteum aperio, quo aperto venae putei praecisae sunt: an tenear? ait Trebatius non teneri me damni infecti: neque enim existimari operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua iure meo usus sum. si tamen tam alte fodiam in meo, ut paries tuus stare non possit, damni infecti stipulatio committetur.

Proculus ait, cum quis iure quid in suo (39. 2) 26
faceret, quamvis promisisset damni infecti vicino, non tamen eum teneri ea stipulatione: veluti si iuxta mea aedificia habeas aedificia eaque iure tuo altius tollas, aut si in vicino tuo agro cuniculo vel fossa aquam meam avoces: quamvis enim et hic aquam mihi abducas et illic luminibus officias, tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere, scilicet quia non debeat videri is damnum facere, qui eo veluti lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur, multumque interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur. mihi videtur vera esse Proculi sententia.

1755. [1]In hac stipulatione venit, quanti (39. 2) 28
ea res erit. et ideo Cassius scribit eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinae ea aedificia, quorum nomine sibi cavit, fulsit, impensas eius rei ex stipulatu consequi posse: idemque iuris esse, cum propter vitium communis parietis qui cavit sibi damni infecti, onerum eorum relevandorum gratia, quae in parietem incumbunt, aedificia sua fulsit. in eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem inquilinorum, quod ex iusto metu factum est. Aristo autem non male adicit, sicuti hic exigit Cassius, ut si iustus metus migrandi causam praebuerit, ita in eius personam qui fulsit eadem Cassium dicere debuisse, si iusto metu ruinae fulcire coactus est.

[*Quod in fundo alieno aquae ducendae causa opus fiat*].

1756. Damni infecti stipulatio pertinet (39. 2) 30
etiam, si quid eius operis, quod in fundo meo aquae ducendae causa *fit*, vitio damnum mihi contigerit: solet enim opus in alieno fieri, cum iure servitutis, quam quis habet alieno agro impositam, opus in alieno
1 faciat. Utrum autem de hoc opere promittere an satisdare debeat, videamus. movet, quod in alieno facit: qui autem de alieno cavet, satisdare debet, qui de suo, repromittere. unde Labeo putabat eum, qui modulorum aut rivi faciendi causa opus faceret, etiam satisdare debere, quia in alieno solo faceret. sed cum de opere, quod faciet, exigatur stipulatio, consequens erit dicere sufficere repromissionem: quodam modo
2 enim de re sua cavet. Quod dictum est 'aquae ducendae causa', exempli gratia scriptum est: ceterum ad omnia opera stipulatio accommodabitur.

LIBER LXXXII.

(*Ad edictum aedilium curulium liber* I).

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293) I.]

1757. Nam, ut ait Pedius, quotiens lege (1.3) 13
aliquid unum vel alterum introductum est, bona occasio est cetera, quae tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione vel certe iurisdictione suppleri.

[*De redhibitione*].

1758. Labeo scribit edictum aedilium (21. 1) 1 pr.–§ 2
curulium de venditionibus rerum esse tam earum quae soli sint quam earum quae mobiles aut se[2] moventes.

1) plane si . . . committetur *gloss.* 2) quod contra ea] quacumque causa *scr.* 3) *Ad v.* 'quod . . . damnum factum erit'.

1) *Ad v.* 'quanti ea res erit'. 2) se *Trib.* (*Kalb, Iuristenlatein p.* 16)?

1 Aiunt aediles: 'Qui mancipia vendunt certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. quodsi mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumve fuerit cum veniret fuisset, quod eius praestari oportere dicetur: emptori omnibusque ad quos ea res pertinet[1] iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur, si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum adquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat, item si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat. item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inve harenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. hoc amplius si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, iudi-
2 cium dabimus'. Causa huius edicti proponendi est, ut occurratur fallaciis vendentium et emptoribus succurratur, quicumque decepti a venditoribus fuerint: dummodo sciamus venditorem, etiamsi ignoravit ea quae aediles praestari iubent, tamen teneri debere. nec est hoc iniquum: potuit enim ea nota habere venditor: neque enim interest emptoris, cur fallatur, ignorantia venditoris an calliditate.

1759. [2]Illud sciendum est edictum (21.1)1§3–5
4 hoc non pertinere ad venditiones fiscales. Si tamen res publica aliqua faciat venditionem, edictum hoc
5 locum habebit. In pupillaribus quoque venditionibus erit edicto locus.

1760. [3]Si intellegatur vitium mor- (21.1)1§6–11
busve mancipii (ut plerumque signis quibusdam solent demonstrare vitia), potest dici edictum cessare: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur.
7 Sed sciendum est morbum apud Sabinum sic definitum esse habitum cuiusque corporis contra naturam, qui usum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit: id autem alias in toto corpore, alias in parte accidere (namque totius corporis morbus est puta φθίσις febris, partis veluti caecitas, licet homo itaque natus sit): vitiumque a morbo multum differre, ut puta si quis balbus sit, nam hunc vitiosum magis esse quam morbosum. ego puto aediles tollendae dubitationis gratia bis κατὰ τοῦ αὐτοῦ idem dixisse, ne qua dubitatio superesset.
8 Proinde si quid tale fuerit vitii sive morbi, quod usum ministeriumque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum, dummodo meminerimus non utique quodlibet quam levissimum efficere, ut morbosus vitiosusve habeatur. proinde levis febricula aut vetus quartana quae tamen iam sperni potest vel vulnusculum modicum nullum habet in se delictum, quasi pronuntiatum non sit: contemni enim haec potuerunt. exempli itaque gratia referamus, qui morbosi vitiosique sunt.
9 Apud Vivianum quaeritur, si servus inter fanaticos non semper caput iactaret et aliqua profatus esset, an nihilo minus sanus videretur. et ait Vivianus nihilo minus hunc sanum esse: neque enim nos, inquit, minus animi vitiis aliquos sanos esse intellegere debere: alioquin, inquit, futurum, ut in infinito hac ratione multos sanos esse negaremus, ut puta levem superstitiosum iracundum contumacem et si qua similia sunt animi vitia: magis enim de corporis sanitate, quam de animi vitiis promitti. interdum tamen, inquit, vitium corporale usque ad animum pervenire et eum vitiare: veluti contingeret φρενητικῷ, quia id ei ex febribus acciderit. quid ergo est? si quid sit animi vitium tale, ut id a venditore excipi oporteret neque id venditor
10 cum sciret pronuntiasset, ex empto eum teneri. Idem Vivianus ait, quamvis aliquando quis circa fana bacchatus sit et responsa reddiderit, tamen, si nunc hoc non faciat, nullum vitium esse: neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est, sicuti si aliquando febrem habuit: ceterum si nihilo minus permaneret in eo vitio, ut circa fana bacchari soleret et quasi demens responsa daret, etiamsi per luxuriam id factum est, vitium tamen esse, sed vitium animi, non corporis, ideoque redhiberi non posse, quoniam aediles de corporalibus vitiis lo-
11 quuntur: attamen ex empto actionem admittit. Idem dicit etiam in his, qui praeter modum timidi cupidi avarique sunt aut iracundi:

ob quae vitia negat redhibitionem esse, ex (21.1)4
1 empto dat actionem. Sed si vitium corporis usque ad animum penetrat, forte si propter febrem loquantur aliena, vel qui per vicos more insanorum deridenda loquantur, in quos id animi vitium ex corporis vitio
2 accidit, redhiberi posse. Item aleatores et vinarios non contineri edicto quosdam respondisse Pomponius ait, quemadmodum nec gulosos nec impostores aut
3 mendaces aut litigiosos. Idem Pomponius ait, quamvis non valide sapientem servum venditor praestare debeat, tamen, si ita fatuum vel morionem vendiderit, ut in eo usus nullus sit, videri vitium. et videmur hoc iure uti, ut vitii morbique appellatio non videatur pertinere nisi ad corpora: animi autem vitium ita demum praestabit venditor, si promisit, si minus, non. et ideo nominatim de errone et fugitivo excipitur: hoc enim animi vitium est, non corporis. unde quidam iumenta pavida et calcitrosa morbosis non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis hoc vitium esse.
4 In summa si quidem animi tantum vitium est, redhiberi non potest, nisi si dictum est hoc abesse et non abest: ex empto tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit: si autem corporis solius vitium est aut et corporis et animi mixtum vitium, redhibitio locum
5 habebit. Illud erit adnotandum, quod de morbo generaliter scriptum est, non de sontico morbo, nec mirum hoc videri Pomponius ait: nihil enim ibi agitur
6 de ea re, cui hic ipse morbus obstet. Idem ait non omnem morbum dare locum redhibitioni, ut puta levis lippitudo aut levis dentis auriculaeve dolor aut mediocre ulcus: non denique febriculam quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

Pomponius recte ait non tantum ad per- (21.1)6
petuos morbos, verum ad temporarios quoque hoc
1 edictum pertinere. Trebatius ait impetiginosum morbosum non esse, si eo membro, ubi impetigo esset, aeque recte utatur: et mihi videtur vera Trebatii sen-
2 tentia. Spadonem morbosum non esse neque vitiosum verius mihi videtur, sed sanum esse, sicuti illum, qui unum testiculum habet, qui etiam generare potest.

Si cui lingua abscisa sit, an sanus esse (21.1)8

1) in sex mensibus, quibus primum de ea re experiundi potestas fuerit *ins.*, *v. fr.* 1766. 2) *Ad v.* 'qui vendunt'. 3) *Ad v.* 'morbi vitiique'.

videatur, quaeritur. et exstat haec quaestio apud
Ofilium relata apud eum in equo: ait enim hunc videri
non esse sanum.

Idem Ofilius ait, si homini digitus sit (21. 1) 10
abscisus membrive quid laceratum, quamvis consana-
verit, si tamen ob eam rem eo minus uti possit, non
1 videri sanum esse. Catonem quoque scribere lego,
cui digitus de manu aut de pede praecisus sit, eum
morbosum esse: quod verum est secundum supra
2 scriptam distinctionem. Sed si quis plures digitos
habeat sive in manibus sive in pedibus, si nihil im-
peditur numero eorum, non est in causa redhibitionis:
propter quod non illud spectandum est, quis numerus
sit digitorum, sed an sine impedimento vel pluribus
3 vel paucioribus uti possit. De myope quaesitum est,
4 an sanus esset: et puto eum redhiberi posse. Sed
et νυκτάλωπα morbosum esse constat, id est ubi homo
neque matutino tempore videt neque vespertino, quod
genus morbi Graeci vocant νυκτάλωπα. luscitionem
eam esse quidam putant, ubi homo lumine adhibito
5 nihil videt. Quaesitum est, an balbus et blaesus et
atypus isque qui tardius loquitur et varus et vatius
sanus sit: et opinor eos sanos esse.

Qui clavum habet, morbosus est: sed et (21. 1) 12
1 polyposus. Eum, qui alterum oculum aut alteram
maxillam maiorem habet, si recte iis utatur, sanum
videri Pedius scribit: ait enim inaequalitatem maxilla-
rum oculorum brachiorum, si nihil ex ministerio prae-
stando subtrahit, extra redhibitionem esse. sed et
latus vel crus brevius potest adferre impedimentum:
2 ergo et hic erit redhibendus. Si quis natura guttu-
rosus sit aut oculos eminentes habeat, sanus videtur.
3 Item sciendum est scaevam non esse morbosum vel
vitiosum, praeterquam si inbecillitate dextrae validius
sinistra utitur: sed hunc non scaevam, sed mancum
4 esse. Is cui os oleat an sanus sit quaesitum est:
Trebatius ait non esse morbosum os alicui olere,[1] veluti
hircosum, strabonem[2]: hoc enim ex illuvie oris ac-
cidere solere. si tamen ex corporis vitio id accidit,
veluti quod iecur, quod pulmo aut aliud quid similiter
dolet, morbosus est.

Quaeritur de ea muliere, quae semper (21. 1) 14
mortuos parit, an morbosa sit: et ait Sabinus, si vulvae
1 vitio hoc contingit, morbosam esse. Si mulier praegnas
venierit, inter omnes convenit sanam eam esse: maxi-
mum enim ac praecipuum munus feminarum est acci-
2 pere ac tueri conceptum: puerperam quoque sanam
esse, si modo nihil extrinsecus accidit, quod corpus
3 eius in aliquam valetudinem immitteret. De sterili
Caelius[3] distinguere Trebatium dicit, ut, si natura ste-
4 rilis sit, sana sit, si vitio corporis, contra. Item de
eo qui urinam facit quaeritur. et Pedius ait non ob
eam rem sanum non esse, quod in lecto somno vino-
que pressus aut etiam pigritia surgendi urinam faciat:
sin autem vitio vesicae collectum umorem continere
non potest, non quia urinam in lecto facit, sed quia
vitiosam vesicam habet, redhiberi posse: et verius est
5 quod Pedius. Idem ait, si uva alicuius praecisa sit,
tollere magis quam praestare redhibitionem, quod mor-
bus minuitur: ego puto, si morbus desinit, non esse
redhibitioni locum, sin autem vitium perseveret, red-
6 hibitionem locum habere. Si quis digitis coniunctis
nascatur, non videtur sanus esse, sed ita demum, si
7 incommodatur ad usum manus. Mulierem ita artam,
ut mulier fieri non possit, sanam non videri constat.
8 Si quis ἀντιάδας habeat, an redhiberi quasi vitiosus
possit, quaeritur. et si ἀντιάδες hae sunt quas existimo,
id est inveteratas, et qui iam discuti non possint fau-
9 cium tumores, qui ἀντιάδας habet vitiosus est. Si
venditor nominatim exceperit de aliquo morbo et de
cetero sanum esse dixerit aut promiserit, standum est
eo quod convenit (remittentibus enim actiones suas
non est regressus dandus), nisi sciens venditor morbum
consulto reticuit: tunc enim dandam esse de dolo malo
10 replicationem.[1] Si nominatim morbus exceptus
non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuit
apparere (ut puta caecus homo venibat, aut qui cica-
tricem evidentem et periculosam habebat vel in capite
vel in alia parte corporis), eius nomine non teneri Cae-
cilius[2] ait, perinde ac si nominatim morbus exceptus
fuisset: ad eos enim morbos vitiaque pertinere edictum
aedilium probandum est, quae quis ignoravit vel igno-
rare potuit.

1761. Quid sit fugitivus, definit Ofi- (21. 1) 17 pr. § 1
lius: fugitivus est, qui extra domini domum fugae
1 causa, quo se a domino celaret, mansit. Caelius
autem fugitivum esse ait eum, qui ea mente discedat,
ne ad dominum redeat, tametsi mutato consilio ad
eum revertatur: nemo enim tali peccato, inquit, paeni-
tentia sua nocens esse desinit.

Qui ea mente alienum quid contrectavit, (47. 2) 66
ut lucrifaceret, tametsi mutato consilio id domino postea
reddidit, fur est: nemo enim tali peccato paenitentia
sua nocens esse desinit.

Cassius quoque scribit fugitivum (21. 1) 17 § 2—16
3 esse, qui certo proposito dominum relinquat. Item
apud Vivianum relatum est fugitivum fere ab affectu
animi intellegendum esse, non utique a fuga: nam
eum, qui hostem aut latronem, incendium ruinamve
fugeret, quamvis fugisse verum est, non tamen fugiti-
vum esse. item ne eum quidem, qui a praeceptore cui
in disciplinam traditus erat aufugit, esse fugitivum, si
forte ideo fugit, quia immoderate eo utebatur. idem-
que probat et si ab eo fugerit cui erat commodatus, si
propter eandem causam fugerit. idem probat Vivianus
et si saevius cum eo agebat. haec ita, si eos fugisset
et ad dominum venisset: ceterum si ad dominum non
venisset, sine ulla dubitatione fugitivum videri ait.
4 Idem ait: interrogatus Proculus de eo, qui domi
latuisset in hoc scilicet, ut fugae nactus occasionem se
subtraheret, ait, tametsi fugere non posset videri, qui
domi mansisset, tamen eum fugitivum fuisse: sin autem
in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effer-
vesceret, fugitivum non esse, sicuti ne eum quidem,
qui cum dominum animadverteret verberibus se ad-
ficere velle, praeripuisset se ad amicum, quem ad pre-
candum perduceret. ne eum quidem fugitivum esse,
qui in hoc progressus est, ut se praecipitaret (ceterum
etiam eum quis fugitivum diceret, qui domi in altum
locum ad praecipitandum se ascendisset), magisque
hunc mortem sibi consciscere voluisse. illud enim, quod
plerumque ab imprudentibus, inquit, dici solet, eum
esse fugitivum, qui nocte aliqua sine voluntate domini
emansisset, non esse verum, sed ab affectu animi cuius-

1) os alicui olere *gloss.* 2) strabonem (γράσωνα *scr. Huschke*) *gloss.* 3) *cf. vol.* I *p.* 79 *n.* 1.

1) remittentibus . . . . replicationem *Trib.* (*Gradenwitz p.* 84)? *Fortasse hoc loco inserendum est fr.* 1791. 2) Caelius *scr.*

5 que aestimandum. Idem Vivianus ait, si a magistro
puer recessit et rursus ad matrem pervenit, cum quae-
reretur, num fugitivus esset: si celandi causa quo, ne
ad dominum reverteretur, fugisset, fugitivum esse: sin
vero ut per matrem faciliorem deprecationem haberet
6 delicti alicuius, non esse fugitivum. Caelius quoque
scribit, si servum emeris, qui se in Tiberim deiecit, si
moriendi dumtaxat consilio suscepto a domino disces-
sisset, non esse fugitivum, sed si fugae prius consilium
habuit, deinde mutata voluntate in Tiberim se deiecit,
manere fugitivum. eadem probat et de eo, qui de
ponte se praecipitavit. haec omnia vera sunt, quae
7 Caelius scribit. Idem ait, si servus tuus fugiens
vicarium suum secum abduxit: si vicarius invitus aut
imprudens secutus est neque occasionem ad te redeundi
nactus praetermisit, non videri fugitivum fuisse: sed si
aut olim cum fugeret intellexit quid ageretur aut postea
cognovit quid acti esset et redire ad te cum posset
noluit, contra esse. idem putat dicendum de eo, quem
8 plagiarius abduxit. Idem Caelius ait, si servus, cum
in fundo esset, exisset de villa ea mente, ut profugeret,
et quis eum, priusquam ex fundo tuo exisset, compre-
hendisset, fugitivum videri: animum enim fugitivum
9 facere. Idem ait nec eum, qui ad fugam gradum
unum alterumve promovit vel etiam currere coepit, si
dominum sequentem non potest evadere, non esse fugi-
10 tivum. Idem recte ait libertatis cuiusdam speciem
esse fugisse, hoc est potestate dominica in praesenti
11 liberatum esse. Pignori datus servus debitorem qui-
dem dominum habet, sed si, posteaquam ius suum
exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitivus videri.
12 Apud Labeonem et Caelium quaeritur, si quis in
asylum confugerit aut eo se conferat, quo solent venire
qui se venales postulant, an fugitivus sit: ego puto non
esse eum fugitivum, qui id facit quod publice facere
licere arbitratur. ne eum quidem, qui ad statuam Cae-
saris confugit, fugitivum arbitror: non enim fugiendi
animo hoc facit. idem puto et in eum, qui in asylum
vel quod aliud confugit, quia non fugiendi animo hoc
facit: si tamen ante fugit et postea se contulit, non
13 ideo magis fugitivus esse desinit. Item Caelius
scribit placere eum quoque fugitivum esse, qui eo se
conferat, unde eum dominus reciperare non possit,
multoque magis illum fugitivum esse, qui eo se con-
14 ferat, unde abduci non possit. Erronem ita definit
Labeo pusillum fugitivum esse, et ex diverso fugitivum
magnum erronem esse. sed proprie erronem sic defini-
mus: qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa
vagatur et temporibus in res nugatorias consumptis
15 serius domum redit. Apud Caelium scriptum est:
liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clave
tota eius habitatio esset, servus ea mente, ne rediret
ad eum, extra habitationem liberti fuit, sed intra aedes
patroni, et tota nocte obliluit: videri esse fugitivum
Caelius ait. plane si talem custodiam ea habitatio non
habuit et in ea cella libertus habitavit, cui commune
et promiscuum plurium cellarum iter est, contra pla-
16 cere debere Caelius ait et Labeo probat. Idem
Caelius ait servum in provinciam missum a domino,
cum eum mortuum esse et testamento se liberum re-
lictum audisset et in eodem officio permansisset tan-
tumque pro libero se gerere coepisset, hunc non esse
fugitivum: nec enim mentiendo se liberum, inquit, fugi-
tivus esse coepit, quia sine fugae consilio id fecit.

1762. Quod aiunt aediles 'noxa solu- (21.1)17§17.18
tus non sit', sic intellegendum est, ut non hoc debeat
pronuntiari nullam eum noxam commisisse, sed illud
noxa solutum esse, hoc est noxali iudicio subiectum
non esse: ergo si noxam commisit nec permanet, noxa
18 solutus videtur. Noxas accipere debemus privatas,
hoc est eas, quaecumque committuntur ex delictis, non
publicis criminibus,[1] ex quibus agitur iudiciis noxali-
bus: denique specialiter cavetur infra de capitalibus
fraudibus. ex privatis autem noxiis oritur damnum
pecuniarium, si quis forte noxae dedere noluerit, sed
litis aestimationem sufferre.

1763. Si quis talis sit servus, qui (21.1)17§19
omnino manumitti non possit ex constitutionibus, vel
si sub poena vinculorum distractus sit a domino vel
ab aliqua potestate damnatus vel si exportandus:
aequissimum erit etiam hoc praedici.

1764. [2]Si quis adfirmaverit aliquid (21.1)17§20
adesse servo nec adsit, vel abesse et adsit, ut puta si
dixerit furem non esse et fur sit, si dixerit artificem
esse et non sit: hi enim, quia quod adseveraverunt non
praestant, adversus dictum promissumve facere videntur.

Sciendum tamen est quaedam et si (21.1)19pr.–§4
dixerit praestare eum non debere, scilicet ea, quae ad
nudam laudem servi pertinent: veluti si dixerit frugi
probum dicto audientem. ut enim Pedius scribit, mul-
tum interest, commendandi servi causa quid dixerit,
1 an vero praestaturum se promiserit quod dixit. Plane
si dixerit aleatorem non esse, furem non esse, ad sta-
tuam numquam confugisse, oportet eum id praestare.
2 Dictum a promisso sic discernitur: dictum accipimus,
quod verbo tenus pronuntiatum est nudoque sermone
finitur: promissum autem potest referri et ad nudam
promissionem sive pollicitationem vel ad sponsum.
secundum quod incipiet is, qui de huiusmodi causa
stipulanti spopondit, et ex stipulatu posse conveniri et
redhibitoriis actionibus: non novum, nam et qui ex
empto potest conveniri, idem etiam redhibitoriis actioni-
3 bus conveniri potest. Ea autem sola dicta sive pro-
missa admittenda sunt, quaecumque sic dicuntur, ut
4 praestentur, non ut iactentur. Illud sciendum est:
si quis artificem promiserit vel dixerit, non utique per-
fectum eum praestare debet, sed ad aliquem modum
peritum, ut neque consummatae scientiae accipias,
neque rursum indoctum esse in artificium: sufficiet
igitur talem esse, quales vulgo artifices dicuntur.

1765. Deinde aiunt aediles: 'emptori (21.1)19§5
omnibusque ad quos ea res pertinet iudicium dabi-
mus'. pollicentur emptori actionem et successoribus
eius qui in universum ius succedunt. emptorem ac-
cipere debemus eum qui pretio emit. sed si quis per-
mutaverit, dicendum est utrumque emptoris et vendi-
toris loco haberi et utrumque posse ex hoc edicto ex-
periri.

1766. Tempus autem redhibitionis sex (21.1)19§6
menses utiles habet: si autem mancipium non red-
hibeatur, sed quanto minoris agitur, annus utilis est.
sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit aut,
si dictum promissumve quid est, ex eo ex quo dictum
promissumve quid est.

1767. [3]Redhibere est facere, ut rursus (21.1)21

---

1) quaecumque . . . criminibus *gloss.* 2) *Ad v.* 'sive adversus quod dictum promissumve fuerit cum veniret fuisset, quod eius praestari oportere dicetur'. 3) *Ad v.* 'ut id mancipium redhibeatur'.

habeat venditor quod habuerit, et quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata quasi redditio.
1 Cum redditur ab emptore mancipium venditori, de dolo malo promitti oportere ei Pomponius ait et ideo cautiones necessarias esse, ne forte aut pignori datus sit servus ab emptore aut iussu eius furtum sive
2 damnum cui datum sit. Idem Pomponius ait interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere, alias in praeteritum, alias in futurum, ut puta si eius servi nomine qui redhibetur emptor procuratorve eius iudicium accepit, vel quod cum eo ageretur vel quod ipse eius nomine ageret. cavendum autem esse ait, si quid sine dolo malo emptor condemnatus fuerit aut dederit, his rebus recte praestari, vel si quid ex eo quod egerit ad eum pervenerit dolove malo vel culpa eius factum
3 sit, quo minus perveniret isdem diebus, reddi. Idem ait futuri temporis nomine cautionem ei, qui sciens vendidit, fieri solere, si in fuga est homo sine culpa emptoris et nihilo minus condemnatur venditor: tum enim cavere oportere, ut emptor hominem persequatur et in sua potestate redactum venditori reddat.

Cum autem redhibitio fit, si deterius (21.1)23 pr. mancipium sive animo sive corpore ab emptore factum est, praestabit emptor venditori, ut puta si stupratum sit aut saevitia emptoris fugitivum esse coeperit: et ideo, inquit Pomponius, ut ex quacumque causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis aestimetur et venditori praestetur: quod si sine iudice homo redhibitus sit, reliqua autem quae diximus nolit emptor reddere, sufficiat venditori ex vendito actio.

1768. Iubent aediles restitui et quod (21.1)23 § 1 venditioni accessit et si quas accessiones ipse praestiterit, ut uterque resoluta emptione nihil amplius consequatur, quam non haberet, si venditio facta non esset.

1769. Excipitur etiam ille, qui capita- (21.1)23 § 2. 3 lem fraudem admisit. capitalem fraudem admittere est tale aliquid delinquere, propter quod capite puniendus sit: veteres enim fraudem pro poena ponere solebant. capitalem fraudem admisisse accipiemus dolo malo et per nequitiam: ceterum si quis errore, si quis casu fecerit, cessabit edictum. unde Pomponius ait neque impuberem neque furiosum capitalem fraudem
3 videri admisisse. Excipitur et ille, qui mortis consciscendae causa quid fecerit. malus servus creditus est, qui aliquid facit, quo magis se rebus humanis extrahat, ut puta laqueum torsit sive medicamentum pro veneno bibit praecipitemve se ex alto miserit aliudve quid fecerit, quo facto speravit mortem perventuram, tamquam non nihil in alium ausurus, qui hoc adversus se ausus est.

1770. Si servus sit qui vendidit vel (21.1)23 § 4—6 filius familias, in dominum vel patrem de peculio aedilicia actio competit: quamvis enim poenales videantur actiones, tamen quoniam ex contractu veniunt, dicendum est eorum quoque nomine qui in aliena potestate sunt competere. proinde et si filia familias vel ancilla distraxit, aeque dicendum est actiones aedilicias locum
5 habere. Hae actiones quae ex hoc edicto oriuntur
6 etiam adversus heredes omnes competunt. Et si bona fide nobis servient (liberi forte homines vel servi alieni) qui vendiderunt, potest dici etiam hos hoc edicto contineri.

[*Ad formulam redhibitoriam*].

1771. Iulianus ait iudicium redhibi- (21.1)23 § 7. 8 toriae actionis utrumque, id est venditorem et emptorem quodammodo in integrum restituere debere.
8 Quare sive emptori servus furtum fecerit sive alii cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid praestiterit, non aliter hominem venditori restituere iubetur, quam si indemnem eum praestiterit. quid ergo, inquit Iulianus, si noluerit venditor hominem recipere? non esse cogendum ait quicquam praestare, nec amplius quam pretio condemnabitur: et hoc detrimentum sua culpa emptorem passurum, qui cum posset hominem noxae dedere, maluerit litis aestimationem sufferre: et videtur mihi Iuliani sententia humanior esse.

1772. [1]Cum redhibetur mancipium, si (21.1)23 § 9 quid ad emptorem pervenit vel culpa eius non pervenit, restitui oportet, non solum si ipse fructus percepit mercedesve a servo vel conductore servi accepit, sed etiam si a venditore fuerit idcirco consecutus, quod tardius ei hominem restituit: sed et si a quovis alio possessore fructus accepit emptor, restituere eos debebit: sed et si quid fructuum nomine consecutus est, id praestet: item si legatum vel hereditas servo obvenerit. neque refert, potuerit haec consequi venditor an non potuerit, si servum non vendidisset: ponamus enim talem esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerat: nihil haec res nocebit. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator servum heredem scripserit vel ei legaverit, quia et si venditio remansisset, nihil haec res emptori proderat: et per contrarium, inquit, si contemplatione venditoris institutus proponeretur, tamen diceremus restituere emptorem non debere venditori, si nollet eum redhibere.

1773. [2]Aediles etiam hoc praestare (21.1)25 pr.—§ 7 emptorem volunt, si in aliquo deterior factus sit servus, sed ita demum, si post venditionem traditionemque factus sit: ceterum si ante fuit, non pertinet ad hoc
1 iudicium quod ante factum est. Sive ergo ipse deteriorem eum fecit sive familia eius sive procurator,
2 tenebit actio. Familiae appellatione omnes qui in servitio sunt continentur, etiam liberi homines, qui ei bona fide serviunt, vel alieni: accipe eos quoque qui
3 in potestate eius sunt. Procuratoris fit mentio in hac actione: sed Neratius procuratorem hic eum accipiendum ait, non quemlibet, sed cui universa negotia aut id ipsum, propter quod deterius factum sit, man-
4 datum est. Pedius ait aequum fuisse id dumtaxat imputari emptori ex facto procuratoris et familiae, quod non fuit passurus servus nisi venisset: quod autem passurus erat etiam, si non venisset, in eo concedi emptori servi sui noxae deditionem et ex eo, inquit, quod procurator commisit, solum actionum praestanda-
5 rum necessitatem ei iniungi. Quid ergo, si culpa, non etiam dolo emptoris servus deterior factus sit?
6 aeque condemnabitur. Hoc autem, quod deterior factus est servus, non solum ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est, ut puta si imitatione conservorum apud emptorem talis factus est,[3] aleator forte

1) *Ad formulae talia fere verba:* 'sive quid ex ea re fructus pervenit ad Am Am . . . (*si ea omnia No No restituentur*)'.

2) *Ad formulae talia fere verba:* 'sive quid post venditionem traditionemque deterior Ai Ai opera familiae procuratorisve eius factus est, (*si ea omnia No No restituentur*).

3) talis factus est *gloss.*

7 vel vinarius vel erro evasit. Sed notandum est, quod non permittitur emptori ex huiusmodi causis noxae dedere servum suum: nec enim factum servorum suorum itemque procuratoris praestat.

1774. Item sciendum est haec omnia, (21.1)25 §8 quae exprimuntur edicto aedilium, praestare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint: idcirco enim necesse habuisse ea enumerari, ut, si quid eorum ante litem contestatam contigisset, praestaretur. ceterum post iudicium acceptum tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur, et tam fructus veniunt quam id quo deterior factus est ceteraque veniunt: iudici enim statim atque iudex factus est omnium rerum officium incumbit, quaecumque in iudicio versantur: ea autem quae ante iudicium contingunt non valde ad eum pertinent, nisi fuerint ei nominatim iniuncta.

1775. Praeterea in edicto[1] adicitur (21.1)25 §9. 10 sic: 'et quanta pecunia pro eo homine soluta accessionisve nomine data erit, non reddetur, cuiusve pecuniae quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur'.
10 Ordine fecerunt aediles, ut ante venditori emptor ea omnia, quae supra scripta sunt, praestet, sic deinde pretium consequatur.

Debet autem recipere pecuniam, quam (21.1)27 dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. dari autem non id solum accipiemus, quod numeratur venditori, ut puta pretium et usuras eius, sed et si quid emptionis causa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur: ceterum si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur: neque enim debet quod quis suo arbitrio dedit a venditore exigere. quid ergo, si forte vectigalis nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? dicemus hoc quoque restituendum: indemnis enim emptor debet discedere.

Illud sciendum est, si emptor vendi- (21.1)29 pr. §1 tori haec non praestat, quae desiderantur in *hac* actione, non posse ei venditorem condemnari: si autem emptori venditor ista non praestat, condemnabitur ei.
1 Item emptori praestandum est, ut pecuniae, cuius nomine obligatus erit, liberetur, sive ipsi venditori obligatus sit sive etiam alii.

1776. Condemnatio autem fit, quanti (21.1)29 §2. 3 ea res erit: ergo excedet pretium an non, videamus. et quidem continet condemnatio pretium accessionesque. an et usuras pretii consequatur, quasi quod sua intersit debeat accipere, maxime cum fructus quoque
3 ipse restituat? et placet consecuturum. Si quid tamen damni sensit vel si quid pro servo impendit, consequetur arbitrio iudicis, sic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnetur, ut ait Iulianus, sed ne alias compellatur hominem venditori restituere, quam si eum indemnem praestet.

Quodsi nolit venditor hominem reci- (21.1)31 pr. §1 pere, non in maiorem summam, inquit, quam in pretium ei condemnandum. ob haec ergo, quae propter servum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem: ceterum poterit evitare praestationem venditor, si nolit hominem recipere, quo facto pretii praestationem eorumque quae pretium sequuntur solam non evi-
1 tabit. Si venditor pronuntiaverit vel promiserit furem non esse, tenetur ex sua promissione, si furtum servus fecit: esse enim hoc casu furem non tantum eum, qui extraneo, sed et eum, qui domino suo res subtraxit, intellegendum est.

1777. [1]Si ancilla redhibeatur, et quod (21.1)31 §2—4 ex ea post venditionem natum erit reddetur, sive unus
3 partus sit sive plures. Sed et si forte usus fructus proprietati adcreverit, indubitate hic quoque restitue-
4 tur. Si peculium quaesiit apud emptorem, quid de hoc dicemus? et si quidem ex re emptoris accessit, dicendum est apud ipsum relinquendum, si aliunde crevit, venditori restituendum est.

1778. Si plures heredes sint empto- (21.1)31 §5—10 ris, an omnes ad redhibendum consentire debeant, videamus. et ait Pomponius omnes consentire debere ad redhibendum dareque unum procuratorem, ne forte venditor iniuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti mi-
6 noris is homo sit. Idem ait homine mortuo vel etiam redhibito singulos pro suis portionibus recte agere. pretium autem et accessiones pro parte recipient: sed et fructus accessionis et si quo deterior homo factus est pro parte praestabitur ab ipsis, nisi forte tale sit, quod divisionem non recipiat, ut puta ancillae partus: in hoc enim idem servandum est, quod in ipsa matre vendita, quam pro parte redhiberi posse negavimus.
7 Marcellus quoque scribit, si servus communis servum emerit et sit in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte sua redhibere servum non posse: non magis, inquit, quam cum emptori plures heredes exstiterunt
8 nec omnes ad redhibendum consentiunt. Idem Marcellus ait non posse alterum ex dominis consequi actione ex empto, ut sibi pro parte venditor tradat, si pro portione pretium dabit: et hoc in emptoribus servari oportere ait: nam venditor pignoris loco quod
9 vendidit retinet, quoad emptor satisfaciat. Pomponius ait, si unus ex heredibus vel familia eius vel procurator culpa vel dolo fecerit rem deteriorem, aequum esse in solidum eum teneri arbitrio iudicis: hoc autem expeditius esse, si omnes heredes unum procuratorem ad agendum dederunt. tunc et si quo deterior servus culpa unius heredum factus est et hoc solutum est,[2] ceteri familiae erciscundae iudicium adversus eum habent, quia propter ipsum damnum sentiunt impediun-
10 turque redhibere. Si venditori plures heredes exstiterint, singulis pro portione hereditaria poterit servus redhiberi. et si servus plurium venierit, idem erit dicendum: nam si unus a pluribus vel plures ab uno vel plura mancipia ab uno emantur,[3] verius est dicere, si quasi plures rei fuerunt venditores, singulis in solidum redhibendum: si tamen partes emptae sint a singulis, recte dicetur alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. item si plures singuli partes ab uno emant, tunc pro parte quisque eorum experietur: sed si in solidum emant, unusquisque in solidum redhibebit.

1779. Si mancipium quod redhi- (21.1)31 §11—15 beri oportet mortuum erit, hoc quaeretur, numquid culpa emptoris vel familiae eius vel procuratoris homo demortuus sit: nam si culpa eius decessit, pro vivo

1) formula *Ulp.*

1) *Ad formulae talia fere verba* 'quodque ex eo post venditionem adquisitum est'. *Videntur haec suo loco mota esse et transferenda ante fr.* 1772. 2) et hoc solutum est *gloss.* 3) vel plura mancipia ab uno emantur] emant (vel plura mancipia ab uno *gloss.*) *scr.?*

habendus est, et praestentur ea omnia, quae praesta-
12 rentur, si viveret. Culpam omnem accipiemus, non utique latam: propter quod dicendum est, quamcumque occasionem morti emptor praestitit, debere eum: etiam si non adhibuit medicum, ut sanari possit, vel
13 malum adhibuit, sed culpa sua. Sed hoc dicemus, si ante iudicium acceptum decessit: ceterum si post iudicium acceptum decessisse proponatur, tunc in arbitrium iudicis veniet, qualiter mortuus sit: ut enim et Pedio videtur, ea, quaecumque post litis contestationem
14 contingunt, arbitrium iudicis desiderant. Quod in procuratore diximus, idem et in tutore et curatore dicendum erit ceterisque, qui ex officio pro aliis interveniunt: et ita Pedius ait, et adicit, quibus administratio rerum, culpam abesse praestare non inique dominum
15 cogi. Idem Pedius ait familiae appellatione et filios familias demonstrari: facta enim domesticorum redhibitoria agentem praestare voluit.

[*De aestimatoria actione*].

1780. Si quis egerit quanto minoris (21. 1) 31 § 16 propter servi fugam, deinde agat propter morbum, quanti fieri condemnatio debeat? et quidem saepius agi posse quanto minoris dubium non est, sed ait Iulianus id agendum esse, ne lucrum emptor faciat et bis eiusdem rei aestimationem consequatur.

[*In factum, si mancipium iam redhibitum fuerit*].

1781. In factum actio competit ad (21. 1) 31 § 17—19 pretium reciperandum, si mancipium redhibitum fuerit: in qua non hoc quaeritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit, sed hoc tantum, an sit redhibitum, nec immerito: iniquum est enim, posteaquam venditor agnovit recipiendo mancipium esse id in causa redhibitionis, tunc quaeri, utrum debuerit redhiberi an non debuerit: nec de tempore quaeretur, an intra tempora
18 redhibitus esse videatur. Illud plane haec actio exigit, ut sit redhibitus: ceterum nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiamsi nudo consensu placuerit, ut redhibeatur. conventio ergo de redhibendo non facit
19 locum huic actioni, sed ipsa redhibitio. Restitui autem debet per hanc actionem etiam quod ei servo in venditione accessit.

[*De cavendo*].

1782. Quia adsidua est duplae sti- (21. 1) 31 § 20 pulatio, idcirco placuit etiam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipii non caveat: ea enim, quae sunt moris et consuetudinis, in bonae fidei iudiciis debent venire.

[*De natione pronuntianda*].

1783. Qui mancipia vendunt, natio- (21. 1) 31 § 21 nem cuiusque in venditione pronuntiare debent: plerumque enim natio servi aut provocat aut deterret emptorem: idcirco interest nostra scire nationem: praesumptum etenim est quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata, quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quae magis infamis est. quod si de natione ita pronuntiatum non erit, iudicium emptori omnibusque ad quos ea res pertinebit dabitur, per quod emptor redhibet mancipium.

[*Si quid ita venierit, ut, nisi placuerit, redhibeatur*].

1784. Si quid ita venierit, ut, nisi (21. 1) 31 § 22. 23 placuerit, intra praefinitum tempus redhibeatur, ea conventio rata habetur: si autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum, ultra non. si vero convenerit, ut in perpetuum redhibitio fiat, puto
23 hanc conventionem valere. Item si tempus sexaginta dierum praefinitum redhibitioni praeteriit, causa cognita iudicium dabitur: in causae autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem, aut non fuit praesens cui redderetur, aut aliqua iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod ei magis displicuerat.

*
1785. In his autem actionibus eadem (21. 1) 31 § 24 erunt observanda, quae de partu fructibus accessionibus quaeque de mortuo redhibendo dicta sunt.

[*Si alii rei mancipium accedat*].[1]

1786. Quod emptioni accedit, partem (21. 1) 31 § 25 esse venditionis prudentibus visum est.

Proinde Pomponius ait iustam causam (21. 1) 33 pr. esse, ut quod in venditione accessurum esse dictum est tam integrum praestetur, quam illud praestari debuit quod principaliter veniit: nam iure civili, ut integra sint quae accessura dictum fuerit, ex empto actio est, veluti si dolia accessura fundo dicta fuerint. sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum: nam si servus cum peculio venierit, ea mancipia quae in peculio fuerint sana esse praestare venditor non debet, quia non dixit certum corpus accessurum, sed peculium[2] tale praestare oportere, et quemadmodum certam quantitatem peculii praestare non debet, ita nec hoc. eandem rationem facere Pomponius ait, ut etiam, si hereditas aut peculium servi venierit, locus edicto aedilium non sit circa ea corpora, quae sunt in hereditate aut in peculio. idem probat et si fundus cum instrumento venierit et in instrumento mancipia sint. puto hanc sententiam veram, nisi si aliud specialiter actum esse proponatur.[3]

1787. Si vendita res redhibeatur, servus (21. 1) 33 § 1 quoque qui ei rei accessit, licet nullum in eo vitium sit, redhibetur.

1788. Plerumque propter morbosa man- (21. 1) 35 cipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo vel ad pietatis rationem offensam. quid enim, si filio retento parentes redhibere maluerint vel contra? quod et in fratribus et in personas contubernio sibi coniunctas observari oportet.

[*Ne veterator pro novicio veneat*].

1789. Praecipiunt aediles, ne veterator (21. 1) 37 pro novicio veneat. et hoc edictum fallaciis venditorum occurrit: ubique enim curant aediles, ne emptores a venditoribus circumveniantur. ut ecce plerique solent mancipia, quae novicia non sunt, quasi novicia distrahere ad hoc, ut pluris vendant: praesumptum est enim ea mancipia, quae rudia sunt, simpliciora esse et ad ministeria aptiora et dociliora et ad omne ministerium habilia: trita vero mancipia et veterana difficile est reformare et ad suos mores formare. quia igitur venaliciarii sciunt facile decurri ad noviciorum emptionem, idcirco interpolant veteratores et pro noviciis vendunt. quod ne fiat, hoc edicto aediles denuntiant: et ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.

*
1790. [4]Sciendum est ad venditiones (21. 1) 63

1) *cf.* (21. 1) 32. 2) ideoque quale est peculium *ins.* (*similiter Huschke*). 3) nisi . . . proponatur *Trib.?* (*Gradenwitz p.* 215). 4) *cf. fr.* 1758 *pr.*

solas hoc edictum pertinere non tantum mancipiorum, verum ceterarum quoque rerum. cur autem de locationibus nihil edicatur, mirum videbatur: haec tamen ratio redditur vel quia numquam istorum de hac re fuerat iurisdictio vel quia non similiter locationes ut venditiones fiunt.

1791. [1]Pacisci contra edictum aedilium (2. 14) 31 omnimodo licet, sive in ipso negotio venditionis gerendo convenisset sive postea.

LIBER LXXXIII.

(*Ad edictum aedilium curulium liber* II).

[*De iumentis vendundis* (*E.* 294)].

1792. Aediles aiunt: 'Qui iumenta (21. 1) 38 pr.—§ 10 vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur. si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitiive causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus. si iumenta paria simul venierint et alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhibeatur'.
1 Loquuntur aediles in hoc edicto de iumentis red-
2 hibendis. Causa autem huius edicti eadem est,
3 quae mancipiorum redhibendorum. Et fere eadem
sunt in his, quae in mancipiis, quod ad morbum vitiumve attinet: quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum. et si mortuum fuerit iumentum, pari modo redhiberi poterit, quemadmodum mancipium
4 potest. Iumentorum autem appellatione an omne pecus contineatur, videamus. et difficile est, ut contineatur: nam aliud significant iumenta, aliud significa-
5 tur pecoris appellatione. Idcirco elogium huic edicto subiectum est, cuius verba haec sunt: 'quae de iumentorum sanitate diximus de cetero quoque pecore omni
6 venditores faciunto'. Unde dubitari desiit, an hoc edicto boves quoque contineantur: etenim iumentorum appellatione non contineri eos verius est, sed pecoris
7 appellatione continebuntur. Sed enim sunt quaedam, quae in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis non adeo: ut puta si mulus castratus est, neque morbi neque vitii quid habere videtur, quia neque de fortitudine quid eius detrahitur neque de utilitate, cum ad generandum numquam sit habilis. Caelius quoque scribit non omnia animalia castrata ob id ipsum vitiosa esse, nisi propter ipsam castrationem facta sunt inbecilliora: et ideo mulum non esse vitiosum. idem refert Ofilium existimasse equum castratum sanum esse, sicuti spado quoque sanus est, sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actio-
8 nem: et verum est quod Ofilius. Quaesitum est, si mula talis sit, ut transiungi non possit, an sana sit. et ait Pomponius sanam esse: plerasque denique carru-
9 carias tales esse, ut non possint transiungi. Idem ait, si nata sit eo ingenio aut corpore, ut alterum iugum
10 non patiatur, sanam non esse. Non tantum autem ob morbum vitiumve redhibitio locum habebit in iumentis, verum etiam si contra dictum promissumve[2], erit locus redhibitioni exemplo mancipiorum.

1793. Vendendi autem causa orna- (21. 1) 38 § 11. 12 tum iumentum videri Caelius ait non, si sub tempus

1) *cf. p.* 888 *n.* 1. 2) erit *ins.*

venditionis, hoc est biduo ante venditionem[1] ornatum sit, sed si in ipsa venditione ornatum sit, aut ideo, inquit, venale cum esset sic ornatum inspiceretur: semperque cum de ornamentis agitur, et in actione et in edicto[2] adiectum est: 'vendendi causa ornata ducta esse': poterit enim iumentum ornatum itineris
12 causa duci, deinde venire. Si plura iumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum: nam et si vitiosum sit unum iugum, non tamen propter hoc cetera iuga redhibebuntur.

1794. Si forte iugum mularum sit, (21. 1) 38 § 13 quarum altera vitiosa est, non ex pretio tantum vitiosae, sed ex utriusque erit componendum, quanti minoris sit: cum enim uno pretio utraeque venierint, non est separandum pretium, sed quanto minoris cum veniret utrumque fuit, non alterum quod erat vitiosum.

1795. Cum autem iumenta paria (21. 1) 38 § 14, 40 pr. veneunt, edicto expressum est, ut, cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque redhibeatur: in qua re tam emptori quam venditori consulitur, dum iumenta non separantur. simili modo et si triga venierit, redhibenda erit tota, et si quadriga, redhibeatur. sed si duo paria mularum sint et una mula vitiosa sit vel par, solum par redhibebitur, alterum non: si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quattuor mulae uno pretio venierint, unius erit mulae redhibitio, non omnium: nam et si polia venierit, dicemus unum equum qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. haec et in hominibus dicemus pluribus uno pretio distractis, nisi si separari non possint, ut puta si tragoedi vel mimi: (40) hi enim non erunt separandi.

[*De feris* (*E.* 295)].

1796. Deinde aiunt aediles: 'ne quis (21. 1) 40 § 1, 42 canem, verrem vel minorem[3], aprum, lupum, ursum, pantheram, leonem, (42) qua vulgo iter fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnumve dare possit. si adversus ea factum erit et homo liber ex ea re perierit, solidi ducenti,[4] si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum aequum iudici videbitur, condemnetur,[5] ceterarum rerum, quanti damnum datum factumve sit, dupli'.

[*De duplae stipulatione* (*E.* 296)].

1797. Si ideo contra emptorem iudica- (21. 2) 55 tum est, quod defuit, non committitur stipulatio: magis enim propter absentiam victus videtur quam quod malam causam habuit. quid ergo, si ille quidem contra quem iudicatum est ad iudicium non adfuit, alius autem adfuit et causam egit: quid dicemus? ut puta acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit iudicium, sed absente pupillo tutor causam egit et iudicatum est contra tutorem: quare non dicemus committi stipulationem? etenim actam esse causam palam est. et satis est ab eo cui ius agendi fuit causam esse actam.
1 Praesenti autem venditori denuntiandum est[6]: sive autem absit, sive praesens sit et per eum fiat quo minus denuntietur, committetur stipulatio.

1) hoc est biduo ante venditionem *gloss.?* 2) et in hac formula et in superiore edicto (*i. e. in formula de mancipiorum ornamentis proposita, cf. Paul. fr.* 842) *Ulp.?* 3) maialem *scr.* (*Huschke*). 4) HS $\overline{XX}$ (*an* $\overline{CC}$?) *Ulp.* 5) iudicium dabimus, ut condemnetur *Ulp., cf. fr.* 738. 6) *De denuntiatione in hac stipulatione nominatim comprehensum fuisse apparet ex* (21. 2) 37 § 2 (*fr.* 930): *quod neglegentia praetermisi ed. perp.* § 296.

DE EXCUSATIONIBUS LIBER SINGULARIS.[1]

1798. [2]Paupertas sane dat excusationem, | (27. 1) 7 | si quis imparem se oneri iniuncto possit probare, idque divorum fratrum rescripto continetur.

1799. . . . eum, de quo agitur, et de | Vat. 123 | incolumitate eius sibi rescribant.

1800. Hi quoque, qui sunt ex collegio | Vat. 124 | sex primorum, habent a tutelis excusationem, sed non simpliciter, sed post unam: nam non alias a ceteris vacant, nisi unam habeant.

1801. Olim varie observa[*ba*]tur circa | Vat. 125 | numerum tutelarum, sed hodie certo iure utimur tam ex rescriptis divorum quam ex constitutionibus imperatorum nostrorum: nam si quis tres tutelas sive curas habea[*t*], excusatur.

1802. Haec locuti sumus de tutelis, | Vat. 126 | finitis non inputandis: eodem loco sunt et non coeptae.

1803. Sed hodie hoc iure utimur, ut si | Vat. 127 | filium quis habeat in potestate, tam patris quam fili onera patri in numerum procedere [*debeant*].

1804. Hodie itaque, ut quis excusetur, | Vat. 128 | tria onera allegare debet sive tutelarum sive curarum sive etiam curae kalendari: et s[*i*] vel eiusdem tituli sint tria onera, a quarta excusant.

1805. [3]Si quis inter tres tutelas | (27. 1) 15 § 16 | emancipati filii sui tutelam administret, an ei haec in numerum procedit, scio dubitatum: invenio tamen rescriptum emancipatae filiae tutelam numerari inter onera oportere.

1806. Valetudo quoque mala praesta[*t*] | Vat. 129 | vacationem, si talis sit, ut ostendat eum ne quidem rebus suis administrandis idoneum esse.

Si quando autem huiusmodi valetudo | Vat. 130 | adfirmetur, inspectio praetoris necessaria est. sive autem quis arthriticus sit sive posicus sive epilepticus sive orbus, et his similia, excusantur.

1807. Verba rescripti: 'libertus, qui ne- | Vat. 131 | gotia senatoris populi Romani gerit, a tutela excusatur: a muneribus autem civilibus, cum ipse quoque bonis publicis fruatur, non vacat'.

Sic autem interpretantur prudentes has | Vat. 132 | constitutiones, ut unum libertum procuratorem in quaqua domo senatoris voluerint vacare, non quotquot erunt, si plures fuerint.

Ergo videmur hoc iure uti, ut is vacet, | Vat. 133 | cui omnium rerum generaliter procuratio mandata sit, et non amplius quam unus.

1808. Arcari Caesariani, qui in foro | Vat. 134 | Traiani habent stationes, ex sacris constitutionibus multifariam emissis habent immunitatem.

1809. Qui iam tutores vel curatores | Vat. 135 | sunt, si rei publicae causa absint, ad tempus excusantur.

1) *Ex hoc libro esse Vat.* 123—170 *non constat, maxime tamen verisimile est, cum et videantur Ulpiani esse et eius libro, qui inscribitur de officio praetoris tutelaris, non possint addici, cf. Vat.* 145. 151 *ict.* 222. 223. *Conscriptus esse videtur liber de excusationibus inter a.* 199 *et* 211. *V. de his omnibus Mommsen, fr. Vat. ed. maior p.* 395 *sq.; cf. autem etiam Krüger p.* 221 *n.* 189. 2) = *Vat.* 240 (*de off. pr. tutel.*). 3) *ex Modest. de excus. libro* VI. *Eadem habent ex Ulpiani libro de off. pr. tut. Vat.* 189.

1810. Eum, qui viae curam habet ab | Vat. 136 | imperatore iniunctam, excusari.

1811. Anabolicari a tutelis curationibus- | Vat. 137 | que habent vacationem.

1812. Ii qui in centuria [*ac*]censorum | Vat. 138 | velatorum sunt, habent immunitatem a tutelis et curis.

1813. De litibus, quas tutor cum pupillo | Vat. 139 | habet, an propterea excusetur? et dicit propterea non excusandum et extant rescripta.

1814. Veterani quoque post emerita | Vat. 140 | stipendia mis[*si*] honesta missione in perpetuum a tutelis vacant.

1815. †[1]Modestin. 3 excus. *Γράφει δὲ καὶ Οὐλπιανὸς οὕτως·* | (27. 1) 8 § 9 | Sed ignominia missi ab urbicis plane tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet. plane si quis in cohortibus urbanis permilitavit, licet ante viginti annos mittitur, tamen perpetuam habet a tutelis excusationem.

1816. Primipilaribus ob id ipsum, quod | Vat. 141 | primipilares sunt, vacatio a tutelis a divo Hadriano dari coepit.

1817. Decuriales quoque, qui ob id | Vat. 142 | ipsum vacant, a tutelis condecurial[*i*]s filii non vacare, si non habeant aliam excusationem.

1818. Neque autem primipilarium filii | Vat. 143 | neque veteranorum a tutelis excusantur.

1819. Is qui inter vigiles militat, quam- | Vat. 144 | vis post emerita stipendia legitima missus sit, non in perpetuum vacat a tutelis, sed intra annum, quam missus est: ultra non vacat.

1820. [2]Officium quoque militare excusat: | Vat. 145 | namque munus emeritum prodest, multo magis, cum frequentatur.

1821. Qui Romae magistratu funguntur, | Vat. 146 | quamdiu hoc funguntur, dari tutores non possunt.

1822. Imperatores nostri constituerunt, | Vat. 147 | ne [*ul*]tra ducentesimum miliarium senator populi Romani cogatur res pupillares administrare. itaque in usu ita servatur, ut ad eas res, quae ultra ducentesimum lapidem sunt, equestri[*s*] ordini[*s*] viri dentur tutores sive curatores a praetore. et hoc non tantum in eo senatore servatur, qui decreto tutor vel curator datus est, sed et in eo, qui testamento.

1823. [*I*]s qui in Portu pro salute im- | Vat. 148 | peratoris sacrum facit ex vaticinatione archigalli, a tutelis excus[*a*]tur.

1824. Philosophis quoque et medicis et | Vat. 149 | rhetoribus et grammaticis, quibus per hanc professionem immunitas dari solet, etiam vacatio a tutelis datur tam divorum principum rescriptis quam imperatoris nostri. qua[*ntum*] ad medicos uniuscu[*i*]usque civitatis pertinet, intra numerum quinque esse debere sacrae constitutiones docent.[3] *cetera.*

1825. Neque geometrae neque hi qui | Vat. 150 | ius civile docent a tutelis excusantur.

1826. Qui muniti sunt aliquo privilegio, | Vat. 151 | aliquando [*non*] admittuntur ad excusationem, velut si minor sit annorum XXV, si adfini datus sit tutor et

1) *Libri de officio praetoris tutelaris haec esse non videntur, arg. Vat.* 177a. 2) = *Vat.* 222 (*ex Ulp. lib. de off. pr. tutel.*). 3) *cf.* (27. 1) 6 § 2.

aliquem usum rerum habeat. quod ius venit ex epistula divi Hadriani.

1827. De libertis quoque, quamvis multa Vat. 152 privilegia excusationum praetendant, tamen a patroni sui liberorum tutela non excusantur.

1828. Qui patri pupilli promiserunt se Vat. 153 suscepturos tutelam, non excusantur, quia est iniquum alios non esse datos.

1829. Si inmiscuit se administrationi Vat. 154 tutor, perdit beneficium excusationis, plus enim egit, quam si promisisset, idque divi fratres Domitio Rufo rescripserunt in haec verba: liber[*ar*]i tutela, quam sponte suscepisti, p[*erper*]am desideras.

1830. 'Igitur observandum deinceps erit, Vat. 155 ut qui tutor datus [*sit*], si quas habere se causas excusationis arbitrabitur, adea[*t*] ex more. [*nec*] in infinitum captiosi silentii temp[*us*], per qu[*od*] res interfrigescat, concessum sibi credant: hi qui Romae vel intra centesimum fuerint, sciant in proximis diebus quinquaginta se excusationis causas allegare debere aut capessere administrationem, ac nisi id feceri[*n*]t, in ea causa for[*e*], in qua sunt, de quibus consules amplissimi decreverunt periculo suo eos cessare'.

1831. Formam autem ex hac constitu- Vat. 156 tione datam hodie in usu ita celebrari animadvertimus, ut ex eo die incipiant quinquaginta dies enumerari, ex quo sciera[*t*] se esse tutorem vel curatorem, scilicet ex eo, ex quo in notitiam eius decretum p[*er*]latum sit testato, vel, si testamento datus sit, ex quo id qu[*o*]qu[*o modo*] scierit. itaque ubi sciit, ne praescriptione quinquaginta dierum excludatur, si sint [*s*]essiones vel pro tribunali vel de plano, adversario, id est ei, qui eum petit, denuntiare debet et adire praetorem et titulum excusationis suae apud eum expromere: si feriae sint, libellos det contestatorios.

1832. Modest. 4 excus. *Ἕτερον δὲ ἐκεῖνο* (27.1) 13 § 2 *εὑρίσκομεν ἐκ τῆς Μάρκου νομοθεσίας ζητήσεως ἄξιον· τῷ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ὄντι, ἐν ᾗ κεχειροτόνηται, ἢ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων πεντήκοντα ἡμερῶν ἔδωκεν ὁ νομοθέτης προθεσμίαν. τῷ δὲ ὑπὲρ ἑκατὸν μίλια διατρίβοντι καθ' ἑκάστην ἡμέραν δεῖν ἀριθμεῖσθαι εἴκοσι μίλια ἐκέλευσεν καὶ ἔξωθεν τούτων ἄλλας τριάκοντα ἡμέρας προσέθηκεν εἰς δικαιολογίαν. ὅθεν συμβαίνει, ἐὰν ᾖ τις ἀπὸ ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων τὰς διατριβὰς ποιούμενος, τούτῳ εἶναι προθεσμίαν ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἡμερῶν, ὀκτὼ μὲν τῶν ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων, ὡς καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἴκοσι μιλίων ἀριθμουμένων, τριάκοντα δὲ τὰς πρὸς τὴν δικαιολογίαν. ἔσται οὖν ἐν χείρονι τάξει ὁ πόρρωθεν διατρίβων τοῦ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων ὄντος ἢ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, εἴγε τούτοις μὲν ἀεὶ πεντήκοντα ἡμέραι προθεσμίας εἰσὶν, ἐκείνοις δὲ ἐλάττους. ἀλλ' εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ῥητὸν τοῦ νόμου ταύτην ἀποτελεῖ τὴν διάνοιαν, ὅμως ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου ἄλλο βούλεται. οὕτως γὰρ καὶ Κερβίδιος Σκαίβολας καὶ Παῦλος καὶ Δομίτιος Οὐλπιανὸς οἱ κορυφαῖοι τῶν νομικῶν γράφουσιν, φάσκοντες οὕτως δεῖν ταῦτα παραφυλάττειν, ὡς μηδέποτέ τινι ἐλάττω δίδοσθαι τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν προθεσμίαν, τότε δὲ μακροτέραν, ὁπόταν ἡ διαρίθμησις τῶν ἐπὶ τῇ ὁδῷ ἡμερῶν προστιθεμένη ταῖς τριάκοντα ἡμέραις, ἃς πρὸς δικαιολογίαν ὁ νόμος δίδωσιν, ὑπερβαίνει τὰς πεντήκοντα ἡμέρας.*

1833. Tunc demum excusandus est, q[*ui*] Vat. 157 prius datus fuerat, si is quem nominaverit et potior necessitudine et idoneus re fideque vel absens [*d*]eprehendatur.

1834. Pars oration[*is*] imperatoris Severi. Vat. 158 'Promiscua facultas potioris nominandi nisi intra certos fines cohibeatur, ipso tractu temporis pupillos fortunis suis privabit. cui rei obviam ibitur, patres conscripti, si censueritis, ut collegae patri[*s*] vel pupilli in decuria vel corpore, item cognati vel affines utriusque necessitudinis, qui lege Iulia et Papia excepti sunt, potiorem non nominent, ceteri cognati vel adfines amicive atque municipes eos tantummodo nominent, quos [*s*]u[*p*]ra complexus sum, vicinitatis autem iure nemo potior existimetur'.

1835. [*Imperatores*] nost[*ri*] Aelio Dio- Vat. 159 doto. 'Tutores secundum patris voluntatem decreto praetoris clarissimi viri, quo[*d*] non iure testamento vel cod[*i*]cillis dati fuerant, confirmatos potiores nominare posse non arbitramu[*r*], nam iudicium patris, licet iure deficiat, servandum est'.

1836. Libertus sicut excusare se a tu- Vat. 160 telis, ita [*etiam*] potiorem nominare potest.

1837. Ex ea die, ex qua quis potiorem Vat. 161 nominavit, deinceps omnibus sessionibus adversus eum, quem nominavit, adire debet, usque dum causam finiat. ceterum si aliquam sessionem intermiserit is, qui potiorem nominavit, praescriptione excluditur. plane illa sessio, quae de plano celebratur, ei non computabitur.

1838. Si is qui potiorem nominavit, lit- Vat. 162 teras petierit ad magistratus, ut compellant eum venire, quem potiorem nominavit, [*cum*] libellos dedit alia die litteras accipere debet a[*c*] magistratibus reddere per dinumerationem vicenum milium passuum.

Illud curare debet, ut intra diem deci- Vat. 163 mum quam litteras reddidit magistratibus, rescripta[*s*] deposcat, et ubi eas acceperit, per dinumerationem simili modo reverti debebit et, si sessionem invenerit pro tribunali, reddere praetori, ut subnotet sua manu quod volet.

1839. Si quis eos, quos potiore[*s*] nomi- Vat. 164 navit, non probaverit, si adhuc intra quinquagesimum diem est, alios potiores potest nominare.

1840. Quamvis supra dixerimus eum Vat. 165 qui potiorem nominaverit, si aliquam sessionem intermiserit pro tribunali, praescriptione submoveri, utique verum est, si litterae non sunt impetratae: ceterum ex quo inpetratae sunt in eum diem, quo reddi praetori rescriptae debent, et[*si*] hoc medio spatio sessio fuerit, non oberit, si sessionibus non adierit: et ita in usu servatur.

1841. Libelli ita formandi. 'Cum proxime Vat. 166 decreto tutorem me dandum existimaveris illi, quod mihi in notit[*i*]am pertulit [*ille*] illa die, nomino potiore[*m*], ut municipe[*m*] supra scripti, illum, Veientanum, morantem eo loco, habentem in substantia plus minus tantum'. si eques Romanus fuerit qui [*p*]otior nominabitur, etiam hoc comprehendi debet. deinde fine talem clausulam [*a*]ddat: 'rogo, praetor, propter praescription[*is*] tempora libellos accipere digner[*is*]'.

1842. Si pro tribunali dabuntur, quin- Vat. 167 que, de plano quattuor dandi erunt et petendum, ut denuntietur ex auctoritate, cum denuntiaveris et non venerit. libellos det et litteras petat.

1843. Quidam tamen iustos secundum Vat. 168 has [*l*]eges putant dici. divi quoque Marcus et Lucius Apronio Saturnino ita scripserunt: 'Si instrumentis

probas habere te iustos tres liberos, excusationem tuam Manilius Carbo praetor vir clarissimus accipiet'. sed iustorum mentio ita accipienda est, ut secundum ius civile quaesiti sint.

1844. [*In*] adoptionem dati ad hanc causam proderunt. [Vat. 169]

1845. Ius liberorum a principe impetratum nec ad hanc causam nec ad mu[*nera prodest*]. [Vat. 170]

DE FIDEICOMMISSIS LIBRI VI.[1]

LIBER I.

[*Qui fideicommissa relinquere possint*].

1846. Sciendum est eos demum fideicommissum posse relinquere, qui testandi ius habent. [(30) 2]

1847. Si incertus quis sit, captivus [(32) 1 pr. — § 5]
sit an a latrunculis obsessus, testamentum facere non
potest. sed et si sui[2] iuris sit ignarus putetque se per
errorem, quia a latronibus captus est, servum esse velut hostium, vel legatus qui nihil se a captivo differre
putat, non posse fideicommittere certum est, quia nec
1 testari potest, qui, an liceat sibi testari, dubitat. Sed
si filius familias vel servus fideicommissum reliquerit,
non valet: si tamen manumissi decessisse proponantur,
constanter dicemus fideicommissum relictum videri,
quasi nunc datum, cum mors contingit, videlicet si
duraverit voluntas post manumissionem. haec utique
nemo credet in testamentis nos esse probaturos, quia
nihil in testamento valet, quotiens ipsum testamentum non valet, sed si alias fideicommissum quis
2 reliquerit. Hi, quibus aqua et igni interdictum est,
item deportati fideicommissum relinquere non possunt, quia nec testamenti faciendi ius habent, cum
3 sint ἀπόλιδες. Deportatos autem eos accipere debemus, quibus princeps insulas adnotavit vel de quibus
deportandis scripsit: ceterum prius quam factum praesidis comprobet, nondum amisisse quis civitatem videtur.
proinde si ante decessisset, civis decessisse videtur et
fideicommissum, quod ante reliquerat, quam sententiam
pateretur, valebit: sed et si post sententiam, antequam
imperator comprobet, valebit quod factum est, quia
4 certum statum usque adhuc habuit. A praefectis
vero praetorio vel eo, qui vice praefectis ex mandatis
principis cognoscet, item a praefecto urbis deportatos
(quia ei quoque epistula divi Severi et imperatoris
nostri ius deportandi datum est) statim amittere civitatem et ideo nec testamenti faciendi ius nec fidei-
5 committendi constat habere. Si quis plane in insulam deportatus codicillos ibi fecerit et indulgentia
imperatoris restitutus isdem codicillis durantibus decesserit, potest defendi fideicommissum valere, si modo
in eadem voluntate duravit.

[*Quorum fidei committi,*[3] *item quibus*[4] *fideicommissum relinqui possit*].

1848. Sciendum est autem eorum [(32) 1 § 6—10]
fidei committi quem posse, ad quos aliquid perventurum est morte eius, vel dum eis datur vel dum eis
7 non adimitur. Nec tantum proximi bonorum possessoris, verum inferioris quoque fidei committere
8 possumus. Sed et eius, qui nondum natus est,
fidei committi posse, si modo natus nobis succes-
9 surus sit. Illud certe indubitate dicitur, si quis
intestatus decedens ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit, fideicommissum reliquerit, si illo repudiante ad sequentem gradum devoluta sit successio, eum fideicommissum non debere: et ita imperator
10 noster rescripsit. Sed et si a patrono sit relictum
et aliquis ex liberis eius mortuo *eo* admissus sit ad
bonorum possessionem, idem erit dicendum.

1849. [*Et ab eo, ad quem impuberis filii legitima hereditas vel bonorum possessio perventura est, fideicommissa recte dabuntur.*] quod fideicommissum hactenus, quatenus impubes decedat, valebit: ceterum si pubes factus decesserit, evanescit fideicommissum. [(30) 93]

1850. Si mulier dotem stipulata fuerit et accepto tulit marito in hoc dotem, ut fideicommissum det, dicendum est fideicommissum deberi: percepisse enim aliquid a muliere videtur. haec ita, si mortis causa donatura mulier marito fecit acceptum. sed et si mortis causa auxerit marito dotem vel in matrimonium eius mortis causa redierit, potest dici fideicommissum ab eo deberi. [(32) 3 pr.]

1851. Iulianus[1] scribit, si servus mihi legatus sit eumque manumittere rogatus sim, fideicommissum a me relinqui non posse, scilicet si pure roget: nam si sub condicione vel in diem, propter fructum medii temporis posse me obligari nec Iulianus dubitaret. [(32) 3 § 1]

Videndum tamen est, numquid, si vice operarum rogaverit eum aliquid, debeat hoc fideicommissum valere: quod nequaquam dicendum est, quia nec operae inponi huiusmodi liberto possunt nec impositae exiguntur, quamvis testator ita caverit. [(30) 95]

1852. Si rem quis debeat ex stipulatu [(32) 3 § 2—4]
ei cui[2] rem legaverit, fidei committere eius non poterit,
licet ex legato commodum sentire videatur, quod dominium nanciscitur statim nec exspectat ex stipulatu
actionem: fortassis quis dicat et sumptum litis, quem
sustineret, si ex stipulatione litigaret, eum lucrari. sed
nequaquam dicendum est huius fidei committi posse.
3 Sed si habenti tibi proprietatem usum fructum mortis
causa cessero, potest dici fideicommittere me posse.
nec quemquam moveat, quod usus fructus solet morte
exstingui[5]: nam medii potius temporis, quo vivat qui
4 donavit, commodum cogitemus. Si autem pignus
debitoris liberavero mortis causa et eius fidei commisero, non potest valere fideicommissum.

1853. Si fuerit municipio legatum relictum, [(32) 5]
ab his qui rem publicam gerunt fideicommissum dari
1 potest. Si quis non ab herede vel legatario, sed ab
heredis vel legatarii herede fideicommissum reliquerit,
hoc valere benignum est.

1854. Si deportati servo fideicommis- [(32) 7 pr. § 1]
sum fuerit adscriptum, ad fiscum pertinere dicendum
est, nisi si eum deportatus vivo testatore alienaverit
vel fuerit restitutus: tunc enim ad ipsum debebit per-
1 tinere. Si miles deportato fideicommissum reliquerit,
verius est, quod et Marcellus probat, capere eum posse.

1855. Si quis creditori suo legaverit id quod debet, fidei committi eius non poterit, nisi commodum aliquod ex legato consequatur, forte exceptionis timore vel si quod in diem debitum fuit vel sub condicione. [(32. 7) § 2] [= (34. 3) 14]

1) *Conscripti imperante Caracalla* (*Fitting, p.* 34). 2) sui *gloss.* 3) *v. fr.* 1848—1853. 1855. 4) *v. fr.* 1854.

1) *Iulian. fr.* 552 *extr.* 2) per vindicationem *ins.*

LIBER II.

[*Quemadmodum fideicommissa relinquantur*].

1856. Non solent quae abundant vitiare [(50. 17) 94] scripturas.

1857. Fideicommissa quocumque ser- [(32) 11 pr. — 8] mone relinqui possunt, non solum Latina vel Graeca, sed etiam Punica vel Gallicana vel alterius cuiuscum-
1 que gentis. Quotiens quis exemplum testamenti praeparat et prius decedat quam testetur, non valent quasi ex codicillis quae in exemplo scripta sunt, licet verba fideicommissi scriptura habeat: et ita divum
2 Pium decrevisse Maecianus scribit. Si ita quis scripserit: 'illum tibi commendo', divus Pius rescripsit fideicommissum non deberi: aliud est enim personam commendare, aliud voluntatem suam fideicommittentis
3 heredibus insinuare. Cum esset quis rogatus restituere portionem accepta certa quantitate, responsum est ultro petere ipsum fideicommissum ab herede posse. sed utrum, si volet, praecipiet restituetque portionem, an vero et si noluerit, cogatur accepta quantitate portionem restituere, propriae est deliberationis. et sane cum quis rogatur accepta certa quantitate portionem restituere, duplex est fideicommissum, unum, ut possit petere quantitatem paratus portione cedere, aliud, ut et si non petet, tamen cogatur fideicommissario resti-
4 tuere parato praestare quantitatem. Si quis ita scripserit: 'sufficiunt tibi vineae vel fundus', fideicommissum est, quoniam et illud fideicommissum esse arbi-
5 tramur: 'contentus esto illa re'. Sic fideicommissum relictum: 'nisi heres meus noluerit, illi decem dari volo' quasi condicionale fideicommissum est et primam voluntatem exigit: ideoque post primam voluntatem non
6 erit arbitrium heredis dicendi noluisse. Hoc autem 'cum voluerit' tractum habet, quamdiu vivat is, a quo fideicommissum relictum est: verum si antequam dederit, decesserit, heres eius praestat. sed et si fideicommissarius, antequam heres constituat, decesserit, ad heredem suum nihil transtulisse videtur: condicionale enim esse legatum nemini dubium est et pendente condicione legati videri decessisse fideicommissarium.
7 Quamquam autem fideicommissum ita relictum non debeatur 'si volueris', tamen si ita adscriptum fuerit: 'si fueris arbitratus' 'si putaveris' 'si aestimaveris' 'si utile tibi fuerit visum' vel 'videbitur', debebitur: non enim plenum arbitrium voluntatis heredi dedit, sed
8 quasi viro bono commissum relictum. Proinde si ita sit fideicommissum relictum: 'illi, si te meruerit', omnimodo fideicommissum debebitur, si modo meritum quasi apud virum bonum collocare fideicommissarius potuit: et si ita sit 'si te non offenderit', aeque debebitur: nec poterit heres causari non esse meritum, si alius vir bonus et non infestus meritum potuit admittere.

1858. Cum quidam ita fideicommissum re- [(31) 24] liquisset: 'rogo restituas libertis meis, quibus voles', Marcellus putavit posse heredem et indignum praeferre. at si ita: 'his quos dignos putaveris', petere posse ait eos qui non offenderint. idem ait, si neminem eligat, omnes ad petitionem fideicommissi admitti videri quasi iam praesenti die datum, cum sic relinquitur 'quibus voles' nec ulli offerat. plane si ceteri defuncti sunt, superstiti dandum vel heredi eius, si prius quam peteret decessit. Scaevola autem notat: si omnes petere potuerunt, cum nulli offertur, cur non et qui decesserunt ad heredem transmiserunt, utique si uno petente iam eligere non potest, cui det? videtur enim Marcellus, cum fideicommissum ita relinquitur 'ex libertis cui volueris', arbitrari, nisi offerat cui heres velit et statim offerat sine aliquo scilicet intervallo, statim competere omnibus petitionem: cum igitur omnibus competat, merito notatus est, cur superstiti soli putet dandum, nisi forte antequam iustum tempus praetereat, quo potuit eligere cui potius offerat, ceteri decesserint.

1859. Haec verba: 'te, fili, rogo, ut [(32) 11 § 9—11] praedia, quae ad te pervenerint, pro tua diligentia diligas et curam eorum agas, ut possint ad filios tuos pervenire', licet non satis exprimunt fideicommissum, sed magis consilium quam necessitatem relinquendi, tamen ea praedia in nepotibus post mortem patris
10 eorum vim fideicommissi videntur continere. Si filio a patre herede instituto fideicommissum relictum fuerit, etsi verbis non sit ita relictum 'cum pater moreretur', sed intellegi hoc possit, puta quia sic relictum est 'ut relinquat filio' vel 'volo eum habere' vel 'volo ad eum pertinere', defendetur in id tempus fideicom-
11 missum relictum, quo sui iuris filius efficitur. Si cui ita fuerit fideicommissum relictum: 'si morte patris sui iuris fuerit effectus' et emancipatione sui iuris factus sit, non videri defecisse condicionem: sed et[1] cum mors patri contingat, quasi exstante condicione ad fideicommissum admittetur.

1860. Ex facto tractatum est, an per [(36. 1) 18] fideicommissum rogari quis possit, ut aliquem heredem faciat. et senatus censuit rogari quidem *quem*quam, ut aliquem heredem faciat, non posse: verum videri per hoc rogasse, ut hereditatem suam ei restituat, id est quidquid ex hereditate sua consecutus est ut ei
1 restitueret. Iulianus quoque libro quadragensimo digestorum[2] fideicommissum tale valere ait: 'fidei tuae committo, ut hereditatem Titii restituas', cum esset is
2 qui rogatus est a Titio heres institutus. Non tantum autem si heredem quem scripsero, potero rogare, ut heredem faciat aliquem, verum etiam si legatum illi vel quid aliud reliquero: nam hactenus erunt obligati,
3 quatenus quid ad eos pervenit. Si quis caverit 'peto ut illi des' aut 'illi fideicommissum relinquas' aut 'illi libertatem adscribas', admittenda sunt: nam cum in heredum institutione senatus censuit utile, de ceteris
4 quoque idem erit accipiendum. Si quis rogatus fuerit, ut, si sine liberis decesserit, restituat hereditatem, Papinianus libro octavo responsorum[3] scribit etiam naturalem filium efficere, ut deficiat condicio: et in libertino eodem colliberto hoc scribit. mihi autem, quod ad naturales liberos attinet, voluntatis quaestio videbitur esse, de qualibus liberis testator senserit: sed hoc ex dignitate et ex voluntate et ex condicione
5 eius qui fideicommisit accipiendum erit. Ex facto tractatum memini: rogaverat quaedam mulier filium suum, ut, si sine liberis decessisset, restitueret hereditatem fratri suo: is postea deportatus in insula liberos susceperat: quaerebatur igitur, an fideicommissi condicio defecisset. nos igitur hoc dicemus conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere, ut condicio deficiat, post deportationem vero susceptos quasi ab alio non prodesse, maxime cum

1) et del. (*gloss.?*) 2) *Iulian. fr.* 569 § 9.
3) *Papin. fr.* 599 § 13.

etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint vin-
6 dicanda. Si quis rogatus fuerit filiis suis vel cui ex
his voluerit restituere hereditatem, Papinianus libro
octavo responsorum[1] etiam deportato ei tribuit eligendi
facultatem, cui liber factus fideicommissum restitui velit.
sed si servus poenae fuerit constitutus, nullo ante con-
cepto filio iam parere condicioni non poterit decessis-
seque sine liberis videtur. sed cum decedit, electio-
nem illam, quam Papinianus deportato dedit, huic dari
7 non oportet. Si quis autem susceperit quidem filium,
verum vivus amiserit, videbitur sine liberis decessisse.
sed si naufragio vel ruina vel adgressu vel quo alio
modo simul cum patre perierit, an condicio defecerit,
videamus. et magis non defecisse arbitror, quia non
est verum filium eius supervixisse. aut igitur filius
supervixit patri et extinxit condicionem fideicommissi,
aut non supervixit et extitit condicio: cum autem, quis
ante et quis postea decesserit, non apparet, extitisse
8 condicionem fideicommissi magis dicendum est. Si
quis ita fideicommissum reliquerit: 'fidei tuae, fili, com-
mitto, ut, si alieno herede moriaris, restituas Seio here-
ditatem', videri eum de liberis sensisse divus Pius re-
scripsit: et ideo, cum quidam sine liberis decederet,
avunculum ab intestato bonorum possessorem habens,
extitisse condicionem fideicommissi rescripsit.

[*De singulis rebus per fideicommissum relictis.*]

1861. Si rem suam testator legaverit (32) 11 § 12. 13
eamque necessitate urguente alienaverit, fideicommis-
sum peti posse, nisi probetur adimere ei testatorem
voluisse: probationem autem mutatae voluntatis ab
13 heredibus exigendam. Ergo et si nomen quis de-
bitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit, non
tamen hoc animo, quasi vellet extinguere fideicommis-
sum, poterit dici deberi: nisi forte inter haec interest:
hic enim extinguitur ipsa constantia debiti, ibi res
durat, tametsi alienata sit. cum tamen quidam nomen
debitoris exegisset et pro deposito pecuniam habuisset,
putavi fideicommissi petitionem superesse, maxime quia
non ipse exegerat, sed debitor ultro pecuniam optulerat,
quam offerente ipso non potuit *non* accipere. paula-
tim igitur admittemus, etsi ex hac parte pecuniae rem
comparaverit, quam non hoc animo exegit, ut fidei-
commissarium privaret fideicommisso, posse adhuc
fideicommissi petitionem superesse.

1862. Si quis illicite aedificasset, id est (32) 11 § 14
hoc quod dirui constitutiones iubent, an fideicommis-
sum relinquere ex eo quid possit, videamus. et puto
posse: cum enim dirui necesse sit, nulla dubitatio est,
quin senatus consultum impedimento non sit.

[*Si heres rem per fideicommissum relictam aedibus iunxit, non extinguitur fideicommissum,*] sive (30) 42
scit sive ignoravit.

1863. Si heres rogatus sit certam sum- (32) 11 § 15
mam usuris certis faenori dare, utile est fideicommis-
sum: sed Maecianus putat non alias cogendum credere,
quam idonee ei caveatur: sed ego proclivior sum, ut
putem cautionem non exigendam.

1864. Si servo alieno militia relinquatur, (32) 11 § 16
an domino quaeratur legatum, quaeritur. et aut scit
servum esse, et dico aestimationem deberi: aut ignora-
vit, et denegari fideicommissi persecutio debet, quia,
si scisset servum, non reliquisset.

Sed si res aliena, cuius commercium lega- (30) 40
tarius non habet, ei cui ius possidendi non est per
fideicommissum relinquatur, puto aestimationem deberi.

Ex his apparet, cum per fideicommissum (32) 11 § 17
aliquid relinquitur, ipsum praestandum quod relictum
est: cum vero ipsum praestari non potest, aestimatio-
nem esse praestandam.

1865. Si quis decem alicui per fidei- (32) 11 § 18. 19
commissum reliquerit et, si perdidisset id quod testa-
mento relictum est, rursus ei reliquerit, quaerebatur,
an sequens fideicommissum valeat vel an exigere heres
debeat cautionem salva fore decem, ne cogatur ad
praestationem, et an, si saepius perdidisset, saepius ei
sarciretur fideicommissum. divus Pius rescripsit[1] neque
cautionem exigendam et non amplius quam semel,
postquam perdidisset, praestandum: non enim oneran-
dus est heres, ut in infinitum, quotiens perdiderit, re-
stituere ei tantundem debeat, sed ut per fideicommis-
sum posterius duplicata eius legata videantur nec
amplius ad periculum heredis pertineat, si quid postea
is consumpserit exsoluto et posteriore fideicommisso.
19 Item si quis certam quantitatem cui reliquerit et
addiderit facilius hanc summam posse compensari,
cum debitor sit fideicommissarius ex causa hereditatis
Gaii Seii, nec velit ille hereditatem adire Gaii Seii,
sed petat fideicommissum: imperator noster contra
voluntatem eum testantis petere fideicommissum re-
scripsit, cum in fideicommissis praecipue spectanda
servandaque sit testatoris voluntas.

1866. Si cui annuum fuerit relictum sine (33. 1) 14
adiectione summae, nihil videri huic adscriptum Mela
ait: sed est verior Nervae sententia, quod testator prae-
stare solitus fuerat, id videri relictum: si minus, ex
dignitate personae statui oportebit.

1867. Mela ait, si puero vel puellae (34. 1) 14
alimenta relinquantur, usque ad pubertatem deberi.
sed hoc verum non est: tamdiu enim debebitur, donec
testator voluit, aut, si non paret quid sentiat, per totum
1 tempus vitae debebuntur. Certe si usque ad puber-
tatem alimenta relinquantur, si quis exemplum alimen-
torum, quae dudum pueris et puellis dabantur, velit
sequi, sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad
decimum octavum, puellae usque ad quartum decimum
annum alantur, et hanc formam ab Hadriano datam
observandam esse imperator noster rescripsit. sed etsi
generaliter pubertas non sic definitur, tamen pietatis
intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus aetatis
2 esse observandum non est incivile. Sed si alimenta,
quae vivus praestabat, reliquerit, ea demum praesta-
buntur, quae mortis tempore praestare solitus erat:
quare si forte varie praestiterit, eius tamen temporis
praestatio spectabitur, quod proximum mortis eius fuit.
quid ergo, si, cum testaretur, minus praestabat, plus
mortis tempore, vel contra? adhuc erit dicendum eam
3 praestationem sequendam, quae novissima fuit. Qui-
dam libertis suis ut alimenta, ita aquam quoque per
fideicommissum reliquerat: consulebar de fideicom-
misso, cum in ea regione Africae vel forte Aegypti res
agi proponebatur, ubi aqua venalis est. dicebam igitur
esse emolumentum fideicommissi, sive quis habens

1) *Papin. fr.* 599 § 4.

1) *v. fr.* 1727 § 11.

cisternas id reliquerit sive non, ut sit in fideicommisso, quanto quis aquam sibi esset comparaturus. nec videri inutile esse fideicommissum quasi servitute praedii non possessori vicinae possessionis relicta: nam et haustus aquae ut pecoris ad aquam adpulsus est servitus, personae tamen ei, qui vicinus non est, inutiliter relinquitur: in eadem causa erunt gestandi vel in tuo uvas premendi vel areae tuae ad frumenta ceteraque legumina exprimenda utendi[1]: haec enim aqua personae relinquitur.

1868. Diariis vel cibariis relictis neque [(34. 1) 21] habitationem neque vestiarium neque calciarium deberi palam est, quoniam de cibo tantum testator sensit.

[*Cui et adversus quem competat fideicommissi petitio*].

1869. Plerumque evenit multorum [(32) 11 § 20—22] interesse id quod relinquitur, verum testatorem uni voluisse honorem habitum, et est haec sententia Mar-
21 celli verissima. Sic evenit, ut interdum si pluribus testator honorem habere voluit et de pluribus sensit, quamvis unum legatum sit, tamen ad persecutionem eius plures admittantur. ut puta si decem fuerunt eiusdem rei stipulandi et heres vel fideicommissarius rogatus est, ut eis solveret: hic enim si omnium interest et de omnibus sensit testator, fideicommissum relictum omnes petere potuerunt. sed utrum in partem agent an in solidum, videamus: et credo, prout cuiusque interest, consequentur: unus igitur qui occupat agendo totum consequitur ita, ut caveat defensu iri adversus ceteros fideicommissarios eum qui solvit, sive socii sunt
22 sive non. Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri vero fideicommissi petitio vel legati competit, ut puta si fidei heredis committatur, ut ipse publicum pro Titio praestet, fideicommissum hoc vel legatum non publicanus petit, licet ei sit adscriptum, sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. multum autem interesse arbitror, cui voluit prospectum cuiusque contemplatione testator fecerit. plerumque autem intellegendum est privati causa hoc fecisse, licet emolumentum publicano quaeratur.

1870. Si in opere civitatis faciendo [(32) 11 § 23—25] aliquid relictum sit, unumquemque heredem in solidum teneri divus Marcus et Lucius Verus Proculae rescripserunt: tempus tamen coheredi praestituerunt, intra quod mittat ad opus faciendum, post quod solam Proculam voluerunt facere imputaturum coheredi sumptum pro
24 parte eius. Ergo et in statua et in servitute ceterisque, quae divisionem non recipiunt, idem divus Mar-
25 cus rescripsit. Si quis opus facere iussus paratus sit pecuniam dare rei publicae, ut ipsa faciat, cum testator per ipsum id fieri voluerit, non audietur: et ita divus Marcus rescripsit.

LIBER III.

[*Ad SC Trebellianum*].

1871. Explicito tractatu, qui ad [(36. 1) 1 pr.—§ 15] fideicommissa singularum rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationem senatus consulti Trebelliani.
1 Factum est enim senatus consultum temporibus Neronis octavo calendas Septembres Annaeo Seneca et Trebellio Maximo consulibus, cuius verba haec sunt:
2 'Cum esset aequissimum in omnibus fideicommissariis hereditatibus, si qua de his bonis iudicia penderent, ex his eos subire, in quos ius fructusque transferretur, potius quam cuique periculosum esse fidem suam: placet, ut actiones, quae in heredem heredibusque dari solent,[1] eas neque in eos neque his dari, qui fidei suae commissum sic, uti rogati essent, restituissent, sed his et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset, quo magis in reliquum con-
3 firmentur supremae defunctorum voluntates'. Sublata est hoc senatus consulto dubitatio eorum, qui adire hereditatem recusare seu metu litium seu praetextu
4 metus censuerunt. Quamquam autem senatus subventum voluit heredibus, subvenit tamen et fideicommissario: nam in eo, quod heredes, si conveniantur, exceptione uti possunt, heredibus subventum est: in eo vero, quod, si agant heredes, repelluntur per exceptionem quodque agendi facultas fideicommissariis competit, procul dubio consultum est fideicommissariis.
5 Hoc autem senatus consultum locum habet, sive ex testamento quis heres esset sive ab intestato rogatus-
6 que sit restituere hereditatem. In filii quoque familias militis iudicio, qui de castrensi peculio vel quasi castrensi testari potest, senatus consultum locum habet.
7 Bonorum quoque possessores vel alii successores ex
8 Trebelliano restituere potuerunt hereditatem. De illo quaeritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano senatus consulto, ipse quoque restituendo ex eodem senatus consulto transferat actiones: et Iulianus scribit etiam ipsum transferre actiones, quod et Maecianus probat et nobis
9 placet. Sed et quotiens quis rogatus duobus restituere hereditatem, alteri pure vel in diem, alteri sub condicione, suspectam dicit: ei, cui erat rogatus pure vel in diem restituere, interim universam hereditatem restitui senatus censuit, cum autem exstiterit condicio, si velit alius fideicommissarius partem suam suscipere,
10 transire ad eum ipso iure actiones. Si filio vel servo herede instituto rogatoque restituere hereditatem dominus vel pater restituat, ex Trebelliano transferuntur actiones: quod est etiam, si suo nomine rogati sunt
11 restituere. Idem est et si ipsi filio pater rogatus sit
12 restituere hereditatem. Sed et si tutor vel curator adulescentis vel furiosi rogatus sit restituere heredita-
13 tem, sine dubio Trebelliano locus erit. Fuit quaesitum, si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus, an ipso auctore restitutionem facere possit? et est decretum a divo Severo[2] non posse tutori se auctore restituere hereditatem, quia in rem suam auctor esse non
14 potest. Curatori tamen adulescentis ab adulescente poterit restitui hereditas, quoniam necessaria non est
15 auctoritas ad restitutionem. Si autem collegium vel corpus sit, quod rogatum est restituere decreto eorum *cui*, qui sunt in collegio vel corpore, in singulis inspecta eorum persona restitutionem valere: nec enim ipse sibi videtur quis horum restituere.

[*Ad SC Pegasianum: de quarta deducenda*].

1872. Si heres praecepto fundo [(36. 1) 1 § 16—21] rogatus sit hereditatem restituere, ex Trebelliano senatus consulto restituet hereditatem. nec multum facit, si fundus pignori datus est: neque enim aeris alieni

1) nam et haustus . . . exprimenda utendi *gloss.*, *cf. Scialoja, riv. Ital. delle sc. giurid.* V, *p.* 38 *sqq.*

1) dari solent] iure civili competunt *similiave Ulp.*, *cf. Gai.* 2, 253, (36. 1) 41, *Wlassak, röm. Prozessges.* I, *p.* 42 *n.* 6.

2) *cf. Ulpian. fr.* 543 § 1.

personalis actio fundum sequitur, sed eum, cui hereditas ex Trebelliano senatus consulto restituta est. sed cavendum est heredi a fideicommissario, ut, si forte fundus fuerit evictus a creditore, habeat heres cautum. Iulianus autem cavendum non putat, sed aestimandum fundum, quanti valet sine hac cautione, hoc est quanti vendere potest sine cautione: et si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorum, ex Trebelliano transituras actiones: si minoris, retento eo quod deest similiter ex Trebelliano[1] restitutionem fieri: quae sententia multas quaestiones
17 dirimit. Si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legaverit et deductis ducentis rogaverit heredem Seio restituere hereditatem, an trecentorum onus fideicommissarius subeat an vero hactenus, quatenus ad eum ex hereditate pervenit? Iulianus ait competere quidem adversus eum trecentorum petitionem, non autem amplius quam in ducentis actionem adversus fideicommissarium daturum, in heredem autem centum. et mihi videtur vera esse Iuliani sententia, ne damnum fideicommissarius sentiat ultra, quam ad eum ex hereditate quid pervenit: neminem enim oportere plus legati nomine praestare, quam ad eum ex hereditate pervenit, quamvis Falcidia cesset, ut rescripto divi Pii
18 continetur. Denique nec ex militis testamento plus legatorum nomine praestatur, quam quantitas est hereditatis aere alieno deducto. nec tamen quartam reti-
19 nere fideicommissario permittitur. Inde Neratius scribit, si heres rogatus restituere totam hereditatem non deducta Falcidia rogato et ipsi, ut alii restituat, non utique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam, nisi liberalitatem tantum ad priorem
20 fideicommissarium heres voluit pertinere. Sed si quadringenta habens ducenta legaverit Titio et partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogaverit, ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait et legatorum petitionem scindi sic, ut centum quidem petantur ab herede, centum vero alia legatarius *a* fideicommissario petat. quod idcirco dicit Iulianus, quoniam secundum hanc rationem integram quartam
21 habet, id est centum integra. Idem Iulianus scribit, si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset et deductis centum rogasset heredem, ut hereditatem Sempronio restituat, debere dici deductis centum restituta hereditate legatorum actionem in fideicommissarium dari.

1873. [*Qui quadringenta reliquit, Titio trecenta legavit, heredis fidei commisit, ut tibi hereditatem restitueret, isque suspectam iussu praetoris adiit et restituit: quaerebatur, quid legatario dare deberes.*] . . . Marcellus autem apud Iulianum in hac specie ita scribit: si ad heredis onus esse testator legata dixerit et heres sponte adiit hereditatem, ita debere computationem Falcidiae iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecenta vero legata, ut in septem partes trecenta dividantur et ferat quattuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. quod si suspecta dicta sit hereditas et non sponte heres adiit et restituit, centum quidem de quadringentis, quae habiturus esset heres, resident apud fideicommissarium, in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet, ut ex his quattuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius: nam iniquissimum est plus ferre legatarium (36.1)3

ideo, quia suspecta dicta est hereditas, quam latu-
1 rus esset, si sponte adita fuisset. Quod autem in suspecta hereditate dictum est, hoc idem dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum non
2 habet, in militis dico et si qui sunt alii. Item Pomponius scribit, si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur, quaesitum est, utrum solida legata praestanda sint et quartam ex solo fideicommisso detrahere possit, an vero et ex legatis et ex fideicommisso quartam detrahere possit? et refert Aristonem respondisse ex omnibus detrahendam, hoc est ex legatis et
3 fideicommisso. Res, quae ab herede alienatae sunt,
4 in quartam imputantur heredi. Quidam liberis suis, ex disparibus partibus institutis, datis praeceptionibus, ut ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita divisisset, rogavit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. imperator noster rescripsit praeceptiones quoque fideicommisso contineri, quia non portionem hereditariam testator commemoravit, sed simpliciter portionem: in portionem autem et
5 praeceptiones videri cecidisse. Si is, qui rogatus fuerit hereditatem restituere, ante quaestionem de familia habitam vel tabulas aperuerit vel hereditatem adierit vel quid eorum quae senatus consulto prohibentur fecerit ac per hoc publicata fuerit hereditas, fiscus cum suis oneribus hereditatem adquirit. quare commodum quartae, quod erat habiturus heres institutus, id ad fiscum pertinet et[1] ex Trebelliano actiones transeunt. sed et si prohibuerit testamentarium introducere vel testes convenire vel mortem testatoris non defendit vel ex alia causa hereditas fisco vindicata est, aeque quartae quidem commodum ad fiscum pertinebit, dodrans vero fideicommissario restitueretur.

LIBER IV.

[*Ad SC Pegasianum: ut heres adire cogatur*].

1874. Quia poterat fieri, ut heres institutus (36.1)4 nolit adire hereditatem veritus, ne damno adficeretur, prospectum est, ut, si fideicommissarius diceret suo periculo adire et restitui sibi velle, cogatur heres institutus a praetore adire et restituere hereditatem. quod si fuerit factum, transeunt actiones ex Trebelliano[2] nec quartae commodo heres in restitutione utetur: nam cum alieno periculo adierit hereditatem, merito omni commodo arcebitur. nec interest, solvendo sit hereditas nec ne: sufficit enim recusari ab herede instituto. neque illud inquiritur, solvendo sit hereditas an non sit.[3] opinio enim, vel metus vel color, eius, qui noluit adire hereditatem, inspicitur, non substantia hereditatis, nec immerito: non enim praescribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire vel cur nolit, cum variae sint hominum voluntates: quorundam negotia timentium, quorundam vexationem, quorundam aeris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas, quorundam offensas vel invidiam: quorundam gratificari volentium his, quibus hereditas relicta est, sine onere tamen suo.

1875. Recusare autem non tantum prae- (36.1)6 sentes, sed etiam absentes vel per epistulam possunt: nam etiam adversus absentes postulatur decretum, sive certior sit eorum voluntas recusantium adire et restituere hereditatem sive incerta: adeo praesentia eorum

1) similiter ex Trebelliano] ex Pegasiano *Ulp.*

1) nec *Ulp.* 2) *Nil, ut opinor, mutandum.* 3) neque illud . . . an non sit *gloss.*

1 non est necessaria. Meminisse autem oportebit de herede instituto senatum loqui: ideoque tractatum est apud Iulianum, ad intestatos locum habeat. sed est verius eoque iure utimur, ut hoc senatus consultum ad intestatos quoque pertineat, sive legitimi sive honorarii
2 sint successores. Sed et ad filium qui in potestate est hoc senatus consultum locum habet et in ceteris necessariis, ut a praetore compellantur miscere se hereditati, sic deinde restituere: quod si fecerint,
3 transtulisse videbuntur actiones. Si fisco vacantia bona deferantur nec velit bona adgnoscere et fideicommissario restituere, aequissimum erit, quasi vindi-
4 caverit, sic fiscum restitutionem facere. Item si municipes hereditatem suspectam dicant heredes instituti, dicendum erit cogi eos adgnoscere hereditatem et restituere: idemque erit et in collegio dicendum.
5 Titius heres institutus Sempronio substituto rogatus est ipsi Sempronio hereditatem restituere: institutus suspectam dicebat hereditatem: quaeritur, an cogendus est adire et restituere hereditatem. et deliberari potest: sed verius est cogendum eum, quia interesse Sempronii potest ex institutione quam ex substitutione hereditatem habere, vel legatis vel libertatibus onerata substitutione: nam et si legitimus heres fuerit is, cui fideicommissaria hereditas relicta est, idem dicitur.
6 Si quis alio loco restituere hereditatem iussus sit et suspectam eam dicat, Iulianus scribit cogendum eum esse similemque ei, qui in diem rogatus est restituere.

Sed et si alio loco iussus est adire[1] et rei (36. 1) 9 publicae causa absit, aeque cogendum adire heredita-
1 tem et restituere Iulianus ait, ubi abest. Plane si quis petierit ad deliberationem tempus et impetraverit, deinde post tempus deliberationis adierit et restituerit hereditatem, non videtur coactus hoc fecisse: nec enim suspectam coactus adit, sed sponte post deliberatio-
2 nem. Quod si suspectam dicit, profiteri debet non sibi expedire adire hereditatem, neque hoc dici oportere non esse solvendo, sed profiteri eum oportet, quod
3 non putat sibi expedire hereditatem adire.[2] Si quis sub condicione fuit heres scriptus, pendente condicione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatem.

1876. Apud Iulianum[3] relatum est, si (36. 1) 11 legatum fuit heredi instituto relictum 'si heres non erit' et ob hoc suspectam dicat hereditatem ne perdat legatum, offerri ei oportere quantitatem legati a fideicommissario, deinde cogendum. nec illud admittit Iulianus, ut, quasi hereditatem non adisset, sic legatum a coherede petat (adiit enim), sed magis arbitratur a fideicommissario ei praestandum. sed et si quid aliud sua interesse dicet, non cogitur adire, nisi ei damnum vel lucrum *a* fideicommissario sarciatur vel a prae-
1 tore onus remittatur, quod recusat. Idem Iulianus[4] ait, si duo fuerint a patre instituti cum filio eius impubere et idem substituti filio, sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, unum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem: hoc enim facto confirmatisque patris tabulis poterunt ex substitutione ambo cogi adire et restituere hereditatem.
2 Utrum autem praesenti an etiam absenti restitui possit procuratore adeunte praetorem, videndum est. ego puto absenti quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire et restituere nec vereri heredem oportere, ne forte in damno moretur: potest enim ei per praetorem succurri, sive cautum ei fiat, sive non et ante decesserit fideicommissarius, quam ei restituatur hereditas. est enim huius rei exemplum capere ex rescripto divi Pii[1] in specie huiusmodi. Antistia decedens Titium heredem instituit et libertatem dedit Albinae directam eique filiam per fideicommissum reliquit rogavitque, ut filiam manumitteret: sed et Titium rogavit, ut manumissae Albinae filiae restitueret hereditatem. cum igitur Titius suspectam diceret hereditatem, rescriptum est a divo Pio compellendum eum adire hereditatem: quo adeunte Albinae competituram libertatem eique filiam tradendam[2] et ab ea manumittendam tutoremque filiae manumissae dandum, quo auctore restituatur hereditas filiae statim, quamvis sic fuisset ei rogatus restituere, cum nubilem aetatem complesset. cum autem possit, inquit, evenire, ut ante decedat ea, cui fideicommissaria libertas et hereditas relicta est, nec oporteat damno adfici eum, qui rogatus adit hereditatem, remedium dedit, ut, si quid horum contigerit, perinde permittatur venumdari bona Antistiae, ac si heres ei non exstitisset. cum igitur demonstraverit divus Pius succurri heredi instituto, qui compulsus adit, dici potest etiam in ceteris causis exemplum hoc sequendum, sicubi evenerit, restituatur fideicommissaria hereditas ei, qui compulit adire et restituere sibi hereditatem.

1877. Ille, a quo sub condicione (36. 1) 13 pr. — § 3 fideicommissum relictum est, causari quid non poterit, ne condicio deficiat et haereat actionibus, cum nullum
1 damnum sit futurum. Secundum ea quae ostendimus iam igitur non desideratur heredis praesentia.
2 Si de testamento aliquid quaeratur, heres non debet audiri, si suspectam sibi hereditatem dicat: nam et si maxime dicatur vel ius testandi non habuisse eum qui testatus est vel de viribus testamenti vel de sua con-
3 dicione, non erit audiendus. Quid ergo si de viribus fideicommissi tractetur? haec quaestio praetor*i praeter*mittenda non erit. sed quid si qui fideicommissarius dicat: 'adeat prius et sic de hoc quaeratur'? credo interdum audiendum fideicommissarium, si cognitio prolixiorem tractatum habeat: finge enim verba fideicommissi de longinquo petenda et iustam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere: dicendum erit compellendum eum adire, ne prius heres decedens fideicommissarium decipiat.

1878. Tempestivum est requirere, per (36. 1) 13 § 4. 5 quem quis cogatur adire et restituere hereditatem: veluti praetor aut consul fuerit heres institutus suspectamque hereditatem dicat, an cogi possit adire et restituere? et dicendum est praetorem quidem in praetorem vel consulem in consulem nullum imperium habere: sed si iurisdictioni se subiciant, solet praetor in eos ius dicere. sed et si ipse praetor heres institutus suspectam dicat, ipse se cogere non poterit, quia triplici officio fungi non potest et suspectam dicentis et coacti et cogentis. sed in his omnibus casibus atque
5 similibus principale auxilium implorandum est. Si quis filius familias sit et magistratum gerat, patrem suum, in cuius est potestate, cogere poterit suspectam dicentem hereditatem adire et restituere.

---

1) cernere *Ulp.* 2) neque hoc . . . adire *gloss.* 3) *cf. Iulian. fr.* 569 § 15. 4) *cf. Iulian. fr.* 569 § 5.

1) *cf. Ulpian. fr.* 1444 § 6. 2) mancipandam *Ulp.*

1879. [1]Sed et qui repudiavit he- (36. 1) 15 pr. — § 4 reditatem, cogetur adire et restituere ipsam heredita-
2 tem, si iustae causae allegentur.[2] Plane si bona venierint, non oportet praetorem ne quidem pupillum
3 restituere nisi ex causa, ut divus Pius rescripsit. Si quis compulsus adierit hereditatem ex testamento, quod secundas tabulas habebat, quaesitum est, an per aditionem et tabulae secundae firmarentur, quod videbantur evanuisse non adita patris hereditate. et Iulianus libro quinto decimo[3] scribit et sequentes tabulas confirmari: quae sententia verissima est: nemo enim dubitat etiam legata praestari et libertates competere et cetera, quaecumque sint in testamento, perinde valere, ac si sua sponte heres hereditatem adisset.
4 Qui compulsus adit hereditatem, sicuti ceteris commodis caret, ita hoc quoque casu[4] careat, ne possit paenitendo quartam retinere: et ita invenio ab imperatore nostro et divo patre eius rescriptum.

1880. Non omnis autem suspectam (36. 1) 15 § 5—8 hereditatem repudiatione amissam cogere potest adiri et sibi restitui, sed is demum, ad quem actiones transire possunt: neque enim aequum est ad hoc quem compelli adire hereditatem, ut emolumentum quidem hereditatis refundat, ipse vero oneribus hereditatis obstrictus re-
6 linquatur. Quare si fideicommissum pecuniarium alicui fuerit relictum, cessat compulsio, tametsi in-
7 demnitatis cautio offeratur. Proinde qui 'hereditatem' rogatur restituere, is demum compellitur restituere.
8 Sed et si quis 'bona' rogatus sit vel 'familiam' vel 'pecuniam' rogetur vel 'universam rem meam',

cogi poterit: hoc idem et si 'pa- (36. 1) 17 pr. — § 6 trimonium' fuerit rogatus et si 'facultates' et si 'quidquid habeo' et si 'censum meum' et si 'fortunas meas' et si 'substantiam meam'. et si 'peculium meum' testator dixerit, quia plerique ὑποκοριστικῶς patrimonium suum peculium dicunt, cogendus erit: de successione enim sua et hic rogavit. nec ignoro in quibusdam ex his Maecianum dubitare et voluntatis esse dicere quaestionem, utrum de pecunia tantum an et de successione testator sensit. in ambiguo tamen magis de successione sensum dico, ne intercidat fideicommis-
1 sum. Sed et si quis ita rogaverit: 'quidquid ad te ex hereditate bonisve meis pervenerit, rogo restituas', cogi poterit adire et restituere hereditatem ex Trebelliano[5] senatus consulto, quamquam pervenire proprie dicatur quod deductis oneribus ad aliquem pervenit.
2 Et generaliter autem potest dici ita demum quem non posse cogi adire et restituere hereditatem, si de re vel quantitate fuerit rogatus: ceterum si de universitate sensisse testatorem appareat, nulla quaestio est, quin, sive suspectam dicat, cogi possit, sive sponte
3 adit, ex Trebelliano transeant actiones.[6] Inde quaeritur, si quis hereditatem rogatus sit restituere deducto aere alieno vel deductis legatis, an suspectam dicens cogi possit adire et restituere hereditatem, quia vi ipsa magis id quod superest ex hereditate quam ipsam hereditatem restituere sit rogatus. et sunt qui putent, ut Maecianus, inutilem esse hanc deductionem: nec enim posse ex iure deduci quantitatem, non magis quam si

1) Hermogenianus libro quarto fideicommissorum *hoc fr. una cum antecedente* — (36. 1) 14 — *inscr. F.* (*v. Mommsen ad h. l.*).
2) *ex divi Pii rescripto, cf.* (38. 16) 2 *extr.*
3) vicensimo quinto (XXV *pro* XV) *scr.*
4) casu *gloss.?*
5) Pegasiano *Ulp.*
6) sive suspectam dicat . . . . sive sponte adit (dicat — adit!) . . . actiones] si suspectam dicat, cogi possit *Ulp.*

fundum quis deducto aere alieno vel deductis legatis restituere sit rogatus: neque enim recipit fundus aeris alieni vel legati minutionem. sed Iulianum existimare refert Trebelliano senatus consulto locum esse et, ne dupliciter fideicommissarius oneretur, et cum heres aes alienum vel legatum deducit et cum convenitur a creditoribus et legatariis, restituta sibi ex Trebelliano hereditate debere aut deductionem eum non pati ab herede aut cavere illi heredem defensum iri eum ad-
4 versus legatarios ceterosque. Si quis heres institutus rogatus fuerit hereditatem non totam, sed partem restituere, vel si duobus restituere sit rogatus et alter ex his velit sibi restitui hereditatem, alter recuset: senatus censuit utroque casu exonerari eum, qui suspectam hereditatem dicit, totamque hereditatem transire ad
5 eum, qui adire cogit. Sed et si quis non hereditatis suae partem dimidiam rogavit heredem suum restituere, sed hereditatem Seiae, quae ad eum pervenerat, vel totam vel partem eius, heresque institutus suspectam dicat, cum placeat illud quod Papinianus ait ex Trebelliano transire actiones, dici poterit,[1] si suspecta dicatur hereditas, cogendum heredem institutum adire et restituere hereditatem totamque hereditatem ad eum
6 cui restituitur pertinere. Sed et si miles rogaverit quem res Italicas restituere vel res provinciales, dicendum est suspectam dicentem cogi adire et restituere: nam, ut eleganter Maecianus libro sexto fideicommissorum ait, qua ratione ex certa re miles heredem instituere potest actionesque ei dabuntur, pari ratione etiam ex Trebelliano transibunt actiones: et quamvis placeat, cum quis hereditatem bonaque, quae sibi ab aliquo obvenerunt vel quae in aliqua regione habet, restituere rogat, ex Trebelliano non transeant actiones, tamen contra responderi in militis testamento ait: nam sicuti concessum est, inquit, militibus circa institutionem separare species bonorum, ita et, si per fideicommissum ab institutis heredibus id fecerit, admitteretur Trebellianum[2] senatus consultum.

1881. Cum quidam duos heredes (36. 1) 17 § 7—17 instituerit eosque invicem substituerit et ab his petierit, sive uterque sive alter heres esset, ut hereditas sua ex parte dimidia restitueretur alicui post quinquennium, et scripti suspectam sibi hereditatem dicant, fideicommissarius autem desideret suo periculo adiri hereditatem: censuit senatus ambos heredes alterumve cogi adire hereditatem et fideicommissario eam restituere ita, ut fideicommissario et adversus eum actiones com-
8 petant quasi ex Trebelliano restituta hereditate. Maecianus scribit: cum quis ex fideicommissariis abesset et praesentes desiderent suo periculo adire hereditatem translatisque in solidum actionibus in eum qui coegit absentes, si velint fideicommissum suscipere, a praesente petent: consequenter ait nec quartam eum retenturum adversus fideicommissarios suos, quia nec heres
9 potuit. Idem Maecianus quaerit, an is, qui duobus vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo adire possit et in horum, qui id non desideraverunt, portionibus Falcidiae beneficio uti, sive ipsi quoque desiderent sibi restitui sive alius in locum eorum successerit. et cum hodie hoc iure utimur, ut totum transeat ad eum qui coegit, consequens erit

1) *Papinianum haec scripsisse eiusque opinionem ab Ulpiano probari haud facile crediderim.*
2) et Trebellianum et Pegasianum *Ulp.*

dicere quartae retentionem amisisse eum qui coactus
est, quia in solidum actiones transierint in eum qui
coegit, plane si proponas fideicommissarium non ita
coegisse, ut tota hereditas in se transferatur: cum coe-
perint ceteri desiderare sibi restitui hereditatem, dicen-
dum Falcidia eum uti posse. recte igitur Maecianus
ait multum interesse, utrum totam restitui hereditatem
sibi fideicommissarius desideraverit an suam tantum-
modo partem. nam si sola pars transfertur, in residuo
Falcidiae erit locus: si tota hereditas translata sit, ces-
10 sat huius legis beneficium. Si servo duorum roga-
tus quis sit restituere hereditatem et alter cogere velit
suspectam dicentem, alter restituere sibi recuset, hoc
erit dicendum, quod in duobus, quorum alter suscipere
11 voluit hereditatem, alter non. Si pater filio, quem
in potestate habet, rogetur restituere hereditatem, an
filius patrem suum, si suspectam dicat hereditatem,
cogere possit? et non est dubium patrem a filio per
12 praetorem cogi posse. Sed et si id fideicommissum
ad castrense peculium spectaturum est et filius familias
is fuit, qui munus militiae sustinebat aliove quo officio
praeerat, multo magis dicendum erit posse eum postu-
lare, ut pater suus cogatur adire et restituere heredi-
tatem, quamvis contra obsequium patri debitum vide-
13 tur id desideraturus. Sed si servo suo rogatus sit
cum libertate quis hereditatem restituere, sive directa
data sit libertas sive fideicommissaria, dici poterit eum
a servo suo non posse cogi adire hereditatem, quamvis,
si sponte adisset, cogeretur praestare fideicommissa-
riam libertatem et hereditatem: idque Maecianus libro
14 septimo de fideicommissis scribit. Idem quaerit, si
quis paratus sit domino cavere de indemnitate, an
possit cogi adire hereditatem, maxime et si pretium
servi offeratur. et recte ait non oportere sub incerto
15 cautionis committere se aditioni hereditatis. Hi qui
solidum capere non possunt, ex asse heredes instituti
et rogati restituere solidum, adire hereditatem et resti-
tuere cogentur, cum nihil oneris apud eos remansurum.
16 Si ego heres institutus et rogatus sim Stichum ma-
numittere vel alius legatarius, fidei autem meae com-
missum sit, ut Titio hereditatem restituam, deinde
Titii fidei commisit, ut Sticho eandem redderet: Stichus
cogere me possit adire et restituere hereditatem.
17 Talis quoque casus a divo Pio terminatus est: nam
servo uni ex heredibus legato per fideicommissum erat
ab eo libertas data et ab altero hereditas. divus etenim
Pius rescripsit Cassio Dextro in haec verba: 'Hermias
si Mosco Theodoto ex parte heredi instituto a Pam-
philo testatore legatus est eumque Theodotus, post-
quam adierit hereditatem, prius quam a coherede eius-
dem Pamphili adiretur hereditas, ad iustam libertatem
perduxit et ob hoc in eum casum res perducta est, ut
is qui legavit intestatus esse non possit, Hermia postu-
lante mihi id Euarestus compellendus est periculo
eius adire et ex causa fideicommissi hereditatem resti-
tuere'.

1882. In rebus novis constituendis evidens [(1. 4) 2]
esse utilitas debet, ut recedatur ab eo iure, quod diu
aequum visum est.

LIBER V.

[*De fideicommissariis libertatibus*].

1883. Generaliter dicemus eos posse [(40. 5) 24 pr.]
fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicom-
missum pecuniarium possunt relinquere.

1884. Et principis servo vel muni- [(40. 5) 24 § 1—6]
cipii et cuius alterius fideicommissa libertas adscripta
2 valet. Hostium servo si fideicommissaria libertas
fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax.
et fortassis quis dixerit indignum esse civem Romanum
fieri hostium servum: sed si in casum relinquatur, in
quem noster esse incipit, quid prohibet dicere liberta-
3 tem valere? Si homini libero fuerit libertas per fidei-
commissum adscripta et is in servitutem redactus pro-
ponatur, petere potest libertatem, si modo mortis
tempore vel condicionis existentis inveniatur servus.
4 Servo eius, qui nondum in rebus humanis est, liber-
5 tas recte per fideicommissum relinquitur. Si servus
in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non
poterit. quid ergo, si fideicommissaria libertas ei
relicta sit et poena metalli indulgentia principis sit
liberatus? et est rescriptum ab imperatore nostro hunc
in dominium prioris domini non restitui: cuius tamen
sit, non adicitur. certe cum fisci efficiatur, sperare
6 potest fideicommissariam libertatem. Ex damnata
in metallum concepto et nato fideicommissaria libertas
dari poterit: quid mirum, cum etiam venumdari eum
posse quasi servum divus Pius rescripsit?

1885. Si petitum a testatore fuerit, [(40. 5) 24 § 7—10]
ne postea Stichus serviret, placuit fideicommissariam
libertatem datam videri: nam qui hoc petit, ne postea
8 serviat, videtur petere, ut libertas ei praestetur. Sed
et si ita scripsit: 'ne eum alienes' 'ne eum vendas',
idem erit dicendum, si modo hoc animo fuerit ad-
scriptum, quod voluerit eum testator ad libertatem
perduci. ceterum si alia mente id scripsit, ut puta
quia consilium dabat heredi retinere talem servum vel
quia coercere voluit servum et cruciare, ne meliorem
dominum experiatur, vel aliqua mente, non tribuendae
libertatis animo, dicendum est cessare libertatis prae-
stationem: et ita Celsus libro vicensimo tertio digesto-
rum scribit. non tantum enim verba fideicommissi,
sed et mens testatoris tribuere solet libertatem fidei-
commissariam. sed cum ex praesumptione libertas
praestita esse videtur, heredis est contrariam volunta-
9 tem testatoris probare.[1] Si quis tutorem ideo scripse-
rit, quia liberum putavit, certissimum est neque liber-
tatem peti posse neque tutelam libertatis praestationi
patrocinari: et ita et Marcellus libro quinto decimo
digestorum et imperator noster cum patre rescripsit.
10 Si quis servo pignerato directam libertatem dederit,
licet videtur iure suptili inutiliter reliquisse, attamen
quasi et fideicommissaria libertate relicta servus petere
potest, ut ex fideicommisso liber fiat: favor enim liber-
tatis suadet, ut interpretemur et ad libertatis petitio-
nem procedere testamenti verba, quasi ex fideicom-
misso fuerat servus liber esse iussus: nec enim ignotum
est, quod multa contra iuris rigorem pro libertate sint
constituta.[2]

1886. Ex testamento, quod adgna- [(40. 5) 24 § 11]
tione postumae ruptum esse constitit, neque directas
libertates competere neque fideicommissarias deberi,
quas non a legitimis quoque heredibus pater familias
reliquerit, satis constat.

Qui omissa causa testamenti ab intestato [(29. 4) 29]
possidet hereditatem, servos ad libertatem perducere

1) sed cum ex praesumptione . . . . testatoris probare *Trib.*, *Gradenwitz p.* 38, *idem ZRG* XX *p.* 72. 2) favor enim . . . . constituta *Trib.*

debet, ne eis factum noceat eius qui ex testamento adire noluit: sic tamen, ut habeat libertos.

1887. Si quis alienum vel suum [(40. 5) 24 § 12—20] servum rogatus sit manumittere et minus sit in eo quod accepit iudicio testatoris, plus sit in pretio servi, an cogatur vel alienum redimere vel suum manumittere, videndum est. et Marcellus scripsit, cum ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere: et sane hoc iure utimur, ut multum intersit, suum quisque rogatus sit manumittere an alienum: si suum, cogetur manumittere, etiamsi modicum accepit: quod si alienum, non alias erit cogendus, quam si tanti possit redimere, quantum ex iudicio testatoris consecutus sit.
13 Proinde consequenter Marcellus ait eum quoque, qui heres institutus est, si quidem aliquid ad eum deducto aere alieno pervenit, cogendum esse suum manumittere: si vero nihil pervenit, non esse cogendum.
14 Plane si forte minus relictum est alicui, verum crevit legatum ex aliqua causa, aequissimum erit tanti eum cogi redimere, quantum ad eum pervenit, nec causari debere, quod minus illi relictum sit, cum creverit eius legatum per testamenti occasionem: nam et si ex mora fructus usuraeve fideicommisso accessissent, dicendum
15 est libertatem praestandam. Proinde et si servi pretium decrevit, dicendum est redimere cogendum.
16 Quod si legatum sit imminutum, videndum, an cogatur servum manumittere qui speravit legatum uberius consecuturum. et putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum, idcirco, quia alia contemplatione adgnovit legatum, quod ex inopinato deminutum est: parato igitur ei a legato recedere concedendum erit, nisi forte residuum legatum ad pretium
17 sufficit. Quid ergo, si plures servos rogatus sit manumittere et ad quorundam pretium sufficiat id quod relictum est, ad omnium non sufficiat, an cogendus sit quosdam manumittere? et putem debere eum cogi vel eos, quorum pretium patitur, manumittere. quis ergo statuet, qui potius manumittitur? utrumne ipse legatarius eligat, quos manumittat, an heres *a quo legatum* est? et fortassis quis recte dixerit ordinem scripturae sequendum: quod si ordo non pareat, aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratiae suspicionem praetor subeat, aut meritis cuius-
18 que allegatis arbitrari eos oportet. Simili modo dicendum est et si redimere iussus sit libertatemque praestare nec pecunia quae legata est sufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas data est: nam
19 et hic idem erit, quod supra probavimus. Si cui legatum sit relictum isque rogatus sit servum proprium manumittere eique quod legatum est praestare, an fideicommissaria libertas praestanda sit? quosdam movet, quia, si fuerit coactus ad libertatem praestandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque praestationem erit cogendus: et sunt qui putant non esse cogendum. nam et si mihi legatum fuisset relictum et id rogatus essem Titio restituere confestim et praeterea fideicommissam libertatem servo meo praestare, sine dubio diceremus non esse me cogendum ad libertatis praestationem, quia nihil pretii nomine videor accepisse. plane si forte post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum, dici potest propter medii temporis fructum
20 cogendum eum manumittere, si rogatus quis alii fundum, cum morietur, alii centum praestare, si tantum ex fructibus fundi perceperit, quantum est in fideicommisso, cogendum eum praestare. sic fit, ut sit in pendenti fideicommissum pecuniarium et fideicommissae libertatis praestatio.

1888. Quotiens autem fideicommis- [(40. 5) 24 § 21] saria libertas relinquitur efficaciter, in ea causa est, ut neque alienatione neque usucapione extingui possit: ad quemcumque enim pervenerit is servus, cui fideicommissa libertas relicta est, cogi eum manumittere: et ita est saepissime constitutum. cogetur igitur is, ad quem servus pervenerit, fideicommissam libertatem praestare si hoc maluit is qui rogatus est[1]: latius enim acceptum est, ut et si sub condicione fuit ei libertas relicta et pendente condicione alienatus sit, attamen cum sua causa alienetur. quod si nolit ab eo manumitti, sed potius ab eo velit ad libertatem perduci, qui erat rogatus eum manumittere, audiri eum oportere divus Hadrianus et divus Pius rescripserunt. quin immo et si iam manumissus est, velit tamen potius eius libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere, audiendum eum divus Pius rescripsit. sed et si ex persona manumissoris vel ex quacumque causa manumissus ostendere potest ius suum laedi manumissione vel etiam laesum, succurri ei ex his constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti durior eius condicio constituatur. plane si ea sit defuncti voluntas, ut vel a quocumque manumitti voluerit, dicendum est constitutiones supra scriptas cessare.

Cum vero is qui rogatus est non[2] [(40. 5) 26 pr. — § 6] alienum servum manumittere mortalitatis necessitate vel bonorum publicatione ad alium servum perduxit, magis opinor constitutionibus esse locum, ne deterior condicio fideicommissae libertatis fiat. nam et cum quidam rogatus esset, cum moreretur, servum manumittere isque decessisset libertate servo non data, perinde eum habendum constitutum est atque si ad libertatem ab eo perductus esset: potest enim eo testamento dare libertatem utique directam. sic fit, ut, quotiens quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio quam qui erat rogatus manumittatur, auxilium constitutionum habeat perindeque habeatur atque si ab eo manumissus fuisset, quoniam fideicommissis libertatibus favor exhibetur nec intercidere solet destinata fideicommissa libertas: qui enim ea donatus est,
1 in possessionem libertatis interim esse videtur. [3]Apparet igitur subventum fideicommissis libertatibus, ut in re mora facta esse his videatur et ex die quidem, quo libertas peti potuit, matri traderentur[4] manumittendi causa, ex die vero, quo petita est, ingenui nascantur. plerumque enim per ignaviam vel per timiditatem eorum, quibus relinquitur libertas fideicommissa, vel ignorantiam iuris sui vel per auctoritatem et dignitatem eorum, a quibus relicta est, vel serius petitur vel in totum non petitur fideicommissa libertas: quae res obesse libertati non debet. quod igitur defendimus, ita determinandum est, ut ingenui quidem exinde nascantur, ex quo mora libertati facta est, manumitti autem partum dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamvis non sit petita. certe minoribus viginti quinque annis et in hoc tribuendum est auxilium, ut videatur in re mora esse: nam qua ratione decretum et a divo Severo constitutum est in re moram esse circa pecuniaria fideicommissa, quae minoribus relicta sunt, multo

1) si hoc maluit . . . rogatus est (*fortasse totum comma* cogetur igitur . . . rogatus est) *Trib.* 2) non est *F.* 3) *Hoc loco exciderunt verba rescripti divi Pii, cuius mentio fit* §§ 2. 4. *Ad hoc rescriptum spectant verba* 'apparet igitur'. 4) mancipentur *Ulp.*

magis debet etiam in libertatibus hoc idem admitti.
2 Cum quidam Caecilius ancillam, quam pignori obligaverat, dimisso creditore per fideicommissum manumitti voluisset et heredibus creditorem non liberantibus infantes, qui postea erant editi, venissent a creditore, imperator noster cum patre rescripsit secundum ea, quae divo Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emptori restituto perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset.
3 Idem imperator noster cum patre rescripsit, si post quinquennium mortis testatoris tabulae testamenti apertae essent vel codicilli et partus medio tempore editus sit, ne fortuita mora servitutem partui irrogaverit, matri partum tradendum,[1] ut ab ea ad libertatem perducatur.
4 Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo quod a divo Pio rescriptum diximus, noluisse eos moram libertati fortuitam nocere edito ex ea, cui fideicommissa libertas data est.
5 Non tamen si a substituto impuberis fideicommissa libertas data sit ancillae eaque vivo impubere partum ediderit, vel si post tempus vel sub condicione libertatem acceperit et ante diem vel condicionem partum ediderit, ad libertatem partus perducetur, quia horum alia condicio est: non enim moram fortuitam, sed ex voluntate testantis passi sunt.
6 Si pro non scripto habitus sit servus alicui legatus, cui servo per fideicommissum libertas adscripta est, quaestionis est, num fideicommissa libertas debeat intercidere [2]et an, si servus petat fideicommissam libertatem ab eo, penes quem remansisset pro non scripto habito legato quod erat relictum ei qui eum rogatus fuerat manumittere, vel si ipse servus, ut supra dictum est, fuit legatus, an libertas non debeat intercidere.[2] et putem debere dici fideicommissam libertatem salvam esse, licet ad eum nihil pervenerit, qui eum rogatus erat manumittere: cogetur igitur libertatem praestare is ad quem pervenit legatum, quia libertas fideicommissa nullum impedimentum pati debet.

1889. Subventum libertatibus est (40.5) 26 § 7—11 senatus consulto, quod factum est temporibus divi Traiani Rubrio Gallo et Caelio Hispone consulibus in haec verba: 'si hi, a quibus libertatem praestari oportet, evocati a praetore adesse noluissent, si causa cognita praetor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem iure statum servari, ac si directo manumissi essent'.
8 Hoc senatus consultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicommissi libertas debeatur. proinde si libertas non deberetur, obreptum tamen praetori est de libertate pronuntiatumque, ex hoc senatus consulto libertas non competit. et ita imperator noster cum patre suo rescripsit.
9 Evocari autem a praetore oportet eos, qui fideicommissam libertatem debent: ceterum nisi fuerint evocati, cessat Rubrianum senatus consultum. proinde denuntiationibus et edictis litterisque evocandi sunt.
10 Hoc senatus consultum ad omnes pertinet latitantes, quos fideicommissam libertatem praestare oportet. proinde sive heres rogatus sive quis alius, senatus consulto locus est: omnes enim omnino, qui deberent fideicommissam libertatem praestare, in ea causa sunt, ut ad senatus consultum pertineant.
11 Quare si heres quidem latitet, legatarius autem vel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem praestare, praesens sit, senatus consultum deficit et nihilo minus impedietur libertas: proponamus enim legatarium nondum dominium servi nactum esse.

Si eum servum, cui erat fideicom- (40.5) 28 pr. — § 3 missa libertas relicta, distraxerit is qui erat rogatus et emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat praesens sit, an Rubriano senatus consulto locus sit? et ait Marcellus Rubrianum locum habere, quia abest quem manumittere oportet.
1 Haec autem verba 'adesse noluissent' non utique exigunt, ut latitet is qui libertatem praestare debebit: nam et si non latitet, contemnat autem venire, senatus consultum locum habebit.
2 Idem observatur etiam, si plures heredes constituti fideicommissam libertatem praestare rogati non iusta ex causa *absentes moram libertati faciant.
3 Quorum si quosdam iusta ex causa* abesse pronuntiatum fuerit, eorum, qui ex iusta causa abessent, et eorum, qui praesentes fideicommissae libertati moram non facient, perinde libertus erit atque si soli rogati ad iustam libertatem perduxissent.

1890. Si quis servum non hereditarium (40.5) 28 § 4 rogatus manumittere latitet, factum est senatus consultum Aemilio Iunco et Iulio Severo consulibus in haec verba: 'placere, si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deberent servo, qui mortis tempore eius qui rogavit non fuerit, isque adesse negabitur, praetor cognoscat et, si in ea causa esse videbitur, ut, si praesens esset, manumittere cogi deberet, id ita esse pronuntiet: cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset'.

1891. [1]Ex iusta causa abesse eos de- (40.5) 28 § 5 mum dicendum est, qui non habent iniustam causam absentiae, cum sufficiat, quod non in fraudem libertatis absint, quo magis videantur ex iusta causa abesse: ceterum non est necesse, ut rei publicae causa absint. proinde si alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas, dicendum est non esse necesse evocari eum, qui fideicommissam libertatem debere dicitur, quia etiam absente eo, si constiterit libertatem deberi, pronuntiari potest iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit: namque eos, qui apud sedes suas et domicilium suum sunt, nemo dubitabit ex iusta causa abesse.

Cum quasi absente quodam decretum (40.5) 30 pr. fuisset interpositum ex iusta causa eum abesse, is autem mortuus iam esset, imperator noster rescripsit in heredis personam transferendum decretum eoque loco ius eius esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa abesse pronuntiasset.

1892. Si infans sit inter eos, qui ma- (40.5) 30 § 1—8 numittere debent, senatus censuit, cum unius aetas impedierit, ut liberi liberaeque sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi praestari oportet.[2]
2 Hoc idem erit dicendum et si solus sit heres institutus qui fari non potest.
3 Si vero pupillus tutorem habet isque nolit ad libertatem praestandam auctor esse, adeo non debet impedimento esse neque pupillo, ut libertos non habeat, neque libertati, ut divi fratres rescripserint ex causa fideicommissi libertatem praestari debere servo, perinde atque si ab ipso pupillo tutore auctore manumissus esset.
4 Quicumque igitur casus inciderit, quo

1) mancipandum *Ulp.* 2) et an, si servus . . . non debeat intercidere *gloss.* (*similiter Amann*).

1) *Deficiunt verba senatus consulti Dasumiani, cf.* (40.5) 51 § 4.
2) *Deficiunt verba, quibus senatus voluntas continebatur.*

is qui fari non potest fideicommissae libertati subiectus
est, accommodabimus mentem senatus consulti, quae
etiam ad heredem infantem rogati trahenda est.
5 Adeundus est autem etiam ex hac causa praetor,
praesertim cum rescripto divi Pii effectum est, ut, si
quidam ex rogatis praesentes sunt, alii latitent, alii ex
causa absint, intercedente infantis persona non omnium
libertus efficiatur, sed tantum infantis et eorum qui ex
6 iusta causa absunt vel etiam praesentium. Si plures
heredes sunt instituti et inter eos qui fari non potest,
sed non ipse rogatus sit servum manumittere, non
oportere intercidere libertatem ob hoc, quod cohere-
dibus suis vendere eum infans non possit: et exstat
quidem senatus consultum Vitrasianum, sed et divus
Pius Cassio Dextro rescripsit ita rem explicari, ut
partes servorum, quibus per fideicommissum libertas
data est, iusto pretio aestimentur atque ita servus ab
his qui rogati sunt manumittatur. hi autem, qui eos
manumiserunt, pretii nomine perinde fratribus et co-
heredibus suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex
7 iudicati causa cum his agi possit. In furiosi persona
divus Pius rescripsit fideicommissam libertatem non
impediri sub[1] condicione scripti heredis, quem com-
potem mentis non esse adfirmatur. igitur si constiterit
ei recte datam per fideicommissum libertatem, decre-
tum interponetur, quod id ipsum complectatur, ad
8 exemplum infantis. Ergo et in muto et in surdo
subvenietur.

1893. Sed et si quis sine herede (40. 5) 30 § 9–14
vel alio successore decesserit qui fideicommissam liber-
tatem praestare debebat, adito praetore libertatem
10 praestandam esse censuit senatus. Sed et si suus
heres se abstinuerit, libertati fideicommissae per sena-
tus consultum subventum est, tametsi non est sine he-
rede, qui suum heredem habet licet abstinentem se.
11 Idem dicendum et si minor viginti quinque annis
adierit hereditatem eius, qui libertatem fideicommissam
debebat, et in integrum sit restitutus abstinendi causa.
12 Quaerendum est autem, cuius libertus iste fit: ex
constitutione enim servo libertas perinde competit, at-
que si ex testamento libertatem consecutus esset. erit
igitur libertus orcinus, non eius qui fideicommissam
13 libertatem debebat. Si alter sine successore deces-
serit, alter ex iusta causa absit, extat rescriptum divo-
rum Marci et Veri perinde dicentium eum ad liberta-
tem perventurum, ac si ab eo qui sine successore
decessit et ab eo qui ex iusta causa abesset ad liber-
14 tatem ut oportuit perductus esset. Eleganter quaeri
potest, cum heres sine successore decedit, utrum ex-
spectari debet, donec certum sit heredem vel bonorum
possessorem non extaturum, an vero etiam dum incer-
tum est (forte deliberante herede scripto) possit ad
libertatem pervenire: et melius est exspectari oportere,
quoad certum esse coeperit successorem non extaturum.

1894. Imperator noster Antoninus (40. 5) 30 § 15–17
rescripsit eum cui fideicommissa libertas debetur, sine
libertate aliquid ex testamento heredis accipere posse.
16 Divus etiam Marcus rescripsit fideicommissas liber-
tates neque aetate neque condicione neque mora non
praestantium tardiusve reddentium corrumpi aut in
17 deteriorem statum perduci. Quamquam ex irritis
codicillis libertates non debeantur, attamen si heres
hos codicillos ratos habuit et ex his quaedam praestitit
et servos praestandae fideicommissae libertatis gratia
in libertate morari voluit, ad iustam[1] libertatem eos
pervenisse rescriptum imperatoris nostri et divi patris
eius declarat.

1) sub *gloss.*

1895. Si cui legatum fuerit relictum isque (35. 1) 92 rogatus sit liberos suos emancipare, an cogi debeat manumittere? et retineo me dixisse defici eos a petitione fideicommissi: neque enim praetor fideicommissarius eos ad libertatem tuetur ut servos. Papinianum quoque libro nono responsorum scribere referebam non esse cogendum emancipare filios suos. arbitror tamen extra ordinem debere constitui eum qui adgnovit id, quod sibi relictum est hac contemplatione, ut liberos suos emanciparet, cogendum emancipare: neque enim debet circumveniri testantium voluntas: sic deinde hoc accipiendum, quemadmodum si sub condicione liberorum emancipandorum ei fuisset legatum vel ita relictum, ut eos emanciparet. cui rei consequens est, quod divus Severus rescripsit. nam cum quaedam mulier nepotes suos heredes instituisset et ipsum filium coheredem filiis suis dedisset eosque invicem substituisset rogassetque filium, ut filios emanciparet, non autem rogasset, ut hereditatem eis restitueret: ex auctoritate divi Severi emancipare eos compulsus est hisque restituere hereditatem. et adiectum est, ut, si tardius id faceret, quasi ex mora usuras praestaturum: videri enim eum, qui moram faceret emancipationi, moram restitutioni fideicommissi eam facere.

LIBER VI.

[*De iurisdictione fideicommissaria*].

1896. [2]Feminae nuptae clarissimis personis (1. 9) 8 clarissimarum personarum appellatione continentur. clarissimarum feminarum nomine senatorum filiae, nisi quae viros clarissimos sortitae sunt, non habentur: feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt, parentes vero, donec plebeii nuptiis fuerint copulatae: tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est vel clarissimo[3] aut separata ab eo alii inferioris dignitatis non nupsit.

1897. Cum quaedam puella apud com- (2. 1) 19 pr. petentem iudicem[4] litem susceperat, deinde condemnata erat, posteaque ad viri matrimonium alii[5] iurisdictioni subiecti pervenerat, quaerebatur, an prioris iudicis[6] sententia exsequi possit. dixi posse, quia ante fuerat sententia dicta: sed et si post susceptam cognitionem ante sententiam hoc eveniet, idem putarem, sententiaque a priore iudice[7] recte fertur. quod generaliter et in omnibus huiuscemodi casibus observandum est.[8]

1898. [9]Quotiens de quantitate ad iuris- (12. 1) 19 § 1 dictionem pertinente quaeritur, semper quantum petatur quaerendum est, non quantum debeatur.

1899. Si fideicommissum ab aliquo petatur (5. 1) 50 isque dicat alibi esse maiorem partem hereditatis, non erit ad praestationem compellendus: et ita multis constitutionibus cavetur, ut ibi petatur fideicommissum, ubi maior pars hereditatis est: nisi si probetur eo loco

1) Latinam *Ulp.?* 2) *Clarissimae personae non praetoris fideicommissarii, sed consulis iurisdictioni videntur subiectae fuisse.* 3) vel (viro *scr.*) clarissimo *gloss.?* 4) competentem iudicem] praetorem fideicommissarium *Ulp.* 5) alii] consulis *Ulp.* 6) prioris iudicis] praetoris *Ulp.* 7) priore iudice] praetore *Ulp.* 8) quod . . . observandum est *Trib.*, *cf. etiam Gradenwitz p.* 232. 9) *cf. Quintil. instit. orat.* III, 6, 70.

voluisse testatorem fideicommissum praestari, ubi peti-
1 tur. Tractatum est de aere alieno: si in ea provincia, ubi fideicommissum petitur, plus esset aeris alieni, an quasi maior pars alibi esset, praescriptio locum haberet. sed et hic placuit nihil facere aeris alieni nomen, cum non loci sit aes alienum, sed universarum facultatium: aes enim alienum patrimonium totum imminuere constitit, non certi loci facultates. quid tamen si forte certis oneribus destinatum sit id patrimonium, ut puta alimentis praestandis quae Romae praestari pater familias iusserat, vel tributis vel quibusdam aliis inexcusabilibus oneribus, an possit praescriptio locum
2 habere? hic putem iustius dici locum habere. Sed et rescriptum est, ut illic fideicommissum petatur, ubi domicilium heres habet. quotiens autem coepit quis fideicommissum solvere, non potest hac praescriptione uti.

Sed et si suscepit actionem fideicommissi (5.1) 52
et aliis defensionibus usus hanc omisit, postea, quamvis ante sententiam, reverti ad hanc defensionem non
1 potest. Si libertis suis tesseras frumentarias emi voluerit, quamvis maior pars hereditatis in provincia sit, tamen Romae debere fideicommissum solvi dicendum est, cum apparet id testatorem sensisse ex genere
2 comparationis. Sed et si proponas quibusdam clarissimis viris argenti vel auri pondo relicta et sit sufficiens ad huiusmodi fideicommissa Romae patrimonium: licet maior pars totius patrimonii in provincia sit, dici oportet Romae esse praestandum: nec enim verisimile est testatorem, qui honorem habitum voluit his quibus reliquit tam modica fideicommissa, in provincia praestari vo-
3 luisse. Si ea res quae per fideicommissum relicta est eo loci sit, dicendum est non debere praescribi ei
4 qui petit, quasi maior pars hereditatis alibi sit. Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fideicommisso satis, videndum est, an haec praescriptio locum habeat: et non puto habere, quin immo, et si nihil sit eo loci, attamen iubendum satisdare. quid enim veretur, cum, si satis non dederit, mittatur adversarius in possessionem fideicommissi servandi causa?

1900. [*Ut fideicommissorum servandorum* (36.3) 6
causa caveatur et in possessionem eatur]. Si quando incerta summa est fideicommissi, qui cognoscit taxatio-
1 nem quoque fideiussores[1] petuntur. Admonendi autem sumus rebus publicis remitti solere satisdationem fideicommissorum etiam si quando necessitas dandi intercedat[2]: repromissio plane exigenda est voluntati defuncti statu iri.

1901. [3]Is, qui rem permutatam accepit, (42. 4) 15
emptori similis est: item is, qui rem in solutum accepit vel qui lite aestimata retinuit vel ex causa stipulationis non ob liberalitatem est consecutus.

1902. Si servus cum emerit scit, ignoravit (44.6) 2
autem dominus, vel contra, videndum est, cuius potius spectanda sit scientia. et magis est, ut scientia inspicienda sit eius qui comparavit, non eius, cui adquiretur, et ideo poena litigiosi competit,[4] sic tamen, si non mandatu domini emit: nam si mandatu, etiamsi scit servus, dominus autem ignoravit, scientia non nocet: et ita Iulianus in re litigiosa scribit.

1903. Si pure data sit fideicommissa (40. 5) 37
libertas et is servus rationes administrasse dicatur, divus Marcus rescripsit moram libertati non esse faciendam, ex continenti tamen arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. verba rescripti ita se habent: 'Aequius videtur Trophimo ex causa fideicommissi praestari libertatem, quam sine condicione reddendarum rationum datam esse constat, neque humanum fuerit ob rei pecuniariae quaestionem libertati moram fieri. qua tamen repraesentata confestim arbiter a praetore erit dandus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat'. tantum igitur rationes reddere cogetur. sed an et reliqua restituere debeat, nihil adicitur, nec puto cogendum: nam de eo, quod in servitute gessit, post libertatem conveniri non potest. corpora plane rationum et si quas res vel pecunias ex his detinet cogendus est per praetorem restituere: item de singulis instruere.

1904. Iustinian. . . . *constitutio Severi* C. (7. 7) 1 § 1a
et Antonini principum reperta est, ex qua generaliter necessitas imponebatur socio partem suam socio vendere, quatenus libertas servo imponatur, licet nihil lucri ex substantia socii morientis alii socio accedat, pretio videlicet arbitrio praetoris constituendo, secundum ea, quae et Ulpianus libro sexto fideicommissorum et Paulus libro tertio fideicommissorum refert, ubi et hoc relatum est, quod Sextus Caecilius . . . definivit socium per praetorem compelli suam partem vendere, quatenus liber servus efficiatur.

1905. Si res mihi per fideicommissum re- (32) 20
licta eadem tibi legata vel per fideicommissum relicta sit non communicandi animo, sed utrique in solidum, ambigendum non est, si alteri sit soluta, alterum nullum quidem ius in ipsam rem habere, sed actionem de pretio integram eum habere.

1906. Imperator noster rescripsit fiscum (49. 14) 43
in rem habere actiones ex tacito fideicommisso.

1907. Nemo dubitat solvendo videri (50. 17) 95
eum qui defenditur.[1]

INSTITUTIONUM LIBRI II.[2]

LIBER I.

[*De iustitia et iure*].

1908. Iuri operam daturum prius (1. 1) 1 pr. — § 2
nosse oportet, unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter Celsus definit,
1 ius est ars boni et aequi. Cuius merito quis nos sacerdotes appellet: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes,[3] veram nisi fallor philo-
2 sophiam, non simulatam affectantes. [4]Huius studii

1) sponsores *Ulp.* 2) etiam si . . . intercedat] *lectio videtur corrupta esse.* 3) *Ad missionem haec pertinere colligi potest ex rubrica, sub qua compilatores hoc fr. collocaverunt; possunt autem ad alienationem in fraudem missionis factam referri, cf. fr.* 1254 § 15 *ict.* 1452 § 11. 4) et ideo poena litigiosi competit *Trib. Ulpianum enim hoc loco non de litigiosis egisse apparet ex extremis huius fr. verbis. Videntur haec quoque ad alienationem in fraudem missionis factam pertinere, cf. fr.* 1452 § 12.

1) *Itaque hereditas quoque solvendo est, quae defenditur? cf.* (40. 9) 5 *pr.*, 18 *extr.* 2) *Videntur Caracalla imperante conscripti esse, cf. fr.* 1928 § 3, *Dio* 77, 9, 4. *Horum librorum sunt Ulpiani fragmenta quae dicuntur Vindobonensia.* 3) bonos . . . cupientes] *cf. Kalb, Juristenlatein p.* 86 *ict.* 59 *ad v.* 'cupere': *qui interpolatum esse hoc comma suspicatur.* 4) = *I.* (1. 1) 4.

duae sunt positiones, publicum et privatum. publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. privatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.

[*De iure naturali*].

1909. [1]Ius naturale est, quod natura (1. 1) 1 § 3
omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritia censeri.

[*De iure gentium*].

1910. Ius gentium est, quo gentes hu- (1. 1) 1 § 4
manae utuntur. quod a naturali recedere facile intellegere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

1911. [2]Hostes sunt, quibus bellum (49. 15) 24
publice populus Romanus decrevit vel ipsi populo Romano: ceteri latrunculi vel praedones appellantur. et ideo qui a latronibus captus est, servus latronum non est, nec postliminium illi necessarium est: ab hostibus autem captus, ut puta a Germanis et Parthis, et servus est hostium et postliminio statum pristinum recuperat.

1912. [3]Manumissiones quoque iuris gen- (1. 1) 4
tium sunt. est autem manumissio de manu missio, id est datio libertatis: nam quamdiu quis in servitute est, manui et potestati suppositus est, manumissus liberatur potestate. quae res a iure gentium originem sumpsit, utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita: sed posteaquam iure gentium servitus invasit, secutum est beneficium manumissionis. et cum uno naturali nomine homines appellaremur, iure gentium tria genera esse coeperunt: liberi et his contrarium servi et tertium genus liberti, id est hi qui desierant esse servi.

1913. Precarium est, quod precibus (43. 26) 1
petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui
1 concessit patitur. Quod genus liberalitatis ex iure
2 gentium descendit. Et distat a donatione eo, quod qui donat, sic dat, ne recipiat, at qui precario concedit, sic dat quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit
3 precarium solvere. Et est simile commodato: nam et qui commodat rem, sic commodat, ut non faciat rem accipientis, sed ut ei uti re commo- = Vindob. 1, 1
data permittat.

Locatum quoque et conductum ius gen- Vindob. 1, 2
tium induxit. nam ex quo coepimus possessiones proprias et res habere, et locandi ius nancti sumus et conducendi res alienas: et is, qui conduxit, iure gentium tenetur ad mercedem ex[*solvendam*].

1914. . . . reddis, quae accepisti, sed Vindob. 2, 1
aliam pecuniam eiusdem quantitatis. mutuae autem dari possunt res non aliae quam quae pondere numero mensura continentur.

Depositi quoque utilitatem ius gentium Vindob. 2, 2

1) = *I.* (1. 2) 1. 2) *cf.* *I.* (1. 3) 4: Servi . . . fiunt . . . iure gentium, id est ex captivitate. 3) = *I.* (1. 5) *pr.*

prodidit, ut quis custodiendam rem suam animalem vel . . . .

[*De iure civili*].

1915. Ius civile est, quod neque in totum (1. 1) 6
a naturali vel gentium recedit nec per omnia ei servit: itaque cum aliquid addimus vel detrahimus iuri com-
1 muni, ius proprium, id est civile efficimus. [1]Hoc igitur ius nostrum constat aut ex scripto aut sine scripto, ut apud Graecos: τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι.

1916. [2]Quod principi placuit, legis habet (1. 4) 1
vigorem: utpote cum lege regia,[3] quae de imperio eius lata est, populus ei[4] et in eum omne suum imperium
1 et potestatem conferat. Quodcumque igitur imperator per epistulam et subscriptionem statuit vel cognoscens decrevit vel de plano interlocutus est vel edicto praecepit, legem esse constat. haec sunt quas vulgo
2 constitutiones appellamus. Plane ex his quaedam sunt personales nec ad exemplum trahuntur: nam quae princeps alicui ob merita indulsit vel si quam poenam irrogavit vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur.

[*De his qui sui vel alieni iuris sunt*].

1917. Nam civium Romanorum quidam (1. 6) 4
sunt patres familiarum, alii filii familiarum, quaedam matres familiarum, quaedam filiae familiarum. patres familiarum sunt, qui sunt suae potestatis sive puberes sive impuberes: simili modo matres familiarum[5]: filii familiarum et filiae, quae sunt in aliena potestate. [6]nam qui ex me et uxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo et uxore eius nascitur, id est nepos meus et neptis, aeque in mea sunt potestate, et pronepos et proneptis et deinceps ceteri.

1918. *Tribus — modis uxor habe-* Boeth. in top. 3, 4
batur, usu farreo coemptione. sed confarreatio solis pontificibus conveniebat. quae autem in manum per coemptionem convenerant, eae matresfamilias vocabantur, quae vero usu vel farreo, minime. coemptio vero certis sollemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo invicem interrogabant, vir ita: an sibi mulier materfamilias esse vellet? illa respondebat velle. item mulier interrogabat: an vir sibi paterfamilias esse vellet? ille respondebat velle. — Quam sollemnitatem in suis institutis Ulpianus exponit.

[*De dotibus*].[7]

1919. Facere posse maritus etiam id (24. 3) 28
videtur, quod a muliere consequi potest: scilicet si iam ei aliquid absit, quod pro muliere aliquid expendit vel mandato eius praestitit: ceterum si nondum ei abest, ut puta sub condicione est obligatus, nondum videtur facere posse.

LIBER II.

[*De iure quod ad res pertinet*].

1920. Totum autem ius consistit aut in (1. 3) 41
adquirendo aut in conservando aut in minuendo: aut

1) = *I.* (1. 2) 3. *Suspicor totum comma I.* (1. 2) 3—7 *ex Ulpiani institutionibus petitum esse.* 2) = *I.* (1. 2) 6. 3) regia *gloss.?* 4) *Videntur quaedam excidisse.* 5) simili modo matres familiarum *non sunt Ulpiani, v. fr.* 1918. 6) *cf.* *I.* (1. 9) 3. 7) *Etiam in Ulpiani regularum libro de dotibus titulus sequitur titulum de his qui in potestate sunt.*

enim hoc agitur quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem vel ius suum conservet, aut quomodo alienet aut amittat.

[*De servitutibus*].

1921. [1]Servitutes rusticorum praediorum (8. 3) 1 sunt hae: iter actus via aquae ductus. iter est ius eundi ambulandi homini, non etiam iumentum agendi. actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum: itaque qui iter habet, actum non habet, qui actum habet, et iter habet etiam sine iumento. via est ius eundi et agendi et ambulandi: nam et iter et actum in se via continet. aquae ductus est ius aquam ducendi per
1 fundum alienum. In rusticis computanda sunt aquae haustus, pecoris ad aquam adpulsus, ius pascendi, cal-
2 cis coquendae, harenae fodiendae. Traditio plane et patientia servitutium inducet officium praetoris.

1922. Aedificia urbana quidem praedia (8. 4) 1 appellamus: ceterum etsi in villa aedificia sint, aeque servitutes urbanorum praediorum constitui possunt.
1 Ideo autem hae servitutes praediorum appellantur, quoniam sine praediis constitui non possunt: nemo enim potest servitutem adquirere vel urbani vel rustici praedii, nisi qui habet praedium.

[*De fideicommissis et mortis causa donationibus*].

1923. Etiam hoc modo: 'cupio des' 'opto (30) 115 des' 'credo te daturum' fideicommissum est.

1924. [*Mortis causa donare potest* . . . .] (39. 6) 5 aut aetate fessus.

[*De successionibus ab intestato*].[2]

1925. Ab intestato quoque hereditas de- coll. 16, 5 fertur aut per ius civile aut per praetoris beneficium: per ius civile suis heredibus vel liberis, qui in potestate fuerunt, filio filiae et deinceps, qui in locum defuncti parentis, qui ex eodem natus sit,[3] succedunt.

1926. Post suos ab intestato legitimi ad- coll. 16, 6 mittuntur, primum consanguinei. [*consanguinei*] sunt frater et soror, qui in eiusdem potestate patris fuerunt,
2 etsi ex diversis matribus nati sunt. Consanguineos et adoptio facit et adrogatio [*et*] causae probatio et in manum conventio.

1927. Post consanguineos[4] legitimi vo- coll. 16, 7 cantur. hi sunt agnati, qui nos per patris cognationem contingunt, virilis sexus: nam sciendum feminis ultra
2 consanguineas hereditates legitimas non deferri. Suis praetor solet emancipatos liberos, itemque civitate donatos coniungere, data bonorum possessione: sic tamen, ut bona, si quae propria habent, his, qui in potestate manserunt, conferant. nam aequissimum putavit neque eos bonis paternis carere per hoc quod[5] non sunt in potestate neque praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis heredibus.

1928. Post agnatos praetor vocat cogna- coll. 16, 8 tos: cognati autem sunt, qui nos per patrem aut matrem
2 contingunt: post cognatos virum et uxorem. Et haec, si qui decessit non fuit libertinus vel stirpis libertinae: ceterum si libertinus est vel libertina, patrono[1] eius legitima hereditas patronaeve[2] lege duodecim tabularum defertur.

1929. Post familiam patroni vocat prae- coll. 16, 9 tor patronum et patronam, item liberos et parentes patroni et patronae: deinde virum et uxorem: mox
2 cognatos patroni et patronae. Quodsi is, qui decessit, liber fuit ex [*mancipatione citra*] remancipationem manumissus, lex quidem duodecim tabularum manumissori legitimam hereditatem detulit: sed praetor aequitate motus decem personas cognatorum ei praetulit has: patrem matrem, filium filiam, avum aviam, nepotem neptem, fratrem sororem: ne quis occasione
3 iuris sanguinis necessitudinem vinceret. Sed imperator noster in hereditatibus, quae ab intestato deferuntur, eas solas personas voluit admitti, quibus decimae immunitatem ipse tribuit.

EX LIBRO INCERTO.

[*De interdictis*].

1930. . . . [*com*]paratum est interdictum, Vindob. 3 velut cui ini[*tium est*]. . . .

1931. . . . quae[*dam etiam interdicta sunt* Vindob. 4 *tam*] adipiscendae quam reciperandae possessionis, qualia sunt interdicta quem fundum et quam hereditatem. nam si fundum vel hereditatem ab aliquo petam nec lis defendat[*ur*], cogitur ad me transferre possessionem, sive numquam possedi sive an[*te posse*]di, deinde amisi possessionem.

1932. . . . [*restitutoria et exhibitoria inter-* Vindob. 5 *dicta aut per formulam*] arbitrariam explicantur aut per sponsionem, prohibitoria vero [*semper*] per sponsio-
2 nem explicantur. Restitutorio vel exhibitorio interdicto reddito siquidem arbitrum postulaverit is cum quo agitur, formulam ac[*cipit*] arbitrariam, per quam arbiter . . .

AD LEGEM AELIAM SENTIAM LIBRI IV.[3]

LIBER I.

[*De dediticia libertate*].[4]

1933. Verum est eum, qui in carcere (50. 16) 216 clusus est, non videri neque 'vinctum' neque 'in vinculis' esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita.

LIBER II.

[*De causae probatione*].[5]

1934. [5][*Causa manumissionis recipi solet* . . .] (40. 2) 12 vel si sanguine eum contingit (habetur enim ratio cognationis).

1935. Illud in causis probandis memi- (40. 2) 16 nisse iudices[6] oportet, ut non ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent: neque enim deliciis, sed iustis affectionibus dedisse iustam libertatem
1 legem Aeliam Sentiam credendum. Si quis minori viginti annis hac lege servum dederit aut pretio accepto vel donationis causa, ut eum liberum faciat,

1) *Ad pr.* § 1 *cf. I.* (2. 3) *pr.* § 2. 2) Idem (*sc. Ulpianus*) ab intestato institutionum *inscr. codd. coll.* 16, 5. Idem libro qui supra de suis heredibus *inscr. ibid.* 16, 8. 3) nati sunt *codd.* 4) et consanguineis (consanguinei) *codd.* 5) qui *cod.*

1) patronum *cod.* 2) patronave *cod.* 3) *Incertum, quando conscripti sint.* 4) *cf. Gai. inst.* 1, 13. 5) *cf. Gai. inst.* 1, 19. 39. 6) recuperatores *Ulp.?*

potest ille causam manumissionis istius probare, hoc ipsum allegans legem datam, et perducere ad libertatem: ergo hic debet ostendere hoc inter ipsos actum, ut proinde vel ex lege donationis vel ex affectione eius qui dedit res aestimetur.

LIBER IV.

[*De ingrati accusatione*].

1936. Si quis hac lege servum emerit, (40. 9) 30
ut manumittat, et non manumittente eo servus ad
libertatem pervenerit ex constitutione divi Marci, an
possit ut ingratum accusare, videamus. et dici potest,
cum non sit manumissor, hoc ius eum non habere.
1 Si filius meus ex voluntate mea manumiserit, an ut
ingratum eum accusandi ius habeam, dubitari poterit
idcirco, quia non manumisi: sed pro eo habendus sum,
2 ac si manumisissem. Sed si castrensem servum
filius meus manumittat, dubio procul hoc ius non habebo, quia non ipse manumisi: ipse plane filius accu-
3 sare poterit. Tamdiu autem accusare quis poterit,
4 quamdiu perseverat patronus. Quotiens autem patroni libertum volunt accusare, utrum omnium consensus necessarius sit an vero et unus possit, videamus.
et est verius, si saltem in unum hoc commiserit, eum
ut ingratum accusari, sed omnium consensum necessa-
5 rium, si sint eiusdem gradus. Si pater libertum uni
ex filiis adsignaverit, solum eum accusare posse Iulianus scripsit: solum enim patronum esse.

AD LEGEM IULIAM DE ADULTERIIS[1] LIBRI V.[2]

LIBER I.

1937. Haec lex lata est a divo Augusto. (48. 5) 1

1938. Haec verba legis 'ne quis posthac (48. 5) 13 stuprum adulterium facito sciens dolo malo' et ad eum, qui suasit, et ad eum, qui stuprum vel adulterium intulit, pertinent.

1939. [3][*Patri datur ius occidendi adul-* (48. 5) 22 *terum cum filia quam in potestate habet: itaque nemo alius ex parentibus idem iure faciet: sed nec filius familias pater:*] (sic eveniet, ut nec pater nec avus possint occidere) nec immerito: in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suae potestatis.

1940. Inauditum filium pater occidere non (48. 8) 2 potest, sed accusare eum apud praefectum praesidemve provinciae debet.

1941. Quod ait lex 'in filia adulterum (48. 5) 24
deprehenderit', non otiosum videtur: voluit enim ita
demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa
turpitudine filiam de adulterio deprehendat. Labeo
quoque ita probat, et Pomponius scripsit in ipsis rebus
Veneris deprehensum occidi: et hoc est quod Solo et
1 Draco dicunt ἐν ἔργῳ. Sufficit patri, si eo tempore
habeat in potestate, quo occidit, non quo in matrimonio collocavit: finge enim postea redactam in potesta-
2 tem. Quare non, ubicumque deprehenderit pater,
permittitur ei occidere, sed domi suae generive sui
tantum, illa ratio redditur, quod maiorem iniuriam putavit legislator, quod in domum patris aut mariti ausa
3 fuerit filia adulterum inducere. Sed si pater alibi
habitet, habeat autem et aliam domum, in qua non
habitet, deprehensam illo filiam, ubi non habitat, occi-
4 dere non poterit. Quod ait lex 'in continenti filiam
occidat', sic erit accipiendum, ne occiso hodie adultero
reservet et post dies filiam occidat, vel contra: debet
enim prope uno ictu et uno impetu utrumque occidere,
aequali ira adversus utrumque sumpta. quod si non
affectavit, sed, dum adulterum occidit, profugit filia et
interpositis horis adprehensa est a patre qui persequebatur, in continenti videbitur occidisse.

1942. [1]Qui uxori repudium miserit, (48. 5) 17 postea denuntiare, ne Seio nuberet, et, si denuntiaverit, et ab ea incipere potest.

1943. [2]Peculatus poena aquae et ignis (48. 13) 3 interdictionem, in quam hodie successit deportatio, continet. porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita et bona amittit.

1944. [3]'Praevaricatores' eos appellamus, (50. 16) 212 qui causam adversariis suis donant et ex parte actoris in partem rei concedunt: a varicando enim praevaricatores dicti sunt.

LIBER II.

1945. Capite quinto legis Iuliae ita ca- (48. 5) 26
vetur, ut viro adulterum in uxore sua deprehensum,
quem aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas
diurnas nocturnasque continuas non plus quam viginti
testandae eius rei causa sine fraude sua iure liceat.
1 Ego arbitror etiam in patre id servandum, quod in
2 marito expressum est. Sed et si non in domo sua
3 deprehenderit maritus, poterit retinere. Sed semel
4 remissus adulter reduci non potest. Quid ergo si
evaserit, an reductus custodiri viginti horis possit? et
putem hic magis dicendum reductum retineri posse,
5 testandae rei gratia. Quod adicitur 'testandae eius
rei gratia', ad hoc pertinet, ut testes inducat testimonio futuros accusatori deprehensum reum in adulterio.

1946. [4]Nisi igitur pater maritum infamem (48. 5) 3 aut arguat aut doceat colludere magis cum uxore quam ex animo accusare, postponetur marito.

1947. Si uxor non fuerit in adulterio, (48. 5) 14
concubina tamen fuit, iure quidem mariti accusare
eam non poterit, quae uxor non fuit, iure tamen extranei accusationem instituere non prohibebitur, si
modo ea sit, quae in concubinatum se dando matronae
nomen non amisit, ut puta quae patroni concubina
1 fuit. Plane sive iusta uxor fuit sive iniusta, accusationem instituere vir[5] poterit: nam et Sextus Caecilius
ait, haec lex ad omnia matrimonia pertinet, et illud
Homericum adfert: nec enim soli, inquit, Atridae uxores
suas amant.

οὐ μόνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεΐδαι.

2 Sed et in ea uxore potest maritus adulterium vindicare, quae volgaris fuerit, quamvis, si vidua esset, im-
3 pune in ea stuprum committeretur. Divi Severus et

---

1) *Hanc inscriptionem exhibent fr.* (48. 5) 18, 20, 26. *Cetera fragmenta simpliciter* 'de adulteriis' *inscripta sunt.* 2) *Conscripti post mortem Caracallae, v. fr.* 1947 § 3. 3) *Fr.* 1939—1941 *ad caput secundum pertinent, cf. coll.* 4, 2, 2.

1) *Haud scio an Ulpiani nomen huic fr. errore inscriptum sit. Videntur enim haec ad Ulpiani libri secundi argumentum pertinere, cf. fr.* 1954 *sqq.* 2) *Incertum quo pertineat.* 3) *ex libro* II? *cf. fr.* 1951. 4) *Iung. fr.* 1946—1948. 5) iure extranei *ins., cf. coll.* 4, 5.

Antoninus rescripserunt etiam in sponsa hoc idem vindicandum, quia neque matrimonium qualecumque nec
4 spem matrimonii violare permittitur. Sed et si ea sit mulier, cum qua incestum commissum est, vel ea, quae, quamvis uxoris animo haberetur, uxor tamen esse non potest, dicendum est iure mariti accusare
5 eam non posse, iure extranei posse. Iudex adulterii ante oculos habere debet et inquirere, an maritus pudice vivens mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit: periniquum enim videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat: quae res potest et virum damnare, non rem ob compensationem
6 mutui criminis inter utrosque communicare.[1] Si quis uxorem suam velit accusare dicatque eam adulterium commisisse antequam sibi nuberet, iure viri accusationem instituere non poterit, quia non, cum ei nupta est, adulterium commisit. quod et in concubina dici potest, quam uxorem quis postea habuit, vel in filia fami-
7 lias, cuius coniunctioni pater postea concessit. Si quis plane uxorem suam, cum apud hostes esset, adulterium commisisse arguat, benignius dicetur posse eum accusare iure viri: sed ita demum adulterium maritus vindicabit, si vim hostium passa non est: ceterum quae vim patitur, non est in ea causa, ut adulterii vel stupri
8 damnetur. Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum aetatem excesserit coeperitque esse uxor, non poterit iure viri accusari ex eo adulterio, quod ante aetatem nupta commisit, sed vel quasi sponsa poterit accusari ex re-
9 scripto divi Severi, quod supra relatum est. Sed et si qua repudiata, mox reducta sit non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito, videndum est, an ex delicto, quod in priore matrimonio admisit, accusari possit. et puto non posse: abolevit
10 enim prioris matrimonii delicta reducendo eam. Idem dicendum est, si stupri velit accusare eam quam postea duxit uxorem: sero enim accusat mores, quos uxorem ducendo probavit.

1948. Si maritus sit in magistratu, (48. 5) 16 pr. potest praeveniri a patre: atquin non oportet. et putat Pomponius debere dici, quoad maritus magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendam, ne praeripiatur marito ius, quod cum eo aequale habet: igitur non cedent sexaginta dies patri, cum accusare non potest.

1949. Legis Iuliae de adulteriis ca- (48.5)16 §1—4 pite septimo ita cavetur: 'ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione rei publicae causa aberit': neque enim aequum visum est absentem rei publicae causa inter reos referri, dum rei publicae
2 operatur. Necessario adicitur 'sine detrectatione': ceterum si quis evitandi criminis id egit, ut rei publicae causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiat.
3 Quod si quis praesens sit, vice tamen absentis habetur (ut puta qui in vigilibus vel urbanis castris militat), dicendum est deferri hunc posse: neque enim laborare
4 habet, ut se repraesentet. Et generaliter dicendum est eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia provincia rei publicae causa absunt, quam in ea in qua deferuntur. proinde si quis in provincia, in qua agit, adulterium commiserit, accusari poterit, nisi sit ea persona, quae ad praesidis cognitionem non pertinet.

1) componere *scr.*, *cf. C. Gregor.* (14. 2) 1 (*Haenel*).

1950. Si negaverint se pater et maritus (48.5)16§5 accusaturos intra diem sexagensimum, an statim incipiant tempora extraneo cedere? et primus Pomponius putat admitti ad accusationem extraneum posse statim atque isti negaverint. cui adsentiendum puto: fortius enim dicitur eum, qui se negaverit acturum, postea non audiendum.

1951. [1]Is, qui iudicio publico damnatus (48.2)4 est, ius accusandi non habet, nisi liberorum vel patronorum suorum mortem eo iudicio vel rem suam exequatur. sed et calumnia notatis ius accusandi ademptum est, item his, qui cum bestiis depugnandi causa in harenam intromissi sunt, quive artem ludicram vel lenocinium fecerint, quive praevaricationis calumniaeve causa quid fecisse iudicio publico pronuntiatus erit, quive ob accusandum negotiumve cui facessendum pecuniam accepisse iudicatus erit.

1952. Lex Iulia de adulteriis specialiter (48.5)16§6 quosdam adulterii accusare prohibet, ut minorem annis viginti quinque: nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustae aetatis est. quod ita verum est, si non matrimonii sui iniuriam exequatur: ceterum si suum matrimonium vindicare velit, quamvis iure extranei ad accusationem veniat, tamen audietur: nec enim ulla praescriptio obicitur suam iniuriam vindicanti. sane si iuvenali facilitate ductus vel etiam fervore aetatis accensus ad accusationem prosilit, accusanti ei non facile calumniae poena irrogabitur. minorem viginti quinque annis etiam eum accipimus, qui vicensimum quintum annum aetatis agit.

1953. Praescriptiones, quae obici solent (48.5)16§7 accusantibus adulterii, ante solent tractari, quam quis inter reos recipiatur: ceterum posteaquam semel receptus est, non potest praescriptionem obicere.

1954. [2]Si in viduitate mulier per- (48.5)16§8.9 severat, in accusatoris est arbitrio, a quo velit incipere,
9 utrum ab adultero an ab adultera. Si quis et adulterum et adulteram simul detulit, nihil agit poteritque, quasi neutrum detulerit, rursus a quo velit initium facere, quia nihil agit prima delatione.

1955. Denuntiasse[3] qualiter acci- (48.5)18 pr. —§5 piamus, utrum ad iudicem an vero simpliciter? ego, etsi non denuntiavit ad iudicem, sufficere credo, si
1 adulterii se acturum denuntiaverit. Quid ergo, si non quidem denuntiavit, verum libellos accusatorios dedit, antequam nuberet, eaque, cum id cognovisset, nupsit, vel ignorans? puto non videri ei denuntiatum:
2 idcirco non posse accusatorem ab ea incipere. Quid ergo, si tantum denuntiavit, ne nuberet, sed non addidit, quare, num recte nupsisse videatur? sed melius est illud sequi, ut eius denuntiatio videatur electionem accusatori reservare, qui crimen denuntiavit. omnino igitur si fecit adulterii criminis commemorationem in denuntiatione, etsi iudicem non monstravit, magis putamus mulierem, quasi denuntiationem praecesserit,
3 posse accusari. Quid tamen si specialiter, cum quo adulterium fecerit, denuntiationi complexus est, mox velit eam ex alterius persona accusare? magis est, ut non debeat audiri: neque enim crimen quod denuntia-
4 vit obicit. Sed et si per procuratorem denuntiaverit, puto posse eum accusationem si velit instituere suffi-

1) *Iung. fr.* 1951. 1952. 2) *Iung. fr.* 1954—1956.
3) *cf. fr.* 1942.

5 cereque procuratoris denuntiationem. Ergo et si per actores denuntiaverit, id est per servum dominus denuntiaverit, rata erit denuntiatio.

1956. Quaeritur, an alius adulteram, (48. 5) 18 § 6. 7 alius adulterum postulare possit, ut, quamvis ab eodem ambo simul postulari non possint, a diversis tamen singuli possint. sed non ab re est hoc probare diversos accusatores admitti posse, dum, si ante denuntiationem nupserit, prior mulier accusari non possit. exspectabit igitur mulier sententiam de adultero latam: si absolutus fuerit, mulier per eum vincet nec ultra accusari potest: si condemnatus fuerit, mulier non est condemnata, sed aget causam suam, fortassis et optinere vel gratia vel iustitia vel legis auxilio possit. quid enim, si adulter inimicitiis oppressus est vel falsis argumentis testibusque subornatis apud praesidem gravatus, qui aut noluit aut non potuit provocare, mulier vero iudicem religio-
7 sum sortita pudicitiam suam defendet? Sed si antequam condemnetur

adulter diem suum obierit, constitutum (48. 5) 20 est etiam mortuo adultero sine praescriptione mulierem
1 posse accusari. Sed et si non mors, sed poena alia reum subtraxerit, adhuc dicimus posse ad mulierem
2 veniri. Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta non fuit, quo autem absolvatur, nupta invenitur: dicendum est hanc absoluto quoque adultero posse accusari, quia eo tempore, quo adulter eligebatur,
3 nupta non fuit. Nupta non potest accusari, non tantum ab eo, qui adulterum accusavit nec optinuit, sed nec ab alio quidem, si adulter absolutus est. proinde si per collusionem cum adultero constituerit fueritque absolutus, dedit mulieri nuptae adversus omnes securitatem. plane si nupta esse desierit, accusari poterit: neque enim aliam lex tuetur quam eam, quae nupta est, quamdiu nupta erit.

1957. Si interveniente publica abolitione (48. 16) 12 ex senatus consulto,[1] ut fieri adsolet, vel ob laetitiam aliquam vel honorem domus divinae vel ex aliqua causa, ex qua senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies praestitutos reum repetierit: dicendum est cessare Turpillianum senatus consultum. nec enim videtur desistere, qui exemptum reum non defert: eximitur autem reorum abolitione interveniente.

LIBER III.

[*De quaestione servorum* 1.]

1958. [2]Servos quoque adulterii posse ac- (48. 2) 5 cusari nulla dubitatio est: sed qui prohibentur adulterii liberos homines accusare, idem servos quoque prohibebuntur. sed ex rescripto divi Marci etiam adversus proprium servum accusationem instituere dominus potest. post hoc igitur rescriptum accusandi necessitas incumbet domino servum suum: ceterum iuste mulier nupta praescriptione utetur.

1959. Si postulaverit accusator, ut (48. 5) 28 pr. — § 5 quaestio habeatur de servo adulterii accusato, sive voluit ipse interesse sive noluit, iubent iudices eum servum aestimari, et ubi aestimaverint, tantam pecuniam et alterum tantum eum, qui nomen eius servi detulerit, ei ad quem ea res pertinet dare iubebunt.
1 Sed dispiciamus, cui ista poena praestanda sit, quia lex eum nominavit 'ad quem ea res pertinebit'. igitur bonae fidei emptorem, quamvis ab eo emerit qui dominus non est, recte dicemus eum esse, ad quem ea
2 res pertinet. Eum quoque, qui pignori accepit, magis admittimus in eadem causa esse, scilicet quia
3 intererat eius quaestionem non haberi. Sed et si usus fructus in servo alienus sit, inter dominum et
4 fructuarium dividi debet aestimatio. Et si communis plurium servus erit, utique inter eos quoque erit aesti-
5 matio dividenda. Si liber homo, dum servus existimatur, tortus sit, quia et ipse condicionem suam ignorat: magis admittit Caecilius actionem utilem ipsi dandam adversus eum, qui per calumniam appetit, ne impunita sit calumnia eius ob hoc, quod liberum hominem quasi servum deduxit in quaestionem.

1960. Quaestionis modum magis est (48. 18) 7 iudices arbitrari oportere: itaque quaestionem habere oportet, ut servus salvus sit vel innocentiae vel supplicio.

1961. Haberi quaestionem lex (48. 5) 28 § 6—16 iubet de servis ancillisve eius, de quo vel de qua quaereretur, parentisve utriusque eorum, si ea mancipia ad usum ei a parentibus data sint. divus autem Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit et de exteris
7 servis quaestionem haberi. Quaestioni interesse iubentur reus reave et patroni eorum et qui crimen
8 detulerit, interrogandique facultas datur patronis. De eo quoque servo, in quo usum fructum reus habuit, magis est, ut quaestio haberi possit: licet enim servus eius non fuerit, in servitute tamen fuisse videtur: nec tam proprietatis causa ad quaestionem quam ministerii
9 pertinet. Ergo et si bona fide serviat reo servus alienus, admittet quis interrogari eum per quaestionem
10 posse. Sed et si servus sit, cui fideicommissa libertas debetur vel statuta speratur, torqueri eum posse
11 magis est. Iubet lex eos homines, de quibus quaestio ita habita est, publicos esse: proinde in communi partem publicamus: in proprio, cuius usus fructus alienus est, nudam proprietatem: in quo tantum usum fructum habuit reus, magis est, ut perceptio usus fructus ad publicum incipiat pertinere: alienum servum utique non publicabimus. ratio autem publicandorum servorum ea est, ut sine ullo metu verum dicant et ne, dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent
12 in quaestione. Non tamen prius publicantur, quam
13 quaestio de illis habita fuerit. Sed et si negaverint, nihilo minus publicantur: ratio enim adhuc eadem est, ne, dum hi sperant se in potestatem dominorum reversuros si negaverint, spe meriti collocandi in mendacio
14 perseverent. Sed et servi accusatoris, si de his quaestio habita sit, publicantur: eius enim servi ne mentiantur, merito a dominio eius recedunt. extranei
15 vero non habent cui gratificentur. Si reus vel rea absoluti fuerint, aestimari per iudices lex damnum voluit, sive mortui fuerint, quantae pecuniae ante quaestionem fuerint, sive vivent, quantae pecuniae in
16 his damnum datum fuerit factumve esset.[1] Notandum est, quod capite quidem nono cavetur, si servus adulterii accusetur et accusator quaestionem in eo haberi velit, duplum pretium domino praestari lex iubet, at hic simplum.

1962. [2]Stellionatus vel expilatae here- (47. 11) 3

1) interveniente . . . . consulto *gloss.* (*Mommsen*)? *sed potius crediderim initium huius fr. compilatorum esse.* 2) *Ad caput nonum, cf. fr.* 1961 *extr. Iung. fr.* 1958—1960.

1) f. f. esset] factumve fuerit *scr.* 2) *cf.* (48. 18) 8 *pr.*, 9 *pr.*

ditatis iudicia accusationem quidem habent, sed non sunt publica.

LIBER IV.

[*De quaestione servorum* 2.]

1963. Prospexit legis lator, ne (40. 9) 12 pr. — § 5
mancipia per manumissionem quaestioni subducantur, idcircoque prohibuit ea manumitti certumque diem
1 praestituit, intra quem manumittere non liceat.[1] Ipsa igitur quae divertit omnes omnimodo servos suos manumittere vel alienare prohibetur, quia ita verba faciunt, ut ne eum quidem servum, qui extra ministerium eius mulieris fuit vel in agro vel in provincia, possit manumittere vel alienare: quod quidem perquam durum est,
2 sed ita lex scripta est. Sed et si post divortium servum mulier paravit aut alia ratione adquisiit, aeque, quod ad verba attinet, manumittere non poterit: et ita
3 Sextus quoque Caecilius adnotat. Pater vero in cuius potestate filia fuerit, ea tantum mancipia prohibetur manumittere alienareve, quae in usu filiae fuerunt tri-
4 buta. Matrem quoque prohibuit manumittere alienareve ea mancipia, quae in ministerium filiae concesse-
5 rat. Sed et avum et aviam prohibuit manumittere, cum horum quoque mancipia quaestione postulari posse lex voluerit.

1964. Sextus Caecilius recte ait an- (40. 9) 12 § 6
gustissimum tempus legem praestitisse alienandis manumittendisve servis. finge, inquit, ream adulterii intra sexagesimum diem postulatam: quae cognitio tam facile expediri potuit adulterii, ut intra sexagesimum diem finiatur? et tamen licere mulieri quamvis postulatae adulterii servum suspectum in adulterio vel quaestioni necessarium, quod ad verba legis attinet, manumittere. sane in hunc casum subveniendum est, ut destinati servi quasi conscii vel quasi nocentes non debeant manumitti ante finitam cognitionem.

1965. Pater mulieris vel mater, si (40. 9) 12 § 7
intra sexagesimum diem decedant, ex his servis, quos in ministerium filiae dederint, neque manumittere neque alienare poterunt.

Sed si maritus intra sexagesimum diem (40.9) 14 pr.
decesserit, an manumittere vel alienare iam possit supra scriptas personas, videamus. et non puto posse, quamvis accusatore mulier deficiatur marito, cum pater accusare possit.

1966. Et simpliciter quidem lex (40. 9) 14 § 1—6
mulierem prohibuit intra sexagesimum diem divortii
2 manumittere. Sive autem divertit sive repudio di-
3 missa sit, manumissio impedietur. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium vel aliqua poena eius,
4 manumissio non impedietur. Sed et si bona gratia finierit matrimonium, dicetur manumissionem vel alie-
5 nationem non impediri. Sed et si constante matrimonio mulier, dum divortium cogitat, manumittat vel alienet et hoc dilucidis probationibus fuerit adprobatum[2]: quasi in fraudem legis hoc factum sit, non debet
6 alienatio valere vel manumissio. Alienationem omnem omnino accipere debemus.

[*De lenocinio similibusque criminibus*].

1967. Et si amici quis domum praebuisset, (48.5) 10
1 tenetur. Sed et si quis in agro balneove stuprum
2 fieri praebuisset, comprehendi debet. Sed et si in domum aliquam soliti fuerint convenire ad tractandum de adulterio, etsi eo loci nihil fuerit admissum, verum tamen videtur is domum suam, ut stuprum adulteriumve committeretur, praebuisse, quia sine colloquio illo adulterium non committeretur.

1968. Mariti lenocinium lex coercuit, (48. 5) 30 pr.
qui deprehensam uxorem in adulterio retinuit adulterumque dimisit: debuit enim uxori quoque irasci, quae matrimonium eius violavit. tunc autem puniendus est maritus, cum excusare ignorantiam suam non potest vel adumbrare patientiam praetextu incredibilitatis: idcirco enim lex ita locuta est 'adulterum in domo deprehensum dimiserit', quod voluerit in ipsa turpitudine prehendentem maritum coercere.

1969. Quod ait lex, adulterii damnatam (48.5) 30 § 1
si quis duxerit uxorem, ea lege teneri, an et ad stuprum referatur, videamus: quod magis est. certe si ob aliam causam ea lege sit condemnata, impune uxor ducetur.

1970. Plectitur et qui pretium pro com- (48.5) 30 § 2
perto stupro acceperit: nec interest, utrum maritus sit qui acceperit an alius quilibet: quicumque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, poena erit plectendus. ceterum si gratis quis remisit, ad legem non pertinet.

1971. Qui quaestum ex adulterio (48. 5) 30 § 3. 4
uxoris suae fecerit, plectitur[1]: nec enim mediocriter
4 deliquit, qui lenocinium in uxore exercuit. Quaestum autem ex adulterio uxoris facere videtur, qui quid accepit, ut adulteretur uxor: sive enim saepius sive semel accepit, non est eximendus: quaestum enim de adulterio uxoris facere proprie ille existimandus est, qui aliquid accepit, ut uxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. quod si patiatur uxorem delinquere non ob quaestum, sed neglegentiam vel culpam vel quandam patientiam vel nimiam credulitatem, extra legem positus videtur.

[*De praescriptione temporis*].[2]

1972. Sex mensuum haec fit separa- (48.5) 30 § 5—9
tio, ut in nupta quidem ex die divortii sex menses computentur, in vidua vero ex die commissi criminis: quod significari videtur rescripto ad Tertullum et Maximum consules. praeterea si ex die divortii sexaginta dies sint, ex die vero commissi criminis quinquennium praeteriit, debuit dici nec[3] mulierem posse accusari, ut, quod dantur sex menses utiles, sic sit accipiendum, ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur.
6 Hoc quinquennium observari legislator voluit, si reo vel reae stuprum adulterium vel lenocinium obiciatur. quid ergo, si aliud crimen sit quod obiciatur, quod ex lege Iulia descendit, ut sunt qui domum suam stupri causa praebuerunt et alii similes? et melius est dicere omnibus admissis ex lege Iulia venientibus quinquen-
7 nium esse praestitutum. Quinquennium autem ex eo die accipiendum est, ex quo quid admissum est, et ad eum diem, quo quis postulatus postulatave est, et non ad eum diem, quo iudicium de adulteriis exerce-
8 tur. Hoc amplius senatus consulto adiectum est, ut, si plures eundem postulaverint, eius, qui perseveraverit

1) *Deficiunt quaedam.* 2) et hoc . . . adprobatum *Trib.*

1) plectitur] *Ulpianum suspicor lenocinii poenam indicasse.*
2) *An: de accusatione iure extranei instituenda?*
3) extranei iure *ins.?*

reum reamve facere, postulationis dies prima exigatur,
scilicet ut qui accusat suos libellos accusatorios ex-
9 spectet, non alienos. Eum autem, qui per vim stu-
prum intulit vel mari vel feminae, sine praefinitione
huius temporis accusari posse dubium non est, cum
eum publicam vim committere nulla dubitatio est.

LIBER V.

[*De fundo dotali*].

1973. Dotale praedium accipere [(23.5) 13 pr.—§ 3
debemus tam urbanum quam rusticum: ad omne enim
1 aedificium lex Iulia pertinebit. Praedii appellatione
etiam pars continetur. proinde sive totum praedium
in dotem sit datum sive pars praedii, alienari non po-
2 terit: et hoc iure utimur. Dotale praedium sic acci-
pimus, cum dominium marito quaesitum est, ut tunc
3 demum alienatio prohibeatur. Heredi quoque mu-
lieris idem auxilium praestabitur, quod mulieri prae-
stabatur.

1974. Si uxore herede instituta fundus [(23.5) 13 § 4
dotalis fuerit legatus, si quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura est, valet legatum, si minus, an non valeat, quaeritur. Scaevola, et si non totus, sed vel aliqua pars ex eo vindicari possit,[1] si modo aliqua pars ad dotem supplendam desit, id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deest.

1975. Si maritus fuerit in servitutem re- [(23.5) 2
dactus, an dominus alienare hunc fundum non possit? quod puto esse verius. quare et si ad fiscum pervenerit, nihilo minus venditio fundi impeditur, quamvis fiscus semper idoneus successor sit et solvendo.

1976. Sed nec libertas servitutis urbano [(23.5) 6
praedio dotali debitae competit, ne per hoc deterior condicio praedii fiat.

AD LEGEM IULIAM ET PAPIAM LIBRI XX.[2]

LIBER I.

[*De maritandis ordinibus*].

1977. Senatoris filium[3] accipere debemus [(1.9) 5
non tantum eum qui naturalis est, verum adoptivum quoque: neque intererit, a quo vel qualiter adoptatus fuerit, nec interest, iam in senatoria dignitate constitutus eum susceperit an ante dignitatem senatoriam.

Emancipatum a patre senatore quasi sena- [(1.9) 7
1 toris filium haberi placet. Item Labeo scribit etiam
eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi
senatoris filium esse. sed eum, qui posteaquam pater
eius de senatu motus est concipitur et nascitur, Pro-
culus et Pegasus opinantur non esse quasi senatoris
filium, quorum sententia vera est: nec enim proprie
senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est
antequam iste nasceretur. si quis conceptus quidem
sit, antequam pater eius senatu moveatur, natus autem
post patris amissam dignitatem, magis est ut quasi
senatoris filius intellegatur: tempus enim conceptionis
2 spectandum plerisque placuit. Si quis et patrem et
avum habuerit senatorem, et quasi filius et quasi nepos
senatoris intellegitur. sed si pater amiserit dignitatem
ante conceptionem huius, quaeri poterit an, quamvis
quasi senatoris filius non intellegatur, quasi nepos
tamen intellegi debeat: et magis est ut debeat, ut avi
potius ei dignitas prosit, quam obsit casus patris.

1) et si non totus . . . possit *gloss.?* 2) *Conscripti Caracalla imperante, v. fr.* 1988 *pr.*, 1994 § 2, 2001.
3) *cf.* (23. 2) 44 *pr.*, *Ulp.* 13, 1.

1978. Ingenuum[1] accipere debemus etiam [(1.5) 25
eum, de quo sententia lata est, quamvis fuerit libertinus:
quia res iudicata pro veritate accipitur. [= (50.17) 207

Si libertinus per collusionem fuerit pro- [(40.16) 4
nuntiatus ingenuus, conlusione detecta in quibus causis quasi libertinus incipit esse. medio tamen tempore, antequam collusio detegatur, et post sententiam de ingenuitate latam utique quasi ingenuus accipitur.

Libertinus si ius anulorum impetraverit, [(40.10) 6
quamvis iura ingenuitatis salvo iure patroni nactus sit, tamen ingenuus intellegitur: et hoc divus Hadrianus rescripsit.

1979. Palam quaestum facere[2] [(23.2) 43 pr.—§ 5
dicemus non tantum eam, quae in lupanario se pro-
stituit, verum etiam si qua (ut adsolet) in taberna cau-
1 ponia vel qua alia pudori suo non parcit. Palam
autem sic accipimus passim, hoc est sine dilectu: non
si qua adulteris vel stupratoribus se committit, sed
2 quae vicem prostitutae sustinet. Item quod cum
uno et altero pecunia accepta commiscuit, non videtur
3 palam corpore quaestum facere. Octavenus tamen
rectissime ait etiam eam, quae sine quaestu palam se
4 prostituerit, debuisse his connumerari. Non solum
autem ea quae facit, verum ea quoque quae fecit, etsi
facere desiit, lege notatur: neque enim aboletur turpi-
5 tudo, quae postea intermissa est. Non est ignoscen-
dum ei, quae obtentu paupertatis turpissimam vitam egit.

1980 Lenocinium facere[3] non minus [(23.2) 43 § 6—9
7 est quam corpore quaestum exercere. Lenas autem
eas dicimus, quae mulieres quaestuarias prostituunt.
8 Lenam accipiemus et eam, quae alterius nomine hoc
9 vitae genus exercet. Si qua cauponem exercens in
ea corpora quaestuaria habeat (ut multae adsolent sub
praetextu instrumenti cauponii prostitutas mulieres ha-
bere), dicendum hanc quoque lenae appellatione con-
tineri.

1981. Senatus censuit non conveniens [(23.2) 43 § 10. 11
esse ulli senatori[4] uxorem ducere aut retinere damna-
tam publico iudicio, quo iudicio cuilibet ex populo ex-
periri licet, nisi si cui lege aliqua accusandi publico
11 iudicio non est potestas. Si qua calumniae iudicio
damnata sit ex causa publici iudicii et quae praevari-
cationis damnata est, publico iudicio damnata esse non
videtur.

1982. Quae in adulterio deprehensa [(23.2) 43 § 12. 13
est, quasi publico iudicio damnata est. proinde si adulterii condemnata esse proponatur, non tantum quia deprehensa est erit notata, sed quia et publico iudicio damnata est. quod si non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notetur, quia publico iudicio damnata est, at si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit? ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere,

1) *cf.* (23. 2) 44 *pr.*, *Ulp.* 13, 2. 2) *cf. Ulp.* 13, 1 *v.* 'corpore quaestum facientem': *quae tamen verba post v.* 'ducere' — 13, 2 — *transponenda esse recte vidit Mommsen.* 3) *Ulp.* 13, 2.
4) ingenuo *Ulp.*, *cf. Ulp.* 13, 2.

quia verum est eam in adulterio deprehensam, quia
13 factum lex, non sententiam notaverit. Non adicitur hic ut in lege Iulia de adulteriis a quo vel ubi deprehensam: proinde sive maritus sive quis alius deprehendisse proponatur, videtur notata: sed et si non in domo mariti vel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum verba legis.

*
1983. [1]In lege Falcidia hoc esse ser- (35. 2) 62
vandum Iulianus ait, ut, si duo rei promittendi[2] fuerint vel duo rei[3] stipulandi, si quidem socii sint in ea re, dividi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniae stipulati essent vel promisissent[4]: quod si societas inter eos nulla fuisset, in pendenti esse, in utrius bonis computari oporteat id quod debetur vel
1 ex cuius bonis detrahi.[5] Corpora si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem aestimanda erunt, hoc est secundum praesens pretium: nec quicquam eorum formali pretio aestimandum esse sciendum est.

1984. [6]Spadonum generalis appellatio (50.16) 128
est: quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, item thlibiae thlasiae, sed et si quod aliud genus spadonum est, continentur.

LIBER II.

[*De concubinis*].[7]

1985. Quae in concubinatu est, ab invito (25.7) 1
patrono poterit discedere et alteri se aut in matrimonium aut in concubinatum dare? ego quidem probo in concubina adimendum ei conubium, si patronum invitum deserat, quippe cum honestius sit patrono liber-
1 tam concubinam quam matrem familias habere. Cum Atilicino sentio et puto solas eas in concubinatu habere posse sine metu criminis, in quas stuprum non com-
2 mittitur. Qui autem damnatam adulterii in concubinatu habuit, non puto lege Iulia de adulteriis teneri,
3 quamvis, si uxorem eam duxisset, teneretur. Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde filii esse coepit vel in nepotis, vel contra, non puto eam recte facere, quia prope nefaria est huiusmodi coniunctio, et ideo huius-
4 modi facinus prohibendum est. Cuiuscumque aetatis concubinam habere posse palam est, nisi minor annis duodecim sit.

? ?

1986. [8]Placet, quotiens adquiritur per (29. 2) 79
aliquem hereditas vel quid aliud ei cuius quis in potestate est, confestim adquiri ei cuius est in potestate, neque momento aliquo subsistere in persona eius per quem adquiritur et sic adquiri ei cui adquiritur.

1987. Lege obvenire hereditatem non (50.16) 130
inproprie quis dixerit et eam, quae ex testamento defertur, quia lege duodecim tabularum testamentariae hereditates confirmantur.

LIBER III.

[*De liberta patrono nupta*].

1988. In eo iure, quod dicit in- (23.2) 45 pr. — § 3
vito patrono libertam, quae ei nupta est, alii nubere non posse, patronum accipimus (ut rescripto imperatoris nostri et divi patris eius continetur) et eum qui hac lege emit, ut manumittat, quia manumissa liberta
1 emptoris habetur. Qui autem iuravit se patronum,
2 hoc idem non habebit. Ne is quidem debet habere,
3 qui non suis nummis comparavit. Plane si filius familias miles esse proponatur, non dubitamus, si castrensis peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc ius: est enim patronus secundum constitutiones nec patri eius hoc ius competit.

1989. [1]Etiam feminae ius anulorum (40. 10) 4
aureorum impetrare et natalibus restitui poterunt.

1990. Hoc caput ad nuptam tantum (23. 2) 45 § 4
libertam pertinet, ad sponsam non pertinet: et ideo invito patrono nuntium sponsa liberta si miserit, cum alio conubium habet.

Si quis in senatorio ordine agens liber- (23. 2) 27
tinam habuerit uxorem, quamvis interim uxor non sit, attamen in ea condicione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

[*Invitam libertam uxorem ducere patronus* (23. 2) 29
non potest:] quod et Ateius Capito consulatu suo fertur decrevisse. hoc tamen ita observandum est, nisi patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat.

1991. Deinde ait lex 'invito patrono': (23. 2) 45 § 5. 6
invitum accipere debemus eum, qui non consentit ad divortium: idcirco nec a furioso divertendo solvit se huius legis necessitate nec si ab ignorante divorterit: rectius enim hic invitus dicitur quam qui dissensit.
6 Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor ne possit ista conubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. et qui Iuliani sententiam probant, dicerent non habituram conubium: putat enim Iulianus durare eius libertae matrimonium etiam in captivitate propter patroni reverentiam. certe si in aliam servitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium.

1992. [2]Oratio imperatorum Antonini et (23. 1) 16
Commodi, quae quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est. recte tamen dicitur etiam sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti, ut suppleatur quod orationi deest.

1993. Quod ait lex: 'divortii faciendi (24.2) 11 pr.
potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto', non infectum videtur effecisse divortium, quod iure civili dissolvere solet matrimonium. quare constare matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum. denique scribit Iulianus de dote[3] hanc actionem non habere. merito igitur, quamdiu patronus eius eam uxorem suam esse vult, cum nullo alio conubium ei est. nam quia intellexit legis lator facto libertae quasi diremptum matrimonium, detraxit ei cum alio conubium. quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat nec in concubinatu eam alterius patroni esse posse.

1994. Ait lex: 'quamdiu patronus (24. 2) 11 § 1. 2
eam uxorem esse volet'. et velle debet uxorem esse et patronus durare: si igitur aut patronus esse aut velle
2 desierit, finita est legis auctoritas. Illud rectissime placuit, qualiquali voluntate intellegi possit patronus animum habere desisse quasi in uxorem, finiri legis

---

1) *Pertinent haec fortasse ad decimarum computationem. Cf. Paul. fr.* 937. 2) promittendi *Trib.* (*Gradenwitz*)? 3) vel duo rei *Trib.?* 4) vel promisissent *Trib.?* 5) vel . . . detrahi *Trib.?* 6) *cf.* (23. 3) 39 § 1. 7) *cf.* (25. 7) 3 § 1. 8) *De capacitate tractari videtur, quippe quae ex patris, non ex filii persona sit aestimanda.*

1) *Ad v.* 'liberta'. 2) *Ad v.* 'nubendi potestas ne esto', *v. fr.* 1988. 3) rei uxoriae *Ulp.*

huius beneficium. proinde cum patronus rerum amotarum cum liberta, quae ab invito eo divorterat, vellet experiri, imperator noster cum divo patre suo rescripsit intellegi eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem vel aliam inportet quae non solet nisi ex divortio oriri. quare si accusare eam adulterii coeperit vel alio crimine postulare, quod uxori nemo obicit, magis est, ut diremptum sit matrimonium: etenim meminisse oportet ideo adimi cum alio conubium, quia patronus sibi nuptam cupit. ubicumque igitur vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam, dicendum est iam incipere libertae cum alio esse conubium. proinde si patronus sibi desponderit aliam vel destinaverit vel matrimonium alterius appetierit, credendus est nolle hanc nuptam: et si concubinam sibi adhibuerit, idem erit probandum.

*

1995. Aliud 'fraus' est, aliud 'poena': (50.16) 131
fraus enim sine poena esse potest, poena sine fraude esse non potest. poena est noxae vindicta, fraus et ipsa noxa dicitur et quasi poenae quaedam praeparatio. 1 Inter 'multam' autem et 'poenam' multum interest, cum poena generale sit nomen omnium delictorum coercitio, multa specialis peccati, cuius animadversio hodie pecuniaria est: poena autem non tantum pecuniaria, verum capitis et existimationis irrogari solet. et multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam dicit: poena non irrogatur, nisi quae quaque lege vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est: quin immo multa ibi dicitur, ubi specialis poena non est imposita. item multam is dicere potest, cui iudicatio data est: magistratus solos et praesides provinciarum posse multam dicere mandatis permissum est. poenam autem unusquisque inrogare potest, cui huius criminis sive delicti executio competit.

LIBER IV.

[*De caelibe?*]

1996. [1]Si quis sic dixerit 'ut intra diem (50.16) 133
mortis eius aliquid fiat', ipse quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur.

1997. Cum in annos singulos legatum (36. 2) 23
relinquitur, sine dubio per annos singulos inspecta condicione legatarii aut capere. et si plurium servus sit, singulorum dominorum erunt personae spectandae.

[*Quando inter virum et uxorem libera sit testamenti factio?*][2]

1998. Si iudex nutriri vel ali oportere pro- (1.6) 10
nuntiaverit, dicendum est de veritate quaerendum, filius sit an non: neque enim alimentorum causa veritati facit praeiudicium.

1999. In servitute mea quaesitus mihi filius (1.7) 46
in potestatem meam redigi beneficio principis potest: libertinum tamen eum manere non dubitatur.

2000. Servitutem mortalitati fere com- (50.17) 209
paramus.

2001. Apud hostes susceptus filius si (49. 15) 9
postliminio redierit, filii iura habet: habere enim eum postliminium nulla dubitatio est post rescriptum imperatoris Antonini et divi patris eius ad Ovinium Tertullum praesidem provinciae Mysiae inferioris.

2002. Quaeret aliquis, si portentosum (50.16) 135
vel monstrosum vel debilem mulier ediderit vel qualem visu vel vagitu novum, non humanae figurae, sed alterius, magis animalis quam hominis, partum, an, quia enixa est, prodesse ei debeat? et magis est, ut haec quoque parentibus prosint: nec enim est quod eis imputetur, quae qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt, neque id quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet.

LIBER V.

[*De personis exceptis?*][1]

2003. Si iuravero me patronum esse, (37. 14) 14
dicendum est non esse me quantum ad successionem patronum, quia iusiurandum patronum non facit: aliter atque si patronum esse pronuntiatum sit: tunc enim sententia stabitur.

2004. Labeo scribit nepotis ex filia mea (38. 10) 6
1 nati uxorem nurum mihi esse. Generi et nurus appellatione sponsus quoque et sponsa continetur: item socri et socrus appellatione sponsorum parentes contineri videntur.

2005. 'Generi' appellatione et neptis et (50.16) 136
proneptis[2] tam ex filio quam ex filia editorum[3] ceterarumque maritos contineri manifestum est.

LIBER VI.

[*De rei publicae causa absentibus*].[4]

2006. Rei publicae causa abesse eos solos (4.6) 36
intellegimus, qui non sui commodi causa, sed coacti absunt.

2007. Si cui in provincia sua princeps ad- (4.6) 38
sidere speciali beneficio permiserit, puto eum rei publicae causa abesse: quod si non ex permissu hoc fecerit, consequenter dicemus, cum crimen admisit, non habere eum privilegia eorum, qui rei publicae causa absunt. 1 Tamdiu rei publicae causa abesse quis videbitur, quamdiu officio aliquo praeest: quod si finitum fuerit officium, iam desinit abesse rei publicae causa. sed ad revertendum illi tempora computabimus statim atque desiit rei publicae causa abesse ea quibus reverti in urbem potuit: et erit moderatum tempora ei dare, quae lex revertentibus praestitit. quare si quo deflexerit suae rei causa, non dubitamus id tempus ei non proficere, habitaque dinumeratione temporis, quo reverti potuit, statim eum dicemus desisse rei publicae causa abesse. plane si infirmitate impeditus continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis, sicuti haberi solet et hiemis et navigationis et ceterorum quae casu contingunt.

? ?

2008. Si senatori indulgentia principis (23. 2) 31
fuerit permissum libertinam iustam uxorem habere, potest iusta uxor esse.[5]

---

1) *cf. Ulp.* 17, 1 (intra dies centum); 22, 3 (intra diem cretionis)?
2) *Ad fr.* 1998—2002 *cf. Ulp.* 16, 1a.

1) *cf. Vat.* 216—218; *ad fr.* 2003 *cf. arg. Vat.* 307. 308.
2) et proneptis *gloss.* 3) editorum *gloss.*
4) *cf. Ulp.* 16, 1 *extr. Sed et alia fuisse rei publicae causa absentium privilegia credendum est, v. fr.* 2007 *pr. Cf. Paul.* (*lib.* 3 *ad l. Iul. et Pap.*) *fr.* 939. 940. 5) *cf. Ulp.* 16, 2: aliquando nihil inter se capiunt, id est si contra legem Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium.

LIBER VII.

[*De servis dotalibus a viro manumissis*].[1]

2009. Si vero negotium gerens [(24. 3) 64 pr. — § 7]
mulieris non invitae maritus dotalem servum voluntate
eius manumiserit, debet uxori restituere quidquid ad
1 eum pervenit. Sed et si quid libertatis causa maritus
2 ei imposuit, id uxori praestabit. Plane si operae
fuerint marito exhibitae, non aestimatio earum, non
erit aequum hoc nomine uxori maritum quippiam
3 praestare. Sed si post manumissionem aliquid ei
fuerit liberto impositum, id uxori praestandum est.
4 Sed et si reum maritus acceperit adpromissoremve,
aeque adversus ipsum obligationem debet praestare.
5 Item quidquid ad eum ex bonis liberti pervenerit,
aeque praestare cogetur, si modo ad eum quasi ad
patronum pervenerit: ceterum si alio iure, non cogetur
praestare: nec enim beneficium quod in eum libertus
contulit, hoc uxori debet, sed id tantum, quod iure
patronatus adsequitur vel adsequi potuit. plane si ex
maiore parte quam debet heres scriptus fuerit, quod
amplius est non praestabit: et si forte, cum ei nihil
deberet libertus, heredem eum scripsit, nihil uxori
6 restituet. Dabit autem, ut ait lex, quod ad eum
pervenit. pervenisse accipimus, sive iam exegit sive
7 exigere potest, quia actio ei delata est. Adicitur in
lege, ut et, si dolo malo aliquid factum sit, quo minus
ad eum perveniat, teneatur.

2010. Si filium exheredaverit patro- [(24. 3) 64 § 8. 9]
nus et ad eum bona liberti pertineant, videndum est,
an heres hoc nomine teneatur. et cum nihil neque ad
ipsum patronum neque ad heredem eius perveniat,
9 quomodo fieri potest, ut hoc nomine teneatur? De
viro heredeque eius lex tantum loquitur: de socero
successoribusque soceri nihil in lege scriptum est: et
hoc Labeo quasi omissum adnotat. in quibus igitur
casibus lex deficit, non erit nec utilis actio danda.

2011. Quod ait lex: 'quanta pecunia [(24. 3) 64 § 10] erit, tantam pecuniam dato', ostendit aestimationem hereditatis vel bonorum liberti, non ipsam hereditatem voluisse legem praestare, nisi maritus ipsas res tradere maluerit: et hoc enim benignius admitti debet.[2]

[*De Latinis Iunianis?*]

2012. [3]Aedificia 'Romae' fieri etiam ea [(50. 16) 139]
videntur, quae in continentibus Romae aedificiis fiant.
1 'Perfecisse' aedificium is videtur, qui ita consumma-
vit, ut iam in usu esse possit.

LIBER VIII.

? ?[4]

2013. Si ita quis testamento suo cavisset: [(31) 51 pr.] 'illi quantum plurimum per legem accipere potest dari volo', utique tunc, cum quando capere potuerit, videtur ei relictum. sed et si dixerit: 'quam maximam partem dare possum, damnas esto heres meus ei dare', idem erit dicendum.

2014. Is cui in tempus liberorum tertia [(31) 51 § 1] pars relicta est, utique non poterit adoptando tertiam partem consequi.[1]

1) *cf. Paul.* 2 *ad leg. Iul. et Pap. fr.* 935. 2) nisi maritus . . . debet *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 194. 195). 3) *cf. Ulp.* 17, 1 *ict. Gai. inst.* 1, 33. *Sed et alia praemia Romae aedificantibus a Nerone data fuisse ad has leges pertinentia suspicari licet, cf. Tacit. ann.* 15, 43 *ict. Sueton. Claud. c.* 18. 19. 4) *Suspicor Ulpianum hac parte de variis cautionibus egisse, quibus adhibitis legum scopuli poterant evitari.*

Si vir uxori ad tempus liberorum lega- [(35. 1) 61] verit, dubitari potest, an de his dumtaxat filiis sensisset testator qui post mortem eius nati fuissent an et de his, qui vivo eo ab eo suscepti fuissent post testamentum factum, cum manente matrimonio decessisset: verum aequum est proficere, sive vivo marito sive post mortem nascatur.

Etiam ea mulier cum moreretur creditur [(50. 16) 141] filium habere, quae exciso utero edere possit. nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit, ut puta eum qui ab hostibus remeabit.[2]

2015. Quod condicionis implendae causa [(39. 6) 36] datur, licet non ex bonis mortui proficiscitur, capere tamen supra modum non poterit is, cui certum modum ad capiendum lex concessit. certe quod a statulibero condicionis implendae causa datur, indubitate modo lege concesso imputatur: sic tamen, si mortis tempore in peculio id habuit. ceterum si post mortem, vel etiam si alius pro eo dedit, quia non fuit ex his bonis, quae mortis tempore testator habuit, in eadem erunt causa, in qua sunt, quae a legatariis dantur.

2016. Si mulier filio viri militi ad [(49. 17) 13] castrenses vel militares forte res comparandas reliquerit pecuniam, utique castrensi peculio ea quae comparantur adnumerari incipiunt.[3]

*

2017. [4]Nihil interest, occidat quis an [(48. 8) 15] causam mortis praebeat.

LIBER IX.

[*De tutore dotis constituendae causa dando?*]

2018. [5]Praetor ipse se tutorem dare non [(26. 5) 4] potest, sicut nec pedaneus iudex nec compromissarius ex sua sententia fieri potest.

*

2019. Id 'apud se' quis 'habere' vide- [(50. 16) 143] tur, de quo habet actionem: habetur enim quod peti potest.

LIBER X.

[*De bonis libertorum* I.][6]

2020. Si libertus minorem se centenario [(37. 14) 16] in fraudem legis fecerit, ipso iure non valebit id quod factum est, et ideo quasi in centenarii liberti bonis locum habebit patronus: quidquid igitur quaqua ratione alienavit, ea alienatio nullius momenti est. plane si qua alienaverit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem maior centenario remaneat, alienatio quidem vires habebit, verumtamen per Favianam et Calvisianam actionem revocabuntur ea quae per fraudem sunt alienata: et ita Iulianus saepissime scribit eoque iure utimur. diversitatis autem ea ratio est. quotiens in fraudem legis fit alienatio, non valet quod actum est: in fraudem autem fit, cum quis se minorem centenario facit ad hoc, ut legis praeceptum evertat. at cum alienatione facta nihilo minus centenarius est, non videtur in fraudem legis factum, sed tantum in

1) *Ulp.* 15, 3. 2) nec non . . . . remeabit *Trib.* (*Kalb, Iuristenlat. p.* 73). 3) *cf. per contr. fr.* 1986. 4) *cf.* (34. 9) 3, *C.* (6. 35) 10? 5) *cf. Gai. inst.* 1, 178, *Ulp.* 11, 20, *Ulp.* 1 *de omnib. trib.* (1. 14) 4, (1. 18) 5 *ict. Ulp. ibid.* (26. 5) 7. 6) *cf. Gai.* 3, 42.

fraudem patroni: idcirco Faviano vel Calvisiano iudicio 1 revocabitur id quod alienatum est. Si quis plures res simul alienando minorem se centenario fecerit, quarum una revocata vel omnium partibus maior centenario efficitur: utrum revocamus omnes an pro rata ex singulis, ut centenarium eum faciamus? magisque est, ut omnium rerum alienatio facta nullius momenti 2 sit. Si quis plane non semel alienaverit, sed quasdam res ante, quasdam postea, alienatio earum rerum quae postea alienatae sunt ipso iure non revocabitur, sed priorum: in posterioribus Favianae locus erit.

2021. 'Virilis' appellatione interdum [(50.16) 145] etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

v. fr. 2022 (*lib. XI*). [(37.14) 11]

LIBER XI.

[*De bonis libertorum* 2.]

2022. [1]Is autem [*patronus sc., qui libertum capitis accusaverat,*] nec ad legitimam hereditatem, [(37.14) 11] quae ex lege duodecim tabularum defertur, admittitur.

2023. Divi fratres in haec verba re- [(37.14) 17] scripserunt: 'Comperimus a peritioribus dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas aviti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris, cum annorum viginti quinque esset, capitis accusasset, et Proculum, sane non levem iuris auctorem, in hac opinione fuisse, ut nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. cuius sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Caesidiae Longinae: sed et Volusius Maecianus amicus noster ut et iuris civilis praeter veterem et bene fundatam peritiam anxie diligens religione rescripti nostri ductus sit ut coram nobis adfirmavit non arbitratum se aliter respondere debere. sed cum et ipso Maeciano et aliis amicis nostris iuris peritis adhibitis plenius tractaremus, magis visum est nepotem neque verbis neque sententia legis aut edicti praetoris ex persona vel nota patris sui excludi a bonis aviti liberti: plurium etiam iuris auctorum, sed et Salvi Iuliani amici nostri clarissimi viri hanc sententiam 1 fuisse'. Item quaesitum est, si patroni filius capitis accusaverit libertum, an hoc noceat liberis ipsius. et Proculus quidem in hac fuit opinione notam adspersam patroni filio liberis eius nocere, Iulianus autem negavit: sed hic idem quod Iulianus erit dicendum.

2024. Iulianus ait, si patronus libertatis [(38.2) 37 pr.] causa imposita libertae revendiderit, filium eius a bonorum possessione[2] summoveri, scilicet quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem accipiat, quotiens pater eius donum munus operas liberto revendiderit. plane si patroni filius libertatis causa imposita revendiderit, nihilo minus familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait, quia filius revendendo libertatis causa imposita fratrem suum non summovet.

2025. Si libertus heredem scripserit [(38.2) 37 § 1] isque prius, quam de familia quaestionem haberet, adierit hereditatem, patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti Iulianus ait: debuit enim et patronus liberti necem vindicare. quod et in patrona erit dicendum.

1) libro decimo (X *pro* XI) *inscr. F.* *ex lege Papia, Gai. inst.* 3, 44. 45. 2) *virilis partis sc.*

2026. Labeo ait libertatis causa societa- [(38.1) 36] tem inter libertum et patronum factam ipso iure nihil valere palam esse.

LIBER XII.

LIBER XIII.

[*Quae lege Papia caduca fiant* 1.]

2027. Princeps legibus solutus est: Augusta [(1.3) 31] autem licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quae ipsi habent.

2028. [1]Totiens videtur heres institutus [(29.2) 81] etiam in causa substitutionis adisse, quotiens adquirere sibi possit: nam si mortuus esset, ad heredem non transferret substitutionem.

2029. [2]Si in duobus exemplariis scriptum [(29.3) 10] sit testamentum, alterutro patefacto apertae tabulae 1 sunt. Si sui natura tabulae patefactae sunt, apertum videri testamentum non dubitatur: non enim quaere- 2 mus, a quo aperiantur. Si tabulae non compareant vel exustae sint, futurum est, ut subvenire legatariis debeat. idem est, si subpressae vel occultae sint.

Si quis fecerit testamentum et exemplum [(29.3) 12] eius, exemplo quidem aperto nondum apertum est testamentum: quod si authenticum patefactum est, totum[3] apertum.

2030. [4]Si eo tempore, quo alicui legatum [(34.8) 4] adscribebatur, in rebus humanis non erat, pro non 1 scripto hoc habebitur. Sed et si in hostium potestate erat, quo testamentum fiebat, neque ab hostibus rediit, pro non scripto erit: et ita Iulianus[5] scribit.

2031. [6]Intercidit legatum, si ea persona [(35.1) 59] 1 decesserit, cui legatum est sub condicione. Quid ergo, si non decesserit, sed in civitate esse desierit? puta alicui legatum 'si consul fuerit' et is in insulam deportatus est: numquid non interim exstinguitur legatum, quia restitui in civitate potest? quod probabilius 2 esse arbitror. Non idem erit dicendum, si ea poena in eum statuta fuerit, quae irrogat servitutem, quia servitus morti adsimulatur.

2032. Si in testamento ita scriptum sit: [(35.2) 64] 'heres meus Lucio Titio decem dare damnas esto et quanto quidem minus per legem Falcidiam[7] capere poterit, tanto amplius ei dare damnas esto', sententiae testatoris standum est.

2033. Ius cloacae mittendae servitus est.[8] [(8.1) 7]

LIBER XIV.

[*Quae lege Papia caduca fiant* 2.]

2034. Si inimicitiae capitales intervenerunt [(34.9) 9] inter legatarium et testatorem et verisimile esse coeperit testatorem noluisse legatum sive fideicommissum praestari ei, cui adscriptum relictum est, magis est, ut 1 legatum ab eo peti non possit. Sed et si palam et aperte testatori maledixerit et infaustas voces adversus eum iactaverit, idem erit dicendum. si autem status

1) *cf. C.* (6.51) 1 § 1a. 2) *cf. Ulp.* 17,1; 24,31; *C.* (6.51) 1c. *fr.* 804 § 1. 3) testamentum (tum) *scr.* 4) *C.* (6.51) 1 § 2a. 3. 5) *Iulian.* 6) *cf.* (34.8) 3 § 1 (*de his quae pro non scriptis habentur*). 7) Papiam *Ulp.?* *Sed facile fieri potuit, ut Ulpianus legis Papiae occasione etiam Falcidiae ius attingeret.* 8) *Servitutes legatas, quippe quae praediis cohaereant, communi caducorum iure exemptas fuisse crediderim. Alia temptat Heineccius opp.* VII *p.* 405 *sqq.*

eius controversiam movit, denegatur eius quod testamento accepit persecutio: ex qua specie statim fisco deferetur.

LIBER XV.

[*Quae lege Papia caduca fiant* 3.]

2035. [1]‘Patrimonii mei reditum omnibus (33. 2) 22 annis uxori meae dari volo’. Aristo respondit ad heredem uxoris non transire, quia aut usui fructui simile esset aut huic legato ‘in annos singulos’.

2036. Illud generaliter meminisse oportebit donationes mortis causa factas legatis comparatas: quodcumque igitur in legatis iuris est, id in mortis (39. 6) 37 1 causa donationibus erit accipiendum. Iulianus ait[2]: si quis servum mortis causa sibi donatum vendiderit et hoc vivo donatore fecerit, pretii condictionem donator habebit, si convaluisset et hoc donator elegerit. alioquin et ipsum servum restituere compellitur.[3]

LIBER XVI.

[*Qui habeant ius antiquum in caducis?*]

2037. Iulianus ait, si a filio[4] herede lega- (31) 60 tum sit Seio fideique eius commissum fuerit sub condicione, ut Titio daret, et Titius pendente condicione decesserit, fideicommissum deficiens apud Seium manet, non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommissis potiorem causam habere eum, cuius fides electa sit, senatus voluit.

LIBER XVII.

LIBER XVIII.

[*De tacitis fideicommissis*].

2038. Si totam an partem, ex qua quis (29. 2) 83 heres institutus est, tacite rogatus sit restituere, apparet nihil ei debere adcrescere, quia rem non videtur habere.

[*Caduca cum suo onere fieri*].[5]

2039. Si Titio et Maevio heredibus insti- (31) 61 tutis qui quadringenta relinquebat a Titio ducenta legaverit et, quisquis heres esset, centum, neque Maevius hereditatem adierit, trecenta Titius debebit. 1 Iulianus quidem ait, si alter ex legitimis heredibus repudiasset portionem, cum essent ab eo fideicommissa relicta, coheredem eius non esse cogendum fideicommissa praestare: portionem enim ad coheredem sine onere pertinere. sed post rescriptum Severi, quo fideicommissa ab instituto relicta a substitutis debentur, et hic quasi substitutus cum suo onere consequetur adcrescentem portionem.

[*De delatoribus*].

2040. [6]Nec supina ignorantia ferenda est (22. 6) 6 factum ignorantis, ut nec scrupulosa inquisitio exigenda: scientia enim hoc modo aestimanda est, ut neque neglegentia crassa aut nimia securitas satis expedita sit neque delatoria curiositas exigatur.

[*De his qui ipsi se deferunt*].

2041. [7]Ait divus Traianus: ‘quicumque (49. 14) 16 professus fuerit’. ‘quicumque’ accipere debemus tam masculum quam feminam: nam feminis quoque, quamvis delationibus prohibentur, tamen ex beneficio Traiani deferre se permissum est. nec non illud aeque non intererit, cuius aetatis sit is qui se defert, utrum iustae an pupillaris: nam pupillis etiam permittitur deferre se, ex quibus non capiunt.

*

2042. [1]Circa legem Falcidiam in eo, (35. 2) 66 quod sub condicione vel in diem alicui relictum est, hoc observandum est: si decem sub condicione alicui fuerint relicta eaque condicio post decennium forte exstiterit, non videntur decem huic legata, sed minus decem, quia intervallum temporis et interusurium huius 1 spatii minorem facit quantitatem decem. Sicuti legata non debentur, nisi deducto aere alieno aliquid supersit, nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmantur per aes alienum. quare si immodicum aes alienum interveniat, ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur.

LIBER XIX.

[*De honoribus deferendis*].

2043. [2]Nec per liberos suos rem suam ma- (4. 4) 2 turius a curatoribus recipiat [*minor sc.*]. quod enim legibus cavetur, ut singuli anni per singulos liberos *re*mittantur, ad honores pertinere divus Severus ait, non ad rem suam recipiendam.

LIBER XX.

[*De fascibus sumendis*].[3]

2044. Proconsules non amplius quam (1. 16) 14 sex fascibus utuntur.

2045. [4]Bello amissi ad tutelae excusa- (27. 1) 18 tionem prosunt: quaesitum est autem, qui sunt isti, utrum hi, qui in acie sunt interempti an vero omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsidione forte. melius igitur probabitur eos solos, qui in acie amittuntur, prodesse debere, cuiuscumque sexus vel aetatis sint: hi enim pro re publica ceciderunt.

NOTAE AD MARCELLI DIGESTA

v. Marcellus.[5]

NOTAE AD PAPINIANI RESPONSA

v. Papinianus.[6]

DE OFFICIO CONSULARIUM LIBER SINGULARIS.

2046. Creditor, qui ob restitutionem (12. 1) 25 aedificiorum crediderit, in pecuniam quam crediderit privilegium exigendi habebit.

1) *Caducorum ius ad usum fructum legatum non pertinet, cf. fr.* 149. 2) *cf. Iulian. fr.* 809. 3) et hoc donator . . . . compellitur *Trib., cf. Iulian. l. c.* 4) *filio: cf. Ulp.* 18 *v.* liberis. 5) *Ulp.* 17, 3. 6) *cf.* (49. 14) 15 *pr.* 7) *cf.* (49. 14) 13.

1) *Fortasse haec quoque ad caducorum onus referri possunt.* 2) *Tacit. ann.* 2, 51; 15, 19. *Lex Malacit. c.* 56. 3) *Gell. N. A.* 2, 15, 4: kapite septimo legis Iuliae. 4) *Vat.* 197. 5) *Marcell. fr.* 37. 47. 76(?). 107. 118. 166(?). 200. 6) *v. Papin. fr.* 396. 414 § 2. 526 (*n.* 8). 528. 529. 624. 625. 626 *pr.* (*n.* 6). *Fortasse Ulpianus etiam Papiniani quaestiones adnotaverat, cf. Papiniani fr.* 167 (*n.* 2). 222.

DE OFFICIO CONSULIS LIBRI III.[1]

LIBER I.

2047. 'Notionem' accipere possumus [(50. 16) 99 pr.] et cognitionem et iurisdictionem.

[*De iudice arbitrove dando*].

2048. Si iudex, cui certa tempora praestita [(5. 1) 32] erant, decesserit et alius in locum eius datus fuerit, tanta ex integro tempora in persona eius praestituta intellegemus, quamvis magistratus[2] nominatim hoc in sequentis datione non expresserit: ita tamen ut legitimum tempus[3] non excedat.

2049. Nonnumquam solent magistratus [(5. 1) 82] populi Romani viatorem nominatim vice arbitri dare: quod raro et non nisi re urguente faciendum est.

2050. Qui luminibus vicinorum officere [(8. 2) 11] aliudve quid facere contra commodum eorum vellet, sciet se formam ac statum antiquorum aedificiorum
1 custodire debere. Si inter te et vicinum tuum non convenit, ad quam altitudinem extolli aedificia, quae facere instituisti, oporteat, arbitrum accipere poteris.

2051. Si cui libertas data sit directo [(35. 1) 50] sub hac condicione 'si rationes reddidisset', arbitrum a consulibus divus Pius dari permisit his verbis: 'aditi a vobis amplissimi consules arbitrum dabunt, qui excussis rationibus non tantum quae reliqua sunt Epaphroditi constituent, verum etiam quas rationes quaeque instrumenta tradere aut exhibere dominis suis debeat: cuius sententiae cum fuerit satisfactum, non impedietur Epaphroditi libertas'.

2052. Si magistratus[4] fideicommissi ser- [(42. 5) 27] vandi causa in possessionem miserint, dare arbitrum possunt ad ea distrahenda, quae mora deteriora futura sunt, ita ut pretium ex his redactum apud fideicommissarium in causa depositi sit, donec de fideicommisso quod ei debetur constet.

[*De dilationibus*].

2053. Oratione quidem divi Marci amplius [(2. 12) 7] quam semel non esse dandam instrumentorum dilationem expressum est: sed utilitatis litigantium gratia causa cognita et iterum dilatio tam ex eadem quam ex alia provincia secundum moderamen locorum impertiri solet, et maxime si aliquid inopinatum emergat.[5] illud videndum, si defunctus acceperit aliquam dilationem propter instrumenta, an successori quoque eius dari debeat, an vero, quia iam data est, amplius dari non possit? et magis est, ut et hic causa cognita dari debeat.

2054. [6]'Continentes provincias' [(50. 16) 99 § 1—3] accipere debemus eas, quae Italiae iunctae sunt, ut puta Galliam: sed et provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quae modico freto
2 Italia dividitur. 'Instrumentorum' appellatione quae compraehendantur, perquam difficile erit separare: quae enim proprie sint instrumenta, propter quae di-
3 latio danda sit, inde dinoscemus. Si in praesentiam personae, quae instruere possit, dilatio petatur (puta qui actum gessit, licet in servitute, vel qui actor fuit constitutus), putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

LIBER II.

[*De manumissionibus*].

2055. Officium consulis est consi- [(1. 10) 1 pr. § 1]
1 lium praebere manumittere volentibus. Consules et seorsum singuli manumittunt: sed non potest is, qui apud alterum nomina ediderit, apud alterum manumittere: separatae enim sunt manumissiones. sane si qua ex causa collega manumittere non poterit infirmitate vel aliqua iusta causa impeditus, collegam posse manumissionem expedire senatus censuit.

2056. Si rogatus sit minor viginti [(40. 2) 20 pr. — § 3] quinque[1] annis manumittere per fideicommissum, incunctanter debet ei permitti, nisi si proprium servum rogatus fuit manumittere: hic enim conferenda erit quantitas emolumenti, quae ad eum pervenit ex iudicio eius qui rogavit, cum pretio eorum quos rogatus est
1 manumittere. Sed et si hac lege ei servus fuerit donatus, ut manumittatur, permittendum erit manumittere, ne constitutio divi Marci superveniens cunctatio-
2 nem consulis dirimat. Matrimonii causa manumittere si quis velit et is sit, qui non indigne huiusmodi condicionis uxorem sortiturus sit, erit ei concedendum.
3 Mulieri quoque volenti suum filium naturalem vel quem ex supra scriptis manumittere permittendum esse Marcellus scribit.

2057. [2]Consules apud se [(1. 10) 1 § 2 = (40. 2) 20 § 4] servos suos manumittere posse nulla dubitatio est. sed si evenerit, ut minor viginti annis consul sit, apud se manumittere non poterit, cum ipse sit, qui ex senatus consulto consilii causam examinat: apud collegam vero causa probata potest.

[*De status controversiis*].

2058. Divi fratres Proculo et Munatio [(40. 12) 27 pr.] rescripserunt: 'Cum Romulus, de cuius statu quaeritur, pupillaris aetatis sit, an exigente Varia Hedone matre et consentiente Vario Hermete tutore ad tempus pubertatis causa differenda sit, vestrae gravitatis est ex fide personarum quod utile est pupillo, constituere'.

2059. Si ea persona desit cognitioni, [(40. 12) 27 § 1. 2] quae alicui status controversiam faciebat, in eadem causa est qui de libertate sua litigat, qua fuit, priusquam de libertate controversiam patiatur: sane hoc lucratur, quod is qui eam status controversiam faciebat amittit suam causam. nec ea res ingenuum facit eum qui non fuit: nec enim penuria adversarii ingenuitatem solet tribuere. recte atque ordine iudices[3] puto facturos, si hanc formam fuerint consecuti, ut, ubi deest is qui in servitutem petit, electionem adversario deferant, utrum malit cognitionem circumduci an audita causa sententiam proferri. et si cognoverint, pronuntiare debebunt servum illius non videri: neque haec res captionem ullam habet, cum non ingenuus pronuntietur, sed servus non videri. quod si ex servitute in ingenuitatem se allegat,[4] melius fecerint, si cognitionem circum-

---

1) *Conscripti imperante Caracalla, cf.* (42. 1) 15 § 1. 3. 4. 8. 2) consul *Ulp.?* 3) imperii annum *Ulp.?* 4) consules *Ulp.* 5) sed utilitatis . . . . emergat] *Triboniani manum suspicor, cf. etiam Kalb, Iuristenlatein p.* 62 *n.* 6. 6) *Ad* § 1 *cf. C.* (3. 11) 1.

1) quinque *del.* (*cum libb. Bonon.*). 2) *Fr. gem. haec habet:* Consul apud se potest manumittere, etiamsi evenerit, ut minor annis viginti sit. *Non dubito, quin haec ex* (1. 10) 1 § 2 *neglegenter excerpta sint.* 3) consules *Ulp.* 4) se allegat] petitur *Ulp.?*

duxerint, ne sine adversario pronuntient ingenuum
videri, nisi magna causa suadeat et evidentes pro-
bationes suggerant secundum libertatem pronuntian-
2 dum: ut etiam rescripto Hadriani continetur. Quod
si is, qui pro sua libertate litigat,[1] desit, contradictor
vero praesens sit, melius erit inaugeri causam eius sen-
tentiamque proferri: si enim liquebit, contra libertatem
dabit[2]: evenire autem potest, ut etiam absens vincat:
nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri.

2060. Circa eum, qui se ex libertinitate [(22. 3) 14]
ingenuum dicat, referendum est, quis actoris partibus
fungatur. et si quidem in possessionem libertinitatis
fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam
agere docereque se ingenuum esse: sin vero in posses-
sione ingenuitatis sit et libertinus esse dicatur, scilicet
eius qui ei controversiam movet, hoc probare debet
qui eum dicit libertum suum: quid enim interest, ser-
vum suum quis an libertum contendat? si quis autem
fiducia ingenuitatis suae ultro in se suscipiat proba-
tiones ad hoc, ut sententiam ferat pro ingenuitate
facientem, hoc est, ingenuum se esse ut pronuntietur,
an obtemperare ei debeat, tractari potest. et non ab
re esse opinor morem ei geri probandi se ingenuum et
sententiam secundum se dandam, cum nulla captio
intercedat iuris.

2061. Conlusionem detegere ingenuitatis [(40. 16) 2]
post sententiam intra quinquennium posse divus Mar-
1 cus constituit. Quinquennium autem continuum uti-
2 que accipiemus. Sicubi plane aetas eius, cuius re-
tractatur conlusio, differendam retractationem in tempus
pubertatis vel alterius rei suadeat, quinquennium non
3 currere dicendum est. Quinquennium autem non ad
perficiendam retractationem, sed ad inchoandam puto
praefinitum: aliter atque circa eum, qui ex libertinitate
4 se in ingenuitatem petit. Oratione divi Marci cave-
tur, ut etiam extraneis, qui pro altero postulandi ius
haberent, liceret detegere collusionem.

2062. [3]Si plures existant, qui eum in [(48. 2) 16]
publicis iudiciis[4] accusare volunt, iudex eligere debet
eum qui accuset, causa scilicet cognita aestimatis ac-
cusatorum personis vel de dignitate, vel ex eo quod
interest, vel aetate vel moribus vel alia iusta de causa.

[*De alimentis praestandis*].

2063. Si quis a liberis ali desi- [(25. 3) 5 pr. — § 17]
deret vel si liberi, ut a parente exhibeantur, iudex[5] de
1 ea re cognoscet. Sed utrum eos tantum liberos qui
sunt in potestate cogatur quis exhibere, an vero etiam
emancipatos vel ex alia causa sui iuris constitutos,
videndum est. et magis puto, etiamsi non sunt liberi
in potestate, alendos a parentibus et vice mutua alere
2 parentes debere. Utrum autem tantum patrem avumve
paternum proavumve paterni avi patrem ceterosque
virilis sexus parentes alere cogamur, an vero etiam
matrem ceterosque parentes et per illum sexum con-
tingentes cogamur alere, videndum. et magis est, ut
utrubique se iudex[5] interponat, quorundam necessi-
tatibus facilius succursurus, quorundam aegritudini:
et cum ex aequitate haec res descendat caritateque
sanguinis, singulorum desideria perpendere iudicem[6]
3 oportet. Idem in liberis quoque exhibendis a paren-

1) is . . . litigat] adsertor *Ulp.* 2) si enim . . . dabit *gloss.* 3) *cf.* (40. 16) 5 § 1. 4) eum . . . iudiciis *Trib.* 5) consul *Ulp.* 6) consulem *Ulp.*

4 tibus dicendum est. Ergo et matrem cogemus prae-
sertim vulgo quaesitos liberos alere nec non ipsos eam.
5 Item divus Pius significat, quasi avus quoque mater-
6 nus alere compellatur. Idem rescripsit, ut filiam
suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicium[1]
7 iuste eam procreatam. Sed si filius possit se exhi-
bere, aestimare iudices[2] debent, ne non debeant ei
alimenta decernere. denique idem Pius ita rescripsit:
'Aditi a te competentes iudices[3] ali te a patre tuo
iubebunt pro modo facultatium eius, si modo, cum
opificem te esse dicas, in ea valetudine es, ut operis
8 sufficere non possis'. Si vel parens neget filium id-
circoque alere se non debere contendat, vel filius neget
parentem, summatim iudices[2] oportet super ea re
cognoscere. si constiterit filium vel parentem esse,
tunc ali iubebunt: ceterum si non constiterit, nec de-
9 cernent alimenta. Meminisse autem oportet, etsi
pronuntiaverint ali oportere, attamen eam rem prae-
iudicium non facere veritati: nec enim hoc pronuntia-
tur filium esse, sed ali debere: et ita divus Marcus
10 rescripsit. Si quis ex his alere detrectet, pro modo
facultatium alimenta constituentur: quod si non prae-
stentur, pignoribus captis et distractis cogetur senten-
11 tiae satisfacere. Idem iudex[4] aestimare debet, num
habeat aliquid parens vel an pater quod merito filios
suos nolit alere: Trebatio denique Marino rescriptum
est merito patrem eum nolle alere, quod eum detulerat.
12 Non tantum alimenta, verum etiam cetera quoque
onera liberorum patrem ab iudice[5] cogi praebere re-
13 scriptis continetur. Si impubes sit filius emancipa-
tus, patrem inopem alere cogetur: iniquissimum enim
quis merito dixerit patrem egere, cum filius sit in
14 facultatibus. Si mater alimenta, quae fecit in filium,
a patre repetat, cum modo eam audiendam. ita divus
Marcus rescripsit Antoniae Montanae in haec verba:
'Sed et quantum tibi alimentorum nomine, quibus ne-
cessario filiam tuam exhibuisti, a patre eius praestari
oporteat, iudices[3] aestimabunt, nec impetrare debes
ea, quae exigente materno affectu in filiam tuam ero-
15 gatura esses, etiamsi a patre suo educaretur'. A
milite quoque filio, qui in facultatibus sit, exhibendos
16 parentes esse pietatis exigit ratio. Parens quamvis
ali a filio ratione naturali debeat, tamen aes alienum
eius non esse cogendum exsolvere filium rescriptum
17 est. Item rescriptum est heredes filii ad ea prae-
standa, quae vivus filius ex officio pietatis suae dabit,
invitos cogi non oportere, nisi in summam egestatem
pater deductus est.

2064. Solent iudices[2] cognoscere [(25. 3) 5 § 18—26]
et inter patronos et libertos, si alendis his agatur: ita-
que si negent se esse libertos, cognoscere eos oporte-
bit: quod si libertos constiterit, tunc demum decer-
nere, ut alant: nec tamen alimentorum decretum tollet
liberto facultatem, quo minus praeiudicio certare possit,
19 si libertum se neget. Alimenta autem pro modo
facultatium erunt praebenda, egentibus scilicet patro-
nis: ceterum si sit unde se exhibeant, cessabunt partes
20 iudicis.[6] Utrum autem tantum patroni alendi sint
an etiam patronorum liberi, tractari potest. et puto
causa cognita iudices[2] et liberos quoque patronorum
alendos decernere, non quidem tam facile ut patronos,
sed nonnumquam et ipsos: nam et obsequium non

1) tribunal *Ulp.?* 2) consules *Ulp.* 3) comp. iud.] consules *Ulp.* 4) consul *Ulp.* 5) a consule *Ulp.* 6) consulis *Ulp.*

solum patronis, verum etiam liberis eorum debere
21 praestari. Sed et libertus maternus alere cogitur.
22 Si quis a liberti liberto ali se desideret vel ab eo,
quem ex causa fideicommissi manumisit quemque suis
nummis redemit, non debet audiri, ut et Marcellus
scribit, exaequatque eum, qui mercedes exigendo ius
23 libertorum amisit. Sed et patroni filium, qui capitis
24 accusavit libertum paternum, negat exhibendum. Sed
25 et liberta cogitur patronum alere. De alimentis patroni arbiter solet dari arbitraturus, quantum sit in facultatibus, ut perinde possint alimenta moderari, quae tamdiu praestabuntur, quamdiu liberto supersit, patrono
26 desit. Patrem et matrem patroni, cum patronus et filii eius minime[1] supersint, alere egentes, ipsi si idonei facultatibus sunt, coguntur.

2065. Solent iudices[2] ex causa alimento- (34. 1) 3
rum libertos dividere, quotiens plures sunt heredes, ne a singulis heredibus minutatim alimenta petentes distringantur: quam divisionem perinde tueri oportet atque si pater familias ipse libertos divisisset. solent et unum eligere, per quem alimenta praestentur, aut ex voluntate defuncti aut arbitrio suo, ut rescripta subiecta ostendunt: 'Exemplum libelli dati mihi a libertis Silii misi vobis, sciens ad exemplum istam rem pertinere, quia multi testamentis suis praestari libertis iubent necessaria, quae quia minimi aeris sunt, ad nihilum perducuntur, cum plures heredes coeperunt per successiones existere. qua de causa puto vos recte facturos, si convocatis Favillae heredibus procuratoribusve eorum constitueritis, cui a ceteris dari debeat pecunia, ex cuius usuris alimenta praestentur. debebit autem is qui accipiet cavere eis qui dabunt redditurum se, ut quisque ex libertis decesserit aliove quo modo in civitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio'. Divus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit: 'Consules vocatis his, a quibus vobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit, vel omnes ab uno vel facta pro rata distributione quis et a quibus percipiatis, decernent. fiscus enim, si eo nomine quid ab eo vobis deberetur, exemplum sequetur. iam nunc sciatis partes eorum, qui solvendo esse desierint, non pertinere ad onus reliquorum heredum'.

[*De fideicommissis*].

2066. [3]'Speciosas personas' accipere (50. 16) 100
debemus clarissimas personas utriusque sexus, item eorum, quae ornamentis senatoriis utuntur.

LIBER III.

[*De adoptionibus*].

2067. [*Adoptio non iure facta a principe* (1. 7) 39
confirmari potest.] nam ita divus Marcus Eutychiano rescripsit: 'Quod desideras an impetrare debeas, aestimabunt iudices[2] adhibitis etiam his, qui contra dicent, id est qui laederentur confirmatione adoptionis'.

[*De tutelis*].

2068. Imperatores Severus et Antoninus (27. 3) 17
rescripserunt in haec verba: 'Cum hoc ipsum quaeratur, an aliquid tibi a tutoribus vel curatoribus debeatur, non habet rationem postulatio tua volentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari'.

1) minime *suspicionem movet.* 2) consules *Ulp.* 3) *cf. p.* 924 *n.* 2.

[*De muneribus adgnoscendis*].

2069. Si quis magistratus in municipio (50. 4) 9
creatus munere iniuncto fungi detrectet, per praesides[1] munus adgnoscere cogendus est remediis, quibus tutores quoque solent cogi ad munus quod iniunctum est adgnoscendum.

2070. Si qui ad munera publica nominati (49. 10) 1
appellaverint nec causas probaverint, scient ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis rei publicae acciderit. quod si apparuerit eos necessario provocasse, cui adscribendum sit id damnum, praeses vel princeps aestimabit.[2]

[*De pollicitationibus*].

2071. De pollicitationibus in civitatem (50. 12) 8
factis iudicum[3] cognitionem esse divi fratres Flavio Celso in haec verba rescripserunt: 'Probe faciet Statius Rufinus, si opus proscaeni, quod se Gabinis exstructurum promisit, quod tandem adgressus fuerat, perficiat. nam etsi adversa fortuna usus in triennio a praefecto urbis relegatus esset, tamen gratiam muneris, quod sponte optulit, minuere non debet, cum et absens per amicum perficere opus istud possit. quod si detrectat, actores constituti, qui legitime pro civitate agere possint, nomine publico adire adversus eum iudices[4] poterunt: qui cum primum potuerint, priusquam in exilium proficiscatur, cognoscent et, si opus perfici ab eo debere constituerint, oboedire cum rei publicae ob hanc causam iubebunt, aut prohibebunt distrahi fundum, quem in territorio Gabiniorum habet'.

[*De exsecutione sententiarum*].

2072. A divo Pio rescriptum est magistra- (42. 1) 15
tibus populi Romani, ut iudicum a se datorum vel arbitrorum sententiam exsequantur hi qui eos dederunt.
1 Sententiam Romae dictam etiam in provinciis posse praesides, si hoc iussi fuerint, ad finem persequi im-
2 perator noster cum patre rescripsit. In venditione itaque pignorum captorum facienda primo quidem res mobiles *et* animales pignori capi iubent, mox distrahi: quarum pretium si suffecerit, bene est. si non suffecerit, etiam soli pignora capi iubent et distrahi. quod si nulla moventia sint, a pignoribus soli initium faciunt: sic denique interloqui solent, si moventia non sint, ut soli quoque capiantur: nam a pignoribus soli initium faciendum non est. quod si nec quae soli sunt sufficiant vel nulla sint soli pignora, tunc pervenietur etiam ad iura. exsequuntur itaque rem iudicatam
3 praesides[5] isto modo. Si pignora, quae capta sunt, emptorem non inveniant, rescriptum est ab imperatore nostro et divo patre eius, ut addicantur ipsi, cui quis condemnatus est, addicantur autem utique ea quantitate quae debetur. nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere isque esse contentus, rescriptum est non posse eum quod amplius sibi debetur petere, quia velut pacto transegisse de credito videtur, qui contentus fuit pignora possidere, nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere et superfluum pe-
4 tere. Si rerum, quae pignoris iure captae sunt, controversia fiat, constitutum est ab imperatore nostro

1) consules *Ulp.?* 2) praeses vel princeps aestimabit] consules aestimabunt *Ulp.?* 3) consulum *Ulp.* 4) consules *Ulp.* 5) consules *Ulp.? Sed totum comma* 'exsequuntur . . . isto modo *movet suspicionem.*

ipsos, qui rem iudicatam exsequuntur, cognoscere debere de proprietate: et si cognoverint eius fuisse qui condemnatus est, rem iudicatam exsequentur. sed sciendum est summatim eos cognoscere debere nec sententiam eorum posse debitori praeiudicare, si forte hi dimittendam eam rem putaverint, quasi eius sit, qui controversiam movit, non eius, cuius nomine capta est: nec eum, cui restituta est, statim habere per sententiam debere, si forte iure ordinario coeperit ab eo res peti. sic evenit, ut omnibus integris tantum capioni res iudicata proficiat. sed illud debet dici, ubi controversia est de pignore, id dimitti debere et capi aliud,
5 si quod est sine controversia. Quod si res sit pignerata, quae pignori capta est, videndum est, an sic distrahi possit, ut dimisso creditore superfluum in causam iudicati convertatur. et quamquam non cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere: tamen in iudicati exsecutione servatur, ut, si emptorem invenerit res quae capta est, qui dimisso priore creditore superfluum solvere sit paratus, admittenda sit huius quoque rei distractio. nec videtur deterior condicio creditoris fieri suum consecuturi nec prius ius pignoris
6 dimissuri, quam si ei fuerit satisfactum. Si post addictum pignus aliqua controversia emptori moveatur, an sit cognitio eiusdem iudicis,[1] qui sententiam exsecutus fuerit, videndum est. et cum semel emptio perfecta sit eiusque qui comparavit periculum vertatur, non puto locum esse cognitioni: certe posteaquam inductus est emptor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem iudicum?[2] idemque et si ipsi, cui
7 quis iudicatus est, res fuerit addicta. Sed si emptor, cui pignora sunt addicta exsequente iudice,[3] pretium non solvat, utrum adversus emptorem porrigere manus debeant idem iudices,[4] qui sententiam exsequuntur, videndum est. et non puto eos ultra procedere: ceterum longe res abibit. quid enim dicemus? condemnabunt emptorem et sic exsequentur adversus eum sententiam, an statim pro iudicato habebunt? et quid si neget se emisse aut exsolvisse contendat? melius igitur erit, si non se interponant, maxime cum nec habeat actionem adversus eum is, cui iudicatum fieri desideratur. nec iniuria adficietur: oportet enim res captas pignori et distractas praesenti pecunia distrahi, non sic, ut post tempus pecunia solvatur. certe si se interponant, hactenus debebunt intervenire, ut ipsam rem addictam capiant et distrahant, quasi nondum vinculo
8 pignoris liberatam. Sic quoque iudices[5] exsequentur iudicatum, ut nomina iure pignoris capiant, si nihil aliud sit quod capi possit: posse enim nomen iure
9 pignoris capi imperator noster rescripsit. Sed utrum confessum nomen tantum capi possit an etiam si neget quis se debere, videamus. et magis est, ut id dumtaxat capiatur, quod confitetur: ceterum si negetur, aequissimum erit discedi a nomine, nisi forte quis exemplum secutus corporalium pignerum ultra processerit dixeritque ipsos debere iudices[5] de nomine cognoscere, ut cognoscunt de proprietate: sed contra
10 rescriptum est. Item quid dicemus? utrum ipsi iudices[5] convenient nomen exigentque id quod debetur et in causam iudicati convertent, an vero vendent nomen, ut pignora corporalia solent? et necesse est, ut quod eis facilius videatur ad rem exsequendam, hoc
11 faciant. Sed et si pecunia penes argentarios sit, aeque capi solet. hoc amplius et si penes alium quem, destinata tamen ei, qui condemnatus est, solet pignoris
12 iure capi et converti in causam indicati. Praeterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati vel in arcam reclusam solent capere, ut iudicato satisfiat. hoc amplius et si pupillaris pecunia in arcam reposita sit ad praediorum comparationem, et citra permissum praetoris ab eo, qui exsequitur iudicatum, solet capi et in causam iudicati converti.

1) eiusdem iudicis] consulis *Ulp.* 2) eorundem iudicum] consulum *Ulp.* 3) consule *Ulp.* 4) idem iudices] consules *Ulp.* 5) consules *Ulp.*

DE OFFICIO CURATORIS REI PUBLICAE LIBER SINGULARIS.[1]

2073. Si bene collocatae sunt pecuniae [(22. 1) 33]
publicae, in sortem inquietari debitores non debent et maxime, si parient usuras: si non parient, prospicere rei publicae securitati debet praeses provinciae, dummodo non acerbum se exactorem nec contumeliosum praebeat, sed moderatum et cum efficacia benignum et cum instantia humanum: nam inter insolentiam incuriosam et diligentiam non ambitiosam multum interest.
1 Praeterea prospicere debet, ne pecuniae publicae credantur sine pignoribus idoneis vel hypothecis.

2074. Ambitiosa decreta decurionum re- [(50.9) 4]
scindi debent. sive aliquem debitorem dimiserint sive
1 largiti sunt. Proinde, ut solent, sive decreverint de publico alicuius vel praedia vel aedes vel certam quantitatem praestari, nihil valebit huiusmodi decretum.
2 Sed et si salarium alicui decuriones decreverint, decretum id nonnumquam ullius erit momenti: ut puta si ob liberalem artem fuerit constitutum vel ob medicinam: ob has enim causas licet constitui salaria.

2075. Si legatum vel fideicommissum [(50.10) 5 pr.]
fuerit ad opus relictum, usurae quae et quando incipiant deberi, rescripto divi Pii ita continetur: 'Si quidem dies non sit ab his, qui statuas vel imagines ponendas legaverunt, praefinitus, a praeside provinciae tempus statuendum est: et nisi posuerint heredes, usuras leviores intra sex menses, si minus, semisses usuras rei publicae pendant. si vero dies datus est, pecuniam deponant intra diem, si aut non invenire se statuas dixerint aut loco controversiam fecerint: semisses protinus pendant'.

2076. Si pollicitus quis fuerit rei publicae [(50.12) 1]
opus se facturum vel pecuniam daturum, in usuras non convenietur: sed si moram coeperit facere, usurae accedunt, ut imperator noster cum divo patre suo
1 rescripsit. Non semper autem obligari eum, qui pollicitus est, sciendum est. si quidem ob honorem promiserit decretum sibi vel decernendum vel ob aliam iustam causam, tenebitur ex pollicitatione: sin vero sine causa promiserit, non erit obligatus. et ita multis
2 constitutionibus et veteribus et novis continetur. Item si sine causa promiserit, coeperit tamen facere, obliga-
3 tus est qui coepit. Coepisse sic accipimus, si fundamenta iecit vel locum purgavit. sed et si locus illi petenti destinatus est, magis est, ut coepisse videatur. item si apparatum sive impensam in publico posuit.
4 Sed si non ipse coepit, sed cum certam pecuniam promisisset ad opus rei publicae contemplatione pe-

1) *Caracalla imperante conscriptus, v. fr.* 2076 *pr.* § 5.

cuniae coepit opus facere: tenebitur quasi coepto opere.
5 Denique cum columnas quidam promisisset, imperator noster cum divo patre suo ita rescripsit: 'Qui non ex causa pecuniam rei publicae pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur. sed si columnas Citiensibus promisisti et opus ea ratione sumptibus civitatis vel privatorum inchoatum est, deseri quod gestum est
6 non oportet'. Si quis opus quod perfecit adsignavit, deinde id fortuito casu aliquid passum sit, periculum ad eum qui fecit non pertinere imperator noster rescripsit.

2077. [1]Inter liberos nepotem quoque ex filia contineri divus Pius rescripsit. (50. 12) 15

2078. Fines publicos a privatis detineri non oportet. curabit igitur praeses provinciae, si qui publici sunt, a privatis separare et publicos potius reditus augere: si qua loca publica vel aedificia in usus privatorum invenerit, aestimare, utrumne vindicanda in publicum sint an vectigal eis satius sit imponi, et id, quod utilius rei publicae intellexerit, sequi. (50.10) 5 § 1

DE OFFICIO PRAEFECTI URBI LIBER SINGULARIS.[2]

2079. Omnia omnino crimina praefectura urbis sibi vindicavit, nec tantum ea, quae intra urbem admittuntur, verum ea quoque, quae extra urbem intra Italiam, epistula divi Severi ad Fabium Cilonem prae- (1.12) 1
1 fectum urbi missa declaratur. Servos qui ad statuas confugerint, vel sua pecunia emptos ut manumittantur,
2 de dominis querentes audiet. Sed et patronos egentes de suis libertis querentes audiet, maxime si aegros
3 se esse dicant desiderentque a libertis exhiberi. Relegandi deportandique *in* insulam, quam imperator
4 adsignaverit, licentiam habet. Initio eiusdem epistulae ita scriptum est: 'cum urbem nostram fidei tuae commiserimus': quidquid igitur intra urbem admittitur, ad praefectum urbi videtur pertinere. sed et si quid intra centensimum miliarium admissum sit, ad praefectum urbi pertinet: si ultra ipsum lapidem, egres-
5 sum est praefecti urbi notionem. Si quis servum suum adulterium commisisse dicat in uxorem suam,
6 apud praefectum urbi erit audiendus. Sed et ex interdictis quod vi aut clam aut interdicto unde vi
7 audire potest. Solent ad praefecturam urbis remitti etiam tutores sive curatores, qui male in tutela sive cura versati graviore animadversione indigent, quam ut sufficiat eis suspectorum infamia: quos probari poterit vel nummis datis tutelam occupasse, vel praemio accepto operam dedisse ut non idoneus tutor alicui daretur, vel consulto circa edendum patrimonium quantitatem minuisse, vel evidenti fraude pupilli bona alie-
8 nasse. Quod autem dictum est, ut servos de dominis querentes praefectus audiat, sic accipiemus non accusantes dominos (hoc enim nequaquam servo permittendum est nisi ex causis receptis), sed si verecunde expostulent, si saevitiam, si duritiam, si famem, qua eos premant, si obscenitatem, in qua eos compulerint vel compellant, apud praefectum urbi exponant. hoc quoque officium praefecto urbi a divo Severo datum
9 est, ut mancipia tueatur ne prostituantur. Praeterea curare debebit praefectus urbi, ut nummularii probe se agant circa omne negotium suum et temperent his,
10 quae sunt prohibita. Cum patronus contemni se a liberto dixerit vel contumeliosum sibi libertum queratur vel convicium se ab eo passum liberosque suos vel uxorem vel quid huic simile obicit: praefectus urbi adiri solet et pro modo querellae corrigere eum. aut comminari aut fustibus castigare aut ulterius procedere in poena eius solet: nam et puniendi plerumque sunt liberti. certe si se delatum a liberto vel conspirasse cum contra se cum inimicis doceat, etiam metalli
11 poena in eum statui debet. Cura carnis omnis ut iusto pretio praebeatur ad curam praefecturae pertinet, et ideo et forum suarium sub ipsius cura est: sed et ceterorum pecorum sive armentorum quae ad huiusmodi praebitionem spectant ad ipsius curam pertinent.
12 Quies quoque popularium et disciplina spectaculorum ad praefecti urbi curam pertinere videtur: et sane debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem et ad referendum sibi
13 quid ubi agatur. Et urbe interdicere praefectus urbi et qua alia solitarum regionum[1] potest, et negotiatione et professione et advocationibus et foro, et ad tempus et in perpetuum: interdicere poterit et spectaculis: et si quem releget ab Italia, summovere eum
14 etiam a provincia sua. Divus Severus rescripsit eos etiam, qui illicitum collegium coisse dicuntur, apud praefectum urbi accusandos.

2080. Imperatores Severus et Antoninus Iunio Rufino praefecto vigilum ita rescripserunt: 'Insularios et eos, qui neglegenter ignes apud se habuerint, potes fustibus vel flagellis caedi iubere: eos autem, qui dolo fecisse incendium convincentur, ad Fabium Cilonem praefectum urbi amicum nostrum remittes: fugitivos conquirere eosque dominis reddere debes'. (1.15) 4

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILUM LIBER SINGULARIS.

2081. Pluribus uno die incendiis exortis [*divus Augustus censuit incendiis arcendis per se esse consulendum etc.*]. (1.15) 2

DE OFFICIO PRAETORIS TUTELARIS LIBER SINGULARIS.[3]

2082. † Modest. 1 excus. Εἰ δὲ ἄλλως αἰτῆσαι κουράτορα δύναται τῷ ἀφήλικι, ἐζητήθη. καὶ Οὐλπιανὸς ὁ κράτιστος οὕτως γράφει, ὡς δέον ἄλλον αὐτῷ μὴ αἰτεῖν, ἀλλὰ αὐτὸν ἑαυτῷ. (26. 6) 2 § 5

2083. [3]Athletae habent a tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coronati sunt. (27.1) 6 § 13

2084. Si tribunus in cohortibus praetoriis permilitaverit, etiam collegarum filiorum tutela excusabitur beneficio divi Severi et imperatoris nostri. (27.1) 9

2085. . . . [*in Ita*]lia domicilium cons . . . . [*mu*]|neribus subicietur ta[*ntummodo*], ... | recuperabit. Vat. 173

1) *cf.* (50. 10) 14 *extr.* *v. fr.* 2079 *pr.* § 8. 14. 2) *Post mortem Severi conscriptus.*

1) solitarum regionum] soli Italici regione *scr.?* 2) *Hunc librum alteram esse libri de excusationibus editionem post mortem Severi factam merito suspicatur Mommsen, fr. Vat. ed. maior. p.* 395 *sqq.* 3) *ex Modest.* 2 *excus.*

2086. Vat. 173ª [*Si ei, quem pater testamento tutorem nomina*]|vit, sacerdotium cont[*igit*], ... tutelam privileg[*ium*] . . . . [*ita demum excusabitur, si ante*]|apertum testamentum sacerd[*os factus est*]. |

2087. Vat. 174 Haec de sa[*cerdotio dicta pertinent ad eum quoque, qui magistratu*] | excusationem cons[*equitur: itaque haec non liberat nisi a tutelis eo tempore delatis*], | quo quis consul vel praetor vel [*aedilis est*]. |

2088. Vat. 175 Collegas eo[*s accipimus*], ... | exerceant quam pater f[*actitarit*] . . . . | quo pater pupillorum ex . . . . |

2089. Vat. 176 Sicut autem de . . . . |lium et ita imperator noster . . . . |

2090. Vat. 177 Veteran[*i a reliquorum omnium tutelis peraeque excusantur, a*] | veteranorum autem fi[*liorum tutelis ita, ut non plus unam suscipere cogantur*]. | sed utrum simul non plu[*s unam eiusmodi tutelam suscipere debeant an semel*] | unam, tractari potest. put[*o tamen gestam tutelam eis non profuturam et ita*] | inveni rescriptum.

2091. Vat. 177ª [1][*Non honesta missione missi non ex*]|cusantur et ita de ig[*nominiose dimissis imperatores*] . . . . | riae Sabinae rescripser[*unt*] . . . . | exauctoratum e . . . . | ab urbicis plan[*e tutelis excusabuntur, quia ingredi iis urbem non licet.*] sed etsi non sint perfuncti s[*tipendiis, tamen qui post annum vigesimum missi sunt*], | si missionem non ig[*nominiosam acceperunt, excusantur*]. |

2092. Vat. 178 Sed primipil[*ares*] . . . . | . . . . [*p*]rimipilarem dabunt | . . . legare quoque. ipse quoque in locum | . . . |

2093. Vat. 179 . . . . [*du*]m sacerdotio fungitur, | . . . . rescripto divi Pii declaratur | . . . . |

2094. Vat. 180 . . . . [*s*]unt in primipilaribus | . . . . [*exe*]mplo veteranorum | . . . . |

2095. Vat. 181 . . . . veterem suam emp | . . . . [*s*]estertia centum mi|[*lia*] . . . . [*consu*]mmatam eam nan | . . . . |

2096. Vat. 182 . . . . ducit: nam minor vigin|[*ti quinque annis*] . . . . [*a tut*]ela excusantur ut | . . . . o daret minores XXV | [*annis*] . . . |

2097. Vat. 183 . . . [*cui data es*]t a principe negotiorum | [*fiscalium administratio, quamdiu administrat*], onera tutelarum | [*suscipere non cogitur, ne publicae rei utilitas privatoru*]m iniuriam adferat. |

2098. Vat. 183ª . . . . [*a tutela*] excusabitur. hi quos va|[*letudo perpetua excusat*] . . . [*eas quoque*] tutelas, quas ante | [*susceperant, deponunt*]. |

2099. Vat. 184 [*In furorem qui inciderit, item excusa*]bitur etiam ab ea quam antea sus|[*ceperat tutela, neque tamen in totum, sed in locum furio*]si ad tempus curator | [*dabitur*]. |

2100. Vat. 185 [*Imp. . . . rescripsit L. Titio adfirmanti impare*]m per rusticitatem se alie|[*nis negotiis gerendis esse, rusticitatem posse excusationem*] mereri. pau[*per*]tas pla|[*ne dat excusationem*]. |

2101. Vat. 186 = (27. 1) 3 Tria onera tutelarum excusationem tribuunt.[2] tria autem onera sic sunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorum separatio. et ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indivisum patrimonium habent,[1] vel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur.

2102. Vat. 187 Qui curam kalendarii Gaditanorum a principe in[*i*]u[*n*]ctam in [*e*]questri ordine susceptam administrabat . . . .

2103. Vat. 188 In tribus non inputabitur tutela vel cura, quae affectata est. affectatam sic accipiemus, si vel appetita videatur vel cum posset quis se excusare, ab ea se non excusavit. creditur enim affectasse, qui onus cum posset declinare non recusavit, et id saepe decretum est in tutore, qui non potuit invitus dari tutor, vel curator[*e*], qui cuius fuerat tutor, curator est nominatus.

2104. Vat. 189 [2]Si quis inter tres emancipati fili sui tutelam administret, an ei haec in numero cedat, scio dubitatum. invenio tamen Fulvio Aemiliano in person[*a*] Manili Optivi rescriptum emancipatae filiae tutelam numerari ei inter onera oportere.

2105. Vat. 190 = (27. 1) 5 Tria autem onera in domo[3] esse sufficit. proinde si pater alicuius vel filius vel frater, qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat, quae ad periculum patris pertinent quoniam[4] voluntate eius administrant, omnibus excusatio a tutela competit. sed si non patris voluntate administrent, non prodesse saepe rescriptum est.[5]

2106. Vat. 191 Numerus quoque liberorum a tutela exsusationem tribuit civibus quidem Romanis earum tutelarum, quae Romae sunt iniuncta[*e*], trium,[6] earum vero, quae in municipiis Italicis iniunguntur, quattuor numero liberorum, idque imperator noster et divus Severus Claudio Herodiano rescripserunt. et ideo si quis a magistratibus municipalibus fuerit datus, quattuor numero liberorum debebit excusari.

Vat. 192 S[*ed*] si in provincia delata fuerit tutela, licet Romae excusatio allegetur, a quinque liberis debet recipi.

2107. Vat. 193 Exemplo civium Romanorum Latinos Iu[*ni*]anos excusari oportet.

2108. Vat. 194 Iusti autem an iniusti s[*i*]nt filii, non requiritur. multo minus in potestate necne sint, cum etiam iudicandi onere iniustos filios relevare Papinianus libro V quaestionum scribat.

2109. Vat. 195 Ex filia nepotes [*non*] prodesse ad tutelae liberationem sicuti nec ad caducorum vindicationem palam est, nisi mihi proponas ex veterano praetoriano genero socerum avum effectum: tunc enim secundum orationem d[*ivi*] Marci, quam in castris praetoris recitavit Paulo iterum et Aproniano conss. VIII id. Ian., id habebit avus, quod habet in nepotibus ex filio natis. cuius orationis verba haec sunt: 'et quo facilius veterani nostri soceros repperiant, illos quoque novo privilegio sollicitabimus, ut avus nepotum ex veter[*a*]no praetoriano natorum iisdem commodis nomine eorum fruatur, quibus frueretur, si eos haberet ex filio'.

2110. Vat. 196 In adoptionem dedisse non nocet, nec adoptasse ad excusationem proderit, quoniam soli naturales tribuunt excusationem.

2111. Vat. 197 An bello amissi a tutela excusare

1) *cf.* (27. 1) 8 § 9. 2) dant excusationem *dig.*

1) haberent *dig.* 2) = *Ulp.* (*de excus.*) *fr.* 1805. 3) una *ins. dig.* 4) pertinent quoniam] sui spectent quia *dig.* 5) sed si . . . rescriptum est *desunt in Vat.* 6) filiorum *ins. Vat.*

debeant? nam et in fascibus sumendis et in iudicandi munere pro superstitibus habentur, ut lege Iulia de maritandis ordinibus de fascibus sumendis et publicorum kapite *XXVI*,[1] item privatorum kapite XXVII de iudicando cavetur. et puto constituendum, ut et a tutelis excusent: proinde sive tres bello amiserit sive unum duosve, pro superstitibus cedent.

2112. Sed utrum soli filii an et nepotes Vat. 198 debent prodesse? subsistendum, quoniam lex quidem privatorum kapite XXVII '[*ex*] se nat[*o*]s[2]' appellat, lex vero publicorum kapite XXVI liberorum facit mentionem. puto tamen eandem esse aequitatem in nepotibus, qui in locum filiorum succedunt, quae est in filiis.

2113. Utrum in acie dumtaxat amissus Vat. 199 an tempore belli amissus prosit? Aristo in acie amissum dumtaxat. ego puto, per tempus belli amissum debere prodesse, ne publica strages patri noceat.

2114. Erit haec etiam excusatio, si quis Vat. 200 se dicat tutelam alicuius administrasse et ad curam eius vocetur: nam invitum non esse compellendum suscipere imperator noster cum patre Polo Terentiano rescripsit.

2115. Item si quis uxori [*s*]uae cura[*t*]or Vat. 201 datur: nam sicuti senatus censuit, ne quis eam ducat, cuius tutor vel curator fuit, ita uxoris suae non debere curam administrare divus Severus Flavio Severiano rescripsit.

2116. Proinde si cui fuerit pupilla a Vat. 202 patre desponsa, non debebit ei tutor dari, ne nuptiae inpediantur, et datus excusabitur: et si sponsae suae curator fuerit datus, debebit excusari, nisi forte a patre tutor vel curator fuerit destinatus. aut enim ipse eam pater despondit et utrumque perficiet, aut post mortem patris desponsa est et magis est, ut voluntati patris obtemperetur in onere quam ipsius in matrimonio: quare nuptiae inpediuntur.

2117. Est et hoc genus excusationis, si Vat. 203 quis se dicat domicilium non habere Romae delectus ad munus vel in ea provincia, ubi domicilium non habet, idque et divus Marcus Pertinaci et Aeliano consulibus rescripsit.

2118. Proinde qui studiorum causa Ro- Vat. 204 mae sunt praecipue civilium, debent | [*excusari, quamdiu iu*]ris causa Romae agunt studii cura distracti. et ita | . . . imperator Antoninus Augustus Cereali a censibus et aliis | [*rescripsit*].

2119. Proinde si quis ad urbicam dioe- Vat. 205 cesim pertinens | [*testamento tutor dabitur*], excusare se debebit ab eo patrimonio, q[*uod*] in regio|[*nibus iuridicorum est, item*] a re provinciali. sed caveat, si legatum accepit, hoc facere: li|[*cite enim urbana sola admi*]nistrat, verum q[*uia*] n[*on*] in plenum voluntati paret, legati | [*ei petitio denega*]bitur, idque divus Marcus in eo, qui se a re provinciali excusavit | [*cum Romae testamento tutor esset datu*]s, Claudio Pulchro rescripsit.

2120. [*An is qui se v*]oluit excusare nec Vat. 206 optinuit, postea potiores nomi|[*nare possit, scio quaesitu*]m. et magis est ut possit, si eum tempora patiantur: [*q*]uos enim | [*habet, iis utetur dieb*]us, licet potior nominatus alterutrum debeat eli|[*gere, utrum velit nega*]re se potiorem an vero magis potiorem nominare. | [*et ita*] . . . io praetor[*i*] rescripsit. |

2121. [*Etsi is qui*] tutor datus est et Vat. 207 excusare se et non recepta excu|[*satione potiores n*]ominare potest, si tempora dierum patiantur, | [*tamen si praetulerit*] potiores nominare, postea ad excusationem transi|[*re non potest: nam loco fate*]ntis est nullam se excusationem habere, cum potiores | [*nominat. nec magis*] ferendus est, si dicat se sine praeiudicio hoc facere, for|[*te adeo simul et profi*]teatur excusationem et potior[*u*]m nominationem | . . . .

2122. [*Is qui potior*] nominatus est, si Vat. 208 quidem neget se esse in ea coniunctione, am|[*plius nominare alium p*]otiorem non potest: convictus ne excusare se quidem poterit. | [*idque est rescripto ad Claudium*] Herodianum de excusatione insertum. |

2123. [*Is qui potior*] nominatus est, ad Vat. 209 omnia haec dies eos habebit, quos | [*habent qui primo loco dat*]i sunt, ut eodem rescripto declaratur. |

2124. [*Is qui poti*]orem nominat libellos Vat. 210 debet quaternos dare praeto|[*ri de plano, quinos pro*] tribunali, ut epistula d[*ivi*] Marci ad Aemilianum | [*continetur, et dicere, quo*] iure potiorem nominet, id est gradum necessitu|[*dinis et ius cognat*]ionis aperte designare. et ideo non sufficit cognatum | [*vel affinem gener*]alit[*er*] dicere, sed debebit gradum adicere vel nomen | [*proprium cognationis adfi*]nitatisve designare et ius cognationis expri|[*mere. nec sufficit colle*]gam dicere, nisi in quo collegio addiderit. et si forte | in aliquo horum deliquerit, emendandi ei facult[*as intra tempus, quo po*]|tuit potiorem nominare, conceditur, postea non, idque imp[*erator noster . . . rescripsit*].

2125. Ne hi quidem possunt, quos prae- Vat. 211 tor confirmavit testamento de[*signatos, ut imperator noster Dio*] | doto praetori rescripsit. proinde si a matre fuerint design[*ati, an potiores item*] | nominare possint, quaeri potest. et puto eos nomin[*are posse, nam de iis tantum*] | rescriptum est, qui a patre erant designati. sed hoc erit serv[*andum*] . . . . | alio virili[*s*] sexus per virilem sexum descenden[*te*], ... | curae destinati: nam et Papinianus respondit libertum a patro . . . .|tinatum tutorem posse potiorem nominare.

2126. Nominare autem potiores non pos- Vat. 212 sunt inprimi[*s collegae patris, ut*] | divus Severus constituit.

Licet autem patris appellatio in oration[*e* Vat. 213 *sit, puto de avo quoque*] | accipiendam, quamquam circa primipilares hoc iure u[*timur, ut filio primi*]|pilaris dentur soli, non etiam nepoti.

2127. Sed nec cognati vel adfines pos- Vat. 214 sunt nominare potiores. [*prohibentur vero, ut oratione ex*]|pressum est, hi soli qui lege Iulia [*Papia*]ve excepti sunt.

Proinde si quis cognatus alteru[*t*]ra lege Vat. 215 exceptus lic[*et non proximus datus est, ut Dio*] | doto praetori est rescriptum, potiorem nominare non poterit, n[*eque potest potiorem*] | nominare adfinis qui alteru[*t*]ra lege excep[*t*]us e[*st*].

Excipiuntur autem lege quidem Iulia Vat. 216 cognatorum [*sex gradus et ex septi*|*m*]o sobrino sobrinave natus, sed et nata per interpre[*t*]ati[*onem, quive in alicuius*] | horum potestate sunt quaeve in matrimonio, vel hi qui su[*nt cognatarum nos*]|trarum hoc

1) viginti sex *Vat.* 2) senatus *Vat.*

gradu nos contingentium mariti, ve[*l eorum, qui sunt in potes*]|tate nostra, cognati contingentes eos ea cognati[*one, quae supra scriptum gradum*] | non excedit.

Item nuptarum nobis co[*gnati a nobis ad* Vat. 217 *eundem*] | gradum vel nostri cognati ab uxoribus nostris e[*xcipiuntur*].

Lege autem Papia ii adfines excipiun- Vat. 218. 219 tur, qui v[*ir et uxor et gener et nurus*] | et socer et socrus umquam fuerunt, item vitricus [*noverca privignus*] | privigna vel ipsorum vel eorum qui in eorum potes[*t*]ate [*sunt umquam*] | fuerunt.

2128. Memini itaque me suad[*ente*] .... | Vat. 220 Alcimum libertum maternum Furi Octav[*iani*] clarissimi viri p[*raetorem in cura retinuisse*], | cum tutelam eius administrasset necessariu[*s*]que ad [*res gerendas videretur*]: | nam et liberti materni in pari sunt condicione. oratio enim d[*ivi*] Marci ita scripta est, ut patroni patronae[*ve liberis*] libertus tutor deligi possit, tametsi aliquo privilegio subnixus sit.

2129. Si alius eum Latinum fecerit, alius Vat. 221 iteraverit, an utriusque liberorum tutelam suscipiat, videndum, quasi utriusque meritum habeat: nisi forte exemplo munerum, [*quibus*] divus Marcus rescripsit apud orig[*i*]nem eius qui Latinum fecit debere eum fungi, sol[*i*]u[*s*] eius liberorum tutelam susceptur[*u*]m dicemus.

2130. [1]Officium quoque militare excusat, Vat. 222 nam cum munus emeritum prodest, multo magis cum frequentatur prodesse debet. sed si ad tempus rei publicae causa absit, non in perpetuum, sed ad tempus excusabitur. denique cum ex facto [*quaestio incidisset*], sub divo Hadriano quidam, cum legatus esset legionis [*et*] testamentum recitatum esset, quo tutor erat datus, non in perpetuum, sed ad tempus, quo legatus legionis erat, meruit excusationem. [*excusatur*] etiam is, qui commentarios habet praefecti, quamdiu hic commentarios habet praefecti, ut divus Marcus cum filio rescripsit.

2131. [2]Hi qui muniti sunt aliquo privi- Vat. 223 legio, aliquando non admittuntur ad excusationem, velut si minor sit annis XXV adfini datus tutor et aliquem usum rerum habeat hereditariarum. quod ius venit ex epistula divi Hadriani, quam scripsit Claudio Saturnino, legato Belgicae: quae constitutio videtur de his loqui, [*qui*] a praetore dati sunt. ego idem esse accipiendum, si testamento datus sit. in eandem sententiam et divus Pius Platorio Nepoti scripsit.

2132. Observari autem oportet, ne his Vat. 232 pupillis tutorem det, qui patrimonia in his regionibus habent, quae sunt sub iuridicis, ut Claudio Pompeiano praetori imperator noster rescripsit: multo magis, si in provincia sit patrimonium, licet is [*cui*] petitur in urbe consistat.

2133. [3]Sed qui in collegio pistorum sunt, Vat. 233 a tutelis excusantur, si modo per semet ipsos pistrinum exerceant: sed non alios puto excusandos, quam qui intra numerum constituti centenarium pistrinum secundum litteras divi Traiani ad Sulpicium Similem exerceant: quae omnia litteris praefecti annonae significanda sunt.

2134. Sed Ostienses pistores non excu- Vat. 234 santur, ut Phi[*lo*]meniano imperator noster cum patre rescripsit.

2135. [1]Urbici pistores a collegarum quo- Vat. 235 que filiorum tutelis excusantur, quamvis neque decuriales neque qui in ceteris corporibus sunt excusentur. et [*i*]ta Hadriano rescripto ad Claudium Iulianum praefectum annonae significatur, quam epistulam quodam rescripto ad Vernam et Montanum pistores imperator noster cum patre interpretatus est et ad pistores pertinere, cum in eo negotio frumentum agentib[*us*] daretur a collegarum filiorum tutelis vacatio. plus etiam imperator noster indulsi[*t*], ut a tutelis, quas susceperant ante quam pistores essent, excusarentur: sed h[*oc*] ab ipso creatis pistoribus praestitit et ita Marco Diocae praefect[*o*] annonae rescripsit.

2136. Sed et qui in foro [*s*]uario nego- Vat. 236 tiantur, si duabus partibus b[*o*]norum annonam iuvent, habent excusationem litteris allatis [*a praefect*]o urbis testimonialibus negotiationis, ut imperator noster et divus Severus Man[*ilio*] Cereali rescripserunt: quo rescripto decla[*r*]atur ante eos non habuisse inmunitatem, sed nunc eis dari eam quae data est his q[*ui*] annonam populi Romani iuvant.

2137. † Modest. 3 excus. . . . . . ὁ (27.1) 10 § 8, 12 pr. *Οὐλπιανὸς γράφει·* Adversa quoque valetudo excusat, sed ea quae impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut imperator noster cum patre rescripsit. (12) Sed in hoc rescripto adiectum est solere vel ad tempus vel in perpetuum excusari, prout valetudo, qua adficitur. furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur.

2138. Proinde si mu[*t*]us surdusve quis Vat. 238 sit, sine dubio a tutela excusabitur. hi vero quos valetudo v[*el*] furor vel morbus perpetuus excusat, etiam eas tutelas quas ante su[*s*]ceperant deponunt. alia causa aetatis est. luminibus etiam captum Por[*c*]a[*ti*]o Faustino rescripsit imperator noster cum patre.

Item Furio Epa[*phr*]ae,[2] cum allegasset se Vat. 239 unum oculum amisisse [*e*]t in alio periclitari, rescripsit, an propter adversam valetudinem oculorum excusari deberet, praetorem aestimaturum. hi etiam a susceptis excusabuntur.

2139. [3]Paupertas plane dat excusatio- Vat. 240 nem, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere, idque divorum fratrum rescripto continetur.

2140. Si quis autem in provincia domi- Vat. 241 cilium habet, debet excusari, sed et si quis patrimonium in ea regione, quam iuridicus administrat, habet.

2141. Scio tamen quosdam, cum per Vat. 242 errorem ad potiorum nominationem prosilissent, haud impetrass[*e*], ut deserto iure potiorum ad excusationem se converterent.

DE OFFICIO PROCONSULIS LIBRI X.[4]

LIBER I.

[*De ingressu*].

2142. Observare autem proconsu- (1.16) 4 pr. — § 5 lem oportet, ne in hospitiis praebendis oneret provin-

1) = *fr.* 1820 (*ex lib. de excusat.*). 2) = *fr.* 1826 (*ex lib. de excusat.*). 3) *cf. Paul. fr.* 49 *pr.*

1) *cf. Paul. fr.* 49 § 1. 2) Epatidae *Vat.* 3) *cf. fr.* 2100. 4) *Caracalla imperante conscripti, cf. Fitting, p.* 35. *Cf. de his libris Rudorff, über den liber de officio proconsulis* (*Abh. der Berl. Akad.* 1865 *p.* 233 *sqq.*).

ciam, ut imperator noster cum patre Aufidio Severiano
1 rescripsit. Nemo proconsulum stratores suos habere potest, sed vice eorum milites ministerio in provinciis
2 funguntur. Proficisci autem proconsulem melius quidem est sine uxore: sed et cum uxore potest, dummodo sciat senatum Cotta et Messala consulibus censuisse futurum, ut si quid uxores eorum qui ad officia proficiscuntur deliquerint, ab ipsis ratio et vindicta
3 exigatur. Antequam vero fines provinciae decretae sibi proconsul ingressus sit, edictum debet de adventu suo mittere continens commendationem aliquam sui, si qua ei familiaritas sit cum provincialibus vel coniunctio, et maxime excusantis, ne publice vel privatim occurrant ei: esse enim congruens, ut unusquisque in
4 sua patria eum exciperet. Recte autem et ordine faciet, si edictum decessori suo miserit significetque, qua die fines sit ingressurus: plerumque enim incerta haec et inopinata turbant provinciales et actus impe-
5 diunt. Ingressum etiam hoc eum observare oportet, ut per eam partem provinciam ingrediatur, per quam ingredi moris est, et quas Graeci ἐπιδημίας appellant sive κατάπλουν observare, in quam primum civitatem veniat vel applicet: magni enim facient provinciales servari sibi consuetudinem istam et huiusmodi praerogativas. quaedam provinciae etiam hoc habent, ut per mare in eam provinciam proconsul veniat, ut Asia, scilicet usque adeo, ut imperator noster Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripsit proconsuli necessitatem impositam per mare Asiam applicare καὶ τῶν μητροπόλεων Ἔφεσον primam attingere.

[*De iurisdictione mandanda*].

2143. Post haec ingressus provinciam (1.16) 4 § 6
mandare iurisdictionem legato suo debet nec hoc ante facere, quam fuerit provinciam ingressus: est enim perquam absurdum antequam ipse iurisdictionem nanciscatur (nec enim prius ei competit, quam in eam provinciam venerit) alii eam mandare, quam non habet. sed si et ante fecerit et ingressus provinciam in eadem voluntate fuerit, credendum est videri legatum habere iurisdictionem, non exinde ex quo mandata est, sed ex quo provinciam proconsul ingressus est.

2144. Solent etiam custodiarum (1.16) 6 pr. — § 2
cognitionem mandare legatis, scilicet ut praeauditas custodias ad se remittant, ut innocentem ipse liberet. sed hoc genus mandati extraordinarium est: nec enim potest quis gladii potestatem sibi datam = (50. 17) 70
vel cuius alterius coercitionis ad alium transferre, nec liberandi igitur reos ius, cum accusari apud eum non
1 possint. Sicut autem mandare iurisdictionem vel non mandare est in arbitrio proconsulis, ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem proconsuli, non
2 autem debet inconsulto principe hoc facere. Legatos non oportet principem consulere, sed proconsulem suum, et is ad consultationes legatorum debebit respondere.

[*De xeniis*].

2145. Non vero in totum xeniis absti- (1.16) 6 § 3
nere debebit proconsul, sed modum adicere, ut neque morose in totum abstineat neque avare modum xeniorum excedat. quam rem divus Severus et imperator Antoninus elegantissime epistula sunt moderati, cuius epistulae verba haec sunt: 'Quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus: vetus proverbium est: οὔτε πάντα οὔτε πάντοτε οὔτε παρὰ πάντων. nam valde inhumanum est a nemine accipere, sed passim vilissimum est et omnia avarissimum'. et quod mandatis continetur, ne donum vel munus ipse proconsul vel qui in alio officio erit accipiat ematve quid nisi victus cottidiani causa, ad xeniola non pertinet, sed ad ea quae edulium excedant usum. sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.

*

2146. [1]Diuturna consuetudo pro iure et (1.3) 33
lege in his quae non ex scripto descendunt observari solet.

v. lib. II. (1.16) 9

LIBER II.

[*De provincia circumeunda*].

2147. Si in aliam quam celebrem (1.16) 7 pr. § 1
civitatem vel provinciae caput advenerit, pati debet commendari sibi civitatem laudesque suas non gravate audire, cum honori suo provinciales id vindicent: et ferias secundum mores et consuetudinem quae retro
1 optinuit dare. Aedes sacras et opera publica circumire inspiciendi gratia, an sarta tectaque sint vel an aliqua refectione indigeant, et si qua coepta sunt ut consummentur, prout vires eius rei publicae permittunt, curare debet curatoresque operum diligentes sollemniter praeponere, ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores adiuvandos dare.

[*De iure dicundo*].

2148. Cum plenissimam autem iuris- (1.16) 7 § 2
dictionem proconsul habeat, omnium partes, qui Romae vel quasi magistratus vel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent,

[2]nec quicquam est in provincia, quod (1.16) 9 pr.
non per ipsum expediatur. sane si fiscalis pecuniaria causa sit, quae ad procuratorem principis respicit, melius fecerit, si abstineat.

2149. Ubi decretum necessarium est, (1.16) 9 § 1
per libellum id expedire proconsul non poterit: omnia enim, quaecumque causae cognitionem = (50. 17) 71
desiderant, per libellum non possunt expediri.

Excusare se tutor per libellos non poterit. (27.1) 25

2150. Circa advocatos patientem esse (1.16) 9 § 2
proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contemptibilis videatur, nec adeo dissimulare, si quos causarum concinnatores vel redemptores deprehendat, eosque solos pati postulare, quibus per edictum eius postulare permittitur.

2151. De plano autem proconsul potest (1.16) 9 § 3
expedire haec: ut obsequium parentibus et patronis liberisque patronorum exhiberi iubeat: comminari etiam et terrere filium a patre oblatum, qui non ut oportet conversari dicatur, poterit de plano: similiter et libertum non obsequentem emendare aut verbis aut fustium castigatione.

Levia crimina audire et discutere de plano (48.2) 6
proconsulem oportet et vel liberare eos, quibus obiciuntur, vel fustibus castigare vel flagellis servos verberare.

2152. Observare itaque eum oportet, (1.16) 9 § 4—6
ut sit ordo aliquis postulationum, scilicet ut omnium

1) *cf. e. gr. fr.* 2142 § 5, 2147 *pr.* 2) libro primo *inscr. F.*; secundo *recte inscr.* (50. 17) 71 (*fr.* 2149).

desideria audiantur, ne forte dum honori postulantium datur vel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant, qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes neque in aliqua dignitate positos
5 advocatos sibi prospexerunt. Advocatos quoque petentibus debebit indulgere plerumque: feminis vel pupillis vel alias debilibus vel his, qui suae mentis non sunt, si quis eis petat: vel si nemo sit qui petat, ultro eis dare debebit. sed si qui per potentiam adversarii non invenire se advocatum dicat, aeque oportebit ei advocatum dare. ceterum opprimi aliquem per adversarii sui potentiam non oportet: hoc enim etiam ad invidiam eius qui provinciae praeest spectat, si quis tam impotenter se gerat, ut omnes metuant adversus
6 eum advocationem suscipere. Quae etiam omnium praesidum communia sunt et debent et ab his observari.

2153. Praeses provinciae minorem in in- [(4.4) 42
tegrum restituere potest etiam contra suam vel decessoris sui sententiam: quod enim appellatio interposita maioribus praestat, hoc beneficio aetatis consequuntur minores.

2154. Maiores viginti annis ita demum [(40. 13) 1
ad libertatem proclamare[1] non possunt, si pretium ad ipsum qui veniit pervenerit: ex ceteris autem causis, quamvis maior viginti annis se venum dari passus sit,
1 ad libertatem ei proclamare[2] licet. Minori autem viginti annis ne quidem ex causa supra scripta debet denegari libertatis proclamatio,[3] nisi maior annis viginti factus duravit in servitute: tunc enim si pretium partitus sit, dicendum erit denegari ei debere libertatis proclamationem.[4]

2155. Si quis actionem, quae ex maleficiis [(47.1) 3
oritur, velit exsequi: si quidem pecuniariter agere velit, ad ius ordinarium[5] remittendus erit nec cogendus erit in crimen subscribere: enimvero si extra ordinem eius rei poenam exerceri velit, tunc subscribere eum in crimen oportebit.

2156. [6]De custodia reorum proconsul aesti- [(48.3) 1
mare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona an militi tradenda vel fideiussoribus[7] committenda vel etiam sibi. hoc autem vel pro criminis quod obicitur qualitate vel propter honorem aut propter amplissimas facultates vel pro innocentia personae vel pro dignitate eius qui accusatur facere solet.

2157. Impp. Augg. Iulio Iu[*liano rescripse-* [Vat. 119
runt] . . . [*fac*]|tam dotem recte reddi sibi desiderare divusqu[*e*] . . . | quod etiam in patre servabitur, qui consentiente filia re . . . | nec moratoriae dilationi locus erit, quod mal . . .

LIBER III.

[*De tutoribus et curatoribus*].

2158. His qui in ea causa sunt, ut super- [(26.5) 12
esse rebus suis non possint, dare curatorem proconsu-
1 lem oportebit. Nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare: quamvis enim contra sit apud Celsum et apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrem a filio regi, attamen divus Pius Instio Celeri, item divi fratres rescripserunt filium, si sobrie vivat,
2 patri curatorem dandum magis quam extraneum. Divus Pius matris querellam de filiis prodigis admisit, ut curatorem accipiant, in haec verba: 'Non est novum quosdam, etsi mentis suae videbuntur ex sermonibus compotes esse, tamen sic tractare bona ad se pertinentia, ut, nisi subveniatur is, deducantur in egestatem. eligendus itaque erit, qui eos consilio regat: nam aequum est prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum'.

2159. Si disceptetur, ubi morari vel ubi [(27.2) 5
educari pupillum oporteat, causa cognita id praesidem statuere oportebit. in causae cognitione evitandi sunt, qui pudicitiae impuberi possunt insidiari.

2160. Si praedia minoris viginti quin- [(27.9) 11
que annis distrahi desiderentur, causa cognita praeses provinciae debet id permittere. idem servari oportet et si furiosi vel prodigi vel cuiuscumque alterius praedia curatores velint distrahere.

[*De decurionibus*].

2161. Generaliter id erit defendendum, ut [(50.2) 3
qui clementiorem sententiam passus est ob hoc, quod ad tempus relegatur, boni consulere debeat humanitatis
1 sententiae nec decurionatum recipiat. Sed si quis ob falsam causam vel aliam de gravioribus non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus ordine motus, in ea est causa, ut possit in ordinem redire. imperator enim Antoninus[1] edicto proposito statuit, ut cuicumque aut quacumque causa ad tempus ordine vel advocationibus vel quo alio officio fuisset interdictum, completo tempore nihilo minus fungi honore vel officio possit. et hoc recte: neque enim exaggeranda fuit
2 sententia, quae modum interdictioni fecerat. Spurios posse in ordinem allegi nulla dubitatio est: sed si habeat competitorem legitime quaesitum, praeferri eum oportet, divi fratres Lolliano Avito Bithyniae praesidi rescripserunt. cessantibus vero his etiam spurii ad decurionatum et re et vita honesta recipientur: quod utique non sordi erit ordini, cum ex utilitate eius sit
3 semper ordinem plenum habere. Eis, qui Iudaicam superstitionem sequuntur, divi[2] Severus et Antoninus honores adipisci permiserunt, sed et necessitates eis imposuerunt, qui superstitionem eorum non laederent.

2162. Decuriones in albo ita scriptos esse [(50.3) 1
oportet, ut lege municipali praecipitur: sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandae, ut scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est: puta qui duumviratum gesserunt, si hic honor praecellat, et inter duumvirales antiquissimus quisque prior: deinde hi, qui secundo post duumviratum honore in re publica functi sunt: post eos qui tertio et deinceps: mox hi qui nullo honore functi sunt, prout quisque
1 eorum in ordinem venit. In sententiis quoque dicendis idem ordo spectandus est, quem in albo scribendo diximus.

LIBER IV.

[*Ad municipalem* I.]

2163. Rescripto divorum fratrum [(50.4) 6 pr. — § 2
ad Rutilium Lupum ita declaratur: 'Constitutio, qua cautum est, prout quisque decurio creatus est, ut ita et magistratum apiscatur, totiens servari debet, quotiens

1) in libertatem adseri *Ulp.* 2) in libertatem eum adserere *Ulp.* 3) Minori . . . libertatis proclamatio] minoris . . . libertatis adsertio *Ulp.* 4) ei . . . . libertatis proclamationem] eius . . . libertatis adsertionem *Ulp.* 5) ius ordinarium] forum *Ulp.?* 6) *Fortasse pro* libro secundo (II) *inscr.* libro septimo (VII), *cf. fr.* 2187. 7) sponsoribus *Ulp.?*

1) *cf. C.* (10. 61) 1. 2) divi *gloss.*

idoneos et sufficientes omnes contingit. ceterum si ita quidam tenues et exhausti sunt, ut non modo publicis honoribus pares non sint, sed et vix de suo victum sustinere possint: et minus utile et nequaquam honestum est talibus mandari magistratum, praesertim cum sint qui convenienter ei et suae fortunae et splendori publico possint creari. sciant igitur locupletiores non debere se hoc praetextu legis uti et de tempore, quo quisque in curiam allectus sit, inter eos demum esse quaerendum, qui pro substantia sua capiant
1 honoris dignitatem'. Debitores rerum publicarum ad honores invitari non posse certum est, nisi prius in id quod debetur rei publicae satisfecerint. sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione rei publicae reliquantur: ceterum si non ex administratione sint debitores, sed mutuam pecuniam a re publica acceperint, non sunt in ea causa, ut honoribus arceantur. plane vice solutionis sufficit, ut quis aut pignoribus aut fideiussoribus[1] idoneis caveat: et ita divi fratres Aufidio Herenniano rescripserunt. sed et si ex pollicitatione debeant, quae tamen pollicitatio recusari non potest, in ea sunt con-
2 dicione, ut honoribus arceantur. Si quis accusatorem non habeat, non debet honoribus prohiberi, quemadmodum non debet is, cuius accusator destiterit. ita enim imperator noster cum divo patre suo rescripsit.

2164. Sciendum est quaedam esse (50.4) 6 § 3—5
munera aut personae aut patrimoniorum, itidem quos-
4 dam esse honores. Munera, quae patrimoniis iniunguntur, vel intributiones talia sunt, ut neque aetas ea excuset neque numerus liberorum nec alia praerogativa, quae solet a personalibus muneribus exuere.
5 Sed enim haec munera, quae patrimoniis indicuntur, duplicia sunt: nam quaedam possessoribus iniunguntur, sive municipes sunt sive non sunt, quaedam non nisi municipibus vel incolis. intributiones, quae agris fiunt vel aedificiis, possessoribus indicuntur: munera vero, quae patrimoniorum habentur, non aliis quam municipibus vel incolis.

2165. Modestin. 2 excus. [2] *Ulpianus libro* (27.1) 6 § 6
quarto de officio proconsulis ita scribit: sed et reprobari medicum posse a republica, quamvis semel probatus sit, imperator noster cum patre Laelio Basso rescripsit.

2166. Viae sternendae immunitatem (49. 18) 4
veteranos non habere Iulio Sossiano veterano rescriptum est. nam nec ab intributionibus, quae possessionibus fiunt, veteranos esse excusatos palam est.
1 Sed et naves eorum angariari posse Aelio Firmo et Antonino Claro veteranis rescriptum est.

2167. Si qui certa condicione muneribus (50.6) 2
vel honoribus se adstrinxerunt, cum alias compelli non possent inviti suscipere istum honorem: fides eis servanda est condicioque, qua ad munera sive honores applicare se passi sunt.

2168. Impuberes, quamvis necessitas penu- (50.6) 3
riae hominum cogat, ad honores non esse admittendos rescripto ad Venidium Rufum legatum Ciliciae declaratur.

2169. Filio propter patrem legationis vacatio (50.7) 7
ne concedatur, imperator noster cum patre Claudio Callisto rescripsit in haec verba: 'Quod desideras, ut propter legationem patris tui a legatione tu vaces, in intervallis honorum, qui sumptum habent, recte observatur: in impendiis legationum, quae solo ministerio obeuntur, diversa causa est'.

2170. [1] Cum de consuetudine civitatis vel (1.3) 34
provinciae confidere quis videtur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

LIBER V.

[*Ad municipalem* 2.]

2171. Si quis a pluribus manumissus sit, (50.1) 7
omnium patronorum originem sequitur.

2172. Maiores septuaginta annis a tutelis (50.6) 4
et muneribus personalibus vacant. sed qui ingressus est septuagensimum annum, nondum egressus, hac vacatione non utetur, quia non videtur maior esse septuaginta annis qui annum agit septuagensimum.

2173. Tutor vel curator, cuius iniusta (26. 7) 20
appellatio pronuntiata erit cuiusve excusatio recepta non sit, ex quo accedere ad administrationem debuit erit obligatus.[2]

2174. Totiens locum habet deminutio (50. 12) 6
pollicitationis in persona heredis, quotiens non est pollicitatio ob honorem facta. ceterum si ob honorem facta sit, aeris alieni loco habetur et in heredum per-
1 sona non minuitur. Si quis pecuniam ob honorem promiserit coeperitque solvere, eum debere quasi coepto
2 opere imperator noster Antoninus rescripsit. Non tantum masculos, sed etiam feminas, si quid ob honores pollicitatae sunt, debere implere sciendum est: et ita rescripto imperatoris nostri et divi patris eius contine-
3 tur. Si cui res publica necessitatem imposuerit statuarum principi ponendarum, qui non promisit, non esse ei necesse obtemperare rescriptis imperatoris nostri et divi patris eius continetur.

[*De conventu*].

2175. Eum, quem temere adversarium suum (5.1) 79
in iudicium[3] vocasse constitit, viatica litisque sumptus
1 adversario suo reddere oportebit. Iudicibus de iure dubitantibus praesides respondere solent: de facto consulentibus non debent praesides consilium impertire, verum iubere eos prout religio suggerit sententiam proferre: haec enim res nonnumquam infamat et materiam gratiae vel ambitionis tribuit.

*

2176. [4] In eum, cuius instinctu ad in- (47. 11) 5
famandum dominum servus ad statuam confugisse compertus erit, praeter corrupti servi actionem, quae ex edicto perpetuo competit, severe animadvertitur.

LIBER VI.

[*De collegiis*].

2177. Quisquis illicitum collegium usur- (47. 22) 2
paverit, ea poena tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse iudicati sunt.

[*De bonorum possessionibus*].

2178. Bonorum ventris nomine curato- (27. 10) 8
rem dari oportet eumque rem salvam fore viri boni

1) praedibus *Ulp.*? 2) *cf. Vat.* 149.

1) *cf.* (50. 2) 11. 2) *Similiter hi qui res civitatium administrant.* 3) ius *Ulp.* 4) libro octavo (VIII *pro* V) *inscr.* (*cf. fr.* 2213 *sq.*)?

arbitratu satisdare proconsul iubet: sed hoc, si non ex inquisitione detur: nam si ex inquisitione, cessat satisdatio.

2179. Cum heres instituta furiosa here- (36. 1) 36 ditatem esset rogata restituere, curatorem eius secundum tabulas bonorum possessione accepta posse transferre actiones divus Pius decrevit.

[*De manumissionibus*].

2180. Si minor annis viginti manu- (40. 2) 11, 13 mittit, huiusmodi solent causae manumissionis recipi: si filius filiave frater sororve naturalis sit, (13) [1]si collactaneus, si educator, si paedagogus ipsius, si nutrix, vel filius filiave cuius eorum, vel alumnus, vel capsarius (id est qui portat libros),[2] vel si in hoc manumittatur, ut procurator sit, dummodo non minor annis decem et octo sit. praeterea et illud exigitur, ut non utique unum servum habeat, qui manumittit. item si matrimonii causa virgo vel mulier manumittatur, exacto prius iureiurando, ut intra sex menses uxorem eam duci oporteat: ita enim senatus censuit.

LIBER VII.

[*De disciplina publica*].[3]

2181. Congruit bono et gravi prae- (1. 18) 13 pr. sidi curare, ut pacata atque quieta provincia sit quam regit. quod non difficile obtinebit, si sollicite agat, ut malis hominibus provincia careat eosque conquirat: nam et sacrilegos latrones plagiarios fures conquirere debet et prout quisque deliquerit in eum animadvertere, receptoresque eorum coercere, sine quibus latro diutius latere non potest.

[*De fugitivis*].

2182. Divus Pius rescripsit eum, qui fugi- (11.4) 3 tivum vult requirere in praediis alienis, posse adire praesidem litteras ei daturum et, si ita res exegerit, apparitorem quoque, ut ei permittatur ingredi et inquirere, et poenam eundem praesidem in eum constituere, qui inquiri non permiserit. sed et divus Marcus oratione, quam in senatu recitavit, facultatem dedit ingrediendi tam Caesaris quam senatorum et paganorum praedia volentibus fugitivos inquirere scrutarique cubilia atque vestigia occultantium.

[*De furiosis*].

2183. Furiosis, si non possint per ne- (1. 18) 13 § 1 cessarios contineri, eo remedio per praesidem obviam eundum est: scilicet ut carcere contineantur. et ita divus Pius rescripsit. sane excutiendum divi fratres putaverunt in persona eius, qui parricidium admiserat, utrum simulato furore facinus admisisset an vero re vera compos mentis non esset, ut si simulasset, plecteretur, si fureret, in carcere contineretur.

[*De accusationibus et subscriptionibus*].

2184. Si cui crimen obiciatur, prae- (48. 2) 7 pr.—§ 3 cedere debet crimen subscriptio. quae res ad id inventa est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum
1 sciat inultam sibi accusationem non futuram. Cavent itaque singuli, quod crimen obiciant, et praeterea per-
2 severaturos[1] se in crimine usque ad sententiam. Isdem criminibus, quibus quis liberatus est, non debet praeses pati eundem accusari, et ita divus Pius Salvio Valenti rescripsit: sed hoc, utrum ab eodem an nec ab alio accusari possit, videndum est. et putem, quoniam res inter alios iudicatae alii non praeiudicant, si is, qui nunc accusator exstitit, suum dolorem persequatur doceatque ignorasse se accusationem ab alio institutam, magna ex causa admitti eum ad accusationem debere.
3 Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est, puto non facile admittendum eum qui semel calumniatus sit: quamvis filium accusatoris admitti oportere aliam accusationem instituentem adversus eum, quem pater accusaverat, divus Pius Iulio Candido rescripsit.

2185. Divus Hadrianus Salvio Caro pro- (48. 16) 14 consuli Cretae rescripsit tutorem, qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto pupillo, cuius causa accusare coeperat, non esse cogendum accusationem implere.

2186. Idem imperator rescripsit ser- (48. 2) 7 § 4. 5 vos ibi puniendos, ubi deliquisse arguantur, dominumque eorum, si velit eos defendere, non posse revocare in provinciam suam, sed ibi oportere defendere, ubi
5 deliquerint. Cum sacrilegium admissum esset in aliqua provincia, deinde in alia minus crimen, divus Pius Pontio Proculo rescripsit, postquam cognoverit de crimine in sua provincia admisso, ut reum in eam provinciam remitteret, ubi sacrilegium admisit.

[*De custodia reorum*].

2187. Divus Pius ad epistulam Antiochen- (48. 3) 3 sium Graece rescripsit non esse in vincula coiciendum eum, qui fideiussores[2] dare paratus est, nisi si tam grave scelus admisisse eum constet, ut neque fideiussoribus[3] neque militibus committi debeat, verum hanc ipsam carceris poenam ante supplicium sustinere.

2188. Divus Traianus Minicio Natali re- (2. 12) 9 scripsit ferias a forensibus tantum negotiis dare vacationem, ea autem, quae ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda: inter quae custodiarum quoque cognitionem esse.

[*De absentibus*].

2189. Absentem in criminibus damnari (48. 19) 5 pr. § 1 non debere divus Traianus Iulio Frontoni rescripsit. sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari divus Traianus Adsidio Severo rescripsit: satius enim esse inpunitum relinqui facinus nocentis quam innocentem damnari. adversus contumaces vero, qui neque denuntiationibus neque edictis praesidum obtemperassent, etiam absentes pronuntiari oportet secundum morem privatorum iudiciorum. potest quis defendere haec non esse contraria. quid igitur est? melius statuetur in absentes pecuniarias quidem poenas vel eas, quae existimationem contingunt, si saepius admoniti per contumaciam desint, statui posse et usque ad relegationem procedi: verum si quid gravius irrogandum fuisset, puta in metallum vel capitis poenam, non esse absen-
1 tibus irrogandam. In accusatorem autem absentem

1) *Libri numerum in inscriptione om. F.* 2) id est . . . . libros *gloss.* 3) *Incertissimus est et in hoc et in sequentibus libris rerum ordo. Suspicor autem Ulpianum initio huius libri, cum de officio proconsulis ad disciplinam publicam pertinentia ageret, de fugitivis et furiosis tractasse, deinde hoc capite absoluto ad crimina publica et extraordinaria transisse.*

1) quod . . . obiciant et . . . perseveraturos] *movet suspicionem hoc scribendi genus.* 2) sponsores *Ulp.?* 3) sponsoribus *Ulp.?*

nonnumquam gravius statuendum, quam Turpilliani senatus consulti poena irrogatur, dicendum est.

[*De sacrilegis*].[1]

2190. Sacrilegii poenam debebit pro- (48. 13) 7
consul pro qualitate personae proque rei condicione et temporis et aetatis et sexus vel severius vel clementius statuere. et scio multos et ad bestias damnasse sacrilegos, nonnullos etiam vivos exussisse, alios vero in furca suspendisse. sed moderanda poena est usque ad bestiarum damnationem eorum, qui manu facta templum effregerunt et dona dei in noctu tulerunt. ceterum si qui interdiu modicum aliquid de templo tulit, poena metalli coercendus est, aut, si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est.

[*De Christianis*].[2]

2191. *Domitius de officio pro-* Lactant. div. inst. 5, 11
consulis libro septimo rescripta principum nefaria collegit, ut doceret, quibus poenis affici oporteret eos qui se cultores dei confiterentur.

De mathematicis et vaticinatoribus.

2192. Praeterea interdictum est mathe- coll. 15, 2
maticorum callida impostura et obstinata persuasione. nec hodie primum interdici eis placuit, sed vetus haec prohibitio est. denique exstat senatus consultum Pomponio et Rufo coss. factum, quo cavetur, ut mathematicis, Chaldaeis, ariolis et ceteris, qui simil[*ia*] in[*ter*] c[*ives*] R[*omanos*] tum[3] fecerunt, aqua et igni interdicatur omniaque bona eorum publicentur: et si externarum
2 gentium quis id fecerit, ut in eum animadvertatur. Sed fuit quaesitum, utrum scientia huiusmodi hominum puniatur, an exercitio et professio. [*et*] quidem apud veteres dicebatur professionem eorum, non notitiam esse prohibitam: postea variatum: nec dissimulandum est nonnunquam inrepsisse in usum, ut etiam profiterentur et publice se praeberent. quod quidem magis per contumaciam et temeritatem eorum factum est, qui visi erant vel consulere vel exercere, quam quod fuerat
3 permissum. Saepissime denique interdictum est fere ab omnibus principibus, ne quis omnino huiusmodi ineptiis se immisceret, et varie puniti sunt hi, qui id exercuerunt, pro mensura scilicet consultationis. nam qui de principis salute [*consuluere*], capite puniti sunt vel qua alia poena graviore adfecti: enimvero si qui
3a de sua suorumque, lenius. Inter[*dum*] habentur qua[*si*] vaticinatores: hi quoque plectendi sunt, quoniam nonnunquam contra publicam quietem imperium-
4 que populi Romani improbandas artes exercent. Exstat denique decretum divi Pii ad Pacatum legatum provinciae Lugdunensis, cuius rescripti verba quia multa sunt, de fine eius ad locum haec pauca subieci.
5 Denique et divus Marcus eum, qui motu Cassiano vaticinatus erat et multa quasi ex instinctu deorum
6 dixerat, in insulam Syrum relegavit. Et sane non debent impune ferri huiusmodi homines, qui sub obtentu monitu[*um*][4] deorum quaedam vel enuntiant vel iactant vel scientes eos fingunt.

[*Ad legem Iuliam maiestatis*].

2193. Proximum sacrilegio crimen est, quod (48.4) 1
maiestatis dicitur. Maiestatis autem crimen illud est, quod adversus populum Romanum vel adversus securitatem eius committitur. quo tenetur is, cuius opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides iniussu principis interciderent: quo armati homines cum telis lapidibusve in urbe sint conveniantve adversus rem publicam, locave occupentur vel templa, quove coetus conventusve fiat hominesve ad seditionem convocentur: cuiusve opera consilio malo consilium initum erit, quo quis magistratus populi Romani quive imperium potestatemve habet occidatur: quove quis contra rem publicam arma ferat: quive hostibus populi Romani nuntium litterasve miserit signumve dederit feceritve dolo malo, quo hostes populi Romani consilio iuventur adversus rem publicam: quive milites sollicitaverit concitaveritve, quo seditio tumultusve adversus rem publicam fiat.

[*Ad legem Corneliam*] de sicariis et veneficis.

2194. Capite primo legis Corneliae de coll. 1, 3
sicariis cavetur, ut is praetor iudexve quaestionis, cui sorte obvenerit quaestio de sicariis eius, quod in urbe Roma propius[*ve*] mille passus factum sit, uti quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenerint, de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa hominemve occiderit cuiusve id dolo malo factum erit *et reliqua. relatis verbis legis*
2 *modo ipse loquitur Ulpianus:* Haec lex non omnem, qui cum telo ambulaverit, punit: sed eum tantum, qui hominis necandi furtive faciendi causa telum ge[*sse*]rit, coercet.[1] compescit item eum, qui hominem occidit,[2] nec adicit, cuius condicionis hominem, ut et ad servum et peregrinum pertinere haec lex videatur.

2195. Lege Cornelia de sicariis tenetur, (48.8) 4 pr.
qui, cum in magistratu est esset, eorum quid fecerit contra hominis necem, quod legibus permissum non sit.

2196. Distinctionem casus et voluntatis coll. 1, 6
in homicidio servari rescripto Hadriani[3] confirmatur.
2 Verba rescripti: 'Et qui hominem occidit, absolvi solet, s[*cilicet*] si non occidendi animo id admisit: et qui non occidit, sed voluit occidere, pro homicida
3 damnatur. E re itaque constituendum est e[*i*] quo ferro percussit Epafroditus. nam si gladium instrinxit aut telo percussit, quid dubium est, quin occidendi animo percusserit? si clave percussit aut cucuma, cum forte rixaretur, ferro percussit, sed non occidendi mente.
4 Ergo hoc exquirite, et si voluntas occidendi fuit, ut homicidam servum supplicio [*crucis*] iubete adfici'.

2197. Cum quidam per coll. 1, 11; § 1 = (48. 8) 4 § 1
lasciviam causam mortis praebuisset, comprobatum est factum Taurini Egnatii[4] proconsulis Baeticae a divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset.
2 Verba consultationis et rescripti ita se habent: 'Inter Claudium, optime imperator, et Euaristum cognovi, quod Claudius Lupi filius in convivio, dum sago iactatur, culpa Marii Euaristi ita male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur. atque apparebat, nullam inimicitiam cum [*eo*] Euaristi fuisse. sed cupiditatis culpam coercend[*a*]m credidi, ut ceteri eiusdem aetatis iuvenes emendarentur, ideoque Mario Euaristo urbe Italia provincia Baetica in quinquennium interdixi et decrevi, ut impendii causa [*HS*] duo milia patri eius

---

1) *Ex fr.* 2193 *pr. verisimili coniectura colligi potest Ulpianum hunc tractatum tractatui de maiestatis crimine praeposuisse, cf. Rudorff, l. l. p.* 249. 2) *Verisimile est Ulpianum de Christianis aut sub titulo de sacrilegis aut ad legem Iuliam maiestatis egisse.* 3) similem incertum *codd.* 4) obtentum et monitu (monitum) *codd.*

1) coerci *codd.* 2) coercit (coerciti) *ins. codd.* 3) *cf. Marcian. fr.* 169 § 3. 4) Ignatii Taurini *dig.*

persolveret Euaristus, quod manifesta fuerat eius pau- 3 pertas. velis rescribere'. Verba rescripti: 'Poenam Marii Euaristi recte, Taurine, moderatus es ad modum culpae: refert enim et in maioribus de- [= (48. 19) 5 § 2] 4 lictis, consulto aliquid admittatur an casu'. Et sane in omnibus criminibus distinctio haec poenam aut iustam provocare[1] debet aut temperamentum admittere.

2198. Idem divus Hadrianus rescripsit: [(48. 8) 4 § 2] 'Constitutum quidem est, ne spadones fierent, eos autem, qui hoc crimine arguerentur, Corneliae legis poena teneri eorumque bona merito fisco meo vindicari debere, sed et in servos, qui spadones fecerint, ultimo supplicio animadvertendum esse: et qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus quoque, tamquam lege Cornelia teneantur, pronuntiandum esse. plane si ipsi, qui hanc iniuriam passi sunt, proclamaverint, audire eos praeses provinciae debet, [2]qui virilitatem amiserunt: nemo enim liberum servumve invitum sinentemve castrare debet, neve quis se sponte castrandum praebere debet. at si quis adversus edictum meum fecerit, medico quidem, qui exciderit, capitale erit, item ipsi qui se sponte excidendum praebuit'.

*

2199. [3]Et eum, qui puerum ingenuum ra- [(48. 6) 6] puit, puniendum divus Pius rescripsit in haec verba: 'Exemplum libelli dati mihi a Domitio Silvano nomine Domitii Silvani patrui subici iussi, motus querella eius, qua significavit filium suum ingenuum, iuvenem admodum, raptum atque conclusum, mox verberibus ac tormentis usque ad summum periculum adflictum, Gemine carissime: velim audias eum et, si compereris haec ita admissa, rem severe exequaris'.

[*Ad legem Iuliam peculatus*].

2200. Qui, cum in moneta publica opera- [(48. 13) 8] rentur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica vel signatam furantur, hi non videntur adulterinam monetam exercuisse, sed furtum publicae monetae fe- 2 cisse, quod ad peculatus crimen accedit. Si quis ex metallis Caesarianis aurum argentumve furatus fuerit, ex edicto divi Pii exilio vel metallo, prout dignitas personae, punitur. is autem, qui furanti sinum praebuit, perinde habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, et famosus efficitur. qui autem aurum ex metallo habuerit illicite et conflaverit, in quadruplum condemnatur.

2201. [4]Quicumque nummos aureos par- [(48. 10) 8] tim raserint, partim tinxerint vel finxerint: si quidem liberi sunt, ad bestias dari, si servi, summo supplicio adfici debent.

LIBER VIII.

Ad legem Iuliam de vi publica et privata.[5]

2202. Lege Iulia de vi publica tenetur, [(48. 6) 7] qui, cum imperium potestatemve haberet, civem Romanum adversus provocationem necaverit verberaverit iusseritve[2] quid fieri aut quid in collum iniecerit, ut torqueatur. item quod ad legatos oratores comitesve attinebit, si quis eorum pulsasse et sive iniuriam fecisse arguetur.

1) elicere *dig.* 2) *Exciderunt quaedam.* 3) *Ulpianum, qui de plagiariis ex professo egit libro* IX, *haec, cum legem Corneliam de sicariis tractaret, aliqua occasione oblata iniecisse suspicor.* 4) *cf.* (48. 13) 1. 5) *Ad rubricam cf. p.* 978 *n.* 1.

2203. [1]Eadem lege quibusdam testimo- [coll. 9, 2] nium omnino, quibusdam interdicitur invitis, capite octogesimo septimo et capite octogesimo octavo in 2 haec verba: 'His[2] hominibus hac lege in reum testimonium dicere ne liceto: qui se ab eo parenteve eius libertove cuius eorum liberta[*ve libera*]verit, quive impubes erit, quive [*iudicio publico damnatus erit, qui*] eorum in integrum restitutus non e[*ri*]t, quive in vinculis custodia[*v*]e publica erit, quive depugnandi causa auctoratus erit, quive ad bestias [*ut*] depugnare[*t*] se locavit locaverit, praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit: [*quae*]ve palam corpore quaestum f[*e*]c[*i*]t feceritve: quive ob testimonium dicendum [*vel non dicendum*] pecuniam accepisse iudicatus erit, ne quis eorum hac lege in reum testimonium dicat'. 3 Capite octogesimo septimo: 'Hi homines inviti in reum testimonium ne dicunt[*o*]: qui sobrinus est ei reo propioreve cognatione coniunctus, quive socer gener, vitricus privignusve eius erit'. *Et reliqua.*

[*Ad legem Pompeiam de parricidiis*].

2204. Utrum qui occiderunt parentes an [(48. 9) 6] etiam conscii poena parricidii adficiantur, quaeri potest. et ait Maecianus etiam conscios eadem poena adficiendos, non solum parricidas. proinde conscii etiam extranei eadem poena adficiendi sunt.

De poena legis Corneliae testamentariae.[3]

2205. Lege Cornelia cavetur, ut, [(48. 10) 9 pr. — § 2] qui in aurum vitii quid addiderit, qui argenteos num- 1 mos adulterinos flaverit, falsi crimine teneri. Eadem poena adficitur etiam is qui, cum prohibere tale quid 2 posset, non prohibuit. Eadem lege exprimitur, ne quis nummos stagneos plumbeos emere vendere dolo malo vellet.

2206. Praeterea factum est senatus con- [coll. 8, 7] sultum Statilio Tauro et [*Scribonio Libone*] consulibus, quo poena legis Corneliae inrogatur ei [= (48. 10) 9 § 3] qui quid aliud quam testamentum[4] sciens dolo malo falsum[5] signaverit signarive curaverit: item qui falsas testationes faciendas testimoniave falsa invicem di- 2 cenda aut consignanda dolo malo curaverit.[6] Item qui ob [*litem in*]struendam advocatione testimoniove[7] pecuniam acceperit pactusve fuerit, societatem coierit aut aliquam obligationem[8] interposuerit: item si quis coierit ad accusationem innocentium, senatus consulto quod Cotta et Messalla coss. factum est coercentur. 3 Sed et si quis ob denuntiandum vel non denuntiandum remittendumve testimonium pecuniam acceperit, senatus consulto quod duobus Geminis coss. factum est poena legis Corneliae adficitur. *Et reliqua.*

2207. Qui delatorem summisit in causa [(48. 10) 9 § 4] pecuniaria, eadem poena tenetur, qua tenentur hi qui ob instruendas lites pecuniam acceperunt.

[*De testibus*].[9]

2208. Inviti testimonium non dicunt [(22. 5) 19] publicani, item is qui non detractandi testimonii causa

1) Ulpianus libro VIIII (*sic errore pro* VIII) de officio proconsulis sub titulo ad legem Iuliam de vi publica et privata *inscr. coll. Cf. ad hoc fr. Callistr. fr.* 28 § 5. 2) verbis *ins. codd.* 3) *Rubricam exhibet coll.* 8, 7. 4) in testamento *dig.* 5) dolo malo falsum *om. coll.* 6) coierint *dig. In coll. codd. sequuntur:* Licinio V et Tauro coss., *quae huius loci non esse recte monuit Huschke.* 7) struendam advocationem testimoniave *codd., cf.* (48. 10) 20. 8) delationem *codd., cf.* (48. 10) 20. 9) *Rubricam inserui: sed*

aberit, item is qui quid exercitui praebendum con-
1 duxerit. Sed nec pupillis testimonium denuntiari
potest.

[*De quaestionibus*].[1]

2209. In criminibus eruendis quae- (48. 18) 1 pr.—§ 20
stio adhiberi solet. sed quando vel quatenus id facien-
dum sit, videamus. et non esse a tormentis incipien-
dum et divus Augustus constituit neque adeo fidem
quaestioni adhibendam, sed et epistula divi Hadriani
1 ad Sennium Sabinum continetur. Verba rescripti ita
se habent: 'Ad tormenta servorum ita demum veniri
oportet, cum suspectus est reus et aliis argumentis ita
probationi admovetur, ut sola confessio servorum deesse
2 videatur'. Idem divus Hadrianus Claudio Quartino
rescripsit: quo rescripto illud expressit a suspectissimo
incipiendum et a quo facillime posse verum scire iudex
3 crediderit. Ad quaestionem non esse provocandos
eos, quos accusator de domo sua produxit, nec facile
credendum subiectam eam, quam ambo parentes dicun-
tur caram filiam habuisse, rescripto divorum fratrum
4 ad Lucium Tiberianum emisso declaratur. Idem
Cornelio Proculo rescripserunt non utique in servi
unius quaestione fidem rei constituendam, sed argu-
5 mentis causam examinandam. Divus Antoninus, et
divus Hadrianus Sennio Sabino, rescripserunt, cum
servi pariter cum domino aurum et argentum expor-
tasse dicerentur, non esse de domino interrogandos:
ne quidem, si ultro aliquid dixerint, obesse hoc domino.
6 Divi fratres Leliano Longino rescripserunt de servo
heredum[2] non esse habendam quaestionem in res
hereditarias,[3] quamvis suspectum fuisset,[4] quod imagi-
naria venditione dominium in eo quaesisse heres[5]
7 videretur. Servum municipum posse in caput civium
torqueri saepissime rescriptum est, quia non sit illorum
servus, sed rei publicae, idemque in ceteris servis cor-
porum dicendum est: nec enim plurium servus videtur,
8 sed corporis. Si servus bona fide mihi serviat, etiamsi
dominium in eo non habui, potest dici torqueri eum
in caput meum non debere. idem est et in libero
9 homine, qui bona fide servit. Sed nec libertum
10 torqueri in patroni caput constitutum est. Nec fra-
trem quidem in fratris imperator noster cum divo patre
suo rescripsit, addita ratione, quod in eum, in quem
quis invitus testimonium dicere non cogitur, in eum
11 nec torqueri debet. Servum mariti in caput uxoris
posse torqueri divus Traianus Sernio Quarto rescripsit.
12 Idem Mummio Lolliano rescripsit damnati servos,
quia desierunt esse ipsius, posse in eum torqueri.
13 Si servus ad hoc erit manumissus, ne torqueatur,
dummodo in caput domini non torqueatur, posse eum
14 torqueri divus Pius rescripsit. Sed et eum, qui
cognitionis susceptae tempore alienus fuit, licet postea
rei sit effectus, torqueri in caput posse divi fratres re-
15 scripserunt. Si quis dicatur nullo iure emptus, non
prius torqueri poterit, quam si constiterit venditionem
non valuisse: et ita imperator noster cum divo patre
16 suo rescripsit. Item Severus Spicio Antigono ita
rescripsit: 'Cum quaestio de servis contra dominos
neque haberi debeat neque, si facta sit, dicturi senten-
tiam consilium instruat: multo minus indicia servorum
17 contra dominos admittenda sunt'. Divus Severus
rescripsit confessiones reorum pro exploratis facinori-
bus haberi non oportere, si nulla probatio religionem
18 cognoscentis instruat. Cum quidam deponere pre-
tium servi paratus esset, ut servus torqueretur contra
dominum, imperator noster cum divo patre suo id non
19 admiserunt. Si servi quasi sceleris participes in se
torqueantur deque domino aliquid fuerint confessi apud
iudicem: prout causa exegerit, ita pronuntiare eum de-
bere divus Traianus rescripsit. quo rescripto ostendi-
tur gravari dominos confessione servorum. sed ab hoc
rescripto recessum constitutiones posteriores ostendunt.
20 In causa tributorum, in quibus esse rei publicae
nervos nemini dubium est, periculi quoque ratio, quod
servo fraudis conscio capitalem poenam denuntiat,
eiusdem professionem exstruat.

2210. Qui quaestionem habiturus est, (48. 18) 1 § 21. 22
non debet specialiter interrogare, an Lucius Titius
homicidium fecerit, sed generaliter, quis id fecerit:
alterum enim magis suggerentis quam requirentis vide-
22 tur. et ita divus Traianus rescripsit. Divus Hadria-
nus Calpurnio Celeriano in haec verba rescripsit:
'Agricola Pompei Valentis servus de se potest inter-
rogari. si, dum quaestio habetur, amplius dixerit, rei
fuerit indicium, non interrogationis culpa'.

2211. Quaestioni fidem non sem- (48. 18) 1 § 23—26
per nec tamen numquam habendam constitutionibus
declaratur: etenim res est fragilis et periculosa et quae
veritatem fallat. nam plerique patientia sive duritia
tormentorum ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis
veritas nullo modo possit: alii tanta sunt inpatientia,
ut quodvis mentiri quam pati tormenta velint: ita fit,
ut etiam vario modo fateantur, ut non tantum se,
24 verum etiam alios criminentur. Praeterea inimico-
rum quaestioni fides haberi non debet, quia facile
mentiuntur. nec tamen sub praetextu inimicitiarum
25 detrahenda erit fides quaestionis, causaque cognita
26 habenda fides aut non habenda. Cum quis latrones
tradidit, quibusdam rescriptis continetur non debere
fidem haberi eis in eos, qui eos tradiderunt: quibus-
dam vero, quae sunt pleniora, hoc cavetur, ut neque
destricte non habeatur, ut in ceterorum persona solet,
sed causa cognita aestimetur, habenda fides sit nec ne.
plerique enim, dum metuunt, ne forte adprehensi eos
nominent, prodere eos solent, scilicet impunitatem sibi
captantes, quia non facile eis indicantibus proditores
suos creditur. sed neque passim impunitas eis per
huiusmodi proditiones concedenda est, neque trans-
mittenda allegatio dicentium idcirco se oneratos, quod
eos ipsi tradidissent: neque enim invalidum argumen-
tum haberi debet mendacii sive calumniae in se in-
structae.

2212. Si quis ultro de maleficio fatea- (48. 18) 1 § 27
tur, non semper ei fides habenda est: nonnumquam
enim aut metu aut qua alia de causa in se confitentur.
et extat epistula divorum fratrum ad Voconium Saxam,
qua continetur liberandum eum, qui in se fuerat con-
fessus, cuius post damnationem de innocentia con-
stitisset, cuius verba haec sunt: 'Prudenter et egregia
ratione humanitatis, Saxa carissime, Primitivum servum,
qui homicidium in se confingere metu ad dominum
revertendi suspectus esset, perseverantem falsa demon-

verisimile est haec ad specialem quandam legem pertinuisse, arg. fr. 2203: *nec tamen ad legem Iuliam de vi, cf. fr.* 2208 § 1 *iet.* 2203 § 2 *v.* 'quive impubes erit'.

1) *Verisimile est Ulpianum hoc caput iniecisse, cum legem aliquam, fortasse legem Iuliam de adulteriis tractaret.* 2) hereditario *scr.* 3) familiae emptorem *Ulp.* (*similiter Muretus*). 4) fuisset *del.* 5) familiae emptor *Ulp.*

stratione damnasti quaesiturus de consciis, quos aeque habere se commentitus fuerat, ut ad certiorem ipsius de se confessionem pervenires. nec frustra fuit tam prudens consilium tuum, cum in tormentis constiterit neque illos ei conscios fuisse et ipsum de se temere commentum. potes itaque decreti gratiam facere et eum per officium distrahi iubere, condicione addita, ne umquam in potestatem domini revertatur, quem pretio recepto certum habemus libenter tali servo cariturum'. hac epistula significatur, quasi servus damnatus, si fuisset restitutus, ad eum pertinebit, cuius fuisset, antequam damnetur. sed praeses provinciae eum quem damnavit restituere non potest, cum nec pecuniariam sententiam suam revocare possit. quid igitur? principi eum scribere oportet, si quando ei, qui nocens videbatur, postea ratio innocentiae constitit.

De dominorum saevitia.[1]

2213. Si dominus in servos[2] (1.6) 2 = coll. 3, 3 § 1—4
saevierit vel ad impudicitiam turpemque violationem compellat, quae sint partes praesidis, ex rescripto divi Pii ad Aelium[3] Marcianum proconsulem Baeticae manifestabitur.[4] cuius rescripti verba haec sunt: 'Dominorum quidem potestatem in suos servos[5] illibatam esse oportet nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra saevitiam vel famem vel intolerabilem iniuriam denegetur his qui iuste deprecantur. ideoque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerunt, et si vel durius habitos quam aequum est vel infami[6] iniuria affectos cognoveris, veniri iube ita, ut in potestatem[7] domini non revertantur. qui[8] si meae constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum severius exsecuturum'. divus etiam Hadrianus Umbriciam[9] quandam matronam in quinquennium relegavit, quod ex levissimis causis ancillas atrocissime tractasset.

2214. Item divus Pius ad libellum Alfii coll. 3, 3 § 5
Iulii rescripsit [*in*] haec verba: 'Servorum obsequium non solum imperio, sed et moderatione et sufficientibus
6 praebitis et iustis operibus contineri oportet. Itaque et ipse curare debes [*ei*] iuste ac tempera[*t*]e [*ser*]vos tractare, ut e[*x*] facili requirere eos possis, n[*e*], si apparuerit vel imparem te inpendiis esse vel atrociorem dominatione saevitiam exercere, necesse habeat proconsul V. C., ne quid tumultuosius contra [*te*] accidat, praevenire et ex mea iam auctoritate [*te*] ad alienandos eos conpellere. Glabrione et Omullo Coss'.

De naufragiis et[10] [*incendiariis*].

2215. Licere unicuique naufragium suum (47.9) 12 pr.
impune colligere constat: idque imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit.

2216. Incendiariis lex quidem Cornelia coll. 12, 5
aqua et igni interdici iussit: sed varie sunt puniti. nam qui data opera in civitate incendium [= (47.9) 12 § 1
fecerint, si humiliore loco sint, bestiis subici solent: si in aliquo gradu, et Romae[11] id fecerint, capite puniri[12] aut certe [*deportationis poena*] adficiendi sunt, qui haec
2 committunt.[13] Sed ei, qui non data opera incendium

1) *Rubricam exhibet coll.* 3, 3. 2) servum *coll.* 3) Aurelium *coll.* 4) manifestatur *coll.* 5) servos suos *coll.* 6) infamiae *coll.* 7) potestate *dig.* 8) quod *coll.* 9) Umbram *coll.* 10) *Hanc rubricae partem exhibet coll.* 12, 5. 11) et Romae *om. dig.* 12) puniuntur *dig.* 13) *deportationis* . . . committunt] in insulam deportantur *dig.*

fecerit, plerumque ignoscitur, nisi in lata et incauta neglegentia vel lascivia fuit.

[*De dardanariis etc.*]

2217. Annonam adcmptare et vexare vel (47. 11) 6
maxime dardanarii solent: quorum avaritiae obviam itum est tam mandatis quam constitutionibus. mandatis denique ita cavetur: 'Praeterea debebis custodire, ne dardanarii ullius mercis sint, ne aut ab his, qui coemptas merces supprimunt, aut a locupletioribus, qui fructus suos aequis pretiis vendere nollent, dum minus uberes proventus exspectant, annona oneretur'. poena autem in hos varie statuitur: nam plerumque, si negotiantes sunt, negotiatione eis tantum interdicitur, interdum et relegari solent, humiliores ad opus publicum
1 dari. Onerant annonam etiam staterae adulterinae, de quibus divus Traianus edictum proposuit, quo edicto poenam legis Corneliae in eos statuit, perinde ac si lege testamentaria, quod testamentum falsum scripsisset
2 signasset recitasset, damnatus esset. Sed et divus Hadrianus eum, qui falsas mensuras habuit, in insulam relegavit.

De abigeis.[1]

2218. De abigeis puniendis coll. 11, 7; pr. = (47.14) 1 pr.
ita divus Hadrianus rescripsit concilio[2] Baeticae: 'abigei cum durissime puniuntur, ad gladium damnari solent: puniuntur autem durissime non ubique, sed ubi frequentius est hoc[3] genus maleficii: alioquin et in opus
2 et nonnunquam temporarium damnantur.[4] Ideoque puto apud vos quoque sufficere genus poenae, quod maxim[*um*] huic maleficio inrogari solet, ut ad gladium abigei dentur: aut si quis tam notus et tam gravis in abigendo fuit, ut prius ex hoc crimine aliqua poena
3 adfectus sit, hunc in metallum dari oportere'. Rescriptum divi Hadriani sic loquitur, quasi gravior poena sit metalli: nisi forte hoc sensit divus Hadrianus
4 gladii poenam dicendo, ludi damnationem. Est autem differentia inter eos, qui ad gladium, et eos, qui ad ludum damnantur: nam ad gladium damnati confestim consumuntur vel certe intra annum debent consumi: hoc enim mandatis continetur. enimvero qui in ludum damnantur, non utique consumuntur, sed etiam pilleari et rudem accipere possunt post inter[*va*]lla, siquidem post quinquennium pilleari, post triennium autem rudem
5 induere eis permittitur. Eodem rescripto divi Hadriani diligentissime expressum est non ubique parem esse poenam abigeorum.

2219. Abigei autem coll. 11, 8 § 1. 2 = (47.14) 1 § 1. 2
proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis vel[5] ex armentis subtrahunt et quodammodo depraedantur et abigendi studium quasi artem exercent, equos de gregibus vel boves de armentis abducentes. ceterum si quis bovem aberrantem vel equos in solitudine relictos[6]
2 abduxerit, non est abigeus, sed fur potius. Sed et qui porcum[7] vel capram vel vervicem abducunt,[8] non tam graviter quam[9] qui maiora animalia abigunt plecti debent.

2220. Quamquam coll. 11, 8 § 3. 4 = (47. 14) 1 § 3
autem Hadrianus metalli poenam, item operis vel etiam gladii praestituerit, attamen qui honestiore loco nati

1) *Rubricam exhibet coll.* 11, 7. 2) consilio *dig.* 3) id *dig.* 4) dantur *dig.* 5) pastu et *coll.* 6) *sic dig.*, equum in solitudine (*om.* relictos) *coll.* 7) porcam *dig.* 8) abduxit *dig.* 9) quam *dig.*, ut hi *coll.*

sunt, non debent ad hanc poenam pertinere, sed aut
4 relegandi erunt aut removendi[1] ordine. Romae tamen etiam bestiis obici abigeos videmus: et sane qui cum gladio abigunt, non inique hac poena adficiuntur.[2]

2221. Qui pecora, de quorum proprie- | (47. 14) 1 § 4
tate faciebat controversiam, abegit, ut Saturninus quidem scribit, ad examinationem civilem[3] remittendus est. sed hoc ita demum probandum est, si non color abigeatus quaesitus est, sed vere putavit sua iustis rationibus ductus.

De furibus.[4]

2222. Fures ad forum remittendi sunt | coll. 7, 4
diurni: nocturni extra ordinem audiendi et | = (47. 17) 1
causa cognita puniendi: dummodo in poena eorum sciamus[5] operis publici temporarii modum non egre-
2 diendum. idem et in balneariis furibus. Sed si se telo[6] fures defendunt vel effractores vel ceteri similes nec quemquam percusserunt: metalli poena humiliores, honestiores vero[7] relegatione adficiendi erunt.

[*De effractoribus et expilatoribus*].

2223. De his, qui carcere effracto evase- | (47. 18) 1
runt, sumendum supplicium divi fratres Aemilio Tironi rescripserunt. Saturninus etiam probat in eos, qui de carcere eruperunt sive effractis foribus sive conspiratione cum ceteris, qui in eadem custodia erant, capite puniendos: quod si per neglegentiam custodum evase-
1 runt, levius puniendos. Expilatores, qui sunt atrociores fures (hoc enim est expilatores), in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent, honestiores autem ordine ad tempus moveri vel fines patriae iuberi excedere. quibus nulla specialis poena rescriptis principalibus inposita est: idcirco causa cognita liberum
2 erit arbitrium statuendi ei qui cognoscit. Simili modo et sacculari et derectarii erunt puniendi, item effractores. sed enim divus Marcus effractorem equitem Romanum, qui effracto perforatoque pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere iussit provincia Africa, unde erat, et urbe et Italia. oportebit autem aeque et in effractores et in ceteros supra scriptos causa cognita statui, prout admissum suggerit, dummodo ne quis in plebeio operis publici poenam vel in honestiore relegationis excedat.

[*De stellionatu*].

2224. Stellionatus accusatio ad praesidis | (47. 20) 3
1 cognitionem spectat. Stellionatum autem obici posse his, qui dolo quid fecerunt, sciendum est, scilicet si aliud crimen non sit quod obiciatur: quod enim in privatis iudiciis est de dolo actio, hoc in criminibus stellionatus persecutio. ubicumque igitur titulus criminis deficit, illic stellionatus obiciemus. maxime autem in his locum habet: si quis forte rem alii obligatam dissimulata obligatione per calliditatem alii distraxerit vel permutaverit vel in solutum dederit: nam hae omnes species stellionatum continent. sed et si quis merces supposuerit vel obligatas averterit vel si corruperit, aeque stellionatus reus erit. item si quis imposturam fecerit vel collusionem in necem alterius, stellionatus poterit postulari. et ut generaliter dixerim, deficiente titulo criminis hoc crimen locum habet, nec
2 est opus species enumerare. Poena autem stellionatus nulla legitima est, cum nec legitimum crimen sit. solent autem ex hoc extra ordinem plecti, dummodo non debeat opus metalli haec poena in plebeis egredi. in his autem, qui sunt in aliquo honore positi, ad tem-
3 pus relegatio vel ab ordine motio remittenda est. Qui merces suppressit, specialiter hoc crimine postulari potest.

LIBER IX.

[*De libertis coercendis*].

2225. Patronorum querellas adversus | (37. 14) 1
libertos praesides audire et non translaticie exsequi debent, cum, si ingratus libertus sit, non impune ferre eum oporteat. sed si quidem inofficiosus patrono patronae liberisve eorum sit, tantummodo castigari eum sub comminatione aliqua severitatis non defuturae, si rursum causam querellae praebuerit, et dimitti oportet. enimvero si contumeliam fecit aut convicium eis dixit, etiam in exilium temporale dari debebit: quod si manus intulit, in metallum dandus erit: idem et si calumniam aliquam eis instruxit vel delatorem subornavit vel quam causam adversus eos temptavit.

[*De saccul ariis*].

2226. Saccularii, qui vetitas in sacculos | (47. 11) 7
artes exercentes partem subducunt, partem subtrahunt, item qui derectarii appellantur, hoc est hi, qui in aliena cenacula se dirigunt furandi animo, plus quam fures puniendi sunt: idcircoque aut ad tempus in opus dantur publicum, aut fustibus castigantur et dimittuntur, aut ad tempus relegantur.

[*De praevaricatoribus*].

2227. Sciendum, quod[1] hodie is, *qui* | (47. 15) 2
praevaricati sunt, poena iniungitur extraordinaria.

[*De expilata hereditate*].

2228. Si expilatae hereditatis crimen | (47. 19) 2
intendatur, praeses provinciae cognitionem suam accommodare debet: cum enim furti agi non potest,
1 solum superest auxilium praesidis. Apparet autem expilatae hereditatis crimen eo casu intendi posse, quo casu furti agi non potest, scilicet ante aditam hereditatem, vel post aditam antequam res ab herede possessae sunt. nam in hunc casum furti actionem non competere palam est: quamvis ad exhibendum agi posse, si qui vindicaturus exhiberi desideret, palam sit.

De termino moto.[2]

2229. Eos qui terminum moverunt non | coll. 13, 3
impune id facere debere divus Hadrianus Terentio Gentiano XVII. Kal. Septembr.[3] se tertio consule re-
2 scripsit: quo rescripto poenam variam statuit. Verba rescripti ita se habent[4]: '[*Quin*] pessimum factum [*sit*] eorum, qui terminos finium causa positos abstulerunt, dubitari non potest: poenae tamen modus ex condicione personae et mente facientis magis statui potest: nam si splendidiores sunt personae, quae convincuntur, non dubito, quin occupandorum ali[*en*]orum finium causa id admiserint, et possunt in tempus, ut cuiusque

1) movendi *dig.* 2) *Pro* § 4 *dig. haec habent:* sane qui cum gladio abigunt, non inique bestiis obiciuntur. 3) exam. civilem] forum *Ulp.* (*Rudorff l. l. p.* 236). 4) *Rubr. exhibet coll.* 7, 4. 5) sciamus in poena eorum *dig.* 6) telo se *dig.* 7) humiliores, honestiores vero] vel honestiores *dig.*

1) Sciendum quod *Trib.* 2) *Rubricam exhibet coll.* 13, 3. 3) Septembriarum *codd.* 4) *cf. Callistr. fr.* 19, *unde lacunas codicum supplevi.*

patitur[1] aetas, relegari: [*si vero alii negotium gesserunt et ministerio functi sunt, castigari*] et sic in biennium aut triennium ad opus publicum dari. quod si per ignorantiam aut fortuito lapides usus causa furati sunt, sufficit eos verberibus coerceri'.

[*De annona*].

2230. Lege Iulia de annona poena sta- (48. 12) 2
tuitur adversus eum, qui contra annonam fecerit socie-
1 tatemve coierit, quo annona carior fiat. Eadem lege
continetur, ne quis navem nautamve retineat aut dolo
2 malo faciat, quo magis detineatur, et poena viginti
aureorum[2] statuitur.

Ad legem Fabiam.[3]

2231. Frequens est etiam legis Fabiae coll. 14, 3
cognitio in tribunalibus praesidum: quamquam [*eam*]
quidam procuratores Caesaris usurpaverint, [*t*]am
2 Romae [*qu*]am in provinciis. Sed enim iam eo
perventum est constitutionibus, ut Romae quidem
praefectus urbis solus super ea re cognoscat, si intra
miliarium centesimum sit in [*Ital*]ia[4] commiss[*um*].
enimvero si ultra centesimum, praefectorum praetorio
erit cognitio. in provinci[*is*] enim [*est*] praesidum pro-
vinciarum, nec aliter procuratori Caesaris haec cognitio
iniungitur, quam [*si*] praesidis partibus in provincia
fungatur. plane post sententiam de Fabia latam pro-
3 curatoris partes succedunt. Vice praesidis[5] tamen
procurator, qui illam provinciam regit, licet de capitali-
bus causis cognoscere nec soleat, tamen ut de lege
Fabia possit cognoscere, imp. Antoninus constituit. item
legis Iuliae de adulteriis coercendis constitutione im-
4 peratoris Antonini quaestionem accepit. Lege autem
Fabia tenetur, qui civem Romanum [*ingenuum*] eun-
dem[*v*]e, qui in Italia liberatus sit, celaverit, vinxerit
vinctumque habuerit, vendiderit, emerit, quive in eam
rem socius fuerit: cui capite primo eiusdem legis poena
iniungitur [*sestertium C milium*]. si servus [*in*]sciente
domino fecerit, dominus eius sesterti[*um*] quinquaginta
5 milibus eodem capite punitur. Eiusdem legis capite
secundo tenetur, qui alieno servo persuaserit, ut domi-
num fugiat, quive alienum servum invito domino cela-
verit vendiderit emerit dolo malo, quive in ea re socius
fuerit: iubeturque populo sesterti[*um*] quinquaginta
milia dare. *Et reliqua.*

2232. [6]Sciendum est legem Fabiam[7] (48. 15) 2
ad eos non pertinere, qui, cum absentes servos haberent,
eos vendiderunt: aliud est enim abesse, aliud in fuga
1 esse. Item non pertinere ad eum, qui mandavit
servum fugitivum persequendum et distrahendum: nec
2 enim fugam vendidit. Amplius dicendum est et si
quis Titio mandaverit servum fugitivum adprehenden-
dum, ut, si adprehendisset, eum emptum haberet,
3 cessare senatus consultum. [6]Hoc autem senatus
consulto domini quoque continentur, qui fugam servo-
rum suorum vendiderunt.

[*De variis delictis*].

2233. Sunt praeterea crimina, quae ad (47. 11) 8

1) patiatur *Callistr. l. l.*, compatitur (cumpatitur) *codd.* 2) milium sestertiorum *Ulp.?* 3) *Rubricam exhibet coll.* 14, 3. 4) via *codd.* 5) huius certe ad (huius cerci modi, huiusce rei et) *codd.* vice praesidis *coni. Huschke: quae minus certe offensionis habent quam aliorum coniecturae.* 6) § 3 *locum habuisse ante pr. recte monet Mommsen.* 7) Sciendum . . . Fabiam *Trib. Ulpianus enim de senatus consulto egit.*

executionem praesidis pertinent: ut puta si quis instrumenta sua prodita esse dicat: nam huius rei executio praefecto urbis a divis fratribus data est.

2234. Sunt quaedam, quae more pro- (47. 11) 9
vinciarum coercitionem solent admittere: ut puta in provincia Arabia σκοπελισμὸν crimen appellant, cuius rei admissum tale est: plerique inimicorum solent praedium inimici[1] σκοπελίζειν, id est lapides ponere indicio futuros, quod, si quis eum agrum coluisset, malo leto periturus esset insidiis eorum, qui scopulos posuissent: quae res tantum timorem habet, ut nemo ad eum agrum accedere audeat crudelitatem timens eorum qui scopelismon fecerunt. hanc rem praesides exequi solent graviter usque ad poenam capitis, quia et ipsa res mortem comminatur.

2235. In Aegypto qui chomata rumpit (47. 11) 10
vel dissolvit (hi sunt aggeres, qui quidem solent aquam Niloticam continere), aeque plectitur extra ordinem: et pro condicione sua et pro admissi mensura quidam opere publico, *alii* autem metallo plectuntur, et metallo quidem secundum suam dignitatem. si quis arborem sycaminonem exciderit, nam et haec res vindicatur extra ordinem non levi poena, idcirco quod hae arbores colligunt aggeres Niloticos, per quos incrementa Nili dispensantur et coercentur. et deminutiones aeque coercentur: chomata etiam et diacopi, qui in aggeribus fiunt, plecti efficiunt eos, qui id admiserint.

[*De exhibitione reorum*].

2236. Si quis reum criminis, pro quo satis- (48. 3) 4
dedit, non exhibuerit, poena pecuniaria plectitur. puto tamen, si dolo non exhibeat, etiam extra ordinem esse damnandum. sed si neque in cautione neque in decreto praesidis certa quantitas comprachensa est, ac nec consuetudo ostenditur, quae certam formam habet, praeses de modo pecuniae, quae inferri oporteat, statuet.

[*De poenis* 1.]

2237. Si quis forte, ne supplicio ad- (48. 19) 6 pr.
ficiatur, dicat se habere quod principi referat salutis ipsius causa, an remittendum sit ad eum, videndum est. et sunt plerique praesidum tam timidi, ut etiam post sententiam de eo dictam poenam sustineant nec quicquam audiant: alii omnino non patiuntur quicquam tale allegantes: nonnulli neque semper neque numquam remittunt, sed inquirunt, quid sit, quod allegare principi velint quidque quod pro salute ipsius habeant dicere, post quae aut sustinent poenam aut non sustinent. quod videtur habere mediam rationem. ceterum, ut mea fert opinio, prorsus eos non debuisse, posteaquam semel damnati sunt, audiri, quidquid allegent. quis enim dubitat eludendae poenae causa ad haec eos decurrere magisque esse puniendos, qui tamdiu conticuerunt, quod pro salute principis habere se dicere iactant? nec enim debebant tam magnam rem tam diu reticere.

2238. Si quos comitum vel legati sui (48. 19) 6 § 1
reos proconsul invenerit, utrum punire eos debeat an successori servare, quaeri potest. sed multa exstant exempla, quae non tantum officialium suorum nec sub se agentium, verum suos quoque servos poena adfecerunt: quod quidem faciendum est, ut exemplo deterriti minus delinquant.

1) inimici *gloss.*

2239. Nunc genera poenarum no- (48. 19) 6 § 2, 8 pr.
bis enumeranda sunt, quibus praesides adficere quem-
que possint. et sunt poenae, quae aut vitam adimant
aut servitutem iniungant aut civitatem auferant aut
exilium aut coercitionem corporis contineant (8) aut
damnum cum infamia aut dignitatis aliquam deposi-
tionem aut alicuius actus prohibitionem.

2240. Vita adimitur, ut puta si damna- (48. 19) 8 § 1—3
tur aliquis, ut gladio in eum animadvertatur. sed ani-
madverti gladio oportet, non securi vel telo vel fusti
vel laqueo vel quo alio modo. proinde nec liberam
mortis facultatem concedendi ius praesides habent.
multo enim vel veneno necandi. divi tamen fratres
rescripserunt permittentes liberam mortis facultatem.
2 Hostes autem, item transfugae ea poena adficiuntur,
3 ut vivi exurantur. Nec ea quidem poena damnari
quem oportet, ut verberibus necetur vel virgis interc-
matur, nec tormentis: quamvis plerique dum torquen-
tur deficere solent.

Corpora eorum qui capite damnantur (48. 24) 1
cognatis ipsorum neganda non sunt: et id se observasse
etiam divus Augustus libro decimo de vita sua scribit.
hodie autem eorum, in quos animadvertitur, corpora
non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum et per-
missum, et nonnumquam non permittitur, maxime ma-
iestatis causa damnatorum. eorum quoque corpora,
qui exurendi damnantur, peti possunt, scilicet ut ossa
et cineres collecta sepulturae tradi possint.

2241. Est poena, quae adimat liber- (48. 19) 8 § 4—13
tatem: huiusmodi ut puta, si quis in metallum vel in
opus metalli damnetur. metalla autem multa numero
sunt et quaedam quidem provinciae habent, quaedam
non habent: sed quae non habent, in eas provincias
5 mittunt, quae metalla habent. Praefecto plane urbi
specialiter competere ius in metallum damnandi ex
epistula divi Severi ad Fabium Cilonem exprimitur.
6 Inter eos autem, qui in metallum et eos, qui in opus
metalli damnantur, differentia in vinculis tantum est,
quod qui in metallum damnantur, gravioribus vinculis
premuntur, qui in opus metalli, levioribus, quodque
refugae ex opere metalli in metallum dantur, ex me-
7 tallo gravius coercentur. Quisquis autem in opus
publicum damnatus refugit, duplicato tempore damnari
solet: sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei
cum superesset fugit, scilicet ne illud duplicetur, quo
adprehensus in carcere fuit. et si in decem annos
damnatus sit, aut perpetuari ei debet poena aut in
opus metalli transmitti.[1] plane si decennio damnatus
fuit et initio statim fugit, videndum est, utrum dupli-
cari ei tempora debeant, an vero perpetuari vel trans-
ferri in opus metalli: et magis est, ut transferatur aut
perpetuetur. generaliter enim dicitur, quotiens decen-
nium excessura est duplicatio, non esse tempore poe-
8 nam artandam. In ministerium metallicorum feminae
in perpetuum vel ad tempus damnari solent. simili
modo et in salinas. et si quidem in perpetuum fuerint
damnatae, quasi servae poenae constituuntur: si vero
9 ad tempus damnantur, retinent civitatem. Solent
praesides in carcere continendos damnare aut ut in
vinculis contineantur: sed id eos facere non oportet.
nam huiusmodi poenae interdictae sunt: carcer enim
ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet.
10 In calcariam quoque vel sulpurariam damnari solent:
11 sed hae poenae metalli magis sunt. [1]Quicumque
in ludum venatorium fuerint damnati, videndum est,
an servi poenae efficiantur: solent enim iuniores hac
poena adfici. utrum ergo servi poenae isti efficiantur
an retineant libertatem, videndum est. et magis est,
ut hi quoque servi efficiantur: hoc enim distant a ce-
teris, quod instituuntur venatores aut pyrricharii aut
aliam quam voluptatem gesticulandi vel aliter se mo-
12 vendi gratia. Servos in metallum vel in opus me-
talli, item in ludum venatorium dari solere nulla dubi-
tatio est: et si fuerint dati, servi poenae efficiuntur nec
ad eum pertinebunt, cuius fuerint antequam damnaren-
tur. denique cum quidam servus in metallum damnatus
beneficio principis esset iam poena liberatus, imperator
Antoninus rectissimé rescripsit, quia semel domini esse
desierat servus poenae factus, non esse eum in potesta-
13 tem domini postea reddendum. Sed sive in perpe-
tua vincula fuerit damnatus servus sive in temporalia,
eius remanet, cuius fuit, antequam damnaretur.

2242. Inter poenas est etiam insulae de- (48. 22) 6
1 portatio, quae poena adimit civitatem Romanam. De-
portandi autem in insulam ius praesidibus provinciae
non est datum, licet praefecto urbi detur: hoc enim
epistula divi Severi ad Fabium Cilonem praefectum
urbi expressum est. praesides itaque provinciae quo-
tiens aliquem in insulam deportandum putent, hoc
ipsum adnotare debeant, nomen vero eius scribendum
principi, ut in insulam deportetur: sic deinde principi
scribere missa plena opinione, ut princeps aestimet, an
sequenda sit eius sententia deportarique in insulam
debeat. modo autem tempore, dum scribitur, iubere
2 eum debet in carcere esse. Decuriones civitatium
propter capitalia crimina deportandos vel relegandos
divi fratres rescripserunt. denique Priscum in homici-
dio et incendio nominatim ante quaestionem confessum
in insulam deportari iusserunt.

v. fr. 2203 (*lib. VIII*). coll. 9, 2

LIBER X.

[*De poenis* 2.]

2243. Relegatorum duo genera: (48. 22) 7 pr. — § 19
sunt quidam, qui in insulam relegantur, sunt, qui sim-
pliciter, ut provinciis eis interdicatur, non etiam insula
1 adsignetur. In insulam relegare praesides provinciae
possunt, sic tamen, ut, si quidem insulam sub se ha-
beant (id est ad eius provinciae formam pertinentem,
quam administrant), et eam specialiter insulam ad-
signare possint inque eam relegare, sin vero non ha-
beant, pronuntient quidem in insulam se relegare, scribant
autem imperatori, ut ipse insulam adsignet. ceterum
non possunt damnare in eam insulam, quam in ea
provincia cui praesunt non habeant. interim quoad
imperator insulam adsignet, militi tradendus est rele-
2 gatus. Haec est differentia inter deportatos et rele-
gatos, quod in insulam relegari et ad tempus et in
3 perpetuum quis potest. Sive ad tempus sive in per-
petuum quis fuerit relegatus, et civitatem Romanam
4 retinet et testamenti factionem non amittit. Ad
tempus relegatis neque tota bona neque partem adimi
debere rescriptis quibusdam manifestatur, reprehensae-
que sunt sententiae eorum, qui ad tempus relegatis
ademerunt partem bonorum vel bona, sic tamen, ut
non infirmarentur sententiae quae ita sunt prolatae.

1) et si in decem . . . transmitti *gloss.*

1) *Excidisse quaedam vidit Mommsen.*

5 Est quoddam genus quasi *in* insulam relegationis
6 in provincia Aegypto in Oasin relegare. Sicut au-
tem relegare in insulam quisquam, quae non est sub
se, non potest, ita ne in provinciam quidem relegandi
ius habet, quae non est sub se: forte praeses Syriae
7 in Macedoniam non relegabit. Sed extra provinciam
8 suam potest relegare. Item in parte certa provin-
ciae moraturum relegare potest, ut forte non excedat
civitatem aliquam vel regionem aliquam non egrediatur.
9 Sed et in eas partes provinciae, quae sunt deser-
10 tiores, scio praesides solitos relegare. Interdicere
autem quis ea provincia potest quam regit, alia non
potest: et ita divi fratres rescripserunt. unde eveniebat,
ut, qui relegatus esset ab ea provincia, in qua domici-
lium habuit, morari apud originem suam posset. sed
imperator noster cum divo patre suo huic rei provide-
runt. Maecio enim Probo praesidi provinciae Hispaniae
rescripserunt etiam ea provincia interdici, unde quis
oriundus est, ab eo qui regit eam provinciam, ubi quis
domicilium habet. sed et eos, qui, cum incolae non
essent, in ea provincia quid admiserint, aequum est ad
11 rescripti auctoritatem pertinere. Dubitatum est, an
interdicere quis alicui possit provincia, in qua oriundus
est, cum ipse ei provinciae praesit, quam incolit, dum
sua non interdicit, ut solent Italia interdicere, qui
patria non interdicunt: vel an per consequentias videa-
tur etiam provinciae interdixisse, cui praeest. quod
12 magis erit probandum. Per contrarium autem is,
qui originis provinciae praeest, non est nanctus ius
interdicendi ea provincia, quam incolit is qui relegatur.
13 Si quis eam sententiam admiserit, ut is, qui in alia
provincia commisit, possit relegari ab eo qui ei pro-
vinciae praeest: eveniet, ut relegatus iste tribus pro-
vinciis praeter Italiam debeat abstinere, et in qua
deliquit et quam incolit et originis. et si ex diversis
provinciis oriri videatur propter condicionem vel suam
vel parentis patronorum: vel pluribus provinciis conse-
14 quenter interdictum ei dicemus. Quibusdam tamen
praesidibus, ut multis provinciis interdicere possint,
indultum est: ut praesidibus Syriarum, sed et Dacia-
15 rum. Constitutum eum, qui patria interdictum est,
etiam urbe abstinere debere: contra autem si cui urbe
fuerit interdictum, patria sua interdictum non videtur.
16 et ita multis constitutionibus cavetur. Si cui plane
non patria sua, sed aliqua civitate interdictum sit,
videndum est, an etiam patria sua itemque urbe inter-
17 dictum dicamus: quod magis est. His, qui rele-
gantur, dies excedendi a praesidibus dari et potest et
solet: etenim moris est ita pronuntiari 'illum provincia
illa insulisque eis relego excedereque debebit intra
18 illum diem'. Relegatum plane libellum dare prin-
19 cipi posse divi fratres rescripserunt. Solet praeterea
interdici sententia quibusdam, ne intra patriae territo-
rium vel muros morentur: ne excedant patriam vel in
vicis quibusdam morentur.

2244. [1]Solet decurionibus ordine (48. 22) 7 § 20—22
21 interdici vel ad tempus vel in perpetuum. Item
potest alicui poena iniungi, ne honores adipiscatur:
nec ea res facit, ut decurio esse desinat, cum fieri
possit, ut quis decurio quidem sit, ad honores autem
non admittatur. nam et senator quis esse potest et
22 tamen honores non repetere. Potest alicui et unus
honor interdici, sic tamen, ut, si cui honore uno inter-
dictum sit, non tantum eum honorem petere non possit,
verum ne eos quoque, qui eo honore maiores sunt: est
enim perquam ridiculum eum, qui minoribus poenae
causa prohibitus sit, ad maiores adspirare. maioribus
tamen prohibitus minores petere non prohibetur. sed
muneribus si quis poenae causa fuerit prohibitus, nihil
valebit sententia: neque enim immunitatem poena tri-
buere debet. ergo et si honoribus quis in poenam
fuerit prohibitus, poterit dici, si honores isti habuerunt
mixtam muneris gravem impensam, infamiam illi ad
hoc non profuturam.

2245. [1]Potest praeses quendam damnare, (48. 22) 9
ne domo sua procedat.

2246. Moris est advocationibus (48. 19) 9 pr. — § 8
quoque praesides interdicere. et nonnumquam in
perpetuum interdicunt, nonnumquam ad tempus vel
annis metiuntur vel etiam tempore quo provinciam
1 regunt. Nec non ita quoque interdici potest ali-
2 cui, ne certis personis adsit. Potest et ita inter-
dici cui, ne apud tribunal praesidis postulet, et
tamen apud legatum vel procuratorem non prohibetur
3 agere. Si tamen apud legatum prohibitus fuerit
postulare, credo per consequentias ne quidem apud
4 praesidem relictam illi postulandi facultatem. Non-
numquam non advocationibus cui interdicitur, sed foro.
plus est autem foro quam advocationibus interdicere,
si quidem huic omnino forensibus negotiis accommo-
dare se non permittatur. solet autem ita vel iuris
studiosis interdici vel advocatis vel tabellionibus sive
5 pragmaticis. Solet et ita interdici, ne instrumenta
omnino forment neve libellos concipiant vel testationes
6 consignent. Solet et sic, ne eo loci sedeant, quo in
publico instrumenta deponuntur, archivo forte vel
7 grammatophylacio. Solet et sic, ut testamenta ne
8 ordinent vel scribant vel signent. Erit et illa poena,
ne quis negotiis publicis interveniat: hic enim privatis
quidem interesse poterit, publicis prohibebitur, ut
solent quibus sententia praecipitur *δημοσίων ἀπέχεσθαι*.

2247. Sunt autem et aliae poenae: (48. 19) 9 § 9. 10
si negotiatione quis abstinere iubeatur vel ad con-
ductionem eorum quae publice locantur accedere, ut
10 ad vectigalia publica. Interdici autem negotiatione
plerumque vel negotiationibus solet: sed damnare, ut
quis negotietur, an possit videamus. et sunt quidem
hae poenae, si quis generaliter tractare velit, inciviles
invitum hominem iubere facere quod facere non
potest: sed si quis specialiter tractaverit, potest esse
iusta causa compellendi cuius ad negotiationem: quod
si fuerit, sequenda erit sententia.

2248. †[2]*Interdum pecuniaria poena irro-* (48. 22) 11
*gatur iis qui relegatos suscipiunt: interdum etiam ipsi
relegantur, si quidem illi ob magnum crimen relegati sunt.*

2249. Istae fere sunt poenae quae (48. 19) 9 § 11—16
iniungi solent. sed enim sciendum est discrimina esse
poenarum neque omnes eadem poena adfici posse.
nam in primis decuriones in metallum damnari non
possunt nec in opus metalli, nec furcae[3] subici vel
vivi exuri. et si forte huiusmodi sententia fuerint
affecti, liberandi erunt: sed hoc non potest efficere
qui sententiam dixit, verum referre ad principem de-
bet, ut ex auctoritate eius poena aut permutetur aut

---

1) *cf. fr.* 2239: aut dignitatis aliquam depositionem.

1) *Ad fr.* 2245—2247 *cf. fr.* 2239: alicuius actus prohibitionem. 2) *Hoc fr. omissum in F. suppl. edd. ex Bas.* 60, 54, 11. 3) cruci *Ulp.*

12 liberaretur. Parentes quoque et liberi decurionum
13 in eadem causa sunt. Liberos non tantum filios
14 accipere debemus, verum omnes liberos. Sed utrum
hi soli, qui post decurionatum suscepti sunt, his poenis
non adficiantur, an vero omnes omnino liberi, etiam
in plebeia familia suscepti, videndum est: et magis
15 puto omnibus prodesse debere. Plane si parens
decurio esse desierit, si quidem iam decurione fuerit
editus, proderit ei, ne adficiatur: enimvero si postea-
quam plebeius factus est tunc suscipiat filium, quasi
16 plebeio editus ita erit plectendus. Statuliberum
quasi liberum iam puniendum divus Pius Salvio Mar-
ciano rescripsit.

[*De bonis damnatorum*].

2250. Divus Hadrianus Aquilio Braduae (48. 20) 6
ita rescripsit: 'Pannicularìae causa quemadmodum intellegi debeat, ex ipso nomine apparet. non enim bona damnatorum pannicularia significari quis probe dixerit, nec, si zonam circa se habuerit, protinus aliquis sibi vindicare debebit: sed vestem qua is fuerit indutus, aut nummulos in ventralem, quos victus sui causa in promptu habuerit, aut leves anulos, id est quae rem non excedit aureorum quinque.[1] alioquin si quis damnatus digito habuerit aut sardonychica aut aliam gemmam magni pretii vel si quod chirographum magnae pecuniae in sinu habuerit, nullo iure illud in pannicularia ratione retinebitur'. pannicularia sunt ea, quae in custodiam receptus secum attulit: spolia, quibus indutus est, cum quis ad supplicium ducitur, ut et ipsa appellatio ostendit. ita neque speculatores ultro sibi vindicent neque optiones ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est,[2] hanc rationem non compendio suo debent praesides vertere, sed nec pati optiones sive commentarienses ea pecunia abuti, sed debent ad ea servari, quae iure praesidum solent erogari, ut puta chartiaticum quibusdam officialibus inde subscribere, vel si qui fortiter fecerint milites, inde eis donare: barbaros etiam inde munerari venientes ad se vel legationis vel alterius rei causa. plerumque etiam inde conrasas pecunias praesides ad fiscum transmiserunt: quod perquam nimiae diligentiae est, cum sufficiat, si quis non in usus proprios verterit, sed ad utilitatem officii patiatur deservire.

[*De discessu*].

2251. Meminisse oportebit usque ad ad- (1. 16) 10
ventum successoris omnia debere proconsulem agere,
cum sit unus proconsulatus et utilitas provinciae exigat
esse aliquem, per quem negotia sua provinciales ex-
plicent: ergo in adventum successoris debebit ius
1 dicere. Legatum suum ne ante se de provincia
dimittat, et lege Iulia repetundarum et rescripto divi
Hadriani ad Calpurnium Rufum proconsulem Achaiae
admonetur.

EX LIBRO INCERTO.[3]

v. fr. 2180. (40. 2) 13

1) HS V̄ *Ulp.?* 2) ita neque speculatores . . . punitus est *gloss.* 3) *Praeterea servantur in glossis latino-graecis cod. Paris. 7651 haec vocabula ex his libris desumpta:* ad subrigenda, aliquo secius, a ramulariis, arbares scodales, atriensis, bellonarii, defectarii, delatio (*corp. gloss. lat.* II *p.* 9, 14, 18, 19, 22, 28, 40, 42). *De quibus v. Rudorff, l. l. p.* 266 *sqq.*

DE OFFICIO QUAESTORIS LIBER SINGULARIS.

2252. [1]Origo quaestoribus creandis anti- (1. 13) 1
quissima est et paene ante omnes magistratus. Gracchanus denique Iunius libro septimo de potestatibus etiam ipsum Romulum et Numam Pompilium binos quaestores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert. sed sicuti dubium est, an Romulo et Numa regnantibus quaestor fuerit, ita Tullo Hostilio rege quaestores fuisse certum est: et sane crebrior
apud veteres opinio est Tullum Hostilium primum in
1 rem publicam induxisse quaestores. Et a genere
quaerendi quaestores initio dictos et Iunius et Treba-
2 tius et Fenestella scribunt. Ex quaestoribus quidam
solebant[2] provincias sortiri ex senatus consulto, quod
factum est Decimo Druso et Porcina consulibus. sane
non omnes quaestores provincias sortiebantur,[3] verum
excepti erant[4] candidati principis: hi etenim solis
3 libris principalibus in senatu legendis vacant. Hodie-
que optinuit indifferenter quaestores creari tam patri-
cios quam plebeios: ingressus est enim et quasi primor-
dium gerendorum honorum sententiaeque in senatu
4 dicendae. Ex his, sicut dicimus, quidam sunt qui
candidati principis dicebantur[5] quique epistulas eius
in senatu legunt.

2253. [6]Imperium aut merum aut mixtum (2. 1) 3
est. merum est imperium habere gladii potestatem ad animadvertendum facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. mixtum est imperium, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.

DE OFFICIO QUAESTORIS LIBRI?

v. n. 6.

DE OMNIBUS TRIBUNALIBUS[7] LIBRI X.[8]

LIBER I.

[*De officio magistratuum*].

2254. Praetor neque tutorem neque specia- (1. 14) 4
lem[9] iudicem ipse se dare potest.

Praeses provinciae non magis tutorem quam (1. 18) 5
specialem[9] iudicem ipse se dare potest.

[*De tutelis et curis* 1.]

[*De tutoribus et curatoribus dandis*].

2255. Non tantum ad dotem dandam (26. 5) 7
nupturae curatorem[10] dari oportet, verum etiam ei quoque, quae iam nupta est. sed et ad dotem augendam datur, et mutandae quoque dotis gratia curator[11] dari potest.

2256. Observare praetorem oportebit, (27. 10) 6

1) *cf. Lyd. de magistr.* 1, 24. 26. 2) solent *Ulp.* 3) sortiuntur *Ulp.* 4) sunt *Ulp.* 5) dicuntur *Ulp.* 6) libro secundo (*pro* singulari) *inscr. F. Praeter librum singularem index de officio quaestoris libros non habet.* 7) Protribonalion *index.* 8) *Caracalla imperante conscripti, v. fr.* 2257 § 2, 2289 § 10. 12. *Rerum ordinem exhibent rubricae.* 9) specialem *Trib.?* 10) tutorem *Ulp.*, *v. Gai. inst.* 1, 178. *Ulp.* 11, 20. 11) tutor *Ulp.*

ne cui temere citra causae cognitionem plenissimum curatorem det, quoniam plerique vel furorem vel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto onera civilia detrectent.

[*De suspectis tutoribus et curatoribus*].

2257. [1]Impuberibus quidem non per- [(26. 10) 7]
mittitur suspectos facere: adulescentibus plane volentibus suspectos facere curatores suos permittitur, dum-
1 modo ex consilio necessariorum id faciant. Si fraus non sit admissa, sed lata neglegentia, quia ista prope fraudem accedit, removeri hunc quasi suspectum oportet.
2 Praeterea accesserunt quaedam species ex epistula imperatoris nostri et divi Severi ad Atrium Clonium: nam adversus eos, qui, ne alimenta decernantur, sui copiam perseverant non facere, ut suis rebus careant praecipitur reique servandae causa pupillus in possessionem mittatur eius, qui suspectus sententia sua factus est, quaeque mora deteriora futura sunt curatore dato
3 distrahi iubentur. Item si quis tutor datus non compareat, solet edictis evocari, novissimeque si copiam sui non fecerit, ut suspectus removeri ob hoc ipsum, quod copiam sui non fecit. quod et perraro et diligenti habita inquisitione faciendum est.

2258. [2]Libertus quoque si fraudulenter [(26. 10) 2]
gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad praefectum urbis remittetur puniendus.

2259. Hae enim causae[3] faciunt, ut in- [(26. 10) 4]
1 tegra existimatione tutela vel cura quis abeat. Decreto igitur debebit causa removendi significari, ut
2 appareat de existimatione. Quid ergo si non significaverit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait debuisse dici hunc integrae esse famae, et est
3 verum. Si praetor sententia sua non removerit tutela, sed gerere prohibuit, dicendum est magis esse, ut et
4 hic desinat tutor esse. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari, verum ob ignaviam vel neglegentiam vel dolum, si dolo fecerunt, possunt removeri.

[*De alimentis decernendis*].

2260. Ius alimentorum decernendorum [(27. 2) 3]
pupillis praetori competit, ut ipse moderetur, quam summam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel
1 adulescentibus praestare debeant. Modum autem patrimonii spectare debet, cum alimenta decernit: et debet statuere tam moderate, ut non universum reditum patrimonii in alimenta decernat, sed semper sit,
2 ut aliquid ex reditu supersit. Ante oculos habere debet in decernendo et mancipia, quae pupillis deserviunt, et mercedes pupillorum et vestem et tectum pupilli: aetatem etiam contemplari, in qua constitutus
3 est cui alimenta decernuntur. In amplis tamen patrimoniis positis non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni frugaliter sufficit modum alimentis dabit.[4]
4 Sed si non constat, quis modus facultatium sit, inter tutorem et eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem nec temere alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat: prius tamen exigere debet, ut profiteatur tutor, quae sit penes se summa, et comminari graviores ei usuras infligi eius, quod supra confessionem apud eum fuerit comprehensum.
5 Idem ad instructionem quoque pupillorum vel adulescentium pupillarum vel earum, quae intra vicensimum annum constitutae sunt, solet decernere respectu facul-
6 tatium et aetatis eorum qui instruuntur. Sed si egeni sint pupilli, de suo eos alere tutor non compellitur. et si forte post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quae decreta sunt, quemadmodum solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

1) *Ad pr.* § 2 *cf. I.* (1. 26) 4. 9. 2) *cf. I.* (1. 26) 11.
3) *cf.* (26. 10) 3 *extr.* 4) § 3 *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 77).

LIBER II.

[*De tutelis et curis* 2.]

[*De alienationibus prohibitis* (*ad orationem d. Severi*)].

2261. 'Urbana praedia' omnia aedificia [(50. 16) 198]
accipimus, non solum ea quae sunt in oppidis, sed et si forte stabula sunt vel alia meritoria in villis et in vicis, vel si praetoria voluptati tantum deservientia: quia urbanum praedium non locus facit, sed materia. proinde hortos quoque, si qui sunt in aedificiis constituti, dicendum est urbanorum appellatione contineri. plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte vel etiam holitorii, magis haec non sunt urbana.

2262. [1]Iulianus libro sexto decimo digesto- [(23. 5) 5]
rum scripsit neque servitutes fundo debitas posse maritum remittere neque ei alias imponere.

2263. Sed si forte alius proprietatem fundi [(27. 9) 6]
habeat, alius usum fructum, magis est, ut cesset haec pars orationis, quae de divisione loquitur: nulla enim communio est.

2264. Qui neque tutores sunt ipso iure [(27. 9) 8]
neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt vel pro curatore, eos non posse distrahere res pupillorum vel
1 adulescentium nulla dubitatio est. Sed si curator sit furiosi vel cuius alterius non adulescentis, videndum est, utrum iure veteri valebit venditio an hanc orationem admittemus. et puto, quia de pupillis princeps loquitur et coniuncti tutoribus curatores[2] accipiunt, pertinere: et de ceteris puto ex sententia orationis idem
2 esse dicendum. An obligari communia possint, quaeritur, sed non puto sine decreto obliganda: nam quod excepit oratio, ad hoc tantum pertinet, ut permatur communio, non ut augeatur difficultas communionis.

[*De satisdatione ab herede suspecto exigenda*].[3]

2265. Si creditores heredem suspectum [(42. 5) 31]
putent, satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo. cuius rei gratia cognoscere praetorem oportet nec statim eum satisdationis necessitati subicere debet, nisi causa cognita constiterit prospici debere his, qui
1 suspectum eum postulaverunt. Sed suspectus heres non isdem modis, quibus suspectus tutor aestimatur: siquidem tutorem non facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus et callida conversatio suspectum
2 commendet, heredem vero solae facultates. Plane in recenti aditae hereditatis audiendi erunt, qui suspectum postulant: ceterum si probentur passi eum in hereditate morari nec quicquam possint obicere criminis quasi dolose versato eo, non debebit post multum temporis
3 ad hanc necessitatem compelli. Quod si suspectus satisdare iussus decreto praetoris non obtemperaverit, tunc bona hereditatis possideri venumque dari ex edicto
4 suo permittere[4] iubebit. Plane si doceatur nihil ex bonis alienasse nec sit quod ei iuste praeter paupertatem

1) *cf.* (27. 9) 3 § 5. 2) *Exciderunt quaedam.* 3) *sub rubr. de satisdationibus? de missionibus? de officio ad hereditates pertinente?* 4) permittere *gloss.? an* pro portione praetor *scr.?*

tem obiciatur, contentus esse praetor debet, ut iubeat 5 eum nihil minuere. Quod si nec inopia laborantem eum creditores ostendere potuerint, iniuriarum actione ei tenebuntur.

[*De iurisdictione*].

2266. Si per errorem alius pro alio praetor (2. 1) 15 fuerit aditus, nihil valebit quod actum est. nec enim ferendus est qui dicat consensisse eos in praesidem, cum, ut Iulianus scribit, non consentiant qui errent: quid enim tam contrarium consensui est quam error, qui imperitiam detegit?

LIBER III.

[*De mandata iurisdictione*].

2267. Solet praetor iurisdictionem man- (2. 1) 16
dare: et aut omnem mandat aut speciem unam: et is cui mandata iurisdictio est fungetur vice eius qui mandavit, non sua.

2268. Mandata iurisdictione a praeside (1. 21) 2
1 consilium non potest exercere is, cui mandatur. Si tutores vel curatores velint praedia vendere, causa cognita id praetor vel praeses permittat: quod si mandaverit iurisdictionem, nequaquam poterit mandata iurisdictione eam quaestionem transferre.

*

2269. Si quis iniuriam atrocem fecerit, (47. 10) 35
qui contemnere iniuriarum iudicium possit ob infamiam suam et egestatem, praetor acriter exequi hanc rem debet et eos, qui iniuriam fecerunt, coercere.

2270. Cum ex causa iudicati soluta (49. 1) 11
esset pecunia ex necessitate iudicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam, recipere cum pecuniam quam solvit oportet.

LIBER IV.

[*De feriis*].

2271. Ne quis messium vindemiarumque (2. 12) 1
tempore adversarium cogat ad iudicium[1] venire, oratione divi Marci exprimitur, quia occupati circa rem
1 rusticam in forum conpellendi non sunt. Sed si praetor aut per ignorantiam vel socordiam evocare eos perseveraverit hique sponte venerint: si quidem sententiam dixerit praesentibus illis et sponte litigantibus, sententia valebit, tametsi non recte fecerit qui eos evocaverit: sin vero, cum abesse perseveraverint, sententiam protulerit etiam absentibus illis, consequens erit dicere sententiam nullius esse momenti (neque enim praetoris factum iuri derogare oportet): et citra
2 appellationem igitur sententia infirmabitur. Sed excipiuntur certae causae, ex quibus cogi poterimus et per id temporis, cum messes vindemiaeque sunt, ad praetorem venire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit peremptura.[2] sane quotiens res urguet, cogendi quidem sumus ad praetorem venire, verum ad hoc tantum cogi aequum est ut lis contestetur, et ita ipsis verbis orationis exprimitur: denique alterutro recusante post litem contestatam litigare dilationem oratio concessit.

[*De sententiis a magistratu dicendis*].

2272. In summa sufficiet, si ex- (42. 1) 59 pr.—§ 2
presserit iudex[1] summam in sententia solvique iusserit vel praestari vel quo alio verbo hoc significaverit.
1 Amplius est rescriptum, etsi in sententia non sit summa adiecta, si tamen is qui petit summam expresserit et iudex[1] ait: 'solve, quod petitum est' vel 'quan-
2 tum petitum est', valere sententiam. Qui sortis quidem condemnationem faciunt, de usuris autem ita pronuntiant 'usurae si quae competunt' vel 'quae competunt, ut praestentur', non recte pronuntiant: debent enim de usuris quoque cognoscere et certam facere condemnationem.

[*De eremodicio*].

2273. [*Ad peremptorium edictum hoc ordine* (5. 1) 69
venitur, ut primo quis petat post absentiam adversarii edictum primum, mox alterum] per intervallum non minus decem dierum.

2274. In peremptorio autem comminatur is (5. 1) 71
qui edictum dedit etiam absente diversa parte cogniturum se et pronuntiaturum.

2275. Et post edictum peremptorium im- (5. 1) 73
petratum, cum dies eius supervenerit, tunc absens citari debet: et sive responderit sive non responderit, agetur causa et pronuntiabitur, non utique secundum praesentem, sed interdum vel absens, si bonam causam
1 habuit, vincet. Quod si is qui edictum peremptorium impetravit absit die cognitionis, is vero adversus quem impetratum est adsit, tum circumducendum erit edictum peremptorium neque causa cognoscetur nec
2 secundum praesentem pronuntiabitur. Circumducto edicto videamus an amplius reus conveniri possit, an vero salva quidem lis est, verum instantia tantum edicti periit: et magis est ut instantia tantum perierit, ex
3 integro autem litigari possit. Sciendum est ex peremptorio absentem condemnatum si appellet non esse audiendum, si modo per contumaciam defuit: si minus, audietur.

2276. Si quis ex edicto peremptorio (42. 1) 59 § 3
post mortem sit condemnatus, non valet sententia, quia morte rei peremptorium solvitur. ideoque, ut in re integra, de causa notio praestabitur et quod optimum patuerit, statuetur.

LIBER V.

[*De confessis*].

2277. Certum confessus pro iudicato erit, (42. 2) 6
1 incertum non erit. Si quis incertum confiteatur vel corpus sit confessus Stichum vel fundum dare se oportere,[2] urgueri debet, ut certum confiteatur: item eum, qui rem confessus est, ut certam quantitatem fateatur.
2 Sed et si fundum vindicem meum esse tuque confessus sis, perinde habeberis, atque si dominii mei fundum esse pronuntiatum esset.[3] et si alia quacumque actione civili vel honoraria vel[4] interdicto exhibitorio vel restitutorio vel prohibitorio[5] dum quis convenitur, confiteatur, dici potest in his omnibus subsequi praetorem voluntatem orationis divi Marci debere et omne omnino,[6] quod quis confessus est, pro iudicato habere. dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur

1) vadimonium *Ulp.* 2) hoc est . . . peremptura *Trib.?*

1) praeses *similiave Ulp.?* 2) vel corpus . . . oportere *gloss.* 3) *Excidisse videntur verba orationis divi Marci, quam ad actiones arbitrarias pertinuisse suspicor.* 4) alia quacumque . . . . vel *Trib.?* 5) vel prohibitorio *Trib. Nam si de omnibus interdictis egisset Ulpianus, eorum genera non enumerasset.* 6) omne omnino *Trib.?*

ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem
3 et, si non restituatur, lis aestimabitur. Si quis absente adversario confessus sit, videndum, numquid non debeat pro iudicato haberi, quia nec qui iurat de operis, obligatur nec soleat quis absenti condemnari. certe procuratorem, tutorem curatoremve praesentem
4 esse sufficit. Sed an et ipsos procuratores vel tutores vel curatores fateri sufficiat, videamus: et non puto
5 sufficere. In pupillo tutoris auctoritatem exigimus.
6 7 Minorem a confessione sua restituemus. Confessi utique post confessionem tempora quasi ex causa iudicati habebunt.

[*De alimentis legatis*].

2278. Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facile transigerent contenti modico praesenti: divus Marcus oratione in senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quam si auctore praetore facta. solet igitur praetor intervenire et inter consentientes arbitrari, an transactio vel quae
1 admitti debeat. Eiusdem praetoris notio ob transactionem erit, sive habitatio sive vestiarium sive de praediis alimentum legabitur. (2. 15) 8 pr. § 1

2279. Haec oratio pertinet ad alimenta, quae testamento vel codicillis fuerint relicta sive ad testamentum factis sive ab intestato. idem erit dicendum et si mortis causa donata fuerint relicta vel ab eo, cui mortis causa donata sunt, relicta.[1] sed et si condicionis implendae gratia relicta sunt, adhuc idem dicemus. plane de alimentis, quae non mortis causa donata sunt, licebit et sine praetore auctore
3 transigi. Sive igitur in menses singulos sive in dies sive in annos fuerint relicta, oratio locum habet. sed et si non fuerint perpetuo relicta, sed usque
4 ad annos certos, idem est. Si integra quantitas alicui fuerit legata, ut ex usuris eius se alat et mortis tempore pecunias restituat: non cessabit oratio,
5 licet non in annos singulos videatur id relictum. Sed et si sit certa quantitas relicta Titio vel res ita, ut inde alimenta Seio praestentur: magis est ut transigere Titius possit, nec enim transactione Titii minuuntur alimenta Seii. idemque est et si per fideicommissum alimenta ad hoc legatario fuerint relicta. (2. 15) 8 § 2—5

2280. Eam transactionem oratio improbat, quae idcirco fit, ut quis repraesentatam pecuniam consumat. quid ergo si quis citra praetoris auctoritatem transegerit, ut quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses? aut quid si, quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies? quid deinde si, quod consummato anno ut acciperet, initio anni consequatur? et puto eam transactionem valere, quia meliorem condicionem suam alimentarius tali transactione facit: noluit enim oratio alimenta per transactionem intercipi. (2. 15) 8 § 6

2281. Nihil autem interest, utrum libertini sint quibus alimenta relicta sunt an ingenui, satis locupletes an minus. (2. 15) 8 § 7

2282. Vult igitur oratio apud praetorem de istis quaeri: in primis de causa transactionis,
9 dein de modo, tertio de persona transigentium. In causa hoc erit requirendum, quae causa sit transigendi: sine causa enim neminem transigentem audiet praetor. causae fere huiusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua urgueat praesentis pecuniae: aut si a pluribus ei alimenta relicta sint et minutatim singulos convenire difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, ut plures solent incidere, quae praetori suadeant transactionem
10 admittere. Modus quoque pecuniae, quae in transactionem venit, aestimandus est: ut puta quantitas transactionis. nam etiam ex modo fides transactionis aestimabitur. modus autem pro aetate eius, qui transigit, arbitrandus est et valetudine: nam alias cum puero, alias cum iuvene, alias cum sene transigi palam
11 est: constat enim alimenta cum vita finiri. Sed et personarum contemplatio habenda est, hoc est, cuius vitae sint hi, quibus alimenta relicta sunt: utrum frugi vitae hi sint, qui alias sufficere sibi possint, an sequioris, qui de alimentis pendeant. in persona eius, a quo alimenta relicta sunt, haec erunt spectanda: in quibus sunt facultatibus, cuius propositi, cuius opinionis. tunc enim apparebit, numquid circumvenire velit eum, cum quo transigit. (2. 15) 8 § 8—11

2283. Qui transigit de alimentis, non videbitur neque de habitatione neque de vestiario transegisse, cum divus Marcus specialiter etiam de
13 istis transigi voluerit. Sed et si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione vel ceteris invitus transigere: poterit igitur vel de omnibus simul vel de quibusdam facere transactionem.
14 De calciario quoque arbitrio praetoris transigendum
15 est. Si uni pluribusve fundus ad alimenta fuerit relictus velintque eum distrahere: necesse est praetorem de distractione eius et transactione arbitrari. sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus et hi inter se transigant: sine praetoris auctoritate facta transactio rata esse non debet. idem est et si ager fuerit in alimenta obligatus: nam nec pignus ad hoc
16 datum inconsulto praetore poterit liberari. Arbitratu praetoris vel de universis alimentis vel de parte eorum transigi oportere plus quam manifestum est. (2. 15) 8 § 12—16

2284. Si praetor aditus citra causae cognitionem transigi permiserit, transactio nullius erit momenti: praetori enim ea res quaerenda commissa est, non neglegenda nec donanda. sed et si non de omnibus inquisierit, quae oratio mandat, hoc est de causa de modo de personis transigentium, dicendum est, quamvis de quibusdam quaesierit, transactio-
18 nem esse irritam. Sed nec mandare ex hac causa iurisdictionem vel praeses provinciae vel praetor po-
19 terit. Transactiones alimentorum etiam apud procuratorem Caesaris fieri possunt: scilicet si a fisco petantur alimenta. secundum quae et apud praefectos aerarii transigi poterit. (2. 15) 8 § 17—19

2285. Si cum lis quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset: transactio valere inconsulto praetore non potest, ne circumveniatur oratio. fingi enim lites poterunt, ut transactio etiam
21 citra praetoris fiat auctoritatem. Si eidem alimenta et praeterea legatum praesenti die datum sit, et transactum fuerit citra praetoris auctoritatem: id quod datum est imputabitur prius in legatum quod praesenti die datum est, superfluum in alimentariam causam.
22 Si quis de alimentis transegerit sine praetoris auctoritate, id quod datum est in praeterita alimenta cedet. (2. 15) 8 § 20—22

1) relictave ab eo, cui . . . . donatum est *recte Mommsen* (relicta *gloss.*).

nec interest tantum in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an plus: nam et si minus sit, adhuc tamen id quod in solutum datum est in praeterita alimenta imputabitur. sane si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit ea solutione: in quod factus sit locupletior aequissimum erit in eum dari repetitionem: nec enim debet ex alieno damno esse locuples.

2286. Si in annos singulos certa [(2. 15) 8 § 23—25] quantitas alicui fuerit relicta homini honestioris loci veluti salarium annuum vel usus fructus, transactio et sine praetore fieri poterit: ceterum si usus fructus modicus alimentorum vice sit relictus, dico transactionem
24 citra praetorem factam nullius esse momenti. Si cui non nummus ad alimenta, sed frumentum atque oleum et cetera, quae ad victum necessaria sunt, fuerint relicta: non poterit de his transigere, sive annua sive menstrua ei relinquantur. si tamen ita sine praetore transegerit, ut in vicem eorum nummum quotannis vel quotmensibus acciperet et neque diem neque modum permutavit, sed tantum genus: vel ex contrario si pactus fuerit, ut in generibus alimenta acciperet, quae in nummis ei relicta fuissent: vel si vinum pro oleo vel oleum pro vino vel quid aliud commutavit: vel locum permutavit, ut quae erant ei Romae alimenta relicta, in municipio vel in provincia acciperet vel contra: vel personam commutavit, ut quod a pluribus erat accepturus, ab uno acciperet: vel alium pro alio debitorem acceperit: haec omnia habent disceptationem praetoris et pro utilitate alimentarii recipienda sunt.
25 Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta et ita sit transactum sine praetore, ut habitatio praestetur, valet transactio, quia fructus habitationis praestatur, licet ruinae vel incendio subiecta transactio[1] est. per contrarium quoque si pro habitatione, quae erat relicta, placuerit certam quantitatem praestari, transactio rata est et citra praetorem.

2287. Si alimenta fuerint legata, dici potest [(34. 1) 1] etiam aquam legato inesse, si in ea regione fuerint legata, ubi venumdari aqua solet.

[*De possessione ordinanda?*]

2288. Exitus controversiae possessionis [(41. 2) 35] hic est tantum, ut prius pronuntiet iudex, uter possideat: ita enim fiet, ut is, qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur et tunc de dominio quaeratur.

LIBER VI. VII.

LIBER VIII.

[*De extraordinariis cognitionibus*].

2289. Praeses provinciae de mercedibus [(50. 13) 1] ius dicere solet, sed praeceptoribus tantum studiorum liberalium. liberalia autem studia accipimus, quae Graeci ἐλευθέρια appellant: rhetores continebuntur,
1 grammatici, geometrae. Medicorum quoque eadem causa est quae professorum, nisi quod iustior, cum hi salutis hominum, illi studiorum curam agant: et ideo
2 his quoque extra ordinem ius dici debet. Sed et obstetricem audiant, quae utique medicinam exhibere
3 videtur. Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis vel certi doloris sanitatem pollicentur: ut puta si auricularius, si fistulae vel dentium. non tamen si incantavit, si inprecatus est, si, ut vulgari verbo impostorum utar, si exorcizavit: non sunt ista medicinae genera, tametsi sint, qui hos sibi pro-
4 fuisse cum praedicatione adfirment. An et philosophi professorum numero sint? et non putem, non quia non religiosa res est, sed quia hoc primum profiteri eos
5 oportet mercennariam operam spernere. Proinde ne iuris quidem civilis professoribus ius dicent: est quidem res sanctissima civilis sapientia, sed quae pretio nummario non sit aestimanda nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti offerri debuit. quaedam enim tametsi honeste accipian-
6 tur, inhoneste tamen petuntur. Ludi quoque litterarii magistris licet non sint professores, tamen usurpatum est, ut his quoque ius dicatur: iam et librariis et no-
7 tariis et calculatoribus sive tabulariis. Sed ceterarum artium opificibus sive artificibus, quae sunt extra litteras vel notas positae, nequaquam extra ordinem ius
8 dicere praeses debebit. Sed et si comites salarium petant, idem iuris est, quod in professoribus placet.
9 Sed et adversus ipsos omnes cognoscere praeses debet, quia ut adversus advocatos adeantur, divi fra-
10 tres rescripserunt. In honorariis advocatorum ita versari iudex debet, ut pro modo litis proque advocati facundia et fori consuetudine et iudicii, in quo erat acturus, aestimationem adhibeat, dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur: ita enim rescripto imperatoris nostri et patris eius continetur. verba rescripti ita se habent: 'Si Iulius Maternus, quem patronum causae tuae esse voluisti, fidem susceptam exhibere paratus est, eam dumtaxat pecuniam, quae modum
11 legitimum egressa est, repetere debes'. Advocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur: non tamen qui pro tractatu, non adfuturi causis, accipere quid solent, advocatorum
12 numero erunt. Si cui cautum est honorarium vel si quis de lite pactus est, videamus, an petere possit. et quidem de pactis ita est rescriptum ab imperatore nostro et divo patre eius: 'Litis causa malo more pecuniam tibi promissam ipse quoque profiteris. sed hoc ita ius[1] est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur. si vero post causam actam cauta est honoraria summa, peti poterit usque ad probabilem quantitatem, etsi nomine palmarii cautum sit: sic tamen, ut computetur id quod datum est cum eo quod debetur neutrumque compositum licitam quanti-
13 tatem excedat'. Licita autem quantitas intellegitur pro singulis causis usque ad centum aureos.[2] Divus Severus ab heredibus advocati mortuo eo prohibuit mercedem repeti, quia per ipsum non steterat, quo
14 minus causam ageret. Ad nutricia quoque officium praesidis vel praetoris devenit: namque nutrices ob alimoniam infantium apud praesides quod sibi debetur petunt. sed nutricia eo usque producemus, quoad infantes uberibus aluntur: ceterum post haec cessant
15 partes praetoris vel praesidis. Haec omnia si apud praesides petantur, videamus an de mutuis petitionibus possunt praesides cognoscere. et putem debere admitti.

2290. [3]De proxenetico, quod et sordi- [(50. 14) 3] dum, solent praesides cognoscere: sic tamen, ut et in

1) transactio *gloss.*

1) ius *gloss.?* 2) HS X̅ *Ulp.?* 3) *De hoc fragmento emendando v. Mommsen ad h. l. Suspicor autem etiam compilatorum manus intervenisse.*

his modus esse debeat et quantitatis et negotii, in quo operula ista defuncti sunt et ministerium qualequale accommodaverunt. facilius quod Graeci ἑρμηνευτικὸν appellant, peti apud eos poterit, si quis forte condicionis vel amicitiae vel adsessurae vel cuius alterius huiuscemodi proxeneta fuit: sunt enim huiusmodi hominum (ut in tam magna civitate) officinae. est enim proxenetarum modus, qui emptionibus venditionibus, commerciis, contractibus licitis utiles non adeo improbabili more se exhibent.

2291. 'Absentem' accipere debemus [(50. 16) 199] eum, qui non est eo loci, in quo loco petitur: non enim trans mare absentem desideramus: et si forte extra continentia urbis sit, abest. ceterum usque ad
1 continentia non abesse videbitur, si non latitet. Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est, sed qui a latronibus detinetur.

*
2292. [1][*Tutor*] . . . nec non ignoranti et [(26. 5) 6] invito [*datur*].

2293. Nec mandante praeside alius tuto- [(26. 5) 8]
1 rem dare poterit. Si praetor vel praeses provinciae in furore aut dementia constitutus dederit tutorem, non puto valere: quamvis enim praetor vel praeses sit nec furor ei magistratum abroget, attamen datio nullius
2 3 erit momenti. Dari tutor omni die poterit. Furioso et furiosae et muto et surdo tutor vel curator a praetore vel praeside dari poterit.

LIBER IX.

2294. Si quis hominem debilitatum ex- [(10. 4) 17] hibeat vel eluscatum, ad exhibendum quidem absolvi debet: exhibuit enim et nihil impedit directam actionem talis exhibitio: poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

[*De sepulturis*].

2295. Ne corpora aut ossa mortuorum [(11. 7) 38] detinerentur aut vexarentur neve prohiberentur quo minus via publica transferrentur aut quominus sepelirentur, praesidis provinciae officium est.

LIBER X.

OPINIONUM LIBRI VI.[2]

LIBER I.

[*De officio praetoris et praesidis*].

2296. Illicitas exactiones et vio- [(1. 18) 6 pr. — § 4] lentia factas, et extortas metu venditiones et cautiones vel sine pretii numeratione prohibeat praeses provinciae. item ne quis iniquum lucrum aut damnum sen-
1 tiat, praeses provinciae provideat. Veritas rerum erroribus gestarum non vitiatur: et ideo praeses provinciae id sequatur quod convenit eum ex fide eorum
2 quae probabuntur. Ne potentiores viri humiliores iniuriis adficiant neve defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes, ad religionem prae-
3 sidis provinciae pertinet. Illicita ministeria sub praetextu adiuvantium militares viros ad concutiendos homines procedentia prohibere et deprehensa coercere praeses provinciae curet, et sub specie tributorum illi-
4 citas exactiones fieri prohibeat. Neque licita negotiatione aliquos prohiberi neque prohibita exerceri neque innocentibus poenas irrogari ad sollicitudinem suam praeses provinciae revocet.

Liberti homines negotiatione licita pro- [(37. 14) 2] hiberi a patronis non debent.

Ne tenuis vitae homines sub prae- [(1. 18) 6 § 5—9] textu adventus officiorum vel militum, lumine unico vel brevi suppellectili ad aliorum usus translatis, in-
6 iuriis vexentur, praeses provinciae providebit. Ne quid sub nomine militum, quod ad utilitates eorum in commune non pertinet, a quibusdam propria sibi commoda inique vindicantibus committatur, praeses pro-
7 vinciae provideat. Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet: praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse
8 non debet. Qui universas provincias regunt, ius gladii habent et in metallum dandi potestas eis per-
9 missa est. Praeses provinciae si multam quam irrogavit ex praesentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non posse deprehenderit: necessitate solutionis moderetur reprehensa exactorum illicita avaritia, remissa propter inopiam multa a provincias regentibus exigi non debet.

2297. Praetor sicut universam iurisdictio- [(2. 1) 17] nem mandare alii potest, ita et in personas certas vel de una specie potest, maxime cum iustam causam susceptae ante magistratum advocationis alterius partis habuerat.

2298. Ne piscatores nocte lumine ostenso [(47. 9) 10] fallant navigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eoque modo in periculum naves et qui in eis sunt deducant sibique execrandam praedam parent, praesidis provinciae religiosa constantia efficiat.

2299. De usu aquae, de rivis novis in- [(50. 13) 2] civiliter institutis, item de equis alienis a sciente possessis fetuque earum, et de damno dato per immissos in praedium suum universos homines eos, qui in plurium praedia distribui debuerunt, si modo id non ex auctoritate eius qui iubere potuit factum est, praesidem provinciae doceri oportere responsum est, ut is secundum rei aequitatem et iurisdictionis ordinem convenientem formam rei det.

*
2300. Epistula, qua quis coheredem sibi [(2. 14) 52] aliquem esse cavit, petitionem nullam adversus pos-
1 sessores rerum hereditariarum dabit. Si inter debitorem et eum, qui fundum pigneratum a creditore quasi debitoris negotium gereret emerit, placuit ut habita compensatione fructuum solutoque, quod reliquum deberetur, fundus debitori restitueretur: etiam heres pacto, quod defunctus fecit, fidem praestare
2 debet. Pactum, ut, si quas summas propter tributiones praedii pignori nexi[1] factas creditor solvisset, a debitore reciperet, et ut tributa eiusdem praedii debitor

1) *Nescio qua occasione oblata Ulpianus hic iterum de tutoribus et curatoribus dandis egerit.* 2) *Conscripti post a. Chr.* 195, *cf. fr.* 2339-2352. *Agitur libro* I *de officio praetoris et praesidis, sed praeterea de multis aliis argumentis, quae nescio qua ratione inter se conexa sint. Inde a libro* II *edicti perpetui ordo servari videtur. Cum tamen libri sexti quae supersunt fragmenta ultra edicti perpetui titulum* XV (*Lenel*) *non procedant, suspicari licet aut non perfecisse auctorem hos libros aut partem eorum ad Iustiniani aetatem non pervenisse. Mirum est, quantum hi libri distent dicendi genere a ceteris Ulpiani libris: posterioris aetatis auctorem has opiniones ex Ulpiani libris excerpsisse credideris.*

1) pignori nexi] fiduciarii *Ulp.?*

3 penderet, iustum ideoque servandum est. De inofficioso patris testamento acturis, ut eis certa quantitas, quoad viveret heres, praestaretur, pactus est: produci ad perpetuam praestationem id pactum postulabatur: rescriptum est neque iure ullo neque aequitate tale desiderium admitti.

2301. Qui cum tutoribus suis de sola por- [(2.15)9
tione administratae tutelae suae egerat et transegerat, adversus eosdem tutores ex persona fratris sui, cui heres extiterat, agens praescriptione factae transactionis
1 non summovetur. Transactio quaecumque fit, de his tantum, de quibus inter convenientes placuit, interposita
2 creditur. Qui per fallaciam coheredis ignorans universa, quae in vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam pacisci-
3 tur quam decipitur. Ei qui, nondum certus ad se querellam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum adversariis pacto transegit, tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. his tantum transactio obest, quamvis maior annis viginti quinque eam interposuit, de quibus actum probatur. nam ea, quorum actiones competere ei postea conpertum est, iniquum est peremi pacto. id de quo cogitatum non docetur.[1]

2302. [2]Si in eo monumento, quod imper- [(11.8)5
fectum esse dicitur, reliquiae hominis conditae sunt,
1 nihil impedit quominus id perficiatur. Sed si religiosus locus iam factus sit, pontifices explorare debent, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

2303. Is, qui plus quam hereditaria [(12.6)31
portio efficit per errorem creditori caverit, indebiti promissi habet condictionem.

2304. Patronus quoque tutor liberti sui [(26.1)8
fidem exhibere debet, et si qua in fraudem debitorum quamvis pupilli liberti gesta sunt, revocari ius publicum permittit.

2305. Si tutor vel curator pecunia eius, [(26.9)2
cuius negotia administrat, mutua data ipse stipulatus fuerit vel praedia in nomen suum emerit, utilis actio ei, cuius pecunia fuit, datur ad rem vindicandam vel mutuam pecuniam exigendam.

2306. [2]Etiam militibus pietatis ratio in [(37.15)1
parentes constare debet: quare si filius miles in patrem
1 aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est. Et inter collibertos matrem et filium pietatis ratio secun-
2 dum naturam salva esse debet. Si filius matrem aut patrem, quos venerari oportet, contumeliis adficit vel impias manus eis infert, praefectus urbis delictum ad publicam pietatem pertinens pro modo eius vindicat.
3 Indignus militia iudicandus est, qui patrem et matrem, a quibus se educatum dixerit, maleficos appellaverit.

2307. [2]Ne satisdatio ratam rem domi- [(46.8)21
num habiturum exigatur in his quae nomine eius ageret, qui eum se fecisse procuratorem libello principi dato professus est, prodest. quod si iudicatum solvi satis ab eo procuratore postuletur, necesse est, ut iuri manifesto pareatur.

---

1) *Sublatis glossis haec fere fuisse videntur* (*Mommsen*): tantum in his transactio obest, quamvis maior viginti quinque annis eam interposuit, de quibus actum probatur: nam iniquum est peremi pacto id de quo cogitatum non docetur. 2) *Sunt haec quoque fortasse ad praesidis officium referenda.*

LIBER II.

[*Ad municipalem* (*E. I*) 1.]

[*De decurionibus*].

2308. Decuriones, quos sedibus civitatis, [(50.2)1
ad quam pertinent, relictis in alia loca transmigrasse probabitur, praeses provinciae in patrium solum revocare et muneribus congruentibus fungi curet.

2309. In albo decurionum in municipio [(50.3)2
nomina ante scribi oportet eorum, qui dignitates principis iudicio consecuti sunt, postea eorum, qui tantum municipalibus honoribus functi sunt.

[*De muneribus et honoribus* 1.]

2310. Adsumptio originis, quae non est, [(50.1)6
veritatem naturae non peremit: errore enim veritas originis non amittitur. nec mendacio dicentis se esse, unde non sit, deponitur[1]: neque recusando quis patriam, ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea, quam
1 non habet, veritatem mutare potest. Filius civitatem, ex qua pater eius naturalem originem ducit, non domi-
2 cilium sequitur. Viris prudentibus placuit duobus locis posse aliquem habere domicilium, si utrubique ita se instruxit, ut non ideo minus apud alteros se
3 collocasse videatur. Libertini originem patronorum vel domicilium sequuntur: item qui ex his nascuntur.

2311. Et qui originem ab urbe Roma [(50.4)3
habent, si alio loco domicilium constituerunt, munera
1 eius sustinere debent. His, qui castris operam per militiam dant, nullum municipale munus iniungi potest. ceteri autem privati, quamvis militum cognati sunt, legibus patriae suae et provinciae oboedire debent.
2 Si in metallum datus in integrum restitutus sit, perinde ac si nec damnatus fuisset, ad munera vel honores vocatur: nec opponet fortunam et casus tristiores suos ad hoc solum, ne patriae idoneus civis esse
3 videatur. Corporalia munera feminis ipse sexus dene-
4 gat. Quo minus honores aut munera iniungantur filio, si nullam habet excusationem, intercedere pater,
5 in cuius potestate est, ius non habet. Quod pater non consensit honoribus sive muneribus filii, ne illius patrimonium oneri subiciatur, praestat defensionem, non civem patriae utilitatibus quatenus potest aufert.
6 [2]Quamvis maior annis septuaginta et quinque liberorum incolumium pater sit ideoque a muneribus civilibus excusetur, filii tamen eius suo nomine competentia munera adgnoscere debent: ideo enim proprium praemium immunitatis propter filios[3] patribus datum est,
7 quod illi subibunt. Vitricus onera munerum civilium nomine privigni sui suscipere nulla iuris ratione cogi-
8 tur. Liberti muneribus fungi debent apud originem patronorum, sed si sua patrimonia habent suffectura oneribus: res enim patronorum muneribus libertinorum
9 subiecta non est. Quod pater in reatu criminis alicuius est, filiis impedimento ad honores esse non debet.
10 Decaprotos etiam minores annis viginti quinque fieri, non militantes tamen, pridem placuit, quia patri-
11 monii magis onus videtur esse. Exactionem tribu-
12 torum onus patrimonii esse constat. Cura frumenti comparandi munus est, et ab eo aetas septuaginta annorum vel numerus quinque incolumium liberorum
13 excusat. Eos milites, quibus supervenientibus hospi-

---

1) nec mendacio . . . deponitur *gloss.?* 2) *Fortasse iung. cum fr.* 2313 § 3. 3) propter filios *gloss.*

tia praeberi in civitate oportet, per vices ab omnibus,
14 quos id munus contingit, suscipi oportet. Munus
hospitis in domo recipiendi non personae, sed patri-
15 monii onus est. Praeses provinciae provideat munera
et honores in civitatibus aequaliter per vices secundum
aetates et dignitates, ut gradus munerum honorumque
qui antiquitus statuti sunt, iniungi, ne sine discrimine
et frequenter isdem oppressis simul viris et viribus res
16 publicae destituantur. Si duo filii in patris potestate
sint, eodem tempore munera eorum pater sustinere non
17 compellitur. Si is, qui duos filios relinquebat, nihil
de expediendis muneribus alterius filii ex communi
patrimonio supremis suis cavit, propriis sumptibus is
et munera et honores, qui ei iniungentur, suscipere
debet, quamvis pro altero vivus pater eiusmodi onera
expedierit.

2312. Omnis excusatio sua aequitate (50.5) 1 pr. § 1
nititur. sed si praetendentibus aliquod sine iudice
credatur, aut passim sine temporis praefinitione, prout
cuique libuerit, permissum fuerit se excusare, non
erunt, qui munera necessaria in rebus publicis obeant.
quare et qui liberorum incolumium iure a muneribus
civilibus sibi vindicant excusationem, appellationem
interponere debent: et qui tempora praefinita in ordine
eiusmodi appellationum peragendo non servaverint,
1 merito praescriptione repelluntur. Qui excusatione
aliqua utuntur, quotienscumque creati fuerint, etsi iam
ante absoluti sunt, necesse habent appellare. sed si
per calumniam et saepius idem adversarius vexandi
gratia eius, quem scit perpetua vacatione subnixum,
id facere probatus erit, sumptus litis exemplo decreto-
rum principalium praestare iubeatur ei, quem sine
causa saepius inquietavit.

Si constet nullo actu ex lege habito duum- (49. 1) 12
virum creatum, sed tantum vocibus popularium postu-
latum eisque tunc proconsulem, quod facere non de-
buit, consensisse: appellatio in re aperta supervacua fuit.

2313. Qui in fraudem ordinis in (50. 5) 1 § 2. 3
honoribus gerendis, cum inter eos ad primos honores
creari possint qui in civitate munerabantur, evitando-
rum maiorum onerum gratia ad colonos praediorum se
transtulerunt, ut minoribus subiciantur, hanc excusatio-
3 nem sibi non paraverunt. [1] Quamvis sexaginta quin-
que annorum aliquis sit et tres liberos incolumes habeat,
a muneribus tamen civilibus propter has causas non
liberatur.

2314. Curator operum creatus prae- (50. 10) 1
scriptione motus ab excusatione perferenda sicuti ces-
sationis nomine, in qua quoad vivit moratus est, here-
des suos obligatos reliquit, ita temporis, quod post
1 mortem eius cessit, nullo onere eos obstrinxit. Curam
operis aquae ductus in alio iam munere constitutus
postea susceperat. praepostere visus est petere exone-
rari priore utrisque iam implicitus, quando, si alterum
tantum sustinere eum oportuisset, ante probabilius im-
petrasset propter prius munus a sequenti excusationem.

2315. Legatus contra rem publicam, cuius (50.7) 2
legatus est, per alium a principe quid postulare potest.
1 Utrum quis deseruerit legationem an ex necessaria
causa moram passus sit, ordini patriae suae probare
2 debet. Cessatio unius legati ei, qui munus ut oportet
obiit, non nocet.

1) *cf. p.* 1004 *n.* 2.

2316. His, qui non gratuitam legationem (50.7) 3
susceperunt, legativum ex forma restituatur.

LIBER III.

[*Ad municipalem* (*E. I*) 2.]

[*De muneribus et honoribus* 2.]

2317. Honeste sacramento solutis data (49. 18) 2
immunitas etiam in eis civitatibus, apud quas incolae
sunt, valet: nec labefactatur, si quis eorum voluntate
1 sua honorem aut munus susceperit. Vectigalia et
patrimoniorum onera sollemnia omnes sustinere oportet.

2318. Cura exstruendi vel reficiendi operis (50.4) 4
in civitate munus publicum est, a quo quinque libero-
rum incolumium pater excusatur: nec si per vim ex-
tortum munus fuerit, excusationem, quam habet ab
1 aliis muneribus, auferet. Deficientium facultatibus ad
munera vel honores qui indicuntur excusatio non per-
petua, sed temporalis est: nam si ex voto honestis
rationibus patrimonium incrementum acceperit, suo
tempore, an idoneus sit aliquis ad ea, quae creatus
2 fuerit, aestimabitur. Inopes onera patrimonii ipsa
non habendi necessitate non sustinent, corpori autem
3 indicta obsequia solvunt. Qui obnoxius muneribus
suae civitatis fuit, nomen militiae defugiendi oneris
municipalis gratia dedit: deteriorem causam rei publi-
cae facere non potuit.

2319. Sextum decimum aetatis annum agen- (50.5) 2
tem ad munus sitoniae vocari non oportet: sed si nihil
proprie in patria servatur de minoribus quoque annis
viginti quinque ad munera sive honores creandi, iusta
1 aetas servanda est. Numerus liberorum aut septua-
ginta annorum ab honoribus aut muneribus his cohae-
rentibus excusationem non praestat, sed a muneribus
2 tantum civilibus. Adoptivi filii in numerum non pro-
ficiunt eorum liberorum, qui excusare parentes solent.
3 Qui ad munera vocantur, vivorum se liberorum
numerum habere tempore, quo propter eos excusari
desiderant, probare debent: numerus enim liberorum
postea impletus susceptis antea muneribus non liberat.
4 Quae patrimoniorum onera sunt, numero liberorum
5 non excusantur. Incolumes liberi, etiamsi in potestate
patri suo desierint esse, excusationem a muneribus
6 civilibus praestant. Minus audiens inmunitatem
7 civilium munerum non habet. Quem ita senio et
corporis inbecillitate vexari praeses animadverterit, ut
muneri perferendae pecuniae non sufficiat, dimittat et
7ª alium constituat. Corporis debilitas eorum munerum
excusationem praestat, quae tantum corpore implenda
sunt. ceterum quae consilio prudentis viri vel patri-
monio sufficientis in homines obiri possunt, nisi certis
8 et receptis probabilibus causis non remittuntur. Qui
pueros primas litteras docent, inmunitatem a civilibus
muneribus non habent: sed ne cui eorum id quod
supra vires sit indicatur, ad praesidis religionem per-
tinet, sive in civitatibus sive in vicis primas litteras
magistri doceant.

2320. Qui ob hoc tantum in navibus sint, (50.6) 1
ut in eis agendi causa operarentur, nulla constitutione
1 immunitatem a muneribus civilibus habent. Personis
2 datae immunitates heredibus non relinquuntur. Sed
et generi posterisque datae custoditaeque ad eos, qui
ex feminis nati sunt, non pertinent.

2321. [1] Medicorum intra numerum prae- (50.9) 1

1) *De medicorum excusatione agitur.*

finitum constituendorum arbitrium non praesidi provinciae commissum est, sed ordini et possessoribus cuiusque civitatis, ut certi de probitate morum et peritia artis eligant ipsi, quibus se liberosque suos in aegritudine corporum committant.

[*De administratione rerum ad civitates pertinentium et operibus publicis*].

2322. Non utique de exemplo posterioris (50. 8) 2
locationis praeteritarum conductionum, quae suam legem
1 habuerunt, rationem iniri oportet. Quod quis suo nomine exercere prohibetur, id nec per subiectam personam agere debet. et ideo si decurio subiectis aliorum nominibus praedia publica colat, quae decurionibus conducere non licet secundum legem, usurpata
2 revocentur. Quod de frumentaria ratione in alium usum conversum est, sua causa cum incremento debito restituatur: idque etsi contra absentem pronuntiatum est, inanis est querella. ratio tamen administrationis secundum fidem acceptorum et datorum ponatur.
3 Frumentariae pecuniae suo nomine debitor quam primum solvat: necessaria enim omnibus rebus publicis frumentaria pecunia moram solutionis accipere non debet: sed debitores, quos ex eadem causa habet, ad solutionem per praesidem provinciae compellantur.
4 Ad frumenti comparationem pecuniam datam restitui civitati, non compensari in erogata debet. sin autem frumentaria pecunia in alios usus, quam quibus destinata est, conversa fuerit, veluti in opus balneorum publicorum, licet ex bona fide datum probatur, compensari quidem frumentariae pecuniae non oportet,
5 solvi autem a curatore rei publicae iubetur. Si indemnitas debiti frumentariae pecuniae cum suis usuris fit, immodicae et illicitae computationis modus non adhibetur: id est ne commodorum commoda et usurae
6 usurarum incrementum faciant. Grani aestimationem per iniuriam post emptionem ablati, quae rationibus publicis refertur, curator rei publicae domino restitui
7 iubeat. Si eo tempore, quo nominatus est, idoneus, postea lapsus facultatibus damnum debitis rei publicae dederit: quia fortuitos casus nullum humanum consilium providere potest, creator hoc nomine nihil prae-
8 stare debet. Ius rei publicae pacto mutari non potest, quo minus magistratus collegae quoque nomine conveniantur in his speciebus, in quibus id fieri iure per-
9 missum est. Actio autem, quae propter ea in collegam decerni solet, ei qui pro altero dependit ex
10 aequitate competit. Quod depensum pro collega in magistratu probabitur, solvi et ab heredibus eius praeses provinciae iubet.

2323. Conductore perficiendi operis punito (50. 8) 3
fideiussor,[1] qui pro eo intervenerat, idem opus exstruendum alii locaverat: nec a secundo redemptore opere perfecto usurarum praestationem heres fideiussoris[2] recusare non debet, cum et prior causa in bonae fidei contractu in universum fideiussorem[3] obligaverit, et posterior locatio, quia suum periculum agnovit, soli-
1 dae praestationi rei publicae eum substituerit. Qui fideiusserint[4] pro conductore vectigalis in universam conductionem, in usuras quoque iure conveniuntur, nisi proprie quid in persona eorum verbis obligationis ex-
2 pressum est. Sed si in locatione fundorum pro sterilitate temporis boni viri arbitratu in solvenda pensione cuiusque anni pacto comprehensum est, explorata lege conductionis fides bona sequenda est.

1) praes *Ulp.* 2) praedis *Ulp.* 3) praedem *Ulp.*
4) praedes extiterint *similiave Ulp.*

2324. Qui liberalitate, non necessitate (50. 10) 2
debiti, reditus suos interim ad opera finienda concessit, munificentiae suae fructum de inscriptione nominis sui operibus, si qua fecerit, capere per invidiam non pro-
1 hibetur. Curatores operum cum redemptoribus negotium habent, res publica autem cum his, quos efficiendo operi praestituit. quatenus ergo et quis et cui obstrictus
2 est, aestimatio praesidis provinciae est. Ne eius nomine, cuius liberalitate opus exstructum est, eraso aliorum nomina inscribantur et propterea revocentur similes civium in patrias liberalitates, praeses provinciae auctoritatem suam interponat.

[*De cura aedificiorum*].

2325. [1]Praeses provinciae inspectis aedificiis (1. 18) 7
dominos eorum causa cognita reficere ea compellat et adversus detractantem competenti remedio deformitati auxilium ferat.[2]

2326. Domum suam reficere unicuique (50. 17) 61
licet, dum non officiat invito alteri, in quo ius non habet.

LIBER IV.

[*De pactis et conventionibus* (*E.* 10)].

2327. Sumptus quidem prorogare litiganti (2. 14) 53
honestum est: pacisci autem, ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit, non licet.

[*Quibus municipum nomine agere liceat* (*E.* 31)].

2328. Nec civitatis actor negotium publi- (3. 3) 74
cum per procuratorem agere potest.

[*Quod cuiuscumque universitatis etc.* (*E.* 34)].

2329. [3]Sub praetextu religionis vel sub (47. 11) 2
specie solvendi voti coetus illicitos nec a veteranis temptari oportet.

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

2330. Quae utiliter in negotia alicuius ero- (3. 5) 44
gantur, in quibus est etiam sumptus honeste ad honores per gradus pertinentes factus, actione negotiorum gesto-
1 rum peti possunt. Qui pure testamento libertatem acceperunt, actus, quem viventibus dominis administra-
2 verunt, rationem reddere non conpelluntur. Titius pecuniam creditoribus hereditariis solvit existimans sororem suam defuncto heredem testamento extitisse. quamvis animo gerendi sororis negotia id fecisset, veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri sublato testamento erant, gessisset: quia aequum est in damno eum non versari, actione negotiorum gestorum id eum petere placuit.

[*De calumniatoribus* (*E.* 36—38)].

2331. Si ab eo, qui innocens fuit, sub specie (3. 6) 8
criminis alicuius, quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam is cuius de ea re notio est edoctus fuerit: id quod illicite extortum est secundum edicti formam, quod de his est, qui pecuniam ut negotium facerent aut non facerent accepisse dicerentur, restitui iubeat et ei, qui id commisit, pro modo delicti poenam irroget.

1) *cf. Paul. sent.* 1, 1, 29. (*Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 65).
2) et adversus . . . ferat *Trib.*
3) *cf. Gai. fr.* 87 *pr.*

2332. Rei, quam venalem possessor habebat, litem proprietatis adversarius movere coepit et posteaquam opportunitatem emptoris, cui venundari potuit, peremit, destitit: placuit possessori hoc nomine actionem in factum cum sua indemnitate competere. (4. 3) 33

*

v. fr. 2333 (*lib. V*). (4. 2) 23

LIBER V.

[*Quod metus causa etc.* (*E.* 39)].

2333. [1]Non est verisimile compulsum in urbe inique indebitum solvisse eum, qui claram dignitatem se habere praetendebat, cum potuerit ius publicum invocare et adire aliquem potestate praeditum, qui utique vim eum pati prohibuisset: sed huiusmodi praesumptioni debet apertissimas probationes violentiae
1 opponere.[2] Si iusto metu perterritus (cognitionem, ad quam ut vinctus iret, potens adversarius minabatur) id quod habere licebat compulsus vendidit, res suae
2 aequitati per praesidem provinciae restituitur. Si faenerator inciviliter custodiendo athletam et a certaminibus prohibendo cavere compulerit ultra quantitatem debitae pecuniae, his probatis competens iudex[3]
3 rem suae aequitati restitui decernat. [4]Si quis, quod adversario non debebat, delegante eo per vim, apparitione praesidis interveniente, sine notione iudicis, coactus est dare, iudex inciviliter extorta restitui ab eo, qui rei damnum praestiterit, iubeat. quod si debitis satisfecit simplici iussione et non cognitione habita, quamvis non extra ordinem exactionem fieri, sed civiliter oportuit, tamen quae solutioni debitarum ab eo quantitatium profecerunt, revocare incivile est. (4. 2) 23

2334. Si simulato praesidis iussu concussio intervenit, ablatum eiusmodi terrore restitui praeses provinciae iubet et delictum coercet. (47. 13) 1

2335. Si medicus, cui curandos suos oculos qui eis laborabat commiserat, periculum amittendorum eorum per adversa medicamenta inferendo compulit, ut ei possessiones suas contra fidem bonam aeger venderet: incivile factum praeses provinciae coerceat remque restitui iubeat. (50. 13) 3

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

2336. Quidam debitor epistulam quasi a Titio mitti creditori suo effecit, ut ipse liberetur: hac epistula creditor deceptus Aquiliana stipulatione et acceptilatione liberavit debitorem: postea epistula falsa vel inani reperta creditor maior quidem annis viginti quinque de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restituetur. (4. 3) 38

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

2337. Minor annis viginti quinque, cui fideicommissum solvi pronuntiatum erat, caverat id se accepisse et cautionem eidem debitor quasi creditae pecuniae fecerat. in integrum restitui potest, quia partam ex causa iudicati persecutionem novo contractu ad
1 initium alterius petitionis redegerat. Praedia patris sui minor annis viginti quinque ob debita rationis tutelae aliorum, quam pater administraverat, in solutum inconsulte dedit: ad suam aequitatem per in integrum restitutionem revocanda res est, usuris pecuniae, quam constiterit ex tutela deberi, reputatis et cum quantitate fructuum perceptorum compensatis. (4. 4) 40

2338. Non omnia, quae minores annis viginti quinque gerunt, irrita sunt, sed ea tantum, quae causa cognita eiusmodi deprehensa sunt, vel ab aliis circumventi vel sua facilitate decepti aut quod habuerunt amiserunt, aut quod adquirere emolumentum potuerunt omiserint, aut se oneri quod non suscipere licuit obligaverunt. (4. 4) 44

2339. Quamvis antecessor praesidis decrevisset ea praedia venumdari, quae tutor pupilli, subiecto nomine alterius emptoris, ipse sibi comparabat, tamen, si fraudem et dolum contra senatus consulti auctoritatem et fidem tutori commissam deprehendisset successor eius, aestimabit, quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum coercere debeat. (27. 9) 9

[*De capite minutis* (*E.* 42)].

2340. [1]Eum, qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere potuit. (1. 5) 27

2341. Post mortem filiae suae, quae ut mater familias quasi iure emancipata vixerat et testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non iure eam nec praesentibus testibus emanci-
1 passet, pater movere controversiam prohibetur. Neque adoptare neque adrogare quis absens nec per alium eiusmodi sollemnitatem peragere potest. (1. 7) 25

2342. Si deportatus restitutus dignitatem quidem indulgentia principis reciperavit, in sua autem omnia bona non est restitutus, nec a creditoribus nec publico nomine conveniri potest. sed cum ei facultas oblata esset a principe bona quoque sua reciperandi, maluerit ea derelinquere, actionibus exuere se, quibus ante sententiam subiectus fuerat, non poterit. (48. 23) 2

[*Ex quibus causis maiores etc.* (*E.* 43)].

2343. Si quis ingenuam ab hostibus redemptam eo animo secum habuerit, ut ex ea susciperet liberos, et postea ex se natum sub titulo naturalis filii cum matre manumiserit: ignorantia mariti eiusdemque patris neque statui eorum, quos manumisisse visus est, officere debet, et exinde intellegi oportet remissum matri pignoris vinculum, ex quo de ea suscipere liberos optaverat: ideoque eam, quae postliminio reversa erat libera et ingenua, ingenuum peperisse constat. quod si publice praeda virtute militum reciperata nulli pretium matris pater numeraverit, protinus postliminio reversa non cum domino, sed cum marito fuisse decla-
1 ratur. In civilibus dissensionibus quamvis saepe per eas res publica laedatur, non tamen in exitium rei publicae contenditur: qui in alterutras partes discedent, vice hostium non sunt eorum, inter quos iura captivitatium aut postliminiorum fuerint. et ideo captos et venumdatos posteaque manumissos placuit supervacuo repetere a principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant. (49. 15) 21

2344. Si qua militi accusatio competat, tempore, quo rei publicae operam dedit, non peremitur. (4. 6) 40

1) libro quarto *inscr. F.*, quinto *recte* F^3. 2) sed huiusmodi . . . opponere *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 73). 3) competens iudex *Trib.* (*Gradenwitz, ibid. p.* 64). 4) *Complura in hac §o suspicionem movent* ('sine notione iudicis', 'damnum praestiterit', 'simplici iussione, *cf. Kalb, Iuristenlatein p.* 69'.

1) *Fieri potuit, ut sub hac rubrica de adoptionibus et emancipationibus ageretur. Sed si quis alio referre maluerit fr.* 2340. 2341, *equidem non contradixerim.*

1 Quod eo tempore, quo in insula aliquis fuit ex poena ei irrogata, cuius restitutionem impetravit, ab alio usurpatum ex bonis, quae non erant adempta, probatum fuerit, suae causae restituendum est.

2345. [1]Si pecuniam militis procurator [(12. 1) 26] eius mutuam dedit fideiussoremque accepit, exemplo eo quo si tutor pupilli aut curator iuvenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi cuius pecunia fuerit placuit.

[*De alienatione iudicii mut. c. facta* (*E.* 46)].

2346. Cum miles postulabat suo nomine [(4.7) 11] litigare de possessionibus, quas sibi donatas esse dicebat, responsum est, si iudicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere, ut rem magis quam litem in militem transtulisse credatur.

*
2347. [2]Qui neque iurisdictioni praeest ne- [(5.1) 81] que a principe potestate aliqua praeditus est neque ab eo qui ius dandorum iudicum habet datus est nec ex compromisso sumptus vel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse non potuit.

*
v. fr. 2349 (*lib. VI*). [(5.2) 29]

LIBER VI.

[*De inofficioso testamento*].[3]

2348. Si instituta de inofficioso testamento [(5.2) 27] accusatione de lite pacto transactum est nec fides ab herede transactioni praestatur, inofficiosi causam inte-
1 gram esse placuit. Ei, qui se filium eius esse adfirmat, qui testamento id denegavit, tamen eum exhe-
2 redavit, de inofficioso testamento causa superest. De inofficioso testamento militis dicere nec miles potest.
3 De inofficioso testamento nepos contra patruum suum vel alium scriptum heredem pro portione egerat et optinuerat, sed scriptus heres appellaverat: placuit interim propter inopiam pupilli alimenta pro modo facultatium, quae per inofficiosi testamenti accusationem pro parte ei vindicabantur, decerni eaque adversarium ei subministrare necesse habere usque ad finem litis.
4 De testamento matris, quae existimans perisse filium alium heredem instituit, de inofficioso queri potest.

2349. [4]Si suspecta collusio sit legatariis [(5.2) 29] inter scriptos heredes et eum qui de inofficioso testamento agit: adesse etiam legatarios et voluntatem defuncti tueri constitutum est, eisdemque permissum est etiam appellare, si contra testamentum pronuntiatum
1 fuerit. De inofficioso testamento matris spurii quo-
2 que filii dicere possunt. Quamvis instituta inofficiosi testamenti accusatione res transactione decisa sit, tamen testamentum in suo iure manet: et ideo datae in eo libertates atque legata, usque quo Falcidia permittit,
3 suam habent potestatem. Quoniam femina nullum adoptare filium sine iussu principis potest, nec de inofficioso testamento eius, quam quis sibi matrem adopti-
4 vam falso esse existimabat, agere potest. In ea provincia de inofficioso testamento agi oportet, in qua scripti heredes domicilium habent.

[*Si pars hereditatis petatur* (*E.* 66)].

2350. Sorori, quam coheredem fratribus [(5. 4) 6] quattuor in bonis matris esse placuit, quinta portio pro portionibus quae ad eos pertinuit cedet, ita ut singuli in quarta, quam antehac habere credebantur, non am-
1 plius ei quintam conferant. Sumptus, qui propter onera totius hereditatis iusti fiunt, ei, qui patroni iure portionem evicerit, pro rata computentur.

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

2351. Inter officium advocationis et rei suae [(6.1) 54] defensionem multum interest: nec propterea quis, si postea cognoverit rem ad se pertinere, quod alii eam vindicanti tunc ignorans suam esse adsistebat, dominium suum amisit.

2352. Illicite post senatus consultum pu- [(27. 9) 10] pilli vel adulescentis praedio venumdato, si eo nomine apud iudicem tutelae vel utilis actionis aestimatio facta est eaque soluta, vindicatio praedii ex aequitate inhibetur.

[*Si servitus vindicetur* (*E.* 73)].

2353. Venditor fundi Geroniani fundo Bo- [(8.4) 13] triano, quem retinebat, legem dederat, ne contra eum piscatio thynnaria exerceatur. quamvis mari, quod natura omnibus patet, servitus imponi privata lege non potest, quia tamen bona fides contractus legem servari venditionis exposcit, personae possidentium aut in ius eorum succedentium per stipulationis vel venditionis
1 legem obligantur. Si constat in tuo agro lapidicinas esse, invito te nec privato nec publico nomine quisquam lapidem caedere potest, cui id faciendi ius non est: nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat, ut si quis voluerit ex his caedere, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solacium pro hoc domino praestat: ita tamen lapides caedere debet, postquam satisfaciat domino, ut neque usus necessarii lapidis intercludatur neque commoditas rei iure domino adimatur.

2354. Altius aedes suas extollendo, ut lumi- [(8.5) 15] nibus domus minoris annis viginti quinque vel impuberis, cuius curator vel tutor erat, officiatur, efficit: quamvis hoc quoque nomine actione ipse heredesque teneantur, quia quod alium facientem prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit, tamen et adversus possidentem easdem aedes danda est impuberi vel minori actio, ut quod non iure factum est tollatur.

[*Ad legem Aquiliam* (*E.* 77)].

2355. Qui domum alienam invito domino [(9.2) 50] demolit et eo loco balneas exstruxit, praeter naturale ius, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actioni subicitur.

[*Finium regundorum* (*E.* 79)].

2356. Si irruptione fluminis fines agri con- [(10.1) 8] fudit inundatio ideoque usurpandi quibusdam loca, in quibus ius non habent, occasionem praestat, praeses provinciae alieno eos abstinere et domino suum restitui
1 terminosque per mensorem declarari iubet. Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores mittere et per eos dirimere ipsam finium quaestionem ut aequum est, si ita res exigit, oculisque suis subiectis locis.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

2357. Quae pater filio emancipato stu- [(10. 2) 50] diorum causa peregre agenti subministravit, si non

1) *Potuit Ulpianus, cum de absentis procuratore ageret, haec subicere.* 2) *Fortasse ex libro sexto* (VI *pro* V *scr.*) *sub rubr.* 'de iudiciis omnibus (*E.* XIV)', *cf. Lenel, p.* 113 *n.* 1. 2. 3) *cf. Lenel, p.* 111. 4) libro quinto (V *pro* VI) *inscr. F.*

credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus: in rationem portionis, quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.

[*Ad exhibendum* (*E.* 90)].

2358. Solutione chirographo inani facto (10. 4) 18
et pignoribus liberatis nihilo minus creditor, ut instrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio quam debitore exhibeantur, agere potest.

2359. Petenti mutuam pecuniam cre- (13. 7) 27
ditori, cum prae manu debitor non haberet, species auri dedit, ut pignori apud alium creditorem poneret. si iam solutione liberatas receptasque eas is qui susceperat tenet, exhibere iubendus est: quod si etiamnunc apud creditorem creditoris sunt, voluntate domini nexae videntur, sed ut liberatae tradantur, domino earum propria actio adversus suum creditorem competit.

PANDECTARUM LIBER SINGULARIS.[1]

2360. Si quis certum stipulatus fuerit, (12. 1) 24
ex stipulatu actionem non habet, sed illa condicticia[2] actione id persequi debet, per quam certum petitur.

2361. Imperator Antoninus[3] constituit (40. 12) 34
non alias ad libertatem proclamationem cuiquam[4] permittendam, nisi prius administrationum rationes reddiderit, quas cum in servitute esset gessisset.

ΠΑΝΔΕΚΤΟΥ ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΚΑ[5]

v. index.

REGULARUM LIBRI VII.[6]

LIBER I.

[*De iustitia et iure*].

2362. [7]Iustitia est constans et perpetua (1. 1) 10
1 voluntas ius suum cuique tribuendi. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum
2 cuique tribuere. Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

2363. Ius dicentis officium latissimum est: (2. 1) 1
nam et bonorum possessionem dare potest et in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.

[*De his qui in aliena potestate sunt*]?

2364. Servus communis ab extero heres (29. 2) 67
institutus si iussu unius adierit hereditatem, non pro maiore parte interim heredem eum facit quam pro dominica, deinde ceteris sociis non iubentibus tacito iure partes ei adcrescunt.

1) *Hic liber in indice non enumeratur.* 2) condicticia *gloss.? Trib.?* 3) *Caracalla?* 4) ad lib. procl. cuiquam] in libertatem adsertionem cuiusquam *similiave Ulp.* 5) *Suspicor ex his libris unum tantummodo ad Iustiniani aetatem pervenisse eiusque esse duo illa fragmenta, quae sub inscriptione* 'Ulpianus pandectarum libro singulari' *in digestis inveniuntur.* 6) *Ulpianus proprium in his libris videtur secutus esse rerum ordinem, qui tamen qualis fuerit in quattuor prioribus libris ex his qui supersunt non potest expediri. Libro* V *agitur de dotibus, libb.* VI. VII *de hereditatibus et legatis.* 7) *cf. I.* (1. 1) *pr.* § 3. 1.

2365. In accessione temporis et id tem- (44. 3) 8
pus, quo in fuga sit servus, domino eius procedere verum est.

2366. Si liberum hominem emptor sciens (48. 15) 1
emerit, capitale crimen adversus eum ex lege Fabia de plagio nascitur, quo venditor quoque fit obnoxius, si sciens liberum esse vendiderit.

*

2367. [1]'Cedere diem' significat incipere (50. 16) 213
deberi pecuniam: 'venire diem' significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. ubi pure quis stipulatus fuerit, et cessit et venit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nondum venit: ubi sub condicione, neque cessit neque venit dies pendente adhuc condicione.
1 'Aes alienum' est, quod nos aliis debemus: 'aes
2 suum' est, quod alii nobis debent. 'Lata culpa' est nimia neglegentia, id est non intellegere quod omnes intellegunt.

LIBER II.

2368. [2]Quaestionis habendae causa ad (10. 4) 20
exhibendum agitur ex delictis servorum ad vindicandos conscios suos.

[*De liberationibus*].

2369. In omnibus speciebus liberatio- (46. 3) 43
num etiam accessiones liberantur, puta adpromissores hypothecae pignora, praeterquam quod inter creditorem et adpromissores confusione facta reus non liberatur.

2370. Si accepto latum fuerit ei, qui (46. 4) 19
non verbis, sed re obligatus est, non liberatur quidem, sed exceptione doli mali vel pacti conventi se tueri
1 potest. Inter acceptilationem et apocham hoc interest, quod acceptilatione omni modo liberatio contingit, licet pecunia soluta non sit, apocha non alias, quam si pecunia soluta sit.

LIBER III.

[*De bonis possidendis et vendundis*]?

2371. Si pupillus ex contractu suo non (42. 5) 33
defendatur ideoque bona eius creditores possidere coeperint, deminutio ex his bonis fieri debet vescendi
1 pupilli causa. Defendere debitorem sicut ante, quam bona eius possiderentur, licet, ita post bonorum quoque possessionem eius: sive ipse sui, sive alius defensionem eius suscipiat, debet satisdare, ut satisdatione interposita iudicium accipiatur et a possessione discedatur.

LIBER IV.

[*De manumissionibus*]?

2372. Testamento liber esse iussus tum (40. 4) 25
fit liber, cum adita fuerit hereditas qualibet ex parte, si modo ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit et pure quis manumissus sit.

2373. Statulibera quidquid peperit, hoc (40. 7) 16
servum heredis est.

[*De adquirenda vel amittenda possessione*]?

2374. Communis servus etiamsi ab uno (41. 2) 42
ex dominis omnium nomine possideatur, ab omnibus
1 possideri intellegitur. Procurator si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi adquirit pos-

1) *De obligationibus?* 2) *De noxalibus actionibus* (*de obligationibus, quae ex delicto veniunt*)?

sessionem: quod si sua sponte emerit, non nisi ratam habuerit dominus emptionem.

LIBER V.

[*De dotibus*].

2375. Impensae necessariae sunt, qui- (25. 1) 14 bus non factis dos imminuitur, veluti aggeres facere, flumina avertere, aedificia vetera fulcire itemque refi-
1 cere, arbores in locum mortuarum reponere. Utiles sunt veluti pecora praediis imponere, id est stercorare.
2 Voluptuosae sunt balinea exstruere.

2376. Ob res amotas vel proprias viri (25. 2) 24 vel etiam dotales tam vindicatio quam condictio viro adversus mulierem competit, et in potestate est, qua velit actione uti.

LIBER VI.

[*De testamentis*].

2377. Nominatim exheredatus filius et ita (28. 2) 2 videtur 'filius meus exheres esto', si nec nomen eius expressum sit, si modo unicus sit: nam si plures sunt filii, benigna interpretatione potius a plerisque respondetur nullum exheredatum esse.

2378. [*'Titius et Seius uterve eorum vivet* (28. 5) 25 *heres mihi esto'. existimo, si uterque vivat, ambo heredes esse, altero mortuo eum qui supererit ex asse heredem fore,*] quia tacita substitutio inesse videtur institutioni.

2379. Servum meum heredem institu- (28. 5) 51 tum cum libertate si vivus vendidero ei, cum quo testamenti factio non est, posteaque eum redemero, ex testamento mihi heres esse poterit nec medium tempus, quo apud eum fuit, vitiavit institutionem, quia verum est utroque tempore tam testamenti faciendi quam mortis tempore meum fuisse. unde si apud eum remanserit, vitiatur institutio: vel si cum eo testamenti factio est, iussu eius adeundo adquiret ei here-
1 ditatem. Si in non faciendo impossibilis condicio institutione heredis sit expressa, secundum omnium sententiam heres erit, perinde ac si pure institutus
2 esset. [1]Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quae assis appellatione continentur. habent autem et hae partes propria nomina ab uncia usque ad assem, puta haec: sextans quadrans triens quincunx semis septunx bes dodrans dextans deunx as.

[*De hereditate legitima*].

2380. Si spurius intestato decesserit, iure (38. 8) 4 consanguinitatis aut adgnationis hereditas eius ad nullum pertinet, quia consanguinitatis itemque adgnationis iura a patre oriuntur: proximitatis autem nomine mater eius aut frater eadem matre natus bonorum possessionem eius ex edicto petere potest.

LIBER VII.

[*De legatis*].

2381. Etiam partis bonorum usus fructus (7. 1) 43 legari potest. si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur.

1) = *I.* (2. 14) 5.

REGULARUM LIBER SINGULARIS.[1]

2382. *v. Ulp. tit.* 20, 6. (22. 5) 17

2383. Actionum genera sunt duo, in (44. 7) 25 rem, quae dicitur vindicatio, et in personam, quae condictio appellatur. in rem actio est, per quam rem nostram, quae ab alio possidetur, petimus: et semper adversus eum est qui rem possidet. in personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid vel dandum: et semper adversus
1 eundem locum habet. Actionum autem quaedam ex contractu, quaedam ex facto, quaedam in factum sunt. ex contractu actio est, quotiens quis sui lucri causa cum aliquo contrahit, veluti emendo vendendo locando conducendo et ceteris similibus. ex facto actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit, veluti furtum vel iniuriam commisit vel damnum dedit. in factum actio dicitur, qualis est exempli gratia actio, quae datur patrono adversus libertum, a quo contra
2 edictum praetoris in ius vocatus est. Omnes autem actiones aut civiles dicuntur aut honorariae.

2384. Iniuria, si quidem atrox, id est coll. 2, 2 gravi[*s non*] est, non sine iudicis arbitrio aestimatur. atrocem autem aestimare sole[*t*] praetor idque colligit ex facto, ut puta si verberatus vel vulneratus quis fuerit. *et reliqua.*

2385. *v. Ulp. tit.* 5, 6. 7. coll. 6, 2

2386. *v. Ulp. tit.* 26, 1. 1ª. coll. 16, 4

RESPONSORUM LIBRI II.[2]

LIBER I.

2387. De re filiorum, quos in potestate (2. 15) 10 non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet.

2388. Maximino respondit, si societatem (17. 2) 73 universarum fortunarum coierint, id est earum quoque rerum, quae postea cuique adquirentur, hereditatem cuivis eorum delatam in commune redigendam. idem Maximae respondit, si societatem universarum fortunarum ita coierint, ut quidquid erogetur vel quaereretur[3] communis lucri atque[4] impendii esset, ea quoque, quae in honorem alterius liberorum erogata sunt, utrisque inputanda.

2389. Si et iure iudicatum et pignus in (20. 4) 10 causa iudicati ex auctoritate eius qui iubere potuit captum est, privilegiis temporis fore potiorem heredem eius, in cuius persona pignus constitutum est.

2390. Quod in stipulatione sic adiectum (22. 1) 31 est: 'et usuras, si quae competierint', nullius esse momenti, si modus certus non adiciatur.

2391. Eum, qui voluntatem mutatam (22. 3) 22 dicit, probare hoc debere.

2392. †[5]Festo respondit, si ancilla fuit, (22. 3) 30

1) *Caracalla, ut videtur, imperante conscriptus, Ulp.* 17, 2.
2) *Certus rerum ordo in his libris non invenitur.*
3) vel quaereretur *Trib.* 4) lucri atque *Trib.*
5) *Haec in fine tituli* (22. 3) *habet F*[1] *sub inscriptione* 'libro primo responsorum' (*omisso auctoris nomine*), *delevit F*[2]. *Mommsenus haec, cum nec apud Graecos inveniantur, in digesta non recepit: sed genuinum hoc esse Ulpiani responsum maxime verisimile est. Cf. Huschke, zur Pandektenkritik p.* 95 *sq.*

ad libertatem perductam non videri neque per fideicommissi relicti sibi probationem nec quod alimenta sunt ut nutrici praestita.

2393. Quod de reddenda dote, si data [(23. 4) 25] fuisset, mortua in matrimonio filia convenit, idem de non petenda quoque videri convenisse ac patrem pacti conventi exceptionem nanctum ad heredem suum transmisisse.

2394. Actus sui rationem concuratori [(26. 7) 19] reddere non esse compellendum: sed nisi cum eo administrationem communicet aut si non ex fide curam gerat, suspectum postulari posse.

2395. Si probatum est nomen debitoris [(27. 3) 19] a novissimo curatore, frustra tutorem de eo conveniri.

2396. Heredem tutoris, si eam summam [(27. 4) 5] solverit, in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam adversus eos habere posse respondi.

2397. Ex eo, quod interrogatus tutorem [(27. 6) 12] se esse respondit, nulla eum actione teneri: si tamen, cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adulescentem induxit, utilem actionem adversus eum dandam.

2398. Iuniano respondit testatorem adi- [(32) 68] ciendo 'praedium Seianum omne' eam quoque partem fundi supra scripti quasi ad se pertinentem videri per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris[1]
1 nactus est, salvo scilicet iure debitoris. Ex his verbis: 'curate agros attendere, et ita fiet, ut filius meus filios vestros vobis condonet', fideicommissum peti non
2 posse. Servos communes a Seia ita relictos 'si mei erunt cum moriar' non deberi, si modo hoc sensit testatrix, ut ita deberentur, si in solidum eius fuissent.[2]
3 Praediis cum his enthecis, quae in ea possessione sunt, relictis mancipia quoque praediorum, cum illic testamenti facti tempore fuerunt, cedent: sed et quae postea accesserunt, si modo hoc testator manifeste expressit.[3]

2399. Posteaquam a creditore alienati [(40. 5) 52] sunt servi, quibus fideicommissa libertas adscripta est, non nisi ex iusta causa adversus heredem subveniri eis posse.

2400. Filium ob hoc, quod patri heres [(40. 12) 31] extitit, prohiberi a patre suum servum manumissum in servitutem petere.

2401. His verbis 'eaque praestari stipulanti [(45. 2) 8] tibi spopondimus' interesse, quid inter contrahentes actum sit: nam si duo rei facti sint, eum qui absens fuit non teneri, praesentem autem in solidum esse obligatum, aut si minus in partem fore obstrictum.

2402. Callippo respondit, quamvis sti- [(46. 3) 45] pulanti uxori vir spoponderit dirempto matrimonio praedia, quae doti erant obligata, in solutum dare,
1 tamen satis esse offerri dotis quantitatem. Idem Frontoni respondit perseveranti tutori in tutelae administratione, licet capitis reo, potuisse id, quod pupillo bona fide debetur, exsolvi.

2403. Valeriano respondit: si praeses, [(46. 5) 10] qui ante in triennium[4] caveri iusserat, postea in longum tempus caveri praecepit: quia a prima stipulatione prorsus discedi voluerat, exceptionem primae stipulationi obligatis peperisse videtur.

2404. Eum, qui debitoris fisci adiit [(49. 14) 33] hereditatem, privilegiis fisci coepisse esse subiectum.

2405. Charidemo respondit ex epistula, [(50. 12) 5] quam muneris edendi gratia absens quis emisit, compelli eum ad editionem non posse.

LIBER II.

2406. Pecuniam, quam filius emancipa- [(10. 2) 53] tus ita credidit, ut patri solveretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri adversus filium eiusdem quantitatis nomine actio competebat.

2407. Longa possessione ius sepulchri non [(11. 8) 4] tribui ei, cui iure non competit.

2408. Dominum, qui iussit semissibus usuris [(15. 4) 3] servo suo pecuniam mutuam credi, hactenus teneri quatenus iussit: nec pignoris obligationem locum habere in his praediis, quae servus non ex voluntate domini obligavit.

2409. [1]Maetorio Sabino: commemoratio- [(22. 3) 31] nem in chirographo pecuniarum, quae ex alia causa deberi dicuntur, factam vim obligationis non habere.

2410. Si res, quas filiae emancipatae [(23. 3) 51] pater donavit, ex voluntate eius postea in dotem pro ea datae sunt, a filia dotem, non a patre videri datam.

2411. Quod apiscendae dignitatis gratia [(24. 1) 40] ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendae opus est.

2412. Dotem voluntate filiae videri patrem [(24. 3) 37] recepisse, cum causas contradicendi ei filia non haberet, maxime cum ab eo postea ampliore summa dotata sit.

2413. Propter magistratum, quem in [(27. 1) 23] municipio quis erat administraturus, tutelae excusatio-
1 nem non habere respondi. Si in castris merentes non ab eo tutores dentur, qui in castris merebat, excusationem habere respondi.

2414. Nihil proponi, cur prohibeatur heres [(30) 120] aedificia distrahere, quorum reditus sportulae sunt re-
1 lictae, salva tamen causa legati. Omnibus quibus fideicommissum relictum est ad distractionem consentientibus nullam fideicommissi petitionem superfuturam.
2 Respondit Aurelio Felici[2] fructus ex fundo [= Vat. 44] per vindicationem[3] pure legato post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere, colonum autem cum herede ex conducto habere actionem.

2415. Ex hac scriptura: 'sciant heredes [(39. 5) 16] mei me vestem universam ac res ceteras, quascumque in diem mortis meae mecum habui, illi et illi libertis meis vivum donasse' dominium ad libertos benigna interpretatione pertinere.

2416. A principe natalibus suis restitu- [(40. 11) 1] tum eum, qui se ingenuum natum principi adfirmavit, si ex ancilla natus est, nihil videri impetrasse.

2417. Ea, quae distracta sunt, ut pre- [(43. 26) 20] cario penes emptorem essent, quoad pretium universum persolveretur, si per emptorem stetit, quo minus persolveretur, venditorem posse consequi.

1) fiduciae *Ulp.?* 2) si modo . . . fuissent *Trib.* 3) sed et quae . . . expressit *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 214). 4) tempus imperii sui *similiave Ulp., cf. Lenel, p.* 416 *n.* 1.

1) *Haec in fine tituli* (22. 3) *habet F*[1] *sub inscriptione* 'libro secundo responsorum' (*omisso auctoris nomine*), *delevit F*[2]. *Haec Ulpiano probabili quoque, quamvis nec apud Graecos inveniantur, coniectura esse addicenda ostendit Huschke l. l.* 2) Respondit Aur. Fel. *Vat., om. dig.* 3) per vindicationem *Vat., om. dig.*

2418. Appellanti nihil obesse, quod in libellis a qua parte sententiae appellaret non significavit. (49. 1) 13
1 Non solere improbari appellationem eorum, qui vel unam causam appellandi probabilem habuerunt.

EX ALTERUTRO LIBRO.

2419. † Macer 2 de off. praes. *A decurionatu, quamvis hic quoque honor est, ad alium honorem nullam vacationem tribuendam Ulpianus respondit.* (50. 5) 5

2420. † Alexander. *Secundum responsum Domitii Ulpiani praefecti annonae iuris consulti amici mei ea, quae stipulata est, cum moreretur, partem dimidiam dotis cui velit relinquere, reddi sibi, cum moreretur, eam partem dotis stipulata videtur.* C. (8. 37) 4

AD MASURIUM[1] SABINUM[2] LIBRI LI.[3]

LIBER I.[4]

[*De testamentis* 1.]

[*Qui testamenta facere possunt*].

2421. Etiam caecus adoptare vel adoptari potest. (1. 7) 9

2422. Iure militari surdum et mutum testamentum facere posse ante causariam missionem in numeris manentem placet. (29. 1) 4

Mutum nec non surdum, etiam ita natos pro herede gerere et obligari hereditati posse constat. (29. 2) 5 pr.

Celsus libro duodecimo[5] digestorum utilitatis gratia motus surdum ita natum manumittere posse ait. (40. 9) 1

2423. Is cui lege bonis interdictum est testamentum facere non potest et, si fecerit, ipso iure non valet: quod tamen interdictione vetustius habuerit testamentum, hoc valebit. merito ergo nec testis ad testamentum adhiberi poterit, cum neque testamenti factionem habeat. (28. 1) 18 pr.

Lege duodecim tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum administratio, quod moribus quidem ab initio introductum est. sed solent hodie praetores vel praesides, si talem hominem invenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando et dissipando profudit,[6] curatorem ei dare exemplo furiosi: et tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furiosus sanitatem vel ille sanos mores receperit: quod si evenerit, ipso iure desinunt (27. 10) 1
1 esse in potestate curatorum. Curatio autem eius, cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda: sed extat divi Pii rescriptum filio potius curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit.

---

1) *v.* (50. 7) 1, *C.* (6. 24) 14 *pr.* 2) *repetitae praelectionis? c. Cordi* § 3: in antiquis etenim libris non solum primas editiones, sed etiam secundas, quas repetitae praelectionis veteres nominabant, subsecutas esse invenimus, quod ex libris Ulpiani . . . ad Sabinum scriptis promptum erat quaerentibus reperire. *Quae verba ad ipsos Ulpiani libros spectare crediderim.* 3) *Caracalla imperante conscripti, v. ex lib.* VI: (24. 1) 23, *ex lib.* XLIII: (12. 6) 23 § 1, (46. 3) 5 § 2. *Rerum ordinem insertis rubricis illustravi. Ulpianus in his commentariis saepissime ipsa Sabini verba videtur referre, cuius tamen mentio a compilatoribus semper fere delebatur. Equidem, quae verba Sabini esse suspicor, signis aduncis* (" . . .") *inclusi.* 4) *cf. Paul.* 1, *Pomp.* 1 *ad Sab.* 5) vicensimo secundo (XXII *pro* XII) *scr.* 6) *Movent haec suspicionem, cf. Kalb, Iuristenlat. p.* 79 *n.* 7.

Eum, cui lege bonis interdicitur, institutum posse adire hereditatem constat. (29. 2) 5 § 1

Is, cui bonis interdictum est, stipulando sibi adquirit, tradere[1] vero non potest vel promittendo obligari: et ideo nec fideiussor pro eo intervenire poterit, sicut nec pro furioso. (45. 1) 6

2424. Si quis ob carmen famosum damnetur, senatus consulto expressum est, ut intestabilis sit: ergo nec testamentum facere poterit nec ad testamentum adhiberi. (28. 1) 18 § 1

2425. [2]Quamquam regula sit iuris civilis in rem suam auctorem tutorem fieri non posse, tamen potest tutor proprii sui debitoris hereditatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamvis per hoc debitor eius efficiatur: prima enim ratio auctoritatis ea est, ut heres fiat, per consequentias contingit, ut debitum subeat. se tamen auctore ab eo stipulari non potest. et cum quidam auctoritatem accommodaret pupillae suae, ut servo suo stipulanti sponderet, divus Pius Antoninus rescripsit iure pupillam non teneri, sed in quantum locupletior facta est, dandam actionem. sed si auctor fiat, ut filio suo quid tradatur,[3] nulla erit auctoritas: evidenter enim sua auctoritate rem adquirit. (26. 8) 1
1 Tutor si invitus retentus sit per vim, non valet quod agitur: neque enim praesentia corporis sufficit ad auctoritatem, ut si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset.

[4]Servus bonorum possessionem recte admittere potest, si praetor de condicione eius certus sit: nam et absenti et non petenti dari bonorum possessio potest, si hoc ipsum praetor non ignoret. ergo et femina poterit alii[5] bonorum possessionem petere. (37. 1) 7 pr.

Quaeritur: hermaphroditum cui comparamus? et magis puto eius sexus aestimandum, qui in eo praevalet. (1. 5) 10

2426. Impubes nec bonorum possessionem admittere nec iudicium sine tutoris auctoritate (37. 1) 7 § 1. 2
2 accipere potest. Quia tutor pupillo et pater infanti filio bonorum possessionem petere possunt, dies, quibus tutor aut pater scit, cedere placet.

[*De familiae mancipatione*].

2427. Inter patrem et filium contrahi emptio (18. 1) 2
1 non potest, sed de rebus castrensibus potest.[6] Sine pretio nulla venditio est[7]: non autem pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis habitam[8] emptionem.

2428. Si duo domini servo communi rem tradiderit,[9] adquirit alteri ab altero. (41. 1) 37

2429. Etiam aureos nummos 'aes' dicimus.[10] (50. 16) 159

[*De testibus*].

2430. Qui testamento heres instituitur, in eodem testamento testis esse non potest. (28. 1) 20 pr. — § 6

---

1) mancipare *Ulp.*, *cf. Ulp.* 20, 13. 2) *De mulieris testamento agi suspicor: an tutor mulieri auctor fieri possit quae ipsum heredem scribat? an idem et auctor fieri testamento faciendo et familiae emptoris officio fungi possit?* 3) mancipetur? familia mancipetur *Ulp.?* 4) *Ulpianus hac occasione mulierum negotia breviter attigit, sicut supra surdi muti prodigi negotia.* 5) *sibi non poterit nisi tutore auctore?* 6) *ergo et familiae emptio.* 7) *Memineris nummo uno fieri familiae mancipationem.* 8) sine scriptis habitam *ins. Trib. propter C.* (4. 21) 17. 9) mancipaverint? familiam mancipaverint *Ulp.? Agitur fortasse hoc loco de testamento simultaneo* (*a consortibus?*) *facto. Certe nil obstat, quin etiam servus familiae emptor exsistere possit.* 10) *Gai.* 2, 104: 'hoc aere'.

quod in legatario et in eo qui tutor scriptus est contra habetur: hi enim[1] testes possunt adhiberi, si aliud eos nihil impediat, ut puta si inpubes, si in potestate sit
1 testatoris. Potestatis autem verbum non solum ad liberos qui sunt in potestate referendum est, verum etiam ad eum quem redemit ab hostibus, quamvis placeat hunc servum non esse, sed vinculo quodam
2 retineri, donec pretium solvat. Per contrarium quaeri potest, an pater eius, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit. et Marcellus libro decimo digestorum scribit posse: et
3 frater ergo poterit. Quae autem in testamento diximus super prohibendis testimoniis eorum qui in potestate sunt, in omnibus testimoniis accipias, ubi ali-
4 quid negotii geritur, per quod adquiratur.[2] Ne furiosus quidem testis adhiberi potest, cum compos mentis non sit: sed si habet intermissionem, eo tempore adhiberi potest: testamentum quoque quod ante furorem consummavit, valebit et bonorum possessio ex
5 eo testamento competit. Eum qui lege repetundarum damnatus est ad testamentum adhiberi posse existimo, quoniam in iudicium testis esse vetatur.
6 Mulier testimonium dicere in testamento quidem non poterit, alias autem posse testem esse mulierem argumento est lex Iulia de adulteriis, quae adulterii damnatam testem produci vel dicere testimonium vetat.

Feminae ab omnibus officiis civilibus vel (50. 17) 2
publicis remotae sunt et ideo nec iudices esse possunt nec magistratum gerere nec postulare nec pro alio
1 intervenire nec procuratores existere. Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

Servus quoque merito ad sollemnia (28.1)20 §7–10
adhiberi non potest, cum iuris civilis communionem
8 non habeat in totum, ne praetoris quidem edicti. Et veteres putaverunt eos, qui propter sollemnia testamenti adhibentur, durare debere, donec suprema con-
9 testatio peragatur. Non tamen intellegentiam sermonis exigimus: hoc enim divus Marcus Didio Iuliano in teste, qui Latine non noverat, rescripsit: nam si vel sensu percipiat quis, cui rei adhibitus sit, sufficere.
10 Sed si detenti sint inviti ibi testes, putant non valere testamentum.

[*De herede instituendo*].

2431. "Qui testatur ab heredis institutione (28.5) 1
plerumque[3] debet initium facere testamenti". licet etiam ab exheredatione, quam nominatim facit: nam divus Traianus rescripsit posse nominatim etiam ante heredis
1 institutionem filium exheredare. Institutum autem heredem eum quoque dicimus, qui scriptus non est,
2 sed solummodo nuncupatus. Mutus et surdus recte
3 heres institui potest. "Qui neque legaturus quid est neque quemquam exheredaturus, quinque verbis potest facere testamentum, ut dicat: 'Lucius Titius mihi heres esto'": haec autem scriptura pertinet ad eum qui non per scripturam testatur. qui poterit etiam tribus verbis testari, ut dicat: 'Lucius heres esto': nam et 'mihi' et
4 'Titius' abundat. Si ex fundo fuisset aliquis solus institutus, valet institutio detracta fundi mentione.
5 "Si autem sic scribat: 'Lucius heres', licet non adiecerit 'esto', credimus plus nuncupatum, minus scriptum: et si ita: 'Lucius esto', tantundem dicimus: ergo et si ita: 'Lucius' solummodo". Marcellus non insuptiliter non putat hodie hoc procedere. divus autem Pius, cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita: 'ille ex parte tota, ille ex tota' nec adiecisset 'heres esto', rescripsit valere institutionem:
6 quod et Iulianus scripsit. Item divus Pius rescripsit 'illa uxor mea esto' institutionem valere, licet deesset
7 'heres'. Idem Iulianus 'illum heredem esse', non putavit valere, quoniam deest aliquid: sed et ipsa valebit subaudito 'iubeo'.

[*De exheredatione liberorum*].

2432. Quid sit 'nominatim exheredari', (28.2) 1
videamus. nomen et praenomen et cognomen eius dicendum est an sufficit vel unum ex his? et constat sufficere.

2433. Et si pepercerit filium dicere, ex (28.2) 3
Seia autem natum dixit, recte exheredat: et si cum convicio dixerit 'non nominandus' vel 'non filius meus', 'latro', 'gladiator', magis est, ut recte exhere-
1 datus sit, et si ex adultero natum dixerit. Pure autem filium exheredari Iulianus putat, qua sententia
2 utimur. Filius inter medias quoque heredum institutiones recte exheredatur et erit a toto gradu summotus, nisi forte ab unius persona eum testator exheredaverit: nam si hoc fecit, vitiosa erit exheredatio. quemadmodum si ita eum exheredaverit 'quisquis heres mihi erit, filius exheres esto': nam, ut Iulianus scribit, huiusmodi exheredatio vitiosa est, quoniam post aditam hereditatem voluit eum summotum, quod est
3 inpossibile. Ante heredis institutionem exheredatus
4 ab omnibus gradibus summotus est. Inter duos autem gradus exheredatus ab utroque remotus est secundum Scaevolae sententiam, quam puto veram.
5 In eo, qui miscuit duos gradus, exheredationem valere Mauricianus recte putat, veluti: 'Primus heres esto ex semisse. si Primus heres non erit,[1] Secundus ex semisse heres esto. Tertius ex alio semisse heres esto. filius exheres esto. si Tertius heres non erit,[1] Quartus heres
6 esto': nam ab utroque gradu summotus est. Si ita testatus sit pater familias, ut a primo quidem gradu filium praeteriret, a secundo solo exheredaret, Sabinus et Cassius et Iulianus putant perempto primo gradu testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est: quae sententia comprobata est.

2434. Idem est [*i. e. exheredatio non* (28. 2) 15
valet] et si ita dixerit: 'ille illius filius exheres esto', patrem ei adulterum per errorem adsignans.

LIBER II.

[*De testamentis* 2.]

[*Additamenta de ordinandis testamentis*].

2435. "Heredes palam ita, ut exaudiri (28.1)21 pr.
possunt, nuncupandi sint". licebit ergo testanti vel nuncupare heredes vel scribere: sed si nuncupat, palam debet. quid est palam? non utique in publicum, sed ut exaudiri possit: exaudiri autem non ab omnibus, sed a testibus: et si plures fuerint testes adhibiti, sufficit sollemnem numerum exaudire.

2436. "Si quid post factum testamentum (28.1)21 §1
mutari placuit, omnia ex integro facienda sunt". quod

1) Qui testamento . . . hi enim] *Ulpiani haec non esse constat, v. Gai.* 2, 108, *I.* (2. 10) 10. *Scripserat fortasse eum, qui heres institueretur, in eodem testamento familiae emptorem esse non posse.*
2) geritur . . . adquiratur] per aes et libram geritur *Ulp.*
3) plerumque *Trib.*

1) *Cretionis formulam habebat Ulp.*

vero quis obscurius in testamento vel nuncupat vel scribit, an post sollemnia explanare possit, quaeritur: ut puta Stichum legaverat, cum plures haberet, nec declaravit de quo sentiret: Titio legavit, cum multos Titios amicos haberet: erraverat in nomine vel praenomine vel cognomine, cum in corpore non errasset: poteritne postea declarare, de quo senserit? et puto posse: nihil enim nunc dat, sed datum significat. sed et si notam postea adiecerit legato vel sua voce vel litteris vel summam vel nomen legatarii quod non scripserat vel nummorum qualitatem, an recte fecerit? et puto etiam qualitatem nummorum posse postea addi: nam etsi adiecta non fuisset, utique placeret coniectionem fieri eius quod reliquit vel ex vicinis scripturis vel ex consuetudine patris familias vel regionis.

Circa eos, qui ita heredes instituti sint: 'ex (28.5) 2 partibus quas adscripsero', non putat Marcellus eos heredes nullis adscriptis partibus, quemadmodum si ita essent heredes instituti: 'si eis partes adscripsero'. sed magis est, ut sic utraque institutio accipiatur, si voluntas defuncti non refragatur[1]: 'ex quibus partibus adscripsero, si minus, ex aequis', quasi duplici facta institutione: quam sententiam Celsus libro sexto decimo digestorum probat. aliter atque probat in illa institutione: 'ex qua parte me Titius heredem scripsit, Seius heres esto': tunc enim si non est a Titio scriptus, nec Seius ab eo, nec immerito: hic enim creditur in-
1 esse condicio. sed Marcellus haec similia putat. Potest autem interesse, utrum ita quis scribat: 'ex his partibus quas adscripsi' an 'adscripsero', ut superiori modo dicas nullis adscriptis partibus nullam esse institutionem: quomodo in illo Marcellus: 'ex his partibus, ex quibus testamento matris scripti fuissent, heredes sunto', si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

2437. In testamentis, in quibus testes (28.1) 21 § 2 rogati adesse debent, ut testamentum fiat, alterius rei causa forte rogatos ad testandum non esse idoneos placet. quod sic accipiendum est, ut, licet ad aliam rem sint rogati vel collecti, si tamen ante testimonium certiorentur ad testamentum se adhibitos, posse eos testimonium suum recte perhibere.[2]

2438. "Uno contextu actus testari opor- (28.1) 21 § 3 tet". est autem uno contextu nullum actum alienum testamento intermiscere: quod si aliquid pertinens ad testamentum faciat, testamentum non vitiatur.

2439. Tunc autem prius testamentum rum- (28.3) 2 pitur, cum posterius rite perfectum est, nisi forte posterius vel[3] iure militari sit factum vel in eo scriptus est qui ab intestato venire potest[3]: tunc enim et posteriore non perfecto superius rumpitur.

2440. Si miles, qui destinaverat communi (29.1) 3 iure testari, ante defecerit quam testaretur? Pomponius dubitat. sed cur non in milite diversum probet? neque enim qui voluit iure communi testari, statim beneficio militari renuntiavit, nec credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia, sed magis utroque genere voluisse propter fortuitos casus: quemadmodum plerique pagani solent, cum testamenti faciunt perscripturam, adicere velle hoc etiam vice codicillorum valere. quicquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse, nam secundum nostram sententiam etiam divus Marcus rescripsit.

[*De testamento militari*].[1]

2441. Nec militem liberis recasuris in po- (26.2) 2 testatem tutorem dare posse a divis fratribus rescriptum est.

*

2442. [2]Divus Pius Caecilio Proculo rescripsit (33.5) 1 eum, cui servorum legata sit electio, tres posse eligere.

2443. [3]'Ceterorum' et 'reliquorum' ap- (50.16) 160 pellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus[4] dixit circa eum, cui optio servi legata est, ceteri Sempronio: nam temptat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

LIBER III.

[*De testamentis* 3.]

[*De postumis instituendis vel exheredandis*].[5]

2444. Placet omnem masculum posse postu- (28.2) 4 mum heredem scribere, sive iam maritus sit sive nondum uxorem duxerit: nam et maritus repudiare uxorem potest et qui non duxit uxorem, postea maritus effici. nam et cum maritus postumum heredem scribit, non utique is solus postumus scriptus videtur, qui ex ea quam habet uxorem ei natus est, vel is qui tunc in utero est, verum is quoque, qui ex quacumque uxore nascatur.

2445. Sed est quaesitum, an is, qui gene- (28.2) 6 rare facile non possit, postumum heredem facere possit, et scribit Cassius et Iavolenus posse: nam et uxorem ducere et adoptare potest: spadonem quoque posse postumum heredem scribere et Labeo et Cassius scribunt: quoniam nec aetas nec sterilitas ei rei impedi-
1 mento est. Sed si castratus sit, Iulianus Proculi opinionem secutus non putat postumum heredem posse
2 instituere, quo iure utimur. Hermaphroditus plane, si in eo virilia praevalebunt, postumum heredem instituere poterit.

2446. "Postumi per virilem sexum descen- (28.3) 3 dentes ad similitudinem filiorum nominatim exheredandi sunt, ne testamentum adgnascendo rumpant."
1 [6]Postumos autem dicimus eos dumtaxat, qui post mortem parentis nascuntur. sed et hi, qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Vellaeam rumpere testamentum prohibentur, si nomi-
2 natim sint exheredati. Unde etiam ante heredis institutionem vel inter medias heredum institutiones vel inter gradus exheredari possunt: nam divus Marcus decrevit idem in postumo quod in filio servandum, nec
3 ratio diversitatis reddi potest. Ex his apparet aliam causam esse filiorum superstitum, aliam posteriorum: illi iniustum faciunt, hi rumpunt, illi semper, hi, si
4 nascantur nec inveniant se exheredatos. Sed et si sit ante hoc aliud testamentum, a quo postumus exheredatus sit, placet, sive post mortem testatoris nascatur sive vivo testatore, utrumque ruptum esse et superius
5 per inferius et inferius per postumum. Nominatim autem exheredatus postumus videtur, sive ita dixerit: 'quicumque mihi nasceretur', sive ita: 'ex Seia', sive

1) si . . . refragatur *Trib.* 2) quod sic . . . . perhibere] *quae verba si Ulpiani esse censeas, necesse est Sabino adscribas ea quae praecedunt: movet autem suspicionem verbum* certiorentur, *v. Gradenwitz, p.* 163, 235 *sqq.* 3) vel *et* vel in . . . potest *Trib.*

1) *cf. Pomp.* 1 *ad Sab.* 2) *cf. fr.* 2436: (28. 1) 21 § 1 *i. f.?* 3) *Spectat hoc fr. fortasse ad institutionem ita factam 'ex reliquis partibus Lucius Titius heres esto', cf. C.* (6. 24) 2. 4) *v. Marcell. fr.* 169. 5) *cf. Paul.* 1, *Pomp.* 1 *ad Sab.* 6) *Haud scio an etiam* § 1 *Sabini sit.*

ita: 'venter exheres esto'. sed et si dixerit: 'postumus exheres esto', natus vel post mortem vel vivo testatore
6 non rumpet. Licet autem postumus praeteritus adgnascendo rumpat, tamen interdum evenit, ut pars testamenti rumpatur: ut puta si proponas a primo gradu postumum exheredatum, a secundo praeteritum: nam hic primus gradus valet, secundus ruptus est.

[1]Nam et si sub condicione sit heres insti- (28. 3) 5
tutus quis, a quo postumus non est exheredatus, tamen pendente condicione rumpitur gradus, ut et Iulianus scripsit: sed et si sit ei substitutus quis, etiam deficiente condicione primi gradus non admittetur substitutus, a quo scilicet postumus exheredatus non est.[2] puto igitur existente quidem condicione primi gradus postumo potius locum fore: post defectum autem condicionis natus postumus gradum non rumpit, quia nullus est. rumpendo autem testamentum sibi locum facere postumus solet, quamvis filius sequentem gradum, a quo exheredatus est, patiatur valere.[3] sed si a primo gradu praeteritus, a secundo exheredatus sit, si eo tempore nascatur postumus, quo aliquis ex institutis vixit, totum testamentum ruptum est: nam tollendo primum gradum sibi locum faciet.

[*De servorum institutione*].[4]

2447. Uxori suae quis mortis causa ser- (24. 1) 22
vum donavit eumque cum libertate heredem scripsit: an valeat institutio, quaeritur. et puto, si hoc animo eum scripsit heredem, quod donationis se dixit paenituisse, valere institutionem et necessarium heredem domino servum fieri: ceterum si, posteaquam heredem instituit, donavit, donatio praevalebit, vel si ante donavit, non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.[5]

2448. Servus alienus vel totus[6] vel pro (28. 5) 3
1 parte sine libertate heres institui potest. Si servum meum pure heredem scripsero, sub condicione liberum, differtur institutio in id tempus, quo libertas data est.
2 Si quis ita scripserit: 'si Titius heres erit, Seius heres esto.[7] Titius heres esto', quasi quaevis condicio exspectatur Titii aditio, ut Seius heres fiat: et sane et
3 Iuliano et Tertulliano hoc videtur. Qui fideicommissam libertatem sub condicione accepit, potest ab herede pure cum libertate heres institui et non exspectata condicione libertatem et hereditatem consequitur et erit interim necessarius: et existente condicione voluntarius heres efficietur, ut non desinat heres esse, sed
4 ut ius in eo mutetur successionis. Aperturae tabularum dilatio necessarii heredis ius non mutat, ut solemus in substituto impuberis dicere: nam est relatum, si se adrogandum dederit substitutus impuberi defuncti filius, necessarium eum fore.

2449. Nolle adire hereditatem non videtur, (29. 2) 4
qui non potest adire.

Eius est nolle, qui potest velle. (50. 17) 3

2450. Ei, qui hac lege emptus sit, ut a (40. 8) 4
vivo emptore manumittatur, statim mortuo eo competit libertas.

2451. Servo competere libertas non potest, (40. 9) 2
si relegatus moratus sit in urbe.

1) *Compilatores inter fr.* (28. 3) 3 *et* (28. 3) 5 *aliud Ulpiani fragmentum interiecerunt. Apud Ulpianum autem haec continuo subsequebantur.* 2) a quo . . . . non est] *suspicor haec esse transferenda post verba sequentia* puto igitur . . . primi gradus. 3) *cf. fr.* 2433 § 6. 4) *cf. Pomp.* 1 *ad Sab.* 5) vel si . . . adscripsit *Trib.? gloss.?* 6) totius *scr.* 7) *item, si scripserit: 'Pamphilus liber et heres esto'.*

*

2452. Iura non in singulas personas, sed (1. 3) 8
generaliter constituuntur.

LIBER IV.

[*De testamentis* 4.]

[*De institutione condicionali*].[1]

2453. Suus quoque heres sub condicione (28. 5) 4
heres potest institui: sed excipiendus est filius, quia non sub omni condicione institui potest. et quidem sub ea condicione, quae est in potestate ipsius, potest: de hoc enim inter omnes constat. sed utrum ita demum institutio effectum habeat, si paruerit condicioni, an et si non paruerit et decessit? Iulianus putat filium sub eiusmodi condicione institutum etiam, si condicioni non paruerit, summotum esse, et ideo si coheredem habeat ita institutus, non debere eum exspectare, donec condicioni pareat filius, cum et si patrem intestatum faceret non parendo condicioni, procul dubio exspectare deberet. quae sententia probabilis mihi videtur, ut sub ea condicione institutus, quae in arbitrio eius sit, pa-
1 trem intestatum non faciat. Puto recte generaliter definiri: utrum in potestate fuerit condicio an non fuerit, facti potestas est: potest enim et haec 'si Alexandriam pervenerit' non esse in arbitrio per hiemis condicionem: potest et esse, si ei, qui a primo miliario Alexandriae agit, fuit imposita: potest et haec 'si decem Titio dederit' esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere: propter quae ad generalem
2 definitionem recurrendum est. Sed et si filio sub condicione, quae in eius potestate est, herede instituto nepos sit substitutus sive extraneus, puto vivo filio non exstaturum heredem substitutum, post mortem vero exstaturum, nec necessariam a substituto filii exheredationem, cum et, si fuerit facta, frustra est: post mortem enim filii facta est, quam inutilem esse alias ostendimus: opinamur igitur filium, si sit institutus sub ea condicione et sit in eius potestate, non indigere exheredatione a sequentibus gradibus: alioquin et a coherede indigebit.

Sed si condicioni dies sit adiectus, ut (28. 5) 6 pr. § 1
puta: 'si Capitolium intra dies triginta ascenderit', tantundem potest dici: ut, si non paruerit condicioni, substitutus possit admitti filio repulso, consequens est
1 sententiae Iuliani et nostrae. Nepotes autem et deinceps ceteri, qui ex lege Vellaea instituti non rumpunt testamenta, sub omni condicione institui possunt, etsi redigantur ad filii condicionem.

2454. [2]Qui liberis impuberibus substi- (28. 6) 8 pr.
tuit, aut pure aut sub condicione solet substituere. pure sic: 'si filius meus intra pubertatem decesserit, Seius heres esto': sive Seius iste heres institutus sit et impuberi substitutus, nullam habet condicionem, sive solum substitutus. sub condicione autem institutum si substituat, id est 'si mihi heres erit', non alias existet heres ex substitutione, nisi et ex institutione heres fuerit. cui similis est et haec substitutio: 'quisquis mihi ex supra scriptis heres erit': habet enim in se eandem condicionem similem superiori.

Haec verba testatoris: 'quisquis mihi ex (30) 3

1) *cf. Pomp.* 1 *ad Sab.* 2) *Haec quoque ad rubricam 'de institutione condicionali' videntur esse referenda: de substitutione enim pupillari ex professo non hoc loco, sed libro sexto agitur, v. fr.* 2468 *sqq.*

supra scriptis heres erit' aut 'si heres erit Seius' vel 'si hereditatem adierit' subiectum legatum vel fideicommissum non faciunt condicionale.[1]

Haec verba: 'quisquis mihi heres erit, (28. 6) 8 § 1 idem impuberi filio heres esto' hunc habent sensum, ut non omnis qui patri heres exstitit, sed is qui ex testamento heres exstitit substitutus videatur: et ideo neque pater, qui per filium, neque dominus, qui per servum exstitit, ad substitutionem admittetur, neque heredis heres, quia non ex iudicio veniunt. partes quoque eaedem ad substitutos pertinent, quas in ipsius patris familias habuerunt hereditate.

Sed si plures sint ita substituti: 'quis- (28. 6) 10 pr. quis mihi ex supra scriptis heres erit', deinde quidam ex illis, posteaquam heredes exstiterint patri, obierunt, soli superstites ex substitutione heredes existent pro rata partium, ex quibus instituti sint, nec quicquam valebit ex persona defunctorum.

2455. [2]Qui statuliberi causam ad- (40. 7) 2 pr. — § 2 prehendit, in ea condicione est, ut, sive tradatur,[3] salva spe libertatis alienetur, sive usucapiatur, cum sua causa usucapiatur, sive manumittatur, non perdat spem orcini liberti. sed statuliberi causam non prius servus nanciscitur nisi adita vel ab uno ex institutis hereditate: ceterum ante aditionem sive tradetur[3] sive usucapietur sive manumittetur, spes statutae libertatis
1 intercidit. Sed si impuberis tabulis libertas servo sit adscripta, an vivo pupillo, post aditionem videlicet hereditatis patris, statuliber sit? Cassius negat: Iulianus contra existimat, quae sententia verior habetur.
2 Plus scripsit Iulianus et si legatus sit servus ab herede patris, liber esse iussus in pupillaribus tabulis, praevalere libertatis dationem.

Cum saepius datur servo libertas, placet (40. 4) 1 eam favore valere, ex qua pervenit ad libertatem.

Si primis tabulis sub condicione ser- (40. 7) 2 § 3. 4 vus cum libertate ex parte dimidia heres sit institutus, an statuliberi causam optineat, ut adeunte coherede cum sua causa usucapiatur? cum a semetipso acceperit libertatem, non potest statuliberi causam optinere. plane si condicio hereditatis deficiat, quo casu secundum Iulianum vel libertatem apiscitur, dicendum est statuliberi causam optinere, eo quod non a semetipso,
4 sed a coherede accepisse libertatem creditur. Quocumque gradu pupillo servus cum libertate substitutus sit, necessarii causam optinet: quae sententia utilitatis causa recepta est et a nobis probatur. Celsus quoque putat libro quinto decimo cum libertate substitutum statuliberi causam optinere.

2456. [4]Quos possum heredes mihi (28. 6) 10 § 1—3 facere necessarios, possum et filio, ut servum meum et fratrem suum, quamvis in rebus humanis nondum sit:
2 postumus igitur erit fratri heres necessarius. Filio impuberi heredi ex asse instituto substitutus quis est: exstitit patri filius heres: an possit substitutus separare hereditates, ut filii habeat, patris non habeat? non potest, sed aut utriusque debet hereditatem habere aut neutrius: iuncta enim hereditas coepit esse.
3 Idemque est, si pater me heredem scripserit ex parte et filium ex parte et ego patris hereditatem repudiavero: nam neque filii hereditatem habere possum.

Sed et si quis ex pluribus partibus in eius- (29. 2) 2 dem hereditate institutus sit, non potest quasdam partes repudiare, quasdam adgnoscere.

Si ex asse heres institutus, filio ex- (28. 6) 10 § 4. 5 heredato substitutus repudiaverit patris hereditatem, cum non haberet substitutum, non poterit filii adire: nec enim valet filii testamentum, nisi patris fuerit adita hereditas: nec enim sufficit ad secundarum tabularum vim sic esse factum testamentum, ut ex eo adiri
5 hereditas possit. Ad substitutos pupillares pertinent et si quae postea pupillis obvenerint: neque enim suis bonis testator substituit, sed impuberis, cum et exheredato substituere quis possit: nisi mihi proponas militem esse, qui substituit heredem hac mente, ut ea sola velit ad substitutum pertinere, quae a se ad institutum pervenerunt.

Milites etiam his, qui heredes exstiterunt, (29. 1) 5 possunt substituere in his dumtaxat, quae sunt ex testamento eorum consecuti.

In adrogato quoque impubere dici- (28. 6) 10 § 6. 7 mus ad substitutum eius ab adrogatore datum non debere pertinere ea, quae haberet, si adrogatus non esset, sed ea sola, quae ipse ei dedit adrogator: nisi forte distinguimus, ut quartam quidem, quam omnimodo ex rescripto divi Pii debuit ei relinquere, substitutus habere non possit, superfluum habeat. Scaevola tamen libro decimo quaestionum putat vel hoc adrogatori permittendum, quae sententia habet rationem. ego etiam amplius puto et si quid beneficio adrogatoris adquisiit, et haec substitutum posse habere, ut puta adrogatoris amicus vel cognatus ei aliquid
7 reliquit. [1]Nemo institutus et sibi substitutus sine causae mutatione quicquam proficit, sed hoc in uno gradu: ceterum si duo sint gradus, potest dici valere substitutionem, ut Iulianus libro trigesimo digestorum putat: si quidem sic sit substitutus sibi, cum haberet coheredem Titium: 'si Stichus heres non erit,[2] liber et heres esto', non valere substitutionem: quod si ita: 'si Titius heres non erit,[2] tunc Stichus liber et heres et in eius partem esto', duos gradus esse atque ideo repudiante Titio Stichum liberum et heredem fore.

2457. [3]Solemus dicere media tem- (28. 5) 6 § 2—4 pora non nocere, ut puta civis Romanus heres scriptus vivo testatore factus peregrinus mox civitatem Romanam pervenit: media tempora non nocent. servus alienus sub condicione heres scriptus traditus[4] est servus hereditario, mox usucaptus ab extraneo: non
3 est vitiata institutio. Si servum communem cum libertate dominus heredem scripserit et eum redemerit, necessarius efficietur. sed si substitutus sit impuberi et partem redemerit impubes, necessarius non efficietur,
4 ut Iulianus[5] scribit. Sed si sit cum libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Iulianum quaeritur. et putat in eum casum, quo necessarius fieret, ademptionem non valere, ne a semet ipso ei adimatur libertas: servus enim heres institutus

1) *cf. Pomp. fr.* 855. 2) *Statuliberorum causa hoc loco attingi videtur occasione institutionis condicionalis: ex professo de statuliberis agitur libro* XXVII, *v.* (40. 7) 3, 6. 3) mancipetur *Ulp.* 4) *Is cui secundis tabulis libertas adscripta est, adita patris hereditate statuliberi causam — v. fr.* 2455 § 1 — *ideo obtinet quia* ***unum est patris et filii testamentum****: quam Sabinianorum sententiam* — (42. 5) 28 — *Ulpianus in his quae sequuntur uberius exsequitur et tractatus huic vicinos adiungit.*

1) *Haec quoque Scaevola* (*v.* § 6) *tractaverat* (*v. Scaev. fr.* 187 § 1) *etiam Iuliani adsentientis facta mentione.* 2) ita non creverit *Ulp.* 3) *Haec quoque occasione institutionum condicionalium scripta esse videntur.* 4) mancipatus *Ulp.* 5) *Iulian. fr.* 433.

a semet ipso libertatem accipit. quae sententia habet rationem: nam sicuti legari sibi non potest, ita nec a se adimi.

*

2458. [1]Per hereditarium servum quod (41. 1) 18
est eiusdem hereditatis heredi adquiri non potest et maxime ipsa hereditas.

2459. [1]Servus communis ipse sibi stipulari (45.3) 2
non potest, quamvis constaret eum se stipulari domino posse: non enim se domino adquirit, sed de se obligationem.

LIBER V.

[*De testamentis* 5.]

[*De institutionibus vitiosis*].[2]

2460. Quotiens volens alium here- (28. 5) 9 pr. § 1
dem scribere alium scripserit in corpore hominis
errans, veluti 'frater meus' 'patronus meus', placet
neque eum heredem esse qui scriptus est, quoniam
voluntate deficitur, neque eum quem voluit, quoniam
1 scriptus non est. Et si in re quis erraverit, ut puta
dum vult lancem relinquere, vestem leget, neutrum
debebit hoc, sive ipse scripsit sive scribendum
dictaverit.

Si quis in fundi vocabulo erravit et Cor- (30) 4 pr.
nelianum pro Semproniano nominavit, debebitur Sempronianus: sed si in corpore erravit, non debebitur. quod si quis, cum vellet vestem legare, suppellectilem adscripsit, dum putat suppellectilis appellatione vestem contineri, Pomponius[3] scripsit vestem non deberi, quemadmodum si quis putet auri appellatione electrum vel aurichalcum contineri vel, quod est stultius, vestis appellatione etiam argentum contineri. rerum enim vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia.

Sed si non in corpore erravit, sed (28. 5) 9 § 2—7
in parte, puta si, cum dictasset ex semisse aliquem
scribi, ex quadrante sit scriptus, Celsus libro duo-
decimo quaestionum, digestorum undecimo[4] posse de-
fendi ait ex semisse heredem fore, quasi plus nuncu-
patum sit, minus scriptum: quae sententia rescriptis
adiuvatur generalibus. idemque est et si ipse testator
3 minus scribat, cum plus vellet adscribere. Sed si
maiorem adscripserit testamentarius vel (quod difficilius
est probatione) ipse testator, ut pro quadrante semis-
sem, Proculus putat ex quadrante fore heredem, quo-
niam inest quadrans in semisse: quam sententiam et
4 Celsus probat. Sed et si quis pro centum ducenta
per notam scripsisset, idem iuris est: nam et ibi utrum-
que scriptum est et quod voluit et quod adiectum est:
5 quae sententia non est sine ratione. Tantundem
Marcellus tractat et in eo, qui condicionem destinans
inserere non addidit: nam et hunc pro non instituto
putat: sed si condicionem addidit dum nollet, detracta
ea heredem futurum nec nuncupatum videri quod
contra voluntatem scriptum est: quam sententiam et
6 ipse et nos probamus. Idem tractat et si testamen-
tarius contra voluntatem testatoris condicionem detraxit
vel mutavit, heredem non futurum, sed pro non insti-
7 tuto habendum. Sed si, cum Primum heredem ex
parte dimidia[5] scribere destinasset Primum et Secun-
dum scripsit, solus Primus scriptus heres videbitur et
solus heres existet quasi ex parte dimidia institutus.

† Iustinian. ... *in libris Ulpiani, quos ad* C. (6. 24) 14
Massurium Sabinum scripsit, talis species relata est ... Quidam testamentum faciens ita instituit: 'Sempronius Plotii heres esto'. veteres quidem existimabant errorem nominis esse et sic institutionem valere, quasi testator Plotius nominaretur et Sempronium sibi scripsisset heredem.

2461. Si quis nomen heredis quidem (28. 5) 9 § 8—11
non dixerit, sed indubitabili signo eum demonstra-
verit, quod paene nihil a nomine distat, non tamen eo,
quod contumeliae causa solet addi, valet institutio.
9 Heres institui, nisi ut certe demonstretur, nemo
10 potest. Si quis ita dixerit: 'uter ex fratribus meis
Titio et Maevio Seiam uxorem duxerit, ex dodrante,
uter non duxerit, ex quadrante heres esto', hic recte
factam institutionem esse certum est: sed quis ex qua
11 parte, incertum. Plane erit similis, si ita institutio
facta fuerit: 'uter ex supra scriptis fratribus meis Seiam
uxorem duxerit, heres esto': sed et hanc puto valere
institutionem quasi sub condicione factam.

2462. [1]Divus Marcus omnibus collegiis, (40. 3) 1
quibus coeundi ius est, manumittendi potestatem dedit.

Si servus rei publicae vel municipii vel (45. 3) 3
coloniae stipuletur, puto valere stipulationem.

2463. Heredes iuris successores sunt (28. 5) 9 § 12. 13
et, si plures instituantur, dividi inter eos a testatore
ius oportet: quod si non fiat, omnes aequaliter heredes
13 sunt. Si duo sint heredes instituti, unus ex parte
tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi,
Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut
detracta fundi mentione quasi sine partibus heredes
scripti hereditate potirentur, si modo voluntas patris
familias manifestissime non refragatur.[2]

Si miles unum ex fundo heredem scripserit, (29. 1) 6
creditum quantum ad residuum patrimonium intestatus decessisset: miles enim pro parte testatus potest decedere, pro parte intestatus.

Si quis heredes instituerit et ita legaverit: (30) 4 § 1
'quisquis mihi Gallicanarum rerum heres erit, damnas esto dare', ab omnibus heredibus videri legatum, quoniam ad omnes eos res Gallicanae pertinent.

2464. Si quis ita scripserit: 'Stichus (28. 5) 9 § 14. 15
liber esto et, posteaquam liber erit, heres esto', Labeo,
Neratius et Aristo opinantur detracto verbo medio
'postea' simul ei et libertatem et hereditatem compe-
15 tere: quae sententia mihi quoque vera videtur. Si
quis Primum ex triente, Secundum ex triente heredem
instituerit et, si Secundus heres non erit, Tertium ex
besse heredem scribat, hic Secundo repudiante bessem
habebit non solum iure substitutionis, sed et institu-
tionis, id est trientem iure substitutionis, trientem iure
institutionis.

Si ita quis institutus sit: 'Titius heres (28. 5) 28
esto, si Secundus heres non erit', deinde: 'Secundus heres esto': placet primo gradu Secundum esse institutum.

Si quis ita heredem instituerit 'Titius (40. 4) 2
heres esto. si Titius heres non erit,[3] Stichus heres esto. Stichus liber esto,' non esse Stichum liberum Aristo ait Titio herede existente. mihi videtur posse dici

1) *Incertum quo haec pertineant.* 2) *cf. Pomp.* 2 *ad Sab.* 3) *libro* II *ad Sab., arg. Pomp. fr.* 392. 4) sexto decimo (XVI *pro* XI) *scr.* 5) ex parte dimidia *gloss.?*

1) *Agitur de incertarum personarum institutione, cf. Ulp.* 22, 5.
2) si modo . . . refragatur *Trib.*
3) *Cretionis formulam habebat Ulp.*

liberum fore, quasi non utique alio gradu acceperit libertatem, sed dupliciter: quo iure utimur.

2465. Servus cum libertate heres (28.5) 9 § 16—20
institutus si sit alienatus, iuberi adire ab eo potest,
cui alienatus est: sed si redemptus sit a testatore, in-
17 stitutio valet et necessarius heres erit. Si servus
ex die libertatem acceperit et hereditatem pure, mox
sit alienatus vel manumissus, videamus, an institutio
valeat. et quidem si alienatus non esset, potest de-
fendi institutionem valere, ut die veniente libertatis,
quae hereditatem moratur, competente libertate et
18 heres necessarius existat. Sed si in diem libertas,
hereditas autem sub condicione data sit, si condicio
post diem advenientem exstiterit, liber et heres erit.
19 Sed et si pure fuerit heres institutus libertate in
diem data, si sit alienatus vel manumissus, dici debet
20 heredem eum posse existere. Sed et si non ipse
servus sit alienatus, sed usus fructus in eo, aeque in-
stitutio valet, sed differtur in id tempus, quo extingui-
tur usus fructus.

2466. Sub impossibili condicione vel alio (28.7) 1 mendo factam institutionem placet non vitiari.

Condicionum quaedam sunt, quae quando- (35.1) 2 que impleri possunt etiam vivo testatore, ut puta 'si navis ex Asia venerit', nam quandoque venerit navis, condicioni paritum videtur: quaedam, quae non nisi post mortem testatoris 'si decem dederit' 'si Capitolium ascenderit': nam ut paruisse quis condicioni videatur, etiam scire debet hanc condicionem insertam: nam si fato fecerit, non videtur obtemperasse voluntati.

*

2467. [1]Si usus fructus debitorem meum (46.2) 4 delegavero tibi, non novatur obligatio mea: quamvis exceptione doli vel in factum tutus debeat esse adversus me is qui delegatus fuerit, et non solum donec manet ei usus fructus cui delegavi, sed etiam post interitum eius: videbimus quia etiam hoc incommodum sentit, si post mortem meam maneat ei usus fructus. et haec eadem dicenda sunt in qualibet obligatione personae cohaerenti.

LIBER VI.

[*De testamentis* 6.]

[*De substitutione pupillari*].[2]

2468. A qua aetate testamentum vel (28.1) 5 masculi vel feminae facere possunt, videamus. verius est in masculis quidem quartum decimum annum spectandum, in feminis vero duodecimum completum. utrum autem excessisse debeat quis quartum decimum annum, ut testamentum facere possit, an sufficit complesse? propone aliquem kalendis Ianuariis natum testamentum ipso natali suo fecisse quarto decimo anno: an valeat testamentum? dico valere. plus arbitror, etiamsi pridie kalendarum fecerit post sextam horam noctis, valere testamentum: iam enim complesse videtur annum quartum decimum, ut Marciano videtur.

Placuit eum, qui calendis Ianuariis natus (40.1) 1 *est*, post sextam noctis pridie kalendas, quasi annum vicensimum compleverit, posse manumittere: non enim maiori viginti annis permitti manumittere, sed minorem manumittere vetari: iam autem minor non est, qui diem supremum agit anni vicensimi.

2469. "Moribus introductum est, ut quis (28.6) 2
liberis impuberibus testamentum facere possit",[1] donec
masculi ad quattuordecim annos perveniant,[2] feminae
ad duodecim. quod sic erit accipiendum, si sint in
potestate: ceterum emancipatis non possumus. postu-
mis plane possumus. nepotibus etiam possumus et
deinceps, si qui non recasuri sunt in patris potestate.
sed si eos patres praecedant, ita demum substitui eis
potest, si heredes instituti sint vel exheredati: ita enim
post legem Vellaeam succedendo non rumpunt testa-
mentum: nam si principale ruptum sit testamentum, et
pupillare evanuit. sed si extraneum quis impuberem
heredem scripserit, poterit ei substituere, si modo eum
in locum nepotis adoptaverit vel adrogaverit filio prae-
1 cedente. Quisquis autem impuberi testamentum facit,
sibi quoque debet facere: ceterum soli filio non poterit,
nisi forte miles sit. adeo autem, nisi sibi quoque fecerit,
non valet, ut, nisi adita quoque patris hereditas sit,
pupillare testamentum evanescat. plane si omissa causa
principalis testamenti ab intestato possideatur heredi-
tas, dicendum est et pupillo substitutum servandum:
2 interdum etiam pupillaris testamenti causa compel-
lendum heredem institutum adire hereditatem, ut ex
secundis tabulis fideicommissum convalescat: ut puta
si iam pupillus decessit: ceterum si adhuc vivat, im-
probum esse Iulianus[3] existimat eum, qui sollicitus est
3 de vivi hereditate. Ego etiam, si minor viginti quin-
que annis adeundae hereditatis causa fuerit restitutus,
puto proficere secundis tabulis, ut praetor utiles actiones
4 decernat substituto. Prius autem sibi quis debet
heredem scribere, deinde filio substituere et non con-
vertere ordinem scripturae: et hoc Iulianus putat prius
sibi debere, deinde filio heredem scribere: ceterum si
ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere.
quae sententia rescripto imperatoris nostri ad Virium
Lupum Brittanniae praesidem comprobata est, et merito:
constat enim unum esse testamentum, licet duae sint
hereditates, usque adeo, ut quos quis sibi facit neces-
sarios, eosdem etiam filio faciat et postumum suum
5 filio impuberi possit quis substituere. Sed si quis
ita fuerit testatus: 'si filius meus intra quartum de-
cimum annum decesserit, Seius heres esto', deinde:
'filius heres esto', valet substitutio, licet conversa
6 scriptura filii testamentum fecerit. Sed et si ita
scripserit: 'si filius mihi heres non erit, Seius heres
esto: filius heres esto', secundo quidem gradu Seius
scriptus est heres et, si filius heres non exstiterit,
procul dubio Seius ei heres erit: sed et si exstiterit
filius heres et intra pubertatem defunctus est, Seius
admittendus recte videtur, ut non ordo scripturae, sed
7 ordo successionis spectetur. Quod igitur dictum est
singulis liberorum substituere licere, ideo adiectum est,
ut declaretur non esse a filii testamento incipiendum
impuberis.

2470. † Iustinian. *Cum quidam praegnan-* C. (6.25) 10 *tem habens coniugem scripsit heredem ipsam quidem uxorem suam ex parte, ventrem vero ex alia parte, et adiecit, si non postumus natus fuerit, alium sibi esse heredem,*

1) *Non dubito, quin falsa sit inscriptio. Possunt haec ex Pomponii libro quinto ad Sabinum desumpta esse.*

2) *cf. Pomp.* 2 *ad Sab.*

1) Moribus . . . possit] *Sabini haec esse colligere licet ex verbis inferioribus* 'Quod sic erit accipiendum *etc.*', *quibus Ulpianus Sabini sententiam interpretatur.* 2) donec . . . perveniant] *haec non possunt esse Sabini, arg. Gai.* 196; *sunt aut ex Ulpiani adnotatione desumpta aut addita a compilatoribus.* 3) *Iulian. fr.* 569 § 4.

postumus autem natus impubes decessit, dubitabatur, quid iuris sit, tam Ulpiano quam Papiniano . . . voluntatis esse quaestionem scribentibus.

[*De adquirenda vel omittenda hereditate* 1.][1]

2471. Quamdiu prior heres institutus here- (29. 2) 3
ditatem adire potest, substitutus non potest.

2472. Qui in aliena est potestate, (29. 2) 6 pr. — § 4
non potest invitum hereditati obligare eum in cuius est
1 potestate, ne aeri alieno pater obligaretur. Sed in
bonorum possessione placuit ratam haberi posse eam,
quam citra voluntatem adgnovit is qui potestati sub-
2 iectus est. Sed et si legitima hereditas filio delata
sit ex senatus consulto Orfitiano matris, idem erit pro-
3 bandum. Sed et si non adierit filius, diu tamen
possedit pater hereditatem, credendus est admisisse
hereditatem, ut divus Pius et imperator noster re-
4 scripserunt. Si is, qui putabat se filium familias,
patris iussu adierit, eum neque sibi neque ei qui iussit
quaesisse hereditatem constat:

velle non creditur, qui obsequitur im- (50. 17) 4
perio patris vel domini:

quamquam is, quem pater iussit adire (29. 2) 6 § 4
et decessit, si adierit iam mortuo patre, obliget se
hereditati, ut Iulianus libro trigesimo primo digestorum
scripsit: nam eum, qui dubitat, utrum filius familias an
pater familias morte patris factus sit, posse adire here-
ditatem magis admittit.

Miles filius familias a commilitone vel (49. 17) 5
ab eo, quem per militiam cognovit, heres institutus et
citra iussum patris suo arbitrio recte pro herede geret.

Interdum filii familias et sine adi- (29. 2) 6 § 5—7
tione adquirent hereditatem his in quorum sunt po-
testate, ut puta si nepos ex filio exheredato heres sit
institutus: patrem enim suum sine aditione faciet here-
6 dem et quidem necessarium. Sed si quis heres in-
stitutus adoptetur a filio exheredato, necessarium eum
non facit, sed iuberi debet, ut adeat, quoniam mortis
tempore in potestate non fuerit: nam per eum quis
existere necessarius non potest, qui ipse non esset
7 exstaturus. Celsus libro quinto decimo digestorum
scripsit eum, qui metu verborum vel aliquo timore
coactus fallens adierit hereditatem, sive liber sit, here-
dem non fieri placet, sive servus sit, dominum heredem
non facere.

2473. Si testamento comprehensum sit: 'ille (28. 7) 2
servus, si meus erit' (aut 'qui meus erit') 'cum moriar,
heres esto', quatenus accipiatur 'meus', quaeritur. et
si quidem alienavit in eo usum fructum, nihilo minus
ipsius est: si vero partem in eo alienavit, an deficiat
condicio institutionis, quaeritur. et verius est non de-
fecisse condicionem, nisi evidentissimis probationibus
testatorem voluisse apparuerit pro hac condicione haec
verba inseruisse 'si totus servus in dominio eius re-
manserit': tunc enim parte alienata condicio deficit.[2]
1 Sed si duo servi ita sint heredes instituti: 'Primus et
Secundus, si mei erunt cum moriar, liberi et heredes
sunto' et alter ex his sit alienatus, Celsus recte putat
sic accipiendum, atque si singulos separatim sub eadem
condicione heredes instituisset.

*

2474. [3]Optinuit impossibiles condiciones (35. 1) 3
testamento adscriptas pro nullis habendas.

1) *cf. Paul.* 2, *Pomp.* 3 *ad Sab.* 2) nisi evidentissimis . . . deficit *Trib.* 3) *Haec nescio qua occasione scripta sint.*

Impossibilis condicio cum in faciendum (45. 1) 7
concipitur, stipulationibus obstat: aliter atque si talis
condicio inseratur stipulationi 'si in caelum non ascen-
derit': nam utilis et praesens est et pecuniam creditam
continet.

*

2475. [1]Papinianus recte putabat ora- (24. 1) 23
tionem divi Severi ad rerum donationem pertinere:
denique si stipulanti spopondisset uxori suae, non
putabat conveniri posse heredem mariti, licet durante
voluntate maritus decesserit.

v. lib. XXXVI. (23. 3) 33

LIBER VII.

[*De testamentis* 7.]

[*De adquirenda vel omittenda heriditate* 2.][2]

2476. More nostrae civitatis neque pupillus (29. 2) 8
neque pupilla sine tutoris auctoritate obligari possunt:
hereditas autem quin obliget nos aeri alieno, etiam si
non sit solvendo, plus quam manifestum est. de ea
autem hereditate loquimur, in qua non succedunt
1 huiusmodi personae quasi necessariae. Impubes qui
in alterius potestate est si iussu eius adierit hereditatem,
licet consilii capax non fuerit, ei adquirit hereditatem.

2477. Non est 'pupillus', qui in utero est.[3] (50. 16) 161

2478. Si ex asse heres destinaverit partem (29. 2) 10
habere hereditatis, videtur in assem pro herede gessisse.

2479. Is qui[4] heres institutus est vel is (29. 2) 13
cui legitima hereditas delata est[5] repudiatione here-
ditatem amittit. hoc ita verum est, si in ea causa erat
hereditas, ut et adiri posset: ceterum heres institutus
sub condicione si ante condicionem existentem repu-
diavit, nihil egit, qualisqualis fuit condicio, etsi in
1 arbitrium collata est. Si quis dubitet, vivat testator
2 nec ne, repudiando nihil agit. Substitutus quoque
similiter si ante repudiat, quam heres institutus de-
3 cernat de hereditate, nihil valebit repudiatio. Neque
filius familias repudiando sine patre neque pater sine
filio alteri nocet: utrique autem possunt repudiare.

2480. Is qui putat se necessarium, cum (29. 2) 15
sit voluntarius, non poterit repudiare: nam plus est in
opinione, quam in veritate.

2481. Nec is, qui non valere testamentum (29. 2) 17
aut falsum esse putat, repudiare potest. sed si certum
sit falsum non esse, quod falsum dicitur, sicut adeundo
1 adquirit, ita et repudiando amittit hereditatem. Heres
institutus idemque legitimus si quasi institutus repu-
diaverit, quasi legitimus non amittit hereditatem: sed
si quasi legitimus repudiavit, si quidem scit se here-
dem institutum, credendus est utrumque repudiasse: si
ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit neque ad
testamentariam, quoniam hanc non repudiavit, neque
ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata.

2482. Si quis extraneus rem hereditariam (29. 2) 21
quasi subripiens vel expilans tenet, non pro herede
gerit: nam admissum contrariam voluntatem declarat.

1) *Inscriptio* — libro sexto — *videtur falsa esse. Cave tamen scribas libro trigesimo sexto: neque enim compilatores hoc fr., si esset libri* XXXVI, *a fr.* (24. 1) 23 *separassent, quod est eiusdem libri.* Libro XXXXVI *ser.?* 2) *cf. Paul.* 2, *Pomp.* 3 *ad Sab.* 3) *Videtur Ulpianus ea occasione usus quam obtulit fr.* 2476, *quaesivisse, quatenus pupillum tutor possit obligare: eoque puto pertinere 'pupilli' definitionem. Cf. etiam* (3. 5) 28. 4) sine cretione *ins.*, *cf. Gai.* 2, 168. 5) vel is . . . delata est *Trib.*

1 Interdum autem animus solus eum obstringet hereditati, ut puta si re non hereditaria quasi heres usus sit.
2 Sed ita demum pro herede gerendo adquiret hereditatem, si iam sit ei delata: ceterum ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus, ex isdem causis nec
3 pro herede gerendo quicquam agere sciendum est. Si quis partem ex qua institutus est ignoravit, Iulianus scribit nihil ei nocere, quominus pro herede gereret. quod et Cassius probat, si condicionem, sub qua heres institutus est, non ignorat, si tamen exstitit condicio, sub qua substitutus est. quid tamen si ignorat condicionem exstitisse? puto posse adire hereditatem, quemadmodum si ignoret, an coheredis, cui substitutus est, repudiatione portio ei delata sit.

2483. Fuit quaestionis, an pro herede (29. 2) 24 pr. gerere videatur, qui pretium hereditatis omittendae causa capit, et optinuit hunc pro herede quidem non gerere, qui ideo accepit, ne heres sit, in edictum tamen praetoris incidere.

Non vult heres esse, qui ad alium trans- (50. 17) 6 ferre voluit hereditatem.

Licet pro herede gerere non videatur, qui (29. 4) 2 pretio accepto praetermisit hereditatem, tamen dandam in eum actionem exemplo eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, divus Hadrianus rescripsit: proinde legatariis et fideicommissariis tene-
1 bitur. Sed utrum ab eo erit incipiendum et sic ad heredem veniendum an convertemus ordinem? mihi videtur humanior esse haec sententia, ut possessor hereditatis prior excutiatur, maxime si lucrativam habet possessionem.

2484. Qui pretio accepto hereditatem (39. 6) 8 pr. praetermisit, sive ad substitutum perventura sit hereditas, sive ab eo ab intestato successurus, mortis causa capere videtur: nam quidquid propter alicuius mortem obvenit, mortis causa capitur: quam sententiam et Iulianus probat et hoc iure utimur. nam et quod a statulibero condicionis implendae causa capitur vel a legatario, mortis causa accipitur: et quod pater dedit propter mortem filii vel cognati, mortis causa capi Iulianus scripsit.

Sive igitur a substituto non heres (29. 2) 24 extr. accepit sive a legitimo, mortis causa accepisse videtur. idemque erit et si non accepit, sed promissa sit ei pecunia: nam et stipulando mortis causa capit.

2485. Denique et sic posse donari ait (39. 6) 8 § 1 [*Iulianus sc.*],[1] ut, si convaluerit, recipiatur.

[*De portionum distributione*].[2]

2486. Interdum haec adiectio 'aeque (28. 5) 13 heredes sunto' testatoris voluntatem exprimit, ut puta 'Primus et fratris mei filii aeque heredes sunto': nam haec adiectio declarat omnes ex virilibus partibus institutos, ut et Labeo scripsit, qua detracta semissem
1 fratris filii, semissem Primus haberet. Pater familias distribuere hereditatem in tot partes potest quot voluerit: sed sollemnis assis distributio in duodecim
2 uncias fit. Denique si minus distribuit, potestate iuris in hoc revolvitur: ut puta si duos heredes ex quadrante scripserit: nam hereditas eius residua acce-
3 dit, ut ex semissibus videantur scripti. Sed si alter ex quadrante, alter ex semisse heredes scripti sunt, qui accedit quadrans pro partibus hereditariis eis ad-
4 crescit. Sed si excesserit in divisione duodecim uncias, aeque pro rata decrescet: ut puta me ex duodecim unciis heredem, te ex sex scripsit: ego heredi-
5 tatis habeo bessem, tu trientem. Sed si duos ex asse heredes scripserit, alios ex duodecim unciis, an aeque distributio fiat, apud Labeonem libro quarto posteriorum quaeritur. et putat Labeo et illos ex semisse et hos, qui ex duodecim unciis scripti sunt, ex semisse heredes fore, cui sententiae adsentiendum
6 puto. Sed si duos ex asse heredes instituerit, tertium autem ex dimidia et sexta, eodem libro Labeo ait in viginti uncias assem dividendum, octo laturum ex dimidia et sexta scriptum, illos duos duodecim.
7 Apud eundem refertur: 'Titius ex parte tertia', deinde asse expleto 'idem ex parte sexta': in quattuordecim uncias hereditatem dividendam Trebatius ait.

2487. Iulianus quoque libro trigesimo (28. 5) 15 refert, si quis ita heredem scripserit: 'Titius ex parte dimidia heres esto: Seius ex parte dimidia: ex qua parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto', dubitari posse, utrum in tres semisses dividere voluit hereditatem an vero in unum semissem Seium et Sempronium coniungere: quod est verius, et ideo coniunctim eos videri institutos: sic fiet, ut Titius
1 semissem, hi duo quadrantes ferant. Idem eodem libro scripsit, si Primus ex semisse, Secundus ex semisse, si Primus heres non erit,[1] Tertius ex dodrante substitutus sit, facti quidem quaestionem esse: verum recte dicitur, si quidem Primus adierit, aequales partes habituros, si repudiaverit, quindecim partes futuras, ex quibus novem quidem laturum Tertium, sex Secundum.

2488. Item quod Sabinus ait, si cui (28. 5) 17 pars adposita non est, excutiamus. duos ex quadrantibus heredes scripsit, tertium sine parte: quod assi
1 deest, feret: hoc et Labeo. Unde idem tractat, si duos ex undecim, duos sine parte scripsit, mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiaverit, utrum omnibus semuncia an ad solum sine parte scriptum pertineat: et variat. sed Servius omnibus adcrescere ait, quam sententiam veriorem puto: nam quantum ad ius adcrescendi non sunt coniuncti, qui sine parte instituuntur: quod et Celsus libro sexto decimo digesto-
2 rum probat. Idemque putat et si expleto asse duos sine parte heredes scripserit, neque hos neque
3 illos coniunctos. Sed si asse expleto alium sine parte heredem scripserit, in alium assem veniet. aliter atque si ita scripsisset expleto asse: 'ex reliqua parte heres esto', quoniam, cum nihil reliquum est, ex nulla
4 parte heres institutus est. Sed si expleto asse duo sine partibus scribantur, utrum in singulos asses isti duo an in unum assem coniungantur, quaeritur. et putat Labeo, et verius est, in unum assem venire: nam et si unus sine parte, duo coniunctim sine parte instituantur, non tres trientes fieri Celsus libro sexto decimo
5 scripsit, sed duos semisses. Quod si quis dupundium distribuit et tertium sine parte instituit, hic non in alium assem, sed in trientem venit, ut Labeo quarto posteriorum scripsit, nec Aristo vel Aulus[2] (utpote probabile) notant.

2489. Ex facto etiam agitatum Pom- (28. 5) 19 ponius et Arrianus deferunt, si quis vacua parte relicta ita instituerit: 'si mihi Seius heres non erit', quem

1) *cf. Iulian. fr.* 290. 2) *i. e. de effectu aditionis.*

1) non crevisset *Ulp.?* 2) Iavolenus (*iauol.*) *scr.*

non instituerat, 'Sempronius heres esto', an hic occu-
pare possit vacantem portionem. et Pegasus quidem
existimat ad eam partem admitti: Aristo contra putat,
quia huic pars esset data, quae nulla esset: quam
sententiam et Iavolenus probat et Pomponius et Arria-
nus et hoc iure utimur.

LIBER VIII.

[*De testamentis* 8.]

[*De adquirenda vel omittenda hereditate* 3.][1]

2490. [2]Si qui ita sint instituti: 'si socii una | (28.7) 4
bonorum meorum permanserint usque ad annos sede-
cim, heredes sunto', inutilem esse institutionem secun-
dum verborum significationem Marcellus ait: Iulianus
autem, quoniam et ante aditam hereditatem iniri socie-
tas potest quasi rei futurae, valere institutionem, quod
1 est verum. Idem Iulianus scribit eum, qui ita heres
institutus est, si servum hereditarium non alienaverit,
caventem coheredi implere condicionem: ceterum si
solus heres scriptus sit, sub impossibili condicione here-
dem institutum videri: quae sententia vera est.

2491. [3]Si quis mihi bona fide serviat | (29. 2) 25
servus alienus, iussu meo hereditatem adeundo nihil
promovebit nec adquiret mihi, nec fructuarius quidem
1 servus. Servus municipum vel collegii vel decuriae
heres institutus manumissus vel alienatus adibit here-
2 ditatem. Si fisci servus sit, iussu procuratoris Cae-
3 saris adibit hereditatem, ut est saepe rescriptum. Si
quis plane servus poenae fuerit effectus ad gladium
vel ad bestias vel in metallum damnatus, si fuerit heres
institutus, pro non scripto hoc habebitur: idque divus
4 Pius rescripsit. Iussum eius qui in potestate habet
non est simile tutoris auctoritati, quae interponitur
perfecto negotio, sed praecedere debet, ut Gaius Cas-
sius libro secundo iuris civilis scribit: et putat vel per
5 internuntium fieri posse vel per epistulam. Sed
utrum generaliter 'quaecumque tibi hereditas fuerit
delata', an specialiter? et magis placet, ut Gaius Cas-
6 sius scribit, specialiter debere mandare. An nomina-
tim de vivi hereditate mandari possit, quaeritur: sed
ego non puto recipiendum, ut de vivi hereditate man-
detur. plane si rumor fuit Lucium Titium decessisse,
poterit ei mandare, ut, si scripsit eum, adeat: aut si
clusae adhuc tabulae sunt et sit incertum, an filius
7 scriptus sit heres. Sed quid si mandavit, ut heredi-
tatem colligat, an videtur mandasse, ut adeat? quid si
ut petat bonorum possessionem? aut ut rem heredita-
riam distrahat? aut quid si petitam bonorum posses-
sionem ratam habuit, mox filius adeat hereditatem?
vel quid si pro herede gerere mandavit, filius adiit[4]
hereditatem? an iussu videatur adisse, dubitari potest.
immo verius est ex his omnibus aditionem esse intro-
8 ducendam. Pater filio ita scripsit: 'scio, fili, quod
pro tua prudentia invigilabis hereditati delatae tibi
9 Lucii Titii'. puto iussu patris adisse. Quid si man-
davit: 'si expedit adire, adito'? 'si putas expedire
10 adire, adito'? erit iussu aditum. Si 'coram Titio'
iussit adire, si 'arbitrio Lucii Titii', recte puto iussisse.
11 Sed si mandavit quasi ex asse instituto et invenia-
tur ex parte, non puto ex iussu adisse. quod si ex
parte iussit, potest ex asse adire. aliter atque si man-
davit quasi ab intestato et ex testamento adiit: nam
non puto quicquam egisse. at si ex testamento man-
davit, poterit et ab intestato, quoniam non fecit de-
teriorem condicionem patris. idemque et si quasi in-
stituto praecepit et inveniatur substitutus, vel contra.
12 Sed si mandavit, ut patris adiret, sit autem et im-
13 puberi substitutus, non sufficit iussum. Plane si sic
mandavit 'si qua ex testamento Lucii Titii deferatur
14 hereditas', potest defendi iussu adisse. Sed si postea-
quam iussit, paenitentiam egit prius quam adiret, nihil
15 agit adeundo. Item si se adrogandum dederit prius
quam filius adiret, non est adquisita hereditas.

2492. [1]Aristo existimat praetorem aditum | (29. 2) 28
facultatem facere debere heredi rationes defuncti ab
eo petere, penes quem depositae sunt, deliberanti de
adeunda hereditate.

2493. Cum quidam legationis causa | (29. 2) 30 pr.
absens filium heredem institutum non potuisset iubere
adire in provincia agentem, divus Pius rescripsit con-
sulibus subvenire ei oportere mortuo filio, eo quod rei
publicae causa aberat.

Legatus municipalis si deseruerit legatio- | (50. 7) 1
nem, poena adficietur extraordinaria, motus ordine, ut
plerumque solet.

2494. [2]Quod dicitur[3]: 'proximus a | (29. 2) 30 § 1—8
filio postumo heres, dum mulier praegnas est aut pu-
tatur esse, adire hereditatem non potest: sed si scit
non esse praegnatem, potest' accipe proximus a ventre,
qui suum heredem pariturus est. et non solum ad
testatos haec verba, verum ad intestatos quoque per-
tinent. et in eo ventre idem accipias, qui legitimum
vel consanguineum pariturus est, quoniam mortis tem-
pore qui in utero est, quantum ad moram faciendam
inferioribus et sibi locum faciendum si fuerit editus,
pro iam nato habetur. idemque et per bonorum pos-
sessionem edictalem denique praetor ventrem mittit in
2 possessionem. Sive igitur putem praegnatem sive
sit re vera praegnas, quae eum paritura est qui suus
heres futurus est, adire hereditatem non possum, quo-
niam in eo est, ut rumpatur testamentum, nisi si pro-
3 ponas ventrem institutum vel exheredatum. Quod
dicitur 'si putetur esse praegnas', sic accipiendum est,
si dicat se praegnatem. quid ergo, si ipsa non dicat,
sed neget, alii dicant praegnatem esse? adhuc adiri
hereditas non potest: finge obstetrices dicere. quid si
ipse putat solus? si iusta ratione ductus, non potest
4 adire: si secundum multorum opinionem potest. [4]Quid
ergo si praegnas fuit, cum putaret heres non esse praegna-
tem et adiit, mox abortum factum est? procul dubio
nihil egerit. totiens igitur ei sua praesumptio proficit,
5 quotiens concurrit cum veritate. Sed et si ipsa mulier
heres instituta sit, quae se praegnatem fingit, adeundo
adquiret hereditatem: per contrarium non adquiret, si
6 se putet praegnatem, cum non sit. Suum heredem
certum est ex asse heredem esse, etsi putat esse
praegnatem mulierem, quae non est praegnas. quid si
unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres,
sive institutum postumum proponas sive intestatum
patrem decessisse? quod et Sextum Pomponium opina-
tum Tertullianus libro quarto quaestionum refert: pu-

1) *cf. Paul.* 2, *Pomp.* 3 *ad Sab.* 2) *De condicionibus implendis: eodem pertinere suspicor fr.* (35. 1) 7, *quod librarii errore* 'libro XVIII' (*pro* VIII) *inscriptum esse videtur.* 3) *Fr.* 2491—2493: *de patris dominive iussu.* 4) crevit *Ulp.*

1) *cf. fr.* 2491 § 9. 2) *Iunge fr.* 2494—2496. 3) *a Sabino sc.* 4) *Triboniani esse hanc* §*um merito suspicatur Gradenwitz, ZRG* XX *p.* 74.

tasse enim, sicuti cum vacuo utero suus ex asse heres
est, ita et cum unum gerit nec per naturam humanae
condicionis alium partum formare potest (quod quidem
post certum tempus conceptionis eveniet), ex parte
dimidia et ignorantem fore heredem, non ex quarta,
7 ut Iulianus putat. Scientia autem vel opinio, si filius
familias vel servus instituti sunt, utrum ipsorum an
domini vel patris accipienda sit? finge patrem putasse
praegnatem, filium certum esse fingere et sic adire, an
adquirat hereditatem? puto adquirere: sed contra non
8 adquirere. Si certus sum non esse falsum testa-
mentum vel irritum vel ruptum, licet dicatur esse,
possum adire hereditatem.

2495. Heres institutus si putet testatorem [(29. 2) 32]
vivere, quamvis iam defunctus sit, adire hereditatem
1 non potest. Sed et si scit se heredem institutum,
sed utrum pure an sub condicione, ignoret, non poterit
adire hereditatem, licet pure heres institutus sit, et sub
2 condicione licet paruerit condicioni. Sed et si de
condicione testatoris incertus sit, pater familias an
filius familias sit, non poterit adire hereditatem, etsi
eius condicionis sit in veritate, ut testari potuerit.

Sed et si de sua condicione quis dubitet, [(29. 2) 34]
an filius familias sit, posse eum adquirere hereditatem
iam dictum est. cur autem, si suam ignoret condicio-
nem, adire potest, si testatoris, non potest? illa ratio
est, quod qui condicionem testatoris ignorat, an valeat
testamentum dubitat, qui de sua, de testamento certus
1 est. Sed et si cum esset pure institutus, putavit
sub condicione et impleta condicione, quam iniectam
putavit, adiit, an possit adquirere hereditatem? con-
sequens est dicere posse eum adire, maxime cum haec
suspicio nihil ei offuerit nec periculum adtulerit. faci-
lius quis admittet, si quis pure institutus putavit se
sub condicione institutum condicionemque impletam
quam in eventum putabat: nam in nullo haec suspicio
offuit.

2496. Bonorum possessio potest peti ab in- [(38. 6) 3] testato, si certum sit tabulas non extare septem testium signis signatas.

*

2497. [1]Neque unde vi neque aliud inter- [(43. 16) 13] dictum famosum est.

2498. [1]Stellionatus iudicium famosum [(47. 20) 2] quidem non est, sed coercitionem extraordinariam habet.

LIBER IX.

[*De testamentis* 9.]

[*De adquirenda vel omittenda hereditate* 4.][2]

2499. Si quis ita institutus sit, si monumen- [(28. 7) 6] tum post mortem testatoris in triduo proximo mortis eius fecisset: cum monumentum in triduo perfici non possit, dicendum erit condicionem evanescere quasi impossibilem.[3]

2500. Si quis heres institutus ex parte, [(29. 2) 35] mox Titio substitutus, antequam ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro herede gesserit, erit heres ex causa quoque substitutionis, quoniam invito quoque ei adcrescit portio. idem dico et si filius familias vel servus iussu domini vel patris adierint hereditatem,
mox emancipatus vel manumissus ex causa substitu-
tionis adeant[1]: erunt namque heredes: sunt enim ap-
1 pendices praecedentis institutionis. Si exclusus per
condicionem[2] sibi datam pater filium iussit adire,[3]
dicendum erit eum non quaesisse suam portionem.
2 Sed[4] si ex duobus filiis unum iusserit, debebit et
alium filium iubere adire.[3]

2501. [5]In arbitrium alterius conferri legatum [(31) 1]
veluti condicio potest: quid enim interest, 'si Titius in
Capitolium ascenderit' mihi legetur an 'si voluerit'?
1 Sed cum ita legatum sit pupillo sive pupillae 'arbi-
trio tutorum', neque condicio inest legato neque mora,
cum placeat in testamentis legatum in alterius arbi-
trium collatum pro viri boni arbitrio accipi. quae enim
mora est in boni viri arbitrio, quod iniectum legato
velut certam quantitatem exprimit, pro viribus videlicet
patrimonii?

[*De rupto vel irrito facto testamento* 1.][6]

2502. Filium eum definimus, qui ex viro [(1. 6) 6] et uxore eius nascitur. sed si fingamus afuisse maritum verbi gratia per decennium, reversum anniculum invenisse in domo sua, placet nobis Iuliani sententia hunc non esse mariti filium. non tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum uxore sua adsidue moratus nolit filium adgnoscere quasi non suum. sed mihi videtur, quod et Scaevola probat, si constet maritum aliquamdiu cum uxore non concubuisse infirmitate interveniente vel alia causa, vel si ea valetudine pater familias fuit ut generare non possit, hunc, qui in domo natus est, licet vicinis scientibus, filium non esse.

2503. Quod dicitur filium natum rum- [(28. 2) 12]
pere testamentum, natum accipe et si exsecto ventre
editus sit: nam et hic rumpit testamentum, scilicet si
1 nascatur in potestate. Quid tamen, si non integrum
animal editum sit, cum spiritu tamen, an adhuc testa-
mentum rumpat? et tamen rumpit.

2504. Qui iure militari testatur etsi igno- [(29. 1) 7] raverit praegnatem uxorem vel non fuit praegnas,[6] hoc tamen animo fuit, ut vellet quisquis sibi nascetur exheredem esse, testamentum non rumpitur.

Idemque erit dicendum et si nato filio vivo [(29. 1) 9]
se maluit eodem testamento durante decedere: nam
1 videtur iure militari refecisse testamentum: ut est
rescriptum a divo Pio in eo qui, cum esset paganus,
fecit testamentum, mox militare coepit: nam hoc quo-
que iure militari incipiet valere, si hoc maluit miles.[7]

*

v. Paul. fr. 1795 (*lib. IX ad Sab.*). [(47. 2) 30]

LIBER X.

[*De testamentis* 10.]

[*De rupto vel irrito facto testamento* 2.][8]

2505. Si quis filio exheredato [(28. 3) 6 pr. — § 4] nuru praegnate relicta decesserit et extraneum sub

1) *Quo pertineant fr.* 2497. 2498, *in incerto est. Fortasse Ulpianus digressus ab eo, quod tractatur apud Gaium* 2, 154, *generaliter de infamia disputavit.* 2) *cf. Paul.* 2, *Pomp.* 3 *ad Sab.* 3) *Statim igitur cretionis dies cedit non exspectata condicione?*

1) *Ulpianum scripsisse suspicor:* idem dico et si filius familias vel servus iussu domini vel patris creverint hereditatem, mox emanc. vel manum. ex causa substitutionis omissa cretione adeant. *Sufficit enim adquirendae hereditati una cretio, dummodo emancipatus vel manumissus ex causa substitutionis adeundo significent voluntatem, ut ipsis quoque prosit cretio dudum facta.* 2) cretionem *Ulp.* 3) cernere *Ulp.* 4) Sed et *scr.* 5) *Potest pater filium iubere cernere alieno arbitrio, cf. fr.* 2491 § 10. *Hoc autem loco fortasse quaerebatur, an ab initio ita dari posset cretio:* 'cernito Lucii Titii arbitrio *etc.*' 6) vel . . . praegnas *Trib.?* 7) si hoc . . . miles *Trib.?* 8) *cf. Paul.* 2, *Pomp.* 3 *ad Sab.*

condicione instituerit et pendente condicione post mortem patris vel deliberante herede instituto de adeunda hereditate exheredatus filius decesserit et nepos fuerit natus, an rumpat testamentum? et dicemus testamentum non rumpi, cum nec exheredari huiusmodi nepos deberet ab avo, quem pater praecedebat. plane si forte institutus omiserit hereditatem, hunc avo suum futurum heredem ab intestato non dubitatur. utrumque propriis rationibus: nam adgnascendo quidem is rumpit quem nemo praecedebat mortis tempore: ab intestato vero is succedit cui ante eum alii non est delata hereditas, non fuisse autem filio delatam hereditatem apparet, cum deliberante instituto decesserit. sed haec ita, si mortis avi tempore in utero nepos fuit. ceterum si postea conceptus est, Marcellus scribit neque ut suum neque ut nepotem aut cognatum ad hereditatem vel ad
1 bonorum possessionem posse admitti. Sed si pater eius, qui mortis avi tempore in utero fuit, apud hostes erat, nepos iste patre in eadem causa decedente post mortem avi succedendo testamentum rumpet, quia supra scripta persona ei non obstat: nec enim creditur in rebus humanis fuisse, cum in ea causa decedat, quamquam captivus reversus patris sui iniustum faceret
2 testamentum in eo praeteritus. Sive autem in civitate nepos fuit conceptus sive apud hostes, quoniam datur et partui postliminium, succedendo testamentum
3 rumpit. Succedendo itaque sui non rumpunt, sive fuerint instituti vel exheredati ab eo gradu ad quem
4 hereditas defertur, scilicet si gradus ille valeat. Quocumque autem modo parentes praecedentes in potestate esse desierint, succedentes liberi, si fuerint instituti vel exheredati, non rumpent testamentum, sive per captivitatem sive per mortem vel poenam.

2506. Placet Catonis regulam ad condicionales[1] institutiones non pertinere. [(34.7)4]

2507. Irritum fit testamentum, quotiens ipsi testatori aliquid contigit, puta si civitatem amittat per subitam servitutem, ab hostibus verbi gratia captus, vel si maior annis viginti venum se dari passus sit ad actum gerendum pretiumve participandum. [(28.3)6 §5—13]
6 Sed et si quis fuerit capite damnatus vel ad bestias vel ad gladium vel alia poena quae vitam adimit, testamentum eius irritum fiet, et non tunc cum consumptus est, sed cum sententiam passus est: nam poenae servus efficitur: nisi forte miles fuit ex militari delicto damnatus, nam huic permitti solet testari, ut divus Hadrianus rescripsit, et credo iure militari testabitur. qua ratione igitur damnato ei testari permittitur, numquid et, si quod ante habuit factum testamentum, si ei permissum sit testari, valeat? an vero poena irritum factum reficiendum est? et si militari iure ei testandum sit, dubitari non oportet, quin, si voluit id valere, fecisse id cre-
7 datur. Eius qui deportatur non statim irritum fiet testamentum, sed cum princeps factum comprobaverit: tunc enim et capite minuitur. sed et si de decurione puniendo vel filio nepoteve praeses scribendum principi interlocutus est, non puto statim servum poenae factum, licet in carcere soleant diligentioris custodiae causa recipi. nec huius igitur testamentum irritum fiet, priusquam princeps de eo supplicium sumendum rescripserit: proinde si ante decesserit, utique testamentum eius valebit, nisi mortem sibi conscivit. nam eorum, qui mori magis quam damnari maluerint ob conscientiam criminis, testamenta irrita constitutiones faciunt, licet in civitate decedant: quod si quis taedio vitae vel valetudinis adversae inpatientia vel iactationis, ut quidam philosophi, in ea causa sunt, ut testamenta eorum valeant. quam distinctionem in militis quoque testamento divus Hadrianus dedit epistula ad Pomponium Falconem, ut, si quidem ob conscientiam delicti militaris mori maluit, irritum sit eius testamentum: quod si taedio vitae vel dolore, valere testamentum aut, si intestato decessit, cognatis aut, si non sint,
8 legioni ista sint vindicanda. Hi autem omnes, quorum testamenta irrita damnatione fieri diximus, si provocaverint, capite non minuuntur atque ideo neque testamenta quae antea fecerunt inrita fient et tunc testari poterunt: hoc enim saepissime est constitutum nec videbuntur quasi de statu suo dubitantes non habere testamenti factionem: sunt enim certi status nec
9 ipsi de se interim incerti. Quid tamen si appellationem eius praeses non recepit, sed imperatori scribendo poenam remoratus est? puto hunc quoque suum statum interim retinere nec testamentum irritum fieri: nam, ut est oratione divi Marci expressum, tametsi provocantis vel eius pro quo provocatur appellatio non fuerit recepta, poena tamen sustinenda est, quoad princeps rescripserit ad litteras praesidis et libellum rei cum litteris missum, nisi forte latro manifestus vel seditio praerupta factioque cruenta vel alia iusta causa, quam mox praeses litteris excusabit, moram non recipiant, non poenae festinatione, sed praeveniendi periculi causa: tunc enim punire permittitur, deinde scri-
10 bere. Quid si quis fuerit damnatus illicite poena non sumpta, an testamentum eius irritum fiat, videamus: ut puta decurio ad bestias an capite minuatur testamentumque eius irritum fiat? et non puto, cum sententia cum non tenuerit. ergo et si quis eum, qui non erat iurisdictionis suae, damnaverit, testamentum eius
11 non erit irritum, quemadmodum est constitutum. Sed ne eorum quidem testamenta rata sunt, sed irrita fient, quorum memoria post mortem damnata est, ut puta ex
12 causa maiestatis, vel ex alia tali causa. Quatenus tamen diximus ab hostibus capti testamentum irritum fieri, adiciendum est postliminio reversi vires suas recipere iure postliminii aut, si ibi decedat, lege Cornelia confirmari. ergo et si quis damnatus capite in integrum indulgentia principis sit restitutus, testamentum
13 eius convalescet. Filii familias veterani sui iuris morte patris facti testamentum irritum non fieri constat: nam quantum ad testandum de castrensi peculio pro patre familias habendus est, et ideo nec emancipatione irritum fieri militis vel veterani testamentum verum est.

2508. Si miles iure civili testamentum fecerit et primo gradu heredem eum scripserit quem iure militari poterat, secundo eum quem communi iure potest, et post annum missionis decesserit, primus gradus irritus fiet et a secundo incipiet testamentum. [(28.3)7]

1) *Recte vidit A. Faber hoc verbum 'condicionales' non posse Ulpiani esse. Equidem hoc fr. suspicor referendum esse ad notissimam illam Sabinianorum opinionem, quae traditur apud Gaium* 2, 123. *Sabiniani enim cum existimarent filio praeterito ab initio non consistere testamentum, quaerebatur, num hoc verum esset, etiamsi heres sub condicione esset institutus. Adducebatur argumentum legatorum condicionalium: quod impugnat Ulpianus illa ratione, quoniam 'placet Catonis regulam ad institutiones non pertinere'. Compilatores autem, qui sententiam Ulpiani non recte intellexerunt, verbum 'condicionales' inseruerunt.*

2509. [1]Obsides testari non possunt, nisi eis permittitur. (28. 1) 11

*

v. lib. XXVIII. (8. 4) 10

LIBER XI.

[*De testamentis* 11.]

[*De rupto vel irrito facto testamento* 3.][2]

2510. Verum est adoptione vel adrogatione filii filiaeve testamentum rumpi, quoniam sui heredis (28. 3) 8
1 adgnatione solet rumpi. Filia cum emancipatur vel nepos, quia una mancipatione exeunt de potestate, testamentum non rumpunt.[3]

2511. Facere testamentum hostium potitus nec iure militari potest.[4] (29. 1) 10

LIBER XII.

[*De legitimis heredibus* 1.][5]

[*De suis heredibus*].

2512. Intestati proprie appellantur, qui, cum possent testamentum facere, testati non sunt. sed et is, qui testamentum fecit, si eius hereditas adita non est vel ruptum vel irritum est testamentum, intestatus non improprie dicetur decessisse. plane qui testari non potuit proprie non est intestatus, puta impubes furiosus vel cui bonis interdictum est: sed hos quoque pro intestatis accipere debemus: eum quoque, qui ab hostibus captus est, quoniam per legem Corneliam successio his defertur, quibus deferretur, si in civitate decessisset: nam et eius hereditas fuisse creditur. (38. 16) 1 pr.

Si patre redempto et ante luitionem defuncto filius post mortem eius redemptionis quantitatem offerat, dicendum est suum ei posse existere. nisi forte quis suptilius dicat hunc dum moritur, quasi iure pignoris finito, nactum postliminium et sine obligatione debiti obisse, ut potuerit suum habere. quod non sine ratione dicetur. (49. 15) 15

Quaeri poterit, si ex ea, quae in fideicommissa libertate moram passa est, conceptus et natus sit, an suus patri existat. et cum placeat eum ingenuum nasci, ut est a divis Marco et Vero et imperatore nostro Antonino Augusto rescriptum, cur non in totum pro manumissa haec habeatur, ut uxor ducta suum pariat? nec mirum sit, ex serva ingenuum nasci, cum et ex captiva rescriptum sit ingenuum nasci.[6] quare ausim dicere, etsi pater huius pueri eiusdem sortis fuerit, cuius mater moram passa in libertate fideicommissa, ipseque moram passus est, suum eum patri nasci exemplo captivorum parentium, cum quibus rediit. ergo sive postea pater eius post moram manumittatur, recipiet eum in potestate, sive ante decesserit, definien- (38. 16) 1 § 1—8
2 dum erit suum existere. Suos heredes accipere de-
3 bemus filios filias sive naturales sive adoptivos. Interdum etiam filius suus heres excluditur fisco praelato, ut puta si perduellionis fuerit damnatus pater post mortem suam, hoc quo, ut nec iura sepulchrorum hic
4 filius habeat. Si filius suus heres esse desiit, in eiusdem partem succedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati qui in potestate sunt: quod naturali aequitate contingit. filius autem suus heres esse desinit, si capitis deminutione vel magna vel minore exiit de potestate. quod si filius apud hostes sit, quamdiu vivit nepotes non succedunt. proinde etsi fuerit redemptus, nondum succedunt ante luitionem[1]: sed si interim decesserit, cum placeat eum statu recepto decessisse,[2] nepotibus
5 obstabit. Sed si quis non desiit esse in potestate, sed numquam coepit, ut puta si filius meus vivo patre meo ab hostibus captus est, mox ibi me patre familias facto decesserit, nepotes in eius locum succedent.
6 Non minus autem neptes quam nepotes succedent in
7 locum parentium. Interdum licet parens alicuius in potestate esse non desierit, sed nec coeperit, tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere: ut puta adrogavi eum, cuius filius ab hostibus erat captus, nepos autem in civitate: mortuo filio adrogato, mortuo et captivo apud hostes pronepos iste suus heres mihi erit.
8 Sciendum est autem nepotes et deinceps interdum, etiamsi parentes eos mortis tempore praecesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamvis successio in suis heredibus non sit. quod ita procedit. si pater familias testamento facto decesserit exheredato filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiavit heres institutus: nepos poterit suus heres esse, ut et Marcellus libro decimo scripsit, quoniam nec delata est filio hereditas. idem erit dicendum et si filius ex asse sub condicione, quae fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni institutus non impleta condicione decesserint: nam dicendum erit suos posse succedere, si modo mortis testatoris tempore vel in rebus humanis vel saltem concepti fuerint: idque et Iuliano et Marcello placet.

[*De consanguineis heredibus.*]

2513. Post suos statim consanguinei (38. 16) 1 § 9—11
10 vocantur. Consanguineos autem Cassius definit eos, qui sanguine inter se conexi sunt. et est verum eos esse consanguineos, etiamsi sui heredes non extiterunt patri, ut puta exheredatos: sed et si pater eorum deportatus fuerit, nihilo minus eos inter se esse consanguineos, licet patri sui heredes non extitissent: et qui numquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei, ut puta qui post captivitatem patris nascuntur
11 vel qui post mortem. Non solum autem naturales, verum etiam adoptivi quoque iura consanguinitatis habebunt cum his qui sunt in familia vel in utero vel post mortem patris nati.

[*Ad SC Orfitianum.*]

2514. [3]Sive ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius (38. 17) 1 pr. — § 8
1 ex senatus consulto Orphitiano. Si ea sit mater, de cuius statu dubitatur, utrum mater familias sit an filia familias, ut puta quoniam pater eius ab hostibus captus sit: si certum esse coeperit matrem familias esse, liberi admittentur. unde tractari potest, an medio tempore, dum status pendet, succurri eis per praetorem debeat, ne, si medio tempore decesserint, nihil ad heredem transmittant: et magis est, ut subveniatur, ut in multis
2 casibus placuit. Sed et vulgo quaesiti admittuntur
3 ad matris legitimam hereditatem. Interdum et in

---

1) *cf. fr.* 2507 § 12. 2) *cf. Paul.* 2, *Pomp.* 3 *ad Sab.* 3) *Gai.* 2, 141. 4) *ergo nec testamento facto prius testamentum rumpere potest?* 5) *cf. Paul.* 2, *Pomp.* 4 *ad Sab.* 6) (49. 15) 9, C. (8. 50) 1.

1) ante luitionem *gloss.* (*adscr. ad v.* interim)? 2) *v. supra* (49. 15) 15. 3) *Tractatus de senatus consulto Orfitiano et Tertulliano ideo fortasse hoc loco ab Ulpiano inseritur, quia ante ea senatus consulta nisi iure consanguineorum nec matris intestatae hereditas ad liberos pertinebat nec liberorum ad matrem.*

servitute quaesito erit concedenda hereditas legitima, veluti si post moram fideicommissariae libertati matris suae factam natus sit. certe si post manumissionem matris fuerit natus, licet in servitute conceptus, ad legitimam eius hereditatem admittetur. sed et si apud hostes conceptus a captiva procreatus cum ea rediit, secundum rescriptum imperatoris nostri et divi patris eius ad Ovinium Tertullum[1] poterit ex hoc senatus
4 consulto admitti quasi vulgo quaesitus. Filio, qui mortis tempore matris civis Romanus fuit, si ante aditam hereditatem in servitutem deducatur, legitima hereditas non defertur nec si postea liber factus sit, nisi forte servus poenae effectus beneficio principis sit
5 restitutus. Sed si matris exsecto ventre filius editus sit, magis dicendum est hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti: nam et institutus secundum tabulas et ab intestato unde cognati et multo magis unde legitimi bonorum possessionem petere potuit: argumento est, quod venter in possessionem ex omni parte
6 edicti mittitur. Qui operas suas ut cum bestiis pugnaret locavit quive rei capitalis damnatus neque restitutus est, ex senatus consulto Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur: sed humana interpretatione placuit eum admitti. idem erit dicendum et si hic filius in eius sit potestate, qui in causa supra
7 scripta sit, posse cum ex Orphitiano admitti. Sed si mater testamento facto filium heredem scripserit unum sub condicione, cum plures haberet, si condicione pendente possessionem petierit et postea condicio defecit, aequum est ceteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri: quod et Papinianus libro sexto
8 decimo quaestionum scripsit. Capitis minutio salvo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem: nam vetus sola hereditas, quae lege duodecim tabularum defertur, capitis minutione peremitur, novae vel ex lege vel ex senatus consultis delatae non peremuntur capitis deminutione. proinde sive quis ante delatam capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur, nisi magna capitis deminutio interveniat, quae vel civitatem adimit, ut puta si deportetur.

2515. 'Si nemo filiorum eorumve, (38. 17) 1 § 9—11 quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto'. hoc ideo dicitur, ut, quamdiu vel unus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, ius vetus locum non habeat: itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiaverit hereditatem, ei portio adcrescet. et si forte sit filius
10 et patronus, repudiante filio patrono defertur. Si quis adita matris hereditate per in integrum restitutionem fuerit abstentus, an ius antiquum possit locum habere? verba admittunt, ut possit: 'volet ad se', inquit, 'eam hereditatem pertinere': nam et hic non vult, etsi aliquando voluit: et dico posse ius antiquum locum
11 habere. Utrum autem ei defertur successio, qui tunc legitimus deprehenditur, an vero ei, qui tunc fuit, cum filio defertur? ut puta proponamus fuisse defunctae consanguineum eiusque filium, deliberante filio defunctae consanguineum obisse, mox filium repudiasse matris hereditatem: an consanguinei filius admitti possit? et Iulianus recte putat circa Tertullianum locum esse succedenti adgnato.

2516. Quod ait senatus: 'quae iudi- (38. 17) 1 § 12 cata transacta finitave sunt, rata maneant', ita intellegendum est, ut 'iudicata' accipere debeamus ab eo cui iudicandi ius fuit, 'transacta' scilicet bona fide, ut valeat transactio, 'finita' vel consensu vel longo silentio sopita.

LIBER XIII.

[*De legitimis heredibus* 2.]

[*Ad SC Tertullianum.*]

2517. Sive ingenua sit mater sive (38. 17) 2 pr. — § 3
1 libertina, habebit Tertullianum commodum. Filium autem vel filiam accipere debemus, sive iuste sint procreati vel vulgo quaesiti: idque in vulgo quaesitis et Iulianus libro quinquagensimo nono digestorum scripsit.
2 Sed si filius vel filia libertini sint effecti, mater legitimam hereditatem vindicare non poterit, quoniam mater esse huiusmodi filiorum desiit: idque et Iulianus scripsit
3 et constitutum est ab imperatore nostro. Sed si in servitute concepit filium et manumissa ediderit, ad legitimam eius hereditatem admittetur: idemque et si serva poenae concepit et restituta edidit: hoc idem et si libera concepit, edidit serva poenae, mox restituta est: sed et si libera concepit et in servitutem redacta edidit, mox manumissa est, ad legitimam hereditatem eius admittetur. item si adhuc praegnas manumissa est, dicendum erit prodesse. et in servitute editi filii ad legitimam hereditatem mater admittetur, ut puta si post moram factam in fideicommissa libertate peperit, vel apud hostes et cum eo rediit, vel si redempta edidit.

Retro creditur in civitate fuisse, qui ab (49. 15) 16 hostibus advenit.

Si mulier sit famosa, ad legitimam (38. 17) 2 § 4 hereditatem liberorum admittetur.

2518. Impuberem, cui pater secundas (38. 17) 2 § 5 tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cum omiserint substituti hereditatem eius. quare et si impubes adrogatus sit, dicendum est matrem ad bona eius admitti, quae haberet, si intestatus decessisset.

2519. Liberi defuncti sui quidem (38. 17) 2 § 6—13 obstabunt matri eius tam virilis sexus quam feminini, tam naturales quam adoptivi matremque excludunt, bonorum possessores vero etiam non sui et quidem soli naturales. adoptivi autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint, ut puta nepos naturalis ab avo adoptatus: nam licet sit emancipatus, bonorum possessione accepta matri
7 obstabit. Si vero apud hostes est filius vel nasci speratur, pendet ius matris, donec redierit vel nascatur.
8 Sed si sint sui heredes, verum hereditas ad eos non pertineat, videamus, an mater admittatur, ut puta abstinuit se hereditate. Africanus et Publicius temptant dicere in casum, quo se abstinent sui, matrem venire, et tunc ei obstent, quotiens rem haberent, ne nudum nomen sui heredis noceat matri: quae sententia aequior
9 est. Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, relicta et matre, divus Pius decrevit cessare senatus consultum Tertullianum et simul esse admittendas ad bonorum possessionem unde proximi cognati matrem et filiam. sed quod idem Iulianus scripsit matrem ex senatus consulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessaverit, verum non erit: succedit enim filiae. et ideo dicendum erit matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse, quoniam succedere quasi legitima

1) v. p. 1043 n. 6.

10 speraretur. Si bonorum possessione accepta filius
emancipatus abstinuerit se hereditate per in integrum
restitutionem, verum est senatus consultum posse locum
habere: sed si fuerit rursus immixtus, rursus debet
11 mater abstinere. Si quis ex liberis, dum est in
utero, in possessione missus sit, mox natus sit et ante
bonorum possessionem acceptam decesserit, an matri
noceat, videndum, quasi bonorum possessor. et puto
non nocere, si non suus patri adgnascitur: neque enim
sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque ac-
ceperit bonorum possessionem. igitur et si furioso de-
creto petita sit possessio et priusquam ipse mentis
compos factus bonorum possessionem petierit, deces-
12 serit, matri non obstabit. Sed si quis, cum status
controversiam pateretur, Carbonianam solam acceperit,
an noceat matri bonorum possessio, quaesitum quidem
est: sed cum haec tempore finiatur, dicendum est matri
post tempus non nocere aut, si impubes decesserit,
13 matrem posse admitti. Sed si infanti per tutorem
petita sit possessio, licet statim decesserit, dicendum
erit matri obstitisse: non enim similis est ei, quae
furioso datur.

2520. Ita demum autem mater senatus (38. 17) 2 § 14
consulti beneficio excludetur[1], si filius adiit legitimam
hereditatem: ceterum si omiserit legitimam hereditatem,
mater ex senatus consulto Tertulliano admittetur. sed
si non sit solus iste filius legitimus heres, sed sint qui
cum eo admittantur, nec in partem eorum mater ex
senatus consulto erit vocanda.

2521. Obicitur matri pater in (38. 17) 2 § 15—19
utriusque bonis tam filii quam filiae, sive heres sive
bonorum possessor existat. sed neque avus neque
proavus in Tertulliano matri nocent, quamvis fiduciam
contraxerint. pater autem tantum naturalis, non etiam
adoptivus matri nocet: verius est enim, cum pater esse
desierit, a matre eum excludi: sed nec ad bonorum
possessionem contra tabulas eum admitti, cum pater
16 esse desierit. Undecumque autem acceperit bono-
rum possessionem pater naturalis, sive legitimus sive
17 contra tabulas, ex quavis parte excludit matrem. Si
sit adgnatus defuncti et naturalis pater sit in adoptiva
familia, sit et mater, admittimus matrem, quoniam
18 patrem adgnatus exclusit. Si sit consanguinea soror
defuncti, sit et mater, sit et pater adoptatus vel eman-
cipatus: si consanguinea velit habere hereditatem,
matrem ex senatus consulto una cum ea venire, patrem
excludi placet: si consanguinea repudiet, matrem ex
senatus consulto propter patrem non venire: et quamvis
alias non soleat mater exspectare consanguineam, velit
nec ne adire hereditatem, nunc tamen exspectaturam:
consanguinea enim est, quae patrem excludit. repu-
diante igitur consanguinea bonorum possessionem ha-
bebit mater cum patre quasi cognata, sed et in hac
moram patietur nec ante accipiet bonorum posses-
sionem quam pater petierit, quoniam omittente eo
19 potest ex senatus consulto succedere. Sed et si
ipsa mater eadem sit et soror consanguinea, ut puta
quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptavit,[2]
sit praeterea et pater naturalis: haec mater si quidem
quasi consanguinea veniat, excludet patrem: si ius con-
sanguineae repudiavit vel capitis deminutione amisit,
ex senatus consulto venire propter patrem non potest,
repudiante vero patre rursum ex senatus consulto potest
venire.

2522. Si mater hereditatem filii (38. 17) 2 § 20—22
filiaeve non adierit ex senatus consulto Tertulliano,
in bonorum possessione antiquum ius servandum est:
cum enim esset praelatio matre omittente senatus con-
21 sulti beneficium, ius succedit vetus. Sed si mater
repudiaverit bonorum possessionem, de adeunda autem
hereditate deliberet, dicendum erit adgnatum non
succedere, quoniam nondum verum est non adisse
22 matrem. Quod autem diximus ius antiquum servari
matre non adeunte, cui personae deferatur hereditas,
videndum, utrum ei, quae nunc proxima invenitur,
cum mater repudiat, an ei quae fuit, cum intestato
decessisse certum est? ut puta fuit patruus, cum in-
testato decederet, et patrui filius: cum mater repudiasset,
patruo nondum delatam hereditatem atque ideo de-
functo eo matre deliberante patrui filium vocari.

2523. [1]Si mater non petierit tu- (38. 17) 2 § 23—47
tores idoneos filiis suis vel prioribus excusatis reiectisve
non confestim aliorum nomina ediderit, ius non habet
vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum. et
quidem si non petit, incidit: ait enim 'vel non petere'.
sed a quo non petere? loquitur quidem de praetore
constitutio: sed puto et in provinciis locum habere,
etiamsi a magistratibus municipalibus non petat, quo-
niam et magistratibus municipalibus dandi necessitas
24 iniungitur. Quid ergo, si petiit, sed admonita vel a
libertis vel a cognatis, an incidat in senatus consul-
tum[2]? et puto eam incidere, si compulsa fecit, non si,
25 cum petere non cunctaretur, admonita est. Quid si
pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam per matrem
rem eorum administrari voluit? incidet, si nec petat
26 nec legitime tutelam administrat.[3] Quod si penitus
27 egenis filiis non petit, ignoscendum est ei. Sed si
forte absens a libertis praeventa est vel ab aliis, dicen-
dum est eam non excludi, nisi forte cum frustraretur,
28 id contigit. Filiis autem non petendo punitur, uti-
que et filiabus. quid si nepotibus? similiter non pe-
29 tendo punitur. Quid si curatores non petiit? verba
rescripti deficiunt, sed dicendum est, si quidem im-
puberibus curatores non petiit, eandem esse rationem,
30 si iam puberibus, cessare debere. Quid si cum
praegnas esset, bonis non petiit curatorem? dico in
sententiam incidere: nam et si apud hostes habuit im-
31 puberem, idem erit dicendum. Quid si furioso
tutorem vel curatorem non petiit? magis est, ut incidat.
32 Non solum autem quae non petiit coercetur, sed et
quae defunctorie petiit, ut rescripto declaratur, vel
privilegio munitum vel oneratum tribus puta tutelis,
33 sed ita demum, si data opera hoc fecit. Quid ergo,
si tales petiit et susceperunt nihilo minus vel detenti
34 sunt? excusata erit mater. Quid si indignos, id
est minus habiles ad tutelam petierit, quoniam sciebat
praetorem eos non daturum? quid tamen si dedit eos
praetor matris petitionem secutus? iam quidem prae-
toris delictum est, sed et matris punimus consilium.

---

1) *sc. per eum defunctae filium, qui fratris consanguinei loco ei est, cf. Ulp.* 26, 8, *Gai.* 3, 14. *Hic enim non agitur de suo herede.*
2) quoniam . . . adoptavit *Trib.? Ulpianum de eius hereditate egisse suspicor, cuius pater ab avo emancipatus, mater in manu retenta erat.*

1) *Excidit rescriptum Severi ad Cuspium Rufinum* —(26. 6) 2 § 2—, *ad quod pertinent quae sequuntur.* 2) senatus consultum *Trib.*, rescriptum *Ulp. Compilatores, qui rescripti verba omiserant, hoc quoque loco eius mentionem deleverunt.* 3) nec petat nec legitime . . . administrat] non petat *Ulp.*

35 Igitur si forte excusati sint illi vel improbati, debet
36 mater alios sine mora petere. Ergo sive non pe-
tierit sive idoneos non petierit, punietur, etiamsi dati
37 fuerint minus idonei praetore errante. Idoneos
autem utrum facultatibus an et moribus petere debeat,
dubitationis esse potest. puto autem facile ei ignosci,
38 si locupletes sint hi, quos petiit. Sed et si priori-
bus excusatis reiectisve non confestim aliorum nomina
39 ediderit, punitur. Quid ergo, si non fuerint omnes
excusati vel non omnes reiecti? videndum, an ei im-
putetur, cur in locum excusati non petiit: et puto im-
40 putandum. Quid si decesserint quidam? puto, licet
verba deficiant, sententiam constitutionis locum habere.
41 Sed quod diximus 'reiecti' utrum sic accipimus 'a
praetore non dati' an et si suspecti fuerint remoti vel
ob neglegentiam vel ignaviam repulsi? etiam hos quis
reiectos recte dicet. ergo et si latitent? sed longum
est: nam nec hoc ei imputetur, cur suspectos non fecit:
alioquin et si latitarent, potuit edicto desiderare ut eos
praetor adesse iuberet et suspectos eos removet, si de-
42 essent. Quid si non compulit eos miscere se tute-
lae? et cum plenum officium a matre desideremus, et
haec ei curanda sunt, ne in hereditate ei obstent.
43 'Confestim' autem sic erit accipiendum 'ubi primum
potuit', id est praetoris copiam habuit huic rei sedentis,
nisi forte infirmitate impedita est vel alia magna causa,
quae etiam mandare eam ad petendos tutores impe-
diret: ita tamen, ut nullo modo annale tempus ex-
cederet.[1] si enim mortalitate filii praeventa est, nihil
44 matri imputetur. Tractari belle potest, si pupillo
amplum legatum sub condicione sit relictum 'si tutores
non habuerit' et propterea ei mater non petierit, ne
condicione deficeretur, an constitutio cesset. et puto
cessare, si damnum minus sit cumulo legati.[2] quod et
in magistratibus municipalibus tractatur apud Tertul-
lianum: et putat dandam in eos actionem, quatenus
plus esset in damno quam in legato. nisi forte quis
putet condicionem hanc quasi utilitati publicae ob-
pugnantem remittendam ut alias plerasque: aut verba
cavillatus imputaverit matri, cur curatores non petierit.
finge autem plenius condicionem conscriptam: nonne
erit matri ignoscendum? aut hoc imputatur matri, cur
non desideravit a principe condicionem remitti? et
45 puto non esse imputandum. Ego etiam si mater
ei, qui solvendo non erit, non petiit tutorem, puto
ignoscendum: consuluit enim ei, ut minus inquietetur
46 quasi indefensus. Et si forte quis uxorem commu-
nis filii matrem heredem scripsit rogavitque remissa
etiam satisdatione, ut filio puberi facto restitueret here-
ditatem, nec mater ei petiit tutores, debet dici cessare
constitutionem, cum patris voluntatem secuta sit et
nihil habenti filio tutores non petierit. quod si ei re-
missa satisdatio non fuerit, contra erit, quoniam vel
propter hoc debuit tutores habere. sed si forte impubes
post matris cessationem fuerit adrogatus et impubes
obierit, dicendum erit matri adversus adrogatorem non
47 competere ex stipulatu actionem. Videndum est,
matre prohibita ius suum vindicare utrum ceteros ad-
mittamus, atque si mater non esset, an ipsam heredem
dicimus fieri vel aliud nomen successionis induere, sed
denegamus ei actiones? et invenimus rescriptum ab
imperatore nostro Antonino Augusto et divo patre eius
Mammiae Maximinae pridie idus Apriles Plautiano
iterum consule matre remota eos admitti, qui venirent,
si mater non fuisset: ergo et adgnati ceterique succe-
dent aut, si nemo sit, bona vacabunt.

[*De adgnatis heredibus*].

2524. "Post consanguineos admittuntur (38. 16) 2
adgnati, si consanguinei non sunt". merito: nam si
sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legi-
timis non defertur. sed hoc sic erit accipiendum, si
nec sperantur esse: ceterum si vel nasci consanguineus
vel de captivitate reverti potest, adgnati impediuntur.
1 Adgnati autem sunt cognati virilis sexus ab eodem
orti. nam post suos et consanguineos statim mihi
proximus est consanguinei mei filius et ego ei: patris
quoque frater, qui patruus appellatur: deincepsque
2 ceteri, si qui sunt hinc orti, in infinitum. Haec
hereditas proximo adgnato, id est ei, quem nemo ante-
cedit, defertur, et, si plures sint eiusdem gradus, omni-
bus, in capita scilicet. ut puta duos fratres habui vel
duos patruos, unus ex his unum filium, alius duos
3 reliquit: hereditas mea in tres partes dividetur. Parvi
autem refert, adgnatus hic nativitate an adoptione sit
quaesitus: nam qui adoptatur isdem fit adgnatus, qui-
bus pater ipsius fuit, et legitimam eorum hereditatem
4 habebit vel ipsi eius. Legitima hereditas tantum
proximo defertur. nec interest, unus solus sit an ex
duobus prior pluribusve an duo pluresve ab eodem
gradu venientes, qui vel ceteros antecedant vel soli
sint: quia is est proximus quem nemo antecedit, et is
ultimus quem nemo sequitur, et interdum idem primus
5 postremusque, qui solus occurrit. Interdum ulteriorem
adgnatum admittimus: ut puta fecit quis testamentum,
cum haberet patruum et patrui filium, deliberante
herede scripto patruus decessit, mox heres institutus
repudiavit hereditatem: patrui filius admittetur: ergo
6 et bonorum possessionem petere potest. Proximum
non eum quaerimus, qui tunc fuit, cum moreretur pater
familias, sed eum, qui tunc fuit, cum intestatum deces-
sisse certum est. secundum quae et si suus erat qui
praecedebat vel consanguineus, si nemo eorum, cum
repudiatur hereditas, vivit, proximum eum accipimus,
7 qui tunc, cum repudiatur hereditas, primus est. Unde
belle quaeri potest, an etiam post repudiationem adhuc
demus successionem. propone heredem scriptum roga-
tum restituere hereditatem repudiasse eam, cum nihilo
minus compelli potuit adire hereditatem et restituere,
ut divus Pius rescripsit: finge eum supervixisse centum
diebus verbi gratia et interim proximum decessisse,
mox et eum, qui erat rogatus restituere: dicendum
posteriorem admitti cum onere fideicommissi.[1]

LIBER XIV.

[*De legitimis heredibus* 3.]

[*De bonis libertorum et emancipatorum*].[2]

2525. Intestato liberto mortuo pri- (38.16) 3 pr.—§ 6
mum suis deferri hereditatem verum est: si hi non
1 fuerint, tunc patrono. Libertum accipere debemus
eum, quem quis ex servitute ad civitatem Romanam
perduxit sive sponte sive necessitate, quoniam rogatus
fuit eum manumittere: nam et ad huius legitimam
2 hereditatem admittitur. Si dotalem quis servum

1) ita tamen, ut . . . excederet *Trib.*, *cf. C.* (6. 58) 10.
2) si damnum . . . legati *Trib.* (*Gradenwitz*, *p.* 75).

1) cum onere fideicommissi *Trib.? gloss.?*
2) *cf. Pomp.* 4 *ad Sab.*

manumisit, ipse patronus habetur et ad legitimam
3 hereditatem admittetur. Is plane, quem hac lege
emi, ut manumittam, etsi ex constitutione divi Marci
pervenerit ad libertatem, tamen, ut eadem constitutione
expressum est, meus libertus est et legitima eius here-
4 ditas mihi deferetur. Quid si necem domini detexit
et ex senatus consulto libertatem meruerit? si quidem
adsignavit praetor, cuius libertus sit, sine dubio eius
erit et ei legitima hereditas deferetur: quod si non
addidit, efficietur quidem civis Romanus, sed eius erit
libertus, cuius proxime fuerit servus, et ad legitimam
hereditatem ipse admittetur, nisi sicubi quasi indigno
5 deneganda fuerit hereditas. Si quis libertam sic
iureiurando adegit 'ne illicite nubat', non debere in-
cidere in legem Aeliam Sentiam. sed si 'intra certum
tempus ne ducat' 'neve aliam, quam de qua patronus
consenserit' vel 'non nisi conlibertam' aut 'patroni
cognatam', dicendum est incidere eum in legem Aeliam
6 Sentiam nec ad legitimam hereditatem admitti. Si
municipes servum manumiserint, admittentur ad legiti-
mam hereditatem in bonis liberti vel libertae intesta-
torum.

[*Divus Marcus omnibus collegiis, quibus* (40.3) 2
coeundi ius est, manumittendi potestatem dedit]. quare
hi quoque[1] legitimam hereditatem liberti vindicabunt.

Miles manumittendo servum peculia- (38.16) 3 § 7. 8
rem suum faciet libertum et ad legitimam hereditatem
8 eius admittitur. Principem ad bona libertorum suo-
rum admitti plus quam manifestum est.

2526. Senatus consulto, quod factum est (38.4) 1
Claudianis temporibus Velleo Rufo et Osterio Scapula
consulibus de adsignandis libertis in haec verba cave-
tur: 'si, qui duos pluresve liberos iustis nuptiis quae-
sitos in potestate haberet, de liberto libertave sua
significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamve
libertam esse vellet, is eave, quandoque is, qui eum
eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate
esse desisset, solus ei patronus solave patrona esset,
perinde atque si ab eo eave libertatem consecutus
consecutave est. utique, si ex liberis quis in civitate
esse desisset neque ei liberi ulli essent, ceteris eius
liberis qui manumisit perinde omnia iura serventur, ac
si nihil de eo liberto eave liberta is parens significas-
1 set'. Quamvis singulari sermone senatus consultum
scriptum est, tamen et pluribus liberis et plures liber-
2 tos libertasve posse adsignari certum est. Is quoque
3 libertus, qui apud hostes est, adsignari potest. Ad-
signare autem quis potest quibuscumque verbis vel
4 nutu, vel testamento vel codicillis vel vivus. Adimere
5 adsignationem etiam nuda voluntate poterit. Sed et
si exheredato filio libertum quis adsignaverit, valet
adsignatio, nec nocet ei nota exheredationis quantum
6 ad ius patronatus. Sed si post adsignationem fuerit
exheredatus, non semper exheredatio adimet adsigna-
7 tionem, nisi hoc animo facta sit. Sed si is cui ad-
signatus est repudiaverit, puto verius, quod et Marcellus
8 scripsit, posse admitti fratres eius. Si sit ex patrono
filius unus, ex altero duo et uni eorum libertus ad-
signatus est, videndum, quot partes fiant hereditatis
liberti, utrum tres, ut duas habeat is cui adsignatus
est, id est suam et fratris, an vero aequales partes fiant,
quoniam per adsignationem alius excluditur. et Iulia-
nus libro septuagensimo quinto scripsit magis esse, ut
bessem hic habeat, qui fratrem excludit: quod verum
est, quamdiu frater eius vivat vel admitti potuit ad
legitimam hereditatem. ceterum si fuerit capite minu-
tus, aequales partes habebunt.

Idem erit dicendum et si is, qui filium et (38.4) 3
nepotem habebat, nepoti libertum adsignaverit: admit-
tetur nepos ad legitimam hereditatem, licet sit alterius
patroni filius, et hoc contingit patrui vita: ceterum si
ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad de-
1 minuendum ius alterius patroni filii. Posse autem
et nepoti adsignari certum est et praeferri filio nepo-
2 tem adsignatoris constat. Unde quaeri poterit, an,
si filium habeat et ex eo nepotem, possit, quasi duos
habeat in potestate, ius senatus consulti inducere. in
qua specie cum placeat etiam ei, qui in potestatem
recasurus est, adsignari quare non admittimus, cum
utrumque esse in potestate negare non possumus?
3 An autem ad legitimam hereditatem admitti possit hic
qui est in potestate, tractari poterit. et cum multi sint
casus, quibus et libertum habere qui in potestate est
possit, cur non hoc quoque admittendum sit, ut per
eum pater ad legitimae hereditatis admittatur emolu-
mentum? quod et Pomponio recte videtur. habent au-
tem libertos etiam filii familias, ut puta si castrensem
4 servum eorum quis manumiserit. Emancipatos quo-
que filios eius, cui adsignatus est libertus, habere
commodum senatus consulti puto, non ut ad legitimam
hereditatem admittantur, sed ad ea quae possunt.
5 Secundum quod liberto intestato defuncto, quoniam
ad legitimam hereditatem admitti non possunt, viden-
dum, ne admittatur filius adsignatoris in familia re-
manens an non? et putem emancipatos per praetorem
6 praeferendos. Liberos autem eius, cui adsignatus
est, accipere debemus non solum filios, verum etiam
7 nepotes et neptes et deinceps descendentes. Si quis
duobus adsignaverit libertum et alter in civitate esse
sine liberis desierit, alter non,

utrum portio eius, qui in civitate esse desiit (38.4) 5
vel repudiavit,[1] in familiam redeat? an vero ei potius
adcrescat, in cuius persona durat adsignatio? et Iulia-
nus libro septuagensimo quinto scripsit adsignationem
in huius solius persona locum habere et solum admit-
1 tendum, quod est verum. Quod si non sine liberis
decesserit, an cum vivo admittantur? et putat adhuc
solum admittendum, defuncto autem eo liberos alterius
2 succedere, non in familiam libertum redire. Sed si
ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit, an
simul ad legitimam hereditatem admittantur? et puto
ordinem inter eos faciendum.

2527. Qui liberatus est patria potestate, is (1.7) 12
postea in potestatem honeste reverti non potest nisi
adoptione.

[*De postumo herede*].[2]

2528. Utique et ex lege duodecim (38.16) 3 § 9–12
tabularum ad legitimam hereditatem is qui in utero
fuit admittitur, si fuerit editus. inde solet remorari
insequentes sibi adgnatos, quibus praefertur, si fuerit
editus: inde et partem facit his qui pari gradu sunt, ut
puta frater unus est et uterus, vel patrui filius unus
10 natus et qui in utero est. Est autem tractatum,
pro qua partem faciat, quia ex uno utero plures nasci
possunt. et placuit, si in rerum natura certum sit

1) *sc. quibus coire convenire collegiumque habere licet.*

1) vel repudiavit *Trib.* (*propter* (38. 4) 4).
2) *cf. Pomp.* 4 *ad Sab.*

hanc, quae se dicit praegnatem, praegnatem non esse ex asse iam esse heredem hunc, qui iam natus est, quoniam et ignorans heres fit. quare si medio tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum
11 transmittit. Post decem menses mortis natus non
12 admittetur ad legitimam hereditatem.[1] De eo autem, qui centensimo octogensimo secundo die natus est, Hippocrates scripsit et divus Pius pontificibus rescripsit iusto tempore videri natum, nec videri in servitutem conceptum, cum mater ipsius ante centensimum octogensimum secundum diem esset manumissa.

Praegnatis mulieris consumendae damna- (48. 19) 3
tae poena differtur quoad pariat. ego quidem et ne quaestio de ea habeatur, scio observari, quamdiu praegnas est.

[*De legitimis tutoribus*].

2529. Legitimae tutelae lege duodecim (26. 4) 1
tabularum adgnatis delatae sunt et consanguineis, item patronis, id est his qui ad legitimam hereditatem admitti possint: hoc summa providentia, ut qui sperarent hanc successionem, idem tuerentur bona, ne dilapida-
1 rentur. Interdum alibi est hereditas, alibi tutela, ut puta si sit consanguinea pupillo: nam hereditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad adgnatum. item in libertinis, si sit patrona et patroni filius: nam tutelam patroni filius, hereditatem patrona optinebit: tantundemque erit et si sit patroni filia et nepos.
2 Si apud hostes sit frater, inferioris gradus adgnato tutela non defertur: nam et si patronus apud hostes sit, patroni filio tutela non defertur: sed interim a
3 praetore[2] datur. [3]Interdum autem etiam sine hereditate tutela defertur, interdum hereditas sine tutela, ut puta in eo qui latitavit, cum servum suum rogatus esset manumittere: nam generaliter divus Pius rescripsit Aurelio Basso ius patroni eum non habere, his verbis: 'Plane tergiversatio eorum, qui subvertere fideicommissam libertatem velint, eo modo puniatur, ne ius patroni adquirant in eo, quem liberum esse nolunt'. idem erit, si filiae adsignatus libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, ut Marcellus notat, legitima autem hereditas ad sororem pertinebit.

*

2530. [4]Una est via et si per plures fundos (8. 3) 18
imponatur, cum una servitus sit. denique quaeritur, an, si per unum fundum iero, per alium non per tantum tempus, quanto servitus amittitur, an retineam servitutem? et magis est, ut aut tota amittatur aut tota retineatur: ideoque si nullo usus sum, tota amittitur, si vel uno, tota servatur.

LIBER XV.

[*De legatis* I.]

[*De his quae in testamento delentur vel adimuntur*].[5]

2531. Quae in testamento legi possunt, ea (28. 4) 1
inconsulto deleta et inducta nihilo minus valent, consulto non valent: id vero quod non iussu domini scriptum inductum deletumve[1] est, pro nihilo est. 'legi' autem sic accipiendum non intellegi, sed oculis perspici quae sunt scripta: ceterum si extrinsecus intellegantur, non videbuntur legi posse. sufficit autem, si legibilia sint inconsulto deleta sive ab ipso sive ab alio, sed nolentibus. 'inducta' accipiendum est et si
1 perducta sint. Quod igitur incaute factum est, pro non facto est, si legi potuit: et ideo, etsi novissime, ut solet, testamento fuerit adscriptum: 'lituras inductiones superductiones ipse feci', non videbitur referri ad ea quae inconsulto contigerunt. proinde et si inconsulto superscripsit induxisse se, manebunt et si
2 ademit, non erunt adempta. Sed si legi non possunt quae inconsulto deleta sunt, dicendum est non deberi, sed hoc ita demum, si ante consummationem
3 testamenti factum est. Sed consulto quidem deleta exceptione petentes repelluntur, inconsulto vero non repelluntur, sive legi possunt sive non possunt, quoniam, si totum testamentum non exstet, constat valere omnia, quae in eo scripta sunt, et[2] si quidem illud concidit testator, denegabuntur actiones, si vero alius
4 invito testatore, non denegabuntur. Et hereditatis portio adempta vel tota hereditas, si forte sit substitutus, iure facta videbitur, non quasi adempta, quoniam hereditas semel data adimi facile non potest, sed
5 quasi nec data. Si quis codicillos in testamento confirmavit et codicillis aliquid adscripsit, mox delevit ita ut appareat, an debeatur? et Pomponius scribit codicillos deletos non valere.

2532. Si ita sit adscriptum: 'si cui lega- (30) 14
vero bis, semel heres ei dato' vel 'ut semel debeatur', et eidem duas quantitates adscripserit vel duos fundos, an utrumque debeatur? et ait Aristo unum videri legatum: nam quod ademptum est, nec datum videri secundum Celsi et Marcelli sententiam, quae vera est.
1 Sed Papinianus libro nono decimo quaestionum ait, etsi post legata saepius adscripta idem hoc subiecit semel praestari velle et hoc ante impletum testamentum fecerit, ipso iure videri cetera legata adempta. sed quo magis erit ademptum? non enim apparet. et ait posse dici exiguius esse praestandum.

Semper in obscuris quod minimum est (50. 17) 9
sequimur.

[*De generibus legatorum?*][3]

2533. [4]Qui filiabus legavit, si mentio- (30) 17 pr.
nem aliqua parte testamenti postumae fecit, videtur in filiarum legato et de postuma sensisse.

Nomen 'filiarum' et in postumam (50. 16) 164 pr.
cadere quaestionis non est, quamvis 'postumae' non cadere in eam, quae iam in rebus humanis sit, certum sit.

Si quis filiabus suis vel filiis[5] tutores dederit, (26. 2) 5
etiam postumae videtur dedisse, quia filiae appellatione etiam postuma continetur.

Si quis operas sit stipulatus sibi liberisque (38. 1) 5
suis, etiam ad postumos pervenit stipulatio.

Si quis ita legaverit: 'si qua filia mihi (30) 17 § 1
genitur, ei heres meus centum dato', pluribus natis

---

1) *cf. Sabin. fr.* 235. 2) *v. Gai.* 1, 187. 3) *Hoc loco exciderunt ea, quae Ulpianus repetivit lib.* XXXVIII (26. 4) 3 *pr.*: Tutela legitima, quae patronis defertur e lege XII tabularum, non quidem specialiter vel nominatim delata est, sed per consequentias hereditatium, quae ex ipsa lege patronis datae sunt. 4) *Inscriptio huius fragmenti sine dubio falsa est; suspicor legendum esse* libro nono decimo (XVIIII *pro* XIIII): *libro* XIX *Ulpianus absoluto usus fructus legato* (*lib.* XVII. XVIII) *de servitute legata tractare potuit.* 5) *cf. Paul.* 3, *Pomp.* 5 *ad Sab.*

1) inductum deletumve *gloss.* 2) *Verba* constat . . . . et *delenda esse censet Krüger: quod non probaverim.* 3) *cf. Paul.* 3, *Pomp.* 5 *ad Sab.* 4) *cf. Ulp.* 22, 21, *I.* (2. 13) 1. *Suspicor Ulpianum partitionis legatae occasione fecisse mentionem eorum legatorum, quae postumis filiabus inter ceteros exheredatis relinquuntur. Iungas igitur fr.* 2533. 2539. 2540.
5) vel filiis *Trib.?*

videtur singulis tantundem legasse: quod ita accipiendum est, nisi evidens sit contraria sententia testatoris.[1]

2534. Si uni ex heredibus fuerit legatum,[2] hoc deberi ei officio iudicis familiae herciscundae manifestum est: sed et si abstinuerit se hereditate, consequi eum hoc legatum posse constat. (30) 17 § 2

2535. Legata inutiliter data[3] Papinianus putat libro quaestionum confirmari per repetitionem, id est per hanc scripturam postea forte in codicillis factam: 'hoc amplius ei heres meus dato', et diversum esse in illa scriptura: 'quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, annua bima trima die heres meus dare damnas esto': non enim hoc egisse testatorem, ut confirmaret quae inutilia sunt, sed ut
1 diem utilibus prorogaret. Idem eodem loco et in substituto impuberis scripsit, ut, si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat, si 'hoc amplius' legatum ab eo sit relictum aliquid nec ille patri heres exstiterit et decesserit. (30) 19 pr. § 1

2536. In legato pluribus relicto[4] si partes adiectae non sunt, aequae servantur. (30) 19 § 2

2537. Grege legato et quae postea accedunt ad legatarium pertinent.[5] (30) 21

2538. [6]Si pure sit usus fructus legatus vel usus vel habitatio, neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit neque petitio ad heredem transit. idem et si ex die sit usus fructus relictus. (36. 2) 2

2539. 'Partitionis' nomen non semper dimidium significat, sed prout est adiectum. potest enim iuberi aliquis et maximam partiri: posse et vicensimam et tertiam et prout libuerit. sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur. (50. 16) 164 § 1

2540. [7]In fideicommissaria hereditatis restitutione constat non venire fructus, nisi ex mora facta est aut cum quis specialiter fuerit rogatus et
1 fructus restituere. Plane fructus in quartam imputan-
2 tur, ut est et rescriptum. Quotiens quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis: fructus autem non hereditati, sed ipsis
3 rebus accepto feruntur. Si legatum sit heredi relictum et rogatus sit portionem hereditatis restituere, id solum non debere eum restituere, quod a coherede accepit: ceterum quod a semet ipso ei relictum est, in fideicommissum cadit: et id divus Marcus decrevit. (36. 1) 19

2541. [8][*Impensa funeris aes alienum dotis est*] ideoque etiam dos sentire hoc aes alienum debet. (11. 7) 19

2542. [8]Cum venter mittitur in possessionem, quod in ventris alimenta deminutum est detrahitur velut aes alienum. (37. 9) 9

2543. [9]'Habere' sicut pervenire cum effectu accipiendum est. (50. 16) 164 § 2

1) quod . . . testatoris *Trib.?* (*Gradenwitz, p.* 215).
2) *per praeceptionem ius.*
3) *Agitur, ut opinor, de his legatis, quae verborum vitio non valent.* 4) *per vindicationem?, v. Gai.* 2, 199.
5) *quamvis testamenti facti tempore non fuerint testatoris, v. Gai.* 2, 196.
6) *cf. Paul. sent.* 3, 6, 7.
7) *Tractantur haec occasione partitionis legatae, v. Paul.* 3 *ad Sab.* (30) 23 (*fr.* 1638). 8) *Partitione legata et impensa funeris et ventris alimenta in aere alieno deduci debent.* 9) *Agi videtur de legato sinendi modo relicto ad v. 'sibique habere', Gai.* 2, 209. 213. 214.

LIBER XVI.

[*De legatis* 2.]

[*De legatis indebite solutis*].[1]

2544. Falcidiae stipulatio statim committitur, ubi condicio legati vel debiti exstitit. (35. 2) 70

Si quis sic solverit, ut, si apparuisset esse indebitum vel Falcidia emerserit,[2] reddatur, repetitio locum habebit: negotium enim contractum est inter eos. (12. 6) 2 pr.

2545. Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum vel inofficiosum vel irritum vel ruptum apparuerit, repetetur, vel si post multum temporis emerserit aes alienum, vel codicilli diu celati prolati, qui ademptionem continent legatorum solutorum vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt.[3] nam divus Hadrianus circa inofficiosum et falsum testamentum rescripsit actionem dandam ei, secundum quem de hereditate iudicatum est. (12. 6) 2 § 1

Nec novum, ut quod alius solverit alius repetat. nam et cum minor viginti quinque annis inconsulte adita hereditate solutis legatis in integrum restituitur, non ipsi repetitionem competere, sed ei, ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est. (12. 6) 3

[*De legatis secundis tabulis relictis?*]

2546. Si servus communis substitutus sit impuberi cum libertate, si quidem a patre familias fuisset redemptus, erit impuberi necessarius: si vero ab impubere redemptus, non necessarius, sed voluntarius fit heres, ut Iulianus libro trigesimo digestorum scribit: quod si neque a patre neque a pupillo fuerit redemptus, aequitatis ratio suggerit, ut ipse pretium partis suae domino offerens possit et libertatem et
1 hereditatem consequi.[4] Si Titio fuerit legatus servus, posse eum impuberi substitui cum libertate, quemadmodum institui potuit, et evanescit legatum existente condicione substitutionis. (28. 6) 18

2547. Patris et filii testamentum pro uno habetur etiam in iure praetorio: nam, ut Marcellus libro digestorum nono scribit, sufficit tabulas esse patris signatas, etsi resignatae sint filii, et septem signa patris
1 sufficiunt. Si pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem vel contra fecerit testamentum, valebit. (28. 6) 20

LIBER XVII.

[*De legatis* 3.]

[*De usu fructu et usu legato*].[5]

[*Quando usus fructus legati dies cedat*].

2548. Ve[*rum est usu fructu legato diem semel tantum*] cedere: quamquam enim usus fructus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius qui fruitur et utitur, tamen ei semel cedit dies: aliter atque si cui in menses vel[6] in dies vel in annos[7] singulos quid legetur: tunc enim per dies singulos vel menses vel annos[8] dies legati cedit. unde quaeri potest, si usus fructus cui per dies singulos legetur vel in annos singulos,[9] an semel cedat: et puto non cedere simul, sed per tempora adiecta, ut plura legata sint: et ita libro quarto digestorum Marcellus probat in eo, (7. 3) 1, Vat. 59, 60

1) *cf. Paul.* 3, *Pomp.* 5 *ad Sab.; Gai.* 2, 283, *Ulp.* 24, 33.
2) vel . . . . emerserit *Trib.* 3) vel si post . . . . sunt *Trib.?*
4) quod si neque . . . consequi] *suspicor haec esse Triboniani, cf. C.* (7. 7) 1; *hoc enim loco quaeri non videtur, quemadmodum substitutus hereditatem possit consequi, sed utrum necessarius fiat an voluntarius heres.* 5) *cf. Paul.* 3, *Pomp.* 5 *ad Sab.* 6) in menses vel *Trib.* 7) vel in annos *Trib.* 8) vel menses vel annos *Trib.* 9) vel . . . singulos *Trib.*

1 cui alternis diebus usus fructus legatus est. Et ideo si is fructus legatus sit, qui cottidie percipi non potest, non erit inutile legatum, sed dies habebunt legatum,
2 quibus frui potest. Dies autem usus fructus, item usus non prius cedet quam [*adita heredi*]tate.[1] et Labeo quidem putabat etiam a[*nte aditam eam diem eius cedere ut reliquorum*] legatorum: sed est verior Iu[*liani sententia, secundum quam*][2] tunc[3] constituitur usus fructus, cum quis iam frui potest. hac ratione et si servo hereditario usus fructus legetur, Iulianus scribit, quamvis cetera legata hereditati adquirantur, in usu fructu tamen personam domini exspectari, qui uti et
3 frui possit. Item si ex die usus fructus legetur, dies eius nondum cedet, nisi cum dies venit: posse enim
4 usum fructum ex die legari et in diem constat. Non solum autem usus fructus ante aditam hereditatem dies non cedit, sed nec actio de usu fructu: idemque et si ex die fuerit legatus usus fructus: denique Scaevola ait agentem ante diem usus fructus nihil facere, quamvis alias, qui ante diem agit, male agit.

2549. Si dominus nudae proprietatis usum (7. 1) 72 fructum legaverit, verum est, quod Maecianus scripsit libro tertio quaestionum de fideicommissis, valere legatum: et si forte in vita testatoris vel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. plus admittit Maecianus, etiamsi post aditam hereditatem accessisset usus fructus, utiliter diem cedere et ad legatarium pertinere.

[*Quibus modis usus fructus legatus amittitur*].

2550. Amitti autem usum fruc- (7. 4) 1, Vat. 61—63 [*tum capitis minutione constat nec solum usum*] fructum, sed etiam actionem de usu [*fructu*] . . . vel per fideicommissum lego . . .[4] et parvi refert, utrum iure sit constitutus usus fructus an vero tuitione praetoris: proinde [*usus fructus*] licet in fundo stipendi[*ario vel tributario*],[5] item in fundo vectigali vel superficie non iure constitutus capitis minutione amittitur: . . . [*capitis*]
1 minutio extinguit usum [*fructum*].[6] Sed ita demum amittitur capitis deminutione usus fructus, si iam constitutus est: ceterum si ante aditam hereditatem aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti et ita Iulianus lib. [*XXXV digestorum scribit. si igitur per vindica*]tionem fuit ex die legatus, [*antequam dies venerit, non nocet capitis*] deminutio: hodie
2 enim incip[*it ad legatarium pertinere*].[7] Si tibi fundus ex die legatus est et usum fructum mihi rogatus es restituere, videndum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertum, ne forte salvus sit mihi usus fructus, quasi ante diem cedentem capitis minutio
3 interveniat: quod benigne dici poterit. Usque adeo autem capitis minutio eum demum usum fructum peremit, qui iam constitutus est, ut, si in singulos annos vel menses vel dies legatus sit, is demum amittitur, qui iam processit et, si forte in annos singulos legatus est, illius dumtaxat anni usus fructus amittetur et si in menses, eius mensis, si in dies, eius diei.

2551. Sicut in annos singulos usus (7. 4) 3, Vat. 64 fructus legari potest, ita nec capitis deminutione amissu[*m denuo legari prohibemur*],[1] ut adiciatur 'quotiensque capite minutus erit, ei lego',[2] vel sic 'quotiens amissus erit': et tunc, si capitis minutione amittatur, repetitus videbitur . . . iorum ante aditam hereditatem . . .[3] unde tractatum est, si cui quamdiu vivat fructus legatus sit, an videatur repetitus, quotiens amissus est? quod et Maecianus temptat: et puto repetitum videri. quare si usque ad tempus sit legatus, ut puta usque
1 ad decennium, idem erit dicendum. Haec autem repetitio, quae fit post amissum capitis minutione usum fructum, quaeritur an et ius adcrescendi secum salvum habeat: ut puta Titio et Maevio usus fructus legatus est et, si Titius capite minutus esset, eidem usum fructum legavit: quaesitum est, si Titius ex repetitione usum fructum haberet, an inter eos ius adcrescendi salvum esset. et Papinianus libro septimo decimo quaestionum scribit salvum esse, perinde ac si alius esset Titio in usu fructu substitutus: hos enim tametsi
2 non verbis, re tamen coniunctos videri. Idem Papinianus quaerit, si Titio et Maevio usu fructu legato in repetitione usus fructus non totum, sed partem Titio relegasset, an viderentur coniuncti. et ait, si quidem Titius amiserit, totum socio adcrescere: quod si Maevius amisisset, non totum adcrescere, sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire. quae sententia habet rationem: neque enim potest dici eo momento, quo quis amittit usum fructum et resumit, etiam ipsi quicquam ex usu fructu adcrescere: placet enim nobis ei qui amittit usum fructum ex eo quod amittit nihil
3 adcrescere. Morte quoque amitti usum fructum non recipit dubitationem, cum ius fruendi morte extinguatur, sicuti si quid aliud, quod personae cohaeret.

1) [*adita heredi*]tate *Vat.* hereditas adeatur *dig.* 2) et Labeo . . . quam *om. dig.* 3) enim *ins. dig.* 4) Amitti . . . lego . . . *Vat.* non solum usum fructum amitti capitis minutione constat, sed et actionem de usu fructu *dig.* 5) usus fructus . . . tributario *Vat.* traditus quoque usus fructus *dig.* 6) [*capitis*] . . . usum [*fructum*] *om. dig.* 7) et ita . . . pertinere *Vat.*, *om. dig.*

2552. Repeti potest legatus usus fructus (7. 4) 5 pr. amissus qualicumque ratione, dummodo non morte: nisi forte heredibus legaverit.

2553. † Iustinian. *Ex libris Sabinianis* C. (3. 33) 17 pr. *quaestio nobis relata est, per quam dubitabatur, si usus fructus per servum adquisitus vel per filium familias capitis deminutione filii magna vel media vel emancipatione vel servi quacumque alienatione vel morte vel manumissione potest adhuc remanere.*

Si quis usum fructum solum servi alie- (7. 4) 5 § 1 naverit, per quem usus fructus ei adquisitus est, dubium non est, quin usus fructus per eum adquisitus retineatur.

2554. Rei mutatione interire usum (7. 4) 5 § 2. 3 fructum placet: veluti usus fructus mihi aedium legatus est, aedes corruerunt vel exustae sunt: sine dubio extinguitur. an et areae? certissimum est exustis aedibus nec areae nec caementorum usum fructum deberi. et
3 ita et Iulianus. Si areae sit usus fructus legatus et in ea aedificium sit positum, rem mutari et usum fructum extingui constat. plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento vel de dolo tenebitur.

2555. Fundi usu fructu legato si villa diruta (7. 4) 8 sit, usus fructus non extinguetur, quia villa fundi accessio est: non magis quam si arbores deciderint.

Quid tamen si fundus villae fuit accessio? (7. 4) 10 videamus, ne etiam fundi usus fructus extinguatur: et
1 idem dicendum est, ut non extinguatur. Non tantum si aedes ad aream redactae sint, usus fructus extinguitur, verum etiam si demolitis aedibus testator alias novas restituerit: plane si per partes reficiat, licet omnis

1) nec . . . [*prohibemur*] *Vat.* et cap. min. am. legari potest *dig.* 2) ei lego *om. Vat.* 3) iorum . . . hereditatem *Vat.*, *om. dig.*

2 nova facta sit, aliud erit nobis dicendum. Agri vel
loci usus fructus legatus, si fuerit inundatus, ut stagnum
3 iam sit aut palus, procul dubio extinguetur. Sed et
si stagni usus fructus legetur et exaruerit sic, ut ager
4 sit factus, mutata re usus fructus extinguitur. Non
tamen, si arvi usus fructus legetur et ibi vineae sint
positae vel contra, puto extingui. certe silvae usu
fructu legato si silva caesa illic sationes fuerint factae,
5 sine dubio usus fructus extinguitur. Si massae usus
fructus legetur et ex ea vasa sint facta vel contra,
Cassius apud Urseium scribit interire usum fructum:
6 quam sententiam puto veram. Proinde et ornamen-
tum dissolutum aut transfiguratum extinguit usum
7 fructum. In navis quoque usu fructu Sabinus scribit,
si quidem per partes refecta sit, usum fructum non
interire: si autem dissoluta sit, licet isdem tabulis
nulla praeterea adiecta restaurata sit, usum fructum
extinctum: quam sententiam puto veriorem. nam et
si domus fuerit restituta, usus fructus extinguitur.
8 Quadrigae usu fructu legato si unus ex equis de-
cesserit, an extinguatur usus fructus quaeritur. ego puto
multum interesse, equorum an quadrigae usus fructus
sit legatus: nam si equorum, supererit in residuis, si
quadrigae, non remanebit, quoniam quadriga esse desiit.

2556. Si cui balinei usus fructus legatus (7.4) 12
sit et testator habitationem hoc fecerit, vel si tabernae
et diaetam fecerit, dicendum est usum fructum ex-
1 tinctum. Proinde et si histrionis reliquerit usum
fructum et eum ad aliud ministerium transtulerit, ex-
tinctum esse usum fructum dicendum erit.

2557. Pomponius quaerit, si fundum a me (7.4) 29
proprietarius conduxerit eumque fundum vendiderit
Seio non deducto usu fructu, an usum fructum per
emptorem retineam. et ait, licet proprietarius mihi
pensionem solverit, tamen usum fructum amitti, quia
non meo nomine, sed suo fruitus est emptor: teneri
plane mihi ex locato proprietarium, quanti mea inter-
fuit id factum non esse. quamquam si a me conductum
usum fructum quis alii locaverit, retinetur usus fructus:
sed si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum
1 amitti: non enim meo nomine fruitur colonus. Sed
si emptum a me usum fructum proprietarius vendi-
disset, amitterem usum fructum, quaerendum est. et
puto amitti, quoniam et hic non ut a me empto fruitur
2 fundi emptor. Idem Pomponius quaerit, si legatum
mihi usum fructum rogatus sim tibi restituere, an per
te frui videar nec amittatur usus fructus. et ait dubi-
tare se de hac quaestione: sed est verius, quod Mar-
cellus notat, nihil hanc rem fideicommissario nocere:
suo enim nomine utilem actionem eum habiturum.

[*Quid usu fructu legato contineatur.*]

2558. Usu fructu legato omnis fructus rei (7.1) 7
ad fructuarium pertinet. et aut rei soli aut rei mobilis
1 usus fructus legatur. Rei soli, ut puta aedium, usu
fructu legato quicumque reditus est, ad usufructuarium
pertinet quaeque obventiones sunt ex aedificiis, ex
areis et ceteris, quaecumque aedium sunt. unde etiam
mitti eum in possessionem vicinarum aedium causa
damni infecti placuit, et iure dominii possessurum eas
aedes, si perseveretur non caveri, nec quicquam amit-
tere finito usu fructu. hac ratione Labeo scribit nec
aedificium licere domino te invito altius tollere, sicut
nec areae usu fructu legato potest in area aedificium
2 poni: quam sententiam puto veram. Quoniam igitur
omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum
aedes per arbitrum cogi Celsus scribit Celsus libro
octavo decimo digestorum, hactenus tamen, ut sarta
tecta habeat: si qua tamen vetustate corruissent, neu-
trum cogi reficere, sed si heres refecerit, passurum
fructuarium uti. unde Celsus de modo sarta tecta
habendi quaerit, si quae vetustate corruerunt reficere
non cogitur: modica igitur refectio ad eum pertinet,
quoniam et alia onera adgnoscit usu fructu legato: ut
puta stipendium vel tributum vel salarium vel alimenta
ab ea re relicta. et ita Marcellus libro tertio decimo
3 scribit. Cassius quoque scribit libro octavo iuris
civilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quem-
admodum adserere cogitur arbores: et Aristo notat
haec vera esse. Neratius autem libro quarto mem-
branarum ait non posse fructuarium prohiberi, quo
minus reficiat, quia nec arare prohiberi potest aut
colere: nec solum necessarias refectiones facturum, sed
etiam voluptatis causa (ut tectoria et pavimenta et
similia) facere neque autem ampliare nec utile detra-
here posse.

2559. Item si fundi usus fructus sit legatus, (7.1) 9
quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi po-
test, ipsius fructus est, sic tamen ut boni viri arbitratu
fruatur. nam et Celsus libro octavo decimo digestorum
1 scribit cogi eum posse recte colere. Et si apes in
eo fundo sint, earum quoque usus fructus ad eum per-
2 tinet. Sed si lapidicinas habeat et lapidem caedere
velit, vel cretifodinas habeat vel harenas, omnibus his
usurum Sabinus ait quasi bonum patrem familias: quam
3 sententiam puto veram. Sed si haec metalla post
usum fructum legatum sint inventa, cum totius agri
relinquatur usus fructus, non partium, continentur
4 legato. Huic vicinus tractatus est, qui solet in eo
quod accessit tractari: et placuit alluvionis quoque
usum fructum ad fructuarium pertinere. sed si insula
iuxta fundum in flumine nata sit, eius usum fructum
ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet pro-
prietati accedat: esse enim veluti proprium fundum,
cuius usus fructus ad te non pertineat. quae sententia
non est sine ratione: nam ubi latitet incrementum, et
usus fructus augetur, ubi autem apparet separatum,
5 fructuario non accedit. Aucupiorum quoque et ve-
nationum reditum Cassius ait libro octavo iuris civilis
6 ad fructuarium pertinere: ergo et piscationum. Semi-
narii autem fructum puto ad fructuarium pertinere, ita
tamen, ut et vendere ei et seminare liceat: debet tamen
conserendi agri causa seminarium paratum semper re-
novare quasi instrumentum agri, ut finito usu fructu
7 domino restituatur. Instrumenti autem fructum ha-
bere debet: vendendi tamen facultatem non habet.
nam et si fundi usus fructus fuerit Vat. 70[1] = (7.1) 9 § 7
legatus et sit ager, unde palo in fundum, cuius usus
fructus legatus est, solebat pater familias uti, vel salice
vel harundine, puto fructuarium hactenus uti posse, ne
ex eo vendat, nisi forte salicti ei vel silvae palaris vel
harundineti usus fructus sit legatus: tunc enim et ven-
dere potest. [1]nam et Trebatius scribit silvam caeduam
posse fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat,
item, ut arundinetum [*caedat fructuarius, ...*] alebat,
non puto, prohibetur. [*Quin et vendere poterit, licet
pater familias vendere*] non solebat, sed ipse uti: ad
modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

1) *Quae sequuntur, in breve coacta sunt in dig.*

Ca[*ssi*]us autem usu[*m fructum*] . . . . . | nari quoque usum fruc[*tu*]m itaq . . . . . | tantum agri causa f[*ac*]ta sun[*t*] . . . . . . | demortuas ad fruc[*tuarium pertinere*] . . . . . . | ceteraeque materiae . . . . . | sequuntur, numquid . . . . . [*ad proprie*|]tarium spectet, ut . . . . . . | Trebatius autem simp[*liciter*] . . . . | esse eas fructuarii . . . . . . | fructuarium adm . . . . . . [. . . . *Labeo ait*[1] . . . . .|] usque ad usum suum [*et villae posse usufructuarium ferre: nec materia eum pro ligno usurum, si*] habeat, unde utatur li[*gno. idem ait usurum eum arboribus evolsis vel vi ventorum*] etiam deiectis, puto tamen [*usque ad usum suum. alioquin et si totus ager sit hunc*] casum passus, om[*nes arbores auferret fructuarius*]. materiam tamen ipse su[*ccidere quantum ad villae refectionem poterit . . . . . Ne*]ratius libro III. membranarum[2]: quemadmodum calcem, inquit, coquere vel harenam fodere aliudve quid aedificio necessarium sumere . . . .| apud Labeonem agita[*t*] . . . .| pertinere, quamvis Proculus non . . . .

(Vat. 70[2]) (Vat. 71[1] cf. (7. 1) 12 pr.)

2560. Nunc videndum, si f[*ructus servi legatus sit . . . ., quid contineatur legato*]: quidquid is ex opera s[*ua adquirit vel ex re fructuarii, ad eum pertinet, sive manci*]pio accipiat sive stip[*uletur sive ei possessio fuerit tradita. quod vero ex re proprietarii, proprie*]tario adquirit: et, si her[*es institutus sit vel legatum acceperit, haec quoque . . . . . putat*[3] *proprietario*] quaeri, quamvis Labeo distin[*guat, cuius gratia vel heres institutus sit vel legatum acceperit*].[4]

(Vat. 71[2] = (7. 1) 21)

Sed sicuti stipulando[5] fructuario adquirit, ita etiam paciscendo eum adquirere exceptionem fructuario Iulianus libro trigensimo[6] digestorum scribit. idemque et si acceptum rogaverit, liberationem 1 ei parere. Quoniam autem diximus quod ex operis adquiritur ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere Sabinus respondit et Cassius libro octavo iuris civilis scripsit,[7] ut neque torqueat, neque flagellis caedat.

((7. 1) 23 = Vat. 72[1])

. . . [*operae g*]ladiatoriae ei usus | . . . . . [*puta*]nt compet[*ere*] posse . ut vero pug|[*net, postulare non potest*]. — — [*I*]dem et [*S*]abinus, quamvis navis [*usu fructu legato navigatum mittendam pute*]t, licet naufragii peri[*culum immineat*]: — — — [*n*]aves enim ad hoc parantur, [*ut navigent: homine autem varie uti possumus*].[8]

(Vat. 72[2]) (cf. (7. 1) 12 § 1)

2561. Si fundum certo die praestari stipuler et per promissorem steterit, quo minus ea die praestetur, consecuturum me, quanti mea intersit moram facti non esse.[1]

((45. 1) 114)

[*De usu fructu adcrescendo.*]

2562. [*Quotiens usus fructus legatus est, est inter fructu*]arios ius adcrescendi, sed [*ita, si coniunctim sit usus fructus relictus*] *nec nisi* in do lego legato modo. [*ceterum si separatim unicuique partis rei usus fruct*]us sit relictus, sine du[*bio ius ad-* 1 *crescendi cessat.*[2] *Denique apud Iulianum*] lib. XXXV digestorum quaeritur, si com[*muni servo usus fructus sit relictus et utrique ex domi*]nis[3] adquisitus sit,[4] an al[*tero repudiante vel amittente usum fructum alter totum*] habeat. et Iulianus quidem [*putat ad alterum pertinere et licet dominis*] usus fructus non aequis partibus, [*sed pro dominicis adquiratur, tamen persona eius, non do*]minorum inspecta ad [*alterum ex dominis pertinere,* 2 *non proprietati acce*]dere.[5] Idem ait et si communi servo et separatim Titio usus fructus legatus sit, amissam partem usus fructus[6] non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi solum coniunctum. quam sententiam neque Marcellus neque Mauricianus probant: Papinianus quoque libro XVII quaestionum ab ea recedit. quae sententia Nerati fu[*er*]it, est libro I responsorum relatum. sed puto esse veram Iuliani sententiam: nam quamdiu vel unus utitur, potest dici usum fructum in suo esse statu.[7] Pomponius ait libro VII ex Plautio, relata Iuliani sententia, quosdam esse in diversam opinionem: nec enim magis socio debere adcrescere, quam deberet ei, qui fundi habens usum fructum partem usus fructus proprietario cessit vel non utendo amisit. ego autem Iuliani sententiam non ratione adcrescendi probandam puto, sed eo, quod quamdiu servus est, cuius persona in legato spectatur, non debet perire portio. urgetur tamen Iuliani sententia argumentis Pomponi: quamquam Sabinus responderit, ut et Celsus Iulianus lib. XVIIII[8] dig. refert, eum, qui partem usus fructus in iure cessit, et amittere partem et ipso momento recipere. quam sententiam ipse ut stolidam reprehendit: etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi.

(Vat. 75 = (7. 2) 1 pr. — § 2)

Iulianus scribit, si servo communi et Titio usus fructus legetur et unus ex dominis amiserit usum fructum, non adcrescere Titio, sed soli socio, quemadmodum fieret, si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus.[9] sed qui diversam sententiam probant, quid dicerent? utrum extraneo soli an etiam socio adcrescere? et qui Iulianum consuluit, ita consuluit, an ad utrum pertineat, quasi possit et ipsi socio adcrescere. atquin quod quis amittit, secundum Pomponi sententiam ipsi non accedit.

(Vat. 76 cf. (7. 2) 1 § 2 extr.)

2563. . . . Interdum tamen, etsi non sint coniuncti, tamen usus fructus legatus alteri adcrescit: ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit usus fructus[10] relictus. nam, ut[11] Celsus lib. XVIII dig. et Iulianus lib. XXXV

(Vat. 77 = (7. 2) 1 § 3)

1) *Quae proxime sequuntur ad arbores demortuas videntur pertinere.* 2) *In dig. haec leguntur:* Arboribus evolsis vel vi ventorum deiectis usque ad usum suum et villae posse usufructuarium ferre Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno. quam sententiam puto veram: alioquin et si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius: materiam tamen ipsum succidere quantum ad villae refectionem putat posse. 3) *Ipsius Ulpiani hanc esse opinionem non credo, quippe qui contrariam Labeonis opinionem probare videatur libro* XVIII *fr.* 2586: *nisi hunc quoque locum a compilatoribus esse mutilatum censeas.* 4) Si servi usus fructus sit legatus, quidquid is ex opera sua adquirit vel ex re fructuarii, ad eum pertinet, sive stipuletur sive ei possessio fuerit tradita. si vero heres institutus sit vel legatum acceperit, Labeo distinguit, cuius gratia vel heres instituitur vel legatum acceperit *dig.* 5) [*stipulatio*]ne *Vat.* 6) XXXV *recte Vat.* 7) ita *ins. Vat.* 8) Navis usu fructu legato navigandum mittendam puto, licet naufragii periculum immineat: navis etenim ad hoc paratur, ut naviget *dig.*

1) *cf.* (7. 1) 36 § 2, (33. 2) 6. 2) Quotiens usus fructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrescendi, si coniunctim sit usus fr. relictus. ceterum si separatim — cessat *dig.* 3) utrique domino *dig.* 4) sit *om. dig.* 5) Denique — accedere] *lacunas supplevi ex dig.* 6) amissum ab altero ex sociis usum fructum *dig.* 7) statu esse *dig.* 8) et Celsus libro XVIII et Iulianus libro XXXV *scr.?* 9) *In dig.* (7. 2) 1 § 2 *post verba* statu esse *sequuntur haec:* idem est, si duobus coniunctim et alteri separatim usus fructus esset relictus. *Quae Trib. ex his quae supra leguntur videtur confecisse.* 10) usus fructus *om. dig.* 11) et *ins. dig.*

scribit, concursu partes habemus. quod et in proprietate contingeret: nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usu fructu hoc plus est (contra quam Atilicinum respondisse Aufidius[1] Chius refert),[2] quod et constitutus nihilominus amissus[3] ius adcrescendi a[*d*]mittit. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt, ut et[4] Celsus et Iulianus eleganter aiunt, usus fructus cottidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore quo vindicatur. cum primum itaque non inveniet alter eum,[5] qui sibi concurrat, solus utetur in totum. Vindius tamen, dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet non alias ius adcrescendi esse quam in coniunctis: qui responso ait: nihil refert[6] coniunctim an separatim relinquatur.

2564. [7]Iulianus libro XXXV [Vat. 78 = (7. 2) 1 § 4 scribit,[8] si duobus heredibus institutis deducto usu fructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere, nam videri usum fructum constitutum non per concursum divisum. [9]Neratius putat [Vat. 79 = (7. 2) 3 pr. cessare ius adcrescendi libro I responsorum. cuius[10] sententiae congruit ratio Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in duobus, qui solidum habuerunt, concursu divisus est. Unde [Vat. 80 = (7. 2) 3 § 1 Celsus libro XVIII[11]: si duo fundi domini deducto usu fructu proprietatem mancipaverint,[12] uter eorum amiserit, usum fructum ad proprietatem redire, sed non ad totam, sed cuiusque usum fructum ei parti accedere, quam ipse mancipavit[13]: ad eam enim partem redire debet, a qua initio divisus est. plane, inqui[*t*], si partem usus fructus habea[*s*] et ego totam proprietatem cum partis usu fructu, non posse me eam partem tibi mancipare, quae est sine usu fructu, quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi usus fructus. [*Papinianus*] quoque libro XVIII quaestionum [Vat. 81 sententiam Nerati probat, quae non est sine ratione.

2565. Poterit quaeri, si duobus servis [Vat. 82 heredibus institutis deducto usu fructu proprietas sit legata, an altero defuncto usus fructus proprietati adcrescat: nam illud constat, ut et Iulianus libro XXXV scribit et Pomponius libro septimo ex Plautio non reprobat, si duobus servis meis usus fructus legetur et alter decesserit, cum per utrumque quaesissem usum fructum, ius adcrescendi me habere, cum, si alterius nomine repudiassem, alterius quaesissem, haberem quidem usum fructum totum iure adcrescendi, sed ex solius persona amitterem. in proposito autem, si quidem pure fundus, non[14] ex perona servi, et ita Iulianus quoque libro XXXV digestorum scribit, quamvis Scaevola apud Marcellum dubita[*re*] s[*e*] notet. at si sub condicione sit legatus, potius ex persona domini constitui usum fructum Marcellus libro XIII digestorum scribit. ubi Scaevola notat: 'quid si pure'? sed dubitare non debuit, cum et Iulianus scribat ex persona servi constitui. secundum quae ius adcrescendi locum habere[*t*] in duobus servis, si quis contrariam sententiam probaret. sed nunc, secundum Iuliani sententiam et Nerati cessat quaestio.

1) Aufidius *Vat.* 2) contra quam . . . refert *om. dig.* 3) nihilo minus amissus] et postea amissus nihilo minus *dig.* 4) ut et] et ut *dig.* 5) alter eum *F.* alterum *Vat.* 6) Vindius . . . refert] nec refert *dig.* 7) Idem *ins. dig.* 8) digestorum scripsit *dig.* 9) Idem *ins. dig.* 10) cui *dig.* 11) scribit *ins. dig.* 12) tradiderint *dig.* 13) tradiderit *dig.* 14) *Exciderunt quaedam.*

2566. Non solum autem si duobus [Vat. 83 = (7. 2) 3 § 2 do lego[1] usus fructus legetur, erit[2] ius adcrescendi, verum et[3] si alteri usus fructus, alteri proprietas[4]: nam amittente usum fructum altero, cui erat legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet quam redit ad proprietatem. nec novum: nam et si duobus usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit nec[5] ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse, quibus modis amitteret ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non[6] amittet, sed praetor secutus exemplum iuris civilis utilem actionem dabit fructuario[7]: et ita et[8] Neratio et Aristoni videtur et Pomponius probat. quamquam Iulianus libro XXXV digestorum scribat ipsi quidem ius adcrescendi [*competere, non vero fructuario ab eo*].

2567. Idem [*i. e. manere ius adcrescendi*] [(7. 2) 6 et si apud unum ex tribus fructuariis consolidatus sit
1 usus fructus. Sed si cui proprietas deducto usu fructu legata sit et mihi pars usus fructus, videndum erit, an inter me et heredem ius adcrescendi versetur: et verum est, ut, quisquis amiserit, ad proprietatem
2 revertetur. Si mihi usus fructus fundi pure, tibi sub condicione legatus sit, potest dici totius fundi usum fructum ad me pertinere interim et, si capite minutus fuero, totum amittere: sed si extiterit condicio, totum usum fructum ad te pertinere, si forte capite deminutus sum, ceterum cum in meo statu maneo, communicandum usum fructum.

2568. . . . difficile est dicere. quamquam non [Vat. 84 sit longe, quod Marcellus libro XII[9] digestorum scribit, si duobus pure Stichus legetur et alter manumittat, alter post manumissionem repudiet, ubi non fit caducum, libertatem locum habere. idemque et si here[*s*] [= (40. 1) 2 deliberante legatario manumitta[*t*], mox legatarius repudiaverit, nam et hoc casu liberum fore ait.

2569. Si tamen per damnationem usus [Vat. 85 fructus legetur, ius adcrescendi cessat, non inmerito, quoniam damnatio partes facit. proinde si rei alienae usus fructus legetur et ex Neroniano confirmetur legatum, sine dubio dicendum est ius adcrescendi cessare, si modo post constitutum usum fructum fuerit amissus. quod si ante et socius amittat, erit danda totius petitio. idemque et si sinendi modo fuerit legatus usus fructus. an tamen in Neroniano, quoniam exemplum vindicationis sequimur, debeat dici utilem actionem amisso usu fructu ab altero alteri dandam, quaeri potest: et puto secundum Neratium admittendum. in fideicommisso autem id sequimur quod in damnatione.

2570. Novissime quod ait Sabi- [Vat. 86 cf. (7. 2) 8 nus, si uxori cum liberis usus fructus legetur, amissis liberis eam habere, quale sit videndum. et si quidem do lego legetur, tametsi quis filios legatarios acceperit, sine dubio locum habebit propter ius adcrescendi: sed si legatarii non fuerint, multo magis, quoniam partem ei non fecerunt, tametsi cum ea uterentur. matre autem mortua, si quidem legatarii fuerunt, soli habebunt iure adcrescendi: si heredes, non iure adcrescendi, sed iure dominii, si fundus eorum est, ipsis adcrescit, sin minus, domino proprietatis: sed si nec heredes fuerunt nec legatarii, nihil habebunt. quod si per

1) do lego *om. dig.* 2) est *dig.* 3) et *om. Vat.* 4) fundus legatus est *dig.* 5) neque *dig.* 6) ipso quidem iure non *om. dig.* 7) sed praetor . . . fructuario *om. dig.* 8) et *om. Vat.* 9) XIII *scr.*

damnationem fuerit usus fructus lega- Vat. 87 cf. (7. 2) 8 tus matri, si quidem legatarii sunt fili, partes sunt: si non sunt, sola mater legataria est n[*ec*] mortalitas liberorum partem ei facit. Sabinus certe verbis istis non ostendit, utrum legatarii fuerint necne. sed Iulianus libro XXXV digestorum relata Sabini scriptura ait intellegendum eum, qui solos liberos heredes scribit, non ut legatariorum fecisse mentionem, sed ut ostenderet magis matrem ita se velle frui, ut liberos secum habeat: alioquin, inquit, in damnatione ratio non permittebat ius adcrescendi. proposuit autem Iulianus vel do lego legatum usum fructum vel per damnationem et sic sensit, q[*uamvis*][1] legatarii sint et heredes soli, in do lego legato non esse ius adcrescendi: atque, si alteri ab altero legetur (quoniam a semet ipsis inutiliter legatum est), sibi non concurrunt, matri vero non in totum concurrunt, sed alter pro alterius portione et in eo dumtaxat ius adcrescendi erit: mater tamen adversus utrumque ius adcrescendi habet. Iulianus subicit Sextum quoque Pomponium [*re*]ferre, Vat. 88 cf. (7. 2) 8 si per damnationem usus fructus [*cum*] liberis uxori legetur, singulare hoc esse atque ideo fili personam matri [*accedere, ne sine liberis ad usum fructum mater*] accederet, nec esse legatarios, sed matre mortua liberos quasi heredes usum fructum habituros. ego, inquit Pomponius, quaero: quid si mixti fuerint liberis extranei heredes? et ait[2] filios pro legatariis habendos et mortui partem interituram, Aristonem autem adnotare haec vera esse: et sunt vera.[3]

2571. [*Cum singulis ab heredibus singulis* (7. 2) 12 *eiusdem rei fructus legatur, fructuarii separati videntur . . . unde fit, ut inter eos ius adcrescendi non sit,*] cum alius ab alio herede usum fructum vindicat.

[*Quemadmodum uti frui oporteat*].

2572. Usufructuarius vel ipse frui (7. 1) 12 § 2—4 ea re vel alii fruendam concedere vel locare vel vendere potest: nam et qui locat utitur, et qui vendit utitur. sed et si alii precario concedat vel donet, puto eum uti atque ideo retinere usum fructum, et hoc Cassius et Pegasus responderunt et Pomponius libro quinto ex Sabino probat. non solum autem si ego locavero, retineo usum fructum, sed et si alius negotium meum gerens locaverit usum fructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere me usum fructum. quid tamen si non locavero, sed absente et ignorante me negotium meum gerens utatur quis et fruatur? nihilo minus retineo usum fructum (quod et Pomponius libro quinto probat) per hoc, quod negotio-
3 rum gestorum actionem adquisivi. De illo = Vat. 89 Pomponius dubitat, si fugitivus, in quo meus usus fructus[4] est, stipuletur aliquid ex re mea[5] vel mancipio[6] accipiat: an per hoc ipsum, quasi utar, retineam usum fructum? magisque admittit retineri.[1] nam saepe etiamsi praesentibus servis non utamur, tamen usum fructum retinemus: ut puta aegrotante servo vel[2] infante, cuius operae nullae sunt, vel defectae senectutis homine: nam et si agrum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus usum fructum.[3] Iulianus tamen libro trigensimo quinto digestorum scribit, etiamsi non stipuletur quid servus fugitivus intra annum mancipiove accipiat,[4] retineri tamen usum fructum: nam qua ratione, inquit retinetur a proprietario[5] possessio etiamsi in fuga servus sit, pari
4 ratione etiam usus fructus non amittitur.[6] Idem tractat: quid si quis possessionem eius nactus sit, an, quemadmodum a proprietario possideri desinit, ita etiam usus fructus amittatur: et primo quidem ait posse dici amitti usum fructum, sed licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus[7] ex re fructuarii stipulatus est,[8] fructuario adquiri potest. per quod colligi posse dici, ne quidem si possideatur ab alio, amitti usum fructum, si modo mihi aliquid stipuletur,[9] parvique referre, ab herede possideatur vel ab alio, cui hereditas vendita sit vel cui proprietas legata sit, an a praedone: sufficere enim ad retinendum usum fructum esse affectum retinere volentis et servum nomine fructuarii aliquid facere: quae sententia habet rationem.

2573. Iulianus libro trigensimo quinto (7. 2) 12 § 5 digestorum tractat, si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario? et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur, magis proprietario condictionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem movetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius (nam si fiunt, qua ratione hoc evenit, nisi ea, ut interim fierent proprietarii, mox adprehensi fructuarii efficientur?) exemplo rei sub condicione legatae, quae interim heredis est, existente autem condicione ad legatarium transit. verum est enim condictionem competere proprietario: cum autem in pendenti est dominium (ut ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur et in eo quod servus fructuarius per traditionem[10] accepit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto), dicendum est condictionem pendere. magisque in pendenti esse dominium.

2574. Vetus fuit quaestio, an partus ad (7. 1) 68 fructuarium pertineret: sed Bruti sententia optinuit fructuarium in eo locum non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest. hac ratione nec usum fructum in eo fructuarius habebit. quid tamen si fuerit etiam partus usus fructus relictus, an habeat in eo usum fructum? et cum possit partus legari,
1 poterit et usus fructus eius. Fetus tamen pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium perti-
2 nere. Plane si gregis vel armenti sit usus fructus legatus, debebit ex adgnatis gregem supplere, id est in locum capitum defunctorum [*alia summittere*].

---

1) quasi *Vat.* 2) ait et *Vat.* 3) Si mulieri cum liberis suis usus fructus legetur, amissis liberis ea usum fructum habet: sed et matre mortua liberi eius nihilo minus usum fructum habent iure adcrescendi. nam et Iulianus libro trigensimo digestorum ait idem intellegendum in eo, qui solos liberos heredes scripserit, licet non ut legatarios eos nominaverit, sed ut ostenderet magis velle se matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruentes. sed et Pomponius quaerit: quid si mixti fuerint liberi et extranei heredes? et ait filios legatarios esse intellegendos et per contrarium, si voluit eos liberos simul cum matre frui, debere dici matrem legatariam esse intellegendam et per omnia similem esse et in hoc casu iuris eventum *dig.* 4) usus fructus meus *Vat.* 5) ex re mea *om. Vat.* 6) per traditionem *dig.*

1) retinere *dig.* 2) vel *om. Vat.* 3) eum *Vat.* 4) intra . . . . accipiat *om. dig.* 5) proprietatis domino *Vat.* 6) non amittitur] retinetur *dig.* 7) constit. temp.] annum *Ulp.* 8) mancipiove accepit *ins.* 9) mancipiove accipiat *ins.* 10) mancipio *Ulp.*

Quid ergo si non faciat nec suppleat?[1] [(7.1)70]
teneri eum proprietario Gaius Cassius scribit libro
1 decimo iuris civilis. Interim tamen, quamdiu summit-
tantur et suppleantur capita quae demortua sunt, cuius
sit fetus quaeritur. et Iulianus libro tricensimo quinto
digestorum scribit pendere eorum dominium, ut, si
summittantur, sint proprietarii, si non summittantur,
2 fructuarii: quae sententia vera est. Secundum quae
si decesserit fetus, periculum erit fructuarii, non pro-
prietarii, et necesse habebit alios fetus summittere.
unde Gaius Cassius libro octavo scribit carnem fetus
3 demortui ad fructuarium pertinere. Sed quod dici-
tur debere eum summittere, totiens verum est, quotiens
gregis vel armenti vel equitii, id est universitatis usus
fructus legatus est: ceterum si singulorum capitum,
4 nihil supplebit. Item si forte eo tempore, quo fetus
editi sunt, nihil fuit quod summitti deberet, nunc est
post editionem: utrum ex his quae edentur summittere
debebit, an ex his quae edita sunt, videndum est.
puto autem verius ea, quae pleno grege edita sunt, ad
fructuarium pertinere, sed posteriorem gregis casum
5 nocere debere fructuario. Summittere autem facti
est et Iulianus proprie dicit dispertire et dividere et
divisionem quandam facere: quod dominium erit sum-
missorum proprietarii.

[*De usu et habitatione legata*].

2575. Cui usus relictus est, uti potest, frui [(7.8)2]
1 non potest. et de singulis videndum. Domus usus
relictus est aut marito aut mulieri: si marito, potest
illic habitare non solus, verum cum familia quoque
sua. an et cum libertis, fuit quaestionis, et Celsus
scripsit, et cum libertis: posse hospitem quoque reci-
pere, nam ita libro octavo decimo digestorum scripsit,
quam sententiam et Tubero probat. sed an etiam
inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini
tractatum libro posteriorum, et ait Labeo eum, qui ipse
habitat, inquilinum posse recipere: idem et hospites et
libertos suos:

ceterum sine eo ne hos quidem habitare [(7.8)4]
posse. Proculus autem de inquilino notat non belle
inquilinum dici, qui cum eo habitet. secundum haec
et si pensionem percipiat, dum ipse quoque inhabitat,
non erit ei invidendum: quid enim si tam spatiosae
domus usus sit relictus homini mediocri, ut portiuncula
contentus sit? sed et cum his, quos loco servorum in
operis habet, habitabit, licet liberi sint vel servi alieni.
1 Mulieri autem si usus relictus sit, posse eam et cum
marito habitare Quintus Mucius primus admisit, ne ei
matrimonio carendum foret, cum uti vult domo. nam
per contrarium quin uxor cum marito possit habitare,
nec fuit dubitatum. quid ergo si viduae legatus sit,
an nuptiis contractis post constitutum usum mulier
habitare cum marito possit? et est verum, ut et Pom-
ponius libro quinto et Papinianus libro nono decimo
quaestionum probat, posse eam cum viro et postea
nubentem habitare. hoc amplius Pomponius ait et cum
socero habitaturam.

Non solum autem cum marito, sed et cum [(7.8)6]
liberis libertisque habitare et cum parentibus poterit:
et ita et Aristo notat apud Sabinum. et huc usque
erit procedendum, ut eosdem quos masculi recipere et
mulieres possint.

Sed neque locabunt seorsum neque conce- [(7.8)8]
1 dent habitationem sine se nec vendent usum. Sed
si usus aedium mulieri legatus sit ea condicione 'si a
viro divortisset', remittendam ei condicionem et cum
viro habitaturam, quod et Pomponius libro quinto probat.

2576. Si habitatio legetur, an per- [(7.8)10 pr. — § 3]
inde sit atque si usus, quaeritur. et effectu quidem
idem paene esse legatum usus et habitationis et Papi-
nianus consensit libro octavo[1] decimo quaestionum.
denique donare non poterit, sed eas personas recipiet,
quas et usuarius: ad heredem tamen nec ipsa transit
nec non utendo amittitur nec capitis deminutione.
1 Sed si χρῆσις sit relicta, an usus sit, videndum: et
Papinianus libro septimo responsorum ait usum esse,
2 non etiam fructum relictum. Sed si sic relictus sit:
'illi domus usus fructus habitandi causa', utrum habi-
tationem solam an vero et usum fructum habeat, vi-
dendum. et Proculus[2] et Neratius putant solam habi-
tationem legatam, quod est verum. plane si dixisset
testator 'usum habitandi causa', non dubitaremus, quin
3 valeret. Utrum autem unius anni sit habitatio an
usque ad vitam, apud veteres quaesitum est: et Ru-
tilius donec vivat, habitationem competere ait, quam
sententiam et Celsus probat libro octavo decimo di-
gestorum.

2577. Si usus fundi sit relictus, minus [(7.8)10 § 4]
utique esse quam fructum longeque nemo dubitat. sed
quid in ea causa sit, videndum. et Labeo ait habitare
eum in fundo posse dominumque prohibiturum illo
venire: sed colonum non prohibiturum nec familiam,
scilicet eam, quae agri colendi causa illic sit: ceterum
si urbanam familiam illo mittat, qua ratione ipse pro-
hibetur, et familiam prohibendam eiusdem rationis est.
idem Labeo ait et cella vinaria et olearia eum solum
usurum, dominum vero invito eo non usurum.

Plenum autem usum debet habere, si [(7.8)12 pr. § 1]
et villae et praetorii ei relictus est. venire plane pro-
prietarium ad fructus percipiendos magis dicendum
est, et per tempora fructuum colligendorum etiam
1 habitare illic posse admittendum est. Praeter habi-
tationem quam habet, cui usus datus est deambulandi
quoque et gestandi ius habebit. Sabinus et Cassius
et lignis ad usum cottidianum et horto et pomis et
holeribus et floribus et aqua usurum, non usque ad
compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad ab-
usum: idem Nerva, et adicit stramentis et sarmentis
etiam usurum, sed neque foliis neque oleo neque fru-
mento neque frugibus usurum. sed Sabinus et Cassius
et Labeo et Proculus hoc amplius etiam ex his quae
in fundo nascuntur, quod ad victum sibi suisque suf-
ficiat sumpturum et ex his quae Nerva negavit: Iuven-
tius etiam cum convivis et hospitibus posse uti: quae
sententia mihi vera videtur, aliquo enim largius cum
usuario agendum est pro dignitate eius, cui relictus
est usus. sed utetur his, ut puto, dumtaxat in villa:
pomis autem et oleribus et floribus et lignis videndum,
utrum eodem loco utatur dumtaxat an etiam in oppi-
dum ei deferri possint: sed melius est accipere et in
oppidum deferenda, neque enim grave onus est horum,
si abundent in fundo.

2578. Sed si pecoris ei usus relictus [(7.8)12 § 2—4]
est, puta gregis ovilis, ad stercorandum usurum dum-
taxat Labeo ait, sed neque lana neque agnis neque

1) nec suppleat *Trib.*

1) septimo *scr.?* *libri nostri.* 2) *sic Stephanus ad Bas.* 16, 8, 10, Priscus

lacte usurum: haec enim magis in fructu esse. hoc amplius etiam modico lacte usurum puto: neque enim tam stricte interpretandae sunt voluntates defunctorum.
3 Sed si boum armenti usus relinquatur, omnem usum habebit et ad arandum et ad cetera, ad quae boves
4 apti sunt. Equitii quoque legato usu videndum, ne et domare possit et ad vehendum sub iugo uti. et si forte auriga fuit, cui usus equorum relictus est, non puto eum circensibus his usurum, quia quasi locare eos videtur: sed si testator sciens eum huius esse instituti et vitae reliquit, videtur etiam de hoc usu sensisse.

2579. Si usus ministerii alicui fuerit (7. 8) 12 § 5. 6
relictus, ad suum ministerium utetur et ad liberorum coniugisque, neque videbitur alii concessisse, si simul cum ipsis utatur: quamquam, si filio familias usus servi sit relictus vel servo, patri dominove adquisitus ipsius dumtaxat usum exigat, non etiam eorum qui
6 sunt in potestate. Operas autem servi usuarii non locabit neque alii utendo concedet, et ita Labeo: quemadmodum enim concedere alii operas poterit, cum ipse uti debeat? idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usuarium servum posse ibi operari: quid enim interest, in qua re opera eius utatur? quare et si lanam conduxerit usuarius expediendam, poterit etiam per usuarias ancillas opus perficere, idemque, si vestimenta texenda redemerit vel insulam vel navem fabricandam, poterit ad haec operis uti usuarii: nec offendetur illa Sabini sententia ancillae usu dato ad lanificium eam non mitti nec ex operis mercedem capi, sed sibi lanam facere iure cogere: sibi enim facere videtur, qui non operas eius locavit, sed opus quod conduxit expediit. idem et Octavenus probat.

2580. Per servum usuarium si stipuler vel (7. 8) 14 pr.
per traditionem[1] accipiam, an adquiram, quaeritur, si ex re mea vel ex operis eius. et si quidem ex operis eius, non valebit, quoniam nec locare operas eius possumus: sed si ex re mea, dicimus servum usuarium stipulantem vel per traditionem[1] accipientem mihi adquirere, cum hac opera eius utar.

2581. Usus fructus an fructus lege- (7. 8) 14 § 1—3
tur, nihil interest, nam fructui et usus inest, usui fructus deest: et fructus quidem sine usu esse non potest, usus sine fructu potest. denique si tibi fructus deducto usu legatus sit, inutile esse legatum Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit: et si forte usu fructu legato fructus adimatur, totum videri ademptum scribit: sed si fructus sine usu, usum videri constitutum, qui et ab initio constitui potest. sed si usu fructu legato usus adimatur, Aristo scribit nullam esse ademptionem: quae sententia
2 benignior est. Usu legato si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum usu. idem ait et si tibi usus, mihi fructus legetur, concurrere nos in usu,
3 me solum fructum habiturum. Poterit autem apud alium esse usus, apud alium fructus sine usu, apud alium proprietas: veluti si qui habet fundum, legaverit Titio usum, mox heres eius tibi fructum legaverit vel alio modo constituerit.

*

v. fr. 582 (*lib. XVII ad edict.*). (6. 3) 2

1) per traditionem] mancipio *Ulp.*

LIBER XVIII.

[*De legatis* 4.]

[*De usu fructu et usu legato* 2.]

[*De cautione usufructuaria et iure proprietarii*].

2582. Si cuius rei usus fructus legatus erit, (7. 1) 13
dominus potest in ea re satisdationem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita et proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. haec autem ad omnem usum fructum pertinere Iulianus libro trigensimo octavo digestorum probat. si usus fructus legatus sit, non prius dandam actionem usufructuario, quam satisdederit se boni viri arbitratu usurum fruiturum[1]: sed et si plures sint, a quibus usus fructus relictus est, singulis satisdari oportet.
1 Cum igitur de usu fructu agitur, non solum quod factum est arbitratur, sed etiam in futurum quemad-
2 modum uti frui debet. De praeteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur et interdicto quod vi aut clam, ut Iulianus ait: nam fructuarium quoque teneri his actionibus nec non furti certum est, sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. denique consultus, quo bonum fuit actionem polliceri praetorem, cum competat legis Aquiliae actio, respondit, quia sunt casus, quibus cessat Aquiliae actio, ideo iudicem dari, ut eius arbitratu utatur: nam qui agrum non proscindit, qui vites non subserit, item aquarum ductus conrumpi patitur, lege Aquilia non
3 tenetur. eadem et in usuario dicenda sunt. Sed si inter duos fructuarios sit controversia, Iulianus libro trigensimo octavo digestorum scribit aequissimum esse quasi communi dividundo iudicium dari vel stipulatione inter se eos cavere, qualiter fruantur: cur enim, inquit Iulianus, ad arma et rixam procedere patiatur praetor, quos potest iurisdictione sua componere? quam sententiam Celsus quoque libro vicensimo digestorum
4 probat, et ego puto veram. Fructuarius causam proprietatis deteriorem facere non debet, meliorem facere potest. et aut fundi est usus fructus legatus, et non debet neque arbores frugiferas excidere neque villam diruere nec quicquam facere in perniciem proprietatis. et si forte voluptarium fuit praedium, virdiaria vel gestationes vel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deicere, ut forte hortos olitorios faciat vel aliud quid, quod ad
5 reditum spectat. Inde est quaesitum, an lapidicinas vel cretifodinas vel harenifodinas ipse instituere possit: et ego puto etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est. proinde venas quoque lapidicinarum et huiusmodi metallorum inquirere poterit: ergo et auri et argenti et sulpuris et aeris et ferri et ceterorum fodinas vel quas pater familias instituit exercere poterit vel ipse instituere, si nihil agriculturae nocebit. et si forte in hoc quod instituit plus reditus sit quam in vineis vel arbustis vel olivetis quae fuerunt, forsitan etiam haec deicere poterit, si quidem ei permittitur meliorare proprietatem.
6 Si tamen quae instituit usufructuarius aut caelum corrumpant agri aut magnum apparatum sint desideratura opificum forte vel legulorum, quae non potest sustinere proprietarius, non videbitur viri boni arbitratu frui: sed nec aedificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit.

1) *cf. Priscian.* 10, 2, 13: Ulpianus ad Sabinum futurum 'fruiturum' dixit . . ., *v. etiam* (7. 9) 12.

7 Sed si aedium usus fructus legatus sit, Nerva filius
et lumina immittere eum posse ait: sed et colores et
picturas et marmora poterit et sigilla et si quid ad
domus ornatum. sed neque diaetas transformare vel
coniungere aut separare ei permittetur, vel aditus posti-
casve vertere, vel refugia aperire, vel atrium mutare,
vel virdiaria ad alium modum convertere: excolere
enim quod invenit potest qualitate aedium non im-
mutata. item Nerva eum, cui aedium usus fructus
legatus sit, altius tollere non posse, quamvis lumina
non obscurentur, quia tectum magis turbatur: quod
Labeo etiam in proprietatis domino scribit. idem
8 Nerva nec obstruere eum posse. Item si domus
usus fructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius
non debet nec per cenacula dividere domum: atquin
locare potest, sed oportebit quasi domum locare. nec
balineum ibi faciendum est. quod autem dicit meri-
toria non facturum, ita accipe quae volgo deversoria
vel fullonica appellant. ego quidem, et si balineum
sit in domo usibus dominicis solitum vacare in intima
parte domus vel inter diaetas amoenas, non recte nec
ex boni viri arbitratu facturum, si id locare coeperit,
ut publice lavet, non magis quam si domum ad statio-
nem iumentorum locaverit, aut si stabulum quod erat
domus iumentis et carruchis vacans, pistrino locaverit.

Sed si quid inaedificaverit, postea (7.1) 15 pr.–§ 5
eum neque tollere hoc neque refigere posse: refixa
1 plane posse vindicare. Mancipiorum quoque usus
fructus legato non debet abuti, sed secundum con-
dicionem eorum uti: nam si librarium rus mittat et
qualum et calcem portare cogat, histrionem balniato-
rem faciat, vel de symphonia atriensem, vel de pa-
laestra stercorandis latrinis praeponat, abuti videbitur
2 proprietate. Sufficienter autem alere et vestire debet
3 secundum ordinem et dignitatem mancipiorum. Et
generaliter Labeo ait in omnibus rebus mobilibus mo-
dum eum tenere debere, ne sua feritate vel saevitia
ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum con-
4 veniri. Et si vestimentorum usus fructus legatus sit
non sic, ut quantitatis usus fructus legetur, dicendum
est ita uti eum debere, ne abutatur: nec tamen loca-
5 turum, quia vir bonus ita non uteretur. Proinde etsi
scaenicae vestis usus fructus legetur vel aulaei vel
alterius apparatus, alibi quam in scaena non utetur.
sed an et locare possit, videndum est: et puto loca-
turum, et licet testator commodare, non locare fuerit
solitus, tamen ipsum fructuarium locaturum tam scae-
nicam quam funebrem vestem.

2583. Proprietatis dominus non de- (7.1) 15 § 6. 7
bebit impedire fructuarium ita utentem, ne deteriorem
eius condicionem faciat. de quibusdam plane dubita-
tur, si eum uti prohibeat, an iure id faciat: ut puta
doleis, si forte fundi usus fructus sit legatus, et putant
quidam, etsi defossa sint, uti prohibendum: idem et
in seriis et in cuppis et in cadis et amphoris putant:
idem et in specularibus, si domus usus fructus legetur.
sed ego puto, nisi sit contraria voluntas, etiam in-
7 strumentum fundi vel domus contineri. Sed nec
servitutem imponere fundo potest proprietarius nec
amittere servitutem: adquirere plane servitutem eum
posse etiam invito fructuario Iulianus scripsit. quibus
consequenter fructuarius quidem adquirere fundo servi-
tutem non potest, retinere autem potest: et si forte
fuerint non utente fructuario amissae, hoc quoque no-
mine tenebitur. proprietatis dominus ne quidem con-
sentiente fructuario servitutem imponere potest.

Locum autem religiosum facere potest (7.1) 17 pr.
consentiente usufructuario: et hoc verum est favore
religionis. sed interdum et solus proprietatis dominus
locum religiosum facere potest: finge enim eum testa-
torem inferre, cum non esset tam opportune, ubi
sepeliretur.

2584. Interdum proprietarius ad libertatem (7.4) 15
perducet, si forte usus fructus fuerit tamdiu legatus,
quamdiu manumittatur: nam incipiente proprietario
manumittere extinguetur usus fructus.

Si minor sit annis viginti fructuarius, an (40.2) 2
consentire libertati possit? et puto consentiendo posse
ad libertatem perducere.

Si fructuarium dominus proprietatis here- (40.4) 16
dem scripserit et servo sub condicione sit libertas
data: quoniam interim fit heredis, confusione facta usus
fructus, si extiterit condicio, pervenit ad libertatem.

Si pure proprietas legata erit, ea ad lega- (33.2) 4
tarium perveniet, quamvis fructuarius heres sit in-
stitutus.

2585. Ex eo, ne deteriorem condicio- (7.1) 17 § 1–3
nem fructuarii faciat proprietarius, solet quaeri, an
servum dominus coercere possit. et Aristo apud Cas-
sium notat plenissimam eum coercitionem habere, si
modo sine dolo malo faciat: quamvis usufructuarius
nec contrariis quidem ministeriis aut inusitatis arti-
ficium eius corrumpere possit nec servum cicatricibus
2 deformare. Proprietarius autem et servum noxae
dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat, quoniam
noxae deditio iure non peremit usum fructum, non
magis quam usucapio proprietatis, quae post constitu-
tum usum fructum contingit. debebit plane denegari
usus fructus persecutio, si ei qui noxae accepit litis
3 aestimatio non offeratur a fructuario. Si quis servum
occiderit, utilem actionem exemplo Aquiliae fructuario
dandam numquam dubitavi.

2586. [1]Si quis ita legaverit: 'fructus an- (7.1) 20
nuos fundi Corneliani Gaio Maevio do lego', perinde
accipi debet hic sermo ac si usus fructus fundi esset
legatus.

2587. [2]Sed et si quid donetur servo, in quo (7.1) 22
usus fructus alterius est, quaeritur, quid fieri oporteat.[3]
et in omnibus istis,[4] si quidem contemplatione fructuarii
aliquid ei relictum vel[5] donatum est, ipsi adquiret: sin
vero proprietarii, proprietario: si ipsius servi, adquire-
tur domino, nec distinguimus, unde cognitum eum et
cuius merito habuit, qui donavit vel reliquit.[6] sed et
si condicionis implendae causa quid servus fructuarius
consequatur et constiterit contemplatione fructuarii eam
condicionem adscriptam, dicendum est ipsi adquiri:
nam et in mortis causa donatione idem dicendum est.

Sed et si quid stipuletur sibi aut Sticho (7.1) 25
servo fructuario donandi causa, dum vult fructuario
praestitum, dicendum, si ei solvatur, fructuario adquiri.
1 Interdum tamen in pendenti est, cui adquirat iste
fructuarius servus: ut puta si servum emit et per tradi-

---

1) *Haec nescio qua occasione iniecta sint.* 2) *Ulpianus, etsi de his, quae a servo fructuario adquiruntur, iam egerat libro* XVII, — *v. fr.* 2560 — *hoc loco, cum ius proprietarii tractaretur, ad idem argumentum poterat redire.* 3) *Triboniani manum suspicor. Vix est, ut Ulpianus scripserit:* 'quid fieri oporteat'. 4) in . . . istis *Trib.* 5) relictum vel *Trib.* 6) vel reliquit *Trib.*

tionem[1] accepit necdum pretium numeravit, sed tantummodo pro eo fecit satis, interim cuius sit, quaeritur. et Iulianus libro trigensimo quinto digestorum scripsit in pendenti esse dominium eius et numerationem pretii declaraturam, cuius sit: nam si ex re fructuarii, retro fructuarii fuisse. idemque est et si forte stipulatus sit servus numeraturus pecuniam: nam numeratio declarabit, cui sit adquisita stipulatio. ergo ostendimus in pendenti esse dominium, donec pretium numeretur. quid ergo si amisso usu fructu tunc pretium numeretur? Iulianus quidem libro trigensimo quinto digestorum scripsit adhuc interesse, unde sit pretium numeratum: Marcellus vero et Mauricianus amisso usu fructu iam putant dominium adquisitum proprietatis domino: sed Iuliani sententia humanior est. quod si ex re utriusque pretium fuerit solutum, ad utrumque dominium pertinere Iulianus scripsit, scilicet pro rata pretii soluti. quid tamen si forte simul solverit ex re utriusque, ut puta decem milia pretii nomine debebat et dena solvit ex re singulorum: cui magis servus adquirat? si numeratione solvit, intererit, cuius priores nummos solvat: nam quos postea solverit, aut vindicabit aut, si fuerint nummi consumpti, ad condictionem pertinent: si vero simul in sacculo solvit, nihil fecit accipientis et ideo nondum adquisisse cuiquam dominium videtur, quia cum plus pretium solvit servus,
2 non faciet nummos accipientis. Si operas suas iste servus locaverit et in annos singulos certum aliquid stipuletur, eorum quidem annorum stipulatio, quibus usus fructus mansit, adquiretur fructuario, sequentium vero stipulatio ad proprietarium transit semel adquisita fructuario, quamvis non soleat stipulatio semel cui quaesita ad alium transire nisi ad heredem vel adrogatorem. proinde si forte usus fructus in annos singulos fuerit legatus et iste servus operas suas locavit et stipulatus est ut supra scriptum est, prout capitis minutione amissus fuerit usus fructus, mox restitutus, ambulabit stipulatio profectaque ad heredem redibit
3 ad fructuarium. Quaestionis est, an id quod adquiri fructuario non potest proprietario adquiratur. et Iulianus quidem libro trigensimo quinto digestorum scripsit, quod fructuario adquiri non potest proprietario quaeri. denique scribit eum, qui ex re fructuarii stipuletur nominatim proprietario vel iussu eius, ipsi adquirere. contra autem nihil agit, si non ex re fructuarii nec ex
4 operis suis fructuario stipuletur. Servus fructuarius si usum fructum in se dari stipuletur aut sine nomine aut nominatim proprietario, ipsi adquirit exemplo servi communis, qui stipulando rem alteri ex dominis cuius res est, nihil agit, quoniam rem suam stipulando quis
5 nihil agit, alteri stipulando adquirit solidum. Idem Iulianus eodem libro scripsit: si servo fructuarius operas eius locaverit, nihil agit: nam et si ex re mea, inquit, a me stipulatus sit, nihil agit, non magis quam servus alienus bona fide mihi serviens idem agendo domino quicquam adquirit. simili modo, ait, ne quidem si rem meam a me fructuario conducat, me non obligabit. et regulariter definiit: quod quis ab alio stipulando mihi adquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte, inquit, nominatim domino suo stipule-
6 tur a me vel conducat. Si duos fructuarios proponas et ex alterius re servus sit stipulatus, quaeritur, utrum totum an pro parte, qua habet usum fructum, ei quaeratur. nam et in duobus bonae fidei possessoribus hoc idem est apud Scaevolam agitatum libro secundo quaestionum, et ait volgo creditum rationemque hoc facere, ut si ex re alterius stipuletur, partem ei dumtaxat quaeri, partem domino: quod si nominatim sit stipulatus, nec dubitari debere, quin adiecto nomine solidum ei quaeratur. idemque ait et si iussu eius stipuletur, quoniam iussum pro nomine accipimus. idem et in fructuariis erit dicendum, ut quo casu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quaesitum, quoniam ex re fructuarii quaeri ei posse
7 ostendimus. Quod autem diximus ex re fructuarii vel ex operis posse adquirere, utrum tunc locum habeat, quotiens iure legati[1] usus fructus sit constitutus, an et si per traditionem vel stipulationem vel alium quemcumque modum, videndum. et vera est Pegasi sententia, quam et Iulianus libro sexto decimo secutus est, omni fructuario adquiri.

2588. Si pendentes fructus iam maturos [(7.1)27]
reliquisset testator, fructuarius eos feret, si die legati cedente adhuc pendentes deprehendisset: nam et
1 stantes fructus ad fructuarium pertinent. Si dominus solitus fuit tabernis ad merces suas uti vel ad negotiationem, utique permittetur fructuario locare eas et ad alias merces, et illud solum observandum, ne vel abutatur usufructuarius vel contumeliose iniurioseve
2 utatur usu fructu. Si servi usus fructus legatus est, cuius testator quasi ministerio vacuo utebatur, si eum disciplinis vel arte instituerit usufructuarius, arte eius
3 vel peritia utetur. Si quid cloacarii nomine debeatur vel si quid ob formam aquae ductus, quae per agrum transit, pendatur, ad onus fructuarii pertinebit: sed et si quid ad collationem viae, puto hoc quoque fructuarium subiturum: ergo et quod ob transitum exercitus confertur ex fructibus: sed et si quid municipio (nam solent possessores certam partem fructuum municipio viliori pretio addicere: solent et fisco fusiones praestare), haec onera ad fructuarium pertinebunt.
4 Si qua servitus imposita est fundo, necesse habebit fructuarius sustinere: unde et si per stipulationem ser-
5 vitus debeatur, idem puto dicendum. Sed et si servus sub poena emptus sit interdictis certis quibusdam, an, si usus fructus eius fuerit legatus, observare haec fructuarius debeat? et puto debere eum observare: alioquin non boni viri arbitratu utitur et fruitur.

[*De usu fructu earum rerum, quae usu consumuntur*].

2589. [2]Omnium bonorum usum [(7. 1) 29, cf. Vat. 66a]
fructum posse legari, nisi excedat dodrantis aestimationem, Celsus libro trigensimo secundo digestorum et Iulianus libro sexagensimo primo scribit: et est verius.

2590. Senatus censuit, ut omnium rerum, [(7. 5) 1]
quas in cuiusque patrimonio esse constaret, usus fructus legari possit: quo senatus consulto inductum videtur, ut earum rerum, quae usu tolluntur vel minuuntur, possit usus fructus legari.

Post quod omnium rerum usus fructus legari [(7. 5) 3]
poterit. an et nominum? Nerva negavit: sed est verius, quod Cassius et Proculus existimant, posse legari. idem tamen Nerva ipsi quoque debitori posse usum fructum legari scribit et remittendas ei usuras.

1) per traditionem] mancipio *Ulp.*

1) iure legati] iure *Ulp.?* 2) Ulpianus — — — usum fructum posse lega[*ri*] *Vat.* 66a. *Ne tamen (cum Huschkio) credas hunc locum esse, omissis auctoritatibus, eundem atque* (7.1)29: *neque enim omitti solent auctoritates in Vat.*

Hoc senatus consultum non solum ad [(7. 5) 5 pr.]
eum pertinet, qui pecuniae usum fructum vel ceterarum rerum quas habuit legavit, verum et si fuerint alienae.

2591. Si pecuniae sit usus fructus lega- [(7. 5) 5 § 1]
tus vel aliarum rerum, quae in abusu consistunt,[1] nec cautio interveniat, videndum, finito usu fructu an pecunia quae data sit, vel ceterae res, quae in absumptione sunt,[2] condici possint.[3] sed si quidem adhuc constante usu fructu cautionem quis velit condicere, dici potest omissam cautionem posse condici incerti condictione: sed si finito usu fructu ipsam quantitatem,[4] Sabinus putat posse condici: quam sententiam et Celsus libro octavo decimo digestorum probat: quae mihi non inarguta videtur.

Si vasorum ipsorum usus fructus relictus [(7. 9) 12]
sit, non erit cautio senatus consulti necessaria, sed illa sola 'boni viri arbitratu usurum fruiturum'. si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat non fieri eius qui accepit: non enim ideo traduntur, ut dominium recedat ab eo qui tradit, sed ut utatur fruatur legatarius. ergo cum non fiant fructuarii vasa, vindicari a proprietario possunt cautione non data. videndum est de condictione, an possit locum habere: et proditum est neminem rem suam nisi furi condicere posse.

Perpetuo Sabinus probavit veterum opinio- [(12. 5) 6]
nem existimantium id, quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici: in qua sententia etiam Celsus est.

In furtiva re soli domino condictio com- [(13. 1) 1]
petit.

Sed et ei, qui vi aliquem de fundo deiecit, [(13. 3) 2]
posse fundum condici Sabinus scribit, et ita et Celsus, sed ita, si dominus sit qui deiectus condicat: ceterum si non sit, possessionem eum condicere Celsus ait.

2592. Quae in usu fructu pecuniae dixi- [(7. 5) 5 § 2]
mus vel ceterarum rerum, quae sunt in abusu,[5] eadem et in usu dicenda sunt, nam idem continere usum pecuniae et usum fructum et Iulianus scribit et Pomponius libro octavo de stipulationibus.

2593. Si lanae alicui legatus sit usus fructus [(7. 5) 11]
vel odorum vel aromatum, nullus videtur usus fructus in istis iure constitutus, sed ad senatus consultum erit descendendum, quod de cautione eorum loquitur.

[*De servitutibus, quae usu fructu legato debentur*].

2594. Si fundo fructuario servitus debeatur, [(7. 6) 1]
Marcellus libro octavo[6] apud Iulianum Labeonis et Nervae sententiam probat existimantium servitutem quidem eum vindicare non posse, verum usum fructum vindicaturum ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire et agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui.
1 Usus fructus legatus adminiculis eget, sine quibus uti frui quis non potest: et ideo si usus fructus legetur, necesse est tamen ut sequatur eum aditus, usque adeo, ut, si quis usum fructum loci leget ita, ne heres cogatur viam praestare, inutiliter hoc adiectum videatur: item si usu fructu legato iter ademptum sit, inutilis est ademptio, quia semper sequitur usum fructum.
2 Sed si usus fructus sit legatus, ad quem aditus non est per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequetur, ut cum aditu sibi
3 praestetur usus fructus. Utrum autem aditus tantum et iter an vero et via debeatur fructuario legato ei usu fructu, Pomponius libro quinto dubitat: et recte putat, prout usus fructus perceptio desiderat, hoc ei praestan-
4 dum. Sed an et alias utilitates et servitutes ei heres praestare debeat, puta luminum et aquarum, an vero non? et puto eas solas praestare compellendum, sine quibus omnino uti non potest: sed si cum aliquo incommodo utatur, non esse praestandas.

*
2595. [1]Mucianae cautionis utilitas consistit [(35. 1) 7]
in condicionibus, quae in non faciendo sunt conceptae, ut puta 'si in Capitolium non ascenderit' 'si Stichum non manumiserit' et in similibus: et ita Aristoni et Neratio et Iuliano visum est: quae sententia et constitutione divi Pii comprobata est. nec solum in legatis placuit, verum in hereditatibus quoque idem remedium
1 admissum est. Unde si uxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita heredem scripserit ex parte: 'si dotem, quam ei promisi, neque petierit neque exegerit', denuntiare eum posse coheredi paratum se accepto facere dotem vel cavere et ita adire posse hereditatem. sed si ex asse sit institutus maritus sub ea condicione, quoniam non est cui caveat, non impediri eum, quo minus adeat hereditatem: nam iure ipso videtur impleta condicio eo, quod non est, quem possit de dote convenire ipse adeundo hereditatem.

LIBER XIX.

[*De legatis* 5.]

[*De dote relegata*].[2]

2596. "Cum dos relegatur, verum [(33. 4) 1 pr. § 1]
est id dotis legato inesse, quod actione de dote[3] inerat.
1 Et ideo si inter virum et uxorem convenerat, ut morte viri soluto matrimonio filio communi interveniente dos apud mariti heredem remaneret, et maritus decedens dotem relegaverit, stari pacto non debet ob hoc quod dos relegata est".[4] verum et citra relegationem hoc probari debet: nam quod est admissum posse deteriorem condicionem dotis fieri intervenientibus liberis, totiens locum habet, quotiens ipsa in matrimonio decedit vel[5] divortium intervenit.

Si convenerit, ut, quoquo modo dissolutum [(23. 4) 2]
sit matrimonium, liberis intervenientibus dos apud virum remaneret, Papinianus Iuniano praetori respondit morte mariti finito matrimonio neque convenisse videri dotem remanere, et, si convenisset, non esse servandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas intervenit.[6]

2597. [7]Si creditori meo, tutus adversus [(30) 28 pr.]
eum exceptione, id quod ei debeo legem, utile legatum est, quia remissa exceptio videtur, sicut Aristo ait id quod honoraria actione mihi debetur si legetur mihi, legatum valere, quia civilis mihi datur actio pro honoraria.

Non videtur cepisse, qui per exceptio- [(50. 17) 13]
nem a petitione removetur.

---

1) vel aliarum . . . consistunt *Trib.* 2) vel ceterae . . . sunt *Trib.* 3) possit *Ulp.* 4) sed si quidem . . . quantitatem *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 27 *sq.*). 5) vel . . . . abusu *Trib. Ulpianus pro* vel *scripsisset:* et. 6) septimo *scr.?*

---

1) *Inscriptio videtur falsa esse:* VIII (*pro* XVIII) *scr.? cf. p.* 1037 *n.* 2. 2) *cf. Paul.* 3 *ad Sab.* 3) rei uxoriae *Ulp.* 4) Et ideo . . . relegata est] *videntur haec Sabini esse; certe non sunt Ulpiani quippe cuius adnotatio sequatur.* 5) ipsa . . . vel *Trib., cf. C.* (5. 13) 1 § 6. 6) cum . . . intervenit *aut Trib. aut gloss.* 7) *Sabinus — v.* (33. 4) 1 § 2 — *utile esse legatum dotis scripserat propter commodum repraesentationis: qua occasione Ulpianus quaerit, quando utile sit debitum legatum.*

Marcellus libro vicesimo octavo putat, [(30) 28 § 1] rem quam ex stipulatu mihi debes si legaveris,[1] utile esse legatum, ut neque Falcidia hoc minuat.

Et verum est commodum in dote rele- [(33.4) 1 § 2] gata esse repraesentationis, quamvis annua die dos praestaretur.[2]

Talis scriptura: 'quas pecunias legavi, [(30) 30 pr.—§ 3] quibus dies adpositus non est, eas heres meus annua bima trima die dato', ad corpora legata non pertinet, sed ad ea quae pondere numero mensura continentur.
1 Et ad ea tantum legata pertinet, quibus dies non est adpositus: proinde si forte pure legatum est, ex hac
2 adiectione prorogabitur. Quid si forte centum mihi legata sunt praesentia, utrum annua die dabuntur an vero praesentia? et ait Servius et Labeo praesens deberi. quamvis igitur supervacua sit haec adiectio, quantum ad vim et effectum legati pertinet, tamen ad hoc pro-
3 ficiet, ut praesenti die legatum debeatur. Sed si in annos singulos aut singulos menses sit legatum relictum, cessabit ea scriptura, quia hoc legatum et initium et finem habet.

Qui 'ante kalendas proximas' stipuletur, [(45.1) 13] similis est ei, qui 'kalendis' stipulatur.[3]

Sed et si sub condicione sit legatum [(30) 30 § 4. 5] relictum, potest dici cessare annuam adiectionem, quia
5 dies incertus appellatur condicio. Cui congruit quod Trebatius existimat, si cui legetur, quando annorum viginti erit, vulgarem hanc clausulam cessare.

Si 'cum heres morietur' legetur, condi- [(36.2) 4] cionale legatum est: denique vivo herede defunctus legatarius ad heredem non transfert. si vero 'cum ipse legatarius morietur' legetur ei, certum est legatum ad heredem transmitti.

Sed et si ad tempus liberorum fuerit [(36. 1) 21] legatum relictum et is uxore praegnate decesserit, ad heredem suum transferat legatum.

Neratius scribit eius, cui libertas sic data [(40.4) 17] est 'si mihi nullus filius erit cum moriar, Stichus liber esto', impediri libertatem postumo nato. sed dum speratur nasci, utrum in servitute remanere dicimus an vero ex postfacto respondemus retro liberum fuisse nullo filio nato? quod magis arbitror probandum.

Item si legetur pecunia quae in arca est [(30) 30 § 6. 7] vel vinum quod in apothecis est, dicendum est cessare clausulam, quoniam quotiens species legetur cessare
7 diximus. Hanc autem scripturam non solum ad praecedentia sola legata, sed ad universa, quae testamento adscripta sunt, extendi Gallus Aquilius Ofilius Trebatius responderunt idque verum est.

2598. Est et illud [*sc. commodum in* [(33.4) 1 § 3. 4] *dote relegata*], quod ob res donatas[4] hodie post senatus consultum nulla fit exactio,[5] si modo voluntatem non
4 mutavit testator. Impensae autem ipso iure dotem minuunt. sed quod diximus ipso iure dotem impensis minui, non ad singula corpora, sed ad universitatem erit referendum.

2599. Adeo autem dotis[6] actionem [(33.4) 1 § 5—15] continet dotis relegatio, ut, si vivus eam uxori (scilicet
6 quibus licet casibus) solverit, cesset legatum. Sed et si mancipia fuerint in dote non aestimata et haec
7 demortua sint, legatum dotis in his evanescit. Sed et si dotem promiserit mulier neque dederit et decedens maritus uxori dotem praelegaverit, mulier nihil amplius quam liberationem habebit: nam et si quis ita legaverit 'centum quae in arca habeo' aut 'quae ille apud me deposuit', si nulla sint, nihil deberi con-
8 stat, quia nulla corpora[1] sint. Si quis uxori fundum Titianum his verbis legasset: 'is enim fundus propter illam ad me pervenit', omnimodo debetur fundus: nam quidquid demonstratae rei additur satis demon-
9 stratae, frustra est. Celsus libro vicesimo digestorum scribit, si socer nurui dotem relegavit, si quidem ius actionis de dote[2] voluit relegare, nullius momenti esse legatum, quippe nupta est: sed si voluit eam recipere dotalem pecuniam, inquit, utile erit legatum. si tamen haec dotem receperit, nihilo minus maritus dotis persecutionem habebit, sive heres institutus esset, familiae herciscundae iudicio, sive non, utili[3] actione. ego puto, quoniam non hoc voluit socer, ut bis dotem heres praestet, mulierem agentem ex testamento cavere debere defensu iri heredem adversus maritum. ergo et maritus idem debebit cavere adversus mulierem de-
10 fensu iri, si prior agat. Per contrarium apud Iulianum libro trigesimo septimo quaeritur, si socer filio suo exheredato dotem nurus legasset: et ait agi quidem cum marito exheredato de dote[2] non posse, verumtamen ipsum dotem persecuturum ex causa legati: sed non alias cum legatum consecuturum, quam si caverit heredes adversus mulierem defensu iri. et differentiam facit inter eum, cui dos relegata est, et orcinum libertum, cui peculium legatum est: namque eum de peculio posse conveniri ait, heredem non posse, quia peculium desiit penes se habere: at dotis[2] actio nihilo minus competit, etsi dotem desierit habere.
11 Idem Iulianus quaerit, si dotem marito relegaverit socer, an dote soluta mulieri legatum mariti extinguatur. et dicit extingui, quia nihil esset iam, quod
12 marito posset praestari. Idem quaerit, si dos alii legata esset eamque rogatus sit mulieri restituere, an lex Falcidia in legato locum haberet. et dicit habere: sed quod minus est in fideicommisso, mulierem dotis[2] actione consecuturam. ego quaero, an commoda repraesentationis in hoc legato sic observentur atque si dos ipsi mulieri fuisset relegata. et puto habere.
13 Idem Iulianus quaerit, si mulieri dos sit relegata eaque rogata dotem restituere, an Falcidia locum habeat. et negat habere, quoniam fideicommissum quoque negat valere. quod si praeterea quid uxori legatum sit, putat ex residuo fideicommissum praestari: quod utique habita ratione Falcidiae mulieri praestabitur. sed et marito ex parte heredi[4] instituto a socero dote praelegata legatum dotis Falcidiam passurum, videlicet quia adhuc constante matrimonio indebita dos videtur relegata, verum quod Falcidia reccidit, in familiae herciscundae iudicio maritum praecepturum, quemadmodum totam dotem praeciperet, si non esset relegata.
14 Mela scripsit, si fundus in dote sit et specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata, non bis, sed
15 semel deberi fundum. Ibidem Mela coniungit, si fundus in dote fuit locatus a marito ad certum tempus, uxorem non alias fundum ex relegatione consequi,

---

1) *sc. per vindicationem.* 2) *Secus si propter clausulam infra scriptam — (30) 30 pr. — annua bima trima die praestaretur.* 3) *Diem igitur habet, quod ita legatum est.* 4) *Exciderunt quaedam (v. Mommsen ad h. l.).* 5) retentio *Ulp.* 6) rei uxoriae *Ulp.*

1) demonstrata *ins.?* 2) rei uxoriae *Ulp.* 3) ficticia ex testamento *Ulp.?* 4) heredi *Mommsen sec. Tipuc.* herede *recte F,*

quam si caverit se passuram colonum frui, dummodo ipsa pensiones percipiat.

*

2600. [1]Est et decretum ab imperatore (49. 14) 25 Severo et constitutum nullo modo exigendum quem probare, unde habeat, circa delationes fiscales, sed delatorem probare debere quod intendit.

LIBER XX.

[*De legatis* 6.]

[*De optione vel electione legata*].[2]

2601. Quotiens servi electio vel (33. 5) 2 pr. § 1
1 optio datur, legatarius optabit quem velit: sed et homine generaliter legato[3] arbitrium eligendi quem acciperet ad legatarium pertinet.

Si quis plures Stichos habens Stichum (30) 32 § 1 legaverit,[3] si non apparet, de quo Sticho sensit, quem elegerit debet praestare.

2602. Data igitur optione si quis (33. 5) 2 § 2. 3 optaverit alienum servum vel hominem liberum, videndum est, an consumpserit optionem: et puto non con-
3 sumi. Eum, cui centum amphorarum electio data sit, acetum eligentem non consumere optionem, si id acetum elegerit, quod vini numero pater familias non habuit.

Vino legato acetum quoque continetur, (33. 6) 1 quod pater familias vini numero habuit.

2603. Si post diem legati ceden- (36. 2) 5 pr. — § 5 tem legatarius decesserit, ad heredem suum transfert
1 legatum. Itaque si purum legatum sit, ex die mortis[4] dies eius cedit: si vero post diem sint legata relicta, simili modo atque in puris dies cedit, nisi forte id fuit legatum, quod ad heredem non transit: nam huius dies non ante cedit, ut puta si usus fructus sit post annum relictus: hanc enim sententiam probamus.
2 Sed si sub condicione sit legatum relictum, non prius dies legati cedit quam condicio fuerit impleta, ne quidem si ea sit condicio, quae in potestate sit legatarii.
3 Sed si ea condicio fuit, quam praetor remittit, statim
4 dies cedit: idemque et in impossibili condicione,
5 quia pro puro hoc legatum habetur. Item si qua condicio sit, quae per legatarium non stat quo minus impleatur, sed aut per heredem aut per eius personam, in cuius persona iussus est parere condicioni, dies legati cedit, quoniam pro impleta habetur: ut puta si iussus sim heredi decem dare et ille accipere nolit. sed et si ita mihi legatum sit, si Seiam uxorem duxero, nec ea velit nubere, dicendum erit diem legati cedere, quod per me non stat, quo minus paream condicioni, sed per alium stat, quo minus impleatur condicio.

Solemus dicere eum, qui in tempus libero- (35. 1) 9 rum uxori legat, de his non sensisse, quos iam tunc uxor habuit, cum testaretur maritus.[5]

2604. Isdem autem diebus, id est (36. 2) 5 § 6. 7 isdem pensionibus heredi praestabitur legatum, quibus
7 legatario ipsi praestabatur. Si, cum dies legati cedere inciperet, alieni quis iuris est, deberi his legatum, quorum iuri fuit subiectus. et ideo si purum legatum fuerit et post diem legati cedentem liber factus est, apud dominum legatum relinquet: sed si usus fructus fuerit legatus, licet post mortem testatoris,[1] ante aditam tamen hereditatem sui iuris efficiatur, sibi legatum adquirit.

2605. Heredis aditio moram legati (36. 2) 7 pr. — § 5
1 quidem petitioni facit, cessioni diei non facit. Proinde sive pure institutus tardius adeat sive sub condicione per condicionem impediatur, legatarius securus
2 est. Sed et si nondum natus sit heres institutus aut apud hostes sit, similiter legatario non nocebit, eo
3 quod dies legati cessit. Inde dicimus et si a substituto legatum sit relictum, quamdiu institutus deliberat defuncto legatario non nocebit, si postea heres institutus repudiavit: nam ad heredem suum transtulit
4 petitionem. Tantundem et si ab impuberis substituto legetur: nam ad heredem suum legatum transfert.
5 Tractari tamen potest, si impuberi substitutus damnatus sit, si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare, an vivo pupillo defunctus Seius ad heredem transferat, quasi ea condicio sit expressa, quae inerat. et magis est ad heredem legatarii transire.

Si quis a filio pupillo herede instituto, (30) 32 pr. cum is in tutelam suam venisset, pecuniam legaverit et a substituto herede legata repetierat, impubere filio mortuo secundus heres legatum non debebit.[2] quod ita verum esse tam Sextus quam Pomponius putant, si repetitio legatorum ad eum modum concepta sit veluti: 'quae a filio meo legavi quaeque eum dare iussi, si mihi heres esset, id heres meus isdem diebus dato': sed si ita repetita fuerint: 'quae a filio meo legavi, heres meus dato', pure repetita videbuntur legata et dumtaxat demonstratio eorum facta: igitur et hoc ipsum legatum de quo quaeritur praesens debebitur.

Interdum aditio heredis legatis moram (36. 2) 7 § 6 facit, ut puta si forte servo manumisso vel ei cui servus legatus est et ideo servo aliquid legatum sit: nam servo legati relicti ante aditam hereditatem dies non cedit.

[*De auro et argento legato*].[3]

2606. Cum aurum vel argentum lega- (34. 2) 19 tum est, quidquid auri argentique relictum sit, legato continetur sive factum sive infectum: pecuniam autem
1 signatam placet eo legato non contineri. Proinde si certum pondus auri sit legatum vel argenti, magis
2 quantitas legata videtur, nec ex vasis tanget. Sed si argenti facti pondo centum sint legata, ex facto argento debebitur legatum. unde est quaesitum apud Celsum, an et vascula possit separare: et scripsit vascula non separaturum, licet ei optio fuerit relicta.
3 Idem Celsus libro nono decimo quaestionum quaerit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut sic appendantur. et Proculus et Celsus aiunt exempto plumbo appendi debere: nam et emptoribus replumbatae adsignantur et in rationes argenti pondus sic defertur: quae sententia habet ratio-
4 nem. Plane si cui vascula argentea, ut puta lances quadratae sint legatae, etiam plumbum, quo continentur,
5 eum sequetur. Simili modo quaeritur, si cui argen-

1) *Possunt haec occasione praesumptionis Mucianae scripta esse.* 2) *Cf. Paul.* 3, *Pomp.* 6 *ad Sab. Facile intellegitur, quare Ulpianus sub hoc titulo generaliter de die legati cedente egerit; cf. I.* (2. 20) 23: Optionis legatum . . . habebat in se condicionem, et ideo nisi ipse legatarius vivus optaverat, ad heredem legatum non transmittebat. 3) *per vindicationem scil.* 4) ex apertis tabulis *Ulp.* 5) *Id est: hoc quoque legatum condicionale est.*

1) post apertas tabulas *Ulp.* 2) Si quis . . . . debebit] *Ulpianum hoc loco alius auctoris referre sententiam apparet ex his quae sequuntur.* 3) *cf. Paul.* 3, *Pomp.* 6 *ad Sab.*

tum legetur, an emblemata aurea quae in eo sunt eum
sequantur. et Pomponius libro quinto ex Sabino dis-
tinguit multum interesse, certum pondus ei argenti
facti legetur an vero argentum factum: si pondus, non
contineri, si argentum factum, contineri, quoniam ar-
gento cedit, quod ad speciem argenti iunctum est,
quemadmodum clavi aurei et purpurae pars sunt vesti-
mentorum. idem Pomponius libris epistularum, etsi
non sunt clavi vestimentis consuti, tamen veste legata
6 contineri. Idem Celsus libro nono decimo digesto-
rum, commentariorum septimo scribit auro legato ea,
quae inaurata sunt, non deberi, nec aurea emblemata,
7 quae in absidibus argenteis sint. An autem auri
appellatione anuli aurei contineantur, quaeritur: et
Quintus Saturninus libro decimo ad edictum scribit
8 contineri. Lectum plane argenteum vel si qua alia
supellex argentea fuit, argenti appellatione non con-
tinetur, si numero argenti habita non est, ut in iunctura
argentea scio me dixisse, quod non in argentario pater
familias reponebat. sed nec candelabra nec lucernae
argenteae vel sigilla, quae in domo reposita sunt, vel
imagines argenteae argenti appellatione continebuntur,
nec speculum vel parieti adfixum vel etiam quod
mulier mundi causa habuit, si modo non in argenti
9 numero habita sunt. Argento facto legato Quintus
Mucius ait vasa argentea contineri, veluti parapsidas
acetabula trullas pelves et his similia, non tamen quae
10 supellectilis sunt. Sed cui vasa sint legata, non
solum ea continentur, quae aliquid in se recipiant
edendi bibendique causa paratum, sed et quae aliquid
sustineant: et ideo scutellas vel promulsidaria contineri.
repositoria quoque continebuntur: nam vasorum appel-
latio generalis est, dicimus vasa vinaria et navalia.
11 Infecti autem argenti appellatio rudem materiam
continet, id est non factam. quid ergo si coeptum sit
argentum fabricari? nondum perfectum utrum facti
an infecti appellatione contineatur, dubitari potest:
sed puto magis facti. certe si iam erat factum, sed
caelabatur, facti appellatione continebitur. an et cae-
lati continebitur, quod caelari coepit? et puto contineri,
12 si cui forte caelatum sit argentum legatum. Si cui
escarium argentum legatum sit, id solum debebitur, quod
ad epulandum in ministerio habuit, id est ad esum et
potum.[1] unde de aquiminario dubitatum est: et puto
contineri, nam et hoc propter escam paratur. certe si
caccabos argenteos habebat vel miliarium argenteum
vel sartaginem vel aliud vas ad coquendum, dubitari
poterit, an escario contineatur. et haec magis cocina-
13 torii instrumenti sunt. Perveniamus et ad gemmas
inclusas argento auroque. et ait Sabinus auro argen-
tove cedere: ei enim cedit, cuius maior est species.
quod recte expressit: semper enim cum quaerimus,
quid cui cedat, illud spectamus, quid cuius rei ornan-
dae causa adhibetur, ut accessio cedat principali. ce-
dent igitur gemmae, fialis vel lancibus inclusae, auro
14 argentove. Sed et in coronis mensarum gemmae
15 coronis cedent et hae mensis. In margaritis quoque
et auro idem est: nam si margaritae auri ornandi
gratia adhibitae sunt, auro cedunt, si contra, aurum
16 margaritis cedet. Idem et in gemmis anulis in-
17 clusis. Gemmae autem sunt perlucidae materiae,[2]
quas, ut refert Sabinus libris ad Vitellium, Servius a

1) id est . . . potum *gloss.*, *cf.* (34. 2) 32 § 2. 3.
2) Gemmae . . . materiae *gloss.*

lapillis eo distinguebat, quod gemmae essent perlucidae
materiae, velut smaragdi chrysolithi amethysti, lapilli
autem contrariae superioribus naturae, ut obsidiani
18 veientani. Margaritas autem nec gemmis nec lapillis
contineri satis constitisse ibidem Sabinus ait, quia
concha apud rubrum mare et crescit et coalescit.
19 Murrina autem vasa in gemmis non esse Cassius
20 scribit. Auro legato vasa aurea continentur et gemmis
gemmea vasa. secundum haec sive gemmae sint in
aureis vasis sive in argenteis, auro argentove cedent,
quoniam hoc spectamus, quae res cuius rei ornandae
causa fuerit adhibita, non quae sit pretiosior.

[*De instrumento vel instructo legato*].[1]

2607. In instrumento fundi ea esse, quae [(33. 7) 8
fructus quaerendi cogendi conservandi gratia parata
sunt, Sabinus libris ad Vitellium evidenter enumerat.
quaerendi, veluti homines qui agrum colunt, et qui eos
exercent praepositive sunt is, quorum in numero sunt
vilici et monitores: praeterea boves domiti, et pecora
stercorandi causa parata, vasaque utilia culturae, quae
sunt aratra ligones sarculi falces putatoriae bidentes
et si qua similia dici possunt. cogendi, quemadmodum
torcularia corbes falcesque messoriae falces fenariae
quali vindemiatorii exceptoriique, in quibus uvae com-
portantur. conservandi, quasi dolia, licet defossa non
1 sint, et cuppae. Quibusdam in regionibus accedunt
instrumento, si villa cultior est, veluti atrienses scoparii,
si etiam virdiaria sint, topiarii, si fundus saltus pastio-
nesque habet, greges pecorum pastores saltuarii.

2608. Si reditus etiam ex melle constat, [(33. 7) 10]
alvei apesque continentur.[2]

2609. Quaesitum est, an frumen- [(33. 7) 12 *pr.* — § 15
tum, quod cibariis cultorum paratum foret, instrumento
cederet. et plurimis non placet, quia consumeretur:
quippe instrumentum est apparatus rerum diutius man-
surarum, sine quibus exerceri nequiret possessio: ac-
cedit eo, quod cibaria victus magis quam colendi
causa pararentur. sed ego puto et frumentum et vinum
ad cibaria paratum instrumento contineri: et ita Ser-
vium respondisse auditores eius referunt. item non-
nullis visum est frumentum, quod serendi causa sepost-
tum est, instrumento contineri, puto quia et instar cul-
turae esset et ita consumitur, ut semper reponeretur:
1 sed causa seminis nihil a cibariis differt. Conservandi
fructus causa, veluti granaria, quia in his fructus custo-
diuntur, urceos capsellas, in quibus fructus componun-
tur: sed et ea, quae exportandorum fructuum causa
parantur, instrumenti esse constat, veluti iumenta et
2 vehicula et naves et cuppae et culei. Alfenus autem,
si quosdam ex hominibus aliis legaverit, ceteros, qui
in fundo fuerunt, non contineri instrumento ait, quia
nihil animalis instrumenti esse opinabatur: quod non
est verum: constat enim eos, qui agri gratia ibi sunt,
3 instrumento contineri. Quaeritur, an servus, qui
quasi colonus in agro erat, instrumento legato con-
tineatur. et Labeo et Pegasus recte negaverunt, quia
non pro instrumento in fundo fuerat, etiamsi solitus
4 fuerat et familiae imperare. Saltuarium autem La-
beo quidem putat eum demum contineri, qui fructuum
servandorum gratia paratus sit, eum non, qui finium
custodiendorum causa: sed Neratius etiam hunc, et
hoc iure utimur, ut omnes saltuarii contineantur.
5 Trebatius amplius etiam pistorem et tonsorem, qui

1) *cf. Paul.* 4, *Pomp.* 6 *ad Sab.* 2) *cf. fr.* 2609 § 13.

familiae rusticae causa parati sunt, putat contineri, item fabrum, qui villae reficiendae causa paratus sit, et mulieres quae panem coquant quaeque villam servent: item molitores, si ad usum rusticum parati sunt: item focariam et vilicam, si modo aliquo officio virum adiuvet: item lanificas quae familiam rusticam vestiunt,
6 et quae pulmentaria rusticis coquant. Sed an instrumenti instrumentum legato instrumento continetur, quaeritur: haec enim, quae rusticorum causa parantur, lanificae et lanae et tonsores et fullones et focariae[1] non agri sunt instrumentum, sed instrumenti. puto igitur etiam focariam contineri: sed et lanificas et ceteros, qui supra enumerati sunt: et ita Servium respon-
7 disse auditores eius referunt. Uxores quoque et infantes eorum, qui supra enumerati sunt, credendum est in eadem villa agentes voluisse testatorem legato contineri: neque enim duram separationem iniunxisse
8 credendus est. Si aliqua parte anni in fundo pascantur pecora, aliqua parte his pabulum conducitur, vel servi, si aliqua parte anni per eos ager colitur, aliqua parte in mercedem mittuntur, nihilo minus instrumento
9 continentur. Cellararium quoque, id est ideo praepositum, ut rationes salvae sint, item ostiarium mulionem-
10 que instrumenti esse constat. Et molas et machinas, fenum stipulas, asinum machinarium, machinam frumentariam, vas aeneum, in quo sapa coqueretur et defrutum fiat et aqua ad bibendum lavandamque familiam paratur, instrumenti esse, et cribra, et plaustra quibus
11 stercus evehatur. Ea vero, quae solo continentur, instrumenti fundi non esse Cassius scribit, veluti harundineta et salicta, antequam caesa sint, quia fundus fundi instrumentum esse non potest: sed si caesa sint, puto contineri, quia quaerendo fructui deserviunt.
12 idem et in palis erit dicendum. Si in agro venationes sint, puto venatores quoque et vestigatores et canes et cetera quae ad venationem sunt necessaria instrumento contineri, maxime si ager et ex hoc redi-
13 tum habuit. Et si ab aucupio reditus fuit, aucupes et plagae et huius rei instrumentum agri instrumento continebitur: nec mirum, cum et aves instrumento exemplo apium contineri Sabinus et Cassius[2] puta-
14 verunt. Si quis eodem instrumento in plurimis agris utatur, cuius agri sit instrumentum, quaeritur. et ego arbitror, si quidem apparet voluntas patris familiae, cui potius agro destinaverat, eius esse instrumentum: ceteri enim agri ab hoc agro veluti mutuantur: si non appareat, nullius instrumento cedet: neque enim pro
15 parte dividemus instrumentum. Supellex ceteraque, si qua in agro fuerunt, quo instructior esset pater familias, instrumento fundi non continentur.

2610. Si domus sit instrumentum [33. 7] 12 § 16—26 legatum, videndum quid contineatur. et Pegasus ait instrumentum domus id esse, quod tempestatis arcendae aut incendii causa paratur, non quod voluptatis gratia: itaque neque specularia neque vela, quae frigoris causa vel umbrae in domo sunt, deberi. quae sententia Cassii fuit, qui dicebat inter instrumentum et ornamentum multum interesse: instrumenti enim ea esse, quae ad tutelam domus pertinent, ornamenti, quae
17 ad voluptatem, sicuti tabulas pictas. Vela autem Cilicia instrumenti esse Cassius, quae ideo parantur,
18 ne aedificia vento vel pluvia laborent. Acetum quoque, quod exstinguendi incendii causa paratur, item centones sifones, perticae quoque et scalae,[1] et formiones et spongias et amas et scopas contineri plerique
19 et Pegasus aiunt. Tegulam autem et tignum eius rei causa paratum instrumento contineri, si ad huiusmodi causam habeat tigna parata ad alios usus non deservientia. proinde et fulcimenta si qua habebat huic rei necessaria, etiam ea instrumento domus con-
20 tinebuntur. De velis, quae in hypaethris extenduntur, item de his, quae sunt circa columnas, Celsus scribit magis suppellectili adnumeranda et ita Sabinum
21 et Cassium putare. Canales autem et harpagones
22 et amas instrumento contineri constat. Item perticae, quibus araneae detergantur, item spongiae, quibus columnae pavimenta podia extergantur, scalae, quae ad lacunaria admoveantur, instrumenti sunt, quia mun-
23 diorem domum reddunt. Papinianus quoque libro septimo responsorum ait: sigilla et statuae adfixae instrumento domus non continentur, sed domus portio sunt: quae vero non sunt adfixa, instrumento non continentur, inquit: suppellectili enim adnumerantur excepto horologio aereo, quod non est adfixum: nam et hoc instrumento domus putat contineri sicut prothyrum domus, si velamen est, inquit, instrumento domus con-
24 tinetur. Fistulae autem et canales et crateres et si qua sunt alia ad aquas salientes necessaria, item serae et claves magis domus portio quam domus in-
25 strumentum sunt. Specularia quoque adfixa magis puto domus esse partem: nam et in emptione domus et specularia et pegmata cedere, sive in aedificio sunt posita sive ad tempus detracta. sed si non sint, reposita ad hoc tamen sint, ut suppleantur, si qua desint,
26 instrumento potius continebuntur. Cancellos quoque instrumento contineri puto.

2611. Sed si fundus non sit cum [33. 7] 12 § 27—47 instrumento legatus, sed ita ut instructus sit, quaesitum est, an plus contineatur, quam si cum instrumento legatus esset. et Sabinus libris ad Vitellium scribit fatendum esse plus esse, cum instructus fundus legetur, quam si cum instrumento: quam sententiam cottidie increscere et invalescere videmus. quanto igitur hoc legatum uberius est, videndum est. et Sabinus definit et Cassius apud Vitellium notat: omnia quae eo collocata sunt, ut instructior esset pater familias, instructo, inquit, continebuntur, id est quae ibi habuit, ut instructior esset.[2] hoc ergo legato non agri instrumentum, sed proprium suum instrumentum reliquisse
28 videtur. Proinde si fundus sit instructus legatus, et suppellex continebitur, quae illic fuit usus ipsius gratia, et vestis non solum stragula, sed et qua ibi uti solebat: mensae quoque eboreae vel si quae aliae, item vitrea et aurum et argentum: vina quoque, si qua ibi fuerint usus ipsius causa, continentur, et si quid aliud uten-
29 silium. Sed si qua eo congesserat non usus ipsius causa, sed custodiae gratia, non continebuntur: vina etiam, quae in apothecis sunt, non cedent: et hoc iure utimur, ut quae ibi pater familias quasi in horreo ha-
30 buit, haec non contineantur. Celsus quoque libro nono decimo digestorum scribit fructus ibi repositos, ut venirent vel in alium usum quam fundi converteren-
31 tur, instructo fundo non contineri. Idem Celsus eodem libro ait etiam suppellecticarios et ceteros hoc genus servos contineri, id est ministeria, quibus in-

---

1) lanificae . . . . focariae *gloss.*, *quod videtur manare ex* § 5: qui fam. rust. c. parati sunt. 2) *cf.* (37. 7) 10, 11.

1) perticae quoque et scalae *gloss.* 2) id est . . . esset *gloss.*

structus erat in eo fundo (extra ea quae libertatem
32 acceperunt), et qui rure morari solebant. Si instructum fundum legasset, ea paedagogia, quae ibi habebat, ut, cum ibi venisset, praesto essent in triclinio,
33 legato continentur. Contubernales quoque servorum, id est uxores,[1] et natos, instructo fundo contineri verum
34 est. Instructo autem fundo et bibliothecam et libros, qui illic erant, ut quotiens venisset uteretur, contineri constat. sed si quasi apotheca librorum utebatur, contra
35 erit dicendum. Neratius quoque libro quarto epistularum Rufino respondit instructo fundo et suppellectilem et vina et mancipia non solum ad cultum custodiamve villae, sed etiam quae ut ipsi patri familias in mini-
36 sterio ibi essent, legato cedere. Imagines quoque hae solae legatae videntur, quae in aliquo ornatu villae
37 fuerunt. Papinianus quoque praediis instructis legatis mancipia non contineri, quae temporis causa illic fuerunt ac non eo animo transtulit pater familias, ut
38 aut fundi aut suum instrumentum faceret. Idem respondit praediis instructis legatis actorem ex his in provinciam missum, ut ordinatis negotiis ad pristinum actum rediret, legato praediorum cedere, quamvis non-
39 dum redierit. Idem respondit instructis hortis legatis etiam vina, quae ibi fuerunt, quo dominus esset instructior, contineri: aliud esse, si horrea ibi habuit, unde instruebatur vel in urbe vel in aliis praediis.
40 Idem respondit domo per fideicommissum relicta cum supellectili Claudio Hieronymiano clarissimo viro ab Umbrio Primo et mensas et ceteram suppellectilem, quam in hortis pater familias in proconsulatum profecturus contulerat, ut tutiore loco essent, contineri.
41 Idem respondit theriacam quoque et cetera medicamenta, quae secessus causa dominus ibi habuit, et vestem propter secessum ibi depositam instructo fundo
42 legato inesse. Idem respondit domo ita, ut instructa est, cum omni iure suo legata urbanam familiam, item artifices, quorum operae ceteris quoque praediis exhibebantur, legato non contineri: ostiarii autem, inquit, vel topiarii diaetarii aquarii domui tantum deservientes continebuntur. sed quod de artificibus ait, falsum est, si eius domus causa parati sunt, licet aliis quoque
43 praediis commodabantur. Idem respondit domo instructa legata mensas eboreas et libros non contineri: sed et hoc falsum est: nam omne, quidquid in domo fuit, quo instructior ibi esset pater familias, continebitur, suppellectilem autem patris familiae instrumentum esse nemo dubitat. denique Neratius libro quarto epistularum Marcello fratri suo respondit et vestem domus instructae legato contineri: maxime, inquit, in proposita specie: proponebatur enim, qui legaverat, argentum et rationes excepisse: nam qui haec, inquit, excepit, non potest non videri de ceteris rebus, quae in ea essent, sensisse. sed et ipse Papinianus eodem libro responsorum ait patrem mercatorem ac faeneratorem, qui duos filios totidemque filias heredes instituerat, ita legasse: 'filiis maribus domum meam instructam do lego darique iubeo': merces et pignora an contineantur, quaeri posse: sed facilem iudici voluntatis coniecturam fore ceteris patris facultatibus
44 examinatis. Celsus scribit servis qui in fundo morarentur legatis, vicarios eorum non contineri, nisi
45 appareat et de vicariis eum sensisse.[2] Papinianus quoque libro septimo responsorum uxori, cui vir omnia, quae in domo erant, ab herede filia praestari voluit, cautiones debitorum emptionesque servorum non videri legatas respondit, nisi, inquit, ex alia parte et de servis eum cogitasse apparuerit, scilicet ut eorum servorum ei legasse videatur emptiones, quos et ipsos voluit ad
46 eam pertinere. Si quis fundum ita ut instructus est legaverit et adiecerit cum supellectili vel mancipiis vel una aliqua re, quae nominatim expressa non erat, utrum minuit legatum adiciendo speciem an vero non, quaeritur. et Papinianus respondit non videri minu-
47 tum, sed potius ex abundanti adiectum.[1] Idem Papinianus libro septimo responsorum ait: instructis hortis filio legatis mater argentum mulicbre filiae legaverat: respondit etiam id argentum muliebre, quod in hortis habuit, ut ibi esset instructior, ad filiam pertinere.

*

2612. [2]Cum suae ancillae sive servi in testamento scribuntur, hi designari videntur, quos pater familias suorum numero habuit. [(32) 71

Suos autem servos vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno iure testantis: inter quos fructuarii [(32) 73
1 non continebuntur. Sed qui bona fide testatori serviunt, suorum appellatione magis est ut contineantur, si modo suorum appellatione eos quos suorum numero
2 habuit voluit contineri. Eos vero, quos quis pignori hypothecaeve dedit, sine dubio inter suos legasse vide-
3 bitur debitor: creditor nequaquam. Proinde si quis servos habuit proprios, sed quorum operas locabat vel pistorias vel histrionicas vel alias similes, an servorum appellatione etiam hos legasse videatur? quod et praesumi oportet, nisi contraria voluntas testatoris appareat.[3]
4 Eum, qui venaliciariam vitam exercebat, puto suorum numero non facile contineri velle eiusmodi mancipia, nisi evidens voluntas fuit etiam de his sentientis[4]: nam quos quis ideo comparavit, ut ilico distraheret, mercis magis loco quam suorum habuisse credendus est.
5 Vicarios autem servorum suorum numero non contineri Pomponius libro quinto scribit.

2613. [5]Nummis indistincte legatis hoc receptum est, ut exiguiores legati videantur, si neque ex consuetudine patris familiae neque ex regionis, unde fuit, neque ex contextu testamenti possit apparere. [(32) 75

2614. [5]Si parti civitatis aliquid sit relictum, quod ad ornatum vel compendium rei publicae spectat, sine dubio debebitur. [(30) 32 § 2

LIBER XXI.

[*De legatis* 7.]

[*Si eadem res pluribus legetur*].[6]

2615. Plane ubi transferre voluit legatum in novissimum, priori non debebitur, tametsi novissimus talis sit, in cuius persona legatum non constitit. at si coniuncti disiunctive commixti sint,[7] coniuncti [(30) 34
1 unius personae potestate funguntur. [8]Si eadem res saepius legetur in eodem testamento, amplius quam semel peti non potest sufficitque vel rem consequi vel

---

1) id est uxores *gloss.* 2) nisi . . . sensisse *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 215).

1) *cf. Papin. fr.* 585 *pr.* 2) *Suspicor haec aliqua occasione oblata iniecta esse, cum de fundo instructo legato tractaretur.* 3) quod et . . . appareat *Trib.* 4) nisi evidens . . . sentientis *Trib.* 5) *Incertum, qua occasione haec iniecta sint.* 6) *cf. Pomp.* 6 *ad Sab.* 7) *sc. in legato per damnationem relicto.* 8) *Ulpianus, cum ageret de eadem re pluribus legata, subiunxit tractatum de eadem re saepius eidem legata.*

2 rei aestimationem. Sed si duorum testamentis mihi
eadem res legata sit, bis petere potero, ut ex altero
testamento rem consequar, ex altero aestimationem.
3 Sed si non corpus sit legatum, sed quantitas eadem
in eodem testamento saepius,[1] divus Pius rescripsit
tunc[2] saepius praestandam summam, si evidentissimis
probationibus ostendatur testatorem multiplicasse lega-
tum voluisse[3]: idemque et in fideicommisso constituit.
eiusque rei ratio evidens est, quod eadem res saepius
praestari non potest, eadem summa volente testatore[4]
4 multiplicari potest. Sed hoc ita erit accipiendum,
si non certum corpus nummorum saepius sit relictum,
ut puta centum, quae in arca habet, saepius legavit:
tunc enim fundo legato esse comparandum credo.
5 Sed si pondus auri vel argenti saepius sit relictum,
Papinianus respondit magis summae legato comparan-
dum, merito, quoniam non species certa relicta videa-
6 tur. Proinde et si quid aliud est quod pondere
numero mensura continetur saepius relictum, idem erit
dicendum, id est saepius deberi, si hoc testator vo-
7 luerit.[5] [6]Quod si rem emissem mihi legatam, usque
ad pretium quod mihi abest competet mihi ex testa-
8 mento actio. Et multo magis hoc dicendum est, si
duobus testamentis mihi eadem res legata sit, sed alter
me restituere rogaverit vel ipsam rem vel aliud pro ea,
aut si sub condicione legasset dandi quid pro ea: nam
hactenus mihi abesse res videtur, quatenus sum prae-
9 staturus. Si coniunctim res legetur,[7] constat partes
ab initio fieri. nec solum hi partem faciunt, in quo-
rum persona constitit legatum, verum hi quoque, in
quorum persona non constitit legatum, ut puta si Titio
10 et servo proprio sine libertate. Sed[8] si[9] in pupil-
lari testamento alii eandem legaverit, quam mihi in
suo testamento legavit, Iulianus scribit concursu partes
nos habere: interim igitur partem habebit is, cui in
11 suo testamento legavit. Si duobus sit legata[9], quo-
rum alter heres institutus sit, a semet ipso ei legatum
inutiliter videtur, ideoque quod ei a se legatum est ad
12 collegatarium pertinebit. Inde dicitur, si duo sint
heredes, unus ex uncia, alter ex undecim unciis, et eis
fundus legatus sit[9], unciarium heredem undecim partes
13 in fundo habiturum, coheredem unciam. Plane si
alter ex legatariis heres extiterit heredi, a quo legatum
erat relictum, non ideo minus partem collegatario
14 faciet: retinet enim pro parte legatum. Si ita Titio
legetur: 'fundum Seianum vel usum fructum eius sibi
habeto', duo esse legata et arbitrio eius esse, an velit
15 usum fructum vindicare.[10] Sed et si quis ita leget
Titio: 'fundum do lego, ut eum pro parte habeat',
mihi videtur posse dici partem habiturum[11]: videri enim
fundi appellatione non totum fundum, sed partem ap-
pellasse: nam et pars fundi fundus recte appellatur.

2616. Si servus communis sibi et uni ex dominis stipuletur,[12] perinde est, ac si omnibus dominis et uni ex his stipuletur, veluti Titio et Maevio, et Titio: et probabile est, ut Titio dodrans, Maevio quadrans debeatur. [(45.3)4

1) eadem . . . saepius *Trib.* 2) tunc *Trib.* 3) si . . . voluisse *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 31 *sqq.*). 4) volente testatore *Trib.* 5) id est . . . voluerit *Trib.* 6) *Videntur excidisse ea, quae Ulpianus de lucrativa causa concurrente scripserat.* 7) per damnationem *ins.* 8) Sed et *scr.* 9) per vindicationem *ins.* 10) *Quid, si ita legetur: 'Titio fundum Seianum, Sempronio usum fructum eius'? cf.* (33. 2) 19. 11) *nec tamen adcrescit collegatario portio deficientis.* 12) *Quid si legetur servo communi et uni ex dominis?*

2617. Quod ad honores pertinet, creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.[1] [(50.4)2

[*Si ex testamento agatur?*].[2]

2618. Legato generaliter relicto, veluti hominis, Gaius Cassius scribit id esse observandum, ne optimus vel pessimus[3] accipiatur: quae sententia rescripto imperatoris nostri et divi Severi iuvatur, qui rescripserunt homine[4] legato actorem non posse eligi. [(30)37
1 Si de certo fundo sensit testator nec appareat de
quo cogitavit, electio heredis erit,[5] quem velit dare:
aut si appareat, ipse fundus vindicabitur. sed et si
lancem legaverit nec appareat quam, aeque electio est
heredis, quam velit dare.

2619. Cum servus legatus in fuga [(30) 39 pr. — § 6
esset vel longinquo absens exigatur, operam praestare
heres debet, ut eam rem requirat et praestet, et ita
Iulianus scribit. nam et sumptum an in hanc rem
facere heres deberet, Africanus libro vicesimo epistu-
larum apud Iulianum quaerit putatque sumptum prae-
1 standum, quod et ego arbitror sequendum. Fructus
autem hi deducuntur in petitionem, non quos heres
percepit, sed quos legatarius percipere potuit: et id in
operis servorum vel vecturis iumentorum vel naulis
navium dicendum. quod in fructibus dicitur, hoc et
in pensionibus urbanorum aedificiorum intellegendum
erit. in usurarum autem quantitate mos regionis erit
sequendus: iudex igitur usurarum modum aestimabit
et statuet. ipsius quoque rei interitum post moram
debet, sicut in stipulatione, si post moram res interierit,
aestimatio eius praestatur. item partus ancillarum et,
si servus fuerit legatus et hereditas vel legatum vel
quid per eum adquisitum sit, heres praestare debet.
2 Si Titius a me rem[6] emisset et eandem mihi legas-
set[7] antequam ei traderem, mox ei tradidero et pretium
recepero, videtur quidem is prima facie rem mihi meam
legasse et ideo legatum non consistere. sed ex empto
actione liberatus utique per legatum rem vindicare
potero quam tradidi.[8] sed si nondum erat solutum
mihi pretium, Iulianus scribit ex vendito quidem me
acturum, ut pretium exsequar, ex testamento vero, ut
rem quam vendidi et tradidi recipiam. idem subiungit,
si pretium quidem mihi erat solutum, rem autem non-
dum tradideram, ex testamento me agentem liberatio-
3 nem consequi. Idem Iulianus scribit, si fundum
testator, quem ab alio emerat, mihi legavit, heredem
cogendum mihi actionem ex empto praestare, scilicet
si nondum res tradita[9] fuerit vel defuncto vel heredi.
4 Si quis alicui legaverit licere lapidem caedere, quae-
situm est, an etiam ad heredem hoc legatum transeat.
et Marcellus negat ad heredem transmitti, nisi nomen
5 heredis adiectum legato fuerit. Heres cogitur legati
praedii solvere vectigal praeteritum vel tributum vel
6 solarium vel cloacarium vel pro aquae forma. Scio

1) *Agitur de collegatario 'liberos' habente, v. Gai.* 2, 207. *De honoribus v.* (4. 4) 2. 2) *cf. Paul.* 4 *ad Sab.* 3) *Cassium suspicor distinxisse inter genera legatorum, scilicet ut per vindicationem relicto legato ne optimus eligatur, per damnationem ne pessimus detur, cf.* (30) 110: *compilatores autem haec in unum conglutinaverunt.* 4) per vindicationem *ins.* 5) *sc. etiam in do lego legato.* 6) mancipi *ins.* 7) per damnationem *sc.: per vindicationem enim nullum esset legatum, scilicet quia eo tempore, quo testamentum factum est, res legata non erat testatoris, Gai.* 2, 196. 8) *non obstante exceptione rei venditae et traditae.* 9) nec mancipata *ins.? Si enim mancipata fuisset, non actionem tantum praestare heres deberet, sed mancipio dare aut in iure cedere, Gai.* 2, 204.

ex facto tractatum, cum quidam duos fundos eiusdem nominis habens legasset fundum Cornelianum et esset alter pretii maioris, alter minoris et heres diceret minorem legatum, legatarius maiorem: volgo fatebitur utique minorem eum legasse, si maiorem non potuerit docere legatarius.

[*De legatis inutiliter relictis*].

2620. Constat etiam res alienas legari (30.39)§7—10 posse, utique si parari possint, etiamsi difficilis earum
8 paratio sit. Si vero Sallustianos hortos, qui sunt Augusti, vel fundum Albanum, qui principalibus usibus deservit, legaverit quis, furiosi est talia legata testa-
9 mento adscribere. Item campum Martium aut forum Romanum vel aedem sacram legari non posse constat.
10 Sed et ea praedia Caesaris, quae in formam patrimonii redacta sub procuratore patrimonii sunt, si legentur, nec aestimatio eorum debet praestari, quoniam commercium eorum nisi iussu principis non sit, cum distrahi non soleant.

2621. Cetera igitur praeter haec videa- (30) 41 pr. mus. et quidem corpora legari omnia et iura et servitutes possunt.

2622. Si gemma ex anulo legetur vel (34. 2) 17 aliae materiae iunctae vel emblemata, recte leguntur: et separantur et praestanda sunt.

Sed ea quae aedibus iuncta sunt (30)41§1—16 legari non possunt, quia haec legari non posse senatus
2 censuit Aviola et Pansa consulibus. Tractari tamen poterit, si quando marmora vel columnae fuerint separatae ab aedibus, an legatum convalescat. et si quidem ab initio non constitit legatum, ex post facto non convalescet, quemadmodum nec res mea legata mihi, si post testamentum factum fuerit alienata, quia vires ab initio legatum non habuit. sed si sub condicione legetur, poterit legatum valere, si exsistentis condicionis tempore mea non sit vel aedibus iuncta non sit, secundum eos, qui et emi rem meam sub condicione et promitti mihi stipulanti et legari aiunt. purum igitur legatum Catoniana regula impediet, condicionale non,
3 quia ad condicionalia Catoniana non pertinet. Item quaeri potest, si quis binas aedes habens alteras legaverit et ex alteris aliquid iunctum ei cui aedes legavit, an legatum valebit? movet quaestionem, quod ex senatus consulto et constitutionibus licet nobis ab aedibus nostris in alias aedes transferre possessoribus earum futuris, id est non distracturis: et ita imperator noster et divus Severus rescripserunt. numquid ergo et legari possit ei, cui aliam domum legem? sed negandum erit,
4 quia cui legatum est non est possessor futurus. Si duobus domum legaverit Sempronianam et ex ea alteri eorum marmora ad exstructionem domus Seianae quam ei legaverat, non male agitabitur, an valeat, quia dominus est utriusque legatarius. et quid si quis domum deductis marmoribus legaverit, quae voluit heredem habere ad exstruendam domum, quam retinebat in hereditate? sed melius dicetur in utroque detractionem non valere: legatum tamen valebit, ut aestimatio eorum
5 praestetur. Sed si quis ad opus rei publicae faciendum legavit, puto valere legatum: nam et Papinianus libro undecimo responsorum refert imperatorem nostrum et divum Severum constituisse eos, qui rei publicae ad opus promiserint, posse detrahere ex aedibus suis urbanis atque rusticis et id ad opus uti, quia hi quoque non promercii causa id haberent. sed videamus, utrum ei soli civitati legari possit, in cuius territorio est, an et de alia civitate in aliam transferre possit. et puto non esse permittendum, quamquam constitutum sit, ut de domu, quam aliquis habet, ei permittatur in domum
6 alterius civitatis transferre. Hoc senatus consultum non tantum ad urbem, sed et ad alias civitates per-
7 tinet. Sed et divorum fratrum est rescriptum ad libellum Procliani et Epitynchani ob debitum publicum desiderantium ut sibi distrahere permittatur, quod
8 eis ius distrahendi denegaverunt. Hoc senatus consultum non tantum ad aedes, sed et ad balinea vel aliud quod aedificium vel porticus sine aedibus vel
9 tabernas vel popinas extenditur. Item hoc prohibetur haec legari, quod non alias praestari potest, quam ut aedibus detrahatur subducatur, id est marmora vel columnae. idem et in tegulis et in tignis et ostiis senatus censuit: sed et in bibliothecis parietibus in-
10 haerentibus. Sed si cancelli sint vel vela, legari
11 poterunt, non tamen fistulae vel castelli. Sed automataria aut siquis canthari, per quos aquae saliunt,
12 poterunt legari, maxime si impositicii sint. Quid ergo in statuis dicendum? si quidem inhaerent parietibus, non licebit, si vero alias exsistant, dubitari potest: verum mens senatus plenius accipienda est, ut si qua ibi fuerunt perpetua, quasi portio aedium distrahi non
13 possint. Proinde dicendum est nec tabulas adfixas et parietibus adiunctas vel singula sigilla adaequata
14 legari posse. Sed si paravit quaedam testator quasi translaturus in aliam domum et haec legavit, dubitari
15 poterit, an valeat: et puto valere. Sed si ea quae
16 legavit aedibus iunxit, extinctum erit legatum. Sed si heres ea iunxit, puto non exstingui.

Senatus enim ea, quae non sunt (30) 43 pr. § 1 aedium, legari permisit, haec autem mortis tempore aedium non fuerunt: heres ergo aestimationem praestabit. sed si detraxerit ut praestiterit, poenis erit locus, quamvis ut non vendat, detraxit, sed ut exsolvat.
1 Marcellus etiam scribit,[1] si maritus diaetam in uxoris hortis, quos in dotem acceperat, fecerit, posse eum haec detrahere, quae usui eius futura sint, sine mulieris tamen damno, nec ad hoc senatus consultum futurum impedimento. ergo si non est ei obfuturum, quo minus detrahat, dici oportebit posse eum haec legare, quae detrahere potest.

2623. Legatum in aliena voluntate poni (30)43§2.3
3 potest, in heredis non potest. Qui ab hostibus redemptus est legari sibi poterit, et proficiet legatum ad liberationem vinculi pignoris, quod in eo habuit qui redemit.

2624. Omnibus debitoribus ea quae de- (34.3)1
1 bent recte leguntur, licet domini eorum sint. Iulianus scripsit, si res pignori data legetur debitori a creditore, valere legatum habereque eum actionem, ut pignus recipiat, priusquam pecuniam solvat. sic autem loquitur Iulianus, quasi debitum non debeat lucrari: sed si alia testantis voluntas fuit, et ad hoc pervenietur exemplo luitionis.

2625. Si habitatio filio familias vel servo (36.2)9 legata sit, puto non adquiri domino vel patri legatum, si ante aditam hereditatem filius vel servus decesserit: nam cum personae cohaereat, recte dicitur ante aditam hereditatem diem non cedere.

*

1) *lib.* VII *dig.*: *v.* (24. 1) 45.

2626. [1]Imaginaria venditio non est pretio (50. 17) 16 accedente.

LIBER XXII.

[*De legatis* 8.][2]

2627. Servum filii sui castrensis pe- (30) 44 pr. § 1 culii legare pater potest[3] et, si vivo patre mortuus sit filius et apud patrem peculium remansit, constitit legatum: cum enim filius iure suo non utitur, retro credi-
1 tur pater dominium in servo peculiari habuisse. Si quis rem, sibi legatam ignorans adhuc, legaverit,[3] postea cognoverit et voluerit ad se pertinere, legatum valebit, quia, ubi legatarius non repudiavit, retro ipsius fuisse videtur, ex quo hereditas adita est: si vero repudiaverit, retro videtur res repudiata fuisse heredis.

2628. [4]Si pocula quis legavit et (30) 44 § 2—4 massa facta est vel contra, item si lana legetur et vestimentum ex ea fiat, Iulianus libro trigesimo secundo scripsit legatum in omnibus supra scriptis consistere et deberi quod exstat: quam sententiam puto veram, si modo non mutaverit testator voluntatem.
3 Sed et si lancem legavit et massam fecit, mox poculum, debebitur poculum, durante scilicet voluntate.
4 Si areae legatae domus imposita sit, debebitur legatario, nisi testator mutavit voluntatem.

2629. Eum, qui chirographum legat, (30) 44 § 5. 6 debitum legare, non solum tabulas argumento est venditio: nam cum chirographa veneunt, nomen venisse
6 videtur. Sed et si nomen legetur, benigne id quod debetur accipiendum est, ut actiones adversus debitorem cedantur.

2630. Si idem servus et legatus et liber (30) 44 § 7 esse iussus sit, interdum procedere solum legatum poterit, ut puta si in fraudem creditoris data erit libertas: vel si is sit servus, qui in perpetuam servitutem venierit, idem erit: vel si servus sit forte pignori datus.

2631. Si statuliberum heres legaverit, (30) 44 § 8 expediet heredi ipsum statuliberum praestare magis quam aestimationem. etenim aestimationem veram praestabit: ipsum vero si dederit, existente condicione nullum sentiet damnum: iam enim aestimatio postea non petitur ab eo hominis liberi.

2632. Si duos fundos habens testator (30) 44 § 9 alterius mihi usum fructum, alterum Titio leget, aditum mihi legatarius non debebit: sed heres cogitur redimere aditum et praestare.

2633. Cum res[5] legata est, si quidem pro- (30) 47 pria fuit testatoris et copiam eius habet, heres moram facere non debet, sed eam praestare. sed si res alibi sit quam ubi petitur, primum quidem constat ibi esse praestandam, ubi relicta est, nisi alibi testator voluit: nam si alibi voluit, ibi praestanda est, ubi testator voluit vel ubi verisimile est eum voluisse: et ita Iulianus scripsit tam in propriis quam in alienis legatis. sed si alibi relicta est, alibi autem ab herede translata est dolo malo eius: nisi ibi praestetur ubi petitur, heres condemnabitur doli sui nomine: ceterum si sine dolo,
1 ibi praestabitur, quo transtulit. Sed si id petatur quod pondere numero mensura continetur, si quidem certum corpus legatum est, veluti frumentum ex illo horreo vel vinum ex apotheca illa, ibi praestabitur ubi relictum est, nisi alia mens fuit testantis: sin vero non fuit certa species, ibi erit praestandum ubi petitur.
2 Itaque si Stichus sit legatus et culpa heredis non pareat, debebit aestimationem eius praestare: sed si culpa nulla intervenit, cavere heres debet de restitutione servi, non aestimationem praestare. sed et si alienus servus in fuga sit sine culpa heredis, idem dici potest: nam et in alieno culpa admitti potest: cavebit autem sic, ut, si fuerit adprehensus, aut ipse aut aestimatio praestetur: quod et in servo ab hostibus
3 capto constat. Sed si Stichus aut Pamphilus legetur et alter ex his vel in fuga sit vel apud hostes, dicendum erit praesentem praestari aut absentis aestimationem: totiens enim electio est heredi committenda, quotiens moram non est facturus legatario. qua ratione placuit et, si alter decesserit, alterum omnimodo praestandum, fortassis vel mortui pretium. sed si ambo sint in fuga, non ita cavendum, ut, 'si in potestate ambo redirent', sed 'si vel alter', et 'vel ipsum vel ab-
4 sentis aestimationem praestandam'. Item si res aliena vel hereditaria sine culpa heredis perierit vel non compareat, nihil amplius quam cavere eum oportebit: sed si culpa heredis res perit, statim damnandus
5 est. Culpa autem qualiter sit aestimanda, videamus, an non solum ea quae dolo proxima sit, verum etiam quae levis est? an numquid et diligentia quoque
6 exigenda est ab herede? quod verius est. Item si fundus chasmate perierit, Labeo ait utique aestimationem non deberi: quod ita verum est, si non post moram factam id evenerit: potuit enim eum acceptum legatarius vendere.

2634. Regula Catoniana ad novas leges (34. 7) 5 non pertinet.

[*Si uxoris causa parata legentur*].[1]

2635. Hoc legatum 'uxoris causa parata', (32) 45 generale est et continet tam vestem quam argentum aurum ornamenta ceteraque, quae uxoris gratia parantur. sed quae videantur uxoris causa parari? Sabinus libris ad Vitellium ita scripsit: "quod in usu frequentissime versatur, ut in legatis uxoris adiciatur 'quod eius causa parata sint', hanc interpretationem optinuit, quod magis uxoris causa quam communis promiscuique usus causa paratum foret. neque interesse visum est, ante ductam uxorem id pater familias paravisset an postea, an etiam ex his rebus quibus ipse uti soleret uxori aliquid adsignavisset, dum id mulieris usibus proprie adtributum esset".

2636. Si quid earum rerum ante com- (32) 47 pr. paravit quam uxorem duxit, si id ei ut uteretur tradidit, perinde est, quasi postea paravisset.

2637. Ex eo autem legato ea per- (32) 47 pr. extr. § 1 tinent ad uxorem, quae eius causa empta comparata quaeque retenta sunt: in quibus etiam quae prioris uxoris quaeque filiae neptis vel nurus fuerunt con-
1 tinentur. Inter emptum et paratum quid interest, quaeritur: et responsum est in empto paratum inesse, in parato non continuo emptum contineri: veluti si quis quae prioris uxoris causa emisset, posteriori uxori tradidisset, eas res eum posterioris uxoris causa paravisse, non emisse constat. ideoque quamvis maritus

1) *Nescio quo haec pertineant.* 2) *Fr.* 2627—2634 *ad varia argumenta videntur pertinere, quae Ulpianus hoc loco nescio utrum ex professo tractaverit an solummodo in transitu attigerit.* 3) *per vindicationem sc.* 4) *Iung. cum* 2638 § 5? 5) per damnationem *ins.*

1) *cf. Paul.* 4 *ad Sab.*

posterioris uxoris causa nihil emerit, tamen tradendo
quae prior habuerit, eius causa parata sunt. etsi ei
adsignata non sunt, legato cedunt: at quae prioris
uxoris causa parata sunt, ita posteriori debentur, si ei
adsignata sint, quia non est ita de posteriore uxore
cogitatum, cum compararentur.

2638. Item legato continentur mancipia, (32) 49
puta lecticarii, qui solam matrem familias portabant.
item iumenta vel lectica vel sella vel burdones. item
mancipia alia, puellae fortassis, quas sibi comatas
1 mulieres exornant. [1]Sed et si forte virilia ei quae-
dam donaverit, quodammodo eius causa parata vide-
2 buntur. Proinde et si quaedam promiscui usus sint,
solitus tamen fuerit ab ea quasi usum mutuari, dicen-
3 dum erit ipsius causa videri parata. Item interest,
ipsius causa parata sint ei legata an ipsius causa empta:
paratis enim omnia continentur, quae ipsius usibus
fuerunt destinata, empta vero ea sola, quae propter
eam empta fecit maritus. unde non continebuntur
emptis solis legatis, quae alia ratione pater familias
adquisita ei destinavit: utroque autem legato contine-
buntur et quae maritus emi mandaverat vel quae
emerat, necdum autem ei adsignaverat, adsignaturus
4 si vixisset. Parvi autem refert uxori an concubinae
quis leget, quae eius causa empta parata sunt: sane
5 enim nisi dignitate nihil interest. Si uxori aurum,
quod eius causa paratum est, legatum sit et postea sit
6 conflatum, materia tamen maneat, ea ei debetur. Sed
ut legatum valeat, mortis tempore uxorem esse debere
Proculus scripsit et verum est: separatio enim dissolvit
7 legatum. Hoc legatum et filio et filiae relinqui
potest: 'quae eius gratia parata sunt', et servo servae-
que: et continebuntur quae ipsi sunt adtributa vel
destinata.

[*De lana lino purpura vestimentis legatis*].

2639. [2]Si cui lana legetur, id legatum vide- (32) 70
1 tur quod tinctum non est, sed αὐτοφυές.[3] Sive autem
facta est sive infecta, lanae appellatione continetur.
2 Quaesitum est, utrum lanae appellatione ea sola
contineatur quae neta non est an et ea quae neta est,
ut puta stamen et subtemen: et Sabinus et netam con-
3 tineri putat, cuius sententia utimur. Lanae appella-
tionem eatenus extendi placet, quoad ad telam per-
4 venisset. Et sciendum sucidam quoque contineri et
5 lotam, si modo tincta non sit. Lanae appellatione
6 tomentum non continebitur. Sed nec ea lana, ex
qua quis quasi vestimentum fecerit valetudinis vel de-
7 liciarum gratia, continebitur. Ne ea quidem, quae
fomentationis gratia parata sunt vel medicinae, lana-
8 rum appellatione continentur. Sed et pelles lanatae
contineantur? et hoc lanae cedere manifestum est.
9 Lana legata etiam leporinam lanam et anserinam et
caprinam credo contineri et de ligno, quam ἐριόξυλον
10 appellant. Linum autem lana legata utique non
11 continebitur. Lino autem legato tam factum quam
infectum continetur quodque netum quodque in tela
est, quod est nondum detextum. ergo aliud in lino
quam in lana est. et quidem si tinctum linum sit,
12 credo lino continebitur. Versicoloribus videndum
est. et constabat apud veteres lanae appellatione ver-
sicoloria non contineri,[1] sed ea omnia videri legata,
quae tincta sunt, et neta, quae neque detexta neque
contexta sunt. proinde quaeritur, an purpura appella-
tione versicolorum contineatur. et ego arbitror ea,
quae tincta non sunt, versicoloribus non adnumerari et
ideo neque album neque naturaliter nigrum contineri
nec alterius coloris naturalis: purpuram autem et coc-
cum, quoniam nihil nativi coloris sunt, contineri arbi-
13 tror, nisi aliud sensit testator. Purpurae autem ap-
pellatione omnis generis purpuram contineri puto: sed
coccum non continebitur, fucinum et ianthinum con-
tinebitur. purpurae appellatione etiam subtemen factum
contineri nemo dubitat: lana tinguendae purpurae causa
destinata non continebitur.

2640. Vestimentum id est quod detex- (34. 2) 22
tum est, etsi desectum non sit, id est si sit consumma-
tum. quod in tela est nondum pertextum vel detextum,
contextum appellatur. quisquis igitur vestem legaverit,
neque stamen neque subtemen legato continebitur.

[*De penu legata*].[2]

2641. [3]Qui penum legat quid legato com- (33. 9) 3
plectatur, videamus. et Quintus Mucius scribit libro
secundo iuris civilis[4] penu legata contineri, quae esui
potuique sunt. idem Sabinus libris ad Vitellium scribit.
quae harum, inquit, patris familiae uxoris liberorumve
eius vel familiae, quae circa eos esse solet, item iumen-
1 torum, quae dominici usus causa parata sunt. Sed
Aristo notat etiam quae esui potuique non sunt con-
tineri legato, ut puta ea, in quibus esse solemus,
oleum forte, garum muriam mel ceteraque his similia.
2 Plane inquit, si penus esculenta legetur, Labeo libro
nono posteriorum scribit nihil eorum cedere, quia non
haec esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle
contra scribit, merito, quia mel esse solemus. sed Pro-
culus omnia haec contineri recte scribit, nisi contraria
3 mens testatoris appareat. Esculenta, utrum ea quae
esse, an et ea per quae esse solemus, legaverit? et ea
quoque legato contineri credendum, nisi contraria mens
patris familias doceatur. mella certe semper esculentae
penui cedere, lacertas quoque cum muria sua contineri
4 nec Labeo negavit. Poculenta penu ea, quae vini
loco pater familias habuit, continebuntur, supra scripta
5 vero non continebuntur. Penori acetum quoque
cedere nemo dubitat, nisi exstinguendi ignis causa
fuit paratum: tunc enim esui potuique non fuit: et ita
6 Ofilius libro sexto decimo actionum scribit. Sed
quod diximus 'usus sui gratia paratum' accipiendum
erit et amicorum eius et clientium et universorum,
quos circa se habet, non etiam eius familiae, quam
neque circa se neque circa suos habet: puta si qui
sunt in villis deputati. quos Quintus Mucius sic de-
finiebat, ut eorum cibaria contineri putet, qui opus
non facerent: sed materiam praebuit Servio notandi,
ut textorum et textricum cibaria diceret contineri:
sed Mucius eos voluit significare, qui circa patrem
7 familias sunt. Simili modo et iumentorum cibaria
penui continentur, sed eorum iumentorum, quae usibus
ipsius et amicorum deserviunt: ceterum si qua iumenta
agris deserviebant vel locabantur, legato non cedere
8 cibaria eorum. Sive autem frumentum sive quid
leguminis in cella penuaria habuit, penori legato con-
tinebitur, sed et hordeum sive familiae sive iumento-

1) *Excidisse caput de vestimentis muliebribus recte vidit Mommsen.* 2) Si cui . . . . *αὐτοφυές sunt fortasse Sabini.* 3) *Merito suspicatur Mommsen verba infra* § 12 *posita* et constabat . . . non contineri *olim hic habuisse locum.*

1) *v. p.* 1093 *n.* 3 *et Mommsen ad h. l.* 2) *cf. Paul.* 4; *Pomp.* 6 *ad Sab.* 3) *cf. Sabini fr.* 3. 4) *v. Mucii fr.* 2.

rum gratia: et Ofilius scribit libro sexto decimo actio-
9 num. Ligna et carbones ceteraque, per quae penus
conficeretur, an penori legato contineantur, quaeritur.
et Quintus Mucius et Ofilius negaverunt: non magis
quam molae, inquiunt, continentur. idem et tus et
ceras contineri negaverunt. sed Rutilius et ligna et
carbones, quae non vendendi causa parata sunt, con-
tineri ait. Sextus autem Caecilius[1] etiam tus et cereos
in domesticum usum paratos contineri legato scribit.
10 Servius apud Melam et unguentum et chartas epistu-
lares penoris esse scribit, et est verius haec omnia,
odores quoque contineri: sed et chartas ad ratiunculam
11 vel ad logarium paratas contineri. Vasa quoque
penuaria quin contineantur, nulla dubitatio est. Aristo
autem scribit dolia non contineri, et est verum secun-
dum illam distinctionem, quam supra in vino fecimus.
nec frumenti nec leguminum thecae (arculae forte vel
sportae) vel si qua alia sunt, quae horrei penuarii vel
cellae penuariae instruendae gratia habentur, non con-
tinebuntur, sed ea sola continentur, sine quibus penus
haberi non recte potest.

LIBER XXIII.

[*De legatis* 9.]

[*De legatis in diem incertam relictis*].[2]

2642. Si cui legetur, cum quattuor- (30)49 pr.—§3
decim annorum erit, certo iure utimur, ut tunc sit
quattuordecim annorum, cum impleverit: et ita impera-
1 torem decrevisse Marcellus[3] scripsit. Ergo cum esset
sic relictum: 'cum ad quartum decimum annum per-
venisset, annua bima trima die', et decem et septem
annorum mortis tempore inveniatur, praesens legatum
erit. proinde si quindecim annorum, consequenter
dicemus post biennium deberi: si sedecim, post annum
debebitur: si menses desint ad septimum decimum
annum, residuis mensibus debetur. haec ita, si putans
minorem esse quattuordecim annorum, cum iam ex-
cessisset, sic legavit: si vero scit, triennium ad legati
praestationem ex die testamenti facti numerabimus.
2 Hoc autem legatum et condicionale est et in diem,
condicionale tamdiu, quamdiu quartus decimus annus
3 sit completus, postea in diem. Et ideo si quidem
ante quartum decimum annum decesserit, ad heredem
nihil transit: certe postea ad heredem transfert. quod
si testamenti facti tempore minor quattuordecim annis
filius inveniatur, puto tempus annua bima trima die
praestationis ex die completi quarti decimi anni statim
cedere, nisi evidens alia mens probaretur testatoris
aliud sentientis.[4]

2643. "Cum filio familias ita legatur: 'cum (32)50
is in tutelam suam pervenerit', pubertatis tempus signi-
ficatur". et sane si impuberi filio familias legatum sit,
plerumque sentiendum est, quod Sabinus ait, ut non
et pater familias fiat, sed ut pubes. ceterum si mater,
quae suspectam habuit mariti a quo divorterat vitam,
filio suo quamvis impuberi leget, non videtur sensisse
de eo tempore, quo pubes est, sed eo, quo et pubes
et pater familias est (nam et si pubes fuit, multo
magis dicemus de patre familias eam sensisse), ac si
dixisset 'in suam tutelam et in suam potestatem'.
1 Quod si quis patri familias impuberi leget, cum suae
tutelae sit, de pubertate sensit, interdum et de viginti
quinque annis, si mens testantis appareat. nam si iam
puberi, minori tamen viginti quinque annis legavit,
procul dubio anni viginti quinque erunt praestituti.
2 Item si furioso vel prodigo vel ei, cui praetor ex
causa curatorem dedit, ita sit legatum, puto et de eo
3 sensum casu, quo curae et tutelae liberetur. Ex his
et huiusmodi apparet voluntatis quaestionem Sabinum
interpretatum: et utique non dubitaret, si puberi et
multo magis maiori viginti quinque annis ita sit lega-
4 tum, de sua potestate testatorem sensisse. Sic autem
haec scriptura varia est et voluntatis habet quaestio-
nem, ut illa quoque, si quis ita scripserit 'cum sui
iuris fuerit factus': nam aliter alias accipiatur: et
plerumque potestatis liberationem continet, plerumque
5 pubertatem vel vicesimum quintum annum. Ego
quidem et si quis iam puberi, minori tamen viginti
quinque annis sic legaverit 'cum ad pubertatem per-
venerit', puto de aetate eum sensisse, quae caret in
6 integrum restitutione. Idem et si quis 'cum suae
aetatis fuerit factus', utrum de pubertate an de viginti
quinque annis sensum sit, disputari de voluntate potest,
non minus quam si ita adscripserit 'cum iustae aetatis
sit factus' vel 'cum maturae aetatis' vel 'cum adoleverit'.

2644. Haec condicio 'filiae meae cum (35. 1) 10
nupserit' talis est, ut qui testatus est impleri solum-
modo condicionem voluerit, non satis egerit quando:
et ideo et si vivo testatore nupserit post testamentum
factum, inpleta condicio videtur, praesertim cum con-
dicio haec talis est, ut semel impleri debeat. sed enim
non omnes coniunctiones implent condicionem: puta
enim nondum nubilis aetatis in domum mariti deducta
non paruit condicioni. sed et si ei coniuncta sit, cuius
nuptiis ei interdictum sit, idem dicemus. an tamen
nubendo postea parere condicioni possit, quasi non
nupserit, dubitari potest: et si testator de primo nuptiali
iugo sensit, puto defectam condicione: benigne tamen
dicendum est nondum impletam condicionem defectam.
1 Si sic legatum sit 'si navis ex Asia venerit' et igno-
rante testatore navis venerit testamenti facti tempore,
dicendum pro impleta haberi. et si cui sic legatum
est 'cum pubes erit', simili modo hoc erit dicendum.[1]

2645. Cum in annos singulos legatur, (36. 2) 10
non unum legatum esse, sed plura constat
nec semel diem eius cedere, sed (36. 2) 12 pr.—§6
1 per singulos annos. Sed utrum initio cuiusque anni
an vero finito anno cedat, quaestionis fuit. et Labeo
Sabinus et Celsus et Cassius et Iulianus in omnibus,
quae in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt,
ut initio cuiusque anni huius legati dies cederet.
2 Inde Iulianus ait, hoc legatum si servo relinquatur,
deinde post primum vel alterum annum sit liber, sibi
3 eum adquirere. Item Celsus scribit, quod et Iulianus
probat, huius legati diem ex die mortis[2] cedere, non
ex quo adita est hereditas, et si forte post multos
annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario
4 deberi. Sed et si quotannis sit legatum, mihi vide-
tur etiam in hoc initium cuiusque anni spectandum,
nisi forte evidens sit voluntas testatoris in annuas pen-
siones ideo dividentis, quoniam non legatario consul-
tum, sed heredi prospectum voluit, ne urgueretur ad
5 solutionem. Si in habitationem aliquid vel in disci-
plinam legetur sic 'annua' vel 'quotannis', quibus die-

1) Aelius *scr.*, *v. Sextus Aelius fr.* 2. 2) *cf. Paul.* 4, *Pomp.* 6 *ad Sab.* 3) *cf. Marcelli fr.* 177. 4) nisi . . . sententis *Trib.*

1) *cf. fr.* 2642 § 1. 2) tabulis apertis *Ulp.?*

bus pensio debetur habitationis vel merces disciplinarum, isdem intellegitur legatum relictum, coniectura 6 voluntatis facta. Novissime Pomponius scribit nihil interesse, utrum 'in annos singulos' vel 'quotannis' an 'in singulos menses' vel quot mensibus' an 'in singulos dies' vel 'quot diebus' legetur. ipse quoque huic sententiae accedo: proinde et si 'annui' legentur tot aurei,[1] idem erit dicendum.

2646. [2]Cum tempus in testamento adi- (50. 17) 17 citur, credendum est pro herede adiectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicuti in stipulationibus promissoris gratia tempus adicitur.

[*De vino legato*].[3]

2647. Si cui vinum sit legatum centum am- (33. 6) 3 phorarum, cum nullum vinum reliquisset, vinum heredem empturum et praestaturum, non acetum, quod vini 1 numero fuit. Si vinum legatum sit, videamus, an cum vasis debeatur. et Celsus inquit vino legato, etiamsi non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri, non quia pars sunt vini vasa, quemadmodum emblemata argenti (scyphorum forte vel speculi), sed quia credibile est mentem testantis eam esse, ut voluerit accessioni esse vino amphoras: et sic, inquit, loquimur habere nos amphoras mille, ad mensuram vini referentes. in doliis non puto verum, ut vino legato et dolia debeantur, maxime si depressa in cella vinaria fuerint aut ea sunt, quae per magnitudinem difficile moventur. in cuppis autem sive cuppulis puto admittendum et ea deberi, nisi pari modo immobiles in agro velut instrumentum agri erant. vino legato utres non debebuntur: nec culleos quidem deberi dico.

2648. Si quis vinum legaverit, omne (33. 6) 9 pr. continetur, quod ex vinea natum vinum permansit. sed si mulsum sit factum, vini appellatione non continebitur proprie, nisi forte pater familias etiam de hoc sensit. certe zythum, quod in quibusdam provinciis ex tritico vel ex hordeo vel ex pane conficitur, non continebitur: simili modo nec camum nec cervesia continebitur nec hydromeli. quid conditum? nec hoc puto, nisi alia mens testantis fuit. oenomeli plane (id est dulcissimum vinum)[4] continebitur: et passum, nisi contraria sit mens, continebitur: defrutum non continebitur, quod potius conditurae loco fuit. acinaticium plane vino continebitur. cydoneum et si qua alia sunt, quae non ex vinea fiunt, vini appellatione non continebuntur. item acetum vini appellatione non continebitur. haec omnia ita demum vini nomine non continentur, si modo vini numero a testatore non sunt habita: alioquin Sabinus scribit omnia vini appellatione contineri, quae vini numero pater familias habuit: igitur et acetum, quod vini numero pater familias habuit, et zythum et camum et cetera, quae pro hominum affectione atque usu vini numero habebuntur. quod si totum vinum, quod pater familias habuit, coacuit, non exstinguitur legatum.

2649. [*Vini electione data legatarius acetum* (33. 5) 3 *eligens non consumit optionem, si id elegerit, quod vini numero pater familias non habuit,*] scilicet si ante exhibitionem, hoc est ante degustationem acetum elegerit.

2650. Si acetum quis legaverit, non (33. 6) 9 § 1—4 continebitur legato acetum quod vini numero testator habuit: embamma autem continebitur, quia aceti nu-2 mero fuit. Item si quis vinum quod habuit legavit, deinde hoc coacuit, licet postea in aceti locum translatum sit a patre familias, vino legato continebitur, quia id, quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est: et est hoc verum, nisi voluntas adver-3 setur. Vino autem paterno legato id demum legatum videtur, quod testator vini numero habuit, non quod pater. item si peculiare vinum legatum sit, id continebitur, quod servi habuerunt. cur tam diverse? quod paternum vinum iam coepit usus ipsius testatoris esse, 4 at peculiare in usu servorum remansit. Item si vinum vetus sit legatum,

vetus accipietur, quod non est novum: (33. 6) 11 id est et anni prioris vinum appellatione veteris continebitur.

2651. 'Ex eo vino quod in illo fundo (33. 6) 13 nascetur, heres meus amphoras decem quotannis in annos singulos dato'. quo anno natum non fuisset, ex superiore anno eius fundi eum numerum amphorarum heredem daturum Sabinus existimat. quae sententia, si voluntas non adversetur, mihi quoque placet.

2652. [1]Si cui homo generaliter sit (36. 2) 12 § 7. 8 legatus et antequam vindicet, decesserit, ad heredem 8 suum legatum transfert. Si Titio sit sic legatum 'quem Seius elegerit' et Seius post electionem decesserit, locus est vindicationi semel adquisitae.

[*De liberatione legata*].[2]

2653. Liberationem debitori posse (34. 3) 3 pr.—§ 2 1 legari iam certum est. Sed et si chirographum quis decedens debitori suo dederit, exceptionem ei competere puto, quasi pro fideicommisso huiusmodi datione 2 valitura. Iulianus etiam libro quadragesimo[3] digestorum scripsit: si quis decedens chirographum Seii Titio dederit, ut post mortem suam Seio det aut, si convaluisset, sibi redderet, deinde Titius defuncto donatore Seio dederit et heres eius petat debitum, Seius doli exceptionem habet.

2654. Nunc de effectu legati videa- (34. 3) 3 § 3—5 mus. et si quidem mihi liberatio sit relicta, cum solus sim debitor, sive a me petatur, exceptione uti possum, sive non petatur, possum agere, ut liberer per acceptilationem. sed et si cum alio sim debitor, puta duo rei fuimus promittendi, et mihi soli testator consultum voluit, agendo consequar, non ut accepto liberer, ne etiam conreus meus liberetur contra testatoris voluntatem, sed pacto liberabor. sed quid si socii fuimus? videamus, ne per acceptilationem debeam liberari: alioquin, dum a conreo meo petitur, ego inquietor. et ita Iulianus libro trigesimo secundo[4] digestorum scripsit, si quidem socii non simus, pacto me debere liberari, si socii, per 4 acceptilationem. Consequenter quaeritur, an et ille socius pro legatario habeatur, cuius nomen in testamento scriptum non est, licet commodum ex testamento ad utrumque pertineat, si socii sunt. et est verum non solum eum, cuius nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum, verum eum quoque, qui non est scriptus, si et eius contemplatione liberatio relicta esset. 5 Utrique autem legatarii habentur et in hoc casu. nam et si quod ego debeo Titio, sit ei legatum mei

---

1) sest. milia *Ulp.* 2) *cf. fr.* 2645 § 4. 3) *cf. Paul.* 4, *Pomp.* 6 *ad Sab.* 4) id est . . . vinum *gloss.*

1) *Possunt haec referri ad vinum generaliter legatum et ad vini electionem datam, cf. fr.* 2649, *Iavol. fr.* 180 *pr.* 2) *cf. Pomp.* 6 *ad Sab.* 3) sexagesimo *scr., v. Iuliani fr.* 748. 4) tertio *scr., v. Iuliani fr.* 480.

gratia, ut ego liberer, nemo me negabit legatarium, ut et Iulianus eodem libro scribit. et Marcellus notat utriusque legatum esse tam meum quam creditoris mei, etsi solvendo fuero: interesse enim creditoris duos reos habere.

Si Titio decem quae ego debeo lega- (30) 49 § 4—7
vero et rogavero eadem creditori praestare, fideicommissum quidem in creditoris persona non valet, quia nihil eius interest, heres vero potest cum legatario agere, quia ipsius interest creditori solvi, ne eum con-
5 veniat: ergo propter hoc valebit legatum.[1] Sed si testator decem mihi sub fideiussore debuit, fideicommissi petitio non solum heredi, sed et fideiussori competit: interest enim eius solvi mihi, quam ipsum conventum mandati actionem intendere: nec interest,
6 solvendo sit nec ne. Iulianus libro trigesimo nono digestorum scribit, si fideiussor creditori legasset quod ei deberet, an legatum valeret. et ait creditoris quidem nihil interesse, verum debitorem habere ex testamento actionem: interest enim ipsius liberari, quippe con-
7 veniri a fideiussoris herede non poterit. Quod si idem fideiussor Titio leget et fidei eius commiserit, ut creditori solvat, et debitor et fideiussoris heres agere cum Titio ex causa fideicommissi poterunt, quia utriusque interest legatarium solvere.

2655. Si quis reum habeat et fideiussorem (34.3) 5
et reo liberationem leget, Iulianus ibidem scripsit reum per acceptilationem liberandum: alioquin si fideiussorem coeperit convenire, alia ratione reus convenitur. quid tamen, si donationis causa fideiussor intervenit nec habet adversus reum regressum? vel quid si ad fideiussorem pecunia pervenerit et ipse reum dederit vice sua ipseque fideiusserit? pacto est reus liberandus. atquin solemus dicere pacti exceptionem fideiussori dandam, quae reo competit: sed cum alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquam hoc dicimus.
1 Quod si fideiussori sit liberatio legata, sine dubio, ut et Iulianus scripsit, pacto erit fideiussor liberandus. sed et hic puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse vere fuit aut in eam rem socius reus.
2 Idem Iulianus eodem libro scripsit, si filius familias debitor fuerit et patri eius fuerit liberatio relicta, patrem pacto liberandum esse, ne etiam filius liberetur. et parvi, inquit, refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente necne: securitatem enim pater per hoc legatum consequitur: maxime, inquit, cum rei iudicandae tempus circa peculium spectetur. huic patri similem facit Iulianus maritum, cui uxor post divortium liberationem dotis legavit: nam et hunc, licet die legati cedente solvendo non sit, legatarium esse: et utrumque ait solutum repetere non posse. sed est verius quod Marcellus notat patrem petere posse (nondum enim erat debitor, cum solveret), maritum non posse, quod debitum solvit. patrem enim etsi quis debitorem existimaverit, attamen loco esse condicionalis debitoris, quem
3 solutum repetere posse non ambigitur. Sed si damnatus sit heres filium liberare, non adicit Iulianus, utrum acceptilatione filius an pacto sit liberandus: sed videtur hoc sentire, quasi acceptilatione debeat liberari, quae res patri quoque proderit. quod optinendum est, nisi evidenter approbetur contrarium sensisse testatorem, id est ne filius inquietetur, non ne pater: tunc enim acceptilatione eum non liberandum, sed pacto.[2]

1) legatum *gloss.?* 2) quod optinendum . . . pacto *Trib.*

4 Idem Iulianus scripsit, si pro filio pater fideiusserit eique liberatio sit legata, eum pacto liberandum quasi fideiussorem, non quasi patrem, et ideo de peculio posse conveniri. hoc ita demum putat, si dumtaxat quasi fideiussorem eum voluit testator liberari: ceterum si et quasi patrem, et de peculio erit liberandus.

2656. Non solum autem quod debe- (34.3) 7 pr.—§ 3
tur remitti potest, verum etiam pars eius vel pars obligationis, ut est apud Iulianum tractatum libro trigesimo
1 tertio digestorum. Si is qui stipulatus Stichum aut decem damnaverit heredem Stichum non petere, legatum valere constat: sed quid contineat, videamus. et Iulianus scribit actionem ex testamento in hoc esse videri, ut debitor accepto liberetur: quae res utique debitorem et in decem liberabit, quia acceptilatio solutioni comparatur, et quemadmodum, si Stichum solvisset, debitor liberaretur, ita et acceptilatione Stichi
2 liberari. Sed si debitorem decem damnatus sit heres viginti liberare, idem Iulianus scripsit libro trigesimo tertio nihilo minus esse liberandum decem: nam et si
3 ei viginti accepto ferantur, in decem liberabitur. Sed si duobus heredibus institutis alterum ex his damnaverit creditori solvere, valet legatum propter coheredem eumque ex testamento acturum, ut creditori solvatur.

2657. Liberatio autem debitori legata (34.3) 7 § 4—7
ita demum effectum habet, si non fuerit exactum id a debitore, dum vivat testator: ceterum si exactum est,
5 evanescit legatum. Unde quaerit Iulianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit quod debetur, an evanescat legatum. et cum constet pupillum in his, quae a substituto relinquuntur, personam sustinere eius a quo sub condicione legatur, consequens est substitutum actione ex testamento teneri,
6 si pupillus a debitore exegerit. Idemque est et si pupillus non exegerit, sed solummodo litem sit con-
7 testatus, teneri eum, ut remittat actionem. Nam et si debitori liberatio sub condicione legata fuisset et vel lis fuisset contestata vel etiam exactum pendente condicione, ex testamento actio maneret liberatione relicta.[1]

*
2658. Meminisse autem oportet eum, (30) 49 § 8. 9
qui damnatur hoc solum 'fundum vendere', non gratis damnari hoc facere, sed hoc solum, ut vendat vero
9 pretio. Quod si certo pretio sit damnatus facere, necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est.

LIBER XXIV.

[*De legatis* 10.]

2659. [2]Si servus plurium sit, pro dominii (30) 50
1 portione legatum ei relictum adquiret. Si hereditatis iudex contra heredem pronuntiaverit non agentem causam vel lusorie agentem, nihil hoc nocebit legatariis. quid ergo, si per iniuriam fuerit pronuntiatum, non tamen provocavit? iniuria ei facta non nocebit legatariis, ut et Sabinus significat. si tamen secundum substitutum pronuntiet, an ille legatariis teneatur, videamus: et cum ius facit haec pronuntiatio quod attinet ad ipsius personam, numquid legatariis teneatur? nec enim tam improbe causari potest secundum se iudicatum per gratiam. respondebit igitur et legata-

1) liberatione relicta *gloss.?* 2) *Ea, quae hoc fragmento continentur, Ulpianus fortasse iniecit sub rubrica 'de solutione legatorum' (v. infra).*

2 riis, ut creditoribus. Si quis ante quaestionem de familia habitam adierit hereditatem vel necem testatoris non defenderit, legatorum persecutio adversus fiscum locum habet. quid tamen, si fiscus bona non adgnoscat? ex necessitate redundabit onus legatorum ad heredem. sed si subiecit delatorem sibi, ut ei hereditas abiudicetur et oneribus careret, vel minus plene defendit causam, non se exonerat exemplo eius, 3 qui collusorie de hereditate litigavit. Si numerus nummorum legatus sit neque apparet quales sunt legati, ante omnia ipsius patris familias consuetudo, deinde regionis, in qua versatus est, exquirenda est: sed et mens patris familiae et legatarii dignitas vel caritas et necessitudo, item earum quae praecedunt vel quae sequuntur summarum scripta sunt spectanda.

2660. [1]Si quis rationes exigere vetetur, (34.3) 9 ut est saepissime rescriptum, non impeditur reliquas exigere, quas quis se reliquavit, et si quid dolo fecit qui rationes gessit. quod si quis et haec velit remittere, ita debet legare: 'damnas esto heres meus, quidquid ab eo exegerit illa vel illa actione, id ei restituere' vel 'actionem ei remittere'.

[*De libris chartis bibliotheca legatis*].[2]

2661. Librorum appellatione continentur (32) 52 omnia volumina, sive in charta sive in membrana sint sive in quavis alia materia: sed et si in philyra aut in tilia (ut nonnulli conficiunt) aut in quo alio corio, idem erit dicendum. quod si in codicibus sint membraneis vel chartaceis vel etiam eboreis vel alterius materiae vel in ceratis codicillis, an debeantur, videamus. et Gaius Cassius scribit deberi et membranas libris legatis: consequenter igitur cetera quoque debebuntur, si 1 non adversetur voluntas testatoris. Si cui centum libri sint legati, centum volumina ei dabimus, non centum, quae quis ingenio suo metitus est, qui ad libri scripturam sufficerent: ut puta cum haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computamus, sed unum Homeri volumen pro libro 2 accipiendum est. Si Homeri corpus sit legatum et non sit plenum, quantaecumque rhapsodiae inveniantur, 3 debentur. Libris autem legatis bibliothecas non contineri Sabinus scribit: idem et Cassius: ait enim membranas quae scriptae sint contineri, deinde adiecit neque armaria neque scrinia neque cetera, in quibus 4 libri conduntur, deberi. Quod tamen Cassius de membranis puris scripsit, verum est: nam nec chartae purae debentur libris legatis nec chartis legatis libri debebuntur, nisi forte et hic nos urserit voluntas: ut puta si quis forte chartas sic reliquerit 'chartas meas universas', qui nihil aliud quam libros habebat, studiosus studioso: nemo enim dubitabit libros deberi: nam et in usu plerique libros chartas appellant. quid ergo, si quis chartas legaverit puras? membranae non continebuntur neque ceterae ad scribendum materiae, sed 5 nec coepti scribi libri. Unde non male quaeritur, si libri legati sint, an contineantur nondum perscripti. et non puto contineri, non magis quam vestis appellatione nondum detexta continetur. sed perscripti libri nondum malleati vel ornati continebuntur: proinde et nondum conglutinati vel emendati continebuntur: sed 6 et membranae nondum consutae continebuntur. Chartis legatis neque papyrum ad chartas paratum neque 7 chartae nondum perfectae continebuntur. Sed si bibliothecam legaverit, utrum armarium solum vel armaria continebuntur an vero libri quoque contineantur, quaeritur. et eleganter Nerva ait interesse id quod testator senserit: nam et locum significari bibliothecam eo: alias armarium, sicuti dicimus 'eboream bibliothecam emit': alias libros, sicuti dicimus 'bibliothecam 7a emisse'. Quod igitur[1] scribit Sabinus libros bibliothecam non sequi, non per omnia verum est: nam interdum armaria quoque debentur, quae plerique bibliothecas appellant.[1] plane si mihi proponas adhaerentia esse membro armaria vel adfixa, sine dubio 8 non debebuntur, cum aedificii portio sint. Quod in bibliotheca tractavimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactyliotheca legata tractat: et ait anulos quoque contineri, non solum thecam, quae anulorum causa parata sit: hoc autem ex eo coniectat, quod ita proponitur quis legasse: 'dactyliothecam meam et si quos praeterea anulos habeo' et ita Labeonem quoque 9 existimasse ait. Sunt tamen quaedam, quae omnimodo legatum sequuntur: ut lectum legatum contineat et fulcra et armariis et loculis claustra et claves cedunt.

[*De poenae causa relictis*].

2662. Si ita legatum sit: 'quoniam filius (35. 1) 12 maior ex arca mea decem sustulit, heres minor filius decem e medio sumito', debetur legatum, quia idcirco relictum est, ut condicio filiorum exaequaretur. et sane haec causa est: nam causa in praeteritum, poena in futurum confertur.

[*De regula Catoniana?*][2]

2663. Nam cum libertas non prius com- (36.2) 8 petat quam adita hereditate, aequissimum visum est nec legati diem ante cedere: alioquin inutile fieret legatum, si dies eius cessisset antequam libertas competeret. quod evenit, si servo pure legetur et liber esse sub condicione iubeatur et pendens condicio inveniatur et post aditam hereditatem.

2664. Si quis ita legatus sit, ut manumitta- (40.4) 9 tur, si manumissus non fuerit, liber esse iussus est eique legetur: et libertatem competere et legatum 1 deberi saepe responsum est.[3] Quod constitutum est vetitum in testamento ad libertatem perduci non posse manumitti, hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt vel heredis: servo enim alieno id irrogari non poterit.

2665. Si usus fructus aut decem, utrum (36.2) 14 pr. §1 legatarius voluerit, sint legata, utrumque spectandum et mortem testatoris[4] et aditionem hereditatis, mortem[4] propter decem, aditionem propter usum fructum: quamvis enim electio sit legatarii, tamen nondum electioni locus esse potest, cum proponatur aut nondum testatorem decessisse[5] aut eo mortuo[6] hereditas nondum 1 adita. Inde quaerit Iulianus, si post mortem testatoris[7] legatarius decedat, an ad heredem transferat

1) *Inscriptio videtur falsa esse:* XXIIII *pro* XXIII; *cf. lib.* XXIII *fr.* 2653 *sqq.* 2) *cf. Paul.* 4, *Pomp.* 6 *ad Sab.*

1) igitur *et* quae . . . appellant *insiticia esse suspicatur Mommsen. Quod non probo: ex eo enim, quod bibliothecae verbum diversas habet significationes* (§ 7), *Ulpianus non per omnia veram esse Sabini opinionem* (§ 3) *collegit, scilicet quia armaria, quae a plerisque 'bibliothecae' appellantur, interdum libris cedunt.* 2) *cf.* (34.7) 3: Catoniana regula non pertinet . . . ad ea legata, quorum dies non mortis (apertarum tabularum *scr.?*) tempore sed post aditam cedit hereditatem. *Etiam in digestis de regula Catoniana titulus subsequitur titulum 'de his quae poenae causa relinquuntur'.* 3) *cf. Iulian. fr.* 908. 4) aperturam tabularum *Ulp.? cf. Ulp.* 24, 31. 5) testamentum apertum *Ulp.?* 6) aperto *Ulp.?* 7) apertas tabulas *Ulp.?*

decem legatum, et libro trigensimo septimo digestorum scribit posse dici decem transtulisse, quia mortuo legatario dies legati cedit. argumentum Iulianus pro sententia sua adfert tale: 'Seiae decem aut, si pepererit, fundum heres meus dato': nam si, antequam pariat, inquit, decesserit, ad heredem suum decem transmittet.

[*Legata quemadmodum solvantur*].[1]

2666. [2]Nulla differentia est, non interveniat auctoritas tutoris an perperam adhibeatur. (26. 8) 2

Pupillum per acceptilationem etiam sine tutoris auctoritate liberari posse placet. (46. 4) 2

2667. Si legatum sit relictum annua bima trima die, triginta forte, dena per singulos debentur annos, licet non fuerit adiectum 'aequis pensionibus'. (33. 1) 3
1 Proinde et si adiectum fuerit 'pensionibus', licet non sit insertum 'aequis', item si scriptum fuerit 'aequis', licet non sit adiectum 'pensionibus', dicendum erit
2 aequas fieri. Sed si adiectum 'pensionibus inaequis', inaequales debebuntur: quae ergo debeantur, videamus. et puto eas deberi (nisi specialiter testator electionem heredi dedit), quas vir bonus fuerit arbitratus, ut pro facultatibus defuncti et depositione patrimonii debean-
3 tur. Sed et si fuerit adiectum 'viri boni arbitratu', hoc sequemur, ut pro positione patrimonii sine vexa-
4 tione et incommodo heredis fiat. Quid si ita 'pensionibus, quas putaverit legatarius'? an totum petere possit, videamus. et puto totum non petendum simul, sicut et in heredis electione. fieri enim pensiones debere testator voluit, quantitates dumtaxat pensionum
5 in arbitrio heredis aut legatarii contulit. Sed si ita sit legatum 'heres meus Titio decem trima die dato', utrum pensionibus an vero post triennium debeatur? et puto sic accipiendum, quasi pater familias de annua
6 bima trima die sensisse proponatur. Si cui certa quantitas legetur et, quoad praestetur, in singulos annos certum aliquid velut usuras iusserit testator praestari, legatum valet: sed in usuris hactenus debet valere, quatenus modum probabilem usurarum non excedit.

2668. Si ita quis legaverit filio familias, ut ipsi solvatur, potest procedere legatum nec imputari heredi, cur non patri, sed potius filio solvat: finge enim hoc nominatim expressum 'ita ut filio solvat': certe si pater petat, exceptione erit repellendus. (36. 2) 14 § 2. 3
3 Si dies legati cesserit, deinde legatarius in ius alienum pervenit, ipsi potius debetur legatum, in cuius ipse ius pervenit: transeunt enim cum eo, quae ei debebantur. sed si sub condicione fuerit legatum, non transit, sed exspectabit condicionem eique adquiretur, cuius iuris erit condicionis existentis tempore: quod si sui iuris fuerit eo tempore, sibi potius adquiret.

2669. Stipulatus sum mihi aut Sticho servo Sempronii solvi: Sempronio solvi non potest, quamvis (46. 3) 9
1 dominus servi sit. Qui decem debet, partem solvendo in parte obligationis liberatur et reliqua quinque sola in obligatione remanent: item qui Stichum debet, parte Stichi data in reliquam partem tenetur. qui autem hominem debet, partem Stichi dando nihilo minus hominem debere non desinit: denique homo adhuc ab eo peti potest. sed si debitor reliquam partem Stichi solverit vel per actorem steterit, quo minus accipiat, liberatur.

1) *cf. Paul.* 4 *ad Sab.* 2) *De solutione per aes et libram* — Gai. 3, 175 — *hic agi suspicor.*

2670. Qui cum alio contrahit, vel est vel debet esse non ignarus condicionis eius: heredi autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahit. (50. 17) 19 pr.

[*De adimendis vel transferendis legatis*].

2671. Tutor datus vetari tutor esse potest (26. 2) 8
1 vel testamento vel codicillis. Sed si sub condicione fuerit tutor datus, deficiente condicione tutor non erit.[1]
2 Tutorem autem et a certo tempore dare et usque ad certum tempus licet et sub condicione et usque ad con-
3 dicionem. In tutoris dationem utrum levissima condicio an novissima, ut in legato, spectanda est? ut puta 'Titius cum poterit tutor esto': 'Titius si navis ex Asia venerit tutor esto'. et Iulianus libro vicesimo digestorum recte scripsit novissimam scripturam esse spectandam.

2672. [2]Uxori suae in annos singulos penoris aliquid heres dare iussus est, si non dedisset, nummos dare damnatus est: quaeritur, an penus legata peti possit an vero solummodo sit in praestatione et, si non praestetur, tunc quantitas petatur. et si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos, certo iure utimur, ut et Marcellus libro trigesimo nono digestorum apud Iulianum notat, in praestatione esse dumtaxat penum, quantitatem vero et peti posse. habebit igitur heres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur, nisi forte aliud tempus vel mente vel verbis testator praestituit. quod si in annos singulos penus legata sit, per singulos annos penus adhuc poterit praestari, si minus, summae per singulos annos petentur. quid ergo, si una summa legata sit et primo penus non sit praestita? utrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso, an vero quantitas primi anni aestimationis sola sit translata, dubitari potest. puto tamen sic voluntatem sequendam testatoris, ut tota summa ilico, postquam cessaverit heres dare penum uxori, praestetur, heredis indevotione coercenda.[3] (33. 9) 1

2673. Si quis ita legaverit: 'Titio fundum do lego: si Titius decesserit, Seio heres meus dare damnas esto', recte translatum legatum videtur. sed et si iam mortuo eo, cui legatum erat, easdem res (34. 4) 3
1 transtulerit, Sempronio debetur.[4] Si quis Titio legaverit sic: 'Titio dato aut, si Titius ante decesserit quam accipiat, Sempronio dato',[5] secundum meram suptilitatem utrique obligatum videri heredem, id est et Sempronio et heredi Titii. sed si quidem mora Titio ab herede facta est, ad heredes eius legati exactio transmittitur Sempronio repellendo: sin autem nulla mora intercesserit, tunc Sempronius legatum accipit, et non Titii heredes. sed si ante diem legati cedentem decesserit Titius, soli Sempronio debetur legatum.
2 Idem dicendum est et fideicommissa hereditate puero data aut, si ante restitutam decessisset, matri eius relicta: ut, si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeatur, si postea, ad pupilli heredes fideicommissum transmittatur utpote re ipsa mora
3 subsecuta. Sed et cum quis ita legasset: 'heres meus Titio dato: si non dederit, Sempronio dato', ita demum Sempronio debetur, si dies eius in persona Titii

1) § 1 *collocandam esse post* § 2 *suspicatur Mommsen: sed haud scio an* §o 1 *Sabini aliusve cuiusdam iuris consulti referatur sententia, quam Ulpianus interpretatur* §o 2. 2) *cf. fr.* 2673 § 3. 3) heredis . . . coercenda *Trib.* 4) sed et . . . debetur *gloss. a* §o 1 *extr. errore huc translatum?* 5) et post apertas tabulas Titius decesserit *ins.*

4 non cessisset. Si quis ita legaverit: 'heres meus
Titio fundum dato et si Titius eum fundum alienaverit,
heres meus eundem fundum Seio dato', oneratus est
heres: non enim a Titio fideicommissum relictum est,
si alienasset fundum, sed ab herede ei legatum est.
heres igitur debebit doli exceptione posita prospicere
5 sibi cautione a Titio de fundo non alienando. Si
quis plus quam dedit ademerit, ademptio valet, veluti
6 si quis viginti legaverit et quadraginta ademerit. Si
loci usum fructum leget testator et iter adimat, non
valet ademptio nec vitiatur legatum: sicuti qui proprietatem fundi legat, iter adimendo legatum non minuit.
7 Si duobus Titiis separatim legaverit et uni ademerit
nec appareat, cui ademptum sit, utrique legatum debetur, quemadmodum et in dando, si non appareat
8 cui datum sit, dicemus neutri legatum. Si Titio
fundus pure eidemque sub condicione legatus sit,
deinde postea ademptum sit sic: 'Titio fundum, quem
sub condicione legavi, heres meus ne dato', ex nulla
datione debetur, nisi specialiter dixerit pure eum lega-
9 tum velle accipere. Condicio legati an adimi possit
vel hereditatis vel statuliberi, videndum. et Iulianus
scribit in statulibero detractam condicionem non repraesentare libertatem. Papinianus quoque libro septimo
decimo quaestionum scribit generaliter condicionem
adimi non posse: nec enim datur, inquit, condicio, sed
adscribitur: quod autem adscribitur, non potest adimi,
sed quod datur. sed melius est sensum magis quam
verba amplecti et condiciones sicut adscribi, ita et
10 adimi posse. Cum Titio centum testamento legasset
et eidem codicillis ita legasset: 'Titio quinquaginta
dumtaxat nec amplius heres meus dato', non amplius
11 quinquaginta legatarium petiturum. Non solum
autem legata, sed et fideicommissa adimi possunt et
quidem nuda voluntate. unde quaeritur, an etiam
inimicitiis interpositis fideicommissum non debeatur:
et si quidem capitales vel gravissimae inimicitiae intercesserint, ademptum videri quod relictum est: sin
autem levis offensa, manet fideicommissum. secundum
haec et in legato tractamus doli exceptione opposita.

2674. Quod si alii legetur sub condicione, [(34.4) 7]
quod alii pure datum est, non plene recessum videtur
a primo, sed ita demum, si condicio sequentis exstiterit: ceterum si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum a primo putaverit, dicendum erit a
primo ademptum legatum.

2675. Ei, cui mortis causa donatum est, [(39. 6) 10]
posse substitui constat in hunc modum, ut promittat
alicui, si ipse capere non possit, vel sub alia condicione.

2676. Non solet exceptio doli nocere [(50. 17) 19 § 1]
his, quibus voluntas testatoris non refragatur.

LIBER XXV.

[*De legatis* II.]

[*De repetitione legatorum*].[1]

2677. Quid ergo, si maiorem quan- [(30) 53 pr.—§ 2]
titatem a substituto [*pupilli sc.*] reliquit? quod excedit,
hoc erit, quod a substituto relictum est: quod vero
concurrit cum summa superioribus tabulis inscripta,
1 inde debebitur. Sed si repetierit legatum cum alio,
forte fundum mihi legaverat ab impubere, repetiit
hunc ab impuberis herede mihi et Seio, repetitio haec
2 efficiet, ut pars mihi debeatur. Si quis duos heredes
scripserit et damnaverit unumquemque solidam rem
legatario praestare, idem est atque si duobus testamentis legatum esset: nam et si mihi et filio vel servo
meo esset eodem testamento legatum, sine dubio valeret legatum utriusque, ut et Marcellus apud Iulianum
adicit.

[*Si res legata heredis culpa perierit*].

2678. Si heres hominem legatum [(30) 53 § 3—9]
occidit ob facinus, hoc est merentem, sine dubio
4 dicendum erit eum ex testamento non teneri. Sed
si noxae dedit, an teneatur, quia potest redimere? et
5 puto teneri. Sed si animal legatum occiderit, puto
teneri, non ut carnem praestet vel cetera *λείψανα*, sed
6 ut praestet pretium, quanti esset, si viveret. Item
si aedes legatas ob damnum infectum possideri passus
7 est, puto eum teneri: debuit enim repromittere. Sed
si mortuum intulit fecitque religiosum locum legatum,
si quidem patrem familias intulit, cum alio inferre non
posset vel tam oportune non haberet, ex testamento
non tenebitur: an vero teneatur, ut pretium loci praestet? et si quidem ipse pater familias illo inferri voluit,
ex testamento non tenebitur: quod si heres intulit suo
arbitrio, debebit praestare, si sit in hereditate, unde
pretium praestetur: testator enim qui legavit vel alio
8 inferri voluit vel pretium loci legatario offerri. Item
si servum non ipse occidit, sed compulit ad maleficium,
ut ab alio occideretur vel supplicio adficeretur, aequissimum erit pretium eum praestare: quod si sua mala
9 mente ad hoc processit, cessabit aestimatio. Servus
legatus si ab hostibus captus sit sine dolo heredis, non
praestabitur, si dolo, praestabitur.

[*De ligno legato*].[1]

2679. Ligni appellatio nomen generale est, [(32) 55]
sed sic separatur, ut sit aliquid materia, aliquid lignum.
materia est, quae ad aedificandum fulciendum necessaria est, lignum, quidquid conburendi causa paratum
est. sed utrum ita demum, si concisum sit an et si
non sit? et Quintus Mucius libro secundo refert, si cui
ligna legata essent, quae in fundo erant, arbores quidem materiae causa succisas non deberi: nec adiecit,
si non comburendi gratia succisae sunt, ad eum per-
1 tinere, sed sic intellegi consequens est. Ofilius
quoque libro quinto iuris partiti ita scripsit, cui ligna
legata sunt, ad eum omnia ligna pertinere, quae alio
nomine non appellantur, veluti virgae [=(50. 16) 167 i. m.]
carbones nuclei olivarum, quibus ad nullam aliam rem
nisi ad comburendum possit uti: sed et balani vel si
2 qui alii nuclei.[2] Idem libro secundo[3] negat arbores
nondum concisas, nisi quae minutatim conciduntur,[4]
videri ei legatas, cui ligna legata sunt. ego autem
arbitror hoc quoque ligni appellatione contineri, quod
nondum minutatim fuit concisum, si iam concidendo
fuit destinatum. proinde si silvam huic rei habebat
destinatam, silva quidem non cedet, deiectae autem
arbores lignorum appellatione continebuntur, nisi aliud
3 testator sensit. Lignis autem legatis quod comburendi causa paratum est continetur, sive ad balnei
calefactionem sive diaetarum hypocaustarum sive ad

---

1) *cf. Paul.* 4, *Pomp.* 7 *ad Sab.*

1) *cf. Paul.* 4 *ad Sab.* 2) idem [*i. e. lignorum appellatione non contineri*] et de nucleis olivarum, sed et de balanis est, vel si qui alii nuclei *fr. gem.* 3) quinto (V *pro* II) *scr.?* 4) nisi . . . conciduntur *gloss.?*

calcem vel ad aliam rem coquendam solebat uti. 4 Ofilius libro quinto iuris partiti scripsit nec sarmenta ligni appellatione contineri: sed si voluntas non refragatur, et virgulae et gremia et sarmenta et superamenta materiarum et vitium stirpes atque radices 5 continebuntur. Lignorum appellatione in quibusdam regionibus, ut in Aegypto, ubi harundine pro ligno utuntur, et harundines et papyrum comburitur[1] et herbulae quaedam vel spinae vel vepres continebuntur. quid mirum? cum ξύλον hoc et naves ξυληγὰς appellant, 6 quae haec ἀπὸ τῶν ἑλῶν deducunt. In quibusdam 7 provinciis et editu bubum ad hanc rem utuntur. Si lignum sit paratum ad carbones coquendas atque conficiendas, ait Ofilius libro quinto iuris partiti carbonum appellatione huiusmodi materiam (= (50. 16) 167 non contineri: sed an lignorum? et fortassis quis dicet nec lignorum: non enim lignorum gratia haec testator habuit. sed et titiones et alia ligna cocta ne fumum faciant utrum ligno an carboni an suo generi adnumerabimus? et magis est, ut proprium genus habeatur. 8 Sulpurata quoque de ligno aeque eandem habebunt 9 definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi haec fuit vo- 10 luntas. De pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

[*De peculio legato*].[2]

2680. Si peculium legetur et sit in cor- (33.8) 6 poribus, puta fundi vel aedes, si quidem nihil sit, quod servus domino vel conservis liberisve domini debeat, integra corpora vindicabuntur: sin vero sit, quod domino vel supra scriptis personis debeatur, deminui singula corpora pro rata debebunt. et ita et Iulianus 1 et Celsus putant. Et si fuerit legatum peculium non deducto aere alieno, verendum, ne inutile legatum sit, quia quod adicitur contra naturam legati sit. sed puto verum hanc adiectionem non vitiare legatum, sed nihil ei adicere: nec enim potest crescere vindicatio peculii per hanc adiectionem. plane si proponas legatarium nactum possessionem rerum, exceptione doli adversus heredem vindicantem uti potest: habet enim in solidis rebus voluntatem aeris alieni non deducendi. sed et si dominus remittere se servo quod debet vel nihil sibi servum debere significaverit, valet haec adiectio, quia nuda voluntate potest dominus servo remittere 2 quod ei debet. [3]Vicario autem meo mihi legato an et vicarii mei peculium ad me pertineat, quaeritur. et putamus contineri legato vicarii eius peculium, nisi 3 adversa sit voluntas testatoris. Si servus et vicarius eius liberi esse iussi sint eisque peculia sua legata sint, verba secundum voluntatem testatoris exaudienda, tamquam de duobus separatisque peculiis testatore locuto: et secundum haec vicarius vicarii non com- 4 municabitur, nisi haec mens fuit testantis.[4] Sicut autem aes alienum, hoc est quod debetur domino, minuit legatum peculium, ita per contrarium id quod dominus debet servo augere debet. sed huic sententiae adversatur rescriptum imperatoris nostri et patris eius, quod ita est: 'Cum peculium servo legatur, non etiam id conceditur, ut petitionem habeat pecuniae, quam se in rationem domini impendisse dicit'.[5] quid tamen si haec voluntas fuit testatoris? cur non possit consequi? certe compensari debet hoc quod impendit cum eo quod domino debetur. an et quod dominus scripsisset se servo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat: idem Nerva: et cum Gnaeus Domitius filiae suae peculium quod eius esset legasset, et annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed in rationibus suis rettulisset filiae se debere quinquaginta, Atilicinus existimavit legato non cedere, quod verum est, quia 5 consonat rescripto. Non solum autem quod domino debetur peculio legato deducitur, sed et si quid heredi debitum fuit.

Denique Pegasus respondit, si statulibero, (33.8) 8 cui peculium legatum sit, heres interim crediderit, id ipso iure detrahi et corpora singula etiam per hoc aes 1 alienum deminui. Proinde si pure libertatem accipiet et heres vel vivo domino vel ante aditam hereditatem servo crediderit, legatum peculii minuetur secundum Iuliani sententiam, licet dominus servi numquam fuerit. 2 Qui Stichum et Pamphilum servos habebat, testamento eos manumisit et unicuique peculium suum legavit. placet, quod alter alteri debet, de peculio eius 3 decedere et alterius accedere legato. Item quaeritur, si servo libertas data sit, si decem dedisset heredi, peculiumque ei legatum sit, an decem, quae dedisset heredi, debeant de peculio decedere. et est verum quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato. 4 Plus ait Sabinus, si statuliber servum heredi vendiderit, perinde desinere eum in peculio esse, atque si 5 extraneo vendidisset. His consequenter quaeritur, si servus cum domino de libertate pactus fuerit et partem pecuniae dederit et ante quam residuum dederit dominus decesserit liberumque esse testamento iusserit cum peculio legato, an quod domino dederit in peculio sit imputandum. et ait Labeo de peculio decedere. plane si nondum dederat, sed, donec totum traderet, pro deposito apud eum fuerit, id in peculio esse 6 placuit. Item si servo peculium sit legatum et a debitore eius peculiari heres vetitus sit petere, verum est hoc minus esse in legato peculio, hoc est detrahendum 7 id quod debitori legatum est. [1]Interdum etsi non sit legatum peculium, velut legatum sic accipitur, id est in huiusmodi specie: quidam servo libertatem, si rationes reddidisset, dederat, et si heredibus centum intulisset. imperator igitur noster cum patre rescripsit, peculium quidem non nisi legatum deberi: 'verum', inquit, 'si condicionibus praescriptis paruit servus, testatorem voluisse eum retinere peculium interpretamur': videlicet ex eo, quod ex peculio eum iusserat 8 centum inferre. Utrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit? an vero et quod postea accessit applicamus vel quod decessit detrahimus? et Iulianus alias accipiendum legatum peculii ait, si ipsi servo legetur, alias, si alii: nam si ipsi, id tempus in legato spectandum, quo dies legati cedit: si vero extraneo, mortis tempus, sic tamen, ut incrementa ex rebus peculiaribus ad eum perveniant, ut puta partus ancillarum vel fetus pecorum: quod autem ex operis suis vel ex alia re accedit, id, si alii quam ipsi legetur peculium, non debebitur. hoc utrumque Iulianus secundum voluntatem testatoris scribit: cum enim ipsi suum peculium legatur, verisimile est eum omne augmentum ad ipsum pertinere voluisse, cui patrimo-

1) et papyrum comburitur *gloss.?* 2) *cf. Paul.* 4, *Pomp.* 7 *ad Sab.* 3) *Triboniani manum suspicor in* § 2, *cum iuris consulti ipsorum personas in servorum exemplum proferre non soleant, v. Gradenwitz, p.* 215. 4) nisi ... testantis *Trib.?* 5) *cf. I.* (2. 20) 20.

1) *ad* § 7. 8 *cf. I.* (2. 20) 20.

nium manumisso futurum est, cum alii, non: sic tamen, ut, si in alterius persona hoc eum sensisse appareat, idem dicas.

*2681. [1]Si qua poena pater fuerit affectus, (1. 6) 7 ut vel civitatem amittat vel servus poenae efficiatur, sine dubio nepos filii loco succedit.

2682. [1]Si cognatis legatum sit et hi (34. 5) 19 cognati quidem esse desierunt, in civitate autem maneant, dicendum deberi legatum: cognati enim testamenti facti tempore fuerunt. certe si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis tempore factus est per adrogationem, facilius legatum consequitur.
1 Si quis cognationi leget, idem est atque si cognatis legasset.

*2683. [2]Placet etiam filios familias domicilium habere posse. (50. 1) 3

LIBER XXVI.

[*De patria potestate*].[3]

2684. Patre furioso liberi nihilominus (1. 6) 8 pr. in patris sui potestate sunt: idem et in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate. nam cum ius potestatis moribus sit receptum nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi quibus casibus solent, nequaquam dubitandum est remanere eos in potestate. quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit, verum et si qui ante furorem concepti in furore editi sunt. sed et si in furore agente eo uxor concipiat, videndum an in potestate eius nascatur filius: nam furiosus licet uxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest: quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. proinde et si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur: sed et in furore eius conceptus ab eo qui non furebat sine dubio in potestate nascetur, quia retinetur matrimonium.

Iulianus libro octavo decimo digestorum (24. 2) 4 quaerit, an furiosa repudium mittere vel repudiari possit. et scribit furiosam repudiari posse, quia ignorantis loco habetur: repudiare autem non posse neque ipsam propter dementiam neque curatorem eius, patrem tamen eius nuntium mittere posse. quod non tractaret de repudio, nisi constaret retineri matrimonium: quae sententia mihi videtur vera.

Sed et si ambo in furore agant et (1. 6) 8 pr. extr. § 1 uxor et maritus et tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus: nam cum consistat matrimonium altero
1 furente, consistet et utroque. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut et adquiratur illi commodum eius, quod filius adquisivit.

2685. Curator furiosi administrationem (15. 1) 24 peculii et dare et denegare potest tam servo furiosi quam filio.

2686. † Iustinian. . . . *filiam quidem furiosi* C. (5. 4) 25 *marito posse copulari omnes paene iuris antiqui conditores admiserunt: sufficere enim putaverunt, si pater non contradicat. in filio autem familias dubitabatur. et Ulpianus quidem rettulit constitutionem imperatoris Marci, quae non de furioso loquitur, sed generaliter de filiis mente capti, sive masculi sive feminae sint, qui nuptias contrahunt, ut hoc facere possint etiam non adito principe, et aliam dubitationem ex hoc emergere, si hoc, quod in demente constitutio induxit, etiam in furiosis obtinendum est, quasi exemplo mente capti et furiosi filios adiuvante.*

2687. Si nepos uxorem velit ducere avo (23. 2) 9 furente, omnimodo patris auctoritas erit necessaria: sed si pater furit, avus sapiat, sufficit avi voluntas.
1 Is cuius pater ab hostibus captus est, si non intra triennium revertatur, uxorem ducere potest.

2688. Si qua mihi uxor fuit, deinde a (23. 2) 12 me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogavi,
1 non sunt nuptiae incestae. Inter me et sponsam patris mei nuptiae contrahi non possunt: quamquam
2 noverca mea non proprie dicatur. Sed et per contrarium sponsa mea patri meo nubere non poterit,
3 quamvis nurus non proprie dicatur. Si uxor mea post divortium alii nupserit et filiam susceperit, putat Iulianus hanc quidem privignam non esse, verum
4 nuptiis eius abstinendum. Adoptivae sororis filiam possum uxorem ducere: cognata enim mea non est filia eius, quia avunculus nemo fit per adoptionem et eae demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quae legitimae essent, id est quae adgnatorum ius haberent. pari ratione et sororem patris mei adoptivi possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

[*De adrogationibus*].

2689. Si pater familias adoptatus sit, (1. 7) 15 pr. omnia, quae eius fuerunt et adquiri possunt,[1] tacito iure ad eum transeunt qui adoptavit.

Fabriles operae ceteraeque, quae quasi in (38. 1) 6 pecuniae praestatione consistunt, ad heredem transeunt, officiales vero non transeunt.

Hoc amplius liberi eius qui in potestate (1. 7) 15 pr. sunt eum sequuntur: sed et hi, qui postliminio redeunt, vel qui in utero fuerunt cum adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur.

2690. Qui duos filios et ex altero eorum (1. 7) 15 § 1 nepotem habet, si vult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare, potest hoc efficere, si eum emancipaverit et sic adoptaverit quasi ex altero natum. facit enim hoc quasi quilibet, non quasi avus, et qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare, ita potest et quasi ex altero filio.

2691. In adrogationibus cognitio verti- (1. 7) 15 § 2. 3 tur, num forte minor sexaginta annis sit qui adrogat, quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi forte morbus aut valetudo in causa sit aut alia iusta causa adrogandi, veluti si coniunctam sibi personam
3 velit adoptare. Item non debet quis plures adrogare nisi ex iusta causa, sed nec libertum alienum, nec maiorem minor.

Nec ei permittitur adrogare, qui tute- (1. 7) 17 pr. — § 4 lam vel curam alicuius administravit, si minor viginti quinque annis sit qui adrogatur, ne forte eum ideo adroget, ne rationes reddat. item inquirendum est, ne
1 forte turpis causa adrogandi subsit. Eorum dum-

1) *Nescio qua occasione haec iniecta sint. Cum de personis lege Iulia et Papia exceptis ageretur* (*Vat.* 214—217)? *Sed legis Iuliae et Papiae in libris Sabinianis ceteroquin ratio non habetur.* 2) *Inscriptio videtur falsa esse:* XXVI (*pro* XXV) *scr.* 3) *cf. Paul.* 4 *ad Sab.*

1) et adquiri possunt] *Ulpianus nominatim ea excepit, quae per capitis deminutionem pereunt, in quibus est operarum obligatio per iusiurandum contracta, cf. Gai.* 3, 83.

taxat pupillorum adrogatio permittenda est his, qui vel naturali cognatione vel sanctissima affectione ducti adoptarent, ceterorum prohibenda, ne esset in potestate tutorum et finire tutelam et substitutionem a parente
2 factam extinguere. Et primum quidem excutiendum erit, quae facultates pupilli sint et quae eius, qui adoptare cum velit, ut aestimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intellegi: deinde cuius vitae sit is, qui velit pupillum redigere in familiam suam: tertio cuius idem aetatis sit, ut aestimetur, an melius sit de liberis procreandis cogitare cum quam ex aliena familia quemquam redigere in potestatem
3 suam. Praeterea videndum est, an non debeat permitti ei, qui vel unum habebit vel plures liberos, adoptare alium, ne aut illorum, quos iustis nuptiis procreaverit, deminuatur spes quam unusquisque liberorum obsequio paret sibi, aut qui adoptatus fuit minus per-
4 cipiat quam dignum erit eum consequi. Interdum et ditiorem permittetur adoptare pauperiori, si vitae eius sobrietas clara sit vel affectio honesta nec incognita.

2692. Satisdatio autem in his casibus (1.7) 17 § 5 dari solet.[1]

His verbis satisdationis quae ab adrogatore (1.7) 19 praestari debet 'ad quos ea res pertinet' et libertatibus prospectum esse, quae secundis tabulis datae sunt, et multo magis substituto servo, item legatariis, nemo
1 dubitat. Quae satisdatio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur.

Si adrogator decesserit impubere relicto (1.7) 22 pr. filio adoptivo et mox impubes decedat, an heredes adrogatoris teneantur? et dicendum est heredes quoque restituturos et bona adrogati et praeterea quartam partem.

2693. Sed an impuberi adrogator sub- (1.7) 22 § 1 stituere possit, quaeritur: et puto non admitti substitutionem, nisi forte ad quartam solam quam ex bonis eius consequitur, et hactenus ut ei usque ad pubertatem substituat. ceterum si fidei eius committat, ut quandoque restituat, non oportet admitti fideicommissum, quia hoc non iudicio eius ad eum pervenit, sed principali providentia.

2694. Haec omnia dicenda sunt, sive (1.7) 22 § 2 in locum filii sive in locum nepotis aliquis impuberem adrogaverit.

[*De adoptionibus*].

2695. Apud filium familias praetorem potest (1.14) 1 pater eius manumittere.

[*Apud legatum proconsulis nec manumittere* (1.16) 3 *quis*] nec adoptare potest: omnino enim non est apud eum legis actio.

Praeses apud se adoptare potest, quemad- (1.18) 2 modum et emancipare filium et manumittere servum potest.

2696. Adoptare quis apud iuridicum potest, (1.20) 1 quia data est ei legis actio.

LIBER XXVII.

[*De statuliberis* 1.][2]

2697. Statuliberos condicioni pa- (40.7) 3 pr.—§ 15 rere oportet, si nemo eos impediat et sit condicio pos-
1 sibilis. Sed si in heredis persona iussus sit parere condicioni, quid dici debeat? si quidem paruit condicioni, statim liber est etiam invito herede. quod si non patitur heres pareri (puta offert decem, quae dare iussus erat), procul dubio liber est, quia per heredem stare videtur, quo minus condicionem impleat. et parvi refert, de peculio ei offerat an ab alio accepta: receptum est enim, ut servus peculiares quoque nummos dando perveniat ad libertatem, sive ipsi heredi sive
2 alii dare iussus est. Inde quaeritur, si forte debeatur pecunia huic servo vel ab herede, quod in domini rationem plus erogaverat, vel ab extraneo, nec velit heres debitorem convenire vel statulibero solvere pecuniam: an debeat ad libertatem pervenire, quasi moram per heredem patiatur. et aut legatum huic statulibero fuit peculium aut non: si legatum peculium fuit, Servius scribit moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur nec ei ab herede praestaretur: quam sententiam et Labeo probat. idem Servius probat et si in eo moram faciat heres, quod nolit exigere a debitoribus: nam perventurum ad libertatem ait. mihi quoque videtur verum quod Servius ait. cum igitur veram putemus sententiam Servi, videamus, an et si non fuerit praelegatum peculium servo, idem debeat dici: constat enim statuliberum de peculio posse dare vel ipsi heredi iussum vel alii: et si eum dare impediat, perveniet statuliber ad libertatem. denique etiam remedii loco hoc monstratur domino statuliberi, ut eum extraneo iussum dare prohibeat, ne et nummos perdat cum statulibero. proinde defendi potest et si non vult exigere vel ipse solvere, ut hic habeat, unde condicioni pareat, libertatem com-
3 petere: et ita Cassius quoque scribit. Non solum autem si dare iussum dare prohibeat, statuliber ad libertatem pervenit, verum etiam si ascendere Capitolium iussum ascendere vetet, item si Capuae dare iussum Capuam ire prohibeat: nam qui prohibet servum proficisci, intellegendus est impedire magis velle
4 libertatem quam operis servi uti. Sed et si iussum coheredi dare non patiatur unus ex heredibus dare, aeque liber erit: sed is, cui iussus erat dare et liber esse, familiae erciscundae iudicio ab eo qui impedit consequetur, quod sua intererat prohibitum statuliberum
5 non esse. Si decem iussus dare et liber esse quinque det, *non* pervenit ad libertatem, nisi totum det: interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum potest. sed si residuum fuerit solutum, tunc etiam id alienatum, cuius ante dominium non erat translatum. ita pendebit praecedentis summae alienatio, sic tamen, ut non retro nummi fiant accipientis,
6 sed tunc, cum residua summa fuerit exsoluta. Si plus quam iussus erat dederit statuliber, puta decem iussus dare viginti dedit, sive numeravit sive in sacculo dedit, pervenit ad libertatem et superfluum potest
7 repetere. Si quis servum iussum decem dare et liberum esse vendiderit sine peculio, utrum statim liber sit (quasi prohibitus videatur de peculio dare hoc ipso, quod sine peculio distractus est) an vero cum fuerit prohibitus peculium tangere? et puto tunc demum liberum fore, cum volens dare prohibeatur, non statim
8 ubi venit. Si quis servum iussum decem dare et liberum esse operari prohibeat, vel si, quod ex operis suis meret, abstulerit ei heres, vel si, quod ex mercedibus suis coegit, heredi dederit, an ad libertatem perveniat? et puto, si quidem ex operis dederit vel undecumque dederit, ad libertatem perventurum: quod

1) *Subolent haec verba Triboniani sermonem* (*Gradenwitz, p.* 66).
2) *cf. Paul.* 5, *Pomp.* 8 *ad Sab.*

si prohibeatur operari, non fore liberum, quia operari
domino debet. plane si ei ablata fuerit pecunia ex
operis collecta, liberum fore arbitror, quia de peculio
dare prohibetur. sane si testator vel ex operis ut det
iussit, prohibitum operari ad libertatem perventurum
9 non dubito. Sed et si argento subtracto vel rebus
aliis distractis nummos corrasos dederit, perveniet ad
libertatem, quamvis, si nummos subtractos dedisset, ad
libertatem non perveniret: nec enim videtur dedisse,
sed magis reddidisse. sed nec si aliis subripuerit num-
mos et heredi dederit, ad libertatem perveniet, quia
avelli nummi ei qui accepit possunt. plane si sic con-
sumpti fuerint, ut nullo casu avelli possint, conpetet
10 libertas. Non solum autem si heres moram facit
libertati, sed et si tutor vel curator vel procurator vel
alius quivis, in cuius persona condicioni parendum est,
libertatem competere dicemus. et sane hoc iure utimur
in statulibero, ut sufficiat per eum non stare, quo minus
11 condicioni pareat. Si quis heredi in diebus triginta
proximis mortis testatoris dare iussus fuerit, deinde
heres tardius adierit, Trebatius et Labeo, si sine dolo
malo tardius adierit, dantem eum intra dies triginta
aditae hereditatis ad libertatem pervenire: quae sen-
tentia vera est. sed quid si data opera traxit? an ob
id statim, *ut* adita est hereditas, ad libertatem per-
veniat? quid enim si tunc habuit, post aditam habere
desiit? sed et hic expleta videtur condicio, quoniam
12 per eum non steterit, quo minus impleatur. Si quis
sic acceperit libertatem 'cum decem dare poterit, liber
esto', Trebatius ait, licet habuerit decem vel idoneus
fuerit ad adquirendum et conservandum peculium,
tamen non alias ad libertatem perventurum, nisi de-
derit aut per eum non steterit, quo minus det: quae
13 sententia vera est. Stichus annua bima trima die
denos aureos[1] heredi si dederit, liber esse iussus est.
si prima pensione stetit per heredem, quo minus ac-
ciperet decem, exspectandam esse trimam pensionem
placet, quia et tempus adiectum est et adhuc super-
sunt duae pensiones. sed si eadem decem sola habeat,
quae optulit ad primam pensionem, an etiam ad
sequentem quoque prosit, si offerat? et an et ad
tertiam, si sequens pensio non sit accepta? et puto
sufficere haec eadem et paenitentiae heredi locum non
14 esse: quod et Pomponius probat. Quid si servus,
qui annua bima trima die iussus est dena dare, tota
simul offerat heredi non exspectata die? vel decem
primo anno datis secundo anno viginti optulit? be-
nignius est eum in libertatem pervenire, cum utrius-
que providentia infertur et servi, quatenus maturius in
libertatem perveniat, et heredis, quatenus dilatione
interempta ilico accipiat, quod post tempus consequi
15 poterat. Si ita sit libertas servo data, si quin-
quennio heredi servierit, deinde eum heres manumi-
serit, statim liber fit, quasi per eum sit effectum, quo
minus ei serviat: quamvis si non pateretur eum sibi
servire, non statim perveniret, quam si quinquennium
praeterisset. ratio huius rei evidens est: manumissus
enim amplius servire non potest: at is quem quis non
patitur sibi servire, postea pati potest intra quinquennii
tempus. atquin iam quinquennio ei servire non potest:
sed vel minus potest.

Non debet, cui plus licet, quod minus (50.17)21
est non licere.

1) HS dena milia *Ulp.*

Item Iulianus libro sexto decimo (40.7)3§16.17
digestorum scripsit, si Arethusae libertas ita sit data,
si tres servos pepererit, et per heredem steterit, quo
minus pepererit (puta quod ei medicamentum dedisset,
ne conciperet), statim liberam futuram esse: quid enim
exspectamus? idemque et si egisset heres, ut abortum
17 faceret, quia et uno utero potuit tres edere. Item
si heredi servire iussum statuliberum heres vendidit et
tradidit, credo statim ad libertatem pervenire.

2698. Si statulibera serva poenae facta (40.7)6 pr.
sit et post damnationem statutae libertatis condicio
exstiterit, quamvis ipsi statuliberae nihil proficiat, partui
tamen proficere oportet, ut perinde liber nascatur, atque
si mater damnata non esset.

Imperator Hadrianus Publicio Marcello re- (1.5)18
scripsit liberam, quae praegnas ultimo supplicio damnata
est, liberum parere et solitum esse servari eam, dum
partum ederet. sed si ei, quae ex iustis nuptiis con-
cepit, aqua et igni interdictum est, civem Romanum
parit et in potestate patris.

Quid tamen si qua conceperit in servi- (40.7)6§1.2
tute, deinde ab hostibus capta peperit ibi post existen-
tem condicionem, an liberum pariat? et interim quidem
quin servus hostium sit, nequaquam dubium est: sed
verius est postliminio eum liberum fieri, quia, si mater
2 in civitate esset, liber nasceretur. Plane si apud
hostes eum concepisset et post existentem condicionem
edidisset, benignius dicetur competere ei postliminium
et liberum eum esse.

Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine (1.5)24
legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi lex specialis
aliud inducit.

2699. Statuliber parendo condicioni (40.7)6§3—7
in persona emptoris pervenit ad libertatem: et scien-
dum hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere. non
solum autem si venierit, haec condicio ad eum transit
qui emit, verum etiam ad omnes, quicumque quoquo
iure dominium in statulibero nacti sunt. sive igitur
legatus sit tibi ab herede statuliber sive adiudicatus
sive usucaptus a te sive traditus[1] vel aliquo iure tuus
factus, sine dubio dicemus parere condicioni in persona
tua posse. sed et in herede emptoris idem dicitur.
4 Si filius familias heres sit institutus et statuliber filio
dare iussus est et liber esse, sive filio sive patri dando
pervenit ad libertatem, quia et ad patrem hereditatis
emolumentum pervenit. sed et si post mortem filii
patri dederit quasi heredis heredi, liber erit: nam et
si quis extraneo dare iussus sit et liber esse, deinde
hic heredi heres extiterit, non quasi in extranei persona,
5 sed quasi in heredis condicioni parebit. Statuliber
decem dare iussus et liber esse, si quinque datis
6 distractus sit, residua quinque emptori dabit. Si
servus tuus statuliberum emerit, tibi datur, quod heredi-
bus dare iussus est. sed et si tuo servo dederit, si
modo is eum peculiari nomine emit neque ei tu pecu-
lium ademisti, puto liberum fore, scilicet ut eo modo
tibi dedisse intellegatur, perinde atque si tua voluntate
7 cuivis alii tuorum servorum dedisset. Si quis non
dare decem *et* liber esse, sed rationibus redditis liber
esse iussus sit, an ad emptorem haec condicio transeat,
videamus. et alias sciendum est eas demum condiciones
ad emptorem transire, quae sunt in dando: ceterum
hae, quae sunt in faciendo, non transeunt, ut puta si

1) (*nummo uno?*) mancipatus *Ulp.*

filium eius litteras edocuerit: hae enim personis eorum
cohaerent, quibus adscribuntur. rationum autem red-
dendarum condicio, quod ad reliqua quidem attinet,
in danda pecunia consistit, quod autem ad ipsa volu-
mina rationum tradenda percontandasque et examinan-
das rationes et in dispungendas atque excutiendas,
factum habet. num quid ergo reliqua quidem et emptori
dando perveniat ad libertatem, cetera in persona here-
dis consistant? puto igitur et ad emptorem reliquorum
solutionem transmitti: sic fiet, ut dividatur condicio:
et ita Pomponius libro octavo ex Sabino scripsit.

2700. . . . . [1]ideoque qui hora sexta diei (41. 3) 7
kalendarum Ianuariarum possidere coepit, hora sexta
noctis pridie kalendas Ianuarias implet usucapionem.

*
v. fr. 2705 (*lib. XXVIII*). (50. 16) 90

LIBER XXVIII.

[*De statuliberis* 2.][2]

2701. Statuliberum medio tempore servum (40. 7) 9
heredis esse nemo est qui ignorare debeat: eapropter
noxae dedi poterit. sed deditus sperare adhuc liber-
tatem poterit: nec enim deditio spem illi adimit liber-
1 tatis. Si statuliberum non eadem condicione heres
vendat, causa eius immutabilis est et luere se ab eo
potest simili modo ut ab herede. si tamen suppresserit
condicionem statuliberi? et ex empto quidem tenetur:
graviores autem etiam stellionatus crimen inportant ei,
qui sciens dissimulata condicione statutae libertatis
2 simpliciter eum vendiderit. Illud tractatum est, an
liberatio contingat ei qui noxae dederit statuliberum.
et Octavenus putabat liberari: et idem dicebat et si
ex stipulatu Stichum deberet eumque statuliberum sol-
visset: nam et si ante solutionem ad libertatem per-
venisset, extingueretur obligatio tota: ea enim in obli-
gatione consistere, quae pecunia lui praestarique possunt,
libertas autem pecunia lui non potest nec reparari po-
3 test. quae sententia mihi videtur vera. Statuliberi
condicio ita demum immutabilis est, si adita hereditas
fuerit: ceterum ante aditam hereditatem in propriam
usucapitur servitutem libertatisque spes infringitur: sed
adita postea hereditate spes libertatis favore sui redin-
tegrabitur.

[*De operis libertorum*].[3]

2702. Ut iurisiurandi obligatio con- (38. 1) 7 pr.—§ 2
trahatur, libertum esse oportet qui iuret et libertatis
1 causa iurare. Plane quaeritur, si quis liberto suo
legaverit, si filio suo iuraverit se decem operarum no-
mine praestaturum, an obligetur iurando. et Celsus
Iuventius obligari eum ait parvique referre, quam ob
causam de operis libertus iuraverit: et ego Celso ad-
2 quiesco. Iurare autem debet post manumissionem,
ut obligetur: et sive statim sive post tempus iuraverit,
obligatur.

In personam servilem nulla cadit obli- (50. 17) 22 pr.
gatio.

Iurare autem debet operas donum munus (38. 1) 7 § 3
se praestaturum, operas qualescumque, quae modo
probe iure licito inponuntur.

Qui per salutem suam iurat, licet per (12. 2) 33
deum iurare videtur (respectu enim divini numinis ita

1) *cf. Paul. fr.* 1697 § 2. 5. 2) *v. p.* 1111 *n.* 2.
3) *cf. Pomp.* 8 *ad Sab.*

iurat), attamen, si non ita specialiter iusiurandum ei
delatum est, iurasse non videtur: et ideo ex integro
sollemniter iurandum est.

2703. Rescriptum est a divo Hadriano (38. 1) 7 § 4—9
et deinceps cessare operarum persecutionem adversus
eum, qui ex causa fideicommissi ad libertatem per-
5 ductus est. Dabitur et in impuberem, cum adole-
verit, operarum actio: sed interdum et quamdiu im-
pubes est: nam huius quoque est ministerium, si forte
vel librarius vel nomenculator vel calculator sit vel
6 histrio vel alterius voluptatis artifex. Si liberi pa-
troni ex inaequalibus partibus essent instituti, utrum
pro parte dimidia an pro hereditariis habeant opera-
rum actionem? et puto verius liberos pro aequalibus
7 habituros actionem. Parvi autem refert, in potestate
8 fuerint liberi an vero emancipati. Sed si in adoptio-
nem datum heredem scripserit patronus, magis est, ut
9 operae ei debeantur. Nec patronae liberi summo-
ventur ab operarum petitione.

[*De mancipatione?*][1]

[*De servitutibus recipiendis et imponendis*].

2704. Si quis duas aedes habeat et alteras (8. 4) 6
tradat,[2] potest legem traditioni[3] dicere, ut vel istae
quae non traduntur[4] servae sint his quae traduntur,[4]
vel contra ut traditae[5] retentis aedibus serviant: parvi-
que refert, vicinae sint ambae aedes an non. idem
erit et in praediis rusticis: nam et si quis duos fundos
habeat, alium alii potest servum facere tradendo.[6] duas
autem aedes simul tradendo[6] non potest efficere alteras
alteris servas, quia neque adquirere alienis aedibus
1 servitutem neque imponere potest. Si quis partem
aedium tradet[7] vel partem fundi, non potest servitu-
tem imponere, quia per partes servitus imponi non
potest, sed nec adquiri. plane si divisit fundum regio-
nibus et sic partem tradidit[8] pro diviso, potest alter-
utri servitutem imponere, quia non est pars fundi, sed
fundus. quod et in aedibus potest dici, si dominus
pariete medio aedificato unam domum in duas divi-
serit, ut plerique faciunt: nam et hic pro duabus domi-
2 bus accipi debet. Item si duo homines binas aedes
communes habeamus, simul tradendo[6] idem efficere
possumus, ac si ego solus proprias binas aedes habe-
rem. sed et si separatim tradiderimus,[9] idem fiet, sic
tamen, ut novissima traditio[10] efficiat etiam praeceden-
3 tem traditionem[11] efficacem. Si tamen alterae unius
propriae sint aedes, alterae communes, neutris servitu-
tem vel adquirere vel imponere me posse Pomponius
3ª libro octavo ex Sabino scripsit. Si in venditione
quis dixerit servas fore aedes quas vendidit, necesse
non habet liberas tradere[12]: quare vel suis aedibus eas
servas facere potest vel vicino concedere servitutem,
scilicet ante traditionem.[11] plane si Titio servas fore
dixit, si quidem Titio servitutem concesserit, absolutum

1) *cf. Paul.* 5, *Pomp.* 8 *ad Sab. Fr.* 2704—2706 *ante insequentia quae ad emptionem et venditionem pertinent fragmenta collocanda esse apparet ex rerum ordine, qui in Pomponii ad Sabinum libris invenitur, cf. Pomp.* 8 *ad Sab. fr.* 529. 530. *Est autem in incerto, utrum ex professo mancipationem Pomponius et Ulpianus hoc loco tractaverint an, cum forte de aedium venditione agerent, iniecerint hanc disputationem de servitutibus recipiendis et imponendis.*
2) mancipet *Ulp.* 3) mancipio *Ulp.* 4) mancipantur *Ulp.* 5) mancipatae *Ulp.* 6) mancipando *Ulp.* 7) mancipabit (mancipet?) *Ulp.* 8) mancipavit *Ulp.* 9) mancipaverimus *Ulp.* 10) mancipatio *Ulp.* 11) mancipationem *Ulp.* 12) mancipare *Ulp.*

est: si vero alii concesserit, ex empto tenebitur. a quo non abhorret, quod Marcellus libro sexto digestorum scribit, si quis in tradendo[1] dixerit fundum Titio servire, cum ei non serviret, esset autem obligatus venditor Titio ad servitutem praestandam, an agere possit ex vendito, ut emptor servitutem imponi patiatur praedio quod mercatus est: magisque putat permittendum agere. idemque ait et si possit venditor Titio servitutem vendere, aeque agere permittendum. haec ita demum, si recipiendae servitutis gratia id in traditione[1] expressum est: ceterum si quis, inquit, veritus, ne servitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex vendito actio, si nullam servitutem promisit.

2705. [2]Qui 'uti optimae maximaeque [(50.16) 90] sunt' aedes tradit,[3] non hoc dicit servitutem illis deberi, sed illud solum ipsas aedes liberas esse, hoc est nulli servire.

2706. †[4]Quidquid venditor servitutis no- [(8.4) 10] mine sibi recipere vult, nominatim recipi oportet: nam illa generalis receptio 'quibus est servitus utique est' ad extraneos pertinet, ipsi nihil prospicit venditori ad iura eius conservanda: nulla enim habuit, quia nemo ipse sibi servitutem debet: quin immo et si debita fuit servitus, deinde dominium rei servientis pervenit ad me, consequenter dicitur extingui servitutem.

[*De emptione et venditione* 1.][5]

[*De contrahenda emptione*].[6]

2707. Quotiens fundus in diem addici- [(18.2) 2 pr.] tur, utrum pura emptio est, sed sub condicione resolvitur, an vero condicionalis sit magis emptio, quaestionis est. et mihi videtur verius interesse, quid actum sit: nam si quidem hoc actum est, ut meliore allata condicione discedatur, erit pura emptio, quae sub condicione resolvitur: sin autem hoc actum est, ut perficiatur emptio, nisi melior condicio offeratur, erit emptio condicionalis.

Si fundus commissoria lege venierit, magis [(18.3) 1] est, ut sub condicione resolvi emptio quam sub condicione contrahi videatur.

Si res ita distracta sit, ut si displicuisset in- [(18.1) 3] empta esset, constat non esse sub condicione distractam, sed resolvi emptionem sub condicione.

2708. Ubi igitur secundum quod distinxi- [(18.2) 2 § 1] mus pura venditio est, Iulianus scribit hunc, cui res in diem addicta est, et usucapere posse et fructus et accessiones lucrari et periculum ad eum pertinere, si res interierit.

Ubi autem condicionalis venditio est, negat [(18.2) 4] Pomponius usucapere eum posse nec fructus ad eum
1 pertinere. Idem Iulianus libro quinto decimo quaerit, si res in diem addicta interciderit vel ancilla decesserit, an partus vel fructus eius nomine adiectio admitti possit. et negat admittendam adiectionem, quia alterius rei quam eius quae distracta est non solet adiectio ad-
2 mitti. Idem Iulianus eodem libro scribit, si ex duobus servis viginti venditis et in diem addictis alter decesserit, deinde unius nomine qui superest emptor extiterit, qui supra viginti promitteret, an discedatur a priore contractu? et ait dissimilem esse hanc speciem partus specie et ideo hic discedi a priore emptione et
3 ad secundam perveniri. Sed et Marcellus libro quinto digestorum scribit pure vendito et in diem addicto fundo si melior condicio allata sit, rem pignori esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset: ex quo colligitur, quod emptor medio tempore dominus
4 est: alioquin nec pignus teneret. Idem Iulianus libro octagensimo[1] octavo digestorum scripsit eum, qui emit fundum in diem, interdicto quod vi aut clam uti posse: nam hoc interdictum ei competit, cuius interest opus non esse factum. fundo autem, inquit, in diem addicto et commodum et incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam venditio transferatur, et ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior condicio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit: sed eam actionem sicut fructus, inquit, quos percepit ven-
5 diti iudicio praestaturum. Cum igitur tunc recedatur ab emptione (ubi pure contrahitur) vel tunc non impleatur (ubi sub condicione fit) cum melior condicio sit allata: si falsus emptor subiectus sit, eleganter scribit Sabinus priori rem esse emptam, quia non videtur melior condicio allata esse non existente vero emptore. sed et si existat alius emptor, meliorem tamen condicionem non adferat, aeque dicendum erit perinde ha-
6 beri, ac si non existeret. Melior autem condicio adferri videtur, si pretio sit additum. sed et si nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilior pretii vel maturior, melior condicio adferri videtur. praeterea si locus opportunior solvendo pretio dicatur, aeque melior condicio allata videtur: et ita Pomponius libro nono ex Sabino scribit. idem ait, et si persona idoneor accedat ad emptionem, aeque videri meliorem condicionem allatam. proinde si quis accedat eiusdem pretii emptor, sed qui levioribus emat condicionibus vel qui satisdationem nullam exigat, melior condicio allata videbitur. ergo idem erit probandum et si viliore pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quae venditori gravia erant in priore emptione.

2709. Item quod dictum est fructus interea [(18.2) 6] captos emptorem priorem sequi, totiens verum est, quotiens nullus emptor existit, qui meliorem condicionem adferat, vel falsus exsistit: sin vero exstitit emptor posterior, fructus refundere priorem debere constat, sed venditori. et ita Iulianus libro quadragensimo octavo
1 digestorum scripsit. Si quis extiterit, qui meliorem condicionem adferat, deinde prior emptor adversus eum licitatus sit et penes eum emptio remanserit, dubitari poterit, utrum fructus ipse habeat, quasi nulla meliore condicione allata, an vero venditoris sint, licet eadem sit persona, quae meliorem condicionem attulit. quod ratio facere videtur: intererit tamen quid acti sit: et ita Pomponius scribit.

2710. Sabinus scribit licere venditori me- [(18.2) 9] liorem condicionem oblatam abicere sequique primam quasi meliorem, et ita utimur. quid tamen, si hoc erat nominatim actum, ut liceret resilire emptori meliore condicione allata? dicendum erit dissolutam priorem emptionem, etiamsi venditor sequentem non admittat.

2711. Quod autem Sabinus scribit fun- [(18.2) 11] dum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerat

---

1) mancipatione *Ulp.* 2) libro vicensimo septimo (XXVII *pro* XXVIII) *inscr. F.* 3) mancipat *Ulp.* 4) libro decimo ad Sabinum *inscr. F; sed non dubito, quin numeri vocabulum ex fragmenti praecedentis inscriptione* — idem libro decimo ad Sabinum — *errore librarii sit repetitum; pro* decimo *autem utrum legendum sit* vicensimo octavo *an* vicensimo nono (*cf. fr.* 2724), *in incerto relinquo.* 5) *cf. Paul.* 5. 6, *Pomp.* 9—11 *ad Sab.* 6) *cf. Paul.* 5, *Pomp.* 9 *ad Sab.*

1) quadragensimo *recte* F^2.

in diem addictus, ratione eiusmodi defendit, quia prioris, inquit, emptoris statim fit, scilicet quasi non videatur melior condicio allata, si non secure secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur. sed Iulianus libro quinto decimo digestorum scripsit interesse multum, quid inter contrahentes actum sit, nec impedire quicquam vel hoc agi, ut saepius fundus collocetur, dum vel prima vel secunda vel tertia ad-
1 iectione res a venditore discedat. Item quod Sabinus ait, si tribus vendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam, ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt.

Quod si uno pretio vendiderint, dicen- (18. 2) 13 dum est totam priori emptam manere, quemadmodum si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea vero pretio adiecto dimidium alii addixerit. Celsus quoque libro octavo digestorum refert Mucium Brutum Labeonem quod Sabinum existimare: ipse quoque Celsus idem probat et adicit mirari se a nemine animadversum, quod si prior emptor ita contraxit, ut nisi totum fundum emptum nollet habere, non habere eum eam partem emptam, quam unus ex sociis posteriori
1 emptori addicere noluit. Verum est autem vel unum ex venditoribus posse meliorem adferre condicionem: emere enim cum tota re etiam nostram partem possumus.

2712. Haec venditio servi 'si rationes (18. 1) 7 pr. domini computasset arbitrio' condicionalis est: condicionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit condicio. sed utrum haec est venditionis condicio, si ipse dominus putasset suo arbitrio, an vero si arbitrio viri boni? nam si arbitrium domini accipiamus, venditio nulla est, quemadmodum si quis ita vendiderit, si voluerit, vel stipulanti sic spondeat 'si voluero, decem dabo'.

Stipulatio non valet in rei promittendi (45. 1) 17 arbitrium collata condicione.

Neque enim debet in arbitrium rei con- (18. 1) 7 pr. ferri, an sit obstrictus. placuit itaque veteribus magis in viri boni arbitrium id collatum videri quam in domini. si igitur rationes potuit accipere nec accepit, vel accepit, fingit autem se non accepisse, impleta condicio emptionis est et ex empto venditor conveniri potest.

Generaliter probandum est, ubicum- (50. 17) 22 § 1 que in bonae fidei iudiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris eius condicio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

In compromissis arbitrium personae inser- (4. 8) 45 tum personam non egreditur.

2713. Huiusmodi emptio 'quanti tu (18. 1) 7 § 1. 2 eum emisti', 'quantum pretii in arca habeo', valet: nec enim incertum est pretium tam evidenti venditione: magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam
2 in rei veritate incertum est. Si quis ita emerit: 'est mihi fundus emptus centum et quanto pluris eum vendidero', valet venditio et statim impletur: habet enim certum pretium centum, augebitur autem pretium, si pluris emptor fundum vendiderit.

2714. In venditionibus et emptionibus con- (18. 1) 9 sensum debere intercedere palam est: ceterum sive in ipsa emptione dissentient sive in pretio sive in quo alio, emptio imperfecta est. si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emptio nulla est. idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dis-
1 sentiatur, apparet nullam esse emptionem. Plane si in nomine dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emptio et venditio: nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat.
2 Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, aes pro auro vel plumbum pro argento vel quid aliud argento simile, an emptio et venditio sit. Marcellus scripsit libro sexto digestorum emptionem esse et venditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. ego in vino quidem consentio, quia eadem prope οὐσία est, si modo vinum acuit: ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio venisse videtur. in ceteris autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia erratur.

Alioquin quid dicemus, si caecus emptor (18. 1) 11 fuit vel si in materia erratur[1] vel in minus perito discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? et quemadmodum consensit, qui non vidit?
1 Quod si ego me virginem emere putarem, cum esset iam mulier, emptio valebit: in sexu enim non est erratum. ceterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

Quid tamen dicemus, si in materia et (18. 1) 14 qualitate ambo errarent? ut puta si et ego me vendere aurum putarem et tu emere, cum aes esset? ut puta coheredes viriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent eaque inventa esset magna ex parte aenea? venditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet venditio: si autem aes pro auro veneat, non valet.

2715. Hanc legem venditionis 'si quid (18. 1) 22, 24 sacri vel religiosi est, eius venit nihil' supervacuam non esse, sed ad modica loca pertinere. ceterum si omne religiosum vel sacrum vel publicum venierit, nullam esse emptionem, (24) in modicis autem ex empto esse actionem, quia non specialiter locus sacer vel religiosus venit, sed emptioni maioris partis accessit.

2716. Si res vendita non tradatur, in id (19. 1) 1 quod interest agitur, hoc est quod rem habere interest emptoris: hoc autem interdum pretium egreditur, si
1 pluris interest, quam res valet vel empta est. Venditor si, cum sciret deberi, servitutem celavit, non evadet ex empto actionem, si modo eam rem emptor ignoravit: omnia enim quae contra bonam fidem fiunt veniunt in empti actionem. sed scire venditorem et celare sic accipimus, non solum si non admonuit, sed et si negavit servitutem istam deberi, cum esset ab eo quaesitum. sed et si proponas eum ita dixisse: 'nulla quidem servitus debetur, verum ne emergat inopinata servitus, non teneor', puto eum ex empto teneri, quia servitus debebatur et scisset. sed si id egit, ne cognosceret emptor aliquam servitutem deberi, opinor eum ex empto teneri. et generaliter dixerim, si improbato

1) vel si in materia erratur] *videntur haec transferenda esse post verba* in corpus eos consensisse dicemus.

more versatus sit in celanda servitute, debere eum teneri, non si securitati suae prospectum voluit. haec ita vera sunt, si emptor ignoravit servitutes, quia non videtur esse celatus qui scit neque certiorari debuit qui non ignoravit.[1]

[*De vini venditione*].[2]

2717. Si vinum venditum acuerit vel quid [(18.6) 1]
aliud vitii sustinuerit, emptoris erit damnum, quemadmodum si vinum esset effusum vel vasis contusis vel qua alia ex causa. sed si venditor se periculo subiecit, in id tempus periculum sustinebit, quoad se subiecit: quod si non designavit tempus, eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum, videlicet quasi tunc plenissime veneat, cum fuerit degustatum. aut igitur convenit, quoad periculum vini sustineat, et eatenus sustinebit, aut non convenit et usque ad degustationem sustinebit. sed si nondum sunt degustata, signata tamen ab emptore vasa vel dolia, consequenter dicemus adhuc periculum esse venditoris, nisi si aliud
1 convenit. Sed et custodiam ad diem mensurae venditor praestare debet: priusquam enim admetiatur vinum, prope quasi nondum venit. post mensuram factam venditoris desinit esse periculum: et ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram vendidit,
2 sed forte amphoras vel etiam singula dolia. Si dolium signatum sit ab emptore, Trebatius ait traditum id videri: Labeo contra, quod et verum est: magis enim ne summutetur, signari solere, quam ut traditum
3 videatur. Licet autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum praestituit nec intra diem admensum est: effundere autem non statim poterit, priusquam testando denuntiet emptori, ut aut tollat vinum aut sciat futurum, ut vinum effunderetur. si tamen, cum posset effundere, non effudit, laudandus est potius: ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere, sed ita demum, si interfuit eius inania esse vasa in quibus vinum fuit (veluti si locaturus ea fuisset vel si necesse habuit alia conducere dolia). commodius est autem conduci vasa nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit ab emptore reddatur, aut vendere vinum bona fide: id est quantum sine ipsius incommodo fieri potest operam dare, ut quam minime detrimento sit ea res
4 emptori. Si doliare vinum emeris nec de tradendo eo quicquam convenerit, id videri actum,[3] ut ante evacuarentur quam ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria: quod si non sint evacuata, faciendum, quod veteres putaverunt, per corbem venditorem mensuram facere et effundere: veteres enim hoc propter mensuram suaserunt, si, quanta mensura esset, non appareat, videlicet ut appareret, quantum emptori perierit.

2718. Si quis vina vendiderit et intra diem [(18.6) 4]
certum degustanda dixerit, deinde per venditorem steterit, quo minus degustarentur, utrum praeteritum dumtaxat periculum acoris et mucoris venditor praestare debet, an vero etiam die praeterito (ut, si forte corrupta sint posteaquam dies degustandi praeteriit, periculum ad venditorem pertineat), an vero magis emptio sit soluta (quasi sub condicione venierint, hoc est si ante diem illum fuissent degustata)? et interierit, quid actum sit: ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici emptionem manere, periculum autem ad venditorem respicere etiam ultra diem degustando
1 praefinitum, quia per ipsum factum est. "Si aversione vinum venit, custodia tantum praestanda est". ex hoc apparet, si non ita vinum venit, ut degustaretur, neque acorem neque mucorem venditorem praestare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere: difficile autem est, ut quisquam sic emat, ut ne degustet. quare si dies degustationi adiectus non erit, quandoque degustare emptor poterit et quoad degustaverit periculum acoris et mucoris ad venditorem pertinebit: dies enim degustationi praestitutus meliorem condicionem empto-
2 ris facit. Vino autem per aversionem vendito finis custodiae est avehendi tempus. quod ita erit accipiendum, si adiectum tempus est: ceterum si non sit adiectum, videndum, ne infinitam custodiam non debeat venditor. et est verius secundum ea quae supra ostendimus, aut interesse, quid de tempore actum sit, aut denuntiare ei, ut tollat vinum: certe antequam ad vindemiam fuerint dolia necessaria, debet avehi vinum.

*

2719. [1]Sive tota res evincatur sive pars, [(21.2) 1]
habet regressum emptor in venditorem. sed cum pars evincatur, si quidem pro indiviso evincatur, regressum habet pro quantitate evictae partis: quod si certus locus sit evictus, non pro indiviso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus.[2] quid enim, si quod fuit in agro pretiosissimum, hoc evictum est, aut quod fuit in agro vilissimum? aestimabitur loci qualitas, et sic erit regressus.

2720. [3]Vitia priorum censuum editis [(50. 15) 2]
novis professionibus evanescunt.

LIBER XXIX.

[*De emptione et venditione 2.*]

[*De mancipatione et traditione rei venditae*].[4]

2721. Traditio[5] nihil amplius trans- [(41.1) 20 pr. § 1]
ferre debet vel potest ad eum qui accipit, quam est apud eum qui tradit.[6] si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo[7] transfert, si non habuit, ad
1 eum qui accipit nihil transfert. Quotiens autem dominium transfertur, ad eum qui accipit tale transfertur, quale fuit apud eum qui tradit[6]: si servus fuit fundus, cum servitutibus transit, si liber, uti fuit: et si forte servitutes debebantur fundo qui traditus[8] est, cum iure servitutium debitarum transfertur. si quis igitur fundum dixerit liberum, cum traderet,[9] eum qui servus sit, nihil iuri servitutis fundi detrahit, verumtamen obligat se debebitque praestare quod dixit.

2722. Si aquae ductus debeatur prae- [(18. 1) 47, 49]
dio, et ius aquae transit ad emptorem, etiamsi nihil dictum sit, sicut et ipsae fistulae, per quas aqua ducitur, (49) et quamquam ius aquae non sequatur, quod amissum est, attamen fistulae et canales dum sibi sequuntur, quasi pars aedium ad emptorem perveniunt. et ita Pomponius libro decimo putat.

2723. [10]Est et haec servitus, ne prospectui [(8.2) 3]
officiatur.

Inter servitutes ne luminibus officiatur et [(8.2) 15]
ne prospectui offendatur aliud et aliud observatur:

1) haec ita . . . ignoravit *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 237)? 2) *cf. Paul. fr.* 1710, *Pomp. fr.* 550. 3) *Sabinus ait?*

1) *Inscriptio huius fragmenti fortasse falsa est: de evictione enim agitur libro* XXIX. 2) *cf. Paul. fr.* 1717. 3) *cf. fr. de iure fisci* § 18; *Vat.* 35[2-4]. 4) *cf. Paul.* 5, *Pomp.* 9 *ad Sab.* 5) mancipatio *Ulp.* 6) mancipat *Ulp.* 7) mancipando *Ulp.* 8) mancipatus *Ulp.* 9) mancipare *Ulp.* 10) *Hoc fragmentum pertinere ad tractatum de legibus mancipii colligere licet ex fr.* 2724.

quod in prospectu plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum et liberum, in luminibus autem, non officere ne lumina cuiusquam obscuriora fiant. quodcumque igitur faciat ad luminis impedimentum, prohiberi potest, si servitus debeatur, opusque ei novum nuntiari potest, si modo sic faciat, ut lumini noceat.

Si arborem ponat, ut lumini of- (8. 2) 17 pr. — § 2 ficiat, aeque dicendum erit contra impositam servitutem eum facere: nam et arbor efficit, quo minus caeli videri possit. si tamen id quod ponitur lumen quidem nihil impediat, solem autem auferat, si quidem eo loci, quo gratum erat eum non esse, potest dici nihil contra servitutem facere: sin vero heliocamino vel solario, dicendum erit, quia umbram facit in loco, *cui sol* fuit
1 necessarius, contra servitutem impositam fieri. Per contrarium si deponat aedificium vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam coepit solis esse plenus, non facit contra servitutem: hanc enim debuit, ne luminibus officiat, nunc non luminibus officit, sed plus
2 aequo lumen facit. Interdum dici potest eum quoque, qui tollit aedificium vel deprimit, luminibus officere: si forte κατὰ ἀντανάκλασιν vel pressura quadam lumen in eas aedes devolvatur.

2724. Haec lex traditionis[1] 'stillicidia (8. 2) 17 § 3. 4 uti nunc sunt, ut ita sint' hoc significat impositam vicinis necessitatem stillicidiorum excipiendorum, non illud, ut etiam emptor stillicidia suscipiat aedificiorum vicinorum: hoc igitur pollicetur venditor sibi quidem stillicidiorum servitutem deberi, se autem nulli debere.
4 Quae de stillicidio scripta sunt, etiam in ceteris servitutibus accipienda sunt, si in contrarium nihil nominatim actum est.

2725. Si ego et Titius rem emerimus (41. 1) 20 § 2 eaque Titio et quasi meo procuratori tradita sit, puto mihi quoque quaesitum dominium, quia placet per liberam personam omnium rerum possessionem quaeri posse et per hanc dominium.

[*De duplae stipulatione*].[2]

2726. Vindicantem venditorem rem, (21. 2) 17 quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoveri nemini dubium est, quamvis alio iure dominium quaesierit: improbe enim rem a se distractam evincere conatur. eligere autem emptor potest, utrum rem velit retinere intentione per exceptionem elisa an potius re ablata ex causa stipulationis duplum consequi.

Sed et si stipulatio nulla fuisset inter- (21. 2) 19
1 posita, de ex empto actione idem dicemus. Si homo liber qui bona fide serviebat venierit mihi a Titio Titiusque eum heredem scripserit quasi liberum et ipse mihi sui faciat controversiam, ipsum de se obligatum habebo.

2727. Si servus venditus decesserit ante- (21. 2) 21 quam evincatur, stipulatio non committitur, quia nemo eum evincat, sed factum humanae sortis: de dolo
1 tamen poterit agi, si dolus intercesserit. Inde Iulianus libro quadragesimo tertio eleganter definit duplae stipulationem tunc committi, quotiens res ita amittitur, ut eam emptori habere non liceat propter ipsam
2 evictionem. Et ideo ait, si emptor hominis mota sibi controversia venditorem dederit procuratorem isque victus litis aestimationem sustulerit, stipulationem duplae non committi, quia nec mandati actionem procurator hic idemque venditor habet, ut ab emptore litis aestimationem consequatur: cum igitur neque corpus neque pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem: quamvis, si ipse iudicio accepto victus esset et litis aestimationem sustulisset, placeat committi stipulationem, ut et ipse Iulianus eodem libro scripsit. neque enim habere licet eum, cuius si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur: prope enim hunc ex secunda emptione, id est ex litis aesti-
3 matione emptori habere licet, non ex pristina. Idem Iulianus eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed non statim eum ad venditorem regressurum et ex duplae stipulatione acturum, quia interim non propter evictionem, sed propter fugam ei hominem habere non licet: plane, inquit, cum adprehenderit possessionem fugitivi, tunc committi stipulationem Iulianus ait. nam et si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset, non alias committeretur stipulatio, quam si adprehensum hominem restituisset. ubi igitur litis aestimationem optulit, sufficit adprehendere: ubi cavit, non prius, nisi restituerit.

2728. Sed et si post mortem mulieris (21. 2) 23 evincatur, regressus erit ad duplae stipulationem,[1] quia ex promissione maritus adversus heredes mulieris agere potest, et ipsi ex stipulatu agere possunt.

2729. Si servum, cuius nomine duplam (21. 2) 25 stipulatus sis, manumiseris, nihil ex stipulatione consequi possis, quia non evincitur, quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante voluntate tua perdideris.

2730. Numquam superficies sine solo (41. 3) 26 capi longe tempore[2] potest.[3]

[*De custodia a venditore praestanda*].[4]

2731. Contractus quidam dolum ma- (50. 17) 23 lum dumtaxat recipiunt, quidam et dolum et culpam. dolum tantum: depositum et precarium. dolum et culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelae, negotia gesta: in his quidem et diligentiam. societas et rerum communio et dolum et culpam recipit. sed haec ita, nisi si quid nominatim convenit (vel plus vel minus) in singulis contractibus: nam hoc servabitur, quod initio convenit (legem enim contractus dedit), excepto eo, quod Celsus putat non valere, si convenerit, ne dolus praestetur: hoc enim bonae fidei iudicio contrarium est: et ita utimur. animalium vero casus mortesque, quae sine culpa accidunt, fugae servorum qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur.

2732. Eum, qui rem commodatam ac- (13. 6) 10 cepit, si in eam rem usus est in quam accepit, nihil praestare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem fecit, verum est: nam si culpa eius fecit deteriorem,
1 tenebitur. Si rem inspectori dedi, an similis sit ei cui commodata res est, quaeritur. et si quidem mea causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantum praestabit: si sui, et custodiam: et ideo furti

1) mancipii *Ulp.* 2) *cf. Paul.* 5, *Pomp.* 9. 10. 11 *ad Sab.*

1) regressus . . . stipulationem *Trib.* (*Gradenwitz*, *p.* 83). 2) usucapi *Ulp.* 3) *Perpetuo igitur venditor de evictione tenetur.* 4) *cf. Paul.* 5, *Pomp.* 10. 11 *ad Sab.* 5) *cf. Paul.* 5 *ad Sab. fr.* 1722.

habebit actionem. sed et si dum refertur periit, si quidem ego mandaveram per quem remitteret, periculum meum erit: si vero ipse cui voluit commisit, aeque culpam mihi praestabit, si sui causa accepit,
1 si mei causa, dolum tantum. Commo- (13. 6) 12 datam rem missus qui repeteret cum recepisset, aufugit. si dominus ei dari iusserat, domino perit: si commonendi causa miserat ut referretur res commodata, ei qui commodatus est.

2733. [1]Cuius interfuit non subripi, is (47. 2) 10 actionem furti habet.

Itaque fullo, qui curanda poliendave (47. 2) 12 vestimenta accepit, semper agit: praestare enim custodiam debet. si autem solvendo non est, ad dominum actio redit: nam qui non habet quod perdat, eius peri-
1 culo nihil est. Sed furti actio malae fidei possessori non datur, quamvis interest eius rem non subripi, quippe cum res periculo eius sit: sed nemo de inprobitate sua consequitur actionem et ideo soli bonae fidei possessori, non etiam malae fidei furti actio datur.
2 Sed et si res pignori data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamvis in bonis eius res non sit: quin immo non solum adversus extraneum dabimus, verum et contra ipsum quoque dominum furti actionem, et ita Iulianus scripsit. nec non et ipsi domino dari placet, et sic fit, ut non teneatur furti et agat. ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. sed utrum semper creditoris interest an ita demum, si debitor solvendo non est? et putat Pomponius semper eius interesse pignus habere, quod et Papinianus libro duodecimo quaestionum probat: et verius est ubique videri creditoris interesse, et ita et Iulianus saepissime scripsit.

2734. Eum qui emit, si non tradita est (47. 2) 14 ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem Celsus scripsit. mandare eum plane oportebit emptori furti actionem et condictionem et vindicationem, et si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id praestare eum emptori oportebit: quae sententia vera est, et ita et Iulianus. et sane periculum rei ad emptorem pertinet, dummodo custodiam
1 venditor ante traditionem praestet. Adeo autem emptor ante traditionem furti non habet actionem, ut sit quaesitum, an ipse subripiendo rem emptor furti teneatur. et Iulianus libro vicensimo tertio[2] digestorum scribit: si emptor rem, cuius custodiam venditorem praestare oportebat, soluto pretio subripuerit, furti actione non tenetur. plane si antequam pecuniam solveret, rem subtraxerit, furti actione teneri, perinde ac
2 si pignus subtraxisset. Praeterea habent furti actionem coloni, quamvis domini non sint, quia interest
3 eorum. Is autem, apud quem res deposita est, videamus, an habeat furti actionem. et cum dolum dumtaxat praestet, merito placet non habere eum furti actionem: quid enim eius interest, si dolo careat? quod si dolo fecit, iam quidem periculum ipsius est, sed
4 non debet ex dolo suo furti quaerere actionem. Iulianus quoque libro vicensimo secundo digestorum scribit: quia in omnium furum persona constitutum est, ne eius rei nomine furti agere possint, cuius ipsi fures sunt, non habebit furti actionem is, apud quem res deposita est, quamvis periculo eius esse res coeperit qui eam
5 contrectavit. Papinianus tractat, si duos servos ob decem aureos[1] pignori acceperim et alter subripiatur, cum alter quoque, qui sit retentus, non minoris decem valeret: utrum usque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo salvos quinque? an vero, quia mori potest, dici debeat in decem fore actionem, etiamsi magni pretii sit is qui retinetur: et ita putat: non enim respicere debemus pignus, quod subreptum
6 non est, sed id quod subtractum est. Idem scribit, si, cum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtractus sit, si actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur, quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus. hoc ita, si sine culpa mea subripiatur: nam si culpa mea, quia interest, eo quod teneor pigneraticia actione, agere potero. quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quae creditori non competit. quam sententiam Pomponius quoque libro
7 decimo ad Sabinum probat. Idem dicunt, et si duo servi subrepti sint simul, competere utriusque nomine furti actionem creditori, sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diviso eo quod ei debetur, eius interest: separatim autem duobus subreptis, si unius nomine solidum consecutus sit, alterius nihil conse-
8 quetur. Item Pomponius libro decimo ex Sabino scripsit, si is cui commodavi dolo fecerit circa rem
9 commodatam, agere eum furti non posse. Idem Pomponius probat et in eo, qui rem mandato alicuius ac-
10 cepit perferendam. An pater, cuius filio commodata res est, furti actionem habeat, quaeritur. et Iulianus ait patrem hoc nomine agere non posse, quia custodiam praestare non debeat: sicut, inquit, is qui pro eo, cui commodata res est, fideiussit, non habet furti actionem. neque enim, inquit, is, cuiuscumque interierit rem non perire, habet furti actionem, sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa eius perierit: quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo digestorum
11 probat. Is qui precario servum rogaverat subrepto eo potest quaeri an habeat furti actionem. et cum non est contra eum civilis actio (quia simile donato precarium est) ideoque et interdictum necessarium visum est, non habebit furti actionem. plane post interdictum redditum puto eum etiam culpam praestare
12 et ideo et furti agere posse. Quod si conduxerit quis, habebit furti actionem, si modo culpa eius sub-
13 repta sit res. Si filius familias subreptus sit, patrem
14 habere furti actionem palam est. Si res commodata est et is cui commodata est decesserit: quamvis hereditati furtum fieri non possit et ideo nec heres eius cui commodata est possit agere, tamen commodator poterit furti agere: idemque et in re pignerata vel in re locata. licet enim hereditati furti actio non adqui-
15 ratur, tamen alii, cuius interest, adquiritur. Non solum autem in re commodata competit ei cui commodata est furti actio, sed etiam in ea, quae ex ea adgnata est, quia et huius custodia ad eum pertinet. nam et si servum tibi commodavero, et vestis eius nomine furti ages, quamvis vestem, qua vestitus est, tibi non commodaverim. item si iumenta tibi commodavero, quorum sequella erat eculeus, puto competere furti actionem etiam eius nomine, quamvis ipse non
16 sit commodatus. Qualis ergo furti actio detur ei, cui res commodata est, quaesitum est. et puto omnibus, quorum periculo res alienae sunt, veluti com-

---

1) *cf. fr.* 2734 *pr.* 2) secundo *scr.*

1) HS X *Ulp.*

modati, item locati pignorisve accepti, si hae subreptae
sint, omnibus furti actiones competere: condictio autem
17 ei demum competit, qui dominium habet. Si epi-
stula, quam ego tibi misi, intercepta sit, quis furti
actionem habeat? et primum quaerendum est, cuius sit
epistula, utrum eius qui misit, an eius ad quem missa
est? et si quidem dedi servo eius, statim ipsi quaesita
est, cui misi: si vero procuratori, aeque (quia per
liberam personam possessio quaeri potest) ipsius facta
est, maxime si eius interfuit eam habere. quod si ita
misi epistulam, ut mihi remittatur, dominium meum
manet, quia eius nolui amittere vel transferre domi-
nium. quis ergo furti aget? is cuius interfuit eam non
subripi, id est ad cuius utilitatem pertinebant ea quae
scripta sunt. et ideo quaeri potest, an etiam is, cui
data est perferenda, furti agere possit. et si custodia
eius ad eum pertineat, potest: sed et si interfuit eius
epistulam reddere, furti habebit actionem. finge eam
epistulam fuisse, quae continebat, ut ei quid redderc-
tur fieretve: potest habere furti actionem: vel si custo-
diam eius rei recepit vel mercedem perferendae accipit.
et erit in hunc casum similis causa eius et cauponis
aut magistri navis: nam his damus furti actionem,
si sint solvendo, quoniam periculum rerum ad eos
pertinet.

2735. [1] Servi et filii nostri furtum qui- (47. 2) 17
dem nobis faciunt, ipsi autem furti non tenentur: neque
enim qui potest in furem statuere, necesse habet ad-
versus furem litigare: idcirco nec actio ei a veteribus
1 prodita est. Unde est quaesitum, si fuerit alienatus
vel manumissus, an furti actione teneatur. et placet
non teneri: neque enim actio, quae non fuit ab initio
nata, oriri potest adversus hunc furem. plane si manu-
missus contrectabit, dicendum erit teneri eum furti
2 iudicio, quia hodie furtum fecit. Cum autem servus,
quem emi traditusque mihi est, a me redhibeatur, non
est in ea causa, ut perinde habeatur, atque si meus
numquam fuisset, sed et fuit et desiit. idcirco dicit
Sabinus eum, si furtum fecit, in ea esse causa, ut furti
eius nomine is qui redhibuit agere non possit. sed
etsi non possit, attamen ratio haberi debet eius quod
fecit, cum redhiberi coeperit, idque actione redhibitoria
3 continetur. Illud quaesitum est, si, cum in fuga esset
servus, furtum domino fecisset, an aeque posset habere
actionem adversus eum, qui in potestatem domini non
regressum bona fide possidere coeperit. movet quae-
stionem, quod, quamvis possidere servum eo tempore,
quo in fuga est, videor, attamen furti actione non
teneor, quasi non sit in mea potestate: quod enim
videor possidere, ad usucapionem tantum mihi proficere
Iulianus scribit. dicit igitur Pomponius libro septimo[2]
decimo ex Sabino competere furti actionem huic do-
mino, cuius servus in fuga fuit.

LIBER XXX.

[*De emptione et venditione* 3.?]

[*De pretii solutione?*][3]

2736. Vero procuratori recte solvitur. (46. 3) 12
verum autem accipere debemus eum, cui mandatum
est vel specialiter vel cui omnium negotiorum admi-
1 nistratio mandata est. Interdum tamen et non pro-
curatori recte solvitur: ut puta cuius stipulationi nomen
2 insertum est, si quis stipuletur sibi aut Titio. Sed
et si quis mandaverit, ut Titio solvam, deinde vetuerit
eum accipere: si ignorans prohibitum eum accipere
3 solvam, liberabor, sed si sciero, non liberabor. Alia
causa est, si mihi proponas stipulatum aliquem sibi
aut Titio: hic enim etsi prohibeat me Titio solvere,
solvendo tamen liberabor, quia certam condicionem
habuit stipulatio, quam immutare non potuit stipulator.
4 Sed et si non vero procuratori solvam, ratum autem
habeat dominus quod solutum est, liberatio contingit:
rati enim habitio mandato comparatur.

Licet verum procuratorem in iudicio rem (5.1) 56
deducere verissimum est, tamen[1] et si quis, cum pro-
curator non esset, litem sit contestatus, deinde ratum
dominus habuerit, videtur retro res in iudicium recte
deducta.

Quod si forte quis ita solvat, ut, nisi (46.3) 14 pr.
ratum habeatur, condicat: si dominus solutionem ratam
non habuerit, condictio ei qui solvit competit.

2737. Sunt quidam tutores, qui (46.3) 14 § 1—8
honorarii appellantur: sunt qui rei notitiae gratia dan-
tur[2]: sunt qui ad hoc dantur, ut gerant, et hoc vel
pater adicit, ut unus puta gerat, vel voluntate tutorum
uni committitur gestus, vel praetor ita decernit. dico
igitur, cuicumque ex tutoribus fuerat solutum etsi
honorariis (nam et ad hos periculum pertinet), recte
solvi, nisi interdicta eis fuerit a praetore administratio:
nam si interdicta est, non recte solvitur. idem dico
et si quis sciens suspectis postulatis solvat: nam iis
2 interim videtur interdicta administratio. Quod si
remoto solvit, ei solvit, qui tutor esse desierat, et ideo
3 non liberabitur. Quid ergo, si ei solvit, in cuius
locum curator erat constituendus, ut puta relegato in
perpetuum vel ad tempus? dico, si ante solvit, quam
4 substitueretur curator, oportere liberari. Sed et si
afuturo rei publicae causa solvit, recte solvit: quin
immo et si absenti, si modo non est alius in locum
5 eius substitutus. Sive autem legitimi sunt sive testa-
mentarii sive ex inquisitione dati, recte vel uni solvitur.
6 Ei qui notitiae gratia datus est an recte solvatur,
videndum est, quia ad instruendos contutores datur.
sed cum tutor sit, nisi prohibitum fuerit ei solvi, puto
7 liberationem contingere. Curatori quoque furiosi
recte solvitur, item curatori sibi non sufficientis vel per
aetatem vel per aliam iustam causam. sed et pupilli
8 curatori recte solvi constat. Pupillum sine tutoris
auctoritate nec solvere posse palam est: sed si dederit
nummos, non fient accipientis vindicarique poterunt.
plane si fuerint consumpti, liberabitur.

Possessionem pupillum sine tutoris auctori- (41.2) 29
tate amittere posse constat, non ut animo, sed ut cor-
pore desinat possidere: quod est enim facti, potest
amittere. alia causa est, si forte animo possessionem
velit amittere: hoc enim non potest.

[*De societate et communione*].[3]

2738. Etiam quod natura debetur, venit in (16.2) 6
compensationem.[4]

2739. "Coiri societatem et simpliciter licet: (17.2) 7
et si non fuerit distinctum, videtur coita esse univer-

---

1) libro trigensimo nono (XXXVIIII *pro* XXVIIII) *inscr. F.*
2) octavo *scr.* 3) *cf. Paul.* 6 *ad Sab.*

1) Licet . . . tamen *Trib.*, *cf. C.* (2. 12) 24, *Eisele, Cognitur u. Procur. p.* 173. 2) sunt qui rei not. gr. dantur *gloss.*
3) *cf. Paul.* 6, *Pomp.* 12. 13 *ad Sab.* 4) *cf.* (16. 2) 9 *pr.*

sorum quae ex quaestu veniunt, hoc est si quod lucrum ex emptione venditione, locatione conductione descendit".

Nec adiecit Sabinus hereditatem vel lega- [(17.2)9,11 tum vel donationes mortis causa sive non mortis causa, fortassis haec ideo, quia non sine causa obveniunt, sed ob meritum aliquod accedunt[1]: (11) et ita de hereditate legato donatione Quintus Mucius scribit.

2740. Si convenerit inter socios, ne intra [(17. 2) 14 certum tempus communis res dividatur, non videtur convenisse, ne societate abeatur. quid tamen si hoc convenit, ne abeatur, an valeat? eleganter Pomponius scripsit frustra hoc convenire: nam et si non convenit, si tamen intempestive renuntietur societati, esse pro socio actionem. sed et si convenit, ne intra certum tempus societate abeatur, et ante tempus renuntietur, potest rationem habere renuntiatio. nec tenebitur pro socio qui ideo renuntiavit, quia condicio quaedam, qua societas erat coita, ei non praestatur: aut quid si ita iniuriosus et damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

Idemque erit dicendum, si socius renuntia- [(17. 2) 16 verit societati, qui rei publicae causa diu et invitus sit afuturus: quamvis nonnumquam ei obici possit, quia potuit et per alium societatem administrare vel socio committere: sed hoc non alias, nisi valde sit idoneus socius aut facilis afuturo etiam per alium societatis
1 administratio. Qui igitur paciscitur ne dividat, nisi aliqua iusta ratio intercedat, nec vendere poterit, ne alia ratione efficiat, ut dividatur. sed sane potest dici venditionem quidem non impediri, sed exceptionem adversus emptorem locum habere, si ante dividat, quam divideret is qui vendidit.

2741. Qui admittitur socius, ei tantum [(17.2)19,21 socius est qui admisit, et recte: cum enim societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest quem ego socium esse nolui. quid ergo si socius meus eum admisit? ei soli socius est, (21) et quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo qui eum adsumpsit communicabit, nos cum eo non communicabimus. sed factum eius praestabitur societati, id est aget socius et societati praestabit quod fuerit consecutus.

De illo Pomponius dubitat, utrum actio- [(17. 2) 23 nem eum mandare sociis sufficit, ut, si facere ille non possit, nihil ultra sociis praestet, an vero indemnes eos praestare debeat. et puto omnimodo eum teneri eius nomine, quem ipse solus admisit, quia difficile est
1 negare culpa ipsius admissum. Idem quaerit, an commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa praebuit, debeat, et ait compensandum. quod non est verum, nam et Marcellus libro sexto digestorum scribit, si servus unius ex sociis societati a domino praepositus neglegenter versatus sit, dominum societati qui praeposuerit praestaturum nec compensandum commodum, quod per servum societati accessit, cum damno: et ita divum Marcum pronuntiasse, nec posse dici socio: 'abstine commodo, quod per servum accessit, *si* damnum petis'.

2742. Si non fuerint partes societati [(17. 2) 29 adiectae, aequas eas esse constat. si vero placuerit, ut quis duas partes vel tres habeat, alius unam, an valeat? placet valere, si modo aliquid plus contulit societati vel pecuniae vel operae vel cuiuscumque
1 alterius rei causa. Ita coiri societatem posse, ut nullam partem damni alter sentiat, lucrum vero commune sit, Cassius putat: quod ita demum valebit, ut et Sabinus scribit, si tanti sit opera, quanti damnum est: plerumque enim tanta est industria socii, ut plus societati conferat quam pecunia, item si solus naviget,
2 si solus peregrinetur, pericula subeat solus. Aristo refert Cassium respondisse societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare: et nos consentimus talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret: iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet.

2743. Ut sit pro socio actio, societatem [(17. 2) 31 intercedere oportet: nec enim sufficit rem esse communem, nisi societas intercedit. communiter autem res agi potest etiam citra societatem, ut puta cum non affectione societatis incidimus in communionem, ut evenit in re duobus legata, item si a duobus simul empta res sit, aut si hereditas vel donatio communiter nobis obvenit, aut si a duobus separatim emimus partes eorum non socii futuri.

2744. Nemo potest societatem heredi [(17. 2) 35 suo sic parere, ut ipse heres socius sit: in heredem autem socii proponitur actio, ut bonam fidem praestet.

2745. "Rei communis nomine cum socio [(17. 2) 45 furti agi potest, si per fallaciam dolove malo amovit"[1] vel rem communem celandi animo contrectet: sed et pro socio actione obstrictus est, nec altera actio alteram tollet. idemque in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum est.

Sed si ex causa furtiva condixero, ces- [(17. 2) 47
1 sabit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit. Si damnum in re communi socius dedit, Aquilia teneri eum et Celsus et Iulianus et Pomponius scribunt.

Merito autem adiectum est ita demum [(17. 2) 51 furti actionem esse, si per fallaciam et dolo malo amovit, quia, cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur: et sane plerumque credendum est eum, qui partis dominus est, iure potius suo re uti quam furti con-
1 silium inire. Et ideo videbimus, an Fabia teneatur.[2] et ratio quidem facit, ne teneatur, verum si plagium fecit vel suppressit, Fabia teneri.

2746. Quod autem ex furto vel ex alio [(17. 2) 53 maleficio quaesitum est, in societatem non oportere conferri palam est, quia delictorum turpis atque foeda communio est. plane si in medium collata sit, commune erit lucrum.

Si igitur ex hoc conventus fuerit qui [(17. 2) 55 maleficium admisit, id quod contulit aut solum aut cum poena auferet: solum auferet, si mihi proponas insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod si sciente, etiam poenam socium agnoscere oportet: aequum est enim, ut cuius participavit lucrum participet et damnum.

Nec praetermittendum esse Pomponius [(17. 2) 57 ait ita demum hoc esse verum, si honestae et licitae rei societas coita sit: ceterum si maleficii societas coita

1) sed ob meritum aliquod accedunt] *dubitari potest, num haec Ulpiani sint.*

1) Rei . . . . amovit] *Sabini haec esse colligi potest ex his quae sequuntur* (17. 2) 51: merito autem *etc.* 2) qui servum communem abduxerit *similiave exciderunt.*

sit, constat nullam esse societatem. generaliter enim traditur rerum inhonestarum nullam esse societatem.

2747. Natura enim rerum conditum est, ut plura sint negotia quam vocabula. (19.5)4

Si tibi rem vendendam certo pretio dedissem, ut, quo pluris vendidisses, tibi haberes, placet neque mandati neque pro socio esse actionem, sed in factum quasi alio negotio gesto, quia et mandata gratuita esse debent, et societas non videtur contracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi (19.5) 13
1 certum pretium excepit. Iulianus libro undecimo digestorum scribit, si tibi areae meae dominium dedero, ut insula aedificata partem mihi reddas, neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meae recipio, neque mandatum, quia non est gratuitum, neque societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suae dominus esse desinit. sed si puerum docendum vel pecus pascendum tibi dedero vel puerum nutriendum ita, ut, si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur, abhorrere haec ab area eo, quod hic dominus esse non desinit qui prius fuit: competit igitur pro socio actio. sed si forte puerum dominii tui fecero, idem se quod in area dicturum, quia dominium desinit ad primum dominum pertinere. quid ergo est? in factum putat actionem Iulianus dandam, id est praescriptis verbis.[1] ergo si quis areae dominium non transtulerit, sed passus sit te sic aedificare, ut communicaretur vel ipsa vel pretium, erit societas. idemque et si partis areae dominium transtulerit, partis non, et eadem lege aedificare passus sit.

2748. Arbitrum familiae erciscundae vel unus petere potest: nam provocare apud iudicem[2] vel unum heredem posse palam est: igitur et praesentibus ceteris et invitis poterit vel unus arbitrum poscere. (10. 2) 43

Qui potest invitis alienare, multo magis et ignorantibus et absentibus potest. (50. 17) 26

2749. In communi dividundo iudicio nihil pervenit ultra divisionem rerum ipsarum quae communes sint et si quid in his damni datum factumve est sive quid eo nomine aut abest alicui sociorum aut (10.3) 3
1 ad eum pervenit ex re communi. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis et familiae erciscundae et communi dividundo iudex servare debet.

2750. Iudicem in praediis dividundis quod omnibus utilissimum est vel quod malint litigatores sequi convenit. (10. 3) 21

*

v. fr. 2754 (*lib. XXXI*). (24.3)5

LIBER XXXI.

[*De iure dotium* 1.][3]

[*De dotium generibus*].[4]

2751. Profecticia dos est, quae a patre vel parente profecta est de bonis vel facto eius. (23. 3) 5 pr.—§ 4
1 Sive igitur parens dedit dotem sive procurator eius sive iussit alium dare sive, cum quis dedisset negotium eius gerens, parens ratum habuerit, profecticia dos est.
2 Quod si quis patri donaturus dedit, Marcellus libro sexto digestorum scripsit hanc quoque a patre pro-
3 fectam esse: et est verum. Sed et si curator furiosi vel prodigi vel cuiusvis alterius dotem dederit, similiter
4 dicemus dotem profecticiam esse. Sed et si proponas praetorem vel praesidem decrevisse, quantum ex bonis patris vel ab hostibus capti aut a latronibus oppressi filiae in dotem detur, haec quoque profecticia videtur.

Dum deliberant heredes instituti adire, bonis a praetore curator datur. (27. 10) 3

Si pater repudiaverit hereditatem dotis constituendae causa (forte quod maritus erat substitutus aut qui potuit ab intestato hereditatem vindicare), dotem profecticiam non esse Iulianus ait. sed et si legatum in hoc repudiaverit pater, ut apud generum heredem remaneat dotis constituendae causa, Iulianus probat non esse profectum id de bonis, quia nihil erogavit de suo pater, sed non adquisivit. (23.3) 5 § 5

Cum quidam capitis reus emancipasset filium, ut hereditatem adiret, rescriptum est non videri in fraudem fisci factum, quod adquisitum non est. (49. 14) 26

Si pater non quasi pater, sed alio dotem promittente fideiussit et quasi fideiussor solverit, Neratius ait non esse profecticiam dotem, quamvis (23.3) 5 § 6—14
7 pater servare a reo id quod solvit non possit. Sed si pater dotem promisit et fideiussorem vel reum pro se dedit, ego puto profecticiam esse dotem: sufficit enim, quod pater sit obligatus sive reo sive fideiussori.
8 [1]Si filius familias mutuatus creditorem delegavit, ut daret pro filia dotem, vel etiam ipse accepit et dedit, videri dotem ab avo profectam Neratius ait hactenus, quatenus avus esset dotaturus neptem suam: id enim
9 in rem avi videri versum. Si quis certam quantitatem patri donaverit ita, ut hanc pro filia daret, non esse dotem profecticiam Iulianus libro septimo decimo digestorum scripsit: obstrictus est enim ut det aut, si non dederit, condictione tenetur. hoc et in matre iuris esse ait, si forte sub ea condicione uxor marito det, ut pro filia genero in dotem daret, nec videri uxorem marito donasse rectissime ergo ait, ut non sit interdicta donatio iure civili[2]: non enim ad hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendat: denique si non dederit, condictione tenetur. esse igitur dotem
10 istam adventiciam Iulianus ait: et ita utimur. Si filius familias dotem promiserit et sui iuris factus dederit, profecticiam esse dotem: non enim pro hereditate patris aes alienum solvit, sed suum aes alienum susceptum, dum filius familias esset, pater familias
11 factus exoneravit. Si pater pro filia emancipata dotem dederit, profecticiam nihilo minus dotem esse nemini dubium est, quia non ius potestatis, sed parentis nomen dotem profecticiam facit: sed ita demum, si ut parens dederit: ceterum si, cum deberet filiae, volun-
12 tate eius dedit, adventicia dos est. Papinianus libro decimo quaestionum ait, cum pater curator suae filiae iuris sui effectae dotem pro ea constituisset, magis eum quasi patrem id quam quasi curatorem fecisse videri.
13 Iulianus libro nono[3] decimo digestorum adoptivum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere eius re-
14 petitionem ait. Si quis pro aliena filia dotem promiserit et promissori pater heres exstiterit, Iulianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres exstiterit et dotem dederit an postea: si ante, videri dotem ab

1) id est . . . verbis *Trib.* 2) praetorem *Ulp.?*
3) *cf. Paul.* 6. 7, *Pomp.* 14—16 *ad Sab.*
4) *cf. Pomp.* 14 *ad Sab.; v. etiam Sinait.* 10 *lin.* 7 (*ZRG* XVII *p.* 16): *περὶ τῆς* adventicias *προικὸς εἶπον . . ἐν τοῖς προλαβοῦσιν βιβλίῳ λα' τίτλῳ α'.*

1) *Ad* § 8 *cf. Sinait.* 10 *i. f.* (*ZRG* XVII *p.* 17).
2) rectissime . . . civili *gloss.?* 3) octavo *scr.*

eo profectam (potuit enim nuntium remittendo resol-
vere dotem), quod si post nuptias, non esse pro-
fecticiam.

[*De dotis fructu*].[1]

2752. Dotis fructum ad maritum (23. 3) 7 pr. — § 2
pertinere debere aequitas suggerit: cum enim ipse onera
matrimonii subeat, aequum est eum etiam fructus per-
1 cipere. Si fructus constante matrimonio percepti
sint, dotis non erunt: si vero ante nuptias percepti
fuerint, in dotem convertuntur. nisi forte aliquid inter
maritum futurum et destinatam uxorem convenit: tunc
enim quasi donatione facta fructus non redduntur.
2 Si usus fructus in dotem datus sit, videamus, utrum
fructus reddendi sunt nec ne. et Celsus libro decimo
digestorum ait interesse, quid acti sit, et nisi appareat
aliud actum, putare se ius ipsum in dote esse, non
etiam fructus qui percipiuntur.

2753. Si convenerit, ut fructus in dotem (23. 4) 4
converteretur, an valeat conventio? et Marcellus ait
libro octavo digestorum conventionem non valere: prope
enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. sed ita
distinguit, ut, si quidem fundum in dotem dederit
mulier ita, ut maritus fructus redderet, non esse ratum
pactum: idemque esse et si usum fructum in dotem
hoc pacto dedit. quod si convenisset de fructibus red-
dendis, hoc est ut in dote essent fructus quosquos per-
cepisset, et fundus vel usus fructus in hoc traditus est,
non ut fundus vel fructus fieret dotalis, sed ut fructus
perciperet dotis futuros, cogendum de dote[2] actione
fructus reddere. erunt igitur in dote fructus et fruetur
iste usuris, quae ex fructibus collectis et in sortem
redactis percipi possunt. ego utrubique arbitror in-
teresse, qua contemplatione dos sit data, ut, si ob hoc
ei maiorem dotem mulier dedit, quia fructus volebat
esse dotis, contento marito ea pecunia quae ex usuris
redituum colligitur, posse dici conventionem valere:
nec enim videtur sterilis esse dos. finge quadragena
annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in
dotem, nisi hoc convenisset, plus trecentum: uti boni
consuleret tam uberem dotem consecutus. et quid
dicimus, si pactum tale intervenit, ut maritus fructus
in dotem converteret et mulier se suosque aleret tuere-
turve et universa onera sua expediret? quare non dicas
conventionem valere?

2754. [3]De divisione anni eius, quo divor- (24. 3) 5
tium factum est, quaeritur, ex die matrimonii an ex
die traditi marito fundi maritus sibi computet tempus.
et utique in fructibus a viro retinendis neque dies
dotis constitutae neque nuptiarum observabitur, sed
quo primum dotale praedium constitutum est, id est
tradita possessione.

2755. Fructus eos esse constat, qui deducta (24. 3) 7
inpensa supererunt: quod Scaevola et ad mariti et ad
mulieris inpensas refert. nam si mulier pridie vinde-
mias doti dedit, mox sublatis a marito vindemiis divortit,
non putat ei undecim duntaxat mensum fructus resti-
tui, sed et impensas, quae, antequam portiones fructuum
fiant, deducendae sunt: igitur, si et maritus aliquid
inpendit in eundem annum, utriusque inpensae con-
current. ita et, si impensarum a muliere factarum ratio
habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit, ne-
cesse est primi anni computari temporis quod sit ante
1 datum praedium. Papinianus autem libro undecimo
quaestionum divortio facto fructus dividi ait non ex
die locationis, sed habita ratione praecedentis tempo-
ris, quo mulier in matrimonio fuit: neque enim, si
vindemiae tempore fundus in dotem datus sit eumque
vir ex calendis Novembribus primis fruendum locaverit,
mensis Ianuarii suprema die facto divortio, retinere
virum et vindemiae fructus et eius anni, quo divortium
factum est, quartam partem mercedis aequum est: alio-
quin si coactis vindemiis altera die divortium inter-
cedat, fructus integros retinebit. itaque si fine mensis
Ianuarii divortium fiat et quattuor mensibus matrimo-
nium steterit, vindemiae fructus et quarta portio mer-
cedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea
2 pecunia tertia portio viro relinquatur. E contrario
quoque idem observandum est: nam si mulier percepta
vindemia statim fundum viro in dotem dederit et vir ex
calendis Martiis eundem locaverit et calendis Aprilibus
primis divortium fuerit secutum, non solum partem
duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium
mensum, quo dotale praedium fuit, ex mercede quae
3 debebitur portionem retinebit. Item si messes eius
anni, quo divortium factum est, colonum ex forma
locationis sequantur, ante vindemiam soluto matrimo-
nio nihilo minus pecunia messium in computationem
4 cum spe futurae vindemiae veniet. Apparet igitur
ex his illos fructus, quos mulier percepit antequam
5 nuberet, non debere in contributionem venire. Ob
donationes, item ob res amotas ex his fructibus, qui
post divortium percepti sunt, compensationes[1] fieri
6 possunt. Quod in anno dicitur, potest dici et in sex
mensibus, si bis in anno fructus capientur, ut est in
7 locis inriguis. Et in pluribus annis idem dici potest,
8 ut in silva caedua. Item si locatio agri talis sit, ut
super annuam mercedem quinquennio quoque aliquid
amplius praestaretur: in eo enim quod amplius est
9 tempus ad quinquennium computamus. Non solum
autem de fundo, sed etiam de pecore idem dicemus,
ut lana ovium fetusque pecorum praestaretur. quare
enim, si maritus prope partum oves doti acceperit,
item proximas tonsurae, post partum et tonsas oves
protinus divortio facto nihil reddat? nam et hic fructus
toto tempore quo curantur, non quo percipiuntur, ra-
10 tionem accipere debemus. In servo quoque anni
ratio habetur, si in annum forte operae eius locatae
sunt, ut praeteriti temporis ad maritum, post divortium
11 autem ad mulierem operae pertineant. De pensio-
nibus quoque praediorum urbanorum idem est quod
12 in fructibus rusticorum. Si fundum viro uxor in
dotem dederit isque inde arbores deciderit, si hae
fructus intelleguntur, pro portione anni debent restitui
(puto autem, si arbores caeduae fuerunt vel gremiales,
dici oportet[2] in fructu cedere), si minus, quasi dete-
riorem fundum fecerit, maritus tenebitur. sed et si vi
tempestatis ceciderunt, dici oportet pretium earum re-
stituendum mulieri nec in fructum cedere, non magis,
quam si thensaurus fuerit inventus: in fructum enim
non computabitur, sed pars eius dimidia restituetur
13 quasi in alieno inventi. Si vir in fundo mulieris
dotali lapidicinas marmoreas invenerit et fundum
fructuosiorem fecerit, marmor, quod caesum neque ex-
portatum est, mariti et impensa non est ei praestanda,
quia nec in fructu est marmor: nisi tale sit, ut lapis ibi

1) *cf. Paul.* 7, *Pomp.* 14 *ad Sab.* 2) rei uxoriae *Ulp.*
3) libro trigesimo (primo *om.*) *inscr. F.*

1) retentiones *Ulp.* 2) *Verba* dici oportet *insiticia sunt.*

renascatur, quales sunt in Gallia, sunt et in Asia. 14 Sed si cretifodinae, argenti fodinae vel auri vel cuius alterius materiae sint vel harenae, utique in 15 fructu habebuntur. Interdum marito de fructibus a muliere cavetur et nihil retinet, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet: interdum retinebit tantum maritus et nihil restituet, id est si non plus erit, quam pro portione eum retinere oportet: interdum vero et reddet, si plus percepit quam eum retinere oportet. eadem condicio erit etiam, si cum socero vel cum he-16 rede alterutrius de dote agatur. Impendi autem fructuum percipiendorum Pomponius ait, quod in arando serendoque agro impensum est, quodque in tutelam aedificiorum aegrumve servum curandum, scilicet si ex aedificio vel servo fructus aliqui percipiebantur. sed hae inpensae non petentur, cum maritus fructum totum anni retinet, quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. plane si novam villam necessario exstruxit vel veterem totam sine culpa sua conlapsam restituerit, erit eius impensae petitio: simili modo et si pastina instituit. hae enim inpensae aut in res[1] necessarias aut utiles cedunt pariuntque marito actionem.[2]

[*De rebus in dotem datis*].[3]

2756. Si res in dote dentur, puto in (23. 3) 7 § 3 bonis mariti fieri accessionemque temporis marito ex persona mulieris concedendam. fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. quid ergo, si ante matrimonium? si quidem sic dedit mulier, ut statim eius fiant, efficiuntur: enimvero si hac condicione dedit, ut tunc efficiantur, cum nupserit, sine dubio dicemus tunc eius fieri, cum nuptiae fuerint secutae. proinde si forte nuptiae non sequantur nuntio remisso, si quidem sic dedit mulier, ut statim viri res fiant, condicere eas debebit misso nuntio: enimvero si sic dedit, ut secutis nuptiis incipiant esse, nuntio remisso statim eas vindicabit. sed ante nuntium remissum si vindicabit, exceptio poterit nocere vindicanti aut doli aut in factum: doti enim destinata non debebunt vindicari.

2757. Si ego Seiae res dedero, ut (23. 3) 9 pr. § 1 ipsa suo nomine in dotem det, efficientur eius, licet non in dotem sint datae: sed condictione tenebitur. quod si pro ea res ego dem, si quidem ante nuptias, interest qua condicione dedi, utrum ut statim fiant accipientis an secutis nuptiis: si statim, nuntio misso condicam: sin vero non statim, potero vindicare, quia meae res sunt. quare et si sequi nuptiae non possunt propter matrimonii interdictionem, ex posteriore casu 1 res meae remanebunt. Si res alicui tradidero, ut nuptiis secutis dotis efficiantur, et ante nuptias decessero, an secutis nuptiis dotis esse incipiant? et vereor, ne non possint in dominio eius effici cui datae sunt, quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo qui dedit,[4] quia pendet donatio in diem nuptiarum et cum sequitur condicio nuptiarum, iam heredis dominium est, a quo discedere rerum non posse dominium invito eo fatendum est. sed benignius est favore dotium necessitatem imponi heredi consentire ei quod defunctus fecit aut, si distulerit vel absit, etiam nolente vel absente eo dominium ad maritum ipso iure transferri, ne mulier maneat indotata.[5]

1) res *gloss.* 2) retentionem *Ulp.* 3) *cf. Pomp.* 14 *ad Sab.?* 4) quia post . . . dedit *gloss.* 5) sed benignius . . . indotata *Trib.*

2758. Titulus est usucapionis et quidem (41. 9) 1 iustissimus, qui appellatur pro dote, ut, qui in dotem rem accipiat, usucapere possit spatio sollemni, quo so-1 lent, qui pro emptore usucapiunt. Et nihil refert, singulae res an pariter universae *in* dotem darentur. 2 Et primum de tempore videamus, quando pro dote quis usucapere possit, utrum post tempora nuptiarum an vero et ante nuptias. est quaestio volgata, an sponsus possit (hoc est qui nondum maritus est)[1] rem pro dote usucapere. et Iulianus inquit, si sponsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante eius fieri vellet, quam nuptiae secutae sint, usu quoque capio cessabit: si tamen non evidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Iulianus ait, ut statim res eius fiant et, si alienae sint, usucapi possint: quae sententia mihi probabilis videtur. ante nuptias autem non pro dote usu-3 capit, sed pro suo. Constante autem matrimonio pro dote usucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium: ceterum si cesset matrimonium, Cassius 4 ait cessare usucapionem, quia et dos nulla sit. Idem scribit et si putavit maritus esse sibi matrimonium, cum non esset, usucapere eum non posse, quia nulla dos sit: quae sententia habet rationem.

Celsus libro trigensimo quarto errare eos (41. 3) 27 ait, qui existimarent, cuius rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo usucapere eum posse nihil referre, emerit nec ne, donatum sit nec ne, si modo emptum vel donatum sibi existimaverit, quia neque pro legato neque pro donato neque pro dote usucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. idem et in litis aestimatione placet, ut, nisi vere quis litis aestimationem subierit, usucapere non possit.

2759. Dotis autem causa data acci- (23. 3) 9 § 2. 3 3 pere debemus ea, quae in dotem dantur. Ceterum si res dentur in ea, quae Graeci παράφερνα dicunt quaeque Galli peculium appellant, videamus, an statim efficiuntur mariti. et putem, si sic dentur ut fiant, effici mariti, et cum distractum fuerit matrimonium, non vindicari oportet, sed condici, nec dotis[2] actione peti, ut divus Marcus et imperator noster cum patre rescripserunt. plane si rerum libellus marito detur, ut Romae vulgo fieri videmus (nam mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti neque in dotem dat, in libellum solet conferre eumque libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit, et velut chirographum eius uxor retinet res quae libello continentur in domum eius se intulisse): hae igitur res an mariti fiant, videamus. et non puto, non quod non ei traduntur (quid enim interest, inferantur volente eo in domum eius an ei tradantur?), sed quia non puto hoc agi inter virum et uxorem, ut dominium ad eum transferatur, sed magis ut certum sit in domum eius illata, ne, si quandoque separatio fiat, negetur: et plerumque custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissae sint. videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum an depositi an mandati mulier agere possit. et si custodia marito committitur, depositi vel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amoventis maritus eas retineat, aut ad exhibendum, si non amovere eas conisus est.

*
v. lib. XXXII. (24. 1) 7

1) hoc est . . . est *gloss.* 2) rei uxoriae *Ulp.*

LIBER XXXII.

[*De iure dotium* 2.]

[*De donationibus inter virum et uxorem* 1.][1]

2760. Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent. hoc autem receptum est, ne mutuo amore invicem spoliarentur donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate. (24. 1) 1

Haec ratio et oratione imperatoris nostri Antonini Augusti electa est: nam ita ait: 'Maiores nostri inter virum et uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis aestimantes, famae etiam coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari viderentur neve melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret'. (24. 1) 3 pr.

Affectionis gratia neque honestae neque inhonestae donationes sunt prohibitae, honestae erga bene merentes amicos vel necessarios, inhonestae circa meretrices. (39. 5) 5

2761. Videamus, inter quos sunt prohibitae donationes. et quidem si matrimonium moribus legibusque nostris constat, donatio non valebit. sed si aliquod impedimentum interveniat, ne sit omnino matrimonium, donatio valebit. ergo si senatoris filia libertino contra senatus consultum nupserit, vel provincialis mulier ei, qui provinciam regit vel qui ibi meret, contra mandata, valebit donatio, quia nuptiae non sunt? sed fas non est eas donationes ratas esse, ne melior sit condicio eorum, qui deliquerunt. divus tamen Severus in liberta Pontii Paulini senatoris contra statuit, quia non erat affectione uxoris habita, sed magis concubinae. (24. 1) 3 § 1

2762. "Qui in eiusdem potestate sunt", prohibentur sibi donare, ut puta frater mariti, (24. 1) 3 § 2—8
3 qui est in soceri potestate.[2] Verbum potestatis non solum ad liberos trahimus, verum etiam ad servos: nam magis est, ut hi quoque, qui aliquo iure subiecti
4 sunt marito, donare non possint. Secundum haec si mater filio, qui in patris potestate esset, donet, nullius momenti erit donatio, quia patri quaeritur: sed si in castra eunti filio dedit, videtur valere, quia filio quaeritur et est castrensis peculii. quare et si filius vel privignus vel quivis alius potestati mariti subiectus de castrensi suo peculio donavit, non erit irrita donatio.
5 Prohibetur igitur et uxori et nurui donare etiam is, qui est in soceri potestate, si modo maritus sit in patris
6 potestate. Ab uxoris nurusve parte prohibitum est donari viro vel genero. sed et his, qui sunt in eorum potestate si fuerit donatum, vel in quorum sunt potestate, non valebit donatio, si modo vir et socer in eiusdem sunt potestate vel vir in soceri: ceterum si in alia familia est maritus, neque socero neque ei qui est in eius potestate neque ei in cuius est donatione inter-
7 dictum est. Socrui a nuru vel contra donari non est prohibitum, quia hic ius potestatis non vertitur.
8 Si servus meus, cuius usus fructus alienus est, donet uxori meae ex eo peculio, quod ad me non pertinebat, vel homo liber bona fide mihi serviens, an valeat donatio, quaeritur. et in libera quidem persona utcumque admitti potest donatio: ceterae enim personae alienationem peculii ut donent non habent.

2763. Non tantum autem per se maritus et uxor ceteraeque personae dare non possunt *sed nec per interpositam personam*. (24. 1) 3 § 9

2764. Sciendum autem est ita interdictam inter virum et uxorem donationem, ut ipso iure nihil valeat quod actum est: proinde si corpus sit quod donatur, nec traditio[1] quicquam valet, et si stipulanti promissum sit vel accepto latum, nihil valet: ipso enim iure quae inter virum et uxorem donationis causa (24. 1) 3 § 10—13
11 geruntur, nullius momenti sunt. Si quis igitur nummos uxori dederit, non fieri eius apparet, quia nihil
12 corporis eius fieri palam est. Sed si debitorem suum ei solvere iusserit, hic quaeritur, an nummi fiant eius debitorque liberetur. et Celsus libro quinto decimo digestorum scribit videndum esse, ne dici possit et debitorem liberatum et nummos factos mariti, non uxoris: nam et si donatio iure civili non impediretur, eum rei gestae ordinem futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perveniret: nam celeritate coniungendarum inter se actionum unam actionem occultari, ceterum debitorem creditori dare, creditorem uxori. nec novum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere: nam et si is, qui creditoris tui se procuratorem esse simulaverit, a debitore tuo iubente te pecuniam acceperit, et furti actionem te
13 habere constat et ipsam pecuniam tuam esse. Huic sententiae consequens est, quod Iulianus libro septimo decimo digestorum scripsit, si donaturum mihi iussero uxori meae dare: ait enim Iulianus nullius esse momenti, perinde enim habendum, atque si ego acceptam et rem meam factam uxori meae dedissem: quae sententia vera est.

Si sponsus sponsae donaturus tradiderit Titio, ut is sponsae daret, deinde Titius tradiderit post nuptias secutas: si quidem eum interposuerit maritus, donationem non valere, quae post contractas nuptias perficiatur: si vero mulier eum interposuerit, iamdudum perfectam donationem, hoc est ante nuptias, atque ideo quamvis contractis nuptiis (24. 1) 5 pr. — § 7
1 Titius tradiderit, donationem valere. Si maritus duos reos habeat Titium et mulierem et mulieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur, quia acceptilatio non valet: et haec Iulianus libro septimo decimo digestorum scribit. plane si mihi proponas Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur, mulier vero
2 manebit obligata. Generaliter tenendum est, quod inter ipsos aut qui ad eos pertinent aut per interpositas personas donationis causa agatur, non valere: quod si aliarum extrinsecus rerum personarumve causa commixta sit, si separari non potest, nec donationem impediri, si separari possit, cetera valere, id quod
3 donatum sit non valere. Si debitor viri pecuniam
4 iussu mariti uxori promiserit, nihil agitur. Si uxor viri creditori donationis causa promiserit et fideiussorem dederit, neque virum liberari neque mulierem obligari vel fideiussorem eius Iulianus ait, perindeque
5 haberi ac si nihil promisisset. Circa venditionem quoque Iulianus quidem minoris factam venditionem nullius esse momenti ait: Neratius autem (cuius opinionem Pomponius non improbat) venditionem donationis causa inter virum et uxorem factam nullius esse mo-

1) *cf. Paul.* 7, *Pomp.* 14 *ad Sab.* 2) prohibentur . . . potestate] *Ulpiani haec esse vix crediderim: suspicor Tribonianum, qui Sabini verba (ad quae spectant sequentia) deleverat, haec inseruisse.*

1) nec mancipatio nec traditio *Ulp.*

menti, si modo, cum animum maritus vendendi non
haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret:
enimvero si, cum animum vendendi haberet, ex pretio
ei remisit, venditionem quidem valere, remissionem
autem hactenus non valere, quatenus facta est locu-
pletior: itaque si res quindecim venit quinque, nunc
autem sit decem, quinque tantum praestanda sunt,
6 quia in hoc locupletior videtur facta. Si donationis
causa vir vel uxor servitute non utatur, puto amitti
7 servitutem, verum post divortium condici posse. Si
uxor vel maritus exceptione quadam donationis causa
summoveri voluerint, facta a iudice absolutione valebit
quidem sententia, sed condicetur ei, cui donatum est.

2765. Concessa donatio est sepultu- (24.1)5§8—17
rae causa: nam sepulturae causa locum marito ab uxore
vel contra posse donari constat et si quidem intulerit,
faciet locum religiosum. hoc autem ex eo venit, quod
definiri solet eam demum donationem impediri solere,
quae et donantem pauperiorem et accipientem faciet
locupletiorem: porro hic non videtur fieri locupletior
in ea re quam religioni dicavit. nec movit quemquam,
quod emeret, nisi a marito accepisset: nam etsi pau-
perior ea fieret, nisi maritus dedisset, non tamen idcirco
9 fit locupletior, quod non expendit. Haec res et illud
suadet, si uxori maritus sepulturae causa donaverit,
ita demum locum fieri intellegi mulieris, cum corpus
humatur: ceterum antequam fiet religiosus, donantis
manet. proinde si distraxerit mulier, manet locus
10 donatoris. Secundum haec si uxori suae monu-
mentum purum maritus magni pretii donaverit, valebit
11 donatio, sic tamen, ut, cum fit religiosus, valeat. Sed
et si ipsa fuerit illo illata, licet morte eius finitum est
matrimonium, favorabiliter tamen dicetur locum religio-
12 sum fieri. Proinde et si maritus ad oblationem
dei[1] uxori donavit, vel locum, in quo opus publicum,
quod promiserat, facere[2] vel ut aedem publicam dedi-
caret, fiet locus sacer. sed et si quid ei det, ut donum
deo detur vel consecretur, dubium non est, quin debeat
valere: quare et si oleum pro ea in aede sacra[3] po-
13 suerit, valet donatio. Si maritus heres institutus
repudiet hereditatem donationis causa, Iulianus scripsit
libro septimo decimo digestorum donationem valere:
neque enim pauperior fit, qui non adquirat, sed qui
de patrimonio suo deposuit. repudiatio autem mariti
mulieri prodest, si vel substituta sit mulier vel etiam
14 ab intestato heres futura. Simili modo et si lega-
tum repudiet, placet nobis valere donationem, si mulier
substituta sit in legato vel etiam si proponas eam here-
15 dem institutam. Si quis rogatus sit praecepta certa
quantitate uxori suae hereditatem restituere et is sine
deductione restituerit, Celsus libro decimo digestorum
scripsit magis pleniore officio fidei praestandae functum
maritum quam donasse videri: et rectam rationem
huic sententiae Celsus adiecit, quod plerique magis
fidem exsolvunt in hunc casum quam donant nec de
suo putant proficisci, quod de alieno plenius restituunt
voluntatem defuncti secuti: nec immerito saepe credi-
mus aliquid defunctum voluisse et tamen non rogasse.
quae sententia habet rationem magis in eo, qui non
erat deducta quarta rogatus restituere et tamen in-
tegram fidem praestitit omisso senatus consulti com-
modo: hic enim vere fidem exsolvit voluntatem testa-
toris obsecutus. hoc ita, si non per errorem calculi
fecit: ceterum indebiti fideicommissi esse repetitionem
16 nulla dubitatio est. Cum igitur nihil de bonis
erogatur, recte dicitur valere donationem. ubicumque
igitur non deminuit de facultatibus suis qui donavit,
valet,[1] vel, etiamsi deminuat, locupletior tamen non fit
17 qui accepit, donatio valet. Marcellus libro septimo
digestorum quaerit, si mulier acceptam a marito pecu-
niam in sportulas pro cognato suo ordini erogaverit,
an donatio valeat? et ait valere nec videri locupletio-
rem mulierem factam, quamvis mutuam pecuniam esset
acceptura et pro adfine erogatura.

2766. In donationibus autem iure civili (24.1)5§18
impeditis hactenus revocatur donum ab eo ab eave
cui donatum est, ut, si quidem exstet res, vindicetur, si
consumpta sit, condicatur hactenus, quatenus locupletior
quis eorum factus est.

[2] Quod autem spectetur tempus, an (24.1)7 pr.—§7
locupletiores sint facti, utrum tempus litis contestatae
an rei iudicatae? et verum est litis contestatae tempus
spectari oportere idque imperator noster cum patre
1 rescripsit. Si maritus pecuniam uxori in unguenta
dederit eaque eam pecuniam creditori suo solverit,
mox ea de sua pecunia unguenta emerit, non videri
locupletiorem factam Marcellus libro septimo digesto-
rum scribit. idemque et si lancem ob eandem causam
ei dederit eaque lancem retinuerit, de sua autem pe-
cunia unguenta emerit, vindicationem cessare, quia
non est locupletior, quae tantundem in re mortua im-
2 pendit. Si vir et uxor quina invicem sibi donaverint
et maritus servaverit, uxor consumpserit, recte placuit
compensationem fieri donationum et hoc divus Hadria-
3 nus constituit. [3] Aestimari oportere, in quantum
locupletior facta sit mulier. proinde et si praedia
hodie vilissimo sunt, consequenter dicemus, litis con-
testatae tempore aestimationem eorum spectandam.
plane si magni pretii praedia sunt, summa tantum
numerata erit restituenda, non etiam usurae pretii.
4 Eleganter tractabitur, si mulier quindecim praedia
emerit et maritus non totum pretium numeraverit, sed
duas partes pretii, hoc est decem, uxor de suo quin-
que, deinde haec praedia valeant nunc decem, maritus
quantum consequatur. et magis est, ut consequi debeat
duas partes decem, ut quod periit ex pretio, utrique
5 perierit et marito et uxori. Si maritus aestimationem
rerum quas in dotem accepit dicat se donationis causa
auxisse, remedium monstravit imperator noster cum
divo patre suo rescripto, cuius verba haec sunt: 'Cum
donationis causa pretium auctum adfirmes, qui super
ea re cogniturus erit, si pecuniae modum recusabis,
ipsa praedia restitui debere sumptuum deductis rationi-
bus arbitrabitur'. in arbitrio igitur mariti erit, quid
praestitum malit. idem iuris est et si e contrario
mulier de minore aestimatione queratur. nec aliud in
commodato aestimato dato observari solet, ut Pom-
6 ponius libro quarto variarum lectionum scribit. Si
uxor a marito suo praedia, quae ob dotem pignori
acceperat, emerit eaque emptio donationis causa facta
dicatur, nullius esse momenti, pignoris tamen obligatio-
nem durare imperator noster cum patre suo rescripsit,
cuius rescripti verba ideo rettuli, ut appareat venditio-
nem inter virum et uxorem bona fide gestam non re-

1) *Verba* ad oblationem dei *non sunt Ulpiani.* 2) faceret *scr.* 3) in monumento *Ulp.?* (*Mommsen*).

1) valet *gloss.* 2) libro trigesimo primo (XXXI *pro* XXXII) *inscr. F.* 3) *Excidisse quaedam palam est.*

tractari. 'Si tibi maritus pignora propter dotem et
pecuniam creditam data non donationis causa vendidit,
quod bona fide gestum est, manebit ratum. at si titu-
lus donationis quaesitus ostenditur atque ideo venditio-
nem irritam esse constabit, iure publico causam pigno-
7 rum integram obtinebis'. Si uxor rem emit et
maritus pretium pro ea numeravit, interdum dicendum
est totum a muliere repetendum, quasi locupletior ex
ea in solidum facta sit: ut puta si emit quidem rem
mulier et debebat pecuniam, maritus autem a vendi-
tore eam liberavit: quid enim interest, creditori solvat
an venditori?

2767. [1]Uxori quis donavit servum (24. 1) 7 § 8. 9
ita, ut eum intra annum manumitteret: an, si mulier
non obtemperet voluntati, constitutio divi Marci im-
ponat ei libertatem, si vir vel vivit vel etiam diem
suum obierit? et ait Papinianus, cum Sabini sit sen-
tentia recepta, qui putat tunc fieri servum eius cui do-
natur, cum coeperit libertas imponi, ideoque nec si
velit mulier post exactum tempus possit manumittere,
recte dici non esse constitutioni locum nec voluntatem
mariti posse constitutioni locum facere, cum proprium
servum possit manumittere: quae sententia mihi quo-
que probatur, quia venditor sive donator non sibi vult
legem imponi nec potest, sed ei qui accepit: dominio
igitur penes se remanente nequaquam effectum habebit
9 constitutio.[2] [1] Manumissionis causa donatio facta valet,
licet non hoc agatur, ut statim ad libertatem, sed
quandoque perducatur. proinde si, ut post certum
tempus manumittat, uxori suae tradidit,[3] tunc demum
eius fiet, cum tempore impleto manumittere coeperit:
quare antea manumittendo nihil agit. nam et illud
sciendum est: si uxori quis suae donaverit, ut intra
annum manumittat, deinde non manumiserit ea intra
annum, postea manumittendo nihil agit.

Si cum uxori donet maritus, qui eius (24. 1) 9 pr. § 1
erat condicionis, ne umquam ad libertatem perduci
possit, dicendum est omnino nihil agi hac donatione.
1 Si pecunia accepta mulier manumiserit vel operas ei
imposuerit, ait Iulianus operas quidem eam licito iure
imposituram et tenere obligationem nec videri mulie-
rem ex re viri locupletiorem fieri, cum eas libertus
promittat: quod si pretium ob manumissionem acceperit
mulier et sic manumiserit, si quidem ex peculio suo
dedit, nummos mariti manere, si vero alius pro eo
dedit, fient nummi mulieris: quae sententia recte se
habet.

Si militi filio familias uxor servum ma- (49. 17) 6
numittendi causa donaverit, an suum libertum fecerit,
videamus, quia peculiares et servos et libertos potuit
habere. et magis est, ut hoc castrensi peculio non
adnumeretur, quia uxor ei non propter militiam nota
esset. plane si mihi proponas ad castra eunti marito
uxorem servos donasse, ut manumittat et habiles ad
militiam libertos habeat, potest dici sua voluntate
sine patris permissu manumittentem ad libertatem
perducere.

2768. Inter virum et uxorem mortis (24. 1) 9 § 2
causa donationes receptae sunt.

Iulianus libro septimo decimo digestorum (39. 6) 2
tres esse species mortis causa donationum ait, unam,
cum quis nullo praesentis periculi metu conterritus,
sed sola cogitatione mortalitatis donat. aliam esse
speciem mortis causa donationum ait, cum quis im-
minente periculo commotus ita donat, ut statim fiat
accipientis. tertium genus esse donationis ait, si quis
periculo motus non sic det, ut statim faciat accipientis,
sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta.

Sed interim res non statim fiunt eius cui (24. 1) 11
donatae sunt, sed tunc demum, cum mors insecuta
est[1]: medio igitur tempore dominium remanet apud
1 eum qui donavit. Sed quod dicitur mortis causa
donationem inter virum et uxorem valere, ita verum
est, ut non solum donatio valeat secundum Iulianum,
quae hoc animo fit, ut tunc res fiat uxoris vel mariti,
cum mors insequetur, sed omnis mortis causa donatio.
2 Quando itaque non retro agatur donatio, emergunt
vitia, ut Marcellus animadvertit in specie huiusmodi.
maritus uxori mortis causa donatum voluit: interposuit
mulier filium familias, qui a marito [2]acciperet eique
traderet: deinde, cum moritur maritus, pater familias
invenitur: an valeat traditio.[3] et ait consequens esse
dici traditionem[3] valere, quia sui iuris effectus est eo
tempore, ad quod traditio[3] redigitur, id est cum mari-
3 tus moriebatur. Idem ait: placuisse scio Sabinianis,
si filiae familias uxori maritus tradet,[3] donationem
eius cum omni suo emolumento fieri, si vivo adhuc
marito sui iuris fuerit effecta. quod et Iulianus libro
4 septimo decimo digestorum probat. Proinde et si
uxor marito filio familias mortis causa tradat[3] et is sui
iuris effectus sit, sine dubio dicemus ipsius fieri.
5 Per contrarium quoque si uxor donaverit mortis
causa patri familias marito et mortis eius tempore
filius familias inveniatur, patri erit nunc emolumentum
6 quaesitum. Consequenter Scaevola apud Marcellum
notat, si servum interposuit mulier, ut ei tradatur[3]
mortis causa, isque adhuc servus dederit mulieri,
deinde mortis tempore liber inveniatur, tantundem
7 esse dicendum. Idem Marcellus tractat, si is qui
interpositus est, posteaquam dederit mulieri, decesserit
vivo adhuc donatore, donationem evanescere, quia
debeat aliquo momento interposito fieri et sic ad
mulierem transire: quod ita procedit, si ea cui dona-
batur eum interposuit, non is qui donabat. porro si a
marito interpositus est, et res ipsius statim facta est
et, si ante mortem mariti tradiderit[3] et decesserit, tra-
ditio[3] eius egit aliquid, ut tamen haec traditio[3] pen-
8 deat, donec mors sequatur. Si uxor rem Titio dederit,
ut is marito mortis causa traderet[3] eaque defuncta
invitis heredibus eius Titius marito dederit, interest,
utrum a muliere sit interpositus Titius an vero a marito
cui donabatur: si a muliere interpositus est, obligabit
se condictione, si marito tradiderit,[3] si autem a marito
sit interpositus, mortua muliere confestim fundus effi-
cietur eius quem maritus interposuit et actionem ipse
9 maritus cum eo habebit. Si uxor rem, quam a marito
suo mortis causa acceperat, vivo eo alii tradiderit,[3]
nihil agitur ea traditione,[3] quia non ante ultimum vitae
tempus mulieris fuit. plane in quibus casibus placeat

1) § 9 *collocanda ante* § 8 (*Mommsen*)? *Certe ante* § 8 *exciderunt Sabini verba, quibus manumissionis causa donationem factam valere significavit.* 2) dominio . . . constitutio *Trib.* 3) mancipio dedit *Ulp.*

1) Sed interim . . . . insecuta est *del.* (*sunt haec repetita ex* 39, 6, 2). 2) mancipio *ins.? Suspicor etiam in his quae sequuntur* (*usque ad* § 9) *Ulpianum non traditionis sed mancipationis fecisse mentionem: de mancipi enim rebus agi apparet ex* § 8 (*v. fundus*) *neque solent iuris consulti ad proprietatis translationem significandum nudo tradendi vocabulo uti.* 3) *v. n.* 2.

retro agi donationem, etiam sequens traditio[1] a mu-
10 liere facta in pendenti habebitur. Si maritus uxori donaverit mortis causa eaque diverterit, an dissolvatur donatio? Iulianus scripsit infirmari donationem nec
11 impendere. Idem ait, si divortii causa facta sit donatio, valere:

sed si mors sit insecuta, non videri | (24.1) 13 pr. § 1 | factas res mulieris, quia donatio in alium casum facta
1 est. Proinde et si mortis causa uxori donaverit et deportationem passus est, an donatio valeat, videamus. et alias placet in casum deportationis donationem factam valere, quemadmodum in causam divortii. cum igitur deportatione matrimonium minime dissolvatur et nihil vitium mulieris incurrit, humanum est donationem, quae mortis causa ab initio facta est, tali exilio subsecuto confirmari, tamquam si mortuo marito rata habebatur, ita tamen, ut non adimatur licentia marito eam revocare, quia et mors eius exspectanda est, ut tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus, sive reversus sive adhuc in poena constitutus.[2]

Si aliquis mortis causa donaverit et poena | (39.6) 7 | fuerit capitis affectus, removetur donatio ut inperfecta, quamvis ceterae donationes sine suspicione poenae factae valeant.

2769. Cum quis acceperit, ut in suo | (24.1) 13 § 2 | aedificet, condici ei id non potest, quia magis donari ei videtur: quae sententia Neratii quoque fuit: ait enim datum ad villam extruendam vel agrum serendum, quod alioquin facturus non erat is qui accepit, in speciem donationis cadere. ergo inter virum et uxorem hae erunt interdictae.

2770. Ex annuo vel menstruo, quod | (24.1) 15 | uxori maritus praestat, tunc quod superest revocabitur,
1 si satis immodicum est, id est supra vires dotis. Si maritus uxori pecuniam donaverit eaque usuras ex donata pecunia perceperit, lucrabitur. haec ita Iulianus in marito libro octavo decimo digestorum scribit.

De fructibus quoque videamus, si ex | (24.1) 17 | fructibus praediorum quae donata sunt locupletata sit, an in causam donationis cadant. et Iulianus significat fructus quoque ut usuras licitam habere donationem.
1 Sed si quid servus donatus adquisiit, ad eum qui donavit pertinebit.

2771. Si uxor filio donaverit servum, | (24.1) 19 | qui in patris mariti sit potestate, deinde is servus ancillam acceperit,[3] dominium mulieri quaeretur: nec interesse Iulianus ait, ex cuius pecunia haec ancilla empta sit, quia nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum qui donatur ei cui donatur: hoc enim bonae fidei possessoribus concessum est, virum autem scien-
1 tem alienum possidere. Idem quaerit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an adversus agentem mulierem de dote[4] maritus pretium possit per exceptionem retinere. et dicendum est posse maritum et exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sententiam et, si solverit, secundum Iulianum condicere posse.

2772. Si quis pro uxore sua vectigal, | (24.1) 21 | quod in itinere praestari solet, solvisset, an quasi locupletiore ea facta exactio[5] fiat, an vero nulla sit donatio? et magis puto non interdictum hoc, maxime si ipsius causa profecta est. nam et Papinianus libro quarto responsorum scripsit vecturas uxoris et ministeriorum eius virum itineris sui causa datas repetere non posse: iter autem fuisse videtur viri causa et cum uxor ad virum pervenit. nec interesse, an aliquid de vecturis in contrahendo matrimonio convenerit: non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit. ergo et si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas et aliquid maritus expensarum nomine ei prae-
1 stiterit, hoc revocandum non est. Si uxor viro dotem promiserit et dotis usuras, sine dubio dicendum est peti usuras posse, quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonii petantur. quid tamen, si maritus uxori petitionem earum remiserit? eadem erit quaestio, an donatio sit illicita: et Iulianus hoc diceret: quod verum est. plane si convenerat, uti se mulier pasceret suosque homines, idcirco passus est eam dote sua frui, ut se suosque aleret, expeditum erit: puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum est.

1) *v. p.* 1142 *n.* 2. 2) cum igitur deportatione . . . constitutus *Trib.*, *cf. C.* (5. 16) 24. 3) mancipio acceperit *Ulp.* 4) rei uxoriae *Ulp.* 5) retentio *Ulp.*

LIBER XXXIII.

[*De iure dotium* 3.]

[*De donationibus i. v. e. u.* 2.]

2773. Cum hic status esset donatio- | (24.1) 32 pr. § 1 | num inter virum et uxorem, quem antea rettulimus, imperator noster Antoninus Augustus ante excessum divi Severi patris sui oratione in senatu habita auctor fuit senatui censendi Fulvio Aemiliano et Nummio Albino consulibus, ut aliquid laxaret ex iuris rigore.
1 Oratio autem imperatoris nostri de confirmandis donationibus non solum ad ea pertinet, quae nomine uxoris a viro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter virum et uxorem factas, ut et ipso iure res fiant eius cui donatae sunt et obligatio sit civilis et de Falcidia ubi possit locum habere tractandum sit: cui locum ita fore opinor, quasi testamento sit confirmatum quod donatum est.

2774. Ait oratio 'fas esse eum qui- | (24.1) 32 § 2. 3 | dem qui donavit paenitere: heredem vero eripere forsitan adversus voluntatem supremam eius qui dona-
3 verit durum et avarum esse'. Paenitentiam accipere debemus supremam. proinde si uxori donavit, deinde eum paenituit, mox desiit paenitere, dicendum est donationem valere, ut supremum eius spectemus iudicium, quemadmodum circa fideicommissa solemus, vel in legatis cum de doli exceptione opposita tractamus, ut sit ambulatoria voluntas eius usque ad vitae supremum exitum.

. . . Quod si iterum in amicitiam redierunt | (34.4) 4 | et paenituit testatorem prioris offensae, legatum vel fideicommissum relictum redintegratur: ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum.

'Heredis' appellatione omnes significari | (50.16) 170 | successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

Sed ubi semel donatorem paenituit, | (24.1) 32 § 4. 5 | etiam heredi revocandi potestatem tribuimus, si apareat defunctum evidenter revocasse voluntatem.[1] quod si in obscuro sit, proclivior esse debet iudex ad
5 comprobandam donationem. Si maritus ea quae donaverit pignori dederit, utique eum paenituisse dice-

1) si appareat defunctum evidenter revocasse voluntatem *Trib.* (*Gradenwitz*, *p.* 215).

mus, licet dominium retinuit. quid tamen, si hoc animo fuit, ut vellet adhuc donatum? finge in possessionem precariam mulierem remansisse paratamque esse satisfacere creditori. dicendum est donationem valere: nam si ab initio ei rem obligatam hoc animo donasset, dicerem vim habere donationem, ut parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem: quin immo et si satisfecisset, potuisse eam per doli exceptionem consequi, ut sibi mandentur actiones.

Si res obligata per fideicommissum fuerit (30) 57
relicta, si quidem scit eam testator obligatam, ab herede luenda est, nisi si animo alio fuerit: si nesciat, a fideicommissario (nisi si vel hanc vel aliam rem relicturus fuisset, si scisset obligatam), vel potest aliquid esse superfluum exsoluto aere alieno. quod si testator eo animo fuit, ut, quamquam liberandorum praediorum onus ad heredes suos pertinere noluerit, non tamen aperte utique de his liberandis senserit, poterit fideicommissarius per doli exceptionem a creditoribus, qui hypothecaria secum agerent, consequi, ut actiones sibi exhiberentur: quod quamquam suo tempore non fecerit, tamen per iurisdictionem praesidis provinciae id ei praestabitur.

2775. Si donator servus fuerit effec- (24. 1) 32 § 6—8
tus privati, dicendum est non impletam, sed peremptam donationem, quamvis morti servitus compararetur: proinde et si ipsa in servitutem redigatur cui donatum est,
7 extincta erit donatio. Si maritus uxori donaverit et mortem sibi ob sceleris conscientiam consciverit vel etiam post mortem memoria eius damnata sit, revocabitur donatio: quamvis ea quae aliis donaverit valeant,
8 si non mortis causa donavit. Si miles uxori donaverit de castrensibus bonis et fuerit damnatus, quia permissum est ei de his testari (si modo impetravit ut testetur cum damnaretur), donatio valebit: nam et mortis causa donare poterit, cui testari permissum est.

2776. Quod ait oratio 'consumpsisse', (24. 1) 32 § 9
sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior factus sit: ceterum si factus est, orationis beneficium locum habebit. sed et si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem eaque exstet, dicendum est, si is decessit, qui factus est locupletior, posse repetere id quod dedit nec compensare id quod consumpsit, quamvis divortio secuto haec compensatio locum habeat.

2777. Si divortium post donatio- (24. 1) 32 § 10—13
nem intercessit aut prior decesserit qui donum accepit, veteri iuri statur, hoc est, si maritus uxori donatum vult, valeat donatio, quod si non vult, extinguitur: plerique enim cum bona gratia discedunt, plerique
11 cum ira sui animi et offensa. Quid ergo, si divortium factum est, deinde matrimonium restauratur, et in divortio vel mutata est voluntas vel eadem duravit, restaurato tamen matrimonio et voluntate donatoris reconciliata an donatio duret, si constante matrimonio
12 donator decesserit? et potest defendi valere. Quod si divortium non intercesserit, sed frivusculum, profecto
13 valebit donatio, si frivusculum quievit. Si mulier et maritus diu seorsum quidem habitaverint, sed honorem invicem matrimonii habebant (quod scimus interdum et inter consulares personas subsecutum) puto donationes non valere, quasi duraverint nuptiae: non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio: si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit.

2778. Si ambo ab hostibus capti sint (24. 1) 32 § 14
et qui donavit et cui donatum est, quid dicimus? et prius illud volo tractare. oratio, si ante mors contigerit ei cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit: ergo si ambo decesserint, quid dicemus, naufragio forte vel ruina vel incendio? et si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuit, expedita est quaestio: sin vero non appareat, difficilis quaestio est. et magis puto donationem valuisse et his ex verbis orationis defendimus: ait enim oratio 'si prior vita decesserit qui donatum accepit': non videtur autem prior vita decessisse qui donatum accepit, cum simul decesserint. proinde rectissime dicetur utrasque donationes valere, si forte invicem donationibus factis simul decesserint, quia neuter alteri supervixerit, licet de commorientibus oratio non senserit: sed cum neuter alteri supervixerit, donationes mutuae valebunt[1]: nam et circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere neutri datam condictionem: locupletes igitur heredes donationibus relinquent. secundum haec si ambo ab hostibus simul capti sint amboque ibi decesserint non simul, utrum captivitatis spectamus tempus, ut dicamus donationes valere, quasi simul decesserint? an neutram, quia vivis eis finitum est matrimonium? an spectamus, uter prius decesserit, ut in eius persona non valeat donatio? an uter rediit, ut eius valeat? mea tamen fert opinio, ubi non reverterunt, ut tempus spectandum sit captivitatis, quasi tunc defecerint: quod si alter redierit, eum videri supervixisse, quia redit.

2779. Qui quasdam res ex his quas (24. 1) 32 § 15
donaverat legasset, quasdam non, non videbitur ceteras noluisse ad uxorem pertinere: plerumque enim antea legat, postea donat: vel alia causa fuit legandi.

2780. Oratio non solum virum et uxo- (24. 1) 32 § 16
rem complectitur, sed etiam ceteros, qui propter matrimonium donare prohibentur: ut puta donat socer nurui vel contra, vel socer genero vel contra, vel consocer consocero qui copulatos matrimonio in potestate habent: nam ex mente orationis his quoque omnibus permissum est in eundem casum donare. et ita et Papinianus libro quarto responsorum[2] sensit: sic enim scribit: socer nurui vel genero donavit: postea filius eius vel filia constante matrimonio vita decessit: quamquam vitium donationis perseveret, tamen, si socer nullam quaestionem donationibus intulit, post mortem eius contra heredes orationis sententia videtur intervenire: nam quae ratio donationem prohibuit, eadem beneficium datum implorabit. ut igitur valeat donatio ista, Papinianus exigit, ut et filius eius qui donavit ante decesserit, et socer postea durante voluntate.

Mortis causa filii sui pater recte donare (39. 6) 11
poterit etiam constante matrimonio filii.

Si filius familias, qui castrense pe- (24. 1) 32 § 17—22
culium habet vel quasi castrense, uxori donet, filii per-
18 sonam et mortem spectabimus. Si nurus socero donaverit, mortem nurus et perseverantem in supremam diem voluntatem spectare nos oportet. quod si socer ante decesserit, dicemus exstinctam donationem an, quia maritus vivit, si uxori suae supervixit, admittimus vim habere donationem? et si quidem maritus solus socero heres exstitit, quasi nova donatio potest servari in maritum collata, ut illa finita sit, alia coeperit:

1) sed cum . . . valebunt *gloss.?* 2) *v. Papin. fr.* 502.

sin vero filius heres patri non est, finita erit donatio
19 ratione nova. Si socer nurui nuntium miserit,
donatio erit irrita, quamvis matrimonium concordanti-
bus viro et uxore secundum rescriptum imperatoris
nostri cum patre comprobatum est: sed quod ad ipsos,
inter quos donatio facta est, finitum est matrimonium.
20 Proinde et si duo consoceri invicem donaverint,
idem erit dicendum, si invitis filiis nuntium remiserint,
inter ipsos irritam esse donationem. in hac autem
donatione inter soceros facta mors desideranda est
eius qui donavit constante matrimonio et iure potestatis
durante: idemque et in his qui sunt in eorum potestate.
21 Si consocer consocero donaverit et alter eorum vel
uterque copulatos emancipaverit, debet dici donatio-
nem ad orationem non pertinere et ideo infirmari
22 donationem. Si sponsus sponsae donaverit in tem-
pus matrimonii collata donatione, quamvis inter virum
et uxorem donatio non videatur facta et verba ora-
tionis minus sufficiant, tamen donationem dicendum
est ad sententiam orationis pertinere, ut, si duraverit
voluntas usque ad mortem, valeat donatio.

2781. Sive autem res fuit quae (24. 1) 32 § 23—26
donata est sive obligatio remissa, potest dici donatio-
nem effectum habituram: ut puta uxori acceptum tulit
donationis causa quod debeat: potest dici pendere ac-
ceptilationem non ipsam, sed effectum eius. et genera-
liter universae donationes, quas impediri diximus, ex
24 oratione valebunt. Si inter virum et uxorem socie-
tas donationis causa contracta sit, iure vulgato nulla
est, nec post decretum senatus emolumentum ea libera-
litas, ut actio pro socio constituatur, habere poterit:
quae tamen in commune tenuerunt fine praestituto, re-
vocanda non sunt. idcirco igitur pro socio actio non
erit, quia nulla societas est, quae donationis causa
interponitur, nec inter ceteros et propter hoc nec inter
25 virum et uxorem. Idem erit dicendum et si emptio
26 contracta sit donationis causa: nam nulla erit. Plane
si minoris res venierit donationis causa vel postea pre-
tium sit remissum, admittemus donationem valere ad
senatus consultum.

2782. Si quis sponsam habuerit, (24. 1) 32 § 27. 28
deinde eandem uxorem duxerit cum non liceret, an
donationes quasi in sponsalibus factae valeant, videa-
mus. et Iulianus[1] tractat hanc quaestionem in minore
duodecim annis, si in domum quasi mariti inmatura
sit deducta: ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor
non sit. sed est verius, quod Labeoni[2] videtur et a
nobis et a Papiniano libro decimo quaestionum proba-
tum est, ut, si quidem praecesserint sponsalia, durent,
quamvis iam uxorem esse putet qui duxit, si vero non
praecesserint, neque sponsalia esse, quoniam non fue-
runt, neque nuptias, quod nuptiae esse non potuerunt.
ideoque si sponsalia antecesserint, valet donatio: si
minus, nulla est, quia non quasi ad extraneam, sed
quasi ad uxorem fecit et ideo nec oratio locum habebit.
28 Sed si senator libertinam desponderit vel tutor pu-
pillam vel quis alius ex his, qui matrimonium copulare
prohibentur, et duxerit, an donatio quasi in sponsali-
bus facta valeat? et putem etiam sponsalia inprobanda
et quasi ab indignis ea quae donata sunt ablata fisco
vindicari.

* *v. lib. XLIII.* (23. 3) 34

v. Pompon. fr. 790. (43. 7) 3

1) *v. Iulian. fr.* 292. 2) *v. Lab. fr.* 305.

LIBER XXXIV.

[*De iure dotium* 4.]

[*De dote aestimata aliisque dotis constituendae modis*].[1]

2783. Plerumque interest viri res (23. 3) 10 pr. — § 5
non esse aestimatas idcirco, ne periculum rerum ad
eum pertineat, maxime si animalia in dotem acceperit
vel vestem, qua mulier utitur: eveniet enim, si aesti-
mata sit et eam mulier adtrivit, ut nihilo minus mari-
tus aestimationem eorum praestet. quotiens igitur non
aestimatae res in dotem dantur, et meliores et de-
1 teriores mulieri fiunt. Si praediis inaestimatis aliquid
accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet: si ali-
2 quid decessit, mulieris damnum est. Si servi subolem
3 ediderunt, mariti lucrum non est. Sed fetus dota-
lium pecorum ad maritum pertinent, quia fructibus
computantur, sic tamen, ut suppleri proprietatem prius
oporteat et summissis in locum mortuorum capitum ex
adgnatis residuum in fructum maritus habeat, quia
4 fructus dotis ad eum pertineat. Si ante matrimonium
aestimatae res dotales sunt, haec aestimatio quasi sub
condicione est: namque hanc habet condicionem 'si
matrimonium fuerit secutum'. secutis igitur nuptiis
5 aestimatio rerum perficitur et fit vera venditio. Inde
quaeri potest, si ante nuptias mancipia aestimata de-
perierint, an mulieris damnum sit, et hoc consequens
est dicere: nam cum sit condicionalis venditio, pen-
dente autem condicione mors contingens exstinguat
venditionem, consequens est dicere mulieri perisse,
quia nondum erat impleta venditio, quia aestimatio
venditio est.[2]

Si quis nec causam nec propositum (12. 1) 4 pr.
faenerandi habuerit et tu empturus praedia deside-
raveris mutuam pecuniam nec volueris creditae nomine
antequam emisses suscipere atque ita creditor, quia
necessitatem forte proficiscendi habebat, deposuerit
apud te hanc eandem pecuniam, ut, si emisses, crediti
nomine obligatus esses, hoc depositum periculo est eius
qui suscepit. nam et qui rem vendendam acceperit,
ut pretio uteretur, periculo suo rem habebit.

2784. Si res in dotem datae fuerint (23. 3) 10 § 6
quamvis aestimatae, verum convenerit, ut aut aestimatio
aut res praestentur, si quidem fuerit adiectum 'utrum
mulier velit', ipsa eliget, utrum malit petere rem aesti-
mationem: verum si ita fuerit adiectum 'utrum maritus
velit', ipsius erit electio aut si nihil de electione adicia-
tur, electionem habebit maritus, utrum malit res offerre
an pretium earum: nam et cum illa aut illa res pro-
mittitur, rei electio est, utram praestet.

Si ita distrahatur 'illa aut illa res', utram (18. 1) 25 pr.
eliget venditor, haec erit empta.

Sed si res non exstet, aestimationem (23. 3) 10 § 6
omnimodo maritus praestabit.

2785. Si res aestimata post con- (23. 3) 12 pr. § 1
tractum matrimonium donationis causa adprobetur,
nulla est aestimatio, quia nec res distrahi donationis
causa potest, cum effectum inter virum et uxorem non
habeat: res igitur in dote remanebit. sed si ante matri-
monium, magis est, ut in matrimonii tempus collata
1 donatio videatur: atque ideo non valet. Si mulier
se dicat circumventam minoris rem aestimasse, ut puta
servum, si quidem in hoc circumventa est, quod servum

1) *cf. Paul.* 7, *Pomp.* 14 *ad Sab.*
2) quia aest. vend. est *gloss.*

dedit, non tantum in hoc, quod minoris aestimavit: in eo acturam, ut servus sibi restituatur. enimvero si in aestimationis modo circumventa est, erit arbitrium mariti, utrum iustam aestimationem an potius servum praestet. et haec, si servus vivit. quod si decessit, Marcellus ait magis aestimationem praestandam, sed non iustam, sed eam quae facta est: quia boni consulere mulier debet, quod fuit aestimatus: ceterum, si simpliciter dedisset, procul dubio periculo eius moreretur, non mariti. idemque et in minore circumventa Marcellus probat. plane si emptorem habuit mulier iusti pretii, tunc dicendum iustam aestimationem praestandam idque dumtaxat uxori minori annis praestandum Marcellus scribit: Scaevola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam aestimationem praestandam: et puto verius, quod Scaevola ait.

2786. Si cum marito debitore mulier (23.3) 12 § 2 pacta sit, ut id quod debeat in dotem habeat, dotis[1] actione scilicet eam agere posse existimo: licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit, sed tamen exceptionem habere potest.

2787. [2]Si rem aestimatam mulier in (23. 3) 14 dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione in rerum natura esse desierit, actionem eam habere non puto.

2788. Qui vendidit necesse non habet (18. 1) 25 § 1 fundum emptoris facere, ut cogitur qui fundum stipulanti spopondit.

Quotiens res aestimata in dotem datur, (23. 3) 16 evicta ea virum ex empto contra uxorem agere et quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis[1] actione soluto matrimonio ei praestare oportet. quare et si duplum forte ad virum pervenerit, id quoque ad mulierem redigetur. quae sententia habet aequitatem, quia non simplex venditio sit, sed dotis causa, nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris: sufficit enim maritum indemnem praestari, non etiam lucrum sentire.

2789. Etiamsi alii iussu mariti dos detur, (23. 3) 19 nihilo minus maritus de dote obligatur.

2790. [3]Huiusmodi stipulationes non sunt (45. 1) 20 inutiles: 'quod tibi Titius debet, cum debitor esse desierit, dare spondes'? nam valet stipulatio quasi sub quavis alia condicione concepta.

[*Soluto matrimonio* 1.?][4]

2791. [5]Operae in rerum natura non sunt. (38. 1) 9
1 Sed officiales quidem futurae nec cuiquam alii deberi possunt quam patrono, cum proprietas earum et in edentis persona et in eius cui eduntur constitit: fabriles autem aliaeve eius generis sunt, ut a quocumque cuicumque solvi possint. sane enim, si in artificio sint, iubente patrono et alii edi possunt.

2792. [6]In diem obligatio novari potest et (46. 2) 5 prius quam dies advenerit. et generaliter constat et stipulatione in diem facta novationem contingere, sed non statim ex ea stipulatione agi posse, antequam dies venerit.

In diem acceptilatio facta nullius est mo- (46. 4) 5 menti: nam solutionis exemplo acceptilatio solet liberare.

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) ad edictum (*pro* ad Sabinum) *inscr. F.* 3) *Sunt haec fortasse iniecta occasione stipulationis 'si morieris, dotis nomine tot dari?', cf.* (23.3) 20. 4) *cf. Paul.* 7, *Pomp.* 15. 16 *ad Sab.* 5) *cf.* (24. 3) 64 § 1 *sqq.? Pomp. fr.* 610. 6) *cf. Pomp. fr.* 609. *Agi suspicor de dotis reddendae obligatione.*

2793. [1]Iniuriarum actio in bonis nostris (47. 10) 28 non computatur, antequam litem contestemur.

*

2794. [2]Res pignori data pecunia soluta (12. 1) 4 § 1. 2 condici potest. et fructus ex iniusta causa percepti condicendi sunt: nam et si colonus post lustrum completum fructus perceperit, condici eos constat ita demum, si non ex voluntate domini percepti sunt: nam
2 si ex voluntate, procul dubio cessat condictio. Ea, quae vi fluminum importata sunt, condici possunt.

2795. [3]Si patrona tam ignobilis sit, ut (23. 2) 13 ei honestae sint vel saltem liberti sui nuptiae, officio iudicis super hoc cognoscentis hae prohiberi non debent.[4]

LIBER XXXV.

[*De iure dotium* 5.]

[*Soluto matrimonio* 2.][5]

2796. [6]Stipulationem, quae propter cau- (23. 3) 21 sam dotis fiat, constat habere in se condicionem hanc 'si nuptiae fuerint secutae', et ita demum ex ea agi posse quamvis non sit expressa condicio, si nuptiae, constat: quare si nuntius remittatur, defecisse condicio stipulationis videtur.

Quia autem in stipulatione non est ne- (23. 3) 23 cessaria dotis adiectio, etiam in datione tantundem ducimus.

2797. Cui fuerit sub hac condicione (35. 1) 15 legatum 'si in familia nupsisset', videtur impleta condicio statim atque ducta est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit. nuptias enim non concubitus, sed consensus facit.[7]

Denique Cinna scribit: eum, qui absentem (23. 2) 6 accepit uxorem, deinde rediens a cena iuxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum responsum est.

Sufficit nudus consensus ad constituenda (23. 1) 4
1 sponsalia. Denique constat et absenti absentem desponderi posse, et hoc cottidie fieri.

2798. [8]Si pater se dederit in adoptio- (37. 4) 17 nem nec sequatur eum filius emancipatus ab eo antea factus, quia in alia familia sit pater, in alia filius, bonorum possessionem contra tabulas non potest filius eius habere: et ita Iulianus scripsit. Marcellus autem ait iniquum sibi videri excludi eos a bonorum possessione, cum pater se dedit in adoptionem: ubi enim filius non datur in adoptionem, at pater se dat, nullum patrem filio adsignat: quae sententia non est sine ratione.

2799. [9]In omnibus partibus iuris is, qui (49. 15) 18 reversus non est ab hostibus, quasi tunc decessisse videtur, cum captus est.

2800. Soluto matrimonio solvi mulieri dos (24. 3) 2 debet. nec cogitur maritus alii eam ab initio stipulanti promittere, nisi hoc ei nihil nocet: nam si incom-

1) *cf. Ulp.* 6, 7: *quaeritur, an rei uxoriae actio in bonis computetur.* 2) *Fr.* 2794. 2795 *nescio qua occasione interspersa sint.* 3) *Fortasse ex libro* XXXIV *ad edictum, cf. fr.* 972. 4) officio . . . debent *vix sunt Ulpiani.* 5) *v. p.* 1149 *n.* 4. 6) *Oportet fuisse matrimonium, ut rei uxoriae actio competat. Eadem ratione quaeritur (fr.* 2797), *an nuptiae possint esse sine concubitu.* 7) *Nil est quod mireris hoc proverbium alio loco repeti. Cave igitur mutes inscriptionem* (50. 17) 30, *quae fragmentorum serie confirmatur.* 8) *Suspicor haec tractata esse, cum de matrimonio per adoptionem soluto quaereretur, cf.* (23. 2) 67 § 3. 9) *cf.* (24. 2) 1; *Pomp.* 15 *ad Sab. fr.* 616.

modum aliquod maritus suspectum habet, non debere eum cogi alii quam uxori promittere dicendum est.
1 haec si sui iuris mulier est. Quod si in patris potestate est et dos ab eo profecta sit,[1] ipsius et filiae dos est: denique pater non aliter quam ex voluntate filiae petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. sic ergo et promittendum Sabinus ait. ei ergo promittendum erit, cui uterque iusserit. ceterum si pater solus iussit, dotis[2] actio filiae non erit adempta, quandoque sui iuris filia fuerit facta. item si voluntate solius filiae promittatur, remanebit dotis[2] actio integra patri: sed utrum ut et agat solus an et ut adiuncta quoque filiae persona experiri possit? et puto nec eam actionem amissam, quam adiuncta filiae persona potest habere. quod si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei
2 ista stipulatio. Voluntatem autem filiae, cum pater agit de dote,[2] utrum sic accipimus, ut consentiat an vero ne contradicat filia? et est ab imperatore Antonino rescriptum filiam, nisi evidenter contradicat, videri consentire patri. et Iulianus libro quadragesimo octavo digestorum scripsit quasi ex voluntate filiae videri experiri patrem, si furiosam filiam habeat: nam ubi non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam merito credet. sed si absens filia sit, dicendum erit non ex voluntate eius id factum cavendumque ratam rem filiam habituram a patre: ubi enim sapit, scire eam exigimus, ut videatur non contradicere.

2801. [3]Si is, cum quo de peculio actum (12. 6) 11
est, per imprudentiam plus quam in peculio est solverit, repetere non potest.

2802. [4]Publica accusatio reo vel rea ante (48. 1) 3
defunctis permittitur.

LIBER XXXVI.

[*De iure dotium* 6.]

[*Soluto matrimonio* 3.][5]

2803. [6]Maritum in id quod facere potest (24. 3) 12
condemnari exploratum est: sed hoc heredi non esse praestandum.

Alia causa est defensoris, quem placet (24. 3) 14
sufficienter videri defendisse, si tantum uxori praestet, quantum consequeretur, si ipsum maritum convenisset.
1 Eleganter quaerit Pomponius libro quinto decimo ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere possit condemnetur, sed in solidum, an hoc pactum servandum sit? et negat servari oportere, quod quidem et mihi videtur verum: namque contra bonos mores id pactum esse melius est dicere, quippe cum contra receptam reverentiam, quae maritis exhibenda est, id esse apparet.

Si quis crediderit pecuniam et pactus (2. 14) 49
sit ut, quatenus facere possit debitor, eatenus agat: an pactum valeat? et magis est hoc pactum valere. nec enim improbum est, si quis hactenus desideret conveniri, quatenus facultates *patiuntur*.

[*De retentionibus*].[7]

2804. †. . . [8]graviori . . . Sin. 7

2805. [9]Impensarum quaedam sunt neces- (25. 1) 1
sariae, quaedam utiles, quaedam vero voluptariae.
1 Necessariae hae dicuntur, quae habent in se necessitatem inpendendi: ceterum si nulla fuit necessitas,
2 alio iure habentur. In necessariis impensis hoc sciendum est eas demum inpensas dotem minuere, quae in dotem factae sunt: ceterum si in dotem factae non
3 sint, non habent in se reputationem. Inter necessarias inpensas esse Labeo ait moles in mare vel flumen proiectas. sed et si pistrinum vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit, si aedificium ruens quod habere mulieri utile erat refecerit, aut si oliveta reiecta restauraverit, vel ex stipulatione damni infecti ne committatur praestiterit,

vel si vites propagaverit vel arbores cura- (25. 1) 3
verit vel seminaria pro utilitate agri fecerit, neces-
1 sarias inpensas fecisse videbitur. Nos generaliter definiemus multum interesse, ad perpetuam utilitatem agri vel ad eam quae non ad praesentis temporis pertineat, an vero ad praesentis anni fructum: si in praesentis, cum fructibus hoc compensandum: si vero non fuit ad praesens tantum apta erogatio, necessariis inpensis computandum.

2806. Quod dicitur necessarias im- (25. 1) 5 pr. — § 2
pensas dotem minuere, sic erit accipiendum, ut et Pomponius ait, non ut ipsae res corporaliter deminuantur, ut puta fundus vel quodcumque aliud corpus: etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniam. ceterum haec efficiet desinere esse fundum dotalem vel partem eius. manebit igitur maritus in rerum detentationem, donec ei satisfiat: non enim ipso iure corporum, sed dotis fit deminutio. ubi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia: nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. proinde si aestimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuetur per inpensas necessarias. hoc de his inpensis dictum est, quae in dotem ipsam factae sint: ceterum si extrinsecus, non imminuent do-
1 tem. Sed si inpensis necessariis mulier satisfecerit, utrum dos crescat an vero dicimus ex integro videri dotem? et ego, ubi pecunia est, non dubito dotem
2 videri crevisse. Si dos tota soluta sit non habita ratione inpensarum, videndum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compensari solet. et Marcellus admittit condictioni esse locum: sed etsi plerique negent, tamen propter aequitatem Marcelli sententia admittenda est.

2807. Utiles autem impensae sunt, quas (25. 1) 5 § 3
maritus utiliter fecit, remque meliorem uxoris fecerit, hoc est dotem.[1]

Voluptariae autem inpensae sunt, quas (25. 1) 7
maritus ad voluptatem fecit et quae species exornant. quarum utiles non quidem minuunt ipso iure dotem, verumtamen habent exactionem.[2]

[3]Pro voluptariis impensis, nisi parata sit (25. 1) 9
mulier pati maritum tollentem, exactionem[2] patitur. nam si vult habere mulier, reddere ea quae impensa sunt debet marito: aut si non vult, pati debet tollentem, si modo recipiant separationem: ceterum si non recipiant, relinquendae sunt: ita enim permittendum est marito auferre ornatum quem posuit, si futurum est eius quod abstulit.

1) et dos . . . sit *Trib.*, *cf. Ulp.* 6, 6. 2) rei uxoriae *Ulp.* 3) *cf.* (12. 6) 9. Libro XXXVI (*pro* XXXV) *inscr.*? *cf. fr.* 2803. 4) *cf.* (48. 20) 3, 4. 5) *cf. p.* 1149 *n.* 4. 6) *Ad hoc fr. cf. Sin.* 6, *ZRG* XVII *p.* 11 *sq.* 7) *cf. Paul.* 7, *Pomp.* 16 *ad Sab.* 8) Ὁ ἀνὴρ βαρύ τι πλημμελήσας *l. c.*, *ZRG* XVII *p.* 13. 9) *cf. Sin.* 8, *ZRG* XVII *p.* 13 *sq.*

1) hoc est dotem *gloss.* 2) retentionem *Ulp.* 3) *cf. Sin.* 9, *ZRG* XVII *p.* 14 *sq.*

In voluptariis autem Aristo scribit nec si voluntate mulieris factae sunt, exactionem[1] parere. (25. 1) 11 pr.

2808. Donationem inter virum et uxorem circa impensas quoque inhibitam vere Sabinus scribit. (25. 1) 11 § 1

2809. †. . . [2]ob donationes . . . . . Sin. 9

2810. Si stipulata fuerit mulier annuum, id ex stipulatu petere constante matrimonio non potest. sed si manente matrimonio decessisse maritus proponatur, puto, quia in annuo quoque donatio vertitur, posse dici stipulationem confirmari ex senatus consulto. 1 Si uxor marito annuum versa vice praestiterit, restituetur ei hoc et poterit vindicare id quod exstat: credo poterit et condicere, in quantum locupletior factus est, quia non tam sollemne est annuum, quod maritus uxori pendit et quod uxor marito praestat, immo incongruens 2 est et contra sexus naturam. Et si forte maritus ab uxore stipulatus sit id annuum decesseritque mulier constante matrimonio, dicendum erit ex oratione donationem convalescere. (24. 1) 33

2811. Mulier habebit rerum amotarum actionem adversus virum et compensare potest mulier cum actione, qua maritus agere vult ob res amotas. (25. 2) 7

[*Qui de re uxoria agere possint*].[3]

2812. †[4]Arbitrium rei uxoriae . . . Sin. 9

2813. †. . . [5]mora . . . Sin. 9

2814. †. . . [6]de dote . . . Sin. 10

2815. †. . . [7]ac socer . . . Sin. 10

*

2816. [8]Cum pater dotem pro filia promittit et dotem legat, si quidem marito legavit, videndum est, an legatum valeat, et non puto valere: nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum est. quod si filiae legavit, valet legatum: dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiae. et si quidem hoc animo testatorem esse filia ostenderit, ut duplicaret ei legatum, habebit utrumque, dotem quam maritus persecutus fuerit et legatum ex causa legati. quod si alterutrum voluit habere[9]: si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non alias cogetur ei heres legatum solvere, quam si caverit indemnem hoc nomine heredem futurum adversus maritum ex promissione agentem. sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cavere oportebit, verum mulier post eum agens exceptione repelletur, quia semel dos praestita est. (23. 3) 29

[*Cuius periculo dos sit*].[10]

2817. [11]Si extraneus sit qui dotem promisit isque defectus sit facultatibus, imputabitur marito, cur eum non convenerit, maxime si ex necessitate, non ex voluntate dotem promiserat: nam si donavit, utcumque parcendum marito, qui eum non praecipitavit ad solutionem qui donaverat quemque in id quod facere posset, si convenisset, condemnaverat. hoc enim divus Pius rescripsit eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id quod facere possunt condemnandos. sed si vel pater vel ipsa promiserunt, Iulianus quidem libro sexto decimo digestorum[1] scribit etiam si pater promisit, periculum respicere ad maritum: quod ferendum non est.[2] debebit igitur mulieris esse periculum: nec enim quicquam iudex propriis auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de suo dotem promisit, non urserit ad exsolutionem, multo minus, cur ipsam non convenerit. recte itaque Sabinus disposuit, ut diceret quod pater vel ipsa mulier promisit viri periculo non esse, quod debitor, id viri esse, quod alius, scilicet donaturus, eius periculo ait, cui adquiritur: adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit. (23. 3) 33 = (50. 17) 28

[*De retentione propter liberos?*][3]

[*De dote constante matrimonio reddita et deminuta*].[4]

2818. †. . . volenti . . . . Sin. 13

[*De fundo dotali?*]

2819. †. . . [5]in pecunia dotali . . . Sin. 5

2820. [6]Quod si fuerit factum, fundus vel res dotalis efficitur. (23. 3) 27

*

2821. [7]Si puellae tutores ad finienda sponsalia nuntium miserunt, non putarem suffecturum ad dissolvendam nuptiarum spem hunc nuntium, non magis quam sponsalia posse eos solos constituere, nisi forte omnia ista ex voluntate puellae facta sint. (23. 1) 6

2822. [8]Si mulier diverterit et iudicio de dote[9] contestato reversa fuerit in matrimonium, redintegrato matrimonio exspirat iudicium et omnia in statu pristino manent. (24. 3) 19

2823. [10]Nuptias non concubitus, sed consensus facit. (50. 17) 30

[*De tutelis* I.][11]

2824. Si hereditas nondum adita sit, ex qua tutor speratur, verius est alium tutorem posse dari, quasi nondum sit, nec speretur. (26. 2) 10 pr.

2825. †[12]In plano[13] . . . Sin. 14

1) retentionem *Ulp.* 2) *μὴ ἰσχυέτω* pacton *ἀναιροῦν τὴν* ob res donatas *ἢ* ob inpensas *ἢ* ob res amotas retentiona *Sin. l. c.*, *ZRG* XVII *p.* 15. 3) *cf. Paul.* 7 *ad Sab.* 4) Sab. arbitrium rei uxoriae: *ἐν τῷ παρόντι ιε' κεφαλαίῳ διδάσκει τοὺς δυναμένους κινεῖν τὴν* rei uxoriae. 5) Mora: *σημείωσαι, ὅτι* moras *γενομένης ἐπὶ τῆς* adventicias *προικὸς ὁ πατὴρ ἔχει τὴν* rei uxoriae. *μάθε ὅτι τελευτησάσης τῆς κόρης ὁ πατὴρ ἔχει τὴν* . . . . *Sin. l. c.*, *p.* 15. 6) De dote: *περὶ τῆς* adventicias *προικὸς εἶπον* . . . *ἐν τοῖς προλαβοῦσιν βιβλίῳ λα' τίτλῳ α'*. *Sin. l. c. p.* 16. 7) ac socer: *ὅταν εἰς τὸν πενθερὸν* [*ἡ προὶξ*] *ἔρχεται, δύναται διὰ* pactu *βλαβῆναι. καὶ ὅτι ὁ πατὴρ ἐπιδοὺς προῖκα δύναται ποιῆσαι αὐτὴν* adventician *Sin. l. c. p.* 17. 8) *Poterant haec inici in capite 'qui rei uxoriae agere possint' (cum forte edictum de alterutro attingeretur?).* 9) si quidem . . . habere *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 187). 10) Sab. . . .: *ἐν τῷ παρόντι ις' κεφαλαίῳ διδάσκει, τινὶ κινδυνεύεται τὰ ἐπὶ τῇ προικὶ συμβαίνοντα. Sin.* 11, *l. c. p.* 17 *sq.* 11) sexto (trigesimo *om.*) *inscr. F.*, *v. inscr.* (50. 17) 28.

1) *cf. Iulian. fr.* 275. 2) *Huc videtur pertinere Sin.* 12 *v. ἐπὶ τοῦ πατρὸς rel.*, *l. c. p.* 19. 3) *cf. Sin.* 12 *i. f.*, *l. c. p.* 19. 4) Sab. volenti: *ἐν τῷ παρόντι ιθ' κεφαλαίῳ διδάσκει περὶ τῆς ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ καταβληθείσης προικὸς καὶ μειωθείσης Sin. l. c. p.* 20, *cf. Paul.* 7 *ad Sab.* 5) *τὸ ἀπὸ προικιμαία[ς οὐσί]ας ἀγοραζόμενον πρᾶγμα ὑπόκειται τῇ γυναικὶ Sin. l. c. p.* 11. *De fundo dotali agi colligi potest ex his quae in Sin. praecedunt.* 6) *In dig. praecedunt Modestini verba:* Ita constante matrimonio permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile sit, si ex pecunia in rem aut ex re in pecuniam: idque probatum est. *Ulpianum autem de solo fundo ex pecunia dotali comparato egisse verbaque* quod si fuerit factum *et* vel res *a Triboniano esse inserta suspicor.* 7) *Haec nescio utrum oblata aliqua occasione iniecta sint an ad proprium de sponsalibus tractatum pertinuerint. De sponsalibus agitur etiam in Sin.* 1. 2. 4, *l. c. p.* 6. 7. 10. 8) *cf.* (24. 3) 42 *i. f.*, (23. 3) 31. 9) rei uxoriae *Ulp.* 10) *v. p.* 1150 *n.* 7. 11) *cf. Paul.* 8, *Pomp.* 16. 17 *ad Sab.* 12) *De loco fragmentorum* 2825—2827 *v. Krüger, ZRG* XVII *p.* 29 *sq. Agitur, ut videtur, de iurisdictione tutelari.* 13) *ἡ αὐτόνομος διάγνωσις καὶ ἐξ ἐπιπέδου γίνεται, ὡς ἡ τῶν ἐπιτρόπων. διὰ τοῦτο καὶ ἡ*

2826. †Insulas[1] . . . [Sin. 14

2827. †Ubicumque[2] . . . [Sin. 14

[*De testamentaria tutela.*]

2828. [3]In tutelis testamentariis id sequimur quod novissimum est, et si saepius tutor datus sit, novissimam scripturam intuemur. [(26.2) 10 § 1

2829. Nepotes ex filio mortuo avo reccidere solent in filii potestatem, hoc est patris sui: simili modo et pronepotes et deinceps vel in filii potestatem, si vivit et in familia mansit, vel in eius parentis, qui ante eos in potestate est. et hoc non tantum in naturalibus, verum in adoptivis quoque iuris est. [(1. 6) 5

Qui filium et ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis datio: ut puta si proponas filium vivo patre decessisse et nepotem ex eo successisse vivo avo. et fortius dicendum est tutelam quoque e lege Iunia Vellea confirmatum: nam et Pomponius libro sexto decimo ex Sabino scripsit valere tutoris dationem. cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta quod valet, id est ubi nepos vel heres institutus sit vel nominatim exheredatus sit. [(26.2) 10 § 2

Cum filius familias miles decessisset filio impubere herede instituto eique substituisset in avi potestate manenti tutoresque dedisset, divi fratres rescripserunt substitutionem quidem valere, tutoris autem dationem non valere, quia hereditati quidem suae miles qualem vellet substitutionem facere potest, verum tamen alienum ius minuere non potest. [(29. 1) 28

2830. Si furiosus testamento tutor detur, si quidem, cum furere desierit, tutorem esse recte datum Proculus existimat: quod si datus sit pure, negat Proculus valere dationem. sed est verius, quod et Pomponius ait, recte videri datum et tunc fore tu- [(26. 2) 10 § 3. 4
4 torem, cum sapere coeperit. Servus alienus ita dari tutor potest 'si liber erit, tutor esto'. quin immo et si pure datus sit, videtur inesse haec condicio 'cum liber erit'. potest autem quis et extraneo servo defendere ex hac causa fideicommissariam libertatem: quid enim interest, suum servum an alienum tutorem scripserit, cum pupilli favore et publicae utilitatis adsumpta libertas sit in persona eius, qui tutor scriptus est? potest igitur et huic fideicommissaria libertas defendi, si voluntas apertissime non refragetur.[4]

2831. [5]Quid si nepotes sint? an appellatione filiorum et ipsis tutores dati sint, videndum. et magis est, ut ipsis quoque dati videantur, si modo liberos dixit: ceterum si filios, non continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. plane si postumis dederit, tam filii postumi quam ceteri liberi continebuntur. [(26. 2) 6 = Sin. 15

LIBER XXXVII.

[*De tutelis 2.*][1]

[*De legitima adgnatorum tutela?*][2]

2832. Legitimam tutelam capitis deminutione pupilli etiam ea, quae salva civitate contingit, amitti nulla dubitatio est. [(26. 4) 2

Si adrogati sunt adhuc impuberes vel deportati sint pupilli, tutores habere desinunt. [(26. 1) 14 pr. § 1
1 Item si in servitutem pupillus redigatur, utique finitur tutela.

2833. †. . . nam Latinus e lege Atilia tutor dari non potest.[3] [Sin. 17

2834. [4]Aliis quoque modis desinunt esse tutores, si forte quis ab hostibus fuerit captus vel [(26. 1) 14 § 2—5
3 pupillus vel tutor. Sed et si ad tempus fuerit quis
4 datus, tempore finito tutor esse desinit. Praeterea si
5 suspectus quis fuerit remotus, desinit esse tutor. Sed et si ad certam condicionem datus sit, aeque evenit, ut desinat esse tutor exsistente condicione.

2835. Si quis sub condicione vel ex die tutorem dederit, medio tempore alius tutor dandus est, quamvis legitimum tutorem pupillus habeat: sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legiti- [(26. 2) 11
1 mam cessare. Et si semel ad testamentarium devoluta fuerit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius, adhuc dicimus in locum excusati dandum, non
2 ad legitimum tutorem redire tutelam. Idem dicimus et si fuerit remotus: nam et hic idcirco abit, ut alius
3 detur. Quod si tutor testamento datus decesserit, ad legitimum tutela redit, quia hic senatus consultum
4 cessat. Plane si duo pluresve fuerint tutores testamentarii, in locum eius, qui decessit vel in civitate esse desiit, poterit dari alius: ceterum si nullus supersit vel in civitate sit, legitima tutela succedit.

2836. Qui habet tutorem pupillus vel pupilla si furere coeperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilo minus durent: quae sententia Quinti quoque Mucii fuit et a Iuliano probatur eoque iure utimur, ut cesset cura, si tutelae aetas indigeat. quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur, sive non habent et furor eis accesserit, nihilo minus tutores accipere poterunt: quia lex duodecim tabularum ita accepta est, ut ad pupillos vel pupillas non [(26. 1) 3 pr. § 1
1 pertineat. Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non admittimus, idcirco putavi et si minor viginti quinque annis furiosus sit, curatorem ei non ut furioso, sed ut adulescenti dari, quasi aetatis esset impedimentum. et ita definiemus ei, quem aetas curae vel tutelae subicit, non esse necesse quasi dementi quaeri curatorem, et ita imperator Antoninus Augustus rescripsit, cum magis aetati quam dementiae tantisper sit consulendum.

[*De tutore praetorio*].

2837. Si pupillus pupillave cum iusto tutore tutorve cum eorum quo litem[5] agere vult et [(26. 1) 3 § 2—4

τοῦ in locum absentis *διδομένου ἐπιτρόπου διάγνωσις εὐθὺς ἐξ ἐπιπέδου γυμνάζεται καὶ εἰ μὴ παρείη Sin. l. c. p.* 22.

1) *τῆς* Italias *εἶναι δοκοῦσιν καὶ αἱ νῆσοι τῆς* Italias. *οὐκοῦν ὁ τῆς* Italias *ἐξοριοθεὶς εἴργεται καὶ τῶν νήσων ταύτης Sin. l. c.* 2) *ὁ ἀνθύπατος ὁπουδήποτε ὤν, τουτέστι καὶ ἐν ἄλλῃ ἐπαρχίᾳ, ἧς οὐ[κ ἄρ]χει, δ[ιδόναι δύναται]. οὕτως καὶ ὁ ὕπατος. ὁ δὲ* praetor . . . *Sin. l. c.* 3) *cf. Sin.* 15, *l. c. p.* 23: In tutelis: Sab. *ἐν τῷ παρόντι τίτλῳ διαλέγεται περὶ* testamentarion *ἐπιτρόπων καὶ ὅτι ὁ διδοὺς παισὶν ἐπίτροπον ἔδοξεν δεδωκέναι καὶ τοῖς* postumois *τὸν αὐτὸν ἐπίτροπον Sin. l. c.* 4) si voluntas . . . refragetur *Trib.* 5) libro trigesimo nono *inscr. F. Inscriptionem emendavit Krüger* (*ZRG* XVII *p.* 30) *propter Sin.* 15. *Nec tamen sine dubitatione Krügerum secutus sum, cum fr.* 2831 *iungi possit cum fr.* 2850, *cuius inscriptio videtur recta esse.*

1) *v. p.* 1154 *n.* 11. 2) *Suspicor ea, quae in sequentibus de finienda tutela scripta sunt, iniecta esse ab Ulpiano, cum de legitima adgnatorum tutela ageret.* 3) *Desinit igitur esse tutor Atilianus, qui in coloniam Latinam descriptus est.* 4) *cf. Sin.* 17 *l. c. p.* 25: *Ὁ κατὰ* inquisitiona *δοθεὶς ἐπίτροπος κἂν πάθῃ* kapitis deminutiona, *μένει ἐπίτροπος. πάρελθε ι' ἔπη ἕως τοῦ* aliis quoque modis. 5) lege aut legitimo iudicio *Ulp.*, *v. Ulp.* 11, 24.

curator[1] in eam rem petitur, utrum ipsis poscentibus datur an vero et adversario? et sciendum est, sive agant sive conveniantur, dari hunc curatorem[2] posse, sed non alias, quam si ipse petat, cui dari eum oportet. denique Cassius libro sexto scripsit talem curatorem[2] neminem dari posse nisi praesentem neque cuique nisi praesenti et postulanti, itaque infanti non potest dari. idem Cassius ait, si pupillus curatorem[2] poscere non vult, quo minus cum eo agatur, cogi eum a praetore
3 debuisse. Quolibet loco et tempore hunc curatorem[2] dari posse Pomponius libro sexto[3] decimo ad Sabinum
4 scripsit. Si pupillus petat talem curatorem[2] nec addat in quam rem, an in omnes controversias datus sit? et ait Celsus Servium constituisse in omnes res datum videri.

LIBER XXXVIII.

[*De tutelis* 3.][4]

[*De legitima patroni tutela*].

2838. Tutela legitima, quae patronis defer- [(26.4)3
tur e lege duodecim tabularum, non quidem specialiter vel nominatim delata est, sed per consequentias here-
1 ditatium, quae ex ipsa lege patronis datae sunt. Ergo manumissor ex lege duodecim tabularum tutor est, sive sponte manumisit sive etiam compulsus ex causa fidei-
2 commissi manumisit. Sed et si hac lege emit, ut manumitteret, et ex constitutione divi Marci ad Aufidium Victorinum pervenit ad libertatem, dicendum est
3 tutorem esse. Plane si forte ex Rubriano senatus consulto pervenerit ad libertatem, non habebit tutorem eum qui rogatus est, sed orcinus libertus effectus ad familiam testatoris pertinebit. in qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quae ad patronos non pertinuit: quod quidem in omnibus or-
4 cinis libertis locum habet testamento manumissis.[5] Si duo pluresve manumittant, omnes tutores sunt: sed si mulier sit inter manumissores, dicendum est solos
5 masculos fore tutores. Sed si aliquis ex patronis decesserit, tutela penes ceteros patronos est, quamvis ille filium reliquerit. sed et si ab hostibus fuerit captus, interim soli compatroni tutores sunt. simili modo et si in servitutem redactus sit, apparet ceteros
6 esse tutores. Sed si omnes patroni decesserint, tunc
7 tutela ad liberos eorum incipit pertinere. Proinde si alter ex patronis filium, alter nepotem reliquerit, utrum ad solum filium an vero et ad nepotem tutela pertineat, quia et nepos in familia patris sui proximus est? hoc apparebit ex legitimis hereditatibus: legitima autem hereditas ad solum filium pertinet. ergo et tutela ad solum filium descendit, post filium tunc ad
8 nepotem. Quaeri potest, si patroni filius sit remotus vel excusatus, an nepoti tutela deferatur. et Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat: idcirco enim abierunt tutela, ut alii in locum eorum
9 dentur, non ut successio admittatur. Non tantum autem morte, verum etiam capitis deminutione successio debet in legitima tutela admitti: quare si proximior capite deminutus est, qui post eum est succedit
10 in tutelae administratione. Si parens filium vel filiam vel nepotem vel neptem vel deinceps impuberes, quos in potestate habeat, emancipet, vicem legitimi tutoris sustinet.

1) tutor *Ulp.* 2) tutorem *Ulp.* 3) septimo *scr.* 4) *v. p.* 1154 *n.* 11. 5) testamento manumissis *gloss.*

2839. 'Liberti' appellatione etiam liber- [(50.16)172
tam contineri placuit.

[*De tutela cessicia*].[1]

2840. † . . . tutelam . . . . [Sin. 18
. . . capax . . .

[*De tutoribus a magistratu datis* 1.][2]

2841. Qui furere coepit, et statum et digni- [(1.5)20
tatem in qua fuit et magistratum et potestatem videtur retinere, sicut rei suae dominium retinet.

2842. Barbarius Philippus cum servus fugi- [(1.14)3
tivus esset, Romae praeturam petiit et praetor designatus est. sed nihil ei servitutem obstetisse ait Pomponius, quasi praetor non fuerit: atquin verum est praetura eum functum. et tamen videamus: si servus quamdiu latuit, dignitate praetoria functus sit, quid dicemus? quae edixit, quae decrevit, nullius fore momenti? an fore propter utilitatem eorum, qui apud eum egerunt vel lege vel quo alio iure? et verum puto nihil eorum reprobari: hoc enim humanius est: cum etiam potuit populus Romanus servo decernere hanc potestatem, sed et si scisset servum esse, liberum effecisset. quod ius multo magis in imperatore observandum est.

2843. Muto itemque mutae impuberibus [(26.1)6
tutorem dari posse verum est: sed an auctoritas eis accommodari possit, dubitatur. et si potest tacenti, et muto potest. est autem verius, ut Iulianus libro vicesimo primo digestorum[3] scripsit, etiam tacentibus
1 auctoritatem posse accommodare. Sub condicione a praesidibus provinciarum non posse dari tutorem placet et, si datus sit, nullius esse momenti dationem: et ita Pomponius ait: hanc autem adiectionem, quam praesides provinciarum faciunt 'tutorem do, si satisdederit' non condicionem in se habere, sed admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quam si satisdederit, hoc est non aliter ei gerere permittendum, quam si rem
2 salvam fore caverit. Tutoris datio neque imperii est neque iurisdictionis, sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit vel lex vel senatus consultum vel prin-
3 4 ceps. Surdo impuberi poterit tutor dari. Ei cuius pater in hostium potestate est tutorem dari non posse palam est: sed si datus sit, an in pendenti sit datio, quaeri potest. et non puto dationem valere: sic enim post patris regressum reccidit in potestatem, atque si numquam pater ab hostibus captus fuisset. immo curator substantiae dari debet, ne in medio pereat.

2844. Si quis tutor non sit captus ab [(26.1)15
hostibus,[4] sed missus ad eos quasi legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit,[5] quia servus non efficitur, tutor manet, sed interim a praesidibus alius tutor dabitur.

2845. Certarum rerum vel causarum [(26.2)12
testamento tutor dari non potest nec deductis rebus.

1) Atilianos *ἐπίτροπος οὔτε ἀφίστασθαι δύναται οὔτε* in iure cedere . . . *πάρελθε κε' ἔπη ἕως τοῦ* Tutelam: . . . *ὁ ὑπεξούσιος ὡς μὴ ὢν* legis *δεκτικὸς οὐ δύναται* in iure cedere *ἑτέρῳ τὴν ἐπιτροπήν*. capax: *ὡς . . . ὁ ὑπεξούσιος ἐπίτροπος ονετει* testamentarian *ἐπιτροπήν*. Legitimos *οὐ δύναται* legitimo *ἄλλῳ* in iure cedere *τὴν ἐπιτροπήν. οὐ γὰρ οἷόν τε τὸν αὐτὸν καὶ* legitimon *εἶναι καὶ* cessicion. *Sin.* 18 *l. c. p.* 26. 2) *Huius tituli videntur etiam ea esse, quae non adiecto Ulpiani nomine referuntur Sin.* 17: *λατῖνος οὐ δίδοται* Atilianos *ἐπίτροπος, ὡς ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑξῆς λη' βιβλίου τοῦτό σοι ἐδίδαξα.* 3) *v. Iuliani fr.* 322. 4) *cf. Gai.* 1, 187. 5) aut etiam . . . transfugerit *gloss.* (*adscriptum ad* captus ab hostibus)?

Si tamen tutor detur rei Africanae vel (26. 2) 15
rei Syriaticae, utilis datio est: hoc enim iure utimur.

2846. Furiosae matris curatio ad filium (27. 10) 4
pertinet[1]: pietas enim parentibus, etsi inaequalis est eorum potestas, aequa debebitur.

2847. † Sab. *παρακατιὼν ὁ Ulpianos* . . . . Sin. 19
κεφαλαίῳ τὸ πλέον φησί, ὅτι καὶ ὁ τοποτηρητὴς τῶν στρατηγῶν δίδωσιν ἐπίτροπον.

*2848. † nam et . . . qui a furioso[2] . . . — Sin. 16
et quidem cum res venit. —

LIBER XXXIX.

[*De tutelis* 4.][3]

[*De tutoribus a magistratu datis* 2.][4]

2849. Iuridico, qui Alexandriae agit, datio (1. 20) 2
tutoris constitutione divi Marci concessa est.

Sive proconsul sive praeses sive etiam prae- (26. 5) 1
fectus Aegypti sive proconsulatum optineat provinciae vel temporis causa praeside defuncto vel quia ipsi provincia regenda commissa est, tutorem dare poterit.
1 Legatus quoque proconsulis ex oratione divi Marci
2 tutorem dare potest. Quod autem permittitur tutorem dare provinciae praesidi, eis tantum permittitur, qui sunt eiusdem provinciae vel ibidem domicilium habent.

*2850. [5]Si quis ita dederit 'filiis meis (26. 2) 16
tutorem do', in ea condicione est, ut tam filiis quam filiabus dedisse videatur: filiorum enim appellatione et
1 filiae continentur. Si quis filio tutorem dederit et plures filios habeat, an omnibus filiis dedisse videatur? et de hoc Pomponius dubitat: magis autem est, ut
2 omnibus dedisse videatur. Si quis liberis tutores dederit vel filiis et habeat quosdam apud hostes, etiam ipsis dedisse videbitur, si non aliud aperte probetur
3 testatorem sensisse. Si quis cum ignoraret se filium Titium habere, filiis tutores dederit, utrum his solis dedisse videatur, quos in potestate scit an ei quoque, quem ignoravit se habere? et magis est, ut huic dedisse non videatur, licet nomen filiorum admittit et ipsum: sed quia de ipso non sensisset, dicendum est
4 cessare in personam eius dationem. Proinde et si certus fuit filium decessisse, qui supererat, idem erit dicendum: nec enim videtur ei dedisse, quem obisse
5 credebat. Si postumis dederit tutores hique vivo nascantur, an datio valeat? et magis est, ut utilis datio fiat etiam si vivo eo nascantur.

2851. [6]Postulare tutorem videtur et qui per (27. 7) 2
alium postulat: item nominare et qui per alium hoc idem facit.

2852. [1]'Collegarum' appellatione hi con- (50. 16) 173
1 tinentur, qui sunt eiusdem potestatis. Qui extra continentia urbis est, 'abest': ceterum usque ad continentia non abesse videbitur.

2853. [2]Omni obligationi fideiussor accedere (46. 1) 1
potest.

* *v. fr.* 2831. (26. 2) 6

v. fr. 2735. (47. 2) 17

LIBER XL.

[*De tutelis* 5.][3]

[*De auctoritate tutorum*].

2854. Pupillus obligari tutori eo auctore (26. 8) 5
non potest. plane si plures sint tutores, quorum unius auctoritas sufficit, dicendum est altero auctore pupillum ei posse obligari, sive mutuam pecuniam ei det sive stipuletur ab eo. sed et cum solus sit tutor mutuam pecuniam pupillo dederit vel ab eo stipuletur, non erit obligatus tutori: naturaliter tamen obligabitur in quantum locupletior factus est: nam in pupillum non tantum tutori, verum cuivis actionem in quantum locupletior
1 factus est dandam divus Pius rescripsit. Pupillus vendendo sine tutoris auctoritate non obligetur sed nec in emendo, nisi in quantum locupletior factus est.
2 Item ipse tutor et emptoris et venditoris officio fungi non potest: sed enim si contutorem habeat, cuius auctoritas sufficit, procul dubio emere potest. sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit momenti ideoque nec usucapere potest. sane si suae aetatis factus comprobaverit emptionem, contractus valet.
3 Sed si per interpositam personam rem pupilli emerit, in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit, quia non bona fide videtur rem gessisse: et ita est rescriptum
4 a divo Severo et Antonino. Sane si ipse quidem emit palam, dedit autem nomen non mala fide sed simpliciter, ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi, valet emptio: quod si callide, idem erit, ac si per interpositam personam emisset.
5 Sed et si creditor pupilli distrahat, aeque emere
6 bona fide poterit. Si filius tutoris vel quae alia persona iuri eius subiecta emerit, idem erit atque si ipse emisset.

2855. Quod dicimus in rem suam auctori- (26. 8) 7
tatem accommodare tutorem non posse, totiens verum est, quotiens per semet vel subiectas sibi personas adquiritur ei stipulatio: ceterum negotium ei geri per consequentias, ut dictum est, nihil prohibet auctoritas.[4]
1 Si duo rei sint stipulandi et alter me auctore a pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore, dicendum est stipulationem valere, sic tamen, si auctoritas tutoris unius sufficiat: ceterum si non sufficiat, dicendum erit
2 inutilem esse stipulationem. Si et pater et filius qui in potestate eius fuit tutores fuerunt et pater sit stipulatus filio auctore, nullius momenti erit stipulatio idcirco, quia in rem patris auctor esse filius non potest.

[*De furtis* 1.][5]

2856. In actione furti sufficit rem (47. 2) 19 pr. — § 4

---

1) *Poterit igitur etiam tutor dari matri, cf.* (26. 5) 12 § 1.
2) *ὅτι ὁ παρὰ μαινομένου ἀγοράσας δύναται* usucapere. Sab. *πάρελθε ν' ἔπη ἕως τοῦ* 'et quidem cum res venit'. *οὐκ ἄλλως γίνεται δεσπότης ὁ ἀγοραστής Sin. l. c. p.* 24. *Quaerebatur fortasse de tutela muliebri, cf. Paul.* 8 *ad Sab. fr.* 1782.
3) *v. p.* 1154 *n.* 11. 4) *Fortasse libro* XXXVIII *de lege Atilia actum erat* (*praesidum enim mentio, fr.* 2844, *facile in hoc tractatu inici poterat*), *libro* XXXIX *de lege Iulia et Titia. Ad lib.* XXXIX *videtur pertinere Sin.* 20: . . . *δύνανται καὶ* excusationas *δοκιμάζειν καὶ* potioras. *Ἄλλος* Titiu *νόμου τίτλος ἦν τὸν ὀρφανὸν δι' ἑαυτοῦ αἰτεῖν ἐπίτροπον.* civis Romanus *δύναται* Latino *ἐπιτροπεύσιμος εἶναι . . . ἕτερόν ἐστιν ἐπὶ τοῦ* Atilianu *ἐπιτρόπου* (*ZRG* XVII *p.* 27. 28). 5) *Poterant haec inici in tractatu 'de excusationibus'* (*Sin.* 20), *cf. e. g. Vat.* 195. 198. *Mutare huius loci inscriptionem* (*Krüger, ZRG* XVII *p.* 30 *n.* 1) *non ausim, quippe quae conveniat cum ordine fragmentorum.* 6) *cf. Sin.* 20, *n.* 3.

1) *Ad pr. cf. Vat.* 158, *ad* § 1 *Vat.* 135, 203, (27. 1) 45 § 3.
2) *Occasione legis Titiae ut de nominatoribus* (*fr.* 2851, *Sin.* 20), *ita de adpromissoribus tutorum agi poterat.* 3) *v. p.* 1154 *n.* 11.
4) ceterum . . . auctoritas *ins. Trib. propter fr.* (26. 8) 1 *pr.*
5) *cf. Paul.* 9, *Pomp.* 18. 19 *ad Sab.*

1 demonstrari, ut possit intellegi. De pondere autem vasorum non est necesse loqui: sufficiet igitur ita dici 'lancem' vel 'discum' vel 'pateram': sed adscribenda etiam materia est, utrum argentea an aurea an alia
2 quae sit. Quod si quis argentum infectum petat, et massam argenteam dicere et pondus debebit ponere.
3 Signati argenti numerum debebit complecti, veluti
4 aureos[1] tot pluresve furto ei abesse. De veste quaeritur, an color eius dicendus sit. et verum est colorem eius dici oportere, ut, quemadmodum in vasis dicitur patera aurea, ita et in veste color dicatur. plane si quis iuret pro certo se colorem dicere non posse, remitti et huius rei necessitas debet.

2857. Qui rem pignori dat eamque (47. 2) 19 § 5. 6
6 subripit, furti actione tenetur. Furtum autem rei pigneratae dominus non tantum tunc facere videtur, cum possidenti sive tenenti creditori aufert, verum et si eo tempore abstulerit, quo non possidebat, ut puta si rem pigneratam vendidit: nam et hic furtum eum facere constat. et ita et Iulianus scripsit.

Pignus contrahitur non sola traditione, sed (13. 7) 1
1 etiam nuda conventione, etsi non traditum est. Si igitur contractum sit pignus nuda conventione, videamus, an, si quis aurum ostenderit quasi pignori daturus et aes dederit, obligaverit aurum pignori: et consequens est ut aurum obligetur, non autem aes, quia in
2 hoc non consenserint. [2]Si quis tamen, cum aes pignori daret, adfirmavit hoc aurum esse et ita pignori dederit, videndum erit, an aes pignori obligaverit et numquid, quia in corpus consensum est, pignori esse videatur: quod magis est. tenebitur tamen pigneraticia contraria actione qui dedit, praeter stellionatum quem fecit.

2858. [3]"Volgaris est quaestio, an is, qui (47. 2) 21 ex acervo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat an vero eius tantum quod abstulit. Ofilius totius acervi furem esse putat: nam et qui aurem alicuius tetigit, inquit Trebatius totum eum videri tetigisse: proinde et qui dolium aperuit et inde parvum vini abstulit, non tantum eius quod abstulit, verum totius videtur fur esse." sed verum est in tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt.[4] "nam et[5] si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit et omnes res, quae in eo erant, contrectaverit atque ita discesserit, deinde reversus unam ex his abstulerit et antequam se reciperet, quo destinaverat, deprehensus fuerit, eiusdem rei et manifestus et nec manifestus fur erit". sed et qui segetem luce secat et contrectat, eius quod
1 secat manifestus et nec manifestus fur est. Si is, qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo qui dabat acceperit, putavit autem illic sua viginti esse, teneri furti
2 decem nomine placet. Si quis aes subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra, ex libro octavo Pomponii ad Sabinum aut minus esse, cum plus esset: eius quod subripuit, furtum committit: idem Ulpianus.[6]
3 Sed et si quis subripuit furto duos sacculos, unum decem, alterum viginti, quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: profecto dicemus tantum unius, quem putavit alienum, furtum eum facere, quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putavit, alterum scit alienum: nam et hic unius fit
4 furtum. Sed si ansam in poculo suam putavit vel vere fuit, totius poculi eum furtum facere Pomponius
5 scripsit. Sed si de navi onerata furto quis sextarium frumenti tulerit, utrum totius oneris an vero sextarii tantum furtum fecerit? facilius hoc quaeritur in horreo pleno: et durum est dicere totius furtum fieri. et quid si cisterna vini sit, quid dicet? aut aquae cisterna? quid deinde si nave vinaria (ut sunt multae, in quas vinum effunditur), quid dicemus de eo, qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? et magis est, ut et hic
6 non totius dicamus. Certe si proponas in apotheca amphoras esse vini easque subtractas, singularum furtum fit, non totius apothecae, quemadmodum si ex pluribus rebus moventibus in horreo reclusis unam
7 tulerit. Qui furti faciendi causa conclave intravit, nondum fur est, quamvis furandi causa intravit. quid ergo? qua actione tenebitur? utique iniuriarum: aut de
8 vi accusabitur, si per vim introivit. Item si maioris ponderis quid aperuit aut refregit, quod tollere non possit, non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantum quas tulit, quia totum tollere non potuit. proinde si involucrum, quod tollere non potuit, solvit, ut contrectet, deinde contrectavit quasdam res: quamvis singulas res, quae in eo fuerunt, tollere potuerit, si tamen totum involucrum tollere non potuerit, singularum rerum, quas tulerit, fur est, ceterarum non est. quod si totum vas tollere potuit, dicimus eum totius esse furem, licet solverit, ut singulas vel quasdam
9 tolleret: et ita et Sabinus ait. Si duo pluresve unum tignum furati sunt, quod singuli tollere non potuerint, dicendum est omnes eos furti in solidum teneri, quamvis id contrectare nec tollere solus posset, et ita utimur: neque enim potest dicere pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei universos: sic fiet sin-
10 gulos furti teneri. Quamvis autem earum quoque rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur, attamen condici ei non potest, idcirco quia condici ea res, quae ablata est, potest: et ita et Pomponius scribit.

2859. [1]Qui patitur ab alio mandari, ut (17. 1) 18 sibi credatur, mandare intellegitur.

2860. [2]Nemo servum vi possidens aut (41. 1) 22 clam aut precario per hunc stipulantem vel rem accipientem[3] potest adquirere.

LIBER XLI.

[*De furtis* 2.][4]

2861. Impuberem furtum facere posse, (47. 2) 23 si iam doli capax sit, Iulianus libro vicensimo secundo digestorum scripsit: item posse cum impubere damni iniuria agi, quia id furtum ab impubere fit. sed modum esse adhibendum ait: nam in infantes id non cadere. nos putamus cum impubere culpae capace Aquilia agi posse. item verum est, quod Labeo ait, nec ope impuberis furto facto teneri eum.

---

1) sestertios *Ulp.* 2) *cf. Paul.* 9 *ad Sab. fr.* 1787, *Sab. fr.* 71. 3) *Sabini opinionem initio fragmenti referri vidit Ferrinius* (*rendiconti del R. Ist. Lomb. ser.* II, *vol.* XX), *qui etiam ex sequentibus §is Sabino quaedam nullo, ut opinor, iure adiudicat.* 4) sed .... abstulerunt] *compilatores haec ex Ulpiani sententia infra exposita huc videntur transtulisse.* 5) nam et] nec tamen *Sabin.? Compilatores ratione superioris interpolationis* (*v. n.* 4) *haec immutasse suspicor.* 6) *Compilatores ita fere dare voluerunt:* vel contra. Pomponius libro [X]VIII ad Sab.: aut minus esse, cum plus esset: eius quod subripuit, furtum committit. Ulpianus libro XL ad Sab. Sed et *rel. Similiter Mommsen.*

1) *cf.* (9. 4) 3? 2) *cf.* (45. 3) 14. 3) mancipio accipientem *Ulp.* 4) *v. p.* 1160 *n.* 5.

2862. [1]Verum est, quod plerique pro- (47. 2) 25
1 bant, fundi furti agi non posse. Unde quaeritur, si quis de fundo vi deiectus sit, an condici ei possit qui deiecit. Labeo negat: sed Celsus putat posse condici possessionem, quemadmodum potest re mobili sub-
2 repta. Eorum, quae de fundo tolluntur, ut puta arborum vel lapidum vel harenae vel fructuum, quos quis furandi animo decerpsit, furti agi posse nulla dubitatio est.

2863. Qui tabulas vel cautiones amovet, (47. 2) 27 furti tenetur non tantum pretii ipsarum tabularum, verum eius quod interfuit: quod ad aestimationem refertur eius summae, quae in his tabulis continetur, scilicet si tanti interfuit, ut puta si chirographa aureorum decem tabulae fuerint, dicimus hoc duplicari.[2] quod si iam erant inanes, quia solutum proponebatur, numquid ipsarum tantum tabularum pretii videatur esse aestimatio facienda? quid enim interfuit huius? sed potest dici, quia nonnumquam debitores tabulas sibi restitui petant, quia nonnumquam calumniantur debitores quasi indebito soluto, ab his interesse creditoris tabulas habere, ne forte controversiam super ea re patiatur. et generaliter dicendum est in id quod
1 interest duplari. Inde potest quaeri, si quis, cum alias probationes mensaeque scripturam haberet, chirographi furtum passus sit, an aestimari duplo chirographi quantitas debeat. et numquid non, quasi nihil intersit? quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare? quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit: nam nihil videtur deperdere, si futurum est, ut alio chirographo salvo securior
2 sit creditor. Apocha quoque si fuerit subrepta, aeque dicendum est furti actionem in id quod interest locum habere: sed nihil mihi videtur interesse, si sint et
3 aliae probationes solutae pecuniae. Sed si quis non amovit huiusmodi instrumenta, sed interlevit, non tantum furti actio locum habet, verum etiam legis Aquiliae: nam rupisse videtur qui corrupit.

Si quis testamentum deleverit, an damni (9. 2) 41 iniuriae actio competat, videamus. et Marcellus libro quinto digestorum dubitans negat competere: quemadmodum enim, inquit, aestimatio inibitur? ego apud eum notavi in testatore quidem hoc esse verum, quia quod interest eius aestimari non potest, verum tamen in herede vel legatariis diversum, quibus testamenta paene chirographa sunt. ibidem Marcellus scribit chirographo deleto competere legis Aquiliae actionem. sed et si quis tabulas testamenti apud se depositas deleverit vel pluribus praesentibus legerit, utilius est in factum et iniuriarum agi, si iniuriae faciendae causa
1 secreta iudiciorum publicavit. Interdum evenire Pomponius eleganter ait, ut quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tantum damni iniuriae, ut puta si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi delevit: nam furti non tenebitur: cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

Hoc amplius et ad exhibendum agi (47. 2) 29 potest: et interdicto quorum bonorum agi poterit.

Sed et si imaginem quis vel librum de- (47. 2) 31 leverit, et hic tenetur damno iniuriae, quasi corruperit.
1 Si quis tabulas instrumentorum rei publicae municipii alicuius aut subripuerit aut interleverit, Labeo ait furti eum teneri: idemque scribit et de ceteris rebus publicis deque societatibus.

2864. Tutor administrationem quidem (47. 2) 33 rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur: et ideo si quid furandi animo amoverit, furtum facit nec usucapi res potest. sed et furti actione tenetur, quamvis et tutelae agi cum eo possit. quod in tutore scriptum est,[1] idem erit et in curatore adulescentis ceterisque curatoribus.

2865. Qui servo persuasit, ut fugeret, (47. 2) 36 fur non est: nec enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit, non magis quam si ei persuasit, ut se praecipitet aut manus sibi inferret: haec enim furti non admittunt actionem. sed si alius ei fugam persuaserit, ut ab alio subripiatur, furti tenebitur is qui persuasit, quasi ope consilio eius furtum factum sit. plus Pomponius scripsit eum, qui persuasit, quamvis interim furti non teneretur, tunc tamen incipere teneri, cum quis fugitivi fur esse coeperit, quasi videatur ope
1 consilio eius furtum factum. Item placuit eum, qui filio vel servo vel uxori opem fert furtum facientibus, furti teneri, quamvis ipsi furti actione non convenian-
2 tur. Idem Pomponius ait, si cum rebus aufugerit fugitivus, posse furti actione sollicitatorem conveniri rerum nomine, quia opem consilium contrectatori tulit.
3 quod et Sabinus significat. Si duo servi invicem sibi persuaserunt et ambo simul aufugerunt, alter alterius fur non est. quid ergo, si invicem se celaverunt? fieri enim potest, ut invicem fures sint. et potest dici alterum alterius furem esse, quemadmodum, si alii singulos subripuissent, tenerentur, quasi alter alterius nomine opem tulisset: quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti Sabinus scripsit.

2866. Verum est, si meretricem alienam (47. 2) 39 ancillam rapuit quis vel celavit, furtum non esse: nec enim factum quaeritur, sed causa faciendi: causa autem faciendi libido fuit, non furtum. et ideo etiam eum, qui fores meretricis effregit libidinis causa, et fures non ab eo inducti, sed alias ingressi meretricis res egesserunt, furti non teneri. an tamen vel Fabia teneatur, qui subpressit scortum libidinis causa? et non puto teneri, et ita etiam ex facto, cum incidisset, dixi: hic enim turpius facit, quam qui subripit, sed secum facti ignominiam compensat, certe fur non est.

2867. Qui servandarum mercium suarum (19. 5) 14 causa alienas merces in mare proiecit, nulla tenetur actione: sed si sine causa id fecisset, in factum, si
1 dolo, de dolo tenetur. Sed et si servum quis alienum spoliaverit isque frigore mortuus sit, de vestimentis quidem furti agi poterit, de servo vero in factum
2 agendum criminali poena adversus eum servata.[2] Sed et si calicem argenteum quis alienum in profundum abiecerit damni dandi causa, non lucri faciendi, Pomponius libro septimo[3] decimo ad Sabinum scripsit neque furti neque damni iniuriae actionem esse, in factum
3 tamen agendum. Si glans ex arbore tua in meum fundum cadat eamque ego immisso pecore depascam: Aristo scribit non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim: nam neque ex lege duodecim tabularum de pastu pecoris (quia non in tuo pascitur) neque de pauperie neque de damni iniuriae agi posse: in factum itaque erit agendum.

---

1) *cf. Sabini fr.* 2.
2) ut puta . . . duplicari *Trib.?*

1) *a Sabino?* 2) criminali . . . servata *Trib.*
3) octavo *scr.*

2868. Si, cum quis in hostium potestate esset, furtum ei factum sit et postliminio redierit, poterit quis dicere eum furti habere actionem. [(47. 2) 41 pr.—§ 2]
1 Adrogatorem posse furti agere, scilicet eius furti nomine, quod factum est ei quem adrogavit, antequam eum adrogaret, certum est: ceterum si postea, nulla
2 erit dubitatio. "Quamdiu vivit is qui furtum fecit, non perit furti actio: aut enim sui iuris est is qui furtum fecit, et cum ipso actio est, aut alieni iuris esse coepit, et actio furti cum eo est, cuius potestati subiectus est: et hoc est quod dicitur 'noxa caput sequitur'".

Civilis constitutio est poenalibus actionibus heredes non teneri nec ceteros quidem successores: idcirco nec furti conveniri possunt. sed quamvis furti actione non teneantur, attamen ad exhibendum actione teneri eos oportet, si possideant aut dolo fecerint quo minus possideant: sed enim et vindicatione tenebuntur re exhibita. item condictio adversus eos competit. [(47. 1) 1]
1 Heredem autem furti agere posse aeque constat: exsecutio enim quorundam delictorum heredibus data est: ita et legis Aquiliae actionem heres habet. sed
2 iniuriarum actio heredi non competit. Non tantum in furti, verum in ceteris quoque actionibus, quae ex delictis oriuntur, sive civiles sunt sive honorariae, id placet, ut noxa caput sequatur.

Si quis post noxam admissam hostium servus fuerit factus, videndum est, an extinguatur actio. et Pomponius scripsit extingui actionem, et si fuerit reversus, postliminio vel quo alio iure renasci eam actionem debere: et ita utimur. [(47. 2) 41 § 3]

2869. "Falsus creditor" (hoc est is, qui se simulat creditorem) "si quid acceperit, fur- [(47. 2) 43 pr.—§ 3]
1 tum facit nec nummi eius fient". Falsus procurator furtum quidem facere videtur. sed Neratius videndum esse ait, an haec sententia cum distinctione vera sit, ut, si hac mente ei dederit nummos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, vera sit: nam et manent nummi debitoris, cum procurator eos non eius nomine accepit, cuius eos debitor fieri vult, et invito domino eos contrectando sine dubio furtum facit. quod si ita det debitor, ut nummi procuratoris fiant, nullo modo eum furtum facere ait volun-
2 tate domini eos accipiendo. Si is, qui indebitum accipiebat, delegaverit solvendum, non erit furti actio, si eo absente solutum sit: ceterum si praesente, alia
3 causa est et furtum fecit. Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed verbis fraudem adhibuit, fallax est magis quam furtum facit: ut puta si dixit se locupletem, si in mercem se collocaturum quod accepit, si fideiussores idoneos daturum vel pecuniam confestim se soluturum: nam ex his omnibus magis decepit quam furtum fecit, et ideo furti non tenetur. sed quia dolo fecit, nisi sit alia adversus eum actio, de dolo dabitur.

Si quis servo pecuniis exigendis praeposito solvisset post manumissionem, si quidem ex contractu domini, sufficiet, quod ignoraverit manumissum: quod si ex causa peculiari, quamvis scierit manumissum, si tamen ignoraverit ademptum ei peculium, liberatus erit. utroque autem casu manumissus si intervertendi causa id fecerit, furtum domino facit: nam et si debitori meo mandavero, ut Titio pecuniam solveret, deinde Titium vetuero accipere idque ignorans debitor Titio simulanti se procuratorem solverit, et debitor liberabitur et Titius furti actione tenebitur. [(46. 3) 18]

Quod servus deposuit, is apud quem depositum est servo rectissime reddet ex bona fide: nec enim convenit bonae fidei abnegare id quod quis accepit, sed debebit reddere ei a quo accepit, sic tamen, si sine dolo omni reddat, hoc est, ut nec culpae quidem suspicio sit. denique Sabinus hoc explicuit addendo: 'nec ulla causa intervenit, quare putare possit dominum reddi nolle'. hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus: ceterum sufficit bonam fidem adesse. sed et si ante eius rei furtum fecerat servus, si tamen ignoravit is apud quem deposuit vel credidit dominum non invitum fore huius solutionis, liberari potest: bona enim fides exigitur. non tantum autem si remanenti in servitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso vel alienato, ex iustis causis liberatio contingit, scilicet si quis ignorans manumissum vel alienatum solvit. idemque et in omnibus debitoribus servandum Pomponius scribit. [(16. 3) 11]

2870. [1]"Qui alienum quid iacens lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur, sive scit cuius sit sive ignoravit: nihil enim ad furtum minuen- [(47. 2) 43 § 4—11]
5 dum facit, quod cuius sit ignoret". Quod si dominus id dereliquit, furtum non fit eius, etiamsi ego furandi animum habuero: nec enim furtum fit, nisi sit cui fiat: in proposito autem nulli fit, quippe cum placeat Sabini et Cassii sententia existimantium statim nostram
6 esse desinere rem, quam derelinquimus. Sed si non fuit derelictum, putavit tamen derelictum, furti non
7 tenetur. Sed si neque fuit neque putavit, iacens tamen tulit, non ut lucretur, sed redditurus ei cuius
8 fuit, non tenetur furti. Proinde videamus, si nescit cuius esset, sic tamen tulit quasi redditurus ei qui desiderasset vel qui ostendisset rem suam, an furti obligetur. et non puto obligari eum. solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant continentem invenisse se et redditurum ei qui desideraverit: hi ergo osten-
9 dunt non furandi animo se fecisse. Quid ergo, si εὕρετρα quae dicunt petat? nec hic videtur furtum
10 facere, etsi non probe petat aliquid. Si quis sponte rem iecit vel iactavit, non quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris, an furti tenearis, Celsus libro duodecimo digestorum quaerit. et ait: si quidem putasti pro derelicto habitam, non teneris. quod si non putasti, hic dubitari posse ait: et tamen magis defendit non teneri, quia, inquit, res non intervertitur ei, qui
11 eam sponte reiecit. Si iactum ex nave factum alius tulerit, an furti teneatur? quaestio in eo est, an pro derelicto habitum sit. et si quidem derelinquentis animo iactavit, quod plerumque credendum est, cum sciat periturum, qui invenit suum fecit nec furti tenetur. si vero non hoc animo, sed hoc, ut, si salvum fuerit, haberet: ei qui invenit auferendum est, et si scit hoc qui invenit et animo furandi tenet, furti tenetur. enimvero si hoc animo, ut salvum faceret domino, furti non tenetur. quod si putans simpliciter iactatum, furti similiter non tenetur.

2871. [2]Etiamsi partis dimidiae nanciscar dominium in servo, qui mihi antea furtum fecerat, magis est, ut extinguatur actio etiam parte redempta, quia et si ab initio quis partem in servo habebat, furti agere non poterat. plane si usus fructus meus in eo servo esse coeperit, dicendum est furti actionem non extingui, quia fructuarius dominus non est. [(47. 2) 43 § 12]

---

1) *cf. Sabini fr.* 4 § 21. 2) *cf. Sabini fr.* 59.

2872. Si socius communis rei furtum fecerit (potest enim communis rei furtum facere) indubitate dicendum est furti actionem competere. (47. 2) 45

2873. Si servus vel filius familias furtum commiserit, condicendum est domino id quod ad eum pervenit: in residuum noxae servum[1] dominus dedere potest. (13. 1) 4

Tam ex contractibus quam ex delictis in filium familias competit actio: (5. 1) 57

et si condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet: tenet enim condemnatio. quin immo etiam illud dicendum est patrem quoque post condemnationem filii dumtaxat de peculio posse conveniri. (9. 4) 35

sed mortuo filio post litis contestationem transfertur iudicium in patrem dumtaxat de peculio et quod in rem eius versum est. certe si quasi procurator alicuius filius familias iudicium acceperit, mortuo eo in eum quem defenderit transactio[2] vel iudicati datur. (5. 1) 57

2874. Rem alienam distrahere quem posse nulla dubitatio est: nam emptio est et venditio: sed res emptori auferri potest. (18. 1) 28

[3]"Si convenit de distrahendo pignore sive ab initio sive postea, non tantum venditio valet, verum incipit emptor dominium rei habere". sed etsi non convenerit de distrahendo pignore, hoc tamen iure utimur, ut liceat distrahere, si modo non convenit, ne liceat. ubi vero convenit, ne distraheretur, creditor, si distraxerit, furti obligatur, nisi ei ter fuerit denuntiatum ut solvat et cessaverit.[4] (13. 7) 4

2875. [5]Fur est manifestus, quem Graeci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant, hoc est eum, qui deprehendi- (47. 2) 3
1 tur cum furto. Et parvi refert, a quo deprehendatur,
2 utrum ab eo cuius res fuit an ab alio. Sed utrum
ita demum fur sit manifestus, si in faciendo furto deprehendatur, an vero et si alicubi fuerit deprehensus? et magis est, ut et Iulianus scripsit, etsi non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit, adtamen esse furem manifestum, si cum re furtiva fuerit adprehensus, priusquam eo loci rem pertulerit, quo destinaverat.

Sive igitur in publico sive in privato de- (47. 2) 5
prehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret, in ea causa est, ut fur manifestus sit, si cum re
1 furtiva deprehendatur: et ita Cassius scripsit. Sed
si pertulit quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur.

Si quis in servitute furtum fecerit et manu- (47. 2) 7
missus deprehendatur, an fur manifestus sit, videamus. et ait Pomponius libro nono decimo ex Sabino non posse eum manifesti conveniri, quia origo furti in ser-
1 vitute facti non fuit manifesti. Ibidem Pomponius
eleganter scripsit deprehensione fieri manifestum furem: ceterum si, cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam, etiamsi vidisti furtum
2 fieri, attamen non est manifestum. Sed Celsus de-
prehensioni hoc etiam adicit, si, cum vidisses eum subripientem et ad comprehendendum eum accurrisses,
3 abiecto furto effugit, furem manifestum esse: parvi-
que referre putat, dominus an vicinus an quilibet transiens adprehendat.

---

1) eum *Ulp.* 2) translatio *scr.* 3) *cf.* (47. 2) 74, *Pomp.* 19 *ad Sab. fr.* 665. 4) nisi . . . cessaverit *Trib.* 5) *cf. Pomp.* 19 *ad Sab. fr.* 666. 667.

LIBER XLII.

[*De furtis* 3.][1]

2876. Si pro fure damnum decisum sit, condictionem non impediri verissimum est: deci- (13. 1) 7 pr. § 1
sione enim furti quidem actio, non autem condictio
1 tollitur. Furti actio poenam petit legitimam, con-
dictio rem ipsam. ea res facit, ut neque furti actio per condictionem neque condictio per furti actionem consumatur. is itaque, cui furtum factum est, habet actionem furti et condictionem et vindicationem, habet et ad exhibendum actionem.

Sed si proponas tigni furtivi nomine aedibus iuncti actum, deliberari poterit, an extrinsecus sit rei vindicatio. et esse non dubito. (47. 3) 2

Condictio rei furtivae, quia rei habet persecutionem, heredem quoque furis obligat, nec tantum si vivat servus furtivus, sed etiam si decesserit: sed et si apud furis heredem diem suum obiit servus furtivus vel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est condictionem adversus heredem durare. quae in herede diximus, eadem erunt et in ceteris successoribus. (13. 1) 7 § 2

2877. Inter omnes constat, etiamsi exstincta sit res furtiva, attamen furti remanere actionem adversus furem. proinde mortuo quoque homine, quem quis furto abstulit, viget furti actio. sed nec manumissio furti actionem extinguit: nec enim dissimilis est morti manumissio quod ad subtrahendum domino servum. apparet itaque, qualiterqualiter domino sit servus subtractus, attamen superesse adversus furem furti actionem, eoque iure utimur: competit enim actio non ideo, quia nunc abest, sed quia umquam beneficio furis afuit. hoc idem in condictione quoque placet: nam condici furi potest, etiamsi res sit aliqua ratione extincta. hoc idem dicendum, si res in potestatem hostium pervenerit: nam constat posse de ea furti agi. sed et si pro derelicto sit postea a domino habita, furti nihilo minus agi poterit. (47. 2) 46 pr.

2878. Si servus fructuarius subreptus (47. 2) 46 § 1—6
est, uterque, et qui fruebatur et dominus, actionem furti habet. dividetur igitur actio inter dominum et fructuarium: fructuarius aget de fructibus vel quanti interfuit eius furtum factum non esse, eius dupli: proprietarius vero aget, quod interfuit eius proprietatem
2 non esse subtractam. Quod dicimus dupli, sic acci-
pere debemus etiam quadrupli competere actionem, si
3 manifestum furtum sit. Haec actio et si sit, qui in
eo servo habeat usum tantum, poterit ei competere.
4 Et si quis proposuerit hunc servum etiam pigneratum
esse, eveniet, ut etiam is qui pignori accepit habeat furti actionem: hoc amplius etiam debitor, si modo plus valeat, quam pro pignore debetur, habet furti
5 actionem. Usque adeo autem diversae sunt actiones,
quae eis competunt, ut, si quis eorum pro fure damnum deciderit, dici oporteat solummodo actionem sibi competentem amisisse eum, ceteris vero superesse. nam et si proponas communem servum subreptum et alium ex dominis pro fure damnum decidisse, is qui non decidit
6 habebit furti actionem. Proprietarius quoque agere
adversus fructuarium potest iudicio furti, si quid celandae proprietatis vel subprimendae causa fecit.

---

1) *v. p.* 1160 *n.* 5.

2879. Recte dictum est, qui putavit (47. 2) 46 § 7. 8 se domini voluntate rem attingere, non esse furem: quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse, sive falso id sive vere putet? is ergo solus fur est, qui adtrectavit, quod invito domino se facere scivit.
8 Per contrarium quaeritur, si ego me invito domino facere putarem, cum dominus vellet, an furti actio sit. et ait Pomponius furtum me facere: verum tamen est, ut, cum ego velim eum uti, licet ignoret, ne furti sit obligatus.

2880. Si furtiva res ad dominum re- (47. 2) 46 § 9 diit et iterum contrectata est, competit alia furti actio.

2881. Qui vas argenteum perdiderat (47. 2) 48 pr. eoque nomine furti egerit: de pondere vasis controversia cum esset et actor maius fuisse diceret, fur vas protulit: id is cuius erat abstulit ei: qui subripuerat dupli nihilo minus condemnatus est. rectissime iudicatum est: nam in actionem poenalem non venit ipsa res quae subrepta est, sive manifesti furti sive nec manifesti agatur.

2882. Qui furem novit, sive indicet (47. 2) 48 § 1 eum sive non indicet, fur non est, cum multum intersit, furem quis celet an non indicet: qui novit, furti non tenetur, qui celat, hoc ipso tenetur.

Solent, qui noverunt servos fugitivos ali- (19. 5) 15 cubi celari, indicare eos dominis ubi celentur: quae res non facit eos fures. solent etiam mercedem huius rei accipere et sic indicare, nec videtur illicitum esse hoc quod datur.

Proxenetica iure licito petuntur. (50. 14) 1

Quare qui accepit, quia ob causam ac- (19. 5) 15 cepit nec improbam causam, non timet condictionem. quod si solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob indicium, hoc est ut, si indicasset adprehensusque esset fugitivus, certum aliquid daretur, videamus, an possit agere. et quidem conventio ista non est nuda, ut quis dicat ex pacto actionem non oriri, sed habet in se negotium aliquod: ergo civilis actio oriri potest, id est praescriptis verbis.[1] nisi si quis et in hac specie de dolo actionem competere dicat, ubi dolus aliquis arguatur.

Generaliter novimus turpes stipulationes (45. 1) 26 nullius esse momenti.[2]

2883. Qui ex voluntate domini ser- (47. 2) 48 § 2. 3 vum recepit, quin neque fur neque plagiarius sit, plus quam manifestum est: quis enim voluntatem domini
3 habens fur dici potest? Quod si dominus vetuit et ille suscepit, si quidem non celandi animo, non est fur, si celavit, tunc fur esse incipit. qui igitur suscepit nec celavit etsi invito domino, fur non est. vetare autem dominum accipimus etiam eum qui ignorat, hoc est eum qui non consensit.

2884. Si ego tibi poliendum vestimen- (47. 2) 48 § 4 tum locavero, tu vero inscio aut invito me commodaveris Titio et Titio furtum factum sit: et tibi competit furti actio, quia custodia rei ad te pertinet, et mihi adversus te, quia non debueras rem commodare et id faciendo furtum admiseris: ita erit casus, quo fur furti agere possit.

2885. "Ancilla si subripiatur praegnas (47. 2) 48 § 5 vel apud furem concepit, partus furtivus est, sive apud furem edatur sive apud bonae fidei possessorem": sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. sed si conceperit apud bonae fidei possessorem ibique pepererit, eveniet, ut partus furtivus non sit, verum etiam usucapi possit.

"Idem et in pecudibus servandum (47. 2) 48 § 5 extr. 6
6 est et in fetu eorum, quod in partu".[1] Ex furtivis equis nati statim ad bonae fidei emptorem pertinebunt, merito, quia in fructu numerantur: at partus ancillae non numeratur in fructu.

Cum fur rem furtivam vendidisset eique (47. 2) 48 § 7 nummos pretii dominus rei per vim extorsit, furtum eum nummorum fecisse recte responsum est: idem etiam vi bonorum raptorum actione tenebitur. quod enim ex re furtiva redigitur, furtivum non esse nemini dubium est: nummus ergo hic, qui redactus est ex pretio rei furtivae, non est furtivus.

2886. [2]Aliud est promittere 'furem non (50. 16) 174 esse', aliud 'furto noxaque solutum': qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur, qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

Si ita quis stipulanti spondeat 'sanum (21. 2) 31 esse, furem non esse, vispellionem non esse' et cetera, inutilis stipulatio quibusdam videtur, quia si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur, si non est, frustra est.

Verum est neque pacta neque stipula- (50. 17) 31 tiones factum posse tollere: quod enim impossibile est, neque pacto neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem actionem aut factum[3] efficere possit.

Sed ego puto verius hanc stipulationem (21. 2) 31 'furem non esse, vispellionem non esse, sanum esse' utilem esse: hoc enim continere, quod interest horum quid esse vel horum quid non esse. sed et si cui horum fuerit adiectum 'praestari', multo magis valere stipulationem: alioquin stipulatio quae ab aedilibus proponitur inutilis erit, quod utique nemo sanus probabit.

Non impossibile puto in contractibus de- (2. 14) 50 positi, commodati et locati et ceteris similibus hoc pactum: 'ne facias fu*rem vel fugiti*vum servum meum', hoc est: ne sollicites ut fur fiat, ut fugitivus fiat: ne ita neglegas servum, ut fur efficiatur. sicut enim servi corrupti actio locum habet, ita potest etiam haec pactio locum habere, quae ad non corrumpendos servos pertinet.

[*De arboribus succisis*].[4]

2887. Vitem arboris appellatione contineri (47. 7) 3
1 plerique veterum existimaverunt. Ederae quoque et
2 harundines arbores non male dicentur. Idem de
3 salicteto dicendum est. Sed si quis saligneas virgas instituendi salicti causa defixerit haeque, antequam radices coegerint, succidantur aut evellantur, recte Pomponius scripsit non posse agi de arboribus succisis, cum nulla arbor proprie dicatur, quae radicem non
4 conceperit. Quod si quis ex seminario, id est stirpitus arborem transtulerit, eam, quamvis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri Pomponius
5 libro nono decimo ad Sabinum probat. Ideo ea quoque arbor esse videtur, cuius radices desinent vivere.

1) id est . . . verbis *Trib.?*
2) *cf.* (12. 5) 4 § 4.

1) *Sabini haec esse suspicor et pertinere ad superiora Sabini verba.* 2) *cf. Pomp.* 19 *ad Sab. fr.* 674. 3) pactum *scr.* 4) *cf. Paul.* 9, *Pomp.* 19 *ad Sab.*

5a *Radix autem arboris non videtur arboris appellatione contineri*, quamvis adhuc terra contineatur: quam
6 sententiam Labeo quoque probat. Labeo etiam eam arborem recte dici putat, quae subversa a radicibus etiamnunc reponi potest, aut quae ita translata est, ut
7 poni possit. Stirpes oleae arbores esse magis est,
8 sive iam egerunt radices sive nondum. Omnium igitur harum arborum, quas enumeravimus, nomine agi poterit.

[*De lege Aquilia*].[1]

2888. In lege Aquilia et levissima culpa (9.2)44
1 venit. Quotiens sciente domino servus vulnerat vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

[*De damno infecto*].[2]

2889. Inquilino non datur damni infecti (39.2)33
actio, quia possit ex conducto agere, si dominus eum migrare prohiberet.

2890. In parietis communis demolitione (39.2)35
ea quaeri oportet, satis aptus fuerit oneribus ferendis an non fuerit aptus.

Nam si non fuit, utique demolire eum (39.2)37
oportuit nec debet, si quid damni ex hac causa attigit, is qui demolitus est teneri, nisi sumptuose aut parum bonus novus paries sit restitutus. quod si fuerit idoneus paries, qui demolitus est, in actionem damni infecti venit id, quanti interfuit actoris eum parietem stare: merito, nam si non debuit demoliri, restituere eum debet proprio sumptu. sed et si quis reditus ob demolitionem amissus est, consequenter restitui eum Sabinus voluit. si forte habitatores migraverunt aut non tam commode habitare possunt, imputari id aedificatori potest.

2891. [3]Ex damni infecti stipulatione (39.2)40pr.
non oportet infinitam vel immoderatam aestimationem fieri, ut puta ob tectoria et ob picturas: licet enim in haec magna erogatio facta est, attamen ex damni infecti stipulatione moderatam aestimationem faciendam, quia honestus modus servandus est, non immoderata cuiusque luxuria subsequenda.

2892. Quotiens communis parietis (39.2)40 § 1
vitio quid accidit, socius socio nihil praestare debet, cum communis rei vitio contigerit. quod si, quia alter eum presserat vel oneraverat, idcirco damnum contigit, consequens est dicere detrimentum hoc, quod beneficio eius contingit, ipsum sarcire debere. quod si aequaliter utriusque oneribus pressus decidit, rectissime Sabinus scripsit, parem utriusque causam esse. sed si alter plures vel pretiosiores res amiserit, melius est dicere, quia ambo onera imposuerunt, neutri adversus alterum competere actionem.

2893. Quotiens ex damni infecti plures (39.2)40§2
agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est in aedibus, non debet unusquisque eorum in solidum agere, sed in partem experiri: neque enim damnum, quod pluribus datum est, unicuique in solidum datum est, sed in partem datum esse videtur.

[*nam et si communem servum occiderit quis* (9.2)20
vel vulneraverit, Aquilia tenetur] scilicet pro ea parte, pro qua dominus est qui agat.

Et ideo unicuique in partem com- (39.2)40 § 2–4
3 petere actionem Iulianus scripsit. Item si plurium sint aedes, quae damnosae imminent, utrum adversus unumquemque dominorum in solidum competit an in partem? et scripsit Iulianus, quod et Sabinus probat,
4 pro dominicis partibus conveniri eos oportere. Si plures domini sint aedium, qui damni infecti sibi prospicere volunt, nec quisquam eis damni infecti caveat, mittendi omnes in possessionem erunt et quidem aequalibus partibus, quamvis diversas portiones dominii habuerint: et ita Pomponius scribit.

2894. [1]Si, cum mihi permisisses saxum ex (14.3)34
fundo tuo eicere vel cretam vel harenam fodere, et sumptum in hanc rem fecerim, et non patiaris me tollere: nulla alia quam de dolo malo actio locum habebit.

Qui saxum mihi eximere de suo permisit (39.5)6
donationis causa, statim cum lapis exemptus est meus fit, neque prohibendo me evehere efficit, ut meus esse desinat, quia quodammodo traditione meus factus est: plane si mercennarius meus exemit, mihi exemit. sed si is qui a me emerat, sive mercede conduxerat, ut paterer eum sibi iure eximere, si antequam eximat, me paenituerit, meus lapis durat, si postea, ipsius factum avocare non possum: quasi traditio enim facta videtur, cum eximitur domini voluntate. quod in saxo est, idem erit etiam, si in arbore caesa vel dempta acciderit.

[*De iniuriis*].[2]

2895. Servo autem manumisso non com- (47.10)30
petere actionem ob iniuriam, quam in servitute passus
1 est, quis dubitet? Si filio iniuria facta sit, cum utrique tam filio quam patri adquisita actio sit, non eadem utique facienda aestimatio est.

2896. Nec magistratibus licet aliquid (47.10)32
iniuriose facere. si quid igitur per iniuriam fecerit magistratus vel quasi privatus vel fiducia magistratus, iniuriarum potest conveniri. sed utrum posito magistratu an vero et quamdiu est in magistratu? sed verius est, si is magistratus est, qui sine fraude in ius vocari non potest, exspectandum esse, quoad magistratu abeat. quod et si ex minoribus magistratibus erit, id est qui sine imperio aut potestate sunt magistratus,[3] et in ipso magistratu posse eos conveniri.

LIBER XLIII.

[*De condictione* I.][4]

2897. Eleganter Pomponius quaerit, si (12.6)23
quis suspicetur transactionem factam vel ab eo cui heres est vel ab eo cui procurator est et quasi ex transactione dederit, quae facta non est, an locus sit repetitioni. et ait repeti posse: ex falsa enim causa datum est. idem puto dicendum et si transactio secuta non fuerit, propter quam datum est: sed et si resoluta
1 sit transactio, idem erit dicendum. Si post rem iudicatam quis transegerit et solverit, repetere poterit idcirco, quia placuit transactionem nullius esse momenti: hoc enim imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit. retineri tamen atque compensari in causam iudicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest. quid ergo si appellatum sit vel hoc ipsum

1) *cf. Paul.* 10 *ad Sab.* 2) *cf. Paul.* 10, *Pomp.* 20. 21 *ad Sab.* 3) libro quadragensimo tertio (XXXXIII *pro* XXXXII) *inscr. F.*

1) *cf. Pomp.* 20 *ad Sab. fr.* 676, (10.4) 9 § 1 *extr.*, (39.2) 9 § 1. 2. 2) *cf. Paul.* 10 *ad Sab.* 3) id est . . . magistratus *gloss.* 4) *cf. Paul.* 10, *Pomp.* 21. 22 *ad Sab.*

incertum sit, an iudicatum sit vel an sententia valeat? magis est, ut transactio vires habeat: tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum de sententia indubitata, quae nullo remedio adtemptari potest,
2 transigitur. Item si ob transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit, apparet posse repeti quod datum est, quia transactio senatus consulto in-
3 firmatur. Si quis post transactionem nihilo minus condemnatus fuerit, dolo quidem id fit, sed tamen sententia valet.[1] potuit autem quis, si quidem ante litem contestatam transegerit, volenti litem contestari opponere doli exceptionem: sed[2] si post litem contestatam transactum est, nihilo minus poterit exceptione doli uti post secuti: dolo enim facit, qui contra transactionem expertus amplius petit. ideo condemnatus repetere potest, quod ex causa transactionis dedit.[1] sane quidem ob causam dedit neque repeti solet quod ob causam datum est causa secuta: sed hic non videtur causa secuta, cum transactioni non stetur. cum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet: neque enim utrumque debet locum habere et
4 repetitio et exceptio. Si qua lex ab initio dupli vel quadrupli statuit actionem, dicendum est solutum ex falsa eius causa repeti posse.

2898. Est et haec species condictionis, si (12.7) 1
quis sine causa promiserit vel si solverit quis indebitum. qui autem promisit sine causa, condicere quantitatem non potest quam non dedit, sed ipsam obliga-
1 tionem. Sed et si ob causam promisit, causa tamen secuta non est, dicendum est condictionem locum ha-
2 bere. Sive ab initio sine causa promissum est, sive fuit causa promittendi quae finita est vel secuta non
3 est, dicendum est condictioni locum fore. Constat id demum posse condici alicui, quod vel non ex iusta causa ad eum pervenit vel redit ad non iustam causam.

2899. [3]Quod attinet ad ius civile, servi (50. 17) 32
pro nullis habentur: non tamen et iure naturali, quia, quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt.

Nec servus quicquam debere potest nec (15. 1) 41
servo potest deberi, sed cum eo verbo abutimur, factum magis demonstramus quam ad ius civile referimus obligationem. itaque quod servo debetur, ab extraneis dominus recte petet, quod servus ipse debet, eo nomine in peculium et, si quid inde in rem domini versum est, in dominum actio datur.

2900. Si servus meus de semet emendo (17. 1) 19
mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is, qui servum redemerit, ultro convenire possit venditorem, ut servum recipiat, quoniam mandati actio ultro citroque est. sed esse iniquissimum Pomponius ait ex facto servi mei cogi me servum recipere, quem in perpetuum alienari volueram, nec magis in hunc casum debeo mandati teneri, quam ut eum tibi venderem.[4]

2901. Quotiens servus venit, non cum (18. 1) 29
peculio distrahitur: et ideo sive non sit exceptum, sive exceptum sit, ne cum peculio veneat, non cum peculio distractus videtur. unde si qua res fuerit peculiaris a servo subrepta, condici potest videlicet quasi furtiva: hoc ita, si res ad emptorem pervenit.

Si legatus fuerit servus, peculium ex- (33. 8) 24
cipere non est necesse, quia non sequitur, nisi legetur.

2902. Sive uxor marito res donasset (24. 1) 34
isque eas in dotem pro communi filia dedisset, sive post donationem, quam in maritum contulit, uxor passa est eum pro filia in dotem dare, benigne dici potest, etsi prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu valere dotis dationem.[1]

2903. † [2]"Mater cum filiae aurum de- (23. 3) 34
disset utendum, pater puellae id aurum in dotem viro adpendit: dein mortua est mater. si inscia invitave uxore vir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis matris vindicarique potest et eo minorem dotem viro datam esse placuit: quia res evicta est, marito competit adversus socerum actio."

† [3]'Ut quod utendum mater filiae dedit, Vat. 269
non videatur donatum et si donatum sit, non valeat, in potestate filia constituta patris: aliud esse, si dotem dedit'.[4] Ulpianus: Constat, quod utendum filiae datum est, non esse donatum: sed et si donat[*um*][5] esset, aeque donatio non valeret in filiam conlata, quae in patris erat potestate. plane si in dotem mater filiae dedisset, valet quod factum est: potest enim donare filiae, cum res mariti fiant, quamvis quandoque filia vel sola, si iuris sui fuerit, vel voluntate filiae pater habeat rei uxoriae actionem. merito igitur Sabinus ait, si inscia uxore vel invita maritus in dotem dedit, rem mariti[6] non esse factam et ideo vindicari ab herede mulieris posse. quod [*si*] sciente ea hoc factum sit, consequens erit dicere in dotem conversum esse id quod datum est.

2904. Si tutor rem sibi depositam[7] a patre (27. 3) 5
pupilli vel commodatam non reddat, non tantum commodati vel depositi, verum tutelae quoque tenetur. et si acceperit pecuniam, ut reddat, plerisque placuit eam pecuniam vel depositi vel commodati actione repeti vel condici posse: quod habet rationem, quia turpiter accepta sit.

2905. [8]Numquam plura delicta concurrentia (47. 1) 2
faciunt, ut ullius impunitas detur: neque enim delictum
1 ob aliud delictum minuit poenam. Qui igitur hominem subripuit, et occidit, quia subripuit, furti, quia occidit, Aquilia tenetur, neque altera harum actionum
2 alteram consumit. Idem dicendum, si rapuit et occidit: nam et vi bonorum raptorum et Aquilia tene-
3 bitur. Quaesitum est, si condictus fuerit ex causa furtiva, an nihilo minus lege Aquilia agi possit. et scripsit Pomponius agi posse, quia alterius aestimationis est legis Aquiliae actio, alterius condictio ex causa

1) *Haec commata* Si quis . . . valet *et* ideo . . . dedit *suspicor Sabini esse.* 2) et *ins.*
3) *cf. Paul.* 10 *ad Sab. fr.* 1820 *pr.*
4) *Hoc igitur casu, cum dominus de peculio non teneatur, solus servus, naturaliter scilicet, obligatur: iungas hoc fr. cum praecedenti.*

1) *Cessat igitur condictio.* 2) libro trigesimo tertio *inscr. F. Sed libro* XXXIII *de sola oratione Caracallae agi videtur et apparet iungendum esse fr.* (23. 3) 34 *cum Vat.* 269. 3) lib. XLVI (UI *pro* III) *inscr. Vat. Non dubito, quin haec quoque inscriptio falsa sit: libro enim* XLVI *disputatur de novationibus.* 4) Ut quod . . . dotem dedit]. *Non sunt haec verba Sabini, sed glossema, quo fragmenti argumentum indicatur. Sabini verba suspicor esse relata in fr.* (23. 3) 34. 5) donator *Vat.* 6) *i. e. generi, v.* (23. 3) 34. *Cave quid mutes.* 7) *Hanc locutionem 'alicui rem deponi' non invenio nisi in Pauli sent.* 2, 5 § 1; *fortasse pro* sibi depositam vel commodatam *scribendum est* sibi (*ut amico scil.*) fiduciae datam, *pro* commodati vel depositi: fiduciae. *Cf. Afric. fr.* 108, *Gai fr.* 223 *pr.*, *Pomp. fr.* 726. 8) *Non credo Sabinum hoc loco de delictis concurrentibus egisse, sed condictionem, quippe quae saepissime cum aliis actionibus concurrat, huius tractatus subiciendi dedisse occasionem.*

furtiva: namque Aquilia eam aestimationem complecti-
tur, quanti eo anno plurimi fuit, condictio autem ex
causa furtiva non egreditur retrorsum iudicii accipiendi
tempus. sed si servus sit, qui haec admisit, ex qua-
cumque actione noxae fuerit deditus, perempta est
4 altera actio. Item si quis subreptum flagello ceciderit,
duabus actionibus tenetur furti et iniuriarum: et si
forte hunc eundem occiderit, tribus actionibus tenebi-
5 tur. Item si quis ancillam alienam subripuit et flagi-
taverit, utraque actione tenebitur, nam et servi corrupti
6 agi poterit et furti. Item si quis servum vulneravit,
quem subripuerat, aeque duae actiones locum habebunt
Aquiliae et furti.

2906. [1]Qui bona fide alicui servit, sive (41. 1) 23
servus alienus est sive homo liber est, quidquid ex re
eius cui servit adquirit, ei adquirit, cui bona fide servit.
sed et si quid ex operis suis adquisierit, simili modo
ei adquirit: nam et operae quodammodo ex re eius
cui servit habentur, quia iure operas ei exhibere debet,
1 cui bona fide servit. Tamdiu autem adquirit,
quamdiu bona fide servit: ceterum si coeperit scire
esse eum alienum vel liberum, videamus, an ei adquirit.
quaestio in eo est, utrum initium spectamus an singula
momenta: et magis est, ut singula momenta spectemus.
2 Generaliter dicendum est, quod ex re sua, hoc est
eius cui bona fide quis servit, ei adquirere non potest,
sibi eum adquisiturum, quod autem non ex re eius
sibi adquirere non potest, ei adquisiturum, cui bona
3 fide servit. Si quis duobus bona fide serviat, utrique
adquiret, sed singulis ex re sua. quod autem ex re
alterius est, utrum pro parte ei, cui bona fide servit,
pro parte domino, si servus sit, aut,[2] si liber sit, ei cui
bona fide servit,[3] an vero ei debeat adquirere totum,
ex cuius re est, videamus. quam speciem Scaevola[4]
quoque tractat libro secundo quaestionum: ait enim,
si alienus servus duobus bona fide serviat et ex unius
eorum re adquirat, rationem facere, ut ei dumtaxat in
solidum adquirat.[5] sed si adiciat eius nomen, ex
cuius re stipulatur, nec dubitandum esse ait, quin ei
soli adquiratur, quia et si ex re ipsius stipularetur
alteri ex dominis, nominatim stipulando solidum ei
adquiret. et[6] in inferioribus probat,[7] ut, quamvis non
nominatim nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus
sit, cum pluribus bona fide serviret, mihi soli adquirat.
nam et illud receptum est, ut, quotiens communis
servus omnibus adquirere non potest, ei soli eum ad-
quirere, cui potest. et hoc Iulianum[8] quoque scribere
saepe rettuli eoque iure utimur.

2907. [9]Qui satisdare promisit, ita demum (46. 1) 3
implesse stipulationem satisdationis videtur, si eum
dederit accessionis loco, qui obligari potest et con-
veniri: ceterum si dederit servum aut filium familias,
ex quibus causis de peculio actio non datur, vel mulie-
rem, quae auxilio senatus consulti utitur, dicendum
est non esse impletam satisdationis stipulationem.
plane si non idoneum fideiussorem dederit, magis est,
ut satisfactum sit, quia qui admisit eum fideiubentem,
idoneum esse comprobavit.

2908. [1]Quotiens quis debitor ex pluribus (46. 3) 1
causis unum debitum solvit, est in arbitrio solventis
dicere, quod potius debitum voluerit solutum, et quod
dixerit, id erit solutum: possumus enim certam legem
dicere ei quod solvimus. quotiens vero non dicimus,
in quod solutum sit, in arbitrio est accipientis, cui
potius debito acceptum ferat, dummodo in id con-
stituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus
quoque debito se exoneraturus esset, si deberet, id est
in id debitum, quod non est in controversia, aut in
illud, quod pro alio quis fideiusserat,[2] aut cuius dies
nondum venerat: aequissimum enim visum est credi-
torem ita agere rem debitoris, ut suam ageret. per-
mittitur ergo creditor constituere, in quod velit solutum,
dummodo sic constituamus,[3] ut in re sua constitueret,
sed constituere in re praesenti, hoc est statim atque
solutum est:

ceterum postea non permittitur. haec res (46. 3) 3
efficiet, ut in duriorem causam semper videatur sibi
debere accepto ferre: ita enim et in suo constitueret
1 nomine. Quod si forte a neutro dictum sit, in his
quidem nominibus, quae diem habuerunt, id videtur
solutum, cuius dies venit:

in his vero, quae praesenti die debentur, (46. 3) 5
constat, quotiens indistincte quid solvitur, in graviorem
causam videri solutum, si autem nulla praegravet, id
est si omnia nomina similia fuerint, in antiquiorem.
gravior videtur, quae et[4] sub satisdatione videtur,[5]
1 quam ea quae pura est. Si duos quis dederit fide-
2 iussores,[6] potest ita solvere, ut unum liberet. Im-
perator Antoninus cum divo patre suo rescripsit, cum
distractis pignoribus creditor pecuniam redigit[7]: si sint
usurae debitae et aliae indebitae, quod solvitur in
usuras, ad utramque causam usurarum tam debitarum
quam indebitarum pertinere: puta quaedam earum ex
stipulatione, quaedam ex pacto naturaliter debebantur.
si vero summa usurarum debitarum et non debitarum
non eadem sit, aequaliter ad utramque causam proficit
quod solutum est, non pro rata, ut verba rescripti
ostendunt. sed si forte usurae non sint debitae et quis
simpliciter solverit, quas omnino non erat stipulatus,[8]
imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit, ut
in sortem cedant. eidem autem rescripto ita subicitur:
'Quod generaliter constitutum est prius in usuras
nummum solutum accepto ferendum, ad eas usuras
videtur pertinere, quas debitor exsolvere cogitur: et
sicut ex pacti conventione datae repeti non possunt,
ita proprio titulo non numeratae pro solutis ex arbitrio
3 percipientis non habebuntur'. Apud Marcellum libro
vicensimo digestorum quaeritur, si quis ita caverit
debitori 'in sortem et usuras se accipere', utrum pro
rata et sorti et usuris decedat an vero prius in usuras
et, si quid superest, in sortem. sed ego non dubito,

1) *Hunc quoque tractatum Ulpianum suspicor nescio qua occasione oblata iniecisse. Facile quidem intellexeris quaestionem qua de agitur — cui adquirat homo bona fide serviens — prope ad illam accedere: cui et adversus quem propter negotium cum eo contractum competat condictio.* 2) sibi *ins.* 3) ei cui bona fide servit *gloss.* (*ad verbum* ei *quod sequitur adscriptum*)? 4) *v. Scaev. fr.* 137. 5) in solidum *Trib.*, partem ei dumtaxat adquirat, partem domino *Ulp.*, *v. Scaev. l. c.* 6) at *Ulp.* 7) *v. Scaev. fr.* 176. 8) *v. Iuliani fr.* 704 § 4. 9) *Refero haec ad condictionem indebiti: Ulpianus enim cum de obligationibus nullis quaereret, ex quibus solutum repeteretur, facile haec potuit inicere.*

1) *Nec Ulpianus nec Paulus* (*v. Pauli fr.* 1823) *generaliter hoc loco de solutionibus quaerunt, sed hanc solam speciem tractare videntur: quid iuris sit solutione ab eo facta, qui ex pluribus causis teneatur. Patet autem hunc tractatum facile potuisse inici in disputatione de condictione indebiti, v. e. g.* (46. 3) 5 § 2, (2. 15) 8 § 21. 2) spoponderat *Ulp.*; *vix dicitur 'debitum fideiubere'.* 3) constituamus *gloss.? an* constituat *scr.?* 4) est *scr.* 5) videtur *del.* 6) sponsores *Ulp.*, *cf. Gai.* 3, 121. 7) *Exciderunt quaedam.* 8) quas omn. n. e. stip. *gloss.?*

quin haec cautio 'in sortem et in usuras' prius usuras admittat, tunc deinde, si quid superfuerit, in sortem cedat.

Si quid ex famosa causa et non famosa debeatur, id solutum videtur, quod ex famosa causa debetur. proinde si quid ex causa iudicati et non iudicati debeatur, id putem solutum, quod ex causa iudicati debetur, et ita Pomponius probat. ergo si ex causa quae infitiatione crescit vel poenali debetur, dicendum est id solutum videri, quod poenae habet liberationem. (46. 3) 7

*

v. fr. 2891—2893. (39. 2) 40

LIBER XLIV.

[*De condictione* 2.?][1]

2909. [2]Filius familias donare non potest, neque si liberam peculii administrationem habeat: non enim ad hoc ei conceditur libera peculii administratio, (39. 5) 7
1 ut perdat. Quid ergo, si iusta ratione motus donet, numquid possit dici locum esse donationi? quod magis
2 probabitur. Item videamus, si quis filio familias liberam peculii administrationem concesserit, ut nominatim adiceret sic se ei concedere, ut donare quoque possit, an locum habeat donatio: et non dubito donare
3 quoque eum posse. Nonnumquam etiam ex persona poterit hoc colligi: pone enim filium esse senatoriae vel cuius alterius dignitatis: quare non dicas videri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse, dum liberam dat peculii ad-
4 ministrationem? Pari autem ratione, qua donare filius familias prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur: quamvis enim ex patris voluntate mortis quoque causa donare possit, attamen ubi cessat volun-
5 tas, inhibebitur haec quoque donatio. Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter etiam mortis causa donare fuerit
6 permissum, non posse mortis causa donare. Haec omnia locum habebunt in paganis: ceterum qui habent castrense peculium vel quasi castrense,[3] in ea condicione sunt, ut donare et mortis causa et non mortis causa possint, cum testamenti factionem habeant.

2910. [4]Si mulier, ventris nomine per calumniam ut in possessionem mitti desideret, pecuniam accepit, forte dum substituto patrocinatur, ut institutum aliqua ratione excludat, mortis causa eam capere Iulianus saepius scribit. (39. 6) 12

[*Ad edictum aedilium curulium*].[5]

2911. Mutum morbosum esse Sabinus ait: morbum enim esse sine voce esse apparet. sed qui graviter loquitur, morbosus non est, nec qui ἀσαφῶς: plane qui ἀσήμως loquitur, hic utique morbosus est. (21. 1) 9

2912. Quod venditor ut commendet dicit sic habendum, quasi neque dictum neque promissum est. si vero decipiendi emptoris causa dictum est, aeque sic habendum est, ut non nascatur adversus dictum promissumve actio, sed de dolo actio. (4. 3) 37

2913. [6]Vestis an vestimenta legentur, nihil (34. 2) 23
1 refert. Vestimentorum sunt omnia lanea lineaque vel serica vel bombycina, quae induendi praecingendi amiciendi insternendi iniciendi incubandive causa parata sunt et quae his accessionis vice cedunt, quae sunt insitae picturae clavique qui vestibus insuuntur.
2 Vestimenta omnia aut virilia sunt aut puerilia aut muliebria aut communia aut familiarica. virilia sunt, quae ipsius patris familiae causa parata sunt, veluti togae tunicae palliola vestimenta stragula amfitapa et saga reliquaque similia. puerilia sunt, quae ad nullum alium usum pertinent nisi puerilem, veluti togae praetextae aliculae chlamydes pallia quae filiis nostris comparamus. muliebria sunt, quae matris familiae causa sunt comparata, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione, veluti stolae pallia tunicae capitia zonae mitrae, quae magis capitis tegendi quam ornandi causa sunt comparata, plagulae paenulae. communia sunt, quibus promiscue utitur mulier cum viro, veluti si eiusmodi paenula palliumve est et reliqua huiusmodi, quibus sine reprehensione vel vir vel uxor utatur. familiarica sunt, quae ad familiam vestiendam parata sunt, sicuti saga tunicae paenulae lintea vestimenta
3 stragula et consimilia. Vestis etiam ex pellibus constabit.

Argumento sunt etiam nationes quaedam, veluti Sarmatarum, quae pellibus teguntur. (34. 2) 25 pr. — § 9
1 Aristo etiam coactilia vesti cedere ait et tegimenta
2 supselliorum huic legato cedere. Vittae margaritarum, item fibulae ornamentorum magis quam vestis
3 sunt. Tapeta vesti cedunt, quae aut sterni aut inici solent: sed stragulas et babylonica, quae equis insterni
4 solent, non puto vestis esse. Fasciae crurales pedulesque et inpilia vestis loco sunt, quia partem corporis vestiunt. alia causa est udonum, quia usum calciamen-
5 torum praestant. Cervicalia quoque vestis nomine
6 continentur. Si quis addiderit 'vestem suam', apparet de ea eum sensisse, quam ipse in usus suos habuit.
7 8 Culcitae etiam vestis erunt. Item pelles caprinae
9 et agninae vestis erunt. Muliebri veste legata et infantilem contineri et puellarum et virginum Pomponius libro vicesimo secundo[2] ad Sabinum recte scribit: mulieres enim omnes dici, quaecumque sexus feminini sunt.

2914. Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures armillae viriolae anuli praeter signatorios et omnia, quae ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam haec sunt: aurum gemmae lapilli, quia aliam nullam in se utilitatem habent. mundus mulieris est, quo mulier mundior fit: continentur eo specula matulae unguenta vasa unguentaria et si qua similia dici possunt, veluti lavatio riscus. ornamentorum haec: vittae mitrae semimitrae calautica acus cum margarita, quam mulieres habere solent, reticula crocyfantia. sicut et mulier potest esse munda, non tamen ornata, ut solet contingere in his, quae se emundaverint lotae in balneo neque se ornaverint: et contra est aliqua ex somno statim ornata, non tamen conmundata. (34. 2) 25 § 10—12
11 Margarita si non soluta sunt vel qui alii lapides (si

---

1) *v. p.* 1172 *n.* 4. 2) *cf.* (39. 6) 35 § 3: nec dubitaverunt Cassiani, quin condictione repeti possit *rel.* 3) vel quasi castrense *Trib.?* 4) *Ulpianum a mortis causa donationibus digressum esse ad mortis causa capiones nil est quod miremur.* 5) *cf. Paul.* 11, *Pomp.* 23 *ad Sab.* 6) *Quaeritur in fr.* 2913. 2914, *quae contineantur vestimenti et ornamentorum muliebrium appellationibus, cf. Paul.* 11 *ad Sab. fr.* 1833. 1834, *Pomp.* 23 *ad Sab. fr.* 709. 710. *Pertinere haec ad edictum aedilium adhuc ignotum inde colligere licet quod, ut hoc loco Ulpianus* (*fr.* 2914 § 10), *ita Paulus libro* II *ad ed. aed. cur.* (*fr.* 842) *anulum signatorium ornamenti appellatione non contineri scribit. Fortasse aediles de praestandis mancipiorum vestimentis et ornamentis edixerant, arg.* (21. 1) 38 *pr.* 2) tertio *scr.*

quidem exemptiles sint), dicendum est ornamentorum
loco haberi: sed et si in hoc sint resoluti ut com-
ponantur, ornamentorum loco sunt. quod si adhuc
sint rudes lapilli vel margaritae vel gemmae, ornamen-
torum loco non erunt, nisi alia mens fuit testantis, qui
haec quoque, quae ad ornamenta paraverat, ornamen-
12 torum loco et appellatione comprehendi voluit. Un-
guenta, quibus valetudinis causa unguimur, mundo
non continentur.

*

2915. [1]Quintus Mucius libro secundo (34. 2) 27
iuris civilis ita definit argentum factum vas argenteum
1 videri esse. An cui argentum omne legatum est, ei
nummi quoque legati esse videantur, quaeritur. et ego
puto non contineri: non facile enim quisquam argenti
numero nummos computat. item argento facto legato
puto, nisi evidenter contra sensisse testatorem appareat,
2 nummos non contineri. Argento omni legato, quod
suum esset, sine dubio non debetur id, quod in credito
esset: hoc ideo, quia non videtur suum esse, quod
3 vindicari non possit. Cui aurum vel argentum factum
legatum est, si fractum aut collisum sit, non contine-
tur: Servius enim existimat aurum vel argentum factum
id videri, quo commode uti possumus, argentum autem
fractum et collisum non incidere in eam definitionem,
4 sed infecto contineri. Cui legatum est aurum omne,
quod suum esset cum moreretur, *eius omne aurum
fiet, quod tunc pater familias, cum moreretur*, vindi-
care potuit suum esse. sed si qua distributio eius rei
facta est, tunc interest, quomodo sit legatum. si factum
aurum legatum est, omne ad eum pertinet cui legatum
est ex quo auro aliquid est effectum, sive id suae sive
alterius usionis causa paratum esset, veluti vasa aurea
emblemata signa aurum muliebre et cetera, quae his
rebus sunt similia. sed si infectum legatum est, quod
eius ita factum est, ut eo, quod ad rem comparatum
est, non possis uti sine refectione, quodque ab eo
patre familias infecti numero fuerat, id videtur legatum
esse. si autem aurum vel argentum signatum legatum
est, id pater familias videtur testamento legasse, quod
eius aliqua forma est expressum: veluti quae filippi
5 sunt, itemque nomismata et similia. Argento legato
non puto ventris causa habita scafia contineri, quia
6 argenti numero non habentur. Argentum factum
recte quis ita definierit quod neque in massa neque
in lamna neque in signato neque in suppellectili neque
in mundo neque in ornamentis insit.

2916. [2]Qui tabernas argentarias vel ceteras (18. 1) 32 quae in solo publico sunt vendit, non solum, sed ius vendit, cum istae tabernae publicae sint, quarum usus ad privatos pertinet.

2917. [3]Lege Iulia peculatus cavetur, ne (48. 13) 1 quis ex pecunia sacra religiosa publicave auferat neve intercipiat neve in rem suam vertat neve faciat, quo quis auferat intercipiat vel in rem suam vertat, nisi cui utique lege licebit: neve quis in aurum argentum aes publicum quid indat neve immisceat neve quo quid indatur immisceatur faciat sciens dolo malo, quo id peius fiat.

1) *Quo haec spectent, est in incerto. Haud scio, an etiam auri et argenti commercium aliqua ratione ad aedilium curulium officium pertinuerit.* 2) *Aedilium curulium procurationem fuisse tabernarum, quae in solo publico erant, licet suspicari, cf. Cic. ad fam.* 8, 6 § 4; *l. Iul. munic. lin.* 68 *sqq. Poterat etiam aliqua eorum de argentariis iurisdictio esse Sabini aetate.* 3) *Qua ratione de hac lege — v. etiam Pauli fr.* 1835 —, *hoc loco tractetur, in obscuro remanet. Possunt haec et ad ipsos aediles referri et ad argentarios, quippe quibus et alias et ipsius Sabini temporibus pecunia publica commendaretur, cf. Tac. ann.* 6, 17.

LIBER XLV.

[*De verborum obligatione* 1.][1]

2918. Semper in stipulationibus et in (50. 17) 34 ceteris contractibus id sequimur, quod actum est: aut, si non pareat quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione in qua actum est frequentatur. quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

2919. Potest accipi fideiussor eius actionis, (46. 1) 4 pr. quam habiturus sum adversus eum, pro quo fideiussi, vel mandati vel negotiorum gestorum.

Sed [*sc. si cuius negotia gesturus fideiussorem* (3. 5) 4 *pro eo accepero*] videamus, an fideiussor hic habere aliquam actionem possit: et verum est negotiorum gestorum eum agere posse, nisi donandi animo fideiussit.

Fideiussor[2] et ipse obligatur et heredem (46. 1) 4 § 1 obligatum relinquit, cum rei locum optineat.

2920. [*Si quis a socio poenam stipulatus* (17. 2) 42 *sit, pro socio non aget, si tantundem in poenam sit, quantum eius interfuit.*] quod si ex stipulatu eam consecutus sit, postea pro socio agendo hoc minus accipiet poena ei in sortem imputata.

2921. [3]Operis novi nuntiatio in rem fit, (39. 1) 10 non in personam: et ideo furioso et infanti fieri potest nec tutoris auctoritas in ea nuntiatione exigitur.

2922. [4]Eum, qui circa columnas se (42. 5) 36 occultet, ut creditorem evitet, latitare placet: nam et eum, qui recedit, hoc est qui supterfugit, ne secum aliqua actio moveatur, latitare placet: tam et qui urbe profugit, utique fraudandi causa: nec enim interest, quod attinet ad latitandum, utrum quis profugerit an vero Romae agens copiam sui non facit.

2923. Filius familias patre invito de- (46. 3) 22 bitorem eius liberare non potest: adquirere enim obligationem potest, deminuere non potest.

2924. 'Solutionis' verbo satisfactionem (50. 16) 176 quoque omnem accipiendam placet. 'solvere' dicimus eum, qui fecit quod facere promisit.

LIBER XLVI.

[*De verborum obligatione* 2.][1]

[*De novationibus*].

2925. Novatio est prioris debiti in aliam (46. 2) 1
obligationem vel civilem vel naturalem transfusio atque
translatio, hoc est cum ex praecedenti causa ita nova
constituatur, ut prior perematur. novatio enim a novo
1 nomen accepit et a nova obligatione. Illud non
interest, qualis processit obligatio, utrum naturalis an
civilis an honoraria, et utrum verbis an[5] re an con-
sensu: qualiscumque igitur obligatio sit, quae prae-

1) *cf. Paul.* 11. 12, *Pomp.* 24—28 *ad Sab.* 2) *Excidisse quaedam suspicor, cf. Gai.* 3, 119a. 3) *Sabinus* (*ut Gai.* 3, 106 *sqq.*) *scripsisse videtur furiosum et infantem nullum posse gerere negotium: qua occasione oblata haec subiecit Ulpianus. Cf. etiam Pauli fr.* 1837. 4) *Videntur haec ad vadimonium desertum pertinere. Fortasse falsa est inscriptio* (XXXXV *pro* XXXXVII).
5) litteris an *ins.*

cessit, novari verbis potest, dummodo sequens obligatio aut civiliter teneat aut naturaliter: ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit.

2926. Si ita fuero stipulatus: 'quanto minus a Titio debitore exegissem, tantum fideiubes[1]'?, non fit (46. 2) 6
1 novatio, quia non hoc agitur, ut novetur. [2]Cum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione et ex continenti fecit stipulationem, unus contractus est. idem erit dicendum et si ante stipulatio facta est, mox pecunia numerata sit.

2927. Scire debemus in stipulationibus tot esse stipulationes, quot summae sunt, totque esse stipulationes, quot species sunt. secundum quod evenit, ut mixta una summa vel specie, quae non fuit in praecedenti stipulatione, non fiat novatio, sed efficit duas esse stipulationes. quamvis autem placuerit tot esse stipulationes, quot summae, totque esse stipulationes quot res: tamen si pecuniam quis, quae in conspectu est, stipulatus sit, vel acervum pecuniae, non tot sunt stipulationes, quot nummorum corpora, sed una stipulatio: nam per singulos denarios singulas esse stipulationes absurdum est. stipulationem quoque legatorum constat unam esse, quamvis plura corpora sint vel plura legata. sed et familiae vel omnium servorum stipulatio una est. itemque quadrigae aut lecticariorum stipulatio una est. at si quis illud et illud stipulatus sit, tot stipulationes sunt, quot corpora. (45. 1) 29 pr.

Quia dicitur, quotiens plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes, an et in duplae stipulatione hoc idem sit, videamus. cum quis stipulatur 'fugitivum non esse, erronem non esse' et cetera quae ex edicto aedilium curulium promittuntur, utrum una stipulatio est an plures? et ratio facit, ut
1 plures sint. Ergo et illud procedit, quod Iulianus libro quinto decimo digestorum scribit. egit, inquit, quanti minoris propter fugam servi, deinde agit propter morbum: id agendum est, inquit, ne lucrum faciat emptor et bis eiusdem vitii aestimationem consequatur. fingamus emptum decem, minoris autem empturum fuisse duobus, si tantum fugitivum esse scisset emptor: haec consecutum propter fugam: mox comperisse, quod non esset sanus: similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset: rursus consequi debebit duo: nam et si de utroque simul egisset, quattuor esset consecuturus, quia eum forte, qui neque sanus et fugitivus esset, sex tantum esset empturus. secundum haec saepius ex stipulatu agi poterit: neque enim ex una stipulatione, sed ex pluribus agitur. (21. 2) 32

2928. Si a fure hominem sim stipulatus, quaesitum est, an stipulatio valeat. movet quaestionem, quod stipulatus hominem plerumque meum videor: non valet autem huiusmodi stipulatio, ubi quis rem suam stipulatus est. et constat, si quidem ita stipulatus sim: 'quod ex causa condictionis dare facere oportet'?, stipulationem valere: si vero hominem dari stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem. quod si postea sine mora decessisse proponatur servus, non teneri furem condictione Marcellus ait: quamdiu enim vivit, condici poterit, at si decessisse proponatur, in ea condicione est, ut evanescat condictio propter stipulationem. (45. 1) 29 § 1

Si Stichum dari stipulatus fuerim et, cum in mora promissor esset, quo minus daret, rursus eundem stipulatus fuero, desinit periculum ad promissorem pertinere quasi mora purgata. (46. 2) 8 pr.

2929. Legata vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta et hoc actum, ut novetur,[1] fiet novatio, si quidem pure vel in diem fuerint relicta, statim, si vero sub condicione, non statim, sed ubi condicio extiterit. nam et alias qui in diem stipulatur, statim novat, si hoc actum est,[2] cum certum sit diem quandoque venturum: at qui sub condicione stipulatur, non statim novat, nisi condicio extiterit. (46. 2) 8 § 1—5
2 Si quis ita stipulatus a Seio sit: 'quod a Titio stipulatus fuero, dare spondes'?, an, si postea a Titio stipulatus sim, fiat novatio solusque teneatur Seius? et ait Celsus novationem fieri, si modo id actum sit, ut novetur, id est ut Seius debeat quod Titius promisit[3]: nam eodem tempore et impleri prioris stipulationis condicio-
3 nem et novari ait, eoque iure utimur. Idem Celsus ait iudicatum solvi stipulatione actionem iudicati non novari, merito, quia hoc solum agitur ea stipulatione, ut fideiussoribus[4] cautum sit, non ut ab obligatione
4 iudicati discedatur. Si decem, quae mihi Titius debet, aut decem, quae Seius debet, a Tertio stipulatus fuero, putat Marcellus neutrum liberari, sed Tertium
5 eligere posse, pro quo decem solvere velit. Si ab alio promissam sibi dotem maritus ab uxore dotis nomine stipulatus sit, non duplari dotem, sed fieri novationem placet, si hoc actum est[5]: quid enim interest, ipsa an alius quilibet promittat? quod enim ego debeo si alius promittat, liberare me potest, si novationis causa hoc fiat[6]: si autem non novandi animo hoc intervenit, uterque quidem tenetur, sed altero solvente alter liberatur. non tamen si quis stipuletur quod mihi debetur, aufert mihi actionem, nisi ex voluntate mea stipuletur: liberat autem me is qui quod debeo promittit, etiamsi nolim.

2930. [7]Aquiliana stipulatio omnimodo omnes praecedentes obligationes novat et peremit ipsaque peremitur per acceptilationem: et hoc iure utimur. ideoque etiam legata sub condicione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur. (2. 15) 4

2931. [8]Si is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cum sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid ut liberaretur, condicere non potest. (12. 6) 24

2932. [9]Non est novum, ut duae obligationes in eiusdem persona de eadem re concurrant: cum enim is qui venditorem obligatum habebat ei qui eundem venditorem obligatum habebat heres exstiterit, constat duas esse actiones in eiusdem persona concurrentes, propriam et hereditariam, et debere heredem institutum, si velit separatim duarum actionum commodo uti, ante aditam hereditatem proprium venditorem convenire, deinde adita hereditate hereditarium: quod si prius adierit hereditatem, unam quidem actionem movere potest, sed ita, ut per eam utriusque contractus sentiat commodum.[10] ex contrario quoque si (19. 1) 10

1) spondes *Ulp.* 2) *cf. Pomp.* 24 *ad Sab. fr.* 715.

1) et hoc actum ut novetur *Trib.* 2) si hoc actum est *Trib.* 3) si modo . . . promisit *Trib.* 4) sponsoribus *Ulp.* 5) si hoc actum est *Trib.* 6) si . . . fiat *Trib.: alioquin Ulpianus non scripsisset* 'liberare me potest', *sed* 'liberat me'. 7) *Iungendum fortasse cum fr.* 2929 § 1. 8) *cf.* (46. 2) 12. 9) *cf.* (46. 2) 2 *extr., v. etiam fr.* 2929 § 3. 10) sed ita . . . commodum] *suspicor Triboniani manum: quemadmodum enim utriusque contractus commodum sentire potest actor, qui alterius tantummodo actionis formula usus est? Ulpianus scripsit fortasse:* sed ita, ut in demonstratione uterque contractus comprehendatur.

venditor venditori heres exstiterit, palam est duas evictiones[1] eum praestare debere.

Generaliter Iulianus ait eum, qui heres ex- (46. 1) 5
stitit ei, pro quo intervenerat, liberari ex causa accessionis et solummodo quasi heredem rei teneri. denique scripsit, si fideiussor heres extiterit ei, pro quo fideiussit, quasi reum esse obligatum, ex causa fideiussionis liberari: reum vero reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. nec enim potest repperiri, quae obligatio quam peremat: at in fideiussore et reo repperitur, quia rei obligatio plenior est. nam ubi aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram peremi: cum vero duae eiusdem sint potestatis, non potest repperiri, cur altera potius quam altera consumeretur. refert autem haec ad speciem, in qua vult ostendere non esse novum, ut duae obligationes in unius persona concurrant. est autem species talis. si reus promittendi reo promittendi heres extiterit, duas obligationes sustinet: item si reus stipulandi exstiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit. plane si ex altera earum egerit, utramque consumet, videlicet quia natura obligationum duarum, quas haberet, ea esset, ut, cum altera earum in iudicium deduceretur, altera consumeretur.

*

v. fr. 2903 (*lib. XLIII*). Vat. 269

LIBER XLVII.

[*De verborum obligatione* 3.][2]

[*De vadimoniis*].

2933. Cum quis in iudicio[3] sisti promiserit (2. 5) 3
neque adiecerit poenam, si status non esset: incerti cum eo agendum esse in id quod interest verissimum est, et ita Celsus quoque scribit.

2934. Si quis quendam in iudicio[3] sisti (2. 11) 11
promisit, in eadem causa eum debet sistere. in eadem autem causa sistere hoc est ita sistere, ut actori persecutio loco deteriori non sit, quamvis exactio rei possit esse difficilior. licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadem causa eum stetisse: nam et si novum aes alienum contraxisset vel pecuniam perdidisset, videtur tamen in eadem causa stetisse: ergo et qui alii iudicatus sistitur in eadem causa stare videtur.

Si servum in eadem causa sistere quidam (2. 9) 5
promiserit et liber factus sistatur: si de ipso controversia est capitalium actionum iniuriarumque nomine, non recte sistitur: quia aliter de servo supplicium et verberibus de iniuria satisfit, aliter de libero vindicta sumitur vel condemnatio pecuniaria. quod autem ad ceteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam videtur pervenisse.

[*De adpromissoribus*].

2935. Stipulatus sum a reo nec accepi (46. 1) 6 pr.
fideiussorem: postea volo adicere fideiussorem: si adiecero, fideiussor obligatur.

In duobus reis promittendi frustra time- (45. 2) 3 pr.
tur novatio[4]: nam licet ante prior responderit[5] posterior etsi ex intervallo accipiatur, consequens est dicere pristinam obligationem durare et sequentem accedere: et parvi refert, simul spondeant an separatim promittant, cum hoc actum inter eos sit, ut duo rei constituantur: neque ulla novatio fiet.

Si pupillus sine tutoris auctoritate rem (46. 2) 9 pr.
salvam fore stipulatus pubes factus ratam stipulationem habuerit novandi causa, tollitur tutelae actio. si non habuerit ratum, licet tutelae egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem: sed iudex tutelae non aliter condemnare debet, quam si ex stipulatione liberatio fieret.

Dotem a patre vel a quovis alio promis- (23. 3) 35
sam si vir novandi causa stipuletur, coepit viri esse periculum, cum ante mulieris fuisset.

2936. Et parvi refert, utrum pure fide- (46. 1) 6 § 1
iussorem obligem an ex die an sub condicione.

2937. Adhiberi autem fideiussor tam (46. 1) 6 § 2
futurae quam praecedenti obligationi potest, dummodo sit aliqua vel naturalis futura obligatio.

Naturales obligationes non eo solo aesti- (44. 7) 10
mantur, si actio aliqua eorum nomine competit, verum etiam eo, si soluta pecunia repeti non possit.

2938. Sciendum est generaliter, quod (45. 1) 30
si quis se scripserit fideiussisse, videri omnia sollemniter acta.

[1]Graece fideiussor, et ita accipitur: τῇ (46. 1) 8 pr.
ἐμῇ πίστει κελεύω λέγω θέλω sive βούλομαι: sed et si φημί dixerit, pro eo erit atque si dixerit λέγω.

2939. Praeterea sciendum est fide- (46. 1) 8 § 1—6
iussorem adhiberi omni obligationi posse, sive re sive
2 verbis[2] sive consensu. Pro eo etiam, qui iure hono-
rario obligatus est, posse fideiussorem accipi sciendum
3 est. Et post litem contestatam fideiussor accipi po-
test, quia et civilis et naturalis subest obligatio: et hoc
et Iulianus admittit eoque iure utimur. an ergo con-
demnato reo exceptione uti possit, quaeritur: nam
ipso iure non liberatur. et si quidem iudicati actionis
acceptus non est, sed tantum litis exercitationis, rectis-
sime dicetur uti eum exceptione posse: si vero acceptus
4 fuerit etiam totius causae, cessabit exceptio. A tu-
tore, qui testamento datus est, si fuerit fideiussor datus,
5 tenetur. Sed et si ex delicto oriatur actio, magis
6 putamus teneri fideiussorem. Et generaliter omnium
obligationum fideiussorem accipi posse nemini du-
bium est.

2940. Illud commune est in universis, (46. 1) 8 § 7
qui pro aliis obligantur, quod, si fuerint in duriorem causam adhibiti, placuit eos omnino non obligari: in leviorem plane causam accipi possunt, propter quod in minorem summam recte fideiussor[3] accipietur. item accepto reo pure ipse ex die vel sub condicione accipi potest: enimvero si reus sub condicione sit acceptus, fideiussor pure, non obligabitur.

Qui sub condicione stipulatur, quae (46. 2) 9 § 1
omnimodo exstatura est, pure videtur stipulari.

Quod si ea condicione debetur, quae (12. 6) 18
omnimodo exstatura est, solutum repeti non potest, licet sub alia condicione, quae an impleatur incertum est, si ante solvatur, repeti possit.

1) auctoritates *Ulp.* 2) *v. p.* 1180 *n.* 1. 3) in iudicio] vadimonio *Ulp.* 4) *Similis quaestio oritur, si postea adpromissor adiciatur, cum expromissio isdem verbis fieri possit atque adpromissio. Eodem videntur pertinere etiam fr.* (46. 2) 9 *pr.*, (23. 3) 35. 5) nam . . . responderit] licet alter prior responderit: nam *scr.*

1) *cf. I.* (3. 20) 7. 2) sive litteris *ins.* 3) adpromissor *Ulp.? v. supra:* illud commune est *rel. Similiter in fr.* 2941 *verisimile est Ulpianum de omnibus adpromissoribus egisse.*

2941. Si qui Stichum stipulatus fuerit, (46.1) 8 § 8—11
fideiussorem ita acceperit: 'Stichum aut decem fide tua iubes?', non obligari fideiussorem Iulianus ait, quia durior eius fit condicio, utpote cum futurum sit, ut mortuo Sticho teneatur. Marcellus autem notat non ideo tantum non obligari, quia in duriorem condicionem acceptus est, sed quia et in aliam potius obligationem acceptus est: denique pro eo, qui decem promiserit, non poterit fideiussor ita accipi, ut decem aut Stichum promittat, quamvis eo casu non fit eius durior
9 condicio. Idem Iulianus ait: si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerat, fideiussorem ita acceperit: 'hominem aut decem, utrum ego velim?', non obligavit
10 eum, quia durior eius condicio facta est. Contra autem si is, qui hominem aut decem, utrum ipse stipulator volet, stipulatus est, recte fideiussorem ita accipiet: 'decem aut hominem, utrum tu voles?' fit enim,
11 inquit, hoc modo fideiussoris condicio melior. Sed et si reum sic interrogavero 'Stichum et Pamphilum?', fideiussorem 'Stichum aut Pamphilum?', recte interrogem, quia levior fideiussoris condicio est.

2942. Is qui certo loco dare promittit nullo (13.4) 9
alio loco, quam in quo promisit, solvere invito stipulatore potest.[1]

2943. Si in nomine servi, quem stipula- (45.1) 32
remur dari, erratum fuisset, cum de corpore constitisset, placet stipulationem valere.[2]

2944. Qui actum stipulatur, deinde iter, (46.2) 9 § 2
nihil agit: item usum fructum stipulatus si usum stipuletur, nihil agit. sed qui iter stipulatus actum postea stipuletur, aliud magis stipulatur: aliud est enim iter, aliud actus.[3]

2945. Pro fideiussore fideiussorem accipi (46.1) 8 § 12
nequaquam dubium est.

2946. Ubi duo rei facti sunt, potest vel (45.2) 3 § 1
ab uno eorum solidum peti: hoc est enim duorum reorum, ut unusquisque eorum in solidum sit obligatus possitque ab alterutro peti. et partes autem a singulis peti posse nequaquam dubium est, quemadmodum et a reo et fideiussore petere possumus. utique enim cum una sit obligatio, una et summa est, ut, sive unus solvat, omnes liberentur, sive solvatur, ab altero liberatio contingat.

Cum duo pro reo fideiussissent decem, (12.6) 25
deinde reus tria solvisset et postea fideiussores quina, placuit eum qui posterior solvit repetere tria posse: hoc merito, quia tribus a reo solutis septem sola debita supererant, quibus persolutis tria indebita soluta sunt.

Ubi fideiussor pro duobus dena fideius- (46.3) 24
sit,[4] obligatus est in viginti, et sive viginti sive dena solverit, utrumque reum liberabit. sed si quinque solverit, videamus, quem ex reis relevet in quinque? erit ille relevatus, de quo actum est aut, si non appareat, antiquius debitum erit inspiciendum. idem et si quindecim sint soluta: si quidem appareat, quid actum sit, inde decem et aliunde quinque erunt relevata, si vero non apparet, ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt relevata.

1) *Adpromissores ita non possunt obligari, ut plus debeant quam is, pro quo obligantur: plus autem etiam in loco intellegitur.*
2) *Quid, si quis pro eo, qui Stichum promiserat, in nomine errans Damam fide sua esse iusserit? Non videtur in aliam obligationem acceptus esse.* 3) *cf.* (46. 1) 8 § 8, 42, 70 § 2. 4) sponsor . . . spopondit *Ulp.? Vix enim dicitur 'fideiubere aliquid'.*

Pluribus stipulationibus factis si promissor (46.4) 8
ita accepto rogasset: 'quod ego tibi promisi, habesne acceptum?', si quidem apparet, quid actum est, id solum per acceptilationem sublatum est: si non apparet, omnes stipulationes solutae sunt: dummodo illud sciamus, si ego aliud accepto tuli, aliud tu rogasti, nihil valere acceptilationem.

2947. Cum mandatu alieno pro te fide- (17.1) 21
iusserim,[1] non possum adversus te habere actionem mandati, quemadmodum qui alienum mandatum intuitus spopondit. sed si non utique unius, sed utriusque mandatum intuitus id fecerim, habebo mandati actionem etiam adversus te, quemadmodum, si duo mihi mandassent ut tibi crederem, utrumque haberem obligatum.

2948. [2]Natura cavillationis, quam Graeci (50.16) 177
σωρίτην appellaverunt, haec est, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quae evidenter falsa sunt, perducatur.

LIBER XLVIII.

[*De verborum obligatione* 3.][3]

[*De inutilibus stipulationibus?*]

2949. Stipulatio non potest confici (45.1) 1 pr. — § 2
nisi utroque loquente: et ideo neque mutus neque surdus neque infans stipulationem contrahere possunt: nec absens quidem, quoniam exaudire invicem debent. si quis igitur ex his vult stipulari, per servum praesentem stipuletur, et adquiret ei ex stipulatu actionem. item si quis obligari velit, iubeat et erit quod iussu
1 obligatus. Qui praesens interrogavit, si antequam sibi responderetur discessit, inutilem efficit stipulationem: sin vero praesens interrogavit, mox discessit et reverso responsum est, obligat: intervallum enim me-
2 dium non vitiavit obligationem. Si quis ita interroget 'dabis'? responderit 'quid ni?', et is utique in ea causa est, ut obligetur: contra si sine verbis adnuisset. non tantum autem civiliter, sed nec naturaliter obligatur, qui ita adnuit: et ideo recte dictum est non obligari pro eo nec fideiussorem quidem.

An inutilis acceptilatio utile habeat (46.4) 8 pr.
pactum, quaeritur: et nisi in hoc quoque contra sensum est, habet pactum. dicet aliquis: potest ergo non esse consensus? cur non possit? fingamus eum, qui accepto ferebat, scientem prudentemque nullius esse momenti acceptilationem sic accepto tulisse: quis dubitat non esse pactum, cum consensum paciscendi non habuerit?

Si quis simpliciter interrogatus re- (45.1) 1 § 3—6
sponderit: 'si illud factum erit, dabo', non obligari eum constat: aut si ita interrogatus: 'intra kalendas quintas'? responderit: 'dabo idibus', aeque non obligatur: non enim sic respondit, ut interrogatus est. et versa vice si interrogatus fuerit sub condicione, responderit pure, dicendum erit eum non obligari. cum adicit aliquid vel detrahit obligationi, semper probandum est vitiatam esse obligationem, nisi stipulatori diversitas responsionis ilico placuerit: tunc enim alia stipulatio
4 contracta esse videtur.[4] Si stipulanti mihi 'decem' tu 'viginti' respondeas, non esse contractam obligatio-
nem nisi in decem constat. ex contrario quoque si me

1) adpromiserim *vel* spoponderim *Ulp.* 2) *cf. Iuliani fr.* 722. 3) *v. p.* 1180 *n.* 1. 4) nisi stipulatori . . . videtur *Trib.*

'viginti' interrogante tu 'decem' respondeas, obligatio nisi in decem non erit contracta: licet enim oportet congruere summam, attamen manifestissimum est viginti
5 et decem inesse. Sed si mihi Pamphilum stipulanti tu Pamphilum et Stichum spoponderis, Stichi adiectionem pro supervacuo habendam puto: nam si tot sunt stipulationes, quot corpora, duae sunt quodammodo stipulationes, una utilis, alia inutilis, neque vitiatur
6 utilis per hanc inutilem. "Eadem an alia lingua respondeatur, nihil interest." proinde si quis Latine interrogaverit, respondeatur ei Graece, dummodo congruenter respondeatur, obligatio constituta est: idem per contrarium. sed utrum hoc usque ad Graecum sermonem tantum protrahimus an vero et ad alium, Poenum forte vel Assyrium vel cuius alterius linguae, dubitari potest. et scriptura Sabini, sed et verum patitur, ut omnis sermo contineat verborum obligationem, ita tamen, ut uterque alterius linguam intellegat sive per se sive per verum interpretem.

2950. Multum interest, utrum ego sti- (45. 1) 34
puler rem, cuius commercium habere non possum, an quis promittat: si stipuler rem, cuius commercium non habeo, inutilem esse stipulationem placet: si quis promittat, cuius non commercium habet, ipsi nocere, non mihi.

2951. Si quis, cum aliter eum conve- (45. 1) 36
nisset obligari, aliter per machinationem obligatus est, erit quidem suptilitate iuris obstrictus, sed doli exceptione uti potest: quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. idem est et si nullus dolus intercessit stipulantis, sed ipsa res in se dolum habet: cum enim quis petat ex ea stipulatione, hoc ipso dolo facit, quod petit.

[*De stipulatione servorum*].

2952. Servus communis sic omnium est non (45.3) 5
quasi singulorum totus, sed pro partibus utique indivisis, ut intellectu magis partes habeant quam corpore: et ideo si quid stipulatur vel quaqua alia ratione adquirit, omnibus adquirit pro parte, qua dominium in eo habent. licet autem ei et nominatim alicui ex dominis stipulari vel traditam[1] rem accipere, ut ei soli adquirat. sed si non nominatim domino stipuletur, sed iussu unius dominorum, hoc iure utimur, ut soli ei adquirat, cuius iussu stipulatus est.[2]

Proinde et si quattuor forte dominos ha- (45.3) 7
buerit et duorum iussu stipulatus sit, his solis adquiret qui iusserunt, magisque est, ut non aequaliter, sed pro portione dominica totum eis adquiratur. idem puto et si nominatim eis stipulatus esse proponatur: nam et si omnium iussu stipulatus sit vel omnibus nominatim, non dubitaremus omnibus pro dominicis cum portioni-
1 bus, non pro virilibus adquirere. Si servus communis ab uno ex sociis stipulatus sit, si quidem nominatim alteri socio, ei soli debetur: sin autem sine ulla adiectione pure stipulatus sit, reliquas partes is servus ceteris sociis praeter eam partem, ex qua promissor dominus esset, adquiret. sed si iussu unius socii stipulatus est, idem iuris est, quod esset, si eidem illi socio nominatim dari stipulatus esset. interdum etiamsi neque iussu neque nominatim alteri ex dominis stipularetur, ei tamen soli adquirere cum Iuliano placuit: ut puta si quid forte stipuletur, quod utrique adquiri non potest. veluti servitutem ad fundum Cornelianum stipulatus est, qui fundus Sempronii erat alterius ex dominis: ei soli adquirit.

Item si servus duorum Titii et Maevii homi- (45.3) 9
nem, qui Titii erat, stipulatus fuerit, ei soli adquirit, cuius non fuit. sed si stipulatus sit Stichum sibi et 'Maevio et Titio dari spondes?', totum eum Maevio adquirit: quod enim alteri ex dominis adquirere non potest, id ad eum, qui ad obligationem admittitur,
1 pertinet. Si, cum duos dominos servus haberet, stipulatus fuerit illi aut illi dominis suis, quaesitum est, an consistat stipulatio. Cassius inutilem esse stipulationem scripsit et Iulianus Cassii sententiam probat eoque iure utimur.

Sed si sibi aut Primo aut Secundo do- (45. 3) 11
minis suis stipulatus sit, et hic tantundem erit probandum, quod Iulianus, inutilem esse stipulationem. sed utrum adiectio inutilis est aut tota stipulatio utilis non est? puto adiectionem solam esse inutilem: eo enim quod ait 'mihi', omnibus adquisiit ex stipulatu actionem. an ergo in ceterorum persona solutio locum habeat exemplo extraneae personae? et puto vel solvi eis posse, quemadmodum cum ego mihi aut Titio stipuler. cur ergo cum Primo aut Secundo dominis stipulatio non constitit nec solutio est? illa ratio est, quia non invenimus, in cuius persona stipulatio constitit, in cuius solutio.

Cum enim stipulatur domino aut extraneo (45. 3) 13
servus, utrumque consistet et in domini persona stipulatio et in extranei solutio: at hic τὸ ἰσάζον corrumpit stipulationem et solutionem.

2953. Si servus meus rem meam tibi (13. 6) 14
scienti nolle me tibi commodari commodaverit, et commodati et furti nascitur actio et praeterea condictio ex causa furtiva.

2954. Servus communis sicut uni ex (46. 4) 8 § 1. 2
dominis stipulari potest, ita etiam acceptum rogare uni ex dominis potest eumque in solidum liberat: et ita
2 Octavenus putat. Accepto liberare servus communis alterum ex dominis etiam ab altero domino potest: id enim et Labeoni placuit. denique libro pithanon scripsit, si a Primo domino Secundo socio domino suo[1] stipulatus fuerit, posse Secundum accepto rogare et per acceptilationem Primum liberare, quem ipse obligaverat: sic fieri, ut per unum atque eundem servum et constituatur et tollatur obligatio.

[*De acceptilatione?*][2]

2955. Acceptum fieri non potest, nisi (46.4) 8 § 3
quod verbis colligatum est: acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia et ipsa verbis fit: neque enim potest verbis tolli, quod non verbis contractum est.

Nihil tam naturale est quam eo genere (50. 17) 35
quidque dissolvere, quo colligatum est. ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

Omnes res transire in novationem possunt: (46.2) 2
quodcumque enim sive verbis contractum est sive non verbis, novari potest et transire in verborum obligationem ex quacumque obligatione, dummodo sciamus novationem ita demum fieri, si hoc agatur, ut novetur

1) mancipio *Ulp.*
2) *cf. Sabini fr.* 210.

1) domino suo *gloss.* 2) *De acceptilatione iterum agitur libro* L. *Ea, quae tractantur libro* XLVIII, *fortasse occasione stipulationis servorum* (*cf. fr.* 2954) *iniecta sunt.*

obligatio: ceterum si non hoc agatur, duae erunt obligationes.

Cum legatorum nomine satisdatum est, simul (36. 3) 8 dies legatorum cessit, protinus isdem diebus etiam ex stipulatione debentur.

2956. Filius familias promittendo patrem (46. 4) 8 § 4 civiliter non obligat, sed se obligat: propter quod accepto rogare filius familias potest, ut se liberet, quia ipse obligatus est, pater autem acceptum rogando nihil agit, cum non sit ipse obligatus, sed filius. idem erit et in servo dicendum: nam et servus accepto liberari potest, et tolluntur etiam honorariae obligationes, si quae sunt adversus dominum.

2957. [1]Quia hoc iure utimur, ut iuris (46. 4) 8 § 4 i. f. gentium sit acceptilatio: et ideo puto [2]et Graece posse acceptum fieri, dummodo sic fiat, ut Latinis verbis solet: *ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών.*

2958. Etsi condicionalis contractus cum (26. 8) 8 pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri[3]: nam auctoritas non condicionaliter, sed pure interponenda est, ut condicionalis contractus confirmetur.

*

2959. [4]Circa inofficiosi querellam evenire (5. 2) 24 plerumque adsolet, ut in una atque eadem causa diversae sententiae proferantur. quid enim si fratre agente heredes scripti diversi iuris fuerunt? quod si fuerit, pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse videbitur.

2960. [5]"Debitor mulieris iussu eius pe- (23. 3) 36 cuniam viro expromisit, deinde vir acceptam eam iussu mulieris fecit. res mulieri perit". hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine an et si alia ex causa? et videtur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. illud adhuc subest, utrum ante nuptias an post nuptias id factum sit: multum enim interesse videtur. nam si secutis nuptiis id factum est, dote iam constituta maritus accepto ferendo perdit, si autem antequam nuptiae sequerentur, nihil videtur doti constitutum esse.

Sane videndum est, an marito mulier, (23. 3) 38 quae iussit accepto ferri, obligetur. et putem obligari mandati actione et hoc ipsum in dotem converti, quod mulier mandati iudicio obligata est. et quod dicitur rem mulieri perire, consequens est: nam si coeperit velle de dote[6] agere, ipsa secum debebit compensare iussum suum.

LIBER XLIX.

[*De verborum obligatione* 4.][7]

[*De stipulationibus emptae et venditae hereditatis*].

2961. [8]'Pecuniae' verbum non solum (50. 16) 178 pr. numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc est omnia corpora: nam corpora quoque pecuniae appellatione contineri nemo est qui ambiget.

2962. 'Hereditas' iuris nomen est, (50. 16) 178 § 1 quod et accessionem et decessionem in se recipit: hereditas autem vel maxime fructibus augetur.

Venditor hereditatis satisdare de (18. 4) 2 pr. — § 2 evictione non debet, cum id inter ementem et vendentem agatur, ut neque amplius neque minus iuris emptor habeat quam apud heredem futurum esset: plane de facto suo venditor satisdare cogendus
1 est. In hereditate vendita utrum ea quantitas spectatur, quae fuit mortis tempore, an ea, quae fuit cum aditur hereditas, an ea quae fuit cum hereditas venumdatur, videndum erit. et verius est hoc esse servandum quod actum est: plerumque autem hoc agi videtur, ut quod ex hereditate pervenit in id tempus
2 quo venditio fit, id videatur venisse. Illud potest quaeri, si etiam impuberi sit substitutus is qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum qui vendidit hereditatem pervenit, ex empto[1] actioni locum faciat. et magis est, ne veniat, quia alia hereditas est: licet enim unum testamentum sit, alia tamen atque alia hereditas est. plane si hoc actum sit, dicendum erit etiam impuberis hereditatem in venditionem venire, maxime si iam delata impuberis hereditate venierit hereditas.

2963. Pervenisse ad venditorem here- (18. 4) 2 § 3—7 ditatis quomodo videatur, quaeritur. et ego puto, antequam quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum pervenisse, quatenus mandare potest earum rerum persecutionem actionesque tribuere: enimvero ubi corpora nactus est vel debita exegit, plenius ad eum videri pervenisse. sed et si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus, palam est ad eum pretia rerum pervenisse. illud tenendum est cum effectu videri pervenisse, non prima ratione: idcirco quod legatorum nomine quis praestitit, non videtur ad eum pervenisse: sed et si quid aeris alieni est vel cuius alterius oneris hereditarii, pervenisse merito negabitur. sed et rerum ante venditionem donatarum pretia praestari aequitatis
4 ratio exigit. Non tantum autem quod ad venditorem hereditatis pervenit, sed et quod ad heredem eius ex hereditate pervenit, emptori restituendum est: et non solum quod iam pervenit, sed et quod quandoque per-
5 venerit, restituendum est. Sed et si quid dolo malo eorum factum est, quo minus ad eos perveniat, et hoc emptori praestandum est: fecisse autem dolo malo quo minus perveniat videtur, sive alienavit aliquid, vel etiam accepto quem liberavit, vel id egit dolo malo, ne de hereditate adquireretur vel ne possessionem adipisceretur quam posset adipisci. sed et si non dolo malo, sed lata culpa admiserit aliquid, utique tenebitur: deperdita autem et deminuta sine dolo malo ven-
6 ditoris non praestabuntur. Illud quaesitum est, an venditor hereditatis ob debitum a filio suo qui in potestate eius esset servove ei, cuius hereditatem vendidisset, praestare debeat emptori. et visum est, quidquid dumtaxat de peculio filii servive aut in suam rem
7 versum inveniatur, praestare eum debere. Solet quaeri, an et, si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat. et est apud Iulianum haec quaestio tractata libro sexto digestorum et ait, quod non debitum exegerit, retinere heredem et quod non debitum solverit, non reputare: nam hoc

1) *Deficiunt quaedam.* 2) *cf. I.* (3. 29) 1. 3) *Similiter, licet condicionalis stipulatio sit, acceptilatio debet pure fieri, cf.* (46. 4) 4, 12. 4) *Quaerebatur fortasse de servi hereditarii stipulatione, qua hoc casu pro parte heredi testamentario, pro parte legitimo adquireretur.* 5) *Non videntur haec ad tractatum 'de acceptilatione' pertinere.* 6) rei uxoriae *Ulp.* 7) *v. p.* 1180 *n.* 1. 8) *Ad fr.* 2961—2963 *cf.* (45. 1) 50 § 1: Item stipulatione emptae hereditatis: 'quanta pecunia [*sc. ex ea hereditate, v. fr.* 2962] ad te pervenerit dolove malo tuo factum est eritve, quo minus perveniat *rel.*

1) stipulatu *Ulp.*

servari, ut heres emptori non praestet quod non debitum exegerit, neque ab eo consequatur quod non debitum praestiterit. si autem condemnatus praestiterit, hoc solum heredi sufficit esse eum condemnatum sine dolo malo suo, etiamsi maxime creditor non fuerit is cui condemnatus est heres: quae sententia mihi placet.

2964. 'Actionis' verbum et speciale (50. 16) 178 § 2
est et generale. nam omnis actio dicitur, sive in personam sive in rem sit petitio:[1] sed plerumque 'actiones' personales solemus dicere. 'petitionis' autem verbo in rem actiones significari videntur. 'persecutionis' verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, ut puta fideicommissorum et si quae aliae sunt, quae non habent iuris ordinarii exsecutionem.

Non solum autem hereditarias actiones, (18. 4) 2 § 8
sed etiam eas obligationes quas ipse heres constituit dicendum erit praestari emptori debere: itaque et si fideiussorem acceperit ab hereditario debitore, ipsam actionem quam habet heres praestare emptori debebit: sed et si novaverit vel in iudicium deduxerit actionem, praestare debebit hanc ipsam actionem quam nactus est.

2965. Sicuti lucrum omne ad empto- (18. 4) 2 § 9—11
rem hereditatis respicit, ita damnum quoque debet ad
10 eundem respicere. Denique si rem hereditariam heres vendiderit ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emptorem actionem, quia non ideo condemnatur quod heres esset, sed quod vendiderit. sed si pretium rei distractae emptori hereditatis dedit, videamus, an locus sit ex vendito actioni: et putem
11 esse. Sive ipse venditor dederit aliquid pro hereditate sive procurator eius sive alius quis pro eo, dum negotium eius gerit, locus erit ex vendito[2] actioni, dummodo aliquid absit venditori hereditatis: ceterum si nihil absit venditori, consequens erit dicere non competere ei actionem.

2966. [3]Hoc verbum 'debuit' omnem (50. 16) 178 § 3
omnino actionem comprehendere intellegitur, sive civilis sive honoraria sive fideicommissi fuit persecutio.

Apud Iulianum scriptum est, si (18. 4) 2 § 12—20
venditor hereditatis exceperit servum sine peculio et eius nomine cum eo fuerit actum de peculio et in rem verso, id dumtaxat eum consequi, quod praestiterit eius peculii nomine quod emptorem sequi debeat, aut quod in rem defuncti versum est: his enim casibus aes alienum emptoris solvit, ex ceteris causis suo nomine
13 condemnetur. Quid ergo si servum cum peculio exceperit venditor hereditatis conventusque de peculio praestitit? Marcellus libro sexto digestorum non *re*petere eum scripsit, si modo hoc actum est, ut, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet: at si contra actum est, recte repetere eum posse ait: si vero nihil expressim inter eos convenit, sed tantummodo peculii mentio
14 facta est, cessare ex vendito[2] actionem constat. Si venditor hereditatis aedes sibi exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, interest quid acti sit: nam si ita excepit, ut damni quoque infecti stipulationis onus sustineret, nihil ab emptore consequeretur: si vero id actum erit, ut emptor hoc aes alienum exsolveret, ad illum onus stipulationis pertinebit: si non apparebit quid acti sit, verisimile erit id actum, ut eius quidem damni nomine, quod ante venditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius
15 temporis ad heredem pertineat. Si Titius Maevi hereditatem Seio vendiderit et a Seio heres institutus eam hereditatem Attio vendiderit, an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? et ait Iulianus: quod venditor hereditatis petere a quolibet extraneo herede potuisset, id ab hereditatis emptore consequatur: et certe si Seio alius heres exstitisset, quidquid venditor Maevianae hereditatis nomine praestitisset, id ex vendito[1] actione consequi ab eo potuisset: nam et si duplam hominis a Seio stipulatus fuissem et ei heres exstitissem eamque hereditatem Titio vendidissem,
16 evicto homine rem a Titio servarem. Si quid publici vectigalis nomine praestiterit venditor hereditatis, consequens erit dicere agnoscere emptorem et hoc debere: namque hereditaria onera etiam haec sunt. et si forte tributorum nomine aliquid dependat, idem
17 erit dicendum. Quod si funere facto heres vendidisset hereditatem, an impensam funeris ab emptore consequatur? et ait Labeo emptorem impensam funeris praestare debere, quia et ea, inquit, impensa hereditaria esset: cuius sententiam et Iavolenus putat veram
18 et ego arbitror. Cum quis debitori suo heres exstitit, confusione creditor esse desinit: sed si vendidit hereditatem, aequissimum videtur emptorem hereditatis vicem heredis optinere et idcirco teneri venditori hereditatis, sive cum moritur testator debuit (quamvis post mortem debere desiit adita a venditore hereditate) sive quid in diem debeatur sive sub condicione et postea condicio exstitisset, ita tamen, si eius debiti adversus heredem actio esse poterat, ne forte etiam ex his causis, ex quibus cum herede actio non est, cum
19 emptore agatur. Et si servitutes amisit heres institutus adita hereditate, ex vendito poterit experiri ad-
20 versus emptorem, ut servitutes ei restituantur. Sed et si quid venditor nondum praestiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilo minus agere potest cum emptore.

[*Si quis 'habere licere' similiave stipuletur*].

2967. Stipulatio ista: 'habere licere (45. 1) 38 pr.—§ 5
spondes?' hoc continet, ut liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quo minus nobis habere liceat. quae res facit, ut videatur reus promisisse per omnes futurum, ut tibi habere liceat: videtur igitur alienum factum promisisse, nemo autem alienum factum promittendo obligatur, et ita utimur. sed se obligat, ne ipse faciat, quo minus habere liceat: obligatur etiam, ne heres suus faciat vel quis ceterorum successorum efficiat, ne
1 habere liceat. Sed si quis promittat per alium non fieri, praeter heredem suum dicendum est inutiliter
2 eum promittere factum alienum. At si quis velit factum alienum promittere, poenam vel quanti ea res sit potest promittere. sed quatenus habere licere videbitur? si nemo controversiam faciat, hoc est neque ipse
3 reus, neque heredes eius heredumve successores. Si quis forte non de proprietate, sed de possessione nuda controversiam fecerit vel de usu fructu vel de usu vel de quo alio iure eius, quod distractum est, palam est committi stipulationem: habere enim non licet ei, cui ali-
4 quid minuitur ex iure quod habuit. Quaesitum est,

1) petitio *gloss.?* 2) stipulatu *Ulp.* 3) *In venditae hereditatis stipulatione nominatim de eo videtur comprehensum fuisse quod testator debuerit, v.* (18. 4) 2 § 18 (sive cum moritur testator debuit), *ibid.* 18 (quae . . . debebatur a testatore).

1) stipulatu *Ulp.*

utrum propriam demum rem an et alienam promittere possit habere licere. et magis est, ut et aliena promitti possit: quae res ita effectum habebit, si propria esse promissoris coeperit. quare si perseveraverit aliena, dicendum erit stipulationem non committi, nisi poena adiecta sit, cum neque per eum neque per suc-
5 cessorem eius quicquam factum sit. Sicut autem ex parte rei successores eius cum ipso tenentur, ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori ceterisque, quicumque ei succedunt, scilicet si rem ipsi habere non licuerit. ceterum si alii habere non licuit, certo certius est non committi stipulationem, et nihil intererit, utrum ita stipuler 'habere licere' an 'mihi habere licere'.

[*Si ergo unus ex heredibus stipulatoris prohibeatur, pro eius tantummodo parte committetur stipulatio: quod si unus ex pluribus promissoris heredibus prohibuerit, tenentur et coheredes eius*]. (45. 1) 3 idem iuris est et in illa stipulatione: 'mihi heredique meo habere
1 licere'?[1] Sed haec differentia illam habet rationem, quod, ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cuius nihil interest, nisi poena subiecta sit: nam poena subiecta efficit, ut omnibus committatur, quia hic non quaerimus, cuius intersit. enimvero ubi unus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes: interest enim prohibiti a nemine prohiberi.

Hi, qui sunt in aliena potestate, (45. 1) 38 § 6—12 his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari possunt ea ratione, qua cetera quoque his possunt stipulari. sed si servus fuerit stipulatus sibi habere, quaesitum est, an recte stipulatus videatur. et ait Iulianus libro quinquagensimo secundo digestorum, si servus stipuletur sibi habere licere aut per se non fieri, quo minus habere stipulatori liceat, promittat: stipulatio, inquit, non committitur, quamvis auferri res ei et ipse auferre eandem possit: non enim factum, sed ius in hac stipulatione vertitur. cum vero stipulatur per promissorem non fieri, quo minus sibi ire agere liceat, non ius stipulationis, inquit, sed factum versatur. sed videtur mihi, licet iuris verba contineat haec stipulatio 'habere licere', tamen sic esse accipiendam, ut in servo et in filio familias videatur actum esse de possessione retinenda aut non auferenda et vires
7 habeat stipulatio. Haec quoque stipulatio: 'possidere mihi licere spondes'? utilis est: quam stipulationem servus an possit utiliter in suam personam concipere, videamus. sed quamvis civili iure servus non possideat, tamen ad possessionem naturalem hoc referendum est, et ideo dubitari non oportet, quin et servus
8 recte ita stipuletur. Plane si 'tenere sibi licere' stipulatus sit servus, utilem esse stipulationem convenit: licet enim possidere civiliter non possint, tenere tamen
9 eos nemo dubitat. 'Habere' dupliciter accipitur: nam et eum habere dicimus, qui rei dominus est et eum, qui dominus quidem non est, sed tenet: denique
10 habere rem apud nos depositam solemus dicere. Si quis ita stipulatus fuerit 'uti frui sibi licere', ad here-
11 dem ista stipulatio non pertinet. Sed et si non addiderit 'sibi', non puto stipulationem de usu fructu
12 ad heredem transire, eoque iure utimur. Sed si quis uti frui licere sibi heredique suo stipulatus sit, videamus, an heres ex stipulatu agere possit. et putem posse, licet diversi sint fructus: nam et si ire agere stipuletur sibi heredique suo licere, idem probaverimus.

*

2968. Si quis dolum malum promis- (45. 1) 38 § 13 soris heredisque eius abesse velit, sufficere 'abesse afuturumque esse' stipulari: si vero de plurium dolo cavere velit, necessarium esse adici: 'cui rei dolus malus non abest, non afuerit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondes'?

2969. Suae personae adiungere (45. 1) 38 § 14. 15
15 quis heredis personam potest. Sed et adoptivi patris persona coniungi poterit.

2970. Inter incertam certamque diem (45. 1) 38 § 16 discrimen esse ex eo quoque apparet, quod certa die promissum vel statim dari potest: totum enim medium tempus ad solvendum liberum promissori relinquitur: at qui promisit 'si aliquid factum sit' vel 'cum aliquid factum sit', nisi cum id factum fuerit, dederit, non videbitur fecisse quod promisit.

2971. [1] Alteri stipulari nemo potest, (45. 1) 38 § 17—23 praeterquam si servus domino, filius patri stipuletur: inventae sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi adquirat quod sua interest: ceterum ut alii detur, nihil interest mea. plane si velim hoc facere, poenam stipulari conveniet, ut, si ita factum non sit, ut comprehensum est, committetur stipulatio etiam ei, cuius nihil interest: poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit, sed quae
18 sit quantitas quaeque condicio stipulationis. In stipulationibus cum quaeritur, quid actum sit, verba
19 contra stipulatorem interpretanda sunt. Eum, qui dicat: 'mihi decem[2] et Titio decem', eadem decem,
20 non alia decem dicere credendum est. Si stipuler alii, cum mea interesset, videamus, an stipulatio committetur. et ait Marcellus stipulationem valere in specie huiusmodi. is, qui pupilli tutelam administrare coeperat, cessit administratione contutori suo et stipulatus est rem pupilli salvam fore. ait Marcellus posse defendi stipulationem valere: interest enim stipulatoris fieri quod stipulatus est, cum obligatus futurus esset pupillo,
21 si aliter res cesserit. Si quis insulam faciendam promiserit aut conduxerit, deinde ab aliquo insulam stipulatori fieri stipulatus sit: aut si quis, cum promisisset Titio fundum Maevium daturum aut, si is non dedisset, poenam se daturum, stipulatus a Maevio fuerit fundum Titio datu iri: item si quis id locaverit faciendum quod ipse conduxerit: constat habere eum
22 utilem ex locato actionem. Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua interesset ei dari, in ea erit causa, ut
23 valeat stipulatio. Unde et si procuratori meo dari stipulatus sum, stipulatio vires habebit: et si creditori meo, quia interest mea, ne vel poena committatur vel praedia distrahantur, quae pignori data erant.

2972. Si quis ita stipulatus fuerit: (45. 1) 38 § 24 'illum sistas'?, nulla causa est, cur non obligatio constat.

2973. Aedem sacram vel locum religio- (45. 1) 38 § 25 sum aedificari stipulari possumus: alioquin nec ex locato agere possumus.

1) Idem . . . licere *ius. Trib.*

1) *Ad* § 17 *sqq. cf. I.* (3. 19) 19. 20.
2) decem *gloss.?*

LIBER L.

[*De verborum obligatione* 5.][1]

2974. Eum, qui 'kalendis Ianuariis' stipu- [(45. 1) 41]
latur, si adiciat 'primis' vel 'proximis', nullam habere
dubitationem palam est: sed et si dicat 'secundis' vel
'tertiis' vel quibus aliis, aeque dirimit quaestionem.
si autem non addat quibus Ianuariis, facti quaestionem
inducere, quid forte senserit, hoc est quid inter eos
acti sit: utique enim hoc sequimur, quod actum est,
easque adsumemus. si autem non appareat, dicendum
est quod Sabinus, primas kalendas Ianuarias spectan-
das. plane si ipsa die kalendarum quis stipulationem
interponat, quid sequemur? et puto actum videri de
1 sequentibus kalendis. Quotiens autem in obligationi-
bus dies non ponitur, praesenti die pecunia debetur,
nisi si locus adiectus spatium temporis inducat, quo
illo possit perveniri. verum dies adiectus efficit, ne
praesenti die pecunia debeatur: ex quo apparet diei
2 adiectionem pro reo esse, non pro stipulatore. Idem
in idibus etiam et nonis probandum est et generaliter
in omnibus diebus.

*

2975. Si quis arbitratu puta Lucii Titii [(45. 1) 43] restitui sibi stipulatus est, deinde ipse stipulator moram fecerit, quo minus arbitretur Titius: promissor quasi moram fecerit, non tenetur. quid ergo si ipse, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum est a persona non esse recedendum eius, cuius arbitrium insertum est.

*

2976. Quodcumque stipulatur is, qui [(45. 1) 45]
in alterius potestate est, pro eo habetur, ac si ipse
1 esset stipulatus. Sicuti cum morietur quis stipulari
potest, ita etiam hi, qui subiecti sunt alienae potestati,
2 cum morientur stipulari possunt. Si ita quis stipu-
latus sit: '[2]post mortem meam filiae meae dari'? vel
ita: 'post mortem filiae meae mihi dari'?, utiliter erit
stipulatus: sed primo casu filiae utilis actio competit,
3 licet heres ei non existat. Non solum ita stipulari
possumus: 'cum morieris', sed etiam: 'si morieris':
nam sicuti inter haec nihil interest 'cum veneris' aut
'si veneris', ita nec ibi interest 'si morieris' et 'cum
4 morieris'. Filius patri dari stipulari videtur, etsi
hoc non adiciat.

*

2977. Qui sic stipulatur: 'quod te mihi [(45. 1) 47] illis kalendis dare oportet, id dare spondes'? videtur non hodie stipulari, sed sua die, hoc est kalendis.

*

2978. Si vulnerato servo lege Aquilia actum [(9. 2) 46] sit, postea mortuo ex eo vulnere agi lege Aquilia nihilo minus potest.[3]

[*De acceptilatione*].[4]

2979. Sane et sic acceptilatio fieri potest: [(46. 4) 7] 'accepta facis decem'? ille respondit 'facio'.[5]

2980. Et per iusiurandum liberti inter- [(46. 4) 13 pr.] positam operarum obligationem per acceptilationem tolli verius est.

2981. [6]Si id, quod in stipulationem [(46. 4) 13 § 1—4]
deductum est, divisionem non recipiat, acceptilatio in
partem nullius erit momenti, ut puta si servitus fuit
praedii rustici vel urbani. plane si usus fructus sit in
stipulatum deductus, puta fundi Titiani, poterit pro
parte acceptilatio fieri et erit residuae partis fundi
usus fructus. si tamen viam quis stipulatus accepto
iter vel actum[1] fecerit, acceptilatio nullius erit mo-
menti: hoc idem est probandum, si actus accepto
fuerit latus. si autem iter et actus accepto fuerit latus,
consequens erit dicere liberatum eum, qui viam pro-
2 misit. Illud certum est eum, qui fundum stipulatus
usum fructum vel viam accepto facit, in ea esse causa,
ut acceptilatio non valeat: qui enim accepto facit, vel
totum vel partem eius, quod stipulatus est, debet ac-
cepto facere, hae autem partes non sunt, non magis
quam si quis domum stipulatus accepto ferat cementa
3 vel fenestras vel parietem vel diaetam. Si quis usum
fructum stipulatus usum accepto tulerit, si quidem sic
tulerit acceptum quasi usu debito, liberatio non con-
tinget: si vero quasi ex usu fructu, cum possit usus
sine fructu constitui, dicendum est acceptilationem
4 valere. Si is, qui hominem stipulatus est, Stichum
accepto tulerit, Iulianus libro quinquagensimo quarto
digestorum scripsit acceptilationem aliquid egisse tollis-
seque totam obligationem: quod enim invito stipula-
tori promissor solvere potest, id et acceptum latum
liberationem pariet.

[*Qui hominem legat et Stichum adimit,* [(34. 4) 12] *non peremit legatum, sed extenuat*], ut Stichum legatarius eligere non possit.

Eum, qui fundum stipulatus est, non [(46. 4) 13 § 5. 6]
posse de dolo malo clausulam acceptum ferre constat:
non enim in partem debiti id constitit, et aliud est
6 quod debetur, aliud quod accepto fertur. Si Stichum
aut decem sub condicione stipulatus Stichum acceptum
fecerit et pendente condicione Stichus decesserit, de-
cem in obligatione manebunt, perinde ac si acceptilatio
interposita non fuisset.

2982. Si fideiussori accepto fuerit [(46. 4) 13 § 7—12]
latum, cum reus re, non verbis fuisset obligatus, an
reus quoque liberetur? et hoc iure utimur, ut, licet
reus non sit verbis obligatus, tamen acceptilatione per
8 fideiussorem liberetur. Si legatorum sub condicione
relictorum fideiussori dato accepto latum sit, legata
9 debebuntur postea condicione eorum existente. Qui
ita stipulatur a fideiussore: 'quod Titio credidero, fide
tua esse iubes'?, deinde, antequam crederet, acceptum
fecit fideiussori, reus non liberabitur, sed quandoque
ei creditum fuerit, tenetur: nam et si fideiussorem non
ante liberatum esse credimus, quam cum fuerit credi-
tum reo, non tamen reus antiquiore acceptilatione,
10 quam obligatio eius est, liberari potuit. Tutor, cura-
tor furiosi acceptum ferre non potuit, nec procurator
quidem potest facere acceptum: sed hi omnes debent
novare (possunt enim) et sic accepto facere. ne his
quidem accepto fieri potest, sed novatione facta po-
terunt liberari per acceptilationem. nam et in absen-
tium persona hoc remedio uti solemus: stipulamur ab
aliquo id novandi causa, quod nobis absens debet, et
ita accepto liberamus, a quo stipulati sumus: ita fiet,
ut absens novatione, praesens acceptilatione liberetur.
11 Heres quoque et liberare et liberari accepto potest et
12 honorarii successores. Ex pluribus reis stipulandi si
unus acceptum fecerit, liberatio contingit in solidum.

1) *v. p.* 1180 *n.* 1. 2) mihi et *ins.* (*del. a Triboniano*). 3) *cf.* (9. 2) 54? 4) *v. p.* 1188 *n.* 2; *cf. Paul.* 12 *ad Sab.* 5) ille resp. 'facio' *gloss.?* 6) *Ad hoc fr. cf. Gai.* 3, 172: an autem in partem acceptum fieri possit, quaesitum est.

1) vel actum *gloss.*

LIBER LI.

[*De iudiciis?*][1]

2983. Eum qui iudicare iubet magistratum (2. 1) 13
1 esse oportet. Magistratus autem vel is qui in potestate aliqua sit, ut puta proconsul vel praetor vel alii qui provincias regunt, iudicare iubere eo die, quo privati futuri essent, non possunt.

2984. [*Eum, qui salva civitate capite minuitur, iudicem manere certum est*]. (4. 5) 6 nam et cetera officia quae publica sunt, in eo non finiuntur: capitis enim minutio privata hominis et familiae eius iura, non civitatis amittit.

2985. Si locus in iubendo iudicare non est (5. 1) 59 comprehensus, videtur eo loco iudicare iussisse quo solet iudicari, sine incommodo litigantium.

2986. Inter haec verba 'quanti ea res (50. 16) 179 erit' vel 'quanti eam rem esse paret' nihil interest: in utraque enim clausula placet veram rei aestimationem fieri.

2987. [2]Qui restituere iussus iudici non (6. 1) 68 paret contendens non posse restituere, si quidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur et fructuum dumtaxat omnisque causae nomine condemnatio fit. si vero non potest restituere,[3] si quidem dolo fecit quo minus possit, is, quantum adversarius in litem sine ulla taxatione in infinitum iuraverit, damnandus est. si vero nec potest restituere nec dolo fecit quo minus possit, non pluris quam quanti res est, id est quanti adversarii interfuit, condemnandus est. haec sententia generalis est et ad omnia sive interdicta, sive actiones in rem sive in personam sunt, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur, locum habet.[4]

2988. Rem in iudicio deductam non idcirco (12. 3) 1 pluris esse opinamur, quia crescere condemnatio potest ex contumacia non restituentis per iusiurandum in litem: non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia aestimatur ultra rei pretium.

2989. Iudex posteaquam semel senten- (42. 1) 55 tiam dixit, postea iudex esse desinit: et hoc iure utimur, ut iudex, qui semel vel pluris vel minoris condemnavit, amplius corrigere sententiam suam non possit: semel enim male seu bene officio functus est.

2990. Nemo, qui condemnare potest, (50. 17) 37 absolvere non potest.

*

2991. [5]Si servum emero et eundem ven- (21. 2) 33 didero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui evictum, committitur stipulatio.

EX LIBRIS INCERTIS.

v. fr. 2460 (*lib. V*). C. (6. 24) 14

2992. Iustinian. . . . *quia apud Ulpia-* C. (6. 40) 3 § 2 *num in libris Sabinianis*[6] *invenimus quaedam verba, quae effugiunt legis miscellae observationem, ne quis et ea sublata esse putaverit, sancimus, cum huiusmodi verbis mulieribus aliquid relinquatur: 'si vidua erit' vel 'cum vidua erit' vel 'quotiens vidua erit', vel e contrario maribus: 'si amiserint uxores' vel 'quando ad caelibatum pervenerint', non vetari ea vindicare vel legitimo modo sumere, quae eis derelicta sunt.*

1) *cf. Paul.* 13, *Pomp.* 29 *ad Sab.*; *v. vol.* I *p.* 1286 *n.* 3. 2) ad edictum (*pro* ad Sabinum) *inscr. F.* 3) si quidem habeat . . . non potest restituere *Trib.* (si quidem . . . si vero . . ., si quidem . . . si vero!). 4) haec sententia . . . locum habet *Trib.* 5) *Fortasse Ulpianus hoc libro* (*antequam de iudiciis ageret, cf. Pomp.* 27 *fr.* 733) *etiam duplae stipulationem attigit.* 6) *his, ut videtur, quae ad legata pertinent.*

DE SPONSALIBUS LIBER SINGULARIS.

2993. Sponsalia autem dicta sunt a spon- (23. 1) 2 dendo: nam moris fuit veteribus stipulari et spondere sibi uxores futuras.

2994. [*Sponsalibus filiam familias con-* (23. 1) 12 *sentire oportet:*] sed quae patris voluntati non repugnat, 1 consentire intellegitur. [1]Tunc autem solum dissentiendi a patre licentia filiae conceditur, si indignum moribus vel turpem sponsum ei pater eligat.

EX LIBRIS INCERTIS.

v. fr. 18. (2. 8) 15 § 1
v. Paul. fr. 1327. (19. 1) 43
v. fr. 2082. (26. 6) 2 § 5
v. fr. 1815. (27. 1) 8 § 9
v. fr. 2137. (27. 1) 10 § 8, 12 pr.

2995. Macer 2 ad l. vicens. *Computationi in* (35. 2) 68 *alimentis faciendae hanc formam esse Ulpianus scribit,*[2] *ut a prima aetate usque ad annum vicesimum quantitas alimentorum triginta annorum computetur eiusque quantitatis Falcidia*[3] *praestetur, ab annis vero viginti usque ad annum vicesimum quintum annorum viginti octo, ab annis viginti quinque usque ad annos triginta annorum viginti quinque, ab annis triginta usque ad annos triginta quinque annorum viginti duo, ab annis triginta quinque usque ad annos quadraginta annorum viginti. ab annis quadraginta usque ad annos quinquaginta tot annorum computatio fit, quot aetati eius ad annum sexagesimum deerit remisso uno anno: ab anno vero quinquagesimo usque ad annum quinquagesimum quintum annorum novem, ab annis quinquaginta quinque usque ad annum sexagesimum annorum septem: ab annis sexaginta, cuiuscumque aetatis sit, annorum quinque. eoque nos iure uti Ulpianus ait et circa computationem usus fructus faciendam.*
1 *Si quis ex heredibus rem propriam esse contendat, deinde hereditariam esse convincatur, quidam putant eius quoque Falcidiam*[4] *non posse retineri, quia nihil intersit, subtraxerit an hereditariam esse negaverit: quod Ulpianus recte improbat.*

v. fr. 2858. (47. 2) 21 § 2
v. fr. 2248. (48. 22) 11

2996. *[5]*Relegatus est is cui interdicitur* (48. 22) 14 *provincia aut urbe continentibusve in perpetuum vel ad* 1 *tempus. Et multum interest inter relegationem et deportationem: nam deportatio et civitatem et bona adi-*

1) *Ad* § 1 (*Trib.*) *cf. Gradenwitz, p.* 102. 2) *cf. Ulp.* 5 *de omnib. tribun. fr.* 2282 § 10. 3) vicensima *Macer.* 4) vicensimam *Macer, v.* I, *p.* 571 *n.* 5. 5) *Hoc fr., omissum in F., sub nomine Ulpiani exhibent Bas.* 60, 54, 14.

mit, relegatio utrumque conservat, nisi bona publicentur.
2 *Relegare possunt princeps et senatus et praefecti et*
3 *praesides provinciarum, nec tamen consules. Qui amissa civitate bona habet, a creditore utilibus actionibus convenitur.*

v. fr. 2419. [50.5) 5]

2997. Iustinian. . . . *sancimus, ut tem-* [C. (3.28) 36 § 2] *pora de inofficiosi querellae ab adita hereditate secundum Ulpiani opinionem currant . . .*

v. fr. 2553. [C. (3.33) 17 pr.]

v. libb. Sabin. (*p.* 216) *fr.* 2. [C. (3.34) 14 pr.]

v. fr. 774. [C. (4.5) 10]

v. fr. 2668. [C. (5.4) 25]

2998. Iustinian. *Si libertam quis uxo-* [C. (5.4) 28 pr.] *rem habeat, deinde inter senatores scribatur dignitate illustratus, an solvatur matrimonium, apud Ulpianum*[1] *quaerebatur, quia lex Papia inter senatores et libertas stare conubia non patitur.*

v. fr. 2460. [C. (6.24) 14]

v. fr. 2470. [C. (6.25) 10]

2999. Iustinian. *Si quis duobus heredibus* [C. (6.26) 11 pr.] *institutis filio suo impuberi eos una cum alio tertio substituit et verba testamenti ita composuerit: 'quisquis mihi heres erit, et Titius filio meo heres esto', secundum quod apud Ulpianum invenimus, mortuo impubere filio quaerebatur, quomodo ad substitutionem vocentur tres substituti: utrumne duo priores, qui et patri heredes fuerant scripti, in dimidiam vocantur et Titius in reliquam dimidiam, an tres substituti unusquisque ex triente ad substitutionem vocantur? alia applicata dubitatione, si quis ita heredem scripserit: 'Titius una cum filiis suis et Sempronius heredes mihi sunto'. et in praesente etenim specie quaerebatur secundum Ulpianum*[2] *voluntas testantis: utrumne Titium una cum suis filiis in dimidiam vocat et Sempronium in aliam dimidiam, an omnes in virilem portionem?*

v. fr. 2992. [C. (6.40) 3 § 2]

3000. Iustinian. *Si plures personae unam* [C. (6.46) 7] *condicionem implere fuerint iussae, apud Ulpianum dubitabatur, utrumne omnes simul eandem facere debent, an singuli quasi soli implere eam compelluntur.*

3001. Iustinian. . . . *cum autem aliquis* [C. (6.49) 7 § 1b] *hereditatem restituere iussus est et dolo malo vel post litem contestatam vel antea sese contumaciter celaverit, vel si suppositus fideicommissariae restitutioni, antequam restitueret hereditatem, ab hac luce subtractus est nullo herede vel successore existente, vel si fideicommissarius cui restituta est ex Trebelliano senatus consulto hereditas, alii per fideicommissum restituere iussus fuerit res hereditarias: quemadmodum actionum translatio celebretur in tribus istis casibus, apud veteres dubitabatur: et Domitius Ulpianus constituendum esse super his putavit.*

3002. Iustinian. . . . *sin autem lega-* [C. (6.51) 1 § 8a sq.] *tarii vel fideicommissarii sint vel mortis causa donatione honorati, vel alia forte persona quae fideicommisso praegravari potest, et hoc evanescat, manere hoc apud enumeratas personas sancimus pro virili omnimodo portione,*
9 *id est pro numero personarum. Ne autem hoc quod non ineleganter summi ingenii vir Ulpianus in hac parte cum omni subtilitate disposuit, praetereatur: sanctione*
9a *nostra, hoc apertius inducimus. Cum enim iam statuimus haec cum suis oneribus ad eum qui lucretur pervenire: sancimus, si quidem condicio vel aliud gravamen in dando sit constitutum, hoc omnimodo lucrantes pro modo lucri agnoscere. sin autem (et rel.) . . .*

3003. Iustinian. . . . *si res . . . here-* [C. (7.2) 15 § 1. 1a] *ditariae herede minime invento venierint, an et post venditionem earundem rerum possibile est vel servum vel quemlibet alium adire et recuperare quidem ab emptoribus res, satisfacere autem creditoribus et libertatibus, quaerebatur. et licet divus Severus semel rebus venditis hoc non admisit, nobis tamen Ulpiani sententia admonente placuit, maxime propter libertates, ne depereant, et post venditionem rerum annale remedium dare divi Marci constitutioni, intra quod et creditoribus omnibus satisfiat et emptores nihil novi patiantur, qui annalem saepe sentiebant rescissionem, et licere servo qui libertate donatus est vel alii cuidam extraneo, vel ante venditionem rerum vel post venditionem, intra annale tamen tempus adire hereditatem et res recuperare, prius satisdatione danda, ut tam creditoribus quam libertatibus satisfaciat.*

v. fr. 2420. [C. (8.37) 4]

v. fr. 1122 § 6. [Nov. 97 c. 6 § 1]

1) *Fortasse in libris ad legem Iuliam et Papiam.*
2) *ad Sabinum libro* IV?

URSEIUS FEROX

(PRIMI P. CHR. SAECULI, SABINO ET CASSIO MINOR NATU).[1]

Praeter ea Ursei fragmenta, quae in Iuliani ad Urseium libris[2] referuntur, Urseius laudatur his locis:

INCERTI OPERIS LIBRO X.

1. Ulp. 18 ad edict. *Sed et si* [coll. 12, 7 § 9 cf. (9.2) 27 § 11] *qui servi inquilini insulam exusserint, libro X Urseius refert Sabinum respondisse lege Aquilia servorum nomine dominum noxali iudicio conveniendum: ex locato autem dominum teneri negat. Proculus autem respondit, cum coloni servi villam exusserint, colonum vel ex locato vel lege Aquilia teneri, ita ut colonus servos possit noxae dedere: et, si uno iudicio res esset indicata, altero amplius non agendum. sed haec ita, si culpa colonus careret: ceterum si noxios servos habuit, damni eum iniuria teneri, cur tales habuit. idem servandum et circa inquilinorum insulae personas scribit.*

NON INDICATO LIBRO.

2. Ulp. 17 ad Sab. *Si massae usus fructus* [(7.4) 10 § 5] *legetur et ex ea vasa sint facta vel contra, Cassius apud Urseium scribit*[3] *interire usum fructum.*

1) *Urseium iam defuncto Sabino libros a Iuliano excerptos confecisse colligi potest ex verbis* '*Sabinus dicebat*', *quibus Sabini opinio refertur* (24.3) 59, *cf. Ferrini, arch. giur.* XXXVII *p.* 331.

2) *In his libris cum plerumque ipsa Ursei verba subiectis Iuliani notis* (*cf. Iulian. fr.* 886, 888 § 1, 892 § 1, 898, 924 § 1) *referri videantur, vix autem, quid praeter notas illas a Iuliano sit additum, pro certo explorari possit, singula hoc loco nolui repetere.*

3) *v. Ferrini l. c.*

3. Ulp. 18 ad edict. *Si servus communis,* [(9.2) 27 § 1] *id est meus et tuus, servum meum occiderit, legi Aquiliae locus est adversus te, si tua voluntate fecit: et ita Proculum existimasse Urseius refert. quod si non voluntate tua fecit, cessare noxalem actionem, ne sit in potestate servi, ut tibi soli serviat.*

v. Iulian. fr. 898. [(10.3) 6 § 12]

4. Paul. 49 ad edict. *Et ex sociis non uti-* [(39.3) 11 § 2] *que cum eo agendum qui opus fecerit nec minus eum quoque damnum restituere debere, qui auctor operis fuit, apud Ferocem Proculus ait: si cum uno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa, quia communi dividundo actionem habet. sed sibi magis placere patientiam dumtaxat eum praestare oportere, quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit cum eo, a quo opus factum sit. et est iniquum eum, qui non fecit, id restituere oportere, quoniam communi dividundo agere potest: quid enim fiet, si socius eius solvendo non fuerit?*

5. Ulp. 76 ad edict. . . . *si patronus liber-* [(44.5) 1 § 10] *tum suum delegaverit creditori, an adversus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerandae, exceptione ista uti possit, videamus. et Cassius existimasse Urseium*[1] *refert creditorem quidem minime esse submovendum exceptione, quia suum recepit: verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendae controversiae gratia id fecit.*

1) Cassium existimasse Urseius *scr.*

L. FULVIUS(?) ABURNIUS VALENS

(IULIANI AEQUALIS; PRAEF. URBI FER. LATIN. P. CHR. 118?)

ACTIONUM LIBRI (?)[1]

LIBER VII.

1. Interdum licet dolo malo fecerit [(36.4) 15] heres, quo minus res in causa hereditaria maneant, non poterit in possessionem earum legatarius mitti, veluti si locum religiosum fecerit aut quid publice consecraverit permissu scilicet imperatoris aut aliquem non in fraudem creditoris manumiserit.

1) *Valentis actionum libri cum in indice non enumerentur, Krueger pro* Valens *in inscriptione* (36.4) 15 *legendum esse* Venuleius *suspicatur, cui coniecturae etiam fragmentorum series congruit.*

DE FIDEICOMMISSIS LIBRI VII.

LIBER I.

[*De singulis rebus per fideicommissum relictis* 1.][1]

2. 'Stichus liber esto: et ut eum heres [(32) 12] artificium doceat, unde se tueri possit, peto'. Pegasus inutile fideicommissum esse ait, quia genus artificii adiectum non esset: sed praetor aut arbiter ex voluntate defuncti et aetate et condicione et natura ingenioque eius, cui relictum erit, statuet, quod potissimum artificium heres docere eum sumptibus suis debeat.

1) *Hoc fr. non esse libri primi, sed secundi conicit Mommsen propter inscriptionem* (32) 10. *Sed fr.* 2 *et* 3 *ad eundem tractatum pertinere videntur.*

3. Cum alimenta per fideicommissum [(34. 1) 22] relicta sunt non adiecta quantitate, ante omnia inspiciendum est, quae defunctus solitus fuerat ei praestare, deinde quid ceteris eiusdem ordinis reliquerit: si neutrum apparuerit, tum ex facultatibus defuncti et caritate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statui
1 debebit. Qui fratris sui libertis alimenta debebat, his testamento vineas cum hac adiectione reliquerat 'ut habeant, unde se pascant'. si pro alimentis vineas reliquisset, non aliter eis ex fideicommissi causa eas praestari debere, quam si testamenti obligatione heredes liberassent: aut, si id omissum fuisset et postea ex testamento agerent, doli mali exceptione tutum heredem futurum, scilicet si non minus valent vineae quam alimentorum aestimatio. illam autem adiectionem 'ut habeant, unde se pascant' magis ad causam praelegandi quam ad usum fructum constituendum pertinere.

4. Quod traditum est in legatis novissi- [(35.1)87,89] mam, in libertatibus levissimam condicionem spectandam esse, non ad ea dumtaxat pertinet, quae saepius sub diversis condicionibus, sed etiam quae primo pure, deinde sub condicione dantur. itaque quod heres pure dare iussus est quodve pure[1] legatum est, cum id ex intervallo sub condicione legatum est, posterius valet: si prius sub condicione, deinde pure legatum est, praesens debetur. quod si pure[1] legatum ex continenti heres sub condicione damnatus aut rogatus est dare, perinde est, ac si iuncta subiecta scriptura idem legatum esset, vel ut praesens vindicari si hoc voluerit legatarius, vel, cum condicio exstiterit, ab herede peti possit, nisi commemoratione superioris legati posterius scriptum fuerit, velut: 'Stichum, quem illi legavi, heres meus ei, si illud factum erit, dato': tunc enim revocandi animo praesens legatum et sub condicione dandi ita scribsisse videbitur: et si ante condicionem rem vindicet, doli exceptio locum habere poterit.

5. † Paul. 2 ad Vitell. *Cum vir ita legasset:* [(32) 78 § 6] *'quae uxoris causa parata sunt, ei do lego', ego apud praetorem fideicommissarium petebam etiam res aestimatas, quarum pretium in dotem erat, nec optinui, quasi testator non sensisset de his rebus. atquin si in usum eius datae sint, nihil interest, ab ipsa an ab alio cômparatae sunt. postea apud Aburnium Valentem inveni ita relatum: mulier res aestimatas in dotem dederat ac deinde maritus ei legaverat his verbis: 'quae eius causa comparata emptaque essent'. dixit emptorum paratorumque appellatione non contineri ea, quae in dotem data essent, nisi si maritus eas res, posteaquam ipsius factae essent, in uxoris usum convertisset.*

6. 'Rogo, quandoque heres meus Titio [(36. 2) 29] decem det': utique decem heres debebit, sed quando, dubitari potest: utrum cum primum potuerit, et dies cedit et ab ipso petitur.

LIBER II.

[*De singulis rebus per fid. relictis* 2.]

7. † Paul. 10 quaest. *Servo alieno posse rem* [(31) 82 § 2] *domini legari Valens scribit: item id quod domino eius pure debetur. cum enim servo alieno aliquid in testamento damus, domini persona ad hoc tantum inspicitur, ut sit cum eo testamenti factio, ceterum ex persona servi constitit legatum.*

1) per vindicationem *ins.*

8. Filio familias, quoad in potestate [(33. 1) 25] patris sit, in annos singulos dena dari possunt.

9. Si tibi et ei, qui ex tribus liberis meis in [(32) 10] funus meum venerit, centum aureos[1] legavero, non minuitur in tua persona legatum, si nemo venit.

10. Is, qui complures libertos relinquebat, [(32) 94] tribus ex his fundum legaverat et petierat, ut curarent, ne de nomine suo exiret. quaerebatur, ex tribus qui primus moriebatur utrum utrique vel alteri ex his, qui sibi in legato coniuncti essent, relinquere partem suam deberet, an possit vel alii conliberto suo eam relinquere. placuit, etsi voluntatis quaestio esset, satis illum facturum et si alii reliquisset. quod si nulli dedisset, occupantis an omnium conlibertorum et num eorum tantum, quibus pariter legatum esset, petitio fideicommissi esset, dubitabatur. et Iulianus recte omnibus debere putavit.

11. Legatam municipio pecuniam in aliam [(50. 8) 6] rem quam defunctus voluit convertere citra principis auctoritatem non licet. et ideo si unum opus fieri iusserit, quod Falcidiae legis interventu fieri non potest, permittitur summam, quae eo nomine debetur, in id, quod maxime necessarium rei publicae videatur, convertere: sive plures summae in plura opera legantur et legis Falcidiae interventu id quod relinquitur omnium operum exstructioni non sufficit, permittitur in unum opus, quod civitas velit, erogari. sed municipio pecuniam legatam, ut ex reditu eius venatio aut spectacula edantur, senatus in eas causas erogari vetuit: et pecuniam eo legatam in id, quod maxime necessarium municipibus videatur, conferre permittitur, ut in eo munificentia eius qui legavit inscriptione notetur.

LIBER III.

[*De hereditatibus fideicommissariis* 1.]

12. Si postulante me suspectam heredi- [(36. 1) 69] tatem ex decreto praetoris adieris *nec* ego postea eam mihi restitui velim nec bonis me immiscere, hoc fieri debet, ut (quod Octaveno non ineleganter videbatur) a praetore perinde actiones in me dentur, ac si
1 hereditatem recepissem, quod est iustius. Etiam eo tempore, quo creditorum fraudandorum consilium inieris, citra periculum interdicti fraudatorii hereditatem suspectam adibis et restitues mihi, quia et remoto fideicommisso liberum tibi fuerat nolenti adire hereditatem creditores tuos tali commodo fraudare, et ego nihil turpiter faciam recipiendo eam hereditatem, quam remota postulatione mea creditores compellere te ut
2 adires non potuerint. Sed et filius suus heres patri rogatus sit a patre hereditatem mihi restituere, cum suorum creditorum fraudandorum consilium inisset, tamquam suspectam ex decreto praetoris restituerit mihi, vix fraudatorio interdicto locus erit, quia bonis patris eius venditis nihil proprium creditores eius ex ea hereditate ferre potuerint: nisi forte proprii creditores filii audiri debeant, si postulent, ut dimissis patris
3 eius bona vendere sibi permittatur. Si donationis causa suspectam hereditatem sibi heres dixerit et restituerit ei, qui solidum capere non possit, auferetur ei id quod capere non potest. idem dicendum est et si citra consilium donandi fiduciarius heres id fecerit.

1) HS $\overline{C}$ *Valens.*

LIBER IV.

[*De hereditatibus fideicommissariis* 2.]

13. Si heres, ab eo qui cum moreretur (36. 1) 70 solvendo non fuit rogatus hereditatem restituere, suspectam sibi dicit, dubium non est, quin hodie coactus ex Trebelliano[1] senatus consulto restituere possit. sed et si sua sponte adierit, ex eodem[2] senatus consulto restituturus est, quamvis, cum summa aut certum corpus per fideicommissum ab eo qui solvendo non fuit datum est, perinde non debeatur atque si legatum esset: eo enim casu legatarii, superiore heredis vice fungi eum,
1 cui fideicommissum relictum est. Si totam hereditatem rogatus restituere tu sponte adieris et sine deductione quartae partis restitueris, difficile quidem crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommissi causa hoc fecisse: sed si probaveris per errorem te quartam non retinuisse, reciperare eam poteris.

LIBER V.

? ?

14. Si tibi legatum est vel fideicommissum (32) 19 relictum, uti quid facias, etiamsi non interest heredis id fieri, negandam tibi actionem, si non caveas heredi futurum, quod defunctus voluit, Nerva et Atilicinus recte putaverunt.

15. Si tibi certam rem legavero et (34. 4) 28 rogavero te, ut eam Titio restitueres, deinde eandem rem tibi fideicommisero nec rogavero te, ut alii eam praestares, quaeritur, an in tua potestate sit ex causa fideicommissi eligere, ut fideicommissum non praestes. et magis posteriorem scripturam testamenti placuit spectari.

[*De capacitate*].

16. Liberta si in concubinatu patroni (38. 1) 46 esset, perinde ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere constat.[3]

17. Arrianus Severus praefectus aerarii, (49. 14) 42 cum eius, qui tacite rogatus fuerat non capienti fideicommissum reddere, bona publicata erant, pronuntiavit nihilo minus ius deferendi ex constitutione divi Traiani
1 habere eum cui fideicommissum erat relictum. Quia autem nonnulli ingrati adversus beneficium divi Traiani post professionem quoque de tacito fideicommisso factam cum possessoribus transigunt atque tribus edictis evocati non respondent, placuit senatui tantum ab eo qui id fecisset exigi, quantum apud aerarium ex ea causa quam detulerat remanere oporteret, si professionem suam implesset: et si possessoris quoque fraus apud praefectum convicta fuisset, ab eo quoque quod convictus inferre debuisset exigi.

LIBER VI.

[*De libertate fideicommissaria*].

18. Si minor viginti quinque annis servum (4. 4) 33 suum, qui pluris, quam in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit et legatum acceperit, non cogendum praestare libertatem, si legatum reddere paratus sit, Iulianus respondit: ut quemadmodum maioribus liberum sit non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddenti legatum necessitas manumittendi remittatur.

19. Eius servi [*legati sc., cui per fidei-* (35. 2) 37 *commissum sub condicione vel post tempus libertas data est*,] aestimatio [*sc. in Falcidiae ratione ponenda*] perinde
1 ac statuliberi fieri debet. Sed et si heres servum alienum rogatus est manumittere, placuit ut etiam huius pretium ex aestimatione hereditatis deduci debeat.

20. Campanus scribit non debere prae- (38. 1) 47 torem pati donum munus operas imponi ei, qui ex fideicommissi causa manumittatur. sed si, cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit, non inhibendam operarum petitionem, quia donasse videtur.

21. † Paul. 3 fideic. *Si heres qui vendidit* (40. 5) 25 *servum sine successore decesserit, emptor autem extet et velit servus defuncti libertus esse, non emptoris, non esse eum audiendum Valens scripsit, ne emptor et pretium et libertum perdat.*

LIBER VII.

? ?

22. Iavolenus eum, qui rogatus post (33. 1) 15 decem annos restituere pecuniam ante diem restituerat, respondit, si propter capientis personam, quod rem familiarem tueri non posset, in diem fideicommissum relictum probetur et perdituro ei id heres ante diem restituisset, nullo modo liberatum esse: quod si tempus heredis causa prorogatum esset, ut commodum medii temporis ipse sentiret, liberatum eum intellegi: nam et plus eum praestitisse quam debuisset.

LOCI INCERTI.

(31) 82 § 2 *v. fr.* 7 (32) 78 § 6 *v. fr.* 5 (40. 5) 25 *v. fr.* 21

1) Pegasiano *scr.* 2) Trebelliano *scr.* 3) *Quaeritur, an etiam capere possit, perinde ac si nupta esset.*

VALERIUS SEVERUS

(LAUDATUS A IULIANO).

1. Ulp. 5 ad edict. *Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in servitute susceperunt: nec tamen, ut Severus dicebat, ad solos iustos liberos.* (2. 4) 4 § 3

2. Ulp. 8 ad edict. . . . *et filia familias poterit dare procuratorem*[1] *ad iniuriarum actionem. nam quod ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem,*[1] *supervacuum esse Valerius Severus scribit, cum sufficiat patrem dare ex filiae voluntate.* (3. 3) 8 pr.

3. Iulian. 3 dig. *Ex facto quaerebatur: quendam ad siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse atque ita pretium siliginis, quae in publicum empta erat, curatori adflictum esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit et consequi id, ut ei salvum esset, quod causa eius damnum cepisset. Valerius Severus respondit adversus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam: idem respondit: ut magistratui adversus magistratum eadem actio detur, ita tamen, si non sit conscius fraudis. secundum quae etiam in subcuratore idem dicendum est.* (3. 5) 29

4. Ulp. 70 ad edict. *Quaesitum est, si quis ante annum aquam duxit, deinde sequenti tempore, hoc est intra annum, aqua influxerit ipsa sibi me non ducente, an hoc interdicto locus sit. et refert Severus Valerius competere ei hoc interdictum, quasi duxisse videatur, licet penitus prospicientibus non videtur iste duxisse.* (43. 20) 1 § 21

1) cognitorem *Ulp.*

VARIUS LUCULLUS

(INCERTAE AETATIS).

1. Pomp. 3 ad Sab. *Liber homo, qui bona fide mihi servit, id quod ex operis suis aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio Aristo ait: quod vero quis ei donaverit aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. sed hereditatem legatumve non adquiri mihi per eum, quia neque ex re mea neque ex operis suis*[1] *id sit nec ulla eius opera esset in legato, in hereditate aliquatenus, quia per ipsum adiretur (quod et Varium*[2] *Lucullum aliquando dubitasse), sed verius esse non adquiri, etiamsi testator ad me voluisset pertinere.* (41. 1) 19

1) neque ex operis suis *gloss.* 2) Varronem *scribendum esse (Mommsen h. l., arg. Cic. pro Tullio 4, 8) non satis mihi constat.*

Q. CLAUDIUS VENULEIUS SATURNINUS[1]

(SUB ANTONINO PIO ET DIVIS FRATRIBUS).[2]

ACTIONUM LIBRI X.[3]

LIBER IV.

1. Cum precario quis rogat, ut ipsi in eo fundo morari liceat, supervacuum est adici 'ipsi suisque': nam per ipsum suis quoque permissum uti videtur. (43. 26) 21

1) *Venulei Saturnini, Claudii Saturnini, Q. Saturnini nomina quin ad unum eundemque spectent iuris consultum, non dubito. Cf. Karlowa, RG. I p. 729 sq.* 2) *cf.* (20. 3) 1 § 2, (50. 7) 5 *pr.*, (17. 1) 6 § 7. 3) *In his libris, quorum inscriptionem a Manilio fortasse petiit, Venuleius non de formulis egisse videtur, sed de contractibus et testamentis concipiendis.*

LIBER V.

2. Animi potius quam corporis vitium est, veluti si ludos adsidue velit spectare aut tabulas pictas studiose intueatur, sive etiam mendax aut simi-
1 libus vitiis teneatur. Quotiens morbus sonticus nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat: nocere autem intellegi, qui perpetuus est, non qui tempore finiatur: sed morbum sonticum eum videri, qui inciderit in hominem postquam is natus sit: sontes enim
2 nocentes dici. Servus tam veterator quam novicius dici potest. sed veteratorem non spatio serviendi, sed genere et causa aestimandum Caelius ait: nam qui- (21. 1) 65

cumque ex venalicio noviciorum emptus alicui ministerio praepositus sit, statim eum veteratorum numero esse: novicium autem non tirocinio animi, sed condicione servitutis intellegi. nec ad rem pertinere Latine sciat nec ne: nam ob id veteratorem esse, si liberalibus studiis eruditus sit.

LIBER VII.[1]

3. Licet dubitatum antea fuit, utrum (40. 12) 44
servus dumtaxat an libertus iurando patrono obligaretur in his quae libertatis causa imponuntur, tamen verius est non aliter quam liberum obligari. ideo autem solet iusiurandum a servis exigere, ut hi religione adstricti, posteaquam suae potestatis esse coepissent, iurandi necessitatem haberent, dummodo in continenti,
1 cum manumissus est, aut iuret aut promittat.[2] Licet autem circa donum munus operas etiam uxorem per-
2 sonas inserere. In eum, qui impubes iuraverit, scilicet qui et iurare potuerit, danda est utilis actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit. potest tamen et impubes operas dare, veluti si nomenculator sit vel histrio.

LIBER VIII.

4. In eiusmodi stipulationibus, quae (46. 5) 11
'quanti ea res est' promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere, quoniam plerumque difficilis probatio est, quanti cuiusque intersit, et ad exiguam summam deducitur.

LIBER X.[3]

5. Nihil interest, utrum bonorum quis (33. 2) 43
an rerum tertiae partis usum fructum legaverit: nam si bonorum usus fructus legabitur, etiam aes alienum ex bonis deducetur, et quod in actionibus erit, computabitur. at si certarum rerum usus fructus legatus erit, non idem observabitur.

6. Detrahere legatis vel adicere, si nihil (34. 4) 32
praeter pecuniam numeratam legatum sit, promptum est: cum vero res corporales intervenient, et scriptura
1 difficilior fit et obscura portio. Cum libertas adimitur, legata servis relicta nihil attinet adimi.

DISPUTATIONUM LIBRI?

v. Ulp. 7 disput.[4] *fr.* 138. (46. 7) 18

AD EDICTUM LIBRI?

7. Ulp. 20 ad Sab. *An autem auri* (34. 2) 19 § 7
appellatione anuli aurei contineantur, quaeritur: et Quintus Saturninus libro decimo ad edictum[5] *scribit contineri.*

1) *v. etiam Valens p.* 1201 *n.* 1. 2) dummodo . . . promittat *gloss.* 3) *v. etiam n.* 5. 4) *cf.* (46. 7) 13. *Ex Venulei stipulationum libris hoc fr. desumptum esse (Labittus, Mommsen) non credo: Venuleius enim de iudicatum solvi stipulatione non libro* VII, *sed libro* IX *egit.* 5) actionum *scr.? Certe difficile dixeris, qua occasione ICtus in libris ad edictum de auri notione egerit.*

DE INTERDICTIS LIBRI VI.[1]

LIBER I.

[*Uti possidetis* (*E.* 247)].

8. Permisceri causas possessionis et usus (41. 2) 52
fructus non oportet, quemadmodum nec possessio et proprietas misceri debent: nam *ne*que impediri possessionem, si alius fruatur, neque alterius fructum am-
1 putari, si alter possideat. Eum, qui aedificare prohibeatur, possidere quoque prohiberi manifestum est.
2 Species inducendi in possessionem alicuius rei est prohibere ingredienti vim fieri: statim enim cedere adversarium et vacuam relinquere possessionem iubet, quod multo plus est quam restituere.[2]

[*De itinere actuque privato* (*E.* 250)].

9. Veteres nominatim adiciebant, ut ea (43. 19) 4
quoque, quae ad refectionem utilia essent, adportanti vis non fieret: quod supervacuum est, quoniam qui adportari non patitur ea, sine quibus refici iter non
1 possit, vim facere videtur, quo minus reficiatur. Si quis autem, cum posset compendiaria adportare, quae refectioni necessaria sunt longiori itinere velit adportare, ut deteriorem causam eundi faciat, impune ei vis fiet, quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiat.

[*De rivis* (*E.* 252)].

10. De rivis reficiendis ita interdicetur, (43. 21) 4
ut non quaeratur, an aquam ducere actori liceret: non enim tam necessariam refectionem itinerum quam rivorum esse, quando non refectis rivis omnis usus aquae auferretur et homines siti necarentur. et sane aqua pervenire nisi refecto rivo non potest: at non refecto itinere difficultas tantum eundi agendique fieret, quae temporibus aestivis levior esset.

[*De cloacis* (*E.* 254)].

11. Quamquam de reficienda cloaca, (43. 23) 2
non etiam de nova facienda hoc interdicto comprehendatur, tamen aeque interdicendum Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat, quia eadem utilitas sit: praetorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quo minus cloacam in publico facere liceret: idque Ofilio et Trebatio placuisse. ipse dicendum ait, ut ne factam cloacam purgare et restituere permittendum sit per interdictum, novam vero facere is demum concedere debeat, cui viarum publicarum cura sit.

LIBER II.

[*Quod vi aut clam* (*E.* 256)].

12. [*Labeo ait, si te volentem ad prohiben-* (43. 24) 2
dum venire deterruerit aliquis sine ullo dolo malo meo ac propter hoc non veneris, non videri me vim fecisse,] ne in aliena potestate *sit* condicionem meam nihil delinquentis deteriorem facere.

13. Servius etiam eum clam facere, qui (43. 24) 4
existimare debeat sibi controversiam futuram, quia non opinionem cuius et resupinam existimationem esse oporteat, ne melioris condicionis sint stulti quam periti.

14. [*Qui tegulas de aedificio sustulerit,* (43. 24) 8

1) *Venuleium in his libris de interdictis omnibus egisse non credo: quod si fecisset, edicti ordinem secutus libro primo vix usque ad interdictum uti possidetis pervenisset.* 2) § 2 *videtur ad interdicta secundaria pertinere, cf. Gai.* 4, 170.

hoc interdicto tenebitur:] nam origo huius rei a solo proficiscitur. ceterum per se tegulae non possidentur, sed cum universitate aedificii, nec ad rem pertinet, adfixae sunt an tantum positae.

15. [*Si quis acervum succenderit vel* (43. 24) 10
disperserit sic, ut non ad usum agri convertat, interdicto locus non erit,] quia acervus solo non cohaeret, sed terra sustinetur, aedificia autem solo cohaerent.

16. Quamquam autem colonus et fruc- (43. 24) 12
tuarius fructuum nomine in hoc interdictum admittantur, tamen et domino id competet, si quid praeterea eius intersit.

17. Si vitem meam ex fundo meo in (43. 24) 22
fundum tuum deprehenderis eaque in fundo tuo coaluerit, utile est interdictum quod vi aut clam intra annum: sed si annus praeterierit, nullam remanere actionem radices, quae in fundo meo sint, tuas fieri,
1 quia his accessiones sint. Si quis vi aut clam araverit, puto eum teneri hoc interdicto perinde atque si fossam fecisset: non enim ex qualitate operis huic interdicto locus est, sed ex opere facto, quod cohaeret
2 solo. Si ad ianuam meam tabulas fixeris et ego eas, priusquam tibi denuntiarem, refixero, deinde invicem interdicto quod vi aut clam egerimus: nisi remittas mihi, ut absolvar, condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea intersit, aut certe exceptionem mihi profuturam 'si non vi nec clam nec precario[1]
3 feceris'. Si stercus per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuissem, quamquam nihil damni feceris mihi nec fundi mei mutaveris, tamen teneri te quod vi aut clam Trebatius ait. Labeo contra, ne etiam is, qui dumtaxat iter per fundum meum fecerit aut avem egerit venatusve fuerit sine ullo opere, hoc interdicto
4 teneatur. Si quis proiectum aut stillicidium in sepulchrum immiserit, etiamsi ipsum monumentum non tangeret, recte cum eo agi, quod in sepulchro vi aut clam factum sit, quia sepulchri sit non solum is locus, qui recipiat humationem, sed omne etiam supra id caelum: eoque nomine etiam sepulchri violati agi
5 posse. Si is, qui denuntiaverit se opus facturum, confestim opus fecerit, clam fecisse non intellegitur: nam si post tempus, videbitur clam fecisse.

LIBER III.

[*De precario* (*E.* 258)].

18. Sed et si eam rem, cuius possessio- (43. 26) 7
nem per interdictum uti possidetis retinere possim, quamvis futurum esset, ut tenear de proprietate, precario tibi concesserim, teneberis hoc interdicto.

19. Si is, qui pro possessore possideret, (43. 26) 22
precario dominum rogaverit, ut sibi retinere rem liceret, vel is, qui alienam rem emisset, dominum rogaverit: apparet eos precario possidere. nec existimandos mutare sibi causam possessionis, quibus a domino concedatur precario possidere: nam et si id quod possideas alium precario rogaveris, videri te desinere ex prima causa possidere et incipere ex precario habere: et contra si possessorem precario rogaverit qui rem avocare ei posset, teneri eum precario, quoniam aliquid ad eum per hanc precarii rogationem pervenit, id est
1 possessio, quae aliena sit. Si pupillus sine tutoris auctoritate precario rogaverit, Labeo ait habere eum precariam possessionem et hoc interdicto teneri. nam quo magis naturaliter possideretur, nullum locum esse tutoris auctoritati: recteque dici 'quod precario habes', quia quod possideat ex ea causa possideat, ex qua rogaverit: nihilque novi *per* praetorem constituendum, quoniam, sive habeat rem, officio iudicis teneretur, sive non habeat, non teneatur.

LIBER IV.

[*De homine libero exhibendo* (*E.* 261)].

20. [*Hoc interdictum proponitur tuendae* (43. 29) 2
libertatis causa, videlicet ne homines liberi retineantur a quoquam:] nihil enim multum a specie servientium differunt, quibus facultas non datur recedendi.

21. Si quis liberum hominem ignorantem (43. 29) 4
suum statum retineat, tamen si dolo malo retinet, cogi-
1 tur exhibere. Trebatius quoque ait non teneri eum, qui liberum hominem pro servo bona fide emerit et
2 retineat. Nullo tempore dolo malo retineri homo liber debet, adeo ut quidam putaverint nec modicum tempus ad eum exhibendum dandum, quoniam prae-
3 teriti facti poena praestanda est. Creditori non competit interdictum, ut debitor exhiberetur: nec enim debitorem latitantem exhibere quisquam cogitur, sed in bona eius ex edicto praetoris itur.[1]

[*De liberis exhibendis, item ducendis* (*E.* 262)].

22. Si filius sua sponte apud aliquem (43. 30) 5
est, inutile hoc interdictum erit, quia filius magis apud se quam apud eum est, in quem interdicetur, cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet: nisi si inter duos, qui se patres dicerent, controversia esset et alter ab altero exhiberi eum desideraret.

LIBER V.

[*Utrubi* (*E.* 264)].

23. Adversus extraneos vitiosa possessio (41. 2) 53
prodesse solet.

24. In usucapione ita servatur, ut, etiamsi (44. 3) 15
minimo momento novissimi diei possessa sit res, nihilo minus repleatur usucapio, nec totus dies exigitur ad
1 explendum constitutum tempus.[2] Accessio possessionis fit non solum temporis, quod apud eum fuit, unde is emit, sed et qui ei vendidit, unde tu emisti. sed si medius aliquis ex auctoribus non possederit, praecedentium auctorum possessio non proderit, quia coniuncta non est, sicut nec ei, qui non possidet,
2 auctoris possessio accedere potest. Item adiciendum est, unde emisti, aut[3] unde is emit, cui tu emendum mandaveras, et quod apud eum, qui vendendum mandavit. quod si is quoque, cui mandatum erat, alii vendendum mandaverit, non aliter huius, qui postea mandaverat, dandam accessionem Labeo ait, quam si
3 id ipsum dominus ei permiserit. Sed et si a filio vel servo rem emero, accessio temporis et quo apud patrem aut dominum fuit ita danda est mihi, si aut voluntate patris dominive aut cum administrationem
4 peculii haberet vendidit. Item danda est accessio cum eo, quod apud pupillum fuit, a cuius tutore, cum is tutelam eius administraret, emisti. idemque in eo,

1) nec precario *gloss.*

1) Creditori . . . . itur] *fortasse Venuleius haec iniecit, cum de liberto exhibendo* (*E.* 263) *ageret.* 2) constitutum tempus] annum *Venul.* 3) unde emisti aut *gloss.*

qui a curatore pupilli furiosive emerit, servandum est: et si ventris nomine aut eius, quae rei servandae causa in possessione esset dotis suae nomine, deminutio facta 5 sit: nam id quoque temporis accedit. Hae autem accessiones non tam late accipiendae sunt quam verba earum patent, ut etiam, si post venditionem traditionemque rei traditae[1] apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori, sed illud solum quod ante[1] fuit, licet venditionis tempore eam rem venditor non ha- 6 buerat. Ei, cui heres rem hereditariam vendidit, et heredis tempus et defuncti debet accedere.

LIBER VI.

[*Quae in fraudem creditorum etc.* (*E.* 268).]

25. . . . Ex his colligi potest ne quidem (42. 8) 8 portionem emptori reddendam ex pretio: posse tamen dici eam rem apud arbitrum ex causa animadvertendam, ut, si nummi soluti in bonis exstent, iubeat eos reddi, quia ea ratione nemo fraudetur.

26. Si fraudator fideiussori suo (42. 8) 25 pr. — § 3 scienti acceptum tulerit, si et reus non ignoraverit, uterque tenebitur, si minus, is qui scierit. si tamen ille, cui acceptum factum est, solvendo non sit, videndum est, an in reum, etiamsi ignoraverit, actio danda sit, quia ex donatione capit. contra si reo scienti acceptum latum sit, fideiussor quoque, si et ipse scierit, tenebitur: si vero ignoraverit, numquid non aeque actio in eum dari debeat, quoniam magis detrimentum non patitur, quam lucrum faciat? in duobus autem reis par 1 utriusque causa est. Si a socero fraudatore sciens gener accepit dotem, tenebitur hac actione[2] et, si restituerit eam, desinit dotem habere: nec quicquam emancipatae divortio facto restituturum Labeo ait, quia haec actio[2] rei restituendae gratia, non poenae nomine daretur ideoque absolvi solet reus, si restituerit. sed si priusquam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiae dotem iudicio dotis nomine conventus, nihilo minus eum hac actione[2] teneri Labeo ait nec ullum regressum habiturum ad mulierem: sin vero sine iudice, videndum, an ulla repetitio competat ei. quod si is ignoraverit, filia autem scierit, tenebitur filia: si vero uterque scierit, uterque tenebitur. at si neuter scierit, quidam existimant nihilo minus in filiam dandam actionem,[2] quia intellegitur quasi ex donatione aliquid ad eam pervenisse, aut certe cavere eam debere, quod consecuta fuerit se restituturam: in maritum autem, qui ignoraverit, non dandam actionem,[2] non magis quam in creditorem, qui a fraudatore quod ei deberetur acceperit, cum is indotatam uxorem ducturus 2 non fuerit. Item si extraneus filiae familiae nomine fraudandi causa dotem dederit, tenebitur maritus, si scierit: aeque mulier: nec minus et pater, si non ignoraverit, ita ut caveat, si ad se dos pervenerit, re- 3 stitui eam. [3]Si procurator ignorante domino, cum sciret debitorem eius[4] fraudandi cepisse consilium, iussit servo ab eo accipere, hac actione[2] ipse tenebitur, non dominus.

27. Non solum autem ipsam rem (42. 8) 25 § 4. 5 alienatam restitui oportet, sed et fructus, qui alienationis tempore terrae cohaerent, quia in bonis fraudatoris fuerunt, item eos, qui post inchoatum iudicium recepti sint: medio autem tempore perceptos in restitutionem non venire. item partum ancillae per fraudem alienatae medio tempore editum in restitutionem 5 non venire, quia in bonis non fuerit. Proculus ait, si mulier post alienationem conceperit et antequam ageretur, pepererit, nullam esse dubitationem, quin partus restitui non debeat: si vero, cum alienaretur, praegnas fuerit, posse dici partum quoque restitui oportere.

Cum praegnas mulier legata aut usucapta (41. 1) 66 aliove quo modo alienata pariat, eius fiunt partus, cuius est ea, cum e*nit*eretur, non cuius tunc fuisset, cum conciperet.

Fructus autem fundo cohaesisse non (42. 8) 25 § 6 satis intellegere se Labeo ait, utrum dumtaxat qui maturi an etiam qui inmaturi fuerint, praetor significet: ceterum etiamsi de his senserit, qui maturi fuerint, nihilo magis possessionem restitui oportere. nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructusque eius attineret, unam quandam rem fuisse, id est fundum, cuius omnis generis alienationem fructus sequi: nec eum, qui hiberno habuerit fundum centum, si sub tempus messis vindemiaeve fructus eius vendere possit decem, idcirco duas res, id est fundum centum et fructus decem eum habere intellegendum, sed unam, id est fundum centum, sicut is quoque unam rem haberet, qui separatim solum aedium vendere possit.

28. Haec actio[1] etiam in ipsum (42. 8) 25 § 7 fraudatorem datur, licet Mela non putabat in fraudatorem eam dandam, quia nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum venditionem daretur et iniquum esset actionem dari in eum, cui bona ablata essent. si vero quaedam disperdidisset, si nulla ratione reciperari possent, nihilo minus actio[1] in eum dabitur et praetor non tam emolumentum actionis[1] intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quam poenam.

29. Cassius actionem introduxit in id (42. 8) 11 quod ad heredem pervenit.

DE IUDICIIS PUBLICIS LIBRI III.[2]

LIBER I.

30. Produci testis is non potest, qui (22. 5) 23 ante in eum reum testimonium dixit.

LIBER II.

31. In testimonium accusator citare non (22. 5) 20 debet eum, qui iudicio publico reus erit aut qui minor viginti annis erit.

32. [3]In cognitione aperti adversus sena- (29. 5) 13 tus consultum testamenti eius, qui a familia sua occisus dicatur, quinquennii tempus constitutum est senatus consulto Tauro et Lepido consulibus: quod tamen ad extraneos pertinet. namque eos, qui parricidii poena teneri possunt, semper accusare permittitur eodem senatus consulto.

1) rei traditionem *scr. et transfer. post verbum* ante?

2) *Et hic et in his, quae sequuntur, non de actione, sed de interdicto egit Venuleius.*

3) *Inter* § 2 *et* 3 *haec habent Bas.* 9, 8, 25 § 2: εἰ ὁ βλάψας ἀγνοοῦντι τῷ δανειστῇ δῷ τὸ χρέος, οὐκ ἀνατρέπεται τὸ πραχθέν. *Quae videntur excidisse in F.*

4) eius *gloss.*

1) *De utili interdicto Venuleium hic egisse suspicor.*

2) *Conscripti sunt post exitum Hadriani imp., v. fr.* 35 § 1. *Libro primo et priore libri secundi parte generaliter de ordine iudiciorum publicorum agitur; deinde transitur ad singulas leges tractandas.*

3) *Iunge fr.* 32. 33.

33. [1]Peculatus crimen ante quinquennium admissum obici non oportet. (48. 13) 9

34. Accusator in praevaricatione convictus postea ex lege non accusat. (47. 15) 5

35. Hos accusare non licet: legatum (48. 2) 12
imperatoris, id est praesidem provinciae,[2] ex sententia
Lentuli dicta Sulla et Trione consulibus: item legatum
provincialem eius dumtaxat criminis, quod ante commiserit,
quam in legationem venerit: item magistratum
populi Romani eumve, qui rei publicae causa afuerit,
1 dum non detractandae legis causa abest. Hoc beneficio
etiam in reos recepti uti possunt, si abolitione
interveniente repeti se non debere contendant, secundum
epistulam divi Hadriani ad Glabrionem consulem
2 scriptam. Lege Iulia iudiciorum publicorum cavetur,
ne eodem tempore de duobus reis quis quereretur
3 nisi suarum iniuriarum causa. Si servus reus postulabitur,
eadem observanda sunt, quae si liber esset, ex
4 senatus consulto Cotta et Messala consulibus. Omnibus
autem legibus servi rei fiunt excepta lege Iulia de vi privata, quia ea lege damnati partis tertiae bonorum publicatione puniuntur, quae poena in servum non cadit. idemque dicendum est in ceteris legibus, quibus pecuniaria poena irrogatur vel etiam capitis, quae servorum poenis non convenit, sicuti relegatio. item nec lex Pompeia parricidii, quoniam caput primum eos adpraehendit, qui parentes cognatosve aut patronos occiderint: quae in servos, quantum ad verba pertinet, non cadunt: sed cum natura communis est, similiter et in eos animadvertetur: item Cornelia iniuriarum servum non debere recipi reum Cornelius Sulla auctor fuit: sed durior ei poena extra ordinem imminebit.

36. Si confessus fuerit reus, donec de eo pronuntietur, in vincula publica coiciendus est. (48. 3) 5

37. Vestem sordidam rei nomine in publico habere capillumve summittere nulli licet, nisi ita coniunctus est adfinitati, ut invitus in reum testimonium dicere cogi non possit. (47. 10) 39

[*Ad legem Iuliam maiestatis*].

38. Qui statuas aut imagines imperatoris iam consecratas conflaverint aliudve quid simile admiserint, lege Iulia maiestatis tenentur. (48. 4) 6

LIBER III.

[*Ad legem Iuliam repetundarum*].

39. [*Lege Iulia repetundarum tenetur, qui, cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum vel non iudicandum decernendumve acceperit,*] vel quo magis aut minus quid ex officio suo faceret. (48. 11) 4

40. Eadem lege tenentur, qui ob denun- (48. 11) 6
tiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam
1 acceperint. Hac lege damnatus testimonium publice
2 dicere aut iudex esse postulareve prohibetur. Lege
Iulia repetundarum cavetur, ne quis ob militem legendum mittendumve aes accipiat, neve quis ob sententiam in senatu consiliove publico dicendam pecuniam accipiat, vel ob accusandum vel non accusandum: utque urbani magistratus ab omni sorde se abstineant neve plus doni muneris in anno accipiant, quam quod sit aureorum centum.[3]

1) *Iunge fr.* 32. 33. 2) id est . . . provinciae *gloss. aut Trib.* 3) HS C̄ (X) *Venul.?*

[*Ad legem Iuliam peculatus*].

41. Qui tabulam aeream legis formamve (48. 13) 10
agrorum aut quid aliud continentem refixerit vel quid
1 inde immutaverit, lege Iulia peculatus tenetur. Eadem
lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleverit vel induxerit.

DE OFFICIO PROCONSULIS LIBRI IV.[1]

LIBER I.

[*De cognitionibus*].

42. Qui se venire passus esset maiorem, (40. 14) 2
scilicet ut pretium ad ipsum perveniret, prohibendum
de libertate contendere[2] divus Hadrianus constituit: sed
interdum ita contendendum[3] permisit, si pretium suum
1 reddidisset. Qui se ex libertinitate ingenuitati adserant,
non ultra quinquennium, quam manumissi fuis-
2 sent, audientur. Qui post quinquennium repperisse
instrumenta ingenuitatis suae adseverant, de ea re ipsos principes adire oportere cogrituros.

43. † Ulp. 8 de off. proc. *Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controversiam, abegit, ut Saturninus quidem scribit, ad examinationem civilem*[4] *remittendus est.* (47. 14) 1 § 4

44. De militibus ita servatur, ut ad eum remittantur, si quid deliquerint, sub quo militabunt: is autem, qui exercitum accipit, etiam ius animadvertendi in milites caligatos habet. (48. 3) 9

45. Is, qui servum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex senatus consulto, quod Neratio Prisco et Annio Vero consulibus factum est. (48. 8) 6

46. Divus Hadrianus eos, qui in numero decurionum essent, capite puniri prohibuit, nisi si qui parentem occidissent: verum poena legis Corneliae puniendos mandatis plenissime cautum est. (48. 19) 15

LIBER II.

[*De officio legati*].

47. Si quid erit quod maiorem animadversionem exigat, reicere legatus apud proconsulem debet: neque enim animadvertendi coercendi vel atrociter verberandi ius habet. (1. 16) 11

48. Appellari a legatis proconsul potest, et, si multam dixerit, potest de iniquitate eius proconsul cognoscere et quod optimum putaverit statuere. (49. 3) 2

[*De magistratibus municipalibus?*]

49. Curent magistratus cuiusque loci testari volentibus et se ipsos et alios testes vel signatores praebere, quo facilius negotia explicentur et probatio rerum salva sit. (22. 5) 22

50. Ne quis receptam custodiam sine causa dimittat, mandatis ita cavetur: 'Si quos ex his, qui in civitatibus sunt, celeriter et sine causa solutos a magistratibus cognoveris, vinciri iubebis et his, qui solverint, multam dices. nam cum scierint sibi quoque molestiae futurum magistratus, si facile solverint vinctos, non indifferenter de cetero facient'. (48. 3) 10

1) *Conscripti post Hadriani exitum, cf. fr.* 42. 46.
2) in libertatem adseri *Venul.?* 3) adserendum *Venul.?*
4) examinat. civ.] forum *Venul.* (*Rudorff*).

EX LIBRO INCERTO.

51. † Ulp. 8 de off. proc. *De his, qui car-* (47. 18) 1 pr.
cere effracto evaserunt, sumendum supplicium divi fratres Aemilio Troni rescripserunt. Saturninus etiam probat in eos, qui de carcere eruperunt sive effractis foribus sive conspiratione cum ceteris, qui in eadem custodia erant, capite puniendos: quod si per neglegentiam custodum evaserunt, levius puniendos.

DE POENIS PAGANORUM LIBER SINGULARIS.

52. Aut facta puniuntur, ut furta caedes- (48. 19) 16
que, aut dicta, ut convicia et infidae advocationes, aut
scripta, ut falsa et famosi libelli, aut consilia, ut con-
iurationes et latronum conscientia quosque alios sua-
1 dendo iuvisse sceleris est instar. Sed haec quattuor
genera consideranda sunt septem modis: causa persona
2 loco tempore qualitate quantitate eventu. Causa: ut
in verberibus, quae impunita sunt a magistro allata vel
parente, quoniam emendationis, non iniuriae gratia
videntur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram ab
3 extraneo pulsatus est. Persona dupliciter spectatur,
eius qui fecit et eius qui passus est: aliter enim pu-
niuntur ex isdem facinoribus servi quam liberi, et
aliter, qui quid in dominum parentemve ausus est
quam qui in extraneum, in magistratum vel in priva-
tum. in eius rei consideratione aetatis quoque ratio
4 habeatur. Locus facit, ut idem vel furtum vel sacri-
legium sit et capite luendum vel minore supplicio.
5 Tempus discernit emansorem a fugitivo et effracto-
6 rem vel furem diurnum a nocturno. Qualitate, cum
factum vel atrocius vel levius est: ut furta manifesta a
nec manifestis discerni solent, rixae a grassaturis, ex-
pilationes a furtis, petulantia a violentia. qua de re
maximus apud Graecos orator Demosthenes sic ait:
*οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέστησε τὴν ὕβριν, ἀλλ' ἡ ἀτιμία·
οὐδὲ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶ δεινόν, καίπερ ὂν
δεινόν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει. πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ
τύπτων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ παθὼν ἔνια οὐδ' ἂν
ἀπαγγεῖλαι δύναιτο ἑτέρῳ, *τῷ* σχήματι, τῷ βλέμματι,
τῇ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων,
ὅταν κονδύλοις, ὅταν ἐπὶ κόρρης. ταῦτα κινεῖ, ταῦτα
ἐξίστησιν ἀνθρώπους αὐτῶν ἀήθεις ὄντας τοῦ προπηλα-
7 κίζεσθαι.* Quantitas discernit furem ab abigeo: nam
qui unum suem subripuerit, ut fur coercebitur, qui
8 gregem, ut abigeus. Eventus spectetur, ut a clemen-
tissimo quoquo facta[1]: quamquam lex non minus eum,
qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam
eum qui occiderit puniat. et ideo apud Graecos exilio
voluntario fortuiti casus luebantur, ut apud praecipuum
poetarum scriptum est:

εὐτέ με τυτθὸν ἐόντα Μενοίτιος ἐξ Ὀπόεντος
ἤγαγεν ὑμέτερόνδ' ἀνδροκτασίης ὕπο λυγρῆς,
ἤματι τῷ ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος
νήπιος, οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισι χολωθείς.

9 Evenit, ut eadem scelera in quibusdam provinciis
gravius plectantur, ut in Africa messium incensores, in
Mysia vitium, ubi metalla sunt adulteratores monetae.
10 Nonnumquam evenit, ut aliquorum maleficiorum
supplicia exacerbentur, quotiens nimium multis per-
sonis grassantibus exemplo opus sit.

1) ut . . . . facta] *geminam lectionem restituere non ausim: videntur autem haec suo loco mota esse et transferenda ante verba* et ideo, *ubi excidisse quaedam palam est.*

DE STIPULATIONIBUS LIBRI XIX.[1]

LIBER I.

53. Continuus actus stipulantis et pro- (45. 1) 137
mittentis esse debet (ut tamen aliquod momentum na-
turae intervenire possit) et comminus responderi stipu-
lanti oportet: ceterum si post interrogationem aliud
acceperit, nihil proderit, quamvis eadem die spopon-
1 disset. Si hominem stipulatus sim et ego de alio
sensero, tu de alio, nihil acti erit: nam stipulatio ex
2 utriusque consensu perficitur. Cum ita stipulatus
sum 'Ephesi dari?' inest tempus: quod autem accipi
debeat, quaeritur. et magis est, ut totam eam rem ad
iudicem, id est ad virum bonum remittamus, qui aesti-
met, quanto tempore diligens pater familias conficere
possit, quod facturum se promiserit, ut qui Ephesi da-
turum se spoponderit, neque duplomate[2] diebus ac
noctibus et omni tempestate contempta iter continuare
cogatur neque tam delicate progredi debeat, ut repre-
hensione dignus appareat, sed habita ratione temporis
aetatis sexus valetudinis, cum id agat, ut mature per-
veniat, id est eodem tempore, quo plerique eiusdem
condicionis homines solent pervenire. eoque transacto,
quamvis Romae remanserit nec possit Ephesi pecuniam
dare, nihilo minus ei recte condicetur, vel quia per
ipsum steterit, quo minus Ephesi daret, vel quoniam
per alium Ephesi possit dari vel quia ubique potest
solvere: nam et quod in diem debetur, ante solvi po-
test, licet peti non potest. quod si duplomate usus aut
felici navigatione maturius quam quisque pervenerit
Ephesum, confestim obligatus est, quia in eo, quod
tempore atque facto finitum est, nullus est coniecturae
3 locus. Item qui insulam fieri spopondit, non utique
conquisitis undique fabris et plurimis operis adhibitis
festinare debet nec rursus utroque aut altero contentus
esse, sed modus adhibendus est secundum rationem
diligentis aedificatoris et temporum locorumque. item
si non inchoetur opus, id tantum aestimetur, quod in
illo intervallo effici potuit. transactoque tempore, quo
insulam consummare oportuerit, si postea aedificetur,
liberetur reus, sicut liberatur, qui se daturum spopon-
4 dit, si quandoque tradit. Illud inspiciendum est, an
qui centum dari promisit confestim teneatur an vero
cesset obligatio, donec pecuniam conferre possit. quid
ergo, si neque domi habet neque inveniat creditorem?
sed haec recedunt ab impedimento naturali et respi-
ciunt ad facultatem dandi. est autem facultas personae
commodum incommodumque, non rerum quae promit-
tuntur. et alioquin si quis Stichum dari spoponderit,
quaeremus, ubi sit Stichus: aut si non multum referre
videatur 'Ephesi daturum se', an, quod Ephesi sit,
cum ipse Romae sit, dare spondeat: nam hoc quoque
ad facultatem dandi pertinet, quia in pecunia et in
Sticho illud commune est, quod promissor in praesen-

1) *Qualis fuerit in his libris rerum ordo, ex his quae supersunt non potest pro certo expediri. Suspicor autem prioribus libris generaliter actum fuisse de stipulationibus, posterioribus libris de stipulationibus praetoriis.* 2) duplomate *gloss.*

tia dare non potest. et generaliter causa difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet, ne incipiat dici eum quoque dare non posse, qui alienum servum, quem dominus non
5 vendat, dare promiserit. Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cum alio possibile sit, iure
6 factam obligationem Sabinus scribit. Cum quis sub hac condicione stipulatus sit, si rem sacram aut religiosam Titius vendiderit vel forum aut basilicam et huiusmodi res, quae publicis usibus in perpetuum relictae sint: ubi omnino condicio iure impleri non potest vel id facere ei non liceat, nullius momenti fore stipulationem, proinde ac si ea condicio, quae natura impossibilis est, inserta esset. nec ad rem pertinet, quod ius mutari potest et id, quod nunc impossibile est, postea possibile fieri: non enim secundum futuri temporis ius, sed secundum praesentis aestimari debet
7 stipulatio. Si ut aliquid fiat stipulemur, et usitatius et elegantius esse Labeo ait sic subici poenam: 'si ita factum non erit': at cum quid ne fiat stipulemur, tunc hoc modo: 'si adversus ea factum erit': et cum alia fieri, alia non fieri coniuncte stipulemur, sic comprehendendum: 'si non feceris, si quid adversus ea fece-
8 ris'. Praeterea sciendum est, quod dari stipulemur, non posse nos uni ex heredibus adquiri, sed necesse esse omnibus adquiri: at cum quid fieri stipulemur, etiam unius personam recte comprehendi.

54. Si servus communis ita stipuletur: (45. 3) 21 'kalendis Ianuariis decem Titio aut Maevio dominis, uter eorum tunc vivet, dare spondes?', inutilem esse stipulationem Iulianus scribit, quia non possit in pendenti esse stipulatio nec apparere, utri eorum sit adquisitum.

55. In praetoriis stipulationibus si ambi- (46. 5) 9 guus sermo acciderit, praetoris erit interpretatio: eius enim mens aestimanda est.

LIBER II.

56. Creditorem filii familias mortuo eo (14. 6) 18 fideiussorem accipere non posse Iulianus[1] scribit, quia nulla obligatio aut civilis aut naturalis supersit, cui fideiussor accedat: plane a patre eius actionis nomine, quae de peculio adversus eum competat, fideiussorem recte accipi.

57. Si ex duobus, qui promissuri sint, (45. 2) 12 hodie alter, alter postera die responderit, Pro*cul*us non esse duos reos ac ne obligatum quidem intellegi eum, qui postera die responderat, cum actor ad alia negotia discesserit vel promissor, licet peractis illis
1 rebus responderit. Si a Titio et pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel a servo, et quasi duos reos promittendi constitui, obligatum Titium solum Iulianus scribit, quamquam, si servus[2] spoponderit, in actione de peculio eadem observari debent, ac si liber fuisset.

LIBER III.

58. Si reus promittendi altero reo heres (45. 2) 13 extiterit, duas obligationes eum sustinere dicendum est. nam ubi quidem altera differentia obligationum esse possit, ut in fideiussore et reo principali, constitit alteram ab altera perimi: cum vero eiusdem duae potestatis sint, non potest repperiri qua altera potius quam alteram consummari. ideoque et si reus stipulandi heres exstiterit, duas species obligationis eum sustinere.[1]

1) *cf. Iulian. fr.* 190. 2) solus *ins.?*

59. Si rem aliquam dari stipulatus sum, (46. 2) 31 deinde eandem sub condicione novandi animo ab eodem stipuler, manere oportet rem in rebus humanis, ut novationi locus sit, nisi si per promissorem steterit, quo minus daret. ideoque si hominem mihi dare te oporteat et in mora fueris, quo minus dares, etiam defuncto eo teneris: et si, priusquam decederet, cum iam mora facta sit, eundem a te sub condicione stipulatus fuero et servus postea decesserit, deinde condicio exstiterit, cum iam ex stipulatu obligatus es mihi, novatio
1 quoque fiet. Si duo rei stipulandi sint, an alter ius novandi habeat, quaeritur et quid iuris unusquisque sibi adquisierit. fere autem convenit et uni recte solvi et unum iudicium[2] petentem totam rem in litem deducere, item unius acceptilatione peremi utrisque obligationem: ex quibus colligitur unumquemque perinde sibi adquisisse, ac si solus stipulatus esset, excepto eo quod etiam facto eius, cum quo commune ius stipulantis est, amittere debitorem potest. secundum quae si unus ab aliquo stipuletur, novatione quoque liberare eum ab altero poterit, cum id specialiter agit,[3] eo magis cum eam stipulationem similem esse solutioni existimemus. alioquin quid dicemus, si unus delegaverit creditori suo communem debitorem isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum iusserit doti promittere[4] viro, vel nuptura ipsi doti cum promiserit[5]? nam debitor ab utroque liberabitur.

LIBER IV.

60. Eum, qui certarum nundinarum die- (45. 1) 138 bus dari stipuletur, primo die petere posse Sabinus ait: Proculus autem et ceteri diversae scholae auctores, quamdiu vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant. sed ego cum Proculo
1 sentio. Cum pure stipulatus sum illud aut illud dari, licebit tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo quod praestaturus sis, quia diversa causa est voluntatis expressae et eius quae inest.

LIBER VI.

61. [6]Si duo pluresve tutores tutelam admi- (26. 7) 51 nistrent, in fideiussorem[7] quidem in solidum per quemlibet eorum committitur stipulatio: at si inter eos divisa sit tutela regionibus, quod plerumque fit, et alius urbica negotia, alius peregrina administraret, tunc ex substantia cuiusque rei aut committi contra fideiussorem[7] stipulationem aut non committi dicemus: nam licet omnes tutores sint et tutelam gerant, tamen cum quis de ea re, quae extra suam regionem erit, experiri vel ad iudicium[8] vocari coeperit, perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelae permissa non esset: quantum enim facit in totum denegata, tantundem valet, si in ea re de qua agitur denegata sit.

62. [6]Cum ex causa duplae stipulationis[9] (45. 1) 139 aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum

1) *cf. Iulian. fr.* 703. 2) iudicio *scr.?* 3) cum . . . . agit *Trib.* 4) dicere *Venul.* 5) dixerit *Venul.* 6) *Iunge fr.* 61—63. *In fr.* 61 *agi videtur de stipulatione ratam rem haberi.* 7) sponsorem *Venul.?* 8) in ius *Venul.* 9) duplae stipulationis] auctoritatis *Venul.*

omnes conveniendi sunt omnesque debent subsistere, et quolibet eorum defugiente ceteris subsistere nihil prodest, quia in solidum defendenda est venditio, cuius indivisa natura est. sed cum uno defugiente omnes defugisse videantur ideoque omnes teneantur, unicuique pro parte hereditaria praestatio incumbit.

63. [1]Ex clausula re iudicata, dolo malo, (46. 7) 17 ob rem non defensam in solidum committitur stipulatio: non enim videbitur defensa res boni viri arbitratu, quae non in solidum defensa sit.

LIBER VII.

64. Si heres unus, cum sub condicione (10. 2) 7 adiectum coheredem aut apud hostes haberet, dixerit se heredem esse et actione expertus vicerit, deinde condicio heredis exstiterit vel postliminio redierit, an victoriae commodum[2] debeat cum eo communicare? nam indubitate iudicati actio ei in solidum competit. et electionem coheredi dandam, id est aut communicandam eam[2] aut experiundi faciendam potestatem huic, qui post victoriam coheredis effectus sit heres aut reversus sit in civitatem. idemque observandum, si postea natus sit postumus. non enim his personis silentium imputari potest, cum ad hereditatem post victoriam coheredis pervenerint.

65. [3]'Vinculorum' appellatione vel pri- (50. 16) 224 vata vel publica vincula significant, 'custodiae' vero tantum publicam custodiam.

LIBER IX.

66. Novissima clausula iudicatum solvi (46. 7) 19 stipulationis 'dolum malum abesse afuturumque esse' et in futurum tempus permanens factum demonstrat. itaque et si forte decesserit is, qui dolo fecerit, tenebitur heres eius: verbum enim 'afuturumque esse' plenissimum est et ad omne tempus refertur, ut, si aliquo tempore non afuerit dolus, quoniam verum sit non 1 afuisse, committatur haec clausula. Si autem adiectum sit: 'si huius rei dolus malus non aberit, quanti ea res est, dari spondes'?, et ob extranei dolum pro-2 missor poena tenebitur. Doli autem mali clausula, sicut reliquae stipulationes, in quibus tempus nominatim adiectum non est, ad principium stipulationis refertur.

LIBER XI.

67. [4]Si sub condicione legatum mihi (46. 4) 21 datum novandi causa stipulatus sum et ante existentem condicionem acceptum fecero, Nerva filius ait, etiamsi condicio extiterit, neque ex testamento competituram actionem, quia novatio facta sit, neque ex stipulatu, quae acceptilatione soluta sit.

LIBER XII.

68. [5]Si fructuarius proprietatem adsecutus (7. 9) 4 fuerit, desinit quidem usus fructus ad eum pertinere propter confusionem: sed si ex stipulatu cum eo agatur, aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium huc usque porrigitur, aut in factum excipere debebit.

69. [1]Si servus hereditarius stipulatus (45. 3) 25 fuerit et fideiussores[2] acceperit posteaque adita fuerit hereditas, dubitatur, utrum ex die interpositae stipulationis tempus[3] cedat an ex adita hereditate: item si servus eius, qui apud hostes sit, fideiussores[2] acceperit. et Cassius existimat tempus[3] ex eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit, id est ex quo adeatur hereditas aut postliminio dominus revertatur.

70. [4]Non potest improbus videri, qui (50. 17) 99 ignorat quantum solvere debeat.

LIBER XIII.

71. [5]Si vir uxori heres exstiterit et in funus (35. 2) 6 eius inpenderit, non videbitur totum quasi heres inpendere, sed deducto eo, quod quasi dotis nomine quam lucri facit conferre debuerit.

LIBER XV.

72. [6]Procurator ad exhibendum egit et ad- (46. 8) 8 versarius absolutus est, quia non possidebat: at cum possessionem eiusdem rei nanctus esset, agit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait fideiussores[2] non teneri, quoniam haec alia res sit: nam et si dominus egisset, mox, absoluto adversario quia non possideret, ex integro ageret, non obstaturam rei iudicatae 1 exceptionem. Si procurator a debitore pecuniam exegerit et satisdederit dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit et litem amiserit, committi stipulationem: et, si procurator eandem pecuniam domino sine iudice solverit, condicturum. sed cum debitor ex stipulatu agere coeperit, potest dici dominum, si defensionem procuratoris suscipiat, non inutiliter doli mali exceptione adversus debitorem uti, 2 quia naturale debitum manet. Si quis a procuratore status controversiam patiatur, satis accipere debet[7] a procuratore, ne impune saepius pro suo statu conveniretur et, si dominus venientesque ab eo personae ratum non habuerunt, quod procurator eum in servitutem petierit vel adversus procuratorem ex servitute in libertatem petitus fuerit, quanti ea res est, ei praestetur, scilicet cum de libertate eius constiterit, id est quanti interfuerit eius de statu suo rursus non periclitari et propter impendia, quae in litem fecerit. sed Labeo certam summam comprehendendam existimabat, quia aestimatio libertatis ad infinitum extenderetur. ex quo autem dominus ratum non habuerit, committi videtur stipulatio, sed non ante ex ea agi poterit, quam de libertate iudicatum fuerit, quia, si servus sit iudicatus, inutilis fit stipulatio, cum et, si qua sit actio, eam domino adquisisse intellegitur.

LIBER XVI.

73. [8]Quod ad servitutes praediorum at- (21. 2) 75 tinet, si tacite secutae sunt et vindicentur ab alio, Quintus Mucius et Sabinus existimant venditorem ob evictionem[9] teneri non posse: nec enim evictionis[10]

1) *v. p.* 1220 *n.* 6. 2) *Fortasse haec ad stipulationem pro praede litis et vindiciarum* (*E.* 281) *referenda sunt.* 3) *Haec ad peregrinos dediticios referri possunt, qui ficta civitate agunt, cf. Gai.* 1, 13: qui . . . vincti sint . . . . inve ludum custodiamve coniecti fuerint. 4) *Sunt haec fortasse iniecta in stipulatione quae legatorum servandorum causa fieri solet* (*E.* 287). 5) *De cautione usufructuaria* (*E.* 286).

1) *Poterant haec tractari, cum de cautione rem pupilli salvam fore ageretur* (*E.* 288). 2) sponsores *Venul.* 3) biennium *Venul.* 4) *Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit etc.* (*E.* 284)? *cf.* (6. 1) 76 § 1. 5) *Si cui plus quam per legem Falcidiam etc.* (*E.* 284). 6) *Ratam rem haberi* (*E.* 289). 7) eius adsertor *ins.* 8) *De auctoritate* (*E.* 290). 9) auctoritatem *Venul.* 10) auctoritatis *Venul.*

nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacite soleat accedere: nisi ut optimus maximusque esset traditus[1] fuerit fundus: tunc enim liberum ab omni servitute praestandum. si vero emptor petat viam vel actum, venditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit accessurum iter vel actum: tunc enim teneri eum, qui ita dixerit. et vera est Quinti Muci sententia, ut qui optimum maximumque fundum tradidit,[2] liberum praestet, non etiam deberi alias servitutes, nisi hoc specialiter ab eo accessum sit.[3]

LIBER XVII.

74. [4]Si alienam rem mihi tradideris[5] et (21. 2) 76 eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem, id est actionem pro evictione,[6] placet.

75. [4]Quod vi possessum raptumve sit, ante- (47. 8) 6 quam in potestatem domini heredisve eius perveniat, usucapi lex vetat.

1) mancipatus *Venul.* 2) mancipavit *Venul.* 3) nisi . . . sit *Trib.?* 4) *De auctoritate* (*E.* 290). 5) mancipaveris *Venul.* 6) id est . . . evictione *Trib.*

VENULEIUS LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

76. Ulp. 62 ad edict. *Consulares autem* (1. 9) 1 § 1 *feminas dicimus consularium uxores: adicit Saturninus etiam matres, quod nec usquam relatum est nec umquam receptum.*

77. Ulp. 22 ad edict. *Marcellus etiam* (12. 2) 13 § 5 *scribit, si quis iuraverit ob decem pignori dedisse fundum, non alias eum pigneraticia agere posse, quam si decem solverit: sed et illud adici fortassis eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conveniri, quod magis probat. cui Quintus Saturninus consentit argumentoque utitur eius, qui iuravit eam, quae uxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse: nam et hic uxori ait utilem de dote*[1] *actionem dandam.*

v. fr. 43. (47. 14) 1 § 4

v. fr. 51. (47. 18) 1 pr.

78. Modest. 4 de poen. . . . [2]*si fugitivum* (48. 3) 14 § 7 *domino reddendum prodiderit [custos sc.], si facultates habeat, domino pretium reddere iuberi Saturninus probat.*

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) *Ex libris de officio proconsulis? de poenis paganorum?*

M. VINDIUS VERUS

(CONSUL P. CHR. 138).

1. Paul. 6 ad edict. *Si absens sit servus, pro* (2. 9) 2 § 1 *quo noxalis actio alicui competit: si quidem dominus non negat in sua potestate esse, compellendum putat Vindius vel iudicio*[1] *eum sisti promittere vel iudicium accipere, aut, si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit, se exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse, suscepturum iudicium sine noxae deditione. . . .: sed si servus praesens est, dominus abest nec quisquam servum defendit, ducendus erit iussu praetoris: sed causa cognita domino postea dabitur defensio, ut Pomponius et Vindius scribunt, ne ei absentia sua noceat.*

2. Ulp. 4 ad edict. *Si ante aditam* (2. 14) 7 § 17. 18 *hereditatem paciscatur quis cum creditoribus ut minus* 18 *solvatur, pactum valiturum est. Sed si servus sit, qui paciscitur, priusquam libertatem et hereditatem apiscatur, quia sub condicione heres scriptus fuerat, non profuturum pactum Vindius scribit.*

1) vadimonio *Paul.*

3. Ulp. 5 ad edict. *Si quis ex aliena iuris-* (5. 1) 5 *dictione ad praetorem vocetur, debet venire, ut et Pomponius et Vindius scripserunt: praetoris est enim aestimare an sua sit iurisdictio, vocati autem non contemnere auctoritatem praetoris.*

4. Marcian. 9 fideicomm. *Si Titio viginti* (35. 2) 32 § 4 *legatis portio per legem Falcidiam detracta esset, cum ipse quoque quinque Seio rogatus esset restituere, Vindius noster tantum Seio pro portione ex quinque detrahendum ait, quantum Titio ex viginti detractum esset, ... nec quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco quod passus esset non imputaturum.*

5. Ulp. 17 ad Sab. *Interdum . . . etsi non sint* Vat. 77 *coniuncti, tamen usus fructus legatus alteri adcrescit, ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit usus fructus relictus . . .: Vindius tamen, dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet non alias ius adcrescendi esse quam in coniunctis.*

VITELLIUS

(LABEONIS FERE AEQUALIS)

(*v. Sabini et Pauli ad Vitellium libri*).

VIVIANUS

(SUB TRAIANO IMPERATORE?)

EX INCERTI OPERIS[1] LIBRO VI.

1. Ulp. 18 ad edict. . . . [2]*libro VI* coll. 12,7,8 cf. (9.2)27 §10 *ex Viviano relatum est: si furnum secundum parietem communem haberes, an damni iniuria tenearis? et ait Proculus*[3] *agi non posse Aquilia lege, quia nec cum eo qui focum haberet: et ideo aequius putat in factum actionem dandam.*

NON INDICATO LIBRO.

2. Ulp. 11 ad edict. *Aliquando tamen et si* (4.2)14 §5 *metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert. quid enim si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me pervenit, et haec in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nonne iudicis officio absolvar? aut si servus in fuga est, aeque, si cavero iudicis officio me, si in meam potestatem pervenerit, restituturum, absolvi debebo. unde quidam putant bona fide emptorem ab eo qui vim intulit comparantem non teneri nec eum qui dono accepit vel cui res legata est. sed rectissime Viviano videtur etiam hos teneri, ne metus, quem passus sum, mihi captiosus sit.*

3. Paul. 3 ad l. Iul. et P. *Vivianus scribit* (4.6)35 §9 *Proculum respondisse militem, qui commeatu absit, dum domum vadit aut redit, rei publicae causa abesse, dum domi sit, non abesse.*

4. Ulp. 13 ad edict. *Sed si* [*arbiter sc.*] *in* (4.8)21 §11 *aliquem locum inhonestum adesse iusserit, puta in popinam vel in lupanarium, ut Vivianus ait, sine dubio impune ei non parebitur.*

5. Ulp. 14 ad edict. *Ait praetor: 'quod cuius* (4.9)1 §6 *salvum fore receperint': hoc est quamcumque rem sive mercem receperint. inde apud Vivianum relatum est ad eas quoque res hoc edictum pertinere, quae mercibus accederent, veluti vestimenta quibus in navibus uterentur et cetera quae ad cottidianum usum habemus.*

Paul. 13 ad edict. *Vivianus dixit etiam ad* (4.9)4 §2 *eas res hoc edictum pertinere, quae post impositas merces in navem locatasque inferentur, etsi earum vectura non debetur, ut vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.*

6. Ulp. 18 ad edict. [4]*Si navem venali-* (9.2)27 §24. 28 *ciarum mercium perforasset, Aquiliae actionem esse, quasi ruperit, Vivianus scribit.*
28 *Et si puerum quis castraverit et pretiosiorem fecerit, Vivianus scribit cessare Aquiliam, sed iniuriarum erit agendum aut ex edicto aedilium aut in quadruplum.*

7. Ulp. 28 ad edict. *Si gratui-* (19.5)17 pr. = (13.6)1 §1 *tam tibi habitationem dedero, an commodati agere possim? et Vivianus ait posse*[1]*: sed est tutius praescriptis verbis agere.*

8. Paul. 29 ad edict. *Duabus rebus com-* (13.6)17 §4 *modatis recte de altera commodati agi posse Vivianus scripsit: quod ita videri verum, si separatae sint, Pomponius scripsit.*

v. fr. 7. (19.5)17 pr.

9. Ulp. 1 ad edict. aed. *Apud Vivianum* (21.1)1 §9—11 *quaeritur, si servus inter fanaticos non semper caput iactaret et aliqua profatus esset, an nihilo minus sanus videretur: et ait Vivianus nihilo minus hunc sanum esse: neque enim nos, inquit, minus animi vitiis aliquos sanos esse intellegere debere: alioquin, inquit, futurum, ut in infinito hac ratione multos sanos esse negaremus, ut puta levem superstitiosum iracundum contumacem et si qua similia sunt animi vitia: magis enim de corporis sanitate, quam de animi vitiis promitti. interdum tamen, inquit, vitium corporale usque ad animum pervenire et eum vitiare: veluti contingeret φρενητικῷ, quia id ei ex febribus acciderit. quid ergo est? si quid sit animi vitium tale, ut id a venditore excipi oporteret, neque id venditor*
10 *cum sciret pronuntiasset, ex empto eum teneri. Idem Vivianus ait, quamvis aliquando quis circa fana bacchatus sit et responsa reddiderit, tamen, si nunc hoc non faciat, nullum vitium esse: neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est, sicuti si aliquando febrem habuit: ceterum si nihilo minus permaneret in eo vitio, ut circa fana bacchari soleret et quasi demens responsa daret, etiamsi per luxuriam id factum est, vitium tamen esse, sed vitium animi, non corporis, ideoque redhiberi non posse, quoniam aediles de corporalibus vitiis loquun-*
11 *tur: attamen ex empto actionem admittit. Idem dicit etiam in his, qui praeter modum timidi cupidi avarique sunt aut iracundi:*

ob quae vitia negat redhibitionem esse, (21.1)4 pr. §1
1 *ex empto dat actionem. Sed si vitium corporis usque ad animum penetrat, forte si propter febrem loquantur aliena, vel qui per vicos more insanorum deridenda loquantur, in quos id animi vitium ex corporis vitio accidit, redhiberi posse.*

10. Ulp. ibid. *Item apud Vivianum* (21.1)17 §3—5 *relatum est fugitivum fere ab affectu animi intellegendum esse, non utique a fuga: nam eum, qui hostem aut latronem, incendium ruinamve fugeret, quamvis fugisse verum est, non tamen fugitivum esse. item ne eum quidem, qui a praeceptore cui in disciplinam traditus erat aufugit, esse fugitivum, si forte ideo fugit, quia immoderate eo utebatur. idemque probat et si ab eo fugerit cui erat commodatus, si propter eandem causam fugerit. idem probat Vivianus et si saevius cum eo agebat. haec*

---

1) *ad edictum? Ad edictum etiam cetera Viviani fragmenta omnia fere pertinere videntur.* 2) *cf. etiam fr.* 6. 3) Proculus *dig., om. coll.* 4) *cf. fr.* 1.

1) Vivianus . . . . etiam habitationem commodari posse ait *fr. gem.*

ita, si eos fugisset et ad dominum venisset: ceterum si ad dominum non venisset, sine ulla dubitatione fugitivum
4 *videri ait. Idem ait: interrogatus Proculus de eo qui domi latuisset in hoc scilicet, ut fugae nactus occasionem se subtraheret, ait, tametsi fugere non posset videri, qui domi mansisset, tamen eum fugitivum fuisse: sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effervesceret, fugitivum non esse, sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animadverteret verberibus se adficere velle, praeripuisset se ad amicum, quem ad precandum perduceret. ne eum quidem fugitivum esse, qui in hoc progressus est, ut se praecipitaret (ceterum etiam eum quis fugitivum diceret, qui domi in altum locum ad praecipitandum se ascendisset) magisque hunc mortem sibi consciscere voluisse. illud enim, quod plerumque ab imprudentibus, inquit, dici solet, eum esse fugitivum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emansisset, non esse verum, sed ab*
5 *affectu animi cuiusque aestimandum. Idem Vivianus ait, si a magistro puer recessit et rursus ad matrem pervenit, cum quaereretur, num fugitivus esset: si celandi causa quo, ne ad dominum reverteretur, fugisset, fugitivum esse: sin vero ut per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicuius, non esse fugitivum.*

11. Scaev. 8 quaest. *Quidam referunt, quan-* (29.7) 14 pr. *tum repeto apud Vivianum, Sabini et Cassii et Proculi expositam esse in quaestione huiusmodi controversiam: an legata, quae posteaquam instituti mortem obierunt codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur, id est an perinde datio et ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat ac si testamento facta esset. quod Sabinum et Cassium respondisse aiunt Proculo dissentiente. nimirum autem Sabini et Cassii collectio, quam et ipsi reddunt, illa est, quod codicilli pro parte testamenti habentur observationemque et legem iuris inde traditam servent.*

12. Ulp. 81 ad edict. *Item apud Vivia-* (39.2) 24 § 9. 10 *num relatum est, si ex agro vicini arbores vi tempestatis confractae in meum agrum deciderint eoque facto vitibus meis vel segetibus nocent vel aedificia demoliunt, stipulationem istam, in qua haec comprehenduntur 'si quid arborum locive vitio acciderit', non esse utilem, quia non arborum vitio, sed vi ventorum damnum mihi datum est. plane si vetustate arborum hoc fiebat, possumus dicere*
10 *vitio arborum damnum mihi dari. Idem ait, si damni infecti aedium mearum nomine tibi promisero, deinde hae aedes vi tempestatis in tua aedificia ceciderint eaque diruerint, nihil ex ea stipulatione praestari, quia nullum damnum vitio mearum aedium tibi contingit: nisi forte ita vitiosae meae aedes fuerint, ut qualibet vel minima tempestate ruerint.*

13. Ulp. 69 ad edict. *Non solum* (43.16) 1 § 41. 45—47 *autem fructuum ratio in hoc interdicto* [*unde vi sc.*] *habetur, verum ceterarum etiam utilitatium habenda est: nam et Vivianus refert in hoc interdicto omnia, quaecumque habiturus vel adsecuturus erat is qui deiectus est, si vi deiectus non esset, restitui aut eorum litem a iudice aestimari debere eumque tantum consecuturum, quanti sua interessel se vi deiectum non esse.*
45 *Non alii autem, quam ei qui possidet, interdictum unde vi competere argumentum praebet, quod apud Vivianum relatum est, si quis me vi deiecerit, meos non deiecerit, non posse me hoc interdicto experiri, quia per eos retineo*
46 *possessionem, qui deiecti non sunt. Idem Vivianus refert: servos quosdam vi depulit, alios retinuit et vinxit aut etiam eis imperavit: vi te deiectum intellegi: desisse enim possidere, cum servi ab alio possideantur. et quod in parte servorum dictum est, idem in omnibus dici ait, si forte nemo depulsus esset, sed possideri ab eo coepissent,*
47 *qui ingressus in possessionem esset. Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sum in possessionem et non deiciam possessorem, sed vinctum opus facere cogam: quatenus res, inquit, esset? ego verius puto eum quoque deiectum videri, qui illic vinctus est.*

14. Ulp. 70 ad edict. *Vivianus recte ait eum,* (43.19) 1 § 6 *qui propter incommoditatem rivi aut propterea, quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit, quamvis id frequenter fecit, non videri omnino usum, itaque inutile esse interdictum, non quasi precario usum, sed quasi nec usum.*

15. Ulp. 71 ad edict. *Quaesitum est, si,* (43.24) 13 § 5 *cum praedium interim nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit, an postea dominio ad aliquem devoluto interdicto locus sit: ut puta hereditas iacebat, postea adiit hereditatem Titius, an ei interdictum competat? et est apud Vivianum saepissime relatum heredi competere hoc interdictum eius quod ante aditam hereditatem factum sit, nec referre Labeo ait, quod non scierit, qui heredes futuri essent: hoc enim posse quem causari etiam post aditam hereditatem. ne illud quidem obstare Labeo ait, quod eo tempore nemo dominus fuerit: nam et sepulchri nemo dominus fuit et tamen, si quid in eo fiat, experiri possum quod vi aut clam.*

AUCTORES INCERTI

AULUS.

v. Iavolen. fr. 162. [(28. 5) 17 § 5]

QUINTUS.

1. Ulp. 11 ad edict. *Idem Labeo quaerit, si* [(4. 3) 7 § 7] *compeditum servum meum ut fugeret solveris, an de dolo actio danda sit? et ait Quintus*[1] *apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si misericordia, in factum actionem dari debere.*

SEXTUS.[2]

2. Ulp. 50 ad edict. *'Eodem' autem 'tecto'* [(29. 5) 1 § 27] *qualiter accipiatur [sc. in SC^o^ Silaniano], videamus, utrum intra eosdem parietes an et ultra intra eandem diaetam vel cubiculum vel eandem domum vel eosdem hortos vel totam villam. et ait Sextus sic esse saepe iudicatum, ut quicumque eo loci fuerunt, unde vocem exaudire potuerunt, hi puniantur, quasi sub eodem tecto fuerunt, licet alii validioris vocis, alii exiguioris sunt nec omnes undique exaudiri possunt.*

3. Ulp. 20 ad Sab. *Si quis a filio pupillo* [(30) 32 pr.] *herede instituto, cum is in tutelam suam venisset, pecuniam legaverit et a substituto herede legata repetierat, impubere filio mortuo secundus heres legatum non debebit. quod ita verum esse tam Sextus quam Pomponius putant, si repetitio legatorum ad eum modum concepta sit veluti: 'quae a filio meo legavi quaeque eum dare iussi, si mihi heres esset, id heres meus isdem diebus dato': sed si ita repetita fuerint: 'quae a filio meo legavi, heres meus dato', pure repetita videbuntur legata et dumtaxat demonstratio eorum facta: igitur et hoc ipsum legatum de quo quaeritur praesens debebitur.*

4. . . . *si extraneo legatum fuerit [scil.* [Gai. 2, 218] *per praeceptionem], inutile est legatum: adeo, ut Sabinus existimaverit ne quidem ex [senatus] consulto Neroniano posse convalescere: nam eo, inquit, senatus consulto ea tantum confirmantur, quae verborum vitio iure civili non valent, non quae propter ipsam personam legatarii non deberentur. sed Iuliano et Sexto placuit etiam hoc casu ex senatus consulto confirmari legatum: nam ex verbis etiam hoc casu accidere, ut iure civili inutile sit legatum, inde manifestum esse, quod eidem aliis verbis recte legatur, veluti per vindicationem, per damnationem, sinendi modo. tunc autem vitio personae legatum non valere, cum ei legatum sit, cui nullo modo legari possit, velut peregrino, cum quo testamenti factio non sit: quo plane casu senatus consulto locus non est.*

1) *Q. Cervidius Scaevola? cf.* (47. 6) 6.
2) *Verisimile est Sextum illum, cui Celsum respondisse Ulpianus refert* (42. 4) 7 § 17, *fuisse eundem qui laudatur in fragmentis supra repetitis: quare nec de Sexto Pedio nec facile de Sexto Caecilio Africano Iuliani discipulo cogitaverim. Certe non esse intellegendum Sextum Pomponium apparet ex fr.* 2.

INCERTUS AUCTOR DE INTERDICTIS.[1]

LIBER I.

[*Quod legatorum* (*E.* 228)].

In eum qui legatorum nomine, non voluntate eius cui bonorum p[*osses*]sio data erit, possidebit.

5. Si usu fructu legato legatarius fundum [Vat. 90] nanctus sit, non competit interdictum adversus eum, quia non possidet legatum, sed potius fruitur (inde et interdictum 'uti possidetis' utile hoc nomine proponitur [*et*] 'unde vi', quia non possidet): [*sed*] utile dat[*ur, quod*] t[*a*]li[*ter*] concipiendum est: 'quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris quodque dolo malo fecisti, quominus possider[*e*]s utereris fruereris'.

LIBER II.

[*Unde vi* (*E.* 245)].

Si uti frui prohibitus esse dicetur.

6. Non is, ad quem usus fructus sive l[*ege* [Vat. 91] *pertinet sive per magistra*]tum [*vel*] qui utendi fruendi causa, cum usus fructus ad eum [*non pertineat, in ali*]qua re sit, possidere eum videtur, et ob id, qui uti frui prohibitus est, proprie deiectus dici non potest. ideo specialiter hoc interdictum eo casu desiderari . . .

LIBER III.

[*Quem fundum* (*E.* 248)].

A quo usus fructus petetur, si rem nolit defendere.

7. Sicut corpora vindicanti ita et ius satis- [Vat. 92] dari oportet et ideo necessario [*ad*] exemplum interdicti 'quem fundum' proponi etiam ei interdictum 'qu[*e*]m usum fructum vindicare velit' de restituendo usu fructu.

8. [2]Restitutus ex hoc interdicto usus fructus [Vat. 93] intellegitur, cum petitor in fundum admissus sine periculo interdicti 'unde vi' ad eam rem propositi depelli non potest. idem Pedius. ali diversam causam esse po[*s*]sessionis, cum ille, qui posses . . .

1) *Fragmentorum quae sequuntur auctorem neque Arrianum esse nec Venuleium* (*cf. Lenel, p.* 362 *n.* 8) *pro certo habeo. Haud inargute autem suspicatur Ferrinius* (*riv. per le scienze giurid.* I *p.* 38 *n.* 1.) *hanc inscriptionem 'de interdictis' non esse referendam ad proprios auctoris incerti de interdictis commentarios, sed ad Pauli aut Ulpiani librorum edictalium partem. Quod si admiseris, necesse erit in inscriptione Vat.* 91 *pro 'libro* II*' legas 'libro* III*'.*
2) Post pauca sub titulo supra scripto *ins. Vat.*

FRAGMENTUM DE FORMULA FABIANA.[1]

I.

9. 1 [2]oluntiduas[3] sunt qui contra sen[*tiant*][4] . . . . [*quia haec actio ex cont*]ractu venit et cum eo contrah[*i*]tur[5] ([*licet ita concipi*]atur formula qu[*asi*] ex delicto venerit lib[*erti*]) et est in fa[*ctum et ar*]bitraria: etiam Viv[*ianus v*]ere[6] huic dic[*it*] alienatum esse qui s[*ervum manc*]ipio accepit, alienationem nobis ad domini[*i*]
2 translationem referentibus. Sed hoc[7] . . . De illo q[*uaeritur*], si pro muliere dotem dederit, quis teneatur hac formula? sed in proposito et Iavolenus[8] confitetur cum viro actionem esse et idem p[*robat*][9] etiam dissoluto matrimonio, sed veniret.[10] Octavenus manente quidem matrimonio posse agi cum marito et post divortium, antequam dotem red[*d*]at: quod si redd[*id*]erit, cum muliere, et si quid retinuerit maritus, cum utro-
3 que. hoc et ego verum esse didici. [*Sed si debitorem*] suum iusserit dotem promittere libertus, secundum Iavolenum quidem et post divortium ipse tenebitur, ut actiones suas praest[*e*]t, si nondum exegit: sed si culpa eius solvendo esse desi[*i*]t debitor, periculo patroni peri[*i*]t. sed si statim potest mulier rei uxoriae agere et ante quam patr[*onus*] Fabiana formula [*pro*]vocet, damnabitur maritus propter suam culpam. deinde quaeremus . . .

II.

10. 4 laetoriae noxales sunt. s[*ed si filio suo mancipare iusserit pa*]ter, suo nomine tenebitur, non de p[*eculio vel de in rem verso, quemadmodum si*] quis ius-
5 sit alii mancipare, ut iam diximus. Sed si se[*rvo libertus alienaverit,*] q[*uaeritur*] post mortem eius vel manumissionem vel alienationem dominii, utrum [*intra annum*] dumtaxat de peculio teneatur, an et post an-
6 num de eo quod ad eum perv[*enit*]. [11]Et ea quidem, quae non mortis causa data sunt, ita revocat, si dolo malo alienata sint: [*ea*] aut[*em*], quae mortis causa [*data sunt, omnimodo*].[12] nam in formula ita est: mortis causa [*dolove*][13] malo. in mortis causa enim donatione
7 se[*veritate*][14] uti necesse praetor arb[*itratus*] est. Ergo et [*si*] filio exheredato mortis causa donaverit, tenebitur hac formula. sed cum potest ei pater legare, videamus, ne inutilis sit Fabiana formula adversus filium.
8 Idque etiam Iulianus scribit in maiore centenario, qui, cum tre[*s filios*] habe[*re*]t, duos h[*eredes*] i[*nstituit*] et tertio exheredato mortis causa donavit. ait enim patronum, qui tertiae partis bonorum possessionem acc[*e*]per[*i*]t, Fabiana inu[*t*]iliter adversus filium usurum, quia potest ei et legare pater, nisi, inquit, commodum, quod per Falcidiam habiturus esse[*t*], e[*i*] minuatur. [*M*]arc[*ellus*] a[*u*]t[*em*] ait[1] non esse aequom quicquam filio eripi, cum etiam ex minima parte [*heres*] i[*n*]st[*itutus*][2] expulsurus sit patronum.[3]

1) *Hoc fr. ex Raineri archiducis collectionis folio membranaceo nuper ediderunt Pfaff et Hofmann (Mittheil. aus d. Sammlung der Papyrus Erzherz. Rainer* IV, *Vindob.* 1888), *post eos Krüger* (*ZRG* XXII *p.* 144 *sqq.*). *Cui haec auctori addicenda sint, in incerto remanet. Certe potius de Paulo* (*cf. etiam Gradenwitz, ZRG* XXII *p.* 395 *sq.*) *quam de Pomponio* (*Pfaff-Hofmann*) *cogitaverim.*
2) *Quaeri videtur, si libertus, cum fraudandi patroni causa Seio donaturus esset, eius iussu Titio mancipio dederit, utrum adversus Seium an adversus Titium Fabiana agendum sit. De qua controversia v.* (38. 5) 5 *pr.*, 12. *Cf. infra* § 4. 3) iduas = in diversa schola? 4) cum Titio agendum esse *similiave ins.* 5) contrahetur *ms.* 6) etiamvivere *ms.* 7) *Quaedam excidisse suspicor.* 8) *qui sc. in superiore specie diversam probaverat opinionem, cf.* (38. 5) 12 (*Iavol. fr.* 87). 9) pu *ms.* 10) sed venire t[*anto minus in rei uxoriae actionem. set*] *scr.?* 11) *Excidisse quaedam suspicatur Krüger.* 12) data sunt omnimodo] cum *ms.* 13) hodie *ms.* 14) semper *ms.*

ALIA FRAGMENTA INCERTA.

11. *[4]*Quod kalendis [Ianuariis?] dari* (19. 5) 26 § 1
*solet medicis et scaenicis, non est merces: itaque si quid in hisce ministeriis aliter fiat quam convenit, non ex locato, sed in factum actio dabitur.**

v. Ulp. fr. 2392. (22. 3) 30

v. Ulp. fr. 2409. (22. 3) 31

12. *[5]*Qui rogatus est restituere quod ex* (36. 1) 45
*bonis alicuius ad eum pervenit, ea restituit quae ex hereditate habet, non quae habet ex persona sua.**

13. *[6]*Si quis eum, quem debere sibi dicit* (36. 1) 84
*eo negante, heredem scripserit eumque rogaverit, ut hereditatem restituat alii, videamus de iure debiti . . .**

14. *[7]*Si filio familias hereditas restituta* (36. 1) 85
*sit, videamus, quatenus actiones hereditariae post emancipationem ei et in eum dentur . . .**

15. *[8]*Si Titius servum Maevio legat sub* (36. 4) 16
*condicione et eidem servo Sempronius sub condicione legat, pendente condicione utraque ab herede Sempronii tam Titii heres quam Maevius iure satisdationem postulant.**

16. *[9]*Si filio qui in potestate est a patre* (36. 4) 17
*herede instituto legata data sunt, ad satisdationem pater a filio compelli non potest: sed si male administrat, curator constituendus est rerum filio relictarum ita, ut reditus earum utrique praestet: aut si pecuniae summa legata est, princeps adeundus est.**

17. *[10]*Si indebitum procurator petit litiga-* (46. 8) 26
*tumque de eo est tamquam de debito, stipulatio interposita committitur, cum postea is, cuius nomine procurator egit, id petierit.**

v. Ulp. fr. 558—560. fr. de deditic.

18. . . . . escendum ut ne in cuius | . . . . Vat. 67
m summam igitur senatus consulti sententiam eam | . . . . ate ususfructus caperet cete | . . . . nea aut in re nova omnes | . . . . fructum sed in [*v*]eteribus rebus | . . . . . [*dise*]rte ibi scriptum est. verendum | . . . . ae. |

19. [11][*I*]ter non recipit hanc quaestionem, Vat. 68
quia et di|[*vidi nequit: aliud est, si usus fructus legatus sit, cum dividi pos*]sit. et veteres quidem aestiman|[*dum totum usum fructum putabant et i*]ta constituendum, quantum sit in | [*legato: sed Aristo a veterum opinione rec*]essit: ait enim posse quartam ex eo | [*sicut ex corporibus retineri idque Iulian*]us probat. |

20. | tionem poterit s . . . . | non enim | Vat. 171
testamentarius . . . .

1) Marcellus autem ait] arcatait *ms.* 2) non iste *ms.* 3) *cf. Marc. fr.* 128. 4) *cf. Bas.* 20, 4, 27; *v. p.* 130 *n.* 1. 5) *cf. schol.* 3 *ad Bas.* 60, 3, 15, *Mommsen ad h. l.* 6) *cf. Bas.* 35, 11, 79. 7) *cf. Bas.* 35, 11, 80. 8) *cf. Bas.* 44, 22, 16. 9) *cf. Bas.* 44, 22, 17. 10) *cf. Bas.* 9, 11, 26. 11) *Ex Pauli lib. sing. ad l. Falcidiam? cf. Paul. fr.* 921 § 9; *v. autem n. ad h. l.*

21. Quaerebatur, an, cum Seius filiam suam emancipar[*it*] et apud acta professus sit ei se donare fundum nec instrumenta donationis fecerit, an videatur professione actorum perfecta esse donatio. respondi, si neque mancipatio neque traditio secuta est, solis actis dominium non transisse. Vat. 268

22. [1][*Apud acta facto*] procuratori haec satisdatio remitti solet: nam cum apud acta non nisi a praesente domino constituatur, cognitoris loco intellegendus est. ad defendendum cognitore constituto dominus, non cognitor actori satisdare cogendus est: cum vero procurator defensurus intervenit, non dominus, sed procurator iudicatum solvi satisdare compellitur. quae satisdatio adeo necessaria est, ut eam remitti non poss[*e*], etiamsi apud acta procurator constituatur, divus Severus constituerit. cognitore enim interveniente iudicati [*actio*] domino vel in dominum datur: non alias enim cognito[*r*] experi[*e*]tur vel ei actio[*ni*] subicietur, q[*uam*] si in rem suam cognitor factus sit. interveniente vero procuratore iudicati actio ex edicto perpetuo ipsi et in ipsum, non domino vel in dominum competit. Vat. 317

23. | dotis nomine, effici .... | vel sponsorem revers .... | facientem prohibeat .... [*vel furtum mihi facientem*] | deprehendat non furt .... | adquirat actionem, non miru[*m*] .... | cant. Iulianus[2] et si m[*ancipaverim tibi hominem, ut eum manumitteres, et postea ex iusta causa procu*]|rator denuntiet, n[*e*] *manumittas, respondit, nisi pareas denuntiationi, competere mihi*] | fiduciae actionem. Vat. 334

[*Facilius etiam per procuratorem ius*] | retinemus, velut si m .... [*vel si sponsorem*] | conveniat intra bien[*nium, vel si prohibeat opus novum fieri, quo casu interdictum*] | nobis utile est 'quod vi aut [*clam': nam et hic pristinum ius procurator nobis conservat*] | et adquirit actionem si[*mul*] ....

1) *Ex Ulp.* 14 *ad edict. sub. titulo de satisdando* (*E.* XIV)?
2) *cf. Iulian. fr.* 218.

24. | Actor municip[*um si agit, ex edicto et cavere de rato et defendere co*]|gitur. interdum neut[*rum facere, id est neque cavere de rato neque iudicium*] | accipere cogitur, quod iudi .... | sicut in cognitore .... [*iisdem*] | casibus quibus et cognito[*r*] .... [*nec tamen rec*]|te ei solvitur sicut nec c[*ognitori*] .... [*denique tum demum, si*] | adversus omnes def[*endere municipes paratus est, boni viri arbitratu eos*] | defendere intelleg[*itur*] .... | satis dederit. ceter .... | iuvare debet sicu[*t*] .... Vat. 335

25. [1][*Cognitore vel procuratore ob eam rem dam*]nato, quae periculum ignominiae | [*continet, neque dominus neque cognitor vel procurator notab*]itur, quia neque dominus condem|[*natus est neque qui condemnatus est suo nomine egit. sed*] et si cognitor in rem | [*suam datus est, idem dicemus, quamquam cognitore vel procuratore in*] rem suam dato lis in | [*ipsum aestimatur neque in dominum a procuratore*] vel cognitore transfertur | [*iudicium*]. Vat. 339

26. .... [*f*]amae periculum inrogat | .... [*co*]gnitorem dirigere. Vat. 340

.... Actio popularis cognitorem | [*procuratoremve eius qui agit non nisi post lite*]m contestatam admittit. |

[*Qui semel cognitor factus est, iudicium*] accipere cogitur, maxime | .... [*quod si postquam iudicium coep*]it, capitales inimicitias | [*intercessisse probabitur*] .... *per*]mittitur excusatio cogni|[*tori .... Item ait, si s*]uspectus tutor postuletur, | [*defensorem eius oportere etiam de rato cavere, ne reversus ille v*]elit retractare quod actum | [*est. sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabit*]ur, quoniam famosa causa est, nisi | [*constet ei a tutore mandatum nominatim*]. |

27. ... εἶπεν ἐν τῷ de tutelis αὐτοῦ α' βιβλίῳ,[2] ὡς ὅπου τις τοῦ οἰκείου ἀδελφοῦ ἀπογραφέντος εἰς τὰς Latinas colonias ἐπιτροπεύει ἀνήβου ὄντος. Sin. 16

1) *Ex Ulp.* 6 *ad edict.?*
2) *Ulp.* 35 *ad edict.?* 37 *ad Sab.?*

INDICES.

ADDENDA ET EMENDANDA.

INDICES.

I. AUCTORUM ET LIBRORUM INDEX ALPHABETICUS.[1]

1) *Auctorum nominibus subieci numerum, quem in indice chronologico habent.*

AUCTORES INCERTI.

II. AUCTORUM ET LIBRORUM INDEX CHRONOLOGICUS.[1]

1. SEX. AELIUS PAETUS CATUS, *consul ante Chr.* 198.
2. M. PORCIUS CATO CENSORIUS, *ante Chr.* 234—149.
3. M. PORCIUS CATO CENSORII F., *ante Chr.* 191(?)—153.
4. M.' MANILIUS, *consul ante Chr.* 149.
5. C. LIVIUS DRUSUS, *consul ante Chr.* 144.
6. P. MUCIUS SCAEVOLA, *consul ante Chr.* 133.
7. M. IUNIUS BRUTUS, *horum aequalis.*
8. P. RUTILIUS RUFUS, *consul ante Chr.* 105.
9. Q. MUCIUS SCAEVOLA, *consul ante Chr.* 95, *obiit* 82.
10. C. AQUILIUS GALLUS, *praetor ante Chr.* 66.
11. † C. AELIUS GALLUS, *eiusdem aetatis* (?).
12. SERVIUS SULPICIUS RUFUS, *consul ante Chr.* 51, *obiit* 43.
13. CORNELIUS MAXIMUS, *huius aequalis.*
14. P. ALFENUS VARUS, *consul suff. ante Chr.* 39
15. A. OFILIUS
16. P. AUFIDIUS NAMUSA
17. C. ATEIUS
18. CINNA
(14–18) } *Servii auditores.*
19. A. CASCELLIUS
20. C. TREBATIUS TESTA } *horum aequales.*
21. Q. AELIUS TUBERO, *horum aequalis minor natu.*
22. † BLAESUS, *eiusdem aetatis* (?).
23. M. ANTISTIUS LABEO, *claruit Augusto imperante.*
24. C. ATEIUS CAPITO, *consul p. Chr.* 5, *obiit* 22.
25. † CARTILIUS
26. FABIUS MELA } *eiusdem fere aetatis.*
27. VITELLIUS
28. MASURIUS SABINUS, *sub Tiberio et eius successoribus.*
29. M. COCCEIUS NERVA (pater), *consul p. Chr.* 22.
30. C. CASSIUS LONGINUS, *consul p. Chr.* 30, *obiit sub Vespasiano.*
31. MINICIUS, *Sabini, ut videtur, auditor.*
32. COCCEIUS NERVA M. F., *praetor design. p. Chr.* 65.
33. PROCULUS, *eiusdem aetatis.*
34. ATILICINUS, *Proculi aequalis* (*minor natu?*).
35. CAELIUS SABINUS, *consul p. Chr.* 69.
36. PEGASUS, *consul et praef. urbi sub Vespasiano.*
37. PLAUTIUS, *horum fere aequalis.*
38. † FULCINIUS PRISCUS, *horum* (*an Labeonis?*) *aequalis.*
39. FUFIDIUS, *horum aequalis* (*minor natu?*).
40. IUVENTIUS CELSUS (pater), *Pegasi successor.*
41. VIVIANUS, *eiusdem fere aetatis.*
42. AUFIDIUS CHIUS, *sub Domitiano imp.*
43. OCTAVENUS, *sub Domitiano et Traiano impp.*
44. † SEX. PEDIUS, *eiusdem fere aetatis?*
45. IAVOLENUS PRISCUS, *legatus consul. p. Chr.* 90.
46. ARISTO, *Cassii auditor, obiit post a. Chr.* 105.
47. † CAMPANUS
48. † PACONIUS
49. † PUTEOLANUS
50. † SERVILIUS } *eiusdem fere aetatis?*
51. † VARIUS LUCULLUS
52. † VALERIUS SEVERUS
53. URSEIUS FEROX
54. NERATIUS PRISCUS, *sub Traiano et Hadriano.*
55. IUVENTIUS CELSUS (filius), *iterum consul p. Chr.* 129.
56. LAELIUS FELIX, *sub Hadriano.*
57. SALVIUS IULIANUS, *sub Hadriano et Antonino Pio.*
Digestorum *pars prior sub Hadriano, posterior sub Antonino Pio conscripta est.*
58. SEX. POMPONIUS, *sub Hadriano, Antonino Pio, Marco et Vero.*
Enchiridii l. sing.
ad Sabinum libri } *conscr. sub Hadriano.*
ad Q. Mucium libri, *conscr. sub Antonino Pio.*
epistularum l.
ex Plautio l. } *conscr. sub Antonino Pio aut divis fratribus.*
ad edictum l.
variarum lectionum l. } *in his libris P. prioribus Iuliani dig. libris usus est.*
59. † ARRIANUS, *Pomponii aequalis?*
60. PACTUMEIUS CLEMENS
61. VINDIUS VERUS } *consules p. Chr.* 138.
62. ABURNIUS VALENS, *horum fere aequalis.*
63. AFRICANUS, *eiusdem fere aetatis.*
Quaestionum l., *conscr. sub Hadriano aut, quod maluerim, sub Antonino Pio.*
64. MAURICIANUS, *adnotavit Iuliani digesta.*
65. † PUBLICIUS
66. TERENTIUS CLEMENS } *eiusdem fere aetatis.*
67. VENULEIUS SATURNINUS, *sub Antonino Pio et divis fratribus.*
De iudiciis publicis l.
de officio proconsulis l. } *conscr. post Hadriani exitum.*
68. GAIUS, *sub Hadriano eiusque successoribus, obiit post a. Chr.* 178.
Ad edictum pr. urb. l.
ad edictum provinciale l. } *conscr. sub Antonino Pio.*
institutionum l., *conscr. sub Antonino Pio et M. Aurelio.*
fideicommissorum l.
ad l. Iuliam et Papiam l. } *conscr. post Antonini Pii exitum.*
ad l. XII tabularum l.
de manumissionibus l.
de verb. obl. l. } *in his Iuliani digestis usus est.*
ad SC Orfitianum, *post a. Chr.* 178.
69. MAECIANUS, *sub Antonino Pio et eius successoribus, interfectus p. Chr.* 175.
In fideicommissorum libris *Iuliani digestis usus est.*
70. MARCELLUS, *sub Antonino Pio et M. Aurelio.*
Digestorum l. *sub divis fratribus conscr.*
71. † PAPIRIUS FRONTO, *eiusdem fere aetatis?*
72. PAPIRIUS IUSTUS, *eiusdem fere aetatis.*
Constitutionum l. (*scil. divorum fratrum et divi Marci*).
73. TARRUNTENUS PATERNUS, *sub Marco et Commodo.*
74. CERVIDIUS SCAEVOLA, *sub Marco, Commodo, Septimio Severo.*
Notae ad Marcelli dig.
digestorum l., *conscr. post a. Chr.* 178.
quaestionum l. *conscr. non ante quam Commodus a Marco in imperii societatem adsumeretur.*
responsorum l., *conscr. sub Septimio Severo.*
75. † FLORENTINUS, *huius fere aequalis?*
76. PAPINIANUS, *sub Septimio Severo et Caracalla, interfectus p. Chr.* 212.
Quaestionum l., *conscr. sub Septimio Severo.*
responsorum *pars prior sub Septimio Severo et Caracalla, posterior iam solo imperante Caracalla conscr.*

---

1) *Multum hic coniecturae tribuendum erat. Auctores, de quorum aetate dubitatur, cruce* (†) *praemissa designavi, libros, qui quo tempore conscripti sint ne coniectura quidem colligi licet, omisi.*

77. CALLISTRATUS, *sub Severo et Caracalla.*
De iure fisci l., *conser. sub Septimio Severo.*
quaestionum l., *sub eodem conser.*
de cognitionibus l., *conser. sub Severo et Caracalla.*

78. MESSIUS, *Papiniani aequalis.*

79. MENANDER, *sub Severo et Caracalla.*
De re militari l., *conser. sub Severo et Caracalla.*

80. TERTULLIANUS, *horum aequalis.*
De castrensi peculio l. sing., *conser. Severo imperante aut postea.*

81. TRYPHONINUS, *horum aequalis.*
Notae ad Scaevolae digesta.
disputationum *pars prior Caracalla et Geta imperantibus, posterior iam solo imperante Caracalla conscr.*

82. PAULUS, *sub Commodo(?), Septimio Severo, Caracalla, Elagabalo, Alexandro Severo.*
Ad edictum l., *conser. ante Septimii Severi imperii diem?*
ad Sabinum l., *conser. sub Septimio Severo.*
decretorum l. / de excusationibus l. sing. / de iurisdictione tutelari (ed. 2) l. } *conser. sub Severo et Caracalla.*
ad legem Iuliam l. / de libertatibus dandis l. sing. / ad orationem d. Severi l. sing. / de publicis iudiciis l. } *conser. sub Caracalla.*
de censibus l., *conser. sub Elagabalo.*
responsorum l., *conser. sub Elagabalo et Alexandro Severo.*
notae ad Papiniani quaestiones *et* responsa.
fideicommissorum l., *non ante Severi et Caracallae imperium conser.?*
de iuris et facti ignorantia l. sing., *conser. sub Severo et Caracalla aut postea.*
ad orationem d. Marci Antonini et Commodi l. sing. / sententiarum l. } *conser. post a.* 206.
de iure fisci l. sing. / quaestionum l. } *conser. post Severi mortem.*
de adulteriis l. sing. / de iure libellorum l. sing. } *conser. post Caracallae mortem.*

83. ULPIANUS, *sub Septimio Severo et eius successoribus; interfectus p. Chr.* 228.
De excusationibus l. sing., *inter a.* 199 *et* 211.
de censibus l. / disputationum l. } *conser. sub Caracalla.*

ULPIANUS
ad edictum l. I—L / de fideicommissis l. / institutionum l. / ad legem Iuliam et Papiam l. / de officio consulis l. / de officio curatoris rei publicae l. sing. / de officio proconsulis l. / de omnibus tribunalibus l. / regularum l. sing. / ad Sabinum l. } *conser. sub Caracalla.*
de appellationibus l., *conser. sub Caracalla aut Elagabalo.*
opinionum l., *conser. post a. Chr.* 195.
de officio praefecti urbi l. sing. / de officio praetoris tutelaris l. sing. } *conser. post Severi exitum.*
ad legem Iuliam de adulteriis l., *conser. post Caracallae exitum.*
notae ad Papiniani responsa.

84. MARCIANUS, *Pauli et Ulpiani aequalis minor natu.*
De appellationibus l., *conser. post mortem Severi.*
de delatoribus l. sing. / ad formulam hypothecariam l. sing. / de iudiciis publicis l. / regularum l. / institutionum l. } *conser. post mortem Caracallae.*

85. MACER, *sub Alexandro Severo.*
De appellationibus l., *conser. sub Alexandro Severo.*
de iudiciis publicis l. / de officio praesidis l. } *conser. post mortem Septimii Severi.*
de re militari l., *conser. post mortem Caracallae.*

86. † IULIUS AQUILA, *horum fere aequalis.*

87. MODESTINUS, *Ulpiani discipulus, obiit post a. Chr.* 239.
De heurematicis l., *conser. post a. Chr.* 204.
differentiarum l. / excusationum l. / pandectarum l. / de poenis l. / regularum l. } *conser. post mortem Caracallae.*
de enucleatis casibus, *conser. sub Alexandro Severo aut postea.*

88. LICINIUS RUFINUS
89. † FURIUS ANTHIANUS
90. † RUTILIUS MAXIMUS } *horum fere aequales.*
91. ARCADIUS CHARISIUS
92. HERMOGENIANUS } *quarti p. Chr. saeculi.*

III. EDICTI PERPETUI RUBRICARUM INDEX.[1]

U. = Ulpiani, *Pa.* = Pauli, *Po.* = Pomponii ad edict. libb.; *G.* = Gai ad ed. prov. libb.

Tit.	§	
I.		Ad legem municipalem.[2]
	1.	Si quis ius dicenti non obtemperaverit. (*U.* 1, *Pa.* 1, *G.* 1).
	2.	Si quis in ius vocatus ad eum, qui in municipio colonia foro iure dicundo praeerit, non ierit sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit (*U.* 1, *Pa.* 1).
	3.	De cautione et possessione ex causa damni infecti danda (*U.* 1, *Pa.* 1, *G.* 1).
	4.	De fugitivis (*U.* 1).
	5.	? ? (*Pa.* 1).
	6.	De vadimonio Romam faciendo (*U.* 2, *Pa.* 2, *G.* 1).
II.		De iurisdictione.[3]
	7.	De albo corrupto (*U.* 3, *Pa.* 3, *G.* 1).
	8.	Quod quisque iuris in alterum statuerit, ut ipse eodem iure utatur (*U.* 3, *Pa.* 3, *G.* 1).
III.	9.	De edendo (*U.* 4, *Pa.* 3, *G.* 1).
IV.	10.	De pactis et conventionibus (*U.* 4, *Pa.* 3, *G.* 1, *Po.* 6. 7).
V.		De in ius vocando.
	11.	In ius vocati ut eant aut vindicem dent (*U.* 5, *Pa.* 4, *G.* 1).
	12.	Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat (*U.* 5, *Pa.* 4, *G.* 1).
	13.	? ? (*U.* 5).
VI.		De postulando (*U.* 6, *Pa.* 5, *G.* 1).
	14.	Qui omnino ne postulent.
	15.	Qui pro aliis ne postulent.
	16.	Qui nisi pro certis personis ne postulent.
VII.		De vadimoniis (*U.* 7, *Pa.* 6. 7, *G.* 2).
	17.	De vadimonio faciendo.
	18.	Quanti vadimonia fiant.
	19.	Qui satisdare cogantur vel iurato promittant vel suae promissioni committantur.
	20.	De vadimonio concipiendo.
	21.	Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur.
	22.	Quas personas sine permissu praetoris vadari non liceat.

1) *Hunc indicem paucis mutatis petii ex libro meo "Das edictum perpetuum (Lips. 1883)" (nobis E. P.) p. XVI sqq.* 2) De iis qui in municipio foro colonia iure dicundo praesunt *E. P.* 3) De ipsius praetoris iurisdictione *E. P. Sed* § 8 *non videtur ad solius praetoris iurisdictionem pertinere.*

Tit.	§	
VII.	23.	De eo per quem factum erit, quo minus quis vadimonium sistat.
	24.	Quibus ex causis vadimonia recuperatoribus suppositis fiant.
VIII.		De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus.
	25.	Qui ne dent cognitorem (U. 8, Pa. 8, G. 3).
	26.	Qui ne dentur cognitores (U. 8, G. 3).
	27.	De cognitore ad litem suscipiendam dato (U. 8, Pa. 8, G. 3).
	28.	De cognitore abdicando vel mutando (U. 9, Pa. 8, G. 3).
	29.	Ut alieno nomine sine mandatu agere non liceat (U. 9, Pa. 9, G. 3, Po. 24).
	30.	Quibus alieno nomine, item per alios agere non liceat (U. 9, Pa. 9).
	31.	Quibus municipum nomine agere liceat[1] (U. 9, Pa. 9).
	32.	De defendendo eo cuius nomine quis aget et de satisdando (U. 9, Pa. 9, G. 3, Po. 24. 25).
	33.	Quod adversus municipes agatur (U. 10, G. 3).
	34.	Quod cuiuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur (U. 10, Pa. 9, G. 3)
	35.	De negotiis gestis (U. 10, Pa. 9, G. 3, Po. 26).
IX.	36-38.	De calumniatoribus (U. 10, Pa. 10, G. 4).
X.		De in integrum restitutionibus.
	39.	Quod metus causa gestum erit (U. 11, Pa. 11, G. 4, Po. 28).
	40.	De dolo malo (U. 11, Pa. 11, G. 4, Po. 28).
	41.	De minoribus XXV annis (U. 11, Pa. 11, G. 4, Po. 28).
	42.	De capite minutis (U. 12, Pa. 11, G. 4).
	43.	(*immo* 44).[2] Ex quibus causis maiores XXV annis in integrum restituuntur (U. 12, Pa. 12, G. 4, Po. 31).
	44.	(*immo* 43).[2] Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur (U. 12, Pa. 12, G. 4, Po. 30. 31).
	45.	De restituenda lite[3] (U. 13, Pa. 12).
	46.	De alienatione iudicii mutandi causa facta (U. 13, Pa. 12, G. 4).
	47.	De restitutione heredum? (U. 13, Pa. 12).
XI.		De receptis.
	48.	Qui arbitrium receperint ut sententiam dicant (U. 13, Pa. 13, G. 5, Po. 33).
	49.	Nautae caupones stabularii ut recepta restituant (U. 14, Pa. 13, G. 5, Po. 34).
	50.	Argentariae mensae exercitores quod pro alio solvi receperint ut solvant (U. 14, Pa. 13, G. 5, Po. 34).
XII.	51.	De satisdando (U. 14, Pa. 14, G. 5).
XIII.	52.	Quibus causis praeiudicium fieri non oportet (U. 14, Pa. 15. 16).
XIV.		De iudiciis omnibus.
	53.	De interrogationibus in iure faciendis (U. 22, Pa. 17).
	54.	De iureiurando (U. 22, Pa. 18, G. 5).
	55.	Si cum eo agatur qui incertum promiserit (U. 22, Pa. 18, G. 8).
	56.	In bonae fidei iudiciis quando[4] praescribatur? (U. 23, Pa. 18).
	57.	[Si incertum condicatur(?)].[5]
	58.	De noxalibus actionibus (U. 23, Pa. 18, G. 6).
XV.		De his quae cuiusque in bonis sunt.
	59.	De Publiciana in rem actione (U. 16, Pa. 19, G. 7, Po. 40).
	60.	De his qui deiecerint vel effuderint (U. 23, Pa. 19, G. 6).

1) *Haud scio an § 31 iungenda sit cum § 29.* 2) *Mutandum esse ordinem in libro meo statutum apparet ex Pomponii ad edictum libris* XXX. XXXI. 3) *Inscriptionis loco signa interrogationis habet E. P.*

4) quemadmodum *E. P.*

5) *Deleatur haec rubrica.*

Tit.	§	
XV.	61.	Ne quis in suggrunda protectove id positum habeat cuius casus nocere possit (U. 23).
	62.	De servo corrupto (U. 23, Pa. 19, G. 6).
	63.	De aleatoribus (U. 23, Pa. 19).
	64.	Si iudex litem suam fecerit[1] (U. 23).
	65.	Si hereditas petatur (U. 15, Pa. 20, G. 6).
	66.	Si pars hereditatis petatur (U. 15, G. 6).
	67.	De hereditatis petitione possessoria et ceteris actionibus possessoriis (U. 15, Pa. 20, G. 6).
	68.	De fideicommissaria hereditatis petitione et utilibus actionibus (U. 16, Pa. 20).
	69.	De rei vindicatione (U. 16. 17, Pa. 21, G. 7, Po. 36—39).
	70.	Si ager vectigalis petatur (U. 17, Pa. 21).
	71.	Si praedium stipendiarium vel tributarium petatur (U. 17).
	72.	Si usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur (U. 17, Pa. 21, G. 7, Po. 40).
	73.	Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur (U. 17, Pa. 21, G. 7, Po. 41).
	74.	De modo agri (U. 18, Pa. 21).
	75.	Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur (U. 18, Pa. 22, G. 7).
	76.	De pastu pecoris (U. 18).
	77.	Ad legem Aquiliam (U. 18, Pa. 22, G. 7).
	78.	In factum adversus nautas caupones stabularios (U. 18, Pa. 22).
	79.	Finium regundorum (U. 19, Pa. 23, G. 7).
	80.	Familiae erciscundae (U. 19, Pa. 23, G. 7).
	81.	Communi dividundo (U. 19, Pa. 23, G. 7).
	82.	De utili communi dividundo iudicio (U. 20, Pa. 24).
	83-88.	De adpromissoribus[2] (U. 20—22, Pa. 24. 25, G. 8).
	89.	Si mensor falsum modum dixerit (U. 24, Pa. 25).
	90.	Ad exhibendum (U. 24, Pa. 26).
XVI.		De religiosis et sumptibus funerum.
	91.	Si quis mortuum in locum alterius intulerit vel inferre curaverit (U. 25, Pa. 27, G. 19).
	92.	Si quis mortuum inferre prohibitus esse dicetur (U. 25, Pa. 27, G. 19).
	93.	De sepulchro violato (U. 25, Pa. 27).
	94.	De sumptibus funerum (U. 25, Pa. 27, G. 19).
XVII.		De rebus creditis.
	95.	Si certum petetur (*a.* certa pecunia; *b.* certa res) (U. 26. 27, Pa. 28, G. 9).
	96.	De eo quod certo loco dari oportet (U. 27, Pa. 28, G. 9).
	97.	De pecunia constituta (U. 27, Pa. 29).
	98.	Commodati vel contra (U. 28, Pa. 29, G. 9).
	99.	De pigneraticia actione vel contra (U. 28, Pa. 29, G. 9).
	100.	De compensationibus[3] (U. 28, G. 9).
XVIII.		Quod cum magistro navis institore eove qui in aliena potestate erit negotium gestum erit.
	101.	De exercitoria actione (U. 28, Pa. 29, G. 9).
	102.	De institoria actione (U. 28, Pa. 30, G. 9).
	103.	De tributoria actione (U. 29, Pa. 30, G. 9, Po. 60).
	104.	Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur (U. 29, Pa. 30, G. 9, Po. 41).
	105.	Ad senatus consultum Vellaeanum (U. 29, Pa. 30, G. 9).
XIX.		De bonae fidei contractibus.
	106.	Depositi vel contra (U. 30, Pa. 31, G. 9).
	107.	Fiduciae vel contra (U. 30, Pa. 31, G. 10).
	108.	Mandati vel contra (U. 31, Pa. 32, G. 10).
	109.	Pro socio (U. 31, Pa. 32, G. 10).
	110.	(*immo* 112).[4] De aestimato (U. 32).

1) *Haec rubr. etiam sub tit.* 'de iudiciis omnibus (XIV)' *collocari potest.*

2) De fideiussore et sponsore *E. P.* 3) *v. E. P. p.* XIII *ad p.* 204 *n.* 2.

4) *'De aestimato' rubricam rubricis 'empti venditi' et 'locati conducti' in libro meo (E. P. p. 237) praemisi propter inscriptionem fr. (19.4) 1: quae inscriptio quin falsa sit dubitari non potest. Cf. vol. I p. 1034 n. 2.*

Tit.	§	
XIX.	111.	(*immo* 110).[1] Empti venditi (*U.* 32, *Pa.* 33, *G.* 10).
	112.	(*immo* 111).[1] Locati conducti (*U.* 32, *Pa.* 34, *G.* 10, *Po.* 63.
XX.		De re uxoria.
	113.	Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur (*U.* 33. 34, *Pa.* 36. 37, *G.* 11).
	114.	De alterutro (*U.* 34).
	115.	De rebus amotis (*U.* 33. 34, *Pa.* 37).
	116.	De moribus (*Pa.* 37?).
XXI.		De liberis et de ventre.
	117.	De adgnoscendis[2] liberis (*U.* 34).
	118.	De inspiciendo ventre custodiendoque partu (*U.* 34).
	119.	Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur (*U.* 34, *Pa.* 37).
	120.	Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa fuisse dicatur (*U.* 34).
XXII.		De tutelis (*U.* 35. 36, *Pa.* 38, *G.* 12, *Po.* 68. 69).
	121.	De administratione tutorum (*U.* 35, *Po.* 68).
	122.	De falso tutore (*U.* 35).
	123.	De suspectis tutoribus vel curatoribus (*U.* 35).
	124.	Tutelae vel contra (*U.* 36, *Pa.* 38, *G.* 12).
	125.	Rationibus distrahendis (*U.* 36).
	126.	De eo qui pro tutore negotia gessit (*U.* 36).
	127.	De magistratibus conveniendis (*U.* 36).
XXIII.		De furtis.
	128.	Furti nec manifesti (*U.* 37, *Pa.* 39, *G.* 13).
	129.	Furti concepti (*U.* 37).
	130.	Furti oblati.
	131.	De tigno iuncto (*U.* 37).
	132.	Furti manifesti (*U.* 38).
	133.	Furti prohibiti.
	134.	Furti non exhibiti.
	135.	Si is qui testamento liber esse iussus erit post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur (*U.* 38, *Pa.* 39, *G.* 13).
	136.	Furti adversus nautas caupones stabularios (*U.* 38).
	137.	Si familia furtum fecisse dicetur (*U.* 38, *Pa.* 39, *G.* 13).
	138.	Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur (*U.* 38, *G.* 13).
	139.	Arborum furtim caesarum (*U.* 38, *Pa.* 39, *G.* 13).
XXIV.		De iure patronatus.
	140.	De operis libertorum (*U.* 38, *Pa.* 40, *G.* 14).
	141.	Si ingenuus esse dicetur (*U.* 38).
XXV.		De bonorum possessionibus.
		A. Si tabulae testamenti exstabunt non minus quam VII testium signis signatae (*U.* 39).
	142.	De bonorum possessione contra tabulas (*U.* 39. 40, *Pa.* 41, *G.* 14).
	143.	De legatis praestandis contra tabulas bonorum possessione petita (*U.* 40, *P.* 41).
	144.	De collatione bonorum (*U.* 40, *Pa.* 41, *Po.* 79).
	145.	De dotis collatione (*U.* 40, *G.* 14).
	146.	De coniungendis cum emancipato liberis eius (*U.* 40, *Pa.* 41).
	147.	De ventre in possessionem mittendo et curatore eius (*U.* 41, *Pa.* 41, *G.* 14).
	148.	Edictum Carbonianum (*U.* 41, *Pa.* 41, *Po.* 79).
	149.	De bonorum possessione secundum tabulas (*U.* 41, *Pa.* 41, *G.* 15).
	150.	De bonis libertorum (*U.* 42. 43, *Pa.* 42, *G.* 15).
	151.	Si quid in fraudem patroni factum sit (*U.* 44, *Pa.* 42, *Po.* 83).
	152.	De liberis patroni (*U.* 44, *G.* 15).

1) *v. p.* 1250 *n.* 4.

2) et alendis *ins. E. P.*

Tit.	§	
XXV.	153.	Quibus bonorum possessio liberti non datur (*U.* 45, *Pa.* 42).
	154.	Si a parente quis manumissus sit (*U.* 45, *G.* 15).
	155.	De bonorum possessione ex testamento militis (*U.* 45, *Pa.* 43, *G.* 15).
		B. Si tabulae testamenti nullae exstabunt.
	156.	Unde liberi (*U.* 46).
	157.	Unde legitimi (*U.* 46).
	158.	Unde cognati (*U.* 46, *Pa.* 43).
	159.	Unde familia patroni (*U.* 46, *G.* 16).
	160.	Unde patronus patroni.
	161.	Unde vir et uxor (*U.* 47).
	162.	Unde cognati manumissoris (*U.* 47).
		C. Clausulae generales.
	163.	Quibus non competit bonorum possessio (*U.* 48, *Pa.* 44).
	164.	Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur (*U.* 49, *G.* 17).
	165.	Successorium edictum (*U.* 49, *Pa.* 44).
XXVI.		De testamentis.
	166.	De condicione iurisiurandi[1] (*U.* 50, *Pa.* 45).
	167.	Testamenta quemadmodum aperiantur describantur et inspiciantur (*U.* 50, *Pa.* 45, *G.* 17).
	168.	Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem (*U.* 50, *Pa.* 45, *G.* 17).
	169.	Ad senatus consultum Silanianum: quorum testamenta ne aperiantur (*U.* 50, *Pa.* 46, *G.* 17).
XXVII.		De legatis.
	170.	Si ex testamento agatur (*U.* 51, *Pa.* 47).
	171.	Ut usus fructus nomine caveatur (*U.* 51, *Pa.* 47).
	172.	Ut legatorum servandorum causa caveatur (*U.* 52).
	173.	Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat (*U.* 52, *Pa.* 48, *G.* 18).
XXVIII.	174.	De operis novi nuntiatione (*U.* 52, *Pa.* 48).
XXIX.	175.	De damno infecto (*U.* 53, *Pa.* 48, *G.* 19).
XXX.		De aqua et aquae pluviae arcendae.
	176.	De aqua (*U.* 53, *Pa.* 49).
	177.	Aquae pluviae arcendae (*U.* 53, *Pa.* 49).
XXXI.		De liberali causa.
	178.	Si ex servitute in libertatem petatur (*U.* 54, *Pa.* 50).
	179.	Si ex libertate in servitutem petatur (*U.* 55, *Pa.* 50, *G.* 20).
	180.	Si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutem (*U.* 55).
	181.	Si quis ei cui bona fide serviebat damnum dedisse dicetur (*U.* 55).
	182.	Si quis, cum se liberum esse sciret, dolo malo passus erit se pro servo venum dari (*U.* 55, *Pa.* 51).
XXXII.		De publicanis.
	183.	Quod publicanus vi ademerit (*U.* 55, *Pa.* 52, *G.* 21).
	184.	Quod publicanus illicite exegerit.
	185.	De vectigalibus (*Pa.* 52, *G* 21).
XXXIII.	186.	De praediatoribus (*U.* 56, *Pa.* 53, *G.* 21).
XXXIV.		De vi turba incendio ruina naufragio rate nave expugnata.
	187.	De hominibus armatis coactisve[2] et vi bonorum raptorum (*U.* 56, *Pa.* 54, *G.* 21).
	188.	De turba (*U.* 56).
	189.	De incendio ruina naufragio rate nave expugnata (*U.* 56, *Pa.* 54, *G.* 21).

1) De condicionibus institutionum *E.P.*

2) armatis coactisve] coactis *E.P.*

Tit.	§	
XXXV.		De iniuriis (*U.* 56. 57, *Pa.* 55, *G.* 22).
	190.	Generale edictum (*U.* 57, *Pa.* 55).
	191.	De convicio (*U.* 57).
	192.	De adtemptata pudicitia (*U.* 57, *Pa.* 55).
	193.	Ne quid infamandi causa fiat (*U.* 57, *Pa.* 55, *G.* 22).
	194.	De iniuriis quae servis fiunt (*U.* 57, *Pa.* 55).
	195.	De noxali iniuriarum actione (*U.* 57, *Pa.* 55).
	196.	Si ei qui in alterius potestate erit iniuria facta esse dicetur (*U.* 57).
	197.	De contrario iniuriarum iudicio.
XXXVI.		Qui nisi sequantur ducantur.
	198.	De iudicatis (*U.* 58, *Pa.* 56, *G.* 22).
	199.	De confessis et indefensis (*U.* 58, *Pa.* 56).
	200.	De his qui pro iudicatis habentur (*U.* 59).
XXXVII.	201.	Qui neque sequantur neque ducantur (*U.* 59).
XXXVIII.		Quibus ex causis in possessionem eatur.
	202.	Qui iudicatus prove indicato erit[1] (*Pa.* 57?).
	203.	Quod cum pupillo contractum erit, si eo nomine non defendetur (*U.* 59).
	204.	Qui fraudationis causa latitabit (*U.* 59).
	205.	Qui absens iudicio defensus non fuerit (*U.* 60, *Pa.* 57).
	206.	Qui ex lege Iulia bonis cesserit.
	207.	Cui heres non exstabit (*U.* 60, *Pa.* 57, *G.* 23?).
	208.	De iure deliberandi (*U.* 60, *Pa.* 57, *G.* 23).
	209. } 210. }	Si suus heres erit (1. pupillus; 2. pubes) (*U.* 60. 61, *Pa.* 58, *G.* 23).
	211.	Si heres suspectus non satisdabit (*U.* 61).
	212.	Qui capitali crimine damnatus erit.
XXXIX.		De bonis possidendis proscribendis vendundis.
	213.	Quemadmodum in possessione esse oporteat *Pa.* 59?).
	214.	De fructu praediorum vendendo locandove (*U.* 61, *Pa.* 59).
	215.	De administratione creditorum (*U.* 62, *Pa.* 59).
	216.	Si quis dolo malo fecerit quo minus quis in possessionem sit (*U.* 62, *Pa.* 59).
	217.	De magistris faciendis bonisque proscribendis et vendundis (*U.* 62, *Pa.* 59, *G.* 23. 24).
XL.		Quemadmodum a bonorum emptore vel contra eum agatur.
	218.	De Rutiliana actione (*U.* 63, *Pa.* 60, *G.* 24?).
	219.	De privilegiariis creditoribus (*U.* 63, *Pa.* 60, *G.* 24).
	220.	Quod postea contractum erit quam is cuius bona venierint consilium fraudandorum creditorum ceperit (*U.* 64).
	221.	De actionibus quae ex ante gesto adversus fraudatorem competunt (*U.* 64, *Pa.* 61?).
	222.	De Serviana actione (*U.* 64, *Pa.* 62).
	223.	De separationibus (*U.* 64).
XLI.		De curatore bonis dando.
	224.	De constituendo curatore et administratione eius (*U.* 65, *G.* 24).
	225.	Quae fraudationis causa gesta erunt (*U.* 66, *Pa.* 62, *G.* 24).
XLII.	226.	De re iudicata (*U.* 66, *Pa.* 62).
XLIII.		Interdicta.
	227.	Quorum bonorum (*U.* 67, *Pa.* 63).
	228.	Quod legatorum (*U.* 67, *Pa.* 63).
	229.	A quo hereditas petetur, si rem nolit defendere (*U.* 68).
	230.	Ne vis fiat ei qui legatorum servandorum causa in possessionem missus erit (*U.* 68).
	231.	Ne vis fiat ei quae ventris nomine in possessionem missa erit (*U.* 68).

1) *Transferenda est fortasse haec rubr. post* § 206, *cf. Iulian. fr.* 633.

Tit.	§	
XLIII.	232.	De tabulis exhibendis (*U.* 68, *Pa.* 64).
	233.	Interdictum possessorium.
	234.	Interdictum sectorium.
	235.	Ne quid in loco sacro religioso sancto fiat. Quod factum erit, ut restituatur (*U.* 68).
	236.	De mortuo inferendo et sepulchro aedificando (*U.* 68, *Pa.* 64).
	237.	Ne quid in loco publico vel itinere fiat. Quod in itinere publico factum erit, ut restituatur (*U.* 68, *Pa.* 64).
	238.	Ut via publica itinereve publico ire agere liceat (*U.* 68).
	239.	De loco publico fruendo (*U.* 68).
	240.	De via publica et itinere publico reficiendo (*U.* 68).
	241.	Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo peius navigetur. Quod factum erit, ut restituatur (*U.* 68).
	242.	Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo aliter aqua fluat atque uti priore aestate fluxit. Quod factum erit, ut restituatur (*U.* 68).
	243.	Ut in flumine publico navigare liceat (*U.* 68).
	244.	De ripa munienda (*U.* 68).
	245.	Unde vi (*U.* 69, *Pa.* 65, *G.* 25).
	246.	Ne vis fiat ei qui damni infecti in possessionem missus erit (*U.* 69, *Pa.* 65).
	247.	Uti possidetis (*U.* 69. 70, *Pa.* 65, *G.* 25).
	248.	A quo fundus petetur, si rem nolit defendere (*U.* 70).
	249.	De superficiebus (*U.* 70, *G.* 25).
	250.	De itinere actuque privato (*U.* 70, *Pa.* 66).
	251.	De aqua cottidiana et aestiva (*U.* 70).
	252.	De rivis (*U.* 70, *Pa.* 66).
	253.	De fonte (*U.* 70).
	254.	De cloacis (*U.* 71).
	255.	[A quo servitus petetur sive ad eum pertinere negabitur, si rem nolit defendere].[1]
	256.	Quod vi aut clam factum erit, ut restituatur (*U.* 71, *Pa.* 67).
	257.	Si opus novum nuntiatum erit (*U.* 71).
	258.	De precario (*U.* 71, *G.* 26).
	259.	De arboribus caedendis (*U.* 71, *G.* 26).
	260.	De glande legenda (*U.* 71).
	261.	De homine libero exhibendo (*U.* 71).
	262.	De liberis exhibendis, item ducendis (*U.* 71).
	263.	De liberto exhibendo (*Pa.* 67?).
	264.	Utrubi (*U.* 72, *Pa.* 68, *G.* 26).
	265.	De migrando (*U.* 73, *G.* 26).
	266.	Salvianum interdictum (*U.* 73).
	267.	Serviana et quasi Serviana formula (*U.* 73, *Pa.* 68, *G.* 26).
	268.	Quae in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur (*U.* 73, *Pa.* 68, *G.* 26).
XLIV.		Exceptiones.
	269.	Si quis vadimoniis non obtemperaverit (*U.* 74, *Pa.* 69, *G.* 29).
	270.	Litis dividuae et residuae.
	271.	Si alieno nomine agatur (exceptiones cognitoriae, procuratoriae, tutoriae, curatoriae) (*U.* 74).
	272.	Si ex contractibus argentariorum agatur (*U.* 74, *Pa.* 69, *G.* 29?).
	273.	Annalis[2] exceptio (*U.* 74).
	274.	Ne praeiudicium hereditati fundove fiat (*U.* 75).
	275.	Rei iudicatae vel in iudicium deductae (*U.* 75, *Pa.* 70, *G.* 30).
	276.	Rei venditae et traditae (*U.* 76, *Pa.* 71?).
	277.	Doli mali et metus (*U.* 76, *Pa.* 71, *G.* 30).
	278.	Quarum rerum actio non datur (*U.* 76, *Pa.* 71, *G.* 30).
	279.	Si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicetur (*U.* 76, *Pa.* 71).

1) *Praetorem interdictum de hac re proposuisse non constat.*
2) Temporis *E. P.*

Tit.	§	
XLV.		Stipulationes praetoriae.
	280.	Vadimonium sisti (*U.* 77).
	281.	Pro praede litis et vindiciarum (*U.* 77, *Pa.* 74, *G.* 27).
	282.	Iudicatum solvi (*U.* 78, *Pa.* 75?, *G.* 27).
	283.	De conferendis bonis et dotibus (*U.* 79).
	284.	Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur (*U.* 79, *Pa.* 75).
	285.	Evicta hereditate legata reddi (*U.* 79, *Pa.* 75).
	286.	Usufructuarius quemadmodum caveat (*U.* 79, *Pa.* 75).
	287.	Legatorum servandorum causa (*U.* 79, *Pa.* 75, *G.* 27).
	288.	Rem pupilli vel adulescentis salvam fore (*U.* 79, *Pa.* 76, *G.* 27).

Tit.	§	
XLV.	289.	Ratam rem haberi (*U.* 80, *Pa.* 76).
	290.	De auctoritate (*U.* 80. 81, *Pa.* 76. 77, *G.* 28).
	291.	Ex operis novi nuntiatione (*U.* 81).
	292.	De damno infecto (*U.* 81, *Pa.* 78, *G.* 28).

EDICTUM AEDILIUM CURULIUM.

U. = Ulpiani, *Pa.* = Pauli, *G.* = Gai ad ed. aed. cur. libb.

Tit. I.	§ 293.	De mancipiis vendundis (*U.* 1, *Pa.* 1. 2, *G.* 1. 2).
II.	294.	De iumentis vendundis (*U.* 2, *Pa.* 2).
III.	295.	De feris (*U.* 2, *Pa.* 2).
	296.	Stipulatio ab aedilibus proposita (*U.* 2, *Pa.* 2, *G.* 2).

IV. DIGESTORUM QUAESTIONUM RESPONSORUM SENTENTIARUM SIMILIUMQUE LIBRORUM RUBRICARUM INDEX.[1]

PARS PRIOR: ad edictum perpetuum, *v. p.* 1247 *sqq.*
PARS POSTERIOR: ad leges senatus consulta constitutiones principum.

	Celsi dig.	Iuliani dig.	Marc. dig.	Scaev. dig.	Scaev. quaest.	Papin. quaest.	Papin. resp.	Pauli quaest.	Pauli resp.	Pauli sent.	Ulp. disput.	Mod. resp.
Ad leg. XII tab.: de hereditate legitima.	28	59				29	12	17				14
Ad l. Cinciam: de donationibus.	28	60	22	31		29	12			5, 11		15
Ad l. Falcidiam.		61	22		15	29	13	17			8	16
Ad l. Corneliam: de captivis et postliminio.	39?	62	22		15							
Ad l. Aeliam Sentiam (aliasque leges de manumission. latas?).	29	63-65	23. 24	32	16(-18?)	30	13					
De adoptionibus?			26?			31			18?			
Ad l. Iuliam et Papiam.	30-36	68-85	26-30	33		32-34	13. 14	19-21	19?		8	
De castr. peculio?						35						
De publicis iudiciis.	37	86	31	34	19	36	15. 16	22	19	5, 13-30b	8	17
De iure fisci.									16?	5, 12. 13	8	18
De re militari.							19			5, 31	8	
De appellationibus.							19		20	5, 32-37	8	
Ad l. Aquiliam.	37	86	21 (31?)					22			9	
Ad l. Rhodiam.		86					19					
Ad leges de adpromissor. latas.	38	88-90	31	18?		37		22			10?	
De tributis.							19					
De fenore.								25				

1) *Animadvertas de iure fisci, de re militari, de appellationibus titulos in antiquioribus libris neque inveniri neque lacunam, unde excidisse eos colligi possit, extare neque apud posteriorum temporum auctores eundem horum titulorum ordinem servari. De castrensi peculio, item de tributis non tractatur nisi a Papiniano, de usuris nisi a solo Paulo. Item de adoptionibus agitur quidem apud Marcellum, sed poterant haec, cum de lege Iulia disputaretur, inici. Suspicor hos titulos omnes alienos fuisse ab antiquioribus libris.*

V. AD SABINUM LIBRORUM RUBRICARUM INDEX.

U. = Ulpiani, *Pa.* = Pauli, *Po.* Pomponii ad Sabinum libri.

I. De testamentis (*U.* 1—11, *Pa.* 1. 2, *Po.* 1—3).
1. Qui testamenta facere possunt (*U.* 1, *Po.* 1).
2. De familiae mancipatione (*U.* 1).
3. De testibus (*U.* 1, *Pa.* 1, *Po.* 1).
4. De herede instituendo (*U.* 1, *Pa.* 1).
5. De exheredatione liberorum (*U.* 1, *Pa.* 1, *Po.* 1).
6. Additamenta de ordinandis testamentis (*U.* 2).
7. De testamento militari (*U.* 2, *Po.* 1).
8. De postumis instituendis vel exheredandis (*U.* 3, *Pa.* 1, *Po.* 1).
9. De servorum institutione (*U.* 3, *Pa.* 1(?), *Po.* 1).
10. De institutione condicionali (*U.* 4, *Po.* 1).
11. De institutionibus vitiosis (*U.* 5, *Po.* 2).
12. De substitutione pupillari (*U.* 6, *Po.* 2).
13. De adquirenda vel omittenda hereditate (*U.* 6—9, *Pa.* 2, *Po.* 3).
De portionum distributione (*U.* 7, *Pa.* 2).
14. De rupto vel irrito facto testamento (*U.* 9—11, *Pa.* 2, *Po.* 3).

II. De legitimis heredibus (*U.* 12—14, *Pa.* 2, *Po.* 4).
1. De suis heredibus (*U.* 12, *Pa.* 2, *Po.* 4).
2. De consanguineis (*U.* 12).
3. Ad SC Orfitianum (*U.* 12).
4. Ad SC Tertullianum (*U.* 13).
5. De adgnatis (*U.* 13, *Po.* 4).
6. De bonis libertorum (*U.* 14, *Po.* 4).
7. De postumo herede (*U.* 14, *Po.* 4).
8. De legitimis tutoribus (*U.* 14).

III. De legatis (*U.* 15—25, *Pa.* 3. 4, *Po.* 5—7).
1. De his quae in testamento delentur vel adimuntur (*U.* 15, *Pa.* 3, *Po.* 5).
2. De generibus legatorum (*U.* 15, *Pa.* 3, *Po.* 5).
3. De legatis indebite solutis (*U.* 16, *Pa.* 3, *Po.* 5).
4. De legatis secundis tabulis relictis? (*U.* 16).
5. De usu fructu et usu legato (*U.* 17. 18, *Pa.* 3, *Po.* 5).
a. Quando usus fructus legati dies cedat (*U.* 17).
b. Quibus modis usus fructus legatus amittitur (*U.* 17).
c. Quid usu fructu legato contineatur (*U.* 17).
d. De usu fructu adcrescendo (*U.* 17).
e. Quemadmodum uti frui oporteat (*U.* 17).
f. De usu et habitatione legata (*U.* 17).
g. De cautione usufructuaria et iure proprietarii (*U.* 18).
h. De usu fructu earum rerum quae usu consumuntur (*U.* 18).
i. De servitutibus, quae fundi usu fructu legato debentur (*U.* 18).
6. De dote relegata (*U.* 19, *Pa.* 3).
7. De optione vel electione legata (*U.* 20, *Pa.* 3, *Po.* 6).
8. De auro et argento legato (*U.* 20, *Pa.* 3, *Po.* 6).
9. De instrumento vel instructo legato (*U.* 20, *Pa.* 4, *Po.* 6).
10. De suppellectili legata (*Pa.* 4, *Po.* 6).
11. Si eadem res pluribus legetur (*U.* 21, *Po.* 6).
12. Si ex testamento agatur? (*U.* 21, *Pa.* 4).
13. De legatis inutiliter relictis (*U.* 21).
14. ? ? (*U.* 22).
15. Si uxoris causa parata legentur (*U.* 22, *Pa.* 4).
16. De lana lino purpura vestimentis legatis (*U.* 22).
17. De penu legata (*U.* 22, *Pa.* 4, *Po.* 6).
18. De legatis in diem incertam relictis (*U.* 23, *Pa.* 4, *Po.* 6).
19. De vino legato (*U.* 23, *Pa.* 4, *Po.* 6).
20. De liberatione legata (*U.* 23, *Po.* 6).
21. De libris chartis bibliotheca legatis (*U.* 24, *Pa.* 4, *Po.* 6).
22. De poenae causa relictis (*U.* 24).
23. De regula Catoniana? (*U.* 24).
24. Legata quemadmodum solvantur (*U.* 24, *Pa.* 4).
25. De adimendis vel transferendis legatis (*U.* 24).
26. De repetitione legatorum (*U.* 25, *Pa.* 4, *Po.* 7).
27. Si res legata heredis culpa perierit (*U.* 25).
28. De ligno legato (*U.* 25, *Pa.* 4).
29. De peculio legato (*U.* 25, *Pa.* 4, *Po.* 7).
30. ? ? (*U.* 25).
31. De libertate relicta (*Pa.* 4, *Po.* 7).

IV. De patria potestate (*U.* 26, *Pa.* 4).
1. De adrogationibus.
2. De adoptionibus.

V. De statuliberis (*U.* 27. 28, *Pa.* 5, *Po.* 8).

VI. De operis libertorum (*U.* 28, *Po.* 8).

VII. De mancipatione? (*U.* 28, *Pa.* 5, *Po.* 8).
De servitutibus recipiendis et imponendis (*U.* 28, *Pa.* 5, *Po.* 8).

VIII. De emptione et venditione (*U.* 28—30, *Pa.* 5. 6, *Po.* 9—11).
1. De contrahenda emptione (*U.* 28, *Pa.* 5, *Po.* 9).
2. De vini venditione (*U.* 28, *Pa.* 5, *Po.* 9).
3. De mancipatione et traditione rei venditae (*U.* 29, *Pa.* 5, *Po.* 9).
4. De duplae stipulatione (*U.* 29, *Pa.* 5, *Po.* 9. 10. 11).
5. De custodia a venditore praestanda (*U.* 29, *Pa.* 5, *Po.* 10).
6. De pretii solutione (*U.* 30, *Pa.* 6).

IX. De societate et communione (*U.* 30, *Pa.* 6, *Po* 12. 13).

X. De iure dotium (*U.* 31—36, *Pa.* 6. 7, *Po.* 14—16).
1. De dotium generibus (*U.* 31, *Po.* 14).
2. De dotis fructu (*U.* 31, *Pa.* 7, *Po.* 14?).
3. De rebus in dotem datis (*U.* 31, *Po.* 14?).
4. De donationibus inter virum et uxorem (*U.* 32. 33, *Pa.* 7, *Po.* 14).
5. De dote aestimata aliisque dotis constituendae modis (*U.* 34, *Pa.* 7, *Po.* 14).
6. Soluto matrimonio dos quemadmodum reddatur (*U.* 34(?). 35. 36, *Pa.* 7, *Po.* 15. 16).
7. De retentionibus (*U.* 36, *Pa.* 7, *Po.* 16).
8. Qui de re uxoria agere possunt (*U.* 36, *Pa.* 7).
9. Cuius periculo dos sit (*U.* 36).
10. De retentione propter liberos? (*U.* 36).
11. De dote constante matrimonio reddita aut deminuta (*U.* 36, *Pa.* 7).
12. De fundo dotali (*U.* 36).

XI. De tutelis (*U.* 36—40, *Pa.* 8, *Po.* 16. 17).
1. De testamentaria tutela (*U.* 36).
2. De legitima adgnatorum tutela (*U.* 37).
3. De tutore praetorio (*U.* 37).
4. De legitima patroni tutela (*U.* 38).
5. De tutela cessicia (*U.* 38).
6. De tutoribus a magistratu datis (*U.* 38. 39).
7. De auctoritate tutorum (*U.* 40).

XII. De furtis (*U.* 40—42, *Pa.* 9, *Po.* 18. 19).

XIII. De arboribus succisis (*U.* 42, *Pa.* 9, *Po.* 19).

XIV. De lege Aquilia (*U.* 42, *Pa.* 10, *Po.* 19).

XV. De damno infecto (*U.* 42, *Pa.* 10, *Po.* 20. 21).

XVI. De iniuriis (*U.* 42, *Pa.* 10).

XVII. De condictione (*U.* 43. 44, *Pa.* 10, *Po.* 21. 22).

XVIII. Ad edictum aedilium curulium (*U.* 44, *Pa.* 11, *Po.* 23).

XIX. De verborum obligatione (*U.* 45—50, *Pa.* 11. 12, *Po.* 24—28).
1. ? ? (*U.* 45).
2. De novationibus (*U.* 46).
3. De vadimoniis (*U.* 47).
4. De adpromissoribus (*U.* 47).
5. De inutilibus stipulationibus (*U.* 48).
6. De stipulatione servorum (*U.* 48).
7. De acceptilatione? (*U.* 48).
8. De stipulationibus emptae et venditae hereditatis (*U.* 49).
9. De 'habere licere' similibusque stipulationibus (*U.* 49).
10. ? ? (*U.* 50).
11. De acceptilatione (*U.* 50, *Pa.* 12).

XX. De iudiciis (*U.* 51, *Pa.* 13, *Po.* 29).

VI. INDEX FRAGMENTORUM VATICANORUM.

Vat. 1	v. Paul. fr. 1782.
2—11	v. Papin. fr. 467—476.
12—17	— 478—483.
44	v. Ulp. fr. 2414.
45	v. Paul. fr. 1011.
46—58	— 984—997.
59. 60	v. Ulp. fr. 2548
61—64	— 2550. 2551.
65. 66	v. Papin. fr. 577. 578.
67. 68	v. Incert. fr. 18. 19.
69	v. Paul. fr. 1557.
70—72	v. Ulp. fr. 2559. 2560.
75—83	— 2562—2566.
84—88	— 2568—2570.
89	— 2572.
90—93	v. Incert. fr. 6—8.
94	v. Paul. fr. 1500.
95—107	— 1502—1513.
108—112	— 1515—1519.
114—118	— 1520—1524.
119	v. Ulp. fr. 2157.
120	— 963.
121. 122	v. Papin. fr. 507. 508.
123—128	v. Ulp. fr. 1799—1804.
129—140	— 1806—1814.
141—156	— 1816—1831.
157—170	— 1833—1845.
171	v. Incert. fr. 20.
172	v. Paul. sent.
173—223	v. Ulp. fr. 2085—2131.
224—226	v. Papin. fr. 197. 198.
Vat. 227	v. Paul. fr. 1339.
229. 230	— 2057.
231	— 855.
232—236	v. Ulp. fr. 2132—2136.
237	v. Paul. fr. 1018.
238—242	v. Ulp. fr. 2138—2141.
243	v. Paul. fr. 1019.
244. 245	— 1059. 1060.
246	— 856.
247	— 909.
250—257	v. Papin. fr. 681—690.
258—265	— 692—699.
266	v. Ulp. fr. 774.
268	v. Incert. fr. 21.
269	v. Ulp. fr. 2903.
294	v. Papin. fr. 700.
296	— 438.
298—309	v. Paul. fr. 796.
310. 311	— 41.
317	v. Incert. fr. 22.
318	v. Ulp. fr. 302.
319	v. Paul. fr. 162.
320. 321	v. Ulp. fr. 307. 308.
322—324	— 326—328.
327	v. Papin. fr. 732.
328—332	— 408—412.
333	— 733.
334. 335	v. Incert. fr. 23. 24.
336. 337	v. Paul. sent.
339. 340	v. Incert. fr. 25. 26.
341	v. Ulp. fr. 312.

ADDENDA ET EMENDANDA.

VOL. I.

Africanus.

p. 19 *fr.* 71 *extr.: ad v.* consumptos *adnota:* consumptos *Trib.* (*Pellat*)?

26 *fr.* 93 *extr.: haec verba* quare tutius esse . . . actionem dari *videntur compilatorum esse, cf. Gradenwitz, p.* 141 *sqq.*

Aufidius Namusa.

75 *ante fr.* 5 *ins. fr.* 4ª: *Ulp.* 20 *ad Sab.* (33. 7) 12 *pr.* (*Ulp.* 20 *ad Sab. fr.* 2609 *pr.*).

Callistratus.

100 *fr.* 90: *ad v.* proclamat *adnota:* adseritur *Ulp.; item in rubrica* proclamet *scribe* adseratur.

Cassius.

115 *ad fr.* 54 *cf. Gai.* 3, 141, *I.* (3. 23) 2.

Cato.

125 *n.* 1: *verisimilius est fragmenta relata ad Censorii filium pertinere quam ad ipsum Censorium.*

Celsus (filius).

130 *ad fr.* 15 *cf. Callistr. fr.* 65.
131 *ad fr.* 23 *cf. fr.* 17.
139 *fr.* 72: *tolle rubricam de aestimato; non dubito, quin fr.* 72, *cum de empto vendito aut de locato conducto ageretur, aliqua occasione oblata iniectum sit; cf. ex. gr.* (19. 5) 22.
143 *fr* 96: fideiussores *scr.* sponsores?
150 *fr.* 149: *deleas verba* quam sententiam . . . recipiendi, *quae non ad Celsum, sed ad Pomponium spectant.*
159 *fr.* 203: *verba* qui erat . . . obligatus, *item* nec exspectabimus . . . evincat, *item* vel dissoluta . . . obligatio *Triboniani esse suspicatur Gradenwitz* (*bull. dell' ist. di dir. Rom.* II *p.* 7): *quod in incerto relinquo.*
162 *fr.* 227 = (44. 4) 4 § 24: *nec est, ut inscriptionem emendes, cum haec sub rubr.* de doli mali exceptione (*E.* 277) *collocari et possint et debeant.*
167 *fr.* 264. 265: *transferas haec sub rubr.* de iudiciis publicis *ante fr.* 253, *v. praef. nr.* III, 3.

Florentinus.

171 *Iam Scaevolae potius quam Ulpiani et Pauli aequalem Florentinum fuisse crediderim, cf. Krueger, p.* 193 *n.* 16.

Fulcinius Priscus.

179 *Haud scio an Prisci nomen in fr.* (39. 6) 21 (*Nerat fr.* 99) *ad Fulcinium potius referendum sit.*

Gaius.

183 *fr.* 14 *pr.:* si vero ampliores . . . quanti inveniantur: *videntur haec Triboniani esse, cf. Kalb, p.* 77.
184 *fr.* 20: vel indistincte homo legatus sit, *item* vel omnes, *item* sive electione *Trib.* (*Gradenwitz, bull. dell' istit. di dir. Rom.* II *p.* 6).
184 *in rubr.* (*ante fr.* 21) *scribe E.* XXVII.
194 *fr.* 87 *pr.:* neque societas *Gai non sunt* (*Kalb, p.* 76).
197 *fr.* 111 (*cum rubrica*) *transferas ante fr.* 109. 110, *v. p.* 1249 *n.* 2.
251 *ad fr.* 482 *cf. vol.* II *p.* 72 *n.* 4.
265 *n.* 2: *p.* 264 *n.* 1 *scribe p.* 264 *n.* 2.

Iavolenus.

282 *fr.* 40 *pr. malim ita interpungere:* Certo generi . . . vineis. quod ea . . . pertinet, ideo *vel. Interpolatum esse hoc fr. extr.* (*A. Pernice, ZRG* XXII *p.* 197 *n.* 2) *pro certo non dixerim.*

p. 288 *post fr.* 87 *ins. fr.* 87ª *fr. de form. Fabiana* 1, 2 (*auct. incert. fr.* 9, *vol.* II *p.* 1231).

295 *fr.* 133 *interpolatum esse recte monet A. Pernice* (*ZRG* XXII *p.* 204 *n.* 2).

Iulianus.

326 *n.* 1 quinque *scribe* quina.
340 *fr.* 147 *non ad hunc titulum, sed ad tit. de legatis pertinere verisimilius est, cf. ex. gr. fr.* 489 § 2.
340 *n.* 2 Ulp. *scribe* Pomp.
358 *tolle rubricam* de aestimato. *Et fr.* 238 *et* 239, *cum de mandato aut societate ageretur, iniecta esse suspicor. Ad fr.* 238 *cf.* (19. 5) 22, *ad fr.* 239 *cf.* (3. 2) 1 *v.* pro socio . . . mandati.
361 *fr.* 257 *extr.* = (21. 1) 31 *pr.*
364 *fr.* 272: Ulp. 11 disput. *scribe* Tryphon. 11 disput.
372 *fr.* 319 = (26. 2) 17 § 1.
381 *post fr.* 368 *ins. fr.* 368ª *Papin. fr.* 529?
381 *post fr.* 372 *ins. fr.* 372ª (37. 5) 10 § 2, (*Ulp.* 40 *ad edict. fr.* 1114).
387 *post fr.* 394 *adde fr.* 394ª: *fr. de form. Fab.* 2, 8, *v. auct. incert. fr.* 10, (*vol.* II *p.* 1231).
388 *fr.* 399: (29. 2) 42 § 1 *non videtur huius libri esse, sed potius libri* XLVII; *inseras haec post fr.* 638.
421 *post fr.* 554 *ins. fr.* 554ª (32) 94 (*Valens* 2 *fideic. fr.* 10).
448 *fr.* 672 § 1: si hoc ratum habuero *Trib.* (*Gradenwitz, bullett.* II *p.* 9), *arg.* (44. 7) 16.
451 *ante fr.* 692 *ins. fr.* 691ª (44. 4) 2 § 7 (*Ulp.* 76 *ad edict. fr.* 1678).
452 *post fr.* 694 *ins. fr.* 694ª (44. 6) 2 (*Ulp.* 6 *fideic. fr.* 1902).
460 *fr.* 719: (46. 4) 103 *scr.* (46. 3) 103.
478 *post fr.* 805 *ins. fr.* 805ª (34. 3) 21 § 1 (*Terent. Clem.* 12 *ad l. Iul. et Pap. fr.* 29).
479 *fr.* 816: aut cum alter . . . scriptus est, *item* vel hereditatis, *item* vel . . . data, *item* si tamen . . . fuerit *Trib.*, *cf. Gradenwitz, bullett.* II *p.* 7.
481 *fr.* 822: *omisi* (9. 2) 7 *pr.* (*Ulp. fr.* 613 *extr.*)
483 *fr.* 832–836 *cum rubricis transferenda sunt ante fr.* 821, *v. praef. nr.* III, 3.
487 *fr.* 868: *Iulianum non de fideiussore, sed de sponsore aut fidepromissore egisse suspicari licet:* fideiubere *enim* summam *vix dicitur.*

Iulius Aquila.

501 Ulpiani fere aequalis *scribe* Ulpiani aequalis minor natu?

Licinius Rufinus.

559 Pauli aequalis *adde* minor natu.

Macer.

571 *n.* 1 vicensimam *scr.* vicensimae.

Maecianus.

586 *fr.* 49 *pr.:* fuerit interpositus, heres *interpunge* fuerit, interpositus heres.

Marcellus.

592 *post fr.* 14 *ins. fr.* 14ª (46. 1) 25 (*Ulp.* 11 *ad edict. fr.* 404).
609 *fr.* 125 *pr.* § 1: *interpolationis suspicionem movent* certiorandi *et* adgnoscendi (*sc. bonorum possessionem*) *vocabula, cf. Gradenwitz, bullett.* II *p.* 11 *sq., qui Marcellum hoc loco aliqua ratione cretionem attigisse opinatur. In* § 1 *haec verba* ita *et* ut certiorare eum non possit *manente sententia cancellari possunt.*
610 *fr.* 128 = *fr. de form. Fab.* 2, 8 (*auct. incert. fr.* 10, *vol.* II *p.* 1231).

p. 627 *fr.* 236. 237: *suspicor fr.* (9. 2) 34, 36 *pro* libro vicensimo primo (XXI) *inscribendum esse* libro trigensimo primo (XXXI): *qua emendatione facta Marcelli digestorum dispositio congruit cum ceterorum huius generis librorum ordine.*

629 *fr.* 245. 246: *haec* (*cum rubrica*) *transferas ante fr.* 238, *v. praef. nr.* III, 3.

629 *fr.* 248: ad legem Iuniam Norbanam? *adnota:* an ad legem Aeliam Sentiam?

632 *n.* 3: CCC *scr.* XXX.

633 *n.* 6 *adde* Iuliani *fr.* 368^{a} (*v. add. et emend. supra ad p.* 381).

MARCIANUS.

653 *post fr.* 53 *adde fr.* 53^{a} *C.* (7. 7) 1 *pr.* § 1: † Iustinian. *In communes servos eorumque libertatem et quando cuidam domino pars libertatem imponentis adcrescit nec ne, et maxime inter milites, qui huiusmodi imponunt libertatem, multa* 1 *ambiguitas exorta est apud veteres iuris auctores. Et inventa est constitutio apud Marcianum in institutionibus divi Severi, per quam idem imperator disposuit necessitatem imponi heredi militis comparare partem socii et servum libertate donare.*

NERATIUS.

774 *fr.* 65: nisi . . . postulent *Trib.* (*Gradenwitz, bullett.* II *p.* 9).

777 *fr.* 99: *v. supra n. ad p.* 179 (*Fulcinius*).

OCTAVENUS.

796 *adde fr.* 25: *fr. de form. Fab.* 1, 2. 3 (*auct. incert. fr.* 9, *vol.* II *p.* 1231).

PACONIUS.

804 *fr.* 2 *extr.:* aut constitutae . . . institutus *Trib.* (*del. n.* 1).

PAPINIANUS.

827 *fr.* 151 *pr.:* sed ne res . . . paucis agam *Trib.* (*A. Pernice, ZRG* XXII, *p.* 253)?

839 *fr.* 214: *cf. Kalb, p.* 75, *n.* 2, *qui Papiniani verba a compilatoribus in breve coacta esse non sine ratione suspicatur.*

869 *fr.* 335 *pr.:* sed et ceteris *rel.*] *Triboniani manum merito suspicatur A. Pernice, ZRG* XXII, *p.* 217 *n.* 1.

876 *fr.* 354. 355 *transfer. ante fr.* 353, *v. praef. nr.* III, 3.

885 *fr.* 414 *pr.:* creditori vel fideiussori *gloss.?* (*similiter Schlossmann*).

943 *fr.* 734: quod etiam . . . . rescripserunt *adnotatoris esse videntur* (*Krueger, p.* 199 *n.* 70).

PAULUS.

988 *fr.* 236. 237 *transfer. ante fr.* 226 (*v. p.* 1249 *n.* 2).

991 *fr.* 252 *pr.:* Si duo rei . . . vel ab alio petatur] Si duo rei sunt credendi et unus compromiserit isque vetitus sit petere: videndum est, an, si alius petat *Ulp.; item del. verba inferiora* nec a te petitur (*Gradenwitz, bullett.* II *p.* 5).

p. 1008 *fr.* 344 § 1: *haud scio an hic locus ad titulum de servitutibus* (*E.* 73) *transferendus sit, cf. fr.* 1216, *p.* 1170 *n.* 1.

1021 *fr.* 433 *pr.:* omnibus . . . deficientibus *Trib.* (*Gradenwitz, bullett.* II *p.* 10).

1084 *fr.* 776 *extr.:* ideo autem denegantur *rel.*] *Triboniani manum hic intervenisse verisimile est* (*A. Pernice, ZRG* XXII, *p.* 217 *n.* 1): *certe Pauli esse hanc elocutionem* 'denegandum est . . . exceptionem' *vix crediderim.*

1098 *n.* 2 conscripti *scr.* conscriptus.

1137 *fr.* 1000: vel adquirant, *item* idem iuris est . . . acciderit, *item* uni vel (*in commate* et ideo non potest uni vel unus cedere) *Trib.* (*Gradenwitz, bullett.* II *p.* 8).

1218 *fr.* 1414 *transfer. ante fr.* 1413 (*v. praef. nr.* III, 3).

1267 *ad rubr.* de pretii solutione *adnota: cf. Ulp.* 30 *ad Sab. sub hac rubr.; n.* 3 *non pertinet nisi ad rubr.* de societate et communione.

VOL. II.

POMPONIUS.

p. 15 *post fr.* 8 *ins. fr.* 8^{a} (2. 14) 17 § 5 (*Paul.* 3 *ad edict. fr.* 127).

79 *n.* 2: *pro p.* 81 *n.* 2 *scr. p.* 81 *n.* 4.

112 *n.* 4: delata *scr.* deleta.

SCAEVOLA.

215 claruit sub Marco et Vero] et Vero *del., cum mea quidem opinione nulli extent Scaevolae libri ante Veri exitum conscripti, v. p.* 215 *n.* 1.

268 *fr.* 124 = *fr.* 308.

270 *n.* 5: *adde Marcelli fr.* 54(?).

ULPIANUS.

512 *n.* 2: *del. verba* quam scilicet edicto illo antiquiorem esse putem. *Nam si praetorem prius de rerum mancipi traditione edixisse posueris, nil est quod mireris eum, cum ad huius edicti exemplum etiam bonae fidei emptori formulam proponeret, denuo non edixisse: quamvis alioquin eae formulae, quae edicto nullo praemisso in albo propositae erant, ad initia iuris praetorii pertinere videantur.*

591 *fr.* 834 *pr.:* nisi lex impedit *Trib.* (*Gradenwitz, bullett.* II *p.* 10).

647 *ante fr.* 972—974 *pro* ^{2} *scr.* ^{3}.

788 *fr.* 1411: *et a praetore et ab Ulpiano solum de locando fructu actum fuisse, vendendi facultatem a Iustinianis adiectam esse suspicari videtur Gradenwitz, bullett.* II *p.* 8).

909 *n.* 1: *cf. etiam Averan. interpretat. iur.* V, 6, 4, *Cohnfeld, irreg. Servitt.* (1862) *p.* 76 *sq.*

VIVIANUS.

1228 *post fr.* 15 *adde fr.* 15^{a} *de form. Fab.* 1, 1 (*auct. incert. fr.* 9, *vol.* II *p.* 1231).

EX OFFICINA BERNHARDI TAUCHNITZ.